A KHUEN-HÉDERVÁRY ÉS A TISZA KORMÁNY MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEI 1903–1905

1. kötet

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

II.

FORRÁSKIADVÁNYOK

56.

MAGYAR MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEK
1867–1918

A KHUEN-HÉDERVÁRY ÉS A TISZA KORMÁNY MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEI

1903. június 27. – 1905. június 18.

1. kötet

A KHUEN-HÉDERVÁRY ÉS A TISZA KORMÁNY MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEI

1903. június 27. – 1905. június 18.

1. kötet

Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta
Soós László

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA
BUDAPEST, 2018

Készült
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában
a Miniszterelnökség és a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával

Lektorálta
Szász Zoltán

Idegen nyelvű összefoglalók
Szerényi Ildikó
Tuza Csilla

ISSN 073–4055
ISBN 978-963-631-269-5ö
ISBN 978-963-631-270-1

© Soós László
© Magyar Nemzeti Levéltár

Kiadja a Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest
A kiadásért felelős: Dr. Szabó Csaba főigazgató
A nyomdai előkészítési és nyomdai munkálatokat
a Kódex Könyvgyártó Kft. végezte
Felelős vezető: Marosi Attila
Olvasószerkesztő: Ólmosi Zoltán

TARTALOMJEGYZÉK

1. KÖTET

ELŐSZÓ 13
BEVEZETŐ TANULMÁNY 15
A. GRÓF KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY KORMÁNYA
1903. június 27. – 1903. november 3. 15
Khuen-Héderváry Károly kormány megalakítása 15
Kísérlet az obstrukció letörésére és a Szapáry-féle vesztegetési botrány hatása . . 34
A kormány lemondása, tárgyalások új kabinet létrehozásáról 46
A Chlopy hadparancs megjelentetése 54
A magyar kormányfő küzdelme újabb királyi kézirat kiadásáért 58
Khuen-Héderváry Károly ismételt miniszterelnöki megbízatása 70
A kormány lemondása, a Szabadelvű Párt katonai programjának elfogadása . . . 74
KORMÁNYZATI TEVÉKENYSÉG
A MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEK TÜKRÉBEN 87
Miniszterelnökség 87
Állami főtisztviselők kinevezése és lemondása 87
Belügyminisztérium 87
A minisztérium kiemelt feladatai 87
Kivándorlás 88
Csendőrség 90
Közegészségügy 91
A Rákóczi szabadságharc évfordulójának megünneplése 92
A szegedi tüntetések és a katonaság erőszakos fellépése 94
Pénzügyminisztérium 102
Költségvetés 102
Közös pénzügyek 104
Az udvartartás költségei 107
Állami beruházások 107
Adóügy 108
Egyéb pénzügyek 110
Kereskedelemügyi Minisztérium 111
Állami támogatás, iparfejlesztés 111
Külkereskedelmi forgalom 114
Bányászat 114
Az ipari tulajdon nemzetközi oltalma 115
A munkások baleset elleni biztosítása 116
Vasutak 117
Hajózás 118
Világkiállítás 122

Külkereskedelemi szerződések 123
Kísérlet a Monarchia cukorpiacának felosztására 126
Az önálló vámterület követelése, a külkereskedelmi szerződések előkészítése . 133
Diplomáciai és kereskedelmi viszonyaink rendezése Mexikóval 137
Földművelésügyi Minisztérium 141
Mezőgazdaság 141
Birtokpolitika 141
Az aratási munkák hatósági biztosítása 146
Gazdasági szaktudósítók 146
Szőlőtelepítés és a filoxéra elleni küzdelem 147
Bortermelés és borforgalom 148
Erdészet 149
Telepítés 149
Gyógyfürdők és turizmus 155
Vallás- És Közoktatásügyi Minisztérium 157
Tanintézetek 157
Törvényjavaslat az elméleti jog- és államtudományi államvizsgákról 160
Nemzetközi konferenciák 160
Igazságügy-minisztérium 160
A jogszolgáltatás szervezete 160
Büntetőjogi reform 161
Főudvarnagyi bíráskodás 161
Sajtótermékek szállítási jogának megvonása 161
Beruházás 162
Honvédelmi Minisztérium 162
Törvényhozási intézkedések a közös hadsereg és a honvédség személyi állományának biztosítása érdekében 162
A haderőt érintő nemzeti követelések 165
A szolgálati idejüket letöltött katonák leszerelésének felfüggesztése 168
A honvéd igazságszolgáltatás szervezeti változásai 169
Katonai büntető perrendtartás 170

B. GRÓF TISZA ISTVÁN KORMÁNYA

1903. november 3. – 1905. június 18. 171
A kormány parlamenti bemutatkozása 171
Osztrák–magyar közjogi vita 176
Az obstrukció elleni fellépés, megállapodás Kossuth Ferenccel 179
A delegációk munkája és a parlament munkaképtelensége 184
A házszabályreform terve és megegyezés az ellenzékkel 193
Vasutassztrájk 203
A Hadügyminisztérium költségvetésének elfogadása 209
Az országgyűlés harmadik ülésszakának törvényalkotó munkája 211
A házszabály módosításának tervezete és parlamenti fogadtatása 216
A házszabályok módosítása 223

Az egyesült ellenzék képviselőházi „győzelme" 231
Az 1905. évi választás előkészítése és eredménye 240
Tisza István ügyvezető kormány élén 247
A Fejérváry kormány kinevezése 260
KORMÁNYZATI TEVÉKENYSÉG
A MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEK TÜKRÉBEN 267
Miniszterelnökség 267
A király személye körüli miniszter 269
Állami főtisztviselők kinevezése és nyugdíjazása 269
Az országgyűléssel kapcsolatos kormányzati tevékenység 269
Belügyminisztérium 270
Választási reform előkészítése 270
Az 1905. évi választások lebonyolítása 271
Főispánok kinevezése, felmentése és nyugdíjazása 273
Állami és vármegyei alkalmazottak fizetésének rendezése 274
Csendőrség 277
A Szegedi Középítészeti Tanács működésének meghosszabbítása 280
Egészségügy 280
Kivándorlással kapcsolatos kormányzati intézkedések 281
Szlovák nemzetiségi mozgalmak 292
Német nemzetiségi mozgalmak 294
Román nemzetiségi mozgalmak 296
Színházak állami támogatása 297
A Budapesti Alagúttársulat vámszedési engedélye 297
Munkásmozgalmak 297
Pénzügyminisztérium 300
Közös pénzügyek 300
Költségvetés, államháztartás 303
Törvényjavaslatok előkészítése 304
A magyar cukoripar védelme 306
Királyi udvartartás költségei 307
Pénzügyi támogatások 307
Kereskedelemügyi Minisztérium 308
Vasúti közlekedés 308
Ipartámogatás 312
Tengerhajózás 313
Statisztikai ügyek 315
Kereskedelmi szerződések előkészítése 316
Nemzetközi tanácskozásokon való részvétel 326
Földművelésügyi Minisztérium 327
A mezőgazdaság helyzete a kormányjelentés tükrében 327
Az aszály okozta károk felmérése 328
A takarmánykiviteli tilalom elrendelése 329

Állami intézkedések az élelmiszer, takarmány és vetőmag beszerzésére 332
Javaslatok Székelyföld gazdasági fejlesztésére 335
Vasúti díjkedvezmény engedélyezése 336
Közmunkák az ínség leküzdésére 336
Az aratósztrájk elleni kormányzati intézkedések 337
Földigénylések 344
Szőlőtermesztés 344
A kincstári ingatlanok kezelése 345
Telepítés 345
Vízszabályozás 347
Gazdasági tanintézetek 349
A sáskainvázió elleni védekezés 349
A feldolgozóipar támogatása 350
Honvédelmi Minisztérium 351
Szervezeti változtatás 351
Hadkiegészítés 351
A magyar honos tisztek és hadapródok részére az állami alapítványi helyek bővítése 352
Az új véderőtörvény javaslat 354
Alkudozás a hadfelszerelések szállításának kvóta szerinti megállapításáért . . 355
A hadsereg részére lovak biztosítása 357
Az általános katonai mozgósítás pénzügyi finanszírozásának terve 358
A törlesztéses kölcsönökkel tervezett katonai beruházások 359
A katonai büntető perrendtartás reformjáról szóló törvényjavaslat 360
Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 361
Népoktatási törvényjavaslat 361
A szomszédos államokban élő magyarok nemzeti gondozása 363
Felsőoktatás 367
Múzeumok, tudományos társaságok, színházak 368
Kongresszusokon, kiállításokon való részvétel 369
Sport 369
Egyházi ügyek 370
Igazságügy-minisztérium 371
Törvények, rendeletek előkészítése 371
Törvényszéki beruházások 372
A konzuli bíráskodás hatáskörének módosítása 373
Hitbizományi birtokok védelme 374
Sajtóperek 374
Horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli minisztérium 375
Szerkesztői tájékoztató a minisztertanács működéséről és a jegyzőkönyvek közlésmódjáról 377
SZAKIRODALOM 381

2. KÖTET

TARTALOMJEGYZÉK 395
FORRÁSOK 403
A. GR. KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY KORMÁNYÁNAK JEGYZŐKÖNYVEI 403
(1903. június 27. – 1903. november 3.)
1. (26.) 1903. július 9. 403
2. (27.) 1903. július 17. 407
3. (28.) 1903. július 22. 414
4. (29.) 1903. július 28. 417
5. (30.) 1903. augusztus 5. 419
6. (31.) 1903. augusztus 8. 424
7. (32.) 1903. augusztus 19. 425
8. (33.) 1903. augusztus 26. 426
9. (34.) 1903. szeptember 9. 430
10. (35.) 1903. szeptember 29. 430
11. (36.) 1903. október 1. 431
12. (37.) 1903. október 12. 433
B. TISZA ISTVÁN KORMÁNYÁNAK JEGYZŐKÖNYVEI 437
(1903. november 3. – 1905. június 18.)
1. (38.) 1903. november 10. 437
2. (39.) 1903. november 18. 438
3. (40.) 1903. november 23. 444
4. (41.) 1903. november 28. 453
5. (42.) 1903. december 4. 454
6. (43.) 1903. december 13. 460
7. (44.) 1903. december 19. 464
8. (45.) 1903. december 21. 466
9. (46.) 1903. december 31. 466
10. (1.) 1904. január 9. 472
11. (2.) 1904. január 16. 481
12. (3.) 1904. január 23. 486
13. (4.) 1904. január 26. 489
14. (5.) 1904. január 30. 491
15. (6.) 1904. február 7. 493
16. (7.) 1904. február 14. 497
17. (8.) 1904. február 21. 498
18. (9.) 1904. február 24. 500
19. (10.) 1904. március 13. 506
20. (11.) 1904. március 19. 519
21. (12.) 1904. március 25. 522
22. (13.) 1904. április 11. 524

23. (14.) 1904. április 13. 526
24. (15.) 1904. május 3. 528
25. (16.) 1904. május 9. 535
26. (17.) 1904. május 31. 562
27. (18.) 1904. június 14. 584
28. (19.) 1904. július 1. 601
29. (20.) 1904. július 11. 617
30. (21.) 1904. július 12. 624
31. (22.) 1904. július 26. 629
32. (23.) 1904. július 28. 630
33. (24.) 1904. augusztus 4. 639
34. (25.) 1904. szeptember 8. 641
35. (26.) 1904. szeptember 22. 657
36. (27.) 1904. szeptember 23. 669
37. (28.) 1904. szeptember 24. 672
38. (29.) 1904. október 9. 672
39. (30.) 1904. október 13. 673
40. (31.) 1904. október 21. 680
41. (32.) 1904. október 24. 687
42. (33.) 1904. november 5. 689
43. (34.) 1904. november 21. 690
44. (35.) 1904. december 2. 695
45. (36.) 1904. december 10. 717
46. (37.) 1904. december 18. 725
47. (38.) 1904. december 28. 730
48. (1.) 1905. január 6. 731
49. (2.) 1905. január 17. 763
50. (3.) 1905. január 27. 764
51. (4.) 1905. február 2. 770
52. (5.) 1905. február 8. 772
53. (6.) 1905. február 14. 783
54. (7.) 1905. február 28. 785
55. (8.) 1905. március 18. 797
56. (9.) 1905. március 31. 801
57. (10.) 1905. április 14. 803
58. (11.) 1905. május 4. 807
59. (12.) 1905. május 18. 814
60. (13.) 1905. június 16. 816

IDEGENNYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓK 819
Summary 819
Zusammenfassung 828

FELHASZNÁLT FORRÁSOK 839
SZAKIRODALOM 841
RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK 851
TÁBLAMELLÉKLETEK 853
FÖLDRAJZI NÉVMUTATÓ 863
NAPIRENDI PONTOK TÁRGYMUTATÓJA 891
NÉVTÁR 903
SZEMÉLYNÉVMUTATÓ 949

ELŐSZÓ

Az 1867 és 1918 között fennálló Osztrák–Magyar Monarchia magyar kormányainak minisztertanácsi jegyzőkönyveit a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának legjelentősebb forrásai között tartjuk számon. A minisztertanácsi jegyzőkönyvek kutatása iránt jelentkező szakmai igény kielégítése érdekében a Magyar Országos Levéltár vezetése – még az 1970-es évek második felében – forráskiadási tervébe felvette a jegyzőkönyvek iratsorozatának teljes kiadását. A tervezet elkészítésénél példamutató forráskiadványként szerepelt *Iványi Emma* munkája, amelyben a szerkesztő az első világháború éveiben keletkezett minisztertanácsi jegyzőkönyvek forráskiadását végezte el. (Iványi Emma: *Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából 1914–1918.* Bp., 1960.) A tervbe vett sorozat szerkesztési elveit rögzítő tanulmány *Koroknai Ákos* és *Lakos János* munkája. (A magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek sorozata 1867–1918 közötti részének szerkesztési és forrásközlési elvei. *Levéltári Szemle*, 1980. 3. sz. 341–370.) A sorozat szerkesztési alapelveihez igazodva készült el Lakos János szerkesztésében a Szapáry- és Wekerle- kormány időszakában keletkezett minisztertanácsi jegyzőkönyvek kiadása. (Lakos János: *A Szapáry- és a Wekerle-kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1890–1895.* Bp., 1999.) A gróf Khuen-Héderváry Károly (1903. június 27. – 1903. november 3.) és gróf Tisza István (1903. november 3. – 1905. június 18.) miniszterelnöksége időszakában keletkezett minisztertanácsi jegyzőkönyvek megjelentetésének is – a kiadványsorozatba illeszkedve – az a célja, hogy a jegyzőkönyvekben szereplő napirendi pontok kritikai és magyarázó jegyzetekkel történő ellátásán kívül a bevezető tanulmányban a kabinet kormányzati tevékenységéről részletes ismereteket nyújtson.

A kötethez kapcsolódó levéltári adatfeltáró munkában *Tóth Károly Antal* és *Konrád Imre* vettek részt, valamint a kutatómunkámat levéltári kezelőként segítette *Iványi Domicián Péter*, *Sárvári Ferenc* és *Szemkeő Csaba*. A kézirattári kutatásban *Weeber Tibor* (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára), valamint *Horváth Erzsébet* és *Kulifay Gyula* (Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára) voltak segítségemre. A szakirodalom áttekintését a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára könyvtári dolgozóinak támogató munkája könnyítette. A bevezető tanulmányhoz kapott értékes tanácsokért *Szász Zoltán*t és *Bertók Lajos*t illeti köszönet. A forrásanyag feltárása során fontos támogatást kaptam a Magyar Országos Levéltár korábbi vezetőitől, *Varga János* és *Gecsényi Lajos* főigazgatóktól.

Köszönettel és tisztelettel adózok *Szabad György* tanár úr emlékének, aki a levéltárosi pályán elindított.

BEVEZETŐ TANULMÁNY

A.
GRÓF KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY KORMÁNYA
1903. június 27. – 1903. november 3.

Khuen-Héderváry Károly kormány megalakítása

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1898-ban lejáró (1889. évi) véderőtörvényének megújítására *Edmund Krieghammer* közös hadügyminiszter és *Friedrich Beck-Rzikowsky* vezérkari főnök már 1896-ban tervezetet készített, amelyben – a lakosság lélekszámának növekedése miatt – az újonclétszám 50 ezer fővel történő emelését, valamint szervezeti reformok végrehajtását javasolták.[1] A fenti mértékű újonclétszám növelését mind a bécsi, mind a budapesti kormány, különösen annak pénzügyi vonzata miatt, túlzottnak tartotta. Az ellenállást látva a hadügyminiszter 1899-ben már kisebb mértékű újonclétszám emelési javaslatot terjesztett a közös minisztertanács elé, de a testület által támogatott előterjesztés – az osztrák parlament működésképtelensége miatt – az elkövetkező két évben nem került a törvényhozás elé. 1901-ben az osztrák kormány azzal a kéréssel állt elő, hogy az egész hadseregfejlesztési programot, a pénzügyi vonzatokkal együtt terjesszék az országgyűlés elé. *Ernst Koerber* osztrák miniszterelnök kérését az uralkodó elutasította. A honvédelmi miniszterek és a közös hadügyminiszter által egyaránt támogatott fejlesztési tervet – az 1901. november 29-én megtartott közös minisztertanácsi ülésen – Ferenc József személyesen igyekezett elfogadtatni az osztrák és a magyar kabinet képviselőivel, de főleg az osztrák pénzügyminiszter költségvetési aggályai következtében az előterjesztést mindkét kormány elutasította.[2] A katonai vezetés, az uralkodóval egyetértésben, úgy ítélte meg, hogy a Monarchia hadseregének létszáma jelentősen elmarad attól, mint amelyet nagyhatalmi státusza megkövetelne, ezért a birodalom a diplomácia terén is egyre veszít jelentőségéből. Különösen azt tartották veszélyesnek, hogy a katonai erejének növelésére nagy gondot fordító Németország hadvezetése előtt a Monarchia szövetségesi szerepe nagymértékben leértékelődik. A hadügyminisztérium a katonai szolgálatra kötelezhető korosztály tagjainak minél szélesebb körű hadrafoghatóságát úgy igyekezett megoldani, hogy a létszámfelettiek, mint póttartalékosok, rövid ideig tartó kiképzésben részesültek.

---

1 Az 1889. évi törvény alapján a közös hadseregbe 103 ezer, a Landwehrbe tíz, a magyar honvédségbe 12 ezer újoncot soroztak be. A szervezeti átalakítás során a tüzérség technikai modernizációját, a haditengerészet létszámának növelését, a sorkatonai szolgálati idő háromról kettő évre történő leszállítását valósították volna meg.

2 Somogyi, 1996. 138–139.

Az 1901. évi választásokon szilárd parlamenti többséget szerzett Széll kormány számára a legnagyobb próbatétel akkor következett el, amikor az előző évek gyakorlatának megfelelően, az 1903. évre szóló újonclétszám megállapításáról törvényjavaslatot készített, illetve egy másik törvényben az újoncjutalék megajánlását javasolta. Báró *Fejérváry Géza* honvédelmi miniszter az 1902. október 16-án benyújtott törvényjavaslataival – érvényben tartva a korábbi létszámkeretet – 20 000 póttartalékos behívására kért felhatalmazást. A honvédelmi miniszter javaslatát, amely valójában a tényleges katonai létszám felemelését jelentette volna, még a kormánypárti képviselők sem támogatták, az ellenzékiek pedig a törvényjavaslatra válaszul, vég nélküli obstrukcióba kezdtek.

A kormányra nehezedő nyomás súlyát némiképp csökkentette, hogy az uralkodó jóváhagyásával, a katonai vezetés által kidolgozott létszámemelési tervet az osztrák parlament is elutasította.[3] A két ország parlamentjének magatartása azonban gyökeresen eltérő okokra vezethető vissza. Amíg az osztrák képviselők a költségvetési gondok miatt mondtak nemet, addig a magyarok elsősorban a császári abszolutizmust megtestesítő, a többnyire magyarellenes vezérkar által irányított, német vezényleti nyelvű hadsereggel szemben fejezték ki ellenszenvüket. A magyar kormánynak 1902. december végén, az új vám- és kereskedelmi szövetség megújítását úgy sikerült elfogadtatni az osztrák partnerrel, hogy az agrárvámokat a magyar mezőgazdaságra nézve előnyösen megemelték.[4] A megállapodás kedvező fogadtatását a kormány, 1903 januárjában arra használta fel, hogy az újonclétszám felemelésének tervét ismételten a parlament napirendjére tűzte. A katonai javaslat ellen az ellenzék, – jelszava szerint „a magyar szolgálati és vezényleti nyelv megadása nélkül nincs létszámemelés"[5] – a parlament munkáját teljesen megbénító obstrukcióba kezdett. A kialakult politikai helyzetről gróf *Apponyi Albert* így írt: „Az akkori ellenzék, mely maga mellett állónak érezte a nemzetet, csak úgy volt hajlandó a hadsereg extenzív fejlesztéséhez hozzájárulni, illetve azt lehetővé tenni (mert az obstrukció útján módjában állott megvalósítása elé legyőzhetetlen akadályokat gördíteni), ha bizonyos olyan követelmények teljesíttetnek a véderő szervezetében és vezetésében, melyek teljesítését a magyar nemzeti állam megszilárdítása szempontjából föltétlenül szükségesnek tartotta."[6]

A Szabadelvű Párton belül is erősen megoszlottak a vélemények arról, hogy az előállt parlamenti helyzetben, az ellenzékkel szemben milyen magatartási formát kövessenek.[7]

---

3 Somogyi, 1996. 140–142. – A hadvezetésnek az újonclétszám felemelését csak 1912-ben sikerült megvalósítania.

4 MNL OL K 26–1905–XXXVIII–138. Törvényjavaslat a magyar korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai közt kötött vám-és kereskedelmi szövetségről. Budapest, 1903. január 28. (Lásd még: Hanák–Mucsi, 1988. 520–523.) – 1903 tavaszán a Reichsrat Vámügyi Bizottsága visszautasította a megállapodás 17 tételre vonatkozó részét, ami a két kormány közötti tárgyalások folytatását tette szükségessé. Az egyeztetések újra kezdése érdekében 1903. július 22-én Call báró, az osztrák kormány kereskedelemügyi minisztere Budapestre érkezett.

5 Apponyi. 1934. 91. – A régi létszám melletti újoncjutalék megszavazása ezekben a napokban még nem okozott volna gondot.

6 Apponyi, 1934. 77.

7 Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. március 3–6. Thallóczy a Szabadelvű Párton belüli véleményekről írja: „Apponyi gyönge és hitvány elnök. Széll bölcsességének és találékonyságának a végére jutott. Bánffy úgyszintén megvallja, hogy örül Széll bukásának [...] hatalomra nem juthat, de Szapáryt, mint átmenetet támogatja. Wekerle fél a pénzügyi rosszabbodástól. Andrássy Gyula gyönge és lusta. Lukács kontrolőr, egyéb semmi. Popovics szellemi nihilista."

A *Széll Kálmán* miniszterelnök kivárásra alapított taktikáját kezdettől fogva erős kritikával fogadó, – az exlex állapot bekövetkeztét előre megjósoló – gróf *Tisza István* az obstrukcióval szembeni tehetetlenséget látva, 1903. március elején határozott lépésekre szólította fel a kormányfőt.[8] Tisza István erről a beszélgetésről naplójában a következőket rögzítette:[9] „Ő megmaradt amellett, hogy másra, mint tétlen kitartásra nem vállalkozik, mire azt feleltem, hogy ezt igen sajnálom, de ha ő nem teszi meg, mit az ország érdeke feltétlenül megkíván, akkor nem marad más hátra, minthogy helyét másnak adja át. Útjaink május elején valószínűleg el fognak válni, ezen nem segíthetünk, azt azonban megígértem, hogy a pártban semmi mozgalmat nem indítok, míg ezt neki előzetesen be nem jelentem." A kormányfő megbuktatását vagy a Szabadelvű Párt támogatásának megvonásával, vagy uralkodói döntéssel lehetett véghez vinni. A kormánypárton belüli ellentétek további felerősödésétől tartva, a király magára vállalta Széll Kálmán menesztését.

A magyar politikai krízis felszámolását Ferenc József már 1903. április elejétől kormányfő váltással remélte elérni. A feladat végrehajtására két politikus látszott alkalmasnak.[10] Nevezetesen a *Kállay Béni* közös pénzügyminiszter jelöltjeként színre lépő gróf *Khuen-Héderváry Károly*, akit – a granicsár jelzővel emlegetve – horvát bánként erőskezű politikusként tartottak számon, valamint a Fejérváry Géza által egyetlen alkalmas jelöltként ajánlott gróf Tisza István. Fejérváry a bécsi eseményekről április 6-án így számolt be Tisza Istvánnak: „a király magatartásában a trónörökös hazaérkezte óta nagy változás állott be. Ez utóbbi befolyása alatt elvesztette bizalmát a Széll-féle taktikában, az obstrukció teljes megtörését kívánja, és őt Bécsbe rendelte javaslattétel végett."[11] Fejérváry közölte, amennyiben Tisza István vállalja a kormányfői tisztet, őt fogja javasolni az uralkodónak. A felkérést Tisza azzal a kikötéssel fogadta el, hogy a konkrét lépésekkel várják meg május elsejét, amikor az ellenzék – a provokációnak feltüntethető királyi lépés nélkül – az exlex állapotot előidézi. Kállay Béni pedig 1903. április 27-én tájékoztatta arról a királyt, hogy a magyar válság megoldására Khuen-Héderváry Károly készen áll, de „ezt nem kell siettetni."[12]

A várakozásnak megfelelően a *Lukács László* pénzügyminiszter által 1903. március 30-án beterjesztett, a közterhekről és az állami kiadásokról szóló törvényjavaslat elfoga-

8 Tisza István a haderő kérdéséről a parlamentben 1903. december 23-án így fejtette ki véleményét: „Mi t. Ház teljes meggyőződéssel állunk a közös hadsereg alapján, és kívánjuk fenntartani a hadseregnek egységes vezényletét, vezérletét és belszervezetét úgy, ahogy az az 1867 évi XII. törvény 11. §-a által konstruáltatott. Tesszük ezt abban a meggyőződésben, hogy a magyar nemzet érdeke kívánja azt, hogy az a hadsereg, amely a közös védelem kötelezettségét teljesíti, mentül erősebb, mentül harcképesebb legyen katonai szempontból. [...] Azt hiszik a képviselő urak, hogy a nemzeti politika az: akcióképtelenné tenni a magyar nemzetet azzal a helyzettel szemben, amelyet a Balkán-félszigeten látunk. [...] az a helyzet, az a forrongás a Balkánon igenis érinti, és érinteni fogja mindég nagyon közelről a magyar nemzet érdekeit [...] Ezért kell az, hogy Magyarország hozzátartozó része, és pedig a paritás alapján teljes egyenrangúsággal bíró része legyen egy oly európai nagyhatalomnak, amelynek szava döntő súllyal essék a mérlegbe." (Képviselőházi Napló, 1901–1905. 363. országos ülés. 1903. december 23. 419–421.)

9 Tisza, 1923. 698.

10 Ferenc József Kállay Bénit is felkérte, hogy vállalja el a magyar kormányfői tisztet, de a kérést a pénzügyminiszter határozottan elutasította.

11 Tisza, 1923. 698.

12 MNL OL Khuen-Héderváry Károly elpusztult levéltárának Iványi Emma által készített regesztái. Kállay Béni levele gróf Khuen-Héderváry Károlyhoz. 1903. április 27.

dásáról a parlamenti ellenzék magatartása miatt szó sem lehetett, de az exlex állapot ellenére a királyi döntés tovább váratott magára. Az uralkodó Khuen jelölésének véglegesítése előtt Kállay Bénit Budapestre küldte annak kipuhatolására, hogy Tisza megnyerhető-e a bán személyének és programjának támogatására. A két politikus 1903. május 17-én, a Hungária Szállóban tartott megbeszélésén Tisza elfogadta: ha Khuen-Héderváryt kéri fel a király kormányalakításra, akkor ő hajlandó lesz miniszteri tárcát vállalni és az obstrukció letörését hatékonyan elősegíteni.[13] A királynál Kállay Béni befolyása bizonyult erősebbnek, így május 23-án az ő védence, az uralkodó által is kedvelt Khuen-Héderváry Károly kapott megbízást kormányalakításra.[14]

A horvát bán 1903. május 24-én érkezett a magyar fővárosba, és este találkozott Tisza Istvánnal, akivel éjfélig tanácskozott. A megbeszélést Tisza István feljegyzésében az alábbiak szerint rögzítette:[15] „velem kíván mindent megbeszélni s tárgyi és személyi kérdésekben nem foglalt állást a király előtt, míg azokat velem meg nem beszélte. Magának a belügyet tartja meg, de szabad kezet enged minden egyéb tárcát illetőleg. Nézeteink mindenben találkoztak, s bár tájékozatlansága az itteni viszonyok és függő kérdések tekintetében nagyobb volt, mint aminőre elkészülve lehettem, egy magával tisztában lévő, nyugodt elhatározásra jutott egész ember benyomását tette rám. [...] Függőben csakis Wekerle bevonása maradt, minek meggondolására időt kívánt." A találkozó végén Tisza egy feljegyzést adott át a bánnak, amely a válság felszámolására javasolt intézkedések vázlatát tartalmazta. A Bécsből 25-én hazaérkező Fejérváry Gézát a fenti megbeszélésről sem az uralkodó, sem Kállay Béni nem tájékoztatta, arról csak Tiszától értesült, aki másnap a pünkösdi ünnepekre hazautazott vidéki birtokára.

Tisza István és Khuen-Héderváry már márciusban tárgyalt az obstrukció letörésének lehetséges módozatairól, ezért meglepő, hogy a fenti találkozót mennyire eltérően értékelték. A horvát bán 1903. május 28-án kelt levelében szinte megdöbbenve arról tájékoztatta Kállay Bénit, hogy Tisza István a nyers erőszakhoz akar nyúlni, mert szerinte így a parlament munkaképessége augusztus közepére helyreállítható, illetve a rosszabb variáció szerint, ez a cél választások kiírása esetén – amennyiben „kezes a ház" – novemberre megvalósítható.[16] A horvát bán így értékelte a Tisza Istvánnal folytatott megbeszélését: „Jó barátságban, színleges egyetértésben váltam el tőle, mert nem akartam további nehézségeket okozni, de azzal a mély meggyőződéssel, hogy irányával nem tudok megbarátkozni, programja nem az enyém, azért neki kell helyt állani, én nem képviselhetem."[17] Khuen-Héderváry nak az sem tetszett, hogy Tisza a kormányalakításnál Wekerle Sándor, *Hieronymi Károly* és *Roszner Ervin*, esetleg még *Bánffy Dezső* miniszterségével is számolt. Különbözött a nézetük az Apponyi-féle parlamenti csoportosulásnak a kormánypártból történő kiválásáról is.[18] Tisza nagyon szeretett volna megszabadulni

13 Tisza, 1923. 701.

14 Khuen-Héderváry Károlyról horvát szerző véleményét lásd: Holjevac, 2015.

15 Tisza, 1923. 702.

16 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. Gróf Khuen-Héderváry Károly levele Kállay Bénihez. 1903. május 28.

17 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. Gróf Khuen-Héderváry Károly levele Kállay Bénihez. 1903. május 28.

18 Az udvari körökben Apponyi Albert házelnöknek az erélytelenségét tették felelőssé azért, hogy az ellenzék megbénította a parlament munkáját. Apponyi kegyvesztettségét a király a budai várban 1903. május

Apponyi Alberttől, és azt sem tartotta taktikailag rossznak, ha vele együtt 55 képviselő elhagyná a Szabadelvű Pártot. Khuen ezzel szemben a biztos parlamenti többség megőrzése érdekében a kormányzó párt egységének megteremtését tartotta fontosnak, ezért – korábbi véleményével ellentétben – most nem szorgalmazta Apponyi távozását.[19] Khuen beszámolója szerint megmondta a királynak is, „hogy most nem erőszakos eszközökkel elért pillanatnyi sikerekről van szó, hanem az alkalmas, egy állandó, erélyes és céltudatos kormány alakítására" kell törekedni. Ezt Tiszával is közölte, mert így fenntartotta a jogát arra, hogy később az általa erőszakosnak tartott programot elutasíthassa.

A király döntésére egyre türelmetlenebbül váró Tisza István 1903. május 29-én levelében arról panaszkodott Khuen-Héderváry nak, hogy tétlenségre van kárhoztatva, és az „obstrukcióval szembeni minden halogatás káros."[20] Az idő szorítását kevésbé érzékelő bán 1903. június 3-án érkezett vissza Budapestre, és a találkozóról Tisza István a következőket jegyezte fel naplójába: „Látható zavarral előadta, hogy meggondolta a dolgot, neki az itteni helyzetről, emberekről, teendőkről közvetlen benyomásai nem lehetnek, s így nem is alkothat magának végleges határozatot."[21] Khuen-Héderváry nem vállalkozott arra, hogy az obstrukció letörésére a Tisza által javasolt intézkedéseket végrehajtsa. A váratlan fordulat után Tisza István ismét Fejérváry Gézához fordult, és június 5-én a következőket közölte a hadügyminiszterrel:[22] „Tartózkodtam minden akciótól, azon hitben, hogy a döntés úgyis bekövetkezik, s nem kell a kibontakozás útját forrongás előidézése által megnehezítenem. Most már elvesztettünk így egy teljes hónapot, a Széll-féle taktika minden hitelét teljesen elvesztette, őt bukott embernek tartja mindenki, a párt vezető nélkül, gazdátlanul áll, minden téren a dissolutio jelei mutatkoznak, s bármely haszontalan incidens szétrobbanthat bennünket." Tisza elhatározta, amennyiben az obstrukció felszámolására vonatkozó királyi intézkedés továbbra is várat magára, úgy június 9-én „felkeresem Széllt, bejelentem neki a passiv resistentiát tovább nem vállalom s rajta leszek, hogy ugyanezt mondják neki a párt más tekintélyes tagjai is. Úgy hiszem, ez elég lesz arra, hogy Széll beadja lemondását". Június 9-én Fejérváry Géza Bécsből hazatérve Tisza István feljegyzése szerint közölte vele, hogy „a király el van határozva, csak kételyei vannak aziránt, nem kívánom-e én is a katonai javaslatok visszavonását. E tárgyban táviratot vár, melyet [Fejérváry – S. L.] azonnal el is küldött."[23] A táviratban

---

14-én megrendezett udvari estélyen látványosan kimutatta, amikor a főméltóságok és a miniszterek sorában lévő képviselőházi elnököt figyelemre sem méltatta, sőt később sem szólította meg. Mind Apponyi Albert, mind Széll Kálmán úgy ítélte meg, hogy a magyar parlament elnöki tekintélyének megóvása érdekében nem lehet a történteket szó nélkül tudomásul venni. Ezért a miniszterelnök kérésére a király május 17-én Apponyi Albertet – minden érzékelhető politikai következmény nélkül – magánkihallgatáson fogadta. (Lásd: Apponyi, 1934. 94.)

19 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. Gróf Khuen-Héderváry Károly levele Kállay Bénihez. Zágráb, 1902. június 29. – Apponyinak a pártból való kilépéséről Khuen-Héderváry Károly horvát bán ebben a levélben így vélekedik: „Azok az elemek, amelyek vele együtt bejöttek a kormánypártba, ma már nem követnék őt vissza, és ezért, ha ma elhagyja a pártot, csak olyanokat vinne magával, akik vele együtt úgy sem oda valók, ahol reális politikát kell csinálni."

20 MNL OL Khuen-Héderváry Károly elpusztult levéltárának Iványi Emma által készített regesztái. Gróf Tisza István levele gróf Khuen-Héderváry Károlyhoz. 1903. május 29.

21 Tisza, 1923. 702.

22 Tisza, 1923. 703.

23 Tisza, 1923. 703.

értesítették a királyt, hogy amint az új házszabály életbe lépett, Tisza a katonai javaslatokat változatlan formában a képviselők elé terjeszti. Az uralkodói döntésről Fejérváry Géza 1903. június 10-én értesítette Tiszát, mely szerint[24] „a pártban ne történjen semmi. Előzetes jelentést nem kíván, vasárnap [1903. június 14. – S. L.] reggel fogadja Széllt, s Fejérváry és Tisza legyenek készen, hogy legfelsőbb felhívásra még vasárnap Bécsbe menjenek."

Széll Kálmán – egyre fogyatkozó párthíveivel – a kifárasztáson alapuló passzív rezisztenciához ragaszkodott, és az exlex állapotban az országgyűlés feloszlatását sem tartotta elfogadhatónak, ezzel szemben a Szabadelvű Párt tagjainak többsége, az idő múlásával egyre hangosabban, az energikusabb politikai fellépést sürgette. 1903. június közepére világossá vált, hogy a miniszterelnök sem a politikáját ellenzők táborának nagyságát, sem az obstrukciót támogatók kitartásának időbeli határát nem jól mérte fel. Széll Kálmánnal ellentétben, Bécsben – ahol ez ügyben az udvari körök folyamatosan tájékozódtak – egyre türelmetlenebbül várták a magyar parlament munkaképességének helyreállítását. Az uralkodó Széll Kálmánt nem tartotta alkalmasnak a válság megszüntetésére, ezért június 11-én a magyar miniszterelnök felmentését határozta el.[25] Így az 1903. június 14-én bécsi kihallgatásra rendelt miniszterelnök csak a legfelsőbb akarat szerinti lemondását terjeszthette elő, és a felmentése iránti kérelmét így indokolta: „Az újoncjutalék iránti törvényjavaslat s később a pénzügyi felhatalmazási törvényjavaslat ellen az ellenzék részéről űzött obstrukciót a kormány akként vélte legyőzhetni, s ismét rendes parlamentáris viszonyokat helyre állítani, ha a kormány és az őt támogató többség az obstrukcióval szemben rendíthetetlenül öntudatos ellenállást tanúsít. E politika sikere attól függött, hogy minden tényező ezen irányban állhatatosan kitart. Az újabb időben észlelt jelenségek azonban arra engednek következtetést, hogy ezen feltétel, mely a sikert egyedül biztosíthatta volna, nem teljesült, s áramlatok vannak a kormánypártban is, melyek e politikát nem tartják célra vezetőnek. Ezt kikerülhetetlenül az ellenzék is kiérezvén, újabb ösztönzést és erőt nyert az obstrukciónak további folytatására."[26]

Széll Kálmán elutazása előtt, 1903. június 13-án délelőtt a képviselőházban hosszasan tanácskozott gróf *Andrássy Gyulával*[27] és Apponyi Alberttel, amiből a megfigyelők azt a következtetést vonták le, hogy a miniszterelnök lemondása esetén maga helyett Andrássy Gyulát javasolja.[28] Az ellenzék arra számított, hogy a miniszterelnöki posztra Andrássy mellett Lukács László és *Csáky Albin* gróf is eséllyel pályázhat, de akárkire esik is a választás, csak a katonai javaslat visszavonásával lehet a parlament munkáját szavatolni. A bécsi politikai körök azt a körülményt, hogy a király a kormánytagokon kívül, más bizalmi embereivel is tárgyal, a válság megoldása felé tett lépésként értékelték, amely személyi változásokat is eredményezhet. A várakozással ellentétben ezen a napon

24 Tisza, 1923. 704.

25 Thallóczy Lajos szerint: „Széll ellen az akció már rég folyt. Mihelyt az obstrukció kikerülhetetlennek látszott a passzivitás lett vezérfonallá, amit a király is vállalt. Fejérváry révén királyék az egész Széll rendszerrel mégis elégedetlenek voltak. Személye ellen nem volt kifogás, de hiúsága [...] tűrhetetlenné vált." (OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. június 20.)

26 MNL OL K 26–1904–III–3417. Széll Kálmán előterjesztése kormánya lemondásáról. 1903. június 14.

27 Andrássy Gyula „irtózott Tisza erőszakosságától." (Hegedüs, 1941.)

28 Széll Kálmánt Bécsben megérkezésekor (június 13-án este) Széchényi Gyula gróf, a király személye körüli miniszter fogadta és tájékoztatta.

az újságírók csupán arról tudósíthattak, hogy Széll Kálmán az uralkodónál több mint egy órát tartózkodott, majd Koerber osztrák miniszterelnököt kereste fel, és az esti órákban történt elutazása előtt *Agenor Maria Gołuchowski* külügyminiszterrel találkozott.[29]

Széll Kálmán, hazatérve, 1903. június 15-én délelőttre minisztertanácsi ülést hívott össze, és a sajtónak kijelentette, hogy a Bécsben folytatott tárgyalásairól csak június 16-án hajlandó a parlamentben tájékoztatást adni. A tanácskozáson (Széchényi Gyula, a király személye körüli miniszter kivételével) minden miniszter megjelent, és a kötelező titoktartás mellett a kormányfő bejelentette, hogy a király elfogadta lemondását. A miniszterelnök saját politikájának kudarcát továbbra is abban látta, hogy a passzív ellenállást, mint az ellenzék legyőzésének egyetlen eszközét, a Szabadelvű Párt nem támogatta egységesen, és amint felrótta: „magában a pártban is vannak áramlatok, amelyek más eljárást kívánnak."[30] Az ülés határozata szerint minden miniszter követi a kormányfőt és benyújtja lemondását.

A miniszterelnököt itthon sem várták kedvező hírek. Apponyi Albert erélyesebb kormánypárti fellépést sürgetve bejelentette, hogy lemond házelnöki posztjáról, ha az ellenzék áttér az ún. technikai obstrukcióra, amely a névszerinti szavazások végtelen sorát indítaná el.[31] Félelme nagyon gyorsan beigazolódott, mert már a minisztertanácsi ülést megszakítva azt közölte a miniszterelnökkel, hogy huszonhét ellenzéki politikus jelentkezett nála napirend előtti felszólalásra. A házelnök mozgástere ez ügyben szűknek bizonyult, mert a kérés elutasítása esetén a képviselők az engedély megadásának kérdéséről parlamenti szavazást kérhettek. Márpedig ebben az esetben minden egyes szavazást öt percig tartó szünet követ, és további időt vesz igénybe, amíg a jegyzők a szavazatokat egyenként összeszámolják. Széll igyekezett megnyugtatni a házelnököt, hogy beszél az ellenzék vezetőivel, és ez ügyben azonnal pártközi konferenciát hívott össze.[32]

A pártközi megbeszélésre a miniszterelnök mindenek előtt *Kossuth Ferenc*, majd *Barabás Béla*, *Tóth János* és *Kubik Béla* ellenzéki képviselőket kérette magához. A tanácskozáson Apponyi Albert is végig jelen volt. Gyorsan kiderült, hogy az ellenzék – a megegyezésért cserébe – még ezen a napon (1903. június 15.) megtartott parlamenti ülésen politikai nyilatkozatot követel a miniszterelnök további szándékáról, és bécsi látogatásának eredményéről. Kossuth Ferenc ismételten elmondta, hogy a kormány nagy hibát követett el, amikor a katonai törvényjavaslat – amely az egyre romló gazdasági viszonyok között a korábbinál nagyobb „pénz és véradót" vet ki az országra –, elfogadtatása előtt törvényellenesen, a költségvetésről, és más határidőhöz kötött ügyekről nem intézkedett.

29 *Egyetértés*, 1903. június 14. Ki lesz a miniszterelnök?; *Egyetértés*, június 15. Széll a királynál.

30 MNL OL K 27. 1903. június 15./01. – A Széll kormány utolsó minisztertanácsi ülését 1903. június 17-én tartotta, ahol a politikai válságról már nem tárgyaltak, főleg kinevezésekről és kitüntetésekről döntöttek. Széll Kálmán tudott arról, hogy menesztése érdekében Fejérváry Géza „rágta a Felség fülét." (OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. június 27.)

31 A Széll kormány által végrehajtott házszabály módosítás az ún. technikai obstrukciónak csak bizonyos módszereit tiltotta meg. A klotür intézményét, azaz a felszólalási idő vagy jog korlátozását, illetve megvonását nem vezette be, így fenntartotta az „agyonbeszélés" lehetőségét, a képviselőház elnökének pedig nem biztosított olyan jogi eszközöket, amelyekkel a munkát akadályozó képviselőkkel szemben felléphetett volna. (Gratz, 1934. I. köt. 398.) Apponyi Albert már 1903 januárjában le akart mondani elnöki posztjáról, mert Széll Kálmán előzetesen nem tájékoztatta a létszámemelési javaslat benyújtásáról, és csak a miniszterelnök, illetve képviselő társai kérésére nem nyilvánította ki bizalmatlanságát a kormány iránt. (Apponyi, 1934. 90–91.)

32 *Egyetértés*, *1903*. június 16. A miniszterek tanácskozása.

Széll Kálmán most is azt hangoztatta, hogy a kormány által előterjesztett törvényjavaslatról az ellenzék, – az alkotmányban rögzített keretek között – csak szavazataival mondhat ítéletet, az obstrukcióval pedig a kisebbség a többség parlamenti jogait korlátozza. Tekintettel arra, hogy Széll Kálmán az ellenzék kérésének a királlyal történt megállapodás miatt sem tehetett eleget, a délutáni parlamenti ülés ezzel a meddő vitával telt el.[33]

A vitát gerjesztő titkolózásnak nem sok értelme volt, mert a Széll Kálmán által visszatartott információt, mely szerint a király elfogadta a kormány lemondását, a kisziváragtatott hírekből már mindenki megismerhette.

Széll Kálmán – ígéretéhez híven – a parlament 1903. június 16-án megtartott ülésén jelentette be, hogy a király június 14-én elfogadta kormánya lemondását, és a politikai helyzet tisztázása érdekében több magyar politikust kihallgatásra Bécsbe rendelt. A király június 16-án először, a katonai kérdésekben határozott előrelépést sürgető Fejérváry Géza honvédelmi minisztert, ezt követően *Csáky Pált* a főrendiház, és Apponyi Albertet a képviselőház elnökét, majd Szapáry Gyula volt miniszterelnököt fogadta. Az országgyűlés két házának elnökét – régi szokás szerint – a király kormányválság idején mindig meghallgatta, de konkrét elképzelésére tekintettel ez a beszélgetés most nem érintett lényeges kérdéseket.[34] A fogadást követően a közvetítő szerepre felkért Fejérváry Géza Tisza Istvánt kereste fel, akivel a szállásán folytatott rövid megbeszélést követően a Hofburgba hajtatott. A honvédelmi miniszter kulcsszerepe a kormányválság megoldásában sejtette, hogy Tisza feladatai között – a rend és nyugalom helyreállítása mellett – a katonai javaslatok elfogadtatása is szerepel.[35] Ebben Fejérváry aktív közreműködésére is számíthatott, aki már korábban megígérte, hogy az új kormányban a honvédelmi miniszteri tárcát hajlandó elvállalni. Tisza István rövid kihallgatás után kormányalakítási megbízást kapott, és ez világossá tette, hogy a király egy erélyes, a parlamentben rendet teremtő politikust kíván a magyar kormány élére állítani.

A nemzeti követeléseket hangoztató ellenzékkel szemben fellépő Tisza István népszerűsége még a saját választókerületében is a mélypontra zuhant. Ezt példázza az ugrai választókerület Központi Bizottsága által összehívott és 1903. április 19-én megtartott népgyűlés határozata, amelyet Makkai Sándor elnök előterjesztésére egyhangúlag fogadtak el. A jegyzőkönyv szerint „arra tekintettel, miszerint a kerületnek ez idő szerinti képviselője gróf Tisza István a választókhoz intézett nyílt levelében, a választók összességének érzületével és meggyőződésével ellenkező álláspontot fogad el, úgy az önálló vámterület, mint a katonai javaslatok tárgyában – a népgyűlésen pártkülönbség nélkül megjelent választók – fejezzék ki bizalmatlanságukat képviselőjükkel szemben."[36] Az

33 *Egyetértés*, 1903. június 16. A képviselőházban.

34 Apponyi Albert az uralkodó előtt kijelentette: „súlyos hibának tartom Széll Kálmán elejtését egy erőszakos politika megkísérlésének kedvéért. [...] Hozzátettem, hogy nem leszek abban a helyzetben, hogy a Széll Kálmán helyébe lépő kormányt támogathassam, amire Ő Felsége mosolyogva ennyit mondott: Ezt nem is várta Öntől senki." (Apponyi, 1934. 100.)

35 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. június 20. – Fejérváry Géza elmondta, hogy „hónapok óta a legaprólékosabban ő informálta a királyt Széllről, aki szétrobbantotta a pártot."

36 MREZSLT 44/a. f. Tisza István iratai. 1878–1918. 2. cs. 7. t. 71. – Jegyzőkönyv az ugrai választókerület 1903. április 19-én megtartott népgyűléséről, amelyet a parlament által tárgyalt katonai javaslatokra vonatkozó állásfoglalás céljából hívtak össze.

ugrai népgyűlést röviddel később, 1903. április 26-án a komádi kerület hasonló rendezvénye és határozata követte. Tisza István szívós kitartására jellemző, hogy a fentieket ellensúlyozandó 1903. május 20-án a Nagyváradra összehívott Bihar megyei közgyűlésen éles vita után a politikai nézeteit támogató határozat született. A közgyűlésen résztvevők *Beöthy László* főispán előterjesztésére 284 igen szavazattal 34 ellenében elfogadták azt az indítványt, hogy a képviselőháznak az obstrukció ellen tiltakozó feliratot küldjenek.[37] *Ady Endre* az eseményekhez kapcsolódva írja: „Gróf Tisza István Bihar vármegyében még mindég a jövendő embere. Itt még mindég hiszik, hogy ő a jövendő gubernátora Magyarországnak. Ezenkívül pedig ő a Tisza szenior, a család esze. Némelyek Bánffy helyett őt tartják a kálvinisták papjának is, a vármegyei Szabadelvű Párt elnöke, mindenek fölött pedig gazdálkodni tudó gazdag ember. Gróf Tisza István tehát – a legkisebb gúny nélkül – nagy férfiú. [...] És rettenetes módon népszerűtlen. [...] Tisza István a maga hidegségével, gőgjével és modortalanságával szimbóluma ott az elnöki széken a Bihar vármegyei Szabadelvű Pártnak."[38]

Tisza István kormányalakítási kísérletének sikere azon múlott, hogy a pártján belül lesz-e elegendő támogatója. Legelőször Wekerle Sándorral tárgyalt, akinek támogatásával kezdettől fogva számolt, és nézeteiket még április végén így összegezte: „Teljes egyetértés mutatkozik közöttünk a mai helyzet és kormányzat kritikáját, s azon tényt illetőleg, hogy az obstrukciós rendszerben óriási nemzeti veszedelem rejlik, melynek végleges gyökeres elhárítása képezi a jelen legégetőbb s tovább nem halasztható feladatát." A két politikus 1903. június 11-én tartotta második megbeszélését és a köztük lévő nézeteltérés nem látszott áthidalhatatlannak, ezt Tisza István feljegyzésében is így értékelte: „Teljes egyetértés mutatkozott közöttünk az egész vonalon, [Wekerle – S. L.] csak azt vitatta, hogy a katonai javaslatot vissza kellene vonni, s e kérdés megoldását őszre hagyni, s ez irányú aggályát nem tudtam teljesen eloszlatni."[39] Mivel Wekerle Sándor miniszterelnökként „felülről" bukott, ezért Tisza kijárta az uralkodónál leendő miniszter legfelsőbb meghallgatását. Tette ezt abban a reményben, hogy ezzel Wekerle érzelmi elégtételt kap, és hajlandó lesz őt támogatni. Wekerle az 1903. június 17-én, délután három órakor megtartott audienciára – mivel nem bízott Tisza tervének sikerében – már azzal az elhatározással ment, hogy nem vállal tárcát az új kormányban.[40] Döntését a nyilvánosság előtt azzal indokolta, hogy az ő nézeteivel ellentétesen az uralkodó ragaszkodott a katonai javaslatok feltétel nélküli elfogadásához. Wekerlének Tisza ellenes taktikájáról árulkodott, hogy nézeteiről a kihallgatás előtt nem egyeztetett Tiszával, és az ott elhangzottakról is csak másnap tájékoztatta.[41] Mint kiderült, a fenti nézetkülönbség

37 *Egyetértés*, 1903. május 21. A cs. k. trombitás.

38 Ady, 1977. 215–216.

39 Tisza, 1923. 699. és 704.

40 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. június 17. – A Bécsbe érkező Wekerle Sándor a kihallgatás előtt közölte a napló írójával, hogy Tisza mellett nem vállal miniszterséget, mert az obstrukció erőszakos letörését nem tartja lehetségesnek, illetve Fejérváry Gézával „nem ül egy kabinetbe".

41 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. június 19. – Wekerle Sándornak elégtételül szolgált: 1894-ben a Szabadelvű Párt többsége a menesztett Wekerle mellett demonstrált, most a király jelöltjét utasította vissza.

is elegendő volt ahhoz, hogy Wekerle Sándor hátat fordítson Tisza István kormányalakítási tervének.

Az új kormány létrejöttét a Szabadelvű Párton belül kialakult csoportok között felerősödött személyi ellentétek is nehezítették. Maguk a képviselők a Szabadelvű Párt tagságának nagyobbik részét az alábbi öt nagy csoportba sorolták:[42] a Tisza és Bánffy híveiként említett ún. ó szabadelvűek, a mindenkori kormány mellett szavazó inventáriusok, az agráriusok, továbbá a volt Nemzeti Párt tagjai és végül az Andrássy körül kialakult arisztokrata kaszinó-párt. Ezek a párton belüli csoportok 1903 júniusától – egymástól nyíltan elkülönülve – megbeszéléseket, értekezleteket is tartottak. Tisza István biztosan csak az első két, legkisebb csoporthoz tartozók támogatására számíthatott, a többiek látványosan Széll Kálmán mellett tüntettek. A párt belső erőviszonyait jól ismerő Tisza is fontos feladatának tartotta, hogy Széll Kálmán és párthívei támogatását elnyerje. Ezért még Bécsből táviratilag arra kérte a miniszterelnököt, hogy segítse kormányalakítási tervét, és másnap (június 17-én) reggel fogadja hivatalában.

Tisza István, hazaérkezve, 1903. június 17-én reggel kilenc órakor a várban, Széll Kálmánnál kezdte megbeszéléseit, és ezen a napon találkozott még Bánffy Dezsővel, Andrássy Gyulával, *Hódossy Imré*vel, a párthívei közé tartozó több politikus barátjával és a Bécsből hazaérkező Fejérváry Gézával. Ezen az estén politikai körökben úgy tudták, hogy Tiszának eddig csak két miniszter jelöltet sikerült találnia, nevezetesen hadügyminiszternek Fejérváry Gézát, kereskedelemügyinek pedig Hieronymi Károlyt.[43] Mindezek mellett a politikai bizonytalanságot az a hír is növelte, hogy a kormányválság megoldásában mindenféle szerepvállalást elutasító Apponyi Albert vidékre utazott és lemond a képviselőház elnöki posztjáról. A kormányválság megszüntetése érdekében folytatott tárgyalások során Apponyi támogatásának elnyerése létkérdés volt, ezért Tisza táviratban kérte, hogy utazzon vissza a fővárosba és másnap fogadja őt.

Apponyi nem csupán egy erős parlamenti csoport elismert vezetőjeként játszott fontos politikai szerepet, hanem a Ház elnökeként is sokat árthatott a leendő kormányfőnek. A párton belüli szövetségesnek tartott Széll Kálmánnak is sok kellemetlenséget okozott azzal, hogy – az eddigi szokásoktól eltérően – házelnökként az ellenzék nemzeti követeléseire élénken reagáló, és azt támogató vidéki küldöttségeket személyesen fogadta, sőt a találkozókon elhangzó beszédeivel a kérelmezőket bátorította.[44] Apponyi Albert eljárását, a következőkkel indokolta: „A házszabályoknak az az intézkedése, mely szerint küldöttségek nem adhatnak át kérvényeket a Házban, nyilvánvalólag csak az ülésteremre vonatkozik, nem pedig a parlamenti épület egyéb helyiségeire, hiszen nap-nap után jöttek és jönnek küldöttségek a miniszteri szobákba, melyek a parlamenti épületben vannak elhelyezve. [...] A küldöttségek fogadása tehát nem volt tüntetés az ellenzék által képviselt követelmények mellett. [...] Helyzetem tehát koránt sem volt kellemes, bizonyos pontig bűnbakja voltam egy nem általam teremtett politikai bonyodalomnak."[45] A házelnök nem térhetett ki a királyi felhatalmazással érkező Tisza István kérése elől, és 1903. június 18-án délelőtt hivatalában fogadta. Mivel Tisza legelszántabb ellenzői a volt

42 *Egyetértés*, 1903. június 18. A kabinetalakítás.
43 *Egyetértés*, 1903. június 18. Az új kabinet tagjai.
44 Gratz, 1934. II. köt. 11.
45 Apponyi, 1934. 92.

Nemzeti Párti képviselők közül kerültek ki, akik továbbra is Apponyit tekintették vezéreiknek, a házelnök „semlegesítése" nélkül reménytelen vállalkozásnak tűnt támogatásuk megszerzése. A rövid négyszemközti megbeszélésen Apponyi Albert visszaemlékezése szerint Tisza István a következő szavakkal kívánta őt az elnöki székből távozásra bírni: „A te hivatásod nem az a küzdelem, melyben sebeket kell ejteni, te majd akkor lépsz előtérbe, amikor ismét e sebek gyógyításáról és az ellentétek kiegyenlítéséről lesz szó. Akkor lesz szükség a te intakt egyéniségedre."[46] A hallottakból Apponyi azt a következtetést vonta le, hogy Tisza a házszabályokba ütköző, olyan erőszakos lépésekre készül, amihez ő nem lenne hajlandó hozzájárulni, ezért sikeres kormányalakítás esetén neki posztjáról távoznia kell. A részletek négyszemközti megvitatása nem folytatódott, mert csatlakozott hozzájuk *Tallián Béla* alelnök, majd rövidesen Hieronymi Károly, és négyesben tanácskoztak több mint egy órán át.[47] Az összejövetel nem érte el célját, mert a házelnök csak azt ígérte meg, hogy nem fog akadályt gördíteni Tisza István kormányalakítása elé, de elvbarátaira semmiféle befolyást nem kívánt gyakorolni. Mivel Tallián Béla és a későbbi találkozón Andrássy Gyula is Apponyi Alberttel vállalt szolidaritást, így Tisza azon elképzelése, hogy kabinetjét a Szabadelvű Párt legjelentősebb erőinek támogatásával állítsa össze, kudarcot vallott.[48] Este már – az ellenzék ujjongva, Apponyi hívei elégedetten – mindenki arról beszélt, hogy a kormányalakítási kísérlet megbukott.[49] A politikai helyzet árnyaltabb értékelésére utal, hogy Tisza egyik képviselőtársa, név nélkül az újságíróknak így nyilatkozott: „Hogy a Tisza kormány nem alakulhatott meg, annak félig-meddig örülök. A most következő kormány föltétlenül rövid életű lesz. A Széll Kálmántól a pártban előidézett ellentétek, a tusakodások, a beteg parlamenti helyzet meg fogja őrölni még a legerősebb legényt is. Maradjon csak Tisza épen! Majd ha a liberalizmus igazán veszélyben lesz: elő fog teremni és meg vagyok róla győződve, hogy rendet fog csinálni. Most csak szétforgácsolná az erejét."[50] Tisza kormányalakítási kísérlete a Szabadelvű Párton belül uralkodó áldatlan állapotok mellett azt is világosan megmutatta, hogy Ferenc József az elkövetkező időszakban a politikai válság megoldása érdekében, az ó-liberálisok csoportjára kíván támaszkodni.

A *Heltai Ferenc* és *Kristóffy* József társaságában Bécsbe érkező Tisza Istvánt 1903. június 19-én, délelőtt tíz órakor fogadta kihallgatáson a király. A magyar politikus Ferenc József előtt arra hivatkozva, hogy a Szabadelvű Pártban nem tudta a többség támogatását megszerezni, a kormányalakításra kapott megbízást visszaadta, és a délutáni vonattal visszautazott Budapestre. Tisza döntéséről a király a reggel kilenc órakor kihallgatáson

46 Apponyi, 1934. 99.

47 *Egyetértés*, 1903. július 19. Értekezlet a Ház elnökénél. – Hieronymi Károly Wekerle Sándor társaságában érkezett meg a képviselőházba, de Wekerle nem kívánt a megbeszélésen részt venni.

48 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. június 18. – Andrássy Gyula hiúságát sértette, hogy a Tisza István miniszterelnöki jelöltségét támogató Fejérváry Géza előzetesen őt nem kérte fel miniszteri posztra.

49 Herczeg Ferenc, mint a kormányzópárt tagja, Tisza István kudarcáról így írt: „Tisza kifejtette a Szabadelvű Pártban, hogyan kívánja megszüntetni az obstrukciót és attól, amit elmondott, úgy megijedtek a mamelukok, hogy szanaszét szaladtak, és nem akartak többet hallani sem az obstrukcióról, sem Tisza Istvánról. Tisza ugyanis azt a benyomást tette a pártra, hogy a krónikussá lett obstrukciót minden eszközzel, szükség esetén erőszakkal is ki fogja irtani." (Herczeg, 1985. 380.)

50 *Egyetértés*, 1903. július 19. A Szabadelvű Pártban.

fogadott Fejérváry Gézától már értesült és mind a lemondás elfogadásáról, mind a szóba jöhető következő jelölt személyéről gyors elhatározás született. Tisza kudarca megmutatta, hogy a kormányzó párton belül hiába vannak kiváló képességű politikusok, a nézet- és személyi ellentétek nem teszik lehetővé olyan miniszterelnök-jelölt megnevezését, aki mindegyik csoportosulás támogatását elnyerhetné. A tárgyalások során világossá vált, hogy a különböző célkitűzések mentén szétszabdalt Szabadelvű Párt egységét egyetlen párton belüli politikus sem képes belátható időn belül megteremteni.

Budapesten megindult a találgatás arról, hogy ki lesz a király újabb miniszterelnök jelöltje. A várakozásról sokat elárult, hogy a gyakran emlegetett ún. nagyok, a Szabadelvű Párt meghatározó egyéniségeinek nevei eltűntek a sajtó hasábjairól. Többen a párton belüli torzsalkodásokon felül álló politikusoktól várták a megoldást. Így került a képbe például a közös pénzügyminiszter Kállay Béni, aki a hírre gyorsan reagálva kijelentette, hogy nem kíván miniszterelnök lenni. Késő éjjel kipattant a titok, hogy ki az a férfi, akit a király kiszemelt Magyarország kormányzására. Az 1903. június 19-én, Bécsben keltezett hír szerint: „Gróf Khuen-Héderváry horvát bán holnap reggel ideérkezik. A bánt a király a holnap délelőtt folyamán kihallgatáson fogja fogadni."[51] Most már az újságírók számára is világossá vált, hogy az osztrák honvédelmi miniszterrel való tárgyalás ürügyén miért maradt Fejérváry Géza Bécsben.

Tisza István az elsők között a bánt értesítette kormányalakítási kudarcáról. A Khuen-Héderváry nak 1903. június 18-án írt levelében közli, hogy „a rám ruházott megbízásnak nem tudok eleget tenni".[52] A továbbiakban a jövőre nézve tanácsadásnak tűnik: „ma már csak olyan kormány jöhet, mely az obstrukciót valamely újabb intézkedés által eliminálni tudja." Egyben megígéri, hogy támogatni fogja a bán által alakítandó új kormányt, és mindent megtesz annak érdekében, hogy a „maradék" pártot összetartsa.

Az uralkodó által kedvelt Khuen-Héderváry Károlynak, mint miniszterelnök jelöltnek a felbukkanása a császárvárosban nem keltett igazán nagy meglepetést.[53] Ezzel szemben a kicsinyes sértésektől sem mentes budapesti sajtóhírekben a Bach, Schmerling és Haynau mellé besorolt Khuen-Héderváry Károly a magyar politikai életben aligha számíthatott kedvező fogadtatásra. Az ellenzéki *Egyetértés* c. lap bécsi tudósítójának adott interjúja, a vártnál lényegesen nagyobb visszafogottságról, a békés megegyezés módozatainak kereséséről tanúskodott. Khuen a beszélgetés során kifejtette, hogy engedményeket kíván elérni Bécsben, és nem tervez „erőszakos újoncozást, se törvénytelen Házfeloszlatást."[54] A közhangulatra jellemzően a cikk írója a választ így kommentálta: „Csak szolíd akar lenni. Nem egyszerre, apránként óhajtja megfojtani a nemzetet."

Khuen-Héderváry Károly horvát bán 1903. június 20-án, reggel érkezett meg az osztrák fővárosba. Közvetlenül megérkezése után – a szállodát elhagyva – a közös pénz-

---

51 *Egyetértés*, 1903. június 20. Khuen-Héderváry miniszterelnök?

52 MNL OL Khuen-Héderváry Károly elpusztult levéltárának Iványi Emma által készített regesztái. Gróf Tisza István levele gróf Khuen-Héderváry Károlyhoz. 1903. június 18.

53 Khuen-Héderváry Károly horvát bán már a Wekerle-kormány 1894. júniusi lemondása után tett egy sikertelen kísérletet új kormány alakítására. Wekerle bukását követően, 1895 januárjában kapott ismét kormányalakítási megbízást az uralkodótól. Programját a Nemzeti Párttal történő fúzióra kívánta felépíteni, amit a Szabadelvű Párt többsége elutasított, és helyette Bánffy Dezsőt támogatta. (Lakos, 1999. I. köt. 159–160.

54 *Egyetértés*, 1903. június 21. A válság tetőpontján.

ügyminisztert, Kállay Bénit kereste fel. Khuen-Héderváryt – a Kállaynál tett rövid látogatás után – a fél 12-re kitűzött királyi kihallgatásra, több mint egy órán át Fejérváry Géza honvédelmi miniszter készítette fel. Amint várható volt ezen az audiencián, a kölcsönös tájékoztatást követően Khuen csak azt a napi feladatot kapta, hogy az osztrák politikusoknak a magyar válságról alkotott véleményét és az általuk elfogadható megoldási javaslatokat megismerje. Az ezt követő tárgyalások szoros időrendben folytak. A kihallgatást követően a bánnal először Koerber osztrák miniszterelnök és Heinrich von Pitreich közös hadügyminiszter tárgyalt, majd Gołuchowski külügyminiszter fogadta. Amíg Khuen-Héderváry a Külügyminisztérium épületében tartózkodott Koerber már a bánnal folytatott megbeszéléséről számolt be az uralkodónak. Ezért Khuen délutáni kihallgatása rövidebb ideig tartott, mint a délelőtti, és csupán a bécsi megbeszélések folytatásában egyeztek meg, valamint abban, hogy Fejérváry Géza honvédelmi miniszter – a kinevezendő miniszterelnök tárgyalásait segítendő – továbbra is Bécsben marad.[55] A honvédelmi miniszter mellett Kállay Béni közös pénzügyminiszter is – annak ellenére, hogy a Kossuth Ferenccel való egyezkedés tervét nem helyeselte – mindent megtett annak érdekében, hogy Khuen kormányalakítási kísérlete sikerrel járjon. A nagy tekintélyű Kállay pénzügyminiszter az esti órákat a hivatalában töltötte, lehetőséget biztosítva a bánnak arra, hogy több, Budapesten tartózkodó politikussal telefonon beszéljen, illetve maga is tanácsokkal látta el vendégét, mert az volt a véleménye, hogy a bán csak a kaszinóból ismeri a magyar politikai életet.[56]

A kihallgatás után Fejérváry – aki a kormányalakítás kudarcát saját vereségeként élte meg – felszállása előtt a Budapestre induló vonatra arról tájékoztatta Tiszát, hogy az uralkodó Khuen-Héderváry Károlyt kéri fel kormányalakításra. Egyben arra kérte Tisza Istvánt, hogy a párton belül egyengesse a bán útját. Tisza kormányalakítási kísérletének kudarca a Szabadelvű Pártban megnövelte azon képviselők táborát, akik az egyre elhúzódó válságnak minden áron véget kívántak vetni. Ezért a párt ó-szabadelvű frakciója június 19-én végrehajtó bizottságot választott azzal a céllal, hogy másnap 11órára a Hungária szállodába nagygyűlést hívjon össze. A rövid határidő ellenére a nagygyűlésen nagyon sok kormánypárti képviselő jelent meg, és levezető elnöknek egyhangúlag Hieronymi Károlyt választották meg. *Vörös László*, az Előkészítő Bizottság elnöke megnyitó beszédében az összegyűltek célját így vázolta: „Nem személyekért, avagy személyek ellen szállnak síkra, hanem tisztán elveik fenntartása és érvényesítése érdekében."[57] Mindenki arra gondolt: amennyiben a párton belül ez a személyes ellentéteken való felülemelkedést jelenti, úgy megnyílik a lehetőség arra, hogy az új miniszterelnök ne a különböző frakciók vezéregyéniségei közül kerüljön ki. Ezen az elvi alapon már elfogadhatóvá válik az a „külső" személy is, akit nem a párton belüli csatározások toltak az előtérbe, hanem a király jelöl ki. A kormánypárt egységének megteremtését, a különböző csoportok közötti viszály felszámolásának szükségességét Hieronymi Károly a következőkkel indokolta: „Hónapok óta a szó szoros értelmében meg van bénítva az országgyűlés műkö-

55 *Egyetértés*, 1903. június 21. A bán Bécsben.

56 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. július 21–23. és 1903. augusztus 9. (A Kállay Béninél lévő Khuen-Héderváry Károly által írt levelek egy részét a pénzügyminiszter halála után Thallóczy Lajos lemásolta, és az eredetieket visszaadta a feladónak.)

57 *Egyetértés*, 1903. június 21. Az ó-szabadelvűek nagygyűlése.

dése. Hetek óta a kormány törvény nélkül kezeli a közvagyont."[58] A nagygyűlésen *Berzeviczy Albert* és Tisza István hosszabb beszéde, majd több, rövidebb felszólalás után az alábbi határozati javaslat elfogadására került sor: „Célunk biztosítani azt, hogy az országos Szabadelvű Párt állandó hagyományokon alapuló elvi egységét, amely külön törekvéseket nem ismert, megőrizze, és egy határozottan szabadelvű s az 1867. évi XII. törvénycikkhez, minden kétértelműséget kizáró módon híven ragaszkodó kormány alakulására megbízható elvi alapot és támaszpontot nyújtson." Az egységtörekvések előtérbe kerülését az is motiválta, hogy Khuen-Héderváry kormányalakítása végül is a szabadelvűek diadalát jelenti, és támogatásukkal a parlamenti többség stabilan biztosított.[59]

1903. június 21-én, vasárnap reggel a főudvarmesteri hivatal alkalmazottja ébresztette a bánt, akitől éjfél után köszönt el Fejérváry Géza és Heltai Ferenc országgyűlés képviselő, akikkel a katonai javaslatokról tanácskoztak és rögzítették azokat a részleteket, amelyekben engedményeket reméltek elérni. Khuen az őt felkereső hivatalnoktól a király meghívóját vette át, amelyben az aznap 11 órakor tartandó koronaértekezletre invitálták. A bánt ezt követően a gyöngélkedő Kállay Béni kereste fel a szállásán, aki addig nem akart elmenni szabadságra, ameddig a magyar válság meg nem oldódik. A két magyar politikus zárt ajtók mögött folytatott tárgyalását a megérkező Koerber szakította félbe.[60] Ezt követően Khuen-Héderváry még *Thallóczy Lajos*t, a külügyminisztérium osztályfőnökét és *Kukuljevics* horvát főispánt hallgatta meg. Ezen idő alatt Fejérváry Géza honvédelmi miniszter, a Belügyminisztérium palotájában Koerber miniszterelnök társaságában ott tartózkodó Pitreich közös hadügyminiszterrel és Zeno Welsersheimb osztrák honvédelmi miniszterrel tanácskozott. Fejérváry az osztrák politikusoknak megmutatta – a magyar honvédelmi minisztériumból Bécsbe rendelt hivatalnokokkal – az éjjel kidolgozott tervezetét, amelyben összefoglalta azokat a katonai engedményeket, amelyeket a magyarországi béke érdekében szerinte meg lehetne adni. Rövid eszmecsere után Fejérváry a királyhoz sietett, akit tervezetéről még a korona-értekezlet előtt tájékoztatott.

A 11 órakor kezdődő értekezleten az uralkodón kívül a két honvédelmi miniszter, a közös hadügyminiszter, Koerber miniszterelnök, Kállay Béni és Gołuchowski közös miniszterek, valamint Khuen-Héderváry Károly vettek részt. Az uralkodó által déli 12 óráig tervezett megbeszélés, amelyen a katonai kérdésekről éleződött ki a vita, a vártnál lényegesen hosszabb ideig tartott. Koerber határozottan tiltakozott a magyar igények teljesítése ellen, mert szerinte: „nem szabad lényeges engedményeket adni a magyaroknak, különben a csehek még többet fognak kívánni."[61] Amíg az ún. civilek egy órakor távozhattak, a hadügyminiszterekkel és Khuen-Héderváry Károllyal Ferenc József még további, közel fél órát tanácskozott. A korona-értekezleten valamiféle – a bán programjába beilleszthető – megállapodás a nézeteltérések ellenére mégis csak megszületett, mert

58 *Egyetértés*, 1903. június 21. Az ó-szabadelvűek nagygyűlése.

59 Az 1901. évi választásokon a kormánypárt 276, a Néppárt 24, a Kossuth-párt 81, az Ugron-párt 13 mandátumot szerzett. Mellettük a nemzetiségi frakció négy szlovák és egy szerb, a párton kívüliek pedig 14 képviselői helyet szereztek. (Gratz, 1934. I. köt. 405–406.

60 A lemondással fenyegetőző és a bán személyével kapcsolatban fenntartásait hangoztató osztrák miniszterelnökkel – uralkodói utasítás alapján – Khuen-Héderváry nak meg kellett egyeznie. (OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. június 18.)

61 *Egyetértés*, 1903. június 22. A bécsi konferenciák.

a király Fejérváry és Khuen társaságában Széchényi Gyulához, a király személye körüli miniszterhez hajtatott, aki ebéddel várta őket. Ez a gesztus azt sugallta, hogy az uralkodó döntött és Khuen-Héderváryt kívánja megbízni az új kormány megalakításával. A Budapestre induló gyorsvonathoz három órakor csatolták hozzá a magyar honvédelmi miniszter szalonkocsiját, és ezzel utazott a magyar fővárosba az eredményes tárgyalásokban reménykedő Khuen-Héderváry Károly is.

Khuen-Héderváry 1903. június 22-én minél több politikussal kívánt találkozni, annak érdekében, hogy a magyar politikai helyzetről minél átfogóbb képet kapjon. Erre különösen nagy szüksége volt, mert az elmúlt húsz év alatt horvát báni hivatalából némileg kívülről szemlélhette a budapesti eseményeket. Ezért első látogatása Széll Kálmán miniszterelnöknek szólt, aki a kormányválságról szolgált a bánnak részletes információkkal, és – későbbi nyilatkozata szerint – ő is támogatta, hogy találkozzon Kossuth Ferenccel és az általa megnevezett függetlenségi politikusokkal.[62] Ezt követően reggel az éberhárdi birtokáról visszatérő Apponyi Albertet, a képviselőház elnökét lakásán kereste fel. A találkozás eredményéről Apponyi Albert így írt: Khuen-Héderváryval „én is csakhamar megállapodásra jutottam, mert ő azzal a programmal jött, amelyet én már három hónap óta sürgettem, tudniillik a létszámemelési javaslat visszavonásával és csupán az eddigi létszám fenntartását igénylő új javaslattal. Szó sem volt tehát többé arról, hogy az elnöki állásról lemondjak, sőt az új miniszterelnök súlyt fektetett arra, hogy állásomban megmaradjak."[63] Az a tény, hogy az elnöki poszt körül így nem bontakozhat ki újabb vita, jó hírnek számított, és az ún. nemzeti pártiak harcias szelleme is némiképp alábbhagyott. Az Apponyi köréhez tartozó parlamenti csoportosulás hangadó tagjai ezekben a napokban minden este a Bristol szállodában vacsorával egybekötött tanácskozást tartottak, és abban állapodtak meg, hogy csak Fejérváry Géza honvédelmi minisztersége ellen foglalnak állást, egyebekben nem nehezítik meg a bán dolgát. A délelőtti megbeszélések után Khuen megállapíthatta, hogy a kormánypárt részéről nem fogadta különösen nagy ellenszenv.

Lényegesen nehezebb beszélgetések vártak a bánra délután, amikor az ellenzék képviselőivel, Kossuth Ferenccel, *Justh Gyulá*val majd *Zichy János*sal találkozott. A Függetlenségi Párt tagjai részéről nagyon erős bizalmatlanság nyilvánult meg Khuen személyével szemben. Ezen a napon Apponyinál megjelentek az ellenzéki párt képviselői, Barabás Béla, Tóth János, *Olay Lajos*, *Beöthy Ákos* és a válság elhúzódására hivatkozva, a házszabályok 252. szakasza alapján a képviselőház sürgős összehívását kérték.[64] Apponyi az ellenzék kezdeményezéséről azonnal értesítette Széll Kálmánt, mert a miniszterelnök már korábban arra kérte a képviselőház elnökét, hogy nélküle ne döntsenek az országgyűlés összehívásáról. A miniszterelnök – abban a reményben, hogy addigra az új kormány megalakulhat – azt akarta elérni, hogy a következő képviselőházi ülésre 1903. június 27-dike előtt ne kerüljön sor. Mivel az ellenzék ezt a javaslatot nem fogadta el, ezért a

62 *Egyetértés*, 1903. június 23. Széll a bán programjáról.

63 Apponyi, 1934. 102.

64 MNL OL K 2–AXVI–4 Képviselőház és Nemzetgyűlés elnöki és általános iratai, 1861–1944. Kérelem a képviselőház összehívására. Budapest, 1903. június 21. – 20 képviselő kérte az országgyűlés összehívását, hogy az uralkodóhoz feliratot készítsenek, „melyben a képviselőház kifejtse az idegen befolyás veszélyét és felkérje az uralkodót, hogy kizárólag magyar tanácsosok meghallgatásával, magyar földön intézkedjék a válság megoldása iránt".

házelnök kénytelen volt a kérelmezők által megjelölt június 25-ei dátumot elfogadni.[65] Az ellenzéki képviselők – a kérvényükben megfogalmazottak szerint – a parlamenti nyílt ülésen kívántak tiltakozni az ellen, hogy a király a kormányválság ügyében nem Budapesten és nem kizárólag magyar tanácsadók meghallgatásával intézkedik.[66] Természetesen követelésük mögött az a sérelem állt, hogy az uralkodó budai tartózkodása idején a Függetlenségi Párt vezetői közül senkit sem fogadott.

A Zichy János vezette Néppárt esti értekezletén a tagság egyhangúlag úgy foglalt állást, hogy a miniszterelnök-jelöltet csak akkor támogatják, ha kormánya megalakításakor nem az ún. Tisza csoportra kíván támaszkodni. A bán még bécsi elutazása előtt jelentette ki, hogy csak egy miniszteri poszt biztos, nevezetesen Fejérváry Géza hadügyi tárcája. A pesti jóslatok szerint marad, – természetesen Széll Kálmán nélkül – az előző kabinet, csupán *Láng Lajos* kereskedelemügyi minisztert váltja fel Hieronymi Károly.[67]

Khuen-Héderváry 1903. június 23-án a kormánypárti politikusok látogatásával kezdte a napot. Reggel kilenc óra előtt szállásáról, a Szervita-téri Teleki palotából[68] Hieronymi Károlyhoz hajtatott, majd *Szentiványi Árpádot* és Hódossy Imrét kereste fel. Ezt követően *Nagy Ferenc* államtitkár kíséretében – a tervezettnél hosszabb ideig – hivatalában Lukács László pénzügyminiszterrel tárgyalt. A pénzügyminiszterrel folytatott megbeszélés annyira elhúzódott, hogy a Függetlenségi Párt képviselőivel 11 órára tervezett találkozójára a bán közel egy órát késve érkezett meg. Kossuth Ferenc lakásán népes társaság várta. A házigazda pártjának alábbi vezetőit hívta meg a találkozóra: *Komjáthy Béla, Thaly Kálmán, Barta Ödön*, Justh Gyula, Tóth János, Barabás Béla és *Polónyi Géza*. Kossuth Ferenc felkérésére, hogy ismertesse jövetele célját, Khuen a béke megteremtése érdekében a következő javaslatot tette: a katonai javaslatot nem vonja vissza, de leveszi a parlament napirendjéről, ennek ellentételezéseként kéri a költségvetési felhatalmazást, a rendes újonclétszám megszavazását a hadrendbe állítandó tarackokhoz szükséges további 5900 fővel együtt, továbbá annak megengedését, hogy a most mutatkozó hiányt a póttartalékosok behívásával fedezzék. A jelenlévőket meglepte a bán kívánsága, hiszen az előző napi megbeszélésen a katonai javaslatok visszavonásáról beszélt, a póttartalékosok behívása pedig szóba sem került. Barabás Béla különösen élesen reagálva kijelentette, hogy a kért katonai engedmények nélkül a póttartalékosok behívásához semmiképpen nem járulnak hozzá. Egyben ismertették Fejérváry Gézának a képviselőházban 1903. január 28-án elmondott beszédét, amelyben a honvédelmi miniszter bejelentette, hogy a tarackok ebben az évben nem készülnek el, ezért lemond az 5900 főnyi legénység besorozásáról. Erről a bécsi megbeszélések során valószínű Khuent is tájékoztatták, de takti-

---

65 A képviselőház ülésére így is akkor került sor, amikor Khuen-Héderváry Károly és a Függetlenségi Párt vezetői már egyezségre jutottak: a húsz képviselő által előterjesztett témában, a kölcsönös vádaskodások közepette lefolytatott vitának nem volt jelentősége.

66 A képviselőház ülésén a vádakra Tisza István válaszolt: „a megoldásnak azon útját, amelynek megkísérlésére azután megbízást nyertem, én ajánlottam a koronának. [...] Nem idegen tanácsosok szavára hallgatott tehát a korona, midőn ezen megbízást megadta, de egy magyar embernek tanácsára, aki hajlandó lett volna ezért a teljes alkotmányos felelősséget viselni. Soha másképen eljárni nem akartam, mint támaszkodni az alkotmányos többség jogos hatalmára." (Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVII. köt. 294. országos ülés. 1903. június 25.)

67 *Egyetértés*, 1903. június 23. Egyéb hírek.

68 Gróf Khuen-Héderváry Károly a felesége révén rokonságban volt a gróf Teleki családdal.

kai okokból, – hogy ezt engedményként tüntethesse fel – most csak azt ígérte meg, hogy amennyiben a tarackok valóban csak a következő évben kerülnek hadrendbe, akkor a kezelőszemélyzet ez évi behívásához ő sem ragaszkodik.

A Függetlenségi Párt esti értekezletén Kossuth Ferenc először Khuen-Héderváry békülési szándékáról számolt be, mely szerint a bán Széll Kálmán szabadelvű politikáját kívánja követni, és semmiféle erőszakos intézkedésre – házszabályok szigorítása, az országgyűlés feloszlatása – nem készül.[69] A képviselőházban tárgyalandó ügyek sorrendjéről a bánnak az volt a véleménye, hogy először a költségvetést kell elfogadni – megfelelő tartalékokat képezve a növekvő katonai kiadások fedezésére – és ezt követően tűzzék napirendre az újoncozási törvényjavaslatot. A Kossuth Ferenc által korábban benyújtott ún. határozati javaslattal szemben, ami 103 ezer újonc behívásáról szólt, Khuen a honvédelmi miniszterek által meghatározott létszámhiányt a póttartalékosokkal kívánta feltölteni, de az ennek fejében követelt nemzeti engedményekről tárgyalni sem akart. A legnagyobb ellenzéki párt értekezlete határozathozatal nélkül ért véget, illetve annak megszövegezését a másnapi összejövetelükre halasztották, mert a vezetőség ígéretet tett arra, hogy döntésükkel megvárják a bán esti órára ígért újabb ajánlatát.[70]

Az ellenzék követelésére adandó válaszáról, amint azt a sajtó képviselőinek Khuen tudtára adta, még a délután folyamán beszélni fog Fejérváry Gézával, és telefonon Pitreich közös hadügyminiszterrel. Ez a hír inkább a taktikai játszma részét képezte mintsem tényleges egyeztetést takart, mert valószínű, hogy a hadügyminiszterekkel a szóba jöhető engedményeket már korábban Bécsben megbeszélték.[71] Erre utalt, hogy a nap hátralévő részében ellenzéki politikusokkal, a néppárti *Rakovszky István*nal, továbbá *Szederkényi Nándor*ral, az Ugron-féle frakció elnökével, *Holló Lajos*, *Szluha István* és *Bartha Miklós* képviselőkkel találkozott. Az estét *Falk Miksá*nál tett látogatásával fejezte be, és – ígéretével ellentétben – Kossuth Ferencet nem értesítette az ellenzék követelése szerinti programmódosításról.[72] A felfokozott várakozásra jellemző, hogy a kifárasztás taktikáját alkalmazó bán jelentkezését váró Kossuth Ferenc türelmét vesztve, éjjel tizenegy órakor telefonon sürgette válaszadásra a miniszterelnök jelöltet. Khuen arra hivatkozva, hogy az általa tervezett engedmények bécsi jóváhagyása még várat magára, az újabb találkozó időpontját a másnap délelőtti órákra javasolta elhalasztani.[73]

Kossuth Ferenc a június 24-ei, délelőtti találkozóra pártjának több vezetőjét is meghívta, mert a bán előterjesztéséről nem akart egyedül ítéletet mondani.[74] Ezért a Kos-

69 *Egyetértés*, 1903. június 24. Khuen-Héderváry szereplése. – Kossuth Ferenc kérdésére Khuen-Héderváry kijelentette, hogy eddig semmiféle ígéretet nem tett a horvátoknak a magyar–horvát pénzügyi egyezménnyel kapcsolatban.

70 *Egyetértés*, 1903. június 24. Khuen-Héderváry szereplése.

71 Khuen-Héderváry éjjel a kaszinóból, Fejérváry Géza társaságában írta meg a táviratot Bécsbe, amelyben közölte: „ha nem lehet engedni, küldetése hajótörést szenved." A jóváhagyó válasz éjjel 2 órakor érkezett meg. (OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. június 27.)

72 *Egyetértés*, 1903. június 24. Khuen-Héderváry szereplése.

73 *Egyetértés*, 1903. június 25. Bécs kapitulált.

74 A kortárs szerint „Ez időben Kossuth Ferenc mellett ott volt a Függetlenségi Párt nyolc–tíz férfiúból álló vezető bizottsága. A pártvezérség ugyan külsőleg Kossuth Ferenc kezében volt, de annak irányát és tartalmát természetesen Kossuthtal egyetértőleg a bizottság határozta meg. Khuen-Héderváry gróf tehát nemcsak Kossuth Ferenccel, hanem egyúttal a bizottsággal is tárgyalt s jutott békés megállapodásra." (Eötvös, 1909. 13.)

suth lakására[75] érkező bán az ellenzéki párt vezetői előtt jelentette ki, hogy a Bécsből kapott meghatalmazás alapján a tizenhatezer póttartalékosnak rendes szolgálatra való besorozásáról, valamint az 5900 főnyi tarack-kezelő behívásáról szóló követelését ejti, és csak a rendes, előző évi létszámra vonatkozó újoncjavaslatát tartja fenn. A miniszterelnök-jelölt bejelentését a jelenlévők – némi meglepetéssel, de látható örömmel – tudomásul vették, egyben ígéretet tettek arra, hogy azt a Függetlenségi Párt esti értekezletén elfogadásra javasolják. A megegyezés törékeny voltára Polónyi Géza hívta fel a figyelmet, amikor arra kérte a bánt,[76] „hogy informálja Ő Felségét arról, hogy ez a béke csak ideiglenes és csupán arra való, hogy az országot a mai súlyos és válságos gazdasági helyzetből egyelőre kivezessék. A véderőjavaslat tárgyalásakor azonban a Függetlenségi Párt újra elő fog állni a követeléseivel, [...] s végleges béke csak akkor lesz, ha majd a nemzet jogos követelései teljesednek". A megegyezés mindezeken túl azért is fontos volt az ellenzék számára, mert Khuen-Héderváry személyében végre akadt egy miniszterelnök, aki a Függetlenségi Párt vezetőivel hivatalosan is szóba állt.

A Függetlenségi Párt esti értekezletén a résztvevők Kossuth Ferenc beszámolóját – miszerint Khuen-Héderváry a párt megbízott tárgyalóinak minden követelését elfogadta – az ellenzék győzelmeként értékelték, és az erről szóló megállapodást jóváhagyták. Khuen ígéretének ellentételezéseként a párt parlamenti képviselői vállalták, hogy az új kormány három – az indemnitás, a költségvetés és a rendes újonclétszám – törvényjavaslatának elfogadását obstrukcióval nem akadályozzák meg. Ez alatt az idő alatt a bán leendő miniszteireivel és kormánypárti politikusokkal tárgyalt, ezt követően az éjszakai vonattal, jelentéstételre Bécsbe utazott. A királyi audiencia előkészítése, valamint további politikai szerepvállalása tisztázásának érdekében Fejérváry Géza korábban, már a délutáni bécsi gyorssal elutazott a magyar fővárosból.

1903. június 25-én a bécsi tudósítók két jelentős eseményről tájékoztatták a magyar olvasókat. Elsősorban arról, hogy a bán reggel kilenckor megjelent a királynál, és beszámolt budapesti tárgyalásainak eredményéről. Jelentése alapján az uralkodó megbízta az új magyar kormány megalakításával. A kihallgatást követően Khuen megbeszélést folytatott Széchényi Gyula és Kállay Béni miniszterekkel, Koerber miniszterelnökkel, majd délután Fejérváry Gézával ismét a királyhoz mentek magánkihallgatásra. Ezt követően a megbízott miniszterelnök a délutáni vonattal visszautazott a magyar fővárosba, hogy kormányának névsorát véglegesítse.

A másik szenzációt keltő hír arról szólt, hogy a kora reggel a Bécsbe érkező Khuen-Héderváry Károlyt szállásán *Anton Bechtolsheim* lovassági tábornok és Fejérváry Géza táborszernagy, honvédelmi miniszter várta. Ezen a találkozón jelentette be Fejérváry, hogy belefáradt a politikai harcokba és egészségét óvandó, az új kormányban nem szeretne miniszterséget vállalni. Visszavonulási szándékát még azelőtt kívánta Khuennel közölni, mielőtt a bán ismertetné a királlyal miniszterjelöltjeinek listáját. Egyben arra kérte a bánt, hogy lemondását az uralkodó előtt támogassa. Fejérváry elhatározása Khuent is nagyon meglepte, de a honvédelmi miniszter megmásíthatatlan döntését tu-

75 Kossuth Ferenc lakása a Gresham-palotában volt, amelyet mérsékelt lakbér ellenében használhatott. Szerényen berendezett lakásába, a takarékos életmódot folytató pártvezér csak ritkán hívott vendégeket. (Szatmári, 1928. 183.)

76 *Egyetértés*, 1903. június 25. Bécs kapitulált.

domásul vette. Így a délelőtti kihallgatáson kormányalakítási tervét úgy terjesztette a király elé, hogy a miniszter jelöltek között Fejérváry neve már nem szerepelt. Az uralkodó nem akarta elfogadni, hogy a konzervatív katonai érdekeket két évtizeden át következetesen képviselő miniszterét elveszítse. Ezért a déli órákban a király magánkihallgatáson közel másfél óráig próbálta maradásra bírni az általa kedvelt és megszokott táborszernagyot – eredménytelenül. Fejérváry azzal érvelt, hogy a magyar politikai életben eddig harc volt, most békés időszak következik, és ő nem illik bele ebbe az új szituációba.[77] A honvédelmi miniszter nem tudta elfogadni, hogy Khuen megegyezett a Függetlenségi Párttal és a kormányalakításával létrejövő új körülmények között az ellenzék hangjára is figyelni kell. Visszavonulási szándékát korábbi, a katonai javaslat, illetve az általa támogatott Tisza István kudarca által okozott sérelmek is táplálták.[78]

Az 1884 óta folyamatosan a honvédelmi miniszteri posztot betöltő Fejérváry Géza távozását mindegyik párt a programjának függvényében értékelte. A Szabadelvű Párt tagjai többségükben sajnálták, hogy Fejérváry visszavonulásával a párt befolyása a királynál csökkenni fog, ezzel szemben az ellenzék a magyar nemzeti követelések érvényesítését akadályozó, az osztrák hadvezetést kiszolgáló politikus bukását ünnepelte.

A Budapestre visszatért miniszterelnök-jelölt kormányalakítói programjának megvalósítását 1903. június 26-án reggel Fejérváry Gézánál kezdte, aki változatlanul ragaszkodott korábbi döntéséhez, ezért a továbbiakban az új honvédelmi miniszter személyéről tárgyaltak. Khuen-Héderváry végül *Kolossváry Dezső*, a 2. honvéd lovassági dandár parancsnoka mellett döntött, aki hosszú ideig Pitreich közös hadügyminiszter mellett szolgált, és 1903. májusában léptették elő vezérőrnaggyá.[79] Némi bonyodalmat okozott, hogy Fejérváry lemondását hallva Lukács László pénzügyminiszter is a visszavonulás mellett döntött. A pénzügyi tárca ügyében Khuen Bécsbe telefonált tanácsért, és a király személyes felkérése után Lukács ismételten elvállalta a miniszteri posztot.

A megalakuló Khuen-Héderváry kormányban, a Széll kabinet politikájának folytatását ígérve a legtöbb miniszteri posztot az előző kormány tagjai kapták meg. Továbbra is helyén maradt *Darányi Ignác* földművelésügyi, Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter, Lukács László pénzügyminiszter, *Plósz Sándor* igazságügy-miniszter és *Wlassics Gyula* vallás- és közoktatásügyi miniszter. Khuen-Héderváry Károly a miniszterelnöki poszt mellett megtartotta magának a belügyminiszteri, valamint a király személye körüli tárcát. Honvédelmi miniszternek Kolossváry Dezsőt,[80] horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszternek pedig *Tomassich Miklós*t javasolta. A fenti személyekre vonatkozó ja-

77 *Egyetértés*, 1903. június 26. Fejérváry bukása.

78 Fejérváry Géza a Honvédelmi Minisztérium tiszti és tisztviselői karától június 29-én köszönt el, távozását így indokolta: „meggyőződésem fog maradni éltem utolsó leheletéig, hogy az, amit bizonyos körök most tesznek az országban, nem felel meg hazánk valódi érdekeinek. Megtörtént! Elvesztettem a csatát és megyek!" Lemondását követően a táborszernagyot visszahelyezték a tényleges katonai állományba. *(Egyetértés*, 1903. június 30. Fejérváry és Kolossváry. Az egyik megy.) A volt hadügyminiszter 1903. június 30-án írásban értesítette a képviselőház elnökét, hogy lemond Temesvár városi választókerület képviselői mandátumáról. (Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVIII. köt. 295. országos ülés. 1903. június 30.)

79 A honvédelmi tárca élére a másik szóba jöhető jelölt a Ludovika parancsnoka, Nyíri Sándor tábornok volt, aki Tisza István kormányában lett honvédelmi miniszter.

80 Mivel tényleges katona nem lehetett a képviselőház tagja, ezért kinevezésekor Kolossváry Dezső rendelkezési állományba került és mint miniszter, képviselői mandátumot kapott.

vaslatával Khuen-Héderváry június 26-án este utazott az osztrák fővárosba, és a másnapi kihallgatáson a király jóváhagyta előterjesztését.

Az új miniszterelnök kinevezéséről szóló királyi leirat alábbi tervezetét Széll Kálmán 1903. június 27-én terjesztette fel az uralkodónak: „A magyar kormány elnökének kineveztetése az eddigi gyakorlat szerint, a lelépő miniszterelnök által ellenjegyzett kegyelmes királyi leirat útján a magyar országgyűléssel tudatandó: bátorkodom Khuen-Héderváry Károly grófnak magyar miniszterelnökké történt kineveztetésére vonatkozó kegyelmes királyi leirat tervezetét, általam ellenjegyezve, azon hódolatteljes kéréssel császári és apostoli királyi Felségednek bemutatni, hogy azt legkegyelmesebben jóváhagyni és legmagasabb aláírásával ellátva, további eljárás céljából hivatali utódomhoz leküldeni szíveskedjék."[81] Az új kormány Bécsbe érkező tagjainak ünnepélyes eskütételére június 28-án, vasárnap délelőtt került sor, miután az uralkodó elköszönt a Széll kormány távozó minisztereitől. A miniszterek kinevezéséről, valamint az előző kormány tagjainak felmentéséről intézkedő legfelsőbb kézirat a hivatalos lapban 1903. június 28-án jelent meg.

Kísérlet az obstrukció letörésére és a Szapáry-féle vesztegetési botrány hatása

A Khuen-Héderváry kormány megalakulását a Szabadelvű Pártban megnyugvással fogadták. A válság személyi része megoldódott, és a tagság egységesen felsorakozott az új kabinet mögött. A kormány kivette programjából a katonai létszámemelés parlamenti elfogadtatásának tervét, amit a Függetlenségi Párt a saját győzelmeként értékelt, és vezetői elutasítottak minden olyan vádat, mely szerint Kossuth Ferenc a nemzeti követeléseket feladva kötött paktumot. A vádakra Kossuth így reagált: „Nem fogok vitatkozni senkivel a felett, hogy jól cselekedtünk-e, vagy rosszul, amikor elhatároztuk, hogy kiragadjuk az országot a törvényen kívüli állapotból, nem legyőzetéssel és megadással, hanem a mi győzelmünkkel és ellenfelünk megadásával."[82] Azzal, hogy a katonai létszámemelésről a kormány lemondott, a legnagyobb ellenzéki párt szerint az obstrukció tárgytalanná vált. Az osztrák politikai körök szerint a császár bizalmának letéteményese, a Szabadelvű Párt által tett engedmény a vereség beismerése, és Kossuth Ferenc példája a csehek ellenállását is növeli, továbbá azzal, hogy mindkét parlament munkája akadozik, a közös intézmények védtelenné váltak, a Monarchia nehéz küzdelmek elé néz.[83]

A Szabadelvű Párt tagsága előtt a kormány bemutatkozására a *Podmaniczky Frigyes* elnök által 1903. június 29-én, este hét órára összehívott értekezleten került sor. Az ünnepélyes alkalomra a kormány minden minisztere megjelent. Khuen-Héderváry beszédében elsősorban a párt egységét kívánta erősíteni, amikor kijelentette,[84] hogy „csak azokat az elveket szolgálja, amelyeket ez a párt magáénak vall," és az előző kormány szabadelvű politikájának követésére a kormány összetétele a garancia. Széll Kálmán érdemeinek el-

81 MNL OL K 26–1904–III–3417. Széll Kálmán előterjesztése Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökké történő kinevezéséről. 1903. június 27. – A miniszterelnök illetménye 1903. július 1-től évi 40 000 korona és 24 000 korona pótlék.

82 *Egyetértés*, 1903. június 28. Kossuth Ferenc: Egy csomó igazság.

83 *Egyetértés*, 1903. június 26. Az osztrák körök hangulata.

84 *Egyetértés*, 1903. június 30. Bemutatkozás a kormánypártban.

ismerésével a volt Nemzeti Párt tagjait is sikerült megnyernie, és a miniszterelnök felé-jük tett gesztusát Hódossy Imre hozzászólásában támogatásuk biztosításával köszönte meg. A politikai fejleményekkel teljes mértékben elégedett ó-liberálisok nevében Hieronymi Károly köszöntötte a kormányt, és az alkotmányos rend helyreállítása érdekében végzett munkájához minden segítséget megígért. A miniszterelnök ezen az estén mutatta be hivatali utódját gróf *Pejacsevics Tivadar*t, az új horvát bánt, és a pártkör tagjaival együtt köszönt el Fejérváry Gézától, aki napokon belül ismét aktív katonai szolgálatba lép, és mint tényleges táborszernagy sem politikai klub tagja, sem országgyűlési képviselő nem lehet.

A legnagyobb ellenzéki párt szintén ezen az estén tartott értekezletén, annak ellenére, hogy a vidéki szervezetektől a katonai javaslatok visszavonását üdvözlő táviratok egész sora érkezett, a korábbi győzelmi hangulat eltűnőben volt. Most az a kérdés került napirendre, hogy a Függetlenségi Párt milyen álláspontra helyezkedjen az új kormánnyal szemben. Kossuth Ferenc – aki korábban mindent megtett Széll Kálmán megbuktatása érdekében – azt kifogásolta, hogy olyan ember lett a miniszterelnök, akinek a parlamenti munkában nincs gyakorlata, és szerinte az elért engedmények árán a régi kormány is a helyén maradhatott volna.[85] A résztvevők hozzászólásaikban végül is csak azt vitatták meg, hogy a parlament következő ülésén a párt vezetője hogyan reagáljon a kormány bemutatkozására.[86]

Az ellenzék részéről továbbra is ellenségesen fogadott Khuen-Héderváry Károly nem készített a korábbi miniszterelnököktől elvárt és megszokott, a kormányzati feladatokat taglaló programot. Ezt a hiányosságot Khuen azzal hidalta át, hogy kijelentette:[87] „a kormány fenntartja elődjének a költségvetési tárgyalások alkalmával elmondott részletes programját is." A legfontosabb kormányzati feladatnak a parlament munkaképességének, az alkotmányos rend helyreállítását tartotta.[88] Elítélte az obstrukciót, amely az országot költségvetés nélküli, törvénytelen állapotba juttatta, és a pénzügyi felhatalmazásról, illetve az éves költségvetésről szóló törvényjavaslatok tárgyalását sürgette. Bejelentette, hogy az újoncjutalékról szóló törvényjavaslat tárgyalását átmenetileg felfüggesztik, mert a hadsereget érintő végleges szervezeti törvény már magában foglalja a létszámemelést, így annak elfogadásával a sokat vitatott törvényjavaslat végleg lekerül a napirendről, és a miniszterelnök csak az 1903. évre esedékes eddigi újoncjutalék megajánlását kérte.

Az 1901-ben elkezdődött gazdasági válság káros hatásainak felszámolása érdekében szükséges központi intézkedések – a gazdasági kiegyezési tárgyalások körüli bizonytalanság következtében –, az új kormány programjában csak marginális szerepet kaptak. Korábban a Széll és a Koerber kormány tárgyalásaik során csak abban tudtak megegyezni, hogy 1907-ig változatlan formában fenntartják a lejárt vám- és kereskedelmi szerző-

85 Ezt a véleményét többen is vallották. Thallóczy megfogalmazásában: Khuen-Héderváry-nak „szerencséje van, hogy a régi elnyűtt embereket megtartotta, azt tudja indokolni, csak kifelé komikum, hogy ha már a kabinet fejét elvették s Fejérváry menesztésével kiherélték, miért kellett idegenből hozni a fejet". (OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. június 27.)

86 *Egyetértés*, 1903. június 30. A Kossuth-párt Khuen ellen.

87 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVII. köt. 295. országos ülés. 1903. június 30.

88 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVII. köt. 295. országos ülés. 1903. június 30.

dés hatályát. Minthogy azonban a Monarchia legfontosabb külkereskedelmi szerződései 1904-ben hatályukat vesztik, az 1899. évi XXX. törvény utasítása szerint a kormánynak az új vám- és kereskedelmi szövetség létesítése érdekében az osztrák kormánnyal legkésőbb 1903-ban meg kellett egyeznie, mert különben a nemzetközi kereskedelmi szerződések nem köthetők meg az 1907 utáni időtartamra.[89] Ezért a kormányfő felhatalmazást kért a parlament tagjaitól, hogy az Olaszországgal kötendő kereskedelmi szerződés előkészítése érdekében elkezdhesse a tárgyalásokat. A miniszterelnök a továbbiakban a tárgyalandók közé sorolta az állami beruházások, a telepítések,[90] a közigazgatási tisztviselők béremelésére vonatkozó előterjesztések napirendre tűzését.[91]

Az új kormány parlamenti bemutatkozását az a feltevés alapozta meg, hogy az újoncjavaslat visszavonása ellenében – a Kossuth Ferenccel létrejött megállapodásnak megfelelően – az obstrukciót az ellenzék beszünteti. Mint kiderült a Függetlenségi Párt vezérét társainak egy része cserbenhagyta, és az olcsó népszerűséget hajhászó Barabás Béla vezetésével tovább folytatta az obstrukciót.[92] Barabásék a miniszterelnök azon félmondatára alapozták felháborodásukat, amelyet a szószegést bizonygató sajtó is kiemelten kezelt: „A tárgyalások érdekében szükségesnek tartom, hogy az újoncozási törvényjavaslat egyelőre levétessék a napirendről."[93] Arra hivatkoztak, hogy a két párt közötti megállapodás a végleges levételről szólt, és az „egyelőre" ellen tiltakoztak. A mondat második felét, – mely szerint: „a végleges szervezeti törvény amúgy is magában foglalná azon létszámemelést, melynek megajánlása a jelenlegi törvényjavaslatban kéretik." – csak a beszámolójuk végén közölték. A Függetlenségi Párt esti értekezletén a résztvevők egy része szószegésről, más része ügyük elárulásáról beszélt. A parlamentben kirobbant vita az ellenzéki párt esti értekezletén is folytatódott, és Kossuth Ferenc váratlan lemondásához vezetett, aki elhatározásának okát az Egyetértés c. napilap első oldalán így indokolta: „A párt egyhangúlag jóváhagyta eljárásunkat [...] és engem kiküldött, hogy személyesen közöljem gróf Khuen-Héderváryval a párt határozatát. A gróf azt kérdezte, hogy számíthat-e a párt határozatára, mint férfiak szavára? Én e kérdésre, mint elnök, azt feleltem: igen! [...] Én, mint pártelnök a párt megbízásából szavamat adtam és állom szavamat!"[94] Az ún. nemzeti követelések teljesülését számon kérők figyelmét arra hívta fel, hogy az „évekre terjedő katonai újjászervezésért szívesebben ad jó árt a hatalom, mint egy évre terjedőért és erősebben is ütközhetünk később a nemzeti vívmányokért akkor, amikor a nemzet is összeszedte magát a mai sanyarúságból, úgy, hogy nem lesz annyi okunk, mint most rettegni attól, hogy tönkretesszük azt a nemzetet, amelynek vívmá-

89 Hanák–Mucsi, 1988. 228–229.

90 Az 1894. évi V. törvénycikk az állam által támogatott telepítésekre – a gazdasági és politikai célkitűzésekhez viszonyítva alacsony összeget, hárommillió forintot engedélyezett. Darányi Ignác a törvény végrehajtására létrehozott Telepítési Alap tőkéjének felemelését, s ezzel tevékenységének szélesebb alapokra helyezését kívánta 1903-ban elkészített új törvényjavaslatával elérni. A földművelésügyi miniszter a végrehajtás hatékonyságának növelését többféle telepítési típus alkalmazásával szándékozott megoldani. Így került ismét napirendre a járadékrendszer bevezetésének, az ún. tanyatelepek létrehozásának terve, de a tervezet érdemi tárgyalására a parlamentben nem került sor. (Lásd még: Lovas, 1908.)

91 A tisztviselők fizetésrendezéséről szóló törvényjavaslat soron kívüli tárgyalását Nessi Pál indítványozta. (Lásd: Képviselőházi irományok, 1901. XXVII. köt. 392. sz. 1903. május 13.)

92 Szekfű, 1922. 405.

93 *Egyetértés*, 1903. július 1. Khuen-Héderváry programja.

94 *Egyetértés*, 1903. július 5. Kossuth Ferenc: Miért mondtam le?

nyokat akarunk szerezni." A Függetlenségi Párt 1903. július 21-én megtartott értekezletén ügyvezető elnöknek az alelnöki tisztet betöltő Tóth Jánost választották meg, aki ezt a megbízást csak „ideiglenesen" fogadta el.[95]

Kossuth Ferenc lemondása tovább erősítette a Függetlenségi Párt radikális szárnyának a parlamenti munka normális rendjét akadályozó tevékenységét. Az ellenzéki képviselők szerint az obstrukció több hónapig tartó folytatásához egy kérdés napirenden tartása is elegendő, mely szerint az új kormány átveheti-e a Széll kormány indemnitásról szóló javaslatát, vagy köteles újat készíteni. A júliusi parlamenti ülések lényegében azzal teltek el, hogy az ellenzék nem csupán a kormányfő programját, hanem személyét, korábbi horvátországi tevékenységét is folyamatosan kritizálta. Azt a tényt, hogy Khuen horvát bánként – időnként alkotmányellenes lépésekkel – a magyar kormány politikáját valósította meg, a politikai harc hevében figyelmen kívül hagyták. A tehetetlenségre kárhoztatott miniszterelnök rendszeresen beszámolt a királynak a magyarországi politikai helyzet változatlanságáról. Ferenc József bizalmat és időt biztosított Khuen-Héderváry nak a válság felszámolására, de felhatalmazást csak a Ház elnapolására adott, új választások kiírására nem.[96]

A politikai patthelyzetben, az elnöki tisztsége miatt, a parlamenti vitáktól tartózkodó Apponyi Albert bejelentette, hogy fél évi hallgatás után – be nem vallottan a párton belüli helyzetének megszilárdítása érdekében – beszédet mond a parlamentben. Apponyi felszólalását – a válság megoldása felé tett lépésként értékelve – országos várakozás előzte meg. A kormánypártiak is és az ellenzékiek is abban reménykedtek, hogy a képviselőház elnöke az általuk képviselt politikai nézetek mentén vázolja majd fel a kibontakozás útját. Az ellenzék az 1889. évi véderőtörvény tárgyalása során a nemzeti követelések mellett síkraszálló Apponyit,[97] a kormánypártiak az obstrukciót elítélőt kívánták hallani. Apponyi az ellenzék soraiban csalódást keltett, amikor az 1903. július 22-én megtartott beszéde elején a miniszterelnök védelmére kelve kijelentette: „De először közjogi és politikai szempontból tiltakoznom kell azon felfogás ellen, mint hogyha a horvát báni méltóságból a magyar miniszterelnöki székbe jutni egyáltalában valami abnormis dolog volna."[98] A sokat vitatott katonai kérdésekről kifejtette: a létszámemelést bizonyos mértékig indokoltnak tartja, mert a hadsereg harcképességének megőrzése új alakulatok létrehozását teszi szükségessé, de a kiadásokra tervbe vett hétmillió korona „rendkívül súlyos" áldozat, a magyarországi tisztek hazahozatalának eddigi módszere nagyon lassú,

95 *Egyetértés*, 1903. július 22. Tóth János ügyvezető elnök.

96 Nagy volt az esélye annak, hogy a parlament exlex állapot idején történő feloszlatása miatt több vármegye is megtagadja az új választások támogatását.

97 Az 1889. évi véderőtörvény tárgyalása során a Nemzeti Párt sürgette, hogy a magyarországi fiatalok a tiszti vizsgát magyar nyelven tehessék le, továbbá a második évi szolgálatról szóló rész ne szerepeljen a törvényben.

98 MNL OL K 2–1901–1906 XVII. köt. 784. cs. 429. Apponyi Albert beszéde. 1903. július 22. – Khuen-Héderváry védelmére lásd még: Kovacsevics István horvát–szlavón képviselő parlamenti beszéde a horvát kérdésről az 1904. évi költségvetési vitában: „Midőn önök a volt miniszterelnök horvátságát kifogásolják, Horvátországban a magyar államellenes elemek telenevetik a markukat mondván: a magyarok a legilletékesebb helyen, a magyar országgyűlésen is azt mondják, hogy Horvátország külön állam, mert a horvát ott idegen. Hát a t. ellenzék előtt idegen az, aki a magyar állam területén, mint magyar honpolgár született, és nagykorúságától kezdve szakadatlanul a magyar törvényhozás tagja, aki húsz éven át magyar zászlósúr volt?" (Megjelent: Kemény, 1966. 295.)

és kívánatos, „hogy a lehetőségig a magyar ezredekben csak magyar tisztek alkalmaztassanak." Az elnök a hadsereg belső nyelvhasználatát érintő magyar igények követelését – Deák Ferenc követi jelentésével igazolva, hogy ez közel egy évszázada napirenden lévő kérdés – csak „a rendes parlamentáris eljárás útján" tartotta elfogadhatónak, illetve a maga részéről támogathatónak. Ezen a téren az alkotmányos lehetőséget abban látta, hogy az 1867. évi XII. tc. 11. §-a a hadsereg „vezérletét, vezényletét és belszervezetét az Ő Felsége által intézendő tárgyak közé" sorolta, de „világos, hogy a vezérlet, vezénylet és belszervezet kifejezése alatt minden érthető, csak a magyar nyelv jogának kérdése nem, csak a katonai oktatás kérdése nem, csak az újoncképzés kérdése nem, mert mindenre ellenkező precedens létezik." Az ellenzék a magyar nyelv ügyét a politikai szembenállás eszközévé tette, és azt várta, hogy Apponyi követeléseik mellett tör lándzsát, ezért a szónok ettől elhatárolódva véleményét így határozta meg: „Én igenis azok közé tartozom, akik évek óta itt ülve, nem bolygatják a hadsereg szolgálati nyelvében az intézkedést [...] én igenis azok közé tartozom, akik ma sem akarják bolygatni." Ezzel szemben támogatta azt az igényt, hogy a közös hadseregben szolgáló magyar ezredeknél a katonai bűnvádi perrendtartás nyelve magyar legyen.

Apponyi Albert közel két óráig tartó beszédében logikai érvekkel, az ellenzéki képviselőket sem sértő módon vázolta fel az obstrukció, valamint a kialakult politikai helyzet tarthatatlanságát. Arra kérte az ellenzéket, hogy adjon időt az uralkodónak a kérések megfontolására, mert amit az obstrukcióval el akar érni, azt most megvalósítani nem lehet, de „semmi sem állja az útját annak, hogy az ellenzék későbbre tartsa fönn követeléseit, ha most lehetővé teszi a parlamenti rend helyreállítását." A kiváló szónoki képességű, a parlamenti retorikában több évtizedes jártassággal rendelkező Apponyi Albert beszéde a kormánypárt körében osztatlan elismerést aratott. A beszéd végén még a kormányfő is látványosan gratulált Apponyinak, pedig 1903. július 16-án, Kállay Béni temetésén még arról beszélt Thallóczy Lajosnak, hogy szeretné a Ház elnökét elmozdítani posztjáról.[99] Ezen a szerdai estén, július 22-én a Szabadelvű Pártkörbe megérkező Apponyi Albertet és a társaságában bevonuló Khuen-Héderváry Károlyt a képviselőtársak hangos ovációval fogadták.[100] Úgy tűnt, hogy a Ház elnökének beszéde helyreállította a kormánypárt egységét, de az obstrukciót folytató képviselők körében csupán annyit sikerült elérnie, hogy vezetésével a két fél között, július 28-ától további egyeztető tárgyalások kezdődjenek.

Alig kezdődtek el a két párt közötti megbeszélések, amikor a július 29-ére összehívott parlamenti ülés – amelyen még mindig a kormányprogramról folyt a vita – napirendjében váratlan fordulat következett.[101] Miután *Pap Zoltán* ellenzéki képviselő a kassai Rákóczi ünnepséggel kapcsolatos kifogásait előadta,[102] arról tájékoztatta az ülés résztvevőit,

99 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/ 4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. július 16. – Khuen-Héderváry ezen kívánságát Darányi Ignác is támogatta. A politikai támadások kivédése érdekében határozott úgy Apponyi Albert, hogy a parlamentben beszédet mond. – Kállay Béni július 13-án halt meg, a közös pénzügyminiszteri posztra az uralkodó 1903. július 24-én báró Burián Istvánt nevezte ki. (MNL OL K–255–1903–6. t.–3260.)

100 *Egyetértés*, 1903. július 23. Válságos napok.

101 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVIII. köt. 319. országos ülés. 1903. július 29. 78–113.

102 Az ellenzék azt kifogásolta, hogy az ünnepségen csak a képviselőház elnöke volt jelen, de a kormány tagjai nem vettek részt, a honvédség tagjai pedig nem jelenhettek meg.

hogy előző nap tízezer koronával próbálták megvesztegetni. A pénzt azért kapta, hogy a parlament mai ülésén ne szólaljon fel, és ezzel az obstrukció letörését segítse. A történtekről még 28-án délután tájékoztatta a hangoskodásra amúgy is hajlamos Olay Lajos képviselőt, így időt biztosított arra, hogy a Függetlenségi Párt vezetősége megtervezze a másnapi parlamenti ülés forgatókönyvét.[103] A terv lényege abból állt, hogy a vesztegetés bejelentését, és a pénz felmutatását követően a kormányfő megbuktatását kell követelni, mindaddig, amíg Khuen-Héderváry megszégyenülve el nem hagyja a termet.[104] Pap Zoltán az obstrukció letörésére szánt tízezer koronát, a kormány lemondását követelő óriási hangzavar közepette tette le a „Ház asztalára."

A vesztegetési ügyről a Függetlenségi Párt képviselői már az ülés előtt tájékoztatást kaptak, de a hatás kedvéért a meglepetés okozta felháborodás első hullámát is az ülésen kellett eljátszani. Azt remélték, hogy a miniszterelnök az első reagálásokat követően lemond és távozik az ülésről. Khuen-Héderváry nyugalma még jobban felbőszítette az ellenzéket, és a terem közepére tódulva követelték a vesztegető megnevezését. Az elnök képtelen volt rendet teremteni, ezért a kormánypárti képviselők körbefogták a miniszterelnököt, mert attól tartottak, hogy a feldühödött ellenzékiek inzultálni akarják. A szünet után Pap Zoltán végre megmondta, hogy *Dienes Márton* volt képviselőtől kapta a pénzt. A további vitát a miniszterelnök indítvány benyújtásával kívánta megszakítani, de az ellenzék nem hagyta szóhoz jutni. Ezért a kormányfő írásban tett indítványát Farkas János teremőrrel elküldte Tallián Béla elnöknek. Az ellenzék soraiból többen is felugrottak, és „kihúzni a székből" biztatás mellett az elnöki pulpitushoz igyekeztek, hogy az írást erőszakkal megszerezzék. Időközben Tallián Béla a kézhez kapott szöveget – „aki hozzám nyúl, az halál fia" felkiáltások közepette – átadta Szőts Pál jegyzőnek. A feldühödött képviselők ezért a jegyző ellen fordultak, aki erről a vizsgáló bizottság előtt így vallott: „Rátkay László keresztül nyúlt a székemen, a széket félrelökte és az felborult, akkor átnyúlt egyik kezével a jegyzői asztalra és amint az indítvány felé kapott, a tentatartót feldöntötte és ráborította a ruhámra. Hallottam Hentaller Lajost és Posgay Miklóst ezzel a felkiáltással feljönni: húzzuk ki az elnököt a székéből. Ekkor eltoltam magamtól Rátkayt, s Róth Endréhez szaladtam, mondván: védjük meg az elnököt. Tényleg Róth csillapította is az illetőket, akkor mondta az elnök: én a képviselőház elnöki székén ülök, ha ennek a méltósága meg nem védne, ne védelmezzen meg engem senki."[105] A tettlegességtől sem mentes dulakodásban az ellenzéki képviselőknek sikerült az előterjesztést tartalmazó papírlapot széttépni. A Mentelmi Bizottság által elmarasztalt képviselők (*Hentaller Lajos*, *Posgay Miklós*, *Nessi Pál*, *Rátkay László*, *Fáy István*) azzal védekeztek, hogy tettükkel – mivel a miniszterelnök által leírtak tartalmát nem ismerték – a házszabályok megsértését, illetve a képviselőház feloszlatásának bejelentését kívánták

103 A vesztegetési ügy úgy pattant ki, hogy Pap Zoltán elmondta a feleségének, aki ezt követően elment rokonához, Olay Lajoshoz, és elmesélte neki a történteket. (OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 15.)

104 Az ellenzéki képviselők az ülés előtt megbeszélt taktikát izgalmukban nehezen tudták betartani. Erre utal, hogy a becsületes életútját hosszan ismertető Pap Zoltán magatartását kifogásoló kormánypárti képviselőket az ellenzék soraiból azzal nyugtatták, hogy a csattanó még ezután következik.

105 MNL OL K 2–1905–AVIII–4. A képviselőház Mentelmi Bizottságának jelentése az 1903. július 29-én történtek tárgyában. Budapest, 1903. július 29.

megakadályozni.[106] A zűrzavarban, mialatt mindenki az egymásnak feszülő képviselőkre figyelt, Khuen-Héderváry ismét leírta indítványát, amit most sikerült elküldenie az elnöklő Tallián Bélának. A kölcsönös vádaskodásokkal és a házszabályok egymás rovására való értelmezésével tarkított vitát a képviselők többször is zárt ajtók mögött folytatták.

A vita folytatása során újabb vesztegetési ügyre is fény derült. *Lovászy Márton*, az Esti Kurir szerkesztője bejelentette, hogy a lapjánál felkereste *Singer Artur*[107] újságíró, és a kiadóhivatal igazgatójának pénzt ajánlott fel, ha az újság felhagy az obstrukció támogatásával.[108]

A vesztegetési ügyek tisztázására Tóth János egy parlamenti bizottság felállítását javasolta. A Függetlenségi Párt vezetőjének indítványát a kormányfő is támogatta, és az éjjel 11 óra után megtartott második zárt ülés után a javasolt 15 főből álló bizottság tagjait kijelölték. A testületbe a kormánypárt tíz, a Függetlenségi Párt három, a néppártiak és az Ugron-párt egy-egy képviselőt delegálhatott.[109] Ezek után a kormány már a következő ülés napirendjének elfogadtatására kívánt áttérni, de ezt Polónyi Géza az ellenzéki képviselők nevében azzal utasította el, hogy 1903. július 29-én – tehát éjfél előtt – erre indítványt senki sem tett, illetve addig ameddig a kormány programját el nem fogadják, más kérdés megtárgyalására nem hajlandók, ezért éjfél után elhagyták az üléstermet. Az ellenzék távozása után Tallián Béla elnök a miniszterelnök délután átadott, az ellenzéki képviselők haragját kiváltó, alábbi indítványát olvasta fel: „A holnapi ülés napirendjéül, a parlamenti vizsgáló bizottság megválasztása után, indítványozom, tűzessék ki az indemnitásról szóló törvényjavaslat folytatólagos tárgyalása." Miután az elnök megállapította, hogy 167 képviselővel még határozatképesek, a kormánypárti képviselők szavazataival az indítványt elfogadták és az elnök „éjjel 12 óra 55 perckor" az ülést berekesztette.[110]

Az újságírók nyomozati munkája szerint Pap Zoltán leleplező nyilatkozata után Dienes Márton rögtön *Singer Artur* lakására sietett, aki ezek után *Ritter Imré*t, gróf *Szapáry László* jószág-igazgatóját kereste fel.[111] A vesztegetési ügy szálai egyértelműen a miniszterelnökkel szoros barátságot fenntartó gróf Szapáry László, fiumei kormányzóhoz vezettek. A július 30-án megtartott képviselőházi ülés az előző napon lezajlott, tettlegességig fajuló nézeteltérések – az ellenzék véleménye szerint elferdített – jegyzőkönyvi rögzítésének többszöri módosításával, ezen afféroknak a Mentelmi Bizottság elé utalásával, valamint érdemi munka nélkül a vesztegetési botrányban a kormányfő felelősségét taglaló vitákkal telt el.

Az 1903. július 31-én megtartott parlamenti ülésen már mindenki értesült arról, hogy a vesztegetésre szánt pénz gróf Szapáry László, fiumei kormányzótól származik, aki még

106 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVIII. köt. 319. országos ülés. 1903. július 29. 91.; MNL OL K 2–1905–AVIII–4. A képviselőház Mentelmi Bizottságának jelentése az 1903. július 29-én történtek tárgyában. – A bizottság határozata: „Öt képviselő a Ház méltóságának, tekintélyének és jogrendjének össze nem férő cselekményei miatt, köteles a házszabályok 255. §-ának megfelelően a Házat ünnepélyesen megkövetni."

107 A *Neues Budapester Abendblatt* munkatársa.

108 *Egyetértés*, 1903. július 30. Egy másik eset.

109 *Egyetértés*, 1903. július 30. Egyéb részletek.

110 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVIII. köt. 319. országos ülés. 1903. július 29. 113.

111 *Egyetértés*, 1903. július 31. Gróf Szapáry vesztegetett.

július 29-én este felkereste a miniszterelnököt és lemondott hivataláról.[112] A tanácskozás másik nagy eseménye az volt, hogy Kossuth Ferenc az őt felkereső küldöttség kérésére visszatért a Függetlenségi Párt élére és beszédet mondott. Az ellenzéki párt elnöke „falusi magányát" feladva, arra szólította fel a vesztegetési botrányban érintetteket – Szapáry Lászlón kívül Khuen-Héderváry Károlyt is, mint aki felelősséggel tartozik a kormány tagjainak cselekedeteiért –, hogy jelenjenek meg a vizsgáló bizottság előtt. A válság feloldására Kossuth Ferenc, a miniszterelnöki bársonyszékre mutatva, az alábbi kivezető utat javasolta: „az új helyzetnek más megoldását nem látom, mint azt, hogy egyetlen lehetőség a helyzet szanálására az, ha a miniszterelnök távozik abból a székből." Kossuth Ferenc felszólítására a miniszterelnök határozottan kijelentette, hogy „e pillanatban nemcsak önmagam ellen, hanem az ország ellen vétenék, ha ezt tenném." Egyben biztosította az ellenzéket, hogy megjelenik a vizsgáló bizottság előtt, és válaszolni fog kérdéseikre.

Ezen az ülésen titkos szavazással – a korábban javasolt személyi összetételben – megválasztották azt a parlamenti bizottságot, amely augusztus 10-ei határidővel a vesztegetési ügyről részletes jelentést készített a parlament részére.[113] A tanácskozás szünetében a bizottság szintén titkos szavazással Andrássy Gyulát választotta elnöknek, aki nem vállalta ezt a tisztséget, így az ismétlés után *Rohonyi Gyula* képviselő lett a testület vezetője. *Nagy Ferenc* a bizottság hatáskörét az alábbiak szerint határozta meg: „Ez nem ítélő bizottság és így nem bír azzal a hatáskörrel, amellyel pl. az összeférhetetlenségi bizottság bír. [...] Egyéb dolgunk nincs, mint kideríteni azt, amire felhívattunk és az eredményről azután jelentést tenni a Háznak."[114]

Khuen-Héderváry, aki tudott a vesztegetési szándékról, biztos volt benne – magatartása is erre utalt –, hogy Szapáry László nem vall ellene. A vesztegetési próbálkozásba bevont személyek kétes egzisztenciája, a kivitelezés módja inkább köthető a kedélybeteg Szapáry Lászlóhoz, mintsem a horvát bánként, a politika útvesztőjében nagy jártasságot szerző Khuen-Héderváry Károlyhoz. Szapáry László a kereskedelemügyi miniszteri posztra pályázott, és a megbízás reményében kívánt szolgálatot tenni a kormánynak.[115] Amint később Szapáry Pál fenyegetéseiből kitűnik, a két politikus között az obstrukció felszámolásának ezen lehetséges módja is szóba került, sőt leveleztek róla, de megvalósításában a miniszterelnök tevőlegesen nem vett részt. A pénzért megvásárolható politikai előnyökről, a korrupciós vádaktól hangos Budapesten már korábban tájékoztatták a mi-

112 Előtte Khuen-Héderváry Rudnay Béla rendőrfőkapitányt küldte el Szapáry Lászlóhoz, mert attól tartott, hogy a leleplezés hatására Szapáry öngyilkosságot kísérel meg. (OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 15.)

113 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVIII. köt. 320. országos ülés. 1903. július 31. – A bizottság a munkáját 1903. augusztus 26-án fejezte be, és erről a képviselőház szeptember 30-án megtartott ülésén Szivák Imre jelentést is tett. Határozat született a jelentés sokszorosítás utáni szétosztásáról, de tárgyalását a Khuen-Héderváry- kormány hivatali idejében nem tűzték napirendre. (Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVIII. köt. 324. országos ülés. 1903. szeptember 30. 197.; A képviselőház által kiküldött vizsgáló bizottság jelentése a politikai vesztegetések ügyében. 1903. augusztus 26. Képviselőházi Irományok, 1901. XXIX. köt. 421. sz.)

114 *Egyetértés*, 1903. augusztus 1. A parlamenti vizsgálat.

115 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 17.

niszterelnököt. Thallóczy Lajos szerint[116] „Khuennek egy csomó pénzember tett ajánlatokat a sajtó leszerelésére, ő hallott mindent, de a vesztegetésbe nem ment bele, nem is törődött vele, mert sem ideje, sem gusztusa nem az." A magyar politikai élet újabb fejleményeiről a kormányfő július 30-án táviratban tájékoztatta az Ischl-ben tartózkodó uralkodót, aki jóváhagyta Szapáry László fiumei kormányzó azonnali felmentését.[117]

A politikai viszonyokra jellemző, hogy *Rudnay Béla* rendőrfőkapitány, akinek hivatali beosztása szerint segítenie kellett volna az igazság kiderítését, a botrány eltusolásán munkálkodott. A vizsgálat idején, amikor a gyanúsítottak a kormány számára az újságírók megfigyelései miatt megközelíthetetlenek voltak, nagyon lényeges volt, hogy Singer Artúr vallomását befolyásolni tudják. A személyes kapcsolatok szövevényében jártas főkapitány, Khuen-Héderváry tudtával „elment Bánffy Dezsőhöz, aki igen nobilisan viselkedett. Azt mondta: nincs okom kímélni [Khuent], de neked megteszem, s csakugyan Singer úgy vallott, amint kellett." A Szapáry család tagjai, bár nagyon sértőnek találták, hogy a miniszterelnök minden felelősséget Szapáry Lászlóra hárított, a rendőrfőnök segítségével megpróbálták mérsékelni a botrány hatását. Amikor Rudnay Béla tudomására jutott, hogy Szapáry László szeretője levélben arról akarja tájékoztatni a bizottságot, hogy szerinte a volt fiumei kormányzó a miniszterelnök megbízásából járt el, táviratilag Budapestre hívta a vesztegető grófot, aki visszavette a levelet, mielőtt azt a bizottság tagjai elolvashatták volna.[118]

A parlamenti vizsgáló bizottság előtt Szapáry László mindent magára vállalt. Vallomása szerint: „a Dienes Márton által kiadott pénz tőlem származott. [...] Tettem ezt azért, mert azzal azt gondoltam, azt véltem, hogy elősegítem a végzetessé válható törvényen kívüli állapot megszűnését, másrész igaz ragaszkodásból a miniszterelnök úr személye iránt. Becsületszavamat adom arra, hogy a miniszterelnök úrnak ezen lépésemről semmiféle tudomása nem volt."[119] A vallomásának megtétele után Szapáry László kijelentette, hogy e témában többé nyilatkozni nem fog, és augusztus elsején külföldre utazott. A „vesztegető gróf" további hibát követett el azzal is, hogy segített Dienes Mártonnak Amerikába szökni, aki elutazása előtt mindent kitálalt a sajtó munkatársainak. Rudnay Béla rendőrfőkapitány szerint, ha Dienes itthon marad, akkor ő a vesztegetőt, hamis váltói révén „úgy kezelte volna amint kell".[120]

A vizsgáló bizottságba delegált ellenzéki képviselők, élükön Polónyi Gézával, mindent megtettek annak érdekében, hogy a kormányfő bűnösségére bizonyítékot találjanak. Mivel Khuen személyét érintő, egyértelmű terhelő vallomás nem állt a rendelkezésükre, a hatáskörüket túllépve, a vesztegetésnél felhasznált pénz eredetével kapcsolatban igyekeztek az általuk remélt célt elérni. Azt a feltevésüket, hogy a vesztegetés nem csu-

116 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/ 4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 6. – Fenyő Sándor 1903. március 3-án arról tájékoztatta Thallóczy Lajost, hogy az obstrukció letörésének eszközeként javasolja: az ellenzék több képviselőjének, politikai célokra felhasználható váltóját megvásárolták, ezek most a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Rt. igazgatóságának elnökénél, Lánczy Leónál a kormányfő rendelkezésére állnak. További meggyőző eszközként szolgálhat az is, „ha összeveretik őket".

117 *Egyetértés*, 1903. július 31. Egyéb részletek. – Szapáry László fiumei kormányzót a király saját kérésére állásából felmentette. A felmentésről szóló királyi kézirat a hivatalos lapban 1903. augusztus 2-án jelent meg.

118 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 15.

119 *Egyetértés*, 1903. augusztus 1. Szapáry László megjelenik.

120 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 15.

pán Szapáry László magányos elhatározása volt, a vesztegetésnél használt pénz eredetének felkutatásával próbálták igazolni. Feltételezésük szerint a fiumei kormányzónak nem állt ilyen nagy összeg a rendelkezésére, és – mint remélték – a pénz eredetének vizsgálata majd a miniszterelnökhöz vezet. A bizonyítás érdekében a Bizottság azzal a kéréssel kereste meg a Magyar Országos Központi Takarékpénztár vezetőségét, hogy Szapáry László pénzügyeit felfedve, a folyószámlájáról készített kivonatot a részükre átadja.[121] A Bizottság egyes tagjainak szereptévesztésére jellemző: Polónyi Géza bírói megkeresésekre kiadott banki információkra hivatkozva kifogásolta a pénzintézet vezetőségének nemleges válaszát, holott mindenki tisztában volt azzal, hogy ilyen jogkörrel nem rendelkeznek. Khuen-Héderváry a bizottság előtt elismerte, hogy többek között Szapáry László is felajánlotta segítségét az obstrukció letöréséhez, de ő ezeket mind visszautasította. A meghallgatások végtelen sora után a Bizottság 1903. augusztus 10-én a vizsgálatot hivatalosan befejezettnek nyilvánította, de annak végeredményéről nem tudott egységes álláspontot kialakítani.[122]

A vesztegetési ügy hullámai a kormány lemondását követően elsimulni látszottak, és csak az 1903. szeptember 24-ére összehívott parlamenti ülésen, Khuen-Héderváry újbóli kinevezése miatt került ismét napirendre. Olay Lajos ellenzéki képviselő még korábban bejelentette, ha Khuen-Héderváry visszatér a politikai életbe, akkor vele szemben a parlamentben összeférhetetlenségi bejelentést tesz. Olay Lajos szerint a vesztegetési üggyel foglalkozó bizottság jelentése alapján megállapítható:[123] „nevezett miniszterelnök nyíltan beismerte, hogy a megvesztegetés szándékát és tervét gróf Szapáry László előzetesen közölte, és ő ezt sem meg nem tiltotta, sem meg nem akadályozta." A képviselő bejelentéséről a házszabály értelmében nem kellett szavazni, az ügy kivizsgálását az illetékes parlamenti bizottság elé utalták. Amikor a vesztegetési üggyel foglalkozó bizottság a véglegesített jelentését, 1903. szeptember 30-án a képviselőház elé kívánta terjeszteni, annak tartalma igazából már senkit sem érdekelt, szövegét sokszorosítás után szétosztották ugyan a képviselők között, de megvitatását nem tűzték napirendre.

A Khuen-Héderváry kormányt ért támadások legelőször, augusztus elsején Tomassich Miklós, horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszter lemondását kényszerítették ki. A parlament Összeférhetetlenségi Bizottsága határozata szerint Tomassich – mint a horvát–szlavón országgyűlés küldöttje – miniszterré történt kinevezése nem egyeztethető össze országgyűlési mandátumával.[124] Az augusztus 5-én megtartott minisztertanácsi ülésen, a hivatalos előterjesztéseken kívül, hosszúra nyúló vita alakult ki a résztvevők között arról, hogy milyen ellenlépéseket tegyen a kormány a kialakult válságos helyzetben.[125] A kormány további sorsáról nem döntöttek, mert semmiféle információval nem rendelkeztek arról, hogy a király az újabb parlamenti bonyodalmakról miképpen vélekedik. A miniszterelnök javaslatára abban állapodtak meg, hogy

121 *Egyetértés*, 1903. augusztus 4. Az augusztus 3-án a Bizottság elé idézett gróf Szapáry Pál, a testvére rendelkezésére álló pénzeszközöket megfelelőnek tartotta arra, hogy a szóban lévő összeget kifizesse.

122 A vesztegetési ügyről bővebben lásd: Cieger, 2011.

123 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVIII. köt. 322. országos ülés. 1903. szeptember 24.

124 MNL OL K 26–1904–III–3417. Tomassich Miklós felterjesztése a miniszterelnök részére, miniszteri állásáról lemond. 1903. augusztus 1.

125 *Egyetértés*, 1903. augusztus 7. Mi történt a minisztertanácson?

maga a kabinet vezetője tájékoztassa az uralkodót a kialakult helyzetről, és amennyiben a király megvonja bizalmát Khuen-Hédervárytől, akkor egész kormánya nevében nyújtsa be lemondását. Khuen még nem határozott visszalépéséről, mindent a király magatartásától tett függővé.

A minisztertanácsi ülést követően a miniszterelnök – hivatalosan a politikai és a parlamenti helyzet ismertetésére – az Ischl-ben tartózkodó uralkodóhoz utazott. A király 1903. augusztus 6-án, délután négy órakor fogadta, és másfél órát tanácskoztak, de amint várható volt semmiféle radikális, gyors intézkedés nem született, a döntést másnapra halasztották. A még reménykedő Khuen beszámolója szerint[126] „az audienciától pedig nagyon féltem", de a Szapáry ügyet a király megértéssel kezelte.[127] Erre utalt az augusztus 7-én reggel részére kézbesített meghívó, amelyben az uralkodó a kihallgatást követő délutáni ebédre invitálta. Ezzel a gesztussal Ferenc József a nyilvánosság tudomására hozta, hogy az udvarnál Khuen-Héderváryt nem tartják a vesztegetési ügyben kompromittált embernek, az esetleges felmentése pedig nem a botrány következménye, hanem politikai küldetésének kudarcából fakad.[128] A király Khuen-Héderváry menesztéséről azonban már az első kihallgatás után döntött. Erre utal, hogy Burián István[129] közös pénzügyminiszter Thallóczy Lajost már délelőtt tájékoztatta a magyar miniszterelnök bukásáról.

Bécsben Khuen is beismerte, hogy a Függetlenségi Párttal való egyezkedés sikertelensége következtében a kabinet programjának megvalósítására semmi esély nem maradt, a vesztegetési botrány pedig a személyét hozta kilátástalan helyzetbe, ezért a kormány lemondása elkerülhetetlenné vált. A kormányfő Apponyi házelnöki – az ellenzéknek kedvező – tevékenységét is bukása okai közé sorolta. Apponyi a vádakra emlékiratában így reagált: „Nekem ezen túl nem maradt más feladatom, mint az elnöki székből tehetetlenül nézni az obstrukciót, melynek megfékezése az akkori házszabályok által nyújtott eszközökkel teljesen lehetetlenség volt. A többség, amint ilyenkor szokás, az elnökkel szemben vált idegessé. Miért nem csinál rendet? – így kérdezték. Velem szemben ez az idegesség azért is fokozódott, mert [...] az ellenzék álláspontjával való titkos rokonszenvezést tételeztek fel nálam és mert szó, ami szó, mégis csak idegen elem voltam a Szabadelvű Pártban, amelyhez formailag tartoztam."[130] A miniszterelnök július végén úgy próbálkozott a képviselőház élén személyi változást elérni, hogy a kultuszminiszteri tárcát Apponyinak ajánlotta fel, de visszautasításra talált. Khuen-Héderváry menesztését tudomásul véve, az uralkodóval a szóba jöhető kormányfők esélyeit taglalva, egyetértettek abban a számukra örömtelinek közel sem nevezhető tényben, hogy a Szabadelvű Pártban, az elkövetkező napokban előtérbe fog kerülni Apponyi Albert személye.[131]

---

126 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 8.

127 A politikai vesztegetéssel Koerber osztrák miniszterelnök is próbálkozott, amikor 1900-ban pénzzel akarta elérni Prágában, hogy közvetítő segítségével megszervezze az agráriusokat az obstrukciót folytató ifjú csehek ellen. (OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 31.)

128 Herczeg Ferenc az uralkodói gesztus értékeléséről így ír: „Ferenc József király, ha magában elvégezte, hogy ejti valamelyik miniszterelnökét, tüntető jóindulattal bánt vele, és az illető rendszerint a megrendíthetetlen bizalom jelének nézte azt, ami csak siralomházi kedvezés volt." (Herczeg, 1985. 324.)

129 Báró Burián Istvánt 1903. július 24-én nevezte ki az uralkodó közös pénzügyminiszternek.

130 Apponyi, 1934. 92.

131 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 8.

Az osztrák politikai körökben, némi túlzással a néhai Kállay Béni közös pénzügyminisztert hibáztatták azért, hogy a horvát bán kormányfői kinevezése érdekében közbenjárt az uralkodónál. Kállay Bénin kívül, a bécsi udvarban kedvelt Khuen-Héderváry Károly kormányalakítását az is segítette, hogy a király sokkal jobban megbízott a posztját két évtizeden át sikeresen betöltő bánban, mint Tisza Istvánban. A válság kialakulásáért a Szapáry-féle vesztegetési ügy kipattanását követően a pártja élére visszatérő Kossuth Ferencet okolták, aki a parlamentben mondott beszédével azokat is visszavitte az obstrukciót folytatók táborába, akik addig betartották a kormányfővel kötött megállapodást. A budapesti kormányválság a két parlament közötti viszonyt is tovább rontotta. Az osztrák parlamentben augusztus elejére már minden intézkedést megtettek annak érdekében, hogy a két ország között létrejött gazdasági kiegyezési megállapodást megtárgyalják, és az obstrukciót folytató ifjú csehek ellenére az erre vonatkozó törvényt a képviselők elfogadják. A parlamenti munkát és az együttműködést megbénító magyar követeléseket – a közös ügyek intézése, ennélfogva a birodalmi érdekek elleni – erőszakos cselekedetként kommentálták. Egyre népszerűbb jelszó lett a „Los von Ungarn!", hívei mind politikai, mind gazdasági téren az azonnali szétválás minden reális alapot nélkülöző vágyát hangoztatták.

Amikor 1903. augusztus 5-én este Khuen-Héderváry Károly vonatra szállt, mindenki sejtette, hogy a magyar politika élet fontos kérdéseiről már nem a képviselőház épületében, hanem Bad Ischl-ben fognak tárgyalni és a kormányfő személyéről döntést hozni. A Szabadelvű Párton belül a többség már elismerte, hogy a miniszterelnök helyzete tarthatatlanná vált, pedig a tagság tőle remélte a parlament munkaképességének és a párt egységének helyreállítását, valamint – az uralkodóval és az udvari körökkel fennálló kiváló kapcsolatai révén – engedmények kijárását.[132] A békés kibontakozáshoz elengedhetetlennek tartották, hogy a párt különböző csoportjai végre egységesen a leendő kormány mögé álljanak. Kormányfő-jelöltben pedig nem volt hiány. A kormánypárt többsége, a nemzeti követelések mellé álló Apponyi Albert megbízásának nem sok esélyt adott, de az egység érdekében a kormányban való részvételét elengedhetetlennek tartották. A kormányfői posztra inkább Széll Kálmánt, Andrássy Gyulát vagy Csáky Albint tartották esélyesnek, de a volt Nemzeti Párt tagjai körében Wekerle Sándor neve is felmerült.

A magyar miniszterelnök Bécsbe vitt lemondó nyilatkozatában távozásának okát így indokolta: „Felséged hű magyar kormánya az ország szükségleteinek kielégítésére legsürgősebb törvényjavaslatokat az által vélte az országgyűlés által elfogadtathatni, hogy az újonctörvény javaslatban csak a rendes létszámot vette volna igénybe, ez alapon remélvén az ellenzéket – mely a nagyobb létszám miatt gátolta meg a törvényhozás rendes menetét – álláspontjának elhagyására bíztatni. Ez a feltevés azonban nem vált be, sőt a múlt hó 31-iki képviselőházi ülésben az ellenzéknek még azon része is merev ellenállást jelentett be, mely az obstrukciót a kormányzattal történt legkegyelmesebb megbízásunk

132 Tisza István még augusztus 5-én is így vélekedett: „Khuennek a békés megoldás minden eszközét meg kell próbálnia, de ha nem megy a dolog, éppen ő az az ember, aki a harcot is sikerrel fogja felvehetni." (OSZK Kézirattári Növedéknapló 1948. év 24. sz. Tisza István levele Werner Gyulához. Geszt, 1903. augusztus 5.)

alkalmából elítélte. Elesvén ekként kibontakozási tervünknek az alapja, hivatásunkat befejezettnek kell tekintenünk."[133]

Az említett 1903. augusztus 6-ai délutáni audiencián Khuen-Héderváry ismertette a lemondási szándékát előidéző politikai eseményeket, s ekkor már ő is azon a véleményen volt, hogy a nemzeti követeléseknek bizonyos mértékű teljesítése nélkül lehetetlen helyreállítani a parlamenti munka normális menetét. A kihallgatásról így tájékoztatta Lukács Lászlót: „Ő Felsége előadásomat aránylag nyugodtan fogadta, érvelésemet helyesnek találta, de nem látja, mint én sem a kibontakozás tiszta végét."[134] A miniszterelnök lemondásának elfogadásáról az uralkodó csak másnap kívánt nyilatkozni, ezért arra kérte Khuent, hogy a további megbeszélés érdekében még maradjon Ischl-ben. 1903. augusztus 7-én, a délelőtti vadászatról visszatérő király egy órán át fogadta Khuen-Héderváryt és elfogadta a lemondását.

A lemondott kormányfő arra kérte az uralkodót, hogy a politikai válság gyorsabb megoldása érdekében, az erre vonatkozó tárgyalásokat – az eddigi gyakorlattól eltérően – ne Bécsben vagy Ischl-ben folytassa le, hanem utazzon Budapestre.[135] Ezzel elejét kívánták venni az ellenzék azon vádjának, amely szerint a király a magyar kormányválságot a bécsi tanácsadók véleményére hagyatkozva igyekszik felszámolni. Az Ischl-ből táviratilag augusztus 8-án délután öt órára összehívott minisztertanácsi ülésen – Wlassics Gyula kivételével – minden miniszter megjelent. Az egész éjszakát a vonaton töltő[136] miniszterelnök rövid beszámolója után a kormány tagjai vita nélkül aláírták a lemondási okmányt.[137]

A kormány lemondása, tárgyalások új kabinet létrehozásáról

Khuen-Héderváry Károly az augusztus 10-én megtartott parlamenti ülésen az alábbi program kudarcával indokolta lemondását: „a kormány elsősorban azt tűzte ki feladatául, hogy biztosítsa a parlamenti rendes tárgyalások menetét, és a költségvetésen kívüli állapotból az országot mielőbb kivezesse. Ezen feladat elérése céljából a kormány programját úgy állította fel, és azon feltevésre alapította, hogy azon törvényjavaslatok tárgyalását, amely tárgyalások rendes menetének tulajdonképpeni akadályát képezte, ti. a felemelt újonclétszámról szóló törvényjavaslatnak tárgyalását felfüggeszti, és e helyett csakis a rendes újonclétszám megajánlását kéri a t. Háztól."[138] A létszámemelési javaslat visszavonása, amely a Széll kormány idejében még elegendő lett volna az obstrukció letörésére, Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöksége időszakában, egyidejű nemzeti

133 MNL OL K 26–1904–III–3417. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök lemondásának előterjesztése. 1904. augusztus 6.

134 MNL OL P 915–16. cs. Khuen-Héderváry Károly távirata Lukács Lászlónak. 1903. augusztus 6.

135 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 8.

136 Khuen-Héderváry Károly augusztus 7-én, éjjel tizenegy óra után szállt fel a vonatra báró Skerlecz Iván miniszterelnökségi titkár kíséretében. Reggel 6 órakor St. Pöltenben Thallóczy Lajos csatlakozott hozzájuk.

137 MNL OL K 27. 1903. augusztus 8./1. – A kormány lemondása 1903. augusztus 10-én jelent meg a *Budapesti Közlöny*ben.

138 Képviselőházi Napló, 1901–1905. 321. országos ülés. XVIII. köt. 1903. augusztus 10.

engedmények nélkül, már az évi újonckontingens megszavaztatásához sem bizonyult elegendőnek.

A kormány lemondását követően a magyar politikai közvéleményben azon személyek neveit találgatták, akikkel a király az új kormány összetételéről tárgyalni kíván. A döntésre várni kellett, mert az uralkodó fogadta az 1903. augusztus 9-én Ischl-be érkező Gołuchowski külügyminisztert, Koerber[139] osztrák miniszterelnököt, valamint Beck vezérkari főnököt, hogy előkészítsék *Károly* román király látogatását. A vendég királyi házaspár augusztus 13-ai elutazását követően Ferenc József visszatért Bécsbe, ahol az uralkodó születésnapjának megünneplésére már gyülekeztek a vezető politikusok. A király augusztus 13-án, Schönbrunnban fogadta el hivatalosan a magyar kormány lemondását, és az erre vonatkozó közlemény 1903. augusztus 15-én jelent meg a *Budapesti Közlöny*ben. Budapesten a Szabadelvű Párton belül a leendő kormányfő személye körüli nézeteltérések felerősödése határozta meg a politikai hangulatot. A Nemzeti Párt volt tagjai körében jelöltként Apponyi Albert, Andrássy Gyula és Széll Kálmán nevét emlegették, szerintük a király ezen három személy közül fog választani. A nemzeti pártkörben abban is biztosak voltak, hogy a katonai kérdésekben a magyar követelések elfogadható mértékű teljesítése nélkül a parlamenti béke helyreállítására nincs remény. A válság további elhúzódásának megakadályozása nem csupán az újoncozás, hanem több gazdasági kérdés megoldása miatt is egyre sürgetőbbé vált.[140]

A Függetlenségi Párt a kormány bukását saját küzdelmének sikereként üdvözölte. Egy átmeneti kormány megalakítását nem tartották támogathatónak, mert a katonai kérdésekben végleges megoldást sürgettek. A párt tagjai gróf *Csáky Albin* vezetésével megalakuló kabinetet fogadtak volna a legszívesebben, de az Apponyi, illetve Wekerle-féle kombinációkat is támogathatónak tartották.[141] A gróf Zichy János vezette Néppárt a Khuen-Héderváry kormányt támogatta, de most a várakozás álláspontjára helyezkedett. Ferenc József budapesti látogatásának előkészítéseként 1903. augusztus 14-én Khuen-Héderváry Bécsbe utazott, ahol a király délelőtt és délután is kihallgatáson fogadta. A miniszterelnök ismertette a magyar politikai élet fejleményeit, és a nehézségekért elsősorban a „szószegő" Kossuth Ferencet és az ellene szervezkedő Apponyi Albertet tette felelőssé. Khuen-Héderváry tanácstalanságát látva, a berlini követkirály állítólag azt is kijelentette, hogy „kész belemenni az alkotmányon kívüli helyzetbe is,"[142] de belátható következménye miatt ezt mindenki igyekezett elkerülni. Egyben a magyar miniszterelnök előterjesztette azon politikusok névsorát, akiket az uralkodónak budapesti lá-

139 Koerber valószínű csak 10-én érkezett meg, mert 8-án délután még Rátótra utazott Széll Kálmánnal tárgyalni.

140 Például a Brüsszelben 1902. március 5-én megkötött nemzetközi cukoregyezmény előírása szerint a Monarchia cukorpiacának eddigi felosztása Ausztria és Magyarország között nem tartható tovább. Az új helyzetben a magyar kormány azt kérte, hogy az ország piaca elsősorban a hazai cukorgyárak termékei részére legyen biztosítva. Az osztrák kormány szerint a magyar igény összeegyeztethetetlen a közös vámterület szellemével. A cukoripari termékek piacának felosztásáról folyó vitát a két kormány közötti tárgyalásokkal szeptember folyamán le kellett volna zárni. (MNL OL K 27. 1903. július 17./13.; július 28./1., augusztus 5./8.)

141 *Egyetértés*, 1903. augusztus 11. A Függetlenségi Pártról.

142 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4.Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 21.

togatása alkalmából meghallgatásra javasolt.[143] A magyarországi közhangulat javítása érdekében Khuen-Héderváry arra kérte a királyt, hogy a Szent István-ünnepen személyesen vegyen részt. A javaslatot a király jónak tartotta, és az utazás időpontját 1903. augusztus 19-ére tűzték ki. Megállapodtak abban is, hogy Khuen-Héderváry előzetes tárgyalásokat folytathat a „parlamenti tényezőkkel" a kormányválság megoldása érdekében, de a katonaságot érintő magyar követelések teljesítése elől a király mereven elzárkózott.[144] Az uralkodó délután a magyar politikai helyzetről először Gołuchowski külügyminiszterrel, majd Zeno Welsersheimb honvédelmi miniszterrel tanácskozott. A sok megbeszélés ellenére a király semmi olyan következtetés levonásáig nem jutott el, amely a magyar kormányválság megoldásához közelebb vitt volna.[145] Ezt tanúsítja az is, hogy amikor augusztus16-án megtudta, hogy *Szögyény-Marich László* berlini követ egy napra Bécsbe érkezett, az úti ruhában lévő grófot fél kettőre magához rendelte. A váratlan kihallgatatás után Szögyény arról tájékoztatta Thallóczy Lajost, hogy a király sem Apponyi Albert, sem Wekerle Sándor mellett nem kötelezte el magát, de a „vezényszó kérdésében engedményt nem tesz", sőt, a kivárásra játszó „majd csak kievickélünk a bajból" szemléletet vallja.[146]

Az új miniszterelnök kinevezése érdekében Ferenc József 1903. augusztus 19-én este érkezett Budapestre.[147] A Szent István ünnepén[148] – uralkodása alatt először – hivatalosan részt vevő király magyarországi tartózkodását nyolc napra tervezték, ezért már az ünnepnapon délután fogadta Khuen-Hédervéry Károlyt, akivel közel egy órát tanácskozott. A megbeszélés után a miniszterelnök arról számolt be barátainak, hogy a király rosszkedvű, és szeretne minél előbb visszamenni Bécsbe.[149] A király augusztus 21-én, déli egy órakor – a protokollnak eleget téve – a két házelnököt, gróf Csáky Albint, a főrendiház és gróf Apponyi Albertet, a képviselőház elnökét fogadta.[150] A két különböző politikai nézetet valló elnök előre kidolgozott írásos előterjesztéssel jelent meg az uralkodó előtt. Az újságírók szerint Apponyi Albert nem csupán a saját véleményét mondta el a magyar politikai helyzetről, hanem a parlamenti pártok és frakciók nézeteit is ismertette.[151] A későbbi hírek szerint a király rossznéven vette, hogy Apponyi korábban az engedélye nélkül a sajátján kívül az ellenzéki pártok vezetőivel is egyeztetett, valamint a Füg-

143 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 14.

144 *Egyetértés*, 1903. augusztus 15. A miniszterelnök Bécsben.

145 A Khuen-Héderváry-kormány időszakában nem tartottak közös minisztertanácsi ülést. 1902. április 3-át követően csak 1903. november 19-én tartottak közös minisztertanácsi ülést. (Somogyi, 1991.)

146 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 16. – Szögyény szerint az 1867-es kiegyezést a „királyt kivéve, az uralkodóháznak egy tagja sem vette komolyan." (Uo. augusztus 24.)

147 A Nyugati pályaudvarra érkező király egyenesen a Várpalotába hajtatott. Amerre elhaladt, a fellobogózott utcákon éljenző tömeg fogadta.

148 A király a Mátyás templomban megtartott ünnepi szentmisén jelent meg reggel negyed kilenckor. A templom előtt a hintóból kiszálló királyt a Gotterhalte, bent pedig a magyar himnusz dallama fogadta. A szentmisén a kormány tagjai is megjelentek. Az egy órás szertartás után az uralkodó a vártemplomban, a szent jobb körmenet lezárásaként megtartott istentiszteleten vett részt.

149 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 20.

150 Apponyi, 1934. 100–101.

151 Apponyi Albert a király előtt, a korábbi felszólalásaihoz képest mérsékeltebb álláspontot foglalt el. A kihallgatáson résztvevők többsége Wekerle Sándort javasolta miniszterelnöknek. (*Egyetértés*, 1903. augusztus 22. Megkezdődtek a kihallgatások.)

getlenségi Párt vezetőinek meghallgatását javasolta.[152] Kegyvesztettségére – amit jelentős mértékben Khuen-Héderváry tájékoztatásának köszönhetett – utalt, hogy kihallgatását követően elutazott Budapestről. Apponyi távozása azért is volt feltűnő, mert augusztus 17-én, mint a parlament elnöke bejelentette, hogy az uralkodó születésnapja alkalmából a Mátyás templomban rendezett istentiszteleten részt vesz, és a kormányválság felszámolásáig Budapesten marad.[153] Az audiencián a király nem csupán meghallgatta a megjelent politikusokat, hanem az adott kérdésről ő is kifejtette véleményét. Ezen a napon még gróf Andrássy Gyula és gróf *Károlyi Sándor* nézeteit ismerhette meg az uralkodó.

Az 1903. augusztus 22-ére tervezett kihallgatások menetében változás történt, mert Agenor Gołuchowski külügyminiszter (21-én este) váratlanul Budapestre érkezett,[154] és kihallgatást kért, hogy a sürgős ügyekről beszámolhasson az uralkodónak. Négyszemközt a paritás érvényesítését szorgalmazta a vezényleti nyelvre vonatkozó magyar követelés megadása nélkül, mert véleménye szerint „nyolcmillió ember nyelvét nem érdemes megtanulni."[155] Gołuchowski, aki továbbra is a lemondott miniszterelnök ismételt megbízatását szorgalmazta, egy órát volt a kihallgatáson, ezért a Khuen-Héderváry által leginkább támogatott politikus, Lukács László pénzügyminiszter a következő napra kapott időpontot. A délután folyamán még Szapáry Gyula gróf, Wekerle Sándor és Hódossy Imre járulhatott a király elé.[156] Wekerle Sándor úgy is vállalta volna a jelöltséget, hogy a nyelvi követelések tíz év múlva történő teljesítésére ígéretet kap, de magának kérte még a belügyi, Apponyinak pedig a kultuszminiszteri tárcát.[157] A kihallgatások eddigi eredményéről a Szabadelvű Párt egyik vezető politikusa, névtelenül így nyilatkozott: „Semmi jót az eddig folytatott kihallgatásokról nem mondhatok. Se gyors kibontakozásra, se biztosított békére még csak reménység sincsen. A felség kedvetlen, türelmetlen, ideges. Amint nemzeti követelésekről beszélnek neki, vagy a hadsereg magyar részének megmagyarosításáról, türelmetlen kézmozdulatot tesz s csak nagy önuralmának tudható be, hogy ideges kifakadásokra nem ragadtatja magát."[158]

A király azt tervezte, hogy augusztus 23-án, vasárnap kimegy Gödöllőre, és ezt a napot pihenéssel tölti, de végül is a várban maradt és látogatókat fogadott. Ezen a napon a válság megoldásának lehetséges módozatairól báró Bánffy Dezső volt miniszterelnököt, Hieronymi Károly országgyűlési képviselőt és gróf Zichy Jánost, a Néppárt elnökét, augusztus 24-en délután pedig Széll Kálmán volt miniszterelnököt, gróf Tisza István és Falk Miksa országgyűlési képviselőket hallgatta meg. Ezzel kimerült a kormányon kívül álló politikusok listája. A nézetkülönbségek nagyságára jellemző, hogy a kihallgatások után, mivel semmi remény nem maradt a holtpontról való kimozdulásra, Széll Kál-

152 *Egyetértés*, 1903. augusztus 23. Kibontakozás helyett bonyolódás?

153 *Egyetértés*, 1903. augusztus 18. A képviselőház elnöke. (Továbbá: OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 24.)

154 Gołuchowski külügyminiszter 21-én este a Nemzeti Kaszinóban megbeszélést folytatott Andrássy Gyulával és Szapáry Gyulával. A megbeszélés tényéből a sajtó azt a következtetést vonta le, hogy Gołuchowski nem csupán külügyi, hanem magyar belpolitikai kérdésekről is tárgyalt az uralkodóval.

155 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 30.

156 A híradások szerint Szapáry Gyula mérsékelt nemzeti engedmények megadását és Apponyi Albert kinevezését javasolta a királynak. (A kihallgatáson résztvevők névsorát lásd: MNL OL K 26–1904–III–3417.)

157 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 21.

158 *Egyetértés*, 1903. augusztus 23. Kibontakozás helyett bonyolódás?

mán és Tisza István még a király elutazása előtt elhagyta a fővárost. Az ezen a napon folytatott megbeszélésekről a sajtó részére semmi hír nem szivárgott ki.

1903. augusztus 25-én a király, miután megtekintette a segéd- és tanonc kiállítást, kihallgatáson fogadta Khuen-Héderváry Károlyt és Láng Lajos kereskedelemügyi minisztert. Az ezt követő, utolsó kihallgatási napon Darányi Ignác földművelésügyi miniszterrel, és Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökkel folytatott megbeszélést. Ezen a meghallgatáson eldőlt, hogy az esélyesnek tartott Darányi Ignác sem kormányalakításra, sem a pártokkal folytatandó tárgyalások elkezdésére nem kap felhatalmazást.[159] Délután pedig az uralkodó ismét a Budapestre érkező Gołuchowski külügyminisztert fogadta, akivel – a hivatalos közlés szerint – az angol király bécsi látogatásáról folytatott megbeszélést. Ferenc József 1903. augusztus 27-én a magyar miniszterelnökkel és Lukács László pénzügyminiszterrel a szeptember elsején életbe lépő brüsszeli cukoregyezmény hatásáról tárgyaltak. Az egyezményhez való csatlakozással hatályát vesztette az a kontingentálási egyezmény, amely felosztotta a két ország piacát a cukorgyárak között, és korlátozás nélkül megnyitotta az utat Magyarországra az osztrák cukoripari termékek előtt. A kihallgatáson a pénzügyminiszter kijelentette:[160] a magyar kormány szeptember elsején hat frank vámot fog szedni az osztrák cukor után, ha addig a két pénzügyminisztérium között nem jön létre megállapodás. Az osztrák kormány – a hírek szerint – csak három frank vám bevezetéséhez járult volna hozzá, mert így a versenyképesebb osztrák cukor a magyar piacból jelentős részesedést hasíthatott ki. A megegyezés érdekében az uralkodó Budapestre rendelte *Eugen Böhm-Bawerk* osztrák pénzügyminisztert. Az augusztus 28-án tartott megbeszélések az ún. cukorkérdésben semmiféle konkrét eredményt nem hoztak, mert az osztrák fél minden olyan magyar követelést elutasított, amely magyar gyárak részére biztosíthatta volna a belföldi piacot.

A király budapesti látogatása idején (augusztus 19. és 28.) a Szabadelvű Párt valamennyi politikai csoportosulásának képviselőjét meghallgatta,[161] de az ellenzék soraiból csak a kisebb erőt képviselő Néppárt elnökével tárgyalt. Látogatása előtt még arra számítottak, hogy Khuen javaslata alapján a Függetlenségi Párt két képviselőjét, Kossuth Ferencet és Szederkényi Nándort is fogadja, de erre nem került sor. A legfelsőbb döntést azzal magyarázták, hogy 1867-ig visszamenőleg a király egyetlen kormányválság idején sem fogadott ellenzéki politikust. Példaként Apponyi Albertet említették, aki ellenzéki párt képviselőjeként soha nem kerülhetett a király színe elé. A Néppárt elnökének fogadása inkább Zichy János személyének szólt és nem a pártjának. A király 1903. augusztus 29-én – budapesti tartózkodásának lezárásaként – délelőtt kihallgatáson fogadta Khuen-Héderváryt,[162] majd délután – a legnagyobb ellenzéki párt véleményének kikérése nélkül – visszautazott Bécsbe. A király kívánsága, hogy a kormányválság a hadsereget érintő magyar követelések teljesítése nélkül oldódjék meg, nem teljesült, sőt még a gazdaságot érintő ügyekben, mint például a Monarchia cukorpiacának felosztásáról sem

159 *Egyetértés*, 1903. augusztus 28. Teljes bizonytalanság.

160 *Egyetértés*, 1903. augusztus 28. Teljes bizonytalanság. – A frank és a korona közel azonos árfolyamon állt.

161 Gołuchowski külügyminiszter augusztus 22-én és 26-án tartózkodott Budapesten és tárgyalt az uralkodóval.

162 Az országgyűlés elnapolására szóló felhatalmazást Ferenc József átadta a magyar miniszterelnöknek. (MNL OL K 26–1905–III–74. sz. Legfelsőbb előterjesztés. 1903. augusztus 28.)

született megegyezés. A magyar vezényleti nyelvre vonatkozó követelés elől az uralkodó azzal zárkózott el, hogy az az ő felségjogai közé tartozik, ezért a meghallgatottak véleménye ebben a témában szinte semmit sem számítottak. A címer és a zászló használatának kérdésében is csak addig jutottak, hogy ez ügyben egy bizottság kinevezéséről tárgyaltak. A gazdasági nézeteltérések rendezését pedig azért halogatták, mert a bécsi udvarban arra számítottak, hogy a „kiéheztetéssel" háttérbe lehet szorítani a magyar követeléseket. Ausztriában elfogadhatóbbnak tartották, hogy a magyar igényeket a katonai kérdések síkjáról a gazdaságira terelve adjanak engedményeket.

A katonaságot érintő nézeteltérések megoldatlansága a szélesebb közvéleményben is elégedetlenséget váltott ki, mivel augusztus 26-án a közös hadügyminiszter elrendelte, hogy a harmadik évüket letöltő legénységet, amelyet eddig az őszi hadgyakorlatokat követően – általában október végén – leszereltek, most 1903. december 31-ig tényleges szolgálatra visszatartják. Ez, a véderőtörvényből levezethető intézkedés a hadsereg minden egységére vonatkozott, de ideiglenes rendszabálynak tekintették, amelynek hatályát a magyarországi események alakulásától tették függővé. A nehéz helyzetben lévő államháztartást is megterhelő rendelkezés[163] híre mind a magyar sajtóban, mind a leszerelés előtt álló katonák és a hozzátartozók körében nagy felháborodást váltott ki.[164]

A király 1903. augusztus 29-én tért vissza Bécsbe azzal az ígérettel, hogy hamarosan – az angol király látogatása után – a kormányválság megoldása érdekében visszatér a budai várba. A rövid időn belüli újabb látogatásra utalt, hogy Ferenc József lemondta a részvételt a Magyarország déli részén, szeptember elején tartandó hadgyakorlaton, és személyének képviseletével *Ferenc Ferdinánd* főherceget bízta meg.[165] Az angol király tiszteletére szeptember elsején rendezett ünnepségre és az ezt követő díszebédre hivatalos magyar miniszterelnök augusztus 31-én érkezett a császárvárosba. Ez az utazás lényegét tekintve felesleges volt, mert Edvárd angol király szeptember elsején elhangzott köszöntőjében – feledve, hogy vendéglátója az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodója – a magyarok számára bántóan csak Ausztriáról szólt.[166]

Az uralkodó szeptember 4-én ismét Budapesten kezdte meg tárgyalásait, a közvélemény szerint annak érdekében, hogy megtalálja azt a személyt „aki Ő Felsége politikai programját végrehajtsa".[167] A kiszivárogtatott hírek szerint a király a közös hadsereg vezényleti és szolgálati nyelvének dolgában semmiféle engedményt nem tett, de a kisebbnek minősített követeléseket hajlandó volt elfogadni, annak érdekében, hogy a magyar állam önállósága az egységes közös hadseregben kifejezésre jusson. Ezek közé sorolták a katonai bíráskodásban, intézetekben a magyar nyelv használati jogának bővítését, a nemzeti zászló és jelvények szerepeltetésének engedélyezését, valamint a magyarhonos

163 A váratlan kiadások súlyát növelte, hogy a delegációk 1902. június 19-én, uralkodói jóváhagyással, a közös hadsereg részére 38 millió korona rendkívüli hitelt szavaztak meg, amely a magyar kincstár részére havonta 688 ezer korona kiadást eredményezett. (MNL OL K 255–1903–3. t.–3605. sz.)

164 *Egyetértés*, 1903. augusztus 27. Az utolsó kihallgatás. (Hódmezővásárhely, Kecskemét, Pozsony, Zólyom városok polgármestereinek a miniszterelnökhöz irt tiltakozó leveleit lásd: MNL OL K 26–1904–XLI–72.)

165 A hetedik és tizenkettedik hadtest zárgyakorlata szeptember másodikán kezdődött Arad és Temes megyékben.

166 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 1.

167 *Egyetértés*, 1903. szeptember 5. Lukács László megbízatása.

tisztek áthelyezését a magyar ezredekhez. A fenti szellemben kezdődő kihallgatások sorát ismét Khuen-Héderváry miniszterelnök nyitotta meg. Ezen a napon csak olyan politikusokkal kívánt tárgyalni a király, akik a politikai krízis gyors felszámolása érdekében a nemzeti követeléseket a lehető legszűkebb körre kívánták leszorítani. Ezért került a meghívottak listájára Andrássy Gyula, Hieronymi Károly és Tisza István. A délutánra kitűzött kihallgatáson a Geszten tartózkodó, táviratilag értesített Tisza István nem tudott megjelenni, mert Nagyváradra tartó vonata kisiklott, és lekéste a csatlakozást, ezért a király előtt csak másnap, 1903. szeptember 5-én jelent meg.

Már az első tárgyalási nap után, félhivatalosan elterjedt a hír, hogy a király Lukács László pénzügyminisztert kéri fel kormányalakításra. Lukács várható kinevezése a Szabadelvű Párt tagjai között sem váltott ki általános lelkesedést, a legtöbben átmeneti kormány kinevezéséről beszéltek, de annak is csak úgy adtak esélyt a válság kezelésére, amennyiben az új kabinetben Apponyi Albert és Wekerle Sándor tárcát vállal. Az ellenzéki oldalról Lukács csak akkor számíthatott támogatásra, ha a magyar vezényszó bevezetésének határidejére uralkodói ígéretet kap. Lukács László sem mutatott különösen nagy hajlandóságot arra, hogy a pénzügyek mellé a miniszterelnökség gondjait is magára vállalja, mint kijelentette: „megbízatást, ha vállal, csakis a felség határozott és erős akarata előtt hajol meg".[168] Nem kellett meghajolnia, mert szeptember 5-én délután, amikor kételyeit előadta, a király elállt attól a szándékától, hogy őt nevezze ki miniszterelnökké.[169] Ezen a délelőttön a király még Lukács jelöltségéről tárgyalt Tisza Istvánnal, de délután a terven felül behívott Khuen-Héderváryt már arról értesítette, hogy az egyeztető tárgyalások menetét tovább kell folytatni, mert a Bécsben kidolgozott terv a magyar kormányválság megoldására nem járt sikerrel.

1903. szeptember 6-án a király Khuen-Héderváry miniszterelnökön kívül csak – a miniszterelnöki székbe nagyon visszavágyó – Széll Kálmánnal tanácskozott. A kormányának bukásáért pártját hibáztató Széll Kálmán többnyire vidéken tartózkodott, és lemondása óta a szabadelvű pártkörben egyetlen alkalommal sem jelent meg. A kihallgatás után most is azonnal elutazott, így politikus társai is csak találgatták, hogy miről tárgyalt a királlyal. Széll Kálmán személyének ismételt előtérbe kerülését többen azzal indokolták, hogy a politikai holtpontról való kimozdulás érdekében kompromisszumot kell kötni az ellenzékkel. Erre a feladatra, mint a „paktumok nagymesterét" Széll Kálmánt tartották a legalkalmasabb embernek. A kormányválság elhúzódását látva egyre többen sürgették a Szabadelvű Párt értekezletének összehívását és egy – a nemzeti követelések befogadását tükröző – mindenki által támogatható program kidolgozását. Ettől remélték a párt egységének megőrzését, mivel egy elfogadott programmal induló miniszterelnök mögül nem lehet – politikai véleménykülönbségre hivatkozva – kihátrálni. A program új elemeként vetették fel, hogy tárgyalni kell az ellenzékkel a pártközi konferencia összehívása érdekében, mert nélkülük nem lehet az új kormány elképzeléseit megvalósítani.[170]

168 *Egyetértés*, 1903. szeptember 5. Mit hoz Lukács?

169 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 5. – Thallóczy értesülése szerint Lukács László az egész próbálkozást Khuen-Héderváry Károly kérésére vállalta el.

170 *Egyetértés*, 1903. szeptember 10. Közeledés az ellenzékhez.

A király szeptember 9-én délután – csalódottan – azzal az ígérettel utazott vissza Bécsbe, hogy huszadika táján visszatér. Mivel elképzeléséből semmit nem tudott megvalósítani, elutazása előtt örömmel vette Khuen-Héderváry újabb tervét, hogy Andrássy Gyula – akinek '67-es hűségéről mindketten meg voltak győződve – kormányalakítását készítsék elő. Andrássy már korábban is azt hangoztatta, hogy Apponyi Albert és Wekerle Sándor nélkül nem lehet egy munkaképes kormányt létrehozni. Most Khuen-Héderváry felajánlotta Andrássynak, hogy segít neki a két fenti politikussal a kormányválságot felszámolni, és tervének komolyságát hangsúlyozandó a király személye körüli tárcát magára vállalta.[171] Andrássy Gyula beleegyezett abba, hogy az uralkodóval történő újabb egyeztetés érdekében tizedikén Bécsbe utazzon. A sajtó előtt titokban tartott kihallgatásra szeptember 11-én került sor. A király Apponyi és Wekerle szerepvállalásának nem örült igazán, de beleegyezett, mert nem akarta, hogy az elhúzódó válság során őt hibáztassák, amiért ezt a megoldási kombinációt nem próbálta ki. Andrássy Gyula szeptember 14-én tárgyalt az általa javasolt két miniszterjelölttel, de a megalakítandó kormányban egyikük sem kívánt szerepet vállalni. Khuen-Héderváry véleménye szerint Apponyit Wekerle Sándor beszélte le arról, hogy az Andrássy kormányban miniszterséget vállaljon, mert saját maga számára csak a miniszterelnöki posztot tartotta elfogadhatónak.[172] Ezek után a megbízott miniszterelnök kényszeredetten bevallotta, hogy végére jutott minden kombinációnak, amely az új kormány megalakulását segíthetné.

Bécsben gyorsan reagáltak Andrássy Gyula visszalépésére. Már szeptember 15-én Reichenau fürdőhelyen Széchényi Gyula – az előző kormány minisztere – vendégeként Széll Kálmán és Koerber osztrák miniszterelnök megbeszélést folytatott. A találkozó ténye arról tájékoztatott, hogy az uralkodó Koerbernek és Széllnek is szerepet szánt abban a folyamatban, amely elvezethetett volna a megegyezéshez. Ezen a fürdőhelyen a mérsékelt nemzeti követeléseket elfogadó volt magyar miniszterelnök találkozott az ezekkel az igényekkel harcosan szembenálló osztrák miniszterelnökkel. Széll miniszterelnöksége idején viszonyukat az erős szembenállás jellemezte, feltételezhető, hogy inkább az uralkodói utasítás, mintsem a barátság ültette le őket egy asztalhoz. Később kiderült, hogy a két politikus nézetkülönbsége nem csökkent, és Széll Kálmánnak nem sikerült meggyőznie tárgyaló partnerét a magyar követelések jogosságáról. Koerber ellenállását növelte, hogy a magyaroknak a nemzeti nyelv jogaiért folytatott küzdelmét a hasonló igényeket hangoztató ifjú csehek is támogatták.

A Szabadelvű Párton belül Széll Kálmánt, politikai szerepvállalásának növekedése ellenére sem tartották a miniszterelnöki poszt várományosának. Tisza István esélyéről tanulságos Thallóczy Lajos feljegyzése: „Tisza István fönn elejtve ugyan nincs, de nem valószínű, hogy addig, míg más kiút van, azon az alapon, amin eredetileg állott, nyeregbe ülhessen. (Nézetem szerint még lesz szerepe.)" Khuen-Héderváry további hivatalba maradásáról, annak ellenére, hogy a krízis ideje alatt személyét most kevesebb támadás érte, párttársai elég negatívan nyilatkoztak. Khuen bukásának okát Rudnay Béla így foglalta össze:[173] „Kis tehetség [...] Először is elvétette a Kossuth párttal a dolgát, mert becsapták.

171 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 9.
172 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 14.
173 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 14.

A vesztegetési ügyben, pedig mérhetetlenül ügyetlen volt." Az ellenzék köreiben is némi tanácstalanság (ami most rövid ideig tartó politikai szélcsendet hozott) volt tapasztalható, mert tudták, hogy Khuen-Héderváry zsebében van a parlament elnapolására vonatkozó királyi parancs, és ennek kihirdetésétől tartottak. A fenti erőfeszítések ellenére az uralkodó azon törekvése, hogy a pesti politikai krízist a magyarországi vadászaton[174] részt vevő német császár 1903. szeptember 19-ére tervezett bécsi látogatása előtt megoldja, kudarcba fulladt.

Ezzel egy időben diplomáciai körökben világossá vált, hogy a német császár rövid, udvariassági látogatásként megtervezett bécsi programját a balkáni események gyökeresen átírják. A török–bolgár katonai szembenállás kiéleződése, Törökország felosztásának kérdése hosszabb egyeztető tárgyalásokat igényelt. Erre utal, hogy mind a német császár, mind az orosz cár[175] későbbi látogatásában a külügyminiszterek kiemelt szerepet kaptak.

A Chlopy hadparancs megjelentetése

A bel- és a külpolitikai események hatására, a hadserege minden megmozdulását nagy figyelemmel kísérő uralkodó, az őszi galíciai hadgyakorlatra is csak késve tudott eljutni, ezért személyének helyettesítését – a 7. és 12. hadtest irányítását – Ferenc Ferdinánd főhercegre bízta, és csak a nagyobb lovassági hadműveletre érkezett meg vezérkarához. A Ferenc Józsefet fogadó katonai vezetők határozottan elítélték a magyar parlamenti ellenzék követeléseit és politikai eszköztárát, mivel – nézeteik szerint – ez nem csupán a nagyon fontosnak tartott újonclétszám emelését, hanem a birodalmi haderő egységét, tekintélyét is veszélyezteti. A hadgyakorlat jó alkalom volt arra, hogy véleményüket az uralkodóval elfogadtatva, *katonás* választ adjanak a pesti követelésekre. Ennek szellemében írta alá az uralkodó 1903. szeptember 16-án, a *Chlopy*ban berendezett főhadiszálláson keltezett hadparancsát, amelyben a hadsereget érintő – annak egységét és erejét veszélyeztető – minden magyar követelést elutasít.

A „*Chlopy hadparancs*" az *Egyetértés* című napilapban, az alábbi fordításban 1903. szeptember 17-én jelent meg.

---

174 A német császár vadászat céljából 1903. szeptember 13-án, vasúton Mohácsra érkezett. Mohácsról hajón vitték Frigyes főherceg mohácsi járásban fekvő birtokára, ahol 17-éig tartózkodott. A császár a kerapáncsai, a bedai és a boki vadászterületen, tehát a Mohács alatti Duna mindkét partján vadászott. A vadászterületet szeptember 10-től, a Pécsi Csendőrkapitányság állományán és a környező községek rendőrein kívül további 56 fős csendőralakulat biztosította. A környező falvakban, vasútállomásokon, dunai átkelőkön detektívek teljesítettek szolgálatot. (MNL OL K149–1903–5–629. Baranya vármegye főispánjának átirata a belügyminiszterhez a német császár programjáról. 1903. augusztus 4.) – Bács-Bodrog vármegye főispánjának jelentése szerint „A csendőrség és rendőrség oly nagy szánban volt kirendelve, hogy az őrszemek egy kilométer távolságra voltak elhelyezhetők." A vadászat ideje alatt a főispán is a helyszínen tartózkodott. (MNL OL K 149–1904–5. t.–857. sz. Bács-Bodrog és Zombor sz. kir. város főispánjának jelentése a belügyminiszter részére.1903. szeptember 17.)

175 II. Miklós cár – bécsi látogatása alkalmából – 1903. október 3-án, a mürzstegeni vadászaton Gołuchowski osztrák–magyar és Lamsdorff orosz külügyminiszter megegyezett a balkáni status quo fenntartásában és a Macedóniában bevezetendő reformokról.

„Hadparancs

Fontos államügyek vették igénybe azt az időmet, amelyet olyan szívesen szántam volna a 7. és 12. hadtest ezidei gyakorlatainak.

Helyettesítésemmel ő császári és királyi Fenségét, Ferenc Ferdinánd főherceg lovassági tábornok urat bízván meg, jelentéseiből a hadgyakorlatok lefolyásáról mindég tudomásom volt, és – amint elvártam is – megelégedésemre szolgált, hogy ő Fenségétől a hadsereg mindkét hadtestének, valamint magyar honvédségem odarendelt magasabb kötelékeinek összállapotáról és műveleteiről csakis dicséretet és elismerést hallottam.

A nagyobb lovassági hadgyakorlaton Galíciában jelen lévén, újból meggyőződhettem azoknak tanulságos beosztásáról, vezetéséről és keresztülviteléről, valamint az azokon részt vett összes csapatoknak kitűnő állapotáról és nagy szolgálatképességéről.

Minél biztosabb alapot kapott kedvező ítéletem összes fegyveres erőm valamennyi részének katonai értékéről, odaadó szolgálatkészségéről és egyhangú együttműködéséről, annál inkább kell, és akarom is, hogy annak fennálló és jónak bizonyult intézményei fennmaradjanak.

Tudja meg különösen hadseregem, melynek szilárd szervezetét egyoldalú törekvések – félreismerve azokat a magas feladatokat, melyeket a hadsereg a monarchia mindkét államterületének javára teljesíteni hívatva van – lazíthatnák, hogy sohasem adom fel azokat a jogokat és jogosultságokat, amelyek legfőbb hadurának biztosítva vannak.

Közösnek és egységesnek maradjon meg hadseregem, mint amilyen, erős hatalomnak az Osztrák–Magyar Monarchia megvédésére minden ellenség ellen.[176]

Esküjéhez híven fog összes fegyveres erőm a komoly kötelességteljesítés útján továbbhaladni, áthatva az egyetértés és összhangzat ama szellemétől, amely minden nemzeti sajátosságot tisztel, és minden ellentétet megold, mert valamennyi néptörzsnek különös előnyeit a nagy egész javára értékesíti.

Chlopy, 1903. szeptember 16-án.

Ferenc József s. k."

A királyi hadparancs szövegét – Windischgraetz herceg és a vezérkar teljes támogatásával – gróf Arthur Bolfras, a katonai iroda főnöke készítette el. A magyarokkal szembeni erélyesebb fellépést Ernst Koerber, osztrák miniszterelnök is támogatta, aki korábban többször is kérte az uralkodót, hogy reagáljon az általa túlzottnak tartott magyar követelésekre.[177] A bécsi udvarban – nem alaptalanul – tartottak attól, hogy a Monarchia mindkét államában kialakult ellenséges hangulat a hadseregre is káros befolyást fog gyakorolni. Mivel egy legfelsőbb kézirat kiadása alkotmányos feltételekhez volt kötve, ezért a galíciai hadgyakorlat jó alkalmat kínált az ettől eltérő formájú uralkodói vélemény kinyilvánítására.

Az osztrák miniszterelnök és a katonai vezetés fenti törekvését a Monarchia berlini nagykövete is támogatta, aki a hadgyakorlat megkezdése előtt arról tájékoztatta az uralkodót, hogy állomáshelyén tartanak az osztrák–magyar haderő szervezeti egységének meg-

176 Gratz Gusztáv *A dualizmus kora* c. munkájában ezt a mondatot így idézi: „Közös és egységes, mint amilyen, maradjon hadseregem, ez az erős hatalom az osztrák–magyar monarchiának minden ellenséggel szemben való megvédésére."

177 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. augusztus 30.; *Egyetértés*, 1903. szeptember 18. Miért halasztották a válságot?

bontásától. Sőt, s ezzel Koerber miniszterelnök és a diplomata Aehrenthal, a későbbi külügyminiszter is érvelt, maga Vilmos császár is aggodalmának adott hangot. Mivel a hadparancsot közvetlenül a német császár bécsi látogatása előtt jelentették meg, ezzel Ferenc József a vendég előtt is hangsúlyozni kívánta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia katonai erejének egységét mindenféle körülmények között megvédi. Nem zárható ki az a feltevés sem, hogy a vezérkart a balkáni zavargások is a hadparancs kiadására sarkallták.[178]

A hadparancs magyar elemzői különösen azt kifogásolták, hogy az uralkodó az osztrák közjogi felfogást alkalmazva „a monarchia két államterülete" kifejezést használja. További, közjogilag nem precíz kifejezésként említették, az „egységes" és „közös" jelzőket, valamint, hogy a király az összbirodalmi felfogás szerint néptörzsekről szól, a magyar politikai nemzet fogalmát mellőzve. Ez a szövegezés – a budapesti olvasat szerint – a régi katonai felfogást tükrözi, amely még a századfordulón sem kívánt számot vetni a kiegyezés következményeivel. Szándékos kihívásnak értékelték azt a megfogalmazást is, amely szerint az uralkodó soha sem fog a legfelsőbb hadúr jogosítványáról lemondani, hiszen ezt a jogát magyar kormányzati körökben eddig sem vitatta senki.

A magyar miniszterelnök 1903. szeptember 17-én, Kolossváry Dezső honvédelmi minisztertől értesült a hadparancsról, aki azt távirati úton kapta meg, de annak tartalmáról előzetesen nem tájékoztatták. A király a kormányválság felszámolása érdekében szeptember 17-én délután egy órakor fogadta Andrássy Gyulát, de a hadparancsról – amiről a magyar politikus még nem tudott – egy szót sem szólt.[179] Khuen-Héderváry Károly a Szabadelvű Pártban higgadtan kommentálta a hadparancsot, és türelemre intette politikus társait. A további megbeszéléseket, a bécsi tárgyalásokat követően, szeptember 22-ére tervezték. A miniszterelnök bízott abban, hogy a király továbbra sem zárkózik el a korábban már kilátásba helyezett engedményektől. Lehetségesnek tartotta, hogy a hadsereg zászlaját és jelvényeit a magyar kívánalmaknak megfelelően állapítják meg, újból szabályozzák a katonai büntetőjogot, az osztrák ezredekben szolgáló honi tiszteket pedig magyar ezredekbe helyezik át.[180] Khuen-Héderváry a Szabadelvű Párt érdekeire hivatkozva javasolta: a párt vezetőinek egy olyan programot kell összeállítani, amit a király is elfogad, és ezzel a programmal ismét őt bíznák meg a kormányalakítással. Amikor az új kormány az elfogadott programmal megteremtette a párt egységét, akkor átadná helyét utódjának, aki a parlament munkaképtelenségére hivatkozva átmenetileg rendeletekkel kormányozna.[181]

Khuen-Héderváry arra kérte pártjának tagjait, hogy a hadparancsról csak akkor tanácskozzanak, ha három nap múlva visszatér Bécsből. A miniszterelnök távollétében a Szabadelvű Pártot feszítő belső ellentétek felerősödtek a hadparancsra adandó válasz kérdésében. A Tisza István, illetve az Apponyi Albert nevével fémjelzett két tábor[182] más-más időben kívánta az állásfoglalást elfogadó értekezletet megtartani. A két csoport

178 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 17.; *Egyetértés*, 1903. szeptember 18.

179 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 18. – Andrássy Gyula ezen a kihallgatáson tájékoztatta az uralkodót, hogy tervezett kormányában sem Wekerle Sándor, sem Apponyi Albert nem vállal miniszteri tárcát, ezért visszaadja a kormányfői megbízást.

180 Dolmányos, 1963. 259.

181 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 17.

182 Tisza István mellett álltak: Kubinyi Géza, Hieronymi Károly, Münnich Aurél, Berzeviczy Albert, Mikszáth Kálmán. Apponyi Albertet Szentiványi Árpád, Hódossy Imre, Bolgár Ferenc és Ivánka Oszkár támogatta.

vezetője bizalmi embereit 1903. szeptember 21-én a Lloyd-klubban külön-külön tanácskozásra hívta, hogy az értekezlet időpontját kijelöljék. Tisza István a megbeszélést szeptember 23-án estére kívánta összehívni, Apponyi Albert hívei pedig szeptember 22-én estére. Az elhúzódó vitában Darányi Ignác kompromisszumos javaslatát fogadták el, mely szerint a tanácskozást 1903. szeptember 23-án délelőtt tartják.[183] A hadparancs keltette politikai légkörben a párt tagjai abban egyetértettek, hogy a király nyilatkozata alkotmányellenes, és ebben a kérdésben a parlamentnek is állást kell foglalnia. A vita arról folyt, hogy a parlament felirat (Apponyiék és az agráriusok követelése) vagy határozat formájában (Tisza István és hívei) foglaljon állást. A feliratban a parlament a hadparancsról fejtené ki álláspontját, az alkotmányos felfogás szellemében, ezzel szemben a határozat nem szólhatna a hadparancsról, hanem csak a nemzeti követelésekről tartalmazná a parlament állásfoglalását. (A felirat támogatói szerint a parlament alkotmányjogi aggályaira az uralkodónak válaszolnia kell, és ennek nyomán könnyebb lenne a nemzeti követelések Bécs által is elfogadható módozatait megtalálni. A határozat mellett pedig azzal érveltek, hogy a parlament döntése növelné a tiltakozás súlyát, továbbá a királynak a feliratra belátható időn belül adandó válaszát semmi sem garantálja.) A Szabadelvű Párton belüli elbizonytalanodás nagyságát jól mutatja, hogy a párt és a kormány tagjai a király bizalmát közismerten élvező Lukács László pénzügyminisztert kérték fel arra, hogy sürgősen tájékoztassa a királyt a pesti politikai hangulatról. Lukács László a kérésnek engedve szeptember 21-én Bécsbe utazott, és kihallgatáson tájékoztatta a királyt a hadparancs következményeiről.[184]

Khuen-Héderváry szerint a hadparancs nem közjogi aktus, mert nincs ellenjegyezve. Ezért ő nem felelős, de csak abban az esetben maradhat a helyén, ha ezt egy királyi kézirattal kiegészítheti, ezzel szeretné mérsékelni azt a felháborodást, amelyet a hadparancs a magyar fővárosban kiváltott.

A hadparancs megjelenése a nagy lárma mellett Budapesten riadalmat is keltett. Nem csupán a kibocsátás formája volt meglepő, hanem az is, hogy a király az alkotmányos konfliktus feloldása érdekében a hadsereghez fordult. A mérsékeltebb nézetek szerint a hadparancs kiadását nem a pillanatnyi elhatározás szülte, mert a király környezetében már hónapok óta hangoztatták, hogy az uralkodó keresi azt a formát, amelynek keretében a magyar politikai válságról véleményt nyilváníthat. Azzal azonban mindenki egyetértett, hogy a királyi nyilatkozat hadgyakorlaton történő kiadása alkotmányt sértő módon történt.

A Függetlenségi Párt országgyűlési tagjai, 1903. szeptember 17-én tartott megbeszélésükön (a házszabályok 252. §-a alapján) a képviselőház 23-ára történő összehívását javasolták. A legalább húsz országgyűlési képviselő kézjegyével ellátandó kérvényt nyomban meg is fogalmazták. A kérelmezők a beadványban arra hivatkoztak, hogy a kormány lemondott, de a kabinet válsága azóta sem oldódott meg, és ez alatt az idő alatt a közös hadügyminiszter a három évet kiszolgált katonák benntartására vonatkozó rendeletét is kiadta. A legjelentősebb oknak természetesen azt tekintették, hogy a király, mint legfelsőbb hadúr, a magyar alkotmányt mélyen sértő hadparancsot adott ki.[185] Ezzel egy

183 *Egyetértés*, 1903. szeptember 22. Palotaforradalom a Lloyd-klubban.
184 *Néppárt*, 1903. szeptember 26. Hírek a válságról.
185 *Egyetértés*, 1903. szeptember 18. A képviselőházat összehívják.

időben táviratot küldtek gróf Apponyi Albert házelnöknek, hogy sürgősen utazzon vissza Budapestre.

A hadparancs Bécsben is meglepetést váltott ki. A lapok külön kiadásban számoltak be az „örvendetes" eseményről. A mérsékeltebb hangvételű *Deutsches Volksblatt* cikkírója szerint: „A hadparancs a legnagyobb határozottsággal ismétli, amit régen tudott mindenki, hogy a korona nem tűri, hogy a közös hadsereg intézményét csak érintsék is. Ez a hadparancs útmutatás az összeülő birodalmi tanácsnak, Magyarországon pedig a kibontakozás iránytűje."[186] Az „útmutatás" szerinti cselekvés lehetősége nem sokáig váratott magára, mivel szeptember 18-án az osztrák hivatalos lapban az alábbi császári kéziratot tették közzé: „Kedves dr. Koerber! Indíttatva érzem magam, hogy a Reichsratot tevékenységének újból való felvétele végett 1903. szeptember 23-ára összehívjam, s megbízom Önt az idevonatkozó további intézkedések megtételére. Chlopy, 1903. szeptember 17. Ferenc József s. k. Koerber s. k."[187]

Koerber az uralkodóval egyeztetve a Reichsrat ülésén azt akarta elérni, hogy vonják vissza azt a februárban hozott határozatukat, mely szerint az osztrák újoncok besorozását a magyarországival kötötték össze. Az osztrák kormány csak rövid ülésszakot tervezett, és csak ezt az egy kérdést kívánta napirendre tűzni. Amennyiben a Reichsrat a kormány javaslatát elfogadja, akkor Ausztriában októberben a teljes újonclétszám bevonul, és a harmadéveseket leszerelik. A kormány számított a hadparancs keltette osztrák hazafias hangulat támogatására. A magyarok keltette veszély elhárítását pl. a *Fremdenblatt* hasábjain így üdvözölték:[188] „Egy nehéz, a birodalom egységét veszélyeztető pillanatban, midőn a birodalom alapjai ellen a leghevesebb támadásokat intézik, nyilatkozott meg önként az uralkodó, aki ezzel a vad áramnak gátat vetett." Az Egyetértés bécsi tudósítója 1903. szeptember 22-én a következőket írta:[189] „Az osztrák–németek örömmámorban úsznak, az alsó-ausztriai tartománygyűlés tagjai, [...] ünnepi hangulatban elhatározták, hogy hódoló felirattal üdvözlik a császár chlopy-i hadparancsát."

A magyar kormányfő küzdelme újabb királyi kézirat kiadásáért

Khuen-Hédervéry 1903. szeptember 17-én éjjel utazott Bécsbe, hogy részt vegyen a német császár tiszteletére rendezett udvari ünnepségeken. A német császár fogadására 18-án a *Burg*ban délelőtt fél tízkor került sor, amelyen Khuen beszélt ugyan a királlyal, de a hadparancsról nem esett szó. A király és Gołuchowski többeknek elmondták, hogy

186 *Egyetértés*, 1903. szeptember 18. A hatás.

187 *Egyetértés*, 1903. szeptember 18. Az osztrák készülődés. – A Reichsrat ülésének megnyitása után rövidesen kiderült, hogy a katonai kérdésekben a pártok között továbbra sincs egyetértés, és a kormány javaslatával szemben csak az addigi újonc létszám megszavazására voltak hajlandók, az állomány esetleges további növelésére nem kívántak felhatalmazást adni. A vitát tovább élezte, hogy a cseh képviselők, a magyarokéhoz hasonló követeléseket javasoltak napirendre tűzni. A követelések közé tartozott, hogy pl. a cseh csapattesteknél a belső szolgálati nyelv a nemzeti legyen, zászlóikon a nemzeti címer szerepeljen, katonáikat csak cseh egységekbe sorozhassák be, a katonai intézetekben a cseh nyelv és történelem ápolása, minden osztrák tiszt beszéljen legalább egy szláv nyelvet stb.

188 *Egyetértés*, 1903. szeptember 18. Az osztrák készülődés.

189 *Egyetértés*, 1903. szeptember 23.

ragaszkodnak ahhoz, hogy a magyar miniszterelnöki posztot továbbra is gróf Khuen-Héderváry Károly töltse be.

Khuen-Héderváry bizonytalan helyzetét mutatja: a német császár emberei Ernst Koerber osztrák miniszterelnöknek a fekete sas, Khuen-Héderváry pedig a rangsorban mögötte lévő vörös sas kitüntetést akarták átadni, mivel a magyar miniszterelnök már korábban lemondott. A magyarok tiltakoztak a megkülönböztetés ellen, ezért szeptember 19-én mindketten a sas-rendet követő legmagasabb német kitüntetést kapták meg.[190]

A Khuen-Héderváry környezetében lévő politikusok egyetértettek abban, hogy a hadparancsot – annak negatív hatását mérséklő – uralkodói kézirattal kell kiegészíteni, mert Magyarországon azt hiszik, hogy ezzel a katonaságot érintő minden nemzeti követelésre az elutasítás vár. 1903. szeptember 19-én reggel Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter is arról tájékoztatta Khuent, hogy üres kézzel nem térhet haza, a pártjának tagjait meg kell nyugtatnia, vagy a pártszakadás folyamatát el kell indítani. Az uralkodói kézirat eszméjét Láng is helyeselte, és kész volt arra, hogy tervükhöz Szögyény-Marich László, berlini osztrák–magyar nagykövet támogatását megszerezze. Láng Lajos és Thallóczy Lajos még a délelőtt folyamán felkeresték Szögyény Lászlót, aki vállalta, hogy a kézirat ügyében eljár a királynál. Ezen idő alatt, 11 órakor Khuen-Héderváryt fogadta a király, aki biztosította őt, hogy nem volt szándékában a nemzetet megbántani, csak a katonáknak akarta megmondani, hogy züllést nem enged. Nincs kifogása a magyarokat megnyugtató kézirat kiadása ellen, sőt átadott egy fogalmazványt, amelyet szeptember 9-én vitt magával budapesti látogatása során. Ez lett volna a kinevezett új miniszterelnök „útravalója" és az uralkodó most ehhez, az alábbi szöveghez hasonló kézirat megfogalmazására gondolt.

„*Kedves…*

Azon sajnálatos állapotok, amelyek a politikai helyzetet kedvelt Magyarországomban már hónapok óta uralják, és melyek atyai szívemet mély gyásszal töltik be, arra indíttattak, hogy ide jőve, az e részbeni viszonyokról saját megfigyelésem és tapasztalatom alapján, magamnak tiszta, és hű képet szerezzek. E végből több, a parlamentáris élet előterén álló, kiváló férfiakat hívtam meg, hogy a helyzetből való kibontakozás céljából követendő eljárást illetőleg nézeteiket megismerjem, és azt hiszem, hogy ily módon lehetséges leend megtalálni azon eszközöket, melyek a szóba jövő érdekek lelkiismeretes figyelembe vétele és kímélése mellett, a siker biztosítékait nyújtani alkalmasak lennének.

Az e részben nyilvánított nézetek azonban gondjaimat nem oszlathatták el, s annyira kevésbé jelöltek meg egy oly utat, amelyre teljes megnyugvással, és nagy fontosságú intézmények veszélyeztetése nélkül léphettem volna. Az általam 1867-ben magyar koronám országai és a Birodalmi Tanácsban képviselt királyságok és országok közt engedélyezett és ünnepélyesen szentesített kiegyezés pontosan körülírta mindkét szerződő fél jogait és kötelmeit, s egyszersmind recipiálta azon elvet, hogy az úgynevezett pragmatikus közös ügyek közül különösen a hadseregemet illetők a korona kizárólagos gondozása és rendelkezésének fenntartva maradnak.

190 A német császárt fogadó külsőségekről naplójában Thallóczy Lajos szeptember 20-án ezeket írta: „a díszítésekről megjegyezvén, hogy mily csacsik a Habsburgok tanácsadói, ha 1867 óta ily parádéknál alkalmazták volna a magyar zászlót, ily emóciókra nem került volna sor, mint most."

És amint én mindenkor őrködtem, hogy az ezen egyezmény alapján elvállalt kötelmek minden részről lojálisan és lelkiismeretesen betartassanak, éppen úgy tudni fogom azon jogokat is, melyek engem illetnek, minden jogosítatlan beavatkozástól megvédeni. Isten és lelkiismeretem előtt nem tudnám menteni, ha e tekintetben bármilyen alakban egy oly szakítást engednék meg, mely következményeiben a két állam területét összekötő kapocs lazítására vezetne, és a dicső emlékű elődeimtől átvett örökséget a fokozatos hanyatlásnak tenné ki.

E felett ép oly kevéssé lehet és szabad kételynek fennforogni, mint azon kötelmek felett, amelyek a jelen helyzetből reám, mint a Monarchia és kedvelt Magyarországom legfőbb őrére áramlanak, s melyek nem csupán arra szorítkozhatnak, hogy azon aggályos áramlatok ellenében, melyek a közjogi szervezet alapjainak megrázkódtatásával fenyegetnek, egy erős, hajthatatlan akarat állíttassék, hanem azon feladatban összpontosulnak, a felett őrködni, hogy egy jobb belátás bekövetkeztéig az államgépezet rendes menete megfelelő intézkedések által biztosíttassék.

Önnek irányomban ismételve tanúsított, meleg hazafias érzelmekkel párosult, odaadó ragaszkodása azon teljes bizalmamat ébreszti fel bennem, hogy önnek éles belátással, nyugodt kézzel, és minden elfogulatlan hazafi támogatása mellett sikerülni fog azon nyugodt és higgadt állapotot létrehozni, melyre állami életünk óhajtott megegészségesedésének oly sürgős szüksége van.

Ezen hitben indíttatva érzem magamat önt az új magyar minisztérium megalakításával megbízni, miről mellékelt kéziratommal értesítem."[191]

Khuen-Héderváry szálláshelyére visszatérve a fenti szöveget átadta Thallóczy Lajosnak, azzal a kéréssel, hogy ennek alapján készítsen egy kézirat tervezetet, ő pedig egy órára Gołuchowskihoz ment a német birodalmi kancellár, *Bernhard von Bülow* tiszteletére rendezett reggelire, ahol – talán nem véletlenül – a hadsereg egységének megőrzése volt a téma. Ezalatt Thallóczy összegyűjtötte a forrásként felhasználható törvényeket, a reggel Bécsbe érkező Láng Lajos pedig – a Janszky kézirattal,[192] a millenniumi beszéddel

191 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 19. Kőnig Károly osztályfőnök fordítása.

192 1886. május 21-én, a budai vár visszafoglalásának évfordulóján Janszky vezérőrnagy, a budapesti 4. és 5. műszaki zászlóalj tisztjeinek kíséretében, katonai tiszteletadással megkoszorúzta Hentzi tábornok, Alnoch ezredes, Corini százados és Polini Fülöp osztrák császári tisztek közös síremlékét a krisztinavárosi temetőben. A magyar közvélemény nem a koszorúzás ténye ellen tiltakozott, hiszen ezt a kegyeletnyilvánítást a katonák minden évben halottak napján elvégezték, hanem azért, mert azon a napon történt, amikor a budapestiek a magyar honvédek győzelmét ünnepelték. A közös hadsereg magyarellenes szelleme elleni tiltakozásul – a rendőrség és a katonaság brutális fellépése ellenére – a budapesti polgárság több tüntetést tartott. A parlamentben május 24-én, az ellenzéki interpellációkra válaszolva Tisza Kálmán miniszterelnök az osztrák tábornok eljárásáról és beszédjének tartalmáról elítélően nyilatkozott. A bécsi katonai körök a magyar tiltakozás megtorlásaként az uralkodónál elérték, hogy a népszerű Edelsheim-Gyulai Lipót pesti hadtestparancsnokot nyugdíjazták, Janszkyt pedig előléptették. A fenti intézkedés miatt elégtételt követelő több ezer tüntető augusztus elsején Pesten népgyűlést tartott. A szónokok (Polónyi Géza, Eötvös Károly, Kaas Ivor, Herman Ottó) meghallgatását követően az alábbi határozati javaslat született: „Kívánjuk, hogy hazánk államjogi különállósága, a magyar korona közjogi magyar méltósága a hadseregben érvényesíttessék." Az ország több városában fellángoló tiltakozások hatására a miniszterelnök kihallgatást kért Ferenc Józseftől. Tisza Kálmán az *Ischl*ben megtartott audienciáról, a magyarországi kedélyeket megnyugtató, de a hadsereget sem bántó királyi kézirattal térhetett haza. Az augusztus 7-én kelt, a *Budapesti Közlöny*ben 11-én megjelentetett uralkodói kézirat szerint: „Sajnálattal észleltem, hogy némely az utóbbi időben történt személyzeti változás különféle félremagyarázásra alkalmat szolgáltatott, melyek a közvéleménynek nyugtalanítására, valamint a polgári lakosság és hadseregem közt magyar koronám országaiban eddig fennállott jó viszonynak sajnálatraméltó megzavarására vezethetnek." A kézirat lezárásaként a király bizalmáról biztosította Tisza Kálmánt, és a nyugalom helyreállítására szólította fel. (Szatmári, 1928. 16–20.)

és Andrássy Gyula véderő beszédének szövegével – magához rendelte *Vértesy Kálmán*t, a Kereskedelemügyi Minisztérium Elnöki Osztályának főnökét, aki a kért iratokkal estére meg is érkezett.

Thallóczy Lajos a miniszterelnök kívánsága szerint, az uralkodótól kapott szöveg alapján az alábbi tervezetet készítette el:

„Mély gyász tölti el atyai szívemet láttára ama sajnálatos állapotoknak, amelyek kedvelt Magyarországomban a politikai helyzetet immár hónapok óta egyenetlenné teszik, és már-már az államgépezet működését is megnehezítik.

Midőn az 1867-ben egyfelől magyar koronám országai, másfelől a Birodalmi Tanácsban képviselt királyságok és országok között a Pragmatica Sanctioból folyó közös és együttes védelem eszközei tételesen felsoroltattak, az 1867: XII. tc. 11. §-a minden kétséget kizáró módon statuálta azt a magyar királyság megalapítása óta a monarchikus elv sarkalatos folyományaként tekintendő jogot, hogy a hadsereg egységes vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkozó ügyek általam intézendők el. Valamint mindenkor szigorúan őrködtem, hogy az ezen egyezmény alapján elvállalt kötelesség minden részről lojálisan és lelkiismeretesen megtartassék, épp oly önmagam iránt való kötelességem, hogy csorbítatlanul fenntartsam a magam jogát, és érintetlenül származtassam át utódaimra.

Nem tudnék számot adni Istennek és lelkiismeretemnek, ha e tekintetben megengednék oly intézkedést, mely végső következményeiben a történelmi kapcsolat folytán megerősödött és együttes erőkifejtésében európai szükségletet alkotó két állam gyöngítésére vezetne, és dicső emlékezetű elődeimtől átvett örökségemet a hanyatlás veszélyének tenné ki. De nem egyezhetem bele az oly túlzó követelések mérlegelésébe, amelyek egy nem dogmatikus elméletek, de a nemzet szükségletei, és történelmi fejlődése folyamán előállott intézmények oly átalakítását célozzák, mely kedvelt Magyarországom legkülönlegesebb és magasabb szempontból felfogott érdekeinek nemcsak meg nem felelnek, de végső következményeiben szent koronám integritását illetőleg is bonyodalmakat idézhetnek elő.

Nem zárkózom azonban el az olyneműmódosítások életbeléptetésétől, melyek az 1867: XII. tc. 28. §-ában a közös ügyek kezelésére nézve előírt teljes paritásnak külső feltüntetésére vonatkoznak, és amelyek midőn egyfelől a fennálló intézmények közösségét és belső szervezetét nem illetik, másfelől a közösség helyesbített feltüntetését hivatnák előmozdítani. Midőn ezt Önnel irományomban és az ország érdekei tekintetében tanúsított ragaszkodása iránt való teljes bizalommal közlöm, abbéli reményemet fejezem ki, hogy az a mérséklet és a viszonyok ildomos számbavétele, amely haza bölcsét Deák Ferencet és a feledhetetlen emlékű Andrássy Gyulát vezette, midőn a kiegyezést és ezzel a nemzet és a korona közti bizodalmat létrehozták, mindinkább tért foglaland, és az igaz és higgadt hazafiság megtalálja azt a kiutat, melyre állami életünknek, egészséges fejlődésünknek oly sürgős szüksége van."

Thallóczy – további egyeztetés céljából – bemutatta tervezetét Khuen-Héderváry-nak, és az időközben megérkező miniszterelnök fia, Sándor is átolvasta.

A Bécsbe érkező Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter 1903. szeptember 19-én (szombat) délelőtt, Khuen-Héderváryval és Thallóczy Lajossal találkozva arról számolt be, hogy a pártban a „hangulat forróvá vált", és belső robbanás fenyeget, ha a korona részéről valami nem történik. A hadparancs nem közjogi szépséghibái miatt váltott ki felháborodást, hanem azért, mert a király a katonáinak magyaráz közjogot, seregét bíztatva, amelyről többször kijelentette, hogy annak a politikai életen kívül kell állnia.

Szeptember 19-én, a Vilmos császár tiszteletére adott vacsorán Khuen-Héderváry és Szögyény-Marich László is beszélt a királlyal a kért kéziratról. A király válaszában tudatta a magyar politikusokkal, hogy a kézirat elkészítésével Artur Bolfrast, a katonai kancellária főnökét bízta meg. A minél gyorsabb eredmény felmutatását követelő pesti közvélemény megnyugtatására – nem utolsó sorban a király részéről megnyilvánuló szívélyes fogadtatáson felbátorodva – Khuen egy általa jegyzett kommüniké kiadását határozta el. Ezért a tizenegy órai audienciáról visszatérve magához kérette *dr. Radó Antalt*, a magyar képviselőház gyorsíróját, akit a megadott vázlat alapján, a kommüniké megírására utasított. A szöveget Radó már estére elkészítette, az alábbiak szerint:[193]

„Magyar Távirati Iroda jelenti:

Miután Ő Felsége hadparancsáról sok helyütt azon téves vélemény hangoztatott, hogy ezen nyilatkozat az alkotmányosság szempontjából sérelmes, kötelességünknek tartjuk rámutatni, hogy a hadparancs a közös hadsereg megnyugtatását célozta abban az irányban, hogy a véderő belszervezete semmiféle megbolygatásnak nem lesz kitéve.

A hadparancsban foglalt kijelentés a legfőbb hadúrnak elhatározását fejezi ki, hogy azon felségjogokhoz tántoríthatatlanul ragaszkodik, melyeket az alkotmány neki a véderőre vonatkozólag biztosít, és hogy a vezényleti nyelvre vonatkozólag a közös hadseregben elejétől fogva fennálló gyakorlat nem fog megváltozni.

Ő Felsége a dualizmus érdekében, mely egyszersmind a magyarság érdeke, kívánja ezen gyakorlatot fenntartani. A nemzet hosszú és nem eredménytelen korszakon át a dualizmusban látta alkotmányos boldogulásának legfőbb biztosítékát. Kétséget nem szenved azonban, hogy a közös hadseregnek a nyelvkérdés által való megbolygatása egyszersmind a dualizmus felforgatását az egész vonalon vonná maga után. A felizgatott közvéleménnyel nem volt módjában azon rövid pár hónap óta, mely alatt a vezényleti nyelv kérdése felszínre került, ezen látszólag egyszerű kérdés messze kiható következményeit fontolóra venni és az úgynevezett nemzeti vívmányokat a nemzet nyugodt fejlődését veszélyeztető kihatásaiban komolyan mérlegelni.

A magyar vezényleti nyelv az 1867: XII. t. cikk alapján nem valósítható meg, ennek behozatala a kríziseknek egész sorozatát idézhetné fel.

Ebben a súlyos helyzetben Ő Felsége az ország biztosítása és védképessége fenntartásának céljából kötelességének tartotta, a közös hadsereget az iránt megnyugtatni, hogy annak kipróbált szervezetét minden kísérletezéstől meg fogja óvni. A közös hadsereg integritásának fenntartása a jelenlegi európai viszonyok közt a legfőbb nemzeti érdek. A koronás király tehát nem vonhatja ki magát azon kötelesség alól, hogy mint a nemzeti szuverenitás viselője a nemzeti és állami életet biztosító intézményeket ki nem forrott áramlatokkal szemben mindenképpen megvédje. Midőn Ő Felsége azonban mint legfelsőbb hadúr a hadsereghez szólott, semmi tekintetben sem történt prejudikálása a miniszterválság alkotmányos megoldásának. Magától értetődik, hogy azon kívánságok, melyeket a hadseregre nézve a parlamenti többség hangoztatott és melyeknek megvalósítását Khuen-Héderváry gróf miniszterelnök programjába felvett, egész terjedelmükben a lehető legrövidebb idő alatt életbe léptetni fognak."

Radó Antal tervezetét az esti megbeszélésen feleslegesen hosszúnak ítélték, ezért Láng Lajos rögtönözve a következőket vetette papírra: „Midőn Ő Felsége, mint legfőbb hadúr hadseregéhez szólt, egyáltalán nem akart a nagyfontosságú függő katonai kérdé-

193 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 19.

sek megoldásának elejébe vágni. És semmi kétség nem lehet az iránt, hogy ama nemzeti kívánságok, melyeket a hadseregre nézve a parlamenti többség is magáévá tett, és amelyek megvalósítását Khuen-Héderváry gróf miniszterelnök programjába felvett, egész terjedelmükben a lehető legrövidebb idő alatt életbe fognak lépni."

A fenti szöveg sem nyerte el a megbeszélésen résztvevők tetszését, ezért közmegegyezéssel Thallóczy Lajos az alábbiakat írta le: *„Legilletékesebb helyen fájdalmas benyomást keltett, hogy a szeptember 16-án kelt hadiparancsnak egy része a magyar közvéleményben olyan magyarázatokkal találkozik, amely értelmet adni annak legfelsőbb helyen egyáltalán nem volt szándék.*

A legfelsőbb hadúr hadiparancsában a hadsereget megnyugtatta, hogy az 1867: XII. törvénycikk értelmében közös hadsereg szétszakadását nem engedi meg és úgy a monarchia, mint Magyarország legsajátosabb létérdekében nem fog megengedni.

E hadparancs azonban, mely nem közjogi aktus, éppenséggel nem prejudikál azoknak a paritás érdekében kívánatos módosításoknak, amelyeket a Szabadelvű Párt szükségesnek tart, és amelyeket gróf Khuen-Héderváry miniszterelnök programjába felvett. E kérdések megoldása a legilletékesebb körök gondoskodásának tárgya."

Thallóczy és Láng azt gondolta, hogy Khuen ezt a szöveget bemutatja a királynak, de mint később kiderült még csak nem is beszéltek róla. Radó Antal – miniszterelnöki utasítás alapján – a tervezetet megküldte a magyar lapoknak és az osztrák hírügynökségnek. Koerber – értesülvén a magyar miniszterelnök nyilatkozatáról – az uralkodóhoz sietett, aki azonnal letiltatta a kommüniké bécsi közlését. A király a beleegyezése nélkül végrehajtott akcióért Khuennek és Szögyénynek is rosszallását fejezte ki, természetesen a bűnbaknak Radó Antalt kiáltották ki, aki úgymond elsiette a dolgot. A kommüniké budapesti hatásáról Darányi Ignác csak ennyit táviratozott: megnyugtatta ugyan a kedélyeket, de felcsigázta a várakozást.[194]

Este (szeptember 19-én) Szögyény-Marich László hosszasan beszélt a királlyal, az uralkodó ugyanazt ismételte el, mint Khuen-Héderváry: nem von vissza semmit, de a nemzet megnyugtatására kész lépéseket tenni. Szögyény tájékoztatása szerint a király Khuen-Héderváryt akarja továbbra is miniszterelnöknek, de kéziratot nem intézhet lemondott kormányfőhöz. Még ezen az estén Láng Lajos és Thallóczy Lajos egy újabb kézirat vázlatában egyezett meg. Láng Lajos a király által átadott szöveget követően készített Thallóczy-féle tervezetet is felhasználva vasárnapra (szeptember 20.) egy hosszabb előterjesztést készített el.

Láng tervezete – Thallóczy szerint a pesti elvárásoknak megfelelő, meleghangú frázisokat tartalmazó – hosszú vezércikkre sikeredett. A kiegyezést dicsőítve, harci erényeket felemlegetve, a hangsúlyt arra helyezte, hogy a hadparancsot a király voltakép sajnálja. Problémát okozott továbbá az is, hogy miként kell megszövegezni a kézirat azon részét, amelyben a király megígéri azokat az „engedményeket," amelyeket felhatalmazása alapján Széll Kálmán és Khuen-Héderváry Károly a parlamentben korábban bejelentett. Az sem volt világos, hogy a király milyen minőségében intézze kéziratát a magyar miniszterelnökhöz. Többszöri átolvasás, javítás után a szöveget Khuen elfogadhatónak tartotta, majd Lánggal és Tallóczyval elkezdték németre fordítani. A fenti munka közben megérkező Szögyény az egész tervezetet hosszúnak találta, és több helyen – kü-

194 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 19.

lönösen azt kifogásolva, hogy Deák Ferenc és Andrássy Gyula, mint a kiegyezés létrehozói meg legyenek említve – változtatásokat javasolt. Egyben tájékoztatta a jelenlévőket az előző esti megbeszéléséről, amikor a király arra kérte, hogy beszélje rá Khuent a maradásra, ő pedig kibocsátja a kért kéziratot.[195] Khuen-Héderváry a gyors fordítással délután három órára ment a királyhoz, aki az egész tervezetet hosszúnak, vezércikk jellegűnek, a fordítást pedig rossznak minősítette.[196] A király javasolta, hogy ő is készíttet egy tervezetet, amelyet majd összevetnek Khuen módosított javaslatával, és a kettőből kialakítják a véglegeset. A király bizonytalanságát elárulva arról is érdeklődött, hogy a készülő kéziratnak lesz-e jótékony hatása a magyar politikai életre, illetve Khuen-Héderváry vállal-e erre kezességet. Khuen semmiféle kezességet nem vállalt, hiszen az audiencia előtt kapta meg Darányi Ignác földművelésügyi miniszter táviratát, amelyben az otthoni eseményekről tájékoztatta. Darányi tudatta, hogy a Szabadelvű Párt értekezletét elhalasztották, de szeptember 23-án, szerdán[197] reggel tíz órakor okvetlenül megtartják. Az izgatottság a párton belül is egyre nőtt, Apponyi feliratot, Andrássy határozatot készített. A magyar miniszterelnök szerint – és ezt az uralkodóval is közölte –, a kéziratnak annyi hatása biztos lesz, hogy a kormányzó párt megtisztul, igaz így kisebbségbe kerülnek, de a királynak lesz egy megbízható pártja, amelyre a zavaros időkben is számíthat.[198] A megbeszélés végén a király ismételten kérte Khuen-Héderváryt, hogy vállalja el a miniszterelnöki posztot, de a magyar politikus további haladékot kért döntésének meghozatalához.

1903. szeptember 21-én (hétfő) reggel, miután tovább javították a szöveget, Thallóczy és Láng találkozott Szögyény-Marich Lászlónál, aki közölte: a király ugyan sajnálkozását fejezi ki a hadparancs keltette hangulat felett, de a kézirat szövegezésénél a magyaroknak engedniük kell. A Thallóczy Lajos megfogalmazásában „kiherélt" szöveget tíz óra után kezdték el németre fordítani. Időközben Bolfras egy újabb szöveget írt, amelyben sajnálja a hadparancs keltette kedvezőtlen hatást, majd szószerinti idézetekkel annak szövegét magyarázza. Fejtegetését azzal zárta, hogy a király ismét Khuen-Héderváry Károlyt bízza meg a magyar kormány megalakításával. Thallóczy Lajos és Khuen-Héderváry vitatta Bolfras tervezetét, amikor megérkezett Szögyény, aki azzal az uralkodói felkéréssel jött, hogy ezen szöveg elfogadása mellett érveljen. Annak ellenére, hogy a hadparancs kiadását Szögyény is „szamárságnak" titulálta, most a király helyzetének a megkönnyítését tartotta a legfontosabbnak. Szerinte Bolfras szövegében semmi olyan nincs, amit a király ne mondhatna. A vita közben megérkező Láng Lajos a szöveget elolvasva az azonnali csomagolást és hazautazást javasolta. Khuen elképzelte, ha Lángra ilyen hatással van ez a tervezet, akkor Pesten milyen fogadtatásra számíthat, és eldöntötte, hogy csak az általa már korrigált, és benyújtásra kész szöveg elfogadása esetén vállalja a miniszterelnökséget. Végül kiderült, Szögyényt nem is annyira a kézirat szöveges része érdekelte, hanem az, hogy Khuen-Héderváryt döntésre sarkalja, és tuda-

195 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 20.

196 Szögyény-Marich László, berlini osztrák–magyar nagykövet tájékoztatta a készülő kéziratról Gołuchowski külügyminisztert, aki így szerzett információit még Khuen-Héderváry látogatása előtt megismertette az uralkodóval.

197 *Egyetértés*, 1903. szeptember 23. Válasz a hadiparancsra.

198 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 21.

tosítsa, ha kéziratot akar hazavinni, akkor a miniszterelnökséget továbbra is vállalnia kell.[199]

Khuen-Héderváry Károly 1903. szeptember 21-én délután négy órára ment ismét a királyhoz. A rövid megbeszélésen az uralkodó – kisebb javításokkal – elfogadta Khuen tervezetét, és Bolfras javaslatát végleg elvetette. Egyben engedélyt adott Khuen-Héderváry nak arra, hogy a javított szöveggel másnap bármikor felkereshesse. Az uralkodói kérésnek engedve Khuen – „minden belső tiltakozása ellenére" – elvállalta a miniszterelnökséget. Koerber a tárgyalások menetéről folyamatosan informálódott, de a kézirat megjelentetését nem tudta megakadályozni, ezért az uralkodónál lemondással fenyegetőzve kialkudta, hogy szeptember 23-án az osztrák parlament ülésén megnyugtatásként elmondhatja: Ausztria „a sereg minden kérdésében megtartja befolyását".

A négy napig tartó harc teljesen kimerítette Khuen-Héderváryt. Estefelé 6-tól 7-ig pihent, nyolc órától Láng Lajos és Thallóczy Lajos társaságában megnézte a „Torreádor" c. operettet, majd vacsorázni mentek. Éjjel 11 órakor számjeles távirat érkezett, amelynek megfejtése éjfélre készült el. A táviratban Rudnay Béla főkapitány értesítette Khuent, hogy Szapáry Pál egy levelet akar intézni a Szabadelvű Párt elnökségéhez, amelyben bejelenti kilépését, és ezt indokolni is akarja. Jó volna, ha legfelsőbb helyről valaki megmosná a fejét, ez imponálna neki. Amikor Khuen a táviratot elolvasta „kiütött rajta a veríték" és közölte: lehetetlen most már vállalni a miniszterelnöki megbízást.

Khuen-Héderváry félt a botránytól, ennek okát Thallóczy naplójában titkos írással az alábbiak szerint adta meg: „A Szapáry ügy. Telefonon beszéltem Rudnayval a Szapáry-ügy miatt. Zichy Jenő jött hozzá és figyelmeztette, hogy Szapáry Pali ki akar lépni s ezt az elnökkel tudatni akarja, közölvén az okokat is, miért lép ki. Ezt állítólag nagybetűkkel megírva a Házban ki akarják függeszteni. A dolog abban áll, hogy ami már biztos előttem, hogy szegény Khuen bizony benne volt a Szapáry László által oly szamár módon megindított vesztegetési ügyben, s Szapárynál vannak levelek, amelyek ezt bizonyítják. Ha nem is közvetlen levelek ezek (de ilyen is lesz),[200] de olyan közvetítő szerepelt, akiről Khuen tudott. Joggal. Azt a hibát követte el a parlamenti bizottság előtt, hogy Szapáryról nagyon despectus hangon beszélt, s így az egész családot maga ellen zúdította. [...] Kissé háládatlan természetű, azt kell hinnem." A király megbízta Gołuchowski-t, hívassa el Szapáry Palit, aki Sorok-Újfalun volt és mossa meg a fejét. Én erre táviratoztam Gołuchowski aláírásával Szapáry Palinak, hogy azonnal jöjjön fel. Szapáry Pali aznap nem jöhetett, de másnap hétkor érkezett. Gołuchowski " 11[-kor] fogadta és Szapáry szánom-bánommal felelt, becsület-szavára megígérte, hogy nem tesz semmit és nem lép ki a pártból. Azt megvallotta, hogy levelek vannak birtokában, amelyek Khuenre nézve terhelők lennének."[201]

Khuen-Héderváryt a király 1903. szeptember 22-én újabb megbeszélésre várta, de a magyar politikus sem fizikailag sem lelkileg nem volt abban az állapotban, hogy tárgyalni menjen, sőt azt közölte Thallóczy Lajossal és Láng Lajossal, hogy a megbízatást sem vállalja. Tallóczy ezzel nem értett egyet, és közölte Khuennel, hogy „ma már nincs ki-

199 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 21.

200 Khuen-Héderváry bűnösségét közvetlenül bizonyító levelek nem kerültek elő.

201 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 21. Fol Hung. 1677. „Néhai Thallóczy Lajos irataiban előforduló sztenogramm-szövegeknek átírása."

búvó: az idő ma kritikus szakba ért, fedezni kell a kéziratot, s csak aztán mehet. Vállalja ezzel a feltétellel."[202] (Khuen-Héderváry arra gondolt, hogy maga helyett Széll Kálmánt javasolja miniszterelnöknek, aki már várta, hogy felkérjék a „tűzoltásra", de az idő rövidsége miatt erre már nem volt lehetőség.) Láng Lajos a rossz hírrel Szögyény-Marich Lászlóhoz sietett, akivel azonnal visszatértek, és Khuennel megbeszélték, hogy az audienciára Szögyény megy el, ő egyezteti az „agyonjavított" szöveget. Szögyény tizenegy óra tájban jutott be a királyhoz és fél egyig tárgyalt vele. Az uralkodó elfogadta a már megbeszélt javításokat, illetve még továbbiakat is tett,[203] és a végleges szöveget is átolvastatta Gołuchowskival. (Ezek után Koerbert fogadta az uralkodó, aki egy óra után elégedetten távozott, mert az osztrák álláspont győzött, mely szerint a hadparancs a Monarchia érdekében született, és a magyarok követelései csak ezen kereten belül érvényesíthetők.) Szögyény-Marich László háromnegyed egyre ért vissza, és „megvan" felkiáltással lépett be a véglegesített kézirattal, arra kérve Khuen-Héderváryt, hogy a kormányfői megbízatást most már vállalja el.[204]

Khuen-Héderváry értesülve arról, hogy Gołuchowski leállította Szapáry Pál ellene irányuló támadását, megnyugodott és mindenben elfogadta azokat az észrevételeket, amelyeket a király a szöveggel kapcsolatban délelőtt tett. A magyar miniszterelnök délután három órára ment a királyhoz, aki jóváhagyta a kéziratot és megadta az engedélyt arra, hogy megbeszéléseik eredményét a Szabadelvű Pártban és a parlamentben bejelentse.

A király örült, hogy Khuen-Héderváry átmenetileg elvállalta a kormányalakítást, hiszen mindenekelőtt felelős magyar kormányra volt szüksége, mert a kormányfő ellenjegyzése nélkül királyi kézirat kiadására sem kerülhetett volna sor. Sőt a képviselőház készülő feliratának, vagy határozatának elfogadása is kinevezett kormányfő jelenlétét igényelte. Arra senki sem számíthatott, hogy az eltelt mintegy egy hét történéseiért a pesti politikai életben rajta kívül más vállalja a felelősséget. A miniszterelnök elképzelése szerint az uralkodó által is támogatott új programmal megteremti a párt egységét, és ezt követően átadja helyét az utódjának. Arra is ígéretet tett, hogy igyekszik a helyére lépő kormányfőt megtalálni.[205] Visszatérve szálláshelyére Khuen-Héderváry táviratozott

---

202 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 22. – Lippich osztálytanácsos Thallóczy Lajosnak szeptember 20-án írt levelében így tájékoztatott a magyarországi hangulatról: „Itt most izgalmas világot élünk. Alaposan közénk durrantott a „hadi parancs". Köztünk a legvénebb szamár is forradalmi ifjúvá kezd átvedleni. Nem győzi eleget húzni a cigány, hogy „Fütyül a szél Késmárk felől." [kuruc nóta] Most jövök vidékről, ahol elképedve láttam, hogy a mamelukság legősibb zászlótartóinak szeme is vérbe borult az izgalomtól. Csöndes emberek lázadó kifakadások közt baljóslatokkal ingerlik egymást, még a 15 éves kis fiam is idegesen érdeklődik az apja politikai hitvallása iránt, készen arra, hogy esetleg leszámoljon az apai tekintéllyel. Bolond idők árnya kísért. Találkozván, ma senki nem érdeklődik a másiknak kedves egészsége iránt, hanem fürkészőleg néz a szemébe és tekintetének szondájával tapogatja a hazafiúi lelkiismeretét. Mindez elmaradhatott volna. De úgy látszik az idők árja szabadon rohan a rozoga gátak között."

203 A javítások eredményeként, pl. az „összes hadsereg" helyébe (második bekezdés) a „közös hadsereg" kifejezés került. Sok gondot okozott a hatodik bekezdés, ahol „a király azt adja meg, amit helyesnek lát" gondolat helyébe, kompromisszumként az alábbi mondat került: „és amelyek az Önnek Általam megjelölt pontokkal együtt azt a keretet alkotják, amelyen belül Én ilyen intézkedéseket megengedhetőknek tartok." Ferenc József nem szerette, ha a fordításban „fel" helyett „föl"-t használtak, ezért ezt is javíttatta

204 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 22.

205 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 18.

Andrássy Gyulának, Hieronymi Károlynak és Darányi Ignácnak, és este tíz órára felrendelte őket a várba.[206]

Bécsben a Bankgasse 4. szám alatt, a régi erdélyi kancellária épületében, az első emeleten (a Tisza Kálmán által kialakíttatott lakosztályban) elszállásolt magyar miniszterelnököt újságírók hada várta. Khuen-Héderváry nem hozott magával titkárt, mert a felség személye körüli minisztérium személyzete a rendelkezésére állt, és így nem volt senki, aki az újságírókat tájékoztatta és féken tartotta volna. A magyar miniszterelnök helyzetét nehezítette, hogy amíg hivatali elődje rendszeresen újságírókkal vetette magát körül, addig ő egyetlen lappal sem alakított ki barátságos viszonyt, ezért megnyilvánulásai során mindig számolni kellett azzal, hogy szavait félremagyarázzák. A tudósítók elégedetlenségét fokozta, hogy miután a miniszterelnök (kedd este) Thallóczy Lajos és Láng Lajos társaságában – Budapestre utazás céljából – a pályaudvarra hajtatott, a felkért két minisztériumi tisztviselő a várakozó újságírókkal az alábbi közleményt ismertette: „A miniszterelnök bécsi útjának eredményét szigorúan titokban tartják. Fenntartja magának a miniszterelnök, hogy az első közlést erről holnap, a Szabadelvű Párt értekezletén tegye meg."[207] A bécsi tartózkodás eredményét türelmetlenül váró nyilvánosságnak 1903. szeptember 22-én este ennyi hiteles információ jutott.[208]

A Függetlenségi Párt szeptember 22-én délután megtartott értekezletén a megjelentek, – a királyi kéziratot még nem ismerve – a hadiparancs által elkövetett alkotmány- és törvénysértés elleni tiltakozásukat jegyzőkönyvben rögzítették, és az összehívandó parlamenti ülésen egy feliratot kívántak az uralkodóhoz intézni. A Kossuth Ferenc bevezetőjét követő vita után az ülés résztvevői által elfogadott határozat szerint a párt tagsága „megütközéssel ad kifejezést az Ő Felsége által kiadott hadiparancsban évezredes állami és nemzeti létünket és alkotmányunkat ért ezen súlyos megtámadással szemben és szükségesnek tartja, hogy a nemzet törvényhozása ezzel szemben állást foglalva, a nemzeti szuverenitásnak kellő formában kifejezést adjon. Egyben elhatározza a párt, hogy a harmadéves katonáknak október elsejénél további szolgálatban tartását a törvény szellemével, értelmezésével, a méltányossággal és az igazsággal összeegyeztethetőnek nem tartja, s a közös hadügyminiszternek e tényben kibocsátott rendelete ellen állást foglal."[209] Az értekezlet továbbá javaslatot kívánt tenni arra, hogy a fenti szellemben a királynak átadandó kéziratot az országgyűlés által delegált ún. Felirati Bizottság készítse el.

A miniszterelnök döntése szerint a hozzá intézett királyi kéziratot a közvélemény csak azután ismerheti meg, miután ezt felolvasta a Szabadelvű Párt értekezletén. Ezért a várva-várt uralkodói kézirat 1903. szeptember 23-án csak a hivatalos lap külön kiadásaként jelenhetett meg:[210]

---

206 A szeptember 22-én hazaérkező miniszterelnököt, a miniszterek és a felkért politikusok már a lakásán várták. A megjelentek az elért eredménnyel nem voltak elégedettek, de a másnapi értekezlet lefolyásának tervét sikerült megbeszélni. (OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 22. és szeptember 27.)

207 *Egyetértés*, 1903. szeptember 23. Fordulat előtt?

208 A kézirat publikálását először úgy tervezték, hogy azt szeptember 22-én délután Vértesy Kálmán magával viszi Pestre, és másnap a lapok leközölhetik. Mivel a sajtóorgánumok többsége az ellenzék kezén volt, ezért döntött a kormányfő – a kedvezőbb hatás reményében – a hivatalos közlés mellett.

209 *Egyetértés*, 1903. szeptember 23. Válasz a hadparancsra.

„Kedves gróf Khuen-Héderváry!

Atyai szívemet mély gyász tölti el láttára azon sajnálatos állapotoknak, amelyek kedvelt Magyarországomban a politikai életet hónapok óta meddőségre kárhoztatják és már-már az állami gépezet működését is megakasztják.

Midőn 1867-ben egyfelől magyar koronám országai s másfelől a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok között a Pragmatica Sanctioból folyó közös és együttes védelem eszközei felsoroltattak, az 1867: XII. tc. 11. §-a megállapította, hogy a közös hadsereg egységes vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkozó ügyek Általam intézendők el.

S amint mindenkor szigorúan őrködtem a felett, hogy az ezen törvény alapján elvállalt kötelezettségek minden oldalról becsületesen és lelkiismeretesen teljesíttessenek, ezenképpen el vagyok határozva az engem megillető jogokat is csorbítatlanul fenntartani és utódaimra érintetlenül átszármaztatni.

Midőn a magyar országgyűlés ezt a jogomat elismerte, nem csak a monarchia nagyhatalmi állásáról, hanem saját hazája és nemzete erejéről és biztonságáról is akart gondoskodni.

Éppen ezért nem tudnék hozzájárulni oly intézkedésekhez, amelyek végső következményeikben a monarchia két államának a gyengítésére vezetnének és dicső emlékű őseimtől átvett örökségemet a hanyatlás veszélyének tennék ki. És ugyancsak azért nem járulhatnék azon követelések teljesítéséhez, melyek kipróbált intézmények olyatén átalakítását célozzák, mely kedvelt Magyarországom érdekeinek nemcsak meg nem felel, de végső következményeiben szent Koronám országainak integritását is veszélyeztethetné.

Másfelől nem zárkózom el a közös hadsereg körében királyi hatalmamból folyó azon intézkedések megvalósításától, melyekre vonatkozólag az utóbbi időben kormányaim az országgyűlés színe előtt már is nyilatkozatokat tettek, és amelyek az Önnek Általam megjelölt pontokkal együtt azt a keretet alkotják, amelyen belül Én ilyen intézkedéseket megengedhetőnek tartok.

Magyar nemzetem a kiegyezés óta óriásit haladt. Elégtétellel tapasztaltam azt az örvendetes fejlődést, mint újabb bizonyítékot ama mű bölcsessége mellett, melyet a korona és nemzet kölcsönös bizalma hozott létre. Így kell annak lennie és így kell annak maradnia ezentúl is.

Alkotmányos életünket az isteni gondviselés kegyelme mindeddig megmentette minden komoly megrázkódtatástól. Csak a nemzet józansága és higgadtsága, minden számba jövő nagy érdek megfontolt mérlegelése óvhat meg bennünket a jövőben is megpróbáltatástól.

Fejedelmi kötelességem ezért figyelmeztetni a nemzetet, hogy Én most is ragaszkodom a kiegyezéshez. Meggyőződésem, hogy az a szellem, amely e művemet megalkotta, ma is él régi erejével a nemzet lelkületében.

Bízom az Ön belátásában, hogy a szívemhez oly közel álló Magyarországomat, annak törvényes képviseletét, atyai szándékomról felvilágosítja és a mai, az országra és a monarchiára veszedelmes helyzetből a szerencsés kibontakozást megtalálja.

Ebben a föltevésben arra határoztam el Magam, hogy Önt az új kormány megalakításával megbízzam, miről Önt a mellékelt kéziratommal értesítem.

Kelt Bécsben, 1903. évi szeptember hó 22-én.

Ferenc József s. k.

Gróf Khuen-Héderváry Károly s. k."

---

210 *Hazánk*, Rendkívüli kiadás. 1903. szeptember 23. A király szólt! Ő felsége a magyar király, gróf Khuen-Héderváry Károlyhoz alábbi kéziratot intézte. (Lásd még: MNL OL K 26–1904–III–3417.)

A Szabadelvű Párt szeptember 23-án délelőtt tíz órára összehívott értekezletét báró Podmaniczky Frigyes pártelnök nyitotta meg.[211] Khuen-Héderváry az uralkodói felhatalmazás alapján kijelentette, hogy a hadparancs olyan jellegű magyarázata, amely szerint az a magyar alkotmányt sérti, téves. Erre bizonyíték az a kézirat, amelyet az uralkodó e tárgyban a magyar miniszterelnökhöz intézett. A nyilvánosságra hozott királyi kéziratból a hadseregre vonatkozó reformok lehetőségét emelte ki. Ezek közé sorolta a kormány azon tervét, hogy a magyarországi katonai intézetekben a tantárgyak jelentős részét magyarul tanítsák, valamint a magyar hallgatók létszámának növelése érdekében részükre anyagi támogatást biztosító alapítványokat hozzanak létre.[212] A részletek kidolgozását az új kormány feladatává tette, de mindjárt hozzáfűzte, hogy kormánya alakítását csak átmenetinek tekinti, a végleges megoldás érdekében közvetíteni akar a király és a nemzet között. Khuen-Héderváry beszámolóját, a párton belül legerősebb ellenzéki csoportot vezető Apponyi Albert erős kritikával fogadta. Szerinte a kézirat a hadparancsot csak megerősíti, nem korrigálja a benne lévő alkotmánysértést, „sőt, a jövőre nézve is elébe vág minden nemzeti törekvésnek."[213] Ismét felvetődött annak lehetősége, hogy Apponyi Albert vezetésével egy egész csoport kilép a kormányzó pártból. Az esélyeket latolgatók szerint: amennyiben Apponyival 20-30 képviselő hagyja el a Szabadelvű Pártot, az csupán az ellenzék erősödését eredményezi, de 67 fő távozása – a parlamenti többség elvesztése miatt – már új választások kiírását tenné szükségessé.[214] A pártszakadás kérdését a későbbiekben többen attól tették függővé, hogy a katonai kérdésekre vonatkozó program kidolgozására létrehozott kilenctagú bizottság milyen tervezetet terjeszt a tagság elé.

A nyilatkozat, amely a miniszterelnökhöz intézett ellenjegyzett királyi kézirat formájában jelent meg, a Függetlenségi Párt szeptember 23-án megtartott értekezletén Kossuth Ferenc pártelnök szerint „semmi egyéb, mint a hadparancsnak más szavakkal való ismertetése."[215] Hasonló osztrák véleményt közöl a *Pesti Napló* a *Neue Freie Presse* cikkéből, amely szerint: „Ha Magyarországon a hadparancsot gyöngítő magyarázatot vártak, akkor csalódtak. A manifesztum a koronának a chlopy-i hadparancsban megjelölt álláspontját újból megerősíti, ragaszkodik a hadsereg vezényletének tekintetében a koronára ruházott felségjogokhoz, amelyeket fenntartani szilárd eltökélése."[216]

Az osztrák lapoknak a fentiekhez hasonló véleménye ellenére Koerber a kéziratban tett uralkodói gesztust is soknak tartotta. Az osztrák miniszterelnök lemondását helyezte kilátásba, ha a birodalmi gyűlésen nem reagálhat a magyar követelésekre. Az uralkodói engedély birtokában az 1903. szeptember 23-ára összehívott Reichsrat ülésén, a katonaságot érintő magyar igényekre Koerber kormánya nevében így reagált: „a hadsereg-

---

211 *Független Magyarország*, 1903. szeptember 24. A Szabadelvű Párt állásfoglalása.

212 A századfordulón a k. u. k. magyar tisztjeinek aránya 8% körül mozgott. A katonai pályára lépő magyar fiatalok többsége inkább a magyar honvédséget választotta. A kormány a fenti követelésével a „honi fiúk" számára kívánta a tiszti pályát vonzóbbá tenni. (HAJDU, 1994.)

213 *Magyarország*, 1903. szeptember 24. – Ignotus így minősítette a Bécsben tárgyaló magyar politikusokat: „az a mindenre képes Khuen, az a stréber Láng és az a pozőr Thallóczy". (*A Hét*, 1903. szeptember 27. IGNOTUS: Krónika.)

214 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 27.

215 *Pesti Napló*, Bp., 1903. szeptember 24. 261. sz.

216 *Pesti Napló*, Bp., 1903. szeptember 24. 261. sz.

nek a támasztott követelések értelmében való átalakítása esetén Ausztria a törvények hatalmánál fogva azon kérdések elé állíttatnék, hogy a jelenleg fennálló kötelék a két államfél között továbbra is fenntartandó-e. [...] Kijelentettük bátran, hogy minden osztrák kormánynak a közös hadsereg minden ügyére vonatkozó és őt illető befolyását minden időben törvényes terjedelemben biztosítottnak kell látnia. [...] A döntés már megtörtént, a legfőbb hadúrnak akarata az, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege olyan maradjon, amilyen most: közös és egységes, minden alapvonásában érintetlen."[217] Az osztrák miniszterelnök ezzel azt üzente, hogy olyan katonai kérdésekben is beleszólási joggal rendelkezik, amelyek – a budapesti értelmezés szerint – az 1867. évi XII. törvény értelmében kizárólag a magyar országgyűlés és a király közötti intézkedés körét képezi.[218] Az elhangzottaknak nyomatékot adva Zeno Welsersheimb Landwehr (osztrák honvédelmi) miniszter az alábbi törvényjavaslatot terjesztette elő: „Az 1903. febr. 26-iki törvény (Birodalmi Törvénytár, 53. sz.) 2. § helyébe a következő teendő: A hadseregbe (hadi tengerészet) való újoncok tényleges besorozása és újoncozása a Reichsratban képviselt királyságok és országok részére a múlt évben megszavazott kontingensnél nagyobb számban csak akkor és oly mértékben történhetik, ha és amely mértékben a véderőtörvény 14. §-a értelmében ez a magyar korona országaira eső újonc kontingensre nézve megtörténik."[219]

A fenti vélemények tükrében nagy meglepetést keltett, hogy a Szabadelvű Párt szeptember 23-án, délután folytatott ülésén, Andrássy Gyula határozati javaslatára a jelenlévők egyhangúlag elfogadtak egy nyilatkozatot, amely szerint a párt megnyugvással fogadja el a miniszterelnöknek a hadparancsra vonatkozólag tett nyilatkozatát, további tárgyalására nincs szükség, ezért ezt a határozatát nem viszi a Ház elé.[220] A fenti határozatot a Néppárt nevében gróf Zichy János „kielégítőnek" minősítette.[221] A Szabadelvű Párt egységes állásfoglalása, illetve Apponyiék feltétel nélküli „visszavonulása" – még ha ez átmenetinek is bizonyult – mindenkit meglepett. A „megegyezésben" a határozati javaslat megszövegezése is közrejátszott, mert annak el nem fogadása a király elleni állásfoglalást jelentette volna. Ezt Apponyiék nem merték felvállalni. A kormánypártban kialakult helyzetet a Hungáriában megtartott vacsorán az egyik képviselő így jellemezte: „Egy pár napra megint össze vagyunk drótozva".[222]

Khuen-Héderváry Károly ismételt miniszterelnöki megbízatása

A miniszterelnök a királyi kéziratot és ismételt kormányfői megbízatását szeptember 24-én, az ellenzék heves támadása közepette jelentette be a parlamentben. Az elszabadult indulatok színvonalát érzékelteti *A Hét* c. lapban Ignotus cikke, amelynek első mondata, a párszavas felszólításról így adott hírt: „Rigó Ferenc uram a képviselőház csütörtöki

217 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVIII. köt. 322. országos ülés. 1903. szeptember 24.– Az osztrák miniszterelnök beszédét a magyar parlamentben Kossuth Ferenc ismertette.

218 A kilences bizottságnak [lásd a 72. oldalon] az osztrák miniszterelnök beszédével szembeni állásfoglalását tükrözi a Szabadelvű Párt katonai programjának nyolcadik pontja.

219 *Alkotmány*, 1903. szeptember 24. A Reichsrat ülése.

220 *Magyarország*, 1903. szeptember 23.

221 *Pesti Napló*, 1903. szeptember 24.

222 *Egyetértés*, 1903. szeptember 24. Apponyiék hirtelen Pálfordulása.

ülésén odaballagott Magyarország miniszterelnökéhez, s barátságosan emlékezetébe idézte a görög tragikus örökkévaló mondását, mely szerint legjobb meg sem születni, de ha már megszülettünk, legjobb mentül elébb visszatérnünk oda, ahonnan jöttünk"[223] Ezen az ülésen az ügyvezető kormány tagjai a korábbi felállásban jelentek meg, sőt a már lemondott Tomassich Miklós horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszter is újra elfoglalta hivatalát. A Függetlenségi Párt nevében Kossuth Ferenc így értékelte a kialakult politikai helyzetet: „A kézirat [...] nemcsak nem köszörüli ki a csorbát, melyet a hadiparancs ejtett az alkotmányon és a törvényeken, de a nemzethez intézett királyi szóval állandóvá és mélyebbé teszi a csorbát." A kormányfőt támadó ellenzéki felszólalásokra válaszul Hieronymi Károly kijelentette, hogy a királyi kézirattal a kérdés elintézettnek tekinthető.

Khuen-Héderváry 1903. szeptember 27-én hajnalban érkezett Bécsbe, hogy újraalakuló kormányának programjáról tárgyaljon, amelynek most a legfontosabb részét – a pártszakadás megakadályozása, és a parlamenti többség támogatásának megtartása érdekében – a mérsékelt katonai követelések elfogadtatása képezte. A miniszterelnök a kabinet megalakítását – amelynek összetételéről még nem határozott – 1903. október 5-re tervezte. A magyar miniszterelnököt a király, délelőtt tíz és tizenegy óra között fogadta. A megbeszélésre Khuen egy több pontból álló tervezetet vitt magával, amelyben katonaságot érintő kéréseket terjesztett a király elé.[224] Nevezetesen: a címer- és zászlóhasználat szabályozására egy szakbizottság kinevezése; a magyarországi illetőségű tisztek magyar csapattestekhez helyezése; a katonai büntető eljárásban az ügyvédek magyarul és horvátul is tarthassák védőbeszédeiket; a magyarországi katonai nevelő intézetekben magyar nyelven is oktassanak; a magyarországi katonai intézetekben a honiak részére az állami alapítványi helyek növelése; a kismartoni katonai intézetnek a székelyföldre helyezése, helyére egy katonai főreáliskola és egy tüzér hadapród iskola felállítása; a magyar hatóságokkal a levelezés nyelve magyar legyen; a katonai épületekben magyar, illetve horvát nyelvű feliratok legyenek; végül a magyar honvédségnél műszaki alakulatok szervezése. A listát a minisztertanács állapította meg, de az első öt pont kivételével a követeléseket – a cseh és lengyel igények felerősödésétől tartva – a király nem tartotta teljesíthetőnek.

Az audiencián a király nem tartotta jónak Khuen-Héderváry azon kijelentését sem, hogy a kormányát csak átmenetinek tekinti, mert jobb szerette volna az állandó kabinet proklamálását. Amint a kormánypárton belül, úgy Bécsben is rossz benyomást keltett az a körülmény, hogy a több lemondást megélt kabinet tagjai sorában semmi változás nem történt.[225] A miniszterelnök ezt azzal magyarázta, hogy a párton belül nem akart a frakcióharcnak újabb teret biztosítani, másrészt ragaszkodott a kiegyezési tárgyalások vitelében járatos szakembereihez. A magyar kormány átalakítását Khuen ingatagnak ítélt helyzete is nehezítette, mert komoly szaktudású politikus nem szívesen vállalt rövid idő-

223 *A Hét*, 1903. szeptember 27. A Rigó rikkant. – Rigó Ferenc Bihar megyei képviselő durva kiszólásáról a király csak ennyit közölt Khuen-Héderváryval: Na most látja! A magyarok mindég valami lehetetlenséget követelnek. (Gerő, 1999. 226.) Hasonló, a miniszterelnök elleni durva képviselői megnyilvánulást rögzített Fenyő Miksa is. (Fenyő, 1994. 130.)

224 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 27.; *Független Magyarország*, 1903. szeptember 24.

225 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 30.

re szóló miniszterséget.[226] Khuen-Héderváry beszámolt arról is, hogy bár Koerber beszédét személyére nézve nem tartja sérelmesnek, de a magyar pártok érzékenységét megnövelte, és ezért az ő megoldási kísérleteit hátrányosan befolyásolja. Ennek ellenére – mint kiderült – az uralkodó nem kifogásolta Körber kijelentéseit, és Khuen semmi olyan nyilatkozatra nem számíthatott, ami az osztrák miniszterelnök állásfoglalásának hatását mérsékelhette, illetve az ő párton belüli helyzetét erősíthette volna.[227] Khuen-Héderváry a délutáni vonattal visszatért Budapestre, hogy a kormánypárt tagjainak a másnapi megbeszélésen beszámoljon a királynál tett eredménytelen látogatásáról.

A Szabadelvű Párt értekezletét – a tagság egy részének kérésére – 1903. szeptember 28-án délután hat órára azzal a céllal hívták össze, hogy megfogalmazzák a párt katonai programját.[228] Az értekezletet fél órai késéssel kezdték el, mert előtte Khuen-Héderváry Károly, Apponyi Albert, Lukács László, Széll Kálmán és Wlassics Gyula külön megbeszélést tartottak, de annak tartalmáról nem tájékoztatták tagtársaikat. Az értekezleten a kormányfő hallgatólagosan elismerte bécsi útjának sikertelenségét, de sem a leendő kormány programjáról, sem annak személyi összetételéről nem számolhatott be. A tanácskozás összehívására vonatkozó kérelmet *Iványka Oszkár* nyújtotta be báró Podmaniczky Frigyes elnöknek, azzal a céllal, hogy a tagság meghatározott időn belül kidolgozza és elfogadja a párt katonai programját. Az értekezlet tagjai az előterjesztést elfogadva, a párt katonai programjának kidolgozására az ún. kilences bizottság felállítását határozták el. A bizottság tagja lett: a régi nemzeti pártiak részéről Apponyi Albert, Hódossy Imre és Bolgár Ferenc, az ó-liberálisok közül Hieronymi Károly, Tisza István és *Münnich Aurél*, a mágnások képviseletében Andrássy Gyula és Széll Kálmán, a horvátokat pedig Josipovich Imre képviselte. Az elnöki teendők ellátására Széll Kálmánt kérték fel. További megegyezés született arról, hogy a szeptember 29-én megtartandó parlamenti ülésen Andrássy Gyula a Chlopy hadparancsot követő királyi kézirat lezárásaként határozati javaslatot terjeszt elő, amely szerint nem tartja szükségesnek az ügy további tárgyalását. Közel sem alakult ki egységes álláspont arról, hogy az osztrák miniszterelnök beszédére miként reagáljanak. Khuen-Héderváry tervezett válaszával – „a kormány megalakulása előtt nem lévén helye politikai diszkussziónak, a kérdés ma tárgytalan" – sokan nem értettek egyet, de elfogadták, hogy ebben a témában az állásfoglalás joga a kormányfőt illeti meg.

A király által jóváhagyott miniszterelnöki nyilatkozatot az 1903. szeptember 24-én megtartott ülésen Khuen-Héderváry Károly nagy hangzavarban olvasta fel, de az ügy parlamenti lezárására, a vita elhúzódása miatt csak a szeptember 29-én került sor.[229] Az Andrássy Gyula által felolvasott nyilatkozat szerint: „Ő Felsége fájdalommal és mély sajnálattal vett arról tudomást, hogy az általa kiadott hadparancs oly felfogásokkal, félreértésekkel, sőt félremagyarázatokkal találkozott, amelyek oda konkludáltak, mintha a

226 Például a felkérést Popovics Sándor pénzügyminisztériumi államtitkár többször is visszautasította. (OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos levele Lippich Elekhez. Bécs, 1903. október 16.)

227 *Egyetértés*, 1903. szeptember 28. Mi történt Bécsben?

228 *Egyetértés*, 1903. szeptember 29. Nincs program!

229 Az országgyűlés összehívását szeptember 29-ére 28 ellenzéki képviselő kérte. (MNL OL K 2–AXVI–4–1. Kérvény az országgyűlés összehívására. 1903. szeptember 25.)

felséges úrnak, mint a hadsereg törvény szerinti fő hadurának e megnyilatkozása a magyar alkotmánynak vagy a magyar nemzetnek, Magyarország törvényes jogainak, a magyar államiságnak sérelmét involválnák. Ez ki van zárva, ez nem történhetik meg, ez Ő Felségének intenciójától távol állott és a hadiparancsnak bármely oldalról ilyen magyarázatot adni helyesen és jogosan nem szabad és nem helyes."[230] Ezek után Andrássy Gyula ismertette a határozatot. Eszerint „a ház a miniszterelnöknek a korona nevében tett fennebbi kijelentéseit tudomásul veszi, és ez ügyben további eljárást nem tart szükségesnek."

Az ellenzék támadása ezen az ülésen már nem a hadparancs, illetve a királyi leirat, hanem az osztrák miniszterelnök beszéde ellen irányult. A Kossuth Ferenc és képviselőtársai által készített beadvány szerint: „Ausztria kormányának elnöke Ausztria császárjától nyert felhatalmazásra hivatkozva kérkedett Ausztria Reichsratjának folyó év szeptember 23-dikán tartott nyilvános ülésén azzal, hogy Magyarországnak a hadseregre vonatkozó bármely kérdésben csak Ausztria kormányának előleges beleegyezése alapján van és lesz joga intézkedni. Ez az illetéktelen, jogtalan, alkotmányunkat és önállóságunkat mélyen sértő állásfoglalás nem maradhat bizonytalan időn át megtorlatlanul, méltó visszautasításban pedig csak a magyar országgyűlés részesítheti." Koerber határozottan elutasította a kiegyezési törvény azon magyarázatát, mely szerint a hadsereg egységes vezérletének, vezényletének és belszervezetének módosításáról a budapesti parlament a királlyal egyetértésben önállóan dönthet.[231]

Khuen-Héderváry tudatában volt annak, hogy olyan nyilatkozatra akarják kényszeríteni, amely kínos helyzetbe hozza őt a király előtt. Választhatott, vagy felülről kegyvesztettként, vagy alulról a parlament által bukik. Ez utóbbi mellett döntött, ezért a Reichsratban elhangzott beszéd sajátos, a hallgatóságban nagy felháborodást kiváltó értelmezését adta. Szerinte Koerber „nyilatkozata, amelyeket a hadsereg kérdésében tett, én a magam részéről úgy fogom ma is fel, hogy ő azon befolyását kívánta magának a jövőre is biztosítani, amely őt Ausztria részéről a törvény értelmében megilleti, és amelyet mindenesetre én is követelnék a magam számára minden oly esetben, midőn – mondjuk – Ausztria részéről olyan követelésekkel állanánk szemben, amelyek a közös intézményeknek, vagy pedig Magyarország kárára vagy sérelmére lehetnek."

A miniszterelnök szavait nem csupán az ellenzék, hanem a kormányzó párt tagjai is elfogadhatatlannak tartották.[232] Kossuth Ferenc véleményével, mely szerint „elvártam volna Magyarország miniszterelnökétől, hogy a legerélyesebben utasítsa vissza Koerber

---

230 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVII. köt. 323. országos ülés. 1903. szeptember 29.

231 Pitreich hadügyminiszter véleménye szerint is a szolgálati és vezényleti nyelvre vonatkozó „tényleges állapot megváltoztatása csak törvényhozási úton, a két állam közös elhatározásával eszközölhető." (Tisza, 1923. 563.)

232 A Szabadelvű Párt tagjai is az 1867. évi XII. törvény értelmezésénél arra hivatkoztak, hogy a véderőt illető minden olyan kérdés, amely a törvényhozó hatalom körébe tartozik, a két parlament által egyetértőleg és hasonló elvek alapján oldandó meg, de ez nem vonatkozik azokra a magyar kontingenst érintő rendelkezésekre, amelyek nem érintik a szorosan vett katonai szervezetet. Például kizárólag magyar törvény rendelkezik arról, hogy a honvédség katonai intézeteiben nyert végzettség a közös hadseregbeli tiszti rendfokozat elnyerésére is képesít. Továbbá az 1868. augusztus 6-án kiadott hadparancsot, amely a magyar csapatoknál a honi illetőségi tisztek alkalmazását rendeli el, csak a magyar országgyűlés előtt hirdették ki. Így a hasonló természetű katonai intézkedésekkel szemben, akár törvényhozás, akár uralkodói elhatározás eredményeképpen jöjjenek létre, nincs az osztrákoknak beavatkozási joguk. (Apponyi, 1934. 82.)

miniszterelnök illetéktelen nyilatkozatát", tizenöt képviselő kivételével a többség egyetértett. Ezért – a kormány kívánságával ellentétben – támogatták Kossuth Ferenc indítványát, hogy „nyújtassék alkalom a háznak arra, hogy a miniszterelnök ajkairól elhangzott kijelentések itt vita tárgyává tétessenek. Holnap tehát tartsunk ülést." Így bekövetkezett az a parlament történetében párját ritkító esemény, hogy a kormányzó párt az ellenzékkel együtt a miniszterelnök ellen szavazott, és Kossuth Ferenc javaslatát nagy többséggel elfogadták.[233]

A kormány lemondása, a Szabadelvű Párt katonai programjának elfogadása

A miniszterelnök leszavazását követően, az esti órákban megtartott minisztertanácson határozat született a kormány lemondásáról.[234] A Szabadelvű Pártkörben összegyűlt ó-liberálisok közül többen Apponyi Albertet hibáztatták, amiért szavazásra bocsátotta Kossuth Ferenc indítványát. Érvelésük szerint a miniszterelnök nem kérte a Háztól nyilatkozatának tudomásul vételét, illetve ezen a rendkívüli ülésen Kossuth Ferenc sem tehetett volna önálló indítványt. Még olyan vélemény is elhangzott, hogy a szavazás gyors elrendelésével Apponyi Albert a miniszterelnök leszavaztatását és ezzel bukását szándékosan idézte elő. A történtek megerősítették őket abban, hogy erős kézre van szükség, amely az esetleg bekövetkező választások nehézségein is átsegítik a pártot. Erre a feladatra miniszterelnökként Tisza Istvánt tartották alkalmasnak, pénzügyminiszternek Wekerle Sándort, belügyminiszternek pedig Andrássy Gyulát javasolták. A volt Nemzeti Párt tagjai vezérük védelmében azt hangoztatták, hogy amikor az ellenzék a másnapi ülés napirendjének megállapítását kérte, Apponyi Albert az erre vonatkozó szavazást nem tagadhatta meg. A párton belül jelentkező közömbösség térnyerését érzékelteti az egyik képviselőnek a történtekbe belenyugvó alábbi érvelése: „Ne bántsátok Khuent. Szépen bukott. Alkotmányosan bukott. De még szebb lett volna a bukása, ha a király engedélye nélkül is erős nyilatkozatot tett volna Koerber ellen, és felülről bukott volna."[235]

Khuen-Héderváry joggal úgy érezhette, hogy nem csupán a kormányzó párt tagjai, hanem a bécsi udvari körök – élükön az uralkodóval – is cserbenhagyták. Ezért az 1903. szeptember 29-én, a parlamenti ülést követően összeülő kilences bizottság ülésén a megjelenő miniszterelnök bejelentette, hogy lemondásáról táviratilag értesítette a királyt, és a bizottság munkájában sem kíván részt venni. Továbbá értesítette az uralkodót, hogy lemondásának parlamenti bejelentése miatt nem utazik Bécsbe, ezért az orosz cár tiszteletére szeptember 30-án adandó udvari reggelin sem fog részt venni.[236] A szeptember 30-án megtartott parlamenti ülésen Khuen-Héderváry vitatott állásfoglalásának napi-

233 Kubinyi Géza erről az esetről ezt írta Tisza Istvánnak: „Khuen-Héderváry a kabinet-alakítás alkalmából eljátszotta azon jogát, hogy minket, a régieket feltétlen katonáinak tartson, de mégis támogattuk a te kedvedért Koerberig. [...] Khuen ellen ezen alkalommal állást foglaltak a régiek – majdnem osztatlanul – s így pártsprengolás [szakadás] nem történt, csakis kormánybukás és a Szabadelvű Párt hitelének, becsületének megmentése." (MREZSLT 44/a. f. Gróf Tisza István iratai. 21. cs. 44. t. 24. Kubinyi Géza levele Tisza István részére. 1903. december 12.)

234 MNL OL K 27. 1903. szeptember 29/1.

235 *Egyetértés*, 1903. szeptember 30. A felszabadult párt.

236 II. Miklós cár 1903. szeptember 30. és október 3. között tartózkodott az osztrák fővárosban.

rendre tűzésére mégsem került sor, mert az előző napi leszavaztatás hatására a miniszterelnök lemondását bejelentve a kormány tagjaival együtt elhagyta az üléstermet. Ezt követően rövid vita után az új kormány bemutatkozásáig elnapolták a Ház ülését.

A miniszterelnök az alábbiakkal indokolta másodszori lemondását az uralkodó előtt. „A magyar országgyűlés képviselőházának mai ülésében az osztrák miniszterelnök egy parlamenti nyilatkozata felszólalás tárgyává tétetvén, ezen alkalommal Felséged ideiglenes kormánya nevében legjobb tudásom és meggyőződésem szerint tett nyilatkozatom a képviselőház többségét ki nem elégítette, s a kormánypárt soraiban is elégedetlenség jeleit keltette, de sőt ezen nyilatkozatomnak az ellenzék részéről kért napirendre tűzéséhez a kormánypárt nagy része is ellenzésem dacára hozzájárult. Minthogy ezek szerint most már a kormánypártot képező többség támogatására sem számíthatok, s le kell tenni arról a reményről, hogy kormányalakításra nyert megbízatásomnak megfelelhessek és a súlyos parlamenti helyzetből való kibontakozásomnak még csak az irányát is megjelölhessem [...] felmenteni méltóztassék."[237] A katonaságot érintő nemzeti követelések körüli vitákban felőrlődő Khuen-Héderváry kormány lemondását a király 1903. október 6-án fogadta el, és az új kormány kinevezéséig megbízta hivatalának ellátásával.[238]

Khuen-Héderváry Károly a bukása felett érzett elkeseredettségében – ami eddig nem fordult elő – a királyi akarattal is szembefordult. Az orosz cár látogatása idejére Ferenc József őt is Bécsbe kérette, és távolmaradása kínos magyarázkodásra kényszeríttette a vendéglátót. A történtek különösen Gołuchowskit érintették kellemetlenül, hiszen tőle elvárták, hogy ilyen belpolitikai háttérrel erősítse a Monarchia külpolitikai tekintélyét. Az ügyek vitelével megbízott magyar miniszterelnök távolmaradásáról a bécsi lapok – elsősorban Aehrenthal és Koerber nyilatkozatai alapján – elítélő cikkeket jelentettek meg.[239] Khuen nagyon jól tudta, hogy Koerber – akinek vele szemben személyes kifogásai is voltak – úgy időzítette közjogi eszmefuttatását, hogy az a budapesti politikai életben a legnagyobb ellenhatást váltsa ki. Annak ellenére, hogy a király ragaszkodott Khuen-Héderváry személyéhez, a birodalmi szellemet hangoztató támadással szemben nem védte meg.

Ferenc József az ügyek vitelével ideiglenesen megbízott magyar miniszterelnök váratlan lemondására vonatkozó döntését csak a cár látogatását követően, a vadászatról visszatérve, kívánta meghozni.[240] Ennélfogva Khuen-Héderváryt arról értesítették, hogy az audienciára csak 1903. október 5-én, hétfőn kerül sor. Az uralkodói döntés elodázása egyben azt jelentette, hogy a kormányzati ügyek intézése továbbra is a Khuen-Héderváry vezette kormányra hárult. A kormányfő bécsi utazásának elhalasztását a Függetlenségi Párt tagságának egy része úgy értelmezte, hogy ezzel Khuen-Héderváry esélyt kapott az ismételt visszatérésre, ezért újabb támadással igyekeztek a politikai válságot elmélyíteni. Erre továbbra is a katonaságot érintő parlamenti vita folytatásának kikényszerítését tartották a legalkalmasabbnak. Ezért húsz ellenzéki képviselő azzal a kérelemmel fordult Apponyi Albert elnökhöz, hogy a közös hadügyminiszter által kiadott, a három évet kiszolgált kato-

237 MNL OL K 26–1904–III–3417. Khuen-Héderváry Károly felterjesztése a király részére. 1904. szeptember 29.

238 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVII. köt. 324. országos ülés. 1903. szeptember 30.

239 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. október 2.

240 A két uralkodó közös vadászatát 1903. október 3-án tartották.

nák visszatartására vonatkozó rendelet megvitatását tűzzék napirendre. A kérelmezők abban reménykedtek, hogy az országgyűlés október 3-ára történő összehívását kikényszerítve a fenti témában ismét lesznek olyan kormánypárti képviselők, akik – a belső ellentéteket tovább mélyítve – az ellenzékkel szavaznak.

Az ellenzéki párt fenti reményét hiúsította meg a Szabadelvű Párt vezetősége azzal, hogy a parlamenti ülést megelőző napra értekezletet hívott össze, amelyen a tagság egységes álláspontjának kialakítását tűzték ki célul. A megbeszélésen Tisza István javaslatára az alábbi előterjesztést fogadták el: „Állapodjék meg az értekezlet abban, hogy se a harmadéves katonák kérdésének, sem pedig más kérdésnek érdemleges tárgyalásra való kitűzéséhez, illetőleg újabb ülésre való napirend kitűzéséhez a párt ne járuljon hozzá."[241] Az értekezlet figyelmen kívül hagyta az ellenzék azon megállapítását, illetve követelését, amely szerint a lemondott kormány kötelessége a parlament ülésén megjelenni. Erről nem született állásfoglalás, és a kormány tagjai a személyeskedésekbe torkolló viták elkerülése érdekében nem jelentek meg a kikényszeríttet parlamenti ülésen.

A megbízott magyar miniszterelnököt a király 1903. október 5-én reggel kilenc órakor arról tájékoztatta, hogy az új kormány kinevezéséig a kabinet hivatalában marad, de addig nem akar Budapestre utazni, amíg az országnak nem lesz stabil kormánya. Az Erzsébet-híd felavatására tervezett látogatását is lemondta, és közölte, hogy személyének képviseletével József Ágoston főherceget bízta meg. Az uralkodó nem leplezte csalódottságát, amelyhez a kormányon kívül a Szabadelvű Párt tevékenysége is hozzájárult, ezért a magyar politikusokkal csak a bécsi tanácsadói háttérre támaszkodva kívánt a politikai válságról tárgyalni. Khuen-Héderváry, annak ellenére, hogy most a király nem kérte fel tanácsadásra, a beszélgetés során Széll Kálmán meghallgatását szorgalmazta. Az uralkodó hajlandó volt arra, hogy Széll Kálmánt nem mint jelöltet, hanem mint tanácsadót és a kilences bizottság elnökét audiencián fogadja és egyben utasította Khuent, hogy erről táviratilag értesítse a politikust. A király tartott a Budapesten többnyire csak „kigondoló" bizottságként emlegetett kilencek készülő határozatától, ezért – időnyerés céljából – a miniszterelnökön keresztül arra kérte Széll Kálmánt, hogy „ne nagyon siettessék a dolgot, s ne hamarkodják el."[242] Azzal mindenki egyetértett, hogy nagy baj lenne, ha a kormányon lévő párt által elkészített programot a király nem fogadná el. Ferenc Józsefet ingerelte a katonasággal kapcsolatos követelések felerősödése, a vezényleti nyelv kivételével ezekről az volt a véleménye, hogy: „meg lehet csinálni, de nem kell követelni."[243] A magyar miniszterelnök megítélése a bécsi udvari körökben sokat változott. *Kőnig Károly* például Thallóczy Lajos előtt azért hibáztatta Khuen-Héderváryt,[244] hogy „miért felelt a Koerber beszédre, mikor nem volt muszáj, s ha felelt, miért nem felelt borsosan, s látva Apponyi garázdálkodását, zsebében lévén az elnapolási rendelet, miért nem élt vele?" A válság elmélyülését látva az osztrák miniszterelnök is békülékenyebb hangokat ütött meg. A kereskedelmi kamarák október 3-án megtartott bankettjén Koerber „ügyes szaltó mortále-val a *Los von Ungar* jelszótól a *Zusammen mit Ungar*-ra ugrott át."[245] Igaz, ennek a nyilatkozatnak a magyar belpolitikai életre semmiféle hatása nem volt.

241 *Egyetértés*, 1903. október 3. A kormánypárt megbízottja.
242 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. október 5.
243 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. szeptember 27.
244 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. október 2.
245 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. október 4.

Széll Kálmán 1903. október 7-én reggel érkezett az osztrák fővárosba, és szálláshelyén, a Sacher Szállodában már a királyi kabinetiroda levele várta, amelyben közölték vele, hogy az audiencia időpontját tizenegy órára tűzték ki. Széll Kálmán meghallgatását a bécsi lapok kedvezően fogadták, abban a hitben – feledve júniusi támadásaikat, amikor még miniszterelnökként menesztését szorgalmazták –, hogy ügyes taktikával olyan eredményt érhet el, mint 1898-ban és 1899-ben. A kihallgatásról csak annyi információ került ki, hogy a magyar politikus nem kapott kormányalakításra szóló megbízást. Ezzel szemben, mint a kilences bizottság elnöke utasítást kapott arra, hogy a Szabadelvű Párt részére olyan programot készítsenek, amelynek mérsékelt katonai követeléseit Bécsben is elfogadják. Az uralkodói kívánságok között szerepelt továbbá, hogy az általa elvárt elvi alapon álló, tárgyalóképes és egységes párt álljon a leendő miniszterelnök mögött. Ennek a követelménynek a felállítása azt sugallta, hogy akik a készülő programnál többet követelnek, azoknak távozniuk kell a pártból. A kihallgatást követően Széll Kálmán Aehrenthal diplomatával,[246] majd Koerber miniszterelnökkel egyezkedett, este pedig Gołuchowski külügyminiszterrel vacsorázott, mert a bizottság katonai programját úgy akarták megfogalmazni, hogy az a magyar párt minden frakciója számára elfogadható legyen, de ezzel ne szolgáltassanak újabb indokot a cseh nemzeti követeléseknek.

Széll Kálmán azzal a teherrel a vállán utazott vissza Budapestre, hogy az általa vezetett bizottságnak kell azt a – bécsi elvárások szerint minél szerényebb katonai követeléseket tartalmazó – programot összeállítani, amit a király is elfogad, és a széteső félben lévő Szabadelvű Párt egységét is helyreállítja. Nehéz feladatnak ígérkezett számára, hogy a kormányának megbuktatásáért általa felelősnek tartott Apponyi Albertet rávegye a nemzeti követelések mérséklésére. További vitára adott okot: a király kinevezési jogát ugyan senki kétségbe nem vonta, de ennek ellenére a parlament tagjai olyan miniszterelnök kinevezését várták, akit ők óhajtottak erre a posztra állítani. Ezért a bécsi udvarban úgy ítélték meg, hogy elméletileg ugyan nem, de a gyakorlatban Budapesten a király kinevezési jogát egyre szűkebb körre igyekeznek visszaszorítani.[247] Konkrétan az adott politikai helyzetben ez azt jelentette, hogy a parlament által támogatott miniszterelnök-jelölteket – Apponyi Albert és Andrássy Gyula személyét – a király nem tartotta elfogadhatónak. Azzal mindenki egyetértett, hogy az átmeneti kormányzás okozta bizonytalan politikai állapot napról-napra rosszabb lesz, az adók beszedésének akadozása az államigazgatásban máris pénzhiányt okozott. A parlament feloszlatását a költségvetésen kívüli állapot, valamint a választásokat bojkottal fenyegetőző törvényhatóságok kiszámíthatatlan lépései miatt csak kevesen támogatták. Ugyancsak a megvalósíthatatlan megoldások közé lehetett sorolni a sajtónak azon jövendöléseit is, hogy megegyezés hiányában a korona az alkotmány felfüggesztését készíti elő.

A magyar politikai válság felszámolására indított akció következő lépéseként az uralkodó Andrássy Gyulát és Tisza Istvánt kérette magához. A magyar politikusok 1903. október 12-én együtt utaztak Bécsbe, ahol először a király – közel egy órát – Andrássy

246 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. október 7. Aehrenthal (akinek felesége Széchényi Gyula gróf leánya volt) szerint az uralkodónak egy tekintélyes magyar tanácsadóra lenne szüksége, erre a posztra Szögyény-Marich Lászlót, berlini osztrák–magyar nagykövetet javasolta.

247 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos levele Szögyény-Marich Lászlóhoz, Bécs, 1903. október 10.

Gyulával tárgyalt, aki nagyon pesszimistán ítélte meg a politikai helyzetet és nem vállalt kormányfői megbízatást. Ezt követően, hasonló időtartamban Tisza Istvánt fogadta a király, aki a békésebb megoldás utolsó lépéseként Lukács László vezetésével átmeneti kormány létrehozását javasolta. Szerinte Lukács képes lesz megtartani a párt egységét, ha azoknak az engedményeknek a maximumát megkaphatja, amelyeket a korona hajlandó megadni. A Szabadelvű Pártban is egyetértettek azzal, hogy Lukács Lászlónak sokkal nagyobb az esélye megegyezni az ellenzékkel az obstrukció megszüntetéséről, mint a személye miatt is barátságos fogadtatásra aligha számítható Tisza Istvánnak.[248] Tisza István a Sacher Szállodában várakozó Andrássy Gyulának és Gézának arról számolhatott be, hogy kinevezésére nem került sor, a tárgyalások tovább folytatódnak, az uralkodó október 13-án Khuen-Héderváry Károly miniszterelnököt fogadja.

A magyar miniszterelnök október 13-án az előző napon megtartott minisztertanácsi ülésről, valamint a vármegyéknek az adók beszedésével kapcsolatos magatartásáról számolt be. Különösen nagy figyelem kísérte Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 1903. október 12-én megtartott közgyűlését, amelyen Kossuth Ferenc indítványát tárgyalták. Az ellenzéki pártvezér azt javasolta, hogy a vármegyei közgyűlés tiltsa meg a hatásköre alá tartozó városok és községek tisztviselőinek a parlament által meg nem szavazott adók beszedését. A nagy nyilvánosságot kapott közgyűlésen a tagság névszerinti szavazással, nagyon csekély többséggel elvetette Kossuth Ferenc indítványát. A határozatot ismertető *Beniczky Ferenc* főispán szavait az ellenzék élénk tiltakozással fogadta, mert az ülés előtt abban reménykedtek, hogy a belpolitikában vezető szerepet játszó vármegye nyílt szembefordulása a kormánnyal a többi törvényhatóságot is hasonló lépésre sarkalja.[249]

Az audienciát követően Khuen-Héderváry táviratban tájékoztatta pénzügyminiszterét, hogy következő kihallgatásának időpontját az uralkodó 1903. október 14-én, délelőtt tizenegy órára tűzte ki. Lukács olyan katonai programmal akart Bécsbe utazni, amelyet már a kilences bizottság tagjai is támogatnak, ezért arra kérte a királyt, hogy folyamatban lévő tárgyalásai miatt csak a kihallgatás reggelén utazhasson el a magyar fővárosból, és az audiencia időpontját délutánra tűzze ki. A kérésnek megfelelően, a Szabadelvű Párt tagjainak többsége által támogatott és az ellenzékkel is tárgyalóképes Lukács László meghallgatását az uralkodó délután három órára halasztotta.[250]

Lukács László tájékoztatója után a király vele is közölte azt a szilárd elhatározását, hogy a hadsereg egysége érdekében a magyar vezényszóra vonatkozó ellenzéki követelést semmilyen körülmények között sem teljesíti. A király még azt sem tartotta megengedhetőnek, hogy fenti véleményének erejét elvi engedményekkel gyöngítse. A magyar pénzügyminiszter sem vitatta, hogy – a kiegyezési törvény szerint – a király kizárólagos joga a hadsereg vezényleti nyelvéről intézkedni, de a hallottak alapján semmi esélyt nem

248 OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4. Thallóczy Lajos naplója. 1903. október 12. – Ezen a napon az uralkodó Perczel Dezsőt is kihallgatáson fogadta.

249 *Egyetértés*, 1903. október 13. Vihar a megyeházán. – Lukács László pénzügyminiszter hivatalosan is arról tájékoztatta a miniszterelnököt, hogy „az állami bevételek augusztusi és szeptemberi eredménye hanyatlott, ez aggodalomra ad okot." (MNL OL K 148–1904–3. t.–3142. Lukács László pénzügyminiszter átirata Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére az 1904. évi pénzügyi előirányzatról. 1903. október 19.)

250 *Egyetértés*, 1903. október 15. Nincs döntés.

látott az obstrukció békés megszüntetésére. Lukács nem tartotta magát alkalmasnak arra, hogy az ellenzék támadásait erőszakosan visszaverje, ezért nem vállalta jelölését a miniszterelnöki posztra, de a Tisza István vezetésével felálló új kormányban a pénzügyminiszteri tárcát igen. Végezetül Lukács Lászlót az uralkodó arról tájékoztatta, hogy döntése előtt a szóba jöhető magyar politikusokat – akik között Apponyi Albert nem szerepelt – ismét meghallgatja, és egyúttal elutazásának elhalasztására kérve a korona és a kilences bizottság közötti egyeztetéssel bízta meg.

A magyar pénzügyminiszter távozását követően a király Khuen-Héderváryt kérette magához, aki Andrássy Gyula, Tisza István és Széll Kálmán ismételt meghallgatását javasolta. 1903. október 15-én Ferenc József délelőtt a magyar, délután pedig az osztrák miniszterelnökkel tárgyalt. A hosszúra nyúlt délutáni audiencián – az újságírók értesülései szerint – Koerber arról a tanácskozásról számolt be, amit a hadügyminisztériumban délelőtt Beck vezérkari főnökkel, Pitreich és Welsersheimb miniszterekkel folytatott. Az uralkodó valószínűleg a magyarországi fejleményekről is tájékoztatta Koerbert, mert a sajtó híradásai szerint az utóbbi hónapokban folyamatosan, minden lényeges kérdésben kikérte az osztrák miniszterelnök tanácsait.[251]

A fenti megbeszélések eredményeként az október 16-án tartandó audienciára – a kabinetiroda értesítésével – csak Andrássy Gyula és Tisza István kapott meghívást. A magyar közvélemény figyelme a hosszúra nyúlt bécsi tárgyalásokról egyre inkább a kilences bizottság tevékenységére terelődött. A bizottság, amelynek munkájában a király kérésére és annak utasításait szem előtt tartva már Lukács László is részt vett, október 18-án jelentette, hogy a tagok egyhangúlag megállapodtak a Szabadelvű Párt katonai programjáról. A Szabadelvű Párton belül a fenti egyetértést többen megkérdőjelezték, mert tudni vélték, hogy a horvátok által delegált Josipovich Imre által megfogalmazott kérést – amennyiben a katonai büntető rendtartás reformjával külön magyar hadbíróság felállítására kerül sor, akkor Horvátország is igényt tart a horvát hadbíróság létrehozására – a bizottság figyelmen kívül hagyta.

Lukács László a kilences bizottság által elkészített tervezetet október 19-én délután vitte Bécsbe, hogy azt egyeztetés céljából bemutassa az uralkodónak. Az esti vonattal Khuen-Héderváry is az osztrák fővárosba indult, hogy a kormányzópárt katonai programjának elfogadtatásában támogassa pénzügyminiszterét. Mindketten arra számítottak, hogy a szöveggel kapcsolatos, de a lényeget már nem érintő uralkodói kifogásokat a kilences bizottság még hátralévő utolsó ülésén kijavítja, és még októberben véglegesíti. A magyarországi hírlapok azt jósolták, hogy a tervezet jóváhagyása esetén Lukács Lászlót az uralkodó megbízza az új kormány megalakításával, Apponyi Albert pedig a bizottságban tanúsított kompromisszum készségéért, megkapja a belügyminiszteri tárcát.[252]

Magyarországon 1903. október 21-én vált ismertté, hogy a király nem fogadta el a Lukács László által tett előterjesztést, mivel az eltért attól, amit korábban utasításként megkapott. A Szabadelvű Párton belüli bizonytalanságot fokozta, hogy még a párton belül sem ismertették azt a szöveget, amit a kilences bizottság elkészített, így a módosításra vonatkozó uralkodói igényeket csak találgatni lehetett. Többen azt is kifogásolták, hogy

251 *Egyetértés*, 1903. október 16. A király tanácsosai.
252 *Egyetértés*, 1903. október 20. Az új kabinet.

a bizottság tagjai túllépték a megbízásukkor kapott jogosítvány kereteit, mert a párt programjának kidolgozására és nem a királlyal való alkudozásra kaptak felhatalmazást. A bizottság eredeti célkitűzése Lukács László közbenjárására jelentősen módosult, elsősorban már nem a kormányzópárt részére készítettek katonai programot, hanem a király szabta kereteken belül igyekeztek bizonyos nemzeti követeléseket érvényesíteni. A megbeszélések forgatókönyve állandósult, a bizottság egyre szerényebb igénye az elveihez makacsul ragaszkodó király ellenállásán sorra hajótörést szenvedett. Ezen a napon a király először Lukács Lászlóval, majd Khuen-Héderváryval tanácskozott, és a megbeszélések „eredményeként" délután – újabb utasításokkal – már utazhattak is vissza Budapestre.

A kilences bizottság október 22-én ismét összeült, hogy a Lukács László által ismertetett uralkodói kívánalmakat figyelembe véve elkészítsék a program végleges szövegét.[253] A délelőtti tanácskozáson Hieronymi Károly[254] és Josipovich Imre nem jelent meg, ezért a program szövegének véglegesítését ismét elhalasztották. Amint később kiderült, nemcsak a két bizottsági tag távolléte késleltette a megállapodást, hanem a három, meghatározó politikus – Széll Kálmán, Apponyi Albert és Tisza István – között is fellángoltak az ellentétek, ami részben annak volt köszönhető, hogy már világosan látták: hiába lépték túl azt a hatáskört, amelyet a párt tagságától kaptak, a koronának megfelelő programban nem tudnak megállapodni. A sajtó értesülései szerint az uralkodó a bizottság tervezetét három ponton kifogásolta: nem egyezett bele, hogy a szövegben a „felségjogról" bármiféle interpretáció megjelenjen, továbbá elutasította a magyar tárgyalási nyelv bevezetését a katonai bíráskodásban és a magyar tisztképzésre vonatkozó nemzeti követelést. Lukács Lászlónak is be kellett látnia, hogy a társait nem képes rábeszélni arra, hogy a király által megkövetelt álláspontot felvállalják a párt tagsága előtt.

A kilences bizottság ülését követően Tisza István Khuen-Héderváry Károlyhoz sietett, és az esti órákra további egyeztetésekben állapodtak meg. A miniszterelnök, – aki parlamenti veresége óta nem járt itt – a Nemzeti Kaszinó egyik szobájában zártkörű találkozón tárgyalt Andrássy Gyulával, Lukács Lászlóval és Széll Kálmánnal, és a délután megtartott bizottsági ülés alapján kénytelenek voltak megállapítani, hogy az Apponyi vezette parlamenti csoport ellenállásán Lukács László minden közvetítési kísérlete megbukott. Apponyi Albert a bizottság által kidolgozott tervezet Lukács László által közvetített első módosításába azzal a feltétellel egyezett bele, hogy amennyiben a király a programot átdolgozásra másodszor is visszaküldi, akkor ő – a további engedményeket megtagadva – visszatér eredeti álláspontjához.[255] Apponyi Albert párton belüli támogatottsága egyre nőtt, mert sokan úgy érezték, hogy a bizottság nekik, de nélkülük, a király megrendelése alapján készíti a programját. A kormányzópárt a kilences bizottság felállításával nehéz helyzetbe került, hiszen ennek a testületnek olyan tervezetet kellett elkészíteni, amelyet a tagság többsége a párt programjaként elfogad, és ezért betartása a kormányra nézve kötelező érvényű, de előterjesztésük a király szemében ultimátum-

253 *Egyetértés*, 1903. október 23. A „császár" álláspontja.

254 Tisza István szerint Hieronymi Károly „Egyik vezető tagja a kilences bizottságnak. Ő az első, aki a megoldás súlypontját a katonai oktatás reformjára helyezi." (Tisza, 1923. 539. Hieronymi Károlyról)

255 *Egyetértés*, 1903. október 23. Apponyi a császár programjáról.

ként jelent meg, nem pedig az új kormány olyan intézkedési terveként, amiből annyit valósít meg, amennyi közös megegyezés alapján lehetséges.

A kilences bizottság elutasító válaszát Lukács László 1903. október 23-án este vitte Bécsbe, és a 24-én a tíz órára szóló kihallgatás előtt, a király személye körüli minisztériumban, Thallóczy Lajossal és a reggeli vonattal érkező Khuen-Héderváry Károllyal tanácskozott. Az audienciáról tizenegy órakor távozó Lukács László az újságírók kérdésére csak annyit válaszolt, hogy az uralkodó tudomásul vette a kilences bizottság határozatát, a kormányfő személyéről nem született döntés, és készenlétben az osztrák fővárosban marad.[256] Ezen a napon Ferenc József a magyar kormányválságról még hosszú ideig tárgyalt a magyar és az osztrák miniszterelnökkel, valamint Gołuchowski külügyminiszterrel, és a délutáni osztrák minisztertanácsi ülésen is napirendre került a fenti téma. A kiszivárogtatott hírek szerint Lukács Lászlót október 25-én az uralkodó még fogadja, és ezzel a sikertelen közvetítő szerepe véget ér, a továbbiakban csak Tisza István megbízásáról kíván tárgyalni. Ezt az értesülést támasztotta alá, hogy Lukács táviratára Tisza István a késő esti vonattal Bécsbe utazott.

Tisza Istvánt 1903. október 25-én reggel Khuen-Héderváry tájékoztatta arról, hogy Lukács egyeztetésének kudarcából a király azt a következtetést vonta le, mely szerint a parlamenti ellenzék obstrukcióját erőszakos eszközzel kell megtörni, a párton belül pedig Apponyi Albert szerepét a minimálisra kell csökkenteni. Számítani lehetett arra, hogy a király olyan kormányprogrammal kívánja megbízni Tisza Istvánt, amely teljesen figyelmen kívül hagyja a Szabadelvű Párt által kiküldött bizottság véleményét, vagy több ponton is eltér attól. A tíz órakor kezdődő audiencián az uralkodó valóban arra szólította fel Tisza Istvánt, hogy a kilences bizottság program-tervezetének mellőzésével vállalja el az új kormány megalakítását.[257] A magyar politikus a kormányalakításra vonatkozó felkérést nem fogadta el, mert biztos volt abban, hogy a párt katonai programja nélkül, az ismert politikai viszonyok között, Budapesten nem lehet parlamenti többséggel rendelkező kabinetet létrehozni. Az uralkodó a történtek ellenére ragaszkodott az elképzeléséhez, ezért a vasárnap ellenére, délután két órára további megbeszélésre hívta össze a magyar politikusokat.

A bécsi közéletben nagy meglepetést váltott ki az a vasárnap délutáni tanácskozás, amelyre az uralkodó Khuen-Héderváry Károlyt, Lukács Lászlót és Tisza Istvánt hívta meg. A közel háromórás megbeszélésen az uralkodót Tisza István tájékoztatta és két társa támogatásával indokolta azokat a módosításokat, amelyeket a megegyezés érdekében a kilences bizottság előterjesztésén a maguk részéről kivitelezhetőnek tartottak. A magyar politikusok szerint számítani lehet arra, hogy a kormányválság mielőbbi megoldásában érdekelt Szabadelvű Párt tagsága, amely a katonai programtervezet feletti végső döntést jogosult kimondani, az összehívandó értekezleten elfogadja a leendő miniszterelnök javaslatát. Az együttes kihallgatás után a király, még az este folyamán, a Hofburgban tartózkodó három közös miniszter – Gołuchowski, Pitreich és Burián – véleményét is ki akarta kérni, ezért csupán a másnapi folytatásban állapodtak meg.[258] Fe-

256 *Egyetértés*, 1903. október 25. Lukács végzett.

257 OSZK Kézirattár Növedéki napló. 1957. 37. sz., gróf Tisza István levele ifj. gróf Andrássy Gyulának, 1903. október.

258 *Egyetértés*, 1903. október 27. Tisza tervei.

renc József minden hétfő délelőtt általános kihallgatást tartott, ezért a három magyar politikus arra gondolt, hogy a következő együttes kihallgatásukra október 26-án, a délutáni órákban kerül sor.

A magyar miniszterelnök és két társa az audiencia után abban állapodtak meg, hogy újabb felkészítő megbeszélés érdekében, másnap reggel a magyar minisztérium épületében Tisza István keresi fel Khuen-Héderváryt és Lukács Lászlót. A kilenc órai találkozóra (október 26.) Tisza nem érkezett meg, mert nyolc óra tájékán az udvari futár a Sacher Szállodában arról értesítette, hogy az uralkodó kilenc órára várja. A mintegy ötven percig tartó kihallgatás után Tisza István megfogalmazta a sajtónak adandó nyilatkozatát, ezt követően a magyar minisztériumba visszatérve Lukács Lászlóval tanácskozott, és az ott várakozó újságírókat – az elkészített szöveg felolvasásával – az alábbiakról tájékoztatta: „Ő Felségétől megbízást kaptam kabinet alakításra, oly körülmények között, melyek parancsoló kötelességemmé tették, hogy a koronát és az országot közügyeinknek mai súlyos állapotában ne hagyjam felelős kormány nélkül. Az a program, melyet a függőben lévő katonai kérdések tekintetében a kormány elő fog terjeszthetni: a kilences bizottság eddigi egyhangú megállapodásainak csak aránylag lényegtelen módosításait igényli. Ez irányú kérésemet mielőbb elő fogom a kilences bizottságnak terjeszteni, s egyúttal kérni fogom, hogy a módosításokat az eredeti szöveggel együtt terjessze a pártértekezlet elé. Ekként mindenki hű képet alkothat magának ama módosítások hordereje felől, melyek szükségesek, hogy a Szabadelvű Párt kebeléből kormány alakulhasson, s az ország az anarchiától és a konfliktus veszedelmétől megmentessék. Reményem van rá, hogy az előterjeszthető program megnyugvást fog kelteni az országban, és rá fogja bírni az ellenzéket is arra, hogy további akadályt ne gördítsen a változatlan újonclétszám és a költségvetési felhatalmazás megszavazása elé. Első sorban e cél békés elérésére fogok törekedni, és csak ha az ellenzék magatartása tenné kikerülhetetlenné a harcot, fognám azt a parlamentarizmus szellemével megegyező alkotmányos fegyverek igénybe vételével megküzdeni."[259] A miniszterelnöki program-nyilatkozat után Tisza István Khuen-Héderváryval tárgyalt, és a délután három órakor induló vonattal visszautazott Budapestre, hogy a királlyal kötött megállapodását a Szabadelvű Párt politikusaival is elfogadtassa és a kormány összetételéről egyeztessen.

1903. október 27-én délelőtt tartott ülésén a kilences bizottság arról tárgyalt, hogy elfogadható-e számukra az a programtervezet, amelynek alapján a király megbízta Tisza Istvánt a kormányalakítással. Az ülésről csak annyi hír szivárgott ki: mivel a bizottság nem jutott egyhangú megállapodásra, ezért úgy döntöttek, hogy jóváhagyásra az eredeti mellett a Tisza István által módosított szöveget is a 28-án tartandó pártértekezlet elé viszik. A Szabadelvű Párt által létrehozott ún. kilences bizottság 1903. október 27-én megtartott ülésén pártja számára az alábbi javaslattal zárta le tevékenységét:[260]

„Az országgyűlési Szabadelvű Párt folyó évi szeptember hó 28-án tartott értekezletéből egy kilenctagú bizottságot küldött ki oly utasítással, hogy a katonai kérdésekre vonatkozó pártprogram

259 *Egyetértés*, 1903. október 27. Tisza kormányt alakít.

260 MREZSLT 44/a. f. Gróf Tisza István iratai. 2. cs. 7. t. 62. A Kilences Bizottság javaslata. 1903. október 27. (Október 27-én este, Berzeviczy Albert lakásán, Tisza István a házigazdával, Hieronymi Károllyal és Lukács Lászlóval a kormány programjáról tárgyalt.)

tervezetet készítsen, és ezt terjessze a párt értekezlete elé. A kiküldött bizottság alábbiakban terjeszti javaslatát a tisztelt párt-értekezlet elé:

1. *A közös hadsereg jelvényei, melyek ma alkalmazásban vannak, nem felelnek meg az ország közjogi állásának, ezért a jelvények kérdése közjogunknak megfelelően rendezendő.*
2. *A katonai büntető eljárás mielőbb terjesztessék az országgyűlés elé. A szóbeliség és nyilvánosságra alapított eljárásnál a magyar állam nyelve érvényesítendő. Ennek módozatait az előterjesztendő törvény lesz hivatva megállapítani.*
3. *A közös hadsereg szolgálati kötelezettség teljesítése körüli törvényes kedvezmények legfelső fokú eldöntése kizárólag a honvédelmi miniszterre bízassék, és ezen kedvezmények oda ítélése lehetőleg méltányos alapokra fektettessék.*
4. *Régi törvényeinkben is ismételten kifejezett kívánsága és senki által kétségbe nem vont jogos igénye a magyar nemzetnek, valamint a harcképesség lehető fokozása szempontjából eminens érdeke a hadseregnek is, hogy a magyar csapatok magyar tisztekkel láttassanak el, és a nemzet fiai a hadsereg vezetésénél megfelelő mértékben érvényesüljenek. Szükségesnek látjuk ennélfogva, hogy: a) az 1868. évi augusztus hó 11-én kelt legfelsőbb kézirat értelmében a nem magyar csapatoknál szolgáló magyar honos tisztek magyar csapatokhoz helyeztessenek át, [...] b) a tisztképzés ügye akként fejlesztessék, hogy a magyar tisztek létszámában mutatkozó hiány fedezése s a magyar csapatoknak magyar tisztekkel való ellátása állandóan biztosíttassék. E célból magyar ifjak számára fenntartott megfelelő számú alapítványi helyek alkotása s amennyiben szükséges az ország területén elhelyezett új képző intézetek felállítása, esetleg a honvédség képzőintézeteinek további kiépítése által. Annyi magyar ifjúnak tisztté való kiképzése biztosítandó, hogy a magyar tisztek száma a hadsereg tisztikarának minden ágazatában azon mértéket érje el, mely a magyar honos legénység számarányának megfelel. c) Ugyanazon célból szükséges továbbá az is, hogy a közös hadseregnek az ország területén elhelyezett s lehetőleg magyar honos tisztek vezetése alatt álló, tisztképző intézeteiben a tanterv akként módosíttassék, miszerint az intézetekben a tantárgyak jelentékeny részének tan- és vizsgálati nyelve a magyar legyen, legalább oly mértékben, hogy az ezekbe belépő magyar ifjak előmenetelét a tannyelv ne akadályozza, s az ezekben kiképzett növendékek a magyar nyelvet teljesen bírják, úgy hogy megfelelő átmeneti idő után magyar honosra nézve a magyar nyelv tudása a tiszti kinevezés kötelező alapfeltétele legyen. d) Az ország költségén felállítandó magyar alapítványi helyek, az ország határain kívül csak azon intézeteknél fognak adományoztatni, melyeknek megfelelő intézetek az ország területén nem léteznek. Amint pedig ilyen intézetek az ország területén felállíttatnak, a megfelelő magyar alapítványi helyek ezen intézetekhez fognak áttétetni.*
5. *A magyar csapatok összes hatóságai a magyar hatóságokkal magyarul levelezzenek.*
6. *Az 1868. évi XXX. törvénycikknek Horvát–Szlavónországokra vonatkozó rendelkezései nem érintetnek.*
7. *Számos és fontos kérdés a véderőtörvény revíziója keretén belül lesz megfontolás alá veendő, ilyen mindenek előtt a kétéves szolgálat, figyelemmel az ország pénzügyi helyzetére, továbbá a békelétszám törvényhozási megállapítása és a póttartalék kontingentálása, valamint az egyéves önkéntesek esetleges második szolgálati évének törlése vagy szabályozása.*
8. *A hadsereg vezér- és szolgálati nyelvére nézve fennálló jelenlegi állapot Ő Felségének az 1867-ben elismert alkotmányos fejedelmi jogai alapján tartatott fenn. A minisztérium politikai felelőssége – mint a korona minden tényére – erre is kiterjed, és az országgyűlésnek tör-*

vényszerű befolyása – mint minden alkotmányos jogra – erre nézve is fennáll. Ezt az állapotot a törvényhozás – korona és országgyűlés együtt – megváltoztathatja. A Szabadelvű Párt az ország ezen jogait hangsúlyozván, a vezér- és szolgálati nyelv kérdését programjába nem veszi fel, mert ezt a nemzet nagy érdekeit érintő fontos politikai okokból kívánatosnak nem tartja."

A Széll Kálmán elnök és Münnich Aurél jegyző által aláírt tervezet szövegét Tisza István két ponton kérte módosítani. Törlésre javasolta a negyedik pont c) részéből a német nyelv hegemóniáját gyöngítő és a nemzetiségi tisztjelöltek előmenetelét megnehezítő alábbi tagmondatot: „úgy, hogy megfelelő átmeneti idő után magyar honosra nézve a magyar nyelv tudása a tiszti kinevezés kötelező alapfeltétele legyen." A nyolcadik pont első mondata helyett, amelyben a hadsereg vezényleti és szolgálati nyelvére vonatkozólag csak a fennálló állapot rögzítése szerepelt, az uralkodó által megkövetelt felségjogok elismerését az alábbi szöveggel kérte jóváhagyni: „A párt fenntartja azt az álláspontját, hogy a királynak jogában áll az egész hadsereg kiegészítő részét képező magyar hadsereg vezér- és szolgálati nyelvét az 1867: XII. tc. 11. §-ában elismert alkotmányos fejedelmi jogai alapján meghatározni." Tisza István kérésére – a fentiek megvitatására – báró Podmaniczky Frigyes elnök 1903. október 28-án este hat órára hívta össze a kormányzópárt értekezletét.

Már hét órára járt az idő, amikor a mintegy kétszáz képviselő jelenlétében a párt elnöke megnyitotta az ülést, és Münnich Aurél felolvasta a kilences bizottság jelentését. Ezt követően a levezető elnök, arra hivatkozva, hogy a bizottság előző napi ülésén a fenti szöveghez módosítási javaslatot adtak be, először az indítvány beterjesztő Tisza Istvánnak adta meg a szót. Tisza István méltatta a bizottság erőfeszítéseit, amely arra irányult, hogy „a Szabadelvű Párt, a magyar nemzet túlnyomó többsége és a korona politikai intenciói közötti teljes összhang megóvásával és fenntartásával követhesse azt az áldásos, produktív politikát tovább, amelyben az események egy időre megakasztották."[261] Úgy ítélte meg, hogy az általa kért módosítás nem érinti az eredeti javaslat lényegét, és egyben világossá tette: egy olyan programmal kapott kormányalakításra megbízást, amely megköveteli a bizottság szövegének az általa javasolt megváltoztatását, illetve annak a párt tagsága általi elfogadását. A fenti előterjesztést követően Apponyi Albert kért szót, és kijelentette, hogy a kilences bizottság értekezletén a béke érdekében elment az „engedékenység legvégső határáig," ezért nem támogatja Tisza javaslatát.[262] Beszédét a képviselők többségének nagy méltatlankodása miatt többször is félbe kellett szakítania, mert inkább kívánták a leendő miniszterelnököt hallani, mint – az egyesek szerint – a pártból való kilépést előkészítő Apponyit. Az ülést az elnök azzal zárta be, hogy a vitát másnap folytatják.

Az 1903. október 30-án délelőtt tíz órára meghirdetett ülés előtt mindenki arról beszélt, hogy megvan az új kormány névsora. A jól értesült hírlapok másnap pontosan ismertették az új kormány összetételét. Tisza István miniszterelnökként a belügy és a ki-

261 *Egyetértés*, 1903. október 29. Az értekezlet.

262 Apponyi Albert következetesen ragaszkodott ahhoz a véleményéhez, hogy a politikai válságot a nemzeti követelések teljesítése nélkül nem lehet hosszú távon felszámolni. Nézetét már 1892 őszén, az indemnitási vita során így fogalmazta meg: „Ez a krízis addig fog tartani [...], amíg a felébredt nemzeti öntudat és féltékenység kielégítést nem nyer az által, hogy mindaz, amihez a 67-iki kiegyezés révén a nemzetnek joga van, tényleg életbe lép." (Apponyi, 1922. 207–208.)

rály személye körüli miniszter feladatkörét is magának tartotta fenn, a régi kormányból a helyén maradt Lukács László pénzügyminiszter és Plósz Sándor igazságügy-miniszter. A vallás- és közoktatásügyi tárcát Berzeviczy Albert, a kereskedelemügyit Hieronymi Károly, a honvédelmit Nyíri Sándor, a földművelésügyit Tallián Béla vállalta. A horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszteri poszt betöltésére *Cseh Ervin*t jelölték. Az új kabinet személyi állományának kiválasztásánál jelentkező miniszterelnöki szándékról Gratz Gusztáv ezeket írta: „Gróf Tisza István már minisztériumának összeállításában is kifejezésre juttatta, hogy nem paktumokra és kompromisszumokra törekszik, de saját elgondolásait akarja érvényesíteni. Kormányában nem igyekezett a Szabadelvű Párt vele szemben álló frakcióinak – az Apponyi-csoportnak és a Széll–Andrássy-csoportnak – képviseletet biztosítani, hanem miniszterei kiválasztásánál csakis saját szűkebb körére szorítkozott."[263]

Ami a fentieknél is nagyobb meglepetésként hatott: Apponyi Albert – azzal a fenntartással, hogy a felségjogok magyarázatának kérdésében megmarad eddigi álláspontja mellett, de a párt határozatát nem akadályozza meg – kibékült Tisza Istvánnal.[264] Ezt követően a lényeges kérdéseket már nem érintő vita lezárásaként Podmaniczky Frigyes az alábbi határozatot olvasta fel: „a párt többsége a kilences bizottság munkálatát azon módosításokkal fogadja el, amelyeket gróf Tisza István tett, és ezzel a munkálat párthatározattá emeltetett."[265] Ezzel a döntéssel, ha átmenetileg is, a Szabadelvű Párt egysége oly mértékben helyre állt, hogy ismét cselekvőképes kormányzópártként láthatta el feladatát. Az eredménnyel Ferenc József mellett a közös hadügyminiszter és a vezérkar is – mivel ezek a magyar igények szerintük sem veszélyeztetik a hadsereg egységét – elégedettek voltak.[266] Ezzel szemben Koerber az osztrák közvéleménynek hangot adva sérelmezte, hogy Tisza István túlzó magyar követelésekkel került a miniszterelnöki székbe.[267] Ezért 1903. november 18-án a Reichsratban újabb nyilatkozatott tett „amely szerint a hadsereg vezetése, vezénylete és belszervezetére vonatkozó rendelkezések az egész hadseregre nézve kizárólag a császárt illeti meg." Az osztrák miniszterelnök vádjaival szemben Tisza István azt hangsúlyozta, hogy „szakítani kell a múlt idők azon hagyományával, amelyek Magyarország lefokozásában, a magyar nemzet jogos törekvéseinek elnyomásában keresték a nagyhatalmi állás előfeltételeit."[268] Az ellenzők és a támogatok figyelmét egyaránt a napi politika színterén zajló csatározások kötötték le, és a két kormány közötti nézeteltéréseket a birodalom jövője szempontjából fontos, a katonaság technikai modernizációját biztosítani hivatott intézkedések sínylették meg. A Szabadel-

263 Gratz, 1934. II. köt. 32.

264 *Egyetértés*, 1903. október 31. A meglepetés napja.

265 *Egyetértés*, 1903. október 31. A határozat. – Tisza István kinevezését Podmaniczky később így értékelte: „Konstatálva lett Őfelségének hozzájárulása ahhoz a felfogáshoz, hogy az 1867. XII. tc. 11. §-ában lefektetett alkotmányos fejedelmi jogok körére vonatkozó rendelkezés kizárólag a magyar törvényhozást: királyt és országgyűlést együtt illeti meg." (Tisza, 1923. 558.)

266 Pitreich – Tisza István feljegyzése szerint – a véderőreformmal kapcsolatban kifejtette, hogy jogos kívánságnak tekinti mindazt, ami Magyarország paritását a hadsereg intézményében is kifejezésre juttatja, a magyar államnyelvnek tért nyit az egységes szolgálati és vezényleti nyelv által megvont korlátok között és arra irányul, hogy a magyar állampolgárok, különösen született magyarok kellő számban menjenek katonai pályára. (Tisza, 1923. 563. *Pitreich a véderő-törvényről.)*

267 Somogyi, 1996. 143–144.

268 Tisza, 1923. 565.

vű Párt katonai programjának elfogadásával és az új kormányfő uralkodói megbízatásával lezárult Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöki tevékenysége, és Tisza István előtt megnyílt az út, hogy kormányával 1903. november 3-án átvegye a magyar politikai élet irányítását.

KORMÁNYZATI TEVÉKENYSÉG A MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEK TÜKRÉBEN

Miniszterelnökség

Állami főtisztviselők kinevezése és lemondása

Gróf Szapáry László fiumei és magyar–horvát tengerparti kormányzó lemondása. (1903. augusztus 5./1.) Gróf Pejacsevics Tivadar kinevezése Horvát–Szlavón–Dalmátország bánjává. (1903. július 9./1.) Gróf Erdődy István főrendiházi tag részére belső titkos tanácsosi méltóság adományozása. (1903. július 22./13.)

A minisztertanács a miniszterelnök előterjesztésére két alkalommal, 1903. augusztus 8-án (1903. augusztus 8./1.) és 1903. szeptember 29-én (1903. szeptember 29./1.) tárgyalt a kormány helyzetéről és adta be lemondását.

Belügyminisztérium

A minisztérium kiemelt feladatai

A Belügyminisztérium az 1903. évben a miniszterelnöki teendőket is ellátó Széll Kálmán, Khuen-Héderváry Károly, illetve Tisza István felügyelete alatt állt. A minisztérium kiemelt feladatai közé tartozott a közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. törvény határozatainak fokozatos bevezetése. Ennek keretében 1903. július 1-én léptették életbe a törvényhatósági joggal felruházott, a rendezett tanácsú városok és a községi gyámpénztárak kezeléséről, az árvák pénztárának „gyümölcsöztetéséről," valamint a pénzügyi számvitelről szóló (55200/1903. és 55300/1903. B. M.) szabályzatokat. A fenti törvényhez végrehajtási utasításként három előadói tervezetet is elkészítettek: 1. A törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsi városok ügyvitelének alapelvei. 2. A községek pénzkezelésére és számvitelére vonatkozó alapelvek megállapítása. 3. A vármegyei ügyviteli szabályzat részeként a vármegyei levéltári szabályzat.[269]

A minisztérium vezetése a vármegyei alkalmazottak fizetésének, illetve a községi és közjegyzők, valamint a segédjegyzők javadalmazásának rendezését is munkaprogramjába sorolta. Az ezzel járó pénzügyi igények meghatározása érdekében állapotfelmérést végeztek. A beérkező adatok feldolgozása a tervezett fizetés-rendezés törvényhozási előkészítése érdekében történt.

A főispáni karban lemondás, illetve kinevezés nem történt, csupán *gróf Csáky Jenő* Szepes vármegyei főispán, (1903. szeptember 9./1.) és *dr. Nikolič Vladimir* Modrus-Fiume vármegyei főispán kitüntetésére került sor. (1903. augusztus 19./3.)

269 Évkönyv 1903, 1904. 12.

Kivándorlás

Az 1890-es évekig lényegében nem kivándorlásról, hanem áttelepülésről beszélhetünk. A szomszédos Erdélyből és Délvidékről iparosok folyamatosan mentek Romániába, Bulgáriába és Szerbiába. Amerikába kezdetben nagyobb számban szlovákok és ruténok vándoroltak ki, majd nagyságrendileg őket a németek és a magyarok követték. A kivándorlás mérséklése érdekében hozandó intézkedések körének meghatározása, valamint a kormány konkrét intézkedéseinek sürgetése élénken foglalkoztatta a közvéleményt a századfordulón. *Berzenczey István*, mint az Országos Kivándorlási Bizottság tagja a székelyek kivándorlásának csökkentése érdekében a székelyföldi kincstári földeknek a falvak lakossága részére történő eladását és az új munkahelyeket teremtő ipar fejlesztését szorgalmazta. 1900-ban megjelentetett tanulmányában részletesen ismertette azokat az Erdély lakóit érintő iparfejlesztési lehetőségeket és a parcellázásra alkalmas földterületeket, amelyekkel mérsékelni lehetne az elvándorlást.[270] A Gazdasági Egyesületek Országos Szövetsége a délvidéki vármegyéket érintő kivándorlással foglalkozó kongresszust rendezett – 1902. augusztus 10-én és 11-én – a temesvári vármegyeháza dísztermében. A tanácskozás célját röviden így határozták meg: „az ország déli részeiről rohamosan növekvő kivándorlás okai, másrészt azok orvoslásának módjai a társadalom minden rétegének részvétele mellett megvitassanak és megállapíttassanak."[271] A megbeszélés résztvevői a probléma alapvető okát abban látták, hogy a gazdasági válság miatt bekövetkezett munkaerő felesleget az országon belül – sem az ipar, sem a mezőgazdaság területén – nem sikerült lekötni. Az általuk megfogalmazott kivezető út: „védelmet a kis gazdasági alanynak az erősebb túlkapásaival szemben, a hitelügy, a birtokpolitika, az adóztatás, értékesítés stb. terén és munkát a munkaerőnek helyesebb munkaközvetítés, belterjesebb gazdálkodás és nagyarányú iparfejlesztés". A gazdasági egyesületek képviselői úgy látták, hogy a kiutazásra csábító ügynökök nem előidézői, hanem csupán felerősítői ennek a folyamatnak.

A sokat kárhoztatott ügynöki tevékenység még a Monarchia diplomatái között sem volt ismeretlen, amint erről 1903. június 16-án a magyar Belügyminisztérium vezetője átiratban értesítette Lukács László pénzügyminisztert.[272] A felháborodást az váltotta ki, hogy a Fokvárosi Főkonzulátus ideiglenes vezetője *Ramberg Egon* báró a dél-afrikai arany- és gyémántbányákban jelentkező munkáshiányt a gazdasági válság következtében Magyarországon kereset nélkül maradt bányászokkal javasolta mérsékelni. A Pénzügyminisztérium vezetői szerint: „A főkonzul ezzel azt akarja elérni, hogy a dél-afrikai bányák olcsó munkaerőt nyerjenek. E végből nálunk különösen a felvidéki tótokra reflektál, akikről azt tudja, hogy igénytelen emberek, alig esznek évente egyszer-kétszer húst, s így sokkal kisebb bérrel be fognak érni, mint az ottani angol, amerikai s német munkások, akiknek a közölt adatok szerint 16-20 shillinget is fizetnek naponként. Tekintve, hogy a már ott élő fehér munkások ily nagy keresetekre tesznek szert, a tőlünk kivándorló és sokkal kisebb bérrel (lakás és ellátáson kívül 3–4 shilling) alkalmazandó

270 MNL OL K 178–1903–1240. sz. Berzenczy István indítványa. 1900. június 27.; Uo. Berzenczy István felterjesztése a földművelésügyi miniszter részére. Marosvásárhely, 1903. február 4.

271 De Pottere, 1903. 5. – 1902-ben az Országos Magyar Gazdasági Egyesület szervezésében több, a kivándorlás problémájával foglalkozó kongresszust tartottak. (Puskás, 1982. 134.)

272 MNL OL K 255–1903–6. t.–2832. sz. A belügyminiszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1903. június 16.

munkásokat [...] a többi munkástól teljesen elszigetelten akarja alkalmazni, hogy ezek a többi nagyobb keresetű munkásokkal ne is érintkezhessenek."[273] A magyar pénzügyminiszter azzal indokolta a Külügyminisztériumnál bejelentett tiltakozását, hogy a hazánkban foglalkoztatott bányamunkások száma 1901-ig minden évben emelkedett és csak 1902-ben csökkent mintegy másfél ezerrel. Egy 1897. évi felmérés adatai szerint a bányászok 75,7%-a falvakban él és földműveléssel is foglalkozik, az átmeneti rossz gazdasági helyzetet át tudják vészelni. A fenti ügynöki tevékenység az ország gazdasági érdekei mellett a humánum alapértékeit is sérti, mert „munkásainkat bevallott nyerészkedési célzattal rabszolgák gyanánt, [...] zárt csoportokban alkalmazni és a bizonytalan jövő esélyeinek kitenni akarja".[274]

A kivándorlás folyamatának sokat vitatott kérdéseit kívánta a Széll kormány rendezni, amikor 1902. december 3-án a belügyminiszter e tárgyban törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé.[275] A tervezetről készített véleményét az Igazságügyi Bizottság 1902. december 2-án küldte meg a belügyminiszter részére. A Bizottság a folyamat mérséklése érdekében fontosnak tartotta a kivándorlás okainak és nagyságának pontos feltárását, és a kormány feladatát az alábbiak szerint foglalta össze: „A kivándorlás ellenőrzése, a csábítás megakadályozására az útvonal megjelölése, az utazás költségeinek szabályozása, a kivándorlók kizsákmányolásának eltiltása, az úton egészséges eszközök és élelmezés biztosítása, a kivándorlók testi és erkölcsi épségének megóvása, kivándorlási alap létesítése, s ezáltal a közjótékonyság kifejtése, sőt a visszatelepítés megkönnyítése."[276] A törvény előkészítői világosan látták, hogy a gazdasági kényszer hatására növekvő kivándorlás megakadályozására nincs lehetőség, a kormány csak a folyamat ellenőrzésére és lehetőség szerinti lassítására vállalkozhat. A parlamentben használt statisztikai adatok szerint 1902-ben Magyarországról 56 346 fő utazott az Amerikai Egyesült Államokba, és a törvény előkészítői arra a következtetésre jutottak, hogy a „kivándorlás mértéke ijesztően növekszik."[277]

A kiskorú állampolgárok kivándorlásának csökkentése érdekében a belügyminiszter elrendelte (17031/1903. B. M. sz.), hogy a 15 évnél fiatalabb férfiak és a kiskorú nők, a szülők írásos beleegyezése mellett is csak felnőtt kíséretében hagyhatják el az országot.[278] A rendelkezés betartásának ellenőrzését segítette, hogy a Cunard Line nevű hajóvállalat – Fiume és New-York közötti járatán a kormánnyal kötött megállapodást követően – a jelentkező utasokkal szerződést kötve bonyolította le egyre növekvő személyforgalmát.

A kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvény a Belügyminisztérium keretében szaktanácsadó testületként – a minisztériumok tíz valamint az iparkamarák és egyesületek

---

273 MNL OL K 255–1903–6. t.–2832. sz. Pénzügyminisztériumi aktajegyzet. 1903. július 7.

274 MNL OL K 255–1903–6. t.–2832. sz. Pénzügyminisztériumi aktajegyzet. 1903. július 7.

275 Képviselőházi Irományok, 1901–1905. VII. köt. 195. sz. Törvényjavaslat a kivándorlás szabályozásáról. 1902. november 5.

276 MNL OL K 2–AXIV–2–31. Az Igazságügyi Bizottság jelentése a belügyminiszter részére. 1902. december 2.

277 Képviselőházi Irományok, 1901–1906. VII. köt. 195. sz. Törvényjavaslat a kivándorlás szabályozásáról. 1902. november 5. – A kivándorlásra vonatkozó statisztikai adatgyűjtést 1899-ben rendelték el, de megfelelő hivatali háttér hiánya miatt a szolgáltatott adatok nem voltak pontosak. 1903-ban a hivatalos adatok szerint 61 466 fő vándorolt ki az Egyesült Államokba. (Puskás, 1982. 446.)

278 15 587/1903. B. M. sz. körrendelet. *Rendeletek Tára*, I. 76. Tárgy: kiskorúak kivándorlása.

további tíz küldöttjéből létrehozott – Kivándorlási Tanács létrehozását rendelte el.[279] A fenti törvényben a szállítással foglalkozó vállalkozások engedélyhez kötött munkáját, valamint a társaságok és a kivándorlók közötti jogviszonyt rögzítő szerződések állami ellenőrzését a Belügyminisztérium tisztviselőjeként tevékenykedő ún. kivándorlási biztos és munkatársai feladataként határozták meg.[280] A rendelkezések bevezetéséhez szükséges kormányzati intézkedések végrehajtása érdekében – a 80 ezer koronában megállapított ún. Kivándorlási Alap terhére – 1903. júniusában a belügyminiszter a volt országgyűlési képviselő Lévay Lajos, kivándorlási biztos mellé egy főfelügyelő és egy irodatiszt kinevezését rendelte el.[281] A fenti tisztviselőkre várt a feladat, hogy a szükséges munkatársi létszámra a kormány részére előterjesztést készítsenek és határrendőrséggel együttműködve érvényt szerezzenek a törvény előírásainak. A fenti előírások gyakorlati megvalósítására 1903-ban nem került sor.

Az 1903-ban a kivándorlási mozgalom – a kormány által használt, a hazai közigazgatási hatóságoktól gyűjtött adatok szerint – az előző évihez hasonló képet mutatott. Eszerint az 1902. évi 64 055 fővel szemben 1903-ban 68 457 személy hagyta el Magyarországot. Jóval kedvezőtlenebb képet mutattak azon kikötők adatai, amelyekben a kivándorlók hajókra szálltak. A Magyarországról kivándorlók által igénybe vett legnagyobb kikötők nyilvántartásai szerint 1902-ben 91 762, 1903-ban pedig 119 921 személy hagyta el Európát.[282] Ezekkel az adatokkal számolva – a kormány becslése szerint – ebben az évben a magyarországi népesség 3,2%-a döntött a kivándorlás mellett, és ezt az emberveszteséget nem pótolta a természetes szaporodás, az ország lélekszáma csökkent. A negatív mérlegen lényegesen már az sem javított, hogy a visszavándorlók száma az 1902. évi 9834 főről 1903-ban 17 030 főre növekedett.

Csendőrség

Az állomány aránytalan területi elosztása miatt a minisztérium még 1897-ben tervezetet készített, amelyben a létszámot tízezer főben javasolta megállapítani. A részletek kidolgozásához szükséges adatgyűjtés 1903-ban befejeződött, és a kormány határozata szerint, az addigi 7967 fős létszámkerettel kétszáz új csendőrőrs felállítását rendelte el. A takarékossági intézkedések következtében csupán annyi változtatás történt, hogy a legénység soraiból 40 őrmester és 60 őrsvezető kinevezésére került sor.[283] Az 1903. VII. törvény előírása szerinti fokozatos átszervezése során ebben az évben a brassói VII. számú csendőrkerület szervezeti felépítése valósult meg.[284]

---

279 Az Amerikai Egyesült Államok 1903. március 3-án kelt bevándorlási törvényét ismertető körrendeletet lásd: 39334/1903. B. M. sz. *Rendeletek Tára*, I. 587.

280 Részletesen lásd: Puskás, 1982.

281 MNL OL K 255–1903–12. t.–2774. sz. A belügyminiszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1903. június 10.

282 Évkönyv 1903, 1904. 202–205. – Amennyiben figyelembe vesszük, hogy a kivándorlók, becslések szerint közel 90%-a ment a tengerentúlra és mintegy tíz százaléka európai országokba, akkor az elvándorlás mértéke még nagyobb volt.

283 Évkönyv 1903, 1904. 15.

284 1903. évi VII. törvény. Három új csendőrkerület felállítása. Az 1881. évi III. törvény alapján létrehozott hat csendőrkerület számát kilencre szándékoztak felemelni. A tervekben szereplő új kerületek székhelyei: VII. Brassó, VIII. Debrecen, IX. Szombathely.

Közegészségügy

A magyar kormány 1903-ban hozott határozatot arról, hogy a rákbetegségre vonatkozó adatgyűjtést – a Központi Statisztikai Hivatal éves munkatervének kiegészítéseként – a parlament elé terjeszti. Az adatgyűjtést kizárólag a kezelő orvosok adatszolgáltatására szándékoztak korlátozni. A gyakorló orvosok tapasztalati adatai szerint a rákos megbetegedések Magyarországon, évente több mint hatezer ember halálát okozzák. Amennyiben figyelembe vesszük, hogy nem minden esetben az orvos állapította meg a halál okát, akkor – becslések szerint – ez a szám ténylegesen a nyolcezret is meghaladhatta. Az előterjesztés indoklása szerint „elsőrendű feladat eldönteni azt a kérdést, vajon csupán az orvosi segítségben való bizalom növekedésével állunk-e szemben, vagy tényleg a rákos betegek száma van terjedőben? A külföldi tudományos világ újabban nagy érdeklődéssel fordult a kérdés tanulmányozásához, amelynek kellő ismeretétől a rákos betegségek esetleg fertőző természetéről, az ily megbetegedéseknek leginkább kitett életkorokról és életviszonyokról várhatni nagyon tanulságos adatokat, amelyek a kór elleni védekezésnek is irányt szabhatnak."[285] A Központi Statisztikai Hivatal 1903. évi munkatervének kiegészítéséről szóló tervezetet 1904. március 2-án Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter terjesztette az országgyűlés elé.[286] A statisztikai adatok felvételének napjául 1904. október 15-ét határozták meg. Kétféle adatlapot készítettek. Az egyikre azok adatai kerültek, akik ezen a napon is kezelés alatt álltak, a másikon azokat a még élő személyeket szerepeltették, akik ezzel a betegséggel valamikor már az orvosnál megjelentek. A betegség tanulmányozására a Budapesti Kir. Orvos Egyesület külön rákbizottságot hozott létre.

A fertőző betegségek közül a lakosság körében a gümőkór és a trachoma szedte a legtöbb áldozatot. Az 1903. évben a gümőkór elleni védekezés területén jelentős intézkedés nem történt. A betegség terjedésének lassítása érdekében a tüdővész veszélyeire figyelmeztető, több ezer ismertető füzetet osztottak szét az országban. A minisztérium vezetése a trachoma járványszerű terjedésének megakadályozására miniszteri biztos kinevezése mellett döntött. A szembetegség országos felügyeletével megbízott szakorvos felmérése szerint a hazai kórházakban nagyon kevés a képzett szakember, ezért az év folyamán 25 orvos részére 14 napos szaktanfolyam elvégzését biztosította. További kedvezményként bevezették, hogy a fizetésképtelen betegek kezelését a kincstár átalány formájában a kezelő orvosoknak megtéríti.[287] A trachoma kórtanát és a gyógyítás módszertanát ismertető szakkönyv megírására pedig a minisztérium kétezer koronás pályázatot írt ki.

A folyamatban lévő kórházi beruházások közül ebben az évben a balassagyarmati és a nagyváradi közkórházak elmebetegeket ellátó osztályait adták át.

285 MNL OL K 255–1903–12. t.–2547. sz. Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. május 27.

286 Képviselőházi Irományok, 1901–1905. XXI. köt. 495. sz. 1903. március 1.

287 Évkönyv 1903, 1904.

A Rákóczi szabadságharc évfordulójának megünneplése

A Rákóczi-szabadságharcra emlékező ünnepségek keretében 1903. július 26. és szeptember 20. között Kassán rendezték meg a szabadságharc kétszázadik évfordulójának központi rendezvényét. Az ünnepségen az országgyűlés küldöttsége élén megjelenő Apponyi Albert, a képviselőház elnöke mondott ünnepi beszédet, de a kormányt senki sem képviselte.[288] Rátkay László, 1903. július 29-én a képviselőházban kifogásolta, hogy az ünnepségről a kormány tagjai távolmaradtak, sőt azon a honvédség tisztjei sem vehettek részt.[289] Egyben emlékeztette a képviselőket arra, hogy az országgyűlés már 1873. július 14-én tárgyalta a II. Rákóczi Ferencet megbélyegző törvény eltörlését és hamvainak hazahozatalát. Ezt a szándékát a képviselőház 1894. április 14-én és 1902. december 13-án határozatban megerősítette, de konkrét intézkedést egy kormány sem hozott.[290] A kormányzati lépés kikényszerítése érdekében Debrecen város törvényhatósági bizottsága 1903. május 22-én, a fejedelem emlékére díszközgyűlést tartott. A megemlékezésen – a helyi Szabadelvű Párt támogatásával – az alábbi határozat született: „Hazafias bizalommal fordulunk tehát újból a mélyen tisztelt Képviselőházhoz, s a nemzet óhaját tolmácsolva ismételjük azon kérelmünket, hogy a magyar királyi kormányt utasítani méltóztassék arra nézve, miszerint a II. Rákóczi Ferenc és társai földi maradványainak ünnepélyes hazaszállítása iránt a kellő előleges intézkedéseket haladéktalanul eszközölje."[291] Csanád vármegye törvényhatósági bizottsága az 1903. augusztus 3-án, Makón tartott közgyűlésén a debreceniekhez hasonló feliratot szavazott meg.

Az év folyamán az egész országban nagy lelkesedéssel ünnepelték a Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc kitörésének kétszázadik évfordulóját. Előfordult, hogy ugyanazon a napon több megyében zajlottak a megemlékezések. Például szeptember 25-én Sáros vármegye Berzeviczy Albert védnöksége mellett Eperjesen ünnepelt, ahol a résztvevők az iparművészeti iskola tanulói által felújított Rákóczi-házat tekinthették meg. Ugyanezen a napon az egri székesegyházban, Nyíregyházán pedig a városháza udvarán tartottak ünnepi megemlékezést.[292] Az év folyamán több tucat felirat érkezett a képviselőház címére, amelyben a megemlékezők a fejedelem és társai hamvainak hazahozatalát sürgették.

Az országos ünnepség sorozat lezárásaként került sor 1903. október 11-én – az ellenzéki pártok szervezésében – az ún. nemzetgyűlés megtartására a budapesti Vérmezőn. A megemlékezés országos jellegűvé vált azzal, hogy a főváros lakosságán kívül részt vett rajta számos megye és város törvényhatóságának küldöttsége, a Szabadelvű Párt ellen felsorakozott országgyűlési képviselők jelentős része, a különböző polgári- és munkásegyletek küldöttei, valamint a felső- és középoktatás hallgatói. A *Nemes Mihály* festő által megtervezett díszmenet tagjai már reggel hat órától gyülekeztek a Boráros-téren, és „fél tíz felé megharsantak a kuruc-tárogatók. A felvonulást egy díszmagyarba öltözött

288 MNL OL P 1445–26. t. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához. 1903. április 30. – A levélíró arról tájékoztatta a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy „az ifjúság Rákóczi-ünnepély bizottsága" őt is, mint a címzettet, az ünnepség egyik védnökévé kívánja megválasztani.

289 *Egyetértés*, 1903. július 30. Rákóczi emléke.

290 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVIII. köt. 1903. július 29.

291 Halász–Katona–Ólmosi, 2004. 76–77.

292 *Egyetértés*, 1903. szeptember 26. Rákóczi emléke.

lovas nyitotta meg, kezében Rákóczi lobogójával." A menetben a toborzós, illetve a kuruc harcok képei elevenedtek meg, amelynek végén haladtak a „díszmagyar ruhás polgárok kivont karddal s utánuk a negyvennyolcas honvédek társaskocsikon, majd nyitott kocsikon a képviselőház [...] tagjai."[293] A Vérmezőre érkező menetet hatalmas – már kilenc órától a kuruc nótákkal szórakoztatott és feltüzelt – tömeg fogadta. Az ünnepi program kezdeteként sátorban felállított oltárnál *Hock János* katolikus pap misézett, és ezt követően a vele szemben lévő emelvényen a különböző felekezetek lelkészei – *Horváth Sándor* evangélikus, *Haypál Benő* református, *Kis Arnold* rabbi és *Józan Miklós* unitárius lelkész – intéztek szónoklatot az egybegyűltekhez. Az egyházak képviselői után három emelvényen nyitották meg a nemzetgyűlést. Az ünnepség szervezői és az ún. vezérszónokok az ellenzéki, főleg a Kossuth Ferenc vezette Függetlenségi Pártból kerültek ki, és a Néppártot csak *Zboray Miklós*, illetve a Szabadelvű Pártot *Győrffy Gyula* képviselte. Nevezetesen az „A" tribünön *Hellebronth Géza*, *Barabás Géza*, a „B" emelvényen Kossuth Ferenc, Győrffy Gyula, Zboray Miklós, a „C"-én pedig Hock János, Bartha Ferenc szónokolt, illetve ismertették az elfogadásra ajánlott határozati javaslatot. Az egyetemi ifjúságot *Hoffmann Ottó*, *Kováts István és Polgár János* hallgatók, valamint a '48-as honvédeket *Lakatos Miklós* és bajtársai képviselték. A nagy ovációval elfogadott hárompontos határozatban az alábbiakat rögzítették:

„1. A II. Rákóczi Ferencet hazaárulónak mondó 1715. évi XLIX. törvénycikk 2. §-ának eltörlését, Rákóczi halhatatlan érdemeinek és dicső emlékezetének követendő például való törvénybe iktatását kívánja.
2. II. Rákóczi Ferenc idegen földben nyugvó hamvainak országos költségen való hazahozatalát kívánja. E két országos óhaj teljesítése érdekében az országgyűléshez feliratot intéz, melyhez való csatlakozásra Budapest székesfőváros törvényhatóságát felkéri.
3. A nemzetgyűlés kötelességének ismeri, hogy megemlékezzék ama tiszteletreméltó nemzetekről, melyek II. Rákóczi Ferencet s vele a magyar nemzetet ősi alkotmányának védelmére, a szabad nemzetek közössége támogatásban részesítették. E becses történelmi tényekre hálásan emlékezve vissza, nemes érzelemmel üdvözli a francia, lengyel, török, angol, holland és svéd nemzeteket és utasítja az elnökséget, hogy a 200 év előtti eseményeket felelevenítve, úgyszintén a most folyó nemzeti küzdelmünket alkalmas módon ismertetve, a magyar nemzet hálás köszönetét hozzájuk juttassa."[294]

A parlamentben uralkodó politikai válság a Rákóczi szabadságharc emlékére rendezett ünnepségre is rávetette árnyékát. Az ellenzéki pártok az ünnepséget, amint arról a harmadik pont tanúskodik, saját politikai programjuk népszerűsítésére használták fel. Az egész megemlékezés felemás voltára utal, hogy a kormány távolmaradása ellenére a megyék különböző pártokhoz tartozó képviselői együtt ünnepeltek. Erre jó példa a Jász-Nagykun-Szolnok vármegye küldöttsége, amelyben a kormánypárti *Bagby Imre*, Borbély György és *Gorove László* mellett az ellenzéki *Madarász Imre* és *Papp Elek* is részt

293 *Egyetértés*, 1903. október 12. Rákóczi emléke.
294 *Egyetértés*, 1903. október 12. Rákóczi emléke. (A Vérmezőn tartott ún. nemzetgyűlés jegyzőkönyvét lásd: Halász–Katona–Ólmosi, 2004. 83–86.)

vett. Azt, hogy Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala ügyében a parlamenti pártok nézetei között lényeges eltérés nem volt, bizonyította: Ferenc József miniszertanácsi előterjesztés nélkül – valószínű Tisza István szóbeli kérése alapján – 1904. április 18-án arra utasította a magyar miniszterelnököt, hogy „II. Rákóczi Ferenc hamvai hazaszállításának kérdésével foglalkozzék, és erre vonatkozó javaslatait elvárom." A legfelsőbb döntés korábbi egyeztetésére utal, hogy az 1904. július 1-én kelt magyar miniszterelnöki felterjesztést az uralkodó, már ugyanezen hónap 11-én jóváhagyta.[295]

A Vígadó nagytermében tartott ún. kuruc-estéllyel az országos rendezvényt szervezők csak a Vérmezőn megtartott, több tízezer embert mozgósító ünnepséget zárták le, mert a Rákóczi szabadságharcra történő megemlékezések az országban tovább folytatódtak.[296]

A szegedi tüntetések és a katonaság erőszakos fellépése

1903. október 6-án reggel, még a tíz órakor kezdődő, az aradi vértanúk emlékére rendezett ünnepség előtt Szegeden a Kossuth szobor talapzatára ismeretlenek a „dicső emlékednek" valamint „a visszatartott katonák" felirattal koszorút helyeztek el.[297] Csalány Géza tábornok[298] a Szegedi II. Honvédkerület parancsnoka, mint szegedi közös állomásparancsnok egy tisztje útján arra szólította fel a távollévő *Rainer József* rendőrkapitány helyettesét, Szűcs József alkapitányt, hogy ezt a koszorút – mivel a katonáknak tilos politikai tüntetésen részt venni – távolíttassa el a szoborról. Az alkapitány a hatáskör hiányára hivatkozva megtagadta a kérés teljesítését. Ezért a laktanyában készültséget elrendelő tábornok parancsára a koszorút 9 óra 45 perckor a katonák levették a szoborról, és megőrzésre a rendőrkapitányi hivatalba vitték.[299] A tíz órára összegyűlt tömeg a katonai akció ellen tiltakozva a rendőrkapitányi hivatal elé vonult, ahol *Polzner Jenő* képviselő

295 A hamvak hazahozatalával foglalkozó miniszertanácsi határozatot lásd: MNL OL K 27. 1905. február 28./4. – A Ház március 10-ei ülésén – látszólag váratlanul – a parlament talán legnagyobb hangú ellenzéki szónoka, a Függetlenségi Párt alelnöke, Thaly Kálmán felállt, békejobbot nyújtott a miniszterelnöknek, és pártja nevében pártközi megállapodást javasolt. A váratlan és hatásos jelenet egyszeriben békét teremtett. A béke természetesen nem spontán felbuzdulás eredménye volt, hanem hosszas tárgyalások gyümölcse, amelyben az udvar is komoly szerepet játszott. A király fent említett 1904. április 18-ai levele látványos válasz volt a létrejött megegyezésre, amelyet azonban a társadalmi és politikai körök liberális és szociáldemokrata része erős kétséggel fogadott. Mindenesetre a leirat egyfajta „jutalom" volt a II. Rákóczi Ferenc és társai újratemetésétőért évtizedek óta küzdő Thaly számára, ugyanis „véletlenül" nemcsak a március 10-ei beszéd került a király kezébe, hanem Thalynak az, a néhány nappal korábban, március 7-én egy hosszabb vita során elhangzott felszólalása is, amelyet a hamvak hazahozatalának érdekében mondott. (Halász–Katona–Ólmosi, 2004. 98–100.)

296 Szegeden 1903. október 25-én tartották a megemlékezést.

297 A szegedi Klauzál téren álló, Róna József által készített Kossuth szobrot 1902-ben leplezték le tízezer ünneplő jelenlétében. Az 1903. évre szóló újonclétszám megállapítására, illetve megajánlására vonatkozó törvényjavaslatot – mint fentebb említettük – sem a Széll kormány sem a Khuen-Héderváry-kormány nem tudta a parlamenttel elfogadtatni. Ezért Pitreich közös hadügyminiszter az 1899. évi véderőtörvényre hivatkozva rendeleti úton – amelyet a magyar miniszertanács 1903. augusztus 26-án tartott ülésén jóváhagyott – a harmadik évüket letöltött katonák szolgálati idejét október elsejétől meghosszabbította az év végéig. A leszerelés idejének elhalasztása országos tiltakozást váltott ki.

298 Csalány Géza tábornok (1848–1907), a Ludovika Akadémia tanára. A katonaföldrajz tárgykörében több könyve is megjelent.

299 MNL OL K 149–1904–4. t.–899. sz. A szegedi M. Kir. Honvéd Állomásparancsnok jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére. 1903. október 7.

közbenjárására a rendőrség átadta nekik a koszorút. Szűcs József azzal indokolta döntését, hogy a nyomozással megbízott rendőrbiztos tájékoztatása szerint „a koszorút nem katonák, hanem polgári egyének tették a szoborra."[300] Ezt követően az ünneplők visszahelyezték a koszorút a szoborra.

Kállay Albert főispán[301] már délben „személyesen tájékoztatta az állomásparancsnokot arról, hogy a rendőrség a koszorút a tüntető néptömegnek visszahelyezés céljából kiszolgáltatta, az állomásparancsnok azon kérésére, miképp befolyását a koszorú újabb eltávolítása érdekében érvényesítse, magát erre képtelennek nyilvánította."[302] A főispán tájékoztatása ellenére, hogy „óriási az izgalom a városban", a tábornok a reggeli katonai akció megismétlése mellett döntött. A szobornál egy százados vezetésével megjelenő katonák délután másodszor is hozzákezdtek a koszorú eltávolításához „noha a szobor őrizetére kirendelt rendőrök egyike ez ellen tiltakozott, sőt, amidőn a levétel végett felmászott katonát a rendőr lehúzta, Dominig százados azt mondta: most mi parancsolunk itten és úgy Dominig, mint egy másik tiszt kardjukat a rendőr elé tartották, sőt szuronyt feltéve körülfogták a rendőrt és a koszorút" levették.[303] A szobrot kőzáporral védelmező tömeget 2 óra 30 perckor a 46. közös gyalogezred két százada szuronyrohammal szétoszlatta, és az így megszerzett koszorút beszállították a laktanyába.[304] Csalány Géza tábornok az általa tett intézkedésekhez nem kérte sem Heinrich Pitreich közös hadügyminiszter, sem Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter engedélyét, sőt ezen a napon nem is tájékoztatta feletteseit az eseményekről.

A katonaság és a lakosság között egyre mélyülő ellentétet látva a városi tanács már október 6-án falragaszokon közhírré tett felhívást intézett a polgáraihoz, amelyben „kötelességében állónak tartotta, hogy sürgősen gondoskodjék a város nyugalmának helyreállításáról és a város közönségén ejtett sérelem orvoslásáról. E célból távirati úton tett kimerítő jelentést a belügyi kormánynál."[305] A városi tanács tagjai az eseményeket így hivatalosan is, mint a lakosságon esett sérelmet minősítették, ezzel akaratuk ellenére tovább növelték a katonasággal szembeni ellenszenvet. Ezt a következtetést vonta le a Szegedi Honvéd Állomásparancsnokság is, amikor a kiáltvány tartalma ellen tiltakozott, és Kolossváry Dezső honvédelmi miniszternél panasszal élt. Az ellentétek csillapítása és a nyugalom helyreállítása érdekében a honvédelmi miniszter utasította Csalány Géza tábornokot, hogy a városi tanács határozatával szembeni óvásától álljon el, mert ebben az ügyben a Belügyminisztérium vezetését is ellátó Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök illetékes intézkedni.

A városba délután visszatérő Rainer József rendőrfőkapitány sem tudta megakadályozni, hogy a katonai intézkedés ellen tüntető tömeg a laktanyához vonuljon. Az itt

---

300 MNL OL K 149–1904–4. t.–940. sz. Szűcs József helyettes rendőrkapitány jelentése Kállay Albert főispán részére. 1903. október 6.

301 Kállay Albert (1843–1922) 1884 és 1905 között töltötte be a szegedi főispáni tisztséget. 1893-ban a főrendiház tagjává nevezték ki.

302 MNL OL K 149–1904–4. t.–899. sz. Kolossváry Géza honvédelmi miniszter átirata a Belügyminisztérium vezetésével megbízott Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. október 12.

303 MNL OL K 149–1904–4. t.–940. sz. Kivonat Szeged szab. kir. város törvényhatósági bizottságának 1903. évi október hó 8-án tartott rendkívüli közgyűlése jegyzőkönyvéből.

304 Szegeden még a honvédség kötelékébe tartozó 5. gyalogezred állomásozott.

305 MNL OL K 149–1904–4. t.–941. sz. Szeged város tanácsának felhívása. Szeged, 1903. október 6.

történtekről a szegedi főispán tájékoztatására Rainer József a következő jelentést készítette: „miközben a századparancsnok laden-ladet Beinschusst[306] [!] vezényelt, s közben az egyik román ajkú katona egymás után kétszer a kődobálással hasba találtatott, aki arra felindulásában kétszer egymás után lőtt, és a mellette álló katonák tartották vissza a további lövéstől. Ezen két lövéstől Krausz János péksegéd alsó lábszára szétroncsoltatott, és erős vérveszteséget szenvedett, állapota súlyos, míg Babarczi József napszámos a boka felett az izmokon keresztül lövetett meg, sérülése kevésbé súlyos. Míg a laktanya másik sarkánál állott katonaság szuronyt feltéve intézett rohamot, és ott Nagy Ferenc bádogos segéd kardvágástól homlokán egy tenyérnyi nagyságú bőr egy darab homlokcsont-levágással, míg Takács Menyhért favágó bal arcfelén végig egész a csontig ható vágást, mely az orrt is lemetszette és halántékán, valamint a fejtetőn is vágást szenvedett."[307] A katonák közül – kődobálás következtében – tizenketten sérültek meg, nyolc tüntetőt pedig letartóztattak. A köveket dobáló tüntetők elsősorban a közös hadsereghez tartozó osztagokat, a gyalogsági laktanyát és a tiszti lakásokat támadtak meg. Ennek során egy Horváth nevű főhadnagy lakásának ablakait bezúzva az ott tartózkodó feleségét és a cseléd-lányt sebesítették meg. A karddal okozott sérülések arra utalnak, hogy a tüntető civilekkel szemben a legkeményebben a tisztek léptek fel.

A tüntetők 20 és 22 óra 30 perc között körmenetbe rendeződve a laktanyákat érintve bejárták a várost, többen is beszéddel igyekeztek a kedélyeket megnyugtatni, majd csendben elszéledtek. Csalány Géza állomásparancsnok az újabb zavargásokra felkészülve Kolossváry honvédelmi, valamint a közös hadügyminisztertől egy lovasszázad vezénylését kérte Szegedre, hogy – indoklása szerint – az öldöklő gyalogsági tűz „lehetőleg kikerülhető legyen."[308] Az előre nem látható ideig elhúzódó rendteremtés során a tábornok nem a Szegeden tartósan ott állomásozó 3. honvéd huszár ezred, hanem egy másik városból átvezényelt, a közös hadügyminiszter alá tartozó huszárok bevetését tervezte.

Másnap, október 7-én a város csak este 6 órakor élénkült meg, amikor a budapesti gyorsvonattal megérkezett Lengyel Zoltán ellenzéki képviselő.[309] Az országgyűlési képviselőt fogadó, mintegy kétszáz fő a pályaudvarról először a Klauzál térre a Kossuth szoborhoz, majd az ezer főre gyarapodott tömeg Polczer Jenő képviselő lakása elé vonult. A képviselő lakása előtt kérte a felvonulókat, hogy „nyugodtan viselkedjenek, és ne adjanak alkalmat rendőri, főleg katonai beavatkozásra." Lengyel Zoltán is nyugalomra intett és arra kérte a hallgatóságot, hogy menjenek a Kossuth szoborhoz, ahol beszédet fog mondani. Alig indult el a három–négyezer főre felszaporodott tömeg, a kérés ellenére néhányan máris kővel kezdték dobálni azoknak a házaknak az ablakait, ahol nem volt kitéve zászló. A további rendbontást a gyalogos rendőrök mellett a lovasrendőrség igyekezett megakadályozni, de a kőzápor elől kénytelenek voltak visszavonulni. Az összecsa-

306 Láblövésre vonatkozó parancs.

307 MNL OL K 149–1904–4. t.–940. sz. Rainer József szegedi rendőrfőkapitány jelentése Kállay Albert szegedi főispán részére. 1903. október 8.

308 MNL OL K 149–1904–4. t.–899. sz. Csalány Géza szegedi M. Kir. Honvéd Állomásparancsnok jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére. 1903. október 7.

309 Bár Lengyel Zoltán, a Függetlenségi Párt országgyűlési képviselőjeként aktív szerepet vállalt a szegedi tüntetésben, a polgárok és a katonaság közötti konfliktus ügye nem került a parlament elé. Valószínűleg azért, mert a Khuen-Héderváry-kormány 1903. szeptember 29-én benyújtott lemondását követően a képviselők figyelmét a politikai válság megoldására tett kísérletek kötötték le.

pásban kilenc rendőr könnyebben, egy pedig súlyosan megsebesült. Rainer József rendőrfőkapitány látva, hogy a rendőrség kevésnek bizonyul a rend helyreállításához, ezért az állomásparancsnoktól egy század honvédlovasság és négy század gyalogos katona kirendelését kérte. Időközben a Kossuth szobornál Lengyel Zoltán „izgató és lelkesítő beszédet tartott, bár közben híggadságra [!] és nyugodt magatartásra intette a hallgatóságot."[310] A katonai készültséget látva tüntetők további rendbontás nélkül elhagyták a teret. A rendőrség 12 személyt, a hatóság elleni erőszak bűntettével vádolva átadott az ügyészségnek.

A közös hadügyminiszter csupán Csalány Géza állomásparancsnok jelentése alapján, a 7. Hadtestparancsnokság kötelékéből két század lovasság Szegedre küldését rendelte el. A hadügyminiszter a lovasság áthelyezéséről nem értesítette a szegedi közigazgatási hatóságot, sőt a belügyminiszter is csak a város vezetőinek tiltakozása nyomán szerzett tudomást a történtekről. Kállay Albert főispán is arról tájékoztatta a Belügyminisztériumot, hogy a városban nyugalom van, a katonaság megerősítését nem tartja indokoltnak. A tartós béke megőrzése érdekében a belügyminiszter a lovasság kivonását indítványozta, de a 7. Hadtestparancsnokság vezetője az október 25-ére tervezett Rákóczi-ünnepségre hivatkozva megtagadta a kérés teljesítését. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök, mint belügyminiszter a közös hadügyminiszternél tiltakozott a Hadtestparancsnokság eljárása ellen, és leszögezte: „elsősorban a közigazgatási hatóság hívatott a rendet fenntartani és illetékes elbírálni, hogy e célból katonai karhatalom igénybe lesz-e veendő?"[311] Khuen-Héderváry Károly az október 23-án kelt átirata végén a „félremagyarázások és a lakosság nyugtalanításának elkerülése végett" Pitreich hadügyminisztertől a fentiek tudomásul vételét, a szegedi polgárok elleni katonai intézkedések felelőseinek elmarasztalását kérte.

A közös hadügyminiszter 1903. november 9-én kelt válaszában, amely a Belügyminisztériumot is irányító Tisza István miniszterelnökhöz érkezett, nem tartotta szükségesnek Csalány tábornok intézkedésének felülvizsgálatát.[312] A hadügyminiszter szerint a hibák sorozatát vétő rendőrség helyett a katonák jogosan intézkedtek, az állomásparancsnok pedig saját felelősségére azt tette, „aminek a fennforgó sürgős körülmények között történnie kellett", ezért „feddhetetlenségéhez" kétség sem férhet. Válaszában a magyar miniszterelnök jogosnak ismerte el az állomásparancsnok azon kívánságát, hogy a benntartott katonák nevében a Kossuth-szoborra letett koszorút eltávolítsák, és hibásnak ítélte azon rendőri intézkedést, amelynek során a parancsnok kérését elutasították, illetve az általuk őrzött koszorút kiadták. Mindezek ellenére Tisza István, mint a közigazgatás rendjéért felelős belügyminiszter a fentiektől eltérő következtetésre jutott, amit 1903. november 16-án készített átiratában fejtett ki:

„Ha tehát az állomásparancsnokság az illetékes polgári felső hatóságoknál orvoslást keresett volna, a Szeged és Budapest között létező távirda- és telefonösszeköttetés mellett, ez ügy kevés óra

310 MNL OL K 149–1904–4. t.–940. sz. Rainer József szegedi rendőrfőkapitány jelentése Kállay Albert főispán részére. 1903. október 8.

311 MNL OL K 149–1904–4. t.–908. sz. Khuen-Héderváry Károly, mint belügyminiszter átirata Heinrich Pitreich közös hadügyminiszter részére. 1903. október 23.

312 MNL OL K 149–1904–4. t.–977. sz. Pitreich közös hadügyminiszter átirata a Belügyminisztérium vezetésével megbízott Tisza István magyar miniszterelnök részére. 1903. november 9.

alatt törvényes úton kielégítő megoldást nyerhetett volna. Midőn azonban az állomásparancsnokság karhatalom alkalmazásával saját felelősségére intézkedett, kellő szükség nélkül a törvényes renddel helyezte magát ellentétbe. A közrend fenntartása s rendészeti intézkedések elrendelése és foganatosítása ugyanis a polgári hatóság feladata, s a fegyveres erő csak az illetékes hatóság felhívására és felelőssége mellett jöhet alkalmazásba. Ostromállapot vagy anarchia, ha a rendőri hatóság törvényes hatáskörébe tartozó ügyekben a katonai parancsnokság saját felelősségére határoz, és avatkozik be. Egy ily fellépés csak akkor lett volna igazolható, ha az immanens veszély elhárítása céljából feltétlenül szükségesnek mutatkozott volna, márpedig bármily jogosult volt is az állomásparancsnok azon követelése, hogy a kérdéses koszorú mielőbb eltávolíttassék, azon körülményből veszély semmi irányban be nem állott volna, ha annak eltávolítása a felső hatóság intézkedésének bekérése folytán néhány órai késedelmet szenvedett volna. Különösen az ország mostani helyzetében, midőn oly lelkiismeretlenül igyekeznek előidézni és kihasználni oly incidenseket, amelyek a Közös Hadsereg ellen izgatják fel a közhangulatot, különös súllyal bír az, hogy a Hadsereg illető tényezői szoros skrupulozitással tartsák be a törvények által megvont korlátokat, és jogos panaszaik orvoslását az illetékes hatóságok útján keressék. Midőn tehát készséggel kijelentem, hogy teljes elégtételt fogok a Hadseregnek szolgáltatni valahányszor ennek szüksége fennforog, másrészről Nagyméltóságod bölcs intencióiba vetett teljes bizalommal kérem Nagyméltóságodat, hogy az illető parancsnokságokat a törvények betartására szigorúan utasítani, s a netalán előforduló szabálytalanságot megfelelő megtorlásban részesíteni méltóztassék. Hogy a fennforgó konkrét esetben ilyen szabálytalanság Szegedi Állomásparancsnokság által elkövettetett, az kétségtelennek látszik előttem, és bármennyire méltányoljam is a parancsnokság eljárásának indokait, súlyosbítja a tényt azon körülmény, hogy a Hadseregnek kiválóan magas tisztje helyezte a törvényes renddel ellentétbe magát. Ennélfogva a szegedi rendőrhatóság által elkövetett súlyos mulasztás megtorlására csak azon esetben vállalkozhatom, ha az állomásparancsnok által elkövetett hiba sem marad megfelelő következmények nélkül."[313]

A katonai intézkedések törvényes voltához ragaszkodó közös hadügyminiszter november 27-én kelt válaszában sajnálattal értesítette a magyar belügyminisztert arról, hogy „a Szegedi Állomásparancsnokság ezen ügyben tanúsított eljárásának megbírálása tekintetében nem jött teljes egyetértés" létre közöttük.[314] Tisza István – a korábbinál mérsékeltebb hangvétellel, illetve a történtek lezárása érdekében – 1904. január 12-én írt válaszában kompromisszumos megoldást javasolt. A magyar belügyminiszter felajánlotta: „ha ahhoz Nagyméltóságod is hozzájárul, ezúttal a szegedi rendőri hatósági közeg ellen, különben szabálytalan eljárása miatt, a megtorló eljárástól eltekintek, amely esetben természetesen én sem ragaszkodnám ahhoz, hogy az állomásparancsnok általam kifogásolt eljárása bárminemű további intézkedés tárgyául szolgáljon."[315] Egyben kérte a hadügyminisztert, hogy utasítsa az összes magyarországi katonai parancsnokot: „saját elhatározásukból katonai karhatalmi intézkedést csak immanens veszély elhárítása céljából tegyenek."

313 MNL OL K 149–1904–4. t.–977. sz. Tisza István, mint magyar belügyminiszter átirata Pitreich közös hadügyminiszter részére. 1903. november 16.

314 MNL OL K 149–1904–4. t–1046. sz. Pitreich közös hadügyminiszter átirata a magyar belügyminiszter részére. 1903. november 27.

315 MNL OL K 149–1904–4. t.–1046. sz. Tisza István, mint magyar belügyminiszter átirata a közös hadügyminiszter részére. 1904. január 12.

A fenti átiratra a közös hadügyminisztériumban csak 1904. március 12-én írták meg a választ, amelyben Pitreich hadügyminiszter – lemondva a magyar belügyminiszter hatáskörének megnyirbálásáról – a szegedi rendőrhatóságok magatartásának elbírálását a magyar szaktárca vezetőjére bízta.[316] A hatáskörök tisztázása és tiszteletben tartása terén fontos lépésként értékelhetjük, hogy az átirathoz mellékelték azt a budapesti, pozsonyi, kassai, temesvári és nagyszebeni hadtestparancsnokságoknak szóló utasítást is, amely szerint „a katonai parancsnokok saját kezdeményezésükből csak akkor foganatosítsanak intézkedéseket, ha közvetlenül fenyegető veszély ezt feltétlenül szükségessé teszi. Amennyiben a magyar közigazgatási hatóságok nem tesznek eleget a katonai hatóságok kérelmeinek, a parancsnokok ezt táviratilag tudassák a hadtestparancsnoksággal, s az közvetlenül a magyar belügyminiszterhez forduljon, aki megteszi a szükséges intézkedéseket." Tisza István – a nézeteltérés lezárásaként – 1904. március 22-én belügyminiszteri minőségében köszönetet mondott a hadügyminiszter „bölcs intézkedéséért."[317]

A szegedi események országos felháborodást váltottak ki. A sajtóban éles hangú cikkek jelentek meg. Például a *Szegedi Napló* október 8-án az alábbi szalagcímmel jelent meg: *Megtorlást követelünk, A nemzet szeme Szegeden, Katonai diktatúra az utcán, Sebesültek és letartóztatottak, Huszár-attak a szobor körül.* A fővárosi egyetemek hallgatói nevében zarándoklat indult Szegedre, hogy koszorút helyezzenek a Kossuth szoborra. A hosszú gyalogúton a küldöttséget mindenütt nagy lelkesedéssel fogadták. A ceglédi fogadtatás hangulatát az *Egyetértés* napilap tudósítója így írta le: „Ceglédnek legkisebb háza is ki volt világítva. A város tombolt a lelkesedésben. A felzászlózott házak ablakaiból kendőket lobogtattak. Így értek a Kossuth – térre, ahol Gubody polgármester üdvözölte őket. A himnusz eléneklése után Hoffman Ottó[318] beszélt óriási lelkesedés mellett. Utána a népkörben négyszáz terítékes bankett volt. Megjelent ott Gubody Ferenc polgármesterrel az élén a város egész előkelősége [...] Az ifjakat a város magánházainál szállásolták el."[319] Szegeden is gondoskodtak arról, hogy a Kossuth-szobornál minél több megemlékezést tartsanak. Ennek keretében október 9-én a boszniai hadjárat veteránjai „Eszmédért ma is síkra szállunk, a Bosznia okkupációjában részt vett öreg katonák." felirattal koszorúztak.

Szinte országos ünnepséget tartottak Szegeden október 18-án, vasárnap, amikor a megérkező budapesti egyetemisták mellett a „kolozsvári egyetem tanári kara és ifjúsága, a nagyváradi és kecskeméti jogakadémiák, a makói polgárság, az aradi Kossuth-társaság, a zágrábi magyarok, Rimaszombat város polgársága, Elek község közönsége, a szegedi főgimnázium ifjúsága, valamint a temesvári polgárság" küldöttei tisztelegtek koszorúkkal Kossuth Lajos emléke előtt.[320]

A történtek megítélésében fontos szerepet kapott annak kiderítése, hogy a katonaság által kifogásolt koszorút kik helyezték el a szoborra. Csalány tábornok szerint az sem zárható ki, hogy a katonaságot, illetve az őt személyesen támadó *Szegedi Napló* valamint

316 MNL OL K 149–1904–4. t.–228. sz. Pitreich közös hadügyminiszter átirata Tisza István miniszterelnök és a Belügyminisztérium részére. 1904. március 12.

317 MNL OL K 149–1904–4. t.–228. sz. Tisza István, mint magyar belügyminiszter átirata a közös hadügyminiszter részére. 1904. március 22.

318 A fiatalok vezetője.

319 *Egyetértés*, 1903. október 16. A szegedi zarándokok.

320 *Egyetértés*, 1903. október 19. A szegedi szobor előtt.

a *Szeged és Vidéke* szerkesztősége hozható összefüggésbe a történtekkel.[321] A Székesfővárosi Államrendőrség által kirendelt detektív jelentése szerint a koszorúra a 46. közös gyalogezred 2–3 altisztje gyűjtött pénzt, és azt Horváth Károly műkertésznél rendelték meg.[322] A detektívnek – mert „Szeged lakosai a legzárkózottabb, titoktartó függetlenségi elemekből állanak, még ittasan sem beszélik ki, amit tudnak" – csak azt sikerült kideríteni, hogy a koszorút egy kávékimérő és annak orvostanhallgató fia, valamint egy újságíró helyezték fel a szoborra. A szegedi rendőrség nyomozati munkája némileg eltérő eredménnyel zárolt. A rendőrök szerint a koszorút három ismeretlen „polgári személy" rendelte meg szalag nélkül. A megrendelőket Horváth Károly kertész nem ismerte, információt sem tudott róluk adni. Az előre kifizetett koszorút a megrendelők utasítása alapján, október 6-án éjjel négy órakor két kertész inas helyezte fel a szoborra.[323]

A nyomozók munkáját szaporította, hogy az október 25-én megtartott szegedi Rákóczi-ünnepség keretében a Függetlenségi Párt a Kossuth szobor előtt, délután három órakor – szavalatokkal, zeneszámokkal és ellenzéki hangvételű szónoklatokkal színesített – önálló, koszorúzással egybekötött megemlékezést tartott. Az ünnepséget követő kődobálásból álló rendbontást a rendőrség felszámolta, de az éjszaka folyamán a magyar katonák nevében ismét koszorú került a szoborra.[324]

A szegeden állomásozó katonai egységek és a polgárok között, a sajtó által folyamatosan felszínen tartott feszült hangulat következtében Csalány Géza állomásparancsnok beavatkozásra készen, nagy figyelemmel kísérte a Rákóczi-ünnepség lefolyását. A honvédelmi miniszter részére készített jelentésében kiemelte: „számos küldöttség érkezett Szegedre. A polgármesteri hivatal a lakosságot falragaszok útján a házak föllobogózására és kivilágítására szólította föl. A városi hatóság maga is előkészületeket tett a terek és a városháza kivilágítására."[325] A tisztikar nem csak a kivilágításra vonatkozó kérelmet hagyta figyelmen kívül, hanem a plébániahivatalnak az ünnepi istentiszteletre szóló meghívását is visszautasította. A fenti intézkedésből szinte törvényszerűen következett, hogy „estefelé nagy néptömegek gyülekeztek a belső város terén. Esteli 6 óra 30 perc felé suhancokból és utcagyerekekből álló nagyobb csoportok különböző utcákba, és pedig egyszerre, szétszéledtek és ki nem világított tiszti lakások egynéhányainak ablakait kődobálással bezúzták." Amint az várható volt „24-éről 25-ére éjjel három személy polgári ruházatban a Kossuth-szoborra egy koszorút tett a következő felirattal: Kelj fel, hazánk bölcsessége, lásd, miként dicsőítik szent emlékedet a magyar katonák." A rendőrkapi-

321 MNL OL K 149–1904–4. t.–967. sz. A szegedi M. Kir. Honvéd Állomásparancsnok jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére. 1903. október 8.

322 MNL OL K 149–1904–4. t.–1029. sz. A Székesfővárosi Államrendőrség jelentése Tisza István, mint belügyminiszter részére. 1903. november 24.

323 MNL OL K 149–1904–4. t.–1029. sz. Rainer József, Szeged rendőrfőkapitányának jelentése Kállay Albert főispán részére. 1903. december 22.

324 MNL OL K 149–1904–4. t.–941. sz. Kállay Albert főispán jelentése a Belügyminisztérium vezetésével megbízott Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. október 28. – A város vezetői rendkívüli közgyűlésen követelték II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazaszállítását, és érdemeinek törvénybe iktatását. Rákóczi Ferenc hamvainak hazaszállításáról 1905. február 28-án – előzetes uralkodói jóváhagyás után – minisztertanácsi határozat született. (MNL OL K 27. 1905. február 28./4.)

325 MNL OL K 149–1904–4.t.–929. sz. Csalány Géza tábornok szegedi állomásparancsnok jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére. 1903. október 26.

tány elvitette a koszorút, és felkérte az állomásparancsnokot, hogy tartson csapatokat készenlétben, de a katonaság beavatkozására nem került sor. A megemlékezés másnapján a tábornok az alábbi következtetésre jutott: „Mivel a tegnapi ünnepély komolyabb rendzavarás nélkül folyt le, úgy arra lehet következtetni, hogy – ha előre nem látott események az itteni sajtó által a szokásos mértékben agitációra nem lesznek kizsákmányolva – figyelemre méltó zavargások ez idő szerint nem várhatók. Ebből kifolyólag a 7. Hadtestparancsnokságnál a Cs. és Kir. 3. Huszárezred két iderendelt volt századjának bevonulását hoztam javaslatba, mire a hadtestparancsnokság a századok bevonulását folyó hó 27-ére rendelte el."[326]

Ezen a napon, október 27-én délelőtt halt bele – az október 6-án, a 46. gyalogezred katonája által okozott – sérüléseibe Krausz János péksegéd. Az ellenállás kifulladását jelzi, hogy a másnapi temetésén, Csalány tábornok jelentése szerint „semmiféle tüntetés nem fordult elő".[327]

A Szegedi Főügyészségnek a vizsgálat lezárására vonatkozó jelentését Plósz Sándor igazságügy-miniszter 1904. január 14-én küldte át a Belügyminisztériumba. A Főügyészség megállapítása szerint: „Szegeden 1903. évi október hó 6-án a Kossuth-szobor megkoszorúzása ügyében a nyomozás befejeztetett, és kétségtelenül megállapíttatott, hogy a koszorút a Szegeden állomásozó cs. és kir. 14. utász zászlóalj két tényleges szolgálatban álló katonája rendelte meg Horváth Károly szegedi kertésznél, és ennek két inasa által helyeztetett a szoborra.[328] A szegedi kir. ügyész ezen kiderített adatok alapján a nyomozást megszüntette, és a vonatkozó iratokat a cs. és kir. 14. számú utász zászlóalj parancsnokságához áttette." Továbbá: „A Kossuth-szobornak 1903. évi október hó 25. és 26. közti éjjelen polgári egyének által katonák nevében történt megkoszorúzása tárgyában ismeretlen tettesek ellen rágalmazás miatt folyamatba tett nyomozást a kir. ügyész megszüntette, mert a tettesek kinyomozhatók nem voltak."[329]

A szegedi polgárok és a katonaság közötti összetűzés során elkövetett erőszakos cselekmények miatt 23 személyt tartóztattak le. Ügyüket a Szegedi Kir. Törvényszék 1903. november 9-én és 10-én tárgyalta, és a hatóság elleni bűntett vádját vétségre enyhítve 22 személyt egy naptól egy hónap és öt napig terjedő elzárásra ítélt, egy nőt pedig felmentettek. [330] Az előzetes letartóztatásban eltöltött idő beszámításával az ítélet kihirdetését követően minden vádlott hazatérhetett.

---

326 MNL OL K 149–1904–4. t.–929. sz. Csalány Géza tábornok szegedi állomásparancsnok jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére. 1903. október 26.

327 MNL OL K 149–1904–4. t.–984. sz. Csalány Géza tábornok szegedi állomásparancsnok jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére. 1903. október 29.

328 Tóth, 1993. – „A szobrot megkoszorúzó két baka egy-egy évi várfogságot kapott."

329 MNL OL K 149–1904–4. t.–39. sz. Plósz Sándor igazságügy-miniszter átirata a Belügyminisztérium vezetésével megbízott Tisza István miniszterelnök részére. 1904. január 14. – A főügyész jelentése 1904. január 7-én készült.

330 MNL OL K 149–1904–4. t.–1015. sz. Plósz Sándor igazságügy-miniszter átirata Tisza István miniszterelnök részére. 1903. november 18.

Pénzügyminisztérium

Költségvetés

Lukács László a Széll kormány pénzügyminiszteréként már az 1900. március 20-án tartott minisztertanácsi ülésre készített előterjesztésében vázolta az állami költségvetés csökkentésére vonatkozó nézeteit. Véleménye szerint „vannak tárcák, amelyeknek a múltban kedvezőbb viszonyok között bővebb dotációk voltak juttathatók, és amelyek ennél fogva, egyrészt redukciókat könnyen elviselhetnek, másrészt a kiadások fejlesztésének rövid időre való felfüggesztése által semmiféle komolyabb érdeket nem veszélyeztetünk."[331] A minisztériumok a felszólítás ellenére sem az 1901. sem az 1902. évi költségvetés kidolgozása során nem kívánták mérsékelni igényeiket. Ebbe a sorba illeszkedtek azok az 1903. évre szóló minisztériumi javaslatok is, amelyek az 1902. évihez képest jelentős többletkiadásra vonatkoztak: Belügyminisztérium 1 630 000, a földművelésügyi tárca 3 990 000, a vallás- és közoktatásügyi 5 023 000, az igazságügyi 394 000, a honvédelmi 726 000 koronával kért többet az előző évihez képest.[332] Csak a Kereskedelemügyi Minisztérium igényelt 528 ezer koronával kevesebbet, mert bevételei lényegesen meghaladták a korábban tervezettet. A minisztériumok által tervezett, közel 12 millió korona kiadásnövekedéshez járult volna még az alábbi rovatokon jelentkező pluszköltség: a közös ügyekre 2 194 000, a hitelek törlesztésére 400 000, az udvartartás keretének növelésére kétmillió, a társországok szükségletének fedezésére egymillió korona. A fenti adatokra hivatkozva Lukács László arról tájékoztatta a miniszterelnököt, hogy az 1903. évi állami költségvetés előkészítő munkálatait felfüggeszti, és a tervezeteket az illetékes minisztériumoknak átdolgozásra visszaküldi.

A miniszterelnök és a pénzügyminiszter utasításait figyelembe véve minden minisztérium az előző két év keretén belül maradva, főleg a beruházások tételeit csökkentve készítette el javaslatát.[333] Az 1903. évi költségvetési előirányzatra vonatkozó előterjesztést a Széll kormány 1902. október 22-én nyújtotta be az országgyűlés képviselőházához. A költségvetési javaslat elkészítésekor már látni lehetett, hogy elfogadtatására nincs semmi remény az év végéig. Ezért a kormány egyidejűleg egy másik törvényjavaslatot is napirendre tűzött, amelynek törvényerőre emelésével – 1902. évi XXIV. törvény – megkapta a parlamenti felhatalmazást arra, hogy intézkedjen az 1903. év első négy hónapjában várható közterhekről és állami kiadásokról. Az 1903. február 17-én, a képviselőház pénzügyi bizottsága által elfogadott állami költségvetést[334] a parlamentben uralkodó áldatlan állapotok miatt nem is tárgyalták. Ebben a helyzetben, 1903. március 30-án Széll Kálmán miniszterelnök egy újabb törvényjavaslattal már csak az 1902. évi XXIV. tc. hatályának augusztus végéig történő meghosszabbítását kívánta elérni –

331 MNL OL P 915–16. cs. Lukács László pénzügyminiszter jelentése Széll Kálmán miniszterelnök részére. Kizárólag sajátkezű felbontásra. 1902.

332 MNL OL P 915–16. cs. Lukács László pénzügyminiszter jelentése Széll Kálmán miniszterelnök részére. Kizárólag sajátkezű felbontásra. 1902.

333 Képviselőházi Irományok, 1901–1905. XXV. köt. 333. sz. Pénzügyi Bizottság jelentése a honvédelmi miniszter 1903. évi állami költségvetéséről. – A tervezet a Honvédelmi Minisztérium beruházásait éves szinten 450 ezer koronával javasolta csökkenteni.

334 Képviselőházi Irományok, 1901–1906. XXV. köt. 325. sz. A pénzügyi Bizottság jelentése az 1903. évi állami költségvetésről. 1903. február 17.

eredménytelenül.[335] A költségvetésen kívüli állapot megszüntetésére a Khuen-Héderváry kormány 1903. augusztus 23-án az uralkodóhoz felterjesztett törvényjavaslatával tett kísérletet.[336] A pénzügyminiszter azt kívánta elérni, hogy az 1903. év október végéig „viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról" törvény szülessen, de a parlamenti válság felszámolásával sikertelenül próbálkozó kormány kénytelen volt az államháztartás további viteléről törvényes felhatalmazás nélkül intézkedni.

Mivel az 1903. évre vonatkozó állami költségvetést nem tárgyalta a parlament, ezért a kormánynak az 1897. évi XX. törvény 4–12. §-ában rögzítettek szerint kellett eljárni. Nevezetesen a részletes előirányzatok összegének meghatározásánál az elfogadott költségvetési törvény – 1902. évi XII. tc. – megfelelő rovatait, illetve a képviselőház Pénzügyi Bizottsága által javasolt adatokat kellett figyelembe venni. A Khuen-Héderváry kormánynak semmi esélye nem volt arra, hogy a költségvetésen kívüli állapotot megszüntesse. Ezért a Tisza kormányra várt a feladat, hogy első intézkedései között törvényjavaslatot terjesszen elő, amelyben „egyfelől az államháztartás további vitelére kért felhatalmazást, másfelől a költségvetésen kívüli időben az állami kiadások fedezésére és a közjövedelmek beszedésére vonatkozólag tett intézkedések tekintetében a felmentést kérje."[337]

Lukács László, mint a Tisza kormány pénzügyminisztere, 1903. november 7-én felterjesztett törvényjavaslatában az ország pénzügyi egyensúlyának megőrzését tartotta a legfontosabbnak – mivel a költségvetésen kívüli állapot miatt csökkenteni kellett az egyenes adóknál a késedelmi kamatok előirányzatát, továbbá az egyenes adóknál a behajtás szüneteltetéséből származó bevételek tételét –, ezért a kiadási oldalon több tervbe vett beruházás törlését javasolta.[338] Az előterjesztés szerint a várható 1 084 106 422 korona kiadással szemben 1 084 347 474 korona bevétellel számolhatnak, így az államháztartás egyensúlya 241 052 korona többlettel biztosítható. A Pénzügyminisztérium fenti tervezetét a Pénzügyi Bizottság 1903. december 30-án az alábbiak szerint értékelte: „A törvényjavaslat tartalmára és formájára nézve megfelel a rendes költségvetési törvénynek. A rendkívüli körülmények okozták, hogy a kormány ezen javaslatot csak 1903. november hónapban mutatta be, kifejezetten azzal a szándékkal, hogy az 1903. évre szóló zárszámadásnak törvényes alapjául szolgáljon."[339] A Pénzügyi Bizottság jóváhagyta a kormány előterjesztését, de az 1903. évi költségvetésről szóló törvényjavaslatot a képviselőház csak 1904. március 23-án fogadta el.

---

335 MNL OL K 255–1903–3. t.–1522. sz. Pénzügyminiszteri felirat az uralkodóhoz az 1903. év első négy hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1902. évi XXIV. tc. hatályának kiterjesztéséről szóló törvényjavaslatnak az országgyűlés elé terjesztése tárgyában. 1903. március 23.

336 MNL OL K 255–1903–3. t.–3578. sz. Pénzügyminiszteri felterjesztés az uralkodóhoz az 1903. évi október végéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló törvénytervezet tárgyában. 1903. augusztus 26.

337 MNL OL K 2–AXIV–2–76. sz. Törvényjavaslat az 1903. évi december hó végéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról. 1903. november 7.

338 Képviselőházi Irományok, 1901–1905. XXIX. köt. 433. sz. Törvényjavaslat az 1903. évi költségvetésről. Lukács László pénzügyminiszter előterjesztése. 1903. november 27.

339 MNL OL K 2–AXIV–2–79. sz. A Pénzügyi Bizottság jelentése az 1903. évi állami költségvetésről szóló 433. számú törvényjavaslathoz. 1903. december 30.

Annak ellenére, hogy az 1903. évi költségvetés parlamenti elfogadására nem került sor, a Khuen-Héderváry kormánynak gondoskodnia kellett a következő év költségvetési javaslatának előkészítéséről. Ennek érdekében a pénzügyminiszter 1903. július 21-én kelt átiratában arra kérte a minisztériumokat, hogy ismertessék 1904. évi költségvetési javaslataikat.[340] A Khuen-Héderváry kormány az állami kiadásokat az 1902. évi előirányzat keretei között igyekezett tartani, de – a belpolitikai krízis miatt – Lukács László nem tartotta valószínűnek, hogy a 1902. év alapján a tárcák által benyújtott számadatok az 1904. évi költségvetési előirányzatok tárgyalásához reális alapot biztosítanak. Állítását az alábbi példákkal indokolta: az állami adósságok kamatszükséglete hárommillió koronával fog emelkedni, az állami tisztviselők illetményének szabályozása 1,8 millió koronával, államvasúti hivatalnokok béremelése pedig hárommillió K többletkiadással jár, illetve a bevételek további csökkenésével is számolni kell.[341] A pénzügyminiszter a fentiek miatt a takarékos tervezés szigorú betartását kérte. A honvédelmi miniszter nagyon rövid időn belül, már július 25-én átküldte a tárca költségvetési tervezetét, amelyben 1 518 147 korona többletet igényelt. A Honvédelmi Minisztérium kérelmére Lukács László röviden így összegezte válaszát: „ezt az előirányzatot ez idő szerint érdemleges tárgyalás alá nem vehetem."[342] A később beérkező átiratokban szereplő – augusztus 21-én a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 4 065 188, szeptember 20-án a Belügyminisztérium 8 483 970, szeptember 24-én a Kereskedelemügyi Minisztérium 4 932 639 korona – többletigényekre a pénzügyminiszter a fentiekkel megegyező válaszokat küldött.[343] A reálisnál lényegesebben nagyobb költségigény következtében a pénzügyminiszter a társminisztériumoktól a kiadások mérséklésével a költségvetési előirányzatok átdolgozását, újbóli összeállítását kérte.[344]

Közös pénzügyek

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1903. évi közös kiadásairól a Széll kormány időszakában született megegyezés. A zárszámadás szerint 1903-ban a rendes kiadásokra 335,8 millió, a rendkívüli kiadásokra 60,1 millió koronát használtak fel.[345] Mivel a határvám tiszta jövedelme meghaladta a 129 millió koronát, ezért a két államnak 266,2 millió korona közös költségen kellett megosztoznia.

Az Osztrák–Magyar Monarchia közös költségeinek megosztásáról 1899. november 22-én tíz évre, 1909. év végéig szóló megállapodás született. Az egyetértés helyett a megegyezés kényszerével dolgozó bizottságok azzal indokolták döntésüket, hogy „a Monarchia tekintélye és hatalmi állása szempontjából a hozzájárulási aránynak hosszabb időre

340 MNL OL K 148–1904–3. t.–3157. sz. A pénzügyminiszter átirata minden minisztérium részére az állami költségvetési előirányzatok tárgyában. 1903. július 21.; 3142. sz. Lukács László pénzügyminiszter átirata a belügyminiszterhez az 1904. évi költségvetés tárgyában. 1903. július 21.

341 MNL OL K 148–1904–3. t.–3142. sz Lukács László pénzügyminiszter átirata a belügyminiszterhez az 1904. évi költségvetés tárgyában. 1903. július 21.

342 MNL OL K 255–1903–3. t.–3155. sz. A pénzügyminiszter válasza a honvédelmi miniszter 1903. július 18-án kelt átiratára. 1903. július 25.

343 MNL OL K 255 1903–3. t.–3781. sz. A pénzügyminiszter átirata a társminisztériumok részére. 1903. október 12.

344 MNL OL K 148–1904–3. t.–3142. sz. Lukács László pénzügyminiszter átirata Khuen-Héderváry Károlyhoz, mint belügyminiszterhez. 1903.október 19.

345 MNL OL K 26–1906–XII–2491. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1903. évi közös kiadásainak és bevételeinek elszámolása. Bécs, 1906. július 7.

való megállapítása fölötte kívánatos."[346] Ezt az egyezményt, változatlan feltételekkel 1900. május 14-én, 1901. március 28-án, illetve 1902. május 20-án megújította a két kormány, annak ellenére, hogy az „osztrák küldöttség úgy ezen, mint későbbi alkalmakkor nyomatékosan hangsúlyozta, hogy e megállapodások sem az itteni (bécsi – S. L.) közgazdasági érdekeket, sem pedig a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országoknak a magyar korona országaihoz mért teherviselési képességét nem veszik eléggé számításba." A Budapesten, 1902. május 22-én megtartott ülésén készített jegyzőkönyv szerint a két kvótabizottság egyetértett abban, hogy a „két kormány a törvényhozó testületek elé olyan előterjesztéseket tegyen, amelyekben a kvótának jövőben való megállapítása céljából az erre vonatkozó adatok részletesen és tüzetesen meg legyenek jelölve."[347] Az osztrák küldöttség az 1903. június végével lejáró megállapodás megújítása érdekében az alábbi írásbeli javaslatot tette: 1. A megegyezés az 1903-dik évi július hó 1-től az 1904-dik évi június 30-áig terjedő időszakra szól. 2. Ameddig a Monarchia két állama között a vámügyi közösség fennáll, addig a vámjövedékek tiszta bevétele, úgy mint addig, első sorban a közös ügyek költségeire fordítandó, és csak az ezután megmaradó fedezetlen kiadás lesz kvótaszerűen fedezendő. 3. Az ily módon még fedezetlenül maradt kiadásokhoz való hozzájárulási arány akként állapíttatik meg, hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokra 65,6%, a magyar korona országaira, pedig 34,4% essék."[348]

A közösügyi költségek hozzájárulási arányának megállapítására a képviselőház, illetve a főrendiház választott tagjaiból ún. Magyar Országos Bizottság alakult. Az országgyűlés 1903. május 26-án megtartott ülésén a képviselők a fenti testületbe Andrássy Gyula, *Buzáth Ferenc*, Falk Miksa, *Hadik János*, *Hegedüs Sándor*, Hieronymi Károly, Hódossy Imre, Josipovich Géza, *Neményi Ambrus* és Tisza István, a főrendiházi tagok pedig – május 25-én – *Dessewffy Aurél*, *Harkányi Frigyes*, *Lukács Antal*, *Pallavicini Ede* és *Szmrecsányi Pál* püspök delegálását támogatták.[349] A tizenöt tagból álló Országos Bizottság 1903. május 27-én tartotta meg alakuló ülését, amelyen elnöknek Dessewffy Aurélt, ún. előadónak Falk Miksát választották meg. Az Osztrák–Magyar Monarchia közös ügyeinek költségeihez való hozzájárulás megállapítására a birodalmi tanácsban már 1903. április 28-án öt tagból álló bizottságot választottak, amelyben a magyar érdekeket gróf *Schönborn Frigyes* képviselte, akit Dessewffy Aurél levélben tájékoztatott a budapesti Országos Bizottság létrejöttéről.[350]

---

346 MNL OL K 2–AXXX–4–3. sz. Kivonat az osztrák birodalmi tanács által a közös költségekhez való hozzájárulási arány újra való megállapítása végett kiküldött bizottság 1903. június 4-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből. Bécs. 1903. június 4. (A közös ügyek korábbi intézéséről lásd: Nagy, 1934.)

347 MNL OL K 2–AXXX–4–3. sz. Kivonat az osztrák birodalmi tanács által a közös költségekhez való hozzájárulási arány újra való megállapítása végett kiküldött bizottság 1903. június 4-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből. Bécs. 1903. június 4.

348 MNL OL K 2–AXXX–4–3. sz. Kivonat az osztrák birodalmi tanács által a közös költségekhez való hozzájárulási arány újra való megállapítása végett kiküldött bizottság 1903. június 4-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből. Bécs. 1903. június 4.

349 MNL OL K 255–1903–12. t.–2369. sz. A Csáky Pálnak a Főrendiház elnökének átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. május 25. (Lásd még: Kivonat a főrendiház 1903. május 25-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből. MNL OL K 2–1903–AXXX–4–3.)

350 MNL OL K 2–AXXX–4–3. sz. Dessewffy Aurélnak, a Magyar Országos Bizottság elnökének levele Schönborn Frigyeshez. 1903. május 27. (Lásd még: Kivonat a birodalmi tanács urakházának 1903. évi április hó 28-án megtartott üléséről. Bécs, 1903. április 28.)

A Magyar Országos Bizottság július 4-én tartotta első ülését, amelyen az alábbi általános elveket fogalmazták meg: a „bizottság kötelessége mindent elkövetni annak érdekében, hogy a két bizottság által elfogadott egyezmény még az érvényben lévő megállapodás lejárta előtt a törvényhozók asztalára kerüljön, mert a kvótának az uralkodó általi megállapítása csak így kerülhető el". A második elvi álláspont szerint „az Országos Bizottság ma is ragaszkodik azon számítási módhoz, melyet elődei évtizedek óta követtek, hogy [...] a Magyarország által fizetett kvóta mindég valamivel nagyobb volt," mint a megállapított. Számításaik szerint hazánkat 1901-ben 33,73%, 1902-ben 33,63%, 1903-ban pedig csak 33,49% közös kiadás terhelte valóságosan az elfogadott és kifizetett 34,4%-kal szemben. A bizottság tagjai szerint ezt a plusz terhet csak akkor szabad vállalni, ha a kvóta állandóságát tíz évre, 1913. december 31-ig biztosítani lehet. Ezzel szemben az osztrákok az eddigi felosztást megtartva csupán egy évre szóló megállapodást javasoltak. Végül kompromisszumos megoldásként az osztrák bizottság arra tett javaslatot, hogy a 65,6 és 34,4%-os megosztás még hat évig, 1909. december 31-ig maradjon hatályban.[351] A Magyar Országos Bizottság – mivel, az előző megállapodás hatálya június végével megszűnik – 1903. június 12-én megtartott negyedik ülésén elfogadta a hat évre szóló osztrák javaslatot.[352] A megállapodást tükröző törvénytervezet parlamenti vitájához az uralkodó 1903. június 18-án járult hozzá.

A Pénzügyminisztériumban előre látták, hogy az Országos Bizottság javaslatáról a kormányválság miatt üléseit felfüggesztő országgyűlés a hónap végéig már nem hozhat határozatot. Ezért Popovics Sándor június 13-án olyan tartalmú előterjesztést is készített, amit az uralkodó 1902. június 18-án már jóváhagyott.[353] Khuen-Héderváry Károly 1903.június 26-án – a fenti pénzügyminiszteri javaslat szerinti egy éves időtartamra szóló megállapodást elfogadva – miniszterelnöki előterjesztésében elismerte: „beállott tehát annak szükségessége, hogy a hozzájárulási arány iránti kérdés az 1867. évi XII. törvény 21. §-sa értelmében az előterjesztett adatok alapján, Felséged által döntessék el."[354] Az országgyűlés határozatképtelensége következtében a Magyar Országos Bizottság négy tárgyalási napon végzett munkája feleslegesnek bizonyult, a kvóta kérdésében nem az országgyűlés, hanem az uralkodó hozta meg a döntést. A miniszterelnöknek megküldött és a hivatalos lapban július 2-án megjelent legfelsőbb kézirat szerint a „közös ügyek költségeihez való hozzájárulás aránya az 1903. évi július 1-től 1904. június 30-áig terjedő egy évi időtartamra" a magyar korona országai számára 33,35%.[355]

351 MNL OL K 2–AXXX–4–3. sz. Dessewffy Aurélnak, a Magyar Országos Bizottság elnökének jelentése a Magyar Országos Bizottság üléséről. Budapest, 1903. június 12.

352 MNL OL K 26–1908–XXXVIII–339. sz. A Magyar Országos Bizottság 1903. június 12-én tartott negyedik ülésének jegyzőkönyve. 1903. június 12.

353 MNL OL K 26–1908–XXXVIII–339. sz. Legfelsőbb előterjesztés tervezete az 1867. évi XII. törvényben közösnek elismert állami ügyek terheihez való hozzájárulásról. 1903. június 13.

354 MNL OL K 26–1908–XXXVIII–339. sz. Legfelsőbb előterjesztés a közösügyi költségekhez való hozzájárulás arányának az 1903. július 1-től 1904. június 30-ig leendő megállapítása tárgyában. 1903. június 26.

355 Képviselőházi Irományok, 1901–1905. XXVIII. köt. 406. sz. A miniszterelnök átirata a közösügyi költségekhez való hozzájárulás arányáról 1903. július 1.

Az udvartartás költségei

Az udvartartás költségeit 1870-től – minden alkalommal tíz évre szólóan – változatlanul 9,3 millió koronában állapították meg. A drágulások, az udvari alkalmazottak bérének 40%-os emelése miatt az országgyűlés szükségesnek tartotta, hogy napirendre tűzze a fenti összeg felemelését 11,3 millió koronára. Az 1902. november 14-én megtartott ülésen a képviselők ezt a javaslatot a Pénzügyi Bizottság elé utalták.[356] A Pénzügyi Bizottság 1903. február 17-én elkészített javaslatában az alábbiakkal indokolta az udvartartás költségeinek felemelését: „A magyar királyi várpalota, megfelelő építkezések és berendezés által, csak most alkotja meg azt a méltó keretet, amely egy magyar királyt megillet, és a Szent Korona tulajdonát képező királyi várpalota és felszerelésének költségei az udvartartás költségeiből most törlesztetnek [...] Ugyancsak a királyi udvartartás érdekében az 1760 óta fennálló magyar királyi testőrség mellé egy második magyar királyi darabont testőrség szervezése válik szükségessé, amely [...] a királyi várpalotában fogja az udvari szolgálatot állandóan teljesíteni. Elengedhetetlen, hogy az itteni királyi udvari hivatalok megfelelő szervezete is kiegészítést nyerjen."[357] A magasabb térítési költség a javaslat szerint 1902. január elsejétől lenne esedékes. Az udvartartás költségeiről szóló törvényjavaslat a Khuen-Héderváry kormány időszakában nem került a képviselőház elé.

Állami beruházások

A gazdasági válságból történő kilábolást segítő állami beruházásokról szóló törvényjavaslat célkitűzéseit Széll Kálmán miniszterelnök részletesen ismertette az 1903. évi költségvetés beterjesztésekor, de parlamenti benyújtására csak 1903. május 28-án került sor.[358] A pénzügyminiszteri előterjesztés szerint a törvényjavaslat lendületet ad iparunknak és fejleszteni fogja a vállalkozói kedvet. Az előirányzott 262 millió korona jelentős részét vasúti beruházásokra (Szászrégen–dédai vonal és a Déda–Mádéfalva közötti összeköttetés megteremtése), valamint a gazdasági problémák tükrében nehezen indokolható építkezésekre (új miniszterelnöki, valamint vallás- és közoktatásügyi minisztériumi palota) tervezték fordítani. A tervezetről a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara testülete 1903. július 7-én tartott ülésén éles kritikát fogalmazott meg. Sajnálattal állapították meg, hogy „a javaslatban, amelynek kidolgozása előtt a szakkörök véleménye meg nem hallgatott, nem találunk nyomára annak az általános magasabb szempontnak, annak az egységes vezéreszmének, amelyből az ilyen nagyszabású akciónak kiindulnia kellene. [...] Értjük ezalatt azt, hogy az akció megindítása előtt gondosan mérlegelni kellett volna az általános ipari viszonyokat, az egyes iparágaknak jelenlegi helyzetét, és a támogatásra való rászorultság mértékét, s e mérlegelés eredményéhez képest kellett volna megállapítani egyfelől a beruházási munkákra szánt kiadási összegeket, másrészt pedig magukat a

356 Képviselőházi Irományok, 1901–1905. 334. sz.; MNL OL K 2–1902–AXIV–2–31. Törvényjavaslat Ő Felsége udvartartási költségeiről. 1902. november 14.

357 MNL OL K 26–1906–X–491. sz. A Pénzügyi Bizottság jelentése az „Ő cs. és ap. kir. Felsége legmagasabb udvartartása költségeiről" szóló törvényjavaslat tárgyában. 1903. február 17. – A budai palota újjáépítésére 1903-ig már 18 millió korona kölcsönt is felhasználtak. (Eötvös, 1909. 91–92.)

358 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVI. köt. 281. országos ülés. 1903. május 28.)

beruházási kiadásokból fedezendő munkálatokat is."[359] A kamarai vezetők szerint olyan beruházásokra lenne szükség, „amelyeknek a megvalósítása, amellett, hogy magában véve is általános nagy gazdasági érdek, egyszersmind újabb gazdasági fejlődésnek az alapját, föltételeit és tényezőit teremtheti meg". Ezek közé sorolták a budapesti pályaudvarok modernizálását, az olcsó vízi utak, valamint a fővárosi kereskedelmi kikötők és tárházak kiépítését és a pályaudvarokkal való összeköttetésük megteremtését. A törvényjavaslatban rögzített erőforrásokat nem tartották elegendőnek arra, hogy a magyar ipar fejlődésének új lendületet adjon. Javasolták: „Tekintettel ugyanis arra, hogy a magyar ipar nélkülözi azt a védelmet, mely más államok ipara a behozatali vámokban élvez, s hogy másfelől nálunk nincsen meg oly mértékben, mint másutt, az ipari vállalkozás és a nagyobb ipari tevékenységhez szükséges tőkeerő, e hiányok pótlása céljából [...] olyan intézményeknek a létesítésére van szükség, amely a jelenlegi iparfejlesztési alapnál sokkal nagyobb anyagi eszközökkel rendelkezik." A beruházásokról csak az 1904. évi XIV. törvény intézkedett, a Széll és a Khuen-Héderváry kormány időszakában ebben a kérdésben nem született érdemi döntés.

Az 1903. évi állami bevételekről és kiadásokról megállapítható, hogy a Khuen-Héderváry kormány megőrizte az államháztartás egyensúlyát. Lényeges elmaradás az egyenes adókból származó befizetéseknél jelentkezett, ahol az előző évi 211 182 ezer koronával szemben csak 170 174 ezer korona bevételt könyvelhettek el, de ezt a kiesést ellensúlyozták a fogyasztási adók. A Monarchia két államának közös kiadásai sem változtak meg lényegesen, annak ellenére, hogy a delegációk legfelsőbb jóváhagyással 1902. június 19-én a közös hadsereg részére 38 millió korona hitel folyósítását engedélyezték, és a magyar kincstárat terhelő részt havonta kellett utalványozni.[360]

Adóügy

Az 1903. május elsejével bekövetkezett költségvetésen kívüli állapot miatt a pénzügyminiszter 1903. évi 1787. sz. körrendeletével beszüntette „az állami adók és azok módjára beszedendő összes kincstári s egyéb köztartozások behajtását", de az önkéntes befizetések törvényhatóságok útján történő elfogadását nem függesztette fel. Az exlex állapot keltette bizonytalanságot kihasználva az ellenzék 1903 szeptemberében az önkéntes befizetések átvételének megtagadására bíztatta a törvényhatóságokat. Kiskunfélegyháza képviselő testülete szeptember 18-án hozott határozatával „a városi adóhivatalt az állami adótartozásoknak nem csak végrehajtás útján való behajtásától, hanem önkéntes fizetés esetén való beszedésétől is eltiltotta, s erről a város közönségét hirdetményileg" értesítette.[361] Ezt követően pedig Hajdú vármegye törvényhatósági bizottsága 1903. szeptember 21-én tartott közgyűlésén hasonló határozatban tiltotta meg a területén fekvő városok és

359 MNL OL K 255–1903–3. t.–4443. sz. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara felterjesztése a kereskedelemügyi miniszter részére. 1903. november 7. (Ezt a felterjesztést 1903. november 9-én a pénzügyminiszter részére is megküldték.)

360 MNL OL K 255–1903–3. t.–3605. sz. A közös pénzügyminiszter átirata a magyar pénzügyminiszterhez a szeptemberben esedékes 688 ezer korona átutalásáról. Bécs, 1903. augusztus 31.

361 MNL OL K 255–1903–2. t.–3792. sz. A Budapest Vidéki Pénzügyigazgatóság jelentése Pénzügyminisztérium részére Kiskunfélegyháza városnak az állami adók beszedését eltiltó határozata tárgyában. 1903. szeptember 20.

községek elöljáróinak, hogy az állami adók önkéntes befizetőitől a pénzt átvegyék.[362] A fentiekhez szeptember 22-én Szentes, 23-án Szeged[363] és Battonya, 25-én Makó,[364] 30-án Nagykároly,[365] október 3-án Tiszaföldvár[366] képviselő testülete is csatlakozott.

A pénzügyminiszter véleménye szerint nem tarthatók fenn ezek a képviselőtestületi határozatok, mert a polgárok nem csak a folyó évi részletekre, hanem az 1902. évről származó hátralékokra is szeretnének befizetni. Márpedig az előző évi és az 1903 első negyedévi hátralékok után késedelmi kamatot számolnak fel, ami növeli az adófizetők terheit. Számítani kellett arra is, hogy az elmaradt részletek majdani egyszeri befizetése nehézségeket fog okozni. A pénzügyminiszter a belügyminiszternek megküldött átiratában a fenti határozatokat az alábbiakra hivatkozva minősítette törvénytelennek: „A községek az 1886. évi XXII. tc. 21. §-a szerint kötelesek a törvényeknek és a kormánynak az államigazgatásra vonatkozó rendelkezéseit végrehajtani, az 1883. évi XLIV. tc. 42. §-a pedig az állandó adók beszedését a községek köteles teendői közé utalja. Ez a rendelkezés nincs felfüggesztve még a jelenleg létező költségvetésen kívüli állapot mellett sem, mert az 1867. évi X. tc., s ennek analógja mellett az 1886. évi XXI. tc. 20. §-a szerint csakis az állami adók tényleges behajtása szünetel, a bevétel pedig – miként az 1883. évi XLIV. tc. 54. §-ából kitűnik – nem behajtási cselekmény, hanem érvényben álló kezelési teendő, amelyet a költségvetésen kívüli állapot nem érint."[367] A pénzügyminiszter azt is megoldhatónak tartotta, ha a királyi adóhivatalok a községek „részére nyitandó külön befizetési napijegyzékekben" elfogadják „az önkéntes adóilleték befizetéseket". A belügyminiszter október 3-án – a kiskunfélegyházi eseményekre hivatkozva – az alábbi intézkedéséről tájékoztatta a pénzügyminisztert: „Arról is történt gondoskodás, hogy ha akár községek és ezek között rendezett tanácsú városok, akár pedig vármegyei vagy városi törvényhatóságok hasonló határozatokat hoznának, vagy máris hoztak volna, e határozatok végrehajtás előtt megsemmisítés céljából mielőbb törvényszerű felülvizsgálás alá terjesztessék, és az önkéntes adófizetések feltétlen elfogadása kellően biztosíttassék."[368] A fenti intézkedés ellenére az 1903. évi elszámoláskor a kincstári bevételek befizetésénél jelentős elmaradás mutatkozott.[369]

A Lukács László irányította Pénzügyminisztériumban tovább dolgoztak az egyenes adók reformjára vonatkozó tervezeten, de a parlamenti viszonyok nem tették lehetővé az előterjesztés benyújtását. E munka keretében kezdődött el az új kataszteri felmérésen

362 MNL OL K 255–1903–2. t.–3830. sz. A Debreceni Kir. Pénzügyigazgatóság jelentése a Pénzügyminisztérium részére Hajdú vármegye törvényhatósági bizottságának az állami adók beszedését eltiltó határozata tárgyában. 1903. szeptember 22.

363 MNL OL K 255–1903–2. t.–3831. sz. Szegedi Pénzügyigazgatóság jelentése a Pénzügyminisztérium részére Szentes és Szeged városok tanácsának határozatáról. 1903. szeptember 24.

364 MNL OL K 255–1903–2. t.–3886. sz. Makói Pénzügyigazgatóság jelentése a Pénzügyminisztérium részére Makó és Battonya város tanácsának határozatáról. 1903. szeptember 29.

365 MNL OL K 255–1903–2. t.–3850. sz. Nagykárolyi Pénzügyigazgatóság jelentése a Pénzügyminisztérium részére Nagykároly város tanácsának várható határozatáról. 1903. szeptember 26.

366 MNL OL K 255–1903–2. t.–3934. sz. Tiszaföldvár képviselő testületének jelentése a Pénzügyigazgatósághoz az adók beszedésének megtiltásáról. 1903. október 5.

367 MNL OL K 255–1903–2. t.–3792. sz. A pénzügyminiszter átirata a belügyminiszternek Kiskunfélegyháza városnak az állami adók beszedését eltiltó határozata tárgyában. 1903. szeptember 22.

368 MNL OL K 255–1903–2. t.–3938. sz. A belügyminiszter átirata a pénzügyminiszternek. 1903. október 2.

369 Évkönyv 1903, 1904. 26–27.

alapuló telekkönyvi betétszerkesztés, hogy a birtokrendezések számára törvényes, a birtokpereknek elejét vevő nyilvántartás álljon mind a kincstár, mind a lakosság rendelkezésére. Már a munkálatok kezdetén kiderült, hogy a kincstári birtokok rovására terjeszkedő magánszemélyek, illetve az érintett községek elöljárói folyamatosan hátráltatják a kataszteri felméréseket és ezzel a tényleges birtokviszonyok alapján történő adórendezést. A földadó kataszter revíziójának munkálataihoz a minisztérium 1903-ban nem biztosított megfelelő erőforrást, illetve a szükséges költségvetési fedezetet igénylő törvénytervezet benyújtására sem kerülhetett sor.[370]

Egyéb pénzügyek

Az 1903. évről készített kormányjelentés szerint a „Pénz- és hitelügyek a lefolyt évben nem alakultak olyan kedvezően, mint azt az 1902. és 1903. évi jó termések következtében szükségszerűen beállott kedvezőbb gazdasági viszonyok mellett várni lehetett volna. Az Ausztriával és egyéb külállamokkal való gazdasági viszonyainknak rendezése tekintetében fennállott bizonytalanság, továbbá az év folyamán uralkodott zavaros belállapotok bénítólag hatottak a vállalkozási kedvre s a gazdasági élet normális fejlődésére."[371] A politikai viszonyokat jellemző bizonytalanságokra a pénzpiac érzékenyen reagált. Amíg a Magyarországon működő 3399 pénzintézet saját tőkéje alig haladta meg a 936,6 millió koronát, tartozásuk összege hatmilliárd fölött volt. Az egészségtelen pénzpiaci állapotokat tükrözte, hogy a saját tőke aránya a tartozásokhoz – a használt idegen tőkéhez – viszonyítva nem érte el annak 16%-át.[372]

A pénzintézetek gondjainak mérséklése érdekében több mint 300, főleg vidéki pénzintézet 1903. április 11-én azzal a kérelemmel fordult Lukács László pénzügyminiszterhez, hogy kizárólag a hazai pénzintézeteket segítő, központi intézmény létrehozását támogassa.[373] A „Magyar Pénzintézetek Országos Szövetsége Részvénytársaság" néven alapítandó intézet célja a betétesek biztonságát növelő pénzintézeti reform megvalósítása.[374] Az alapítók feladatként tűzték ki a kisebb pénzintézetek érdekképviseletén kívül a kötelékébe tartozó intézetek felügyeletét, ellenőrzését, ügyvitelük egységesítését, üzletkörük meghatározását, szakmai képzés bevezetését, az alapításnál és felszámolásnál szakértői tanácsadást. A pénzügyminiszter hatékony támogatásával létrehozott részvénytársaság nevét – miután ügykörét a jelzálogüzlettel is kibővítették – még 1903-ban Magyar Pénzintézetek Központi Hitelbankja Részvénytársaságra módosították. A kezdeti sike-

370 MNL OL K 178–1903–1757. sz. A M. Kir. Erdőigazgatóság felterjesztése a Földművelésügyi Minisztériumhoz a kataszteri felmérés tárgyában. Beszterce, 1903. március 16.

371 Évkönyv 1903, 1904. 272.

372 Évkönyv 1903, 1904. 294–295.

373 MNL OL K 255–1903–8. t.–1703. sz. Alapítási tervezet. Budapest, 1903. április hó.

374 A pénzintézetek állami felügyeletének megvalósítását már 1847-ben megkísérelték, amikor a helytartótanács kiadta az osztrák „Regulativ über die Bildung, Errichtung und Überwachung der Sparkassen" dekrétum alapján készített rendeletét. A rendelkezés végrehajtására sem 1847-ben, sem az abszolutizmus időszakában nem került sor. A kiegyezés után a kormányok ezzel a kérdéssel nem foglalkoztak érdemben. A legtöbb hazai pénzintézet vagy részvénytársaságként, vagy szövetkezeti alapon működött, amelyeknek tevékenységét – pénzintézeti törvény hiányában – az állam nem tudta befolyásolni. A XIX. század második felében és a XX. század elején jelentkező hitelválságok hatására sok hitelintézet ment csődbe, ezért a betéttulajdonosok biztonsága érdekében egyre sürgetőbbé vált valamiféle központi ellenőrzés megvalósítása.

reket hamarosan hanyatlás váltotta fel, és a részvénytársaság tevékenysége tízévi működés után megszűnt. Az állami felügyeletet biztosító pénzügyi reform megvalósítása a Pénzintézeti Központ létrehozásáig váratott magára. [375]

Kereskedelemügyi Minisztérium

Állami támogatás, iparfejlesztés

Az 1900 és 1903 között egész Európát sújtó túltermelési válság határozottabb és következetes gazdaságpolitika kidolgozására sarkallta közgazdászainkat. Láng Lajos a Khuen-Héderváry kormány, majd Hieronymi Károly, Tisza István kabinetjének kereskedelemügyi minisztere 1903-ban adatokat gyűjtöttek annak bizonyítására, hogy a liberális gazdaságpolitika káros, és a kivezető utat az államilag támogatott iparfejlesztésben látták. A közép- és kelet-európai gazdaságok termelésének csupán 10–20%-a került külföldi piacokra, ezért sokkal fontosabb volt „ami a vámvédelem árnyékában, a viszonylag zárt gazdasági keretek mögött történt."[376] A Kereskedelemügyi Minisztérium munkatársai által összeállított külkereskedelmi adatok szerint: „gyártmányokban és félgyártmányokban évenként 925 millió korona értéket hozunk be, és a behozott cikkek között van számos olyan, melyet hazánkban is termelhetnénk [...], így például agrárállam létünkre kaszát és sarlót az utolsó évig egyáltalán nem állítottak elő az országban, és jobbfajta, különösen hengerelt vasvillákat még ma sem állítanak elő az országban, hogy ekékben és boronákban az ország saját szükségletének mindössze 26,4%-át gyártja, hogy gőzcséplőgépektől eltekintve az ország mezőgazdasági gépszükségletének csak 22,4%-át fedezi saját termeléséből. [...] A helyzet illusztrálására egyébként nagyon jellemzőek a vas és vasáruk forgalmi adatai, melyekből kitűnik, hogy igen csekély különbséggel kivitelünk súlyban egyenlő behozatalunkkal. Ámde már értékben nem az. Így pl. 1902-ben 1 321 916 mázsa kivitel 28 523 000 korona értéket képviselt, míg 1 373 413 mázsa behozatal már 53 423 000 koronát, vagyis világos ebből, hogy mi szolgáltattunk a külföldnek olcsó nyersanyagot és félgyártmányokat, hogy az azokból készülő drága készítményeket visszavásároljuk. Tehát veszteségünk csupán ezen cikkekben évenként kereken 25 millió korona, melyet a külföldi munka von el tőlünk." A könnyűipari termékek gyártása területén sem volt jobb a helyzet. Hazai gyáraink a lenfonal szükségletünknek 0,7%-át, a pamut használati cikkeknek (asztalneműek, függönyök, stb.) 2,3%-át, ruházati cikkeknek 3,4%-át, a vászonnak 9,5%-át, gyapjú- és félgyapjúszövet szükségletünknek 9,9%-át és a kötött áruknak mindösszesen 7,4%-át fedezték. A készáruk tekintetében is hasonló helyzetről számolhattak be. Például kalapszükségletünknek 5%-a, cipőszükségletünknek 8,9%-a, az ún. finomabb bútoroknak 14,2%-a, nyergekből és lószerszámokból

375 A Pénzintézeti Központra vonatkozó törvényjavaslatot 1915. november 30-án Teleszky János pénzügyminiszter nyújtotta be a képviselőház elé. Előterjesztését a főrendi ház 1916. február 25-én fogadta el, az uralkodó március 4-én szentesítette, és mint az 1916. évi XIV. törvényt iktatták be az ország törvényei közé. (Részletesebben lásd: Soós, 1974. 289–322.)

376 Kövér, 1982. 11.

a hazai kereslet 14%-a készült itthon, de még a cipőgyártáshoz használt felsőbőrökből is csupán az igények 13,3%-át állították elő Magyarországon.[377]

A minisztérium tanulmánya arra is felhívta a figyelmet, hogy az ipar állami támogatása a belső piac felvevőképességének növelésével a mezőgazdaság fejlődését is segíti. Érvelésük szerint: „Fölös nyerstermelésünkkel – ideértve az állattenyésztést is – a kivitelre vagyunk utalva. Idegen piacokra, melyeken számolnunk kell az illető államok saját termelési érdekeivel és más államok versenyével. Nyerstermékeink legnagyobb fogyasztói Ausztria és Németország, arra törekednek, hogy szükségleteiket saját termelésükkel fedezzék. Ezen törekvésükkel szemben földművelésünknek elsőrangú érdeke, hogy az ország belső fogyasztása lehetőleg növeltessék, erre pedig ismét csak az ipar alkalmas, mely egyrészről fel is dolgozza a nyerstermények egy részét, másrészről nagyobb számú és fokozottabb igényű munkásaival a fogyasztást tetemesen növeli."

A magyar állam a kiegyezést követő években – 1868 és 1880 között – a háziipar közvetlen támogatására összesen 416 414 koronát fordított. 1881-től kezdve – a kisebb pénzbeli segélyek folyósításával, illetve az 1881. évi XLIV. és az 1890. évi XIII. törvény által biztosított adómentességgel – az iparfejlesztés súlypontja a gyáriparra tevődött át. A kincstár által biztosított segélyek 1880 és 1890 között éves átlagban csupán 126 ezer koronát tettek ki, és az összeget fokozatosan növelve 1903-ban érte el a 2,3 millió koronát.[378] (1890 és 1902 között a gyáraknak kiutalt kölcsön és segély összesen 9 130 990 korona kiadást jelentett az állam számára.) A magyar ipar állami segélyezése – amelynek kétharmad része csupán kölcsön volt – a kiegyezést követő évtizedekben a fenti szerény keretek között valósult meg, a további kedvezményt jelentő adómentesség pénzbeli értékéről korabeli adatokat nem találtam.

Az állam iparfejlesztő tevékenysége az 1890-től számított több mint egy évtizedben 537 üzem részére biztosított adómentességet, és ezek közül 167 gyár még kölcsönben vagy segélyben is részesült.[379] A kormányzati törekvések sikerét bizonyítja, hogy a támogatott gyárak közül 1902-ben 462 üzemelt, és a tizenkét év alatt csak 75 szűnt meg. Az államtól pénzsegélyt nyert 167 termelő egység adatai még kedvezőbbek, mert közülük csak tízet számoltak fel. Az 1902-ben felvett adatok szerint a kedvezményben részesített üzemek összesen 59 ezer munkást foglalkoztattak. Mivel ezeknek a gyáraknak évi termelési értékéről nem készült felmérés, ezért az általuk produkált ipari terméknövekedés nagyságára a foglalkoztatott munkáslétszámból lehet következtetni. A Kereskedelemügyi Minisztérium 1903-ban elvégzett számításai szerint a gyáriparban egy alkalmazott évi termelésének értéke átlagban 3500 korona, ezen adatok alapján az 59 ezer munkás a kedvezményezett 462 gyárban különböző termékeket éves szinten mintegy 206 millió korona értéket állított elő. Továbbá a gyáripar támogatására felhasznált pénz gyors megtérülését önmagában már az is biztosította, hogy az ipari munkások fizetésé-

377 MNL OL K 255–1904–3. t.–518. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. december.

378 MNL OL K 255–1904–3. t.–518. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. december. – A magyar állam iparunk fejlesztésére 1868 és1902 között összesen 10,8 millió korona támogatást biztosított, ez az összeg 35 év átlagában csupán évi 308 750 koronát jelentett.

379 Az állam által nyújtott segélyek nagyobbik hányadát 13 év alatt kellett visszafizetni a kincstárnak, és csak kisebbik részét írták le.

nek mintegy 10%-a – különböző közvetett adók formájában – a kincstár bevételeit gyarapította.[380]

A Kereskedelemügyi Minisztérium a fenti tanulmánnyal az iparfejlesztés állami szerepvállalását hosszútávra meghatározó ún. beruházási törvényjavaslat pénzügyminisztériumi előterjesztését kívánta elérni. Az átiratból annyi valósult meg, hogy „A magyar királyi államvasutak hálózatának kibővítéséről, vasúti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről." szóló 1904. évi XIV. törvény az ipari alap gyarapítására 15 750 000 koronát biztosított.

A fejlődő magyar ipar képviselőinek rendszeresen hangoztatott sérelme volt, hogy a katonai megrendelésekből alig részesülnek. Hegedüs Sándor kereskedelemügyi miniszternek hosszas tárgyalások eredményeként, 1901-ben sikerült megegyeznie a hadügyminiszterrel, hogy a közös hadsereg és haditengerészet ipari megrendeléseiből a magyar gyárak a kvóta (34,4%) szerint részesülnek.[381] A megegyezésben konkrétan rögzítették, hogy „Az új tábori ágyúk beszerzése alkalmával azok szállításába a magyar ipar megfelelő részesedéssel be fog vonatni." Az elvi megállapodást az évekre elhúzódó, roppant körülményes gyakorlat követte. Az új hegyi ágyúk és tarackok gyártására adott megrendelés során a hadügyminiszter arra hívta fel a magyar kereskedelemügyi miniszter figyelmét, hogy a gyárak a szállítási árak kiszámításánál csak szerény nyereséget tervezhetnek. A kvóta szerint 1902-ben 415 koronáért legyártott ún. próbadarabok nem nyerték el – a lényegesen fejlettebb osztrák és cseh ipar termékeihez szokott – hadügyminisztérium képviselőinek tetszését, a 625 koronáért felkínált modernebb változatnak pedig az árát tartották túlzottan magasnak. A közös hadügyminiszter a problémát abban látta, hogy a megrendelések teljesítésében az állami vasgyárak mellett a magas árak érdekében szövetkezett magyar magáncégek is részt vesznek.[382] A kereskedelemügyi miniszter a fenti árakat azzal indokolta, hogy az új termékként előállított ágyúk gyártásához szükséges felszerelések okozta költségtöbbletet is el kellett a gyáraknak számolni. A Széll Kálmán miniszterelnök által közvetített magyarázatot a Hadügyminisztérium nem tartotta elfogadhatónak, és a megrendelések részletkérdéseiben még a Khuen-Héderváry kormány időszakában sem sikerült közös nevezőre jutni.[383]

A magyarországi ipar helyzetét az 1903. évről készített kormányjelentés tömören az alábbiak szerint foglalta össze: „Iparunk még 1903-ban is érezte az évek óta tartó depresszió hatását. A gazdasági termelés egy tényezője sem oly érzékeny a politika és általános gazdasági alakulások iránt, mint az ipar, éppen nálunk, ahol az állami támogatás egész súlyára, s a politikai viszonyok teljes zavartalanságára van szükség, hogy a vállalko-

380 MNL OL K 255–1904–3. t.–518. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. december. Már a Wekerle Sándor irányította Pénzügyminisztériumban kiszámították, hogy az állam által évente folyósított segély, a kedvezményezett gyárak által foglalkoztatott munkások keresete után befizetett adó útján öt év alatt megtérül.

381 MNL OL K 26–1906–XLI–1308. sz. A magyar iparnak a közös hadsereg és haditengerészet szállításaiban való részeltetése iránt a közös hadügyminiszter és a magyar kereskedelemügyi miniszter között létrejött megállapodások. Budapest, 1901.

382 MNL OL K 26–1906–XLI–1308. sz. Széll Kálmán miniszterelnök átirata Pitreich hadügyminiszter részére. 1903. január 28.

383 MNL OL K 26–1906–XLI–1308. sz. Lukács László pénzügyminiszter felirata Tisza István miniszterelnök részére az új ágyúk beszerzéséről.1903. december 13.

zási kedv élénk és munkás legyen. Az 1903. év bizonytalan politikai helyzete épen nem volt alkalmas arra, hogy iparunkat elősegítse, új kezdeményezésre, vállalkozásra serkentse. Pangó gyáriparunkat különösen érzékenyen érintette a beruházási törvénynek épen a kedvezőtlen politikai viszonyok miatt való késése."[384]

A közös külügyminiszter – a torinói és a párizsi magyar iparművészeti kiállítás sikerére hivatkozva – arra kérte a kereskedelemügyi minisztert, hogy az 1904-ben, St. Louisban rendezendő világkiállításon Magyarország legalább képzőművészeti és iparművészeti anyaggal vegyen részt. A külügyminiszter kérésére a kereskedelemügyi miniszter értekezletet hívott össze, amelyen a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium képviselőin kívül a képzőművészet és iparművészet területén működő egyesületek küldöttei vettek részt. Az Iparművészeti Társulat azzal a kikötéssel vállalta kiállítás megszervezését, hogy a költségeket a kormány fogja biztosítani. A fenti célokra a kormány 70 000 korona felhasználását engedélyezte. (1903. október 12./14.)

Külkereskedelmi forgalom

Magyarország külkereskedelmi forgalmára évek óta a folyamatosan emelkedő import volt a jellemző. Az importált árucikkek értéke az 1901. évi 799,3 millió koronáról 1902-ben 803,6 millió, 1903-ban pedig 827 millió koronára nőtt. Ezt a folyamatot főleg a gyáripari termékek egyre növekvő behozatala erősítette.

Az 1902. évi 462 millió koronát lényegesen felülmúló 1903. évi 496,5 milliós export túlnyomórészt a 339,5 milliós értéket felmutató mezőgazdasági iparágnak volt köszönhető. 1903-ban elsősorban a malomipari termékek kivitele emelkedett jelentősen 203,8 millió koronáról 209,6 millióra, valamint a cukoripari gyártmányok terén a behozatallal szemben több mint 15 milliós aktívumot értünk el. Az évek óta növekvő értékesítési gondokra a szesz- és dohányipar termelésének további csökkentésével válaszolt.[385]

Bányászat

A vasércbányászat csökkenése 1903-ban is folytatódott. A túlnyomórészt (84%) magánkézben lévő bányákból ebben az évben 14,4 millió mázsa vasércet bányásztak ki, 1,2 millióval kevesebbet, mint az előző évben. A vaskohászat visszaesése meghaladta a 7%-ot.[386] A nemesfém termelés sem érte el az 1902. éves szintet. A kitermelt arany 23,2%-át, illetve az ezüst 67,4%-át a kincstár tulajdonában lévő bányákból termelték ki. Amíg a felszínre hozott arany mennyisége az 1902. évihez képest csupán 0,7%-kal csökkent, addig az ezüsté megközelítette a 20 százalékot.[387] Mindezekkel szemben a szinte teljesen magánkézben lévő feketeszén és barnaszén bányászat – az import visszaszorításával – emelkedő értéket mutatott.

A kincstári jövedéket biztosító sóbányászat termelése – 4,6%-os visszaeséssel – 1,8 millió mázsát tett ki, de a kedvezőtlen értékesítési viszonyok miatt a 32,3 millió korona jövedelem 170 ezerrel elmaradt az 1902. évitől.[388] A bizonytalan politikai légkörben a bá-

384 Évkönyv 1903, 1904. 232.
385 Évkönyv 1903, 1904. 234.
386 Évkönyv 1903, 1904. 228–229.
387 1903-ban az aranybányászat 3375, az ezüstbányászat 19 280 kilogramm nemesfémet termelt.
388 Évkönyv 1903, 1904. 230–231.

nyák korszerűsítésének programja nem kerülhetett a kormány napirendjére, illetve semmilyen intézkedést nem hoztak annak érdekében, hogy hatékonyan kezeljék a bányászat és kohászat területén bekövetkezett közel 5%-os létszámleépítés ügyét.[389]

Az ipari tulajdon nemzetközi oltalma

Az ipari tulajdon kölcsönös oltalmáról 1883. február 7-én megkötött nemzetközi egyezmény eredményeként megalakult az ún. Párizsi Unió, amely a szabadalom, védjegy, mustra- és mintaoltalom, valamint a név- és cégjog védelmét volt hivatott szabályozni. A szerződés rögzítette: „Az egyik szerződő állam honosai az Unió összes államában a szabadalom, mustrák és minták, valamint a gyári és kereskedelmi védjegyek, kereskedelmi nevek, és telep-elnevezések oltalma és tisztességtelen verseny elleni oltalom tekintetében ugyanazon jogokat élvezik, melyeket az illető államok törvényei saját alattvalóiknak biztosítanak, mindazonáltal oly feltételek mellett, hogy ugyanazon alakiságoknak és feltételeknek megfelelnek, melyeket az illető államok belső törvényei a saját nemzetük-beliektől követelnek."[390] A tizenegy alapító országhoz rövidesen még további államok csatlakoztak, és az 1883. évi alapszerződést több pótegyezménnyel (1891. Madrid, 1900. Brüsszel, 1902. Torino) is kiegészítették.[391]

A Monarchiának az Unióhoz történő csatlakozásáról a magyar és az osztrák kormány között még 1895-ben elvi megállapodás jött létre. Ezt követően a magyar minisztertanács 1896. július 1-jén hozott határozatával a párizsi ún. főszerződés, valamint a madridi megállapodás három pontjának (1. a hamis származási helymegjelölések elleni védekezés, 2. a védjegyek nemzetközi lajstromozása, 3. az Unió irodájának fenntartási költségei) elfogadását mondta ki. Az egyezményhez történő csatlakozás elhúzódását, mondhatni kényelmes menetrendjét az tette lehetővé, hogy a Monarchia legfontosabb kereskedelmi partnerével, Németországgal még 1891. december 6-án hasonló, kétoldali megállapodás született.[392] Ezért az Unió kötelékébe való belépésünk előfeltételeként szerepelt, hogy a Németországgal törvényben is megjelenő szerződésünk egyes pontjait a nemzetközi egyezményekkel összhangba hozzuk. Az erre tett kezdeményezésre válaszolva a német kormány azt javasolta, hogy – miután az 1891. évi szerződést az Unió határozataihoz igazítják – Ausztria és Magyarország Németországgal együtt jelentse be csatlakozási szándékát. A Osztrák–Magyar Monarchia és Németország közötti szerződés módosítását, 1903 februárjában Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter az alábbiak szerint javasolta végrehajtani: „Az új egyezménynek az volna az alapprincípiuma, hogy az egyik szerződő fél által a másik szerződő fél honosainak nyújtott oltalom hatály és tartam tekintetében az illetők által hazájában elnyert oltalomtól függ, illetve az arra való igény fennállásától van feltételezve. Felveendő volna továbbá az egyezménybe olyan

389 Az 1901-ben elkészült új bányatörvény tervezet egyeztető tárgyalása évekig elhúzódott. (MNL OL K 255–1903–12. t.–3839. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1903. szeptember 18.)

390 MNL OL K 148–1903–1920. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére az ipari tulajdon nemzetközi védelmére alakult Unióhoz való csatlakozásról. 1903. február 24.

391 MNL OL K 255–1903–6. t.–693. és 827. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata Lukács László pénzügyminiszterhez az Ipari Tulajdon Védelmére Alakult Párizsi Unióhoz való csatlakozás tárgyában. 1903. február 7.

392 Lásd az 1892. évi IV. törvényt!

rendelkezés is, mely szerint az olyan védjegyek, melyek állami vagy közhatósági címert is tartalmaznak, amennyiben az erre vonatkozó használatra való jogosultság igazoltatik, a szerződéses államban is bejegyzendők."[393] Ez a kiegészítés azért volt fontos, mert a német védjegytörvény rendelkezései szerint az állami és közhatósági címereket tartalmazó védjegyeket nem részesíthették oltalomban, ezzel szemben Láng Lajos miniszter szerződésbe kívánta foglalni a magyar címer védelmét. A magyar koronának, mint emblémának használatát ekkor még nem kötötték engedélyhez, ezért a külföldi árukon szereplő védjegyekben is megjeleníthették, így ezeket az árucikkeket sokan magyar termékként kezelték.

A fentiekről folytatott osztrák–magyar tárgyalások éveken keresztül eredménytelenek maradtak, mivel sem Ausztria, sem Németország nem tartotta szükségesnek, hogy a „hamis származási helymegjelölések elleni védekezést" rögzítő madridi szerződést aláírják. A magyar kormány azért is sürgette a csatlakozást, mert az „ipari tulajdon" tágabb értelmezése folytán a mezőgazdasági termékek is védelmet élvezhettek volna.[394] (1903. augusztus 5./22.) Azt a megoldást, hogy Magyarország egyedül írja alá a párizsi egyezményt, Láng Lajos miniszter a következő indoklással utasította el: „a jelenlegi vám- és kereskedelmi szövetség, valamint az annak megújításáról szóló s a törvényjavaslat II. és III. cikkei szerint is, a gazdasági kérdéseket érintő nemzetközi egyezmények megkötésénél egyetértőleg kell a két állam kormányának eljárnia."[395] Ezért a kereskedelemügyi miniszter 1903. február 27-én, a minisztertanács részére benyújtott törvényjavaslata lekerült a napirendről.[396] Az Unió kötelékébe történő belépésünkről végül csak évek múltán az 1908. évi LII. törvény rendelkezett. Németországgal, mint a legfontosabb kereskedelmi partnerrel Ausztria és Magyarország 1908. november 15-én külön is megállapodott. Ezt az egyezményt rögzítő 1908. évi LIV. törvény szerint elfogadták az Unióhoz való csatlakozás feltételeit, de azok rendelkezéseit további pontokkal is kiegészítették.[397]

A munkások baleset elleni biztosítása

A munkások baleset elleni biztosításáról szóló törvényjavaslat kidolgozását Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter még a Széll kormány időszakában rendelte el, és a tárcák közötti egyeztető tárgyalások a Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöksége idején is folytatódtak. A tervezet készítői a kötelező biztosítás hatályát az iparban dolgozók mellett a bányászatban és a kohászatban foglalkoztatottakra is kiterjesztették. Lényeges változást jelentett, hogy a bányatársládák esetében a biztosítás költségeihez a tagok is hozzájárultak, a tervezett egységes módosítás szerint az ipari munkások kötelező balesetbiztosításának költségeit a jövőben állami hozzájárulással a munkaadó volt köteles fedezni. Ez az állami hozzájárulás a kereskedelemügyi Minisztérium kiadásait mintegy 400 ezer ko-

393 MNL OL K 255–1903–6–693. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszterhez. Budapest, 1903. február 7.

394 MNL OL K 178–1903–1403. A földművelésügyi miniszter átirata a kereskedelemügyi miniszter részére az ipari tulajdon védelmére alakult Unióhoz való csatlakozásról. 1903.

395 MNL OL K 148–1903–1920. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére az ipari tulajdon nemzetközi védelmére alakult Unióhoz való csatlakozásról. 1903. február 24.

396 MNL OL K 27. 1903. február 27./08.

397 *Magyar Törvénytár*, 1908. LIV. tc. A Német birodalommal, az ipari tulajdonjogok kölcsönös oltalma iránt 1908. évi november hó 15-én kötött egyezmény becikkelyezéséről.

ronával növelte volna meg. A kereskedelemügyi miniszter szerint a törvény gyors elfogadtatását nem szabad halogatni, mert „a Kir. Kúria a baleset-kártalanítások tekintetében oly joggyakorlatot honosított meg nálunk, mely az egész hazai ipart a legkomolyabb veszéllyel fenyegeti, és ezért az iparos és különösen a gyáros köröket állandó izgatottságban tartja, melyek most már maguk követelik a kötelező balesetbiztosítás lehető legsürgősebb behozatalát."[398] A mezőgazdasági munkások baleset elleni biztosításának ügyét külön törvénnyel kívánták szabályozni, ezért ezzel most nem foglalkoztak. A készülő törvényjavaslat a betegsegélyezés területén meglévő problémákat is felszínre hozta. A munkások betegsegélyezését az 1891. évi XIV. törvény szabályozta. Az 1892-ben 30 900 taggal megalakuló budapesti kerületi betegsegélyző pénztárak felügyeletét a Kereskedelemügyi Minisztérium látta el. Ez a létszám 1898-ban 55 000 főre gyarapodott. Ennek a jelentős munkás létszámnak egészségügyi ellátását 1892 és 1898 között kezdetben 300, majd 450 orvos biztosította. Lényeges változás történt 1899-ben, amikor a szabad orvosválasztást megszüntetve létszámukat 102 főre csökkentették, amelynek következtében egy orvosra 550 pénztári tag és családtagjainak ellátása hárult. A szabad orvosválasztás tilalmát annak ellenére fenntartották, hogy annak megszüntetését a pénztárak vezetői 30 000 budapesti tag aláírásával kérvényezték a kereskedelemügyi minisztertől.[399]

Vasutak

A Khuen-Héderváry kormány tovább folytatta azt a vasútpolitikát, amelyet a Széll Kálmán vezette kabinet által 1903 tavaszán benyújtott törvényjavaslat rögzített.[400] Az előterjesztés alapelve szerint „a fontosabb magánvasutak túlnyomó részének következetesen keresztülvitt államosítása" mellett csak a kisebb jelentőségű vonalak létesítése engedhető át a magánvállalkozásoknak. Az állam feladataként rögzítették a nemzetközi, a nagy forgalmú, a kulturális és a szociálpolitikai szempontból indokolt vonalak kiépítését. „Ezeknek az elveknek a következetes szem előtt tartásával államvasútként lesz megépítendő az ungvölgyi vasút Nagyberezna állomásától az Uzsok melletti Gács határig vezető, és nemzetközi forgalom lebonyolítására hívatott vonal épp úgy, mint a magyar királyi vasutak hálózatában mutatkozó hézagok betöltésére hívatott Érsekújvár–komáromi és Baja–bátaszéki vonal, nem különben a székelység érdekének előmozdítására hívatott vasúti hálózatnak[401] már az 1895. évi VII. törvénybe is előre látott kiegészítése."

Az 1903. évben megnyitott vonalak közül 6,6 kilométer vasúti pálya az államvasutak, 291,4 kilométer pedig a magánvasutak hálózatát gyarapította.[402] Annak ellenére,

398 MNL OL K 255–1903–12. t.–2524. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1903. május 19.

399 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVII. köt. 1903. július 4. Várady Károly interpellációja a kereskedelemügyi miniszterhez.

400 MNL OL K 2–AXIV–2–70. sz. Törvényjavaslat a M. Kir. Államvasutak hálózatának kibővítéséről, vasúti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről. 1903. május 28.

401 A tervek szerint a vonalat Szászrégentől kiindulva a Maros völgyében felfelé haladva fokozatosan építik meg, először Dédáig, Szászrégentől 26 km hosszúságban, ezt követi a Déda–Gyergyószentmiklós–mádéfalvai utolsó részvonal megépítése. Az összesen 120,5 km hosszú vonal építési munkáinak elkezdésére a kormány első részletként kétmillió koronát szavazott meg. (MNL OL K 2–AXIV–2–70. sz. Törvényjavaslat a M. Kir. Államvasutak hálózatának kibővítéséről, vasúti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről. 1903. május 28.)

hogy a teljes, 17 710 kilométer hosszúságú vasúti hálózatból csak 7686 km volt állami tulajdonban, a magánvonalak nagyobbik részének (7045 km) kezelését is az államvasutak szervezete látta el.[403] Így a hazai hálózat 83%-án az államvasutak személyzete bonyolította le a forgalmat. A vasúti járműpark 1903-ban 54 mozdonnyal, 51 szerkocsival, 299 személykocsival és 1625 teherkocsival gyarapodott. A teljes vasúti járműparkot 3114 mozdony, 2272 szerkocsi, 6331 személykocsi és 70 579 teherkocsi alkotta. A járművek nagyobbik része, 2609 mozdony, 1897 szerkocsi, 5202 személykocsi és 59 777 teherkocsi állami tulajdonban látta el feladatát. Az évről-évre növekvő forgalom nagyságára jellemző, hogy a tárgyalt évben a vasúton utazó személyek száma meghaladta a 72 millió főt, a teherszállítás pedig a 46 millió tonnát. A fentieknek köszönhető, hogy a 92 878 főt foglalkoztató, állami kezelésben működő vasúti vállalatok az 1903. üzletévben 132,7 millió korona nyereséget könyvelhettek el, ötmillióval többet, mint az előző évben.[404]

Új helyiérdekű vasút engedélyezésére, illetve már meglévő vasutak engedély-okiratainak egyesítésére a Khuen-Héderváry kormány időszakában egyetlen egy törvény sem született, de a minisztertanács az alábbi kérelmeket tárgyalta:

- Miskolc–Tapolca közötti helyiérdekű vasút építésének engedélyezése (1903. július 17./19.)
- A Temesvár–hódosi helyiérdekű vasút törzsrészvényeinek kifizetése (1903. október 12./18.)
- Duna–Ipoly völgyi helyiérdekű vasút építésének engedélyezése (1903. július 17./20.)

Hajózás

A magyar kereskedelmi tengerészet hajóállománya 1903-ban 90 gőzmeghajtású és 361 vitorlásból állt. Az gőzösök térhódítását mutatja, hogy a többségében halászbárkákból és a kirakodásnál használt hajókból álló vitorlásflottából – számuk folyamatos csökkenése mellett – már csak 101 volt alkalmas arra, hogy hosszú járatokon szolgáljon. Ezt példázza a hordképesség is, amely a gőzösöknél összesen 86 073 tonnát, a vitorlásoknál pedig 5881 tonnát tett ki.[405]

A fiumei kikötőn át lebonyolított tengeri áruforgalom 1903-ban is tovább növekedett – különösen Angliával, Németországgal, Olaszországgal és Spanyolországgal. A forgalom emelkedésére számító kereskedelemügyi miniszter javaslatára elfogadott 1901. évi VII. törvény előírta, hogy az Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Részvénytársaság két éven belül további nyolccal bővíti 25 hajóból álló flottáját. A törvény 34. §-a értelmében a viteldíjaknál felmerülő vitás kérdésekről, évenként kinevezett tagokból álló bizottság döntött. Ezen testület vezetésére 1903-ban a kormány *Nikolics Fedor*, főrendiházi tagot kérte fel.[406]

Miután Baross Gábor 1890-ben felbontotta a magyar állam szerződését az osztrák Lloyd Társasággal – megszüntetve ezzel a trieszti vállalat közös jellegét – állami támoga-

402 Évkönyv 1903, 1904. 256.
403 Tominac, 1905. – Az itt közölt adatok szerint 1903-ban 305 km hosszúságú vasutat adtak át a forgalomnak. Ezzel az üzemben lévő vonalak hossza 17 855 kilométerre nőtt.
404 Évkönyv 1903, 1904. 257–262.
405 Évkönyv 1903, 1904. 267.
406 MNL OL K 26–XLI–179. sz. Minisztertanácsi jegyzőkönyvi kivonat. 1902. december 7.

tással jelentősen megnövelték az Adria Rt. hajóinak számát. Az osztrák és a magyar kormány megállapodása szerint Fiume és Trieszt hajóforgalmát keleti irányban a Lloyd Társaság, nyugati irányban az Adria Rt. bonyolítja le.[407] Az egyezményen felüli Lloyd járatokra évenként kellett az osztrák és a magyar kereskedelemügyi miniszternek kiegészítő megállapodást kötni. A Fiumét érintő járatok számának meghatározásáról és a Szuezi-csatorna használatáért fizetett illeték felosztásáról ezen megállapodás keretében intézkedtek. 1903-ban a magyar állam a fenti illeték címén – utólagosan – Ausztria részére 276 658 koronát térített meg.[408]

Az 1890-es évektől – a tengeri kereskedelem fejlesztése, valamint a fiumei kikötőbe érkező hajók szükség szerinti javítása érdekében – több kormányzati kísérlet történt arra, hogy Magyarországon tengeri hajók építésére alkalmas gyárat hozzanak létre. Ennek keretében a kormány még 1893. február 16-án szerződést kötött a Fiumei Dock Részvénytársasággal, hogy hajógyárat létesítsen a kincstár által átadott területen.[409] Közel egy évtized telt el azzal, hogy a vállalt kötelezettségeket teljesíteni képtelen társasággal érvénytelenítsék a megállapodást, illetve az átadott állami földterületek visszakerüljenek a kincstárhoz. A hajógyár építésére tett kísérletek megmutatták, hogy csak abban az esetben van remény komoly befektető jelentkezésére, amennyiben – osztrák és magyar közös megegyezéssel – a gyár felépítését a kereskedelmi mellett a haditengerészet megrendelései is indokolttá teszik.[410] 1903. folyamán az elvárt nagyságrendű katonai megrendelésről nem született érdemi döntés.

A tengeri kereskedelem fejlesztésében kulcsszerepet játszott, hogy az állam milyen mértékben volt képes támogatni a szállítmányozókat. A kereskedelem szolgálatában álló magyar tengeri hajóknak állami segélyben és kedvezményben való részesítéséről szóló 1893. évi XXII. törvény hatálya 1903-ban lejárt. Ezért a kereskedelemügyi miniszter 1902. december 19-én a parlament elé terjesztette az új „A tengeri szabadhajózást űző magyar kereskedelmi hajóknak, valamint a tengeri hajók építésének állami segélyben és kedvezményben való részesítéséről." című törvényjavaslatát. Mivel az előterjesztéssel az országgyűlés nem foglalkozott érdemben, ezért a minisztertanács 1903. július 22-én tartott ülésén az 1893. évi XXII. tc. érvényben tartását határozta el. (1903. július 22./9.) A törvény értelmében a kétharmad részben magyar állampolgár tulajdonában lévő hajók, üzembe helyezésüket követően 15 éven át ún. beszerzési állami segélyben részesülhettek. A kereskedelmi hajók után kérhető további általános támogatást jelentett, hogy a tulajdonosok a „hazai forgalom érdekében általuk megtett utazásokhoz arányosított külön segély" címén minden megtett száz tengeri mérföld és minden lajstromozott tonna után öt fillért igényelhettek. Így továbbra is érvényben maradt a törvénynek az a rendelkezése, hogy a kincstár kiadásai ezen a rovaton az évi 200 ezer koronát nem haladhatják meg.

---

407 Hanák–Mucsi, 1988. 381.

408 MNL OL K 27. 1904. december 2./29.

409 MNL OL K 178–1905–12670. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata a földművelésügyi miniszter részére, a Fiumében létesítendő hajógyárról. 1905. augusztus 11.

410 A tárgyalásokat lásd MNL OL K 27. 1904. december 2./28.; MNL OL K 178–1905–12670. sz. Minisztertanácsi előterjesztés a Fiumében létesítendő hajógyárról. 1905. augusztus 11.; MNL OL K 255–1904–7. t.–3772. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. november 25.)

A tengerhajózási kedvezmény mellett a nemzetközi tengerjogi egyezmény kérdése is napirendre került. Az egységes tengerjogi gyakorlat elfogadtatása érdekében eddig csak az érintett országok ún. tengerjogi egyesületei igyekeztek közös nevezőre jutni. Tanácskozásaik (1898-ban Antwerpenben, 1899-ben Londonban, 1900-ban Párizsban, 1902-ben Hamburgban) eredményeként egy tervezetet készítettek, és a kormányszintű egyeztetésre a belga kormányt kérték fel.[411] A belga kormány 1902. december 31-én egy olyan diplomáciai értekezlet összehívásának szándékáról értesítette Gołuchowski külügyminisztert, amelyen a meghívott államok „teljhatalmú" képviselői a tengeri összeütközések és a mentések ügyének nemzetközi szabályozásáról tárgyalnának. A magyar kereskedelemügyi miniszter csak akkor kívánt foglalkozni a részletekkel, ha Magyarország önálló államként vehet részt az értekezleten. Ezért kormányzati szinten szükségesnek tartották, hogy a magyar küldöttek külön ügykörrel, önálló megbízólevelet kapjanak, a felvett jegyzőkönyvekben és a kötendő egyezményben Magyarország neve Ausztriától teljesen elkülönítve szerepeljen, valamint az egyezmény megkötése esetén külön ratifikációs okmány készüljön.[412] A magyar kormány feltételeiről a közös külügyminiszter nem nyilatkozott, mert szerinte még nem dőlt el, hogy az egyezményt az államfők vagy a kormányok nevében fogják aláírni.[413] Az aláírási jogosultság kérdése 1905 októberében került ismét napirendre, amikor a brüsszeli tanácskozáson két egyezmény született. Az első a tengeri összeütközésekből fakadó kártérítéseket, a másik pedig a mentésben résztvevők kártalanításának kérdését rendezte.[414] A külügyminiszter előzetesen úgy foglalt állást, hogy az egyezményhez történő csatlakozási okmányokat az Osztrák–Magyar Monarchia brüsszeli nagykövete fogja aláírni. A Monarchia két kormánya végül is elfogadta az 1910. szeptember 23-án véglegesített nemzetközi megállapodást, és az ennek alapján készített 1911. június 23-án benyújtott törvényjavaslatot[415] a magyar parlament az 1913. évi I. törvényként fogadta el.

Az 1888-ban alapított Balatoni Gőzhajózási Rt. is csak folyamatos állami támogatással tudott talpon maradni. (1903. augusztus 26./3.) A részvénytársaságot működésének első tíz évében a 2000 forintnyi állami mellett a Balaton környéki megyék, nevezetesen Somogy, Veszprém és Zala, évi három-három ezer forint segéllyel támogatták. Ennek fejében a társaság köteles volt fenntartani a nyári hónapokban Balatonfüred és Siófok közötti járatát és a postai küldemények ingyenes szállítását.[416] Az állami támogatást 1890-ben a kormány 6000 forintra emelte azzal a kikötéssel, hogy a részvénytársaság a meglévő egy gőzöséhez még egyet vásárol és új járatokat is indít.[417] A társaság forgalma

411 MNL OL K 26–1908–XXXIX–752. sz. A Tengerjogi Magyar Egyesület felirata Széll Kálmán miniszterelnök részére. 1903. január 22. – A magyar egyesületet 1902-ben hozták létre.

412 MNL OL K 26–1908–XXXIX–752. sz. Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter felirata Széll Kálmán miniszterelnök részére. 1903. április 23.

413 MNL OL K 26–1908–XXXIX–752. sz. Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter átirata Plósz Sándor igazságügy-miniszter részére. 1903. március 20.

414 MNL OL K 26–1908–XXXIX–752. sz. Az igazságügy-miniszter feljegyzése a brüsszeli tengerjogi értekezleten létrejött nemzetközi egyezménytervezethez való hozzájárulás tárgyában. 1906. október 16.

415 Képviselőházi Irományok, 332. sz. 1911. június 23.

416 MNL OL K 26–1904–VII–1653. sz. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a Balatoni Gőzhajózási Rt. állami segélyezésére. 1903. augusztus 10.

417 A 6000 forint=12 000 korona.

az új járatokkal az 1889. évi 6363 főről 1898-ban 41 749-re nőtt. A társaság hiába növelte hajóinak számát háromra, és indított újabb járatokat, a 10–12 hétig tartó balatoni idényben segélyek nélkül veszteségesen üzemelt.[418] A minisztérium az állami támogatás szükségességét így indokolta: „mivel ezidő szerint a Balatonon nincs szükség sűrűbb járatokra, az üzem az eddigi keretek között tartható fenn, ezt pedig a mostani vállalatnál olcsóbban más sem tudná fenntartani."[419] Figyelembe véve, hogy az érintett vármegyék a társaságot 1899 után mintegy felére csökkentett összeggel támogatták, ezért a kormány 1901-től a vállalat részére évi 24 000 korona segély kiutalását engedélyezte.[420]

A magyar kormány 1903-ban a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. részvényeinek állami felvásárlásáról is döntött.[421] (1903. július 9./17.) Az 1828-ban két angol hajóépítő segítségével létrehozott Első Császári és Királyi Dunagőzhajózási Társaság (DGT) gazdasági egyeduralmát a sorban alakuló kisebb társaságok nem voltak képesek megtörni. Az osztrák erőfölény mérséklése érdekében a magyar kormány támogatásával 1894-ben megalakult a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság. Az új hajózási társaság állami támogatásáról, valamint alapszabályának leglényegesebb pontjairól az 1894. évi XXXVI. törvénycikk rendelkezett. A törvény előírása szerint a Budapest székhelyű, magyar hivatali nyelvet használó társaság, tízmillió forint alaptőkével alakul meg. Az alaptőkét felerészben teljesen befizetett részvények, felerészben pedig 4,5%-kos elsőbbségi kötvények alkották. A részvénytársaság elnökét, alelnökét, ügyvezető igazgatóját, valamint az igazgatósági és felügyelő-bizottsági tagokat csak a magyar kereskedelemügyi miniszter hozzájárulásával nevezhették ki, illetve tevékenységüket miniszteri biztos ellenőrizte. Az V. § szerint a minisztérium meghatározhatja azon járatok körét, amelyeket a társaság köteles működtetni. Ennek szellemében a főváros kiszolgálásáról a 8. §-ban az alábbiak szerint intézkedtek: „A társaság kötelezettséget vállal arra, hogy a Budapest székesfővárosi helyi és környékbeli személyforgalomnak, valamint élelmiszer cikkek szállításának ezen szerződés keretén belül üzletkörébe leendő bevonását tanulmány tárgyává teszi." A társaság vezetőinek erre két éven belül konkrét javaslatot kellett kidolgozni, továbbá a szolgáltatásaik díjszabását is csak a kereskedelemügyi miniszter jóváhagyásával állapíthatták meg. Mindezen megszorítások ellentételezése fejében a társaság évi 400 000 forint államsegélyre tarthatott igényt. A törvény 21. §-ában a kormány kikötötte magának azt a jogot, hogy az első hét évben a részvénytársaságot bármikor állami kezelésbe veheti.

Amikor a DGT 1896-ban beszüntette járatait a Szentendrei Dunaágban – Budapest élelmiszer ellátása érdekében – az állami beavatkozásra is sor került.[422] Ennek keretében a kereskedelemügyi miniszter elrendelte, hogy a Visegrád és Nagymaros járatok a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. üzletkörébe kerüljenek át, illetve a megnövekedett feladatkör miatt a Baja–Apatin közötti járatok beindítását 1897-re halasztották. A ma-

418 MNL OL K 27. 1904. május 3./22.
419 MNL OL K 26–1904–VII–1653. sz. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a Balatoni Gőzhajózási Rt. állami segélyezésére. 1903. augusztus 10.
420 MNL OL K 148–1904–27–2864. sz. Miniszertanácsi előterjesztés a Balatoni Gőzhajózási Rt. állami segélyezése tárgyában. 1904. május 3.
421 MNL OL K 27. 1903. július 9./17.
422 MNL OL K 27. 1896. június 19./2.

gyar gazdasági érdekek hatékonyabb képviselete érdekében kormányzati döntés született arról, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia második legnagyobb hajózási társaságát állami kezelésbe veszik.

A Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. részvényeinek megszerzésére a kormány a Magyar Általános Hitelbank Részvénytársaságot kérte fel, 220 koronás limitált árra szóló megbízással. A részvények vételárán kívül forgalmi eszközök beszerzésére is szükség volt, és így az egész tranzakció lebonyolításához a kereskedelemügyi miniszter 20 millió koronát igényelt. 1903 júliusára már 35 ezer részvény a kincstár tulajdonába került, és csak kétezer volt idegen kézben. A miniszter azt remélte, hogy az államosítással megszűnik a vasút és a hajózás közötti verseny, és lehetőség nyílik egységes forgalmi politika kialakítására, amely egyaránt szolgálja mind az áruszállítás, mind a személyszállítás fejlesztését.[423]

A legalább evezősökkel és tutajokkal hajózható belföldi folyószakaszaink 4971 kilométer hossza nem változott 1903-ban. A fenti víziúton, amelynek 3095 kilométernyi részén gőzhajók is közlekedhettek, több mint negyven – évente mintegy 3,7 millió tonna áru szállításával foglalkozó – hajózási vállalat tevékenykedett. A tárgyalt évben az 1,8 millió főt meghaladó folyami személyszállítás feladatát a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt., valamint az Első Dunagőzhajózási Rt. (DGT) hajói látták el.[424] A vasúti hálózat bővülésével a belvízi szállítás 1886 és 1913 között – személyforgalomban 7,7%-ról 1,6%-ra, az áruszállításban 27,4%-ról 13,9%-ra – jelentősen visszaesett.[425] A folyami forgalom további csökkenését a Földművelésügyi Minisztériumban újabb folyamszakaszok hajózhatóvá tételével szándékoztak megakadályozni. Mivel az 1895. évi XLVIII. törvény[426] által elfogadott folyamszabályozási munkákat a Kettős- és a Hármas-Körösön 1902-ben befejezték, így ezeknek a víziutaknak a hajózhatóvá tétele is esedékessé vált. A tervek szerint a Hármas- és a Kettős-Körös egész szakaszának, valamint a Sebes-Körös Körösladányig terjedő részének hajózhatóvá tételét négy duzzasztóművel kívánták megoldani. A 139 kilométernyi hajóút a tervek szerint kereken számítva ötmillió koronába került volna.[427] A terv megvalósítására az 1903-ban nem született kormányzati határozat.

Világkiállítás

A St. Louis-i világkiállítást eredetileg 1903-ban tervezték megrendezni, amelyen a gazdasági válság okozta nehézségek miatt Magyarország nem kívánt részt venni. Gołuchowski külügyminiszter 1903 júliusában – a torinói és a párizsi magyar iparművészeti kiállítás sikerére hivatkozva – arra kérte a budapesti kormányt, hogy állami támogatással tegye lehetővé a képzőművészeti és iparművészeti anyag tengerentúli bemutatását.[428] (1903. ok-

423 MNL OL K 26–1903–VII–2986. sz. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére. 1903. július.

424 Évkönyv 1903, 1904. 264–265.

425 Hanák–Mucsi, 1988. 381.

426 1895. évi XLVIII. tc. A Közép-Duna egységes szabályozásáról, valamint az ország egyéb folyóvizein első sorban szükséges szabályozási munkálatokról. A 2. § intézkedett a Körös folyókon végzendő munkákról.

427 MNL OL K 27. 1904. október 21./19.

428 MNL OL K 255–1903–9. t.–3263. sz. Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. július 24.

tóber 12./14.) A Külügyminisztérium mellett a magyarországi egyesületek és társaságok is a kiállításon való részvétel lehetőségének biztosítását szorgalmazták. A kiutazás szükségességét például az Országos Nemzeti Szövetség azzal indokolta, hogy az amerikai tőke figyelmének felkeltése mellett el kell oszlatni azt a tévhitet is, mely szerint Magyarország Ausztria egyik tartománya.[429] További érvként hozták fel: „Ausztria ellenben – államiságának bizonyára csak azért is nagyobb kidomborításával – ott lesz. Bulgária pedig hatszázezer frankot szavazott meg e kiállításra és Románia ennél is többet." A kérések figyelembe vételével az 1903 október 12-én ülésező minisztertanács – a kereskedelemügyi miniszter előterjesztésére – az 1904. évi kiállításon való részvétel költségeire 100 ezer korona állami támogatást szavazott meg.[430]

Külkereskedelemi szerződések

A kiegyezéssel létrehozott közös osztrák–magyar vámterületen a vámtarifáról elsőként az 1879. január 1-én életbe lépő 1878. évi XXI. törvény intézkedett. Ez a kormányzati intézkedés – az ipari vámok mérsékelt emelése ellenére – a szabad kereskedelem elvére alapozott európai gyakorlatot követte. A gazdasági körülmény gyökeresen megváltozott, amikor a Németországgal kötött tarifaszerződés 1877 végén lejárt, és a német kormány nem kívánt új megállapodást kötni, sőt, az 1879-ben megalkotott vámtarifájával – a tengerentúli gabona versenyképességének korlátozása érdekében – lényegesen megemelte vámtételeit. A német védővámos mintát követve – amit rövid időn belül Olaszország, Franciaország és Svájc kormányai is magukénak vallottak – az osztrák–magyar egyeztető tárgyalásokon résztvevő szakemberek szintén ezen az alapon szorgalmazták vámtarifánk átalakítását. Ezért az 1882. évi III. törvény rendelkezése alapján az 1878. évi vámtarifa megfelelő tételei után pótlékokat állapítottak meg. (Az ásványolaj felemelt vámját külön, az 1882. évi XVIII. törvényben rögzítették.)

A fentieket az 1884. évi XXI. törvénnyel módosították, amelyet a mezőgazdasági termékek vámját lényegesen megemelő 1885. évi német vámtarifareform ismét átdolgozásra ítélt. A német reform hatására a többi partnerállam vámpolitikája is lényegesen megváltozott, ezért az Osztrák–Magyar Monarchia kormányai az 1887. évi XXV. törvénnyel igyekeztek alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez. Ez a törvény nem teljesen új vámtarifát léptetett életbe, hanem csak az 1882. évinek módosításáról intézkedett, de az új védővámokkal sikeresen zárta le határainkat az amerikai búza előtt.[431] A Monarchia védővámokkal elzárt belső piacának felvevőképessége az 1890-es évek közepétől lehetővé tette, hogy a magyar mezőgazdasági termékek jelentős részét itt helyezzék el. A legnagyobb kedvezményen alapuló kereskedelmi megegyezést – az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország, Olaszország, Svájc, Belgium, Szerbia, Románia, Oroszország, Bulgária között – csak 1891. december 6-án írták alá és 1892. február 1-én, az 1892. évi III. törvénnyel lépett hatályba. Az Osztrák–Magyar Monarchiának a nyolc állammal kötött fenti megállapodása 1903. december 31-én lejárt, meghosszabbítása-

429 MNL OL K 255–1904–9. t.–79. sz. Az országos Nemzeti Szövetség felirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. december 30. (Véleményüket részletesebben lásd: Nemzeti Szövetség, 1904. évi 1. sz.)

430 MNL OL K 27. 1903. október 12./14.

431 MNL OL K 2–AXIV–2–31. sz. Az osztrák–magyar vámterület autonóm vámtarifájáról szóló törvényjavaslat indoklása. 1903. január 28.

hoz először az osztrák–magyar közös álláspont elfogadására volt szükség. Ezen kívül lejárati időhöz nem kötött és egyoldalú tarifakötéseket tartalmazó szerződések voltak érvényben öt (Franciaország, Kína, Egyiptom, Korea, Sziám), továbbá egy évi felmondással kilenc (Dánia, USA, Görögország, Nagy-Britannia, Libéria, Hollandia Perzsia, Svédország, Norvégia), valamint félévi felmondással két állammal (Mexikó, Spanyolország).

Már a Bánffy kormány 1898. április 20-án törvényjavaslatot terjesztett elő, amely szerint a vám- és kereskedelmi szövetség IV. cikkében szerepeljen, hogy „a két kormány arra kötelezi magát, hogy tárgyalásokba bocsátkozik egy új általános vámtarifa megállapítása iránt és azt közös egyetértéssel legkésőbb az 1902. év végéig létre fogják hozni." Az előterjesztés nem került a parlament elé, ezért erről a kérdésről az 1899. évi XXX. törvény intézkedett, amelynek 3. §-a „utasítja a kormányt, hogy a vámügyi és a kereskedelmi szövetség létesítése végett, oly célból, hogy az idegen államokkal kötendő kereskedelmi szerződésekben az ország érdekei kellőleg érvényre juttassanak, a tárgyalást a cs. kir. osztrák kormánnyal legkésőbb 1901-ben indítsa meg." Továbbiakban a törvény elrendeli, hogy a „külfölddel megkezdendő tárgyalások előtt az autonóm vámtarifa új autonóm vámtarifával helyettesítendő, mely mindkét állam mezőgazdasági és ipari érdekeit egyaránt védi."[432] E határozat teljesítése érdekében a Széll kormány 1899. év végén elindította az új vámtarifa kidolgozásához szükséges előmunkálatokat: jelentést kért az összes kereskedelmi- és iparkamara, gazdasági egyesület, valamint egyéb kijelölt szaktestületektől, és 1901 szeptemberében megkezdte a tárgyalásokat az osztrák kormánnyal.

Az osztrák–magyar tárgyalások menetét befolyásolta, hogy Európában általánossá vált az a politikai irányzat, amely nem tartotta elégségesnek a gazdaság addigi védelmét, ezért mind az ipar, mind a mezőgazdaság érdekében védővámok felállítását látta szükségesnek. A magyar mezőgazdaság elsőrendű érdeke volt, hogy a belső piac mellett az osztrák részesedést is minél nagyobb mértékben megőrizze, illetve növelje. A mezőgazdasági termékek vámtételének megállapításánál figyelem kellett venni az ipar érdekeit is, hogy megkönnyítsék a hazánkban hiánycikknek számító nyersanyagok behozatalát. A mezőgazdaság védelmében kényszerült rá a magyar kormány arra, hogy Ausztria ipara a viszonosság elve alapján hazánkban is előnyöket élvezhessen. 1902. december 31-én Ernst Koerber osztrák és Széll Kálmán magyar miniszterelnök aláírta az új vám- és kereskedelmi szövetség megújításáról szóló egyezményt, amelyben a vámtételeket a magyar mezőgazdaság számára kedvezően emelték meg. Ezt a megegyezést *Matlekovits Sándor*, a korszak nagy tapasztalatú gazdasági szakembere így értékelte: „Az osztrák–magyar vámterület autonóm vámtarifája, [...] a közös vámterület különböző érdekeit hozza összhangzásba, és a német birodalom által inaugurált elzárkózási rendszerrel szemben védekező helyzetet akar teremteni. Ez a vámtarifa tehát a közös vámterület agrár- és iparérdekeit hozza kölcsönös összhangzásba, és védekezik elsősorban Németország vámpolitikája ellen, és azon visszahatással számol, melyet a német vámpolitika a többi európai államokban fog előidézni."[433] A budapesti képviselőház közgazdasági bizottsága jóváhagyta és elfogadásra javasolta az osztrák és a magyar miniszterelnök megállapodását a

---

432 MNL OL K 2–AXIV–2–31. sz. Az osztrák–magyar vámterület autonóm vámtarifájáról szóló törvényjavaslat indoklása. 1903. január 28. (Lásd még: LÁNG, 1904. 402–478.)

433 *Az Újság*, 1905. június 15.

megújítandó vám- és kereskedelmi szövetség új vámtarifa tételeiről. A magyar jóváhagyással szemben a Reichsrat vámügyi bizottsága tizenhét pontban elutasította a tervezetet. A további egyeztető tárgyalások lefolytatására, 1903. július 22-én *Guido Call* báró, osztrák kereskedelemügyi miniszter Budapestre érkezett.[434] A kifogásolt részek többsége a mezőgazdasági vámtételekre vonatkozott. Az osztrák szakértők elégedetlenek voltak a tarifa-tervezet mezőgazdasági vámjaival, magasabbakat követeltek. Különösen a brüsszeli cukoregyezmény életbe lépését kísérő, a magyar cukorgyárak védelmébe hozandó vámot tartották elfogadhatatlannak, és erről hosszantartó vita bontakozott ki a két kormány között. Az egymást követő magyar kormányok álláspontjának, valamint a Khuen-Héderváry kormány egész időszakát érintő éles viták gazdasági hátterének megértése érdekében fontosnak tartottam cukoriparunk múltjának rövid áttekintését.[435]

A hazai cukoripar gyors fejlődése előtt az 1888. évi XXIII. törvény nyitotta meg az utat, és ezt a tendenciát tovább erősítette az ugyanebben évben végrehajtott tarifarendezés.[436] A törvényhozás eleget tett a termelők kérésének, és ezen túl az adózási alap a cukorrépa helyett a kész cukor mennyisége lett. Hatására a cukorrépatermelés átlagos szintje az 1871 és 1885 közötti 4,6 millió mázsáról 1886 és 1900 között 12,6 millióra emelkedett.

Cukorgyáraink száma 1887 és 1901 között 11-ről 21-re gyarapodott. (Az iparág jövedelmezőségét mutatja, hogy a cukorgyári részvénytársaságok az 1890-as évektől kezdve átlagban 8–10%-os osztalékot fizettek.) A gyárak száma mellett termelési kapacitásuk is jelentősen megnőtt. A cukortermelés 1888–1889-ben még alig érte el a 300 ezer mázsát, de 1893–1894-ben már meghaladta az egymilliót, és a századfordulótól kezdve állandóan kétmillió feletti értéket ért el. Mivel a belföldi fogyasztás emelkedése nem tartott lépést a cukoripar fejlődésével, ezért a termékek egyre jelentősebb részét a külföldi piacokon kellett értékesíteni. Például 1901-ben a stagnáló mintegy 400 ezer q behozatal mellett az export megközelítette az 1,9 millió mázsát.[437]

A cukorgyárak értékesítési lehetőségeit erősen befolyásolta, hogy Ausztria, Cseh- és Morvaország jelentős cukoriparral rendelkezett. A magyar gyárak részesedése a Monarchia cukorkivitelében, 1889-ben még 1% alatt maradt, de 1896-ban már meghaladta a 10%-ot, és a századforduló után tovább erősödve, – a brüsszeli egyezmény hatására bekövetkezett átmeneti visszaesés után – 1913-ban elérte a 37,5%-ot.[438] A magyar kivitel főként Anglia, India, Svájc, az USA és a balkáni országok felé irányult.

Magyarország cukorbehozatala lényegében a finomított osztrák cukorra szorítkozott, amihez a fogyasztók megszokásból is ragaszkodtak. Importunk mértéke 1882 és 1913 között alig változott, de aránya a dinamikusan fejlődő exporthoz viszonyítva évről évre csökkent, és 1913-ban 10% alá süllyedt.

Cukorforgalmunkat az 1903 szeptemberében életbelépett brüsszeli cukoregyezmény erősen befolyásolta. A szerződésnek a kartellek felszámolását kimondó pontja különösen

434 *Egyetértés*, 1903. július 23. Call báró útja.
435 A cukoripar történetére bővebben lásd: Wiener, 1902., valamint Reitzer, 1902.
436 Gyáripar, 1901. 30. – A magyar cukoripar termelése az 1868–1869. évi 123 ezer mázsáról az 1890–1891. évben 731 ezerre nőtt.
437 Statisztikai Közlemények, 1923. 41.
438 Statisztikai Közlemények, 1923. 27.

hátrányosan érintette cukoriparunkat, mert megszüntetése után Magyarországnak nem volt módja arra, hogy piacát megvédje az erős osztrák konkurenciától. A magyar cukorgyárak fejlődését ugyanis nagymértékben segítette az 1891-ben létrehozott ún. bécsi cukorkartell, amely 2,3 millió mázsa erejéig a tagok között felosztotta a Monarchia cukorfogyasztását.[439] Az 1897-ben megalakított új kartell már a finomítókat is tagjai közé fogadta, és a termelési kvótákat a felosztotta a gyárak között. A kartell felszámolása azt jelentette, hogy a Monarchián belüli cukorforgalom – a két ország közötti megegyezésen alapuló – szabályozás nélkül maradt. A magyar országgyűlés Pénzügyi Bizottsága még a brüsszeli egyezmény elfogadása előtt kérte a pénzügyminisztertől, hogy a Magyar Cukorgyárosok Országos Egyesülete javaslata alapján készítsen törvényjavaslatot a 21 hazai gyár által az 1903–1904 üzletévben előállítható 836 660 mázsa cukornak a gyárak közötti felosztásáról. A belföldi cukortermelésnek a gyárak közötti kontingentálása azt a kormányzati érdeket szolgálta, hogy az erősebbek ne tudjanak bezárásra kényszeríteni olyan kisebb gyárakat, amelyek megmaradásához – vonzás körzetükben – közgazdasági érdek fűződik. Javaslatuk alapján a legkisebb gyár (Marosvásárhely) 15 ezer, a legnagyobb (Szerencs) 105 100 mázsa cukrot értékesíthet. Ez a javaslat nem emelkedett törvényerőre, de a belföldi piac felosztását évről-évre megegyezés rögzítette a gyárak között.[440]

Kísérlet a Monarchia cukorpiacának felosztására

A cukorgyárak termelési színvonalának megőrzéséhez, illetve növeléséhez a mezőgazdaságnak is fontos érdeke fűződött. A gyárakkal kötött szerződések termelési biztonságot nyújtottak a birtokosoknak, a munkaigényes cukorrépa termesztése a mezőgazdasági munkanélküliek számára pedig kereseti lehetőséget biztosított. Ezért a csatlakozás a brüsszeli egyezményhez nem csupán az ipar, hanem a mezőgazdasági érdekképviselők körében is aggodalmat váltott ki. Hazánkban – a tőkehiány következtében – a cukorgyárakat nem a földbirtokosok, hanem főleg pénzintézetek és külföldi részvénytársaságok alapították. Ezért a répatermelők és az őket képviselő vármegyei gazdasági egyesületek kívánságait a gyárak csak olyan mértékben vették figyelembe, amennyire azt a nyersanyag szükségletük kielégítésének folyamata minimális mértékben megkívánta. A gyárakhoz különböző anyagi feltételekkel szerződő birtokosok egymástól eltérő érdekcsoportokat alkottak, így nem alakult ki egységes és hatékony termelői érdekvédelem.[441] A fenti körülmények miatt a mezőgazdaság érdekvédelme ezen a területen nagyrészt a Földművelésügyi Minisztériumra hárult.

A cukorgyárak képviselői is tartottak attól, hogy az állami támogatás felszámolása után versenyképtelenné válnak a szabadversenynek teret nyitó világpiacon. A magyar ipar védelmében *Harkányi János* – a későbbi kereskedelemügyi miniszter – arra kérte Széll Kálmán miniszterelnököt, hogy a kormány ne kössön olyan szerződést, amelyben a védvámok megszüntetésére vállalna kötelezettséget.[442] Harkányi János számításai sze-

439 *A Cukorrépa.* 1913. július 6. A cukorkartell hatása.

440 MNL OL K 148–1903–27–20. Lukács László pénzügyminiszter előterjesztése Széll Kálmán miniszterelnök részére. Budapest, 1903. január 1.

441 A magyar mezőgazdaság érdekvédelmi lehetőségeiről bővebben lásd: Soós, 1986. 175–194.

442 MNL OL K 26–1910–XXXVIII–1284. Harkányi János előterjesztése Széll Kálmán miniszterelnök részére a magyar cukoripar és a védvám helyzetéről. Budapest, 1902. február 20.

rint pl. ahhoz, hogy a német cukorral szemben versenyképesek maradhassunk, a brüsszeli egyezmény megkötése után a gyárak kénytelenek lesznek a répa árát 60–70 fillérrel csökkenteni. Tehát – nézete szerint – a cukoripar mellett a magyar répatermelés, és ezen keresztül a mezőgazdaság is egyre nagyobb állami támogatására szorul.

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter, a külügyminiszter tájékoztató átiratára – amely szerint „Ausztria–Magyarország minden körülmények között szerződésszerűen fog eljárni, és semmi esetre sem engedi magát az egyezményből kiszorítani, bármiként dőljön is el a kérdés Brüsszelben" – 1903. június 4-én kelt válaszában leszögezte: „ha a magyar piacot nem sikerülne a magyar termelésnek kizárólag biztosítani, akkor nem tartom kizártnak, hogy az egyezménybe ne lépjen be Magyarország." Darányi Ignác Lukács László pénzügyminisztert is tájékoztatta állásfoglalásáról.[443]

Az aggályok és tiltakozások ellenére a magyar szaktárca a törvényjavaslat indoklásában az alábbiak szerint foglalta össze véleményét. „A brüsszeli egyezmény hatására a világ cukortermelése csökkeni fog, s aligha kétséges, hogy a csökkenés ott lesz, ahol a cukortermelés nem elég életképes. Magyarország meg fogja állni helyét az egyezmény által teremtett szabadversenyben, bár a magyar cukorrépa cukortartalma kisebb, mint a németországi vagy cseh répáé, a termésátlag is kedvezőtlenebb ugyanakkora területen. Tény az is, hogy a világversenyben hátrányunkra van az irányadó londoni piac nagy távolsága, hogy a répacukor termelését, amennyire az egyezmény engedi, továbbra is támogatásokba kell részesíteni. [...] A kedvezőtlen körülmények mellett kedvezőek is vannak: extenzívebb gazdálkodási viszonyok, melyeknek következtében a földjáradék nálunk jóval csekélyebb, mint amott, így sokkal kisebb tiszta jövedelem előállítása mellett is haszonnal gazdálkodhatunk. Magyarországon sok a cukorgyár és modern, a cukoriparban jelentékeny a tőkeerő és magas a szakértelem."[444] Az egyezményhez történő csatlakozásunk mellett szólt, hogy a magyar és osztrák cukor korábban is kisebb állami támogatásban részesült, mint a többi európai országban előállított hasonló termék. Nevezetesen a kivitel mázsánként Németországban 2,97 korona, Belgiumban 4,28, Magyarországon pedig 2,74 korona támogatást élvezett.

Az egyezmény aláírását megelőző tárgyalások során a magyar kormány jogot formált arra, hogy a megállapodást önálló szerződő félként írhassa alá. Ez azért volt lényeges kérdés, mert a brüsszeli egyezmény 3. cikkéhez tartozó zárójegyzőkönyv kimondta: „a szerződő államok belföldi piacának cukorral való ellátása az illető termelő állam iparát illeti meg," de a Monarchia belső piacának, az egyezmény előírásainak is megfelelő felosztásáról Ausztria és Magyarország még nem állapodott meg. A magyar pénzügyminiszter 1903. január 27-én kelt azon kérésére, hogy az „egyezmény megerősítő okirata

443 MNL OL K 26–1910–XXXVIII–1284. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter tájékoztatója Lukács László pénzügyminiszter részére a Gołuchowski külügyminiszternek írt válaszáról. Budapest, 1903. június 7. – A Fiumei és Magyar–Horvát Tengerparti Kormányzó helyettese 1903. augusztus 22-én arról tájékoztatta a miniszterelnököt, hogy a fiumei kereskedők kérelemmel fordultak hozzá. A kérelmezők félelme: ha Ausztria és Magyarország közötti cukorforgalom nem lesz megengedve, a főleg osztrák cukrot fogyasztó tengerparti területekre csak a trieszti hajók szállíthatnak. A fiumei hajósok eddigi élénk cukorkereskedelme – nagy károkra – teljesen elsorvadna.

444 MNL OL K 26–1910–XXXVIII–1284. Indoklás a cukorra vonatkozó törvényhozás tárgyában Brüsszelben 1902. március 5-én kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről szóló törvényjavaslathoz. Budapest, 1902. november.

Magyarországra nézve külön, és Ausztriára nézve is külön állíttassék ki," a külügyminiszter január 29-én elutasító választ adott.[445] Az egyezmény aláírásáig hátralévő idő rövidsége miatt a magyar kormány beleegyezett abba, hogy a megállapodást a két ország nevében az Osztrák–Magyar Monarchia brüsszeli követe írja alá, de azt a kérését, hogy a megerősítő okiratot a magyar és osztrák kiküldöttek külön-külön is kézjegyükkel lássák el, nem teljesítették.[446] Ezért Lukács László kérte a külügyminisztert, hogy a megállapodást „oly egyezménynek tekintse, mintha külön köttetett volna, és amelyben Ausztria és Magyarország teljesen önálló szerződő felek gyanánt szerepelnek, mert a magyar kormány csakis az egyezmény szövegében világosan is kifejezésre jutó, ilyen értelemben járulhatott az egyezmény aláírásához, és csakis ily értelemben járulhatott és járult hozzá a magyar országgyűlés az egyezménynek az ország törvényei közé való becikkelyezéséhez."[447]

A két ország pénzügyminiszterének 1903. június 14-én tartott megbeszélésén elfogadták azt az alapelvet, hogy törvénnyel állapítsák meg (kontingálják) azt a cukormennyiséget, amely az illető ország gyáraiból forgalomba kerülhet.[448] (A brüsszeli egyezmény előtt Magyarország belföldi 850 000 q cukorfogyasztásából, a kartell elosztása szerint a hazai gyárak 550 000 mázsával részesedtek.) A magyar és az osztrák törvényjavaslat szövegének véglegesítését megelőző pénzügyminisztériumi jegyzékváltásban az osztrák miniszter azt hangsúlyozta, hogy „ők a kontingentáláshoz járultak hozzá, nem pedig ahhoz, hogy a magyar cukorfogyasztás ellátása bármely más eszközzel a magyar cukortermelés részére biztosíttassék."[449] Az osztrák pénzügyminiszter javaslata szerint, a már bevált módon magánkartell útján rendezzék a vitát, mert az osztrák parlament nem egyezne bele, „ha a magyar cukorfogyasztás a közös vámterület szellemével nem teljesen összeegyeztethető módon törvényhozásilag biztosíttatnék a magyar cukortermelés számára." Mivel a cukorfogyasztás kontingentálását a Brüsszeli Állandó Cukorbizottság nem tartotta elfogadhatónak, a magyar pénzügyminiszter úgynevezett állami – mindkét országgyűlés által jóváhagyott – intézkedések bevezetését javasolta. Ezek közé tartozott az egyezmény által is támogatott surtaxe (pótilleték) – Ausztria és Magyarország között közbeeső vámvonal felállítása nélkül – átutalással történő beszedése, vagy a két ország közötti cukorforgalom korlátozása, esetleg eltiltása. Az 1903. július 17-én megtartott minisztertanácsi ülése állásfoglalása szerint, amennyiben az osztrák kormány elzárkózik a követelésük teljesítése elől, kérni fogják a nemzetközi konferencia összehívását, és végső esetben kilépnek a szervezetből. (1903. július 17./13.)

A minisztertanács határozatát a magyar pénzügyminiszter jegyzékben ismertette osztrák kollégájával. A jegyzékváltás során az osztrák kormány visszautasított minden

445 MNL OL K 26–1910–XXXVIII–1284. Lukács László pénzügyminiszter átirata Gołuchowski külügyminiszter részére. Budapest, 1903. március 18.

446 A brüsszeli tárgyaláson az osztrák kormányt Jorkasch Koch pénzügyminiszteri osztályfőnök, a magyart pedig Toepke Alfréd pénzügyminiszteri államtitkár képviselte.

447 MNL OL K 26–1910–XXXVIII–1284. Lukács László pénzügyminiszter átirata Gołuchowski külügyminiszter részére. Budapest, 1903. március 18.

448 A minisztertanács hitelesített jegyzőkönyvének kivonata a brüsszeli nemzetközi cukoregyezményről. Budapest, 1903. július 17.

449 A minisztertanács hitelesített jegyzőkönyvének kivonata a brüsszeli nemzetközi cukoregyezményről. Budapest, 1903. július 17.

olyan intézkedést, amely a Monarchia két állama közötti cukorforgalom direkt megszüntetésére vagy közbeeső vámnak a szedésére vezet, de a kérdés megoldására nem tett érdemi javaslatot.[450] A két pénzügyminiszter újabb megbeszélésén – 1903. július 25-én Budapesten – az osztrák miniszter kijelentette: az osztrák kormány nem egyezik bele, hogy a kontingentálás más, a magyar belföldi cukorfogyasztást a magyar cukortermelés részére biztosító intézkedésekkel pótolják, és Ausztria minden körülmények között a brüsszeli egyezmény tagja marad. Továbbá tájékoztatta partnerét arról, hogy a cukorkontingensre vonatkozó korábbi törvényt az osztrák kormány császári rendelet útján kívánja hatályon kívül helyezni.[451]

A pénzügyminiszter az 1903. július 28-án elfogadott minisztertanácsi határozat alapján elkészített átiratát nem csak az osztrák pénzügyminiszternek küldte meg, hanem a Kabinet Irodán keresztül az uralkodó elé terjesztette. (1903. július 28./1.) Az Ischlben tartózkodó Ferenc József a két pénzügyminiszter mellett az osztrák miniszterelnököt is magához rendelte, és a tárgyalások folytatására utasította a jelenlévőket.[452] Ennek szellemében az osztrák tárgyalók elvileg hajlandók voltak tárgyalási alapnak elfogadni azt a magyar javaslatot, hogy mindkét kormány saját hatáskörben tegye meg az intézkedéseket cukortermelésének védelmére. Nevezetesen egységesen rendeljék el, hogy a két állam viszonylatában a kivitelre kerülő cukor után a gyárak pótdíjat kötelesek fizetni. A pénzügyminiszterek által kijelölt úgynevezett szakelőadók a surtaxe nagyságáról és beszedésének módjáról még augusztus elején több, eredménytelen megbeszélést folytattak.[453] Mivel időközben az uralkodó a cukorkontingentálásra vonatkozó törvényt rendeleti úton megszüntette, a magyar kormány arra kérte az osztrák pénzügyminisztert, hogy a fenti elvek alapján létesítendő megegyezést 1903. szeptember 1-ig emeljék törvényerőre. Az osztrák kormány a tárgyalások állása, illetve a parlamenti viszonyok miatt elutasította a fenti kérelmet, ezért a magyar minisztertanács 1903. augusztus 5-én megtartott ülésén a pénzügyminiszter két megoldási lehetőséget vázolt fel. (1903. augusztus 5./8.) Elsőként a magyar cukorgyárak védelmét biztosító törvényjavaslat kidolgozását, illetve parlamenti elfogadtatását javasolta, kudarc esetére pedig az 1899. évi XXX. törvényre hivatkozással, egy rendelet kiadásával kívánta a kérdést megoldani.[454]

A kormányválság felszámolása érdekében az éppen Budapesten tartózkodó Ferenc József 1903. augusztus 27-én magához rendelte *Böhm-Bawerk* pénzügyminisztert, és utasította a megállapodásra magyar kollégájával. A két pénzügyminiszter 1903. augusztus 28-án megegyezett abban, hogy a magyar kormány követeléséről egy új törvényjavaslatot készít.[455] *A cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegé-*

450 MNL OL K 27. 1903. július 28./1.

451 MNL OL K 27. 1903. július 28./1.

452 MNL OL K 27. 1903. augusztus 5./8.

453 Közben a magyar pénzügyminiszter az 1903. augusztus 4-én kiadott, 3311. sz. körrendeletében (Valamely nyilvános raktárban, vagy valamely magán raktárban hivatalos ellenzár mellett beraktározott cukornak kiviteli jutalékban való részesítéséről. *Rendeletek Tára*, 1903. I. köt. 816.) már az állami támogatás megszüntetését készítette elő.

454 *Magyar Törvénytár*, 1899. évi XXX. törvény. A vám és kereskedelmi viszonyoknak és ezekkel összefüggő némely kérdésnek rendezéséről.

455 A megegyezésben bízva jelent meg az alábbi pénzügyminiszteri rendelet: 73597./1903. augusztus 17. Tárgy: A cukoradóra vonatkozó törvényes rendelkezések végrehajtása. *Rendeletek Tára*, 1903. I. köt. 831.

szítéséről szóló 1903. évi II. törvény 5. és 8. §-ai módosításáról címet viselő javaslat[456] hatályon kívül helyezte a cukorkontingentálásra vonatkozó rendelkezéseket, de felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy visszamenőleg, 1903. szeptember elsejétől – a közös vámterület két állama közötti cukorforgalom után – 100 kg fogyasztási cukorra 3,50 korona, nyerscukorra 3,20 korona illetéket (5. §) szedjen. (A 8. § a jövedéki kihágás büntetési tételéről rendelkezett.) Az osztrák pénzügyminiszter a fentieket két feltétellel fogadta el. Nevezetesen, ha a törvényjavaslatot az osztrák parlament az illeték beszedésének visszamenőleges hatálya miatt nem fogadná el, akkor ez a pont törlendő, továbbá az osztrák kormány a most rögzített törvényjavaslatot csak a parlamentáris úton hajlandó törvényerőre emelni.[457] A megállapodást Lukács László pénzügyminiszter 1903. szeptember elején úgy értékelte, hogy a fenti megállapodás alapján megnyílik a lehetőség arra, hogy a magyar cukorfogyasztás teljes mértékben a hazai gyárak piacává váljon.[458]

A fenti törvény módosításának lényegét a pénzügyminisztériumi előterjesztő az alábbiak szerint foglalta össze: „Ámde a surtaxe alkalmazásánál egyrészt összhangba kellett hozni az 1899. évi XXX. tc. által létesített jogállapotból folyó követelménnyel, hogy a vámterület határán belül közbeeső vámvonal föl ne állíttassék, s másrészt nem zárkózhatott el a magyar kormány az ausztriai kormány felfogása elől, hogy minden surtaxe, amelynek része meghaladja annak összegét, amely kétségtelen szükséges ama cél biztosítására, hogy a magyar cukorfogyasztás feltétlenül a magyar cukortermelés által láttassék el, oly állapotok létrejöttét mozdítaná elő, amelynek egy egységes vám- és kereskedelmi terület mellett nincs létjogosultsága."[459] A megállapodás elvi lehetőséget biztosított arra, hogy azt az évi, mintegy 300 000 q cukrot, amelyet eddig az osztrák cukorgyárak szállítottak Magyarországra, a jövőben hazai gyáraink termeljék meg. A megegyezés tárgyát képezte az a cukormennyiség (évi 26 000 q) amelyet Bosznia–Hercegovina ellátása érdekében illeték befizetése nélkül vihetnek ki az országból. A határszéli forgalomban öt kilogramm illetékmentes cukor kivitelét engedélyezték.[460]

A magyar pénzügyminiszter reményeit osztrák kollégájának 1903. szeptember 4-én keltezett átirata is táplálta, amely szerint „a hozzá eljuttatott, az 1903. január 31-ei cukorvám-novella módosítására vonatkozó törvénytervezettel kapcsolatos elképzeléseket a kormány nevében kész a Birodalmi Tanács Képviselőházában alkotmányos módon tárgyalásra bocsátani, s ennek mielőbbi eldöntése érdekében lépéseket tenni. Az augusztus 28-ai megbeszélésünkön a magyar pénzügyminiszter által kinyilvánított óhajnak, miszerint felhívassék a figyelem az esetleg utólagosan esedékes fizetési kötelezettségekre, amennyiben valamelyik fél 1903. augusztus 31-dike után tranzit forgalomban cukrot küld, az ország-

456 MNL OL K 2–AXIV–2–78. Törvényjavaslat a cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903. évi II. tc. 5. és 8. §-ai módosításáról. Budapest, 1903. november 24.

457 MNL OL K 26–1910–XXXVIII–1284. Minisztertanácsi előterjesztés az osztrák cukor fokozódó beözönlésével szemben teendő intézkedések tárgyában. Budapest, 1904. július.

458 MNL OL K 26–1910–XXXVIII–1284. Lukács László pénzügyminiszter felterjesztése Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. Budapest, 1903. szeptember 5.

459 MNL OL K 26–1910–XXXVIII–1284. Indoklás a cukorra vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903. évi II. tc. módosításáról szóló törvényjavaslathoz. Budapest, 1903. szeptember.

460 MNL OL K 26–1910–XXXVIII–1284. Lukács László pénzügyminiszter felterjesztése Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. Budapest, 1903. szeptember 5.

gos pénzügyi hatóságokat a *Pénzügyminisztérium* 3888. sz. 1903. szeptember 1-i leiratával értesítve, már megfelelt."[461] Ezt az átiratot a magyar pénzügyminisztériumban úgy értékelték, hogy a hosszú tárgyalások eredményeként sikerült az úgynevezett cukorkérdést a gazdasági közösség keretei között megoldani. Erről a minisztériumnak az uralkodó részére 1903. szeptember 22-én megküldött felterjesztésében az alábbi kezdő mondat olvasható: „sikerült a magyar kormánynak a cs. kir. osztrák kormánnyal megállapodni ama rendelkezések tekintetében, amelyekkel a cukorkontingentálásra vonatkozó rendelkezések helyettesítendők lesznek."[462] A pénzügyminiszter ez úton kért felhatalmazást arra, hogy az 1903. évi II. törvény módosításáról és kiegészítéséről szóló törvénytervezetet az országgyűlés elé terjessze. A kért felhatalmazást az uralkodó, 1903. október 7-én megadta.

A megállapodás hatására az osztrák cukor behozatala – az illeték befizetésétől való félelem miatt – jelentős mértékben csökkent. Amíg a két ország közötti cukorbehozatali többlet Magyarország terhére 1903 márciusában 24 670 q-t, szeptemberben csak 3175 q-t tett ki. Ez a folyamat csupán a következő hónapig tartott ki, és a surtaxe kivetésének elmaradása a novemberi osztrák cukorbehozatal mennyiségét, nagyon alacsony áron, 36 000 q fölé emelte.[463] Lukács László pénzügyminiszter – már a Tisza István kormányának tagjaként – az 1904. július 11-én megtartott minisztertanácsi ülésre készített előterjesztésében az alábbi javaslatot tette: „Minthogy az osztrák parlament munkaképtelensége következtében a megállapított törvényjavaslatnak törvényerőre való emelése belátható időn belül nem remélhető: az osztrák cukorbeözönlés megakadályozását csakis oly adminisztratív intézkedésektől várhatjuk, amelyek alkalmasak annak a biztosítására, hogy a cukorkereskedelem a megállapított illeték utólagos fizetésének a kötelezettségével feltétlenül számoljon."[464] Az előterjesztéshez mellékelt rendelet tervezetet a minisztertanács elfogadta, és az előterjesztő miniszter átiratként megküldte osztrák kollégájának. Az újabb egyeztető tárgyaláson, amelyre 1904. július 25-én Bécsben került sor, az osztrák fél, mint egyoldalú lépést, nem fogadta el a magyar rendelet tervezetet, de a parlamentnek már benyújtott, 1903. évi II. tc. módosításáról szóló törvényjavaslat kiegészítéséhez hozzájárult.[465] A kényszer szülte módosítás szerint az „átvevőnek másodsorbani fizetési kötelezettségét megállapítatnék ama cukorküldemények után utólag fizetendő illetékre nézve, amelyek 1904. évi augusztus 1-től az alkotandó törvény kihirdetésének napjáig fognak az átutalási eljárás mellett forgalomba kerülni." Megegyeztek továbbá abban is, hogy a fentiekről a hírlapok útján tájékoztatják az érdekelteket. A magyar kormány azt remélte, hogy a fenti intézkedése elrettenti az osztrák cukor megrendelésétől a hazai kereskedőket. Ennek ellenére az osztrák cukor behozatalára továbbra is szükség volt, mert a hazai cukorfogyasztás nagyobbik hányadát az a módosabb réteg tette ki, amely ragaszkodott a megszokott finomságú osztrák cukor vásárlásához.[466]

---

461 MNL OL K 255–1903–6. t.–3653. sz. Eugen Böhm-Bawerk, osztrák pénzügyminiszter átirata Lukács László magyar pénzügyminiszter részére. 1903. szeptember 4.

462 MNL OL K–255–1903–2. t.–3984. sz. Lukács László pénzügyminiszter felterjesztése az uralkodó részére. 1903. szeptember 22.

463 MNL OL K 27. 1904. július 11./1.

464 MNL OL K 27. 1904. július 11./1.

465 MNL OL K 27. 1904. július 26./2.

466 A surtaxe bevezetésére csak 1907-ben kerülhetett sor.

A magyar pénzügyminiszter az 1903-ban lefolytatott osztrák–magyar tárgyalások őszinteségéről az alábbiak szerint nyilatkozott miniszter társai előtt: „Nem csökkentette a megállapodások célirányos voltába vetett bizalmat cs. kir. osztrák pénzügyminiszter úrnak az a kijelentése sem, hogy a cs. kir. osztrák kormány az egyetértőleg megállapított törvényjavaslatot csak parlamentáris úton hajlandó törvényerőre emelni, s a 14. § alapján való törvényerőre emelésére nem hajlandó, mert, ha feltételezte előadó miniszter úr – amint, hogy fel kellett tételeznie – hogy a cs. kir. osztrák kormány a m. kir. kormánnyal szemben az elől említett megegyezés folyamán vállalt kötelezettségeknek meg akar felelni, akkor nem kételkedhetett abban, hogy ha a cs. kir. osztrák kormány a magyar kormánnyal szemben egy törvény alkotására kötelezettséget vállal, s ha kijelenti, hogy ezt a törvényt csak parlamentális úton hajlandó megalkottatni: akkor cs. kir. osztrák kormánynak meg is vannak a biztosítékai arra, hogy ezt a törvényt parlamentáris úton megalkottathatja, mert hiszen az ellenkező feltételezése egyértelmű lett volna annak a feltételezésével, hogy a cs. kir. osztrák kormány, csak azért, hogy a m. kir. kormány által a cukorkérdésben elfoglalt álláspont érvényesítését meghiúsítsa, olyan kötelezettséget vállalt, amelyet beváltani nem is akart, mert tudta, hogy be nem válthatja."[467]

A magyar cukorpiacot védő surtaxe bevezetésének elmaradása a kormány politikája elleni támadások színterévé vált. A pénzügyminiszter – a brüsszeli egyezmény elfogadását védve – a kormány nevében többször is kijelentette: „a magyar cukorfogyasztást feltétlenül biztosítani fogjuk a magyar termelés számára, vitattuk az agráriusok ellenkező állításaival szemben, ez a két kormány között létrejött megállapodások által biztosítva van, és állítottuk, a külön vámterület híveivel szemben, hogy az egyes termelési ágak jogos érdekei a közös vámterületen belül is megvédhetők."[468]

A két ország közötti gazdasági nézeteltérés politikai kötélhúzássá merevítve, az Osztrák–Magyar Monarchia egész élelmiszer iparának kárt okozott. Miközben az osztrák cukorgyárak megtarthatták a magyarországi piac 25%-át, a két kormány megegyezésének hiányában az élelmiszeripar nem élvezhette azokat az előnyöket, amelyeket a cukoradó mérséklése révén az alacsonyabb nyersanyag számukra biztosított volna. Pedig erre a lehetőségre az osztrák pénzügyminiszter még a brüsszeli egyezmény megkötése előtt, 1903. február 23-án kelt átiratában felhívta a magyar kollégája figyelmét.[469] Tájékoztatása szerint „A brüsszeli cukoregyezményre és a vele kapcsolatos törvényelőkészítésre vonatkozó jelenlegi parlamenti tárgyalásokon a Birodalmi Tanács mindkét Házának a legkülönbözőbb pártállású szónokai nyomatékkal hangsúlyozták azt az óhajukat, hogy a cukorexport támogatásának megszüntetésével megtakarított összegek mindenekelőtt a cukoradó csökkentésére használtassanak fel, és ezenkívül egyes, csokoládét, kandírozott gyümölcsöt, gyümölcsízt, stb. gyártó cukorfeldolgozó iparágak fejlődése érdekében, valamint a bor, likőr, must és gyümölcsbor édesítésére felhasznált cukor számára, egy különösen kedvezményes adókulcs engedélyeztessék." A surtaxe kérdésére koncentráló magyar miniszter a fenti megkeresésre nem válaszolt, sőt az osztrák fél 1903. június 16-án, majd szeptember 21-én kelt újabb, állásfoglalást sürgető, e tárgyban

467 MNL OL K 27. 1904. július II./1.
468 MNL OL K 27. 1904. július II./1.
469 MNL OL K 255–1903–6. t.–3653. sz. Böhm-Bawerk osztrák pénzügyminiszter átirata Lukács László magyar pénzügyminiszter részére. Bécs, 1903. február 23.

megküldött átirata is megválaszolatlan maradt. Az osztrák kormánnyal a kompromisszumos megegyezést kereső Lukács László pénzügyminiszter az uralkodó részére 1903. szeptember 22-én kelt felterjesztésében a fentiekről így üzent kollégájának: „A cukoradó az 1878. évi XX. törvénycikkel becikkelyezett vám- és kereskedelmi szövetség XI. cikke értelmében, amely e tekintetben az 1887. évi XXIV. törvénycikkel változatlanul fenntartatott, s amelynek határozmányai az 1899. évi XXX. tc. értelmében ez idő szerint is érvényben vannak, a Magyar Korona Országaiban és a Birodalmi Tanácsban Képviselt Királyságok- és Országokban egyenlő törvények és rendszabályok szerint kezelendő, s ezek csakis közös egyetértéssel változtathatók meg."[470] Az egyetértés eben a kérdésben sem alakult ki a két pénzügyminisztérium között. Lukács László magyar pénzügyminiszter nem tartotta indokoltnak a cukoradó leszállítását, mert a brüsszeli egyezmény alapján megszüntetett állami támogatás összege hazánkban nem volt olyan nagy, hogy az adó kívánt mértékű csökkentéséhez fedezetül szolgálhatott volna.

Az Osztrák–Magyar Monarchia cukorpiacának felosztásáról sem a Khuen-Héderváry Károly sem a Tisza István vezette kormányok alatt nem született megállapodás. Az osztrák kormány a Monarchia, mint „egységes piac" elvhez ragaszkodott, mert ez volt számára gazdaságilag az előnyösebb. A brüsszeli egyezményt követő pár évi stagnálás után újra lendületesen fejlődő magyar cukoripar számára pedig, a termelési volumenéhez viszonyítva egyre kisebb hányadot kitevő osztrák export már nem jelentett veszélyt.[471] Mindezek mellett, a magyar érdekek érvényesítésének esélyeit a belpolitikai csatározások tovább gyengítették, és a két kormány közötti politikai nézeteltérések is lényegesebb kérdésekben éleződtek ki.

Az önálló vámterület követelése, a külkereskedelmi szerződések előkészítése

A Kossuth Ferenc vezette parlamenti ellenzék a gazdasági önállóságot követelve a közös vámterület ellen lépett fel. Tisza István szerint ez nem más, mint a „közjogi harcok átvitele a közgazdasági térre, melynek folytán a közjogi ellenzék ellentétet lát az Ausztriával való gazdasági kiegyezés és közjogi programja között, s a magyar gazdaközönség egy része tisztán politikai indokból a külön vámterület hívei közé szegődik."[472] Wekerle Sándor az önálló vámterület kérdéséről a Neues Wiener Tagblatt munkatársának 1903 augusztusában a következőket nyilatkozta: Ezen „törekvésnek az az oka, hogy a gazdaság megerősítését, amelyből az önállóság áll, összetévesztik az eszközökkel, amelyekkel azt el lehet érni. Az önálló vámterület még nem jelenti az önálló közgazdaságot."[473] A két ország közötti rossz viszonyt – Wekerle szerint – Ausztriának az a követelése okozza, hogy „Magyarország agrár állam maradjon, és az a helytelen felfogás, hogy a Magyarországon teremtett ipar ellenkezik az Ausztriával kötött egyezménnyel." Az 1905 júniusában ülésező Vámtarifa Bizottság ezzel kapcsolatban azt állapította meg, hogy „az új magyar önálló vámtarifa politikai alapja teljesen hiányzik." [474]

---

470 MNL OL K 255–1903–2. t.–3984. sz. Lukács László pénzügyminiszter felterjesztése Ferenc József részére. Törvényjavaslat a cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903. évi II. törvénycikk módosításáról. 1903. szeptember 22.

471 A Monarchia cukoriparának növekedésére lásd: Hitschmann, 1911. 726.

472 Tisza, 1923. 297. Magyar agrárpolitika. 1897.

473 *Egyetértés*, 1903. augusztus 21. Wekerle a gazdasági különválásról.

474 *Az Újság*. 1905. június 15.

Már 1903 márciusában a közös külügyminiszter arra kérte a Széll Kálmán miniszterelnököt, hogy tájékoztassa a Németországgal kötendő kereskedelmi szerződés tárgyalásának javasolt időpontjáról. A magyar miniszterelnök nem tudott időpontot adni, mert álláspontja szerint „a mai parlamenti helyzet mellett, amidőn a magyar ellenzék a katonai javaslatokat a legvehemensebb módon támadja, lehetetlen előre még csak megközelítőleg is megállapítani azt, hogy a külfölddel, s így a német birodalmi kormánnyal is mikor lesznek a kereskedelmi szerződési tárgyalások megindíthatók. A véderő javaslatok és az állami költségvetés tárgyalásának befejezése után jöhet csak az autonóm vámtarifa tárgyalása napirendre" és ezt követően a kereskedelmi egyezmények.[475] Az elkövetkező hónapokban világosan látszott, hogy a fenti törvényjavaslatok parlamenti elfogadtatására nincs reális esély, és közben az Osztrák–Magyar Monarchia számára fontos államok újra rendezik kereskedelmi kapcsolataikat. A Németországgal kötendő kereskedelmi szerződés előkészítése érdekében a külügyminiszter már az 1903. április 16. és 18. között Bécsben megtartott vám- és kereskedelmi értekezleten arra tett javaslatot, hogy a diplomáciai képviselet munkatársai – magyar szakértőkkel egyeztetett kiegészítés után – kétoldalú megbeszéléseket folytassanak. Ezt a tervet a magyar miniszterek nem tartották elfogadhatónak, mert az 1899. évi XXX. törvény 4. §-a értelmében a külfölddel megkezdendő tárgyalások előtt a parlamentnek el kell fogadnia az új vámtarifát. Tehát amíg a vám- és kereskedelmi szövetséget a Monarchia két állama újra meg nem köti, addig a kormány nem folytathat formaszerű tárgyalásokat külföldi államokkal. Áthidaló lépésként egy olyan törvényjavaslatot kívántak előterjeszteni, amely „felhatalmazza a kormányt arra, hogy az alkotmányos tárgyalás alatt álló vámtarifa-javaslat alapulvétele mellett a külállamokkal, az 1899. évi XXX. tc. 4. §-ától eltérőleg, a kereskedelmi szerződések kötésére irányuló tárgyalásokat megkezdhesse."[476]

A Khuen-Héderváry Károly által ismertetett fenti javaslat a képviselőház 1903. június 30-án megtartott ülésén az ellenzék részéről nagy felháborodást váltott ki. *Bakonyi Samu* képviselő ezt a tervet, amely nem szerepelt a miniszterelnök kinevezés előtti programjában, a parlament elleni lépésként értékelte, annak ellenére, hogy a kereskedelmi szerződések megkötését elsősorban magyar érdeknek nevezte.

A közös külügyminiszternek a titkos tárgyalásokra vonatkozó fenti javaslatát Németország képviselői sem támogatták, mert szerintük „a bécsi német nagykövetnek megfelelő instruálása írásbeli úton alig lehetséges, másfelől a szakértő tisztviselőnek Bécsbe leendő kiküldése ez idő szerint nem eszközölhető."[477] A német kormány azt az ajánlatot sem fogadta el, hogy az előzetes eszmecseréket az Osztrák–Magyar Monarchia berlini külképviseletén tartsák, hanem a szerződéstervezet azonnali tárgyalását szorgalmazta. Mivel a német kormány is tisztában volt a Monarchia belpolitikai helyzetével,

475 MNL OL K 178–1904–404. sz. Széll Kálmán átirata a közös külügyminiszterhez. Budapest, 1903. március 24.

476 MNL OL K 255–1903–6. t.–2082. sz. A földművelésügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1903. május 6.; MNL OL K 26–1903–XIV–77. sz. A földművelésügyi miniszter átirata a kereskedelemügyi miniszter részére. 1903. május 7.

477 MNL OL K 255–1903–6. t.–2602. sz. A közös külügyminiszter átirata a magyar pénzügyminiszterhez. Bécs, 1903. június 5.

ezért nem volt alaptalan a kereskedelemügyi miniszter azon véleménye, hogy Németország „a szerződési tárgyalásoknak velünk való megindítására nem helyez súlyt".[478]

Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter félelmét igazolta berlini nagykövetünk 1903. június 9-én készített jelentése is, mely szerint Németország lezárta az Oroszországgal és Svájccal kötendő kereskedelmi szerződésekkel kapcsolatos belső megbeszéléseit.[479] A német kormány következő lépésként – az orosz és a svájci autonóm vámtarifa alapján – írásban közölte saját igényeit partnereivel, és hogy a megbízottak útján történő érdemi tárgyalások Oroszországgal 1903. augusztus 3-án, Szentpéterváron elkezdődnek.[480] Hasonló módon tervezték az Osztrák–Magyar Monarchiával folytatandó tárgyalásokat is, feltételezve az autonóm vámtarifa törvényerőre emelését. A követségen felvetődött az a gondolat, hogy a német kormánnyal bizalmasan közöljék a még törvényerőre nem emelkedett osztrák–magyar vámtarifát. Ennek a lépésnek az adhatta volna meg a súlyát – ami az adott belpolitikai viszonyokat figyelembe véve elképzelhetetlen volt –, ha a törvény parlamenti elfogadására mind az osztrák, mind a magyar kormány garanciát vállal.

A Magyarország számára legfontosabb kereskedelmi partnernek számító Németország elutasító magatartására – külkereskedelmi forgalmunk fele ide irányult – belpolitikai küzdelmei adtak magyarázatot. *Malcomes Jeromos* berlini gazdasági szaktudósító már 1902-ben arra hívta fel Darányi Ignác földművelésügyi miniszter figyelmét, hogy a német agráriusok nagyon ellenségesen viselkednek a magyar mezőgazdasági termékekkel szemben. A Magdeburgban fellépő köröm és szájfájás okát keresve a sajtó arra, a magyar szarvasmarha export elleni következtetésre jutott, hogy „Poroszországba ez a járvány mindig csak Magyarországból hurcoltatik be, Ausztria útján és Bajorország közvetítésével."[481] A berlini kormány lépéseit 1903 tavaszától a küszöbön álló birodalmi választásokra való felkészülés határozta meg. A berlini szaktudósító értesülései szerint „az agráriusok és a szociáldemokraták az eddiginél jóval nagyobb számban lesznek a birodalmi gyűlésben képviselve." Malcomes Jeromos szerint várhatóan így az a patthelyzet alakul ki, hogy az a kereskedelmi szerződéstervezet, amely az agráriusoknak megfelel, azt a partner országok nem fogadják el, illetve a jelenlegiekhez hasonlót pedig az agráriusok nem szavaznak meg. „Ezért a német kormány nem meri felmondani a régi kereskedelmi szerződéseket, mert attól fél, hogy az agráriusok belekergetik egy szerződésen kívüli állapotba, amely vámháborúhoz vezetne."[482] Ez szolgált magyarázatul arra is, hogy Berlinben rövid időn belül – a kisebb ellenállást feltételezve – csak Olaszországgal, Svájccal és Belgiummal tervezték, illetve az Osztrák–Magyar Monarchiával kívánták a tárgyaláso-

478 MNL OL K 255–1903–6. t.–2602. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata a miniszterelnök részére. 1903. június 8.

479 MNL OL K 255–1903–6. t.–2916. sz. A Monarchia berlini nagykövetének jelentése a közös külügyminiszter részére. Berlin, 1903. június 9.

480 MNL OL K 26–1903–XIV–77. sz. Malcomes Jeromos berlini szaktudósító jelentése a földművelésügyi miniszter részére. Berlin, 1903. augusztus 1.

481 MNL OL K 26–1903–XIV–2750. sz. Malcomes Jeromos berlini szaktudósító jelentése a földművelésügyi miniszter részére. Berlin, 1902. november 23.

482 MNL OL K 26–1903–XIV–2750. sz. Malcomes Jeromos berlini szaktudósító jelentése a földművelésügyi miniszter részére. Berlin, 1903. június 2. Továbbá: MNL OL K 178–1904–404. sz. A müncheni szaktudósító jelentése a németországi vámpolitikai helyzetről. (másolat) A kereskedelemügyi miniszter átirata a földművelésügyi miniszter részére. 1903. június 22.

kat elkezdeni az új kereskedelmi szerződés megkötésére. Tették ezt abban a reményben, hogy az itt elért engedmények számukra kedvezően befolyásolják az új vámpolitikai követeléseiket hangoztató Angliával, Kanadával, Oroszországgal és az Amerikai Egyesült Államokkal elkezdett tárgyalások menetét.[483]

Az egyeztető tárgyalások az osztrák és a magyar szakemberek között a Khuen-Héderváry kormány időszakában is tovább folytatódtak. Az 1903. június 17. és 19. között a bécsi vám- és kereskedelmi értekezleten a kölcsönös állatforgalmi viszonyok szabályozására vonatkozó főbb irányelveket egyeztették, különös tekintettel a német hús-vámvizsgálati törvényre.[484] Az új német vámtarifa tételeiről érdemi információ nem szivárgott ki, és a német kormány még augusztusban is csak arra tett javaslatot, hogy mindkét fél közölje azokat a módosításokat, amelyeket az érvényben lévő szerződésen végrehajtani szándékozik. A magyar kereskedelemügyi miniszter válaszul azt a véleményét közölte a miniszterelnökkel, hogy „jobb, ha a kölcsönös követeléseket a tárgyalásokon közlik egymással."[485] A német javaslatról szeptember 6-án a földművelésügyi miniszter is hasonló átiratot intézett Khuen-Héderváryhoz, és egyben – időnyerés céljából – az érdekelt magyar minisztériumok közötti tárgyalások megkezdését indítványozta.[486]

A fentiek alapján adott Khuen-Héderváry Károly utasítást arra, hogy a szerződés előkészítése érdekében a magyar szakminisztériumok között belső megbeszélések kezdődjenek.[487] A Németországgal és Olaszországgal kapcsolatos ügyek kerültek napirendre 1903. október 5-én, amikor a Kereskedelemügyi Minisztérium (*Wickenburg Márk* államtitkár, *Bíró Tamás* és *Emmerling Vilmos* miniszteri tanácsos, báró *Malcomes Gyula* miniszteri fogalmazó) a Pénzügyminisztérium (báró *Andreánszky István* államtitkár, dr. *Kőnig Tivadar* miniszteri tanácsos) és a Földművelésügyi Minisztérium (*Lestyánszky Sándor* és *Ottlik István* miniszteri tanácsosok, valamint dr. *Hutÿra Ferenc* az állatorvosi főiskola rektora) képviselői e tárgyban tanácskozást tartottak.[488] Először a kevésbé problémás olasz szerződés javasolt feltételeiről tanácskoztak. Megegyeztek abban, hogy a provizórium idején a jelenlegi szerződés maradna érvényben azzal a változtatással, hogy az Olaszország számára kedvezményeket biztosító ún. borvám klauzulát törölnék, és új meg-

483 MNL OL K 26–1903–XIV–2750. sz. Malcomes Jeromos berlini szaktudósító jelentése a földművelésügyi miniszter részére. Berlin, 1903. január 23. – A német képviselők azt követelték, hogy az új kereskedelmi szerződések megújításánál a kormány szüntesse meg a hagyományos legnagyobb kedvezmény elvét, és csak ott maradjon meg, ahol a teljes viszonosság elve érvényesülhet. Mint Malcomes írja: „először a Monarchiával és Olaszországgal kell megkötni a gazdasági egyezményt, mert ezekkel tudnak a legkönnyebben elbánni és a sikereket felhasználva tárgyaljanak Oroszországgal".

484 MNL OL K 26–1903–XIV–77. sz. A földművelésügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1903. június 25.; MNL OL K 255–1903–6. T.–2882. sz. A miniszterelnök átirata a pénzügyminiszter részére. 1903. június 26.

485 MNL OL K 26–1903–XIV–77. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata a miniszterelnök részére. 1903. augusztus 25.

486 MNL OL K 255–1903–6. t. –3693. sz. A földművelésügyi miniszter átirata a miniszterelnök részére. 1903. szeptember 6. – A miniszterelnök hasonló tartalmú levelet küldött szeptember 9-én a külügyminiszternek.

487 MNL OL K 178–1904–404. sz. A magyar miniszterelnök átirata a közös külügyminiszterhez a német kereskedelmi szerződés ügyében. Budapest, 1903. szeptember 9.

488 MNL OL K 178–1904–404. sz. A Németországgal és Olaszországgal kötendő kereskedelmi szerződést előkészítő értekezlet jegyzőkönyve. Budapest, 1903. október 5.

állapodással pótolnák. A bor vámjának Magyarország javára történő módosításához az olaszok csak úgy járulnának hozzá, ha a fa és a ló kivitelünk vámjának felemelésével, illetve a gyapjú vámmentességének megszüntetésével kompenzációt kapnának. Továbbá az olasz gyümölcsök, főzelékfélék, virágok addigi vámmentesége megmaradna, de mennyiségi növelését további kedvezmények segítenék. A három tárca képviselői egyetértettek abban, hogy az olaszok követelései teljesíthetők, mert a ló és fa vámjának a jelenlegi autonóm vámok összegére történő felemelése nem róna elviselhetetlen terheket az országra.

A Földművelésügyi Minisztériumban riadalmat okoztak azok a hírek, amelyek október közepén kiszivárogtak a német–orosz kereskedelmi tárgyalásokról. A németek kilátásba helyezték, hogy a sörgyártásra alkalmatlan, orosz árpa vámtételét leszállítják. Ezzel lehetőséget adnának arra, hogy a rossz minőségű, de olcsó árpa kiszorítsa az addigi legnagyobb beszállító Osztrák–Magyar Monarchia maláta készítésére alkalmas árpáját a német piacról. További aggodalomra adott okot, hogy a két birodalom között állategészségügyi egyezmény kötésére irányuló tárgyalások kezdődtek. Eddig Oroszországból, mint marhavésszel fertőzött területről, egészségügyi okok miatt nem szállíthattak kérődző és hasított körmű állatokat a Monarchia területére. Amennyiben a német–orosz állategészségügyi egyezmény létrejönne akkor az Osztrák–Magyar Monarchia – saját exportjának rovására – ilyen megállapodást nem hozhat létre Németországgal, mert a gazdasági versenyben erősebb Oroszország marhakivitelének egy része a német piacon keresztül akadálytalanul bekerülhetne hazánkba.[489] A nagy érdek- és nézetkülönbségek hatására a német és orosz szakértői megbeszélések rövid időn belül félbeszakadtak és csak 1903. november 19-én, de már Berlinben folytatódtak. Ezekre az új fejleményekre már a Tisza István irányította kormánynak kellett a válaszlépéseket megfogalmaznia.

Diplomáciai és kereskedelmi viszonyaink rendezése Mexikóval

Az 1901. július 1-én megtartott bécsi vám és kereskedelmi értekezleten foglalkoztak először – több évtized elteltével – a mexikói kormány azon kérésével, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia és Mexikó között rendezzék a diplomáciai és a kereskedelmi viszonyokat.[490] Ezt a lépést a századforduló utolsó éveiben megélénkült kereskedelmi forgalom, valamint a Mexikóban élő magyarok érdekei indokolták.[491] Hegedüs Sándor kereskedelemügyi miniszter jelentése szerint „az osztrák kormány képviselői hajlandónak nyilatkoztak arra, hogy a legnagyobb kedvezmény biztosítására irányuló kereskedelmi egyezmények és a jogszolgáltatási ügyekre vonatkozó egyezmények Mexikóval leendő megkötésére a törvényhozástól külön felhatalmazási törvényjavaslat útján felhatalmazás kéressék." Az osztrák és a magyar parlamenti viszonyok miatt csak ez az út kínálkozott a kapcsolatok belátható időn belüli rendezésére. Hegedüs Sándor azt javasolta, hogy Mexikóval egyelőre csak a konzuli és jogszabály szerződést kössék meg, a kereskedelmi egyez-

489 MNL OL K 26–1903–XIV–4321. sz. A földművelésügyi miniszter átirata a külügyminiszter részére a német–orosz kereskedelmi tárgyalásokról. Budapest, 1903. október 17.

490 MNL OL K 26–1908–XXXI–2373. Hegedüs Sándor kereskedelemügyi miniszter jelentése Széll Kálmán miniszterelnök részére, a kereskedelmi és konzuli viszonyaink rendezéséről Mexikóval. 1901. július 4.

491 MNL OL K 26–1902–XXXIII–3420. Mexikóban élő magyarok beadványa Széll Kálmán miniszterelnök részére. Mexikó, 1902. május 15.

ményre vonatkozó megbeszéléseket pedig akkor – 1903. december 31. után – kezdjék meg, amikor az osztrák kormánnyal már megegyeztek az új autonóm vámtarifáról.

Kapcsolatunkat Mexikóval még az 1842. június 30-án Londonban kötött barátsági, hajózási és kereskedelmi szerződés szabályozta. A diplomáciai kapcsolat Habsburg Miksa főherceg, mexikói császár kivégzését – 1867. június 19. – követően, több mint harminc évig felmondás nélkül szünetelt. A Monarchia állampolgárainak képviseletét Németország látta el.

A megbeszélések eredményeként 1901. szeptember 17-én elfogadott nyilatkozatban kölcsönösen biztosították a legnagyobb kedvezmény elvét a következő területeken:[492] kereskedelmi forgalom, hajózás, iparűzés és az ezekre vonatkozó illetékek fizetése, a konzulok működésének megengedése (előjog, kiváltság, örökösödési ügyekben való közreműködés). Mivel a megállapodásnak a parlament általi törvényerőre emelésére nem volt remény, ezért nyilvánosságra sem volt hozható.

A „Kereskedelmi viszonyainknak Mexikóval való ideiglenes rendezéséről" szóló törvényjavaslat elfogadtatása – mivel a diplomáciai érintkezés a fentiek szerint 1901 szeptemberében létrejött – továbbra is napirenden maradt. A Közgazdasági Bizottság elnöke gróf *Andrássy Tivadar* a testület 1902. február 14-én kelt jelentésében leszögezte: „a kereskedelmi érdekeink megóvása, s a Mexikóban élő magyarok jogbiztonsága szempontjából kívánatosak ezek a megállapodások."[493]

A fentiek szellemében a magyar és osztrák kormány – az 1902. évi X. törvényben nyert felhatalmazás alapján – a 3184/1902. sz. M. E. rendelettel kihirdette, hogy „a Mexikó területén termelt, vagy előállított cikkek az osztrák–magyar vámterületre behozataluk alkalmával a legnagyobb kedvezménynek megfelelő bánásmódban részesítendők."[494] (1903. július 9./2.) Láng Lajos az igazságügy-miniszternek megküldött átiratában megjegyzi, hogy – az 1901. évi megállapodást figyelmen kívül hagyva – a konzuli viszonyok rendezése érdekében a magyar kormány eddig nem tett semmiféle intézkedést, pedig a mexikói kormány a Monarchia területén már a közeljövőben konzulátusokat kíván felállítani.[495] Ehhez pedig a magyar kormánynak rendeleti úton ki kell mondania, hogy „a mexikói konzuli tisztviselők a legnagyobb kedvezményt élvező államok konzuli tisztviselőivel azonos bánásmódban részesítendők."[496]

Ezen várakozásnak némiképp ellentmondott a mexikói kormány 1903. július 5-ei keltezéssel a külügyminiszterhez megküldött kérése, amelyben – mellőzve a kereskedelmi viszonyok végleges rendezését – sürgette a konzulátusok ügyét.[497] Az ezt követő, tájékoztató jellegű megbeszéléseken a mexikói kormány a dohány és a szivar, valamint a kávé kereskedelmében tartott igényt kedvezményre. A tárgyalások elég gyorsan zá-

492 MNL OL K 26–1908–XXXI–2373. Hegedüs Sándor jelentése Széll Kálmán részére, a kereskedelmi és konzuli viszonyaink rendezéséről Mexikóval. 1901. december 12.

493 MNL OL K 26–1908–XXXI–2218. A Közgazdasági Bizottság jelentése. Budapest, 1902. február 14.

494 MNL OL K 26–1908–XIV–569. Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter átirata Plósz Sándor igazságügy-miniszter részére. Budapest, 1903. január 30.

495 MNL OL K 27. 1903. július 9./2.

496 MNL OL K 27. 1903. július 9./2.

497 MNL OL K 255–1903–6–3306. A miniszterelnök átirata a pénzügyminiszterhez. Budapest, 1903. augusztus 1. – A mexikói kormánynak a konzulátusok felállítására vonatkozó kérelmét a minisztertanács 1903. július 9-én tárgyalta. (MNL OL K 27. 1903. július 09./02.)

tonyra futottak, mert az osztrák és a magyar képviselők szóban közölték: a dohány a Monarchia egész területén állami monopólium, ezért különleges vámkezelése nem lehetséges, a lakosság pedig jobban kedveli a brazil kávé ízét, amelyet osztrák–magyar gőzhajókkal szállítanak Triesztbe és Fiumébe.[498] (Mexikóból Hamburgon keresztül német hajókon érkezett a kávé Európába.)

A fentiekkel összhangban a kereskedelemügyi miniszter a miniszterelnöknek 1903. augusztus 5-én megküldött átiratában leszögezte: „miután az 1899. évi XXX. tc. 4. §-a értelmében a külföldi államokkal a szerződési tárgyalások mindaddig meg nem kezdhetők, amíg az új autonóm vámtarifa életbe nem lép, a Mexikóval kötendő kereskedelmi szerződésnek ügye az új autonóm vámtarifa életbe léptéig függőben tartandó."[499] Mivel a fenti törvény kizárólag a kereskedelmi szerződésekre vonatkozott, ezért Láng Lajos – amint azt a közös külügyminiszter már javasolta – lehetőséget látott arra, hogy Mexikóval külön konzuli egyezményt kössünk, vagy törvényhozási felhatalmazással viszonyunkat az 1903. december 31-et követő időszakra is rendezzük. Khuen-Héderváry Károly augusztus 17-én kelt válaszában – „mihelyt azt a parlamenti viszonyok lehetővé teszik" – törvényhozási felhatalmazással mind a kereskedelmi, mind a diplomáciai kapcsolatok hosszútávú rendezését tartotta célszerűnek.[500]

A külügyminiszter újabb átiratát a miniszterelnök 1903. augusztus 20-án küldte meg véleményezésre Láng Lajos részére.[501] A magyar kormányfő arra kért választ, hogy megmaradjanak-e a korábban egyeztetett véleményük mellett „avagy célravezetőbb volna-e a külügyminiszter által most javasolt konzuláris egyezmény megkötésébe már most belemennünk?" A külügyminiszter mellékelte az egyezmény tervezetét, amely Láng Lajos miniszter szerint „megfelelő alapnak mutatkozik" konzuli viszonyaink rendezésére Mexikóval.[502] Ezt követően a javaslatot – miután átment a minisztériumi egyeztetéseken – néhány bíráló megjegyzéssel, támogatólag megküldték Bécsbe.

(A Monarchia döntésére várva a mexikói kormány határozott lépésre szánta el magát, amikor – a magyar nemesi családból származó és 1899-től Mexikóban élő – *Bánó Jenő*t 1903 szeptemberében nevezte ki budapesti főkonzulnak.[503])

A miniszterelnök 1903. október 7-én megküldött átirata Láng Lajos részére arról tanúskodott, hogy erről a kérdésről az osztrák kormányon belül is megoszlottak a vélemények.[504] Az osztrák miniszterelnök arról értesítette magyar kollégáját, hogy nem tartja elfogadásra alkalmasnak a közös külügyminiszter javaslatát. Szerinte téves az a felfogás, „mely szerint a kereskedelmi viszonyok szerződéses szabályozásától eltekintve a konzuli viszonyok Mexikóval egy külön kötendő konzuli egyezmény alapján volnának rende-

498 MNL OL K 255–1903–6–3306. A miniszterelnök átirata a pénzügyminiszterhez. Budapest, 1903. augusztus 1.
499 MNL OL K 255–1903–6–3306. A kereskedelemügyi miniszter átirata a miniszterelnökhöz. 1903. augusztus 5.
500 MNL OL K 178–1903–7336. A miniszterelnök átirata a kereskedelemügyi miniszter részére. 1903. augusztus 17.
501 MNL OL K 178–1903–7336. A miniszterelnök átirata a kereskedelemügyi miniszter részére. 1903. augusztus 20.
502 MNL OL K 178–1903–7336. A kereskedelemügyi miniszter átirata az igazságügy-miniszter részére. 1903. szeptember 21.
503 MNL OL K 26–1903–XIV–3970. sz. A közös külügyminiszter tájékoztatója Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. szeptember 21.
504 MNL OL K 178–1903–7336. A miniszterelnök átirata a kereskedelemügyi miniszter részére. 1903. október 7.

zendők." Amint írja a konzuli hivatalok felállításának alapfeltételét rendes kereskedelmi összeköttetések fennállása képezi, ezért szükséges, hogy egy kölcsönös egyetértésben beterjesztendő törvényjavaslattal, a lejárati határidő elhagyásával, továbbra is biztosítva legyen az eddigi szerződéses állapot Mexikóval.

Az osztrák miniszterelnök levelére reagálva Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter Lukács László pénzügyminiszternek 1903. október 11-én keltezett átiratában fejtette ki véleményét. Nézete szerint az előző évben a Mexikóval kötött szerződést az országgyűlés azzal a megszorítással fogadta el, hogy annak hatálya csak 1903. december 31-ig terjedhet, továbbá a parlamenti viszonyokra tekintettel „az előbb elfogadott, és csakis a konzuli viszonyoknak a kereskedelmi viszonyok szabályozásától elkülönített rendezését szolgáló álláspontunk továbbra is fenntartható volna."[505]

A kapcsolatok rendezésének módjáról az idő múlásával a magyar kormányon belül is eltérő vélemények láttak napvilágot. A közös külügyminiszter tervezetét támogató Khuen-Héderváry Károly és Láng Lajos mellett Plósz Sándor igazságügy-miniszter már az osztrák miniszterelnök elképzelését is elfogadhatónak ítélte. Az Igazságügy-minisztériumban elkészített javaslatot 1903. október 19-én küldték át a Kereskedelemügyi Minisztérium részére.[506]

A jogászok álláspontja szerint: „Az 1899. évi XXX. tc. 4. §-ának második bekezdésében foglalt rendelkezést kétféleképpen lehet értelmezni. A szó szerint való értelmezés szerint az új autonóm vámtarifa megalkotásáig nem köthetnénk a külfölddel sem tarifaszerződéseket, sem pedig legnagyobb kedvezmény alapján álló kereskedelmi szerződéseket. [...] Más értelmezésben lehetővé teszi, hogy Mexikóval vagy más állammal a kereskedelmi viszonyok a legnagyobb kedvezmény alapján rendezhetők legyenek. [...] Nem lehet elzárkózni annak elismerésétől sem, hogy az 1902. évi X. tc. 1.§-ában említett határidő időközben jelentőségét vesztette, mert ezen határidőt a magyar törvényhozás azon feltevésben tűzte ki, hogy az 1903. évi december 31-ével felmondás esetén lejáró kereskedelmi tarifaszerződéseink egy évvel előbb fel fognak mondatni, ami azonban – eltekintve az olasz és a bolgár szerződéstől – nem következett be, s miután kereskedelmi tarifaszerződéseink mind egy év felmondási időt tartalmaznak, azoknak vagy azok bármelyikének ezután bármikor bekövetkezhető felmondását is számításba véve, nem lehetne ellenvetés az ellen, hogy kereskedelmi és konzuli viszonyaink Mexikóval szemben 1903. december hó 31-én túl is hat hónapi felmondási idő feltétele alatt a legnagyobb kedvezmény alapján szerződésileg szabályoztassanak." Természetesen mind a kereskedelmi, mind a konzuli viszonyoknak az év végén túlnyúló szabályozásához törvényhozási jóváhagyásra volt szükség. A magyar parlamenti munka rendjét tekintve a kereskedelmi és konzuli egyezménynek együtt, esetleg külön-külön történő megkötésére a Khuen-Héderváry kormány alatt nem volt esély.[507]

505 MNL OL K 178–1903–7336. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszternek. 1903. október 11.

506 MNL OL K 178–1903–7336. Az igazságügy-miniszter átirata a kereskedelemügyi miniszter részére. 1903. október 19.

507 A kereskedelemügyi miniszter „Mexikóval a kereskedelmi, forgalmi és konzuli viszonyaink ideiglenes rendezéséről" szóló törvényjavaslatát 1904. március 13-án terjesztette elő a minisztertanács részére. A megállapodást a Tisza kormány jóváhagyta. (Lásd még: MNL OL K 27. 1904. március 13./22.)

Földművelésügyi Minisztérium

Mezőgazdaság

A magyarországi termelők 1895 és 1903 között – az ugar rovására – közel 450 ezer hektárral növelték szántóterületük nagyságát. Ezen belül a bevetett földterület 1903-ban, az előző évihez képest mintegy százezer hektárral nőtt, így az ugarnak az összterülethez viszonyított nagysága a tíz százalék alá csökkent.[508] A 11 111 299 hektár vetésterület nagyságát ebben az évben az árvíz 36 710, a jégkár 16 115, az aszály 15 153 hektárral mérsékelte.

A legfontosabb szántóföldi növényünk, a búza terméseredménye 1903-ban megközelítette a 44,1millió mázsát, ez az elmúlt tíz év 41milliós átlagát tekintve nagyon jó eredménynek számított, annak ellenére, hogy 2,5 millió mázsával elmaradt a rekordot felállító előző évitől. A gyengébb termés és a csökkenő búzaárak ellenére a termények értéke az 1903. évben 160 millió koronával felülmúlta az 1902. évit. Az értéktöbblet legjelentősebb részét a kapásnövények szolgáltatták, a nagyobb bevétel különösen a magasabb áron értékesíthető, jó kukoricatermésnek volt köszönhető.[509]

A szorosan vett mezőgazdasági termékek 1903. évi exportja során – a mérséklődő árak és a mennyiségi csökkenés következtében – a termelők alacsonyabb árbevételt értek el, mint az előző évben. Ennek következtében a gabonaneműeken 1902-ben elért 240 millió korona kiviteli többlet 1903-ban 223 millió koronára esett vissza.[510] Kiemelkedő eredménynek számított, hogy malomiparunk – a gazdasági válság okozta nehézségek ellenére –, a 7,7 millió mázsa kivitellel rekord évet zárt. A túlnyomórészt budapesti malmokból exportált liszt 82%-a a Monarchia belső piacán talált vevőre. Állatforgalmunk értéke lényegesen nem változott, mert a sertés és juh kivitelünkben bekövetkezett visszaesést ellensúlyozta a szarvasmarha export növekedése.[511]

Az értékesítési gondok növekedésére lehetett számítani, mert a mezőgazdasági termékeinknek legnagyobb piacát jelentő Ausztria is arra törekedett, hogy szükségletének minél nagyobb részét a saját földművesei által elégítse ki. Az osztrák kormány ennek érdekében 1902-ben a birtokosok támogatására központilag 14, az egyes tartományok útján további ötmillió koronát fordított. Ezzel szemben Magyarországon a magángazdaságok csupán 12,2 millió koronát kaptak hasonló célokra az államtól.[512]

Birtokpolitika

A XX. század első éveit jellemző túltermelési válság az eladósodott kisbirtokos réteget nehéz anyagi helyzetbe sodorta. Az egyre több gazdát fenyegető csődeljárás megakadályozása érdekében Darányi Ignác földművelésügyi miniszter is elismerte központi intézkedések szükségességét, amikor 1902 őszén elrendelte a mezőgazdaságot sújtó adósság felmérését. Az utasítás végrehajtása nehéz feladat elé állította a Statisztikai Hivatal munkatársait, akik a jelzálogos terhek kimutatására már korábban is tettek – meddőnek bizo-

508 Évkönyv 1903, 1904. 206–207. – 1895-ben az ugar még a termőterület 12,51%-át tette ki.
509 Évkönyv 1903, 1904. 208.
510 Évkönyv 1903, 1904. 210.
511 Évkönyv 1903, 1904. 212–214.
512 MNL OL K 255–1904–3. t.–518.sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. december.

nyult – kísérletet. A kudarc fő okát a statisztikusok abban látták, hogy a „telekkönyvek kimutatásai a valósággal nem egyeznek, leginkább azért, mert a nép nemtörődömsége vagy járatlansága miatt, a teljesen törlesztett jelzálogos adósság a telekkönyvben nem töröltetik, a részlettörlesztésnek sincs nyoma a telekkönyvben."[513] A Statisztikai Hivatal a jelzálogkölcsönökről a miniszter által kért adatsort a hitelintézetek által nyújtott információk alapján állította össze. Az így elkészített összeállítás szerint a földbirtokokra adott jelzálogkölcsön az 1897. évi 984,5 millió koronáról 1901-ben egymilliárd 157 millió koronára emelkedett. Ehhez járultak még az Osztrák–Magyar Bank jelzálogos kölcsönei, amelyek a fenti időszakban közel 16,5 millió korona kihelyezéssel növelték a birtokok terheit. A pénzintézetek nyomon követhető, jelzálogos – a 4 és 8% közötti, magasnak nem mondható sávban mozgó – kölcsönein kívül figyelembe kell venni a be nem táblázott adósságokat is.[514] A magyarországi pénzintézetek váltó tárcájának összege 1901-ben megközelítette az 1,7 milliárd koronát.[515] Természetesen nem lehet pontosan megállapítani, hogy a házakra, földekre szóló váltók képviselte terhekből mennyi jutott a birtokos rétegre, de a korabeli vélemények szerint tekintélyes része.

A hitelintézetek által nyújtott kölcsönöknél még súlyosabb terhet jelentettek azok az összegszerűen ki nem mutatható magánkölcsönök, amelyeket többnyire uzsorások biztosítottak.[516] A magánhitel nagyságára a végrehajtások következtében gazdát cserélt ingatlanok számából és értékéből lehetett következtetni. Az 1901-ben „dobra került" 19 040 ingatlan értéke, amelynek többsége földterület volt, meghaladta a 45,2 millió koronát.[517] Az uzsorakamatra adott hitelek térnyerését elősegítette, hogy „a jelzálogos kölcsönöket, ha kamatlábuk nem túlságos is, kivált a kisgazda által igényelt kisebb összegekhez képest túlságos drágává teszik a kívánt okmányok beszerzése, bélyegeire meg az illetékekre szükséges, valamint a közvetítő ügyvéd vagy ügynök eljárásáért fizetendő díjak". Sok nehézséget okozott a jelzálogos kölcsönök felvételénél a telekkönyvek rendezetlensége, valamint a pénzintézetek azon gyakorlata, hogy az ingatlan alulbecsült értéke után állapították meg a felvehető hitel összegét. A hitelintézetek által nyújtott egyéb, nem jelzálogként folyósított kölcsönök a birtokosok számára még több hátrányos feltételt tartalmaztak. A lényegesen magasabb kamatláb mellett a bankok ragaszkodtak a három vagy négy hónapos fizetési lejárathoz, holott a mezőgazdaságban bevétel csak egyszer, a termények értékesítésekor keletkezett.

A jelentés készítői szerint a probléma megoldására „hosszú elméleti és gyakorlati előtanulmány szükséges", hiszen az eladósodás kezelése függ attól, hogy az alacsony jövede-

513 MNL OL K 178–1903–1817. sz. A Központi Statisztikai Hivatal jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszter részére. 1902. november 24.

514 MNL OL Z 119 Magyar Földhitelintézet Titkárság 15. köt. Csengery, é. n. 233. – Ritka kivételként említhető: abban a reményben, hogy a gazdasági helyzet javulni fog, a Földhitelintézet 1902. március 28-án a 4,5%-os zálogleveleket sorsolás útján kivonta a forgalomból, a 20 ezer korona feletti kölcsönöket pedig 3,5%-os kamatozású záloglevelekben folyósította. A záloglevelek külföldi eladásával a Magyar Általános Hitelbankot bízták meg. (Lásd még: NagyLJ, 1972.)

515 MNL OL K 178–1903–1817. sz. A Központi Statisztikai Hivatal jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszter részére. 1902. november 24.

516 Berényi, 1903.

517 MNL OL K 178–1903–1817. sz. A Központi Statisztikai Hivatal jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszter részére. 1902. november 24.

lemért az alkoholizmus, hibás gazdasági döntés, elemi csapás, vagy a gazdasági válság okolható.[518] A Statisztikai Hivatal vezetői a feltárt adatok alapján az alábbi javaslattal éltek: „az elviselhetetlen kamatlábú, a birtokos érdekeivel homlokegyenest ellenkező, különböző határidőkben lejáró terhes kölcsönöknek szolid kamatlábú, kedvező fizetési feltételekhez kötött egységes kölcsönösszegre való konvertálása jóformán az egyetlen eszköze már-már elhanyatló birtokos osztályunk megmentésének." Az adósságok konvertálásával az államilag támogatott, kellő számban felállított községi hitelszövetkezeteket javasolták megbízni. Ehhez a pénzügyi művelethez szükséges milliárdokat a kincstár megbízásából valamelyik földhitelintézet – Magyar Földhitelintézet vagy a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete – záloglevelek kibocsátásával teremtené elő. Az állami garanciával piacra kerülő záloglevelek vásárlói főleg az árvapénztárak, közalapok és alapítványok köréből kerülnének ki. A jelentés készítői az egyes tájegységek speciális adottságait is figyelembe vevő, részletes tanulmányok elkészítését javasolták.

A kormány határozott birtokpolitikai intézkedéseit magánszemélyek is sürgették. Így került Széll Kálmán miniszterelnöki hivatalába *Halmágyi Sándor* nyugalmazott ítélőtáblai bíró, Kolozs megyei földbirtokos emlékirata, amelyet 1901. december 22-én küldtek át a Földművelésügyi Minisztériumba.[519] A szerző szerint az elmúlt harminc évben a 100 holdtól az 1000 holdig terjedő földterülettel rendelkező középbirtokosok „nem kevesebb, mint fele teljesen elpusztult." Történt ez annak ellenére, hogy „mondhatni, növényi szívósággal (értsd: hazafisággal) ragaszkodtunk a magyar földhöz. Mert éreztük, hogy a magyar hegemónia ebben a hazában, s kivált nemzetiségi vidékeken s főleg Erdélyben végre is attól függ, hogy mi maradunk-e a föld urai vagy sem." A politikusok és újságírók részéről gyakran elhangzik a vád, hogy a középbirtokosság nehézségeinek fő oka az elavult termelési rendszerhez való ragaszkodás mellett az uzsorakamatokkal terhelt hitelfelvétel. Halmágyi Sándor tapasztalatai azt igazolták, hogy a szolídabb kamatokkal dolgozó földhitelintézetek közül „máig is csak egyiknek van expozitúrája (képviselete – S. L.) a vidéken, az is csak pár év óta. Az út ama pénzforrásokhoz nem egyszerű és nem is rövid. Földhitelintézeteink alapszabályai talán nem is adnak még elég méltányos alapot a középbirtok, főleg a 100–500 holdas birtok hitelalapjának megfelelő elfogadására." Vidéken nem csak az uzsorások, hanem a helyi pénzintézetek is magas, 8 és 12% közötti, illetve még ennél magasabb kamatokkal dolgoznak.

Halmágyi Sándor megoldási javaslata: „A Földművelésügyi Minisztériumnak alárendelt kiküldöttség volna szervezendő, melynek hivatali hatásköre az lenne, hogy a középbirtokosság vagyoni helyzetét (telekkönyvi állás, terhek, jelzálogi és függő adósság, gazdasági mérleg) a hozzá folyamodók kívánatára megvizsgálja, az adósság konvertálására nézve tervet készítsen."[520] Az 5%-os, ötven évre szóló kölcsönök pénzalapját a Földművelésügyi Minisztérium költségvetéséből biztosítanák, vagy egy államilag finanszírozott „Mezőgazdasági Kisegítő Bank" alapításával, amely eljárásai során bélyeg- és illeték-

518 Szterényi, 1902. – „Hazánkban az utóbbi tíz év termésátlaga búzában 15,63 hektoliter/hektár, Angliában 28 hektoliter/hektár."

519 MNL OL K 178–1903–10339. sz. Széll Kálmán miniszterelnök átirata Darányi Ignác földművelésügyi miniszter részére. 1901. december 22.

520 MNL OL K 178–1903–10339. sz. Széll Kálmán miniszterelnök átirata Darányi Ignác földművelésügyi miniszter részére. 1901. december 22.

mentességet élvezne. A magyar birtokosokat mentő munkát az erdélyi részeken javasolja elkezdeni, ahol a nagyszebeni *Albina* és a kolozsvári *Economul* nemzetiségi pénzintézetek parcellázás céljára a román parasztok részére egyre nagyobb földterületet vásárolnak fel.[521] Végül arra kérte a miniszterelnököt, hogy a kormányzati intézkedések irányításával olyan személyt bízzon meg, „aki nem egyoldalú bürokrataként, hanem a gazdasági és jogviszonyok ismeretével, önálló és gyors felfogással s hazafiúi ambícióval fog a nehéz kérdések megoldásához."

A Földművelésügyi Minisztériumból a fenti memorandumot 1903. március 4-én küldték meg véleményezésre a marosvásárhelyi székhellyel *Sándor János* főispán (Maros-Torda vármegye) vezetésével működő Székelyföldi Miniszteri Kirendeltség részére. Az 1903. november 1-jén beérkező miniszteri megbízott elutasító válasza szerint „Halmágyi Sándor emlékirata legnagyobbrészt általánosan ismert nézeteket tartalmaz, az eszközök pedig, amiket a birtokosság talpra állítására javasol, hogy ti. a jelzálogi adósságok állami pénzen konvertáltassanak, személyes kölcsönök szintjén állami pénzből adassanak, figyelembe nem vehetők. [...] Erre nincs is szükség ahhoz, amikor megfelelő jelzáloghitel-intézetek vidéki kirendeltségeik révén igyekeznek a kisemberekhez is közel vinni aránylag előnyös kölcsönöket. [...] Tekintettel továbbá a készületben lévő telepítési törvényjavaslatra, mely módot nyújt az eladósodott birtoknak járadékbirtokká való átalakítására, s ezzel a súlyos terhek rendezésére, Halmágyi Sándor ny. kir. ítélőtáblai bíró javaslatát nem vélem külön tárgyalandónak."[522] A jelentést a minisztériumban 1903. december 12-én egyetértőleg jóváhagyták, és az emlékirat másolatát – a kéziratnak az állami támogatás elnyerésére vonatkozó részét figyelmen kívül hagyva – a nemzetiségi pénzintézeteket tárgyaló aktához csatolták.[523]

A magyarországi birtokos réteg eladósodásából származó, az egész társadalmat érintő hátrányok nagyságát közgazdászaink eltérő módon értékelték. A kormányzati vélemény kialakításában közrejátszott az is, hogy Ausztriában a fejlett ipar munkaerő szükséglete következtében a birtokok elárverezése nem okozott olyan szociális feszültséget, mint hazánkban, ezért ezzel a kérdéssel a bécsi kormánynak nem kellett kiemelten foglalkozni. Többen vallották Matlekovits Sándor véleményét, aki az elárverezett birtokok számát vizsgálva – 1902-ben Ausztriában 11 194, Magyarországon 21 121 végrehajtásra került sor – a jelentős eltérés ellenére arra a következtetésre jutott, hogy ha ez a Lajtán túl nem okoz általános elszegényedést, akkor hazánkban sem kell ettől félni.[524] A fenti véleménnyel szemben *Rácz Gyula* arra hívta fel a figyelmet, hogy Magyarországon jóval nagyobb az eladósodás mértéke, mint Ausztriában és a lényegesen fejletlenebb ipar – az elszegényedett kivándorlók számát növelve – nem képes felszívni a feleslegessé váló munkaerőt.[525]

---

521 Lásd még: Sándor, 1910.;Szász, 1986. 1590.

522 MNL OL K 178–1903–10339. sz. A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium Székelyföldi Kirendeltségének jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszter részére. 1903. november 1.

523 MNL OL K 178–1903–10339. sz. A Földművelésügyi Minisztérium VII. főosztályának feljegyzése. 1903. december 12. – Az elutasítást az is indokolta, hogy az 1902. augusztus végén Tusnádon megtartott Székely Kongresszus résztvevői megvitatták azokat a földművelési, ipar, kereskedelmi és közművelődési kérdéseket, amelyeket a székelyek gazdasági helyzetének javítására, a kivándorlás mérséklésére alkalmasnak tartottak.

524 Matlekovits, 1905.

525 Rácz, 1906.

A Földművelésügyi Minisztériumban a birtokosok adósságtörlesztésének támogatásánál fontosabbnak tartották a szociális szempontok figyelembevételével végrehajtott parcellázásokat, amelyeknek keretében a megélhetés napi gondjaival küzdő falusi lakosság részére államilag vásárolt, vagy kincstári tulajdonban lévő földterületeket értékesítettek árverés útján. Ez a kormányzati szándék sem biztosított teljes sikert, amint azt 1903 őszén több főispán is jelentette: „a parcellázás útján való eladásnak általánosságban nincs meg az eredménye", mert az árverésen annyira felverik a föld árát, hogy ha a szegényebb réteg hozzá is jut, a vele járó terheket előre láthatólag nem fogja elbírni.[526] Bács-Bodrog vármegyében a jegyző arról tájékoztatta Latinovits Pál főispánt, hogy a kincstári erdőirtási területeknek kétholdanként történt parcellázása során a szegényeknek kevés jutott, mert a helybeli gazdagabb parasztok és a szomszéd községbeliek a vételárat 150–200%-ra verték fel. Volt olyan terület, amely 500 korona helyett 1900 koronáért kelt el.[527] Latinovits Pál ezért azzal a javaslattal élt, hogy az „eladásra kerülő állami földterületek ne nyilvános árverésen, hanem méltányos egységárért az arra érdemes és a közigazgatási hatóság által ajánlott szegény földművesnek árverés nélkül adassanak el."[528] A földművelésügyi miniszter javaslatára a kormány 13 hold kincstári földterület eladásáról (1903. augusztus 5./24.), és egy csődbejutott 463 holdas birtok megvásárlásáról döntött. (1903. október 12./22.)

Az 1903. évi költségvetés parlamenti jóváhagyásának hiánya a kincstári ménesbirtokokon elkezdett beruházások folytatását is hátráltatta. Ezért a földművelésügyi miniszter a kormánytól felhatalmazást kapott arra, hogy felhasználhassa a bábolnai, a mezőhegyesi és a gödöllői ménesbirtokokon elkezdett beruházásokra tervezett költségvetési tételeket. (1903. július 9./19. és október 12./19.)

A tizennégy és ötven kataszteri hold közötti birtokok gazdálkodási színvonalának emelését kívánta a földművelésügyi miniszter támogatni azzal, hogy 1897-ben ún. mintaparaszt-gazdaságok szervezését engedélyezte. A mintagazdaság létesítésére a vármegyei gazdasági egyesületek vagy mezőgazdasági bizottságok által megnevezett kisbirtokost olyan mértékű állami támogatásban részesítették, hogy a végrehajtott gazdasági átalakításokat „más törekvő gazda önerejéből is képes legyen idővel foganatosítani."[529] A pénzt felszerelések kiegészítésére; tenyészállatok, gyümölcsfák és szőlőoltványok vásárlására; a gazdasági épületek kisebb átalakítására; trágyatelep létesítésére használhatták fel. Ezen kívül a kiválasztott gazdák további támogatásként öt éven át minden évben, fokozatosan csökkenő értékben vetőmagot, műtrágyát, szakkönyvet is kaptak. 1898-ban összesen 531 kat. holdat művelő negyvenkilenc ilyen gazdaság 31 675 korona támogatásban részesült. Ezeknek a portáknak a számát az elkövetkező években sem növelték jelentősen, 1903-ban „népies mintagazdaság" néven, hét vármegyében összesen csupán nyolc kisbirtokos jutott ezen a címen minisztériumi támogatáshoz.[530]

526 MNL OL K 178–1903–4103. sz. Latinovits Pál Bács-Bodrog vármegye és Zombor város főispánjának jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszter részére. 1903. június 30.

527 MNL OL K 178–1903–4103. sz. Bács-Bodrog vármegye jegyzőjének jelentése a főispán részére. 1903. június 15.

528 MNL OL K 178–1903–4103. sz. Latinovits Pál Bács-Bodrog vármegye és Zombor város főispánjának jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszter részére. 1903. június 30.

529 Évkönyv 1899, 1900. 85.

530 Évkönyv 1903, 1904. 74.

Az aratási munkák hatósági biztosítása

A főispáni jelentések 1903 tavaszán arról tájékoztatták a Földművelésügyi Minisztérium munkatársait, hogy a mezőgazdasági munkások jelentős része az aratási munkákra felkínált bérekkel nem hajlandó leszerződni. Ezért a miniszter arra utasította a megye vezetőit, hogy az elszegődni kívánó munkásokról – az ország területén bárhol bevethető munkaerő tartalék képzése érdekében – készítsenek nyilvántartást. A nyilvántartásba vett aratókat a járási főszolgabíró jelentése alapján azok a birtokosok vehették igénybe, akik a környéken nem rendelkeztek kisegítő munkaerővel. A földbirtokosnak a munkabér és az élelmezés mellett az utazási költséget is vállalnia kellett.[531]

Az aratási munkák elvégzése érdekében a Földművelésügyi Minisztérium 1903. június 28-tól három hétre 500 főből, majd július 12-től ismét három hétre 300 munkásból álló ún. tartalékot szervezett, amelyet július 15-én – két hétre szóló megbízatással – további 600 aratóval egészített ki. A besztercebányai és máramarosszigeti erdőigazgatóságok területéről felfogadott embereket a „bevetésig" a mezőhegyesi ménesbirtokon – az élelmezésen kívül 1,6-tól 2,4 koronáig terjedő napszámbérrel – dolgoztatták.[532] A fenti munkaerőt csak azok a birtokosok vehették igénybe, akik a betakarításhoz szükséges aratókat szabályszerű szerződésekkel lekötötték ugyan, de azok megtagadták a munkát, és a pótlásukhoz szükséges munkások nem álltak rendelkezésre a környéken.

Az 1903. évi aratás időszakában, tizenkilenc gazdaságban összesen 1100 szerződéses munkás és 111 cseléd tagadta meg a munkát, de hatósági közvetítéssel a munkáltatókkal folytatott tárgyalás a legtöbb esetben békés megegyezéshez vezetett. Ennek köszönhetően a Mezőhegyesen tartózkodó 1400 fős munkaerő tartalékból a birtokosok csak 490 fő kivezénylését kérték.[533] A karhatalom beavatkozására csak Bács-Bodrog, Bihar és Torontál vármegyében került sor.[534]

Gazdasági szaktudósítók

A gazdasági szaktudósítói hálózat – az ország minden járására kiterjedően – 1903-ban 1147 fővel működött.[535] A megbízottak rendszeresen készített tudósításaikban a területük gazdasági állapotáról, a vetések fejlődéséről, nyáron pedig a várható termésről tájékoztatták a minisztérium szakembereit. A gazdasági tudósítókon kívül további kilencvenegy fő, úgynevezett rovarkár-tudósító is tevékenykedett az országban, akik a növénybetegségek megjelenésének korai szakaszáról készítettek feljegyzéseket. A felkért tudósítók munkájának egységesítését a minisztérium munkatársai ebben az évben is egy „Útmutató" kiadásával biztosították. Ettől eltérően – a szőlők fejlődéséről és a szüreti kilátásokról – külön utasításra készítettek tájékoztató jelentéseket a szőlészeti és borászati szakfelügyelők. Ezzel is kiemelték a filoxéra elleni küzdelem és az újra telepítés jelentőségét.[536]

---

531 MNL OL K 178–1903–4475. A földművelésügyi miniszter felterjesztése az uralkodó részére. 1903. augusztus 8.

532 MNL OL K 178–1903–4475. A földművelésügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére. 1903.

533 Vármegyei megoszlásban: Arad 200 fő, Bács-Bodrog 100 fő, Baranya 100 fő, Temes 30 fő és Torontál 60 fő.

534 MNL OL K 149–1903–1–569. Latinovits Pálnak, Bács-Bodrog vármegye főispánjának jelentése a belügyminiszter részére. Zombor, 1903. július 22.

535 Évkönyv 1903, 1904. 77.

536 Lónyay, 1913.

A kormány gazdaságpolitikai érdeklődése főleg az európai országokra irányult. Erre utal, hogy a Washington székhellyel tevékenykedő tudósítói állás 1903-ban betöltetlen maradt. Az Európában – London, Berlin, München, Bukarest és Szentpétervár székhellyel – dolgozó szaktudósítók ebben az évben különösen a folyamatban lévő vámügyi tárgyalásokra figyeltek.

Szőlőtelepítés és a filoxéra elleni küzdelem

A filoxéra által elpusztított szőlőterületek újra telepítésére az 1891. évi I. törvényben biztosított adókedvezmény továbbra is megmaradt, illetve az 1896. évi V. törvényben rögzített állami kölcsönből ebben az évben 8163 termelőnek, 15 620 kat. hold szőlő felújítására 28 475 700 koronát biztosítottak. Az élősködő rovar eddig nem tapasztalt kártételeit az 1903. évben hatvanhat községben fedezték fel. Ezzel a vész sújtotta községek száma 3227-ről 3293-ra (57%-ra) növekedett, illetve a filoxéra megjelenése előtti ültetvények területének 75%-át fertőzöttnek nyilvánították.[537] Az állami támogatásnak köszönhetően a filoxéra által kipusztított 460 000 kat. hold ültetvénynek 54%-át, vagyis 246 452 kat. holdat már felújítottak.

A szőlőtelepítés üteme az 1903. évben 1549 hektárral elmaradt az előző évitől, de a gazdák így is jelentős eredményt értek el. A statisztika nyelvére lefordítva: immunis homoktalajba 2747, nem immunis, tehát nagyrészt a hegyvidékek kötött talajába 8309 hektáron került új szőlőültetvény.[538]

A filoxéra elleni védekezésben és az újra telepítésben fontos szerepet játszottak a kártevők pusztításának ellenálló amerikai szőlőfajták termelésbe állítása, amelyeknek túlnyomó része csak arra volt alkalmas, hogy rájuk oltsák a régi hazai fajtákat. A tengeren túlról behozott szőlőfajták ellenálló képessége sem volt egyforma, a telepítés sikerét túlnyomórészt a talajviszonyok határozták meg. Ezért a minisztérium felügyeletével a szakemberekre várt a feladat, hogy különböző talaj- és éghajlati viszonyok között ellenőrizzék az amerikai szőlőfajták filoxérának ellenálló képességét és az oltványok kezelésére tapasztalati ismereteket szerezve, azokat biztosítsák a gazdák részére.[539] Ezen feladatok ellátására a kormány – az 1880-as évektől kezdve – a különböző borvidékeken ún. állami amerikai szőlőtelepeket létesített, és az itt termelt szőlővesszőket és oltványokat az 1896. évi V. törvény rendelkezései alá eső borvidékek termelőinek adták el. Ezeken kívül európai fajtájú vesszőket biztosítottak immunis homoktalajú területekre. 1903-ban az állami telepeken, változatlan nagyságú területen összesen 40 892 328 darab amerikai, 4 544 980 darab európai fajtájú szőlővesszőt és 1 809 763 szőlőoltványt állítottak elő, illetve értékesítettek kedvezményes áron.[540] A fenti szaporító anyagot az elpusztult hegyvidéki szőlők újra telepítésére, illetve az egyre nagyobb arányokat öltő immunis homokterületek szőlővel való beültetésére használták fel.

Mivel a változatlan nagyságú területen működő állami telepek nem tudták kielégíteni a kedvezményes áron értékesített szőlővesszők és oltványok iránti növekvő keresletet, ezért a támogatásban részesítendő gazdák körét – a beérkező kérvények alapján – a

537 Évkönyv 1903, 1904. 78.
538 Évkönyv 1903, 1904. 218–219.
539 Részletesebben lásd: Soós, 1989. 675–704.; Soós, 2010. 197–208.
540 Évkönyv 1903, 1904. 79.

minisztériumban határozták meg. A kérvények nagy száma azonban nem tette lehetővé, hogy reálisan felmérjék a szőlőtelepítésre vállalkozó gazdák rászorultságának mértékét. A panaszok csökkentése érdekében 1903-ban a kérvények elbírálását, a főispán vezetésével törvényhatóságonként létrehozott bizottságok végezték. A testületek munkájában a helyi gazdasági egyesület elnökei, valamint az egyesület által megnevezett, a kérvényezők körülményeit jól ismerő szőlősgazdák vettek részt. Ez az új eljárás a kérvények gyorsabb és igazságosabb elbírálását biztosította.

Közel harminc évvel a filoxéra első magyarországi megjelenése után egyre nagyobb igény jelentkezett arra, hogy az erre alkalmas talajokon a kipusztult szőlők helyére ismét hazai fajtákat telepítsenek. A szőlészettel foglalkozó szakemberek fontosnak tartották, hogy az élősködő rovar elleni védekezés keretében a szőlő ültetése előtt a gazdák elvégezzék a talaj fertőtlenítését szénkéneggel.[541] A szénkéneges védekezést hazánkban első alkalommal, 1876-ban a Pancsova határában, mintegy hetven holdnyi, filoxérával fertőzött terület mentesítésére alkalmazták. A kórokozó gyors terjedése és a költségek növekedése okozta pénzhiány miatt a védekezés nem járt sikerrel, de bebizonyosodott, hogy a szénkéneg hazai területeinken is alkalmas a rovarkártevő elpusztítására.[542] 1903-ban a hazai szénkéneg szükséglet 35 507 mázsát tett ki, amelyből 22 574 mázsát a zalatnai állami szénkéneggyár, 8933 mázsát a pozsonyi Dinamit Nobel-gyár szállított, 4000 mázsát pedig külföldön vásároltak. A vidéki gazdák jobb ellátása érdekében ebben az évben hat új bizományosi szénkénegraktárt állítottak fel. Így a három állami raktár mellett, már hatvanhárom bizományosi lerakat állt a termelők rendelkezésére.[543] A fenti adatokból megállapítható, hogy a szőlőtermesztés fejlesztését szorgalmazó kormányzati szándék súlypontját 1903-ban is a filoxéra által elpusztított ültetvények felújításának támogatása képezte.

Bortermelés és borforgalom

Szőlőskertjeink 1903. évi átlagtermése – egy hektárra vetítve, a kedvezőtlen időjárás következtében – az 1902. évi 11,19 hektóról 10,18-ra csökkent. Az előállított 2,4 millió hektóliter bormennyiség árbevétele – a mintegy tíz százalékos terméskiesés ellenére – alig csökkent, mert az árak emelkedése nagyrészt ellensúlyozta a veszteséget.[544] A filoxéra által kipusztított szőlőterület nagysága 1892 és 1901 között már olyan jelentős mértéket öltött, hogy a hazai termés a belső fogyasztást sem fedezte. A szőlőkultúránk megújítása érdekében hozott kormányzati intézkedéseknek, valamint a gazdatársadalom összefogásának köszönhetően borászaink 1902-ben ismét képessé váltak kielégíteni a belső fogyasztás támasztotta igényeket. A hazai piacok visszahódítását bizonyítja, hogy 1903-ban, a csökkenő behozatal mellett Magyarország borkivitele már meghaladta a 900 ezer hektólitert.[545]

---

541 Amikor kisebb fertőzött területen – a tőkék megtartásával – kívánták a szőlő gyökerén élősködő filoxérát elpusztítani, szintén a szénkéneg felhasználásával végezték el az ún. gyérítéses eljárást.

542 MNL OL K 168–5–44348. sz. Jelentés a phylloxéra ügyben 1872. évtől 1880. év végéig a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium által tett intézkedésekről. 1881. A Pancsován fellépett Phylloxera irtás tárgyában 1876. december 14-én tartott enquéte bizottsági értekezlet jegyzőkönyve.

543 Évkönyv 1903, 1904. 80.

544 Egy hektár szőlőterületen 1902-ben elért jövedelem 301 koronát tett ki, 1903-ban pedig 286 koronát, tehát a jövedelem csupán öt százalékkal mérséklődött. (Évkönyv 1903, 1904. 219–220.)

545 Évkönyv 1903, 1904. 219–220. – 1903-ban a külföldre kiszállított bor már közel 20%-kal haladta meg az importált mennyiséget.

Erdészet

Magyarország mintegy 7,5 millió hektár erdőterületéből az 1903-ban 1,27 millió hektár volt az állam tulajdonában. A fakitermelésre kijelölt 45 ezer hektár területből ebben az évben 12 ezer hektáron vágták ki a fákat. Az így nyert 2,7 millió köbméter fa a kincstár részére 6,3 millió korona bevételt biztosított. Az állam tulajdonában lévő földterületeken az új erdők telepítésére az úgynevezett kincstári csemetekertekben nevelt alanyokat használták fel. Az itt előállított 68,8 millió csemetéből 51,6 millió darab az ebben az évben beültetett 14 ezer hektárnyi kincstári birtokon került földbe, a fennmaradó részt magánszemélyeknek értékesítettek.[546] Az állami erdőhivatalok nem ellenőrizhették a magánerdők kezelését, ezért – különösen Erdélyben – minden évben jelentős területek kerültek át a fakitermeléssel foglalkozó vállalkozók kezébe.[547]

Telepítés

A magyar országgyűlésnek a telepítésről hozott első intézkedése – amely az 1873. évi XXII. törvényben öltött testet – csak a már meglévő úrbéres települések jogviszonyait taglalta, de újabb községek létrehozásáról nem intézkedett. A következő lépésként az 1894. március 17-én szentesített V. törvény nem csupán a telepítés kereteit, a kincstár és a vállalkozó földművesek jogait, illetve kötelezettségeit rögzítette, hanem a hárommillió forintos alaptőkével létrehozott „Telepítési Alap" lehetőséget nyújtott arra is, hogy a kincstári tulajdonban lévő földek mellett, a vásárlás útján megszerzett magánbirtokokat is kiosszák. A telepítési törvény célkitűzése között szerepelt: a parasztság birtokszerzésének elősegítése, a megművelt területek nagyságának növelése, a belterjes gazdálkodás szélesebb körben történő meghonosítása, az átlagtermések növelése, a földművesek kivándorlásának mérséklése, a munkanélküliek számának csökkentése, valamint az országban élő nemzetiségiek további térhódításának lassításával a magyarok földhöz juttatása. Ezen alapelvek figyelembe vételével 1894 és 1903 között nyolc telepítést 23 636 kat. hold kincstári birtokon, további nyolcat 18 018 kat. holdon a Telepítési Alap pénzének felhasználásával hajtottak végre. A fenti területet összesen 1435 család között osztották fel.[548] Mivel a ház felépítéséhez és a gazdasági felszerelések beszerzéséhez szükséges tőke megléte a pályázat feltételeként szerepelt,[549] ezért a vagyontalan mezei munkások széles rétege kívül rekedt ezen birtokszerzési lehetőség határain. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter – állandósult politikai viták közepette – a hibák kijavítására, s a közel tíz év tapasztalatait felhasználva a telepítésről új törvény elfogadására tett javaslatot.[550]

A telepítésről és birtokfeldarabolásról szóló törvényjavaslat tervezetéhez készített indoklás meghatározása szerint: „A telepítés a népesség és a földbirtok arányos megosztásának s az ezekhez fűződő nagy állami, nemzeti és gazdasági érdekek biztosításának egyik

546 Évkönyv 1903, 1904. 222.

547 A magánkézben lévő erdők fakitermeléséről lásd: Balaton, 2014. 385.

548 Lovas, 1908. – A szerző szerint 1893 és 1903 között a tervbe vett 1590 telepből 1390-at valósítottak meg.

549 Soós, 1987. 339–365.

550 MNL OL K 178–1903–3764. sz. A telepítési törvényjavaslat ügyében tartott értekezlet jegyzőkönyve. 1903. május 9.; MNL OL K 178–1904–7418. sz. A Magyar Kincstári Jogügyi Igazgatóság jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszter részére. 1903. március 31. (Lásd még: Ecseri, 1899.; Károlyi, 1900.; Sebess, 1905; Rubinek, 1904; Darányi, 1999.)

eszköze."[551] Darányi Ignác azért tartotta fontosnak a csak egy telepítési típust ismerő, 1894. évi V. törvény hatályon kívül helyezését, mert a kormány ezen intézkedéseit szélesebb keretek között kívánta folytatni. A törvénytervezet készítői az első telepítési törvényt követő gyakorlati tapasztalatok alapján megállapították, hogy az állami támogatás növelése mellett a telepes és a telepítő közötti jogviszony újra szabályozására is szükség van. Például eddig az ingatlan a vételár rögzítése mellett a telepes tulajdonába került, ezzel szemben a javaslat lehetővé tenné, hogy a pályázó a telephely haszonbérletét járadék ellenébe szerezze meg. A szolgáltatások terhének ily módon történő csökkentésével, valamint az elidegenítés tilalma alatt álló birtoktestek hasznosításával az eddiginél szélesebb réteg juthatna művelhető földterülethez. A kormány a felszámolt középbirtokok pótlásáról is gondoskodni kívánt, amikor a telepítési alap által megvásárolt területek bizonyos részén nem csupán gazdatelepek, hanem középbirtokok kialakítását is engedélyezni javasolta. A Földművelésügyi Minisztérium munkatársai célkitűzéseiket az alábbi, állami telepítési formák bevezetésével remélték megvalósítani:

- Telepes község. A teljesen új település létesítésekor a gazdálkodók megélhetését biztosító földterület mellett az államnak ingyen gondoskodni kell a templom és egyéb középületek, továbbá a jegyző, a pap, a tanító és a kisdedóvó lakóházához szükséges beltelkekről, valamint az utak és utcák kialakításához szükséges területekről. A községi, egyházi és népnevelési közcélokra a telepítési területnek maximum 5%-át lehet felhasználni.
- Telepes falu. Amikor egy ingatlant a már meglévő község keretében, belsőségekre és külső birtokrészekre osztanak fel. (Ez ugyanaz, mint az 1894. évi V. törvényben a hozzátelepítés.)
- Tanyatelep. Ott létesülhet, ahol más vidékről származók részére valamely ingatlant csupán külső birtokokra osztanak fel, és ahhoz a községhez tartozik, amelynek területén fekszik.
- Gazdasági munkástelep. Létrehozására csak ott kerülhet sor, ahol az ipari munkások letelepítése közérdekből kívánatos. Az egy tagban kiadott fél és öt hold közötti, külső birtoktestek megművelése a családok jobb megélhetés szolgálja.

Mind a négy telepítési forma közös jellemzője, amely megkülönbözteti a birtokparcellázástól, hogy a jelöltek minden esetben csak idegen községből pályázhatnak, illetve nagyobb létszámú család mozgósítását teszik lehetővé.[552]

Sikereket reméltek az előző törvény által lehetővé tett, de hatékony támogatásban nem részesített magántelepítések újra szabályozásától is. Telepítési engedélyt – a telepítési hatóság felülvizsgálata után – csak magyar állampolgár, valamint belföldi alapítványok, testületek, társulatok kaphatnak. A tíz évre szóló földadó mentesség mellett to-

551 MNL OL K 148–1903–19–2188. sz. Indoklás a telepítésről és birtokfeldarabolásról szóló törvényjavaslat tervezethez. 1903. július 8. – A tervezet elkészítéséhez az 1900. január 18. és 23. között tartott szaktanácskozás javaslatait is felhasználták. A telepítésről és a birtokfeldarabolásról szóló törvényjavaslat előadói tervezetét a földművelésügyi miniszter 1903. április 30-án küldte meg a társminisztériumok részére. (MNL OL K 255–1903–12. t.–2017. sz. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. április 30.) – A földművelésügyi miniszter a tárcákkal egyeztetett törvényjavaslatot 1903. július 8-án terjesztette fel az uralkodónak az országgyűlési tárgyalás engedélyezése érdekében.

552 Leegyszerűsített korabeli megfogalmazás szerint: a telepítés „birtokparcellázás idegenből jöttek javára".

vábbi kedvezményt jelent, hogy a közcélokra felhasznált területek értékét a telepítési alap megtéríti a telepítőnek, valamint „a templom, községháza, iskola, óvoda, a lelkész, a jegyző és tanító lakásának telepítéséről az állam gondoskodik, vagy erre segélyt adhat, s a népoktatást és a kisdedóvást ingyen láthatja el."[553]

Az ország egyes vidékein a birtokszerkezetben bekövetkezett előnytelen változások tovább terjedésének megakadályozásához az új törvényjavaslat készítői – a telepesek adómentessége mellett – a korábbinál lényegesen nagyobb költségvetési kötelezettség vállalást indítványoztak. A Telepítési Alap részére eddig kiutalt hatmillió koronával szemben az új törvényi rendezés nyomán az elfogadást követő tíz évben összesen 80 millió korona felhasználására nyílt volna lehetőség. Az esetleges visszaélések megakadályozása, a folyamatos pénzügyi kontrol biztosítása érdekében a telepítési főhatóság mellé, huszonnégy független szakértőből álló ún. Országos Telepítési Tanács felállítását javasolták. A miniszterelnök vezetése alatt felálló, javadalmazásban nem részesíthető testület tagjait életfogytiglan az uralkodó nevezné ki. A Tanács szervezetét és ügyrendjét a minisztertanács javaslata alapján szintén Ferenc József határozná meg. Amennyiben a szaktárca birtokvásárlása és a földterületek hasznosítása során a Tanács tisztázatlan kérdéseket lát, az ügy kivizsgálása érdekében köteles – a Földművelésügyi Minisztérium véleményét is mellékelve – az országgyűlésnek jelentést tenni.

A telepítések hatósági felügyeletét a Földművelésügyi Minisztériumon belül kinevezendő „országos telepítési főigazgató, két telepítési főfelügyelő és négy telepítési felügyelő" látná el. Ezen kívül a szaktárca rendelete alapján ún. telepítési biztosságok néven, az ellenőrzést, nyilvántartást, felügyeletet ellátó hivatalok szervezésére kerülne sor, amelyek minden gyakorlati kérdésben javaslattevőként működnének közre. A szaktárca véleményező testületként a törvényhatóságokban tizenkét tagú telepítési tanácsot szervezhet, amelyek munkájukat a főispán vezetésével három évre szóló megbízással, javadalmazás nélkül végeznék.

A törvényjavaslatban önálló fejezetben szabályozták a telepítés során jelentkező hiteligények kielégítésének lehetséges módját magántőke bevonásával. Erre azért volt szükség, mert a telepítésre alkalmas birtokok tulajdonosai rövid határidőn belül hozzá akartak jutni a pénzükhöz, a telepesek pedig nem rendelkeztek olyan anyagi erővel, hogy a vételárat egyben kifizessék és a gazdálkodás megkezdéséhez szükséges tőkét előteremtsék. Azoknál a telepeseknél, akik vállalni tudták a rövid határidejű törlesztést, és a korábbi tulajdonos ezt elfogadta, azok számára a már bevezetett ún. törlesztéses jelzálogkölcsön is elfogadható volt. A telepesek nagyobb része nem rendelkezett sem a szükséges vételárhányaddal, sem a beruházási tőkével, ezért a tervezet készítői a járadékrendszeren alapuló jelzáloghitel bevezetését javasolták.[554] Ezzel lehetővé válik a föld vételárának járadék formában való törlesztése. A közvetítő pénzintézet – amely az eladó földbirtokostól megveszi a járadékadósságot –, a tőkésített teljes összeget kifizetheti az eladónak. Ezzel azok is földhöz juthatnak, akik képtelenek nagyobb összeg kifizetésére, illetve szíveseb-

553 MNL OL K 148–1903–19–2188. sz. Indoklás a telepítésről és birtokfeldarabolásról szóló törvényjavaslat tervezethez. 1903. július 8.

554 A járadékbirtok fogalma szerint a földterület vételárát a vevő nem fizeti ki egyszerre, hanem az éves hozamból részletekben törleszti. A járadékkötvények kibocsátásáról az 1897. évi XXXII. törvény intézkedett. (A német példát lásd: Széchényi, 1893.)

ben válnak egy bank adósaivá, mint egy, a gazdálkodásuk menetébe beleszólást igénylő magánszemélynek. Az állami célkitűzéseket segítő pénzintézetek állami támogatásban részesülnének.

A jelzáloglevél formájában nyújtott pénzintézeti hiteleket továbbra is engedélyezték. Az állam segítségével biztosított kedvezményes kölcsönöket a pénzügyminiszter által kiválasztott hazai pénzintézet záloglevél formájában – az 1876. évi XXXVI. törvény[555] alapján, telekkönyvi bekebelezés mellett – az ingatlan becsértékének feléig folyósítaná. A záloglevelek kamatlábát – a pénzpiaci helyzet figyelem bevételével – meghatározott időközönként a pénzügyminiszter, a földművelésügyi miniszter és a pénzintézet vezetői együttesen határozzák meg. A záloglevelek időnkénti árfolyama – a budapesti értéktőzsde hivatalos adatai szerint – és a névérték közötti különbözetet a Telepítési Alap minden hónap végén megtéríti a pénzintézetnek. A közreműködő pénzintézet költségei fedezésére 0,5%-ot számolhat el. A törvényjavaslat nem programot vázol fel, hanem megállapítja azokat a módokat, formákat és jogszabályokat, amelyek alapján a kormány telepítési politikáját a jövőben folytatni kívánja. A törvényjavaslat parlamenti elfogadtatására több kísérlet is történt (1908. március 11., valamint 1909. március 9.), de egyik sem járt sikerrel.[556]

A fenti, telepítésről szóló törvényjavaslat nem foglalkozott a kincstári bányák, gyárak és erdők munkaerő szükségleteinek fedezése érdekében létrehozott telepek lakóinak problémáival. Ezen települések lakosságának munkaereje biztosította a bányák és a kohók fa, illetve szén szükségletének folyamatos kielégítését. Az itt élők kimaradtak az úrbéri rendezésből, mert a településük nem rendelkezett semmiféle községi szervezettel, megállapított határral, a földesúr pedig maga az állam volt. A 13. századig visszanyúló kincstári telepek jogállásának rendezéséről a belügyminiszter kezdeményezésére 1876-ban törvényjavaslat készült, de ez a próbálkozás már korán, az előkészületi időszakban hajótörést szenvedett. A sikertelenségben közrejátszott, hogy az 1876. évi XX. törvény alapján a ún. szabad királyi bányavárosokat rendezett tanácsú városokká nyilvánították, amelyeknek a kincstári erdők mentén fekvő határait csak hosszan tartó perek során vonhatták meg. Így a kincstári telepesek jogállásának rendezését, mivel itt sem az úrbéres, sem a telepítési törvény nem volt alkalmazható, mindenki a jövőben megoldandó feladatok közé sorolta. Hasonló utat járt be a földművelésügyi miniszter 1888. évi február 22-én kiadott, 8214. számú rendeletével kiküldött öttagú bizottság által készített törvényjavaslat is, amelyet – arra hivatkozva, hogy ezen a területen egységes szabályozásra nincs remény – a minisztériumok közötti egyeztető tárgyalások során utasítottak el.[557] A kincstári birtokokon élő telepesek a díjmentesen használt termőföldek mellett legeltetési és faizási joggal is rendelkeztek, házaik felépítéséhez az állami erdőkből kitermelt fát használhattak fel. Mindezen kedvezményekért kötelesek voltak az átlagos napszámbérnél alacsonyabb dí-

555 A záloglevelek biztosításáról szóló törvény.

556 Képviselőházi Irományok. 1908-ban 706. sz., 1909-ben 1120. sz. – A parlamentben 1909. március 18-án 31 tagú Telepítésügyi Bizottságot választottak a törvényjavaslat előzetes véleményezése céljából.

557 MNL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz.–33889/1896. A M. Kir. Kincstári Jogügyi Igazgatóság jelentése a Földművelésügyi Minisztérium részére. 1896. május 10.; MNL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz. Zólyom vármegye közgyűlésének felterjesztése a földművelésügyi miniszter részére. Besztercebánya, 1893. május 10.

jazás mellett folyamatosan dolgozni a kincstárnak. A Besztercebányai Magyar Királyi Erdőigazgatóság vezetői már 1892-ben arról panaszkodtak, hogy az elmúlt évtizedekben a telepesek a „régi munkásszabályzatok előírásait magukra nézve többé kötelezőnek nem tekintik".[558] A telepesek – az állami kedvezmények igénybe vétele mellett – magasabb fizetésért a vállalkozókhoz szegődtek el. Az Erdőigazgatóság utasítása ellenére a több ezer telepes közül csak néhány száz fő vette fel a munkát, így az előírt fakitermelést és úsztatást – munkaerő hiányában – képtelenek voltak időben elvégezni.

A telepesek magatartását belügyminisztériumi utasítás alapján vizsgáló *Zsilinszky Mihály*, Zólyom vármegyei főispán, 1893. júniusában kelt feliratában megállapította: „Vármegyém némely községeiben oly viszonyokat találtam, amelyekről eddig sejtelmem sem volt, mert nem képzelhettem, hogy legyen e hazának egyetlen pontja is, ahol a régen eltörölt jobbágyság még fenntartatik. A kormányzatomra bízott vármegye területén van 7–8 ezer lakost számláló huszonegy oly község, amelynek lakói a szó szoros értelmében középkori állapotban sínylődnek. Ezek a Magyar Királyi Erdőkincstárnak telepes községei, melyek részint a XIII., részint pedig XVII. és XVIII. századokban bányai és erdőüzemi érdekből keletkeztek. Az e községben lakó munkásoknak semmi vagyonuk nincs, még azok a nyomorult házak is, amelyekben összezsúfolva laknak, az Erdőkincstár tulajdonát képezik. Szerződésüknél fogva tulajdonuk nem lehet, máshova munkába nem mehetnek, sőt az erdőmesternek külön engedélye nélkül nem is házasodhatnak. A kincstári munkás teljesen az illető erdész önkényének van kitéve. [...] Nyomorúságukat hirdetik roskadozó, rendezetlen házaik, melyek sem egészségügyi, sem tűzrendőri, sem közerkölcsiségi kívánalmaknak nem felelnek meg."[559]

A földművelésügyi miniszter 1893. augusztus 2-án utasította a Besztercebányai Erdőigazgatóságot, hogy „biztos tájékozást szerezzen arra nézve, vajon a Zólyom vármegyei főispán által vázolt nyomor vajon tényleg a kincstári munkások soraiban uralkodik, vajon nem-e [!] éppen csak a munkát kerülő és a munkásszabályzat által nem korlátozott lakók-e azok, akiknek a helyzete a folyton ismétlődő felszólalásokra okot szolgáltat?"[560] A minisztériumban arra gondoltak, hogy a legszembetűnőbb bajokat, mint például a nagy csecsemőhalandóság, bábák kirendelésével meg lehet szüntetni. Az Erdőigazgatóság vezetői a főispán felterjesztését indokoltnak tartották és a kincstári telepen élők problémáinak megoldására – a Besztercebányai Kincstári Ügyészség támogatását is elnyerve – törvényjavaslat elkészítését javasolták.[561] Az 1888. évi tervezet felhasználásával szükségesnek tartották továbbá, hogy az új előterjesztést egy miniszteri biztos vezetésével, a vármegyei képviselőt is magában foglaló vegyes bizottság dolgozza ki.[562] A megoldandó feladatok körét bővítette, hogy az 1894-ben megszüntetett fémbányák és kohóművek volt munkásai kereset nélkül

558 MNL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz. (41285/1892.) A Besztercebányai M. Kir. Erdőigazgatóság felterjesztése a Földművelésügyi Minisztérium részére. 1892. július 25.

559 MNL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz. (44712/1893) A belügyminiszter átirata a földművelésügyi miniszter részére.1893. június 6.

560 MNL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz. A földművelésügyi miniszter utasítása a Besztercebányai M. Kir. Erdőigazgatóság részére. 1893. augusztus 2.

561 NL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz. (1107/1894.) A Besztercebányai Kincstári Ügyészség átirata a Besztercebányai M. Kir. Erdőigazgatóság részére. 1894. április 20.

562 MNL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz. (17649/1895.) A kereskedelemügyi miniszter átirata a földművelésügyi miniszter részére. 1895. április 4.

maradtak, és a szerény megélhetést biztosító földek birtokába sem juthattak, csupán a kincstári tulajdonában lévő telken álló szegényes házzal rendelkezhettek szabadon. A Besztercebányai Kereskedelmi és Iparkamara átirata szerint az ilyen házak értékesítésére semmi remény, lakói gyakorlatilag röghöz vannak kötve.[563]

Annak ellenére, hogy a Besztercebányai Erdőigazgatóság felterjesztésében egyértelműen leszögezte: „mily nagy áldozatokkal jár a Kincstárra a telepes viszonyok további fenntartása", s milyen előnyei lennének, ha „a telepesek megváltása keresztül vitetnék", érdemi intézkedés nem történt.[564] A megoldást főleg az hátráltatta, hogy a Kincstári Jogügyi Igazgatóság ragaszkodott ahhoz a véleményéhez, hogy „egységes törvény útján leendő rendezése egyfelől igen hosszas tárgyalásokat igényelne, másfelől meg helyenként kivihető sem volna", ezért a kérdést, elsősorban Zólyom vármegyében „adminisztratív úton kívánná megoldani".[565] A rendezés az érdekelt felek egyetértésén alapulna, hiszen erőszakos végrehajtása törvény hiányában nehezen kivitelezhető. Ezzel szemben mind a Földművelésügyi Minisztérium, mind a Besztercebányai Erdőigazgatóság – az egyes vidékeken tapasztalható eltérések ellenére – a törvényi rendezés érdekében folytattak hosszú évekre nyúló tárgyalásokat. A megoldást az sem igazán segítette, hogy Zólyom vármegye főispánja 1903. november 10-én átadta a minisztériumnak az e tárgyban elkészített, 16 paragrafusból álló törvénytervezetét.[566] Zsilinszky Mihály beadványa az ún. ötös bizottság által 1888-ban készített és a következő évben beterjeszteni kívánt törvényjavaslattól csak lényegtelen pontokon tért el. Az 500 lakosnál nagyobb községeknél a kötelező megváltás során, 20 éves törlesztési idővel minden telepes tulajdonába kerülne egy 400 négyszögöles telek és a használt termőföld. A bel- és külterület árát a területen szedett földadó százszorosában állapítanák meg. A kisebb létszámú telepeket felszámolnák, és lakói a legközelebb lévő községben kapnák meg az építkezéshez szükséges házhelyeket. A jegyzők, lelkészek és tanítók részére a kincstár térítésmentesen biztosítana tíz–tíz hold földet. Az állami tulajdonban lévő közterületek (utcák, temetők, iskolák, templomok) az egyház, illetve a község tulajdonába díjmentesen kerülnének át.

A párhuzamosan futó törvényjavaslatok egyeztetése – a belügyi, a földművelésügyi, az igazságügyi, a kereskedelemügyi és a pénzügyi tárcák között – több mint tíz év elteltével sem zárult le. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter még 1903. július 8-án is csak azt az 1901-ben kelt átiratára adandó választ sürgette meg – eredménytelenül – Plósz Sándor igazságügy-miniszternél, amelyben a javaslatról alkotott véleményét kérte.[567] A javaslat kormányokon átnyúló, több minisztériumot is érintő hosszú vándorútját mutatja, hogy 1905-ben a földművelésügyi miniszter leiratában még mindig csak arról tájékoztatta a Kincstári Jogügyi Igazgatóságot, hogy a Besztercebányai Erdőigazgatóság

563 MNL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz. (36161/1894.) A Besztercebányai M. Kir. Erdőigazgatóság jelentése a földművelésügyi miniszter részére. 1894. június 6.

564 MNL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz. (14926/1896.) A Besztercebányai M. Kir. Erdőigazgatóság jelentése a földművelésügyi miniszter részére. 1896. február 22.

565 MNL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz. (13150/1896.) A Besztercebányai M. Kir. Erdőigazgatóság jelentése a földművelésügyi miniszter részére. 1896. május 10.

566 MNL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz. (33889/1896.) Törvényjavaslat a M. Kir. Államkincstár gyári, bánya-és erdőüzem érdekében létesített telepes községekről. Besztercebánya, 1893. november 10.

567 MNL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz. (58438/1901.) A földművelésügyi miniszter átirata az igazságügy-miniszter részére. 1903. július 8.

területén lévő telepes községek „ügyében tárgyalások folynak, s a lehetséges időpontban a problémák elintézést fognak nyerni."[568]

A már létrehozott állami telepeken az 1903-ban 251 ház, öt iskolai tanterem, négy tanítói lakás és egy óvoda készült el. Igazfalván a templom építése fejeződött be, és Nagysármáshoz hasonlóan a belső berendezések költségeit itt is a kincstár biztosította. A Telepítési Alap földterülete 582 kat. holddal gyarapodott, amelyet Torda-Aranyos vármegyében, Alsódetrehem és Felsődetrehem községekben vásároltak.[569]

Gyógyfürdők és turizmus

1903 márciusában képviselők egy csoportja emlékiratban hívta fel a figyelmet a hazai fürdők fejlesztésének fontosságára. Véleményük szerint „A fürdők fellendítésében van pedig egyedül szabad kezünk, mert minden egyébbe beleszól Ausztria és a külföld: kiegyezéssel, kereskedelmi szerződésekkel, kontingentálással, brüsszeli konvenciókkal."[570] Annak ellenére, hogy 1882-ben *Trefort Ágoston* vallás-és közoktatásügyi miniszter kinevezte „a hazai fürdőink emelésére kirendelt bizottságot", ez ügyben jelentős érdemi intézkedés nem történt.

A Földművelésügyi Minisztérium kezelésében négy fürdőt tartottak nyilván.[571] Nevezetesen: Herkulesfürdő, Radnaborberek, Ránkfüred és Vizakna. A költségvetésben a fürdők fejlesztésére nem szerepelt pénzügyi forrás, pénzintézetektől nem vehettek fel hitelt. Herkulesfürdő fejlesztését a minisztérium azzal a bérleti szerződéssel próbálta biztosítani, amely szerint a Temesi Agrártakarékpénztár 1889. január 1-től 1920. végéig – az évi 142 ezer korona bérleti díj mellett – 400 000 korona értékben, új beruházásokat hajt végre.[572] Mivel a pénzintézet nem teljesítette a szerződésben vállalt kötelezettségét, már 1903-ban megkezdődtek az egyeztetések a bérleti szerződés felbontásáról, de a felmerült költségek elszámolásáról csak 1905-ben sikerült az érintett feleknek megegyezni.

A magyarországi gyógyfürdők korszerű kiépítését a megfelelő állami támogatás hiánya mellett a közlekedési nehézségek is hátráltatták. Például Gyergyóditró és Gyergyószárhegy községek közbirtokossága a tulajdonukban lévő és adósággal terhelt Borszékfürdőt további beruházásokat biztosító vállalkozónak kívánták bérbe adni, de a fejlesztések megtérülésének kilátásait a székelyföldi vasutak megépítésének elhúzódása hátráltatta. A Székelyföldi Kirendeltség vezetőjének indoklása szerint: „Mert hiába fektet bele egy vállalkozó milliókat az oly fürdő vállalatba, melyet 98 kilométer választ el a legközelebbi vasútállomástól".[573] Hasonló gondokkal küzdöttek az Alacsony-Tátrában, Liptó és Zó-

568 MNL OL K 184–1903–1/b. t.–64580. sz. A földművelésügyi miniszter leirata a Kincstári Jogügyi Igazgatóság részére. 1905. június 20.

569 Évkönyv 1903, 1904. 111–113.

570 MNL OL K 184–1903–38–28311. Országgyűlési képviselők emlékirata a hazai fürdőügy fellendítésére. 1903. március 7.

571 Herkulesfürdő, Krassó-Szörény vármegye, ma: Baile Herculane, Románia; Radnaborberek, Beszterce-Naszod vármegye, ma: Valea Vinului, Románia; Ránkfüred, Abaúj-Torna vármegye, ma: Herlany, Szlovákia; Vizakna, Alsófehér vármegye, ma: Ocna Sibiului, Románia.

572 MNL OL K 178–1905–68. A földművelésügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére a Herkulesfürdőre vonatkozó bérleti szerződés felbontásáról. 1905.

573 MNL OL K 178–1903–6418. A Székelyföldi Kirendeltség felterjesztése a földművelésügyi miniszterhez. Marosvásárhely, 1903. szeptember 30.

lyom vármegyék határán lévő Korytnica gyógyfürdő tulajdonosai is. A kincstári tulajdonban lévő fürdőt 1858-ban vásárolta meg három besztercebányai lakos. A Rózsahegytől Besztercebányáig terjedő, mintegy 40 ezer hold kincstári erdőség közepén fekvő részvénytársasági alapon működő fürdőt a közlekedési nehézségek miatt sem lehetett gazdaságosan fenntartani. Annak ellenére, hogy a kormány tervei alapján 1904-ben várható volt a vasútvonal megépítése, a tulajdonosok szorgalmazták a fürdő eladását.[574]

A Magyar Kárpát Egyesület[575] a Földművelésügyi Minisztérium támogatásával fontos lépéseket tett annak érdekében, hogy lényegesen megnöveljék a Magas-Tátra turisztikai látogatottságát. Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek sikerült elérnie, hogy Magas-Tátrában fekvő, nagy kiterjedésű Hohenlohe birtokon a herceg „a szabad közlekedést gátló tilalmat a jövőre nézve beszünteti".[576] A földművelésügyi miniszter képviseletében gróf *Csáky Zénó*, Szepes vármegye főispánja 1902. február 25-én, Berlinben írta alá azt a megállapodást, amely szerint a Kárpát Egyesület tagjai Christian Hohenlohe hercegnek a Magas-Tátra északi és déli lejtőin elterülő birtokán útjelző táblákkal megjelölt turista útvonalakat jelölhetnek ki. Továbbá engedélyt kaptak arra is, hogy új utakat és menedékházakat építsenek. Lényeges előrelépést jelentett, hogy állami beruházásként megvásároltak egy jelentős nagyságú tátralomnici területet, amelyen a kincstár – vasúti összeköttetéssel ellátott – modern gyógyintézetet létesített. További tárgyalások folytak annak érdekében, hogy 1903-ban mintegy 250 kat. holdnyi gerlahfalvi és batizfalvi törpefenyves szintén a kincstár tulajdonába kerüljön.[577]

Az ún. tátralomnici és szentiványi csorbatói kincstári nyaralót – a további beruházások biztosítása érdekében – a minisztérium megfelelő anyagi erőforrással rendelkező befektetőnek kívánta bérbe adni. A Nemzetközi Hálókocsi Társasággal folytatott tárgyalások 1903 tavaszán eredményre vezettek.[578] A szerződésben a kincstár vállalta a terület víz- és csatorna hálózatának kiépítést, a Társaság pedig kötelezte magát arra, hogy a harminc évre bérbe vett két gyógyfürdő és nyaralótelepen két év leforgása alatt 1,6 millió korona értékű beruházást végez. Ezen belül „egymillió korona pedig a Tátralomnicon létesítendő elsőrendű nagyobb, továbbá a szentiványi csorbatói telepen egy szintén elsőrangú, de kisebb szálloda építése, úgyszintén ugyanezen telepen egy fürdőépület létesítésére lesz fordítandó. Az épületek szilárd, tartós építési anyagból olyképpen építendők, hogy szükség szerint kibővíthetők is legyenek."[579] Első lépésként a nagyobbik szállodát 120, a kisebbiket 50 szobásra tervezték. A Társaság bérleti díjként köteles volt a telepeken elért nyereség tíz százalékát, de minimum 25 000 koronát évente a magyar kincstár ré-

574 MNL OL K 178–1904–815. Dr. Ormai József kir. tanácsos, fürdőorvos feljegyzése a Korytnica gyógyfürdő megvételéről az államkincstár részére. 1903.

575 A Magyar Kárpátegyesület az 1870-es években kezdte meg a turista utak és menedékházak hálózatának kiépítését. Ebben az időben adták át a Kassa–Oderberg vasútvonalat, és lett Tátrafüredből országos hírű nyaralóhely.

576 Egyezmény, mely a M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium és Hohenlohe Keresztély herceg között a tátrai birtokok ügyében létrejött. Berlin, 1902. február 25. Képviselőházi Irományok, 1901–1906. 529. sz.

577 MNL OL K 178–1903–1124. Szerződés a m. kir. kincstár képviseletében Darányi Ignác földművelésügyi miniszter, másrészről Diergordt-Roland Dániel porosz-sziléziai lakos között. 1903.

578 A társaság hivatalos neve: Compagnie Internationale des Wagons Lits et des Grands Express Européens.

579 MNL OL K 178–1903–3537. A földművelésügyi miniszter előterjesztése a tátralomnici és szentiványi csorbatói kincstári nyaraló- és fürdőtelepek bérlete iránt, a Nemzetközi Hálókocsi Társasággal kötött szerződés ügyében. 1903. április 3.

szére befizetni, illetve elismerte, hogy a szerződés leteltével a telepeken lévő összes létesítmény, térítés mentesen állami tulajdonba kerül. A minisztertanács által 1903. január 21-én jóváhagyott megállapodást az uralkodó április 17-én tudomásul vette.

Vallás- És Közoktatásügyi Minisztérium

Tanintézetek

Magyarországon 1903-ban a 3 032 356 fő tanköteles kisdiák 82%-a járt iskolába. A népiskolák száma az előző évihez képest negyvenhárommal emelkedett. A 17 342 népiskola közül 16 984 volt elemi iskola, huszonkilenc felső népiskola, valamint 329 intézmény polgári iskolaként tevékenykedett. Az iskolák fenntartók szerinti csoportosítása szerint államiként működött 1947, községi kézben volt 1687 és felekezeti 13 708. Az oktatás nyelvét véve figyelembe 10 881 iskolában (62,7%) az oktatók csak magyarul, 6461 nemzetiségi intézmény felében pedig magyarul is tanítottak.[580]

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1903-ban a középszintű szakoktatás területén tervezett változtatásokat. A polgári iskolákban a gimnáziumoktól eltérően a gyakorlati ismeretek elsajátítására helyezték a hangsúlyt, és az alsóbb fokú hivatali adminisztráció ellátására képezték ki a négy elemit elvégzett tanulókat. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 1903. július 27-én terjesztette fel a polgári és felső polgári iskolákról szóló törvényjavaslatát Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére.[581] Az előterjesztés – amelynek a tárcák közötti egyeztetése a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1899. szeptember 5-én kelt átirata óta zajlott – szerint a „megfelelő anyagi erővel bíró községek gondoskodjanak az elemi iskolák fölé helyezett s a gyakorlati életben megkívántató hasznos ismereteket nyújtó oly tanintézetek – a polgári iskolák – felállításáról, melyek négyévi tanulmány után lehetőleg befejezett egészet képező általános műveltséget adnak". A négyéves képzésben, külön osztályokban a lányok is részt vehetnek. A polgári iskolák készítenék elő a tanulókat a középfokú szakiskolákra és a felső polgári iskolára. A polgári iskolák tantevét úgy állapítanák meg, hogy a „fiúiskolákban a középiskolák (gimnáziumok és reáliskolák), a leányiskolákban pedig a felsőbb leányiskolák négy első osztályával lehetőleg párhuzamosan haladván, kellően befejezett egészet alkosson, és az iskolákba való kölcsönös átlépés megkönnyíttessék".

A felső polgári iskolákat hároméves képzéssel – csak fiúk részére – a törvényhatósági joggal felruházott városokban és a vármegyék székhelyein, mint fontosabb kulturális központokban szándékoztak létrehozni. Az új iskolai képzés feladata, hogy „módot nyújtsanak a közéleti tevékenységhez és közgazdasági célokat szolgáló foglalkozásokhoz megkívánt magasabb gyakorlati irányú általános műveltség megszerzésére. Így talán lehetővé válik a középiskolákra és felső kereskedelmi iskolákra, valamint az egyetemre a túl nagy számú jelentkezést meggátolni." A tantervet úgy állították össze, hogy az itt szerzett érettségi bizonyítvány a főiskolai képzettséget nem kívánó közigazgatási és köz-

580 Évkönyv 1903, 1904. 290–291.

581 MNL OL K 148–1904–19–3784. sz. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felterjesztése Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. július 27. (Lásd még: 43542/1903. V. K. M. sz. körrendelet. A középiskolai tanév két félévre való osztása. *Rendeletek Tára*, I. köt. 529.)

gazdasági pályákra minősítsen.[582] A tervezet 8. §-a szerint a nem egyház által fenntartott polgári és felső polgári iskolák tanítási nyelve magyar, „az illető vidék nyelve legfeljebb csak, mint kisegítő nyelv a polgári iskola két alsó osztályában használható."[583] A hitfelekezetek által fenntartott iskolákban a tanítási nyelvet szabadon határozzák meg, de a magyar nyelv és irodalom, történelem, földrajz a minisztérium által kiadott tanterv szerint, magyar nyelven folyik. A törvény elfogadása után a hat osztályos polgári fiúiskolák képzési idejét négy évre mérsékelnék és a kiadások részbeni fedezése érdekében a községek 5%-os pótadót vethetnek ki, illetve a kincstár kiadásait az állami gimnáziumok és reáliskolák számának csökkentésével mérsékelnék. A fenti tervezet gyakorlati megvalósításához szükséges pénzügyi fedezet előteremtéséről a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, valamint a Pénzügyminisztérium között még 1905-ben is folytak az egyeztetések.[584]

A vármegyei és városi törvényhatóságok részére 1903. július 22-én „Az állami felső ipariskoláknak és a Budapesti Állami Felső Építőipariskolának a középiskolákkal egyenrangú tanintézetek közé sorolása tárgyában" kiadott belügyminiszteri körrendelet a képesítésekről intézkedett. Nevezetesen a fenti ipariskolák „a főgimnáziumok és főreáliskolák végzettségével egyenlő rangúaknak tekinthetők, és ennélfogva a középiskolákkal egyenrangú tanintézetek közé sorolhatók."[585]

A Wlassics Gyula vezette Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban – az egyre szélesebb körű népoktatás igényeinek megfelelően – a tanfelügyelők számára új „Utasítás" tervezetet dolgoztak ki. Az indoklás szerint erre azért van szükség, hogy „ezáltal a központi kormányzatnál rendkívül összetorlódott adminisztráció decentralizáltassék, másfelől, hogy a kir. tanfelügyelők felszabadíttassanak minden felesleges, tulajdonképpen hivatásukhoz nem tartozó teendők alól, s hogy ily módon az állami népiskolai felügyelet egész erejével a nemzeti népoktatás intenzív fejlesztésére, irányítására és gondos ellenőrzésére tereltessék".[586]

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium nyolc fejezetből álló Utasítás tervezete szerint 1. §: a hitfelekezeti összes népoktatási intézetek, valamint a kisdedóvók felett a szaktárca felügyeletét a miniszter által kinevezett tanfelügyelők gyakorolják.[587] Tevékenységi körük kiterjed 2. §: „a kisdedóvó-intézetekre, elemi, felső nép- és polgári iskolákra, általános és gazdasági ismétlő iskolákra, iparos és kereskedő tanonciskolákra, a kisdedóvó elemi tanító- és tanítóképző intézetekre, a tanfolyamuknál fogva a népoktatási tanintézetek közé tartozó árva- és szeretetházakra, ezek külső és belső ügyeire, végül az iparos és kereskedő tanoncisko-

582 A részletes tantervet lásd: MNL OL K 148–1904–19–3784. sz. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felterjesztése Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. július 27.

583 MNL OL K 255–1903–16. t.–3257. sz. Törvényjavaslat a polgári és felső polgári iskolákról. 1903.

584 MNL OL K 255–1903–16. t.–3257. sz. A pénzügyminiszter étirata a vallás- és közoktatásügyi miniszter részére. 1905. március 6.

585 MNL OL K 255–1903–16. t.–3351. sz. 40.102/II.a./1903. B. M. sz. körrendelet. 1903. július 22. – Az 1892. augusztus 24-én létesített Országos Iparoktatási Tanácsot 1900. augusztus 9-én Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács néven – feladatkörének bővítésével – átszervezték. Feladata, hogy az ipari és kereskedelmi oktatást érintő kérdésekben a felügyelő miniszterek részére tanácsokat adjon, javaslatokat készítsen.

586 MNL OL K 255–1903–16. t.–2726. sz. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. június 2.

587 MNL OLK 255–1903–16. t.–2726. sz. Utasítás (tervezet) a népnevelési kir. tanfelügyelők részére. 1903.

lákkal kapcsolatos, avagy azoktól külön szervezett tanonc-otthonokra és általában azon tanulók nevelését célzó társadalmi, testületi és hatósági kezdeményezésekre és szervezetekre. Működési és érdeklődési körébe tartoznak továbbá mindazon egyesületek és szervezetek, amelyek a népoktatási tanintézetek és azok alkalmazottaival szorosabb kapcsolatban vannak." A tanfelügyelők ún. különös teendői közé tartozott a Közigazgatási Bizottságok[588] ellenőrzése, amelyek az iskolákban használható tankönyvek körét, az épületek állagát, a tanítói illetmények kifizetését és a tankötelezettség betartását felügyelték. A tervezet szerint a tanfelügyelők és helyettesük az ún. segédfelügyelők által irányított irodák egy kiadandó „ügykezelési ügyrend" alapján végeznék a nyilvántartások, törzskönyvek vezetését, a körlevelek és körrendeletek, valamint a főispánok részére készített jelentések kiadását. Az előterjesztés készítői kiemelten kezelték azokat a részeket, ahol a tanfelügyelők jogosítványai a tanítók magyar nyelv ismeretének megkövetelésére, illetve a magyar nyelvű oktatás általánossá tételére vonatkoztak. E cél érdekében a felügyelet ellenőrzi, „hogy a tanító-, tanítónőképzés egész iránya megfeleljen azon hazafias feladatnak, amelyet a magyarországi népoktatási tanintézetek tanítóinak meg kell oldaniuk, hogy a népoktatási törvényben megállapított népiskolai tancélt: nevezetesen az 1868. évi XXXVIII. törvényben kötelezett ismeretkör közlését és a nép nevelését, továbbá a magyar nyelv megtanítását illetően kellően megoldassék."[589] Az állami támogatásban részesülő felekezeti iskolákban tanítók számára csupán egy éves határidőt kívántak biztosítani arra, hogy a magyar nyelvet elsajátítsák. A népiskolák második osztályától kezdve a humán tárgyak mellett a magyar nyelvű számtan tanítás bevezetését tervezték. Az elemi iskolák elvégzésének érdekében javasolták, hogy „a tandíj nem fizetése az állami iskolák benépesítésénél akadályul ne szolgáljon. Vagyis az állami népiskolából nem lehet senkit ez okból eltávolítani."[590] Általánosságban megállapítható: a szaktárca az óvodáktól a tanítóképző intézetekig – függetlenül attól, hogy állami, felekezeti, egyesületi intézményről van-e szó – a teljes körű felügyelet megvalósítására törekedett.

Ebben az évben is tovább folyt a munka a miniszter közoktatási kérdésekben tanácsadói és véleményező testületeként 1895. november 8-án létrehozott Országos Közoktatási Tanácsban, illetve az ezen belül működő szakbizottságokban.[591] Kiemelt feladatként a gimnáziumi, a reáliskolai és a népiskolai tanterv utasításainak elkészítésén dolgoztak.[592]

---

588 A Közigazgatási Bizottságok népoktatási ügyekre vonatkozó hatásköréről lásd: 1876. évi VI. törvény – A közigazgatási bizottságokról; 1876. évi XXVIII. törvény. – A népiskolai hatóságokról; 1893. évi XXVI. törvény. – A községi, valamint a hitfelekezetek által fenntartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről.

589 MNL OL K 255–1903–16. t.–2726. sz. Utasítás (tervezet) a népnevelési kir. tanfelügyelők részére. 1903. V. fejezet.

590 MNL OL K 255–1903–16. t.–2726. sz. Utasítás (tervezet) a népnevelési kir. tanfelügyelők részére. 1903. II. fejezet. – 1905-ben, Berzeviczy Albert, a Tisza-kormány volt vallás- és közoktatásügyi minisztere azt a véleményét hangoztatta, hogy a tankötelezettséggel a tandíjfizetés kötelezettsége nem egyeztető össze, ezért az ingyenes népoktatás bevezetésére van szükség. (MNL OL K 148–1905–19–7754. Berzeviczy Albert levele Kristóffy József belügyminiszter részére. 1905. december 4.)

591 Az Országos Közoktatási Tanács Szervezeti Szabályzatát lásd: 2828 1895. sz. V. K. M. sz. rendelet.

592 Évkönyv 1903, 1904. 123.

A miniszter előterjesztésére a kormány hozzájárult, hogy a Budapesti Evangélikus Főgimnázium új épületének felépítéséhez felvett egyházi kölcsön visszafizetéséhez állami támogatást biztosítson. (1903. július 17./28.)

Törvényjavaslat az elméleti jog- és államtudományi államvizsgákról
Az 1883. évi I. törvény. rendelkezése szerint az elméleti jogi végzettség igazolásához a jogtudományi és az államtudományi doktori szigorlatok, a gyakorlati jogi pályákhoz a jogtudományi, a közigazgatási pályák betöltéséhez pedig az államtudományi államvizsgák letétele szükséges. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter az egységes elméleti jogi államvizsga tárgyában 1893. december 12-én, előterjesztett törvényjavaslatát a parlament nem fogadta el. A fenti, némileg módosított javaslatot *Eötvös Loránd* visszavonta, de a Széll kormány időszakában Wlassics Gyula a Csáky-féle javaslathoz tért vissza, és a tervezetet egyeztetés céljából 1903. január 13-án megküldte a társminisztériumoknak. A törvényjavaslatról a kormány 1903. július 9-én (1903. július 9./21.) tanácskozott, de parlamenti tárgyalására nem került sor.[593]

Nemzetközi konferenciák
- Iszákosság Elleni Nemzetközi Kongresszus. A Brémában tartott Iszákosság Elleni Nemzetközi Kongresszus Állandó Bizottsága 1903. június 3-án kelt levelében arra kérte a magyar miniszterelnököt, hogy 1905-ben Budapesten tartandó tanácskozásuk megszervezése érdekében egy szervező bizottság létrehozását rendelje el.[594] A szervező bizottság létrehozására és munkájának irányítására – a társminisztériumokkal folytatott egyeztetés után – a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot kérték fel.[595]
- Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszusra (Brüsszel, 1903, szeptember) *dr. Csatáry Lajos* miniszteri tanácsos kiküldetéséről döntöttek. (1903. július 9./3.)

Igazságügy-minisztérium

A jogszolgáltatás szervezete
Az igazságügy-miniszter a magyarországi jogszolgáltatás szervezetéről éves jelentésében az alábbiakat rögzítette: „Az 1903. év folyamán az igazságügyi hatóságok szervezetében változás nem történt és így a lefolyt esztendőben is a Curia, 11 ítélőtábla, 67 törvényszék és 385 járásbíróság, továbbá a vádhatóságok, ú. m. a koronaügyészség, 11 főügyészség és 65 ügyészség állottak a jogrend szolgálatában. A telekkönyvi hatósággal felruházott járásbíróságok száma 289-re emelkedett; a közjegyzői kamarák száma változatlanul 11, az ügyvédi kamaráké 28 volt. Végül a járásbírósági és törvényszéki fogházakon kívül 9 országos letartóztatási intézet, 2 államfogház, 5 javító és 1 önálló közvetítő-intézet tette teljessé a jogszolgáltatás szervezetét."[596]

593 MNL OL K 27. 1904. december 10./23. és 10./24.
594 MNL OL K 255–1903–12. t.–2729. sz. Széll Kálmán miniszterelnök átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. június 13.
595 MNL OL K 255–1903–12. t.–2729. sz. Lukács László pénzügyminiszter átirata Wlassics Gyula vallás-és közoktatásügyi miniszter részére. 1903. július. 7.
596 Évkönyv 1903, 1904. 312.

Büntetőjogi reform

A katonai bűnvádi perrendtartás 1902-ben elkészített tervezetét, amelyet Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter neve fémjelzett, a magyar Igazságügy-minisztérium munkatársai is véleményezték. Az átdolgozott tervezetet a közös hadügyminiszter 1903 tavaszán küldte meg a magyar miniszterelnöknek. A katonai büntetőjog reformjának megvalósítását hazánkban főleg az hátráltatta, hogy az osztrák, a magyar és a horvát polgári büntető törvények jelentősen eltértek egymástól. A katonai bíróságok tárgyalási nyelvéről Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter csak annyit közölt, hogy az megegyezik a „véderő illetőségének szolgálati nyelvével."[597]

A leánykereskedelem felszámolása érdekében 1902 júliusában Párizsban tartott nemzetközi konferencián a résztvevő államok képviselői büntetőjogi intézkedések meghozatalára vállaltak kötelezettséget. A franciák által kidolgozott egyezmény tervezetet a magyar kormány 1903. augusztus 5-én fogadta el. (1905. augusztus 5./17.)

Az elméleti jog- és államtudományi államvizsga törvényi szabályozására nem került sor. (1903. július 9./21.)

Főudvarnagyi bíráskodás

Plósz Sándor igazságügy-miniszter 1903. február 19-én kelt felterjesztésére az uralkodó március 10-én engedélyezte, hogy a királyi főudvarnagy előkészítse a főudvarnagyi bíráskodás törvényhozási szabályozását.[598] A készülő törvényjavaslat a főudvarnagyi bíróságot, mint a Magyar Korona Országainak közös bíróságát tervezte létrehozni. A Horvát–Szlavón–Dalmát autonóm Országos Kormány véleményének meghallgatása után a bán állásfoglalása szerint a fenti kérdés, mivel az 1868. évi XXX. törvény taxatíve nem sorolja fel, nem tartozik a közös ügyek közé. A tárgyalások során a magyar fél ragaszkodott ahhoz, hogy „monarchikus érdekből szükséges a királyi ház tagjai számára ily kivételes bíróságot felállítani. E monarchikus érdek kielégítését biztosítani pedig közös törvényhozás feladata".[599] A vita elhúzódása miatt a királyi ház tagjai feletti bíráskodás szabályozásáról szóló igazságügy-miniszteri felterjesztés már az új miniszterelnök, Tisza István miniszterelnök részére készült el 1903. december 7-én.[600]

Sajtótermékek szállítási jogának megvonása

A belügyminiszter előterjesztésére két német nyelvű (1903. július 9./5., augusztus 26./2.) és két horvát nyelvű (1903. július 17./8., július 17./9.) lap postai szállítási jogát vonták meg.

---

597 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. sz. A honvédelmi miniszter átirata a miniszterelnök részére. 1903. október 27.

598 MNL OL K 26–1909–II–881. sz. Legfelsőbb elhatározás. 1903. március 10.

599 MNL OL K 255–1904–12. t.–1892. sz. Az igazságügy-miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. május. 27.

600 MNL OL K 26–1909–II–881. sz. Plósz Sándor igazságügy-miniszter felterjesztése Tisza István miniszterelnök részére. 1903. december 7. – A törvényjavaslatot 1904. március 2-án terjesztették a képviselőház elé.

Beruházás
Sátoraljaújhelyen, mintegy egymillió korona értékű – törvényszék, járásbíróság és fogház elhelyezésére alkalmas – épület létrehozását engedélyezte a kormány. (1903. július 9./9.)

Honvédelmi Minisztérium

Törvényhozási intézkedések a közös hadsereg és a honvédség személyi állományának biztosítása érdekében
1903. június 30-án Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök a kormányprogram parlamenti ismertetése során a honvédelmi kérdésekről – az általánosság szintjén maradva – kijelentette: „A hadsereg közösségét, ezen úgy az Osztrák–Magyar Monarchia harcképességének, mint védelmének szempontjából és így hazánk érdekeinek is a legjobban megfelelő intézményt, a maga épségében fenn akarjuk tartani. Ezen a téren az intézmény természetének és céljának megfelelő intézkedéseket fogjuk elősegíteni, amelyek különben soha nem fognak ellenkezni a nemzet érdekeivel. Ezzel kapcsolatosan a kormány nevében kijelentem, hogy a kormány azon nyilatkozatokat, amelyeket az előző kormány az újonctörvény-javaslat tárgyalása alkalmából tett, a maguk egész terjedelmében és formájában a maga részéről is fenntartja."[601] Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter ezen a napon a fenti témában két törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé. Nevezetesen „Az 1889. évi VI. tc., valamint az 1890. évi V. tc. 3-dik szakasza rendelkezésének, illetőleg a közös hadsereg és haditengerészet, valamint a honvédség számára megállapított újoncjutalék mennyiségének az 1903. év végéig való fenntartása tárgyában." Ez a törvény a véderőről szóló 1889. évi VI. törvény, illetve az 1899 óta évente külön törvénnyel – legutóbb az 1902. évi I. törvény által az év végéig kiterjesztett – fenntartott azon rendelkezés, amelynek alapján a közös hadsereg és haditengerészet újoncjutalékát a Monarchia két államára nézve 103 100 főben állapították meg. A közös hadsereg és haditengerészet számára – az 1900. évi népszámlálási adatokat figyelembe véve – a magyar korona országaiból 44 076 újonc kiállítására kért a honvédelmi miniszter felhatalmazást.[602] A fentiekkel összhangban a honvédségről szóló 1890. évi V. törvényben foglaltak alapján a magyar korona országai honvédségének fenntartására évente továbbra is 12 500 fős újoncjutalék megajánlására volt szükség, mert a népszámlálási adatok nem befolyásolták ezt a számot.

---

601 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVII. köt. 295. országos ülés. 1903. június 30. A Monarchia hadserege négy részből állt. A legnagyobb közös haderő a császári és királyi hadsereg és haditengerészet (K. u. K. Heer és a K. u. K. Kriegsmarine). Külön haderő volt az osztrák császári–királyi honvédség (k. k. Landwehr), valamint a magyar királyi honvédség (k. ung. Landwehr). Negyedikként a magyar királyi honvédség keretébe tartozó, de teljesen horvát jellegű horvát–szlavón honvédség. (Deák, 1984.)

602 Képviselőházi Irományok, 1901–1905. 404. sz. Törvényjavaslat az 1889. évi VI. tc. 14. valamint az 1890. évi V. tc. 3. szakasza rendelkezésének, illetőleg a közös hadsereg és haditengerészet, valamint a honvédség számára megállapított újoncjutalék mennyiségének az 1903. év végéig való fenntartása tárgyában. – Az 1900. december 31-én megtartott népszámlálás szerint a magyar korona országainak lakossága 19 307 128 fő, a birodalmi tanácsban képviselt országok és királyságok népessége 25 855 289 fő. A Monarchia összlakossága: 45 162 417 fő. Ezért a magyar újoncjutalékot a lakosság számarányához igazítva 43 889 főről 44 076-ra emelték.

A második előterjesztés („Törvényjavaslat az 1903. évben kiállítandó újoncok megajánlásáról") a fenti újoncjutalék 1903. évre szóló parlamenti elfogadását rögzítette.[603] A honvédelmi miniszter két előterjesztését a képviselőház véleményezésre a Véderő Bizottsághoz utasította, amely a július 3-án megtartott ülésén a törvényjavaslatokat – a bizottság elnöke Podmaniczky Frigyes előterjesztésében – a parlamentnek egyszerű szótöbbséggel elfogadásra javasolta.[604]

A törvényjavaslat parlamenti ismertetését követően Szederkényi Nándor arra hívta fel a képviselők figyelmét, hogy az ellenzék 1903. január 27-én hétpontos – a katonai kérdéseket érintő – intézkedési tervet terjesztett az országgyűlés elé, amelynek elfogadása nélkül a kormány nem számíthat támogatásukra. Ezt követően a képviselő az ellenzék követeléseit az alábbiak szerint ismertette: „1., Az összes hadsereg kiegészítő részét képező magyar hadseregben kizárólag magyar tisztek alkalmaztassanak. Ezen tisztek magyar tannyelvű és kizárólag Magyarországon fennálló katonai intézetekben képeztessenek. A magyar honosság és az állam nyelvének teljes ismerete minden tiszttől, aki a magyar hadseregben szolgál, megköveteltessék.[605] A magyar tisztikar egy konkretuál státust képezzen. 2., A magyar hadsereg kiképzési és vezényleti nyelve az állam nyelve legyen. 3., A magyar hadseregben kizárólag az állam jelvényei – zászlója és címere – használtassanak. 4., A magyar hadsereg tagjai a magyar alkotmányra esküt tegyenek. 5., A szolgálati idő két évre leszállíttassék. 6., A katonai büntető törvénykönyv és eljárás elkészítessék. 7., A magyar hadsereg kizárólag az ország területén nyerjen elhelyezést."[606] Kolossváry Dezső személyét már július elsején éles támadás érte, mert a közös hadügyminisztérium – a budapesti tárca tudta nélkül magyarországi területekről – 28 napos fegyvergyakorlatra póttartalékosok ezreit vonultatta be. Nessi Pál ellenzéki képviselő interpellációjának élét az 1899. évi VI. törvény azon rendelkezése alkotta, mely szerint: „A fegyvergyakorlati időszakot az éghajlati és helyi viszonyoknak, valamint az aratás idejének – beleértve a betakarítási időt is – kellő figyelembe vétele mellett a kerületi hadtestparancsnokságok a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg állapítják meg." A magyar honvédelmi miniszter kérésére Pitreich közös hadügyminiszter azonnal utasította a magyarországi hadtestparancsnokságokat, hogy – az aratási munkák miatt azonnal szabadságoltassák a behívott mezőgazdasági munkásokat.[607]

A képviselőház Véderő Bizottságának tagjai – a törvényjavaslatok sürgős megtárgyalása során – már 1903. július 3-án kérdéseket intéztek a honvédelmi miniszterhez annak érdekében, hogy megismerjék véleményét a katonai javaslatokról. A válaszadásra kijelölt július 8-ai ülésen a kormány részéről a honvédelmi miniszter mellett megjelentek még: Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök, *Gromon Dezső* államtitkár, *Szurmay* alezredes és *Páyer* osztálytanácsos.[608] A miniszterelnök megjelenése érzékeltette, hogy a bizottsági ülésen a katonaságot érintő kérdésekről Kolossváry Dezső a kormány állás-

603 Képviselőházi Irományok, 1901–1905. 405. sz. Törvényjavaslat az 1903. évben kiállítandó újoncok megajánlásáról. – Az aratási munkák miatt a besorozottak állományba vételét, a szokásosnál későbbi időpontban, október 26-ában határozták meg.

604 Képviselőházi Irományok, 1901–1905. 410. sz. A Véderő Bizottság jelentése a 404. sz. törvényjavaslatról.

605 Az előírások szerint tiszti kinevezést csak az kaphatott, aki német nyelvismerettel rendelkezett.

606 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVII. köt. 295. országos ülés. 1903. június 30.

607 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XVII. köt. 297. országos ülés. 1903. július 2.

608 *Egyetértés*, 1903. július 9. Kolossváry miniszter beszéde.

pontját ismerteti. A tanácskozáson a honvédelmi miniszter bevezetőjében arra kérte a bizottság tagjait, hogy a gyors kibontakozás érdekében csak azokat a kérdéseket tárgyalják meg, amelyek összefüggnek az általa beterjesztett törvényjavaslattal. Mindezek mellett tudomásul vette, hogy a parlamentben elhangzott, általánosságokat tartalmazó kormányprogrammal kapcsolatos kérdésekre válaszolnia kell, ezért a bizottság előtt kész volt azokról részletesebb véleményt nyilvánítani.

Az új honvédelmi miniszter helyzetét megkönnyítette, hogy rendelkezésére állt a hivatali elődje, Fejérváry Géza által elkészített új véderőtörvény tervezet, amelyet 1903 júliusában véleményezésre a magyar társminisztériumoknak is megküldtek.[609] A két honvédelmi miniszter és a hadügyminiszter által jóváhagyott tervezet a közös hadsereg és haditengerészet számára szükséges évi újoncjutalék nagyságát 175 000 főben állapította meg, amelyet a két ország között a legutolsó népszámlálás alapján a népesség számaránya szerint osztanak fel. A fenti nagyon jelentős létszámemelést a törvény elfogadása után fokozatosan kívánták végrehajtani. Nevezetesen az első négy évben 137 ezer, az ötödikben 168 ezer és a hatodikban pedig 175 ezer fő lesz az évenként bevonultatott újoncok száma.[610] Ennek alapján a magyar korona országai az első négy évben évenként 58 568, az ötödik évben 71 821, a hatodikban 72 676 fő újoncot kötelesek kiállítani. Mindezek mellett a honvédség újoncjutaléka is 15 500 főről fokozatosan 18 300 főre növekedne.

A honvédelmi miniszter a legfontosabb feladatának a fenti, tíz esztendőre szóló véderőtörvény elkészítését tartotta, olyan határidővel, hogy az 1904. évi újoncjutalék megajánlása már ennek alapján – a háromról kétéves szolgálati időre való áttérést előkészítve – történjen meg. A kétéves szolgálati idő bevezetése, a létszámot megtartva, jelentős költségtöbbletet igényelt, mert a több újonc bevonultatása mellett a kiképzők számát is növelni kellett volna. A katonai vezetés a szolgálati időt differenciáltan, az alábbiak szerint javasolta megállapítani: háromévi szolgálati idő maradjon a lovasságnál és a lovas tüzéreknél, a haditengerészetnél a négyéves szolgálati időt háromra mérsékeljék, minden más fegyvernemnél – gyalogság, tábori tüzérség, műszaki alakulatok stb. – két évre leszállítható. A törvényben gondoskodni szándékoztak arról is, hogy azok az egyéves önkéntesek, akik a kötelező tartalékos tiszti vizsgán megbuknak, ne legyenek kötelesek a második, tényleges szolgálati évet letölteni.[611]

A véderőtörvény bécsi és hazai egyeztetésével párhuzamosan a magyar Honvédelmi Minisztériumban új honvédségi törvényjavaslat elkészítésén is dolgoztak. A honvédségről szóló, titkos minősítéssel ellátott törvényjavaslat 1903-ban került a miniszterelnöki

609 MNL OL K 26–1906–XLI–1308. sz. Minisztertanácsi előterjesztés az új véderőtörvény alkotásáról. 1903. január.; MNL OL K 178–1905–1481. sz. A honvédelmi miniszter átirata a földművelésügyi miniszterhez, amelyben az új véderőtörvény tervezetét véleményezésre megküldi. Budapest, 1903. július 20.

610 MNL OL K 26–1906–XLI–1308. sz. A véderőről szóló törvénycikk tervezete. Titkos. Budapest, 1903.

611 Deák, 1984. – „A kiegyezést követően foglalták törvénybe az általános védkötelezettséget és bevezették az ún. egyéves önkéntesi rendszert. Ez a rövid szolgálati forma (szemben az átlag három évig tartó rendes katonai szolgálattal) nyitva állt minden középiskolai végzettséggel rendelkező hadköteles előtt. Az önkéntesek egy éven belül tisztiiskolára kerülhettek, és tartalékos hadapródként, zászlósként vagy hadnagyként szereltek le. Ahogy terjedt a középiskolai oktatás, úgy nőtt a tartalékos tisztek száma, gyökeres változást hozva a tisztikar nemzetiségi, társadalmi és vallási összetételében. A világháború előestéjén már körülbelül ugyanannyi tartalékos tiszt volt, mint hivatásos."

hivatalba.[612] A hét kerületből álló (budapesti, szegedi, kassai, pozsonyi, nagyváradi, kolozsvári és zágrábi) honvédségi szervezet – 11 új zászlóaljjal kiegészítve – az alábbi keretek között jönne létre: „a honvédség békében 35 ezredben alakuló 105 zászlóalj gyalogságból és 10 ezredben alakuló 60 huszár századból áll, melyekből Horvát–Szlavónország 5 gyalogezredet 15 zászlóaljjal és 1 huszárezredet 6 századdal állít." A zászlóaljak és a századok átszervezése során felmerülő létszámemelés 587 tiszt, 9660 fő sorköteles és 1249 ló hadrendbe állítását tette szükségessé. A tíz évig elhúzódó átszervezés befejezése után – az orvosi és a távirdai szolgálat, valamint a kiképzés színvonalának emelésével – a magyar honvédség újoncszükséglete megközelítette volna az évi 19 ezer főt. A véderőtörvény és a honvédségi törvény tervezetét Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter 1903. június 20-án terjesztette fel Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. Mivel az új honvédelmi törvény a véderőtörvényben foglalt szervezeti változtatások figyelembe vételével készült, ezért a honvédelmi miniszter kérése arra irányult, hogy a két tervezet együtt kerüljön a minisztertanács elé.[613] A kormány lemondása következtében erre nem került sor.

A haderőt érintő nemzeti követelések

Különösen nagy figyelem kísérte már az 1868. évi legfelsőbb kéziratban megfogalmazott követelmény végrehajtását. Eszerint a magyar korona országaiból kiegészített ezredekhez és csapatokhoz lehetőleg ezen területen született tisztek kerüljenek beosztásra. Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter ezzel kapcsolatban azon kedvező folyamatról tájékoztatta a Véderő Bizottság tagjait, hogy 1903 januárját követően egyéni kérelemmel ötven magyar honos tiszt, hivatalból pedig hat törzs és tizenhárom főtiszt Magyarországra helyezését rendelték el. Ez azt jelentette, hogy a katonai vezetés kivétel nélkül teljesítette minden, magyarországi alakulathoz áthelyezését kérő tiszt kérését. A miniszter az ellenzék azon követelését, hogy az összes magyar honos tisztet azonnal helyezzék át Magyarországra, több okból is lehetetlennek tartotta. Érvei között szerepelt: a tömeges áthelyezés egyes csapattesteknél megbontaná a rendfokozati hierarchiát, a megkérdezett tisztek jelentős része – személyes okokra hivatkozva – nem kívánt élni ezzel a lehetőséggel, továbbá a hadügyminisztériumban, a vezérkarban és egyes katonai intézetekben szolgáló magyar honos tisztek pótlására sincs rövid távon lehetőség.

A fentiekhez hasonlóan nem lehetett törvényhozás útján érvényt szerezni annak a kívánságnak sem, hogy a hazai katonai intézetekben végzett növendékek csak magyar csapattestekhez kerüljenek. A honvédelmi miniszter példaként említette, hogy az utóbbi három évben 336 közös hadseregbeli intézetben végzett magyar honos növendék nem magyar ezredbe kérte a beosztását. Ezek közül a hadügyi vezetés csak 169 hallgató kérését teljesítette, 167 növendéket kívánsága ellenére, hivatalból magyar ezredekhez osztottak be. A honvéd Ludovika Akadémia végzősei közül is az utolsó három évben negyven fő – kérésének megfelelően – a közös hadsereghez került.[614] A honvédségnél jelentkező

612 MNL OL K 26–1906–XLI–1308. sz. A honvédségről szóló törvénycikk tervezete. Titkos. – Indoklás a honvédségről szóló törvényjavaslathoz. Budapest, 1903.

613 MNL OL K 26–1906–XVI–1308. sz. Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter felterjesztése Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. június 20.

614 Egyetértés 1903. július 9. Kolossváry miniszter beszéde.

520 főnyi tiszthiány belátható időn belüli megszüntetésére – mivel a honvédségi tanintézetek fejlesztése nem szerepelt napirenden – az új miniszter sem tudott garanciát vállalni. A megoldást nehezítette, hogy a nagyobb hallgatói létszám mellett sem került lényegesen több tiszt a honvédséghez, mert a hallgatók növekvő létszámban a közös hadseregbe kérték elhelyezésüket.[615]

A közös hadseregben ennek ellenére kisebb volt a magyar honos tisztek aránya, mint amennyi a kvóta szerinti megosztás alapján elvárható lett volna. Az arányok javítása érdekében a magyar minisztertanács 1903. március 4-én megtartott ülésén arra hatalmazta fel a honvédelmi minisztert, hogy a közös hadügyi tárca által finanszírozott képzési helyek kvóta szerinti felosztásáról tárgyalásokat kezdeményezzen.[616] Fejérváry Géza honvédelmi miniszter – a Széll kormány tagjaként – a magyar igényt az elmúlt évek statisztikai adataira alapozta, amely szerint például az 1901–1902. tanévben az 1369 növendék közül 373 fő volt magyar honos, 92 fővel kevesebb, mint a 34,4%-os kvóta aránya és 201 fővel kevesebb, mint amennyi az újoncjutalék arányában Magyarországot megilletné. (A magyar honos hallgatók 25%-át a horvátországiak tették ki.) A megbeszélések a Khuen-Héderváry kormány időszakában is folytatódtak, és Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter 1903. július 2-án arról tájékoztatta a miniszterelnököt, hogy Pitreich hadügyminiszter „a közös elem szaporítását a közös hadsereg tisztikarában csakis úgy vélné elérhetőnek, ha a már eddig is rendszeresített magyar állami alapítványi helyek tetemesen felemeltetnek".[617] A magyar kormány minisztertanácson megfogalmazott véleménye szerint a közös hadseregben azért is kevesebb a magyar tisztek aránya a kívánatosnál, mert az ingyenes képzési helyekre Magyarországról az alábbiak miatt nagyon nehéz bejutni: „A követett eljárás szerint ugyanis a szóban lévő helyekre a tisztek, katonai hivatalnokok és altisztek gyermekei, az udvari és állami hivatalnokok és egyéb állampolgárok gyermekeivel szemben elsőbbséget bírnak, s a pályázók száma már a tisztek és katonai hivatalnokok csoportjában évek óta oly nagy, hogy [...] más állampolgároknak kincstári helyet kérő folyamodványai el sem fogadtatnak." A közös hadügyminiszter – a tisztikar szerzett jogaira hivatkozva – nem látott lehetőséget arra, hogy változtasson az eddigi eljáráson. A magyar kormány a jelentős költségek miatt nem tartotta valószínűnek, hogy a közös hadügyminiszter javaslatát megszavazza a parlament, ezért egy későbbi időpontban esedékes tárgyalások vitelére a miniszterelnököt kérte fel. (1903. július 22./1.)

A közös hadsereg katonai nevelőintézeteibe jelentkezők számára valódi lehetőséget a magyar állam által létrehozott, illetve az állampolgárok vagy hatóságok által létesített magánalapítványok kínáltak. A díjmentes helyekre csak magyarhonos fiatalok jelentkezését fogadták el, de az alapítványok felett a közös hadügyminiszter gyakorolta a felügyeletet. (1903. július 22./11.) Az eddigi gyakorlat megváltoztatása érdekében már a Széll kormány megkezdte a tárgyalásokat a közös hadügyminiszterrel arról, hogy – több mint kétmillió korona értéket képviselő – harmincöt magyar alapítvány kezelése és fel-

615 A szolgálati hely kiválasztását a karrier célok mellett a nemzetiségi összetétel is nagymértékben befolyásolta.

616 MNL OL K 27. 1903. március 4./14.

617 MNL OL K 26–1904–XLV–172. sz. Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter felirata Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. július 2.

ügyelete a honvédelmi tárcához kerüljön át. Az állami alapítványi helyek számának jelentős növelésére csak 1904. augusztus 19-én készült honvédelmi miniszteri előterjesztés a kormány részére, amelyben az 1897. évi XXII. törvény módosításával a díjmentes helyek számát 250-ről 1073-ra javasolja felemelni.[618]

További tárgyalásokat tett szükségessé az a magyar igény, hogy a közös hadsereg nevelő és képző intézeteiben bevezessék a magyar nyelvű oktatást. Ebben a témában a közös hadügyminiszter 1903. szeptember 21-ére szakértői tanácskozást hívott össze, amelyre a maga részéről *Moravetz* táborszernagyot, *Brunner* altábornagyot, *Elmayer* ezredest és *Goidinger* őrnagyot delegálta. Ezen a bécsi megbeszélésen a magyar honvédelmi minisztert Hoffmann Hugó vezérőrnagy és Láner Gyula miniszteri tanácsos képviselte. Az elnöklő Moravetz táborszernagy ismertette azt a tervezetet, amelyet Pitreich hadügyminiszter átiratban a magyar miniszterelnök részére kívánt megküldeni. A vitára bocsátott kézirat a katonai oktatásban a magyar nyelv használatára az alábbi javaslatot tartalmazta: a katonai alreáliskolákban és a hadapródiskolákban a hittan, történelem és a természetrajz tanítása magyar nyelven, a többi tantárgy, a szabályzatok ismertetése és a gyakorlati kiképzés mind a két nyelven folyna. A magyar tárgyalók a nézetkülönbséget az alábbiak szerint foglalták össze. „A közös hadügyminiszter ezek szerint más irányban véli a kérdést megoldhatónak, mint az itten terveztetik, s inkább a magyar nyelvnek a katonai szolgálatra szükséges mérvben való elsajátítását tűzi ki tancél gyanánt, nem pedig azt, hogy a katonai növendékek a humanisztikus tantárgyakban oly magyar nyelvű kiképzést nyerjenek, amely részükre – ha a katonai pályát kénytelenek abbahagyni – a polgári pályához szükséges magasabb kiképeztetést biztosítja." A nézetkülönbségek ellenére világosan látszott, hogy a katonák között lényegesen kisebb volt az ellentét, illetve nagyobb volt a megegyezési készség, mint a bécsi és budapesti politikusok között.[619]

A honvédség tüzérségi ellátásának ügye, mint ellenzéki követelés, most is napirendre került. Kolossváry Dezső szerint a honvédségnek ilyen irányú fejlesztése főleg pénzügyi akadályba ütközik, mert az új fegyvernem felállításával járó kiadások kizárólag a magyar kincstárat terhelik.[620] A modern ágyúk, és egyéb felszerelések beszerzése mellett további kiadásokat eredményezne a kiképzés, valamint az egységhez vezénylendő tisztek és altisztek illetménye, amelyekre most nincs pénzügyi fedezet. A honvédelmi miniszter csak arra tett ígéretet, hogy az új véderőtörvény tárgyalásánál a magyar tüzérség létrehozásának kérdését ismét napirendre tűzik.

Az ellenzéki vélemény szerint a honvédelmi miniszter programjának ismertetése során csak arról beszélt, amiről neki, mint katonának szabad volt nyilvánosan véleményt nyilvánítani. A legnagyobb sérelmet hordozó nyelvkérdésről nem szólt, pedig az ezzel kapcsolatos kormányzati állásfoglalás most az új katonai bűnvádi perrendtartás miatt is

618 MNL OL K 26–1906–X–491. sz. A honvédelmi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére a közös hadsereg katonai nevelő- és képző intézete [díjmentes helyeiről]. Budapest, 1904. augusztus 19.

619 A magyar hadügyminisztériumot képviselők jelentése szerint: „A tárgyalás folyamán az a benyomásunk, hogy a magyar miniszterelnök álláspontja a közös hadügyminiszter nagyobb ellenzése nélkül teljesen érvényesíthető lesz." (MNL OL K 26–1908–XLI–3556. sz. Jelentés Kolossváry Dezső hadügyminiszter részére. 1903. október 18.)

620 A remélt bevételek reményében megszüntették a Kínába irányuló fegyverkiviteli tilalmat. (MNL OL K 27. 1903. augusztus 26./1.)

megkerülhetetlennek bizonyult. Ezért a Függetlenségi Párt képviselői világossá tették, hogy a nemzeti követelések teljesítéséig tovább folytatják az obstrukciót. Ennek ellenére Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök arra kérte az ellenzéket, hogy követeléseiket az új véderőtörvény tárgyalásáig függesszék fel és legfontosabb feladatként most a parlamentben békésen intézzék az „ország dolgait". A miniszterelnök biztos volt abban, hogy az újoncjutalék megajánlásának elhúzódásával nem lehet őt sarokba szorítani, mert, ha erről nem születik döntés, akkor a katonai vezetés – a véderőtörvény alapján – december végéig továbbszolgálatra benntartja a kiszolgált legénységet. Ezen időponton túl a hazabocsátott legénység helyébe – az obstrukciót folytatókat hibáztatva – a többségükben családfenntartó póttartalékosok behívását rendelik el. (A Bizottság a honvédelmi miniszter válaszait általánosságban elfogadta.)[621]

A szolgálati idejüket letöltött katonák leszerelésének felfüggesztése

Mivel a parlament munkaképtelensége miatt egyre késett az újoncok bevonultatására vonatkozó törvényjavaslat elfogadása, a kormány 1903. augusztus 26-án (1903. augusztus 26./8.) tartott minisztertanácsi ülésén elfogadta Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter előterjesztését, mely szerint a létszámhiány elkerülése érdekében a szolgálati idejüket kitöltött katonák leszerelését felfüggeszti.[622] Ez a honvédelmi miniszteri előterjesztés a közös hadügyminiszter rendeletének magyarországi végrehajtása érdekében született. A véderőtörvény (1889. évi VI. tc.) alapján hozott ideiglenes intézkedés október elsejétől az év végéig meghosszabbította a harmadik évüket töltő katonák szolgálati idejét, akiket a több évtizedes szokás szerint máskülönben szeptember 30-án, a hadgyakorlatok befejezése után hazaengedtek. A szolgálati idő meghosszabbítása, a leszerelést váró hozzátartozók nyomására, a törvényhatóságok összehangolt tiltakozását váltotta ki. Pozsony város törvényhatóságának a miniszterelnökhöz küldött felterjesztése szerint „a hadügyi kormány drakonikus intézkedése kiváltképpen hazánk földmívelő és iparos népét sújtja a legjobban, azt a népet, mely mindennapi kenyeréért érdes tenyérrel, véres verejtékkel küzd, s e küzdelemben csak úgy boldogulhat, ha minden egyes család összes tagjainak együttes munkáját, közös erőlködéssel kellően kihasználja és idejében értékesíti".[623] Az ellenzék köreiben úgy vélték, hogy a hadvezetőség a három évüket letöltő katonák szolgálatban tartásával kívánja az újoncjutalék parlamenti megszavazását kierőszakolni. Ezt a véleményt erősítette, hogy a Reichsrat 1903. szeptember 26-án, az újoncjavaslat megszavazását követően, hatályon kívül helyezte a harmadéves katonák visszatartására vonatkozó rendeletet.[624] Az osztrák hadügyminiszter pedig még az éjszaka folyamán utasította az ezredparancsnokságokat, hogy az Ausztria területéről kiegészített csapatok és intézetek harmadéves legénységét azonnal küldjék állandó szabadságra. A közös hadügyminiszter e tárgyban szeptember 27-én megjelent rendelete természetesen nem érintette a Magyarország területéről behívott katonákat.

621 *Egyetértés*, 1903. július 9. Kolossváry miniszter beszéde.
622 MNL OL K 27. 1903. augusztus 26./8.
623 MNL OL K 26–1904–XLI–72. sz. Pozsony város polgármesterének levele a miniszterelnökhöz. 1903. október 10.
624 *Egyetértés*, 1903. szeptember 27. Az osztrák obsitosokat hazaengedik!

A közös hadügyminiszter fenti rendeletét megismerve a Függetlenségi Párt képviselői parlamenti ellenlépést sürgettek. A képviselőház 1903. szeptember 29-én megtartott ülésén Bakonyi Samu ellenzéki képviselő határozati javaslatban követelte annak kimondását, hogy a közös hadügyminiszternek a harmadéves katonák leszerelését megtiltó rendelete törvénysértő, ezért az érintett legénység szabadságolását október elsejével rendeljék el.[625] Mivel az 1889. évi véderőtörvény ebben a kérdésben többféle magyarázatra is lehetőséget biztosított, az előterjesztés napirendre tűzését a kormánypárt nem támogatta. Az e tárgyban folytatandó további vita elkerülése érdekében a kilences bizottság 1903. október 2-án megtartott ülésén Tisza István indítványára a testület elfogadta: „harmadéves katonák kérdésének, sem pedig más kérdésnek érdemleges tárgyalásra való kitűzéséhez, illetőleg újabb ülésre való napirend kitűzéséhez a párt ne járuljon hozzá".[626] Így esély sem maradt arra, hogy a szolgálati idejüket letöltő katonák leszerelésének ügyét a Khuen-Héderváry kormány időszakában rendezzék.[627]

A Khuen-Héderváry Károly kormányának munkáját leginkább a katonai vezényleti nyelvről kibontakozó nézeteltérés bénította. Ebben a kérdésben sem a magyar parlamenti ellenzék, sem az uralkodó nem fogadott el kompromisszumos megoldást. Ferenc József hallani sem akart erről a követelésről, amelynek okát Apponyi Albert így fogalmazta meg: „a hadsereg organizatórius egységéhez és német szolgálati nyelvéhez való merev ragaszkodás tulajdonképpen az elvileg feladott osztrák összbirodalmi eszméhez való ragaszkodásnak utolsó foszlányát jelenti."[628] Az egyre mélyülő politikai válság hatására a Szabadelvű Párt 1903. szeptember 5-én tartott megbeszélésén Tisza István joggal állapította meg: „De ami nálunk végbemegy, az igazán a szerencsétlen Lengyelország történetére emlékeztet. Három hónappal ezelőtt a magyar vezényszóról még senki sem beszélt, s most íme milyen bajba jutottunk miatta."[629] A kormánypárt katonai programját elkészítő kilences bizottság munkája a Khuen-Héderváry kormány tevékenységét már nem befolyásolta, de arra jó volt, hogy az uralkodó által kívánt módosításokkal megalakulhasson a Tisza kormány.

A honvéd igazságszolgáltatás szervezeti változásai

Egyéni büntető ügyekben a csendőrök is a honvédbíróságok illetékességi körébe tartoztak, de az 1903. évi VII. törvény előírása szerint felállításra kerülő három új csendőrkerületi parancsnokság – Brassó, Debrecen, Szombathely – székhelyén nem voltak honvédkerületi bíróságok és fogházak. Ezért az 1903. április 8-án kelt legfelsőbb elhatározás

625 Képviselőházi Irományok, 1901–1905. 414. sz. Bakonyi Samu képviselő és társainak határozati javaslata a közös hadügyminiszternek 1903. szeptember hó 4-én kelt rendelete tárgyában.

626 *Egyetértés*, 1903. október 3. A kormánypárt megbízottja.

627 A szolgálati idejüket letöltött katonák leszerelését szorgalmazó ellenzéki indítványt a képviselőház 1903. november 5-én megtartott ülésén Tisza István miniszterelnök azzal az indokkal utasította el, hogy ezzel a kérdéssel csak a kormányprogram elfogadása után foglalkoznak.

628 Apponyi, 1934. 80. – Az ifjú csehek egyre erősödő követelése is a bécsi udvar ellenállását növelte. A szeptember 5-én megtartott összejövetelükön Pacak képviselő kijelentette: „Nekünk ugyan egy csöppet sem fáj, ha ez a dualisztikus és centralisztikus forma széjjel zúzódik. Amikor most a magyarok nyelvüknek jogaiért küzdenek, nem hallgathatjuk el, hogy rokonszenvvel üdvözlünk minden olyan küzdelmet, mely a nemzeti nyelvek jogaiért folyik." *(Egyetértés*, 1903. szeptember 6.)

629 *Egyetértés*, 1903. szeptember 6. Fejetlenség a Szabadelvű Pártban.

rendelkezett arról, hogy az új csendőrkerületi parancsnokságok székhelyein az illetékes honvédkerületi bíróságok egy-egy kirendeltséget és szükség esetén egy-egy fogházat hozzanak létre. A törvényi előírás az 1903. folyamán csak a VII. számú csendőrkerület székhelyén, Brassóban valósult meg, ahol a Kolozsvár székhelyű VI. számú honvédkerületi bíróság kirendeltsége ebben az évben megkezdte működését.[630]

Katonai büntető perrendtartás

Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter további törvényjavaslatként ígérte benyújtani a parlament elé az új katonai bűnvádi perrendtartást, amelynek első tervezetét a közös hadügyminiszter még 1902-ben elkészítette és 1903. február 23-án a honvédelmi miniszterek képviselőinek bemutatta.[631] Ezen a tárgyaláson a magyar kormányt *Jekelfalussy Lajos* altábornagy, a Honvédelmi Minisztérium osztályfőnöke képviselte. Ezt követően a katonai szakértőkből álló tárgyaló bizottság – az osztrák és magyar igazságügyi tárca delegáltjaival kiegészítve – márciusban Bécsben, májusban Budapesten tartott megbeszéléseket. A Magyarország részére elkészített katonai büntető perrendtartás tervezetet és annak indoklását a közös hadügyminiszter 1903. július 20-án küldte meg Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöknek, aki a július 22-én megkapott kéziratot – meglepően gyorsan – már másnap átküldte véleményezésre az igazságügy-miniszternek.[632] Az osztrák igazságügyi tárca képviselői kisebb módosításokkal már jóváhagyták a német nyelvű szöveget, és most a budapesti jogászokra várt a feladat, hogy a magyar parlament elé kerülő törvény-tervezetet szakmailag értékeljék, illetve a fordítást az eredeti változat alapján ellenőrizzék. Ezzel egyidőben a magyar honvédelmi miniszter átiratban arra kérte a horvát bánt, hogy 1903. szeptember 15-ig írásban küldje meg a fenti tervezettel kapcsolatos észrevételeit.[633] Kolossváry Dezső terve, hogy a katonai büntető perrendtartás tervezetét – az igazságügyi és a honvédelmi tárca módosító javaslataival kiegészítve – október elején a minisztertanács elé terjeszti, a hadügyminiszter kérése ellenére sem valósult meg. A közös hadügyminiszter 1903. október 21-én kelt átiratában arra kérte a honvédelmi minisztert, hogy az igazságügy-miniszter és a horvát bán javaslatai alapján a perrendtartás végleges szövegét készítse el, és a felmerülő nézeteltéréseket szóbeli tárgyalások útján rendezzék.[634] A tervezettel szemben mindkét kormány részéről jelentős kifogások merültek fel, és az első változat gyökeres átdolgozása ellenére, a közös hadügyminiszter vezetésével folytatott egyeztető tárgyalások több évig elhúzódtak. Ezért a Khuen-Héderváry kormány időszakában a katonai büntető perrendtartásról szóló törvénytervezet nem került a képviselőház elé.[635]

---

630 Évkönyv 1903, 1904. 177.

631 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. sz. A honvédelmi miniszter felirata a Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. július 26.

632 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. sz. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök leirata Plósz Sándor igazságügy-miniszter részére. 1903. július 23.

633 A horvát bán hat pontban összefoglalt módosító javaslatát 1903. szeptember 6-án átiratban küldte meg a honvédelmi miniszternek. (MNL OL K 26–1907–XLI–3563. sz.)

634 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. sz. A honvédelmi miniszter átirata a miniszterelnök részére. 1903. október 27.

635 Az 1905 júliusában elkészített ún. kék tervezetet a Tisza kormány alatt sem fogadták el.

B.
GRÓF TISZA ISTVÁN KORMÁNYA
1903. november 3. – 1905. június 16.

A kormány parlamenti bemutatkozása

A Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök bukásában jelentős szerepet játszott, hogy a Szabadelvű Párt egységét – főleg a katonaságot érintő nemzeti követelések körül kialakult nézeteltérések miatt – átmenetileg sem tudta helyreállítani. A katonaságot érintő pártprogram kidolgozására létrehozott úgynevezett kilences bizottság hosszas egyeztető tárgyalások után sem tudott olyan tervezetet készíteni, amely a magyar követelések és az uralkodói akarat között feszülő ellentétet képes lett volna feloldani.

Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök 1903. október 31-én az alábbi előterjesztését személyesen vitte Bécsbe, és nyújtotta át a királynak: „Legkegyelmesebb Úr! A magyar kormány elnökének kineveztetése az eddigi gyakorlat szerint a lelépő miniszterelnök által ellenjegyzet Kegyelmes Királyi leirat útján lévén a magyar országgyűléssel tudandó: bátorkodom Tisza István grófnak magyar miniszterelnökké történt kineveztetésére vonatkozó kegyelmes királyi leirat tervezetét általam ellenjegyezve ezen hódolatteljes kéréssel Cs. és Ap. kir. Felségednek bemutatni, hogy azt legkegyelmesebben jóváhagyni és legfelsőbb aláírásával ellátva további eljárás céljából hivatali utódomhoz leküldeni méltóztassék."[636] A királyi leirat a bevezető formulát és az országgyűlés tagjainak köszöntését követően az alábbiakat tartalmazta: „Kedvelt Híveink! Miután őszintén kedvelt hívünket hédervári Khuen-Héderváry Károly grófot, saját kérelme folytán magyar miniszterelnöki állásától kegyelmesen felmentettük, magyar miniszterelnökömmé kedvelt hívünket borosjenői és szegedi Tisza István grófot, országgyűlési képviselőt neveztük ki. Kikhez egyébiránt királyi kegyelmünkkel állandóan hajlandók maradunk. Kelt Bécsben ezerkilencszázharmadik évi november hó harmadikán. Ferenc József s. k. Gróf Khuen-Héderváry Károly s. k." A miniszterelnök által ellenjegyzett alábbi kinevezési okiratot Tisza István 1903. november 2-án vette át: „Kedves gróf Tisza! Önt magyar miniszterelnökömmé ezennel kinevezem, Önnek egyidejűleg a belső titkos tanácsosi méltóságot adományozom és a minisztérium megalakítása iránt javaslatait elvárom. Kelt Bécsben, 1903. évi november hó 3-án. Ferenc József."[637]

Az új kormány eskütételére 1903. november 3-án került sor. Miután a kormányfőnek és a minisztereknek eskütételénél egy magyar zászlósúrnak jelen kellett lenni, ezért gróf Széchényi Gyula főlovászmestert is Bécsbe kérették.[638] Tisza István az ún. bemu-

636 MNL OL K 26–1903–III–4462. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök felterjesztése Tisza István miniszterelnökké történt kinevezése ügyében. 1903. október 31.

637 MNL OL K 26 1903–III–4462. Gróf Tisza István miniszterelnökké történő kinevezése. 1903. november 3. – A kormány tagjainak kinevezése is ezen a jelzeten található. (Lásd még: *Budapesti Közlöny*, 1903. november 4.) – A miniszterelnök évi fizetése: 40 000 korona és 24 000 korona személyi pótlék. (MNL OL K 26–1903–III–4462. Gróf Tisza István fizetése. 1903. november 3.)

638 Khuen-Héderváry Károly nyugdíját évi 16 000 koronában állapították meg. (MNL OL K 26–1904–III–3417. Utalvány az állampénztár részére. 1903.) – A király Darányi Ignác és Wlassics Gyula részére a Lipót rend nagykeresztjének díjmentes adományozását rendelte el.

tatkozó beszédét a Szabadelvű Párt tagsága előtt 1903. november 3-án tartotta meg. A Podmaniczky Frigyes elnök által este fél nyolc órakor megnyitott értekezleten egyetlen napirendi pontként az új kormány programjának rövid ismertetése szerepelt. A miniszterelnök kifejtette, hogy a kilences bizottság által kidolgozott és a párt tagsága által elfogadott katonai programot igyekszik megvalósítani. Az est folyamán az erősebb rendszabályok bevezetéséről semmiféle fenyegetés nem hangzott el és a házszabály revízió kérdése sem került napirendre. A miniszterelnök hangsúlyosan szólt arról, hogy „az ország pénzügyi tekintetben bizonyos lejtőre jutott", ezért fontosnak tartotta, hogy „az állam szervezetét a lehető legegyszerűbbé, a lehető legolcsóbbá tegyük".[639] A másik fontos célnak *a nemzeti erőnek, magyar nemzeti állam erejének mentől erősebb* kifejtését tartotta, ami szerinte összeegyeztethető „a nemzetiségekkel, idegen ajkú polgártársainkkal szemben való teljes jogtisztelettel és testvéries érzülettel".

A kormány parlamenti bemutatkozását megelőzve Apponyi Albert lemondott a képviselőház elnöki posztjáról. A kilences bizottság munkája és a kormányprogram megalkotása során a Tisza és Apponyi között már korábban is meglévő ellentét felerősödött, és a házelnök nem kívánt megfelelni a megváltozott elvárásoknak. Ezen a november 4-én tartandó ülésen Daniel Gábor alelnökre várt a feladat, hogy ismertesse Apponyi Albert házelnök és a miniszternek kinevezett Tallián Béla alelnök lemondó levelét.[640] A tervek szerint ezek után nyújthatta át Tisza István Daniel Gábor alelnöknek a kinevezéséről szóló királyi kéziratot, és ismertette kormánya programját. A vitát követően, délután négy órakor a kabinetre a főrendiházi bemutatkozás várt. 1903. november 3-án este a Függetlenségi Párt vezetősége is megbeszélést tartott. Az újságírókat arról tájékoztatták, hogy a parlamentben követendő taktikai lépésekről a kormány programjának megismerése után döntenek, és a másnapi parlamenti ülésen – a miniszterelnök beszédére reagálva – a párt képviseletében Kossuth Ferenc szólal fel.[641] Arról nem nyilatkoztak, hogy Apponyi lemondásának tudomásul vételéről – a kormány bemutatkozásának megakadályozása érdekében – a napirendet felborító vitát kezdeményeznek.

November 4-én délelőtt a kormány tagjai már a háznagyi szobában várakoztak, hogy a kinevezést tartalmazó királyi kézirat felolvasása után a háznagy vezetésével a parlamenti ülésterembe vonuljanak, amikor hírt kaptak Apponyi lemondásának tudomásul vétele fölött kibontakozott vitáról. Eddig is szokásban volt, hogy a pártok képviselői megköszönik a távozó elnök munkáját, ezért a felszólalásokat megakadályozni, sőt azok számát korlátozni sem lehetett. Szederkényi Nándor kezdte a vitát, és azt indítványozta, hogy a képviselőház ne vegye tudomásul Apponyi lemondását, és kérjék fel maradásra. Többen – *Darányi Ferenc*, Hellebronth Géza – előre elkészített beszédeiket mondták el. A Szabadelvű Párt nevében *Dániel Ernő* arra tett javaslatot, hogy – a lemondás tudomásul vételével – jegyzőkönyvben rögzítsék a volt házelnök érdemeit. Az idő múltával a folyóson várakozó Apponyi Albert számára is világossá vált, hogy az ülésteremből kiszűrődő szóáradat már nem az ő személyéről szól, hanem a kormány bemutat-

639 *Egyetértés*, 1903. november 4. Tisza a Szabadelvű Pártban.

640 MNL OL K 26–1905–III–74. Tisza István miniszterelnök felterjesztése az uralkodó részére. 1903. november 13. – Apponyi Albertet 1901. október 31-én választották meg az országgyűlés elnökévé, Tallián Béla pedig 1902. október 13-tól töltötte be az alelnöki tisztséget.

641 *Egyetértés*, 1903. november 4. A Függetlenségi Párt tanácskozása.

kozásának megakadályozásáról. Ezért Apponyi Albert feladta azt a tervét, hogy nem vesz részt a személyét érintő vitában, és Hock János beszéde alatt mégis bement az üléstermébe. Nagy ováció közepette kijelentette, hogy szándéka végleges és visszavonhatatlan, és ügyének lezárására kérte a képviselőket, majd elhagyta az üléstermet.[642] Apponyi távozása után az elnök tíz perc szünetet rendelt el. A szünetben a várakozó kormánytagokkal az elnök a kialakult helyzetről tanácskozott. Ennek eredményeként az ülés újbóli megnyitását követően a kabinet bevonult az ülésterembe, és miután elfoglalták helyüket, Tisza István átadta Daniel Gábor elnöknek a kinevezéséről szóló királyi kéziratot. A Szőts Pál jegyző által felolvasott királyi kéziratból a nagy hangzavarban a képviselők szinte semmit nem hallottak. A Szabadelvű Párt képviselői éljenzéssel, az ellenzék „ki vele, ki vele" kiabálással reagált a történtekre. „Miután pedig Daniel Gábor nemcsak fölolvastatta a Tisza által átnyújtott kéziratot, hanem mindjárt a Ház minden megkérdezése nélkül ki is mondta a határozatot, hogy a Ház azt hódolatteljes tudomásul veszi, s a főrendiházhoz tovább küldi és a jegyzőkönyv vonatkozó pontját Szőts Pál jegyző által hitelesítésül fel is olvastatta, a fölfordulás teljes lett, s az ülést föl kellett függeszteni."[643]

A szünetben, a terem közepén beszélgetve Tisza kijelentette: „Nem történt semmi. Nem mondtam programbeszédet, csak annyit jelentettem ki, hogy csöndesebb időben fogom elmondani. [...] Én most sem voltam semmi egyéb, mint a király postása. Hoztam az üzenetét, s kértem, vegyék tudomásul. A vitát sem akartam megszakítani az elnökkérdésről."[644]

Az ülés újra megnyitása után Rakovszky István az ellenzék vezérszónokaként a házszabályok durva megsértésével vádolta meg Daniel Gábort, és a lemondását követelte. A képviselőházi ülés a házszabálysértésről folyó vitával ért véget. A fentieknek köszönhetően a délutáni főrendiházi ülésen a tagok nem a képviselőházban rekedt királyi kéziratból értesültek a kormány kinevezéséről, hanem a miniszterelnöktől, aki az eddigi gyakorlattól eltérően nem a képviselőházban, hanem itt ismertette először programját.

1903. november 5-én Daniel Gábor a jegyzőkönyv hitelesítéséről szóló vitának kívánta elejét venni azzal, hogy az ülést megelőzően az elnöki irodában megbeszélést folytatott Kossuth Ferenccel, Barta Ödönnel és Polónyi Gézával. A tanácskozás eredményeként az ülés megnyitását követően Barta Ödön azt javasolta, hogy az előző napi jegyzőkönyvet a valósághoz híven fogalmazzák újra, és ennek elfogadása után hitelesítsék. Válaszul Daniel Gábor elismerte tévedését, és törölték a jegyzőkönyvből a királyi kézirat tudomásul vételére vonatkozó, szabálytalanul kimondott határozatot. A szavazást követően a képviselőház tudomásul vette, és a jegyzőkönyvben ekkor rögzítették, hogy előző nap megtörtént a királyi kézirat felolvasása. Az Apponyi Albert lemondásáról félbeszakadt vita folytatása miatt Tisza István miniszterelnöki programbeszédének elmondására 1903. november 6-án került sor.[645]

642 *Egyetértés*, 1903. november 5. Tisza erőszakoskodik.
643 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 9.
644 *Egyetértés*, 1903. november 5. Tisza erőszakoskodik.
645 MNL OL K 26–1905–III–74. Tisza István miniszterelnök felterjesztése az uralkodó részére. 1903. november 13. – A képviselőház 1903. november 7-én tartott ülésén elnökévé Perczel Dezsőt, alelnökévé Jakabffy Imre képviselőket választotta meg.

A miniszterelnöki programbeszéd a katonai reformok azon körének ismertetésével kezdődött, amelynek megvalósítása Tisza István szerint – az uralkodó és a nemzet közötti béke helyreállításával – megvalósítható az elkövetkező években.[646] A Szabadelvű Párt politikájának folytonosságát és a nemzeti követelések bizonyos körének támogatását hangsúlyozva kijelentette: „ezen kormány fenntartja hivatalbeli elődjének azon álláspontját, hogy a hadseregben és általában a közös intézményeknél használt jelvények az ország közjogi helyzetének" nem felelnek meg. Egyetértett az ellenzék azon követelésével, hogy a magyar honos tisztek „mielőbb magyar csapatokhoz helyeztessenek át", de az itt jelentkező tiszthiány ezzel még nem szüntethető meg. A magyar tisztek létszámának növelése érdekében a magyar alapítványi helyek szaporítása mellett állami tanintézetek létrehozását tartotta szükségesnek. Utalt arra, hogy a Delegáció programjában is szerepel magyarországi főreáliskola és kadétiskola alapítása. A katonai intézetek tannyelvének megállapításánál végrehajthatónak tartotta, hogy „az ország területén elhelyezett összes katonai intézetek osztályaiban a tannyelv és a vizsgálati nyelv a tantárgyak jelentékeny részére nézve magyar lesz, legalább oly mértékben, hogy a belépő ifjak előmenetelét a nyelvkérdés ne akadályozza és mindazok, akik a tanintézetet elvégezték, a magyar nyelvet teljesen bírják". Lényegesnek tartotta, hogy a katonai bűnvádi perrendtartással foglalkozó törvényjavaslat lényegében elkészült, a képviselőház elé terjesztésének nincs szakmai akadálya.

Az obstrukcióval kapcsolatban – békülékeny hangnemben – leszögezte: „sem a közvélemény sem az ország érdeke nem kívánja, hogy a t. képviselő urak az ellenzéki akciónak ama, csakis egészen kivételes körülmények által indokolható extrém fegyverével éljenek tovább is, amellyel hónapok óta vívják az ütközetet. Mi nem akarunk semmi egyebet a t. képviselő uraktól, mint azt, hogy teljesen megmaradva meggyőződésük mellett, az állam folyó szükségletének fedezését, az indemnity megszavazását, a változatlan újonclétszám megajánlását rendkívüli eszközöknek igénybe vétele által, mesterségesen meg ne akadályozzák."[647] A parlament munkaképtelenségének számlájára írta, hogy például a kereskedelmi szerződések megkötése tárgyában nem történt érdemi előrelépés.

Tisza István a kormány által sürgősen elvégzendő feladatok közé sorolta a „folyó évre kiállítandó újoncok" megszavazását és a költségvetéssel kapcsolatos kérdések rendezését. Nevezetesen a kormánynak felhatalmazást kell kérnie – az 1902. évi bázison – 1903., valamint az 1904. első hónapjának költségvetési kezelésére. A további pénzügyi intézkedésekről az 1904. évi költségvetés kidolgozásakor szándékozott beszámolni. A költségvetést érintő feladatként szerepelt továbbá az államháztartás egyensúlyának fenntartása érdekében az állami kiadások csökkentésének terve. Erre a lépésre azért volt szükség, mert a katonai kiadások növelését és a korábban megígért állami alkalmazottak fizetésének rendezését úgy kellett megvalósítani, hogy lelassult az állami bevételek nö-

646 Képviselőházi Napló, 1901–1905. Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés naplója. 1901–1905. XVIII. köt. 329. országos ülés. 1903. november 6.

647 *Néppárt*, V. évfolyam. 47. szám. 1903. november 21. Kezdődik a garázdálkodás. – „Tisza István is egérfogó programot adott az országnak, melybe a jóakarat kellemes illatú szalonnája csalogat bennünket." Rakovszky István főszerkesztő azt is kifogásolta, hogy a miniszterelnök nem foglalkozott a telepítés és a kivándorlás kérdésével.

vekedésének üteme.[648] Ezért a pénzügyi egyensúly fenntartása érdekében az új kormány visszavonja a beruházásokra vonatkozó törvényjavaslatot.

A kormány munkájának elvi irányvonalát a miniszterelnök szándéka szerint a szabadelvűség – amelyeknek tartalmáról részletesebben nem tért ki – és a nemzeti szempont fogja meghatározni.A nemzeti szempont: „a magyar nemzet politikai igénye, mert a magyar nemzet ereje fokozásának, növelésének és fejlesztésének igénye, a magyar nemzeti állam teljes kiépítésének igénye hátérbe nem szorulhatnak egyetlen egy fontosabb kérdés megoldásánál sem." Az egész ház éljenzése mellett a továbbiakban kijelentette: „Ezt az államot a magyar nemzet alkotta meg, erre az államra a magyar nemzet nyomta rá a maga sajátos jellegét, ezt arról nemcsak letörölni nem engedjük, de azt a reformok terén, az állam intézményei továbbépítése terén is lehetőleg élesen kidomborítani akarjuk. Éppen ebből a tényből [...] folyik az is, hogy a jogtisztelet és a testvéri szeretet álláspontján helyezkedik az állam az országnak idegen ajkú polgáraival szemben."

A nemzetiségi „agitátorok túlzó" követeléseit elutasítva a miniszterelnök kifejtette: „Át vagyunk hatva azzal a meggyőződéssel, hogy az ország nem magyar ajkú polgárai bizalmának, rokonszenvének megnyerése, megerősítése fontos nemzeti feladat és hogy a kölcsönös jó viszony ápolása életkérdés magukra ezen idegen ajkú polgártársainkra nézve, de egyúttal fontos érdeke a magyar nemzetnek is."

Tisza István az egyes tárcák előtt álló feladatokat nem ismertette részletesen, csupán a közigazgatási reform – különös figyelemmel a fizetésrendezésekre –, a véderőtörvény és a katolikus önkormányzatok kérdését emelte ki. A felekezeti iskolákban oktatók béremelésével kapcsolatban szükségesnek tartotta, hogy „a felekezetek a maguk tanintézeteivel lépést tarthassanak az állami intézetekkel. Én azt tartom, hogy az államnak szigorúan őrködnie kell a felett, hogy a felekezeti intézetek, a megbízható hazafiúi érzületeknek melegágyai legyenek. Szigorúan őrködni kell a felett, hogy a felekezeti iskola teljesítse azon törvényes kötelességét, mely a magyar nyelv tanítása, a magyar kultúra terjesztése terén hárul reá." Fontosnak tartotta a munkáskérdés napirendre tűzését is abból a célból, hogy „feljutassa a munkásosztálynak legalább bizonyos elitjét a szellemi és erkölcsi neveltség azon álláspontjára, ahol azután a politikai jogokkal való felruházás kérdése is megoldható lesz".

A miniszterelnök beszéde végén utalt arra, hogy sort kell keríteni a véderőtörvény revíziójára, amelynek fontos kérdése a kétéves katonai szolgálat bevezetése, és az ország gondjainak megoldása érdekében az alkotmányos rend helyreállítását kérte.

A kormányprogram ismertetése során a legtöbb bíráló közbeszólás a magyar vezényszó uralkodó általi elfogadását követelte. Már a kilences bizottság munkája során világossá vált, hogy a király a hadsereg létszámának felemeléséről hajlandó lemondani, de a felségjogai közé sorolt vezényleti nyelv kérdésében nem enged. Az uralkodó az erre vonatkozó magyar igényt nem tartotta megalapozottnak és indokoltnak. A király a magyar politikusok előtt többször kijelentette: „Én célszerűségi szempontból ragaszkodom az egy nyelvhez, nem a németet pártolom, de az egy nyelvet, adják nekem a volapüköt, azt sem ellenzem, de hadseregem harcképességét szeszélyeknek föl nem áldozom."[649]

---

648 Az állami bevételek növekedése 1897-ben 8,5 millió koronát tett ki, 1901-ben már csak 1,5 millió koronát.

649 *Budapesti Hírlap*, XXV. évf. 313. szám. 1905. november 12. Szeszély vagy nemzeti akarat.

A miniszterelnök programjának ellenzéki elutasítása már annak elhangzása előtt megtörtént. A Függetlenségi Párt Szederkényi Nándor vezetésével létrejött csoportja 1903. november 3-án a Pannónia Szálló különtermében értekezletet tartott, amelyen határozat született arra, hogy „a holnapi képviselőházi ülésen megkezdik a harcot Tisza István kormánya ellen".[650] A határozat képviselőházi tolmácsolásával Holló Lajost bízták meg. Az értekezleten a többi ellenzéki párt képviselői is jelen voltak, ezért a résztvevők összejövetelüket pártközi tanácskozássá nyilvánították. A követésre ajánlott hangnemre jellemző a Néppárt vezércikke, amely a Tisza kormány megalakulását így kommentálta: „Az erős kéz belevájta éles körmét a magyar alkotmány eleven húsába."[651]

A kormányprogramot elutasító obstrukciós vita közben a sajtó tudomására jutott, hogy az 1903. november 10-én megtartott parlamenti ülés alatt a miniszterelnöki teremben a kormány tagjai teljes létszámban – úgynevezett folyó ügyekről – tartottak minisztertanácsi ülést.[652] A híradások arról tudósítottak, hogy az elkövetkező napokban a hozzászólalásokat megszakítva, Tisza István indítványozni fogja az újoncmegajánlás napirendre tűzését. Miután a házszabályok szerint a napirendi vita keretében csak négy felszólalás volt engedélyezett, így valószínűnek tartották, hogy az indítvány napirendre kerülését az ellenzék nem lesz képes megakadályozni. A kormány fenti tervét az 1903. november 12-én megtartott parlamenti ülésen Tisza István indítványozta, hogy a képviselőház a másnapi ülés „napirendjére az újonclétszám megállapítását és a folyó évre szükséges újoncok megszavazását célzó két törvényjavaslatot tűzze ki". A miniszterelnök akciójának köszönhetően – az ellenzék tiltakozása ellenére – Nyíri Sándor honvédelmi miniszter november 13-án a képviselőház elé terjesztette a bejelentett törvényjavaslatokat. A 404. számon benyújtott előterjesztés a közös hadsereg és a haditengerészet, valamint a honvédség részére megállapított újoncjutalékok mennyiségének az 1903. végéig való fenntartásáról, a 405. számú pedig az 1903. évben kiállítandó újoncjutalék megállapításáról szólt.[653] A honvédelmi miniszter külön felhívta a figyelmet arra, hogy a képviselők által már korábbról is jól ismert javaslatok vita nélküli elfogadása a leszerelésre váró katonák gyors hazatérését tenné lehetővé. Ennek ellenére a két törvényjavaslat feletti vita, immár megszokott mederben, vég nélkül folytatódott.

Osztrák–magyar közjogi vita

A politikai feszültséget tovább élezte Koerber osztrák miniszterelnöknek a Reichsratban elmondott, a magyar közjogot sajátosan értelmező, a király alkotmányos felelősségét tagadó beszéde. Thallóczy Lajos már 1903. november 7-én arról tájékoztatta Khuen-Héderváry Károlyt, hogy „jó forrásból értesülök, az osztrák parlamentben újból dühöngeni fog az obstrukció, mely azon az alapon fog megindulni, hogy a parole [jelszó – S. L.]: Magyarország lesz. Koerber ezért arra is gondol, hogy Magyarország rovására, vagyis osztrák hazafias szempontból nagy fénnyel akar lelépni. A csehek nem tudják, hogy mit

650 *Egyetértés*, 1903. november 4. A Szederkényi-párt Tisza ellen.
651 *Néppárt*, V. évf. 45. szám. 1903. november 7. Kezdődik a Tisza-korszak.
652 *Egyetértés*, 1903. november 11. Kezdődik az erőszak. – A november 10-én tartott minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvében erről nincs feljegyzés. (MNL OL K 27. 1903. november 10./1.)
653 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XIX. köt. 335. országos ülés. 1903. november 13.

csináljanak, de hogy Koerber ellen mennek, az bizonyos."[654] Az osztrák miniszterelnök saját belpolitikai helyzetének megerősítésén fáradozva 1903. november 17-én éles támadást intézett a magyar nemzeti követelések ellen. Többek között kijelentette: „A hadsereg eredete részben osztrák részben magyar. Célja azonban a monarchiáért szolgálni, és ezért hagyatott az egységes vezénylet és belső szervezet kizárólag Ő Felsége, mint a közös uralkodó kezére. A magyar 1867. évi XII. törvényben és az ugyanazon évből való december 21-iki osztrák törvényben az Ausztria és Magyarország között bölcsen megállapított jog a hadseregre vonatkozó egyensúlyt jelenti, melynek értéke a legvilágosabban a jelenben mutatkozik, és amely a monarchia érdekében minden megváltoztatástól megóvandó."[655] Koerber idézte a közös ügyekre vonatkozó osztrák törvényt is: „a hadsereg vezetése, vezénylete és belszervezetére vonatkozó rendelkezések az egész hadseregre nézve kizárólag a császárt illeti meg", és megváltoztatása csak a két állam egyetértésével történhet.

Az 1903. november 18-án tartott parlamenti ülésen többen emlékeztettek arra, hogy a Khuen-Héderváry kormány azért bukott meg, mert nem utasította vissza az osztrák miniszterelnök hasonló kijelentését. Az ellenzék tiltakozására válaszolva Tisza István felszólalásában kijelentette, hogy érdemben nem kíván foglalkozni az osztrák miniszterelnöknek a magyar közjogra vonatkozó kijelentéseivel, mert „ha egy állam miniszterelnöke egy másik állam közjogára vonatkozólag kijelentéseket tesz, azoknak sem jogi hatályuk, sem valami különösebb politikai jelentőségük nem lehet." Ezért Koerber beszéde „egy előkelő idegennek dilettáns nyilatkozata, amelynek valami különösebb súlyt tulajdonítani hiba volna." A Szabadelvű Párt által elfogadott állásfoglalásra hivatkozott, mely szerint „a magyar király alkotmányos fejedelmi jogainak körét a magyar törvényhozás: a magyar király és a magyar országgyűlés együtt, bármikor megváltoztathatja".[656] Tisza Istvánhoz küldött névjegykártyáján Apponyi Albert az alábbiak szerint reagált a történtekre: „Minthogy el kellett mennem az ülésről, mielőtt veled találkozhattam volna, ebben a formában gratulálok mai férfias és minden irányban megnyugtató helyes nyilatkozatodhoz."[657] A távollévő Andrássy Gyula véleményét a magabiztos miniszterelnök az alábbiak szerint kérte ki: „Érdekes tudni mit szólsz a Koerber dologhoz. Azon ostobaság által, hogy neki állott a mi törvényünket rabulista (körmönfont – S. L.) módra elcsavarni, erős Blőzse-t adott magának, s azt hiszem jól tettem, hogy ezt kihasználtam."[658]

Tisza István első parlamenti sikerét sajátos módon az osztrák miniszterelnöknek köszönhette, mert válaszával nem csak a kormánypárt, hanem az ellenzék jelentős részének elismerését is kivívta. A miniszterelnök határozott kiállása a Függetlenségi Párton belül felerősítette az ún. békepártiak és az ún. harcosok között feszülő ellentétet. A harciassá-

654 OSZK Kézirattári Növedéknapló 1957. 37. sz. Thallóczy Lajos levele Khuen-Héderváry Károlyhoz. 1903. november 7.

655 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XIX. kötet. 339. országos ülés. 1903. november 18. (Lásd még: Erényi, 1935. 96–97.) – Ferenc Ferdinánd Koerbernek írt levelében Tisza Istvánt „szabadalmazott hazaárulónak" nevezte. (Szász Zoltán szíves közlése. – S. L.)

656 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XIX. kötet. 339. országos ülés. 1903. november 18.

657 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 7. t. 62. Apponyi Albert feljegyzése Tisza István részére. 1903. november 18.

658 OSZK Kézirattári Növedéknapló 1957. 37. sz. Tisza István levele ifj. Andrássy Gyulának. Bécs, 1903. november 19.

gáról ismert Nessi Pál a Koerber beszédéről folyó vita alatt egyre mérgesebben látta, hogy párttársainak egy része lelkesedéssel hallgatja Tisza válaszát. Ezért a parlamenti folyóson szemrehányást tette Barta Ödönnek, aki viszont Nessi Pál korábbi nyilatkozatát kifogásolta. Nevezetesen azt, amikor Nessi, a Függetlenségi Párt megtisztulása érdekében egy újságcikkben a békepártiak félreállítását követelte. Justh Gyula, *Bizony Ákos* és Bartha Ferenc oda sietett a nyílt színen vitázókhoz, és az ellentétek átmeneti mérséklésével igyekeztek a párt egységének legalább a látszatát megőrizni.[659]

A magyar újságok szinte kivétel nélkül kiálltak Tisza István nyilatkozata mellett, de ugyanilyen egyhangú magatartás jellemezte az osztrák sajtót Koerber védelmében. 1903. november 19-én a német pártok nevében három képviselő kereste fel az osztrák miniszterelnököt és arról kérdezték, hogy mit kíván válaszolni a magyar parlamentben elhangzottakra. A találkozóról távozó képviselők nyilatkozata szerint „Koerber nem veszi nagyon tragikusan Tisza beszédét, amelynek nem is tulajdonit túlságos jelentőséget. Koerber azon való csodálkozását fejezte ki, hogy korrekt és magyarbarát beszéde ilyen feleletet kapott."[660] Az osztrák miniszterelnök kijelentette, hogy a fentiekre adandó válaszát a következő napon a képviselők előtt fogja ismertetni.

Mind Bécsben, mind Budapesten az újságok arról cikkeztek, hogy a történtek után az egyik miniszterelnöknek „menni kell". A feszült légkörben az ún. Apponyi csoport tagjai is Tisza védelmére keltek, és így nyilatkoztak: „Mi, akik Tisza kormányzatáért soha sem lelkesedtünk valami nagyon, akik vele szemben ma is a várakozó tartózkodás álláspontján vagyunk, úgy érezzük, hogy ebben a harcban gróf Tisza miniszterelnöknek elbuknia nem szabad. [...] És ha gróf Tisza István kormányelnöksége ebben a kérdésben megbuknék, akkor az, aki utána jönne a magyar parlamentben, nemcsak az ellenzékkel, hanem az egész parlamenttel találná magát szemben."[661] A szabadelvű pártkörben a november 19-én összegyűltek többség helyeselte, hogy Tisza az összbirodalmi felfogással szemben a magyar állam különállását hangsúlyozta.

Miközben a bécsi lapok „betyárpolitikáról" a magyarok hálátlanságáról cikkeztek, a közös minisztertanács 1903. november 19-én tartott ülésén részvevő Tisza István látogatást tett az osztrák miniszterelnöknél, majd még az éjszaka folyamán visszautazott Budapestre. A Reichsrat november 20-án megtartott ülésén Koerber – a korábbinál visszafogottabban – de fenntartotta addigi véleményét, kielégítve ezzel az osztrák hazafias érzelmeket.[662] Tisza a Szabadelvű Pártban Koerber újabb beszédére így reagált: „Semmi kifogásom nem lehet ellene. A maga szempontjából nem is beszélhetett egyebet. Hogy megtett engem negyvennyolcasnak, az végre, sem nekem nem árt, sem neki nem használ."[663] Budapesten a november 21-én megtartott parlamenti ülés – nagy érdeklődés közepette – ismét a Bécsben elhangzottakra adott válaszokkal kezdődött. A miniszterelnök

659 *Egyetértés*, 1903. november 19. Tisza Koerber ellen.
660 *Egyetértés*, 1903. november 20. Koerber és az osztrák pártok.
661 *Egyetértés*, 1903. november 20. Itt nem bukhatik Tisza!
662 Koerber beszédére a cseh képviselők így reagáltak: „A miniszterelnök azt hiszi, hogy Magyarországgal való furcsa háborúval erősíti pozícióját itt a Házban. Ez a rendezkedés is csak átmeneti és nem örökre szól. Jobb volna, ha a miniszterelnök azt a tanácsot adná a koronának, hogy végre a békét saját népével kösse meg, hogy a szláv népek végre jussanak jogaikhoz, hogy végre történjék meg a kiegyezés a cseh néppel."
663 *Egyetértés*, 1903. november 21. A Szabadelvű Pártban.

beszéde, amely az állami szuverenitás érinthetetlenségéről szólt, nagy tetszést aratott, de a költségvetés megszavazásának, illetve „az országgyűlés exlex körülmények közötti feloszlathatóságának" a kérdésében feltámadtak az ellentétek.[664]

1903. november 21-én, szombaton este Tisza István az uralkodó meghívására Bécsbe utazott, hogy vasárnap a Koerberrel folytatott nézeteltérésről őt is meghallgassa. A magyar miniszterelnök fogadását megelőzően szombat délután Lukács Lászlótól kért tárgyilagos tájékoztatást a magyarországi helyzetről. Az uralkodói egyeztetés eredményeként a Reichsratban november 25-én elmondott beszédében Koerber kijelentette: „Ami a hadsereg kérdésének kezelését illeti, erre vonatkozólag az osztrák és a magyar kiegyezési törvény elkülönített rendelkezéseket tartalmaz a korona hatáskörére és az országgyűlések jogaira nézve." Tisza parlamenti reagálása szerint: „Ezzel a kijelentéssel illetékes osztrák részről is teljes mértékben honoráltatott a magyar álláspont. Két kiegyezés van: osztrák és magyar, különböző rendelkezésekkel, a felségjogokra vonatkozó különböző tartalommal. Ezek a rendelkezések nem közös természetűek."[665] A két miniszterelnök közötti ellentét korán sem volt olyan mély, mint ahogy azt a sajtóorgánumok beállították. Mindkét országban a parlament munkaképességének helyreállítása érdekében folytatott kormányzati küzdelem hozta felszínre az alkotmányjogi nézetkülönbségeket, ezért az obstrukció újrakezdése rövid idő alatt feledésre ítélte a két miniszterelnök közötti vitát.[666]

Az obstrukció elleni fellépés, megállapodás Kossuth Ferenccel

Az 1903. november 19-én megtartott közös minisztertanácsi ülés legfontosabb napirendi pontja a közös költségvetésről szólt. A délután megtartott tanácskozáson a résztvevők minden lényeges kérdésben közös nevezőre jutottak, csupán néhány kisebb jelentőségű részletkérdés maradt függőben. Az ezekben az ügyekben hozandó intézkedésekről másnap, a közös hadügyminiszter, a közös Hadügyminisztérium Haditengerészeti Osztályának vezetője és a két pénzügyminiszter egyeztetett. A delegációk által 1902 májusában megállapított közös költségvetés hatálya 1903 végéig maradhatott érvényben. Amennyiben a delegációk decemberben nem ülhetnek össze, akkor 1904. január elsejével a közös költségekre exlex állapot következik be. Mind az osztrák, mind a magyar kormány egyetértett azzal, hogy a delegációk decemberi összehívása érdekében mindent meg kell

664 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XIX. köt. 342. országos ülés. 1903. november 21. – Több képviselő szerint Tisza István az országgyűlés feloszlatásával fenyegette meg az ellenzéket.

665 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XIX. köt. 346. országos ülés. 1903. november 26. – Részletesen lásd: TISZA, 1923. 558–560.

666 Thallóczy Lajos értékelése szerint: „alkotmányválság előtt áll az örökös tartományok parlamentje. Az alkotmányosságnak ez a formája, ami ma van, hosszabb ideig nem állhat már meg. [...] Míg a német pártok a jelen körülmények között minden hivatalnok-minisztériumban tulajdonképpen a maguk jelen állásának biztosítékait tekintik [...], de minden nem német pártot leginkább az a kérdés érdekel, hogy miként fog majd Magyarország viselkedni egy olyan itteni átalakulással szemben, mely a mostani állapottól eltér. S minthogy ez az alkotmányválság leginkább a német–cseh kérdés megoldásától, de jobban szólva meg nem oldásától függ, világos, e részben a cseh elemek legnagyobb érdeke ezzel a magyarországi álláspontal lehetőleg tisztába jutni." (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 7. t. 82. Thallóczy Lajos levele Tisza István részére. 1903. november 23.; lásd még: RUMPLER – URBANITSCH, 2000. 968–969.

tenni. Tisza István helyzetét nehezítette, hogy a házszabály módosítása mellett a delegáció megválasztását is kénytelen lesz napirendre tűzni.[667]

Az obstrukció folytatásának kérdésében a Függetlenségi Párthoz hasonlóan a Néppárt is két táborra szakadt. Ennek az lett a következménye, hogy november közepén, amikor a Néppárt vezetősége úgy határozott, hogy az obstrukciót befejezettnek tekinti, a tagok egy része továbbra is aktív szerepet vállalt a parlamenti harcban. A Néppárt vezetője Zichy János nem tudott úrrá lenni a belső ellentéteken, ezért 1903. november 21-én lemondott tisztségéről. Zichy János az alábbiakkal indokolta távozását a párt éléről: „Minthogy a Néppárt több tekintélyes tagja, az úgynevezett szabad ellenzék kebelén belül állandóan az obstrukció mellett demonstrál, holott egyéni felfogásom és meggyőződésem merőben ellentétben állanak az obstrukcióval, mely a mai viszonyok közt nem egyéb, mint az állam életerőinek következetes felemésztése és az alkotmányos érzületnek a haza polgárainak szívéből való lassú, de biztos kiirtása."[668] A politikai pártok harcának kilátástalanságára utal, hogy egy évvel később Zichy János az *Újlap* szerkesztőjéhez, Mihályfi Ákoshoz írt levelében változatlanul az obstrukció megfékezésének kísérletéről ír: „Nagyon kérem, még mielőtt teljesen kialudnék az élet az „Újlap"-ból, oda hatni, hogy a lap Tisza mostani akciójával szemben oly hangra és oly modorra ne ragadtassa magát, mint aminőt Rakovszky a Néppárt megbízásából használt. Valóban nem bírják magukat ezek az Urak fékezni, nüánszokat nem ismernek, és nem érzik, hogy a demagógok eddig mindig csak kárt csináltak. Tartsa, kérem vissza az Újlapot attól, hogy izgasson a házszabály revízió ellen. Tiszát ütheti, ahogy akarja, de a házszabály revíziót, mint alapot ne ítélje el azért, mert ennek szerencsés megvalósításától függ egész alkotmányos jövőnk, az obstrukció perpetuálása pedig alkotmányunk halálát jelenti. [...] Én egyelőre hallgatásra vagyok kárhoztatva, mert, ha bármit is beszélek vagy írok mindent félre fognak magyarázni."[669] A Néppárt új elnökévé Zichy Aladárt, alelnökévé Rakovszky Istvánt választották.[670]

A kormány kinevezését követő három hétben a képviselőház szinte semmi érdemi munkát nem végzett. Sikerként csupán az 1903. november 25-én megtartott ülés munkáját könyvelhették el, amikor sikerült megválasztani azt a negyven képviselőt, akik a felsőház által delegált húsz fővel együtt egy évi időtartamra a magyar delegáció személyi állományát alkották.[671] Ezért november 26-án Perczel Dezső néhány jelentéktelen elnöki bejelentés után bemutatta Podmaniczky Frigyes indítványát, hogy a képviselőház délután öttől kilenc óráig tartson ülést. Az elnök, túlkiabálva a tiltakozó ellenzéket bejelentette, hogy az „indítvány felett a házszabályok 203. §-a értelmében a képviselőház holnapi ülésén egyszerű szavazással fog dönteni."[672] Tisza az indítványt az obstrukció

667 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XIX. köt. 345. országos ülés. 1903. november 25. A delegáció tagjait megválasztották.

668 *Egyetértés*, 1903. november 22. Válság a Néppártban.

669 OSZK Kézirattári Növedéknapló. 1954. évi 57. sz. Gróf Zichy János levele Mihályfi Ákoshoz. 1904. november 8.

670 Salacz, 1974. 165.

671 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XIX. köt. 345. országos ülés. 1903. november 25. – A jogi megkötés csak annyi volt, hogy a képviselőházi küldöttek között négy, a főrendiház által megválasztottak között egy horvátországi képviselő legyen. (Galántai, 1985. 111–115.)

672 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XIX. köt. 346. országos ülés. 1903. november 26.

előidézte kényszerhelyzettel indokolta, és bevezethetőségéről így nyilatkozott: „A házszabályok a képviselőház ülésezési idejére nézve egyszerűen azt a diszpozíciót tartalmazzák, hogy a tanácskozásra szánt időt a Ház időről-időre határozza meg. Nem mondják meg, hogy egy ülés legyen-e vagy több ülés legyen naponként." Az ellenzéki képviselők után, akik a Széll-féle paktumra hivatkozva utasították el a párhuzamos ülések bevezetését, Apponyi Albert is felszólalt. Apponyi elmondta, hogy szerinte a Podmaniczky Frigyes indítványa ellenkezik a házszabályokkal, és miután a többség nem fogadta el véleményét, huszonhat hívével együtt kilépett a kormánypártból.[673]

A délutáni ülések bevezetését Tisza István fontosnak tartotta, de nem volt meggyőződve arról, hogy pártjának többsége támogatni fogja ebben. Erre utal, hogy amikor 1903. november 19-én közös minisztertanácsi ülésre Bécsbe hívták, a király személye körüli minisztériumból levelet írt ifj. Andrássy Gyulának. A levélben arról tájékoztatja Andrássyt, hogy „amennyiben az obstrukció néhány nap alatt véget nem ér, mit majdnem bizonyosra veszek, a délutáni paralel ülések tartását szándékozom indítványozni. A legközelebbi feladat tehát az, hogy az akció számára a párt összes tagjának helyeslését megnyerjük."[674] Az idejét vadászattal töltő Andrássyt arra kérte, hogy utazzon Budapestre, és támogassa őt terve megvalósításában.

Tisza Istvánnak – szintén 1903. november 19-én – az uralkodónak írt leveléből a kudarcra felkészült miniszterelnök képe bontakozik ki. Mint írta: Apponyi Albert és társainak támogatására nem számíthat, mert nyíltan hangoztatják, hogy „Tisza István személye az egyedüli akadálya a kibontakozásnak". Erre reagálva Tisza kijelentette, hogy „kész visszalépni, mihelyt elintézte azokat az ügyeket, melyek az ország helyzetének normalizálásához szükségesek".[675] Egyben arról is tájékoztatta az uralkodót, hogy tárgyalt – Apponyi Albert bizalmasaként számon tartott – *Ivánka Oszkár* képviselővel, aki kész lenne egyeztető tárgyalások közvetítésével az obstrukció letöréséhez segítséget nyújtani. Tisza nem hitt abban, hogy a „legszélső baloldal egy ilyen házszabályreformba belemenne", de kötelességének tartotta, hogy erről a beszélgetésről beszámoljon a királynak. Egyben reményét fejezte ki, hogy ez a megoldás megfelel a koronának is. Tisza levele végén megismétli, hogy a parlament normális működésének helyreállítását küldetésének tekinti, és „ezek után lehetővé válik, hogy az kormányozzon, akit a korona ezzel megbíz".

Az ellenzék heves tiltakozása ellenére a kormánypárti többség, 1903. november 27-én megszavazta Podmaniczky Frigyes előterjesztését, de a paralel ülések következő napi bevezetésére mégsem kerülhetett sor. A Függetlenségi Párt képviselői bizalmatlansági indítványt terjesztettek elő Perczel Dezső ellen, és a házszabály vitával annyira sikerült elhúzni az időt, hogy a délutáni ülésre már nem maradt idő.[676] Ez a vita – névszerinti sza-

673 MNL OL K 26–1905–III–74. Perczel Dezső házelnök átirata Tisza István miniszterelnök részére. 1903. november 27. – A képviselőház 1903. november 25-én tartott ülésén a lemondott Daniel Gábor helyére Feilitzsch Artúr képviselőt választották meg alelnökké.

674 OSZK Kézirattári Növedéknapló 1957. 37. sz. Tisza István levele ifj. Andrássy Gyulának. Bécs, 1903. november 19.

675 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 9. t. 11. Tisza István levele Ferenc József részére (piszkozat). 1903. november 19.

676 MNL OL K 2–AXIII–5. Bizalmatlansági nyilatkozat Perczel Dezső házelnök ellen. 1903. november 28. – A Függetlenségi Párt 38 képviselője terjesztette elő, amelyben Perczel Dezsőt a házszabály megsértésével vádolta.

vazásokkal tarkítva – a következő napokat is kitöltötte, és Tisza István is kénytelen volt tudomásul venni, hogy ezen az úton nem lehet felszámolni az obstrukciót. Ezért a miniszterelnök elődje példáját követve megbeszélést kezdeményezett a Függetlenségi Párt elnökével. Kossuth Ferenc Polónyi Géza társaságában fogadta Tisza Istvánt, és megegyeztek abban, hogy a Függetlenségi Párt beszünteti az obstrukciót az alábbi feltételekkel: „a kormánypárt lemond a délutáni ülések megtartásáról; a miniszterelnök kijelenti, hogy a király katonai felségjogának is, mint minden jognak az államban kútforrása a nemzet; a választói jog reformjára nézve pedig megígéri, hogy az, az országgyűlés végéig letárgyalható legyen törvényjavaslatot fog előterjeszteni, mely a cenzust oly irányban arányosítsa, hogy az a választójog bizonyos kiterjesztésével legyen egyenlő."[677]

A fenti megegyezés tervét Kossuth Ferenc december elsején terjesztette a Függetlenségi Párt értekezlete elé. A pár elnöke javaslatát azzal indokolta, hogy „Tiltakozni kell az ellen, hogy a harc csak obstrukció lehet. A Függetlenségi Párt harcának folytonosnak kell lenni, az obstrukció pedig folytonos nem lehet."[678] Kossuth Ferenc utalt arra, hogy az obstrukció kérdésében a párt tagsága két táborra szakadt, és eljött az idő, hogy mindenki a saját meggyőződését kövesse, mert, ha „pártszakadás lenne, az is kisebb baj, mint ha az egész párt szétzüllik". Nézete szerint „minimumra redukálódott, hogy az obstrukcióval célt érjünk. Ha így van, keresnünk kell valami kompenzációt, ami az ország erejét növeli [...]. Erre szolgálna a választójog kiterjesztése, a cenzus egységesítése és leszállítása." A választási törvény módosítására a miniszterelnök nem csak a kormányprogramban, hanem a képviselőház 1903. november 30-án megtartott ülésén is kötelezettséget vállalt. A kérdés az volt, hogy tovább folytatódik-e a parlamenti harc, vagy a fenti javaslatban foglaltakért cserébe véget ér az obstrukció. A Függetlenségi Párt tagjainak vélemény nyilvánítása meglepő eredménnyel zárult: 27 képviselő szavazott a javaslata mellett és 27 fő ellene. Így Kossuth Ferencre hárult a döntés kényszere, aki nem vállalta ezt a felelősséget, és inkább lemondott elnöki tisztéről.

Kossuth Ferenc döntése nyomán felemás helyzet alakult ki. Miközben a békepártiak a megegyezés útját keresték, és újabb értekezlet összehívásán munkálkodtak, a parlamentben tovább folyt a technikai obstrukció. A Függetlenségi Párt képviselőinek egy része, a Néppárt tagjainak többsége és az Ugron Gábor vezette mintegy tizenöt fős képviselő csoport a harc folytatása mellett szállt síkra. A sajtó számításai szerint összesen mintegy negyven képviselő döntött az obstrukció folytatása mellett.[679] A Függetlenségi Párt békepárti képviselői 1903. december 4-én délután négy órakor – Kossuth Ferenc lakásán – Thaly Kálmán tiszteletbeli elnök vezetésével előkészítő értekezletet tartot-

677 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 11–12. – Tisza István 1903. december 1-jén arról tájékoztatta az uralkodót, hogy remélhetőleg Kossuth Ferenccel meg lehet egyezni, de Ivánka képviselővel a tárgyalása eredmény nélkül zárult, mert „a szélsőbal nem hajlandó szerepet vállalni a házszabályok revíziójában." (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 65. Tisza István felterjesztése az uralkodó részére. 1903. december 1.)

678 *Egyetértés*, 1903. december 2. Kossuth lemondott. – Az obstrukció beszüntetésének fontosságát Kossuth Ferenc így indokolta 1903. december 13-án, Cegléden elmondott beszédében: „Az a küzdelem, amely kivételes eszközökkel folyik, megállítván az állam gépezetét, rendkívüli hatással van a hitelügyre, a vállalkozási kedvre is. Magyarország sem nem elég gazdag, sem nem elég népes arra, hogy egy vég nélküli krízist megsínylés nélkül kiállhasson." (*Egyetértés*, 1903. december 14. Kossuth a választói előtt.)

679 *Egyetértés*, 1903. december 4. Rettenetes zűrzavar.

tak.[680] Ezen a megbeszélésen az ún. harci-pártiak javaslatairól tanácskoztak. Itt szövegezték meg azt a határozati javaslatot, amelyet az esti értekezlet résztvevői elé terjesztettek.[681] Az este nyolc órakor kezdődő értekezleten, a párt szinte minden tagja megjelent, illetve a hiányzók levélben tudatták, hogy csatlakoznak a békepártiakhoz. A megbeszélésen kiderült, hogy a pártban a megegyezés hívei vannak többségben, és Kossuth Ferencnek a korábbinál némileg harciasabb – Tisza Istvánnal előzetesen egyeztetett – határozati javaslatát megszavazták a résztvevők. A meghozott döntés szerint, ha a paralel ülésekre vonatkozó többségi döntés visszavonása elmarad, akkor a Függetlenségi Párt „a további parlamenti küzdelmet a legerőteljesebben és rendkívüli eszközökkel is folytatni fogja."[682] Az értekezleten Kossuth Ferenc ismét elfoglalta a pártelnöki székét. A Függetlenségi Párt határozatát a miniszterelnök is tudomásul vette, és december 5-én indítványt tett a délutáni ülésekre vonatkozó határozat hatályon kívül helyezésére. Tisza István fenti indítványát a következő, 1903. december 7-én megtartott parlamenti ülésen megszavazta a kormánypárt.[683]

A fenti megegyezés nyomán az obstrukció híveinek tábora húsz fő alá csökkent, ennek ellenére a következő parlamenti üléseken kiderült, hogy a katonaságra vonatkozó törvényjavaslatoknak 1903-ban történő elfogadását még így is meg lehet akadályozni. A mintegy tizenöt hónapja tartó politikai harc alatt kiderült, hogy az obstrukciót folytatók fő követelését, a magyar vezényleti nyelv bevezetését, ezzel a módszerrel nem lehet kivívni, és a változatlan jelszó inkább politikai képmutatást takar. Mindenki jól tudta, hogy az újoncjavaslatok elfogadásának megakadályozása azzal a következménnyel jár, hogy miniszteri rendelettel mintegy húszezer – többségében családos – póttartalékos behívása, valamint a lovasságnál és a lovas-tüzérségnél a legutolsó évfolyambeli legénység visszatartása várható. Annak ellenére, hogy ennek a népszerűtlen lépésnek a politikai felelősségét egyik parlamenti csoport sem kívánta magára vállalni, 1903. december 9-én a miniszterelnök parlamenti felszólalásában kénytelen volt megállapítani, hogy az újoncjutalékról tovább folytatódik a meddő és kártékony vita.

Az osztrák és a magyar politikusok közjogi vitája december közepén ismét fellángolt. Nevezetesen 1903. december 12-én Ernst Koerber osztrák miniszterelnök egy interpellációra válaszolva, többek között a kiegyezésről, a felségjogról, a hadsereg egységéről olyan tartalmú előadást tartott, amely ismét felszította a két ország politikusai között szunnyadó ellentéteket. Az előadónak a magyarokra vonatkozó bírálata békésebb volt a korábbinál, de a magyar nemzeti követeléseket az összbirodalmi érdekekre hivatkozva ismételten elutasította. December 15. és 18. között tervezték a delegációk üléseinek megtartását, és a bécsi politikusok – különösen Windischgraetz herceg és köre – ezekhez a tárgyalásokhoz kívántak a maguk számára kedvező belpolitikai légkört teremteni. Az

680 A megbeszélésről előzetesen Kossuth Ferenc az alábbiak szerint tájékoztatta Tisza Istvánt: „Ma 3 órakor jönnek össze nálam többen a főbb emberek közül, megbeszélem velük a kívánt változtatást. Nagyon szeretném azonban, ha az eredeti szöveg maradhatna, mert bár az értelem nem változnék [...] de a jelszavak országában igen fontos az, hogy ugyanazon eszme miképpen fejeztetik ki." (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 7. t. 59. Kossuth Ferenc levele Tisza István részére. 1903. december 4.)

681 *Egyetértés*, 1903. december 5. Bizalmas értekezlet Kossuthnál.

682 *Egyetértés*, 1903. december 5. A Függetlenségi Párt döntése.

683 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XX. köt. 353. országos ülés. 1903. december 7. – A Függetlenségi Párt két képviselője – Fáy István és Mukics Simon – tiltakozásul kilépett a pártból.

osztrák bírálat Budapesten ismét nagy felháborodást váltott ki, és az ellenzék azt követelte, hogy a magyar miniszterelnök a fentiekre ismételten adjon méltó választ. Az 1903. december 14-ére összehívott parlamenti ülésen Hódossy Imre napirend előtti felszólalásában részletes választ adott a Bécsben elhangzottakra, így a miniszterelnök – egyetértve az előtte szólóval – csak rövid beszédet mondott. Tisza István, aki az osztrák miniszterelnökkel folytatott vitát már lezártnak tekintette, békés hangnemben így nyilatkozott: „Egészen felesleges fáradságot vesznek tehát maguknak odaát azok az urak, amidőn meg akarják a közös hadsereg intézményét és az 1867-iki kiegyezést velünk szemben védelmezni."[684]

A delegációk munkája és a parlament munkaképtelensége

A magyar delegáció tagjai és Tisza István 1903. december 15-én érkeztek az osztrák fővárosba. A parlamenti szünet miatt az uralkodó ezen a napon, délelőtt 10 órakor kihallgatáson fogadta az országgyűlés elnökét Perczel Dezsőt, és a két alelnököt Jakabffy Imrét és Feilitzsch Artúrt. Ezt követően tizenegy órára Tisza István érkezett a királyhoz, és a félhivatalos tudósítás szerint a magyar miniszterelnök a „folyó ügyekről" tett jelentést. Annak ellenére, hogy Tisza hetek óta nem járt az uralkodónál, a parlamenti munka terén – mint például a költségvetés, az újoncjutalék elfogadása – nem számolhatott be eredményről. A kudarcért az osztrák sajtó Tiszát hibáztatta, és ironikusan jegyezték meg, hogy az „erős ember" a Függetlenségi Párt fogságába esett.[685]

A delegációk munkájában mintegy másfél évnyi szünet után tartottak ekkor tanácskozást. A két delegáció külön teremben ülésezett és írásban érintkeztek egymással. Amennyiben valamelyik kérdésben háromszori levélváltás után sem tudtak megegyezni, akkor a szavazás érdekében kerülhetett sor együttes ülésre. A hatvantagú magyar delegáció Széll Kálmán elnöki irányításával végezte munkáját. Az ún. birodalmi kormányt Heinrich Pitreich közös hadügyminiszter, Burián István közös pénzügyminiszter és Gołuchowski külügyminiszter képviselte.[686] A delegációknak felelősséggel tartozó közös miniszterek segítőként magukkal hozták hivatalaik vezető tisztségviselőit is. A magyar miniszterelnök Nyíri Sándor honvédelmi miniszter kíséretében jelent meg az ülésteremben. A közös pénzügyminiszter az Osztrák–Magyar Monarchia közös kiadásainak és bevételeinek 1904. évi előirányzatát terjesztette elő. Ezen kívül a katonaságnál 1900 és 1903 között felmerült rendkívüli kiadások és póthitelek jóváhagyását kérte. Burián István már az ülés előkészítése során számított arra, hogy ilyen rövid idő alatt nem tudják elfogadni a teljes évi közös költségvetést. Ezért előterjesztését az alábbiakkal fejezte be: „Továbbá van szerencsém a közös minisztérium nevében előterjesztést tenni, mellyel az 1904. év két első hónapjában felmerülendő közös kiadások engedélyezése kérelmeztetik."[687] Az előző évihez képest kismértékben megnövelt kiadási összegnek erre a két hónapra eső részét elfogadták a delegáció tagjai. A hivatalos lapban 1903. december 30-án

684 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XX. köt. 358. országos ülés. 1903. december 14.
685 *Egyetértés*, 1903. december 16. Tisza a királynál.
686 A delegációról lásd: Somogyi, 1995.
687 MREZSLT 45. f. Burián István iratai 7. t. 1. Burián István előterjesztése a delegációk ülésére. 1903. december 15. (Burián István életútjára lásd: Goreczky, 2010.)

megjelenő királyi kézirat – a közös miniszterek ellenjegyzésével – megerősítette, hogy 1904. január 1-től február 29-éig, az 1903. évre megszavazott költségvetés szerint a delegációk megszavazták a közös kiadásokat.

A delegáció munkájában hosszú évek óta aktívan résztvevő Apponyi Albert – annak ellenére, hogy delegálták – nem jelent meg ezen a decemberi tanácskozáson. A delegáció üléséről tájékozódva, arról értesült, hogy Pitreich közös hadügyminiszter „a magyar katonai követelések tekintetében olyan nyilatkozatot tett, mely a Szabadelvű Pártban is rossz hangulatot szült, mert a kilences bizottság azon megállapodásával sem látszott számolni, melyet Őfelsége elfogadott volt, és melyek a kormányzati program részletei voltak".[688] A közös hadügyminiszter nyilatkozata az 1904. januári parlamenti üléseken egy megújuló közjogi vita kiinduló pontjává vált. A delegáció tagjai már 1903. december 17-én hazatértek Bécsből, és a másnapi parlamenti ülésen folytatódott az újoncjutalék megajánlására vonatkozó törvényjavaslat vitája.

A honvédelmi miniszter által előterjesztett törvényjavaslatok napirendre tűzése ismét a katonaságot érintő kérdések egész tárházát hozta felszínre, amelyet időhúzás céljából személyeskedő megjegyzések, jegyzőkönyvi bejegyzések feletti nézeteltérések, zárt ülések, házszabály értelmezéséről folytatott torzsalkodások tarkítottak. Az így zajló ötödik ülésnapon, 1903. december 23-án Tisza István elérkezettnek látta az időt, hogy a parlament normális működőképességének helyreállítását sürgetve véleményt mondjon ezekről az ügyekről. Beszédéből, amelyet később sokan és gyakran idéztek az alábbiakat emelem ki: „teljes meggyőződéssel állunk a közös hadsereg alapján és kívánjuk fenntartani a hadseregnek egységes vezényletét, vezérletét és belszervezetét úgy, hogy az az 1867. évi XII. törvény 11. §-a által konstatáltatott. Tesszük ezt abban a meggyőződésben, hogy a magyar nemzet érdeke kívánja azt, hogy a hadsereg, amely a közös védelem kötelezettségét teljesíti, mentül erősebb, mentül harcképesebb, mentül megbízhatóbb legyen katonai szempontból, és azt hisszük, hogy a magyar nemzet érdekében teszünk akkor amidőn ebben a tekintetben semmiféle újítást nem provokálunk." A balkáni eseményekre utalva: „Azt hiszik a képviselő urak, hogy a nemzeti politika az: akcióképtelenné tenni a magyar nemzetet azzal a helyzettel szemben, amelyet a Balkán-félszigeten látunk? [...] az a helyzet, az a forrongás a Balkánon igenis érinti, és érinteni fogja mindég nagyon közelről a magyar nemzet érdekeit. Ezért kell az, hogy Magyarország hozzátartozó része, és pedig a paritás alapján teljes egyenjogúsággal bíró része legyen egy oly európai nagyhatalomnak, amelynek sorsa döntő súllyal essék a mérlegre."[689] Az sem véletlen, hogy: „az a veszély, mellyel a várható háború az Osztrák–Magyar Monarchiát fenyegeti, elsősorban és legközvetlenebbül Magyarország veszélye, hogy tehát annak a hadseregnek harcképessége, amelytől egyedül várhatunk védelmet, egész különlegesen magyar érdek, úgyszólván létérdek."[690] Tisza István érvelése nem győzte meg az obstrukciót folytatókat, de beszéde fajsúlyos voltára utal,

688 Apponyi, 1934. 115.

689 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XX. köt. 363. országos ülés. 1903. december 23. – Lásd ehhez Vermes Gábor véleményét: „A századfordulóra a magyar soviniszták a nemzeti követeléseket oly szintre emelték, melynek következtében a szakadék a dinasztia iránti lojalitástól áthatott tiszti kar irányítása alatt álló hadsereg realitása és a magyar nacionalizmus sértett aspirációi között egyre szélesebbé vált." (Vermes, 1994. 106.)

690 Apponyi, 1934. 75.

hogy emlékiratában Apponyi Albert is felidézi: „Fölvetettem magamban a kérdést, szabad-e bármely önmagában véve akármennyire helyes követelmény kedvéért ideig-óráig ellene szegülni azoknak az intézkedéseknek, amelyek véderőnk fokozott harcképességének szempontjából szükségesek, mikor állandóan fenyeget a veszedelem, melyet az orosz birodalom a benne működő expanzív erőkkel testesített meg határainkon. Nem helyesebb-e, sőt, nem egyedül helyes-e inkább azokat a nemzeti követelményeket, amelyekért harcoltunk, elvben ugyan fenntartani, de kierőszakolásukat olyan időre halasztani, amelyben azokért külső veszély felidézése nélkül küzdhetünk."[691] Az obstrukció folytatása következtében karácsony előtt csak az újoncjutalék feletti általános vita volt lezárható, és a két ünnep közötti három ülésnapon tovább folytatódott a szóáradat a zárószavazásról.

Az 1903 végén, a számvetések idején, a politikusok megállapíthatták, hogy az obstrukció eredményének egyedül a választójogi reform napirendre tűzése könyvelhető el. A negatív oldalon jelentkezett a tervbe vett törvények (költségvetési, katonai, a köztisztviselők fizetésrendezése, gazdasági kiegyezés, kereskedelmi szerződések[692]) elfogadásának elmaradása, a törvényen kívüli kormányzásból adódóan a parlament által meg nem szavazott adók befizetésének, illetve behajtásának megtagadása, a bizonytalanságból fakadó gazdasági pangás általánossá válása. A parlament munkaképtelenségével okozott gazdasági és politikai károkért nem önmagában az obstrukció hibáztatható, hanem az, hogy ezt a politikai érdekérvényesítésre alkalmas eszközt másfél tucatnyi képviselő, vég nélkül és a nemzeti követelések jelszava mögé bújva, valójában a miniszterelnök megbuktatása céljából alkalmazta.[693]

A minisztertanácsi ülést követően – 1904. január 9-én – a Bécsbe utazó magyar miniszterelnököt másnap, vasárnap délelőtt 10 órára rendelte magához az uralkodó. A közel egy órás audiencián Tisza István jelentést tett a magyar parlamenti és politikai helyzetről, és mint a király személye körüli miniszter, tájékoztatást adott a folyó ügyekről.[694] A bécsi tudósítók jelentése szerint az uralkodó elfogadta Tisza tervét, hogy az obstrukció felszámolása érdekében a kormány passzívan szemléli ezt a harcot, és nyugodtan vár addig, amíg az ellenfelek ereje el nem fogy. Halaszthatatlanná vált a delegáció összehívásának kérdése is, mivel az 1904. évi közös költségvetést még nem fogadták el. Tisza javaslata szerint a magyar delegáció összehívását halasszák el február közepére, és amennyiben ez az időpont is korainak bizonyulna, akkor a közös kormány közös ügyi indemnitit kérhet. Ebben az esetben a magyar delegáció ezt rövid úton megtárgyalja, illetve mint legutóbb is történt megszavazza. Tisza javaslatát az uralkodó azzal a kikötéssel fogadta el, hogy azt Gołuchowski külügyminiszterrel, valamint Pitreich közös hadügyminiszterrel is beszélje meg. A kihallgatást követően a magyar miniszterelnök eredményesen tárgyalt a két közös miniszterrel, hiszen az a körülmény, hogy az újoncmegaján-

691 Apponyi, 1934. 74.

692 Az év végéig a parlament előtt álló, elvégzendő feladatok közé tartozott az Olaszországgal kötendő kereskedelmi szerződés megtárgyalása. Az osztrák és a magyar kormány képviselői december folyamán Rómában tárgyaltak a szerződés létesítéséről. A kereskedelmi viszony átmeneti rendezéseként az 1891. évi december 6-án kötött kereskedelmi és hajózási szerződés érvényességi idejét 1903. december végéig – a borvám záradék elhagyásával – meghosszabbították

693 Azon a pártközi konferencián, amelyet még Széll Kálmán hívott össze, egy kormánypárti képviselő fejtette ki, hogy az obstrukció lehetőségét nem szabad kizárni, mert szükség lehet rá Ausztriával szemben.

694 *Egyetértés*, 1904. január 11. Tisza Bécsben.

lás parlamenti elfogadására kitűzött legutóbbi időpont ismét eltolódik, már senkinek nem okozott meglepetést az osztrák fővárosban.

Az osztrák delegáció költségvetési bizottsága 1904. január 12-én – a közös miniszterek jelenlétében – folytatta a hadsereg rendes évi költségvetésének tárgyalását. Delegátusi előterjesztésként ismét közjogi síkra terelődött a vita, és a magyar nemzeti követelésekre válaszul az alábbi határozati javaslatot fogadták el: „minden kétségen kívül áll, hogy a közös hadsereg vezérletére, vezényletére és belső szervezetére vonatkozó rendelkezések kizárólag az uralkodót illető felségjogok, melyeket az uralkodó a felelős kormány közreműködése nélkül gyakorol, és amelyekre vonatkozólag a törvényhozó tényezők közrehatásáról szóló általános alapelvek nem alkalmazhatók."[695] Erre a határozatra azért volt szükség, mert az osztrák politikusok sérelmezték, hogy „Tisza magyar miniszterelnök beszédében kifejezést nyert tendenciák ki akarják terjeszteni a kormánynak idevonatkozó paritásos felelősségét és az országgyűlés befolyását a felségjogokra vonatkozólag." A fentiekkel Pitreich hadügyminiszter örömmel egyetértett, és az erről szóló híradás ismét lendületet adott a lassan témaszegénységben szenvedő magyar obstrukciós gépezetnek.

A közös hadügyminiszter véleményére a magyar parlamentben 1904. január 14-én Szederkényi Nándor hívta fel a figyelmet, és ismét az érdeklődés középpontjába került, hogy a magyar miniszterelnök mit válaszol az osztrák kihívásra.[696] Tisza István válaszában – tompítva az ellentéteket – azt bizonygatta, hogy a hadügyminiszter jó katona, de rossz közjogász és keveset ért a magyar közjoghoz. Pitreich az osztrák delegáció költségvetési bizottságának 1904. január 15-én tartott ülésén – Tisza István táviratban kifejtett kívánságára, – a magyar miniszterelnök álláspontjával megegyező nyilatkozatot tett.[697] Megköszönve Tisza higgadt nyilatkozatát a hadügyminiszter kijelentette, „a hadseregre vonatkozó kérdésekkel kizárólag katonai szempontból foglalkoztam, s nem áll szándékomban Magyarország közjogi helyzetét és a magyar államnyelvet bármilyen módon csorbítani."[698] A Bécsben elhangzottakról és az arra adandó válaszokról folytatott vita a parlament három munkanapját töltötte ki, és csak az obstrukciót folytató képviselők malmára hajtotta a vizet.

A képviselőházi ülések a katonai törvényjavaslatok tárgyalásával folytatódtak, de reálisan semmi remény nem volt arra, hogy a delegációk februári ülése előtt elfogadják őket.[699] Az 1904. január 23-án és 26-án összeülő minisztertanácsi ülésen a kormány tag-

695 *Egyetértés*, 1904. január 13. Az osztrák delegáció ülése. Továbbá: MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 29. Thallóczy Gyula levele Tisza István részére. 1905. január 13. – Az osztrákok féltek attól, hogy a magyar parlamenti obstrukció miatt a tárgyalások félbeszakadhatnak, ezért igyekeztek óvatosan fogalmazni.

696 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 78. Tallián Béla levele Tisza István részére. 1905. január 17. – A vitára jellemző: Schönborn gróf azzal vádolta Tisza Istvánt, hogy a „rothadásos" kifejezést használta Ausztriára. Tallián Béla – Tisza kérésére – január 17-én arról tájékoztatta az osztrák grófot, hogy a magyar miniszterelnök Ausztriával kapcsolatban nem használt ilyen kifejezést.

697 Apponyi, 1934. 115.

698 *Egyetértés*, 1904. január 16. Pitreich újból nyilatkozik. – Ismét fellángolt a vita a szerződések aláírásának formulája körül is.; MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 30–31. Tallián Béla levele Tisza István részére. 1905. január 22.

699 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 64. Tisza István felterjesztése az uralkodó részére. 1904. január 22. – A miniszterelnök kevés esélyt látott arra, hogy az újoncozásra vonatkozó törvényjavaslatot a parlament békés úton elfogadja. Tájékoztatóját azzal zárta, hogy az obstrukció elleni harc és az új választások sikerében reménykedik.

jainak döntést kellett hozni arról, hogy a katonai javaslatok elfogadása érdekében az ún. erőszakos lépéseket a delegációk februári ülése előtt, vagy ezt követően tegyék meg.[700] Lehetőségként felmerült, hogy a parlament munkaképességének helyreállítása érdekében hozott intézkedés az országgyűlés feloszlatásához vezet, és ezzel a delegáció tagjainak megbízatása is véget ér. Ezért a közös költségvetés elfogadása érdekében a kormány úgy döntött, hogy a tervezett – a katonaságot érintő, a tisztviselők fizetésrendezéséről szóló, a tanítók illetményének felemelésére vonatkozó, az állami beruházásokkal foglalkozó – törvények elfogadtatására csak a delegációk munkájának befejezése után kerülhet sor. A kormány fenti határozatának meghozatalához az is hozzájárult, hogy az uralkodó és a közös kormány egyességre jutott: bármi történjék is Budapesten, újabb közösügyi indemnitáshoz nem járulnak hozzá, februárban a közös költségvetés ügyét rendezni kell.

A Szabadelvű Párton belül Tisza támogatottsága jónak volt mondható, mert az obstrukció letörésének programját szinte mindegyik párttársa támogatta.[701] A párton belüli ún. kaszinó párt – Tisza bukása esetén – egy koalíciós kormány létrehozását is elképzelhetőnek tartotta. Ebben az új kormányban Andrássy Gyula, Khuen-Héderváry Károly, Apponyi Albert és Zichy János is meghívást kapott volna. Az Apponyi Albert köré csoportosuló, a Szabadelvű Pártból távozó ún. disszidensek 1904 januárjában sem léptek „csatasorba", terveik szerint ezen csak akkor változtatnak, ha a parlamenti obstrukció véget ér. A kormánypárt is arra törekedett, hogy csökkentse a soraiból véglegesen távozók számát. Ennek érdekében az országgyűlés különböző bizottságaiban a Szabadelvű Pártból való kilépés miatt megüresedett helyeket nem töltötték be új tagokkal, hanem az 1904. január 15-én megtartott pártértekezleten újraválasztották a régieket.[702] Ez a gesztus – hátráltatva közeledést az ellenzékhez – meglepte a disszidenseket, mert korábban arra számítottak, hogy Tisza kíméletlenül szándékozik fellépni ellenük. Apponyi 1904. január 15-én elmondott parlamenti beszédében – az ellenzék nemtetszését kiváltva – felszólította az obstrukciót folytatókat, hogy hagyjanak fel a „kivételes fegyverek" alkalmazásával, mert a kormány ellenőrzése csak az országgyűlés munkájával valósítható meg. Hivatalosan nem alakultak párttá és valószínűsítették, hogy ismét Nemzeti Párt lesz a nevük. Programjukról Apponyi röviden ezt írta: „Közjogi tekintetben a katonai követelmények mellett ott van a magyar királyi udvartartásnak és a külképviseletben az

700 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 14. – Az 1904. január 23-án és 26-án megtartott minisztertanácsi ülés jegyzőkönyveiben erről a témáról nem található napirendi pont.

701 Ernuszt Kelemen a Szabadelvű Párt vidéki szervezetének elnökeként a kőszegiek hangulatáról az alábbi levélben tájékoztatta Tisza Istvánt: „a Szabadelvű Párt ügye itten igen gyengén áll, már az utolsó választások igen kétesek voltak, de azóta Chlopy, Koerber, osztrák delegáció, Pitreich egészen elrontottak mindent. [...] A szerencsétlen házszabály kérdése: A tények kétfélét igazolnak, az egyik: hogy milyen veszélyes az obstrukció ostoba magyar kézben, hát még a passzivitásból kilépett nemzetiségiek kezében; eltekintve az abszurdumot, hogy a parlamentális alapelvet, a legális többség akaratának érvényesülését megakasztja. A másik az: hogy az egyre erősebben nyilvánuló, de mindég létezett osztrák rossz és törvénytelen hajlamokkal szemben esetleg obstrukcióra lehet szükség. [...] az obstrukciót nem szabad lehetetlenné tenni, de igen megnehezíteni..." (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 1. Ernuszt Kelemen levele Tisza István részére. 1904. január 28.)

702 A bizottsági helyek felosztásáról Apponyi és Tisza már 1903. november végén megegyezett. (Részleteseben lásd: MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 7. t. 35. Apponyi Albert által készített kívánságlista Tisza István részére a bizottsági helyek megosztásáról. 1903. november 25.) – Tisza egy kivétellel elfogadta a 32 helyre tett javaslatot. (*Egyetértés*, 1904. január 16. A pártok és az obstrukció.)

önálló magyar államiság kidomborításának követelése. [...] A választási reform tekintetében a vagyoni cenzus leszállítása, a mezőgazdasági és ipari munkások választójoggal történő felruházása, valamint taktikai okokból önálló magyar vámterület követelése."[703] A „taktikára" való hivatkozás azért kapott itt hangsúlyt, mert Apponyi az önálló vámterület igényét kizárólag gazdasági kérdésnek tekintette, és hibának tartotta, hogy erről közjogi vitát folytatnak. Többször hangoztatta, hogy ameddig ezen kívánság gazdasági előfeltételeit nem vagyunk képesek megteremteni, addig csak a minél előnyösebb szerződésekkel lehet közgazdasági érdekeinknek érvényt szerezni. A disszidensek fontosnak tartották az obstrukció megszüntetését, de a tervezett intézkedéseket, mint „a parlamentarizmus mezébe öltözött kormányzati abszolutizmus behozatalát" elutasították.[704]

A Függetlenségi Pártban az a nézet dominált, hogy az obstrukció nem csak a parlament normális működését akadályozza meg, hanem lehetetlenné teszi, hogy ígéreteinek beváltását követelhessék Tiszától, ezért semmi értelme most folytatni. A Néppárt harcias tagjai semmiféle pártközi megegyezést nem támogattak, a kormány elleni harcukat – Tisza István megbuktatásáig – minden eszközzel tovább kívánták folytatni. Erre utal a szabadelvű pártkörben elhangzott tájékoztató, amely szerint a Néppárt a bécsi összeköttetései révén hamis információkat terjeszt az osztrák fővárosban.[705] Teszi ezt azzal a céllal, hogy a budapesti sajtó erre hivatkozva intézzen támadást a magyar miniszterelnök ellen.

Tisza István 1904. január 27-én, reggel érkezett Bécsbe, ahol az uralkodó rövid, mintegy húsz percig tartó kihallgatáson fogadta. Az ellenzék szerint a miniszterelnök arra kér felhatalmazást, hogy kivételes eszközök alkalmazásával letörje az obstrukciót. Ezeket a híreszteléseket cáfolva Tisza István az audienciát követően a következő nyilatkozatot tette: „Semmiféle különös felhatalmazást nem kértem. Nem volt szükségem rá, mert mindezeket a felhatalmazásokat, amelyek a parlament normális rendjének visszaállítására kellenek, már régen megkaptam. Csak jelentést tettem a felségnek a helyzetről s a folyó ügyekről."[706] Valószínű, hogy az uralkodó és a magyar miniszterelnök közötti megbeszélés legfontosabb tárgykörét nem a katonai kérdéseket alkották, hanem a közös költségvetés elfogadási ütemtervének véglegesítése. A magyar delegáció munkájának megkezdésére vonatkozó határidő kijelölése szerepelt azon a tanácskozáson is, amit Tisza a kihallgatás után Gołuchowszki külügy- és Pitreich hadügyminiszterrel folytatott. A tárgyalásokat követően Tisza István a délutáni vonattal visszautazott Budapestre.

A delegáció ülései miatt 1904. január 30-án az országgyűlés felfüggesztette munkáját. A közös ügyek tárgyalására kiküldött magyar országos bizottság hadügyi albizottsága február 8-án kezdte el megbeszéléseit Széll Kálmán elnökletével. Az albizottság munkájában részt vett még Pietreich közös hadügyminiszter, a magyar kormány részéről pedig Tisza István és Nyíri Sándor honvédelmi miniszter. A hadügyminiszter nyilatkozatából kiderült, hogy ellenzi a Szabadelvű Párt katonai programjának megvalósítását és a benne

703 Apponyi, 1934. 66–67.

704 *Egyetértés*, 1904. január 26. Tisza bukik? – Egyéni kezdeményezésként Smialovszky Valér képviselő egy bizottság felállítását javasolta, amely a házszabály módosítást a pártokkal egyeztetve dolgozná ki. (MNL OL K 2–AXIII–5. Határozati javaslat. 1904. január 27.)

705 *Egyetértés*, 1904. január 24. Fordulat előtt.

706 *Egyetértés*, 1904. január 28. A királynál.

foglaltakat túlzó követelésként tartja számon. A katonai jelvények esetében a hadügyminiszter a közösről beszélt, a magyarok az együttesről. A katonai büntető perrendtartásról kijelentette, hogy az nem a delegáció, hanem a törvényhozás elé tartozik. Megtámadhatatlan alapelvnek tekintette a németet a szolgálati és vezényleti nyelv területén, továbbá e nyelv dominanciájának a megtartását tartotta szükségesnek a katonai intézetekben folyó oktatás gyakorlatában is. A magyar nyelv használatát főképpen a gyakorlati kiképzés – torna, vívás, lovaglás – oktatásánál nyilvánította kívánatosnak, de nem zárkózott el az elől, hogy a hadapródiskolákban növeljék a „tartományi nyelvek" tanóráinak számát. Az oktatás szolgálatában álló alapítványi helyek megoszlásánál marad az eddigi arány, nevezetesen 57%-a német, 42,6%-a magyar.[707] Meg sem említette a magyar honos tiszteknek magyar egységekhez történő áthelyezését, míg válaszában Tisza István e téren a fokozatosság betartását, valamint – a 7%-os tiszthiányra hivatkozva – a magyarhonos hallgatók számának felemelését tartotta szükségesnek.

A delegáció üléseinek sorában különös érdeklődés kísérte az 1904. február 23-ai tanácskozást, amelyen Pitreich közös hadügyminiszternek[708] a katonaságot érintő magyar igényekről tartott beszédéről folytatott vita keretében, Apponyi Albert és Tisza István éles szóváltására került sor. Apponyi a kilences bizottság programja és a delegációban elért eredmények közötti lényeges különbségért a miniszterelnököt tette felelőssé. Tisza a vádat azzal hárította el, hogy „azok megoldását elsősorban is sürgősen provokálni nem kívánom, mert azok helyes megoldása – nézetem szerint – hosszabb előkészítő munkát igényel."[709] A miniszterelnök a fenti program több pontjának megvalósítását az új véderőtörvény elfogadásától remélte. Apponyi megfogalmazása szerint ő is a „fokozatos előrehaladásnak barátja, és azért járult hozzá a kilences bizottság programjához, mert azt hitte, hogy abban egy effektív lépés foglaltatik, éppen azoknak a kétértelműségeknek a kiküszöbölésére, amelyek összes közös intézményeinkben és így a hadsereg intézményeinek megjelenésében és működésének egy részében is a magyar államiság rovására is található." Az előrelépés elmaradásáért is Tisza Istvánt hibáztatta, aki szerinte a kilences bizottság háta mögött lett miniszter, és „akinek hatalomra jutása azon alapul, hogy mások eszméjének megvalósítására ő tartja magát alkalmasnak, és aki éppen ezért, mert ezek az eszmék nem az ő szívéből fakadtak, nem az ő értelméből fejlődtek ki, [...] nem is alkalmas azoknak keresztülvitelére." Tisza cáfolta a vádakat és azzal vágott vissza, hogy Apponyi habozó magatartásával, tántorgásával elvesztette azt a jogcímet, hogy a nemzet vezérének tekinthesse magát. Az a körülmény, hogy a magyarok a katonaságot érintő kérdésekben nem voltak képesek egységes álláspontra jutni, a birodalmi szemlélet mellett síkraszálló hadügyminiszter tárgyalási pozícióját erősítette.

Tisza István nézeteit – a kormánypárton kívül – csak a katonai kérdésekben mérsékelt követelésekkel fellépő Néppárt vezetője, Zichy Aladár támogatta, aki ezen a február 23-ai ülésen így foglalta össze véleményét: „a párt [...] programjában nem is vett fel mást

707 *Egyetértés*, 1904. február 10. Vereség.

708 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 54. Heinrich von Pitreich levele Tisza István részére. 1904. február 23. – A hadügyminiszter egy, a hadseregről írt munkáját ajánlotta a miniszterelnök figyelmébe, és arra kérte, hogy az olvasottakról írja meg őszinte véleményét. Továbbá megjegyezte, hogy örömmel venné, ha művét magyarra is lefordítanák.

709 *Egyetértés*, 1904. február 24. Apponyi és Tisza.

a hadsereg kérdésében, mint a status quo fenntartását. Ennek következtében az újoncfelemelési javaslattal szemben tulajdonképpen csak anyagi kompenzációt kerestem, és a nemzeti aspirációkat ellenszolgáltatás-képpen nem tekintettük. Az ütközőpont tehát nálam nem a nemzeti aspirációk, hanem a nemzet anyagi teherviselési képességének a momentuma. [...] A paritást én mindenekelőtt a hadsereg külső megjelenésében óhajtanám megvalósítva látni: a jelvények és a zászló kérdésének közjogi helyzetünknek megfelelő megoldásában. [...] Követelem azonban a magyar nyelvnek a katonai judikaturában való érvényesülését. A vezérlet és vezénylet nyelvét azonban én, legalább célszerűségi szempontból, nem követelem."[710]

A delegáció 1904. február 24-ére összehívott tanácskozásán Tisza Istvánnak szembesülnie kellett azzal, hogy Apponyi elleni kemény fellépését a kormánypárt tagjai sem helyeselték.[711] A Szabadelvű Párt képviselői attól tartottak, hogy ilyen eljárás mellett a disszidensek az obstrukciót folytatókhoz csatlakozhatnak, illetve a tervezett házszabály módosítások ellen léphetnek fel. Tisza előző napi beszédét Rakovszky István bírálta a legkeményebben, és erre adott válaszát a miniszterelnök arra használta fel, hogy burkoltan, de elnézést kérjen Apponyitól. Tisza kijelentette: „Sohasem állott tőlem távolabb semmi, mint az, hogy gróf Apponyi Albertnek igazemberi mivoltát és azt a tulajdonságát, hogy ő legjobb meggyőződése szerint kívánja szolgálni a közügyet, kétségbe vontam volna. [...] De azt a személyi tiszteletet, mellyel viseltettem és a mellyel viseltetni fogok gróf Apponyi Albert iránt, legkevésbé sem érintette és érinteni sem kívánja felszólalásom."[712]

A Bécsben tartott közösügyi tárgyalásokra kiküldött magyar delegáció 1904. február 26-án fejezte be munkáját. Annak ellenére, hogy a delegáció a hadügyi költségvetés elfogadásával a legfontosabb kötelezettségének eleget tett, a négy hétig tartó tanácskozáson a katonaságot érintő kérdésekben elért csekély eredmény még a kormánypárti küldöttek várakozásait sem elégítette ki. A hadügyi vezetés megmaradt a maga régi álláspontján, azaz a hadsereg közösségének, egységének, német nyelvűségének érintetlenül kell maradnia. A Szabadelvű Párt katonai programjának csupán egyetlen pontján, a katonai nevelés terén mutatkozott némi előrelépés. A kormányzópárt tagjai tartottak attól, hogy amennyiben Tiszának a parlamentben sikerül letörnie az obstrukciót, akkor a belső ellentétek felerősödése várható, mert hívei táborában többen – Széll Kálmán, Andrássy Gyula, Wekerle Sándor – a kormányfői poszt elnyerését remélik, és a miniszterelnöktől a goromba munka elvégzését várják. A másik elmélet szerint előfordulhat, hogy az országgyűlés továbbra is munkaképtelen marad, ebben az esetben a miniszterelnöknek azért kell mennie, mert nem valósította meg programját. Felvetődött az új választás ki-

710 *Egyetértés*, 1904. február 24. Az anyagi kompenzációk.

711 Pallavicini Ede őrgróf erről így ír: „A Tisza–Apponyi jelenet kínos volt, különösen Tisza embereire nézve. Tisza felpaprikázta Apponyit, de az pofon vágta Tiszát, ki másnap és harmadnap mindent visszavont. Én úgy látom, hogy Tisza már nem fog boldogulni, nincs igazi pártja, s nézetem szerint abban az öreg hibában szenved, hogy itt keresi a baj csíráját, holott az Bécsben van, a bécsi körök hagyományos szamárságában és rosszakaratában." (MNL OL P 389 2. cs. 49. Pallavicini Ede őrgróf levele gróf Károlyi Sándor részére. 1904. február 29.)

712 *Egyetértés*, 1904. február 25. Tisza István beszéde.

írásának lehetősége is, amitől a párt tagjai óvták a kormányt, mert az utóbbi időben megtartott időszaki választásokon a párt sikertelenül szerepelt.

A delegáció munkáját a Függetlenségi Párt részéről Kossuth Ferenc úgy értékelte, hogy a testület többször is túllépte törvényes hatáskörét, de nem hozott olyan határozatokat, amelyek elősegítenék az obstrukció felszámolását. Pártjának követelése továbbra is az önálló magyar hadsereg, „amelynek természetes folyománya a magyar vezényleti és szolgálati nyelv, a magyar zászló és jelvények, a magyar katonai bíráskodás és sok más egyéb, ami az önálló magyar hadsereg létével összefügg".[713] A fentiek ellenére úgy ítélte meg, hogy „az obstrukció teljesen megköti az országgyűlési tevékenységet, nem enged semmit alkotni, és lehetetlenné teszi a kormány ellenőrzését s az alkotmányos ellenzéki tényked és erélyes érvényesítését." A képviselőház munkaképtelenségének rovására írta, hogy Németországba irányuló kivitelünk lényegesen visszaesett a kereskedelmi szerződés hiánya következtében. A Függetlenségi Pártnak a kormány tervével kapcsolatban az volt az aggálya és egyben kérdése, hogy Tisza István a most folyó kártékony obstrukciót kívánja letörni, vagy általában, a szólásszabadságot biztosító parlamenti obstrukciót teszi lehetetlenné?

Az obstrukció felszámolásának gondja a delegáció ülései miatt az osztrák fővárosban tartózkodó magyar kormány tagjait is folyamatosan nyomasztotta. Sőt, Pitreich közös hadügyminiszter 1904. február 20-án kelt levelében fontosnak tartotta, hogy Tiszát a parlamentben folytatott harcában katonás módon így bátorítsa: „Kívánom, hogy harcával elérje, hogy teljes legyen a győzelem. [...] Remélhetőleg a bátor vezér példája a végsőkig való kitartásra bátorítja a csapatokat."[714] A közelgő parlamenti ülésre való felkészülés jegyében, 1904. február 25-én a kormány jelen lévő tagjai úgynevezett bécsi minisztertanácsot tartottak.[715] A megbeszélés egyetlen napirendi pontjaként a parlament munkaképességének helyreállítása érdekében az egy szakaszos házszabály módosításról fogadtak el határozatot. Annak érdekében, hogy a miniszterelnöknek a fentiek intézésére több ideje és energiája maradjon, az uralkodó – a saját kérésére – 1904. március 3-án felmentette Tiszát a király személye körüli miniszteri teendők alól.[716] A miniszterelnök előterjesztésére Ferenc József Khuen-Héderváry Károlyt nevezte ki a Király Személye Körüli Minisztérium élére. Az 1904. március elsejét követő országgyűlési üléseken a kormány felsorolta azokat a törvényjavaslatokat, amelyek elfogadását megakadályozta az obstrukció, illetve amelyekkel igazolni kívánta a Ház munkaképességének helyreállítása érdekében hozandó intézkedések szükségességét. Ezért a két legfontosabb törvényjavaslaton kívül (újoncjavaslatok és a költségvetés), március 2-án az illetékes miniszterek az alábbiakat terjesztették a képviselőház elé: a német birodalommal és Olaszországgal kereskedelmi viszonyaink rendezése céljából megindítandó tárgyalásokról; a főudvarnagyi bíráskodásról; a közös hadsereg katonai nevelő- és képzőintézeteiben magyar honos ifjak részére létesített 250 alapítványi helyről szóló 1897. évi XXII. törvény módosításáról, illetve ezen alapítványi helyek további 1073 hellyel való szaporításáról; a vármegyei alkal-

713 *Egyetértés*, 1904. február 28. Kossuth Ferenc: A mi kötelességünk.

714 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 9. t. 4. Henrich Pitreich levele Tisza Istvánhoz. Bécs, 1904. február 20.

715 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 14–15. – A tanácskozásról nem készült jegyzőkönyv.

716 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 8. t. 9. Ferenc József leirata Tisza István részére. Bécs, 1904. március 3.

mazottak, továbbá a községi és körjegyzők, valamint a segédjegyzők illetményének szabályozásáról; az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. módosításáról; végül az országgyűlési képviselőválasztók névjegyzékének 1905. évre érvényes kiigazításának elhalasztása.

A delegáció tagjainak hazatérését követően több képviselő is azon fáradozott, hogy az obstrukciót folytató ún. Szederkényi pártot rábírja a békés megegyezésre. Apponyi Albert 1904. március 2-án felkereste Tóth Jánost, a Függetlenségi Párt alelnökét, és arra kérte, hogy a parlamenti béke érdekében beszéljen a Szederkényi-pártiakkal. A felkérés nem járt sikerrel, mert Tóth János – pártja presztízsére hivatkozva – csak úgy vállalta az egyeztetést, ha Apponyi garantálni tudja a visszautasítás lehetőségének kizárását. Ez a kudarc nem szegte Apponyi kedvét, és azon vélemény birtokában, hogy az obstrukció egy hét alatt kifullad, a békés megoldásról való tárgyalásra kérte fel a miniszterelnököt. Tisza a kérésre azonnal fogadta Apponyi Albertet és a hozzá csatlakozó Holló Lajost, Szentiványi Árpádot, Zichy Aladárt és Csernoch Jánost. Arra kérték a miniszterelnököt, hogy adjon még egy hét haladékot, és addig ne terjessze be a házszabály módosításra vonatkozó indítványát. Tisza azt válaszolta, hogy szívesen megadja a haladékot, de biztosítékot kér arra, hogy egy hét alatt véget ér az újoncjavaslat tárgyalása. Mivel az Apponyi vezette küldöttség nem vállalhatott ilyen kötelezettséget, a megbeszélés nem hozott érdemi eredmény.[717]

A házszabályreform terve és megegyezés az ellenzékkel

Tisza István 1904. március 4-én este, a szabadelvű pártkörben ismertette a házszabályok módosításának tervét.[718] A miniszterelnök elmondta, hogy miután „kimerítettük a békés kibontakozásnak összes eszközeit" egy házszabály reformot tervez, de a szólásszabadságot nem akarja gátolni, csak a technikai obstrukciót nehezíti meg. A tervezett reform intézkedései „az éves költségvetésnek letárgyalását megfelelő hosszú idő alatt, de mégis bizonyos határidőhöz kötik".[719] További célként jelölte meg, hogy „azokat az akadályokat, amelyek az exlex állapot megszüntetése szempontjából utunkat állják, és amelyek a hadsereggel összefüggő napi kérdéseknek megoldását megakadályozzák, lehetőleg gyorsan elhárítsuk az útból". Tisza hangsúlyozta, hogy „ideiglenes, rendkívüli rendszabályról van szó, amelynek hatálya megszűnik, amint eléretett a konkrét cél, amelynek érdekéből erre feltétlenül szükség van". A miniszterelnök az értekezleten nem ismertette az országgyűlés elé terjesztendő indítványának szövegét. A jelenlévők egyhangúlag elfogadták a miniszterelnök előterjesztését. Még Andrássy Gyula is, aki hosszú ideig távollé-

717 *Egyetértés*, 1904. március 5. Béketárgyalások.

718 A *Budapesti Hírlap* 1904. február 28-án így ír a várható politikai eseményről: „Le kell verni az obstrukciót [...] támogatni kívánjuk vezérünket, aki elszánta magát arra, hogy a kivételes harcban kivételes fegyvereket használjon. [...] A jövő héten pártértekezlet elé viszi Tisza gróf a tervét, vagy annak csupán egy részét. Akkor megválik: hányra lesz ez oly hatással, hogy a harctól félre állanak, s hány lép ki a pártból? Széll Kálmánról, aki ismeri már a Tisza tervét, biztos, hogy megy Rátótra, s ott marad, tehát nem fogja támogatni a kormányelnök akcióját. A Széll kormány tagjai közt egyedül Hegedüs az, aki odaadó, a többi kedvetlen Tisza iránt. Az Andrássyak és csapatjuk még mindég távol vannak."

719 *Egyetértés*, 1904. március 5. Tisza a szabadelvű körben.

tével tüntetett, így gratulált az előadónak: „Az első betűtől az utolsóig minden szavadat helyeslem."[720]

Tisza István az 1904. március 5-én tartott országgyűlésen begyezte tervét az indítványkönyvbe. A *Hertelendy László* jegyző által felolvasott bejegyzés csupán ennyi volt: „Indítvány a házszabályok ideiglenes kiegészítésére, illetve módosítása iránt. Beadta gróf Tisza István"[721] A bejelentést követően Holló Lajos képviselő a jegyzőtől – a házszabályok biztosította jogára hivatkozva – az írásban benyújtott indítvány azonnali felolvasását követelte. A jegyző a felszólításnak eleget tett és a képviselők az indítvány teljes szövegét megismerhették. Tisza István beadványának bevezetőjében az obstrukció elleni, már sokat hangoztatott érveket sorakoztatta fel, és ezek után került sor az indítvány ismertetésére. Nevezetesen: „Határozza el a Ház miszerint az 1903. és 1904. évi indemnitási költségvetési és újoncmegajánlási, valamint az újonclétszám változatlan megállapítására vonatkozó javaslatok, továbbá az ország pénzügyi és közgazdasági viszonyainak egy évnél hosszabb időre nem terjedhető ideiglenes rendezését célzó törvényjavaslatok a megalkotandó új házszabálynak, mely azonban a törvényjavaslatok érdemleges tárgyalására vonatkozólag a klotűrt nem hozhatja be letárgyalása tartamára, de legfeljebb egy évig terjedő hatállyal a létező házszabályok akként egészíttessenek ki, illetve módosíttassanak, hogy az elnöki előterjesztések tárgyában s a benyújtott törvényjavaslatok előzetes tárgyalását illetően a Ház legfeljebb két szónok meghallgatása után egyszerű szavazással dönt, és ez alkalommal a törvényjavaslatok előzetes tárgyalásával megbízott bizottság jelentésének beadására záros határidőt tűzhet ki, az egyes javaslatok tárgyalásának megkezdésekor, vagy azok tárgyalása közben ötven képviselőnek az elnökhöz írásban beadott indítványára vita nélkül egyszerű szavazással meghatározhatja az azok tárgyalására szánt időt, melynek letelte után további tanácskozásnak vagy bárminő kérdés közbevetésének helye nincs, az összes határozatok vita nélkül, egyszerű szavazással és a 228. § 4-dik, valamint a 230. § 2-dik bekezdése hatályon kívül helyezése mellett hozatnak meg, és az ülés el nem oszlatható, míg a javaslat részleteiben is el nem intéztetett."

A miniszterelnök indítványa kimondta, hogy a napirendre tűzött javaslatok tárgyalása „semmiféle okból és címen a napirendre szánt idő letelte előtt meg nem szakítható". Ennek érdekében a fenti intézkedés végrehajtását akadályozó házszabályi paragrafusokat törlik: nevezetesen az előző napi jegyzőkönyv hitelesítésére (196. §), a jegyzőkönyv hitelesítését követő beadványok, kérvények beterjesztésére (197. §), a napirend tárgyalásának idejére (203. §), az interpellációkra (204. §), a napirend előtti felszólalásokra, kérdésekre (206. §), a napirendtől eltérő felszólalásokra (207. §), a zárt ülések elrendelésére (223. §), a szavazás előtti kérdések feltevésére (226. §), a szavazatok egyenkénti összeszámolására (228. §), a szavazás közbeni szünet elrendelésére (230. §), a személyes megtámadás esetén stb. kivételes szót kérés lehetőségére (215. §) vonatkozó pontokat. Amennyiben a „255. §-ban említett rendzavarás, valamint az elnök elleni engedetlenség egyéb eseteiben azonnali intézkedés" szükséges, „az elnök azt vagy azokat, aki vagy akik a rendzavarást vagy engedetlenséget folytatják, az ülésből kitiltja". Ennek a bejelentett, de

720 *Egyetértés*, 1904. március 5. Tisza a szabadelvű körben.

721 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXIII. köt. 394. országos ülés. 1904. március 5. – A házszabályok kisebb mértékű módosítása 1899-ben is napirendre került. (MNL OL K 2–AXXII–1–1. A képviselőház házszabályozásának módosítására kiküldött bizottság jelentése a házszabályok módosítására. 1899. április 25.)

napirendre nem tűzött indítványnak szokatlan formáját az magyarázza, hogy a várható obstrukció miatt könnyebb volt minden lényeges intézkedést egy szakaszba belesűrítve elfogadtatni. Formai hiányosságaira mentségül szolgált, hogy csak ideiglenes, egy évre szóló intézkedésről volt szó. A szigorú intézkedések hallatán a megdöbbent ellenzék a folyosón csoportokba verődve, majd különböző szobákban tárgyalva arra a következtetésre jutott, hogy Tisza István indítványát „határozattá engedni nem szabad".

Az indítvány ismertetését követően a Függetlenségi Párt képviselői az egyik jegyzői szobába gyűltek össze megbeszélésre. A tanácskozók javaslata alapján Thaly Kálmán, Polónyi Géza, Barta Ödön, Justh Gyula és Komjáthy Béla felkeresték a miniszterelnököt, akivel közölték, hogy elfogadhatatlannak és sérelmesnek tartják az indítványt. Emlékeztettek arra, hogy a mostani házszabály a pártok közötti paktum eredménye és annak erőszakos módosításához – bármennyire is elítélik az obstrukciót – nem járulnak hozzá.[722] Azt javasolták, hogy a házszabály revízióját halasszák el nyugodtabb időre, és ezt a munkát minden parlamenti párt egyetértésével végezzék el. Szerintük az indítvány a képviselők minden jogát megcsonkítja, és a házelnök jogkörét oly mértékben megnöveli, hogy az a Ház zsarnokává válhat. A közel egy órás megbeszélés nem hozott eredményt, mert Tisza István kijelentette, hogy a jövőre nézve biztosítani akarja a parlament nyugodt munkáját, és megfelelőnek tartja az időt a házszabályok módosítására.

Ugron Gábor és Szederkényi Nándor késhegyig menő harcra szólították fel a szerintük – némi túlzással – mintegy negyven főre gyarapodott híveiknek táborát.[723] Ide számították a nemzeti disszidensek közül Ivánka Oszkáron és Beöthy Ákoson kívül legalább még tíz képviselőt. A Néppárt álláspontját Zichy Aladár ismertette: „a párt Tisza István indítványát fölháborodással vette tudomásul. [...] ha az indítványt a képviselőház tárgyalná, a párt a legmesszebb menő ellenállást fejtené ki ellene."[724]

A miniszterelnök indítványa a Szabadelvű Párt soraiban is meglepetést okozott.[725] A további teendők megbeszélése érdekében – 1904. március 5-én délután két órakor – a kormány tagjai a miniszteri teremben tanácskoztak. Határozat született arról, hogy a házszabály módosításával kapcsolatos teendőkről a szabadelvű pártkörben további megbeszélést tartanak.[726] Az 1904. március 8-án összeülő pártértekezlet bevezetőjében a miniszterelnök megállapította, hogy „Három nap telt el indítványom beadása óta és azt hiszem, hogy ez a három nap meggyőzhetett mindenkit afelől, hogy itt a helyzetszanálására vonatkozó férfias eljárást tovább halogatni bárminő bizonytalan remények fejében

722 *Egyetértés*, 1904. március 6. A hatás.

723 *Egyetértés*, 1904. március 6. A hatás. Az obstrukció folytatásának hívei: Hellebronth Géza, Okolicsányi László, Várady Károly, Molnár Jenő, Uray Imre, Eitner Zsigmond, Lovászy Márton, Szluha István, Csávolszky Lajos, Mukits Simon, Holló Lajos, Bartha Miklós, Györgypál Domokos, Lengyel Zoltán, Bedőházy János, Lendl Lajos, Kaas Ivor, Zboray Miklós, Darányi Ferenc, Kovács Pál, Udvary Ferenc, Molnár János.

724 *Néppárt*, 1904. március 12. A Néppárt értekezlete.

725 MNL OL P 389 2. cs. 9. Pallavicini Ede őrgróf levele gróf Károlyi Sándor részére. Kaposvár, 1904. március 8. – „A politikai helyzet mindinkább romlik, úgy látszik Tisza puccsra, államcsínyre készül [...]. Azt tartom, hogy nem követhetjük ezen az úton, szakítani kell vele és ellenzékbe menni. Darányi és Andrássyak is ezen a ponton vannak."

726 *Egyetértés*, 1904. március 6. A hatás. – Kossuth Ferenc saját névkártyájára a következőket írta Tisza Istvánnak: „Tisztelt barátom! Végtelenül sajnálom, hogy nem voltam képes Téged elhatározásodban megingatni, tisztelő barátod Kossuth" (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 47. 1904. március 7.)

nem lehet."[727] Egyben kérte a párt tagjainak támogatását, hogy a március 9-én tartandó parlamenti ülésen sor kerüljön indítványának érdemi tárgyalására. Az országgyűlésen várható eseményektől való félelem és aggályok ellenére a kormánypárt egységesen felsorakozott a miniszterelnök mögött.[728]

Tisza István ellen Apponyi Albert hívei is megfújták a harci riadót. A Hungária Szállóban 1904. március 8-án este hat órára összehívott értekezleten az úgynevezett disszidensek – 24 országgyűlési képviselő jelenlétével – bejelentették, hogy külön párttá kívánnak alakulni.[729] Az ülésen az elnökké választott Szentiványi Árpád bejelentése szerint a párt programjának megvitatása helyett – ami lényegében megegyezett a régi Nemzeti Pártéval – most a Tisza István által előterjesztett házszabály módosítás kérdését tűzik napirendre. Apponyi Albert bevezetőjében úgy vélte, hogy az obstrukció már a végső napjait éli, ezért Tisza törvényellenes indítványára nem volt semmi szükség. Elismerte, hogy a „házszabályok bizonyos mértékig reformra szorulnak. A házszabályok azonban a kisebbség védelmére szolgálnak a hatalmi többség túlkapása ellen. A reformot tehát csak pártközi egyezmény alapján lehet és szabad megvalósítani." A hozzászólók közül többen is a technikai obstrukció alkalmazását javasolták. Ezzel Apponyi nem értett egyet és kijelentette, hogy amennyiben az általa megfogalmazottakat nem tartják tiszteletben, „levonja a konzekvenciákat". Az erélyes fellépés hatott, és ezek után már mindenki elfogadta, hogy a célokat és a módszereket a párt vezére határozza meg.

A házszabályokról kibontakozó vita ismét egy asztalhoz ültette a Tisza István megbuktatásáért szövetkezett ellenzéki képviselőket. 1904. március 8-án este a Pannónia Szállóban megtartott tanácskozáson a Függetlenségi Párt, a Néppárt és a Szederkényi csoportosulás képviselői vettek részt, csak a disszidensek hiányoztak.[730] A megbeszélésen végül abban állapodtak meg, hogy Tisza Istvánt nem akadályozzák meg abban, hogy március 9-én ismertesse indítványának indokait, mert a támadást csak ezek után indítják meg. Az ellenzéki újságokat pedig arra kérték, hogy a találkozón elhangzott tervekről ne írjanak, nehogy a kormánypárt idő előtt tudomást szerezzen ezekről.

Tisza István az országgyűlés berekesztését sem tartotta kizártnak. Ezért 1904. március 9-én legfelsőbb előterjesztést készített, amelyben arra kérte az uralkodót, hogy az 1901–1906. évi országgyűlés 1902. október 6-án összehívott második ülésszakát berekeszthesse, illetve a házszabály módosítása érdekében a harmadik ülésszakot azonnal

727 *Egyetértés*, 1904. március 9. Proklamálják a harcot!

728 Tisza bizonytalannak tartotta a parlamenti harc kimenetelét, és úgy vélte, hogy az obstrukció letörésére tett kísérletének „eredménye Isten kezében van". A megoldási lehetőségek között tartotta számon, hogy az ellenzék egy személyi változást hozó új kormánnyal jóváhagyná a függőben lévő törvényjavaslatokat. (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 62–63. Tisza István felterjesztése az uralkodó részére. Tervezet. 1904. március 9.)

729 *Egyetértés*, 1904. március 9. Apponyiék a harcvonalban. – A Hungária Szálló előterében véletlenül találkozott Apponyi Albert és Tisza István. Apponyi a kezét nyújtva a gladiátorok köszöntésével – Ave, Caesar, morituri te salutant – üdvözölte a miniszterelnököt. Tisza erősen megrázta a feléje nyújtott kezet, és így válaszolt: de vajon melyikünk a moriturus? Erre Apponyi nem válaszolt.

730 *Egyetértés*, 1904. március 9. A közös ellenzék.

megnyithassa.[731] Az időközben kedvezően megváltozott parlamenti viszonyok miatt az ülésszak bezárására márciusban nem került sor.

A Függetlenségi Párt 1904. március 9-én – a beteg Kossuth Ferencet nélkülözve – konferenciát tartott, amelyen Polónyi Géza úgy foglalt állást, hogy „itt egy nemzetellenes kormányzati rendszerrel állunk szemben, s teljesen jogosult az ellenzéknek gróf Tisza kormányzatával szemben a személyi harc is."[732] Kelemen Béla hozzászólásában vetette fel azt a gondolatot, hogy fel kellene ajánlani a miniszterelnöknek: ha visszavonja indítványát, akkor az ellenzéki képviselők nem gördítenek akadályt az „állami életre feltétlenül szükséges javaslatok" elfogadása elé. A javaslatot – Tisza elszántságára hivatkozva – sem Polónyi Géza sem Thaly Kálmán nem tartotta kivitelezhetőnek, ezért a tanácskozásról kiadott tudósításban erről nem is tettek említést. Az értekezlet után egy asztalnál még öt képviselő (Sebess Dénes, Barabás Béla, Szatmári Mór, Kállay Leopold és Kapotsffy Jenő) beszélgetett és a hozzájuk csatlakozó Barta Ödön felvetette, hogy talán mégis megérne egy próbálkozást, felajánlani Tiszának az értekezleten elvetett javaslatot. A jelen lévőknek tetszett az ötlet, de a felszólalást egyikük sem vállalta, ezért Barta Ödön – este kilenc óra tájt – a tekintélyénél és népszerűségénél fogva a legalkalmasabbnak tartott Thaly Kálmánt kérte fel erre a feladatra. Thaly csak úgy vállalta a felkérést, ha erre Kossuth Ferenc is áldását adja. Miután Kossuth Ferenc jónak tartotta a tervet, Thaly Kálmán a másnapi felszólalás terhével tért nyugovóra. Az éjszaka folyamán Thaly meggondolta magát és március 10-én reggel arról értesítette Kossuth Ferencet, hogy a javaslatuk ismertetésének jogát Barta Ödönre ruházza át. Mivel Barta ezen a reggelen sem tu-

731 MNL OL K 26–1905–III–74. Tisza István miniszterelnök felterjesztése az uralkodó részére. 1904. március 9.

732 *Egyetértés*, 1904. március 11. Az előzmények. – A fentieket támasztja alá Kossuth Ferenc 1904. március 6-án „Bizalmas" jelzéssel ellátott levele Tisza Istvánnak: „Politikában ellenfelek vagyunk, de egyenes és tökéletesen lojális elvek választanak el egymástól, de nem személyes tekintetek, a magánéletben tisztelőd és barátod maradok, épp ezért engedd, hogy őszintén írjak, az én véleményem nem gyanús. Magyarországon az erőszak mindég rossz politika volt, ezt bizonyítja egész történelmünk, [...] Most még rosszabb e politika, midőn ellenfeleid és ellenségeid számát szaporítja, követőidet pedig a túlzás megingatja. [...] A felháborító, mindent leromboló, semmit sem tisztelő fiók obstrukció, magától megszűnt volna 4-5 nap lefolyta után, ha be nem adod a parallelülésekre vonatkozó indítványodat. [...] Azért, hogy a kihalófélben volt obstrukciót leverjed, egy új és hasonlíthatatlanul nagyobb obstrukciót provokálsz, még pedig úgy, hogy a legkínosabb kényszerhelyzetbe hozod azokat, kik belátván, hogy oly kis nemzet, mint a miénk, nem bír el ily hosszú és mély rázkódtatást. [...] Míg a vonagló pót obstrukciót, az ország nagy része megunta, az újat melyet egyenesen kierőszakolsz, a közvélemény jelentékeny része támogatni fogja. [...] S ez esetben, vagy tűröd az óriásilag megszaporodott obstruálók beszédeit és technikai obstruálását, a létező házszabályok alapján. [...] Vagy nem tűröd, és keresztül erőszakolod javaslatodat, valami parlamenti csínnyel. [...] a házszabály revíziót belevonod a rendkívüli eszközök hatáskörébe és ezzel kizárod a békésebb lebonyolítás lehetőségét. [...] oly szigorítása a házszabályoknak, melyet békés viszonyok közt, a mostani felháborító tapasztalat után, minden józanul gondolkodó ember helyeselhetett volna, a szájkosár nyomása alatt csak oly erőszakkal lesz keresztül hajtható, amelyet a hosszú és nagy rázkódtatásokat szenvedett nemzet súlyos következmények nélkül alig fog elbírhatni. Ha indítványodnak ezt a részét kikapcsolnád, igen nagy nehézséget gördítenél el még most is utadból, bármilyen nagy benyomást és ellenséges hangulatot keltett már fel a kifejezett szándék. Fontold meg kérlek, egy becsületes ember és hazáját forrón szerető, személyes tisztelőd szavát, ki csak elölről támad, és csak is a közjót keresi, barátod Kossuth Ferenc." (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 49–50. Kossuth Ferenc levele Tisza István részére. 1904. március 6.)

dott Ugron Gáborral szót érteni, ezért a felszólalást továbbra sem merte elvállalni, így a tervbe vett feladat végrehajtása Thaly Kálmánra hárult.

Az országgyűlés 1904. március 9-én tartott ülésén a kormánypárti képviselők megszavazták Tisza Istvánnak a házszabályok ideiglenes módosítására vonatkozó indítványát, de az eredményt meg kellett semmisíteni, mert a jegyző nem rögzítette az igennel voksolók számát írásban. Ezért március 10-én a fenti indítványt ismét napirendre tűzték, és a névszerinti szavazással, 131 főnyi többséggel elfogadták.

Miután a házszabályok értelmében házszabályt módosítani csak az „évi ülések végével, s csak a törvényjavaslatok tárgyalásának bevégzése után" lehetséges, a szavazást követően Tisza István kormánya nevében azonnal visszavonta az addig tárgyalt összes törvényjavaslatot. A visszavonás az újoncmegajánlási törvényjavaslatra is kiterjedt, amelynek általános vitája már csaknem teljesen lezárult, és így semmi remény nem maradt arra, hogy a visszatartott tartalékosok és a behívott póttartalékosok leszereljenek. Ehhez a témához csatlakozva kért szót Thaly Kálmán, és feltette a kérdést: mi történik azokkal a benntartott, most már több mint 80 000 tartalékossal és póttartalékossal s azoknak nagyszámú, részben nyomorban lévő családjaival, akik az újonctörvény-javaslatnak a napirendről történő levétele esetén bizonytalan sorsnak néznek elébe. A megoldás érdekében azt javasolta, hogy az ellenzék mondjon le a „rendkívüli fegyverek" használatáról, egyúttal arra kérte a miniszterelnököt, amennyiben erre garanciát kap, vonja vissza indítványának napirendre tűzését.

Thaly Kálmán szavaira Tisza azonnal reagált és kijelentette: „Erre a legtisztább hazafiságtól sugalmazott felszólalásra minden gondolkozás és habozás nélkül kijelentem, hogy amennyiben a Ház minden oldala részéről kötelezettség vállaltatott arra, hogy az 1903. évi újoncok megajánlására vonatkozó törvényjavaslat a lehető legrövidebb idő alatt keresztül eresztik, én kész vagyok a házszabályok ideiglenes módosítására vonatkozó indítványomat visszavonni, a – sajnálatomra – most már visszavont törvényjavaslatokat azonnal újra benyújtani és azok további alkotmányos tárgyalását kérni."[733] A miniszterelnök szavait mind a baloldal, mind a jobboldal felállva, tapssal és éljenzéssel fogadta. Eközben Thaly a miniszterelnökhöz ment és kezet szorított vele, amit hosszantartó taps és éljenzés követett. A nemzeti érzés táplálta emelkedett hangulat hatása alól az obstrukció vezére Ugron Gábor sem vonhatta ki magát, és hozzászólásában pártja nevében kijelentette: „Azon indítványhoz, hogy az 1903. évre szóló újoncjavaslat megszavazása elé mi a magunk részéről akadályokat ne gördítsünk, hozzájárulunk." Hasonlóan nyilatkozott a Néppárt nevében Zichy Aladár is azzal a tényekkel nem teljesen megegyező kitétellel, hogy ők soha nem akarták az újoncjavaslat elfogadását akadályozni. A disszidensek nevében a fentiekhez Szentiványi Árpád csatlakozott Kijelentette, hogy „az obstrukcióban részt nem vettünk, tehát természetes, hogy ehhez mi is hozzájárulunk".[734] Ezek után – hogy elkerüljék az újonctörvény javaslat ismételt tárgyalását – képviselők hozzájárultak ahhoz, hogy a kormánynak a törvényjavaslatok visszavonására vonatkozó bejelentését

733 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXIII. köt. 398. országos ülés. 1904. március 10.

734 *Egyetértés*, 1904. március 11. Teljes a béke. – 1904. március 10-én a kormány meg nem nevezett tagja így nyilatkozott: „A házszabályok revíziója pedig csupán haladékot szenved, de mindjárt előállunk vele, mihelyt könnyebben áthajthatjuk." (*Budapesti Hírlap*, 1904. október 9.)

meg nem történtnek tekintsék, Tisza István pedig visszavonta a házszabály módosítására vonatkozó indítványát.

A betegsége miatt távol lévő Kossuth Ferenc a Tisza Istvánnak 1904. március 11-én írt levelében az alábbiak szerint értékelte a parlamenti béke érdekében tett lépéseket: „Tisztelt barátom! Engedd, hogy elismerésemet fejezzem ki Neked azért, hogy ki tudtad vívni a legnagyobb győzelmet, igen nehéz helyzetben: azt, hogy óriási provokációval szemben önmagadat győzted le, és lehetővé tetted azt, hogy pártunk fellépése sikerhez vezessen. [...] A tegnapi nap csak növelte irántad érzett tiszteletemet és barátságomat, melyekkel maradok igaz híved. Kossuth."[735] Az uralkodói elismerés sem váratott sokáig magára. Ferenc József március 11-én az alábbi táviratot küldette a magyar miniszterelnök címére: „A parlamenti helyzetben beállott örvendetes fordulat alkalmából sietek Önnek külön elismerésemet kijelenteni."[736] Figyelemre méltó, hogy az uralkodó üzenete magyar nyelven érkezett Budapestre.

A parlamenti pártok között 1904. március 10-én létrejött békekötés a szélesen vett közvéleményt is intenzíven foglalkoztatta, és így természetes, hogy ezt a témát az újságírók is igyekeztek minél tovább napirenden tartani. A napilapokban – minden valóságos alapot nélkülözve – az a hír is megjelent, hogy ezt a parlamenti eseményt Tisza István és Bartha Ödön tervelte ki, és ebben az alkuban Kossuth Ferenc és Thaly Kálmán is részt vett. Ezt a Függetlenségi Párt cáfolta és Berzeviczy Albert szerint is „a dolog teljesen spontán, mondhatni inspirációszerűen ment végbe, s éppen ez az inspiráció ruházta fel a két felszólalást azzal a lefegyverző erővel, melynek a legmegátalkodottabb obstruktorok sem tudtak ellenállni. Ebben az esetben a valóság tényleg regényesebb volt, mint ahogy azt a mindent jobban tudni akarók szkepszise elgondolta."[737]

A parlament munkaképességének helyreállítását követően – az eredetileg 1902. október 16-án benyújtott – katonaságra vonatkozó két törvény harmadszori olvasata 1904. március 11-én befejeződött,[738] és a miniszterelnök kérésére rátértek az 1904. év négy első honapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló törvényjavaslat tárgyalására.[739] A kormány tervei szerint az országgyűlés elé terjesztendő sürgős törvényjavaslatok közé tartozik: az újoncjutalék mennyiségének fenntartásáról 1904. végéig; az 1903. évi állami költségvetésről; a Magyarország és Olaszország közötti kereskedelmi viszonyok ideiglenes rendezéséről; felhatalmazás adásáról a Németországgal és Olaszországgal megindítandó tárgyalásokra a kereskedelmi viszonyok rendezése céljából; a

735 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 48. Kossuth Ferenc levele Tisza István részére. 1904. március 11.

736 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 68. Ferenc József távirata Tisza István részére. 1904. március 11.

737 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 25.

738 Az 1889. évi VI. törvény 14., valamint az 1890. évi V. törvény 3. szakasza rendelkezésének, illetőleg a közös hadsereg és haditengerészet, valamint a honvédség számára megállapított újoncjutalék mennyiségének az 1903. év végéig való fenntartásáról szóló törvényt Ferenc József 1904. március 15-én szentesítette, és az Országos Törvénytárban mint a II. törvényt hirdették ki. Az 1903. évi újoncok megajánlásáról szóló törvényt Ferenc József szintén 1904. március 15-én szentesítette, és az Országos Törvénytárban mint a III. törvényt hirdették ki. A honvédelmi miniszter által kiadott körrendelet szerint az 1903. évi újoncok sorozása március 21-től április 30-áig tart. A közös hadügyminiszter rendelete szerint a kiszolgált legénység leszerelése 1904. április 23-án kezdődik.

739 MNL OL K 2–AXIV–2–80. Törvényjavaslat az 1904. év első négy hónapjában viselendő közterhekről és a fedezendő állami kiadásokról. 1903. december 11.

Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországok közt létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1889. évi XL. törvény hatályának újabb meghosszabbításáról; az állami beruházásokról; a vármegyei alkalmazottak, tiszti-, segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzet illetményének szabályozásáról; a községi és közjegyzők, valamint segédjegyzők illetményének szabályozásáról; az anyakönyvi törvény módosításáról; a polgári perrendtartásról; az 1904. évi költségvetésről.

Valamennyi ellenzéki párt 1904. március 11-én értekezletet tartott azzal a céllal, hogy a további teendőket meghatározzák. Abban egyetértettek, hogy ígéretükhöz híven nem élnek az obstrukció fegyverével. A Függetlenségi Párt tagjai értekezletük bevezetőjeként Thaly Kálmánnak a béke érdekében kifejtett sikeres tevékenységét ünnepelték. Ezt követően rátértek az országgyűlés előtt álló feladatok megbeszélésére. Ennek keretében Barta Ödön, mint a pénzügyi bizottság tagja ismertette a költségvetési törvény vitájának az előkészítését. Megállapodtak abban, hogy az 1902. évi költségvetési törvény alapján fenntartott államháztartás 1903-ban és 1904-ben is olyan kiadásokat teljesített, amire csak zárszámadási jelentés alapján adhatják meg a kért felmentést.[740] A disszidensek értekezletén Apponyi Albert bevezetőjében leszögezte, hogy megszűnt az obstrukció, és ezzel kezdetét veszi az ellenzék törvényes harca. A továbbiakban ismertette az új Nemzeti Párt alapelveit, amelynek programját – az Apponyi Albert által ismertetett alapon – egy bizottság fogja kidolgozni. Elkerülhetetlennek látszott a régi célkitűzések kibővítése új pontokkal, mert a Bánffy Dezső vezette, most alakuló Új Párt, hatvanhetes közjogi alapon olyan nemzeti követelésekkel lépett színre, amelyeket a régi Nemzeti Párt is magáénak vallott.[741] A nézetek licitálásának színterén sokan vallották: aki a többi párttal szemben képes radikálisabb követelésekkel előállni, az előnyt szerezhet a népszerűségi versenyben. Ezen az estén az Ugron Gábor és a Szederkényi Nándor vezette csoportosulás beható vitákat ígérve, de a korábbinál lényegesen békésebb hangnemben készült a parlament következő üléseire.[742]

A pártok közötti békekötést egyedül a Néppárt használta fel arra, hogy – nem sok sikerrel – támadást indítson a többiek ellen. Az obstrukció befejezéséért a sajtóban a Függetlenségi Párt vezetőit támadták különösen erős hangnemben: „Vége van az obstrukciónak! Lehullott az álarc a 48-as szájhősökről."[743] Molnár János kanonok a Néppárt egyik vezetője nyíltan hangoztatta, hogy sajnálja a március 10-ei békekötést, mert ha Tisza nem vonta volna vissza házszabály módosítási indítványát, akkor a kormány két hét alatt megbukott volna.[744] A kanonok tudni vélte, hogy a március 13-án megtartott minisztertanácsi ülésen határozat született arról, hogy a kormány végre fogja hajtani a miniszterelnök tervét.[745] A kételyek ellenére az ellenzék betartotta ígéretét és a törvényjavaslatokról kialakult viták már nem akadályozták az országgyűlés munkáját, így a kép-

740 *Egyetértés*, 1904. március 12. A Függetlenségi Párt értekezlete.
741 Bánffy Dezső lemondott főudvarmesteri tisztéről, és 1904 májusában Szegeden képviselővé választották. (Politikai nézeteit lásd: Gratz, 1934. II. köt. 45.)
742 *Egyetértés*, 1904. március 12. A munka útján.
743 *Néppárt*, 1904. március 19. Vége az obstrukciónak!
744 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 27.
745 Az 1904. március 13-án megtartott minisztertanácsi ülésen ilyen napirendi pont nem szerepelt.

viselők 1904. március 18-án megszavazták az indemnitást, és ezzel véget ért az 1903. május 1-jétől fennálló költségvetés nélküli kormányzás időszaka.[746]

A mintegy tizenegy hónapon át tartó exlex állapot időszakában – az ellenzéki pártok támogatásával – erősen meggyengült az adófizetési hajlandóság. Az országgyűlés 1904. március 16-án tartott ülésén Lukács László pénzügyminiszter „Az 1904. év első négy hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló törvényjavaslat" előterjesztésekor ismertette, hogy a befolyt egyenes adók és illetékek terén jelentős elmaradásokat könyveltek el. A pénzügyminiszter örvendetesnek tartotta, hogy ennek ellenére „a mi államháztartásunk ma már hasonlíthatatlanul szélesebb és biztonságosabb alapokon nyugszik, mint hajdanában", és az ellenzéknek ezekkel az akciókkal nem sikerült a kormányt fizetésképtelen állapotba juttatni. Fontos kérdésként merült fel, hogy az adóhátralékot felhalmozókkal szemben milyen eljárást kövessenek. A befizetések elmaradása nem csupán az adózási morál területén okozott károkat, hanem a kamatokkal megnövelt tartozás számos esetben fizetésképtelenséget okozott. A pénzügyminiszter a megtévesztett adózok megsegítésére két lehetőséget látott, nevezetesen az 1903 májusától keletkezett hátralékokra fizetési halasztások engedélyezését, valamint szintén az exlex időszakra eső késedelmi kamatok elengedését. A képviselők – Okolicsányi László módosító indítványát is figyelembe véve – hozzájárultak ahhoz, hogy a hátralékok a „rendes adófizetési negyedekben, három egyenlő részletben legyenek kamatmentesen befizetendők, illetve behajtandók." Az adófizetési halasztásra vonatkozó szabályokról a kormány rendeleti úton intézkedett. Az 1903. évi állami költségvetésről szóló törvényjavaslatot – két tárgyalási napot követően 1904. március 24-én fogadták el.[747]

A magyar törvényhozás – ellentétben a Reichsrat munkáját bénító obstrukcióval – szinte zökkenőmentesen működött, és csak 1904. március 29. és április 12. között tartottak szünetet.[748] Meglehetős gyorsasággal elfogadták a Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországok között létrejött pénzügyi egyezményt,[749] valamint az 1904. évre vonatkozó két újoncozási törvényt.[750] A parlament elé került továbbá a vármegyei alkal-

746 Az 1904. év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló törvényt Ferenc József 1904. március 29-én szentesítette, és az Országos Törvénytárban IV. törvényként hirdették ki.

747 MNL OL K 2–AXIV–2–76. Törvényjavaslat az 1903. év december hó végéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról. 1903. november 7. – Az 1903. évi állami költségvetésről szóló törvényt Ferenc József 1904. április 2-án szentesítette, és az Országos Törvénytárban V. törvényként hirdették ki.

748 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 66. Az uralkodó távirata Tisza István részére. 1904. március 21. – Franz Schiessl báró, a kabinetiroda vezetője arról tájékoztatta a magyar miniszterelnököt, hogy az uralkodó az „újonctörvény javaslattal nagyon elégedett és a civillista kérdésében való eljárással kapcsolatban a legcsekélyebb kifogása sincs".

749 Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátország között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1889. évi XL. törvény hatályának újabb meghosszabbításáról. Ferenc József 1904. április 2-án szentesítette, és az Országos Törvénytárban VI. törvényként hirdették ki.

750 Az 1889. évi VI. törvény 14., valamint az 1890. évi V. törvény 3. szakasza rendelkezésének, illetőleg a közös hadsereg és haditengerészet, valamint a honvédség számára megállapított újoncjutalék mennyiségének az 1904. év végéig való fenntartásáról szóló törvényt Ferenc József 1904. április 6-án szentesítette (VIII. törvény); Az 1904. évi újoncok megajánlásáról szóló törvényt Ferenc József szintén 1904. április 6-án szentesítette (IX. törvény).

mazottak illetményének szabályozásáról és a községi és körjegyzők, valamint a segédjegyzők illetményének szabályozásáról szóló két törvényjavaslat.

A törvényhozói munka közben tartották a hadügyi költségvetéssel foglalkozó közös minisztertanácsi üléseket. Az 1904. április 15-én, Budapesten tartott értekezleten részt vettek: Koerber osztrák miniszterelnök, Tisza István magyar miniszterelnök, Pitreich közös hadügyminiszter, Burián István közös pénzügyminiszter, Gołuchowski közös külügyminiszter, Lukács László magyar pénzügyminiszter, Böhm-Bawerk osztrák pénzügyminiszter és a közös haditengerészet főnöke Hermann von Spaun admirális.[751] A Bécsben napvilágot látott értesülések szerint „a hadügyi költségvetés egyedül emelkedő tételét a haditengerészet költségeinél kell keresni, miután a hadvezetőség a kelet-ázsiai tapasztalatok alapján erős és modern torpedó flottillát akar teremteni".[752] A hat torpedóhajó költségét, fegyverzettel együtt 28 millió koronára becsülték. Ezt az összeget, részint mint rendes, részint mint egyszeri rendkívüli kiadásként kellett beállítani az 1905. évi költségvetésbe. Összegezve a haditengerészet tíz, a hadsereg 15 millió koronával igényelt többet, mint 1904-ben. A függőben maradt kérdések lezárása érdekében a közös miniszterek 1904. április 23-án délelőtt Bécsben újabb ülést tartottak. A Gołuchowski külügyminiszter elnökletével kezdődő, megbeszélés nem járt sikerrel, ezért a miniszteri értekezlet délután, az uralkodó jelenlétében a Hofburgban folytatódott. A közös hadügyminiszter és a két pénzügyminiszter között – különösen a két honvédség tüzérségének költségigényéről – fennálló nézetkülönbséget nem sikerült megszüntetni, ezért a delegációk elé terjesztendő előirányzatok lezárására, illetve a két testület összehívásának kiírására sem kerülhetett sor.[753]

A magyar országgyűlés gépezete 1904. április 20-áig zökkenőmentesen működött. Ezen a napon jelent meg a hivatalos lapban a II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvainak hazaszállítását elrendelő – április 18-án kelt – királyi kézirat.[754] A „nagy ajándékot" az egész társadalom örömmel fogadta, de hiányolták, hogy „hiányzik az elhatározás közvetlen okának ismerete."[755] A Függetlenségi Pártkörben összegyűltek emlékeztettek

751 Somogyi, 1991. 333–346. – Az 1904. április 15-én megtartott közös minisztertanácsi ülés napirendjén *Az 1905. évi hadügyi költségvetés* és *A hadsereg és haditengerészet rendkívüli hitele* volt napirenden. Szentesítve: Budapest, 1904. május 7.

752 *Egyetértés*, 1904. április 17. Spaun úr követelései.

753 Somogyi, 1991. 365–390. – Bécs, 1848–1849-re emlékezve, eredetileg is bizalmatlan volt a magyar honvédséggel szemben, ezért is akadályozta a honvéd tüzérség felállítását.

754 MNL OL K 26–1906–XLI–86. Ferenc József leirata Tisza István részére. 1904. április 18.; MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 58. Az uralkodó leirata Tisza István részére. Bécs, 1904. április 18. – „Kedves gróf Tisza! A magyar történelem kiváló alakjai közül egyedül II. Rákóczy Ferenc hamvai nyugszanak idegen földben s e hamvak hazaszállítása a nemzetnek ismételten kifejezett közóhaját képezi. Hála legyen érte az isteni gondviselésnek: azok az ellentétek és félreértések, amelyek súlyosan nehezedtek elődeinkre hosszú századokon át, ma már egy végkép letűnt korszak történelmi emlékeit képezik. Király és nemzet kölcsönös bizalma és az alkotmány visszaállított békés uralma megteremtették a trón és nemzet között a sikeres egyesült munkásság alapfeltételét képező összhangot. Keserűség nélkül gondolhatunk tehát vissza mindannyian a mögöttünk álló borús korszakra s király és nemzet egyesült kegyelete keresheti fel mindazok emlékezetét, kiknek vezető szerep jutott a letűnt küzdelmekben. Ennélfogva utasítom, hogy II. Rákóczy Ferenc hamvai hazaszállításának kérdésével foglalkozzék, és erre vonatkozó javaslatait elvárom." – A kézirat tervezetét Tisza István készítette. (A leirat megjelent: Halász–Katona–Ólmosi, 2004. 109. Lásd még: Pölöskei, 1985. 93. és Horánszky, 1994. 450.)

755 *Egyetértés*, 1904. április 20. A király ajándéka.

arra, hogy korábban Széll Kálmán miniszterelnök és most Tisza István is ígéretet tett Thaly Kálmánnak arra, hogy elősegítik Rákóczi hamvainak hazahozatalát. Az uralkodó ezzel a kezdeményezésével a parlamenti béke megteremtésében fontos szerepet játszó Thaly Kálmánt és Tisza Istvánt egyaránt jutalmazta.[756] A II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak hamvainak felkutatásához és hazaszállításához szükséges költségfedezetről – előirányzat nélküli kiadásként – a kormány az 1905. február 28-án tartott minisztertanácsi ülésen hozott határozatot.[757] A királyi kézirat nyomán keletkezett kedvező politikai hangulatot – a kirobbant vasutas sztrájk miatt – a kormány nem tudta a maga javára fordítani.

Vasutassztrájk

A vasutasok követeléseik – szolgálati szabályzat módosítása és fizetésemelés – hangsúlyozása érdekében 1904. április 20-án, Budapesten országos gyűlést kívántak tartani. Az államvasutak vezetősége minden alkalmazottját eltiltotta az összejövetelen való részvételtől, és április 19-én a rendőrség is arról tájékoztatta a szervezőket, hogy nem engedélyezik a gyűlés megtartását. Ezek után a vasutasokat képviselő Budapesti Bizottság küldöttséget menesztett Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszterhez, hogy a betiltás ellen tiltakozzanak, és annak visszavonását kérjék. A kereskedelemügyi miniszter nem fogadta a vasutasok képviselőit, sőt a rendőrség közbiztonsági okokra hivatkozva megismételte a tiltást, az államvasutak igazgatósága pedig arra adott ki utasítást, hogy a gyűlésen részt venni szándékozó alkalmazottak számára sehol nem engedélyezhetik szabadnap kivételét. Mindezekhez járult még, hogy a vasutasok mozgalmának szervezői közül több, jól ismert személyt azonnali hatállyal felfüggesztettek állásából. Ezek az események idézték elő, hogy 1904. április 19-én este hét órától, a sztrájk kezdetétől április 20-án délelőttig az egész ország területén megszűnt a vasúti közlekedés .[758]

A Budapesten tartandó országos nagygyűlés betiltása vidéken is nagy ellenállást váltott ki. A tiltakozni szándékozó vasutasok az ország különböző részeiből már április 19-én éjjel megérkeztek a fővárosba, és a reggel érkezőkkel együtt 20-án délelőtt – rendőrök és katonák sorfala között – vonultak a kijelölt gyülekező helyszínekre. A rendőrség a budapesti helyőrséggel karöltve, sok esetben erőszakos eszközökkel igyekezett az általuk megkövetelt rendet fenntartani. A budapesti ellenőrzés elkerülése érdekében a főváros környéki települések pályaudvarain gyülekező vasutasokat kivezényelt csendőrök és katonák fogadták. A fővárosba érkező vasutasok közül a rendőrség 624 főt tartóztatott le, akiket csak a kihallgatásuk után, 12–24 óra elteltével engedtek szabadon eltávozni. A rendőrségi álláspont szerint a sztrájk nem volt bejelentve, ezért arról tájékoztatták a vasutasok képviselőit, hogy sem gyülekezésre, sem beszéd tartására nem rendelkeznek engedéllyel. Amennyiben ezt nem tartják be, és a sztrájk szót hangoztatják, akkor a rendőrség közbe fog lépni. A mintegy háromezer mozdonyvezető szinte kivétel nélkül beszün-

756 MNL OL P 1747–6. t.–7962. Tisza István meghívója Thaly Kálmán részére az 1904. június 22-én, a miniszterelnöki palotában tartandó megbeszélésre. Tárgy: II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazaszállítása. 1904. június 18.

757 MNL OL K 27. 1905. február 28./4. (Lásd még: Halász–Katona–Ólmosi, 2004.)

758 *Egyetértés*, 1904. április 20. Kiütött a vasutas-sztrájk.; Gadanecz, 1985. 351.

tette a munkát, és arra hivatkoztak, hogy ők nem sztrájkolnak, hanem a „forgalmi torlódás és kötelességszerű megállás miatt hagyták abba a munkát."[759] A kormány tagjai azt hitték, hogy a munkabeszüntetés nem fog országos méreteket ölteni, és a rendbontást szigorú intézkedésekkel meg lehet szüntetni. Ezzel szemben Polónyi Géza biztos adatokra hivatkozva a parlamentben arra figyelmeztetett, hogy a 38 000 vasutas közül 37 ezren megtagadták a munkát, és mielőbbi békés megegyezést sürgetett.

Hieronymi Károly 1904. február végén értesült először a vasutasok szervezkedéséről és nemsokára megjelent a nála egy küldöttség – *Justh Ferenc*, *Földessy Ödön* és *Sarlay Lajos* – és átnyújtották azt a memorandumot, amely a kívánságaikat tartalmazta. A kereskedelemügyi miniszter ígéretére, hogy minden jogos kívánságuk teljesítését támogatja, a küldöttség megnyugodva távozott. Ezek után került az országgyűlés elé a vasutasokra vonatkozó fizetésemelési javaslat, amely nem elégítette ki az érintettek igényeit. A vasutasok sztrájkja felborította a parlament ügyrendjét, és a kialakult helyzet megvitatására, mind a kormánypárt, mind az ellenzék egy pártkonferencia összehívását tartotta szükségesnek. A megbeszélésen a miniszterelnök szerint a kormány az egész fizetésrendezésre összesen 35 millió koronát fordíthat, és megállapították, hogy a vasutasok főleg a lakbér és a korpótlék címén javasolt járandóságuk nagyságával elégedetlenek.[760] Az ellenzék a békés megegyezést, a fizetések minél gyorsabb rendezését sürgette, és azt javasolta, hogy a gyűlések engedélyezése mellett a kormány adjon teljes amnesztiát a vasutasoknak. Hieronymi Károly ezzel szemben, a fegyelem érdekében a gyűlés engedélyezése ellen foglalt állást, mert attól tartott, hogy ez a megmozdulás a forgalom teljes leállásához vezet. Tisza István szerint „nem sztrájkról van szó, hanem hivatalos kötelesség megszegésről, melyet nem lehet semmiféle törvény oltalma alá helyezni."

A sztrájkolók vezetői április 20-án este elmentek a demokrata körbe azzal a céllal, hogy ott Hock János, *Vázsonyi Vilmos* és *Lengyel Zoltán* képviselőkkel, valamint *Vörös László* nyugalmazott államtitkárral találkozzanak, és segítségükkel lépjenek érintkezésbe a kormánnyal. A találkozón Vörös László azzal érvelt, hogy a most előterjesztett memorandum teljesíthetetlen követeléseket is tartalmaz, ezért a sztrájkolók kötelezettséget vállaltak átdolgozására. A megbeszélés után a közvetítő szerepre vállalkozó Vázsonyi Vilmos és Vörös László Hieronymi Károlyt kereste fel, hogy tájékoztassa a kereskedelemügyi minisztert a sztrájkolók követeléseiről.[761] A tárgyalások eredményeként másnap a parlamentben a miniszterelnök kormánya nevében megígérte az amnesztiát és a szolgálati szabályzat elkészítését, továbbá kijelentette: amennyiben az átdolgozott memorandum nem tartalmaz teljesíthetetlen követeléseket, azt is készek elfogadni.

A vonatközlekedés leállása a négyévi szolgálat után leszerelt katonák hazatérését is akadályozta.[762] Ezért a hadügyminiszter katonai szerelvényeket adott át az államvasutak részére, amelyek a leszereltek hazaszállítása érdekében katonai kísérettel közlekedtek. A szerelvények indítását nehezítette, hogy a katonák között nagyon kevés volt a mozdonyvezető, a munka felvételére hajlandóságot mutatókat pedig a sztrájkolók veréssel

759 *Egyetértés*, 1904. április 21. Sztrájk az egész országban.
760 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXIV. köt. 419. országos ülés. 1904. április 20.
761 *Egyetértés*, 1904. április 21. Sztrájk az egész országban.
762 *Egyetértés*, 1904. április 21. Sztrájk az egész országban. – A Keleti pályaudvaron a hetedik utászezredből és a harminckettesektől leszerelt gyalogosok várakoztak.

fenyegették, sőt volt, akit tettlegesen bántalmaztak. Például a Nagyváradra beérkező szerelvény mozdonyvezetőjét a sztrájkolók megtámadták, és munkahelye elhagyására kényszerítették. Hasonlóan állt le a forgalom a többi nagyvárosban is. A legdurvább eszközöket az állomás személyzete Szolnokon alkalmazta, amikor dinamit vészjelző patronokat helyezett a vágányokra, sőt többen lövéseket is leadtak arra a vonatra, amelyik Budapestről Aradra közlekedett.[763]

A sztrájkbizottság tagjai 1904. április 21-én kérvényt adtak át Rudnay Béla főkapitánynak, amelyben arra kérték, hogy délelőtt tíz órától a zuglói nagy sörcsarnokban engedélyezze gyűlésük megtartását. Az engedély birtokában a sörcsarnok kertjében mintegy ötezer vasutas gyűlt össze, hogy a kormány előző napi ajánlatáról véleményt nyilvánítson. A hat pontban rögzített ajánlat a következőket tartalmazta: általános bűnbocsánat; a gyűlés engedélyezése; a törvényjavaslat tárgyalását függőben tartják addig, amíg a törvényre vonatkozó vasutas javaslatok beérkeznek; a pragmatika megállapítása a vasutasok véleményének figyelembe vételével történhet; az Országos Szövetség létrehozásának engedélyezése és a fentiekre Vörös László a kormány nevében garanciát vállal. A fentiek teljesítése esetén a vasutasok kötelesek azonnal szolgálatba lépni.[764] A békéltető bizottság ajánlatát a vasutasok nem fogadták el, és az alábbiakat követelték: „az 1904. január 1-én esedékessé vált előléptetések 24 óra alatt lépjenek életbe. Az 1903. január 1. óta esedékes pótlékok és fizetési hátralékok azonnal folyósíttassanak. A [...] memorandumunkban foglalt követeléseink huszonnégy óra alatt teljesíttessenek."

A sztrájk vezetőinek – az ún. Tizenhármas Bizottság – tárgyalási pozícióját gyengítette, hogy a kormánynak a munkavégzést vállaló vasutasok és a katonaság segítségével 1904. április 21-én több irányban sikerült vonatokat elindítani, és az érintett állomásokon a rendet 10–15 fős katonai egységekkel biztosította. Nyíri Sándor honvédelmi miniszter délután Bécsbe utazott, hogy tájékoztassa az uralkodót a kormány és a vasutasok harcáról. A kihallgatáson engedélyt kért arra, hogy a korneuburgi vasúti ezredet Magyarországra vezényeljék, és előterjesztést tett a tartalékos vasúti tisztek behívására.[765] Budapesten a délelőtt folyamán az igazgatóságok vezetői Hieronymi Károlynál arról tanácskoztak, hogy az Ausztriából érkező vasutas-ezred katonáinak szolgálatait mely vonalakon vegyék igénybe, illetve mennyire lehet számítani a közbeeső állomások személyzetének közreműködésére. A vasúti forgalom megindítását új alkalmazottak felvételével is segíteni kívánták, mert jelentős számú állásnélküli vasúti és távírótiszti képesítéssel rendelkező fiatalember jelentkezett felvételre, akik hajlandók voltak azonnal szolgálatba lépni.

Nyíri Sándor honvédelmi miniszter meghallgatását követően az uralkodó elérkezettnek látta az időt, hogy beavatkozzon a Magyarországon zajló eseményekbe. Az 1904. április 22-én kelt uralkodói parancs elrendelte azon személyek mozgósítását, akik a közös

763 *Egyetértés*, 1904. április 21. Sztrájk az egész országban. – Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánja úgy látta, hogy a sztrájk a forgalmi hivatalból indult ki, és a mozdonyvezetők, valamint a fűtők megnyerése után a gépészmérnökök vették át az irányítást. (MNL OL K 149–1904–1–415. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánjának jelentése a belügyminiszter részére. 1904. április 26.)

764 *Egyetértés*, 1904. április 22. Nincs megegyezés.

765 *Egyetértés*, 1904. április 23. Nincs béke! – A békeidőben közel ezer főből álló korneuburgi vasúti- és távíró-ezredben száznál több mozdonyvezető szolgált.

hadsereg, valamint a honvédség tartalékos és póttartalékos állományában voltak nyilvántartva és a magyar állam területén lévő vasutak szolgálatában álltak. Az uralkodói szándék szerint a fenti legénységi állomány behívása a hadsereg, illetve a honvédség kiegészítésére szolgál, de a magyar államvasutakhoz kap beosztást.[766] Az uralkodói parancs megjelenésének napján – a vasúti ezred katonáinak köszönhetően – a budapesti pályaudvarokról jelentős számú vonatot sikerült elindítani. Ezeken a szerelvényeken már nem utazott katonai őrség, de a vasúti pályát őrszemek ellenőrizték.

A zuglói sztrájktanyán április 22-én délelőtt, mintegy kétezer vasutas a Rákosi Pályaudvar állomásfőnökét hallgatta, aki szerint a kormány a sztrájkolók követelése közül csak az alábbi pontokat nem fogadja el: az éjjeli pótléknak és a ruhaátalánynak minden dolgozóra való kiterjesztése; az előléptetéseket ne öt, hanem háromévenként hajtsák végre; a segéd-mozdonyvezetők besorolása az altiszti állományba. Az állomásfőnök nyugalomra intette hallgatóságát, mivel a Demokrata Körbe délelőtt tíz órára tűzték ki azt a megbeszélést, amelyen a tervek szerint a sztrájkolók vezetői – a Végrehajtó Bizottság – Vörös Lászlóval megvitatják az átdolgozott memorandum pontjait. A találkozó elmaradt, mert az éjszaka – csupán lényegtelen pontokon – átdolgozott memorandum parlamenti benyújtására a sztrájkolók Vázsonyi Vilmost kérték fel, mert attól féltek, hogy az ún. sztrájktanya elhagyása után a hatóság megakadályozza visszatérésüket. A fenti egyeztetés elmaradása ellenére Vörös László és Vázsonyi Vilmos kihallgatást kértek a miniszterelnöktől, aki Lukács László társaságában még a délelőtt folyamán fogadta őket. A közvetítők semmi érdemleges fejleményről nem tudtak beszámolni, csupán arra kérték a kormányfőt, hogy egy teljhatalmú kormánybiztost nevezzen ki a tárgyalások folytatására. Tisza István nem fogadta el a javaslatot, és arra figyelmeztette a tárgyalókat, hogy a munkabeszüntetés folytatása esetén a sztrájkolók helyére új alkalmazottak felvételét szándékozik elrendelni.[767]

1904. április 23-án, az előző naphoz képest lényegesen több vonatot indítottak el a budapesti pályaudvarokról, mert a korneuburgi ezredből újabb századok érkeztek meg a fővárosba, és léptek szolgálatba.[768] Az uralkodói parancsnak eleget téve délután Rudnay Béla főkapitány vezetésével a rendőrség lezárta a sztrájkolók zuglói gyülekező helyét és mindenkit igazoltattak. A mintegy 1300 vasutas személyazonosságának ellenőrzése után, 289 tartalékos állományba tartozó személy ott helyben megkapta a katonai behívóját. A hatósági intézkedés következtében 175 főnek a közös hadseregbe, 114 főnek pedig a honvédséghez kellett 24 órán belül fegyvergyakorlatra bevonulni.[769] A katonai tartalékos állományba nem tartozó sztrájkolók szabadon elmehettek, és a sztrájktanya felszámolása után a vasutasok kocsmákban és vendéglőkben vészelték át az éjszakát. A Tizen-

766 *Egyetértés*, 1904. április 23. A király parancsa.

767 *Egyetértés*, 1904. április 23. Nincs béke! – Továbbá: Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXIV. köt. 421. országos ülés. 1904. április 22.

768 A közös hadügyminiszter megkeresésére a vasutasok munkamegtagadása során tanúsított magatartásukért több tiszt is miniszteri elismerésben részesült. (MNL OL K 149–1904–1–415. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. június 18.)

769 *Egyetértés*, 1904. április 24. Jönnek a katonák. (A további katonai behívásokról intézkedett: MNL OL K 26–1904–XLI–1967. Nyíri honvédelmi miniszter távirata a hadkiegészítő kerületi parancsnokok részére. 1904. április 26.)

hármas Bizottság – a kormány kedvező döntésére várva– a Demokrata Körbe tette át a székhelyét.

Az országgyűlés 1904. április 24-ei ülésén Polonyi Géza arról tájékoztatta a képviselőket, hogy a Függetlenségi Párt támogatja a vasutasok követelésének napirendre tűzését, és az ország pénzügyi helyzetének figyelembe vételével annak teljesítését. A békés megegyezést sürgetve a kialakult helyzetért a kormányt tette felelőssé. Válaszában Hieronymi Károly kijelentette: mivel a vasutasok a kormány által kitűzött időpontig, április 22-én estig nem álltak munkába, ezért a kormány döntése szerint nem számíthatnak teljes amnesztiára. Ezért a munka felvételét követő hetekben senki sem lehet biztos abban, hogy – a már letartóztatott vezetők mellett – nem helyezik-e őt is vád alá az elkövetkező napokban.[770] További problémát jelentett, hogy a vasutasok fizetésrendezésének ügyét a költségvetés tárgyalásával kötötték össze, ezért nem lehetett számítani gyors megoldásra. A kormány számára az átmeneti helyzet azért is kockázatos volt, mert a sztrájk alatt bizonyossá vált, hogy a katonaságtól kirendelt és a mozgósított tartalékos vasutasok sokkal kevesebben voltak, mint ahány fővel a rendes forgalmat fent lehet tartani. A késlekedés az állami kiadásokat is növelte, mert a mozgósított katona-vasutasok még júniusban is megmaradtak ebben a minőségükben, ezért katonai egyenruhában szolgálva, kettős – katonai és vasutas – illetményben részesültek.

A sztrájkról folyó parlamenti vitának a miniszterelnök az országgyűlési ülésszak bezárásával kívánt véget vetni. Ezért 1904. április 22-én, legfelsőbb előterjesztésben engedélyt kért arra, hogy az országgyűlés második ülésszakának bezárására vonatkozó – 1904. március 10-én jóváhagyott – királyi kéziratot kihirdethesse. Indoklása szerint „tekintettel arra, hogy 1865 óta nem volt ilyen hosszú országgyűlés, s arra a sajnálatos körülményre, hogy a magyar államvasutak alkalmazottai sztrájkolnak s ezért az ellenzék olyan jeleneteket provokál a parlamentben, amelyek a sztrájk-mozgalmakat inkább szítják".[771] Ferenc József 1904. április 23-án megadott engedélye alapján Tisza István április 25-én – a harmadik ülésszak összehívása nélkül – bezárta az 1901–1906. évi országgyűlés második ülésszakát. A vasúti személyforgalom április 26-án, a teherforgalom pedig 27-én helyreállt az egész országban.

A kormányzati összefoglaló szerint a vasutasok kibontakozó mozgalmát a közvélemény részéről rokonszenv kísérte, és követeléseiket is támogatta mindaddig, amíg céljaik érdekében nem nyúltak erőszakhoz. A vonatok leállása különösen az élelmiszer-ellátás biztonságának megszűnése miatt aggódó budapestiek körében váltott ki ellenszenvet. Az újságok a vagonokban megromlott árukról, elpusztult állatokról, várható élelmiszer áremelkedésről számoltak be. A kereskedők helyrehozhatatlan veszteségeket emlegettek, és mindezekért a kormányt hibáztatták, amely megengedte, hogy a vasutasok esküjüket megszegve az állam tekintélyén ilyen durva csorbát ejtsenek.[772] A magyarországi sztrájk következménye volt az is, hogy a hadügyminiszter felfüggesztette a közös hadse-

770 A sztrájk következtében 249 vasutas ellen indult fegyelmi eljárás, akiket felfüggesztettek állásukból. 1905. márciusában a kereskedelemügyi miniszter 218 fő esetében megszüntette a fegyelmi eljárást, állásaikat visszakapták és visszatartott fizetésüket folyósították. Függőben maradt 27 alkalmazott ügye. (*Egyetértés*, 1905. március 3. A vasúti sztrájk epilógusa.)

771 MNL OL K 26–1905–III–74. Tisza István miniszterelnök legfelsőbb előterjesztése az uralkodó részére. 1904. április 22.

reg magyar csapatainál szolgálatban lévő póttartalékosok leszerelését. Indoklása szerint a magyarországi ezredek legnagyobb része állandó készültségben a vasúti építményeket őrzi, ezért az újoncok bevonulásáig nem lehet csökkenteni a csapatok létszámát. Ez az intézkedés az érintett családokat a vasutasok ellen hangolta.

A kormánypárt tagjai kifogásolták, hogy az ellenzék az állam és a vasutasok háborúskodása során a sztrájkolók pártjára állt. Ezekről az eseményekről Berzeviczy Albert így vélekedett: „A vasutas sztrájk lázadás volt a törvény, a hivatali és szerződésesség és az ország legvitálisabb érdeke ellen. Hasonló esetekben minden más országban az összes pártok egyetértettek abban, hogy a kormánynak az ily mozgalom elnyomására s a közlekedés helyreállítására irányozott erélyes rendszabályai elé semmi akadályt sem szabad gördíteniük. Nálunk nem így történt; a mi 1904-iki ellenzékünknek egy nagy része ebben az országos calamitásban nem látott egyebet, mint fényes alkalmat a kormány sarokba szorítására; nyíltan pártfogásába vette a sztrájkolókat, viharos jeleneteket idézett fel a képviselőházban, a miniszterelnököt szóhoz juttatni nem akarta, a tárgyalást lehetetlenné tette, sőt akadt soraiban képviselő, aki a kormány által a kötelességszegő vasutasok teendőinek ellátására kirendelt katonaságot az immoralitás védpajzsa alatt engedetlenségre buzdította. A kormány végre nem tehetett mást, mint hogy királyi kézirattal összejöveteli nap kitűzése nélkül elnapolta az országgyűlést, ami természetesen nem folyhatott le zajos összetűzések nélkül."[773]

A Pénzügyminisztériumban úgy ítélték meg, hogy a vasutasok fizetésrendezése tovább már nem halasztható, mert míg az állami alkalmazottak az 1893. évi IV. törvény alapján jelentős kedvezményben részesültek, addig az államvasúti személyzet illetménye az utóbbi harminc évben változatlan maradt.[774] Lukács László javaslata szerint: „Bár az államvasúti alkalmazottak illetményeinek szabályozása a kormány rendelkezési körébe tartozik és a tervezett fizetésrendezés is rendeleti úton fog keresztülvitetni, a rendelkezési jog gyakorlásának útjába áll az, hogy a folyó évi költségvetés nincs megszavazva, fedezet nem áll rendelkezésre, de mivel az ügy további halasztást nem tűr, kéri a törvényhozás felhatalmazását, hogy a fizetést a folyó évi költségvetés letárgyalását be nem várva rendezhesse." A pénzügyminiszter a vasutasok fizetésének rendezésénél általában ugyanazon elveket kívánta szem előtt tartani, amelyeket az állami tisztviselőknél is alkalmaztak. A javasolt emelés – az 1904. évi költségvetést 6 643 400 koronával terhelve – a fizetési osztályok szerint eltérően 40 és 200 korona között mozgott.[775] A fizetésrendezéséről szóló 1904. évi XVIII. törvény szentesítésére július 15-én került sor, és a rendkívüli előléptetésekről Hieronymi Károly még ebben a hónapban rendeleti úton intézkedett. A kereskedelemügyi miniszter utasítása szerint a 3564 fős hivatalnoki karból 545, az 10 643 altiszt közül 2935, a 6871 őrből 310, a 11 871 főt számláló szolgáknál 5161 fő rend-

772 A minisztertanács 1904. szeptember 22-én (1904. szeptember 22./27.) a sztrájkok miatt bekövetkezett szállítási és munkavégzési határidők módosítását *vis major*nak nyilvánította. (MNL OL K 255–1904–12. t.–3918. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. december 8.)

773 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 28–29.

774 MNL OL K 148–1904–19–2367. Minisztertanácsi előterjesztés a m. kir. államvasúti alkalmazottak fizetésrendezéséről. 1904. április.

775 MNL OL K 148–1904–19–2367. Törvényjavaslat a vasúti alkalmazottak illetményének szabályozására. 1904. április 9.

kívüli előléptetésben részesült.[776] A vasutasok felemelt fizetését 1904. augusztus elsejével folyósították, és ugyanezen a napon kapták kézhez az alkalmazottak az előléptetési és kinevezési okiratokat is.

A munkabeszüntetés következtében összesen 1600 vasúti alkalmazott ellen indult meg büntető eljárás, de csak három – köztörvénybe ütköző – ügyben született elmarasztaló ítélet. Fejérváry Géza miniszterelnök kérésére az uralkodó 1905. szeptember 26-án kegyelemben részesítette a sztrájkban részt vevő vasutasokat.[777]

A Hadügyminisztérium költségvetésének elfogadása

A Budapesten, 1904. május 5-én tartott közös minisztertanácsi ülésen a delegációk elé terjesztendő javaslatokat készítették elő. Az áprilisban megjelentek részvételével megtartott ülésen az 1904. május 2-án Budapestre érkező uralkodó töltötte be az elnöki tisztet.[778] A közös Hadügyminisztérium előterjesztése alapján a hadsereg és haditengerészet 1904. és 1905. évi rendkívüli hiteléről, mindkét honvédség tüzérségének fejlesztéséről, valamint a delegációk összehívásának időpontjáról tanácskoztak. A megbeszélésen Pitreich közös hadügyminiszter a hadsereg harcképességének nemzetközi szintre emelése érdekében a felszerelések kiegészítését és modern eszközök beszerzését kérte. A katonai beruházások szükségességét a pénzügyminiszterek sem vitatták, de felhívták a figyelmet arra, hogy a két állam pénzügyi helyzete, az államháztartás egyensúlyban tartásának igénye a hadügyi kiadások terén is korlátokat szab. A résztvevők kompromisszumos javaslata szerint a közös hadsereg beruházásait a két állam a kvótának megfelelő arányban kölcsönök felvételével fedezi. Ezek a kiadások az állami költségvetést nem terhelik és a kölcsön törlesztéséhez szükséges összeg a közös kiadások beszerzési rovatán évente rendelkezésre áll. A sajtóban megjelent hírek szerint a közös minisztertanácson olyan mértékű, több évre áthúzódó katonai fejlesztésekről állapodtak meg, amelynek költsége elérte a 163 millió koronát. Kossuth Ferenc vezércikkében az államháztartás egyensúlya elleni merényletnek nevezte ezt a tervet, és különösen a tábori tüzérség fejlesztésére szánt 88 millió koronát tartotta nagyon magas összegnek.[779]

A magyar delegáció 1904. május 14-én délután hat órakor tartotta meg alakuló ülését, választotta meg ún. tisztikarát és az albizottságok tagjait. Az ülésen a közös kormány részéről Pitreich közös hadügyminiszter, Burián István közös pénzügyminiszter, Gołuchowski közös külügyminiszter, Spaun admirális, Tisza István magyar miniszterelnök és Nyíri Sándor honvédelmi miniszter jelent meg. Az ülést Harkányi Frigyes korelnök nyitotta meg és Széll Kálmán elnök székfoglaló beszédében az előttük álló feladatokat az alábbiak szerint foglalta össze: „A közös védelem terén, amelyről gondoskodni nekünk kell, amelynek költségeit ennek a bizottságnak kell megállapítania, az országos bizottság azt hiszem meg fogja ajánlani azokat az eszközöket, amelyeket a Monarchia és Magyarország biztonsága érdekében múlhatatlanul szükségesnek tart és amelyekről úgy

776 *Egyetértés*, 1904. július 21. A vasutas-kérdés.

777 MNL OL K 26–1904–XLI–1967. Lányi Bertalan igazságügy-miniszter felterjesztése Fejérváry Géza miniszterelnök részére. 1905. október 2.

778 Somogyi, 1991. 1904. május 5. 390–407.

779 *Egyetértés*, 1904. május 15. A merénylet.

vélekedik, hogy azokat az ország gazdasági ereje elbírja."[780] Felhívta a figyelmet arra, hogy körülöttünk „fel van fegyverezve minden állam", és erős hadsereg nélkül mi sem lehetünk biztonságban.

Az előzetes munkát végző albizottságok asztalára letett hadügyi előterjesztésben a rendes költségvetési keret alig különbözött az előző évitől, de a *rendkívüli szükségletek* címén nagyon jelentős összeg szerepelt. A közös Hadügyminisztérium előterjesztése szerint: „az új tábori tüzérségi anyag beszerzésének folytatására, továbbá bizonyos felszerelési tárgyaknak – melyekre a hadsereg rendkívüli szükségletében eddig csak kisebb részletek lettek előirányozva – terv szerint megállapított rövidebb idő alatt eszközlendő beszerzésére 88 000 000 korona részösszeg engedélyezését kéri, mint egyszeri rendkívüli szükségletet." A katonai vezetés az új tábori tüzérség felszerelésére összesen 165 millió korona igényt jelentett be, amelynek 1904. évi első részleteként 15, az 1905. évi második részleteként 50 millió korona felhasználását irányozta elő. A haditengerészetnél végrehajtandó rendkívüli beruházások költségét 75 780 000 koronában állapították meg. Ezt a jelentős összeget – 1904. és 1905. évi felhasználással – hajók és kikötők építésére, valamint hadfelszerelések vásárlására kívánták fordítani.

A magyar delegáció tagjai 1904. május 15-én délelőtt az országgyűlés delegációs termében gyülekeztek, ahol Széll Kálmán a királyhoz intézendő beszéde tartalmát ismertette. Ezt követően a budai várban tartózkodó uralkodó a közös miniszterek és Tisza István jelenlétében kihallgatáson fogadta a delegációt. Az uralkodót a magyar delegáció elnöke, Széll Kálmán köszöntötte és beszédében megígérte, hogy minden olyan katonai fejlesztést támogat, amelyet az ország gazdasági ereje lehetővé tesz. Ferenc József válaszában kijelentette: „Szövetségeseinkkel való szilárd viszonyunk, kiegészítve ama szoros egyetértéssel, melyet a Monarchia Oroszországgal a Balkán-kérdésben ápol, bizalommal tölt el kontinensünk állapotainak békés fejlődését illetőleg."[781] A király kiemelte: „Boszniában és Hercegovinában a viszonyok rendes és tökéletesen nyugodt fejlődésben vannak, és a tartományok közigazgatási költségeiket 1905-ben is növekvő szükségleteik dacára, saját bevételeikből fogják fedezni." Az uralkodó indoklása szerint a hadseregnek a megkezdett hajóépítések befejezéséhez és az új hadfelszerelések beszerzésének felgyorsítása érdekében van szüksége nagyobb hitelre. Az uralkodói beszédet követően a kihallgatás a delegáció új tagjainak bemutatásával és rövid kötetlen beszélgetéssel ért véget. A magyar delegáció 1904. június 4-én tartotta utolsó teljes ülését, amelyen a pénzügyi és hadügyi albizottságok jelentései kerültek napirendre. Június 7-én, a tengerészeti albizottság előterjesztését tárgyalták, a záróülést pedig június 8-án tartották meg. A magyar delegáció némi huzavona után elfogadta a közös hadügyminiszter előterjesztését, és a nehéz gazdasági helyzet ellenére megszavazta a hadsereg fejlesztésére kért jelentős összeget. A hivatalos lap 1904. június 21-ei számában jelent meg, hogy a király jóváhagyta a közös ügyek tárgyalására kiküldött Magyar Országos Bizottság határozatát, és a szentesítés tényét az osztrák hivatalos lapban is nyilvánosságra hozták.

780 *Egyetértés*, 1904. május 15. A delegáció megalakulása.
781 *Egyetértés*, 1904. május 16. A delegáció a királynál.

Az országgyűlés harmadik ülésszakának törvényalkotó munkája

Tisza István 1904. május 2-án kelt előterjesztésében kért engedélyt a királytól az országgyűlés harmadik ülésszakának megnyitására.[782] Az 1904. május 3-án kelt királyi hozzájárulást követően a magyar országgyűlés harmadik ülésszaka 1904. május 7-én kezdte meg munkáját. Az országgyűlés első napjait a választási formalitások és a Jókai Mór halála feletti országos gyász határozta meg. Lukács László pénzügyminiszter előterjesztésére, amelyben a delegációk munkáját ismertette, május 10-én került sor. Az ellenzék erősen kifogásolta, hogy a közös kormány 163 millió koronával megemelt költségvetést terjesztett a delegációk elé.[783] A fenti igényt több képviselő az ínségre hivatkozva bírálta, és a kormányt annak elutasítására szólították fel. A delegációk előtt május 15-én tartott uralkodói beszéd világossá tette, hogy a megemelt hadikiadásokat a két kormánynak vállalnia kell.

A megnyitott új ülésszakban újjáalakult Igazságügyi Bizottság első ülését Hódossy Imre elnök 1904. június 21-ére hívta össze. Az összejövetelen, amelyen a Bizottság munkarendjéről határoztak, a kormány részéről Plósz Sándor igazságügy-miniszter és *Mohay Sándor* államtitkár vett részt. A Bizottság az előterjesztése váró törvényjavaslatok előadóinak az alábbi személyeket választotta meg: az uzsora és káros ügyletekről Heincz Hugó; a kereskedelmi üzletek átruházásáról *Neumann Ármin*; a főudvarnagyi bíráskodásról *Szivák Imre*; a magyar polgári perrendtartásról *Issekutz Győző* és *Nagy Mihály*. A határozat szerint a Bizottság a fenti törvényjavaslatokat csak a nyári szünet után fogja a parlament elé terjeszteni.[784]

A törvényhozói munka során éles vita alakult ki a galaci konzul német nyelvű leveléről, amelyet a debreceni polgármesterhez intézett. A konzul német nyelvű ügyintézését nem csak a debreceni polgármester kifogásolta, hanem a parlamenti ellenzék is tiltakozott a magyar nyelv hátrányos megkülönböztetése ellen. Bakonyi Samu 1904. június 23-án elhangzott interpellációjára válaszolva a miniszterelnök kijelentette, hogy „a közös külügyi képviseletnek hivatalos nyelve törvényesen a német."[785] A miniszterelnök válaszát, mely szerint Magyarországon a hatóságok németül is levelezhetnek, az ellenzék tiltakozása közepette a kormánypárti többség elfogadta.

A magyar nyelv használatának kérdése került napirendre a közös hadügyminiszter látogatása során is. Pitreich 1904. július 3-án este érkezett Budapestre és a katonai büntető perrendtartást érintő nyelvkérdésről tárgyalt a magyar kormánnyal. A megegyezés arról szólt, hogy a hadügyminiszter tíz év alatt gondoskodik elegendő számú magyar hadbíróról, és ezt követően az ügykezelés nyelve a magyar lesz. A július 5-én elutazó hadügyminiszter csak annyi engedményt tett, hogy a magyar vádlottakat ezentúl anyanyelvükön fogják kihallgatni.[786]

---

782 MNL OL K 26–1905–III–74. Tisza István miniszterelnök legfelsőbb előterjesztése az uralkodó részére. 1904. május 2.

783 Burián István sürgette, hogy a megajánlott pénz kerüljön át a közös pénzügyminisztérium kezelésébe. (MREZSLT 45. f. Burián István iratai 7. cs. 7. t. 25–27. Burián István kérése az Országos Bizottság részére. 1904. június 4.)

784 *Egyetértés*, 1904. június 22. Az Igazságügyi Bizottság munkarendje.

785 A *Néppárt* 1904. június 25-én megjelent számában a vezércikk címe: Tisza merénylete a magyar nyelv ellen.

786 *Egyetértés*, 1904. július 6. Pietreich hazautazott.

Az 1904. évi költségvetés vita a képviselőházban 1904. június 23-án vette kezdetét.[787] Neményi Ambrus a Pénzügyi Bizottság előadója emlékeztetett arra, hogy az 1903. évi költségvetést az országgyűlés 1904. március 22-én tárgyalta, és az év hátralévő részében még két év költségvetését kell a képviselőknek elfogadni. A Bizottság tagjai azt remélték, hogy az 1904. évre előterjesztett javaslatukat az országgyűlés rövid idő alatt megtárgyalja, és az ősszel már az 1905. évi költségvetés is napirendre tűzhető.[788] A költségvetés részletes tárgyalásának első napján Komjáthy Béla hozzászólásából kiderült, hogy – a ráfordítandó idővel nem törődve – az ellenzék „az általános költségvetési vitánál a képviselőház bírálat tárgyává teszi az általános politikát és a politikai helyzetet". Apponyi Albert – terjedelmes hozzászólását követően – az alábbi határozati javaslatot terjesztette elő: „Mondja ki a Ház, hogy a kormány által 1904. évre beterjesztett költségvetést nem fogadja el a részletes tárgyalás alapjául, mert ebben olyan politika jut kifejezésre, amely a pénzügyi rend és az ország közgazdasági erejének követelményeivel kellően nem számol, [...]."[789]

Az 1904. évi költségvetés napirendre tűzésének első napján éles vita bontakozott ki a császári–királyi udvartartás költségéről.[790] Az előterjesztésben a császári–királyi udvartartásnak Magyarországra háruló 1904. évi költségét a kormány kétmillió koronával javasolta megemelni. Tisza István a többletköltséget a budai várban tervezett építkezéssel, a magyar királyi darabonttestőrség felállításával indokolta. A Függetlenségi Párt döntése szerint a „párt nemcsak a költségtöbbletet nem hajlandó megadni, hanem egyáltalában elzárkózik e címen bármely összeg megszavazásától mindaddig, amíg magyar királyi udvartartás nincs".[791] Az ülés második felében szót kérő Apponyi Albert is ugyanezt a véleményt hangoztatta. A fentiek ellenére a képviselőház – a nyári szünetre készülődve – 1904. július 22-én megszavazta az udvartartás költségeinek kért felemelését.

A Pénzügyi Bizottság által az 1904. évi költségvetés tárgyalására javasolt ütemterv – a képviselők hosszúra nyúlt beszédei miatt – nem valósult meg. Az általános vita tizedik napján a kormánypárt indítványt adott be, amelyben javasolta az ülések meghosszabbítását egy órával. Ezt az indítványt az ellenzék az obstrukcióra emlékeztető, a parlament munkáját hátráltató jelenetekkel fogadta.[792] Az obstrukció jellegű hozzászólásoknak köszönhetően az 1904. évi költségvetés általános vitája csak 1904. július 8-án ért véget. Igaz

787 A kvótabizottság 1904. június 14-én délután négy órakor a képviselőház elnöki fogadótermében ülést tartott. A kvóta mértékét újabb egy évre uralkodói rendelet határozta meg.

788 MNL OL K 148–1904–3–3142. A pénzügyminiszter átirata a belügyminiszter részére az 1904. évi költségvetésről. 1903. július 21.; MNL OL K 148–1904–3–3142. Lukács László pénzügyminiszter átirata Khuen-Héderváry Károly belügyminiszter részére az 1904. évi pénzügyi előirányzatról. 1903. október 19.; *Egyetértés*, 1904. június 24. A képviselőház ülése június 23-án.

789 Képviselőházi Napló, 1901–1904. XXVI. köt. 446 országos ülés. 1904. június 23. – A főrendiház Pénzügyi Bizottsága szintén ezen a napon ülésezett. A kormányt Lukács László pénzügyminiszter és Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter képviselte a Bizottság ülésén.

790 1867-ig az egész Monarchiára vonatkozólag egységes állami pénzügy létezett. 1868-tól kezdve az udvartartás ellátásának a módja megváltozott, és költségeit a két államban külön szavazták meg. A megszavazott összeg az állami költségvetésben részletezés nélkül szerepelt, felhasználásának ellenőrzésével az országgyűlés nem foglalkozott. (MNL OL K 275 5. cs. Kállay Tibor iratai. Magyarország és Ausztria jelenlegi területein lévő udvari kincstári vagyon. 1930.)

791 *Egyetértés*, 1904. június 24. A császári udvarért.

792 Kovacsevics István felszólalása ismét napirendre hozta az ún. horvát kérdést, a magyarellenes propagandára fordítandó pénzgyűjtés ügyét. A vitába aktívan részt vett Polónyi Géza, Khuen-Héderváry Károly és Bánffy Dezső.

az egyes tárcák költségvetését már rövidebb idő alatt jóváhagyták, egy-egy minisztériumra átlagosan két ülésnapot szánva. Így a parlament az 1904. évi költségvetést 1904. augusztus 6-án, a főrendiház pedig augusztus 17-én fogadta el. Az országgyűlés munkáját jellemezte, hogy a két hónapig tartó vita annak az évnek a költségvetéséről szólt, amelynek nagyobbik fele már a tárgyalás időszakában letelt.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium költségvetésének tárgyalása során, 1904. július 30-án, Berzeviczy Albert miniszter végre előterjeszthette szakmai programját a parlamentben.[793] A közoktatási program összeállításánál Berzeviczy nagyon ügyelt arra, hogy a feszült politikai légkörben a kormány és az egyházak békés kapcsolatát továbbra is fenntartsa. Már beszéde elején leszögezte: „A vallásügyi kérdésekben a kormánynak az a szándéka, hogy az egyházakkal karöltve működjék az állam és az egyház közös kulturális céljainak érdekében." A legnagyobb körültekintést kívánó katolikus autonómia ügyében kijelentette: „az autonómiát úgy kell megalkotni, hogy a király kegyúri joga és az egyház hierarchikus szervezete sérelmet ne szenvedjen, és hogy az autonómia miatt organikus törvényeinket ne kelljen nagyon fölforgatni". Óvatosságát az is igazolta, hogy egyre késett a katolikus püspöki kar korábban megkért állásfoglalása. Határozottabb terveket készíthetett a miniszter a középiskolai oktatás reformjáról. Berzeviczy tervezetéről a Szabadelvű Párt is úgy nyilatkozott, hogy a „feladatok óriásiak, a múlt számos mulasztását kell pótolni rövid idő alatt. Csodálni lehet, hogy Berzeviczy a közoktatásügyi minisztériumnak óriás mértékben felszaporodott munkaköre megosztására nem gondol, és a felelősséget a második államtitkári állás fölállításával legalább részben meg nem osztja."[794]

A Függetlenségi Párt vezetői Berzeviczy népiskolai törvényjavaslatáról nyilatkozva kijelentették, hogy „bár jóakaratúnak elismerjük, nem tartjuk eléggé célravezetőnek. Megmondottuk, hogy a kímélet ideje lejárt. Halomszámra látjuk a bizonyítékot, hogy a nemzetiségek az elnézést, a jóakaratot a legféktelenebb izgatással hálálják meg. Nem elégednek meg azzal a hellyel, amelyet most betöltenek, hanem szét akarnak ömleni a magyar vidékekre [...]. Tisza kormányzása alatt egyszerre föléledtek a rég elültnek hitt nemzetiségi mozgalmak. [...] A legközelebbi támadási célpont a népoktatási törvény. Holott ez a törvény a magyar nyelv elvitázhatatlan jogának csak a minimumát öleli fel."[795]

A tavaszi ülésszak időszakában röppent fel az egyébként téves hír, hogy Apponyi Albert visszavonul a politikai életből. Ezt cáfolandó Apponyi Albert országgyűlési képviselő minőségében, híveinek kíséretében 1904. június 12-én Jászberénybe utazott, hogy vá-

793 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXVIII. köt. 477. országos ülés. 1904. július 30.

794 *Egyetértés*, 1904. július 31. Berzeviczy programja. – 1904 júniusában az *Egyetértés* c. lapban Mocsáry Lajos a népiskolai törvény ellen írt cikksorozatot.

795 *Egyetértés*, 1904. július 17. A nemzetiségek és az iskola. – A bukaresti tudósító jelentette: a román kulturális központ végrehajtó-bizottsága kiáltványt intézett az „összes románokhoz", amelyben a magyarok által leigázott testvéreikkel való szolidaritásra szólított fel. A kormánypártot támogató szász képviselők a miniszterelnöknél tiltakoztak a fenti törvény ellen: „minthogy a jelzett törvényjavaslatnak az az általunk is helyeselt főcélja, hogy a magyar államnyelvnek sikeres tanítása a nem magyar tannyelvű népiskolákban hatályosan biztosíttassék, meggyőződésünk szerint ilyen messzemenő törvényhozási intézkedések nélkül is kellő mértékben elérhető, minthogy azok a politikai elvek, amelyekkel mi a vezérleted alatt álló Szabadelvű Párt tagjaivá lettünk, megkövetelik, hogy a nemzetiségi törvény és a nevezett egyház törvényes autonóm jogainak sértetlen fenntartásáért szükség esetén sorompóba lépjünk." (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 7. A szász képviselők levele Tisza István részére. 1904. október 25.)

lasztókerületében beszámolót tartson.[796] A jászberényi piactéren ellenzéki politikusként választói elé lépő Apponyi a hat évvel korábban megszűnt Nemzeti Párt programjának kibővített változatát ismertette. Nevezetesen nagyobb hangsúlyt kaptak a nemzeti követelések, például a nyelvkérdés rendezése, magyar királyi zászló rendszeresítése, a magyar udvartartás és önálló vámterület létrehozása. A hallgatóság nagy tetszése közepette elmondott beszéd és az ezt követő ünneplés arra utalt, hogy Apponyi nem lemondott, hanem új pártvezérként térhet vissza a fővárosba. A jászberényi program alapján Apponyi Albert pártja 1904. június 15-én a Hungária Szállóban alakult újjá. Az alakuló ülésen tizenhat képviselő jelezte csatlakozását a Nemzeti Párthoz, amelynek Apponyi javaslata alapján elnökéül *Gulner Gyulát*, alelnökül *Sághy Gyulát* választották meg.[797] A párt létrehozását még az ellenzéki oldalon is bizalmatlanság fogadta. Apponyi kitörési kísérletére utal, hogy sajtóhírek szerint már a megalakulás napján az együttműködés lehetőségéről tárgyalt az Új Párt vezetőjével, Bánffy Dezsővel.[798]

Az 1904. augusztus 4-én megtartott minisztertanácsi ülésen a miniszterelnök bejelentette, „hogy a szokatlanul hosszú ideig tartó nagy szárazság következtében az ország számos vidékét fenyegető takarmányhiány arra késztette, hogy a kormány tagjaival már előzőleg folytatott megbeszélés alapján a közös külügyminiszter úr figyelmét felhívta annak kívánatos voltára, hogy az ország keleti részeire nézve takarmánykiviteli tilalom rendeltessék el". Tekintettel a kereskedelmi egyezmények rendelkezéseire, a miniszterelnök felkérte Hieronymi Károly kereskedelemügyi minisztert, hogy – a külügyminiszter véleményét kikérve – készítsen előterjesztést a kiviteli tilalom bevezetéséről. Hieronymi mindenekelőtt az osztrák és a magyar kormány közötti egyeztetés szükségességét hangoztatta, mert indoklása szerint: „A kérdéses intézkedés alapjául a vámterület általános vámtarifájáról szóló törvény (1882. évi XVI. törvény) VI. cikkének második bekezdésében foglalt határozat szolgál, melynek értelmében a kormány felhatalmaztatik, hogy bizonyos áruknak forgalmát közérdekből, különösen pedig egészségügyi és biztonsági szempontokból rendeleti úton korlátozhassa. Tekintettel arra, hogy az említett törvény az osztrák kormánnyal egyetértőleg alkottatott és az egész vámterületre nézve érvényes, és ebből folyólag végrehajtása is a két kormánnyal egyetértőleg foganatosítandó."[799]

Az osztrák–magyar tárgyalások eredményeként 1904. augusztus 11-én kihirdetett[800] takarmánykiviteli tilalomnak a kereskedelmi szerződésekkel történő összeegyeztetése nem volt problémamentes. A svájci követség már augusztusban tiltakozott a fenti korlátozás ellen, és tájékoztatást kért az intézkedéssel kapcsolatban. Tisza István miniszterelnök a közös külügyminiszterhez intézett átiratában a Svájccal 1891. december 10-én kötött kereskedelmi szerződés azon pontjára hivatkozott, amely szerint a tilalom elrendel-

796 *Egyetértés*, 1904. június 13. Apponyi új programja.
797 *Egyetértés*, 1904. június 16. Apponyi tábora.
798 MNL OL K 148–1904–13–1657. Szolnok-Doboka vármegye főispánjának jelentése a belügyminiszter részére. Dés, 1904. január 28. – Désen, 1904. január 24-én Újpárt néven, Bánffy Dezső programja alapján egy országos párt alakult. Ezen a napon alakult meg a párt helyi központi végrehajtó bizottsága.
799 MNL OL K 26–1908–XLI–2895. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. augusztus 5.
800 *Budapesti Közlöny*, 1904. augusztus 11.

hető, ha az a harcképesség megóvása érdekében történik. A miniszterelnök szerint a „harcképesség mellőzhetetlen előfeltételét képező takarmány beszerzése rendkívüli okok által okozott kivételes körülmények között lehetetlen volna, ha nem bocsáthattunk volna ki általános takarmánykiviteli tilalmat."[801]

A Németországhoz fűződő gazdasági kapcsolat nem tette lehetővé azt az egyszerű elintézési tervezetet, amely Svájc esetében megfogalmazódott. Erre hívta fel a kormány figyelmét a németországi szaktudósító jelentése is. Eszerint „A bajor Landwirtschaftsrat augusztus 6-án tartott ülésén beható tárgyalás alá vette az idei termésről beérkező jelentéseket, s ezek alapján sajnálattal volt kénytelen megállapítani az egyes vidékeken fellépő abnormis aszályt."[802] Amint várható volt, a bécsi német nagykövet 1904 december elején jegyzéket nyújtott át Gołuchowski közös külügyminiszternek, amelyben közölték, hogy a „német kormány kívánatosnak tartaná, hogy azon takarmányneműek kivitele megengedtessék, amelyek nem az Osztrák–Magyar Monarchiában termettek, hanem tengerentúli nyersanyagokból származnak s melyekre nézve folyó évi augusztus 11-e előtt szállítási szerződést kötöttek."[803] A magyar miniszterelnök a német jegyzék tartalmát 1904. december 19-én ismertette meg a földművelésügyi miniszterrel, aki – az osztrák kormányhoz hasonlóan – támogatta a kérés teljesítését.[804] Ezen kívül az osztrák és a magyar kormány ahhoz is hozzájárult, hogy a nyilvánosság kizárásával, eseti elbírálást követően engedélyezhető takarmányneműek kivitele Németországba.[805]

Az országgyűlési képviselők augusztusban szabadságra mentek, és az 1904. augusztus 4-ei minisztertanács után kormány csak szeptember 8-án ülésezett.[806] Az Ischlben tartózkodó uralkodó augusztus végén több vezető osztrák politikust is fogadott, és közülük a leghosszabban Pitreich közös hadügyminiszterrel tárgyalt. A politikai uborkaszezont elszenvedő sajtó tudósítói arra számítottak, hogy mivel katonaságot érintő ügyekről volt szó az uralkodó a magyar miniszterelnököt is magához rendeli. A Geszten tartózkodó miniszterelnök Khuen-Héderváry Károlyt, a király személye körüli minisztert bízta meg, hogy az uralkodói audiencián képviselje a magyar kormányt. Az uralkodói kihallgatást követően, augusztus 29-én Khuen-Héderváry egyenesen Gesztre utazott, hogy a történtekről tájékoztassa Tisza Istvánt. Ezen a napon a katonaság Bécsben megjelentetett *Közlöny*e körrendeletben arról tájékoztatott, hogy a hadsereg és haditengerészet parancsnoksága „hatósága, csapata és intézete, bárhol legyen is, köteles elfogadni a magyar nyelven hozzája intézett hivatalos átiratokat [...] és magánszemélyek ily beadványait is [...] Azok a csapatok, amelyek kizárólag a magyar királyság területéről egészíttetnek ki, bárhol állomásozzanak is, valamint a magyarországi kiegészítő-parancsnokságok az írás-

801 MNL OL K 26–1908–XLI–2895. Tisza István miniszterelnök átirata a külügyminiszter részére. 1904. augusztus 24.

802 MNL OL K 178–1904–8928. Leitgeb Imre szaktudósító jelentése a földművelésügyi miniszter részére. 1904. augusztus 13.

803 MNL OL K 26–1908–XLI–2895. A földművelésügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. december 30.

804 MNL OL K 26–1908–XLI–2895. A földművelésügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. december 24.

805 MNL OL K 26–1908–XLI–2895. A földművelésügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. december 30.

806 A kéthónapos nyári szünet előtt a képviselőház augusztus 11-én tartotta meg utolsó ülését.

beli szolgálati érintkezést a magyar polgári hatóságokkal, hivatalokkal és a jelzett magánszemélyekkel minden körülmények között magyar nyelven tartoznak végezni."[807] A fenti magyar nyelvű iratokat a „hadsereg szolgálati nyelvén is" meg kellett fogalmazni. Ezt, a magyar nyelvhasználat részére tett katonai engedményt a kormánypárti lapok sikerként könyvelték el, az ellenzék inkább megalázónak tartotta.

A házszabály módosításának tervezete és parlamenti fogadtatása

1904. július 31-én kormánypárti forrásra hivatkozva az *Egyetértés* napilap arról cikkezett, hogy a miniszterelnök a házszabály módosítására készül.[808] Az információ szerint Tisza „megvárja, amíg a Ház végez a költségvetéssel és néhány apró javaslattal, s ekkor azután leteszi a Ház asztalára a revíziót." Az ellenzék számítása szerint Tisza „olyan mértékű klotűrt tervez, amelyet valamennyi párt sohasem fog magáévá tenni. [...] Ősszel, amikor az erők megpihentek, az elmék felfrissültek, igen nehéz lesz ez a merénylet." A hír alapjául az a képviselőház házszabályának általános revíziójára vonatkozó tervezet szolgált, „amelynek eredeti tervezője tulajdonképpen maga a miniszterelnök volt, s amelyet miniszteri értekezleten pontról-pontra" megtárgyaltak.[809] Berzeviczy Albert visszaemlékezése szerint nem a végleges szöveget készítették el, hanem csak egy olyan tervezetet, amelyet tárgyalási alapként az összes párt küldötteiből alakítandó képviselőházi bizottság elé lehet terjeszteni.

Az országgyűlés nyári szünetében a geszti birtokán tartózkodó Tisza István tovább gondolkodott a házszabályi revízió tervezetén. Erről 1904. augusztus 27-én kelt levelében az alábbiak szerint tájékoztatta Khuen-Héderváry Károlyt: „mind jobban elfoglal az ország jelentékeny részében küszöbön álló szárazság és ínség kérdése. [...] Ettől eltekintve eddig nem sokat dolgoztam, most kezdem már magam rendes tisztességes falusi bőrömben érezni, s jövő héten hozzálátok a házszabályok fabrikálásához."[810] A szeptember, amint az Tisza István feljegyzéseiből kiderül, a házszabályok módosításának tervével és az ugrai kerület választóihoz intézett levelének megszövegezésével telt el.[811]

Az 1904. október 3-án kezdődő héten a pártok már a 10-én, hétfőn kezdődő parlamenti ülésre készülődtek. A pártkörökben egyre élénkebb vita folyt a várható politikai eseményekről, amikor október 7-én, Tisza Istvánnak az ugrai kerület választóihoz írt nyílt levele a képviselők szűkebb körében ismerté vált. A fenti levelet a napilapok október 8-án ismertették, azon a szombati napon, amikor a miniszterelnök geszti nyaralását befejezve visszatért a fővárosba.[812] Tisza Istvánnak ez a nyilatkozata nem csak a kor-

807 *Egyetértés*, 1904. augusztus 30. Vakulj magyar. – A kormánypárt a miniszterelnök sikereként könyvelte el, hogy a katonai iskolákban az eddigi heti három óra helyett, a szeptemberben kezdődő tanévben már 12 órában magyar nyelven történik az oktatás.

808 *Egyetértés*, 1904. július 31. Tisza terve. Tisza István 1904. július 25-én tájékoztatta a királyt: az országgyűlés nyári szünetét arra használja fel a kormány, hogy a házszabály módosításra felkészüljön. (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 69–71.)

809 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 30.

810 OSZK Kézirattára Kézirattári Növedéknapló 1957. 37. Tisza István levele Khuen-Héderváry Károly részére. Geszt, 1904. augusztus 27.

811 MREZSLT 44/a. fond Tisza iratok 1. cs. 6. t. 48–55.

812 *Egyetértés*, 1904. október 8. Tisza István: Az ugrai kerület választó-polgáraihoz! Geszt, 1904. október 4. (A levelet teljes terjedelmében közli: Horánszky, 1994. I. 452–456.)

mányzópárt, hanem a kormány tagjait is váratlanul érte. Berzeviczy visszaemlékezése szerint: „a kormány körében a revízió anyagi részével is foglalkoztunk már, szó volt róla, hogy annak ősszel igyekeznünk kell sorát keríteni, de sem a legközelebbi időpontra, sem a szőnyegre hozás módjára nézve megállapodás nem jött létre".[813]

A nyílt levélében a miniszterelnök az elmúlt évet jellemző parlamenti anarchiáért a „mondva csinált szenvedélyek, a fékevesztett képzelődés" színterére lépő, az obstrukciót folytató ellenzéket tette felelőssé. Ezen magatartás eredményeként: „Felbomlott minden rend. Le volt járatva emberek és intézmények minden tekintélye. Szentségtörő kezekkel tépáztuk [...]: a magyar képviselőház méltóságát és becsületét, s a tékozló fiú elvakult vakmerőségével dobtuk kockára apáink szent örökségét: a nemzet és korona közötti kölcsönös bizalomtól áthatott kiegyezést [...]." A katonai kérdések terén alapvető annak elismerése, „hogy a hadsereg egységes vezetése, vezérlete és belszervezete az alkotmányos fejedelmi jogok közé tartozik". Nagy hibának tartja, hogy a „fejlődés összes előnyeit odadobva, kizárólag a magyar vezénynyelvért folytassuk tovább a nemzet egész erejét felemésztő küzdelmet". A tavasszal helyreállított parlamenti béke jól példázza, hogy a képviselők nyugodt körülmények között, milyen jelentős törvényhozói munkát képesek elvégezni. „A nemzeti létünk a parlamenti kormányzattal van egybeforrva. E nemzet életterét vágja keresztül, és létét teszi kockára, ki a parlamentet gyengíti." Az osztrákokkal folytatandó tárgyalásokra utalva: „Katonai és egyéb téren nagy reformok várnak megoldásra. Egész gazdasági életünket mélyen átható kérdéseket kell elintéznünk, amelyek hibás megoldása egy emberöltőre megbosszulhatja magát."

Tisza István – a többség akaratának érvényesítése érdekében – rövid időn belül végre kívánta hajtani a házszabályok módosítását, mert: „Ötletszerűen összeverődő bármely kicsiny csoport megállíthatja a képviselőház egész gépezetét [...]. Bűnös könnyelműség és kötelességeinkről való gyáva megfeledkezés volna, ha fel nem használnók a helyreállott rend első nyugodt időszakát arra, hogy megszerezzük a magyar alkotmányos élet állandó biztosítékait. A szólásszabadságot, a parlamenti viták útjáni küzdelmet parancsoló végszükség nélkül nem szabad korlátoznunk. De a parlament nem lehet játékszer jelentéktelen töredékek kezében." A levél írója tervének megvalósítása során „a hazafias és komoly elemeknek" pártkülönbség nélküli támogatására számított. Bár felkészült arra, hogy „az önfenntartási ösztön egész szilajságával fogják utunkat állni azok az elemek, melyek csak a botrányok és a parlamenti anarchia napjaiban remélhetik érvényesülésüket".

A kormány tagjai között uralkodó hangulatot jól érzékelteti Berzeviczy Albert visszaemlékezése, mely szerint: „Az ugrai levél egy erős meggyőződésű s temperamentumos embernek az ismertetett előzmények után nagyon érthető elkeseredését s egyúttal elszántságát fejezi ki, és mint ilyen kétségkívül rokonszenves, de a pillanatnyi helyzetben és közhangulatban semmiképp nem igazolt agresszív és fenyegető hangjával, a támadó célzatot még jobban kidomborító meglepetésszerű váratlanságával bizonyára

813 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 36. – Tisza István már szeptemberben megismertette Tallián Bélával a házszabály módosításával kapcsolatos elképzeléseit. (Tallián részletes megjegyzéseit lásd: MREZSLT 44/a. fond Tisza iratok 2. cs. 8. t. 11–13. Tallián Béla levele Tisza István részére. 1904. szeptember 25.)

taktikai ballépés volt, amely ugyan semmiképp nem igazolja a bekövetkezett ádáz obstrukciót, de mindenesetre nyitva hagyja a kérdést: vajon a házszabály revízió napirendre hozásának akadályai nem lettek volna-e könnyebben elháríthatók, ha e feladatot a kormányelnök például egy pártközi értekezleten, az összes pártok jóakaratát kérve, minden támadás és fenyegetés nélkül hozta volna először szóba?"[814]

A nyílt levél első pillanatban meglepetést okozott, és a napilapok többsége 1904. október 8-án még higgadtan, annak hangnemét kommentálta. Az *Egyetértés* cikke szerint: „A miniszterelnök nyílt levelének egész hangja, egész tartalma a benne foglalt leplezett, de mégis könnyen kiérezhető fenyegetés egyáltalán nem időszerű. Sőt, éppen most, mikor a képviselőház a nyári szünet után újra összeül, hogy a nagyjelentőségű és nagyfontosságú törvényhozási kérdések egész tömegét oldja meg: a miniszterelnöknek ez a fellépése azt az impressziót kelti, mintha egyenesen ő akarná megakadályozni a parlament nyugodt, alkotásra alkalmas munkáját."[815]

A Függetlenségi Pártban október 8-án még kevesen voltak, a tagok többségét másnapra várták. Általános volt a vélemény, hogy a levél „megnehezítette azoknak a munkáját, akik a kedélyek lecsendesítésén és azon fáradoztak, hogy az ellenzék komoly, higgadt parlamenti viták rendjén munkálkodjék."[816] A Nemzeti Párt tagjai Apponyit várták, nélküle nem foglaltak állást, ugyanígy a Néppárt és Szederkényiék is kivártak.

A Szabadelvű Párt tagjai 1904. október 9-én, vasárnap este a Lloyd klubban találkoztak, és ezen az összejövetelen már a miniszterelnök is részt vett. Tisza István békülékenyebb hangon arról tájékoztatta képviselő társait, hogy békés úton kívánja a házszabályok megváltoztatását, de a módosítás nem érintheti a szólásszabadságot. Ezért a revízióra vonatkozó elképzeléseit nem szándékozik a Házban előterjeszteni, hanem a különböző pártok képviselőiből álló – a házszabályok módosítására javaslatot tevő – parlamenti bizottság felállítását kéri. Az így létrehozott bizottságnak a miniszterelnök szerint három feladatot kell megoldania: „módot kell találni a technikai obstrukció kizárására; szükségesnek tartom az évi költségvetés és a normális újoncjutalék garantálását; bizonyos rendszabályok szükségesek a Ház méltóságának megóvására."[817] Tisza István megígérte, hogy az október 10-én tartandó parlamenti ülésen bővebben tájékoztatja a képviselőket a Ház munkarendjéről és a házszabály módosításával kapcsolatos eljárási módról.

Tisza István a parlamenti vita előtt találkozóra hívta a Függetlenségi Párt vezetőjét, aki a felkérést október 9-én az alábbi udvarias levéllel utasította el: „Kegyelmes Uram! Kedves barátom. Tekintve helyzetemet, nem gondolom, hogy helyes lenne, ha mai pártértekezlet előtt találkoznánk, mert vég nélküli pletykára és mendemondákra adna ez alkalmat. Holnap a képviselőházban örömmel foglak üdvözölni, és reménylem, hogy nem veszed rossz néven azt, ha ma nem tehetem tiszteletemet, igaz barátod Kossuth Ferenc."[818]

---

814 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 37–38.

815 *Egyetértés*, 1904. október 9. Az ugrai levél.

816 *Egyetértés*, 1904. október 9. Politikai beköszöntő.

817 *Egyetértés*, 1904. október 10. Tisza a hívei között.

818 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 114. Kossuth Ferenc levele Tisza István részére. 1904. október 9. – Gołuchowski külügyminiszter örömmel olvasta a miniszterelnök nyílt levelét és gratulált neki. (Uo. 2. cs. 8. t. 109. Gołuchowski Agenor levele Tisza István részére. Bécs, 1904. október 11.)

Az 1904. október 10-én megtartott – a nyári szünet utáni első – parlamenti ülést Kossuth Ferenc és Tisza István előcsatározása jellemezte, a képviselők az esténként megtartott pártértekezleten szándékoztak felkészülni a további ütközetekre. A Szabadelvű Párt 1904. október 11-én, este hét órakor tartott megbeszélésén a miniszterelnök bejelentette, hogy a házszabály módosítására vonatkozó javaslat kidolgozására egy huszonegy tagból álló bizottság felállítását fogja kérni, valamit az olasz kereskedelmi szerződés mellett több kisebb jelentőségű ügyet kíván a parlament elé terjeszteni.[819] A Függetlenségi Párt október 12-ére összehívott ülésén határozat született arról, hogy a házszabály módosítását előkészítő bizottság munkájában nem vesznek részt, mert Tisza terve az ellenzék beleszólási jogát a két legfontosabb – újoncmegajánlás és a költségvetés – területen veszélyezteti.[820] Apponyi Albert október 13-án érkezett vissza a fővárosba és este – a kialakulóban lévő ellenzéki összefogás jegyében – a Nemzeti Párt értekezletén kimondták, hogy csatlakoznak az ellenzéki pártoknak a házszabály módosítással szembeni állásfoglalásához. Apponyi kijelentette, hogy a házszabályok mérsékelt szigorításához csak a választói jogot kiterjesztő törvény elfogadása után kerülhet sor.[821] Többen úgy vélték, hogy szembe kell nézni a Ház feloszlatásának lehetőségével.

Tisza István a házszabály módosításának tervéről a nemzetiségi vezetők véleményét is fel akarta mérni. Ezért felkérte Kéry Gyulát, hogy hírlapíróként utazzon a nemzetiségek lakta vidékekre, és értesítse tapasztalatairól. A román vezetők közül *Radu Demeter* gör. katolikus püspök, *Zigre Miklós* a Bihareana igazgatója, *Román József* ügyvéd és *Pop Coriolán* szükségesnek tartotta az obstrukció felszámolását, de Pop nem támogatta a radikális megoldást. Az ifjú románok vezéreként számon tartott *Lazar Aurel* ügyvéd nem volt hajlandó nyilatkozni. A felvidéki nemzetiségek nevében *dr. Mudrony Soma* Turócszentmártonban azt nyilatkozta, hogy „nem tűrhető és az alkotmánnyal össze nem egyeztethető, hogy a kisebbség döntsön a többség felett, akár nemzetiségi képviselőkből, akár másokból álljon a kisebbség."[822] A továbbiakban Mudrony Soma közölte, hogy erősen készülnek a választásokra, Liptó, Árva, Túróc és Nyitra vármegyékben nemzetiségi jelölteket állítanak.

A miniszterelnök tervének időzítésével a kormánypárt tagságának jelentős része sem értett egyet. Ezért sokak számára meglepő volt, hogy Andrássy Gyula tüntetőleg kiállt Tisza István mellett. Az ún. kaszinó csoport vezére azon fáradozott, hogy a kormány és az ellenzék álláspontja között némi közeledés jöjjön létre. A sajtó ebből azt a következtetést vonta le, hogy Tisza már hajlandó merev álláspontjából valamennyit engedni. A képviselők soraiban többen úgy vélték: hibát követett el az ellenzék, hogy a huszonegyes bizottság létrehozásába nem egyezett bele, mert Tisza tervét már ott meg lehetett volna buktatni.[823]

---

819 Egyetértés, 1904. október 12. Tisza cselekedni készül. – Az október 12-én tartott parlamenti ülésen Tisza István bejegyezte az indítványkönyvbe, hogy a Ház válasszon bizottságot, amely javaslatot készít a házszabály módosításra.

820 *Egyetértés*, 1904. október 13. Felelet Tiszának.

821 *Egyetértés*, 1904. október 14. Apponyiék.

822 MREZSLT 44/a. fond Tisza iratok 2. cs. 8. t. 120. Kéry Gyula levele Tisza István részére. Selmecbánya, 1904. október 19.

823 *Egyetértés*, 1904. október 15. Andrássy Gyula szerepe.

Az uralkodó 1904. október 15-én este Budapestre érkezett, és 16-án délelőtt hosszabb kihallgatáson fogadta a miniszterelnököt és ezt követően Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi minisztert. Az ellenzék abban reménykedett, hogy a király nem járul hozzá a házszabály módosításának Tisza által kigondolt tervéhez, de az egy órán át tartó kihallgatás témájáról a sajtó nem kapott információt. A minisztertanácsi jegyzőkönyvek rögzített napirendi pontjait figyelembe véve arra lehet következtetni, hogy a következő, október 24-én megtartott audiencián a belpolitikai kérdések mellett az aszály okozta károk és a Németországgal, valamint az Olaszországgal kötendő kereskedelmi szerződés ügye is napirendre került.[824] Az uralkodó október 27-én Tisza Istvánt, valamint az ínség leküzdése érdekében hozott intézkedésekről beszámoló Tallián Béla földművelésügyi minisztert fogadta, majd Gödöllőre utazott. A Szabadelvű Párt esti értekezletén mindenki a házszabály revíziójáról szeretett volna információkat kapni, de a miniszterelnök nem nyilatkozott erről. Ezen az estén – a hírek szerint – a kormánypárt tagjai, rövid megbeszélés után a Németországgal kötendő kereskedelmi szerződésről indítandó tárgyalásokra vonatkozó törvényjavaslatot hagyták jóvá.[825]

Az 1904. október végén tartott parlamenti ülések napirendjét az Olaszországgal és Németországgal megindítandó kereskedelmi tárgyalásokról szóló törvényjavaslatok, továbbá a Lukács László pénzügyminiszter által benyújtott, az 1905. évi állami költségvetés legfontosabb tételei alkották. A viszonylagos szélcsendben az ellenzék azt remélte, hogy királyi közbenjárásra a „miniszterelnök visszavonja hírhedt szájkosár indítványát". Ezt a vélekedést erősítette, hogy október utolsó napjaiban Tisza István mellett Lukács László, Hieronymi Károly és Berzeviczy Albert is Bécsbe utazott, ahol uralkodó kihallgatáson fogadta őket és a kereskedelmi szerződések mellett a házszabály revízió terve is szóba került.[826]

A hazatérő kormánytagok részvételével a Szabadelvű Párt 1904. november 3-án értekezletet tartott, amelyen a tagság a bécsi út eredményeiről, a belpolitikai ellentétek feloldására tett lépésekről várt tájékoztatást. Tisza István főleg a házszabály módosításának szükségességéről kívánta meggyőzni párttársait, és a közelmúlt eseményein keresztül kimutatta, hogy az obstrukció felszámolása ma már az ország elsőrendű érdeke, és a reformok „a parlament valódi szólásszabadságát s az alkotmány védelmének hatályát nem veszélyeztetik".[827] A kormánypárton belüli ellentétekre utalt, hogy Andrássy Gyula és Széll Kálmán híveivel együtt távol maradt a megbeszélésről. Ez a tüntető távolmaradás a közvélemény számára azt sugallta, hogy a miniszterelnök kitart elképzelései mellett, és nézeteit a bécsi tárgyalások sem módosították. Valójában az ellenzék is erre számított. Ezt igazolja, hogy a fenti estén a többi párt is értekezletet tartott, és az ellenzéki tömörülések egységesen elfogadták: a házszabály revíziót minden eszközzel meg kell akadályozni, és egyezkedésről, alkuról szó sem lehet.[828]

824 MNL OL K 27. 1904. október 21. és október 24. – A Németországgal kötendő kereskedelmi szerződésről a miniszterelnökkel és a kereskedelemügyi miniszterrel Szögyény-Marich László, a Budapestre érkező berlini nagykövet a parlamentben tárgyalt. 1904. október végén az osztrák kormányban is személyi változásokat hajtottak végre. A Pénzügyminisztérium élén Böhm-Bawerk helyére Mansuet Johann Kosel került, a földművelésügyi tárca élén Karl Giovanellit Ferdinand Buquoy váltotta fel.

825 *Egyetértés*, 1904. október 28. Audiencia és pártértekezlet.

826 *Egyetértés*, 1904. november 3. Tisza takarodója.

827 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 46.

828 *Egyetértés*, 1904. november 4. Tehát harc!

Az 1904. november 4-én megtartott parlamenti ülésen nagy felháborodást váltott ki, hogy Tisza István a házszabály módosítására vonatkozó indítványát csupán három percben indokolta. A pármondatos érvelés első mondata szerint: „Teljes megnyugvással bízhatom az indítvány indoklását azokra a t. képviselő urakra, akiknek évek óta tanúsított egész magatartása meggyőzhetett mindenkit, aki a magyar parlamentnek méltóságát, tisztességét, akcióképességét, erkölcsi súlyát és erejét szívén viseli, hogy a magyar nemzeti politika szempontjából elsőrendű politikai szükséget képez a házszabályok oly módosítása, amely a szólásszabadságnak minden sérelme, a törvényjavaslatok körüli vitáknak minden megnyirbálása nélkül kiküszöbölje a magyar parlamentből az olyan jelenségeket, amelyek végeredményükben a magyar parlamenti viszonyok eldurvulását, elfajulását, a magyar parlament erkölcsi alapjának megingását és ezzel együtt a magyar nemzeti politika súlyának és erejének csorbítását jelenti."[829] A miniszterelnök ezek után a házszabályok reformjának kidolgozására egy parlamenti bizottság kiküldését kérte. Az indítvány napirendre tűzését a Ház 216 igen, 104 nem szavazat ellenében elfogadta.

A parlamenti események megvitatására az ellenzéki pártok 1904. november 4-én este, először a tagságuk körében folytattak megbeszéléseket. A Függetlenségi Párt tagjai Kossuth Ferenc elnök vezetésével az Erzsébet-körúti párthelyiségben tartottak értekezletet, és elhatározták, hogy a párt „előre is visszautasítja a Házszabály bármely módosítását" és a tagságtól elvárja, hogy a „a párthűség oltalma alatt a küzdelemben mindenki tehetségéhez képest aktív részt vegyen".[830] Az ellenzéki pártok képviselői ezen az estén megegyeztek abban, hogy szólásszabadság védelme érdekében – a következő parlamenti ülésen – Kossuth Ferenc, Apponyi Albert, Szederkényi Nándor és Rakovszky István szólal fel. Nem volt titok, hogy az ellenzéki pártok elnökeinek november 5-én tartandó beszéde mögött az obstrukció újrakezdésének szándéka rejtőzött, és abban minden résztvevő egyetértett, hogy „Tisza István nem érdemel kíméletet".[831]

Az 1904. november 5-én tartott parlamenti ülésen megkezdődött az indítvány körüli harc, annak ellenére, hogy még csak a revízióra javaslatot készítő – az összes parlamenti párt képviseletét biztosító – bizottság létrehozásáról volt szó. Ezzel szemben az ellenzéki felszólalók a Széll kormány idején megkötött paktum érinthetetlen voltára hivatkozva minden olyan kísérletet elutasítottak, amely a házszabályok módosítását tűzi ki célul. Az esti minisztertanácsi ülés feltűnően hosszú ideig tartott, mert a kormánynak szembe kellett néznie a végtelenségig elhúzódó obstrukcióval, valamint mérlegelnie kellett az ellenzéki támadás elhárításának eszközeit. Berzeviczy Albert visszaemlékezése szerint „az obstrukció letörésének konkrét módja még akkor ugyan megbeszélés tárgya nem volt közöttünk, de miután a házszabályoknak valamelyes megsértése elkerülhetetlennek látszott, Tisza már ez időben bizalmas puhatolózásokat folytatott pártja ama jelentékenyebb tagjainál, kiknek e részben nagyobb skrupulusítást kellett feltételezni, s koronként tájékoztatott bennünket tapasztalatai felől."[832]

---

829 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXIX. köt. 507. országos ülés. 1904. november 4.

830 *Egyetértés*, 1904. november 5. A Függetlenségi Pártból.

831 *Egyetértés*, 1904. november 6. Hamis elmélet.

832 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 49. – A házszabály módosítására vonatkozó megbeszélésről az 1904. november 5-én készült minisztertanácsi jegyzőkönyv nem tartalmaz napirendi pontot.

Tisza István a Szabadelvű Párton belül folytatott megbeszélések során nagyon sok kétellyel találkozott. A házszabályok erőszakos módosításának tervét Széll Kálmán elutasította, sőt figyelmeztette Tiszát, hogy megvalósítása esetén kénytelen lesz kilépni a pártból. Andrássy Gyulával többször, mások jelenlétében is beszélt elképzeléseiről a miniszterelnök. Berzeviczy Albert visszaemlékezett egy ilyen alkalomra, amikor Tisza „látván Andrássy aggodalmait egyenesen felszólította: Ha te tudsz valami más megoldást, lépj ide a helyemre, szívesen átengedem! A fölszólított vállát vonogatta, s bevallotta, hogy bizony ő nem tud más tanácsot adni."[833] A kormányzópárt jelentősebb személyeivel, mint például Wlassics Gyulával, Darányi Ignáccal, *Hadik Jánossal* folytatott puhatolózó tárgyalások mind arra utaltak, hogy a miniszterelnök ebben a harcban nem számíthat sikerre. A házszabályok erőszakos módosításának tervéről nem csak a bizalmas eszmecserék után kiszivárogtatott hírek szóltak, hanem a parlamentben elhangzott beszédeiben maga Tisza is utalt rá. Például az 1904. november 5-én tartott ülésen az angol parlament 1893. évi házszabály reformjára utalva kijelentette: „Többséggel is keresztül lehet vinni a házszabályreformot."[834] Ezt követően a november 7-én tartott ülésen a miniszterelnök ismét a parlament munkaképességét visszaállító angol példára hivatkozott, mely szerint: „az angol parlament története 1881-től a legutolsó időkig egész fokozatos láncolatát mutatja fel a házszabályok szigorításának".[835]

Az 1904. november 7-ét követő parlamenti ülések az obstrukció jegyében zajlottak. Érdemi vitára csak november 12-én került sor, amikor a miniszterelnök a magyar honvédség tüzérséggel való felszerelése érdekében szólalt fel. Tisza István már az 1904. február 24-én ülésező minisztertanács részére készített előterjesztésében leszögezte: „az új véderőtörvény kidolgozása, a tüzérség újjászervezése és a Hadsereg egyéb halasztást nem tűrő szükségleteinek kielégítése szempontjából elodázhatatlan sürgős feladatot képez, mellyel a törvényhozásnak [...] a végleges házszabályok elfogadása után azonnal foglalkoznia kellene."[836] A magyar honvédség fejlesztésének szükségességét az ellenzék is elismerte, de a javaslatot csak abban az esetben támogatta, amennyiben ez az intézkedés az önállóság felé tett lépést jelenti, és tiltakozott az ellen, hogy a kormány a nemzeti vívmányokért a szólásszabadságot kéri cserébe. Az egyetértést jelentő békésebb hangulat rögtön véget is ért, amikor az előterjesztő kijelentette, hogy a minisztertanács határozata szerint ez a javaslat „a Közös Hadsereg egységes vezérletét, vezényletét és belszervezetét nem érinti, az 1867-es kiegyezési politikával teljes összhangban áll".

Az obstrukciót folytató ellenzéki pártokkal szemben a kormányt sürgette az idő, mert Tisza Istvánnak 1904. november 15-ig döntenie kellett arról, hogy feloszlatja-e az országgyűlést. A miniszterelnöknek ahhoz ugyanis, hogy karácsony előtt még összehívhassa az új ülést – mivel erre csak december végéig volt felhatalmazása – a fenti időpont táján ki kellett mondania a Ház feloszlatást. A parlamentben folyó meddő vita felszámolása érdekében a Szabadelvű Párt tagjai november 14-én este megbeszélést tartottak. Ezen az értekezleten a miniszterelnök kijelentette, hogy november 15-én, sürgősségi in-

833 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 50.
834 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXIX. köt. 508. országos ülés. 1904. november 5
835 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXX. köt. 509. országos ülés. 1904. november 7.
836 MNL OL K 27. 1904. február 24. Előterjesztés a honvéd tüzér ezredek felállításáról. – A véderőtörvényre vonatkozó javaslat a kétéves szolgálati időre történő áttérést tervezte elfogadtatni.

dítvánnyal a Ház elé viszi a házszabályrevíziót. Tisza István abban reménykedett, hogy indítványát a mérsékelt házszabályreform kidolgozására létrehozandó ún. huszonegyes bizottság megválasztására még fontolóra veszi az ellenzék, és ebben a kérdésben megegyezésre juthatnak. Az értekezleten megjelent képviselők Tisza István referátumát hangos ovációval fogadták, és feltétlen támogatásukról biztosították az előadót. A sajtó munkatársai tudni vélték, hogy a kormánynak a parlamentben követendő – az ellenzék által puccsnak titulált – taktikai lépéséről is döntés született.[837]

A kormánypárt tanácskozásával azonos időben, 1904. november 14-én este az ellenzéki pártok, kezdetben külön-külön, majd az éjszaka folyamán, közös megbeszélést tartottak a tervszerű együttműködés érdekében. A Pannónia Szállodában mintegy hetven ellenzéki képviselő gyűlt össze, akikhez az este kilenc órakor a fővárosba érkező Apponyi Albert is csatlakozott.[838] Az éjszakai órákban megtartott többpárti „konferencia" határozatát bizalmasan kezelték, és a pártok vezetői megkérték a résztvevőket, hogy a történtekről senkinek ne adjanak tájékoztatást. A megállapodás titokban tartását azért tartották fontosnak, mert nem akarták, hogy a kormányzópárt a parlamenti ülés előtt tudomást szerezzen annak tartalmáról.

A házszabályok módosítása

Az 1904. november 15-én tartott országgyűlésen Daniel Gábor elnök – a Szabadelvű Párt támogatásával – benyújtotta határozati javaslatát a házszabályok ideiglenes módosításáról.[839] Ezen az ülésen a miniszterelnök bejelentette, hogy a kormány a képviselőház előtt fekvő összes előterjesztését visszavonja.[840] A kibontakozó vitában Thaly Kálmán, a márciusi megállapodásra emlékeztetve kísérletet tett arra, hogy a fenti indítvány lekerüljön a napirendről, de érvelései nem váltottak ki semmiféle hatást. A Függetlenségi Párt tagjai az esti értekezleten elégedetten állapíthatták meg, hogy a házszabályok módosításának szándéka olyan ellenzéki összefogást eredményezett, amelyre még nem volt példa a kiegyezést követő időszakban. A miniszterelnököt támadó képviselők erejük tu-

837 *Egyetértés*, 1904. november 15. Tisza merénylete.

838 *Egyetértés*, 1904. november 15. Éjjeli tanácskozás.

839 A javaslat a házszabályok 195-től 265-ig terjedő paragrafusait érintette. Nevezetesen a tanácskozási rendre, az elnökre, az alelnökre vonatkozó részeket módosították. Pl. a parlamenti ülés meghosszabbításának kérdése, a felszólalások és a névszerinti szavazások kérésének korlátozása, a rendzavaró képviselőknek az üléstermből való kitiltása, valamint a kitiltás tartamára illetményük megvonása. A tárgyalási idő korlátozása, tehát a klotűr bevezetése: a költségvetési és indemnitási törvényjavaslatok esetében az általános vita hat, az egyes tárcákra vonatkozó három, a felhatalmazási törvény pedig hat ülésnapnál többet nem vehet igénybe, továbbá a rendes évi újoncjutalék tárgyalását is határidőhöz kötötték. A kormány terve szerint a javaslat egy pártközi bizottság elé kerül, ezért az álláspontjukat úgy szövegezték meg, hogy a megegyezés érdekében engedményeket tehessenek. (Részletesebben lásd: OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 30–34.)

840 Annak ellenére, hogy az előterjesztések visszavonása formai jellegű volt, a később bekövetkezett politikai események hatására az 1905. évi költségvetési és a Berzeviczy Albert nevével fémjelzett népiskolai törvény végleg lekerült a napirendről. (A népiskolai törvény átdolgozott változatát Apponyi Albert kultuszminiszteri tevékenységének eredményeként fogadták el.)

datában, november 16-án magukhoz ragadták a kezdeményezést és Kossuth Ferenc, valamint Apponyi Albert vezényletével elkezdődött a technikai obstrukció.[841]

A technikai obstrukciót folytatók elszántságát növelte, hogy november 17-én, az ülés végén az elnök bejelentette: Tisza István napirendi indítványt nyújtott be, amit holnap tárgyalnak, és vita nélkül döntenek felette. Az indítvány szerint a Ház 1904. november 18-ától kezdve négy és kilenc óra között paralel-ülésen tárgyalja a házszabály módosítást. A paralel-ülésekre vonatkozó indítvány elfogadására november 18-án délelőtt nem kerülhetett sor, mert a szavazás előtt az ellenzéki képviselők a Kossuth-nótát énekelve kivonultak az ülésteremből. A délután zárt üléssel folytatódott, amelyen az obstrukciót folytató ellenzéki képviselők Apponyi Albert beszédét ünnepelték.

Az 1904. november 18-án este, kilenc órakor véget ért zárt ülést követő eseményeket a jegyző az alábbiak szerint rögzítette. „Tisza István: A technikai obstrukció be van jelentve. Ezzel szemben megszűnik a tárgyalás és vitatkozás lehetősége. Itt egy maradt hátra: vagy sorsára bízni az országot, vagy véget vetni az egész komédiának. Elnök: Az ezen oldalról (A jobboldalra mutatva.) nyilvánuló kérést ezennel teljesítem és felteszem a kérdést: elfogadja-e a t. Ház a Daniel Gábor-féle határozati javaslatot: igen vagy nem? (Nagy zaj.) Kérem azokat, akik elfogadják, szíveskedjenek felállni. (Megtörténik.) A többség. A határozati javaslatot tehát elfogadottnak jelentem ki. (Nagy zaj.) Értesülésem szerint legfelsőbb királyi kézirat érkezett. (Folytonos nagy zaj.) Kérem a királyi kézirat felolvasását. (Folytonos nagy zaj.) Daróczy Aladár jegyző (olvassa): Mi Első Ferenc József, Isten kegyelméből Ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya. Hű Magyarországunk és társországai Zászlósainak, egyházi és világi Főrendeinek és Képviselőinek, kik az Általunk 1901. évi október hó 24-ére Budapest fő- és székvárosunkba összehívott országgyűlésen egybe gyűlvék, királyi üdvözletünket. [!] Kedvelt Híveink! Magyar minisztériumunk előterjesztésére az Általunk 1901. október 24-ére egybehívott országgyűlés harmadik ülésszakát ezennel berekesztjük. Kikkel egyébiránt királyi kegyelmünkkel állandóan hajlandók maradunk. Kelt Gödöllőn, ezerkilencszáznégy évi november hó tizennyolcadikán. Ferenc József s. k. Gróf Tisza István s. k. Elnök: Hódoló tisztelettel kihirdettetvén, tudomásul vétetik és a főrendiházzal közöltetni határoztatik. (Folytonos nagy zaj.) A mai ülés jegyzőkönyve fog hitelesíttetni. (Szűnni nem akaró nagy zaj.) Nyegre László jegyző (olvassa a jegyzőkönyvet) Elnök: A jegyzőkönyvet hitelesítettnek jelentem ki és ezzel az ülésszakot és ülést bezárom."[842]

A jegyzőkönyvben csak a végeredményről olvashatunk, de az eljárásnak az ellenzék számára követhetetlen módját nem rögzítették. Az Apponyi beszédének ünneplésével, illetve önmagával elfoglalt ellenzék nem volt felkészülve erre a taktikai megoldásra. A kormányzópárt tagjai a szünetben megbeszélték, hogy az ellenzék hangzavarát kihasználva a szavazás megejtése mellett a parlament feloszlatását is pár perc alatt elvégzik.

841 A technikai obstrukcióhoz – annak ellenére, hogy elítélték a házszabályok módosításának tervét – a Néppárt tagjai nem csatlakoztak. (Tisza István házszabály módosításáról későbbi véleményeket lásd: Tisza, 1925.)

842 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXX. köt. 520. országos ülés. 1904. november 18.

Amikor az ellenzék tudatára ébredt annak, hogy megtévesztették és a szavazás a vita lezárása nélkül lezajlott, már késő volt, az országgyűlést az elnök berekesztette.[843]

Az 1904. november 18-án lezajlott parlamenti események az ellenzéki összefogást erősítették. November 19-én délelőtt a Függetlenségi Párt helyiségében Justh Gyula javaslatára az ellenzéki pártok – programjaik megtartása mellett – koalíciót hoztak létre, és a közös cél megvalósítása érdekében végrehajtó bizottságot választottak, amelyet a „Szövetkezett Ellenzék Vezérlő Bizottságának" neveztek el. A jelszavuk lett: lehetetlenné tenni a mai kormányt és visszaállítani az alkotmány épségét. A koalíció tagja lett a Kossuth Ferenc vezette Függetlenségi Párt, a Zichy Aladár képviselte Katolikus Néppárt, Bánffy Dezső Új Pártja, Vázsonyi Vilmos Demokrata Pártja és a Nemzeti Párt Apponyi Albert irányításával. A huszonegy fős Vezérlő Bizottság tagja lett: Kossuth Ferenc elnök, gróf Apponyi Albert, gróf Batthyány Tivadar, Eötvös Károly, Hock János, Komjáthy Béla, Rakovszky István, Szederkényi Nándor, Thaly Kálmán, Vázsonyi Vilmos, gróf Zichy Aladár, Bánffy Dezső, Barabás Béla, Gulner Gyula, Holló Lajos, Justh Gyula, Polónyi Géza, Sághy Gyula, Tóth János, Ugron Gábor és gróf Zichy Jenő.[844] A vezérlő bizottság létszámának megállapítása azt üzente a miniszterelnöknek, hogy íme a huszonegy tagú testület, amelynek felállítását annyira szorgalmaztad, sok örömed nem lesz benne. Még az este folyamán Apponyi Albert felolvasta a király részére készített feliratot, és éjféltájra a nemzethez intézendő kiáltványt Eötvös Károly is elkészítette.[845] A tanácskozás résztvevői döntöttek arról, hogy mindkét okmány egyszerre jelenjen meg a sajtóban, és a parlamenti benyújtás előtt minden egyetértő képviselő aláírhatja.

A nemzethez szóló kiáltvány tájékoztatott a kormány által okozott törvénysértésekről, és a november 18-án elszenvedett sérelmeket a bizottság tagjai az alábbiak szerint foglalták össze: a házszabály indítványhoz jelentkező hozzászólókat megfosztották szólási jogaiktól; az elnök nem zárta le a vitát és a szavazás előtt az indítványt nem olvasta fel; a szavazatokat nem számolták össze és „a kijátszott, az elámult ellenzéki képviselők túlnyomó része sejtelemmel sem bírt arról, mi történik".

A Szövetkezett Ellenzék Vezérlő Bizottsága az Apponyi Alberttől megszokott kiváló stílusú feliratban tájékoztatta a királyt az új házszabály törvénytelen parlamenti elfogadtatásáról és a sérelmek felsorolása után az alábbi kérelmet terjesztette elő: „alázatosan kérjük felségedet, méltóztassék gróf Tisza István miniszterelnök urat, aki az alkotmány megtámadása által nemzetének és királyának bizalmára egyaránt méltatlanná vált, állásából elmozdítani és az ország kormányzatát alkotmánytisztelő férfiakra bízni."[846]

Az országgyűlésen történtek miatt a kormány az 1904. november 19-én váratlanul összehívott főrendiházi ülésen is éles kritikát kapott. Az ülésen gróf Zichy Nándor kijelentette: „a tegnap és előző napokban a képviselőházban történtek és az abban létrejött

843 A fenti események hátteréről részletes ismertetéssel szolgál: Horánszky, 1994. I. 483–493. – A sajtó tudósítása szerint amikor az ellenzéki képviselők a nagy hangzavarban tudomást szereztek a történtekről, tettleg is bántalmazták Perczel Dezsőt, és az ülésterem berendezéseit is megrongálták. (*Egyetértés*, 1904. november 19. Az elnököt kidobják.)

844 *Egyetértés*, 1904. november 20. A királyhoz és a nemzethez. (Gróf Zichy János nem vállalta a koalícióhoz való csatlakozást, ezért kilépett a Néppártból.)

845 Részletesen lásd: Eötvös, 1909. 190–200.

846 *Egyetértés*, 1904. november 20. A királyhoz és a nemzethez. – Az osztrák képviselőházban hét évvel korábban a házelnök hasonló módon rendelt el szavazást.

megállapodások úgy alakjuk, mint tárgyilagos tartalmuknál fogva, éppen az előbb felemlített alkotmányos szempontból bennem súlyos aggodalomra adnak alkalmat és hogy ezen aggodalom és az ott követett modor és eljárás minden részletezése nélkül való rosszallás iránti véleményemnek ezen méltóságos főrendiházban kifejezést adni óhajtottam."[847] Ezek után gróf *Vigyázó Sándor* is hasonló hangnemben fejtette ki véleményét, mely szerint: „A képviselőházban tegnap lefolytak után azt a kérést akarom a magam részéről röviden intézni alkotmányunk faktoraihoz, hogy ragaszkodjanak alkotmányunkhoz és alkotmányunk törvényes szabályaihoz." A kormány védelmére kelve válaszában gróf Csáky Albin elnök kijelentette, hogy „a törvényhozás másik házában történtek a főrendiházban kritika tárgyát nem képezhetik, nincs is módjában a Háznak ezekkel szemben állást foglalni". Az ülés végén az országgyűlést elnapoló királyi kéziratot a főrendiház tagjaival is megismertették.

A parlamenti eseményeket a képviselők egyéni politikai ambícióik szerint igyekeztek kihasználni. Az ellenzéki pártok közül egyedül a Néppártban jelentkezett – a vezetéssel már korábban ellentétbe került – négy képviselő, akik a miniszterelnök mellé álltak. Nevezetesen ifjabb Zichy János gróf, *Meszlény Pál*, *Szüllő Géza* és *Wilczek Frigyes* gróf 1904. november 18-án az alábbi levelet intézte Zichy Aladár elnökhöz. „Tisztelt pártelnök úr! Alulírottak, kik már a múlt obstrukció alkalmával éreztük szükségét annak, hogy a Ház tárgyalásainak rendes menete biztosíttassék, sajnálattal vettük tudomásul a párt ama határozatát, hogy ab ovo visszautasítja a miniszterelnök indítványát, mely szerint az összes pártok kiküldöttei vegyenek részt a házszabályok revíziójának előmunkálatában, ez által elvágva minden elképzelhető útját annak, hogy a házszabályok lojális és törvényes úton változtassanak meg. Miután e párthatározat egy negatívumot tartalmazott, nem éreztük szükségét annak, hogy pozitív formában lépjünk fel vele szemben. Ma azonban, midőn ez általunk nem osztott állásfoglalás következtében a kormány erőszakot szerzett ez álláspontnak szemben, mely ütközetből az alkotmányra kimondhatatlan károk keletkezhetnek, kénytelenek vagyunk ama felelősség tudatában, amely ez akcióból természetszerűleg ránk is esnék, elhagyni a passzivitás álláspontját, az által, hogy kijelentjük pártelnök úrnak azt, miszerint eddig vallott elveink sértetlen fönntartásával a Néppárt kötelékéből ezennel kilépünk és a képviselőház bizottságaiban elfoglalt tagságunkról lemondunk."[848] A kilépésről szóló hír már a parlament délutáni ülésen a képviselők tudomására jutott, és a kormánypárt tagjai között nagy tetszést aratott.

A parlamentben elért kétes értékű siker hatására egyre több kormánypárti képviselő jelezte, hogy a fenti eseményekkel nem vállal semmiféle szolidaritást és kilép a Szabadelvű Pártból. Már november 19-én bejelentette a pártból való távozását az Andrássy-csoport tizenhárom tagja, továbbá a nevesebb politikusok közül Wlassics Gyula, Darányi Ignác[849] és

847 Főrendiházi Napló, III. Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. XXXVII. ülés 1904. november 19.

848 *Magyarország*, 1904. november 19.

849 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 116. és 117. Darányi Ignác és Wlassics Gyula levele Tisza István részére. 1904. november 19. – A két levél azonos szövege: „Igen tisztelt barátom! Tisztelettel jelentem, hogy élénk sajnálatomra egyidejűleg kénytelen voltam kilépésemet a Szabadelvű Pártból annak elnökével tudatni. Kiváló nagyrabecsüléssel tisztelő barátod."

Szemere Miklós.[850] A Rátóton tartózkodó Széll Kálmán 1904. november 21-én tájékoztatta a sajtót arról, hogy kilép a Szabadelvű Pártból és lemond a mandátumáról.[851] Az ellenzéki politikusok jóslata szerint legalább harminc főre volt tehető azoknak a képviselőknek száma, akik elhagyni készültek a kormánypártot.

A király bizalmasaként és a Szabadelvű Párt vezető politikusaként számon tartott Andrássy Gyula 1904. november 23-án, választóihoz írt nyílt levelében így indokolta kilépését a pártból: „Akarom a házszabályok módosítását, de csak azon az úton, amelyen kötelező jogszabályokat módosítani lehet és szabad. [...] Az ilyen politikát, mely a jogrend épségét megsérti és gyakorlati eredményt nem ígér, nem követhetem. Ezért léptem ki a pártból. Mondhatom, lelkiismeretem űzött ki onnan."[852] A szerző a népi akaratra hivatkozó Tisza Istvánnal szemben leszögezte, hogy „csak a képviselőház dönthet saját házszabályainak ügyében, nem pedig a választóközönség". Hasonló módon tudatta elhatározását a választóival Széll Kálmán is, aki a szentgotthárdiakhoz írt nyílt levelében Tisza István eljárásáról így nyilatkozott: „A házszabályok módosítását ugyan régóta szükségesnek tartom, de ennek úgy kell megtörténnie, hogy a szólásszabadság alkotmányos nagy kincse ne legyen föláldozva. [...] Nem szabad megsemmisíteni a parlament ellenőrzési képességét és az abban rejlő nemzeti erőt, melyre még az országnak szüksége lehet. [...] a Ház minden határozata csak a fönnálló szabályok szerint keletkezhetik, amely határozat ettől eltérően jön létre, az egyenes és erőszakos megsértése a törvényesen fennálló jogszabályoknak."[853] Lényegében tehát mindketten szükségesnek tartották a házszabályok módosítását, de csak a törvényes keretek között.

Az ellenzéki politikusokhoz csatlakozó budapesti egyetemisták 1904. november 21-én megválasztották az úgynevezett harmincas végrehajtó bizottságot, és másnap délelőttre összejövetelt szerveztek. Az egyetem épületébe tervezett gyűlésen a kormánnyal szolidaritást vállaló professzorok ellen kívántak tüntetni. Az egyetemre érkező ifjak zárva találták a főkaput, mert a rektor így kívánta megakadályozni, hogy a tanulók a tágas aulában találkozzanak. Ezért a hallgatók – az igazoltatást követően – csak a Szerb-utcai oldalsó bejáraton mehettek be az egyetem épületébe, ahol végül is a folyóson gyülekeztek. A folyóson tartózkodó és pfujoló mintegy háromszáz egyetemista a kereskedelmi és váltójogot előadó, volt államtitkár Nagy Ferencet tartóztatta fel, aki csak a teremszolgák segítségével tudott eljutni a tanórát bojkottálók között az előadóterembe. A diákok hasonlóan jártak el Láng Lajos, volt kereskedelemügyi miniszter előadása előtt is. Ezek után az

850 *Egyetértés*, 1904. november 20. A Tisza pártja szétzüllik.

851 *Egyetértés*, 1904. november 22. A rátóti bölcs.

852 *Egyetértés*, 1904. november 24. Andrássy nyílt levele. (Továbbá: *Az Újság*, 1904. november 24. és *Néppárt*, 1904. december 3. A politikai események.) – Pethő Sándor Andrássyt méltatva erről így ír: „Andrássy szintén elítélte és megvetette az obstrukciót, csakhogy nem tüneti betegségnek, hevenykórnak tekintette, hanem mély szervi baj kiütközésének. A kisebbségi obstrukció szerinte egyszerű visszahatása volt annak a súlyos betegségnek, amelyet a többségi korrupció, a kormányerőszak és a mesterséges parlamentizmus bacilusai okoztak." (Pethő, 1924. 9.)

853 *Egyetértés*, 1904. november 26. A szentgotthárdi választókhoz.; *Néppárt*, 1904. december 3. A politikai események.; MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 141. Széll Kálmán nyílt levele a szentgotthárdi választóihoz. 1904. november 23. – Széll továbbiakra nézve leszögezte: „Az ellenzékhez csatlakozni nem fogok. Egész politikai pályafutásom alatt vallott elveim választanak el tőle. Elválaszt az ellenzéknek állásfoglalása és harcmodora is; elválaszt az a törekvése, amellyel a koronát vonja be e nagy küzdelembe, mert ezzel alkotmányunk egyik alaptételét sérti meg."

egyetemisták képviselői felvették a kapcsolatot az ellenzéki koalícióval annak érdekében, hogy a 1904. november 27-ére tervezett népgyűlés szervezésében részt vegyenek.[854]

A szövetkezett ellenzék végrehajtó bizottságának programjában legfontosabb feladatként a népgyűlések rendezése mellett az esetleges választásokra való felkészülés szerepelt. Rövid idő alatt megszervezték, hogy képviselőik végigjárták a vidéki nagyvárosokat és felkészítették a kormány elleni megmozdulások szervezőit. A vidékről visszatértek az összes ellenzéki párt vezetőjének jelenlétében 1904. november 24-én délelőtt a Függetlenségi Párt irodájában számoltak be a kerületükben szerzett tapasztalataikról. A tanácskozást az Egyetértés napilap a november 26-án megjelent számában röviden így jellemezte: „Kormányképes ellenzék". Az országos tiltakozás nyitányaként az 1904. november 27-én megtartott budapesti tiltakozó gyűlés szolgált, ahol a zsúfolásig megtelt Vigadóban vezető szónokként Kossuth Ferenc és Apponyi Albert mondott beszédet. Ezt követően az utcára vonuló, mintegy 20 ezer főre nőtt tömeg a Függetlenségi Párt-kör elé vonult, ahol hallgatóság előtt több ellenzéki politikus, valamint az egyetemisták képviselője tartott nagysikerű beszédet.[855] A gyűlésen elfogadott határozati javaslat a november 18-ai merénylet elítélését követően kimondta: „Állítsák helyre az alkotmány teljes épségét, és szélesítsék ki az alkotmány alapjait. Kezdjék a választói jog gyökeres reformját a nemzet széles rétegeire való kiterjesztésével, hogy nemzetünk még szervezettebben még nagyobb erővel védekezhessék az önkény merényletei ellen."[856]

A budapesti megmozdulással egy időben tizenegy vidéki városban „Tisza merényletét" elítélő népgyűlést tartottak.[857] A jól működő központosított irányításra példa: december 4-én a Tasnádon tartandó népgyűlésre készülve a rendezőknek Kossuth Ferenc az alábbi intenciót küldte: „Meg kell jegyeznem, hogy a kerület képviselője Szemere Miklós, aki a kormány hallatlan erőszaka miatt a pártból kilépett, mely elismerésre méltó, hazafias cselekedet volt, így a jelen alkalommal figyelmet kell fordítani arra, hogy a tiltakozás éle Szemerét ne érintse, mert ezzel elriasztanánk másokat is a kormánypártból való kilépéstől. Jelenleg az erőszakról, s annak kiszámíthatatlan veszélyéről kell beszélni."[858]

Az ellenzéki támadások ellensúlyozása érdekében Tisza István is igyekezett politikai nézeteit minél szélesebb körben elfogadtatni. Esőként a Vigadóban 1904. november 20-án, vasárnap délelőtt megtartott gyűlés kínált ilyen lehetőséget, ahol a miniszterelnök a budapesti nagypolgárság előtt így nyilatkozott a parlamentben történtekről: „a

854 *Egyetértés*, 1904. november 23. Az ifjúság tüntetése. – Tisza István fontosnak tartotta, hogy november 27-én a fővárosban tartózkodjon. Ezért arra kérte a külügyminisztert, hogy a Németországgal kötendő kereskedelmi szerződésről a tárgyalásokat november 28-án délután tartsák meg, mert korábban nem utazhat Bécsbe. (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 73. Tisza István miniszterelnök levele Gołuchowski külügyminiszter részére. 1904. november 23.)

855 Néppárt, 1904. december 3. Budapest az alkotmánytiprás ellen. – A szónokok között volt: Vázsonyi Vilmos, Hock János, Thaly Kálmán, gróf Batthyányi Tivadar, gróf Zichy Aladár, Lukács János, Holló Lajos, az egyetemi ifjúság nevében pedig Melha Tibor. Az egyetemi tüntetések és a rendőrökkel való összetűzések miatt 1904. november 30-án az egyetemi tanács bizonytalan időre bezárta az intézményt.

856 *Egyetértés*, 1904. november 28. A határozati javaslat.

857 Az ellenzék az alábbi helységekben szervezett népgyűlést: Szeged, Kaposvár, Sárospatak, Békéscsaba, Hódmezővásárhely, Kistelek, Dabas, Makó, Bácsmonostor, Nagylak, Szoboszló. Ezekben a városokban az ellenzéki pártok országgyűlési képviselői tartottak beszédet.

858 OSZK Kézirattári Növedéknapló, 1957. 10. Kossuth Ferenc levele a tasnádi népgyűlés szervezőjéhez. 1904. december 2.

magyar nemzetnek kell megmondania, hogy helyesli-e azt, hogy midőn másként nem lehetett, a harcot a formáknak megsértésével nyertük meg".[859] Az összejövetel elnöke Kautz Gyula beszédében támogatásáról biztosította a kormányt, mert a gazdasági életben bekövetkezett pangásért az obstrukciót tette felelőssé. A gyűlés résztvevői elfogadhatónak és szükségesnek tartották azokat a kormánypárti intézkedéseket, amelyek a parlament munkaképességének helyreállítása érdekében születtek.[860] Ezt követően a miniszterelnök 1904. november 26-án, a Belvárosi Körben Kautz Gyula tiszteletére rendezett vacsorán beszélt az ellene indított támadásokról. Andrássy Gyula és Széll Kálmán nyílt leveléről elismerően nyilatkozott, mert mindketten elismerték, hogy a házszabály revízióra szükség van, de nem a Tisza István diktálta módon. A miniszterelnök kifogásolta, hogy egyik politikus sem vázolta fel azt az utat, amely a politikai válságból kivezethet. Tisza István kifejtette: „Ha ismét fellép a technikai obstrukció, melyről Széll Kálmán azt mondja, hogy az nem alkotmányos harc, hanem a kisebbség erőszaka, akkor csak két eshetőség lehetséges. Vagy az elhatározás: a házszabályok néhány rendelkezésének egyszeri sérelmével véget vetni a szégyenletes állapotnak, [...] vagy ölbe tenni a kezet, de azután romba dőlni, elzülleni hagyni az országot."[861]

A kormánypárt nem tudta sikerrel mozgósítani a vidéket. Az 1904. december 1-én Győrbe utazó miniszterelnököt tüntető tömeg várta, amelynek feldühödött tagjai nem csak Tisza István hintóját dobálták meg kővel, hanem még a gyűlésterem ablakait is betörték.[862] Később Marosvásárhelyen és Pozsonyban is ellenséges fogadtatásban részesült. Ezen tapasztalatok alapján Tisza István kénytelen volt lemondani tervbe vett nagyváradi és debreceni útját. Egyedül Szolnokon, a december 8-án tett látogatása jelentett kivételt, mert a gróf Almássy Imre vezetésével megjelenő vármegyei birtokosok és a kormánypárt tagjai Tisza Istvánt megértő figyelemben részesítették.[863] A miniszterek közül is többen elutaztak a vidéki választókerületekbe, ahol a nagyobb városokban csekély érdeklődés mellettt tartottak beszédet, de a nemzeti jelszavakkal feltüzelt ellenzékkel szemben nem értek el számottevő sikert.[864]

---

859 *Egyetértés*, 1904. november 21. Tisza feje körül. – Főleg a gyűlés elején Tisza István beszédét zavaró közbeszólások hangzottak el, és több embert is a rendért felelős személyek vonszoltak ki a teremből.

860 Rudnay Béla rendőrfőkapitány jelentése szerint Olay Lajos és Lengyel Zoltán arra próbálták rábeszélni a Szociáldemokrata Párt vezetőit, hogy a kormánypárt november 20-ára meghirdetett gyűlését „erőszakos módon zavarják meg". A szocialisták elutasították a kérést. (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 112. Rudnay Béla rendőrfőkapitány jelentése a miniszterelnök részére. 1904. november 14.) – A két párt közötti tárgyalásokra korábban is volt példa: 1903. február végén a kormány által előterjesztett véderőtörvény elleni közös fellépésről tartottak megbeszélést.

861 Horánszky, 1994. I. 494. – Az idős Esterházy Ferenc véleménye: „Erőszakot csak erőszakkal lehet legyőzni. Ezt még a most kilépett urak is be fogják látni, eddig legalább még egy sem mondotta, hogy kellett volna eljárni!" (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 126. Idős Esterházy Ferenc levele Tisza István részére. Pozsony, 1904. november 23.)

862 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 77.

863 Horánszky, 1994. I. 495–496.; *Néppárt*, 1904. december 10. Egy ország harca egy ember ellen. – A Bécsben hallott véleményekről Khuen-Héderváry tudósított: „Itt a hangulat az obstrukcióval szemben viselt hadjáratodat illetően nagyon kedvező, mindenki sikert kíván és bízik benne." (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 100. Khuen-Héderváry Károly levele Tisza István részére. Bécs, 1904. november 24.)

864 Berzeviczy Albert 1904. december 11-én Miskolcon, Kassán és Iglón vett részt a Szabadelvű Párt rendezvényein.

Az agrárius érdekeket megfogalmazó *Hazánk* munkatársa *Buday Barna*, 1904 novemberében a gróf Károlyi Sándorhoz írt levelében így vélekedett Tisza István politikai jövőjéről: „Azon kezdem, hogy Tisza abban a percben menthetetlenül megbukott, amikor a parlamenti csíny útjára lépett, s amit ma látunk, az már csak görcsös vonaglás. Nem éppen az erőszak ténye miatt kell buknia, hanem először, mert ezt a cselekedetet az ellenzék jó ürügyül használhatja arra, hogy a nyakát kitörje és most már nem fog kibékülni, mert neki érdeke az, hogy mint sértett fél egy hazaáruló kormánnyal szemben menjen a választásokba. Másodszor azért menthetetlen Tisza, mert a Szabadelvű Pártnak az Udvar előtt is tekintélyes matadorjai otthagyták, s ma már inkább csak stréberek tartják benne a lelket. A király még módot ad Tiszának egy kísérletre a Ház egybehívásával, de miután itt Tisza nem boldogulhat, beszüntetik vele a kísérletezést, nehogy a Szabadelvű Pártot még jobban gyengítsék s a vele szemben provokált szélbali politikának még több előnyt adjanak. Tisza tehát bukott ember s amennyire a lelkekbe látok, híveinek egy része is pusztán azért tartott ki mellette idáig, mert azt hiszik, hogy a legközelebbi választásokon a mandátumokat még Tisza fogja osztogatni. Andrássyék, Darányi és Wlassics pedig egyszerűen bizonyos kölcsönöket fizettek vissza. Mély meggyőződést én csak igen kevés embernél keresek."[865]

A november 18-át követő hetekben Ferenc József több alkalommal is fogadta a magyar miniszterelnököt. Tisza István 1904. november 21-én tájékoztatta az uralkodót a belpolitikai eseményekről, majd november 28-án a Németországgal kötendő kereskedelmi szerződés ügyében járt Bécsben, ezt követően pedig a Gödöllőn tartózkodó uralkodó 1904. december 2-án, délelőtt tizenegy órakor fogadta. Az uralkodói audienciáról a miniszterelnök az este hat órára összehívott minisztertanácson számolt be a résztvevőknek. A mintegy két órán át tartó minisztertanácsi ülés után egy kormánytag sem ment el a Szabadelvű Pártkörbe, hogy a kormány döntéseiről tájékoztassa az ott várakozó képviselőket. A napi eseményekről a közvélemény csak szűkszavú félhivatalos jelentésekből értesült. Az a körülmény, hogy ezen a napon az uralkodó először Pitreich hadügyminisztert fogadta, arra engedett következtetni, hogy a belpolitikai válság mellett az 1905. évi újoncjutalék megajánlásának kérdése is napirendre került. A késő estébe nyúló minisztertanácsi ülés időtartamából az ellenzék azt a következtetést vonta le, hogy a kabinet tagjai az egyre mélyülő kormányválságról, sőt a lemondásról vitatkoztak.[866] Ezzel szemben az 1904. december 2-án megtartott minisztertanácsi ülésen negyvenhét napirendi pontot tárgyaltak meg. Többek között döntés született olyan lényeges kérdésekben, mint az 1904. évi költségvetés kiigazítása és az ínség leküzdése érdekében hozandó intézkedések. Mivel a képviselőházi házszabályok érdemleges módosítására vonatkozó indítvány benyújtása után a kormány november 15-én – az érvényes házszabályok értelmében – valamennyi előterjesztését visszavonta, meg kellett állapítani azoknak a törvényjavaslatoknak a körét, amelyeket a kormány a későbbiekben újra elő kívánt terjeszteni.[867]

A parlamenti ülésszak berekesztését követő hetekben kiderült, hogy az ellenzéki koalíció nem csak a jól szervezett gyűléseken nagy számban megjelenteket tudta maga

865 MNL OL P 389 2. cs. 49. sz. Buday Barna levele gróf Károlyi Sándorhoz. 1904. november 24.
866 *Egyetértés*, 1904. december 3. Válság van.
867 MNL OL K 27. 1904. december 2./47. Törvényjavaslatok újbóli előterjesztése.

mögé állítani, hanem szinte az egész magyar sajtó is őket támogatta. A kiélezett belpolitikai helyzetben végzetes hibának tűnt, hogy Tisza István kormányra kerülése kezdetén nem tett lépéseket annak érdekében, hogy megszerezze a mérsékelten ellenzéki sajtó támogatását.[868] A sajtó mozgósító erejét felismerve az ellenzéki képviselők gondoskodtak arról, hogy minden napra jusson valami, szenzációnak tálalható nyilatkozat vagy esemény, amely a kormány elleni kíméletlen harcra sarkall. A kormány ilyen körülmények között semmit nem tehetett annak érdekében, hogy pártból kilépő politikusok igényes stílusban megírt nyílt levelei a sajtó hasábjain ne durva hangnemben megfogalmazott kommentárok kíséretében jelenjenek meg. Ezért nem volt meglepő, hogy a korábban mérsékelten ellenzéki újságok is a kuruc–labanc küzdelemnek feltüntetett, egyre népszerűbbé váló ellenzéki akciók mellé álltak.

Tisza István a Gödöllőn tartózkodó uralkodótól vette át az országgyűlés új szakaszának összehívását elrendelő királyi kéziratot.[869] A miniszterelnök az 1904. december 9-én tartott értekezleten közölte párttársaival, hogy a kézirat meghallgatására a két Házat 1904. december 13-ára szándékozik összehívni. A várható parlamenti összecsapásra mind a kormánypárt, mind az ellenzéki koalíció felkészült. Az országgyűlés összehívása alkalmából az ellenzék támadása Perczel Dezső ellen irányult, akiről a „szövetkezett ellenzéknek szervező bizottsága" a november 19-én a nemzethez intézett kiáltványában kimondta: „a képviselőház mostani elnöke gonosztevő lett. Gróf Tisza István miniszterelnök bűntársa lett."[870] Azz ellenzék elérkezettnek látta az időt, hogy a koalíció erejét megmutatva leszámoljon Perczel Dezsővel, és november 18-án tanúsított magatartása miatt eltávolítsa az elnöki székből. A kormány előtt sem volt titok az ellenzék szándéka, ezért a parlamenti ülésen Perczel Dezső meg sem jelent, az őt helyettesítő Feilitzsch Artúr alelnök pedig utasította a rend fenntartására kivezényelt őröket, hogy a képviselők részéről érkező inzultálásokra nem válaszolhatnak erőszakkal. Farkas János terembiztos úgy vélte, hogy a negyven főből álló őrséggel képes lesz biztosítani a Ház rendjét.

Az egyesült ellenzék képviselőházi „győzelme"

A szövetkezett ellenzék határozata szerint a képviselők 1904. december 13-án reggel az Angol Királynő fogadóban gyülekeztek, ahonnan – fél kilenc tájban, jóval az ülés megkezdése előtt – testületileg sétáltak át a parlamentbe. A gyalog vonulókhoz egyre több él-

868 A kormányt támogató, Gajári Ödön által 1903. december 16-án létrehozott „Az Újság" és a félhivatalos „Magyar Nemzet" befolyása az eseményekre nem volt számottevő. Berzeviczy Albert szerint „az ellenzékkel tartott majdnem az egész magyar sajtó. Most világlott ki a végzetes hiba, melyet Tisza – ki, mert maga kevésre becsülte a népszerűséget, mindig elhanyagolta a sajtópolitikát – elkövetett akkor, mikor még erősen ült a nyeregben. Akkor csekély áldozattal megnyerhette volna a mérsékeltebb ellenzéki lapok akármelyikét, sőt esetleg többet is, ő azonban nem ezt tette." (OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 72.) – 1904 januárjában Béla Henrick egy sajtóiroda felállítására tett javaslatot, amely a miniszterelnököt az alábbiak szerint szolgálná, „ha kell kard, amely vág, s ha kell pajzs, amely felfogja az ütést". (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 35–36. Béla Henrick levele Tisza István részére. 1904. január 13.)

869 MNL OL K26–1905–III–74. Tisza István előterjesztése az uralkodó részére. 1904. november 30. – A miniszterelnök az országgyűlés előtt álló legfontosabb feladatként jelölte meg az 1905. év első felére szóló pénzügyi felhatalmazás, valamint az újoncjutalékról szóló törvényjavaslat megszavazását.

870 *Egyetértés*, 1904. november 20. A nemzethez.

jenző szimpatizáns csatlakozott. Az ellenzék tagjai az előzetes híresztelés alapján a parlament bejárata előtt fegyveres kordonra számítottak, de csak a kapun belül várta őket *Rogolya* rendőrfelügyelő, aki egyenkénti belépésre kérte meg a képviselőket. Az élen haladó Ugron Gábor a bevonulás akadályozására hivatkozva szóváltásba keveredett a felügyelővel, majd az utasításra hivatkozó tisztviselőt Rakovszky István és Zichy Aladár segítségével alaposan összeverték, és szó szerint kidobták a térre. A szerencsétlenül járt rendőr a téren próbálta bizonygatni, hogy csak az illetéktelenek belépését kívánta megakadályozni.[871] A terembe lépő képviselők azonnal az elnöki pulpitus körül mozdulatlanul álló teremőrök szidalmazásába kezdtek, és távozásra szólították fel őket. Amikor világossá vált, hogy a teremőrök nem engedelmeskednek az ellenzéki képviselők utasításának, felröppent a támadásra buzdító jelszó: „Ki a darabontokkal!"[872] Ezt követően a törvényesség visszaállítását követelő ellenzéki képviselők a védekezés jogától megfosztott őröket összeverték, a lépcsökön lelökdösték és ruháikat megtépték.[873] A mintegy másfélszáz képviselő élharcosai a sikeres ütközeten fellelkesülve a Perczel Dezső által megszentségtelenítettnek nyilvánított elnöki pulpitust, valamint a miniszteri bársonyszékeket darabokra törték.[874]

A kormánypárti képviselők akkor érkeztek meg, amikor az egyesült ellenzék tagjai már az általuk átrendezett ülésteremben a romok felett fényképeket készítettek. A képviselőtársai kíséretében megjelenő Tisza Istvánt a bántalmazástól Andrássy Gyula mentette meg azzal, hogy tekintélyt parancsolóan szorosan a miniszterelnök mellé lépett. Amikor a Szabadelvű Párt tagjai látták, hogy a parlamenti ülés megtartására nincs remény, átvonultak a Lloyd-klubba, ahol déli tizenkét órakor tanácskozást tartottak. A megbeszélésen Tisza István az ellenzéki képviselőkre utalva kijelentette: „Sok mindenre képesnek tartottam azokat az urakat, de egy ilyen közönséges bűntény elkövetésére és

871 *Egyetértés*, 1904. december 14. Kidobott rendőrfelügyelő.

872 *Egyetértés*, 1904. december 14. A káosz. – Az ellenzék által darabontoknak elnevezett parlamenti őrség tagjainak többségét a csendőrség állományából választották ki, akik a teremőrökhöz hasonló fekete attilát viseltek, nemzeti színű karszalaggal. Fegyvertelenül teljesítettek szolgálatot.

873 Feilitzsch Artúr jelentése: „az új teremszolgák közül a teremben bent nyolcan voltak állítva, kesztyűsen. Az elnöki emelvény baloldali feljárójának alsó lépcsőjére négyen voltak állítva, ketten-ketten szembe egymással, azon utasítással, hogy ne engedjék meg, hogy bárki is felmehessen az elnöki emelvényre." A feldühödött ellenzéki képviselők a teremszolgákat szidalmazták, megpofozták, és hozzákezdtek a korlátok szétszedéséhez. „Mikor láttam, hogy a szolgákat lassanként mind leráncigálják, felrendeltem magam köré az elnöki emelvényre őket, hogy legalább azt megvédhessem. De ez sem volt lehetséges, dacára annak, hogy teljes és erős hanggal figyelmeztettem a romboló és kiabáló képviselőket, hogy ezek egyszerű teremszolgák, akiknek a tettlegességet nem szabad viszonozni, mert akkor már széklábak, fadarabok röpültek felénk, egyes képviselők egész az elnöki emelvényig hatoltak, fadarabokkal és széklábakkal kezdték a szolgákat ütni-verni, akik természetesen egyetlen ütést sem viszonoztak, amikor láttam, hogy egypáran közülük véreznek [...] hogy a végsőkig bántalmazott szolgáknál a fegyelmet továbbra is fenntartani nem leszek képes, további ok nélküli bántalmazásoktól is őket megóvandó, a jobb oldali lépcsőfeljárón visszavonultam velük." (MNL OL K 2–1905–AVIII–3. Báró Feilitzsch Artúr jelentése. 1904. december 18.)

874 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 82–83. – A képviselők a bútorok letört darabjait kezdetben az őrök ütlegelésére használták, de miután azokat kiűzték a teremből, feldöntötték a Ház asztalát, az összetört miniszteri bársonyszékeket és az elnöki pulpitust pedig erre halmozták. A helyreállítás költségét 1935 korona 65 fillérben állapították meg. (MNL OL K 2–1905–AVIII–3. Schaubach Károly építész szakértői véleménye. 1904. december 16.) – Lásd még: MNL OL K2–1905–AVIII–4. A Mentelmi Bizottság ülésén felvett tanúvallomások. 1905. május 23., 25., 27. és június 6.; Cieger, 2016. 118–123.

védtelen embereknek ilyen gyáva összeszurkálására nem tartottam őket képesnek."[875] A történtek ellenére a miniszterelnök, bátorítva párttársait, reményét fejezte ki, hogy „nyugodtan teljesíthetjük egyelőre kötelességünket ebben a Házban, és elintézhetjük azokat a törvényjavaslatokat, amelyek elintézése a törvényes állapot fönntartása végett szükséges". A tanácskozáson nem tértek ki arra, hogy a kormánypárt nagy hibát követett el azzal, hogy a korán érkező ellenzéki képviselőknek teljesen átengedte az üléstermet, akik így szabadon garázdálkodhattak. A koalíció vezetői elérték céljukat, az ülés megtartása lehetetlenné vált, és a közvélemény előtt fényes győzelmet arattak.

Tisza Istvánnak a parlamenti eseményekről táviratban adott tájékoztatójára a királyi kabinetirodából már december 13-án este tíz órakor megérkezett a válasz. A kabinetiroda számjeles távirata szerint: „Ő apostoli felsége érdeklődéssel vette tudomásul Excellenciád távirati jelentését, és teljes mértékben jóváhagyja eljárását. Őfelsége reméli a szavatossági nyilatkozat és az újonc törvény javaslatának még ezen az országgyűlésen tartós szívósággal való keresztülvitelét, mindenesetre azonban felhatalmazást ad Excellenciádnak az országgyűlés feloszlatásának elrendelésére."[876]

A szövetkezett ellenzék ellenőrző bizottsága este hat órakor tartotta ülését, ahol Kossuth Ferenc legelőször cáfolta az a hírt, hogy „ami ma a képviselőházban az ellenzék részéről történt, előre lett volna készítve", majd felkérte Eötvös Károlyt egy újabb „manifesztum" elkészítésére.[877] Az újságokban megjelentetett kiáltványban a parlamenti eseményeket azzal magyarázták, hogy: „Igazunk és kötelességünk volt az erőszak szegődvényeseit legalább a tanácskozó teremből eltávolítani. Kötelességünket teljesítettük." Ezt követően arról tájékoztattak, hogy megtorolták Tisza és Perczel bűnös cselekedetét, és a követendő alapelveket rögzítették, mely szerint: „mi maradunk az alkotmányos küzdelem mezején. Hívek a királyhoz és igaz hű fiai nemzetünknek. Gonosztevők nem lehetnek királyunk hű tanácsosai s nemzetünk becsületes kormányzói."[878]

A Szabadelvű Párt vezetői 1904. december 13-án este újabb értekezletet tartottak, amelyen elhatározták, hogy másnap békés eszközökkel igyekeznek elérni az ülés megtartását. Ennek érdekében a beteget jelentő Perczel Dezső helyett a házelnöki teendőket Jakabffy Imre alelnökre bízták, és a parlamenti őrséget is szolgálaton kívülre helyezték. Ezzel szemben az ellenzéki képviselők valamiféle erőszakos lépéstől tartottak, mert december 14-én hajnalban Polónyi Géza vezetésével képviselők és újságírók riasztották fel az alvó honatyákat azzal a hírrel, hogy reggel hat órára mindenki legyen a parlamentben, mert a kormány erre az időpontra ülést hívott össze. A szervezők az éjszaka közepén a takarítók által kivilágított Lloyd-klub ablakait látva arra gyanakodtak, hogy a termekben a kormánypárt tagjai a reggeli puccsra készülődnek. Reggel hat órára mintegy ötven ellenzéki képviselő, ki gyalog, ki hintón érkezett meg az országház elé, amelynek zárt

875 *Egyetértés*, 1904. december 14. A Szabadelvű Párt értekezlete. Továbbá: OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 85–86. – Tisza István a parlamentben történteket közönséges bűnténynek minősítette. Az igazságügyminiszter, a koronaügyész és a budapesti főügyész döntése alapján december 14-én bírósági helyszíni szemlét tartottak a parlamentben. A erőszakos cselekményeknek nem lettek jogi következményeik.

876 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 67. Ferenc József távirata Tisza István részére. 1904. december 13.

877 *Egyetértés*, 1904. december 14. Az ellenzék akciója.; Eötvös, 1909. 225–227.

878 *Egyetértés*, 1904. december 14. Honfitársaink!

bejáratánál plakát hirdette, hogy a parlamenti ülést délelőtt tíz órára hívták össze. Az országházba bevonuló ellenzéki képviselők így végignézhették, hogy az előző napi rombolás ellenére a takarító személyzet miként próbálja az ülésszak megnyitására alkalmassá tenni a termet.[879]

A Lloyd-klub udvarán gyülekező mintegy 120 Szabadelvű párti képviselő, a kormány tagjaival együtt, 1904. december 14-én reggel kilenc órakor csoportosan indultak a parlamentbe. Az ülésterembe megérkező kormány tagjai a miniszteri székek hiányában az első sorban foglaltak helyet. Jakabffy Imre alelnök, miután megnyitotta az ülést, átvette Tisza Istvántól a december 8-án aláírt királyi kéziratot, amelyet *Daróczy Aladár* jegyző ismertetett. Ferenc József az 1901. október 24-én megnyitott országgyűlés 4. ülésszakát 1904. december 13-ára összehívottnak nyilvánította. Miután a királyi döntést minden képviselő tudomásul vette, és az elnök javaslatára az országgyűlés tisztségviselőinek megválasztását másnapra halasztották, az ülés tíz perc alatt befejeződött.[880]

Az 1904. december 15-én és 16-án megtartott parlamenti ülések idejét az ellenzéki szónokoknak – Andrássy Gyula, Kossuth Ferenc, Apponyi Albert, Bánffy Dezső, Rakovszky István – a házszabály módosítását támadó beszédei töltötték ki, a Ház tisztikarának megválasztására esély sem volt. Az ellenzék magáévá tette Apponyi álláspontját, mely szerint: „Arról, ami november 18-án állítólag történt, semmi hiteles okmány nem létezik. Ami állítólag megtörtént, az jogtalanul történt, jogilag érvénytelen s a Ház minden olyan határozata, mely az ekkor állítólag alkotott szabályok segítségével jön létre, jogilag semmis [...] és ebben az országban senkire nem kötelező."[881] Az exlex elkerülése érdekében a kormány egy rövid lejáratú indemnitit kért, de az ellenzék nevében Kossuth Ferenc kijelentette, hogy ennek a kormánynak nem hajlandó indemnitit adni, de egyáltalán szóba sem áll vele. Bánffy Dezső még tovább ment, amikor kijelentette: „a Ház meg nem alakulhat, amíg ez a kormány intézi az ország ügyeit". A miniszterelnök válaszait az egyre fogyatkozó kormánypárti képviselőkön kívül már senki nem fogadta el. Tisza Istvánnak a parlamenti vitában elhangzott ellenérveit a sokáig lojális Károlyi Sándor gróf például így értékelte: „Azt mondja ugyan Tisza gróf, hogy ő csak egy csekély formasértést követett el, midőn a Lex Danielt nemcsak törvénytelen, de olyan ízléstelen módon a Képviselőház elnöke által, Perczel által elfogadottnak kimondatta, és hogy alkotmánysértésről nem lehet szó, mert hisz csak a Képviselőháznak belszervezetére vonatkozó jogrendet változtatta meg [...], de ily egyszerű formasértéssel komoly sarkalatos törvényt meg lehet változtatni."[882]

A parlamenti kudarcok után Tisza István 1904. december 16-án Bécsbe utazott, és az alábbi általa elkészített uralkodói leirat tervezetét adta át Ferenc Józsefnek: „A törvénytelen erőszakkal szemben, tehát a november 18-án elfogadott házszabály módosításban

879 *Egyetértés*, 1904. december 15. Éjjeli riadó.

880 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXXI. köt. 521. országos ülés. 1904. december 14. – A délután összeülő főrendek a tisztségviselőket is megválasztották.

881 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXXI. köt. 522. országos ülés. 1904. december 15.

882 MNL OL P 389 2. cs. 51. sz. Gróf Károlyi Sándor választói programbeszéde a pétervásári választókhoz. 1905. január 22. – Károlyi a miniszterelnökhöz fűződő kapcsolatáról már 1904 márciusában így ír: „ha exlexben megy neki a választásoknak, s ha az obstrukcióval nem tud rendet csinálni, örömmel hagyom fa képnél". (MNL OL P 389 2. cs. 49. sz. Károlyi Sándor levele Buday Barna részére. 1904. március 3.) – A Károlyi Sándor vezette agráriusok 1904 őszén fordultak szembe Tisza Istvánnal.

megadott hatalmi eszközöket kellene a képviselőház tagjainak több mint egy harmadával alkalmazni. Ezt azonban a pártnak legmegbízhatóbb tagjai is csak abban az esetben helyeselnék, ha azt a nemzetnek a választásokban megnyilatkozó közvéleménye is osztaná, illetőleg, ha az ellenzék még azon túl is konokul megmaradna eddigi magatartásánál. Ennélfogva az országgyűlésnek mielőbbi feloszlatása s új választások elrendelése válik szükségessé, miután azonban az 1867. X. törvény értelmében az országgyűlés feloszlatása esetében az új országgyűlés a jövő évi költségvetés s az utolsó zárszámadás tárgyalása végett még azon év folytán összehívandó, az országgyűlés feloszlatása csak a jövő év első napjaiban lesz eszközlendő. Addig is azonban, hogy a mostani merőben céltalan s a parlament tekintélyét aláásó jeleneteknek vége vettessék, az országgyűlés üléseinek elnapolását vélném szükségesnek."[883] Az audiencia eredményeként az 1904. december 19-én tartott parlamenti ülésen a miniszterelnök újabb királyi leiratot adhatott át a Ház elnökének. A leiratban a király értesítette a képviselőket, hogy: „Magyar minisztériumunk előterjesztésére a jelen országgyűlés üléseit folyó év december 28-dik napjáig, ezennel elnapoltnak nyilvánítjuk."[884]

A parlamenti munka felfüggesztése hozzájárult ahhoz, hogy a karácsonyi ünnepre készülődő fővárosban a politikai klubok is elnéptelenedtek, a képviselők nagy része vidékre utazott. A várható fejleményekről Buday Barna levelében így tájékoztatta Károlyi Sándort: „Már bizonyosnak kell venni, hogy január 5-én házfeloszlatás lesz exlexben; azután jön egy irgalmatlan választás, megvívva a korrupció és a demagógia fegyvereivel; azután jön egy új parlament, mely a mai élet–haláltusát folytatni fogja, és provokálni fogja az abszolutizmust. Tisza makacssága örvénybe sodorja a nemzetet. Ezt az embert saját pártja sem érti már. [...] A közemberek pedig hosszú orral kérdik egymástól, miért kell nekik kiállani egy választási dulakodást, mikor ez a helyzeten egyáltalán nem segít. De miután mandátumhoz akarnak jutni, csak zárt szobában panaszkodnak."[885]

Az ellenzéki koalíció vezetői nem tartották valószínűnek, hogy az országgyűlés feloszlatása exlex-ben is bekövetkezhet, de minden eshetőségre felkészülve képviselőik a választásokra készülődtek kerületeikben. A politikai szélcsend ellenére, a kulisszák mögött Andrássy Gyula kezdeményezésére élénk tanácskozások zajlottak. Mind a két tábor jól látta, hogy a parlamenti szünetben kínálkozik az utolsó esély arra, hogy valamiféle kompromisszumos megegyezés jöjjön létre. Andrássy Gyula egy mérsékelt házszabály módosítás tervével állt elő,[886] amelyet az ellenzék vezetői elfogadhatónak tartottak ugyan, de kijelentették, hogy Tisza Istvánnal nem kötnek egyességet. Az ellenzék elismerte, hogy Tisza személye ellen folytatják a harcot, és az ő megbuktatását tűzték ki célul. A december 21-én néhány órát Budapesten töltő Széll Kálmán a Nemzeti Kaszinó-

883 MNL OL K 26–1905–III–74. Tisza István felirata a király részére. 1904. december 16.

884 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXXI. köt. 524. országos ülés. 1904. december 19. – Ez egyben azt is jelentette, hogy az uralkodó az exlex állapotban történő választások lehetőségét sem zárta ki. (MNL OL K 2–AI–3–13. 1904. december.) – Az ellenzék 1904. december 19-én tartott értekezletén elfogadott „Kiáltványt" lásd: Eötvös, 1909. 229–233.

885 MNL OL P 389 2. cs. 49. sz. Buday Barna levele Károlyi Sándorhoz. 1904. december 22.

886 Andrássy javaslata az obstrukció korlátozására: a napirend előtti felszólalásokat egy szavazással döntsék el, így nem lehetne megakadályozni, hogy a parlament a napirendre kitűzött javaslatot megtárgyalja. A jegyzőkönyv hitelesítésére csak a napirend megtárgyalása után kerülhet sor. Tervei között szerepelt a névszerinti szavazások és a zárt ülések kérésének korlátozása.

ban Andrássy Gyula tervére reagálva kijelentette, hogy Tisza István csak akkor köt békét, ha ő viheti keresztül a házszabály módosítást, ehhez pedig az ellenzék nem járulhat hozzá.[887]

Andrássy Gyula 1904. december 19-én az alábbi levéllel még egy utolsó kísérletet tett arra, hogy a miniszterelnökkel valamiféle közös nevezőre jusson: „Kedves István! Ha azok után, amiket Polditól hallottál, nem tartod fölöslegesnek, biztosan céltalannak az összejövetelünket: bárhol és bármikor rendelkezésedre állok. Időnk, a tied úgy, mint az enyém nagyon is becses ahhoz, hogy hiábavaló, és ugyanakkor igen kellemetlen beszélgetésekkel töltsük azt el. Ha azonban a legkisebb kilátás van a kibontakozásra, a mai végzetes, őrült helyzet parancsolólag követeli, hogy összejöjjünk. Barátod Duci"[888] Erre a levélre Tisza István azonnal az alábbi elutasító választ küldte: „Kedves Barátom. Poldinak azon választ adtam, hogy bármikor szívesen érintkezem veled, de az általad pénteken [1904. december 16. – S. L.] jelzett kibontakozási módot discutabilisnek [megvitathatónak – S. L.] nem tartom. Azt hiszem találkozásunknak csak akkor volna a közügyek szempontjából értelme, ha pozitív garanciát nyújthatnál aziránt, hogy az egyesült ellenzék, általad ismert, házszabály tervemet lényegében elfogadja, illetőleg annak záros határidő alatt letárgyalását biztosítja. [...] Ha ezt elérted, úgy megbeszélhetjük a dolgot, addig határozottan korai volna. Barátod Tisza István."[889] Andrássy további békéltető munkájának kudarcát előre jelezte, hogy a miniszterelnök az ünnepekre családjával Désre, a sógorához utazott és csak december 27-én szándékozott visszatérni Budapestre. Tisza István és Andrássy Gyula közötti párbeszéd felfüggesztését Khuen-Héderváry Károly levele is befolyásolta, amely szerint 1904. december 23-án Ferenc József a király személye körüli magyar minisztert a következőkről tájékoztatta: „Ő Felsége 4-én kívánságod szerint fogja az országgyűlést berekeszteni, csak azt kéri, hogy idejekorán küldd meg a trónbeszéd conceptumát [fogalmazványát – S. L.]. Annak nagyon örül, hogy a Duci [Andrássy Gyula – S. L.] tárgyalásai nem vezettek eredményre."[890]

Az ünnepek alatt a kormánypárt tagjai is a választásokra készülődtek. A kormány a főispánokon keresztül igyekezett a megyéket a választásokra előkészíteni, de a visszajelzések nem sok sikerrel kecsegtettek. Egyre több vármegye képviselőtestülete – mint például Hajdú, majd Zemplén és Szabolcs – bizalmatlanságát fejezte ki a kormány politikájával szemben.[891] A városi képviselőtestületi választásokon is az ellenzéki pártok előretörése volt a jellemző. Például a decemberi választások eredményeként Kassán és Szegeden ellenzéki többség alakult ki a képviselőtestületben.[892]

887 *Egyetértés*, 1904. december 22. A béketárgyalások.

888 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 102. Andrássy Gyula levele Tisza István részére. 1904. december 19.

889 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 101. Tisza István levele Andrássy Gyula részére. 1904. december 19.

890 1905. január 4-ről volt szó. (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 103. Khuen-Héderváry Károly, a király személye körüli miniszter levele Tisza István részére. 1904. december 23.

891 1904. december 1-én Hajdú, majd a hónap végén Zemplén és Szabolcs vármegye képviselőtestülete állt ki az ellenzéki koalíció mellett.

892 MNL OL K 148–1904–11–7195. Jelentés Kassa város közgyűléséről. 1904. november 27.; Néppárt, 1904. december 24. Harc a törvényhozás szabadságáért.

A sajtó csak nagyon szűkszavúan írt arról, hogy egyes megyei közgyűléseken az obstrukció letörését támogató határozat született. A Borsod megyei közgyűlés 1904. december 5-én felvett jegyzőkönyvében olvasható: „Lévai József és társai indítványt adtak be, mely szerint aggodalommal látják a nemzet jobbjai, hogy a parlamentben a kisebbség és annak gyakran csak 20–30 tagja, mint teszi lehetetlenné a törvényhozó testület üdvös működését, viselkedésével leszállítja a parlament tekintélyét, és meghiúsít minden jóindulatú tevékenységet. Ily körülmények között szükséges, hogy ennek mielőbb vége vettessék, felemeli szavát az obstrukció ellen és a képviselőház november 18-án hozott bátor elhatározását helyesli."[893] Hasonlóan kiállt a kormány mellett Jász-Nagykun-Szolnok vármegye törvényhatósági bizottsága is, amikor kinyilvánították, hogy a miniszterelnökhöz intézendő felirattal „biztosítja őt arról, hogy a parlament alkotmányos működése s a Haza javára irányuló törekvéseiben mindenkor hazafias készséggel támogatni fogja".[894]

Az ellenzéki koalíciót támogató Kecskemét törvényhatósági bizottsága nem elégedett meg azzal, hogy az 1904. november 18-án történtek miatt a kormány iránti bizalmatlanságát kifejező feliratot készítsen, hanem csatlakozásra felszólítva, a többi vármegyét is értesítette erről körlevelében. A kecskemétiek kérését az Esztergom vármegyei törvényhatósági bizottság 1904. december 28-án megtartott ülésén az alábbi indokkal utasította el: „Esztergom megye – bár osztja Kecskemét közönségének hazafias aggodalmát – a következtetésekben őt nem követheti, mert az obstrukcióban Magyarország életveszedelmét látja, november 18-ában pedig azt a napot, melyen az életveszedelem jobbrafordulásának lehetősége következett be. Teljes bizalommal viseltetik a kormány azon törekvésével szemben, hogy a tanácskozások törvényes rendjét biztosítsa, és ezen bizodalmát a miniszterelnökhöz intézett feliratában kifejezésre is juttatja."[895]

Az 1904. december 28-án megtartott ülés volt az utolsó alkalom a parlamenti béke helyreállítására. Tisza István visszautasította az Andrássy Gyula által javasolt házszabály módosítási javaslatot és a lemondását sürgető követeléseket. Határozottan kijelentette, hogy exlex választás lesz, és a kormány által ellenjegyzett házfeloszlató parancsért nem érheti vád az uralkodót, mindezekért a kabinetet terheli a felelősség. A kormányzópárt tehetetlenségét jól mutatja, hogy a miniszterelnök megismételt kérdésére – hajlandók lennének-e egy lehetőleg rövid időre szóló indemnitást haladéktalanul átereszteni, amelynek kizárólagos célja az volna, hogy a választások az ország normális pénzügyi viszonyainak megingatása és megakasztása nélkül folyhassanak le – az ellenzék ismét nemmel válaszolt.[896] Az eredménytelenül záródó parlamenti vitát követően ült össze a kormány, amelyen a Bécsből reggel, a legfrissebb hírekkel visszaérkező Khuen-Héderváry Károly is részt vett. A minisztertanácsi ülés után a kormány tagjai este a Szabadelvű Pártkörben a képviselőkkel tanácskoztak. A sikeres választási kampány érdekében, egy

893 MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Levéltára. IV. 803. Borsod vármegye törvényhatósági bizottságának 1904. december 5-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1904. december 5.

894 MNL Jász-Nagykun Szolnok Megye Levéltára. IV. 405. A Jász-Nagykun-Szolnok vármegye törvényhatósági bizottságának 1904. december 22-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1904. december 22.

895 MNL Komárom-Esztergom Megye Levéltára. 301. Esztergom vármegye törvényhatósági bizottságának 1904. december 28-án tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1904. december 28.

896 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXXI. köt. 525. országos ülés. 1904. december 28.

nemzethez intézendő kiáltvány létrehozását határozták el, amelynek megszövegezését egy bizottságra bízták. Döntöttek arról, hogy a Szabadelvű Párt választási manifesztuma csak az országgyűlés berekesztése után kerülhet nyilvánosságra.[897]

Tisza István miniszterelnök a magyar országgyűlés feloszlatására vonatkozó előterjesztésének átadása céljából 1904. december 28-án kihallgatást kért az uralkodótól, és még ezen az estén Khuen-Héderváry Károly és Fejérváry Géza társaságában Bécsbe utazott. A december 29-én megtartott audienciáról a Magyar Távirati Iroda csak azt jelentette, hogy a kihallgatás eredményeként az országgyűlést 1905. január 4-én bezárják, és a miniszterelnök este visszautazik Budapestre.[898] A Bécsből érkező hírek között szerepelt, hogy az uralkodó 1905. január 2-án Budapestre érkezik és a trónbeszéd elhangzását követő napon megjelenik az új országgyűlés egybehívására vonatkozó legkegyelmesebb királyi kézirat, valamint a választásokra vonatkozó belügyminiszteri rendelet.

A rendszeresen ülésező úgynevezett Szövetkezett Ellenzék Vezérlő Bizottsága 1904. december 29-én a választási előkészületekről tanácskozott. Ez az ülés attól vált nevezetessé, hogy ezen már a disszidensek vezetői – gróf Andrássy Gyula, Wlassics Gyula, Darányi Ignác – is részt vettek. Ezen a napon az ellenzék oldalán belépett a választási küzdelembe a Károlyi család három tagja – Károlyi István, Károlyi Mihály és Károlyi Imre – akik egyúttal a Függetlenségi Pártba is felvételt nyertek. Az ellenzéki összefogást tovább erősítette a hír, hogy Apponyi Albert kijelentette: a hatvanhetes alap teljességgel tarthatatlanná vált, és a közeljövőben a híveivel együtt belép a Függetlenségi Pártba.[899]

A képviselőház feloszlatásának napján, 1905. január 3-án az ellenzéki képviselők most is az Angol-királynőben gyülekeztek, és a szimpatizáló polgárok lelkes éljenzése közepette együtt vonultak át a parlamentbe. Az országgyűlés utolsó összejövetelére délelőtt 11 órakor került sor, amelyen az ellenzéki képviselők teljes létszámban részt vettek, ezzel szemben a kormánypárt tagjai csak mintegy felerészben jelentek meg. A Ház elnökének személyéről most nem alakult ki vita, mert az ellenzék által is elfogadott Feilitzsch Artúr töltötte be ezt a tisztet. A szövetkezett ellenzék vezérszónokai Kossuth Ferenc, majd Apponyi Albert, Bánffy Dezső és Polónyi Géza ismét azt bizonygatták, hogy az országgyűlés feloszlatása most törvénytelen, és a miniszterelnök tanácsai vezettek a királyi esküszegéshez. A Függetlenségi Párt elnöke szerint a jelenlegi miniszterelnök helyzete teljesen kilátástalan, mert az ellenzék az új parlamentben is tovább folytatja a kormány elleni küzdelmét.[900] Az ellenzéki vezetők után Tisza István is szólni kívánt, de az ellene irányuló hangos ellentüntetésben erre nem nyílt lehetősége. Az 1901-ben megválasztott

897 *Egyetértés*, 1904. december 29. A kormánypárti táborból.

898 *Egyetértés*, 1904. december 30. Tisza a királynál. – Az uralkodó gondjait még az osztrák miniszterelnök lemondása is szaporította. Koerber megrendült egészségi állapotára hivatkozva kérte felmentését. A lemondásban valószínűleg az is közrejátszott, hogy a katonai vezetés egyre erőteljesebben szorgalmazta azoknak a kiadásoknak a folyósítását, amelyeket a delegációk megszavaztak részükre. (MNL OL K 26–1905–III–74. Tisza István előterjesztése az uralkodó részére: az országgyűlés feloszlatása és az ez alkalommal mondandó legfelsőbb trónbeszéd. 1904. december 28.)

899 *Egyetértés*, 1904. december 30. Az ellenzék akciója. – Buday Barna Apponyi politikai lépéseiről így ír: „Apponyi megint ellovagolt. Kénytelenek vagyunk hozzá hidegebbek lenni." (MNL OL P 389 2. cs. 49. sz. Buday Barna levele Károlyi Sándorhoz. 1904. december 22.)

900 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXXI. köt. 526. országos ülés. 1905. január 3.

országgyűlés utolsó ülésének viharos jelenetei, meddő vitái úgy értek véget, hogy a Ház elnökének búcsúzó szavai teljesen elvesztek a nagy hangzavarban.

1905. január 3-án a legfontosabb események már nem a parlamentben, hanem az ellenzéki pártok tanácstermeiben zajlottak. Délután négy órakor az ún. Szederkényi Párt ülésezett, Szederkényi Nándor vezetésével. Az értekezleten Holló Lajos, Bartha Miklós és Okolicsányi László azokat az érveket sorakoztatták fel, amelyek a Kossuth Ferenc vezette párthoz való csatlakozást indokolták. Ezt követően határozatként kimondták, hogy a tizenegy képviselőt számláló párt beolvad a Függetlenségi Pártba.[901] A fentiekkel egy időben a Hungária Szállóban a Nemzeti Párt is ülésezett. Apponyi Albert kijelentette, hogy a körülmények kényszerítő ereje megingatta a király esküszentségébe vetett hitet és a bizalmat is, ezért letér a '67-es alapról és a tiszta perszónálunió alapjára helyezkedik. Ennek következményeként csatlakozik a Függetlenségi Párthoz.[902] A délután tanácskozó Függetlenségi Párt ülése idején érkezett meg Nessi Pál jegyző kezébe a Szederkényi és a Nemzeti Párt csatlakozási nyilatkozata mellett az Ugron csoport hasonló tartalmú levele is. Az esti órákban a csatlakozást kimondó pártok képviselői a Függetlenségi Párt Erzsébet körúti székházába vonultak, ahol vidám hangulatban együttes ülést tartottak.

Ferenc József az országgyűlést berekesztő trónbeszédét a szokásos ünnepi keretek között 1905. január 4-én a budai várban mondta el. Az uralkodó beszédében kitért a parlament törvényalkotó munkájára, majd a házszabályok reformjának kérdésére, amely „oly válságos helyzetet teremtett, melyben a jelen országgyűlés munkaképességének helyreálltát nem lehet többé reménylenünk. Ezen helyzetben alkotmányos kötelességünknek tartjuk, hogy alkalmat adjunk az állásfoglalásra a nemzetnek."[903] A trónbeszéd felolvasása után a király az országgyűlés berekesztésén résztvevőkkel együtt a várkápolnába ment, ahol *Hornig Károly* veszprémi püspök tedeumot mondott. Az orgonista az istentiszteletet a himnusz hangjaival fejezte be. Az új országgyűlés 1905. február 15-ére történő összehívására vonatkozó királyi közleményt és a belügyminiszter választási rendeletét a hivatalos lap 1905. január 5-én közölte. A belügyminiszter az általános választásokat 1905. január 26. és február 4. között rendelte el lebonyolítani.

---

901 *Egyetértés*, 1905. január 4. A Szederkényi-párt értekezlete.

902 *Egyetértés*, 1905. január 4. A Nemzeti Párt értekezlete. – A '67-es alapról a Darányi Ignáchoz csatlakozó gróf Károlyi Sándor így írt: „A '67-es alap egy kiindulási pont volt, de nem végcél és a mai nap, midőn a pánszlávizmus és a pángermánizmus hullámai között hánykolódunk és ez a bárka Ausztria–Magyarország, melyben vagyunk, már annyi léket kapott, akkor a '67-es alap állandó és örökös volta éppoly ingóvá lesz, mint a régibb keletű nemzetközi békeszerződések, melyeket azzal a kitétellel, hogy örökre és megmásíthatatlanul szövegeztek, de azért mégis soha nem maradtak meg örökre, de megszűntek, s másokkal pótoltattak, mert a nemzetek nem koporsóba rakott halottak, hanem élő lények, melyek erősödnek vagy gyengülnek, s életviszonyaik ahhoz képest szomszédaikkal szemben is változnak." (MNL OL P 389 2. cs. 49. sz. Gróf Károlyi Sándor levele Buday Barna részére. 1904. október 1.)

903 MNL OL K 2–AI–3–14. Az országgyűlést berekesztő trónbeszéd. 1905. január 4.; Továbbá: *Egyetértés*, 1905. január 5. A trónbeszéd.

Az 1905. évi választás előkészítése és eredménye

Tisza István az 1905. január 8-án megjelenő nyílt levelében búcsúzott el, a három ciklu-son át képviselt ugrai kerület választóitól.[904] Levelében kitért a kormány munkáját akadályozó politikai körülményekre, de a sikereket is megemlítette, amelyeket a törvényalkotás területén elértek. A legrészletesebben a házszabály revízió kérdését taglalta. Álláspontjának kifejtése mellett ismertette a parlamentben lezajlott botrányos eseményeket, és a következményeket így rögzítette: „Mindez lefolyt az ülés ideje előtt. Mire a többség a képviselőházba jött, a terem berendezésének egy része romban hevert s az ülés csak úgy lett volna megtartható, ha a merénylőket fegyveres erővel távolítjuk el. Teljes joga lett volna ehhez az elnökségnek és senki sem tehetett volna szemrehányást azért, ha a Ház többségével együtt karhatalom alkalmazásához folyamodott volna. De időt kívántunk adni a magába szállásra és a megfontolásra." Ez a remény nem vált valóra, és a „több napig tartó meddő ülésezés után" javasolta a kormány az országgyűlés feloszlatását és az új választások kiírását. A miniszterelnök szerint a választás tétje: eltűrik-e, hogy „kisebb-nagyobb csoportok garázdálkodjanak", vagy egy olyan házszabály módosítás keresztülvitelét támogatják, amely „ettől a lehetetlen és szégyenteljes vergődéstől" megmenti a nemzetet. A politikai helyzettel indokolta, hogy nem a régi kerületében, hanem a belvárosban indul képviselői mandátumért.

A kormány tagjai a választási gyűléseiken elsősorban a szakterületük legfontosabb problémáival foglalkoztak. Hieronymi Károly 1905. január 15-én a Terézváros választói részére tartott gyűlésén a közgazdasági kérdésekkel foglalkozott, és az általános politikáról csak érintőlegesen adott tájékoztatást. Kiállt a vámszövetség fenntartása mellett, és véleményének igazát Budapest fejlődésével igazolta. Adatai szerint a fővárosban ötvenezer munkást foglalkoztatva 785 ipari vállalat működik, amelyeknek kétharmad részét az utóbbi tíz évben alapították. Miniszterségére időszakát értékelve kijelentette: „Én első fontos dolgomnak azt tartottam, hogy kidolgoztattam egy memorandumot az iparfejlesztés irányáról. Abban kifejtettem azokat a módokat és eszközöket, amint én az iparfejlesztést igenis létesíthetőnek tartom."[905] A tervbe vett gazdasági növekedés azért nem következett be, mert a nemzet tétlenül nézte, hogyan „teszi tönkre az országot a képviselőház maga". Szerinte az utóbbi években az ellenzék az obstrukcióval a kormány megbuktatását tűzte ki célul, amint azt 1903-ban két alkalommal is láttuk, és ez a sors várt a mostani kabinetre is. Ezen a napon Tallián Béla földművelésügyi miniszter Szegeden, Plósz Sándor igazságügy-miniszter Kőbányán tartott beszédet. Plósz a parlamentben folyó technikai obstrukció tarthatatlanságáról beszélt, és a november 18-án történtekről kijelentette: „Történhetett házszabálysértés, de törvénysértés nem, mert a házszabály nem törvény, még a Háznak sem. A Házszabályt, a szavazás módját a Ház csak a maga részére állapítja meg, ellenben a törvény nemcsak a Háznak szól, hanem mindenkinek."[906]

---

904 Tisza István nyílt levelét a *Magyar Nemzet* rendkívüli kiadásban közölte. 1905. január 9.; lásd még: *Egyetértés*, 1905. január 8. Tisza újabb ugrai levele.

905 *Egyetértés*, 1905. január 16. Hieronymi választói előtt.

906 *Egyetértés*, 1905. január 16. Plósz Sándor Kőbányán.

A választási küzdelem során Kőnig Károly, a kabinetiroda magyar osztályfőnöke Hornig Károly veszprémi és Szmrecsányi Pál nagyváradi püspökhöz fordult, hogy a király kívánsága szerint a kormány támogatására kérje fel az egyházi vezetőket. A katolikus egyház vezetésének állásfoglalását gróf *Széchényi Miklós* győri püspök egy püspöki konferencián javasolta kialakítani. Az egyházon belüli nézeteltérések következtében a püspöki konferenciát nem hívták össze, ezért a papság, illetve a hívők részére nem született kormányt támogató egységes főpapi állásfoglalás.[907] A fentieknek az lett a következménye, hogy a katolikus papok óvakodtak a korteshadjáratban való részvételtől, de a Néppártra leadott szavazataikkal, akarva-akaratlanul, az ellenzéki erőket támogatták.

Tisza István elleni harc folytatásaként a belvárosi kerületben – ahol korábban Deák Ferenc is mandátumot szerzett – az egyesült ellenzék a képviselői helyért gróf Andrássy Gyulát indította a miniszterelnökkel szemben, aki 1905. január 15-én, vasárnap tizenegy órakor a Vigadó nagytermében ismertette választási programját.[908] A nagy érdeklődés mellett megtartott gyűlés kezdetén a szónok kijelentette, hogy a belvárosi jelöltség elfogadására az egyesült ellenzék döntése, és nem ifjúkori barátja elleni személyes támadás szándéka késztette. Andrássy beszédének középpontjában a házszabály módosítás kérdése állt. Véleménye szerint ezen a téren a parlament sikert érhetett volna el, „ha nem sértjük a szólásszabadságot, ha óvakodunk minden bántó és felesleges korlátozástól, ha ezen reformot összekapcsoljuk a választási reform ügyével, ha a többség méltányos szellemben, mindenek előtt a pártközi egyezség útján kísérli meg" a szükséges módosítások végrehajtását. A fondorlatos módon végrehajtott revízióról kijelentette: „A miniszterelnök úr akciója eddig teljesen kudarcot vallott. Rendet akart csinálni az elmúlt parlamentben, s ez nem sikerült neki, a Ház még csak meg sem alakulhatott, ami pedig még soha nem történt meg. [...] Olyan házszabályt kell csinálni, amely a parlamenti munkát a technikai obstrukció ellenében lehetőleg megóvja, és amelyet az egész képviselőház magára nézve kötelezően elismer." A gazdasági programjában kifejtette: „a közgazdasági politikánk végső célja csak az lehet, hogy ipari állammá váljunk. [...] Losoncon azt mutattam ki, hogy ezt a célt nem érhetjük el a mezőgazdaság rovására, s hogy csak a gazdagodó mezőgazdaságra támaszkodva fejlődhetnek a városok is. Ezért híve vagyok a közös vámterületnek."

Az Andrássy Gyulával a budapesti kerületben meghirdetett párharc – a főváros politikai hangulatát ismerve – nem sok jót ígért Tisza István számára.[909] Ezért 1905. január 15-én Miskolc város északi kerületének 150 fős küldöttsége kereste fel a miniszterelnököt, azzal a céllal, hogy felkínálja számára a képviselői jelöltséget. Tisza elfogadta a jelölést és a délután két órakor a Hungária Szállóban tartott ebéd után a miniszterelnök pohárköszöntőt mondott. Beszédében részletesen foglalkozott azzal az ellenzéki híresztelléssel, hogy az egyre erőteljesebb román nemzetiségi mozgalom vezetőivel titkos megállapodást kötött.[910] Az ellenzéki sajtó szerint a paktumot bizonyítja, hogy az 1848-as forradalom alatt magyarellenes tevékenységéről elhíresült Avram Iancu szobrára a románság körében engedély nélkül gyűjtött 9000 koronát a hatóság lefoglalta ugyan, de ezt

907 Salacz, 1974. 167.
908 *Egyetértés*, 1905. január 16. Andrássy beszéde.
909 A belvárosi választásról lásd: Krausz, 1991. 102–106.

a pénzt a kormány titokban visszaadta az érintetteknek. A miniszterelnök tájékoztatása szerint szó sem lehetett arról, hogy a gyűjtött pénzt a kincstár felhasználja, illetve azt az eredeti célra fordítsák. Ezért a kormány döntése alapján a 9000 koronát azzal a kikötéssel adták vissza, hogy azt a gyűjtők csak a román leányiskolák segélyezésére fordíthatják.

A másik vád szerint a miniszterelnök engedélyezte a románság Nagyszebenben tartott gyűlését,[911] így szembehelyezkedett a román komitét feloszlató Hieronymi Károly által még 1894-ben kiadott belügyminiszteri rendelettel. Tisza István szerint a gyűlést Szeben vármegye főispánja a választásokra való felkészülés jegyében engedélyezte, ezért ő sem látta értelmét, hogy belügyminiszterként betiltassa, mert „célhoz nem vezető dolog volna, és ellentétben állana minden alkotmányos felfogással, ha rendőri intézkedésekkel egy ránk nézve ellenséges politikai irányzatnak a választásokban való részvételét akarnók megakadályozni. Ha a túlzó román irányzat vezetői bele akarnak menni a választási küzdelembe, ezt nem szabad, nem lehet és nem is volna helyes elfojtani, de ezzel meg kell küzdeni. [...] Nézzük körül széles-e világon van-e valahol egységes állam, ahol az államnak nem az állam nyelvét, mint anyanyelvét beszélő polgárai egyénileg is egyházi és más társadalmi szervezetekben egyesülve is, olyan széleskörű jogokkal lennének felruházva, mint nálunk. De annak, hogy ez az állapot fenntartassék, egyik sarkalatos alapfeltétele az, hogy e hazának idegen ajkú polgárai fenntartás, hátsó gondolat nélkül elismerjék, miszerint ez az állam a magyar állam, [...] amely csakis, mint egységes magyar nemzeti állam maradhat fenn."[912]

Az 1905. január 10-én megtartott nagyszebeni román értekezleten elfogadott követelések veszélyeire Tisza István körlevélben hívta fel hét román püspök figyelmét. A miniszterelnök a címzettek „hazafias belátására" apellálva kifejti: „a magyar és a román faj nagy létérdekei összhangban állanak, és végzetes rövidlátás az őket körülvevő számos veszély között izoláltan álló két népfaj erejét egymás elleni küzdelemben felemészteni."[913] E levelében is hangsúlyozta, hogy Magyarország olyan messzemenő jogokat biztosít a nem magyar ajkú polgárok számára (anyanyelvük használata, egyházi és iskolai autonómiájuk), amelyre példát más nemzeti államban hiába keresnek. Végül arra kérte a püspököket, hogy a román nacionalista mozgalommal szemben, a nemzetiségi béke érdekében lépjenek fel. A fenti levélre adott válaszában *Metianu* püspök támogatásáról biztosította a miniszterelnököt.[914] Az a körülmény, hogy a nagyszebeni konferencia részt-

910 *Egyetértés*, 1904. január 16. Tisza a nemzetiségiekről. – A belpolitikai válság együtt járt a nemzetiségi mozgalmak felerősödésével. Az erdélyi románok az 1881. évi nagyszebeni kilenc pont alapján Erdély autonómiáját, nyelvük törvényes használatát, általános titkos választójogot követeltek, valamint a szerbekkel és a szlovákokkal együtt állást foglaltak a Berzeviczy Albert nevével fémjelzett népiskolai törvény ellen.

911 A román nemzetiségi mozgalom vezetői 1901-ben az általános passzivitás programját hirdették meg. Ezen változtatott az 1905. január 10-én a Nagyszebenben ülésező román nemzeti komité, amely nyolc pontban foglalta össze határozatát, valamint képviselő-jelölteket választott. A román nemzetiségi választók között terjesztett jelmondatuk magyarul így szólt: Éljen Magyarország a román bocskor alatt. (MNL OL K 2–AIII.1–3–1. Tizenegy aláírással küldött levél a képviselőház részére. Körösbánya, 1905. február 14.; a román nemzeti gyűlés programját lásd: Kemény, 1966. 534–536.; Sebestyén, 1905.)

912 *Egyetértés*, 1904. január 16. Tisza a nemzetiségiekről. (Lásd még: Tőkéczki, 2000. 109–111.)

913 MREZSLT 44/a. fond Tisza iratok 3. cs. 9. t. 1–2. Tisza István levele valamennyi román püspök részére. 1905. január 14.

914 MREZSLT 44/a. fond Tisza iratok 3. cs. 9. t. 7. Metianu János püspök levele Tisza István részére. 1905. január 18.

vevői a politikai programjukkal beléptek az országgyűlési választási harcba, maguk ellen fordították az ún. alkotmányhű román párt régi tagjait. *Indre László* kolozsvári ügyvéd szerint a konferencia „fanatizált és szereplésre vágyó fiatalokból összeverődött" tagjai programjukat az idősebb román politikusok kiszorítása érdekében állították össze.[915] Ezért arra kérte a miniszterelnököt, hogy a választási küzdelemben a hazafias románokból összeállított képviselőjelöltek listáját támogassa.

Az erdélyi szász központi választmány is utasítást szavazott meg a választási küzdelemben résztvevő jelöltjei részére. Az 1905. január 9-én elfogadott választási határozat az államrend fenntartása érdekében a Szabadelvű Párt támogatására szólít fel, de csak abban az esetben, „ha olyan rendszabályok, amelyek – mint az előző országgyűlés elé kiélezett formában beterjesztett népiskolai törvényjavaslat – a szász nép létét nem veszélyeztetik, nem teszik lehetetlenné".[916]

A magyarországi szerbeket két nemzetiségi párt is a választáson való aktív részvételre, jelöltjeik szavazására szólította fel. A Szerb Nemzeti Radikális Párt 1905. január 6-án, a Szerb Nemzeti Szabadelvű Párt 1905. január 11-én hirdette meg választási felhívását.[917] A pártok vezetői szerint a szerbek sem a kormány jelöltjeire, sem a magyar ellenzékre nem adhatják le szavazataikat, mert: „Nekünk szerbeknek, mint a többi nem magyar nemzetiségeknek is megtámadták nemzeti létünket azáltal, hogy az állam nem csak politikai, de kulturális egységet is kíván, amint ez kifejezésre jut a népiskolákról szóló, rosszhírű, közismert Berzeviczy-féle javaslatban."

A szövetkezett ellenzék vezérkarában folyamatosan zajlottak a belső viták, hogy az egyes választói kerületeket kinek juttassák. A régi ellenzéki politikusok megtartása mellett fontos volt az átpártolt képviselők jutalmazása, részükre a választásokon való részvétel biztosítása. Például a gönci kerületet ekkor a Függetlenségi Párt igyekezett – a helybéliek némi tiltakozása ellenére – gróf Károlyi Sándor részére biztosítani. Forgách István 1905. január 4-én arról tájékoztatta Ivánka Oszkárt, hogy Károlyi Sándor ellen folyik az aknamunka, mert „a választók rossz néven vették, hogy oly későn hagyta ott Tiszát, s hogy kilépéséről nem is értesítette őket, ebből mind tőkét csináltak ellene, s Göncről úgy értesültem, hogy a választók nevében értesítették Görgey bírót, hogy ők egy függetlenségi érzelmű képviselőt óhajtanak."[918] Forgách István kérésére Budapestről sürgönyöztek Görgeynek, „hogy Kossuthék is óhajtják és támogatják Károlyit". Ivánka Oszkár a Darányi Ignáccal egyeztetett döntésről az alábbiak szerint 1905. január 8-án értesítette Károlyi Sándort: „Hosszú correspondentiák [levelezések – S. L.] és tanácskozás után ma végre el

915 MREZSLT 44/a. fond Tisza iratok 3. cs. 9. t. 4. Indre László román ügyvéd levele Tisza István részére. 1905. január 15. – Lásd még: A Román Nemzeti Párt végrehajtó Bizottságának felhívása a román választókhoz. 1905. január 12. (Keményi, 1966. 536–537.)

916 Az erdélyi szász központi választmány 1905. január 9-i ülésének választási határozata. (Keményi, 1966. 532.)

917 Keményi, 1966. 524–526.

918 MNL OL P 389 2. cs. 49. sz. Forgách Isván levele Ivánka Oszkár részére. Szalánc, 1905. január 4. – Károlyi a késői csatlakozásáról így írt: „Tisza mellett tovább maradtam, mint mások, mert többféle kijelentéséből fel kellett tennem, hogy a kormányelnök a szövetkezeti eszmét, amelynek 20 év óta híve vagyok, nem ellenzi. De mikor a lex Danielt hozta létre, nem habozhattam, akkor lettem ellenese." (MNL OL P 389 4. cs. 65. sz. Károlyi Sándor levele Szentimrei Gyula részére. 1905. január 12.)

lett határozva, hogy Göncön lépsz fel."[919] Károlyi Sándor ezek után, 1905. január 14-én megjelentette a gönci kerület választóihoz intézett nyílt levelét, amelyben elítélte a kormány erőszakos politikáját és röviden indokolta csatlakozását az ellenzékhez.[920]

Az ellenzék térnyerését mutatja, hogy a Szövetkezett Ellenzék Vezérlő Bizottsága minden nap ülésezett és fogadta a vidéki küldötteket.[921] A kormányellenes hangulat annyira felerősödött, hogy a privigyei és a zsolnai kerületben a Szabadelvű Párt tagjai nem tarthatták meg a választási gyűlésüket, sőt, a megjelenteket az ellenzéki szimpatizánsok tettleg is bántalmazták.[922] A fővárosi közhangulatra jellemző volt, hogy a kormánypárt választási plakátjait csak csendőri segédlettel lehetett a falakra kiragasztani, de a legtöbbet még az éjszaka folyamán letépték. A vidéki választási kerületekből is folyamatosan érkeztek a táviratok a Függetlenségi Pártkörbe, amelyek az ellenzék számára kedvező helyi eseményekről tudósítottak. Az 1905. január 25-én megjelent előzetes becslés szerint a 413 választói kerületből 191-ben biztos az ellenzéki győzelem, tehát a kormánypárt többsége nem lehet harminc főnél nagyobb.[923] Az ellenzéki kampányt a koalíció vezetői mind vidéken, mind a fővárosban nagy erővel folytatták, például Kossuth Ferenc 1905. január 21-én Polónyi Géza támogatására Kézdivásárhelyen, majd január 24-én Apponyi Albert kíséretében Cegléden mondott, jelentős létszámú hallgatóságot mozgósító beszédet.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt képviselő jelöltjeinek szereplését a hatóságok igyekeztek megakadályozni, de választások idején jelölő gyűlések tartását kötelesek voltak engedélyezni.[924] A részvételt a már engedélyezett gyűléseken, illetve az elhangzott beszédek mozgósító hatását a rendőri vezetők közvetett tiltásokkal próbálták a kormány által elvárt keretek között tartani. Jó példa erre Selmecbánya rendőr-főkapitányának jelentése, amelyben arról tájékoztatta a város polgármesterét, hogy kérésére a helyi bánya és dohánygyár vezetői megtiltották munkásaik részére a szociáldemokraták gyűlésén való részvételt.[925] A párt jelöltjeinek saját bevallásuk szerint is nagyon kevés reményük volt arra, hogy mandátumot szerezzenek, ezért a választási gyűléseket a programjuk népszerűsítésére, a tagság létszámának gyarapítására szándékoztak felhasználni.

A vidékről beérkező jelentések nyomán nem csak az ellenzék, hanem a Szabadelvű Párt választási kampányát irányítók is úgy látták, hogy a várható 170–180 ellenzéki mandátum esetén kedvezőtlen eredmény születik a kormány számára. Ezért, ha késve is megnyílt a pártkassza, és a fővárosba felkért vidéki szervezők jelentős összeget kaptak a

919 MNL OL P 389 49. sz. 2. cs. Ivánka Oszkár levele Károlyi Sándorhoz. Budapest, 1905. január 8.

920 *Egyetértés*, 1905. január 14. Gróf Károlyi Sándor nyílt levele. – Károlyi Sándort ebben a választói kerületben képviselővé választották.

921 MNL OL P 389 2. cs. 49. sz. Pallavicini Ede őrgróf levele Károlyi Sándorhoz. 1905. január 12. – „[...]mindenki csak a választásokkal van elfoglalva, különösen pedig Darányi, ki most bámulatos eréllyel viszi a disszidensek ügyeit, ezt az erélyt, határozottságot soha sem vártam volna tőle, ez a félénk, óvatos ember most egyszerre úgy küzd, mint egy sebzett oroszlán."

922 MNL OL K 149–1905–6. t.–30. Köteles Györgynek, a zsolnai csendőrjárás őrmesterének távirata a Belügyminisztérium Csendőri Ügyosztálya részére. 1905. január 22.; *Egyetértés*, 1905. január 14. Az első vér. – Privigyén egy csendőr önvédelemből a fegyverét is kénytelen volt használni, egy ember súlyosan megsebesült.

923 *Egyetértés*, 1905. január 25. Mit hoznak a választások?

924 Lásd az 1874. évi XXXIII. törvény 104. §-át.

925 MNL OL K 149–1905–1–15. Selmecbánya rendőr-főkapitányának jelentése a polgármester részére. 1905. január 9.

kormánypárti jelöltek támogatására.[926] A helyi hatóságok által létrehozott választási és szavazatszedő bizottságok elnökei nyíltan hangoztatták, hogy az illető kerület ellenzéki mandátumát győzelmük esetén sem fogják megkapni a jelöltek. Ezért Kossuth Ferenc, mint a Szövetkezett Ellenzék Vezérlő Bizottságának elnöke 1905. január 24-én egy körlevelet adott ki, amelyben kilátásba helyezte, hogy „a szövetkezett ellenzék a választások után okvetlenül felelősségre fogja vonni azokat a választási és szavazatszedő bizottsági elnököket, akik a választások eredményét törvény- és jogsérelemmel befolyásolták".[927]

A választások napján, 1905. január 26-án a fővárosi utcák hangulatáról az *Egyetértés* napilap vezércikk írója így tudósította olvasóit: „Az aszfalton rikkancsok kínálják a lapok különkiadásait. [...] Korteskedés, heves szóváltás, kapacitálás folyik nyílt utcán, villamoson, omnibuszon. Vérmesebb természetűek nem urai kifejezéseiknek, szó-szót követ és az érvek helyett itt-ott az ökölnek is jut szerep. Huszárlovak patkói csattognak a kövezeten végig, gyalogos katonák egyenletes lépése visszhangzik, rendőrök avatkoznak be, többé-kevésbé tapintatosan."[928] A választások eredményével elégedett lap munkatársainak már-már idilli helyzetjelentései, különösen a vidéki választási körzetekre nem voltak jellemzőek.[929] Csak szűkszavúan számoltak be azokról a körzetekről, amelyekben az ellenzéki jelölt hívei a kormánypártiakra támadtak, elkergették őket, vagy csupán rendőri segédlettel szavazhattak. Pár sorban napirendre térték azon hír felett is, hogy Kecskemét külterületén az ellentábor egyik tagja agyonlőtt egy szabadelvű kortest. A túlnyomórészt az ellenzékieket támogató sajtó a győzelemhez vezető úton történt törvénysértésekkel nem kívánt részletesen foglalkozni.

A kiegyezést követő időszakban a választásoknál karhatalmi feladatokra igénybe vett katonák száma fokozatosan emelkedett.[930] Tisza István ellenezte ugyan a karhatalom túlzott igénybe vételét, de a főleg vidékről beérkező kérelmek hatására egyre több katona mozgósítására került sor.[931] Például a bonyhádi főszolgabíró az alispánnak küldött táviratában 1905. január 20-án azt jelentette, hogy az ellenzék emberei az „ellenpártnak zászlókat vivő egyéneit az úton megtámadják, zászlóikat összetépik, hátukon verik össze, a kitűzött zászlókat a házakról erőszakkal elveszik, az ellenszegülőket házuk felgyújtásával fenyegetik".[932] Ezért húsz csendőr kivezénylését kéri. Ugyanez a főszolgabí-

926 *Egyetértés*, 1905. január 25. Mit hoznak a választások? – Például Dégenfeld Lajos a sziráki járásban (Nógrád vármegye) a választásokra a Szabadelvű Párt kasszájából 6000 koronát kapott, és ezen kívül még 4000 koronát helyi forrásokból költött el. Mivel a választási harcot elvesztette, már 1905. január 28-án arra kérte Tisza Istvánt, hogy a párt térítse meg részére a négyezer koronát. (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 46. Dégenfeld Lajos levele Tisza István részére. Szirák, 1905. január 28.)

927 *Egyetértés*, 1905. január 25. Csönd a főhadiszálláson.

928 *Egyetértés*, 1905. január 27. Győztünk...

929 Az ellenzék jelöltjeként a választásokon az *Egyetértés* napilap munkatársai közül mandátumot szerzett: Pap Zoltán főszerkesztő, Kmety Károly főmunkatárs és Eötvös Károly szerkesztő.

930 1872 és 1910 között a karhatalmi feladatra igénybe vett katonák száma megközelítőleg a háromszorosára nőtt. A nemzetiségi területen 1901-től volt megfigyelhető, hogy elmérgesedett a választások hangulata. 1906-ban Szatmár, Krassó és Szilágy vármegyékben már véres nemzetiségi összetűzésekre került sor. (Zsupán, 1981.)

931 A vármegyékben az alispánok minden főszolgabírótól bekérték az adatokat, hogy a közelgő választáson mennyi karhatalomra lesz szükségük.

932 MNL Tolna Megye Levéltára. IV. 404. f. Közigazgatási iratok, Tolna vármegye alispánjának iratai. Alapszám: 387/1905. szám nélküli távirat. A bonyhádi főszolgabíró távirata a Tolna vármegyei alispán részére. 1905. január 20.

ró január 21-én azt jelentette, hogy „Nagymányokon, Mázán és Váralján a közbiztonság megingott." Ezért a már kirendelt két század katonaság mellé még egy század lovasságot is kért.[933] A választás előtti napon a paksi kerület választási bizottságának elnöke arról tájékoztatta az alispánt, hogy „a már kirendelt 2 század gyalogságon és egy század lovasságon kívül még egy század gyalogságra van szüksége január 25-ére, mert e nélkül a rendet az itt lévő katonai parancsnok és főszolgabíró véleménye szerint is nem lehet fenntartani."[934] A mozgósítás nagyságát jól mutatja, hogy a Dunántúlra Grácból érkezett katonaság, valamint Zimonyból a 70. gyalogezredet Nagyváradra, Zágrábból a 17. gyalogezredet pedig Budapestre vezényelték.[935]

A társadalmi ellentétek felerősödése figyelhető meg azokban a városokban, ahol az önkormányzati vezetők a megyei tisztségviselők meggyőződése ellenére az ellenzékhez csatlakoztak. Erre példa: Hajdú vármegye és Debrecen város főispánja 1905. január 15-én arról tájékoztatta a belügyminisztert, hogy a főpolgármester támogatásával a Központi Választmány elnökét három kerületben az ellenzék soraiból választották meg. Ezért a belügyminisztertől felhatalmazást kért arra, hogy „a választás napján a katonai karhatalommal, éppen úgy, mint ahogyan a választási elnöknek jogában áll, én is rendelkezhessem".[936] A belügyminiszter válasza szerint a katonai karhatalom feletti rendelkezésére vonatkozó főispáni kérés nem teljesíthető, mert „az 1899. évi XXV. törvény 154. §-a szerint a választás vezetése és a rend fenntartása a választás egész folyama alatt a választási elnök kizárólagos feladata és kötelessége. Ez a jog tehát másra át nem ruházható."[937] Egyben felhívta a főispán figyelmét arra, hogy az illetékes rendőrhatóságok jogköre a választások idején is változatlan, ezért a rend és a közbiztonság fenntartás érdekében a rendőrök önállóan intézkedhetnek.

Már 1905. január 26-án, a választások első napján a Szabadelvű Párt jelöltjeinek sorozatos veresége láttán világossá vált, hogy a végső elszámolás nem lesz kedvező a kormány számára.[938] Végül a kormánypárt a vártnál is nagyobb vereséggel zárta a választást és

933 MNL Tolna Megye Levéltára 997/1905 alispáni iratok. Alapszám: 387/1905. A bonyhádi főszolgabíró távirata a Tolna vármegyei alispán részére. 1905. január 21. – A kérés alapján a járásba a 20 csendőrön kívül még egy század gyalogságot vezényeltek a helyszínre.

934 MNL Tolna Megye Levéltára 1127/1905. Alispáni iratok. Alapszám: 387/1905. A paksi kerület választási elnökének távirata a Tolna vármegyei alispán részére. 1905. január 24. – A kérést teljesítették.

935 *Egyetértés*, 1905. január 21. Az erőszak.

936 MNL OL K 149–1905–6. t–28. Hajdú vármegye és Debrecen város főispánjának átirata a belügyminiszter részére. 1905. január 15.

937 MNL OL K 149–1905–6. t.–28. A belügyminiszter leirata Hajdú vármegye főispánja részére. 1905. január 19.

938 Klein Ödön arra kérte Tisza Istvánt, hogy a kormányellenes rémhíreket terjesztő vidéki lapokat átmenetileg tiltsák be, de a miniszterelnök „a világ minden kincséért sem akart hozzányúlni a sajtószabadsághoz, semmiképpen sem akarta azt korlátozni rövid átmeneti időre sem". (Klein, 1922. 89.) – Dr. Klein József kassai rabbi még 1903. december 9-én a kormánypárt népszerűtlenségére hívta fel Tisza István figyelmét: „A Szabadelvű Pártnak erős szervezete itt sohasem volt. Mégis ezelőtt legalább a képviselőválasztásokra mindig összetömörült a virilis komoly polgárokból, az államhivatalnokok igen nagy számából, a papokból és az izraelitákból álló sedátusabb [nyugodtabb – S. L.] elem, és ha néha a kétségtelenül erős ellenzékkel szemben heves küzdelem után is, de mégis győzött. A legutolsó képviselőválasztás alkalmával és azóta azonban a párt teljesen szétzüllött, és ma tehetetlenül áll minden ellenzéki akcióval szemben." (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 7. t. 45. Dr. Klein József rabbi levele Tisza István részére. Kassa, 1903. december 9.)

nyilvánvaló volt, hogy Tisza István a házszabályok módosításához nem nyerte el a választásra jogosultak támogatását. Az addig igazolt képviselők névjegyzékét a parlamentben 1905. március 8-án hagyták jóvá.[939] A végleges adatok szerint a 413 választókerületben elért eredmények alapján a Szabadelvű Párt 161, a Disszidensek 27, az Újpárt 13, a Néppárt 25, a Függetlenségi Párt 164, a román jelöltek 8, a szlovákok 1, a szerbek 1, a Demokrata Párt 2, a szocialisták 1, a pártonkívüliek 10 mandátumot szereztek.[940] Az ország népességének csupán 6%-át kitevő, 1 056 818 polgár számára nyílt lehetőség arra, hogy a szavazáson véleményt nyilvánítson.[941] Az a jelentős mandátumvesztés, amelyet a Szabadelvű Párt ezen a választásokon elszenvedett, tarthatatlanná tette a Tisza-kabinet helyzetét. Az 1905. január 27-én teljes létszámmal megtartott minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvében a választással foglalkozó napirendi pontnál csak az alábbi egy mondat szerepel: „A miniszterelnök úr jelentést tevén a képviselő-választások eredményéről, mely szerint a kormánypárt kisebbségben maradt, a minisztertanács a miniszterelnök úr indítványára elhatározta, hogy a kormány adja be lemondását."[942] A lemondásról szóló előterjesztéssel a kormány minden tagja egyetértett.

Tisza István ügyvezető kormány élén.

Az Osztrák–Magyar Monarchia történetében megrendezett választáson magyar kormánypárt először szenvedett vereséget. Az ellenzék fel volt készülve a győzelemre, de ilyen nagy mértékűre csak a legfanatikusabbak számítottak.[943] A Függetlenségi Párt helyiségében Kossuth Ferenc és Apponyi Albert köré összegyűlt képviselők egyetértettek abban, hogy Tisza István bukott ember, de koalíciós kormány megalakítására nincs esély.[944] Kizártnak tartották, hogy az uralkodó negyvennyolcas alapon álló politikust bízzon meg kormányalakítással, amikor még az önálló vámterület gondolatával sem ké-

939 Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. köt. 4. országos ülés. 1905. március 8. – A kérvénnyel megtámadott és kifogásolt mandátumok száma 86. Ezek közül a Kúria hat mandátumot (Gagern Miksa, Egry Dezső, gr. Teleki Domokos, Enyedi Lukács, Baross János, Dániel Tibor) semmisített meg. (MNL OL K 2–AI–3–20.)

940 Évkönyv 1905, 1906. 420–422. – Az 1901. évi országgyűlési választás adatai: Szabadelvű Párt 277, Néppárt 25, Függetlenségi Párt 79, Ugron-párt 13, szlovák nemzetiségi 4, szerb nemzetiségi 1, pártonkívüli 13 mandátum. – Tisza István Budapesten, a belvárosban szerzett mandátumot Andrássy Gyula ellenében. A miskolci kerületben viszont nem szerzett mandátumot.

941 A választási részvétel némileg 70% alatt maradt. A Függetlenségi Párt a mandátumok 40%-át, a Szabadelvű Párt 38%-át szerezte meg. (Boros–Szabó, 1999. 145–146.; Pál, 2016. 1.)

942 MNL OL K 27. 1905. január 27. 50./19.

943 Ivánka Oszkár a választási győzelem után ezeket írta Károlyi Sándornak: „Mi lesz most, hogyan és hová fognak a dolgok fejlődni, senki nem tudja. Az általános eredmény annyira váratlan és úgy, hogy a győzteseket is megdöbbenti. A vezéreket is alig látni, úgy látszik, szándékosan visszahúzódtak gondolkodni és tervezni. Napok fognak elmúlni, még az emberek felocsúdnak, és a jövő képe valamennyire kiformálódik. Most Széll is itt van, de ő is tanácstalan." (MNL OL P 389 2. cs. 49. sz. Ivánka Oszkár levele Károlyi Sándor részére. 1905. január 28.)

944 *Egyetértés*, 1905. január 28. Az ellenzéki táborból. – Apponyi Albert értékelése: „Tisza István épp annyira meg volt győződve a maga igazáról, mint mi a magunkéról. Nemcsak számszerinti eredményt várt és kívánt a választásoktól, hanem erkölcsi sikert és igazolást is, lesújtó elitélését az obstrukciónak a választóközönség által. [...] azok a nemzeti igények, amelyek érdekében az obstrukció folyt, közel állottak a nemzet lelkületéhez, annyira, hogy maga az obstrukció nem váltott ki belőle erős ellenérzést." (Apponyi, 1934. 144–145.)

pes megbarátkozni. Ezt a nézetet erősítette, hogy a negyvennyolcas alapon álló képviselők – annak ellenére, hogy ők alkották a parlament legerősebb pártját – még mindig kisebbségben voltak a hatvanhetesekkel szemben. A választások eredménye egyértelművé tette, hogy miniszterelnök csak olyan ember lehet, akit az ellenzéki koalíció is hajlandó elfogadni. Ezen meggondolások alapján került az elsőszámú jelöltek közé gróf Andrássy Gyula és Széll Kálmán személye.

A magyar választások eredményéről elsőként, 1905. január 27-én Tisza István táviratban, majd Gołuchowski külügyminiszter személyesen tájékoztatta az uralkodót.[945] A választásról jelentést készítő Khuen-Héderváry Károlyt pedig január 28-án fogadta kihallgatáson a király. Erre az eseményre *Horánszky Lajos* a király személye körüli miniszter későbbi elbeszélése alapján így emlékezett vissza: A szavazást megelőző napokban a király arról tájékoztatta Khuen-Héderváryt, hogy értesülései szerint a választások eredményei kedvezőtlenek lesznek a kormány számára, de a magyar miniszter nem látott okot az aggodalomra. Ezért Khuen a kihallgatás előtt, a kegyvesztettség tudatában készült a választásokról jelentést tenni. Az uralkodói dolgozószobába belépőt Ferenc József ezekkel a megnyugtató szavakkal fogadta: „Mit mondtam Önnek, ugye én mégis csak jobban voltam informálva, mint Önök. Nyugodjék meg, erről senki sem tehet. A választások mindég bizonytalanok, sohasem lehet tudni, hogy azok minő meglepetéseket hozhatnak."[946] Az audienciáról hivatalába visszatérő miniszter táviratát a Geszten tartózkodó Tisza István 1905. január 30-án vehette kézhez. A sürgöny szerint: „Ő Felségét egész nyugodt hangulatban találtam, és [...] azt mondta: irányodban személyes bizalmát nem vesztette. Ő is azt tartja, hogy Andrássyt kell első sorban most a kormányalakításra szorítani."[947]

Tisza István 1905. február 1-jén reggel vonattal érkezett meg az osztrák fővárosba, ahol először Khuen-Héderváry Károllyal találkozott. A délelőtt folyamán a király egy órán át tartó magánkihallgatáson fogadta a magyar miniszterelnököt, aki a választási vereségre hivatkozva bejelentette kormánya lemondását. A rövid kommüniké szerint még a nap folyamán meghívást kap Bécsbe gróf Andrássy Gyula, akit az elkövetkező napokban az uralkodó kihallgatáson fogad.[948] Tisza István visszautazása előtt még találkozott Gołuchowski külügyminiszterrel és Pitreich hadügyminiszterrel. Valószínű, hogy a magyar eseményekről is véleményt cseréltek azon az uralkodói audiencián, amelyre a délután folyamán Gołuchowski külügyminiszter és Beck báró vezérkari főnök kapott meghívást. A további hírek arról számoltak be, hogy a választásokon győztes politikai

945 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. Tisza István távirata Ferenc József kabinetirodája részére. 1905. január 27. – A táviratban Tisza István tájékoztatta a királyt, hogy a Szabadelvű Párt elvesztette a választásokat és három napra vidékre utazik, hogy átgondolja a történteket, ezt követően megy kihallgatásra Bécsbe. Tisza István táviratára a király csak ennyit válaszolt: „Február első napjaiban várom Önt, de nem később." (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 7. Ferenc József távirata Tisza István részére. 1905. január 27.)

946 Horánszky, 1994. 533.

947 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 14. Khuen-Héderváry Károly távirata Tisza István részére. 1905. január 30. Másolat. – Lehetséges, hogy Tisza István már január 29-én megkapta az értesítést. (Lásd még: Nadányi, 1914. 5–6.)

948 *Egyetértés*, 1905. február 2. Tisza a királynál.

pártok vezetői közül azokat hívják meg a Hofburgba, akiket a disszidensek vezetője, Andrássy Gyula ajánlani fog az uralkodónak.

Miközben a Függetlenségi Pártkörben – 1905. február 1-jén délután – a megjelent képviselők a választási élményekről társalogtak. A Nemzeti Kaszinóban Kossuth Ferenc, Széll Kálmán és Andrássy Gyula a szövetség további fenntartásának lehetőségéről tanácskozott.[949] A szövetkezett pártok vezetői olyan közös program kidolgozásán fáradoztak, amelyet vitaindítónak a február 6-ára összehívott Vezérlő Bizottság elé szándékoztak terjeszteni. A követendő politikai irányvonalat a választások jelölték ki, mert a választók többsége az 1867-es alap mellett foglalt állást, de a mandátumukat megduplázó függetlenségiek akaratát fokozottabb mértékben kellett tekintetbe venni. Andrássyra várt a feladat, hogy a különböző elveket valló, több párt alkotta új politikai erőt összefogja. Andrássy családi hagyományait és a választások eredményeit figyelembe véve világossá vált, hogy az általa alakítandó kormány csak liberális alapon jöhet létre.[950] Remény volt arra, hogy ezt a programot az uralkodó elfogadja, de a többi parlamenti párttal való egyeztetés nem ígérkezett könnyű feladatnak. Andrássy helyzete azért is nehéz volt, mert az uralkodó garanciát várt arra, hogy ez a többség a parlamentben meghozza azokat az intézkedéseket, amelyek az ország alkotmányos működéséhez szükségesek. Azt már előre látni lehetett, hogy az új miniszterelnöknek a Néppárt és az Újpárt tagságával nehéz lesz egyezségre jutni, a hatvanhetes alapon álló pártok esetleges koalícióját pedig Kossuth Ferenc és társai vennék zokon.

Tisza István 1905. február 2-án lakásán felkeresve adta át az uralkodó üzenetét Andrássy Gyulának. A rövid beszélgetés után a disszidensek vezére kocsiba ült és több politikus társához is ellátogatott. Többek között járt Kossuth Ferencnél, Wekerle Sándornál, Bánffy Dezsőnél és Csáky Albinnál, majd délután Bécsbe utazott.[951] 1905. február 3-át az uralkodó a Magyarországról folyó tárgyalásoknak szentelte. Ferenc József a délelőtti órákban Tisza Istvánnal, majd Beck táborszernaggyal és Gołuchowski külügyminiszterrel tárgyalt, délután egy órakor Andrássy Gyulát fogadta. A kihallgatás után Andrássy Gyula arról tájékoztatta az újságírókat, hogy „még nem kapott megbízást kabinetalakításra. Egyelőre csak az a feladata, hogy Budapesten lépjen érintkezésbe a politikai pártokkal és ennek végeztével tegyen újabb jelentést a királynak."[952] A délután folyamán Tisza István rövid időre találkozott Andrássy Gyulával, majd az öt órakor induló gyorsvonattal együtt utaztak vissza Budapestre. A két politikus megbeszélésére nagy szükség volt, mert világossá vált, hogy új miniszterelnök hiányában nem számíthatnak a Tisza kormány gyors felmentésére, ezért a jelenlegi kabinet még bizonytalan ideig, teljes parlamenti felelősséggel kénytelen intézni az államügyeket. A fővárosba visszaérkező

949 *Egyetértés*, 1905. február 2. A Függetlenségi Pártból.

950 MNL OL P 389 2. cs. 49. sz. Buday Barna levele Károlyi Sándorhoz. 1905. január 28. – „Rettenetes tehát a zavar, és senki sem tudja, mi lesz a kibontakozás. Azt hiszem Andrássyék ijedtek meg a legjobban az eredménytől, mert ők ugyan győztek felfogásukkal, de politikai alapjuk megingott. S így a '67-es alapon való kormányzás kísérletei oly nehézségekkel találkoznak, melyekkel megmérkőzni aligha lesz kedve és bátorsága Andrássy Gyula grófnak. Őt legfeljebb egy átmeneti kabinetben üdvözölhetjük."

951 *Egyetértés*, 1905. február 3. Andrássy látogatásai.

952 *Egyetértés*, 1905. február 3. A homo regius.

Andrássy Gyulának ez a nap azzal ért véget, hogy a Bécsben történtekről személyesen számolt be Széll Kálmánnak.

Az uralkodóval folytatott megbeszélések előkészítése érdekében Khuen-Héderváry állandóan Bécsben tartózkodott. Andrássy Gyula 1905. február 8-án a meghallgatásra ajánlott személyek névsorát terjesztette elő, valamint beszámolt az uralkodónak a pártok vezetőivel folytatott megbeszéléseiről, de csak a másnapi újabb találkozóban állapodtak meg. A szünetet az uralkodó azért iktatta be, mert a hallottakat öt óra után Gołuchowski külügyminiszterrel Beck táborszernaggyal és Pitreich hadügyminiszterrel is megbeszélte.[953] A király február 9-én arról tájékoztatta Andrássyt, hogy a kihallgatásra meghívandó személyek köréről határozott, és – ami a legfontosabb hírnek számított – a névsorban Kossuth Ferenc neve is szerepelt. Andrássy a kihallgatás előtt *Paul Gautsch* osztrák miniszterelnökkel és Pitreich hadügyminiszterrel találkozott, és az esti vonattal visszatért Budapestre.[954] Az osztrák sajtó a megbeszélések sorából kiemelte, hogy Andrássyt a hadügyminiszter meglepő figyelmességgel fogadta. Az újsághír hatására Pitreich az alábbi levelet küldte a magyar miniszterelnöknek: „Én eléggé edzett vagyok ahhoz, hogy újságközleményekkel ne zavartassam magam. De egyáltalán nem mindegy nekem, hogy Ön, tisztelt barátom, amennyiben tudomást szerez róla, milyen következtetéseket von le személyemre vonatkozólag. Ezért jelentem, hogy gróf Andrássy – természetesen az udvariasságtól eltekintve – nem talált nálam szívélyességet. Szívélyes üdvözlettel az Ön készséges híve."[955]

Kossuth Ferenc bécsi útjára – nagyszámú párttárs és újságíró kíséretében – 1905. február 12-én került sor. A király délelőtt tizenegy órakor fogadta a Függetlenségi Párt vezetőjét, az udvarias megbeszélésről semmi érdemi információ nem szivárgott ki. A kíváncsiságtól hajtva az öt órakor visszainduló vonatra Pozsonyban felszállt az Éberhárdban tartózkodó Apponyi Albert is, aki Érsekújvárig utazva tájékozódott az udvarban történtekről. A bécsi látogatást követő napokban a Budapestre visszatérő Kossuth Ferenc és politikus társai, valamint a kormány tagjai az új országgyűlés alakuló ülésére készülődtek. A Tisza Istvánt hivatalában felkereső Andrássy Gyula a megbeszélés során arról győzte meg a miniszterelnököt, hogy az országgyűlés megnyitásával kapcsolatos ügyekről Kossuth Ferenccel is egyeztetnie kell. Andrássy közvetítésének eredményeként Kossuth Ferenc 1905. február 14-én levélben értesítette a miniszterelnököt, hogy öt órakor a lakásán várja.[956] A meghívást tudomásul vevő miniszterelnök előre leszögezte: „semmiféle politikai tervezgetésekbe belemenni nem akarok, de miután a folyó ügyeket sajnálatomra még nekem kell intéznem, azt a célomat, hogy ezek közül akként járjak el, ahogy a kibontakozás nagy érdeke megkívánja, csak úgy érhetem el, ha ilyen konkrét kérdéseket illetőleg tájékoztathatom magamat."[957] A Nemzeti Kaszinóban párttársaival

953 *Egyetértés*, 1905. február 9. Gróf Andrássy Gyula Bécsben. – Az ellenzéki követelésekről alkotott bécsi véleményt lásd még: , 2000. 1171.

954 *Egyetértés*, 1905. február 10. Andrássy Bécsben.

955 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 173. Heinrich Pitreich levele Tisza István részére. 1905. február 11.

956 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 156. Kossuth Ferenc levele Tisza István részére. 1905. február 14.

957 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 153. Tisza István levele Kossuth Ferenc részére. 1905. február 14.

tárgyaló Kossuth Ferenc a miniszterelnök levelét köszönettel nyugtázta, majd rövidesen egy újabb levélben a következőket közölte: „Nehogy valami félreértés legyen közöttünk kötelességemnek tartom Veled tudatni, hogy arra vállalhatok felelősséget, hogy a Ház megalakulásakor nem lesz a mi pártunk részéről semmi felszólalás, de amint már jeleztem, nem lehet meghátráltatni azt, hogy a korelnök elmondja azt, amit jónak lát, és hozzá kell tenni még, hogy a megválasztott elnök is minden bizonnyal el fogja mondani székfoglaló beszédét, amiben azt hiszem az elnököt megakadályozni nem lehet, más felszólalás azonban nem lenne."[958]

Az országgyűlés megnyitásáról Bécsben Khuen-Héderváry is tanácskozott, illetve kihallgatást kért a királytól. Az audiencián elhangzottakról a király személye körüli miniszter levélben tájékoztatta a miniszterelnököt: „Ez alkalommal azonban nem hallgattam el ő Felségének, hogy én már a január 27-én tartott minisztertanácson adtam annak kifejezést, hogy legcélszerűbb lenne az országgyűlés elnapolását királyi leirattal azon időpontig kimondani, míg az új kormány meg nem alakul."[959] A miniszter szerint olyan kormány megalakulására, amely a megválasztott új elnökségnek megfelel, nincs remény. Azon kívül a „megválasztott elnök, elnöki megnyitó beszédében az ország képviselete nevében fogja annunciálni [megjeleníteni – S. L.] az ország és nemzet politikai céljait, és pedig oly momentumban, mikor senki sem tehet ellene óvást, mert erről gondoskodni fog a szövetkezett ellenzék." A levélíró szerint az uralkodó optimistának nem mondható válasza: a dolgok már annyira zavarosak, hogy ennél csak az lesz a nagyobb baj, ha mindannyian egyetértenek.

Az országgyűlés 1905. február 17-én tartotta első ülését, a korelnöki tisztet betöltő Madarász József az elnöki széket az alábbi nyilatkozattal foglalta el: „Először mindazt, ami régi szabályaink és alkotmány értelmében törvényeink ellenére akár elnök, akár kormány, akár bárki más cselekedett, kötelességem itt e helyről utólag is törvénytelennek és érvénytelennek kijelenteni. [...] Második kötelességem ennélfogva magától értetődik, hogy én csakis a régi házszabályok, igazi házszabályaink alapján vagyok képes és kész – mert másként nem vezetném – vezetni a Ház tanácskozásait."[960] A parlamenti ülés az ellenzéki koalíció választási győzelmének hangos ünneplésével ért véget. A második ülésnapon, február 18-án az országgyűlést megnyitó királyi kézirat felolvasására, a mandátumok beadására, az osztályok kisorsolására került sor. A parlament legmagasabb tisztségviselőinek megválasztásánál az ellenzéki többség akarata érvényesült. Az 1905. február 21-én megtartott szavazás eredményeként a Ház elnöke Justh Gyula lett, alelnöknek pedig *Bolgár Ferencet* és Rakovszky Istvánt választották. A háznagyi méltóságot Tóth János nyerte el.[961] A Szabadelvű Párt 1905. február 18-án tartott ülésén elkészült a

958 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 154–155. Kossuth Ferenc levele Tisza István részére. 1905. február 14. – A levélből kiderül: Kossuth Ferenc a kihallgatáson ígéretet tett a királynak arra, hogy az országgyűlés nyugodt körülmények között fog megalakulni.

959 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 60–61. Khuen-Héderváry Károly levele Tisza István részére. Bécs, 1905. február 15.

960 Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. köt. 1. országos ülés. 1905. február 17. – Ezen a napon a főrendiház is megtartotta első ülését.

961 Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. köt. 3. országos ülés. 1905. február 21. Jegyzők lettek: Hammersberg László, Posgay Miklós, Salamon Géza, Szakáts Zoltán, Zboray Miklós, Hertelendy László.

parlamenti tisztségekre javasolt személyek névsora.[962] Az országgyűlési többség egyetlen szabadelvű jelöltet sem szavazott meg.

Az ellenzékben lévő Néppárt mandátumot szerzett tagjai első értekezletükön, 1905. február 3-án megalakították a pártkör tisztikarát. Az értekezlet résztvevői elnöknek egyhangúan gróf Zichy Aladárt, alelnöknek Rakovszky Istvánt választották meg. Zichy Aladár elnöki nyilatkozata során kijelentette: „Az ellenzék szövetkezése fennáll mindaddig, míg azok a feladatok, amelyeket maga elé tűzött, megoldást nem nyertek. [...] A Néppárt a '67-es alapon alakult, azon áll ma is, de a liberalizmust soha nem támogatja semmiféle alakjában."[963] Hasonló nyilatkozatott tett Bánffy Dezső is az Újpárt élén. Az 1905-ös választások győztese, a Függetlenségi Párt mellett az egyre erősebb román nemzetiségi mozgalom volt. Számokban kifejezve: kilenc román képviselőt kormánypárti programmal Tisza István juttatott be a parlamentbe, nyolc fő pedig nemzetiségi alapon szerzett mandátumot. Mivel a Szabadelvű Párt kisebbségbe került, a román képviselőket semmiféle érdek nem fűzte ahhoz, hogy a vesztes pártban maradjanak. Ezért lépéseket tettek annak érdekében, hogy a nemzetiségi programmal megválasztott képviselőkhöz csatlakozzanak. Hasonló következtetésre jutottak a horvát képviselők is. A Szabadelvű Párt 1905. február 20-án megtartott értekezletén Tisza István bejelentette, hogy már most a parlamenti tisztségek elosztásánál: „a horvát képviselők külön csoportként szervezkednek, s ezentúl a jelölésekre nézve közvetlenül a szövetkezett ellenzékkel fognak érintkezni."[964]

Az Andrássy Gyula által folytatott egyeztető tárgyalások keretében a Szövetkezett Ellenzék Vezérlő Bizottsága 1905. február 21-én értekezletet tartott a Függetlenségi Pártnál. A bizottság huszonegy tagja közül csak egy fő nem jelent meg. A délután hat órakor kezdődő ülésen Andrássy Gyula ismertette, hogy a király hozzájárulna egy koalíciós kormány megalakításához, de csak abban az esetben, ha a katonai kérdések nem kerülnek napirendre. Ezt a feltételt Kossuth Ferenc nem tartotta elfogadhatónak, inkább a Széll Kálmán által javasolt és Andrássy által is elfogadott átmeneti kormány létrehozását támogatta. Ezért most Andrássy azt javasolta, hogy az ellenzék járuljon hozzá az átmeneti kormány megalakulásához, adjon számára néhány havi indemnitást, ne állja útját az újoncozási javaslatnak, és tegye lehetővé a függő ügyek elintézését.[965] Andrássy ekkor csak olyan átmeneti kormány elfogadtatására látott esélyt, amelynek tagjai kizárólag a disszidensek soraiból kerülnek ki. Az ellenzék vezetői attól tartottak, hogy ha a végleges megoldás előtt megszavazzák a sürgős állami szükségleteket, akkor kiesik a kezükből minden eszköz, amellyel a választóiknak tett ígéreteiket beválthatják. Ezért a bizottság tagjai abban állapodtak meg, hogy a disszidensekből álló átmeneti kormánynak megadható a négy havi indemnitás, de az újoncozási törvényjavaslatot nem szavazzák meg, ezzel szemben az új választási törvényt el kell fogadtatni. Az értekezletről Andrássy Gyula azzal távozott, hogy a tárgyalásokról tájékoztatni fogja az uralkodót. A Függetlenségi Pártkörben ezen az estén a jelenlévők az átmeneti kormány megalakításának egyetlen előnyét Tisza István gyors távozásában látták, és a többség a koalíciós kabinet

962 *Magyar Nemzet*, 1905. február 19. A politikai helyzet.
963 *Egyetértés*, 1905. február 4. A Néppárt értekezlete.
964 *Magyar Nemzet*, 1905. február 21. A politikai helyzet.
965 *Egyetértés*, 1905. február 22. A helyzet tisztul.

mellett szállt síkra. A katonai kérdések átmeneti háttérbe szorítását nem tartották tragikusnak amennyiben a párt programjából megvalósítható: a magyar nyelvű népoktatás; az önálló vámterület; a nemzeti bank; a progresszív adó, valamint a szociális reformok keretében a létminimum meghatározása és a végrehajtási törvény módosítása.[966] Az új választási törvénytől pedig azt várták, hogy a negyvennyolcasok támogatottsága tovább növelhető.

A Szabadelvű Párt tagjai 1905. február 21-én a Lloyd-klubban találkoztak. Este hét órakor Hódossy Imre tanácskozásra invitálta a Vezérlő Bizottság tagjait. Az ülésen Plósz Sándor kivételével a kormány tagjai is részt vettek. Tisza István ismertette az átmeneti kormány tervét, valamint bejelentette, hogy a hatvanhetes alapon álló pártok egyesítésére nincs remény. Némi vita után abban állapodtak meg, hogy nem gördítenek akadályt a kibontakozás elé, és türelemmel kivárják: mit végez a szövetkezett ellenzék a bécsi udvarral.[967]

Andrássy Gyula 1905. február 23-án ismét Bécsbe utazott, ahol másnap a király kihallgatáson fogadta. A magyar politikus a február 24-ei audiencia után röviden tájékoztatta a rá várakozó újságírókat: „Egyelőre nem sok mondanivalóm van, talán kevesebb, mint magam is reméltem. Előterjesztettem a királynak tárgyalásaim eredményét, jelentést tettem a helyzetről, és a király fenntartotta magának a döntést. Többet nem mondhatok."[968] Ezek után Andrássy még bejelentette, hogy közvetítő tevékenységét átmenetileg beszünteti, de továbbra is az uralkodó rendelkezésére áll. Február 25-én, Budapesten, Kossuth Ferenccel, Darányi Ignáccal és Széll Kálmánnal találkozott. Andrássy arról számolt be, hogy az uralkodónak előterjesztette a tervbe vett koalíciós kormány programját, de az előadottakra nem kapott érdemi választ, és a személyi kérdések felvetéséig el sem jutottak.[969] A fenti megbeszéléseket követően a küldetésének végére érő Andrássy Gyula több napra bátyjához, Tőketerebesre utazott.

A Szabadelvű Párt 1905. február 24-én tartott értekezletén a résztvevők az Andrássy Gyula által ismertetett tervről tárgyaltak, amely szerint: alakítsanak a disszidensek csoportjából négytagú kabinetet, átmeneti jelleggel csupán öt hónapos időtartamra. Ez a kormány politikai programot nem készít, és az ellenzéki koalíció szavatolja, hogy a parlament megszavazza a költségvetést. Az értekezleten elfogadott határozat szerint: „A párt a tervbe vett ideiglenes kormány alakítását célravezetőnek nem tartja, az előterjesztendő költségvetési és az ezt helyettesítő fölhatalmazási és az újonc-megajánlási törvényjavaslatok ellen sem szavazni nem fog, sem azok megszavazását késleltetni nem fogja. Az ezekkel kapcsolatban netán előterjesztendő javaslatokkal szemben azonban a párt cselekvési szabadságát teljes mértékben fenntartja."[970] Az ellenzék részéről sok támadás érte a kormányt azért is, hogy sok kitüntetést osztogat. Az előterjesztések nagy számát Tisza

966 *Egyetértés*, 1905. február 22. A Függetlenségi Párt hangulata. – 1905. február 21-én éjjel Darányi Ignác – értesülve a szövetkezett ellenzék döntéséről – kijelentette, hogy ilyen feltételekkel nem vállalkozik az átmeneti kormány megalakítására.

967 *Egyetértés*, 1905. február 22. Hangulat a Lloyd-klubban.

968 *Egyetértés*, 1905. február 25. Andrássy a királynál.

969 *Egyetértés*, 1905. február 26. Andrássy tanácskozásai.

970 *Magyar Nemzet*, 1905. február 25. A Szabadelvű Párt értekezlete. Az ellentéteket növelte, hogy a Szabadelvű Pártot megillető két parlamenti jegyzői helyre javasolt személyek közül egy főt (Szőts Pál) az ellenzéki koalíció nem fogadott el.

István igy indokolta: „Ezek mind régen folyamatba tett olyan dolgok voltak, melyeket hosszabb időre felosztva, lassanként szerettem volna elintézni, de most már – tekintettel a politikai helyzetre – gyorsan le kellett mindent bonyolítanunk. Lemondásunk óta új ilyen ügyet nem kezdeményeztem."[971]

A politikai válság megoldására tett sikertelen próbálkozások hatására – az udvarból érkező hírek szerint – a király átmeneti időre felfüggesztette a magyarok meghallgatását, mert az osztrák politikusok véleményét szándékozott kikérni arról az előterjesztésről, amelyet Andrássy Gyula készített a szövetkezett ellenzékkel folytatott tárgyalásai után. A közel egy hétig tartó csendet a magyar miniszterelnök 1905. március 2-ára, Bécsbe szóló uralkodói meghívása szakította meg.[972] A kihallgatást követően Tisza István az újságíróknak az alábbiakat nyilatkozta: „Hívattam a felséghez, hogy javaslatot tegyek a válság további kezelése tárgyában. Javaslatom tartalmáról nem közölhetek semmit, annyi azonban bizonyos, hogy a legközelebbi időben több politikai férfiú – pártkülönbség nélkül – fog meghívatni a felséghez."[973] Tisza István legnagyobb meglepetésére az általa előterjesztett névjegyzéket a király teljes egészében elfogadta és kijelentette, hogy március 4-től kezdve sorra meghallgat tizenhat magyar politikust, az alábbiak szerint: a Függetlenségi Pártból: gróf Apponyi Albert, Thaly Kálmán, Justh Gyula és Tóth János; a Szabadelvű Pártból: gróf Csáky Albin, báró Dániel Ernő, Falk Miksa, Hódossy Imre, Láng Lajos és gróf Zselénszky Róbert; a Néppártból: Rakovszky István és gróf Zichy Nándor; az Újpártból báró Bánffy Dezső; a disszidensek részéről Darányi Ignác; a pártonkívüliek közül ifj. gróf Zichy János és a horvát Tomasics Miklós.[974] A meghívottak között képviselve volt minden párt, sőt minden politikai árnyalat, leegyszerűsítve kilenc ellenzéki és hét kormánypárti képviselő. A már korábban meghallgatott Széll Kálmán, Wekerle Sándor és Kossuth Ferenc nem kapott újabb meghívást.

A király kívánságára a kihallgatások sora 1905. március 4-én vette kezdetét. Ezen a szombati napon gróf Csáky Albin a főrendiház és Justh Gyula az országgyűlés elnöke, valamint Dániel Ernő járulhatott az uralkodó elé. A következő napon, március 5-én a hatvanhetes alapon állók közül Falk Miksa, Bánffy Dezső és gróf Zichy Nándor, majd 7-én a Függetlenségi Párt két meghatározó alakja gróf Apponyi Albert és Tóth János következett a kormánypárti Hódossy Imre kíséretében. Március 8-án ismét három, különböző pártállású politikus Darányi Ignác, Láng Lajos és Thaly Kálmán került sorra, és a még várakozó politikusokat pedig a király március 9-én és 10-én fogadta. A kihallgatáson részvevők lényegében a pártjaik által elfogadott politikai programot képviselték, de a nyilvánosság számára semmi érdemi információ nem szivárgott ki. Általános volt a vélemény, hogy a király az ellenzék belső ügyeiről is részletes információkkal rendelkezik, és

971 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 26/a. Tisza István levele Fejérváry Géza részére. 1905. február 28. – Például az 1905. március 31-én tartott minisztertanácsi ülésen 13 főispán felmentési és kitüntetési javaslatát támogatta a kormány. (MNL OL K 27. 1905. március 31./1.)

972 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 21. cs. 44. t. 8. Tisza István levele Hódossy Imre részére. 1905. február 28. – „Ö Felségétől most vett távirat folytán Bécsbe kell utaznom. Rajta leszek, hogy pártkülönbség nélkül, lehetőleg számosan hívassanak audienciára."

973 *Egyetértés*, 1905. március 2. Tisza Bécsbe ment.

974 *Egyetértés*, 1905. március 3. Tizenhat politikus a királynál.

semmi jelét nem adja annak, hogy bármiféle engedményt hajlandó lenne a magyaroknak megadni.

A kihallgatások során napvilágot látott hírek hatására a politikai válság lehetséges megoldására Tisza István újabb feljegyzést készített a király részére,[975] amelyben több javaslat is szerepelt, nevezetesen: a jelenlegi helyére az ellenzék összes pártját képviselő koalíciós kormány lépjen; ha a koalíció erre nem képes, akkor Andrássy Gyula a disszidens barátaival – esetleg a Néppárt bevonásával – alakítson kormányt. Amennyiben Andrássy a miniszterelnöki megbízatást nem vállalja, akkor egy pártokon kívül álló személyt kell erre a posztra kinevezni, „aki abban az esetben is, ha a képviselőház szembe helyezkedne bizonyos kérdésekben a koronával, akár a parlament nélkül is tovább intézi az ügyeket, amíg a népképviselettel való harmonikus együttműködés feltételei ismét adottak lesznek." Tisza István végül arra kérte az uralkodót, hogy az 1903. évi katonai program megoldatlan kérdéseiben olyan álláspontot képviseljen, amely elősegíti a kibontakozást.[976]

A holtpontról való kimozdulás érdekében az uralkodó 1905. március 19-én Budapestre érkezett. A gyors megoldásban a király sem reménykedett, ezt sejtette, hogy az előző nap útnak indított udvari személyzet harmincöt kocsiból álló különvonattal érkezett meg a magyar fővárosba. A királlyal való találkozás előkészítése érdekében a kormány március 18-án minisztertanácsi ülést tartott, az ellenzék vezetői pedig a beteg Kossuth Ferenc lakásán – az Éberhárdról felutazó Apponyi Albertet megvárva – tanácskozásra gyűltek össze. Apponyi megismertette annak a feliratnak a tartalmát, amelyet a Vezérlő Bizottság felkérésére dolgozott ki. A szerző a felirat első részében a politikai válság okait, a másodikban a szövetkezett ellenzék követeléseit fogalmazta meg.[977] A tervezet szövegét Apponyi Albert március 21-én szándékozott az úgynevezett Felirati Bizottság elé terjeszteni.

Egy heti budapesti tartózkodás után a király szükségesnek látta, hogy valamiféle megoldás reményében kibővítse az eddig meghallgatottak körét. Erre utal, hogy 1905. március 26-án a kabinetiroda hívására Szögyény-Marich László berlini nagykövet is a fővárosba érkezett, akit délután öt órakor az uralkodó kihallgatáson fogadott. Az audienciát követően, a több mint huszonöt éve külföldön dolgozó nagykövet az esti órákat a Nemzeti Kaszinóban Andrássy Gyula, Széll Kálmán, Wekerle Sándor, Darányi Ignác és Hadik János társaságában töltötte.[978] Ezektől a politikusoktól kért tájékoztatást a parlamenti viszonyokról, majd március 27-én délelőtt a miniszterelnököt kereste fel. A nagykövet aznap délután ismertette meg az uralkodóval a magyar politikai válságról al-

975 MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 161–164. Tisza István feljegyzése Ferenc József császár részére. 1905. március 15. – A fenti kérdések mellett a szerző a gazdasági problémákkal is foglalkozott.

976 A Szabadelvű Párt 1905. március 30-án tartott értekezletén Tisza István kijelentette: „Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogainál fogva mindaz, ami a magyar hadseregnek, mint az egész hadsereg kiegészítő részének egységes vezérletére, vezényletére vonatkozik, az Ő Felsége által elintézendő ügyek közé tartozik. [...] Ennek a kérdésnek, mint küzdelmi és ütközési pontnak kiélesítése sokkal nagyobb hátrányokat okoz a nemzetnek, mint amennyi előnyökkel ennek a kérdésnek ilyen kierőszakolt módon való megoldása jár." (*Magyar Nemzet*, 1905. március 31. A Szabadelvű Párt állásfoglalása.)

977 *Egyetértés*, 1905. március 19. Tanácskozás Kossuth Ferencnél. – A résztvevők: Andrássy Gyula, Bánffy Dezső, Apponyi Albert, Darányi Ignác, Bolgár Ferenc, Rakovszky István, Tóth János és Zichy Aladár.

978 *Egyetértés*, 1905. március 28. Tanácskozás a Kaszinóban.

kotott véleményét, amely a találgatások szerint nem volt más, mint Andrássy Gyula tervezetének a közvetítő által némileg módosított változata. Ez a program – főleg a katonaságot érintő része miatt – sem nyerte el az uralkodó tetszését, ezért a megoldás reményében Budapestre rendelte a közös hadügyminisztert és tanácsadóit.[979]

Szögyény-Marich László bízott abban, hogy az Andrássy által képviselt program némi módosítással Pitreich hadügyminiszter számára is elfogadhatóvá alakítható. A nagykövet véleménye szerint egy átmeneti, vagy ideiglenes kormány csak komplikálná a helyzetet, ezért miniszterelnöknek Andrássy Gyulát, a katonai kérdésekben pedig némi engedmény megadását javasolta a királynak. Szögyény közben tovább folytatta egyeztető tárgyalásait és a magyar partnerek közül is többen úgy vélték, hogy kialakulóban lévő javaslata elvezethet a megegyezésig. Erre utal, hogy március 30-án Széll Kálmán Andrássy Gyula palotájában a házigazdával, valamint Lukács Lászlóval és Darányi Ignáccal Szögyény tervezetéről tárgyalt.[980] A magyar politikai ellenfelek és a bécsi udvari körök közötti párbeszéd kibontakozását a király is igyekezett elősegíteni azzal, hogy március 30-án hat órakor a várban úgynevezett udvari ebédet adott. A nagyszámú meghívottak között a különböző pártállású politikusok mellett a honvédség és a közös hadsereg, valamint az uralkodó kíséretének rangos tagjai szerepeltek.[981] A Széll Kálmán és Khuen-Héderváry Károly között helyet foglaló Ferenc József a részvevőkkel hosszasan beszélgetett, de kerülte a kényes témákat. Például a politikai kérdéseket mellőzve az uralkodói társalgás Bánffy Dezsővel a református zsinat tanácskozásáról, Bakonyi Samuval pedig Debrecen város fejlődéséről folyt.

A katonaságot érintő kérdések körében – a magyar nemzeti követelések mellett – napirendre került annak a 450 millió koronára rúgó hadügyi hitelnek a sorsa is, amelyből a vezérkar a közös hadsereg modern fegyverekkel történő felszerelését remélte. A kormányprogram katonaságot érintő részéről, valamint a szűkebben vett hadügyi hitelről tervezett megbeszélések lefolytatása érdekében Pitreich közös hadügyminiszter és népes kísérete 1905. március 30-án a déli vonattal Budapestre érkezett. A hadügyminiszter a Vadászkürt fogadóban szállt meg, és elsőként Tisza István miniszterelnökkel találkozott. Az uralkodó négy óra előtt fogadta hadügyminiszterét, aki az audienciát követően a várból a Pénzügyminisztériumba hajtatott. A vendéglátó Lukács Lászlón kívül a minisztérium épületében megrendezett tanácskozáson Tisza István miniszterelnök, valamint Pitreich hadügyminiszter és kísérete vett részt.[982] Az este hét óráig tartó tanácskozás tartalmáról a hadügyminiszter március 31-én délben tett jelentést az uralkodónak, és

979 Lukács László levélben értesítette Tisza Istvánt, hogy: „Pitreich és Montecuccoli ma délben 1 óra 50 perckor fognak érkezni. Miután nevezettek 4 órára vannak Ő Felségéhez rendelve, méltóztassál velük lehetőleg ezt megelőzőleg beszélni." (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 182. Lukács László levele Tisza István részére. 1905. március 30.)

980 *Egyetértés*, 1905. március 31. Politikusok tanácskozása.

981 A meghívottak névsorát lásd: *Egyetértés*, 1905. március 31. A mai udvari ebéd.

982 Pitreich tanácsadói voltak: gróf Montecuccoli altengernagy, Krobatin altábornagy, Dobrucki főhadbiztos, Helleparth tengerészeti vezérhadbiztos, Schwarz lovag sorhajókapitány és Gerlach sorhajóhadnagy. A hadügyminiszter szerint a magyar vezényleti- és szolgálati nyelv bevezetése nem lehetséges, mert a „dolgok természetes folyamatában kialakult közös szolgálati nyelv eltűnése lehetetlenné tenné a hadműveleteket." (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 9. Heinrich Pitreich levele Tisza István részére. 1905. február 28.)

sürgős teendőire hivatkozva este visszautazott Bécsbe. A hadügyminiszter Bécsben báró Beck táborszernaggyal arról folytatott megbeszélést, hogy a magyar politikai helyzet miatt a tervbe vett hadügyi befektetésekből mi lenne elhagyható, illetve elhalasztható.

Az 1905. április 2-án reggel Budapestre visszaérkező hadügyminiszter arról számolt be az uralkodónak, hogy a tervbe vett hitel terhére a Hadügyminisztérium már jelentős megrendeléseket tett, valamint a harcképesség növelését, különösen az új ágyúk megrendelését nem lehet tovább hallogatni, ezért a hadügyi befektetések területén csak kisebb mértékű csökkentést, illetve átütemezést tartott kívánatosnak. A közös hadsereg hitelszükségletének csökkentésére Bécsben kidolgozott tervezetét a miniszter átadta Ferenc Józsefnek. A hadügyminiszter az audienciát követően Tisza Istvánnal és Lukács Lászlóval a Pénzügyminisztériumban azokat a hitelből finanszírozható katonai megrendeléseket tekintették át, amelyeket már nem lehetett visszavonni. Pitreich hadügyminiszter a pénzügyminisztériumi tárgyalásáról délben számolt be az uralkodónak, majd arra kérte a magyar pénzügyminisztert, hogy még találkozzanak elutazása előtt. A délután folyamán Lukács László lakásán kereste fel Andrássy Gyulát, és ezt követően a közös hadügyminiszterrel találkozott.[983]

Azokat az újsághíreket, amelyek szerint a katonai felszerelési hitelnek az 1905. évre megszavazott részénél már jóval nagyobb összegeket kötöttek le, és fizettek ki, a közös Hadügyminisztérium közleményben cáfolta. Sőt a hadügyminiszter felrótta, hogy a 450 milliós kölcsön azon részéből, amelyet a delegációk 1904. tavaszán az 1905. évre megszavaztak a pénzügyminisztériumok még semmit sem folyósítottak. Ezért a Hadügyminisztérium még az előző év tavaszán tervbe vett megrendelésekre vonatkozó szerződéseit sem köthette meg. Miután a delegáció utolsó ülése óta közel egy esztendő telt el, a közlemény készítői feladatként jelölték meg: „szükségessé válik a beszerzési terveket megváltoztatni és annak lehetősége is adódik, hogy a hiteligényeket ez idő szerint másképp szabályozzák, mint azt 1904. tavaszán kontemplálták."[984] A közös Hadügyminisztériumban kidolgozott javaslat tárgyalási alapként történő kezelését az ellenzéki koalíció nem tartotta elfogadhatónak.[985] Kossuth Ferenc 1905. április 4-én megjelent nyilatkozata szerint: „Velem a hadügyminiszter kimutatása jóval elvi álláspontom elfoglalása után közöltetett, amely elvi álláspontomat világosan attól tettem függővé, hogy a nagyobb követelések tényleg kikapcsolhatók legyenek. Vasárnap [április 2. – S. L.] délben tudtam meg, hogy ez nem lenne így. A 450 millióból csak 85 000 000 lenne kikapcsolható és 311 300 000 el lenne költendő, s a kikapcsolt kisebb összeg legnagyobb részben a honvédtüzérség és a kétévi szolgálat költségeire vonatkoznának. Az újonclétszám emelés sem lenne az említett két évig megállapodásszerűleg elnapolható."[986]

Az uralkodó közel kétheti budapesti tartózkodás után, 1905. április 5-én délután még fogadta Széll Kálmánt, majd visszatért az osztrák fővárosba. A király látogatásának ered-

983 *Egyetértés*, 1905. április 3. Pitreich Budapesten.

984 *Egyetértés*, 1905. április 5. A Magyar Távirati Iroda jelentése.

985 A delegációk által megállapított költség-előirányzatokat az országgyűlés nem módosíthatta, ezeket az összegeket mind a magyar, mind az osztrák költségvetésbe érintetlenül be kellett állítani, de folyósításáról már a parlament határozott.

986 *Egyetértés*, 1905. április 5. Kossuth Ferenc nyilatkozata. – A kikapcsolt kisebb összeg 34,7 millió korona. Továbbá a honvédség tüzérségére fordítandó 19 millió koronát csak 1907. után használhatnák fel.

ményéről a napilap a közvéleményt így alakította: „Két héten át tanácskozott, tárgyalt, kísérletezett teljesen meddő eredménnyel. Az ellenzék hajthatatlan maradt, és ma ott vagyunk, ahol voltunk, ugyanabban a bizonytalanságban, ugyanabban a zűrzavarban, ugyanabban a sivár helyzetben, sőt a nemzet és a korona között még jobban kiélesedett a konfliktus."[987] A Függetlenségi Pártban a válság megoldására egyre inkább az a nézet került előtérbe, hogy Tisza István menesztését követően a király – a program megtárgyalása nélkül – a képviselőházi többségből haladéktalanul nevezze ki az új koalíciós kormányt, és akaratát a felterjesztett törvényjavaslatok szentesítése során érvényesítse.

A király elutazását követően a parlamenti munka ismét előtérbe került. Az országgyűlés első intézkedései közé tartozott, hogy 1905. április 7-én Kossuth Ferenc indítványára, a képviselők névszerinti szavazásával az elnök bejelentette: „az 1904. évi november 18-án tartott ülésen az úgynevezett Daniel Gábor-féle határozati javaslat elfogadottnak nyilváníttatott, semmis és jogérvénytelen. Minthogy az a cselekmény és kijelentés a házszabályokat, a törvényes tanácskozási rendet súlyosan megsértette, ugyanezért a cselekmény és kijelentés nyoma a jegyzőkönyvből és naplóból töröltetik."[988] Ezen az ülésen – az ellenzéki pártok politikai nézeteinek megismertetése érdekében – határozat született az úgynevezett Feliratszerkesztő Bizottság megalakításáról, amelynek huszonegy tagját a képviselők az április 8-án tartott ülésen választották meg az ellenzéki pártok legismertebb politikusai közül.

A Bánffy Dezső elnöksége alatt ülésező Feliratszerkesztő Bizottság 1905. április 10-én fogadta el az Apponyi Albert által elkészített, a királyhoz intézendő felirat tervezetét, amelyet április 13-án gróf Batthyány Tivadar terjesztett a képviselőház elé. A Felirati Bizottság tagjai a törvényhozás helyzetét ismertetve megállapították: „Az országgyűlés működése meg van bénítva. Országgyűlésileg megszavazott költségvetés híján az állami kiadások és bevételek nem bírnak törvényes alappal."[989] Ezek után felsorolták azokat a hátrányokat, amelyeket a parlament munkaképtelensége okoz. Nevezetesen: a kereskedelmi szerződések tárgyalásánál a magyar érdekek hátérbe szorulnak, Magyarország nem gondoskodhat időben a hadsereg kiegészítéséről. A Bizottság tagjai a koalíciós pártok programját röviden így fogalmazták meg: „Mindnyájan akarják a parlamenti reformot és ennek keretében a választói jog kiterjesztését a választókerületeknek a nemzet érdekében mért megfelelő beosztásával; mindnyájan kívánjuk a kormány pártatlan gyakorlása, a tisztviselők jogi helyzete, általában a jogrend és a közszabadság biztosítékainak öregbítését; mindnyájan kívánjuk a nép széles rétegeinek érdekében foganatosítandó adóügyi, közgazdasági és szociálpolitikai reformokat. A többséget nyert pártok megegyeznek azon törekvésben is, hogy a gazdasági önállóságot a külön vámterülettel és az önálló hitelrendszerrel együtt kellő előkészítés és kellő feltételek mellett tényleg életbe

987 *Egyetértés*, 1905. április 5. A válságos helyzet.

988 Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. köt. 10. országos ülés. 1905. április 7. – A Szabadelvű Párt 1905. április 6-án tartott ülésén úgy foglalt állást, hogy „a párt a nemzet véleményének eleget tesz azáltal, ha az indítvány határozattá emelését sem nem késlelteti, sem nem akadályozza." Az értekezlet résztvevői szerint a felirati indítványra nincs szükség, ezért ellene szavaznak. (*Magyar Nemzet*, 1905. április 7. A Szabadelvű Párt értekezlete.)

989 Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. köt. 13. országos ülés. 1905. április 13.; MNL OL K 2–AI–9–3. Felirati javaslat. 1905. április 12.

léptessék. E pártok egyetértenek abban is, hogy a magyar hadseregnek – mely az egész hadseregnek kiegészítő részét képezi – nemzeti jellege nyelvben és jelvényekben kidomboríttassék. E kívánságban megegyeznek azok is, akik a végcél tekintetében a legmesszebbmenő álláspontot, az önálló magyar hadsereget vallják." Végül biztosították a királyt arról, hogy a parlamenti helyzet nem akadályozza „a válság gyors megoldását és az új felelős minisztérium kinevezését". A felirati javaslat elfogadására és aláírására, valamint megpecsételésére 1905. május 12-én került sor, átadását a király részére a parlament a miniszterelnök feladatává tette.[990]

Az ellenzéki koalíció nem elégedett meg a választási győzelemmel, hanem a kormányfő büntetőjogi felelősségre vonásával az ügyvezető kormány minél gyorsabb távozását igyekezett elérni. Erre szolgált Eötvös Károly, Nagykőrös országgyűlési képviselőjének az úgynevezett megtorló indítványa, amely az 1904. évi november 18-án lezajlott házszabály módosítás körülményeivel és az 1904. december 13-ai parlamenti eseményekkel foglalkozott. Az ellenzék véleményét tükröző – 1905. április 12-én napirendre tűzött – előterjesztés szerint: „Ez esemény a képviselőház házszabályainak, a tanácskozási rendnek, a képviselők szólásszabadságának erőszakos megsértése. [...] a jegyzőkönyvnek és naplónak hibás, hézagos, a történteket híven fel nem tüntető, tárgyilag tehát kétségtelenül hamis tartalommal lett elkészítve, és ami szintoly súlyos, a képviselőháznak 1904. december 13-án összehívott ülésén a képviselők nyilvános és szokott tanácskozási termében karhatalmi szolgálatra hívatott teremszolgáknak nagy tömegben való elhelyezése, mellyel a törvényhozás tagjai, a nemzet választott képviselői esetleg úgy személyes szabadságukban, mint közjogi függetlenségükben súlyosan megsértettek. [...] ekként a képviselők egyéni és személyes szabadságának még közvetlen testi erőszakkal is eszközlendő korlátozása lett vagy lehetett volna."[991] Az előterjesztő, miután saját verziója szerint ismertette a történteket, teljeskörű vizsgálatot kért, továbbá felsorolta azt a tíz vádpontot, amelyekben Perczel Dezső elnök, *Csávossy Béla* háznagy, Tisza István miniszterelnök, valamint Nyíri Sándor honvédelmi miniszter bűnösnek mondható ki, illetve amelyek esetében a törvénysértés megállapítható. Az előterjesztés parlamenti vitáját az ellenzéki képviselők három ülésnapon át folytatták úgy, hogy a Szabadelvű Párt nevében senki nem szólt hozzá. A kormánypárti képviselők közül – hangsúlyozottan a saját véleményét ismertetve – egyedül gróf *Keglevich István* jelentkezett szólásra. Keglevich István mind az előterjesztést, mind a vitát – az ellenzéki képviselők és a másnapi sajtó éles kritikáját kiváltva – nemcsak helytelennek és céltalannak, hanem ízléstelennek is nyilvánította.[992] A képviselőház 1905. április 15-én, az ellenzéki oldal szavazata-

990 Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. köt. 24. országos ülés. 1905. május 12. – A feliratot még a 17. és a 20–24. országos üléseken is tárgyalták.

991 Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. köt 12. országos ülés. 1905. április 12. – Eötvös Károlyt az előterjesztés elkészítésére a Szövetkezett Ellenzék Vezérlő Bizottsága kérte fel.

992 Gróf Keglevich Istvánt következetes kormánypárti magatartása és a részére megítélt kegydíj miatt az ellenzéki képviselők folyamatosan támadták. Egy, a Hentz Károly néppárti képviselővel folytatott parlamenti szóváltást követő párbajban – 1905. május 29-én – Keglevich István halálos sebet kapott. A Szabadelvű Párt értekezletének 1905. április 7-én hozott határozata szerint Eötvös Károly rosszallási indítványát a képviselőházban ellenezni fogják, de a vitában nem vesznek részt. (*Magyar Nemzet*, 1905. április 15.)

ival megszavazta Eötvös Károly indítványát, majd kezdetét vette a húsvéti szünet, amely 1905. május 3-áig tartott.[993]

A bizonytalan politikai helyzet a főispánok jelentős részét arra sarkallta, hogy állásáról még a Tisza kormány időszakában lemondjon.[994] Az 1905. március 31-én tartott minisztertanácsk ülésen Tisza István, mint belügyminiszter bejelentette: „a már eddig felmentetteken felül még 20 főispán beadta lemondását. Az eddigi gyakorlat szerint a főispánok kormányváltozás esetén rendszerint csak az új belügyminiszternek bocsátották állásukat rendelkezésére; minthogy azonban jelenleg előreláthatólag az eddigi kormánypárttal és a mostani kormánnyal ellenzéket képezett pártkormány fog alakulni, indokoltnak mutatkozik, hogy a lemondani kívánó főispánok felmentését még a jelenlegi kormány hozza Ő Felségénél javaslatba." A miniszterelnök nem csak a lemondott főispánok felmentését terjesztette elő az uralkodó részére, hanem részükre, szolgálataik elismeréséül legfelsőbb kitüntetések megadását is javasolta. A vármegyék elsőszámú vezetőinek politikai hangulatát jól jellemezte, hogy a magyarok mellett a zágrábi főispán is felmentését kérte.[995]

A Fejérváry kormány kinevezése

A húsvéti ünnepeket követően az uralkodó ismét felvette a megbeszélések fonalát, és 1905. május 7-én hosszabb kihallgatásra Bécsbe kérette Tisza Istvánt. A magyar miniszterelnök a folyamatban lévő ügyeken kívül, mielőbbi felmentését kérve a válságról is jelentést tett. A sajtóhírek szerint az uralkodó nem teljesítette Tisza István kérését, mert számára a magyar politikai helyzet még mindig olyan tisztázatlan, mint amilyen a válság kitörésekor volt.[996] Tisza István az audiencia után Gołuchowski Agenor külügyminiszterrel és Burián István közös pénzügyminiszterrel tárgyalt, majd a megbeszéléseket másnap délelőtt is folytatták. A király a magyar miniszterelnököt a visszautazása előtt, május 8-án a déli órákban ismét kihallgatáson fogadta.[997] Tisza István egy évvel később a belvárosi választókhoz írt levelében így jellemezte kormánya helyzetét: „Várt, tűrt, kitartott és zúgolódás nélkül teljesítette kötelességét ez a kormány s a vele egybeforrt párt hosszú hónapokon keresztül. Viselte a vereség után a hatalom nélkül való kormányon

993 Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. köt. 15. országos ülés. 1905. április 15. – A parlamenti szünetben Tisza István ismételten azzal a kéréssel fordult a királyhoz, hogy mentse fel kormányát. Indokai között szerepelt: a koronának a koalícióval kell megegyezni, de ezek a tárgyalások megszakadtak, az ingadozó tömeg pedig mindinkább a '48-as táborba sodródik. (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 158–160. Tisza István felterjesztése az uralkodó részére. 1905. április 24.)

994 Gróf Széchényi Emil, Sopron vármegye főispánja így indokolta lemondását: „azon körülmény, hogy a jelen válságnak egyedül alkotmányos úton való megoldásával egy olyan kormány fogja az ország ügyeinek vezetését átvenni, melyet főispáni minőségemben teljes odaadással nem fogok támogathatni." (MNL OL K 148–1905–11. t–1834. Gróf Széchényi Emil, Sopron vármegye főispánjának levele Tisza István részére. 1905. március 8.)

995 MNL OL K 27. 1905. május 18./14.

996 A *Neues Wiener Tagblatt* cikke szerint Tisza igyekezett az uralkodót rábeszélni, hogy utódját nevezze ki, de kérését elutasították. Tisza kudarca főleg abban keresendő, hogy egyetlen politikus sem volt hajlandó az új kormány élére állni.

997 *Egyetértés*, 1905. május 9. Tisza István kihallgatása.

maradás egész ódiumát, lemondott minden akcióról, még a kritika jogáról is, mert kerülni akart mindent, ami a nemzet helyzetét súlyosabbá tette s a kibontakozás esélyeit csökkentette volna."[998]

A magyar politikai életben nagy érdeklődéssel várták, hogy a parlamenti többséget alkotó ellenzéki koalíció képviselői által megszavazott föliratra az uralkodó mikor és mit válaszol. A budapesti lapok német sajtóra hivatkozva május közepén arról tájékoztattak, hogy az uralkodó az újabb közvetítő szerepre Burián István közös pénzügyminisztert kérte fel.[999] Burián István 1905. május 17-én érkezett meg a magyar fővárosba. Elutazása előtt a király audiencián fogadta, és már este kilenc órakor a budapesti Nyugati pályaudvaron így nyilatkozott jövetele céljáról az újságíróknak: „Ő Felsége parancsára jöttem, hogy érintkezésbe lépjek a koalíció vezérférfiaival és alapot keressek a kibontakozásra, illetőleg megbeszéljem velük, miképpen lehetne a kibontakozást létrehozni."[1000] Burián István küldetésének céljáról – igaz csak a feltevések szintjén – a Bécsből érkező hírek bővebben tájékoztattak. Ezek szerint a király részéről a „kilences bizottság programja az az átléphetetlen határ, amelyet a korona maga elé tűzött. Így tehát Burián nem lesz abban a helyzetben, hogy újabb katonai engedményeket ajánljon fel."

Tisza István, aki két napot a geszti birtokán töltött, Burián István Pestre érkezéséről táviratból értesülve, 1905. május 17-én szintén a fővárosba utazott. A május 22-éig Budapesten tartózkodó közös pénzügyminiszter több megbeszélést tartott mind a kormány tagjaival, mind az ellenzéki pártok vezetőivel.[1001] Megbeszéléseikről Kossuth Ferenc a Függetlenségi Párt 1905. május 22-én tartott értekezletén a következőket ismertette: „Burián kijelentette, hogy ő nem mint a közös kormány tagja, hanem mint privát személy, illetőleg az uralkodónak megbízottja jött Budapestre, hogy az ellenzéki pártokkal tárgyaljon. Burián közölte az ellenzéki pártokkal, hogy a király tudomást vett a feliratról, amely kedvező benyomást tett rá, mert a bennfoglalt kívánságokkal tulajdonképpen egyetért. [...] Buriánt azzal az üzenettel küldi ő felsége, hogy a pártok nevezzenek meg valakit, aki mint homo publicus az egyesült ellenzéki pártok bizalmát bírja. Ez a férfi a vezérlő bizottság propozíciója szerint gróf Andrássy Gyula lenne. Ő egyelőre ő felsége elé fogja terjeszteni az egyesült ellenzék felfogását a helyzetről, és ha a kormányalakításra megkapná a megbízást, programot adna." A vezérlő bizottság azt a feladatot tűzte gróf Andrássy elé, hogy a feliratban foglalt program keretein belül alakítson kormányprogramot.[1002]

Az 1905. május 22-én Bécsbe visszaérkező Burián István már a déli órákban jelentést tett az uralkodónak budapesti tárgyalásairól. A közös pénzügyminiszter beszámolója nyomán a király Bécsbe kérette Andrássy Gyulát, és május 24-én kihallgatáson fogadta. A Magyar Távirati Iroda jelentése szerint: „Az audiencia háromnegyed óráig tartott.

998 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 97.

999 A *Berliner Tageblatt* bécsi tudósítója már 1905. május 14-én a közös pénzügyminiszter küldetéséről tájékoztatott. A hírek szerint az uralkodó Buriánt bízta meg, hogy a feliratra adott válaszát közölje a magyar parlament koalíciós többségével, és tegyen javaslatot egy program nélküli kormány megalakítására.

1000 *Egyetértés*, 1905. május 18. Burián megérkezése.

1001 Burián István az alábbi ellenzéki politikusokkal tanácskozott: Kossuth Ferenc, Apponyi Albert, Darányi Ignác, Bánffy Dezső, Polónyi Géza.

1002 *Egyetértés*, 1905. május 23. A Függetlenségi Párt értekezlete.

Gróf Andrássy a vezérlő bizottság utolsó határozata szerint kifejtette a szövetkezett ellenzék programját, amelynek alapján a többség soraiból történhetnék kabinetalakítás. Ő felsége az előterjesztést rendkívül kegyesen fogadta, azonban a hadsereg kérdésében az ellentétes álláspontok nem közeledtek egymáshoz. A helyzet változatlanul ugyanolyan maradt, mint amilyen hónapok óta. [...] a lemondott kormány tagjai tehát kénytelenek még egyelőre ideiglenesen az ügyeket tovább vezetni."[1003] A rövid kihallgatás után Andrássy már a délutáni vonattal visszatért Budapestre, és este tíz órakor a Nemzeti Kaszinóban, az ott várakozó Kossuth Ferencnek, Darányi Ignácnak, Ugron Gábornak, Bánffy Dezsőnek és Zichy Aladárnak beszámolt küldetése eredménytelenségéről. A bécsi útról a Szövetkezett Ellenzék Vezérlő Bizottsága május 26-án kapott tájékoztatást.

Az 1905 májusában ülésező országgyűlés leghosszabban a Kossuth Ferenc által benyújtott indítványt tárgyalta, amelyben a pártvezér a magyar autonóm vámtarifa elkészítését szorgalmazta. A tervezet a szövetkezett ellenzék soraiban sem váltott ki általános lelkesedést. A Függetlenségi Párthoz csatlakozó agráriusok szerint: „A választások által megváltozott politikai helyzet ránk, mezőgazdákra nézve egy nagy veszedelmet rejt, [...] A veszedelem az önálló vámterületnek elhamarkodott, átmenet nélküli behozatalában rejlik. A túlságosan megnövekedett Függetlenségi Párt a radikális, gyors megoldást követeli, s e részben úgy látszik, Andrássy máris tett engedményeket, [...] Kétségen kívül áll, hogy Ausztria a radikális intézkedésekre hasonló radikális intézkedéssel fog válaszolni, a mi nyerstermékeinket kiszorítja, s megnyitja határait Oroszország és a balkáni államok felé. [...] Amíg a Kossuthék által remélt ipar ki fog fejlődni, addig mi mezőgazdák mindnyájan – akik gyönge lábakon állunk – tönkre fogunk menni. [...] A nép most egyes egyedül és kizárólag a november 18-ai eseményeket, az alkotmánysértést, a jogfolytonosság megsértését ítélte el, de semmi egyebet nem cselekedett."[1004]

Burián István sikertelen egyeztetési tárgyalásai után, a politikai közéletben már tényként beszéltek arról, hogy a király a magyar ügyvezető kormány élére báró Fejérváry Gézát nevezi ki. Az 1905. május 27-én megjelenő sajtóorgánumok már a kormány teljes névsorát tudni vélték, és arra a hírre, hogy a király június 2-ára Tisza Istvánt Bécsbe kérette, már a kormány régen óhajtott felmentését jósolták.[1005] A fenti időpontban lezajlott audiencián a király elfogadta a miniszterelnök előterjesztését, amely szerint Fejérváry Géza napok óta folytatott tárgyalásai sikerrel jártak az új kabinet összetételéről, és a megbeszélés végén a Tisza kormány megkapta a végleges felmentését.[1006] Az el-

1003 *Egyetértés*, 1905. május 25. Andrássy kihallgatása.

1004 MNL OL P 389 2. cs. 49. sz. Emődy József levele gróf Károlyi Sándor részére. 1905. február 18. – Kossuth Ferenc a szövetkezett ellenzék 1905. február 17-én tartott ülésén ismertette programját.

1005 A Bécsbe készülő miniszterelnök Hódossy Imrének a következőket írta: „Végzetes, valóban végzetes az a konfliktus, mely komoly ok és szükség nélkül, az emberek hitványsága folytán kitört a király s az országgyűlés többsége között. [...] még nem látok más módot, mint hogy mi s velünk a párt, jelen vigasztalan, ferde helyzetéből szabaduljon, s a király oly kormányra bízza az ügyek intézését, mely politikai programot nem ad, biztosítja az adminisztráció rendes menetét s nyitva tartja az ajtót minden képzelhető megoldás számára. [...] A mi utunk tiszta és világos: következetes és férfias kitartás a törvény, alkotmányosság, szóval Deák nagy tradíciói mellett." (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 21. Tisza István levele Hódossy Imre részére. 1905. június 1.)

1006 *Egyetértés*, 1905. június 3. A döntés megtörtént.

következő napokban már semmiféle lényeges politikai lépésre nem lehetett számítani, mert a pünkösdi ünnepekre (június 11–12.) a képviselők többsége elhagyta a fővárost.

Az ünnepekről visszatérő politikusokat József főherceg halálának híre fogadta, és várható volt, hogy a budapesti temetésen a király is részt vesz. Az elkövetkező napok politikai eseményeinek előkészítése érdekében 1905. június 14-én Fejérváry Géza megjelent a főrendiház ülésén, délután pedig az új kabinet tagjaival tárgyalt Andrássy úti lakásán. Ugyanezen okból a leendő miniszterelnök június 15-én Bécsbe utazott, ahol a királlyal tanácskozott, majd vejével Burián István közös pénzügyminiszterrel találkozott. Az audiencia után Fejérváry az újságírók előtt kijelentette: „Feltétlenül bízik abban, hogy arra az esetre, ha a képviselőház nem szavazza is meg az állami szükségleteket, az országtól meg fogja tudni kapni a szükséges adót és újoncot."[1007] A kormányalakítás sikerében bízva Fejérváry Géza június 16-án tért vissza Budapestre.

Az uralkodó 1905. június 18-án érkezett meg a magyar fővárosba, és délután fél három órakor búcsúkihallgatáson fogadta a Tisza kormány tagjait. Az audiencián a miniszterelnök honvédhuszár egyenruhában, a miniszterek díszmagyarban köszöntek el a királytól. Berzeviczy Albert visszaemlékezése szerint Ferenc József a kihallgatáson „egy nyilatkozatot olvasott föl, melyben nála szokatlan melegséggel, szinte megindultan mondott köszönetet mindnyájunknak önfeláldozó vállalkozásunkért és igyekezetünkért, melynek érdemét az eredmény elérhetetlensége nem csökkentette. Azután még egyenként beszélt mindegyikünkkel, kifejezve sajnálatát helyeslésével bíró terveink, javaslataink abbamaradása fölött."[1008] Az ilyenkor szokásos, a kormány leköszönő tagjait megillető kitüntetések is elmaradtak, mert Tisza István úgy ítélte meg, hogy küldetésüket nem teljesítették, ezért ilyen elismerésben nem részesülhetnek.[1009]

A lovassági tábornoki egyenruhát viselő Fejérváry Géza miniszterelnököt eskütételre három órakor fogadta Ferenc József, és ezt követően a miniszterek – igazságügy-miniszter *Lányi Bertalan* ny. miniszteri tanácsos, kereskedelemügyi miniszter Vörös László ny. miniszteri tanácsos, belügyminiszter *Kristóffy József* Szatmár vármegye főispánja, vallás-és közoktatásügyi miniszter *Lukács György* Békés vármegye főispánja, földművelésügyi miniszter *György Endre* közigazgatási tudósító, horvát–szlavón–dalmát tárcanélküli miniszter Kovacsevics István ny. főispán – eskütételére került sor. A Pénzügyminisztérium vezetését és a király személye körüli miniszteri poszt ellátását Fejérváry Géza miniszterelnök magának tartotta fenn.[1010] A Tisza-kabinet felmentését és a Fejérváry kormány kinevezését a hivatalos lap 1905. június 19-én közölte.

1007 *Egyetértés*, 1905. június 16. Fejérváry a királynál.

1008 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 97–98. – Tisza István nem engedte megjelentetni a király nyilatkozatát. Ezért „Ellentmondás nélkül kellett tűrnünk, hogy az ellenzéki lapok azt írják búcsú audienciánkról: a király öt perc alatt végzett ezekkel az urakkal."

1009 Lukács László pénzügyminiszterhez a következő kéziratot intézte a király: „Magyar minisztériumom lemondása és saját kérelme folytán Önt pénzügyi magyar miniszteri állásától, ezen állásában, különösen az államháztartás egyensúlyának megszilárdítása körül fáradhatatlan buzgalommal teljesített kiváló szolgálatainak teljes elismerése mellett, kegyelemben felmentem. Kelt Budapesten, 1905. évi június hónap 18-án." (*Néppárt*, 1905. június 24. A régi kormány felmentése.)

1010 MNL OL K 2–AXII–1–5. Legfelsőbb elhatározás másolata. 1905. június 18.; *Egyetértés*, 1905. június 19. Tisza megy – Fejérváry jön.

A Szabadelvű Párt helyzetét a leköszönő kultuszminiszter igen borúlátóan ítélte meg: „A mi felmentésünk hosszú késedelme, a Fejérváry-kabinetnek szerencsétlen, pártunkat kompromittáló összeállítása, a mi elbocsátásunk módja, mindezek együttvéve megpecsételték a párt sorsát, és az én hitem és érzésem szerint bennünket diszkvalifikáltak arra, hogy egy életerős ellenzéki pártot szervezzünk. Nekünk [...] kell demonstrálnunk, hogy mi útban nem állunk s elveink teljes fenntartása mellett aktivitásunk ideiglenes föláldozására is készek vagyunk. Mi már valóban eleget áldoztunk a népszerűtlen igazságok oltárán és felett, hogy a balsikerek kumulálásának lehet olyan mértéke, amelyet a legfényesebb államférfiúi tulajdonok presztízse sem áll ki. [...] Most már nincs senki, aki a november 18-iki vállalkozás helytelenségét világosan nem látná. Nem a Tisza kormány és a Szabadelvű Párt szándéka volt helytelen, mert az obstrukció erőszakát másképp, mint erőszakkal ritkán sikerült letörni. De helytelen volt a helyzet mérlegelése s a közvéleményre gyakorlandó hatás számbavétele. [...] Tisza az obstrukció letörését és a házszabályok szigorítását semmiféle nemzeti érdek kárára, hanem ellenkezőleg a nemzet érdekében követelte és kísérletté meg, s hogy azok, akik őt ebben honmentői diadalérzettel akadályozták meg, semmi nagy nemzeti érdeket nem védelmeztek, hanem csak az ország legtehetségesebb és legtetterősebb államférfiát akarták minden áron leszorítani a hatalomból, azért, hogy az ő uralmuk előtt megnyíljék az út."[1011]

Az új kormány kinevezéséről szóló királyi leirat parlamenti bemutatására 1905. június 21-én került sor. Első felszólalásában Fejérváry Géza miniszterelnök leszögezte: „Amidőn fájlalom, a t. koalíció soraiból eddigelé minisztériumot alakítani nem sikerült, a régi minisztérium felmentése pedig éppen a t. koalíció részéről sürgettetett, ő Felsége a régi minisztériumot legkegyelmesebben felmenteni és bennünket az ügyek vezetésével megbízni méltóztatott. Amidőn tehát van szerencsém magamat és minisztertársaimat bemutatni, és mikor annak a reményemnek adok kifejezést, hogy csak nagyon rövid időre szól megbízatásunk, kijelentem, hogy ezen minisztérium teljesen a pártokon kívül áll, és magától értetődőleg mindég csakis a fennálló törvények keretein belül működvén [...]."[1012] Fejérváry a kormány legfontosabb feladatának tartotta a költségvetésen kívüli állapot megszüntetését, az újoncjutalék megajánlását, a munkahelyeket teremtő beruházási törvényjavaslat elfogadását és az Országos Kvóta Bizottság[1013] megválasztását. Az ellenzéki koalíció állásfoglalása Kossuth Ferenc szerint: „Olyan kormány, amely nem parlamenti kormány, még pedig bevallottan nem az, olyan kormány, amelynek a parlamentben semmi gyökere nincsen, pártja nincsen, egy ilyen kormány nem lehet parlamenti felelős kormány. Egy ilyen kormány képtelen minden alkotmányos alkotásra, mert bármilyen javaslattal álljon is a ház elé, szükségszerűen és azonnal leszavaztatik." Ezek után a többség határozata szerint a parlament „a Fejérváry kormány iránt bizal-

1011 OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955. Berzeviczy, 1903–1905. 99–100.

1012 Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. 1905–1906. I. köt. 38. országos ülés. 1905. június 21. – Ezen az ülésen olvasták fel, hogy a Tisza István képviselő megválasztása ellen beadott kérelmet a Kúria elutasította, és „nevezett képviselő végleg igazoltatott".

1013 A kvóta – a közös ügyek költségeinek fedezése – csak 1905. július 1-ig volt megállapítva, eben a kérdésben is közeledett az exlex állapot.

matlansággal viseltetik",[1014] a kormány számára így nem maradt más kiút, mint az országgyűlést elnapoló királyi kézirat felolvastatása.[1015]

Az új kormány kinevezésével kapcsolatban megjelent – szándékát tekintve a nemzethez szóló – királyi kézirat Fejérváry kinevezését azzal indokolta, hogy a képviselőházi többség alkotta pártok „nem terjesztettek elém oly kormányzati programot, melynek alapján a soraikból vett kormányra teljes megnyugvással rábízhattam volna a nemzet sorsát."[1016] Az uralkodó a továbbiakban tudatta, hogy a „belkormányzati és közgazdasági reformok terén szívesen fogom venni a képviselőház többségének javaslatát", de a katonai kérdésekben a Tisza kormánynak adottakon kívül további engedményekre nem számíthatnak. Mindezekből következik, hogy a Fejérváry kormány feladata csupán: „a politikai pártokkal való érintkezés folytán a fentebb jelzett határok közt a megegyezést elkészíteni és ezáltal egy többségi kormány kinevezését előmozdítani." Báró Fejérváry Géza a nem kívánt miniszterelnöki poszton, a királyhoz hű katonaként igyekezett végrehajtani a rá váró népszerűtlen kormányzati feladatokat.

1014 MNL OL K 2–AXIII–2. Kossuth Ferenc által benyújtott határozati javaslat. 1905. június 21.

1015 Apponyi, 1934. 147. – „Formai szempontból semmi kifogást nem lehetett tenni Fejérváry kinevezése ellen, mert alkotmányunk szerint a király nincs korlátozva abban, hogy a magyar állampolgárok sorából kire bízza a kormányzást, az általa kiszemelt egyénnek dolga, hogy parlamenti többséget találjon, vagy alkotmányos eszközökkel létesítsen maga mellett. Ahol a szigorú alkotmányosság követelményeit nem teljesítették, az ott volt, hogy az újonnan kinevezett miniszterelnök a létező parlamenttel nem keresett érintkezést, illetve nem tett semmi kísérletet, hogy körében többséget találjon [...], hanem egyszerűen elnapoltatta a Házat."

1016 *Egyetértés*, 1905. június 20. A király szózata.

KORMÁNYZATI TEVÉKENYSÉG A MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEK TÜKRÉBEN

Miniszterelnökség

A miniszterelnökséget foglalkoztató adminisztratív természetű ügyek közül kiemelkedő szerepet kapott Tisza Istvánnak az az egyeztető szerepe, amelynek eredményeként a király jóváhagyta II. Rákóczi Ferenc és társai hamvainak hazahozatalát.[1017] A szakértekezlet javaslatára elkészített miniszterelnöki kérelem alapján II. Rákóczi Ferencen kívül a következő magyarok hamvainak felkutatását tervezték: Zrínyi Ilona, Rákóczi József, Bercsényiné Csáky Krisztina, Bercsényi Miklós, Sibrik Miklós, gróf Esterházy Antal, Thököly Imre, gróf Vay Ádám, gróf Forgách Simon és gróf Bercsényi László.[1018] A kutatómunka előkészítésében és a diplomáciai tárgyalások sikerében a külképviseletek tagjain kívül Thaly Kálmán és Thallóczy Lajos szerzett elévülhetetlen érdemeket.[1019] (1905. február 28./4.)

A miniszterelnökség által felügyelt építkezési ügyek közül 1904-ben fejeződött be az országház építése,[1020] Andrássy Gyula gróf lovas szobrának felállítása és a Szent Gellért szobor átadására a főváros részére.[1021] Az öntödei műhelyekben már az utómunkálatok folytak a Tinódi Sebestyén, Pázmány Péter és Werbőczy István szobrain, valamint Szent István lovas szobra is átadás előtt állt.[1022] Az úgynevezett ezredéves emlékmű szobrászati munkálatai is a tervek szerint folytak.[1023] A királyi vár építését és bebútorozását

---

1017 MNL OL K 26–1906–XLI–86. Ferenc József leirata Tisza István miniszterelnök részére. 1904. április 18. – Az uralkodó utasítására a hamvak hazaszállításáról 1904. június 22-én és 1905. február 23-án tartottak értekezletet. Eredetileg 1905 őszén tervezték a hamvak hazahozatalát, de a Kassán épülő síremlék a tervezettnél később készült el, ezért a temetés ünnepélye megtartását 1906-ra halasztották. (Uo. Jelentés a miniszterelnök részére. 1905. július 14.)

1018 A II. Rákóczi Ferenc és társai hamvainak hazaszállítására alakult bizottság elnökévé Thaly Kálmánt választották, Konstantinápolyban a még szükséges levéltári kutatásokat Thallóczy Lajos végezte el. (MNL OL K 26–1906–XLI–86. A II. Rákóczi Ferenc és társai hamvainak hazaszállítására kiküldött bizottság ülésének jegyzőkönyve. 1906. november 7.) – A kőkoporsót befogadó szarkofág elkészítését a Műemlékek Országos Bizottsága felügyelte.

1019 Thallóczy Lajos jelentéseit lásd: MNL OL K 26–1906–XLI–86. számon.

1020 MNL OL K 26–1907–XI–841. Az országház építésénél érdemeket szerzettek kitüntetése. 1903. december 29. (Az eredeti terv szerint az új Országházat az 1896. évi millenniumi ünnepségek keretében adták volna át, de az építkezés nehézségei miatt csak 1904-re készült el. Az építkezés tizenkilenc éve alatt több mint 37 millió koronát használtak fel.)

1021 A szobor 1902 novemberében elkészült, de a területrendezés csak 1904 tavaszára fejeződött be. (MNL OL K 26–1904–XXXI–984. Jegyzőkönyv a Szent Gellért szobor átadásáról. 1904. június 6.)

1022 MNL OL K 26–1906–XXXII–55. Felavatása a király jelenlétében: 1906. május 21.; MNL OL K 2–AXI–1. Wekerle Sándor miniszterelnök levele az országgyűlési képviselők részére. 1906. május 17. – Az Erzsébet királyné szobrának létrehozására alakított bizottság is folytatta munkáját. (MNL OL K 27. 1903. december 31./2.)

1023 MNL OL K 26–1903–1906–XXXI.

befejezték és az összes helyiséget átadták a várkapitánynak, a díszítésül szolgáló képzőművészete alkotásokra pedig 23 000 koronát fordítottak.[1024]

A hivatal feladatainak jelentős részét képezte a külföldön élő magyarok sorsának figyelemmel kisérése, a távoli közösségek lehetőség szerinti támogatása, az állampolgársági ügyek intézése. Tárgyalások folytak az 1903. december 3-án létrejött párizsi nemzetközi egészségügyi egyezményhez, valamint az 1904. május 18-án megkötött a leánykereskedelem meggátlásáról szóló nemzetközi egyezményhez való utólagos csatlakozásról. Az évek óta tartó tárgyalások eredményeként döntés született arról, hogy a Mlinski Ottok nevű szávai sziget – 1873-ban a közigazgatási közegek tévedése miatt került a magyar kataszterbe – Szerbia fennhatósága alá kerülhet. (1904. május 31./2.)

A külföldi államokkal való gazdasági kapcsolatok fejlesztése érdekében növelték a gazdasági szaktudósítók számát és a belföldi minőségi árutermelés érdekében huszonkét cég, illetve személy nyerte el az ország címerének használati jogát. Jelentékeny ügyfélforgalmat idézett elő a szabadságharc honvédeinek segélyezési ügye, a honvédek és özvegyei részére folyósított nyugdíjak 1904. december 15-től esedékes emelése.[1025]

A miniszterelnök előterjesztésére a minisztertanács határozta meg azon hírlapok körét, amelyek az 1904-ben állami hirdetéseket közölhettek. (1903. december 31./5.) Az elfogadott jegyzék szerint a kormány – a szaklapokon kívül – Budapesten tizenhét, vidéken huszonhét lapban jelentetett meg hirdetéseket.

A minisztertanács Tisza István miniszterelnök előterjesztésére, az alábbi személyek élethossziglani főrendiházi taggá történő kinevezésére tett javaslatot: 1903-ban *Bezerédj Pál* (1903. november 10./2.), *Beöthy Zsolt* és Hatvany-Deutsch Sándor[1026] (1903. november 23./1.), 1904-ben dr. Molnár Viktor, Zeyk Dániel, dr. *Haller Károly* és *Schwartzer Ottó* (1904. november 5./20.), 1905-ben *Tarkovich József* (1905. február 8./1.) és *Lánczy Leó* (1905. február 8./3.). Az uralkodó jóváhagyta a felterjesztéseket. A Tisza kormánynak az országgyűlés összehívásával egy időben a főrendiház megalakulásáról is intézkednie kellett. A minisztertanács határozata alapján a kormány a korábbi tisztségviselők – elnök gróf Csáky Albin, alelnök Ernuszt Kelemen és báró Kemény Kálmán – újbóli kinevezését terjesztette fel az uralkodó részére.[1027] (1905. február 14./2.)

A minisztertanács két alkalommal foglalkozott a kabinet helyzetével. Első ízben 1905. január 27-én értékelte a választási eredményt és a miniszterelnök javaslatára a kormány beadta lemondását (1905. január 27./19.), ezt követően pedig a kabinet 1905. május 4-én végleges felmentésért folyamodott a királyhoz. (1904. május 4./1.)

1024 MNL OL K 26–1907–XI–841. A királyi vár építésénél érdemeket szerzettek kitüntetése. 1903. december 1. – Az építkezésnél 14 év alatt 32 millió korona költséggel 184 „szellemi és művészi munkást, valamint iparost foglalkoztattak".

1025 Évkönyv 1904, 1905. 6. – A nyugdíjban részesülő tisztek, honvédek és az özvegyek száma 1904-ben 11 603 fő volt. (A Tisza István javaslatára a főrendiházba élethossziglan kinevezett tagok névsorát lásd: MNL OL K 26–1909–III–4991.)

1026 A kinevezésekről lásd még: Komoróczy, 2012. 203., 213.

1027 A korábbi évek gyakorlata szerint a főrendiház elnökeinek kinevezése az új kormány javaslata alapján történt. Mivel az országgyűlés összehívásáról az ügyvezető kormánynak kellett intézkedni, ezért a főrendiház megalakulását sem lehetett elodázni. Ezért a főrendiház elnökének és alelnökeinek kinevezését is még a Tisza-kormány terjesztette elő az uralkodónak.

A király személye körüli miniszter

A minisztérium 1904. március 3-áig gróf Tisza István miniszterelnök, ezt követően Khuen-Héderváry Károly irányítása alatt állt.[1028] A fenti időszakban a minisztérium ügykörében nem történt változás. (1904. szeptember 23./12.) Továbbra is közvetítő szerepet játszott az osztrák, a magyar, valamint a közös, illetve a külföldi hatóságok között. Feladatai közé tartozott a minisztertanácsi előterjesztéseknek az uralkodó elé terjesztése, valamint a Bécsben tartózkodó magyar állampolgárok részére külföldre szóló útlevelek kiadása.

Állami főtisztviselők kinevezése és nyugdíjazása

A miniszterelnök előterjesztésére a Belügyminisztériumban megüresedett államtitkári állásra Sándor János Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely város főispánját nevezték ki. (1903. november 10./3.) A kereskedelmi miniszter javaslata alapján a lemondott Wickenburg Márk kereskedelemügyi államtitkár helyére gróf *Serényi Béla* országgyűlési képviselőt nevezték ki. (1903. november 10./5.) A földművelési miniszter kérésére dr. *Bárdossy Jenő*t felmentették Sáros vármegye főispáni állásából, és a miniszteri tanácsosi cím és jelleg megadásával állategészségügyi felügyelővé nevezték ki. (1903. december 13./24.) A miniszterelnök előterjesztésére a minisztertanács azzal a kéréssel fordult az uralkodóhoz, hogy Hieronymi Károly kereskedelmi miniszter részére – belügyminiszteri minőségben korábban eltöltött szolgálati idejének figyelembe vételével – évi 8000 korona nyugdíj folyósítását engedélyezze. (1905. március 18./1.)

További jelentős változás: az uralkodó a miniszterelnök felterjesztésére, 1903. december 10-én fiumei és magyar–horvát tengerparti kormányzóvá, báró Roszner Ervin Máramaros vármegyei főispánt nevezte ki (1903. december 4./2.), aki ezt a tisztséget 1905. február 17-ig, nyugdíjba vonulásáig töltötte be. (1905. február 8./2.) A kormányzói feladatok ideiglenes ellátására a miniszterelnök *Gaal Tibor* kormányzósági miniszteri tanácsost kérte fel. (1905. március 18./2.)

Az országgyűléssel kapcsolatos kormányzati tevékenység

Az országgyűlés tevékenységével összefüggő kormányzati feladatokat a minisztertanáccsal egyetértésben a miniszterelnök és részben a Belügyminisztérium látta el. Az 1901–1905. évi országgyűlésben mandátummal rendelkezők közül meghalt huszonhat fő, lemondott negyvenegy fő, valamint kúriai ítélettel hat fő és egyéb összeférhetetlenség következtében egy fő vesztette el mandátumát. A távozó 74 képviselő helyére az időközi választásokon 68 fő szerzett mandátumot.[1029] A Tisza kormány megalakulásakor az 1901. október 28-ára összehívott országgyűlésnek 1902. október 8-án kezdődött második ülésszaka zajlott, amelyet 1904. április 25-én zártak be. Az országgyűlés harmadik ülésszaka 1904. május 7-től 1904. november 18-áig, negyedik ülésszaka 1904. december 13-tól 1905. január 3-áig tartott. (1904. december 18./2.)

1028 MNL OL K 255–1904–12. t.–808. A miniszterelnök átirata a pénzügyminiszter részére, amelyben értesíti, hogy az uralkodó felmentette a király személye körüli miniszter ügyeinek intézése alól, és ezzel a feladattal Khuen-Héderváry Károlyt bízta meg. 1904. március 4.

1029 MNL OL K 2–AI–3–20. Kimutatás az országgyűlés munkájáról. 1905.

A második ülésszakban a kormány hetvenegy és a miniszterelnök kettő, a harmadikban a kormány tizenöt és a miniszterelnök egy törvényjavaslatot terjesztett elő a parlamentben.[1030] A negyedik ülésszakban az országgyűlés nem alakult meg, érdemi munkát nem végzett.

Az 1903. évben a parlamentben csupán kilenc, 1904-ben pedig harminckilenc törvényjavaslatot fogadtak el.[1031] A harmadik ülésszakban a kormány huszonhat, általa előterjesztett, valamint a második ülésszakról fennmaradt tizenöt törvényjavaslat letárgyalására nem látott esélyt, ezért ezeket visszavonta.[1032] 1904. november 18-án a harmadik ülésszak 98. ülése úgy fejeződött be, hogy 74 interpellációs előterjesztésből 36 maradt megválaszolatlan, és a beadott 382 kérvény és felirat közül pedig 363 még elintézésre várt.

Az 1905. február 15-ére összehívott országgyűlést (1905. február 14./1.) az ügyvezető miniszterelnök kérésére 1905. június 2-án az uralkodó 1905. szeptember 15-ig elnapolta.

Belügyminisztérium

Belügyminiszter: gróf Tisza István miniszterelnök.

Választási reform előkészítése

A képviselőház 1903. november 9-én tartott ülésén Tisza István, mint belügyminiszter ígéretet tett arra, hogy a választási törvény revíziójára vonatkozó törvényjavaslatát az országgyűlés jelen ciklusának befejezése előtt beterjeszti. (1904. február 7./2.) A javaslat elkészítéséhez szükség volt arra a statisztikai adatgyűjtésre, amely a 20 éven felüli férfiak személyi, vagyoni és adózási adatait felméri. A mintegy 4,5 millió lakos összeírásának költségére a kormány 400 000 korona előirányzat nélküli kiadást hagyott jóvá.[1033] A választói jog új törvényes szabályozásához szükséges adatgyűjtést a Központi Statisztikai Hivatal 1904. évi tervében szerepeltették. Az összeírás végrehajtásáról a törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városokban a polgármester, a nagyközségekben a községi elöljáróság feladata volt gondoskodni. Szükség esetén a népiskolai tanítók és az adószámviteli szakemberek munkáját is igénybe lehetett venni.[1034] A munkát nehezítette, hogy a képviselői választók névjegyzékének évenkénti kiigazítását sem lehetett elvégezni, mert az ennek alapjául szolgáló 1903. évi adó kivetését törvényes felhatalmazás hiányában nem hajthatták végre. Ezért a kormány egy törvényjavaslat benyújtását határozta el, amely szerint a választói névjegyzéknek az 1904. évi kiigazítását a törvényhozás további intézkedéséig elhalasztja. (1904. február 24./3.)

1030 MNL OL K 2–AI–3–10 és 11. A képviselőház elnökének jelentése. 1904. november.

1031 A második és harmadik ülésszakban (1902. október 8 – 1904. november 18.) a kormányok és a miniszterelnökök összesen 89 törvényjavaslatot terjesztettek a parlament elé. Ezeknek az előterjesztéseknek alig több mint a feléből lett törvény.

1032 A visszavont törvényjavaslatok jegyzékét lásd: MNL OL K 2–AI–3–10 és 11. A képviselőház elnökének jelentése. 1904. november.

1033 MNL OL K 255–1904–XII–473. A belügyminiszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. február 7. – A pénzügyminiszter 1904. március 3-án értesítette hozzájárulásáról a belügyminisztert.

1034 MNL OL K 255–1904–XII–797. P. M. körrendelet. 1904. március 7. – A Központi Statisztikai Hivatal munkaterve szerint ezt a feladatot 1904. március 15. és március 31. között kellett elvégezni.

Tisza István nagyon fontosnak tartotta a választási reformhoz kapcsolódó statisztikai munkálatok minél gyorsabb befejezését, amiről 1904. július 27-én személyesen kért és kapott tájékoztatást a Statisztikai Hivatal vezetőitől.[1035] A felmérés eredményéről 1904. augusztus 17-én az alábbi átirattal tájékoztatta a pénzügyminisztert: „Sommás kimutatás az ország összes képviselő választó kerületeiben az 1904. évre érvényes állandó névjegyzékbe felvett választókról, valamint az 1903. és 1904. évi választók száma között mutatkozó különbségekről."[1036] A kimutatás szerint 1904-ben összesen 1 047 661 fő rendelkezett szavazati joggal, 9284 fővel több, mint 1903-ban. Az 1904-ben választói joggal rendelkezők az alábbi jogcímek alapján kerültek fel a választói névjegyzékre: régi jog 35 212 fő; földbirtok 672 338 fő; házbirtok 42 492 fő; föld és házbirtok együttesen 6953 fő; jövedelem 211 176 fő; értelmiség 75 448 fő; füstök után községi képviselő 4042 fő. A közigazgatási és országgyűlési képviselőválasztó kerület módosítására csak Győrsziget és Révfalupataház községek ügyében készült törvényjavaslat. (1904. május 31./6.) Az 1904. évi XXXVII. törvény rendelkezése szerint a fenti két községet 1906-ban Győr városához csatolják.

Az 1905. évi választások lebonyolítása

A választások kiírását követően a Belügyminisztérium 982/1904. évi körrendelete szerint „minthogy a jövő hóban megtartandó általános képviselő választások alkalmával az izgatások és annak következtében rendzavarások előreláthatólag nagyobb mérvben fognak előfordulni, szükséges már előzetesen tájékozódást szerezni az esetleg szükséglendő katonai és csendőri karhatalom nagyságáról".[1037] A belügyminiszter arra kérte a főispánokat, hogy – három napon belül – a helyi viszonyokat figyelembe véve, a vármegyébe kirendelendő karhatalom javasolt létszámáról jelentést készítsenek. A követendő gyakorlat szerint a választások idején a karhatalom igénybe vételét, rendfenntartás céljából a választási elnök rendelhette el. Ugyanakkor a közigazgatási hatóságok még külön karhatalmat is igénybe vehettek, amennyiben a „veszély" gyors elhárítása érdekében nem volt idő a választási elnökkel érintkezésbe lépni. A vármegyék vezetői az 1901. évi választás során kirendelt karhatalom nagyságát figyelembe véve arra a következtetésre jutottak, hogy most lényegesen nagyobb rendfenntartói létszámra lesz szükség.

Az igénybeveendő karhatalmi erők nagyságára jellemző, hogy Tolna vármegyében fekvő Tamási járás főszolgabírája, 1904. december 30-án kelt jelentésében „a közrend fenntartása" és „az életbiztonság megóvása szempontjából" 50 csendőr, két század lovas-

1035 MTAK Kt. Ms. 1020/109. Vízaknai Antal levele Vargha Gyula részére. 1904. július 26.

1036 MNL OL K 255–1904–56771. A belügyminiszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. augusztus 17. – A választójogi reform alapvető szempontjait vizsgálva Tisza megállapítja, hogy Magyarországon „abban az irányban nem teljesítettük hivatásunkat, hogy megteremtsük a valódi demokrácia természetes előfeltételeit, mert elmulasztottuk azokat a kötelességeket, amelyek a nép szélesebb rétegeinek anyagi és kulturális haladása, főleg pedig politikai nevelése terén hárultak volna ránk." Az általános választójog fokozatos bevezetéséig „a közbeeső időre pedig szavazati jogot kell adnunk azoknak, akik [...] foglalkozásuknál, vagyoni viszonyaiknál, vagy egyéb különösebb egyéni értéküket igazoló körülményeiknél fogva érdemesnek látszanak erre az állami megbízatásra." Például az ipari munkások jelentős része választói jogot kaphatna. (Tisza, 1928. *A választójogi reform küszöbén.*)

1037 982/1904. évi B. M. sz. körrendelet 1904. december 24.

ság és négy század gyalogság kivezénylését kérte.[1038] A mind erősebben megnyilvánuló nemzeti ellenállás következtében a Szabadelvű Párt színeiben induló képviselő-jelölteket – mint korábban említettük – az egész ország területén tettlegességig fajuló tüntetések fogadták. Például a Tolna vármegyei Döbrököz elöljáróságának tájékoztatása szerint a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselő-jelöltje 1905. január 16-án nem mondhatta el programbeszédét a községben, mert az ellenzék által felbujtott tömeg véres verekedést kezdeményezve megakadályozta ezt. A Dombóvári járás főszolgabírája arra figyelmeztetett, hogy a kormánypártiak – testi épségük megőrzése érdekében – csak karhatalom kísérete mellett szavazhatnak ebben a községben.[1039] A választások napján derült ki, hogy a katonaság jelenléte ellenére a dombóvári Szabadelvű Párt elnöke szimpatizánsai védelmében jelöltjük visszaléptetése mellett döntött.[1040] A Szabadelvű Párt támogatóit ért bántalmazásokról szinte mindegyik vármegye főispánjához érkeztek be jelentések.[1041] A közrend állapotát jól mutatja, hogy az 1905. január 22-én Gyomára érkező Zsilinszky Endre kormánypárti képviselő választási beszédének elmondását a mintegy kétezer fős tömeg úgy akadályozta meg, hogy a jelenlévő 13 csendőr tétlenül nézte az eseményeket.[1042] A kivezényelt csendőrök tartózkodó magatartását indokolta, hogy a velük szembeforduló, sok esetben ittas tömeget csak fegyverhasználattal lettek vona képesek feloszlatni.[1043]

A választási küzdelem során – az előző évtizedekhez hasonlóan – a pártok és támogatóik jelentős összegeket áldoztak a szavazatok megszerzéséért. A híradások többsége a kormánypárti jelöltek vesztegetési próbálkozásairól számolt be. Például Münnich Aurél Debrecenben több választó *lepénzelésével* igyekezett mandátumhoz jutni. Napirenden volt a kortesek itallal történő jutalmazása, ami sok esetben összetűzésekhez vezetett az ellentáborral. A kampány során megrendezett „vendéglátás" nem minden esetben hozta meg a várt eredményt. Erre példa: a kormánypárt 1905. január 2-án Érden tartott rendezvényén, miután a résztvevők „étellel és szivarral elégé el voltak látva", váratlanul az ellenzéki jelöltet kezdték éltetni.[1044]

Az uralkodó kívánsága ellenére a kormánypártnak az egyházak támogatását sem sikerült elnyernie. Az egyházak vezetői nem kívántak az ellenzékkel szemben fellépni.

1038 MNL Tolna Megyei Levéltára Alispáni iratok 14083/1904. Alispáni jelentés 1904. december 30.

1039 MNL Tolna Megyei Levéltára Alispáni iratok 905/1905. A főszolgabíró jelentése az alispán részére. 1905. január. 17.

1040 MNL Tolna Megyei Levéltára Alispáni iratok 1115/1905. A dombóvári főszolgabíró jelentése az alispán részére. 1905. január 26.

1041 Győr megyében 1905. január 18-án Csikvánd, Koronczó és Ómalomsok településeken bántalmaztak kormánypárti választókat. (MNL Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára Főispáni bizalmas iratok. 7/1905. Alispáni jelentés. 1905. január 18.) – Dömsödön a kormánypárti jelölt beszédének elmondását az ellenzéket támogatók lármával, valamint két lövés leadásával akadályozták meg. (MNL Pest Megyei Levéltára. Főispáni iratok. 83/1905. Jelentés a főispán részére. 1905. január 21.)

1042 MNL Békés Megyei Levéltára Főispáni iratok 91/1905. Gyoma járás főszolgabírájának jelentése a főispán részére. 1905. január 23.

1043 Edelényben a választások során a kövekkel megdobált csendőrség használta fegyverét, és három ember súlyosan megsebesült. (MNL Borsod Megyei Levéltára Alispáni iratok 1908/1905. Alispán átirata az ügyészség részére 1905. február 14.)

1044 MNL Fejér Megyei Levéltára Főispáni Bizalmas iratok. A martonvásári Dréher uradalom tiszttartójának jelentése a főispán részére. 1905. január 6.

Erre utal gróf Széchenyi Miklós győri püspök 1905. január hóban kiadott körlevele, amelyben az alábbiakra inti a papjait: 1. óvakodjanak attól, hogy a választást bármi módon belevonják az egyházi beszédek és ténykedések keretébe; 2. ne tegyenek választási zászlót a plébánia épületére; 3. ne viseljenek választási jelvényt; 4. ne menjenek a választók találkozó helyére és ne segítsenek a szavazatok szedésében; 5. a képviselőjelöltet ne kísérjék, és helyette ne beszéljenek. A fenti pesszimizmust erősítette *Vajda Ödön* zirci apát levele, amelyben arról tájékoztatja Fejér vármegye főispánját, hogy „A kerület népének többsége el van rontva, a múltban is csak óriási anyagi áldozatokkal lehetett egy töredéket a kormánypárti zászlók alatt gyülekeztetni."[1045] Az apát szerint nincs remény arra, hogy kormánypárti jelölt a rácalmási kerületben eredményesen szerepeljen.

A választások során előforduló verekedések, bántalmazások miatt indított büntetőperek még az elkövetkező években is folytatódtak. Az általunk tárgyalt években keletkezett a „Magyar Királyi Kúria, mint Legfőbb Ítélőszék Büntetőperek iratai" az 1956. novemberi tűzkár során elpusztultak a Magyar Országos Levéltárban, ezért a Kúriáig eljutott büntetőperek levéltári nyomon követésére nem volt lehetőség.[1046]

Főispánok kinevezése, felmentése és nyugdíjazása

A vármegyék élén álló főispánokat a minisztertanács jóváhagyását követően a belügyminiszter előterjesztése alapján az uralkodó nevezte ki. Kormányváltáskor a főispánok a belügyminiszter rendelkezésére bocsátották állásukat, és az új kormány döntött arról, hogy kit tart meg továbbra is szolgálatában. Tisza István miniszterelnök, mint a Belügyminisztérium vezetője az alábbi főispánok kinevezésére és felmentésére készített előterjesztést, illetve nyerte el az uralkodó jóváhagyását. Az 1903. évi főispáni kinevezések: Veszprém vármegye *Kolossváry József* alispán; Szilágy vármegye *Kaizler György* alispán; Pozsony vármegye és város *Bartal Aurél* országgyűlési képviselő; Maros-Torda vármegye gróf *Lázár István*, Brassó vármegye volt főispánja; Sáros vármegye Bárdossy Jenő főispán felmentése mellett báró *Ghyllányi Imre* földbirtokos; Nyitra vármegye *Kramolin Viktor* főispán felmentése mellett *Thuróczy Vilmos* földbirtokos. (1903. december 4./3.) Zala vármegye gróf *Jankovich László* felmentése mellett *Hertelendy Ferenc* országgyűlési képviselő; Bereg vármegye *Hagara Viktor* főispán felmentése mellett *Beöthy Pál* Bihar vármegyei főszolgabíró; Hajdú vármegye és Debrecen város *Puky Gyula* főispán felmentése mellett *Domahidy Elemér* országgyűlési képviselő és Máramaros vármegye báró *Perényi Zsigmond* országgyűlési képviselő. (1903. december 13./24.) Szolnok-Doboka vármegye *Désy Zoltán* főispán felmentése mellett ideiglenesen gróf *Bethlen Pál*, Beszterce-Naszód vármegye főispánja. (1903. december 19./1.)

Az 1904. évi főispáni kinevezések: Brassó vármegye *Székely György* országgyűlési képviselő; Háromszék vármegye gróf Haller János Udvarhely vármegye volt főispánja; Hunyad vármegye Mara László alispán. (1904. január 16./1.) Szatmár vármegye és város Kristóffy József országgyűlési képviselő. (1904. január 30./4.) Vas vármegye *Reiszig Ede* lemondása folytán dr.

1045 MNL Fejér Megyei Levéltára Főispáni Bizalmas iratok, jelzet nélkül. Vajda Ödön levele a főispán részére. 1905. január 12.

1046 A jelenleg kutatható iratok: Magyar Királyi Kúria, mint Legfőbb Ítélőszék Büntetőperek iratai (MNL OL K 624–1869–1881.)

Ernuszt József. (1904. április 11./2.) Szabadka és Baja törvényhatósági városok *Schmausz Endre* lemondása miatt *Bezerédj István* földbirtokos. (1904. szeptember 8./3.) Zemplén vármegye *Szinyei Merse István*, Sáros vármegye volt főispánja. (1904. december 10./2.)

A horvát–szlavón–dalmát miniszter felterjesztésére: Belovár-Kőrös vármegye főispánjává *Georgievič Tivadar* nyugalmazott alispán és országgyűlési képviselő kinevezése. (1904. június 14./27.) Verőce vármegye és Eszék sz. kir. város főispánjává *Mihalovich Antal* földbirtokos és országgyűlési képviselő kinevezése. (1904. október 13./31.) Nikolič Vladimir, Modrus-Fiume vármegye főispánjának, állása meghagyása mellett, Zágráb országos főváros főpolgármesteri teendőivel való megbízása. (1904. október 21./25.) *Budiszavljevics Budiszlav*, Zágráb vármegye főispánja részére, nyugdíjaztatása alkalmából, 40 évet meghaladó hű és kitűnő szolgálataiért, a legfelsőbb elismerés kifejezése. (1905. május 18./14.)

Kitüntetések adományozása: Nyugdíjazás alkalmából *Kállay Albert* szegedi és *Mikó Bálint* Csík vármegyei főispánok részére a belső titkos tanácsosi méltóság díjmentes adományozása. (1905. február 2./2.) Szinyei Merse István Zemplén vármegye főispánja részére állásától saját kérelmére való felmentése mellett az általa korábban élvezett évi 4160 K kegydíj nyugdíjként való engedélyezése. (1905. február 2./3.) Kállay Albert Szeged sz. kir. város volt főispánja nyugdíjának 11 600 koronára emelése. (1905. március 31./3.)

Az 1905. évi választásokat követően a főispánok közel egyharmada – a korábbi évek gyakorlatától eltérően – még az ügyvezető Tisza kormány alatt kérte felmentését. A távozók kérelmüket azzal indokolták, hogy az ellenzék soraiból megalakuló új kormányt nem lesznek képesek „teljes odaadással támogatni".[1047] A lemondásukat kérő főispánok kitüntetése: gróf *Török József*, Ung vármegye és Thuróczy Vilmos, Nyitra vármegye főispánja részére a belső titkos tanácsosi méltóság díjmentes adományozása; Beniczky Ferenc, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és gróf *Széchényi Sándor*, Tolna vármegye főispánja részére a Ferenc József-rend nagykeresztjének adományozása; gróf *Bethlen Géza*, Torda-Aranyos vármegye, gróf *Béldi Ákos*, Kolozs vármegye és Kolozsvár sz. kir. város, Hámos László, Gömör- és Kishont vármegye és gróf *Bethlen Pál*, Beszterce-Naszód és Szolnok-Doboka vármegyék főispánja részére a Szent István-rend kiskeresztjének díjmentes adományozása; továbbá gróf *Laszberg Rudolf*, Győr vármegye és Győr sz. kir. város, *Zeyk Dániel*, Alsó-Fehér vármegye, Beöthy László, Bihar vármegye, báró *Fejérváry Imre*, Baranya vármegye és Pécs sz. kir. város és *Urbán Iván*, Arad vármegye és Arad szabad királyi város főispánja részére a Lipót-rend lovagkeresztjének díjmentes adományozása. (1905. március 31./1)

Állami és vármegyei alkalmazottak fizetésének rendezése

Lukács László pénzügyminiszter – átmeneti intézkedésként – 1903. december 21-én törvényjavaslatot nyújtott be „Az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról."[1048] (1903. december 13./6.) Az 1. § alapján 1903. január 1-től pótlék adható: a III–XI.

1047 MNL OL K 148–1905–11. t.–1834. Gróf Széchényi Emil, Sopron vármegye főispánjának levele Tisza István részére. 1905. március 9.

1048 MNL OL K 2–AXIV–2–85. Törvényjavaslat az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról. 1903. december 21.; MNL OL K 27 1903. december 19./3., december 21./1., 1904. november 21./7. – 1905. márciusában a kormány engedélyezte, hogy a rendőrségnél szolgálatot teljesítő lovas szakaszvezetők személyi pótlékban részesüljenek. (MNL OL K 27. 1905. március 31./4.)

fizetési osztályba tartozó állami tisztviselőknek; az állami elemi népiskolai tanítóknak, tanítónőknek és kisdedóvónőknek; a postáknál, távirdáknál és távbeszélőnél rendszeresített állásokon alkalmazott kezelőknél; az altiszteknek és szolgáknak; a pénzügyőrség legénységének, és a fő- és székvárosi államrendőrség őrszemélyzeténél." A pénzügyminiszter a törvényes alapokat nélkülöző pótlékok beolvasztásával, főleg a kisebb fizetési osztályba soroltaknál javasolt számottevő jövedelem növelést.[1049] A Pénzügyi Bizottság jelentése szerint az általa megtárgyalt fenti javaslat költségei az állami költségvetésben 18 146 893 korona többletkiadást eredményeznek.[1050]

A több mint négyezer vármegyei tisztviselő fizetésének rendezése érdekében a Belügyminisztériumban tervezetet készítettek. (1904. február 21./17.) A „vármegyei alkalmazottak (tiszti- segéd- kezelő és szolgaszemélyzet) illetményeinek szabályozásáról" született törvényjavaslat az aránytalanságok megszüntetése mellett a fizetések egységes alapú rendezését tűzte ki célul.[1051] Az előterjesztők hitvallása szerint: „A fizetésrendezés kérdése nemcsak a tisztviselők egyéni, hanem a jó közigazgatás általános kérdését is érinti". A Belügyminisztérium munkatársainak munkáját segítette, hogy a vármegyei tisztviselők küldötteinek 1903. március 25-én tartott országos értekezletén, valamint április 26-ára összehívott kongresszusukon a résztvevők a szükségesnek tartott intézkedésekről állásfoglalást készítettek, valamint 1903 novemberében emlékiratban is kérték a fizetésük – az állami alkalmazottakéval megegyező – egységes rendezését.[1052] A tisztviselők javadalmazása közötti nagy eltéréseket mutatja, hogy például a főjegyző Brassóban 4400 korona, Fogaras vármegyében 3200 korona, Sopronban pedig 4800 korona fizetést kapott. Az országgyűléshez 1904. március 2-án benyújtott törvényjavaslatot a képviselők viszonylag rövid idő alatt elfogadták, és május 21-én, mint az 1904. évi X. törvényt kihirdették.

Mivel az 1904. évi X. törvény csak általánosságban rögzítette, hogy a vármegyei alkalmazottak illetménye azonos lesz az állami alkalmazottakéval, ezért annak megvalósításáról a Belügyminisztérium Végrehajtási Utasítás (62.000/1904. B. M. sz.) kiadásával

---

1049 MNL OL K 27. 1904. október 21./5. (A témához kiegészítésként lásd: Sashegyi, 1974.)

1050 MNL OL K 2–AXIV–2–85. Törvényjavaslat az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról. 1903. december 21.; 1904. évi I. törvény.

1051 MNL OL K 26–1904–2380. és MNL K 2–AXIV–2–92. Törvényjavaslat a vármegyei alkalmazottak (tiszti- segéd- kezelő és szolgaszemélyzet) illetményeinek szabályozásáról. 1904. március 2. – A vármegyék önkormányzati, bíráskodási és közigazgatási hatáskörének kialakulásakor a tisztviselők fizetés nélkül teljesítették feladatukat. Később, a megnövekedett feladatok miatt a tisztségviselők a házi adók terhére csekély javadalmazásba részesültek. Az 1848. évi törvényhozás a vármegyei tisztviselők illetményének szabályozását nem végezte el. Fordulatot jelentett a provizórium időszaka, amikor a tisztviselők jelentős része leköszönt állásáról, és a kinevezettek már állami javadalmazásban részesültek. A kiegyezés után, 1883-ig évenként törvény határozta meg – csekély eltéréssekkel – a vármegyei kiadások fedezésére biztosított hitelek összegét. Az 1883. évi XV. törvény alapján megállapított fizetések a századfordulón – annak ellenére, hogy a költségvetésben 1894 és 1902 között is növekedett az erre fordítható összeg – a vármegyei tisztségviselők számára már csak szerény megélhetést biztosítottak. (Lásd az 1904. évi X. törvényt.)

1052 Tisza István arra hívta fel Lukács László pénzügyminiszter figyelmét, hogy az 1902. évi III. törvény alapján állami szolgálatba vett vármegyei pénztári és számvevőségi tisztviselők fizetési pótlékának megállapításánál a vármegye szolgálatában eltöltött időt nem vették figyelembe. (MNL OL K 255–1905–1–78. Tisza István mint belügyminiszter átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1904. április 25.)

rendelkezett.[1053] Az Utasításban rögzítették a fizetési osztályokon belüli fokozatokat, a szolgálati idő figyelembe vételével történő előléptetések menetét. A törvény értelmében 1904. január elsejétől a vármegyei alkalmazottak fizetését és lakáspénzét kizárólag költségvetési forrásból fedezték, így lehetővé vált, hogy az e célra felhasznált vármegyei hozzájárulást (1902-ben közel 1,5 millió korona) helyben, közjótékonysági és közművelődési alapok támogatására fordítsák. A fentiek szerint az illetmény-javításra (fizetés és az ún. lakáspénz) az 1903. évben előirányzott mintegy 10,4 millió korona állami kiadásokat 13,9 millió koronára növeli, illetve a többletkiadás a vármegyei hozzájárulás törlésével eléri a 4,6 millió koronát. A belügyminiszteri javaslat a vármegyei alkalmazottak anyagi biztonságának szavatolása mellett a különböző vármegyei alapok kezeléséről és felhasználásáról is rendelkezett.[1054]

A megyei pénztári és számvevőségi alkalmazottak átszervezése során a vármegyei törvényhatóságoknál rendszeresített összes pénztári és számvevőségi állást megszüntették, a 614 számvevőségi alkalmazott és 100 hivatalszolga rendelkezési állapotba, ideiglenes szolgálattételre a pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségekhez került át. A rendelkezési idő leteltével ezeket az embereket állami szolgálatba helyezték, ezért a számvevőségi szakban 534 tisztviselői és 82 hivatalszolgai új állás rendszeresítése vált szükségessé. (1903. december 13./7. és december 19./4.) A pénzügyminiszter előterjesztésére az államosított vármegyei gyámpénztárak tisztviselőinek fizetését is rendezték. (1903. december 13./8.)

A vármegyei alkalmazottak helyzetének rendezésével párhuzamosan a községi és körjegyzők, valamint a segédjegyzők illetményét is szabályozták.[1055] Az 1903. év végén megkezdett előkészületi munkálatok az 1904. év első felében az 1904. évi XI. törvény parlamenti elfogadásához vezettek.[1056] A törvényben rögzítették a jegyzői (1600 korona) és a segédjegyzői (1000 korona) illetmény minimális összegét, az ötévente esedékes (100 korona) pótlékot; a szolgálati idő beszámításának módját; a képesítési követelményeket. A jegyzőkre ruházott, újabb ügyköröket jelentő állami feladatok miatt az illetményren-

---

1053 62.000/1904. B. M. sz. rendelet.; MNL OL K 255–1904–12. t.–2088. A belügyminiszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. június 13.

1054 MNL OL K 26–1904–2380. Törvényjavaslat a vármegyei alkalmazottak (tiszti- segéd- kezelő és szolgaszemélyzet) illetményeinek szabályozásáról. 1904. március 2. 9. §. – A vármegyei alkalmazottak (tiszti-, segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzet) illetményeinek szabályozásáról szóló törvényt az uralkodó 1904. május 24-én, Budapesten szentesítette, és mint az 1904. évi X. törvényt hirdették ki. A törvényalkotó célja: az alkalmazottak anyagi helyzetének javítása; az illetmények egységes rendezése; a vármegyei alkalmazottak illetményének kizárólag a kincstár részéről történő finanszírozása.

1055 A jegyzői javadalmak mértékét a XVIII. század végén egyes vármegyék úgy szabályozták, hogy fizetési osztályokat alakítottak ki, és az alacsony készpénzfizetés mellett házat és szántóföldet is biztosítottak részükre. A törvényhozás az 1871. évi XVIII. törvényben a jegyzői fizetés minimumát évi 400 forintban határozta meg, majd az 1886. évi XXII. törvény szerint, ahol a község vagyoni helyzete megengedi, a törvényhatóság a fizetést 600 forintra felemelheti. A legtöbb törvényhatóság a járandóság nagyobbik részét terményekben folyósította. A századfordulón a jegyzők 800 koronás fizetése már nem biztosította egy családos köztisztviselő megélhetését.

1056 MNL OL K 2–AXIV–2–93. Törvényjavaslat a községi és körjegyzők, segédjegyzők illetményeinek szabályozásáról. 1904. március 2. – A belügyminiszter ezt a törvényjavaslatát az országgyűlésben 1904. március 2-án terjesztette elő. (Lásd az 1904. évi XI. törvényt. Szentesítve: 1904. május 24. Végrehajtási Utasítás: 77.500/1904. B. M sz.)

dezéssel kapcsolatos költségeket az állam magára vállalta.[1057] A törvény kihirdetését a Végrehajtási Utasítás kiadása követte, amelyben a fizetésrendezés módozatait és mértékét, a korpótlékra, az utalványozásra, az elszámolásra vonatkozó részleteket rögzítették.[1058]

A belügyminiszter által 1904. március 2-án előterjesztett, az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. törvény módosításáról szóló törvényjavaslat[1059] szorosan kapcsolódott a községi és körjegyzők, valamint a segédjegyzők illetményének szabályozásáról rendelkező törvényjavaslathoz. Az általános fizetésrendezés okozta kincstári terhek mérséklése érdekében döntött úgy a kormány, hogy az önálló anyakönyvi állásokat megszünteti, és ezt a feladatkört – a községi közigazgatási teendők közé sorolva – a felemelt illetményben részesített jegyzőkre ruházza. Az állami anyakönyvezés évi költsége ezen a területen – a községeket terhelő dologi kiadásokat nem számítva – 581 287 koronát tett ki, a kormány ezt az összeget az illetmények rendezésére használhatta fel. Az állami anyakönyvekről szóló 1897. évi XXXIII. törvény módosítását elrendelő 1904. évi XXXVI. törvény nem változtatott a városok anyakönyvi gyakorlatán.

1904. október 1-én lépett életbe az új Járási Pénzkezelési Szabályzat (79.000/1904. B. M. sz. rendelet), amely a postatakarékpénztári – csekk és klíring – forgalom kötelező igénybe vételét a főszolgabírók pénzkezelésére is kiterjesztette. Ezzel a járási pénzkezelés teljes mértékben a postatakarékpénztári hálózaton keresztül történt.[1060]

Csendőrség

A Belügyminisztérium vezetésével megbízott Tisza István miniszterelnök az 1904. március 13-án tartott minisztertanácsi ülés részére készített előterjesztésében a Magyar Királyi Csendőrség létszámának fokozatos emelését javasolta. (1904. március 13./9.) Indoklása szerint a Délvidéknek Szerbiával határos területén nem megfelelő a közbiztonság, mert a szomszédos állam területéről nem csak a kincstárnak tetemes kárt okozó csempészek, hanem a nemzetiségi ellentéteket szító személyek is könnyedén átjárnak. Az előadó arra, az 1897. augusztus 24-én kelt uralkodói engedélyre is hivatkozott, amely szerint a 8044 fős állomány létszáma 10 000 főre növelhető.[1061] A csendőrség szervezeti megerősítését már 1901 tavaszán Széll Kálmán, mint a Belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök és Fejérváry Géza honvédelmi miniszter is napirendre kíván-

1057 A jegyzőkre ruházott újabb feladatokat tartalmaztak például: a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII., a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII., a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról szóló 1898. évi II. és a gazdasági munkás és cseléd-segélypénztárról szóló 1900. évi XXVIII. törvény.

1058 77.500/1904. B. M. sz. rendelet.

1059 1904. évi XXXVI. törvény.; MNL OL K 2–AXIV–2–94. Belügyminiszteri előterjesztés az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. törvény módosításáról. 1904. március 2.; MNL OL K 255–1904–12. t.–620. A belügyminiszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. február 17. – 1904-ben összesen 4941 anyakönyvi kerület volt az országban.

1060 MNL OL K 148–1906–3. t.–3174. Jelentés a Magyar Királyi Belügyminisztérium 1904. évi működéséről. Előadói tervezet. 1905. augusztus 24. (Lásd még: Körmendy, 1939.)

1061 A csendőrség létszáma az 1881. évi III. törvénynek köszönhetően, az 1884-re kiépített új szervezeti keretben, a korábbi 5112 fős állománnyal szemben jelentősen megnőtt. A teljes állomány 1904-ben 8666 fő, 1905-ben 8789 fő volt. (Lásd: Évkönyv 1905, 1906. 187.)

ta tűzni.[1062] Ezért egy úgynevezett vegyes bizottságot hoztak létre, amely a csendőrség „állományának felemelése, kiegészítése, kiképzése, szolgálati viszonyának és felszerelésének szabályozására és egyéb szükségessé vált változások keresztülvitele érdekében" szakértői megbeszélést folytatott.[1063] A bizottság az első tárgyaláson azt a javaslatot terjesztette elő, hogy a fenti célok megvalósítása érdekében magyar szakemberek – *Páyer Béla* belügyi számvevőségi igazgató, *Kosztka Pál* csendőr alezredes és *Stolzenberg János* csendőr százados – németországi tanulmányúton vegyenek részt.

A németországi tanulmányútról készített jelentéseket 1902 márciusában értékelték az érintett két minisztériumban, és a július 10-én megtartott értekezleten megegyezés született az átalakításról.[1064] A megállapodás szerint 1904. július 1-én kinevezték az újonnan szervezett Csendőrségi Felszerelési Anyagraktár vezetőjét. Erre azért volt szükség, mert a legénység által igényelt ruhák, ruházati szerelvények, lószerszámok, ágyneműk és egyes laktanyaberendezési tárgyak beszerzését és kiszállítását, illetve nyilvántartását eddig a III. számú csendőrkerületi parancsnokság végezte, amely a megnövekedett feladatokat már nem tudta az elvárt színvonalon elvégezni. Az önálló szervezeti egységet Budapesten hozták létre hat fős személyzettel. (1905. július 12./17.) További szervezeti változást jelentett, hogy a Belügyminisztérium Közbiztonsági Főosztályának a csendőrségre vonatkozó teendőinek ellátására egy önálló, öt főt foglalkoztató csendőrségi ügyosztályt szerveztek (1904. július 28./4.), és a minisztérium szakszámvevőségénél egy csendőr-számtanácsosi állást létesítettek.[1065]

Szervezeti átalakítás keretében a nagykiterjedésű debreceni szárnyparancsnokságtól leválasztották Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területét, és Szolnok székhellyel új szárnyparancsnokságot hoztak létre.

Az őrsöknek 1903-ban megkezdett decentralizációja, amelynek során az alosztályok arányos szétosztását hajtották végre, tovább folytatódott. (1904. május 31./8.) A hiányzó őrsök pótlására olyan helységekben, ahol a közbiztonság lényegesen megromlott, illetve a forgalmasabb üdülőhelyeken, a rend fenntartása érdekében meghatározott ideig kihelyezett csendőrök működtek. Az ideiglenesen felállított 53 őrs közül harmincat fürdőhelyeken és nyaralótelepeken hoztak létre, 23-at pedig főleg azokban a falvakban helyeztek el, ahol a csendőrségre a szociális és nemzetiségi mozgalmak „lecsillapítása" érdekében volt szükség.[1066] Az ország különböző helyein fellépő bérharcok közül a vasutasok

1062 Az 1902. október 29-én elkészült törvényjavaslatban a belügyminiszter a csendőrkerületek számát hatról kilencre javasolta felemelni. (MNL OL K 148–1903–19–503. Törvényjavaslat tervezet három új csendőrkerület szervezéséről. 1902. október 29.) – A Széll kormány időszakában törvényjavaslat készült még: az útlevél ügyről, a határrendőrségről, a külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról, a kivándorlás szabályozásáról.

1063 MNL OL K 148–1905–30. t.–4301. A honvédelmi miniszter átirata a belügyminiszter részére. 1901. július 18. (A kinevezésekről lásd: MNL OL K 148–1904–26. t.–4419. A honvédelmi miniszter átirata a belügyminiszter részére. 1904. augusztus 19.)

1064 MNL OL K 148–1905–30. t.–4301. A honvédelmi miniszter átirata a belügyminiszter részére. 1902. március 2. és a belügyminiszter átirata az Állami Számvevőszéknek. 1905. július 19.

1065 MNL OL K 148–1905–30. t.–4301. A belügyminiszter átirata az Állami Számvevőszéknek. 1905. július 19.

1066 Évkönyv 1904, 1905. 230. – Például Máramaros és Bereg vármegyében több személy azt ígérte, hogy akik a görög katolikus vallásról áttérnek a görögkeletire, azok az orosz cártól ingyen földet kapnak. A kezdődő zavargásoknak a csendőrség vetett véget.

sztrájkja során volt a csendőrség igénybe vétele a legnagyobb. A kormány a nyílt pályán hátrahagyott vasúti gépek, teher- és személyszállító kocsik, az állomások és raktárak, valamint a pályaszakaszok őrzésére a csendőrség személyi állományát vette igénybe.

Az egyre nagyobb területeket érintő nemzetiségi és a szociális mozgalmak fékentartása érdekében döntött a kormány arról, hogy újraszabályozza a mozgósítás esetén Honvédségtől igényelhető karhatalom felhasználását. Első lépésként – a VII. számú Brassói Csendőrkerület felállításával – felülvizsgálták a mozgósítható 1200 fős karhatalom ún. hadrendi beosztását, a kerületek között újra felosztották a rendelkezésre álló létszámot.[1067] Továbbá a miniszterelnök – 1904. augusztus 11-én kelt – jóváhagyásával felemelték a tábori csendőrség létszámát, és ezt követően az átdolgozott „Hadrendi beosztás" lépett hatályba.[1068]

Az 1903. évi újoncjutalék országgyűlési megajánlásának elmaradása következtében 1903. december 17-én az uralkodó elrendelte, hogy „az 1888. évi XVIII. törvény alapján a póttartalék három legifjabb évfolyama kivételes tényleges szolgálatra behívassék."[1069] Várható volt, hogy a bizonytalan politikai helyzetet kihasználva a póttartalékosok egy része csak vonakodva tesz eleget a behívási parancsnak.[1070] Ezért a kormány a csendőrkerületi parancsnokok és a főispánok feladatává tette, hogy az újoncozás zavartalan lebonyolítása érdekében, saját hatáskörükben minden szükséges intézkedést megtegyenek.[1071]

A csendőri szolgálat megerősítését a Tisza kormány sem hajtotta végre, sőt a közbiztonság tovább romlott. Erre utal Kristóffy József belügyminiszternek Fejérváry Géza miniszterelnökhöz intézett felterjesztése, amelyben a törvényhatóságok által szorgalmazott 281 új őrs felállítását kéri.[1072] A felterjesztés szerint „a ki-és bevándorlás ellenőrzésére, a mindinkább szükségessé váló határrendőrség felállítására legalább 800 főre lenne szükség – ez a Csendőrség összesen legalább 2000 fővel való szaporítását tenné szükségessé – ezt törvényhozásilag lehetne keresztülvinni, amire pedig nincs mód." Átmeneti megol-

---

1067 MNL OL K 148–1904–25. t.–1263. A honvédelmi miniszter átirata a belügyminiszter részére. 1904. február 19.; MNL OL K 149–1904–8. t.–1000. A honvédelmi miniszter átirata a belügyminiszter részére. 1904. augusztus 13.

1068 MNL OL K 149–1904–8. t.–1000. A honvédelmi miniszter átirata a miniszterelnök részére. 1904. december 8.

1069 MNL OL K 148–1904–24–73. A honvédelmi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1903. december 30.

1070 Az igazságügy-miniszter arra hívta fel a figyelmet, hogy a katonai szolgálatra behívott állami alkalmazottak csak nyolc héten át kaphatnak fizetést. Ezért a szolgálatra visszatartottakat jelentős anyagi veszteség éri. (MNL OL K 27. 1904. január 26./3.)

1071 MNL OL K 149–1904–10. t.–38. A honvédelmi miniszter rendelete a csendőrkerületi parancsnokok részére. 1904. január 5. – Komáromban 1903 őszén, a szolgálati időnek az év végéig történő meghosszabbítása ellen katonák is tüntettek a polgári lakossággal együtt. A tiltakozó honvédek súlyos büntetésben részesültek. Tisza István 1904. január 6-án kelt átiratában arra kérte a honvédelmi minisztert, hogy a – hadügyminiszterrel egyetértésben – mérsékeljék az elítélt katonák büntetését. A honvédelmi miniszter a törvény elfogadásáig erre nem látott esélyt. (MNL OL K 26–1904–XLI–72. A honvédelmi miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. január 25.)

1072 MNL OL K 148–1905–3. t.–szám nélkül. Kristóffy József belügyminiszter felterjesztése Fejérváry Géza miniszterelnök részére. 1905. július 12. – Az ún. határrendőrség felállítására készült minisztertanácsi előterjesztést lásd: MNL OL K 27. 1905. szeptember 29./35.; a csendőrség létszámának növelésére tett belügyminiszteri javaslatot lásd: MNL OL K 27. 1906. január 18./38.

dásként a belügyminiszter arra tett javaslatot, hogy a csendőrök mellett őrsönként 2-3 katona teljesítsen szolgálatot, de ennek a tervnek a megvalósítását a fennálló bizonytalan politikai helyzet miatt ő sem tartotta időszerűnek.

Az előírásoknak nem megfelelő személyi állományú csendőrőrsök rendfenntartási nehézségeire hívta fel a belügyminiszter figyelmét Pozsony vármegye főispánja.[1073] A főispán – a szolgabíró távirata alapján – felterjesztésében arról adott tájékoztatást, hogy 1904. március 2-án Dunaszerdahelyen kóbor cigányok hada lepte el a várost, akik „valóságos támadást intéztek a hatósági közegek ellen", és a településen állomásozó három csendőr nem volt képes megfékezni a garázdálkodókat. A jelentés szerint „A kóbor cigányok garázdálkodása az egész vármegye területén már az utóbbi évek során oly mérveket öltött, hogy e megyének eddig példás vagyon- és életbiztonsága nagyon is veszélyeztetve van. [...] A kóbor cigányokra vonatkozólag pedig immár igazán égető szükség volna oly törvényes intézkedések megtételére, melyek ezen csapást az ország polgárairól elhárítanák, mert bármely erős rendőri szolgálattal sem vagyunk képesek biztosítani a személy és vagyonbiztonságot, míg a mai álhumánus elbánást kell velük szemben a hatóságnak követni." A belügyminiszteri utasítás nyomán a csendőrkerületi parancsnokság intézkedett arról, hogy a dunaszerdahelyi őrsön öt fő teljesítsen szolgálatot.[1074]

A magyar kormány – a közös külügyminiszter kérésére – hozzájárult ahhoz, hogy a koszovói, monastiri és saloniki tartományokban nemzetközi segítséggel újjászervezendő török katonaság és csendőrség munkájában osztrák és magyar tisztek és altisztek is részt vegyenek. (1904. február 7./19., február 21./14.) A Török Birodalomban teljesítendő szolgálatra a magyar honvédelmi miniszter pályázatot írt ki, amelynek keretében 70-80 katona és csendőr jelentkezésének elfogadását rendelte el.[1075]

A Szegedi Középítészeti Tanács működésének meghosszabbítása

Szeged város tervszerű újjáépítésének érdekében az 1884. évi IV. törvénnyel létrehozott Középítészeti Tanács tevékenységét először 1893. végéig, majd 1903. december 31-ig (1894. évi II. törvény) hosszabbították meg. A minisztertanács határozata alapján (1903. december 4./6.) a fenti testület fennállásának idejét további tíz évvel meghosszabbították.[1076]

Egészségügy

Fertőző betegségeket számos településen regisztráltak, például a vörheny Budapesten okozott járványszerű megbetegedéseket. Pestis és kolera nem fordult elő. A trachoma megfékezésére új körrendelet (110.000/1903. B. M. sz.) lépett életbe, valamint a trachoma ügyi kormánybiztos 61 hatósági orvos részére a budapesti egyetemen kéthetes tanfo-

1073 MNL OL K 149–1904–2. t.–180. Pozsony vármegye főispánjának felterjesztése a belügyminiszter részére. 1904. március 3.

1074 MNL OL K 149–1904–2. t.–195. Pozsony vármegye főispánjának felterjesztése a belügyminiszter részére. 1904. március 7. (A kóbor cigányok letelepítésére Bajcsy László jegyző tervezetét lásd: MNL OL K 26–1894–114.)

1075 MNL OL K 148–1904–26–157. A honvédelmi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. január 3. (A csendőrség történetére lásd: Szakály, 1991. 9–16.)

1076 1904. évi XII. törvény. Szentesítve: 1904. május 24.

lyamot szervezett. A szembetegség felszámolása érdekében a minisztérium szakemberei tárgyalásokat folytattak a Brassói Állami Szemgyógyintézet, a Pécsi Városi Kórház és a Szegedi Trachoma Kórház kibővítéséről. Új kórházak építésére, illetve épületek felújítására az alábbi városok kértek és kaptak engedélyt: Zombor, Kecskemét, illetve Brassó, Beregszász, Győr, Komárom, Nagyenyed, Nagybecskerek, Temesvár, Trencsén, Zalaegerszeg.[1077]

A Marosvásárhelyi Országos Kórház 1902. évi állami kezelésbe vétele alkalmával az átalakításra, bővítésre és felszerelésekre továbbá ápolási költség hátralékra összesen 74 629 korona rendkívüli átmeneti hitelt állapítottak meg. Az átalakítás és az új építkezések folyamán a régi, elhanyagolt épületen olyan hiányosságok mutatkoztak, amelyeket a falbontások megkezdése előtt nem lehetett előre látni. Ezért a kormány az átalakítás költségeire 92 000 korona felhasználását engedélyezte. (1904. július 28./15.) Ugyancsak hozzájárult a minisztertanács, hogy Kisküküllő vármegye a betegápolási tartozásának kiegyenlítésére állami kölcsönt vegyen igénybe. (1904. július/14.)

A Belügyminisztérium által fenntartott kilenc bábatanfolyamon 1904-ben 417 fő részére tartottak kéthónapos képzést. Az alkoholizmus elleni küzdelemben érdekelt európai országok képviselői Brémában 1903 áprilisában megbeszélést tartottak. A részvételt a IX. nemzetközi kongresszuson indokolta, hogy hazánkban a felnőtt lakosságot a túlzott alkoholfogyasztásra visszavezethető betegségek tizedelték, és a statisztikai adatok szerint az italozás a bűntények 42%-ánál is közrejátszott.[1078] Valószínűleg a fentiekre is visszavezethető, hogy 1904-ben az állami gondozásba vett gyermekek száma jelentősen emelkedett. Az 1903. december 31-én nyilvántartott 16 699 fővel szemben egy év múlva, az ország gyermekvédelmi intézményeiben már 20 950 kiskorú nevelkedett.[1079]

A kormány hozzájárult ahhoz, hogy az 1906-ban, Lisszabonban tartandó XV. Nemzetközi Orvosi Kongresszusra a Belügyminisztérium részéről *dr. Chyzer Kornél*, a Földművelésügyi Minisztérium részéről *dr. Rácz István*, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium részéről *dr. Tóth Lajos* és az Igazságügy-minisztérium részéről *dr. Farkas László* utazzon ki. (1905. május 4./3.)

Kivándorlással kapcsolatos kormányzati intézkedések.

A kivándorlást ösztönző ügynökhálózat felszámolása, az útra kelők és visszatérők utaztatásának állami ellenőrzése egyre sürgetőbb kormányzati feladattá vált. A kivándorlás szabályozása érdekében született meg az 1903. évi IV. törvény, amelynek rendelkezéseit a kormány 1904. április 20-án léptette életbe[1080] és a végrehajtási utasítást a 40.000/1904. B. M. sz. körrendeletben ismertette.[1081] Ezen a napon a kivándorlási ügynökségekről szóló 1881. évi XXXVIII. törvény és a kivándorlásra vonatkozó addig az

1077 MNL OL K 148–1906–3. t.–3174. Jelentés a Magyar Királyi Belügyminisztérium 1904. évi működéséről. 1905. augusztus 24.

1078 Bővebben lásd: MNL OL K 178–1905–3184. Feljegyzés a X. Nemzetközi Alkoholizmus Elleni Kongresszus megszervezéséről. 1905. március.

1079 Az állami gyermekvédelmet az 1/1903. B. M. sz. rendelet szabályozta.

1080 MNL OL K 148–1904–16–4147. Tisza István miniszterelnök leirata valamennyi törvényhatóság részére a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvény életbe léptetése tárgyában. 1904. április 13.

1081 *Belügyi Közlöny*, IX. évf., 18. sz. Bp., 1904. április 17.

időpontig megjelent rendeletek hatályukat vesztették. A fenti rendelkezések főleg a tengerentúlra irányuló kivándorlás szabályozásával foglalkoztak, amelyeket további utasításokkal egészítettek ki. Nevezetesen: „A kivándorlókat szállító hajók minőségére, berendezésére, az élelmezésre, orvosi vizsgálatra, a kivándorlók élelmére vonatkozóan;"[1082] A kivándorlók Fiumében történő elszállásolása és ellátása tárgyában;"[1083] A véderőtörvényen alapuló ellátási és szolgálati kötelezettség alatt állók kivándorolhatására és végül az útlevelekre és a kivándorlásra vonatkozó adatgyűjtés tárgyában."[1084] A törvény felhatalmazása alapján továbbra is tiltották a Brazíliába történő kivándorlást.

A kivándorlók szállítására a kormány 1903. november 24-én az angol Cunard Steam Ship Company hajózási cégnek adott ideiglenes engedélyt, amely vállalta, hogy a „15 tengeri mérföldet meg nem haladó sebességgel járó hajókon: a tizenkét éven felüli egyéneket 180 koronáért, 1–12 éves gyermekeket 90 koronáért, a 15 tengeri mérföldet meghaladó sebességgel járó hajókon: a tizenkét éven felüli egyéneket 200 koronáért, 1–12 éves gyermekeket 100 koronáért, az egy éven aluli gyermekeket [...] bármely hajón díjmentesen" elszállítja. Emellett a cég köteles „a kivándorlókat a fiumei kikötőben két napon át elszállásolni és élelmezni."[1085]

A washingtoni nagykövet 1904. április 18-án táviratban arról értesítette a közös külügyminisztert, hogy a magyar kormány és a liverpooli társaság között létrejött megállapodás ellen az amerikaiak részéről kifogás merült fel, és a szükséges ellenlépések megtételéről szóló vitát a Kongresszus 1904. május elején napirendjére tűzi. Az amerikai és német hajózási társaságok hamis vádjai alapján a napilapokban megjelent hírek szerint a magyar kormány évi 30 000, a társadalomba beilleszkedni képtelen személyt szándékozik az angol társasággal kötött szerződés segítségével Amerikába küldeni. Ezért az amerikai Szenátusban törvényjavaslatot terjesztettek elő, amelynek elfogadása esetén minden olyan bevándorlót kiutasíthatnak, aki külföldi hajóstársaságokkal kötött szerződések alapján emigrált.[1086] Tisza István – táviratban – a szükséges diplomáciai lépések megtételére kérte fel a külügyminisztert, és egyben ígéretet tett a támadásnak alapul szolgálható paragrafus módosítására.[1087] Az 1904. április 20-ára elkészült átiratban a Belügyminisztérium munkatársai az amerikai támadás visszaverésére az alábbi érveket szolgáltatták a Külügyminisztérium részére: „A kivándorlás ügyében hozott 1903. évi IV. törvény alapgondolatát az képezi, hogy a kivándorlást lehetőleg korlátozni, és különösen a kivándorlási ügynököknek csábításait és egyéb üzelmeit meggátolni igyekezzünk. E kivándorlási ügynökök behálózták az egész országot, és nagy részben az ő működésüknek tulajdonítható, hogy az ország területét 1903-ban százezret meghaladó amerikai kiván-

1082 50.000/1904. B. M. sz. rendelet.

1083 6400/1904. B. M. sz. rendelet.

1084 A 70.000/1904. és a 71.000/1904. B. M. sz. rendelet.

1085 Fiumében a kivándorlókat ideiglenesen berendezett magánházakban helyezték el. A kormány egy állandó kivándorlási ház felépítését tervezte.

1086 MNL OL K 149–1904–II–339. A külügyminiszter távirata a magyar belügyminiszter részére. 1904. április 18. – A félremagyarázás alapjául az szolgált, hogy a szerződés 24. §-ában szerepelt: a kormány azt szorgalmazza, hogy évente legalább 30 000 kivándorló az angol társaság hajóin utazzon. Amennyiben a vállalat által szállított kivándorlók száma az évi 30 000 nem éri el, a hiányzó minden egyes személy után a társaságot 100 korona kártérítés illeti meg. A végleges szerződésben nem szerepelt ez a paragrafus.

1087 MNL OL K 149–1904–II–339. A belügyminiszter távirata a külügyminiszter részére. 1904. április 19.

dorló hagyta el. [...] A kormány azon feladat előtt állott, hogy ha már meg nem akadályozhatja a kivándorlást, azt legalább kellő felügyelet és ellenőrzés alá helyezze, és a kivándorlók érdekeit tőle telhetőleg biztosítsa."[1088]

Az 1904. június 4-én a Cunard Steam Ship Company liverpooli hajózási társasággal tíz évre megkötött szerződés szerint Fiume és New York között három hajó közlekedik.[1089] Két napig tartó fiumei tartózkodás és az utazás idején – a fenti díjtétel mellett – a kivándorlók élelmezéséről, elszállásolásáról és orvosi ellátásáról a társaság térítésmentesen gondoskodik. A kivándorlók mellett a Külügyminisztérium futárpostáját, és egyéb postai küldeményeket is ezeken a hajókon szállították. A Magyarországra visszatérők kedvezményes áron, 150 koronáért válthatták meg jegyeiket, sőt a konzuli igazolással rendelkező vagyontalan személyeket a társaság – évenként legfeljebb 500 fő erejéig – köteles volt ingyen hazahozni New Yorkból Fiumába.[1090] Ezen kívül a társaság kötelezettséget vállalt arra, hogy járatain magyarul is beszélő személyzetet alkalmaz, és a szerződés tartama alatt a Kivándorlási Alapot évenként 3000 koronával támogatja. Az angol hajózási társaságnak adott engedélyről a belügyminiszter körlevélben tájékoztatta a főispánokat. Egyben felhívta a figyelmet arra, hogy „a hozzám érkezett hatósági jelentések szerint ezen engedélyezett közvetítők mellett mindég igen nagy számban működnek titkos kivándorlási ügynökök, kik a lakosságot kivándorlásra csábítják, a kivándorlókat más, nem engedélyezett, különösen pedig német hajósvállalatok hajóinak használatára igyekeznek rábírni, illetve ezen hajósvállalatok jegyeit árusítják, s a kivándorlókat mindenféle ígéretekkel a brémai és hamburgi kikötőkbe csalogatják. Minthogy a kivándorlási ügy szabályozása s az állam érdeke megköveteli, hogy a kivándorlásra csábítás teljes erővel meggátoltassék, és az önként kivándorlók pedig lehetőleg a fiumei útirányt használják, felkérem a főispán urat, [...] hogy ezek a titkos ügynökök kinyomozása végett a legmesszebbmenő intézkedést tegyék meg."[1091]

A Cunard járatainak az 1904. évi tevékenységéről megállapítható: annak ellenére, hogy az Amerikai Bevándorlási Biztosság a legnagyobb szigorral járt el a magyarországi bevándorlókkal szemben, csak elvétve került sor kérelmezők kiutasítására december elejéig. Ezért volt meglepő, hogy az 1904. december 11-én és a december 14-én kiérkező járat utasai közül 40, illetve 80, főleg román nemzetiségű utast küldtek vissza Magyarországra.[1092] A beadvány készítői szerint az Amerikában lévő külügyi képviseletünk nem

---

1088 MNL OL K 149–1904–11–339. A belügyminiszter átirata a külügyminiszter részére. 1904. április 20.

1089 MNL OL K 2–AXVII–1–1. Szerződés, melyet a magyar miniszterelnök a liverpooli Cunard Gőzhajózási Társasággal (Cunard Steam Ship Co. Ltd. Of Liverpool) kötött. 1904. június 4. (A Társaság működéséről lásd még: Matlekovits, 1907.)

1090 Évkönyv 1904, 1905. 18. – A jelentés szerint a vagyontalan hazatérő felnőttek – évente 500 fő – 50 koronáért kaphatnak jegyet a társaság járataira.

1091 MNL OL K 149–1904–11. t.–288. A belügyminiszter körirata valamennyi főispán részére. 1904. április 7. – A kivándorlást ösztönző tényezők körét lásd: Puskás, 1982. 61–67. – A kivándorlási ügynökökkel szembeni eljárásról példaként lásd: MNL OL K 149–1903–19–618. Az iglói rendőrkapitány jelentése Albert Oszkár kivándorlási ügynökről. Igló, 1903. január 17.

1092 MNL OL K 149–1905–11. t.–5934. Az Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Társaság, mint a Cunard Line helyettese, felterjesztés a belügyminiszter részére. 1905. január 17. – Az amerikai újságok arról cikkeztek, hogy Ausztria, Olaszország, Magyarország és Románia a gyengeelméjűeket, betegeket és az alkoholistákat deportálja az Egyesült Államokba. (MNL OL K 149–1905–11. t–369. A washingtoni nagykövetség tájékoztatója az amerikai sajtóban megjelent cikkekről. 1905. augusztus 28.; MNL OL K 26–1906–XV–945. Braun Markus jelentései az amerikai rágalmakról. 1905.

részesíti megfelelő védelemben a fentiek szerint szerencsétlenül járt honfitársainkat, akik egy *Marcus Brown* nevű amerikai bevándorlási felügyelő hamis vádjait kénytelenek elviselni. Az amerikai hatóságok érvelése szerint azon személyek bevándorlási kérelmét utasították el, akiknek a munkahelye nem volt előre biztosítva. A hajózási társaság arra kérte a belügyminisztert, hogy a fiumei kikötő ellenőrzését szigorítsák meg és Amerikába „jelenleg románok lehetőleg ne jöjjenek".[1093]

A kivándorlási törvény korlátozó intézkedését – a véderőtörvény szellemében – a 2. §-ban fogalmazták meg. Nevezetesen: „akik a véderő törvényen alapuló állítási vagy szolgálati kötelezettség alatt állanak, csak engedéllyel vándorolhatnak ki, s ehhez egyelőre az 1889:VI. tc. és az ennek végrehajtása tárgyában a honvédelmi miniszter által kiadott utasítások mérvadók".[1094] A Honvédelmi Minisztérium intézkedési körét csorbította az Észak-Amerikai Egyesült Államokkal 1870. szeptember 20-án, a „kivándorló egyének állampolgárságának szabályozása tárgyában kötött, s az 1871. évi 43. törvénycikkbe iktatott államszerződés." A honvédelmi miniszter ezt a megállapodást a véderő szempontjából károsnak tartotta, mert: „a védkötelezettségük teljesítése előtt kivándorolt egyének számára nemcsak a büntetlen visszatérést garantálta, hanem még azt is, hogy az ilyenek védkötelezettségük utólagos teljesítésére nem szoríthatók, miáltal egyenesen csábít a védkötelezettség alól való kibúvásra".[1095] Az 1901. november 6-án tartott minisztertanácsi ülés határozata[1096] jóváhagyta az államszerződés felmondását és a honvédelmi miniszter – osztrák kollégájával egyetértésben – a szükséges diplomáciai lépések megtételére kérte fel a közös külügyminisztert. Erre az átiratra nem érkezett válasz, ezért Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter 1903. október 18-án arra kérte a külügyminisztert, hogy „az említett állampolgársági szerződés felmondására irányúló intézkedésének eredményét közölni szíves legyen." A külügyminiszter 1904. január 19-én kelt válaszából kiderült, hogy ez ügyben – külpolitikai érdekek miatt – nem történt érdemi intézkedés, sőt a diplomácia vezetője azt közölte, hogy „a szerződés felmondásának keresztülvitelét ez idő szerint sem szükségesnek, sem célravezetőnek nem tartja".[1097]

1093 A kivándorlók szállításának kérdése a Németországgal folytatott kereskedelmi tárgyalások során is napirendre került. A külügyminiszter 1905. január 9-én kelt átiratában Szögyény-Marich László berlini nagykövet táviratára hívta fel a magyar miniszterelnök figyelmét, amely szerint a „német kormány kívánsága abban áll, hogy a kereskedelmi szerződés megkötésekor egy olyan nyilatkozatot kapjon, hogy az érdekelt hajózási társaságokkal három évre megkötött egyezmény lejárta után se zárassanak ki a német hajózási vállalatok a Magyarországról kivándorlók szállításából." Tisza István 1905. január 10-én kelt válaszában a fenti német követelést elutasítva leszögezte: „a német kormánynak le kell mondania arról a jogcímről, hogy az északnémet kikötőkből Amerikába személyeket szállító hajózási társaságok érdekében a magyar állam Amerikába kivándorló saját alattvalóit érintő rendelkezéseibe beavatkozhasson". (MNL OL K 2–1905–6. t.–98. A miniszterelnök átirata a pénzügyminiszter részére. 1905. január 10.) – Végül az angol társaság nem volt képes egyedül lebonyolítani a forgalmat, ezért a német hajózási vállalatok működését is engedélyezni kellett. (113.678/1904. B. M. sz. rendelet.)

1094 MNL OL K 148–1904–16–4147. Tisza István miniszterelnök leirata valamennyi törvényhatóság részére a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvény életbeléptetése tárgyában. 1904. április 13.

1095 MNL OL K 255–1904–12. t.–743. A honvédelmi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. február 24.

1096 MNL OL K 27. 1901. november 6./18. A kivándoroltak állampolgársága iránt az Észak-Amerikai Egyesült Államokkal fennálló szerződés felmondása.

1097 MNL OL K 255–1904–12. t.–743. A honvédelmi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. február 24.

Az útlevelekre, a kivándorlásra és visszavándorlásra vonatkozó adatgyűjtést a Központi Statisztikai Hivatal az országgyűlés által jóváhagyott 1899. évi munkaterve alapján végezte. Ezért a Kereskedelemügyi Minisztérium munkatársai 1904-ben átdolgozták az adatfelvételnél használt kérdőívet és egyeztetés céljából megküldték a társminisztériumoknak. Az útlevelekre vonatkozó adatokat a Központi Statisztikai Hivatal részére eddig a Belügyminisztérium, a fiumei kormányzó és a horvát bán szolgáltatta. Az 1903. évi kivándorlási törvény az útlevelek kiállításának jogát – a fiumei kormányzó hatáskörének érvényben hagyása mellett – a vármegyékben az alispánra, a törvényhatósági joggal rendelkező városokban a rendőrkapitányra, Budapesten a főkapitányra ruházta. A kivándorlási és visszavándorlási adatokat a községekből továbbra is a jegyzők, a városokból a rendőrkapitányok szolgáltatták, de az új rendelkezés szerint a fentiekről már nem évente, hanem havonta kellett jelentést készíteni.[1098] A kivándorlás szabályozása érdekében fontos volt, hogy az útlevélügyről szóló 1903. évi VI. törvény életbe léptetésének határidejéről a kormány döntést hozzon. A Romániával és Szerbiával szemben fennálló útlevél-kötelezettséget továbbra is elrendelve, a törvény életbelépésének határidejét a minisztertanács 1904. augusztus elsejében határozta meg. (1904. július 1./6.)

A kivándorlás menetének ellenőrzésére a Belügyminisztérium úgynevezett anyakönyvi felügyelőket nevezett ki.[1099] A szolgálati utasítás szerint: „hatósági és rendelkezési joguk nincs, ez továbbra is a rendőri hatóságokat illeti meg. Sürgős és fontos esetben, [...] joguk a felügyelőknek a községi elöljáróságot, csendőrséget és a szolgálatot teljesítő rendőri közegeket a szükséges hatósági intézkedésekre közvetlenül felhívni."[1100] A felügyelők jelentéséből kiderült, hogy pl. Sáros, Szepes, Borsod és Heves vármegye főispánjainak tájékoztatása szerint a kivándorlók mintegy 20%-a Hamburg, Bréma és Antwerpen kikötőiből indul útra, a többiek ugyan a fiumei útirányt választják, de a Cunard társaságnál csak aránytalanul kevesen váltanak jegyet.[1101] A hatékony ellenőrzést a felügyelők csak akkor látták biztosítottnak, ha a kikötő környékén megnövelik a csendőrőrsök számát, és a vasútállomásokon bevezetik az állandó rendőri szolgálatot.

A kormányzati intézkedések ellenére 1904-ben jelentősen megemelkedett a kivándorlók száma.[1102] A statisztikai jelentésben szereplő adatok szerint Magyarországon

---

1098 MNL OL K 255–1904–12. t.–2753. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. augusztus 5. – Az útlevélügyről szóló 1903. évi VI. törvény 1904. augusztus 1-én lépett életbe a 70.000/1904. B. M. sz. rendelettel.

1099 A kivándorlási felügyelő kinevezését a Székelyföldre – a kiutazást szervező ügynökök tevékenységének visszaszorítása érdekében – Maros-Torda vármegye főispánja kérte. A főispán javaslatára az összes székely vármegyére kiterjedő hatáskörrel kivándorlási felügyelővé Kathonay Domokost nevezték ki. (MNL OL K 148–1905–26–1055. Maros-Torda vármegye főispánjának felirata a belügyminiszter részére. Marosvásárhely, 1904. augusztus 26.)

1100 MNL OL K 148–1905–26–1055. Szolgálati utasítás a kivándorlás ellenőrzésével ideiglenesen megbízott anyakönyvi felügyelők számára. 1904. augusztus 3.

1101 MNL OL K 148–1904–26–4900. Kassai anyakönyvi felügyelő jelentése a belügyminiszter részére. Kassa, 1904. augusztus 28. – 1903 augusztusában az útlevelet kérőknek csak 10–15%-a szándékozott a liverpooli társasággal utazni. Az okok között szerepelt, hogy az Amerikából küldött hajójegyek főleg német társaságok járataira szóltak. Növekedett az útlevél nélküli kivándorlók száma, akik gyalog hagyták el Magyarországot, és külföldi vasútállomásokon szálltak vonatra.

1102 A kivándorlást ösztönző tényezőket lásd: Tezla, 1984. (A kivándorlás okairól készült főispáni jelentéseket lásd: MNL OL K 26–1905–XVI–1450.)

1904-ben 100 301 fő kért és kapott útlevelet az Amerikai Egyesült Államokba.[1103] Ezen kívül jelentős volt azoknak a száma is, akik illegálisan távoztak az országból. A kivándorlók számának növekedésére utal, hogy a postai utalványokon 1903-ban Romániából és Amerikából hazaküldött pénz összege meghaladta a 105 millió koronát, ez 30 millióval volt több az előző évinél.[1104] Ezeknek a küldeményeknek az összege, a várakozással ellentétben, 1904-ben 85,5 millió koronára mérséklődött. A kereskedelemügyi elemzők ezt a csökkenést azzal magyarázták, hogy az 1904. évi elnökválasztások miatt az Egyesült Államokban több gyár is beszüntette a termelését, és az ideiglenesen hazatérők megtakarításaikat a zsebükben hozták haza.[1105] Természetesen a közvetítők útján, illegális utakon haza juttatott pénzek nagyságáról hozzávetőleges adatokkal sem rendelkezünk.

Az amerikai kivándorlók által megtakarított pénzek elhelyezéséről, kezeléséről és biztonságos hazaszállításáról 1905. május 7-én megbeszélést tartottak a Pénzügyminisztérium épületében. Az érintett minisztériumok képviselőin kívül a tanácskozáson meghívottként részt vett *Kornfeld Zsigmond*, a Magyar Általános Hitelbank Rt. vezérigazgatója is.[1106] Az értekezlet tagjai Kornfeld Zsigmond javaslatát fogadták el, amely szerint egy Budapestről irányított, önálló pénzintézet létrehozására van szükség. Az intézet sikeres működése érdekében fontosnak tartották, hogy az alapításban amerikai „érdekkörök" és budapesti intézetek – Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank Rt., Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Rt. és a Magyar Általános Hitelbank Rt. – mellett bukaresti pénzintézetek is részt vegyenek. A tanácskozók véleménye szerint az egymillió dollár alaptőkével létrehozott pénzintézet alkalmas lesz arra, hogy kezelje az Amerikában munkát vállalók megtakarításait. Az állami támogatás abban merülne ki, hogy az alaptőke egy részét a kincstár jegyezné. Kornfeld Zsigmond ígéretet tett arra, hogy az általa képviselt bank költségén egyik igazgatóját tanulmányútra az Egyesült Államokba küldi.

Tisza István miniszterelnök 1905. június 13-án átiratban kérte a külügyminisztert, hogy érdemben foglalkozzon a kivándorolt munkások pénzküldésének kérdésével.[1107] Érvelése szerint: „Tömérdek megtakarítás kallódik el a pénzeket odakint összegyűjtő ágensek és bankárok kezén. Több politikai agitátor hatalma is azon nyereségen sarkallik, melyet a megtakarított pénzek hazaküldése körül különböző módokon és címeken húz. [...] A cél itthon, hogy a pénzeket minden közvetítés lehető eliminálásával, megbízható úton, gyorsan és pontosan osszák szét." A fenti célok érdekében szükségesnek tartotta, hogy Amerikában – a diplomáciai testület támogatását élvező – Budapestről irányított pénzintézetet hozzanak létre.

A Magyar Általános Hitelbank Rt. megbízásából *Ullmann Adolf*, a bank igazgatója tett körutat az Amerikai Egyesült Államokban, és részletes jelentést készített a kivándo-

---

1103 Évkönyv 1904, 1905. 247. – Magyarországon 1904-ben 173 802 kérelmező kapott külföldre szóló útlevelet, és az ezekkel utazásra jogosított személyek száma összesen 204 675 fő volt.

1104 MNL OL K 26–1910–XIV–1000. A Posta és Távirda vezérigazgatóságának jelentése a miniszterelnök részére. 1904. március 12. – Ezen kívül a hazatérők és a közvetítők is jelentős összegeket hoztak haza.

1105 MNL OL K 26–1910–XIV–1000. A Posta és Távirda vezérigazgatóságának jelentése a miniszterelnök részére. 1904. március 5.

1106 MNL OL K 149–1905–11 t.–215. A pénzügyminiszter átirata a miniszterelnök részére. 1905. május 13. – A Pénzügyminisztérium és a Magyar Általános Hitelbank Rt. kapcsolatára lásd: Tallós, 1991. 50–51.

1107 MNL OL K 26–1910–XIV–2164. A miniszterelnök átirata a külügyminiszter részére. 1905. június 13.

roltak helyzetéről.[1108] Az általa beszerzett adatok szerint Magyarországról addig 1 027 411 fő vándorolt ki az Egyesült Államokba.[1109] Mivel a „gazdasági viszonyok a legszorosabb okozati összefüggésben állnak a kivándorlási készséggel, ezért a jelentős ütemben fejlődő amerikai ipar és mezőgazdaság várhatóan további munkaerőt csábít át a tengerentúlra. A Magyarországról kivándorolt munkások kiszolgálására tervezett pénzintézet létrehozásáról – Ullmann Adolf javaslata alapján – a pénzügyminiszter készített minisztertanácsi előterjesztést.[1110] A New Yorkban felállítandó bank létrehozásáról az 1905. november 28-án ülésező Fejérváry kormány úgy határozott, hogy „figyelemmel a jelenlegi politika helyzetére, a szóban levő üggyel egyelőre érdemben foglalkozni nem kíván".[1111]

A kormányfői posztról távozó Tisza István arra figyelmeztetett, hogy a hazaáramló pénz mennyiségét hosszabb távon az határozza meg: a külföldön dolgozók haza akarnak-e térni vagy sem, illetve a lelkészekkel és tanítókkal ébren tudjuk-e tartani a hazaszeretetet.[1112] Az 1902-ben készített úgynevezett nemzeti gondozási program részletesen foglalkozik az Amerikában élő magyar, szlovák és ruszin bevándorlókkal.[1113] A kormányzati befolyás érvényesítésére csak az egyházi közösségek nyújthattak elérhető színteret, ezért a vallás- és közoktatásügyi miniszter a program megvalósításához a római és a görög katolikus püspöki kar, valamint a református konvent támogatását kérte.

Az amerikai református lelkészek 1903-ban, a magyarországi református egyház legfőbb kormányzó hatóságához, az egyetemes konventhez fordultak, hogy az Egyesült Államok különböző területein működő gyülekezetek között megteremtsék békét és az egységet. Tisza István 1904. február 9-én, a református egyház meghívott vezetőivel értekezletet tartott, amelyen *Kun Bertalan* konventi elnök gróf *Dégenfeld Schomburg József*, tiszántúli református főgondnok tervbe vett amerikai körútjának célkitűzéseit ismertette.[1114] A megbeszélés résztvevői arra a következtetésre jutottak, hogy a remélt békét csak úgy lehet a gyülekezetek között megteremteni, ha azok mind a magyarországi református egyház kötelékébe tartoznak. A vizsgálattal megbízott gróf Dégenfeld Schomburg József amerikai körútja során ezt az elképzelést népszerűsítette. Javaslatát az amerikai gyülekezetek képviselői elfogadták, és 1904. április 14-én Trentonban aláírták a hazai egyházhoz való csatlakozásról szóló jegyzőkönyvet.[1115] Miután a megállapodást az egyetemes konvent jóváhagyta, – a hazai egyház fennhatósága alatt – 1904. október 7-én

---

1108 MNL OL K 261910–XIV–2164. Ullmann Adolf jelentése az amerikai magyar bank érdekében 1905-ben tett körútjáról. 1905. augusztus. (MNL OL K 27. 1905. november 28./14.)

1109 Puskás, 1982. – A szerző szerint 1900 és 1913 között mintegy 1,2 milliőan vándoroltak ki Magyarországról az Egyesült Államokba.

1110 MNL OLK 26–1910–XIV–2164. Kivonat az 1905. évi november 28-án tartott minisztertanács jegyzőkönyvéből. 1905. november 28.

1111 MNL OL K 27. 1905. november 28./14.

1112 MNL OL K 26–1910–XIV–2164. A miniszterelnök átirata a külügyminiszter részére. 1905. június 13.

1113 MNL OL K 26–1903–XVI–71. Az idegenbe vándorolt magyar honosok nemzeti gondozása. 1902.

1114 MNL OL K 23–1905–XIX–146. Jegyzőkönyv a miniszterelnöknél 1904. február 9-én tartott bizalmas jellegű vegyes értekezletről az Amerikai Egyesült Államokban élő magyar ajkú református kivándorlottak nemzeti és egyházi szervezése tárgyában. 1904. február 9.

1115 MNL OL K 23–1905–XIX–146. Gróf Dégenfeld József kiküldött jelentése a konventi elnök részére. 1904. április 16. – Az Amerikában élő reformátusok számát a jelentés készítője 50–60 ezer főre becsülte.

megalakították az amerikai református egyházmegyét.[1116] Az amerikai egyházmegyét NewYork székhellyel hat gyülekezet hozta létre, amelyhez 1906-ban további hat közösség csatlakozott.

A Magyarországról kivándorolt római katolikusoknak az önálló gyülekezetek szervezésére tett lépései – 1902-ben összesen hat magyar katolikus plébánia működött az Egyesült Államokban – szembe kerültek a helyi katolikus egyház kormányzati egységre irányuló törekvésével.[1117] Kezdetben az amerikai püspökség a világegyházi voltukra, illetve a nemzetközi hierarchiára hivatkozva – valójában az amerikanizálódást szolgálva – nem volt tekintettel a nemzetiségi kötődésekre. Az egyre erősödő bevándorlási hullám hatására az amerikai püspökök hozzájárultak a nemzetiségi alapon szerveződő önálló egyházközségek alakításához, de szigorúan ragaszkodtak ahhoz, hogy azok a területileg illetékes püspökség fennhatósága alá tartozzanak. A hívek áldozatvállalásának köszönhetően 1904-ben, mintegy 30 000 magyar anyanyelvű tagot számlálva már tizenhárom egyházközség működött az Egyesült Államokban, és számuk 1906-ban harminchétre nőtt.[1118] A magyar kormány fontosnak tartotta a magyar plébániák számának növelését, mert meg akarták akadályozni, hogy a magyarok beolvadjanak a nagy létszámú szlovák gyülekezetekbe. A magyar miniszterelnök 1904. február 8-án arról tájékoztatta a külügyminisztert, hogy a katolikus püspöki bizottsággal folytatott megbeszélése eredményeként egy magasabb rangú katolikus egyházférfi a kivándorolt magyarok látogatására Amerikába utazik.[1119] A püspöki megbízott – a tervek szerint – a katolikus gyülekezeteken kívül a hitélet szempontjából még szervezetlen kolóniákon élő honfitársainkat is felkeresi, és tapasztalatairól jelentést készít. A református és katolikus kiküldött által készített memorandumot a miniszterelnök egy közös konferencián tervezte megvitatni. A Tisza kormány alatt a Magyarországról kivándorolt katolikusok nem részesültek számottevő anyagi támogatásban.

Az Egyesült Államokban élő mintegy 300 000 szlovák katolikus 1902-ben hatvanhét templomot tartott fenn, amelyben a lelkészi teendőket negyvenkilenc, többségében úgynevezett pánszláv érzelmű pap végezte. A kormány szerint a szolgálatot teljesítő papok jelentős részét már korábban egyházi vétség miatt büntették, ezért vándoroltak ki Amerikába.[1120] Ezeknek a lelkészeknek a lecserélésére nem volt lehetőség, mert a magyarországi egyházak is paphiánnyal küzdöttek.

1116 MNL OL K 26–1908–XXI–181. *Az amerikai magyar református egyházmegye naptára. 1906.* Szerkesztette Kuthy Zoltán, New York-i magyar református lelkész és esperes. – Az Amerikai Magyar Református Egyházmegye a Dunamenti Egyházkerület fennhatósága alá tartozott. Ezek után a magyarországi Református Konvent hozzájárult az amerikai magyar lelkészek fizetéséhez, és kölcsönöket folyósított templomaik építéséhez.

1117 MNL OL K 26–1903–XVI–71. Az idegenbe vándorolt magyar honosok nemzeti gondozása. 1902. – A kérelmezők a hitközség alapításához szükséges püspöki engedélyt csak akkor kapták meg, ha a gyülekezet elegendő anyagi erővel rendelkezett a templom felépítéséhez és a pap eltartásához.

1118 MNL OL K 26–1909–XXV–1170. Összefoglaló jelentés az Amerikai Egyesült Államokban lévő római katolikus magyar egyházközségekről. 1904. február 17. (Lásd még: Puskás, 1982. 279–280.)

1119 MNL OL K 26–1910–XXIII/b–2050. A miniszterelnök átirata a külügyminiszter részére. 1904. február 8.

1120 MNL OL K 26–1903–XVI–71. Az idegenbe vándorolt magyar honosok nemzeti gondozása. 1902. – A Magyarországról kivándoroltak közel 40%-a a szlovákok közül került ki.

A nagy szegénység miatt Amerikába kivándorolt görög katolikus ruténok számát 1892-ben *Firczák Gyula* munkácsi püspök 150 000 főre becsülte. Ebben az időben Amerikában élő hívek lelki gondozását húsz templomban tizenkét görög katolikus pap végezte.[1121] A Széll kormány időszakában kinevezett *Hodobay Andor* apostoli vizitátor[1122] munkájának köszönhetően 1906-ban, az amerikai görög katolikus egyház hívei körében már nyolcvan lelkész tevékenykedett.[1123] Hodobay Andor az amerikai görög katolikus püspökség felállítását szorgalmazta „főleg azért, hogy ne tót lelkészek legyenek a hangadók, s a magyar püspök a pánszláv áramlatnak gátat tudjon vetni". Az Amerikában élő görög katolikusok önálló egyházi szervezetének kialakítását Tisza István miniszterelnök támogatta, és a külügyminiszternek küldött átiratában szerinte ehhez „nem kell más, mint Róma és az amerikai püspökök részéről egy kis igazi jóakarat".[1124] *Dessewffy Emil* konzul jelentése szerint is az orosz ortodox egyháznak a szláv ajkúak körében végzett sikeres hittérítői tevékenységét csak akkor lehet visszaszorítani, ha a Magyarországról kiküldött papok egységes egyházi vezetés alá kerülnek.[1125] A kiküldhető papok számának növelése érdekében a vallás- és közoktatásügyi miniszter ígéretet tett arra, hogy az ungvári papnevelő intézetet a kormány 1904-től, évi 6000 korona segélyben részesíti. A támogatásért Firczák Gyula püspök vállalta, hogy három éven át öt, ezt követően pedig évente nyolc lelkészt küld ki Amerikába, az ott élő hívek szolgálatára.[1126] A kormány 1904-ben hozzájárult ahhoz, hogy az engedéllyel Amerikába utazó lelkészek 800 korona állami támogatásban részesüljenek.[1127]

A görög katolikus egyház és a kormány viszonyában további problémákat okozott, hogy a kivándorló hívek négy nemzetiséghez – szlovák, rutén, magyar és román – tartozónak vallották magukat. Legkorábban a Magyarországon is együtt élő szlovákok és a ruténok szervezték meg gyülekezeteiket, és kezdetben a kiérkező magyarok is hozzájuk csatlakoztak. A pánszláv eszmék térhódításának hatására a magyarok önálló közösségek létrehozását szorgalmazták, amelyhez fokozott mértékű állami támogatást kértek.[1128]

1121 MNL OL K 26–1906–XXI–854. Gróf Klebelsberg Kuno összeállítása a kormány részére. 1900. július 20.

1122 Az ellenőrzést végző személynek, az ún. vizitátornak állami kötelezettségei közé tartozott az Amerikába kivándorolt görög katolikusok számáról és a vallási közösségről statisztikai adatokat szolgáltatni, az orosz agitációval szembeni védekezést elősegíteni, a rutén egyesületekről, az iskolákról, a sajtóról tájékoztatást adni. (MNL OL K 26–1906–XXI–854. Utasítások a washingtoni görög katolikus apostoli vizitátor részére. 1907. március 19.)

1123 MNL OL K 26–1906–XXI–854. Hodobay Andor apostoli vizitátor jelentése a miniszterelnök részére. Philadelphia, 1906. február 28.

1124 MNL OL K 26–1906–XXI–854. A miniszterelnök átirata a külügyminiszter részére. 1904. április 30.

1125 MNL OL K 26–1906–XXI–854. – Dessewffy Emil konzul jelentésében példaként említi: 1892-ben a Munkácsról kiküldött Tóth Elek görög katolikus pap átlépett az orosz ortodox egyházba, és az egész gyülekezetet a templommal együtt „magával ragadta." A munkácsi püspök attól félt, hogy az Amerikából hazatérők az ortodox hitre történő áttérésre fogják buzdítani a Kárpátalján élő görög katolikus híveket.

1126 MNL OL K 26–1910–XXIII/b–927. A vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata a miniszterelnök részére. 1903. december 10.; MNL OL K 26–1903–XXI–4655. Firczák Gyula munkácsi püspök felterjesztése Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter részére. 1903. november 14.

1127 MNL OL K 26–1906–XXI–854. A miniszterelnök levele gróf Szécsen Miklós vatikáni nagykövet részére. 1904. május 19.

1128 MNL OL K 26–1910–XXIII/b–2056. Összefoglaló ismertetés az Amerikai Egyesült Államokban fennálló magyar ajkú görög katolikus egyházközségek ügyeinek jelenlegi állásáról. 1905. december 23. – A magyarok nemzeti gondozásának fontossága miatt általában megkapták a kért segélyt.

Kéréseiket Hodobay Andor is támogatta, mert tudomására jutott, hogy több görög katolikus templomban a ruténok nem engedték meg a magyar nyelvű szertartást. A Budapestre érkező tájékoztatások szerint négy amerikai városban (Bridgeport, St. Lorain. Cleveland, Pocahontas) él annyi görög katolikus magyar, hogy önálló gyülekezetet és iskolát szervezhetnek, de saját erőből nem tudnak eltartani lelkészt.[1129] A magyar kormány csak olyan gyülekezet segélyezését engedélyezte, ahol hivatalosan kiküldött lelkész teljesít szolgálatot, és ennek a feltételnek a fenti négy város kérelmezői 1905-ben még nem feleltek meg.

1903-ban több kérés is érkezett a külképviseleten keresztül a Külügyminisztériumba, illetve az egyházak vezetőihez, hogy segítséget kapjanak a magyar tannyelvű iskola beindításához. A legnehezebb feladatnak a tanerő biztosítása bizonyult, mert az Amerikában eltöltött éveket nem számították be a szolgálati időbe, ezért a tanítók féltek, hogy nyugdíj nélkül maradnak. A Khuen-Héderváry kormány a clevelandi református gyülekezetnek javasolta: „Ha magyar tannyelvű rendes 4 vagy 6 osztályos népiskolát létesít, kaphat Magyarországról egy kiváló tanítót, ki megmaradhat a hazai nyugdíjintézet tagjának. Innen 600 korona útipénzt és 3-5 év tartamára 2500 korona fizetést, és öt év múlva 500 korona pótlékot kapna. Ezután a fizetést a hitközségnek kell állnia."[1130] A népiskolák létrehozását – az egyházak számára – az amerikai törvények megengedték, csak azt írták elő, hogy az angol nyelvet angol tanító tanítsa.[1131] A nagyobb látogatottság reményében Tisza István azt javasolta, hogy ne legyen tandíj, és a tanulók minden olyan kedvezményt megkapjanak, amelyben a nyilvános iskolákba beiratkozottak részesülnek.[1132] Az amerikai magyar tannyelvű egyházi iskolák létrehozását és munkáját, az egymást követő magyar kormányok tankönyv és tanszer adományokkal is igyekeztek segíteni.[1133]

A nemzeti gondozás programjának megvalósításában az iskolák és az újságok mellett az egyesületek is jelentős szerepet kaptak. A kormány az alábbi három amerikai magyar egyesület támogatását tartotta fontosnak:[1134]

1129 MNL OL K 26–1910–XXIII/b–2056. Pro domo az Amerikai Egyesült Államokban élő magyar ajkú görög katolikusok egyházi szervezetéről. 1905.

1130 MNL OL K 26–1908–XXI–371. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök átirata a külügyminiszter részére. 1903. október 10.

1131 MNL OL K 26–1908–XXI–371. A miniszterelnök átirata a külügyminiszter részére. 1904. december 3. – Tisza István állásfoglalása szerint: „a magyar kormány politikai okból idegen állam területén nem tarthat fenn iskolát".

1132 MNL OL K 26–1908–XXI–371. A miniszterelnök átirata a külügyminiszter részére a New York-i iskola tanulói ügyében. 1905. május 4.

1133 MNL OL K 26–1908–XXI–371. Fejérváry Géza miniszterelnök átirata Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszter részére. 1905. október 13. – Lásd még: MNL OL K 23–1905–XIX–146. A New yorki magyar református lelkészi hivatal (Kuthy esperes) levele az olvasónak. 1903. – New Yorkban a magyar református templomot és iskolát 1902. december 21-én avatták fel. Az építkezés 20 ezer dollárba került, amelyhez Széll Kálmán miniszterelnök 1000 koronával járult hozzá. A magyar református egyházhoz csatlakozott gyülekezetek részére 1905-ben, a magyar kormány a Magyar Általános Hitelbankon keresztül 56 000 dollár kölcsönt biztosított. (MNL OL K 26–1905–XIX–146. Fejérváry Géza miniszterelnök levele a Magyar Általános Hitelbank részére. 1905. december 22.)

1134 MNL OL K 26–1903–XVI–71. Az idegenbe vándorolt magyar honosok nemzeti gondozása. 1902. (A többi magyar egyesületről lásd: Thirring, 1904. 349–350.)

1. Betegsegélyző Egyletek Szövetkezete, felekezeti jelleg nélkül.
2. Szűz Mária Magyarország Patrónája Római- és Görög Katolikus Szövetség.
3. Amerikai Magyar Református Egyesület.

Az Egyesült Államokban az Osztrák–Magyar Monarchia elleni sajtó támadásokat legerősebben az Oroszország által támogatott szlovák lapok folytatták. Például az Amerikában 1903-ban megjelent egyik szlovák cikk magyar fordításban az alábbiakat tartalmazta: „Most már semmi egyéb nem hiányzik nekünk, mint hogy a magyar országgyűlés helyett legyen saját tót nemzeti országgyűlésünk ott a Tátra hegység tövében. [...] rövid idő múlva segítségünkre érkezend bátyuskánk,[1135] valamennyi szláv és pánszláv gondos atyja, elveszi a magyaroktól az országot, és odaajándékozza azt nekünk tótoknak és szlávoknak."[1136] Az újságokban megjelenő, Magyarországot elmarasztaló cikkek másik csoportját azok alkották, amelyek a kivándorlással kapcsolatos budapesti intézkedéseket bírálták, illetve ezekkel szemben hamis vádakat fogalmaztak meg.[1137] Például a World 1905. május 21-én „Európa összeesküvésben ránk üríti börtöneit" cím alatt arról írt, hogy Magyarországról az utolsó három évben 180 foglyot és intézetekben élő árvát segítettek ki az Államokba.[1138] A Magyarországról érkező cáfolatok – baráti sajtóorgánumok hiányában – csak kevés emberhez jutottak el, ezért az amerikai közvéleményt nem tudták érdemben befolyásolni. A nemzeti gondozásról készített tanulmány készítő csupán egy újság, a Cleveland-ben megjelenő „Szabadság" nyomdájának korszerűsítését javasolták. Az idegenben élő magyar állampolgárok nemzeti gondozására 1903-ban fordítható pénzösszeget 140 000 koronában határozták meg.[1139]

Az 1903. évben az Amerikába kivándorlóknak 30,8%-a, 1904-ben 21,4% és 1905-ben a mélypontot jelentő 10,5%-a tért vissza Magyarországra.[1140] A Gyáriparosok Országos Szövetsége aggodalmának adott hangot, hogy a képzett szakmunkások elhagyják az országot. A kereskedelemügyi miniszter, a hazai munkahelyek hiánya miatt nem látott lehetőséget a beavatkozásra. Ezért szerinte – a hazahívás reményében – most csak arra van lehetőség, hogy a Szövetség a „kivándorolt jobb munkásokat nyilvántartja".[1141] A földbirtokos osztály érdekeit képviselő Magyar Gazdaszövetség is – az alacsony munkabérek megőrzése érdekében – a kivándorlás mérséklésében, illetve a visszatelepítésben volt ér-

---

1135 Utalás az orosz cárra.

1136 MNL OL K 149–1903–2. t–69. Széll Kálmán miniszterelnök átirata a Belügyminisztérium részére. 1903. január 25.

1137 MNL OL K 26–1906–XV–945. Fejérváry Géza miniszterelnök átirata Kristóffy József belügyminiszter részére. 1905. szeptember 16.

1138 MNL OL K 26–1906–XV–945. Tájékoztatás Fejérváry Géza miniszterelnök részére az amerikai rágalmakról. 1905. december 21.

1139 MNL OL K 26–1903–IV–651. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. július 5.

1140 Puskás, 1982. 69. – A visszatelepülés mértéke az amerikai gazdasági helyzettől is függött. Például 1908-ban, a gazdasági válság idején ez az arány 96,3% volt. A kormány adatai szerint a visszavándoroltak aránya 1903-ban 24,9% és 1904-ben 21,3% volt. (Évkönyv 1904, 1905. 250–251.) – Sem a külföldi államok, sem a kikötők nem vezettek nyilvántartást a visszatérőkről. (Bővebben lásd: Thirring, 1904. 99–102.

1141 MNL OL K 26–1910–XIV–1203. A kereskedelemügyi miniszter levele a Gyáriparosok Országos Szövetségének. 1905. február 11.

dekelt.[1142] A hazatérők a megtakarított pénzükért elsősorban földet kívántak vásárolni, ezért a földművelésügyi miniszter központi intézkedésekkel kívánta az igényeket kielégíteni. Érdemi lépés ez ügyben csak 1907-ben történt, amikor a tárca 20 000 koronát tartalékolt a hazatérők ingatlanvásárlását elősegítő információk beszerzésére és nyilvántartására.[1143]

A Szlavóniában élő magyarok nemzeti gondozásában a Júlián Egyesület vállalt jelentős szerepet. Az egyesület a mintegy 100 000 fős magyar kisebbség részére tizenhárom iskola fenntartását támogatta.[1144] A földművelésügyi miniszter 500 koronás támogatásával az egyesület 1905-ben huszonöt településen 100-100 kötetes úgynevezett népkönyvtárat helyezett el.[1145] Ugyanebben az évben a Dunántúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala háromezer példányban *Protestáns Családi Naptár*at jelentetett meg, amelyből 400 példány a szlavóniai magyarokhoz is eljutott.[1146]

Szlovák nemzetiségi mozgalmak

A Pozsony vármegyei főispán 1905. március 26-án készített jelentésében arra hívta fel a belügyminiszter figyelmét, hogy Felvidéken terjedő pánszláv mozgalomra a korábbi kormányok alatt nem fordítottak kellő figyelmet.[1147] A fokozottabb ellenőrzés nyomán a helyi hatóságok arról tájékoztatták a főispánt, hogy „ezen eszmék legbuzgóbb terjesztői a római katolikus papok, s ezek közt is legelsősorban az esztergomi szemináriumból kikerülő fiatal káplánok. [...] a pozsonyi társas káptalannak alig egy-két tagja van, aki kifogástalanul beszél magyarul. [...] Pozsonyban 1903-ban kezdődött a pánszláv mozgalom, mikor egy tót közművelődési egylet létesítését kezdeményezték, mely azonban nem alakulhatott meg.[1148] Az eszme terjesztését így a katolikus munkásegylet vette kezébe."A munkásegylet keretében *Való Simon* kanonok vezetésével a pánszláv eszméket népszerűsítő előadásokat tartottak. A főispán tájékoztatása szerint a *Katoliczky Noviny* lap szerkesztése is a radikális nézeteket valló szlovákok kezébe került át, és az 5–6 éve felerősödött nemzetiségi mozgalom székhelyét Nagyszombatban alakították ki. A megye vezetője a jelentését a vallás- és közoktatásügyi miniszternek is megküldte azzal a javaslattal, hogy „elsősorban az esztergomi érseket kell felrázni nemtörődömségéből".

Pozsony vármegye főispánja újabb jelentésében a Posta-és Távirda Igazgatóság adatai alapján megállapította, hogy a *Slovensky Tyzdemnik* című pánszláv lapot a megye majdnem minden, szlovákok lakta településén járatják. „Ezen kívül jár még tömérdek tót ma-

1142 MNL OL K 26–1910–XIV–1203. A Magyar Gazdaszövetség felterjesztése a földművelésügyi miniszter részére. 1906. november 10.

1143 MNL OL K 26–1910–XIV–1203. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter felterjesztése Wekerle Sándor miniszterelnök részére. 1907. január 23.

1144 Júlián jelentés, 1906.

1145 MNL OL K 26–1906–XVI–467. A Julián Egyesület felirata a miniszterelnök részére. 1905. október 18. – A könyveket a Franklin Társulat gyűjteményéből válogatták ki.

1146 MNL OL K 26–1906–XVI–467. A Dunántúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatalának kérelme a miniszterelnök részére. 1905. május 16. – A következő évi ún. Szlavóniai Családi Naptár elkészítéséhez 600 korona támogatást kértek.

1147 MNL OL K 148–1905–II. t.–2604. Pozsony vármegye főispánjának jelentése a belügyminiszter részére. 1905. március 26. – Az 1904. évi költségvetési vitában elhangzott Vietoris Miklós beszédét a szlovák nemzetiségi kérdésről lásd: Keméný, 1966. 251–262.

1148 Alapszabályát a Belügyminisztérium nem hagyta jóvá.

gyarellenes lap postán, de ellenőrizhetetlen a tót kiadványok, füzetek száma, mely nem direkt egyeseknek, hanem postacsomagokban egyes káplánoknak küldetik, kik azokat házról házra járva terjesztik. [...] Végre még rámutatok arra, hogy a pánszláv propaganda egyik fő eszköze a papi agitáció mellett a Tátra Bank és az ezzel összeköttetésben álló pénzintézetek, s itt különösen a Nagyszombati Népbank."[1149]

A fenti vádakra válaszolva *Vaszary Kolos* hercegprímás a belügyminiszterhez intézett átiratában leszögezte: „Ami tót ajkú híveimnek a különböző társadalmi egyesületekben való vezetését illeti [...] papjaimnak e téren kifejtett működését államellenesnek, hazafiatlannak csak konkrét adatok és bizonyítékok alapján minősíthetném. Jól megfontolt hazafias szempontból, és éppen a magyar nemzeti szellem sikeres terjesztése tekintetében is fölötte veszedelmesnek vélem, ha egyes papjaim alapos ok nélkül pánszlávoknak, államelleneseknek bélyegeztetnek meg csupán azért, mert tót ajkú híveink lelki szükségleteinek a tót nyelv segítségével, mely nélkül velük nem érintkezhetnek, iparkodnak eleget tenni. A tót nyelv szükségszerű használata önmagában véve a pánszlávizmussal még nem azonosítható."[1150] A továbbiakban a hercegprímás visszautasította a pozsonyi főispán azon vádjait, hogy a magyarellenes eszmék legbuzgóbb terjesztői az esztergomi papneveldéből kerülnek ki, és ismertette: „a főegyházmegyében 174 tisztán szláv nyelvű plébánia van, és mintegy 60 olyan, amelyben a tót nyelv tudása megkívántatik." Levele végén Vaszary Kolos arra kérte a belügyminisztert, hogy a pozsonyi főispán adja át részére azokat az adatokat, amelyek igazolhatják vádjait, és csak ezek után teheti meg a szükséges intézkedéseket.

A hercegprímás levelét Tisza István mint belügyminiszter azzal küldte meg a pozsonyi főispánnak, hogy a választ a Belügyminisztériumban készítik el, mert „úgy látom, hogy a hercegprímás az egyházmegyéhez tartozó tót érzelmű papjai részéről adott információk befolyása alatt áll".[1151] A belügyminiszter 1905. május 17-én kelt válaszában felsorolta azokat a bírósági ítéleteket, amelyekben az egyházmegyéhez tartozó katolikus papokra magyarellenes izgatásért pénzbüntetéseket róttak ki.[1152] Tisza István levelét azzal a kéréssel zárta, hogy a hercegprímás „ezen hazafiatlan nemzetiségi mozgalom elfojtása iránt a legerélyesebben intézkedéseket megtenni és azokról engemet értesíteni szíveskedjék".

1149 MNL OL K 148–1905–11. t.–2604. Pozsony vármegye főispánjának jelentése a belügyminiszter részére. 1905. április 7. – A Tátra Bankot 1886-ban alapították, és 1904-ben már 187 fiókintézettel rendelkezett. (Dolmányos, 1963. 333–339.) – Az Amerikából hazaküldött pénz ügye politikai kérdéseket is felvetett, mert az a szlovák középosztályt erősítette.

1150 MNL OL K 148–1905–11. t.–2816. Vaszary Kolos Ferenc hercegprímás átirata a belügyminiszter részére. 1905. április 14. – A szlovák anyanyelvű lakosság 63 járásban volt abszolút többségben. (Vadkerty, 1993.)

1151 MNL OL K 148–1905–11 t.–2816. A belügyminiszter levele a pozsonyi főispán részére. 1905. április 16. – Tisza István indoklása szerint 1902-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter az Amerikába kivándorolt magyarok érdekében bizalmas átiratot intézett a hercegprímáshoz, amelynek szövege teljes terjedelmében megjelent egy pittsburgh-i pánszláv lapban. A külügyminisztériumot is kellemetlen helyzetbe hozó indiszkrécióról kiderült, hogy a fenti irat másolatát a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium dolgozója, Achleiter János anyagi ellenszolgáltatás fejében adta át az amerikai pánszláv mozgalommal szoros kapcsolatot fenntartó Sándorffy Ede budapesti katolikus lelkésznek. (MNL OL K 149–1905–2. t.–88. A miniszterelnök átirata a belügyminiszter részére. 1903. október 5.)

1152 MNL OL K 148–1905–11. t.–3426. A belügyminiszter levele a hercegprímás részére. 1905. május 17.

A pánszláv eszmék magyarországi terjesztését a Prágában alapított „Cseh–Tót Egység" egyesület is hatékonyan támogatta. Az Egyesület szervezésében 1901 decemberében Prágában tanácskozást tartottak, amelyen „ismertették azon művelődési és gazdasági eszközöket, melyek a tót nép nagy tömegének nemzetiségi öntudatra való ébresztésére és a cseh–tót kölcsönösség elméletének megvalósítására, vagyis a tótoknak a magyarosítás alól való kivonására és érzelemben, műveltségben, sőt nyelvben való elcsehesítésére alkalmasnak látszik".[1153] A résztvevők egyetértettek abban, hogy a cseh hazafias programokba integrálni kell a szlovákokat. A fenti cél megvalósításának eszköztárába sorolták: a sajtó foglalkozzon többet a magyarországi szlovákokkal, a felvidéki megyéket el kell látni cseh tankönyvekkel és sajtótermékekkel, a kultúra terjesztése és a szlovákok gazdasági támogatása érdekében cseh tanítók, lelkészek, orvosok, ügyvédek telepedjenek le a szlovákok lakta megyékben, csehországi iskolákban szlovák fiatalok részére férőhelyek biztosítása, a cseh földművesek és iparosok ne Amerikába vándoroljanak ki, hanem Magyarországra.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a cseh befolyás csökkentése érdekében hat – szlovákok lakta – vármegyére vonatkozó iskolai fejlesztési tervet dolgozott ki. A miniszter elemi iskolák létrehozását javasolta az alábbi vármegyékben: Árva tizenhat községben, Nyitra húsz, Trencsén huszonnégy, Túróc tizenhét, Zólyom tizenhárom, Gömör-Kishont négy községben. A minisztérium számítási szerint a fenti állami elemi népiskolák működtetéséhez 145 tanítói állás rendszeresítésére és az iskolák felépítéséhez 902 000 koronára lenne szükség.[1154]

A pánszláv eszmék terjesztése érdekében 1904 őszén Belgrádban tervbe vették, hogy a szláv jótékonysági egyesületek szervezetének mintájára, a szlávok lakta vidékeken egyleteket fognak alakítani. A belügyminiszter értesülése arról szólt, hogy erre a célra Moszkvából 25 ezer rubel már megérkezett a szerb fővárosba.[1155] Belgrádban támogatásra talált az úgynevezett szláv föderáció terv is, amelyhez – Ferenc József halála után – Oroszország, Bulgária és Szerbia mellett Magyarország is csatlakozna.[1156]

Német nemzetiségi mozgalmak

Már Széll Kálmán miniszterelnök 1902. július 5-én felhívta a belügyminiszter figyelmét arra, hogy „a pángermán mozgalom veszélyes voltát jelentékenyen növelné, ha az külföldről szítatnék. [...] A délmagyarországi mozgalom már magára is vonta Szögyény úr, berlini nagykövetünk figyelmét, s a nagykövet jelentése alapján a közös külügyminiszter úr fel is kért, hogy e mozgalom tekintetében közöljem vele a m. kir. kormány álláspontját, mely alkalomadtán az illetékes német tényezőknél kellő nyomatékkal szóvá is tétetnék."[1157] A miniszterelnök egyben arra kérte a belügyminisztert, hogy „amennyiben

1153 MNL OL K 255–1903–16. t.–3020. A vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1903. július 2.

1154 MNL OL K 255–1903–16. t.–3020. A vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1903. július 2.

1155 MNL OL K 149–1904–2. t.–938. A belügyminiszter átirata a külügyminiszter részére. 1904. november 28.

1156 MNL OL K 149–1903–2. t.–1013. A belügyminiszter átirata a külügyminiszter részére. 1903. október 18.

1157 MNL OL K 149–1906–2. t.–650. A miniszterelnök átirata a belügyminiszter részére. 1902. július 5.

olyan tények és adatok jönnek tudomására, melyek azt bizonyítják, hogy ausztriai vagy németországi tényezők, különösen pedig az *Alldeutscher Verband* befolynak a magyarországi nemzetiségi törekvésekbe, méltóztassék ezeket velem külügyi felhasználás végett közölni." Szögyény-Marich László az Alldeutscher Verband 1902. május 25-én megtartott közgyűlésére utalt, amelyen az erdélyi szászok részéről *Obert Ferenc* brassói evangélikus lelkész is részt vett. Ezen a közgyűlésen határozat született arról, hogy felkérik a német kormányt: „lépjen fel azon visszaélések ellen, melyeket magyar politikusok a német nyelv és kultúra kiirtására, s több mint 2 000 000 magyarországi német elnyomása céljából [...] űznek".[1158]

A magyarországi nemzetiségek között gazdasági és kulturális téren az erdélyi szászok mögött a délvidéki svábok álltak a legjobban, de a pángermán eszmék iránt a századfordulóig nem tanúsítottak különösen erős érdeklődést. A változás az 1901. évi választások során következett be, amikor a szászok széleskörű propagandát fejtettek ki annak érdekében, hogy a svábokat megnyerjék a szász Néppárt programjának.[1159] A szászok befolyásuk erősítése érdelében a hazai szerkesztésű lapokon kívül a Drezdában megjelenő *Neueste Nachrichten* című újságot is elkezdték terjeszteni a svábok között.[1160] A német propaganda népszerűsítésére szolgált a szász kézben lévő Nagyszebeni Földhitelintézet Nagykikindán megnyitott fiókja is, amely a sváboknak kis kamat mellett biztosított hiteleket.[1161] Lényegében azt a szisztémát követte, amelyet a Tátra Bank a szlovákok, az Albina a románok körében megvalósított. Az 1900 évek elején általános tendenciaként állapítható meg, hogy a nemzetiségi mozgalmak támogatására fordított külföldi pénzek már többnyire nem az egyesületek és magánszemélyek nevére érkeztek, hanem a hatóságok által kevésbé ellenőrizhető módon, a pénzintézetek bevonásával használták fel azokat.[1162]

A nemzetiségi pénzintézetek a gazdasági és a politikai célokat egyaránt képviselték, ezért a földművelésügyi miniszter tevékenységük részbeni ellensúlyozására – a mezőgazdaság részére kölcsönöket biztosító intézetek bevonásával – részletes tervet szándékozott kidolgozni. Az 1904. március 9-ére összehívott értekezletre a társminisztériumokon és az érintett főispánokon kívül a Magyar Földhitelintézet, a Kisbirtokosok Országa-

---

1158 MNL OL K 149–1906–2. t.–650. A miniszterelnök átirata a belügyminiszter részére. 1902. július 5. (A nemzetiségi adatokat lásd: Hanák, 1975. 348–349.)

1159 1904-ben a kormány döntése alapján a közművelődési célokat szolgáló Szász Nemzeti Egyetem tartozását az állam átvállalta. (MNL OL K 27. 1904. szeptember 22./6. – A szászok és svábok kapcsolatáról bővebben lásd: Seewann, 2015. 141.)

1160 Jelentős német nyelvű lapok: *Weisskirchner Volksblatt, Deutsches Tagblatt für Ungarn, Torontaler Zeitung.*

1161 Az erdélyi takarékpénztárak története a szászok által 1835-ben alapított Brassói Általános Takarékpénztár létrehozásával vette kezdetét. A nemzetiségi pénzintézetek számának gyors növekedése a 19. század utolsó évtizedében figyelhető meg, aminek eredményeként 1908-ban, Erdélyben – a 123 magyar mellett – 30 szász és 94 román intézet tevékenykedett. A szászok gazdasági erejét nem a pénzintézetek számával, hanem azok alaptőkéjének, illetve a tartaléktőke nagyságával értékelhetjük reálisan. Nevezetesen amíg a szászok intézeteiket átlag 388 ezer korona alaptőkével működtették addig a magyarok 198 ezerrel, a románok pedig 119 ezerrel. A tartaléktőke tekintetében még jelentősebbek voltak az eltérések. (Sándor, 1910.; Bácskai, 1993. 115–119. és Szász, 1968.)

1162 Például a délvidéki pángermán mozgalom vezetői pénzintézeti munkakörben dolgoztak: Korn Artur lapszerkesztő a brassói szász National Bank kikindai fiókjának az igazgatója, dr. Ehrling Károly az ügyvédje, Beer Ede pedig a könyvelője volt. (Részletesebben lásd: MNL OL K 26–1905–XVI–1274.)

gos Földhitelintézete és az Országos Központi Hitelszövetkezet képviselői kaptak meghívást.[1163] A házigazda a kedvezőbb mezőgazdasági hitelek biztosításától azt remélte, hogy ezzel mérsékelni lehet a nemzetiségi pénzintézeteknek a népszerűségét és ellenőrizhetetlen térnyerését.

Román nemzetiségi mozgalmak

A századforduló első éveit jellemző politikai válság kedvező körülményeket biztosított a nemzeti mozgalmak felerősödéséhez. A gazdasági téren is egyre erőteljesebben jelentkező román nemzetiségi mozgalom a pénzintézetek alapítása és a magyar kézben lévő birtokok felvásárlása terén is jelentős eredményeket ért el.[1164] Az úgynevezett szövetkezett pénzintézete 1903. október 19-én, Nagyszebenben megtartott konferenciáján már 44 intézet képviseltette magát. Az igazgatók részvételével megtartott tanácskozáson célul tűzték ki a jelzálog üzletág engedélyeztetését, egy könnyen értékesíthető állampapírokból álló tartalék alap létesítését, valamint a román nemzeti mozgalom központjaként számon tartott Irodalmi és Közművelődési Egylet (ASTRA) pénzügyi támogatását.[1165] Brassó vármegye főispánjának jelentése szerint a román „propaganda hívei autonóm jogukra támaszkodva hatósági felügyelet nélkül, a beavatkozás lehetőségének teljes kizárásával különböző egyházi és iskolai címek alatt tartanak értekezletet, s irányítják a román nemzetiségi ügyet. Áruló nincs közöttük. Románia mai intelligenciájának nagy részét a brassói intézetek nevelték. De nemcsak a társadalmi összeköttetés, hanem az élénk kereskedelmi érintkezés és gazdasági egymásrautaltság is belejátszik a nemzetiségi mozgalom élénkítésébe."[1166]A Belügyminisztérium által a román nemzetiségi mozgalomról 1904. július 20-án tartott tanácskozáson öt erdélyi vármegye főispánja vett részt.[1167] Maros-Torda, Hunyad, Szeben, Kisküküllő és Brassó vármegye vezetői mind a nemzetiségi mozgalom térnyeréséről számoltak be. A beszámolókból kiderült: az Erdélyben megjelenő román nyelvű lapok csak a Romániából származó pénzküldemények és a pénzintézetek támogatásával képesek magukat fenntartani, a román lakosság a politikai kérdéseket a széleskörű autonómiát élvező egyházi és egyleti összejöveteleken beszéli meg, s a magyar nyelv térhódítása ellen minden megyében tiltakoznak.

A magyar politikusok egymást lejáratő közéleti harca nagyban hozzájárult ahhoz, hogy – a korábbi gyakorlattal ellentétben – 1905 januárjában a román nemzetiségi vezetők aktívan részt vettek a választási küzdelemben. Mint korábban említettük, a román

1163 MNL OL K 149–1904–2. t.–140. A földművelésügyi miniszter átirata a belügyminiszter részére. 1904. február 20.

1164 MNL OL K 26–1904–XIV–741. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter jelentése Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. június 30. – „Az Albina nagyszebeni pénzintézet és a dicsőszentmártoni pénzintézet (nemzetiségi pénzintézetek) 15 000, illetve 662 252 korona kölcsönt adnak házas beltelkekre. Magyar birtokokat így románok vesznek meg."

1165 MNL OL K 26–1904–XIV–152. Jegyzőkönyv a román bankok igazgatóinak 3. konferenciájáról. 1903. október 19. A székelyföldi miniszteri megbízott arról számolt be, hogy „az Albina majdnem teljes értékig ad kölcsönt egy székely községben fekvő birtokra, hogy lehetővé tegye annak románok által való megvételét." (MNL OL K 178–1904–4893. A székelyföldi miniszteri megbízott jelentése a földművelésügyi miniszter részére. 1903. január 30.)

1166 MNL OL K 26–1904–XIV–152. Brassó vármegye főispánjának jelentése a miniszterelnök részére. 1904.

1167 MNL OL K 26–1904–XIV–152. Feljegyzések a román nemzeti mozgalom tárgyában 1904. július 20-án tartott bizalmas értekezletről. (Lásd még: Szász, 1968.)

nemzetiségi mozgalom által támogatott jelöltek az 1905-ös választásokon meglepően jó eredményt értek el.

Színházak állami támogatása

A Magyar Királyi Operaház állami támogatását az 1903 évi költségvetésben, az előző évihez hasonlóan 496 ezer koronában állapították meg. Az állami költségvetés alapján kiutalt összeg kevésnek bizonyult, mert az Operaház készpénz készlete 1903 novemberében teljesen kifogyott. Az intézet fizetési kötelezettségeinek teljesítésére a kormánytól 35 000 korona segélyben részesült. (1903. december 13./3.) Az 1903. évi zárszámadásból kiderült, hogy a Nemzeti Színház 113 100, az Operaház pedig 127 684 korona fedezetlen hiánnyal zárta az évet. A veszteséget a két színház csak úgy volt képes felszámolni, hogy a kormány hozzájárulásával a belügyminiszter a két intézet hiányát, zárszámadási indoklás mellett, túlkiadásként folyósította. (1904. március 25./2.) A színházak pénzügyi mérlege az 1904. évben sem volt jobb. Ezt az évet a Nemzeti Színház 119 201, az Operaház 164 595 korona veszteséggel zárta. A belügyminiszter megállapítása szerint „a két műintézet igazgatói sohasem mutattak be teljesen reális költségvetéseket. Ennek magyarázatául szolgál az a tény, hogy a két műintézettel szemben a közönség igényei annyira fel vannak csigázva, hogy ha a színházak ez igényeket a színházi művész személyzetnek elsőrangú erőkkel való kiegészítésére és a színre hozott művek kiállítása tekintetében csak mérsékelten is kielégíteni kívánják, ez a színházakra oly áldozatokat ró, amelyekre a bevételek teljes fedezetet nem nyújtanak."[1168]

A belügyminiszter a kolozsvári új Nemzeti Színház egymillió korona építési költségeinek nagyobbik felét – 600 000 koronát – bankkölcsön felvételével tervezte előteremteni. A kormány jóváhagyta, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank által 57 évre biztosított hitel törlesztését a Belügyminisztérium a kincstár által a színháznak nyújtott évi 40 ezer korona támogatásból fedezze. (1904. december 10./5.) 1905 őszén kiderült, hogy az építkezéshez még további 220 000 korona kölcsönre van szükség. A kormány 1905. október 18-án tartott ülésén hozzájárult ahhoz, hogy a hitel fedezetéül a kolozsvári színház állami támogatásának szinte teljes összegét lekössék.

A Budapesti Alagúttársulat vámszedési engedélye

A Budapesti Alagúttársulat 1857-ben kiadott vámszedési engedélye 1907-ig szólt. Ezért a társulat vámszedési jogának meghosszabbítását kérte a kormánytól. A minisztertanács határozata szerint a vámszedési engedélyről és az alagút – Budapestet megillető – tulajdonjogáról törvényjavaslatot kell benyújtani az országgyűlésnek. (1905. február 8./8.)

Munkásmozgalmak

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt az 1904. évi márciusi ünnepségét 13-án tartotta a Petőfi szobornál. A 10–15 000 főre tehető tömeg – nyugodt körülmények között – a dalárda műsorát követően *Bokányi Dezső* ünnepi beszédét hallgatta meg.[1169] Az általános

1168 MNL OL K 27. 1905. november 2./12. Kristóffy József belügyminiszter előterjesztése a minisztertanács részére.

1169 MNL OL K 149–1904–1–226. A budapesti államrendőrség főkapitányának jelentése a belügyminiszter részére. 1904. március 15. (Hanák–Mucsi, 1988. 534–546. Az előzményekről lásd: S. Vincze, 1961.)

választójog bevezetését is szorgalmazó párt 1904. április 3. és 5. között tartotta kongresszusát Budapesten. A tanácskozáson elhangzottak szerint „a kormány tényked ése kicsinységek láncolatából áll. Tisza István a gyűléseinket betiltja, az egyesülést rendőrileg elnyomja." A tanácskozáson résztvevők határozata szerint: képviselőket fognak kiküldeni a nemzetközi szociáldemokrata mozgalom, a II. Internacionálé amszterdami kongresszusára annak érdekében, hogy a külföldi képviselőkkel megismertessék a magyar politikai állapotokat.[1170] A párt 1904-ben a munkások szervezése mellett egyre több figyelmet fordított a „cselédek és a mezei munkások felbujtására".[1171] A Tolna vármegyei főispán jelentése szerint a Szociáldemokrata Párt irányításával Tolna községben az uradalmi cselédek beszervezésével egy Általános Munkás Asztaltársaságot hoztak létre. Az agitáció sikerét jól mutatja, hogy ez a szervezet 1904 tavaszán már 420 tagot számlált, és aktívan közreműködött az aratósztrájk megszervezésében.

A május elsejei ünnepségeket a Szociáldemokrata Párt az egész országban próbálta megszervezni, de a főispánok többsége nem engedélyezte a gyűlések megtartását.[1172]

Az országos vasutassztrájk és a Dunántúl déli részét érintő aratósztrájk mellett az 1904. évben több, egy-egy iparágat érintő munkabeszüntetés is történt. 1904. március 25-én, Debrecenben 904 kefegyári munkás szüntette be a munkát. A sztrájkolók vezetői 1904. április 17-én a polgármester tilalma ellenére a város külső részén lévő Olajütőben gyűlést tartottak. A mintegy háromezer fős hallgatóság, a rendőrök felszólítására elhagyta ugyan a rendezvény színterét, de jelentős részük a városháza előtti térre vonult tüntetni. A rendőröket fenyegető tömeg láttán a közrend helyreállítása érdekében a főkapitány katonai karhatalom kirendelését kérte. A megérkező katonaság csak akkor lépett fel a tüntetőkkel szembe, amikor azok kövekkel kezdték dobálni a rendőröket. A rendzavarás során két rendőr sérült meg, és 13 tüntetőt állítottak elő, akiket igazoltatás után – egy fő kivételével – szabadon engedtek.[1173]

A Budapesti Cukrász Ipartestület 1904 áprilisában arról tájékoztatta a kereskedelemügyi minisztert, hogy kilenc cukrászda – közöttük a Gerbaud, Russwurm, August – alkalmazottainak nagyobbik része sztrájkba lépett, és a munkabeszüntetés szervezői a dolgozni szándékozókat tettleg is bántalmazták.[1174] A hatósági közbelépés eredményeként a munkabeszüntetés rövid ideig tartott. Hasonlóan kisebb sztrájk zajlott le Sátoraljaújhelyen, ahol 1904. június 17. és 21. között a kőművesek bérharcára került sor.[1175]

A kereskedelemügyi miniszter az Országos Ipartanács Előkészítő Bizottságának meghallgatása után előterjesztést készített a miniszterelnök részére, amelyben az „ipari érdekek" szempontjából egyre nagyobb veszély jelentő sztrájkmozgalommal foglalko-

1170 MNL OL K 149–1904–1–314. Rudnay főkapitány jelentése a belügyminiszter részére. 1904. április 7.

1171 MNL OL K 149–1904–1–284. Tolna vármegye főispánjának jelentése a belügyminisztérium részére. 1904. március 30.

1172 MNL OL K 149–1904–1–401, –404, –409, –444. Csongrád, Komárom, Veszprém és Vas vármegye főispánjának jelentése a belügyminiszter részére. 1904. május. 5. és 11.

1173 MNL OL K 149–1904–1–325. Hajdú vármegye és Debrecen város főispánjának jelentése a belügyminiszter részére. 1904. április 18.

1174 MNL OL K 149–1904–1–337. A kereskedelemügyi miniszter tájékoztatója Rudnay Béla főkapitány részére. 1904. április 17.

1175 MNL OL K 149–1904–1–552. Zemplén vármegye főispánjának jelentése a belügyminiszter részére. 1904. június 21.

zott."[1176] A Bizottság megállapítása szerint a munkásmozgalomban bekövetkezett változást jelzi, hogy „míg régebben a tömeges munkabeszüntetések egyes ipartelepekre szorítkoztak, s így a közgazdasági érdekek szempontjából káros hatásuk elenyésző volt, addig újabban a tömeges munkabeszüntetések egész iparágakra terjednek ki, sőt, a munkások szolidaritása az egyes ipari szakmák keretein túl is megy, olyannyira, hogy nem ritka jelenleg ma már, miszerint egyes iparágak sztrájkoló munkásainak egészen más iparágakban kitörő sztrájkok jönnek segítségére [...]. A munkabeszüntetések célja is teljesen megváltozott. A munkabeszüntetések már nem csupán bérmozgalmak, nem is a munkások anyagi helyzetének javítására használt eszközök, hanem oly fegyver, mellyel a munkás a termelésben való túlsúlyát, gyakran önkényét akarja a munkaadóval szemben érvényre juttatni." Az 1898-ban megalakult, az iparági szakszervezetek központjaként tevékenykedő Magyarországi Szakszervezeti Tanácshoz 1903-ban már 268, a hatóságok által jóváhagyott alapszabállyal rendelkező, munkásegyletként működő szervezet tartozott. Ezek a munkásegyesületek hivatalosan a tagok anyagi és szellemi érdekeinek védelmét és peres ügyeinek ingyenes elintézését, a munkaközvetítést, valamint a munkanélküliek segélyezését vállalták fel. A minisztérium munkatársainak mindennapi tapasztalatai azt mutatták, hogy „a munkásszakszervezetek figyelmen kívül hagyva tulajdonképpeni alapszabályszerű céljaikat, sztrájkszervezetekké alakultak át, s működésük főképpen a tömeges munkabeszüntetések előkészítésére és rendezésére irányul".

A munkásegyletek munkaközvetítő tevékenysége szintén jelentősen megváltozott, mert a századfordulón már a korábbi gyakorlattal ellentétben „a szakszervezetek csak a hozzájuk tartozó munkásoknak közvetítenek munkát, sőt a munkaadókra sztrájkkal való fenyegetéssel oly kényszert gyakorolnak, hogy azoknak más úton közvetített munkásokat alkalmazniuk nem szabad. A szakszervezethez nem tartozó munkásokat egyáltalán nem engednek munkához jutni." Ezért a munkaadók képviselői a kizárólagos szakszervezeti munkaközvetítés felszámolását javasolták.

A feljegyzés készítői a sztrájktanyákról megállapították: „lényegében azt a célt szolgálják, hogy a sztrájkoló munkások a külvilággal való érintkezéstől elzárassanak, s megakadályoztassanak szabad akaratuk érvényesítésében, ún. sztrájktörésben, illetve a munkába való visszatérésben. [...] erkölcsi kényszerhelyzetet teremtenek a felvett küzdelem folytatására. Ehhez járul a fizikai kényszer, melyről őrök felállításával gondoskodik a sztrájkvezetőség. Ezeken a sztrájktanyákon lévő munkások még hozzátartozóikkal sem érintkezhetnek [...]." Mivel sztrájktanyák létesítését az egyesületi szabályok alapján a hatóság nem engedélyezheti, ezért a miniszterelnöktől, mint a Belügyminisztérium vezetőjétől feloszlatásuk elrendelését kérték.[1177]

Az Országos Iparegyesület több felterjesztésében is kifogásolta, hogy a „Székesfővárosi Államrendőrség az ipartelepek és a dolgozó munkások védelmére ad ugyan rendőri kirendeltséget, de csak a költségek megtérítése mellett. [...] Ez idő szerint az a helyzet, hogy a közrendet nagyobb mértékben veszélyeztető esetektől eltekintve a rendőrség ily védelmi célokra csak az ún. szabadnapos személyzetet használhatja, és innen van az,

1176 MNL OL K 255–1904–12 t.–2960. A kereskedelemügyi miniszter átirata a miniszterelnök részére. 1904. augusztus 8.

1177 A sztrájktanyákat többnyire vendéglőkbe rendezték be, ahova bárki bemehetett, ezért betiltásukat nehezen lehetett megoldani.

hogy ennek külön díjazás adandó. A díjazás oly mérveket ölt, hogy pl. a legutóbbi cukrász-sztrájknál egyik munkaadóra közel 1000 korona költség esett.[1178] [...] Ezért nézetem szerint elengedhetetlenül szükséges volna, hogy ezeket a költségeket a kincstár viselje, mert elvégre ezek a közrend és közbiztonság megóvásához tartoznak." A sztrájk vezetői elleni hatékony fellépés lehetőségét az előterjesztés készítői a büntetőtörvények rendelkezéseinek kiegészítésétől várták.

Az Országos Ipartanács Előkészítő Bizottsága a sztrájkok gyakoriságának mérséklése és a munkások szociális helyzetének javítása érdekében a következő kéréseket terjesztette a kormány elé: az ipartörvény felülvizsgálatának eredményeként kerüljön sor a munkások érdekképviseletének és az iparbíróságok létrehozására; olcsó bérű munkáslakások és élelmezés biztosítása; a betegsegélyezésről szóló törvény revíziója és a balesetbiztosítás sürgős megoldása.

A parasztság körében, az aratósztrájk mellett, jelentős megmozdulásra került sor a Bihar megyei Élesden. A Függetlenségi Párt által meghirdetett gyűlés ellen – a helyi szociáldemokraták vezetésével – román parasztok tüntettek, akikkel szemben a karhatalom brutálisan lépett fel. A fegyverhasználatnak 33 halott és több mint száz sebesült áldozata lett.[1179] Az élesdi sortűz emléke még évekkel később is negatívan befolyásolta a Függetlenségi Párt és a Szociáldemokrata Párt viszonyát, és kihatott a közös ellenzéki választójogi küzdelem alakulására.[1180]

Pénzügyminisztérium

Pénzügyminiszter: Lukács László, megőrizte korábbi miniszteri állását.

Közös pénzügyek

Az uralkodó 1903. november 21-én legfelsőbb kéziratban értesítette Tisza István miniszterelnököt, hogy a közös ügyek tárgyalására kiküldendő bizottságot 1903. december 15-ére, Bécsbe összehívja, és a közös minisztériumokat „alkotmányszerű előterjesztéseik megtételére" utasította.[1181] A miniszterelnök kérésére az országgyűlés 1903. november 25-én megválasztotta a közös ügyek tárgyalására összehívott Országos Bizottság képviselőházi tagjait, és a névjegyzéket átküldte a Miniszterelnökség részére.[1182] Az Országos Bizottság első ülésén elnöknek gróf Szapáry Gyulát, alelnöknek Széll Kálmánt, jegyzőknek Kristóffy Józsefet, dr. Münnich Aurélt és báró *Rudnyánszky Józsefet* választották.[1183] A magyar delegációt az uralkodó – ünnepélyes keretek között – 1903. december 16-án fogadta. A közös minisztériumok a közös kiadások mértékét az 1904. év első két honap-

1178 MNL OL K 149–1904–1–337. A kereskedelemügyi miniszter tájékoztatója Rudnay Béla főkapitány részére. 1904. április 17.

1179 Hanák–Mucsi, 1988. 534.

1180 A sortűzről és az ezt követő bírósági eljárásról lásd: Kemény, 1966. 210–233.

1181 MNL OL K 2–AXXI–5–7. A miniszterelnök átirata Perczel Dezső, a képviselőház elnöke részére. 1903. november 23.

1182 A megválasztottak névsorát lásd: MNL OL K 26–1909–XII–683. A képviselőház elnökének átirata a miniszterelnök részére. 1903. november 27.

1183 MNL OL K 26–1909–XII–683. Széll Kálmán levele Tisza István részére. 1903. december 15.

jára az 1903. évben megszavazott összegben terjesztették elő. Ezt az előirányzatot a magyar delegáció is elfogadta.[1184]

Az 1904. év március elsejét követő időszakára vonatkozó kiadásokról a Delegáció az 1904. február 27-én megtartott ülésén döntött.[1185] Az uralkodó által február 28-án jóváhagyott közös kiadások némileg kerekített összege az alábbiak szerint alakult: Külügyminisztérium 11,2; Hadügyminisztérium 319,2; Pénzügyminisztérium 4,2 millió korona. Ezen kívül rendkívüli kiadásokra előirányoztak még: Külügyminisztérium 197 000 korona, Hadügyminisztérium 32,8 millió korona, Pénzügyminisztérium 47 000 korona.[1186] A delegáció tudomásul vette továbbá „tábori tarack és új hegyi ágyú rendszeresítésére, valamint ezzel kapcsolatban a tábori tarack-ütegosztályok felállítására és a hegyi tüzérség újjászervezésére" 1902. június 19-én engedélyezett 38 millió korona folyósítását. A Hadügyminisztérium rendkívüli kiadásként közel 7,5 millió koronát fordíthatott még a Bosznia és Hercegovina területén állomásozó parancsnokságok kiadásaira.

Tisza István 1904. május 6-án értesítette a főrendiház és a képviselőház elnökét, hogy Ferenc József – a közös minisztériumokat előterjesztésük megtételére utasítva – 1904. május 14-ére Budapestre összehívta a közös ügyek tárgyalására létrehozott Országos Bizottságot.[1187] A Bizottság alakuló ülésén Széll Kálmánt elnökké, gróf Szapáry Gyulát alelnökké választotta.[1188] Az Országos Bizottságot a király 1904. május 15-én, vasárnap egy órakor a királyi várban ünnepélyes keretek között fogadta. A tervezett tárgyalások érdemi részéről a közös minisztériumok már 1904. május 10-én tájékoztatták a magyar miniszterelnököt. Az előterjesztés szerint „a királyi Háznál és a Külügyminisztériumnál mérsékelt emelkedés, a közös Pénzügyminisztériumnál és a közös legfelsőbb számszéknél pedig hasonló szükséglet mutatkozik, mint a múlt évben. A hadügyi vezetőség kénytelen a hadsereg fönntartására 88 millió koronát kérni. A haditengerészet költségvetése egymillió koronával emelkedik, és ezen kívül a hadihajóraj kiépítése kerek összegben 75 millió koronát kíván."[1189] Az Országos Bizottság 1904. június 8-án elfogadta az 1905. évre vonatkozó közös kiadások összegét. A tervezet az 1904. évihez hasonló kiadásokkal számolt. (1904-ben a közös kiadásokra 368 009 918 koronát. 1905-re 369 147 883 koronát szavaztak meg.) Ezen kívül rendkívüli kiadásként számoltak el a hadsereg részére ötmillió, a haditengerészet részére 22 millió koronát. A fenti megállapodást az uralkodó 1904. június 10-én jóváhagyta.[1190]

A közös ügyekhez való hozzájárulás arányainak újbóli megállapítását az uralkodó 1904. április 29-én rendelte el. A megalakítandó kvótabizottságba a főrendiház 1904. áp-

1184 MNL OL K 26–1909–XII–683. A Magyar Országos Bizottság határozata. 1903. december 23.

1185 A közös minisztériumok részéről részt vettek: Pitreich hadügyminiszter, Spaun tengernagy, Thallóczy Lajos osztályfőnök, Kostyál Zsigmond osztálytanácsos, Sényi Péter sorhajóhadnagy, Talián Dénes udvari tanácsos és Ambrózy Lajos követségi titkár. Jelen voltak az Országos Bizottság tagjai, valamint a magyar kormányt Tisza István miniszterelnök képviselte. (MNL OL K 26–1909–XII–683. 1904. február 27.)

1186 MNL OL K 26–1904–XII–69. A Magyar Országos Bizottság határozatai az 1904. évre. 1904. február 27. – Az elfogadott pontos összeg: 368 009 918 korona.

1187 MNL OL K 26–1909–XII–683. Tisza István átirata a főrendiház és a képviselőház elnöke részére. 1904. május 6.

1188 MNL OL K 26–1909–XII–683. Az Országos Bizottság elnökségének átirata a miniszterelnök részére. 1904. május 14. – Apponyi Albert ezen a napon mondott le bizottsági tagságáról.

1189 MNL OL K 26–1909–XII–683. A közös hadügyminiszter tájékoztatója a magyar miniszterelnök részére. Bécs, 1904. május 10.

1190 MNL OL K 26–1904–XII–69. Az Országos Bizottság határozatai az 1905. évre. 1904. június 8.

rilis 29-én öt főt, a képviselőház május 2-án tíz főt delegált.[1191] A kvótabizottság 1904. május 31-én tartotta első ülésén elnöknek a főrendiház elnökét, Dessewffy Aurélt választották meg. Az ülésen jelenlévő miniszterelnök ígéretet tett arra, hogy a szükséges pénzügyi adatokat a bizottság rövid időn belül megkapja.[1192] A közös ügyek költségeihez való hozzájárulás arányát 1903. július 1. és 1904. június 30. közötti időre az uralkodó legfelsőbb kézirattal határozta meg. Ezért a magyar és az 1904. május 7-én megválasztott osztrák kvótabizottságra várt a feladat, hogy előterjesztést készítsen a két államnak a közös kiadásokhoz való hozzájárulásáról. A megbeszéléseken vita tárgyát képezte, hogy a számításoknál az egyenes és közvetett adók bruttó vagy a nettó adatait vegyék figyelembe, illetve mely állami bevételekre legyenek tekintettel. Például az 1893–1902-ig terjedő évtizedben az osztrák kvótabizottság rendelkezésére bocsátott bevételi kimutatások – a bécsiek szerint – a 60,95% osztrák, illetve a 39,05 % magyar kvótaarányt tették indokolttá. Ezzel szemben a magyarok az általuk használt adatok alapján a 66,75%, illetve a 33,25% megosztást tartották elfogadhatónak.[1193]

A magyar bizottság 1904. június 7-én tartott ülésén arra a következtetésre jutott, hogy Magyarország 1903-ban 0,91%-kal többet fizetett, mint amennyit a számítások indokolnak.[1194] Ezzel szemben az osztrákok az 1904. június 10-én tartott értekezleten a 4,65%-os túlfizetésüket hangoztatták. A fenti nézetkülönbség feloldását megnehezítette, hogy hiányzott az a mindkét részről elismert törvényi szabályozás, amely részletesen ismertetné a számításba vehető bevételi tételeket. Mindkét bizottság egyetértett abban, hogy az új kvóta ne az uralkodó döntése, hanem parlamenti egyezkedés útján jöjjön létre.

A magyar bizottság szerint az első kérdés amit tisztázni kell: „vajon folytatandó, illetőleg megújítandó-e azon küzdelem, mely a kvótaszámítás elvi alapjának meghatározása körül három évtizeden át folyt és csak öt évvel ezelőtt a két bizottság közt létrejött kompromisszum által legalább ideiglenesen lett beszüntetve, anélkül, hogy akár az egyik, akár a másik bizottság a maga elvi álláspontját végleg elhagyta volna."[1195] A vég nélküli tárgyalások megelőzése érdekében a magyar bizottság a status quo fenntartása mellett döntött, és az 1904. július 1-től 1909. december 31-ig terjedő időszakra a 65,6%, illetve a 34,4% részesedési arányra tett javaslatot. Az osztrák bizottság 1904. június 10-én tartott ülésén, *Schwegel* báró előterjesztésére elfogadta a magyar javaslatot és hozzájárult az „új egyezménynek az 1903. évihez hasonló megszerkesztéséhez."[1196] A javaslatot a bizottság hét szavazattal hat ellenében fogadta el.

1191 MNL OL K 2–1904–AXXI–4–4. Kivonat a kvótabizottság jegyzőkönyvéből. 1904. május 2.

1192 MNL OL K 2–1904–AXXI–4–4. Kivonat a kvótabizottság első ülésének jegyzőkönyvéből. 1904. május 31.

1193 MNL OL K 2–1904–AXXI–4–4. Kimutatás az osztrák kvótabizottság 1904. június 10-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből. 1904. június 10.

1194 MNL OL K 2–1904–AXXI–4–4. A közösügyi kiadásokhoz való hozzájárulási aránynak újból megállapítására kiküldött Magyar Országos Bizottság 1904. évi június 7-én tartott második ülésének jegyzőkönyve. 1904. június 7.

1195 MNL OL K 2–1904–AXXI–4–3. A közösügyi kiadásokhoz való hozzájárulási aránynak újból megállapítására 1904-ben kiküldött Magyar Országos Bizottság jelentése. 1904. június 14.

1196 MNL OL K 2–1904–AXXI–4–4. Az osztrák kvótabizottság 1904. június 10-i második ülésének jegyzőkönyvéből kivonat. 1904. június 10. (Lásd e kötet Khuen-Héderváry Károly kormányát feldolgozó részét!)

A magyar kvótabizottság 1904. június 14-én tartott harmadik ülésén egy ellenszavazattal elfogadta a bécsiek határozatát, és egyben felhatalmazta az elnököt a kvótára vonatkozó egyezmény megkötésére.

Költségvetés, államháztartás

A törvényhozást érintő politikai események a pénzügyi kormányzás normális menetét is negatívan befolyásolták. A közszolgáltatások teljesítése területén jelentkező hiányosságok következtében az államháztartás egyensúlyának fenntartását a kormány csak kisegítő intézkedések meghozatalával – mint például az állami beruházások visszafogásával – érhette el.

Az éves állami költségvetés kidolgozása,[1197] illetve parlamenti jóváhagyása, az 1903. év folyamán bekövetkezett költségvetésen kívüli állapot következtében eltért a korábbi évek gyakorlatától. Az 1897. évi XX. törvény értelmében a pénzügyminiszter az állami költségvetés előirányzatát minden évben olyan időpontban köteles előterjeszteni, hogy annak országgyűlési tárgyalása az év végéig befejezhető legyen. Ezzel szemben az 1903. évi költségvetést a szükséges átdolgozás után az országgyűlés – a részletes tárgyalás mellőzésével – csak a kormány javaslata és a Pénzügyi Bizottság jelentése alapján, az 1904. évi V. törvénnyel fogadta el.

Az 1904. évi állami költségvetés összeállításánál a kormány azt az eljárási módot választotta, hogy az 1904. évi előirányzatot csak az 1903. évi állami költségvetésről szóló törvény 1904. április 2-ai kihirdetése után terjesztette az országgyűlés elé. Az 1904. évi költségvetés szabályszerű életbe léptetésére is az alábbi bonyolult módon kerülhetett sor: az 1904. év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1904. évi IV. törvény;[1198] az 1904. év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1904. évi IV. törvény hatályának az 1904. augusztus hó végéig való kiterjesztéséről szóló 1904. évi XV. törvény; továbbá az 1904. évi állami költségvetésről szóló 1904. évi XXI. törvény.[1199] (1904. március 13./13., április 11./8., május 31./11., június 14./37., július 26./1., december 2./6.) Ezen kívül a minisztérium munkatársai 1904 októberében elkészítették az 1905. évi állami költségvetés tervezetét, de ezt az előterjesztést a Tisza- kormány időszakában sem az Országgyűlés Pénzügyi Bizottsága sem a képviselők nem tárgyalták meg.[1200] (1904. szeptember 22./7., október 13./7.) Ezért a minisztertanács határozata alapján az egyes tárcák vezetői az államháztartás 1905. évi

1197 Az 1903. évi költségvetés kidolgozásának előkészítéséről lásd: MNL OL P 915 16. cs. Lukács László pénzügyminiszter feljegyzése Széll Kálmán miniszterelnök részére az 1903. évi költségvetés tárgyában. 1902. június 21. (MNL OL K 27. 1903. november 23./5., december 4./9., 1904. szeptember 22./1.

1198 Szentesítve: 1904. március 29. Bécs.

1199 MNL OL K 2–1904–AXV–2–73. A Pénzügyi Bizottság általános jelentése az 1904. évi állami költségvetésről. 1904. június 17. – A törvényjavaslatot a kormány 1904. május 10-én terjesztette a képviselőház elé. (MNL OL K 255–1904–12. t.–2928. A miniszterelnök leirata a pénzügyminiszter részére. 1904. augusztus 29.) Az 1904. évi költségvetésről szóló törvényt az uralkodó 1904. augusztus 26-án szentesítette. Az Országos Törvénytárban megjelent 1904. augusztus 30-án.

1200 A pénzügyminiszter az 1905. évben az alábbi többletköltséggel számolt: közösügyi költségre 1 578 000 korona, Horvát–Szlavónországok beligazgatási szükségleteire kétmillió korona, államadósságra 4,5 millió korona, népoktatási törvény módosítása során hárommillió korona, csendőrség létszámának emelése és illetmények növelésére 2,5 millió korona. (MNL OL K 26–1910–XLI–2789. A pénzügyminiszter felterjesztése a miniszterelnök részére az 1905. évi költségvetésről. 1904. június 19.

zavartalan működéséhez szükséges kiadásokat és bevételeket az 1904. évre megállapított keretek között igyekeztek fenntartani. (1904. november 21./6., december 28./3.) Az országgyűlés az 1905. évre vonatkozóan nem fogadott el költségvetési törvényt, ezért mind a Tisza István, mind a Fejérváry kormány az állami bevételek és kiadások intézésére nem rendelkezett törvényhozási felhatalmazással.[1201]

Törvényjavaslatok előkészítése

A pénzügyi kormányzat által előkészített további törvények: Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországok között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1889. évi XL. törvény hatályának újabb meghosszabbításáról szóló 1904. évi VI. törvény;[1202] az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról szóló 1904. évi I. törvény, valamint e tárgyban kiadott 530/1904. M. E. sz. rendelet; a szolgálati biztosíték megszüntetéséről szóló 1904. évi VII. törvény; a m. kir. államvasutak hálózatának kibővítéséről, vasúti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről szóló 1904. évi XIV. törvény; 1904. évi XXII. törvény. Az Osztrák–Magyar Államvasút Társaságtól felvett 10 000 000 K előleg törlesztetlen részének visszafizetéséről. (1904. június 14./31.); Ő Császári és Apostoli Királyi Felsége, a magyar király legmagasabb udvartartása költségeiről szóló 1904. évi XXIII. törvény.

A pénzügyminisztérium munkatársai közreműködtek még: a vármegyei alkalmazottak (tiszti- segéd- kezelő és szolgaszemélyzet) illetményeinek szabályozásáról szóló 1904. évi X. törvény; községi és körjegyzők, valamint a segédjegyzők illetményének szabályozásáról szóló 1904. évi XI. törvény; a m. kir. államvasutak alkalmazottai illetményeinek szabályozására szükséges költségek fedezéséről szóló 1904. évi XVIII. törvény; a cs. és kir. közös hadsereg katonai nevelő- és képzőintézeteinél magyar honos ifjak részére létesített 250 állami alapítványi helyről szóló 1897. évi XXII. törvény módosításáról szóló 1904. évi XX. törvény; a budapesti Nemzeti Színháznál az 1901. évben foganatosított átalakítások és javítások költségeiről szóló 1904. évi XXXV. törvény; az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. törvény módosításáról szóló 1904. évi XXXVI. törvény, valamint a népiskolai közoktatásról szóló 1868. évi XXXVIII. és a népiskolai hatóságokról szóló 1876. évi XXVIII. törvény módosításáról szóló törvényjavaslat elkészítésében, továbbá az 1905. évi közösügyi előirányzatok megállapításában.

Jelentős munkát végzett a minisztérium az 1904. évi XXIV. törvény előkészítésében is, amely az „Ő Felsége a király védnöksége alatt álló, szegény sorsú tüdőbetegek szanatórium-egyesülete Budapesten" nevű egyesület hárommillió korona nyereménykölcsönének kibocsátását biztosította. Ezzel a törvénnyel az egyesület engedélyt kapott arra, hogy hárommillió korona névértékű, egyenként öt koronáról szóló, a nyeremények tekintetében is adó- és illetékmentes nyereménykötvényt bocsásson ki.

1201 MNL OL K 2–1908–AXIII–1–3. Az Állami Számvevőség jelentése az 1905. évi zárszámadásról. 1908. december 5.

1202 MNL OL K 26–1905–XXXIV–205. Törvényjavaslat a Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországok között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről. 1904. november 3. Szentesítve: 1904. április 2. (MNL OL K 27. 1903. november 23./6.; december 31./32.; 1904. november 5./16.; december 10./22.; 1905. február 28./40.)

A Pénzügyminisztérium közreműködésével készült el a járási pénzkezelésre vonatkozó 79.000./1904. B. M. sz. rendelet, amely az úgynevezett átmeneti pénzek kezelését a Magyar Postatakarékpénztárra bízta.[1203] Az eddigi pénzkezelési rendszer egyszerűsítését jelentette, hogy a községi elöljáróságok az általuk kezelt pénzeket, a főszolgabírói hivatal mellőzésével a Postatakarékpénztár útján küldhették el a vármegyei adóhivatalba. Az állami pénztárak egyre nagyobb mértékben vehették igénybe a Postatakarékpénztár szolgáltatásait. Ennek keretében az állami pénztárak útján folyósított illetmények postai kifizetés útján juthattak el az érintettekhez.[1204]

1904. elején elkészült az a jegyzék, amely az Olaszországgal és Németországgal fennálló kereskedelmi és vámszerződés magyar részről megkívánt módosításait tartalmazta, valamint kidolgozták azt az utasítást, amelynek alapján a magyar delegáció az olasz és német követelésekről tárgyalhatott. A német kereskedelmi szerződés megújítására vonatkozó, 1904. június elején Berlinben megkezdett tárgyalások rövidesen félbe szakadtak, mert az Olaszországgal 1904. szeptember 30-án lejáró szerződés meghosszabbítása vált sürgetőbb feladattá.[1205] Az olasz–magyar tárgyalások szeptember végén – a szerződés nélküli állapottal járó kereskedelmi zavarok elkerülése érdekében – ideiglenes jelleggel sikeresen befejeződtek.

A pénzügyigazgatóságok az 1904. év folyamán főként a törvényen kívüli állapot következtében felhalmozódó adóhátralékok behajtásával és rendezésével voltak elfoglalva.[1206] A Pénzügyminisztérium 1904. június 30-án az országgyűlés részére készített jelentésében jelentős adóhátralékokról számolt be.[1207] (1904. június 14./32.) A rendelkezésre álló adatok szerint harminchárom vármegyében 1957 olyan község volt található, ahol a hátralék meghaladta az évi adóelőírás 100%-át. Ennek a hátraléknak túlnyomó része 88 848 kisebb adózó nevén szerepelt, akiknél a 828 906 korona évi előírással szemben 6 333 626 korona – 764%-os – tartozás halmozódott fel. A többi vármegyében 128 olyan községet tartottak nyilván, ahol 6223 személynél az eladósodás mértéke az az évi 563%-át tette ki. A hátralékok felszaporodását a politikai válság okozta bizonytalanság mellett a birtokviszonyok rendezetlensége és ebből eredően a földadó helytelen kivetése is elősegítette. A pénzügyminiszter szerint alig van olyan kataszteri birtokív, amelyben a felvett adatok ne szorulnának helyesbítésre, ezért első lépésként az adóhátralékot felhalmozók pontos körét kell meghatározni.[1208] A törvényesen előírt ingatlan árverések sok ezer család anyagi megsemmisüléséhez és a kivándorlás növekedéséhez vezetnének, ezért a mezőgazdasággal foglalkozóknál csak olyan összegű hátralék megállapítását javasolták,

1203 Megjelent: 1904. augusztus 6.

1204 III.316/1904. sz. B. M. sz. körrendelet.

1205 A kereskedelmi szerződésről folytatott tárgyalásokat Németországgal csak 1905-ben fejezték be.

1206 A parlament 1904. január 23-án tartott ülésén az ellenzék kifogásolta, hogy a Jászkiséri Dohánybeváltó Hivatal munkatársai a beszállított dohány árából levonták a termelők adótartozásait. A pénzügyminiszter állásfoglalása szerint az adótartozást csak akkor vonhatják le, ha a termelő ehhez hozzájárul. (MNL OL K 255–1904–II. t.–272.)

1207 MNL OL K 2–AXV–2–76. Lukács László jelentése az országgyűlés részére az adóhátralékok rendezéséről. 1904. június 30.

1208 Az 1875. évi XXII. törvény pénzbírság terhe mellett kötelezte a vevőt és az eladót a birtokos személyében bekövetkezett változások bejelentésére, de ezt a rendelkezést a gyakorlatban nem hajtották végre. Így a telekkönyvi átírás hiányában a földadót sok esetben nem a mindenkori tulajdonosra, hanem az egykori, már elszegényedett vagy elhalt személyre vetették ki.

amely a normális gazdálkodás mellett törleszthető. Az előterjesztés szerint a fentiekkel kapcsolatos munkálatokat a pénzügyigazgatóságok keretében létrehozott ún. adórendező bizottságok végeznék el. A fentiek miatt a minisztérium munkatársai a szokásos központi ellenőrzéseket is csak négy pénzügyigazgatóságnál hajtották végre.[1209]

A magyar cukoripar védelme

Pénzügyminiszter tájékoztatása szerint, a Brüsszeli Nemzetközi Állandó Cukorbizottság a Magyarország és Ausztria között tervezett cukor-kontingentálást a brüsszeli egyezménybe ütközőnek mondta ki.[1210] Ezért a magyar kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy Magyarország a kontingentálás mellőzésével csak akkor maradhat a brüsszeli egyezmény kötelékében, ha a magyar cukorfogyasztás ellátását a magyar cukortermelés révén más intézkedések segítségével biztosítják. (1904. július 11./1.) A magyar érdekek érvényesítésére csak úgy volt lehetőség, ha a két kormány között olyan megállapodások jönnek létre, amelyek alkalmasak a cukor-kontingentálásra vonatkozó törvényes rendelkezések pótlására. A két pénzügyminiszter 1903. augusztus 28-án megegyezett abban, hogy a magyar kormány egy új törvényjavaslatot készít követeléséről.[1211] „A cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903. évi II. törvény módosításáról" címet viselő javaslat[1212] hatályon kívül helyezte a cukorkontingentálásra vonatkozó rendelkezéseket, de felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a közös vámterület két állama közötti cukorforgalom után 100 kg fogyasztási cukorra 3,5 korona, nyerscukorra 3,20 korona illetéket szedjen. Az osztrák pénzügyminiszter a fentieket két feltétellel fogadta el. Nevezetesen, ha a törvényjavaslatot az osztrák parlament az illeték beszedésének visszamenőleges hatálya miatt nem fogadná el, akkor ez a pont törlendő, továbbá az osztrák kormány a most rögzített törvényjavaslatot csak a parlamentáris úton hajlandó törvényerőre emelni.[1213] A megállapodást Lukács László pénzügyminiszter 1903. szeptember elején úgy értékelte, hogy ennek alapján megnyílik a lehetőség arra, hogy a magyar cukorfogyasztás teljes mértékben a hazai gyárak piacává váljon.[1214]

A fenti megállapodást az osztrák parlament nem hagyta jóvá, ezért a magyar kormány pénzügyminiszteri rendelettel szándékozott a cukorforgalom kérdését rendezni. Az osztrák kormány – az egységes piac elvéhez ragaszkodva – elutasította a budapesti

1209 A Pénzügyminisztériumban a törvényjavaslat elkészült, de nem került a parlament elé: „A magyarországi városok és községek fogyasztási adó természetű jövedelmeinek ideiglenes rendezéséről szóló 1899. évi VI. törvény határozatainak érvényben tartásáról." 1904. október. (MNL OL K 26–1904–6152.) – A törvényjavaslat elkészítését indokolta, hogy a fenti törvény hatálya 1904. december 31-éig szólt. (További előterjesztés: 1905. június 21. MNL OL K 2–AXIV–5.)

1210 MNL OL K 27. 1904. július 26./2. (Előzmények: Uo. 1903. július 28./1 és augusztus 5./8. Khuen-Héderváry-kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei. Kísérlet a Monarchia cukorpiacának felosztására.)

1211 A megegyezésben bízva jelent meg az alábbi pénzügyminiszteri rendelet: 113./1903. augusztus 17. Tárgy: A cukoradóra vonatkozó törvényes rendelkezések végrehajtása. (*Rendeletek Tára*, 1903. I. köt. 831.)

1212 MNL OL K 2–AXIV–2–78. Törvényjavaslat a cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903. évi II. tc. 5. és 8. §-ai módosításáról. 1903. november 24.

1213 MNL OL K 26–1910–XXXVIII–1284. Minisztertanácsi előterjesztés az osztrák cukor fokozódó beözönlésével szemben teendő intézkedések tárgyában. Budapest, 1904. július.

1214 MNL OL K 26–1910–XXXVIII–1284. Lukács László pénzügyminiszter felterjesztése Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. Budapest, 1903. szeptember 5.

rendelet-tervezetet, és 1904. július 25-én e tárgyban a két pénzügyminiszter között újabb tárgyalássorozat kezdődött. (1904. július 26./2.) A Monarchián belüli cukorforgalom magyar kívánság szerinti rendezése érdekében meghozandó törvényi intézkedés a Tisza kormány időszakában sem valósult meg.

Királyi udvartartás költségei

A királyi udvartartás költségeinek felemeléséről 1904 októberében született megállapodás.[1215] A felemelt összegből azon alapoknak évi dotációját is növelték, amelyek a magyar királyi várak és kertek fenntartására (1903. évi 732 000 korona), valamint művészeti célokra (1903. évi 588 000 korona) voltak szánva. 1904. január 1-től a magyarországi királyi várak és kertek fenntartására évi 800 000 koronát, a művészeti célokra – többek között az Operaház és a Nemzeti Színház támogatására – 700 000 koronát folyósítottak.[1216]

Pénzügyi támogatások

Napirendre került a Selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia korszerűsítése is, mert – a pénzügyminiszter szerint – „a természeti és technikai tudományok rohamos fejlődésével szükségszerűen bővített tananyagot a hallgatók nem képesek három év alatt alaposan elsajátítani". (1904. július 12./17.) Ezért az Akadémiát felváltó Bányászati és Erdészeti Főiskola keretében a négyéves képzést valósították meg. Az öt új tanszékkel együtt a tanszékek számát húszra növelték.

A pénzügyminiszter előterjesztésére tárgyalt még a kormány a zsilvölgyi bányákra vonatkozó szerződések meghosszabbításáról (1904. május 31./14.), a kapniki bánya bővítéséről (1904. május 31./12.), az erzsébetvárosi és ferencvárosi dohánygyárak kitelepítéséről Budapestről (1905. február 8./12.), a Sigmond-féle kolozsvári szeszgyár eladásáról (1905. február 28./11.) és a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének alapszabály-módosításáról. (1905. május 4./15.)

1215 Magyarország hozzájárulása az udvartartás költségeihez a történelem folyamán nagyon változó volt. Az udvartartás pénzügyi hivatalának (Hofzahlamt) kimutatása szerint 1692-ben 41%, majd a Rákóczi felkelés idején jelentősen lecsökkent, de 1748-ra 34%-ra emelkedett, amely a század végére 25%-ra mérséklődött. Ferenc József uralkodása elején a 30%-os hozzájárulás 1867-től 50%-ra nőtt. (Az önálló magyar udvartartás követeléséről lásd: Boros–Szabó, 1999. 20–21.)

1216 MNL OL K 26–1910–II–3530. A királyi udvartartás költségeinek felemelése. 1904. október 29.

Kereskedelemügyi Minisztérium

Kereskedelemügyi miniszter: Hieronymi Károly.[1217]

Vasúti közlekedés

Az előző kormányokhoz hasonlóan a Tisza István vezette kabinet is folytatta a korábbi időszak vasútállamosítási, valamint a helyiérdekű vasutak építésénél a helyi gazdasági erőket állami forrásból támogató politikáját.

A MÁV hálózatának kibővítéséről, vasúti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről szóló 1904. évi XIV. törvény, kötvény kibocsátás útján összesen 153 040 000 koronát irányzott elő a kormány által is támogatott vasútvonalak megváltására, illetve megépítésére.[1218] A tervekben szerepelt:

- „A Nagyberezna–országhatárszéli vonal megépítésére és felszerelésére,[1219] a Csap –ungvári államvasúti vonalnak másodrangú főpályává leendő átalakítására, végül a Nyíregyháza-csapi államvasúti vonal teljesítőképességének fokozására összesen 25 300 000 K (1903. november 18./35., 1904. május 3./21.)
- A székely vasutak Szászrégen–dédai, Déda–gyergyószentmiklósi és Gyergyószentmiklós–mádéfalvai részvonalának kiépítése, Mádéfalva állomás bővítése, úgy a Marosvásárhely–Szászrégeni HÉV vasútvonalnak, mind a Kocsárd–marosvásárhelyi államvasúti vonalnak másodrangú főpályává leendő építésére 32 840 000 K
- Az Érsekújvár–komáromi elsőrangú államvasúti fővonal és Dunahíd megépítésére 13 400 000 K[1220]

1217 Tisza István így jellemezte miniszterét: „Régi munkása a magyar közéletnek. Az államhivatalnoki szolgálatból lépett a politikai működés terére az 1874. évben, mint államtitkár, 1892-ben rövid ideig mint államszámvevőség elnöke, majd 1892. november 15-től 1895. január 15-ig mint belügyminiszter. Felséged bizalmából nyomokat hagyó működést fejtett ki, ami által felségednek is legmagasabb elismerését nyerte el, amennyiben 1882. évben a Lipótrend középkeresztjével s 1895. évben a valóságos belső titkos tanácsosi méltóság adományozásával méltóztatott őt kitüntetni. A parlamenti élet terén is egyike ő a legszámottevőbb egyéniségeknek. Ez a körülmény, valamint pénzügyi, közgazdasági és adminisztratív ismeretei mellett főleg az ő kiváló technikai szakképzettsége teszi őt a reá bízandó tárca ügyeinek ellátására kiválóan alkalmassá." (MNL OL K 26–1903–III–4462. Gróf Tisza István felség-előterjesztése a kormány névsoráról. 1903. november 3.)

1218 MNL OL K 255–1904–3. t.–959. Lukács László pénzügyminiszter felterjesztése az uralkodó részére a M. Kir. Államvasutak hálózatának kibővítéséről, vasúti és más beruházásokról és a szükséges költségek engedélyezéséről szóló törvényjavaslatnak alkotmányos tárgyalás végett az országgyűlés elé terjesztése iránt. 1904. március 14. – Ferenc József megjegyzése: gróf Lónyay volt magyar miniszterelnökömhöz intézett, 1872. évi március 28-án kelt kéziratom értelmében – a visszazárt törvényjavaslatban foglalt vasúti beruházásokat illetőleg – ezen törvényjavaslat a közös hadügyminiszteremmel való egyetértés után, újból elém terjesztendő. Kelt Bécsben, 1904. évi március 19-én. (A közös hadügyminiszterrel történt egyeztetés után a felterjesztést lásd: MNL OL K 255–1904–3 t.–975. Lukács László pénzügyminiszter felterjesztése az uralkodó részére a M. Kir. Államvasutak hálózatának kibővítéséről, vasúti és más beruházásokról és a szükséges költségek engedélyezéséről szóló törvényjavaslatnak alkotmányos tárgyalás végett az országgyűlés elé terjesztése iránt. 1904. március 22.)

1219 MNL OL K 26–1903–1968. Minisztertanácsi előterjesztés a Nagyberezna-országhatárszéli vasútvonal vállalatba adható munkálatairól. 1902. október 20. (Zelovich, 1925. 90.)

1220 MNL OL K 184–1905–18–4041. A Folyammérnöki Hivatal felterjesztése a földművelésügyi miniszterhez a Komárom és Érsekújvár közti vasútvonal közigazgatási bejárásáról. Komárom. 1904. október 3.

- A Baja–bátaszéki elsőrangú fővonal és Dunahíd építésére 8 000 000 K[1221] (1904. július 1./24.)
- A Gombos–erdődi vonal átépítésére és a dunai gőzkomp helyett létesítendő Dunahíd építésére 7 000 000 K
- A Galánta–zsolnai vonalon fektetendő második vágányra 18 000 000 K
- A fiumei kikötőnek vasúti berendezésekkel leendő kiegészítésére 5 000 000 K
- Egyes állomások teljesítőképességének fokozására 5 000 000 K
- Mozdonyoknak, ill. motorkocsiknak beszerzésére 7 000 000 K
- Az 1897. évi XXX. törvényben megállapított államvasúti beruházások befejezésére és hasznosítására 21 300 000 K
- Az Ogulintól a határig Bihács irányában a vonal tervezési és építési költségeire 10 000 000 K
- Ezenfelül további 4 080 000 K az Ungvölgyi HÉV megváltására és 2 440 000 K a HÉV vonalának másodrangú főpályává átalakítására 1 460 000 K vehető igénybe a Marosvásárhely–szászrégeni HÉV állami megváltására."

A fentieken kívül a költségvetési keretből a kormány az államvasutak kisebb beruházásaira – építmények és felszerelések kiegészítésére, fahidaknak vasszerkezetűekkel való kicserélésére, biztosító berendezésekre, aluljárók korszerűsítésére stb. – 3,7 millió koronát fordíthatott, valamint az 1904. évi XXI. törvény a vicinális vasutak segélyezésére további 1,3 millió koronát biztosított. Az ún. közforgalmú vasútvonalak hossza az 1903. évi 17 703 kilométerről az 1904. évben 17 814 kilométerre gyarapodott, és az állami vonalakon lebonyolított személyforgalomból származó vállalati bevétel az 1903. évi 61,9 millió koronáról 1904-ben 64,4 millióra nőtt.[1222]

A parlament az alábbi új helyiérdekű vasútvonalak építéséről, illetve a már meglévők engedély-okiratainak egyesítéséről határozott: 1904. évi XVI. törvény a Békéscsaba–békésvésztői HÉV építésének engedélyezése. Az Alföldi Első Gazdasági Vasút Rt. vonalainak részét képezi, és főleg mezőgazdasági termékek szállítására hozták létre.[1223]

- 1904. évi XVII. törvény a Balatonszentgyörgy–keszthelyi HÉV folytatásaként a keszthely–tapolcai vonal építésére adott engedélyt. A 25,6 km hosszú vonal a filoxéra vész által sújtott Balaton parti vidék gazdasági felvirágoztatását tűzte ki célul.
- 1904. évi XXV. törvény a Körös–belovári HÉV és a Belovár–verőczei HÉV engedélyokiratainak egyesítése.[1224]
- 1904. évi XXVI. törvény a Zsebely–csákóvári Hév és a Csákóvár–bókai HÉV szállítási adómentességéről.

1221 Zelovich, 1925. 90–91.

1222 Évkönyv 1904, 1905. 49–59.

1223 MNL OL K 2–A–XV4–13. A kereskedelemügyi miniszter jelentése a Békéscsaba–békésvésztői HÉV engedélyokiratáról. 1906. május 12.

1224 MNL OL K 26–1905–3898. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére a Körös–Belovár–Verőce–barcsi HÉV belovári állomásától a belovári gőzmalomba vezető szárnyának engedélyezése és az Edvárd tárnába vezető szárnyának felhagyása tárgyában. 1905. szeptember 2.

- 1904. évi XXVII. törvény a Zólyombrezó–Breznóbánya–tiszolci HÉV engedélyezési okiratának módosítása a Breznóbánya–vereskői vonal építésére tekintettel.[1225] (1904. július 1./30.)
- 1904. évi XXVIII. törvény a Budapesti HÉV Budapest–Cinkota–kerepesi és a MÁV Budapest–kőbányai vonalának összekötése. (1903. december 13./21.)
- 1904. évi XXIX. törvény a Pozsony–dunaszerdahelyi HÉV és a Komárom–dunaszerdahelyi HÉV engedélyokiratainak egyesítése. (1903. december 13./21.)
- 1904. évi XXX. törvény a Kaposvár–barcsi HÉV engedélyezése. A 50,5 km hosszú vonal Somogy vármegyét köti össze a Drávavidékkel. (1904. június 14./16.)
- 1904. évi XXXI. törvény a Kecskemét–lajosmizsei HÉV építésének engedélyezése. Ez a Budapest–lajosmizsei HÉV folytatása.[1226] (1904. május 31./36.)
- 1904. XXXII. törvény a Kiskunhalas–Bácsalmás–rigyicai HÉV építésének engedélyezése. Bácsalmás és Zombor vasúti összeköttetését teremti meg.[1227]

A minisztérium saját hatáskörében adott engedélyt a Nagybánya–felsőbányai HÉV (1904. április 11./15., 1904. május 31./33.), a Szatmár–nagybányai HÉV, a Nyíregyháza–vásárosnaményi HÉV (1904. május 31./35.) és a Drávavidéki HÉV építési kérelmére.

Az engedélyezett helyi érdekű vasutak törzsrészvények ellenében, 1904-ben 3,17 millió korona állami támogatásban részesültek. Ez a kedvezmény a befektetett – 18,1 millió korona – tőkének átlagosan 17,44%-át tette ki.[1228]

A Tisza István kormánya a minisztertanácsi üléseken a következő vasúti társaságokról tárgyalt még:

Kaba–nádudvari HÉV (1903. december 4./17.)
Vörösmajor–vocini HÉV (1904. május 31./34.)
Szatmár–batizvasvári HÉV (1904. május 31./37.)
Eszék–Diakovár–vrpoljei HÉV (1904. július 1./23–24.)
Székesfehérvár–Adony–szabolcspaksi HÉV (1904. július 1./24.)
Nagykároly–Mátészalka–csapi HÉV (1904. szeptember 22./26.)
Nagykároly–somkuti HÉV (1904. október 21./16.)
Magyar–Észak–Nyugat HÉV (1904. október 21./17.)
Torontáli HÉV (1904. december 2./31.)
Mocsolád–siófoki HÉV (1904. december 2./33.)
Szatmár–bikszádi HÉV (1904. december 2./34.)
Alföldi Első Gazdasági HÉV (1904. december 2./35.)
Orosháza–Szentes–csongrádi HÉV (1905. január 27./10.)
Brassó–háromszéki HÉV (1905. március 18./32.)

Kiemelt feladatot jelentett mindezek mellett a mozdony- és vagonpark fejlesztése, az üzemeltetés gazdaságosabbá tétele. Ezt a célt szolgálta a kereskedelemügyi miniszter 1905. február 8-án tárgyalt előterjesztése, amely szerint – a szerződés lejártával – az állam

1225 Zelovich, 1925. 107.
1226 Zelovich, 1925. 113.
1227 MNL OL K 2–A–XV4–13. A kereskedelemügyi miniszter jelentése a Halas–Bácsalmás–rinyicai HÉV engedélyezéséről. 1906. május 2.
1228 Évkönyv 1904, 1905. 52. – Az 1888. évi IV. törvényben foglaltak szerint az állami támogatás a befektetett tőkének 20%-áig növelhető.

megvásárolja az Általános Vagonkölcsönző Részvénytársaságtól és a Nemzetközi Vagonkölcsönző Részvénytársaságtól 1890 óta folyamatosan bérelt vasúti kocsikat. (1905. február 8./30.) A két magyar tulajdonú társaság az addig bérelt 1757 tehervagonon kívül további 980 darab eladására tett ajánlatot. A minisztérium számítása szerint a 2737 tehervagon 5 560 000 korona, a hatvani műhely és alkatrészkészlet további 357 800 korona értéket képvisel, ehhez képest a társaságok által kikötött vételár csak 4 142 200 koronát tett ki. A kincstár 1903-ban 1500 vasúti kocsit vásárolt, és ezzel a kocsipark 58 879 darabra nőtt, ezért a kormány a vételt nem, csupán a bérlet meghosszabbítását támogatta.[1229] A nehéz anyagi helyzetben lévő bérbeadók ahhoz is hozzájárultak, hogy a 1757 darab kocsiért az addig átlagban darabonként és naponként fizetett 2 K 50 fillérnyi bért tíztonnás teherkocsik után 1 K 25 fillérre, tizenöt tonnás kocsik után pedig 1 K 80 fillérre mérsékeljék. A felhatalmazás alapján a megállapodást 1905. június 30-áig szóló határidővel kötötték meg.

A fentieken kívül a MÁV, az 1900-ban létrejött – megváltási jogot is biztosító – megállapodás szerint háromszáz tehervagont bérelt még a Magyar Vasúti Forgalmi Részvénytársaságtól. A MÁV Igazgatósága javasolta, hogy az állam éljen a megváltási jogával. A vásárláshoz szükséges 555 ezer korona kifizetéséhez a kormány hozzájárult. (1904. március 13./24.)

Napirendre került a postai forgalom szempontjából fontos gócpontnak számító temesvári, józsefvárosi, püspökladányi és dombóvári vasútállomások bővítése és belső berendezéseinek modernizálása. (1904. október 13./18.) Az 50 000 koronát igénylő beruházásra nem állt rendelkezésre költségvetési fedezet, ezért a kormány hozzájárulásával a kereskedelemügyi miniszter a kért összeget az előirányzat nélküli beruházás rovaton számolhatta el.

A szállítási díjkedvezményben részesülők körében annyi változás történt, hogy az 1904 második felében bekövetkezett aszály miatt károsult mezőgazdasági termelők a takarmányhiány mérséklése érdekében a vasúti szállítást kedvező áron vehették igénybe.[1230]

A vasútforgalom korszerűsítése terén fontos előrelépést jelentett a motorvonatok széleskörű alkalmazása. A kedvezőtlen pénzügyi háttérrel rendelkező helyiérdekű társaságok bevételének nagyobbik fele a személyforgalomból származott, de a járatok sűrítéséhez és gyorsításához szükséges beruházáshoz nem rendelkeztek saját erőforrással. Ezért a kormány engedélyezte, hogy huszonkét helyiérdekű vasúti társaság – 1315 kilométert kitevő vonalon, a járatok megduplázása mellett – kilencven motorkocsi és hatvan pótkocsi beszerzésére 3,8 millió koronát igényeljenek. (1904. május 3./26.) A tervek szerint a járművek beszerzésére felhasznált kölcsönt a társaságok maximum huszonöt év alatt, 4%-os kamat mellett voltak kötelesek törleszteni.

Az államvasúti alkalmazottak előléptetésének anyagi fedezetét az 1904. évi költségvetés nem tartalmazta külön rovatban, mert már a Khuen-Héderváry kormány is azzal számolt, hogy a tervbe vett fizetésrendezéssel a vasutasok hozzájutnak ehhez a jövedel-

1229 MNL OL K 26–1906–VII–1733. Minisztertanácsi előterjesztés az Általános és Nemzetközi Vagonkölcsönző Részvénytársaságtól bérben tartott teherkocsik bérletének ideiglenes meghosszabbítása tárgyában. 1905. február 3.

1230 MNL OL K 179–1905–4080. A kereskedelemügyi miniszter rendelete. 1904. december 3.

mükhöz.[1231] Mivel az erről szóló törvényt[1232] az országgyűlés nem szavazta meg, ezért az államvasutak alkalmazottainak fizetésének rendezését – az 1904. év végén esedékes – állami és megyei tisztviselők illetményrendezésével tervezték megoldani.(1903. december 4./16.) A kereskedelemügyi miniszter előterjesztésére a kormány engedélyezte, hogy 1903. október 1-ig visszamenőleg az ún. fokozatos előléptetésekre 197 000 koronát használjon fel. Az 1904 tavaszán bekövetkezett vasutas sztrájk hatására az alkalmazottak illetményének szabályozása ismét a minisztertanács napirendjére került. (1904. április 11./14.)

A négy–öt napig tartó vasutas sztrájk – az 1904. évi pénzügyi beszámoló szerint – a kincstárnak csak csekély veszteséget okozott. Az alkalmazottak illetményének rendezését, és a vasutasok jogos követeléseinek teljesítését szolgálta az 1904. július 15-én szentesített – a M. Kir. Államvasutak alkalmazottai illetményeinek szabályozására szükséges költségek fedezéséről szóló – XVIII. törvény. A törvényi felhatalmazás szerint a kormány erre a célra, 1904-ben 6 643 400 koronát használhatott fel.

Ipartámogatás

Az iparra vonatkozó korábbi törvények végrehajtása során felmerülő problémák szükségessé tették, hogy az ipartörvény revíziójának előkészítésének keretében a minisztérium munkatársai előtanulmányokat készítsenek. A szakemberek az előkészítő munka során elvégezték a hazai és külföldi törvényhozási gyakorlat feltérképezését, és így összegezték az előttük álló feladatokat: „A ipartörvény módosításánál sok érdekellentét merül fel és vár kiegyenlítésre; mélyreható reformok szükségességét mutatják az ipari önkormányzati élet jelenlegi keretében az ipartársulatok és testületek, ipartanácsok, iparhatósági megbízottak, békéltető bizottságok működésében felmerült hiányok és bajok, és a munkás kérdésnek modern alapon, a gazdasági élet valódi szükségleteihez mért megoldásánál is nagy és nehéz feladatok várnak a törvény-előkészítésre és módosításra."[1233]

A kereskedelemügyi miniszter javaslatára a kormány pénzügyi segítséget nyújtott a Szentgotthárdi Óragyárnak (1905. január 6./26.), valamint készfizető kezességet vállalt a Pozdech József Utódai Thury Ferenc Részvénytársaság banki hiteléért. (1904. december 18./14.)

A minisztertanács 1903. december 4-én azt a határozatot hozta (1903. december 4./18.), hogy Magyarország nem vesz részt a St. Louisban 1904 tavaszán megnyíló világkiállításon. Időközben Magyarország ígéretet kapott arra, hogy a magyar kiállításnak kedvező elhelyezést biztosítanak, ezért a kereskedelemügyi miniszter előterjesztésére a kormány a részvétel mellett döntött. Egyben a minisztertanács a Magyar Iparművészeti Társulat részére az iparművészeti csoport kiállítására – három évi részletre felosztva – 100 000 koronát engedélyezett és a magyar kiállítás kormánybiztosának *dr. Szögyény György* amerikai szaktudósítót nevezte ki. (1904. január 9./14) A kiállítás közlekedési osztályának főnöke hivatalosan azzal a kéréssel fordult a kormányhoz, hogy a Magyar Királyi Államvasutaknak az 1900. évi Párizsi Világkiállításon bemutatott és a későbbi-

1231 A vasutasok követelését tartalmazó röpirat 1903 júniusában jelent meg. (Lásd: GADANECZ, 1985. 351.)

1232 MNL OL K 2–AXIV–2–99. Törvényjavaslat a M. Kir. Államvasutak alkalmazottai illetményeinek szabályozására szükséges költségek fedezéséről. 1904. április 16.

1233 ÉVKÖNYV 1904, 1905. 70.

ekben a Közlekedési Múzeumba került tárgyait bemutassák. A szervezők ígéretet tettek arra is, hogy a kiállítás területén a magyar fél a hazai ásványvizekkel is megjelenhet.

A közös külügyminiszter tájékoztatása szerint 1906 tavaszán, a Simplon alagút megnyitása alkalmából, Milánó városa és az olasz király védnöksége alatt nemzetközi kiállítást rendeznek, amelyre Magyarország is meghívást kapott. A kormány a kiállítás részleteiről csak az 1905. évi költségvetés elfogadása utáni szándékozott határozni. (1904. december 2./38.)

Tengerhajózás

A tengerhajózás fejlesztése érdekében a fiumei Dock Rt. még 1893-ban szerződést kötött egy kieli gyárral, hogy a bergudi öbölben a kincstár költségén feltöltött területen hajóépítésre alkalmas telepet épít.[1234] A létrehozott telep nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, illetve főleg a haditengerészet igényei következtében a kormány egy modern hajógyár felépítését határozta el. (1904. december 2./28.) 1904-ben a fiumei kikötő szolgáltatásait az úgynevezett szomszédos forgalomban 4186 személyszállító gőzös és 317 vitorlás, valamint 2102 távolsági gőzös és 1328 vitorlás vette igénybe.[1235] Az új gyár felépítése érdekében a kereskedelemügyi miniszter az angol Palmer hajóépítő céggel vette fel a kapcsolatot, de az 1904 őszén folytatott tárgyalások – a magas kivitelezői költségek miatt – nem vezettek eredményre. Ezek után csak 1905 augusztusában sikerült megállapodnia a kormánynak a hazai Danubius–Schönichen–Hartmann Egyesült Hajó és Gépgyár Részvénytársasággal a fiumei hajógyár felépítéséről.[1236] Fiumében 1903. november 28-án és december elején rendkívül erős viharok pusztítottak, amelyek – a Tengerészeti Hatóság becslése szerint – 266 405 koronára tehető kárt okoztak a kikötőben. (1904. január 9./13.) A helyreállítási munkákra a kormány biztosította a kért pénzügyi fedezetet.

A M. Kir. Tengerészeti Hatóság részéről készített, felterjesztett műszaki vélemény szerint a fent részletezett károk helyreállítása 266 405 K 70 fillér költséget igényel, melyből 212 878 K 30 fillér kőhányási munkálatokra, 53 527 K 40 fillér pedig a megrongált kövezetek és mellvédfalak helyreállítására szükséges.

A külkereskedelem növelése érdekében a magyar tengeri forgalomban résztvevő hajók tulajdonosai, az 1893. évi XXII. törvény szerint beszerzési, valamint a teljesítménytől függő ún. járatsegélyben részesülhettek. (1904. május 31./38.) Ennek a támogatási formának a hatálya 1903. július 4-én lejárt, de a folyamatban lévő kifizetésekről és a további segélyekről nem született kormányzati döntés, mert a Széll kormány 1902. december 19-én beterjesztett javaslata nem emelkedett törvényerőre. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztésére az esedékes segélyek kifizetését – a korábbi tarifák mellett – engedélyezte a kormány. (1904. május 31./38.)

Az osztrák és a magyar kormány megállapodása szerint Fiume és Trieszt hajóforgalmát keleti irányban a Lloyd Társaság, nyugati irányban az Adria Rt. bonyolította.[1237] Az

1234 MNL OL K 178–1905–12670. A kereskedelemügyi miniszter átirata a földművelésügyi miniszter részére. 1905. augusztus 11. (MNL OL K 27. 1905. augusztus 16./7.)

1235 Évkönyv 1904, 1905. 317.

1236 MNL OL K 27. 1905. augusztus 16./7.; MNL OL K 26–1906–3557. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a kormány részére. 1905. augusztus 11.

1237 Hanák–Mucsi, 1978. 381.

1898. február 2-án megkötött egyezmény szerint az osztrák Lloyd köteles a Triesztből havonta induló távolkeleti járatait a fiumei kikötő érintésével közlekedtetni. Ezért a magyar állam a Fiuméban feladott, vagy itt kirakott áruk után kifizetett Szuez-csatornai illetéket az osztrák kormánynak köteles volt megtéríteni. Az egyezmény megkötése után indított járatoknál 1903. év végéig a már rögzített feltételek voltak az irányadók, de 1904. évben az új járatokra az osztrák kormány magasabb hozzájárulást követelt. A magyar kormány takarékossági szempontokra hivatkozva elutasította az ajánlatot. (1904. január 16./11.) 1904 őszén az osztrák miniszterelnök hajlandónak mutatkozott arra, hogy az osztrák Lloyd, egyezmény feletti kelet-ázsiai és kelet-afrikai járatainak Fiume számára biztosítása ügyében felújítsák a tárgyalásokat. A kedvezőbb osztrák ajánlat eredményeként megegyezés született arról, hogy az új járatok lényegében az egyezmény szerinti tarifák alkalmazása mellett kikötnek a fiumei kikötőben. A magyar külkereskedelmi forgalmat is segítő új járatoknak az igénybe vétele a kereskedelemügyi miniszter számításai szerint 1905-ben a tárca számára 84 000 korona többletkiadást jelent.[1238] (1904 december 2./29.)

Az Olaszországgal kötendő kereskedelmi szerződést előkészítő tanácskozáson az olasz kormány kérte, hogy a kizárólag az Adriai-tengeren közlekedő hajóik részére a magyar kormány kedvezményes kikötői illetéket állapítson meg. (1905. január 6./25.) A kikötői illetékekről szóló 1897. évi IX. törvény rendelkezése szerint: a belföldi, valamint ezekkel azonos megítélésű idegen gőzösök, melyek lajstromozási okmányuk alapján kizárólag az Adriai-tengeren közlekednek, az adott naptári évre a kikötői illeték helyett tonnánként négy forintot tartoznak fizetni. Ebben a kedvezményben az olasz hajók eddig nem részesültek. A magyar kormány 1905 januárjában még azon a véleményen volt, hogy erről a kedvezményről a kereskedelemügyi miniszter folytasson további tárgyalásokat.[1239] A megbeszélések eredményeként – mivel ez a kedvezmény a magyar kincstárnak éves szinten kb. csupán 700 korona veszteséget okozna – a magyar kormány az olaszok kérésének teljesítését javasolta a külügyminiszternek.

Az 1901. évi VII. törvény 34. §-a értelmében az Adria Gőzhajózási Társaság viteldíjainál felmerülő vitás kérdésekről, évenként kinevezett tagokból álló bizottság döntött. A testület vezetésére 1903-ban a kormány Nikolics Fedor főrendiházi tagot kérte fel.[1240] 1904-ben ezt a tisztséget Nagy Ferenc országgyűlési képviselő töltötte be, és a miniszterelnök előterjesztésére megbízatását az 1905. évre is meghosszabbították.[1241] (1904. december 18./1.)

Az egységes tengerjogi gyakorlat elfogadtatása érdekében a belga kormány 1902. december 31-én egy olyan diplomáciai értekezlet összehívásának szándékáról értesítette Gołuchowski külügyminisztert, amelyen a meghívott államok „teljhatalmú" képviselői a tengeri összeütközések és a mentések ügyének nemzetközi szabályozásáról tárgyalnának. A magyar kereskedelemügyi miniszter csak akkor kívánt foglalkozni a részletek-

1238 MNL OL K 148–1904–III–6464. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére. 1904. október 19.

1239 A kikötői illetékből származó kincstári bevétel 1904-ben 489 625 koronát tett ki, az olasz hajók utáni bevétel 40 213 korona volt. (MNL OL K 27. 1905. szeptember 29./17.)

1240 MNL OL K 26–1909–XLI–179. Minisztertanácsi előterjesztés. 1902. december 7.

1241 MNL OL K 26–1909–XLI–179. Minisztertanácsi előterjesztés. 1904. január 30.

kel, ha Magyarország önálló államként vehet részt az értekezleten. Ezért kormányzati szinten szükségesnek tartották, hogy a magyar küldöttek külön ügykörrel, önálló megbízólevelet kapjanak, a felvett jegyzőkönyvekben és a kötendő egyezményben Magyarország neve Ausztriától teljesen elkülönítve szerepeljen, valamint az egyezmény megkötése esetén külön ratifikációs okmány készüljön.[1242] A magyar kormány feltételeit a közös külügyminiszter 1904-ben elutasította. (1904. január 9./31. és július 1./41.) A nézeteltérések feloldása érdekében a Tisza- kormány több kísérletet is tett, de a nemzetközi egyezményeknél követendő alaki előírások jogi szabályozására vonatkozó magyar kérést a Külügyminisztérium továbbra sem tárgyalta.

Az aláírási jogosultság kérdése, 1905 októberében került ismét napirendre, amikor a brüsszeli tanácskozáson két egyezmény született. Az első a tengeri összeütközésekből fakadó kártérítések, a másik pedig a mentésben résztvevők kártalanításának kérdését rendezte.[1243] A külügyminiszter úgy foglalt állást, hogy az egyezményhez történő csatlakozási okmányokat az Osztrák–Magyar Monarchia brüsszeli nagykövete írja alá. A Monarchia két kormánya végül is elfogadta az 1910. szeptember 23-án véglegesített nemzetközi megállapodást, és az erről készített – 1911. június 23-án benyújtott törvényjavaslatot[1244] – a magyar parlamentben, mint az 1913. évi I. törvényt fogadták el.

Statisztikai ügyek

Az 1897. évi XXXV. törvény értelmében a Központi Statisztikai Hivatal munkatársai a hivatal működéséről minden évben részletes tervet készítettek, amelyet a kereskedelemügyi miniszter hozzájárulásával, az állami költségvetéssel együtt terjesztettek az országgyűlés elé.[1245] (1904. szeptember 22./28., október 13./17.)

Tisza István 1903. december 12-én (5.051/M. E.) kelt rendeletére a Statisztikai Hivatal elkészítette a Magyarországon élő görögkeleti vallású népességre vonatkozó felmérését.[1246] Az 1904. július 7-én leadott jelentés 1. számú táblázata törvényhatóságonként tartalmazza a görögkeleti vallású lakosság számát, anyanyelv szerinti tagolódását az illetékes egyházi főhatóságok megjelölésével. A felmérés 683 község lakosságáról tartalmazott részletes információkat.

A Tisza kormány időszakában Központi Statisztikai Hivatal munkaidejének jelentős részét a képviselőválasztási reform elkészítése érdekében elrendelt adatgyűjtés foglalta le. Az adatgyűjtés kiterjedt az ország minden húsz évesnél idősebb férfi lakosára, és a kérdések körét az alábbiak szerint határozták meg: életkor, anyanyelv, iskolai végzettség, foglalkozás, ház- és földbirtok tulajdon, valamint az 1903. évben fizetett adók mértékére. Az adatgyűjtést 1904. márciusában a községi- és körjegyzők, továbbá az iskolai tanítók közül

---

1242 MNL OL K 26–1908–XXXIX–752. Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter felirata Széll Kálmán miniszterelnök részére. 1903. április 23.

1243 MNL OL K 26–1908–XXXIX–752. Az igazságügy-miniszter feljegyzése a brüsszeli tengerjogi értekezleten létrejött nemzetközi egyezménytervezethez való hozzájárulás tárgyában. 1906. október 16.

1244 Képviselőházi Irományok, 332. szám 1911. június 23.

1245 A Központi Statisztikai Hivatal éves munkaterveit lásd: MNL OL K 26–1908–XLI–572. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a Központi Statisztikai Hivatal munkaterve tárgyában. 1903–1905.

1246 A Központi Statisztikai Hivatal jelentése gr. Tisza István miniszterelnök részére a hazai gör. kel. vallású magyarságra vonatkozó népszámlálási adatok tárgyában. 1904. július 7. (Kemény, 1966. 334–339.)

kirendelt számláló biztosok végezték. Az összeírás során nyert adatok feldolgozása 1905. első félévének végéig tartott.

A Khuen-Héderváry kormány 1903. augusztus 22-én adott megbízást a Központi Statisztikai Hivatalnak arra, hogy összeállítsa a nyelvhatárokra vonatkozó adatokat. A szükséges előmunkálatokat befejezve a további teendőkre vonatkozó programját a hivatal 1905. július 7-én terjesztette fel a miniszterelnök részére. A fenti előterjesztést a kormány 1905. december 11-én hagyta jóvá. Az elkezdett munka során a tervek szerint elkészül: nemzetiségi térképek, a népesség magyar nyelvismeretére vonatkozó térképek, a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából azon községek kijelölése, ahol kulturális és nemzeti célból – a magyarok beolvadásának megakadályozása érdekében – állami elemi iskola felállítása szükséges.[1247]

Kereskedelmi szerződések előkészítése

Hieronymi Károly kereskedelemügyi minisztert már 1903. szeptember első felében arról tájékoztatták, hogy a Szentpéterváron tartózkodó német küldöttség a kereskedelmi szerződésre vonatkozó előzetes tárgyalásait – teljes hírzárlat mellett – befejezte és hazautazott.[1248] 1903 októberben a némi információkat is tartalmazó értesülések már előrehaladott német–orosz tárgyalásokról szóltak. A Németországgal kötendő szerződés előkészítése érdekében 1903. október 15. és 27. között három minisztérium szakemberei folyamatos egyeztették javaslataikat. A hírekre reagálva a földművelésügyi miniszter 1903. október 17-én, a kereskedelemügyi tárca vezetője pedig október 23-án készült feliratában, arról tájékoztatta a miniszterelnököt és átirattal a pénzügyminisztert, hogy „a sörárpa vámjára és az állatforgalomra nézve Németország részéről Oroszországgal állítólag tervbe vett megállapodások létesítése előtt a német kormány a mi érdekeinknek kellő figyelembe vételére a közös külügyminiszter úr útján valamely alkalmasnak látszó módon felkéressék".[1249] A földművelésügyi miniszter ragaszkodott azon véleményéhez, hogy „az árpa differenciális vámkezelését általában kizártnak fogjuk tekinteni, és ha Oroszországnak az ottani élő állatok bevitelét biztosító állatforgalmi könnyebbségeket megadná, akkor Németország ellen is kénytelenek lennénk a Monarchiánk részéről Oroszország ellen fenntartott határzárat elrendelni".[1250] A magyar félelmeket némiképp mérsékelte a berlini kormány parlamenti ellenzékének tett ígérete, hogy új vámpolitikáját az agrárvédelmi követelések figyelembevételével alakítja ki. A budapesti kormányban ezért – a berlini és szentpétervári követeink puhatolózó tárgyalásait fontosnak tartva – az a vélemény alakult ki, hogy „nem tételezhető fel, hogy a német kormány Oroszországnak, különösen az állatforgalom terén ily messzemenő engedményeket tenne".[1251]

1247 MNL OL K 26–1909–XXV–181. A Központi Statisztikai Hivatal feljegyzése Wekerle Sándor miniszterelnök részére. 1907. június 10.

1248 MNL OL K 178–1903–404. Szinnyei Merse István gazdasági szaktudósító jelentése a földművelésügyi miniszter részére. Szentpétervár, 1903. szeptember 14.

1249 MNL OL K 255–1903–6. t.–4197. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1903. október 23.

1250 MNL OL K 255–1903–6. t.–4197. A földművelésügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1903. október 27.

1251 MNL OL K 255–1903–6. t–4197. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1903. október 23.

A fenti véleményt Malcomes Jeromos berlini szaktudósító 1903 decemberében keltezett jelentései is igazolták. A megszerzett információ arról tanúskodott, hogy az oroszokkal ellentétben a németek elégedettek a tárgyalások menetével, mert abban bíznak, hogy a beígért csekély kedvezmények árán is megegyezhetnek. A németek felajánlották az árpavámnak és a takarmány árpa vámjának két márkára való leszállítását, de – az orosz követelés ellenére – a rozs vámjának mérséklésére nem mutattak hajlandóságot. A szaktudósító a külön állategészségügyi egyezmény létrejöttét nem tartotta valószínűnek.[1252]

A főleg mezőgazdasági termékekről szóló megbeszéléseken Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter az egyoldalú agrárius szemléletet kifogásolva az alábbiakra hívta fel a figyelmet. „Téves az a vélemény, hogy az ipari védelem csak osztrák érdek, mert az ipar számos ágában a hazai termelés annyira fejlett, hogy megfelelő feltételek mellett a külfölddel is felveheti a versenyt. Ezért egy egészséges kereskedelmi politika keretén belül, kívánatos bizonyos mértékig ipari vámvédelemről is gondoskodni."[1253]

A holtpontról történő kimozdulás érdekében Ottlik István, a Földművelésügyi Minisztérium miniszteri tanácsosa 1903. december végén az alábbi javaslatot terjesztette elő: „Gazdasági és politikai szempontból az lenne a jó, ha elfogadnánk a német fél ajánlatát, hogy a szerződő felek kívánságainak diplomáciai jegyzékváltás útján való kölcsönös közlése megtörténhessék, ily módon az annak idején indítandó szóbeli tárgyalások tetemesen megkönnyíttetnének."[1254] Az előterjesztő tudomása szerint hasonló eljárást követtek a németek és oroszok is, mielőtt a szóbeli tárgyalásokat elkezdték. A miniszteri tanácsos a sikeres előrelépés feltételeként jelölte meg továbbá, „hogy az általános politikai és parlamenti viszonyok annyira tisztázódjanak, hogy remény lehessen arra, hogy a vám és kereskedelmi szövetségi és vámtarifa javaslatok Magyarországon és Ausztriában is rövid időn belül alkotmányosan tárgyalni és elfogadtatni [!], mert e nélkül a közös kereskedelmi szerződések kötésére, ill. tárgyalások indítására nem lehet vállalkozni". Azzal Ottlik István is egyetértett, hogy a tárgyalások „feltétlen diszkrécióval kezeltessenek, nehogy bonyodalmak legyenek, ha kiszivárog valami".[1255]

1252 MNL OL K 178–1904–404. Báró Malcomes Jeromos gazdasági szaktudósító jelentése a német–orosz kereskedelmi szerződés tárgyában a földművelésügyi miniszter részére. Berlin, 1903. december 18.; MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. Báró Malcomes Jeromos gazdasági szaktudósító jelentése a német–orosz kereskedelmi szerződésről a miniszterelnök részére. 1904.január 10. – A Japánnal folytatott háború miatt Oroszország engedményekre kényszerült. Az 1904. július 28-án aláírt német–orosz kereskedelmi egyezmény a német ipar exportját támogatta. (MNL OL K 255–1904–6. t.–2682. A közös külügyminiszter átirata a magyar pénzügyminiszter részére. 1904. július 29.)

1253 MNL OL K 26–1903–XIV–1519. Jegyzőkönyv a Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter elnökletével, a Németországgal kötendő kereskedelmi szerződés tárgyában tartott megbeszélésekről. 1903. október 31. – Az 1903. évi külkereskedelmi forgalmunkban a behozatal 18,50%-át a mező- és erdőgazdaság és halászat termékei, 4,67%-át a bányászati és kohászati, valamint 76,86%-át az ipari termékek tették ki. A kivitelünkben ugyanezen kategóriák 55,65%, 1,89 és 42,46%-kal részesedtek. (Évkönyv 1904, 1905. 193.; Komlos, 1993. 16–21.)

1254 MNL OL K 178–1904–404. Ottlik István miniszteri tanácsos feljegyzése a földművelésügyi miniszter részére a közös külügyminiszter 1903. szeptember 17-én kelt átiratáról. 1903. december 30.

1255 MNL OL K 178–1904–404. Ottlik István miniszteri tanácsos feljegyzése a földművelésügyi miniszter részére a közös külügyminiszter 1903. szeptember 17-én kelt átiratáról. 1903. december 30.

Az 1903. október 5-én tartott előkészítő megbeszélés résztvevői egyetértettek abban, hogy a Németországgal folytatandó tárgyalások megkezdése előtt jó lenne kereskedelmi viszonyainkat Olaszországgal rendezni.[1256] Az olaszokkal szemben követendő eljárás lényege röviden így foglalható össze: a jelenlegi szerződés maradjon érvényben a borvám záradék elhagyásával, és ellenszolgáltatásként hozzájárulnánk ahhoz, hogy a fa és a ló vámját az olaszok felemeljék. (1903. november 18./36., 1903. november 23./10.,1903. december 31./21., 1904. február 7/14.) Ezzel szemben *Hoór Lajos* berlini szaktudósító 1903. november végén küldött jelentése szerint: „Olaszország ugyanis a borklauzula megújítását követeli és ha nem is ugyanazon vám mérsékléssel mint eddig, de mégis azon eddig érvényben volt határozat változatlan fenntartásával, melynek értelmében ezen kedvezményben más országok nem részesíthetők."[1257] (1904. március 13./5. és 27.,1904. április 13./5., 1904. szeptember 8./36., 1904. szeptember 22./3., 1904. október 9./1., 1905. február 14./4.)

Az olaszoknak nyújtott kedvezmény ellen a Francia Képviselőház Külkereskedelmi Bizottsága is lépéseket sürgetett. *Dr. Návay Aladár* miniszteri titkár, szaktudósító, 1903. december 29-én írt jelentésében arról tájékoztatta a kereskedelemügyi minisztert, hogy a fenti Bizottság a francia külügyminiszterhez irt levelében tiltakozott az Olaszország és az Osztrák–Magyar Monarchia között fennálló kereskedelmi szerződés azon pontja ellen, amely az olasz borokat vámkedvezményben részesíti.[1258] Véleményük szerint fel kell lépni az olyan kereskedelmi szerződéses ellen, „mely szerint az ún. bor-klauzula Franciaország kizárásával továbbra is fenntartassék, illetve hogy Franciaország szerinte akként kijátszassék, hogy a kedvezmény csakis az olasz borok által bírt szesztartalom mennyiségéhez köttessék, miáltal Franciaország továbbra is kizárva maradna a kedvezmény élvezetéből."[1259] A beadvány készítői azt is reális lépésnek tartották, hogy a bortermelők érdekében Franciaország megszakítja a kereskedelmi kapcsolatokat az Osztrák–Magyar Monarchiával. (Az olaszoknak biztosított kedvezményt eredetileg a határszéli bortermelők vehették igénybe azért, hogy a filoxéravész következtében jelentősen lecsökkent bortermelést ellensúlyozzák a Monarchia országaiban.) Mivel a Monarchiának mind Olaszországgal, mind Franciaországgal érvényben lévő kereskedelmi szerződése rögzítette a legnagyobb kedvezmény elvét, ezért Párizs követelését nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Így a magyar tárgyaló fél a kétoldalú tárgyalásokon a borvám-klauzula megszüntetésének igényét a megnövekedett hazai bortermelés mellett a francia tiltakozással is indokolhatta.

A magyar–olasz kereskedelmi tárgyalások 1903. december 31-én eredményre vezettek, és az 1891. évi december 6-án kötött kereskedelmi és hajózási szerződés érvényességi idejét 1904. szeptember végéig – a borvám záradék elhagyásával – meghosszabbították.

1256 MNL OL K 26–1903–XIV–4334. Jegyzőkönyv a Németországgal és Olaszországgal kötendő kereskedelmi szerződés előkészítése tárgyában tartott megbeszélésről. 1903. október 5.

1257 MNL OL K 178–1904–404. Hoór Lajos berlini szaktudósító jelentése a kereskedelemügyi miniszter részére. Berlin, 1903. november 21.

1258 MNL OL K 255–1904–6. t.–320. A kereskedelemügyi miniszter átirat a pénzügyminiszter részére. 1904. január 21.

1259 MNL OL K 255–1904–6. t.–320. A kereskedelemügyi miniszter átirat a pénzügyminiszter részére. 1904. január 21.

A magyar kormány – a parlament utólagos jóváhagyásának reményében – 1904. július 5-én tárgyalásokat kezdett Rómában az olasz kormánnyal a kereskedelmi kapcsolatok olyan ideiglenes rendezéséről, amely a végleges szabályozás elkészültéig lehetővé teszi a szerződés életben tartását.[1260] A tárgyalások eredményeként 1904. szeptember 24-én aláírt jegyzőkönyv értelmében: „Az Olaszországgal 1891. évi december 6-án kötött és az 1892. évi VI. törvénycikkel becikkelyezett kereskedelmi és hajózási szerződés és ahhoz tartozó mellékletekkel és vámkartellel együtt, valamint a szerződéssel egyidejűleg aláírt pótcikk és jegyzőkönyv is – a vámjegyzőkönynek a borvám klauzulát magában foglaló III. 5. pontjának kivételével – újabb rendelkezésig továbbra is érvényben marad." Az 1904. évi XXVIII. törvénybe iktatott – 1904.október 15-én életbe lépő – egyezmény szerint az 1891. évi december 6-án kötött kereskedelmi és hajózási szerződés érvényességi idejét, a borvám záradék kivételével, az új szerződés hatályba léptéig meghosszabbították. (1904. október 9./1.)

Az osztrák és a magyar kormány között folyamatosan feszültséget okozó új vámtarifa megszövegezése, illetve elfogadása 1904 januárjában került ismét terítékre. (1903. december 31./1.) Az osztrák tárgyaló fél a két kormány által már korábban elfogadott új autonóm vámtarifa javaslat egyes tételeinek ismételt felülvizsgálatát indítványozta.[1261] Ezért remény sem volt arra, hogy az autonóm vámtarifa tervezetet belátható időn belül elfogadják a két országban. A kereskedelmi tárgyalások megkezdését szorgalmazó osztrák miniszterelnök Tisza Istvánnak 1904. január 15-én kelt átiratában rugalmasabb eljárási mód követését javasolta. Koerber egyetértett azzal, „miszerint a két kormány között egyeztetett autonóm vámtarifa-tervezet képezze alapját a más országokkal folytatandó kereskedelmi tárgyalásoknak". Mert, amint kifejtette: „Kétségtelen, hogy a vám-és kereskedelmi kapcsolatok, valamint az autonóm vámtarifa rendezetlensége a tárgyalási utasítások megállapításánál, de különösen a más államokkal folytatott tárgyalásokon nehézségeket okoz. Ezek a nehézségek azonban háttérbe szorítandók, tekintve azt a veszélyt, amit az idő múlása kereskedelmi érdekeink számára okozhat. Tekintettel a következő vám-és kereskedelmi konferenciára, felvetődik a kérdés, vajon a kereskedelmi tárgyalásokhoz szükséges törvényes felhatalmazással szükséges-e megadni azt az irányelvet, hogy a Németországgal folytatott tárgyalások alapját a két ország kormányai között egyeztetett vámtarifa tervezet képezi."[1262] Koerber átiratát Tisza István 1904. január 18-án azzal az utasítással küldte a Pénzügyminisztériumba, hogy a javaslatról sürgősen kéri Lukács László véleményét.

Különösen a földművelésügyi miniszter ragaszkodott ahhoz, hogy a mezőgazdasági termékek kivitelére vonatkozó, az 1902. év végén elért kedvezmények érvényben maradjanak. Ezért az 1904. január 20-én kelt feliratában az autonóm vámtarifa tervezetével

---

1260 Az Osztrák–Magyar Monarchia képviseletében kiküldött személyek hivatalos megnevezéséről és aláírási jogáról lásd: MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 3. cs. 9. t. 24. Gołuchowski külügyminiszter levele Tisza István részére. 1904. május 23.

1261 MNL OL K 2–AXIV2–31. Indoklás az osztrák–magyar vámterület autonóm vámtarifájáról szóló törvényjavaslathoz. 1903. január 28. – Az autonóm vámtarifa kérdéséről lásd: *Pesti Hírlap*, 1902. április 10. Matlekovits Sándor: Autonóm vámtarifa.; *Pesti Napló*, 1905. április 10. A közös vámterület mellett.

1262 MNL OL K 255–6. t.–208. Az osztrák miniszterelnök átirata a magyar miniszterelnök részére. 1904. január 15.

kapcsolatban arra kérte a miniszterelnököt, hogy jelentse ki: „a magyar kormány feltétlenül visszautasítja a két kormány között egyetértőleg megállapított és a Képviselőház illetékes bizottsága által letárgyalt és változtatás nélkül elfogadott vámtarifa-javaslat bármely tételének további módosítását, illetőleg ily módosítások felett a tárgyalások fonalának újbóli felvételét. Szükségesnek tartanám ehhez eleve hozzátenni még azt is, hogy a kereskedelmi szerződési tárgyalások megindításának kérdésében a magyar kormány csak akkor lesz hajlandó további részletes tárgyalásokba bocsátkozni és az e célból egybehívandó vám- és kereskedelmi értekezleten magát képviseltetni, ha előbb az osztrák kormány oly értelmű határozott kijelentésének birtokában lesz, mely szerint a többször említett vámtarifa javaslat módosítására vonatkozó indítványát véglegesen elejti és illetőleg az említett tarifajavaslatot, úgy a mint az a két kormány között megállapítva a törvényhozásnak előterjesztetett, érintetlenül fenntartja és annak ily módon való parlamenti keresztül vitelére magát továbbra is kötelezettnek tekinti." [1263] Így tehát Tallián Béla elvetette azt az osztrák javaslatot, hogy a két kormány közötti vámtarifa megállapodás és a külföldi államokkal való tárgyalások menetét egymástól elkülönítve kezeljék, és ragaszkodott ahhoz, hogy a „szerződéses tárgyalások az új vámtarifa-javaslatok alapján indítassanak". Egyetértett azzal, hogy a tárgyalásokat legelőször Németországgal kezdjük el, mert külkereskedelmi forgalmunk mintegy felét vele bonyolítjuk le, ezek után Olaszország, Svájc és Belgium következzen. (1904. január 9./30., 1904. január 23./16., 1904. január 26./1., 1904. szeptember 8./37.) Egyértelmű volt, hogy először a nyugati államokkal kívántak megegyezni és a kereskedelmi szempontból kevésbé fontos balkáni országokkal csak ezek után.[1264]

A Kereskedelemügyi Minisztériumban 1904. január 14-én, az osztrákokkal kezdődő tárgyalást megelőzően egyeztető értekezlet tartottak, amelyen a házigazdán kívül a Pénzügyminisztérium és a Földművelésügyi Minisztérium képviselői vettek részt.[1265] A résztvevők javaslatai alapján fogadták el azt az utasítási tervezetet, melyet a kormány jóváhagyását követően a kereskedelmi tárgyalásokra kiküldött szakelőadók kaptak kézhez. A megbeszéléseken hátrányt jelentett, hogy a tárgyalás résztvevői a felmerülő újabb kérdésekre újabb utasítást igényeltek, amelyet minden küldött felettesétől külön-külön kért és kapott meg. Ilyen esetekben a szakminisztériumok közötti egyeztetés gyakran elmaradt, ezért – nem egy alkalommal – az osztrák partnerek az ülések alatt tapasztal-

1263 MNL OL K 255–1904–6. t.–263. A földművelésügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. január 20.; MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. A földművelésügyi miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. január 20.

1264 Ismét napirendre került a szerződések aláírásának formai kérdése. A kereskedelmi szerződéseknél a Monarchia egy államként szerepeljen-e vagy két államként, kik írhatják alá és milyen sorrendben? (MREZSLT 44/a. f. Tisza iratok 2. cs. 8. t. 30–31. Tallián Béla levele Tisza István részére. 1905. január 22.)

1265 MNL OL K 26–1909–XXXVIII–373. Jegyzőkönyv a Kereskedelmi Minisztériumban tartott értekezletről; a német birodalommal megújítandó kereskedelmi szerződés tárgyában az osztrák kormány megbízottaival Bécsben tartandó értekezletre kiküldendő megbízottak számára adandó utasítások. 1904. január 14. – A résztvevők: a Kereskedelemügyi Minisztériumból Bíró Tamás és Emmerling Vilmos miniszteri tanácsos, dr. Fuhrmann Ferenc miniszteri osztálytanácsos, valamint br. Malcomes Gyula miniszteri segédtitkár. Pénzügyminisztériumból br. Andreánszky István államtitkár, dr. Kőnig Tivadar miniszteri segédtitkár. A Földművelésügyi Minisztériumból Ottlik István miniszteri tanácsos, Róth Loránd miniszteri osztálytanácsos és Koós Jenő miniszteri segédtitkár.

hatták, hogy az eltérő utasítások vitát váltottak ki a magyarok között, és ezzel maguk tárták fel egymás álláspontjának hiányosságait. Hátrányt jelentett a bécsiekkel szemben az is, hogy a Budapestről küldött utasítások lassan értek célba. (Ugyanez vonatkozott – még kínosabb perceket előidézve – a külföldi államokkal folytatott tárgyalások menetére is.) Az eljárási ügymenet fogyatékosságának a megszüntetésére a Fejérváry kormány tett kísérletet 1905 nyarán, amikor a három szakminisztérium küldötteiből álló ún. Állandó Bizottság létrehozásáról döntött.[1266]

A földművelésügyi miniszter merev álláspontjának célravezető voltát az elhúzódó német–orosz tárgyalások során felmerült nézeteltérések is kérdésessé tették. Malcomes Jeromos szaktudósító 1904. január 21-én Berlinből küldött jelentése szerint a két nagyhatalom nem fog rövid időn belül megegyezni, ezért a németek arra fognak törekedni, hogy a Monarchiával minél hamarabb elkezdhessék a tárgyalásokat.[1267] A német kormány taktikája arra irányult, hogy elfogadják a gabona vámokra vonatkozó – viszonylag kisebb mennyiséget érintő – osztrák és magyar követeléseket, és így a Monarchiával megkötött egyezménnyel Oroszországot engedményekre kényszeríthetik a tárgyalásokon. Szögyény-Marich László berlini nagykövet arról értesítette Malcomes Jeromost, hogy „gróf Bülow birodalmi kancellár úr már is olyan értelmű megkereséssel fordult hozzá, hogy a szerződés felmondás jogával ugyan még most sem, és a legközelebbi hetek vagy esetleg hónapok által meghatározható időben sem szándékozik élni, de nagyon kéri, hogy a Monarchia kormányai tegyék lehetővé a tárgyalások mihamarabb megkezdését".[1268] Ezért a nagykövet a tárgyalásokat előkészítő munkálatok gyors befejezését sürgette, nehogy a vártnál korábban elkezdett megbeszélések a magyar kormányt felkészületlenül találja. Az osztrák miniszterelnök 1904. január 15-én kelt átiratában – a Németországgal való tárgyalások megkezdését sürgetve – arra figyelmeztette Tisza Istvánt, hogy a német parlamentben a konzervatív többség várhatólag a fennálló külföldi kereskedelmi szerződések felmondására fogja kényszeríteni a kormányt.[1269]

A magyar kormány célkitűzése is az volt, hogy elsőként a legfontosabb külkereskedelmi partnerünknek számító Németországgal kell a vitás kérdéseket rendezni és minél gyorsabban megegyezni. (1904. március 13./4. és 6.) A Németországgal fennálló kereskedelmi szerződésünk megújításáról 1904. május 30-án – báró *Oswald Richthofen* német külügyi államtitkár és Szögyény-Marich László nagykövet elnökletével – bizottsági üléssorozat vette kezdetét Berlinben. A tárgyalások fontosságát érzékelteti, hogy 1903-ban az Osztrák–Magyar Monarchia kivitelének 47%-át, az import 37%-át Németországgal bonyolította le.[1270] A napirendre tűzött állategészségügyi kérdések megvitatására a fenti bizottság által felkért – német, magyar és osztrák szakemberekből álló – albi-

1266 MNL OL K 255–1905–VI–2439. Fejérváry Géza miniszterelnök leirata Hegedűs Ferenc pénzügyminiszter részére. 1905. augusztus 13.

1267 A Földművelésügyi Minisztérium külföldi szaktudósítóiról lásd: Lakos, 1977. 215–218.

1268 MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. Br. Malcomes Jeromos berlini gazdasági szaktudósító jelentése a földművelésügyi miniszter részére. Berlin, 1904. január 21.

1269 MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. Az osztrák miniszterelnök átirata a magyar miniszterelnök részére. 1904. január 15.

1270 MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. Miniszertanácsi előterjesztés a Németországgal fennálló kereskedelmi szerződésünk megújítása tárgyában. 1904. július 16.

zottságot hoztak létre. A megbeszélések eredményéről szóló jelentését az albizottság június 8-án terjesztette az úgynevezett teljes ülés elé.[1271]

A tárgyalások eredményéről Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter 1904. június 16-án kelt felterjesztésében arról tájékoztatta a miniszterelnököt, hogy a németek új állategészségügyi egyezményt csak bizonyos korlátozó intézkedések bevezetésével hajlandók megkötni. Mint például: „ha az állati betegségek egyike a szerződő felek egyikének területén fenyegető módon uralkodik, a másik fél jogosítva van mindennemű állatok bevitelét, amelyekre a ragályos anyag átragadhat, a járvány veszélytartalmára korlátozni, vagy megtiltani." Ilyen szabályozással, illetve az ebből levezethető számtalan intézkedési utasítással a német területre irányuló állatbevitelünk jelentős akadályokba ütközne. A kereskedelemügyi miniszter szerint: „az állatvámok és az állategészségügyi egyezmény kérdésének kedvező megoldása a legfontosabb Magyarország számára, de Németország csak úgy hajlandó velünk érdekeinket kielégítő állategészségügyi egyezményt kötni, ha mi ennek fejében Németország behozatala számára vámtarifánkban teendő engedményekkel kárpótlást nyújtunk." Hieronymi Károly összegzése szerint: „A Berlinben tartott első olvasás eredménye érdekeinkre nézve nem kielégítő. Magyarország érdeke az, hogy a németekkel való szerződésben első sorban az állatok, fa, árpa és állati termékek kivitele Németországba továbbra is biztosíttassék. A németek azonban nemcsak az eziránt támasztott vámköveteléseinkkel szemben nem tanúsítottak előzékenységet, hanem nem nyújtottak reményt, hogy az állategészségügyi egyezménynek sérelmes kezelése állatkivitelünket a jövőben meg ne nehezíthesse."[1272]

A 22. ülésen, 1904. június 17-én, az értekezlet zárónapján a további tárgyalások megkönnyítése érdekében a németek egy memorandumot adtak át Szögyény-Marich László nagykövetnek, amelyben ismertették az összes vámtételre vonatkozó ajánlatukat.[1273] A német kormány célja az volt, hogy a velünk kötendő kereskedelmi szerződés tervezetét még az ősz folyamán a birodalmi gyűlés elé terjeszti. Berlin ezzel egy időben tárgyalásokat folytatott Belgiummal, Olaszországgal, Svájccal és Romániával, valamint arra számítottak, hogy az Oroszországgal megszakadt párbeszéd is bármikor folytatódhat.[1274]

A magyar szakemberek, 1904. október 4-én a Földművelésügyi Minisztériumban, az állategészségügyi egyezménnyel kapcsolatos német kérdésekre adandó válaszokról,[1275] október 7-én pedig a Kereskedelemügyi Minisztériumban a szerződés tervezet második

---

1271 MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. június 3. – A magyarok a malátavám csökkentését szorgalmazták, a németek a sör- és takarmányárpa vámtételeinek szétválasztásához ragaszkodtak.

1272 MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. június 16.

1273 MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. A külügyminiszter tájékoztatója a magyar miniszterelnök részére a Németországgal kötendő kereskedelmi szerződés tárgyában. 1904. június 21. Melléklet: Memorandum der deutschen Regierung zu den Handelsvertragsbehandlungen mit Östereich–Ungarn.

1274 MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. A Berlini követ jelentése a miniszterelnök részére. 1904. június 30. – A német–orosz egyezményt 1904. július 8-án kötötték meg.

1275 MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. Feljegyzés az 1904. október 4-én, a Németországgal kötendő állategészségügyi egyezményről tartott értekezletről. Jelen voltak: Lestyánszky Sándor, Ottlik István, báró Malcomes Jeromos miniszteri tanácsosok, Péchy József osztálytanácsos és Hutÿra Ferenc dr., az állatorvosi főiskola rektora.

olvasatáról tanácskoztak.[1276] Az itt elfogadott magyar álláspontot Bécsben, október 18-án ismertették az osztrák delegáltakkal. Az egyeztetés eredményeként megfogalmazott javaslatokat az október 20-án, szintén az osztrák fővárosban tartott vámkonferencia jóváhagyta.[1277]

Az 1904. október 24-én tartott minisztertanácsi ülésen meghívottként rész vett Szögyény-Marich László, berlini nagykövet, aki a kereskedelmi szerződésekre vonatkozó németországi helyzetet ismertette. (1904. október 24./2.) A nagykövet tájékoztatása szerint „A német birodalmi kormány ígéretet tett a Birodalmi Gyűlésnek, hogy az ez évi november 29-én megnyíló, őszi ülésszaknak mindjárt kezdetén elő fogja terjeszteni az összes kereskedelmi szerződéseket, melyek idegen államokkal addig létrejöttek. Ennek következése lesz, hogy a német autonóm vámtarifát a kormány kénytelen lesz életbe léptetni, s egyúttal azon szerződéseket, melyek addig meg nem újíttattak, felmondani. Németország eddig Oroszországgal, Olaszországgal, Belgiummal és Romániával létrehozta az új kereskedelmi szerződéseket, s valószínűleg létre fog jönni még a svájci szerződés is. A helyzet Németországban olyan, hogy ha a mivelünk kötendő szerződés nem intézhető el egyszerre a többi szerződésekkel, a Német Birodalmi Tanács azt nem fogja elfogadni, hanem felmondatván a mostani szerződés, velünk szemben alkalmaztatni fog a német autonóm vámtarifa."

Mivel a szakelőadók közötti tárgyalások nagyon sok időt vettek igénybe, ezért a német birodalmi kancellár bizalmasan azt javasolta, „hogy a kormányok közvetlen érintkezés útján igyekezzenek a szerződés fő pontjaira nézve megállapodni, s e célból hajlandó volna gróf *Posadowsky-Wehner* német birodalmi államtitkárt és porosz államminisztert Bécsbe és Budapestre küldeni, kivel az egyezményi megállapodások létesíthetők volnának". A nagykövet szerint a szerződés gyors megkötésével most engedményeket lehetne elérni a németeknél. Ezért a minisztertanács abban állapodott meg, hogy „a német kormánynak fejeztessék ki az iránti készségünk, hogy a tárgyalások folytatására nézve tett javaslatát elfogadjuk, s magunk részéről is mindent el fogunk követni, hogy azok a javaslatba hozott közvetlen érintkezés útján mielőbb befejezéshez jussanak".[1278] Az osztrák és a magyar kereskedelemügyi miniszter 1904. december 10-én, Bécsben további egyeztető megbeszélést tartott, és megállapodtak abban, hogy Németország mellett Oroszországgal, Svájccal és Belgiummal is haladék nélkül megkezdik a tárgyalásokat. (1904. december 10./12. és 25.) Ausztria és Magyarország tárgyalási pozícióját gyengítette, hogy a két

1276 MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. Jegyzőkönyv, felvétetett a Németországgal második olvasásban folytatandó kereskedelmi szerződési tárgyalások ügyében a Kereskedelemügyi Minisztériumban 1904. október 7-én tartott megbeszélésen. – Jelen voltak: Bíró Tamás és Emmerling Vilmos miniszteri tanácsos, dr. Malcomes Gyula miniszteri segédfogalmazó, báró Andreánszky István államtitkár, dr. Kőnig Tivadar, Lestyánszky Sándor, báró Malcomes Jeromos, Ottlik István miniszteri tanácsos, Győry Loránd miniszteri titkár és dr. Hutÿra Ferenc, az állatorvosi főiskola rektora. Megállapodtak abban, hogy a német szerződés tárgyában tervbe vett vámértekezletet 1904. október 20-án fogják megtartani.

1277 MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. Lestyánszky Sándor miniszteri tanácsos felirata a miniszterelnök részére. 1904. október 21. – Például az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kívánsága szerint fontos a szarvasmarha, a sertés és baromfi kivitelének megkönnyítése, valamint a sör- és takarmány árpa egységes vámtételű elszámolása.

1278 MNL OL K 27. 1904. október 24./2.

ország közötti vám- és kereskedelmi szövetség megkötése, valamint az új autonóm vámtarifa parélamenti elfogadása még váratott magára.

A gazdasági kiegyezés ügye Ausztriával 1904. decemberében került ismét napirendre, mert a magyar és az osztrák kormány között 1903. január 11-én felvett jegyzőkönyv IV. d. pontja kimondta, hogy abban az esetben, ha a vám- és kereskedelmi szövetség 1903. július 1-jével még nem lépne életbe, akkor ez a határidő 1904. január 1-jére, lejárata pedig 1913. december 31-ére módosul. A minisztertanács 1903. december 31-én hozott határozata – az osztrák kormánnyal egyeztetve – a fenti határidőket 1905. január 1-jére, illetőleg 1914. december 31-ére változtatta meg. (1903. december 31./1.) A miniszterelnök 1904. december végén arra hivatkozva, hogy az új vám- és kereskedelmi szövetség életbe léptetésére kitűzött újabb határidő is rövidesen lejár, és a szövetség megkötésének időpontja még mindig teljesen bizonytalan, felhatalmazást kért és kapott arra, hogy a szóban levő határidőknek 1906. január 1-jére, illetőleg 1915. december 31-ére való kitolásáról az osztrák miniszterelnökkel megállapodást kössön.[1279] (1904. december 28./1.)

Az állategészségügy terén tanúsított német engedményeknek is köszönhetően az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország közötti 1905. január 25-én – áthidaló megoldásként – pótszerződés és állategészségügyi egyezmény aláírására került sor.[1280] Ez azt jelentette, hogy az addigi kereskedelmi szerződést a pótszerződésben megállapított módosításokkal és kiegészítésekkel először 1906. február 15-ig, majd a határidő megváltoztatásával 1906. március 1-éig továbbra is életben tartották.[1281] Németország a szerződéseket minden állammal azzal a feltétellel kötötte meg, hogy új vámrendszerét 1906. március 1-én életbe lépteti. A fenti megállapodás érvényességi határideje egyben arra figyelmeztette a magyar és az osztrák kormányt, hogy az új vámtarifáról legkésőbb 1906. március elsejéig egyezségre kell jutni.

A Németországgal létrejött megállapodás követően napirendre került a belga, orosz, és szerb kereskedelmi szerződések felmondása, illetve a réginek meghatározott időre szóló meghosszabbítása. (1905. január 27./3.)

1279 A Bécsben 1905 novemberében megtartott közös miniszteri értekezleten megállapodtak abban, hogy „az új vám és kereskedelmi szövetség lejárati határideje azonos legyen a Németországgal kötött kereskedelmi szerződés lejárati idejével, vagyis 1917. december 31-ig maradjon érvényben. Ha 1913. december 31. előtt 12 hónappal felmondanák, akkor csak 1915. december 31-ig marad érvényben." (MNL OL K 255–1905–6. t.–7873. Vörös László kereskedelemügyi miniszter felterjesztése Fejérváry Géza miniszterelnök részére. 1905. november 29.)

1280 MNL OL K–26–1904–XXXVIII–119. Ottlik István távirata a miniszterelnök részére. 1905. január 5. – Magyar kérésre a németek hozzájárultak ahhoz, hogy Szászországba és Bajorországba évente 60 000 sertést szállítsunk. Az olasz kormány azt kívánta elérni, hogy a nemzetközi egyezmények létesítésekor az állategészségügyi megállapodásokat a kereskedelmi szerződésektől elválasztva kössék meg. A földművelésügyi miniszter szerint: „Magyarország szempontjából nem volna kívánatos, hogy oly államokkal, melyek állategészségügyi rendészeti és egyéb viszonyai nem nyújtanak feltétlen biztosítékot, azokkal egyenértékű állategészségügyi egyezményt kössünk." (MNL OL K 255–1905–6. t.–291. A földművelésügyi miniszter jelentése a külügyminiszter részére. 1905. január 30.)

1281 MNL OL K 26–1904–XXXVIII–119. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére a német kereskedelmi szerződés életbe léptetési határidejének módosításáról. 1905. február 19. – A német kormány és hét ország (Ausztria–Magyarország, Oroszország, Olaszország, Belgium, Románia, Svájc, Szerbia) között megkötött kereskedelmi szerződést a Reichstag 1905. február 20-án hagyta jóvá. (MNL OL K 255–1905–6. t.–717. A közös külügyminiszter átirata a magyar pénzügyminiszter részére. 1905. március 3.) – A magyar kormány a kereskedelmi szerződést nem terjesztette a parlament elé.

A Bulgáriával 1897-ben kötött (1897. évi XIX. törvény) kereskedelmi és hajózási egyezmény meghosszabbítására vonatkozó javaslatot a bolgár kormány csak az állami egyedárúság életbe léptetése mellett fogadta el. A közös külügyminisztériumban 1905 februárjában megtartott vám- és kereskedelmi értekezleten a két kormány képviselői a bolgár kormány kérése alapján rögzítették, hogy „a játékkártya, szivarkapapíros és gyufamonopóliumnak Bulgáriában való életbe léptetésével elvileg" egyetértenek, de további követeléseket nem fogadnak el.[1282] Az új kereskedelmi szerződés megkötésére 1905-ben nem került sor. (1905. február28./3.)

A magyar belső piac védelme, valamint a mezőgazdasági termékek kivitelének elősegítése érdekében a földművelésügyi miniszter fontosnak tartotta, hogy az Amerikai Egyesült Államoknak addig biztosított ún. korlátlan legnagyobb kedvezményes eljárást rövid időn belül felmondják. (1905. április 14./1.) Az amerikai mezőgazdasági termékek visszaszorítására a kormány csak úgy látott lehetőséget, ha ezzel Németország is egyetért, és támogatja ezt a tervet. Ezért a miniszterelnök arra szólította fel a közös külügyminisztert, hogy diplomáciai úton tájékozódjon a német kormánynak e témában alkotott véleményéről.[1283] A kereskedelmi szerződésekről folyó tárgyalások menetét lassította, hogy az 1905. április 19-én tartott vám- és kereskedelmi értekezleten már a lemondott magyar kormány képviselői vettek részt, akik – a minisztertanács határozata szerint – nem folytathattak érdemi tárgyalásokat. (1905. május 4./5.)

A török–magyar gazdasági kapcsolatok a törökországi állami gyufa egyedáruság bevezetésének bejelentése után kerültek napirendre. A Monarchia és Törökország között 1862-ben megkötött kereskedelmi és hajózási szerződés 1890-ben járt le, de a gyakorlatban továbbra is alkalmazták. A gyufa állami egyedárusításának tervezett bevezetése, aminek hatálya kiterjedt a kőolajra, a szivarpapírra, a játékkártyára és a szeszesitalra is, azzal a veszéllyel járt, hogy a magyar termékeket kiszorítják a török piacokról. (1904. szeptember 22./23.) A kormány határozata szerint olyan megállapodásra kell jutni a török kormánnyal, hogy a magyar termékek exportja továbbra is biztosítva legyen.

A Tisza István kormányának, annak ellenére, hogy az erre vonatkozó törvényjavaslat elkészült – a Széll és a Khuen- Héderváry kormányokhoz hasonlóan – még a Monarchia két államát érintő kereskedelempolitikai kérdéseket sem sikerült rendezni.[1284] Ezért a közös külügyminiszter 1905 június elején arról tájékoztatta a kormányalakításra felkért Fejérváry Gézát, hogy „a Magyarország és Ausztria között kötendő vámszövetségről és a közös vámterület autonóm vámtarifájáról szóló, nemkülönben az ezekkel összefüggő többi törvényjavaslatot, amelyet az előző kormány visszavont, végül a Német Birodalommal kereskedelmi szerződések ratifikálására vonatkozó javaslatokat, az új kormány hivatalba lépése után legott alkotmányos tárgyalás végett előterjesztendőnek tartja".[1285]

1282 MNL OL K 26–1906–XXXVIII–235. A kereskedelemügyi miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1905. március 1.

1283 MNL OL K 255–1905–6. t.–1201. Az osztrák miniszterelnök átirata a közös külügyminiszter részére. (Másolat) 1905. április 28. – A diplomáciai lépés csak arra irányult, hogy a két kormány tájékozódjon a németek véleményéről.

1284 MNL OL K 148–1905–19–7887. Törvényjavaslat a magyar korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai közt kötött vám- és kereskedelmi szövetségről. 1905.

1285 MNL OL K 255–1905–6. t.–1653. Fejérváry Géza miniszterelnök tájékoztatója Hegedűs Ferenc pénzügyminiszter részére a közös külügyminiszterhez intézett átiratáról. 1905. június 19.

Fejérváry Géza miniszterelnök 1905. június 19-én kelt válaszában leszögezte, hogy a külügyminiszter kérését nem teljesítheti, mert az új kormány „ideiglenes jellegű és a parlamenti pártokon kívül álló. Ennek folytán a kormány munkaprogramja kizárólag az állami élet halaszthatatlan igényeinek vagy a fennálló törvényekben megállapított módon való kielégítésére, vagy ha a fennálló törvények erre elegendő alapot nem szolgáltatnak, csakis oly törvényhozási intézkedések javaslatba hozatalára szorítkozhatik, amelyek az említett igényekből közvetlenül folynak és megteendők lennének, bármely parlamenti párthoz tartozó kormány lenne az ügyek élén."[1286] Így a továbbiakban is csak a megállapodásokat előkészítő tárgyalások folytatására lehetett számítani.

A Külügyminisztérium 1904. január 16-án arra hívta fel a magyar miniszterelnök figyelmét, hogy a Japánnal 1897. december 5-én kötött kereskedelmi és hajózási egyezményhez tartozó pótegyezmény 1903. december 31-én lejárt.[1287] A közös külügyminiszter véleménye szerint a pótegyezménynek 1904. végéig történő meghosszabbításáról „a japán kormánnyal egyezségre kellene jutni," ezért a tárgyalások megindításához a kormány állásfoglalását kéri. A szakminisztériumok vezetői a fenti kérés teljesítéséhez hozzájárultak.[1288]

A minisztertanács napirendjére került a külföldi állampolgárok birtokszerzésének és a magyar munkások munkavállalásának szabályozásának kérdése is, amelyet eredeti terv szerint a kereskedelmi szerződések keretében kívántak rendezni. (1904. március 26./13.) A földművelésügyi miniszter kifogásolta, hogy az Olaszországgal fennálló kereskedelmi szerződés szerint az olasz állampolgárok magyarországi ingatlan vásárlása esetén a belföldiekkel egyenlő elbánásban részesülnek. A kereskedelmi szerződések mielőbbi megkötése érdekében a külföldiek birtokvásárlásának korlátozását a kormány nem kívánta a kétoldalú tárgyalások napirendjére tűzni. A hazai munkások külföldi munkavállalásának kormánymegbízottak útján történő ellenőrzését és felügyeletét szintén nem látta a kormány olyan napirendi pontnak, amelyet a kereskedelmi szerződésekben jelenleg szerepeltetni lehetne. Ezért földművelési miniszter javaslata arra irányult, hogy az osztrák és a magyar kormány, valamint a Külügyminisztérium között olyan megállapodás jöjjön létre, hogy magyar munkavállalót ért jogsértés esetén a kormány a konzulátushoz olyan személyt rendelhessen ki, aki a sértett védelmében a konzult megillető jogosítványokkal járhat el.

Nemzetközi tanácskozásokon való részvétel

- A drótnélküli távirdáról Németországban tartandó tanácskozáson való részvétel engedélyezése. (1904. február 21./8.)
- Az ipari tulajdonjogról Berlinben tartandó kongresszusra a kormány dr. Ballai Lajos és dr. Marich Jenő kiküldetéséhez járult hozzá. (1904. május 3./24.)

1286 MNL OL K 255–1905–6. t.–1653. Fejérváry Géza miniszterelnök tájékoztatója Hegedűs Ferenc pénzügyminiszter részére a közös külügyminiszterhez intézett átiratáról. 1905. június 19.

1287 MNL OL K 255–1904–6. t.–174. A külügyminisztérium átirata a magyar miniszterelnök részére. 1904. január 14.

1288 MNL OL K 255–1904–6. t.–262. A földművelésügyi és pénzügyminiszter átirata a miniszterelnök részére. 1904. január 20.

- A nemzetközi tengeri magánjogi tanácskozásra – Brüsszel, 1905. február 21. – szakelőadó kiküldése. (1905. február 8./29.)
- A berni nemzetközi munkásvédelmi konferenciára – 1905. május 8. – a magyar kormány képviseletében *Szterényi József* kiküldése. (1905. február 28./27.)
- A bécsi nemzetközi munkás biztosítási kongresszusra Szterényi József és *Csóka József* kiküldése. (1905. április 14./11.)
- A kereskedelmi miniszter bejelentette, hogy a vasúti árufuvarozásra vonatkozó nemzetközi egyezmény revíziója tárgyában 1905. július 4-ére, Bernbe összehívott értekezletre saját tárcája *Csőke Ferenc*, *Hendel Béla*, *Mátray Elemér* és *Gonda József*, az igazságügy-miniszter pedig *dr. Szladits Károly* kiutazását rendelte el. (1905. június 16./3.)
- A méter-mérték ügyében 1875. május 20-án, Párizsban kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1876. évi II. törvény szerint Magyarország a Nemzetközi Mértékbizottság és a Nemzetközi Súly- és Mértékhivatal fenntartási költségeihez évente 4384 frankkal köteles hozzájárulni A kereskedelemügyi miniszter tárgyalások útján elérte, hogy a költségek megosztási módját megváltoztatva Magyarország hozzájárulása a fentieknél kisebb mértékű legyen. (1905. február 28./26.)

Földművelésügyi Minisztérium

Földművelésügyi miniszter: Tallián Béla.[1289]

A mezőgazdaság helyzete a kormányjelentés tükrében

A Földművelésügyi Minisztérium 1904. évi munkáját nagymértékben meghatározta a tartós szárazság káros hatásainak enyhítése. A burgonya, kukorica és a takarmányfélék nagyon alacsony termésátlaga nemcsak az állatállomány teleltetését nehezítette meg, hanem számos vidéken éhínséggel fenyegetett. A hiány enyhítésére és a túlzott árfelhajtás megelőzése érdekében a kormány jelentős készleteket kötött le, amelyet a nehéz körülmények között lévő községek, gazdasági egyesületek és magánszemélyek között, jutányos áron osztott szét. (Az ősz folyamán a minisztérium 317 300 mázsa kukoricát, 240 956 q burgonyát, 240 000 q szénát, 89 000 q szalmát, 63 000 q korpát, 1500 q lóheremagot és 600 q lucernamagot vásárolt.[1290])

Az aszálytól legjobban sújtott vármegyék lakosságának keresethez juttatása érdekében a kormány a törvényhatósági utak építésére és javítására, valamint vízmosások megkötésére 1 159 500 korona, a vízrendészeti társulatok céljaira pedig 27 000 korona előleget biztosított.

1289 Tisza István ajánlása szerint: „Felségednek 1901-óta szintén belső titkos tanácsosa, a parlamenti körök egyik legkedveltebb tagja, a képviselőháznak első elnöke. Ismételt ízben több vármegyének állott az élén, az adminisztrációnak alapos ismerője, s maga is gyakorlati gazda lévén, alapos reményem van arra, hogy a földművelésügyi tárca nagyfontosságú ügyeit kellő megfontoltsággal és eredményesen fogja intézni." (MNL OL K 26–1903–III–4462. Gróf Tisza István felség-előterjesztése a kormány névsoráról. 1903. november 3.)

1290 Évkönyv 1904, 1905. 92.

Az aszály okozta károk felmérése

A mezőgazdasági szaktudósítók jelentéseikben már 1904 júniusában arról tájékoztatták a Földművelésügyi Minisztériumot, hogy az aszály következtében mezőgazdaság termés-eredményei az előző évinél jelentősen rosszabbak lesznek. A vetésterület mintegy 5%-ának kipusztulása mellett az alacsony átlagtermések azt eredményezték, hogy gabonából az 1903. évi 48 millió mázsával szemben 1904-ben a termés még a 40 millió mázsát sem érte el. Különösen a kukoricaföldeken mértek fel nagy károkat, ahol a vetésterület közel 13%-a teljesen kipusztult és az alacsony termésátlag eredményeként az 1903. évi 40,5 millió mázsa helyett 1904-ben a termés a 18 milliót sem érte el. Szinte kivétel nélkül minden mezőgazdasági terményre az volt a jellemző, hogy a terméseredmény a közepesnek a felét sem haladta meg. Az állattenyésztést – a legelők kisülése mellett – rendkívül nehéz helyzetbe hozta, hogy a szálas takarmányból összesen 90 millió mázsa termett az 1903. évi 145 millió mázsával szemben, és a szalma mennyisége is 100 millió mázsával volt kevesebb az előző évinél.[1291] Az alacsony termésátlagok következtében a piaci árak is jelentősen megemelkedtek, a búza ára mintegy 30%-kal, a burgonyáé közel a duplájára nőtt. A főispánoktól beérkező jelentések is arra utaltak, hogy húsz vármegyében a lakosság megsegítésére nagyobb mennyiségű élelmiszer, takarmány és vetőmag kiosztására lesz szükség.[1292]

Az 1904. július 28-án tartott minisztertanácsi ülésen a földművelésügyi miniszter egymillió koronáért vetőmag, valamint 1,2 millió koronáért takarmányfélék államköltségen történő beszerzéséhez kérte a kormány engedélyét. (1904. július 28./43.) A fenti értékben beszerzett „mind a vetőmag, mind a takarmányneműek kizárólag kisgazdák között osztatnék szét, és pedig akként, hogy a vetőmagnál a mutatkozó tényleges szükséghez mérten a tiszta beszerzési árral szemben 30–50%, míg a takarmány neműeknél legfeljebb 30% kedvezmény lenne nyújtandó". Továbbá elrendelnék: amennyiben a termelők a kedvezményes árat nem tudnák készpénzben kifizetni, akkor a községnek kell a tartozásért készfizető kezességet vállalni.

A Földművelésügyi Minisztériumba 1904. augusztus elején beérkező jelentések szerint a falvakat sújtó takarmányhiány egyes területeken az 50%-ot is meghaladta.[1293] A kedvezőtlen adatok láttán a miniszter elrendelte, hogy a kincstári erdőkben a rászorulók részére az erdőhatóságok díjmentesen engedélyezzék a lombtakarmány és alomgyűjtést. A kormány határozatot hozott a takarmánykiviteli tilalomról (1904. augusztus 4./1.), amely az osztrákokkal történt egyeztetés után 1904. augusztus 12-én az ország egész területén életbe lépett, és intézkedtek a szükséges vetőmag és takarmány tartalékok beszerzéséről.[1294]

1291 Évkönyv 1904, 1905. 254–256.

1292 A kérések, azaz felterjesztések folyamatosan érkeztek a földművelésügyi miniszterhez: MNL OL K 179–1904–9734. Alsófehér vm. főispánja 1904. október 19.; MNL OL K 179–1904–12698. Temes vm. főispánja. 1904. szeptember 17.; MNL OL K 179–1906–4089. Bars vm. főispánja. 1905. március 12.; MNL OL K 179–1905–4322. Komárom vm. főispánja. 1905. február 27.; MNL OL K 179–1905–4416. Pozsony vm. főispánja. 1905. március 25.; MNL OL K 179–1905–1905–10075. Nyitra vm. főispánja. 1905. június 9.; MNL OL K 179–1905–9549. Szatmár vm. főispánja. 1905. március 1.

1293 MNL OL K 26–1905–XLI–468. Az 1904. évi szárazság és egyéb elemi károk folytán beállt ínség enyhítésére szükséges intézkedésekről szóló törvényjavaslat indoklása. 1904.

1294 A háziállatok számának jelentős csökkenéséről készült kimutatást lásd: MNL OL K 178–1905–12655. Kimutatás Magyarország állatállományáról. 1905. szeptember 18.

A minisztertanács az állami segélyakció ügyeinek intézésével a földművelésügyi minisztert bízta meg, aki a vármegyéket a rászorultságot figyelembe véve három csoportra osztotta. A legnagyobb támogatást igénylő húsz vármegye közé került: Alsó-Fehér, Arad, Bereg, Bihar, Hont, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Krassó-Szörény, Maros-Torda, Máramaros, Nógrád, Sáros, Szatmár, Szilágy, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Torontál, Trencsén és Udvarhely. A kevesebb támogatásban részesítendők körébe az alábbi tizennyolc vármegye tartozott: Abaúj-Torna, Bars, Borsod, Esztergom, Gömör, Háromszék, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nagy- Küküllő, Nyitra, Szabolcs, Szeben, Szepes, Temes, Túróc, Ugocsa, Zemplén és Zólyom. A harmadik csoportot a fel nem sorolt, segélyre nem szoruló vármegyék alkották.[1295]

A gyenge termés következtében fizetésképtelenné vált gazdák érdekében a földművelésügyi miniszter 1904. október 12-én kelt átiratában arra kérte a pénzügyminisztert, hogy a rászorultak részére kamatmentesen engedélyezzen adófizetési halasztást. A pénzügyminiszter a kérést csak részben teljesítette, mert fizetési halasztásban 1905. augusztus végéig – a késedelmi kamat felszámolása mellett – azok részesülhettek, akiknek az évi adója nem haladta meg a 100 koronát.[1296]

Az ínségakcióval a kormány azt a célt tűzte ki, hogy az éhező emberek és háziállatok számára élelmiszert, valamint a következő gazdasági évre vetőmagot biztosítson.[1297] A munkálatokat – a belügyminiszter szakmai támogatásával – a földművelésügyi miniszter irányította a megyei, járási és községi bizottságok javaslatai alapján.[1298] Az egyes területekre eljuttatott segély mértékét az is befolyásolta, hogy a lakosság milyen tartalékokkal rendelkezett. Például Beszterce-Naszod vármegyében a differenciálás nemzetiség szerint is elvégezhető volt. A mezőgazdasági területtel alig rendelkező megyében a tehetősebb szászok anyagi helyzetét az aszály nem ingatta meg, de a kielégítő termést hozó években is nehezen kitelelő román nemzetiségűek csak a segélyben reménykedhettek. A főispán főleg részükre igényelt állami támogatást.[1299]

A takarmánykiviteli tilalom elrendelése

A földművelésügyi miniszter a mezőgazdaságot sújtó szárazság hatására már 1904. május 23-án jelentésre szólította fel az állandó gazdasági tudósítókat annak érdekében, hogy a várható károkról tájékozódjon. A június közepén beérkező jelentések szerint a takarmányneműek körében, az előző évhez képest 36%-os hiány várható. A kiviteli korlátozás bevezetésének terve először a nagyon rossz terméskilátást prognosztizáló Romániával kapcsolatban vetődött fel. A közös külügyminiszter véleménye szerint a Romániával érvényben lévő kereskedelmi szerződés nem teszi lehetővé a fenti tilalom elrendelését, ezért azt javasolta, hogy a magyar kormány az ország nevének említése nélkül csak rész-

1295 MNL OL K 26–1905–XLI–468. Az 1904. évi szárazság és egyéb elemi károk folytán beállt ínség enyhítésére szükséges intézkedésekről szóló törvényjavaslat indoklása. 1904.

1296 MNL OL K 255–1904–IX–3202. A földművelésügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. október 12., valamint: A pénzügyminiszter átirata a földművelésügyi miniszter részére. 1904. október 14.

1297 A tűzkárt szenvedők ún. ínség-kölcsönt is kaphattak. (MNL OL K 27. 1905. december 9./43.)

1298 MNL OL K 26–1905–XLI–468. Tervezet a kormány ínségakciójáról. 1904. augusztus 22.

1299 MNL OL K 26–1905–XLI–468. Beszterce-Naszod vármegye főispánjának felterjesztése a miniszterelnökhöz. 1904. szeptember 30.

leges forgalomkorlátozást vezessen be.[1300] Például a kiviteli tilalom elrendelését a Németországgal 1891. december 6-án megkötött kereskedelmi szerződés is csak három esetben – ha a tilalom egyedáruságra irányul, ha egészségügyi jellegű és amennyiben hadi szükségletekre vonatkozik – tette lehetővé.[1301]

A nemzetközi szerződéseket is érintő intézkedések bevezetéséig a földművelésügyi miniszter arra kérte a kereskedelemügyi tárca vezetőjét, hogy a kivitelt a tarifákat érintő szigorítások útján nehezítse meg, valamint a takarmányok belföldi forgalmát vasúti díjkedvezményekkel támogassa.[1302] A kiviteli tilalom elrendeléséről készített földművelésügyi előterjesztést a kereskedelemügyi miniszter is indokoltnak tartotta, különös tekintettel Romániára mivel „a Magyarországra, valamint a közös vámterületre vonatkozó statisztikai adatok szintén igazolják, hogy Romániába azon években, amelyekben kedvezőtlen takarmánytermelése volt, tőlünk jelentékeny mennyiségű takarmány vitetett ki. Áll ez különösen az 1899. és 1900. évekre nézve. Ehhez képest feltehető, hogy Románia a folyó évi takarmányhiány következtében felmerülő szükséglete fedezéséről ismét első sorban tőlünk való behozatal útján fog gondoskodni."[1303] Egyben felhívta a figyelmet arra, hogy a javasolt részleges kiviteli tilalmat a Romániával fennálló kereskedelmi egyezmény – 1894. évi XIV. törvény – nem teszi lehetővé, ezért megfelelőbb lenne, ha a tilalmat valamennyi külföldi állammal szemben léptetnénk életbe. (1904. augusztus 4./1.)

A kormánnyal ellentétben a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének vezetői nem szorgalmazták a kiviteli tilalom elrendelését, mert az eladási árak az ország északi és nyugati részein élő gazdák számára – akiket az aszály kevésbé sújtott – kedvezően alakultak. Ezért a Földművelésügyi Minisztériumba eljuttatott levelükben a Szövetkezet képviselői azt kérték, hogy a belföldi áruforgalom segítése érdekében a takarmányok vasúti díjkedvezményét az eddigi 15%-nál magasabban állapítsák meg.[1304]

A minisztertanács 1904. augusztus 4-én tartott ülésén a földművelésügyi miniszter felhatalmazást kapott arra, hogy a hazai gondok enyhítésére külföldről vásároljon takarmányt. A minisztérium munkatársai – az árak gyors emelkedésétől tartva – nem kívántak az üzletkötéseknél nyilvánosan szerepelni, ezért a takarmányfélék beszerzésével, pénzintézetek közvetítésével magáncégeket bíztak meg.[1305] A kincstári birtokokon elrendelt felmérés többsége is szánalomra méltó állapotokat tükrözött. Például a Kolozs-

1300 MNL OL K 255–1904–6–2700 A közös külügyminiszter levele a magyar miniszterelnök részére. 1904. július 30.

1301 MNL OL K 255–1904–6–2700 A magyar miniszterelnök átirata a közös külügyminiszter részére. 1904. augusztus 1.

1302 MNL OL K 26–1908–XLI–2895. A földművelésügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. július 7.

1303 MNL OL K 26–1908–XLI–2895. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. augusztus 2.; MNL OL K 178–1904–9157. A földművelésügyi miniszter gazdasági szaktudósítójának jelentése. Sinaia, 1904. július 28.

1304 MNL OL K 178–1904–8459. A Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének levele a földművelésügyi miniszter részére. 1904. július 23.

1305 MNL OL K 255–1904–6–2722. A földművelésügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. augusztus 3.

vári Erdőigazgatóság területén a szokásos ezer mázsát meghaladó szénatermés helyett most csak alig tíz mázsával rendelkeztek.[1306]

Az egyre rosszabb terméseredményekre hivatkozva a vármegyei közgyűléseken is erélyesen követelték a kiviteli tilalom elrendelését. A Háromszék vármegye Közigazgatási Bizottsága az 1904. augusztus 9-én tartott ülésének határozata szerint a „nagymérvű takarmányhiány feltétlenül szükségessé teszi a takarmánykiviteli tilalomnak haladéktalan elrendelését." A helyzetet tovább súlyosbította, hogy „a vármegye egész állatállományának átteleltetése veszélyben van, mivel a különben is sanyarú helyzetben lévő nép a kellő előrelátással nem bírván, a meglévő csekély takarmányát most még jó áron értékesíti. A kivitel főleg Románia felé irányul".[1307] Ezen kívül várható volt, hogy a pusztító aszály miatt Németország is vásárlóként jelentkezik a magyar piacon. Erről tájékoztatta a földművelésügyi minisztert 1904. augusztus 8-án kelt jelentésében Leitgeb Imre gazdasági szaktudósító, majd augusztus 13-án már a Bajorországot fenyegető, az 1893. évi ínségre emlékeztető élelem- és takarmány hiányra hívta fel a figyelmet.[1308]

A fenti követeléshez számos vármegye csatlakozott, ezét az osztrák kormánnyal egyetértésben 1904. augusztus 12-ei hatállyal a magyar kormány elrendelte a takarmánykiviteli tilalmat.[1309] A tilalom hatálya az alábbi terményekre terjedt ki: melasz, kukorica, zab, lóbab, csillagfürt, bükköny, burgonya, mindennemű friss és szárított takarmányfüvek, szalma, szecska pelyva, korpa, malátacsíra, olajpogácsa és répaszelet. A rendelkezés hatálya alól csak azok a gazdák kaphattak felmentést, akiknek birtoka átnyúlt az államhatáron túlra.[1310] (1904. szeptember 22./4.)

Az aszály sújtotta területeken lévő állatállomány megmentésére a belső tartalékok átcsoportosítása mellett más, hazai erőforrások felhasználására is születtek javaslatok. Így például *Rácz Sándor* vincelléri skolai igazgató 1884-ben, Dél-Franciaországban szerzett tapasztalatait ismertette, amely szerint a takarmányhiány miatt a lovak abrakját – a széna és a zab mellett – összezúzott szőlővenyige felhasználásával állították össze. Mivel a megfelelő zúzógépek beszerzése sok pénzbe került volna, ezért a szőlőprésekből évente kikerülő, mintegy 750 000 mázsa törköly takarmányként történő felhasználását szor-

1306 MNL OL K 178–1904–8713. A Kolozsvári Erdőigazgatóság jelentése a földművelésügyi miniszter részére. 1904. augusztus 8.

1307 MNL OL K 178–1904–9157. Háromszék vármegye főispánjának levele a földművelésügyi miniszter részére. 1904. augusztus 9. – Ezzel egy időben a tilalom elrendelését kérte Trencsén, Kolozs és Bereg vármegye főispánja is.

1308 MNL OL K 178–1904–8928. Leitgeb Imre külföldi szaktudósító jelentése a földművelésügyi miniszter részére. 1904. augusztus 13.

1309 *Budapesti Közlöny*, 1904. augusztus 112.772 P. M. sz. rendelet. – A német kormány kérésére a magyar miniszterelnök 1904. november 25-én kelt közleményében hozzájárult ahhoz, hogy azok a takarmányféleségek, amelyek nem hazai mezőgazdasági terményekből készültek, és amelyeket 1904. augusztus 11. előtt adtak el, a tilalom ellenére is kiszállíthatók Németországba. (MNL OL K 255–1905–VI–61. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1905. január 4.) – A svájci követség a fennálló kereskedelmi szerződésre hivatkozva tiltakozását jelentette be a fenti rendelet ellen. (MNL OL K 26–1908–XLI–2895. Tisza István átirata a külügyminiszter részére. 1904. augusztus 24.)

1310 MNL OL K 255–1904–VI–2925. Az osztrák pénzügyminiszter átirata a földművelésügyi miniszter részére. 1904. augusztus 27.

galmazta.[1311] A Kolozsvári Gazdasági Egyesület felterjesztésében azt javasolta, hogy az ipari szeszgyárak egész télen át működjenek, mert az itt keletkezett melléktermékeket azonnal fel lehet használni az állatok etetésére.[1312] A Bihar Megyei Gazdasági Egyesület pedig azt közölte, hogy a nagyváradi kereskedők – jelentős haszonnal – 16 korona 60 fillérért hajlandók Amerikából kukoricát vásárolni. Az Egyesület szerint az állami beszerzés lehetővé tenné, hogy a földművesek a fentieknél lényegesen olcsóbban jussanak a tengerentúli kukoricához.[1313]

A különböző vármegyei felterjesztések figyelmeztették a kormányt, hogy a falvak tűzifa és szén ellátásáról gondoskodni kell, mert különben a takarmányként felhasználható szalmát fogják elégetni a háztartásokban. Mások attól féltek, hogy az emberi táplálékként hasznosítható kukoricát és krumplit állatok etetésére használják fel, ami éhínséget okoz.[1314]

A takarmánykiviteli tilalom 1905. május 23-ai hatályú megszüntetéséről a kormány – az osztrák kabinettel történt egyeztetés után – az 1905. május 18-ai minisztertanácsi ülésen döntött. (1905. május 18./23.)

Állami intézkedések az élelmiszer, takarmány és vetőmag beszerzésére

A kormány már 1904 júliusában – előirányzat nélküli átmeneti kiadásként – engedélyezte, hogy a Földművelésügyi Minisztérium 2,5 millió korona erejéig – nyilvános versenytárgyalás mellőzésével – vetőmagot és takarmányt vásároljon. (1904. július 28./43.) Augusztus elejére világossá vált, hogy a fenti összeg nem fedezi a szükségleteket, ezért a földművelésügyi miniszter a hiány pótlására további vetőmagvásárlásra kapott engedélyt. (1904. augusztus 4./2.) Az aszály főleg az ország keleti és északkeleti részét sújtotta, ahol a segélyek elosztásáról is gondoskodni kellett. A minisztertanács az „egész akció vezetését" a földművelésügyi miniszterre bízta, akinek a munkáját pénzügyi, belügyi és kereskedelemügyi államtitkár segítette. (1904. szeptember 8./38.) A szeptember 8-án tartott minisztertanácsi ülésen az előadó arról számolhatott be, hogy vetőmag és takarmányfélékből – széna, szalma, kukorica, burgonya, lucerna és lóhere – 5,7 millió korona értékben vásároltak. A szénából felhalmozott állami készlet például az 1904 tavaszán összeírt mintegy 5,7 millió szarvasmarha 0,5–0,6%-ának kiteleltetését biztosíthatta. Ezért a kormány további vásárlásokra adott felhatalmazást és engedélyezte, hogy indokolt esetben a segélyezettek a terményekhez részletfizetéssel, a beszerzési árnál 30%-kal alacsonyabb térítési kötelezettséggel jussanak hozzá.[1315]

1311 MNL OL K 178–1904–8696. Rácz Sándor jelentése a földművelésügyi miniszter részére. 1904. augusztus 5. – A szőlővenyige hasznosítására, kísérletképpen a Kecskeméti Vincellériskola részére vásároltak egy zúzógépet.

1312 MNL OL K 178–1904–9011. A Kolozsvári Gazdasági Egyesület felterjesztése a földművelésügyi miniszter részére. 1904. augusztus 13.

1313 MNL OL K 178–1904–9011. A Bihar Megyei Gazdasági Egyesület felterjesztése a földművelésügyi miniszter részére 1904. augusztus 23.

1314 MNL OL K 178–1904–9011.

1315 MNL OL K 27. 1904. szeptember 8./38. – A földművelésügyi miniszter további 200 000 mázsa szalma, 150 000 mázsa abraktakarmány, 100 000 mázsa vetőburgonya, valamint 500 000 korona értékben búza, rozs és egyéb vetőmagok vásárlására kapott felhatalmazást.

A mezőgazdasági termények beszerzését a minisztérium magáncégekre bízta, mert attól tartottak, hogy az állami vásárlás híre a piaci árak gyors emelkedéséhez vezetne. A vásárlással megbízott *Herczog Mór Lipót* – aki díjmentesen vállalta ezt a feladatot – elsősorban Ausztriából és Horvátországból vásárolta a szénát, mert így a hazai készletek érintetlenek maradtak. A Magyar Mezőgazdák Szövetkezete arra kapott megbízást, hogy a nyugati megyékben, főleg a Hanság vidékén felhalmozott jelentős mennyiségű takarmányt a kincstár részére felvásárolja. A vetőmag kukorica beszerzését a Magyar Általános Hitelbank Rt. vállalta, de az általa felvásárolt 104 940 mázsa jelentős része az Alföldön termelt, későn érő úgynevezett lófogú termény volt, amelyet az ország északi részén nem lehetett termeszteni. Ezt a problémát a földművelésügyi miniszter úgy oldotta meg, hogy a kincstári birtokokon termelt, vetőmagnak megfelelő kukoricát zároltatta és kicseréltette a Hitelbank által vásárolt készlettel. Az így beraktározott vetőmag 853 000 hold – a vetésterület 21%-ának – vetését biztosította. A Földművelésügyi Minisztérium foglalkozott az amerikai kukorica behozatalával is, de az a hosszú úton olyan minőségi romlásnak volt kitéve, hogy legfeljebb állatok etetésére lehetett felhasználni.[1316]

A legnagyobb gondot a megfelelő minőségű burgonya beszerzése okozta. (1904. szeptember 23./13., 1904. december 2./41.) A szeptemberig megvásárolt 124 ezer mázsa vetőmag – a télen bekövetkező tárolási veszteségeket figyelembe véve – mintegy 13 000 hold bevetését biztosította, ami a szokásos termőterületnek csupán 1,4%-a volt. A fenti időpontig már 19 vármegye főispánja több mint 90 ezer mázsára jelentette be igényét, a felvásárlást tovább kellett folytatni. Ennek megfelelően a földművelésügyi miniszter további 100 000 mázsa burgonya, valamint 1000 mázsa lóhere és 200 mázsa lucerna mag beszerzésére kért és kapott a kormánytól engedélyt. (1905. február 28./35.)

Az állatállomány megmentése érdekében szükség volt arra, hogy a kormány valóságos képet nyerjen a vármegyék gazdasági helyzetéről. Ezért a Földművelésügyi Minisztérium utasította a főispánokat, hogy vezetésükkel úgynevezett központi bizottságokat alakítsanak. Tagjai lehettek a vármegyei mezőgazdasági bizottságok és a gazdasági egyesületek képviselői, illetve a főispán által meghívott személyek. A bizottság feladatát képezte – az önsegélyezés elvének érvényesítésével – a beérkező kérelmek elbírálása, mert remény sem volt arra, hogy a kincstár minden igényt képes lesz kielégíteni. A járásokban a főszolgabíró, a településeken a községi bíró vezetésével hasonló bizottságok szervezésére került sor. A bizottságok készítették el azokat a felméréseket, amelyek a településeket ért károkról és az itt élők gazdasági helyzetéről pontos adatokat szolgáltattak, és ennek alapján a segélyezés mértékéről a minisztérium szakemberei döntöttek. A földművelésügyi miniszter arról tájékoztatta a megye vezetőit, hogy „a korlátolt mérvben adandó segélynél elvül tűztem ki, hogy ingyen semmit sem engedélyezhetek, s csak valóban szegények segélyeztessenek s csak ott, hol a szükség általános. Az esetleg engedélyezendő szükségletek értékét vagy készpénzben vagy egyes kivételes esetekben, az anyagok beszerzési árának figyelembe vételével, részletfizetés mellett fogom átengedni."[1317] Az engedélyezett élelmiszer, takarmány és vetőmag árának megtérítését a kincstár részére –

1316 A vetőmagok vizsgálatában egyre növekvő szerepet vállalt az Országos Kémiai Intézet és Központi Vegykísérleti Állomás. Az intézet új működési szabályzatát a földművelésügyi miniszter 1903. végén terjesztette a minisztertanács elé. (MNL OL K 27. 1903. december 4./20.)

1317 MNL OL K 27. 1904. szeptember 8./38. Előterjesztés a minisztertanácshoz. Valamennyi főispánnak.

amennyiben a vételárat nem azonnal készpénzben fizették ki – azzal kívánta a kormány biztosítani, hogy a község vagy valamelyik gazdasági egyesület a tartozásért köteles volt készfizető kezességet vállalni.

A földművelésügyi miniszter 1904. december 19-én kelt minisztertanácsi előterjesztésében jelezte: „nagyon sok község nem vállalja el a jótállást, leginkább azért, mert a községi képviselő testület vagyonosabb tagjai vonakodnak a vagyontalanokért, vagyis a segélyre legjobban rászorulókért a szavatosságot elvállalni, mert attól tartanak, hogy azok kivándorolnak, és nem fognak fizetni." (1905. január 6./29.) Ezért az előterjesztő azt kérte, hogy a vagyontalanok részére – főispáni javaslat alapján községi kötlevél nélkül – élelmezési célra ingyen engedélyezhessen kukoricát.

A földművelésügyi miniszter fenti javaslatát a pénzügyminiszter 1905. január 2-án kelt átiratában az alábbi gondolatmenettel utasította el: „ha csak egy ízben is rés üttetik azon az elven, hogy a kedvezőtlen időjárás folytán az országban mutatkozó gazdasági bajok orvoslására megindított állami akció keretében a kiosztandó anyagok csak kedvezményes áron, de nem ingyen lesznek kiszolgáltathatók, akkor ez az elv többé az egész vonalon nem lesz fenntartható, s a megindított akció elvesztvén eredetileg tervezett jellegét, egyeseknek állami költségen való ellátásává fog fajulni, ami mellett még csak az sem lesz ellenőrizhető és biztosítható, hogy vajon tényleg olyanok részesülnek-e az állam segélyében, akik magukat saját erejükből fenntartani nem képesek. Nézetem szerint a kedvezőtlen gazdasági viszonyok folytán beállott ínség enyhítésére és megszüntetésére irányuló állami tevékenység egyeseknek állami eszközökkel való eltartására soha ki nem terjedhet, s az állam az ily rendkívüli helyzetben reája háramló feladatoknak teljes mértékben megfelel akkor, ha az egyeseket éppúgy, mint a különböző társadalmi szervezeteket abba a helyzetbe juttatja, hogy mindannyiuknak céltudatos és egybevágó működése által az ínség enyhíthető és megszüntethető legyen."

A segélyek kiszolgáltatásának szigorú feltételeit a kemény tél és az egyre fogyatkozó élelmiszer láttán a kormány kénytelen volt – igaz csak kivételes esetekben – felülbírálni. Egyes vidékeken az éhínség olyan méreteket öltött, hogy a kukorica is fontos élelmiszerré vált, de a község képviselő testülete megtagadta a szükséges kötelezvények kiállítását. Például a nehéz helyzetben lévő Kis-Küküllő vármegye lakói részére a földművelésügyi miniszter élelmezési célokra – a részletes összeírás alapján – községi kötlevelek ellenében 15 000 mázsa kukorica kiosztását engedélyezte. Ebből a keretből a főispán – a kötlevelek utólagos beküldésének kötelezettsége mellett – 100 mázsa kukoricát sürgősen Bábahalma községbe vitetett, mert ott 96 család már semmiféle élelmiszerrel nem rendelkezett. A főispán 1904. december 16-án kelt jelentése szerint több – közöttük Bábahalma – község képviselő testülete megtagadta a kötelezvények kiadását. A főispán attól tartott, hogy a megindított segélyakció zátonyra fut az éhínségben szenvedő családok kárára. Ezért a nyomorgók érdekében a főispán azt kérte a minisztertől, hogy a kukoricát egyenesen a községek terhére utalják ki, és a helyi hatóságok kötelesek legyenek azt kötelezvények hiányában is kiosztani. A kérelem alapján minisztertanács felhatalmazta a földművelésügyi minisztert, hogy „kivételes esetekben, ha annak szükségéről meggyőződik, s a törvényhatóság sem rendelkezik e célra megfelelő alappal, a minisztertanácsnak utólagosan teendő jelentés mellett tengerit élelmezési célokra ingyen is engedélyezhessen". (1905. január 6./29.)

A takarmány hiánya az állami gazdaságokban tartott lovak ellátását is veszélyeztette. (1904. július 28./40.) A kormány ezért utasította a földművelésügyi minisztert, hogy a takarmány beszerzése érdekében folytatott versenytárgyalásokon – a magas árak ellenére – minden esetben fogadja el a legolcsóbb ajánlatot.

Az 1904 őszén tartott minisztertanácsi üléseken a kormány egyre nagyobb összegeket volt kénytelen megajánlani a segélyként felhasználható – a beszerzési árnál 30%-kal olcsóbban kioszthatóélelmiszerek és takarmány neműek beszerzésére. Amíg a földművelésügyi miniszter által a fentiekre kért összeg az 1904. szeptember 8-án tartott ülésen alig haladta meg az 5,7 millió koronát, addig 1904. december 2-án az igény már 9,3 millió korona fölé emelkedett. Az egyre rosszabb gazdasági körülmények következtében jelentősen megnőtt a segélyekért folyamodók (1904. december 18./18.), illetve a kincstári tartozásaikat törleszteni képtelen haszonbérlők és birtokosok száma. (1903. október 12./10., 1905. február 28./33.)

Az 1904. évi szárazság következtében végrehajtott kormányzati segélyakció jóváhagyása érdekében készített törvényjavaslat – a politikai válság miatt – nem került a képviselőház elé.[1318] (1905. február 28./29.)

Javaslatok Székelyföld gazdasági fejlesztésére

A Marosvásárhelyen működő Székelyföldi Kirendeltség tagjai *Koós* Mihály vezetésével tervezetet készítettek a Földművelésügyi Minisztérium részére, amelyben a szegénység és a kivándorlás ellen javasolt gazdasági intézkedéseket rögzítették. A „Jelentés a Tusnádi Székely Kongresszusnak a M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium ügykörét érintő határozatairól és a Székelyföldi földmíves nép gazdasági felsegítésére irányuló javaslatok." című előterjesztés 1904 március végén került Tallián Béla miniszter asztalára.[1319] A jelentés készítői szerint a szegénység elleni küzdelemben az állattenyésztés fejlesztéséhez a művelhető föld és a legelő arányának növelésére lenne szükség.[1320] Részletes javaslatot készítettek azokról a kormányzati intézkedésekről – többek között az állattenyésztés, a növénytermesztés, a legelőgazdálkodás, a háziipar, a hitelügy, a közlekedés, a bányászat, a vadászat, a szakoktatás területén –, amelyek elősegítenék a Székelyföld lakóinak gazdasági felzárkóztatását és a kivándorlás mérséklését.[1321]

1318 MNL OL K 26–1905–XLI–468. Törvényjavaslat az 1904. évi szárazság és egyéb elemi károk folytán beállt ínség enyhítésére szükséges intézkedésekről.

1319 MNL OL K 26–1904–XXIX–1628. A Székelyföldi Kirendeltség felterjesztése a földművelésügyi miniszter részére. Marosvásárhely, 1904. március 29.

1320 „Székelyföld termékeny területének csaknem fele részét erdő borítja és az erdőknek a Székelyföldön igazán rendkívüli közgazdasági jelentősége van, a kongresszus őstermelési szakosztálya az erdészetet nem önálló tárgyként, hanem csak mintegy közvetve az állattenyésztéssel kapcsolatban s annak érdekét szolgálva, a legeltetés szempontjából tárgyalta." – A legelőterületek növelésének szándéka sértette az erdőgazdaságok érdekeit. (MNL OL K 26–1904–XXIX–1628. A Székelyföldi Kirendeltség felterjesztése a földművelésügyi miniszter részére. Marosvásárhely, 1904. március 29.)

1321 Az állattenyésztés növelése érdekében 1902. december 1-én, Sepsiszentgyörgy székhellyel – Csík, Háromszék és Brassó vármegyéket magában foglaló – Állattenyésztési Kerületi Felügyelőséget hoztak létre. (MNL OL 178–1902–863. A földművelésügyi miniszter határozata. 1902. november 11.) – A fenti célok érdekében készült korábbi tervezetet lásd még: MNL OL K 178–1903–757. Sánta Albert földbirtokos, Nyárádvidéke közönségének megbízottja beadványa Darányi Ignác földművelésügyi miniszter részére. Szentháromság, 1902. november 12.

Vasúti díjkedvezmény engedélyezése

A kereskedelemügyi miniszter 1904. augusztus 12-én (8414. sz. rendelet) értesítette a földművelésügyi minisztert, hogy kérésére az Államvasutak teljes vonalán díjkedvezményben részesíti a takarmányok szállítását. A szállítási díj meghatározott részét, a fuvarlevélben megjelölt termelő három hónapon belül igényelhette vissza a vasúti igazgatóságtól, de csak abban az esetben, ha a lakóhelye szerinti főszolgabíró, vagy alsó fokú közigazgatási hatóság igazolta, hogy a vásárolt terményeket állatai etetésére használta fel.[1322] Az általános díjkedvezményt, amit kereskedők nem vehettek igénybe, egész kocsirakomány esetén 21%-ban állapították meg. Életbe lépett az ún. kivételes díjszabás is, amely indokolt esetben további 12%-kal mérsékelte a szállítási költségeket. Gondot okozott, hogy az állattartók jelentős része egy kocsirakománynál kisebb mennyiséget igényelt, ezért a díjkedvezményből kirekesztett és magasabb árakkal dolgozó kereskedőktől volt kénytelen vásárolni. A minisztériumba érkező panaszok hatására és a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, valamint az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés vezetőinek kérésére a kereskedelemügyi miniszter 1904. október 2-án, engedélyezte (62.659. sz. rendelet), hogy a díjkedvezményben – 1905. május 31-ig – a közvetítő kereskedők is részesülhettek. (1904 december 2./30.) A már lebonyolított vásárlások után a gazdák – a szállítást követő három hónapon belül – visszaigényelhették a viteldíjnak a díjkedvezmény szerinti részét.[1323] További kedvezménynek számított, hogy a kukorica is bekerült a díjkedvezménybe részesíthető termények közé.[1324]

Közmunkák az ínség leküzdésére

Az ínség leküzdésére a kormány a beruházási törvényben engedélyezett munkák időbeni sorrendjének megváltoztatásával, illetve a főispáni kérelmek alapján a tervekben még nem szereplő beruházások engedélyezésével – 44 vármegyét érintő – jelentős közmunka programot hirdetett meg. Mivel az ínség főleg az ország keleti területére terjedt ki, a kereseti lehetőségeket az itt található megyékben kellett az átlagosnál jobban megnövelni. A vármegyékben elvégzendő útépítésekre, ármentesítésekre, vízrendészeti munkákra biztosított állami támogatás több elemből tevődött össze. Az 1904. decemberben készült kimutatás szerint ezekre a munkákra összesen 625 000 korona kölcsönt kapott öt vármegye, 196 600 korona előleget elosztva nyolc vármegyének utaltak ki, és huszonhét vármegye összesen 874 500 korona segélyben részesült. A tél folyamán főispáni előterjesztésre, a vármegyékben élők kereseti forrásának növelése érdekében, a vármegyének engedélyezett kölcsönök összege 925 ezer koronára nőtt. [1325]

A beruházási alapból soron kívül 4 069 053 koronát folyósítottak tizenhárom vármegyének, és a vízi társulatok tizenhét vármegyében az 1905. évben végzendő munkák ter-

---

1322 MNL OL K 255–1904–IX–3682. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. november 13.

1323 MNL OL K 179–1905–4080. A kereskedelemügyi miniszter rendelete. 1904. december 3.

1324 MNL OL K 26–1908–XLI–2895. A kereskedelemügyi miniszter átirata a földművelésügyi miniszter részére. 1904. december 3.

1325 MNL OL K 26–1905–XLI–468. Indoklás az 1904. évi szárasság és egyéb elemi károk folytán beállt ínség enyhítésére szükséges intézkedésekről szóló törvényjavaslathoz.

hére 11 168 429 koronát használhattak fel (1904. október 13./28.),[1326] valamint a törvényhatóságok az útadó terhére – tíz évi futamidővel – kamatmentes kölcsönöket igényelhettek.[1327] (1904. október 21./24.) A beruházási alap terhére biztosított előlegek nagysága 3600 és 53 000 korona, a segélyeké pedig 5000 és 40000 korona között mozgott.[1328] Szintén a beruházási alapból biztosított soron kívüli kiutalások összege a 74 000-től 1,2 millió koronáig terjedt, a legnagyobb támogatást Bihar és Sáros vármegye kapta. Az ármentesítő társulások 1905-ben végzendő munkáira a legnagyobb, 3–3 milliós kiutalást Csongrád és Temes vármegyék használhatták fel.

Az általánostól eltérő, új igényt tükrözött Túróc vármegye főispánjának felterjesztése, aki a miniszterelnöktől azt kérte, hogy a beruházási keretből támogatott munkák terhére az „önerőnkből el nem készíthető távbeszélő hálózat létesítését is felvétetni, illetve közrehatni méltóztatnék, hogy ezen távbeszélő hálózatnak a vármegye területén államköltségen való felállítása lehetővé tétessék."[1329] A kérést a véleményező kereskedelemügyi miniszter azzal utasította el, hogy a távbeszélő hálózat állami költségen egyik vármegyében sem készíthető el.[1330]

Azok a települések, ahol a szárazságon kívül még tűz és jégkárok is sújtották a lakosságot, a kormány határozata szerint – tízévi törlesztési kötelezettség mellett – 221 000 korona segélyben részesültek. Ennek keretében kaptak állami támogatást Gyöngyös város és Kiszucaújhely, (1904. október 21./6.), Singler és Majthén (1905. február 8./13.), Hunfalu és Garamlök (1905. május 4./13.), valamint Somosd községek. (1905. május 18./11.) Az állami segélyre azért volt szükség, mert a lakosok nem rendelkeztek a károkat megtérítő biztosítással.[1331]

Az aratósztrájk elleni kormányzati intézkedések

Az 1903. évi aratási időszakban tizenkilenc gazdaságban összesen 1100 szerződéses munkás és 111 cseléd tagadta meg a munkát, de a birtokosokkal folytatott tárgyalás a legtöbb esetben békés megegyezéshez vezetett. Kivételnek számított az alábbi két eset: a Bihar megyei Bihardiószegen a szerződésben vállaltakat megtagadó munkások vezetőit a katonaság távolította el, valamint *Csekonics Endre* Torontál megyei birtokán a csendőrségnek negyven főt kellett eltávolítania ahhoz, hogy az aratás elkezdődhessen. A Földművelésügyi Minisztériumban a szociális mozgalmak terjedésének fő okát abban látták, hogy a birtokosok engedtek a szerződés előírásait be nem tartók követelésének, illetve a pénzbeli

1326 MNL OL K 26–1905–XLI–3850. Kimutatás a vármegyék részére biztosított állami támogatásról. 1904. december. – A több mint négymillió korona kamatmentes hitelből a törvényhatóságok 1,2 milliót útépítésre, 2,8 milliót pedig ármentesítésre használhattak fel.

1327 MNL OL K 26–1905–XLI–468. Az 1904. évi szárazság és egyéb elemi károk folytán beállt ínség enyhítésére szükséges intézkedésekről szóló törvényjavaslat indoklása. 1904.

1328 A vármegyékben a segély 73%-át utak építésére és karbantartására, 27%-át pedig vízelvezető árkok és csatornák létrehozására használták fel.

1329 MNL OL K 26–1904–XLI–468. Túróc vármegye főispánjának felterjesztése a miniszterelnök részére. Túrócszentmárton, 1904. december 27.

1330 MNL OL K 26–1904–XLI–468. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1905. január 25.

1331 A Belügyminisztériumtól segélyben részesültek Alsószalók, Bodony, Szuszaújhely, Bodzásújlak és Topánfalva tűzkárosult lakói. A segély mértéke általában személyenként 50 koronát tett ki. (MNL OL K 148–1904–7–4101–5301. Tűzkárosultak segélyezése. 1904.)

napszámbérek bevezetését szorgalmazták. Ezzel megsértették az 1898. évi II. törvényt, amely kötelezővé tette a termény és pénzbeli szolgáltatás együttes alkalmazását.

1904. tavaszán a Földművelésügyi Minisztériumban az előző évinél is részletesebb tervet készítettek annak érdekében, hogy az aratási munkák zavartalan elvégzését biztosítsák. A kormány tudomására jutott, hogy a szociáldemokraták országos aratási sztrájk megszervezését tűzték ki célul. A követeléseik között az aratási szerződések megváltoztatása mellett a paraszti földvásárlás állami támogatása is szerepelt. Különösen a kincstári birtokok felparcellázását szorgalmazták.[1332] A szociáldemokraták követelésével szemben a földművelésügyi miniszter a földek eladása helyett a bérletek kialakítását szorgalmazta, mert a szociális mozgalmakban részt vevő paraszti réteg – különös tekintettel a nemzetiségiekre – kézben tartását így látta megoldhatónak.[1333]

A földművelésügyi miniszter 1904. május 7-én Tisza István részére készített felterjesztésében,[1334] illetve ezt követően a május 9-én (1904. május 9./2.) tartott minisztertanácsi ülésen az alábbi, fontosabb intézkedések megvalósításához kérte a társminisztériumok támogatását: a Felvidékről és Székelyföldről felfogadott kaszásokból Mezőhegyesen 5000, Kisbéren és Bábolnán 2000–2000 fős munkástartalék (sztrájktörők) szervezése; a három hétre felfogadott aratókat a földbirtokosok az előző évi feltételekkel vehetik igénybe; a szabad munkaerőről országos felmérés készítése annak érdekében, hogy szükség esetén a közigazgatási hatóságok útján a sztrájkolók helyére vezényelhetők legyenek; válságos helyzetben a ménesbirtok szerződéses munkásai és cselédei mellett a méneskari katonák, továbbá a vidéki törvényszéki foglyok munkaereje is igénybe vehető, ebben az esetben a ménesbirtokról elvezényelt munkásokat aratógépekkel kell helyettesíteni; a mezőgazdasági munkákban jártas katonák aratás idejére szabadságot kapjanak; a gabona betakarításának idején a közmunkákat szüneteltessék és az így felszabadult munkaerő az aratásban vegyen részt; kérni fogja az osztrák kormányt, hogy szükség esetén Galíciában is toborozhassanak aratókat.

A kormány álláspontját a miniszterelnök 1904. május 18-án a főispánok részére kiadott utasítása tartalmazta.[1335] Az utasításban foglaltak szerint – a munkások követelésével ellentétben – a munkanap nem reggel 6 órától este 6 óráig tart, hanem az 1898. II. törvény értelmében napkeltétől napnyugtáig, hacsak a felek között létrejött szerződés erről máskép nem rendelkezik. Felhívja a figyelmet továbbá arra, hogy sztrájkról csak akkor beszélhetünk, ha a munkások a szerződés ellenére megtagadják a vállalt munka elvégzését. Amennyiben a vita a bérek nagyságáról szól, az csak az érintett felekre tartozik. Ebben az esetben a hatóság megegyezést segítő feladata csak az lehet, hogy a karhatalom segítségével fellépjen azon munkások ellen, akik megfélemlítéssel igyekeznek a szerződések megkötését akadályozni. A birtokosok védelmére a miniszterelnök csendőr-

1332 MNL OL K 149–1904–1–162. Tisza István, mint belügyminiszter leirata a főispánokhoz. 1904. március 1.

1333 MNL OL K 149–1904–1–190. A földművelésügyi miniszter felterjesztése Tisza István miniszterelnök részére. 1904. február 27.

1334 MNL OL K 26–1904–VII–2220. A földművelésügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére az aratási munkák biztosítása érdekében tett intézkedésekről. 1904. május 7.

1335 MNL OL K 148–1904–26–3113. Tisza István miniszterelnök leirata valamennyi főispán részére. 1904. május 18.

ségi intézkedést rendelt el azon személyek ellen, akik a munkaszerződések betartása, illetve a munka felvétele ellen szervezkednek.[1336]

A kormányzati intézkedések kiegészítéseként – a helyi sajátosságokra tekintettel – a megyei törvényhatóságok képviselői is egyeztették elképzeléseiket. Például Hajdú vármegye főispánja 1904. június 11-én kelt jelentésében arról tájékoztatta Tisza Istvánt, hogy az aratási sztrájkok megakadályozását szolgáló intézkedési terv kidolgozására értekezletet hívott össze.[1337] A megbeszélésen a főispánon és alispánon kívül Debrecen város főkapitánya, valamint a járások főszolgabírói és a vármegye városainak polgármesterei vettek részt. A Belügyminisztériumba beérkező jelentésekből kitűnik, hogy az aratás elvégzéséhez szükséges munkaerő minden megyében rendelkezésre állt, és a szerződéseket az érdekelt felek általában 2–3 héttel a betakarítás megkezdése előtt megkötötték. A sztrájkok veszélyét a birtokosok azzal is igyekeztek csökkenteni, hogy a megyén kívüli területekről is toboroztak munkásokat, sőt egyes alföldi gazdaságokban az aratást azokra az egész évre szerződtetett felvidéki szlovákokra bízták, akik ezt a munkát pénzért vállalták.[1338] Az 1904. évi kormányjelentés nem tesz említést a betakarítást menetét akadályozó nagyobb munkabeszüntetésről.

Az 1905. évi aratási előkészületekre rányomta bélyegét, hogy a Szociáldemokrata Párt által meghirdetett programban a földműves alapszervezetek létrehozásának terve is megfogalmazódott. A párt vezetői nyíltan hirdették, hogy a szerb, szlovák és román parasztok körében kifejtett politikai szervezőmunkájuk sikerét a nemzetiségi elégedetlenség felerősödésétől remélik, és az általános titkos választójog bevezetése érdekében az aratókat sztrájkra buzdították. A Belügyminisztérium vezetőinek nyugtalanságát fokozta, hogy a fenti program ismertetésére a nemzetiségi problémákkal küzdő Délvidéken, a Zomborban megtartott május 1-jei ünnepségen került sor.[1339] Ezért az 1905. május 26-án megjelent 225. számú belügyminiszteri rendelet erélyes fellépésre ad utasítást minden olyan személlyel szemben, aki az aratókat a vállalt munka elvégzésének megtagadására próbálja rábeszélni.[1340]

A Földművelésügyi Minisztérium az aratási sztrájkok megakadályozása érdekében készített tervét 1905. május 24-én ismertette.[1341] A kiadott rendelet szerint a törvényhatóságok tisztviselői – a minisztérium folyamatos tájékoztatása mellett – közreműködtek a munkaszerződések megkötésében, valamint nyilvántartásba vették azokat a helyi munkásokat és aratógépeket, amelyeket szükség esetén mozgósítani lehetett. A kormány ígéretet tett arra, hogy azok a birtokosok, akik saját részükre munkástartalékot

1336 MNL OL K 168–1904–26–3113. A miniszterelnök leirata a csendőrkerületi parancsnokok részére. 1904. május 19.

1337 MNL OL K 148–1904–26–3113. Hajdú vármegye és Debrecen város főispánjának jelentése Tisza István részére. 1904. június 11.

1338 MNL OL K 148–1904–26–3113. Alsófehér vármegye főispánjának jelentése Tisza István részére. 1904. június 1.

1339 MNL OL K 149–1905–1–210. Zombor város főkapitányának jelentése Bács-Bodrog vármegye főispánja részére. 1905. május 21.; Bács-Bodrog vármegye főispánjának jelentése a belügyminiszter részére. 1905. május 21.

1340 MNL OL K 149–1905–1–210. Belügyminiszteri rendelet valamennyi főispán részére. 1905. május 26.

1341 MNL OL K 149–1905–1–210. A földművelésügyi miniszter rendelete valamennyi alispán és törvényhatósági joggal felruházott város polgármestere részére. 1905. május 24.

szerveznek, hatósági védelemben részesülnek. A földművelésügyi miniszter utasítása kimondta, hogy a sztrájk kitörése esetén „a járási főszolgabíró (polgármester, rendőrfőkapitány) indokolt esetben tegyen hozzám közvetlenül azonnal távirati (távbeszélő) jelentést, abban részletesen ismertetvén a munkamegtagadás körülményeit, jelentse be, hogy hány munkásra lenne szükség, a munkaadó írásos nyilatkozatban kötelezettséget vállalt-e arra, hogy a kisegítő munkások átengedésével járó költségeket tárcámnak megtéríti, a munkások melyik vasúti állomásra szállítandók." A kisegítők munkába állását csak azok a birtokosok igényelhették, akik előírásoknak megfelelő szerződéseket kötöttek.

A fenti intézkedések végrehajtása érdekében a földművelésügyi miniszter 1905. május 24-én arra utasította a Mezőhegyesi Ménesbirtok igazgatóját, hogy tartalékként 7000 kaszás felfogadásáról gondoskodjon.[1342] A ménesbirtok vezetői a megjelölt keretszámból fizetési kötelezettséggel járó szerződést csak 2000 fővel kötöttek, akik közül 500-500 főt a kisbéri és a bábolnai kincstári birtokon helyeztek el. A rendelkezési állományban szereplő, de aratási munkát nem végző személyek a foglalón kívül más díjazásban nem részesültek. Az utasításban a leszerződött munkások bérét az alábbiak szerint határozták meg: „A felfogadandó 2000 kaszás munkásnak napi bérül ellátáson felül, teljes aratási munkanap mellett fejenként 1 korona 60 fillér – 2 korona 40 fillér, s csak kivételes esetben legfeljebb 3 adható, akként azonban, hogy vásár- és ünnepnapokon, mint nem munkanapok után munkabérre egyáltalán nem, esős idő alatt pedig, ha a munka emiatt szünetel, csak a felére leszállított napibérre tarthatnak igényt. A napibér az indulás napjától a visszaérkezés idejéig veendő számításba. A foglalóval biztosítandó ötezer munkásra nézve arra az esetre, ha tényleg igénybe vétetnék, a fentiekhez hasonló feltételek állapítandók meg. Foglalóként a Kincstár érdekeinek lehető kímélésével, a helyben szokásos, illetőleg a körülmények által indokolt összeg adható meg."

A kétezer kaszás szerződése az 1905. június 28-ától számított négy hétre szólt, akiknek élelemmel történő kiszolgálását ötven főként egy-egy főzőmester biztosította. Az úgynevezett munkaerő tartalékot képező embereket elsősorban a Máramarosszigeti Erdőigazgatóság, a munkácsi és ungvári erdőhivatalok, a Besztercebányai Erdőigazgatóság és a Székelyföldi Kirendeltség területéről toborozták. A szervezés költségeit – utólagos elszámolással – a Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok pénztára folyósította, valamint az élelmiszerek beszerzéséről is itt gondoskodtak.

Az 1905. évről szóló kormányjelentés szerint a foglalóval lekötött hétezer kaszás munkába állítására nem került sor, mert a néhány dunántúli megyében megjelenő s sztrájk-szervezőket a helyi közigazgatás vezetői karhatalom segítségével eltávolították. Az érintett birtokokon dolgozó munkások felügyeletéről a csendőrség és a katonaság gondoskodott.[1343]

A fenti értékeléssel szemben a Tolna, Fejér, Veszprém és Somogy vármegyei alispánok és a járási főszolgabírók távirat váltásaiból, valamint a minisztériumoknak küldött jelentéseikből kiderül, hogy a Dunántúl déli területein jelentős munkabeszüntetések voltak. *Szévald Móric*, Tamási járás főszolgabírója 1905. június 21-én arról tájékoztatta a Tol-

1342 MNL OL K 149–1905–1–210. A földművelésügyi miniszter utasítása a Mezőhegyesi M. Kir. Állami Ménesbirtok igazgatója részére. 1905. május 24. – Általában egy aratópárra 11–12 kat. hold jutott.

1343 Évkönyv 1905, 1906. 13.

na vármegyei alispánt, hogy a „sztrájkkal érintett három gazdaságban kétszáz pár aratómunkásra lesz szükség. [...] A munkaadók a költségek fedezetére kötelező nyilatkozatot tettek."[1344] Dőry Pál alispán 1905. június 22-én kelt válaszában arról értesítette a főszolgabírót, hogy a megye területén nem rendelkezik munkás tartalékkal, ellenben Békéscsabán 100 munkás szerződtethető. A főszolgabíró június 24-én már a munkabeszüntetés gyors terjedéséről számolhatott be, amelynek okát abban látta, hogy „a nagykónyi sztrájkolók és más büntetett munkások százas csoportokban pusztáról pusztára járnak, s a békés, dolgozni kívánó munkásokat a munkából kiverik." Ezért 40 csendőr és a katonaság kirendelését kérte. Az elkövetkező napokban a Pécsi Csendőrparancsnokság a Tamásiban szolgálatot teljesítő csendőrök létszámát harminckilenc főre növelte és az aratás folytatása érdekében a földművelésügyi miniszter engedélyezte kisegítő munkások küldését. A járásban fekvő birtokokon elosztásra kerülő aratómunkások védelmére a belügyminiszter négy század gyalogság és egy század lovasság kivezénylését rendelte el.[1345] Egyben a belügyminiszter arról tájékoztatta az alispánt, hogy „Tolna vármegye ezidőszerint a katonai karhatalmat olyan nagymértékben vette igénybe, hogy a máshol is fellépő hasonló veszélyes állapotokra való tekintettel több katonaság kivezénylésére aligha van kilátás."[1346] A katonaság sürgős kivezénylését az is indokolta, hogy a sztrájkolók június 26-án Megyes pusztán a csendőrökre támadtak, a fegyverhasználat során két munkás megsebesült. Fegyverhasználatra került sor Simontornya határában is, ahol a 140 főből álló sztrájkoló társaság ötven helybéli aratót erőszakkal akart magával vinni, és a kivezényelt csendőrök két személyt megsebesítettek, ötvenhat főt pedig letartóztattak.[1347] Az aratást veszélyeztető munkabeszüntetések hatására a földművelésügyi miniszter 1905. június 28-án értesítette az érintett főszolgabírókat, hogy a Tamási járásba 470, a Dombóvári járásba 250 és a Völgységi járásba 30 fő tartalék munkást rendel ki.[1348]

A „szerződésszegés vétségét" elkövető munkások felelősségre vonását meghiúsította az a körülmény, hogy – Szévald főszolgabíró jelentése szerint – „szétszórtan barangolnak. A kihágási ítéletek az elítéltek nagy számánál fogva azonnal végre nem hajthatók." *Nagy István* a Dombóvári járás főszolgabírója 1905. június 24-én a Szilfás pusztán sztrájkba lépett negyvenkét arató fölött szándékozott ítéletet hozni. Ezért azt kérdezte az alispántól, hogy „az elítélteket az ügyészség fogházában elhelyezheti-e, mert a közigazgatási és járásbírósági fogházak a hasonló kihágásokért már elítéltekkel zsúfolásig vannak s

1344 MNL Tolna Megyei Levéltára. IV. 404. fond. Közigazgatási iratok, Tolna vármegye alispánjának iratai. Alapszám: 7190/1905. (7255/1905. alispáni szám) A Tamási járás főszolgabírójának távirati jelentése Tolna vármegye alispánja részére. 1904. június 21. (A megye parasztságának helyzetére lásd: Szalai, 1987.)

1345 MNL MNL Tolna Megyei Levéltára 7510/1905. alispáni szám, alapszám: 7190/1905. A Tamási járás főszolgabírójának 2586. számú távirati jelentése Tolna vármegye alispánjához. 1905. június 28.

1346 MNL Tolna Megyei Levéltára 7514/1905. alispáni szám, alapszám: 7190/1905. A belügyminiszter 68.389 számú távirata Tolna vármegye alispánja részére. 1904. június 28.

1347 MNL Tolna Megyei Levéltára 7524/1905. alispáni szám, alapszám: 7190/1905. A Tamási járás főszolgabírójának távirati jelentése Tolna vármegye alispánja részére. 1904. június 28. – A megsebesült Döme József torvai arató belehalt sérüléseibe.

1348 MNL Tolna Megyei Levéltára 7519/1905. alispáni szám, alapszám: 7190/1905. A földművelésügyi miniszter 11421. számú távirata Tolna vármegye alispánja részére. 1905. június 28.

ezért az elítéltek ott helyben nem zárhatók el".[1349] Válaszában Dőry Pál alispán arra figyelmeztette a főszolgabírót, hogy az ügyészségi fogházban összesen ötven fő helyezhető el, az ítéletnek azonnali végrehajtását ezért csak a veszélyes elkövetőkkel szemben ajánlotta alkalmazni.

Nagy István a Dombóvári járás főszolgabírója 1905. június 26-án kelt táviratában arról tájékoztatta a vármegye alispánját, hogy a „mai napon járásomban aratómunkások legnagyobb része szerződéses kötelezettségük teljesítését megtagadta".[1350] A következő napon tovább romlott a közbiztonság, mert Tamási járásból érkező sztrájkolók Gyulaj község [Dombóvári járás – S. L.] lakóit a mezőről hazazavarták, a gazdák még a saját földjükön sem dolgozhattak, továbbá Görbőre [Simontornyai járás – S. L.] érve a szőlőmunkásokat is jó darabon magukkal hurcolták. Ezzel egy időben Tolnából, Törökkoppány [Somogy vármegye, Igali járás – S. L.] határában sztrájkolók tódultak át Somogy megyébe, ahol az aratókat munkabeszüntetésre kényszeríttették. Ezért Somogy vármegye főjegyzője táviratban kérte a szomszédos megye alispánját, hogy a sztrájkoló idegenek vándorlását akadályozza meg.[1351] A csendőrség és a katonaság mozgósítása ellenére a sztrájkolók minden szomszédos megyébe eljutottak. Erre utal, hogy 1905. július 4-én, a Székesfehérváron megjelenő újság arról számolt be, hogy a „Tolna megyei nagy aratósztrájk hullámai – úgy látszik – átcsaptak vármegyénkbe is. Tegnap délután Heltay Jenő sárbogárdi főszolgabíró két század katonaság küldését kérte az alispántól a Káloz [Fejér vármegye, Sárbogárdi járás – S. L.] községben és a környékbeli pusztákon kitörőben lévő aratósztrájk miatt."[1352] Ugyanez az újság 1905. július 6-án már arról tudósított, hogy „a szomszédos Veszprém megyéből az aratósztrájk átharapódzott vármegyénk területére is."[1353]

Az eseményekről naponta tájékoztatást kérő földművelésügyi miniszter arra buzdította a gazdákat, hogy békés megegyezéssel igyekezzenek véget vetni a munkabeszüntetéseknek. A Simontornyai járás főszolgabírója 1905. június 26-án arról tájékoztatta az alispánt, hogy *Mechwart* birtokos megkezdte a tárgyalásokat a sztrájkolókkal. Az aratók követelése: gabonából a nyolcadik rész; hordásnál páronként öt korona, vagy óránként 30 fillér egy munkásnak; munkaidő reggel hat órától este hét óráig; a munkaadó a részüket köteles kicsépeltetni és a lakásukra szállíttatni; elemi csapás esetén holdanként 150 kilogramm rész, valamint harmadosként minden kapásnövényt az aratók kapjanak meg.[1354] A túlzónak minősített követelések ellenére június 28-án a Mechwart birtokon a tárgyalás eredményesen lezárult, és az aratók felvették a munkát. *Bene Lajosné* görbői lakos aratói pedig hét mázsa gabona biztosítása és a már felvett négy korona előleg megtartása mellett álltak munkába.

1349 MNL Tolna Megyei Levéltára 7343/1905. alispáni szám, alapszám: 7190/1905. A Dombóvári járás főszolgabírójának jelentése Tolna vármegye alispánja részére. 1905. június 24.

1350 MNL Tolna Megyei Levéltára 7423/1905. alispáni szám, alapszám: 7190/1905. A Dombóvári járás főszolgabírójának távirata Tolna vármegye alispánja részére. 1905. június 26.

1351 MNL Tolna Megyei Levéltára 7474/1905. alispáni szám, alapszám: 7190/1905. Somogy vármegyei főjegyző távirata Tolna vármegye alispánja részére. 1905. június 27.

1352 *Székesfehérvár és Vidéke*. 1905. július 4. Aratósztrájk kitörőben.

1353 *Székesfehérvár és Vidéke*. 1905. július 6. Aratósztrájk a megyében.

1354 MNL Tolna Megyei Levéltára 7422/1905. alispáni szám, alapszám: 7190/1905. A Simontornyai járás főszolgabírójának (Gyönk) távirata Tolna vármegye alispánja részére. 1905. június 26.

A tárgyalások megkezdése mellett fontos volt a hatóságok számára, hogy az aratást megzavaró, kóborló sztrájkolók szervezőit megtalálják. Már június 27-én világossá vált, hogy a sztrájkolók legnépesebb gyülekező helye Ozorán [Tamási járás – S. L.] található. Erre utalt *Gyérei Richárd* nagybérlő segélykérő távirata, amely szerint: „Döbrönte [Veszprém vármegye, Pápai járás – S. L.] gazdaságomba kóborló arató és cseléd csapatok betörtek, onnan összes cselédemet elhajtották, aratóim munkát megtagadva csatlakoztak, hatóság által teljesen elhagyatva, védtelenül állunk, Ozora község és pusztákra azonnali karhatalom kirendelése védhet csak meg a legrosszabbtól."[1355] A Veszprém vármegyei alispán 1905. június 28-án, tolnai kollégájának küldött távirata is erről tanúskodik: „Hivatalosan tudomásomra jutott, hogy ozorai szocialisták egyik vezére *Miklós István* ozorai lakos, kinél éjjeli gyűlések tartatnak, kérem ellene a megfelelő eljárás foganatosítását azonnal elrendelni."[1356] A Tolna megyei alispán a kérés alapján karhatalmat küldött Ozorára, és a katonaság eltávolította az ott tartózkodó 700 idegen sztrájkolót a községből.

A munkabeszüntetések által kisebb mértékben érintett Fejér megyében – a sajtóban megjelenő hírek szerint – a sztrájkok értelmi szerzői „a közeli fővárosból kiránduló szocialista izgatók" között keresendők."[1357] Rassovszky Julián, a Dunaföldvári járás főszolgabírója véleménye szerint: „A sztrájk oka a szocialista agitátorok működésében kereshető, bár kinyomozni nem lehetett. Egyesek Budapestre is felutaztak, ahol kellően kioktatták őket, hogy milyen határig mehetnek el követeléseikkel a maguk sérelme nélkül. Általános követelésük volt őszi gabonából a 8-dik, tavaszból pedig a 7-dik rész, ez a kitanításra utal. Hasonló mozgalmakat csak kedvezőbb aratási szerződésekkel lehet megelőzni."[1358]

A sztrájkolók főhadiszállásának számító Tolna megyében 1905. július első napjaira a legtöbb gazdaságban sikerült az aratás folytatásához szükséges megállapodásokat tető alá hozni. A békés megegyezések létrejöttét elősegítette, hogy a sztrájkra buzdító ideegeneket a hatóságok eltávolították a megyéből, és a békéltető tárgyalások során a feleket rábeszélték a kölcsönösen előnyös munkaszerződések megkötésére. Ahol a munkások és a birtokosok közötti megegyezés nem jött létre, ott a csendőrök és a karhatalmi feladatra kirendelt katonaság védelme mellett alkalmi munkavállalók, illetve a Mezőhegyesi Ménesbirtokról érkező tartalékmunkások végezték el az aratást.[1359]

1355 MNL MNL Tolna Megyei Levéltára 7468/1905. alispáni szám, alapszám: 7190/1905. Gyérei Richárd nagybérlő távirata Tolna vármegye alispánja részére. 1905. június 27.

1356 MNL Tolna Megyei Levéltára 7523/1905. alispáni szám, alapszám: 7190/1905. Veszprém vármegyei alispán távirata a Tolna vármegyei alispán részére. 1905. június 28.

1357 *Székesfehérvár és Vidéke*. 1905. július 11. Aratósztrájk a megyében

1358 MNL Tolna Megyei Levéltára 8075/1905. alispáni szám, alapszám: 7190/1905. A Dunaföldvári járás főszolgabírójának jelentése a Tolna vármegyei alispán részére. 1905. július 27. – A Szociáldemokrata Párt országos kongresszusa kimondta, hogy a párt „minden erejével oda fog törekedni, hogy a párthoz tartozó földművelő munkások szervezetei a vidéken mindenhol, lehetőleg minden községben létesíttessenek, éppúgy, mint a szocialista ipari munkások városi szervezetei, [...] Különösen arra kell törekedni, hogy az idegen nemzetiségekhez tartozó földművelő munkások, nevezetesen a szerbek, tótok és románok ezen szervezetekbe bevonassanak." (MNL OL K 149–1905–1–210. Zombor város főkapitányának jelentése a főispánhoz. 1905. május 3.)

1359 Mezőhegyesről 1905. június 30-át követően a földművelésügyi miniszter utasítására érkeztek munkások Tolna megyébe. (MNL Tolna Megyei Levéltára 7612-7613/1905. és 7865/1905. alispáni szám, alapszám: 7190/1905.)

Földigénylések

Az aszály sújtotta területeken bekövetkezett létbizonytalanság felerősítette a nincstelen földművesek azon igényét, hogy a kormány ne segélyekkel, hanem a megélhetést biztosító termőföldek juttatásával oldja meg a problémáikat. Például Balmazújváros lakói azzal a kérelemmel fordultak Tisza István miniszterelnökhöz, hogy a 38 000 holddal rendelkező Semsey család birtokából bérlet címén földterületet kapjanak. Indoklásuk szerint a település 11 556 lakosából 8400 fő semmiféle földingatlannal nem rendelkezik, és hiába kaptak 20 ezer korona segélyt, ez a 800 rászoruló család számára csak átmeneti könnyítést jelentett.[1360] A Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Szajol község lakói radikális eszközökhöz folyamodtak, amikor földfoglalásra szánták el magukat. Az 1904. augusztus 9-én történt zavargások során a gr. Almássy család birtokán a csendőrség a földfoglalást csak úgy tudta megakadályozni, hogy a fegyverét használta.[1361]

Szőlőtermesztés

A szőlőtermesztés területén jelentkező kormányzati feladatvállalás a Tisza kormány időszakában is a filoxéra által elpusztított ültetvények felújításának támogatását, valamint a szakismeret terjesztését jelentette.[1362] Az 1875-ben Pancsován felfedezett filoxéra, az 1904. évre már 3402 község határában pusztított és csak Vas, Beszterce-Naszod, Kolozs és Szeben vármegyékben maradtak a vésztől érintetlen területek. A régi ültetvények védelmére és a szükséges talajfertőtlenítésére, az 1904. folyamán állami támogatással – rekord mennyiségű – 36 850 mázsa szénkéneget osztottak ki.[1363] (1904. december 18./17.) A szőlővesszők és szőlőoltványok előállításának támogatását, a korábbi évek gyakorlatának megfelelően az állam vállalta, de a jelentős mennyiségű újratelepítés következtében a minisztérium 1904-ben 19 kisebb területű szaporító telep munkáját feleslegesnek tartotta, ezért elrendelte megszüntetésüket.[1364] Az állami kezelésben megtartott telepeken 1904. folyamán 38,4 millió darab amerikai, 4,2 millió európai szőlővesszőt és hárommillió szőlőoltványt állítottak elő és bocsátottak a birtokosok rendelkezésére.[1365] Az elpusztult hegyvidéki szőlő amerikai alanyokkal történő felújításának, valamint a homoki szőlőtermesztés fellendítésének köszönhetően[1366] 1904-ben már közel 3,5 millió hektóliter bor került a pincékbe. Ez a mennyiség fedezte a hazai szükségleteket, ezért a külföldi borok behozatala lényegében feleslegessé vált.

1360 MNL OL K 184–1904–VII–4492. A balmazújvárosiak kérvénye Tisza István miniszterelnök részére. 1904. július 10.

1361 MNL OL K 26–1904–4158. Az igazságügy-miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. augusztus 30.

1362 1904-ben elkészült egy tervezet a szőlészeti szakszolgálat átalakításáról, de ezen a téren nem került sor gyakorlati intézkedésekre. (MNL OL K 178–1904–7972. Tervezet a szőlészeti szakszolgálat újjá szervezésére. 1904.)

1363 A borvidékeken 63 bizományosi szénkéneg raktárt tartott fenn a minisztérium. (MNL OL K 27. 1904. december 18./17.)

1364 Ezzel a tendenciával ellentétesen a kincstár átvette a főváros kezelésében lévő X. kerületi szőlőtelepet. (MNL OL K 27. 1904. május 31./42. és 1905. február 8./33.)

1365 Évkönyv 1904, 1905. 104.

1366 Bővebben lásd: Balázs, 2014.; Beck, 2005. – A vész előtti években átlagosan 4,5 millió hektoliter bor termett.

A kincstári ingatlanok kezelése

Hosszas tárgyalások után döntés született a határőrvidéken található Tapuskó gyógyfürdő tulajdonjogáról. A kormány döntése szerint a gyógyfürdő tulajdonjoga Horvát–Szlavónországot „illeti meg." (1904. június 14./36.) A tárca kezelésében lévő gyógyfürdőkben – Herkulesfürdő, Vízakna, Ránkfüred és Radnaborberek – nem hajtottak végre lényeges beruházásokat.[1367] (1904. február 7./16.) Ugyanez mondható el a Szentiványi-Csorbató, Fenyőháza, Tátralomnic, Liptóújvár, Lillafüred és Magura nyaraló telepekről is. Az Országos Balneológiai Egyesületben dolgozták fel azokat az adatokat, amelyeket a törvényhatóságok a hazai fürdőkről és forrásokról a Belügyminisztérium felkérésére szolgáltattak.

A minisztérium jelentősen növelte a kincstári erdőterületek állományát. Máramaros vármegyében egy faipari részvénytársaságtól – Havasmező és Oroszkó községek határában – 16 141 kat. hold, (1904. január 16./18.) Háromszék vármegyében Szentkereszty Zsigmond és Zathureczky Gyula birtokosoktól – Papolc és Zágon községek határában – 14 971 kat. hold területet vásároltak. (1903. november 18./24.) A kisebb eladott, illetve a telepítés céljaira átadott területeket leszámítva a kincstári területek gyarapodása összesen 28 064 kat. holdat tett ki. A kormány döntött a Tisza szabályozása folytán megművelhetővé vált, a környékbeli gazdák részére felparcellázható, mintegy 142 kat. hold eladásáról. (1904. szeptember 8./26.)

A földművelésügyi miniszter kérésére a kormány hozzájárult, hogy a kincstári birtokon keletkezett tűzkárok felszámolását – a pénzügyminiszter tájékoztatása mellett – saját hatáskörben elvégeztesse. (1903. november 10./8. és 1905. február 28./31.) A kormány ugyancsak elfogadta, hogy az újpesti kincstári kikötő részére a minisztérium, 140 000 korona költséggel egy új úszódarut vásároljon. (1904. július 28./39.)

A minisztérium feladatköréhez tartozott továbbá a kincstári ingatlanok vétele és eladása, illetve bérbeadása, a fakitermelés és értékesítés felügyelete, a földterületen található épületek, utak karbantartásának biztosítása, a személyzet alkalmazása.[1368]

Telepítés

Az 1894. évi V. törvénnyel a telepítések költségeire engedélyezett hatmillió korona elfogyott, ezért az 1904. évben új telepek létesítésére, illetve újabb birtok vásárlására nem került sor. Sőt a kormány engedélyezte, hogy a korábban megvett, de telepítésre nem al-

1367 MNL OL K 27. 1905. január 27./16. – A Herkulesfürdőt bérbe vevő Temesi Takarékpénztár a vállalt beruházásokat nem végezte el, ezért a kincstár az 1892-ben létesített szerződést 1904. december 31-én megszűntnek nyilvánította. (MNL OL K 178–1905–68. Feljegyzés a Herkulesfürdőre vonatkozó bérleti szerződés megszüntetéséről. 1904. december 28.) – A földművelésügyi miniszter a vízaknai gyógyfürdő területét tervezte a két szomszédos telek megvételével bővíteni. (MNL OL K 27. 1904. február 7./16.)

1368 MNL OL K 27. 1903. november 18./9.; november 18./25.; november 18./26.; november 18./27.; december 4./19.; december 31./28.; 1904. január 9./18.; január 9./19.; január 9./20.; január 9./21.; január 9./22.; január 16./15.; január 23./15.; január 30./15.; február 7./15.; március 13./28.; március 13./31.; március 13./32.; március 13./34.; március 19./13. március 19./14.; április 11./18.; május 31./44.; június 14./18.; június 14./19.; június 14./20; június 14./21; július 1./26.; július 28./37.; július 28./38.; szeptember 8./23.; szeptember 8./24.; szeptember 8./25.; szeptember 23./1.; október 13./25.; október 13./26.; október 13./27.; november 21./25.; december 10./16.; december 10./17.; 1905. január 27./ 12.; január 27./13.; január 27./14.; február 8./33.; február 28./30.; április 14./15.; május 4./26.; május 4./29.

kalmas két ingatlant értékesítsék. (1904. szeptember 8./27., 1904. november 21./26.) Az újabb törvényhozási szabályozásig a kormány által erre a célra biztosított kétmillió korona, illetve az akadozva befolyó törlesztések nem biztosították a telepítések szélesebb körű folytatását.[1369] A Telepítési Alap kezelésében lévő 51 853 kat. hold földterület mintegy 60%-át osztották ki 1904 végéig, amelyen 1273 család gazdálkodott, és folytak 21 355 kat. hold kiosztásának, illetve a telepes házak építésének előkészítő munkálatai.[1370]

1904-ben kezdetét vette az 1894. évi V. törvény elfogadása előtt keletkezett, régi kincstári telepes községek úgynevezett váltsághátralékának rendezése. (1904. január 6./30., 1905. január 6./31. és 33.) Ezeknek a telepeseknek a tartozása az évek során olyan nagyra nőtt, hogy a kincstári követelés behajtása a gazdák teljes anyagi tönkretételével járt volna együtt. Az eladósodást előidéző okok között említhetjük, hogy a telepesek eredetileg is csak 4–8 holdas, többnyire a községtől 18–20 kilométer távolságra lévő parcellákat kaptak, amelyek a megváltozott gazdasági viszonyok következtében már nem biztosították a családok megélhetését.[1371] Ezért a földművelésügyi miniszter javaslata alapján a kormány jóváhagyta, hogy az anyagi helyzetük alapján a negyven telepes község lakóit fizetési kedvezményben részesíti. Általános kedvezményként minden településen leírták a közcélra szolgáló területek után előírt váltságtartozásokat. Különleges kedvezményként harmincegy település lakóinak tartozását mérsékelték. Például a legszegényebb településeknél – Ószentiván, Felsőmuzslya, Ótelek, Végegyháza, Székelykeve és Újvár – a hátralékot teljes mértékben leírták, a vételár törlesztési idejét pedig – 1,5%-os kamat mellett – 50, illetve 100 évre meghosszabbították. A viszonylag jobb gazdasági viszonyok között élőknél a hátralék leírása 10 és 80% között mozgott és a vételár törlesztési idejét – 2–4%-os nagyon kedvező kamat mellett – 50 évben állapították meg.

A Királyhágón túli területen – Kolozs, Torda-Aranyos, Nagy- és Kis-Küküllő, Beszterce-Naszod, valamint Szolnok-Doboka vármegyékben – az állam telepítési célokra eddig 15 763 kat. hold területet vásárolt fel. Az itt kialakított 423 telephelyből 1904 januárjában még csak 275 volt betöltve. A telepítéssel járó, egyre növekvő állami feladatok elvégzésére a földművelésügyi miniszter Kolozsvár székhellyel Telepítési Felügyelőség szervezéséről terjesztett elő javaslatot a minisztertanács részére. (1904. január 9./25.) A nyolc állami alkalmazottal létrehozandó felügyelőség tervét a kormány jóváhagyta.[1372]

1369 A telepítéssel foglalkozó törvény előkészítését a Khuen-Héderváry kormány bevezetőjében ismertettem.

1370 A felvidéki vármegyékben 31 község lakosainak megélhetését a Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltség vezetője azzal javasolta biztosítani, hogy a gróf Schönborn-féle hitbizományi uradalomból közlegelők kihasítását kérte. Az északkeleti vármegyékben megindított ún. hegyvidéki akció célja a Kárpátokban élő földművesek gazdasági erejének növelése volt. (MNL OL K 178–1905–1313. A Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltség jelentése a földművelésügyi miniszter részére. 1904. március 15.)

1371 Fellner Frigyes számításai szerint a magyar birtokok értékük 31,7%-áig voltak adóssággal megterhelve. Országos szinten az adósság főleg vételárhátralékból és örököstársak kielégítéséből származott. A vételárhátralék okai között szerepelt: a föld forgalmi értékének a hozadéki érték fölé emelése, illetve a vevők legnagyobb része kevés pénzzel vagy pénz nélkül vásárolt földet.

1372 A veszteséges gazdálkodás következtében egyre több magyar kisbirtokot adtak el, és kerültek idegenek, nemzetiségi vásárlók kezére. Lánczy Lajos Herman Ottónak írt levelében azt szorgalmazta, hogy az eladásra kínált földeket az állam vásárolja fel és „parcellázva törlesztési kötelezettséggel telepítésre" használja fel. (MTAK Kt. Ms 267/91. Kautz Gyula hagyatéka. Lánczy Lajos levele Herman Ottó részére. 1906. október 18.)

Hitbizományi birtok védelméről egy alkalommal tárgyalt a kormány, amikor hozzájárultak ahhoz, hogy a báró Jósika Sámuel birtokát terhelő kölcsön törlesztési határidejét 50 évre meghosszabbítsák.[1373] (1904. július 12./36.)

Vízszabályozás

A vízügyi beruházások állami támogatására a kormány 1904-ben 7,6 millió koronát használt fel.[1374] Évek óta folytak Győr árvízvédelmének biztosítására a Győr–gönyűi Kis-Duna szabályozására vonatkozó előmunkálatok. Az 1899-ben pusztító árvíz a várost, Győrszigetet, Révfalut és a környező községeket „csaknem Szeged város szomorú sorsára juttatta".[1375] Az 1902-ben elkészült terveket a minisztérium azzal a feltétellel hagyta jóvá, hogy a költségeket 400 000 koronáig Győr városa, és az ezen felüli kiadásokat – az 1904. évi XIV. törvény előírása szerint egymillió korona értékben – a kincstár fedezi. (1905. május 4./27.) A beruházás keretében a meder kotrására, kő beszerzésre (31 790 köbméter) és szállításra 1904 folyamán 222 ezer koronát használtak fel. 1905-ben még további 36 363 köbméter követ építettek be.[1376] A részletes tervek elkészítése során derült ki, hogy az 1907-ig elhúzódó ármentesítési és a kapcsolatos városrendezési munkák költsége megközelíti az 1,5 millió koronát. Ezért Győr város törvényhatósági bizottsága 1905. február 28-án erre a célra 543 800 korona kölcsön felvételéről döntött.[1377] Dunai partvédelmi munkák folytak még a Mocskos–sirinai (1903. november 18./28.), a Borovó és Vukovár közötti (1904. január16./16.), a csébi (1904. január 23./14.), az Ordas–uszódi (1904. március 31./15.), a gemenci (1904. július 28./41.) és a mosoni (1904. október 13./23.) szakaszon.

Az 1895 tavaszán pusztító tiszai árvizet követően elkészültek a folyó partvédelmi munkálataira vonatkozó hosszútávú tervek, amelynek kivitelezése 1904-ben és 1905-ben is folytatódott.[1378] (1904. november 21./24., 1905. február 8./34.) A Tisza teljes szakaszán végzett mederszabályozási és partvédelmi munkákra az 1904. évben a kincstár 1,35 millió koronát fordított.[1379] Engedélyezték a Béga folyó Nagybecskerek alatti szakaszának hajózhatóvá tétele érdekében egy duzzasztómű építését (1904. május 31./43.) és az osztrákokkal való megegyezés után a Morva szabályozását. (1904. október 13./22.) A Hármas- és a Kettős-Körös hajózhatóvá tétele érdekében végzett munkák tovább folytatódtak. (1904. október 21. 19.)

A minisztérium vezetése *Landgraf János* országos halászati felügyelő kezdeményezésére társadalmi mozgalmat indított a hazai haltenyésztés fellendítése érdekében. A halte-

1373 Korábban a Hadik-Barkóczy, az Esterházy, a Festetics birtokok részesültek ilyen kedvezményben.

1374 Évkönyv 1904, 1905. 129.

1375 MNL OL K 184–1912–18–24106. Győr szabad királyi város felterjesztése a földművelésügyi miniszterhez. Győr, 1903. december 10.

1376 MNL OL K 184–1912–18–24106. Jelentés a Győr-gönyűi Kis-Duna szabályozási munkáról. Komárom, 1906. február.

1377 MNL OL K 27. 1905. május 4. 58./27.

1378 MNL OL K 27. 1904. november 21. 43./24.; MNL OL K 184–1905–19–5574. A Szolnoki Folyammérnöki Hivatal felterjesztése Tallián Béla földművelésügyi miniszterhez. Szolnok, 1905. február 17.; MNL OL K 184–1905–19–82460. A Szolnoki Folyammérnöki Hivatal felterjesztése Tallián Béla földművelésügyi miniszterhez. Szolnok. 1905. október 12.; MNL OL K 184–1904–19–22887. és MNL OL K 184–1913–19–42122.

1379 MNL OL K 184–1907–19–11883. 1905. évi kormányjelentés a vízügyekről. 1905.

nyésztő egyesületek alakítását támogató, 1904. június 17-én megjelent körrendelet indoklása szerint „kívánatosnak tartom oly egyesületek és szervezetek alakulását, melyek a haltenyésztés ügyének felkarolásával a közvizek behalasítását, vagy a haltenyésztésre alkalmas vízterületek kihasználását tűzik ki célul. Kívánatosnak tartom egyszersmind a halértékesítés ügyének szövetkezeti úton leendő rendezését is, nemcsak a termelők, de főként a fogyasztó közönség érdekében, mely a halpiaci viszonyok javítását méltán követeli."[1380] A haltenyésztés érdekében elindított társadalmi tevékenység szervezésével az Országos Halászati Felügyelőség előterjesztésére a miniszter *Meszleny Benedek* földbirtokost, az Országos Halászati Egyesület alelnökét bízta meg.[1381]

A minisztérium vezetői fontosnak tartották, hogy az ország határát képező folyókon, a halállomány védelmében és halászatában, a szomszédos államokkal egyöntetű gyakorlat alakuljon ki. A határfolyók halállományának védelmére vonatkozó megállapodások előkészítését hátráltatta, hogy a hazánkban 1888-ban elfogadott halászati törvényhez hasonló intézkedésekre a szomszédos államokban csak közel egy évtizeddel később került sor.[1382] Az 1896-ban létrejött román halászati törvény már kellő alapot szolgáltatott arra, hogy a Dunát érintő haltenyésztésről elkezdődjenek a tárgyalások Romániával. A vándorhalak tenyésztését és vonulási útvonalának biztosítását rögzítő egyezményt 1903. január 31-én írták alá Budapesten.[1383] A Szerbiával kötendő halászati egyezményről 1900-ban kezdődtek el az előkészítő tárgyalások.[1384] A meglehetősen hosszúra nyúlt egyeztetések után a Duna és a Száva határszakaszaira vonatkozó halászati rendelkezéseket magában foglaló egyezmény végleges megszövegezésére – a belgrádi nagykövet tájékoztatása szerint – a szerb kormány képviselői 1905. január végén érkeznek Budapestre.[1385] A szerb–magyar egyezményről folyó tárgyalások a Tisza kormány időszakában nem fejeződtek be. (1905. február 8./36.) Több évi késéssel került csak sor a hasznos madarak védelméről szóló, 1902. március 19-én Párizsban megkötött nemzetközi egyezmény becikkelyezésére. A törvényjavaslatot a minisztertanács 1903. év végén jóváhagyta ugyan, de a parlamenti elfogadására csak 1906-ban került sor (1906. évi I. törvény). (1903. december 31./29.)

1380 MNL OL K 178–1904–6462. Körrendelet valamennyi főispán részére. 1904. június 17.

1381 „A haltenyésztő egyesületek és halértékesítő szövetkezetek szervezésére kiküldött miniszteri megbízott részére" kiadott utasítást lásd: MNL OL K 178–1904–6462. – A magyarországi vizekben élő mintegy 60 halfaj védelmére Feilitzsch Artúr földművelésügyi miniszter Halélettani és Szennyvíztisztító Kísérleti Állomás szervezésére tett javaslatot. (MNL OL K 178–1906–964. A földművelésügyi miniszter felség előterjesztése. 1906. január 12.)

1382 Lásd a 1888. évi XIX. törvényt!

1383 MNL OL K 26–1903–1792. A földművelésügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére a Romániával kötött halászati egyezmény becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat tárgyában. 1903. április 11.; Lásd még az 1907. évi II. törvényt: A dunai halászat védelme és kihasználása tárgyában 1903. évi január 31-én kötött egyezmény becikkelyezéséről.

1384 MNL OL K 26–1900–1604. A földművelésügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére a Szerbiával kötendő halászati egyezmény tárgyában. 1900. május 25.

1385 MNL OL K 26–1905–802. A földművelésügyi miniszter tájékoztatója a miniszterelnök részére a Szerbiával kötendő halászati egyezmény tárgyában. 1905. január 25.

Gazdasági tanintézetek

A földművelési miniszter az 1905. február 28-án tartott kormányülésen kifogásolta, hogy a Magyaróvári Gazdasági Akadémiához és a gazdasági tanintézetekhez beosztott tanársegédekre az állami alkalmazottaknak engedélyezhető pótlékokról szóló 1904. évi I. törvény hatályát nem lehetett kiterjeszteni, mert az intézmények szervezeti szabályzataihoz igazodva, ezeket a tanítókat nem sorolták be a XI. fizetési osztályba. (1905. február 28./32.) A minisztertanács hozzájárult, hogy a gazdasági tanintézetekben oktató tanársegédek – a fenti törvény szerint – személyi pótlékban részesüljenek.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület a Rákospalota külterületén fekvő Istvántelken 1873-ban földműves iskolát létesített, amelynek berendezésére 12 000 forint államsegélyt kapott azzal a kikötéssel, hogy az iskola megszüntetése esetén a fenti összeget köteles visszafizetni. Az Egyesület tevékenységét segítette, hogy területéből a minisztérium 1881-ben kilenc kat. hold homoktalajú területet bérelt, a filoxéra elleni védekezés megszervezésén munkálkodó Országos Phylloxéra Kísérleti Állomás részére. A minisztérium által létrehozott három kísérleti telep közül a legnagyobb beruházást ebben – a homokos talaj filoxéramentesítő hatását vizsgáló – zártkertben hajtották végre, ahol a vincellér lakásokon kívül raktárakat, a szőlővesszők elszállításához csomagolóházat és a kísérleti parcellákon termett bor tárolására pincét építettek.[1386] További előnyt jelentett az Amerikai Egyesült Államokból vásárolt tíz kilogramm – a filoxéra kártételeivel szemben ellenálló fajtákból nyert – szőlőmag kísérleti termesztése, amiből a szakiskola is kaphatott. A gazdasági körülmények változásának hatására 1891-ben az Országos Magyar Gazdasági Egyesület a földművesiskola megszüntetése mellett döntött, és az iskola épületét és felszerelését, a miniszter beleegyezésével egy létesítendő kertészképző iskola céljaira a Budapesti Országos Első Gyermekmenedékhely Egyesületnek átadta. Az átadott vagyontárgyak ellenében az Egyesület átvállalta a fenti államsegély visszafizetésének kötelezettségét. Az Egyesület vezetői 1903-ban megszüntették a kertészképző iskolát, és kérésükre a kormány engedélyezte, hogy az államsegély visszafizetésének kötelezettsége alól felmentést kapjanak. (1904. december 10./15.)

A sáskainvázió elleni védekezés

Az 1905. évi mezőgazdasági előrejelzések szerint a marokkói sáska nagyobb mértékű kártételeire lehetett számítani „Heves vármegyében Pélyen, Tarnaszentmiklóson és Nagyivánon, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében, Jászkiséren és Dévaványán, Debrecen város területén, a Hortobágyon és a Hajdú vármegyéhez tartozó Angyalháza pusztán." (1905. április 14./13.) A Földművelésügyi tárca költségvetésében erre a feladatra négyezer koronát különítettek el, ami a védekezési kiadásoknak csak mintegy tizedét fedezte. Ezért az Alföldet fenyegető sáskajárás felszámolására a kormány 40 000 korona felhasználását engedélyezte.

1386 MNL OL K 168–1883–5–417. Horváth Géza jelentése az Országos Phylloxéra Kísérleti Állomás 1881. évi működéséről. Budapest, 1882.

Nemzetközi konferenciákon való részvétel

A nemzetközi tanácskozásokon való részvételre- a földművelésügyi miniszter kérésére- az alábbi személyek kiküldését hagyta jóvá a kormány:

- a londoni 4. Nemzetközi Ornitológiai Kongresszusra: *Herman Ottó* és *Chernel István*;[1387]
- a Liége-ben tartandó II. Nemzetközi Állattáplálási Kongresszusra: *dr. Tangl Ferenc* és *dr. Hampel Antal*;
- a Liége-ben tartandó Mezőgazdasági Gépészeti Kongresszusra: dr. Szomjas Lajos és *Thallmayer Viktor*;
- a Liége-ben tartandó Nemzetközi Kertészeti Kongresszusra: *Molnár István*;
- a nemzetközi mezőgazdasági intézmény megalkotása végett Rómába összehívott kongresszusra: gróf *Zselénszki Róbert* és *Ottlik Iván*. (1905. május 4./28.)
- a Bécsben tartandó Nemzetközi Halászati Kongresszusra: Landgraf János, *Répássy Miklós*, *dr. Korbuly Mihály* és *Dunai László*. (1905. május 18./22.)

A feldolgozóipar támogatása

A földművelésügyi miniszter hússertés-vágóhidat, feldolgozó és kiviteli telepet szándékozott magánvállalkozás útján létesíteni. A vállalat szerződésileg megállapított feladata: 1905-ben az angol piac számára legalább 200 darab hússertés napi feldolgozása és a melléktermékekből hazai értékesítésre hentesáru készítése. (1905. január 27./15.) A vágóhíd létesítéséhez szükséges egymillió koronát megközelítő, valamint ezen összeget jóval meghaladó forgótőkének a befektetésére, a Hartmann és Conen szabadkai nagykereskedő cég csak – a vasúti díjkedvezmény mellett – tíz éven át évi huszonötezer korona államsegély biztosításával vállalkozott. A vágóhíd megépítése mellett a kormány azt is támogatta, hogy a termelőknek sertéstenyésztés céljából – különösen a yorksiri hússertés szaporítására – az állam egymillió korona kamatmentes kölcsönt biztosítson.

Az élelmiszer exportjának jelentős növelése érdekében döntött a kormány arról, hogy a Magyar Élelmiszerkiviteli Részvénytársaságot állami támogatásban részesíti. (1905. február 8./35.) Továbbá a minisztérium a Hungária Országos Magyar Vajkiviteli Részvénytársaságot a külföldre kiszállított áruk után elszámolható államsegélyben részesítette. (1904. március 13./33.)

1387 105.921/1903. F. M. sz. rendelet. Az eleven hasznos madaraknak és a hasznos szárnyas vadak tojásainak külföldre szállítása tárgyában. (*Rendeletek Tára*, I. köt. 1405.)

Honvédelmi Minisztérium

Honvédelmi miniszter: Nyíri Sándor vezérőrnagy.[1388]

Szervezeti változtatás
A Honvédelmi Minisztérium szervezetében végrehajtott változtatás során – a szervezeti kiépítést befejezve – a népfölkelési, valamint a lovassági és ló ügyekkel foglalkozó osztályt megszüntették. A laktanyák és gyakorlóterek kezelését új műszaki ügyosztályra bízták, továbbá az arányosabb munkamegosztás érdekében új vezérkari ügyosztályt szerveztek.[1389]

Hadkiegészítés
Az 1903. évi újonclétszám megállapításának és az újoncjutalék megajánlásának elmaradása miatt ebben az évben az újoncállítás elmaradt.[1390] Erre csak az 1904. évi II. és III. törvény alapján 1904. március 21. és április 30. között került sor.[1391] Az 1904. évi sorozást pedig – minden fennakadás nélkül – az 1904. évi VIII. és IX. törvény felhatalmazásával ez év május 24. és június 28. között hajtották végre. Az 1903. évre esedékes újoncjutalék terhére besorozott személyek állományba vétele 1904. május 9-én, az 1904. évi IX. törvény szerint bevonultaké pedig 1904. október 1-én fejeződött be.[1392] (1903. november28./1., december 4./23., 1904. május 31./48.) A véderőtörvénybe ütköző vétségek száma az 1903. évi 17 445-tel szemben 1904-ben 16 269-re csökkent. A büntetések kirovására főleg a jelentkezési szabályok megsértése, kisebb mértékben a szökések miatt került sor.[1393] (1904. május 31./49., május 31./50.) A katonai behívó paranccsal szembeni engedetlenség mér-

1388 Tisza István előterjesztése: „Katonai szolgálatai s e téren kifejtett tevékenysége Felséged előtt ismeretesebbek, sem, hogy szükségesnek tartanám részletesebben kiterjeszteni, csak éppen jelezni bátorkodom, hogy a kiválóan fontos kérdések tapintatos és szakszerű elintézésének, az ő bőséges tapasztalatainak és főleg a katonai nevelésügyre vonatkozó szakismereteinek hasznos érvényesítése alaposan remélhető." (MNL OL K 26–1903–III–4462. Gróf Tisza István felség-előterjesztése a kormány névsoráról. 1903. november 3.)

1389 Évkönyv 1904, 1905. 215.

1390 Nyíri Sándor honvédelmi miniszter 1903. december 30-án kelt (9618. sz.) bizalmas rendeletével az alábbiakról értesítette a főispánokat: „miután az 1903. évi újoncjutalékok országgyűlési megajánlása a kellő időben be nem következett, a hadsereg és a honvédség békelétszámának fenntartása érdekében a felség 1903. december 17-én Bécsben kelt legfelsőbb elhatározásával elrendelte, hogy az 1888. évi XVIII. törvény alapján a póttartalék három legifjabb évfolyama kivételes tényleges szolgálatra behívassék." (MNL OL K 148–1904–24–73. A honvédelmi miniszter tájékoztatója a miniszterelnök részére. 1904. december 30.)

1391 A honvédelmi miniszter rendeletben utasította a csendőrkerületi parancsnokokat, hogy „miután nincs kizárva, hogy a póttartalékosok a behívási parancs nem engedelmeskedésére izgattatni fognak, szükséges, hogy a törvényes rend és biztonság érdekében a kellő óvintézkedések és rendszabályok idejekorán megtétessenek, nehogy az esetleges zavargások a csendőrséget készületlenül találják. Ezen intézkedések, a helyi viszonyok kellő mérlegelésével, a csendőrkerületi parancsnok által saját hatáskörében rendelendők el." (MNL OL K 149–1904–10–38. A honvédelmi miniszter rendelete a csendőrkerületi parancsnokok részére. 1904. január 5.)

1392 Évkönyv 1904, 1905. 215–216.

1393 Valószínű ezzel is összefüg az öngyilkosságok számának alakulása: 1902. október 1. és 1903. szeptember 30. közötti szolgálati évben a közös hadseregben 136, a honvédségnél 41; 1903. október 1. és 1904. szeptember 30. között 118, illetve 32. (MNL OL K 2–AXV–2–56. A Véderő Bizottság jelentése. 1904. január 25.; továbbá: MNL OL K 2–AXV–4–3. A honvédelmi miniszter jelentése. 1906. május.)

séklése érdekében a honvédelmi miniszter törvényjavaslatot terjesztett elő a miniszterelnök részére.[1394] (1904. október 21./30.)

Az 1905. évi újoncok létszámának megállapítása érdekében, és a parlamenti jóváhagyás reményében Nyíri Sándor honvédelmi miniszter 1904. november 11-én terjesztette elő törvényjavaslatát.[1395] A javaslat szerint az „1904. évi VIII. törvény rendelkezése, melyben mindkét államra nézve együtt 103 100 főben, a magyar kir. honvédség évi újonclétszámát pedig 12 500 főben állapította meg, az 1905. év végéig fenntartatik." Ennek alapján a magyar korona országaiból, az 1900. évi népszámlálási adatok alapján 44 076 fő köteles katonai szolgálatra bevonulni. Az 1905. március 1. és 1905. április 30. közötti időben az 1882-ben, 1883-ban és 1884-ben született fiataloknak kellett volna a sorozóbizottságok elé állni. Az országgyűlés 1905. év eleji feloszlatása miatt a törvényjavaslat tárgyalására a Tisza kormány időszakában nem került sor. Ezért a javaslat változatlan formájú előterjesztésével a Fejérváry kormány honvédelmi minisztere *Bihar Ferenc*, 1905. június 21-én ismét megpróbálkozott, de a parlament folytonos elnapolása, majd 1906. február 19-ei feloszlatása következtében ez a kísérlet is eredménytelenül végződött.[1396]

A magyar honos tisztek és hadapródok részére az állami alapítványi helyek bővítése

A közös ügyek tárgyalására megválasztott Országos Bizottság már az 1903. év végén, a közös hadügyi költségvetés tárgyalása alkalmával felhívta a kormány figyelmét arra, hogy a hadseregnél hiányzó magyar tisztek képzése érdekében szaporítani kell az alapítványi helyeket. Javasolta továbbá, hogy a tisztek gyermekei mellett további tanulók, illetve a horvát fiatalok is megfelelő arányban kerüljenek be a katonai iskolákba.[1397]

Nyíri Sándor honvédelmi miniszter 1904 márciusában készített törvényjavaslatában a közös hadsereg magyar csapatainál szolgáló magyar honos tisztek hiányának mérséklése érdekében szintén a szakoktatásban részesülők számának gyarapítását szorgalmazta. (1904. február 21./16., március 13./38.) Ezt a célt szolgálta korábban – igaz nem kielégítő módon – az 1882. évi XXV. törvény, amely 120, továbbá az 1897. évi XXII. törvény, amely a hadapród iskolákban 250 állami alapítványi helyet biztosított.[1398] A hiányzó magyar honos tisztek számát a honvédelmi miniszter 3000 főben határozta meg, ezért javaslatában az alapítványi helyek számát 1073 fővel javasolta

1394 MNL OL K 148–1904–24–3156. Törvénytervezet a katonai behívó parancs iránt tanúsított engedetlenség és az erre csábítás megbüntetéséről. 1904. május 3.

1395 MNL OL K 2–AXIV–2–111. Törvényjavaslat a közös hadsereg és hadi tengerészet, valamint a honvédség újonclétszámának az 1905. évre való megállapítására. 1904. november 11.

1396 MNL OL K 26–1906–VII–2333. Miniszertanácsi előterjesztés: A közös hadsereg és hadi tengerészet, valamint a honvédség újonclétszámának az 1905. és 1906. évekre megállapítása, továbbá az 1905. és 1906. évre kiállítandó újoncok megajánlása tárgyában benyújtandó törvényjavaslat tervezete. 1906. április 30.

1397 MNL OL K 2–AXIV–2–91. A képviselőház Véderő Bizottságának jelentése. 1904. március 24.

1398 MNL OL K 26–1904–XLV–172. A honvédelmi miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1903. november 24. – A honvédelmi miniszter szerint a közös költségen fenntartott nevelő és képző intézetekben a férőhelyek – ún. véradó szerint – 42%-a Magyarországot illetné meg. A kormány azonban csak a kvóta arányában való megosztáshoz ragaszkodott. (Továbbá: MNL OL K 26–1904–XLV–172. Törvényjavaslat a cs. és kir. közös hadsereg katonai nevelő- és kiképző intézeteinél magyar honos ifjak részére létesített 250 állami alapítványi helyről szóló 1897. évi XXII. törvény módosításáról. 1904. február 18.)

megemelni.[1399] A törvényjavaslat indoklása szerint a meglévő „kincstári helyekre elsősorban a Közös Hadsereg és mindkét honvédség tagjainak gyermekei bírnak igénnyel, osztrák honosságú tiszt pedig jelenleg még sokkal több szolgál a Közös Hadseregben, mint magyar honos", ezért van szükség az állam anyagi áldozatvállalására.[1400]

A Honvédelmi Minisztérium számításai szerint amennyiben javaslata júniusig törvényerőre emelkedik, akkor a bécsi és a bécsújhelyi akadémián harmincegy, az alreáliskolákban huszonhat, a hadapród-iskolákban 200 magyar honos diák kezdheti meg tanulmányait.[1401] Az 1904. évi költségvetésben a fenti tanulók első félévi tandíját 75 200 koronában állapították meg.

A honvéd nevelő- és képző intézetekben 1904-ben – a főreáliskolákban negyvenkilenc tanuló, a Ludovika Akadémián hatvanhárom hallgató, a hadapródiskolákban 200 jelölt – összesen 312 fő tanulhatott.

Az 1904. évi állami költségvetésben 260 000 koronával szerepelt az a beruházás, amelynek keretében a Ludovika Akadémia épületét istállókkal, legénységi épülettel és egy második fedett lovardával kívánták bővíteni. (1905. február 28./39.) A honvédelmi miniszter az intézet további fejlesztésére hivatkozva az építkezésre szánt összeg kiegészítését kérte 100 000 koronával. Az előreláthatólag 360 000 koronát kitevő építkezési költségkeretből még további legénységi szálláshelyet és istállót terveztek kialakítani. A minisztertanács engedélyezte, hogy a kért 100 000 koronát a Honvédelmi Minisztérium túlkiadásként számolhassa el.

A katonai oktatásban bevezetett fenti változtatás rövid időn belül nem oldhatta meg a magyar alakulatoknál jelentkező tiszthiányt. Ezért a magyar kormány azt kérte, hogy a közös hadseregben szolgáló magyar honos tisztekből minél többen azokhoz a csapatokhoz kerüljenek át, ahol a legénységi állományt Magyarországról verbuválták. A kérelem jogosságát a hadügyminiszter is elismerte, és ennek eredményeként 1903. november 1. és 1904. november 1. között a közös hadseregen belül 197 magyar honos tisztet és négy hadapródot helyeztek át a Magyarországról kiállított csapatokhoz.[1402] Ezzel a közös hadsereg keretében szolgáló magyarországi csapatoknál beosztott magyar honos tisztek és hadapródok száma 3683-ra gyarapodott. A közös hadseregben ezzel ellentétes mozgás is végbement, mert ugyanezen időszakban harminchat magyar honos tiszt és egy hadapród a magyarországi csapatoktól Ausztriából verbuvált csapatokba kérte áthelyezését, valamint ötvenegy magyar honos tiszt és hadapród szerezte meg az osztrák és csak négy osztrák honos a magyar állampolgárságot. A jelentésből kitűnik, hogy a magyar korona országaiból kiállított csapatoknál 1904. november elsején összesen 7051 tiszt és hadapród szolgált és ezek közül 3683 fő (52,23%) volt a magyar és 3368 fő (47,77%) a nem magyar

1399 MNL OL K 2–AXIV–2–81. Törvényjavaslat a cs. és kir. közös hadsereg katonai nevelő- és kiképző intézeteinél magyar honos ifjak részére létesített 250 állami alapítványi helyről szóló 1897. évi XXII. törvény módosításáról. 1904. március 2.

1400 MNL OL K 255–1904–5. t.–601. A honvédelmi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. február 17.

1401 MNL OL K 2 55–1904–5. t.–876. A honvédelmi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. március 9.

1402 MNL OL K 2–AXV–4–5. A honvédelmi miniszter jelentése a magyar honos tisztek áthelyezéséről. 1906.

honos.[1403] Természetesen a honvédelmi miniszter is elismerte, hogy az osztrák csapatoknál, a vezérkar irodáiban, a katonai műszaki bizottságokban, a különböző intézetekben, stb. szükség van magyar honos tisztekre, de ezek számát legfeljebb 600 főben határozta meg.

A közös hadseregben szolgáló magyar honos tisztek magyar alakulatokhoz történő áthelyezése a következő szolgálati évben is folytatódott. 1904. november 1-től 1905. november 1-ig 98 magyar honos tisztet és egy apródot helyeztek át a Magyarországról kiállított csapatokhoz.[1404] A kimutatás szerint a magyar korona országaiból kiegészítendő csapatoknál 1905. november 1-én összesen 7084 tiszt és hadapród teljesített szolgálatot, és ezek közül 3793 fő (53,54%) volt magyar, 3291 fő (46,46%) nem magyar állampolgár.

Az 1903. év végén a honvédelmi miniszter és a közös hadügyminiszter – „a székelyek régi óhaját teljesítve" – Marosvásárhelyen elhelyezendő katonai iskola alapításáról is megegyezett.[1405] A város vezetői vállalva az építkezés költségeit 1904 tavaszán kijelölték az iskola helyét és a megfelelő minőségű vízkészlet meglétét próbakutakkal igazolták. A kiviteli terveket a 12. hadtest építészeti osztálya készítette el.[1406] A magyar miniszter szükségesnek tartotta továbbá, hogy az új katonai alreáliskolában a székely vármegyék és városok alapítványok útján biztosítsanak tanulóik számára férőhelyeket.

A Horvát–Szlavón Országgyűlés részéről az a kívánság merült fel, hogy Horvátországban külön honvéd hadapródiskolát állítsanak fel. A fenti kérés teljesítését a honvédelmi miniszter nem tartotta teljesíthetőnek. Indokolása szerint amíg „Horvátországban két közös hadseregbeli hadapródiskola van (Károlyvároson és Kamenicon), Magyarországon összesen véve csak öt ilyen van, tehát a népesség arányát tekintve e részben Horvátország sokkal kedvezőbben van ellátva."[1407] Ezért a Pécsi Honvéd Hadapródiskolában horvát nyelvű osztály szervezésére tett javaslatot. (1904. március 13./14.)

Az új véderőtörvény javaslat

Kolossváry Dezső 1903. július 8-án ismertette a képviselőház Véderő Bizottsága előtt azt a titkosnak minősített új véderőtörvény javaslatot, amelyet hivatali elődje Fejérváry Géza készített.[1408] A honvédelmi miniszter ezt a törvényjavaslatot a Khuen-Héderváry kormány minden tagjának megküldte véleményezésre. A tervezet a magyar honvédség fejlesztése érdekében a szervezeti változtatások körét az alábbi pontokban rögzítette: „1. A honvéd kerületek területi beosztásának megváltoztatása. 2. A honvéd gyalog ezredek és zászlóaljak számának szaporítása. 3. A honvéd gyalog századok békelétszámának emelése. 4. A honvéd gyalog ezredtörzsek és pótzászlóaljak fejlesztése. 5. A honvéd kiegészítő

1403 1904. november 1-én a közös hadsereg egész tiszti és hadapród állományának 25,59%-a volt magyar honos.

1404 MNL OL K 2–AXV–4–6. A honvédelmi miniszter jelentése a magyar honos tisztek áthelyezéséről. 1906.

1405 MNL OL K 2 6–1908–XLI–3556. A honvédelmi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1903. november 19. – Az is felmerült, hogy a 6. hadtest igényeinek kielégítése érdekében Ausztriából egy gyalogsági hadapród-iskolát áthelyeznek Kassára.

1406 MNL OL K 26–1908–XLI–3556. Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely főispánjának felterjesztése a miniszterelnök részére. Marosvásárhely, 1904. augusztus 9.

1407 A 13. hadtest területén egy hadapródiskolában a román nyelvet is tanították.

1408 Lásd a Khuen-Héderváry Károly kormányzati idejét feldolgozó részt! (Továbbá: MNL OL K 26–1906–XLI–1308. A honvédségről szóló törvény tervezete. Titkos. 1903.)

parancsnokságok önállósítása. 6. A lovasság szervezetének [...] módosítása. 7. A huszár ezredtörzsek és pótkeretek további kiépítése, a századok tiszti létszámának egy fővel gyarapítása. 8. Egyéb kisebb szervi változások."[1409] Tisza István miniszterelnök az új véderőtörvény keretében tervezte elérni, hogy végre felállítsák a magyar honvéd tüzérezredeket. (1904. február 24./1., július 28./49.) A tárcaközi, valamint a hadügyminiszterrel folytatott egyeztető tárgyalások még 1905 tavaszán sem zárultak le.[1410]

Nyugvópontra került a második házasságban élő katonai özvegyek nyugdíjának ügye. A honvédelmi miniszter előterjesztésére a hadsereg, a haditengerészet, a honvédség és a népfelkelés tiszti és legénységi özvegyeinek és árváinak ellátásáról intézkedő 1887. évi XX. törvény hatályát a fenti özvegyekre is kiterjesztették. (1904. július 1./33.) Az élelmiszerek árának folyamatos emelkedése miatt – uralkodói kezdeményezésre – 1905. január 1-től felemelték a katonai nyugdíjasok ellátmányának összegét. (1904. december 10./21.)

Alkudozás a hadfelszerelések szállításának kvóta szerinti megállapításáért

A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének vezetői már 1903 decemberében felterjesztést készítettek Tisza István miniszterelnök részére, amelyben azt kérték, hogy a közös hadsereg megrendeléseiből a magyar ipar a kvótának megfelelő mértékben részesüljön.[1411] A beadványt készítők szerint a gyáriparosok hátránya főleg abból származik, hogy a hadsereg szükségleteinek tetemes részét a katonai kincstár gyáraiban állítják elő, amelyeket kivétel nélkül Ausztria területén építettek fel, és termelésüket a kvóta felosztásánál nem veszik figyelembe. Ezért a magyar gyárak érdeke mindenképpen az, hogy az Ausztriában található kincstári gyárak termelését beszámítsák az osztrák részesedésbe, és ezzel a magyar szállítási kvóta mértéke megemelkedjen. Az osztrák iparosok nem támogatták a magyar követelést, mert szerintük a kincstári gyárak tőlük vonják el a forgalmat, ezért a részesedési arányon nem szabad változtatni. A magyar gyáriparosok ragaszkodtak ahhoz, hogy a Monarchia két országa olyan arányban részesüljön a megrendelésekben, mint amilyen mértékben a hadsereg kiadásaihoz hozzájárul. A fenti követelés elfogadása konkrétan azt jelentette volna, hogy a katonaság által kifizetett minden egymillió koronából a magyarországi beszállítók 344 000 korona értékű megrendelésben részesülnek.

A katonai megrendelések felülvizsgálata ellen fellépő osztrák iparvállalatok képviselői a gazdasági mellé politikai érveket is felsorakoztattak. Ilyen kifogásként szerepelt például, hogy a budapesti követelés teljesítése – a birodalmi érdek rovására – a magyar hadsereg önállósodásához vezetne. Az érdekellentétek nagyságára jellemző: a GYOSZ vezetősége azért is harcot hirdetett, hogy „a magyar nyelvű irományok ne Bécsben készüljenek, hanem Budapesten a M. Kir. Államnyomdában."[1412]

1409 MNL OL K 26–1906–XLI–1308. Indoklás a honvédségről szóló törvényjavaslathoz. 1903.

1410 MNL OL K 178–1905–1481. A honvédelmi miniszter átirata a földművelésügyi miniszter részére. 1905. február 18.

1411 MNL OL K 26–1906–XLI–1308. A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének felterjesztése a miniszterelnök részére. 1903. december 3.

1412 MNL OL K 26–1906–XLI–1308. A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének Közleményei. 1904. február 11.

Különösen a tüzérség várható fejlesztése körül élesedett ki a vita. A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége már 1903. december 3-án azzal a kéréssel kereste meg a miniszterelnököt, hogy az új ágyúk gyártására Magyarországon is hozzanak létre egy gyárat, illetve a diósgyőri üzemet tegyék erre a feladatra alkalmassá.[1413]

Az 1904. januárban készített minisztertanácsi előterjesztés (1904. január 30./2.) alapján a kormány megállapította, hogy a magyar iparnak „a Cs. és Kir. Hadsereg és Haditengerészet ipari szükségletei, nevezetesen az ágyú- és lövedékszükséglete fedezésénél a kvóta arányában való részesítése iránt az egyes érdekelt miniszter urak esetenként külön-külön tettek lépéseket, és tárgyaltak a hadügyi kormányzattal anélkül, hogy sikerült volna Magyarország e részbeni jogosult igényeinek kellő mértékben érvényt szerezni, s az elvi kijelentéseknek megfelelő eredményt gyakorlatilag is elérni." Ezért az egységes ügykezelés érdekében a kormány a hadügyi vezetéssel kezdődő tárgyalások irányítását a kereskedelemügyi miniszterre bízta.[1414]

A magyar delegáció hadügyi albizottságának 1904. május 19-én tartott ülésén Tisza István miniszterelnök arról számolt be, hogy az osztrák fél hozzájárulásával a katonai megrendelésekből a magyar ipar a kvóta szerint részesedik, de a küszöbön álló jelentős beruházások miatt ennek gyakorlati megvalósítása várhatóan ellenállásba fog ütközni.[1415] Az osztrák gyáriparosok továbbra is tiltakoztak az ellen, hogy az Ausztria területén működő kincstári gyárak megrendeléseit beszámítsák a kvótába. A megállapodásnak például a haditengerészet formálisan úgy tett eleget, hogy az új hajókhoz olyan kazánokat kértek, amelyeknek legyártását – a kizárólagos szabadalmi jog miatt – csak az osztrák gyárak végezhették el.[1416]

A tárgyalások során a kvóta mellet a másik legvitatottabb napirendi pontban az ún. kompenzáció kérdésében is kedvező elvi döntés született. A magyar kormány álláspontját elfogadva a létrejött megállapodás rögzítette: „a hadsereg ruházati, felfegyverzési és felszerelési tárgyainak szállításánál a magyar ipart megillető részesedés jövőre is ennek biztosíttassék, ha pedig a magyar kisipar a neki szánt részt valamikor igénybe nem ven-

1413 MNL OL K 26–1906–XLI–1308. A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének felterjesztése a miniszterelnök részére. 1903. december 3.

1414 A közös hadügyminiszter és a haditengerészet főnöke csak külön-külön voltak hajlandók tárgyalni a magyar kereskedelemügyi miniszterrel. A megbeszélések kiinduló pontját a magyar delegáció 1903. évi határozatai szolgáltatták, amely szerint: „a cs. és kir. hadsereg ruházati, felfegyverzési és felszerelési tárgyainak szállításánál a magyar ipart megillető részesedés jövőre is annak biztosíttassék, ha pedig a magyar kisipar a neki szánt részt valamikor igénybe nem venné, akkor ezen rész a különböző gyárak lehető tekintetbe vételével szintén a magyar iparnak engedtessék át." Továbbá „Utasíttatik a hadügyminiszter, hogy amennyiben a közös hadsereg és haditengerészet által fogyasztott ruházati és felszerelési cikkek Magyarországon még nem állíttatnának elő, a magyar ipar ezekből megillető kvóta kiegészítéséül más cikkekből megfelelő nagyobb megrendelést kapjon. [...] Az albizottság kijelenti, hogy amennyiben egy második tüzérségi szergyár felállítása szükségessé válnék, az Magyarországon lesz felállítandó." (MNL OL K 148–1904–24–4276. Megállapodás a Cs. és Kir. Közös Hadsereg ipari szállításai ügyében. 1904. június 6.)

1415 A tárgyalások alapjául a magyar delegáció 1903. évi határozatai szolgáltak.

1416 MNL OL K 26–1906–XLI–1308. A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. július 9.

né, akkor ezen rész a különböző gyárak lehető tekintetbe vételével szintén a magyar iparnak engedtessék át."[1417]

A tárgyalások eredményeként a kormány 1904. július 28-án tartott minisztertanácsi ülésén elfogadták azokat a megállapodásokat (1904. július 28./49.), amelyeket a kereskedelemügyi miniszter a közös hadügyminiszterrel és a tengerészet parancsnokával a Közös Hadsereg és Haditengerészet ipari szállításaira vonatkozóan létesített. (1904. július 12./43.) Az osztrák hadügyminiszter és a haditengerészet parancsnoka a megállapodást csak azzal a záradékkal fogadta el: ha az osztrák kormány ez ellen észrevételt tenne, akkor a felmerülő ellentétek megszüntetése a két kormány feladata lesz. Az osztrák kormány rövidesen előállt néhány jelentéktelen módosítási javaslattal, ezért új tervezet született, ami lényegében alig tért el a korábbitól, de elegendő volt annak megakadályozásához, hogy a Tisza kormány időszakában életbe lépjen a megállapodás.[1418]

A hadsereg részére lovak biztosítása

A legénységi állomány kiegészítésénél is nehezebb feladatnak bizonyult a szükséges lóállomány biztosítása. A törvényes keretet az 1873. évi XX. törvény biztosította, amely szerint: „minden lótulajdonos köteles hadi szolgálatra alkalmas lovait, megfelelő kárpótlás mellett, az állam részére átengedni".[1419] Ez a törvény azért szorult korszerűsítésre, mert az úgynevezett lóavatást arra az időre tolta ki, amikor a mozgósítást már kihirdették, és ebben az időben a tisztségviselőknek számos más üggyel is foglalkozniuk kellett. A végrehajtás egyszerűsítése érdekében a honvédelmi miniszter 1904. május 13-án terjesztette elő a „hadra kelt sereg ló szükségletének mozgósítás esetére való biztosításáról" szóló törvényjavaslatát, amely novemberben került a minisztertanács elé.[1420] (1904. november 21./28.) A tervezet szerint az országban található 2,4 milliós lóállományából mintegy egymillió kerül a „lóavató" bizottság elé, amely a hadi célokra alkalmas és igényelt 200 ezret kiválasztja. Az új törvény a három évenkénti lóosztályozást[1421] két évente kívánta megtartani, s a javaslat szerint a mozgósításkor elvitt lovakért 10%-kal magasabb árat fizetnek, egyúttal a lovaskocsikon kívül a „motorkocsik" összeírására is sor kerülne.

A lovak beszerzésére fordítható költségvetési pénzeket 1895-ig a két honvédelmi minisztérium önállóan kezelte. 1896-tól ezt a feladatot a Közös Hadügyminisztériumra ruházták, amely – az éves költségvetések terhére – biztosította mind a hadsereg, mind a

---

1417 MNL OL K 148–1904–24–4276. Megállapodás a Cs. Kir. Közös Hadsereg ipari szállításai ügyében. 1904. június 6. – A megállapodás értelmében a 6–10 centiméteres lövegek elkészítésére a diósgyőri, a Weiss Manfréd csepeli gyára és az Osztrák–Magyar Államvasutak resicai gyára kap megrendelést. (MNL OL K 255–1904–9. t.–2660. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. július 29.)

1418 MNL OL K 255–1906–9. t–901. Minisztertanácsi előterjesztés a közös hadsereg és haditengerészet ipari szükségleteiből a magyar ipart megillető kvótaszerű rész biztosítása. 1906. március 4.

1419 Az 1873. évet megelőző időkben a szükségletet rendes vásárlás útján biztosították.

1420 MNL OL K 26–1910–XLI–2789. A honvédelmi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. május 13.; Uo.: A minisztertanács részére készített bizalmas előterjesztés: A fegyveres erő hadi lószükségletének fedezéséről és a járművek összeírásáról szóló törvényjavaslat tervezetének indoklása. 1904. november 21.

1421 A lóosztályozás a hadi szolgálatra alkalmas lovak kiválasztását és nyilvántartási lappal való ellátását jelentette.

két honvédség számára végrehajtott beszerzések ellenértékének pénztári kezelését.[1422] A Nyíri Sándor honvédelmi miniszter által előterjesztett javaslat szerint a tulajdonosokat az állam a Postatakarékpénztár fiókjain keresztül kártalanítja.[1423]

A katonaság által békeidőben igénybe vett előfogatok térítési díja évek óta nem változott. Miskolc város kezdeményezésére Győr és Pozsony vármegye, valamint Arad, Eger, Kecskemét, Székesfehérvár és Pozsony városok tiltakoztak a honvédelmi miniszternél az előfogatolási díjak alacsonyan tartása miatt. A honvédelmi miniszter a miniszterelnök részére készített felterjesztésében tájékoztatást adott arról, hogy „a katonai előfogatolás békében" címen, új szabályzat elkészítésén dolgoznak. Egyben ismertette, hogy a közös hadügyminiszter a fenti sérelmek orvoslására már átdolgoztatta a régi szabályzatot, amelyet az osztrák képviselőház véderő bizottsága már elfogadott.[1424]

Az általános katonai mozgósítás pénzügyi finanszírozásának terve

A magyar és az osztrák pénzügyminiszter javaslatára az Osztrák–Magyar Banknál, 1903. december 4-ét követően három bizalmas értekezletet tartottak a hadsereg mozgósításához szükséges pénzeszközök készenlétben tartásáról.[1425] A megbeszéléseken a Bank képviselői kijelentették, hogy a kormány által támasztott követelményeknek csak az alábbi intézkedések végrehajtásával képesek megfelelni: mivel a bank fiókjainál a készpénz állományt tisztán katonai érdekből százmilliós nagyságrenddel kell növelni, a letétek elhelyezésekor egy katona díjmentesen teljesítsen őrszolgálatot; mozgósítás esetén – a bank fiókjainak munkáját megbénítva – 693 alkalmazott köteles katonai szolgálatra bevonulni, ezért részükre a behívási kötelezettség alól mentességet kérnek; a bank igazgatóságát a mozgósítási parancs kiadása előtt legalább nyolc nappal bizalmasan értesíteni kell, hogy a katonai készpénz kifizetéseket megfelelően előkészíthessék, valamint már a közeljövőben életbe kell léptetni azokat a szervezeti intézkedéseket, amelyek a pénzintézetet a katonai ellátmányok kiszolgáltatására mind békeidőben, mind háború esetén alkalmassá teszik.[1426]

Az osztrák és a magyar pénzügyminiszter véleménye szerint az 500 millió korona készenlétben tartásáért és a mozgósítás esetén szükséges fizetési eszközök tartalékolásáért a bank – két évi időtartamra – összesen 350 000 korona költségtérítésben részesülhet.[1427] Az 1904. évi költségvetés egy esetleges általános katonai mozgósítás kiadásait 1 240 millió koronában határozta meg.[1428] A magyar pénzügyminiszter szerint még a

1422 MNL OL K 255–1904–8. t.–2296. Krieghammer közös hadügyminiszter átirata Kállay Béni közös pénzügyminiszter részére. 1901. szeptember 16.

1423 MNL OL K 26–1910–XLI–2789. A honvédelmi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére a hadi célra igényelt lovak kártalanítási ügyében. 1904. november 5.

1424 MNL OL K 148–1905–24–2366. A honvédelmi miniszter felterjesztése Tisza István miniszterelnök részére. 1905. március 27.

1425 MNL OL K 255–1904–8. t.–2296. Az Osztrák–Magyar Bank kormányzójának levele a közös hadügyminiszter részére. Bécs, 1904. március 14.

1426 A fenti javaslatok elkészítése előtt az Osztrák–Magyar Bank képviselői tanulmányozták a Német Birodalmi Bank és a német hadügyminisztérium kapcsolatát.

1427 MNL OL K 255–1904–8. t.–2296. Az osztrák pénzügyminiszter átirata a magyar pénzügyminiszter részére. 1904. június 10.; Uo. A magyar pénzügyminiszter átirata az osztrák pénzügyminiszter részére. 1904. július 12.

1428 MNL OL K 255–1904–8. t.–2296. A közös hadügyminiszter átirata a magyar pénzügyminiszter részére. 1904. április 13.

mozgósítás első napján felhasználható 420 millió korona sem tartalékolható az állami pénztárakban, ezért csak az jöhet számításba, hogy a szükséges fizetési eszközöket az Osztrák–Magyar Bank tartja készenlétben. 1904 júliusában Lukács László sajnálattal állapította meg, hogy az Osztrák–Magyar Bank fenti kéréseivel a hadügyi vezetés még nem foglalkozott érdemben.[1429]

A katonai vezetés fenti törekvéseit támogatta a Magyar Szent Korona Országainak Vöröskereszt Egylete is, amikor az 1903. évi jelentésében rögzítette: „munkálkodásunk legfőbb ágazatát a múlt évben is a háborúra való előkészülés képezte".[1430] A választmány 1905. április 23-án tartott ülésén az egyesület nevében vállalta, hogy háború esetén a hadszíntérre küld huszonegy sebesültszállító oszlopot, egy 200 sebesült ellátására alkalmas tábori kórházat a szükséges felszereléssel együtt. A hátországban létesített tartalékkórházakban és az utógondozó állomásokon pedig összesen 703 tiszt és 43 536 honvéd orvosi kezelését kívánták biztosítani.[1431] Az Egyesület 1903. év végén 41 157 taggal és több mint hatmillió korona vagyonnal rendelkezett.

A törlesztéses kölcsönökkel tervezett katonai beruházások

A közös hadügyminiszter, arról tájékoztatta a magyar pénzügyminisztert, hogy a szükségesnek tartott katonai beruházások egy részét – a hadügyi költségvetés terheinek mérséklése érdekében – törlesztéses kölcsönök útján kívánja megvalósítani.[1432] Ennek keretében a hadügyminisztérium az építkezésnél felhasznált összeget 4,25% kamat és 0,5% tőketörlesztés fizetése mellett 54,5 év alatt fizetné vissza.[1433] Lukács László arról tájékoztatta Tisza Istvánt, hogy 1902. november 8-án – az ügy rendkívüli sürgősége miatt – kivételesen hozzájárult ahhoz, hogy a zágrábi „szekeres osztály" laktanya épületét ebben a konstrukcióban, a város finanszírozása mellett építsék fel. Elvileg azonban kifogásolta, hogy a hadügyminisztérium közigazgatási úton – egyes városok terheinek növelésével – ilyen vegyes adósságokat hozzon létre.

A hadügyminisztérium ún. annuitásos építkezési terveiről tartott a magyar és az osztrák pénzügyminiszter 1904. június 3-án értekezletet.[1434] Itt az alábbi – az adott városok által vállalt – beruházásokhoz járultak hozzá: a zágrábi hadtest tüzérezred részére laktanya építése 2,2 millió korona tőkével; Ennsben 2,2 milliós tőkével hadapród iskola

---

1429 MNL OL K 255–1904–8. t.–2296. A magyar pénzügyminiszter átirata a közös hadügyminiszter részére. 1904. július 12.

1430 Vöröskereszt jelentés 1903, 1904. – A magyar vöröskereszt története 1879. március 27-ére vezethető vissza, amikor az 1863. évi genfi egyezmény hatására hazánkban megalakult a Magyar Országos Segélyező Nőegylet, amely „első feladatául tűzte ki a háború esetén kifejtendő tevékenység előkészítését." Ez a Nőegylet 1881-ben csatlakozott a Magyar Szent Korona Országainak Vöröskereszt Egyletéhez.

1431 MNL OL K 148–1905–17–3783. A Vöröskereszt Egylet igazgatóságának jelentése a belügyminiszter részére. 1905. május 10.

1432 Az igazságügy-miniszter meghatározása szerint: „Az annuitásos építkezések alatt azt a műveletet kell érteni, amelynél fogva a kincstár tulajdonul megszerzi az illető épületet, az épület árát azonban nem egyszerre, hanem bizonyos számú évi részletekben törleszti." (MNL OL K 26–1908–XLI–3556. Az igazságügy-miniszter tájékoztatója a miniszterelnök részére. 1904. szeptember 15.)

1433 MNL OL K 26–1908–XLI–3556. A pénzügyminiszter tájékoztatója a miniszterelnök részére. 1904. március 9.

1434 MNL OL K 26–1908–XLI–3556. A pénzügyminiszter tájékoztatója a közös hadügyminiszter részére a tervezett annuitásos építkezésekről Budapesten tartott értekezletről. 1904. június 3.

felépítése; a nagyszebeni hadapród iskola építése 1,5 millió korona tőkével és a marosvásárhelyi katonai alreáliskola épületének felépítése kétmillió korona tőkével. A két pénzügyminiszter megállapodott abban, hogy a jövőben ilyen beruházásokhoz – a nagy pénzügyi terhek miatt – csak kivételes esetben fognak hozzájárulni. A magyar igazságügy-miniszter is aggályosnak tartotta a hadügyminiszter tervét, mert szerinte az épületekre fizetendő törlesztési részletek külön törvényhozási intézkedés nélkül csak a közös költségvetésbe állíthatók be.[1435] A fenti beruházási formáról folyó megbeszélések az elkövetkező években tovább folytatódtak.[1436]

A katonai büntető perrendtartás reformjáról szóló törvényjavaslat

Az új véderő törvényjavaslatnak parlament általi elfogadására a honvédelmi miniszter csak akkor látott esélyt, ha előtte a katonai büntető perrendtartásról szóló törvényjavaslat körüli vita nyugvópontra kerül. A perrendtartás első kész tervezetét a közös hadügyminiszter 1902-ben hozta nyilvánosságra.[1437] Mivel ezt a munkát csak a két honvédelmi miniszter közreműködésével készítették el, a társminisztériumok részéről megfogalmazott kifogások következtében alapos átdolgozásra szorult. A perrendtartásról a magyar és az osztrák honvédelmi miniszterek, valamint a két igazságügy-miniszter képviselői a közös hadügyminiszter vezetésével 1903. februárban és márciusban Bécsben, majd májusban Budapesten további megbeszéléseket folytattak. Az elkészített tervezetet a hadügyminiszter 1903. július 20-án küldte meg véleményezésre Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. Ezzel egy időben Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter arra kérte a miniszterelnököt, valamint a horvát bánt, hogy a tárcaközi egyeztetések eredményéről 1903 októberében tájékoztatást kapjon.[1438]

A kormányváltás következtében módosították a korábban tervezett határidőket, ezért a törvénytervezetet csak 1904. május 9-én vitatta meg a minisztertanács. (1904. május 9./3.) Még ezen a napon került a kormány elé a horvát bán, több alkalommal egyeztetett javaslata (1904. május 9./4.), valamint május 31-én a végrehajtási záradék. (1904. május 31./47.) A törvényjavaslat katonai törvénykezési nyelvről szóló részének átdolgozásánál a kormány tagjai a Szabadelvű Párt által 1903. szeptember 28-án megválasztott kilenctagú bizottság programját vették alapul. (1904. július 1./40.) A kormánypárt 1903. október 28-án fogadta el a bizottsági javaslatot, amely kimondta: „A szóbeliség és nyilvánosságra alapított eljárásnál a magyar állam nyelve érvényesítendő. Ennek módozatait az előterjesztendő törvény lesz hívatva megállapítani."[1439] A kormány által elfogadott javaslat a magyar korona országaiban működő igazságügyi szerveknél jelentősen

1435 MNL OL K 26–1908–XLI–3556. Az igazságügy-miniszter tájékoztatója a miniszterelnök részére. 1904. szeptember 15.

1436 MNL OL K 26–1908–XLI–3556. Polónyi Géza igazságügy-miniszter felterjesztése Wekerle Sándor miniszterelnök részére. 1906. május 30.

1437 A reform fontosságára jellemző, hogy a katonai bíróságok az 1889. évi VI. törvény alapján még az 1855. évi katonai büntető törvénykönyvet alkalmazták. (MNL OL 148–1903–19–504. Plósz Sándor igazságügy-miniszter felirata Széll Kálmán miniszterelnök részére. 1903. január 30.)

1438 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. A honvédelmi miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1903. július 26. Melléklet: Törvényjavaslat a katonai büntető perrendtartásról.

1439 Figyelmet kellett fordítani a Szabadelvű Párt katonai programjának 6. pontjára is, amely kimondta, hogy „az 1868. évi XXX. törvénynek a Horvát–Szlavón országokra vonatkozó rendelkezései nem érintetnek."

bővítette a magyar és a horvát nyelv használatát. Ezekről a módosító javaslatokról 1904. december 5-ére, Bécsbe tervezett újabb egyeztető tárgyalásokat 1905. január 9-ére halasztották.[1440] Miután a törvénytervezettel szemben mindkét kormány részéről jelentős kifogások merültek fel, ezért 1905 júliusában az érintett miniszterek ismét a tárgyalóasztalhoz ültek. A megegyezés érdekében a nyelvkérdésről nem intézkedett az átdolgozott tervezet, és a szerzők erről a témáról későbbi tárgyalásokat javasoltak. A Tisza kormány időszakában készített javaslat, amelyben a magyar nyelv tágabb érvényesítése szerepelt, a Hadügyminisztérium ellenállásán bukott meg. Az 1905. évi tervezetet, amelyből a hadügyminiszter a nyelvkérdésre vonatkozó részt kiemelte, véglegesnek tekintették. A közös álláspont elfogadására a Tisza kormány időszakában nem került sor, és a nézeteltérések nagyságára jellemző, hogy Polónyi Géza a Wekerle kormány igazságügy-minisztere 1907-ben jelezte, hogy az előző kormányok megállapodásait magára nézve nem tekinti kötelezőnek, és a tervezet ellen számos észrevételt tett.[1441]

Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter[1442]

Népoktatási törvényjavaslat

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szakmai programját Berzeviczy Albert 1904. július 30-án, terjesztette elő a parlamentben.[1443] A múzeumok és a könyvtárak állami támogatásának növelése mellett a német hatás ellensúlyozására a francia kapcsolatok kiépítését szorgalmazta.[1444] A művészeink továbbképzésére alkalmas külföldi intézetek létrehozásánál *Fraknói Vilmos* római szervező munkáját tartotta példaértékűnek. Berzeviczy Albert a népoktatási reform végrehajtására törvényjavaslatot készített elő, amelynek előterjesztését az 1868. évi XXXVIII. törvény bevezetése óta eltelt közel négy

1440 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. A honvédelmi miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. december 6.

1441 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. Feljegyzés a katonai bűnvádi perrendtartás ügyének állásáról. 1907. – A tárgyalások eredményeként a hadügyminiszter 1907 februárjában közölte, hogy elvben elfogadja: a magyarországi bíróságoknál a kihallgatás és a tárgyalás nyelve a magyar.

1442 Tisza István előterjesztése: „Személye szintén ismeretes Felséged előtt, mert sokoldalú tevékenységét már 1896. évben a belső titkos tanácsosi méltóság adományozásával méltóztatott elismerni. Úgy is mint tanár, úgy is mint a most reá bízandó tárcának volt államtitkára és mint a közoktatási és művészeti mozgalmak egyik legagilisabb képviselője, szinte hívatva van a kulturtárca ügyeinek vezetésére. Hogy a képviselőháznak már kétszer volt alelnöke s az országos Szabadelvű Pártnak pedig most is alelnöke, a parlamenti körökben való közkedveltségét s ezen téren való tapasztalatait tanúsítja." (MNL OL K 26–1903–III–4462. Gróf Tisza István felség-előterjesztése a kormány névsoráról. 1903. november 3.)

1443 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXVIII. köt. 477. országos ülés. 1904. július 30.

1444 A párizsi magyar jelenlét azért is fontos volt, mert – Berzeviczy tapasztalata szerint – az erdélyi románok sérelmeiről terjesztett hírek a francia fővárosban kedvező fogadtatásra találnak. Ennek ellensúlyozására adatokkal kell bizonyítani: „hogy a magyarországi románok szaporodási aránya kedvezőbb a legtöbb más nemzetiséginél és kedvezőbb a romániai románoknál; hogy a magyarországi románok részesedése a közbirtokokban legalább is megfelel népességi számarányuknak." (MTAK Kt. Ms 1016/19. Kautz Gyula hagyatéka. Berzeviczy Albert levele Vargha Gyula részére. 1900. január 27.) – Röviddel később Berzeviczy a Romániában élő csángókról kért tájékoztatást. (Uo. 1016/20. Berzeviczy Albert levele Vargha Gyula részére. 1900. július 19.)

évtized változásai tették indokolttá. A megváltozott körülményekre utal: az iskolák száma 15 282-ről 17 299-re, a tanítói létszám 17 792-ről 19 854-re, a tankötelesek aránya 50,4%-ról 82,2%-ra, az iskolafenntartásra fordított 7,5 millió korona 43,6 millió koronára emelkedett.[1445] „Ezen fejlődéssel azonban nem tartott lépést a népoktatásnak általános, a népművelődésre és főleg a nemzeti irányra gyakorolt hatása, mert az 1900. évi népszámlálás adatai szerint a magyar anyaországban a 6 éven felüli népességnek még mindég 38,6%-a nem tud írni, olvasni, [...] a magyar anyaországi népességnek 40%-a nem beszéli az állam nyelvét és a nem magyar anyanyelvű lakosságnak 83,2%-a nem beszél magyarul."[1446] Ezért a tárca vezetése feladatként jelölte meg a tankötelezettség szigorú végrehajtását, az egységes tanítóképzés megvalósítását és magasabb színvonalra emelését, a népoktatás felügyeletének biztosítását, valamint a magyar nemzeti szellem és az állami befolyás hatékony érvényesülését.

Az elemi közoktatásról szóló törvényjavaslat készítőinek célkitűzései között szerepelt:[1447]

- A tankötelezettség szigorú érvényesítése, az iskolamulasztási bírságok szigorítása. (I. fejezet: Tankötelezettség.)
- A tantárgyak körének meghatározása, a magyar nyelv tanítási tervének és a tankönyvek használatának állami szabályozása. A magyar nyelv kötelező tanításáról szóló 1879. év XVIII. törvény rendelkezéseinek végrehajtása. (II. fejezet: Az elemi népiskola két tagozata.)
- A községi és hitfelekezeti tanítók fizetésének rendezése. (III. fejezet: A községi és felekezeti tanítók javadalmazása és az állam fegyelmi joga.)
- A tanítóképzés és képesítés szabályozása. (IV. fejezet: Tanítóképzés és képesítés.)
- Az állami tanfelügyelők munkájának szabályozása. (V. fejezet: Állami tanfelügyelet.)
- Az iskolai rend védelmét szolgáló intézkedések. (VI. fejezet. Vegyes intézkedések.)

A törvényjavaslat tervezetének megvitatására a minisztérium vezetése 1904. május 27-ére tanácskozást hívott össze. A megbeszélés széles körére jellemző, hogy azon részt vett a főpapi karból nyolc püspök, húsz országgyűlési képviselő, három egyetemi tanár, hét tanfelügyelő, az unitárius főgondnok, a tanítóképzők igazgatói, a budapesti izraelita iskola igazgatója, az Országos Közoktatási Tanács titkára, továbbá a belügyi, a földművelésügyi, az igazságügyi és a pénzügyi tárca képviselője. A hat napon át tartó tanácskozáson a tervezet fejezetenkénti megtárgyalása során elsősorban nem a didaktikai kérdések kerültek napirendre, hanem az államnyelv tanításának célravezetőbb módjairól, a tanítóképzés színvonalának emeléséről vitatkoztak. A tanácskozáson elhangzottakról készült ún. Napló arról tanúskodik, hogy a résztvevők a hat nap alatt a népoktatás összes jogi, társadalmi, népművelési, közgazdasági és pénzügyi vonatkozásait érintették. A tör-

1445 MNL OL K 2–AXIV–2–109. Törvényjavaslat a népiskolai közoktatásról szóló 1868. évi XXXVIII. és a népiskolai hatóságokról szóló 1876. évi XXVIII. törvény módosításáról. Indoklás. 1904. október 18. – Tisza István kormányfői munkájának elkezdésekor a Kossuth Ferenccel kötött alku része volt, hogy az ellenzék követeléseként – a nemzeti vívmányok pótlékaként – a hazafias magyar nevelés (magyarosítás) programja napirendre kerül.

1446 Évkönyv 1904., 1905. 164.

1447 MNL OL K 2–AXIV–2–109. Törvényjavaslat a népiskolai közoktatásról szóló 1868. évi XXXVIII. és a népiskolai hatóságokról szóló 1876. évi XXVIII. törvény módosításáról. 1904. október 18.

vényjavaslat végleges szövegének elkészítésénél azokat az észrevételeket is figyelembe vették, amelyeket a tanfelügyelők által kijelölt kiváló pedagógusok egy újabb ún. szaktanácskozáson a gyakorlati oktatás részletkérdéseit érintő pontokhoz fűztek. (1904. szeptember 23./14. és szeptember 24./1.)

A minisztérium felügyelete alá tartozó Országos Közoktatási Tanács Állandó Bizottsága a tanterv átdolgozását követően elkészítette „Az osztott elemi népiskola tantervi utasításai" címet viselő kiadványát.[1448] Ezen felül több utasítást is átdolgoztak, nevezetesen: a középiskolai érettségi vizsgákról, a reáliskolai latin nyelvű tanfolyamok szervezéséről, a középiskolai tanárjelöltek gyakorlatának szabályozásáról. Berzeviczy Albert törvényjavaslata az 1904 őszén kialakult politikai válság következtében nem került a parlament elé.

A törvényjavaslat különösen a nemzetiségeket tömörítő egyházak tiltakozását váltotta ki. Például az erdélyi evangélikus egyház vezetői Tisza István részére megküldött emlékiratukban egyetértettek a nép műveltségi színvonalának emelésével, de a törvényjavaslatra utalva kijelentették: „itt pedig a kérdés csak az, hogy minő eredménye van a magyar nyelv oktatásának, az eredmény pedig már eleve ki nem elégítőnek mondatik, s azután lehetetlen eszközök ajánltatnak, hogy az eredmény fokoztassék."[1449] A román sajtótermékek a törvényjavaslatot a magyar nyelv térhódítása érdekében hozandó intézkedésként értékelték, és bevezetése ellen – többnyire túlzó következtetésekre jutva – tiltakoztak.[1450] Berzeviczy törvényjavaslatát a házszabályok módosításának érdekében a kormány visszavonta, ezért lekerült a parlament napirendjéről.

A szomszédos államokban élő magyarok nemzeti gondozása

A Romániában élő magyar állampolgárok nemzeti gondozása keretében a kivándorolt szülők gyerekeinek magyarországi iskolákban történő felvételéről a Miniszterelnökség és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatársai 1902. február 19-én szakértekezletet tartottak.[1451] A résztvevők szerint a Romániában élő magyar gyerekek hazai kollégiumokban nevelésének az a célja, hogy az oktatást befejezők, családot alapítva végleg Magyarországon maradjanak. Wlassics Gyula későbbi előterjesztésében a hazahozott gyerekek részére olyan tandíjmentes kollégiumi férőhelyek biztosítását javasolta, ahol a ruházatról és a tanszerekről is az állam gondoskodik.[1452] E törekvések eredményeként és

---

1448 MNL OL K 178–1905–15412. A vallás- és közoktatásügyi miniszter tájékoztatója a népoktatási törvény végrehajtása érdekében a tanfelügyelők számára kiadott *Utasítás*ról. 1905. július 14.

1449 MNL OL K 26 1906–XLI–161. Az erdélyi evangélikus egyház emlékirata a miniszterelnök részére. 1904. augusztus 27.; Székely György brassói főispán előterjesztése a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Berzeviczy-törvényjavaslattal kapcsolatban nyilvánított erdélyi szász iskolai kívánságokról. 1904. július 28. (Keményi, 1966. 349–350.)

1450 MNL OL K 26–1905–XLI–161. Tisza István tájékoztatója a külügyminiszter részére Pallavicini őrgróf bukaresti nagykövet jelentéséről. 1905. január 8. (Lásd még Gurban Konstantin cikkét az aradi *Tribuna*ban a Berzeviczy-törvényjavaslatról.; Keményi, 1966. 378–383.)

1451 MNL OL K 26–1906–XV–81. A miniszterelnök leirata a vallás- és közoktatásügyi miniszter részére. 1903. február 19. – A kormány törekvését a Hétfalusi Székely Társaság és az Erdélyi Kárpát-Egyesület is tervezetek készítésével támogatta. (Uo. V. K. M. előterjesztés. 1903. március 4.; Az Erdélyi Kárpát-Egyesület felterjesztése. 1903. június 19.)

1452 MNL OL K 26–1906–IV–81. A vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése a miniszterelnök részére. 1903. június 17. – Azt a tervet, hogy a gyerekeket családoknál helyezzék el, a hazahozatalban közreműködésre felkért katolikus és református egyházak erdélyi vezetői nem támogatták.

gyakorlati próbájaként 1904 őszén a Kézdivásárhelyen létrehozott kollégiumban tíz katolikus és tíz református, Romániából hazahozott fiú kezdhette meg tanulmányait.[1453]

A miniszterelnökség felmérése szerint „a magyar–román határ mellett Beszterce-Naszod vármegyétől le Krassó-Szörényig a Kárpátok keleti és déli lejtőjén a román területen több nagyobb magyar telep keletkezett, mivel a keleti határ összeesik a nagy székely népsziget keleti nyelvhatárával. [...] A déli lejtőn, csak a tömösi szoros alatt vannak magyar telepek, hova a hétfalusi csángók név alatt ismeretes, kis magyar népszigetről szivárog le a magyarság."[1454] Az igény és a lehetőség közötti nagy eltérést mutatja, hogy a mintegy fél ezer magyar anyanyelvű tanköteles számára – a Hétfalusi Székely Társaság kérésére – a minisztérium, a határhoz közel fekvő Predeálban 30 tanuló befogadására alkalmas bentlakásos kollégiumot hozott létre.[1455] (1903. december 31./35.)

A romániai magyar reformátusok külön úgynevezett misszió-egyházmegyét alkottak, amely *Bartók György* püspök vezetésével az erdélyi református egyházkerület fennhatósága alá tartozott. A református Püspöki Hivatal által a romániai misszió részére folyósított pénzt a Bukarestben lévő magyar iskolák segélyezésére fordították. A román kormány korábban ugyan megtiltotta egyes magyar tankönyvek használatát, de az iskolák működését nem akadályozta meg. Az 1903–1904-es tanévben összesen 403, az 1905–1906-os tanévben pedig 428 fiú és lány tanulhatott magyar nyelven a református egyház által fenntartott iskolákban.[1456] A növekvő tanulói létszámra miatt 1905 tavaszán *Ujváry István* református esperes egy iskolabővítési tervet terjesztett elő, amelynek során a használatban lévő épületet egy emelettel szándékoztak kibővíteni, illetve a megvásárolandó szomszédos telken új épületszárnyat felépíteni.[1457] Ujváry állami támogatást kért a telek megvásárlásához és az építkezés költségeire. Az építkezés állami támogatását Tisza István miniszterelnök ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a régi iskolai épületben az egyházközség rendezzen be óvodát. A tervbe vett telek megvásárlására a Fejérváry kormány időszakában került sor.[1458]

A romániai magyar katolikus iskolák felügyeletét Szmrecsányi Pál nagyváradi püspök, a Szent László Alapítvány elnöke látta el. A nagyváradi püspök az ún. vallási alap római katolikus ágától a romániai akció céljaira évente 30 000 korona támogatást kapott.[1459] A bukaresti katolikus leányiskola bővítésére 1903 márciusában Széll Kálmán mi-

1453 MNL OL K 26–1906–XV–81. A miniszterelnök tájékoztatója a külügyminiszter részére. 1904. április 25.

1454 MNL OL K 26–1909–XV–994. Tisza István átirata a külügyminiszter részére a román–magyar határ mellett élő magyarságról. 1904. október 5. – A Kárpátok déli részén élő mintegy háromezer magyar gyermek közül 600 főre becsülték az iskoláskorúak számát. (A Romániába történő kivándorlásról lásd: Thirring, 1904. 54–61.)

1455 MNL OL K 26–1909–XV–994. A vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentése a miniszterelnök részére. 1904. október 21. – Összesen 50 gyerek jelentkezett. A tanfelügyelő jelentése szerint a gyerekek egyharmada nem beszélt magyarul, a többiek is csak nagyon hibásan.

1456 MNL OL K 26–1907–XIX–242. Tóth Gyula esperes jelentése Bartók György püspök részére. Bukarest, 1904. július 25. és 1906. július 3.

1457 MNL OL K 26–1907–XIX–242. Ujváry István református esperes levele Pallavicini őrgróf, bukaresti nagykövet részére. Bukarest, 1905. március 23.

1458 MNL OL K 26–1907–XIX–242. Fejérváry Géza miniszterelnök levele Bartók György református püspök részére. 1905. július 11.

1459 MNL OL K 26–1908–XVIII–195. A miniszterelnök átirata a vallás- és közoktatásügyi miniszter részére. 1905. január 20.

niszterelnök adott engedélyt.[1460] Az 1904-ben megvásárolt telken tervezett építkezés költségeire a bukaresti római katolikus egyházközség – állami garancia mellett – 200 000 korona kölcsönt kapott a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól. A magyar iskolák iránt tanúsított jóindulatú magatartásáért *Hornstein Xavér*, bukaresti érsek a magyar államtól évente 12 000 frank tiszteletdíjban részesült[1461] A Szent László Alapítvány közreműködésével az 1905–1906-os tanévben 923 tanuló járhatott a katolikus magyar iskolákba.[1462]

A legrosszabb helyzetben a román állampolgár csángó magyarok voltak, mert a román kormány tilalmára sem anyanyelvű iskolákkal, sem lelkésszel nem rendelkezhettek. Pallavicini őrgróf jelentése szerint a román kormány álláspontja: „a moldvai csángó magyarok legnagyobb részt magukat oláhosítják", mert nem ragaszkodnak úgy a magyarságukhoz, mint a románok a maguk nemzetiségéhez.[1463] Tisza István arról tájékoztatta a külügyminisztert, hogy a románok azért nem asszimilálódtak, mert a magyar kormány biztosította a román nemzeti egyházak önállóságát, és ha a „Monarchia súlyos helyzetbe kerülne, a románság Romániához csatlakozna".

A Romániába kivándorolt főleg szakképzett magyarok jelentős pénzküldeménnyel támogatták az itthon maradt hozzátartozókat, amelynek összege 1904-ben 861 611, 1905-ben 1 727 198 koronát tett ki.[1464] A kormány számára ezért is fontos volt, hogy a magyar kolónia gazdasági téren is megerősödjön. A bukaresti szaktudósító Márffy Mantuano Rezső szerint a Romániában dolgozó magyar iparosok létszáma 2500, a kereskedők száma 200 főre tehető, akiknek a vállalkozásaikhoz olcsó hitelekre lenne szükségük.[1465] A magyar honosok által igényelt kölcsönök biztosítását a szaktudósító hitelszövetkezet létrehozásával javasolta megvalósítani, mivel a románok magyar banki fiókot csak magas ellenszolgáltatás fejében engednének megnyitni. A hitelszövetkezeti forma mellett érvelt Lánczy Leó is, de a kölcsönök biztosítására létesítendő intézetet Brassóban szándékozott elhelyezni.[1466] A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Rt. igazgatója által kidolgozott részletes tervet a Tisza kormány időszakában nem valósították meg.

Széll Kálmán miniszterelnök 1902 januárjában azzal a kéréssel fordult Khuen-Héderváry Károly horvát bánhoz, hogy támogassa a szórványban élő magyarok asszimilációjának megakadályozása érdekében tervezett kormányzati intézkedéseket. Az 1890. évi népszámlálás adatai szerint a Horvát–Szlavón országokban 68 794 magyar anyanyelvű személy tartózkodott, az összlakosság 3,15%-a. A kormány első intézkedésként a Szent László Társulat romániai tapasztalataira kívánt támaszkodni. Nevezetesen a

---

1460 MNL OL K 26–1908–XVIII–195. A miniszterelnök levele Pallavicini őrgróf, bukaresti nagykövet részére. 1903. március 13.

1461 MNL OL K 26–1908–XVIII–195. A miniszterelnök levele a nagyváradi püspök részére. 1904. április 9.

1462 MNL OL K 26–1907–XIX–242. A romániai róm. katolikus magyar iskolák összegzett kimutatása az 1905–1906-os tanév végén. Bukarest, 1906. július 3.

1463 MNL OL K 26–1905–XVII–127. A miniszterelnök átirata a külügyminiszter részére. 1904. február 22.

1464 MNL OL K 26–1910–XIV–1000. A Pénzügyminisztérium átirata Wekerle Sándor miniszterelnök részére. 1909. június 1.

1465 MNL OL K 26–1908–XX–234. Márffy Mantuano Rezső szaktudósító jelentése a miniszterelnök részére. 1903. augusztus 13.

1466 MNL OL K 26–1908–XX–234. Lánczy Leó tervezete a román határszélen létesítendő hitelszövetkezetről. 1904. január 7.

tömbbe élők esetében magyar nyelvű állami iskolák felállítását, a szórvány vidékeken egyházi iskolák létrehozását tartotta célravezetőnek.[1467] A katolikus iskolák szervezésére szinte semmi remény nem volt, mert a magyarok lakta terület a német eredetű, szerémségi horvátpárti püspök, *Strossmayer* felügyelete alá tartozott, aki még a magyar nyelvű prédikációkat is betiltotta. Ezért a szlavóniai magyarok anyanyelvű lelki gondozását csak a református egyháztól lehetett remélni. Széll Kálmán miniszterelnök arra kérte *Antal Gábor*, dunántúli református püspököt, hogy az egyházi iskolák szervezésével kapcsolatos ügyek intézésével bízzon meg egy esperest. Egyben ígéretet tett arra, hogy a költségek nagyobbik részét az állam magára vállalja.[1468] Az elkövetkező évek feladatát jelentette a legfontosabb magyarlakta területek feltérképezése és az itt jelentkező iskolaigény felmérése. A munkába bekapcsolódó Julián Egyesület vezetője az 1904–1905-ös tanévben arról számolhatott be, hogy Szlavóniában – felekezetre való tekintet nélkül – 792 tanulóval nyolc falusi és öt pusztai magyar nyelvű iskolát tartanak fenn.[1469] A csáktornyai tanítóképzőben a Julián Egyesület olyan Szlavóniában született hallgatóknak biztosított tandíjmentes képzést, akik hazatérve a magyar nyelvű iskolákban kívántak elhelyezkedni.[1470]

A Romániában élő magyarok egyesületi támogatásának mértékéről és gyakorlatáról a kormány nem rendelkezett pontos információkról. Ezért a miniszterelnökségen 1902. december 15-én tartott megbeszélésén határozat született arra, hogy felmérést készítenek a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyeletével a fenti cél érdekében létrehozott egyesületek tevékenységéről.[1471] A *Várady L. Árpád* c. püspök és miniszteri osztálytanácsos vezetésével 1903 és 1905 között elkészült jelentésekben az alábbi egyesületekről szerzett információk szerepeltek:

- *Schuszter Constantin* váci püspök 2505 korona tőkével rendelkező alapítvány a csángó fiatalok magyar nyelvű oktatására.
- Székely Kivándorlási Alap, amely *Kralovanszky György* budapesti ügyvéd kezdeményezésére közadakozásból gyűlt össze. A 27 000 koronát kitevő összeget a Magyar Tudományos Akadémia kezeli.[1472]
- Budapest székesfővárosnak Magyarország ezredéves fennállása alkalmából a csángó magyarok javára tett 20 ezer koronás alapítványa.
- *Haynald Lajos* kalocsai érsek 1886-ban tett tízezer forintos alapítványa, amelyet a Szt. László Alapítvány kezel.

1467 MNL OL K 26–1903–1105. Széll Kálmán miniszterelnök levele Khuen-Héderváry Károly horvát bánhoz. 1902. január 20.

1468 MNL OL K 26–1903–1105. Széll Kálmán miniszterelnök levele Antal Gábor református püspök részére. 1903. június 4.

1469 MNL OL K 26–1908–XVI–619. A Julián Egyesület elnökének felterjesztése a miniszterelnök részére. 1905. február 25.; részletesebben lásd: JULIÁN JELENTÉS, 1906.

1470 MNL OL K 26–1909–XV–994. A Julián Egyesület igazgatósági elnökének jelentése a miniszterelnök részére. 1904. december 14.

1471 MNL OL K 26–1907–XIV–154. A vallás-és közoktatásügyi miniszter részére megküldött miniszterelnökségi átirat a „Romániában élő magyar állampolgárok nemzeti gondozása tárgyában a miniszterelnökségnél 1902. december 15-én tartott bizalmas értekezlet határozata az alapítványokró". 1903. február 8.

1472 Ezt az összeget a Kralovanszky végrendelet szerint 1906-ban a hagyatékból megnövelték 20 000 koronával. (MNL OL K 26–1903–XVIII–981. Gróf Klebelsberg Kuno miniszteri segédtitkár előterjesztése Széll Kálmán miniszterelnök részére. 1903. március 2.)

- *Dr. Bukovinszky József*, Zemplén vármegyei orvos 1886-ban – végrendeletileg – a csángó magyarok támogatására 6000 forinttal létesített alapítványa.[1473]
- A Csángó Magyar Egylet részére *Rökk Szilárd* ügyvéd 1885-ben tett 2500 forintos alapítványa.[1474] Ennek a pénznek a kezelése 1904-től a Julián Egyesülethez került át.[1475]

Felsőoktatás

A Budapesti Tudományegyetem Tanácsa 1904-ben azzal a kéréssel fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, hogy sürgősen intézkedjen a nők tudományos pályára történő „tódulásának" megakadályozása érdekében. Berzeviczy Albert 1904. szeptember 10-én a minisztérium épületében a budapesti egyetemek vezetőinek részvételével szakértekezletet tartott. A tanácskozást követő tájékoztatón a miniszter kijelentette: „a leányoknak az egyetemre való fölvételét korlátozni nem szabad".[1476]

A felsőoktatást érintő intézkedések keretében elkészült a Tandíjmentességi Szabályzat, amely a 42.882/1904. számú rendelettel lépett hatályba. Az intézkedés hatására például az ELTE Bölcsészeti Karán az 1904–1905. tanévben az 1349 hallgató közül teljes tandíjmentességben 376 fő, fél tandíjmentességben 97 fő részesült.[1477]

Törvényjavaslat készült „Az elméleti jog és államtudományi államvizsgálatról és a jogi oktatásról".[1478] (1904. december 10./13.) Emellett a minisztérium munkatársai kidolgozták az egységes alapelveken nyugvó ügyvédi és bírói vizsgák bevezetésére vonatkozó törvényjavaslatukat, amelyben a kötelező tantárgyak körét az alábbiak szerint határozták meg: „magyar magánjog, úrbéri és telekkönyvi jog, váltó-kereskedelmi- és csődjog, bányajog, büntetőjog, polgári peres, peren kívüli, és bűnvádi eljárás, a magyar közjog, továbbá a magyar közigazgatási és pénzügyi jognak az igazságügyi szak szempontjából jelentős részei."[1479] A javaslat 5. §-a szerint a vizsgára az „az állampolgár mehet, aki az elméleti jog- és államtudományi vizsgát letette, és legalább három éven át joggyakorlaton volt." (1904. december 10./24.) A törvényjavaslat parlamenti megvitatására nem került sor.

A közoktatási program összeállításánál Berzeviczy nagyon ügyelt arra, hogy a feszült politikai légkörben a kormány és az egyházak békés kapcsolata továbbra is fennmaradjon. Az oktatási reformról 1904. július 30-án elmondott beszéde elején leszögezte: „A vallásügyi kérdésekben a kormánynak az a szándéka, hogy az egyházakkal karöltve működjék az állam és az egyház közös kulturális céljainak érdekében."[1480] Óvatosságát az is

---

1473 MNL OL K 26–1906–XV–905. A vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése a miniszterelnök részére a Bukovinszky-féle alapítvány ügyében. 1906. február 18. – A pénz kezelését a Szent László Társaság vette át.

1474 Az alapítványokra vonatkozó adatokat lásd: MNL OL K 26–1907–XIV–154.

1475 MNL OL K 26–1904–XVIII–3975. A miniszterelnök átirata a vallás-és közoktatásügyi miniszter részére. 1904. augusztus 19.

1476 *Egyetértés*, 1904. szeptember 12. A kizárt kisasszonyok.

1477 ELTE Levéltára. Az ELTE Bölcsészeti Karának 1904. évi október 20-án tartott II. rendes ülésének jegyzőkönyve.

1478 MNL OL K 148–1905–19–7802. Törvényjavaslat az elméleti jog és államtudományi államvizsgálatról és a jogi oktatásról. 1904. december 11. – A jogtudományi oktatásra vonatkozó törvényjavaslat kidolgozásánál Berzeviczy Albert Csáky Albin vallás- és közoktatási miniszterként 1894-ben benyújtott törvényjavaslatát vette alapul. (MNL OL K 27. 1903. július 9./21.)

1479 MNL OL K 148–1904–19–5945. Törvényjavaslat az ügyvédi és bírói vizsgálatról. 1904. szeptember 20.

1480 Képviselőházi Napló, 1901–1905. XXVIII. köt. 477. országos ülés. 1904. július 30.

igazolta, hogy a katolikus püspöki kar kért állásfoglalása egyre késett, a szász evangélikus egyház az 1868. évi nemzetiségi törvény megsértése ellen tiltakozott, a protestánsok pedig memorandumban sorakoztatták fel sérelmeiket. A kormány nem zárkózott el attól, hogy a köztisztviselők illetményének rendezése után – az ország gazdasági erejének függvényében – a lelkészek is fizetésemelésben részesüljenek.

Múzeumok, tudományos társaságok, színházak

A kormány a vallás- és közoktatásügyi miniszter kérelme alapján megvásárolta az 1904. október 13-án elhunyt *Lotz Károly* hagyatékát.[1481] (1905. február 28./48., március 18./39.) Az örökösökkel 300 000 korona vételárban állapodott meg. Egyúttal határozat született arról, hogy a létesítendő Lotz- múzeum felépítésére az állam 400 000 koronát biztosít. 1905 januárjában újabb nagy gyűjtemény megvásárlása került napirendre, amikor *id. Elischer Gyula* tanár megvételre ajánlotta fel Rembrandt-karcgyűjteményét az Országos Képtár metszetgyűjteménye részére. (1905. január 27./18.) Az Országos Képtár Igazgatósága a felajánlott gyűjteményből 245 darabot javasolt, 90 000 koronáért megvásárolni. A vételár összegét a gyűjtő és a kormány is jóváhagyta. A tárca költségvetésének terhére került sor *Fadrusz János* szobrászművész temetési költségének kifizetésére, valamint özvegye részére segély folyósítására. (1904. február 21./15., március 13./43.)

Előirányzat nélküli kiadásként kezelte a minisztérium az Országos Képtár átköltöztetését a Képzőművészeti Múzeumba (1905. március 18./38.), valamint Jókai Mór temetésének költségeit. (1904. november 5./19.) A minisztérium fennhatósága alatt – az orosz főkonzul javaslatára – alakult meg a Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottsága, amelynek célját az alábbiak szerint rögzítették: „magyarországi tudósok közreműködésével elősegíteni Ázsia közép és keleti tájainak, valamint az Ural vidéknek történeti, régészeti, nyelvészeti és néprajzi szempontból való átkutatását, különös tekintettel a magyar etnológia sajátos feladataira." (1904. május 3./35.) A Magyar Bizottság „Szabályzatát" a Magyar Néprajzi Társaság Keleti Szakosztálya készítette el, és terjesztette fel jóváhagyásra 1904 márciusában a miniszternek.[1482] Berzeviczy Albert igyekezett elérni, hogy az osztrák régészek által elkezdett görögországi ásatásokban magyarok is részt vegyenek. A miniszter 1905 tavaszán biztosította, hogy *Láng Nándor* középiskolai tanár fél éven át csatlakozzon az osztrák régészekhez. Berzeviczy lemondásával Láng Nándor kiküldetése is véget ért, így a magyar állam a leletekből nem részesülhetett.[1483]

1903-ban a földrengések megfigyelését – az 1881-ben létrehozott Földrengési Állandó Bizottságtól – a Meteorológiai és Földmágnességi Intézet vette át. 1904-ben pedig megalakult a Nemzetközi Szeizmológiai Társaság, amelynek első főtitkára *dr. Kövesligethy Radó* lett. (1904. május 3./34.) Lépéseket tettek annak érdekében, hogy a Rómában 1903. áprilisában megtartott Nemzetközi Történelmi Kongresszuson tervbe vett nemzetközi kódexkölcsönzési intézményhez Magyarország is csatlakozzon. (1904. február 14./10.)

Az Operaház 1902. évi állami költségvetés alapján kiutalt javadalmazása novemberben teljesen elfogyott, és az intézet az esedékessé vált fizetési kötelezettségeinek sem tu-

1481 Lotz Károly temetéséről lásd: MNL OL K 27. 1904. október 13./33. és 1905. március31./20.

1482 MNL OL K 26–1904–XXVIII–1332. A vallás- és közoktatásügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. március 21.

1483 Balogh, 1938. 29–30.

dott eleget tenni. Annak ellenére, hogy az 1903. évi állami költségvetés még nem emelkedett törvényerőre, az Operaház fizetőképességének és hitelének fenntartása érdekében a miniszterelnök kénytelen volt engedélyezni, hogy az 1903. évi állami költségvetésbe fölvett 35 000 korona többletet sürgősen kifizessék az intézet részére. (1903. december 13./3.) A további deficit felszámolása érdekében a kormány engedélyezte, hogy a Nemzeti Színháznál és az Operaháznál jelentkező hiányokat, mint túlkiadásokat számolhassák el. (1904. március 25./2.) A két színház további támogatást a királyi művészeti alaptól remélhetett.[1484] Tisza István miniszterelnök 1904 őszén arról tájékoztatta az uralkodót, hogy a Nemzeti Színház és az Operaház jelentős hiányt halmozott fel, ezért a színházak részére a művészeti alapból az eddigieknél nagyobb támogatást kér.[1485] A fenti előterjesztés nyomán Ferenc József 1904. november 6-án engedélyezte, hogy a művészeti alapból a Nemzeti Színház 20 000, az Operaház pedig 80 000 korona támogatásban részesüljön.[1486] A minisztertanács hozzájárulásával világítási berendezéseinek átalakítására az Operaház további 200 000 koronát használhatott fel. (1905. május 4./8.)

A fentieknél jelentősebb állami terhet jelentett a Kolozsváron építendő új Nemzeti Színház mintegy egymillió korona építési költségeinek a biztosítása. A szükséges pénzösszeget a kincstár bankkölcsönnel kívánta előteremteni. (1904. december 10./5.)

Kongresszusokon, kiállításokon való részvétel

- A kormány hozzájárult, hogy az Amerikában tartandó VIII. Földrajzi Kongresszuson a Magyar Földrajzi Társaságot *dr. Erődi Béla* képviselje. (1904. május 3./36.)
- A Liége-ben, 1905-ben tartandó világkiállításon egy nemzetközi kongresszust is terveztek, melyen a történelmi írott emlékek, oklevelek, kéziratok, tervrajzok, továbbá pecsétek és érmek reprodukciójának módszertanáról kívántak tanácskozni. A miniszter a kongresszusra *dr. Fejérpataky László* delegálását javasolta. (1905. április 14./22.)
- A miniszterelnök beleegyezésével a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízta *Radisics Jenőt*, hogy a velencei nemzetközi képzőművészeti kiállítás megnyitóján hazánkat képviselje. (1905. május 4./35.)

Sport

A St. Louis-i olimpiai versenyre kiküldendő magyarországi versenyzők útiköltségére az eredetileg kért 7000 korona helyett a kormány 6000 korona kifizetését engedélyezte. (1904. július 12./4. és július 28./44.)

1484 A magyarországi királyi várak és kertek dotációjára 1902-ben az uralkodó 732 ezer koronát, a művészeti alapra pedig 588 000 koronát fordított. 1903. január 1-től a fenti célokra 800 ezer, illetve 700 ezer korona felhasználására nyílt lehetőség.

1485 MNL OL K 26–1910–II–3530. Tisza István legfelsőbb előterjesztése az uralkodó részére. 1904. október 29.

1486 A Királyi Művészeti Alap 1906-ban az Operaházat 400 000, Nemzeti Színházat 120 000, a kolozsvári Nemzeti Színházat 40 000 korona támogatásban részesítette. (MNL OL K 26–1910–II–3530. – Határozat a művészeti alap felhasználásáról. 1905. december.)

Egyházi ügyek

A katolikus egyház személyi ügyeivel a kormány öt minisztertanácsi ülésen foglalkozott. Az 1904-ben megüresedett szepesi róm. kat. püspöki székre uralkodói jóváhagyásra *Dr. Parvy Sándor* felszentelt püspök és egri apátkanonok, a besztercebányai róm. kat. püspökségre pedig *Radnai Farkas* felszentelt püspök, nagyváradi kanonok személyét terjesztette fel a kormány. (1904. március 13./45.) A Lipót-rend nagykeresztjének adományozására *Bubics Zsigmond* kassai püspök (1904. július 28./45.), az I. osztályú Vaskorona-rendre báró Hornig Károly veszprémi és *Dessewffy Sándor* csanádi róm. kat. püspökök felterjesztésére került sor. (1904. november 21./30.) A minisztertanács javasolta továbbá *Bende Imre* nyitrai róm. kat. püspök mellé gróf *Batthyány Vilmos* nyitrai kanonok – utódlási joggal – segédpüspök kinevezését és Bende Imre püspök részére a belső titkos tanácsosi méltóság díjmentes adományozását (1904. november21./29.), valamint Bubics Zsigmond kassai püspök mellé segédpüspöknek, utódlási joggal, *dr. Fischer-Colbrie Ágoston* esztergomi kanonok, a bécsi Pazmaneum intézet igazgatójának kinevezését. (1904. december 2./45.)

Református egyház zsinatjának megtartását a kormány 1904. március 13-án engedélyezte. (1904. március 13./44.) Az egyház vezetői az 1904. évi zsinaton határoztak az Egyetemes Konvent székházának felépítéséről, amely 1909-re készült el Budapesten a Városliget mellett, Hajós Alfréd és Villányi János építészek tervei szerint.[1487]

A görögkeleti egyházon belül *dr. Letics György* teológia tanárnak a Püspöki Zsinat által temesvári gör. kel. szerb püspökké történt egyhangú megválasztását, (1904. január 9./29.) *Bogdanovics Lucián* budai gör. kel. szerb püspöknek a Temesvári Gör. Kel. Szerb Püspökség adminisztrálásától való felmentését (1904. május 31./53.), valamint Metianu János gör. kel. érsek és román metropolita 8000 korona segélyben részesítését tárgyalta a kormány. (1905. február 28./45.)

A belügyminiszter előterjesztésére határozat született arról, hogy „az izraelita vallású szülők 1895. évi október hó 1-je előtt kötött házasságából született vagy születendő gyermekeiket [...] bármely bevett keresztény vallásban neveltethetik anélkül, hogy maguk is vallásukat változtatni kényszerülnének". Tehát a kérdéses esetekben a vallási hovatartozás megállapítása, és annak anyakönyvi nyilvántartása a szülők akarata szerint történik. (1904. május 31./9.)

Az egyházak részére nyújtott állami segélyek összegének a növelését az 1903. évi költségvetés tervezetében az alábbiak szerint határozták meg: evangélikus egyháznak 74 000, a református egyháznak 109 500, az unitárius egyháznak 10 000 és az izraelita vallás-felekezetnek 10 000 korona. Mivel ezeket a költségeket nem tárgyalta az országgyűlés, így a fenti összegeket nem utalványozták. Az érintett felekezetek kérésére a kormány 1904. márciusában mégis úgy döntött, hogy a megemelt juttatásokat parlamenti jóváhagyás nélkül folyósítani fogja. (1904. március 19./21.) A fentieken kívül 1904. márciusában a hitfelekezeti iskolák 96 000 korona állami segélyben részesültek. (1904. március 13./41.)

1487 A magyar reformátusok egységes, Erdélyt is magában foglaló országos egyházzá alakulását az 1881-ben megtartott debreceni zsinaton határozták el, és megalakult vezető testülete az Egyetemes Konvent.

Új felekezeti gimnáziumok építését támogatta a kormány azzal, hogy a felvett – 40–50 évre szóló – kölcsönök törlesztő részleteit az állam magára vállalta. Így került sor a temesvári (1904. december 18./23.), a marosvásárhelyi (1905. május 4./37.), a kézdivásárhelyi és rozsnyói (1905. június 16./10.) katolikus, továbbá a szarvasi (1904. május 31./55.), késmárki (1904. június 14./30.), hajdúnánási (1904. december 18./23.) és a nyíregyházi (1905. május 4./37.) evangélikus gimnáziumok támogatására.

Igazságügy-minisztérium

Igazságügy-miniszter Plósz Sándor.

Törvények, rendeletek előkészítése

A minisztériumok az 1904. évi I. törvény felhatalmazása szerint a fokozatos előléptetések 1893. évi IV. törvényben megállapított rendszerét felfüggesztették, és ezzel a magasabb személyi pótlékok megadására nyílt lehetőség. Ehhez járult még az a rendkívüli segély (1904. november 21. 43./7.), amit az élelmiszer árak nagyobb mértékű emelkedése következtében fizettek ki. A tárca vezetője felhatalmazást kapott továbbá arra, hogy 1899. évi XLVIII. törvény („Az Osztrák–Magyar Bankot cselekvőleg illető, eredetileg 80 millió o. é. forintot tevő államadósság tárgyában kötendő új egyezményről.") hatályának 1909. december 31-ig történő meghosszabbításáról törvényjavaslatot készítsen. (1904. október 13./14.)

Az igazságügyi és a belügyi tárca munkájának eredményeként fogadta el a parlament – az 1894. évi XXXIII. törvény módosítását jelentő – az állami anyakönyvekről szóló 1904. évi XXXVI. törvényt. A végrehajtási utasítás elkészítése során láttak napvilágot azok a rendeletek, amelyek a diplomáciai képviselők és konzulok, mint magyar állami anyakönyvvezetők előtt követendő eljárásról, továbbá a katonaságnál előforduló születések, házasságok és halálesetek bejelentéséről és nyilvántartásáról, valamint a tengeri hajókon előforduló fenti események kezeléséről intézkedtek. (1905. február 28./15. és február 28./16.) A minisztérium munkatársai az állami anyakönyvi ügyekben részletesen szabályozták a bíróságok által követendő eljárásokat és a bírói határozatokkal szembeni követelményeket.

A telekkönyvi anyagi jogról szóló törvényjavaslat már korábban elkészített tervezetéhez a minisztériumban 1904. év folyamán kiegészítő tanulmányt készítettek. Ennek keretében az 1904. június 17-én tartott szakértekezleten arra igyekeztek választ adni, hogy mi módon történjék a telekkönyvi betétek és a kataszter közötti összhang biztosítása arra az esetre, ha a telekkönyvi állás megváltoztatását, birtokrendezés vagy feldarabolás esetén, nemcsak a telekkönyvi betétbe, hanem a telekkönyvi térképre is rá kell vezetni. A telekkönyvi betétek és a kataszter közötti összhangról 1904. december 6-án újabb értekezletet tartottak.[1488] A telekkönyv átalakításának 1893. szeptember 1-én elkezdett munkálatai tovább folytatódtak az 1892. évi XXIX. törvény előírásai szerint. A telekkönyvi hatóságok 1904. év végéig összesen 1797 községben fejezték be a telekköny-

1488 Évkönyv 1904, 1905. 204.

vi betétek szerkesztését és munkájuk során több mint 1,4 millió telekjegyzőkönyvet dolgoztak fel.

A Képviselőház Igazságügyi Bizottsága a polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslatát 1903. július 28-án terjesztette be az országgyűlésnek. A tervezethez beérkező módosító javaslatok figyelembe vételével elkészített változatot az igazságügy-miniszter a társminisztériumok részére 1904-ben ismételten megküldte, de a törvényjavaslat parlamenti elfogadása elmaradt.

A polgári perrendtartás tervezett átalakítása alkalmat szolgáltatott arra, hogy a főudvarnagyi bíráskodás reformját is napirendre tűzzék.[1489] (1904. február 24./4.) A magyar törvényhozás elismerte, hogy a királyi ház tagjai és a területenkívüliséget élvezők nem tartoznak a rendes bíróságok hatáskörébe. A hatályos jog szerint a Főudvarnagyi Hivatal peres ügyekben testületi bíróságként járt el, és fellebbviteli bíróságai tisztán osztrák eljárási szabályokat alkalmaztak. A főudvarnagyi bíráskodásról szóló tervezetnek a polgári perrendtartástól elkülönített kezelését az indokolta, hogy ezt a kérdést Horvát–Szlavón–Dalmátországokkal közös törvényben kellett megoldani.[1490] (1904. június 14./13.) A törvényjavaslat készítői magyar főudvarnagyi bíróságot terveztek, magyar bírói szervezettel, a magyarországi ügyekre vonatkozó hatáskörrel, magyar fellebbviteli fórumokkal és magyar eljárási szabályokkal.[1491] A fenti törvényjavaslatot a képviselőháznak Plósz Sándor 1904. március 2-án nyújtotta be.

Hágában 1902. június 12-én két házasságjogi (a házasság érvényességének előfeltételeiről és a házasságok felbontásáról), valamint egy gyámsági (a kiskorúak gyámságának szabályozásáról) nemzetközi egyezmény aláírására került sor. Az egyezményről szóló törvényjavaslatot nem tárgyalta a parlament.[1492] (1903. december 31./14. és 1904. május 3./12.) Szintén Hágában tartották 1904. május 16. és június 7. között a negyedik nemzetközi magánjogi konferenciát, amelyen a magyar kormány küldöttei is részt vettek. A tanácskozáson öt egyezmény tervezetét készítették el, amelyeknek nemzetközi tárgyalását az érintett országok tovább folytatták. Eredményesen zárult a kiadatási szerződésről Görögországgal folytatott tárgyalási sorozat is (1904. július 1./15. és november 21./20.), amelynek eredményeként 1904. december 21-én az államközi szerződést írtak alá. A megállapodást az 1907. évi XXII. törvény rögzítette.

Törvényszéki beruházások

A minisztérium 1904-ben a nagybecskereki, az egri (1904. december 18./13.), a székelykereszturi (1904. szeptember 8./19.), a fiumei (1904. november 21./19.) és a gyulafehérvári (1905. január 6./15.) törvényszék és fogház felépítésére írt ki pályázatot. A már elkezdett építkezéseket az új beruházási hitel terhére az alábbi városokban folytatták: Csíkszereda, Kecskemét, Sátoraljaújhely, Szeged. A meglévő törvényszéki épületek

1489 MNL OL K 26–1909–II–881. Az igazságügy-miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1903. december 7.

1490 MNL OL K 255–1904–12. t.–1892. Az igazságügy-miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. május 27.

1491 Évkönyv 1904, 1905. 210.

1492 MNL OL K 255–1903–12. t.–4794. Az igazságügy-miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1903. december 23.

bővítése folyt Győrben, Szombathelyen és Zalaegerszegen. Az 1904-ben az alsólendvai, a felsővisói, a nagyszombati, a segesvári, a szamosújvári, a törökkanizsai, az algyógyi, az orosházi és a fogarasi járásbírósági épületeket adták át.[1493] A minisztérium munkatársai jelentős munkát végeztek az elméleti jog- és államtudományi államvizsgákra vonatkozó törvényjavaslat elkészítésében, továbbá a népiskolai közoktatásról szóló törvényjavaslatok módosításában.

A konzuli bíráskodás hatáskörének módosítása

Napirendre került a konzuli bíráskodás 1891. évi XXXI. törvényben rögzített előírásainak megváltoztatása is, mely szerint „a konzuli bíróságaink, akár magyar, akár osztrák honos azoknak tettese vagy részese, elsősorban az 1852. évi osztrák büntető törvénykönyv szerint" minősítenek (1905. május 18./17.) A magyar büntető törvénykönyv – 1878. évi V. törvény – rendelkezéseit csak a nyomozati szakaszban vették figyelembe. Mivel a konzuli bíráskodás nem tartott lépést a belföldi jogfejlődéssel, ezért – az előterjesztő szerint – a konzuli bíróságok büntetőbírósági hatáskörének újraszabályozására van szükség. Javaslata az osztrák gyakorlatra hivatkozva: „a konzuli bíróságaink büntető bírósági hatásköre a magyar honosokkal szemben szintén egyenlővé tétessék a magyar királyi járásbíróságok hatáskörével, annál is inkább, mert a magyar kir. járásbíróságok elé utalt bűncselekmények legnagyobb részében oly csekély büntetés szabatik ki, hogy a terheltek hazaszállítása több időt venne igénybe, mint amennyit a kiszabandó büntetés tesz."[1494]

Igazságügy-miniszter kifogásolta továbbá azt is, hogy a konzuli bíróságok az örökösök nélkül elhalt magyar és osztrák honosok hagyatékának átadása körül eltérő gyakorlatot követnek. (1904. július 12./38.) Ezért javasolta: „Egyöntetű eljárás biztosítása végett szükséges tehát a konzuli bíróságoknál érvényes hagyatéki eljárási szabályok olyatén kiegészítése, hogy az örökösök nélkül elhalt örökhagyók hagyatéka az örökösök jelentkezésére rendelt határidő eredménytelen letelte után az Államkincstárnak adassék át."[1495] Az 1904. szeptember 15-én megjelent 4064./M. E. számú rendeletben foglaltakkal 1904. augusztus 17-én tartott ülésén egyetértett az osztrák minisztertanács.[1496] A magyar kormány intézkedett továbbá az egyiptomi (1905. január 27./8.) és a mitrovici konzulátus bírói hatáskörének szabályozásáról. (1905. május 18./17.) A felsoroltak mellett kidolgozták a szövetkezetekről szóló törvényjavaslatot, amit az igazságügy-miniszter szakmai véleményezésre 1904. június 6-án küldött meg a belügyminiszter részére.[1497] A hat fejezetből álló tervezet 1. §-a szerint. „A szövetkezetnek ezen törvény értelmében meg nem határozott számú tagokból álló azon társaság tekintetik, mely tagjai hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának közös ügykezelés, illetőleg a közösség alapján előmozdítására ala-

1493 Évkönyv 1904, 1905. 212–213.

1494 MNL OL K 26-1906-XLI-1646. Igazságügy-miniszter előterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. július 14.

1495 MNL OL K 26-1906-XLI-1646. Igazságügy-miniszter előterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. április 5.

1496 MNL OL K 26-1906-XLI-1646. Igazságügy-miniszter előterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. augusztus 24.

1497 MNL OL K 148-1904-19-3638. Az igazságügy-miniszter átirata a belügyminiszter részére. 1904. június 6.

kul."[1498] A törvényjavaslat szakértekezleten történő megtárgyalására, illetve parlamenti megvitatására nem került sor.

Hitbizományi birtokok védelme

Az igazságügy-miniszter előterjesztésére a kormány hozzájárult, hogy gróf *Bissingen-Nippenburg Nándor* kamarás, 9. huszárezredbeli őrnagy birtokában levő temesbuttyini hitbizományra bekebelezett adósságát konvertálás által 50 éves törlesztéses kölcsönné alakítsák át. (1903. november 23./9.) A gróf Esterházy hitbizományi birtok is hasonló kedvezményben részesült. (1904. január 30./11

Sajtóperek

A magyar állam területi épségét veszélyeztető külföldön megjelent nyomdai termékeknek a postai szállítási jogát, a belügyminiszter előterjesztése alapján, a minisztertanács tiltotta meg. A többnyire Bukarestben (1903. december 13./5.), Belgrádban (1904. március 13./11.), Prágában (1904. május 31./7.), Berlinben (1904. február 7./3.) megjelenő kiadványok támogatták – sok esetben hamis vádak alapján – a Magyarországon élő nemzetiségiek az állammal szembeni ellenséges magatartását.[1499] A korabeli megfogalmazás szerint a politikai jellegű bűncselekmények miatt megindított sajtóperek egyrészt a nemzetiségi izgatás fogalmát kimerítő, másrészt a szociális követeléseket terjesztő kiadványok ellen irányultak.[1500] A nemzetiségi és államellenes izgatás miatt 1904-ben többek között sajtóper folyt a román nyelvű szászvárosi *Libertatea*, az aradi *Tribuna Poporului*, a nagyszebeni *Foaia Poporului*, továbbá a szlovák nyelvű budapesti *Hlas Ludu*, a modori *Povazke Noviny*, a túrócszentmártoni *Narodnie Noviny* és a budapesti *Szlovenszky Tyzdennik*, valamint a Fiuméban megjelenő horvát *Novi List* ellen.[1501] Szociális izgatás címén eljárást indítottak például a *Szabad Szó*, a hódmezővásárhelyi *Alföldi Munkás*, a kolozsvári *Erdélyi Munkás* és a *Népszava* ellen.[1502] Ezen kívül „királysértés és más rokontermészetű bűncselekmények" címén több hazai sajtótermékek ellen folyt bírósági eljárás.[1503]

1498 MNL OL K 148–1904–19–4342. Törvényjavaslat a szövetkezetekről. 1904.

1499 A nemzetiségi lapok ellen indított sajtóperek a szólásszabadságot tiszteletben tartó Tisza kabinet időszakában jelentősen lecsökkentek. (Bővebben lásd: Szász, 1968.)

1500 „Nálunk Magyarországon az utóbbi idők során két nagy jelenség bontakozott ki óriási arányokban. Az egyik csaknem új, a másik régi keletű, de nyilvánulásai nem rég idő óta fenyegetik a nemzeti és állami érdekeket. Az egyik a szocializmus, a másik a nemzetiségi agitáció." (Szatmári, 1896.)

1501 MNL OL K 26–1904–2351. Az igazságügy-miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. augusztus 30. – Eljárás folyt: 17 román (MNL OL K 27. 1903. december 13./5.; 1904. február 7./5.; július 1./5.; szeptember 8./10.; 1905. február 8./7.; március 18./8.), 14 orosz (MNL OL K 27. 1904. január 30./7.), négy horvát (MNL OL K 27. 1903. november 23./4.; december 4./7.), két szerb (MNL OL K 27. 1904. január 23./3.; március 13./11.), egy német (MNL OL K 27. 1904. február 7./5.), egy olasz (MNL OL K 27. 1903. december 4./7.) és egy szlovák (MNL OL K 27. 1904. május 31./7.) nyelven megjelenő sajtótermék ellen. A Tisza-kormány alatt összesen 40 idegen nyelvű nyomdai termék postai szállítási jogát vonták meg.

1502 MNL OL K 26–1904–2351. Az igazságügy-miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. augusztus 30.

1503 Például az Aradon megjelenő *Függetlenség* c. újság ellen azért indult eljárás, mert „Megette a fene a királyt" feliratú cikket jelentetett meg. (MNL OL K 26–1904–2351. Az igazságügy-miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. november 14.)

Horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli minisztérium

Miniszter: Cseh Ervin.[1504]

Cseh Ervin miniszteri megbízatása idején az alábbi a horvát–szlavón–dalmát országgyűlés által alkotott törvényeket szentesítette a király:

- Magyarország és Horvát–Szlavónországok között fennálló pénzügyi egyezmény hatályának meghosszabbítása további egy évvel.[1505] (1903. november 23./6., december 13./26., 1904. március 25./15., október 13./30.)
- Az 1904. évi horvát–szlavónországi beligazgatási költségek előirányzata. (1903. december 31./32.); a Horvát–Szlavónországok 1905. évi beligazgatási költségvetéséről szóló törvényjavaslat. (1904. november 5./16.)
- A horvát–szlavónországi beligazgatási kiadások fedezése 1905. év első három hónapjában. (1904. december 10./22.)
- Törvényjavaslat a horvát–szlavónországi tisztviselők illetményéről. (1905. január 6./37.)
- A választási rendtartásról szóló 1881. évi július hó 15-ei, és az 1888. évi szeptember 29-én kelt törvény 2. §-ának módosítása.[1506] (A választásokra és a horvát országgyűlésre vonatkozó napirendi pontok: 1903. november 18./32., december 4./24., 1904. február 7./21., március 13./39., október 13./30., 1905. január 6./3., február 28./40.) A kormány 1905 április 14-én járult hozzá ahhoz, hogy az állattenyésztés előmozdításáról szóló autonóm törvényjavaslatot szentesítésre felterjesszék az uralkodóhoz. (1905. április 14./17.) A minisztertanács tárgyalta a Horvát–Szlavón Báni Tábla elnökének, *Rušnov Antal*nak a nyugdíjazási kérelmét, (1905. április 14./18.), valamint *dr. Rakodczay Sándor* hétszemélyes táblai ülnök kinevezését a Horvát–Szlavón Báni Tábla elnökévé. (1905. június 16./7.)

A minisztérium gondoskodott a Budapesten tanuló horvát–szlavónországi hallgatók ösztöndíjának folyósításáról is.

Magyarország és Horvát–Szlavónországok között fennálló pénzügyi egyezmény átalakítása érdekében már 1902-ben megkezdődtek a tárgyalások. A „megújítandó pénzügyi egyezmény ügyében kiküldött magyar országos bizottság" Wekerle Sándor elnök vezetésével 1902. november 17-én azt a döntést hozta, hogy a tárgyalásra kijelölt horvát–szlavón bizottság kérdéseire a továbbiakban írásban fog válaszolni.[1507] A jegyzékek váltása nagyon lelassította az eszmecserét, ezért a magyar bizottság tagjai az 1903. február 14-én tartott ülésen felhatalmazták az elnököt, hogy a „szóbeli tárgyalás módozataira

---

1504 Tisza István kinevezési ajánlása: „Csak a folyó évben vált meg azon állásától, amelyre őt most újólag javaslatba hozni bátorkodom, s amelyet ötödfél évig Felségednek is teljes megelégedésére töltött be, s így felmentve érzem magamat attól, hogy őt közelebbről jellemezzem. Csak éppen jelezni bátorkodom azt, hogy a horvát báni állás jelenlegi viselőjével való harmonikus együttműködését biztosítottnak tekintem." (MNL OL K 26–1903–III–4462. Gróf Tisza István felség-előterjesztése a kormány névsoráról. 1903. november 3.)

1505 Lásd a magyar országgyűlés által elfogadott 1904. évi VI. törvényt!

1506 Évkönyv 1904, 1905. I.

1507 MNL OL K 2–AXXI–6. A Horvát–Szlavón–Dalmátországokkal megújítandó pénzügyi egyezmény ügyében kiküldött magyar országos bizottság 1902. évi november 17-én tartott ülésének jegyzőkönyve.

nézve lépjen érintkezésbe a horvát–szlavón bizottság elnökével."[1508] A rendszeresen megtartott tárgyalások eredményeként, a két bizottság 1904. június 20-án megtartott közös ülésen jóváhagyták a két ország közötti új pénzügyi egyezmény tervezetét, amelyet törvényjavaslat formájában szándékoztak az országgyűlés elé terjeszteni.[1509] A horvát országgyűlés 1904. szeptember 6-án megszavazta a törvényjavaslatot, a magyar parlament nem, mert a javaslat megtárgyalása előtt feloszlott.

1508 MNL OL K 2–AXXI–6. A Horvát–Szlavón–Dalmátországokkal megújítandó pénzügyi egyezmény ügyében kiküldött magyar országos bizottság 1903. évi február 14-én tartott ülésének jegyzőkönyve.

1509 MNL OL K 2–AXII–6. A magyar és horvát–szlavón országos bizottságok együttes ülésének jegyzőkönyve. 1904. június 20. – Magyar részről jelen voltak: Wekerle Sándor bizottsági elnök, Tisza István miniszterelnök, Lukács László pénzügyminiszter, Cseh Ervin horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszter, Popovics Sándor államtitkár Semanovics Szvetozár osztályfőnök, Teleszky János osztálytanácsos és az országgyűlés delegáltjaiként hat képviselő (Buzáth Ferenc, Hegedűs Sándor, Hódossy Imre, Münnich Aurél, br. Harkányi Frigyes, Széll Kálmán).

Szerkesztői tájékoztató a minisztertanács működéséről és a jegyzőkönyvek közlésmódjáról

A Khuen-Héderváry kormány időszakában nem módosították a minisztériumok hatáskörét. Az 1903. június 27-én hivatalba lépő gróf Khuen-Héderváry Károly a miniszterelnöki teendők mellett a Király Személye Körüli és a Belügyminisztérium vezetését is ellátta. Széll Kálmán kormányának miniszterei közül továbbra is hivatalában maradt Lukács László pénzügyminiszter, Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter, Darányi Ignác földművelésügyi miniszter, Plósz Sándor igazságügy-miniszter és Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter. Új személyként került a kabinetbe Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter és Tomassich Miklós horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszter. A miniszterelnök és a miniszterek lemondása következtében 1903. augusztus 7. és 1903. szeptember 22. valamint 1903. szeptember 29. és 1903. november 3. között a kormány ügyvezetőként látta el feladatát.

Az 1903. november 3-án a hivatalát elfoglaló Tisza István gróf miniszterelnökként a belügy és a király személye körüli miniszter feladatkörét is magának tartotta fenn, a régi kormányból a helyén maradt Lukács László pénzügyminiszter és Plósz Sándor igazságügy-miniszter. A vallás- és közoktatásügyi tárcát Berzeviczy Albert, a kereskedelemügyit Hieronymi Károly, a honvédelmit Nyíri Sándor, a földművelésügyit Tallián Béla vállalta. A horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszteri poszt betöltésével Cseh Ervint bízták meg. A király személye körüli miniszteri posztot 1904. március 3-ától Khuen-Héderváry Károly töltötte be. A Tisza-kabinet feladatát 1905. február 14-től 1905. június 18-ig ügyvezető kormányként látta el.

A magyar minisztertanács hatásköréről nem feladatom történeti áttekintést adni, mert ezt a munkát Iványi Emma a *Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából 1914–1918.* című forráskiadványának *Bevezetőjében* már elvégezte. A minisztertanács hivatali munkájáról további részletes információkat közöl a Lakos János szerkesztésében 1999-ben megjelent *A Szapáry- és Wekerle kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1890. március 16. – 1895. január 13.* című forráskiadvány (166–170.). Ezért az alábbiakban csupán a Khuen-Héderváry kormány és a Tisza kormány időszakát megelőző, 1897-ben elfogadott új szabályzat ismertetésére térek ki.

Az 1895. november 21-én tartott minisztertanácsi ülésen a Bánffy Dezső báró vezette kormány tagjai a minisztertanács munkáját meghatározó, új szabályzat kidolgozásáról döntöttek. A miniszterelnökségi titkárság munkatársai 1896. év elejére két tervezetet készítettek. Nevezetesen „Az Ő Felsége legfelsőbb elhatározása alá terjesztendő ügyek", valamint „A minisztertanács elhatározása elé terjesztendő ügyek." jegyzékét. A miniszterelnök az előterjesztéseket véleményezésre megküldte a miniszteréknek, valamint az uralkodónak közvetlenül alárendelt kabinetirodai osztályfőnöknek is. A módosítás elvégzését a kormány azért tartotta fontosnak, mert az évtizedek múltával a napi ügyintézési gyakorlat már több ponton eltért az 1867. évi szabályzat előírásaitól, továbbá a változtatástól a kormányzati munka hatékonyságának növelését remélték elérni. Az előterjesztők még a látszatát is igyekeztek elkerülni annak, hogy az uralkodói jogkört kívánják szűkíteni, ezért igazán lényeges módosításokat nem javasoltak, a kormány ré-

szére adandó engedményeket Ferenc Józseftől remélték. A király személye körüli miniszter 1896 márciusában elismerte, hogy túlságosan megnőtt a király elé kerülő felterjesztések száma, ennek ellenére az uralkodói ügykör szűkítésére nem látott lehetőséget. A magyar minisztertanács 1897 márciusában ismét tárgyalta a királyi elhatározás alá tartozó ügyek körét, és az itt készült tervezetet – kisebb módosítással – jóváhagyta az uralkodó. Iványi Emma fenti munkájában kimutatást közöl arról, hogy az 1867. évi szabályzat mennyiben egyezik, illetve tér el az 1897. évitől.[1510] Ennek alapján megállapítható, hogy a felségjogaihoz mereven ragaszkodó Ferenc József az új szabályzat elkészítése során nem tett lényeges engedményeket a kormánynak.

Az 1897-ben elfogadott, huszonhét pontból álló „A minisztertanács elhatározása elé terjesztendő ügyek" jegyzéke korántsem fedte le azt a feladatkört, amely a kormány tevékenységét jellemezte. Már 1867 és 1895 között is több törvény született, amelyekben egyes ügyeket – hatáskör bővítéssel – a minisztertanács elé utalnak. Ezeken kívül uralkodói és országgyűlési határozatok is tartalmaztak utasításokat, amelyek a minisztertanács hatáskörére vonatkoztak. Általánosságban elmondható, hogy a kormány tagjai a fenti szabályzatot csak általános utasításként kezelték, és eseti ügyeknél – amelyek között a lényeges kérdések mellett jelentéktelenek is bőségesen előfordultak – az uralkodóval egyetértésben kiegészítették.

A Khuen-Héderváry és a Tisza kormány minisztertanácsi ülésein, napirendjének és a testület hatáskörének megállapításánál az egész időszak alatt az 1897-ben elfogadott új szabályzat volt érvényben. Az 1897. évi szabályzat pontjait a miniszterek – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – nem alkalmazták mereven, hanem csak a legfontosabb irányelveket rögzítő utasításként alkalmazták.

A minisztertanács elé került írásbeli előterjesztéseket az illetékes szakminisztériumok szakértői készítették el. Az előterjesztések a konkrét ügy rövid leírását és az elintézésre tett javaslatokat tartalmazták. Az előterjesztések szövegét az üléseken elhangzott hozzászólások, illetve az írásban benyújtott módosítások figyelembe vételével véglegesítették. A Khuen-Héderváry kormány működésének (129 nap) időszakából 12 minisztertanács ülésének jegyzőkönyvét közöljük. Az ezeken üléseken tárgyalt 184 napirendi pont közül teljes terjedelmében vagy címregesztában 55 került a kötetbe.[1511] Kihagytuk a közlésből az alábbi ügyeket tartalmazó napirendi pontokat:

- személyi ügyek (címadományozás, kinevezések, kitüntetések, kegydíjak, nemesi előnév adományozása, nyugdíjazás, szabadságolás stb.): 86 napirendi pont. A kihagyott személyi ügyek egy részét tartalmazza a kiadvány mellékletei között található „A nem közölt jegyzőkönyvi pontokban szereplő jelentős személyek névtára".
- állami szervek túlkiadásai, hiteltúllépés: 6 napirendi pont;
- előirányzat nélküli kiadások: 6 napirendi pont;
- hatásköri összeütközések: 24 napirendi pont;
- bérletek, behajthatatlan követelések, pótdíjak engedélyezése: 4 napirendi pont;
- vasúti előmunkálati engedélyek bejelentése: 1 napirendi pont;

1510 Iványi, 1960. Függelék 537–538.
1511 Részletesen lásd: Soós, 2001.

- egyéb, kisebb jelentőségű dologi ügyek (udvari szállítók kinevezése, építkezésekről jelentés): 2 napirendi pont.

A Khuen-Héderváry kormány időszakban nem tartottak osztrák–magyar közös minisztertanácsi ülést.

Forráskiadványunk második részében a Tisza kormány működésének (593 nap) időszakában keletkezett 60 minisztertanácsi ülésen készült jegyzőkönyvet közöljük. Ezeken az üléseken tárgyalt 1329 napirendi pont közül teljes terjedelmében vagy címregesztában 456 került a kötetbe. Kihagytuk az alábbi ügyeket tartalmazó 873 napirendi pontot:

- személyi ügyek (címadományozás, kinevezések, kitüntetések, kegydíjak, nemesi előnév adományozása, nyugdíjazás, szabadságolás, pótdíjak engedélyezése stb.): 610 napirendi pont. A kihagyott személyi ügyek egy részét tartalmazza a kiadvány mellékletei között található „A nem közölt jegyzőkönyvi pontokban szereplő jelentős személyek névtára".
- Állami Számvevőszék jelentése a költségvetési többletkiadásokról: 7 napirendi pont;[1512]
- állami szervek túlkiadásai, hiteltúllépés: 35 napirendi pont;
- előirányzat nélküli kiadások: 76 napirendi pont;
- hatásköri összeütközések: 135 napirendi pont;
- törvénykezési területátcsatolások: 5 napirendi pont;[1513]
- egyéb, kisebb jelentőségű dologi ügyek (udvari szállítók kinevezése, építkezésekről jelentés): 5 napirendi pont.

A jegyzőkönyveket az eredeti tisztázat alapján publikáltuk, a sorozat közlési szabályai szerint.[1514] Ezért a forrásközlési alapelveket az alábbiak szerint, csak rövid ismertetem: A közlés a jegyzőkönyvek, ezeken belül a napirendi pontok eredeti sorrendjét követi. Amennyiben egy napirendi pontot közlésre kiválasztottunk, akkor is megjelentetjük, ha az korábban más kiadványban napvilágot látott. A jegyzőkönyveket kormányonként 1-gyel kezdődő sorszámozással láttuk el, zárójelben megadtuk az eredeti, évenként újra kezdődő jegyzőkönyvi sorszámot is. A közlésben nem szerepeltetjük az ülésen résztvevők névsorát, tárgysorozatot (tartalomjegyzéket) és a rávezetett uralkodói tudomásulvétel szövegét. Ezek közül az első és a harmadik helyen említetteket összefoglalóan külön táblamellékletben ismertetjük. Az egyes napirendi pontokat szerkesztett címmel közöljük. Ez a cím – ha a napirendi pont szövegét nem közöljük – egyúttal a napirendi pont regesztája (címregeszta) is. A tárgyi és magyarázó jegyzetekben ismertetjük a napirendi pontokban szereplő ügyek történetére vonatkozó – a témák megértéséhez alapvetően fontos – levéltári forrásokat és szakirodalmat. A forráskiadvány használatát személynévmutató, földrajzi névmutató, napirendi pontok tárgymutatója, a jegyzőkönyvi pontokban szereplő jelentős személyek névtára, rövidítések, valamint a felhasznált források és szakirodalom jegyzéke és táblamelléklet segíti.

1512 MNL OL K 27. 1904. március 13./2.; május 3./2.; június 14./5.; október 13./1.; november 5./1.; december 10./1.; 1905. március 18./13.

1513 MNL OL K 27. 1904. Március 19./7.; szeptember 8./15.; november 21./12.; december 18./10.; 1905. január 6./12.

1514 Részletesen lásd Koroknai–Lakos, 1980. 341–370.

SZAKIRODALOM

Ady

1977 Ady Endre: *Életem nyitott könyve*. Fellapozta: Kovalovszky Miklós. Bp., 1977.

Angyal

1921 Angyal Dávid: *Gróf Tisza István emlékezete*. Bp., 1921.

Apponyi

1922 Gróf Apponyi Albert: *Emlékirataim, Ötven év. Ifjúkorom – huszonöt év az ellenzéken*. Bp., 1922.

Apponyi

1934 Gróf Apponyi Albert: *Emlékirataim 1899–1906*. II. Bp., 1934.

Bácskai

1993 *Magyar Nemzeti Bank története*. I. köt. Szerk. Bácskai Tamás. Bp., 1993.

Balaton

2014 Balaton Petra: Vízrendezés és társadalmi felzárkózás Székelyföldön a dualizmus korában. *Víz és társadalom Magyarországon a középkortól a XX. század végéig*. Szerk. Horváth Gergely Krisztián. Bp., 2014.

Balázs

2014 Balázs Gábor: A filoxéra-járvány és a homoki borászat fellendülése Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében. *Tanulmányok Pest megye múltjából V*. Szerk. Schramek László. Bp., 2014.

Balogh

1938 Balogh Jenő: *Berzeviczy Albert emlékezete*. Bp., 1938.

Beck

2005 Beck Tibor: *A filoxéravész Magyarországon*. Bp., 2005.

Bérenger–Kecskeméti

2008 Bérenger, Jean–Kecskeméti Károly: *Országgyűlés, parlamenti élet Magyarországon, 1608–1918*. Bp., 2008.

Berényi

1903 Berényi Pál: A földbirtokok hitellel való megterhelése. I. *Közgazdasági Szemle*. 1903.

Bertényi

2016 *Tisza István, két korszak határán*. Szerk. ifj. Bertényi Iván. Bp., 2016.

Berzeviczy

1903–1905 Berzeviczy Albert: *Az első Tisza-kabinet parlamenti küzdelmei. 1903–1905*. 97. Kézirat. é. n. (OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955.)

Boros–Szabó

1999 Boros Zsuzsanna–Szabó Dániel: *Parlamentizmus Magyarországon (1867–1944)*. Bp., 1999.

Cieger
2011 Cieger András: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországán (1867–1918).* Bp., 2011.

Cieger
2016 Cieger András: Küzdelem az arénában. Az erőszak szerepe a magyar parlamenti politikában a dualizmus korában. *Aetas* 30. évf. 2016. 1. sz.

Csengery
É. N. Csengery Lóránt: *A Magyar Földhitelintézet története.* Kézirat. (MNL OL Z 119. 15. köt.)

Darányi
1999 Darányi Ignác: *Válogatott dokumentumok.* Szerk. Fehér György. Bp., 1999.

Deák
2014 Deák András: A Tisza- szabályozás történelmi háttere. *Víz és társadalom Magyarországon a középkortól a XX. század végéig.* Szerk. Horváth Gergely Krisztián. Bp., 2014.

Deák
1984 Deák István: A Habsburg Monarchia tisztikara. *História.* 1984. 5–6. szám.

De Pottere
1903 De Pottere Brúnó: *Délvidéki kivándorlási kongresszus.* Bp., 1903.

Diószegi
1970 Diószegi István: *Az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája.* Bp., 1970.

Dolmányos
1963 Dolmányos István: *A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904).* Bp., 1963.

Ecseri
1899 Ecseri Lajos: *Telepítési ügyünk.* Bp., 1899.

Eötvös
1909 Eötvös Károly: *Harc az alkotmányért. Eötvös Károly munkái.* XXIV. köt. Bp., 1909.

Erényi
1935 Erényi, Gusztáv: *Graf Stefán Tisza.* Wien-Leipzig, 1935.

Évkönyv 1899
1900 *A m. kir. kormány 1903. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Bp., 1900.

Évkönyv 1903
1904 *A m. kir. kormány 1903. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Bp., 1904.

Évkönyv 1904
1905 *A m. kir. kormány 1904. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Bp., 1905.

Évkönyv 1905
1906 *A m. kir. kormány 1905. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Bp., 1906.

Fenyő
1994 Fenyő Miksa: *Önéletrajzom.* Bp., 1994.

Gadanecz
1985 Gadanecz Béla: *A vasutas munkásmozgalom története.* Budapest, 1985.

Gerő
1999 Gerő András: *Ferenc József a magyarok királya.* Bp., 1999.

Galántai
1985 Galántai József: *A Habsburg-Monarchia alkonya.* Bp., 1985.

Gratz
1934 Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora Magyarország története 1867–1918.* I–II. köt. Bp., 1934.

Goreczky
2010 Goreczky Tamás: *Burián István, egy magyar diplomata az Osztrák–Magyar Monarchia szolgálatában.* Doktori értekezés. Piliscsaba, 2010.

Gyáripar
1901 *A Magyar Korona Országainak Gyáripara.* Bp., 1901.

Hajdu
1994 Hajdu Tibor: Hadsereg és társadalom a kiegyezés korában. *História,* 16. évf. 1994. 5–6. sz.

Hajdu
1999 Hajdu Tibor: *Tisztikar és középosztály. Ferenc József magyar tisztjei.* Bp., 1999.

Halász–Katona–Ólmosi
2004 *Dokumentumok II. Rákóczi Ferenc és társai újratemetéséhez (1873–1906).* A bevezetőt írta és a dokumentumokat válogatta Halász Hajnal–Katona Csaba–Ólmosi Zoltán Bp., 2004.

Hanák
1975 Hanák Péter: *Magyarország a Monarchiában.* Bp., 1975.

Hanák–Mucsi
1988 *Magyarország története 1890–1918.* I. köt. Főszerk. Hanák Péter, szerk. Mucsi Ferenc. (Magyarország története 7.) Bp., 1988.

Hegedűs
1941 Hegedűs Lóránt: *Két Andrássy és két Tisza.* Bp., 1941.

Herczeg
1985 *Herczeg Ferenc emlékezései.* Bp., 1985.

Hitschmann
1911 Hitschmann, Hugo–Hitschmann, Robert: Vademekum für den Landwirt. Wien, 1911. *Statistik der österreichisch-ungarischen Zuckerindustrie in den Betriebsjahren 1904/5–1908/9.*

Holjevac
2015 Holjevac, Zeljko: Mítosz és valóság között. Khuen-Héderváry Károly (1849–1918) horvát bán. *Szorosadtól Rijekáig. Tanulmányok Bősze Sándor emlékére.* Bp., 2015.

Horánszky
1994 Horánszky Lajos: *Tisza István és kora. I-II.* Szerk. Horánszky Nándor. Bp., 1994.

Horváth–Tenke
1999 Horváth Erzsébet–Tenke Sándor: *Báró Burián István naplói 1907–1922 és távirati könyvei 1913–1915.* Bp., 1999.

Jenei
1968 Jenei Károly: *A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. és Konszern vállalatai.* Repertórium, Magyar Országos Levéltár. Bp., 1968.

Julián jelentés
1906 *Igazgatósági jelentés a Julián Egyesület 1904. és 1905. évi működéséről.* Bp., 1906.

Iványi
1960 *Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából 1914–1918.* Szerk. Iványi Emma. Bp., 1960.

Kállay
1930 Kállay Tibor: *Magyarország és Ausztria jelenlegi területein lévő udvari kincstári vagyon.* 1930. Kézirat. (MNL OL)

Károlyi
1900 Károlyi Sándor: *A telepítés kérdése.* Bp., 1900.

Kemény
1966 Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzeti kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. 1903–1906.* IV. köt. Bp., 1966.

Klein
1922 Klein Ödön: *Tiszától Tiszáig. Visszaemlékezések és adalékok.* Bp., 1922.

Komjáthy
1992 Komjáthy Miklós: A delegációról. *Jogtörténeti Szemle.* 1992. 2. sz.

Komlos
1993 Komlos, John: A Habsburg vámunió. *Műhely. Polgárosodás és modernizáció a Monarchiában.* 1993.

Komoróczy
2012 Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon.* II. köt. Pozsony, 2012.

Koroknai–Lakos
1980 Koroknai Ákos–Lakos János: A magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek sorozata 1867–1918 közötti részének szerkesztési és forrásközlési elvei. *Levéltári Szemle*, 30. évf. 1980. 3. szám

Kornis
1937 Kornis Gyula: *Az élő Tisza István*. Bp., 1937.

Körmendy
1939 Körmendy József: *A Magyar Postatakarékpénztár*. Bp., 1939.

Kövér
1982 Kövér György: *Iparosodás agrárországban*. Bp., 1982.

Krausz
1991 Krausz Simon: *A pénzember. Egy magyar bankár élettörténete*. 1991.

Kuthy
1906 *Az amerikai magyar református egyházmegye naptára*. Szerk. Kuthy Zoltán. New York, 1906.

Lakos
1977 Lakos János: A földművelésügyi miniszter belgrádi szaktudósítójának működése (1911–1914). *Levéltári Közlemények*. XLVIII–XLIX. évf. 1977.

Lakos
1999 Lakos János: *A Szapáry- és a Wekerle-kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1890. március 16. – 1895. január 13.* I–II. köt. Bp., 1999.

Láng
1904 Láng Lajos: *A vámpolitika az utolsó száz évben*. Bp., 1904.

Lónyay
1913 Lónyay Ferenc: *Szőlészeti és borászati közigazgatás*. Bp., 1913.

Lovas
1908 Lovas György: *A legújabb állami telepítések Magyarországon*. Bp., 1908.

Maruzsa–Pallai
2011 *Tisza István és emlékezete*. Szerk. Maruzsa Zoltán–Pallai László. Debrecen, 2011.

Matlekovits
1902 Matlekovits Sándor: Autonóm vámtarifa. *Pesti Hírlap*. 1902. április 10.

Matlekovits
1905 Matlekovits Sándor: *Közös vámterület és gazdasági elválás Ausztriától*. Bp., 1905.

Matlekovits
1907 Matlekovits Sándor: A kivándorlás. *Közgazdasági Szemle*, 1907. szeptember.

Miskolczy
2005 Miskolczy Ambrus: *Románok a történeti Magyarországon*. Lucidus Kiadó. Bp., 2005.
Nadányi
1914 Nadányi Emil: *Parlamenti küzdelmeink 1903–1914*. Bp., 1914.
Nagy
1934 Nagy Miklós: A volt delegáció történeti előzményei a XVI. és XVII. században. *Emlékkönyv Berzeviczy Albert úrnak a MTA elnökének*. Bp., 1934.
NagyLJ
1972 Nagy László József: *A záloglevélkibocsátás alapjául szolgáló törlesztési kölcsön és a pénzintézetek kötvénykibocsátása Magyarországon*. Bp., 1972.
Pál
2016 Pál Judit: Választók, választási részvétel és választói magatartás Székelyföldön a dualizmus korában. *Aetas*. 30. évf. 2016. 1. sz.
Pethő
1924 Pethő Sándor: *Andrássy és ellenfelei*. Bp., 1924.
Pölöskei
1985 Pölöskei Ferenc: *Tisza István*. Bp., 1985.
Puskás
1982 Puskás Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940*. Bp., 1982.
Rácz
1906 Rácz Gyula: *A magyar földbirtokosság anyagi pusztulása*. Bp., 1906.
Reitzer
1902 Reitzer Gyula: *A cukorgyártás és a brüsszeli konvenció*. Selyp, 1902.
Ress
1998 Ress Imre: A közös minisztériumok szerepe a magyar államelméletben. (1867–1900). *Limes*. 31. sz. 1998.
Romsics
1999 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Bp., 1999.
Rubinek
1904 Rubinek Gyula: *Telepítés és földbirtokpolitika*. Bp., 1904.
Rumpler–Urbanitsch
2000 *Die Habsburgermonarchie 1848–1818*. Bd. VII. Rumpler, Helmut–Urbanitsch, Peter (Hrsg.) – Wien, 2000.
Ruzitska
1964 Ruzitska Lajos: *A magyar vasútépítés története 1914-ig*. Bp., 1964.

Salacz
1974 Salacz Gábor: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918.* München, 1974.

Sándor
1910 Sándor Imre: *Erdély pénzvilága.* Kolozsvár, 1910.

Sashegyi
1974 Sashegyi Oszkár: Közigazgatásunk polgári ügyviteli és iratkezelési módszereinek kialakulása. *Levéltári Közlemények.* XLIV–XLV. évf. 1974.

Sebestyén
1905 Sebestyén Ede: *A román nemzetiségi politika.* Bp., 1905.

Sebess
1905 Sebess Dénes: *Az erdélyrészi telepítésről.* Marosvásárhely, 1905.

Seewann
2015 Seewann, Gerhard: *A magyarországi németek története.* 2. köt. 1860–2006. Bp., 2015.

Simonkay
2014 Simonkay Márton: Csorbuló önrendelkezés vagy állami siker? Érdekek és vélemények a Rába-szabályozás kapcsán (1886–1893). *Víz és társadalom Magyarországon a középkortól a XX. század végéig.* Szerk. Horváth Gergely Krisztián Bp., 2014.

Soltész
2015 *Bibliográfia az alkotmányról, az államról, az országgyűlésről, a központi állami szervekről és a választási rendszerekről.* Összeáll. Soltész István Bp., 2015.

Somogyi
1989 Somogyi Éva: *Ferenc József.* Bp., 1989.

Somogyi
1991 Somogyi Éva: *Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie. 1896–1907.* Bp., 1991.

Somogyi
1995 Somogyi Éva: *A „közös ügyek", 1867–1914.* História Könyvtár 7. Bp., 1995.

Somogyi
1996 Somogyi Éva: *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában.* Bp., 1996.

Soós
1974 Soós László: A Pénzintézeti Központ alapítása és szervezete, 1916. *Levéltári Szemle,* 24. évf. 1974. 2–3. Sz.

Soós
1986 Soós László: A cukorrépa termelők érdekvédelmének lehetőségei a Szolnoki Cukorgyár Rt. vonzáskörzetében. *Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve.* Zounuk 1. Szerk. Botka János, Szolnok, 1986.

Soós
1987 Soós László: A nagysármási telepítés megszervezése, 1893–1901. *Agrártörténeti Szemle.* 1987. 3–4. Sz.

Soós
1989 Soós László: Központi intézkedések a filoxéra elleni küzdelemben (1872–1881) *Századok,* 1989. 5–6. sz.

Soós
2001 *Miniszertanácsi ülések napirendi pontjai 1867–1944.* Szerk. Soós László. Arcanum Digitéka, CD-ROM. Bp., 2001.

Soós
2010 Soós László: A Kecskeméti Állami „Miklós" Szőlőtelep feladatköre alapításának első éveiben. *Századok.* 2010. 1. sz.

Statisztikai Közlemények
1923 *Magyar Statisztikai Közlemények.* 63. köt. Bp., 1923.

S. Vincze
1961 S. Vincze Edit: *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890–1896.* Bp., 1961.

Szakály
1991 Szakály Sándor: *Hadsereg, politika, társadalom.* Bp., 1991.

Szalai
1987 Szalai Károly: Tolna megye földmunkás-szegényparaszti tömegeinek helyzete és mozgalmai a századforduló táján. (1890–1907) *Tanulmányok Tolna megye történetéből. II.* Szekszárd, 1987.

Szarka
1999 Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika,* 1867–1918. Kalligram. Pozsony. 1999.

Szász
1968 Szász Zoltán: A román kérdés Tisza István első kormányának politikájában. *Történelmi Szemle.* 9. 1968.

Szász
1986 *Erdély története.* III. köt. Szerk. Szász Zoltán. 1986.

Szatmári
1896 Szatmári Mór: *A sajtópörök szaporodásáról.* Bp., 1896.

Szatmári
1928 Szatmári Mór: *Húsz esztendő parlamenti viharai.* Bp., 1928.

Széchényi
1893 Széchényi Imre: *Telepítési törekvések Németországban.* Bp., 1893.

Szekfű
1922 Szekfű Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története.* Bp., 1922.

Szekfű
1934 Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik.* Bp., 1934.
Szterényi
1902 Szterényi József: Iparfejlesztés. *Közgazdasági Szemle.* 1902.
Tallós
1991 Tallós György: *Fejezetek a Magyar Általános Hitelbank történetéből, 1867–1948.* Bp., 1991.
Tezla
1984 Tezla, Albert: A magyarországi kivándorlás okai 1914 előtt. *Valóság,* 1984. 1. sz.
Thallóczy
é. n. Thallóczy Lajos naplója. Kézirat. (OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4.)
Thirring
1904 Thirring Gusztáv: *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság.* Bp., 1904.
Tisza
1923 Tisza István: *Gróf Tisza István Összes Munkái,* I. köt. 1923.
Tisza
1925 *Tisza évkönyv 1925.* Szerk. Angyal Dávid. Bp., 1925.
Tisza
1930 *Gróf Tisza István képviselőházi beszédei.* Szerk. Kun József. 1. köt. Bp., 1930.
Tisza
1926–1937 *Gróf Tisza István Összes Munkái, III. sorozat: Levelek és táviratok.* 3–6. köt. Bp., 1926–1937.
TiszaM
1925 Tisza Miksa: *Magyarország rendőrségének története.* Pécs, 1925.
Tominac
1905 Tominac József: *Magyar sz[ent] k[orona] országainak vasútai 1845–1904.* Bp., 1905.
Tóth
1993 Tóth Attila: *Szeged szobrai és muráliái.* Szeged, 1993.
Tőkéczky
2000 Tőkéczky László: *Tisza István eszmei, politikai arca.* Bp., 2000.
Vadkerty
1993 Vadkerty Katalin: Nyelvhasználat és a szlovák etnikum törekvései a dualizmus kori Magyarországon. *Műhely. Polgárosodás és modernizáció a Monarchiában.* 1993.
Vermes
1994 Vermes Gábor: *Tisza István.* Bp., 1994.

Vöröskereszt jelentés 1903
1904 Magyar Szent Korona Országainak Vöröskereszt Egyletének 1903. évi jelentése. Bp., 1904.
Wiener
1902 Wiener Moszkó: *A magyar cukoripar fejlődése.* I–II. köt. Bp., 1902.
Zelovich
1925 Zelovich Kornél: *A magyar vasutak története.* Bp., 1925.
Zsupán
1981 Zsupán F. Tibor: A fegyveres erők és a parlamenti választások Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 1981. 1–2. Sz.

A KHUEN-HÉDERVÁRY ÉS A TISZA KORMÁNY MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEI 1903–1905

2. kötet

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

II.

FORRÁSKIADVÁNYOK

56.

MAGYAR MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEK
1867–1918

A KHUEN-HÉDERVÁRY ÉS A TISZA KORMÁNY MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEI

1903. június 27. – 1905. június 18.

2. kötet

A KHUEN-HÉDERVÁRY ÉS A TISZA KORMÁNY MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEI

1903. június 27. – 1905. június 18.

2. kötet

Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta
Soós László

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA
BUDAPEST, 2018

Készült
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában
a Miniszterelnökség és a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával

Lektorálta
Szász Zoltán

Idegen nyelvű összefoglalók
Szerényi Ildikó
Tuza Csilla

ISSN 073–4055
ISBN 978-963-631-269-5ö
ISBN 978-963-631-271-8

© Soós László
© Magyar Nemzeti Levéltár

Kiadja a Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest
A kiadásért felelős: Dr. Szabó Csaba főigazgató
A nyomdai előkészítési és nyomdai munkálatokat
a Kódex Könyvgyártó Kft. végezte
Felelős vezető: Marosi Attila
Olvasószerkesztő: Ólmosi Zoltán

TARTALOMJEGYZÉK

1. KÖTET

ELŐSZÓ 13

BEVEZETŐ TANULMÁNY 15

A. GRÓF KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY KORMÁNYA

1903. június 27. – 1903. november 3. 15

Khuen-Héderváry Károly kormány megalakítása 15

Kísérlet az obstrukció letörésére és a Szapáry-féle vesztegetési botrány hatása . . 34

A kormány lemondása, tárgyalások új kabinet létrehozásáról 46

A Chlopy hadparancs megjelentetése 54

A magyar kormányfő küzdelme újabb királyi kézirat kiadásáért 58

Khuen-Héderváry Károly ismételt miniszterelnöki megbízatása 70

A kormány lemondása, a Szabadelvű Párt katonai programjának elfogadása . . . 74

KORMÁNYZATI TEVÉKENYSÉG
A MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEK TÜKRÉBEN 87

Miniszterelnökség 87

Állami főtisztviselők kinevezése és lemondása 87

Belügyminisztérium 87

A minisztérium kiemelt feladatai 87

Kivándorlás 88

Csendőrség 90

Közegészségügy 91

A Rákóczi szabadságharc évfordulójának megünneplése 92

A szegedi tüntetések és a katonaság erőszakos fellépése 94

Pénzügyminisztérium 102

Költségvetés 102

Közös pénzügyek 104

Az udvartartás költségei 107

Állami beruházások 107

Adóügy 108

Egyéb pénzügyek 110

Kereskedelemügyi Minisztérium 111

Állami támogatás, iparfejlesztés 111

Külkereskedelmi forgalom 114

Bányászat 114

Az ipari tulajdon nemzetközi oltalma 115

A munkások baleset elleni biztosítása 116

Vasutak 117

Hajózás 118

Világkiállítás 122
Külkereskedelemi szerződések 123
Kísérlet a Monarchia cukorpiacának felosztására 126
Az önálló vámterület követelése, a külkereskedelmi szerződések előkészítése . 133
Diplomáciai és kereskedelmi viszonyaink rendezése Mexikóval 137
Földművelésügyi Minisztérium 141
Mezőgazdaság 141
Birtokpolitika 141
Az aratási munkák hatósági biztosítása 146
Gazdasági szaktudósítók 146
Szőlőtelepítés és a filoxéra elleni küzdelem 147
Bortermelés és borforgalom 148
Erdészet 149
Telepítés 149
Gyógyfürdők és turizmus 155
Vallás- És Közoktatásügyi Minisztérium 157
Tanintézetek 157
Törvényjavaslat az elméleti jog- és államtudományi államvizsgákról 160
Nemzetközi konferenciák 160
Igazságügy-minisztérium 160
A jogszolgáltatás szervezete 160
Büntetőjogi reform 161
Főudvarnagyi bíráskodás 161
Sajtótermékek szállítási jogának megvonása 161
Beruházás 162
Honvédelmi Minisztérium 162
Törvényhozási intézkedések a közös hadsereg és a honvédség személyi állományának biztosítása érdekében 162
A haderőt érintő nemzeti követelések 165
A szolgálati idejüket letöltött katonák leszerelésének felfüggesztése 168
A honvéd igazságszolgáltatás szervezeti változásai 169
Katonai büntető perrendtartás 170

B. GRÓF TISZA ISTVÁN KORMÁNYA

1903. november 3. – 1905. június 18. 171
A kormány parlamenti bemutatkozása 171
Osztrák–magyar közjogi vita 176
Az obstrukció elleni fellépés, megállapodás Kossuth Ferenccel 179
A delegációk munkája és a parlament munkaképtelensége 184
A házszabályreform terve és megegyezés az ellenzékkel 193
Vasutassztrájk 203
A Hadügyminisztérium költségvetésének elfogadása 209
Az országgyűlés harmadik ülésszakának törvényalkotó munkája 211
A házszabály módosításának tervezete és parlamenti fogadtatása 216

A házszabályok módosítása 223
Az egyesült ellenzék képviselőházi „győzelme" 231
Az 1905. évi választás előkészítése és eredménye 240
Tisza István ügyvezető kormány élén 247
A Fejérváry kormány kinevezése 260
KORMÁNYZATI TEVÉKENYSÉG
A MINISZTERTANÁCSI JEGYZŐKÖNYVEK TÜKRÉBEN 267
Miniszterelnökség 267
A király személye körüli miniszter 269
Állami főtisztviselők kinevezése és nyugdíjazása 269
Az országgyűléssel kapcsolatos kormányzati tevékenység 269
Belügyminisztérium 270
Választási reform előkészítése 270
Az 1905. évi választások lebonyolítása 271
Főispánok kinevezése, felmentése és nyugdíjazása 273
Állami és vármegyei alkalmazottak fizetésének rendezése 274
Csendőrség 277
A Szegedi Középítészeti Tanács működésének meghosszabbítása 280
Egészségügy 280
Kivándorlással kapcsolatos kormányzati intézkedések 281
Szlovák nemzetiségi mozgalmak 292
Német nemzetiségi mozgalmak 294
Román nemzetiségi mozgalmak 296
Színházak állami támogatása 297
A Budapesti Alagúttársulat vámszedési engedélye 297
Munkásmozgalmak 297
Pénzügyminisztérium 300
Közös pénzügyek 300
Költségvetés, államháztartás 303
Törvényjavaslatok előkészítése 304
A magyar cukoripar védelme 306
Királyi udvartartás költségei 307
Pénzügyi támogatások 307
Kereskedelemügyi Minisztérium 308
Vasúti közlekedés 308
Ipartámogatás 312
Tengerhajózás 313
Statisztikai ügyek 315
Kereskedelmi szerződések előkészítése 316
Nemzetközi tanácskozásokon való részvétel 326
Földművelésügyi Minisztérium 327
A mezőgazdaság helyzete a kormányjelentés tükrében 327
Az aszály okozta károk felmérése 328

A takarmánykiviteli tilalom elrendelése 329
Állami intézkedések az élelmiszer, takarmány és vetőmag beszerzésére 332
Javaslatok Székelyföld gazdasági fejlesztésére 335
Vasúti díjkedvezmény engedélyezése 336
Közmunkák az ínség leküzdésére 336
Az aratósztrájk elleni kormányzati intézkedések 337
Földigénylések 344
Szőlőtermesztés 344
A kincstári ingatlanok kezelése 345
Telepítés 345
Vízszabályozás 347
Gazdasági tanintézetek 349
A sáskainvázió elleni védekezés 349
A feldolgozóipar támogatása 350
Honvédelmi Minisztérium 351
Szervezeti változtatás 351
Hadkiegészítés 351
A magyar honos tisztek és hadapródok részére az állami alapítványi helyek bővítése 352
Az új véderőtörvény javaslat 354
Alkudozás a hadfelszerelések szállításának kvóta szerinti megállapításáért . . 355
A hadsereg részére lovak biztosítása 357
Az általános katonai mozgósítás pénzügyi finanszírozásának terve 358
A törlesztéses kölcsönökkel tervezett katonai beruházások 359
A katonai büntető perrendtartás reformjáról szóló törvényjavaslat 360
Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 361
Népoktatási törvényjavaslat 361
A szomszédos államokban élő magyarok nemzeti gondozása 363
Felsőoktatás 367
Múzeumok, tudományos társaságok, színházak 368
Kongresszusokon, kiállításokon való részvétel 369
Sport 369
Egyházi ügyek 370
Igazságügy-minisztérium 371
Törvények, rendeletek előkészítése 371
Törvényszéki beruházások 372
A konzuli bíráskodás hatáskörének módosítása 373
Hitbizományi birtokok védelme 374
Sajtóperek 374
Horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli minisztérium 375
Szerkesztői tájékoztató a minisztertanács működéséről és a jegyzőkönyvek közlésmódjáról 377
SZAKIRODALOM 381

2. KÖTET

TARTALOMJEGYZÉK 395
FORRÁSOK 403
A. GR. KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY KORMÁNYÁNAK JEGYZŐKÖNYVEI 403
(1903. június 27. – 1903. november 3.)
1. (26.) 1903. július 9. 403
2. (27.) 1903. július 17. 407
3. (28.) 1903. július 22. 414
4. (29.) 1903. július 28. 417
5. (30.) 1903. augusztus 5. 419
6. (31.) 1903. augusztus 8. 424
7. (32.) 1903. augusztus 19. 425
8. (33.) 1903. augusztus 26. 426
9. (34.) 1903. szeptember 9. 430
10. (35.) 1903. szeptember 29. 430
11. (36.) 1903. október 1. 431
12. (37.) 1903. október 12. 433
B. TISZA ISTVÁN KORMÁNYÁNAK JEGYZŐKÖNYVEI 437
(1903. november 3. – 1905. június 18.)
1. (38.) 1903. november 10. 437
2. (39.) 1903. november 18. 438
3. (40.) 1903. november 23. 444
4. (41.) 1903. november 28. 453
5. (42.) 1903. december 4. 454
6. (43.) 1903. december 13. 460
7. (44.) 1903. december 19. 464
8. (45.) 1903. december 21. 466
9. (46.) 1903. december 31. 466
10. (1.) 1904. január 9. 472
11. (2.) 1904. január 16. 481
12. (3.) 1904. január 23. 486
13. (4.) 1904. január 26. 489
14. (5.) 1904. január 30. 491
15. (6.) 1904. február 7. 493
16. (7.) 1904. február 14. 497
17. (8.) 1904. február 21. 498
18. (9.) 1904. február 24. 500
19. (10.) 1904. március 13. 506
20. (11.) 1904. március 19. 519
21. (12.) 1904. március 25. 522
22. (13.) 1904. április 11. 524

23. (14.) 1904. április 13. 526
24. (15.) 1904. május 3. 528
25. (16.) 1904. május 9. 535
26. (17.) 1904. május 31. 562
27. (18.) 1904. június 14. 584
28. (19.) 1904. július 1. 601
29. (20.) 1904. július 11. 617
30. (21.) 1904. július 12. 624
31. (22.) 1904. július 26. 629
32. (23.) 1904. július 28. 630
33. (24.) 1904. augusztus 4. 639
34. (25.) 1904. szeptember 8. 641
35. (26.) 1904. szeptember 22. 657
36. (27.) 1904. szeptember 23. 669
37. (28.) 1904. szeptember 24. 672
38. (29.) 1904. október 9. 672
39. (30.) 1904. október 13. 673
40. (31.) 1904. október 21. 680
41. (32.) 1904. október 24. 687
42. (33.) 1904. november 5. 689
43. (34.) 1904. november 21. 690
44. (35.) 1904. december 2. 695
45. (36.) 1904. december 10. 717
46. (37.) 1904. december 18. 725
47. (38.) 1904. december 28. 730
48. (1.) 1905. január 6. 731
49. (2.) 1905. január 17. 763
50. (3.) 1905. január 27. 764
51. (4.) 1905. február 2. 770
52. (5.) 1905. február 8. 772
53. (6.) 1905. február 14. 783
54. (7.) 1905. február 28. 785
55. (8.) 1905. március 18. 797
56. (9.) 1905. március 31. 801
57. (10.) 1905. április 14. 803
58. (11.) 1905. május 4. 807
59. (12.) 1905. május 18. 814
60. (13.) 1905. június 16. 816

IDEGENNYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓK 819
Summary 819
Zusammenfassung 828

FELHASZNÁLT FORRÁSOK 839
SZAKIRODALOM 841
RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK 851
TÁBLAMELLÉKLETEK 853
FÖLDRAJZI NÉVMUTATÓ 863
NAPIRENDI PONTOK TÁRGYMUTATÓJA 891
NÉVTÁR 903
SZEMÉLYNÉVMUTATÓ 949

FORRÁSOK

A.
GR. KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY KORMÁNYÁNAK JEGYZŐKÖNYVEI
1903. június 27. – 1903. november 3.

1. (26.)
1903. július 9.

1.

Dr. Pejacsevics Tivadar kinevezése Horvát–Szlavón–Dalmátország bánjává és belső titkos tanácsosi cím adományozása[1]

2.

Mexikói konzulátus felállítása Bécsben, Fiumében és Triesztben[2]

A miniszterelnök úr előterjeszti, hogy a mexikói kormány tudatta, miszerint Bécsben és Triesztben konzulátusokat, Fiumében pedig tiszteletbeli konzulátust szándékozik felállítani; az a kérdés merül fel azonban, hogy – miután a kereskedelmi viszonyoknak Mexikóval való ideiglenes rendezéséről szóló egyezmény az 1902: X. tc.[3] értelmében felmondatott, s annak hatálya, ha más intézkedés nem történhetik, a folyó év végével lejár – célszerű-e a mexikói konzuli tisztviselőknek a legnagyobb kedvezményt élvező államok

---

1 A miniszterelnöknek megbízatást elnyert Khuen-Héderváry Károly utódaként nevezték ki horvát bánná. (1898-ban Szt. István renddel tüntették ki.)

2 A Mexikóhoz fűződő viszonyunkat korábban az 1842. június 30-án, Londonban kötött barátsági és kereskedelmi szerződés szabályozta. Habsburg Miksa főherceg, mexikói császár meggyilkolását (1867) követően, több mint harminc éven keresztül országaink között szünetelt a diplomáciai kapcsolat. A Monarchia és Mexikó között 1901. szeptember 17-én jött létre az a megállapodás, amelynek eredményeként a két ország közötti kereskedelmi forgalomban, illetve a diplomáciai kapcsolatban a legnagyobb kedvezmény elvét alkalmazták. A hat hónapra szóló megállapodás – fel nem mondás esetén – továbbra is érvényben maradt. Mivel ezt a nyilatkozatot a törvényhozás nem hagyta jóvá, így törvénybe sem volt becikkelyezhető, kihirdetésre sem lehetett. (MNL OL K 26–1908–XXXI–2373. Hegedüs Sándor kereskedelemügyi miniszter átirata Széll Kálmán miniszterelnök részére. Minisztertanácsi előterjesztés: kereskedelmi viszonyok ideiglenes rendezése Mexikóval. Bp., 1901. december 12.)

3 Kereskedelmi viszonyainknak Mexikóval való ideiglenes rendezéséről. Hatálya 1903. december 31. A törvénnyel a kormány felhatalmazást kapott arra, hogy a legnagyobb kedvezmény elve alapján ideiglenesen (törvényhozási határozat hiányában) 1903. december 31-ig szóló hatállyal rendezze kereskedelmi és konzuli viszonyunkat Mexikóval. Tisza István kormánya meghosszabbította a megállapodás érvényességének határidejét.

konzuli tisztviselőivel azonos elbánásban való részesítéséről intézkedni, s eziránt most rendeletet kibocsátani?

Tekintve, hogy az egyezmény még tényleg fennáll; a minisztertanács a szóban levő intézkedést megtehetőnek, s eziránti rendeleteket folyó évi augusztus 1-jén kibocsátandónak tartja.[4]

3.

Kiküldetés a brüsszeli Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszusra

A miniszterelnök úrnak előterjesztésére

a minisztertanácsnak folyó évi május hó 6-án kelt határozata kapcsán elhatároztatik, hogy a folyó évi szeptember hónapban Brüsszelben tartandó Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszusra a m. kir. kormány részéről még dr. Csatáry Lajos miniszteri tanácsos is küldessék ki.[5]

5.

A „Der Freimüthige" bécsi lap postai szállítási jogának megvonása[6]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy a „Der Freitmüthige" című bécsi politikai laptól – a Horvátországban működő magyar hatóságok tevékenységének rosszakaratúlag elferdített módon való feltüntetése miatt – a Magyar Korona Országainak területére nézve a postai szállítási jog megvonatott.

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

9.

Sátoraljaújhelyen törvényszéki épület felépítése

Az igazságügy-miniszter úr bejelenti, hogy Sátoraljaújhelyen a törvényszéknek, járásbíróságnak s a fogháznak megfelelőbb elhelyezéséről múlhatatlanul szükséges lévén gondoskodni, a nevezett városban külön törvénykezési épületet s fogház felépítésének engedélyezése érdekében felterjesztést szándékozik tenni Ő Felségéhez.

A mintegy egymillió koronára számított építési költségek az 1900: XXXIV. törvénycikkel engedélyezett hitel maradványából fognak fedeztetni.[7]

A vármegye közönsége az építési költségekhez 80 000 koronával járul hozzá.

Tudomásul vétetik.

---

4 Az osztrák miniszterelnökkel és a külügyminiszterrel folytatott, novemberig elhúzódó egyeztető tárgyalások miatt a rendeletet nem adták ki. (Bővebben lásd: MNL OL K 178–1903–7057–7336.)

5 A Brüsszelben, 1903. szeptember 2. és 8. között megtartott XI. Közegészségügyi és Demográfiai Nemzetközi Kongresszuson az alábbi magyar küldöttek vettek részt: dr. Vargha Gyula miniszteri tanácsos a Központi Statisztikai Hivatal igazgatója; dr. Kovách Aladár miniszteri titkár, Kereskedelemügyi Minisztérium; dr. Frank Ödön egyetemi magántanár és közegészségügyi felügyelő; dr. Preisz Hugó az állatorvosi főiskola rendes tanára, a bakteriológiai intézet vezetője; Farkas Kálmán műszaki tanácsos, az Országos Vízépítészeti Igazgatóság osztályvezetője; dr. Liebermann Leó a budapesti tudományegyetem tanára; dr. Csatáry Lajos miniszteri tanácsos, az Országos Egészségügyi Tanács jegyzője. (MNL OL K 26–1902–XXXI–4327. és 1903–XXXIX–92.; K 27. 1903. május 6./1.)

6 Sajtótermék szállítási jogának megvonását lásd még: MNL OL K 27. 1903. július 17./8. és 17./9., augusztus 26./2.

7 Az 1900. évi XXXIV. törvény g. pontjában a törvényszéki épületek létesítésére négymillió koronát terveztek felhasználni.

17.

A Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. részvényeinek állami felvásárlása[8]

A kereskedelmi miniszter úr jelenti, hogy a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság részvényei közül már 35 000 db megszereztetett, s azokért a megállapított vételár kifizettetett. Minthogy már csak 2000 db részvénynek beszerzése van még hátra, a művelet lényegében befejezettnek tekinthető, azonban még nem volna időszerű, hogy a művelet nyilvánosságra hozassék.[9] Az eddigi részvénybeszerzésről és a törvényhozási jóváhagyásnak ez idő szerint még elhalasztásáról Ő Felségéhez is jelentést tenni szándékozik.

Tudomásul vétetik.

19.

A Mezőhegyesi és a Bábolnai Ménesbirtok építkezéseinek engedélyezése[10]

A földmívelési miniszter úr előadja, hogy az 1903. évi költségvetési előirányzatban kért hitelek keretében a Mezőhegyesi Ménesbirtokon[11] gazdasági építkezések eszközlése, a Bábolnai Ménesbirtokon[12] pedig a régi vendéglő és boltépület átalakítása terveztetik, s az építési vállalkozókkal meg is köttettek az erre vonatkozó szerződések. Minthogy az 1903. évi állami költségvetés törvényhozásilag még jóváhagyva nincsen, a tervezett épít-

---

8 A Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaságot a magyar kormány támogatásával 1894-ben alapították. (Törvényjavaslat a M. Kir. Folyam és Tengerhajózási Rt. létesítéséről. MNL OL K 27. 1894. június 18./4.) Az új hajózási társaság állami támogatásáról, valamint alapszabályának leglényegesebb pontjairól az 1894. évi XXXVI. törvénycikk rendelkezett. A törvény előírása szerint a Budapest székhelyű, magyar hivatali nyelvet használó társaság, tízmillió forint alaptőkével alakult meg. Az V. § szerint a minisztérium meghatározhatja azon járatok körét, amelyeket a társaság köteles működtetni. A törvény 21. §-ában a kormány kikötötte magának azt a jogot, hogy az első hét évben a részvénytársaságot bármikor állami kezelésbe veheti.

Az állami beavatkozásra – Budapest élelmiszer ellátása érdekében – már 1896-ban sor került (MNL OL K 27. 1896. június 19./2.). – A DGT beszüntette járatait a Szentendrei Duna-ágban, ezért a kereskedelemügyi miniszter elrendelte, hogy a Visegrád és Nagymaros járatokat a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. mûködtesse. A magyar gazdasági érdekek hatékonyabb képviselete érdekében döntött a kormány arról, hogy a Monarchia második legnagyobb hajózási társaságát állami kezelésbe veszi.

9 MNL OL K 26–1903–VII–2986. sz. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére. 1903. július. A Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. részvényeinek megszerzésére a kormány a Magyar Általános Hitelbank Részvénytársaságot kérte fel, 220 koronás limitált árra szóló megbízással.

10 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. október 12./19.

11 A 16 054 hektáron berendezett állami ménesbirtokot négy gazdasági kerületre tagolták. A ménest 1785-ben II. József alapította, és a földművelésügyi minisztérium közvetlen felügyelete alatt állt, de a közel kétezer ló kezelését a katonaságra bízták. Az állattenyésztés többi ágát polgári tisztviselők felügyelték. A birtokot az állam gróf Schönborn családtól bérelt területtel növelte. A szétszórtan található földterületeket, kis parcellákban – 1901. évi jelentés szerint – 1736 kisgazda jutányos áron bérelhette. (MNL OL K 178–1903–986. sz. Jelentés a Mezőhegyesi m. kir. Álladalmi Ménesbirtok gazdálkodásáról. Mezőhegyes, 1901. június 10.)

12 A ménesbirtokot a több művelési ágat magában foglaló 4098 hektár terület alkotta. A ménest 1789-ben, túlnyomóan magyar és besszarábiai fajtákból hozták létre. 1816-tól főleg arab telivér és félvér lovakat tenyésztettek. A tenyésztés célja: keleti jellegű, de nagyobb testű félvér lovak tartása. E célból rendszeresen vásároltak eredeti arab tenyészállatokat. Az itt nevelt mének többségét az alföldi megyékben és Erdély sík vidékein hasznosították. A ménes egy méneskari alezredes parancsnoksága alatt állt, munkáját négy méneskari tiszt, három állatorvos és 165 főnyi legénység segítette.

kezések azonban hátrányok nélkül nem halaszthatók, a földmívelési miniszter úr felhatalmazást kér arra, hogy a kérdésben lévő építkezéseket foganatosíthassa, dacára annak, hogy az 1903. évi költségvetés még jóváhagyva nincsen.

A minisztertanács a felhatalmazást megadja.

20.

Tájékoztatás horvát–szlavón törvényjavaslatok szentesítéséről

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr bejelenti, hogy a Horvát–Szlavónországok beligazgatási szükségleteinek az 1903. év második felében való fedezéséről szóló és a sajtó ügyekben való bűnvádi eljárásról szóló 1875. május 17-én kelt törvény némely határozmányainak ideiglenes felfüggesztését célzó törvényjavaslatok Ő Felsége legfelsőbb szentesítése alá terjesztettek, s már legfelsőbben szentesíttettek is.

Utólagosan jóváhagyólag tudomásul vétetik.

21.

Törvényjavaslat az elméleti jog- és államtudományi államvizsgákról[13]

22.

Székely Bertalan festőművész kinevezése az Országos M. Kir. Mintarajziskola és Rajztanárképző igazgatójává

A vallás és közoktatásügyi miniszter úr bejelenti, hogy az Országos M. Kir. Mintarajziskola és Rajztanárképző igazgatójává a VI. fizetési osztály 2. fokozatába Székely Bertalan festőművészt s az említett intézet tanárát szándékozik kinevezés végett Ő Felségénél javaslatba hozni.[14]

Tudomásul vétetik.

---

13 Az 1883. évi I. tc. rendelkezése szerint az elméleti jogi végzettség igazolásához a jogtudományi és az államtudományi doktori szigorlatok, a gyakorlati jogi pályákhoz a jogtudományi, a közigazgatási pályák betöltéséhez pedig az államtudományi államvizsgák letétele szükséges. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter az egységes elméleti jogi államvizsga tárgyában 1893. december 12-én törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé. A javaslat szerint az új államvizsga hatálya a jogi és államtudományi képzés összes fő tantárgyaira kiterjed és kizárólagosan ennek alapján adható meg az a minősítés, amit az eddigi két államvizsga és a két doktorátus biztosított. (Lakos, 1999. 2. köt. 947.) A fenti javaslatot Eötvös Loránd, a következő miniszter visszavonta, mert több rendelkezésével nem értett egyet. A Széll kormány időszakában Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter a Csáky-féle javaslathoz tért vissza, erről szóló tervezetét 1903. január 13-án küldte meg a társminisztériumoknak. Az új tervezet egyféle jog és egyféle államtudományi doktorátus bevezetését tűzte ki célul, és doktori vizsgára csak az mehetett volna, aki az új államvizsgát már letette. Javaslatát a Khuen-Héderváry kormány minisztertanácsi ülésén jóváhagyta. (MNL OL K–26–1904–XLI–3600. sz. A vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. július 17.) – A fenti javaslat 1904. december 10-én került ismét a minisztertanács elé (MNL OL K 27. 1904. december 10./23. és 24.), de törvény egyik fenti tervezetből sem született.

14 MNL OL K 27. 1905. október 18/9. A II. Festészeti Mesteriskola igazgatói kinevezésére VKM előterjesztés.

2. (27.)
1903. július 17.

1.
Dr. Paulovits Simon, Bács-Bodrog vármegye tiszti főorvosa részére királyi tanácsosi cím adományozása[15]

A miniszterelnök úrnak, mint a Belügyminisztérium vezetőjének előterjesztésére elhatároztatott, hogy dr. Paulovits Simon Bács-Bodrog vármegye tiszti főorvosa részére a közegészségügy terén szerzett érdemei elismeréséül a királyi tanácsosi cím díjmentes adományozására Ő Felségének javaslatba hozassék.

8.
Zárai lap postai szállítási jogának megvonása

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy Zárában „Narodni Liszt" cím alatt megjelenő lapot – a Horvát–szlavónországi események és viszonyok rosszakaratú és elferdített feltüntetése miatt – a Magyar Korona Országainak területén a postai szállításból kitiltotta.

Tudomásul vétetik.

9.
Horvát lap postai szállítási jogának megvonása[16]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy a Polában „Naša Koga" cím alatt Hain József szerkesztésében megjelenő horvát nyelvű laptól – a Horvát Országos Kormány tényeinek szándékosan és rosszakaratúlag elferdített feltüntetése miatt – a Magyar Korona Országainak területére nézve a postaszállítási jogot megvonta.

Tudomásul vétetett.

11.
Vámhivatal felállítása Háromszék vármegyében

Pénzügyminiszter úr előadja, hogy Gróf Mikes Ármin zabolyai földbirtokos kérelmére, aki a román-erdélyi határ mentén elterülő erdőinek kihasználására Háromszék megyében fűrésztelepet létesített, és a magyar részen levő erdeit kihasználván, a fakitermelést román területen vásárolt erdőségeire szándékozik kiterjeszteni. Háromszék megyében Mikes telepén egy II. osztályú mellékvámhivatalt szándékozik ideiglenesen felállítani azon feltétellel, hogy nevezett gróf ezen vámhivatal költségeit tartozik megtéríteni, s hogy a vámhivatal bármikor megszüntethető, ha az előadó miniszter úr ezen megszün-

---

15 Paulovits Simon orvosi tanulmányait Bécsben végezte. 1879-ben Zombor város tiszti főorvosává választották. 1888-ban Belovár-Körös vármegye egyik kerületének országgyűlési képviselője. 1893-ban vármegyei tiszti főorvossá nevezték ki.

16 Sajtótermék szállítási jogának megvonását lásd még: MNL OL K 27. 1903. július 9./5. és 17./8., augusztus 26./2.

tetést bármely okból kívánatosnak tartandja, s végül, hogy tartozik a rendőri és állategészség-rendészeti törvényekhez és szabályokhoz szigorúan alkalmazkodni.[17]

A minisztertanács ezen bejelentést jóváhagyólag tudomásul vette.

13.
Osztrák–magyar tárgyalások a brüsszeli cukoregyezmény és cukor-kontingentálás kérdésében[18]

Pénzügyminiszter úr előadja, hogy a brüsszeli nemzetközi cukoregyezmény[19] aláírását az osztrák kormánnyal szemben ahhoz a feltételhez kötöttük, hogy a belföldi cukorfogyasz-

17 Ugyanezen feltételekkel került sor vámhivatal felállítására a Szalánc völgyben, 1908-ban. A kedvezményezett Fahasznosítási és Gőzfűrészüzemi Rt. Romániából vásárolt fát dolgozott fel. (Lásd még: MNL OL K 27. 1908. szeptember 30./80.)

18 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. július 28./1. , 1903. augusztus 5./8., továbbá a bevezető tanulmány vonatkozó részét.

19 A répacukor termelésének nemzetközi szabályozását már 1887-ben megkísérelték, amikor angol kezdeményezésre az érintett államok szakemberei megbeszélésre ültek össze, hogy a túltermeléssel és az egyre csökkenő világpiaci árakkal szemben egységes fellépést kezdeményezzenek. Annak ellenére, hogy a képviselők a kiutat egységesen a répacukor gyártását és exportálását segítő állami kedvezmények megszüntetésében látták, nem született megegyezés.
Az európai cukoripar védelmében hozandó intézkedések összehangolása helyett, az európai országok között egyre keményebb konkurencia harc bontakozott ki. Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1888-ban tértek át a készárú alapú adóztatásra, de az export támogatása érdekében a gyárak kiviteli jutalomban részesültek. Az így kiutalható állami támogatás összegét ötmillió forintban maximálták. Ezt a támogatási formát 1892-ben Németország kormánya is bevezette azzal a különbséggel, hogy a kifizethető összeg felső határát nem határozták meg, így azt folyamatosan a világpiaci helyzethez igazíthatták. Válaszlépésként – a versenyképesség megőrzése érdekében – a Monarchia kormányai kénytelenek voltak a cukorkiviteli támogatás összegét 18 millió koronára felemelni. A cukorkiviteli versenybe a többi európai állam is beszállt, pl. Franciaország 1897-ben a régi mellé újabb jutalmazási rendszert is bevezetett, Oroszország pedig 1895-ben államilag irányított kartellbe kényszerítette gyárait. Az egyre erősödő állami beavatkozás teljesen felszámolta a termelést befolyásolni képes piaci mechanizmusokat, és a növekvő túltermelési válság egyre alacsonyabb világpiaci árakat eredményezett. Az alacsony világpiaci árak a belső fogyasztásra nem gyakoroltak serkentő hatást, mert a cukorgyárak érdekében a kormány a belföldi árakat irreálisan magasan tartotta.
A túltermelési válság felszámolása céljából az érintett országok képviselői, 1898-ban Brüsszelben újabb megbeszélést tartottak, de a bújtatott kiviteli jutalmakat nyújtó Franciaország és Oroszország ellenállása miatt nem született megegyezés. Az 1900-ban, Párizsban folytatott tárgyalások során a házigazda, Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia delegátusai megállapodtak, hogy ha a többi, a cukorkivitelben érdekelt állam eltörli a jutalmazási rendszerét, akkor ezt Franciaország is hajlandó megtenni. A párizsi megállapodás alapján az érintett országok képviselői, 1901. december 16-án Brüsszelben ismét tárgyaló asztalhoz ültek. Hosszú tárgyalássorozat után 1902. március 5-én – Románia kivételével – résztvevő országok (Anglia, Belgium, Franciaország, Ausztria, Magyarország, Olaszország, Németország, Németalföld, Spanyolország, Svédország) képviselői aláírták az egyezményt.
Az aláírók kötelezettséget vállaltak arra, hogy a cukor termelését és kivitelét elősegítő állami támogatásokat eltörlik, továbbá a külföldről származó termékek után, a tagállamok belföldi vámvédelem címén, vám és adó formájában mázsánként hat franknál nagyobb ún. surtaxe-t (pótdíjat) nem vethetnek ki. A répacukor piacán a szabadversenyt megvalósító szerződés 1903. szeptember 1-jén lépett hatályba és tartama öt évre szólt. Hatálya ezen túl is érvényben volt tartható, amennyiben lejárta előtt 12 hónappal egyik szerződő fél sem mondja fel. A magyar kormány javaslatára Gołuchowski külügyminiszter a Brüsszeli Állandó Cukorbizottságba, amelyben mind Ausztria, mind Magyarország egy-egy képviseleti hellyel rendelkezett, delegátusként dr. Teleszky Jánost, segéd-delegátusként dr. Földváry Józsefet nevezte ki. A Bizottságban nem voltak közös küldöttek, de Lukács László pénzügyminiszter az általa kijelölt szakembereket arra utasította, hogy a nézeteltérések elkerülése érdekében folyamatosan konzultáljanak az osztrákokkal. (MNL OL K 26–1908–XXXIX–752. sz. Lukács László pénzügyminiszter levele Barkassy Géza miniszteri tanácsos részére. 1903. július 22.)

tás részére szükségelt cukormennyiségek Magyarországon és Ausztriában a két állam tényleges fogyasztásának megfelelő mérvben kontingentáltassanak, vagyis törvénnyel állapíttassék meg az a cukormennyiség, amely a két állam mindegyikében az illető állam területén fekvő gyárakból a fogyasztásnak megfelelő mérvben forgalomba hozható. Az osztrák kormány ezt a feltételt elfogadta. A feltétel határozottan csak a fenti értelemben való kontingentálásra vonatkozott, s annak az elérését célozta, hogy a magyar belföldi cukorfogyasztás ellátása a magyar cukortermelés számára biztosíttassék.[20] Ezt a körülményt hangsúlyoztuk is ama jegyzékváltásban, amelyet a cukor-kontingentálásra vonatkozó magyar és osztrák törvényjavaslatok[21] szövegének megállapítása előtt az Osztrák Pénzügyminisztériummal folytattunk, míg az Osztrák Pénzügyminisztérium azt hangsúlyozta, hogy ők a kontingentáláshoz járultak hozzá, nem pedig ahhoz, hogy a magyar cukorfogyasztás ellátása bármily más eszközzel a magyar cukortermelés részére biztosíttassék.

E jegyzékváltás során ismételten kijelentettük az Osztrák Pénzügyminisztériumnak, hogy ha a Brüsszeli Állandó Cukorbizottság a cukor-kontingentálást[22] a cukoregyezménnyel össze nem egyeztethetőnek jelentené ki, a magyar kormány még a szerződésszegés vádjának terhe alatt is csak az esetben járulhatna hozzá az egyetértőleg megállapított rendelkezések megváltoztatásához, ha más, nem kifogásolható oly rendelkezések fognak foganatosíttatni, amelyek a magyar cukorfogyasztás ellátását a magyar cukortermelés részére biztosítják.

Viszont az osztrák kormány – bár feltétlenül visszautasított minden olyan intézkedést, amely a Monarchia két állama közötti cukorforgalom direkt megszüntetésére vagy közbeeső vámnak a szedésére vezet – elismerte, hogy ha a Brüsszeli Cukorbizottság kifogásai a kontingentálás lényeges alapjait érintenék, önként érthetőleg visszanyeri mind a két fél teljes cselekvési szabadságát.

A cukorkonvencióra és cukor-kontingentálásra vonatkozó törvényjavaslatoknak alkotmányos tárgyalásra való előterjesztésére szóló felhatalmazást kérő hódolatteljes felterjesztésünkben jeleztük, hogy a tervezett kontingentálás lényeges rendelkezéseinek bármi okból való módosítása vagy elejtése esetén a brüsszeli cukoregyezmény Magyarország részéről fenntartható csak úgy lenne, ha más eszköz – pl. a megadóztatott cukor Ausztria és Magyarország közötti forgalmának korlátozása vagy a brüsszeli egyezmény szerint megengedett vámnak („surtaxe") az osztrák cukorral szemben való alkalmazása – által fog a magyar belföldi cukorfogyasztás a magyar cukortermelés részére biztosíttatni. A törvényjavaslatok alkotmányos tárgyalása és egyéb alkalmakkor több ízben tétetett oly kormánynyilatkozat, hogy a brüsszeli cukoregyezményhez való csatlakozásunk sine qua non-ját az képezi, hogy a magyar belföldi cukorfogyasztás a magyar cukortermelés részére biztosíttassék.

---

20 A brüsszeli egyezmény 3. cikkéhez csatolt zárójegyzőkönyv rögzítette: „a szerződő államok belföldi piacának cukorral való ellátása az illető termelő állam iparát illeti meg".

21 MNL OL K 26–1910–XXXVIII–1284. Indoklás a cukorra vonatkozó törvényjavaslat tárgyában Brüsszelben 1902. március 5-én kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről szóló törvényjavaslathoz. Budapest, 1902. november.

22 Az 1891-ben létrehozott ún. bécsi cukorkartell a Monarchia lakosságának cukorfogyasztását 2,3 millió mázsa keretben felosztotta a gyárak között. Az 1897-ben megalakított új kartell már a finomítókat is tagjai közé fogadta.

(Megjegyzendő, hogy ez idő szerint a Monarchia területén a cukorfogyasztás ellátását magánkartell rendezi, és hogy Magyarországnak kerek számban 850 000 mm-t tevő fogyasztásából a belföldi fogyasztás ellátására a kartell csak 550 000 mm-t juttat a magyar finomítóknak, tehát a fenti cél elérése, ami a kontingentálás által sikerült volna, a magyar közgazdaságra nézve jelentékeny vívmány lett volna.)

A Brüsszeli Állandó Cukorbizottság kifogásolta a kontingentálást mint a brüsszeli cukoregyezménybe ütközőt. Most tehát vagy bent kell maradnunk az egyezmény kötelékében, és minden, a magyar cukorfogyasztást a magyar cukortermelés részére biztosító más intézkedés foganatosítása nélkül elejteni a kontingentálást, vagy ki kell lépnünk az egyezmény által teremtett kötelékből, mely esetben azonban a kontingentálás is megszűnnék, mert ez csak a brüsszeli cukoregyezmény hatálybalépte esetére bír érvénnyel.

Taktikailag tehát ez a második megoldási mód feltétlenül kedvezőbb, és ez volna követendő, ha nem sikerül a harmadik megoldási mód, mely abból áll, hogy bennmaradjunk a brüsszeli egyezmény kötelékében, de a kontingentálás helyett más módon biztosítsuk a magyar belföldi fogyasztást a magyar cukortermelés számára. Ennek biztosítása bekövetkezhetne a kontingentálás rendelkezéseit megvalósító magánkartell útján, vagy állami intézkedések által.

Az előbbit (a magánkartell útján való rendezést) javasolta a folyó évi június hó 14-én tartott szóbeli megbeszélés alkalmával a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter, mert állítólag a kiegyezésnek parlamenti elintézését nehezítené vagy tenné lehetetlenné Ausztriában az, ha a magyar cukorfogyasztás a közös vámterület szellemével nem teljesen összeegyeztethető módokon törvényhozásilag biztosíttatnék a magyar cukortermelés számára.

A kitűzött cél elérésére szolgáló állami intézkedések a brüsszeli cukoregyezmény által megengedett surtaxe-nak (vám) Magyarország és Ausztria között közbeeső vámvonal felállítása nélkül az átutalási eljárás kapcsán való beszedésében, vagy a cukorforgalomnak Magyarország és Ausztria közötti megfelelő korlátozásában, illetve eltiltásában állhatnak. Úgy a brüsszeli egyezmény, mint a vám- és kereskedelmi szövetség lényege szempontjából az előbbi megoldási módnak (surtaxe beszedése) adandó előny, de ha az osztrák kormány hajlandóbb volna a forgalom megfelelő korlátozására, a magyar érdekek szempontjából az ellen sem tehető kifogás.

Ezekre való tekintettel, s a pénzügyminiszter úr javaslatára

> a minisztertanács elhatározza, hogy az osztrák kormány a magyar kormány nevében felszólítandó, hogy a kontingentálás a surtaxe behozatala vagy forgalmi korlátozások útján oly rendelkezésekkel pótoltassék, amelyek a magyar cukorfogyasztást a magyar cukortermelés részére biztosítják, kijelentvén egyúttal, hogy ha rövid idő alatt ily intézkedésekre vonatkozó megállapodások létre nem jönnek, a magyar kormány egybehívja a brüsszeli egyezmény értelmében a nemzetközi konferenciát, s ha azon, ami előrelátható, a kontingentálást az egyezménybe ütközőnek jelentik ki, a magyar kormány ki fogja jelenteni, hogy az egyezmény ily értelmezését el nem fogadhatván, kilép az egyezmény által teremtett kötelékből, ami Ausztria kilépését is szükségképpen maga után vonandja. De egyúttal – figyelemmel az osztrák kormány helyzetére – kijelenthetőnek tartja a minisztertanács, hogy ha megfelelő ma-

gánkartell létesülni fog, ennek tartamára az osztrák kormány eziránti kívánságára nem fogjuk kívánni a fentiek szerint a konvencióban való bennmaradásunk feltételeként egyetértőleg megállapítandó állami intézkedések életbe léptetését az esetben, ha kellő biztosítékot nyerünk, hogy a magánkartellnek bármily okból való megszűnése, vagy oly funkcionálása esetén, amely a célt (a magyar fogyasztásnak a magyar termelés számára való biztosítását) csak tökéletlen módon képes biztosítani, ezek a most jelzett állami intézkedések kívánságunkra a mindenkori osztrák kormány által azonnal életbe fognak léptetni, vagy általunk egyoldalúlag is életbe léptethetők. Ez a biztosíték forma szerint egy, a két kormány között felveendő jegyzőkönyvben lesz megállapítandó, amely jegyzőkönyv tartalma a két kormány azonos előterjesztésével Ő Felsége legmagasabb tudomására lesz hozandó.

Megjegyzi végül a minisztertanács, hogy ha a fent jelzett állami intézkedések valamelyikének megvalósítása szükségessé váland, az törvényhozási úton fog eszközöltetni.

19.

Miskolc és Tapolca közötti lóvasút építésének engedélyezése

Kereskedelmi miniszter úr bejelenti, hogy Weiszkopf Adolf részére előmunkálati engedélyt szándékozik adni egy Miskolc belterületéről Hőcsaba község érintésével Tapolcafürdőig vezetendő, ló vagy géperőre berendezendő keskeny vágányú s mintegy 16 km hosszú helyiérdekű vasút építésére.

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

20.

A Duna–Ipoly-völgyi Helyiérdekű Vasút építésének engedélyezése

Kereskedelemügyi miniszter úr előterjeszti, hogy a múlt évi december hó 16-án tartott minisztertanács a M. Kir. Államvasútak Vác állomásából kiágazólag Rétságon át ugyancsak a M. Kir. Államvasútak Drégelypalánk állomásáig vezetendő fővonalból és Rétság-romhányi szárnyvonalából álló Duna–Ipoly-völgyi helyiérdekű gőzmozdonyú vasút engedélyezési feltételeit elfogadván, hozzájárult ahhoz, hogy Ő Felségének előzetesen kikérendő legmagasabb elhatározása alapján a helyiérdekű vasút engedélyezésére vonatkozó törvényjavaslatot alkotmányos tárgyalás végett az Országgyűléshez benyújtassék, s az ez alapon megalkotandó törvényhez képest a helyiérdekű vasút építésére és üzletére az engedélyokirat Hartwich György konzul és Bopp Adolf mérnök berlini lakosok mint engedélyes társak részére kiadassék.[23]

---

23 MNL OL K 26–1903–3020. Minisztertanácsi előterjesztés a Duna–Ipoly-völgyi Helyiérdekű Gőzmozdony Vasút engedélyezése tárgyában. Budapest, 1902. december 16. – Az előterjesztés szerint az Ipoly folyó völgyében található erdők és bányák termékeinek értékesítését az új vasútvonal nagymértékben megkönnyítené. Ezért Pázmándy Dénes és Königsberger József engedélyt kaptak arra, hogy Nógrádveröce község dunamelléki területéről kiindulva Nógrád és Romhány irányába Dejtár állomásig, esetleg Rétság és Nagyoroszi irányába a MÁV Drégelypalánk állomásáig vezetendő szárnyvonalak építési előmunkálatait megkezdhessék.

A helyiérdekű vasút tervezői a részletes építési tervek benyújtása alkalmából azon kérelmüket terjesztették elő, hogy a közigazgatási bejáráson megállapított és a helyiérdekű vasút tényleges építési és üzletberendezési tőkéje megállapításának alapjául szolgált vonalvezetést és pályanyomot módosíthassák; nevezetesen, hogy a fővonal megrövidítése érdekében az Diósjenőről közvetlenül vezettessék Nagyorosziba, és ennek következményeképpen a szárnyvonal Rétság helyett Diósjenő állomásról kiágazva vezettessék Romhányig.

Miután ezen módosítások folytán a helyiérdekű vasútnak tényleg mintegy 3,6 kilométerrel való megrövidülésére volt kilátás, ennélfogva a szóban forgó vonalváltozatokra nézve a közigazgatási pótbejárás megtartását rendelte el az előadó miniszter úr, annak kedvező eredménye alapján pedig a helyiérdekű vasút tervezőit a költségelőirányzat átdolgozására utasította.[24]

Ezen munkálatok alapján megállapíttatott, hogy dacára a pálya mintegy 3,6 kilométernyi megrövidülésének, a korábban 5 550 000 koronában megállapított tényleges építési és üzletberendezési tőke nemcsak hogy nem csökkenthető, hanem az építési költségek a nehezebb terepviszonyok folytán még emelkednek.

Minthogy a helyiérdekű vasút tervezői kötelezőleg kijelentették, hogy a változott vonalvezetés folytán felmerült többletköltségek kockázatát az építési és üzletberendezési tőke mindennemű emelésére vonatkozó igény kizárásával elvállalják, ennélfogva a szóban forgó vonalmódosítások engedélyezhetők volnának.[25]

A minisztertanács a Duna–Ipoly-völgyi Helyiérdekű Vasút engedélyezésének alapjául ezen módosított vonalvezetést elfogadja, és hozzájárul ahhoz, hogy az ennek megfelelően módosított törvényjavaslat terjesztessék Ő Felségének előzetesen kikérendő legmagasabb elhatározása alapján az Országgyűlés elé.

26.
Kassuba Domokos, a cisztercita rend egri perjelje részére a Ferenc József rend lovagkeresztjének adományozása[26]

A vallás-és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztésére elhatároztatott, hogy Kassuba Domokos, a cisztercita rend egri perlelje és főgimnáziumi igazgatója részére a közoktatásügy terén szerzett érdemei elismeréséül a Ferenc József rend lovagkeresztjének adományozása hozassék legfelsőbb helyen javaslatba.

28.
A Budapesti Evangélikus Főgimnázium épületének átalakítása

Vallás és közoktatásügyi miniszter úr bejelenti, hogy a Budapesti Ág. Hitv. Evang. Főgimnázium fenntartója régebben azt tervezte, hogy a jelenlegi épületet megfelelő átala-

24 Az eredeti tervben a 12 állomással rendelkező vasúti pálya hossza 69,1 km volt, és az állami támogatás mértékét 50 éven át évi 27 750 koronában állapították meg.

25 A Vác–Drégelypalánk és a Diósjenő–Romhány 65 km hosszú vasútvonalat 1909-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

26 Kassuba Domokos 1868-ban lépett a ciszterci rendbe, és 1874-ben szentelték pappá. Öt évig volt Pécsett főgimnáziumi tanár, majd Egerbe helyezték tanítani. 1892-ben lett egri perjel és főgimnáziumi igazgató.

kításokkal a törvényes követelményeknek megfelelő állapotba fogja hozni. E célból annak idején 28 000 K segélyt kért, melyből 6000 K készpénzben letörlesztetett, a fennmaradó 22 000 K annuitásai pedig az 1897. évi költségvetésbe beállíttattak. Azonban a helyi viszonyok mindenoldalú mérlegelése a fenntartóban azon helyes meggyőződést érleltette meg, hogy a mostani telken és a mostani épületen csak valamennyire is kielégítő megoldást nem lehet eszközölni, és ezért elhatározta, hogy az intézet számára egészen új épületet emeltet oly telken, mely nyári tornahely és játszótér berendezésére is alkalmas. A telek és épület együttvéve 600 000 koronába kerül, melyből a fenntartó 300 000 koronát fedezne, s ugyanannyit államsegély címén kérelmezett. Tekintettel arra, hogy a szóban levő középiskola az országnak egyik legkiválóbb tanintézete, melynek felvirágoztatása a fő- és székvárosi lakosság rohamos szaporodása folytán állami érdeket is képez (mert fennállása egy új budapesti állami középiskola felállítását teszi mellőzhetővé) a fenntartó kérésének teljesítése – figyelembe véve az iskola mostoha vagyoni viszonyait is – méltányos, s mivel a régebben kért államsegély annuitásairól már gondoskodva van, 6000 K pedig már ki van fizetve, az 1902. évi költségvetésbe a 28 000 K levonása után fennmaradó 272 000 K évi annuitásai állíttatott be [!].[27]

Minthogy ekként a nevezett középiskola építési államsegélye összesen 294 000 korona maximális összeg annuitásainak erejéig biztosítva van, a fenntartó törlesztési kölcsön felvételét vette célba.

A fenntartó testület által felszólított pénzintézetek ajánlatai közül legelőnyösebbnek mutatkozott a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ajánlata, mely szerint a nevezett intézet ad névértékben 310 000 koronás kölcsönt 4%-os községi kötvényekben, 95-ös árfolyammal, 50 éves törlesztésre, 4,90%-os annuitás mellett. Az annuitások ezen ajánlat szerint kitesznek évi 15 190 koronát. Az első részlet 1903. évi június hó 1-től számítólag fizettetnék.

A nevezett miniszter úr az esetleges konverzió előnyeire való tekintettel kifejezetten kikötné azt, hogy a fenntartó a kötelezvényben részére biztosított felmondási jogát a mindenkori vallás- és közoktatási miniszter felhívására bármikor gyakorolni köteles leend, de csak azon feltétel alatt, hogy az összeg az Államkincstár által rendelkezésére fog adatni, vagy konverzió útján fog a fenntartó anyagi károsodása nélkül beszereztetni.[28]

A minisztertanács a Budapesti Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgimnázium fenntartója által felveendő kölcsön annuitásainak a fenti értelemben leendő elvállalásához hozzájárul.

---

27 Annuitás: olyan kötvény, amely meghatározott éven át, évenként egyenlő összegben a kamatot és a tőketörlesztést magában foglaló részletekben fizetendő kölcsöntartozásról szól.

28 A Főgimnázium évente 38 000 korona államsegélyben részesült. Ezt az összeget 1908-ban 52 ezerre emelték. (Lásd még: MNL OL K 27. 1908. április 28./7.)

3. (28.)
1903. július 22.

9.
A szabad hajózás engedélyezéséről szóló 1893. évi 22. törvénycikk érvényben tartása[29]

A kereskedelmi miniszter úr előadja, hogy a tengeri szabad hajózás segélyezéséről szóló 1893: XXII. tc. hatálya folyó évi július hó 4-én lejárt, de nincsen kilátás arra, hogy az új törvényjavaslat, melyet a kereskedelmi miniszter úr a Ház elé terjesztett, a közel[jövő]ben törvényerőre emelkedjék, s azért gondoskodni kell arról, hogy az érdekelt hajózási körök biztosítást nyerjenek aziránt, hogy a járatsegélyek abban a mértékben és feltételek alatt, melyek a régebbi törvényben megállapíttattak, az új törvény életbeléptéig is meg fognak adatni.[30] Kéri ennélfogva ily irányban a minisztertanács felhatalmazását, megjegyezvén, hogy a kiadásokról az 1903. évi költségvetési előirányzatban gondoskodva van. A teendő intézkedéshez a kereskedelmi miniszter úr az Országgyűlés utólagos jóváhagyását fogja kérni az új törvényjavaslatnak tárgyalásakor, s a Pénzügyi Bizottságban leendő tárgyalása alkalmával javaslatba fogja hozni, hogy az új törvényjavaslatnak megfelelő helyén az 1893: XXII. tc. hatályának az új törvény életbeléptéig való változatlan fenntartása mondassék ki.[31]

A kért felhatalmazás megadatik.

10.
A bukinpalánkai kincstári csikótelep gazdasági épületeinek felépítése[32]

---

29 Lásd: Törvényjavaslat a tengeri szabadhajózást űző nemzeti hajók állami segélyezéséről. (Lakos, 1999. 2. köt. 828–829.)

30 A tengeri szabadhajózást űző magyar kereskedelmi hajóknak, valamint a tengeri hajók építésének állami segélyben és kedvezményben való részesítéséről szóló törvényjavaslatát Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter 1902. december 19-én terjesztette a képviselőház elé. (Képviselőházi Irományok 287. sz. 1901–1905. XXI. köt.) – Az állami segélyről szóló törvényjavaslat első változatát Hegedüs Sándor kereskedelemügyi miniszter nyújtotta be 1901. szeptember 1-én. (Képviselőházi Irományok 19. szám 1901–1905. I. köt.; Új törvény. 1907. évi VI. tc.)

31 Az 1893. évi XXII. törvény „A tengeri szabad hajózást űző magyar kereskedelmi hajóknak állami segélyben és kedvezményben való részesítéséről." A kétharmadrészt magyar állampolgárok tulajdonában lévő hajók után a hazai befektetők beszerzési, valamint a megtett tengeri mérföldhöz arányosított külön állami segélyben részesülhettek. A beszerzési segély a hajó lajtromozott tonnája után – típustól függően – 6-tól 12 koronáig szólt, évente 7%-kal csökkenő mértékben, a vízrebocsátási napjától számítva 15 évig. A külön állami segély minden megtett tengeri mérföld és a lajstromozott tiszta tonna után öt fillért jelentett, amely szintén 15 évre szólt.

32 Bukin; Dunabökény. Bács-Bodrog vármegye.

11.

A cs. és kir. katonai nevelő- és képzőintézetek díjmentes helyeinek Ausztria és Magyarország közötti arányos elosztása

A honvédelmi miniszter úr előadja, hogy hivatali előde a minisztertanácsnak 1903. évi március hó 4-ről kelt megbízása alapján azon felkéréssel fordult a közös hadügyminiszterhez, hogy a cs. és kir. katonai nevelő és képzőintézetekben rendszeresített és a közös hadügyi tárcából javadalmazott díjmentes kincstári helyeket Magyarország és Ausztria között, legalább a kvóta arányában ossza meg, és a Magyarországra eső részre kizárólag magyar honosságú ifjakat vegyen fel.[33]

Ezen felkérésre azonban a közös hadügyminiszter, noha kívánságunk jogos és méltányos volt, s a vonatkozó átiratban részletesen is indokoltatott, tagadó választ adott, s a maga részéről a magyar elemek szaporítását a Közös Hadsereg tisztikarában csakis úgy vélné elérhetőnek, ha a már eddig is rendszeresített magyar állami alapítványi helyek száma tetemesen felemeltetnék; végül pedig késznek nyilatkozott arra, hogy azon honvédtisztek és honvédtisztviselők fiait, akiknek magyar állami alapítványi helyekre leendő felvétele kérelmeztetik ezentúl, ha az előírt általános felvételi feltételeknek megfelelnek, díjmentes kincstári helyekre mind fel fogja venni.

A nevezett miniszter úr tagadó válaszát azzal indokolja, hogy a kincstári díjmentes helyeknek rendszeresítése még azon időre esik, amidőn a tisztek hosszas háborúk folytán otthonuktól huzamos ideig távol lenni voltak kénytelenek, és emiatt fiaik neveléséről nem gondoskodhattak. Ilyen körülmények a tisztikarra nézve szerinte ma is fennállanak, amennyiben a helyőrségnek gyakori változtatása folytán és az iskolák különböző tantervei miatt a tiszti gyermekek nevelése jelenleg is rendszerint nagy nehézségekkel jár, és ez képezi indokát a kiadott szabályzat azon rendelkezésének, mely szerint a kérdéses kincstári helyekre elsősorban a tisztek gyermekei veendők fel.

A közös hadügyminiszter nézete szerint a most említett szabályzat és a követett hosszas gyakorlat által a tisztikar olyan jogot szerzett a kérdésben forgó kincstári helyekre, hogy ő a szabályzatnak megváltoztatását a szerzett jogok sérelme nélkül Ő Felségénél nem hozhatná javaslatba.

Az előadó miniszter úr a közös hadügyminiszter ezen érveléséhez nem csatlakozhatik, mert évtizedek gyakorlata sem teheti jogossá az olyan más viszonyok között létrejött szabályzatot, mely a mai közjogi helyzetnek meg nem felel. Habár az előadó miniszter úr nézete szerint tehát itt szerzett jogokról szó sem lehet, legfeljebb a tisztikar irányában évek során át követett túl méltányos eljárásnak bizonyos ideig némi megszorításáról, mégis elismernie és méltányolnia kell a hadügyminiszter szempontjából azon nehéz és kényes helyzetet, mely a tisztikar személyes érdekeivel szemben előállana akkor, ha bizonyos számú tiszti fiú nem nyerné el, mint eddig, a díjmentes kincstári helyet, és azok helyébe altiszti vagy polgári szülőktől származó ifjak jutnának be ilyen helyekre a katonai nevelő- és képzőintézetekbe.

Mindezek dacára azonban Magyarország igényét arra, hogy a közös hadügyi tárcából javadalmazott kincstári helyek legalább a kvóta arányában osztassanak meg Magyar-

33 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. március 4./14. A katonai nevelőintézeti kincstári helyek megosztása. – A miniszteri előterjesztéseket lásd: MNL OL K 26–1904–XLV–172. 1904. március 9.; 1906–X–491. 1904. augusztus 19.; MNL OL K 27. 1904. február 21./17.

ország és Ausztria között, oly jogosnak és méltányosnak tartja, hogy ezen kérdésnek követelésünk értelmében leendő megoldásában alig kételkedik.

Ami végül a közös hadügyminiszternek azon javaslatát illeti, hogy a magyar elem a Hadsereg tisztikarában a magyar állami alapítványi helyek számának újbóli felemelése útján szaporíttassék, az előadó miniszter úr azon nézetben van, hogy ezen helyek tetemes költséget okozó felemelése iránt a törvényhozás elé javaslat nem volna terjesztendő.

A magyar állami alapítványi díjmentes helyek szaporítása esetében ugyanis még kirívóbb lenne azon, már amúgy is eléggé hátrányos helyzet, amely Magyarország kárára Ausztriával szemben a véderő tiszti sarjadékának képzése tekintetében ma is fennáll. Ha már Magyarország a Közös Hadsereg magyar tiszti sarjadékának nevelésére az eddiginél még nagyobb anyagi áldozatot hajlandó lenne, az inkább akként volna meghozandó, hogy a honvéd nevelőintézeteket végzett ifjaknak egy bizonyos százaléka – természetesen a vonatkozó törvény megfelelő módosításával – a magyar elemnek szaporítása céljából a Közös Hadsereg magyar csapataihoz osztatnék be.

Megjegyzi, hogy ezen intézkedés csak akkor volna életbe léptethető, ha a honvéd nevelőintézetekből több ifjú lépne ki, mint amennyire a Honvédség tiszti szükséglete terjed, ami a honvéd tisztikar jelenlegi kiegészítésének módját fenntartva, csak az 1906. évi után fog beállani.[34]

Ezeknek előrebocsátása után a honvédelmi miniszter úrnak oda terjed javaslata, hogy a minisztertanács a jelen előterjesztésében foglaltaknak tudomásul vétele mellett, és tekintettel arra, hogy a közös hadügyminiszter és hivatali előde között folytatott e részbeli tárgyalások nem vezettek a kívánt eredményre, most már a további tárgyalások vezetésével a miniszterelnök urat mint a kormány fejét bízza meg, és az utóbbit egyúttal hatalmazza fel arra is, hogy a kérdéses ügyet – ha a kívánt eredmény másként nem volna elérhető – döntés végett Ő Felsége elé is vihesse.

A minisztertanács sajnálattal vévén tudomást arról, hogy a fennforgó kérdésben az eddigi tárgyalások nem vezettek eredményre, felkéri a miniszterelnök urat, hogy az e részbeni tárgyalásokat a magyar kormány nevében ő folytassa, s szükség esetében Ő Felségéhez is felterjesztést tegyen.

13.
Gróf Erdődy István belső titkos tanácsosi kinevezése

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr előterjesztésére[35]

a minisztertanács jóváhagyja, hogy gróf Erdődy István főrendiházi tag és földbirtokos részére a belső titkos tanácsosi méltóság díjmentes adományozása hozassék Ő Felségénél javaslatba.

---

34 1903. év elején a honvédségnél 520 főre tehető tiszthiányt tartottak számon. Az 1904. évi XX. törvénycikk 1. §-a szerint: az 1897. évi XXII. tc. 1. §-ában a magyar honos ifjak részére létesített 250 alapítványi hely további 1073 hellyel bővítendő úgy, hogy 93 hely a cs. és kir. katonai akadémiákban, 180 hely a cs. és kir. katonai reáliskolákban, 800 hely pedig a cs. és kir. katonai hadapród iskolákban töltendő be.

35 Gróf Erdődy István Horvátországban lévő ún. jaskai uradalma révén a horvát országgyűlés mágnásai közé tartozott.

4. (29.)
1903. július 28.

1.
A brüsszeli cukoregyezményről és a cukorkontingens megállapításáról folyó osztrák–magyar tárgyalások[36]

Pénzügyminiszter úr bejelenti, hogy a folyó évi július hó 17-én kelt minisztertanácsi határozat alapján a brüsszeli cukoregyezmény és cukor-kontingentálás kérdésében folytatta a tárgyalást a cs. kir. pénzügyminiszter úrral, de ennek folyamán is a két kormány álláspontja olyan mereven ellentétes maradt, hogy mulaszthatatlan kötelességének tartja az ügy állását a minisztertanács előtt újból ismertetni, s a közgazdasági szempontból nagyfontosságú kérdés megoldását célzó egy újabbi lépésének megtételéhez a minisztertanács hozzájárulását kikérni. A magyar kormány ugyanis a brüsszeli nemzetközi cukoregyezmény aláírását az osztrák kormánnyal szemben ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a belföldi cukorfogyasztás részére szükségelt cukormennyiségek Magyarországon és Ausztriában a két állam tényleges fogyasztásának megfelelő mérvben kontingentáltassanak, vagyis törvénnyel állapíttassék meg az a cukormennyiség, amely a két állam mindegyikében az illető állam területén fekvő gyárakból a fogyasztásnak megfelelő mérvben forgalomba hozható.

Az osztrák kormány ezt a feltételt elfogadta. A feltétel határozottan csak a fenti értelemben való kontingentálásra vonatkozott, de világos, hogy ez csak eszköz volt, annak a célnak az elérésére, hogy a magyar belföldi cukorfogyasztás ellátása a magyar cukortermelés számára biztosítassék. Ez a körülmény hangsúlyoztatott is ama jegyzékváltásban, amely a cukor-kontingentálásra vonatkozó magyar és osztrák törvényjavaslatok szövegének megállapítása előtt az Osztrák Pénzügyminisztériummal folyt, míg az Osztrák Pénzügyminisztérium azt hangsúlyozta, hogy ők a kontingentáláshoz járultak hozzá, nem pedig ahhoz, hogy a magyar cukorfogyasztás ellátása bármily más eszközzel a magyar cukortermelés részére biztosítassék.

E jegyzékváltás során ismételten kijelentetett az Osztrák Pénzügyminisztériumnak, hogy ha a Brüsszeli Állandó Cukorbizottság a cukor-kontingentálást a cukoregyezménnyel össze nem egyeztethetőnek jelentené ki, a magyar kormány még a szerződésszegés vádjának terhe alatt is csak az esetben járulhatna hozzá az egyetértőleg megállapított rendelkezések megváltoztatásához, ha más, nem kifogásolható oly rendelkezések fognak foganatosíttatni, amelyek a magyar cukorfogyasztás ellátását a magyar cukortermelés részére biztosítják. Viszont az osztrák kormány, bár feltétlenül visszautasított minden olyan intézkedést, amely a Monarchia két állama közötti cukorforgalom direkt megszüntetésére vagy közbeeső vámnak a szedésére vezet, elismerte, hogy ha a Brüsszeli Cukorbizottság kifogásai a kontingentálás lényeges alapjait érintenék, önként érthetőleg visszanyeri mind a két fél teljes cselekvési szabadságát.

---

36 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. július 17./13.; 1903. augusztus 5./8.

A cukorkonvencióra és cukorkontingentálásra vonatkozó törvényjavaslatoknak alkotmányos tárgyalásra való előterjesztésére szóló felhatalmazást kérő hódolatteljes felterjesztésében jelezte előadó miniszter úr, hogy a tervezett kontingentálás lényeges rendelkezéseinek bármi okból való módosítása, vagy elejtése esetén a brüsszeli cukoregyezmény Magyarország részéről fenntartható csak úgy lenne, ha más eszköz pl. a megadóztatott cukor Ausztria és Magyarország közötti forgalmának korlátozása, vagy a brüsszeli egyezmény szerint megengedett vámnak (surtaxe) az osztrák cukorral szemben valló alkalmazása által fog a magyar belföldi cukorfogyasztás a magyar cukortermelés részére biztosíttatni. A törvényjavaslatok alkotmányos tárgyalása alkalmával és egyébkor is több ízben tétetett olyan kormánynyilatkozat, hogy a brüsszeli cukoregyezményhez való csatlakozásunk megmásíthatatlan feltételét az képezi, hogy a magyar belföldi cukorfogyasztás a kontingentálás elvetése esetén más eszközökkel a magyar cukortermelés részére biztosíttassék.

A Brüsszeli Állandó Cukorbizottság kifogásolta a kontingentálást mint a brüsszeli cukoregyezménybe ütközőt, s miután a magyar kormány részéről közgazdasági és politikai szempontból éppúgy, mint erkölcsileg lehetetlenség, hogy a kontingentálás elejtésével a brüsszeli egyezmény kötelékében bennmaradjon anélkül, hogy a magyar belföldi cukorfogyasztást a magyar cukortermelés javára biztosítanók, előadó miniszter úr a folyó évi június hó 17-én tartott minisztertanács határozatából kifolyólag átiratot intézett a magyar kormány nevében az osztrák kormányhoz, melyben felkérte, hogy indítsa meg a magyar kormánnyal a tárgyalásokat lehetőleg sürgősen aziránt, hogy a cukor-kontingentálásra vonatkozó törvényes határozmányok más oly határozmányokkal pótoltassanak, amelyek alkalmasok arra, hogy a magyar cukorfogyasztás a magyar cukortermelés számára biztosíttassék, s kijelentette, hogy ha rövid idő alatt ily intézkedésekre vonatkozó megállapodások létre nem jönnek, a magyar kormány egybehívja a brüsszeli egyezmény értelmében a nemzetközi konferenciát, s ha azon – ami előre látható – a kontingentálást az egyezménybe ütközőnek jelentik ki, a magyar kormány ki fogja jelenteni, hogy az egyezmény ily értelmezését el nem fogadhatván, kilép az egyezmény által teremtett kötelékből. Önként értetődőnek gondolta előadó miniszter úr, hogy az esetben az osztrák kormány szintén ki fog lépni az egyezmény kötelékéből, mert a cukor megadóztatásának kérdése közös egyetértéssel intézendő ügy, s mert a magyar kormány csak a kontingentálás feltétele mellett adván felhatalmazást a brüsszeli egyezmény aláírásához: az ő állásfoglalásának kell döntőnek lenni a tekintetben, hogy kontingentálás nélkül is fenntartassék-e az egyezmény, vagy sem.

Az osztrák kormány erre az átiratra nem válaszolt, de a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter úr az előadó miniszter úrral Budapesten folyó évi július hó 25-én megtartott megbeszélés alkalmával kijelentette, hogy az osztrák kormány nem egyezik bele abba, hogy a kontingentálás más, a magyar belföldi cukorfogyasztást a magyar cukortermelés részére biztosító intézkedésekkel pótoltassék, mert minden ilyen szóba jöhető intézkedés az egységes vám és kereskedelmi terület lényegébe ütközik; kijelentette továbbá, hogy az osztrák kormány legközelebb császári rendelet útján szándékozik hatályon kívül helyezni a cukorkontingens felosztására vonatkozó törvényt, és hogy Ausztria minden körülmé-

nyek között benne marad a brüsszeli egyezmény által teremtett kötelékben, akár kilép is belőle Magyarország, akár nem.

Az osztrák kormány ez eljárásának az a célzata, hogy egyoldalú intézkedéssel elhárítsa azokat a gátakat, amelyek a brüsszeli egyezmény kötelékében való bennmaradását akadályozzák, s amelyeket törvényszerűen csakis a magyar kormánnyal egyetértőleg megállapított intézkedések útján háríthatna el, s hogy kényszerítse a magyar kormányt, hogy összes előzetes feltételei és óvásai dacára, akarata ellenére a brüsszeli egyezmény kötelékében bennmaradjon, vagy esetleges egyoldalú kiválás által megsértse a gazdasági közösség alapvető elveit.

> A magyar kormány az osztrák kormány ezen eljárásába semmiképpen bele nem nyugodhatván: a minisztertanács felhatalmazza előadó minisztert urat, hogy az általa egyidejűleg bemutatott s alá ide mellékelt átiratot intézhesse a császári királyi osztrák pénzügyminiszter úrhoz.[37]

5. (30.)
1903. augusztus 5.

1.
Gróf Szapáry László fiumei és magyar–horvát tengerparti kormányzó lemondása[38]

6.
A Spalatói Tamás-féle traui kódex megvétele[39]

Miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője előadja, hogy hivatali elődje az Országos Levéltár előterjesztésére Fanfogna János traui[40] lakos tulajdonában volt úgynevezett „Spalatói Tamás-féle traui kódexet", amely Magyar- és Horvát–Szlavón-országok közjogi viszonyára nézve a legbővebb, és általában véve igen fontos megbízható forrás, 10 000 koronáért az Országos Levéltár számára megvásárolta.

Miután pedig ezen, Magyarországra nézve nagy fontosságú munka megvétele más oldalról is terveztetett, és az eladó a megvételt rövid határidőhöz kötötte, kénytelen volt hivatali elődje a 10 000 K vételárt a Belügyminisztérium folyó évi költségvetésének az

37 Az átirat a jegyzőkönyveknél nem volt felkutatható.

38 Kinevezését lásd: MNL OL K 27. 1897. november 18./15. – Részére belső titkos tanácsosi méltóság adományozása. (Lásd: MNL OL K 27. 1898. december 14./03.) – Az országgyűlés 1903. július 29-én tartott ülésén Pap Zoltán ellenzéki képviselő arról számolt be, hogy tízezer koronát ajánlottak fel neki azért, ha az obstrukció felszámolását elősegíti. Rövid időn belül kiderült, hogy a vesztegetésre szánt pénz Szapáry László fiumei kormányzótól származik. A botrány következtében Szapáry László még ezen az estén felkereste a miniszterelnököt és lemondott hivataláról. Szapáry László lemondását az uralkodó elfogadta, a felmentéséről szóló királyi kézirat a hivatalos lapban 1903. augusztus 2-án jelent meg.

39 Tamás spalatói (spliti) érsek munkája a horvát királyság jogtörténete mellett a tatárjárásról is tudósít.

40 Horvátul Trogir, kikötőváros. Ide menekült IV. Béla király családjával együtt a tatárok elől.

Országos Levéltár átmeneti kiadások VII. fejezet 2. címe alatt „A külföldi történeti kútfőgyűjtemények és folytatásuk beszerzésére és beköttetésére" felvett, azonban már lekötött 2000 K hitelen felül, ezen rovat terhére – az ügy sürgőssége miatt – túlkiadásként kiutalványozni azzal, hogy az zárszámadásilag fog igazoltatni.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

8.

A brüsszeli cukoregyezményről és a cukorkontingens megállapításáról folytatott osztrák–magyar kormányközi tárgyalás[41]

Pénzügyminiszter úr bejelenti, hogy a brüsszeli cukoregyezmény és cukor-kontingentálás tárgyában az osztrák pénzügyminiszter úrhoz címzett azon átiratát, melyet a múlt hó 28-án tartott minisztertanácsnak bemutatott, a Kabineti Iroda útján Ő Felsége elé terjesztette, s a nevezett miniszter úrhoz tényleg megküldötte, annak folytán Ischlbe szólíttatott, hová az osztrák miniszterelnök és pénzügyminiszter urak is meghivatván, Ő Felsége elrendelni méltóztatott, hogy a szóbeli tárgyalás a két kormány között folytattassék.

Ezek során az osztrák miniszterelnök és pénzügyminiszter urak elvileg hajlandóknak nyilatkoztak előadó miniszter úrnak azt az indítványát tárgyalási alapul elfogadni, hogy mindkét kormány a saját hatáskörében tegye meg az intézkedéseket a saját termelésű cukor biztosítására, vagyis, hogy a két állam cukorgyáraiban vettessék ki, és szedessék be a kiviendő cukorra eső pótdíj (Surtax).

Ezen alkalommal ezen pótdíj mérvére nézve megállapodás nem jött létre, a nyílt kérdésnek hagyatott, s elhatároztatott, hogy előadó miniszter úr a fenti eljárási mód szerint való pótdíj beszedésre vonatkozó konkrét indítványát közölje írásban az osztrák pénzügyminiszter úrral, és ennek megtörténte után a szakelőadók üljenek össze a kiviteli módozatok megbeszélésére, ami a legközelebbi napokban már meg is fog történni.

Minthogy azonban az osztrák miniszter urak kijelentették, hogy nem vállalhatnának garanciát arra nézve, hogy a fenti elvek alapján a létesítendő megegyezést 1903. szeptember 1-jére törvényerőre emeljék, s hogy a megállapodás létesítésétől függetlenül kérni fogják Ő Felségétől a cukorkontingens egyénenkénti felosztása iránt intézkedő osztrák törvénynek császári rendelet útján való azonnali hatályon kívül helyezését, ami időközben meg is történt, és mert előadó miniszter úr folyó hó[42] 15-ét jelezte azon végső határidőnek, ameddig a megállapodásoknak létre kellene jönniük, előadó miniszter úr már most gondoskodni kíván arról, hogy azon esetre, ha a fent jelzett, s mindkét államban alkotmányos úton életbe léptetendő megállapodások kellő időre nem létesülnének, a magyar cukoripar érdekei mindenáron megóvassanak.

Erre az esetre egy törvényjavaslatnak sürgős benyújtását és törvényerőre emelését tartaná szükségesnek,[43] mely azokról az intézkedésekről szólana, amelyek avégből szük-

41 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. július 17./13.; 1903. július 28./1.

42 1903. augusztus 15.

43 A magyar és az osztrák pénzügyminiszter 1903. augusztus 28-án megegyezett abban, hogy a magyar kormány követeléséről egy törvényjavaslatot készít. A törvényjavaslat tervezetét 1903. szeptember 22-én terjesztették fel az uralkodó részére (MNL OL K 255–1903–2–3984. A pénzügyminiszter felterjesztése az uralkodó részére. 1903. szeptember 22.) – Az uralkodó 1903. október 7-én hozzájárult, hogy a törvényjavaslat a parlament elé kerüljön.

ségesek, hogy a magyar cukorfogyasztás ellátása a brüsszeli nemzetközi szerződés szellemében biztosíttassék.[44]

> A minisztertanács ezen előterjesztést tudomásul veszi, és felhatalmazza a pénzügyminiszter urat, hogy beállandó szüksége esetén a most bemutatott törvényjavaslatot Ő Felsége előzetes jóváhagyása után a törvényhozásnak bemutassa. Kijelenti egyúttal a minisztertanács, hogy ennek a törvényjavaslatnak a benyújtását azért óhajtja, mert csak így tudná megakadályozni, hogy a mai helyzet gazdasági szempontból további következményekkel járjon, és utal arra is, hogy amennyiben ezen törvényjavaslat bármi okból törvényerőre nem emelkedhetnék, a magyar kormánynak követnie kellene az 1899: XXX. tc.-ben[45] adott utasítást, és rendeleti úton kellene megtennie a cukoripar érdekeinek megvédésére szükséges intézkedéseket.[46]

17.
A leánykereskedelem felszámolására létrehozott párizsi nemzetközi egyezménytervezet elfogadása

A leánykereskedés elnyomása tárgyában a francia kormány kezdeményezésére múlt évi július havában Párizsban nemzetközi konferencia ült össze, amelyen a magyar kormány három képviselője is részt vett.[47]

A konferencia két tervezetet dolgozott ki, mégpedig: I. egyezményi tervezetet (Projet de convention), mely szerint a szerződő államok bizonyos büntetőjogi intézkedések megtételére, kölcsönös jogsegélyre és a leánykereskedés miatt való kiadatásra kötelezik magukat, és II. egy megállapodási tervezetet (Projet d'arrangement) melyben a leánykereskedés elnyomása végett közigazgatási intézkedések állapíttattak meg. Az utóbbiak

---

44 MNL OL K 2–AXIV–2–78. Törvényjavaslat a cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903. évi tc. 5. és 8. §-ai módosításáról. Budapest, 1903. november 24. – A törvényjavaslat hatályon kívül helyezte a cukorkontingentálásra vonatkozó rendelkezéseket, de felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy visszamenőleg, 1903. szeptember 1-jétől a közös vámterület két állama közötti cukorforgalom után, fogyasztási cukorra mázsánként három korona 50 fillér, nyerscukorra három korona 20 fillér illetéket (5. §) szedjen. A 8. § a jövedéki kihágás büntetési tételeiről rendelkezett. (Lásd még: Pénzügyminiszteri rendelet. 112./1903. augusztus 4./3311. sz. Valamely nyilvános raktárban, vagy valamely magán raktárban hivatalos ellenzár mellett beraktározott cukornak kiviteli jutalékban való részesítéséről. *Rendeletek Tára*, I. köt. 816.; Pénzügyminiszteri rendelet 113./1903. augusztus 17./73597. sz. A cukoradóra vonatkozó törvényes rendelkezések végrehajtása. *Rendeletek Tára*, I. köt. 831.)

45 1899. évi XXX. törvény. A vám- és kereskedelmi viszonyoknak és ezekkel összefüggő némely kérdésnek rendezéséről. *Törvénytár*, 1899.

46 A magyar törvényjavaslat tervezett intézkedéseit az osztrák fél nem fogadta el, ezért a surtaxa bevezetésére a Khuen-Héderváry kormány időszakában nem kerülhetett sor. (A surtaxa bevezetésére csak 1907-ben született megállapodás.)

47 Korábban 1901-ben tartottak e tárgyban megbeszélést, Londonban. (MNL OL K 27. 1901. december 18./7.) – A leánykereskedelem megakadályozása érdekében hatékony belügyminiszteri intézkedés nem történt. Erre utal Visontai Soma képviselőnek 1902. november 17-én elhangzott parlamenti felszólalása, amely szerint ismeretlen személyek Somogyban – tisztességes munkát ígérve – 40 lányt vonattal Bécsbe, majd Hamburgba szállítottak. Az újságokban megjelent cikkek szerint a határrendőrség semmit nem tett annak érdekében, hogy a lányok kiszállítását megakadályozza. Széll Kálmán belügyminiszteri minőségében az ügy kivizsgálását ígérte, illetve a határrendőrség létszámának felemelését javasolta.

közül legfontosabb az, hogy az egyes államok kormányai külföldi prostituált nőket e nők, illetve hozzátartozóik kívánságára hazájukba vissza fognak szállítani.

Az első egyezményhez ezen kívül egy függelék állapíttatott meg, amely az egyezményben foglalt szabályok alkalmazásának elveit határozza meg, de csak óhajtásképpen.

Minthogy az első helyen említett egyezménytervezet 1. és 2. cikkében körülírt cselekmények ez idő szerint nálunk büntetés alá nem esnek, ennélfogva abban az esetben, ha az I. egyezménytervezetet elfogadjuk – ennek 3. cikke értelmében – büntetőtörvényünket oly rendelkezésekkel kell majd kiegészítenünk, melyek szerint a kérdéses cselekmények büntetéssel sújtatnak.

A büntetőtörvénynek ily irányú kiegészítését vagy a megkötött egyezmény becikkelyezésével egyidejűleg lehet majd eszközölni, éppúgy, mint annak idején a kábelek védelme tárgyában kötött egyezmény (1888: X., XI. tc.[48]) következtében az 1888: XII. tc.-kel[49] történt, vagy pedig esetleg a büntető törvénykönyv novellájában lesz a leánykereskedés ellen való büntetőjogi védelem kérdése megoldható.[50]

Minthogy a kérdés [!] két egyezménytervezethez való hozzájárulás Magyarországnak kiváló érdekében áll, mert azoknak intézkedései a fiatal magyar nőkkel a keleti és délvidéki országok felé űzött lelketlen vásár megszüntetésére hathatós reményt nyújtanak, minthogy Horvát–Szlavón–Dalmátországok bánja, aki az egyezménytervezetekre nézve szintén meghallgattatott, a társországok szempontjából azok ellen észrevételt nem tett: a minisztertanács felhatalmazását kéri előadó miniszter úr arra, hogy Magyarországnak a két egyezménytervezethez és az első tervezet függelékéhez való hozzájárulását a Közös Külügyminisztériumnak tudomására hozhassa.[51]

A kért felhatalmazás megadatott.

---

48 1888. évi X. törvény. A tenger alatti kábelek védelme iránt kötött egyezmény becikkelyezése tárgyában. *Törvénytár*, 1887–1888. 202–210.; 1888. évi XI. törvény. A tenger alatti kábelek védelme iránt Párizsban 1884. március 14-én kötött egyezménynek kiegészítő részét képező nyilatkozat becikkelyezése tárgyában. *Törvénytár*, 1887–1888. 210–211.

49 1888. évi XII. törvény. A tenger alatti kábelek védelme iránt büntető határozatok megállapítása tárgyában. *Törvénytár*, 1887–1888.

50 Dr. Lers Vilmos miniszteri tanácsost 1910-ben küldték ki Párizsba, hogy a leánykereskedelem visszaszorítása tárgyában létrehozott nemzetközi egyezményt aláírja. (MNL OL K 27. 1910. június 4./II.)

51 Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter véleménye szerint e tárgyban újabb értekezlet összehívására már nincs szükség. (MNL OL K 26–1908–XXXIX–752. sz. A kereskedelemügyi miniszter felirata Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök részére. 1903. július 25. – Lásd az 1912. évi XLIX. és LV. törvényt.)

22.

Kiküldetés az Ipari Tulajdon Tárgyainak Oltalmára Alakult Nemzetközi Szövetség amszterdami kongresszusára[52]

Kereskedelmi miniszter úr bejelenti, hogy az Ipari Tulajdon tárgyainak Oltalmára Alakult Nemzetközi Szövetség ez idei amszterdami kongresszusára dr. Emich Gusztáv miniszteri titkárt szándékozik kiküldeni.

Tudomásul vétetik.

23.

Dalmáciába vámmentes gabona szállítása[53]

Kereskedelemügyi miniszter úr bejelenti, hogy az osztrák kormánynak Dalmácia ínséges helyzetére alapított sürgős kérelmére a magyar kormány nevében hozzájárult ahhoz, hogy Dalmáciába a folyó évben pótlólag még 10 000 mm tengeri vámmentesen bevitethessék amivel a vámtarifában biztosított maximum (80 000 mm) még nincsen kimerítve.[54]

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

24.

A Bácsföldvár község határában fekvő legelőtartalékok eladása[55]

Földművelési miniszter úr a bácsföldvári legelőjutalékoknak szabadkézből való eladása tárgyában bejelenti, hogy a Bácsföldvár községben folyamatba tett úrbéri rendezési és legelőfelosztási bírói eljárás során a Kir. Kincstár azon legelőjutalék iránti igényét is érvényesítette, amely a Grósz Illés és társainak eladott 13,1278/1600 hold és a Krishaber Mórnak eladott 13,1432/1600 hold volt kincstári föld után aránylag megillette.

---

52 Az ipari tulajdon kölcsönös oltalmáról 1883-ban, Párizsban megkötött nemzetközi egyezmény alapján, megalakult az ún. Unió, amelynek az ipari tulajdon (szabadalom, védjegy, mustra és mintaoltalom, név- és cégjog) védelmének szabályozása volt a célja. A részt vevő országok (Belgium, Brazília, Franciaország, Németország, Németalföld, Olaszország, Portugália, Quatemala, Salvador, Svájc, Szerbia) az alapszerződést időnként – 1891. Madrid, 1900. Brüsszel, 1902. Torino – pótegyezményekkel egészítettek ki. Magyarország és Ausztria között már 1895-ben elvi megállapodás jött létre a csatlakozásról, és a kereskedelemügyi miniszter a minisztertanács elé terjesztette törvényjavaslatát (1903. február 27./8.), de Németország döntésére várva, ez ügyben további intézkedés nem történt. (Lásd még: MNL OL K 148–1903–1920. Kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére „Az ipari tulajdon nemzetközi védelmére alakult Unióhoz való csatlakozásról." Budapest, 1903. február 24.) – „A magyar szent korona országainak az ipari tulajdon védelmére alakult nemzetközi Unió kötelékébe való belépéséről" csak az 1908. évi LII. törvény rendelkezett. E témakörben a legfontosabb kereskedelmi partnernek számító Németországgal, 1908. november 15-én, a Monarchia két állama külön is megállapodott. Az egyezményt rögzítő 1908. évi LIV. törvényben elfogadták az 1883. március 2-án kötött nemzetközi egyezményt, de rendelkezéseit újabb pontokkal egészítették ki. (Lásd még: Lakos, 1999.; 1890. március 25./13.; 1891. január 21./3.; április 6./5.; 1894. április 16./12.)

53 A vámtarifa 24. tétele szerint, Dalmáciába évente 20 ezer mázsa búza és 80 ezer mázsa kukorica szállítható vámmentesen.

54 MNL OL K 26–1906–XLI–447. sz. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése Dalmácia és a quarneói szigetek gabonaellátásáról. 1903. július 28. – Dalmáciában a szárazság miatt az 1902. évi termés az 1901. évinél is rosszabb volt. Búzából 30, kukoricából 50, kölesből 30%-kal termett kevesebb. (Továbbá: MNL OL K 255–1903–7. t.–3264. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszterhez az osztrák kereskedelemügyi miniszter kérése tárgyában. 1903. július 28.)

55 Bács-Bodrog vármegye. (Lásd még: MNL OL K 27. 1905. október 14./8.; 1906. január 18./21.)

A Szegedi Kir. Ítélőtábla a szóban forgó eladott kincstári földek után járó legelőjutalék kiosztását el is rendelte. A kiosztás akként történt meg, hogy a legelőjutalék nem egy tagban a Kincstárnak, hanem az eladott földek ez idő szerinti birtokosainak külön parcellákban lett kiadva, azzal a kifejezett célzattal, hogy a legelőrészleteket a szomszédos birtokosok földjeikkel összekapcsolhassák.

A Zombori Kincstári Ügyészség ezen eljárás ellen jogorvoslatot használt ugyan, de egyúttal megindította a szomszédos birtokosokkal az illető kincstári legelőjutalék megváltása iránti tárgyalásokat is, melyek – egy fél kivételével – sikerre is vezettek. Minthogy ezek a parcellák olyan kincstári birtokok utáni legelőjutalék fejében osztattak ki, mely birtokok annak idején „minden jogokkal és kötelezettségekkel" együtt adattak el, kétséges, hogy per esetén azok a Kincstárnak ítéltetnének-e meg. Ezért úgy az Aradi Jószágigazgatóság, mint a Zombori Kincstári Ügyészség is azt javasolja, hogy az ezen földrészekre nézve a szomszéd birtokosok által tett vételi ajánlatok fogadtassanak el. Előadó miniszter úr is helyesnek találván azt, hogy egy hosszadalmas, költséges, s amellett nagyon is kétséges kimenetelű pernek méltányos ajánlatok elfogadásával eleje vétessék, s az ügy békés úton rendeztessék: a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a szóban levő parcellákat, összesen 5 hold 1553 □-öl területtel, összesen 2 466 K 25 fillérért a szomszédos birtokosoknak szabad kézből eladhassa.

A minisztertanács ezen telekeladáshoz hozzájárult.

6. (31.)
1903. augusztus 8.

1.
Gróf Khuen-Héderváry Károly kormányának lemondása[56]

A miniszter úr jelenti, hogy a tegnapi napon Ő Felsége előtt szóbelileg kifejtette a politikai helyzetet, előadván Ő Felségének, hogy a bonyolódott helyzetből való kibontakozhatásnak az a terve, mely szerint az ország szükségleteinek kielégítésére legsürgősebb törvényjavaslatok az ellenzék obstrukciójával szemben azáltal biztosíttassék, hogy az ujonctörvényjavaslatban csak a rendes létszám vétetik igénybe, eredményre nem vezet, mert most már annál kevésbé remélhető, hogy az ellenzék – mely pedig a nagyobb létszám miatt gátolta eddig a törvényhozás rendes menetét – álláspontjának elhagyására volna bírható, mivel a múlt hó 31-i képviselőházi ülésben az ellenzéknek még az a része is merev ellentállást jelentett be, mely az obstrukciót eleddig elítélte.[57]

Elesvén ekként a miniszterelnök úr kibontakozási tervének az alapja, s nem lehetvén többé remény arra, hogy az általa követett politika sikerre fogna vezetni: Ő Felségének

56 A kormány lemondása a *Budapesti Közlöny*ben 1903. augusztus 10-én jelent meg.

57 A Szapáry László vesztegetési kísérlete következtében a Függetlenségi Párt azon tagjai is az obstrukciót folytatók mellé álltak, akik addig a kormányfő és Kossuth Ferenc júniusi megállapodását támogatták.

rendelkezésére bocsátotta az állását azzal a kéréssel, hogy lemondását legkegyelmesebben elfogadni méltoztassék.[58]

Ezen jelentés folytán a minisztertanács elhatározza, hogy az összes kormány adja be lemondását.

7. (32.)
1903. augusztus 19.

3.
Dr. Nikolič Vladimir Modruš-Fiume vármegye főispánja részére a Lipót-rend lovagkeresztjének adományozása[59]

A miniszterelnök úrnak a távollévő horvát–szlavón–dalmát országi miniszter úr nevében tett előterjesztésére elhatároztatott, hogy dr. Nikolič Vladimir Modrus-Fiume vármegyei főispán részére a Lipót-rend lovagkeresztjének díjmentes adományozása hozassék javaslatba.

5.
Dr. Berger Ferenc, Hódmezővásárhely tiszti főorvosa részére a Ferenc József-rend lovagkeresztjének adományozása[60]

A miniszterelnök úrnak, mint a Belügyminisztérium vezetőjének előterjesztésére elhatároztatott, hogy dr. Berger Ferenc Hódmezővásárhely tiszti főorvosának, közszolgálat alatt szerzett érdemei elismeréséül a Ferenc József-rend lovagkeresztjének díjmentes adományozására hozassék Ő Felségének javaslatba.

---

58 Az ügyek vitelével megbízott Khuen-Héderváry Károlyt az uralkodó 1903. szeptember 22-én újra kinevezte miniszterelnökké, de a *Chlopy hadparancs* következtében szeptember 29-én másodszor is lemondott.

59 1895-ben nevezték ki Modrus-Fiume vármegye főispánjává. 1908-ban a horvát–szlavón–dalmát, majd 1911-ben a magyar országgyűlés tagja.

60 1854-ben szerzett orvosdoktori oklevelet, és Hódmezővásárhelyen magánorvosként praktizált. 1869-ben Csongrád vármegye járási orvosává választották. 1876-ban lett Hódmezővásárhely tiszti főorvosa.

8. (33.)
1903. augusztus 26.

1.

A Kínába irányuló fegyverkiviteli tilalom megszüntetése

2.

Müncheni lap postai szállítási jogának megvonása[61]

Miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy a Münchenben megjelenő „Jugend" című lapot – a magyar nemzettel szemben tanúsított durva és ellenséges magatartása miatt – a Magyar Korona Országainak területére a postai szállításból kitiltotta.

Tudomásul vétetett.

3.

A Balaton Halászati Társulat tartozásának egyszeri elengedése[62]

Miniszterelnök úr, mint a Belügyminisztérium vezetője előadja, hogy a Balaton halállományának védelmére és az 1888. évi XIX. tc.-nek az orvhalászat megszüntetésére alkotott szakaszának[63] végrehajtása érdekében hivatali elődje a Balaton Halászati Társulat kérelmére úgy intézkedett, hogy a Balaton menti csendőrörsök 1896. évtől kezdve az általános tilalmi idő tartamára a saját állományból megerősíttettek.[64]

Ezen intézkedés azonban elégtelennek bizonyult arra, hogy a Balaton körül egymástól nagy távolságra elhelyezett s a közbiztonsági szolgálattal nagy mérvben igénybe vett csendőrőrsök a Balaton-parti községek lakosaival szemben a törvény rendelkezéseit érvényre juttatni képes lett volna, s ez okból, ezen fontos közigazgatási ágnak kellő megóvása szempontjából, az 1900. évi költségvetéssel engedélyezett csendőrlegénységi szaporításból 1900. évi május 1-jével Badacsonytomaj és Fonyód községekben egy-egy hét fővel rendszeresített őrs állíttatott fel, a köveskállai őrs Kővágóörsre helyeztetett át, a kenesei, siófoki, kőröshegyi, boglári, balatonberényi, keszthelyi, köveskállai és balatonfüredi csendőrőrsök létszáma pedig 2–2 fővel felemeltetett.

Ezen 30 főnyi létszám fenntartási költségei részbeni fedezésére a Balaton Halászati Részvénytársaság szerződésileg kötelezte magát évi 8000 koronával hozzájárulni, s a hozzájárulási összeget előleges negyedévi részletekben befizetni.

Nevezett részvénytársaság azonban a hozzájárulási összegnek csak két első részletét fizette be, míg az 1900. évi november hó 1-jétől esedékessé vált részletekkel, vagyis

---

61 Belügyminiszteri előterjesztés a postai szállítási jog visszaadásáról. (Lásd még: MNL OL K 27. 1903. július 9./5.; július 17./8. és 9., valamint 1911. március 20./107.)

62 A Társulatot 38, halászati jogosultsággal rendelkező alapította 1899-ben. A Társulat központja Siófokon működött. (Lásd még: A halászatról. 1888. évi XIX. törvény.)

63 Lásd a törvény VI. Büntető határozatok részét!

64 A Halászati Társulatról lásd az 1888. évi XIX. törvény 14. §-át!

összesen 22 000 koronával hátralékban maradt, mely hátraléknak elengedését kérelmezte azon indokolással, hogy üzleti eredményében e költségek fedezésre nem találnak amennyiben a legutóbbi üzleti évről szóló mérlege 55 758 korona 55 fillér veszteséggel zárult.

Fontos közgazdasági érvek kívánják, hogy ily társaság, mely aránylag nagymérvű befektetéseket eszközölt, és oly iparágakat honosított meg (heringsózás), melyek nálunk ismeretlenek voltak, továbbra is fennálljon, és ne legyen kénytelen a kezdet nehézségei folytán esetleg később virágzóvá fejlődhető üzemét beszüntetni.

Mindezeknél fogva előadó miniszter úr hivatali elődje a társaságnak ezen 22 000 korona hátralékot elengedte, s előadó miniszter úr most a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a m. kir. csendőrségi rendes bevételeknél (V. fejezet, 6. cím) költségvetésileg előirányzott ezen 22 000 korona hátralék elengedése iránt legfelsőbb helyre előterjesztést tehessen, illetőleg hivatali elődjének tett intézkedését legfelsőbb helyen utólag bejelenthesse.

A kért hozzájárulást a minisztertanács megadja.

5.
Törvényjavaslat az 1902: 24. tc. hatályának kiterjesztésére 1903. augusztus végéig[65]

7.
Az új budapesti híd elnevezése *Erzsébet-híd*ra

Kereskedelmi miniszter úr bejelenti, hogy miután az Eskü téri híd befejezéséhez közeledik,[66] s Ő Felségének szóbeli előterjesztést is tett már aziránt, hogy a híd október hó 10-én ünnepélyesen megnyittassék, és dicsőült királynénk nevéről „Erzsébet-híd"-nak neveztessék, amit Ő Felsége legkegyelmesebben tudomásul venni méltóztatott, ilyen értelemben hivatalos előterjesztést szándékozik tenni Ő Felségéhez.[67]

Örvendetes tudomásul vétetett.

8.
A szolgálati idejüket kitöltött katonák leszerelésének felfüggesztése

Honvédelmi miniszter úr előadja, hogy miután az újoncozási törvényjavaslat még törvényerőre nem emelkedhetett, és az újoncozás meg nem ejthető, a folyó évben hadkötelezettségüknek eleget tett honvédeknek az eddigi gyakorlat szerint történendő szabadságolása esetén az okvetlenül szükséges létszámban hiány állana be; rendeletileg intézked-

---

65 1902. évi XXIV. törvény. Az 1903. év első hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról.

66 A híd építésére vonatkozó törvényjavaslatot lásd: Lakos, 1999. 2. köt. 1893. április 14./20.

67 Október 5-én az uralkodó arról tájékoztatta Khuen-Héderváry Károlyt, hogy ameddig a magyar kormányválság meg nem oldódik, nem utazik Budapestre. Ezért az Erzsébet-híd felavatására tervezett látogatását is lemondta, és személyének képviseletével József Ágoston főherceget bízta meg.

nie kell tehát, hogy a rendes viszonyok mellett szabadságolandó honvédek „további intézkedésig" a tényleges szolgálatban megtartassanak.[68]

A minisztertanács ezen az 1889: VI. tc. 8. §-ában is támpontot találó ezen intézkedést helyesli, és az előadó miniszter urat felhatalmazza ilyen értelmű rendelet kibocsátására.[69]

II.

Előirányzat nélküli kiadás a Magyar Nemzeti Múzeum számára

Vallás- és közoktatásügyi miniszter úr bejelenti, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum házi szükségleteinek három tételénél, ti. a „Vegyesek" tételénél a kitelepített néprajzi és növénytári osztályok költségei, a „Házfenntartási" tételnél a múzeumi keményfapadlók szükséges gondozása következtében, végül a „Szállítási díjak" című tételnél a Bíró[70] és báró Bornemissza-féle[71] expedíciók révén messze tengertúli tartományokból érkező küldemények szállítási költségei következtében évről évre több ezer korona elkerülhetetlen túllépés merült fel, mely immár 37 554 koronára rúg.

Ezzel kapcsolatban mint függő adósságok már-már elviselhetetlen teherként nyomják az intézetet:

1.) A Magyar Nemzeti Múzeum jubileumi költségeiből, amelyekre a múlt évben 10 600 korona utalványoztatott első évi részletül, fedezetlenül maradt még 24 517 K 08 fillér.

2.) Delhaes István[72] hagyatékának átvétele költségeiből, amelyekre 5600 korona utalványoztatott, még 3576 korona 06 fillér fedezetlen, melyből a Delhaes-gyűjtemény elhelyezésére szolgáló folyosó-helyiségnek, amelyben eddig a Szépművészeti Múzeumba került gipsz szobormásolatok állottak, fűtőkészülékkel történt felszerelése 1600 korona 90 fillért igényelt.

---

68 Az 1903. évre vonatkozó újoncjutalék megajánlásáról szóló törvényjavaslatát Fejérváry Géza honvédelmi miniszter 1902. október 16-án terjesztette a parlament elé. A Széll kormány képviseletében a korábbi létszámkereten kívül 20000 póttartalékos behívására kért felhatalmazást. A honvédelmi miniszter előterjesztését, amely a tényleges katonai létszám felemelését jelentette volna, még a kormánypárt tagjai sem támogatták, az ellenzék pedig tiltakozásul vég nélküli obstrukcióba kezdett. A Khuen-Héderváry kormány megalakulását követően – 1903. június 30-án – Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter már csak az előző években elfogadott újoncok behívására kért a képviselőktől felhatalmazást. A parlament munkaképtelensége következtében a fenti törvényjavaslat elfogadása egyre késett, ezért került sor a szolgálati idejüket letöltött katonák leszerelésének felfüggesztésére.

69 1889. évi VI. törvény. A véderőről. *Törvénytár*, 1889–1891. 7–36. A szolgálati kötelezettség tartama például a közös hadseregnél: három év sorkatonai állományban, hét évig tartalékban, tíz évig póttartalékban. A fenti véderőtörvény alapján hozott intézkedés 1903. október 1-től az év végéig meghosszabbította a harmadik évüket töltő katonák szolgálati idejét, akiket a több évtizedes szokás szerint a hadgyakorlatok befejezése után – szeptember 30-án – hazaengedték. Ez az intézkedés a törvényhatóságok heves tiltakozását váltotta ki.

70 Bíró Lajos (1856–1931) zoológus, néprajzi gyűjtő. Pápua Új-Guinea növény- és állatvilágának első tudományos feldolgozója. Feltérképezte a Magas-Tátra, Északkelet-Kárpátok, Alduna és Kecskemét környékének faunáját. 1902-től a Magyar Nemzeti Múzeum őreként gyűjteményének feldolgozását végezte el.

71 Bornemissza János 1897-től mélytengeri kutatásokat végzett.

72 Delhaes István (1845–1901) Bécsben élő festőművész 14 453 metszetből, 2683 rajzból álló kollekcióját, valamint érem- és fegyvergyűjteményét a Nemzeti Múzeumra hagyta, ma a Szépművészeti Múzeumban található.

3.) A „Magyar Könyvszemle"[73] után ez idő szerint a nyomdának 4117 korona 30 fillérrel tartozik a múzeum, ami abban leli indokát, hogy eme közhasznú folyóirat a rendelkezésre álló tudományos anyag mennyiségénél fogva több év óta az eddiginél nagyobb terjedelemben jelent meg, az egyes szakdolgozatokhoz nagyobb számú s az illusztráció mai igényeinek inkább megfelelő képes ábrázolásokat kellett adni.

4.) Bettanin[74] gyűjtő rendkívül értékes régi új-guineai és a Molukka szigeteken összeszedett, s összesen kerek 2000, jórészt elsőrangú darabból álló néprajzi gyűjteményét a Magyar Nemzeti Múzeumnak valóban potom áron, 4000 Ft-on vételre felajánlván, az ezen összegből még törlesztetlen 600 korona hátralék mint elengedhetetlen sürgős tartozás kifizetendő.

5.) Néh. Jankó János[75] hagyatékának vételára címén 1985 korona fizetendő, mert a Néprajzi Osztály tudományos anyagára nézve felette becses gyűjteményt el nem szabad szalasztanunk.

6.) Néh. Hajnik Imre[76] egy, a maga nemében teljességére nézve egyedülálló, legalább 5000 kötetnyi általános jogtörténelmi könyvtárt hagyott hátra, amelyet ugyan a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége tervezett 10 000 korona árért vidéki könyvtárak számára megvásárolni; az említett könyvtár anyaga azonban oly rendkívül becses, s annyira hézagpótló, hogy azt a fővárosból, nevezetesen a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárából kibocsátani semmi szín alatt nem lehet.

A Magyar Nemzeti Múzeumot immár tarthatatlan pénzügyi zavaraiból kimentendő, előadó miniszter úr kéri a minisztertanács felhatalmazását ahhoz, hogy a szóban levő 87 748 korona összeget előirányzat nélküli kiadásként utalványozhassa a folyó 1903. évi kezelés terhére s a felsorolt adósságok törlesztésére.

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta.

---

73 1876-tól folyamatosan megjelent.

74 Giovanni Bettanin, fiumei kereskedő 1897 és 1908 között, a pápuák között gyűjtött, 2000 darab tárgyat adott el a Nemzeti Múzeumnak.

75 Jankó János (1868–1902) 1894-től dolgozott a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályán (ma Néprajzi Múzeum). Nevéhez fűződik az ezredéves kiállítás néprajzi falujának felépítése. Néprajzi tanulmányokat folytatott és gyűjtéseket végzett Afrikában, Oroszországban és a Kárpát-medence egész területén. 1890 és 1901 között a Magyar Földrajzi Társaság titkára. (Lásd még: MNL OL K 27. 1897. május 12./16.; 1903. november 18./34.)

76 Hajnik Imre (1840–1902) 1864-ben doktorált, ezt követően tanított a pozsonyi, a nagyváradi, a kassai akadémián, mint a jogtörténet és a statisztika nyilvános rendkívüli tanára. 1867 és 1883 között a győri jogakadémia igazgatója, majd a Budapesten a jogi kar tanára, két ízben dékánja. 1880-tól MTA tagja. Jogtörténeti munkássága kiemelkedő. (Lásd még: MNL OL K 27. 1901. január 23./17.; 1901. március 14./19.)

9. (34.)
1903. szeptember 9.

1.

Gróf Csáky Zenó, Szepes vármegye főispánjának kitüntetése[77]

A miniszterelnök úr bejelenti, hogy gróf Csáky Zenó, Szepes vármegye főispánja részére a titkos tanácsosi méltóság díjmentes adományozását hozta Ő Felségénél javaslatba.

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

2.

Falk Zsigmond, a Pesti Könyvnyomda Rt. elnöke részére az udvari tanácsosi cím adományozása[78]

A miniszterelnök úrnak, mint a Belügyminisztérium vezetőjének előterjesztésére a minisztertanács jóváhagyja, hogy lovag Falk Zsigmond, a Pesti Könyvnyomda Rt. elnöke, a Budapesti Kereskedelmi Testület alelnöke, királyi tanácsos, stb. részére a közügyek terén szerzett érdemei elismeréséül az udvari tanácsosi cím adományozása hozassék Ő Felségének javaslatba.

6.

Concha Győző egyetemi tanár kitüntetése[79]

A vallás-és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztésére a minisztertanács jóváhagyja, hogy Concha Győző a budapesti tudományegyetem nyilvános r. tanára részére az udvari tanácsosi cím adományozása hozassék Ő Felségének javaslatba.

10. (35.)
1903. szeptember 29.

1.

A kormány lemondása

Miniszterelnök úr előterjeszti, hogy a Képviselőház mai ülésében az osztrák miniszterelnök egy parlamenti nyilatkozata felszólalás tárgyává tétetvén: ezen alkalommal a kormány nevében legjobb tudása és meggyőződése szerint tett nyilatkozata a Képviselőház

77 1896-tól Szepes vármegye főispánja. A Szepességi Történeti Társulat elnöke. Jelentős munkát végzett annak érdekében, hogy a Tátra alatti települések közötti úthálózatot kiépítsék.

78 Falk Zsigmond 1868-ban alapította meg a Pesti Könyvnyomda Részvénytársaságot. 1878-ban a vaskoronarend és a becsületrend lovagja lett. 1885-ben királyi tanácsossá nevezték ki.

79 Concha Győző (1846–1933). Jogi tanulmányait Pesten és Bécsben végezte. 1872 és 1892 között a kolozsvári egyetem tanára. 1892 és 1928 között a Budapesti Egyetem alkotmány- és közgazdasági jog tanára volt.

nagy többségét nem látszott kielégíteni, s az ellenzék részéről ezen nyilatkozatának napirendre kért kitűzetéséhez még a kormánypárt legnagyobb része is csatlakozott.[80]

Minthogy ilyen viszonyok között most már a kormánypártot képező többség támogatására nem számíthat: kötelességének tartja azon kérelmének Ő Felsége elé terjesztését, hogy miniszterelnöki állásától és egyúttal a kabinet alakítására nyert megbízatása alól legkegyelmesebben felmentessék.

A kabinet összes tagjai ezt tudomásul vevén: a maguk részéről felkérik a miniszterelnök urat, hogy amidőn ezen demisszióját[81] Ő Felségénél bejelenti, egyúttal legalázatosabban kérje meg Ő Felségét, hogy ideiglenes megbízatásuk alól őket is véglegesen mielőbb felmenteni kegyeskedjék, mert az adott parlamenti viszonyok között úgy a Trón mint az országnak hasznos szolgálatokat annál kevésbé vélnek tehetni, mert az a feltevésük, mely őket eddigi működésükben vezette, hogy ti. a Parlament többségének támogatását bírják, a mai szavazás következtében elvesztette az alapját.

11. (36.)
1903. október 1.

3.
Előirányzat nélküli kiadás Deák Ferenc síremlékének helyreállítására és a vidéki színészet támogatására

A miniszterelnök úr, mint a Belügyminisztérium vezetője a következő előirányzat nélküli, illetőleg túlkiadásokat jelenti be:

a./ Deák Ferenc hamvai részére az országgyűlés mindkét házának 1878. évben hozott határozatával engedélyezett 124 000 forint országos költség terhére az 1878–1887 évek között a Kerepesi úti köztemetőben egy síremlék létesíttetett, amely midőn Budapest székesfőváros törvényhatóságának az 1887. év folyamán gondozás végett átadatott, egyúttal az építkezésből fennmaradt 275 forint 38 kr. készpénz maradvány a székesfőváros közönségének részben a síremlékre alkalmazandó feliratok elkészítéséből származó költségek fedezésére, részben a Mauzóleum gondozására alapítvány gyanánt engedtetett át.[82]

---

80 A Khuen-Héderváry kormány augusztusi lemondását követően megbízottként látta el feladatát. Mivel a magyar kormányválság felszámolására tett uralkodói próbálkozások kudarccal végződtek, a Clopy hadparancs negatív hatásának mérséklésére, 1903. szeptember 22-én kiadott kézirattal ismét Khuen-Héderváry Károly kapott kormányalakításra megbízást. A szeptember 29-én megtartott parlamenti ülésen az ellenzék Koerber osztrák miniszterelnök szeptember 23-án elmondott, magyar ellenesnek tartott beszéde ellen kért a kormány részéről határozott fellépést. A Kossuth Ferenc beadványára adott kormányfői választ az ellenzék mellett a kormánypárti képviselők sem fogadták el.

81 Lemondását.

82 Az 1876. január 28-án elhunyt politikus budapesti Mauzóleumának építését 1887-ben fejezték be. A Gerster Kálmán építész tervei alapján elkészített neoreneszánsz síremléket Kiss György szobrai, valamint Róth Miksa és Székely Bertalan alkotásai díszítették.

Miután a Mauzóleum épületén az idők folyamán oly nagymérvű rongálások keletkeztek, hogy azoknak helyreállítása feltétlenül szükségesnek mutatkozott, másfelől azon kegyeletes indokból, hogy az emlékmű a nagy hazafi születésének folyó évi október hó 17-én bekövetkező 100-dik évfordulója alkalmából tartandó emlékünnep napjára kellő karba helyeztessék: a főváros közönsége folyó évi május hó 27-én tartott közgyűlésében 666/903. kgy. számú határozattal a Mauzóleum helyreállítására szükséges 66 600 K költséget engedélyezte, egyben azonban indokolt felterjesztésében a költségek viseléséhez az állam hozzájárulását is kérelmezték. Igaz ugyan, hogy Mausóleum gondozása annak idején a székesfővárosra bízatott, s a fel nem használt 275 forint 38 kr. egy része azzal bocsáttatott a főváros rendelkezésére, hogy annak alapítványszerű kezelése folytán jelentkező kamatok a síremlék gondozására fordíttassanak, mindazonáltal tekintettel arra, hogy az emlékműnek ily alkalomszerű s tetemes összeggel járó átalakítása jóval túlhaladja a székesfővárosnak e célra annak idején rendelkezésére bocsátott anyagi eszközök mértékét, méltányosnak mutatkozik, hogy az állam az emlékmű szóban lévő helyreállításának költségéhez, annak fele részével 33 300 koronával a maga részéről hozzájáruljon.

A miniszterelnök úr felhatalmazást kér arra, hogy ezen 33 300 koronát az 1903. évi kezelés terhére, előirányzat nélküli kiadásként zárszámadásilag leendő indoklás mellett utalványozhassa.

A minisztertanács a bejelentett előirányzat nélküli kiadást, illetőleg hiteltúllépéseket tudomásul veszi, s azok megtételére a felhatalmazást megadja.

[...]

c./ A vidéki színészet rendezése és felélesztése érdekében elkerülhetetlenül szükségessé vált segély-utalványozások következtében az 1903. évi állami költségvetésbe a vidéki magyar színészet segélyezésére felvett 100 000 K már teljesen kimerült, s hogy e címen felmerült és még felmerülendő tekintetbe vételt igénylő segély iránti kérvények figyelembe vehetők legyenek, a miniszterelnök úr a minisztertanács hozzájárulását kéri, hogy az állami költségvetésben kért hitelt zárszámadási indokolás mellett 50 000 koronával túlléphesse.

A minisztertanács a bejelentett előirányzat nélküli kiadást, illetőleg hiteltúllépéseket tudomásul veszi, s azok megtételére a felhatalmazást megadja.

8.
Dr. Korányi Frigyes egyetemi tanár kinevezése az Igazságügyi Orvosi Tanács elnökévé[83]

Az igazságügy-miniszter bejelenti, hogy az Igazságügyi Orvosi Tanács elnökévé dr. Korányi Frigyes budapesti tudományegyetem nyilvános rendes tanárát szándékozik Ő Felségénél kinevezés végett javaslatba hozni.

Tudomásul vétetik.

---

83 Dr. Korányi Frigyes (1827–1913). 1851-ben avatták orvos- és sebészdoktorrá. A szabadságharcban való részvétele miatt Nagykállóra száműzték, ahol 1852-től orvosként működött. 1861-től Szabolcs vármegye főorvosa. 1864-től a pesti tífuszkórházban dolgozott, majd a Rókus-kórház idegosztályának vezetője lett. 1866-tól a belgyógyászat tanára, s miután megszervezte az I. Belklinikát, nyugalomba vonulásáig (1908) annak vezetőjeként tevékenykedett. 1886–1887-ben az egyetem rektora, 1884-től az MTA tagja. 1891-ben a főrendiház örökös tagjává nevezték ki.

10.

A feleslegessé vált bácscsébi erdőőri lakás elárverezése[84]

12. (37.)
1903. október 12.

6.

Ilonca község állami kölcsönben részesítése[85]

A pénzügyminiszter úr bejelenti, hogy Ilonca Bereg vármegyei községnek az állami volt úrbéresek támogatására – tekintettel arra, hogy a községnek túlnyomó része a még úrbéri rendezésből eredő adósságainak fizetésére képtelen lévén, állami segély nélkül koldusbotra jutna – 7200 K 2%-kal kamatozó és 20 év alatt törlesztendő kölcsönt tett folyóvá.

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

10.

Gróf Festetics Tasziló adósságának törlesztése

Az igazságügy-miniszter úr bejelenti, hogy miután mind az illető hitbizományi várományosok gondnoksága, mind a hitbizományi hatóság beleegyezésüket megadták, Ő Felségéhez felterjesztést szándékozik tenni annak megengedése végett, hogy gróf Festetics Tasziló 11 660 000 K 35 év alatt törlesztendő adósságát 50 évi törlesztés alapulvétele mellett konvertálhassa.[86]

A minisztertanács hozzájárul.

---

84 Dunacséb, Bács-Bodrog vármegye. Ma: Celarevo, Szerbia. Az erdőőri házhoz tartozott: istálló, udvar, kert és szántóföld. (Lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 23./14.)

85 Ma Ilnyca, Ukrajna.

86 A Központi Statisztikai Hivatal által gyűjtött adatok szerint a földbirtokokra – 4 és 8%-közötti kamatra – felvett jelzáloghitelek összege az 1897. évi 984 505 754 koronáról 1901-ben 1 156 782 872 koronára nőtt. Ennél nagyobb terhet jelentettek a gazdák számára a hazai pénzintézetek és az Osztrák–Magyar Bank által nyújtott, be nem táblázott váltó és egyéb tartozások. A hitelintézetek által nyújtott jelzálogos és nem jelzálogos kölcsönnél még súlyosabb tartozásnak számított – az uzsorásokat gazdagító – magánkölcsön, amelyeknek nagyságáról megbízható adatok nem álltak rendelkezésre. A nem magas hitelintézeti jelzálogkölcsönöket a kívánt okmányok beszerzése, az illetékek, valamint a közvetítő ügynökök eljárási jutaléka drágította meg. A telekkönyveknél fennálló rendezetlenség a jelzáloghitelek felvételét nehezítette. A kockázat mérséklése érdekében a pénzintézetek vezetői a becsérték alacsonyan tartásával többnyire a szükségesnél kisebb összegek folyósítását engedélyezték, a váltókölcsönöknél pedig ragaszkodtak a 3–4 hónapos lejárati időhöz, ami a kereskedők érdekeinek megfelelt ugyan, de a terményeit évente csak egyszer értékesítő birtokosoknak ez többnyire teljesíthetetlen volt. A mezőgazdasági jelzáloghitelek törlesztését kívánta az állam segíteni azzal, hogy a különböző kamatozású és lejáratú tartozásokat „szolid kamatlábú, kedvező fizetési feltételekhez kötött egységes kölcsönösszegre" konvertálja. A Statisztikai Hivatal vezetői szerint ezt a pénzügyi műveletet, állami garancia vállalása mellett és a nyerészkedést kizárva a Magyar Földhitelintézet záloglevelek kibocsátásával végezhetné el. (MNL OL K 178–1903–1817. sz. A Statisztikai Hivatal Darányi Ignácnak küldött jelentése. A földbirtokosok adósságának kisebb kamatú kölcsönökre való konvertálása tárgyában. 1902. november 24.)

13.

A Statisztikai Hivatal 1903. évi munkatervének kiegészítése

A kereskedelmi miniszter úr bejelenti, hogy a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal 1903. évi, az Országgyűléshez már benyújtott munkatervének kiegészítéséül a rákbetegségek statisztikai felvételére vonatkozó pótjelentést szándékozik az Országgyűlés elé terjeszteni.[87]

Tudomásul vétetik.[88]

14.

A St. Louisban megrendezendő nemzetközi kiállításon való részvétel[89]

A kereskedelmi miniszter úr előterjeszti, hogy a szakkörökkel és érdekeltekkel folytatott előleges tárgyalások után arra a meggyőződésre jutott, hogy a St. Louisban 1904. évben rendezendő nemzetközi kiállításon való részvételünk külpolitikai és kulturális tekintetekből indokolt volna; azonban az ipari és mezőgazdasági csoportok mellőzésével csupán iparművészeti és műipari keretben és egy enteriőrrel, mely a magyar bor bemutatására szolgálna.[90] Ennélfogva az érdekelt földmívelési és vallás- és közoktatásügyi miniszter urak hozzájárulása alapján s az általuk kilátásba helyezett pénzbeli támogatás mellett (földmívelés 10 000 K, vallás- és közoktatás 20 000 K) az Iparművészeti és Képzőművészeti társulatok közreműködésével a kiállításon Magyarországnak az említett keretben való részvételét óhajtaná.[91]

Az összköltség 100 000 koronára rúgna, melyből az érdekelt társminisztériumok hozzájárulását leszámítva 70 000 K terhelné a kereskedelmi tárcát. Ebből 30 000 K a folyó évi, 40 000 K pedig a jövő évi iparfejlesztési hitel terhére esnék; 20 000 K remélhetőleg az eszközlendő eladások révén megtérülne.

---

87 MNL OL K 255–1903–12. t.–2547. sz. Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter átirata Lukács László pénzügyminiszter részére. 1903. május 27. – A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatalról szóló 1897. évi XXXV. törvény értelmében a hivatal éves munkatervét az országgyűlés hagyja jóvá. Az 1903. évi munkaterv elkészítése után a kormány új statisztikai felmérés keretében a rákbetegségre vonatkozóan rendelt el adatgyűjtést. Az új felmérés kizárólag az orvosok adatszolgáltatására támaszkodott.

88 Képviselőházi Irományok 1901–1905 XXI. köt. 495. sz. A módosító javaslatot Hieronymi Károly 1904. március 2-án terjesztette a képviselőház elé. Az előterjesztés szerint az adatfelvétel napja: 1904. október 15.

89 A világkiállítást eredetileg 1903-ban tervezték megrendezni, amelyen a kedvezőtlen gazdasági viszonyokra hivatkozva Magyarország nem kívánt részt venni. Mivel a világkiállítás időpontját 1904. évre halasztották, a részvétel érdekében Budapestre is új meghívás érkezett. A felkérésre mind az Országos Gazdasági Egyesület, mind a Magyar Gyáriparosok Szövetsége nemleges választ adott.

90 MNL OL K 255–1903–9. t.–3263. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére a St. Louisban rendezendő világkiállítás tárgyában. 1903. július 24. – A közös külügyminiszter – a torinói és a párizsi magyar iparművészeti kiállítás sikerére hivatkozva – arra kérte a kereskedelemügyi minisztert, hogy a fenti kiállításon Magyarország legalább képzőművészeti és iparművészeti anyaggal vegyen részt. A külügyminiszter kérésére a kereskedelemügyi miniszter értekezletet hívott össze, amelyen a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium képviselőin kívül a képzőművészet és iparművészet területén működő egyesület küldöttei vettek részt. Az Iparművészeti Társulat magára vállalta a kiállítás megszervezését azzal a kikötéssel, hogy a költségeket a kormány biztosítani fogja. Miután az osztrák kormány bejelentette, hogy a kiállításra vonatkozó meghívást elfogadta, a magyar kereskedelemügyi miniszter is a részvételre tett javaslatot.

91 MNL OL K 255–1903–9. t.–3263. sz. A vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére a St. Louisban rendezendő világkiállítás tárgyában. 1903. augusztus 19.

A kereskedelmi miniszter úr kéri a minisztertanácsnak erre való felhatalmazását, hogy a kiállításon való részvételünket a jelzett keretben biztosíthassa.[92]

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadja.

18.

A Temesvár–Módosi Helyiérdekű Vasút törzsrészvényeinek kifizetése[93]

A földmívelési miniszter úr előterjeszti, hogy a Temesvár–Módosi Helyiérdekű Vasút 8 000 K névértékű törzsrészvényét oly kikötéssel vette át Románszentmihály községtől, hogy a törzsrészvények vételárát csak akkor fogja utalványozni, ha az 1903. évi állami költségvetésben az átmeneti kiadások között e célra kért hitel rendelkezésére fog állani.

Az említett vasúti részvénytársaság a község által megajánlott hozzájárulási tőkére és kamataira tovább várni nem hajlandó, és úgy a község, mint az egyesek vagyonára végrehajtást vezetni szándékozik.

Minthogy a község teljes vagyontalansága folytán a vasút követelése elsősorban a Kincstár, mint a község egyik legnagyobb adófizetője tulajdonát képező ingatlanból nyerne kielégítést, s a községi tartozásnak ily módoni törlesztése után a község által jegyzett törzsrészvények a községnek mint erkölcsi testületnek szolgáltatnának ki, hol a község hitelezői által nyomban eladatnának: az előadó miniszter úr a törzsrészvények árának kiutalványozását a Kincstár érdekében tovább nem halaszthatta, s intézkedett, hogy az a törzsrészvények beszolgáltatása ellenében kifizettessék.

Tudomásul vétetik.

19.

Kincstári ménesbirtokokon cselédlakások átalakítása

A földmívelési miniszter úr előterjeszti, hogy amint az az 1903. évi állami költségvetés Beruházások V. fejezet 5. címénél indokolva van, Mezőhegyesen 12 kocsis és 18 csikóslakást kell építeni; a 4. címnél pedig indokolva van, hogy a ménesbirtokokon, nevezetesen Bábolnán és Mezőhegyesen, valamint Gödöllőn a cselédlakásokká való épület-átalakításokra előirányzott 174 000 K felének még a folyó évben felhasználása mellőzhetetlen.[94]

Nagy hátrányok elkerülése végett a földmívelési miniszter úr, a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a halaszthatatlan építkezések elrendelése iránt további haladék nélkül intézkedhessen.

A minisztertanács hozzájárul.

---

92 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 9./14.

93 Az 51 km hosszúságú vasútvonalat 1897-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

94 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. július 9./5.

22.

Magánbirtok megvétele a kincstár részére

A földmívelési miniszter úr bejelenti, hogy Haasz Adolf favállalkozó és csorbai,[95] vázseci[96] és kisporubai[97] közbirtokos csődbejutása folytán mód nyílott arra, hogy a nevezettnek 221,49/1600 k. hold kiterjedésű havas arányrésze, s azonkívül a csorbai és kisporubai határban levő értékes erdő és egyéb művelési ág alá tartozó területek, vagyis egészben a foganatosított becslés szerint 463,71/1600 k. hold területű és 83 300 K értékű ingatlanok 75 000 K árban szabad kézből a Kincstár részére megszereztessenek.

Előadó miniszter úr ezen minden tekintetben előnyösnek ígérkező birtokvásárlást megtenni, s a vétel árát az Erdővásárlási Alap pénzkészleteiből fedezni szándékozik.

95 Ma: Strba, Szlovákia.
96 Ma: Vazec, Szlovákia.
97 Ma: Liptovska Porúbka, Szlovákia.

B.
TISZA ISTVÁN KORMÁNYÁNAK JEGYZŐKÖNYVEI
1903. november 3. – 1905. június 18.

1. (38.)
1903. november 10.

2.

Bezerédj Pál kinevezése főrendiházi taggá[98]

A miniszterelnök úr előterjesztésére a minisztertanács elhatározza, hogy Bezerédj Pál selyemtenyésztési miniszteri meghatalmazottnak az 1885: VII. tc. 5. §-a értelmében élethossziglani főrendiházi taggá leendő kineveztetése iránt tétessék Ő Felségéhez előterjesztés.[99]

3.

Sándor János főispán államtitkári kinevezése

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy a Belügyminisztériumban üresedésben lévő államtitkári állásra Sándor János Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely sz. kir. város főispánját szándékozik kinevezés végett Ő Felségénél javaslatba hozni.

Tudomásul vétetik.

5.

Gróf Serényi Béla államtitkári kinevezése

A kereskedelmi miniszter úr bejelenti, hogy gróf Wickenburg Márk kereskedelemügyi államtitkárnak állásáról történt lemondása folytán államtitkárrá gróf Serényi Béla országgyűlési képviselőt szándékozik kinevezés végett Ő Felségénél javaslatba hozni.

A minisztertanács ezen bejelentést tudomásul veszi, s egyúttal a kereskedelmi miniszter úr előterjesztéséhez képest jóváhagyja, hogy gróf Wickenburg Márk részére felmentetése alkalmából, buzgó és kiváló szolgálatai elismeréséül a II. osztályú Vaskorona-rend[100] díjmentes adományozása hozassék Ő Felségénél javaslatba.

---

98 MNL OL K 26–1909–III–4991. Tisza István miniszterelnök legfelsőbb előterjesztése Bezerédj Pál élethossziglani főrendiházi taggá történő kinevezéséről. 1903. november 10. – Bezerédj Pál 15 vármegyében a faiskolákra is felügyelt, irodalmi munkássága is jelentős.

99 Az 1885. évi VII. törvény. A főrendiház szervezetének módosításáról. „Élethossziglan tagjai lesznek a főrendiháznak azok, akiket Őfelsége e célból kijelölt és jutalmazott. Számuk nem haladhatja meg a 30-at. Ezentúl a kinevezés csak fokozatosan, 5 évenként történik. Az összlétszám nem haladhatja meg az 50 főt."

100 Osztrák császári érdemrend, amelyet I. Ferenc császár 1816. február 12-én, három osztályban alapított.

8.

A Bábolnai Ménesbirtokon leégett gőzmalom helyreállítása[101]

2. (39.)
1903. november 18.

6.

Előirányzat nélküli kiadás a Szolnok–Csongrád–Tisza-balparti Ármentesítőés Belvízszabályozó Társulat részére

A pénzügyminiszter úr előadja, hogy a közérdekből fenntartandó Szolnok–Csongrád–Tisza-balparti Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat kérelme folytán, és az 1881. évi XLII. tc. rendelkezései szerint megejtett likvidáció alapján a társulat pénzügyileg különálló régi szakaszának védműveibe pótlólag beépített alapbefektetési költségeket, a földmívelésügyi miniszter úrral egyetértőleg, 19 848 K 40 fillérben állapította meg, mely összeget – miután nevezett társulat régi szakaszára nézve az 1884. évi XIV. tv. 23. §-ában biztosított állami hozzájárulási kedvezmény szüksége már beállott, sőt, ily hozzájárulásban a társulat már részesíttetett is – az állam tartozik a társulatnak készpénzben megtéríteni.[102]

Az említett összeg a társulat régi szakasza részére mint előirányzat nélküli kiadás fog utalványoztatni.

Tudomásul vétetik.

9.

A Vajdahunyadi Vasgyár részére vásárolt erdő kitermelésének bérbeadása

A pénzügyminiszter úr előterjeszti, hogy a Vajdahunyadi Vasgyári Hivatal a pénzügyminiszter úr jóváhagyásával még 1901. év végén vétel útján megszerezte a kir. erdészettől a Temesszlatinai Erdőgondnokság kerületébe eső „Riu Alb" nevű völgybeli 5 241,30 kat. hold kiterjedésű erdőket, illetőleg ezek faállományát kihasználás és a nevezett vasgyár céljaira való felszenítés végett.

Ezen erdők kihasználása, illetőleg a tüzelő faszénnek kitermelése vállalat útján terveztetvén, a Vajdahunyadi Vasgyári Hivatal eziránt az évtizedek óta kincstári szenelési vállalkozó Milošević Dušán ruszkabányai lakossal lépett szerződésre, amelynek értelmében a nevezett vállalkozó az erdőket 10 év alatt teljesen letarolni, felszeníteni s a termelt

101 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. július 9./5. A Mezőhegyesi és Bábolnai Ménesbirtok építkezéseinek engedélyezése; 1903. október 12./19. Kincstári ménesbirtokon cselédlakások átalakítása. (Továbbá: MNL OL K 27. 1904. december 18./15.; 1905. február 28./31.)

102 MNL OL K 184–1905–XIX–5574. A Szolnoki Folyammérnöki Hivatal felterjesztése Tallián Béla földművelésügyi miniszter részére. Szolnok, 1905. február 17.; MNL OL K 184–1905–XIX–82874. A földművelésügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére. 1905. október 25.; MNL OL K 184–1906–XIX–34270. Felülvizsgálati jegyzőkönyv. Szolnok, 1906. március 13.

faszenet az általa saját költségén építtetendő erdei vasúton a MÁV „Örményes" állomásáig, s onnan tovább a Vajdahunyadi Vasgyárba beszállítani köteles. Ezen teljesítményekért a vállalkozónak a vasgyár minden hektoliter faszén után 82 fillért fizet, amiből azonban vállalkozó a Kincstár, illetőleg Vasgyári Hivatal által megvásárolt erdők vételárát, az összes szállítási és berendezési költségeket, valamint a „Riu Alb" völgyében építendő erdei vasút építési költségeit is viselni tartozik, úgyhogy a vasgyárra a faszén hektóliterenkénti 82 fillérnyi vételárán kívül egyedül és kizárólag csak az Örményesen berendezendő faszénégető telepnek mintegy 30–33 000 K költségei hárulnak. Ugyanezen szerződésből kifolyólag, és azzal kapcsolatban a Vajdahunyadi Vasgyári Hivatal a letarolandó erdők fájának a „Riu Alb" völgyéből az „Örményes" mellett berendezendő szenitőtelepig leendő leszállítására szolgáló mintegy 16,5 km hosszú gőzüzemű erdei vasút kiépítése és üzemben tartása iránt Hasenauer Ágoston budapesti építési vállalkozóval lépett szerződésre, amelynek értelmében a nevezett ezt a vasutat 1904. augusztus 31-ig teljesen kiépíteni és az erdők 10 évi kihasználási időtartama alatt üzemben tartani s azon évenként legalább 30 000 erdei öl fát szállítani köteles; mely teljesítményekért a Vasgyári Hivatal a vállalkozónak erdei ölenként 2,55 korona szállítási díjat fizet, mely azonban Milošević szenelési vállalkozó helyett és ennek számlájára lévén a Vasgyári Hivatal által fizetendő, Milošević szenelési keresetéből vonatik le, úgy hogy ezen vasútépítéshez a Vasgyári Hivatal mivel sem járul.[103]

A vasút céljaira szükséges földterületeket, valamint a felépítményi vasanyagokat, mozdonyokat stb. Milošević szenelési vállalkozó saját költségén szerzi be, s miután az építés költségeit is ő viseli, a vasút a 10 évi szerződési határidő lejártával Milošević szenelési vállalkozó tulajdonába megy át.

Tekintettel arra, hogy a szóban forgó szerződések 10 év tartamára kötvék, a pénzügyminiszter úr azoknak a minisztertanács által való jóváhagyását kéri.

A minisztertanács a kérdéses szerződéseket jóváhagyja.

24.
A Máramaros vármegyében fekvő „Zsnapin" nevű havas kincstári megvétele

25.
Máramaros vármegyében lévő kis területű erdőbirtokok kincstári felvásárlása

A földmívelési miniszter úr előadja, hogy úgy a kincstári erdőbirtok kikerekítése s egyéb köztekintetek szempontjából, mint az egyes erdőbirtokosok érdekében, akik a részükre kihasított kis területű erdőrészeket célszerűen nem használhatják, nagyon kívánatos, hogy az egyes birtokosok között felosztott s egészben 4098,352/1600 kat. hold kiterjedésű Máramaros vármegyei középapsai közbirtokossági erdőt a Kincstár megszerezze.

Ezen erdő holdanként 30 K átlagárban, összesen tehát 120 000 koronáért 5–6 év alatt meg volna szerezhető, s 1600 holdnak megszerzése már biztosítottnak is tekinthető.

---

103 Értsd: nem járul hozzá.

A földmívelési miniszter úr tehát a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy ezen erdővásárlást foganatosíthassa, s az esedékessé váló vételárakat az Erdővásárlási Alap pénzkészleteiből fedezhesse.

A minisztertanács hozzájárul.

26.

Ung vármegyei Ókemence határában lévő kincstári ingatlan cseréje

A földmívelési miniszter úr bejelenti, hogy az Ókemence, Ung vármegyei község határában fekvő s részben magánosok használati jogával terhelt 70,1567/1600 kat. hold kincstári ingatlanokat a község birtokát képező 118,661/1600. kat. hold földterülettel elcserélni szándékozik. Ezen csere nemcsak azért ajánlatos, mert a kincstár 47,694/1600 kat. holddal többet, és nagyobb értékű ingatlanokat kap cserébe; hanem azért is, mert ezen csere által a kincstári birtok kikerekíttetik, s az elcserélendő kincstári területeken fennálló zavaros és per útján is alig rendezhető birtokviszonyok békés úton megfelelő megoldást nyernek.

Tudomásul vétetik.

27.

A román határ mentén fekvő erdélyi erdőbirtokok kincstári felvásárlása

A földmívelési miniszter úr előterjeszti, hogy úgy nemzeti, mint közgazdasági szempontból egyaránt kívánatos, hogy az erdélyrészi országhatár mentén, de különösen a Székelyföld keleti határövében levő erdők lehető biztos kezekben legyenek. Ennek előfeltételei manapság sajnos igen sok esetben nincsenek meg, és a székelyföldi magánbirtokosok, valamint a közbirtokosságok vagyoni meggyengülése nemcsak erdeik fenntartását teszi kétségessé, hanem alkalmul szolgálhat ahhoz is, hogy ily erdők idegen célokat szolgáló egyének, társulatok vagy intézetek kezébe kerüljenek.

Mindezen szempontokon kívül azokon a vidékeken az államhoz való hozzátartozandóság fejlesztésének szüksége és az állami fennhatóság intenzívebb érvényesítésének érdekei is kívánatossá teszik azt, hogy a birtoklás erős alapokon álljon, és emiatt épp a jelzett kedvezőtlen viszonyok folytán másra át nem hárítható feladatot képez, hogy az állam, amelynek a Székelyföld keleti határövében mindeddig semminemű birtoka nincsen, ott ahol erre mód és alkalom kínálkozik, birtokot szerezzen, és tért foglaljon.

Erre mind ez ideig kedvező alkalom nem kínálkozott; most azonban megszerezhető volna Zathureczky Gyula baróti lakosnak Papolc község határában két darabban lévő mintegy 10 000 kat. holdas birtoka és báró Szentkereszty Zsigmond kolozsvári lakos, törvényszéki elnök Zágon és Papolc község határában lévő birtokának mintegy 6 430 kat. hold terjedelmű négy része.

A birtokrészletek egymással – a báró Szentkereszty-féle birtok egy részletének kivételével – összefüggnek, a román határ mentén terülnek el, és részint koros bükk állabok [!], részint vágásterületek, melyeknek nagy része azonban természetes lucfenyő felújulást mutat.

A holdonkénti vételárat húsz koronában sikerült megállapítani. Habár a közeljövőben számba vehető jövedelem azokból nem lesz nyerhető, mégis annak idején nagy értékűekké fognak válni, miután az erőteljes üde televényes talajon a legkitűnőbb minőségű fenyő nő.

A birtokok vételára a mondottak szerint 200 000 és 128 600 koronával, illetőleg a megállapítandó tényleges térfogat szerint némileg módosuló árösszegekkel számítódnék, amely összegek az állami erdők magánerdők vásárlására előirányzott beruházási hiteléből volnának fedezendők.

A minisztertanács a tervezett erdővásárlásokra a felhatalmazást megadja.

28.

A Macskos–sivinai Duna-szakasz szabályozási munkálatainak engedélyezése

A földmívelési miniszter úr bejelenti, hogy a Macskos-sivinai Duna-szakasz szabályozási munkálatainak engedélyezése végett Ő Felségéhez felterjesztést szándékozik tenni.[104]

Ezen munkálatok az 1903. és 1904. években vállalati úton foganatosíttatnának, s a vizi beruházási hitel terhére 329 811 K 52 fillérbe kerülnének. A vállalkozó a folyó évben csak a fedezettel bíró 65 000 K részletfizetésre tarthat igényt, az ezen összeget meghaladó keresetek az 1914. évben fizettetnének ki.

Tudomásul vétetik.

32.

Törvényjavaslat a Horvát–Szlavón– és Dalmátországok országgyűlési választásokra vonatkozó rendtartásának módosítására[105]

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr felhatalmazást kér, hogy a Horvát–Szlavón– és Dalmátországok országgyűlésének választási rendtartásáról szóló 1881. évi július hó 15-én kelt törvény[106] némely határozmányának módosítása tárgyában 1888. évi szeptember hó 29-én kelt törvény 2. §-ának módosítását célzó horvát autonóm törvényjavaslatot[107] előzetes legfelsőbb jóváhagyás végett Ő Felségéhez terjeszthesse.

A minisztertanács a felhatalmazást megadja.

---

104 Évkönyv 1904, 1905. 130. – A közvetlenül Mohács alatt lévő Macskos–sirinai Duna-szakasz szabályozására 1904-ben 296 843 koronát költöttek. A munkát 1905-ben fejezték be.

105 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. február 7./21.

106 1881. július 15-én kelt törvény. A Horvát–Szlavón–Dalmátország országgyűlésének választási rendtartásáról. Kihirdetve: 1881. július 20. Horvát autonóm törvények. III. köt. 168–195.

107 1888. szeptember 23-án kelt törvény. A Horvát–Szlavón–Dalmátország országgyűlésének választási rendtartásáról szóló 1881. július 15-i törvény némely határozatainak módosításáról. Kihirdetve:1888. október 31. Horvát autonóm törvények. IV. köt. 135–155.

35.
A kereskedelemügyi miniszter jelentése a Nagyberezna–sztavnai vasútvonal építéséről[108]

A kereskedelemügyi miniszter úr az 1902. évi október hó 22-én kelt minisztertanácsi határozat kapcsán jelenti, hogy a Nagyberezna–Országhatárszéli Vasút Felsősztavna –országhatárszéli vonalának építési munkái tekintetében a törvényhozás elhatározási szabadságát fenntartó és a szerződés végérvényességét ettól függővé tevő záradékkal ellátott építési szerződés a megtartott nyilvános versenytárgyalás eredményéhez képest a Grünwald Testvérek és Schiffer céggel megkötteteett, s az építési munkák máris serényen folynak oly célból, hogy a vasút az e részbeni megállapodásokhoz képest legkésőbben 1905. év végén a forgalomnak átadható legyen.

Előadó miniszter úr jelenti továbbá, hogy a rendelkezésre állott 2 000 000 K előirányzat nélküli hitel teljesen kimerülvén, az építési vállalkozó által az építési szerződés alapján 400 000 koronával érdembe hozott folyó évi szeptember havi kereseti összeg már fedezetet nem talált volna, úgyhogy a kérdést akként kellett a pénzügyminiszter úr hozzájárulásával megoldani, hogy a szóban levő 400 000 koronányi szükséglet ideiglenes fedezésére az Állami Pénztárba beszolgáltatandó államvasúti üzleti fölöslegek jelöltettek ki.

Ezen kisegítő intézkedéssel azonban nem lehetett a kérdést végleg rendezni, mert október hó 25-én a vállalat ismét 445 000 K kereseti összeget mutatott ki, és előreláthatólag még a folyó évi november és december hónapokban mintegy 570 000 K újabb kereseti összeg érdembe hozása várható, mihez járul mintegy 75 000 K államvasúti rezsikiadás.

Mindezen együtt 1 090 000 koronát kitevő szükségletre nincs fedezet; miért is előadó miniszter úr felhatalmazást kér arra, hogy ezen 1 090 000 koronát kitevő, a folyó év végéig felmerülő szükségletnek ideiglenes fedezésére az Állampénztárba szállítandó államvasúti üzleti fölöslegek legyenek igénybe vehetők. Előadó miniszter úr a folyó évi május hó 20-i Minisztertanács 20/M.T. számú határozata kapcsán bejelenti továbbá, hogy már legfőbb ideje annak, hogy a szóban levő Nagyberezna–Országhatárszéli Vasút[109] Alsó Nagyberezna–sztavnai vonalrészén[110] az építés szintén megindíttassék, mert máskülönben az egész vasút befejezési határidői nem lesznek betarthatók, s a vonalösszeköttetés hiányában a felső vonalrész építési munkái is hátráltatva lennének.

---

108 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. május 3./21. – „Az új vasút Nagyberezna állomásnál elágazva, részben az Ung folyó, részben pedig a Csebina patak völgyében haladva Ulics, Zábrogy, Szólya, Kosztrina, Sztavna, Lucs, Voloszánka, Verhovina, Bisztra és Uzsok községek érintésével az osztrák területen építés alatt álló vonalhoz csatlakozva az ország határáig vezet. A vasút forgalmának zömét a környező erdők termékei szolgáltatják. A vasúti forgalomba bevonható továbbá a Stry folyó felső völgyében elterülő fenyvesek számos gőzfűrész üzeme, amelyek termékeit jelenleg Nagyberezna állomásra kocsikon szállítják le. A megépülő vasút jelentőségét növeli, hogy a Galíciába irányuló magyar kivitel jelentős része itt bonyolódna le. A vonal kiépítésének állami támogatását az is indokolta, hogy ezzel Lemberg felé egy harmadik vasúti összeköttetés jönne létre a Kárpátokon át, ami a magyar honvédelem számára fontos útvonalnak számít." (MNL OL K 2–AXIV–2–70. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére. 1903. május 28.)

109 MNL OL K 27. 1904. május 3./21.

110 MNL OL K 255–1903–9. t.–2056. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1903. április 29. – Ez a vonalszakasz 29 km hosszú volt.

Előadja továbbá nevezett miniszter úr, hogy a szóban lévő Nagyberezna–sztavnai vonalrészen vállalatba adható építési munkákra a nyilvános versenytárgyalás megtartatván, 10 ajánlat érkezett be, melyek közül kettő, éspedig Freunk Henrik és Fiai vállalkozó cég 3 706 708 K 79 filléres ajánlata 107 102 K 21 fillérrel, a Grünwald Testvérek és Schiffer vállalkozó cégnek 3 733 380 K 29 filléres ajánlata pedig 80 430 K 71 fillérrel alacsonyabb az előirányzati összegnél. E két pályázó közül időközben Freunk Henrik és Fiai cég visszalépvén, a Grünwald Testvérek és Schiffer cég pedig ajánlatát a legolcsóbb Freunk féle ajánlat alapjára vagyis 3 706 708 K 79 fillérre leszállítván, felhatalmazást kér a kereskedelemügyi miniszter úr arra, hogy ez alapon és a törvényhozás végleges elhatározásának fenntartásával az építési szerződés ugyancsak a Grünwald Testvérek és Schiffer céggel, mint legolcsóbb, s egyedül számbavehető ajánlattevővel haladéktalanul megkötessék.

Ezzel kapcsolatban felhatalmazás szükséges arra is, hogy a Nagyberezna–sztavnai alsó vonalrészen az építési munkák azonnali megindításából kifolyólag a folyó év végéig felmerülő s előreláthatólag 200 000 koronát meg nem haladó szükséglet a már a felső vonalnál jelzett 1 090 000 koronához hasonló módon szintén az államvasúti üzletfölöslegekből nyerhessen ideiglenes fedezetet.

A minisztertanács az eddig tett s most előadott intézkedéseket jóváhagyólag tudomásul vevén, a kért felhatalmazásokat megadja,[111] éspedig:

1./ arra, hogy a felső vonalrész építéséből kifolyólag 1 090 000 koronát az alsó vonalrész építésének megindításából folyólag pedig 200 000 koronát kitevő s a folyó év végéig a M. Kir. Államvasutak által teljesítendő fizetések ideiglenesen az Államvasutak üzleti fölöslegeiből legyenek oly korlátozással fedezhetők, hogy az ekként természetesen mindenkor a tényleg felmerült szükséglet mértékéhez képest kifizetésre kerülő összegek a beruházási hitelek rendelkezésre bocsátása után annak idején az Államvasutak üzleti számlája javára visszatérítendők lesznek;

2./ arra, hogy a Nagyberezna–sztavnai alsó vonalrészen vállalatba adható építési munkák tekintetében az építési szerződés a 3 706 708 K 79 filléres ajánlat alapján s a törvényhozás végleges elhatározásának fenntartásával a Grünwald Testvérek és Schiffer budapesti vállalkozó céggel megkötessék.[112]

---

111 A pénzügyminiszter megjegyzése: „a Nagyberezna-országhatárszéli vonalnak legkésőbb 1905. év őszén történő üzembe helyezése a királynak megígértetett, és az osztrák kormánnyal szemben is kötelezettséget vállaltak." (MNL OL K 255–1903–9. t–2056. sz. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1903. április 29.)

112 A vasútvonalat 1905-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

36.

Törvényjavaslat a magyar–olasz kereskedelmi kapcsolatok rendezéséről[113]

A kereskedelmi miniszter úr törvényjavaslatot mutat be a kereskedelmi és forgalmi viszonyoknak Olaszországgal ideiglenes rendezéséről.

A minisztertanács a bemutatott törvényjavaslatot elfogadván, felhatalmazza a kereskedelmi miniszter urat, hogy azt Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.[114]

3. (40.)
1903. november 23.

1.

Dr. Beöthy Zsolt és Hatvany Deutsch Sándor kinevezése főrendiházi taggá[115]

Miniszterelnök úr javaslatba hozza, hogy az üresedésben levő két életfogytiglani főrendiházi tagsági helyre Dr. Beöthy Zsolt egyetemi tanár és Hatvany-Deutsch Sándor nagyiparos kinevezése végett tétessék Ő Felségéhez felterjesztés.

A minisztertanács ezen javaslathoz hozzájárul.

4.

Amerikában megjelenő horvát nyelvű lap postaszállítási jogának megvonása[116]

Miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy az észak-amerikai Mc. Keesportban „Velika Hrvatska" cím alatt megjelenő horvát laptól – az Uralkodóház durva megsértése miatt – a postaszállítás jogát a Magyar Korona Országainak területére megvonta.[117]

Tudomásul vétetett.

---

113 Az 1899. évi XXX. törvény rendelkezése szerint a lejárt kereskedelmi szerződések az új autonóm vámtarifa alapján köthetők meg. A törvény alkotói abból indultak ki, hogy a kérdéses kereskedelmi szerződések 1903 végével lejárnak, amelyeket 1904. január 1-től újakkal pótolnak. A kereskedelmi szerződések felmondása nem következett be, mert az érdekelt országok nem akarták azt a kockázatot vállalni, hogy az újak megkötése előtt a régieket felmondják. Csupán mi voltunk kénytelenek az olasz szerződések felmondásával kivételt tenni, mert szőlészetünk érdekében a korábbi borvámra vonatkozó megállapodást nem lehetett fenntartani. Nem az volt a cél, hogy Olaszországgal minél előbb új kereskedelmi szerződést kössünk, hanem a régi fenntartásával a borvám záradékot megszüntessük. Erre a lépésre azért is szükség volt, mert az olaszoknak biztosított kedvezményt a többi szerződő fél is követelhette volna.

114 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23. 3./10.; 1903. december31. 9./21.; 1904. február 7. 15./14.; 1904. március 13. 19./5.; 1904. március 13. 19./27.; 1904. április 13. 23./5.; 1904. szeptember 8. 34./36.; 1904. szeptember 22. 35./3.; 1904. október 9. 38./1.; 1904. december 10. 45./25.; 1905. február 14. 53./4.

115 MNL OL K 26–1909–III–4991. Tisza István legfelsőbb előterjesztése az uralkodó részére dr. Beöthy Zsolt és Hatvany-Deutsch Sándor főrendi taggá történő kinevezéséről. 1903. november 25.

116 Kiadványok és sajtótermékek postai úton való forgalmának megtiltását lásd még: MNL OL K 27. 1903. december4./7.; december 13./5.; 1904. január 23./3.; január 30./7.; február 7./3.; március 13./11.; május 31./7.; július 1./5.; szeptember 8./10.; 1905. február 8./7.; március 18./11.

117 Horvát sajtótermék elleni per anyagát lásd: MNL OL K 26–1904–2351.

5.
Törvényjavaslat az 1903. évi állami költségvetésről[118]

Pénzügyminiszter úr hivatkozva arra, hogy az 1903. évi állami költségelőirányzat az idő előrehaladottsága miatt most már letárgyalható nem lesz, bemutatja az 1903. évi állami költségvetési törvényjavaslatát, mely az 1903. évi állami költség-előirányzatnak a Pénzügyi Bizottság által már elfogadott tételeivel szemben a folyó hó elejéig felmerült eltérések figyelembe vételével van egybeállítva, s melynek a törvényhozás elé terjeszthetésére Ő Felsége előzetes legfelsőbb engedélyét már kinyerte.[119]

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

6.
Törvényjavaslat a Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországok között létrejött pénzügyi egyezményről[120]

Pénzügyminiszter úr előadja, hogy a horvát pénzügyi provizórium meghosszabbítására van szükség, mert a pénzügyi kiegyezési tárgyalások évek óta húzódván, az Országos Kormány pedig szükségleteit törvényszerű bevételeiből fedezni képtelen lévén, zárszámadásilag mutatkozó hiányai eddig is csak előlegekkel voltak fedezhetők, s a most összeállítandó 1904. évi előirányzatban már 3 070 000 koronányi hiány szintén csak állami előleggel lenne fedezendő. Hogy erre jogalap teremtessék, s hogy a horvát kormány, mely a hiánnyal záródó költségvetések elkerülése végett már hosszabb idő óta indemnityvel dolgozik, rendes költségvetést terjeszthessen a Horvát Országgyűlés elé, szüksége merül fel annak, hogy addig is, míg főleg a fogyasztási adójövedelmek csökkenésének méltányos figyelembe vételével létesítendő új kiegyezés alapján a társországok szükségletei és bevételei között az egyensúly helyreáll, az utóbbiak kiegészítésére eddig adott állami előleg, vagy a meghosszabbítandó provizórium-törvénybe vagy a költségvetésbe felvétessék. Előadó miniszter úr elő is terjeszt egy törvényjavaslatot a Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországok között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1889: XL. tc. hatályának újabbi meghosszabbításáról.[121]

A minisztertanács a kérdésnek beható megbeszélése után elvileg hozzájárul az előadottakhoz, a törvényjavaslat szövegének megállapítását azonban későbbre tartja fenn.

---

118 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 4./9.; 1904. szeptember 22./1.

119 1904. évi V. törvény.

120 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 4./24.; december 13./26.; december 31./32.; 1904. március25./15.; október 13./30.

121 1904. évi VI. törvény. Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországok között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1889. évi XL. törvénycikk hatályának újabb meghosszabbításáról. – Az 1889. évi XL. törvény hatályát az 1902. évi XXV. törvény 1. §-ában megállapított határidőn túl még egy további évre – 1904. január 1-től december végéig – meghosszabbították. Szentesítve Bécsben 1904. április 2-án. (MNL OL K 255–1904–7. t.–1159. A miniszterelnök átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. április 2.)

9.
A temesbuttyini hitbizományi birtok adósságtörlesztési idejének meghosszabbítása

Igazságügy-miniszter úr előterjeszti gróf Bissingen-Nippenburg Nándor kamarás, cs. és kir. 9. huszárezredbeli őrnagy által benyújtott s legfelsőbb kézjegyzettel leérkezett folyamodványát, melyben annak a megengedését kéri, hogy a birtokában levő temesbuttyini hitbizományra bekebelezett adósságnak folyó évi április 30-án még 365 103 K 60 fillért kitevő törlesztetlen része konvertálás által 50 éves törlesztéses kölcsönné alakíttassék át.

Tekintettel arra, hogy e kérelemhez a hitbizományi gondnok és a várományos is hozzájárult, s hogy a hitbizomány tiszta jövedelme alig fedezi a mostani törlesztési terv szerint fizetendő kamat- és tőketörlesztési járulékokat: előadó miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy nevezett gróf kérelme tárgyában legfelsőbb helyre kedvező felterjesztést tehessen azon feltétel alatt, ha a hitbizományi hatóság a maga részéről a kérelmet szintén pártolja.

A minisztertanács a kért hozzájárulást megadja.

10.
A magyar–olasz kereskedelmi szerződés előkészítése[122]

Földművelésügyi miniszter úr előterjesztést tesz azon utasításokra nézve, amelyek kereskedelmi viszonyainknak Olaszországgal szándékolt ideiglenes rendezése céljából Rómába küldendő megbízottainknak kiadandók volnának.

Ezen előterjesztés tárgyaltatván,

a minisztertanács az ezen jegyzőkönyvhöz mellékelt szövegben megállapított utasításokhoz hozzájárul.

Melléklet a 40/M.T. 903. számú minisztertanácsi jegyzőkönyvhöz

Kereskedelmi viszonyainknak Olaszországgal szándékolt ideiglenes rendezése céljából Rómába küldendő megbízottaink számára adandó utasítások

I. A kereskedelmi viszonyainknak Olaszországgal való ideiglenes rendezése céljából létesítendő megállapodás szorítkozzék a ma fennálló – nálunk az 1892. évi VI. tc.-be

122 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18. 2./36.; 1903.december 31. 9./21.; 1904. február 7. 15./14.; 1904. március 13. 19./5.; 1904. március 13. 19./27.; 1904. április 13. 23./5.; 1904. szeptember 8. 34./36.; 1904. szeptember 22. 35./3.; 1904. október 9. 38./1.; 1904. december 10. 45./25.; 1905. február 14. 53./4. – A magyar–olasz kereskedelmi tárgyalások 1903. december 31-én eredményre vezettek. A Rómában 1904. szeptember 24-én aláírt jegyzőkönyv értelmében: „Az Olaszországgal 1891. évi december 6-án kötött és az 1892. évi VI. törvénycikkel becikkelyezett kereskedelmi és hajózási szerződés, és ahhoz tartozó mellékletekkel és vámkartellel együtt, valamint a szerződéssel egyidejűleg aláírt pótcikk és jegyzőkönyv is – a vámjegyzőkönyvek a borvám klauzulát magában foglaló III. 5. pontjának kivételével – újabb rendelkezésig továbbra is érvényben marad." (MNL OL K 255–1904–VI–3241.) – Továbbá: A vámügyi és kereskedelmi viszonyoknak Ausztria–Magyarország és Olaszország közt való ideiglenes rendezése tárgyában. 1904. évi 3241. PM szám. *Pénzügyi Közlöny*, 1904. 27. sz.; MNL OL K 2–AXIV–2–86. Törvényjavaslat Olaszországgal kereskedelmi és forgalmi viszonyok rendezésére. 1903. december 31.; MNL OL K 2–AXIV–2–107. Törvényjavaslat Olaszországgal kereskedelmi és forgalmi viszonyok rendezésére. 1904. szeptember 24. – Mindkét törvényjavaslat az ideiglenes rendezésről szólt, a szerződés érvényben maradt, a borvámzáradék nélkül.

iktatott –, s általunk a folyó év végére felmondott osztrák–magyar–olasz kereskedelmi és hajózási szerződésnek változatlanul, illetőleg csupán azzal az egy módosítással leendő további, lehetőleg 6 havi, de legfölebb kilenc havi időre való fenntartására, mely szerint annak zárjegyzőkönyvéből a B. tarifát illető III. rész 5. pontja (az úgynevezett „olasz borvám záradék") kihagyatván: Olaszország az általa 5 líra 77 centime-os szerződéses tételre leszállított saját borvámja fölött a szabad rendelkezést visszakapja (magunk számára e tekintetben csupán az egyszerű legnagyobb kedvezményes elbánásra való igényünket tartván fenn) viszont mi az eddig 3 Ft 20 kr-os borvámtétel helyett a ./. alatt mellékelt és római nagykövetünk által az olasz kormánnyal már előzetesen közölt javaslatot tesszük.

II. Ezen javaslat további szóbeli tárgyalásánál szolgáljon megbízottainkra nézve kiindulási pont gyanánt a magyar kormánynak a Luzzatti-féle memorandumra adott s a külügyminiszterrel még folyó évi október hó 30-án 4388/M.E. szám alatt közölt válaszemlékirat tartalma.

Az ebben foglaltakon fölül:

1. Különösen hangsúlyozandó az olasz megbízottakkal szemben az, hogy a részünkről javaslatba hozott Schémában részletezett kautéláknak egyik lényeges rendeltetése éppen az olasz kivitel érdekeinek szolgálata: akként lévén ezek megszerkesztve, hogy általuk más, mint olaszországi származású termékekre nézve a nyújtandó kedvezményeknek tényleges, gyakorlati igénybe vétele lehetőleg kizárassék, vagy legalább szűk korlátok közé szoríttassék.
2. Ha Olaszország a szóbeli tárgyalások során visszatérne arra a javaslatára, hogy Franciaországot az olasz borvámkedvezményre vonatkozó igényéről való lemondásra reá bírja, az erre vonatkozó javaslat megbízottaink részéről elfogadandó, illetőleg kijelentendő, miszerint nincs észrevételünk az ellen, hogy az olasz kormány Párizsban ily irányú diplomáciai lépéseket tegyen. Szükség esetén, és tekintve, hogy ezzel a javaslattal eredetileg Luzzatti állott elő memorandumában, megbízottaink ezt a kérdést olasz iniciativa nélkül is, mellesleg és taktikai álláspontunk erősítése céljából szóba hozhatják.
3. Ha az olasz részről ez irányban teendő lépések netán sikerre vezetnének, és ha ennélfogva a nyújtandó borvámkedvezménynek Olaszországra való korlátozása elérhetőnek látszanék: a kedvezmény mérvének ez esetben az alább megállapított határoktól eltérő módon való megállapítása iránt a kormány újabb elhatározása, s ez alapon újabb instrukciók adása lesz kikérendő.
4. Az olasz kormánnyal annak idején közölt s ide mellékelt javaslat részletei tekintetében megbízottaink, ha ez a tárgyalások folyamán elkerülhetetlennek mutatkoznék, vagyis, ha a megbízottak arról győződnének meg, hogy Olaszországgal a békés megegyezés másképpen nem volna elérhető –, az abban foglalt feltételekből végső esetben a következő koncessziókat tehetik:
   a./ A házasításra bebocsátandó borok minimális alkoholtartalmának végső határa tekintetében az általunk eredetileg javaslatba hozott „több mint 12%" alsó határt ½% (fél százalékkal) leszállíthatják, amely esetben tehát az mondandó, hogy a kedvezményes vámra oly borok tarthatnak igényt, melyek „legalább 11 ½% szesztartalommal bírnak."

b./ A cukormentes vonatanyag-tartalomnak 23 grammban való megállapítását illetőleg kifejtendő az olasz megbízottak előtt: mennyire érdekében áll éppen Olaszországnak ezen határszám megállapítása, miután míg egyrészt az olasz borok aránylag nagy hányada tényleg bír ezzel a minőséggel, viszont másrészt főleg a francia termékek legnagyobb része híjával van ekkora vonatanyag-tartalomnak, amely hiányt mesterséges úton alig lehet pótolni, és így eme feltétel érvényesítése kiválóan alkalmas eszköz a francia borok versenyének tetemes korlátozására. Ha mindamellett ezen határszám a megegyezés sikerének elháríthatatlan akadályául jelentkeznék: felhatalmaztatnak megbízottaink arra, hogy a minimális vonatanyag-tartalom mennyiségét egy fél grammal, tehát 23-ról 22 ½ gr-ig mérsékelhessék.

c./ Ugyancsak szükség esetén a külföldi borbehozatal előnyére módosítani lehet azt az arányszámot is, melyet eredeti javaslatunkban a házasítási célra kedvezményes vám mellett behozandó külföldi boroknak házasítást igénylő belföldi borokkal való keverésére nézve felállítottunk; éspedig oly irányban, hogy a házasításra behozott borok ne kétannyi mennyiségű, hanem csak ugyanolyan mennyiségű belföldi borokkal való keverésre legyenek felhasználhatók.

d./ Ellenben feltétlenül ragaszkodni kell ahhoz a kikötéshez, hogy a kedvezményes vám mellett házasítási célból behozatalra kerülő külföldi bornak a megállapítandó minőségű belföldi borral való keverése hivatalos (vámhivatali) és szakszerű ellenőrzés mellett lesz foganatosítandó.

e./ Ezzel szemben szükség esetén elejthetik megbízottaink azt a kikötést, mely szerint a kedvezményes vámkezelésre igényt tartó borok behozatalához előzetes engedélyek kieszközlése legyen szükséges.

5. Amennyiben a nyújtandó kedvezmény általános érvényű, tehát valamennyi, velünk legnagyobb kedvezményes szerződési viszonyban lévő államnak megadandó lesz: a kedvezményes vám mellett behozható bormennyiség limitálásához ragaszkodnunk kell. A koncedálható limite végső határa évi 300 000 métermázsában állapíttatik meg. Amennyiben ezen összegben megegyezni nem volna lehetséges: megbízottainknak további instrukciókat kellend kérniök.
6. A tárgyalások megindításakor az Olaszországnak adandó vámmérséklés (tekintettel arra, hogy ez idő szerint még a ma érvényben levő osztrák–magyar általános vámtarifa alapján kell a tárgyalásoknak folyniok, tehát a vámok nem koronaértékben, hanem aranyforintokban lesznek megállapítandók: az általános vámtarifa 20 aranyforintos (47 K 60 f) tételével szemben 12 aranyforintos (28 K 57 f) tételben lesz megajánlható. Ezen tételt az alkudozások során a megbízottak végső esetben 10 aranyforintig (23 K 80 f) mérsékelhetik.

Amennyiben ezen tételek mellett megegyezés nem volna elérhető, ellenben valamivel alacsonyabb tétel megajánlásával a megegyezés sikere elérhetőnek mutatkoznék: a megbízottak további instrukciókat kérhetnek.

III. Amennyiben a borvámkedvezmény mérséklése ellenében olasz részről az ideiglenes egyezmény tartamára is tőlünk oly irányú ellenszolgáltatás követeltetnék, hogy a ma fennálló szerződéses tarifában az Olaszországba irányuló bevitelünk számára biz-

tosított kedvezmények egyik vagy másik tétele csökkentessék, nevezetesen a ló- és fabevitelünk számára nyújtott vámmentesség helyett ezen cikkek már az 1904. évi ideiglenes rendezés tartama alatt is bizonyos mérvű vámokkal terheltessenek: felhatalmaztatnak a megbízottak, hogy ezen cikkekre nézve a ma érvényben lévő olasz autonómtarifa tételeinek mérvéig terjedhető vámok érvényesítését koncedálhassák, nevezetesen:

lóra legföllebb darabonkint 40 líráig;

fára:

a./ közönséges:

1. nyers állapotban, ácsolva vagy fejszével nagyjából előkészítve, tonnánként 5 líráig
2. négyszögletessé vágva, fűrészelve, tonnánként 7 líráig
3. skatulyáknak, szita abroncsoknak és efféléknek való vékony falemezek: bármily hosszúságú fa-abroncsok 100 kg-onként 2 líráig

b./ műasztalos munkákhoz való:

1. hosszában fűrészelve 100 kg-onként 3 helyett 4 líráig
2. parkettáknak való berakott deszkák vagy kockák 100 kg-onként 4 helyett 6 líráig

Emellett azonban önként értetőleg a legnagyobb kedvezményes elbánásra való igényünk épségben fenntartandó; tehát a kérdéses vámok csak úgy és csak abban az esetben lesznek velünk szemben érvényesíthetők, ha a többi szerződéses államok az Olaszországgal szemben fennálló szerződéseikben ezen cikkekre nézve szintén megkötött vámmentességről, illetve vámmérséklésekről hasonlóképpen lemondanak, és ugyanoly vámok érvényesítését saját részükről szintén elfogadják.

Anmerkung

Weisse Naturweine (vergohrene, ohne süsslichen Geschmack, d. h. mit nicht mehr als 1% unvergohrenen Zuckers), welche einen natürlichen Alkoholgehalt von mehr als 12, aber nicht mehr als 15 Volumprozent und einen Gehalt von mehr als 23 g zuckerfreien Extraktes per Liter besitzen und einen ausgesprochenen Sortencharakter (Muskat, Riesling und dgl.) nicht aufweisen in Fässern zum Verschneiden (im Höchstverhältniss von 1:2) mit inländischen leichteren weissen Naturweinen, welche nicht mehr als 10 Volumenprozent Alkohol enthalten, auf Erlaubnisscheine unter den im Verordnungswege vorzuzeichnenden Bedingungen und Kontrollen. fl. Gld.

Grundsätze für die Durchführungs-Verordnung

a. Die Einfuhr der weissen Naturweine zum Verschneiden muss urmittelbar aus dem Ursprungslande erfolgen, d. h., es darf keine zwischenzeitige Lagerung in einem dritten Lande stattgefunden haben.

b. Die Sendungen des zum Begünstigungszollsätze eingehenden Weines müssen von Ursprungszertifikaten begleitet sein, bei deren Ausstellung, die bisher im Grenzverkehr zwischen Österreich–Ungarn und Italien für gevöhnliche italienische Faßweine geltenden Normen sinngemäß zur Anwendung zu kommen hätten.

Analysen–Zertifikate werden – unbeschadet der Kontrolle durch die inländischen

Behörden – ebenfalls nach Maßgaben der dermalen hiefür im Grenzverkehr mit Italien aufgestellten Bestimmungen nur von solchen Untersuchungsanstalten österreichisch–ungarischerseite akzeptiert werden, welche von Österreich–Ungarn anerkannt sind.

Im Falle als bei einer durch ein Analysen-Zertifikat gedeckten Sendung ein Gebinde vorgefunden wird, dessen Inhalt den Bestimmungen für die zollbegünstigte Abfertigung nicht entspricht, ist die ganze Sendung faßweise durch ein Amtsorgan zu überprüfen.

c./ Die Einfuhr der Verschnittweine kann nur gegen Erlaubnisscheine stattfinden. Die Ausfertigung der Erlaubnisscheine erfolgt durch das kön. ung., beziehungsweise k. k. öster. Finanziministerium auf Grund der von dem k. ung., beziehungsweise k. k. öster. Ackerbauministerium – resp. für Kroatien–Slavonien vom Banus – im Einvernehmen mit dem betreffenden Finanzministerium getroffenen Entscheidung, welcher die Anhörung je einer für das betreffende Staatsgebiet von den kön. ung., beziehungsweise k. k. Ministerien des Handels, der Finanzen und des Ackerbaues – resp. statt des letzteren für Kroatien–Slavonien dem Benus – eingesetzten und dem betreffenden Ackerbauministerium resp. dem Banus unterstehenden ständigen Kommission voranzugehen hat.

Die diesbezüglichen Ansuchen haben die Angaben über Menge, Alkoholgehalt und Provenienz der zu verschneidenden inländischen Weine zu enthalten.

Die beiderseitigen Ackerbauministerien resp. der Banus von Kroatien-Slavonien haben sich über die erfolgte Ausfertigung von Erlaubnisscheinen zum Zwecke der Kenntnisnahme Mitteilung zu machen.

d./ Die eingeführten Verschnittweine sind unter amtlichem Verschluß anzuweisen, der Verschnitt ist unter amtlicher und fachlicher Kontrolle vorzunehmen, welche letztere sich im Besonderen auch auf die Naturechtheit, Qualität (Alkoholgehalt) und Menge der zu verschneidenden inländischen Weine zu erstrecken hat.

e./ Des Minimalquantum an Verschnittwein, für welches ein Erlaubnisschein ausgestellt werden kann, hat 50 q Brutto nicht zu unterschreiten.

Dieses Minimalquantum kann auch Vereinigungen von Produzenten, die einzeln einer geringeren Menge bedürfen, bewilligt werden.

f./ Im Falle der Fixierung eines Mengelimits für die vertragsmäßig zu begünstigenden ausländischen Verschnittweine schiene die Aufnahme einer weiteren Bestimmung notwendig, wonach die Gesuche um Ausfertigung der Erlaubnisscheine bis längstens 1. Oktober eines jeden Jahres einzureichen wären, und es hätte die Zuweisung innerhalb längstens 30 Tagen nach Ablauf dieses Termines zu erfolgen.

g./ Bei eventueller Limitierung wären weiters die nicht benützten Erlaubnisscheine binnen 5 Monaten zurückzulegen, um eine eventuelle Nachtragsverteilung des restlichen Limits zu ermöglichen.

h./ Die Erlaubnisscheine sind weder in ihrer Gänze, noch in Teilen übertragbar.

i./ Wenn kein Limit festgestellt werden sollte, hätte gleichwohl die Gültigkeitsdauer der Erlaubnisscheine nicht mehr als ein Jahr zu betragen.

16.

A honvédelmi miniszter előterjesztése a Hadsereg létszámának biztosításáról és az újoncok megajánlásáról szóló törvényjavaslat módosításáról[123]

Honvédelmi miniszter úr előadja, hogy miután az 1903. évben kiállítandó újoncok megajánlásáról szóló törvényjavaslat mindeddig el nem fogadtatott, és így most már ki van zárva a lehetősége annak, hogy az újoncok a jövő év január havában ténylegesen szolgálatra bevonulhassanak, sőt, az sem vehető biztos kilátásba, hogy az újoncok legalább március elején rendelkezésre fognak állani, a közös hadügyminiszter úr a magyar kormány beleegyezését kérte ahhoz, hogy az elengedhetetlenül szükséges békelétszám biztosítása végett a tartalékosoknak és póttartalékosoknak béka idején tényleges szolgálattételre kivételes visszatartásáról, illetve behívásáról szóló 1888. évi XVIII. tc.[124] alkalmazásba vétele iránt Ő Felségének legfelsőbb jóváhagyása kieszközöltethessék.

Tekintettel arra, hogy a tényleges szolgálati kötelezettség utolsó évfolyamában álló legénység a véderőről szóló 1889. évi VI. törvénycikk[125] 8. §-a, illetve a Honvédségről szóló 1890. évi V. törvénycikk[126] 8. §-a alapján legkésőbb folyó év december 31-ig tartható csak vissza a tényleges szolgálatban, azon túl pedig úgy a Közös Hadseregnél, mint a Honvédségnél is föltétlenül elbocsátandó volna, miáltal a békelétszám a Hadseregnél 1/3 résszel, a Honvédségnél pedig felével csökkentetnék, aminek pedig a véderőt – egyrészt az ország biztonságát, másrészt a kiképzés föltétlenül tekintetbe veendő érdekei miatt –

123 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 26. 13./2. – A véderőről szóló 1889. évi VI. törvény 14. §-a a közös hadsereg és haditengerészet fenntartására az évi újonckeretet 103 100 főben, a honvédségről hozott 1890. évi V. törvény 3. §-a a magyar honvédség részére évi 12 500 fős újonckeretet állapított meg. Így a magyar korona országait terhelő teljes újonckeret évi 43 889 főt tett ki. A fenti törvények hatálya 1898-ban lejárt, ezért az újoncok behívásához a keret évenkénti meghosszabbítására volt szükség. (MNL OL K–2–AXIV–2–74. Indoklás az 1889. évi VI. törvény 14., valamint az 1890. évi V. törvény 3. szakasza rendelkezésének, ill. a közös hadsereg és haditengerészet, valamint a honvédség számára medállapított újoncjutalék mennyiségének az 1903. év végéig való fenntartása tárgyában benyújtott törvényjavaslathoz. 1903. június 30.) – Az Osztrák–Magyar Monarchia 1898-ban lejáró (1889. évi) véderőtörvényének megújítására Edmund Krieghammer hadügyminiszter és Friedrich Beck-Rzikowsky vezérkari főnök már 1896-ban tervezetet készített, amelyben – a lakosság lélekszámának növekedése miatt – az újonclétszám 50 ezer fős emelését, valamint szervezeti reformok végrehajtását javasolták. A fenti mértékű újonclétszám növelését mind a bécsi, mind a budapesti kormány – különösen annak pénzügyi vonzata miatt – túlzottnak tartotta. Az ellenállást látva a hadügyminiszter 1899-ben már a fentinél kisebb mértékű újonclétszám emelési javaslatot terjesztett a közös minisztertanács elé, de a testület által támogatott előterjesztés, az osztrák parlament működésképtelensége miatt, az elkövetkező két évben nem került a törvényhozás elé. A Széll kormány az előző évek gyakorlatának megfelelően, az 1903. évre szóló újonclétszám megállapításáról törvényjavaslatot készített, illetve egy másik törvényben az újoncjutalék megajánlását javasolta. Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter az 1902. október 16-án benyújtott törvényjavaslataival – érvényben tartva a korábbi létszámkeretet – 20 000 póttartalékos behívására kért felhatalmazást. A honvédelmi miniszter javaslatát, amely valójában a tényleges katonai létszám felemelését jelentette volna, még a kormánypárti képviselők sem támogatták, az ellenzékiek pedig a törvényjavaslatra válaszul, vég nélküli obstrukcióba kezdtek. Mivel az 1903. évi újonckeret országgyűlési elfogadására nem került sor, ezért az uralkodó az 1903. december 17-én Bécsben kelt legfelsőbb elhatározással elrendelte, hogy a póttartalékosok három legifjabb évfolyamát tényleges szolgálatra behívják. (MNL OL K 148–1904–XXIV–73. A honvédelmi miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1903. december 30.)

124 1888. évi XVIII. törvény. Tartalékosoknak, póttartalékosoknak béke idején tényleges szolgálattételre kivételes visszatartása, illetve behívása tárgyában. *Törvénytár*, 1888–1889. 257–258.

125 1889. évi VI. törvény. A véderőről. *Törvénytár*, 1889–1891. 736.

126 1890. évi V. törvény. A honvédségről. *Törvénytár*, 1889–1891. 258–267.

hosszabb időre kitenni nem lehet, az említett kivételes törvénycikknek szükség esetén leendő alkalmazásba vétele iránti előintézkedések megtételét most már előadó miniszter úr sem véli tovább halaszthatónak.

A létrejött szóbeli megállapodás alapján:

I. Az 1888. évi XVIII. törvénycikk alkalmazásba vételére vonatkozó rendelkezés a magyar kormány hozzájárulása és Ő Felsége legmagasabb engedélyének kieszközlése után a folyó év utolsó napjaiban tétetnék közzé azon következéssel, hogy a lovasított csapatoknál (lovasságnál, lovagló tüzérségnél, vonatcsapatoknál és a méntelepeknél) a tényleges szolgálatának utolsó évében álló és jelenleg tényleges szolgálatban visszatartott legénység mint a tartalék első évfolyama egész terjedelmében megszakítás nélkül további tényleges szolgálatra visszatartatnék, a gyalogcsapatoknál (gyalogságnál, vadászcsapatoknál, vártüzérségnél, az egészségügyi csapatnál, az élelmezési szaknál és a ruházatkezelési intézeteknél) a póttartalék három legifjabb évfolyama január 1-jével a szükség mérvéhez képest február elsejére kivételes tényleges szolgálattételre behívatnék, a többi csapatoknál és intézeteknél pedig a szükséges létszám a póttartalék három legifjabb évfolyamának igénybe vétele, s amennyiben ez elégséges nem volna, a tartalék első évfolyamának benntartása által biztosíttatnék.

A Honvédségnél, éspedig a lovasságnál a tartalék első évfolyama, a gyalogságnál pedig a póttartalék három legifjabb évfolyama volna ugyanazon határidőkben a szükség mérvéhez képest visszatartandó, illetőleg behívandó.

II. A tényleges állományban január hó folyamán mutatkozó fogyatékok pótlására úgy a Hadseregnél, mint a Honvédségnél, az elkerülhetetlen szükség mérvéig fegyvergyakorlatra köteles legénység hívatnék be.

A tényleges szolgálat utolsó évfolyamában álló és jelenleg tényleges szolgálatban visszatartott legénység azon csapatoknál, amelyeknél a tartalék első évfolyamára szükség nem lesz, minden valószínűség szerint december 20-ával, de legkésőbb december 31-ével fog a tényleges szolgálatból elbocsáttatni, az eziránti rendelkezés azonban egyelőre még nem publikáltatnék.

Minthogy pedig az újoncok a folyó évben már nem lesznek állományba vehetők, az újoncok megajánlásáról szóló törvényjavaslatba – a sorozási időszakra, valamint a számbavétel és az állománybevétel időpontjaira vonatkozó módosításon kívül – előadó miniszter úr a következő bekezdést véli a 2. §-ban beiktatandónak:

„Az ezen időszakban besorozottak szolgálati idejük kiszámítása tekintetében a véderőről szóló 1889: VI. törvénycikk 8. §-a szerint oly módon kezelendők, mintha 1903. évi október 1-én vétettek volna állományba."

A minisztertanács felhatalmazza előadó miniszter urat, hogy a magyar kormány hozzájárulását a tervezett intézkedések megtételéhez a közös hadügyminiszter úrral tudathassa, illetve az említett kivételes törvénycikknek a Honvédségnél leendő alkalmazhatása iránt a maga részéről a szükséges intézkedéseket megtehesse, az újoncok megajánlásáról szóló törvényjavaslathoz pedig a fentebb jelzett pótlást, illetőleg módosítást javaslatba hozhassa.

4. (41.)
1903. november 28.

1.

A tartalékosok és póttartalékosok behívásáról tényleges katonai szolgálatra[127]

A honvédelmi miniszter a tartalékosoknak és póttartalékosoknak béke idején tényleges szolgálattételre kivételes visszatartásáról, illetve behívásáról szóló 1888. évi XVIII. törvénycikk alkalmazásba vétele iránt a minisztertanács folyó évi november 23-án tartott ülésében tett előterjesztése kapcsában és a közös hadügyminiszter úr kiküldötteitől vett szóbeli értesülése alapján a következőket jelenti:

A Keleten – különösen Törökországban – legújabban felmerült események katonai–politikai szempontból elkerülhetetlenül szükségessé teszik, hogy a Hadsereg – habár csak rövid időre is, és így január havában is – mindennemű gyengítéstől megóvassék.

Ennek következtében a felelős hadügyi kormány óhaja oda terjed, hogy

1. A kivételes tényleges szolgálatra igénybe veendő póttartalékosok már január első napjaira behívassanak, és az e célból szükséges intézkedések – már tekintettel a behívandók érdekeire is – minél előbb megtétessenek.
   Ezen kívánalomtól a hadügyi vezetőség csakis azon esetben állhatna el, ha a belpolitikai helyzet zavarait ezen intézkedés korábbi publikálása nagymértékben növelné.
   Póttartalékosoknak januárra leendő behívása esetében fegyvergyakorlatra kötelezetteknek január havára tervezett behívása természetesen elesnék.
2. A megszállott tartományokban és Dél-Dalmáciában – tekintettel ezen tartományok katonailag negymérvben exponált helyzetére – nem csupán a lovas fegyvernemeknél, hanem az összes csapatoknál póttartalékosok helyett a tartalék első évfolyama vétessék igénybe.

A honvédelmi miniszter úr felelőssége érzetében kéri tehát a minisztertanács felhatalmazását, hogy a hadügyi vezetőséget a magyar kormánynak ezen intézkedések megtételéhez való hozzájárulásáról értesíthesse, a Honvédségnél pedig a szintén szükséges hasonló intézkedéseket megtehesse.

A fentiekhez a maga részéről még azon kérést fűzi, tenné a minisztertanács megfontolás tárgyává, hogy az ily módon erősen sújtott és időközben megnősült póttartalékosok családjai (ti. felesége és gyermekei) nem volnának-e – az 1882. évi XI. tc.[128] analógiájára – a kivételes tényleges szolgálat tartamára legalább némi anyagi támogatásban részesíthetők.

A minisztertanács következőleg határozott:

1. Tekintettel arra, hogy a belpolitikai helyzet nem változott, a minisztertanács az 1. pontban foglalt kívánalomhoz hozzá nem járulhat és megmarad előbbi álláspontja mellett.

---

127 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 4./23.; 1904. május 31./48.; május 31./49.; május 31./50.)

128 1882. évi XI. törvény. A mozgósítás esetén behívott állandóan szabadságoltak, tartalékosok, póttartalékosok honvédek, s egyéb jogosultak gyámolító nélküli családtagjainak az 1880. évi XXVII. törvény 5. §-a alapján nyújtandó segélyezésről. *Törvénytár*, 1882–1883. 19–21.

2. A 2. ponthoz a viszonyok kényszere alatt hozzájárul. Az utolsó bekezdésben foglalt kívánság – törvényes intézkedés és fedezet hiányában – nem teljesíthető.

5. (42.)
1903. december 4.

2.

Báró Roszner Ervin kinevezése fiumei és magyar–horvát tengerparti kormányzóvá

A miniszterelnök úr bejelenti, hogy fiumei és magyar–horvát tengerparti kormányzóvá, a kereskedelmi miniszter úrral egyetértőleg, báró Roszner Ervin Máramaros vármegyei főispánt szándékozik kinevezés végett Ő Felségénél javaslatba hozni.[129]

Tudomásul vétetik.

3.

Főispáni kinevezések

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy a következő főispáni kinevezések iránt szándékozik Ő Felségéhez felterjesztést tenni, nevezetesen:

Veszprém vármegye főispánjává kinevezendő volna Kolossváry József ottani alispán.

Szilágy vármegye főispánjává: Kaizler György ottani alispán.

Pozsony vármegye és város főispánjává Bartal Aurél országgyűlési képviselő.

Maros-Torda vármegye főispánjává: gróf Lázár István, Brassó vármegye főispánja.

Sáros vármegye főispánjává, Bárdossy Jenő főispánnak állásától felmentése mellett: báró Ghillányi Imre földbirtokos.

Nyitra vármegye főispánjává, Kramolin Viktor főispánnak állásától felmentése mellett: Thuróczy Vilmos földbirtokos és volt főispán.

Tudomásul vétetik.

6.

Törvényjavaslat a Szegedi Középítészeti Tanács hatásköréről

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője törvényjavaslatot mutat be az 1884: IV. tc.[130] által Szeged sz. kir. városban felállított Középítészeti Tanács hatáskörének újabb meghosszabbításáról.

Elfogadtatván, a miniszterelnök úr felhatalmaztatik, hogy ezen törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.[131]

---

129 Báró Roszner Ervin 1903. december 10. és 1905. február 17. között volt fiumei és magyar–horvát tengerparti kormányzó. (Lásd még: MNL OL K 27. 1905. február 8./2.)

7.

Horvát és olasz nyelvű lapok postai szállítási jogának megvonása[132]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy az észak-amerikai Milvalle-Alleghenyben „Hrvat" címen megjelenő horvát nyelvű hetilaptól, a Bécs városában Jeninics Mihály szerkesztésében „Ujedinjena Hrvatska" cím alatt horvát nyelven megjelenő időszaki folyóirattól és a Luigi Pavia tanár szerzőtől Milánóban „Croázia e Ungheria" cím alatt olasz nyelven megjelenő műtől – a magyar állam egysége ellen izgató tartalmuk és a magyar állammal szemben tanúsított lázító irányzatuk miatt – a postai szállítás joga a Magyar Korona Országainak területére nézve megvonatott.[133]

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

9.

Törvényjavaslat az 1904. évi első negyedévi költségvetésről[134]

A pénzügyminiszter úr felhatalmazást kér, hogy az állami kiadásoknak fedezéséről és a közterheknek viseléséről az 1904. év első harmadában Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásával törvényjavaslatot terjeszthessen az Országgyűlés elé, megjegyezvén, hogy miután az 1903. évre költségvetés nincsen megállapítva, a felhatalmazás az 1902. évi költségvetés alapján volna kérendő.

A minisztertanács a felhatalmazást megadja.

16.

Az államvasúti alkalmazottak előléptetésének anyagi fedezetéről

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a M. Kir. Államvasutak személyzete körében fokozatos előléptetések eszközléséről az előző évek mindegyikében költségvetésileg akként történt gondoskodás, hogy a M. Kir. Államvasutak előirányzatában a személyi járandóságok címén felvett hitel azzal az összeggel kiegészíttetett, amely a személyzetnek megfelelő módon való előléptetésére szükségesnek mutatkozott. Így az 1902-i állami költségvetésben ezen a címen 553 000 korona irányoztatott elő.

Ezzel szemben az 1903. évi állami költségvetés keretében az említett személyzet előléptetésére megfelelő összegek nem állíttattak be, mert egyfelől az állami tisztviselők illetményeinek újabbi szabályozásával kapcsolatban már az előző kormány is kilátásba vette az Államvasutak alkalmazottainak fizetésrendezését, másfelől pedig feltételeztetett,

---

130 1884. IV. törvény. Az 1879: XX. tc. hatályának megszűnése után Szeged szabad királyi városában szükséges átmeneti intézkedésekről és az 1882: VII. tc. 2. §-ában foglalt intézkedések módosításáról. *Törvénytár*, 1884–1886. 15–19. – A Középítészeti Tanács 1893-ban lejáró mandátumát az 1894. évi II. törvénnyel 1903-ig meghosszabbították.

131 A Középítészeti Tanács 1903. év végén lejáró mandátumát újabb tíz évre meghosszabbították. (1904. évi IV. törvény.)

132 Kiadványok és sajtótermékek postai úton való forgalmának megtiltását lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./4.; december 13./5.; 1904. január 23./3.; január 30./7.; február 7./3.; március 13./11.; május 31./7.; július 1./5.; szeptember 8./10.; 1905. február 8./7.; március 18./11.

133 Horvát és olasz sajtótermékekről lásd még: MNL OL K 26–1904–2351. Az igazságügy-miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. augusztus 30.

134 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. április 11./8.; július 26./1.; december 2./6.

hogy a M. Kir. Államvasutak alkalmazottai már a folyó évben hozzájutnak az illetményrendezés előnyeihez.

Minthogy azonban az állami alkalmazottak illetményeinek újabbi szabályozására vonatkozólag az előző kormány által a Képviselőházhoz benyújtott törvényjavaslat visszavonatott, és így a M. Kir. Államvasutak személyzetének fizetésrendezése is elodáztatott, és ez csakis az állami és megyei tisztviselőkével egyidőben, valószínűleg tehát csak a jövő év vége felé lesz foganatosítható, az államvasúti személyzet felette hátrányos helyzetbe jutott, mert nemcsak hogy a remélt magasabb illetmények élvezetétől elesett, hanem az évenként rendszeresen eszközölt előléptetések is elmaradtak.

Az államvasúti alkalmazottak ennek következtében sokkal kedvezőtlenebb helyzetben vannak, mint az állami alkalmazottak, mert az utóbbiak fokozatos előléptetése az 1893. évi IV. tc.-ben[135] biztosítva lévén, az állami alkalmazottak körében a fokozatos előléptetések a folyó év folyamán is minden akadály nélkül foganatosíthatók voltak.

Ilyen körülmények között az államvasúti személyzetnek a szolgálat jól felfogott érdekeiből is szükséges megnyugtatása, de másrészt a személyzet anyagi helyzetének legalább részbeni javítása érdekéből mellőzhetetlen, hogy ezen személyzet körében még a folyó évben előléptetések eszközöltessenek.

Ez az előléptetés azonban, figyelemmel az 1903. évi első négy hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1902. évi XXIV. tc.[136] 2. szakaszára, amely szerint a kiadásokra nézve az 1902. évi állami költségvetés rendelkezései az irányadók; figyelemmel továbbá a minisztertanácsnak folyó évi április hó 28-án[137] hozott ama határozata, mely szerint az állami háztartás vitelénél a kormány az 1902. évi állami költségvetéshez szigorúan fog alkalmazkodni: „szorosan véve csakis a most említett költségvetésben megállapított létszám és ennek keretében megüresedett állások betöltésére szorítkozhatnék".

Miután azonban a megállapított létszámmal, illetve rendszeresített állásokkal szemben az év folyamán beállott üresedések száma nem olyan nagy, hogy ezen az alapon a személyzet körében olyan mérvű előléptetés volna eszközölhető, amely a fentebb említett célzat elérésére és biztosítására alkalmas, és amely éppen erre való tekintettel legalábbis az előző években eszközölt előléptetések mértékét megközelítené: az 1902. évi állami költségvetésben megállapított személyzeti létszám keretén belül és, illetve a létszám szaporítása nélkül előléptetések a kívánt terjedelemben a dolog természete szerint csakis úgy eszközölhetők, ha a magasabb fizetési osztályokban rendszeresített állások száma emeltetik, és az alacsonyabb fizetési osztályok állásai megfelelően csökkentetnek. Ennek következtében szükségessé válik, hogy a személyzeti összlétszám keretén belül rendszeresített állásokban az egyes fizetési osztályok között bizonyos mértékig eltolások eszközöltessenek, úgyhogy az 1902-i állami költségvetésben rendszeresített állásokkal szemben eltérések fognak mutatkozni, anélkül azonban, hogy ezek az összlétszám emelését vonnák maguk után.

---

135 1893. évi IV. törvény. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, s a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről. *Törvénytár*, 1892–1893. 392–409.

136 1902. évi XXIV. törvény. Az 1903. év első négy hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról. *Törvénytár*, 1902. 123–124.

137 1903. április 28. Minisztertanácsi határozat. – Az államháztartás vitelénél a kormány az 1902. évi állami költségvetéshez ragaszkodott.

Minthogy pedig az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. tc.[138] 33. szakasza tiltó rendelkezéseket foglal magában abban az irányban, hogy a megállapított személyi létszám fenntartása mellett alacsonyabb fizetési állás helyett magasabb fizetésű állás töltessék be, minthogy továbbá a kormány az államháztartás vitelére törvényes felhatalmazással ez idő szerint nem rendelkezik, az előadó miniszter úr a pénzügyminiszter úrral – aki a tervezett előléptetésekhez elvileg a maga részéről is hozzájárul – egyetértőleg abban állapodott meg, hogy az államvasúti személyzet tervezett előléptetése – a most említett körülményekre való tekintettel és avégből, nehogy ezen intézkedést az Állami Számvevőszék az említett törvény idézett szakasza alapján kifogásolja –, a minisztertanács hozzájárulásával vitessék keresztül.

Erre való tekintettel, és annak megemlítésével, hogy a tervezett előléptetés, amelyet a kereskedelmi miniszter úr folyó évi október hó 1-ig visszahatóvá szándékozik tenni, 197 000 K költséggel fog járni, aminek ellenében az 1903. évi állami költségvetésben az államvasúti alkalmazottak fizetésrendezésének céljaira felvett 1 860 000 korona felhasználatlanul marad: kéri a minisztertanácsot, hogy a fentebb kifejtettek alapján és az előadott okokból hozzájárulni méltóztassék ahhoz, miszerint a M. Kir. Államvasutak személyzete körében az említett előléptetéseket még e hó folyamán végrehajthassa.[139]

A minisztertanács a tervezett előléptetések megtételéhez hozzájárul.

17.

A Kaba–Nádudvar helyiérdekű vasút engedélyokmányának módosítása

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kér, hogy a Kaba–Nádudvari Helyiérdekű Vasút építésére és üzletére vonatkozó engedélyokiratnak módosítása, illetőleg az engedélyokirathoz ezen módosításokat tartalmazó „Függelék"-nek kiadása iránt Ő Felségéhez felterjesztést tehessen.

Az engedélyokmányt amiatt kell módosítani, mert az említett vasút a motorkocsi üzemre fog berendeztetni.[140]

A felhatalmazás megadatik.

---

138 1897. évi XX. törvény. Az állami számvitelről. 33. szakasza: „A miniszter vagy az állami számvevőszék elnöke köteles a vezetésük alatt álló hatóságok s hivatalok fizetési állományát az országgyűlés elé terjeszteni. Csakis ennek jóváhagyásával utalványozható a járandóság, de a megállapított személyi létszám mellett valamely állásnak alacsonyabb fizetési osztályba tartozó állással való betöltése nincs kizárva." *Törvénytár*, 1897. 83–106.

139 Az államvasúti alkalmazottak illetményét közel három évtizede nem rendezték. Ezért az elmaradást a minisztérium vezetése az alábbi három vonalon kívánta bepótolni: fizetésemelés, az időszakos (automatikus) előmeneteli rendszer alkalmazása, valamint korpótlék rendszeresítése. Erre a célra az 1904. évre az előterjesztők 6,6 millió koronát kértek. (MNL OL K 2–AXIV–2–9. Törvényjavaslat a M. Kir. Államvasutak alkalmazottai illetményeinek szabályozására szükséges költségek fedezéséről. 1904. április 16.; Lásd még a bevezetőnek a sztrájkról szóló részét.)

140 A vonal megépítésének célja, hogy Nádudvar és Debrecen között közvetlen vasúti összeköttetést hozzanak létre. Az előmunkálati engedélyt az 1898. évben Molnár Jenő budapesti ügyvéd részére, majd Berger Jenő mérnöknek adták ki. A műszaki bejárásra 1900. augusztus 22-én, az engedélyezési eljárásra 1901. február 14-én került sor. A helyiérdekű vasút 570 000 korona tőkéjéhez Hajdú vármegye 40 ezer, Nádudvar település 60 ezer koronával járult hozzá.(MNL OL K 2–AXV–2. t.–60. A kereskedelemügyi miniszter jelentése a minisztertanács részére a Kaba–Nádudvari HÉV. engedélyezéséről. 1904. január 4.) A tíz km hosszú vasútvonalat 1904-ben adták át a forgalomnak. (Lásd: Ruzitska, 1964.)

18.
A magyar kiállítók részvétele az amerikai St. Louis-ban rendezendő kiállításon[141]

19.
A máramarosszigeti állami Margit fűrészüzem és a helyi Villanyvilágítási Rt. közötti szerződés

A földmívelési miniszter úr előadja, hogy hivatali előde az 1896. évi július hó 13-án tartott minisztertanács határozata alapján a Máramarosszigeti vagyonbukott Takarékpénztár két máramarosszigeti gőzfűrészét a M. Kir. Kincstár részére megvásárolta.

A gőzfűrészek egyikével, az úgynevezett „Margit"-fűrésszel terhes szerződés szállott a Kincstárra, melyet a gőzfűrész első tulajdonosai Haas Miksa és neje Mandel Netta máramarosszigeti lakosok kötöttek volt az ottani Villanyvilágítási Részvénytársasággal.

Az említett szerződés szerint ugyanis a gőzfűrész munkagépeinek hajtásához szükséges erőt – az ahhoz szükséges fűtőanyagnak a szerződésben meghatározott módozatok mellett való kiszolgáltatása ellenében – a Villanyvilágítási Részvénytársaság köteles 1925. évi március hó végéig szolgáltatni.

E szerződésből kifolyólag a Villanyvilágítási Részvénytársaság és a Kincstár között nézeteltérések merültek fel, melyek perre vezettek.

Tekintettel a pernek bizonytalan kimenetelére, az előadó miniszter úr hivatali előde felhatalmazta a Máramarosszigeti Erdőigazgatóságot, hogy a részvénytársasággal a fennálló szerződéses és peres viszonynak egyezség, illetve új szerződés kötése által való rendezése iránt tárgyalásokba bocsátkozzék, ha a részvénytársaság hajlandóságot mutatna, hogy a fennálló szerződést úgy értelmezze, amint azt a Kincstár értelmezi.

A tárgyalás a Kincstárra nézve kedvező eredménnyel fejeztetett be, amennyiben az utólagos jóváhagyás fenntartásával megkötött új szerződésben a részvénytársaság a Kincstár álláspontját fogadta el, csak azt kívánta, hogy a fűrészhez annyi fa utaltassék, hogy abból évente 20 000 köbméter mennyiségnek felfűrészelése biztosítva legyen, továbbá, hogy a fűrész bérlőjének megengedtessék, miszerint a fűrészen magánosoktól vásárolt faanyagot is felfűrészelhessen anélkül, hogy ezért a Kincstárnak külön illetéket tartoznék fizetni. Minthogy ezen kívánságok teljesítése egyáltalán nem ütközik nehézségekbe, a Kincstár érdekeit nem sérti, sőt, részben közvetve előmozdítja: az előadó miniszter úr az új szerződést jóváhagyandónak tartja, amely esetben a régi szerződés, mely kétértelmű magyarázatokra, s így összetűzésre bő anyagot tartalmaz, érvényét veszti, és a részvénytársaság által a M. Kir. Kincstár ellen indított per a költségfelszámítás kölcsönös mellőzésével megszüntettetik.

---

141 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. október 12./14.; 1904. január 9./14. – Az eredeti tervvel ellentétben a kormány a rendezvényen való részvétel mellett döntött. A kiállítás magyar kormánybiztosának dr. Szögyény Györgyöt nevezték ki, aki arra kérte a Magyar Iparművészeti Társulat vezetőit, hogy állítsák össze a kiállítók névsorát. A kiállítás ügyeinek intézésére létrehozott bizottság 100 000 korona felett rendelkezett, és 495 négyzetméter kiállítói területet foglalt le. (MNL OL K 26–1906–XXXIX–2408. A kereskedelemügyi miniszter levele Magyar Iparművészeti Társulat részére. 1903. december 19.)

A földmívelési miniszter úr kéri a minisztertanács hozzájárulását, hogy a szóban levő új szerződést jóváhagyja.

A minisztertanács hozzájárul.

20.
Az Országos Kémiai Intézet és Központi Vegykísérleti Állomás szabályzatának módosítása

A földmívelési miniszter úr bejelenti, hogy az Országos M. Kir. Kémiai Intézet és Központi Vegykísérleti Állomás Ő Felsége által az 1892. évi június 29-én kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyott szabályzata azon részének hatályon kívül helyezése, illetőleg módosítása iránt szándékozik Ő Felségéhez felterjesztést tenni, mely a magvizsgálati díjak felosztására vonatkozik.

A mostani szabályzat szerint a vegykísérleti és magvizsgáló állomásoknál a vizsgálatokért és véleményekért befolyó díjaknak 50%-a az Államkincstárt, 50%-a pedig az állomások személyzetét illeti, mégpedig 30% az igazgatót, 20% pedig az alkalmazott többi tisztviselőket.[142]

Az állomások ügyforgalmának állandó emelkedése folytán a vizsgálati díjak ezen megosztása az egyes tisztviselők javadalmazásánál nagy aránytalanságokat idézett elő. Egyes intézeteknél a vizsgálati díjak oly nagy összegre emelkedtek, hogy az ezen intézetek tisztviselőire eső jutalék tetemesen magasabb, mint a más hasonló intézeteknél alkalmazott és hasonló munkásságot tanúsító tisztviselőé; másrészt pedig egyes intézeteknél a személyzetnek együttesen 50%-ban megállapított osztaléka, a létszám emelkedéséhez képest, évről-évre kisebb hányadokra oszlik, az igazgató 30%-ban megállapított osztaléka pedig az ügyforgalom növekedésével folyton emelkedik.

Ezen aránytalanságok megszüntetése végett a személyzetet megillető jutalék felosztását egyelőre olyképpen kívánja a miniszter úr szabályozni, hogy a vizsgálati díjak 50%-a továbbra is a személyzet részére legyen ugyan igénybe vehető, de megállapíttassék azon maximális összeg, melynél többre az egyes tisztviselők egy évi osztaléka nem emelkedhetik, úgy, hogy az 50%-ból netán igénybe nem vett rész szintén az államot fogja illetni. A Kémiai Intézet igazgatójának maximális évi jutaléka 5000 koronában állapíttatnék meg.

Tudomásul vétetik.

23.
Törvényjavaslat az 1904. évi újoncozásról[143]

A honvédelmi miniszter úr felhatalmazást kér, hogy az újoncjutaléknak az 1904. évre az eddigi magasságban való megállapításáról s az 1904. évben kiállítandó újoncok megajánlásáról szóló törvényjavaslatokat Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjeszthesse.

A minisztertanács a felhatalmazást megadja.[144]

---

142 1903. év végén dr. Kosutány Tamást nevezték ki igazgatónak, aki 19 éven át az 1873-ban létrehozott Magyaróvári Mezőgazdasági Vegykísérleti Állomás vezetője volt.

143 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 28./1.; 1904. május 31./48.; május 31./49.; május 31./50.

24.

Előterjesztés a horvát törvényjavaslatokról és a Horvát Országgyűlés összehívásáról[145]

A horvát–szlavón-dalmát miniszter úr felhatalmazást kér, hogy a bánnak a Horvát–Szlavón–Dalmát Országgyűlés 1903. december hó 15-re királyi leirattal leendő egybehívására vonatkozó felterjesztését, továbbá

Horvát–Szlavónországok beligazgatási szükségleteinek az 1904. évi január hó 1-től március hó 31-ig terjedő időben való fedezéséről és

Horvát–Szlavón–Dalmátországok 1904. évi beligazgatási költségeiről szóló törvényjavaslatokat Ő Felsége előzetes legfelsőbb jóváhagyása alá terjeszthesse.

A minisztertanács a felhatalmazást megadja.

6. (43.)
1903. december 13.

1.

Főispáni kinevezések

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy a következő főispáni személyváltozások, illetőleg kinevezések iránt szándékozik Ő Felségéhez felterjesztést tenni, nevezetesen kinevezendő:

Zala vármegye főispánjává – gróf Jankovich László főispánnak állásából felmentése mellett – Hertelendy Ferenc országgyűlési képviselő,

Bereg vármegye főispánjává – Hagara Viktor főispánnak állásától felmentése mellett – Beöthy Pál Bihar vármegyei főszolgabíró,

Hajdú vármegye és Debrecen város főispánjává – Puky Gyula főispánnak állásától felmentése mellett – Domahidy Elemér országgyűlési képviselő és

Mármaros vármegye főispánjává báró Perényi Zsigmond országgyűlési képviselő.

Tudomásul vétetik.

3.

Az Operaház állami támogatása[146]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy a Magyar Királyi Operaház állami javadalmazása az 1903. évi állami költségvetés-tervezetben az 1902. évi költségvetésbe fölvett 496 000 korona helyett 35 000 koronával nagyobb összeggel,

144 Az 1904. évi sorozást az 1904. évi VIII. és IX. törvény felhatalmazásával ez év május 24. és június 28. között hajtották végre.

145 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18./32.; november 23./6.; december 13./26. és december 31./32.; 1904. március 25./15.; 1905. január 6./3.

146 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. március 25./2.; 1905, május 4./8. (A színházak állami támogatásáról lásd még: MNL OL K 27. 1905. november 2./12.)

vagyis 581 000 koronával irányoztatott elő. Költségvetési törvény hiányában az Operaház részére csakis az 1902. évi állami költségvetésbe fölvett 496 000 korona javadalmazás volt kiutalványozható. Minthogy azonban az Operaház 1903. évi költségvetése az állami költségvetésben elirányzott fölemelt szubvenció számbavételével állíttatott össze, s az Operaház a folyó évben e költségvetés alapján kezeltetett, az 1902. évi állami költségvetés alapján kiutalt javadalmazás nem volt elég, az Operaház készpénzkészlete ez évi novemberben teljesen kifogyott, s a műintézet azon a ponton állott, hogy esedékessé vált fizetési kötelezettségeinek eleget tenni nem tudott.

Ámbár az 1903. évi állami költségvetés törvényerőre még nem emelkedett, az Operaház fizetőképességének és hitelének fenntartása érdekében a miniszterelnök úr kénytelen volt az 1903. évi állami költségvetésbe fölvett 35 000 korona többletet sürgősen folyóvá tenni.

Tudomásul vétetett.

5.

Román nyelvű könyv és folyóirat postai szállítási jogának megvonása[147]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy a Bukarestben dr. G. Mungoci és I. Popa Burca szerkesztőktől Carol Göbl kiadásában megjelent „România şi Ţarile locuite de români" címen 1902. évben megjelent oláh nyelvű könyvtől, valamint a szintén Bukarestben megjelenő „Convorbiri didactice" oláh nyelvű népies folyóirattól, mivel a magyar állam területi épsége ellen és valótlan tények állításával a magyar nemzet ellen gyűlöletre izgatnak, a Magyar Korona Országai területére nézve a postai szállítás joga megvonatott.

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

6.

Törvényjavaslat az állami alkalmazottak pótlékairól[148]

A pénzügyminiszter úr felhatalmazást kér, hogy az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után törvényjavaslatot terjeszthessen az Országgyűlés elé. E törvényjavaslatnak célja, hogy az állami tisztviselők és szolgák illetményeiről előterjesztett, de az Országgyűlés által még le nem tárgyalt törvényjavaslatba felvett fizetések keretében fizetés-feljavítások pótlékok alakjában már az 1903. évre nézve eszközölhetők legyenek.[149]

A felhatalmazás megadatik.

---

147 Kiadványok és sajtótermékek postai úton való forgalmának megtiltását lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./4.; december 4./7.; 1904. január 23./3.; január 30./7., február 7./3.; március 13./11.; május 31./7.; július 1./5.; szeptember 8./10.; 1905. február 8./7.; március 18./11.

148 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 19./3., december 21./1.

149 MNL OL K 2–AXIV–2–85. Törvényjavaslat az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról. 1903. december 21.

7.

A vármegyei pénztári és számvevőségi alkalmazottak átszervezése[150]

A pénzügyminiszter úr előterjeszti, hogy az 1902. évi III. tc.[151] szerint a vármegyei törvényhatóságoknál rendszeresített összes pénztári és számvevőségi állások megszüntetetvén, 614 számvevőségi alkalmazott és 100 hivatalszolga rendelkezési állapotba helyeztetett, és ideiglenes szolgálattételre a pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségekhez, illetve ezek kirendeltségeihez beosztatott.

A rendelkezési idő leteltével ezek az állami szolgálatban elhelyezendők lévén, ennek folytán a számvevőségi szakban a szerzett tapasztalatok szerint 534 tisztviselői és 82 hivatalszolgai új állás rendszeresítése szükséges.

Az idézett tc. 2. §-a értelmében[152] a járási szolgabírákhoz fokozatosan és a szükséghez mérten lehetőleg 3 év alatt járási számvevői állások szervezendők.

Tekintve, hogy az ország területén 416 szolgabírói járás van, ugyanannyi járási számvevői állásra is lesz szükség, mely állások az állami tisztviselők X. fizetési osztályában rendszeresített illetményekkel lennének szervezendők.

Ezekre való tekintettel Ő Felségéhez felterjesztést szándékozik intézni aziránt, hogy a számvevőségi tisztviselők létszámában 534 új számvevőségi tisztviselői, továbbá tekintettel arra, hogy a folyó évi költségvetési előirányzatba 143 járási számvevő illetményei már felvétettek, az 1904. évi költségvetésben további 143 és az 1905. évi állami költségvetési előirányzatban a még szükséges 130 új járási számvevői állás szervezéséről kell gondoskodni, a X. fizetési osztályba leendő sorolással összesen 416 járási számvevői és egyidejűleg az 1893. évi IV. tc. 12. §-ában[153] meghatározott illetményekkel 82 új hivatalszolgai állásnak rendszeresítését legkegyelmesebben engedélyezni méltóztassék.

Tudomásul vétetik.

8.

Az államosított vármegyei gyámpénztárak tisztviselőinek fizetése[154]

A pénzügyminiszter úr előterjeszti, hogy az 1903. évi állami költségvetés XVIII. fejezetének 5. címe 2. rovata 8. alrovatán „a vármegyei házi és gyámpénztárak államosítása folytán átveendő tisztviselők személyi járandóságainak és a dologi kiadásoknak fedezésére egyelőre átalányként 260 000 K" irányoztatott elő.

---

150 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 19./4.

151 1902. évi III. törvény. A vármegyék pénztári és számvevőségi teendőinek ellátásáról. *Törvénytár*, 1902. 4–11.

152 1902. évi III. törvény 2. §: „A járási számvevői teendők végett a kir. pénzügyigazgatóság mellé rendelt számvevőségtől a járási főszolgabírákhoz egy-egy járási számvevő osztatik be."

153 1893. IV. törvény. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról és a meigyei törvényhatóság állami javadalmazásának felemeléséről. 12. §: „Az altisztek és szolgák illetményéről: az altisztek évi fizetése 3 fokozatban 500; 450; 400 forinttól állapíttatik meg. A hivatalszolgák fizetése Budapesten és a magyar korona országain kívül fekvő valamely állomáshelyen alkalmazottaké 400; 350; 300 forint, máshol 350; 300 illetve 250 forint. A Magyar Kir. Posta- és Távirdánál lévő szolgák fizetése 300 forintnál kisebb nem lehet." (*Törvénytár*, 1892–1893. 390–409.)

154 A vármegyei pénztári és számvevőségi tisztviselőket az 1902. évi III. törvény alapján állami szolgálatba vették, és a szolgálati idejüket figyelembe véve az I. és II. fizetési fokozatba kerültek. Ezek a tisztviselők 1904-ben a belügyminiszternél sérelmezték, hogy a fizetési pótlék megállapításánál a vármegye szolgálatában eltöltött éveiket nem vették figyelembe. (MNL OL K 255–1905–1. t.–78. A belügyminiszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. április 25.)

Ezen átalányból a kir. adóhivatalokhoz beosztott vármegyei tisztviselők illetményei fedeztettek.

Minthogy azonban az adóhivatalok részére feltétlenül szükséges munkaerő a szóban levő 260 000 koronával nem biztosítható, a pénzügyminiszter úr a még szükséges munkaerő beállíthatása céljából az 1903. évi költségvetés XVIII. fejezetének 2. címe 2. rovata 8. alrovatán a vármegyei számvevőség államosítása folytán átveendő tisztviselők illetményeire szintén átalányként felvett 1 713 000 koronát 70 000 koronával apasztani és ezen 70 000 koronát az adóhivatalok részére átvenni szándékozik.

Az ekként rendelkezésre álló 330 000 koronából a kir. adóhivatalok részére 58 adóhivatali segédet, 92 adótisztet és 19 segélydíjas gyakornoki állást rendszeresíteni s ezeknek illetményeit az 1904. évi költségvetésbe – az átalány törlése mellett – részletezve fölvenni szándékozik.

Eziránt felterjesztést szándékozik tenni Ő Felségéhez.

Tudomásul vétetik.

21.

Törvényjavaslat helyiérdekű vasutak engedélyezéséről

A kereskedelmi miniszter úr előadja, hogy a minisztertanács már jóváhagyta a Budapesti Helyiérdekű Vasutak Budapest–Cinkota–kerepesi vonalát[155] és a M. Kir. Államvasutak Budapest–kőbányai vonalát összekötő helyiérdekű vasút[156] engedélyezéséről és a Pozsony–dunaszerdahelyi[157] és Komárom–dunaszerdahelyi[158] gőzmozdonyú helyiérdekű vasút építésére és üzletére vonatkozó engedélyokmányok egyesítéséről szóló törvényjavaslatokat,[159] továbbá egy jelentést a Nádudvar–Kabai Helyiérdekű Vasút[160] engedélyezéséről; hivatali előde azonban ezen törvényjavaslatokat, illetőleg jelentést az úgynevezett exlex állapot miatt nem terjesztette az Országgyűlés elé.

A minisztertanács azon a véleményen van, hogy a kérdéses előterjesztések exlex állapotban is megteendők.

---

155 A tíz km hosszú vasútvonalat 1900-ban adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

156 A Budapesti Helyiérdekű Vasutak Rt. tulajdonát képező Budapest–Cinkota–kerepesi HÉV vonala mentén fekvő Cinkota, Csömör, Kistarcsa, Csíktarcsa és Kerepes községek képviselői 1900-ban kérték, hogy vasúti összeköttetést létesíthessenek a MÁV vonalához. A községek bejárása 1902. február 19-én megtörtént. Időközben a társaság a Ferenc József laktanya állomáson egy árukirakodásra is alkalmas csonka vágány építését is tervbe vette. (MNL OL K 26–1903–1441. Minisztertanácsi előterjesztés a Budapest–Cinkota–kerepesi HÉV és a M. Kir. Államvasutak Budapest–Kőbánya vonala között létesítendő összekötő vasút engedélyezése. 1903. március 31.) – További lépésként a Budapesti Helyiérdekű Vasutak Rt. engedélyt kapott arra, hogy a Budapest–Cinkota–kerepesi vonalának kiegészítéseként megépítse a M. Kir. Államvasutak Budapest–Kőbánya vonalszakaszát is. Az engedélyezési eljárást 1902. június 20-án tartották. (MNL OL K 2–AXV–2. t.–89. A kereskedelemügyi miniszter jelentése az országgyűlés részére a Budapest Helyiérdekű Vasút Budapest–Cinkota–Kerepes-i vonalát és a M. Kir. Államvasutak Budapest–kőbányai vonalát összekötő helyiérdekű vasút engedélyezéséről. 1904. szeptember 14.; MNL OL K 2–A–XIV–2–88. Törvényjavaslat a budapesti helyiérdekű vasutak Budapest–kerepesi vonalát és a M. Kir. Államvasutak Budapest–kőbányai vonalát összekötő helyiérdekű vasút engedélyezéséről. 1904. január 4.)

157 A 44 km hosszú vasútvonalat 1895-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.

158 A 53 km hosszú vasútvonalat 1896-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

159 MNL OL K 26–1906–X–491. Törvényjavaslat a Pozsony–dunaszerdahelyi és a Komárom–dunaszerdahelyi gőzmozdonyú helyiérdekű vasutak építésére és üzletére kiadott engedélyokiratok egyesítéséről. 1904. január 4. Az új társaság neve: Pozsony–Komáromi Egyesült HÉV Rt.

160 A tíz km hosszú vasútvonalat 1904-ban adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

24.

Dr. Bárdossy Jenő, Sáros vármegye főispánjának nyugdíjazása

A földmívelési miniszter úr bejelenti, hogy dr. Bárdossy Jenő, Sáros vármegye főispánjának ezen állásától történendő felmentésével állategészségügyi felügyelővé, a miniszteri tanácsosi cím és jelleg megadása és részére 3000 K személyi pótlék engedélyezése mellett szándékozik kinevezés végett Ő Felségénél javaslatba hozni. Tekintve, hogy az 1900: XVII. tc. 4. §-a[161] szerint ezen álláshoz az állatorvosi képesítés is megkívántatnék, ezen alaki képesítés hiánya elnézésének engedélyezése is javaslatba hozandó.

Tudomásul vétetik.

26.

Törvényjavaslat a magyar–horvát pénzügyi egyezmény meghosszabbításáról[162]

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr felhatalmazást kér, hogy a Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországok közt az 1889. évi december hó 10-én kelt törvény értelmében létrejött pénzügyi egyezmény hatályának egy további évre való meghosszabbításáról szóló autonóm törvényjavaslatot előzetes legfelsőbb jóváhagyás alá terjeszthesse.[163]

A felhatalmazás megadatik.

7. (44.)
1903. december 19.

1.

Gróf Bethlen Pál főispáni kinevezése

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy Désy Zoltán főispánnak állásától felmentése után Szolnok-Doboka vármegye főispánjává ideiglenesen gróf Bethlen Pál, Beszterce-Naszód vármegye főispánját szándékozik Ő Felségénél javaslatba hozni.

Tudomásul vétetik.

---

161 1900. évi XVII. törvény. Az állatorvosi közszolgálat államosításáról. – „4. §: Az töltheti be ezt az állást, aki a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883: I. tc. 1. §-ban előírt kellékeken kívül állatorvosi oklevéllel bír, és két évi gyakorlat után az állatorvosi tiszti vizsgát letette." *Törvénytár*, 1900. 81–93.

162 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./6.; december 4./24. és december 31./32.; 1904. március 25./15.; október 13./30.

163 Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországok között az 1889. évi XL. törvénnyel létrehozott, és legutóbb az 1892. évi XXV. törvény által meghosszabbított pénzügyi egyezmény 1903. év végén lejárt.

2.

Kormányrendelet az 1901. évi 20. tc. 23. és 24. §-ainak életbe léptetéséről

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bemutatja a közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901: XX. törvénycikknek[164] a kihágási büntetéspénzeket tárgyazó rendelkezéseit (23. és 24. §) 1904. év január 1-jével életbe léptető kormányrendelet tervezetét.[165]

Jóváhagyatik.

3.

Kormányrendelet az állami alkalmazottak fizetési pótlékáról[166]

A pénzügyminiszter úr bemutatja a miniszterelnök úr által aláírandó azon kormányrendeletnek tervezetét, mely az állami alkalmazottaknak az 1903. évre engedélyezendő pótlékokról előterjesztendő törvényjavaslatnak végrehajtása érdekében kibocsátandó volna.[167]

Jóváhagyatik.

4.

A rendelkezési állományba helyezett pénztári és számvevőségi alkalmazottakról

A pénzügyminiszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy az 1902. évi III. tc.[168] folytán rendelkezési állapotba helyezett vármegyei pénztári és számvevőségi alkalmazottak közül azon 63 egyén érdekében, akik az 1883. évi I. tc.[169] 17. és 18. §-aiban előírt minősítéssel, illetőleg alaki képesítéssel nem bírnak, a fennforgó méltánylást érdemlő indokok alapján a hiányzó alaki képesítésnek elengedése iránt legfelsőbb helyre felterjesztést szándékozik tenni oly célból, hogy ezen egyének a számvevőségi és pénztári szakban kinevezhetők legyenek.

Egyidejűleg az 1893. évi IV. tc. 5. §-ának 4. bekezdése alapján a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz is, hogy az 1902. évi III. tc. 14. §-a alapján az állami szolgálatba kinevezendő vármegyei alkalmazottak közül azokat, akik hosszabb szolgálati idő vagy egyéb méltánylást érdemlő indokokból erre érdemesek, az illető fizetési osztály magasabb fokozatába való sorolással nevezhesse ki.[170]

A minisztertanács a pénzügyminiszter úr javaslataihoz hozzájárul.

---

164 1901. XX. törvény. A közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről. *Törvénytár*, 1901. 101–127. III. Kihágási büntetőpénzek. A 23. § szerint a büntetésből befolyt pénzek fele a Pénzügyminisztériumot, fele a községet illeti. „A községet illető összegek a község szegényügyi céljaira fordítassanak." 24. §: A községi hatóságok által kiszabott kihágási büntetőpénzek kezeléséről később intézkednek.

165 Miniszterelnöki rendelet 135/1903. december 19.

166 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 13./6.; december 21./1.

167 Miniszterelnöki rendelet 1/1904. január 31. (Lásd még: MNL OL K 26–1904–X–5366.; MNL OL K 2–AXIV–2–85. Törvényjavaslat az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról. 1903. december 21.)

168 1902. évi III. törvény. A vármegyék pénztári és számvevőségi teendőinek ellátásáról. *Törvénytár*, 1902. 4–11.

169 1883. évi I. törvény. A köztisztviselők minősítéséről. *Törvénytár*, 1882–1883. 187–197.

170 1893. évi IV. törvény. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményének szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről. – 1883. évi I. törvény A köztisztviselők minősítéséről. (A 17. § és 18. § a tisztviselők végzettségére vonatkozó előírásokat tartalmazta.) – 1902. évi III. törvény A vármegyei pénztári és számvevőségi teendők ellátásáról.

8. (45.)
1903. december 21.

1.

Kormányrendelet az állami alkalmazottak fizetési pótlékának előlegezéséről[171]

A pénzügyminiszter úr előterjeszti, hogy azon kormányrendelet, melyet az állami alkalmazottaknak adandó pótlékok tárgyában a minisztertanács folyó hó 19-én kelt ülésében jóváhagyott, csak a szóban levő pótlékok iránt előterjesztett törvényjavaslatnak törvényre emelkedése után bocsátható ki; az állami alkalmazottak érdekében azonban nagyon kívánatos volna, hogy a kilátásba helyezett pótlékokat lehetőleg mielőbb valósággal megkapják, s azoknak folyóvá tétele ne halasztassék azon bizonytalan időpontig, míg a pótlékokról szóló törvényjavaslat a Képviselőházban letárgyaltatik. Ez lehetővé válnék oly módon, ha az állami alkalmazottaknak azon pótlék, melyet a hozandó törvény alapján kibocsátandó kormányrendelet értelmében kapni fognak, a szolgálati díjaknak levonásával mint előleg fizettetnék ki.[172]

A minisztertanács ezen javaslathoz hozzájárul, s felhatalmazza az egyes miniszter urakat, hogy alantas hatóságaikat ily értelemben utasítsák, illetőleg a szóban levő előlegeket utalványozzák.[173]

9. (46.)
1903. december 31.

1.

Az Ausztriával megkötött gazdasági kiegyezés életbe léptetésére vonatkozó határidő módosítása[174]

Tekintettel az Ausztriával való gazdasági kiegyezés tárgyában a magyar és osztrák kormány között 1903. évi január 11-én felvett zárjegyzőkönyv IV. d. pontjának azon határozmányára, melyben megállapíttatott, hogy azon esetre, ha a vám- és kereskedelmi szövetség 1903. július 1-jével még nem léphetne életbe, ezen szövetség életbe léptetése 1904. január 1-jére, annak lejárati határideje pedig 1913. december 31-ére kitolassék, a miniszterelnök úr felhatalmazást kér, hogy mivel az új vám- és kereskedelmi szövetség

171 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 13./6.; december 19./3.

172 Miniszterelnöki rendelet. 1/1904. január 31.

173 MNL OL K 255–1904–12. t.–5. A földművelésügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére az állami alkalmazottaknak engedélyezett pótlékokról. 1903. december 27. (Lásd még: 1904. évi I. törvény.)

174 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. április 13.23./5.; 1904. december 10. 45./12.; 1904. december 10. 45./25.; 1904. december 28. 47./1.; 1905. május 4. 58./5.

életbe léptetésére kitűzött határidő már a holnapi napon lejár, s a szövetség megköthetésének időpontja még most is teljesen bizonytalan, a szóban levő határidőknek 1905. január 1-jére, illetőleg 1914. december 31-ére való további kitolása iránt az osztrák miniszterelnök úrral jegyzékváltás útján megállapodhassék.[175]

A minisztertanács a felhatalmazást megadja.

2.
Az Erzsébet királyné szobrának létrehozására alakult bizottság megüresedett tagsági helyeinek betöltése

A miniszterelnök úr előterjesztésére

a minisztertanács elhatározta, hogy a dicsőült Erzsébet királyné szoboremléke tárgyában az 1898: XXX. tc. 3. §-a értelmében alakított országos bizottságban a Minisztérium által kinevezett tagok sorában beállott üresedések betöltése céljából a nevezett bizottságba tagokul Kammerer Ernő miniszteri tanácsos és az Országos Képtár igazgatója és Schulek Frigyes építész neveztessenek ki.[176]

3.
Az „Adria" M. Kir. Tengerhajózási Részvénytársasággal felmerülő vitás kérdések eldöntésére alakult bizottság elnökének kinevezése

A miniszterelnök úr előterjesztésére

elhatároztatott, hogy az „Adria" Magyar Tengeri Gőzhajózási Társasággal kötött és az 1901: VII. t. cikkbe iktatott szerződés 34. §-a értelmében[177] az e szakaszban említett vitás kérdések eldöntése végett évenként előre alakítandó választott bizottság elnökévé az 1904. évre Wlassics Gyula országgyűlési képviselő neveztessék ki.[178]

5.
A hirdetések közlésére jogosult hírlapok jegyzéke[179]

A miniszterelnök úr előterjesztésére

a minisztertanács megállapította azon hírlapok jegyzékét, melyek az 1904. évben hirdetések közzétételénél tekintetbe vehetők.

---

175 Az 1850. október 1-jén létrejött vámunió előírásain csak a kiegyezés létrejöttekor változtattak annyiban, hogy az uralkodó engedélyezte a vámkérdés tíz évenkénti újratárgyalását. (A vámuniót befolyásoló gazdasági tényezőkről lásd: Komlos, 1993.)

176 1898. évi XXX. törvény. Dicsőült Erzsébet királyné emlékének törvénybe iktatásáról. A 3. §-a szerint a bizottság a megtett intézkedésekről az országgyűlés mindkét háza részére év végén jelentést köteles készíteni. *Törvénytár*, 1898. 136–137.

177 1901. évi VII. törvény. – Az „Adria" m. kir. tengerhajózási társasággal kötött szerződés becikkelyezéséről. 34. § a miniszteri biztos ellenőrzési feladatairól szól.

178 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 30./1.

179 Az 1905. november 20-án tartott minisztertanácsi ülésen a kormány a hirdetésekkel kapcsolatos jogosítványokat elvette a minisztériumoktól és a miniszterelnökség sajtóosztályára ruházta. A hirdetési díjakat is a sajtóosztály állapította meg. Az elmúlt időszakban a kormányok hirdetésekre évente mintegy 500 000 koronát fordítottak.

Ezen lapok a szaklapokon kívül:

I. A Budapesten megjelenő lapok közül:

Az Újság
Magyar Nemzet
Pester Lloyd
Neues Pester Journal
Budapesti Hírlap
Budapesti Napló
Egyetértés
Magyar Hírlap
Pesti Napló
Pesti Hírlap
Magyar Szó
Magyarország
Független Magyarország
Alkotmány
Képes Néplap és Néplap (a Vasárnapi Újság társlapja)
Slovenske Noviny
Budapester Tagblatt

II. A vidéken megjelenő lapok közül:

1. Temesvárott: Temesvarer Zeitung
   Délmagyarországi Közlöny
   Controla
   Sonntagszeitung (hetilap)
2. Nagyszebenben: Hermannstädter Zeitung
3. Brassóban: Brassói Lapok
4. Aradon: Aradi Közlöny
5. Kolozsváron: Magyar Polgár
6. Debrecenben: Szabadság
7. Kassán: Felső Magyarország
8. Pécsett: Pécsi Napló
9. Szegeden: Szegedi Híradó
10. Sopronban: Sopron és Soproni Napló
11. Nagybecskereken: Torontál
12. Pozsonyban: Nyugat-magyarországi Híradó
    Pressburger Zeitung
13. Nagyváradon: Szabadság
14. Győrött: Győri Közlöny
15. Miskolcon: Borsod megyei Lapok
16. Sepsiszentgyörgyön: Székely Nemzet
17. Nagykanizsán: Zala
18. Kézdivásárhelyen: Székelyföld
19. Nagyenyeden: Közérdek

20. Pancsován: Narodnost
21. Újvidéken: Nase Doba
Újvidék
22. Veszprémben: Veszprém vármegye
23. Zágráb: Agramer Zeitung
Narodne Novine
24. Fiuméban: Magyar Tengerpart

10.

Előirányzat nélküli kiadás a Felső-Bodrogi Vízszabályozó Társulat részére

A pénzügyminiszter úr bejelenti, hogy a közérdekből fenntartandó Felső-Bodrogi Vízszabályozó társulat kérelme folytán és az 1881. évi XLII. tc. rendelkezései szerint megejtett likvidáció alapján a társulat védműveibe újabban beépített alapbefektetési költségeket – a földmívelési miniszter úrral egyetértőleg – 9607 K 96 fillérben állapította meg, mely összeget – miután a nevezett társulatra nézve az 1884. évi XIV. tc. 23. §-ában biztosított állami hozzájárulási kedvezmény szüksége már beállott, sőt, ily kedvezményben a társulat már ismételten részesíttetett is – az állam tartozik a társulatnak készpénzben megtéríteni.[180]

Az említett összeg a nevezett társulat részére mint előirányzat nélküli kiadás fog utalványoztatni.

Tudomásul vétetik.

11.

A Dohányjövedék részére csomagolási nyomtatványok beszerzése a Légrády Testvérek cégtől

14.

Törvényjavaslatok a hágai nemzetközi magánjogi egyezmények becikkelyezéséről[181]

Az igazságügy-miniszter úr előadja, hogy a hágai III. Nemzetközi Magánjogi Konferencia megállapodásai alapján a németalföldi kormány által a konferencián képviselt államoknak elfogadásra ajánlott négy egyezmény közül a minisztertanács 1903. évi június hó 12-én tartott ülésén a három elsőhöz hozzájárult.

Ezek az egyezmények a következők:

I. egyezmény a házasság érvényességének előfeltételeire vonatkozó törvények összeütközéseinek kiegyenlítése végett;

180 1881. évi XLII. törvény. Az 1875. évi VII. törvény ármentesített területekre vonatkozó rendelkezéseinek megváltoztatásáról. – 1884. évi XIV. törvény. A Tiszának és mellékfolyóinak szabályozásáról, ezen folyók völgyeinek ármentesítéséről, úgyszintén a vízszabályozó és ármentesítő társulatok igazgatási szervezéséről.

181 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. május 3./12. – A Hágai III. Nemzetközi Magánjogi Konferencia által 1902. június 12-én elfogadott egyezmény anyagát lásd: MNL OL K 255–1903–XII–4794. Az igazságügy-miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1903. december 23.

II. egyezmény a házasságok felbontására, valamint az ágytól és asztaltól való elválásra vonatkozó törvények és az ily tárgyú bíráskodás terén támadható összeütközések kiegyenlítése végett;

III. egyezmény a kiskorúak gyámságának szabályozása végett.

A IV. egyezménnyel szemben a minisztertanács várakozó álláspontra helyezkedett és a németalföldi kormány utóbb – tekintettel azokra az ellenvetésekre, amelyekkel az öröklési jogra vonatkozó ez a negyedik tervezet több más állam részéről is találkozott – azt újabb tárgyalás végett a IV. konferencia programjába vétette fel.

Az I. II. és III. pont alatt felsorolt egyezményeket – miután a minisztertanácsnak idézett határozatához képest az előadó miniszter úr a miniszterelnök úrral egyetértőleg kijelentette, hogy azokhoz Magyarország hozzájárul – hágai követünk a ratifikáció fenntartása mellett 1902. évi június hó 12-én Hágában aláírta.

Ugyanakkor aláíratott ez a három egyezmény Ausztria, a Német Birodalom, Belgium, Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Luxemburg, Németalföld, Portugália, Románia, Svédország és Svájc részéről is. A harmadik konferencián részt vett államok közül az egyezményeket csak Oroszország, Dánia és Norvégia nem írták alá, de részükre a csatlakozás 1904. évi december hó 31-ig nyitva áll.

Ezeknek előrebocsátása után az előadó miniszter úr kéri a minisztertanács felhatalmazását arra, hogy az aláírt három nemzetközi egyezmény becikkelyezésére vonatkozó törvényjavaslatokat Ő Felsége legfelsőbb engedélyével az Országgyűlés elé terjeszthesse.

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadja.

15.
Kiküldetés a IV. hágai Nemzetközi Magánjogi Konferenciára

Az igazságügy-miniszter úrnak az 1903. évi január hó 16-án hozott határozata kapcsában tett előterjesztésére.

a minisztertanács jóváhagyja, hogy az 1904. év tavaszán tartandó hágai IV. Nemzetközi Magánjogi Konferenciára Magyarország képviseletében dr. Tőry Gusztáv igazságügy-miniszteri tanácsos küldessék ki.

21.
Törvényjavaslat a magyar–olasz gazdasági kapcsolatok ideiglenes rendezéséről[182]

A kereskedelmi miniszter úr bejelentvén, hogy Olaszországgal a kereskedelmi viszonyoknak ideiglenes rendezése iránt a megállapodás létrejött, a megállapodás tartalmának megismertetése után felhatalmazást kért, hogy ezen egyezménynek törvényhozási jóváhagyása céljából – Ő Felsége legfőbb engedélyének kieszközlése után – az 1879: LVIII. tc.[183] mintájára törvényjavaslatot terjeszthessen az Országgyűlés elé.[184]

A felhatalmazás megadatik.

182 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18. 2./36.; 1903. november 23. 3./10.; 1904. február 7. 15./14.; 1904. március 13. 19./5.; 1904. március 13. 19./27.; 1904. április 13. 23./5.; 1904. szeptember 8. 34./36.; 1904. szeptember 22. 35./3.; 1904. október 9. 38./1.; 1904. december 10. 45./25.; 1905. február 14. 53./4

183 1879. évi LVIII. törvény. A kereskedelmi viszonyoknak a Német Birodalommal leendő ideiglenes rendezéséről. *Törvénytár*, 1879–1980. 237.

184 1904. évi XXXVIII. törvény. Az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezése tárgyában.

23.
A vámmentes gabona és kukorica beszerzéséről[185]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kér arra, hogy az osztrák kereskedelemügyi miniszter megkeresésére az általános vámtarifa 23. és 24. számához tartozó jegyzetben foglalt rendelkezés alapján a magyar kormány nevében hozzájárulhasson ahhoz, hogy az 1904. évre Dalmácia gabonaszükségletének fedezésére 18 000 métermázsa búzának és kölesnek és 48 000 métermázsa tengerinek, a quarnerói szigetek gabonaszükségletének fedezésére pedig 2000 métermázsa búzának és kölesnek és 9000 métermázsa tengerinek vámmentes behozatala engedélyeztessék.[186]

Igaz ugyan, hogy az új autonóm vámtarifára vonatkozó törvényjavaslat a 23., 27. és 29. tarifaszámhoz tartozó jegyzet b. pontjában a Dalmácia és a quarnerói szigetek részére évenként vámmentesen behozható tengerinek mennyiségét 50 000 métermázsában, a búzának és a kölesnek mennyiségét pedig 30 000 métermázsában állapítja meg, és így az osztrák részről az 1904. évre engedélyezni kért tengerimennyiség az új autonóm vámtarifa által kilátásba vett mennyiséget 7000 métermázsával meghaladja, miután azonban az új autonóm vámtarifa törvényerőre való emelkedésének időpontja ez idő szerint még meg nem állapítható, nem volna indokolt, hogy az osztrák kormány által az 1904. évre engedélyezni óhajtott mennyiség megállapítására nézve az új autonóm vámtarifa-javaslat szóban levő rendelkezése már most tekintetbe vétessék.

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta.

28.
A Torda-Aranyos vármegyében lévő mezőőrkei ingatlan kincstári megvétele

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács felhatalmazását kéri arra, hogy Moldován Szilveszter Torda-Aranyos vármegyei mezőőrkei 147, 1205/1600 kat. hold birtokát holdanként legfeljebb 240 korona árban telepítési célokra a Telepítési Alapból megvásárolhassa.

A felhatalmazás megadatik.

29.
Törvényjavaslat a hasznos madarak védelméről szóló nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről

A földmívelési miniszter úr felhatalmazást kér, hogy a mezőgazdaságra hasznos madarak védelme végett Párizsban 1902. évi március hó 19-én kötött nemzetközi egyezmény, valamint az annak függelékét képező két jegyzék becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjeszthesse.[187]

A felhatalmazás megadatik.

---

185 MNL OL K 27. 1903. augusztus 5./23.; 1904. december 2./32.

186 1902-ben az engedélyezett tételek: Dalmáciába 18 000 mázsa búza és köles, valamint 38 000 mázsa kukorica, a quarneroi szigetek részére 2000 mázsa búza és köles, valamint 9000 mázsa kukorica vámmentes behozatalát engedélyezték. (MNL OL K 26–1906–XLI–447. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére. 1902.)

32.

Törvényjavaslat Horvát–Szlavónország 1904. évi költségvetéséről[188]

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr bejelenti, hogy a Horvát–Szlavónországok beligazgatási szükségleteinek az 1904. év első negyedében való fedezéséről szóló, a nevezett országok országgyűlése által már elfogadott törvényjavaslatot a miniszterelnök úr hozzájárulásával Ő Felsége legfelsőbb szentesítése alá terjesztette.[189]

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

35.

A romániai magyar tanköteles gyermekek részére internátus szervezése Predeálban[190]

A vallás és közoktatásügyi miniszter úr következő előirányzat nélküli kiadásokat jelent be:

A Romániában élő magyar honosságú tanköteles gyermekeknek magyar nemzeti szellemben neveltetése érdekében kívánatosnak találtatván egyebek között a Predeáli Állami Elemi Iskola mellett internátust szervezni, amelyben egyelőre kísérletképpen 30 tanköteles gyermek elhelyezhető, ezen internátusnak a folyó évre eső 5077 K fenntartási költsége, továbbá az iskolai bútorpótlásra szükséges 595 K 12 fillér kiadás a vallás és közoktatásügyi tárca 1903. évi kezelése terhére mint előirányzat nélküli kiadás fog elszámoltatni.[191]

Tudomásul vétetett.

10. (1.)
1904. január 9.

13.

A Fiumében 1903. november 28-án keletkezett viharkárok kijavítása

A kereskedelmi miniszter úr előterjesztette, hogy múlt évi november hó 28-án és december hó elején Fiumében rendkívül erős sirokkó viharok dühöngtek, melyek a kikötőben, nevezetesen:

---

187 1906. évi I. törvény. A mezőgazdasági hasznos madarak védelme végett Párizsban 1902. évi március 19-én kötött nemzetközi egyezmény, valamint az ennek függelékét képező két jegyzék becikkelyezéséről.

188 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./6.; december 4./24.; december 13./26.; 1904. február 28./40.; október 13./30.

189 MNL OL K 2–1909–AXIII–3–4. Számvevőszéki jelentés a Magyarország és Horvát–Szlavónországok közötti 1904. évi elszámolásról. 1909. október 16.

190 A településen kívül annak a Brassó vármegyei hágónak is ez volt a neve, amely a tömösi szorosból Romániába vezet.

191 A mintegy fél ezer magyar anyanyelvű tanköteles gyermek számára – a Hétfalusi Székely Társaság kérésére – a minisztérium, a határhoz közel fekvő Predeálban 30 tanuló befogadására alkalmas bentlakásos kollégiumot hozott létre. (MNL OL K 26–1909–XV–994. A vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentése a miniszterelnök részére. 1904. október 21.)

a. a bergudi dokkmedence hullámgátjánál
b. a kőolajkikötő és naszádkikötő közötti feltöltés védkőhányásánál
c. a naszádkikötő hullámgátjánál
d. az új rakpart végénél
e. a Mária Terézia móló végszakaszánál
f. a Baross fakikötő hullámgátjánál és
g. a kőolajhordó rakhely védkőhányásánál igen jelentékeny károkat okoztak.

A M. Kir. Tengerészeti Hatóság részéről készített s most felterjesztett műszaki műveletek szerint a fent részletezett károk helyreállítása 266 405 K 70 fillér költséget igényel, melyből 212 878 K 30 fillér kőhányási munkálatokra 53 527 K 40 fillér pedig a megrongált kövezetek és mellvédfalak helyreállítására szükséges.

A kőhányási munkák azért oly drágák, mert a helyreállításokhoz – csekély mennyiségű vegyes anyag kivételével – csupa természetes zömök szükségesek.

A természetes zömök fejtésénél mintegy 25:75-höz való arányban vegyes anyag is termeltetvén, szükségesnek mutatkozik a vegyes anyagnak az átvétele is, habár erre a szóban levő helyreállítási munkáknál igen jelentéktelen mennyiség kivételével szükség nincs. A kérdéses vegyes anyag azonban célszerűen felhasználható a fiumei kikötő kibővítésére tervbe vett munkálatoknál, nevezetesen a Mária Terézia móló tervezett meghosszabbításánál vagy a szintén tervezett zármólóban, mely építmények költségei a beruházási törvényjavaslatba vétetnek fel.

Az előfordult károk nagyobbodásának megakadályozása végett a szóban levő helyreállítási munkálatok sürgős végrehajtása feltétlenül szükséges lévén, az előadó miniszter úr a különösen sürgős 212 878 K 30 fillérre előirányzott kőhányási munkálatokat nyilvános versenytárgyalás mellőzésével az 1889. év óta a fiumei kikötőépítési munkálatokat végzett Gregersen és Schwarz-féle vállalatra kívánja bízni.

A nevezett vállalat hajlandónak nyilatkozott a szóban levő munkálatokat a dokkmedence hullámgátjának 1901–1902. években történt meghosszabbításánál érvényben állott szerződéses egységárak alapján elvállalni.

A kevésbé sürgős 53 527 K 40 fillérrel előirányzott kövezési és mellvédfal-javítási munkálatok végrehajtása ellenben szabályszerű versenytárgyalás útján fog biztosíttatni.

Minthogy a szóban levő helyreállítási munkák költségeinek fedezetére megfelelő költségvetési hitellel nem rendelkezik, a kereskedelmi miniszter úr a minisztertanács felhatalmazását kéri ahhoz, hogy kérdéses, felette sürgős helyreállítási munkák végrehajtása iránt a fentebbiek értelmében akként intézkedhessen, hogy azoknak együttvéve legfeljebb 266 400 koronáig terjedő költségét, melyből a felügyeleti költségek is fedezendők lesznek, előirányzat nélküli kiadásként utalványozhassa és zárszámadásilag megfelelően indokolhassa.

A minisztertanács a felhatalmazást megadja.

14.

Részvétel az amerikai St. Louisban rendezendő világkiállításon[192]

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a minisztertanács múlt évi december hó 4-én az akkor előterjesztett okoknál fogva azt határozta ugyan, hogy Magyarország a St. Louisban ez év tavaszán megnyíló világkiállításon ne vegyen részt; minthogy azonban időközben a magyar kiállítás kedvezőbb elhelyezése biztosíttatott, s mégis kívánatos, hogy Magyarország ne hiányozzék teljesen e kiállításról, az előadó miniszter úr az iparművészeti csoport kiállítására, három évi részletre felosztva, 100 000 koronát engedélyezett a Magyar Iparművészeti Társulatnak, egyben kinevezve a miniszterelnök úr hozzájárulása alapján dr. Szögyény György észak-amerikai szaktudósítót magyar kormánybiztossá.

A kereskedelmi miniszter úr egyúttal jelenti, hogy a nevezett kormánybiztos jelentése szerint a kiállítás közlekedési osztályának főnöke hivatalosan megkereste aziránt, eszközölné ki a magyar kormánynál, hogy a Magyar Királyi Államvasutaknak az 1900. évi Párizsi Világkiállításon bemutatott és ez idő szerint a Közlekedési Múzeumban elhelyezett tárgyai ezen a kiállításon bemutattassanak, az összes nemzetek által a párizsi kiállításon bemutattassanak, az összes nemzetek által a párizsi kiállításon bemutatott tárgyak közül ezek lévén az egyedüliek, melyeknek a St. Louis-i kiállításon való bemutatására a kiállítási igazgatóság nagy súlyt fektetne, és nemcsak a legjobb helyet biztosítaná ezek számára, hanem bizalmasan a „grand prix"[193] megítélését is kilátásba helyezte; a Mines et Minerals osztályfőnöke pedig aziránt kereste meg nevezett kormánybiztost hogy ezen osztály külön épületében legalább a magyar ásványvizekkel jelenjünk meg, melynek alapján kilátás volna élénkebb üzleti összeköttetésre ezen cikkben, amit előmozdítandó, nagyobb mennyiségű ásványvizet kellene a kiállításon való ingyenes fogyasztásra kiküldeni. Az előbbi kérés tekintetében a kereskedelmi miniszter úr ma még nem nyilatkozhatik, nem ismervén teljesen az ezzel járó költségeket, utóbbi tekintetében azonban már megtette a szükséges intézkedéseket.[194]

A minisztertanács a kereskedelmi miniszter úr által tett intézkedéseket jóváhagyólag tudomásul vette.

18.

A Musztesd község határában lévő kincstári erdőbirtok elcserélése

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a Munk H. és Fiai marosszlatinai birokos cég kérése alapján a Kincstár tulajdonát képező, s Musztesd község határában fekvő erdőbirtokot a cég tulajdonát képező s a többi kincstári erdőbirtokkal határos marosszlatinai erdőbirtokának hasonló értékű részéért a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartásával cserébe adhassa.

---

192 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. október 12./14.; december 4./18.

193 Nagydíj.

194 MNL OL K 255–1904–IX–214. Az Országos Nemzeti Szövetség felirata a pénzügyminiszterhez. 1904. január 16.; MNL OL K 255–1904–IX–1787. A vallás-és közoktatásügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. január 22.; MNL OL K 26–1906–XXIX–2408. A vallás- és közoktatásügyi miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. június 2. – A magyar kormányt Erődi Béla tankerületi királyi főigazgató képviselte.

A cserébe kért musztesdi kincstári erdőbirtok már évtizedek óta mit sem jövedelmez, s jövedelmezésére a legközelebbi jövőben nincs is kilátás, mert a mellékhaszonvételek címén befolyó csekély összegek még az őrzési költségeket sem fedezik, s mert értékesíthető tölgyfaállománya már régebben kihasználtatván, a megmaradt bükkfaállomány a birtok távoli elszigetelt fekvésénél fogva ez idő szerint nem értékesíthető.

Az erdőbirtok exponált fekvése miatt egy külön erdőőr tartását teszi szükségessé, és adminisztrációja is nagy nehézséggel jár. Ezzel szemben a Munk cég által cserébe felajánlott marosszlatinai birtok biztos jövedelmet ígérő s a kincstári erdők kikerekítésére minden tekintetben alkalmas birtokot képezvén, a csere a Kincstárra nézve kedvező.

A foganatosított részletes becslés és üzemtervi adatok szerint a Kincstár musztesdi erdőbirtokának területe 1410,04 k. h., értéke a rajta levő faállománnyal együtt 160 417 K 80 fillér, a Munk cégáltal felajánlott birtok területe pedig mintegy 1793,90 k. h., értéke – ugyancsak a rajta levő faállománnyal együtt – 182 089 70 fillér; a területcsere foganatosítása esetén tehát a Kincstár ráfizetés nélkül mintegy 383,86 k. holddal nagyobb kiterjedésű és 21 671 K 90 fillérrel nagyobbra becsült birtokhoz jutna.

A minisztertanács hozzájárult.

19.
A dentai kincstári birtok elcserélése

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a Kir. Kincstár mint a dentai „Császármalom" tulajdonosa, valamint gróf Karátsonyi Jenő topolyai nagybirtokos és báró Dercsényi János omori nagybirtokos közt felmerült vízhasználati kérdésben, nevezetesen a báró Dercsényi János omori vizimalmával kapcsolatos víziművek s, illetve ezen vízhasználat felhagyása, valamint a vízhasználati jog felhagyásával kapcsolatos kérdéseknek rendezése tárgyában Denta községben 1901. évi április hó 16-án Temes vármegye alispánjának 9166/901. számú rendelkezése alapján megtartott tárgyalás alkalmával a Kir. Kincstár képviseletében részt vett Kincstári Jogügyi Igazgatóság s a fent említett birtokosok között az a jegyzőkönyvi egyezségi megállapodás jött létre, hogy gróf Karátsonyi Jenő a Kir. Kincstárt a vele szemben fennálló vízszolgáltatási kötelezettség alól felmenti, a Kincstár pedig ennek ellenében ingyen átadja a grófnak a Császármalmot és a buderoni csatornát és tartozékait, úgyszintén báró Dercsényi János szintén átengedi a grófnak saját malmát, de a gátfenntartási kötelezettség alól felmentik. Báró Dercsényi kijelentette továbbá, hogy a szóban levő víziműveknek a vízi könyvben gróf Karátsonyira leendő átiratásához is hozzájárul.

Minthogy a Kir. Kincstár az egyezség elfogadása esetén 48 477 korona tehertől szabadul meg mintegy 20 000 K értéket képviselő ingatlan viszontszolgáltatás nélküli átengedése által, a földmívelési miniszter úr kéri a minisztertanács hozzájárulását, hogy a szóban levő egyezséget elfogadhassa, és a kérdéses ingatlanokat a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartásával elidegeníthesse.

A minisztertanács hozzájárul.

20.

Az apatini kincstári birtok elcserélése

A földmívelésügyi miniszter úr előadta, hogy a Bács-Bodrog megyei Apatin község volt úrbéres lakosai az úrbéri egyezség alkalmával a községtől mintegy 14 km-re eső „Mosztunga" dűlőben kapták ki földjeik egy részét, összesen 313,472/1600 holdat.

Ezen dűlőt az Apatin, Priglevicaszentiván és Szonta községek határaiban fekvő, egy összefüggő tagot képező 6386,438 kat. holdas kincstári erdő választja el az úrbéresek többi földjeitől.

Minthogy e földek megművelése a nagy távolság miatt nehézségekkel járt, és az említett kincstári erdő időközben önálló község alakítása céljából telepítésre jelöltetett ki, és erre 187 telepes család áthelyezésével nagyobbrészt már fel is használtatott, Apatin község volt úrbéresei azzal a kéréssel fordultak még hivatali elődéhez, hogy e földek a község közelebbi dűlőivel határos „Habereck" nevű kincstári erdőbirtokkal kicseréltessenek.

A földmívelési miniszter úr felhatalmazást kér, hogy e cserét foganatosíthassa, s egyúttal, tekintve azt, hogy a Kincstárnak cserébe adandó „Mosztunga" földek közt van egy 19,1472/1600 hold területű olyan ingatlan is, mely – bár azt már évek hosszú sora óta Apatin község használta – mulasztásból még most is a Kincstár telekkönyvi tulajdonául van bejegyezve, ezen területnek sükség esetén telekkönyvi átíratását Apatin községére engedélyezhesse, hogy azután a csere minden akadály nélkül megtörténhessék.

A felhatalmazás megadatott.

21.

A Kincstár Máramaros vármegyében havast vásárol

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri, hogy a kincstári havasőr kiegészítése érdekében a Máramaros vármegyeében fekvő Izvorv–Valye –Bonhy–Sztenesora nevű 381,92/1600 kat. hold kiterjedésű havast 30 000 K, vagyis holdanként 78 K 73 fillér árban és annak kikötésével megvásárolhassa, hogy a havashoz tartozó 77,911/1600. kat. holdas véderdőből törvényszerűen az illetékes kir. erdőfelügyelő kijelölése alapján kitermelhető fát 1904. év január hó 1-jétől számított két év alatt még az eladó kihasználhassa.

A minisztertanács hozzájárult.

22.

A Kincstár birtokcseréje Máramaros vármegyében

A földmívelési miniszter úr bejelenti, hogy a Bustyaházai M. Kir. Erdőhivatal kezelése alá tartozó 286,73/1600 kat. hold kiterjedésű szolymai erdőt Lazarovits Lázárnak ugyancsak Máramaros vármegyében fekvő 657,240/1600 kat. hold területű bruszturai Podpula havasáért, továbbá az alsószinevéri Ozora Horb nevű 369,1320/1600 kat. hold területű havasért és a kalocsai Pinyászcsát nevű 196,892/1600 kat. hold területű havasért cserébe átengedte oly feltétel mellett, hogy a Kincstár a csere tárgyát képező birtokrészletek érték-kiegyenlítése fejében 12 000 koronát kézpénzben megtérít.

Minthogy a csere a Kincstárra nézve előnyös, s azt sürgősen kellett végrehajtani, a földmívelési miniszter úr csak utólagosan kérheti ezen ügylethez a minisztertanács jóváhagyását.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

25.
Telepítési felügyelőség szervezése Kolozsvárott[195]

A földmívelési miniszter úr előadja, hogy a Királyhágón túli vármegyékben az 1894: V. tc.[196] alapján eddigelé összesen 15 768 kat. hold 498 □-öl vásároltatott telepítési célokra.[197]

E birtokon eddig 423 gazdálkodó telephely létesíttetett, egyenként 20–35 kat. hold területtel, amelyekből 275 meg van szállva, a többiek betöltése most van folyamatban, az üres telephelyek pedig, valamint a telepítésre kellően még elő nem készített birtokok, mintegy 9300 kat. hold terjedelemben, túlnyomóan házilag kezeltetnek.

Miután a birtokok kezelése és a telepítési ügyek ellátása a központból célszerűen és kellő takarékossággal nem intézhető, a telepítési akció terjedésével immár elodázhatatlan a Királyhágón túli telepítési ügyeknek középfokon való ellátására egy telepítési felügyelőség szervezése Kolozsvárott a jószág- és a bányaigazgatóságokéhoz hasonló hatáskörrel.[198]

E felügyelőség államháztartásunk minden újabb megterhelése nélkül szervezhető, amennyiben a szükséges állások a Gazdasági Műszaki Hivatal- és Telepítési Szolgálatnál már több év óta rendszeresítve, a kapcsolatos személyi járandóságok pedig az 1902. évi költségvetés „Átmeneti kiadások XII. fejezet 12. cím" és részben a „Rendes kiadások XX. fejezet 21. cím" és az azóta összeállított 1903. és 1904. évi költségvetési előirányzatok megfelelő címei alatt is előirányozva vannak, és ugyanezen címek többi rovatai fedezetet nyújtanak a felügyelőség többi személyi és dologi kiadásaira is, úgymint a napidíjakra, a jutalmakra és segélyekre, a hivatal- és irodai, valamint az útiköltségekre.

A javasolt telepítési felügyelőséghez az előadó miniszter úr egy főnök vezetése alatt egyelőre 1 vagy 2 miniszteri segédfogalmazót, kir. segédmérnököt és kat. mérnököt, továbbá egy kincstári ispánt, egy miniszteri számvizsgálót, egy miniszteri számellenőrt és a szükséges számú napidíjas személyzetet szándékozik beosztani.

---

195 A telepítésekről lásd még: MNL OL K 27. 1904. szeptember 8./27.; 1904. november 21./26.; 1905. január 6./30.; 31. és 33.

196 1894. évi V. törvény. A telepítésről. *Törvénytár*, 1894–1895. 6–11.

197 A telepítésekkel foglalkozó 1873. évi XXII. törvény csak a már meglévő telepesek jogviszonyait rendezte, de újabb községek létrehozásáról nem intézkedett. Az 1894. évi V. ún. telepítési törvény nem csupán a telepítés kereteit, a kincstár és a részt vevő földművesek jogait, valamint kötelezettségeit rögzítette, hanem a hárommillió forintos alaptőkével létrehozott Telepítési Alap lehetőséget nyújtott arra is, hogy a kincstári tulajdonban lévő földek mellett, a vásárlás útján megszerzett magánbirtokok is kioszthatók legyenek.

198 MNL OL K 178–1904–1402. Tallián Béla földművelésügyi miniszter előterjesztése az uralkodó részére. 1904. február 11. – A fenti területeket Kolozs, Torda-Aranyos, Nagy- és Kis-Küküllő, Beszterce-Naszod, valamint Szolnok-Doboka vármegyékben vásárolták fel. A telepítés körüli teendőket hat birtok-, illetve telepkezelőség látta el, amelyeket Füdrik Géza fogarasi jószágfelügyelő és Szász István kolozsvári állattenyésztési felügyelő irányított. A megnövekedett feladatok miatt vált szükségessé, hogy Kolozsváron is felügyelőséget állítsanak fel. (Sebess, 1905. 110.)

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri, hogy a szóban lévő középhatóságot Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után szervezhesse.

A minisztertanács hozzájárult.

29.

A megválasztott temesvári görögkeleti szerb püspök megerősítése

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy dr. Letics György gör. kel. szerb érseki udvari adrchimandritának és teológiai tanárnak a Gör. kel. Püspöki Zsinat által temesvári gör. kel. szerb püspökké történt egyhangú megválasztása legfelsőbb megerősítése, s egyúttal ezen választás ellen dr. Radich Emilián gör. kel. szerb protosincellus által benyújtott alaptalan panasznak elutasítása végett Ő Felségéhez felterjesztést tehessen.

A minisztertanács a kívánt felhatalmazást megadta.

30.

Kereskedelmi tárgyalások megkezdése Németországgal[199]

A miniszterelnök úr javaslata folytán

a minisztertanács elhatározta, hogy miután a kereskedelmi szerződési tárgyalások megindításának Németországgal szemben még további elodázása gazdasági érdekeinkre nézve káros következményekkel járhatna, az osztrák kormánynál, illetőleg a közös külügyminiszternél indítvány tétessék az eziránti tárgyalásoknak megkezdésére és e célból a közös vám- és kereskedelmi értekezletnek egybehívására.[200]

Tárgyalási alapul a magyar és osztrák kormány között megállapított új autonóm vámtarifa-tervezetet kell venni, mely véglegesen megállapítottnak tekintendő, mert bármely kísérlet annak valamely részében való módosítására okvetlenül az egész, annyi nehézséggel és fáradtsággal létrejött gazdasági kiegyezési művet megingatná és veszélyeztetné.

Az 1899: XXX. tc.[201] 4. §-ának 2. bekezdésében foglalt rendelkezésben rejlő akadályt, mely szerint a külfölddel megkezdendő tárgyalások előtt az autonóm vámtarifa új autonóm vámtarifával helyettesítendő, a minisztertanács oly törvényjavaslat előterjesztésével véli elháríthatni, mely szerint a kormány felhatalmaztatnék, hogy Németországgal az új autonóm vámtarifa-tervezet alapján indítsa meg a vámügyi tárgyalásokat.[202]

---

199 Lásd még:MNL OL K 27. 1904. január 23. 12./16.; 1904. január 26. 13./1.; 1904. február 7. 15./14.; 1904. február 14. 16./6.; 1904. április 13. 23./5.; 1904. október 24. 41./2.; 1904. december 10. 45./25.

200 MNL OL K 255–1904-6. t.–207. A magyar miniszterelnök átirata a külügyminiszter részére. 1904. január 16.

201 1899. évi XXX. törvény. A vám és kereskedelmi viszonyoknak és ezekkel összefüggő némely kérdésnek rendezéséről. 4. §: „A külfölddel megkezdendő tárgyalások előtt az autonóm vámtarifa új autonóm vámtarifával helyettesítendő, amely mindkét állam mezőgazdasági és ipari érdekeit védi." *Törvénytár*, 1899–1900. 215–220.

202 MNL OL K 25–1904–6. t.–207. A magyar miniszterelnök átirata az osztrák miniszterelnök részére. 1904. január 9.

31.

Nemzetközi szerződésekre vonatkozó közjogi kérdések tisztázása

A miniszterelnök úr előterjesztette, hogy a volt magyar kormány Magyarországnak a belga kormány által a tengeri összeütközésekből felmerülő jogi kérdések és a tengeri mentés ügyének szabályozása tárgyában egybehívandó nemzetközi értekezleten való részvételét, tekintettel arra, hogy ezen értekezleten oly ügyek rendezéséről lesz szó, melyek Magyarországnak önálló rendelkezési jogkörébe esnek, attól tette függővé, hogy a magyar kormány előzetesen biztosíttassék arról, hogy a magyar kormány kiküldöttei külön megbízólevelekkel fognak elláttatni, továbbá, hogy a magyar kiküldöttek ügykörre teljesen megóvatik, hogy a jegyzőkönyvekben és az egyezményben Magyarország Ausztriától elkülönítve, az országok betűrendje szerint fog felsoroltatni, s hogy az aláírás is ugyanezen sorrendben fog történni; azonkívül kifejeztetett azon óhajtás is, hogy Magyarország részéről külön megerősítési okmány állíttassék ki, és annak letéteményezése is elkülönítve történjék.

Minthogy ezen kívánalmakat, kivéve a magyar kiküldöttek ügyköreinek biztosítására vonatkozó kívánalmat, a közös külügyminiszter, szemben az eddigi gyakorlattal, nem tartja teljesíthetőknek, a miniszterelnök úr, tekintettel arra is, hogy az eddigi gyakorlatban ingadozások észlelhetők, szükségét látja annak, hogy a nemzetközi egyezmények kötésére vonatkozó kérdések tüzetesen megvitattassanak, és a tapasztalt ingadozásnak és bizonytalanságnak eleje vétessék azáltal, hogy az erre vonatkozó kérdések egyszer már véglegesen megállapíttassanak.

A miniszterelnök úr megjegyzi, hogy az idevágó kérdések az igazságügy-miniszter úr által is tanulmány tárgyává tétettek, kinek erre vonatkozó, a folyó évi január hó 7-én 17222 ex. 903. sz. alatt kelt átiratban foglalt előterjesztését szintén ismerteti.

A felmerülhető kérdéseknek beható megvitatása után a minisztertanács abban állapodott meg, hogy ne kezdessék semmi olyan újítás, mely az 1867. kiegyezési mű létesítésénél irányadónak tekintett vezéreszmékkel ellenkeznék.

Ennélfogva a minisztertanács azon feltételeket, melyekhez a volt kormány Magyarországnak a belga kormány által egybehívandó tengeri segélyezési nemzetközi értekezleten való részvételét kötötte – a magyar kiküldöttek ügykörének biztosítására vonatkozó, különben magától értetődő s a külügyminiszter részéről sem ellenzett kívánalom kivételével –, elejtendőknek tartotta, ehhez képest egyúttal elhatározta, hogy Magyarország a kérdéses nemzetközi értekezleten – az 1896 óta követett modalitások mellett – minden külön kikötés nélkül részt vegyen.

Azon célból, hogy a nemzetközi szerződések kötésénél a közjogi fontossággal bíró alakiságok tekintetében gyakrabban észlelt ingadozásoknak eleje vétessék, s állandó szabály megállapíttassék, a minisztertanács célszerűnek tartotta tüzetesen is meghatározni, hogy az 1867-i kiegyezési mű szellemében és az eddigi gyakorlat és az idők folyamán történt megállapodások értelmében a különböző viszonylatokban nemzetközi szerződések milyen alakiságokkal kötendők.

Eszerint:

I. A pragmatica sanctióban gyökerező közös ügyekre, valamint a tényleg fennálló vám- és kereskedelmi szövetség alapján közösekül kezelt ügyekre vonatkozó szerződéseknél a szerződési alakiságokat illetőleg általában véve fenntartandó az eddigi gyakorlat.

Megfelelő változtatást igényelne azonban Ő Felségének a meghatalmazási és megerősítési okmányokban használt címezése.

Ő Felsége 1868. november 14-én kiadott legfelsőbb kéziratának rendelkezése szerint a szerződések bevezetésében ott, ahol Ő Felsége legmagasabb Személyére, mint szerződő félre és meghatalmazóra történik hivatkozás, használtatik ugyan a Monarchia dualisztikus szervezetének megfelelő cím: „Ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya", de nem használtatik ezen cím a megbízólevelekben és a megerősítési okmányokban. Ott Ő Felségének úgynevezett középcíme használtatik most is még, mely pedig Magyarország közjogi állása szempontjából annyiban sérelmes, hogy abban Magyarországnak paritásos helyzete és a dualizmus nem nyer kifejezést, mert Magyarország és a Magyar Szent Koronához tartozó Országok nem elkülönítve vannak felsorolva, hanem összevegyítve Ő Felsége legfelsőbb uralkodása alatt levő többi Országokkal és Tartományokkal.

Tehát Ő Felségének címe a megbízólevelekben és a megerősítési okmányokban is az 1868-i legfelsőbb kéziratban megállapított alakban volna használandó. Ez egyébiránt csak a most idézett legfelsőbb kézirat rendelkezéseinek végrehajtása volna, mely végpontjában azt a meghagyást tartalmazza, hogy a szóban levő legfelsőbb kéziratban megállapított címek az államjogi és diplomáciai okmányokban is egyaránt használatba veendők, márpedig kétséget nem szenved, hogy a nemzetközi szerződések kötése alkalmából kiadott legfelsőbb felhatalmazási és megerősítési okmányok valóban államjogi és diplomáciai okmányok.

II. Magyarország önálló rendelkezési jogkörébe eső ügyekre vonatkozó szerződéseknél a minisztertanács – azon óhajtáson túl, melyet Ő Felsége címére nézve már az I. alatt kifejtett – szintén nem kíván semmi további újítást, de múlhatatlanul szükségesnek tartja, hogy azon megállapodások, melyek e részben a közös külügyminiszterrel már eddigelé, különösen 1896-ban létrejöttek, következetesen és szigorúan alkalmaztassanak.

Ha tehát az ilyen ügyekre vonatkozó nemzetközi szerződéseknél Ő Felsége jelenik meg mint szerződő fél, és annak hatálya a Monarchia mind a két államára kiterjed, a szerződő fél éppoly módon jelölendő meg, mint az I. alatt említett szerződéseknél; ha azonban a Monarchiának csak egyik állama részére köttetik a szerződés, vagy több állam vesz részt az egyezménykötésben: ott a szerződés vagy egyezmény bevezető szövegében megjelölendő volna az is, hogy melyik állam, illetőleg kormány nevében köttetik a szerződés.

Ha csak a kormányok között köttetik meg az egyezmény, természetszerűleg megnevezendő, hogy melyik kormány nevében köttetik az.

A meghatalmazottak megnevezésénél és a szerződéseknek azok által történő aláírásánál követendő az a szabály, mely a közös külügyminiszterrel egyetértőleg 1896. évben megállapíttatott, tudniillik ha a rendes diplomáciai képviselő a megbízott, a hivatali minőségének kitüntetése mellett megbízatását „Pour Autriche et pour la Hongrie" nyeri és ugyan ilyenképpen írja a szerződést alá.

Ha emellett külön magyar és osztrák megbízottak is szerepelnek: ezek mint a saját országuk különleges megbízottai nevezendők meg, s írják magukat alá („Pour la Autriche – Pour la Hongrie")

A szerződések nyelvét illetőleg mégpedig mind az I. mind a II. alatt említett szerződésekre nézve egyaránt követendő a már 1871-ben felállított szabály, mely szerint, ha a szerződések nem francia nyelven köttetnek, azok az eredeti példányokon is egyszersmind magyar nyelven is kiállítandók.[203]

11. (2.)
1904. január 16.

1.
Főispáni kinevezések

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy a következő főispáni kinevezések iránt szándékozik Ő Felségéhez előterjesztést tenni, nevezetesen kinevezendők volnának:

Brassó vármegyébe: Székely György országgyűlési képviselő,

Háromszék vármegyébe: gróf Haller János, Udvarhely vármegye volt főispánja és

Hunyad vármegyébe: Mara László ottani alispán.

Tudomásul vétetett.

11.
Az osztrák Lloyd Tengerhajózási Társaság állami támogatása[204]

A kereskedelmi miniszter úr előterjesztette, hogy a Magyarország és Ausztria részéről szerződésszerűen segélyezett tengeri hajózási vállalatok forgalmi szolgálata tárgyában az osztrák kereskedelemügyi miniszterrel 1898. évi február hó 2-án kötött egyezmény 4. c. pontja szerint az osztrák kormány kötelezettséget vállalt arra nézve, hogy az osztrák Lloyd Fiumét a Triesztből Bombaybe, Colombóba, Singapúrba, Honkongba, Shanghai-

203 Az aláírási jogosultság kérdése 1905 októberében került ismét napirendre, amikor a brüsszeli tanácskozáson két egyezmény született. A külügyminiszter úgy foglalt állást, hogy az egyezményhez történő csatlakozási okmányokat az Osztrák–Magyar Monarchia brüsszeli nagykövete írja alá. (A nemzetközi megállapodásról lásd az 1913. évi I. törvényt!)

204 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. december 2./29.

ba, illetve ameddig ezen vonalon japán kikötők is érintetnek, ezekbe is és vissza közlekedő járaton – csatlakozással Calcuttába és Calcuttából – havonként egyszer érinteni fogja, minek ellenében a magyar kormány az osztrák kormánynak a tényleg megfizetett Szuez-csatornai illetéket a Fiuméból vagy Fiuméba feladott áruk által tényleg igénybe vett tér arányában visszatéríti.

A forgalmi igények és különösen a Kelet-Indiába irányult cukorkivitel fejlődése folytán a szóban levő járatok időközben fokozatosan szaporíttattak, és az osztrák kormánnyal évről évre létesített megállapodások alapján Fiume érintése az 1903. év végéig ezen egyezményen felüli járatokon nemcsak a kivitelben, hanem részben a behozatalban is a Szuez-csatornai illetékek visszatérítésének ugyanolyan mérvben való elvállalása által biztosíttatott, mint amely az egyezményszerű járatokra nézve határoztatott meg.

A transváli háborús állapotok megszüntével az osztrák Lloyd ezen felül kelet- és dél-afrikai járatokat is rendezett be, melyeken Fiume érintése (azonban csakis a kivitelben) az 1903. év végéig a Fiuméban feladott áruk által tényleg elfoglalt hajóűr után esedékes szuezi illeték visszatérítése ellenében szintén biztosíttatott, olyképp azonban, hogy az illeték visszatérítése csak legfeljebb a hajórakhelynek egyharmad része erejéig történhetett.

Az 1904. évi Lloyd-szolgálat berendezésére vonatkozó tárgyalások alapjául a pénzügyminiszter úrral egyetértőleg azon álláspont szolgál, hogy a Szuez-csatorna illetékek visszatérítése az eddig követett gyakorlat változatlan fenntartásával történjék, de emellett hajlandók voltunk behozatali érdekeink jobb kiszolgálása végett illeték-visszatérítési kötelezettségünket az eddigi alapon az összes behozatali járatokra, így a bombay-triesti gyorsjáratokra is kiterjeszteni. Ezen felül célba vettük, hogy a kelet-afrikai járatokra nézve a múltban kikötött azon korlátozástól, hogy a visszatérítés az illetékeknek legfeljebb egyharmadára terjedhet ki, az 1904. évre eltekintsünk.

Az osztrák kormány ezt a javaslatot nem fogadta el, és – eltérőleg az eddig évről évre megújított megállapodásoktól – azon kijelentést tette, hogy a szuezi illetékek visszatérítésénél az eddig követett eljárást csakis az egyezményben megjelölt 12 járatra nézve tarthatja fenn, a többi járatokat pedig, melyekre vonatkozólag a megállapodások csak a múlt év végéig terjedő hatállyal álltak fenn, ezen túl csak azon feltétel alatt bocsáthatja Fiume rendelkezésére, ha a szuezi illetéket többé nem a Fiuméből vagy Fiuméba szállított áruk által tényleg elfoglalt tér után, hanem azon arányban térítjük meg, amely arányt a magyar rakomány, szemben az összrakománnyal, a hajó űrtartalmához viszonyítva képvisel.

Ezen javaslat az eddigi állapottal szemben reánk nézve pénzügyi szempontból nagy hátrányt foglal magában, mert míg eddig a magyar rakomány után térfogatának megfelelőleg egyenlő mértékben térítettük meg a szuezi illetéket, tekintet nélkül arra, hogy a hajó többi rakterületei ki voltak-e használva vagy sem, addig az új javaslat oda céloz, hogy a Magyar Kincstár illeték-visszatérítési kötelezettségei a magyar rakomány arányában az üresen maradó rakterületek illetékhányadaira is kiterjesztessék.

A tárgyalások folyamán az osztrák kormány képviselői hajlandóknak nyilatkoztak ugyan arra, hogy az egyezményen felüli kelet-ázsiai járatokra nézve az eddigi gyakorlat továbbra is fenntartassék, de ezt ahhoz a feltételhez kötötték, hogy a kelet-afrikai jára-

tok után – tekintettel az ezen járatokért a Lloydnak, az osztrák kormány által járatonkint 120 000 koronában (tehát a szuezi illetéket jelentékenyen meghaladó összegben) biztosított nagymérvű államsegélyre – a szuezi illeték az általuk előbb jelzett alapon térítessék vissza.

Ámbár a forgalmi konjuktúráknak előre meg nem határozható alakulásához képest az osztrák kormány által tett javaslat pénzügyi horderejének pontos kiszámítására kellő támpont nem áll rendelkezésre, mégis tekintettel arra, hogy a kelet-afrikai vonalon közlekedő Lloyd gőzösökért egy-egy szuezi átkelésnél mintegy 40 000 frank illeték fizetendő, és tekintve a kelet-afrikai forgalom kezdetleges viszonyait, melyeknél fogva e járatokon a hajórakterületek csak kismértékben vannak kihasználva; hozzávetőleg arra lehet következtetni, hogy a Lloyd által 1904-ben a dél-afrikai vonalon fenntartandó 12 kiviteli és ugyanannyi behozatali járatért – feltéve, hogy Fiuméből, vagy Fiuméba átlag ugyanannyi áru szállíttatik, mint Triesztből vagy Triesztbe – az osztrák kormánynak az általa kívánt alapon szuezi illeték fejében járatonként oda-vissza mintegy 40 000, vagyis összesen 480 000 koronát kellene visszatérítenünk.

Ezzel szemben forgalmunk az afrikai vonalon csak nagyon szerény jelentőségűnek mutatkozik. A lefolyt 1903. évben teljesített hat afrikai Lloyd-járaton ugyanis összes kivitelünk nem tett ki többet, mint 2936,5 űrtonnát, vagyis 1175,8 regisztertonnát,[205] úgyhogy ez alapon a fent számított hozzájárulásból minden regisztertonna árukivitel támogatására több, mint 400 K kiadás esnék. Ez oly túlságos megterheltetést képezne, hogy annak elvállalását (miként ezt az ez ügyben meghallgatott érdekeltség is elismerte) afrikai forgalmunk csekély jelentősége indokolttá egyáltalán nem teheti.

De a kereskedelmi miniszter úr nem tekintheti indokoltnak ezt az áldozatot még akkor sem, ha figyelembe vesszük azon kapcsolatot, melyet az osztrák kormány az afrikai és az egyezményen felüli kelet-ázsiai járatok között felállított. Ebből a szempontból különösen a calcuttai járatok bírnak fontossággal, minthogy ugyanis az egyezményben Calcuttával csupán átrakodási szolgálat van számunkra biztosítva. Az eddig Fiumét is érintett calcuttai járatokon forgalmunk (legnagyobbrészt cukorkivitel) a következő volt:

1898-ban	4 470,2 űrtonna	
1899-ben	17 411,3 űrtonna	
1900-ban	16 273,8 űrtonna	
1901-ben	21 108,7 űrtonna	
1902-ben	11 133,8 űrtonna	
1903-ban	6 412,5 űrtonna	(9 hó alatt)

Ezen adatok szerint a szóban levő calcuttai járatokhoz különösen most, hogy a Kelet-Indiába való cukorkivitel előreláthatólag ismét fellendül, lényegesebb forgalmi érdekeink fűződnek ugyan, s e tekintetben figyelmet érdemel az a körülmény is, hogy az idézett egyezmény szerint a szerződéses szolgálat szempontjából kizárólag az osztrák Lloydnak fenntartott kelet-ázsiai viszonylatokban más hajójáratokat a magunk részéről csakis a szabad hajózásról szóló törvény alapján segélyezhetünk, mindazonáltal ezen érdekek még együttvéve sem nyújtanak elegendő alapot ahhoz, hogy az osztrák kormány által saját hajózása érdekében tőlünk kívánt aránytalan nagy áldozatot meghozhassuk.

205 A tengeri hajók térfogategysége: 2,83 köbméter

Minthogy pedig az 1898. évi egyezmény nem nyújt eszközt ahhoz, hogy a kérdéses járatoknak Fiume részére leendő biztosítását az általunk alapul vett módozatok mellett az osztrák kormánytól követelhessük, nem marad más hátra, minthogy egyelőre beérjük azokkal a Lloyd-járatokkal, amelyeken Fiume érintése 1906 végéig az idézett egyezmény alapján biztosítva van.[206]

A minisztertanács helyeselte a kereskedelmi miniszter úr által elfoglalt álláspontot.

15.
Az újpalánkai kincstári farakodó felparcellázása

16.
Dunai partvédelmi munkák folytatása

A földmívelési miniszter úr előterjesztette, hogy 1901. évi március hó 3-án kelt legfelsőbb elhatározással hivatali előde felhatalmazást nyert a Borovo–Vukovár közt létesítendő partvédezet munkálatainak 340 772 K 70 fillér költséggel való kivitelére.[207]

Ezen munkálatok az 1901. és 1902. években végre is hajtattak; azonban mivel a 0 vízszint alatt könnyen kimosható iszapos homokrétegek voltak, a 0 vízszint fölött elkészült kőborítás leroskadt, és a szóban forgó munkával biztosítandó mederrész ismét megrongálódott. Hivatali előde ennek folytán 33 071 K 20 fillér költséggel pótmunkálatokat rendelt el, melyek célszerűknek is bizonyultak; de mivel az e célra fordíthatott kőmennyiség a kellő hitel hiánya miatt elégtelen volt, és mivel az építés további folyama alatt kiderült, hogy hasonló kiegészítési munkálatok a borovo–vukovári partvédmű egész vonalán, azon kívül pedig némely részen a kőburkolat magasítása is szükséges, egy kiegészítési tervezet készíttetett, melynek végrehajtása 355 732 K 26 fillérbe kerülne. E költség a vizi beruházásokra engedélyezett hitelben talál fedezetet.[208]

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy ezen munkálatot, illetőleg költségeinek engedélyezése végett Ő Felségéhez felterjesztést tehessen.

A minisztertanács hozzájárult.

18.
A Máramaros vármegyei Havasmező határában lévő erdőbirtok kincstári megvétele

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a jelenleg felszámolás alatt lévő Máramarosi Faipari Részvénytársaságnak Máramaros vármegyei Havasmező (Ruszpolyána) község határában lévő 16 141,75/1600 kat. hold kiterjedésű

206 MNL OL K 148–1904–3–6464. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. október 19. Az 1905. évi költségvetésben a fenti kiadásokra 400 000 koronát irányoztak elő.

207 A munkálatok célja: Borovó község és a vasútvonal védelmének biztosítása volt, amelyet 1904-ben csak hiányosan sikerült megvalósítani. (MNL OL K 27. 1905. szeptember 29./22.)

208 A partvédelmi munkát 1904-ben, 307 640 korona költséggel elvégezték. (Lásd: Évkönyv 1904, 1905. 130.; MNL OL K 184–1907–19–11883. 1905. évi kormányjelentés a vízügyekről. 1905.)

birtokát, melyet a nevezett részvénytársaság 750 000 koronáért megvételre felajánlott, s melyet a földmívelési miniszter úr szakközegei 716 745 koronára becsültek, legfeljebb 700 000 K árban a Kincstár részére megvehessen.

A birtok megszerzése a Kincstárra nézve birtokkiegészítés szempontjából igen kívánatos, mert ezáltal némi kikerekítéssel a Fehér-Tisza völgyében lévő erdőbirtokát Vasér-völgyi kincstári erdőkkel összefüggésbe hozhatná, és így a Kincstár – a közbeékelt, de minden valószínűség szerint megszerezhető apró magánbirtokoktól eltekintve – a galíciai és a bukovinai országhatárig terjedőleg egy hatalmas, összefüggő birtokkomplexum tulajdonába lépne.

Azonban a Kincstár érdekeinél sokkal fontosabbak azok közgazdasági érdekek és szociálpolitikai szempontok, amelyek ezen birtok megszerzéséhez fűződnek. Az erdőbirtok ugyanis túlnyomó részben kihasznált terület, melyet csak a Kincstár erdősíthetne ismét be, s így csak a Kincstár birtoklása nyújtana az ottani szegény lakosságnak az erdősítési és favágási munkák által keresetet.

Mivel pedig a birtokhoz 287 hold szántó, 838 hold rét, 33 hold legelő és 3238 hold havaslegelő-terület is tartozik, a Kincstár e területeket mérsékelt bér ellenében az ottani lakosság használatába bocsáthatná, miáltal a magánüzérkedés által túlcsigázott bérek leszállításával a legelőuzsorát megszüntetné és a nép megélhetését, állattenyésztésének fellendülését előmozdítaná. Maguk, az egyelőre minimális hasznot hajtó erdők idővel mint vadászterületek nyernének értékesítést.

A fizetendő vételár, amennyiben az maga egészében a magánerdők vásárlására szánt beruházási hitelből nem fedezhető, részben az Erdővásárlási Alap pénzkészleteiből fedeztetnék.

A minisztertanács hozzájárult.

19.
Kiküldetés az Első Nemzetközi Iskola-egészségügyi Kongresszusra

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztése folytán

a minisztertanács hozzájárul ahhoz, hogy a folyó évben Nürnbergben tartandó Első Nemzetközi Iskola-egészségügyi Kongresszusra a magyar kormány képviseletében Liebermann Leó, a közegészségtan egyetemi nyilvános rendes tanára küldessék ki.

12. (3.)
1904. január 23.

3.
Az 1904. évi szerb nyelvű munkásnaptár postai szállítási jogának megvonása[209]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy a szerbiai szociáldemokrata párt kiadásában Belgrádban, a Szavity és Társa könyvnyomdájában, az 1904. évre megjelent „Radnicski Kalendár" című szerb nyelvű munkásnaptárt – osztály és felekezet ellen izgató tartalma miatt – a Magyar Korona Országainak területére nézve a postai szállításból kitiltotta.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

12.
A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal 1904. évi munkatervének bemutatása[210]

A kereskedelmi miniszter úr előterjesztette a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal 1904. évi munkatervét, megjegyezvén, hogy mint teljesen új adatgyűjtés, a belügyminiszter úr kívánsága folytán felvétetett a venereás betegségek[211] statisztikája azon célból, hogy a szerzendő adatok kiindulási pontot nyújtsanak az elterjedt venereás betegségek elleni védekezésre tervbe vett közegészségügyi intézkedésekhez.[212]

A minisztertanács a bemutatott munkatervet azon hozzáadással hagyta jóvá, hogy a közkönyvtárakra vonatkozó adatgyűjtéssel kapcsolatban különös gond fordíttassék a nemzetiségi (oláh, szláv stb.) népkönyvtárakra is.

14.
A csébi Duna-szakasz szabályozása

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a csébi Duna-szakasz szabályozása és ezzel kapcsolatban a szuszeki Duna-ágnak a hajózás szempontjából indokolt elzárása tárgyában a legfelsőbb engedélynek kieszközlése végett Ő Felségéhez felterjesztést tehessen.

A szóban levő munkálat 978 226 korona 64 fillérbe kerülne, s az 1904. és 1905. években hajtatnék végre vállalati úton. Minthogy az 1895: XLVIII. tc.-ben vízi beruházások-

209 Kiadványok és sajtótermékek postaforgalmának tiltásáról lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./4.; december4./7.; december 13./5.; 1904. január 30./7.; február 7./3.; március 13./11.; május 31./7.; július 1./5.; szeptember 8./10.; 1905. február 8./7.; március 18./11.

210 MNL OL K 26–1908–XLI–572. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal 1904. évi munkaterve. 1903. – Az 1900. évi népszámlálás adatainak feldolgozása 1903-ban elkészült, az eredményeket 1904-ben tették közzé.

211 Nemi betegségek.

212 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. október 12./13.; 1904. július 1./21 és 22.; szeptember 22./28.; október 13./27.; 1906. január 18./15.

ra engedélyezett hitelből a folyó évre csak 444 000 korona áll rendelkezésre, a vállalkozóval kötendő szerződésben ki fogna köttetni, hogy a vállalkozó kiérdemelt keresetei után az 1904. évben legfeljebb 444 000 korona részletfizetésre tarthat igényt, ezen felül kiérdemelt járandósága pedig csak az 1905. évben fog – minden kamat nélkül – részére kifizettetni.[213]

A minisztertanács hozzájárult.

15.
A görgényi erdőkben 1904–1913. évekre tervezett vágások faanyagának lábon való eladása

A földmívelési miniszter úr előadván a Kolozsvári Erdőigazgatóság kerületéhez tartozó görgényi erdőkben kitűzött 1904–1913. évi vágások fatömegének tövön való eladása iránt még – hivatali előde által kiírt versenytárgyalás feltételeit és eredményeit, valamint az ezen ügy elbírálására nézve befolyással bíró körülményeket –, a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a versenytárgyalás alkalmával 3 234 229 koronával legkedvezőbb ajánlatot tevő Goldfinger és Teplánszky céggel kötött szerződést az utóbb érkezett utóajánlatoknak, valamint újabb árverés kiírásának mellőzésével jóváhagyhassa azon módosításokkal, melyek az erdők kihasználhatása érdekében a Kincstár által létesítendő iparvasút építési határidejére és az azon berendezendő korlátolt személy- és magánteheráru-forgalomból eredeti kötelezettségek szempontjából szükségeseknek mutatkoznak.

Tekintve, hogy az üzleti tisztesség szempontjából nem volna megfelelő, s további kihatásában még üzleti szempontból sem volna célszerű, hogy a versenytárgyalás eredményének kihirdetése után utóajánlatok fogadtassanak el, vagy emiatt újabb árverés írassék ki; tekintve továbbá, hogy a versenytárgyalás eredménye alapján Goldfinger és Teplanszky cég ajánlatát hivatali előde már elfogadta, s erről a nevezett cég már értesíttetett is annak idejében, sőt, vele – a miniszteri jóváhagyás fenntartása mellett – a szerződés meg is köttetett, s annak jóváhagyása csak azért haladt, mert a Kincstár által építendő iparvasút engedélyezése körül merültek fel nehézségek: a minisztertanács a versenytárgyaláskor legjobb ajánlatot tett vállalkozókkal kötött szerződést jóváhagyandónak tartja még az esetben is, ha valamely utóajánlat esetleg egyik vagy másik irányban kedvezőbbnek mutatkoznék. A minisztertanács azonban ajánlatosnak tartaná, hogy az építendő iparvasút üzemét az állam a maga kezében tartsa meg, mert ellenkező esetben nehéz volna gyakorlatilag érvényt szerezni azon teendő kikötésnek, hogy a szerződés lejárta után a vasút teljes jó karban adassék vissza a Kincstárnak.

---

213 1895. évi XLVIII. törvény. A Közép-Duna egységes szabályozásáról, valamint az ország egyéb jelentősebb folyóvizein első sorban szükséges szabályozási munkálatokról. *Törvénytár*, 1894–1895. 319–20. A 3. § szerint: a Földművelésügyi Minisztérium költségvetésében az 1896. évtől kezdve, 18 éven át, évente hárommillió forint veendő fel. Az 1904. évben végzett munka után 400 000 koronát fizettek ki. (MNL OL K 184–1907–XIX–11883. 1905. évi kormányjelentés a vízügyekről.)

16.
Az osztrák és a magyar vélemény a német kereskedelmi szerződésre vonatkozó tárgyalások megkezdéséről[214]

A miniszterelnök úr bemutatta az osztrák miniszterelnöknek válaszát a Németországgal kezdendő tárgyalások iránt a folyó hó 9-én[215] kelt minisztertanácsi határozat értelmében hozzá intézett átiratra, mely szerint az osztrák kormány hozzájárul ugyan, hogy Németországgal szemben a tárgyalások megkezdésére hajlandóságunk kifejeztessék; de megfontolandónak tartja, hogy vajon a tárgyalások megkezdhetése végett benyújtandó törvényjavaslatban az új autonóm vámtarifa-tervezet jelentessék-e ki a tárgyalások alapjául; továbbá abbeli kívánságát fejezi ki, hogy előbb még tisztába hozassanak az új vámtarifa-tervezetnek azon tételei, melyek az Osztrák Képviselőházi Bizottságban függőben hagyattak. Azonkívül előzetesen megállapítandónak vélné, hogy az egyes államokkal milyen sorrendben történjenek a tárgyalások, hogy milyen módon állapíttassanak meg az utasítások, milyen legyen a szerződések időtartama stb.[216]

A minisztertanács már az 1899: XXX. tc. 4. §-ának[217] rendelkezésénél fogva sem tartja kikerülhetőnek, hogy a külfölddel kezdendő vámtárgyalásoknál az új vámtarifa-tervezet vétessék tárgyalási alapul, s ha ez nem mondatnék meg az előterjesztendő törvényjavaslatban, a parlamenti tárgyalások folyamában okvetlenül kívántatni fogna ezen határozmánynak a törvényjavaslatba való felvétele.

Ami az osztrák kormánynak azon kívánságát illeti, hogy az új vámtarifának az Osztrák Képviselőházi Bizottságban függőben hagyott tételei vétessenek újra tárgyalás alá: a minisztertanács nem zárkózik ugyan el attól, hogy ezen tételek még megbeszéltessenek, de ennek nem látja semmi gyakorlati hasznát, mert ha valamely vámtétel osztrák kívánságra módosíttatnék, ez természetesen viszontkövetelésekre adna alkalmat, s megingattatnék az egész, annyi nehézséggel és fáradsággal létrejött kiegyezési mű.

Ami a felvetett többi kérdést illeti: azok megbeszélhetők; azonban a szerződések tartamára nézve nem lehet más álláspontot elfoglalni, mint hogy azok tartamának a vám- és kereskedelmi szövetség tartamával össze kell esnie.

Azt nem lehet elvitatni, hogy az egyes államokkal kötendő szerződéseknél bizonyos összefüggés van, s az egész kereskedelmi politikai akciónak vezérel-

214 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 9./30.; 1904, január 26../1.; 1904. február 7../14.; 1904. február 14../6.; 1904. április 13../5.; 1904. október 24. /2.; 1904. december 10./25.

215 MNL OL K 27. 1904. január 9./30.

216 MNL OL K 255–1904–6. t.–382. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. január 22. – Az alapelvek megbeszélése érdekében 1904. január 14-én a Kereskedelemügyi Minisztériumban értekezletet tartottak, amelyen a házigazdán kívül a pénzügyminiszter és a földművelésügyi miniszter delegáltjai vettek részt. Az Osztrák Vámügyi Bizottság által függőben tartott vámtarifa tételeket a legközelebbi értekezleten javasolták megbeszélni.

217 1899. évi XXX. törvény. A vám- és kereskedelmi viszonyoknak és az ezekkel összefüggő némely kérdések rendezéséről. 4. §: „Ha a vám- és kereskedelmi szövetség az 1867: XII. tc. 61. §-a értelmében nem jön létre, a nemzetközi szerződések hosszabb időre nem köthetők. A külfölddel megkezdendő tárgyalások előtt az autonóm vámtarifa, új autonóm vámtarifával helyettesítendő. Mindkét állam felmondhatja a szerződéseket az 1878: XX. tc. III. cikke értelmében. A lejárati határidővel nem bíró szerződések 1903-ra felmondhatók." *Törvénytár*, 1899. 215–220.

vei a Monarchia két kormánya között megállapítandók, mielőtt a végleges szerződéskötések megtörténnének; de hogy a tárgyalások is paralel folytattassanak, ez még technikai nehézségekbe is ütköznék. A kifejlődő viszonyoktól függ az is, hogy az egyes államokkal a tárgyalások milyen sorrendben történjenek.

Kétségtelen, hogy a súlypont a Németországgal kötendő szerződésben fekszik, s ezért, valamint az ügyek tényleges állásánál fogva is mindenekelőtt készségünket kell kifejeznünk arra, hogy ezen állammal a tárgyalások megkezdessenek.

Ily értelemben keresendő meg a közös külügyminiszter úr azon indítvánnyal, hogy a közös vám- és kereskedelmi értekezlet az utasítások megállapítása végett mielőbb összehívassék.

A minisztertanács ezután tárgyalás alá vette a közös vám- és kereskedelmi értekezletre küldendő magyar megbízottaknak adandó utasítást, melynek egy része megállapíttatott.[218]

13. (4.)
1904. január 26.

1.
Törvényjavaslat a Németországgal kötendő új vám- és kereskedelmi szerződés tárgyalásának elkezdéséről[219]

A Németországgal kezdendő vámügyi tárgyalások iránt egybehívandó közös vám- és kereskedelmi értekezletre küldendő magyar megbízottaknak adandó utasítás tárgyalása folytattatván,[220]

az utasítás megállapíttatott, egyúttal a kereskedelmi miniszter úr felhatalmaztatott, hogy a törvényjavaslatot, mellyel felhatalmazás kéretnék arra, hogy a kormány Németországgal új vám- és kereskedelmi szerződés létesítése végett tárgyalásokba bocsátkozhassék, Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.

---

218 MNL OL K 255–1904–6. t.–382. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. január 22. – Utasítás tervezet: „A szerződési tárgyalások alapját a magyar képviselőház 1903. évi január hó 28-án benyújtott autonóm vámtarifa-javaslat és a Német Birodalommal 1891. évi december hó 6-án kötött, és az 1892. évi III. törvénybe iktatott kereskedelmi- és vámszerződés, továbbá a szabadalmi, mustra és védjegyoltalomról szóló s az 1892. évi IV. törvénybe iktatott egyezmény és az 1892. évi V. törvénybe iktatott állategészségügyi egyezmény fogja képezni. Az osztrák kormány megbízottjaival folytatandó tárgyalásoknál elsősorban az általános alapelvek és a Németországgal szemben követendő modus procedendi beszélendő meg. […]"

219 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 9. 10./30.; 1904. január 23. 12./16.; 1904. február 7. 15./14.; 1904. február 14. 16./6.; 1904. április 13. 23./5.; 1904. október 24. 41./2.; 1904. december 10. 45./25.

220 MNL OL K 255–1904–6. t.–382. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. január 22. – A Kereskedelemügyi Minisztériumban 1904. január 14-én tartott értekezleten a házigazdán kívül a pénzügyminiszter és a földművelésügyi miniszter képviselői vettek részt. A tanácskozáson résztvevők a Németországgal folytatandó kereskedelmi tárgyalások ún. utasítástervezetét készítették el.

3.
A katonai szolgálatra behívott póttartalékos állami alkalmazottak illetményéről

Az igazságügy-miniszter úr felhívta a minisztertanács figyelmét arra, hogy azon módosítás szerint, melyet a minisztertanács 1898. évi november 16-án hozott határozatában a hadkötelezettségük teljesítése végett bevonuló állami tisztviselők, altisztek és szolgák szolgálati viszonyainak rendezése tárgyában 1891. október 27-én és 1892. június 18-án 3690/M.E.[221] és ex 1891., illetőleg 1324/M.E.[222] ex 1892. sz. a. kiadott miniszterelnöki körlevelekben felállított szabályon tett (1. *Rendeletek Tára* 1900. évi 4243.[223] számú belügyminiszteri körrendeletet), a nyolc heti katonai kiképeztetés céljából bevonuló póttartalékos állami tisztviselők, altisztek és szolgák ezen nyolc heti időtartamra fizetéseik élvezetében meghagyatnak ugyan, s ezen ideig polgári állásaik be nem tölthetők; minthogy azonban a rendes újoncállítás elmaradása miatt jelenleg behívott póttartalékosok esetleg 8 hétnél tovább is vissza fognak tartatni a tényleges szolgálatban: szükséges volna megállapítani, hogy a most említett eshetőségre egyöntetű eljárás állapíttassék meg.[224]

> A minisztertanács nem tartván méltányosnak, hogy a mostani rendkívüli viszonyok következtében behívott póttartalékos állami alkalmazottak még illetményeiknek beszüntetése által is sújtassanak, elrendelte, hogy a rendes évi újoncjutalék ki nem állítása miatt jelenleg tényleges katonai szolgálattételre behívott póttartalékos állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeik élvezetében meghagyassanak a nyolc héten túl is mostani tényleges katonai szolgálatuk egész időtartama alatt, valamint polgári állásaik se töltessenek be.[225]

---

221 1891. október 27.3690/M. E. sz. rendelet: A hadkötelezettségük teljesítése végett bevonuló állami tisztviselők, altisztek és szolgák szolgálati viszonyainak rendezése tárgyában. *Magyar Rendeletek Tára*, 1891. II. köt. 1587–1589.

222 1892. június 18.1324/M. E. sz. rendelet: A hadkötelezettségük teljesítése végett bevonuló állami tisztviselők, altisztek és szolgák szolgálati viszonyainak rendezése tárgyában. *Magyar Rendeletek Tára*, 1892. II. köt. 1360–1361.

223 1900. március 11.4243/B. M. sz. rendelet: A hadkötelezettségük teljesítése végett bevonuló állami tisztviselők, altisztek és szolgák szolgálati viszonyainak rendez.ése tárgyában. *Magyar Rendeletek Tára*, 1900. I. köt. 273–274.

224 Az 1890-ben, illetve 1891-ben készített szabályzatnak azt a pontját, amely szerint a nyolcheti katonai kiképzésre behívottak illetményének folyósítását be kell szüntetni, az 1898. november 16-án összeülő minisztertanács nem csupán méltánytalannak, hanem sok esetben végrehajthatatlannak is ítélte. (MNL OL K 148–1908–V–410. Minisztertanácsi előterjesztés a hadköteles állami alkalmazottak szolgálati viszonyainak szabályozására. 1898.)

225 Az itt meghozott döntést 1904. február 7-én, 656. számon közölték, majd 1905-ben és 1906-ban is megújították. (MNL OL K 148–1908–V–410. Hadköteles állami tisztviselők szolgálati viszonyának rendezése. 1906. március.)

14. (5.)
1904. január 30.

1.

Az „Adria" M. Kir. Tengerhajózási Részvénytársasággal fennálló vitás kérdések eldöntésére alakult bizottság elnökének kinevezése

A miniszterelnök úr bejelenti, hogy Wlassics Gyula az „Adria" Magyar Tengerhajózási Részvénytársasággal fennálló egyezmény értelmében alakítandó választott bizottság elnöki tisztét nem hajlandó elvállalni.

A minisztertanács 1903. december 31-én hozott határozatának[226] megváltoztatásával a szóban levő elnöki tisztre Nagy Ferenc országgyűlési képviselőt nevezte ki.

2.

A kereskedelemügyi miniszter megbízása a magyar ipar hadiszállításainak növelése érdekében folytatott tárgyalások vezetésével[227]

A miniszterelnök úr előterjesztette, hogy a magyar iparnak a Cs. és Kir. Hadsereg és Haditengerészet ipari szükségletei, nevezetesen az ágyu- és lövedékszükséglete fedezésénél a kvóta arányában való részesítése iránt az egyes érdekelt miniszter urak esetenkínt külön-külön tettek lépéseket, és tárgyaltak a hadügyi kormányzattal anélkül, hogy sikerült volna Magyarország e részbeni jogosult igényeinek kellő mértékben érvényt szerezni, s az elvi kijelentéseknek megfelelő eredményt gyakorlatilag is elérni.

E kedvezőtlen eredmény részben a magyar iparoskörök tájékozatlanságának és az egységes rendszeres akció hiányának is tulajdonítható; miért célszerű volna, ha ezen ügynek egységes kezelése és intézése a hadügyi kormányzattal való érintkezés tekintetében is ugyanegy miniszterre, mégpedig az ügy természeténél fogva a kereskedelmi miniszterre bízatnék.

A minisztertanács ezen javaslatot célszerűnek találván, megbízta a kereskedelmi miniszter urat, hogy a magyar iparnak a Hadsereg és Haditengerészet ipari szükségletei fedezésénél a kvóta arányában való részesítése érdekében szükséges tárgyalásokat vezesse, a hadügyi kormányzattal szemben a magyar kormányt képviselje; minélfogva felkérettek az érdekelt többi miniszter urak is, hogy az idevágó ügyekben a szükséges adatok közlésével a kereskedelmi miniszter úr közvetítését vegyék igénybe.

---

226 MNL OL K 27. 1903. december 31./3.

227 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. február 24./1.; július 12./43.; július 28./49.

4.

Szatmár vármegye főispánjának kinevezése

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy Szatmár vármegye és város főispánjává Kristóffy József országgyűlési képviselőt szándékozik kinevezés végett Ő Felségénél javaslatba hozni.

Tudomásul vétetett.

7.

Orosz nyelvű nyomdai termékek postai szállítási jogának megvonása[228]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy az orosz szocialista forradalmi párt ismeretlen helyen levő nyomdájában ismeretlen szerzőktől megjelent következő orosz nyelvű sajtótermékeket: 1./ „Ko vszemu ruszkomi kresztyánsztvu" (Az összes orosz parasztsághoz); 2./ „Rászkázü iz ruszkoj isztoriij" (Elbeszélések az orosz történelemből); 3./ Národnoje Djelo" (Nemzeti ügy); 4./ „K szoldátám" (A katonákhoz); 5./ „Szofia Ljvovna Perovszkája" nevű orosz forradalmárnő életrajza; 6./ Zá volju i zemlju" (A szabadságért és földért); 7./ „Nikolai Ivánovics Kibaljcsics" nevű orosz forradalmár életrajza; 8. „Kresztyánszkije szojuzü v Sziciliij" (Parasztszövetségek Sziciliában; 9./ „Cárj-Golod" (Az éhség mint király); 10./ „Cárszkája miloszty" (Cári kegy), továbbá az ugyanazon orosz forradalmi párt nyomdájában megjelent következő orosz nyelvű elbeszéléseket: 11./ „Szoldátszkij podvig" (Katonai hőstett) Mironov K. szerzőtől; 12./ „Nyicsevo sz námi nye podjelájes" (Semmit sem teszesz velünk) – Nyekraszov Szergejtől; 13./ „Lipocska-Popovna" (Lipocska, a pap leánya) című elbeszélést Novokrescsenszky Jánostól, továbbá 14./ a Londonban Augustus Road és Hummersmith kiadóknál Burcev Vladimir szerzőtől „Zá szto ljet" (Száz év alatt) cím alatt megjelent orosz nyelvű művet – osztály és felekezet ellen, valamint általában a fennálló társadalmi rend ellen forradalomra izgató tartalma miatt – a Magyar Szent Korona Országainak területére nézve a postai szállításból kitiltotta.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

11.

Gróf Esterházy Móricné kölcsönfelvételének engedélyezése

Az igazságügy-miniszter úr bejelenti, hogy özvegy gróf Esterházy Móricné, mint kiskorú gróf Esterházy Pálnak, a pápaugodi hitbizomány jelenlegi birtokosa természetes és törvényes gyámjának legfelsőbb kézjegyzettel ellátott felségfolyamodványa folytán, s a hitbizományi hatóság, valamint a hitbizományi gondnok és az első várományos hozzájárulásával felterjesztést szándékozik tenni Ő Felségéhez aziránt, hogy a hitbizományi ingatlanokat terhelő, s a 35 évi törlesztési idő mellett a hitbizományra súlyosan nehezedő kölcsönöknek konvertálása céljából 1 855 600 koronányi 50 éves törlesztéses kölcsön felvétele engedélyeztessék.

Tudomásul vétetett.

228 Kiadványok és sajtótermékek postai forgalmazásának tiltását lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./4.; december4./7.; december 13./5.; 1904. január 23./3.; február 7./3.; március 13./11.; május 31./7.; július 1./5.; szeptember 8./10.; 1905. február 8./7.; március 18./11.

15.

A Temes vármegyei Mramorák község határában lévő kincstári ingatlan parcellázása

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a Temes vármegyei Mramorák község lakosságának kérelmére a delibláti kincstári birtokból 509,1420/1600 hold homokterületet félholdas parcellákban holdanként 100 koronáért a nevezett község lakóinak saját házi szükségletük kielégítésére szolgáló szőlők ültetésére eladhasson, megjegyezvén, hogy az említett 509,1420/1600 holdból 29,1420/1600 hold utak létesítésére ingyen engedtetnék át. A szerződésben ki fog köttetni, hogy az átengedendő terület legfeljebb 3 év alatt a kincstári közegek utasításai szerint szőlővel beültetendők és a beültetés után is állandóan jó karban fenntartandók.

A minisztertanács hozzájárult.

15. (6.)
1904. február 7.

2.

400 ezer korona utalványozása a választási törvény reformjával kapcsolatos kiadásokra

[...]

e/ A Képviselőház múlt évi november 9-én tartott ülésében a miniszterelnök úr azon kijelentést tette, hogy a kormány a mai viszonyoknak sok tekintetben meg nem felelő választási törvény revíziójával foglalkozni fog, éspedig akként, hogy az erre vonatkozó törvényjavaslat, az Országgyűlés jelen ciklusának befejezte előtt beterjeszthető legyen.[229]

Hogy ezen, az ország legsarkalatosabb érdekei szempontjából a legóvatosabb eljárást igénylő reform létesítésénél annak következményei minden irányban kellően mérlegelhetők legyenek, az ország összes húsz éven felüli férfi népességének személyi, vagyoni és adóviszonyaiHra kiterjedő adatgyűjtésre, s az összegyűjtött anyagnak a választási törvény revíziója szempontjából való tüzetes feldolgozására van szükség.

---

229 A belügyminiszter a képviselőház 1903. november 9-én tartott ülésén bejelentette, hogy a kormány a választási törvény revízióját rövidesen napirendre tűzi. A választási törvény reformjához szükséges adatgyűjtés alapelveinek meghatározására egy szaktanácsot hoztak létre. A javasolt előmunkálatokat a belügyminiszter az alábbiak szerint indokolta: „az ország legsarkalatosabb érdekei szempontjából a legóvatosabb eljárást igénylő reform létesítésénél annak következményei kellően mérlegelendők legyenek, az ország összes húsz éven felüli férfinépességének személyi, vagyoni és adóviszonyaira kiterjedő, [...] adatgyűjtést s az összegyűjtött anyagnak a választási törvény revíziója szempontjából való tüzetes feldolgozását határoztam el. [...] Az említett mintegy 4 500 000 lakos egyéni összeírására irányuló munkálat végrehajtása s az anyag feldolgozása a Központi Statisztikai Hivatal igazgatójától nyert tájékoztatás szerint hozzávetőleg 400 000 korona költséggel fog járni." (MNL OL K 255–1904–XII–473. A belügyminiszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. február 7.)

Minthogy a választási törvény reformjára vonatkozólag kilátásba helyezett rövid határidő, főként pedig a jelenlegi, országgyűlési viszonyok nem engedik meg azt, hogy a szóban lévő és a népszámláláshoz hasonló módon végrehajtandó munkálatok foganatosításához és az azzal felmerülő kiadások fedezhetéséhez a törvényhozás felhatalmazása előzetesen kéressék ki; a törvényhozás utólagos jóváhagyásának reményében felhatalmazást kér arra, hogy a tervezett, és a választási törvény reformjával kapcsolatos munkálatok foganatosításával felmerülő 400 000 K előirányzatlan kiadást zárszámadásilag leendő elszámolás mellett utalványozhassa.[230]

A minisztertanács a bejelentetett túlkiadásokat tudomásul vette, illetőleg a kért felhatalmazásokat megadta.

3.
Német és román nyelven megjelenő sajtótermékek postai szállítási jogának megvonása[231]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy a Bukarestben oláh nyelven kiadott „Calendarul Minervei 1904" című könyvtől a történeti tényeket irányzatosan elferdítő és a magyar nemzet ellen izgató cikkei miatt, továbbá a Berlinben megjelenő „Der freie Arbeiter" című anarchista laptól államveszélyes volta miatt a postai szállítás joga a Magyar Korona Országainak területére nézve megvonatott.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

14.
A Németországgal és Olaszországgal kötendő vám- és kereskedelmi egyezmény tárgyalásainak előkészítése[232]

A kereskedelmi miniszter úr szóba hozta a német birodalmi kormánynak a közös minisztérium által közölt javaslatát a kereskedelmi szerződési tárgyalások megkezdésének módjára vonatkozólag.

Minthogy ezen javaslat nem eléggé világos, minek okából a közös külügyminiszter úr szükségesnek is látta, hogy a német kormánytól felvilágosítást kér-

---

230 A statisztikai ívek kitöltését a községi elöljárók kötelességévé tették. Minden statisztikai lap kitöltése után a községek négy fillér költségtérítést kaptak. (22.089/1904. B. M. sz. körrendelet.) A Statisztikai Hivatal 1904. évi munkaterve szerint az adatgyűjtést március 15-től március 31-ig terjedő időszakban kell elvégezni. (MNL OL K 255–1904–XII–797. A belügyminiszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. március 2.) – Az összeírás végrehajtásáról a városokban a polgármester, a községekben a körjegyző, illetve az elöljáróság kötelessége volt gondoskodni. Az adószámviteli alkalmazottak munkájára főleg az adóra, a ház- és földbirtokra vonatkozó adatok kiderítésénél számítottak. (MNL OL K 255–1904–XII–797. PM. Körrendelet. 1904. március 7.)

231 Kiadványok és sajtótermékek postai forgalmazásának tiltását lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./4.; december 4./7.; december 13./5.; 1904. január 23./3.; január 30./7.; március 13./11.; május 31./7.; július 1./5.; szeptember 8./10.; 1905. február 8./7.; március 18./11.

232 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18. 2./36.; 1903. november 23. 3./10.; 1903. december 31. 9./21.; 1904. január 9. 10./30.; 1904. január 23. 12./16.; 1904. január 26. 13./4.; 1904. február 14. 16./6.; 1904. március 13. 19./5.; 1904. március 13. 19./27.; 1904. április 13. 23./5.; 1904. szeptember 8. 34./36.; 1904. szeptember 22. 35./3.; 1904. október 9. 38./1.; 1904. október 24. 41./2.; 1904. december 10. 45./25.; 1905. február 14. 53./4.

jen, a minisztertanács a kérdéses javaslat iránt ezúttal még nem vélt határozhatni. Tekintve azonban, hogy a vám- és kereskedelmi értekezletnek javaslatai szerint Olaszországgal is minél előbb megkezdendők lesznek a kereskedelmi szerződési tárgyalások: a minisztertanács elhatározta, hogy azon törvényjavaslatban, melyben a kormány felhatalmazást kér, hogy Németországgal a tárgyalásokat megkezdhesse, a felhatalmazás az Olaszországgal megkezdendő tárgyalásokra is kéressék.[233]

15.
Jelentés a Magyar Határőrvidéki Tanulmányi Alap birtokviszonyainak rendezéséről

A földmívelési miniszter úr bemutatta azon jelentését, melyet a polgárosított Magyar Határőrvidéki Tanulmányi Alap birtokügyeinek a minisztertanács által még az 1902. január 9-én kelt határozattal (1./MT jkv. 24. p.) jóváhagyott rendezése tárgyában az Országgyűlés elé terjeszteni szándékozik.

Tudomásul vétetett.

16.
Telekvásárlás a Vízaknai Kincstári Gyógyfürdő bővítésére

A földmívelési miniszter úr előadja, hogy a Vízaknai Kincstári Sós Gyógyfürdő belterületére magántulajdont képező két telek nyúlik be, amely telkekre a Kincstárnak a gyógyfürdőben tervbe vett építkezések keresztülvitelénél a már megszerzetteken kívül okvetlenül szüksége van, mert az építendő meleg fürdőház célszerűen csak úgy helyezhető el, ha annak egyik sarka ezekre a telkekre esik.

A tervbe vett építkezésekre és az ezzel összefüggő telekvásárlásokra 580 000 K lett előirányozva, melynek első részlete 250 000 K már az 1903. évi költségvetési előirányzatba fel volt véve, de mert ez évben úgysem lett volna felhasználható, az 1904. évre lett áttéve.

Az egyik telek tulajdonosa, özv. Kiss Ferencné hajlandónak nyilatkozott telkét 12 000 koronáért eladni,a másik telek tulajdonosa Dézsánné született Lázár Mária azonban telkéért 20 000 K, túlságosan magas árat kér.

Minthogy a szóban levő telkek megszerzése halasztást nem tűr, a földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy özv. Kiss Ferencnével az adásvételi szerződést már most sürgősen megköthesse oly feltétel alatt, hogy a vételár csak az 1904. évi költségvetésnek törvényerőre emelkedése után fog kifizettetni, a Dézsánné-féle telekre nézve pedig a kisajátítási eljárás megindítását elrendelhesse.

A minisztertanács hozzájárult.

---

233 MNL OL K 255–1904–6. t.–471. A miniszterelnök átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. február 5. – A külügyminiszter 1904. február 4-én küldte meg a magyar miniszterelnöknek az 1904. január 30. és február 2. között tartott vám- és kereskedelmi értekezlet jegyzőkönyvét. (Mellékelve: „Jegyzőkönyv az 1904. január 30-án és az ezt követő napokban a Közös Külügyminisztériumban tartott, a külállamokkal megindítandó kereskedelmi szerződési tárgyalásokra vonatkozó vám- és kereskedelmi konferencia üléséről.") Az osztrák kormány hangsúlyozta „az összimport 50%-a a nyugati államokból származik, csak 10%-a a keletiekből, Amerika és Anglia 16%-kal szerepel, hasonló viszonyok fenntartására kell törekedni."

19.
Magyar tisztek és altisztek részvétele a török honvédség és csendőrség újjászervezésében[234]

A honvédelmi miniszter úr előterjeszti, hogy a Török Birodalom nyugati részeiben nemzetközileg újonnan szervezendő török császári csendőrségnél a Koszovói, Monastiri és Szaloniki három reformvilajetben cs. és kir. közös hadseregbeli, honvéd- és csendőrtisztek, valamint altisztek fognak ideiglenesen – mintegy három évig – alkalmaztatni.

Minthogy pedig az említett tisztek és altisztek alkalmaztatását saját fontos állami érdekeink teszik szükségessé, méltányos arról gondoskodni, hogy az illetőkre nézve a török (nemzetközi) csendőrséghez való ideiglenes beosztás – későbbi jövőjük és szolgálatképtelenségük esetére való ellátásuk tekintetében – hátránnyal ne járjon.

Ezen célból, mint legegyszerűbb megoldási módozat, terveztetik, hogy a török (nemzetközi) csendőrséghez szolgálattételre ideiglenesen beosztandó tisztek és altisztek ottani szolgálatteljesítése – habár az illetők alkalmaztatásuk ideje alatt minden illetéküket a török császári kormánytól kapják – „különleges kiküldetésben való alkalmazás" címén nekik, közös hadseregbeli, illetőleg honvédségi, illetőleg csendőrségi tényleges szolgálatnak számíttassék.

Ily módon a török (nemzetközi) csendőrségnél „különleges kiküldetésben alkalmazott" cs. és kir. közös hadseregbeli, m. kir. honvéd, magyar királyi és m. kir. horvát–szlavón csendőr egyéneknek:

a/ ezen alkalmaztatásuk által tényleges szolgálatuk megszakítva nem leend,

b/ visszaléphetésük előbbi szolgálati viszonyukba biztosíttatik,

c/ törvényeink szerinti ellátásuk szolgálatképtelenségük esetére megóva, továbbá családjaik ellátási igénye folytatólagosan érvényben marad,

d/ szolgálatképtelenségük esetére, – ha ők a Cs. és Kir. Közös Hadseregben, a Honvédségnél, a Csendőrségnél időközben előléptetésre sorba jutottak volna – a török (nemzetközi) csendőrséghez történt átlépésük előtt viselt rendfokozatukhoz képest törvény szerint illetékes, és a magasabb rendfokozat után járó nyugdíj közötti különbözet nekik személyi pótdíj címen lesz legfelsőbb helyen kieszközölve, végül

e/ az alkalmaztatás ideje alatt elesett, továbbá idegen erőszak által okozott sebesülés vagy a fáradalmak folytán egy éven belül elhalt férj özvegyének a törvényben megállapított kedvezmények szintén biztosíttatnak.

Megjegyeztetik, hogy a török (nemzetközi) csendőrségnél lehetőleg csakis nőtlen egyének fognak alkalmaztatni, s hogy az Osztrák–Magyar Monarchia két államának területéről körülbelül 20 tisztnek és altisztnek a kiküldetése van tervbe véve.

A honvédelmi miniszter úr kéri ezen előterjesztésének jóváhagyólag tudomásul vételét, illetőleg a felhatalmazásnak a megadását arra, hogy a török (nemzetközi) csendőrséghez a kifejtett elvek szem előtt tartása mellett m. kir. és m. kir. horvát–szlavón csendőr egyének is beoszthatók legyenek.

---

234 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. február 21./14.

Megjegyzi, hogy az ezen előterjesztésben foglaltakhoz a belügy- és pénzügyminiszter urak hozzájárulását – az ügy sürgősségére való tekintettel – rövid úton szóbelileg kérte ki.[235]

A minisztertanács ezen előterjesztést jóváhagyólag tudomásul vévén, a kért felhatalmazást megadta.

21.
A Horvát Országgyűlés elnapolása[236]

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr bejelenti, hogy a Horvát–Szlavón–Dalmát Országgyűlésnek legfelsőbb királyi leirattal való elnapolása iránti felterjesztést a miniszterelnök úr hozzájárulásával Ő Felségéhez felterjesztette.

Tudomásul vétetett.

16. (7.)
1904. február 14.

6.
A Németország és Magyarország között kötendő állategészségügyi egyezmény kidolgozói részére kiadott „Utasítás-tervezet" jóváhagyása[237]

---

235 Törökországban a belső villongások megszüntetése érdekében kívánták a csendőrséget osztrák és magyar segítséggel újjászervezni. A tisztek közül azok a legalább hadnagyi rendfokozattal rendelkező tényleges állományú nőtlen férfiak jelentkezhettek, akik még nem töltötték be az ötvenedik életévüket. Az altiszteket őrmesteri ranggal kívánták foglalkoztatni. A valamilyen szláv nyelven is beszélő tisztek és altisztek illetményét – a Bécsben szolgálatot teljesítőkéhez viszonyítva – 60–70%-kal magasabban szándékoztak megállapítani. (MNL OL K 148–1904–XXVI–157. A honvédelmi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. január 3.)

236 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18./32.; december 4./24.; 1904. október 13./30.; 1905. január 6./3.; február 28./40.

237 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 9. 10./30.; 1904. január 23. 12./16.; 1904. február 7. 15./14.; 1904. április 13. 23./5.; 1904. október 24. 41./2.; 1904. december 10. 45./25. A hatályban lévő állategészségügyi egyezmény olyan szigorú feltételeket állapított meg, amelyek – hazánkra nézve – hátrányosan befolyásolta a két ország közötti állatforgalmat. Ezért a magyar követelés főleg arra irányult, hogy baromfi kivitelünket, illetve a tranzitforgalmat a megkötendő egyezmény a lehető legkisebb mértékben korlátozza. A magyar kormány további követelésként fogalmazta meg a marhavész miatti zárlatok eddigi időtartamának mérséklését, valamint „amennyiben az állategészségügyi egyezmény alkalmazása során nézeteltérések merülnek fel, az egyik szerződő fél kérésére méltányosan döntő vegyesbizottság véleménye lesz igényelhető." (MNL OL K 255–1905–VI–3808. A miniszterelnök átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. november 30.; MNL OL K 27. 1905. szeptember 29./26.)

10.

Javaslat a kódexek és könyvek kölcsönzéséről készülő nemzetközi egyezménytervezethez

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztette, hogy az 1903. év április havában Rómában megtartott Nemzetközi Történelmi Kongresszuson egy nemzetközi közvetlen kódex-kikölcsönzés intézménynek létesítése iránt is hozatott határozat, melynek célja volna, hogy a kézirati könyvek kölcsönvételének eddigi hosszadalmas közvetett eljárása helyébe a könyvtárak és hasonló gyűjtemények részéről gyakorlandó közvetlen kikölcsönzés módja állapíttassék meg.

Minthogy ilyen intézményből a kódexekben gazdagabb államokkal szemben Magyarország húzhatná aránylag a legtöbb hasznot: az előadó miniszter úr kéri a minisztertanács felhatalmazását, hogy a szóban levő intézmény létesítéséhez a magyar kormány nevében hozzájárulhasson, annak mielőbbi életbe léptetése érdekében a többi államokkal egyetértően eljárhasson, s a megkezdendő tárgyalások folyamában arra nézve is tehessen indítványt, hogy a közvetlen nemzetközi kikölcsönzés intézménye ne csak a kódexekre vonatkozzék, hanem nyomtatott könyvekre és egyéb nyomtatványokra is kiterjesztessék.[238]

A minisztertanács a kívánt felhatalmazást megadta.

17. (8.)
1904. február 21.

8.

Részvétel a drótnélküli távirdákról tartandó nemzetközi tanácskozáson

A kereskedelemügyi miniszter úr a minisztertanács felhatalmazását kéri, hogy a drótnélküli távírás tárgyában a német császári kormány által egybehívandó nemzetközi értekezletre képviselőket küldhessen, és annak kapcsán a szokott jóváhagyás fenntartása mellett a drótnélküli táviratozás tárgyában nemzetközi egyezményt köthessen.

A kért felhatalmazás megadatott.

14.

A törökországi nemzetközi csendőrségbe küldendő magyarok nyilvántartásáról[239]

A honvédelmi miniszter úr előadja, hogy a folyó hó 7-én tartott minisztertanácsban tett előterjesztése szerint a Török Birodalom területén szervezendő nemzetközi csendőrségnél ideiglenesen alkalmazandó közös hadseregbeli, honvéd és csendőr egyének mint „különleges kiküldetésben alkalmazottak" lettek volna állományban vezetendők; minthogy

238 A Nemzetközi Történeti Kongresszust 1903. április 2. és 9. között tartották Rómában. A magyar küldött Schönherr Gyula (1864–1908) volt, aki a kiállításon egy Corvina kódexet fedezett fel.

239 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. február 7./19.

azonban a szóban levő egyéneknek ily címen való állományban vezetése ellen esetlegesen félreértések szempontjából a közös külügyminiszter úrnak aggályai voltak: abban történt megállapodás, hogy a kérdésben levő egyének mint „különleges alkalmazásban levők" tartassanak nyilván az állományban.

Tudomásul vétetett.

15.
Fadrusz János szobrász temetési költsége

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy néhai Fadrusz János szobrásznak 4941 K 40 fillérre rúgó temetési költségeit tárcája terhére előirányzat nélküli kiadásként utalványozhassa.

A minisztertanács hozzájárult.

16.
Törvényjavaslat az állami alapítványi helyek szaporításáról[240]

A honvédelmi miniszter úr bemutatta a törvényjavaslatot a magyar állami alapítványi helyeknek szaporításáról a Közös Hadsereg katonai nevelő- és tisztképző intézeteinél.[241]

Elfogadtatván, a kereskedelmi miniszter úr felhatalmaztatott, hogy ezen törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.

17.
Törvényjavaslatok a vármegyei alkalmazottak és a községi jegyzők illetményéről, valamint az állami anyakönyvekről szóló törvény módosításáról

A miniszter úr mint a Belügyminisztérium vezetője következő törvényjavaslatokat terjesztett elő:

a vármegyei alkalmazottak (tiszti-, segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzet) illetményeinek szabályozásáról;

a községi- és körjegyzők, valamint a segédjegyzők illetményeinek szabályozásáról és az állami anyakönyvekről szóló 1894: XXXIII. t.cikk[242] módosításáról.[243]

---

240 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. július 22./3.

241 Törvényjavaslat a cs. és kir. közös hadsereg katonai nevelő- és képzőintézeteinél magyar honos ifjak részére létesített 250 állományi alapítványi helyről szóló 1897. évi XXII. törvény módosításáról. Uralkodói jóváhagyás: 1904. február 24. – A törvény célja, „hogy a közös hadügyi tárca terhére fenntartott kincstári helyek legalább azon arányban adományoztassanak magyar honosoknak, amely arányban Magyarország ezen közös költségekkel hozzájárul." A közös hadsereg magyar csapatainál 1904-ben háromezer magyar honosságú tiszt hiányzott. Az 1897. évi XXII. törvényben meghatározott 250 alapítványi helyet további 1073 hellyel kívánták kibővíteni. Az új létszámból 93 fő kerülne az akadémiákra, 180 fő a katonai reáliskolákba, 800 fő pedig a katonai hadapród iskolákba. (MNL OL K 255–1904–V–601. A honvédelmi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. február 17.)

242 1894. évi XXXIII. törvény. Az állami anyakönyvekről. *Törvénytár*, 1894–1895. 195–214.

243 Lásd még: 1904. évi XXXVI. törvény. Az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. törvény módosításáról. Az 1. § kimondta, hogy minden nagyközség és körjegyzőség egy-egy anyakönyvi kerületet alkot, amelynek székhelye a községi jegyző székhelye, majd részletesen meghatározták az anyakönyvet vezető személy feladatát és hatáskörét. (MNL OL K 26–1906–X–491. Törvény-tervezet.)

Mind a három törvényjavaslat beható tárgyalás után elfogadtatván, a miniszterelnök úr felhatalmaztatott, hogy ezen törvényjavaslatokat Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.

18. (9.)
1904. február 24.

1.
Előterjesztés a honvéd tüzérezredek felállításáról[244]

A miniszterelnök úr előterjeszti, hogy az új véderőtörvény kidolgozása, a tüzérség újjászervezése és a Hadsereg egyéb halasztást nem tűrő szükségleteinek kielégítése szempontjából elodázhatatlan sürgős feladatot képez, mellyel a törvényhozásnak a feltorlódott sürgős folyó teendők elintézése s a végleges házszabályok elfogadása után azonnal foglalkoznia kellene.

Az ügy azonban már magában véve is gondos előkészítést igényel, de hatványozza ezen különben is jelentékeny munka terjedelmét azon körülmény, hogy egész véderőnknek a 2 évi szolgálatra való fektetése van tervbe véve.[245]

Hogy tehát az ügy annak fontosságához mért nyugodt, beható megfontolásban és megvitatásban részesülhessen, az erre vonatkozó előzetes tárgyalásokat mielőbb meg kellene indítanunk.

Az előző kormány kidolgozta, s megfelelő magyarázatokkal látta el az új véderőtörvény tervezetét; e jól átgondolt munkálat a további tárgyalások kiindulópontját képezheti, és a miniszterelnök úr legcélszerűbbnek vélné, ha felkérnők a közös hadügyminisztert, hogy az összes ezen javaslatokkal kapcsolatos kérdéseket bizalmas szóbeli eszmecserében a magyar kormánnyal beszélje meg, s a tárgynak ily módon való előkészítése után tennők hivatalos átirat tárgyává a már előzetesen kellőleg tisztázott konkrét kívánalmakat.

Van azonban egy fontos elvi kérdés, melyben már most állást kellene foglalnunk: ez a honvédhadosztály-tüzérezredek felállítása.

Szorosan katonai szempontból véve a dolgot, az a körülmény, hogy a honvédhadosztályhoz csak gyakorlat vagy mozgósítás esetére osztatnak be oly tüzérezredek, melyek velük állandó kapcsolatban nem állanak, lényeges hátrányokkal van összekötve. Hatványozza ezeket a szolgálati nyelv különböző volta, mely ily szoros együttműködésre hivatott osztagoknál nehezen legyőzhető nehézségeket okoz, s háború esetén könnyen vonhat végzetes következményeket maga után.

---

244 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 30./2.; július 12./43.; július 28./49.

245 MNL OL K 178–1905–1481. A honvédelmi miniszter átirata az új véderőtörvényről a földművelésügyi miniszter részére. 1903. július 20.

Ezen nagy horderejű célszerűségi szempontokkal szemben főleg azon körülményben keresték a Közös Hadsereg vezető körei a honvédtüzérség felállításának akadályát, hogy a Honvédség tényleges szolgálati ideje a tüzérlegénység megfelelő kiképzése elégtelen.

Ezzel az érvvel találkozunk a váltakozó magyar kormányok mindazon nyilatkozataiban, melyekkel a magyar közvélemény ezen régi vágyával szemben állást foglaltak.

Ezen érv azonban a kétéves szolgálat behozatalával magától esik el, s ha a honvédtüzérség felállítása a mellette szóló fontos katonai szempontok dacára további ellenzésre találna, ez csak oly politikai szempontokra volna visszavezethető, melyek joggal hívnák ki maguk ellen pártkülönbség nélkül az egész magyar nemzetet.

A honvédtüzérség felállítása sem az 1867-i kiegyezést, sem a Hadsereg közösségét abszolúte nem érinti, s ezen jogosult politikai szempontból azon körülmény, hogy a honvédhadosztályok saját tüzérséggel láttassanak el, teljesen irreleváns.[246]

Éppen a jelen pillanatban, midőn az előbb felsorolt fontos katonai okokból a Közös Hadsereg hadosztályai tüzérezredeikkel az eddiginél sokkal szorosabb szerves kapcsolatba fognak hozatni, s midőn a kétéves szolgálati idő behozatalával egybekötve a tüzérség tetemes szaporítása van tervbe véve, a honvédhadosztály-tüzérezredek felállítása oly természetes, a dolgok spontán fejlődése által adott intézkedés, melynek ellenére [!] csakis olyan politikai vagy katonai bizalmatlanságnak volna tulajdonítható, melyet a Magyar Honvédség meg nem érdemel, s mely joggal sértené az egész nemzet önérzetét.

Kétségtelen, hogy éppen a tüzérség terén a technikai egyöntetűség fenntartásán csorbát ütni végzetes hiba volna a haderő harcképessége szempontjából, s a magyar kormány bizonyára készséggel járul hozzá mindazon intézkedésekhez, melyek e döntő fontosságú tekintet megóvása céljából valóban szükségesek, valamint nem hunyhatunk szemet az átmenet nehézségei előtt sem, melyek az egész reform keresztülvitelét csak hosszabb átmeneti idő lefolyása alatt teszik lehetővé.

Elsősorban a magyar tüzértisztekben, fájdalom, mutatkozó óriás hiány állja útját a gyors megoldásnak, de éppen ezen körülmény is mellőzhetetlenül szükségessé teszi, hogy a kérdés elvileg mielőbb eldöntetvén, a megvalósulás előfeltételeinek biztosításához kezdhessünk.

Ezt kívánja a kérdés politikai oldala is:

A magyar nemzetnek katonai téren nyilvánuló oly forró vágyáról van szó, mely a Közös Hadsereg egységes vezérletét, vezényletét és belszervezetét nem érinti, az 1867-es kiegyezési politikával teljes összhangban áll, és fontos katonai szempontokból egyenesen kívánatos.[247]

Egy ily eszme megvalósítása elé erkölcsi lehetetlenség akadályokat gördíteni éppen akkor, midőn az új véderőtörvény-javaslat fokozott vér- és pénzáldozatokra hívja fel a nemzetet.

E kérdést bizonyára kezeibe keríti az ellenzéki agitáció, amint jobban közeledünk a véderőjavaslat benyújtása felé, s ha addig késünk e kérdés eldöntésével, még azzal a látszattal bírhat a dolog, hogy az ellenzék hazafias agitációja által kicsikart vívmány éretett el, annak összes politikai gyümölcseit ezen ellenzék fogja élvezni, míg ha az erre vonat-

246 Lényegtelen.

247 Az új ágyúk gyártását a magas költségek miatt az ellenzék jelentős része nem támogatta. (*Egyetértés*, 1903. november 18. Hetvenöt millió új ágyúkra.)

kozó elvi megállapodás a dolog mentől előbbi stádiumában, mentől hamarabb nyilvánosságra lesz hozható, úgy a Korona oly spontán ténye gyanánt fogja azt az egész nemzet üdvözölni, mely a trón iránti hála és hódolat zavartalan érzelmeit fogja országszerte felkelteni, s éppen a küszöbön álló döntő küzdelemben hatalmasan segítendi elő a kormánynak a nemzet teljes megnyugtatására s a zavartalan, harmonikus, áldást hozó közreműködés állandó alapjainak helyreállítására irányzott törekvéseit.

Mindezek alapján a miniszterelnök úr indítványozza: határozza el a minisztertanács, hogy a magyar kormány a közös hadügyminiszter urat az új véderőtörvény tárgyában mielőbbi előzetes, bizalmas eszmecserére kérje fel, egyúttal azonban már most jelentse ki, hogy a fent vázolt okokból és módozatok mellett a véderő szempontjával kapcsolatban honvédhadosztály-tüzérezredek felállítását kívánja, s ehhez a közös hadügyminiszter úr mielőbbi elvi hozzájárulását kéri.

A minisztertanács teljes mértékben osztván a miniszterelnök úr véleményét, s eltekintve a katonai szempontoktól, politikai tekintetből főfontosságú követelménynek tartván, hogy a honvédtüzérség felállításának kérdése a lehető legrövidebb idő alatt kedvezően eldöntessék, felkérte a miniszterelnök urat, hogy az eziránti formaszerű tárgyalásokat az előadott irányban a közös hadügyminiszter úrral haladék nélkül indítsa meg.

3.
Törvényjavaslat az 1904. évi képviselő-választói névjegyzékek összeállításának elhalasztásáról

A miniszterelnök úr megfontolás végett előterjeszti azt a kérdést, hogy miután a központi választmányok a képviselői választók névjegyzékének összeállítására és évenkénti kiigazítására vonatkozó intézkedéseket a törvény értelmében[248] (1899: XV. tc. 145. §) minden év március hava első napjaiban tartoznak megtenni, és úgy ezen névjegyzékek összeállításánál, mint azok évenkénti kiigazításánál a megelőző évre kivetett adó veendő alapul (1899: XV. tc. 141. §): mi történjék az idei választói névjegyzékek összeállításánál, tekintve, hogy az 1903. évi adókivetések törvényes felhatalmazás hiányában nem voltak befejezhetők.[249]

Minthogy a kiigazítási munkálatok megkezdésének időpontját a törvény állapítja meg, minthogy továbbá a kérdéses névjegyzékek összeállítása a központi bizottságoknak képezi törvény szerinti feladatát, s a kormánynak ezen névjegyzékek megállapítására nézve érdemleges intézkedési joga nincsen; másfelől nem volna célszerű egészen a központi választmányokra bízni annak elhatározását, hogy a fennforgó körülmények között miképpen járjanak el, mivel ez végnélküli felszólalásokra adhatna okot, s a választók névjegyzékének érvényességét tenné bizonytalanná: a minisztertanács legcélszerűbbnek találta, hogy törvényjavaslat nyújtassék be, mely szerint választói névjegyzékeknek az 1904-i esztendőben foganatosítandó kiigazítása a törvényhozás további intéz-

248 1899. évi XV. törvény. Az országgyűlési képviselő választások feletti bíráskodásról.

249 A törvényjavaslat indoklása szerint – az 1867. évi X. törvény rendelkezése alapján – az adókivetési munkálatokat a költségvetés megszavazása nélkül nem lehet befejezni, az összeírásokat pedig csak ezek után lehet elvégezni.

kedéséig elhalasztatnék, s felhatalmazta a Belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök urat, hogy az ily értelmű törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.

4.
Törvényjavaslat a főudvarnagyi bíráskodásról

Az igazságügy-miniszter úr előadja, hogy a főudvarnagyi bíráskodást ez idő szerint a Főudvarnagyi Hivatal gyakorolja mint elsőfokú bíróság.

A Főudvarnagyi Hivatal ügyeinek közvetlen vitelére a főudvarnagy vezetése alatt – bírói hivatal viselésére is képesített – irodaigazgató van hivatva, akinek megfelelő fogalmazási, kezelő- és szolgaszemélyzet áll rendelkezésére.

A Főudvarnagyi Hivatal peres ügyekben testületi, nem peres ügyekben pedig egyes bíróság gyanánt jár el. A Bírói Tanács a Főudvarnagyi Hivatal irodaigazgatójának vagy helyettesének elnöklete alatt a Bécsi Elsőfolyamodású Országos Törvényszék négy bírájából alakul, akiket az uralkodó Ő Felsége nevez ki előadókul és szavazókul. A fellebbvitel a Főudvarnagyi Hivatal mint bíróság határozatai ellen másodfokban a Bécsi Főtörvényszékhez, harmadfokban a Bécsi Legfőbb Ítélőszékhez történik.

A Főudvarnagyi Hivatal elsősorban az Uralkodóház peres és peren kívüli tisztán személyes ügyeiben bíráskodik, az idevonatkozó szabályokban közelebbről meghatározott hatáskörben, és teljesíti, vagy közvetíti velük szemben vagy az ő lakásaikon és épületeikben a bírói kézbesítéseket és egyéb bírói cselekményeket. Hasonló hatóságot gyakorol a Főudvarnagyi Hivatal ama személyek felett is, kikre a Főudvarnagyi Hivatal bíráskodását külön legfelsőbb intézkedések kiterjesztették, végül a nemzetközi jog értelmében területenkívüliséget élvező személyek fölött, amennyiben az utóbbiak magukat a főudvarnagyi bíráskodásnak alávetik.

A Főudvarnagyi Hivatal és fellebbviteli bíróságai kizárólag osztrák jogszabályok szerint járnak el.

Már ez a vázlatos ismertetés is mutatja, hogy a Főudvarnagyi Hivatalnak mint bíróságnak mai szervezete és eljárása mellett nem jut kifejezésre az, hogy a Magyar Korona Országaiban a főudvarnagyi bíráskodás kizárólag a magyar király bírói hatalmának kifolyása.

Fontos továbbá, hogy az 1853. évi február 16-án (B.T.L. 30. sz.) kelt Civil Jurisdictionsnorm kihirdetése tárgyában ugyanakkor kibocsátott nyílt parancs V. cikke, mely a Főudvarnagyi Hivatal bíráskodását fenntartotta, most már csak Horvát–Szlavónországokban, valamint Fiume városában és kerületében érvényes. A Magyar Korona Országainak egész egyéb területén ellenben nélkülözi a főudvarnagyi bíráskodás – egyes szórványos rendelkezésektől (1868: LIV. tc.[250] 272. §, és 1881: LX. tc.[251] 33. §) eltekintve – a törvényhozási szabályozást. A szorosabb értelemben vett Magyarország

250 1868. évi LIV. törvény. Polgári törvénykezési rendtartás. 272. §: „A császári udvarnál lévő idegen követeknek a főudvarnagyi hivatal, az idegen udvarnál lévő követeknek az igazságügy-miniszter látja el a kézbesítést." *Törvénytár*, 1836–1868. 508–572.

251 1881. évi LX. törvény. A végrehajtási eljárásról. 33. §: „A királyi palotában, vagy a királyi udvar épületében a végrehajtás joga a főudvarnagyi hivatalt illeti meg. Katonai épületekben ugyanez a jog az illető parancsnokot illeti meg." *Törvénytár*, 1881. 275–356.

területén a Főudvarnagyi Hivatalnak mint bíróságnak állása és az Uralkodóház tagjaira vonatkozó működése főképpen csak a bírói gyakorlatnak köszöni az elismertetést. Teljesen hiányzik továbbá itt minden törvényhozási szabályozás azokkal a személyekkel szemben, akikre eddig külön legfelsőbb intézkedések a Főudvarnagyi Hivatal bírói hatóságát kiterjesztették.

Végül a nemzetközi jog értelmében területenkívüliséget élvező személyekre nézve csak igen fogyatékos rendelkezések vannak Magyarországon érvényben, nevezetesen pedig nincsen rendezve az a kérdés, vajon oly peres ügyekben, amelyekben a területenkívüliség hiányában a magyar rendes bíróság volna illetékes, van-e helye önkéntes alávetés esetében a főudvarnagyi bíráskodásnak.

Hogy tehát mindezen hiányok pótlása mellett az egész kérdés összes részleteivel megfelelő megoldást nyerhessen, Ő császári és apostoli királyi Felségének 1903. évi március 10-én kelt legfelső elhatározásával nyert felhatalmazás alapján az igazságügy-miniszter úr tárgyalásokat kezdett a főudvarnaggyal a főudvarnagyi bíráskodás törvényhozási szabályozásának előkészítése végett.

A tárgyalások eredménye az ezúttal bemutatott törvényjavaslat lett, amely a m. kir. miniszterelnök úrnak és a közös külügyminiszter úrnak helyeslésével is találkozott.

Önként érthető, hogy a törvényjavaslat nem érinti a főudvarnagyi bíráskodás alá tartozó ausztriai peres ügyekre nézve az osztrák törvények értelmében eljárásra hivatott Főudvarnagyi Hivatal mint bíróság szervezetét, hatáskörét, fellebbviteli fórumait és eljárási szabályait.

A főudvarnagyi bíráskodás alá tartozó magyarországi peres ügyekre nézve azonban a törvényjavaslat magyar főudvarnagyi bíróságot tervez, magyar bírói szervezettel, a magyarországi ügyekre szorítkozó hatáskörrel, magyar fellebbviteli fórumokkal és a magyar eljárási szabályokkal.

A Főudvarnagyi Hivatalnak állását és hatáskörét mindazon ügyekben, melyeket a Főudvarnagyi Hivatal maga, Bírói Tanács nélkül intéz, a törvényjavaslat – amennyiben ezek közül is egyrészt a Magyar Főudvarnagyi Bíróságra át nem ruház – fenntartja és a tényleges állapotnak megfelelően rendezi.

A Főudvarnagyi Hivatallal a Magyar Főudvarnagyi Bíróság kapcsolatban fog állani, amelyet rendezni a törvényjavaslat 13. §-a értelmében kibocsátandó ügyviteli szabályoknak lesz majd egyik feladata. Ez az ügyviteli természetű kapcsolat természetesen nem fogja érinthetni a törvényjavaslatnak azokat az alapvető intézkedéseit, amelyek szerint a Magyar Főudvarnagyi Bíróság kivételes bíróság ugyan, de független és magyar.

Úgy az alapelvek megállapításánál, mint a részletek kidolgozásánál a magyar államjogi érdekek mérlegelése mellett az Uralkodóház érdekeinek gondos megóvása is vezérlő szempont.

Ha tehát ez a javaslat törvényerőre emelkedhetnék, régóta érzett hézagot pótolna, mégpedig úgy az Uralkodóház érdekeinek, mint a magyar közjogi intézmények kiépítésének szempontjából.

A magyar polgári perrendtartást életbe léptető törvényjavaslata, amelynek előkészítése a jelen javaslat kidolgozásának külső okául szolgált, annak jelzésére fog e tárgyban szorítkozni, hogy a főudvarnagyi bíráskodásról külön törvény intézkedik.

A főudvarnagyi bíráskodásról szóló törvény az 1868: XXX. tc.[252] 69. §-ánál fogva a Magyar Korona összes Országainak közös törvénye lesz. A bán úr a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr útján annak a kívánságának adott kifejezést, hogy ez a kérdés ne közös törvénnyel nyerjen szabályozást, és hajlandónak nyilatkozott hasonló határozmányokat tartalmazó törvényjavaslatot Horvát–Szlavón– és Dalmátországok autonóm Országgyűlése elé terjeszteni. Ezzel szemben 1904. évi február 9-én 539. eln. szám alatt a horvát–szlavón–dalmát miniszter úrhoz intézett átiratában az igazságügy-miniszter úr kimutatta, hogy a főudvarnagyi bíráskodás törvényhozási szabályozása nem a Horvát–Szlavón–Dalmát autonóm Országgyűlésnek, hanem a Magyar Korona összes Országaira kiterjedő közös Országgyűlésnek jogkörébe tartozik.

Az előadottak alapján az igazságügy-miniszter úr felhatalmazást kér arra, hogy Ő Felsége legmagasabb engedélyének kieszközlése után a bemutatott törvényjavaslatot alkotmányos tárgyalás végett az Országgyűlés elé terjeszthesse.[253]

> A minisztertanács a kért felhatalmazást megadja azzal, hogy a bemutatott szöveg 5. §-ában – netaláni közjogi aggályok megelőzése végett – alkalmas módon kifejezésre juttassék, hogy e szakasz határozatainak alkotmányjogi vonatkozása nincsen.[254]

---

252 1868. évi XXX. törvény. Egyezmény Horvát–Szlavón–Dalmátországokkal. 69. §: Mindazon jogok vagy alaptörvények, amelyek a múltban Magyarországra és Horvát–Szlavón–Dalmátországokra egyaránt kiterjedtek, továbbra is a magyar korona országai közös jogainak tekintetnek. *Törvénytár*, 1836–1868. 422–440.

253 1903. március 10-én legfelsőbb elhatározással az igazságügy-miniszter azt az utasítást kapta, hogy a kir. főudvarnaggyal folytatott tárgyalás után a magyarországi főudvarnagyi bíráskodás törvényhozási szabályozását készítse elő. Az 1904. március 2-án a képviselőház elé terjesztett javaslat a főudvarnagyi bíróságot – az 1868. évi XXX. törvényre hivatkozva – mint a magyar korona országainak közös bíróságát tervezi, és így általánosságban, mint eme testület közös ügyét szabályozza. A horvát–szlavón–dalmát miniszter már a törvényjavaslat benyújtása előtt közölte a magyar igazságügy-miniszterrel, hogy a királyi ház tagjai feletti bíráskodás és annak szabályozása nincs a közös ügyek között felsorolva, ezért a főudvarnagyi bíráskodást nem lehet közös törvénnyel szabályozni. A magyar igazságügy-miniszter álláspontja szerint: „Ha a bán úr nem tekinti az autonómia sérelmének, hogy a Királyi Ház tagjai felett eddig egy lényegileg osztrák bíróság ítélkezett Horvát–Szlavónországra kihatólag is, még kevésbé tekintheti annak, ha ezentúl ezen lényegileg osztrák bíróság helyébe a Magyar Korona Országainak közös törvényen alapuló bírósága fog lépni." (MNL OL K 255–1904–XII–1892. Az igazságügy-miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. május 27.)

254 A törvényjavaslat tárgyalása elmaradt, és csak 1908-ban került ismét napirendre. 1908. december 31-én a magyar igazságügy-miniszter új törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé. Mivel ez a javaslat is az 1904. évi Plósz-féle tervezetre épült, ezért a horvát bán ezt is elfogadhatatlannak tartotta. (MNL OL K 26–1909–II–881. A horvát bán előterjesztése Wekerle Sándor miniszterelnök részére. Zágráb, 1909. február 8.)

19. (10.)
1904. március 13.

1.
Rendelettervezet a minisztériumok magánügyfél-fogadásainak idejéről és módjáról

4.
Az orosz–magyar kereskedelmi szerződés megkötése érdekében folytatandó tárgyalások előfeltételeiről[255]

A miniszterelnök úr bemutatja a közös külügyminiszter úr átiratát, mely szerint az orosz kormány azon óhajtását fejezte ki, hogy a velünk fennálló kereskedelmi szerződés revíziója iránt a tárgyalások megkezdessenek.[256]

A minisztertanács ugyan kívánatosnak tartja, hogy az Oroszországgal való kereskedelmi viszonyainknak újabbi szabályozására vonatkozó tárgyalások csak akkor indíttassanak meg, ha a Német Birodalommal és Olaszországgal való szerződéses viszonyunk jövőbeni alakulására nézve legalább nagyjában tájékozva vagyunk, és főleg, ha a német kormánnyal folytatandó tárgyalások során esetleg alkalmunk nyílt volna arra, hogy az új német-orosz kereskedelmi szerződésre vonatkozó megállapodásokba bepillantást

255 Lásd még: MNL OL K 27. 1905. január 27./3.; 1905. november 8./9. és 10.; 1905. október 31./11.; 1905. november 8./9. és 10.

256 Az 1894. március 18-án kötött és az 1894. évi XXI. törvényben rögzített kereskedelmi szerződés lejártához közeledve az Osztrák–Magyar Monarchia moszkvai nagykövete már 1903. január 31-én jelentette, hogy az orosz kormány magánúton megkereste ebben a témában. A moszkvai kormány javaslata szerint „az Oroszországgal fennálló kereskedelmi szerződésünk további tíz évre egyszerűen meghosszabbítandó lenne." (MNL OL K 26–1906–XXXVIII–359. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése Széll Kálmán miniszterelnök részére. 1903. február 13.) A kereskedelemügyi miniszter véleménye szerint – az 1899. évi XXX. törvény értelmében – az új vámtarifa elfogadása előtt a külföldi államokkal nem lehet szerződést kötni. A közös külügyminiszter 1904. február 25-én kelt átiratában arról értesítette Tisza István miniszterelnököt, hogy az orosz kormány a kereskedelmi szerződés megújítására vonatkozó tárgyalásokat minél rövidebb időn belül szeretné elkezdeni. A magyar miniszterelnök Bécsbe küldött véleménye: „az Oroszországgal való kereskedelmi viszonyainknak újabb szabályozására vonatkozó tárgyalások csak akkor indíttassanak meg, ha a Német Birodalommal és Olaszországgal való szerződéses viszonyunk jövőbeni alakulására nézve legalább nagyjából tájékozva vagyunk, és főleg ha a német kormánnyal folytatandó tárgyalások során esetleg alkalmunk nyílt volna arra, hogy az új német–orosz kereskedelmi szerződésre vonatkozó megállapodásokba bepillantást nyerjünk." (MNL OL K 26–1906–XXXVIII–359. Tisza István átirata dr. Koerber miniszterelnök részére. 1904. március 14.) – Az orosz kérelmet magyar részről nem utasították el, de arra való hivatkozással, hogy az orosz vámtarifa áttanulmányozásához idő kell, halogatni lehetett a tárgyalások időpontjának kitűzését. A német–orosz tárgyalások sem ígértek gyors előrelépést, mert Moszkvában az új német vámtarifát elfogadhatatlannak tartották. Oroszországban fontosnak tartották, hogy a német–orosz kereskedelmi szerződés ratifikálásának időpontjában gazdasági kapcsolataik más államokkal – különösen Franciaországgal és az Osztrák–Magyar Monarchiával – új szerződések keretében már rendezve legyenek. Ellenkező esetben, Oroszországnak a régi szerződések biztosította legnagyobb kedvezmények figyelembe vételével kellett a megbeszéléseket Németországgal elkezdeni.

nyerjünk; mindamellett miután az orosz kormány részéről a tárgyalások megindítására vonatkozólag konkrét javaslat tétetett:[257]

> a minisztertanács azon nézeten van, hogy készségünk kifejezendő volna a tárgyalások megindításához, s amennyiben ehhez az osztrák kormány és a közös külügyminiszter úr hozzájárul, az orosz kormánynak kijelentendő volna, hogy az új orosz vámtarifának alapulvétele mellett megállapítandó óhajaink közölhetése céljából a megkívántató előtanulmányokat megteendjük, s remélhetőleg rövid idő alatt abban a helyzetben leszünk, hogy az orosz kormány kívánságának megfelelőleg a mostani szerződés módosítására vonatkozó kívánalmakat vele közölhessük.
>
> Az orosz részről nyilvánított azon további óhajt azonban, hogy az említett követeléseink közlése alkalmával egyúttal az Oroszországnak részünkről nyújtandó engedményekre is kiterjeszkedjünk, a minisztertanács nem tartja teljesíthetőnek, miután az orosz kormánynak feladata az, hogy követeléseiről bennünket értesítsen.
>
> A miniszterelnök úr a fentebbi értelemben fog az osztrák miniszterelnökhöz és a közös külügyminiszterhez átírni.[258]

5.
Az olasz–magyar kereskedelmi tárgyalások előkészítése[259]

A miniszterelnök úr jelentette, hogy a közös külügyminiszter úrtól jött távirati értesítés szerint az olasz kormány egy bizalmi emberét szándékozik Bécsbe és Budapestre küldeni a célból, hogy a kereskedelmi szerződés ügyét az itteni mérvadó tényezőkkel előzetesen megbeszélje.[260]

Minthogy ezen megbeszéléseknek sarkpontját a borvám kérdése fogja képezni, szükséges megállapodni arra nézve, hogy e részben minő nyilatkozatok történjenek.[261]

257 A német–orosz tárgyalásokról lásd: MNL OL K 255–1904–6. t.–3108. A közös pénzügyminiszter tájékoztatója a szentpétervári követ jelentéséről. 1904. június 18., valamint uo. 2504. számon 1904. július 13.

258 MNL OL K 26–1906–XXXVIII–359. Tisza István átirata dr. Koerber osztrák miniszterelnök részére. 1904. március 14.

259 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18. /36.; 1903. november 23./10.; 1903. december 31./21.; 1904. február 7./14.; 1904. március 13./27.; 1904. április 13./5.; 1904. szeptember 8./36.; 1904. szeptember 22./3.; 1904. október 9./1.; 1904. december 10./25.; 1905. február 14./4

260 Az Olaszországgal 1891. december 6-án kötött és az 1892. évi VI. törvényben kihirdetett kereskedelmi és hajózási szerződés 1903. december 31-én lejárt. A kereskedelemügyi miniszter 1904. január 10-én terjesztette fel a minisztertanács részére a „kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak Olaszországgal való ideiglenes rendezéséről" szóló törvényjavaslatát, amely a korábbi egyezmény 1904. szeptember 30-ig történő meghosszabbítását foglalta magában. (MNL OL K 178–1904–224. Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a minisztertanács részére. 1904. január 10.)

261 A megállapodás legkényesebb része a borvám kérdése volt. Az 1870-es és az 1880-as években a filoxéra Magyarországon oly mértékben elpusztította a szőlőültetvényeket, hogy az olasz borok kereskedelmét behozatali kedvezményekkel is ösztönözték. A szőlőterületek rekonstrukciója, amelybe a kincstár jelentő összegeket fektetett, a századfordulóra oda vezetett, hogy a hazai bortermelés a belföldi igényeket nemcsak fedezte, hanem már exportálható felesleggel is rendelkezett. A földművelésügyi miniszter ezért arra törekedett, hogy a Magyarországra beérkező olasz borok mennyiségét, illetve a vámkedvezmény mértékét minél alacsonyabban állapítsák meg.(MNL OL K 255–1904–VI–995. A földművelésügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. március 14.)

Az olaszok most azt kívánják, hogy 200 000 hl Sanseverinó-i bornak behozatalára kivételes kedvezményt kapjanak.

Tekintve annak nagy politikai fontosságát, hogy Olaszországgal a kereskedelmi szerződés tekintetében megegyezésre jöjjünk, vagy legalább, hogy az eziránti készségünket kimutassuk: a miniszterelnök úr nézete szerint a szóban lévő bizalmas megbeszélések alkalmával részünkről kijelentendő volna, hogy elvileg hajlandók vagyunk e téren áldozatot is hozni, ha az olaszok oly módozatot találnak, mely az óhajtott előnyt az olasz bor számára tényleg biztosítja anélkül, hogy más államok tekintetében a legkedvezményesebb elbánást biztosító záradékba ütköznék; természetes azonban, hogy az ő feladatuk ilyen formulát találni.[262]

Ez esetben 200 000 hl bormennyiségre nézve a bizalmas megbeszélések alkalmával lehetne 24–26 koronás vámot kilátásba helyezni.

Az ezen felüli bormennyiségre nézve az autonóm vámtarifa tételei maradnának hatályban.

A minisztertanács hozzájárulván a miniszterelnök úr által előterjesztett nézethez, megbízta az úgyis Bécsbe utazó Felség személye körüli miniszter urat és a földmívelésügyi miniszter urat, hogy a teendő nyilatkozatokban kívánatos összhangzatosság létesítése érdekében az osztrák kormány tagjaival érintkezésbe lépjenek.[263]

6.

Határozat a Montenegróval kötendő kereskedelmi szerződés előfeltételeiről

A miniszterelnök úr bemutatta a közös külügyminiszter úr átiratát, mely szerint Montenegró aziránt tett javaslatot, hogy a nevezett állammal legfeljebb 1 év tartamára a kereskedelmi viszonyoknak szabályozása tárgyában proviziórium létesíttessék.[264]

---

262 Az olasz borok behozataláról folytatott tárgyalásokat az is befolyásolta, hogy cserébe Róma mit hajlandó felajánlani. Olaszország lóimportjának mintegy 90%-át és a faáruk jelentős részét az Osztrák–Magyar Monarchia területéről szerezte be. A földművelésügyi minisztérium vezetői ezért arra készültek fel, hogy az eddigi vámmentességet mind a ló, mind a faáruk kereskedelmében fenn lehet tartani, a nagyobb alkudozásra a gabonaneműek forgalmánál számítottak. (MNL OL K 255–1904–VI–995. A földművelésügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére.1904. március 14.)

263 A földművelésügyi miniszter felhívta a figyelmet arra, hogy elindult hazánkban egy mozgalom az idegen állampolgárságú személyek birtokszerzésének megakadályozása érdekében. A külföldi vásárlók elleni fellépést megnehezíti, hogy például az Olaszországgal fennálló kereskedelmi szerződés értelmében „az Osztrák–Magyar Monarchia és az Olasz Királyság alattvalói között a kereskedés és a hajózás teljesen szabad leend, és a szerződő felek alattvalói a másik fél területén szabadon letelepedhetnek." Ez azt jelentette, hogy az olasz állampolgárok ingatlanszerzés tekintetében a belföldiekkel megegyező elbánásban részesülnek. A miniszter véleménye szerint az új szerződésből a fenti szakaszt törölteti kell. (MNL OL K 148–1904–19–1271. A földművelésügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. február 24.)

264 A külügyminiszter tájékoztatása szerint Montenegró kormánya 1904. január elsejével – az ország pénzügyi helyzetének javítása érdekében – új vám-és tarifatörvényt léptetett életbe, ezért Tisza István miniszterelnök január 13-án arra kérte a Pénzügyminisztérium, a Kereskedelemügyi és a Földművelésügyi Minisztérium vezetőit, hogy közöljék vele a hírre vonatkozó véleményüket. (MNL OL K 26–1909–XXXVIII–540. A miniszterelnök leirata a Pénzügyminisztérium, a Kereskedelemügyi és a Földművelésügyi Minisztérium vezetői részére. 1904. január 13.) A pénzügyminiszter arra hivatkozva, hogy a Monarchia Montenegróba irányuló árukivitele az évi kétmillió koronát sem éri el – amiből Magyarország csekély mértékben veszi ki a részét – a tárgyalások megkezdését nem tartja időszerűnek.

A minisztertanács azon választ kívánja adni, hogy Montenegróval addig végleges kereskedelmi szerződés iránt nem tárgyalhatunk, még kereskedelmi viszonyaink a reánk nézve fontossággal bíró nyugati államokkal rendezve nincsenek, egy provizórium létesítése ellen azonban nem volna észrevételünk.

(MNL OL K 26–1909–XXXVIII–540. A pénzügyminiszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. január 21.) A földművelésügyi miniszter, különösen a Montenegróban uralkodó állategészségügyi viszonyok miatt kizártnak tartotta, hogy a kereskedelmi viszonyok rendezésére vonatkozó megbeszéléseket rövid határidőn belül elkezdődjenek. (MNL OL K 26–1909–XXXVIII–540. A földművelésügyi miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. január 23.) A kereskedelemügyi miniszter a nyugati országokkal való megegyezést szorgalmazva, a két ország közötti kereskedelmi viszonyok rendezését, a forgalom csekély volta miatt, nem tartotta időszerűnek. (MNL OL K 26–1909–XXXVIII–540. A kereskedelemügyi miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. január 31. és március 8.) – A közös külügyminiszter 1904. június 25-én újabb levélben sürgette a kereskedelmi megegyezést Montenegróval. (MNL OL K 255–1904–VI–2279. A közös külügyminiszter levele a magyar miniszterelnök részére. 1904. június 25.) Tisza István október 14-én kelt válaszában kifejtette, hogy csak a legnagyobb kedvezmény alapján – minden külön engedmény mellőzésével – hajlandó a magyar kormány a kereskedelmi szerződést megkötni. Indoklása szerint: Bulgária, Románia és Törökország állategészségügyi helyzete olyan rossz, hogy ezen országok marhabehozatala elől a Monarchia szigorúan elzárkózik. Félő, hogy a hasonló problémákkal küzdő Montenegrón keresztül a fenti három ország állatai is bekerülnének Magyarországra. Hazánknak még nincs elfogadott új vámtarifája és a nyugati országokba irányuló kivitelünk lehetőségeit – a tárgyalás alatt lévő kereskedelmi szerződések miatt – még nem ismerjük. Bécsben a magyar ellenvéleményt főleg az állategészségügyi kérdésben tartották elfogadhatatlannak. Osztrák adatok szerint 1898 és 1903 között évente alig félszáz szarvasmarhát hoztak át Montenegróból a Monarchia területére, ezzel szemben illegálisan mintegy négyezer állatot hajtottak át a határon, a megállapodás az ellenőrzést is lehetővé tenné. Az osztrák kormány főleg azért szorgalmazta a szerződés megkötését, mert 1905. január 1-től az ipari termékeiket csak akkor vihették be kedvezményesen Montenegróba, ha a megállapodás addig létrejön. Ezzel magyarázható, hogy az 1904 novemberében megírt külügyminiszteri levél már konkrétan arra kérte a magyar kormányt, hogy járuljon hozzá a montenegróiak által megfogalmazott követelésekhez. A külügyminiszter szerint erre azért van szükség, mert a megállapodással az ottani kormányt a Monarchia áruinak kedvező elvámolására kényszerítené, és egyben meggátolná az olasz bevitel további térhódítását a montenegrói piacokon. (MNL OL K 255–1904–VI-3823. A közös külügyminiszter levele a magyar miniszterelnök részére. 1904. november 11.) A többszöri levélváltás után a magyar miniszterelnök az egész aktaköteget véleményezésre átküldte a pénzügyminiszternek. Lukács László 1904. decemberében kelt felterjesztésében a kért kedvezmények megadása ellen foglalt állást. Indoklása szerint a Montenegróba irányuló kivitelünk olyan csekély, hogy a kedvezmények ellentételezésére nincs lehetőség, továbbá ez a szerződés olyan precedens lenne a velünk tárgyaló országok számára – különösen a szerbek által megfogalmazott igényekre –, amely tetemes kárt okozna hazánknak. A pénzügyminiszter a feketekereskedelmet nem a kereskedelmi szerződéssel, hanem a határrendészet szigorúbb fellépésével javasolta megszüntetni. (MNL OL K 26–1909–XXXVIII–540. A pénzügyminiszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. december 20.) – Az 1905. május 16-án megtartott közös vám-és kereskedelmi értekezleten megegyezés született arról, hogy a Montenegróval való tárgyalás csak akkor lesz esedékes, ha a nagyobb keleti államokkal – például Bulgária, Románia, Szerbia – már megállapodásra jutottunk. (MNL OL K 26–1909–XXXVIII–540. A földművelésügyi miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1905. június 25.) A Tisza kormány időszakában Montenegróval nem kötöttünk kereskedelmi szerződést. 1906 tavaszán a kereskedelmi kapcsolatot rendelettel szabályozták. (MNL OL K 27. 1906. március 14./1.)

8.
Szerződéstervezet angol gőzhajózási társasággal a magyar kivándorlók Amerikába szállításáról

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bemutatta a kivándorlóknak Fiuméből New-Yorkba leendő szállítása iránt az 1903: IV: tc.[265] alapján a Cunard Steam Ship Co. Limited liverpooli gőzhajózási társasággal kötött szerződés tervezetét, megjegyezvén, hogy a szerződést annak idejében becikkelyezés végett az Országgyűlés elé fogja terjeszteni.[266]

A szerződési tervezet jóváhagyatván, a miniszterelnök úr felhatalmaztatott annak alapján a szerződés megkötésére.[267]

9.
Előterjesztés a Csendőrség létszámának felemeléséről[268]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője előterjeszti, hogy a Magyar Királyi Csendőrség jelenlegi létszáma sem az ország területi, sem pedig népességi viszonyaival nem állván arányban, a Csendőrség létszámának fokozatos emelése feltétlenül szükséges.

Ámbár ahhoz, hogy a Csendőrség a közszolgálat kívánalmainak még rendes viszonyok között is megfelelhessen, az kívántatnék, hogy a jelenlegi 8 044 főből álló csendőrlegénységi létszám az Ő Felségének még 1897. évi augusztus hó 24-én kelt legmagasabb engedélyével megállapított 10 000 főre emeltessék, az ország pénzügyi helyzetére való tekintettel az 1904. évi költségvetésbe az Államkincstár terhére csak 100 főnyi legénység-szaporítás vétetett fel.[269]

Minthogy azonban az ország Délvidékén részben szocialisztikus irányzatú, részben nemzetiségi izgatások folytán keletkezett, s már anarchisztikus jelleggel bíró mozgalmak, forrongások is fordulnak elő, a miniszterelnök úr szükségesnek tartja, hogy ezen vidék nyugalmának és biztonságának megvédése és biztosítása érdekében nemcsak időleges, hanem állandó rendészeti intézkedések is tétessenek.

Az állam biztonságára és belnyugalmára nagy veszély rejlik abban a körülményben, hogy a Délvidéknek Szerbiával határos területe nem áll kellő biztonsági őrizet alatt, és így a szomszéd államból nemcsak mindenféle szökevények, közönséges bűntevők könnyen szökhetnek át hozzánk, és nemcsak az Államkincstárnak tetemes kárt okozó csempészet folyik szabadon, hanem úgy a nemzetiségek közti béke és nyugalom meg-

---

265 1903. évi IV. törvény. A kivándorlásról. *Törvénytár*, 1903. 45–69.; MNL OL K 148–1904–16–4147. Tisza István miniszterelnök leirata valamennyi törvényhatóság részére a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvény életbeléptetése tárgyában. 1904. április 13.

266 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. április 13./2. és 1905. február 2./8.

267 MNL OL K 2–AXVII–1–1. Cunard szerződés, melyet a magyar miniszterelnök a liverpooli Cunard gőzhajózási társasággal (Cunard Steam Ship Co. Limited of Liverpool) kötött. 1904. június 4. – Az 1903-ban adott ideiglenes engedélyt 1904. június 4-én tíz évre szóló szerződésre változtatták. A szerződés megkötésére a tömeges kivándorlás miatt volt szükség.

268 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. május 31./8.; július 28./4.

269 Az 1881. évi III. törvény végrehajtása során az 5112 fős csendőrségi állomány 1884-ben a nyolcezer fölé emelkedett.

bontására, mint az állami rend erőszakos felforgatására törekvő itteni elemek szerbiai hasonló elemekkel szabadon és ellenőrizhetlenül érintkeznek.

Ezen, az állam legfőbb érdekeit veszélyeztető állapot megszüntetésére egyedül alkalmas mód, hogy az országnak Szerbiával határos területe szoros és állandó őrizet alá vétessék, amely célra az illető közigazgatási hatóságokkal és biztonsági közegekkel a helyszínen eszközölt lelkiismeretes és pontos számítás szerint 27 új őrs felállítása és a meglévő őrsök közül egyeseknek megerősítése szükséges. E célból a csendőrlegénység állománya a folyó évi költségvetési javaslatba felvett létszám emelésen felül még 3 őrmester, 29 őrsvezető és 118 csendőrrel lenne szaporítandó.[270] Az ebből származó egyszer s mindenkori kiadások 45 007 korona 87 fillért, az évi kiadások pedig 154 701 K 86 fillért tesznek ki.

A fenti indokok alapján a miniszterelnök úr kéri a minisztertanács felhatalmazását arra, hogy az említett szaporításokat és azoknak költségeit a folyó évi költségvetésbe pótlólag felvehesse, s hogy eziránt Ő Felségéhez felterjesztést tehessen.

Minthogy pedig a nép alsóbb rétegeiben rohamosan terjedő szocializmus az ország déli és délkeleti megyéiben már annyira elhatalmasodott, és oly veszélyes jelleget öltött, hogy az már a személy- és vagyonbiztonságot is megtámadta, az államellenes izgatások pedig már oly nagy mérveket öltöttek, hogy a rendzavarások, sőt, komoly zavargások miatt a közelmúltban is Torontál, Arad és Temes vármegyékben egyes helységekbe hosszabb időre katonaságot kellett kirendelni, és a II. sz. Csendőrkerületi Parancsnokság kisegítésére a többi kerületek állományából 150 főnyi csendőrlegénységet kellett átvezényelni; minthogy továbbá a szocialista izgatások és államellenes nemzetiségi mozgalmak nemcsak a jelzett vármegyék területén, hanem az ország többi részein is folynak és – sajnos – a nép alsóbb rétegeiben termékeny talajra találnak, s így előrelátható rövid időn belül a többi csendőrkerületi parancsnokságoknál is a csendőrőrsök megerősítése fog szükségessé válni, a jelenlegi csendőrlegénységi állomány mellett azonban nagyobb megerősítések eszközlése elháríthatatlan akadályokba ütközik, mert különben az ország nagy részében a közbiztonsági szolgálat teljesen megbénulna: a miniszterelnök úr arra is kér felhatalmazást, hogy úgy a folyó évi költségvetésben már kért, mint a határőrizet céljaira a jelen előterjesztésben részletezett szaporításokat azonnal, még a költségvetés törvényerőre emelkedése előtt keresztülvihesse, s az ebből felmerülő költségeket zárszámadási indokolás mellett az 1904. évi kezelés terhére „Előirányzat nélküli kiadás" címén elszámolhassa.[271]

A kért felhatalmazás minden irányban megadatott.

---

270 A csendőrség állománya a belügyi tárca költségvetése szerint – a 199 tisztet is beleértve – 8214 fő. A hat csendőrkerületben 41 szárny, 112 szakasz, egy tiszti különítmény, egy pótkeret és 1295 őrs működött.

271 Zavargások voltak például: Idvoron, Szefkerinen, Dobricán, Czepaján, Tomasovácon és Románpetrén. A legnagyobb összetűzésre – mint korában említettük – a Bihar vármegyei Élesden került sor. (Évkönyv 1904, 1905. 230–232.)

11.

Szerb nyelvű munkáslap postai szállítási jogának megvonása[272]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy a Belgrádban Szavity és Társa nyomdájában Pavityevity Luka felelős szerkesztésében „Radnicske Novine" cím alatt szerb nyelven hetenként kétszer megjelenő szociáldemokrata irányzatú munkáslaptól – osztály és felekezet, valamint a magyar hatóságok ellen izgató tartalma miatt – a postai szállítás joga a Magyar Korona Országainak területére nézve megvonatott.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

13.

Törvényjavaslat az állami beruházásokról

A pénzügyminiszter úr bemutatta az állami beruházásokról szóló törvényjavaslatot, mely részletesen tárgyaltatott, s miután a Horvát–Szlavónországokban teendő beruházásokra felvett összegekbe az adott felvilágosítások után a horvát–szlavón–dalmátországi bán úr is belenyugodott, a bemutatott törvényjavaslat változatlanul elfogadtatott s a pénzügyminiszter úr felhatalmaztatott, hogy azt Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.[273]

14.

A Pécsi Honvéd Hadapródiskolában horvát nyelvű osztály szervezése

A honvédelmi miniszter úr előadja, hogy Horvát–Szlavónországoknak közjogi viszonya a magyar államhoz és az ebből kifolyó azon körülmény, hogy a M. Kir. Honvédség egy részének vezényleti és szolgálati nyelve horvát, indokolttá teszi, hogy a horvát–szlavón illetőségű növendékek oktatása tekintetében a Honvédségnél – nevezetesen a M. Kir. Pécsi Honvéd Hadapródiskolában – hasonló intézkedések tétessenek, mint aminő nyelvi rendelkezések a Cs. és Kir. Hadsereg nevelő- és képzőintézeteiben legközelebb életbe lépnek.[274]

---

272 Kiadványok és sajtótermékek postai forgalmazásának tiltását lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./4.; december4./7.; december 13./5.; 1904. január 23./3.; január 30./7.; február 7./3.; május 31./7.; július 1./5.; szeptember 8./10.; 1905. február 8./7.; március 18./11.

273 A vasúti beruházásról lásd: MNL OL K 255–1904–3. t.–959. Lukács László pénzügyminiszter felterjesztése az uralkodó részére a M. Kir. Államvasutak hálózatának kibővítéséről, vasúti és más beruházásokról és a szükséges költségek engedélyezéséről szóló törvényjavaslatnak alkotmányos tárgyalás végett az országgyűlés elé terjesztése iránt. 1904. március 14. – Ferenc József a törvényjavaslatot a közös hadügyminiszterrel való egyetértés után fogadta el. (MNL OL K 255–1904–3. t.–975. Lukács László pénzügyminiszter felterjesztése az uralkodó részére a M. Kir. Államvasutak hálózatának kibővítéséről, vasúti és más beruházásokról és a szükséges költségek engedélyezéséről szóló törvényjavaslatnak alkotmányos tárgyalás végett az országgyűlés elé terjesztése iránt. 1904. március 22.)

274 MNL OL K 26–1908–XLI–3556. Hoffmann Hugó vezérőrnagy és Láner Dezső miniszteri tanácsos jelentése Kolossváry Dezső honvédelmi miniszter részére a közös hadsereg nevelő és képző intézeteiben a magyar nyelvű oktatás bevezetéséről. 1903. október 18. – Bécsben, a Hadügyminisztériumban megtartott tanácskozáson az alábbi megegyezés körvonalazódott: a hadapródiskolákban a hittan, történelem és a természetrajz tantárgyakat magyar nyelven, továbbá a szolgálati szabályzatot és a gyakorlati szabályzatokat ismertető órákat, valamint a gyakorlati kiképzést német és magyar nyelven kell megtartani.

Ezen intézkedések életbelépésével remélhetőleg fedezhető lesz majd azon nagy tiszti hiány is, mely jelenleg a zágrábi Horvát–Szlavón VII. Honvédkerületnél mutatkozik.

Horvát részről az a kívánság merült fel, hogy Horvátországban külön honvéd hadapródiskola állíttassék fel, s a horvát bán úr felemlítette, hogy a megyék is ily értelmű feliratokat intéztek a kormányhoz, sőt, a Horvát–Szlavón Országgyűlés is hozott ily értelemben határozatot. Ily körülmények között tartani lehet attól, hogy a horvátok nem fognak menni a Pécsi Honvéd Apródiskolába.

Ennek ellenében a miniszterelnök és a honvédelmi miniszter urak részéről kifejtetett, hogy eltekintve a szem elől nem téveszthető költség kérdésétől, ez idő szerint már azért sem volna célszerű Horvátországban külön honvéd hadapródiskolát felállítani, mert a növendékek csekély számuknál fogva ott a kellő gyakorlati katonai kiképzést nem kaphatnák. Horvátország nem panaszkodhatik mellőztetésről, mert míg Horvátországban két közös hadseregbeli hadapródiskola van, (Károlyvároson és Kamenicon), Magyarországon összesen véve csak 5 ilyen van, tehát a népesség arányát tekintve e részben Horvátország sokkal kedvezőbben van ellátva. Tényleg ez idő szerint semmi gyakorlati szükség sincsen egy újabb honvéd hadapródiskolának felállítására, ha ilyen szükség valóban idővel felmerülne: az esetben az Horvátországban volna felállítható.

Ezek után közértelműleg abban történt megállapodás, hogy a horvát ifjaknak a Honvédséghez való kiképeztetése iránt ez idő szerint a honvédelmi miniszter úr javaslatához képest a Pécsi Hadapródiskolában történjék gondoskodás, s a honvédelmi miniszter úr megbízatott, hogy ily értelemben tegyen Ő Felségéhez felterjesztést.

16.
Előirányzat nélküli kiadás a Rudolfsgnádi Ármentesítő és Belvízlecsapoló Társulat részére

A pénzügyminiszter úr előterjesztette, hogy a közérdekből fenntartandó Rudolfsgnádi Ármentesítő és Belvízlecsapoló Társulat miniszteri biztosának kérelme folytán, és az 1881. évi XLII: tc.[275] rendelkezései szerint megejtett likvidáció alapján, a földmívelésügyi miniszter úrral egyetértőleg megállapíttatott, hogy a nevezett társulatra nézve az 1885. évi XXIII. tc.[276] 115. §-ában biztosított állami hozzájárulási kedvezmény szüksége már beállott, és e címen a társulat ármentesítési és belvízrendezési műveibe beépített alaptőkéből az állam a társulatnak 69 586 K 20 fillért megtéríteni tartozik.

Ezen összegnek nevezett társulat részére mint előirányzat nélküli kiadásnak utalványozásához a pénzügyminiszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri.

A minisztertanács hozzájárul.

---

275 1881. évi XLII. törvény. Az 1875. évi VII. törvény ármentesített területekre vonatkozó rendelkezéseinek megváltoztatásáról.

276 1885. évi XXIII. törvény. A vízjogról.

22.
Törvényjavaslat a kereskedelmi és konzuli kapcsolatok ideiglenes rendezéséről Mexikóval

A kereskedelmi miniszter úr bemutatta a törvényjavaslatot a kereskedelmi, forgalmi és konzuli viszonyaink ideiglenes rendezése tárgyában Mexikóval 1903. december 31-én létrejött megállapodás becikkelyezéséről.[277]

Jóváhagyatván, a kereskedelmi miniszter úr felhatalmaztatott, hogy ezen törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb engedélyének kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.

24.
A MÁV által bérelt tehervagonok megvásárlása

A kereskedelmi miniszter úr előterjesztette, hogy az 1900. évi március hó 7-én tartott minisztertanácsban nyert felhatalmazás alapján akkori hivatali előde a M. Kir. Államvasutak részére a Magyar Vasúti Forgalmi Részvénytársaságtól 300 db teherkocsit 1900. évi március hó 15-től számítandólag négy év tartamára kocsinkint és naponkint fizetendő 1 K 60 fillérnyi kölcsöndíj ellenében olyan feltétel alatt vett bérbe, hogy az Államvasutak részére biztosíttatott az a jog, miszerint az összes kocsikat a bérleti idő lejártával 1850 K kocsinkénti egységáron megválthassa, úgyhogy az összes kocsik a bértartam lefolyta és megváltási összegnek lefizetése után az Államvasutak tulajdonába és birtokába átmennek.

Az e tárgyban egyrészt a M. Kir. Államvasutak Igazgatósága, másrészt a Magyar Vasúti Forgalmi Részvénytársaság között 1900. évi június hó 17-én, akkori hivatali előde jóváhagyásával kötött szerződésben ki lévén kötve, hogy a megváltási jog csakis abban az esetben gyakorolható, ha erről a bérbeadó társaság legkésőbb 1903. szeptember hó 15-ig szabályszerűen értesíttetik; a Magyar Királyi Államvasutak Igazgatósága, figyelemmel arra, hogy a fentebb már jelzett megváltási ár az amortizációs bérösszegeknek a kocsik eredeti beszerzési árába való beszámítása következtében az ilynemű kocsik rendes beszerzési értékének mintegy felét teszi, és ennélfogva az opciójog igénybe vétele az Államvasutakra úgy pénzügyi, mint üzleti tekintetekből felette előnyös, még 1903. szeptember hó 9-én közölte a bérbeadó társasággal, hogy a szerződésileg biztosított megváltási joggal élni kíván.

Ennek következtében a megváltott kocsik vételára fejében folyó évi március hó 16. napján 555 000 K összeg esedékessé válik. Ezen összeg fedezéséről az előadó kereskedelmi miniszter úr eredetileg az 1904. évi állami költségvetés keretében kívánt gondoskodni, mivel azonban tárcája 1904. évi előirányzatát már amúgy is jelentékeny rendkívüli

277 MNL OL K 26–1908–XXXVIII–289. Törvényjavaslat a kereskedelmi forgalomi és konzuli viszonyainak ideiglenes rendezése tárgyában Mexikóval 1903. december 31-én létrejött megállapodás becikkelyezéséről. 1903. december 31. Az 1902. évi X. törvény hatalmazta fel a kormányt, hogy a viszonyunkat – a legnagyobb kedvezmény alapján – Mexikóval 1903. december 31-ig szabályozza. A jelen törvényjavaslat lehetőséget biztosított arra, hogy a többi állammal azonos versenyfeltételek mellett fejleszthessük kapcsolatunkat Mexikóval. (Lásd még: MNL OL K 255–1904–6. t.–723. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. február 23.)

szükségletek terhelik, a pénzügyminiszter úrral abban állapodott meg, hogy a kérdéses összeg fedezéséről a beruházási törvényjavaslatban történjék gondoskodás.

Mindezek után, és mert egyrészt a beruházási törvényjavaslatnak törvényerőre emelkedése ez idő szerint bizonytalan, másrészt azonban folyó évi március hó 16-án esedékes 555 000 koronának kifizetéséről már az állam hitelének megóvása érdekéből halaszthatatlanul gondoskodni kell: a pénzügyminiszter úr hozzájárulásával kéri a minisztertanács felhatalmazását arra nézve, hogy az említett összeget a M. Kir. Államvasutak üzleti bevételeiből utalványozhassa, megjegyezvén, hogy ezen összeg, amennyiben az érintett beruházási törvényjavaslat még a folyó évben törvényerőre emelkedik, az ezen törvény alapján rendelkezésre álló hitel terhére, ellenkező esetben előirányzat nélküli kiadásként lesz elszámolandó.

A kért felhatalmazás megadatott.

26.

A kereskedelemügyi miniszter jelentése a telefongyárral kötött szerződésről, amelyben a gyár kötelezi magát, hogy a hangjelzésekről áttér a villanyjelzésre[278]

27.

Az Olaszországgal kötendő állategészségügyi egyezmény előkészítése[279]

A földmívelési miniszter úr előadván, hogy az Olaszországgal legközelebb megindítandó szerződési tárgyalások során a tisztázandó kérdések egyikét fogja képezni az Olaszországgal 1887. december 7-én megkötött és az 1888: XV. tc.-be[280] iktatott kereskedelmi és hajózási szerződésnek kiegészítő részét képező állategészségügyi egyezmény további fenntartása, illetőleg módosítása, bemutatta a kötendő új egyezménynek részünkről javaslatba hozandó tervezetét.[281]

Elfogadtatott.

28.

Kincstári erdőbirtok eladásának engedélyezése

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte, hogy a zombor-palánkai törvényhatósági közút kiépítéséhez szükséges 1580 □-öl kincstári erdőterület 1000 K vételárért Bács-Bodrog vármegye törvényhatóságának a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartása mellett eladhassa.

A minisztertanács hozzájárult.

---

278 A távbeszélő berendezések fejlesztésére tett javaslatot lásd: MNL OL K 148–1904–27–7132. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. december 2.

279 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18./36.; 1903. november 23../10.; 1903. december 31./21.; 1904. február 7./14.; 1904. március 13./5.; 1904. április 13./5.; 1904. szeptember 8./36.; 1904. szeptember 22./3.; 1904. október 9./1.; 1904. december 10./25.; 1905. február 14./4.

280 1888. évi. XV. törvény. Az Olaszországgal 1887. december 7-én kötött kereskedelmi szerződésnek s a hozzá tartozó tarifáknak [...], valamint ugyanazon a napon kelt állategészségügyi egyezménynek becikkelyezéséről. *Törvénytár*, 1888–1890. 228-254.

281 A tárgyalás alapjául a német állategészségügyi egyezményt fogadták el.

31.
Kincstári lakások eladásának engedélyezése

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a rékásszentandrási volt gyakornoki lakot és tartozékait, valamint a volt plébánialakot és tartozékait, mely épületekre a Kincstárnak többé szüksége nincsen, a nyilvános árverésen megajánlott árakon, vagyis 8300, illetőleg 10 605 K áron a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartása mellett elidegeníthesse.

A minisztertanács hozzájárult.

32.
Kincstári erdőbirtok eladásának engedélyezése

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy az elszigetelt fekvésénél és csekély kiterjedésénél fogva önálló erdőgazdaság folytatására úgysem alkalmas szunyogszéki 646,2/1600 hold kincstári erdőbirtokot a Brassó vármegyébe kebelezett Barcsaújfalu községnek, a faanyagát is beszámítva, 80 174 koronáért, a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartása mellett szabad kézből eladhassa.

A minisztertanács hozzájárult.

33.
Kiviteli segélynyújtás a Hungária Országos Magyar Vajkiviteli Rt. részére

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a jó minőségű magyar vaj értékesítésének és az ezzel kapcsolatos mezőgazdasági érdekek előmozdítása céljából a Hungária Országos Magyar Vajkiviteli Részvénytársaságnak folyó évi június hó 5-étől kezdődőleg – mely időpontban a mostani ugyanazon kedvezményt minden korlátozás nélkül tartalmazó szerződés lejár – 10 év tartamára minden, a vámkülföldre légmentesen zárt dobozokban, Konstantinápolyba és az Európán kívül fekvő földrészekre pedig bárminő csomagolásban, évenként legfeljebb 400 000 kilogramm kiszállított hazai termelésű vajért kilónként 20 f államsegély engedélyeztethessék. E segélynek az állami költségvetésben fedezete van.

A minisztertanács hozzájárult.

34.
Erdőbirtok kincstári vásárlása

A földmívelési miniszter úr előterjesztette, hogy a múlt évi november hó 18-án[282] kelt minisztertanácsi határozattal felhatalmaztatott arra, hogy a báró Szentkereszty Zsigmond és Zathureczky Gyula tulajdonát képező Háromszék megyei erdőbirtokokat holdanként 20 K árban a M. Kir. Államkincstár részére megszerezhesse. Időközben azonban Zathureczky oda nyilatkozott, hogy birtokát ezen áron nem adhatja, s a legkisebb ár, ameddig leszállhat, holdanként 25 K Tehát a mintegy 10 000 kat. hold kiterjedésű erdő-

282 MNL OL K 27. 1903. november 18./27.

birtok vételára az eredetileg számbavett 200 000 K helyett 250 000 koronával számítódnék.

Tekintve ezen birtok fekvését, melynél fogva hivatva van a tervezett birtokszerzéseknek központját képezni, s hogy ezen birtok nélkül a többi birtok megvétele sem volna ajánlható; tekintve továbbá, hogy a szóban levő birtok fiatal fenyőerdőjével magában véve is értékesebb a holdanként szintén 20 koronával megveendő Szentkereszty-féle erdőbirtoknál: még a holdanként 25 K vételár is előnyösnek mondható; miért is az előadó miniszter úr felhatalmazást kér, hogy a szóban levő birtokot holdanként 25 K vételár mellett is megvásárolhassa.

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta.

35.
A Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás Intézetének felszerelése[283]

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás Intézetének felszerelésére első részletként az 1903. évi eredeti költségvetési előirányzatban 100 000 K volt felvéve, mely hitel azonban, miután az előkészületek még nem voltak befejezve, s a költségvetés sorsának bizonytalansága is aggályokat keltett, fel nem használtatott, s utóbb a költségvetésből töröltetett is. Ennek következtében az egészben 300 000 koronás felszerelési szükséglet első részlete az 1904. évi költségvetésbe vétetett fel, s minthogy most már múlhatatlanul szükséges intézkedni, hogy az intézet végleges helyiségeit elfoglalhassa: a földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a felszerelések megrendelését megkezdhesse olyképpen, hogy a fizetések az 1904–1906. években – évenként csak 100 000 K erejéig – teljesíttessenek.[284]

A minisztertanács hozzájárult.

38.
A honvédelmi miniszter előterjesztése a magyar katonai alapítványi helyek betöltéséről

A honvédelmi miniszter úr előadta, hogy a Közös Hadsereg nevelő- és képzőintézeteiben rendszeresített magyar állami alapítványi helyeknek szaporítása tárgyában a törvényjavaslat a Képviselőházhoz már benyújtatott.

Ha ezen törvényjavaslat a helyek adományozása iránt rendszerint június hónapban Ő Felségének tenni szokott legalázatosabb előterjesztés időpontjáig törvényerőre emelkednék, a fokozatosan betölteni szándékolt újabb alapítványi helyeknek megfelelő száma a katonai intézetekben már az 1904/5. tanév kezdetével be volna tölthető. E részben a megállapodások a közös hadügyminiszter úrral megtörténtek, s magyar honos ifjak ré-

283 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. május 31./42.

284 A főváros 1889-ben a X. kerületben egy 106 holdas szőlőtelepet létesített. A minisztertanács – mint említerttük – 1904. május 31-én határozott arról, hogy ezt a szőlőtelepet állami kezelésbe átveszi és az 1896: V. tc. rendelkezései alapján létesített Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás részére átadja. A cél, hogy a Kísérleti Állomás „a laboratóriumaiban teljesített kutatásai nyomán foganatosítandó kísérleteket a gyakorlat terén nagyobb arányokban hajthassa végre, s a gyakorlatba átültethesse". (MNL OL K 255–1904–9. t.–877. A földművelésügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. március 8.)

szére annyi hely lesz már az 1904/5. tanévben is fenntartva, amennyi az újoncjutalék Magyarországra eső százalékának megfelel, úgyhogy a bécsi és bécsújhelyi akadémiákban 31, az alreáliskolákban 26 és a hadapródiskolákban 200 magyar honos ifjúval több volna már a következő tanév kezdetével ilyen helyeken elhelyezhető.

De miután a mostani parlamentáris viszonyok mellett nem lehet biztosan számítani arra, hogy a kérdéses javaslat a kellő időben törvényerőre fog emeltetni; másfelől meg a pályázati hirdetmények kiadásának ideje már itt van, s a pályázni szándékozó szülők részéről ezen helyek iránt kérdezősködések is történnek: a honvédelmi miniszter úr arra kéri a minisztertanácsnak engedélyét, hogy a pályázatot a kérdéses helyekre is kiírhassa, s azon esetben, ha a törvényjavaslatból kellő időben törvény nem is lenne, a helyek adományozása iránt a kormány által vállalandó felelősség alapján Ő Felségéhez annak idején előterjesztését megtehesse, az illető növendékeknek az intézetekbe való felvételét eszközöltethesse, és az ennek folytán szükséges költségeket utalványozhassa.[285]

A minisztertanács felhatalmazza a honvédelmi miniszter urat, hogy a jelzett intézkedéseket, esetleg a kormány saját felelősségére is, megtehesse.

39.
Horvát törvényjavaslatok szentesítése

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr felhatalmazást kért, hogy az 1904. évi horvát–szlavón autonóm költségvetést, továbbá a választási rendtartásról szóló 1881. évi július 15-én kelt törvény[286] némely határozmányainak módosítása tárgyában 1888. évi szeptember hó 29-én kelt törvény[287] 2. szakaszának módosítását célzó, a Horvát Országgyűlés által elfogadott törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb szentesítése alá terjeszthesse.

A felhatalmazás megadatott.

41.
A felekezeti iskolák részére 96 000 K segély engedélyezése[288]

285 MNL OL K 2–AXIV–2–81. Törvényjavaslat a cs. és kir. közös hadsereg katonai nevelő- és kiképző intézeteinél magyar honos ifjak részére létesített 250 állami alapítványi helyről szóló 1897. évi XXII. törvény módosításáról. 1904. március 2. – Az 1073 fővel megemelt alapítványi helyek javaslat szerinti elosztása: 93 fő a katonai akadémia, 180 tanuló a katonai reáliskolák, 800 hely pedig a katonai hadapród iskolák létszámát gyarapítaná. Egy alapítványos növendék évenként átlagosan 400 koronába kerül, tehát a fenti cél megvalósításához évente 612 800 koronára lesz szükség.

286 1881. július 15-én kelt törvény. A horvát–szlavón–dalmát országgyűlésnek választási rendtartásáról. (kihirdetve 1881. július 20.) Horvát autonóm törvények gyűjteménye. III. köt. 168–195.

287 1888. szeptember 2-én kelt törvény. A horvát–szlavón–dalmát országgyűlésnek választási rendtartásáról szóló 1881. július 15-én kelt törvény módosítása. Horvát autonóm törvények gyűjteménye. IV. köt. 135–155.

288 Az 1903. évi költségvetési tervezetben meghatározott segélyen kívül a felekezeti iskolák további támogatásban részesültek. (MNL OL K 27. 1904. március 19./21.)

43.
Fadrusz János szobrász feleségének évi segély biztosítása

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy tekintettel Fadrusz János szobrász nagy érdemeire, Ő Felségéhez felterjesztést tehessen, hogy az úgyszólván minden anyagi támasz nélkül hátramaradt özvegye részére özvegysége tartamára, vagy másnemű ellátásáig a vallás- és közoktatásügyi tárca „közművelődési célok támogatása" címének „Tudományos, irodalmi vagy művészi pályán működő, segélyre szorult egyének vagy ilyenek családtagjainak istápolására" rovatán előirányzott költségvetési hitel terhére 3600 K évi segélyösszeg engedélyeztethessék, és hogy e célból az említett költségvetési rovat hitele az 1904. évtől kezdődőleg addig, amíg a segélyezés szüksége fennáll, a Fadrusznénak engedélyezendő 3600 K segélyösszeggel felemeltessék.

A minisztertanács hozzájárult.

44.
Az evangélium szerint reformált magyarországi keresztyén egyház zsinatjának engedélyezése

45.
Püspökök kinevezése

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztése alapján

a minisztertanács elhatározta, hogy az üresedésben lévő szepesi róm. kat. püspöki székre kinevezés végett Dr. Parvy Sándor felszentelt püspök és egri apátkanonok, a besztercebányai róm. kat. püspökségre pedig Radnai Farkas felszentelt püspök, nagyváradi kanonok hozassék Ő Felségénél javaslatba.

20. (11.)
1904. március 19.

13.
A gáncsi kincstári birtok eladása

A földmívelési miniszter úr előterjesztette, hogy a gáncsi volt úrbéresek a gáncsi kincstári birtok megvétele iránt azt az ajánlatot tették, miszerint:

a/ arra az esetre, ha a gáncsi, összesen mintegy 1463,43 kat. holdnyi kincstári birtok, amint az a telekkönyvben felvéve van, az erdőkkel együtt adatnék el, 34 000 koronát,

b/ arra az esetre pedig, ha a kincstári birtok az erdők nélkül (szántó, legelő, kaszáló és belsőség) adatnék el, 14 000 koronát ajánlanak vételárképpen fel, és

ezen utóbbi ajánlatuk elfogadása esetén úrbéri erdő- és legelő-illetőségük megváltása fejében úrbéri telkenként teljes kielégítésül 6 kataszteri hold erdőt elfogadni hajlandók.

Az ajánlatnak az összes kincstári birtok megvételére irányuló részét, minthogy az ottani helyi viszonyokra való tekintettel ilyen nagyobb területű kincstári birtoknak eladását célszerűnek nem találja, az előadó miniszter úr figyelembe vehetőnek nem tartja.

A volt úrbéresek ajánlatának a mezőbeli földek megvételére irányuló részét azonban, amely szerint az ezen alapon történendő adás-vétel esetén az eladás tárgyát 318,88 kat. hold mezőbeli kincstári föld és belsőség képezendi, a Kolozsvári M. Kir. Erdőigazgatóság és az ugyanottani Kincstári Ügyészség egyetértő javaslatai alapján a birtokrendezésben mindkét fél érdekeinek megfelelő egyezség létesítésére alkalmas alapnak találja.

Mert: ebben az esetben a tagosítás mellőztetni fog, s ennek folytán a Kincstár tetemes költségkiadásokat takarít meg, amely megtakarítás a megajánlott 14 000 koronából a terület minden egyes holdjára eső 43,9 K átlagos vételárt, illetve az ajánlatnak ezen pénzbeli értékét 4050%-kal emeli; a község lakosságára nézve pedig szintén nagy előny, hogy az igen hátrányos tagosítástól, s annak költségeitől is megszabadul.

Ennélfogva és mert nincs arra kilátás, hogy a birtokrendezés máskülönben ily előnyösen, mint ha az a szóban levő eladással együttesen eszközöltetik, le lenne járatható: a pénzügyminiszter úrral egyetértőleg – a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartása mellett – az eladásnak a gáncsi birtokrendezés keretében leendő létesítése iránt intézkedni szándékozik.

Tudomásul vétetett.

14.
Intézkedés a Vinkovcei Kir. Főerdőhivatal területén kitermelt tölgytűzifa eladásáról

A földmívelési miniszter úr előterjesztette, hogy a Vinkovcei Kir. Főerdőhivatal kerületében fekvő Száva menti kincstári koros tölgyesekben a tölgyhaszonfa és a tölgyhaszonfa kitermelése után visszamaradó tölgytűzifa, vagy mint nevezni szokták, tanninfa, két külön vállalkozónak adatott el.

Annak meghatározása tekintetében azonban, hogy mely határig tekintendő a fatermelvény haszonfának, s mi illeti meg a tanninfa-vállalkozót, panaszok és súrlódások merültek fel.

Hogy ezen, az ügymenetet is megnehezítő panaszoknak eleje vétessék; másfelől azon célból, hogy a fatermelvény belterjesebben kihasználtassék: az előadó miniszter úr a tanninfára szerződött Neuschloss-féle Nasici Tanningyár és Gőzfűrész Részvénytársasággal fennálló szerződést felbontani, s jövőre az évenként eladásra kerülő vágásterületeken felbecsült összes, tehát a műfa- és tűzi-, vagyis tanninfatömeget együttesen szándékozik eladni. Nehogy azonban a szóban levő tanningyár üzeme veszélyeztessék, az 1903/4. évi vágásterületeken visszamaradó tölgytűzifa még a Neuschloss-féle Nasici Tanningyár és Gőzfűrész Részvénytársaságnak volna átengedendő, mégpedig a szerződésileg kikötött 4 K 20 f ár helyett a zsupanjei és mitrovicai tanningyárak által a bródi és pétervárади va-

gyonközösségek és a Horvát–Szlavón Beruházási Alap vágásaiból kikerülő tanninfa után is fizetett 3 K egységáron.

Ezen intézkedés folytán a Kincstárnak az 1903/4. évre mintegy 38 596 korona veszteségе lesz, mely veszteség azonban remélhetőleg egészen el is enyészhetik azáltal, hogy a jövő évtől kezdve eladásra kerülő vágásterületek faanyaga után – ha a favevők az eladásra kerülő vágások összes tölgyfaanyagára nézve szabad rendelkezési jogot nyernek – előreláthatólag előnyösebb és magasabb vételárak lesznek elérhetők.

Tudomásul vétetett.

21.

A hitfelekezeteknek nyújtott állami segélyek[289]

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztette, hogy az egyes hitfelekezeteknek az állam által nyújtott egyházi segélyek összegei az emelkedő szükséglethez képest megfelelően fölemelve irányoztattak elő az 1903. évi tárcaköltségvetés tervezetében.

Minthogy ezen költségelőirányzat eddigelé törvényhozásilag nem tárgyaltatott, s így törvényerőre sem emelkedett, az előirányzatba XXI. fejezet 54. cím 3., 4., 5., 6. és 7. rovat alatt felvett többletek, nevezetesen:

a/ az ágostai hitvallású evang. Egyháznak	74 000 K
b/ az evang. református egyháznak	109 500 K
c/ az unitárius egyháznak	10 000 K
d/ az izraelita vallás-felekezetnek	10 000 K -ája

mindeddig nem voltak utalványozhatók.

Mivel azonban az érdekelt egyházaknak javadalmazásuk ezen kilátásban levő emelkedéséről tudomásuk van, s azok gazdálkodásukat ezen többletekre való tekintettel rendezték be, most már a fenn jelzett összegeknek folyósítása égetően szükségessé vált, nehogy főképpen a protestáns egyházaknál az egyházkerületeknek amúgy is eléggé kedvezőtlen anyagi helyzete ezen biztosnak tekintett segély többletek elmaradása által még válságosabbá tétessék.

Ezen indokból az előadó miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a fentebb számszerint kimutatott többleteket az 1904. évi március hó folyamán utalványozhassa, és az 1903. évi előirányzat terhére véglegesen elszámoltathassa.

A minisztertanács hozzájárult.

22.

Az Iparművészeti Múzeum részére műkincsek vásárlása[290]

289 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. március 13./41.

290 Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum gyűjteménye 1904-ben vásárlással 401, ajándék útján 13 darabbal gyarapodott. (Évkönyv 1904, 1905. 196.

21. (12.)
1904. március 25.

2.

A Budapesti Nemzeti Színház és Operaház pénzügyi támogatása[291]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy

a/ a Budapesti Nemzeti Színház 1903. évi kezelésében 113 100 K 24 fillér fedezetlen hiány merült fel.

Ennek oka, hogy már az előirányzat is 28 360 K hiánnyal hagyatott jóvá; továbbá, hogy a magánszínházak versenye miatt a Nemzeti Színházban is a darabokat fényesebben kell kiállítani; ezenkívül nagyobb kiadás állott elő az írói díjaknál és a könyvtári kiadásoknál, s az épület ódonsága miatt a tatarozási költségeknél. Tetemes többletköltség merült fel a villanyvilágításnál, melyen csak az áramot szolgáltató társulattal fennálló szerződés lejárta után lehet segíteni.

Többkiadások merültek még fel a színlapnyomtatási költségeknél és a jegyárusítási jutaléknál; végre a Várszínháznál, mivel ott az operaházi tagoknak külön díjat kell fizetni.

b/ A M. Kir. Operaház 1903. évi kezelése 127 684 K 42 fillér fedezetlen hiánnyal záródott, dacára annak, hogy az Operaház bevételei az utolsó években jelentékenyebb emelkedési irányzatot mutatnak. Ennek oka – azon felül, hogy a színház bevételeinek lehető fokozása érdekében, valamint a műintézet kulturális hivatásából kifolyólag az előadások színvonalát emelni, a műsort változatosabbá és a kiállítást fényesebbé tenni kellett – főleg az 1902. évben történt azon intézkedésben rejlik, hogy az ének- és zenekari tagok fizetése s azonkívül a tánc- és énekkar részére fizetendő esti működési pótlék felemeltetett, mely intézkedés folytán már magában véve 68 685 koronányi többletköltség állott elő. Jelentékeny túlkiadás merült fel a vendégdíjak rovatánál is, mivel az év első felében az intézetnek saját hőstenor énekese nem volt.

A miniszterelnök úr felhatalmazást kér, hogy a nevezett két műintézetnél előállott hiányokat zárszámadási indokolás mellett mint túlkiadásokat folyóvá tehesse.

A felhatalmazás megadatott.

13.

A külföldi állampolgárok birtokszerzésének és a magyar munkások külföldi munkavállalásának szabályozásáról

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy az idegenek birtokszerzésének s a külföldön munkát vállalt hazai munkások felügyeleti kérdésének a kereskedelmi szerződési tárgyalások alkalmával mily módon való szabályozására vonatkozólag az igazságügy-miniszter úrral abban történt megállapodás, hogy

291 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 13./3.; 1905. május 4/8.

a/ az idegeneknek ingatlan vagyon birtoklása tekintetében a belföldiekkel való egyenlő elbánást biztosító szerződési megállapodásnak az Olaszországgal jelenleg fennálló szerződés 4. cikkéből való kihagyására vonatkozó javaslat egyelőre mellőzendő, illetőleg az említett kereskedelmi szerződés kérdéses cikke módosítás nélkül fenntartandó volna;

b/ a külföldön munkát vállalt hazai munkások ügyeinek ellenőrzése és felügyelete kérdésében az ezen ügyek külön kormánymegbízottak útján való ellenőriztethetésére vonatkozó jogosítványnak a kereskedelmi szerződésekben való kikötése mellőzendő volna, s e részben beérhetnők a belföldiekkel való egyenlő elbánásnak biztosításával, amiről a vámkonferencián tett javaslat folytán a német szerződéstervezet 19. cikkében történnék gondoskodás.

Ezt a közvetítő indítványt a földmívelési miniszter úr azzal a fenntartással teszi, ha egyidejűleg – lehetőleg már a legközelebb tartandó vám- és kereskedelmi értekezleten létesítendő megegyezés alapján – a két kormány és a Külügyi Hivatal között oly intern megállapodás jönne létre, melynek értelmében utóbbi jelentse ki azt, hogy amennyiben és ahol akár a magyar, akár az osztrák kormány annak szükségét látja, hogy a külföldön munkát vállalt hazai munkásaink ügyeit behatóbb ellenőrzésben és gondozásban részesíttesse, mint aminőben azokat a ma fennálló szervezet mellett konzulátusaink részesíthetik: az e célból az érdekelt állam kormány által kiküldendő megbízottak a kormány eziránti megkeresése alapján az illető konzulátushoz – a külügyi szolgálat anyagi megterheltetése nélkül – szolgálattételre haladéktalanul be fogja osztani oly célból, hogy azután ez a megbízott mint az említett konzulátus tagja a konzult megillető jogosítványok igénybe vételével és erkölcsi súlyával járhasson el megbízatásában.

Ha ez a javaslat akár az osztrák kormány, akár a Külügyi Hivatal részéről el nem fogadtatnék, úgy ragaszkodnunk kellene ahhoz, hogy a szerződésekben ily külön megbízott munkásfelügyelők kiküldésének jogát határozott formában magunknak biztosítani törekedjünk.

Célszerű volna a szóban forgó kérdést a fentebb javasolt módon a Külügyi Hivatallal egyetértőleg megoldani, mert egyrészt különösen az Olaszországhoz való viszonyunk tekintetében tényleg bizonyos fokig ránk nézve lehetne hátrányos az ily munkásfelügyelő kiküldésének jogát a szerződésben kölcsönösen biztosítani. Elég e tekintetben az olasz munkásoknak vasúti és vízi építkezéseknél, különösen Ausztriában való nagymérvű foglalkoztatására és az irredentizmus veszedelmes üzelmeire utalni. De másrészt talán jobban is lehetne a szemünk előtt lebegő cél elérését biztosítanunk, ha külföldön dolgozó munkásaink ügyeit a konzulátus teljes tekintélyével rendelkező állami kiküldött által tudnók ellenőriztetni, mint a szerződés adta jogunknál fogva kiküldött külön megbízott által, kinek a külföldön ez esetben alig állna rendelkezésre a megkívántató hatósági támogatás.

A Külügyi Hivatal pedig minden nehézség nélkül hozzájárulhatna a részünkről teendő ezen javaslathoz, mert a kiküldendő megbízott költségeit az illető kormány viselné, ilyfajta kiküldetésnek pedig a gyakorlatban való teljes beváltását többek közt például a Belgrádi Konzulátushoz már évek óta beosztott magyar királyi állami állatorvos kifogástalan, és éppen a Külügyi Hivatalnak is teljes megelégedésére való működése bizonyítja.

A minisztertanács a tett javaslatokat elfogadta, s elhatározta, hogy a vám- és kereskedelmi értekezleten részt vevő megbízottaink ily értelemben utasíttassanak.

15.

A horvát–magyar pénzügyi egyezmény szentesítése[292]

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországok között az 1889. december 10-én[293] kelt törvény értelmében létrejött pénzügyi egyezmény hatályának további egy évre való meghosszabbításáról szóló törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb szentesítése alá terjeszthesse.

A felhatalmazás megadatott.

22. (13.)
1904. április 11.

2.

Dr. Ernuszt József főispáni kinevezése

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy Reiszig Ede, Vas vármegye főispánjának lemondása folytán ezen főispáni állásra dr. Ernuszt Józsefet szándékozik Ő Felségénél kinevezés végett javaslatba hozni.

Tudomásul vétetett, s egyúttal jóváhagyatott, hogy Reiszig Ede részére felmentése alkalmából, sok évi hasznos szolgálatai elismeréséül, a Lipót-rend[294] középkeresztjének díjmentes adományozása hozassék Ő Felségénél javaslatba.

8.

Az 1904. évi állami költségvetés előterjesztése[295]

A pénzügyminiszter úr bemutatta az 1904. évi állami költségvetés mérlegét, mely szerint tesznek a rendes kiadások: 1 024 562 180 K

a rendkívüli kiadások:

mégpedig az átmeneti kiadások: 49 291 965 K

a beruházások: 116 230 476 K

az összes kiadások: 1 190 084 621 K

a rendes bevételek: 1 081 376 795 K

a rendkívüli bevételek: 109 305 150 K

az összes bevételek: 1 190 681 945 K

tehát a felesleg: 597 324 K

---

292 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./6.; december 13./26.; december 31./32.; 1904. október 13./30.

293 1889. évi XL. (december 10-én kelt) törvény Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországok között létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről. (kihirdetve 1890. január 17.) Horvát autonóm törvények gyűjteménye. IV. köt. 269–273.

294 Háromfokozatú osztrák érdemrend, amelyet Ferenc császár alapított 1808. január 8-án, apja, II. Lipót emlékére.

295 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 4./9.; 1904. július 26./1.; december 2./6.

Jóváhagyatott, s a pénzügyminiszter úr felhatalmaztatott, hogy a fentebbi mérleggel megállapított költségvetést Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.[296]

14.
Az államvasúti alkalmazottak illetményének szabályozásáról

15.
A Nagybánya-Felsőbányai Helyiérdekű Vasút építésének engedélyezése[297]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kér arra, hogy a Nagybánya-Felsőbányai Helyiérdekű Vasút építésére és üzletére az engedélyokiratot Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után kiadhassa.

A szóban levő vasút hossza 9,2 km.

A tényleges építési és üzletberendezési költség pályakilométerenkínt 80 435 K, összesen tehát 740 000 K, mely összegből forgalmi eszközök beszerzésére 50 000 K, tartalékalap képzésére pedig 32 000 K fordítandó.

Az építési és üzletberendezési tőke 35%, vagyis 259 000 K erejéig 5% osztalékra jogosító törzsrészvények, 65%, vagyis 481 000 K erejéig pedig 78% kibocsátási árfolyam alapulvétele mellett számított 5%-os elsőbbségi részvények kibocsátása útján szereztetnék be.

A posta ingyen szállítása fejében 50 éven át évenként 1800 K, külön állami segély címén pedig – szintén 50 éven át – évenként 3100 K biztosíttatnék. Ezen két hozzájárulás tőkeértékének megfelelően 98 000 K névértékű törzsrészvény lesz az állam tulajdonába átadandó.

A Bánya- és Erdőkincstár érdekeltsége címén az állam 20–20 000 koronával járul hozzá, míg a törzsrészvénytőkének még ezenfelül fedezetlenül maradó része a törvényhatósági községi és magánérdekeltségi hozzájárulások által fedeztetik.

A vasút üzletét a M. Kir. Államvasutak fognák kezelni.

A kért felhatalmazás megadatott.

18.
Kincstári ingatlan eladásának engedélyezése

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri, hogy a kiskostélyi X. iszapolási Vadu Ferarului nevű 3,603/1600 hold földterületet négyszögölenként 10 filléréért szabadkézből eladhassa.

A minisztertanács hozzájárult.

---

296 Az 1904. évi költségvetés szabályszerű életbeléptetésére is az alábbi bonyolult módon kerülhetett sor: az 1904. év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1904. évi IV. törvény; az 1904. év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1904. évi IV. törvény hatályának az 1904. augusztus végéig való kiterjesztéséről szóló 1904. évi XV. törvény; továbbá az 1904. évi állami költségvetésről szóló 1904. évi XXI. törvény.

297 Az engedélyezési ügyiratot nem találtam. A 9,2 km hosszú vasútvonalat 1904-ben adták át a forgalomnak. (Lásd még: Ruzitska, 1964.)

23. (14.)
1904. április 13.

2.

Törvényjavaslat a Fiume–New York közötti hajójáratok üzemben tartásáról

A miniszterelnök úr, mint a Belügyminisztérium vezetője a folyó évi március hó 13-án kelt minisztertanácsi határozat[298] kapcsában bemutatta a Liverpooli Cunard Gőzhajózási Társasággal (Cunard Steam Ship Co. Limited of Liverpool) a Fiume és New York között a „Cunard Magyar–Amerikai Vonal" (Cunard Hungarian–American Line) elnevezéssel létesítendő rendszeres hajójáratok[299] üzemben tartására vonatkozólag kötött szerződés becikkelyezésére vonatkozó törvényjavaslatot,[300]

mely jóváhagyatott, s a miniszterelnök úr felhatalmaztatott, hogy ezen törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb engedélyének kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.

5.

Az osztrák és a magyar érdekek egyeztetése a Németországgal és Olaszországgal kötendő közös vám- és kereskedelmi egyezmény vitatott pontjaiban[301]

A miniszterelnök úr előterjesztése folytán tárgyalás alá vétettek a közös vám- és kereskedelmi értekezletnek a Német- és Olaszországgal kötendő kereskedelmi szerződésekre vonatkozó javaslatai, úgyszintén az osztrák miniszterelnök úrnak eziránti átiratai, melyekben közli az osztrák kormánynak álláspontját azon pontokra nézve, melyekben a vám- és kereskedelmi értekezleten megegyezés nem jött létre.[302]

A minisztertanács következőleg határozott, mégpedig

II. A német kereskedelmi szerződést illetőleg:

A kereskedelmi utazók megadóztatása tárgyában a minisztertanács elfo-

298 MNL OL K 27. 1904. március 13./8.; MNL OL K 27. 1905. február 2./8.

299 MNL OL K 2–AXVII–1–1. Cunard szerződés, melyet a magyar miniszterelnök a liverpooli Cunard gőzhajózási társasággal (Cunard Steam Ship Co. Limited of Liverpool) kötött. 1904. június 4.

300 MNL OL K 148–1904–16–4147. Tisza István miniszterelnök leirata valamennyi törvényhatóság részére a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvény életbeléptetése tárgyában. 1904. április 13. – A Külügyminisztérium tájékoztatása szerint a német hajózási társaságok és az általuk felkért politikusok tiltakozásukat jelentették be a fenti intézkedésekkel szemben. (MNL OL K 149–1904–11. t.–340. A külügyminiszter átirata a magyar miniszterelnök részére. 1904. április 20.)

301 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18./36.; 1903. november 23./10.; 1903. december 31./21.; 1904. január 9./30.; 1904. január 23./16.; 1904. január 26./4.; 1904. február7./14.; 1904. február 14./6.; 1904. március 13./5.; 1904. március 13./27.; 1904. szeptember 8./36.; 1904. szeptember 22./3.; 1904. október 9./1.; 1904. október 24./2.; 1904. december 10./12 és 25.; 1904. december 28. /1.;1905. február 14./4.; 1905. május 4./5.

302 Az osztrák és a magyar szakemberek a Németországgal kötendő egyezményről tárgyaltak a Bécsben, 1904. március 2. és március 12. között megtartott vám- és kereskedelmi értekezleten. (A mindkét fél által elfogadott pontokat lásd: MNL OL K 178–1904–404. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére. 1904. április 9.)

gadja az osztrák álláspontot, mely szerint a megadóztatás taktikai szempontból a tárgyalások kezdetén követeltessék ugyan, később azonban elejthető.[303]

A fagyasztott vagy elkészített hús beviteli tilalmára vonatkozó javaslatunk elejtendő, tekintettel arra, hogy az a német kormány részéről bizonyára nem fogadtatnék el, mert alig fogna autonóm jogkörének ily módon, harmadik államokkal szemben érvényesítendő tekintetek által való korlátozásába beleegyezni.[304]

Az állategészségügyi egyezmény 2. cikkére nézve nincsen ugyan véleményeltérés, de netáni félreértések elkerülése végett a „für Zwecke der politischen (Veterinär) Verwaltung" kitétel helyett: „für Zwecke der veterinär–polizeilichen Verwaltung" teendő.

A „szomszédhelyek" tüzetesebb meghatározása tekintetében a minisztertanács elfogadja az osztrák javaslatot, mely szerint ezen meghatározás csak a szóbeli tárgyalásoknál hozassék szóba, amikor a mi javaslatunk érdemileg a németek által már elfogadtatott.

Azon javaslat, hogy az esetben, ha az állategészségügyi egyezmény szerint megengedett állatforgalom korlátoztatnék, a másik szerződő félnek jogában álljon némely ipari cikknek vámját felemelni, csak ekkor teendő meg, ha Németország a választott bíróságra vonatkozó javaslatot nem fogadná el.

A tokaji s hegyaljai borvidék borainak oltalma érdekében megfelelő határozmány veendő fel a szerződésbe.

A vám és kereskedelmi értekezlet egyéb javaslatait a minisztertanács elfogadja.

Ami a külföldön munkát vállalt honosaink érdekeinek hathatósabb gondozása iránt tett azon javaslatot illeti, hogy az esetleg kiküldendő kormánymegbízottak a konzulátusokhoz beosztassanak, s ezen ügyekben konzuli jogosultsággal járhassanak el, ez a kérdés a két kormány és a közös külügyminiszter között belügyileg szabályozandó; azon esetben, ha ez a javaslat el nem fogadtatnék, a minisztertanács azon korábban tett javaslatra kíván visszatérni, mely szerint szerződésileg biztosíttatnék kölcsönösen azon jog, hogy a külföldön foglalkozó munkások ügyeinek ellenőrzése és gondozása végett a helyszínére külön kormány megbízottak küldethessenek.

III. Az olasz kereskedelmi szerződést illetőleg:

A kereskedelmi utazók megadóztatása iránti követelés az I. alatt mondottak értelmében elejthető.

Ingatlan birtok megszerezhetésének biztosítása iránti intézkedés a minisztertanács nézete szerint nem való a kereskedelmi szerződésbe, s nem is célszerű az államnak szabad rendelkezési jogát e tekintetben szerződésileg megkötni;

303 MNL OL K 255–1904–6. t.–1318. Az osztrák miniszterelnök átirata a magyar miniszterelnök részére. 1904. április 5.

304 MNL OL K 255–1904–6. t.–1318. A magyar miniszterelnök átirata az osztrák miniszterelnök részére. 1904. április 15.

ellenben a minisztertanács szívesen hozzájárul ahhoz, hogy a kölcsönös jogvédelem, valamint a szabadalom s védjegyek oltalma iránt Olaszországgal egyezmények létesíttessenek.

A borvám kérdésben lényegileg fenntartandó továbbra is az az álláspont, melyet a minisztertanács már a folyó évi március hó 13-án hozott határozatában elfoglalt azon határozott kikötéssel, hogy a kedvezményes vámtétel mellett korlátolt mennyiségben esetleg behozható bor csak hatósági ellenőrzés mellett történő házasítási célokra szolgálhat.[305]

24. (15.)
1904. május 3.

12.
Törvényjavaslat az 1902. június 12-én Hágában aláírt családjogi egyezmény becikkelyezéséről

Az igazságügy-miniszter úr előadta, hogy a minisztertanács 1903. évi december hó 31.[306] napján hozott határozatával felhatalmazta őt arra, hogy az 1902. évi június hó 12-én Hágában aláírt két házasságjogi és egy gyámsági nemzetközi egyezmény becikkelyezésére vonatkozó három törvényjavaslatot a legfelsőbb engedély kieszközlése után az Országgyűlés elé terjeszthesse.

Ezt, mihelyt a vonatkozó legfelsőbb elhatározás hozzá beérkezik, meg is fogja tenni.

Az említett nemzetközi egyezmények a törvénybe iktatás és a ratifikáció megtörténtével kötelezők lesznek ugyan egyfelől a magyar állam és Ausztria, másfelől a többi szerződő államok között, de külön intézkedés nélkül nem lennének kötelezők Magyarországra és Ausztriára nézve egymás között.

Ha azt akarjuk, hogy ezek az egyezmények irányadók legyenek Magyarországra és Ausztriára nézve egymás között is, szükséges, hogy a m. kir. kormány e részben az osztrák cs. kir. kormánnyal külön megállapodásra jusson.

Az 1902. évi június hó 12-én Hágában aláírt nemzetközi egyezményekhez az európai kontinens államainak legnagyobb része hozzájárult. Minthogy pedig az említett egyezményekben foglalt kikötések annál inkább emelkednek értékben, mennél nagyobb területen hatályosak, kívánatos úgy a magyar államra nézve, hogy Ausztriát, mint Ausztriá-

305 MNL OL K 27. 1904. márciusi3./5. A kereskedelemügyi miniszter javaslata szerint: „ratifikáltassék az, hogy a borok számára adandó kedvezmény gyanánt semmi esetre sem helyezhetünk kilátásba mást, mint azt, hogy az új autonóm vámtarifánk tervezetében 60 koronában megállapított borvámot szerződéses úton 47 koronára mérsékeljük". (MNL OL K 255–1904–6. t.–906. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. március 11.) – Az olaszokkal a megbeszélések 1904. június elején folytatódtak. (MNL OL K 255–1904–6. t.–1754. A miniszterelnök leirata a pénzügyminiszter részére. 1904. május 25.)

306 MNL OL K 27. 1903. december 31./14.

ra nézve, hogy a magyar államot a szóban forgó jogviszonyok tekintetében ugyanazon elbánásban részesíthesse, mint azokat a többi államokat, amelyek az 1902. évi június hó 12-én kelt nemzetközi egyezményekhez hozzájárultak.

Az igazságügy-miniszter úr az osztrák Igazságügy-minisztériumot vezető cs. kir. miniszterelnök úrral egyetértve célszerűnek tartaná, ha a hágai egyezményeknek Magyarországra és Ausztriára egymás közt való kiterjesztése iránt a m. kir. kormány és az ausztriai cs. kir. kormány egymással egyezményre lépnének.

Ily egyezmény kötéséhez a m. kir. belügyi kormány, valamint Horvát–Szlavónországok szempontjából a bán úr is hozzájárult.

Ha a m. kir. kormány és az osztrák cs. kir. kormány megállapodik abban, hogy e tárgyban egyezményt köt egymással: mindegyik kormánynak szabadságában áll a másiktól függetlenül mérlegelni azt a kérdést, vajon saját törvényhozásától előzetesen kíván-e felhatalmazást kérni az egyezmény megkötésére, vagy pedig utólagosan eszközli-e ki saját törvényhozásától az egyezmény jóváhagyását.

Az osztrák cs. kir. kormány az Ausztriában követett eddigi eljárás után indulva, felhatalmazási törvényt szándékozik e tárgyban az ausztriai Birodalmi Tanácstól kieszközölni.

Az igazságügy-miniszter úr inkább az utólagos becikkelyezés mellett volna, mert a többi szerződő államokkal kötött hágai egyezményeket is az aláírás után iktatjuk az ország törvényei közé, és mert már volt precedens eset arra, hogy Ausztriával kötött egyezményt is utólagosan cikkelyeztünk be (1899: XLVI. tc.[307]).

A minisztertanácstól tehát felhatalmazást kér arra, hogy

a/ a m. kir. kormány hozzájárulását ezen egyezményi tervezethez kijelenthesse;

b/ az egyezmény számára a törvényes alap megteremtéséről becikkelyezés útján gondoskodhasson.

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta azzal a hozzáadással, hogy miután az itteni törvényhozási gyakorlatnak a kötött egyezményeknek becikkelyezése felel meg, ez esetben is ezen eljárás követtessék.

21.

A kereskedelmi miniszter előterjesztése a Nagyberezna–Országhatárszéli Vasút építési költségéről[308]

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a múlt évi november hó 18-án[309] tartott minisztertanácsból a Nagyberezna–Országhatárszéli Vasút kiépítése tárgyában nyert felhatalmazásnak folyamánya, hogy – miután a vasútnak 1905. év végéig való kiépítését,

307 1899. évi XLIV. törvény. A M. Kir. Postatakarékpénztár elhelyezése céljából emelendő épületről. *Törvénytár*, 1899. 299–300.

308 A MÁV hálózatának kibővítéséről, vasúti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről szóló 1904. évi XIV. törvény 1. §-a szerint: megépül az Ungvölgyi Helyiérdekű Vasút által a „Nagyberezna állomásától az Ung folyó völgyében Sztannán át az Uzsok melletti magyar-gács határszélig vezetendő gőzmozdonyú vasútvonal". (MNL OL K–26–1904–2380. Törvényjavaslat a MÁV hálózatának kibővítéséről, vasúti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről. 1904.) – Az 56 km hosszú vasútvonalat 1905-ben adták át a forgalomnak.

309 MNL OL K 27. 1903. november 18./35.

illetőleg forgalomba hozatalát biztosítani kell – mindaddig, míg a beruházási kölcsön megszavazva nincsen, vagy más beruházási hitelek nem engedélyeztetnek, az építésre szükséges költségek ideiglenesen az Államvasutak üzleti feleslegeiből fedezendők; a kifizetett összegek természetesen annak idején az Államvasutak üzleti számlája javára visszatérítendők lesznek.

A múlt év utolsó négy hónapjában kiadatott ily címen összesen 1 596 985 K 40 fillér, azon kívül a múlt évben az Államvasutak 478 747 K 07 fillér értékű felépítményi anyagot adtak át a vállalatnak, a folyó évi augusztus hó végéig pedig még 920 000 K értékű anyag lesz átadandó, mely összegek erejéig szintén megfelelő hitel lesz a Magyar Államvasutaknak rendelkezésére bocsátandó, illetőleg ezen összegek az anyagszámláról az építési számlára lesznek átkönyvelendők.

A folyó évi január és február havi teljesítmények után összesen 453 976 K 61 fillér fizettetett ki; ebből az összegből azonban a szerződés értelmében 5%, vagyis 19 974 K 96 fillér levonatott biztosítékul, 1% pedig, tehát 399 K 50 fillér a nyugdíjra nem jogosult m. kir. államvasúti alkalmazottak segélyalapja javára.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

22.

A Balatontavi Gőzhajózási Rt. állami segélyéről[310]

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a Balatontavi Gőzhajózási Részvénytársaság már évek óta részesül állami segélyben, mely 1902. évtől kezdve évi 24 000 koronára emeltetett; úgy a társaság, mint az Államkincstár érdekében azonban kívánatos, hogy ezen segélyezés a társasággal kötendő szerződés útján bizonyos évek sorára állandósíttassék. Ennélfogva a kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kér, hogy a most adott évi 24 000 K segély biztosítása tárgyában a nevezett társasággal 10 évre szóló szerződést köthessen.[311]

A felhatalmazás megadatott.

24.

Felhatalmazás Magyarország képviseletére az ipari tulajdonjogról tartandó berlini nemzetközi kongresszuson

A kereskedelmi miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a folyó évi május havában Berlinben az ipari tulajdonjog tárgyainak oltalma ügyében tartandó nemzetközi kongresszusra a magyar kormány képviseletében dr. Ballai Lajos, a M. Kir.

310 A részvénytársaságot 1888-ban alapították egy gőzössel. Állami segéllyel a hajók számát 1890-ben háromra növelték.

311 MNL OL K 255–1904–9. t.–1495. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére a Balatoni Gőzhajózási Rt. állami segélyezése tárgyában. 1904. május 3. – Az állami támogatásért a részvénytársaság vállalta: a minisztérium jóváhagyásával a személyszállító járatok menetrendjének összeállításánál a vasúti csatlakozásokat is figyelembe veszi, az új kikötőket a menetrendjébe beilleszti, megfelelő várótermeket épít, díjszabását a minisztérium hagyja jóvá, a postaküldeményeket díjmentesen szállítja, az éves mérlegét jóváhagyásra bemutatja a minisztériumnak. „A társaság ezen szerződés tartama alatt a kereskedelemügyi miniszter felügyelete alatt áll, ki felügyeleti jogát a társasághoz kinevezendő miniszteri biztos által gyakorolja."

Szabadalmi Hivatal elnökét és melléje beosztandó segéderőül dr. Marich Jenő miniszteri fogalmazót küldhesse ki.

A minisztertanács hozzájárult.

26.
A vasútforgalom korszerűsítése motorvonatokkal

A kereskedelmi miniszter úr hivatkozott arra a köztudomású tényre, hogy helyiérdekű vasutaink túlnyomó része kedvezőtlen pénzügyi helyzetben van, mert bevételeik nem alakulnak előnyösen. Ezen vasutak nagy részénél a bevételek zömét a személyforgalom szolgáltatja. Ebből következik, hogy a személyforgalom emelésétől várható elsősorban a szóban levő vasutak helyzetének javulása. A személyforgalom viszont akkor emelhető, ha sűrű, gyors és olcsó közlekedés lehetséges. Minthogy pedig a helyiérdekű vasutakon közlekedő 2–3 vegyes vonatpár az utazásra elég alkalmat nem ad, a fővonalakkal való kedvező összeköttetés lehetőségét kismértékre szorítja és főleg, mert az áruforgalmat is közvetítő vegyes vonatok gyorsan nem közlekedhetnek, ennélfogva a személyforgalom fokozása a mai rendszer keretében alig lehetséges.

Ez a helyzet a helyiérdekű vasutak üzletét kezelő M. Kir. Államvasutak szempontjából is kedvezőtlen, mert a személyszállítási bevételekben az Államvasutak felesen részesek, továbbá, mert az áruforgalom csekély volta folytán rosszul kihasznált vegyes vonatok járatása tetemes üzemi költséget okoz.

Mindkét fél ezen hátrányos helyzetének javítását tanulmányozván, nem kerülhette el az előadó miniszter úr figyelmét az a körülmény, hogy az elmúlt két évben az Aradi és Csanádi Egyesült Vasutak és az általuk kezelt Alföldi Gazdasági Vasút a motorforgalommal kedvező eredményt értek el.

Az utóbbi vasúton ugyanis az 1902. évi szeptemberben megkezdett motorforgalom folytán, mellőzve ezen csonka üzleti év adatait, 1903-ban 1901. évvel szemben a személyforgalom 120%-kal, a forgalom bevételei pedig 90%-kal emelkedtek, míg az Aradi és Csanádi Egyesült Vasutakon 1903. április 1-jén életbe léptetett motorüzem mellett a forgalom az 1902. év hasonló időszakához képest 70% emelkedést mutat.

Ezen kedvező eredmények és az a lehetőség, hogy a motorforgalom segélyével a járatok sűrítése és gyorsítása könnyen keresztülvihető, a kereskedelmi miniszter úr kötelességévé teszik, hogy e forgalom meghonosítását a M. Kir. Államvasutak kezelésében levő helyiérdekű vasutakon is elrendelje.

Meggyőződése szerint ez a forgalom nemcsak a helyiérdekű vasutak bevételeinek fokozását, hanem a vidéki gócpontok forgalmának jó és célszerű lebonyolításával ezek közgazdasági érdekeit is kedvezően befolyásolná; a M. Kir. Államvasutakra nézve pedig szintén előnyös volna, mert növekednék az Államvasutak a helyiérdekű vasutak személyszállítási bevételeiből való részesedése, emelkednék a javára eső járműhasználati díj, költséges vegyes vonatok megtakarítása, illetve ezeknek olcsóbb motormenetekkel való pótlása válnék lehetővé és a közönséges forgalmi eszközök egy része a helyiérdekű vasutakon felszabadulván, az Államvasutak saját vonalain volna felhasználható.

Mindezek arra indítanak, hogy a motorüzem bevezetése megkezdessék.

E célból kezdetnek 22 helyiérdekű vasúton összesen 1315 km-t tevő vonalat szemelt ki. Ezen helyiérdekű vasutakon a mai járatok megkétszerezése mellett kereken 90 motorkocsira és 60 pótkocsira volna szükség, amelynek beszerzése kereken legfeljebb 3 800 000 koronát igényelne.

Ezen járművek beszerzését az előadó miniszter úr akként tervezi, hogy azok ára az Államvasutak részéről 20–25 éven keresztül fizetendő 4–4,5%-os járadék lekötése útján fedeztessék, mi mellett a helyiérdekű vasút-részvénytársaságok készeknek nyilatkoztak a beszerzési árból az egyes helyiérdekű vasutakra eső összeg évi 2,1%-át az Államvasutaknak 25 éven át megtéríteni.

Minden egyes helyiérdekű vasúttal, az illető vasút speciális viszonyainak figyelembe vételével, de a fenti elvi alapon üzletkezelési pótszerződés köttetnék.

Ezen szerződésben többek közt az is szabályoztatnék, hogy az egyes helyiérdekű vasutakon a motorüzem bevezetése folytán szükséges pótberendezések és átalakítások, úm. vágányok, fordítókorongok, motorszínek, vízvételi berendezések stb. költségeit az Államvasutak előlegeznék, a motorüzem folytán a személyszállításnál beálló egész bevételi többlet, mely a motorüzem behozatala előtti év bevételeinek alapul vételével állapíttatnék meg, ezen előlegek és azok 4%-os évi kamatjának megtérítésére volna mindaddig fordítandó, amíg azok teljesen törlesztettek.

Minthogy a tett számítások szerint a kilátásba vett vasutakon ezen célból az Államvasutak legfeljebb 325 000 koronát fognak előlegezni, amely a bevételi többletből előreláthatólag legkésőbb 2–3 év alatt teljesen megtérül, ezen címen az Államvasutak üzleti számlája számbavehetően nem fog megterheltetni.

Az előadottak után a kereskedelmi miniszter úr kéri a minisztertanács felhatalmazását arra, hogy a motorüzem céljaira szükséges forgalmi eszközök költségeinek a jelzett módon leendő fedezése és a berendezések és átalakítások költségeinek a M. Kir. Államvasutak által leendő előlegezése iránt az ismertetett keretben intézkedhessen.

A felhatalmazás megadatott.

34.
Felhatalmazás Magyarország belépésére a Földrengéskutató Nemzetközi Szövetkezetbe

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy Magyarországnak a „Földrengéskutató Nemzetközi Szövetkezetbe" oly módon való belépését bejelenthesse, hogy Magyarország államjogi szuverenitása ezen szövetkezetben minden más államtól teljesen függetlenül érvényesüljön; továbbá, hogy ezen szövetkezet „Állandó Bizottságába" tagul Magyarország részéről dr. Kövesligethy Radó budapesti tudományegyetemi rendes tanárt kiküldhesse, s a belépés évi 1600 márkás díját tárcája terhére elvállalhassa.[312]

A minisztertanács hozzájárulását megadta.

35.

Felhatalmazás középázsiai kutatásokat végző magyar bizottság létrehozására

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előadta, hogy a „Comité russe pour r'exploration historique, archéologique, linguistique et ethnographique de l'Asie Centrale et de l'Extréme Orient" című bizottság egyik határozatának végrehajtásaként felszólította az egyes külföldi államokat, hogy Közép-Ázsia és a Szélső-Kelet felkutatásának tudományos célját magukévá téve, országonként, az orosz adminisztratív központi bizottság mellett, külön bizottságokat alkossanak, melyek az illető állam képviselő testületei gyanánt szerepelnének a „Nemzetközi Közép- és Kelet-Ázsiai Társaság"-ban.

A Budapesten székelő orosz főkonzul útján Magyarország is felszólíttatván egy „magyar bizottság" megalkotására, az előadó miniszter úr a tárgyalások folyamán meggyőződött arról, hogy a magyar nemzeti tudományosság szempontjából, a magyar faj őstörténeténél fogva egy magyar bizottságnak a megalkotása különös jelentőséggel bír, s éppen ezért a Magyar Tudományos Akadémia javaslatára fel is hívta a Magyar Néprajzi Társaság Keleti Szakosztályát egy, a „Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság" munkakörében Magyarországot képviselő „Magyar Bizottság" megalkotására, szabályzatának megszerkesztésére, és annak jóváhagyás végett leendő bemutatására.[313]

A Magyar Néprajzi Társaság Keleti Szakosztálya e felhívásnak rövid időn belül meg is felelt, s a szóban levő „Magyar Bizottság" megalakulása, illetőleg Magyarországnak a Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaságba e bizottsága képviseletében leendő belépése a megvalósulás stádiuma felé közeledik.

Tekintettel mindazonáltal azon körülményre, hogy Magyarország ezen belépése folytán nemzetközi viszonyba jut a többi belépő államokkal szemben, ami csupán a magyar kormány hozzájárulásával történhetik: a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy Magyarország, egy „Magyar Bizottság" képviseletében a „Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság" keretében a többi államokkal – a tudományos kutatás érdeke címén – társulhasson olyképpen, hogy ezen „Magyar Bizottság – melynek célja: magyarországi tudósok közreműködésével elősegíteni Ázsia közép és keleti tájainak, valamint az Ural-vidéknek történeti, régészeti, nyelvészeti és néprajzi szempontokból való átkutatása, különös tekintettel a magyar etnológia sajátos feladataira – a vezetése alatti minisztérium fennhatósága alatt álljon, mint nevezett nemzetközi társaságnak munkakörébe tartozó összes ügyekben állandó megbízással eljáró szakközege. Egyúttal felhatalmazást kér

---

312 Az intézményesített földrengéskutatás hazánkban 1881. november 9-én vette kezdetét a Magyarhoni Földtani Társulat keretében létrehozott Földrengési Állandó Bizottság megalakításával. 1903-ban a földrengések megfigyelésének feladatát a Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet vette át. 1904-ben megalakult a Nemzetközi Szeizmológiai Társaság, amelynek első főtitkárává Kövesligethy Radót választották. Az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet Budapesten a II. ker. Fő utca 6. szám alatt, szűk bérleményben volt elhelyezve. Az intézet igazgatója arra kérte a földművelésügyi minisztert, hogy 400 000 korona értékhatárig, székház céljára engedélyezze egy ház megvásárlását. (MNL OL K 178–1904–1238. Az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet igazgatójának kérelme földművelésügyi miniszterhez. 1904. február 2.; MNL OL K 26–1905–XXXIX–2458. A vallás-és közoktatásügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. március 31.) – Az Állandó Bizottságba dr. Kövesligethy Radó egyetemi tanárt delegálták.

313 MNL OL K 26–1904–XXVIII–1332. A vallás- és közoktatásügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. március 21.

arra, hogy ezen „Magyar Bizottság" tagjainak megerősítése, pótlása, szabályzatának jóváhagyása s e bizottság segélyezése tekintetében saját hatáskörében, illetőleg tárcája költségvetése keretében járhasson el.

A minisztertanács hozzájárult, és a kért felhatalmazást megadta.

36.
Felhatalmazás Magyarország képviseletére a VIII. Nemzetközi Földrajzi Kongresszuson

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előadta, hogy a Magyar Földrajzi Társaság bejelentette, hogy a folyó év őszén Amerika több városában megtartandó Nyolcadik Nemzetközi Földrajzi Kongresszusra illetékes helyről a Magyar Földrajzi Társaság is meghívatott, s hogy ennek folytán el is határozta: szóban levő kongresszuson saját elnöke, dr. Erődi Béla képviseletében leendő megjelenését. A Magyar Földrajzi Társaság ezt a képviseltetést nemcsak azért tartja fontosnak, mert ezáltal alkalmunk nyílik – éppen a földrajzi tudomány művelői és szaktekintélyei előtt – hazánkra vonatkozó nem egy téves nézetet helyreigazítani, hanem azért is szükségesnek tartja az ezen kongresszuson leendő részvételt, hogy az ott magyar részről megjelenő képviselő, az 1899. évben Berlinben megtartott VII. Nemzetközi Földrajzi Kongresszuson történt fenntartásának megfelelőleg, a IX. Nemzetközi Földrajzi Kongresszust Budapestre hívhassa meg.

Tekintettel mindazonáltal arra, hogy a Magyar Földrajzi Társaságnak társasági kiküldöttje ezt a fenntartott meghívást csakis a magyar kormány nevében újíthatja meg, nevezett társaság azon kérésének adott kifejezést, hogy evégből társasági kiküldöttjének a szükséges kormányi felhatalmazás megadassék, és hogy az a folyó év őszén Amerikában megtartandó nemzetközi földrajzi kongresszuson ne csak mint a Magyar Földrajzi Társaság kiküldöttje, hanem elsősorban mint a magyar királyi kormány képviselője jelenhessen meg.

Ehhez képest az előadó miniszter úr – annak megemlítése mellett, hogy a felmerülő költségek kiegyenlítéséről tárcája költségvetése keretében gondoskodni fog – a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy dr. Erődi Béla, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke a folyó év őszén Amerika több városában megtartandó VIII. Nemzetközi Földrajzi Kongresszuson a magyar kormány képviseletében megjelenhessen, s hogy ott a magyar kormány nevében a Kilencedik, 1909-ben megtartandó Nemzetközi Földrajzi Kongresszust Budapestre hívhassa meg, és hogy az erre vonatkozó felhatalmazás neki kiadathassék.

A minisztertanács felhatalmazta a vallás- és közoktatásügyi miniszter urat az előadott értelemben való intézkedésre.

25. (16.)
1904. május 9.

1.
Javaslat Ausztria–Magyarország közös költségeinek megállapítására létrehozott bizottság összetételére

2.
Az aratási sztrájk ellen tervezett intézkedésekről[314]

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy miután az országban kitörő sztrájkmozgalmak egyre valószínűbbé teszik, hogy az idei aratás sem fog általában zavartalanul lefolyni, s minden jel arra mutat, hogy különösen az alföldi s a dunántúli vármegyékben az aratás alatt jelentékenyebb zavarok lesznek, a maga részéről azonfelül, hogy a munkásközvetítési szervezet, s általában a közigazgatási hatóságok és a gazdasági egyesületek közreműködésével már most gondot fordít arra, hogy a munkaadók szerződtethessenek munkásokat, a következő intézkedéseket szándékozik megtenni, amelyekhez a minisztertanács hozzájárulását kéri.[315]

1./ Mezőhegyesen 5000, Kisbéren és Bábolnán 2000–2000 főből álló munkástartalékot szándékozik a Felvidékről és a Székelyföldről szervezni. E munkások mind kaszások lennének. Felfogadtatnának 2, esetleg 3 hétre napszám és élelmezésért azzal, hogy felhívásra tovább is kötelesek dolgozni. A felfogadás helyéről a rendeltetési helyig külön vonatokon való ingyenes szállításukat fogja kérni a kereskedelemügyi miniszter úrtól. A tartalék átengedésének módozatai az eddigiek lennének.

2./ Az egész országból beszerzi az adatokat arra nézve, hogy hol vannak még az aratáskor is felfogadható, megbízható munkások, hogy szükség esetén a közigazgatási hatóságok útján ezek a sztrájkolók pótlására közvetíthetők legyenek.

3./ Arra az esetre, ha a szervezett munkástartalék kimerül, és újabb felfogadással gyorsan nem lenne kiegészíthető, a ménesbirtokokra szerződtetett rendes munkásokat s esetleg a lehetőségig a cselédeket fogja a sztrájkolók pótlására átengedni.
Hogy viszont a ménesbirtokokon meg ne akadjon a munka, aratógépeket fog készletben tartani, s a méneskari katonák, s esetleg a vidéki törvényszéki fogházakból azon foglyok munkaerejét óhajtja igénybe venni, akik aratáshoz értenek. Erre nézve az illetékes miniszter urakkal megindítja a tárgyalásokat.

4./ Az aratás idejére szükség esetén kérni fogja, illetőleg el fogja rendelni azon közmunkák időleges beszüntetését, amelyeknél aratáshoz értő földmívesek foglalkoznak.

---

314 Lásd még: MNL OL K 27. 1905. május 18./24.

315 A Földművelésügyi Minisztériumban részletes tervet dolgoztak ki annak érdekében, hogy az 1904. évi aratási munkák zavartalan elvégzését biztosítsák. A hatóságok tudomására jutott, hogy a szociáldemokraták ezen a nyáron országos aratási sztrájkot szándékoznak szervezni. A munkabeszüntetés célkitűzése között nem csupán az aratási szerződésekben rögzített munkabérek növelése szerepelt, hanem a paraszti földvásárlás széleskörű kiterjesztése érdekében fokozottabb állami támogatást követeltek. (MNL OL K 149–1904–1–162. A belügyminiszter körlevele a főispánok részére. 1904. március 1.)

Érintkezésbe fog lépni a nagyobb vállalkozó cégekkel is, hogy az aratás idején aratáshoz értő munkásaikat szabadságolják, hogy azok a sztrájkolók pótlására csoportosan elközvetíthetők legyenek.

A felvidéki és a székely vármegyékből a gazdák tudtával azon munkások felfogadására is keresni fog módokat, akik otthon már el vannak szerződve, miután az említett vidékeken később van az aratás.

5./ A gépgyárosokkal érintkezésbe lépve, biztosítani fogja, hogy aratógépeket a jelentékenyebb vidéki központokon is tartsanak készletben. Az el nem adott gépek ingyenes oda- és visszaszállításának engedélyezésére kérni fogja a kereskedelemügyi miniszter urat.

6./ Ha az előbb jelzett módokon egyáltalán lehetetlen lenne már az aratás lefolyását biztosítani (noha e tekintetben a közbiztonsági teendők sokszoros teherrel járnának) utolsó esetben Galíciából is szerződtetne munkásokat, ahol van elegendő. Erre nézve azonban az osztrák kormánnyal már most érintkezésbe lépne.

7./ A nagyobb uradalmaknak ajánlani fogja, hogy szövetkezve maguk is biztosítsanak aratógépeket, esetleg tartalékcsapatokat, s tartsanak készletben arató szerszámokat. Figyelmeztetni fogja ismételten a munkaadókat, hogy a szerződési alakszerűségeket betartsák.

8./ A közigazgatósági hatóságokat ismételten figyelmeztetni fogja különösen az 1898: II. tc.[316] 65. és 66. §-ainak alkalmazására, s általában az idézett törvény pontos és megfelelő végrehajtására.[317] A közigazgatósági hatóságok kellő tájékoztatása céljából a leginkább érdekelt vármegyékbe előzetes bizalmas értekezésre megbízottat fog küldeni, aki az e részben megkeresendő belügyminiszter úr kiküldöttjével együttesen fog eljárni.

Itt megjegyzi, hogy minden tervezett intézkedés részleteit s a kivitel módozatait a belügyminiszter úrral egyetértésben és együttesen szándékozik megállapítani, és az egész akciót végrehajtani.

9./ Az aratás idejére szükség esetén a távirda- és távbeszélő hivatalokban az éjjeli szolgálat elrendelését fogja kérni.

10./ A törvényhatóságokat, a gazdasági egyleteket, az egyházi főhatóságokat, s a saját tárcájához tartozó összes tisztviselőket fel fogja hívni, hogy az aratósztrájkot társadalmi úton is iparkodjanak megelőzni.[318]

---

316 1898. évi II. törvény. A munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozása. 65. §: „Kihágást követ el és 60 napig elzárható és 400 koronáig büntethető, aki ilyen sztrájknak esetében a munkásokat felbújtja, vagy a munkások között álhíreket terjeszt."; 66. §: „Ugyanúgy büntethető, aki azzal bújtja fel a mezőgazdasági munkásokat, hogy a szerződésnél ne törekedjen igazolvány beszerzésére, s az elszerződött munkást azért bántja tettlegesen [...]." *Törvénytár*, 1898. 5–19.

317 Az 1898. évi II. törvény a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról szólt. A 65. § és a 66. § szerint, aki a mezőgazdasági munkások között munkabeszüntetést szervez, „kihágást követ el s 60 napig terjedhető elzárással és 400 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő."

318 A sztrájkok megakadályozása érdekében Tisza István, mint belügyminiszter 1904. május 18-án rendeletben utasította a főispánokat: ügyeljenek arra, hogy a törvényhatóságok alkalmazottai a birtokosok és az aratók közötti szerződések megkötését segítsék elő. Az 1904. május 19-én kiadott rendeletében pedig a csendőrkerületi parancsnokokat utasította arra, hogy az 1898. évi II. törvény előírásainak minden törvényes eszközzel szerezzenek érvényt. (MNL OL K 148–1904–26–3113. Tisza István leirata valamennyi főispán részére. 1904. május 18.; Tisza István leirata valamennyi csendőrkerületi parancsnok részére. 1904. május 19.)

11./ Az aratás biztosítására szükséges intézkedések költségeit előre csaknem lehetetlen jelezni, mert a mozgalom mértéke adja meg a védekezés terjedelmét is. Ennélfogva csak általánosságban kérheti a felhatalmazást a feltétlenül szükséges összegek igénybe vételére nézve.

A minisztertanács a javaslatba hozott intézkedésekhez hozzájárult, s e részben a teendő intézkedésekre nézve a felhatalmazást megadta, szükségesnek tartotta azonban, hogy a földmívelési miniszter úr mindenekelőtt – de minden feltűnés kikerülésével – egyes vidékenként tájékoztatást szerezzen magának arra nézve, hogy köttettek-e aratási szerződések vagy nem, s a munkások e részben milyen magaviseletet tanúsítanak.

3.
A miniszterelnök előterjesztése a katonai bűnvádi perrendtartásról[319]

A miniszterelnök úr a katonai bűnvádi perrendtartás javaslata tárgyában a ./. alatt idecsatolt előterjesztést tette.

Minisztertanácsi előterjesztés a katonai bűnvádi perrendtartás tárgyában.

A katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvényjavaslatnak az 1903. év elő felében tartott szóbeli tárgyalások alapján kidolgozott tervezetére a cs. kir. miniszterelnök úr mint Cs. Kir. Igazságügy-minisztérium vezetője 1903. évi október hó 2-án 18036/3. szám alatt tette meg észrevételeit.[320]

Azt az álláspontot, melyet ezekkel az észrevételekkel szemben a magyar kir. igazságügyi és honvédelmi niniszter urakkal egyetértőleg a közös hadügyminiszter úr irányában kifejezésre juttatni kívánnék, szükségesnek tartom a minisztertanács elhatározása alá bocsátani.

Egyúttal előterjesztem itt – a katonai törvénykezési nyelv kérdésének kivételével – azokat a többi indítványokat, amelyekre a katonai bűnvádi perrendtartás javaslatának átvizsgálása a magyar kormánynak alkalmat ad.

A katonai törvénykezési nyelv kérdésében külön előterjesztéssel járulok a minisztertanács elé.

Hasonlóképpen külön előterjesztés foglalkozik azokkal a kívánalmakkal, amelyeknek a katonai bűnvádi perrendtartásról szóló javaslatra vonatkozólag Horvát–Szlavón–Dalmátországok bánja, illetőleg a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr adott kifejezést. De a jelen előterjesztésben is meg vannak említve e kívánalmak közül azok, amelyek elfogadhatók, s a tervezet módosítását vonják maguk után.[321]

---

319 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. május 9./4.; május 31./47.; július 1./40.

320 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. Az igazságügy-miniszter átirata a honvédelmi miniszter részére. 1904. március 31; az előzményekről: Uo. A miniszterelnök leirata a honvédelmi miniszter részére. 1903. február 3. – A közös hadügyminiszter, az osztrák és a magyar honvédelmi miniszterek 1903. február 23-át követően Bécsben, márciusban Budapesten tanácskoztak. A megbeszéléseken a két igazságügy-miniszter is részt vett. Az átdolgozott törvénytervezetet a honvédelmi miniszter 1903. július 20-án kapta meg a hadügyminisztertől. (Uo. A honvédelmi miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1903. július 26.)

321 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. Horvát–Szlavón–Dalmátországok bánjának átirata a honvédelmi miniszter részére. 1903. szeptember 6.; Uo. A honvédelmi miniszter előterjesztése a miniszterelnök részére. 1903. december 16. – Az igazságügy-miniszter és a honvédelmi miniszter a horvát bán módosító javaslatait elfogadhatatlannak tartotta.

És most áttérek az egyes pontokra.[322]

1.

A cs. kir. miniszterelnök úr a tervezet 91. és 92. §-ainak oly értelemben való módosítását kívánja, hogy oly ügyvédek, kik nem viselnek tiszti vagy katonai hivatalnoki rendfokozatot a nem tényleges állományban, de a katonai védők lajstromában felvéve vannak, akkor is működhessenek mint védők, ha a vád tárgyát nem kizárólag közönséges bűntett vagy vétség képezi, tehát akkor is, ha a vád kizárólag vagy halmazatképpen katonai bűntettre vagy vétségre vonatkozik.

A most említett indítvány csak helyeselhető. Az okokat itt, az hiszem, nem szükséges részletezni.

A 92. § eredeti 3. bekezdése, melyet lényegben a cs. kir. miniszterelnök úr is elfogadott, így szól: „A védői tisztségre bocsátásnál elsősorban azokat kell figyelembe venni, akik nem tényleges igazságügyi tisztek, vagy nem tényleges más tisztek vagy katonai tisztviselők, vagy akik ilyenek voltak." Ezt a bekezdést, amelyre, mint instrukció természetével bíró rendelkezésre a törvényben amúgy nincsen szükség, célszerűbb volna kihagyni, nehogy ok nélkül felszínre juttassa azt a kívánságot, hogy oly ügyvédek, akik a nem tényleges igazságügyi tisztek vagy nem tényleges más tisztek közé tartoznak, vagy akik ilyen tisztek voltak, egyáltalában ne legyenek alávetve a szelekciónak.

A cs. kir. miniszterelnök úr a védelem kérdésével kapcsolatban még azt is ajánlaná, hogy a tervezet 92. §-át megtoldjuk egy új utolsó bekezdéssel, mely szerint „gondoskodni kell, hogy minden dandárbíróság és minden hadosztálybíróság kerületében a 91. § (új) 3. pontja alá eső védők megfelelő számban álljanak rendelkezésre." Tekintettel egyrészt arra, hogy a katonavédők lajstromába akarata ellenére senkit sem lehet fölvenni, másrészt tekintettel arra, hogy sem a katonai, sem az igazságügy igazgatásnak nem áll módjában egyeseket arra indítani, hogy fölvételüket kérelmezzék, a cs. kir. miniszterelnök úr szövegében vagy ki kellene mondani, hogy az említett irányban csak annyira kell gondoskodni, „amennyire lehetséges", vagy pedig az ajánlott új bekezdést, amelynek, így módosítva, gyakorlati jelentősége nem volna, egészen mellőzni kellene.

Az előadottakhoz képest tehát a 91. és a 92. § így szólana:

„91. § – Védők lehetnek:"

1./ tényleges katonaállományú tisztek, és ezenfelül, ha a vádlott más állománycsoportnak tisztje, vagy katonai tisztviselő: az ő állománycsoportjához (szolgálati ágához) tartozó tényleges tisztek és katonai tisztviselők is,"

„2./ tényleges igazságügyi tisztek és igazságügyi tisztjelöltek,"

„3./ a katonavédők lajstromába felvett ügyvédek és nem tényleges igazságügyi tisztek."

„92. § – A 91. § 3. pontjában említett egyéneknek a katonavédők lajstromába való felvétele fölött a honvédelmi miniszter határoz, mégpedig a Hadsereg (Haditengerészet) bíróságai előtt viselhető védői tisztség tekintetében a közös hadügyminiszterrel egyetértőleg."

322 A hivatalos használatra szánt kéziratot lásd: MNL OL K 26–1907–XLI–3563. Törvényjavaslat a katonai büntető perrendtartásról.

„A védői tisztségre bocsátás a szükséglethez képest történik, s feljogosítja a Hadseregnél védői tisztségre bocsátott egyént arra, hogy e törvény hatályosságának területén a Hadsereg és a Haditengerészet dandárbíróságai és hadosztálybíróságai előtt, továbbá a legfelsőbb katonai törvényszék előtt, a Honvédségnél védői tisztségre bocsátott egyént pedig arra, hogy az összes honvédbíróságok előtt védő lehessen."

2.

A tervezet 263. §-ának 1. bekezdése szerint a haditörvényszék a nyilvánosság kizárásának minden esetében kötelességükké teheti a jelenlevő egyéneknek, hogy azok a tényeket, melyekről a tárgyalás útján tudomást szereznek, titokban tartsák.

A cs. kir. miniszterelnök úr azt indítványozza, hogy a haditörvényszék titoktartási kötelezettséget a nyilvánosság kizárásának ne minden esetében, hanem csak az állambiztonság veszélyeztetésének elhárítása végett állapíthasson meg.

Ez az indítvány elfogadható, de a magyar kir. honvédelmi miniszter úr által kívánt azzal a kiegészítéssel, hogy titoktartási kötelezettség az állambiztonság mellett még katonai szolgálati érdekek veszélyeztetésének elhárítása végett is megállapítható legyen. Mindenesetre ki kellene fejezni a 263. § 1. bekezdésében (a cs. kir. miniszterelnök úr szövegéből hiányzó, de az eredeti szövegben meglevő azt a gondolatot), hogy titoktartási kötelezettség csak akkor állapítható meg, ha már a nyilvánosság ki van zárva. A 263. § 1. bekezdését tehát így kellene szövegezni:

„A nyilvánosság kizárása esetén az állambiztonság vagy katonai szolgálati érdekek veszélyeztetésének elhárítása végett a haditörvényszék a jelenlevő egyéneknek végzéssel kötelezettségükké teheti stb."

A cs. kir. miniszterelnök úrnak a 263. § többi rendelkezéseire vonatkozó megjegyzései csak az ausztriai törvényjavaslat idevágó rendelkezéseinek megváltoztatására irányulnak, ellenben a magyar törvényjavaslatot nem érintik. A magyar törvényjavaslat 263. §-ának 2. és 3. bekezdése tehát változatlanul fenntartandó lenne, legfeljebb a 3. bekezdésbe lehetne az „egyének" szó után világosság kedvéért beszúrni a következőket: „az illetékes polgári büntetőbíróság által."

3.

A cs. kir. miniszterelnök úrnak e pont alatt tett első megjegyzése, mely a 264. § 3. bekezdésének módosítására és kettéválasztására vonatkozik, a magyar törvényjavaslatot nem érinti.

Másodsorban a cs. kir. miniszterelnök úr azt indítványozza, hogy a 264. § 1. bekezdésének végszavait: „vagy az ítélet ki nem hirdettetett" töröljük.

Ez az indítvány, bár abban szigorítás rejlik, elfogadható, mert oly katonai bírósági hivatalos ügyirat közzététele, amely nyilvános tárgyaláson nyilvánosságra nem hozatott, akkor is sérthet jogos érdeket, ha a közzététel az ítélet kihirdetése után történt.

4.

A tervezet akképpen intézkedik, hogy békében a rendes katonai bírósági eljárás során (386. §), továbbá általában a rögtönítélő eljárás során (445. § 3. bek.), végül a hadrakelt seregnél és hadihajón (477. § 2. bek.), az illetékes parancsnok vagy elöljárói a jogerősen kiszabott büntetést fontos okokból, melyek kivételes méltánylást érdemelnek, kegyelmi

úton egyhíthetik vagy egészen el is engedhetik, ha és amennyiben Ő Felsége ezt a jogot nekik megadta.

A cs. kir. miniszterelnök úr kizárni óhajtaná azt, hogy Ő Felsége a kegyelmezési jogot másra átruházhassa. Erre való tekintettel a cs. kir. miniszterelnök úr:

a./ a 308. § kiegészítésével a haditörvényszéknek a katonai büntető törvénykönyv 121. és 124. §-ain túlmenő rendkívüli enyhítési jogot adna, az 1873. évi osztrák polgári bűnvádi perrendtartás 338. §-ának mintájára, nehogy Ő Felségét a kegyelmi ügyek túlterheljék;

b./ a 386. § módosításával általános szabályként azt a tételt állítaná fel, hogy a jogerősen kiszabott büntetést kegyelem útján csak Ő Felsége engedheti el vagy enyhítheti;

c./ a kegyelmezési jog átruházhatóságát csak a rögtönítélő eljárás során (445. § 3. bek.), valamint a hadrakelt seregnél és hadihajón (477. § 2. bek.) tartaná fenn.

Az a. pont alatt említett indítvány, bár azt a cs. kir. miniszterelnök úr tulajdonképpen a b. alatt jelzett indítvány elfogadásának megkönnyítése végett tette, független ettől a második indítványtól. Az a. pont alatt jelzett indítvány szerint ugyanis az ítélő bíróság rendkívüli enyhítési jogot nyerne, ami – tekintettel a katonai büntető törvénykönyvben foglalt büntetések túlságos szigorúságára – szerfölött kívánatos. A 308. §-nak a cs. kir. miniszterelnök úr által javasolt kiegészítése tehát pártolást érdemel, de még az is szükséges volna, hogy ez a rendkívüli enyhítési jog a halálbüntetésnek (vö. a magyar büntető törvénykönyv 92. §-ának 2. bek.) és a rendfokozat elvesztésére szóló büntetésnek eseteire is kiterjesztessék; végül hogy a katonai büntetőtörvénykönyv 125. §-ában említett rendkívüli enyhítési jog nemcsak akkor legyen gyakorolható, ha több, hanem akkor is, ha csak egy fontos enyhítő körülmény forog fenn, és ne kívántassék, hogy az enyhítő körülmény okvetetlenül olyan legyen, melytől a bűnös javulását alaposan várni lehessen.

Itt még felemlítem, hogy szükséges lenne a katonai bűnvádi perrendtartás tervezetének a II. fokú katonai bíróságok eljárására vonatkozó rendelkezései között (345., 354., 371. §) minden kétséget kizárólag kiemelni, hogy a haditörvényszéket megillető, a tervezet 308. §-ában a fentiek szerint megállapítandó rendkívüli enyhítési jog a II. fokú katonai bíróságokat is megilleti.

Ami a b. pont alatt említett indítványt illeti, az elvileg csak helyeselhető ugyan, de a magyar kir. honvédelmi miniszter úr hozzám intézett átiratához csatolt megjegyzéseiben részletesen kifejtette, hogy a magasabb katonai parancsnokok nálunk a kegyelmezési jogot most is gyakorolják, és hogy ennek a tradíciónak hosszú múltja van. Ha tehát a b. pont alatt jelzett indítvány teljes megvalósítása leküzdhetetlen nehézségekbe ütköznék, legalább annyit mindenesetre lehetne kívánni, hogy a kegyelmezési jog gyakorlása ne legyen átruházható az illetékes parancsnokra, mert hiszen tulajdonképpen ő a vádhatóság, és így csakugyan visszás volna, ha a saját vádja folytán hozott jogerős bírói ítélettel megállapított büntetést kegyelemből maga ez a parancsnok engedhetné el, vagy enyhíthetné. De talán el lehetne fogadni a 386. § mostani 1. bekezdését, ha rendelkezései az illetékes parancsnok kizárásával ennek előljáróira korlátoztatnának, és egyszersmind az is kimondatnék, hogy még az illetékes parancsnok előljárói sem gyakorolhatják, tehát csak Ő Felsége gyakorolhatja a kegyelmezési jogot oly esetben, ha a büntetés kiszabásának kérdésé-

ben vagy általában az ügy érdemében (354. §, 371. § 4. p.) a Legfelsőbb Törvényszék határozott.

A 386. §-nak a cs. kir. miniszterelnök úr által indítványozott 2. bekezdésében foglalt az az alapeszme, amely abban áll, hogy a kegyelmi indítvány csak akkor terjesztessék a kegyelmezési jog gyakorlására hivatott hatóság elé, ha a bíróság vagy az illetékes parancsnok azt pártolja, helyes annyiban, amennyiben nem halálbüntetésről van szó. A kegyelmezési eljárás szabályozásánál mindenesetre figyelmet kellene azonban fordítani arra a körülményre, amelyet a cs. kir. miniszterelnök úr a 386. § 2. bekezdésére vonatkozó indítványa, úgy látszik, szem elől téveszt, hogy ti. az ítélőbíróság (jelesül a haditörvényszék) csak a főtárgyalás befejeztéig van együtt, és így a főtárgyalás berekesztése után előterjesztett kegyelmi indítvány felől nem nyilatkozhatik.

Gondoskodni kellene arról is, hogy addig, míg a kegyelmezés kérdése el nem dől, az elítélt tisztek és katonai hivatalnokok, ha a rájuk mért büntetés végrehajtásának megkezdése rendfokozatuk elvesztését vonná maga után, ettől az erkölcsi hátránytól megóvassanak.

A jelen b. pont alatt tett indítványok elfogadása esetén a tervezetnek a kegyelmezési joggal összefüggő többi §-ai szintén némi átdolgozást igényelnének.

A cs. kir. miniszterelnök úrnak fentebb c. pont alatt ismertetett indítványa szerint az a lehetőség, hogy Ő Felsége a kegyelmezés jogát akár az illetékes parancsnokra, akár előljáróira, amennyiben jónak látja, átruházhassa, a rögtönítélő eljárás során, valamint a hadrakelt seregnél és hadihajón fennmaradna akkor is, ha a béke rendes eljárására nézve egészben vagy részben a b. pont alatti indítvány fogadtatnék el. Ehhez a magyar kormány is hozzájárulhatna, tekintettel azokra a rendkívüli körülményekre, amelyek a rögtönbíráskodásnál, úgyszintén a hadrakelt seregnél és hadihajón uralkodnak, és tekintettel arra, hogy e rendkívüli körülmények közt vagy egészen le kellene mondani a kegyelmezés lehetőségéről, vagy bele kell nyugodni abba, hogy a kegyelmezési jogot az ezzel Ő Felsége által felruházott parancsnok gyakorolhassa.

5.

A 444. § pótlásaképpen a cs. kir. miniszterelnök úr azt indítványozza, hogy a rögtönítélő eljárás során kiszabott halálbüntetést a rögtönítélő bíróság megfelelő szabadságvesztés büntetéssé változtassa át, ha a vádlott a tett elkövetésének idejében életkorának 20. évét még be nem töltötte, vagy más esetekben is, ha a halálbüntetésnek egy vagy több leginkább büntetésre méltó egyénen való végrehajtása a szükséges elrettentő példát megadja.

Ez az indítvány elfogadható. Az új bekezdés a 444. §-nak mostani 2. és 3. bekezdése közé volna elhelyezendő.

6.

A tervezet 2. §-a szerint bizonyos kisebb vétségekre (kihágásokra) megállapított büntetés helyett, katonai bírói eljárás mellőzésével, fegyelmi úton fegyelmi fenyítés szabható ki.

A cs. kir. miniszterelnök úr kizárni óhajtaná azt, hogy bírói úton büntetendő cselekmények fegyelmi úton legyenek megtorolhatók.

A magyar kir. honvédelmi miniszter úr az utóbbi indítványt elfogadhatónak nem tartja, mert a cs. kir. miniszterelnök úr indítványa a katonai büntető törvénykönyv

rendszerénél fogva, mely igen számos csekély jelentőségű bűncselekményt, nevezetesen a katonai kötelességek és szabályzatok apróbb megsértéseit vétségeknek minősíti, már ezen vétségek igen gyakori előfordulása miatt – egyenesen kivihetetlen.

A magyar kir. honvédelmi miniszter úr különben nem zárkózik el annak a méltánylása elől, hogy a katonai büntető törvénykönyv szerint vétségeket képező cselekmények és mulasztások egynémely nemei, melyek az új katonai bűnvádi perrend tervezetének 2. §-a értelmében az említett törvénykönyvben meghatározott büntetésekhez, illetőleg büntetési tételekhez képest fegyelmi úton elintézhetők lennének, az általános jogrend és a sértettek szóban forgó jelentékeny érdekei szempontjából nem bízhatók teljes megnyugvással a fegyelmi úton való elintézésre.

Ezért a magyar kir. honvédelmi miniszter úr hajlandó hozzájárulni ahhoz, hogy egynémely vétségek, bár a fegyelmi úton való elintézhetés a tervezet 2. §-ában meghatározott feltételeknek megfelelne, a fegyelmi úton való elintézhetés alól kivétessenek.

Ezek a vétségek a magyar kir. honvédelmi miniszter úr szerint a következők lehetnének:

az élet biztonsága elleni vétség, ha súlyos testi sértés okoztatott,

a tulajdon biztonsága elleni vétségek közül: az irodalmi és művészeti tulajdon ellen elkövetett vétség (katonai büntető törvénykönyv 740. §) és a vétkes bukás vétsége (katonai büntető törvénykönyv 759. §),

a közerkölcsiség elleni vétségek, kivéve a tiltott szerencsejáték játszását, továbbá kivéve a közerkölcsiség ellen részegség által elkövetett vétség azon esetét, amikor teljesen részeg állapotban oly cselekmény követtetett el, amely önmagában csak vétséget képezne, és kivéve a házi fegyelem alá tartozó rendetlenségeknek azokat az eseteit, amelyek miatt a szülők, gyámok, nevelők, rokonok, házastársak, munkaadók stb. kénytelenek a hatóság segélyét igénybe venni (katonai büntető törvénykönyv 799. §),

végül mindazok a vétségek, melyek nyomtatvány (sajtó) útján követtettek el.

A magyar kir. honvédelmi miniszter úr indítványai megfontolást érdemelnek. Az azokban foglalt alapeszmét azonban talán célszerű volna akképpen megvalósítani, hogy már maguk a katonai fegyelmi szabályok, amelyek csak Ő Felsége jóváhagyásával adhatók ki, és jelenleg a Hadsereg (Haditengerészet) és a Honvédség szolgálati szabályzatának I. részében foglaltatnak, zárnák ki a honvédelmi miniszter úr indítványában felsorolt bűncselekményeket a fegyelmi úton való megtorlásból, a törvény pedig ezt a 2. § 3. bekezdésében következőképpen jelezné: „A fegyelmi úton való megtorlás ki van zárva, ha ezt a fegyelmi szabályok meg nem engedik vagy ha stb.", de a sértett fél értesítessék a fegyelmi határozatról.

7.

A cs. kir. miniszterelnök úr azt kívánná, hogy a tervezet 3. §-ának szövegében az illetékes parancsnoknak mint a közvádat emelőnek állása határozottabban kiemeltessék. A vonatkozó szöveg előterjesztése bevárandó volna.

A hadrakelt seregnél és a hadihajón tartott főtárgyalásra vonatkozó 474. § első bekezdését a cs. kir. miniszterelnök úr így szövegezné:

„főtárgyalás rendszerint nem nyilvános; mindazonáltal – a 261. § esetét kivéve – a sértettnek (és törvényes képviselőjének), úgyszintén a vádlott bizalmi férfiainak (260. §) meg van engedve, hogy a főtárgyaláson jelen lehessenek."

Ez a szöveg elfogadható.

9.

Annak világosabb kifejezése végett, hogy polgári tanúkat csak polgári hatósággal lehet elővezettetni, a cs. kir. miniszterelnök úr a 279. § utolsó bekezdését így szövegezné:

„Az elmaradt tanú megjelenésének biztosítása végett ellene, ha tényleges katona, elővezető parancs bocsátható ki, más esetekben az illetékes polgári hatóság az elővezetés iránt megkereshető."

E szöveg ellen nincs észrevétel.

Az előadottakkal befejeztem a cs. kir. miniszterelnök úr indítványaira vonatkozó megjegyzések előterjesztését. Következnek folytatólagos sorszámok alatt azok az itteni indítványok, amelyeket a magyar kir. igazságügyi és honvédelmi miniszter urakkal egyetértőleg szükségesnek tartanék.

10.

A magyar törvények (így a véderőről szóló 1889. VI. tc. 2. § és a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896: XXXIII. tc. 13. §-a) a „fegyveres erő" meghatározásába nem veszik fel az Osztrák Honvédséget és az Osztrák Népfelkelést, a „katonaság" vagy „katonai" szó meghatározásába pedig az Osztrák Csendőrséget.

Ezzel ellentétben a tervezet 8. §-a az említett meghatározásokba az illető osztrák katonai elemeket is fölveszi, ami azért nem helyes, mert ha az Osztrák Honvédség büntetőbíráskodásának alávetett katonai egyének a Magyar Korona Országainak területén követnek el valamely, az Osztrák Honvédség bíráskodása alá tartozó bűncselekményt, vagy ha ilyen bárhol elkövetett bűncselekmény miatt a Magyar Korona Országainak területén kerülnek kézre, a tervezet 494. §-a nyer ugyan rájuk alkalmazást, de különben a magyar törvényjavaslat éppoly kevéssé vonatkozhatik az Osztrák Honvédség bíráskodása alá tartozó egyénekre, mint viszont az osztrák törvényjavaslat a Magyar Honvédség bíráskodása alá tartozó egyénekre, amit a tervezet indokolásának a 494. §-ára vonatkozó része is kifejt.

Azt ajánlanám tehát, hogy lényegben a magyar törvényhozás eddig követett eljárását szem előtt tartva, a 8. § első és második bekezdését (úgy a magyar, mint az osztrák törvényjavaslatban) következőképpen szövegezzük:

„Fegyveres erő" alatt a Hadsereget, a Haditengerészetet, a Honvédséget és a Népfelkelést; Hadsereg alatt a Közös Hadsereget bosznia-hercegovinai csapatokkal és a Bosznia-Hercegovinai Csendőrséggel együttesen kell érteni. A Hadsereg számára szóló rendelkezések a Haditengerészetre is érvényesek, hacsak a törvény kifejezetten kivételt nem tesz."

„A „katonaság" és „katonai" kifejezések alatt a Csendőrség is értendő."

Ezek a rendelkezések a tervezetnek több helyén tesznek módosításokat szükségessé, amelyeket azonban, minthogy a jelzett elvi álláspontnak egyszerű folyományai, itt fölösleges volna részletezni.

11.

A 14. § első bekezdésének 1. pontja, kapcsolatban az utolsó bekezdéssel, felhatalmazza a miniszterelnököt, hogy a minisztertanács határozata alapján mozgósítás vagy háború esetén, vagy ha háború kitörésének közvetlen veszélye fenyeget, bizonyos katonai bűncselekmények miatt belföldön katonai büntetőbíráskodás alá helyezhesse a polgári egyéneket is.

Ez a rendelkezés a Magyar Országgyűlésen előreláthatólag heves megtámadásoknak lesz kitéve, mert a magyar törvényhozás, eltérőleg az ausztriaitól, nem ismer kivételes vagy ostromállapotot, márpedig a polgári egyéneknek a 14. § 1. pontjában tervezett alárendelése a katonai bíráskodás alá ily kivételes intézkedés természetével bír. Mindazonáltal az állam biztonságának érdekében alig lehet a 14. § jelenlegi rendelkezéseit nélkülözni.

Csak Horvát–Szlavónországokra való tekintettel mutatkozik kívánatosnak, hogy az 1891: XXXI. tc.[323] 18. §-ában foglalt analógiát követve, a tervezet 14. §-ának utolsó bekezdését így szövegezzük:

„Azt a napot, amikor a katonai bírósági illetékességnek az 1. pontban meghatározott kiterjesztése beáll vagy megszűnik, úgyszintén a kiterjesztés területkörét – a közös hadügyminiszter indítványára vagy meghallgatásával, aki e tekintetben a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg jár el – a minisztertanács határozza meg, és ezt a határozatot az igazságügy-miniszter, illetőleg Horvát–Szlavónországokban a bán hirdeti ki."

12.

Az 1896: XXXIII. tc. 32. §-ának mintája után indulva, a tervezet magyar szövege a 15. § 2. bekezdésében a közös ügyek tárgyalására kiküldött Bizottságról egyes számban szól, míg a magyar javaslat német szövegében a bizottság szó többes számban fordul elő. A német szöveg a magyarhoz képest helyesbítendő lenne.

13.

A tervezet 18. §-a szerint valamely katonai bírósági bűnvádi eljárás újrafelvételének elrendelésére és az újrafelvétel elrendelése alapján az új eljárás keresztülvitelére a katonai bíróságok illetékesek.

Ugyanazok az okok, amelyeken a 16. § rendelkezései alapszanak, szólanak amellett, hogy az újrafelvételre alapított katonai bírósági illetékességet megszorítsuk. E cél elérése végett a tervezet 18. §-ához a következő (új) 2. bekezdés lenne függesztendő:

„Oly egyén terhére, akire nézve a katonai büntetőbíráskodás a 16. §-hoz képest véget ért, az újrafelvétel elrendelését és az új eljárás keresztülvitelét e törvény értelmében – annak megállapítása után, hogy az újrafelvétel megengedhető – a polgári büntetőbíróság részére kell átengedni."

Ennek az indítványnak elfogadása a tervezet több §-ának módosítását és kiegészítését tenné szükségessé, amelyek közül mint elvi jelentőségűt csak azt emelem ki, hogy a 393. §-hoz új 4. bekezdésképpen a következő szöveg lenne függesztendő:

„Ha az újrafelvétel a vádlott terhére közönséges bűntett vagy vétség, vagy pedig oly katonai bűncselekmény miatt indítványoztatott, mely egyszersmind a polgári bün-

323 1891. évi XXXI. törvény. A konzuli bíráskodás szabályozásáról. *Törvénytár*, 1891. 477–483.

tetőtörvények szerint is büntetendő cselekmény tényálladékát foglalja magában, akkor a legfelsőbb törvényszék, ha a 16. §-ban megállapított az a határidő, amelyen belül a katonai büntetőbírósági eljárás megindítható, letelt, az újrafelvételt el nem rendelheti, hanem csak annak a kimondására szorítkozik, hogy az újrafelvételt megengedhetőnek tartja-e vagy nem. Ezen határozatának hozatalát a Legfelsőbb Törvényszék azokra a katonai vagy polgári törvényekre alapítja, melyek a vádlottra nézve kedvezőbbek. Ha a Legfelsőbb Törvényszék az újrafelvételt megengedhetőnek tartja, akkor az ügyiratok az illetékes polgári bíróságnak (18. § 2. bekezdés) küldi meg. A Legfelsőbb Törvényszéknek ily, az újrafelvétel megengedhetőségét megállapító határozata nélkül a polgári bíróság az újrafelvételt nem rendelheti el."

14.

A határvonalat a Hadsereg (Haditengerészet) és a Honvédség büntetőbíráskodása közt a hadrakelt seregnél és hadihajón is szem előtt kell tartani.

Ez következik a tervezet 451. §-ából és megerősítést nyer a 459. § 2. bekezdésében, de nincs világosan kifejezve a 462. § 2. bekezdésében, pedig itt különösen szükséges volna.

Indítványozom tehát, hogy a 462. § 2. bekezdését így szövegezzük:

„Ítélőbíróságok a hadrakelt seregnél: a Hadsereg tábori haditörvényszékei és a Honvédség tábori haditörvényszékei; a hajóhadnál, hajórajnál és hajóosztálynál: a hajóraj-haditörvényszékek; az önálló kiküldetésen levő hadihajókon: a hajó-haditörvényszékek."

Ezzel összefüggésben rá kell mutatnom arra, hogy a hadrakelt seregnél, vagyis háború esetén a honvéd ezredesek és a Honvédséghez tartósan beosztott magasabb katonai egyének a 455. § 3. bekezdése által a hadrakelt seregnél a hadsereg-főparancsnokok, a hadsereg-parancsnokok és az önálló hadtestparancsnokok mint illetékes parancsnokok alá, és evvel a Hadsereg büntetőbíráskodása alá helyeztetnek, ezeknél tehát a Hadsereg és a Honvédség büntetőbíráskodása közötti határok elmosódnak.

A magyar kir. honvédelmi miniszter úr nem tartja a törvényben kimondhatónak, hogy a hadrakelt seregnél honvéd ezredesek és a honvédséghez tartósan beosztott tábornokok elleni bűnvádi eljárás alkalmával a nyomozó eljárással csak honvéd igazságügyi tiszt vagy katonai állományú honvédtiszt bízható meg, és a tábori haditörvényszék csak honvéd vagy csendőr tisztekből és a Honvédséghez (Népfölkeléshez vagy Csendőrséghez) tartósan beosztott tábornokokból alakítható, mivel ez a legtöbb esetben kivihetetlen lenne, amennyiben ily minőségű egyének az illető illetékes parancsnok rendelkezésére nem is állanak. Azt azonban a magyar kir. honvédelmi miniszter úr is célszerűnek találná, hogy a 455. §-hoz új 3. bekezdés csatoltassék a következő rendelkezéssel:

„Az előző bekezdésben említett katonai egyének bűnvádi ügyeiben az illetékes parancsnok, amennyire lehetséges, a nyomozó eljárással oly tisztet bíz meg (464. §), és a tábori haditörvényszékbe tagokul oly tiszteket hív meg, kik a fegyveres erő ugyanazon részéhez (Csendőrséghez) tartoznak, mint a vádlott, illetőleg a fegyveres erő ugyanazon részéhez szolgálattételre tartósan beosztva vannak; ha pedig a vádlott a Népfelkeléshez vagy a Csendőréghez tartozik, és a tábori haditörvényszékhez tagokul meghívandó népfölkelő (Népfölkeléshez beosztott), illetőleg csendőr tisztek, kik megfelelő rendfokozattal bírnak, rendelkezésre nem állanak, ily tagokul – lehetőleg

– honvédtisztek, illetőleg a Honvédséghez tartósan beosztott tisztek hívandók meg. Amennyiben ez egyáltalában kivihetetlen volna a 463. § 6. bekezdésének rendelkezései irányadók."

Ez az álláspont elfogadhatónak mutatkozik.

15.

A tervezetnek mindazokban a §-aiban (15., 192., 247., 288. §), ahol a következő szavak fordulnak elő: „a Cs. és Kir. Ház" az utóbbiak fölcserélendők lennének vagy ezzel a kitétellel: „az Uralkodóház" (az 1885: VII. tc.[324] 2. §-ának, az 1896: XXXIII. tc. 201. §-ának és az 1900: XXIV. t.cikknek[325] mintájára) vagy pedig a következővel: „a Királyi Ház" (az 1878: V. tc.[326] II. része II. fejezetének, és az 1881: LX. tc.[327] 33. §-ának, valamint több legújabb törvényjavaslatnak mintájára).

A bán úrnak kívánságára van szerencsém indítványozni, hogy a 40. § 2. bekezdését így szövegezzük:

„Ha a Legfelsőbb Törvényszék a polgári büntetőbíróság nézetét nem osztja, akkor oly esetekben, amelyekben az összeütközés valamely magyar királyi polgári büntetőbírósággal (horvát–szlavónországi kir. polgári büntetőbírósággal) szemben forog fenn, a legfelsőbb törvényszék a Magyar Kir. Kúriával (a Kir. Horvát–Szlavón–Dalmát Hétszemélyes Táblával) a vitás kérdés eldöntése végett érintkezésbe lép; oly esetekben pedig stb."

Ugyancsak a bán úr kívánatára a 214. § utolsó előtti bekezdésében az „Egészségügyi Bizottság" kifejezés fölcserélendő ezzel: „Egészségügyi Tanács."

A minisztertanács a előterjesztésben foglalt indítványokat elfogadta azzal, hogy a miniszterelnök úr részéről a közös hadügyminiszter úrhoz intézendő átiratban:

a 6. pontra vonatkozólag kifejezést kellene adni annak, hogy kívánatos volna a katonai fegyelmi szabályokat akképpen módosítani, hogy a sértett a kiszabott büntetésről vagy a felmentésről oly esetekben is értesítendő, midőn valamely bűncselekmény fegyelmi úton intéztetett el, mert a sértett csakugyan jogosan kívánhatja, hogy az elégtételről, melyben részesült, vagy pedig a felmentésről a katonai fegyelmi hatóságtól értesítést kapjon, és mert ha nem csorbítja a katonai tekintélyt a sértett fél értesítése a bírói eljárás során, nem csorbíthatja azt hasonló értesítés abban az esetben sem, ha a büntetés kiszabása fegyelmi úton történt.

A fegyelmi szabályoknak a jelzett irányban való módosítása a katonai bűnvádi perrendtartás indokolásában kilátásba helyezendő volna, mert a mostani jogállapot, mely szerint a sértettel csak azt közlik, hogy az ügy fegyelmi úton nyert elintézést, csakugyan nem megnyugtató;

---

324 1885. évi VII. törvény. A főrendiházi szervezet módosításáról. 2. §: Az örökös tagok. *Törvénytár*, 1884–1885. 187–195.

325 1900. évi XXIV. törvény. Ő cs. kir. [...] Fensége Ferenc Ferdinánd főherceg úrnak [...] Chotek Zsófia Mária Josefine Albine grófnővel kötött házassága alkalmából kiadott nyilatkozata becikkelyezéséről. *Törvénytár*, 1900. 183–185.

326 1878. évi V. törvény. Az 1870: XVI. tc. és az 1871: XII. tc. módosításáról. *Törvénytár*, 1877–1878. 11.

327 1881. évi LX. törvény. A végrehajtási eljárásról. *Törvénytár*, 1881. 275–356.

a 11. ponttal összefüggésben indítványozni kellene, hogy a 14. § 1. pontja így szövegeztessék: „1. az utolsó bekezdés előfeltétele alatt a polgári egyének, ideértve a nem tényleges katonai egyéneket, a katonai behívási parancs iránt való engedetlenségre csábítás miatt, továbbá az állam hadiereje ellen elkövetett bűntettek (jogosulatlan toborzás, esküvel fogadott katonai szolgálati kötelesség megszegésére való csábítás vagy segélynyújtás, kémkedés vagy más, a katonai büntető törvénykönyv szerint az állam hadiereje ellen intézett bűntett gyanánt minősülő cselekmény) miatt, valamint minden, az ilyen cselekményekkel elkövetett még súlyosabb bűncselekmény miatt;"
a 14. pont szerint a 455. §-hoz indítványozott új 3. bekezdés első mondatából ezek a szavak: „amennyire lehetséges" és: „lehetőleg" törlendők, második mondata pedig így szövegezendő: „Amennyiben ez egyáltalában kivihetetlen volna a 463. § 6. bekezdésének rendelkezései irányadók."

4.
Horvát–Szlavón–Dalmátországok bánjának és miniszterének előterjesztése a katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvényjavaslathoz[328]

A honvédelmi miniszter úr a katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvényjavaslatra vonatkozólag Horvát–Szlavón– és Dalmátországok bánja, illetőleg a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr által felhozott kívánalmak tárgyában a 2./ alatt idecsatolt előterjesztést tette.[329]

Előterjesztés
a minisztertanács számára

A katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvényjavaslat-tervezetre vonatkozólag Horvát–Szlavón–Dalmátországok bánja, illetőleg a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr által felhozott kívánalmak tárgyában.

A Cs. és Kir. Közös Hadügyminisztériumban még 1903. év nyarán elkészült a magyar és osztrák igazságügyi és honvédelmi miniszterek kiküldötteivel megtartott tanácskozások eredményeként a katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvényjavaslat tervezete, melynek kidolgozásánál már a horvát–szlavón törvényhozás jogkörét érintő kérdések tárgyában 1903. évi január 21-én hozott magyar minisztertanácsi határozat is figyelembe vetetett, amely tervezet azután indokolással együtt további tárgyalás végett a magyar kormánynak is megküldetett.

Ezt a tervezetet a bán úrral is közöltem, aki arra vonatkozólag az 1903. évi szeptember hó 6-án[330] 5247. szám alatt hozzám intézett átiratában több oly kívánalmat támasztott, amelyekre nézve a minisztertanács határozatát provokálni szükségesnek tartottam, mi végből az előterjesztést a minisztertanács számára elkészíttettem, s azt előzetes tudo-

328 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. május 9./3.; május 31./47.; július 1./40.

329 Az 1903. évi tervezetet lásd: MNL OL K 26–1907–XLI–3563. Előterjesztés a minisztertanács számára a katonai büntető perrendtartásról szóló Horvát–Szlavón–Dalmátországok bánja által felhozott kívánalmak tárgyában.

330 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. Horvát–Szlavón–Dalmátországok bánjának átirata a honvédelmi miniszter részére. 1903. szeptember 6.

másul a tisztelt társminiszter uraknak 1903. évi december hó 16-án 8658/eln. szám alatt megküldöttem. A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr ezen előterjesztésem vétele után, s annak a minisztertanácsban való előadása előtt az 1904. évi február hó 10-én 76. szám alatt hozzám intézett átiratában a bán úrral egyetértőleg úgy az előterjesztésre, mint magára a tervezetre több észrevételt tett, minélfogva jónak láttam a már szétküldött korábbi előterjesztés visszavonásával a bán és a horvát–szlavón–dalmát miniszter úrtól vett észrevételeket és indokaikat összesítve a m. kir. igazságügy-miniszter úrnak azokra vonatkozólag kikért s általam is osztott ellenészrevételeivel és indítványaival együtt a következőkben terjeszteni a minisztertanács határozata alá:[331]

1.

Az 1868. évi XXX. törvénycikk[332] 47. és 48. §-a Horvát–Szlavónországoknak az igazságügyek terén önkormányzati jogot biztosítván, több ízben felmerült már az a kérdés, vajon ott, ahol valamely, a társországokkal közös ügyben alkotandó törvény megszegését büntető szankció alá kell helyezni:

joga van-e magának a közös törvényhozásnak mindjárt ebben a törvényben a polgári bíróságok által elbírálandó ily deliktumokat és ezek büntetéseit Horvát–Szlavónországokra is kiterjedő hatállyal meghatározni, vagy ellenkezőleg szükséges-e, hogy az ily büntető határozatokat a társországokra nézve, az utóbbiakat megillető autonómiánál fogva, a zágrábi Országgyűlés külön törvénnyel állapítsa meg.

És e kérdés az azon időbeli minisztertanácsokban, illetőleg a törvényhozásban különféle megoldást nyert.

Míg a régi védtörvény (1868. évi XL. tc. 47. §-a[333]) minden minősítés mellőzésével a társországokra is kiterjedő hatállyal megállapította az állítás előli szökés és az ebben való bűnrészesség deliktumát, és az utóbbira egyebek közt 6 hó ig terjedhető fogságot is szabott, addig a jelenleg érvényben levő védtörvény (1889. évi VI. tc.), melyet ugyane tárgyban két egymással ellentétes (az 1888. évi június 29-i[334] és az 1888. évi november 17-i[335]) minisztertanácsi határozat előzött meg: már csak a véderő elleni „kihágás"-okra vonatkozólag foglal magában ilyen, a társországokra is hatályos rendelkezést, a véderő elleni „vétség"-ekre nézve pedig akként rendelkezik, hogy azok tárgyában külön horvát törvény alkottassék. Ilyen külön törvény alkotását hagyja meg az egy évvel később ho-

331 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. Feljegyzés a katonai bűnvádi perrendtartás ügyének állásáról. 1907. – A hadügyminiszter és a két honvédelmi miniszter a perrendtartásról megkezdett tárgyalások kezdetén (1902) úgy döntött, hogy a horvát bán ezeken a megbeszéléseken nem vesz részt. Álláspontjuk szerint a Horvátország képviselői által feltett kérdésekre a magyar kormány intern megbeszélések útján fog válaszolni. Az 1903. évi tervezet ellen a horvát bán számos kifogást fogalmazott meg, amelyeket a bán részvételével megtartott fenti minisztertanácsi ülésen tárgyaltak meg.

332 1868. évi XXX. törvény. Magyarország és Horvát–Szlavón–Dalmátországok közötti egyezményről. *Törvénytár*, 1836–1868. 422–440.

333 1868. évi XL. törvény. A véderőről. 47. §: az állítás elöli szökési bűnrészesség. *Törvénytár*, 1836–1868. 470–480.

334 MNL OL K 27. 1888. június 29./13. A büntető eljárást tárgyaló 1875. május 17-én kelt törvény némely határozatainak módosításáról és kiegészítéséről szóló törvényjavaslat legfelsőbb szentesítése.

335 MNL OL K 27. 1888. november17./1. Horvát törvényjavaslat a büntető eljárást tárgyaló 1875. május 17-én kelt törvény némely határozatainak módosításáról és kiegészítéséről.

zott 1890. évi XXI. törvénycikk[336] 9. §-a is a behívási parancs iránti engedetlenségre való s a polgári büntető bíróság hatásköréhez tartozó csábítás bűntetteire és vétségeire nézve, minélfogva idevonatkozólag a társországokban ezen közös törvényekkel azonos bűntető határozatok külön autonóm törvényekkel vannak megállapítva.

Emellett viszont úgy az ezen utóbbi közös törvényeket megelőző, mint az azokat követő időkből egész sora van már a közös törvénynek, melyeknek rendelkezései a horvát autonóm törvényhozás körébe eső kérdések egynémelyikét érintik, és Horvát–Szlavónországokra is hatályosak, anélkül, hogy ott ezek tekintetében külön törvényt kellett volna hozni.

Például szolgálhatnak e tekintetben a következő törvényhelyek:

az 1875: XXVII. tc. (kereskedelmi törvény) 23., 31., 307. §-ai, továbbá 218–222. és 246. §-ai; a záloglevelek biztosításáról szóló 1876. évi XXXVI. törvénycikk 18–28. és 32–35. §-ai;

a közforgalom tárgyát képező értékpapírok bírói megsemmisítéséről szóló 1881. évi XXXIII. t.cikkben foglalt bírói eljárási szabályok;

a kisajátításról szóló 1881. évi XLI. tc. 42. §, kapcsolatban a 92. §-sal (telekkönyvi eljárási szabály); a közadók kezeléséről szóló 1883. évi XLIV. tc. 88. §-a, kapcsolatban a 111. §-sal (végrehajtási eljárási szabály);

a szerzői jogról szóló 1884. évi XVI. tc. 19–35. §-ai (büntetések és bírói eljárás);

az Osztrák–Magyar Bankról szóló 1878: XXV. tc.[337] és 1887. XXVI. tc. kiegészítő részt képező alapszabályok 95–100. cikkei és a jelzálog-hitelosztály alapszabályainak 11., 35–55. §-ai, az 1887. évi XXVI. tc. 4. §-a (a törvényszék hatáskörébe utalt vétség megállapítására) az 1899. évi XXXVII. tc.[338] 7. §-a (a törvényszék hatáskörébe utalt vétség megállapítása);

az 1884. évi XVII. tc. (ipartörvény) 156. és köv. §-ai (kihágások, büntetőjogi szabályok);

az 1885: IX. tc. (a postatakarékpénztárakról) 14., 17., 21., 22., 24. stb. §-ai (magánjogi szabályok);

az 1895. évi XXXVII. tc. (szabadalmi törvény) 50. és köv. §-a (bírósághoz utalt kihágás megállapítása, büntetőjogi szabály, továbbá eljárási és magánjogi szabály) stb. stb.

A szóban forgó kérdés legújabban a katonai bűnvádi perrendtartás előkészítő munkálatai során is felmerült, mert a katonai bűnvádi perrendtartásnak is kell büntető határozatokat tartalmaznia oly (katonai és polgári) egyének ellen, akik e törvény ellen vétenek, nevezetesen egyes katonai bírósági tárgyalásokat vagy hivatalos iratokat a törvény tilalma dacára közzétesznek. Az 1903. évi január hó 21-én megtartott minisztertanács hivatali előd̈öm terjedelmes és tüzetesen indokolt előterjesztése alapján és Horvát–Szlavón–Dalmátországok akkori bánjával egyetértőleg oly értelemben határozott, hogy nincs szükség arra, miszerint a kérdéses polgári egyének ellen polgári bíróságok által al-

336 1890. évi XXI. törvény. A katonai behívási parancs iránt tanúsított engedetlenség és erre csábítás megbüntetéséről. *Törvénytár*, 1890–1891. 307–309.

337 1878. évi XXV. törvény. Az Osztrák–Magyar Bank létesítéséről és szabadalmáról. *Törvénytár*, 1878–1879. 258–301.

338 1899. évi XXXVII. törvény. Az Osztrák–Magyar Bank szabadalmának meghosszabbításáról. *Törvénytár*, 1899. 247–283.

kalmazandó büntető határozatok a társországokban külön autonóm törvény által állapíttassanak meg, hogy azonban a bán a kérdéses büntető határozatok végrehajtásában a fórumok meghatározására nézve annak idején a Horvát–Szlavón Országgyűlés elé törvényjavaslatot terjeszthet. Ezzel tehát a kérdés végleg megoldottnak volt tekinthető.

Amde a bán úr e kérdést újra felveti, és azt kívánja, hogy Horvát–Szlavónországokban külön autonóm törvény állapítsa meg a tervezet 263. és 264. (tulajdonképp: 263–264., 345. és 367.) §-ainak azon polgári bíráskodás alá tartozó egyének ellen irányuló büntető határozatait, akik a nem nyilvános katonai bírósági tárgyaláson kötelességükké tett titoktartást megszegik, vagy akik a tényvázlatot, a vádiratot stb. idő előtt, illetőleg jogosulatlanul közzéteszik.

E felfogást a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr is magáévá teszi, és azt vitatja, hogy Horvát–Szlavónországokra nézve a tervezet 263–264. továbbá 345. és 367. §-aiban foglalt rendelkezéseket a közös törvényhozás fel nem állíthatja, hanem csak az autonóm törvényhozás. Elismeri ugyan, hogy számos precedens esetben hozott a közös Országgyűlés oly törvényeket, amelyeknek egyes intézkedései múlólag az autonóm törvényhozás körét érintik, de utal arra, hogy az ilyen intézkedések végrehajtása a társországokban akadályokba ütközik, és állandó tápot nyújt ottan a gravaminális[339] politikának. Nem segítene ezen – szerinte – a már említett 1903. évi január 21-én hozott minisztertanácsi határozattal tett az a koncesszió sem, hogy a bán úr a szóban forgó közös büntető határozatok végrehajtásában a fórumok meghatározására nézve annak idején a Horvát–Szlavón Országgyűlés elé törvényjavaslatot terjeszthet, mert ilyen autonóm törvény megalkotásánál tárgyalás alá kellene venni a bűncselekmények statuálásának kérdését, azt az álláspontot pedig, hogy a bűncselekmény statuálása közös processzuális törvénybe,[340] a processzuális illetékesség meghatározása ellenben autonóm törvénybe tartozik, holott úgy az egyik, mint a másik az 1868: XXX. tc. 47. és 48. §-a alá esik, igen bajos, sőt, lehetetlen védelmezni.

A törvénysértések – a horvát–szlavón miniszter úr szerint – nem különböztethetők meg, jogi minőségüket tekintve, aszerint, vajon általuk közös vagy autonóm törvény lett-e megsértve. Amennyiben kriminalitást képeznek, annak az országgyűlésnek a hatáskörébe tartoznak, amely hivatva van meghatározni a kriminális kvalitást általában, az az ellenvetés pedig, hogy a közös törvény szankciója nem tehető az autonóm országgyűlés akaratától függővé, nem találhat indoklásra sem a törvényben sem pedig a dolgok tényleges állásában, mert a közös törvényeknek csak csekély, jelentéktelen része olyan, amely büntetőbíróságok hatáskörébe tartozó, kriminális következményekkel járó szankciót tartalmaz, ellenben az összes többi közös törvények, a közös törvényes határozmányoknak csaknem egész összessége, az állami közösségnek egész szervezete s valamennyi végrehajtó közege kriminális tekintetben egyedül és kizárólag autonóm törvényekkel vannak megvédve Horvátországban. E tekintetben Horvátország törvényhozása teljesítette a múltban kötelességét és teljesíteni fogja jövőben is; törvényes álláspontból kiindulva pedig fel nem tételezhető, hogy a jogvédelem valamely törvénytől meg volna tagadható.

339 Latin: sérelmi politikának.
340 Peres eljárásra vonatkozó törvény.

Mindezekkel szemben elégségesnek tartom arra utalni, hogy ezt a kérdést a magyar minisztertanács a már hivatkozott s az akkori horvát bánnal egyetértőleg hozott, 1903. január 21-én[341] kelt határozatával már eldöntötte, kimondván, hogy a szóban forgó (és az akkori tervezet 289–291., 368. és 389. §-aiban foglalt analóg) rendelkezéseknek Horvát–Szlavónországokban való érvényéhez külön autonóm törvényre nincs szükség.

Ettől a határozattól eltérni, az annak hozatalánál irányadóul szolgált s hivatali elődöm által annak idején kifejtett okokból, és főleg azért nem lenne indokolt, mivel közjogi szempontból fölötte aggályos volna a katonai bűnvádi perrendtartás szükségszerű anyagát úgy széttagolni, hogy egy része Horvát–Szlavónországokat illetőleg a közös törvényhozástól elvonassék és az autonóm törvényalkotásra utaltassék. A közös törvényhozás joga nem csupán a közös intézmény megalkotására, hanem azoknak a módoknak és eszközöknek megállapítására is kiterjed, melyek az illető intézmény érvényre jutásának nélkülözhetetlen előfeltételei és biztosítékai. E részben nem okoz különbséget, hogy az ez utóbbi szempontból szükséges szabályok némi kapcsolatban állanak az általános büntetőjoggal, magánjoggal, perjoggal, avagy a jogrendszernek azokkal az ágaival, melyek az 1868: XXX. tc. 48. §-ának erejénél fogva különben Horvát–Szlavónországok autonómiájához tartoznak, mert ilyenkor tulajdonképpen nem az általános büntetőjog, magánjog, vagy eljárási jog átalakításáról, hanem a közös törvényalkotás céljának és az evvel kapcsolatos közös érdekeknek megvalósításáról és biztosításáról van szó, és ha a közös törvényhozás súlyt fektet arra, hogy e tekintetben minden körülmények közt hatályos garanciát alkosson, akkor jogában áll a szóban forgó szabályokat a közös törvénybe oly módon belefoglalni, hogy azok a Magyar Korona összes Országainak közös jogává váljanak, és a szem előtt tartott cél megvalósítása ne tétessék függővé attól, vajon a horvát autonóm törvényhozás a megfelelő szabályozás tekintetében kíván-e intézkedni, és ha igen, – miképp.

Ami különösen a bűncselekmények statuálásának kérdését illeti, a társországokban nem tesznek ellenvetést az ellen, hogy a közös törvényhozás Horvát–Szlavónországokra is kiterjedő hatállyal kihágásokat állapíthasson meg, márpedig alig lehet elfogadható elvi indokot találni arra nézve, hogy ha az 1868: XXX. tc. 48. §-a szerint Horvát–Szlavónországok autonóm hatáskörébe utalt joganyag, nevezetesen a büntetőjog egy része, jelesül a kihágások statuálása bevonhatik valamely közös intézménynek, mint szerves egésznek szabályozása alkalmával a közös törvényhozás keretébe, miért ne történhetnék meg ugyanez a büntetőjog másik része, nevezetesen a vétségek tekintetében, és hogyha a járásbíróságokhoz utalt bűncselekmények megállapítása lehet bizonyos körülmények közt a közös törvényhozás tárgya, miért záratnának ki a törvényszékhez utalt cselekmények.

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr a bán úrnak felfogását tolmácsolva utal – mint említettem – arra is, hogy oly közös törvények végrehajtása, amelyek az autonómia körébe vágó elemeket tartalmaznak, Horvát–Szlavónországokban akadályokba ütközik. Véleményem szerint ilyen akadályok jogosultságát a közös törvényhozás és a központi kormány el nem ismerheti. A hatalmi körök szétválasztásának és elhatározásának el nem vitatható követelménye, hogy a bírói hatalom gyakorlására hivatott bíró, te-

341 MNL OL K 27. 1903. január 21./4. A katonai büntető perrendtartásra vonatkozó javaslat.

hát a horvát–szlavónországbeli bíró is, a rendesen kihirdetett törvény hatályát kétségbe nem vonhatja, hanem a szerint eljárni és ítélni köteles. Sem a magyar, sem a horvát–szlavónországi bíró azt vizsgálat tárgyává nem teheti, és abba nem avatkozhatik, vajon joga volt-e a közös Országgyűlésnek valamely rendelkezést megállapítani. Ha ezt teszi, egészen illetéktelenül és hatáskörén túlterjeszkedve a törvényhozás fölé helyezkedik, és kötelességének súlyos megsértése miatt felelősségre vonandó. Ugyanez még fokozottabb mértékben az autonóm közigazgatási közegekre is áll. Az előadottakkal ellentétben álló felfogás Horvát–Szlavónországokban okvetlenül leküzdendő, és szembe kell ott szállni azzal a gravaminális politikával is, amely az 1868: XXX. törvénycikkben megállapított autonómia mesterséges kiterjesztésével a közös törvényhozás jogkörét csorbítani törekszik.

Ami végül a z 1903. évi január 21-i minisztertanácsi határozatnak azt a részét illeti, amely szerint a bán úr a tervezet mostani 263–264. §-aival (úgyszintén 345. és 367. §-aival) megállapított büntető határozatok végrehajtásában a fórumok meghatározására nézve annak idején a Horvát–Szlavón Országgyűlés elé törvényjavaslatot terjeszthet, tisztelettel megjegyzem, hogy ez csak koncesszió, és ha a bán úr azt hiszi, hogy ily tartalmú autonóm törvény megalkotása politikai nehézségekkel járna, szabadságában áll az említett értelemben szerkesztett törvényjavaslat benyújtásától elállni, mert a katonai bűnvádi perrendtartás végrehajtására a 497. §-ban adott törvényhozási felhatalmazás teljesen elegendő és autonóm törvényre tulajdonképpen szükség nincsen.

2.

A tervezet 6. és 307. §-a értelmében a Hadsereg és a Haditengerészet bíróságai ítéleteiket „Ő Felsége Ausztria császára és Magyarország apostoli királya nevében hozzák". – A bán úr ezzel szemben azt kívánja, hogy ezen ítéletek „Ő Felsége Ausztria császára és Magyar–Dalmát–Horvát–Szlavónországok apostoli királya" nevében hozassanak.

A bán úr ennek megokolása végett az 1868. évi XXX. t.cikk 2., 62., 63. és 64. §-aira való hivatkozással azt hozza fel, hogy a horvát nyelven is kiadandó királyi hitlevélben kifejezetten Horvát–Szlavón–Dalmátországok alkotmánya is biztosíttatván, ezen alkotmány keretébe a társországok igazságügyi önkormányzata is beletartozik, minélfogva a közös bíróságoknak ítéleteiben mindazok az országok felemlítendők, amelyeknek alkotmánya alapján azok hozatnak. Felhozza továbbá, hogy az alaptörvényhez képest a törvényes gyakorlat és alkotmányos eljárás szerint Horvát–Szlavón–Dalmátországok mindenütt kifejezést nyernek, ahol a Szent Korona Országainak összességéről van szó; ezt mutatja az egyesített címer és Ő Felsége címe a vert pénzeken.

A bán úr ezen érveivel szemben egyszerűen utalni kell – precedens eset gyanánt, amelytől most sem térhetünk el – az 1891. évi XXXI. tc. 9. §-ára, mely így szól: „Mind az elsőfokú konzuli bíróságok, mind a konzuli főtörvényszék Ő Felsége Ausztria császára és Magyarország apostoli királya nevében ítélnek."

Megfelel ez annak a címzésnek is, melyet az 1868. évi november hó 14-én kelt legfelsőbb kézirat (1868. évi Rend. Tára 146. sz.) állapított meg.

Az 1868. évi XXX. t.cikk 64. §-a, melyre a bán úr hivatkozik, akképpen rendelkezik ugyan, hogy a Magyar Korona Országai által veretendő pénzeken a királyi címbe a

„Horvát–Szlavón– és Dalmátországok királya" cím is felvétetik, de ez a pénzekre vonatkozik, és mint speciális rendelkezés más viszonyokra ki nem terjeszthető.

Ami a bán úrnak az 1868: XXX. tc. 2. §-ára való hivatkozását illeti, ez a § nem rendeli azt, hogy valahányszor olyan viszonyról van szó, amely a Magyar Korona összes Országait illeti, Ő Felségének címében a társországokat mindig külön ki kellene emelni. Hogy ilyen következtetés az 1868: XXX. t. cikknek sem 2., sem más egyéb §-ából nem vonható, és hogy „Magyarország apostoli királya" az a rendes cím, amely Ő Felségét, mint a Magyar Korona összes Országainak uralkodóját illeti, azt mutatja a fent említett 1868. évi november hó 14-én kelt legfelsőbb kézirat mellett egész közjogi gyakorlatunk, aminek igazolása végett hivatkozhatom többek közt nemzetközi szerződéseink rendes bevezetésére és arra, hogy Ő Felsége még ama törvények szentesítésénél is, amelyek Magyarország és társországai közt közösek, ezt a címet használja: „Ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya." Ő Felsége címe azért használtatik ekként: „Ausztriai császár és Magyarország apostoli királya", mivel Ő Felsége ezen két fejedelmi méltóságot viseli és Magyarország és társországai felett egyaránt csak magyar királyi minőségben uralkodik, a „Dalmát–Horvát– és Szlavónországok" királya cím pedig csak a magyar királyi méltósággal együtt járó cím, amelynek az említett ítéletek bevezetésében való használata nemcsak felesleges, hanem arra a téves közjogi következtetésre is alapot szolgáltathatna, mintha Ő Felsége a társországokban nem mint magyar király, hanem mint Dalmát–Horvát–Szlavónországok királya uralkodnék.

Az 1868: XXX. tc. 62. és 63. §-aiban, melyre a bán úr szintén rámutat, egyáltalában nincs szó sem Ő Felségéről, sem pedig Ő Felségének címéről.

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr ezen érveléssel szemben felhozza, hogy a fentebb említett legfelsőbb elhatározás csak az idegen hatalmakkal való érintkezésre és a kötendő államszerződésekre irányadó, de nem terjed ki a belső vonatkozásokra. Ez a magyarázat véleményem szerint azért nem megfelelő, mert az idézett legfelsőbb kézirat – amint szövegéből kitűnik – a külügyi vonatkozásokat „különösen" kiemeli ugyan, de nem szorítkozik azokra.

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr nem véli továbbá az 1895. évi XXXI. tc. 9. §-ában foglalt, általam idézett rendelkezést a jelen esetre nézve precendensül elfogadhatónak, mert szerinte – ha Ő Felségének címe a konzuli bíróságok ítéleteinél törvényes szempontból az idézett legfelsőbb kézirat szerint volt is megállapítható, ez csak azért történhetett, mert ezek a bíróságok idegen országokban ítélkeznek, s ennélfogva azon állami közegek sorában szerepelnek, amelyek a külügyminiszter reszortjába tartoznak. Ez az észrevétel összefüggésben áll azzal a felfogással, amelynek tévességére már rámutattam, mintha ti. az 1868. évi legfelsőbb kézirat Ő Felségének címezését csak a külső vonatkozások számára állapította volna meg, de az észrevétel még az utóbbi szempontból sem találó, mert a konzuli bíróságok igazságszolgáltatása nem külföldi igazságszolgáltatás.

Ha másként állana is a dolog – folytatja a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr – hangsúlyoznia kell, hogy precedens esetek törvényeket meg nem változtathatnak.

Véleményem szerint az 1891. évi XXXI. tc.[342] 9. §-a nem változtatta meg a Magyarország és társországai közt fennálló viszonyra vonatkozó törvényeket, hanem összhangban van azokkal, és így az idézett 9. §-ra mint precedens esetre joggal lehet hivatkozni.

342 1891. évi XXXI. törvény. A konzuli bíráskodás szabályozásáról.

Azon érveléssel szemben, hogy még ama törvények szentesítésénél is, amelyek Magyarország és társországai közt közösek: Ő Felsége ezt a címet használja: „Ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya" – az említett miniszter úr megjegyzi, hogy a közös törvények horvát eredeti szövegében ez a cím így szól: „Ausztriai császár, cseh király stb. és Magyar–Horvát–Szlavón– és Dalmát királyságok (helyesebben országok) apostoli királya."

Nézetem szerint azonban miután a királyi szentesítés a közös törvényeknek kiegészítő része és miután mindegyik közös törvény, jóllehet magyar és horvát nyelven szentesítendő, nem két, hanem csak egy törvény, miután végül a horvát nyelven szentesített közös törvénynek, melyet az 1870. évi XII.[343] és az 1881. évi LXVII. tc.[344] értelmében Horvát–Szlavónországokban kihirdetnek, a magyar nyelven szentesített közös törvénnyel egyeznie kell, ennélfogva csak helytelen gyakorlatra vezethető vissza az, ha a királyi szentesítés horvát szövege eltér a magyar szövegtől.

A királyi szentesítés magyar szövege pedig azért helyes, mert – figyelemmel az 1868. évi november 14-én kelt legfelsőbb kéziratra is – „Magyarország apostoli királya" az a rendes cím, mely Ő Felségét, mint a Magyar Korona összes Országainak uralkodóját úgy befelé, mint kifelé megilleti, és mert nincs törvényünk, mely azt rendelné, hogy a közös törvények királyi szentesítésénél Ő Felségét Horvát–Szlavón– és Dalmátországok királyának is kell címezni.

Hivatkozik végül a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr az 1868. évi XXX: törvénycikknek már a bán úr által is idézett 2., 62., 63. és 64. §-aira, kiemelvén, hogy e törvénycikk 59. §-a szerint a társországok az „állami közösség"-ben külön politikai és területi törvényes kifejezést nyernek, minélfogva törvényes támpontuk van arra, hogy e társországok Ő Felsége címében is benn legyenek, mert az ilyen cím felel meg nemcsak a történelmi tradícióknak, hanem a mostani törvényes jogoknak is, amelyeket Ő Felsége a társországokban tényleg gyakorol.

Erre az érvelésre vonatkozólag csak ismételhetem, hogy az 1868: XXX. t.cikk kérdéses rendelkezéseit kiterjesztő értelemben magyarázni nem lehet, és így a „Horvát–Szlavón–Dalmátországok királya" címnek használata csupán azokban az esetekben kötelező, amelyekben a közös törvény rendeli.

Az előadottaknál fogva véleményem az, hogy a tervezetnek 6. §-át és 307. §-ának 1. pontját érintetlenül kell hagyni.

3.

A tervezet 14. §-a ellen a bán úrnak három észrevétele van:

b. Az egyik a 14. § 1. pontja ellen irányul, mely szerint mozgósítás vagy háború esetében, vagy ha háború kitörésének veszélye fenyeget, a katonai büntető bíráskodást az állam hadiereje elleni bűntettek, továbbá a katonai behívási parancs iránt való engedetlenségre csábítás stb. miatt a polgári egyénekre is ki lehet terjeszteni.

---

343 1870. évi XII. törvény. A közös magyar–horvát törvények kihirdetéséről Horvát–Szlavón–Dalmátországokban. *Törvénytár*, 1869–1871. 135–136.

344 1881. évi LXVII. törvény. Az 1882. év első negyedévében viselendő közterhekről és fedezendő államkiadásokról. *Törvénytár*, 1881. 361–366.

A bán úr mindenekelőtt utal arra, hogy az 1890. évi XXI. t.cikk 9. §-a folytán – mint már az 1. pontban érintettem – Horvát–Szlavónországokban a behívási parancs iránti engedetlenségre való csábításnak a polgári büntetőbíróságok hatáskörébe tartozó bűntetteire és vétségeire vonatkozólag ama törvénnyel azonos büntető határozatok autonóm törvénnyel vannak megállapítva, és hogy ezen autonóm törvény, vagyis az 1890. évi december 11-én kelt horvát törvény 6. §-a (1891. évi Autonóm Törvénytár 2. sz.) a polgári egyének által elkövetett ezt a csábítást a horvát–szlavónországi törvényszékek hatáskörébe utalja.

A bán úr tehát ezekből arra a következtetésre jut, hogy a tervezet 14. §-ának 1. pontja azzal, hogy bizonyos kivételes körülmények közt a polgári egyéneket a katonai behívási parancs iránt való engedetlenségre csábítás miatt katonai bíráskodás alá helyezi, megváltoztatja az idézett 1890. évi autonóm törvény 6. §-át, amit pedig a bán úr nézete szerint közös törvény nem tehet, hanem csak autonóm törvény.

Ezen, a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr által is osztott felfogás azonban ellentétben van azzal a felfogással, amely a jelen előterjesztésem 1. pontjában hivatkozott 1903. évi január hó 21-én hozott miniszteri tanácsi határozat alapját képezi, mert a most említett minisztertanácsi határozat alapgondolata éppen az, hogy ha valamely intézmény szabályozása a közös törvényhozásnak van fenntartva, ennek egyszersmind fel kell jogosítva lennie arra is, hogy az intézményt egészében szabályozza anélkül, hogy azt elemeire szétbontva vizsgálnia kellene, vajon a szabályozás nem érint-e oly tért is, amely egy más, inkább elméleti kiindulási pontból a jognak egy másik ágához, és ekkép részben a horvát–szlavón autonómia jogköréhez is számítható volna.

Hogy a mostani kérdéshez rokon példára hivatkozzam, a tényleges katonai szolgálat szintén elvonja Horvát–Szlavónországokban is a polgári egyéneket a polgári büntetőbíróságok igazságszolgáltatása alól, de ebből egyáltalán nem következik, mintha a tényleges katonai szolgálat alá kerülő polgári egyénekre nézve a horvát–szlavónországi polgári bíróságok büntető hatóságát a katonai büntetőbíráskodás csak a horvát–szlavónországi Országgyűlés hozzájárulásával válthatná fel, hanem ellenkezőleg az áll, hogy mindezt a társországokra nézve is egyedül a közös törvényhozás mondhatja ki, amit a közös törvényhozás meg is tett, nevezetesen a véderőről szóló 1889. évi VI. törvénycikk 62. §-ának általánosságban, az 1890. évi XXI. tc. 5. §-ának pedig és részben 6. §-ának második bekezdésével éppen a katonai behívási parancs speciális kérdésében különösen.

A katonai bíróságok hatáskörének megállapítása az 1868. évi XXX. t.cikk 3. és 7. §-ánál fogva kétségkívül a közös törvényhozásnak van fenntartva. A közös törvényhozást illeti tehát annak a meghatározása, hogy mi tartozik és mi nem tartozik a katonai bíróságok hatáskörébe. Ha pedig a közös törvényhozás saját törvényes jogkörében szükségesnek találja, hogy a polgári egyének bizonyos bűncselekményeit kivételes körülmények közt a katonai bíróságok hatáskörébe utalja, ebbe Horvát–Szlavónországok autonóm Országgyűlésének beleszólása nem lehet, mert a katonai bíróságok hatáskörének kérdése – amint már a fentebb előadottakból következik – a maga egészében van a közös törvényhozásnak fenntartva, és rendezése nem tehető függővé a horvát–szlavónországi autonóm Országgyűlés hozzájárulásától, amely hozzájárulás esetleges megtagadása meghiúsíthatná ennek a közös kérdésnek a közös törvényhozás által kí-

vánt irányban való szabályozását, erre pedig a Horvát–szlavónországi autonóm Országgyűlés részére alkalmat adni semmi szín alatt nem lehet.

Mindezek mutatják, hogy a tervezet 14. §-a a bán úr által felhozott s a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr által is elfogadott okokból nem kifogásolható, és hogy a 14. § 1. pontjában jelzett bűncselekmények elkövetőire nézve a katonai bíróságok hatáskörét Horvát–Szlavónországokra és [!] kiterjedő hatályossággal csak a közös törvény állapíthatja meg.

b./ A bán úrnak a tervezet 14. §-át illető második észrevétele e § utolsó bekezdése ellen irányul, amely így szól:

„Azt a napot, amikor a katonai bírósági illetékességnek az 1. pontban meghatározott kiterjesztése beáll vagy megszűnik, úgyszintén e kiterjesztés területkörét a közös hadügyminiszter indítványára vagy meghallgatásával, ki e tekintetben a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg jár el, a minisztertanács határozata alapján a miniszterelnök állapítja meg és teszi közzé.

A bán úr és vele a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr abban a véleményben van, hogy ezen szöveg következőképpen egészítendő ki: „illetve Horvát–Szlavónországokra vonatkozólag ezt a miniszterelnökkel egyetértőleg a bán állapítja meg és teszi közzé", továbbá, hogy külön autonóm törvénnyel kellene a bánt erre felhatalmazni.

Ami mindenekelőtt azt a felfogást illeti, mintha itt külön autonóm törvényre volna szükség, ismét rá kell mutatnom arra, hogy a katonai bíróságok hatáskörének szabályozása az 1868: XXX. tc. 3. és 7. §-a alá esik, és így a most idézett 1868: XXX. tc. 47. és 48. §-a nem akadályozhatja a közös törvényhozást abban, hogy a katonai bíróságok hatáskörének kérdését a maga egészében, tehát a katonai bírósági hatáskör előfeltételeire kiterjedő részében is rendezhesse.

Nem képez e részben akadályt az 1875. évi horvát–szlavónországi bűnvádi perrendtartásnak[345] a bán úr által idézett 1. §-ában foglalt az a rendelkezése sem, amely szerint a „bűntettek stb. miatt büntetéssel addig senki nem sújtható, míg a bűnvádi eljárás a jelen bűnvádi perrendtartás értelmében meg nem ejtetik, és az illetékes bíró ítéletet nem hoz."

A bán úr nem vonhatja ugyanis kétségbe, hogy a közös törvényhozásnak rendelkezésén alapszik az, hogy a polgári egyének azalatt, míg tényleges katonai szolgálatot teljesítenek, a katonai büntetőbíráskodásnak vannak alávetve.

Ha tehát a közös törvényhozás megállapíthatja a katonai bírósági hatáskörnek ezt az előfeltételét: éppen úgy megállapíthatja azt is, hogy polgári egyének, ha reájuk nézve a 14. §-ban említett körülmények beállnak, a katonai büntetőbíráskodás alá kerülnek, mert hiszen a tényleges katonai szolgálat éppen úgy előfeltétele a katonai bírósági hatáskörnek, mint a 14. § esete.

Ebből következik, hogy ha a horvát–szlavónországi bűnvádi perrendtartás 1. §-a nem áll és nem is állhat útjában annak, hogy horvát–szlavónországi polgári egyének azalatt, míg katonai szolgálatot teljesítenek, a katonai büntető bíráskodásnak legyenek alávetve, akkor nem szolgálhat akadályul ez az idézett vagy más autonóm törvény a tekintetben sem, hogy a katonai bíróságok hatásköre akkor is érvényesülne, ha e hatáskörnek a közös törvényhozás által megállapított előfeltételei egyéb esetekben forognak fenn.

345 Horvát autonóm törvények gyűjteménye. II. köt. 42–232.

Nem szenvedhet tehát kétséget, hogy a katonai bíróságok hatáskörét a 14. § esetére is csak közös törvény állapíthatja meg, és hogy e részben horvát–szlavónországi autonóm törvény hozatala meg nem engedhető.

A további kérdés már most az, vajon a 14. §-ban foglalt felhatalmazást a közös törvényhozás Horvát–Szlavónországokra nézve is a miniszterelnöknek adja-e meg, vagy azt – ahogyan a bán úr és a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr kívánja – a miniszterelnökkel egyetértőleg a bán kapja-e?

A bán úr, illetőleg az említett miniszter úr szerint a felhatalmazást azért kell a bánnak kapnia, mert a polgári egyénekre vonatkozólag a büntetőtörvényt és eljárást a társországok területén kizárólag a bán hajtja végre, aki ezért a horvát–szlavónországi Országgyűlésnek felelős, márpedig az autonóm törvények uralmát csak az függesztheti fel és állíthatja ismét helyre, aki a Horvát–Szlavón–Dalmát Országgyűlésnek, – amely az autonóm törvényeket hozta – felelős, és mert a miniszterelnöknek a végrehajtásra közvetlen befolyása nincs, amennyiben ő az autonóm törvényeket ellen nem jegyezheti, és végre nem hajthatja.

Ezzel szemben elég arra utalni, hogy a katonai bíróságok hatásköre a Magyar Korona Országaira nézve közös ügy, minélfogva az 1868: XXX. tc. 43. §-ából az következik, hogy e hatáskörre vonatkozó összes rendelkezések a központi kormányt illetik, s miután itt különben sem az autonómia kérdéséről van elsősorban szó, hanem arról, hogy kivételes körülmények közt az állam biztonsága végett szükséges intézkedések megtehetők legyenek, ennélfogva a döntő szót a központi kormány részére okvetlenül fenn kell tartani. Hogy azonban az autonóm Országgyűlésnek felelős bán közreműködése külső tényben is nyilvánuljon, azt ajánlanám, hogy az 1891. évi XXXI. tc. 18. §-ában foglalt analógia után indulva, a törvénytervezet 14. §-ának utolsó bekezdése így szövegeztessék:

„Azt a napot, amikor a katonai bírósági illetékességnek az 1. pontban megállapított kiterjesztése beáll, vagy megszűnik, úgyszintén e kiterjesztés területkörét, a közös hadügyminiszter indítványára vagy meghallgatásával, ki e tekintetben a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg jár el, a minisztertanács határozza meg, és ezt a határozatot az igazságügy-miniszter, illetőleg Horvát–Szlavónországokban a bán hirdeti ki."

A tervezet 14. §-a utolsó bekezdésének eddigi szövegébe ugyanis a „miniszterelnök" csak Horvát–Szlavónországok miatt szerepelt az igazságügy-miniszter helyett, de ha a társországokra nézve a bán fog intézkedni, akkor az anyaországra nézve az igazságügy-miniszternek kell intézkednie.

Azt az indítványt, hogy a bánnak ezirányban való felhatalmazása autonóm törvénynek tartassék fenn, az analóg indítványokkal szemben az a. pont utolsó előtti bekezdésében már említett okból elfogadhatónak nem tartom. Arra egyébiránt, hogy a bán a közös Országgyűléstől nyert felhatalmazásokat, számtalan precedens van.

c. A tervezet 14. §-ával összefüggésben a bán úr még egy harmadik észrevételt is tesz, hivatkozással egyszersmind a tervezet 489. §-ának második bekezdésére.

Ez az észrevétel abban áll, hogy Horvát–Szlavónországokban az ott érvényben álló 1852. évi büntetőtörvénykönyv 67., 92. és 222. §-ai értelmében jelenleg a kémkedés, a jogosulatlan toborzás stb., habár polgári egyének követik el azokat, már békében is a katonai bíróságok hatáskörébe tartoznak, minélfogva az idézett horvát büntető törvény-

könyv ezen bűntettekre büntető szankciót nem tartalmaz; ha tehát e bűntettek a tervezet 14. és 489. §-a értelmében csak a mozgósítás vagy háború esetén, illetőleg a háború kitörésének veszélye esetében utaltatnak a katonai bíróságok hatáskörébe, a bán úr szerint e bűntettek béke idején a katonai bíróságok hatásköréből kiesnek anélkül, hogy egyszersmind a polgári bíráskodás alá utaltatnának, és büntető szankció alá helyeztetnének.

A közös törvényhozás ekképp a bán úr szerint átlépné hatáskörét, és csak anomáliákat idézne fel, minélfogva megfelelő autonóm törvény volna hozandó.

Ezzel szemben utalnom kell arra, amit már fentebb kiemeltem, hogy ti. a közös törvényhozást illeti annak meghatározása, hogy mi tartozik és mi nem tartozik a katonai bíróságok hatáskörébe, s a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr is elismeri a közös törvényhozásnak azt a jogát, hogy egyes büntető szankciót kompetenciájából kizárjon.

Ha a katonai bíróságoknak a közös törvényhozás által a tervezet értelmében újonnan meghatározandó hatásköréből egyes oly bűncselekmények, melyek eddig Horvát–Szlavónországok területén a katonai bíróságok hatáskörébe tartoztak, kiesnek, az ily bűncselekményekre vonatkozó rendelkezés az autonóm törvényhozásra száll vissza, amelynek tehát szabadságában áll ezeket a bűncselekményeket büntető szankcióval ellátni, és illetékes polgári bíróságukat meghatározni.

Egyáltalában nem szükséges azonban a katonai bűnvádi perrendtartásban kifejezésre juttatni azt, hogy a horvát–szlavónországi autonóm törvényhozásnak a fenti értelemben rendelkezni jogában áll, mert a katonai bűnvádi perrendtartást az a kérdés, vajon Horvát–Szlavónországok autonóm törvényhozása fog-e élni ezzel a jogával vagy nem, érintetlenül hagyja.

4.

A tervezet 40 §-a szerint egyfelől a parancsnok, és így a katonai bíróság, másfelől valamely horvát–szlavónországi polgári büntetőbíróság közt fölmerülő illetékességi összeütközés esetében a Legfelsőbb Katonai, illetőleg a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék, ha a polgári büntetőbíróság nézetét nem osztja, a közös hadügyminiszterhez, illetőleg a honvédelmi miniszterhez jelentést tesz, aki a vitás kérdés eldöntése végett a bánnal érintkezésbe lép.

Ezzel szemben – figyelemmel arra, hogy a társországok területén az ottani bíróságok közt fölmerülő illetékességi kérdésekben a bán nem határoz, hanem a döntés a Hétszemélyes Táblát illeti; figyelemmel továbbá a Hétszemélyes Tábla belső szervezetéről szóló 1893. évi február 23-án kelt autonóm törvény[346] 14. §-ára, mely szerint a belföldi és idegen bíróságok közötti illetékességi összeütközések esetében, valamint a bírósági és közigazgatási hatóságok közt fölmerülő hatásköri összeütközések esetében a Hétszemélyes Tábla ad véleményt; figyelemmel végül a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1874. évi február 28-án[347] kelt autonóm törvény 7. cikkére, mely szerint a bírói és közigazgatási hatóságok közötti illetékességi összeütközések esetén a Horvát–Szlavón Országos Kormány a Hétszemélyes Táblával egyetértőleg határoz, és ha egyetértés nem jön létre,

346 1893. február 23-án kelt törvény a horvát–szlavón–dalmát hétszemélyes tábla belszervezetéről. (kihirdetve 1893. március 15.) Horvát autonóm törvények gyűjteménye. V. köt. 8–16.

347 1874. február 28-án kelt törvény a bírói hatalomról. (kihirdetve 1874. március 18-án) Horvát autonóm törvények gyűjteménye. I. köt. 377–379.

Ő Felségének legfelsőbb elhatározása eszközlendő ki – a bán úr azt ajánlaná, hogy a tervezet 40. §-ában mondassék ki, miszerint a katonai és horvát–szlavónországi polgári büntetőbíróságok közt fölmerülő illetékességi kérdés esetén a Legfelsőbb Katonai, illetve a Legfelsőbb Honvéd Törvényszéknek a horvát–szlavónországi Hétszemélyes Táblával kell egyetértésre jutnia, és ha egyetértés nem volna elérhető, Ő Felsége legfelsőbb döntése lesz kieszközlendő.

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr ezen álláspont bővebbi kifejtésében még előadja, hogy a társországok törvényei szerint egyik közigazgatási hatóságnak sincs, tehát a bánnak sincs, közös miniszternek sincs jogában érdemlegesen dönteni a bírói illetékesség kérdésében, és hogy a Hétszemélyes Tábla abban a kérdésben egyedül Ő Felsége elhatározásának köteles magát alárendelni, s ez a törvényes rendelkezés analóg a Birodalmi Tanácsban Képviselt Országokban fennálló törvényes rendelkezésekkel, és hogy a tervezet jelenlegi szövegezésének fenntartása mellett Horvát–Szlavónországokra nézve a Hétszemélyes Tábla mostani hatáskörének megszorítására külön autonóm törvényt kellene hozni.

Bárha a tervezet 40. §-ának második bekezdése az illetékességi összeütközésnek nem eldöntését bízza a bánra, hanem amint a fent idézett szövegből kitűnik, akként rendelkezik, hogy a Legfelsőbb Katonai, illetőleg a Honvéd Főtörvényszéknek megkeresésére az illető szakminiszter a vitás kérdés eldöntése végett a bánnal érintkezésbe lép, aki természetesen a Hétszemélyes Táblától véleményt kérhet, bárha továbbá a tervezetben foglalt megoldás megfelel a mostani gyakorlatnak is, és egyáltalában nem ellenkezik a bán úr által hivatkozott autonóm törvényekkel, mert ezek nem szólnak, de nem is szólhatnak azon illetékességi összeütközések elintézéséről, melyek katonai bíróságokkal szemben merülnek fel, hanem – miként az az előadottakból is kitűnik – csakis azokra az illetékességi összeütközésekre vonatkozólag rendelkeznek, amelyek egyfelől a horvát–szlavónországi bíróságok, másfelől az idegen bíróságok és a közigazgatósági hatóságok közt támadnak, mindazonáltal, tekintettel arra, hogy a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr egyúttal a bán úr kezdeményezésére oly indítványt tesz, mely az itteni álláspontal összeegyeztethető, nincs ok azt ellenezni, mihez képest a 40. § második bekezdését következőképpen lehetne szövegezni:

„Ha a Legfelsőbb Törvényszék a polgári büntetőbíróság nézetét nem osztja, akkor oly esetekben, amelyekben az összeütközés valamely magyar királyi polgári büntetőbírósággal (horvát–szlavónországi kir. polgári büntetőbírósággal) szemben forog fenn, a Legfelsőbb Törvényszék a Magyar Királyi Kúriával (a Kir. Horvát–szlavón–dalmát Hétszemélyes Táblával) a vitás kérdés eldöntése végett érintkezésbe lép; oly esetekben pedig stb."

5.

A bán úr utal arra, hogy a tervezetnek, különösen a 128., 133–136., 149., 185., 193., 208., 279., 284., 266., 267., 406. és 410. §-nak rendelkezései a katonai igazságszolgáltatás érdekében a polgári közigazgatási és bírói hatóságok közreműködését is igénybe veszik, pedig ezt, amennyiben Horvát–Szlavónországi autonóm közigazgatási hatóságokról és bíróságokról van szó, csak autonóm törvény tehetné.

Ezzel a felfogással szemben is ragaszkodnom kell ahhoz a törvényes álláspontho, amely szerint a katonai igazságszolgáltatás rendezése az 1868. évi XXX. tc. 3. és 7. §-ához képest a közös törvényhozás számára van fenntartva, a közös törvényhozás pedig a jogköréhez tartozó intézményeket a maguk egészében s a Magyar Korona összes Országaira nézve hatályosan is hivatva szabályozni.

De nem is lehet az autonóm törvényhozás tetszésére bízni, vajon hajlandó-e megengedni, hogy az autonóm hatóságok a katonai igazságszolgáltatás körül a közös törvényhozás által szükségesnek talált módon közreműködjenek. És most ki kell itt még terjeszkednem egy részletkérdésre is.

Ha a bán úr érvelése állna, ahhoz is autonóm törvényre volna szükség, hogy Horvát–Szlavónországokban az autonóm hatóságok például az újoncozásnál közreműködjenek.

Amint azonban a most említett közreműködést közös törvény tette és tehette az autonóm hatóságok kötelességévé, azonképpen joga van a közös törvényhozásnak arra is, hogy az autonóm hatóságokkal a közös törvényhozás elé tartozó katonai igazságszolgáltatás körül szükséges közreműködésre kötelezze.

A horvát–szlavón miniszter úr ezzel szemben kijelenti, hogy itt nemcsak az a kérdés, és a bán úr észrevételének sem az képezte tárgyát, vajon a közös törvényhozás hivatva van-e a hatáskörébe tartozó intézményeket a maguk egészében a Magyar Korona összes Országaira nézve szabályozni, hanem az, vajon megállapíthatja-e a közös törvényhozás, és mily mérvben az autonóm hatóságok hatáskörét. A nevezett miniszter úr arra az eredményre jut, hogy a közös törvényhozás az autonóm hatóságok hatáskörét a tervezett új feladatokkal ki nem bővítheti, hanem azt csak autonóm törvénnyel lehet kibővíteni.

Véleményem szerint ragaszkodnunk kell ahhoz az álláspontho, hogy a közös törvényhozás nem bízhatja az autonóm törvényhozás tetszésére, vajon az utóbbi hajlandó-e megengedni, hogy az autonóm hatóságok a katonai igazságszolgáltatás körül a közös törvényhozás által szükségesnek talált módon közreműködjenek.

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr ugyanis a katonai igazságszolgáltatás érdekében a tervezet szerint az autonóm hatóságok kötelességévé tett feladatok közül különösen helyteleníti azt, hogy a polgári büntetőbíróságok megkereshetők legyenek rendbüntetések alkalmazására oly polgári egyének ellen, akik a katonai igazságszolgáltatás ellen vétettek.

A miniszter úr véleménye az, hogy a rendbüntetés kiszabása mindig azt a hatóságot illesse, amely a rend fenntartására hivatva van.

Ezt azonban a magyar igazságügy-miniszter úr nem tartja elfogadhatónak, minek következtében én is fenntartandónak vélem a tervezet rendelkezéseit a jelenlegi alakjukban, mert annak megengedése, hogy a katonai igazságszolgáltatás közegei az előttük rendetlenkedő polgári egyéneket rendbüntetéssel sújthassák, ellenben a polgári büntető bíróságok kötelesek legyenek a megfordított esetben a katonai egyének megbüntetése végett – úgy mint jelenleg történik, a katonai hatósághoz fordulni, – ellenkezik a reciprocitással.

6.
A bán úrnak idevonatkozó megjegyzése folytán a tervezet 214. §-ának 3. bekezdésében a Horvát–Szlavónországi Egészségügyi Bizottság címe Horvát–Szlavónországi Egészségügyi Tanácsra lesz helyesbítendő.

Végül megjegyzem, hogy a tervezet 80. §-ára, illetőleg a Közös Hadsereg (Haditengerészet) és Honvédség bíróságainak törvénykezési nyelvére vonatkozólag is kifejezést adott a bán úr és a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr különféle kívánalmaknak, ezeket azonban a minisztertanács határozata alá bocsátani nem tartom időszerűnek, miután a tervezet 80. §-ával kapcsolatos az a kérdés, vajon a katonai bírósági eljárásban a magyar, illetőleg horvát nyelv mennyiben érvényesüljön, külön tárgyalások tárgyát képezik, s így a szóban forgó kívánalmak csak e kérdés egész komplexumának megoldásával nyerhetnek elintézést.

Eltekintve tehát a most említett kérdéstől, a bán úr azt kívánja, hogy a tervezet 14., 40., 214. és 307. §-ai az ő észrevételei értelmében helyesbíttessenek, illetőleg kiegészíttessenek, s ezenfelül a tervezet XXVIII. fejezetébe egy új szakasz vétessék fel, amely kimondja, hogy azok a határozatok, melyek a társországokra vonatkozólag a bán nézete szerint az autonóm törvényhozásnak tartandók fenn, Horvát–Szlavónországokban külön autonóm törvénnyel fognak megállapíttatni.

E kívánalmakat egészben a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr is magáévá teszi.

Én azonban – az igazságügy-miniszter úrral egyetértve – azt vélem, hogy e kívánalmak csak annyiban vehetők figyelembe, hogy a tervezet 14. §-ának utolsó bekezdése, 40. § 2. bekezdése és a 214. § 3. bekezdése a jelen előterjesztésemben említett módon átszövegezendők volnának.

Tiszteletteljesen kérem ennélfogva a minisztertanács határozatát.[348]

> A minisztertanács az 1. pontot függőben hagyta azzal, hogy az ott tárgyalt elvi kérdés írásbeli úton lesz tisztázandó.
>
> A 2., 4. és 6. pontot a minisztertanács a bán úr kifejezett hozzájárulásával elfogadta.
>
> A 3. és az 5. pontra nézve is helyesli a minisztertanács a honvédelmi miniszter úr álláspontját, és bár az előterjesztésnek minden részletével egyetértve hangsúlyozza, hogy a közös törvény hatályának a szóban forgó vonatkozásokban is Horvát–Szlavónországokra szintén ki kell terjednie anélkül, hogy bárminő autonóm törvény hozatalára volna szükség: mégsem kíván a minisztertanács ezúttal prejudikálni ama kérdésnek, vajon a társországok területén netalán felmerülhető politikai nehézségek elkerülése végett nem volna-e hallgatag megengedhető, hogy a közös Országgyűlés által megalkotandó katonai bűnvádi perrendtartásnak az előterjesztés 3. és 5. pontjában tárgyalt rendelkezéseit illető végrehajtás érdekében Horvát–Szlavónországokban megfelelő, vagyis a közös törvényhozás jogkörét csorbítatlanul hagyó autonóm törvény legyen esetleg hozható.

348 A minisztertanács a bán észrevételeinek nagyobbik részét nem fogadta el, és csak azok a pontok maradtak függőben, amelyek Horvátország igazságügyi és belügyi autonómiáját érintették. A bán nélkül 1904. május 31-én megtartott minisztertanács határozata szerint a büntető rendelkezések is a közös törvényhozás jogkörébe tartoznak, de a politikai nézeteltérések elkerülése érdekében megengedhető, hogy a bán a büntető határozatokra autonóm törvényt terjesszen elő. (A horvát bán véleményéről lásd: MNL OL K 26–1907–XLI–3563. Feljegyzés a katonai bűnvádi perrendtartásról. 1908. március 26.)

26. (17.)
1904. május 31.

2.

„Mlinski Ottok", a Száva folyó egyik szigetének állami hovatartozása[349]

A miniszterelnök úr előadta, hogy a minisztertanács még 1901. január 23-án megállapította azt, hogy a Jelentést, mely a „Mlinski Ottok" szávai szigetnek állami hovatartozása tárgyában az Országgyűlés elé terjesztendő lett volna. E jelentés azonban tényleg nem terjesztetett elő; minthogy pedig a szóban levő jelentés egy előző kormány határozatán alapul, a miniszterelnök úr szükségesnek tartja, hogy eziránt a minisztertanács újból határozzon.

Felolvastatván ezután a Jelentés tervezete,

a minisztertanács azt magáévá tette, s felkérte a miniszterelnök urat, hogy terjessze az Országgyűlés elé.[350]

6.

Törvényjavaslat Győrsziget és Révfalupataház községek közigazgatási és országgyűlési képviselő-választó kerületének módosításáról[351]

7.

A Prágában megjelent „Die Unterdrückung der Slovaken durch die Magyaren" című füzet postai szállítási jogának felfüggesztése[352]

A miniszter úr, mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy a „Die Unterdrückung der Slovaken durch die Magyaren" című, Prágában a „Politik" tulajdonában megjelenő füzettől – a magyar állam területe és a magyar nemze ellen izgató tartalma

349 A Száva folyón, Racsa község közelében található sziget – 63 hold és 1423 négyszögöl terület – az 1873-ban végrehajtott a kataszteri felmérést követően a magyar erdőkincstár javára telekkönyvezték. A szigetet a szerbek is magukénak tekintették és az itt található legelőket ténylegesen is ők használták. A sziget sorsának eldöntése érdekében a magyar kormány elfogadta a szerb kormány indítványát, hogy annak hovatartozásának eldöntése érdekében egy nemzetközi bizottságot hozzanak létre. Mielőtt azonban a nemzetközi bizottság a munkáját megkezdte, a magyar szakértők helyszíni szemle során megállapították, hogy ez a sziget a Mária Terézia uralkodása alatt készült térképeken nem szerepel, és csupán 1845 és 1873 között, a szerb parttól történt elszakadás útján keletkezett. Ezért a magyar kormány a nemzetközi bizottság döntése előtt elismerte, hogy a sziget közigazgatási tévedés folytán került a magyar kataszterbe.

350 MNL OL K 2–AXV–2–78. A miniszterelnök jelentése az országgyűlés részére. 1904. július 9.

351 1904. évi XXXVII. törvény. Győrsziget és Révfalupataház községek közigazgatási és országgyűlési képviselő-választó kerületi átkebelezéséről s a győrszigeti választókerület székhelyének és nevének megváltoztatásáról. – A törvény rendelkezése szerint a két községet Győr városhoz csatolták.

352 Kiadványok és sajtótermékek postai forgalmazásának tiltását lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./4.; december 4./7.; december 13./5.; 1904. január 23./3.; január 30./7.; február 7./3.; március 13./11.; július 1./5.; szeptember 8./10.; 1905. február 8./7.; március 18./11.

miatt – a postai szállítási jogot a Magyar Korona Országainak területére nézve megvonta.[353]

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

8.
Új csendőrőrsök felállítása[354]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője előadta, hogy ugyanazon okok, melyeknél fogva hivatali előde a csendőrségi őrsök decentralizálására vonatkozólag az 1903. évi május hó 5-én[355] tartott minisztertanácshoz előterjesztést tett, de főleg az országban folyton terjedő szociális mozgalmak és nemzetiségi államellenes izgatások kívánatossá teszik, hogy a csendőrség általi térfoglalás – tehát a decentralizáció – a jelen évben folytattassék, illetve új őrsök felállítása által az őrskörletek kisebbíttessenek,s ezáltal a preventív szolgálat hathatósabban teljesíttessék.

A jelen évre 50 gyalog csendőrőrsnek (4–5 fővel) decentralizáció útján való felállítása vétetett tervbe.

Ha ezen 50 őrs a szükséges létszámszaporítással állíttatnék fel, akkor az 50 őrsvezető és 200 csendőr egyszersmindenkori költsége 80 146 kor. 13 fill., az évi költsége pedig 264 904 koronát tenne ki.

A kedvezőtlen pénzügyi helyzetre való tekintettel azonban az őrsökre szükséges fent számjelzett számú legénység a Csendőrség összes létszámából fog vétetni, a felállítás költsége pedig 88 főnyi lovas legénység gyalogosításából elérhető megtakarítások útján fog fedeztetni olyképp, hogy az ezen megtakarításokból még újonnan rendszeresítendő 14 gyalogcsendőr összes költségét és fedezetét találja.

Ez utóbb érintett 14 gyalogcsendőr azon őrsök létszámának felemelésére fog felhasználtatni, melyek a múlt 1903. évi decentralizáció alkalmával csak 3 fővel rendszeresíttettek.

A 88 főnyi lovas legénység gyalogosításából egyszersmindenkorra elérhető megtakarítás	30 240 koronát,
a felállítandó 50 gyalogőrs és újonnan rendszeresítendő 14 gyalog csendőr egyszersmindenkori (átmeneti) költsége pedig	24 098 koronát tesz;
szembetartva ezen két összeget, mutatkozik	6 142 korona megtakarítás.
A 88 főnyi lovas legénység gyalogosítása folytán megtakarítható évi költsége	43 004 koronát,
a felállítandó 50 új őrs és rendszeresítendő 14 gyalogcsendőr évi költsége pedig	42 829 kor. 92 fillért tesz;
szembevetve tehát ezen két összeget, mutatkozik évi	174 K megtakarítás.

353 A Magyarországon található példányok lefoglalását a bíróság elrendelte. (MNL OL K 26–1904–2351. Az igazságügy-miniszter felirata a miniszterelnök részére. 1904. augusztus 30.) – A pánszláv mozgalomról lásd még: MNL OL K 148–1905–11. t.–2604. Pozsony vármegye főispánjának jelentése a belügyminiszter részére. Pozsony, 1905. március 26. és április 7.

354 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. március 13./9.; július 28./4.

355 MNL OL K 27. 1903. május 6./4. A csendőrség újjászervezése.

Egyúttal felemlítendő, hogy a szükséges 50 laktanya bére – úgy, mint a múlt évben – laktanyánként csak évi 300 koronával vétetett számba, holott rendes viszonyok között 5 főnyi őrs után évi 500 K lakbér fizettetik; miután azonban előreláthatólag úgy az egyes községek, mint magánosok is sok esetben teljesen ingyen, vagy kedvezményes bérű laktanyákat fognak felajánlani, s illetőleg rendelkezésre bocsátani: az előirányzott 15 000 koronányi bérösszeg elegendő lesz.

Miután ezek szerint 50 új gyalogcsendőrőrs felállítható, a legénységi állomány pedig 14 gyalogcsendőrrel felemelhető anélkül, hogy ezen felállítás, illetőleg rendszeresítés a Kincstárt költségekkel terhelné nem csak [!], hanem még megtakarítás is eszközölhető; a miniszterelnök úr a tervezett intézkedéshez a minisztertanácsnak hozzájárulását kéri.

A minisztertanács hozzájárul.

9.
Az izraelita felekezethez tartozó szülők megkeresztelt gyermekeinek vallásáról

A miniszterelnök úr előadta, hogy egy 1897-ben felmerült esetben az 1894: 32. tc.[356] életbelépte előtt házasságra lépett izraelita vallású szülők újszülött gyermeküket megkeresztelteték, s az állami anyakönyvvezetőnél róm. kat. vallásúnak jelentették be, minek folytán az anyakönyvvezető a gyermek vallását az állami anyakönyvbe róm. kat.-nak be is jegyezte.

Az állami anyakönyvi felügyelő az 1894: 33. tc.[357] végrehajtása tárgyában kibocsátott 1895. évi 60 000 számú belügyminiszteri utasítás 57. §-a alapján, mely szerint a közös vallásban lévő szülők gyermekei vallásául, ha a házasság, melyből a gyermek született, 1895. évi október hó 1-je előtt köttetett, a szülők közös vallása jegyzendő be az anyakönyvbe: a kérdéses anyakönyvi bejegyzést a kiigazítás elrendelése végett a kir. bíróság elé terjeszteni rendelte.

Az anyakönyvi közvetlen felügyelő hatóság erre az eljárást meg is indította.

A bírósági eljárás lefolytatása előtt azonban az ügy az anyakönyvi felügyelő hatóságok között felmerült elvi ellentétek következtében a törvényhatóság útján utasításadás végett mégis a Belügyminisztérium elé terjesztetett.

Az akkori belügyminiszter azután érdemi rendelkezés előtt az 1894: XXXIII. tc. 7. §-ának mikénti értelmezése tekintetében a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr véleményét kérte ki. A most nevezett miniszter úr viszont az igazságügy-miniszter úrral óhajtotta nézetét kicserélni.

S minthogy a most nevezett két miniszter úr egyetértő megállapodásra jutni nem tudott, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az érdekelt három minisztérium kiküldötteiből értekezletet hívott egybe.

Az értekezlet 1901. évi május hó 30-án egybeülve abban állapodott meg, hogy az izr. vallású szülők, ha házasságukat 1895. évi október hó 1-je előtt kötötték, akár már megszületett, akár még születendő gyermekeiket a régibb helytartótanácsi rendeletekben megállapított eljárás mellett abban a vallásban nevelhetik, amelyben azok megkeresztel-

356 1894. évi XXXII. törvény. A gyermekek vallásáról. *Törvénytár*, 1894–1895. 194–195.

357 1894. évi XXXIII. törvény. Az állami anyakönyvekről. *Törvénytár*, 1894–1895. 195–214.

tettek; valamint, hogy az ily gyermekek vallásául a születési anyakönyvbe is az a vallás jegyzendő be, amely a szabályszerű alakszerűségek mellett megjelöltetett.

Mert az 1894: XXXII. tc. 7. §-ában foglalt az a kijelentés, hogy „törvény életbe léptetése előtt kötött házasságokból született vagy születendő gyermekek vallási nevelésére nézve azon törvény határozata marad érvényben, amely az ily házasságok kötése idejében hatályban volt", úgy értelmezendő, hogy a most idézett törvényszakasz a „törvény" kifejezés alatt azon jogállapotot értette, mely az idézett törvény életbelépte előtt fennállott, s melynek az ezen időpontot megelőzőleg kötött házasságokból született gyermekekre való fenntartását azon fontos szempont tette szükségessé, hogy ugyanazon házasságból született gyermekek ne essenek különböző jogszabályok rendelkezései alá.

Ezen, a miniszterelnök úr részéről is helyesnek elfogadott álláspontból kifolyólag azon jogállapotot kell tehát megállapítanunk és fenntartanunk, mely e tekintetben az 1894: XXXII. tc. hatálybaléptét megelőzőleg tényleg fennállott.

Ami mármost az izraelita szülők házasságából született gyermekeknek vallásos nevelésére vonatkozó ezen jogállapotot illeti, a 2062/1775., 41777/1789., 21703/1799., 16442/1806. és 17193/1791. helytartótanácsi rendeletek kifejezetten elismerték az ilyen gyermekek azon jogát, hogy szüleik beleegyezésével vagy anélkül a keresztény vallásra áttérhessenek, és szabályozták az erre vonatkozó eljárást is; azon gyermekekre vonatkozólag ellenben, kik öntudatlan korban szüleik elhatározásából kereszteltettek meg, tételes jogszabály nem létezik, de hosszú időn át tartó zavartalan joggyakorlat kétségtelenül megállapítja a szülők azon jogát, hogy ezen gyermekeik megkeresztelése iránt maguk határozzanak.

A 7 éven aluli gyermekekre nézve tehát egy nem kifogásolt tartós joggyakorlattal állunk szemben; amelyet a miniszterelnök úr nézete szerint is az 1894. évi XXXII. tc. 7. §-a szempontjából figyelembe vennünk, és épségben tartanunk kell anélkül, hogy a szülők akaratnyilvánítását a jelen udvari rendeletekben megjelölt alakszerűségekhez kötnénk.

Ezen rendeletek joghatálya egyébként is részint önmagától elenyészett a megváltozott jogviszonyok következtében, részint pedig az 1895. évi XLIII. tc.[358] 22. §-a s az 1894. évi XXXII. tc. 8. §-a, illetőleg az 1868. évi LIII. tc.-nek[359] az imént jelzett törvényszakaszok által az izraelitákra is kiterjesztett 1–8. és 14. §-aiban foglalt rendelkezések következtében megszűnt.

Minek következtében egyszersmind az is megállapítható, hogy a 7. életévüket már betöltött ily gyermekek vallása az 1868: LIII. tc. 2. §-ában meghatározott életkor elérése előtt most már változás alá nem eshetik.

Az izraelitákra nézve fennállott s az 1894. évi XXXII. tc. 7. §-ával a régibb házasságból született vagy születendő, s 7. életévüket még el nem ért gyermekekre fenntartani kívánt jogi helyzetnek az egyházpolitikai törvények szellemébe és keretébe való behelyezésére nézve azonban a miniszterelnök úr is a keresztség vallási tényén kívül álló közvetí-

358 1895. évi XLIII. törvény. A vallás szabad gyakorlásáról. 22. § 1868: LIII. tc. 1–8. szakaszaiban foglalt rendelkezések hatálya minden bevett vallásfelekezetre kiterjesztetik. *Törvénytár*, 1894–1895. 306–315.

359 1868. évi LIII. törvény. A törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonosságáról. *Törvénytár*, 1836–1868. 506–508.

tő intézkedést tart szükségesnek, nehogy magának a felvett keresztségnek kelljen állami joghatályt tulajdonítani.

Tehát a kérdéses esetekben a vallási hovatartózandóság megállapítására, s annak anyakönyvi nyilvántartására nézve a szülők akaratnyilvánítását kell irányadónak elfogadnunk. Ami lényegben véve fedi is a fenntartani kívánt korábbi jogállapotot. Mert akkor is a szülők akarata döntött, csakhogy akkor az a megkereszteltetés vallási ténye által nyert kifejezést.

Mindezek tekintetbe vételével a miniszterelnök úr annak elvi határozatképp való kimondását kéri tehát, hogy az izraelita vallású szülők 1895. évi október hó 1-je előtt kötött házasságukból született vagy születendő gyermekeiket az 1894. évi XXXII. tc. 7. §-ában foglalt jogfenntartásnál fogva bármely bevett keresztény vallásban neveltethetik anélkül, hogy maguk is vallásukat változtatni kényszerülnének.

A szülők akarata azonban joghatályt csak az esetben nyer, ha akaratukat az anyakönyvvezető előtt kijelentetik, és megjelölik, hogy a 7. életévüket még be nem töltött gyermeküket melyik keresztény vallásban akarják nevelni.

Az 1894: XXXIII. tc. végrehajtása tárgyában 1895. évi 60.000/B. M. szám[360] alatt kibocsátott Utasítás 57. §-ában foglalt az a rendelkezés, hogy akkor, ha a szülők egy vallá-son vannak, a szülők közös vallása jegyzendő be az anyakönyvbe a gyermekek vallása gyanánt, a jelzett szülőktől származó gyermekekre vonatkozólag tehát oda módosul, hogy azon gyermekek vallásául, kikre nézve a szülők kinyilatkoztatják, hogy valamely keresztény vallásban kívánják nevelni, a szülők által meghatározott keresztény vallás lesz a születési eset bevezetése alkalmával az anyakönyvbe bejegyzendő.

A megjegyzés rovatba pedig ily esetekben feljegyzendő, hogy a vallás a szülők kijelentése alapján jegyeztetett be.

Ha a kijelentés később történik, az efelőli feljegyzés az anyakönyvi lap szélére írandó, az utólagos bejegyzésekre nézve fennálló általános szabályok szerint.

> A minisztertanács csatlakozván a miniszterelnök úr nézetéhez, elhatározta, hogy a kérdésben levő esetekben a miniszterelnök úr által felállított szabály követtessék; azonban nem tartotta szükségesnek, hogy e tárgyban külön rendelet bocsáttassék ki, hanem a felmerülő egyes konkrét esetek intézendők el a jelen minisztertanácsi határozatban felállított elvek szerint.

II.

A pénzügyi felhatalmazás megadása

A pénzügyminiszter úr felhatalmazást kér, hogy miután a pénzügyi felhatalmazás hatálya folyó évi június végével lejár, további pénzügyi felhatalmazás iránt Ő Felségének legfelsőbb jóváhagyásával törvényjavaslatot terjeszthessen az Országgyűlés elé.

A felhatalmazás megadatik.

---

360 Az állami anyakönyvvezetők tárgyában. *Rendeletek Tára*, I. köt. 452–529.

12.

Előirányzat nélküli kiadásként a kapniki bányaműben új vágatszint kiépítése

a/ [...]

b/ A kapniki bányamű Nándor altáró feletti szintjei annyira lemíveltettek, hogy a bányamű rendes évi termelését fedezni nem képesek. A máris mutatkozó veszteséges mívelés elkerülése végett a Nándor altáró alatti körök mihamarább feltárandók olyképpen, hogy az összes telepeket 100 m mélységben keresztező mélyszint létesíttetik.

A szükséges szállító és vízemelő gépek már berendeztettek s beruházásként a bányamű hitele terhére számoltattak el; a munkálatok hátralevő része azonban a beruházásokra felveendő kölcsönből fog fedeztetni. Tekintettel arra, hogy e munkálatok egyrészt halasztást nem tűrnek, másrészt pedig a kifullasztás elkerülése végett félbe nem hagyhatók; a beruházási kölcsönből azonban a tervezet szerint csakis az 1905. évben bocsátható a kellő hitel rendelkezésre: a pénzügyminiszter úr olyképpen szándékozik intézkedni, hogy a folyó évben a munkaprogram szerint felmerülő 121 752 K 69 f-ig terjedő kiadás a kapniki bányamű terhére, egyelőre mint előirányzat nélküli beruházás könyveltessék el, azután pedig az 1905. év elején, a pótkezelési időszakban, a felveendő beruházási kölcsön terhére számíttassék át.

Tudomásul vétetett.

14.

A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. Zsil-völgyi bányákra vonatkozó szerződésének meghosszabbítása[361]

A pénzügyminiszter úr előadta, hogy abból kifolyólag, hogy a Zsil-völgyi m. kir. kincstári kőszénbányákat bérlő „Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársulat" az 1901. évtől kezdve Petrozsénytől távolabb, az Oláh-Zsil-völgyi ún. Farkasvölgyben új fejtési területet nyitott, a haszonbérleti viszony tekintetében némi nehézségek merültek fel, melyeknek eloszlatása kívánatos.

A fennálló szerződés értelmében az összes termelés után fizetendő a haszonbér, mely termelésből 25% mint aprószén, s ezenkívül némely célokra felhasznált szénmennyiség levonandó, tehát bér alá nem esik. A bérlő társulat állítása szerint azonban a más tekintetben jobb minőségű farkasvölgyi szén 50–60% aprószenet szolgáltat, mely rendes áron nem értékesíthető, ennélfogva az innen kikerülő szénmennyiségből ezen magasabb százalékot kívánja levonásba hozni és a bér alól kivonni, de, sőt, egyáltalán vitásnak tartja a társulat, hogy vajon a farkasvölgyi széntermelés után is haszonbért fizetni köteles-e?

Hogy minden vitás kérdésnek elejét vegye, a pénzügyminiszter úr az eddigi termelések alapján egy állandó évi átalánybérösszeg megállapítását találta megfelelőbbnek a jelenleg lemenő fokozatokban fizetendő haszonbér helyett, mely átalánybér nemcsak méltányos, hanem közgazdasági tekintetben is üdvös, amennyiben nemcsak a bérlő bányavállalatnak, hanem a kérdéses bányavidéknek is fellendülését lesz hivatva előmozdítani.

---

361 A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Rt. érdekeltségébe tartozó részvénytársaságot 1868-ban alapították. (Jenei, 1968.)

Ezzel kapcsolatban azonban mindenesetre a haszonbéri viszony meghosszabbítása is szükségessé válik, mert a jelenlegi haszonbéri viszony a bérlőtársulatra nézve hovatovább értéktelenné és terhessé válik, ha meghosszabbítása most nem biztosíttatik, s 1907. január hó 1-jétől kezdve ennek az állami vagyonnak esetleg másként való értékesítése mondatik ki.

Ez esetre azonban megfelelő áron való eladásról alig lehet szó, annak pedig, hogy akár a Magyar Államvasutak által, akár pedig a pénzügyi tárca keretében a bányák üzembe vétessenek, sok egyéb hátrány mellett a milliókra menő beruházási szükséglet áll útjában.

Mindezeknél fogva a pénzügyminiszter úr a haszonbérletnek meghosszabbítását határozta el olyképpen, hogy a fennálló haszonbéri szerződés helyett, amely egyébként is már sok tekintetben avult és a jelennek többé meg nem felelő rendelkezéseket tartalmaz, új haszonbéri szerződés köttessék, mely lényegében a következőket tartalmazza:

1./ A haszonbéri szerződés 1904. évi január hó 1-jétől számítva, további tizenhárom (13) évre, azaz 1916. évi december hó 31-ig hosszabbíttatik meg.

2./ A haszonbérlő társulat 1904. évi január 1-jétől kezdve tartozik a bányabérlet egész tartamára, vagyis 1916. évi december 31-ig évenként kettőszázezer (200 000) korona összeget haszonbérképpen, éspedig félévi előleges részletekben a budapesti Kir. Központi Állampénztárba befizetni.

Minthogy az Államkincstár érdekei kívánják, hogy a haszonbérszerződés meghoszszabbíttassék, a pénzügyminiszter úr a minisztertanácsnak ehhez való hozzájárulását kéri.

A minisztertanács hozzájárult.

33.

Nagybánya-Felsőbányai Helyiérdekű Vasút építésének engedélyezése[362]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a Nagybánya-Felsőbányai H.E. Vasút építésére és üzletére Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az engedélyokiratot kiadhassa.

A vasút hossza 9,2 kilométer, mely motorkocsi-üzemre is berendeztetnék.

A tényleges építési és üzletberendezési költség pályakilométerenkint 80 435 korona, összesen tehát 740 000 korona, mely összegből forgalmi eszközök beszerzésére 56 000 K, tartalékalap képzésére pedig 32 000 K fordítandó.

A 740 000 K tényleges építési és üzletberendezései tőke 35%-ig, azaz 259 000 K erejéig 5% osztalékra jogosító törzsrészvények, 65%, vagyis 481 000 K erejéig pedig 78%-os

362 MNL OL K 2–AXV–2–74. A kereskedelemügyi miniszter jelentése az országgyűlésnek a gőzüzemű Nagybánya–Felsőbányai Helyiérdekű Vasút engedélyezéséről. 1904. június 4. – A Szatmár–nagybányai vasútvonalnak Felsőbányáig történő meghosszabbításával célul tűzték ki a „Felsőbánya vidékén elterülő kincstári tulajdont képező erdőségek és bányák termékeit a vasúti forgalomba az eddiginél nagyobb mérvbe bevonni, s így a vasút jövedelmezőségét fokozni". Az előmunkálatokat 1902. januárjában kezdték el Hollós Jakab államvasúti nyugalmazott főfelügyelő ellenőrzése mellett. A kilenc km hosszú vasútvonalat 1904-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

kibocsátási árfolyam alapulvétele mellett számított 5%-os elsőbbségi részvények kibocsátása útján szereztetnék be.[363]

A posta ingyen szállítása fejében 50 éven át évi 1800 K átalány adatnék 36 000 K tőkeértékben, külön állami segély címén pedig – szintén 50 éven át – évenként 3100 K 62 000 K tőkeértékben, melyek fejében 98 000 K névértékű törzsrészvény adatnék az állam tulajdonába.

Az érdekelt Bánya- és Erdőkincstár 20–20 000 K-val járulnának hozzá; a törzsrészvénytőkének még ezen felül fedezetlenül maradó része törvényhatósági, községi és magánérdekeltségi hozzájárulásokkal fedeztetnék.[364]

A vasút üzletét a M. Kir. Államvasutak fognák kezelni.

A felhatalmazás megadatott.

34.
Vörösmajor–Vočini Helyiérdekű Vasút építésének engedélyezése[365]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a Vörösmajor–vočini fővonalból és Vörösmajor–orahovicai, illetve Humljani–drenováci szárnyvonalakból álló H. É. keskeny vágányú vasút építésére és üzletére vonatkozólag a Belisce–kopelnai H. É. Vasút engedélyokiratához kiadandó III. függeléket Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásával a Szlavóniai–Drávavidéki H. É. Vasút Részvénytársaságnak mint engedélyesnek kiadhassa.

Az építendő vonalak összes hossza 51,6 kilométer.

A vasút tényleges építési és üzletberendezési költsége pályakilométerenkint 59 738 K vagyis összesen 3 082 500 K, mely szokott arányban törzs- és elsőbbségi részvények beszerzése útján fedeztetnék.[366]

Az 1 078 000 K törzsrészvénytőkének a Verőce megye részéről biztosított 200 000 K hozzájáruláson felüli részét a magánérdekeltség, nevezetesen gelsei Guthman Ödön, Vilmos, László és Aladár jegyezte.

---

363 A magas építési költséget egyrészről a kisajátítandó terület nagysága indokolta, másrészt a felsőbányai végállomás területének feltöltési munkálataira szánt összeget aránylag rövid vonalra kellett elosztani. A közigazgatási bejárásokat 1902. július 8. és 1903. március 9. között végezték el. (MNL OL K 26–1904–1577. Minisztertanácsi előterjesztés a Nagybánya–felsőbányai helyiérdekű vasút engedélyezéséről. 1904. március 29.)

364 A hozzájárulást vállalók: Szatmár vármegye 10 000 K, Nagybánya város 20 000 K, Felsőbánya város 90 000 K és Nagybányai Kerületi Bányaegylet 1000 K. (MNL OL K 2–AXV–2–74. A kereskedelemügyi miniszter jelentése az országgyűlésnek a Nagybánya–felsőbányai gőzüzemű helyiérdekű vasút engedélyezéséről. 1904. június 4.)

365 A miniszteri előterjesztés szerint a „vasút a vonalmenti erdőségek és kőbányák belterjesebb művelését teszi lehetővé, s emellett vasúti összeköttetés előnyeit nyújtja Verőce vármegye 20 községe részére." (MNL OL K 26–1904–2380. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére a szlavóniai–drávavidéki keskenyvágányú helyiérdekű vasút Vörösmajor–vocini (kőbányai) és Vörösmajor–orahovicai, ill. Humljáni–drenováci vonalainak engedélyezésére. 1904. május 21.; MNL OL K 2–AXV–2–91. A kereskedelemügyi miniszter jelentése a Szlavóniai–Drávavidéki Helyiérdekű Vasút Vörösmajor–vocini fővonalának és Vörösmajor–orahovicai, ill. Humljáni–drenováci szárnyvonalainak engedélyezéséről. 1904. szeptember 20. – A vasútvonalat 1907-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

366 Az árterületeket átszelő pálya megépítése jelentős földmunkát tett szükségessé.

Amennyiben e vasút a posta szállítására is igénybe vétetnék, ezért évi 3600 K átalány fizettetnék.

A felhatalmazás megadatott.

35.
Nyíregyháza–Vásárosnaményi Helyiérdekű Vasút építésének engedélyezése[367]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a Nyíregyháza–Vásárosnaményi H. É. Vasút építésére és üzletére Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az engedélyokmányt kiadhassa.

A szóban levő vasút hossza 61,3 kilométer.

Építési és üzletberendezési tényleges tőkéje 4 006 000 koronában, vagyis pályakilométerenkint 65 350 koronában állapíttatnék meg.

Ebből a tőkéből forgalmi eszközök beszerzésére 238 000 korona lesz készpénzben a M. Kir. Államvasutaknak – mint a helyiérdekű vasút leendő üzletkezelőjének – rendelkezésére bocsátandó.

A 4 006 000 koronányi építési és üzletberendezési tényleges tőke 35%, vagyis 1 402 100 korona erejéig törzsrészvények, további 65%, vagyis 2 603 00 korona erejéig pedig 78%-os árfolyammal számított elsőbbségi részvények kibocsátása útján fedeztetnék.

Az 1 402 100 koronányi törzsrészvénytőke fedezetére a pénzügyminiszteri tárca részéről – a Dohányjövedék érdekeltsége címén – 60 000 korona, Szabolcs vármegye részéről 200 000 korona, az érdekelt községek részéről 272 000 korona, magánérdekeltek részéről pedig 114 200 korona, vagyis összesen 646 200 koronányi hozzájárulás ajánltatott meg.

Következő állami hozzájárulások engedélyeztetnének:

postaszállítási átalányképpen, 50 esztendőn át fizetendő évi 17 765 korona, 355 300 korona tőkeértékben;

külön segély fejében – ugyancsak 50 esztendőn át fizetendő – évi 20 030 koronányi járadék 400 600 korona tőkeértékben.

---

367 Vidovich Menyhért nyugalmazott honvédezredes 1898-ban az államvasutak Nyíregyháza állomástól – Levelek, Nyírbakta, Nyírmada, Vaja és Vitka irányában – Vásárosnaményig vezetendő helyiérdekű vasút előmunkálataira kapott engedélyt. A közigazgatási bejárást 1899. június 20-án, a pótbejárást 1899. július 30-án tartották és az engedélyezési tárgyalásra 1901. március 28-án és 1904. április 6-án került sor. (MNL OL K 26–1904–VII–2648. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére a Nyíregyháza–vásárosnaményi helyiérdekű gőzüzemű vasút engedélyezéséről. 1904. május 29.) Az előterjesztő szerint az engedélyezés célja: „A Nyírségnek Nyíregyházától Apagy, Levelek, Nyírbakta és Nyírmada felé elterülő része száraz időben még könnyű kocsival is nehezen járható, teherszállításra pedig egyáltalán alkalmatlan homokutakkal bíró vidéken az útépítéshez szükséges kő- és kavics anyagok teljes hiánya, ill. azoknak – csak jelentékeny távolságokról lehető beszerzése, valamint a nehéz fuvarozási helyi viszonyok folytán előálló – rendkívüli drágasága miatt, rendes közutak építése mindaddig nem vehető kilátásba, amíg a szükséges anyagok vasúton, és így olcsóbban szállíthatók nem lesznek." (MNL OL K 2–AXV–2–80. A kereskedelemügyi miniszter jelentése az országgyűlés részére a gőzüzemű Nyíregyháza–Vásárosnaményi Helyiérdekű Vasút engedélyezéséről. 1904. július 27.) – A 61 km hosszú vasútvonalat 1904-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

Az engedélyezendő helyiérdekű vasút üzletének kezelését a M. Kir. Államvasutak vennék át.

Abból a célból végül, hogy az engedélyezendő helyiérdekű vasút építése mielőbb megkezdhető, és a kedvező építési idény a vasút építésének keresztülvitelére felhasználható legyen, a kereskedelmi miniszter úr arra is kér felhatalmazást, hogy a helyiérdekű vasút építési munkálatainak foganatba vételére az ideiglenes engedélyt – engedélyt kérő kárára és veszélyére s a magánjogok sérelmének kizárásával – az engedélyokirat kiadását megelőzőleg megadhassa.

A kért felhatalmazásokat a minisztertanács megadta.

36.

Kecskemét–Lajosmizsei Helyiérdekű Vasút építésének engedélyezése[368]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a Kecskemét–Lajosmizsei H. É. Vasút engedélyezése iránt, melynek engedélyezése két üzemben levő vasúti vonalat kötvén össze, a törvényhozás hatáskörébe esik, Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásával törvényjavaslatot terjeszthessen az Országgyűlés elé.

Az építendő vasút hossza szárnyvonalával együtt 29,8 kilométer.

Építési és üzletberendezési tényleges tőkéje 2 000 000 koronában, vagyis pályakilométerenkint 67 114 koronában állapíttatnék meg.

E tőkéből forgalmi eszközök beszerzésére 300 000 korona lesz fordítandó. A beszerzendő hét motoros kocsit a M. Kir. Államvasutak Igazgatósága által elfogadott terveknek megfelelőleg előállítva, a helyiérdekű vasút engedélyesei lesznek kötelesek kiszolgáltatni.

Tartalékalap képzésére kihasíttatnék 71 000 K.

---

368 A Kecskemét és Lajosmizse közötti vasúti összeköttetés előmunkálatainak elkezdésére Török Emil és Gerster Béla 1898-ban kapott engedélyt, akik egyúttal a Kecskemét város területén tervezett villamos városi vasútra Tegze Gyula részére kiadott előmunkálati engedélyt is megszerezték. Az engedélyek alapján a két vállalkozó a Kecskeméttől Lajosmizséig, illetve Kerekegyházáig vezetendő villamos helyiérdekű vasút, valamint a Kecskemét város belterületére tervezett városi vonalrészek műszaki terveit is elkészítette. A műszaki bejárást 1898 decemberében tartották meg. Időközben Kecskemét város törvényhatósága az 1900. év februárjában hozott határozatában elfogadta a tervezők javaslatát, hogy a városi villamosvasút tervét és a Kecskemét–Lajosmizsei Helyiérdekű Vasút tervezetét külön-külön kezeljék. Az 1900. november 16-án megtartott engedélyezési eljáráson jóváhagyták a tervek módosítását, illetve az 1903. július 6-án megtartott újabb megbeszélésen elfogadták a változtatásokat. (MNL OL K 2–AXIV–2. t.–9. Törvényjavaslat a Kecskemét–Lajosmizse helyiérdekű gőzüzemű vasút engedélyezéséről. 1904. július 13.) – Az engedélyokirat határozata: „A Kecskeméttől Lajosmizséig, ill. Kerekegyházáig vezetendő helyiérdekű gőzüzemű vasutakat a m. kir. minisztérium az 1904. évi XXXI. tc. 1. §-a alapján engedélyezi. Engedélyesek: Gerster Béla és Török Emil budapesti lakosok kötelezettséget vállalnak arra, hogy a m. kir. államvasutak Kecskemét–Kecskemét-alsópályaudvari államvasúti vonalszakasz együttes használata mellett, a m. kir. államvasutak Kecskemét–alsópályaudvar állomásából kiágazólag Kisnyír erdőn át a Budapest–lajosmizsei helyiérdekű vasút Lajosmizse állomásáig vezetendő helyiérdekű vasutat és ennek Kisnyír állomásából Kerekegyházáig vezetendő szárnyvonalát megépítsék s üzletben tartsák." Az engedély 90 évre szólt. (MNL OL K 2–AXV–2–87. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése az országgyűlés részére. A Kecskemét–Lajosmizsei Helyiérdekű Vasút engedélyezése. 1904. szeptember 12.; MNL OL K 26–1904–2646. Minisztertanácsi előterjesztés a gőzüzemű Kecskemét–Lajosmizse–Jászkerekházai Helyiérdekű Vasút engedélyezése tárgyában, 1904. május 12.) – A 29 km hosszú vasútvonalat 1905-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

A 2 000 000 koronányi építési és üzletberendezési tényleges tőke 35%, vagyis 700 000 korona erejéig törzsrészvények, további 65%, vagyis 1 300 000 korona erejéig pedig 78%-os árfolyammal számított elsőbbségi részvények kibocsájtása útján fedeztetnék.

A 700 000 koronányi törzsrészvénytőke fedezetére Kecskemét város részéről, éspedig készpénzben 240 000 korona, földterületekben 20 000 korona, Jászkerekegyháza község részéről 80 000 korona, Pest vármegye részéről pedig 36 000 korona, vagyis összesen 376 000 koronányi hozzájárulás ajánltatott meg.

Megfelelő névértékű törzsrészvények ellenében a következő állami hozzájárulások engedélyeztetnének:

postaszállítási átalányképpen 50 esztendőn át fizetendő évi 4000 korona, 80 000 korona tőkeértékben; külön segély címén – ugyancsak 50 esztendőn át fizetendő – évi 8500 koronányi járadék, 170 000 korona tőkeértékben.

A törzsrészvények fedezeténél még mindig mutatkozó 74 000 koronányi hiányt az engedélyesek fedezik.

Az engedélyezendő helyiérdekű vasút üzletének kezelését a szabványszerződés alapján a M. Kir. Államvasutak vennék át.

Minthogy az engedélyt kérőknek szerződési kötelezettségük van arra, hogy a vasutat még ez év folyamán kiépítik, minthogy továbbá a pályaépítési munkálatainak megkezdhetése – hogy a kedvező tavaszi időszak felhasználható legyen – közérdekből is sürgősnek jelezhető, a vasút létesítése által kiválóan érdekelt Kecskemét törvényhatósági joggal felruházott város e részbeni előterjesztése alapján is a kereskedelmi miniszter úr egyúttal arra is kér felhatalmazást, hogy a Kecskeméttől Lajosmizséig, illetve Jászkerekegyházáig vezetendő helyiérdekű vasút építési munkáinak megkezdésére az ideiglenes engedélyt – a nevezett engedélyt kérők saját veszélyére és kockázatára és a magánjogok sérelmének kizárásával – még az engedélyokirat kiadását megelőzőleg megadhassa.

A kért felhatalmazásokat a minisztertanács megadta.

37.

Szatmár–batizvasvári kiegészítő vasútvonal építésének engedélyezése[369]

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a Szatmár–Nagybányai Helyiérdekű Vasút építésére és üzletére vonatkozó, az 1881. évi XLVIII. törvénycikkel[370] becikkelyezett engedélyokmány 1. §-a értelmében a helyiérdekű vasút engedélyesei jogot nyertek: a volt Magyar Észak-Keleti Vasút Szatmár-mikolai vonalrészéből, esetleg pedig szatmári állomásából kiindulólag Nagybányáig vezetendő mozdonyvasút építésére és üzletére.

Az engedélyesek, tekintettel arra, hogy a Szamos folyó árterében haladó szatmári vonalszakasz megépítése a nagy ártéri hidak miatt igen jelentékeny költséggel járt volna, a fenti vagylagos módozatok közül a nyílt pályán való kiágazást választották, úgy hogy a

369 A közigazgatási bejárást 1903. március 3-án, az engedélyezési tárgyalást 1904. január 18-án tartották. Az engedély kiadásának időpontja: 1904. július 20. (MNL OL K 2–AXV–2. t.–79. A kereskedelemügyi miniszter jelentése az országgyűlés részére a Szatmár–Nagybányai Helyiérdekű Vasút Szatmár–batizvasvári vonalszakaszának engedélyezéséről. 1904. július 20.) – A négy km hosszú vasútvonalat 1904-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

370 1881. évi XLVIII. törvény. A Szatmár–Nagybányai Helyiérdekű Vasút kiépítése tárgyában. *Törvénytár*, 1881. 224–233.

Szatmár–nagybányai helyiérdekű vasútvonal a szatmárnémeti állomásba a Szatmár–batizvasvári Magyar Észak-Keleti vasúti vonalszakasz együttes használata mellett vezettetett be.

A Szamos folyónak időközben bekövetkezett szabályozásával a nagyobb ártéri hidak szüksége elesvén, s már a Szatmár-Fehérgyarmati Helyiérdekű Vasút is ily előnyösebb viszonyok mellett épülvén, a korábbi engedélyesek jogutódja, a Szatmár–Nagybányai Vasút Részvénytársaság is kilátásba vette, hogy a Szatmár–Batiz–vasvári vonalrészen a peáge-viszony[371] megszüntetése mellett vasútvonalát saját vágányán közvetlenül vezeti be Szatmárnémeti állomásba, és e célból a Szatmár–batizvasvári 3,8 kilométer hosszú kiegészítő vonalrészt megépíti.

Ezen vonal tényleges építési és üzletberendezési[372] tőkéje 228 000 koronában állapíttatnék meg.

A társaság azonban a meglevő régi vasút vonalán is többrendbeli beruházásokat eszközölt, nevezetesen az állomási épületeket és vágányzatokat bővítette, s a pálya teljesítő képességének fokozása érdekében a folyóméterenkint 18 kilogramm sínrendszerű felépítményt részben már folyóméterenkint 23,6 kilogrammos sínrendszerű felépítménnyel cserélte ki.

Ezeknek a létesítményeknek a költségei oly magas összegre rúgtak, hogy azok a beruházási célokra alkotott tartalékalapból fedezhetők nem voltak, s így azokat a társaság egyelőre az üzleti jövedelmeiből előlegezni volt kénytelen.

Az 1885–1901. években foganatosított ezen hasznos beruházások címén az előadó miniszter úr hivatali elődе a vasút tényleges építési és üzletberendezési tőkéje terhére az 1902. évben 340 918 koronát már elismert.

A társasággal folytatott tárgyalások eredményéhez képest a szóban forgó összegen felül a tényleges építési és üzletberendezési tőke felemelése útján volna fedezendő:

a vasúton berendezendő motorkocsi-üzem céljaira beszerzendő két db motorkocsi 80 000 koronára számított költsége, továbbá azon értékemelkedés is, amely a helyiérdekű vasút könnyű felépítményének a pálya egész hosszában és az állomásokon is folyóméterenként 23,6 kilogrammos sínrendszerre való átépítéséből származik, s amely átépítés[ek] – tett számítások szerint – mintegy 145 000 koronára rúgnak ugyan, de a társaság által a tőkefelemelés alapjául csak 125 000 koronával vétetett számításba.

A Szatmár-Nagybányai Helyiérdekű Vasút eredetileg 2 000 000 koronában megállapított tényleges építési és üzletberendezési tőkéje tehát a következő összegekkel lenne emelendő:

1./ A Szatmár–batizvasvári kiegészítő vonal költsége	228 000 K
2./ A régi vonalon eszközölt, illetve eszközlendő beruházások tesznek:	
a/ a volt kereskedelmi miniszter által elismert beruházás	340 900 K
b/ motorkocsik	80 000 K
c/ felépítmény erősbítése	125 000 K
összesen:	773 900 K

úgy, hogy a tőke összesen 2 773 900 K-ban állapíttatnék meg.

371 A vasútvonal közös használata.

372 A tőkének az a része, amely az üzemszerű működéshez szükséges.

Az emelésnek 773 900 koronára rúgó összege, illetve tényleges szükséglet fedezése céljából a társaság az alaptőkéjét 800 000 koronával felemelné, s e célból 4000 db, egyenként 200 koronáról és bemutatóra szóló B.II. sorozatú, 5%-os osztalékra jogosító elsőbbségi részvényeket bocsátana ki, vagyis a társaság részére 96,75%-os kibocsátási árfolyam engedélyeztetnék, ami a helyiérdekű vasút jövedelmezőségének meg is felel.

A kereskedelmi miniszter úr tehát felhatalmazást kér arra, hogy a Szatmár–Nagybányai Helyiérdekű Vasút építésére és üzletére vonatkozó engedélyokmányhoz ily értelmű „függelék"-et Ő Felségének előzetesen kikérendő legmagasabb elhatározása alapján a Szatmár–Nagybányai Vasút Részvénytársaságnak mint engedélyesnek a Magyar Kir. Minisztérium nevében kiadhasson.

A felhatalmazás megadatott.

38.
A tengeri forgalomban részt vevő hajók után igényelt segélyek utalványozása[373]

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a tengeri szabad hajózást űző magyar kereskedelmi hajóknak állami segélyben és kedvezményekben való részesítéséről szóló 1893: XXII. törvénycikkel[374] a szabad hajózást űző magyar tengeri hajók részére kétféle állami segély állapíttatott meg, úm. beszerzési segély és a hazai forgalom érdekében megtett utazásokhoz arányosított külön segély (járatsegély).

A beszerzési segély 15 évre engedélyeztetett, és az a hosszú járatú gőzösökért az első évre tiszta tonnánként 12 koronában állapíttatott meg, míg minden következő évben a segély az előző évre kijáró összeg 7%-ával csökken.

A külön segély tiszta tonnánként és minden száz tengeri mérföldnyi út után 5 fillérben állapíttatott meg.

Az idézett törvény 7. §-a szerint a tengeri szabad hajózást űző hajók segélyezésére fordítható összegek az egyes évek költségvetéseibe külön veendők fel, azzal a korlátozással azonban, hogy „ezen címen esetleges újabb törvényhozási intézkedésig az állami költségvetés évenként 200 000 koronánál nagyobb összeggel meg nem terhelhető."

Ezen törvény alapján tehát az 1894-től 1903. végéig terjedő 10 év alatt a magyar szabad hajózás segélyezésére összesen 2 000 000 korona lett volna fordítható.

A törvény végrehajtása tárgyában 1893. évi augusztus hó 7-én kiadott utasítás 7. §-a értelmében a szabad hajózás segélyezésére előirányzott költségvetési hitelnek 2/3-a a beszerzési segélyekre, 1/3-a pedig külön segélyekre oly módozattal tartatott fenn, hogy ezen két tétel bármelyikének maradékai a másik tétel esetleges hiányainak fedezésére fordíthatók.

---

373 Az 1904. évben beszerzési segélyt kaptak: Magyar Keleti Tengerhajózási Rt. egy hajóra, Orient társaság öt hajóra, Magyar–Horvát Szabadhajózási Rt. két hajóra, Gherbaz és Társa Vállalat egy hajóra, Photogen Hajózási Társaság egy hajóra és a Copaitich S-féle vállalat egy hajóra. A kiutalt segély összege 168 559 koronát tett ki. Járatsegélyként nyolc gőzös 30 840 koronát kapott. (Évkönyv 1904, 1905. 61.)

374 1893. évi XXII. törvény. A tengeri szabad hajózást űző magyar kereskedelmi hajóknak állami segélyben és kedvezményben való részesítéséről. *Törvénytár*, 1892–1893. 558–561.

A végrehajtási utasítás értelmében tehát ezen 2 000 000 K összegből beszerzési segélyekre 1 333 334 K, külön járatsegélyekre pedig 666 666 K lett volna fordítható.

Ezzel szemben a 10 évi idő alatt beszerzési segélyekre	1 005 894,58 K
külön járatsegélyekre	454 220,61 K
Összesen:	1 460 115,19 K

fordíttatott, és így a 10 évre rendelkezésre álló hitelből ezen 10 év alatt összesen 539 884,81 K takaríttatott meg.

Noha ezen kimutatás szerint a 10 évi összes hitelből jelentékeny összeg megtakaríttatott, tekintettel arra, hogy az egyes évek hitele minden évben elévült, az évi hitelek csak a külön segélyek (mérföldpénzek) fedezésére voltak elegendők, míg a beszerzési segélyek 1901. év óta a költségvetési hitelekből csak részben voltak fedezhetők.

Hajóállományunk ezen növekedése kapcsolatban áll azzal a körülménnyel, hogy 1901-ben tengeri szabad hajózásunk hathatósabb támogatása céljából új törvényjavaslatot nyújtott be a kormány a Képviselőháznak, mely úgy a beszerzési, mint a külön, illetve járatsegélyekre az 1893. évi XXII. törvénycikkben megállapítottnál magasabb egységtételeket vett kilátásba. Ennek megfelelően a szabad hajózás támogatására az 1902. évi költségvetésben az eddigi évi 200 000 korona maximális összeggel szemben 500 000 korona irányoztatott elő.

Ezen magasabb összegből azonban az 1902. évben csak 200 000 korona használtatott fel, mivel az 1901-ben készített szabad hajózási törvényjavaslat 1902-ben visszavonatott.

Az előadó miniszter úr hivatali előde 1902. évi december hó 19-én újabb törvényjavaslatot nyújtott be az Országgyűlésnek, és azt a Képviselőház Közlekedési és Közgazdasági Bizottsága már le is tárgyalta, a Pénzügyi Bizottságban való tárgyalás azonban a fennforgott politikai helyzetben már nem volt megtartható.

Mindezeknél fogva a tíz évre alkotott 1893. évi XXII. törvénycikk hatálya múlt évi július hó 4-én lejárt anélkül, hogy újabb intézkedések léptek volna helyébe, sőt, még azok a beszerzési hajósegélyek sem utalványoztattak ki, melyekre a hajótulajdonosoknak az 1893-i törvény határozatai szerint igénye volt, amennyiben ezen segélyek a hajó vízre bocsátásától számított 15 éven át biztosíttattak.

Azon, eddig ki nem fizetett beszerzési segélyrészletek, melyekre szabad hajózási vállalataink az 1893. évi XXII. törvénycikk alapján a törvény tartama alatt beszerzett hajóik után igényt támaszthatnak, a következők (koronákban).

	1901-re	1902-re	1903-ra	Összesen
a./ az 1901. év végéig belajstromozott hajók után	71 974,43	68 186,84	67 038,19	207 199,46
b./ az 1902. január hó 1-től az 1893. évi XXII. tc. lejártáig belajstromozott hajók után	–	34 360, –	83 230, –	117 590, –
Együtt	71 974,43	102 546,84	150 268,19	324 789,45

Tehát az 1893. évi XXII. törvénycikk alapján az ennek tartama alatt beszerzett hajók után 324 789 K 46 fillér beszerzési segélyrészlet kifizetése van hátralékban.

A törvény lejárta után még egy hajó szereztetett be, amelynek tehát beszerzési segélyre törvényes alapon nincsen igénye, ha azonban méltányossági szempontból ezt is figyelembe vesszük, az 1893. évi XXII. törvénycikk rendelkezései szerint erre eső s kiutalványozásra váró beszerzési segélyrészlet az 1903. évre 7650 koronát tenne. Az idézett törvénycikk alapján számítva, tehát az 1901–1903. évre kifizetendő beszerzési segélyrészletek összege 332 439 K 46 fillért tesz.

Nem zárkózhatunk el azonban azon körülmény méltánylása elől, hogy szabad hajózási vállalataink az 1902. évtől kezdve újabb hajóbeszerzésekbe abban a biztosnak látszó reményben bocsátkoztak, hogy ezen hajóik után megkapják az új, a volt kormány által 1902. december 19-én a Képviselőháznak bemutatott törvényjavaslatban kilátásba vett magasabb beszerzési segélyeket.

Ezen kilátásba vett magasabb segély annyiban különbözik az 1893. évi XXII. törvénycikkben megállapított beszerzési segélyektől, hogy az az első évre az eddigi tiszta tonnánkénti 12 korona helyett 20 korona egységtétellel számíttatik, az évenkénti csökkenés pedig 7% helyett a 7. év végéig 20%-kal vétetik számításba, míg a 8. évtől kezdve a segély állandó marad. Végeredményben a segély 15 éven át az 1893. évi XXII. törvénycikk szerint tiszta tonnánként 113 korona 70 fillért, s az új javaslat alapján 119 korona 02 fillért tesz.

Az 1902. évtől kezdve az 1893. évi XXII. törvénycikk tartama alatt belajstromozott hajók után az új törvényjavaslat egységtételei alapján számított hátralékos beszerzési segélyrészletek

1902-re	56 733 K 09 fillért
1903-ra	129 199 K 90 fillért
Összesen:	185 932 K 99 fillért

tennének, míg az idézett törvény lejárta után beszerzett egy hajóra az új törvényjavaslat egységtételeivel számítva, az 1903. évre 12 736 korona 89 fillér beszerzési segély esnék.

Szembeállítva azon beszerzési segélyrészleteket, melyek az 1902. és 1903-ban beszerzett hajók után – egyrészt az 1893. évi XXII. törvénycikk, másrészt az új törvényjavaslat egységtételeivel számítva – kiutalványozandók lennének, az eredmény a következő (koronákban):

	Az 1893. évi XXII. tc. szerint	Új tv. javaslat szerint	Kettő közötti különbség
Az 1893. évi XXII. tc. tartama alatt beszerzett hajók után	117 590	185 932,99	+68 342,99
Az 1893. évi XXII. tc. lejártával beszerzett egy hajó után	7 650	12 736,89	+5 086,89
Együtt	125 240	198 669,88	+73 429,88

Végeredményben tehát az 1902. évtől 1903. év végéig beszerzett hajók után esedékes beszerzési segélyrészleteket az új törvényjavaslat egységtételeivel számítva, a kiutalványozásra váró segélyrészleteket összege a fentebb kimutatott 332 439 K 46 fillérrel szemben 405 869 K 34 fillért tesz.

Minthogy az új szabadhajózási törvényjavaslatnak törvényerőre emelkedését csupán politikai viszonyok hátráltatták, az előadó miniszter úr nem találná méltányosnak, hogy hajózási vállalataink ezen, tőlük nem függő késedelem folytán az általuk számításba vett beszerzési segélyekre nézve rövidséget szenvedjenek, minélfogva részükre a fent kimutatott 405 869 K 34 fillérnyi magasabb beszerzési segélyhátralék lenne kiutalványozandó.

Ezzel szemben az előadó miniszter úr utalni kíván arra, hogy egyrészt az 1893. évi XXII. törvénycikk tartama alatt a törvény által megállapított szabadhajózási segélyekből 539 884 korona 81 fillért megtakarítottunk, másrészt a tengeri szabad hajózás állami támogatására az 1902. évre kilátásba vett 500 000 koronából, majd az 1903. évre kilátásba vett 600 000 koronából 300 000, illetve 400 000, tehát összesen 700 000 korona az új törvényjavaslat letárgyalásának elhúzódása miatt felhasználatlanul maradt, mely utóbbi összegekben magukban is a kifizetésre váró 405 869 K 34 fillér bőven fedezetet talált volna.

A hajózási díjtételeknek az utóbbi években történt rohamos hanyatlása, és általában a tengeri hajózási vállalatoknak rendkívül kedvezőtlen, mondhatni válságos helyzete elodázhatatlanná teszi, hogy hazai hajózási vállalatainknak évek óta hátralékban lévő beszerzési segélyét immár sürgősen kiutalványozzuk. A kilátásba helyezett állami segélyek folyósításának további függőben tartása esetében hazai vállalataink különösen az osztrák segélyezett vállalatokkal szemben jutnak kedvezőtlen helyzetbe, és ki vannak téve annak a veszélynek, hogy a segély számításba vételével létesített vállalatuk üzemét beszüntetni lesznek kénytelenek.

Mindezeknél fogva kéri a minisztertanács hozzájárulását ahhoz, hogy úgy az 1903. év végéig felszaporodott hátralékos beszerzési segélyeket, s pedig az 1902. év óta beszerzett hajók után már az új törvényjavaslat alapján folyósíthassa, s ezen összegeknek a folyó évre költségvetésileg e címen előirányzott 200 000 korona összhitelben fedezetet nem találó részét – mint zárszámadásilag indokolandó túlkiadást – ezen hitel rovatán elszámolhassa.

A minisztertanács hozzájárul ahhoz, hogy hátralékos hajóbeszerzési segélyek kifizettessenek, azonban csak az 1893: XXII. cikkben megállapított tételek szerint számítva, s amennyire erre költségvetési fedezet nem volna, a hiányzó szükséglet túlkiadásképpen utalványozandó. Vajon az új törvényjavaslat szerinti segélyezést lehetne-e tényleg foganatba venni: ez még bővebb megfontolást igényel.

42.

A főváros tulajdonában lévő X. kerületi szőlőtelep állami kezelésbe vétele[375]

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a székesfőváros X. kerületi homoki szőlőtelepét 20–25 évre állami kezelésbe vehesse, melyet különben a székesfőváros megszüntetne egyrészt azért, mivel a cél, melyért az annak idejében létesíttetett – ti. a filoxéra által tönkretett budai szőlőkultúrának új életre ébresztése – részben már eléretett, s másrészt mivel a főváros megfelelő szervezet hiányában a telepet kellően jövedelmeztetni nem képes.

E 106 magyar (1200 négyszögöles) hold nagyságú szőlőtelep átadásáért az állam a fővárosnak évenként 10 000 korona használati vagy haszonbérösszeget fizetne, mely a legszigorúbb számítás szerint a telep jövedelméből nemcsak teljesen fedezhető, de ezenfelül még jelentékeny jövedelemfeleslegre is lehet számítani, kivált miután a termés a Budafoki Pincemesteri Tanfolyam útján előnyösen értékesíthető lesz.[376]

Indokolja ezen szőlőtelepnek az állam kezelésébe való átvételét az a körülmény is, hogy az 1896: V. tc.[377] rendelkezései alapján létesített Központi Szőlészeti Kísérleti Állomásnak kísérletei végrehajtása céljából ilyen nagyságú telepre múlhatatlanul szüksége van, hogy a laboratóriumaiban teljesített kutatásai nyomán foganatosítandó kísérleteket a gyakorlat terén nagyobb arányokban hajthassa végre, s a gyakorlatba átültethesse. Ha tehát a székesfőváros a kérdéses telepet fel nem ajánlotta volna, elkerülhetetlen lenne egy hasonló telepnek létesítése, ami a Kincstárnak mindenesetre sokkal nagyobb megterheltetésével járna.

Ezen intézkedés a törvényhozásnak is tudomására hozatott, amennyiben az 1904. évi költségvetés indokolásában ismertetve lett.

A minisztertanács hozzájárult.

43.

Az écskai és Béga-torkolati duzzasztóművek építésének engedélyezése[378]

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a Béga folyó Nagybecskerek alatti szakaszának hajózhatóvá tétele céljából létesítendő écskai és Béga-torkolati duzzasztóművek építésének engedélyezése iránt Ő Felségéhez felterjesztést tehessen.[379]

---

375 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. március 13./35.

376 Ez a terület a rajta található épületekkel együtt a főváros vagyonleltárában 1 121 318 koronaértékkel szerepelt. (MNL OL K 255–1904–9. t.–877. A földművelésügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. március 8.)

377 1896. évi V. törvény. A phyloxéra által elpusztított szőlők felújításának előmozdítása tárgyában. *Törvénytár*, 1896. 6–14. (Lásd még: Lónyay, 1913.)

378 MNL OL K 148–1903–18–25400. A földművelésügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére a Béga folyó Nagybecskerek alatti szakaszának hajózhatóvá tétele céljából létesítendő écskai és bégatorkolati duzzasztó művek építése tárgyában. 1904. – A felhatalmazást az uralkodó 1904. június 7-én adta meg. Melléklet: versenytárgyalási hirdetmény a zsiliphez szükséges anyagok szállítására. Nagybecskerek, 1903.

379 A folyóra és környékére vonatkozó terveket lásd: MNL OL K 184–1903–18–102188. Cseresnyés Jenő főmérnök, a Folyammérnöki Hivatal elnökének feljegyzése a földművelésügyi miniszter részére. 1903. november 24.

E duzzasztóművek összesen 509 511 K 86 f-re vannak előirányozva, ebből a 107 231 K 40 fillért tevő vasszerkezetek a M. Kir. Államvasutak Gépgyára által szállíttatnának, a többi munkálatok pedig nyilvános versenytárgyalás útján vállalatba adatnának.

Minthogy a vízi beruházásokra az 1895: XLVIII. tc.-kel[380] rendelkezésre bocsátott hitelből a szóban levő munkálatokra a folyó évben csak 250 000 korona fordítható, a vállalkozóval szemben kiköttetnék, hogy az érdembe hozandó kereseti összegekből a folyó évben legfeljebb 250 000 K fog kifizettetni, az azon felüli összeg pedig csak 1905. évben.[381]

A minisztertanács hozzájárult.

44.
A Kincstár birtokcseréje az Ung megyei Hutta községben

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy Hutta, Ung vármegyei községben a kincstári birtok célszerűtlen határainak kikerekítése és a kincstári birtokban levő idegen belzetek kiküszöbölése céljából birtokcserét szándékozik létesíteni; mégpedig Hutta községnek 10,1573/1600 h. mezőgazdasági földjéért a Kincstár adna 29,905/1600 kincstári területet. Ámbár a cserébe adandó kincstári terület sokkal nagyobb, a csere nemcsak a határok kikerekítése szempontjából, hanem pénzügyi tekintetből is előnyös a Kincstárra nézve, amennyiben a cserébe átveendő községi területnek kataszteri tiszta jövedelem alapján kiszámított értéke 43 K 40 fillérrel, forgalmi értéke pedig 805 K 40 fillérrel haladja meg az elcserélendő kincstári terület értékét.

Tudomásul vétetett.

47.
A katonai büntetőeljárásról szóló törvényjavaslat végrehajtási záradékáról[382]

Szóba hozatván a katonai büntetőeljárásra vonatkozó törvényjavaslat, felmerült az a kérdés, hogy annak végrehajtási záradékában a folyó évi május hó 9-én hozott minisztertanácsi határozatnak (4. pont)[383] megfelelő kifejezés miképpen adassék? Ezen minisztertanácsi határozatban ugyanis azon elvi álláspontnak fenntartásával, hogy az 1868: XXX. törvénycikk által közösnek elismert ügykörben a közös törvényhozás jogköre a közös törvények rendelkezéseinek büntető szankcióval való ellátására is kiterjed, hogy tehát a közös törvénynek ily természetű büntető rendelkezései hatályának Horvát–Szlavón-országokra is ki kell terjednie anélkül, hogy bárminemű autonóm törvény hozatalára szükség volna, – az mondatott ki, hogy politikai nehézségek elkerülése végett hallgatag megengedhető, hogy a közös Országgyűlés által megalkotandó katonai bűnvádi perrendtartásnak a fentebb hivatkozott minisztertanácsi jegyzőkönyvben említett pontjai-

380 1895. évi XLVIII. törvény. A Közép-Duna egységes szabályozásáról, valamint az ország egyéb jelentősebb folyóvizein elsősorban szükséges szabályozási munkálatokról. *Törvénytár*, 1894–1895. 319–320.

381 A Béga hajózhatóvá tétele érdekében végzett munkák: MNL OL K 2–AXIV–2–23. Törvényjavaslat a Béga csatorna rendezéséről. 1902. június 11.; MNL OL K 184–1907–19–11883. 1905. évi kormányjelentés a vízügyekről. 1905.

382 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. május 9./3.; május 9./4.; július 1./40.

383 MNL OL K 27. 1904. május 9./4. Horvát–Szlavón–Dalmátországok bánjának és miniszterének előterjesztése a katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvényjavaslat tárgyában.

ban tárgyalt rendelkezések végrehajtása érdekében Horvát–Szlavónországokban esetleg autonóm törvény is hozható.[384]

> Megvitattatván a kérdés, a minisztertanács abban állapodott meg, hogy legcélszerűbb lesz az a megoldás, ha a végrehajtási záradékban e törvény végrehajtásával Horvát–Szlavónországok, illetőleg a nevezett országok bánja is megbízatik – mint ez számos más törvényben is történt –, ami által a bán feladatává tétetik, hogy a törvény végrehajtásáról gondoskodjék, s ha szükségét látja, a kérdéses büntető határozatok foganatosíthatása érdekében autonóm törvényt is alkottathasson.[385]

48.
Az újoncozási határidő meghosszabbítása a fővárosban[386]

A honvédelmi miniszter úr előadta, hogy az 1904. évi IX. törvénycikk[387] 2. §-a szerint az 1904. évi fősorozás a május 24-től június 28-ig terjedő időszak alatt tartandó meg.

Budapest székesfővárosban azonban a budapesti illetőségű 4500 állításkötelesen kívül ezen alkalommal még mintegy 2000 idegen illetőségű állításköteles is lesz sorozóbizottság elé vezetendő, és így a törvényszabta időszak alatt az 1904. évi fősorozást befejezni a rendelkezésre álló 30 hétköznapon nem lehet, ünnepnapokon pedig a sorozóbizottság nem működhetik. Ennélfogva a honvédelmi miniszter úr Budapest Székesfőváros Tanácsának indokolt előterjesztése alapján megengedte, hogy az idei fősorozás folyó évi június 28-án túl is, bezárólag július 2-ig legyen megtartható.

Tudomásul vétetett.

49.
A katonai szolgálat elől külföldre menekült személyek megbüntetése[388]

A honvédelmi miniszter úr előterjesztette, hogy a magyar honvédelmi, az osztrák honvédelmi és a közös pénzügyminiszterek között a magyar és az osztrák belügyi és igazságügy-miniszterek bevonásával már évek óta folytak és folynak tárgyalások aziránt, hogy azon visszás helyzet megszüntettessék, mely ma fennáll, hogy ti. magyar, illetőleg osztrák védköteleseknek, akik védkötelezettségük teljesítése elől a megszállott tartományokba menekülnek, valamint boszniai és hercegovinai védköteleseknek, kik Magyarország vagy Ausztria területére menekülnek, megbüntetésére nincsen mód.[389]

---

384 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. Feljegyzés a katonai bűnvádi perrendtartás ügyének állásáról. 1907. – Az 1904. május 9-én tartott minisztertanácson a horvát bán is részt vett. Ezen az ülésen tárgyaltak azokról a tervezethez fűzött módosításokról, amelyeket a bán szükséges változtatásként jelölt meg. A bán észrevételeit nagyobbrészt elvetették, de kilátásba helyezték, hogy a büntető határozatokra nézve autonóm törvényt terjeszthet elő.

385 MNL OL K 26–1907–XLI–3563. A honvédelmi miniszter átirata a horvát–szlavón–dalmát bán részére. 1904. június 25.

386 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 28./1.; 1903. december 4./23.; 1904. május 31./48.; május 31./50.

387 1904. évi IX. törvény. Az 1904-ben kiállítandó újoncok megajánlásáról. *Törvénytár*, 1904. 40–41.

388 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 28./1.; 1903. december4./23.; 1904. május 31./49.; május 31./50.

389 A közös hadügyminiszter még 1894-ben törvényjavaslatot dolgoztatott ki a népfölkelésnek Boszniában és Hercegovinában történő behozataláról, illetve a behívási parancsnak nem engedelmeskedő személyek megbüntetéséről. Az 1895. január 31-én ülésező minisztertanács a népfölkelés ügyének tárgyalását nem

Ezen tárgyalások során, minthogy a kérdés az eddigi alapon megoldható nem volt, a m. kir. igazságügy-miniszter úr kezdeményezése folytán – tekintettel arra, hogy Magyarország és Ausztria közt is ezen ügy rendezést igényel – a volt honvédelmi miniszter úr a minisztertanács hozzájárulásával aziránt indította meg a tárgyalásokat, hogy az új véderőtörvény-javaslat 79. § a következő határozmánnyal egészíttessék ki: „A viszonosság feltétele mellett a Magyar Korona Országaiban tartózkodó vagy itt kézrekerült azok az osztrák állampolgárok, akiket a saját államukban érvényben lévő védtörvényben meghatározott vétség terhel, hazájukba; továbbá azok az itt tartózkodó vagy itt kézrekerült boszniai és hercegovinai védkötelesek, akiket a megszállott tartományok területén a véderőről érvényben lévő szabályok megszegése terhel, a megszállott tartományokba közigazgatási úton visszakísérhetők. Az eziránti részletes szabályok rendeleti úton állapítandók meg."

Ezen tárgyalások azonban Boszniát és Hercegovinát illetőleg eredményre nem vezettek, mert a közös hadügyi miniszter úr azon aggályának adott kifejezést, hogy ily módon a véderőtörvényben a megszállott tartományok is megemlíttetnének, amit eddig elkerülni sikerült; az osztrák honvédelmi miniszter úr pedig ezen aggályát azzal egészítette ki, hogy nem volna opportunus, hogy ilyen kérdés miatt, mely az egész boszniai kérdéshez viszonyítva csekély jelentőségű, s amelynek gyakorlati megoldása nem találkoznék nagyobb nehézségekkel, az eddig követett eljárás talaja, hogy ti. a véderőtörvényben a megszállott tartományok meg ne említtessenek, elhagyassék.

Minthogy tehát az említett közös, illetőleg osztrák miniszterek a maguk aggályait a külügyi vonatkozású szempontokkal indokolták, az előadó miniszter úr a közös külügyi miniszter úrhoz fordult felvilágosításért, s kifejtve azon jogi okokat, amelyek ezen aggályokat eloszlatni alkalmasak, azon nézetének adott kifejezést, hogy ha az 1879. évi VIII.,[390] LII.[391] és 1880. évi VI. törvénycikkekben[392] a megszállott tartományok nemcsak felemlíthetők, de azoknak viszonyai szabályozhatók is voltak, mi sem állhatja útját annak, hogy a véderőtörvényben, mely éppen olyan törvény, mint más törvény, a megszállott tartományok a fentebb említett módon felemlíttessenek.

A közös külügyminiszter úr elismerte, hogy a magyar véderőtörvény szóban forgó kiegészítésének jogi akadályai nem lehetnek, de ami a megszállott tartományokkal Magyarországnak és Ausztriának akár megegyező, akár önálló megállapodását illeti, az politikai szempontból nem látszik opportunusnak,[393] mert:

Bosznia és Hercegovina fegyveres erejének állása egyedül áll a nemzetközi jogban, mely különböző ellentmondások dacára bevégzett ténnyé fejlődött, amelynek vannak

---

tartotta időszerűnek a másik előterjesztésről pedig az a javaslat született, hogy „a Magyarországon és Ausztriában már érvényben lévő azonos tárgyú törvényekben (1890. évi XXI. törvény) foglaltaknál szigorúbb határozmányokat ne tartalmazzon". Az ellenvetések hatására a hadügyminiszter mindkét törvényjavaslatát visszavonta. (MNL OL K 148–1904–24–3156. Minisztertanácsi előterjesztés. 1904.)

390 1879.évi VIII. törvény. A berlini szerződés becikkelyezéséről. *Törvénytár*, 1879–1880. 33–52.

391 1879. évi LII. törvény. A Bosznia és Hercegovinával való vámkapcsolat létesítéséről. *Törvénytár*, 1879–1880.

392 1880. évi VI. törvény. Bosznia–Hercegovinának az 1878. július 13-án kelt berlini szerződés által, az Osztrák–Magyar Monarchiára átruházott közigazgatása tekintetében szükséges intézkedésekről. *Törvénytár*, 1880. 245–247.

393 Időszerűnek.

ugyan gyenge oldalai, de amely végeredményében megfelel a mi politikai és katonai érdekeinknek. Kívánatos tehát, hogy ezen állapot fenntartása érdekében az mint noli me tangere[394] tekintessék.

A most tervbe vett egyezség azonban azzal a veszéllyel járna, hogy ezáltal szélesebb körök figyelme ismét a boszniai-hercegovinai fegyveres erő állására hivatnék fel, és ezen most nem bolygatott kérdés nem kívánt módon való nyilvános feszegetésnek lehetne kitéve.

Minthogy a közös külügyminiszter úr ezen érvelése által az előadó miniszter úr nem érzi magát meggyőzve, mert ha az ő aggályai figyelmet érdemelnek, akkor a boszniai csapatoknak a Magyar Korona Országaiban való elhelyezéséről szóló 1891. évi VIII. törvénycikk[395] sem lett volna megalkotható, a felvetett kérdésnek minél előbb való megoldása pedig a védkötelezettség szempontjából sürgősen kívánatos, a megoldásnak azonban más módját az eddigi tárgyalások folyamán szerzett tapasztalatok alapján nem találja, mint azt, hogy a tervbe vett kiegészítés az új véderőről szóló törvényjavaslat 79. §-ába ne csak Ausztriára, hanem a megszállott tartományokra nézve is felvétessék, és ha Ausztria kormánya hasonló módon eljárni nem akar, a magyar kormány és a megszállott tartományok Országos Kormánya között önállóan létesíttessék a kiadatásra nézve megállapodás; ezen ügyet eldöntés végett kénytelen a minisztertanács elhatározása alá bocsátani.

Annak, hogy a magyar véderőtörvénybe a tervbe vett kiegészítés akkor is felvétessék, ha az osztrák kormány az ottani véderőtörvénybe csak a Magyarország és Ausztria közötti viszonyra vonatkozó kiegészítést kívánná felvétetni, közjogi akadálya nincsen, mert ezen kiegészítés a véderőrendszert nem érinti; ennélfogva az 1867. évi XII. tc.[396] 13. §-ának az a rendelkezése, hogy egyező elvekből kiinduló javaslat terjesztendő mindkét törvényhozás elé, a tervbe vett szövegre nem vonatkozhatik, még akkor sem, ha az egyező elvekből kiinduló javaslatok alatt szó szerint megegyező javaslatok volnának értendők.

Nem lehet akadály az sem, amit a közös pénzügyminiszter úr hoz fel, hogy ti. a magyar kormány és a megszállott tartományok Országos Kormánya közt a védkötelesek kölcsönös kiadatása iránt megállapodás csak akkor jöhet létre, ha ily megállapodás az osztrák kormánnyal is létesül; mert hiszen annak semmi elfogadható akadálya nincsen, hogy a megszállott tartományok hatóságai más eljárást kövessenek a magyar állampolgárokkal, mint az osztrák állampolgárokkal szemben.

> A minisztertanács teljesen elismerte a honvédelmi miniszter úr álláspontjának helyességét, és a maga részéről is legmegfelelőbbnek találná, ha a kérdésben levő ügy a magyar kormány javaslata értelmében törvény útján rendeztetnék; minthogy azonban a közös külügyminiszter úrnak külügyi szempontból aggályai vannak, s végre az ügy nem oly nagy fontosságú, hogy a felhozott ellenvetésekkel szemben az elfoglalt állásponthoz minden áron ragaszkodni indokolt volna: a minisztertanács elejthetőnek tartotta azt a javaslatot, hogy a

394 Latin: ne nyúlj hozzám, ne érints engem.

395 1891. évi VIII. törvény. A bosnyák–hercegovinai csapattestek behozataláról a magyar korona országainak területére. *Törvénytár*, 1889–1891. 388–389.

396 1867. évi XII. törvény. A magyar korona országai és az Őfelsége uralkodása alatt többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézési módjáról. *Törvénytár*, 1836–1868. 333–346.

kérdéses ügy Bosznia és Hercegovinához való vonatkozásokban is törvény által rendeztessék; rendezhető, és nézete szerint adminisztratív úton, mégpedig Ausztria nélkül is, ha a magyar kormány a megszállott tartományok kormányzatával oly egyezményt köt, mely szerint a védkötelezettségük teljesítése elől menekült magyar, illetőleg boszniai és hercegovinai védkötelesek kölcsönösen egymásnak kiszolgáltatnak.

Felhivatik a honvédelmi miniszter úr, hogy eziránt kezdje meg Bosznia és Hercegovina kormányzatával a tárgyalásokat.

50.
A katonai behívóparancsnak nem engedelmeskedő boszniai és hercegovinai lakosok megbüntetése[397]

A honvédelmi miniszter úr előterjesztést tett a katonai behívóparancsnak nem engedelmeskedőknek és az erre csábítóknak Bosznia és Hercegovinában megbüntetéséről szóló, a megszállott tartományok kormányzata részéről kiadandó törvény tervezete tárgyában.[398]

Minthogy a minisztériumok között folytatott előzetes tárgyalások során erre nézve egyetértő megállapodás már létrejött, a minisztertanács a tervezett törvény kibocsátásához hozzájárul, azon módosítással mégis, hogy a tervezet 4. és 5. §-ának sorrendje felcseréltessék, s a mostani 5. § első bekezdésének e szavai: „von dem zuständigen Zivil-, oder Militärgerichte", valamint a tervezet mostani 5. §-ának utolsó bekezdése töröltessenek.

52.
Belovár-Körös vármegye főispánjának kitüntetése nyugdíjaztatása alkalmából

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr előterjesztésére

a minisztertanács jóváhagyta, hogy Ő Felségénél javaslatba hozassék: Kukuljevics, Bassary Milutin, Belovár-Körös vármegye főispánja részére, nyugalmaztatása alkalmából, sok évi hű és hasznos szolgálataiért a legfelsőbb elismerés nyilvánítása,

[...]

397 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 28./1.; 1903. december 4./23.; 1904. május 31./48.; május 31./49.

398 A közös hadügyminiszter 1894-ben az alábbi két törvényjavaslatot dolgoztatta ki: népfelkelésnek Boszniában és Hercegovinában történő bevezetése, valamint a behívási parancsnak nem engedelmeskedő boszniai és hercegovinai személyek megbüntetése. A törvényjavaslatokkal az 1895. január 31-én tartott minisztertanács nem értett egyet, ezért a hadügyminiszter ezeket visszavonta. A Hadügyminisztérium újabb javaslata – csekély eltéréssel – az 1890. évi XXI. törvényt tartalmazta. (MNL OL K 148–1904–24–3156. Minisztertanácsi előterjesztés. 1904.)

53.

A budai görögkeleti szerb püspök felmentése a Temesvári Görögkeleti Szerb Püspökség adminisztrálása alól

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztésére

a minisztertanács jóváhagyta, hogy Bogdanovics Lucián budai gör. kel. szerb püspöknek a Temesvári Gör. kel. Szerb Püspökségnek adminisztrálásától „kegyelemben" való felmentése hozassák Ő Felségével javaslatba.

55.

A szarvasi evangélikus főgimnázium segélyezése

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr bejelentette, hogy a Szarvasi Ág. Hitv. Ev. Főgimnázium fenntartójával szerződést kötni szándékozik, mely szerint az új főgimnázium építése céljából felveendő 210 000 koronás kölcsön törlesztését, vagyis 50 éven át évenkénti 10 290 korona annuitás fizetését az állam terhére vállalná.

Tudomásul vétetett.

56.

Előirányzat nélküli kiadás Jókai Mór temetésének költségeire

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr következő túlkiadást, illetőleg előirányzat nélküli kiadásokat jelentett be:

[...]

g./ Jókai Mór dicsőült költőnek és regényírónak állami költségen történt eltemetése címén 21 199 korona előirányzat nélküli kiadás merült fel.

[...]

Tudomásul vétetvén, a minisztertanács a bejelentésen túl-, illetőleg előirányzat nélküli kiadásokra a felhatalmazást megadta.

27. (18.)
1904. június 14.

7.

Franciaországgal kötendő egyezmény horvát bánt érintő értelmezése

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője előterjesztette, hogy szándékban van a Francia Köztársasággal a természetes atya elismerését, illetőleg a törvényesítés tényét tárgyazó anyakönyvi bejegyzéseknek diplomáciai megkeresés alapján való kölcsönös foganatosítása iránt egyezményt létesíteni.[399]

399 Lásd: Az állami anyakönyvekről szóló 1897. évi XXXIII. törvény módosítását elrendelő 1904. évi XXXVI. törvényt!

Az minden kétségen kívül áll, hogy ezen egyezményt, bár az Horvát–Szlavónországok autonómiája körébe vágó ügyekre vonatkozik, a társországokra is kiterjedőleg a bánnal egyetértőleg kizárólag a magyar központi kormány köti meg; kérdés csak az lehet, hogy a kötendő egyezmény alapján az egyes konkrét esetekben a bán folytathat-e levelezést a miniszterelnök közvetítése nélkül a francia kormánnyal a Közös Külügyminisztérium útján?

Eziránt kéri a minisztertanács elhatározását.

> A minisztertanács semmi akadályát sem látja annak, sőt, ezt az ügymenet egyszerűsítése és gyorsítása érdekében célszerűnek is tartja, hogy a létrejövendő egyezmény alapján annak végrehajtása alkalmával az egyes konkrét esetekben a bán közvetlenül levelezzen a Közös Külügyminisztérium útján a külföldi hatóságokkal, amennyiben a szem előtt tartandó közjogi mozzanat az egyezmény megkötésének tényében jelentkezik.

13.
A főudvarnagyi bíráskodásról szóló törvény kiterjesztése Horvát–Szlavónországra

Az igazságügy-miniszter úr előadta, hogy a főudvarnagyi bíráskodásról szóló, a folyó évi március hó 2-án a Képviselőház elé terjesztett törvényjavaslat a Főudvarnagyi Bíróságot, mint a Magyar Korona Országainak közös bíróságát tervezi, s általában a főudvarnagyi bíráskodást mint a Magyar Korona Országainak közös ügyét szabályozza.

E törvényjavaslatot az előkészítés stádiumában közölte volt a horvát–szlavón–dalmát miniszter úrral a Horvát–Szlavón autonóm Országos Kormány meghallgatása után leendő nyilatkozat végett, hivatkozva arra, hogy a főudvarnagyi Bíróságnak az 1868: XXX. tc.[400] 69. §-ánál fogva közös bíróságnak kell lennie. A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr még a törvényjavaslat benyújtása előtt közölte a bán úrnak észrevételeit, melyekben a bán úr felszólal az ellen, hogy a jelzett kérdés mint közös ügy szabályoztassék, mert nézete szerint a Magyar Korona Országainak közös ügye az 1868: XXX. tc. értelmében csak az, ami e törvényben taxative fel van sorolva; ami ezen kívül esik, az a hivatkozott törvény 5., 11., 31., 35., 43. és 47. §-ai szerint világosan autonóm; s a Királyi Ház tagjai feletti bíráskodás és annak szabályozása nincs a közös ügyek között felsorolva. A bán úr továbbá még azt is kétségbe vonta, hogy a főudvarnagyi bíráskodásnak közös törvénnyel való szabályozása az 1868: XXX. tc. 69. §-ára alapítható volna. A bán úr egyúttal késznek nyilatkozott, hogy Horvát–Szlavón–Dalmátországok Országgyűlése elé oly törvényjavaslatot terjeszt, mely a Horvát–Szlavón–Dalmátországokban autonóm törvény hatályával bíró 1853. évi február hó 16-i pátens V. cikkének megváltoztatásával hasonló határozmányokat tartalmazna, mint az általam közölt törvényjavaslat.

A bán úr észrevételeire az igazságügy-miniszter úr válaszát a horvát–szlavón–dalmát miniszter úrnak még szintén a törvényjavaslat benyújtása előtt adta meg. E válaszában

400 1868. évi XXX. törvény. Egyezmény Horvát–Szlavón országokkal. 69. §: „Mindazon alkotmányos jogok és törvények, melynek élvezete Horvát–Szlavónországokra egyaránt kiterjedtek a múltban, s ezen egyezménnyel nem ellenkeznek, továbbra is a magyar korona országai közös jogának tekinthetők." *Törvénytár*, 1836–1868. 422–440.

abból indult ki, hogy az a tétel, amely szerint mindaz, amit az 1868: XXX. tc. nem sorol fel kifejezetten a közös ügyek között, ezen törvény 37. §-ánál fogva autonóm, csak látszólag áll fenn ily kizárólagossággal, mert a törvénynek mindjárt 48. §-a meghatározza, hogy a törvény mit tekint annak, ami nincs a közös Országgyűlésnek és a központi kormánynak fenntartva, nevezetesen Horvát–Szlavón–Dalmátországok beligazgatási, vallási, közoktatási és igazságszolgáltatási ügyeit. Ha tehát valamely ügy nincs is az 1868: XXX t.cikkben mint közös ügy felsorolva, az csak akkor tekinthető autonóm ügynek, ha az előbb idézett 48. §-ban említett négy ügycsoportnak egyikébe tartozik.

Ezen az alapon az igazságügy-miniszter úr arra az eredményre jutott, hogy az oly kérdések, mint a trónöröklés kérdésének rendezése, a királyi székről való lemondás elfogadása stb., noha nincsenek az 1868: XXX. tc.-ben kifejezetten mint közös ügyek felsorolva, nem lehetnek autonóm ügyek, nem tartozván azok Horvát–Szlavón–Dalmátországoknak beligazgatási, vallási, közoktatási és igazságszolgáltatási ügyéhez. Ugyanezen az alapon nem tartotta megállapíthatónak azt, hogy a király és a Királyi Ház tagjai jogállásának meghatározása, illetve szabályozása Horvát–Szlavónországok autonómiájához tartozzék, s miután a főudvarnagyi bíráskodás megállapítása lényegileg a Királyi Ház tagjai jogállásának a meghatározása, az igazságügy-miniszter úr kijelentette, hogy e kérdés szabályozására az autonóm törvényhozás hatásköre nem terjed ki.

Azon személyekre nézve, akik nem tagjai ugyan a Királyi Háznak, s akikre a főudvarnagyi bíráskodás mégis kiterjed, az teszi indokolttá e privilégiumnak közös törvényre való alapítását, hogy azok többnyire uralkodó családoknak tagjai, vagy a királyi Családdal rokonságban álló egyének, a diplomáciai személyekre nézve pedig az, hogy ezen diplomáciai személyekre nézve a küldetési helyük országához való viszonyuk csak közös törvénnyel szabályozhatók.

Jelzett válaszában az igazságügy-miniszter úr továbbá még azt is kijelentette, hogy nemcsak az van kizárva a főudvarnagyi bíráskodás sajátos természetével, hogy az autonóm törvénnyel szabályoztassék, hanem az is, hogy bár külön törvénnyel, de Horvát–Szlavónországokra nézve külön főudvarnagyi bíróság állíttassék fel, mert e bíróság a király személyével szoros kapcsolatban, jogilag a Királyi Udvarban működő bíróság lesz; s Magyarországon jogilag csak egy közös királyi udvar lehet.

Ezen válaszra a bán úr a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr útján újabb észrevételeket tett, amelyekben előbbi álláspontját fenntartja, s az igazságügy-miniszter úr által felhozott és fentebbiekben főbb vonásaiban vázolt érdeket megerőtleníteni igyekszik.

Ez átirat szerint a bán úr nem fogadhatja el azt a nézetet, hogy a Magyar Korona Országainak közös ügyét képezhetné olyan ügy is, amely nincs kifejezetten az 1868: XXX. tc. 2–10. §-ai között mint közös ügy felsorolva; s ezen nézet ellenére a 47. § szó szerinti rendelkezésein kívül felhozza az 1868: XXX. tc. 5., 11., 31., 35., 43. §-ait is, mint amelyekből szerinte világosan kitűnik, hogy az 1868: XXX. tc. csak oly ügyeket utalt a közös törvényhozás és a központi kormány hatáskörébe, amelyek az említett törvényben mint közös ügyek fel vannak sorolva.

Annak bizonyítására továbbá, hogy ezt a kérdést eddig minden irányadó tényező így magyarázta, hivatkozik a bán úr Ő Felségének egy, a Horvát–Szlavón Országgyűléshez intézett 1869-i leiratára, továbbá a volt kormányok egyes tagjainak a Képviselőházban

tett nyilatkozataira, melyek szerint amit az 1868: XXX. tc. világosan közösül ki nem jelöl, az nem közös, hanem az Horvát–Szlavónországok autonóm ügye.

Hogy ez így van, erre mutat a bán úr szerint az is, hogy még az 1868: XXX. tc. 5. § következő szakaszai a közös ügyeket egyenként sorolják fel, addig a 48. § csak általánosságban említi az autonóm ügyek csoportjait. A 48. § ezeket az autonóm ügycsoportokat csak példaképpen sorolja fel.

Ezekhez képest a bán úr nézete szerint egyáltalán nincs olyan ügy, amelyet az 1868: XXX: tc. véglegesen az egyik vagy másik ügycsoportba ne osztott volna.

A bán úr másrészt még abban az esetben is, ha a 48. § taxatíve állapítaná meg az autonóm ügyeket, nem tarthatja igazolhatónak, hogy a jelen esetben közös legyen a törvényhozás, mert a főudvarnagyi bíráskodásról szóló törvényjavaslat magánjogok feletti bíráskodást rendez, e tekintetben pedig a törvényhozás és törvénykezés a 48. § szerint is az autonómia körébe esik; s ezen a dolgon nem változtat az, hogy a törvényjavaslat az Uralkodó Család tagjaira vonatkozik, mert bár igaz, hogy a Korona, illetve királyi méltóság egységes, de ebből mégsem következik mindannak a közössége, ami a Magyar Szent Korona állásával összefügg, hanem csak annak közössége, amit a törvény jelent ki közösnek.

Így példaképp felhozza a bán úr, hogy az autonóm törvényhozás Ő Felsége nevében gyakoroltatik, hogy autonóm törvény tartalmazza azt az elvet, hogy a magánjog a király tekintetében is hatályos; hogy a király és a Királyi Ház tagjai személyének védelméről autonóm törvény rendelkezik; hogy a Királyi Ház tagjainak tanúkként való kihallgatásáról szintén autonóm törvények rendelkeznek. A királlyal összefüggésben levő ügyek csak annyiban közösek, hogy közösek Ő Felségének uralkodói jogainál fogva tett összes intézkedései, mert ezek a jogok meg nem oszthatók; mindez azonban, ami más állami tényezőre tartozik, megoszlik az alkotmányos úton megállapított illetékesség szerint, s ezen az 1868: XXX. tc. 69. §-a sem változtat, mert az itt említett törvények csak annyiban maradtak közösek, amennyiben azon az 1868: XXX. tc. nem változtat.

Az igazságügyi érdek a bán úr nézete szerint e törvényjavaslatnál nem alárendelt jelentőségű, ami abban nyilvánul, hogy annak minden szava igazságügyi természetű tárgyról szól; s a bán úr semmi nehézséget sem látna abban, ha Ő Felsége az Uralkodóházhoz tartozó személyek magánjogi viszonyai feletti bíráskodást oly bíróságra bízná, melyet Horvát– és Szlavónországok területére autonóm törvények létesítenek; s ez indokolt lenne annyiban, amennyiben a Horvát–Szlavónországokban érvényes magánjogi törvények a Magyarországon érvényesektől eltérnek.

Végül a bán úr megjegyzi, hogy az 1868: XXX. tc. megalkotása óta ez az első eset, hogy Horvát–Szlavónországok jogköréhez tartozó magánjog feletti bíráskodásra közös bíróság felállítása szándékoltatik; amelyben Horvát–Szlavónországok területén igazságügyi végrehajtó hatáskörrel fel nem ruházott igazságügy-miniszter előterjesztésére kinevezett bírák ítélkeznének, a magyar másod- és harmadfokú bíróságok hatásköre pedig kiterjesztetnék Horvát–Szlavónországok törvényben gyökerező jogállásának csorbításával.

A főudvarnagyi bíráskodásnak a Királyi Ház tagjai közé nem tartozó személyekre való kiterjesztése tekintetében pedig megjegyzi a bán úr, hogy miután e kiterjesztés most

már nem a király hatáskörébe tartozik, hanem e törvénynél fogva a törvényhozás hatáskörébe, az Horvát–Szlavónországban szintén csak az autonóm törvényhozás útján történhetnék. A diplomáciai személyek tekintetében pedig a törvényjavaslat szintén megszorítja a rendes bíróságok hatáskörét, s ennélfogva az szintén nem lehet közös ügy.

A bán úr ez alkalommal ismét nyilvánította megfelelő törvény létesítése iránti készségét.

A bán úrnak ezen érvelésével szemben az igazságügy-miniszter úr a következőket adta elő: az 1868: XXX. tc. nem teszi megosztás tárgyává a horvát–szlavónországi autonómia szempontjából azon összes kérdéseket, amelyekre vonatkozólag a magyar államban törvényhozási intézkedéseknek szüksége felmerülhet.

A megosztásnak az a módja, amely az 1868: XXX. tc. 3–10., 47. és 48. §-aiban elfogadtatott, nem azzal a jelentőséggel bír, hogy még a Magyar Korona Országainak közös ügyei részletes felsorolás mellett igenlegesen meg vannak állapítva, addig ezzel szemben az autonóm ügyek nemlegesen, azaz olyképp,, hogy ami nincs mint közös ügy felsorolva, mindaz autonóm; mert az autonóm ügyek éppúgy igenlegesen vannak meghatározva, csakhogy kevesebb részletességgel.

Az 1868: XXX. tc. 48. §-a nemcsak példaképpen említi a beligazgatási, vallási, közoktatási és igazságszolgáltatási ügyeket, hanem a 47. § értelmezéseképp. A 47. § kimondván, hogy mindaz, ami az egyezményben a közös Országgyűlésnek és központi kormánynak nincs fenntartva, Horvát–Szlavón–Dalmátországok autonómiájába esik, a 48. § a következőleg folytatja: Horvát–Szlavón–Dalmátországok önkormányzati joga ez okból mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben kiterjed azon országok beligazgatási, vallási és közoktatási ügyeire s az igazságügyre, ideértve a tengerészeti jog kiszolgáltatásán kívül a törvénykezést is, minden fokozatán. A 48. § tehát éppen nem példaképpen való felsorolása az autonóm ügyeknek, hanem határozott megállapítása annak, hogy mi az a mindaz, ami a közös Országgyűlésnek és központi kormánynak fenntartva nem lett. Az 1868: XXX. tc. ugyanis azt látszik feltenni, hogy a rendes közigazgatás közvetlen tárgyát képező kérdések azzal a felsorolással, mely a 3–10. és 48. §-ban foglaltatik, teljesen ki vannak merítve, s így, ami a 3–10. §-okban nincs említve, az mind a 48. §-ban megjelölt ügycsoportokba esik, s ami a 48-ban megjelölt ügycsoportokba nem esik, az a 3–10. §-okban mind meg van említve.

Így állván a dolgok, a 47. § ama kifejezésének: mindabban, ami nincs közösnek fenntartva, Horvát–Szlavónországokat autonómia illeti, nem lehet oly nagy jelentőséget tulajdonítani, mint a bán úr teszi.

A bán úr felhozza, hogy az eddigi magyarázat a 47. § értelmét mindig úgy állapította meg, miként ezt ő jelenleg teszi. Erre vonatkozólag azonban csak azt lehet megjegyezni, hogy bár egyes nyilatkozatok a 47. §-nak általánosságban, úgyszólván elméletileg csakugyan azt az értelmet tulajdonították, mint a bán úr; de a tényleges gyakorlatban nyilvánuló magyarázat ettől eltért; mert p. o. a nemesség adományozására vonatkozó intézkedések vagy a főrangú címek adományozására vonatkozó intézkedések vagy a konzuli bíráskodás szabályozása stb. nem említtetnek az 1868: XXX. törvénycikkben kifejezetten a közös ügyek közt, sőt, bizonyos mértékig beligazgatási és igazságszolgáltatási ügyeknek minősíthetők, mégis mint közös ügyek rendeztetnek, és kezeltetnek.

Az 1868: XXX. tc. nem az állami törvényhozás összes kérdéseit teszi megosztás tárgyává, hanem csak azokat a kérdéseket, melyek a rendes közigazgatásnak tárgyai. Így a megosztás alól kiesnek azok a kérdések, amelyek az állam szervezetének alapelveire, az államformára vonatkoznak, melyek az államfőre, a királyra és annak jogi állására vonatkoznak. Ilyenek p. o. a trónörökösödés rendezése, a királyi székről való lemondás elfogadásának kérdése, a király kiskorúsága esetén a kormányzóság szervezése, stb. mind oly kérdések, melyekre nézve kétség nem lehet, hogy az autonóm ügyek közé nem tartoznak, noha nincsenek az 1868: XXX. t.cikkben a közös ügyek közt felsorolva.

Ilyen a koronázás és az Udvartartás költségei megállapításának kérdése is, amelyek a közös és autonóm ügyekre való felosztásnál az 1868: XXX. törvénycikkben figyelembe vétettek, s a közös ügyek közt soroltatnak fel. Ebből azonban még nem következtethető az, hogy a többi rokon természetű kérdések azért, mert az 1868: XXX. t.cikkben nincsenek említve, s mint közös ügyek felsorolva, autonómak.

Miután ugyanis Horvát–Szlavónországoknak az autonómiája csak önkormányzati jog és nem szuverenitás; miután Horvát–Szlavónországok törvényhozási és kormányzati autonómiája csak szélesebb körű és magasabb fokú beligazgatás, amint ez az 1868: XXX. tc. 13. §-ából is kitűnik, mely az országok beligazgatási költségeiről szól: ennélfogva az állam szervezetének alapelveire, a királyi szék betöltésére, a király jogi állására vonatkozó ily kérdések rendezése Horvát–Szlavónországok autonómiájához nem tartozhatik.

Vannak tehát olyan kérdések, amelyeket az 1868: XXX. tc. kifejezetten nem sorol a közös ügyek közé, az egy állami közösségből kifolyólag azonban mégsem lehetnek mások, mint közösek. Alapítható ezeknek közössége részben az 1868: XXX: tc. 69. §-ára is, amely azonban távolról sem oly tüzetes felsorolás, mint amilyen alapján a közös ügyek közösségét a bán úr elismerni hajlandó.

De nemcsak az előbb említett kérdések, amelyek az állam szervezetének alapelveire vonatkoznak, ilyenek, hanem mások is, amelyek nem tartoznak a rendes közigazgatás közvetlen tárgyai közé, és amelyekre ennélfogva az 1868: XXX. tc. megosztása nem terjed ki. Így a további szervezeti kérdések, nevezetesen a közös Országgyűlés szervezése, a közös törvények hozatalának és kihirdetésének módja, a Minisztérium jogállásának alkotmányos jogainak meghatározása, stb. nincs külön felsorolva az 1868: XXX. t.cikkben, mégis természetes, hogy ezek az intézkedések a közös törvényhozás alá tartoznak azért, mert ez intézkedések közös szervekre vonatkoznak. A király is közös szerv, a király még akkor sem autonóm szerve Horvát–Szlavónországoknak, ha autonóm törvényeket szentesít, ha autonóm ügykörben végez kormányzati cselekményeket. Ennélfogva a királynak mint ilyen, mindig közös szervnek jogállását és azt, hogy személyét milyen különös jogok, kiváltságok illetik meg, csak a közös törvényhozás határozhatja meg. Éppúgy a Királyi Ház tagjainak jogállására vonatkozó intézkedéseket is, miután a Királyi Ház és annak tagjai e tekintetben ugyanazon elbírálás alá esnek.

Ez ellen a bán úr ellenvetésül azt hozza fel, hogy a törvénykezés Ő Felsége, a király nevében történik, mégis autonóm ez a törvénykezés, továbbá hogy a magánjogi törvényeknek hatályát a királyra vonatkozólag szintén autonóm törvény mondja ki, hogy a király és Királyi Ház tagjai személyének védelméről autonóm törvények gondoskod-

nak, s a Királyi Ház tagjainak tanúként való kihallgatásáról szóló rendelkezések is autonóm törvényekben foglaltatnak, s végül, hogy a civillista kérdése is azért közös, mert annak közössége az 1868: XXX. t.cikkben kimondatott.

Ami ezen ellenvetések elsejét illeti, arra nézve az igazságügy-miniszter úr megjegyzi, hogy azon körülményből, hogy az autonóm bíróságok is Ő Felsége, a király nevében ítélnek, a jelenleg szóban forgó kérdésre nézve semmiféle következtetés nem vonható le. Ami azt a körülményt illeti, hogy a király és a Királyi Ház tagjai személyének védelmét autonóm törvények biztosítják, hogy a magánjog a király irányában való hatályosságát autonóm törvények tartalmazzák, és hogy a király s a Királyi Ház tagjai tanúkként való kihallgatására vonatkozó rendelkezések autonóm törvényekben foglaltatnak, erre nézve mindenekelőtt megjegyzi, hogy e rendelkezések eredetileg nem autonóm törvényekben lettek kimondva, mert amikor az osztrák büntetőtörvény, az osztrák polgári törvénykönyv s az osztrák perrendtartás és büntetőeljárás Horvát–Szlavónországokba behozattak, azok ott nem mint Horvát–Szlavónországok autonóm törvényei léptettek életbe. Abból pedig, hogy később e törvények, mint általában oly szabályok, amelyek oly tárgyakra vonatkoznak, amelyekre Horvát–Szlavónországok autonómiát nyertek, az autonóm szervek intézkedéseivel saját hatáskörükben fenntartattak, még nem következik, hogy azoknak minden egyes intézkedései az autonómia körébe tartozik, amint p. o. az állampolgárság elnyeréséről és elvesztéséről is intézkedik az osztrák polgári törvénykönyv, és az mégsem autonóm ügye Horvát–Szlavónországoknak. Sőt, még abból magából sem következik, hogy valamely ügy autonóm-e, hogy az az ügy már eredetileg autonóm törvényben van szabályozva, mert az autonómia körének a meghatározása éppen nem az autonómiának hatáskörébe esik.

De különben ettől el is tekintve, a bán úr által felemlített körülményekből nem következik az, mintha a király és Királyi Ház tagjait illető jogállásnak egyik vagy másik irányban való meghatározása az autonómiába eshetnék. Hogy a király személye különös büntetőjogi oltalomban részesül, hogy a magánjog hatálya a királlyal szemben érvényesül, stb.: ez oly alkotmányos joga és oly alaptörvénye a magyar államnak, amely közös volt Magyarország s Horvát–Szlavónországok között 1868 előtt, s közös ezután is az 1868: XXX. tc. 69. §-a alapján, és csak a közös törvényhozás tárgya lehet.

Az az elv is, hogy a Királyi Ház tagjainak személyes ügyeiben ne a rendes bíróságok, hanem egy kivételes, különös bíróság járjon el, mint a Magyar Korona Országainak közös alkotmányos joga és közös alaptörvénye, közös törvényben állapítandó meg. Mert ennek az elvnek a megállapításánál nem az igazságügyi szempont a döntő, hogy a Királyi Ház tagjai s a magánosok közötti perek e bíróság által jobban döntetnek el, nem tehát a peres felek igazságügyi érdekei, hanem az a szempont, hogy monarchikus érdekből szükséges a Királyi Ház tagjai számára ily kivételes bíróságot felállítani. E monarchikus érdek kielégítését biztosítani pedig a közös törvényhozás feladata, mert a közös törvényhozás feladata azon kérdések rendezése, melyek magával a magyar államnak a monarchikus szervezetével vannak kapcsolatban.

Az autonóm törvényhozásnak e kérdéssel szemben csak az lehet a hatásköre, hogy a fenti elv következményeképp és annak megvalósításaképp az autonóm bíróságok hatáskörének meghatározásával kapcsolatban megállapítsa (konstatálja), hogy a Királyi Ház

tagjai feletti bíráskodás az autonóm bíróságok hatáskörébe nem tartozik. Ennek azonban újabb autonóm törvényben való kimondása felesleges, mert az a következmény egy autonóm törvényként tekintett szabályban az 1853. évi február 16-i pátensben már úgyis ki van mondva.

Ha a bán úr nem tekinti az autonómia sérelmének, hogy a Királyi Ház tagjai felett eddig egy lényegileg osztrák bíróság ítélkezett Horvát–Szlavónországokra kihatólag is, még kevésbé tekintheti annak, ha ezentúl ezen lényegileg osztrák bíróság helyébe a Magyar Korona Országainak közös törvényén alapuló bíróság fog lépni.

Az autonóm törvényhozás jelenlegi állásához képest a főudvarnagyi bíráskodásról szóló törvényjavaslat új dolgot nem tartalmaz, s amilyen volt eddig az autonóm törvényhozás viszonya a főudvarnagyi bíráskodáshoz, ugyanolyan lesz ezentúl is. A főudvarnagyi bíráskodásról szóló törvényjavaslat nem céloz mást, mint egy eddig is nem autonóm törvényen alapuló nem autonóm bíróságnak újjászervezését.

Az eddigi fejtegetéseknek eredményeként tehát megállapítható, hogy

1./ vannak olyan kérdések, melyek ámbár az 1868: XXX. t.cikkben mint közös ügyek kifejezetten felsorolva nincsenek, mégis mint az idézett törvény alapelvét képező állami közösségnek minden kétségen kívül álló folyományai mások mint közös ügyek nem lehetnek;

2./ hogy ezen ügyek közé tartozik a király és a Királyi Ház tagjait megillető jogállásnak monarchikus szempontból való meghatározása; és

3./ hogy ilyen kérdés az is, vajon a Királyi Ház tagjai kiváltságos bírói illetőséggel bírjanak-e vagy nem?

Ami ezek után azt illeti, hogy a főudvarnagyi bíráskodásról szóló törvényjavaslat nem csak azt az elvet mondja ki, hogy a Királyi Ház tagjai kiváltságos bírói illetőséggel bírnak, hanem magát a főudvarnagyi bíróságot is szervezi: az igazságügy-miniszter úr előadta, hogy az autonómiának sérelme ebben sem található. A tervezett főudvarnagyi bíróság jogilag a Királyi Udvarban működött, a király személyével szoros kapcsolatban levő bíróság, sőt, a főudvarnagyi bíráskodásról szóló törvényjavaslat szerint a Királyi Ház tagjai felett magának a királynak személyes bíráskodása is fenntartatik. Amint pedig a király nem tekinthető Horvát–Szlavónországok autonóm szervének, akkor sem, amikor autonóm ügykörben intézkedik; amint a horvát–szlavón–dalmát miniszter a Magyar Korona Országainak közös minisztere akkor is, s nem horvát–szlavón autonóm szerv, mikor a királynak horvát–szlavón autonóm ügykörben tett intézkedéseit ellenjegyzi, éppúgy a király nem lehet autonóm szerv akkor sem, amikor a Királyi Ház tagjai felett horvát–szlavón autonóm bíróság helyett bíráskodik, s az ő személyével és udvarával szoros kapcsolatban levő bíróság sem szervezhető mint autonóm bíróság akkor sem, ha annak horvát–szlavón autonóm bíróság helyett kell a Királyi Ház tagjai felett bíráskodnia.

Miután pedig az ilyen állással bíró Főudvarnagyi Bíróság csak mint közös bíróság állítható fel és szervezhető, annak szervezetét és eljárási szabályait csak közös törvény határozhatja meg, amint p. o. csak közös törvény határozhatja meg a közös Országgyűlés vagy központi kormány szervezetét, noha ez sincs az 1868: XXX. törvénycikkben mint közös ügy kifejezetten felsorolva.

A bán úr felhozza, hogy az 1868: XXX. tc. óta ez az első eset, hogy Horvát–Szlavónországok jogköréhez tartozó magánjog feletti bíráskodásra közös bíróság felállítása szándékoltatik, és mint különös anomáliát látszik tekinteni, hogy másod- és harmadfokban Horvát–Szlavónországokra vonatkozó hatállyal magyar bíróságok fognak ítélkezni, melyeknek tagjai az autonómia területén hatáskörrel fel nem ruházott igazságügy-miniszter előterjesztésére neveztetnek ki.

Ezzel szemben az igazságügy-miniszter úr felemlítette, hogy tengerjogi ügyekben, tehát szintén magánjogi viszonyokban Horvát–Szlavónországok területén is a Fiumei Kir. Törvényszék jár el, s ugyanez ügyekben másod- és harmadfokban a Budapesti Kir. Ítélőtábla és a Kir. Kúria ítélkeznek, tehát szintén oly bíróságok, amelyek az igazságügy-miniszter előterjesztésére neveztetnek ki.

Az Osztrák–Magyar Banknak az 1899: XXXVII. törvénycikkbe[401] iktatott alapszabályainak 95. cikkre értelmében a bank ellen a budapesti főintézet és a banknak a Magyar Korona Országaiban levő fiókintézetei üzletére vonatkozó kereset csakis a budapesti Királyi Váltó- és Kereskedelmi Törvényszéknél indítható meg. A bank jelzáloghitel-üzletére vonatkozó kereset pedig, ha a kereset tárgyát a Magyar Korona Országaiban fekvő ingatlan képezi, a Budapesti Kir. Törvényszéknél indítandó meg, hacsak nem kell a keresetet a végrehajtást foganatosító bíróság előtt megindítani. Mindez esetekben másodfokú bíróság a Budapesti Kir. Ítélőtábla, a harmadfokú bíróság a Kir. Kúria.

De nemcsak a magánjog különös részében s egyes eseteiben bíráskodnak Horvát–Szlavónországokra vonatkozólag közös bíróságok, hanem az általános magánjog terén általában is. Nevezetesen a konzuli bíróságok és a Konstantinápolyi Konzuli Főtörvényszék oly közös bíróság, amely egyaránt bírósága Magyarországnak s Horvát–Szlavónországoknak. Hogy a konzuli bíráskodás rendezése és a konzuli bíróságok s Konzuli Főtörvényszék közös ügye a Magyar Korona Országainak, az sincs kifejezetten az 1868: XXX. t.cikkben kimondva, mégis a konzuli bíráskodás mint közös ügy lett rendezve, s a konzuli bíróságok mint közös bíróságok állnak fenn. És mindez nemcsak azért, mert a konzuli bíráskodás Ausztriával együttesen és közösen szabályoztatott, hanem azért is, mert a konzuli bíráskodásnak szabályozása akkor is, ha az nem Ausztriával együttesen történnék, az 1868: XXX. tc. 1. §-ában kimondott állami közösségből kifolyólag a Magyar Korona Országainak közös ügye.

Amint tehát a jelenlegi nem az első eset, hogy Horvát–Szlavónországok jogköréhez tartozó magánjog feletti bíráskodásra közös bíróság felállítása szándékoltatik, arra sem az első eset, hogy a közös bíróságként felállított bíróság közös törvénnyel szerveztetik és szabályoztatik.

Az a körülmény, hogy lehetnek esetek, amidőn a felállítandó Főudvarnagyi Bíróságnak a Horvát–Szlavónországokban érvényes jogszabályokat fog kelleni alkalmazni, nem akadálya annak, hogy e bíróság, mint közös bíróság felállíttassék amint nem volt akadálya annak,hogy közös konzuli bíróságok szerveztessenek, amelyek a körülményekhez képest szintén alkalmazni tartoznak a Horvát–Szlavónországokban érvényes jogot; és eszerint semmi ok sincs attól tartani – miként a horvát–szlavón–dalmát miniszter úr te-

401 1899. évi XXXVII. törvény. Az Osztrák–Magyar Bank szabadalmának meghosszabbításáról.

szi –, hogy a horvát–szlavónországi illetőségű egyének a saját területükön érvényes törvények szerinti megbírálhatás jogától megfosztatnának.

A főudvarnagyi bíráskodásról szóló törvényjavaslat a Főudvarnagyi Bíróság hatáskörét a Királyi Ház tagjain kívül más személyekre is kiterjeszti, nevezetesen azokra, akikre külön legfelsőbb intézkedések már eddig is kiterjesztették, valamint a diplomáciai személyekre, akik magukat e bíráskodásnak alávetik. Ami ez utóbbiakat illeti, a főudvarnagyi bíráskodás hatásköre csak oly peres ügyekre vonatkozik, amelyek tekintetében a diplomáciai személyzet különben területenkívüliséget élvez. Miután ezek szerint a diplomáciai személyzetre a főudvarnagyi bíráskodás nélkül sem terjedne ki az ország bíróságainak hatásköre, azáltal, hogy a Főudvarnagyi Bíróság hatásköre, amennyiben magokat ezek a személyek a Főudvarnagyi Bíróságnak alávetik, kiterjesztik rájuk, az autonóm bíróságok hatásköréből semmi el nem vonatik, s ezért abban, hogy a főudvarnagyi bíráskodásnak ezt a részét is közös törvény szabályozza, az autonómiának sérelme nem lehet.

A főudvarnagyi bíráskodásnak alávetett személyek harmadik csoportjára vonatkozólag igaz, hogy sem az a szempont, amelyből a Királyi Ház tagjainak a rendes bíróságok alól való kivétele szükségesnek mutatkozik, sem a területenkívüliség joga nem zárja ki felettük az országos bíróságok hatáskörét, és ennélfogva ezekre nézve annak a kiváltságnak a létesítése, hogy nem állnak az autonóm bíróságok hatósága alatt, csakugyan nem tartoznék a közös törvényhozás alá. Csakhogy a főudvarnagyi bíráskodásról szóló törvényjavaslatnak ama rendelkezése, amely a szóban forgó bíráskodást kiterjeszteni ezen személyekre is, nem más, mint a létező állapotnak a fenntartása; annak az állapotnak, amely szerint a Főudvarnagyi Bíróság hatósága ezen személyekre szintén nem autonóm intézkedések által terjesztetett ki, s amely szerint autonóm törvényként tekintett intézkedés, ti. az 1853. évi február 16-i pátens a szóban forgó személyeknek a Főudvarnagyi Bíróság alatt állóságát, illetőleg a rendes bíróságok hatósága alóli kivételét elismerte. Úgyhogy ezek szerint e tekintetben sem szükséges autonóm törvényt alkotni, amely kimondaná, hogy az itt jelzett személyek nem állnak az autonóm bíróságok hatósága alatt, míg annak megállapítása, hogy a törvényjavaslat értelmében szervezendő Főudvarnagyi Bíróság hatásköre rájuk kiterjed, csak közös törvényben foglalhat helyet, miután e bíróság közös törvénnyel szervezett közös bíróság.

Az előadottaknál fogva az igazságügy-miniszter úr azt indítványozza, hogy mondja ki a minisztertanács, hogy a főudvarnagyi bíráskodásnak szabályozása, a Magyar Korona Országainak közös ügye, s hogy ennélfogva a Képviselőháznak már benyújtott törvényjavaslaton, amely a főudvarnagyi bíráskodást mint a Magyar Korona Országainak közös ügyét szabályozza, ebből a szempontból nem kíván módosítást tenni.

A minisztertanács az igazságügy-miniszter úr javaslatát elfogadta.

15.
Az 1900. évi párizsi Nyolcadik Nemzetközi Hajózási Kongresszus határozata alapján előkészítő bizottsági tagok választása

16.

Törvényjavaslat a Kaposvár–Barcsi Helyiérdekű Vasút engedélyezéséről[402]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a Kaposvár–Barcsi Helyiérdekű Vasút engedélyezéséről szóló törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb engedélyének kieszközlése után az Országgyűlés elé terjeszthesse.

A vasút hossza 50,5 km, építési és üzletberendezési tényleges költségei 3 203 000 K, vagyis pályakilométerenkint 63 426 K, melyből forgalmi eszközök beszerzésére 204 000 K, tartalék képzésére pedig 40 000 korona fordítandó.

A tényleges építési és üzletberendezési tőke szokott arányban törzsrészvények és elsőbbségi részvények kibocsátása útján szereztetnék be.

Az 1 121 200 korona törzsrészvénytőke fedezéséhez Somogy vármegye 380 000 koronával, a községek 42 000 koronával, magánosok 135 000 koronával és a Földmívelési Minisztérium 6000 koronával járulnak, ami tesz összesen 563 000 koronát.

Postaszállítási átalányképpen adatnék 50 éven át évenként 11 640 korona 232 800 korona tőkeértékben, s külön állami segély fejében – ugyancsak 50 esztendőn át – évenként 16 010 korona 320 200 korona tőkeértékben.

A még ezenfelül fennmaradó 5000 korona hiányt az engedélyesnek kell fedeznie.

Az építendő vasút üzletét a M. Kir. Államvasutak vennék át.

Minthogy közérdeket képez, hogy a kedvező építési idény az építési munkák keresztülvitelére felhasználtassék, a kereskedelmi miniszter úr egyszersmind arra is kér felhatalmazást, hogy az építési munkák foganatbavételére az ideiglenes engedélyt az engedélyt kérő vállalkozó saját veszélyére és kockázatára a magánjogok sérelmének kizárásával még az engedélyokirat kiadása előtt megadhassa.[403]

A kért felhatalmazások megadattak.

---

402 A fában, kőben, ércben szegény Somogy megye vezetőinek elsőrendű érdeke volt, hogy a nyersanyagokban gazdag Dráva vidékkel vasúti összeköttetést teremtsen. Ennek érdekében már 1896-ban Márffy Béla, gróf Festetics Kálmán és Mossonyi Sándor vállalkoztak arra, hogy a Kaposvár és Barcs között tervezett helyiérdekű vasút létesítését megszervezzék. Szervező munkájuk eredményeként 1896. december 4-én engedélyt kaptak arra, hogy Kaposvártól Szenna, Kadarkút, Henc, Homokszentgyörgy, Kálmáncsa és Szulok község határán át Barcs állomásig vezetendő helyiérdekű vasút előmunkálatait elkezdhessék. A közigazgatási bejárást 1898. június 22-én, az engedélyezési tárgyalást 1899. január 31-én tartották. Időközben a távozó Festetics Kálmán helyét Gosztony Mihály budapesti ügyvéd foglalta el. (MNL OL K 26–1904–VII–2667. Törvényjavaslat a Kaposvár–Barcsi Helyiérdekű Vasút engedélyezésére. 1904. június 6.)

403 Az engedélyokirat 1. §-a rögzítette: „Pallós Ármin építési vállalkozó engedélyt kap és kötelezettséget vállal arra, hogy a m. kir. államvasutak Kaposvár állomásától kiindulva, a Kaposvár–kaposmérői vonal együttes használata mellett, a Kapósmérőnél beiktatandó csatlakozó forgalmi kitérőtől kiágazólag Kadarkúton át a kir. szabadalmazott Pécs–barcsi vasút Darány és Barcs állomásai között beiktatandó Rigócz kitérőig, ill. a Rigócz–barcsi vonalrész együttes használata mellett, a cs. kir. szab. déli vaspályatársaság Barcs állomásáig vezetendő helyiérdekű vasútra." (MNL OL K 2–AXV–2. t.–88. Kaposvár–barcsi helyiérdekű gőzüzemű vasút engedélyokirata. 1904. szeptember 12.) – A vasútvonalat 1905-ben adták át a forgalomnak.

18.
Rahonca községnek kincstári földek eladása

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy hivatali előde a pénzügyminiszter úr hozzájárulásával az Ungvári M. Kir. Főerdőhivatalt felhatalmazta, hogy az 1890-ben Rahonca községnek a pénzügyi ágazat által eladott s apróbb részletekben szétszórtan fekvő volt kincstári gazdászati földek helyett az eladott terület tömegesített összefüggő birtoktestekben kihasítva adassék ki.

Az Ungvári M. Kir. Főerdőhivatal ennek folytán a birtoktömegesítést annak alapulvételével eszközölte, hogy az eredeti adás-vétel tárgyát 514, 1559/1600 hold kincstári terület képezte, s az erre vonatkozó pótponttal kiegészített szerződést jóváhagyás végett felterjesztette.

A jóváhagyás előtt azonban tisztázni kellett azt a kérdést, hogy az 1890-ben kötött szerződéssel tulajdonképpen mekkora terület adatott el, miután az említett szerződésben az eladott birtok sem telekkönyvi megjelölés, sem kiterjedés, illetve terület szerint, sem más módon egyáltalán megjelölve és meghatározva nincsen, sem pedig a szerződés az abban hivatkozott térrajzzal ellátva nincs.

Minthogy pedig arra nézve, hogy a kincstári gazdászat mennyi földet bírt Rahonca község határában, s hogy ennélfogva a kincstári gazdászati földek címén eladásra bocsátott, magában a szerződésben azonban megnevezve még ezen általános megjelölés szerint sem lélvő birtokot mekkora területűnek kell elfogadni, s a természetben mekkora területtel kiadni, jobb és elfogadhatóbb adat nem található, mint a szóban lévő gazdászati földek eladására vonatkozólag az Ungvári M. Kir. Főerdőhivatal által beterjesztett árverési jegyzőkönyv, amelyben az eladásra bocsátott gazdászati földek területe 514 hold 1559 négyzetöllel van kitüntetve: az ezen ügyben meghallgatott M. Kir. Kincstári Jogügyi Igazgatóság ezen terület elfogadását, s miután ezen területnek megfelelőleg a szerződés helyesen van kiegészítve, a szerződésnek jóváhagyását javasolta.

A szerződés jóváhagyásához a fentebbiek alapján a pénzügyminiszter úr hozzájárulása már kieszközöltetett.

Mielőtt azonban a földmívelési miniszter úr eziránt intézkednék, a tényállást a minisztertanácsnak tudomás végett ezennel bejelenti.

Tudomásul vétetett.

19.
Az Ung vármegyei Nevicke községben fekvő kincstári birtok határvonalának megállapítása

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy az Ung vármegyei Nevicke község határában fekvő kincstári birtok határainak állandósítása alkalmával kitűnt, hogy a kincstári birtokot a volt úrbéresektől elhatároló határvonal a Kincstár hátrányára mintegy 12 holdat befoglaló különbözettel el van tolva.

Az erre vonatkozó tárgyalás során a volt úrbéresek ezen mintegy 12 holdnyi területre nézve a Kincstár tulajdonjogát elismerték, de a legelőhiányra való hivatkozással a szóban levő területrésznek birtokukban való meghagyását kérték.

Minthogy azonban ez a keskeny, ékalakú terület legeltetésre nem alkalmas, az Ungvári M. Kir. Főerdőhivatal azt a javaslatot tette, hogy a volt úrbéreseknek 100 korona holdankénti vételár mellett ezen terület helyett más, éspedig azok az összesen 16,1235/1600 holdnyi, nagyrészt Ung-parti füzeseket képező ingatlanok adassanak el, amelyeknek a Kincstár tulajdonában való megtartása szétszórt fekvésüknél fogva nem kívánatos, s amely területek egy része foglalás folytán amúgyis idegen kézen van.

Minthogy ezen eladás által úgy a határkérdés, mint a foglalások kérdése békés rendezést nyer, ezen javasolt eladás ellen a Kincstár érdeke szempontjából akadály nincsen.

A további tárgyalások eredményétől kell azonban azt függővé tenni, hogy ezen ingatlanok a volt úrbéreseknek, vagy pedig – miután az eladását a község mint erkölcsi testület időközben szintén kérelmezte – a községnek adassanak-e el?

Minthogy az Ungvári Főerdőhivatal jelentése szerint a lakosságra nézve ugyanazon kihatással bír, ha az adásvétel akár a községgel, akár pedig a volt úrbéresekkel létesül, a m. kir. pénzügyminiszter úrnak már kinyert hozzájárulásával az előadó miniszter úr az Ungvári M. Kir. Főerdőhivatalt oly értelemben szándékozik utasítani, hogy aszerint, amint a további tárgyalás folyamán megfelelőbbnek mutatkozik, ez ingatlaneladás iránt a szerződést akár a volt úrbéresekkel, akár pedig a községgel mint erkölcsi testülettel megkötheti.

Egyidejűleg szintén a pénzügyminiszter úr hozzájárulásával az Ungvári M. Kir. Főerdőhivatal aziránt is utasíttatni fog, hogy a néhány volt úrbéres ingatlanából kincstári út céljára igénybe vett összesen 916 négyszögölnyi magánterületet 1177 négyszögölnyi kincstári területeit [!] csere útján a Kincstár részére véglegesen biztosítson.

Tudomásul vétetett.

20.

A szomolnokhutai és óvizi fűrésztelepre szóló haszonbérleti szerződés meghosszabbítása egy évvel Reizmann Herman fakereskedő javára

21.

Kincstári földek eladása Voloszánka községnek

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy az Ungvári M. Kir. Főerdőhivatal, tekintettel arra, hogy a pénzügyi tárca által Voloszánka községnek az 1890. évben eladott voloszánkai kincstári gazdászati birtok számos kis részleteket képezve a kincstári erdészeti birtokba beékelten fekszik, és annak ekként való átadása sem a vevő községre, sem a Kincstárra előnyös nem lett volna, a nevezett községnek eladott gazdászati földek fejében 536,1244/1600 hold területű részben volt gazdászati, részben pedig erdészeti birtokot nagyobb összefüggő részletekben kitömegesítve akként hasított ki, hogy ez a községnek kiadandó birtok a Kincstárnak megmaradó birtok határán kívül essék.

Minthogy azonban a további tárgyalások során, s a területeknek újból történt felméréséből az tűnt ki, hogy a tömegesített birtok, amely az eladott gazdászati földek helyett azokkal egyenlő területképpen kiadatni szándékoltatott, 122,613/1600 holddal nagyobb az eladott gazdászati földek összterületénél; ezen 122,613/1600 hold területtöbletet a köz-

ség ajánlata szerint holdanként 30 koronáért, és azonkívül a község határában szétszórtan fekvő s nagyobbára foglalás folytán magánosok használatában álló összesen 14,564/1600, illetve a község véleménye szerint mintegy 20 holdnyi területű kincstár birtokrészleteket is holdanként 40 korona vételárért külön eladni szándékozik.

Tudomásul vétetett.

27.
Georgievič Tivadar kinevezése Belovár–Kőrös vármegye főispánjává

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a bánnak felterjesztését, mely szerint Belovár–Kőrös vármegye főispánjává Georgievič Tivadar nyugalmazott alispán és országgyűlési képviselő hozatik legfelsőbb kinevezés végett javaslatba, Ő Felségéhez felterjeszthesse.

A felhatalmazás megadatott.

30.
A késmárki evangélikus főgimnázium bővítésére felvett 100 000 K építési kölcsön után 30 éven át fizetendő évi 6250 K kamat állami átvállalása

31.
Törvényjavaslat az Osztrák–Magyar Államvasút Társaságtól felvett kölcsön törlesztésére

A pénzügyminiszter úr törvényjavaslatot mutatott be a Szab[adalmazott] Osztrák–Magyar Államvasút Társaságtól felvett 10 millió K előleg törlesztetlen részének visszafizetéséről.[404]

Jóváhagyatván, a pénzügyminiszter úr felhatalmaztatott, hogy ezen törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb engedélyének kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.

404 Az 1891. évi XXXVIII. törvényben rögzítetten a magyar kincstár az Osztrák–Magyar Államvasút Társaság magyarországi vonalainak megváltására, valamint az Ipolyság–balassagyarmati és monavölgyi vasútvonal teljes kiépítésére, továbbá az átvett vonalakon szükséges beruházások költségére az átadó Társaságtól ötmillió forint (tízmillió korona) kölcsönt vett fel. A megállapodás lehetővé tette az adósság rendezését egyszeri kifizetéssel. Mivel ennek a hitelnek – a piaci hitelkamatokat jelentősen meghaladó – éves kamata megközelítette az 5%-ot, ezért a kormány a még fennálló 9 748 224 korona tőketartozás visszafizetése mellett döntött. A visszafizetés időpontja: 1905. január 1. (MNL OL K 148–1904–19–3668. Lukács László pénzügyminiszter előterjesztése Tisza István miniszterelnök részére a Szab. Osztrák–Magyar Államvasút Társaságtól az 1891. évi XXXVIII. törvény alapján felvett ötmillió forint előleg visszafizetésére. 1904. június 6.; MNL OL K 2–AXIV–2. t.–101. Pénzügyminiszteri előterjesztés. Törvényjavaslat a Szab. Osztrák–Magyar Államvasút Társaságtól felvett 10 millió korona előleg törlesztetlen részének visszafizetéséről. 1904.június 20.; 1904. évi XXII. törvény. Szentesítve:1904. augusztus 22. Kihirdetve: 1904. augusztus 30.)

32.
Községek adóhátralékának rendezése

A pénzügyminiszter úr bemutatta azon jelentését, melyet Magyarország néhány vármegyéjének több községében fennálló nagymérvű adóhátralékok rendezése tárgyában Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásával az Országgyűlés elé terjeszteni szándékozik.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

36.
Topuskó gyógyfürdő tulajdonjogáról

A pénzügyminiszter úr előadta, hogy a határőrvidék bekebelezését szabályozó 1881. évi július 15-én kelt legfelső rendelet 15. §-ában a következő intézkedést tartalmazza: „a határőrvidéken levő azon kincstári fekvőségek, melyek nincsenek az autonóm országos igazgatás valamely különleges céljára rendelve, Magyar Minisztériumomra háramolnak."

Báró Philippovich táborszernagy mint a határőrvidéki közigazgatás főnöke gróf Szapáry Gyula volt pénzügyminiszterhez 1881. évi június hó 17-én – a fentebb említett legfelső rendelet kibocsátását megelőzőleg folytatott tárgyalások alapján – intézett átiratában tüzetesen kifejtvén az indokokat, amelyek alapján Topuskó gyógyfürdő is az autonóm igazgatás különleges céljára rendelt ingatlan jellegével bír, az említett miniszter tudomására hozta, hogy a kibocsátandó legfelső rendelet 15. §-a alapján Topuskó gyógyfürdőt a bán mint kir. biztos kezelésébe át fogja adni.

Ez az átirat válasz nélkül maradt, a határőrvidék közigazgatás főnöke [!] Topuskót tényleg a bán kezelésébe adta át, erről a határőrvidék bekebelezését tárgyazó felterjesztésében Ő Felségének jelentést tett, és Ő Felsége a felterjesztést jóváhagyólag tudomásul venni méltóztatott.

A minisztertanács első ízben 1881. évi augusztus hó 6-án[405] foglalkozott ezzel az üggyel, amidőn az akkori pénzügyminiszter előterjesztésére kimondta, hogy: „tekintve, hogy ezen fürdő legnagyobbrészt mint a közegészségügyre szolgáló jótékonysági intézet kezeltetik, a minisztertanács az ezen fürdő hovátartozandósága iránt támasztható jogi kérdéseket feszegetni nem kívánja, hanem opportunitási szempontból beleegyezik abba, hogy az a horvát–szlavón autonóm kormányzat birtokában hagyassék."

Ez a határozat azt a visszás helyzetet teremtette, hogy a fürdő fenntartására és kezelésére szükséges költségek az autonóm budge-t terhelték, a fürdő jövedelmeit ellenben a Magyar Kincstár élvezte.

Ezt a visszás helyzetet volt hivatva megszüntetni az 1891. évi november hó 21-én[406] hozott minisztertanácsi határozat, mely szerint a minisztertanács az akkori pénzügyminiszter előterjesztése alapján „abban állapodott meg, hogy a topuskói fürdő nem tekinthető más szempontból, mint bármely más Horvát–Szlavónországok területén lévő állami vagyon, mely tehát a Magyar Korona Országainak közös államtulajdonát képezi, de az 1868: XXX. tc. 8. §-a értelmében a Horvát–Szlavón Országgyűlés meghallgatása és beleegyezése nélkül el nem adható, tekintve azonban a topuskói fürdőnek mint a közeg-

405 MNL OL K 27. 1881. augusztus 6./5. A Horvát–Szlavón területen felvő topuskói fürdő kérdése.
406 MNL OL K 27. 1891. november 21./17. A horvátországi tuposkói fürdő tulajdonjoga iránti döntés.

észség ügyének szolgáló intézetnek rendeltetését: a minisztertanács beleegyezik abba, hogy – amint az már a minisztertanács részéről 1881. évi augusztus 6-án elhatároztatott – ezen fürdő teljesen a Horvát–Szlavón Országos Kormány birtokába és rendelkezése alá bocsáttassék, úgyhogy 1892. január 1-től kezdve a fürdőnek mind jövedelmei, mind kiadásai Horvát–Szlavónország beligazgatási költségvetését illették."

Ezen az alapon a kérdés véglegesen rendezettnek tekinthető lenne, ha ugyan a horvát bán továbbra is a teljes tulajdonjogot nem vindikálná Horvát–Szlavónországok részére, és ha a Horvát Regnikoláris Bizottság nuntiumaiban – így legutóbb 1899-ben is – Topuskó mint a társországok egyik sérelme nem szerepelne.

A Magyar Regnikoláris Bizottsághoz[407] intézett tájékoztatásban a pénzügyminiszter úr kilátásba is helyezte, hogy a kérdés a közeljövőben rendeztetni fog, mire való tekintettel, és különös figyelemmel arra, hogy – nézete szerint – az 1891. évi minisztertanácsi határozat nem nyugszik megdönthetlen alapon, kénytelen az ügyet újból a minisztertanács elhatározása alá bocsátani.

A kérdés lényege kétségtelenül az 1881. évi július hó 15-én kelt legfelső rendelet 15. §-ának magyarázatán fordul meg és azon, vajon Topuskó fürdő az autonóm országos igazgatás valamely különleges céljára volt-e rendelve vagy sem?

A legfelső rendeletnek fentebb szó szerint idézett szövege nem rendelkezik kifejezetten az autonóm igazgatás valamely különleges céljára rendelt fekvőségekről, de minthogy az ily célra nem rendelt fekvőségek „a Magyar Minisztériumra háramolnak", ebből más következtetést alig lehet vonni, mint azt, hogy az autonóm igazgatás valamely különleges céljára rendelt fekvőségek a Horvát–Szlavón Országos Kormányra háromolnak, illetőleg amennyiben a „háramlás" kifejezésnek a jelen esetben más értelmet, mint a teljes korlátlan tulajdonjogot kölcsönözni nem lehet, a legfelső rendelet szövegének szükségszerű folyománya, hogy az autonóm igazgatás valamely különleges céljára rendelt fekvőségek tulajdonjoga a Horvát–Szlavón Országos Kormányt illeti meg, illetőleg azt a jogalanyt, melynek képviseletére a Horvát–Szlavón Országos Kormány van hivatva.

Ennek megállapítása után most már csak az a további kérdés lenne eldöntendő, vajon Topuskó-fürdő tényleges és valóban az autonómia valamely különleges céljára volt-e rendelve? – mint az horvát részről állíttatik; avagy pénzügyi célokra szolgált-e? – mint azt az eddigelé elfoglalt itteni álláspont bizonyítja. Minden körülmény arra mutat, hogy a fürdő megalapításában, kezelésében és fenntartásában a pénzügyi cél teljesen alárendelt volt, és hogy kizárólag a közegészségügyi cél dominált, amennyiben a fürdő alapításával a katonai igazgatás közvetlen egészségügyi szükségletét akarták kielégíteni.

Erre vall a határőrvidéki alaptörvény 50. §-ában a határőrvidéki lakosok részére biztosított ingyen fürdőhasználati jog, a tisztviselők, ezek családtagjai, a lelkészek, katonák stb. részére részben telekkönyvi bekebelezés által is biztosított ingyenes használati jog, és erre mutat a legékesszólóbban az a körülmény is, hogy a határőrvidéki kormányzat, dacára annak, hogy a fürdő bevételei mindenkor messze elmaradtak a kezelésére fordított kiadásoktól – mely körülmény egyébiránt még jelenleg is fennáll – a fürdőt évtizedeken

407 Az országgyűlés mindkét házának tagjaiból választott bizottság.

át fenntartotta, mit bizonyára nem tesz, ha valamely pénzügyi cél elérése lebegett volna szeme előtt.

Kétséget sem szenvedhet tehát, hogy Topuskó-fürdő egyedül és kizárólag közegészségügyi célra szolgált, oly célra tehát, mely az 1868: XXX. tc. 47. §-a értelmében Horvát–Szlavónországok autonóm igazgatásához tartozik, és hogy ekképp a legfelső rendelet helyes értelmezése szerint jogosan adatott át a bán kezelésébe, és annak tulajdonjoga is Horvát–Szlavónországot illeti meg.

Maga az 1891. évi november hó 21-én kelt minisztertanácsi határozat is elismeri „a topuszkói fürdőnek mint a közegészség ügyének szolgáló intézet rendeltetését", ennek dacára azonban azt a „Magyar Korona Országainak közös államtulajdonának" nyilvánítja, éspedig azzal a megokolással, mert „a topuskói fürdő nem tekinthető más szempontból, mint bármely más Horvát–Szlavónországok területén levő állami vagyon."

A pénzügyminiszter úr nézete szerint ez a megokolás téves alapon nyugszik. Az igazságügy-miniszter úrral egyetértőleg a Pénzügyminisztérium kebelében már 1897-ben elismertetett az a tétel, hogy Horvát–Szlavónországok mint az 1868: XXX. törvénycikkel elismert külön közjogi személy, külön magánjogi személyiséggel is bírnak, és mint ilyenek önmaguk számára tulajdonjogilag szerezhetnek ingatlant, mely ingatlan Horvát–Szlavónországok nevére kebelezendő.

Ennek folyományaképp már nem egy ingatlan kebeleztetett be „Horvát–Szlavónországok" nevére, és így a pénzügyminiszter úr nem lát indokot fennforogni arra nézve, hogy a kétségtelen szerzési jogcím fennállása esetére Topuskó miért tekintessék „a Magyar Korona Országainak közös államtulajdonául"?

Az ezekben kifejtett jogi érveken kívül egyébiránt célszerűségi szempontok is azt javasolják, hogy Topuskó teljes tulajdonjoggal adassék át Horvát–Szlavónországoknak.

Az előzőleg hozott minisztertanácsi határozatok alapján ugyanis úgy a fürdő kezelése, mint annak bevételei a Horvát–Szlavón Országos Kormányt illetvén meg, a Magyar Kincstár részére csak az eladás joga marad fenn, ez is feltételezve a Horvát–Szlavón Országgyűlés beleegyezésétől, aminek megszerzésére pedig a horvát álláspontra való tekintettel annál kevésbé van kilátás, mert alig tételezhető fel, hogy a számtalan alapítványi hellyel terhelt, és eddigelé különben is mindenkor passzív kezelésű fürdő egyáltalán is eladás alá lenne bocsátható.

A Magyar Kincstár részére fenntartott tulajdonjog tehát kétségtelenül csakis valóságos „nudum jus", érték nélküli puszta fogalom jellegével bírna, és bizonyára nagyobb jelentőségű, ha a tulajdonjog elejtésével a Horvát Regnikoláris Bizottság[408] egyik sérelmét könnyűszerrel orvosoljuk; miért is a pénzügyminiszter úr azt a felhatalmazást kéri, hogy elismerhesse, hogy Topuskó tulajdonjoga Horvát–Szlavónországokat illeti meg.

A minisztertanács a pénzügyminiszter úr által kifejtett álláspontot helyeselvén, az általa kért felhatalmazást megadta.

408 A horvát országgyűlés által létrehozott bizottság.

37.

Törvényjavaslat a közös költségek viselésének arányáról

A miniszterelnök úr előadván, hogy a közös költségek viselési jövő aránykulcsára nézve a magyar és osztrák bizottságok megállapodásra jutottak, felhatalmazást kért, hogy az erre vonatkozó törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjeszthesse.

A felhatalmazás megadatott.

28. (19.)
1904. július 1.

2.

Az idegenben élő magyarok nemzeti gondozásának pénzügyi fedezetéről

A miniszterelnök úr előadta, hogy a kivándorlási mozgalmak hazánk népességének körében is nagyobb mérveket öltvén, Szlavóniában, Romániában és az Egyesült Államokban a magyarság száma igen megszaporodott. E népelemet magára hagyni sem erkölcsi, sem nemzeti szempontból nem lehet. Mivel azonban az állam az anyaország határain kívül lévő magyarság gondozásával közvetlenül nem foglalkozhatik, e célra a mindkét szertartású katolikus s a protestáns egyház, valamint több egyesület közreműködését kénytelen igénybe venni. Az exponált helyeken élő magyarság nemzeti megtartása érdekében kifejtett nagyobbszabású akciók során az említett egyházak és egyesületek több ízben abba a helyzetbe kerülnek, hogy több évre kiterjedő anyagi kötelezettséget kell vállalniok, mit teljes megnyugvással csak az esetben tehetnek, ha viszont az állam részéről megfelelő biztosítást nyernek afelől, hogy a m. kir. kormány megbízásából vállalt kötelezettségeik betarthatásához szükséges anyagi eszközök a vállalt kötelezettség egész tartama alatt teljes biztonsággal rendelkezésükre fognak bocsáttatni. Mivel az idegen országok területén folyó akciók titkos természete úgyszólván kizárja, hogy megfelelő törvénybeli felhatalmazásért az Országgyűléshez forduljunk: a miniszterelnök úr a minisztertanács felhatalmazását kéri ahhoz, hogy a Miniszterelnökség költségvetésében az „idegenben élő magyarság nemzeti gondozására" beállított tétel terhére az évek hosszabb sorára kiterjedő kötelezettséget vállalhasson.

A minisztertanács a kívánt felhatalmazást megadta.

5.
„Nagy István története a román nép számára" című román nyelvű kiadvány postai szállítási jogának megvonása[409]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy a Romániában, Bukarestben nyomtatott és kiadott „Istoria lui Ştefan cel Mare pentru poporul român" (Nagy István története a román nép számára) című N. Jorga szerző által román nyelven írt sajtóterméknek – a történeti tények elferdítése és irányzatos kiszínezésével a magyar nemzet elleni gyűlöletre való izgatása miatt – a postai szállítás joga a Magyar Korona Országainak területére nézve megvonatott.[410]

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

6.
Az útlevéltörvény életbe léptetéséről

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője – tekintettel arra, hogy az útlevélügyről szóló 1903: VI. tc. 16. §-a szerint e törvény életbe léptetési idejének meghatározásával a Minisztérium van megbízva, s tekintettel azon körülményre, hogy ezen törvény életbe léptetése a kivándorlás szabályozása érdekében felette sürgős, és hogy az annak végrehajtására vonatkozó utasítás is már elkészült – annak megállapítását kéri, hogy:

„a M. Kir. Minisztérium az útlevélügyről szóló 1903: VI. tc. életbe léptetésének idejét: 1904. évi augusztus hó 1-jére állapítja meg."

Egyúttal – amennyiben a törvény 2. §-a az útlevélkötelezettség elrendelésének jogát a M. Kir. Minisztérium hatáskörébe utalja – magasabb állami érdekből annak elrendelését is kéri, hogy „M. Kir. Minisztérium a Romániával és Szerbiával szemben fennálló útlevélkötelezettséget továbbra is elrendeli."

A minisztertanács az előterjesztett javaslatok értelmében rendelkezett.

---

409 Kiadványok és sajtótermékek postai forgalmazásának tiltását lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./4.; december4./7.; december 13./5.; 1904. január 23./3.; január 30./7.; február 7./3.; március 13./11.; május 31./7.; szeptember 8./10.; 1905. február 8./7.; március 18./11.

410 MOL OL K 26–1904–XLI–1990. Belügyminisztériumi jelentés a miniszterelnök részére. 1904. április 26. A román kormány „a múlt évben elhatározta, hogy országos román nemzeti ünneppé emeli Ştefan cel Mare (Nagy István), Moldva és Oláhország egyesült fejedelemségeinek egykori fejedelmė halálának 400. évfordulóját." A bukaresti diákok felhívást intéztek a budapesti, kolozsvári, bécsi, gráci egyetemek román hallgatóihoz, hogy az ünnepségeken vegyenek részt. A Budapesten tanuló román diákok – Stanca Sebestyén, Groza Péter, Goga Oktávián és még nyolc társuk – 1904. március 23-án és április 2-án értekezletet tartottak, amelyen határozat született arról, hogy „a fejedelem által képviselt eszme nekik is a szívükön fekszik," és körlevélben az ünnepségeken való részvételre szólították fel társaikat. A Budapesti Tudományegyetem rektora – a kormány tudta nélkül – megtiltotta a román hallgatóknak, hogy az ünnepségeken megjelenjenek. Pallavicini őrgróf, bukaresti nagykövet 1904. június 14-én irt levelében a tiltás visszavonását javasolta, mert szerinte „senki ne tiltson meg olyat, amit megakadályozni nem tud". A nagykövet attól tartott, hogy a tiltás nyomán az ünnepség magyar ellenessége erősödni fog. Az őrgróf 1904. július 25-én kelt jelentésében arról számolt be, hogy a Ştefan cel Mare sírjánál, a putnai kolostor kertjében tartott ünnepségnek nem volt magyarellenes éle. Az itt megjelent erdélyi románok véleménye az volt, hogy ők jobb körülmények között élnek. (Lásd még: MNL OL K 26–1904–XVIII–1087. A belügyminiszter leirata a főispánok részére. 1904. április 24.)

8.
Előirányzat nélküli kiadás a Pancsova–Kubini Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat részére

A pénzügyminiszter úr bejelentette, hogy a közérdekből fenntartandó Pancsova–Kubini Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat kérelme folytán, és az 1881. évi XLII. tc.[411] rendelkezései szerint megejtett likvidáció alapján a társulat védműveibe újabban pótlólag beépített alapbefektetési költségeket, a földmívelésügyi miniszter úrral egyetértőleg, 140 676 korona 19 fillérben állapította meg, mely összeget – miután a nevezett társulatra nézve az 1885. évi XXIII. tc.[412] 115. §-ában biztosított állami hozzájárulási kedvezmény szüksége már beállott, sőt, ily hozzájárulásban a társulat már ismételten részesíttetett is – az állam tartozik a társulatnak készpénzben megtéríteni.

A minisztertanács hozzájárulását kéri tehát, hogy ezen összeget nevezett társulat részére mint előirányzat nélküli kiadást utalványozhassa.

A minisztertanács hozzájárult.

15.
Görögországgal kötendő kiadatási szerződésről[413]

Az igazságügy-miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a Görögországgal kötendő kiadatási szerződés iránti tárgyalások kezdeményezéséhez a magyar kormány hozzájárulását kijelenthesse.[414]

A felhatalmazás megadatott.

21.
A Statisztikai Hivatal 1904. évi tervében a szőlőterületekről új kérdőív bevezetése[415]

22.
A kereskedelmi miniszter előterjesztése a Zágrábi Statisztikai Hivatalnak járó költségtérítés felemeléséről

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a horvát–szlavón–dalmátországi bán úr múlt évi november hó 25-én 6614/eln. szám alatt kelt átiratában azon kívánságának adott kifejezést, hogy a Zágrábi Országos Statisztikai Hivatal által a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal részére végzett munkálatokért fizetett költségtérítmény, mely jelenleg 26 000 koronában van megállapítva, jövőre 10 000 koronával felemeltetvén, évi 36 000 korona hozzájárulási összegben állapíttassék meg.

---

411 1881. évi XLII. törvény. Az 1875. évi VII. törvény ármentesített területekre vonatkozó rendelkezéseinek megváltoztatásáról.

412 1885. évi XXIII. törvény. A vízjogról.

413 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. november 21./20.

414 A görög kormány a tárgyalások alapjául a görög–belga kiadatási szerződés szövegét javasolta.

415 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. október 12./13.; 1904. január 23./12.; július 1./22.; szeptember 22./28.; október 13./27.; 1906. január 18./15.

Tekintve, hogy ezen kívánalmat a Központi Statisztikai Hivatal által kívánt részletesebb adatok gyűjtéséből a Zágrábi Országos Statisztikai Hivatalra háruló munkatöbblet indokolja, a kereskedelmi miniszter úr a hozzájárulási összeget jövőre 36 000 koronában megállapítani, s az 1905. évi költségvetésben már ezen összeget előirányozni szándékozik.

Azonban a költségtérítmény felemelése a szükségelt adatgyűjtésnek csak az anyagi akadályait hárítja el, ami mellett még az is szükséges, hogy a Horvát Statisztikai Hivatal adatgyűjtései ugyanolyan jogi biztosítékokkal ruháztassanak fel, mint a milyeneket az 1897. évi XXXV. tc.[416] a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal részére állapít meg. Igaz ugyan, hogy ez a törvény Horvát–Szlavónországok területére is kiterjed; aki tehát Horvát–Szlavónországokban az adatokat megtagadja, vagy valótlan adatokat vall be, az ott is kihágást követ el, de csak abban az esetben, ha az adatgyűjtésre vonatkozó intézkedést a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal bocsátja ki, valamint a törvényben foglalt egyéb, igen erős biztosítékok is, pl. a magánszemélyek adatszolgáltatási kötelessége és az erre megszabott felelősség csak a Központi Statisztikai Hivatal intézkedéseinek szólanak. Miután azonban Horvát–Szlavónországokban az adatgyűjtést a törvény 2. §-ában fenntartott jognál fogva – bár a Központi Statisztikai Hivatallal egyetértő módon – tényleg a Horvát Statisztikai Hivatal teljesíti, a törvényben megállapított, s az adatgyűjtés jósága és gyorsasága szempontjából nagy jelentőségű biztosítékok Horvát–Szlavónországokra nézve gyakorlatilag mindaddig nem lesznek tényleg igénybe vehetők, amíg hasonló jogi biztosítékokkal a horvát autonóm törvényhozás által a Horvát Statisztikai Hivatal is fel nem ruháztatik.

A Horvát Statisztikai Hivatal részére megállapított költségtérítmény felemelésével kapcsolatban a kereskedelmi miniszter úr egyúttal fel akarja tehát hívni a bán úr figyelmét arra is, hogy közös statisztikai érdekből is mennyire szükséges volna, hogy a Horvát Statisztikai Hivatalról, az 1897. évi XXXV. tc. rendelkezésének megfelelő szellemben mielőbb új törvény hozassék. Ezt egyébiránt még azért is szükségesnek tartja, mivel az 1897. évi XXXV. tc. 4. §-a, mely a nyomdai termékeknek a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal könyvtára részére való beszolgáltatásáról szól, Horvát–Szlavónországokat illetőleg még mindig nincs végrehajtva, s nézete szerint a legmegfelelőbb volna az 1897. évi XXXV. tc. ezen fontos rendelkezésének végrehajtásáról is alkalmas módon a Horvát Statisztikai Hivatalra vonatkozó új törvény keretében gondoskodni. Ez irányban ugyanis a Horvát–Szlavónországi Országos Kormány részéről mind ez ideig csak az történt, hogy még 1898-ban egy törvényjavaslat készült a nyomdai köteles példányokra vonatkozólag, amelynek keretében statisztikai célokra két köteles példány, egyike a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal javára állapíttatott volna meg. E törvényjavaslattal szemben az akkori miniszterelnök úr részéről közjogi szempontból az az aggály merülvén fel, hogy nem felesleges-e a horvát autonóm törvényhozás határozathozatala alá bocsátani a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatalnak a nyomdatermékek köteles példányaira vonatkozó azt a jogát, amelyet a közös magyar törvény már úgyis megállapított, az ügy mindeddig függőben, s a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatalnak a Horvát–Szlavónországi nyomdai köteles példányokra vonatkozó joga tényleg végrehajtatlan

416 1897. évi XXXV. törvény. A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatalról. *Törvénytár*, 1897. 147–153.

maradt. A kereskedelmi miniszter úr nézete szerint azonban kevésbé lehetne aggályt támasztani a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatalnak a horvátországi könyvnyomdák és kiadók nyomdatermékeire is fennálló jogának egy horvát autonóm törvényben való megemlítése ellen, ha ez egyrészt nem a köteles példányokról, hanem a statisztikáról szóló törvényben, másrészt pedig nem új dekretálás alakjában, hanem csak idézetképpen történnék; pl.: ha a Horvát Statisztikai Hivatalról szóló törvényjavaslatban a köteles példányokra vonatkozó § a következőleg szövegeztetnék: „A Horvát–Szlavónországok területén működő nyomdák, illetőleg kiadók a nyomdatermékekről statisztikai célokra azon a példányon felül, amellyel az 1897. évi XXXV. tc. 4. §-a értelmében a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának tartoznak, egy példányt a Zágrábi Kir. Országos Statisztikai Hivatal könyvtára részére is beszolgáltatni kötelesek."

Mielőtt azonban a horvát bán úrnak figyelmét a költségtérítmény felemelésének kérdésével kapcsolatban a nézete szerint szükséges törvényhozási kezdeményezésre felhívná, az előadó miniszter úr szükségesnek látta ez ügyet – tekintettel fontos közjogi vonatkozásaira, valamint arra is, hogy a költségvetésnek 10 000 koronával való állandó jellegű megterheléséről van szó – egész terjedelmében a minisztertanács elé terjeszteni azzal a kéréssel, hogy úgy a Horvát Statisztikai Hivatal részére eddig 26 000 koronában megállapított költségtérítménynek 36 000 koronára való felemeléséhez, valamint a fentebb kifejtett közjogi álláspontho z is hozzájárulni, s előadó miniszter urat az ily értelemben való további lépések megtételére felhatalmazni méltóztassék.

A minisztertanács a kereskedelmi miniszter úr nézetéhez hozzájárulván, őt megfelelő további lépések megtételére felhatalmazta.

23.
Törvényjavaslat az Eszék–Diakovár–Vrpoljei Helyiérdekű Vasút engedélyezéséről[417]

A kereskedelmi Miniszter úr felhatalmazást kért, hogy az Eszék–Diakovár–Vrpoljei Helyiérdekű gőzmozdonyú Vasút engedélyezése iránt Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után törvényjavaslatot terjeszthessen az Országgyűlés elé.

A szóban levő vasút hossza 47,6 km, tényleges építési és üzletberendezési tőkéje 3 500 000 K, vagyis pályakilométerenkint 73 530.

---

417 Az Eszék állomástól Cepin, Vladislave, Dopsin, Semelje, Vucevc, Diakovár és Piskorevc irányában a M. Kir. Államvasutak Strizivojna–Vrpolje állomásig vezetendő helyiérdekű gőzmozdonyú vasútvonal előmunkálati engedélyét 1894-ben Giurgierie Vazul a Horvát–Szlavón dalmát országgyűlés elnöke és érdekköre szerezte meg. Az elkészített tervek alapján a vonal közigazgatási bejárása 1895. június 26-án – a költségvetés kidolgozása és a kivitelezőkkel történt megállapodás után – az engedélyezési eljárás 1896.január 25-én megtörtént. Horsky János mérnök hajlandó lett volna a vasút építésére üzleti kötelezettséget vállalni, de a minisztérium megszakította a tárgyalásokat, mert figyelmüket a – Magyarországot Boszniával összekötő – Budapest–Szarajevó vonal kötötte le. A vasútvonal érdekében a tárgyalások 1897-ben kezdődtek újra a Gfrerer Schoch és Grossmann budapesti építési vállalkozó céggel. Horsky János összes jogát erre a cégre ruházta át, amely már letette a 170 ezer korona biztosítékot. (MNL OL K 26–1904–VII–2969. Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter előterjesztése. Törvényjavaslat az Eszék–Diakóvár–Vrpoljei Helyiérdekű Vasút engedélyezése tárgyában. 1904.) – A vasútvonalat 1905-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

Ezen tőkéből forgalmi eszközök beszerzésére 240 000 K, tartalékalap képzésére pedig 40 000 K hasíttatnék ki.

A 3 500 000 koronányi tényleges építési és üzletberendezési tőke 35%-a, vagyis 1 225 00 korona erejéig törzsrészvények, 65%-a, vagyis 2 275 000 korona erejéig pedig 78%-os kibocsátási árfolyammal számított elsőbbségi részvények útján fog fedeztetni.

Az 1 225 000 koronányi törzsrészvénytőke fedezésére, a horvát–szlavón–dalmát bán úr, a Határőrvidéki Beruházási Alap terhére, továbbá Verőce vármegye, Eszék város, valamint az érdekelt községek és magánosok, összesen 718 00 korona hozzájárulást ajánlottak meg.

Állami hozzájárulásképpen megfelelő mértékű törzsrészvények ellenében kilátásba helyeztetett:

a./ az Állami Útalap terhére 10 éven át évenként fizetendő 8000 korona évjáradék, 62 000 korona tőkeértékben;

b./ postaszállítási átalányképpen 50 esztendőn át fizetendő évi 10 000 K, 200 000 K tőkeértékben;

c./ külön állami segély címén – ugyancsak 50 éven át – évenként fizetendő 12 250 K, 245 000 K tőkeértékben.

A helyiérdekű vasút üzletét a M. Kir. Államvasutak fogják kezelni.

Hogy a kedvező építési idény az építési munkák keresztülvitelére felhasználható legyen, a kereskedelmi miniszter úr közérdekből egyúttal arra kér felhatalmazást, hogy az Eszék–Diakovár–Vrpoljei Helyiérdekű Vasút építési munkáinak megkezdésére az ideiglenes engedélyt – engedélykérő vállalkozó cég saját veszélyére és kockázatára, a magánjogok sérelmének kizárásával – még az engedélyokirat kiadását megelőzőleg kiadhassa.

A kért felhatalmazás mindkét irányban megadatott.

24.
Fejér és Tolna vármegyei vasutak ügyeinek rendezése

A kereskedelmli miniszter úr előterjesztette, hogy a Székesfehérvár–Adony–Szabolcs–Paksi Helyiérdekű Vasút[418] engedélyezése alkalmával az 1895. évi 2633. számú rendelettel a vasút tervezőinek kilátásba helyeztetett, hogy a Székesfehérvár–Adony–szabolcsi vonalon át – 100 kilogrammonkint 6 fillérnyi pályahasználati díj ellenében – a következő átmeneti forgalom fog vezettetni:

a./ A Székesfehérvár helyben egyrészt és másrészt Budapest déli vasút, valamint a Budapest-Kelenföld helyben és átmenet közt mozgó forgalom 50%-a.

b./ A Zichyfalva–Boba–tapolcai, Ukk-csáktornyai vonalak (Zalaszentiván kivételével), továbbá a Csáktornya–bedekovcsinai vonal forgalma Budapest déli vasúttal helyben 50%-kal a többi budapesti állomással, valamint a Budapest-Kelenföldön berakodó vonalakkal pedig egészben.

c./ A déli vasútnak Székesfehérvártól délre fekvő magyar és osztrák állomásairól származó forgalom, amennyiben egyáltalán Székesfehérváron át mozog, és

418 MNL OL K 26–1904–3082. (Továbbá: MNL OL K 148–1904–2. t.–4100.) Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére a Fejér és Tolna vármegyei helyiérdekű vasutak ügyének rendezés tárgyában. 1904. június 26. – Ezt a vonalat 1896-ban adták át a forgalomnak.

amennyiben kartellek által ez idő szerint más irányban lekötve nincs, a Budapest-Kelenföldön beszakadó vonalakkal és az összes budapesti állomásokkal, Budapest déli vasút kizárásával, fele részben, esetleg a kelet-nyugoti irányban egészen.

Egyúttal „a helyi érdekű vasút méltányos igényeinek megóvhatása céljából" megengedtetett" továbbá, hogy az esetben, ha a birtokviszonyok változása következtében ezen forgalom irányítása tekintetében változások eszközlése szükségessé válnék, ezen változások a helyiérdekű vasút közt megegyezés létre nem jöhetne, a döntés a kereskedelemügyi m. kir. miniszternek tartatott fenn."

A fenn idézett rendeletek alapján, de már a vasút engedélyének 1895. évi június hó 22-én történt kiadása után, ugyanazon év őszén megkezdettek a tárgyalások a forgalom megosztására vonatkozó egyezmény megkötése céljából, amelyek során 28573/97. szám alatt kelt leiratban kilátásba helyeztetett, hogy a helyiérdekű vasútnak átengedett forgalom rendezése a „társaság jogos igényeinek figyelembe vételével fog eszközöltetni, és hogy ez irányban az Államvasutak a helyiérdekű vasúttal a jövőben is kellő érdekközösséget fognak vállalni," 1898-ban pedig a helyiérdekű vasút arról is biztosíttatott, „hogy a Déli Vasúttal fennálló forgalomosztási egyezmény felmondása esetén a M. Kir. Államvasutak Igazgatósága utasíttatni fog, hogy a helyiérdekű vasúttal a Déli Vasúttal szemben érdekazonosságot vállaljon, és a társaság részére annak idején feltételesen kilátásba helyezett forgalmi részesedést oly megoldásra vezetni igyekezzék, hogy a Déli Vasútnak Székesfehérvártól délre fekvő magyar és osztrák állomásairól (Fiumét kizárólag Budapestre és Budapesten át, valamint viszont irányuló forgalom) Budapest Déli vasútállomás kizárásával, amennyiben ezen forgalom Székesfehérváron át mozog, s amennyiben az a díjszabási viszonyoknál fogva egyáltalán lehetséges, felerészben az Adony–szabolcsi iránynak biztosíttassék, „kilátásba helyeztetett továbbá, „hogy ez a forgalom nagyban és egészben évente legalább 60–000 tonnát fog kitenni, úgyhogy amennyiben a nevezett viszonylatok forgalmából fedezhető nem lenne, ennek pótlására más viszonylatok forgalma fog használtatni."

Az utóbbi rendelkezés később félreértések elkerülése érdekében azt a magyarázatot nyerte, hogy a 60 000 tonnányi minimum biztosítása csak arra az esetre vonatkozik, ha nem sikerülne a kilátásba helyezett forgalmi részesedést a Déli Vasúttól elvenni, a Déli Vasút Székesfehérváron alóli állomásainak fentebb már érintett átmeneti forgalmára vonatkozólag pedig oly magyarázatot kapott a helyiérdekű vasút, mely szerint ezen átmeneti forgalomba a Székesfehérvár–Prágerhof–Szentpéteren át Fiuméba menő forgalom is beleérthető volt.

Ezen kijelentések alapján a forgalomosztási egyezmény 1899-ben létrejött, és annak 7. §-ába az is felvétetett, hogy a fentebbiek szerint a Déli Vasútkartell felmondása esetére kilátásba helyezett átmeneti forgalom a Déli Vasúttal új forgalomszabályozási megállapodások létesítése iránt folytatott tárgyalások eredményéhez képest fog az idézett rendeletek tartalmának mérvadása szerint pótegyezmény alakjában végleg megállapíttatni.

A M. Kir. Államvasutak Igazgatósága 1899 végével a Déli Vasúttal fennálló kartellt felmondván, a forgalom újabb szabályozására nézve ezen vasúttal tárgyalásokat folytatott, anélkül azonban, hogy e tárgyalásokba a helyiérdekű vasutat bevonta volna. Miu-

tán e tárgyalások során a helyiérdekű vasút által igényelt és fentebb jelzett átmeneti forgalmat nem sikerült a helyiérdekű vasút részére a Déli Vasúttól megszerezni, 1900-ban a helyiérdekű vasúttal közöltetett, hogy – az ezen esetre kilátásba helyezett alternatív módozat szerint – más forgalmakból 60 000 tonna átmeneti forgalom fog vonalán átvezettetni, illetve mivel ily forgalom nincs, a 60 000 tonnának megfelelő 36 000 korona pályahasználati díj fog részére évente 1900. január 1-jétől kezdve kifizettetni.

A helyiérdekű vasút azonban az erre vonatkozó egyezmény megkötéséhez hozzájárulását megtagadta, és messzebbmenő igényeire, továbbá arra hivatkozva, hogy az esetre, ha – amint kellett volna – a Déli Vasúttal folytatott tárgyalásokba a helyiérdekű vasút is bevonatik, sikerült volna az átmeneti forgalmat kieszközölni; perrel fenyegetett és 24 000 kocsiban vagyis 144 000 koronában jelezte az átmeneti forgalomból származó igényét.

A Kincstári Jogügyek Igazgatósága a per esélyének kérdése tárgyában meghallgattatván, az előadó miniszter úrnak hivatali előde ezen igazgatóság figyelmébe ajánlotta, miszerint a helyiérdekű vasút messzebbmenő igényének figyelembevétele csak feltételesen helyeztetett kilátásba, hogy meg nem egyezés esetére a miniszteri döntés köttetett ki, hogy a kartelltárgyalásokba való bevonását a helyiérdekű vasút maga is kérhette volna, és hogy e tárgyalásokon az Államvasutak igyekeztek a helyiérdekű vasút igényét érvényesíteni, végre, hogy az az igény, miszerint az átmeneti forgalom az engedély egész idejére biztosíttassék, már az engedélyezés alapját képező rendeletben visszautasíttatott.

A Jogügyek Igazgatósága azonban ezek dacára azt a véleményt adta, hogy a Kincstár per esetén marasztalható volna, ha nem tudná beigazolni azt, hogy az ígért forgalom megszerzése, illetve átengedése a kartelltárgyalások során lehetetlen volt. Minthogy pedig ilyen ténybeli lehetetlenségnek perrendszerű biztosítása rendkívül nehéz, és az tény, hogy a helyiérdekű vasút a kartelltárgyalásokba be nem vonatott, a Kincstári Jogügyek Igazgatósága oda konkludált, miszerint valószínűbbnek azt tartja ugyan, hogy per esetében a bíróság a helyiérdekű vasúttársaságot keresetével elutasítaná, de tekintettel arra, hogy a vasúttársaság a miniszteri rendeleteken alapuló és a minisztérium által is többízben méltányos igénynek nevezett követeléseinek kielégítését kéri, s így a társaság pernyertessége sem tekinthető teljesen kizártnak, abban a véleményben van, hogy e vitás ügy békés megegyezés útján volna rendezendő.

A Kincstári Jogügyek Igazgatóságának ezen véleménye alapján az előadó miniszter úr hivatali előde tárgyalásokat indított meg az ügynek békés elintézése érdekében.

E tárgyalások a Magyar Helyiérdekű Vasutak Részvénytársaság cége alatt működő vasúti bankkal folytak, mert az elsőbbségi részvények összességének, és így a részvények többségének tulajdonosa Schwarz Ármin volt ugyan, de a részvények tényleges birtokosa ez a bank volt, amennyiben nála voltak elzálogosítva.

Ezen tárgyalások folyamán kitűnt, hogy a Helyiérdekű Vasúti Bank megelégednék avval, ha a mindenkori forgalom alakulásához képest vonalán amúgy is átmenő átmeneti forgalmon felüli és vita tárgyát képező átmeneti forgalom, mely jelenleg 6000 kocsiban van megállapítva és 36 000 korona bevételnek felel meg, további 7000–8000 kocsival felemeltetnék, miáltal a helyiérdekű vasút bevétele 42 000–48 000 koronával emelkednék.

Ezt az ajánlatot, illetve a megegyezést azonban a bank ahhoz a két feltételhez kötötte, hogy

1./ a társasági kiadások fejében évente még további 5000 korona biztosíttassék a Helyiérdekű Vasút Részvénytársaságnak;

2./ a Schwarz cég, mely a múltban elmaradt átmeneti forgalom folytán károsodott, megfelelően kárpótoltassék.

A bank ezen követelésének ellenszolgáltatásként kínálkozott a helyiérdekű vasútnak az engedély egész tartamára való bérbevétele: most ezen esetben az Adony–Szabolcs–Székesfehérvári vonalon a M. Kir. Államvasutak gyakorolnák a díjszabási jogot, és ezzel a szükséghez képest alkalmas időpontban díjszabási hatalmukat a Budapest-Kelenföldi és a volt Magyar-Nyugati Vasút vonalai közti forgalomban is közvetlenül érvényesítvén, az Államvasutak érdekének amúgy sem mindenben megfelelő déli vasúti kartell felmondása esetén eszközt kapjanak arra, hogy azokat a forgalmakat, amelyeket a Fejér-Tolnai Helyiérdekű Vasút javára megszerezni nem bírtak, most már maguk javára biztosítsák.

Az ezen irányban megindult tárgyalások során a vasúti bank késznek nyilatkozott, a fentebb említett 230 623 K járadék ellenében a helyiérdekű vasutat az 1902. évtől kezdve a magyar államnak az engedély lejártáig bérbeadni, illetve átengedni, és ahhoz is hozzájárulni, hogy ha az állam a helyiérdekű vasutat bármikor beváltani kívánja, ezt a fenti járadéknak az engedély hátralevő ideje alatt való továbbfizetése ellenében bármikor megtehesse.

Noha kétségtelen, hogy a helyiérdekű vasútnak a fokozottabb átmeneti forgalomra szorosan vett jogi igénye nincs, az előadó miniszter úr mégsem zárkózhatik el az elől, hogy a társaság a vasút engedélyezése alkalmával kiadott és nem eléggé szabatosan fogalmazott leiratok tartalmából a tényleg átengedettnél nagyobb átmeneti forgalmat várhatott, és hogy az alaprendeletnek különféle utólagos magyarázatai várakozásokat kelthettek a vasút vélt igényeinek kielégítése iránt.

Ilyen körülmények közt, a további vitatkozások, esetleg pernek elkerülésére a békés kiegyenlítést az ösmertetett alapon annyival is célszerűbbnek tartja, mert

1./ A Déli Vasúttal fennálló kartell a tervezett Baja–bátaszéki vonal[419] kiépültével ugyanis fel lesz mondandó, és arra az esetre, ha az Adony–Szabolcs–székesfehérvári vonal az államvasút kiegészítő része lesz, lehetővé válik az államvasúti útiránynak oly forgalmakat megnyerni, melyek most más irányon át bonyolódnak le.
Ezen megszerezhető forgalom, ha nem is Kelenföld, hanem Székesfehérvárt adatnék át a Kelenföld–Adony–szabolcsi vonalnak kocsinként csak 1 koronát számítva, 86 290 K bevételi többletet eredményezne; ami el nem érhető, ha a kérdéses vasút önálló vonal marad jövőre is.

2./ A helyiérdekű vasút ma az 1880: XXXI. törvénycikk[420] 2. §-a alapján csak a tényleges tőke ellenében, vagyis 8 882 400 K-ért váltható meg.

---

419 „Felhatalmaztatik a kormány, hogy a Magyar Kir. Államvasutak Baja és Bátaszék állomásait egymással a Duna áthidalásával összekötő vasúti vonalat és az ezzel kapcsolatos Duna-hidat" megépítse. (MNL OL K 26–1904–2380. Törvénycikk a MÁV hálózatának kibővítéséről, vasúti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről. 1904.) – A vonalat 1909-ben adták át a forgalomnak.

420 1880. évi XXXI. törvény. A helyi érdekű vasútról. *Törvénytár*, 1879–1880. 286–290.

Ezzel szemben a 230 623 K járadék 4 ½%-kal tőkésítve tesz 5 124 955 K-t, a megtakarítás tehát tőkében 3 757 445 K.

Tőkében való megváltás mellett – minthogy ez esetben elsősorban a még forgalomban levő 7 654 000 K névértékű elsőbbségi részvényt teljes névértékben kell kielégíteni, és így egy törzsrészvénynek csak 79 K maradna –, ma az állam 1 200 000 K névértékű törzsrészvényének csupán 474 000 K térülne meg, míg a 230 623 K járadék segélyével nincs kizárva az, hogy az utolsó engedélyi évek alatt a törzsrészvénytőke jelentékenyebb megtérítésére nyílik kilátás.

3./ A rendezés az Államvasutak részéről áldozatot nem igényel.

Az 1902. évi zárszámadás adatai szerint a társaság tiszta jövedelme a közös pályaudvarok költségeinek és a kamatoknak levonásával 198 644 K 13 fillért tesz, és ennélfogva a bérbevétel esetén az állam a vasút jövedelménél 32 000 koronával többet fizet, ezzel szemben azonban a néhány év múlva várható bevételi többlet, eltekintve egészen a vasút forgalmának fejlődésétől, a forgalommegosztás folytán 86 000 koronával emelkedni fog.

Miután a fenti alapon nemcsak a per válik elkerülhetővé, hanem a helyiérdekű vasút kedvező feltételek mellett bérbe vehető, és a törvény szerint leendő megváltásnál sokkal előnyösebben bármikor államosítható: a kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kér, hogy a megindított tárgyalás alapján, a fent vázolt keretben a helyiérdekű vasúttársasággal megfelelő megállapodásokat létesíthessen.

Ezen megállapodások keretében az a kárpótlás is rendezendő lesz, melyre a zimonyi Schwarz Ármin és Fia építési vállalkozó cég azon a címen tart igényt, hogy e cég az építés fejében megkapott elsőbbségi részvények után – az átmeneti forgalom elmaradása következtében – kevesebb osztalékot kapott az elmúlt évek során, mint amennyire igényt tarthatni vélt.

Minthogy kétségtelen, hogy a Schwarz-cég, mely a közügynek számos nagy építkezéssel jó szolgálatokat tett, azáltal, hogy bizonyos forgalmaktól kezdettől fogva elesett, az elsőbbségi részvények után bizonyos bevételi veszteséget szenvedett, az előadó miniszter úr, tekintettel arra is, hogy az egyezséghez addig is, míg a Schwarz-cég csődbe nem kerül, e cég hozzájárulása szükséges, méltányosnak vélné, ha a cég megfelelően kártalanítatnék az Államvasutak részéről.

Ami ezen károsodás mérvét illeti, az ma már pontosan ki nem számítható. A Schwarz-cég korábban 1 000 000, újabban 600 000 koronára teszi igényét.

Kiindulva abból, hogy a várható összes átmeneti forgalom 1900 végéig 17 354 kocsit, azóta pedig 19 738 kocsit tehetett évente, és levonva azt az átmeneti forgalmat, amelyet a helyiérdekű vasút tényleg megkapott, az előadó miniszter úr közepes számítás szerint a cég kárát 300 000 koronára véli tehetni, és ehhez képest azt tartja méltányosnak, és arra kér felhatalmazást, hogy a céget kereken 300 000 K erejéig az Államvasutak terhére kárpótolhassa.

Végül a kereskedelmi miniszter úr még jelenti, hogy a pénzügyminiszter úr 1903. évi június hó 7-én 2057 P.M. sz. alatt kelt átiratában, melyben a kérdésnek a fenti pénzügyi keretben leendő rendezéséhez hozzájárult, a maga részéről azt a kérelmet intézte a volt kereskedelmi miniszterhez, miszerint a létesítendő megállapodásoknál az államnak azt a

jogát, hogy a még esedékessé nem vált évjáradékot 4 ½%-os kamatoztatás alapul vétele mellett tőkésítve bármikor megválthassa, mindenesetre tartsa fenn.

Ezen kívánságot az előadó miniszter úr a maga részéről is érvényesíteni szándékozik.

A minisztertanács jóváhagyta, hogy a szóban levő ügy az előadott értelemben rendeztessék, s erre a kereskedelmi miniszter urat felhatalmazta.

26.
A Goldfinger és Teplánszky cég herbusi gőzfűrész bérletére vonatkozó szerződésének meghosszabbítása

30.
A Zólyombrézó–Breznóbánya–Tiszolci Helyiérdekű Vasút építésénél igénybe vett kincstári földterületek kártalanításáról

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy a Zólyombrézó–Breznóbánya–Tiszolci H. É. Vasút céljára, Tiszolc, Lopér, Kisgaram, Olaszka–Breznóbánya, Mihálytelek és Erdőköz községek határában összesen 61 k. hold 343 négyszögöl kisajátítás alá és 25 k. hold 24 négyszögöl kártalanítás alá eső, s egészben mindkettőt együttvéve, 86 k. hold 367 négyszögöl kincstári terület vétetett igénybe, mely területeknek összes értéke 10 508 K 20 f-ben állapíttatott meg.

A szóban levő vasút-részvénytársasággal eziránt kötött szerződéseket az előadó miniszter úr jóváhagyni szándékozik.

Tudomásul vétetett.[421]

33.
A második házasságban élő katonai özvegyek nyugdíjáról

A honvédelmi miniszter úr előterjesztette, hogy egy felmerült konkrét eset alkalmából szükségessé vált azon elvi kérdésnek eldöntése, vajon az újra férjhez ment özvegy az 1887. évi XX. törvénycikk[422] 9. §-ában foglalt rendelkezések alapján azon esetben is igényt tarthat-e az első férj utáni nyugdíjigénynek újbóli megállapítására, ha a második házasság

---

421 A Zólyombrézó-Breznóbánya–Tiszolci Helyiérdekű Vasút építésére alakult részvénytársaság vezetősége azzal a kérelemmel fordult a kereskedelemügyi miniszterhez, hogy a Breznóbánya–vereskői helyiérdekű vasút építési költségeinek növekedése miatt engedélyezzék alaptőkéjének felemelését. Az 1904. évi XXVII. törvény a felhatalmazás megadása mellett a kincstár által biztosított kedvezményekről is rendelkezett. A Breznóbányától Vereskőig vezető gőzmozdonyú helyiérdekű vasút megépítésére vonatkozó engedélyokiratot az uralkodó 1903. február 12-én hagyta jóvá. Az új vonal hossza 38,7 km A pálya építési és berendezési tőkeszükségletét négymillió koronára tervezték. A magas költségeket a Garam folyó hídjának építésével, az ártéri nehéz terepviszonyokkal, a jelentős épület és földterület kisajátítási költségeivel indokolták. A Zólyombrézó–Breznóbánya–Tiszolci Helyiérdekű Vasút 6 511 000 korona alaptőkéjét a Breznóbánya–vereskői kiegészítő vonal négymilliós költsége miatt 10 511 000 koronára emelték fel. (MNL OL K 2–AXV–2. t.–90. Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter jelentése a minisztertanács részére a Breznóbánya–Vereskői Helyiérdekű Vasút engedélyezéséről. 1904. szeptember 12.)

422 1887. évi XX. törvény. A hadsereg, haditengerészet, honvédség és népfelkelés tiszti és legénységi özvegyeinek és árváinak ellátásáról. *Törvénytár*, 1887–1888. 41–51.

nem a férjnek halála által, hanem a házassági köteléknek törvényes felbontása következtében szűnt meg, s így a nő szorosan véve nem jutott özvegységre.

Ezen kérdéssel elvben a minisztertanács már foglalkozott, midőn 1892. évi április 11-én[423] tartott ülésében akként határozott, hogy az 1885. évi XI. törvénycikk[424] 52. §-ának, a fentebb idézett törvénycikkhez hasonló rendelkezései az esetben is alkalmazandók, midőn a nőnek újabb házassága a házassági köteléknek törvényes felbontása következtében szűnt meg, ha a nő a tőle elvált férj után vagyoni ellátásban nem részesül.

Miután azon indokok, amelyekre a minisztertanács ezen határozatát alapította, az 1887. évi XX. törvénycikk alapján nyugdíjat élvező özvegyekre is egyaránt fennállanak: a honvédelmi miniszter úr annak elvi kimondását kéri, hogy az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról szóló 1885: XI. törvénycikknek 52. §-ában foglalt rendelkezések mikénti alkalmazása tárgyában 1892. évi április hó 11-én hozott minisztertanácsi határozat utólag a katonai özvegyekre is kiterjesztessék.

> A minisztertanács ezt méltányosnak tartván, elhatározta, hogy az 1887: XX. törvénycikk 9. §-ában az özvegyi nyugdíj újabbi folyósítására vonatkozólag foglalt rendelkezés jövőben azon esetekben is alkalmazást nyerjen, amidőn a második házasság nem a férjnek halála által, hanem a házassági köteléknek törvényes felbontása következtében szűnt meg, s amidőn egyúttal kétségtelen beigazolást nyert azon körülmény is, hogy a nő a tőle elvált második férj után vagyoni ellátásban nem részesül.

38.
Előirányzat nélküli kiadás Hentaller Lajos országgyűlési képviselő 1948–1849-es kéziratgyűjteményének megvásárlására a Nemzeti Múzeum részére

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr következő túlkiadásokat, illetőleg előirányzat nélküli kiadásokat jelentett be:

[...]

f./ Kívánatos lévén, hogy a Hentaller Lajos országgyűlési képviselő birtokában levő 1848/49-es kéziratgyűjtemény a Nemzeti Múzeum számára megvétessék: a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy ezen gyűjteményt 10–000 koronás évi részletekben fizetendő 40 000 koronáért megvásárolhassa.

A folyó évben esedékes 10 000 K mint előirányzat nélküli kiadás volna utalványozandó, míg a többi részletekről az 1905–1907. évi költségvetésekben történnék gondoskodás.

Tudomásul vétetett, és a kért felhatalmazások megadattak.

---

423 MNL OL K 27. 1892. április 11./7. A nyugdíjtörvény 52. §-a utolsó bekezdésének magyarázata.

424 1885. évi XI. törvény. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról. *Törvénytár*, 1884–1885. 202–219.

40.
Törvényjavaslat a katonai törvénykezési nyelvről[425]

A miniszterelnök úr előterjesztette, hogy a katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvényjavaslatnak az 1903. év első felében tartott szóbeli tárgyalások alapján kidolgozott tervezete a katonai törvénykezési nyelv kérdésével a 80. §-ban foglalkozik.

Azóta ezt a kérdést újabb tanulmány tárgyává kellett tenni, különös figyelemmel a magyar országgyűlési Szabadelvű Pártnak 1903. évi szeptember 28-án tartott értekezletéből kiküldött Kilenctagú Bizottság által a katonai kérdésekre vonatkozólag megállapított pártprogram tervezetének 2. pontjára, amelyet az 1903. évi október hó 28-án tartott szabadelvű párti értekezlet elfogadott, és amely így hangzik:

„A katonai bűntető eljárás mielőbb terjesztessék az Országgyűlés elé. A szóbeliség és nyilvánosságra alapított eljárásnál a magyar állam nyelve érvényesítendő. Ennek módozatait az előterjesztendő törvény lesz hivatva megállapítani."

Figyelmet kellett fordítani az idézetet pártprogram 6. pontjára is, amely kimondja, hogy „az 1868: XXX. törvénycikknek Horvát–Szlavónországokra vonatkozó rendelkezései nem érintetnek."

Egyrészt a katonai érdekeknek, másrészt a Magyar Országgyűlés és közvélemény várakozásának oly megoldás felelne meg, amely szerint a Hadsereg és a Haditengerészet bűnvádi eljárásának körében a belső ügyvitelnek, továbbá a közös hadseregbeli és haditengerészeti parancsnokságokkal és hatóságokkal való érintkezésnek, úgyszintén a jegyzőkönyvek, a határozatok és egyéb bírósági iratok szerkesztésének nyelve a szolgálati nyelv lenne ugyan, és a szolgálati nyelv általában mindig alkalmazást nyerne, ha speciális szabályok mást nem rendelnek, de ily speciális szabályok volnának megállapítandók azokra a külső vonatkozásokra, amelyekben a katonai igazságszolgáltatás a Magyar Korona Országaiban vagy ezen országokra vonatkozólag föllép. Gondoskodni kellene természetesen hosszabb átmeneti időről, amely alatt a katonai igazgatás a nyelvi nehézségeket elháríthassa. Ezeknek az eszméknek megvalósítása végett a tervezet 80. §-a átdolgozást, a 487. § pedig kiegészítést igényelne.[426]

A minisztertanács beható megfontolás és megvitatás alá vévén az ügyet, a következőkben állapodott meg:

80. §

I. A Hadseregnél és a Haditengerészetnél a magyar, illetőleg a horvát nyelvnek a katonai bűnvádi eljárásban következőleg kell érvényesülnie:

1./ A Hadseregnek és a Haditengerészetnek a Magyar Korona Országaiban (Horvát–Szlavónországok területének kivételével) rendes székhellyel bíró és ott is állomásozó bíróságai és egyéb igazságügyi szervei:

a./ magyar nyelvű beadványokat elfogadni, s azokra magyarul válaszolni tartoznak;

---

425 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. május 9./3; május 9./4.; május 31./47.

426 A Tisza kormány időszakában a katonai büntető perrendtartásról készített javaslat, amelyben a magyar nyelv tágabb érvényesítése szerepelt, a Hadügyminisztérium ellenállásán megbukott. Az 1905. évi tervezetet, amelyből a hadügyminiszter a nyelvkérdésre vonatkozó részt kiemelte, véglegesnek tekintették. A közös álláspont elfogadására a Tisza kormány időszakában nem került sor. (MNL OL K 26–1907–XLI–3563. Feljegyzés a katonai büntető perrendtartás ügyének állásáról. 1907.)

b./ a Magyar Korona Országaiban (Horvát–Szlavónországok területének kivételével) kézbesítendő határozataikat, rendelkezéseiket és egyéb kiadványaikat, ha a polgári büntetőbíráskodás vagy a Honvédség büntetőbíráskodása alatt álló egyének részére szólanak, minden esetben, kívánatra pedig a vádiratot, az ítéletet, vagy más ügydöntő határozataikat, az ok indokolásával együtt, ha másnak szólanak is, magyar nyelven adják ki;

c./ a magyar bíróságokkal, hatóságokkal és hatósági közegekkel magyar nyelven leveleznek.

2./ A Hadseregnek és a Haditengerészetnek Horvát–Szlavónországok területén rendes székhellyel bíró és ott is állomásozó bíróságai és egyéb igazságügyi szervei az 1. pont szabályait megfelelően alkalmazzák azzal az eltéréssel, hogy a magyar nyelv helyett a horvát nyelvet használják, de tartoznak a Magyar Korona Országainak egyéb részeiből magyar nyelvű beadványokat és átiratokat elfogadni, s azokra magyarul válaszolni.

3./ A Hadseregnek és Haditengerészetnek a Magyar Korona Országaiban (Horvát–Szlavónországok területének kivételével) rendes székhellyel bíró és ott is állomásozó bíróságainál és egyéb igazságügyi szerveinél az eljárásnak már a főtárgyalást megelőző, valamint az azt követő szakában is mindenki kívánhatja:

a./ hogy szóbeli indítványait, kérelmeit, panaszait, perorvoslatait, vagy más nyilatkozatait magyar nyelven terjeszthesse elő;

b./ hogy kihallgatását magyar nyelven teljesítsék;

c./ hogy a neki élőszóval kihirdetendő határozatokat, rendelkezéseket vagy más közléseket magyar nyelven is kihirdessék.

4./ A 3. pont eseteiben tolmács alkalmazása nélkül, közvetlenül kell eljárni.

5./ A Hadseregnek és a Haditengerészetnek Horvát–Szlavónországok területén rendes székhellyel bíró és ott is állomásozó bíróságainál és egyéb igazságügyi szerveinél a 3. és 4. pont rendelkezései a magyar nyelv helyett a horvát nyelvre vonatkoznak.

6./ A haditörvényszéki (első fokú és fellebbviteli) főtárgyaláson a szóbeli eljárás nyelve a Hadseregnek és a Haditengerészetnek a Magyar Korona Országaiban (Horvát–Szlavónországok területének kivételével) rendes székhellyel bíró és ott is állomásozó bíróságainál a magyar, Horvát–Szlavónországok területén rendes székhellyel bíró és ott is állomásozó bíróságainál pedig a horvát.

7./ A Legfelsőbb Katonai Törvényszéknél – bárhol van székhelye vagy állomása – a következő szabályok irányadók:

a./ az 1. pont rendelkezéseit – tekintet nélkül az ügy természetére – megfelelően kell alkalmazni;

b./ a Legfelsőbb Katonai Törvényszék tárgyalásain a szóbeli eljárás nyelve a Hadseregnek és a Haditengerészetnek a Magyar Korona Országaiban rendes székhellyel bíró és ott is állomásozó katonai bíróságaitól vagy

egyéb igazságügyi szerveitől a Legfelsőbb Katonai Törvényszékhez került ügyekben a magyar.

II. Amennyiben ez a törvény másképpen nem intézkedik, a Hadsereg és a Haditengerészet bíróságai és egyéb igazságügyi szervei törvénykezési nyelvül a hadsereg szolgálati nyelvét használják.

III. Az elsőfokú honvéd bíróságoknál és a honvédkerületi mint fellebbviteli bíróságoknál a törvénykezési nyelv a honvédség illető részének szolgálati nyelve; a Legfelsőbb Honvéd Törvényszéknél a törvénykezési nyelv a magyar. A nyelvbeli könnyítéseket e részben Horvát–Szlavónországokra nézve a honvédelmi miniszter rendeleti úton állapítja meg.

A 487. §-hoz

A 80. § I. 3., 4., 5. és 6. pontjai alatt, valamint a 7. p. b. betűje alatt foglalt rendelkezések életbe léptetése nyelvi nehézségek miatt későbbre halasztható, mint amikor a törvény többi részei életbe lépnek, de a 3., 4. és az 5. pont rendelkezéseinek érvénye legkésőbb 5 év, a 6. pont rendelkezéseinek érvénye pedig legkésőbb 10 év, a 7. p. b. alatt foglalt rendelkezések érvénye pedig legkésőbb 20 év elteltével kezdődik attól a naptól számítva, amelyen e törvény többi részei életbe lépnek.

Addig is alkalmazni kell azonban a 80. § I. 3., 4., 5. és 6. pontjainak, valamint a 7. p. b. betűjének rendelkezéseit annyiban, amennyiben legyőzhetetlen nyelvbeli nehézségek fenn nem forognak.

A részletes intézkedéseket e tárgyban a közös hadügyminiszterrel egyetértőleg a honvédelmi miniszter rendeleti úton állapítja meg, és mindenesetre gondoskodik arról, hogy a védők mindjárt e törvény életbelépte után a haditörvényszéki főtárgyalásokon a Magyar Korona Országaiban (Horvát–Szlavónországok területének kivételével) magyar, Horvát–Szlavónországok területén pedig a horvát szóval élhessenek.

Addig, míg a 80. § I. 7. pontjának b. betűje alatt foglalt rendelkezés hatályba lép, a Legfelsőbb Katonai Törvényszéknél, ha a Magyar Korona Országain kívül van is székhelye, a 7. pont b. betűje alatt említett ügyekben mindenki kívánhatja:

a./ hogy szóbeli indítványait, kérelmeit, panaszait, perbeszédeit vagy más nyilatkozatait magyar nyelven terjeszthesse elő;

b./ hogy kihallgatását – amennyiben ilyennek helye van – magyar nyelven teljesítsék;

c./ hogy a neki élőszóval kihirdetendő határozatokat, rendelkezéseket vagy más közléseket magyar nyelven is kihirdessék.

A nyelvkérdéssel összefüggésben még a következők jegyeztetnek meg:

A.

Gondoskodni kellene arról, hogy a Magyar Korona Országaiban rendes székhellyel bíró és ott is állomásozó hadseregbeli és esetleg haditengerészeti bíróságoknál alakuló haditörvényszékek elnöke és katonai állományú ülnökei gyanánt, kik egy bizonyos megállapított sorrendben vezérlendők, már az átme-

neti időszakban is elsősorban oly tisztek alkalmaztassanak, akik magyarul, Horvát–Szlavónországokban pedig olyanok, akik horvátul tudnak. E célból a tervezet 53. § 5. bekezdését, mely az 55. § eseteiben is alkalmazandó, következőleg kellene szövegezni:

„Az elnök és a katona-állományú ülnökök vezénylése minden év kezdetével előre meghatározott sorrendben történik, amely sorrendbe a Magyar Korona Országaiban (Horvát–Szlavónországok területének kivételével) elsősorban olyan tiszteket kell felvenni, kik magyarul, Horvát–Szlavónországok területén pedig olyanokat, akik horvátul tudnak."

„Ettől a sorrendtől csak kényszerítő okokból szabad eltérni."

B.

A tervezet 81. §-a rendszerint, éspedig a főtárgyalásoknál is, „katonai jegyzőket" akar alkalmazni, kik tisztviselők lennének. Ez a tisztviselői kar hosszasabban szolgáló altisztekből egészíttetnék ki.

Ily kvalifikációval bíró egyének kihallgatások, bírói szemlék stb. alkalmával bátran alkalmazhatók, mint jegyzőkönyvvezetők, mert akkor egyszerűen leírják azt, amit a kihallgatást, vagy bírói szemlét vezető hadbíró, katonaügyész, ügyészi tiszt nekik tollba mond; ennek a feladatnak különben alkalmas altisztek is megfelelhetnek.

Ahhoz azonban, hogy valaki a főtárgyalási jegyző teendőit megfelelően elláthassa, nemcsak magasabb értelmi színvonal, hanem jogi ismeretek is szükségesek, mert ily alkalommal a jegyzőnek a tárgyalás vezetője nem mondhat tollba semmit, hanem a jegyzőnek magának kell megkülönböztetni tudni a fontost a nem fontostól, és ezért ismernie kell a bűnvádi perrendtartás rendelkezéseit, mert különben feljegyzései s az azok alapján készülő tárgyalási, tanácskozási és szavazási jegyzőkönyvek a legjobb igyekezet dacára, miután a tárgyalás vezetője ezek tartalmának minden részletét alaposan ellenőrizni fizikailag képtelen, nem lesznek megbízhatók.

Tetemesen fokozza a főtárgyalási jegyzőkönyvvezető feladatának nehézségét az, ha a magyar, illetőleg horvát nyelvnek a főtárgyalás alkalmával való kellő érvényesülése a törvényben megállapíttatik, mert ebben az esetben a jegyzőkönyvvezető köteles lesz a magyar, illetőleg horvát nyelven lefolyt szóbeli eljárást, a Hadsereg és Haditengerészet bíróságainál a Hadsereg szolgálati nyelvén, tehát német nyelven jegyzőkönyvbe foglalni, ami bizonyára fokozott szellemi munkát igényel.

Mindezeknél fogva a jegyzői teendők ellátása tekintetében az a rendszer lenne követendő, hogy elsősorban a hivatásszerű igazságügyi tiszti állásokra törekvő jogvégzett egyének (igazságügyi tisztjelöltek, hadbíró-gyakornokok) lennének – úgy, mint a polgári bíróságoknál a jegyzők és aljegyzők – jegyzőkönyvvezetőkül (nevezetesen főtárgyalásoknál) alkalmazandók. Vizsgálóbírákul, tárgyalásvezetőkül és katonaügyészekül pedig csak azok lennének alkalmazandók, kik a katonai bírói vizsga letétele és 26 éves koruk betöltése után a századosi rendfokozatot elérték.

Evvel az a nagy előny is járna, hogy az igazságügyi tisztjelölteknek alkalom nyújtatnék arra, hogy magukat az igazságügyi tiszti állásokra (vizsgálóbíró, tárgyalásvezető, katonaügyész) gyakorlatilag is kellőképpen kiképezhessék, s így megfelelő succrescentiaként szolgáljanak az igazságügyi tisztikar számára.

Mindez nem zárná ki azt, hogy a katonai bíróságoknál a jegyzőkönyvvezetői szolgálat ellátására egy, magát a hosszabban szolgáló altisztekből kiegészítő tisztviselői kar is szerveztessék, csakhogy ennek tagjait, úgy, mint egyéb alkalmas altiszteket, az irodatiszti foglalkozáson kívül jegyzőkönyvvezetőkül rendszerint csak kihallgatások, bírói szemlék stb. alkalmával, ellenben haditörvényszéki főtárgyalásoknál jegyzői minőségben csak kivételesen, egyszerűbb esetekben és igazságügyi tisztjelöltek hiányában szabad alkalmazni.

A tervezet 81. §-a ezeknek megfelelő módosítást igényelne.

41.
Nemzetközi egyezményeknél és értekezleteknél követendő alaki előírások közjogi szabályozása

29. (20.)
1904. július 11.

1.
A magyar cukoripar védelme a belföldi piacon az osztrák cukorexporttal szemben[427]

Pénzügyminiszter úr előadja, hogy miután a Brüsszeli Nemzetközi Állandó Cukorbizottság a Magyarország és Ausztria között tervezett cukor-kontingentálást a brüsszeli egyezménybe ütközőnek mondotta ki: a magyar kir. kormány a cs. kir. osztrák kormánnyal szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy Magyarország a kontingentálás mellőzésével csak akkor maradhat a brüsszeli egyezmény kötelékében, ha a magyar cukorfogyasztás ellátása a magyar cukortermelés részére más intézmények által biztosíttatik, és hogy a cs. kir. osztrák kormánynak a kontingentálás végrehajtását meghiúsító egyoldalú intézkedéseit a vám- és kereskedelmi közösség alapját képező viszonosság megsértésének fogja tekinteni, hacsak idejekorán nem létesülnek a két kormány között olyan megállapodások, amelyek alkalmasak a cukor-kontingentálásra vonatkozó törvényes rendelkezések pótlására, és a magyarországi cukorfogyasztás ellátásának a magyar cukortermelés részére való biztosítására.

A m. kir. kormány ily irányú erélyes állásfoglalásának volt a következménye az 1903. évi augusztus hó 28-án közte és a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter úr között létrejött

427 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 26./2. Előzmények: MNL OL K 27. 1903. július 28./1 és augusztus 5./8. Kísérlet a Monarchia cukorpiacának felosztására.

megegyezés, amelynek a cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903. évi II. törvénycikk[428] módosításáról szóló törvényjavaslat volt az eredménye.

E törvényjavaslat hatályon kívül helyezi a cukor-kontingentálásra vonatkozó rendelkezéseket, de felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy visszahatólag 1903. évi szeptember 1-jétől 100 kg tiszta súly fogyasztási cukorra nézve 3 K 50 f-ben és 100 kg tiszta súly nyerscukorra 3 K 20 f-ben megállapított illetéket szedjen ama cukor után, amely az átutalási eljárás mellett a közös vámterület két másik fogyasztási területére szállíttatik.

Ez a 3 K 50 f, illetve 3 K 20 f illeték előadó miniszter úrnak a magyar cukoripar legszámottevőbb érdekeltjeinek ismételt meghallgatása után keletkezett meggyőződése szerint teljesen elegendő a magyarországi cukorpiacnak a magyar cukortermelés részére való biztosítására, s minthogy a törvényjavaslat úgy szólott, hogy ez az illeték visszahatólag az 1903. évi szeptember hó 1-jétől átszállított cukormennyiségek után is be lesz szedendő, azt remélte, hogy ez a kellőleg közhírré tett utólagos fizetési kötelezettség a cukor átözönlésének kellő gátat fog vetni addig is, amíg a megállapított törvényjavaslat törvényerőre lesz emelhető.

Előadó miniszter úrnak e reményét nem ingathatta meg a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter úrnak az a kijelentése, hogy ha a törvényjavaslat elfogadása az Osztrák Parlamentben azért ütköznék nehézségbe, mert beszedendő illetéknek visszaható erővel való beszedése van kilátásba véve: a cs. kir. osztrák kormány esetleg kénytelen lesz a megállapodásoknak olyan irányú megváltoztatását kívánni, hogy az illetéknek visszahatólag való beszedése mellőztessék. Nem ingathatta pedig meg ez a kijelentés a megállapodások megfelelő volta iránti bizalmat azért, mert e kijelentés oly természetű volt, hogy ennek teljesen közöttünk való maradására feltétlenül számíthatott az előadó miniszter úr, s mert a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter úr is megtette azokat az adminisztratív intézkedéseket, amelyektől éppen azt vártuk, hogy a cukorkereskedelem a kérdéses illeték utólagos fizetésének kötelezettségével számoljon.

Nem csökkenthette e megállapodások célirányos voltába vetett bizalmat a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter úrnak az a kijelentése sem, hogy a cs. kir. osztrák kormány az egyetértőleg megállapított törvényjavaslatot csak parlamentáris úton hajlandó törvényerőre emelni, s a 14. § alapján való törvényerőre emelésére nem hajlandó, mert ha feltételezte előadó miniszter úr – aminthogy fel kellett tételeznie –, hogy a cs. kir. osztrák kormány a m. kir. kormánnyal szemben az elől említett megegyezés folyamán vállalt kötelezettségeknek meg akar felelni, akkor nem kételkedhetett abban, hogy ha a cs. kir. osztrák kormány a magyar kormánnyal szemben egy törvény alkotására kötelezettséget vállal, s ha kijelenti, hogy ezt a törvényt csak parlamentáris úton hajlandó megalkottatni: akkor a cs. kir. osztrák kormánynak meg is vannak a biztosítékai arra, hogy ezt a törvényt parlamentáris úton megalkottathatja, mert hiszen az ellenkező feltételezése egyértelmű lett volna annak a feltételezésével, hogy a cs. kir. osztrák kormány, csak azért, hogy a m. kir. kormány által a cukorkérdésben elfoglalt álláspont érvényesítését meghi-

428 1903. évi II. törvény. A cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről. *Törvénytár*, 1903. 33–42.

úsítsa, olyan kötelezettséget vállalt, amelyet beváltani nem is akart, mert tudta, hogy be nem válthatja.

Sajnálattal kell előadó miniszter úrnak bevallania, hogy várakozásaiban csalódott.

Az Osztrák Parlament még mindig munkaképtelen, s nincs is semmi jel, amely azzal bíztathatna bennünket, hogy belátható időn belül munkaképessé válik;

az 1903. évi augusztus 28-án létrejött megállapodásnak megfelelő törvényjavaslat ennek folytán mind ez ideig nélkülözi a törvényerőt; a megállapodások törvényerőre való emelkedésének elodázódása folytán pedig a cukorkereskedelem teljesen túltette magát azon, hogy a két kormány által megállapított illeték utólagos fizetésének a kötelezettségével számoljon, és az osztrák cukrot Magyarországon olyan áron kínálják, amely egyenesen lehetetlen volna abban az esetben, ha az eladó azzal számolna, hogy ebből az árból a törvény életbelépte után még 3 K 50 f, illetve 3 K 20 f illetéket kellend fizetnie.

A Magyarország és Ausztria közötti forgalomban a cukorbehozatali többlet Magyarország terhére kitett:

1902. szeptemberben	19 982 mm-t,	1903. szeptemberben	3 173 mm-t,
1902. októberben	20 495 mm-t,	1903. októberben	4 842 mm-t,
1902. novemberben	30 123 mm-t,	1903. novemberben	36 421 mm-t,
1902. decemberben	29 332 mm-t,	1903. decemberben	25 881 mm-t,
1903. januárban	24 019 mm-t,	1904. januárban	14 894 mm-t,
1903. februárban	17 046 mm-t,	1904. februárban	13 046 mm-t,
1903. márciusban	24 670 mm-t,	1904. márciusban	22 755 mm-t,
1903. áprilisban	17 455 mm-t,	1904. áprilisban	17 415 mm-t
1902. szeptembertől		1903. szeptembertől	
1903. áprilisig	183 125 mm-t,	1904. áprilisig	138 430 mm-t.

A megegyezést követő első hónapokban ezek szerint számottevően érezhető volt a megegyezés hatása, de azóta e hatás jóformán semmivé vált, és a magyar cukorfogyasztásnak körülbelül ¼ részét a megegyezés létrejötte óta az osztrák cukoripar látja el, ami homlokegyenest ellenkezik a megegyezés szellemével és célzatával.

Ha a magyar cukorfogyasztást a magyar cukortermelés részére biztosítani akarjuk, ez az állapot tétlenül nem tűrhető tovább, annál kevésbé, mert minden jel oda mutat, hogy az osztrák cukor beözönlése a jövőben még nőni fog, úgyhogy ha a jövő cukoreladási évad kezdete, azaz 1904. évi augusztus 1-je előtt megfelelő intézkedések nem tétetnek, valószínű, hogy a jövőben még nagyobb mennyiségű osztrák cukor fog hazánkban elhelyeztetni, mint eddig bármely évben.

Minthogy az Osztrák Parlament munkaképtelensége következtében a megállapított törvényjavaslatnak törvényerőre való emelése belátható időn belül nem remélhető: az

osztrák cukorbeözönlés megakadályozását csakis oly adminisztratív intézkedésektől várhatjuk, amelyek alkalmasak annak a biztosítására, hogy a cukorkereskedelem a megállapított illeték utólagos fizetésének a kötelezettségével feltétlenül számoljon.

Előadó miniszter úr tehát felszólította a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter urat, hogy hajlandó-e a cs. kir. osztrák kormány a magyar kormánnyal egyetértőleg oly intézkedéseket foganatosítani, amelyek alkalmasak annak a biztosítására, hogy a cukorkereskedelem a megállapított illeték utólagos fizetésének a kötelezettségével feltétlenül számoljon, mert különben a m. kir. kormány kénytelen lesz egyoldalúan is ily intézkedéseket foganatosítani.

A cs. kir. osztrák pénzügyminiszter úr e megkeresésre adott válaszában nem utasítja eleve vissza a kívánatosnak jelzett irányú intézkedések foganatosítását, s kilátásba helyezi, hogy az ily irányú konkrét javaslatokat teljes objektivitással veendi bírálat alá, csak azt jelentvén ki, hogy már a priori indiscutabilisnak kell jelezni mindazt, ami hatásában túlmegy a múlt év folyamán létesített megállapodások tartalmán, vagy egyébként beleütközik a fennálló vám- és kereskedelmi közösségbe. A magyar kir. kormány esetleges egyoldalú intézkedéseire pedig azt jegyzi meg a nevezett miniszter úr, hogy ez irányú régibb kijelentései alapján a magyar királyi kormány egy pillanatig sem lehet kétségben aziránt, milyen megítélés alá esnék a cs. kir. osztrák kormány részéről az ilyen egyoldalú eljárás. Ez alatt a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter úr vagy megtorló intézkedéseket ért, vagy pedig azt érti, hogy a cs. kir. osztrák kormány – miként a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter úr ezt a múltban egy ízben kijelentette – a magyar kormány egyoldalú eljárását a gazdasági közösség megújítására nézve a két kormány között létesített megegyezések megsemmisítésének fogja tekinteni.

A cukorbeözönlés meggátlása céljából teendő intézkedések előadó miniszter úr nézete szerint csak abban állhatnának, hogy rendeletileg intézkednénk aziránt, hogy az átszállított cukormennyiségek után majdan beszedendő illetékek biztosítandók azáltal, hogy az átszállítás előtt a küldő a megfelelő összeget pénzügyi letétbe tartozik tenni, s ha a küldő ezt meg nem tette, az átvevőnek a küldemény csak akkor szolgáltassék ki, ha ő teszi pénzügyi letétbe az illetéknek megfelelő összeget. Az erre vonatkozó s alá idecsatolt rendelettervezetet előadó miniszter úr be is mutatja, s megjegyzi, hogy a tervezett intézkedés teljes eredménnyel végrehajtható, akár kiadja a cs. kir. osztrák kormány a hasonló rendeletet, akár nem, csak a hatása a rendeletnek lesz annyiból más, hogy míg egyetértő intézkedés esetén az Ausztriából behozott cukor után esedékes illetéket rendszerint a küldő fél fogja letéteményezni, addig egyoldalú intézkedésünk esetén ez az illeték rendszerint az átvevő által lesz letéteményezendő. De meg kell jegyeznie azt is, hogy ha az intézkedésnek meglesz a várt hatása, akkor a cukorátszállítás esete igen ritkán fordulván elő, ritka lesz az illeték letéteményezésének a szükségessége is.

A tervezett intézkedések szorosan megfelelnek az osztrák kormánnyal létesített megállapodásoknak, és sem alakilag, sem anyagilag nem mennek tovább e megállapodások tartalmánál. Ennek dacára előadó miniszter úrnak kevés a reménye arra, hogy az osztrák kormány hajlandó lenne ily rendelet kibocsátására, mert nem zárkózhatik el az elől, hogy a rendelet kiadását megtagadhatja azon az alapon, hogy nincs joga a törvényhozás által még meg nem állapított illeték biztosítását követelni.

Ha pedig a cs. kir. osztrák kormány a jelzett irányú rendelet sürgős kiadását megtagadja, és részünkről egyoldalú intézkedések nem foganatosíttatnak: a magyar cukorfogyasztásnak a magyar cukortermelés részére való biztosítása egy termelési időszakra ismét elmarad, mert augusztus 1-jén indulván meg a jövő évadra szóló eladások, a teendő intézkedéseknek 1904. évi augusztus 1-jén okvetlenül életbe kell lépniök, különben hosszú időre hatálytalanok maradnak.

A magyar cukoripar érdekeltjei mindenkor ellenezték a brüsszeli cukoregyezményhez való csatlakozásunkat, és tény, hogy ha nem élnénk gazdasági közösségben a Birodalmi Tanácsban Képviselt Királyságokkal és Országokkal, cukoriparunkra nézve előnyösebb lett volna az egyezmény kötelékén kívül maradásunk. A brüsszeli egyezményt csak a Birodalmi Tanácsban Képviselt Királyságok és Országok érdekében és a fennálló gazdasági közösség következtében fogadtuk el: de a cukoriparunkra ezáltal rótt áldozattal szemben bíztattuk cukoriparunkat, hogy a belföldi piacnak cukorral való ellátását kizárólag részére fogjuk biztosítani. S íme, az egyezmény hatályának első évében a magyar cukorfogyasztás ¼ részét az osztrák cukoripar látta el, holott a brüsszeli cukoregyezményben részt vevő többi cukortermelő államok belföldi piaca teljesen saját cukoriparunk részére van biztosítva. Különösen nem képesek belföldi piac bizonytalanná tétele folytán a finomító-berendezéseikbe befektetett nagy tőkéket kamatoztatni a cukorfinomítók, tehát éppen azok a vállalatok, amelyek az állami támogatást legjobban megérdemelnék, mert ők voltak azok, amelyek az átutalási eljárás behozatala előtt az Államkincstárt a cukornak belföldre való eladása által tetemes cukoradó-jövedelemhez juttatták.

Ámde a cukoripar és főleg a cukorfinomító vállalatok helyzeténél is égetőbben szükségessé teszi a magyar cukorfogyasztásnak a magyar cukortermelés részére való biztosítását a közös vámterület fenntarthatása és a magyar kormány presztizse. Ismételten kijelentettük, hogy a magyar cukorfogyasztást feltétlenül biztosítani fogjuk a magyar cukortermelés számára, vitattuk az agráriusok ellenkező állításaival szemben, hogy ez a két kormány között létrejött megállapodások által biztosítva van, és állítottuk a külön vámterület híveivel szemben, hogy az egyes termelési ágak jogos érdekei a közös vámterületen belül is megvédhetők. Mindez illuzórikusnak fog bizonyulni, ha az derül ki, hogy az osztrák cukor beözönlésének nem hogy képesek volnánk gátat vetni, de hogy az folytonosan nő. Ez a tapasztalat olyan körökben is ellenszenvet támasztana a közös vámterület ellen, amelyek eddig még hívei voltak fenntartásának. Az ebből eredhető súlyos következmények tudatában előadó miniszter úr kéri a minisztertanács hozzájárulását, hogy felszólíthassa a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter urat a m. kir. kormány nevében arra, hogy a bemutatott rendeletet vele egyetértőleg még a folyó év július havában adja ki, és hogyha a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter úr erre hajlandó nem lenne, ezt a rendeletet folyó évi július hó 30-án egyoldalulag maga az előadó miniszter úr is kiadhassa.

Tudatában van előadó miniszter úr annak, hogy e rendelet egyoldalú kiadásából súlyos komplikációk keletkezhetnek az esetre, ha a cs. kir. osztrák kormány e rendelet egyoldalú kiadását alkalmul használná fel akár arra, hogy retorzionális intézkedéseket foganatosítson, akár arra, hogy a gazdasági közösség fenntartására vonatkozólag a két kormány között létrejött megállapodásokat semmiseknek nyilvánítsa. De tudatában van annak is, hogy lojális módon a cs. kir. osztrák kormány egyoldalú intézkedésünket ilyen

eljárás indokolására fel nem használhatja, mert mi az egyoldalú intézkedéssel csak azt biztosítjuk, amire nézve a cs. kir. osztrák kormánnyal megállapodtunk, és aminek a foganatosítása eddig is és ezentúl is csakis a cs. kir. osztrák kormányon múlott. Ha ennek dacára a cs. kir. osztrák kormány jónak látná egyoldalú intézkedésünkre olyan eljárást alapítani, amelyre joga nyilvánvalóan nincs, úgy az ebből származható bonyodalmakért a felelősség a magyar királyi kormányról annyival is inkább elhárul, mert a cs. kir. osztrák kormány ilyen eljárásával csak azt bizonyítaná be, hogy teljes lehetetlen a gazdasági közösségnek a fenntartása, ha azt a gazdasági közösséget úgy kezelik, mint a jelenlegi cs. kir. osztrák kormány.

A minisztertanács az előterjesztést tudomásul vette, s a kért hozzájárulást megadta.

A m. kir. pénzügyminiszter rendeletének tervezete

A cukor forgalmának, a Magyar Korona Országai és a Birodalmi Tanácsban Képviselt Királyságok és Országok, valamint Bosznia és Hercegovina közt való szabályozásáról.

A cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903. évi 2. törvénycikk módosításáról szóló törvényjavaslatban egyetértőleg megállapított rendelkezések annak idején leendő végrehajtásának előkészítéséül a cs. kir. osztrák pénzügyminiszterrel egyetértőleg rendelem, amint következik:

1. §

A cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903. évi 2. törvénycikk módosításáról szóló alkotmányos tárgyalás alatt álló törvényjavaslat határozmányainak hatálybalépte után ama cukor után, amely 1903. évi szeptember hó 1-jétől a Magyar Korona Országaiból az átutalási eljárás (1899. évi XVII. törvénycikk[429]) mellett a Birodalmi Tanácsban Képviselt Királyságokba és Országokba és Bosznia és Hercegovinába elszállíttatott, utólagosan illeték lesz szedendő, melynek tétele 100 kg tiszta súly fogyasztási cukor után 3 K 50 f, és 100 kg tiszta súly nyerscukor után 3 K 20 f.

Ezen utólag beszedendő illeték biztosítására köteles a küldő a jelen rendelet hatálybaléptének napjától fogva az után a cukor után, amelyet a Magyar Korona Országaiból az átutalási eljárás mellett a Birodalmi Tanácsban Képviselt Királyságokba és Országokba és Bosznia és Hercegovinába 5 kilogrammot meghaladó mennyiségekben elszállít, mielőtt a küldemény a küldő hivatal (1899. évi XVII. törvénycikk) által elintéztetnék, 100 kg tiszta súly fogyasztási cukor után 3 K 50 f-t, és 100 kg tiszta súly nyerscukor után 3 K 20 f-t készpénzben letétbe helyezni.

429 1899. évi XVII. törvény. A fogyasztási adók biztosítása. *Törvénytár*, 1899. 95–103.

2. §

Az 1. § értelmében letétbe helyezendő összeg annál a m. kir. adóhivatalnál fizetendő be, amelynek kerületében fekszik annak a pénzügyi közegnek a székhelye, amelyik a kérdésben forgó cukorküldeményt illetőleg az 1899. évi XVII. tc. értelmében küldőhivatalként eljárni hivatva van.

A letéteményezendő összeg mint pénzügyi letét fizetendő be, és kezelendő, s a félnek a letéteményezett összegről szabályszerű pénztári átvételi elismervény kézbesítendő.

Ez a pénztári átvételi elismervény a kérdésben forgó cukorküldemény bejelentésével együtt a küldő hivatalnál előmutatandó.

A küldő hivatal köteles megvizsgálni, vajon az előállított küldeményben foglalt cukor után járó illeték teljesen fedezve van-e az előmutatott pénztári átvételi elismervény szerint letéteményezett összeg által. Ha ez az eset fenn nem forog, akkor a fél mindenekelőtt felhívandó, hogy a küldemény után járó illeték biztosítására szükséges összeget helyezze letétbe.

A pénztári átvételi elismervény adatait, nevezetesen a készpénzben letéteményezett összeget, a pénzügyi letétnapló tételszámát, amely alatt a letéteményezett összeg bevételeztetett, a letétet elfogadó m. kir. adóhivatal megjelölését és a pénztári átvételi elismervény keltét az eljáró pénzügyi közeg úgy az utalási lajstromnak, mint az átutalójegyek mindkét példányának „jegyzet" hasábjába bevezetni tartozik, s ugyancsak köteles ez a pénzügyi közeg az utalási lajstromnak azt a tételszámát, amely alatt a pénztári átvételi elismervény által fedezett küldemény bevezetve lett, s az ezen küldeményben előtalált cukor mennyiségét a pénztári átvételi elismervényen kitüntetni, és azt a kérdésben forgó cukorküldeményre vonatkozó hivatalos eljárás befejezése után a félnek aláírva visszaadni.

3. §

Az a pénzügyőri szakasz, amelynél a Birodalmi Tanácsban Képviselt Királyságokból és Országokból vagy Bosznia és Hercegovinából származó és öt kilogrammnál több cukrot tartalmazó cukorküldemény előállíttatik, köteles az ezen küldeményt kísérő átutaló jegyekből meggyőződni arról, vajon a küldeményben talált cukormennyiség után járó illeték a fenti határozmányok értelmében teljesen biztosíttatott-e a küldő fél által.

Ha ez az eset fenn nem forog, akkor a hivatalos eljárás csak az esetben folytatható, és az 1899. évi 17. törvénycikk 5. §-a értelmében kiállítandó igazolvány csak az esetben állítható ki, ha a címzett fél késznek nyilatkozik arra, hogy a küldeményben talált cukor után járó és a küldő fél által nem biztosított illetéket biztosítja, és az ezen illetéknek megfelelő összeget annál a m. kir. adóhivatalnál, amelynek kerületében az eljáró pénzügyőri szakasz székhelye van, biztosítékképpen készpénzben tényleg letéteményezi.

Ez összeg letéteményezésére nézve a jelen rendelet 2. §-ának rendelkezései megfelelően alkalmazandók.

A pénztári átvételi elismervény adatai ebben az esetben az eljáró pénzügyi közeg által az állítási lajstrom „jegyzet" hasábjába vezetendők be, és a pénztári átvételi elismervényen az állítási lajstromnak az a tételszáma tüntetendő ki, amely alatt a pénztári átvételi elismervény által fedezett küldemény bevezetve lett.

4. §
Az illeték biztosítása nem követelendő ama küldemények után, amelyek a Magyarfalui Cukorgyárból azért szállíttatnak Angern vasúti állomásra, hogy onnan vasúton ismét a Magyar Korona Országai területére szállíttassanak; továbbá ama Bosznia és Hercegovina területére szánt cukorküldemények után, amelyek az esedékes illeték biztosítása alól esetről esetre fel fognak mentetni.

5. §
A jelen rendelet 1904. évi augusztus hó 1-jén lép hatályba.
Budapest, 1904. évi július hó

30. (21.)
1904. július 12.

4.
A St.Louis-i olimpián részt vevő magyar versenyzők utazási segélye[430]

Vallás- és közoktatásügyi miniszter úr felhatalmazást kért arra, hogy a St. Louisban rendezendő ez idei olimpiai versenyekre kiküldendő négy magyar versenyzőnek utazási segélyben leendő részesíthetése végett a folyó évi kezelés terhére 7000 koronát előirányzat nélküli kiadásként folyósíthasson.

A minisztertanács a kért felhatalmazást csak feltételesen adja meg, vagyis a jelzett összegű előirányzat nélküli kiadás megtételét, a pénzügyminiszter úrral leendő egyetértő eljárás mellett, csak abban az esetben engedélyezi, ha ezentúl tartandó próbamérkőzések igazolandják, hogy vannak erőink, melyek győzelem reményében bocsáthatók a nemzetközi versenyre.

17.
A tanulmányi idő felemelése a Selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémián

Pénzügyminiszter úr előadja, hogy a Selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia mai tanrendszere már nem felel meg a gyakorlati élet követelményeinek, mert a termé-

430 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 28./44.

szeti és technikai tudományok rohamos fejlődésével szükségszerűen bővített tananyagot a hallgatók nem képesek 3 év alatt alaposan elsajátítani.[431]

Előadó miniszter úr tehát a bányászati és erdészeti felső szakoktatást reorganizálni kívánja olyképpen, hogy a tanulmányi idő 4 évre terjesztetnék ki, a tananyag pedig úgy osztatnék be, hogy a hallgatók minden túlterheltetés nélkül szerezhessék meg azokat az elméleti és lehetőleg gyakorlati ismereteket is, melyek élethivatásuk sikeres betöltéséhez feltétlenül szükségesek, s amely reorganizáció maga után vonná 5 új tanszéknek mintegy 37 000 korona költséggel leendő rendszeresítését.[432]

A jelzett főiskola módosított szervezeti és ügyviteli szabályzatát tehát Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyása alá kívánja terjeszteni az előadó miniszter úr, s egyúttal legkegyelmesebb engedélyt óhajt kérni arra, hogy a főiskola tanszervezetét a vázolt elvek szerint megváltoztathassa, hogy a második géptani, az elektrotechnikai, a növénytani, az erdészeti földméréstani és a jogi tanszéknek rendszeresítése, az új tanszervezetnek, tanterveknek és rendszabályoknak már a legközelebbi tanévtől kezdve leendő életbe léptetése iránt intézkedhessék, valamint aziránt is, hogy az új tanári állások, a főiskola folyó évi költségvetési hitelének keretén belül, esetleg már a jövő tanév elején betöltessenek.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

36.
Báró Jósika Sámuel hitbizományi birtokát terhelő kölcsön törlesztési határidejének meghosszabbítása

Igazságügy-miniszter úr bejelenti, hogy báró Jósika Sámuel v. b. t. t. a kabinetirodához benyújtott, s onnan a legfelsőbb kézjegy kíséretében leküldött folyamodványában annak megengedését kéri, hogy a néhai báró Jósika Lajos által alapított hitbizományra a Kolozsvári Kir. Törvényszék által már engedélyezett 260 000 korona törlesztési kölcsön törlesztési határideje 50 évben állapíttassék meg.

E kölcsön felvételére azért van szükség, mert a Kolozsvári Kir. Törvényszék jóváhagyása mellett a hitbizománynál egy oly csereügylet terveztetik, mely szerint a hitbizománynak két uradalma közül a Zemplén vármegyében fekvő bodrogszerdahelyi uradalom helyett a hitbizománynak Szolnok-Doboka vármegyében fekvő csákigorbói uradalma szomszédságában fekvő birtokrészek szereztetnének meg. Minthogy azonban a kínálkozó alkalom felhasználásával előbb történt, a Szolnok-Doboka vármegyei uradalom mellett fekvő Szörcsey-féle tihói birtok megvétele, semmint a zempléni birtok eladása sikerülhetett volna: ezért szükségessé vált, hogy a vételár fedezésére jelzálogi kölcsön vétessék fel.

Ezen törlesztési kölcsön csupán a hitbizománynak eladásra szánt zempléni uradalmára fog bekebeleztetni, s abból elsősorban a tihói birtok vételára: 190 000 korona lesz kifizetendő. A tihói birtokon levő jelzálogos teher szintén a zempléni birtokra fog áthárittatni, úgyhogy a Kolozsvári Kir. Törvényszék által már engedélyezett kapcsolatos jogügyletek lebonyolítása után a hitbizomány állagául megmarad a csákigorbói uradalom

431 A selmecbányai Akadémiát – a bányászati és kohászati szakemberek képzésére – a bécsi udvari kamara hozta létre 1735-ben. A két éves szakképzésről 1770-ben a három évesre tértek át. Az Akadémiát 1904-ben Bányászati és Erdészeti Főiskolává alakították át, és a képzési időt négy évre növelték.

432 A tanszékek számát 20-ra növelték.

kibővítve a tihói birtokokkal, és ezek tehermentesek lesznek. A zempléni uradalom ellenben a hitbizományból kiválik, s eladási ára a terhek fedezésére fog szolgálni.

Ehhez a jogügylethez szükséges kölcsön a jelenlegi pénzügyi viszonyok között csak 50 éves törlesztéses határidő mellett szerezhető meg előnyös feltételek alatt, s ezért folyamodó – tekintettel arra, hogy a jelzálogi biztosítékul szolgáló zempléni birtokot eladni óhajtja – kedvezőbb eladási ár szempontjából is a hosszabb lejáratú, tehát kevesebb annuitással járó kölcsöntípushoz kénytelen folyamodni. Amennyiben a zempléni birtok eladása időközben kedvező feltételek mellett sikerülne, úgyhogy annak eladásából a tihói vételből származott kötelezettségek fedezhetők lennének: úgy a tervezett kölcsön felvétele tárgytalanná válnék.

Ezekre való tekintettel, továbbá tekintettel arra, hogy a tervezett kölcsönfelvételhez a hitbizományi gondnok és a városmányosok képviselője hozzájárult, és tekintettel végül a minisztertanácsnak ezen elvi kérdésben (a Hadik-Barkóczy, az Esterházy, a Festetics és a Bissingen-Nippenburg-féle ügyekben) már elfoglalt álláspontjára, azt a kérelmet terjeszti előadó miniszter úr a minisztertanács elé, hogy báró Jósika Sámuel ismertetett kérelme tárgyában legfelsőbb helyre pártoló felterjesztést tehessen.

A minisztertanács a kérelemhez hozzájárul.

38.

Konzuli bíróságoknak hagyatéki ügyekben történő eljárásáról[433]

Igazságügy-miniszter úr előadja, hogy a konzuli bíróságok az örökösök nélkül elhalt magyar és osztrák honosok s védencek hagyatékának átadása körül eddigelé különféle gyakorlatot követtek.

Egyöntetű eljárás biztosítása végett szükséges tehát a konzuli bíróságoknál érvényes hagyatéki eljárási szabályok olyatén kiegészítése, hogy az örökösök nélkül elhalt örökhagyók hagyatéka az örökösök jelentkezésére rendelt határidő eredménytelen letelte után az Államkincstárnak adassék át, mégpedig a magyar honosok és az ezekkel egyenlő tekintet alá eső védencek (1891: XXXI. törvénycikk[434] 11. §-ának 2. bekezdése) hagyatéka a Magyar Államkincstárnak, az osztrák honosoké és az osztrák honosoknak tekintendő védencek hagyatéka az Osztrák Államkincstárnak.

Előadó miniszter úr bemutatván a magyar honosokra és védencekre vonatkozó rendelettervezetét, melynek szövegét a közös külügyminiszter úrral tartott értekezés után a m. kir. miniszterelnökúr és a m. kir. pénzügyminiszter úr hozzájárulásával állapította meg, s melyhez a horvát–szlavón–dalmátországi miniszter úr útján Horvát–Szlavón–Dalmátországok bánja is hozzájárult: az 1891: XXXI. törvénycikk 10. §-ának 5. pontja alapján a minisztertanács felhatalmazását kérte arra, hogy a bemutatott rendelet kibocsáttathassék.[435]

A magyar minisztertanács a szóban levő rendelet kibocsátására a felhatalmazást megadja.

---

433 A konzuli bíróságokról lásd: MNL OL K 27. 1905. január 27./8. és május 18./17.

434 1891. évi XXXI. törvény. A konzuli bíráskodás szabályozásáról. *Törvénytár*, 1889–1891. 477–483.

435 MNL OL K 26–1906–XLI–1646. Az igazságügy-miniszter előterjesztése a konzuli bíróságoknál hatályban lévő hagyatéki eljárási szabályok tárgyában. 1904. augusztus 24.; 4064/1904. M. E. sz. rendelet. 1904. szeptember 15.

42.
A jótékonysági célú postai bélyegadományok megszüntetése

43.
A Hadsereg részére magyar ipari termékek szállítása[436]

Kereskedelemügyi miniszter úr előterjeszti a Közös Hadsereg és a Haditengerészet ipari szállításainak rendezése tárgyában a minisztertanácsnak folyó évi január hó 30-án tartott ülésében[437] nyert megbízás alapján folytatott tárgyalások eredményeként külön-külön a közös hadügyminiszter úrral és a haditengerészet parancsnokával létrejött megállapodásokat, s azokra nézve következőket jegyzi meg:

A tárgyalások kiindulási pontjául az 1903. évi Magyar Delegáció határozatai szolgáltak, melyek mindkét megállapodásba bevezetésképp felvétettek.

Ez alapon úgy a hadügyminiszter úr mint a Haditengerészet parancsnoka biztosították jövőre nézve a magyar iparnak a teljes kvótaszerű részt cikkenként, illetve iparcsoportonként a kártalanítás elvének elfogadásával, nevezetesen oly módon, hogy amennyiben a magyar ipar valamely cikkben nem volna megfelelő arányban részesíthető, kártalaníttatni fog más ipari cikkben.

Csupán a Haditengerészetet illetőleg vétetett fel a megállapodásokba oly kijelentés, hogy mindaddig míg Magyarországon hajógyár nem lesz, amely megfelelő rendelkezésekkel lenne ellátható, a teljes kvóta alig lesz elérhető.

Ezzel szemben azonban kiváló jelentőséget kell tulajdonítani a Haditengerészet parancsnoka azon kijelentésének, mint a megállapodások egyik pontjának, hogy abban az esetben, ha Magyarországon megfelelő hajógyár létesül, ennek a beszerzendő torpedónaszádok tekintélyes részét fogja juttatni, és lehetőleg kártalanítani fogja a magyar ipart torpedónaszádokban azon hiányért, mely azáltal állott elő, hogy Magyarországon eddig nem volt hajógyár, és ennek folytán az összes hajórendelések eddig Ausztriában történtek.

Igen fontos elvi jelentősége van a megállapodások azon részének, mely a kvóta számítási kulcsára vonatkozik, mely a legmesszebb menő módon elégíti ki a magyar érdekeket, nevezetesen, hogy a Hadsereg saját üzemeinek gyártása – ideértve az ágyúcsőgyártást is – azon részeiben, melyben a magánipart érintik, Ausztria ipara terhére esnek, illetőleg azon állam kvótájába számítandók, melyből a felhasznált nyers- és segédanyagok, illetve félgyártmányok beszereztettek, míg a munkabérek teljes összegükben azon államot terhelik, melyben az illető katonai üzem fekszik.

Hasonló jelentőséget kell tulajdonítanunk annak is, hogy ezentúl a közös katonai hatóságok azon központi szükségleteiért is, amelyeket eddig a Hadügyminisztérium és a Haditengerészet, valamint annak Ausztria területén levő hatóságai kizárólag Ausztriában szereztek be, a magyar ipar szintén megfelelően fog kártalaníttatni, vagyis biztosítva van ez alapon a magyar iparnak a Hadsereg és Haditengerészet összes figyelembe jöhető ipari szükségleteinek kvótaszerű része.

436 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 30./2.; február 24./1.; július 28./49.

437 MNL OL K 27. 1904. január 30./2. A kereskedelemügyi miniszter megbízása a magyar ipar hadiszállításainak növelése érdekében folytatott tárgyalások vezetésével.

Csupán egy tekintetben nem lehet ezt biztosítani, a Hadsereget illetőleg a csapatok kézi bevásárlásaira és a Haditengerészetet illetőleg a tengeren való beszerzésekre nézve.

Előbbieket azért, mert a csapatok átalányozva vannak és beszerzéseiket közvetlenül eszközlik, melyekre nézve azonban az a gyakorlat, hogy minden csapat ott szerzi be szükségleteit, ahol állomásozva van, tehát a magyarországi csapatok Magyarországon. Utóbbiaknál ez a fenntartás természetes, mert a tengeren járó hajóknak ott kell beszerezniök szükségleteiket, ahol éppen lehetséges.

Az eljárásra vonatkozó megállapodások is sok előnyt biztosítanak a magyar iparnak és teljes befolyást és ellenőrzési jogot a magyar kereskedelemügyi miniszternek, pénzügyi szempontból pedig figyelemre méltó az a megegyezés, hogy úgy a Hadsereget, mint a Haditengerészetet illetőleg a magyar cégekkel a szállítási szerződések úgy kötendők, hogy a szerződés- és nyugtabélyegilletékek a Magyar Kincstár javára essenek.

Ezen alkalommal rendeztetett a Katonai Kincstár blumaui robbanóanyaggyárának Magyarországon közszállításokban való részvétele is.

Eddig ugyanis eltérő volt e tekintetben a gyakorlat, és valóban ötletszerűleg váltakozva tétettek intézkedések, melyek majd elzárták a blumaui gyárat a magyar állami szállításokban való részvételtől, majd pedig ezt megengedték.

Szemben azon nagy előnyökkel, melyeket a megállapodások során a hazai iparnak biztosítani sikerült, nem zárkózhatott el előadó miniszter úr azon engedmény elől, hogy állami szállításoknál a blumaui katonai gyár robbanóanyagai a hazai gyárakkal egyenlő elbánásban részesíttessenek, ami mindössze egy hazai iparvállalat (a Dinamit-Nobel Rt. pozsonyi és zurányi gyárai) érdekeit érinti, mely vállalat azonban elég erős arra, hogy a versenyt fölvegye.

Előadó miniszter úr kéri a létesített megállapodások elfogadását, s egyben arra nézve is felhatalmazást kér, hogy az elfogadásról a magyar kormány nevében a közös hadügyminiszter urat és a Haditengerészet parancsnokát értesíthesse, kifejezve ezen fontos ügyben tanúsított előzékenységükért a magyar kormány köszönetét.

Tekintettel pedig arra, hogy a Hadsereg és Haditengerészet ipari szükségleteinek kérdése már huzamosabb idő óta élénken foglalkoztatja a hazai politikai és ipari köröket, célszerűnek tartaná, ha ezeket a megállapodásokat a közös hadügyminiszter és a tengernagy a jövő évi Magyar Delegációnak bejelentené, mire nézve szintén kéri a minisztertanács elhatározását.

> A minisztertanács tudomásul veszi az előterjesztést, s felhatalmazza az előadó miniszter urat, a hadügyminiszter úrral s a tengerészeti osztályfőnökével szemben kijelenthetni, hogy a magyar kormány a létrejött megállapodásokhoz hozzájárul, azok létesítésénél tanúsított előzékenységért a nevezett uraknak köszönetet mond, s kívánatosnak tartja, hogy a megállapodások a jövő évi delegációknak bejelentessenek.

31. (22.)
1904. július 26.

1.
Az 1904. évi költségvetési törvényjavaslat előterjesztése[438]

Miniszterelnök úr előterjesztésére

felhatalmaztatik a pénzügyminiszter úr, hogy az 1904. évi állami költségvetési törvényjavaslatot, mihelyt a Képviselőház a költségvetési előirányzat részletes tárgyalását befejezi, a Képviselőház elé terjeszthesse.[439]

2.
A cukorforgalom szabályozása

Pénzügyminiszter úr előadja, hogy miután a minisztertanács folyó hó 11-én tartott ülésén[440] felhatalmazta őt a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter urat a magyar kormány nevében felszólíthatni arra, hogy a cukor forgalmának a Magyar Korona Országai és a Birodalmi Tanácsban Képviselt Királyságok és Országok, valamint Bosznia és Hercegovina közt való szabályozására vonatkozó rendeletet vele egyetértőleg még a folyó hóban adja ki, s ha az erre hajlandó nem lenne, ezt a rendeletet egyoldalúlag maga adhassa ki, – előadó miniszter úr ezt a felszólítást tényleg megtette, de a cs. kir. osztrák kormány azt nem volt hajlandó elfogadni. Okai, amelyek miatt az egyetértő eljárásra vonatkozó ajánlatunkat el nem fogadhatta, nagyobb részt nem helytállók ugyan, kivéve azt az egyet, hogy miután a Közigazgatási Bíróság hatásköre Ausztriában nincsen úgy korlátozva, mint nálunk, a kiadandó rendelet alapján ott felmerülendő panaszra a Kincstár esetleg marasztalható lenne, mégis tudomásul kellett venni az elutasítást, mire azután a magyar kormány arra kérte fel a cs. kir. osztrák kormányt, hogy legalább tűrje el azt, hogy a surtaxe biztosítására szolgáló illetékek iránt egyoldalúlag intézkedhessünk, ámde a cs. kir. kormány ebbe sem volt hajlandó megnyugodni, hanem késznek nyilatkozott olyan intézkedéseknek egyetértőleg való foganatosítására, melyek a küldő által utólag fizetendő illeték behajtásának fiktív küldők szerepeltetésével való meghiúsítását lehetetlenné tennék.

Ennek folytán a kérdés folyó hó 25-én Bécsben szóbeli megbeszélés tárgyává tétetett, s ennek során megállapíttatott, hogy a felmerült kérdésnek egyetértőleg való megoldása volna elérhető, ha a két kormány között megegyezés jönne létre arra nézve, hogy a cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903. évi II. törvénycikk módosításáról szóló és alkotmányos tárgyalás alatt álló törvényjavaslat parlamentáris tárgyalása alkalmával úgy Magyarországon, mint Ausztriában olyképpen módosíttatnék, illetve egészíttetnék ki, hogy az átvevőnek másodsor-

438 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 4./9.; 1904. április 11./8.; december 2./6.

439 MNL OL K 2–1904–AXV–2–73. A Pénzügyi Bizottság általános jelentése az 1904. évi költségvetésről. 1904. június 17.

440 MNL OL K 27. 1904. július 11./1. A magyar cukoripar védelme a belföldi piacon az osztrák cukorexporttal szemben.

ban fizetési kötelezettsége megállapíttatnék ama cukorküldemények után utólag fizetendő illetékekre nézve, amelyek 1904. évi augusztus 1-jétől az alkotandó törvény kihirdetésének napjáig fognak az átutalási eljárás mellett forgalomba kerülni.

Ezzel kapcsolatban még folyó évi augusztus hó 1-je előtt úgy Magyarországban, mint Ausztriában rendelet volna intézendő a pénzügyminiszter által az eljáró közegekhez, amelyben a közegek utasíttatnának egyrészt arra, hogy megállapítsák, vajon a cukorküldemények küldője gyanánt tényleg azok az egyének vagy cégek szerepelnek-e, akik a küldeménynek tényleges küldői, és akik a küldött cukor felett tényleg rendelkezhetnek, másrészt arra, hogy megállapítsák, és előjegyzésbe vegyék, hogy az egyes államterületek között 1904. évi augusztus 1-jétől fogva forgalomba kerülő cukorküldeményeknek kik a tényleges átvevői, és ki mily mennyiségű cukrot vett át. A küldő fél személyazonosságának és rendelkezési jogának megállapításától el kellene tekinteni akkor, ha a fél a küldeményben foglalt cukor után az alkotandó törvény értelmében majdan járó illetéket önként letéteményezi.

E rendelkezésekre az érdekelt felek esetről esetre mindig figyelmeztetendők volnának, úgyhogy a hírlapi úton is közzéteendő e megegyezésnek és e rendelkezéseknek remélhetőleg meg volna az a hatása, hogy a cukorkereskedelem az alkotandó törvény életbeléptéig tényleg számolna az utólag megfizetendő illetékkel.

A cs. kir. osztrák kormány tagjai a tegnapi megbeszélések során a cs. kir. osztrák kormány nevében hajlandóknak nyilatkozván a kérdésnek a fent jelzett módon való megoldására, előadó pénzügyminiszter kéri a magyar minisztertanácsot, hogy – tekintettel arra, hogy az előadott intézkedésektől ugyanazok az eredmények remélhetők, mint amily eredményeket a magyar kormány az 1904. évi július hó 11-én tartott minisztertanács által elfogadott rendelettervezet életbe léptetésétől várt – a kérdésnek a fent jelzett módon való megoldásához járuljon hozzá.

A minisztertanács az előterjesztést jóváhagyólag tudomásul veszi, s felhatalmazza pénzügyminiszter urat az előterjesztett egyezménynek a magyar kormány nevében való elfogadására, és az erre vonatkozó hírlapi közlemény s rendelet kiadására.

32. (23.)
1904. július 28.

4.
Csendőrségi ügyosztály szervezése a Belügyminisztériumban[441]

Miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy a Belügyminisztérium Közbiztonsági Főosztályának a Csendőrségre vonatkozó teendőit egy csendőrségi szakközegekből szervezendő külön csendőrségi ügyosztályra kívánja bízni, ami lehe-

441 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. március 13./9.; május 31./8.

tővé tenné azt, hogy a csendőrségi ügyet egy kézben összpontosítva egységesen, céltudatosan és sokkal gyorsabban intéztethetnének el. Állana pedig ezen ügyosztály egy tapasztalt csendőr törzstiszt vezetése alatt egy csendőr csapattisztből, egy csendőr számvivőtisztből és egy-két csendőr őrmesterből. A szervezés a Kincstár anyagi megterheltetése nélkül lévén eszközölhető, előadó miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy eziránt legfelsőbb helyre előterjesztést tehessen.

A kívánt felhatalmazás megadatott.

14.
Betegápolási tartozások kifizetésére kölcsön engedélyezése Kis-Küküllő vármegye számára

Miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője előadja, hogy Kis-Küküllő vármegye az 1875: III. tc.[442] rendelkezésein alapuló tartozásait a Vármegyei Betegápolási Alap teljes kimerülése és más igénybe vehető alap nemléte miatt saját erejéből ki nem egyenlíthetvén, az 1898: XXI. tc.[443] 15. §-ának negyedik bekezdése alapján az Állampénztárból 2400 K törlesztéses kölcsön engedélyezését kérte, amely kölcsönt s annak 3%-os kamatait a Vármegyei Székházépítési Alapnál már eddig is mintegy 400 koronában jelentkező, de jövőre évről évre bizton fokozódó megtakarításokból, illetve maradványokból óhajtja törleszteni.

Előadó miniszter úr engedélyezendőnek vélné e kölcsönt azért is, hogy a pótadókkal máris túlterhelt vármegye újabb külön pótadó alkalmazása nélkül tartozását egyszerre kifizethesse, s az érdekelt közkórházak is gyorsabban hozzájuthassanak követeléseikhez.

Minthogy azonban a belügyi tárca költség-előirányzatában erre fedezet nincsen, a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy Kis-Küküllő vármegye által a fent idézett törvény alapján kért, s a vármegye betegápolási költségtartozásainak rendezésére szolgáló 2400 K kölcsönt – azzal a kikötéssel, hogy a törlesztési határidő legfeljebb hét évben állapíttassék meg – a belügyi tárca terhére rendkívüli kiadásként kiutalványozhassa.

A kért hozzájárulás megadatott.

15.
A Marosvásárhelyi Országos Kórház felújítása

Miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy a Marosvásárhelyi Országos Kórháznak 1902-ben történt állami kezelésbe való átvétele alkalmával az átalakításra, kibővítésre és felszerelésre elsősorban az 1902. évi IX. fejezet 5. cím 4. rovat alatt előirányzott 34 000 K rendkívüli átmeneti hitel, másodsorban pedig a kórháznak az állami kezelésbe való átvételt megelőző időkből származó, s mintegy 40 629 K 78 fillért kitevő ápolási költség hátralékai együttvéve 74 629 K 78 fillérnyi összegben lettek kijelölve, mely összeg az átvétel alkalmával az előirányzott munkálatok költségeinek fedezésére elegendőnek is mutatkozott.

---

442 1875. évi III. törvény. A nyilvános betegápolás költségei fedezéséről. *Törvénytár*, 1875–1876. 6–10.
443 1898. évi XXI. törvény. A nyilvános betegápolás költségei fedezéséről. *Törvénytár*, 1898. 113–118.

Az átalakítás és új építkezések folyamán azonban a régi, rozoga és elhanyagolt épületen oly hiányok mutatkoztak, melyeket a falbontások megkezdése előtt előre látni nem lehetett, de melyeket az épület szilárdságának veszélyeztetése nélkül a talált állapotban meghagyni nem lehetett, mely körülmény az előirányzott költségvetés túllépését vonta maga után.

Ehhez járult még, hogy a kórház kibővítésére még a kórháznak állami kezelésbe vétele előtt megvásárolt Bécseky-féle telken lévő épület nemcsak hasznavehetetlennek bizonyult, de elhelyezésénél fogva sem volt eredeti helyén meghagyható, s hogy a kórház céljainak megfelelhessen, egész az utca mentéig ki kellett építeni, ami ismét csak az erre szánt átalakítási költség túllépésére vezetett.

Később, hogy ezen állami kórház a tőle joggal megvárható egészségügyi követelményeknek is megfelelhessen, egy fertőtlenítő gép beszerzése és elhelyezése is égetően szükségessé vált, mely gépberendezés elhelyezése újabb építkezésekkel s kikerülhetetlen költségekkel járt. Majd a kórházi élelmezésnek mentől olcsóbbá tétele a házi élelmezésre való berendezkedést tette indokolttá, ami szintén nem csekély mértékben növelte a kórháznak az állami kezelésbe való átvételével járó beruházási költségeit.

De nem voltak fedezhetők a kijelölt alapokból az átvétellel járó kiadások azért sem, mert a kórházat teljesen újonnan kellett felszerelni, s megfelelő gyógyeszközökkel is ellátni. A kórház vászonneműkészlete már az átvételkor is annyira hiányos volt, hogy ennek pótlására 1903-ban 6350 K rendkívüli póthitel igénybe vételét hozta javaslatba a kórház költségvetésének tárgyalására kiküldött bizottság, ami azonban a törvényen kívüli állapot miatt kivihető nem volt. Sőt, mivel a kórház 1903. évi költségelőirányzatában a vászonneműek pótlására beállott 2100 K is más, feltétlenül sürgős kiadások fedezésére fordíttatott, ma a kórház összes vászonneműkészlete szerfölött hiányos, elannyira, hogy a kórháznak ágy- és fehérneművel való felszerelése legkevesebb 12 000 korona újabb sürgősen kiutalványozandó kiadást igényel.

Mivel tehát az átvétel óta kifizetendő lett volna:

1./ Átalakítási és újjáépítési munkálatokért	50 007 K 98 f
2./ Gépház (fertőtlenítő gép részére) és konyhaátalakításért	3 106 K 21 f
3./ Berendezésért, melyben a fertőtlenítő gép, az összes konyhafelszerelések, egy villamos transzformátor, stb. is bennfoglaltatik	36 100 K 59 f
4./ Az 1903. évi utolsó negyedévről szóló gyógyszerszámla	2 942 K 51 f
Összesen	92 157 K 29 f

melyre azonban fedezetül csak rendkívüli átmeneti hitel 34 000 koronája és az államosítás előtti évek gyógydíjköveteléseiből befolyt 38 031 K 64 fillér, összesen tehát 72 031 K 64 fillér állott, s így a kórházat az eddig igénybe vett munkálatokért és beszerzésekért máris 20 125 K tartozás terheli, melyhez hozzászámítva a vászonneműekkel való felszereléshez szükséges 12 000 koronát, összesen 32 125 K szükséges ahhoz, hogy a kórház akadálytalanul megfelelhessen rendeltetésének.

Mivel pedig előadó miniszter úr a kórház ügyeinek végleges rendezését másképpen keresztülvihetőnek nem látja, a fentebb kimutatott 32 125 K 65 fillérnek zárszámadásilag történendő indokolás mellett, túlkiadásként való elszámolásához kéri a minisztertanács beleegyezését.

A minisztertanács ehhez hozzájárult.

37.
Szerém vármegyében kincstári erdőbirtokok elcserélése

Földmívelésügyi miniszter úr bejelenti, hogy a Vinkovcei Kir. Erdőhivatalhoz tartozó kir. erdőgondnokságok kezelése alatt álló kincstári erdőkbe beékelt s a Topolovác és Blata nevű védkerületekben fekvő 24 256/1600 kat. holdnyi belzeteknek[444] a Morovics, Batrovce és Lipovác községek határában szétszórtan fekvő 33 1505/1600 kat. hold eladásra szánt kincstári erdőhasítványföldekért való elcserélése iránt a belzetek tulajdonosaival csereszerződéseket szándékozik kötni, mert a csere tárgyát képező magánbelzetek kataszteri tiszta jövedelme és forgalmi értéke nagyobb az azokért cserébe adandó s a kincstári erdőbirtokon kívül fekvő erdőhasítványföldek értékénél, s kéri ennélfogva a minisztertanács hozzájárulását ezekhez a csereszerződésekhez.

A kért hozzájárulást a minisztertanács megadta.

38.
Crkveni község mellett fekvő kincstári erdőbirtok elcserélése

Földmívelésügyi miniszter úr bejelenti, hogy a Vinkovcei Kir. Erdőhivatal kerületéhez tartozó Jaszenováci Kir. Erdőgondnokságban a Crkveni Bok község határában fekvő 2260/1. és 2260/2. kataszteri helyrajzi számú 1,1568/1600 és 3,1536/1600 katasztrális hold kiterjedésű magánföldrészleteknek az ugyanazon erdőgondnokság Slinagreda nevű védkerületében fekvő 1080/10. d. 1., 1083/10. d. 2., 1045/1/a., 1049/4., 1051/6., 1052., 1050/4. és 1061/4.a. helyrajzi számú ugyanolyan kiterjedésű kincstári erdőhasítványföldek ellenében leendő elcserélését erdőgazdasági szempontokból szükségesnek tartván, a magánföldrészletek tulajdonosaival csereszerződéseket szándékozik kötni, ha ehhez a minisztertanács hozzájárulását megnyeri.

Tekintve azt, hogy a csere tárgyát képező két magánföldrészlet kincstári erdők közé van ékelve, s a cserébe adandó erdőhasítványföldeknél értékesebb, tehát a csere a Kincstárra nézve előnyös, a minisztertanács annak megkötéséhez hozzájárul.

39.
Úszódaru újjáépítése az újpesti kikötőben

Földmívelésügyi miniszter úr előadja, hogy az újpesti kincstári kikötőben a „Danubius Schoenichen Hartmann" Egyesült Hajó- és Gépgyár Részvénytársaság által az Államkincstártól bérben bírt területen levő emelődaru használhatatlan állapotban van, és gyökeres kijavítása, illetve újjáépítése elkerülhetetlenül szükséges. Az újjáépítés költségeit a nevezett részvénytársaság egyharmad részben viselni tartozik.

A meglevő és csak 15 tonna emelőképességgel bíró darunak használhatóvá tétele mintegy 100 000 koronába, nagyobb emelőképességgel való teljes újból építése pedig mintegy 175 000 koronába kerülne. Miután a mai daru használhatóságát – csekélyebb emelőképessége mellett – az is korlátozza, hogy helyéből ki nem mozdítható állódaru: számítások ejtettek meg arra nézve, hogy mennyibe kerülne egy nagyobb, 40 tonna

444 Községi belterületek.

emelőképességű úszódarunak beszerzése. Ily úszódaru ugyanis a közhasználhatóság tekintetében messze felette áll az egy pontra épített darunak, amennyiben az úszódarut nemcsak az újpesti kikötőben levő hajó- és gépgyárak, hanem a fővárosban, sőt, az azon kívül fekvő gyárak is igénybe vehetnék.

Megállapíttatván az, hogy ily úszódaru létesítése a meglevő daru újjáépítésének költségeit nem jelentékeny mérvben haladja meg – miután az újjáépítésnél az alapozás kerül igen sokba – a folyó évi költségvetés indokolásában már úszódaru beszerzésére kért előadó miniszter úr a törvényhozástól felhatalmazást.

A beérkezett ajánlatok közül a legelőnyösebb volt a „Danubius Schoenichen Hartmann" Hajó- és Gépgyár Részvénytársaság ajánlata, amely szerint a társaság hajlandó a 40 tonna emelőképességű úszódarut 210 000 koronáért elkészíteni, s amennyiben a daru kezelése is oly módon bízatnék reá, hogy az bizonyos meghatározott díj mellett bárki által is használtathassék, kész ezen összegből egyharmadot, vagyis 70 000 koronát számlája terhére elvállalni.

Miután az esetre, ha a társaságnál rendeltetik meg az úszódaru, a beszerzési költségek egyharmad részétől az Államkincstár megszabadul, erre pedig egyébként az Államkincstár a társasággal szemben igényt nem tarthatna, mert a társaságnak az egyharmad rész költség viselése iránti szerződési kötelezettsége csakis a mai daru újjáépítésére vonatkoztatható: a társaság ajánlatát külön versenytárgyalás mellőzésével – a darunak a társaság használatába és kezelésébe való adását illető megfelelő kikötésekkel – elfogadni szándékozik arra való figyelemmel is, hogy ily nagyobb úszódarunak elkészítése különös technikai ismereteket, illetve jártasságot igényel, amellyel a nevezett társaság, amely külföldre is szállít ily úszódarukat, teljes mértékben bír is.

Ezek alapján előadó miniszter úr Ő Felségétől felhatalmazást szándékozik kérni arra, hogy az újpesti kincstári kikötőben szükséges úszódarunak az előadott módon leendő beszerzése iránt intézkedhessék, amely lépés megtehetéséhez a minisztertanács hozzájárulását kéri, megemlítvén még azt, hogy a beszerzés költségeiből az Államkincstárra eső 140 000 K fedezésére szolgál az 1902. évi költségvetésben e célra engedélyezett és a folyó évben való felhasználásra lekötött 50 000 K, az 1903. évi költségvetésben felvett és lekötés mellett a jövő év végéig felhasználható további 50 000 K, nemkülönben az az 50 000 K, amely a folyó évi költségvetésben e címen felvéve van.

A minisztertanács ezen előterjesztést jóváhagyólag tudomásul veszi.

40.
Takarmány biztosítása az állami lótenyészetek részére[445]

Földmívelésügyi miniszter úr, tekintettel arra, hogy a kedvezőtlen időjárás miatt oly magas ajánlati árakkal fog szemben állani, az állami lótenyésztő intézetek takarmányszükségletének biztosítása iránt már legközelebb megtartandó versenytárgyalásoknál, hogyha azok eredménye szerint lesz kénytelen szerződéseket kötni, a Kincstárra súlyos terhek fognak nehezedni, kéri a minisztertanács hozzájárulását ahhoz, hogy amelyik telepósztálynál egyes cikkekre nézve a versenytárgyalásoknál el nem fogadható magas

445 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 28./40.; július 28./43.; augusztus 4./2.; szeptember 8./38.; szeptember 23./13.; október 13./28.; október 21./24.; 1905. január 6./29.; február 28./29.; február 28./35.

árak tapasztalhatók, ne legyen kénytelen új versenytárgyalást tartani, hanem az elért legolcsóbb ár keretén belül más módon gondoskodhassék a szükséges takarmány beszerzése iránt.

A minisztertanács ehhez hozzájárult.

41.
Árvédelmi munkák a Duna gemenci szakaszán

Földmívelésügyi miniszter úr bejelenti, hogy a Duna folyam gemenci szakaszán a bogyiszlói átvágásban átlag 450–500 méter széles folyammeder az átmetszés alsó torkolata alatt rendkívül kiszélesedik, minek következtében a mederben oly mértékű elfajulások lépnek fel, amelyek egyrészt a hajózást akadályozzák, másrészt az eddigi tapasztalatok szerint veszélyes jégtorlódások keletkezését mozdítják elő.

Ezen bajokon – amelyek a Pest megyei Sárközi és a Szekszárdbátai Ármentesítő Társulatok árvédelmi helyzetét felette súlyossá teszik – segítendő, a legszükségesebb munkálatok tervezetét elkészíttette, mely szerint a túl széles folyammeder kétoldali + 2 méter magasságig felérő párhuzamművek és megfelelő keresztgátak által 450 méterre lenne szűkítendő, és a szükséghez képest 0 alatti – 2 méter mélységig kotrás által mélyítendő.

Ezen munkálatokat, amelyek költségszükséglete 657 063 K 72 fillérrel irányoztatott elő, a fennforgó veszélyes helyzet megszüntetésének sürgősségére való tekintettel még a folyó évben kívánná megindítani; minthogy azonban e célra a folyó évben legfeljebb 300 000 K fordítható, a munkálatot a megtartandó árlejtés eredménye alapján oly kikötéssel kívánná vállalatba adni, hogy a vállalkozó a folyó évben csak 300 000 K-ig terjedő összeg kifizetésére tarthat igényt, az ezen felül eső összeg pedig csak 1905. évi január 1-je után az 1905. évi beruházási hitel terhére legyen kifizetendő.

Ezek alapján előadó miniszter úr Ő Felsége elé óhajt járulni, hogy a gemenci Duna-szakaszon tervbe vett munkálatok végrehajtására a legfelsőbb engedélyt legkegyelmesebben megadni méltóztassék, amely lépéséhez a minisztertanács hozzájárulását kéri.[446]

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

43.
Az ország vetőmag- és takarmányszükségletének biztosítása[447]

Földmívelésügyi miniszter úr előadja, hogy a folyó évi rendkívüli kedvezőtlen időjárás, nevezetesen az ország egész területén uralkodott állandó és mondhatni páratlan szárazság folytán nemcsak a takarmányneműekben, hanem az összes tavaszi terményekben az ország egész területén előreláthatólag oly kedvezőtlen s a rendes évi átlagokon messze alul maradó terméseredmények fognak mutatkozni, amelyek által okozandó s a közter-

446 MNL OL K 148–1907–19–11883. 1905. évi kormányjelentés a vízügyekről. 1905. – Az engedélyezett összeget 1905-ben használták fel.

447 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 28./40.; szeptember 8./38.; szeptember 23./13.; október 13./28.; október 21./24.; december 2./41.; 1905. január 6./29.; február 28./29.; február 28./35.

melés és köztenyésztést fenyegető veszedelmek elhárítása, illetőleg megelőzése a kormány részéről már most teendő intézkedéseket egyenesen megkövetelik.[448]

A tényleges vetőmag- és takarmányhiány, amelynek fedezéséről közgazdasági szempontokból a kormánynak okvetlenül gondoskodnia kell, ma még pontosan nem állapítható meg, miután maga a hiány a még hátralévő termési időszak időjárási viszonyainak megfelelően módosulhat, az azonban már ma is kétségtelen, hogy az egész ország területén elsősorban a kisgazdák a kedvezőtlen terméseredmények folytán sem a szükséges vetőmaggal, sem pedig állatállományuk kiteleltetésére megkívánt takarmányneműekkel rendelkezni nem fognak. Szükséges tehát, hogy az említett mezőgazdasági termények állami költségen mielőbb beszereztetvén méltányos kedvezményes áron az érdekeltek között kiosztassanak.

Az a hiányzó vetőmag- és takarmánymennyiség, amelynek beszerzéséről a kormánynak gondoskodnia kell, jelenleg még pontosan nem állapítható meg, de az eddig beérkezett termésjelentések szerint mindenesetre a tényleges szükségleten alul számít az előadó miniszter úr, amidőn egyelőre 1 000 000 korona erejéig vetőmag és gumó, valamint 1 200 000 korona erejéig takarmányneműeknek államköltségen történő beszerzéséhez kéri a minisztertanács hozzájárulását.

Úgy a vetőmag, mint a takarmányneműek kizárólag kisgazdák között osztatnának szét, éspedig akként, hogy a vetőmagvaknál a mutatkozó tényleges szükséghez mérten a tiszta beszerzési árral szemben 30–50%, míg a takarmányneműeknél legfeljebb 30% kedvezmény lenne nyújtható, mihez képest az Államkincstár végleges megterheltetése kerek számban 1 000 0000 koronára tehető.

A vetőmag-és takarmánysegélyben részesülők a részükre kiosztott termények kedvezményes vételárát lehetőleg azonnal a kiosztás alkalmával készpénzben fizetnék meg, amely irányban az immár az ország egész területére kiterjeszkedő hitelszövetkezetek esetleges közreműködése is igénybe vétetnék, vagy pedig, amennyiben ez mindenütt lehetséges nem volna, a vételárat megfelelő törvényhatósági, vagy gazdasági egyesületi jótállás mellett legkésőbb 1905. évi október hó végéig tartoznának megfizetni.

A szükséges terménymennyiségek mielőbbi beszerzése, illetőleg biztosítása azért kívánatos, mivel azok ára előreláthatólag emelkedni fog.

> A minisztertanács ezen előterjesztést tudomásul vevén, felhatalmazza a földmívelésügyi miniszter urat, hogy a termények beszerzésénél és kiosztásánál felmerülő költségeket egyelőre 2 500 000 K erejéig mint előirányzat nélküli átmeneti kiadást, a befolyó vételárat pedig mint előirányzat nélküli rendkívüli bevételt számolhassa el, hogy a nem állami szükségletek kielégítésére szolgáló termények beszerzését, az 1897: XX. tc.[449] 38. §-ától eltérőleg, nyilvános verseny mellőzésével, magánúton eszközölhesse, s amennyiben a terményeknek beszerzési áron való értékesítése remélhető, a fentebb szám szerint megállapított takarmánymennyiségen túl is eszközölhessen beszerzéseket.

448 A mezőgazdasági szaktudósítók jelentéseikben már 1904 júniusában arról tájékoztatták a Földművelésügyi Minisztériumot, hogy az aszály következtében a mezőgazdaság terméseredményei az előző évinél jelentősen rosszabbak lesznek, egyes területeken a közepesnek a felét sem érik el.

449 1897. évi XX. törvény. Az állami számvitelről. *Törvénytár*, 1897. 83–106.

44.

Az 1904. évi olimpián részt vevő versenyzők útiköltségének biztosítása

Vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a folyó évi július hó 12-i minisztertanácsban tett előterjesztése[450] kapcsán bejelenti, hogy a St. Louisban tartandó olimpiai nemzetközi versenyre Magyarországból kiküldendő ifjak útiköltségének az ügyét újabb megfontolás tárgyává tette, s az eredetileg kért 7000 koronát a cél kockáztatása nélkül 6000 koronára apaszthatónak véli, s felhatalmazást kér tehát arra, hogy az említett versenyekre kiküldendő négy magyar versenyzőnek utazási segélyben leendő részesíthetése fejében az 1904. évi kezelés terhére 6000 koronát előirányzat nélküli kiadásként folyósíthasson akként, hogy ezen összeg felét tárcája ez évi költségvetésének „Testi nevelés" címénél eszközlendő megtakarításokkal ellensúlyozza.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett, s a kért felhatalmazás megadatott.

45.

Bubics Zsigmond kassai püspök kitüntetése

Vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztésére

elhatároztatott, hogy Bubics Zsigmond kassai püspök részére, áldozópapságának 60 éves évfordulója alkalmából, az egyház és a közélet terén kifejtett kiváló tevékenysége és a hazai művészetek pártolása körül szerzett érdemei elismeréséül, a Lipót-rend nagykeresztjének adományozása hozassék Ő Felségénél javaslatba.

46.

Városi hozzájárulás az Erzsébetvárosi Állami Gimnázium fenntartási költségeihez[451]

Vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előadja, hogy 1901. évben az Erzsébetvárosi Állami Gimnázium szerződésének revíziója, illetőleg a főgimnáziumi szerződés szövegezésének megállapítása szükségessé válván, a minisztertanács akkor hozzájárult ahhoz, hogy a város terhére előírt 35 000 K hátralék elengedtessék, és hogy 1902. évtől kezdődőleg az eddigi 10 000 K hozzájárulás ezen összeg felére szállíttassék le.

A nevezett város azonban többszöri felszólítás dacára még ezen évi 5000 K hozzájárulást sem fizette meg, úgyhogy 1902. és 1903. évekre 10 000 koronával hátralékban van, s így természetesen a szerződés revíziója sem volt foganatosítható.

Közelebbről azonban a város azt az ajánlatot tette, engedtessék meg, hogy a fenntartás fejében fizetendő évi 5000 K helyett évenként 200 négyszögöl fát adhasson. Ezen ajánlatot, minthogy a szóban forgó intézet s ezzel kapcsolatos internátus évi faszükséglete ez idő szerint legfeljebb 100 négyszögölre tehető, előadó miniszter úr nem fogadhatta ugyan el, minthogy azonban meggyőződött arról, hogy a város ezen évi 5000 koronát tényleg nem képes fizetni, a nevezett városnak azt az ajánlatot óhajtaná tenni, hogy az

---

450 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 12./4.

451 Ma Dumbrăveni, korábban főként örmények lakta város (Románia).

5000 K hozzájárulás helyett vállalja el a főgimnázium és a vele kapcsolatos internátus mindenkori összes faszükségletét, s ezenkívül fizessen évenként 2000 koronát.

Tekintettel egyrészt arra, hogy a fa ára országszerte, és így Erzsébetvároson is évenként emelkedik, másrészt arra, hogy az intézet most tüzelőanyagul részben kőszenet használ, és az erre berendezett kályhák jó részének fokozatosan fafűtésre való átalakítása után az Államkincstár szintén némi megtakarítást fog évenként elérhetni, a város ajánlatát a fenti módosítással annál is inkább elfogadhatónak véli, mert arról győződött meg, hogy elvállalt kötelezettségének teljesítésére ez idő szerint teljesen képtelen.

Ennélfogva előadó miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy az Erzsébetvárosi Állami Gimnázium szerződésének revíziója, illetőleg a főgimnáziumi szerződés szövegének megállapítása alkalmával Erzsébetvárostól a jelenleg már 5000 koronára mérsékelt évi járuléka helyett csak azt kívánhassa, hogy vállalja el a gimnázium és az ezzel kapcsolatos internátus faszükségletének ellátását, s fizessen évente 2000 koronát, eddigi hátralékai pedig elengedtetnének.

A minisztertanács ehhez hozzájárult azzal, hogy amikor Erzsébetváros járuléka az állami költségvetésben csak 2000 koronával fog előirányoztatni, az illető állami költségvetés állami gimnáziumok és reáliskolák címének hivatali, irodai és házi szükségletek alrovata alatt előirányozandó összeg az Erzsébetvárosi Gimnázium faszükségleteinek a város által való ellátására való tekintettel lehetőleg csökkentessék.

49.
Honvédség részére fegyverek beszerzése[452]

Honvédelmi miniszter úr bejelenti, hogy a helybeli Fegyver- és Gépgyár Részvénytársaság, utalva a gyár nyomasztó helyzetére, mely már-már válsággal fenyegeti, a gyár üzemének fenntarthatása és mintegy ezer munkás keresményének biztosíthatása érdekében puskák megrendelését kérte.

Miután kívánatos hogy ezen, úgy állampolitikai, mint közgazdasági szempontból kiváló fontossággal bíró iparvállalat jelen súlyos helyzetéből felszabadíttassék, s üzemképessége fenntartassék, előadó miniszter úr tárgyalásokat indított a céggel oly értelemben, hogy 36 000 db puskát, a Honvédségnél 15 év óta használatban álló s ennek következtében a hadi használhatóság végső határát elért hasonló számú puskák kicserélésére, megrendel a cégnél már most, ha a 2 706 000 koronát kitevő vételár 1905. évtől kezdve kamatmentesen hat egyenlő évi részletben lesz törleszthető.[453]

Ezen kamatmentesség állítólag nagy anyagi veszteséget róna a cégre, s ezért erre vonatkozólag a megegyezés még nem jött létre, de mert a cég helyzete mind válságosabbra

452 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 30./2.; február 24./1.; július 12./43.

453 MNL OL K 255–1904–9. t.–1075. A honvédelmi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. március 29.; MNL OL K 255–1906–9. t.–300. Bihar Ferenc honvédelmi miniszter felterjesztése Fejérváry Géza miniszterelnök részére. 1906. január 20. – A Magyar Fegyver és Gépgyár rossz anyagi helyzete miatt a fegyverek vételára után a leszállítás napjától a tényleges kifizetés napjáig 3,5% kamatot folyósítanak a cégnek.

fordul, s a megrendelés sürgősnek mutatkozik: előadó miniszter úr felhatalmazást kért arra, hogy a 36 000 puskát már most megrendelhesse.[454]

A kért felhatalmazás megadatott azzal, hogy a fizetési módozatok megállapítása iránt a pénzügyminiszter úrral még csak ezentúl befejezendő tárgyalások eredményét, mely minden körülmények méltányos mérlegelésével állapítandó meg, a Fegyver- és Gépgyár Részvénytársulat magára nézve kötelezőnek ismerje el.

33. (24.)
1904. augusztus 4.

1.
Takarmánykiviteli tilalom[455]

Miniszterelnök úr előadja, hogy a szokatlanul hosszú ideig tartó nagy szárazság következtében az ország számos vidékét fenyegető takarmányhiány arra késztette, hogy a kormány tagjaival már előzőleg folytatott megbeszélés alapján a közös külügyminiszter úr figyelmét felhívta annak kívánatos voltára, hogy az ország keleti részeire nézve takarmánykiviteli tilalom rendeltessék el, s erre nézve – figyelemmel a kereskedelmi egyezmények rendelkezéseire – a nevezett miniszter úr véleményét kérte ki.

A külügyminiszter úr válaszában kijelentette, hogy olyan részleges kiviteli tilalmat, mely csak a Romániába irányuló kivitelre vonatkoznák, a Romániával 1893. évben kötött kereskedelmi egyezmény 3. cikkének szó szerinti értelmével nem tartana megegyeztethetőnek; ha azonban a részleges kiviteli tilalom elrendelésénél nem az irány, amely felé a kivitel tilalmaztatnék, hanem a származási hely jut kifejezésre, ahonnét a kivitel történhetnék, vagyis ha a tilalom nem a Romániában való kivitel ellen irányul, hanem Magyarország valamely vidékéről való kivitel ellen, tekintet nélkül arra, hogy hová van szánva az elszállítandó termény: akkor egy állam sem, még Románia sem tehetne észrevételt, mert általános természetű belső, merőben gazdasági intézkedésekről volna szó.[456]

Minthogy a közös külügyminiszter úr csak a Románia ellen irányuló részleges kiviteli tilalom tekintetében nyilatkozott, ami pedig a magyar kormánynak nem is lehetett célzata, s ami a miniszterelnök úr átirata félreértésének tulajdonítható, és mert a Német Birodalommal 1891. évben kötött szerződésünk kiviteli tilalom kibocsátását csak 3 esetben engedi meg kivételesen, nevezetesen:

---

454 A honvéd csapatoknál 15 éve használatban lévő 88/90 mintájú ismétlő puskák jelentékeny része már alig volt használható.

455 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. szeptember 22./4.; 1904. december 2./30.; 1905. május 18./23.

456 A statisztikai adatok szerint az 1899-ben és 1900-ban, amikor Romániában kedvezőtlen termés volt, a hiányzó takarmányt főleg Magyarországról vásárolták. (MNL OL K 26–1908–XLI–2895. A kereskedelemügyi miniszter átirata a belügyminiszter részére. 1904. augusztus 2.)

a./ ha a tilalom egyedárusági tárgyra vonatkozik,

b./ ha egészségrendőri tekintetekből történik,

c./ hadi szükségletekre vonatkozólag, rendkívüli körülmények között,

előadó miniszter úr szükségesnek vélte a közös külügyminiszter úr figyelmét erre is felhívni, s egy hozzá intézett újabbi átiratban vele tudatni, hogy nyilatkozatából azt a következtetést véli levonhatni, hogy a szálas takarmány mint kétségtelenül rendkívül fontos hadiszükségleti cikk, az idei takarmányhiány által okozott rendkívüli körülmények között, a fenti c. pont értelmében kiviteli tilalom alá vonható. Közölte egyúttal előadó miniszterelnök úr a közös külügyminiszter úrral, hogy miután az ország nagy közgazdasági érdekei teljes mérvben csak akkor óvhatók meg, ha a szálastakarmánykivitel a magyar állam egész területéről eltiltatik, amennyiben tőle olyan újabb értesülést nem nyerne, mely a kérdésnek újabb nehézségeit hozná tudomására, akkor ily értelmű rendelkezést szándékoznék a magyar kormány nevében kibocsátani.

Az ügy ilyen állása mellett szükségesnek tartotta miniszterelnök úr az osztrák kormány elnökét is tájékoztatni a magyar kormány szándékáról, s vele szemben felvetni azt a kérdést, hogy figyelemmel az osztrák tartományokban fennálló gazdasági helyzetre, szándékozik-e az osztrák kormány ehhez az akcióhoz csatlakozni, amely esetben az egész vámterületre egyetértőleg volna a kiviteli tilalom megállapítandó, avagy ráhagyja-e a magyar kormányra, hogy ez Magyarországra nézve önmaga tegye meg a szükséges intézkedéseket.

Az ügy sürgősségére való tekintetből, s azért is, mert az ilyen kérdéseket közvetlen szóbeli tárgyalások mellett gyorsabban és eredményesebben lehet megoldani, legcélszerűbbnek vélné az előadó miniszterelnök úr, ha a földmívelésügyi miniszter úr már legközelebb Bécsbe utaznék, s ott az osztrák kormány elnökével és a közös hadügyminiszter úrral jutna megállapodásra aziránt, hogy az egész vámterületre egyetértő eljárás mellett, avagy csak Magyarországra nézve, vagy pedig csak az ország egy bizonyos területére nézve bocsáttassék-e ki a kiviteli tilalom, s ez a katonai szempontok mérlegelésével minő terményekre terjedjen ki, megjegyeztetvén, hogy minél több terményre nézve történik a megállapodás, annál kívánatosabb lesz az, tekintettel a naponkint rosszabbodó gazdasági helyzetre.

Amennyiben az osztrák kormány a maga részéről nem kívánna ilyen tilalmat életbe léptetni, a magyar kormánynak a reá nehezendő felelősség tudatában és tekintve azt, hogy az 1899: XXX.[457], illetve az 1878: XX. tc.[458] tételes intézkedéseket eziránt nem tartalmaznak, a kiviteli tilalmat okvetlenül életbe kell léptetnie.[459]

> A minisztertanács ezen előterjesztést tudomásul vette, s felkérte a földmívelésügyi miniszter urat, hogy az osztrák miniszterelnök és közös hadügyminiszter urakkal a fentiek értelmében lehetőleg azonnal lépjen személyes érintkezésbe.
>
> Kimondja egyúttal a minisztertanács, hogy a majdan kibocsátandó kiviteli tilalom az ennek hatályba lépte előtt feladott küldeményekre nem terjedhet ki.

457 1899. évi XXX. törvény. A vám és kereskedelmi viszonyoknak és az ezekkel összefüggő némely kérdésnek rendezéséről. *Törvénytár*, 1899. 215–220.

458 1878. évi XX. törvény. A magyar korona országai és Őfelsége további királyságai és országai között kötött vám- és kereskedelmi szövetségről. *Törvénytár*, 1878.

459 A kiviteli tilalmat 1904. augusztus 12-én léptették életbe.

2.

Az ország vetőmag- és takarmányszükségletének biztosítása[460]

Földmívelésügyi miniszter úr bejelenti, hogy a folyó évi július 28-án tartott minisztertanácsban[461] nyert felhatalmazás alapján megtette a szükséges intézkedéseket, hogy az okvetlenül bekövetkező takarmány- és vetőmaghiány pótlása kellő megrendelésekkel és kötésekkel biztosíttassék.

A vetőmagvak biztosítására engedélyezett összeg azonban kevésnek bizonyult, mert eddigelé csak hét vármegyéből 28 000 mm burgonyaszükséglet jelentetett be, s még 20 vármegye jelentése nem érkezett be.

Felhatalmazást kért tehát előadó miniszter úr arra, hogy azon módozatok és feltételek mellett, amint ezt az előző minisztertanácsi határozat a takarmányneműekre nézve megállapította, a burgonya- és tengerikészletekből a megállapított mértéken túl tehessen beszerzéseket, ami annál is kívánatosabb, mert ezen cikkek ára tavaszra okvetlenül megkétszereződik, s akkor élelmicikkek gyanánt is értékesíthetők lesznek, s esetleg felhasználhatók az ínség enyhítésére.

Egyúttal arra is felhatalmazást kért előadó miniszter úr, hogy 10 vagon lucerna- és lóhermag beszerzését is biztosíthassa úgy, hogy a beszerzési és eladási ár közötti különbözetet az Államkincstár viselje.

Tudomásul vétetvén, a kért felhatalmazástok a földmívelésügyi miniszter úrnak megadattak.

34. (25.)
1904. szeptember 8.

3.

Bezerédj István főispáni kinevezése

A miniszterelnök úr bejelentette, hogy Schmausz Endre, Szabadka és Baja törvényhatósági városok főispáni állásáról lemondván, ezen városok főispánjává Bezerédj István földbirtokost szándékozik kinevezés végett Ő Felségénél javaslatba hozni.

Tudomásul vétetett, s egyúttal jóváhagyatott, hogy ez alkalomból Schmausz Endre nyugalmazandó főispán részére, sok évi kitűnő szolgálatai elismeréseül, a Lipót-rend lovagkeresztjének díjmentes adományozása hozassék Ő Felségénél javaslatba.

---

460 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 28./40.; július 28./43.; szeptember8./38.; szeptember 23./13.; október 13./28.; október 21./24.; december 2./41.; 1905. január 6./29.; február 28./29.; február 28,/35.

461 MNL OL K 27. 1904. július 28/43. Az ország vetőmag és takarmányszükségletének biztosítása

10.

Román sajtótermékek postai szállítási jogának megvonása[462]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy a Brassói Fővámhivatal által felülvizsgálat céljából beküldött román nyelven írt több sajtótermék-től – a történeti tények elferdítésével és irányzatú kiszínezésével a magyar nemzet elleni gyűlöletre való szítása miatt – a postai szállítási jogot a Magyar Korona Országai területére nézve megvonta. Ezen sajtótermékek a következők:

„Rusii si Ţărănimea românească, in vremea ocupaţijlor ruseşti. (Az oroszok és a román parasztság, az orosz foglalások idejéből) Gidei V. A. szerzőtől, megjelent Bukarestben 1902. évben.

„Discursul Domnului V. A. Urechia in Senatul de la 2 Decembrie 1893." (Urechia V. A. úr beszéde a Szenátusban 1893. december 2.) Megjelent Bukaresten, 1893. évben.

„Ce este Liga Românească si ce voeşte ea?" (Micsoda és mit akar a Román Liga?) Megjelent Botosani-ban, 1894. évben.

„Chestiunea Naţională in Senat. – Discursul Domnului Theodor Văcărescu. 14. decembrie 1894." (A nemzeti kérdés a Szenátusban. – Vakareszk Tivadar beszéde 1894. december 14.) Megjelent Bukaresten.

„Până când, frate Ardelene!" (Meddig még, erdélyi testvér!) Hangjegy, ének és zongorára. – Tanaszeszku Gergely szerzőtől. Megjelent Giurgiun.

„Memoriul presentat Corpurilor Legiuitoare de studenţii universitari din Bucuresci." (A bukaresti egyetemi hallgatók emlékirata a törvényhozó testületekhez.) Megjelent Bukaresten, 1894. évben.

„Românii din Ungaria, de Henri Gaidoz, traducere de Georgiu Moroian." (A magyarországi románok, Gaidoz Henriktől, fordítás Moroján Györgytől.) Megjelent Bukaresten, 1894. évben.

„Respuns declaratiunilor făcute de Comitele Kálnoky, in Delegaţiunea Ungară." (Válasz Kálnoky grófnak, a Magyar Delegációban tett nyilatkozataira.) Megjelent: Bukaresten, 1894. évben.

„Calvar – Smara." (Kálvár című költemény Szmarától.) Megjelent Bukaresten 1901. évben.

„Jos Jidanii!" (Le a zsidókkal! a Dreptatea című könyvnyomda által 1897. évi november 23-án kiadott külön lappéldány.) Megjelent Bukaresten.

„Harta etnografică a Austro–Ungariei şi a României după H. Kiepert." (Ausztria–Magyarország és Románia etnográfiai térképe Kiepert H. után) Megjelent: Berlinben, a Kraatz Lipót-féle litográfiai intézetben.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.[463]

---

462 Kiadványok és sajtótermékek postai forgalmazásának tiltását lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./4.; december 4./7.; december 13./5.; 1904. január 23./3.; január 30./7.; február 7./3., március 13./11.; május 31./7.; július 1./5.; 1905. február 8./7.; március 18./11.

463 Lásd még: MNL OL K 26–1904–2351. Az igazságügy-miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. november 14.

19.

Épületek vásárlása a Székelykeresztúri Járásbíróság és Fogház elhelyezésére

Az igazságügy-miniszter úr bejelentette, hogy a Székelykeresztúri Kir. Járásbíróság és Fogház elhelyezéséül szolgáló bérépületeket a Kincstár számára megvenni szándékozik.

A kérdéses épületek a Székelyegyleti Első Takarékpénztár Részvénytársaság csődtömegének tulajdonát képezik, s azokat megvételre a Csődválasztmány határozata alapján a tömeggondnok felajánlotta.

Az ingatlan áll 2 hold 492 négyszögöl kiterjedésű telekből és a rajta levő felépítményekből, éspedig egy 1894. évben épült egyemeletes főépületből, egy szilárd anyagból épült régi, de jó karban levő földszintes épületből, ezen felül több melléképületből.

Az emeletes főépület földszintjén van a járásbíróság minden tekintetben alkalmas módon elhelyezve, s a bőven rendelkezésre álló helyiségek az esetleges, későbbi szükségletét is fedezni fogják; ugyancsak megfelelő elhelyezése van a földszintes épületben a járásbírósági fogháznak is.

Az ingatlant az Államépítészeti Hivatal 105 752 koronára becsülte, a csődtömeggondnok 90 000 koronáért ajánlotta fel, kilátás van azonban rá, hogy 80 000 koronáért megszerezhető lesz. Ezen összeg mérsékelt, mivel az épületek jelenlegi 4200 K bérének 5%-kal tőkésített összegén is alul marad.

A vételár ugyan az igazságügyi tárca folyó évi beruházási hitelének terhére költségvetésileg előirányozva nem lett, mindazonáltal annak keretén belül már előirányzott, de kevésbé sürgős természetű építkezés elhalasztása által, illetve az elérendő megtakarításokból hiteltúlhaladás nélkül fedezhető lesz.

Tudomásul vétetett.

23.

Kincstári ingatlan elcserélése Máramaros vármegyében

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy a Máramaros megyei Lonka község határában fekvő kincstári tüzifa gerebrakodójának[464] kibővítése céljából mintegy 1850 K forgalmi értékkel bíró 2,139/1600 kat. hold kincstári ingatlant 1900 K forgalmi értékkel bíró 3,424/1600 kat. hold ingatlan ellenében elcserélni szándékozik.

Tudomásul vétetett.

24.

Torontál vármegyei kincstári ingatlan cseréje

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy a Torontál vármegyébe kebelezett Beresztóc község azt kérte, hogy a község határában fekvő 27,1526/1600. kat. holdas kincstári erdőterület ugyanolyan kiterjedésű községi legelőterületért elcseréltessék.

Minthogy a szóban levő fűz- és nyárfaerdő nem feltétlen erdőtalajon áll, a többi kincstári erdőktől távol esik, s folyton ki van téve a községi lakosok kártételének, a földmívelési miniszter úr a cserét elfogadni, illetőleg jóváhagyni szándékozik, megje-

464 Folyón létesített építmény, amely a vizet átengedi, de az úsztatott fát visszatartja.

gyezvén, hogy a faállományért a becsértéknek megfelelően a község 1870 K 20 fillér külön vételárt fizetnie. [!]

Tudomásul vétetett.

25.
Hódság község részére kincstári földterület eladása

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy Hódság, Bács-Bodrog vármegyei község kérelmére a nevezett községnek kenderáztató és szárító hely céljaira az 1902: VIII. tc.[465] értelmében eladásra szánt karavukovai felső erdőből 97 holdat, holdanként 650 K árért eladni szándékozik. A vételár 5% kamat kikötése mellett 10 év alatt volna befizetendő. Azonkívül a faállományért a község egyszerre fizetne 32 234 K 20 fillért.

Tudomásul vétetett.

26.
A Tisza szabályozása során keletkezett holtágak eladása

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a tiszai 37. és 39. I. számú átvágások folytán keletkezett holt kanyarokat nyilvános árverés mellőzésével – a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartása mellett – a parti birtokosoknak eladhassa.

A 37. sz. holt mederből eladandó terület 109,1267/1600 kat. hold. Ebből a Szabolcs megyei berceli határba eső 9,1004/1600 kat. hold holdanként 80 koronáért, a Zemplén vármegyei karádi határba eső 58,320/1600 kat. hold 40 koronáért és a Szabolcs vármegyei ibrányi határba eső 41,1523/1600 kat. hold, 60 koronáért adatnék el.

A 39. I. sz. holt mederből eladandó terület 32,799/1600 kat. hold. Ebből az ibrányi határba eső 15,202/1600 kat. hold holdanként 100 koronáért, a berceli határba eső 17,597/1600 kat. hold pedig 80 koronáért volna eladandó.

A minisztertanács hozzájárult.

27.
Telepítésre vásárolt ingatlan értékesítése[466]

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy az Andrássy Gyula gróftól telepítésre vásárolt ingatlanokhoz tartozó maroshidasi belsőségekből 827 négyszögölnyi, telepítési célokra nem használható területeket a rajtuk levő épületekkel 3 részre osztva, összesen 25 000 K kikiáltási ár mellett 20, illetőleg 40 félévi részletekben 5% kamat számításával leendő törlesztés iránt nyilvános árverésen eladni szándékozik.

Tudomásul vétetett.

---

465 1902. évi VIII. törvény. A csorbatói birtok megvásárlásáról. *Törvénytár*, 1902. 17–18.

466 A telepítésekről lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 9./25.; 1904. november 21./26.; 1905. január 6./30., 31. és 33.

36.
Olasz–magyar kereskedelmi tárgyalások[467]

A miniszterelnök úr szóba hozta az Olaszországgal folytatott kereskedelmi tárgyalásokat, előadván, hogy az augusztus havában tartott értekezletek alkalmával abban történt megállapodás, hogy igyekeznünk kell arra az álláspontra helyezkedni, hogy amit Olaszországnak megadhatni vélünk, az adassék meg most egyszerre.[468]

Ezen álláspontnak kifolyásaként elhatároztatott, hogy ahelyett, hogy 600 000 q bornak kedvezményes vám mellett való behozatala több évre felosztva évenként csökkenő mennyiségben engedélyeztessék, a jelen évben egyszerre engedtessék meg mintegy 4–500 000 q bornak behozatala 16 K vám mellett, nevezetesen hozzájárultunk azon alternatív javaslathoz, hogy a kedvezmény szárazföldön való behozatal mellett adassék meg vagy 500 000 q-ra 6,70 aranyforint vámmal, vagy 450 000 q 6,50 arany forint vámmal, természetesen kiköttetvén, hogy a vámkedvezménnyel behozandó bor csak házasítási célra használható fel, ellenőrzés mellett.

Ezen alapon, úgy látszik, a megegyezés létre is fog jönni. Némi nehézségek vannak ugyan a szalámi vámjánál, melynél a magyar kormány a kívánt vámleszállítást nem engedélyezheti, továbbá az olivaolajnál; remélhető azonban, hogy az osztrák kormány ezen cikknél az olasz követelést teljesíteni fogja, miután az őt érdeklő fűrészáruknál a status quónak megrontása elkerülhető lesz.

Az olaszok kívánták, hogy az általuk behozandó bornak ellenzár melletti elhelyezhetése érdekében a kormány raktárakat biztosítson nekik; erre azonban a kormány nem vállalkozhatik, mivel ez az illető bortulajdonosok dolga, egyébiránt ily raktáraknak kipuhatolása iránt a kormány közrejárhat.

Mint említve lett, a megegyezés létrejötte most már kilátásba vehető; azonban két formai nehézség merült fel.

Az egyik abban rejlik, hogy a most kötendő szerződés csak ideiglenes, s némely vámtétel, mely összefüggésben van a Németországgal kötendő kereskedelmi szerződéssel, csak ezen szerződésnek létrejövetele után a végleges szerződésben lesz szabályozható; továbbá, hogy mi részünkről az olasz kívánalmak – különösen a bort illetőleg – már az ideiglenes szerződésben engedélyeztettek. Tehát valamely garancia követelendő, hogy az olaszok a végleges szerződésnél, különösen a borra nézve, további követelésekkel ne léphessenek fel. Eziránt az ideiglenes szerződésben kellene valamely stipulációt[469] felvenni.

A másik formális és lényeges nehézség reánk nézve abból származik, hogy az ideiglenes szerződésnek már folyó évi október 1-jén kell életbe lépnie, s azt megelőzőleg publikáltatnia; míg a Magyar Országgyűlés csak október 10-én jön össze. Így tehát a magyar kormány abba a helyzetbe jut, hogy vagy alkotmányellenesen oly szerződést kell életbe

---

467 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18. 2./36.; 1903. november 23. 3./10.; 1903. december 31. 9./21.; 1904. február 7. 15./14.; 1904. március 13. 19./5.; 1904. április 13. 23./5.; 1904. szeptember 22. 35./3.; 1904. október 9. 38./1.; 1904. december 10. 45./25.; 1905. február 14. 53./4.

468 Az ideiglenes kereskedelmi szerződés 1904. szeptember 30-án lejárt. A földművelésügyi miniszter javaslata: a vámkedvezménnyel behozható bor maximum 500 000 mázsa és a kedvezményes vámtétel lehetőleg 20 korona. (MNL OL K 26–1904–VII–8773. A földművelésügyi miniszter átirata a miniszterelnök részére. 1904. augusztus 11.)

469 Kikötést.

léptetnie az Országgyűlés hozzájárulása nélkül, melyben kedvezmények adatnak, vagy pedig az Országgyűlést még szeptemberben össze kell hívnia, ami sok tekintetben – már csak parlamenti taktikai szempontból is – nagyon kellemetlen volna, s nagyban fokozná a nehézségeket.

Ezen oknál fogva azon óhajtással szándékozik a közös külügyminiszterhez és az osztrák miniszterelnökhöz járulni, hogy az olasz kormánynak tétessék az a javaslat, hogy az új ideiglenes szerződésnek életbe léptetése halasztassék el október 31-ig, vagy legalább október 20-ig, s a közbeeső időre a status quo állapota tartassék fenn.[470]

Ezen javaslatot a miniszterelnök úr nézete szerint az olaszok is minden nehézség nélkül elfogadhatnák, amennyiben az idei szüretből úgysem képesek korábban bort szállítani.

A minisztertanács ezen előterjesztést tudomásul vévén, maga részéről is kívánatosnak tartotta, hogy az olasz új ideiglenes szerződés életbe léptetésének elhalasztása iránt lépések tétessenek.

37.
A Belgiummal és Svájccal kötött kereskedelmi szerződésről[471]

A miniszterelnök úr bejelentette, hogy a közös külügyminiszter útján vett értesülések szerint Svájc és Belgium valószínűleg fel fogják mondani a jelenlegi kereskedelmi szerződéseket.

A külügyminiszter tájékoztatása végett kijelentendő, hogy a magyar kormány kész annak idejében új szerződések létesítése iránt a nevezett államokkal tárgyalásokba bocsátkozni, de szakelőadóinak elfoglaltsága miatt ez idő szerint az előkészítő tárgyalásokba még nem bocsátkozhatik.

38.
Az ország vetőmag-, élelmiszer- és takarmányszükségletének biztosítása[472]

A miniszterelnök úr megállapítandóknak tartja azon további intézkedéseket, melyek az idei rendkívüli szárazság következtében az országban mutatkozó gazdasági bajok enyhítése céljából a folyó évi július 28-án[473] és augusztus 4-én[474] hozott határozatokkal elrendelt intézkedéseken felül szükségesek.

Eddig csak takarmányhiánytól kellett tartani, most azonban az ínség kérdése is felmerül. Előzetes intézkedésképpen a miniszterelnök úr felszólította a főispánokat, hogy

---

470 Magyarország és Olaszország közötti kereskedelmi és forgalmi viszonyok ideiglenes rendezése érdekében létrejött 1903. december 31-ei megállapodás hatályát a Rómában 1904. szeptember 24-én aláírt jegyzőköny értelmében meghosszabbították. A megállapodást az Osztrák–Magyar Monarchia nagykövete és az olasz külügyminiszter írta alá. (MNL OL K 2–AXIV–2–107. Törvényjavaslat Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyunk rendezéséről. 1904. szeptember 24.)

471 A Belgiumra vonatkozó tárgalások: MNL OL K 27. 1904. december 10./25. – Svájccal a kereskedelmi szerződés 1905. szeptember 19-én lejárt, de hatályát változatlan feltételekkel 1905. december 31-ig meghosszabbították. (A tárgyalásokról lásd: MNL OL K 27. 1904. december 10./25.; 1905. szeptember 13./2.; 1905. december 9./2.; 1905.december 17./4. és 5.; 1906. január 4./14.; 1906. március 14./14.

472 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 28./40., július 28./43.; augusztus 4./2.; szeptember 23./13.; október 13./28., október 21./24.; december 2./41.; 1905. január 6./29.; február 28./29.; február 28./35.

473 MNL OL K 27. 1904. július 28./40. Takarmány biztosítása az állami lótenyészetek részére.

474 MNL OL K 27. 1904. augusztus 4./2. Az ország vetőmag- és takarmányszükségletének biztosítása.

tegyenek részletes jelentéseket a megyéjükben levő helyzetről, hogy van-e általában, s ha igen, mely vidéken és milyen mérvű ínség, általában milyen gazdasági bajok vannak, s milyen intézkedéseket kellene tenni.

Úgy látszik, hogy az ínség nem terjed nagy területre, főleg az ország keleti és északkeleti vidékein észlelhetők nagyobb bajok.

Nézete szerint a beruházási törvényben engedélyezett eszközöket is fel kellene használni az ínség enyhítésére, esetleg a munkálatok sorrendjének megváltoztatásával, s miután a beruházási akció némely vidékre ki nem terjed, ott más munkák foganatba vételéről kellene gondoskodni, s a lakosságnak keresetforrást kellene nyitni, s gondoskodni kellene arról, hogy az élelmiszerek, valamint a vetőmagra és takarmányra megkívántató termények hozzáférhetőkké tétessenek. Azért elárusító helyeket kellene felállítani, irányadónak tekintvén azt az elvet, hogy elsősorban a helyi szervezeteknek (hitelszövetkezetek, községi előljáróságok stb.) kellene a szükségletekről gondoskodniok. De az egész akció vezetését a központban egységesíteni kellene: azért javasolja, hogy az egész akció vezetése a földmívelési miniszter úrra bízassék, s melléje kiküldessenek a belügyi, pénzügyi és kereskedelemügyei államtitkárok, magától értetvén, hogy ezen központi intézkedő szervbe a szükség szerint belevonhatók külközegek is, sőt, felhatalmazás adandó volna arra is, hogy amennyiben ezen közegek nem elegendők, a szükséges segéderők külön költségen állíttassanak be.

Most azonban még tulajdonképpen ínségakciót foganatba tenni nem volna célszerű; hanem bevárandók a főispánok jelentései, s csak ott, ahol az ínség már bizonyos, volna a helyi akció szervezendő, s megteendők volnának az előkészületek az útépítésekre, hogy az építés az őszi hónapokban tényleg megkezdhető legyen.

A kereskedelmi és földmívelési miniszter urak ezután részletes jelentéseket tettek azon intézkedésekről, melyeket eddig a gazdasági bajok enyhítése érdekében tettek.

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy mi volna nézete szerint tehető a beruházási hitel keretében és utak építése által; mi iránt természetesen még a tüzetes jelentések bevárandók. A Székely Vasutak építési munkáira a versenytárgyalás már megtartatván, ezen munkák is egy nagy vidéknek keresetet fognak nyújthatni.

A földmívelési miniszter úr beszámolt a vetőmag- és takarmányhiány fedezése érdekében a folyó évi július 28-án és augusztus 4-én kelt minisztertanácsi határozatokban nyert felhatalmazás végrehajtásáról. (Jelentése ./. alatt idecsatoltatik, 2 db.)

Eszerint már beszereztetett:

235 100 q	széna	2 116 540 koronáért
15 000 q	szalma	68 250 „
104 940 q	tengeri vetőmag	1 472 316 „
124 300 q	burgonya	1 006 015 „
500 q	lucerna	70 942 „
500 q	lóhere	83 675 „
ehhez számítandó szállítási, tűzbiztosítási, kezelési költségekre és súlyapadásra		900 000 K
Összesen		5 717 738 „

minthogy az alább teendő javaslat szerint a
beszerzési árból átlag 30% leengedtetik, ami tesz 1 445 321 K-t
hozzátéve a szállítási és kezelési költségeket, mint
fentebb 900 000 K
az állam által hozandó végleges pénzáldozat tenne 2 345 321 koronát.

A történt beszerzések azonban nem elégségesek arra, hogy a legégetőbb szükségletnek is megfeleljenek, miért a földmívelési miniszter úr felhatalmazást kér, hogy még következő beszerzéseket tehessen:

200 000 q tavaszi szalmát,
aminek ára á 5 K 1 000 000 K.
150 000 q abraktakarmányt á 14–15 K számítva 2 200 000 K.
100 000 q burgonyavetőmag á 8,50 K számítva 850 000 K.
4 050 000 K.
Ehhez hozzászámítva a szállítási, kezelési,
raktározási, tűzbiztonsági és apadási költségeket 700 000 K.
a beszerzési költség tenne 4 750 000 K-t
minthogy itt is a lakosságnak 30% árkedvezmény
volna adandó, ami 1 215 000 K-ra
rúg, az állam által hozandó pénzáldozat az
új beszerzéseknél 1 915 000 K-t tenne.
Ehhez hozzászámítva az eddigi beszerzésekre
eső pénzáldozatot 2 345 321 K-val
az összes áldozat 4 260 321 koronára számítható.

A földmívelési miniszter úr azon nézeten van, hogy csak a valóban szegények segélyeztessenek, s azok is csak ott, ahol a szükség általános, s ily értelemben szándékozik a főispánoknak is leírni, de sok helyen a takarmányszükség oly nagy, hogy nemcsak részletfizetéseket, de a beszerzési árból jelentékeny engedményeket is fog kelleni tenni; azért felhatalmazást kér a minisztertanácstól, hogy a nyújtandó segélyezésnél az anyagok szállítási és kezelési költségeit minden esetben elengedhesse, méltánylást érdemlő esetekben pedig 30%-ig terjedő árkedvezményt is engedélyezhessen, miután csakis kis és szegény emberek fognak figyelembe vétetni.

A földmívelési miniszter úrhoz sok kérdés érkezik pénzsegélyek iránt különböző beszerzések megtehetése végett; erre nézve azonban eddig csak a rendelkezésére álló költségvetési hitelre szorítkozott, mert más hitel nem áll rendelkezésére.

Ott, hol a kérvényezők magokról gondoskodni akarnak, de nincsen pénzbeli erejük, a földmívelési miniszter úr felhatalmazást kér, hogy a Közgazdasági Alap készleteiből kivételesen mérsékelt kamatú vagy kamatmentes, de megfelelően biztosított kölcsönöket engedélyezhessen, hogy különösen a tűz és jég által sújtott vidékeken is segíthessen.

Eddig e célra 17 000 korona engedélyeztetetett, még csak ugyanannyi áll rendelkezésre.

Búza, rozs, árpa és egyéb vetőmagvaknak beszerzésére a földmívelési miniszter úrnak nem volt megbízatása, pedig a tűzkárosult vagy jég által elpusztított vidékeken szükséges volna ilynemű segélyezés is.

E célra egyelőre 500 000 koronára volna szükség; mihez a földmívelési miniszter úr a pénzügyminiszter úr hozzájárulását kérte.

A minisztertanács a tett jelentéseket tudomásul vette, s az előterjesztett javaslatokat jóváhagyta.

Ehhez képest elhatároztatott, hogy a segélyakció a miniszterelnök úr által megjelölt irányban és módon, s a földmívelési miniszter úr által bemutatott, a főispánhoz intézendő körrendelet értelmében szerveztessék.

Az akciónak a központban egységes vezetése a földmívelési miniszter úrra bízatott, ki mellé a belügyi, pénzügyi és kereskedelemügyi államtitkárok ki fognak küldetni.

A földmívelési miniszter úr felhatalmaztatott, hogy előterjesztése értelmében még 200 000 q tavaszi szalmát, 150 000 q abraktakarmányt és 100 000 q burgonyavetőmagot beszerezzen, s amennyiben a beszerzett anyagok kiosztásánál csakis kis és szegény emberek fognak figyelembe vétetni, a kiosztandó anyagok beszerzési árához képest 30%-ig terjedő árkedvezményt engedélyezhessen.

A nevezett miniszter úr felhatalmaztatott továbbá, hogy az általa megjelölt viszonyok között a Közgazdasági Alap készleteiből mérsékelt kamatú, vagy esetleg kamatmentes, de kellően biztosított kölcsönöket engedélyezhessen; végre, hogy búza, rozs és egyéb vetőmagokat is 500 000 K erejéig beszerezhessen.

M. Kir. Földmívelésügyi Miniszter
9491/eln. szám

Előterjesztés a minisztertanácshoz
A vetőmag és takarmányhiány fedezése érdekében eddig tett és a jövőben teendő intézkedésekről

A folyó évi július hó 28-án és augusztus hó 4-én megtartott minisztertanácsban hozott határozatok alapján felhatalmazást nyertem szálas takarmányok, tengeri- és burgonya; lucerna- és lóherevetőmagvak beszerzésére.[475]

E célra rendelkezésemre bocsájtatott első alkalommal 2 500 000 korona oly feltétellel, hogy a kizárólag kisgazdák részére engedélyezendő vetőmagvaknál a beszerzési árral szemben 30–50%, a takarmányneműeknél legfeljebb 30% kedvezmény lesz engedélyezhető. Amennyiben pedig a terményeknek beszerzési áron való értékesítése remélhető, a megállapított takarmánymennyiségen felül is eszközölhetek beszerzéseket. Az augusztus hó 4-i minisztertanács pedig felhatalmazást adott 10 vasúti kocsirakomány, összesen 1000 q lucerna és lóheremag beszerzésére, és oly módon való kiosztásra, hogy a beszerzési és eladási ár közötti különbözetet az Államkincstár viselje.

475 MNL OL K 27. 1904. július 28./43. és 1904. augusztus 4./2.

Ezen felhatalmazások alapján vásárlásokba bocsátkoztam, s széna beszerzésével a Herczog M. L. céget bíztam meg.[476]

A cég, bár nem foglalkozik takarmánybeszerzésekkel, a közvetítést szívesen volt díjtalanul elvállalni, s utasításomra a széna legnagyobb résztét Ausztriából és Horvátországból szerezte be, nehogy a nagyobb mérvű vásárlások folytán az amúgy is magas belföldi árakat még jobban felverjük, s a hazai készleteket lehetőleg ne érintsük.

Minthogy a beszerzés eleintén igen lassan ment, nehogy a nyilvánosságra jutott vásárlások az üzérkedés figyelmét felhívják, a „Magyar Mezőgazdák Szövetkezeté"-t is megbíztam bevásárlással, s miután időközben Horvátországban és Ausztriában túlzott mérvben felverték az árakat, másrészről arról értesültem, hogy a Hanság vidékén nagyobb mennyiségű szénakészletek vannak felhalmozva, feljogosítottam a szövetkezetet, hogy a belföldön is eszközölhet széna- és két nyugati vármegyében tavasziszalma-bevásárlásokat, hogy oly szegényebb sorsú kisgazdák, akik nem képesek a drága szénát megfizetni, olcsóbb áron szalmát szerezhessenek be.

A csatolt I. és II. számú kimutatásokban részletezett adatok szerint bevásároltam összesen 235 100 métermázsa szénát – q-ként 9 K és 15 000 q tavaszi takarmány szalmát q-ként 4,55 K átlag áron –, mely árak, habár magasak is, az időközben beállott áremelkedéssel szemben előnyöseknek tekinthetők, és nagyon valószínű, hogy a készletek fogytával az árak, különösen a téli hónapokban jelentékenyen fognak még emelkedni.[477]

Tudomásom szerint az országban most is állanak megvásárolható készletek rendelkezésre, de nagyobbrészt kereskedők által lefoglalva, de kapható még széna Ausztria-, Svájc-, Olaszország- és Hollandiában, ára azonban folyton emelkedik.

Foglalkoztam a tengerentúli széna behozatalának kérdésével is, de ezt el kellett ejtenem, részint azért, hogy közeli országokból is beszerezhető, részint azért is, mert nagyon megfontolandónak tartottam, hogy ez úton nem-e hurcolunk be állati és növényi betegségeket, végül pedig mert a tengerentúli széna az itteni árakhoz viszonyítva – q-ként 10–11 K – túlságosan drága lenne.

A 250 ezer q beszerzett szálas takarmány, bár tekintélyes mennyiség, mégis – figyelemmel a rendkívüli rossz termésre és ebből kifolyólag felmerülő igényekre, figyelemmel továbbá az ország állatállományára – igen csekélynek tartom. A folyó év tavaszán eszközölt állatszámlálás alkalmával ugyanis összeíratott 5 678 762 darab szarvasmarha. Ha a teleltetési időszakra csak 150 napot, naponkint és fejenkint pedig tisztán az élet fenntartására, más takarmány adagolását is feltételezve, csak 5 kg széna vagy tavaszi szalma segítséget számítok, akkor is egy darab szarvasmarhának ily szűk módon való teleltetése 7 ½ q szénát vesz igénybe; a fenti készlettel tehát, a legjobb esetben 33 ezer db szarvasmarha kiteleltetését segíthetjük elő, vagyis a szarvasmarha-állománynak mintegy 0,5–0,6%-át (1/2%).

Ezen számításnál nem is voltam figyelemmel sem a ló, sem a 6,8 millió juhállományra, pedig valószínű, hogy egyes vidéken ezek ellátásáról is gondoskodnom kell.

Ebből tehát látható, hogy az eddigi készletek minimálisak, és hogy további készletek beszerzése szükségesek, minthogy azonban a legnagyobb körültekintéssel is vásárolt szé-

476 Herczog Mór Lipót.

477 A kimutatások nincsenek az ügyirat mellett.

na igen drága, a szegény emberekre való tekintettel főleg tavaszi szalma bevásárlását tartom célszerűnek, s amennyiben általában a szálas takarmány túlságos drágán volna csak beszerezhető, tekintettel az erőtakarmányok egyéb előnyeire, ilyenek vásárlását kellene eszközölni.

Erőtakarmányokat felhatalmazás hiányában nem szereztem be, s eddig csak a Közös Hadsereg vezetősége által évenként tárcám rendelkezésére mérsékelt áron átengedni szokott mintegy 13 ezer q korpát és ugyancsak a Honvédelmi Minisztérium által átengedett 700 q korpa lefoglalása tekintetében intézkedtem.

Ezenkívül felkértem a hadügyminisztert, hogy a hadi célokra felhalmozott korpából is engedjen át nagyobb mennyiséget, hogy ezen olcsó erőtakarmányt a legszegényebb sorsúaknak oszthassam ki.

Az erőtakarmányok beszerzésénél figyelembe volna veendő, hogy Győrött két olajgyár részben importált magvakból, főleg lenmagból, olajat gyárt, és a kiviteli tilalom folytán a lenmagpogácsát, melyet a gazdáink eddig nem használtak, nem képesek értékesíteni, miáltal szóbelileg is előadott panaszuk szerint ezen fejlődő ipar nagymérvben károsodik.

Az előadottakra való tekintettel kérem a tisztelt minisztertanácsot, hogy 200 000 q tavaszi szalma és 150 000 q erőtakarmány beszerzéséhez hozzájárulni méltóztassék.

Az eddig beszerzett szálas takarmányokat a csatolt III/a. számú kimutatásban jelzett helyeken, figyelemmel a takarmányhiányban levő vidékekre, nagyobb tömegekben helyeztem el, és tűz ellen biztosítottam.

Vetőmagtengeri bevásárlásával a Magyar Általános Hitelbankot bíztam meg, mely 104–940 q-át be is szerzett q-ként 14,03 korona átlagáron. (III. számú kimutatás.)

Ezen tengeri nagy részben az Alföldön divatos lófogú, vagy ennek elfajzásából áll, melyet tehát mint későn érő fajtát a hidegebb hegyvidéken vetőmagul használni alig lehet.

Evégből az összes vezetésem alatt álló birtokoknál elrendeltem, hogy termésüket vetőmagszükségletük levonásával a vásárolt készletek átengedése ellenében rendelkezésemre fenntartsák. A még hiányzó vetőmagot részben múlt évi, részben pedig ez idei termésből eszközlendő bevásárlásokkal fogom kicserélni. Erre való tekintettel a tervbe vett 100 ezer q-án felül vásároltattam egy vetőmagnak alkalmas 5000 q-ás tételt, mely mennyiségnek megfelelően 5000 q alkalmatlant eladhatok. Amennyiben a kicserélés nem sikerülne, ami azonban nem valószínű, a megvásárolt áruért veszteség nem érhet, mert takarmánynak ma is tekintélyes nyereséggel volna értékesíthető.

A 100 ezer q tengerikészlet, kat. holdanként 12 kg vetőmagot számítva, mintegy 833 000 hold vetését biztosítja, ami az évi 4 millió hold tengerivetés 21%-ának felel meg.

A vetőmagszükségletet tehát valószínűleg fedezni fogom tudni, de nem áll rendelkezésemre takarmányozási célokra készlet, pedig a 4,2 millió darab sertésállomány tenyészanyagának legalább részben való megmentéséről is kellene gondoskodnom.

Foglalkoztam amerikai tengeri behozatalának kérdésével is, de hogy vetőmagnak itt megfelelne-e, aziránt aggodalmaim vannak, azért annak e célra való beszerzésétől tartózkodtam. Amennyiben takarmányozásra amerikai tengeri behozatala válnék szükségessé, figyelembe veendő azon körülmény, hogy annak eladása az angol tőzsdei szokvá-

nyok szerint történik, melyek szerint vevő a kifogásolt árut, bármilyen állapotban érkezik is meg, átvenni tartozik, és romlás esetén csak a kisebb értéket fizeti meg.

Ha a vétel a mi tőzsdénk szokványai szerint eszközöltetnék, akkor az áru jelentékenyen magasabb áron szerezhető csak be.

Ilyen vásárlás a mi céljainknak nem felelne meg.

A Leszámítoló és Pénzváltó Bank[478] magánúton olyan ajánlatot tett, hogy hajlandó La Plata tengerit behozni oly feltétellel, hogy a szállítandó áruból csak a használhatót vegyük át, természetesen az átlagosnál magasabb áron. Ez ajánlatot megfontolásra érdemesnek találom. Takarmányozási célokra beérkezett amerikai tengeriminták elfogadhatók voltak, de csíraképességük igen kétes. Hangsúlyoznom kell, hogy az amerikai tengeri rendszerint rossz állapotban érkezik, s a rakomány felső és alsó része feltétlenül romlik, közepén pedig gyakran felmelegszik, s alig van rá eset, hogy szag nélkül legyen kirakható. Ennélfogva, kereskedelmi szakértők nyilatkozata szerint is, kik ilyen áru szállításával foglalkoznak, az ilyen tengeri emberi táplálékul alig használható. Ennél megfelelőbbek voltak az oroszországi minták. A tengerikészlet a III/a. számú kimutatásban jegyzett helyeken van raktározva, és tűz ellen biztosítva.

Legnagyobb nehézségekbe ütközött, és most is nehézségeket okoz a burgonyavetőmag beszerzése, egyrészt mert nincs a piacon készáru, másrészt mert még a leendő termés minősége is ismeretlen, s csak az bizonyos, hogy az országos termés kétségbeejtően csekély és silány.

Beszereztem eddig 124 ezer q burgonyát q-ként 8,09 korona átlagáron (IV. számú kimutatás). A bevásárlásnál kikötöttem, hogy a burgonya egészséges, sértetlen, csíraképes és legalább dió nagyságú legyen. Eladók kötelesek a burgonyát megfelelően osztályozva gúlákba rakni, szalmával és földdel az időjárás ellen megvédeni, és tavaszi szállításig megőrizni, a kupacokat télen át is gondozni és tavasszal saját zsákjaikban a vasúti kocsikba berakni. Eladók a tavaszi minőségért, amennyiben a vermeket a jó gazda gondosságával megőrizték, szavatosságot nem vállalnak. Az átvétel kincstári alkalmazottak útján ősszel történik, s a közös lemázsálások alapján eszközöltetnek a kifizetések.

A jelzett mennyiségben benn foglaltatik az összes rendelkezésem alatt álló birtokok felesleges termése is, s így a megszabott mennyiség beszerzettnek tekinthető, ha a remélt termés az illető vidékeken nem fog elmaradni. A burgonya átlagárát a Kisbéri Ménesbirtok – mintegy 11 000 q vetőmagburgonya – magas, 10,30 korona árra emelte, de ezen mennyiség az ottani keményítőgyárnak lévén lekötve, olcsóbb áron nem volt beszerezhető, s tekintettel arra, hogy ezáltal az ország több vidékén kitűnő fajtákat honosítunk meg, beszerzésétől nem zárkózhattam el.

A beszerzett burgonyamennyiséggel, legalább 15% romlást és súlyapadást véve alapul, amidőn a készlet 105 400 q-ra apad, kat. holdanként csak 8 q magot számítva, 13 175 hold vetését biztosíthatom, ami az évenként vetni szokott 950 ezer hold burgonya vetés 1,4%-nak felel meg, minélfogva a felhatalmazás alapján beszerzett mennyiséget kielégítőnek nem tarthatom, mert már eddig 19 vármegye főispánja 91 500 q szükségletet jelentett be azon feltevésben, hogy a terméskilátások javulni fognak (V. számú kimutatás).

---

478 Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank Rt.

Tudomásomra jutott, hogy ez idő szerint Pozsony megyében, a Nyírségen, Galícia, Bukovina és Csehországban volna még beszerezhető burgonya, de az üzérkedés ezen árunál oly nagymérvű, hogy attól tartok, miszerint később ára értékén felül fog emelkedni.

Erre való tekintettel még legalább 100 000 q vetőmag beszerzésére kérem a t. minisztertanács felhatalmazását.

Olaszországi burgonya beszerzésének kérdésével is foglalkoztam, s bár a beérkezett minták igen szépek voltak, és az ár is megfelelő lett volna, a vetőmagvizsgáló állomás a burgonyát az elvetés idejéig, jövő évi májusig, csíraképesnek véleményezte azon esetben, ha az zárt, száraz és sötét helyen raktároztatik, miután pedig a vetőmagkészletet csak is hazai szokás szerint vermelve raktároztathatom, ennek beszerzésétől el kellett tekintenem. A Leszámítoló Bank is tett szóbeli ajánlatot máltai korán érő jó minőségű fajtára, de ennek csíraképessége tekintetében nem vagyok tájékozva.

A t. minisztertanács felhatalmazása alapján beszereztem a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete útján 500 q lucerna- és 500 q lóheremagot. Előbbit q-ként 141,88 K, utóbbit pedig 167,35 K átlagáron. Ezen mennyiség, kat. holdanként 10 kg vetőmagot számítva, 4166 hold lucerna- és ugyanannyi lóherevetést biztosít, ami a lóherések 571 000 holdjával és a lucernások 255 000 holdjával szemben minimális mennyiség (VI. kimutatás).

Ezenkívül az akció érdekében több átiratot intéztem a társminisztériumokhoz (VII. számú kimutatás) és leiratokat a gazdasági egyesületekhez (VIII. számú kimutatás). A kincstári erdőkben 50%-ig terjedő mérsékléssel a legeltetést, kedvező feltétel mellett a sarlózást és fűkaszálást, díjmentesen pedig a lombtakarmány és alomszedést engedélyeztem és engedélyezem.

A takarmánycikkek iránti kereslet kielégítésének megkönnyítése végett a beszerzési készleteket nyilván tartatom.

Az akció további érdekében a tisztelettel bemutatott körrendeletet óhajtom az összes főispánokhoz kibocsájtani.

Ezen rendeletből is látható, hogy a segélyt a szükség legkorlátoltabb mérvére kívánom szorítani, de abban a nézetben vagyok, hogy sok helyen a takarmányszükség oly nagy lesz, hogy nemcsak részletfizetéseket, de a beszerzési árból jelentékeny engedményeket kell tennem; ennélfogva tisztelettel kérem a t. minisztertanács hozzájárulását, hogy a nyújtandó segélyezésnél az anyagok szállítási és beszerzési költségeit minden esetben, méltánylást érdemlő esetekben pedig 30%-ig terjedő kedvezményes ár [!] engedélyezhessek, miután csakis kis és szegény emberekre leszek figyelemmel.

Ez esetben az eddig beszerzett készletek értékének figyelembe vételével a kormány segélyezési akciója eddig a következő pénzbeli áldozatokat hozná:

235 100 q	széna	2 116 540	korona
15 000 q	szalma	68 250	„
104 940 q	tengerivetőmag	1 472 316	„
124 300 q	burgonya „	1 006 015	„
500 q	lucerna „	70 942	„
500 q	lóhere „	83 675	„
		4 817 738	korona

ehhez számítandó szállítási, tűzbiztosítási, kezelési költségre és súlyapadásra	900 000	korona
	5 717 738	„
melyből elengedtetnék 4,817.738 K beszerzési árból 30% átlag,	1 445 321	„
s a szállítási és kezelési költségekre	900 000	„
Összesen	2 345 321	korona

Az újabb beszerzések értéke mintegy 4 millió korona kiadást, és ennek megfelelően további hasonló áldozatokat igényelnek.

Sok kérvény érkezik hozzám, melyekben különböző beszerzésekre pénzsegélyeket kérnek, mire nézve azonban addig csak a rendelkezésemre álló költségvetési hitelre szorítkoztam, mert más hitel nem áll rendelkezésemre.

Ott, ahol a kérvényezők magukról gondoskodni akarnak, de nincs pénzbeli erejük, a Közgazdasági Alap készleteiből kivételesen mérsékelt kamatú, vagy kamatmentes, de megfelelően biztosított kölcsönök engedélyezésére kérem a t. minisztertanács felhatalmazását, hogy különösen a tűz- és jég által sújtott vidékeken is segíthessen.

Eddig ily célokra 17 000 koronát engedélyeztem és még csak ugyanennyi áll rendelkezésemre.

Nem volt megbízásom búza, rozs, árpa és egyéb vetőmagvak beszerzésére és engedélyezésére, pedig a tűzkárosult vidéken szükséges volna ilynemű segélyezést is engedélyezni. Ennélfogva egyelőre 500 000 koronára volna szükség, mihez a t. pénzügyminiszter úr hozzájárulását is kértem.

Végül tisztelettel jelentem, hogy a gazdaközönség nem tartja elegendőknek az eddig engedélyezett vasúti kedvezményes díjtételeket, és ezt főleg azzal indokolják, hogy úgy Ausztriában, valamint Poroszországban, ahol a mérséklések nem is oly indokoltak, mint nálunk, a jelenlegi körülmények között mégis az engedélyezettekkel szemben jelentékenyen alacsonyabbak.

Röviden összefoglalva az újabb beszerzésekre kért felhatalmazás, a következőképp alakulna az e célra szánt pénzbeli eredmény

200 000	q tavaszi szalma ára á 5 K	=	1 000 000	korona
150 000	q abraktakarmány „á 14–15 K	=	2 200 000	„
100 000	q burgonyavetőmag „á 8,50 K	=	850 000	„
		Összesen:	4 050 000	korona
Ehhez szállítási, kezelési, raktározási tűzbiztosítási és apadási költségekre			700 000	„
		Összesen:	4 750 000	korona
A 4 050 000 koronából engedélyezendő 30% kedvezmény			1 215 000	„

vagyis összesen 1 915 000 korona az újabb beszerzésekből
2 345 321 „ az eddig beszerzettekből
összes áldozat: 4 260 321 korona

Valamennyi főispánnak

A nagymérvű szárazság következtében beállott takarmányhiány folytán az ország állatállományát nagy veszély fenyegeti, melynek elhárítása vagy legalább enyhítése a nemzeti vagyon és mezőgazdaság tovább fejlődése érdekében egyike a legfontosabb feladatoknak.

Az állattenyésztés megmentése érdekében kifejtendő akciónak azonban csak azon esetben lesz meg a kívánt sikere, ha egyrészt a közállapotokról a valóságnak megfelelő hű képet nyerünk, hogy a teendők tekintetében tájékozva legyünk, másrészt, ha a mentés hazafias munkájában minden hivatott tényező teljes odaadással részt vesz.

Ennélfogva felkérem Méltóságodat, hogy a központban saját elnöklete alatt a Vármegyei Mezőgazdasági Bizottság, a Gazdasági Egyesület, a közgazdasági előadó és Méltóságod belátása szerint más hivatott tényezők bevonásával is központi bizottságot alakítson, melynek alelnökei lehetnek: az alispán és a Gazdasági Egyesület elnöke, kik Méltóságod esetleges akadályoztatása esetén intézkednek és sürgős esetekben hozzám is előterjesztéseket tehetnek.

Ezen bizottság feladata lesz felülbírálni az alább jelzett bizottságoktól beérkező jelentéseket, és a szükséghez képest intézkedni, hogy a mutatkozó hiányok – az önsegélyezés elvének előtérbe tolásával – elsősorban községek, a törvényhatóság és az ottani társadalom segélyével pótoltassanak, mert a kormány nincs, és nem is lehet abban a helyzetben, hogy az országszerte fölmerülő összes kívánalmaknak eleget tehessen.

A vármegye minden járásában a főszolgabíró elnöklete alatt szervezendők a járási bizottságok, melyeknek feladatát képezze – a községek közállapotairól biztos tudomást szerezve – a helyzet nyugodt és tárgyilagos mérlegelésével a hiányokat megállapítani, s az elkerülhetetlenül szükséges segélyezés mérvére javaslatot tenni. Ezen bizottságokba bevonandók az összes gazdasági tényezők, különös tekintettel a Vármegyei Gazdasági Egyesület tagjaira, a gazdakörökre és a működő szövetkezetek vezérlő embereire, kik leginkább hivatva vannak ezen bizottság tárgyalásain részt venni, s tájékozottságuknál fogva a szükséghez képest teendő intézkedések keresztülvitelénél, úgy az anyagok beszerzésénél és kiosztásánál a közigazgatósági hatóságoknak segítségére lenni.

A vármegye azon községeiben, hol szükség, vagy éppen ínség mutatkozik, külön helyi bizottság is alakítandó, amelynek elnöke a községi bíró, vagy más hivatott egyén is lehet. Ezek működését is a főszolgabírák figyelemmel kísérjék, mert a jelentések megbízhatósága tekintetében a felelősség kizárólag a főszolgabírákat terheli, s ez okból szigorúan utasítandók, hogy a helyi viszonyokat pártatlanul elbírálva, a valóságnak megfelelően tegyék meg jelentéseiket, s a közállapotoknak indokolatlanul túl sötét színekben való feltüntetésétől tartózkodjanak.

Tekintettel erre, figyelmeztetem Méltóságodat, nehogy ez irányban vérmes remények tápláltassanak és később csalódásokat okozzanak, hogy az országos jellegű bajjal szemben minden rendelkezésünkre álló eszköz igénybe vételével segélyeztessenek a szükségben lévő kisgazdák, s csak ha már ezen segélyforrások végképpen kiapadtak, tegyen Méltóságod előterjesztést hozzám az elkerülhetetlenné vált segítség mérvére nézve, melyre nézve azonban figyelmeztetem, hogy az esetleg engedélyezendő segélyt csak a tél derekán fogom folyósítani.

Erre vonatkozólag megjegyzem, hogy a segélyezés szálas takarmányra, tengeri-, lucerna; lóhere- és burgonyavetőmagra vonatkozhatik, s hogy a korlátolt mérvben adandó segélynél elvül tűztem ki, hogy ingyen semmit sem engedélyezhetek, s csak valóban szegények segélyeztessenek, s csak ott, hol a szükség általános. Az esetleg engedélyezendő szükségletek értékét vagy készpénzben, vagy – egyes kivételes esetekben – az anyagok beszerzési árának figyelembe vételével részletfizetés mellett fogom átengedni. Hogy azonban a kisgazdák részére engedélyezett takarmányneműek és vetőmagvak értékének megtérítése a Kincstár részére biztosíttassék, a segélyezés mérvéhez képest a község felsőbb hatóságilag jóváhagyott készfizetési kezességre vonatkozó határozatát, a hitelszövetkezeti tagoktól pedig – figyelemmel az Országos Központi Hitelszövetkezeteknek másolatban ide csatolt és a kötelékébe tartozó valamennyi szövetkezetekhez intézett körlevelére – a készfizetést fogom megkívánni. Az eljárás megrövidítése végett célszerűnek tartom, hogy a vármegyei közgyűlés már előre hatalmazza fel az alispánt, hogy a községek ily irányú határozatait jóváhagyhatja.

A kormány segélyezéséről azonban egyelőre a bizottságok alakításánál Méltóságod ne tegyen említést; hanem a főszolgabírákat jelentéseik beérkezte után figyelmeztesse e körülményre, s ugyanakkor hívja fel, hogy akár a kormány, akár a törvényhatóság által kiosztott anyagokkal való üzérkedést eltiltsák, illetve ellenőrizzék, és lehetőleg akadályozzák meg; a segélyek kiosztásánál pedig különösen arra legyenek figyelemmel, hogy a bármely oldalról nyújtandó segélyek illetékes helyre jussanak, s másra, mint az adott célra fel ne használtassanak, amennyiben pedig ilyen visszaélés tudomására jut, az adott segély teljes értékében azonnal behajtandó lesz.

A segélyezésnél pedig legyenek arra is figyelemmel, hogy egyesek nem-e részesültek már más oldalról, különösen a hitelszövetkezet részéről támogatásban.

Figyelmébe ajánlom a bizottságoknak a tenyészállatoknak oly módon leendő átteleltetését, hogy azok takarmányszükségben szenvedő vidékről olyan helyekre hajtassanak, ahol megfelelő mennyiségű takarmány áll rendelkezésre, s hogy elsősorban az értékesebb állatállomány megmentését tartsák szem előtt.

Felkérem Méltóságodat, hogy ezen munkálatokat a helyzet komolyságára és fontosságára való figyelemmel behatóan áttanulmányozva, az összes intézkedéseket tegye meg, s a felülvizsgált jelentéseket, saját külön véleményével ellátva, hozzám mielőbb terjessze fel.

Az országot fenyegető csapás elhárítására megindult mozgalom csak akkor fog kellő sikerre vezetni, ha az egész magyar társadalom lelkesen részt vesz a munkában, s nem nézi közömbösen és tétlenül a közeledő veszélyt, hanem annak meggátlására minden eszközt megragadva készen áll.

A közigazgatás és annak élén Méltóságod van hivatva, hogy a vármegye közönségét irányítsa és vezesse, hogy főleg a kisemberek érdekében kifejtendő tevékenységben teljes odaadással közreműködjék, mert csak ezen esetben remélhetjük, hogy az akciónak a kívánt eredménye nem fog elmaradni.

35. (26.)
1904. szeptember 22.

1.
Az 1903. évi állami zárszámadás[479]

A miniszterelnök úr bemutatta az 1903. évi állami zárszámadást és az Állami Számvevőszéknek arra vonatkozó jelentését.[480]

Az Országgyűlés elé terjesztendő.

2.
Bosznia és Hercegovina 1901. évi zárszámadása[481]

A miniszterelnök úr bemutatta Bosznia és Hercegovina igazgatásának 1901. évi zárszámadását, megjegyezvén, hogy a pénzügyminiszter úrnak e zárszámadásra nincsen észrevétele.[482]

A minisztertanács elhatározta, hogy a magyar kormány a szóban levő zárszámadáshoz észrevétel nélkül hozzájáruljon.

3.
Olasz–magyar kereskedelmi szerződés[483]

A miniszterelnök úr jelentést tett az olasz kereskedelmi szerződési tárgyalások állásáról.

A borra nézve az olaszok elfogadták azt az alternatív javaslatot, mely szerint 450 000 q bor hozható be 6,50 aranyforint kedvezményes vámmal, s a többi differenciák is elenyésztetvén, a megegyezés érdemileg létrejött.

Azt a javaslatot, hogy az ideiglenes új szerződés életbelépése október 31-ig, vagy legalább október 20-ig kitolassék, az olaszok el nem fogadták; később azonban beleegyeztek a szerződésnek október 15-én leendő életbe léptetéséhez azon feltétel alatt, ha a szerződési megállapodások e hó 21-ig bezárólag aláíratnak. A ma vett jelentés szerint, ez meg is történt.[484]

---

479 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./5.

480 MNL OL K 2–1904–AXIII–1–4. A Zárszámadásvizsgáló Bizottság jelentése az 1903. évi állami zárszámadásról.

481 Lásd még: MNL OL K 27. 1905. május 4./2.

482 Az 1901. évi tervezett kiadások összege: 42 591 451 korona. A kiadások összege: 44 674 896. korona. (MNL OL K 26–1904–XXXVI–2187. Kimutatás Bosznia és Hercegovina 1901. évi költségvetéséről. Wien, 1904. május 2.)

483 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18./36.; 1903. november 23./10.; 1903. december 31./21.; 1904. február 7./14.; 1904. március 13./5.; 1904. április 13./5.; 1904. szeptember 8./36.; 1904. október 9./1.; 1904. december 10./25.; 1905. február 14./4.

484 Mint korábban írtuk, a Magyarország és Olaszország közötti kereskedelmi és forgalmi viszonyok ideiglenes rendezése érdekében létrejött 1903. december 31-ei megállapodás hatályát meghosszabbították, de továbbra is érvényben marad az 1891. december 6-án kötött és az 1892. évi VI. törvényben rögzitett kereskedelmi és hajózási szerződés, az ahhoz tartozó mellékletekkel és vámkartellel együtt, a borklauzula kivételével. (MNL OL K 2–AXIV–2–107. Törvényjavaslat Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyunk rendezéséről. 1904. szeptember 24. Az „Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyaink ideiglenes rendezése" tárgyában kiadott 4853/1904. M. E. rendelet a *Budapesti Közlöny*ben 1904. október 13-án jelent meg.

Sikerült a nyilatkozatba is oly szöveget felvétetni, mely biztosítékot nyújt arra, hogy a végleges szerződésben az olaszok a borra nézve semmiféle követeléssel fel nem léphetnek.

Minthogy a német–olasz szerződés tartama 12 évre állapíttatott meg, az olaszok a mi végleges szerződésünknek tartamát is 1906. január 1-jétől számítva 12 évre kívánják megállapítani. A miniszterelnök úr ezt elfogadhatónak véli azon kikötéssel, hogy ha az osztrák–magyar vámszövetség korábban megszűnnék, az olasz kereskedelmi szerződés is felmondható legyen, de az ehhez való hozzájárulást azon feltételhez kellene kötni, hogy az osztrák kormány világosan jelentse ki, hogy ezen szerződést illetőleg is a felmondásnak a magyar vagy osztrák kormány egyoldalú kívánatára is meg kell történnie.

A minisztertanács ezen előterjesztés tartalmát, valamint a bemutatott, egy nyilatkozat alakjába foglalt egyezményi tervezetet az azon teendő módosításokkal jóváhagyólag tudomásul vévén, felhatalmazta a kereskedelmi minisztert urat, hogy ha az egyezmény tényleg megköttetik, az annak becikkelyezésére vonatkozó törvényjavaslatot a minisztertanács újabbi elhatározása nélkül is Ő Felségéhez legfelsőbb jóváhagyás végett felterjeszthesse, s annak idején az Országgyűlésnek bemutathassa.

4.
A takarmánykiviteli tilalom enyhítése[485]

A miniszterelnök úr előterjesztette, hogy a német birodalmi kormány a Közös Külügyminisztérium útján ismételten kifejezte azon óhajtását, hogy a takarmánykiviteli tilalom alól némely vonatkozásban kivétel engedtessék.

A minisztertanács megbeszélvén az ügyet, hozzájárult az osztrák kormánynak azon javaslatához, hogy az olajpogácsának a tilalom alól való kivétele megfontolás tárgyává tétessék:

Ami a német kormánynak azt a kívánságát illeti, hogy a szomszédos külföldön, de a határtól 10 kilométernél nem távolabb lakó gazda által saját szükségletére vásárolt takarmány kivitethessék: a minisztertanács hajlandó volna azt megengedni, amennyiben az osztrák kormány is ezen engedményhez hozzájárulna, azonban ezen kivételes intézkedés mindenesetre úgy értelmezendő, hogy a 10 kilométer körzet nemcsak a vevőre, hanem az eladóra is vonatkozik, s így csak a külföldön a határtól 10 kilométernél nem távolabb lakó birtokos által a belföldön a vámhatártól ugyancsak 10 kilométernél nem távolabb lakó birtokos által a belföldön – saját szükségletére vásárolt takarmány volna kivihető.

485 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. augusztus 4./1.; 1904. december 2./30.; 1905. május 18./23.

6.
A Szász Nemzeti Egyetem kincstári tartozásának törlése

A miniszterelnökúr mint a Belügyminisztérium vezetője előadta, hogy az állami zárszámadás XVII. fejezet 4. címének 1. rovatán a Szász Nemzeti Egyetem[486] pénztára terhére a „volt szászispánok fizetése utáni térítmény" címén 46 024 K 92 fillér követelés tartatik nyilván.

E követelést egyes volt szászispánoknak a Kir. Kincstárból 1868. év 1876. évek között élvezett fizetése teszi, mely annak idején azzal a hozzáadással utalványoztatott ki, hogy a felmerülő összegek a Szász Nemzeti Egyetem pénztárából visszatérítendők lesznek.

Az 1875. év folyamán e követelés megtérítése kérdésében az akkori szászispán jelentéstételre felhívatván, az felterjesztésében a követelésnek leírását hozta javaslatba, különösen arra támaszkodva, hogy időközben a Szász Nemzeti Egyetem vagyonának jövedelme közel 90 000 Ft (azaz 180 000 korona) jutalékkal különféle közoktatási célokra lett megterhelve, úgyhogy a tartozás kiegyenlítése csak a tőke igénybe vételével történhetnék meg.

A Belügyminisztérium azonban e felterjesztés alapján ez ügyben annak idején érdemileg nem döntött, hanem azt az Erdélyi Szász Egyetem ügyének rendezéséig függőben tartani rendelte.

Bár azután az 1876. évi XII. tc.[487] keretében a szász egyetem ügyének rendezéséről tényleg gondoskodva lett, a kérdés e törvénnyel kapcsolatban megoldást még sem nyert; sőt, e tekintetben a legutóbbi időkig nem tétettek oly lépések, melyek a követelési ügyet a befejezés stádiumába juttatták volna.

Tekintettel arra, hogy a Szász Nemzeti Egyetem az őt terhelő követelés lefizetésére a lefolyt 28 év alatt soha felszólítva nem lett, és tekintettel arra is, hogy annak vagyona a fentebb hivatkozott törvény értelmében ma már kizárólag, éspedig vallás- és nyelvkülönbség nélkül, a lakosság közművelődési céljaira szolgál: a miniszterelnök úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy az említett kincstári követelés törlése iránt Ő Felségéhez felterjesztést tehessen.[488]

A minisztertanács hozzájárult.

7.
Az 1905. évi állami költségvetés[489]

A pénzügyminiszter úr előadta, hogy az 1905. évi állami költségvetésre vonatkozólag több kérdés merült fel, mely előzetesen tisztába hozandó.

A miniszter uraktól érkezett költségvetési tervezetek alapján összeállított költségvetési mérleg szerint 16 239 000 K fedezetlen hiány mutatkozik. Ebből a pénzügyminiszter úr saját tárcájából mintegy 9 millió koronát fedezni képes, 7 millió korona azonban még fedezetlenül marad, mely összeget tehát a többi tárcáknál kellend megtakarítani.

---

486 A hét szék bírói gyűlését, amelyet valamennyi szász kerület képviselői támogattak, a XV. században hozták létre.

487 1876. évi XII. törvény. A Királyföldről, továbbá a Szász Nemzeti Egyetem Universitas rendezéséről és az egyetemnek és az ún. hétbíráknak vagyonáról. *Törvénytár*, 1875–1876. 342–346.

488 A kincstári követelés törlését az uralkodó 1904. október 9-én engedélyezte.

489 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. október 13./7.; november 21./6.; december 28./3.

Az egyes tárcaköltségvetésekben eszközlendő törlések iránt a pénzügyminiszter és az illető tárcaminiszter urak között további tárgyalások folytatandók.

Nehogy a többféle közösügyi póthiteleket az Országgyűlésen külön kellessen tárgyalni, a pénzügyminiszter úr az 1902. évre megszavazott 38 millió korona rendkívüli hitelből a Magyar Korona Országaira eső rész fedezése iránt előterjesztett törvényjavaslatot visszavonni, s az összes rendkívüli közösügyi hitelekre vonatkozó szükségletet egy törvényjavaslatba foglalni szándékozik.

A pénzügyminiszter úr felhatalmaztatott, hogy a már beterjesztett törvényjavaslat visszavonása után a szóban levő hitelek iránt Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után újabb törvényjavaslatot terjesszen az Országgyűlés elé.

A központi szolgálatra berendelt személyzet
a tárcaköltségvetések indokolásában kimutatandó.

Minthogy az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékról szóló 1904: I. tc.[490] folytán a fokozatos előléptetésnek az 1893: IV. t. cikkben[491] megállapított rendszere felfüggesztetett, s ennek következtében az egyes költségvetésekben a személyi illetményeknél nagyobb interkaláré megtakarítások várhatók,

elhatároztatott, hogy a fizetések és személyi pótlékok valószínű szükségletének előirányozása akként történjék, hogy kiszámíttatván az 1905. évi állami költségvetés összeállításának megindítása ügyében az egyes miniszter urakhoz intézett pénzügyminiszteri átiratban jelzett módon a maximális szükséglet, ezen maximális szükségletből – az egészen kis összesített létszámok kivételével – az 1904. évre megállapított interkaláré[492] százaléknál 50%-kal nagyobb interkaláré levonás tétessék.[493]

Ezen megállapodás az állami vasutakra, amelyekre nézve külön megállapodás fog történni, nem vonatkozik.[494]

---

490 1904. évi I. törvény. Az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról. *Törvénytár*, 1904. 3–8.

491 1893. évi IV. törvény. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről. *Törvénytár*, 1892–1893. 390–409.

492 MNL OL K 148–1904–3–3142. A pénzügyminiszter átirata a belügyminiszter részére. 1904. június 19. – A pénzügyminiszter szerint az 1904. évihez képest 1905-ben 13 578 000 korona többletkiadással kell számolni. Mivel az 1905. évi állami költségvetés elfogadására nem került sor, ezért a kormánynak csak az 1904. évi keretek felhasználására volt felhatalmazása.

493 MNL OL K 148–1904–3–3142. A pénzügyminiszter átirata a belügyminiszter részére. 1904. június 19. – A pénzügyminiszter szerint az 1904. évihez képest 1905-ben 13 578 000 korona többletkiadással kell számolni. Mivel az 1905. évi állami költségvetés elfogadására nem került sor, ezért a kormánynak csak az 1904. évi keretek felhasználására volt felhatalmazása.

494 MNL OL K 255–1906–9. t.–346. Vörös László kereskedelemügyi miniszter felterjesztése Fejérváry Géza miniszterelnök részére. 1906. január 25. – Az Államvasutak 1905. évi költségvetésbe előirányzott hitele építmények és felszerelések kiegészítésére kétmillió korona volt.

9.
Előirányzat nélküli kiadás ármentesítő társulatok számára

A pénzügyminiszter úr következő előirányzat nélküli kiadásokat, illetőleg túlkiadást jelentett be:

a./ A közérdekből fenntartandó Tóköze–Istvánházi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat kérelme folytán, és az 1881. évi XLII. tc. rendelkezései szerint megejtett pótlikvidáció alapján a legnagyobb teherviselés határát már elért, s az állami hozzájárulás kedvezményében már részesített társulat által védműveibe pótlólag beépített alaptőke, a földmívelésügyi m. kir. miniszter úrral egyetértőleg, 9469 koronában állapíttatott meg, mely összeget az 1884. évi XIV. tc. 23. §-a értelmében az Államkincstár tartozik a társulatnak készpénzben megtéríteni.[495]

Ezen összeg nevezett társulat részére mint előirányzat nélküli kiadás fog utalványoztatni.

b./ A közérdekből fenntartandó Nagybecskereki Tiszai Ármentesítő Társulat kérelme folytán, és az 1881: XLII. tc. rendelkezései szerint megejtett pótlikvidáció alapján a társulat védműveibe pótlólag beépített alapbefektetési költségek, a földmívelésügyi miniszter úrral egyetértőleg, 62 805 K 84 fillérben állapíttattak meg, mely összeget, miután a nevezett társulatra nézve az 1884. évi XIV. tc. 23. §-ában biztosított állami hozzájárulási kedvezmény szüksége már beállott, sőt, több ízben alkalmaztatott is, az állam tartozik a társulatnak készpénzben megtéríteni.

Ezen összeg nevezett társulat részére, mint előirányzat nélküli kiadás fog utalványoztatni.

[...]

Tudomásul vétetett.

11.
Az aknaszlatinai sóbánya tűzifaszükségletének biztosítása

A pénzügyminiszter úr bejelentette, hogy az Aknaszlatina M. Kir. Sóbányaüzem mintegy 7000 m^3 évi kemény hasábtüzifa-szükségletének biztosítása iránt 1891-ben 10 évre Szaplonczay Lajos veresmarti lakossal kötött és az 1899-ben további 6 évre meghosszabbított szerződést 1907-től folytatólag még 6 évre szándékozik meghosszabbítani.

Az állami erdészet ugyanis csak úsztatott fával fedezhetné a szükségletet, és ezt is – a kincstári erdők kedvezőtlen fekvésénél fogva – csak magasabb egységáron szállíthatná, mint amilyen egységáron (2 K 50 f) nevezett vállalkozó – ki ebbeli kötelezettségének 14 éven át kifogástalanul megfelelt – hajlandó tengelyen szállított fát eladni. A szerződés meghosszabbítása a Kincstár érdekéből ennélfogva annál inkább mondható előnyösnek, mivel általában véve a tüzelőfának drágulását észlelhetni, s dacára ennek, vállalkozó az eddig érvényben levő egységárban hajlandó a szállítást továbbra is teljesíteni.

Tudomásul vétetett.

---

495 1881. évi XLII. törvény. Az 1875. évi VII. törvény ármentesített területekre vonatkozó rendelkezéseinek megváltoztatásáról.; 1884. évi XIV. törvény. A Tiszának és mellékfolyóinak szabályozásáról, ezen folyók völgyeinek ármentesítéséről, úgyszintén a vízszabályozó és ármentesítő társulatok igazgatási szervezéséről.

12.
A Vajdahunyadi Vasgyár szénfaigényének kielégítése

A pénzügyminiszter úr előadta, hogy Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásával 1893. évben a Vajdahunyadi Vasgyárhivatal és a Hunyad megyei Bukova község közt 90 000 köböl szénfának 15 év alatti kihasználása iránt szerződés köttetett.

Miután a lefolyt 11 év alatt csak 55 456 köböl kerülhetett letarolás alá, a hátralevő szénfamennyiségnek 4 év alatti letarolása pedig nehézségekbe ütközik, tárgyalások folytak a nevezett községgel a szerződés lejáratának meghosszabbítása iránt, melyeknek folyamán a község nemcsak hajlandónak mutatkozott a szerződés meghosszabbítására, hanem a régi egységár alapján (köbölenként 1 K 40) további 70 000 köböl szénfának megvételével is kínálta meg a Vasgyárhivatalt, csupán azzal a kikötéssel, hogy részére pénzügyi viszonyainak rendezhetése céljából 50 000 K előleg nyújtassék.

Tekintettel arra, hogy nevezett község az eredeti szerződés alapján is 20 000 korona előleget nyert, a szerződés lejáratának kitolása, s illetve nagyobb szénfamennyiségnek biztosítása a Vasgyári Kincstárra nézve csak előnyös, miért is Ő Felségéhez felterjesztést szándékozik tenni, melyben az 1893-ban kötött, és jelzett értelemben 1926-ig meghosszabbítandó szerződésnek megkötéséhez a legfelsőbb felhatalmazást kérné.

A minisztertanács ehhez hozzájárult.

23.
Török–magyar tárgyalás a törökországi gyufaárusítás állami monopóliumáról

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a török kormány az állam jövedelmeinek szaporítása céljából már hosszabb idő óta a gyufa-egyedáruság meghonosításával foglalkozik, és ezen törekvésének a Monarchia és Törökország között kötendő kereskedelmi szerződés tárgyában 1894-ben folytatott tárgyalások alkalmából is kifejezést adott.[496]

Míg ugyanis a Törökországgal 1862. május 22-én kötött, 1890. évi július hó 5-én lejárt, de azért de facto ma is alkalmazásban levő kereskedelmi és hajózási szerződés a Monarchia és Törökország között – a só, dohány, lőpor, fegyverek és lőszerek kivételével – áruinknak szabad kereskedelmi forgalmát biztosította, a török kormány a már jogilag lejárt kereskedelmi szerződés megújítására vonatkozó tárgyalások alkalmából az egyedárusági jog kiterjesztését kívánta a szivarkapapírosra és a kőolajra, utóbb a szeszre, a játékkártyára és a gyufára is, amely követelésekből csak a szivarkapapírosra és a kőolajra vonatkozókat voltunk hajlandók teljesíteni.

A török kormány később azt a javaslatot tette, hogy a mondott egyedáruságok engedélyezése ellenében hajlandó saját részéről a velünk kötendő kereskedelmi szerződésben megállapítani szándékolt terhesebb specifikus vámtariféról lemondani, s egyúttal intézkedni, hogy a Monarchia kivitele az említett 5 árucikkben az addigi magasságában továbbra is biztosítva legyen.

---

496 Tisza István miniszterelnök kormánya nevében 1905. január 3-án kelt átiratában arról tájékoztatta Agenor Gołuchowski közös külügyminisztert, hogy a „jelenlegi viszonyok között" nem tartják időszerűnek a kereskedelmi tárgyalások felvételét Törökországgal. (MNL OL K 255–1905–6. t.–37.)

A török kormány ezen javaslatával szemben a mi álláspontunk az volt, hogy Törökország jövedelmeinek szaporítása céljából a monopólium helyett, a szabadversenyt nem korlátozó fogyasztási adónak (surtaxe) a szóba levő cikkekre való kivetésével érje be, de a tárgyalásokat közvetítő cs. és kir. közös külügyminiszter urat egyúttal értesítettük, hogy ezen ajánlat elvetése esetén engedmények tétele elől az egyedáruságok behozatalának terén sem zárkózunk el.

Ezen előzetes tárgyalások azonban eredményre nem vezettek, mert időközben (1902-ben) arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy az autonóm vámtarifa életbelépése előtt Törökországgal sem bocsátkozunk szerződéses tárgyalásokba.

Az említett alkudozások utolsó idejében értesülést szereztünk arról, hogy több külföldi érdekcsoport a törökországi gyufa-egyedáruság koncessziójának elnyerését szorgalmazza, sőt, nyilvánvaló lett, hogy a Porta az egyik pénzcsoporttal összeköttetésbe szándékozik lépni, mire a közös külügyminiszter úr megkeresésünkre konstantinápolyi nagykövetünket utasította, hogy a célba vett intézkedés ellen szerződésellenes eljárás címén a török kormánynál formális óvást emeljen.

Ezen alkalommal értesültünk arról is, hogy a legtöbb európai állam a Porta szándéka ellen szintén tiltakozott, és hogy a leghevesebb ellentállást Monarchiánkon kívül Nagy-Britannia és Olaszország fejtették ki.

A múlt év folyamán azonban változott a helyzet, mert a gyufamonopólium elnyerésére egy befolyásos egyénekből álló és nagy pénzösszegek felett rendelkező angol konzorcium[497] alakult, mely az egyes államok érdekeltségével gyújtóáruknak a létesítendő törökországi monopólium számára leendő szállítására irányuló megegyezéseket kötött, minek következtében némely, az egyedárúság ellen tiltakozó kormány álláspontjának merevségéből engedett.

Így nevezetesen az osztrák cs. kir. kereskedelmi miniszter úr kijelentette, hogy amennyiben a többi érdekelt állam a tiltakozástól eláll, továbbá, ha az egyedárusági jog az angol szindikátus és az osztrák érdekeltek közt létrejött részesedési szerződés alapján ruháztatik át a konzorciumra, és végre, ha ezen, jelenleg még csak ideiglenes szerződés végérvényesen megköttetik, akkor a maga részéről hajlandó a bejelentett óvás további fenntartásától elállani.

Hasonló kijelentést tett az Olasz Külügyminisztérium is; továbbá értesülésünk szerint az angol kormány is kijelentette, hogy a monopóliumnak Törökországba való behozatalához hozzájárul; a francia és orosz kormányok végleges állásfoglalásának hivatalos közlése pedig legközelebb várható.

Az imént említett angol szindikátus, hivatkozással a külföldi államok állásfoglalására, valamint a török kormánynak a monopólium behozatalára irányuló óhajára, azon kérelemmel fordult az előadó miniszter úrhoz, hogy a magyar részről emelt óvást vonjuk vissza, másfelől pedig a Temesvári Első Gyufagyár Részvénytársaság bejelentette, hogy a magyar gyújtóipar Törökországba irányuló kivitelének kontingense évi 250 000 koronában lett megállapítva.

A kereskedelmi miniszter úr a közös külügyminiszter úrnak kijelentette, hogy a török gyufa-egyedáruság behozatalának kérdését, miután az a Törökországgal fennálló

497 Ideiglenes szövetkezés valamely nagyobb szabású közös pénzügyi műveletre, tőkebefektetésre.

megállapodásaink módosítását vonná maga után, csakis azon esetben lehetne megfontolás tárgyává tennünk, ha erre nézve a kezdeményezés a török kormánytól indulna ki.

Kijelentette egyúttal azt is, hogy amennyiben a török kormány a gyufa-egyedáruságra vonatkozólag diplomáciai úton konkrét javaslatot tenne, és egyúttal kötelezőleg kijelentené, hogy kész teljes biztosítékot nyújtani arra nézve, hogy az egyedáruság-igazgatás, melyet akár saját maga, akár valamely szindikátus, vagy másnemű vállalat útján gyakorolna, az egyedáruság tartama alatt Törökország gyufaszükségletének fedezése céljából kifejezetten megállapítandó mennyiségnek bizonyos számszerűleg megjelölendő hányadát a magyar gyufagyárosoktól szerezné be, részünkről hajlandók volnánk ezen megoldási módozatot a további tárgyalások alapjául elfogadni, ha a török kormánynak a gyufa-egyedáruság behozatalára irányuló kívánságához a többi érdekelt államok hozzájárulnak.

Minthogy a közös külügyminiszter úr Konstantinápolyi Nagykövetségünk jelentése alapján újabban arról értesített, hogy a török kormány minisztertanácsban tárgyalni készül a gyufamonopólium ügyét, és egyúttal megküldötte a Bécsi Török Nagykövetségnek egy hozzá intézett jegyzékét, amelyben a nagykövet e részben kapott instrukcióira hivatkozva az ügynek kedvező elintézését sürgeti, mert a török császári kormány arra nagy súlyt helyez, ennélfogva szükséges, hogy e kérdésben véglegesen állást foglaljunk.

Annak, hogy a magyar kormány a török gyufamonopólium ellen annak idején emelt óvását elejtse, elvi akadály nincsen; a kereskedelmi miniszter úr nézete szerint a kérdés elbírálásánál az a döntő, vajon álláspontunk megváltoztatása összeegyeztethető-e gazdasági érdekeinkkel.

A magyarországi gyufakivitel értéke Törökországba volt:

1900-ban	5 060	korona
1901-ben	21 462	„
1902-ben	32 360	„
1903-ban	54 703	„

úgyhogy a magyar gyújtóipar szempontjából kielégítőnek mondható a magyar gyújtóipari érdekeltség és a monopólium elnyerésére alakult angol szindikátus között létesült ama megállapodás, mely szerint a Törökországba irányuló gyújtókivitelből Magyarország részére 250 000 korona értékű évi rendelés biztosíttatik állandó kontingens gyanánt.

Az elsősorban érdekelt temesvári gyár felterjesztésében kifejti, hogy évi 250 000 korona értékű gyufakivitelnek ily módon biztosításával a magyar ipar egy csapásra eléri a kivitel oly összegét, melyet máskülönben csak súlyos versenyfeltételek közt és nagy árkülönbözettel érhetett volna el. A törökországi gyufabehozatal összevéve el nem éri az évi 2 ¼ millió koronát és a fentebbiek szerint biztosított kontingens ekként 12%-át fogja kitenni az összes behozatalnak.

Minthogy a többi érdekelt állam a gyufa-egyedáruság behozatalára beleegyezését már megadta, vagy hozzájárulását előreláthatólag rövid időn belül ki fogja jelenteni, és minthogy részünkre is mindenképp arányban álló előnyök biztosíttatnak, a kereskedelmi miniszter úr nem lát oly indokokat, melyek korábbi óvásunk további fenntartását szükségessé tennék.

A forgalom megkötése és egy bizonyos szállítási kvóta megállapítása korántsem jelenti azt, hogy Törökországba irányuló gyufakivitelünket hosszú időn át ezen kvóta ke-

retein túl nem fejleszthetjük, hanem csak azt, hogy a kivitel összegéből részünkre egy bizonyos hányad minden körülmény között biztosítva van.

Mindezek tekintetbe vételével a kereskedelmi miniszter úr javaslatba hozza, hogy a török gyufa-egyedáruság életbe léptetése ellen annak idején emelt óvás a magyar kormány részéről elvben elejtessék, és a m. kir. minisztertanács hozzájárulását kéri a következő nyilatkozat megtételéhez:

„A magyar kormány hajlandó a török gyufa-egyedáruság életbe léptetése ellen annak idején emelt óvást megszüntetni a következő feltételek mellett:

1./ ha a többi érdekelt állam a gyufamonopóliumnak Törökországba való behozatalához szintén hozzájárul;

2./ ha a magyar gyufagyárak és a török gyufa-egyedáruságot elnyerő szindikátus[498] között a magyar ipar érdekeit a magyar kormány által kielégítőnek elismerendő megállapodás végleg létesül;

3./ ha ezen megállapodás végrehajtására a török kormány garanciát vállal, és úgy a megállapodás, mint a garancia módozatai hiteles alakban a kereskedelmi miniszter úr tudomására hozatik."

A minisztertanács ezen javaslathoz hozzájárult.[499]

24.
Előirányzat nélküli kiadás a Fiumei Dokk Részvénytársaságnak fizetendő bánatpénz fedezésére

A kereskedelmi miniszter úr előterjesztette, hogy hivatali elődje 1893. évben 1901. év végéig terjedő időre a jelenleg felszámolás alatt levő Fiumei Dokk Részvénytársasággal szerződést kötött, melynek alapján a nevezett társaság a fiumei kikötő részére egy 60 és egy 40 méter hosszú dokkot épített és tartott üzemben.

Azon kívül a nevezett társulat az említett szerződés értelmében az Államkincstár által e célra feltöltött területen hajóépítő telepet is létesített.

A fent részletezett szolgálatok díjazása fejében a Dokktársulat 1901. év végéig állami segélyben részesült.

A segélyezés egész ideje alatt a dokküzemben fennakadás nem állott elő, ellenben a hajóépítő telep nem felelt meg a hozzá fűzött várakozásoknak, s ez okból a Dokktársulattal fennállott szerződés annak 1901. év végével történt lejárata után nem lett megújítva.

Az állami segély megszűntével a Dokktársulat a dokküzemet és hajóépítő telep működését folytatni nem kívánván, felszámolását határozta el, s a nagyobb, 60 m hosszú dokkot még 1902. évben Triesztbe eladta, a kisebb, 40 m hosszú dokknak üzemét pedig múlt évi május havában beszüntette, s eladása végett tárgyalásokat indított.

A dokküzem beszüntetése különösen a kis parti hajózásra nézve igen hátrányosnak mutatkozván, az előadó miniszter úr hivatali elődje felhatalmazta a M. Kir. Tengerészeti Hatóságot, hogy a 40 m hosszú úszódokknak üzembevétel céljából való átengedése, illetve megvétele végett – jóváhagyásának fenntartásával – a Dokktársasággal egyezményt kössön.

---

498 Több iparvállalat ideiglenes szövetsége.

499 MNL OL K 255–1904–VI–3100. A pénzügyminiszter előterjesztése a török gyufa egyedáruság ellen emelt óvás elejtése ügyében. 1904. szeptember 13.

A múlt év augusztus hó 6-án megkötött egyezmény alapján – melyben a dokk és tartozékainak vételára 300 000 koronával állapíttatott meg – a Dokktársulat a dokkot a M. Kir. Tengerészeti Hatóságnak ideiglenes használatra átengedte, de nevezett társulat az egyezményben kikötötte magának azt a jogot, hogy amennyiben az egyezmény folyó év április hó 1-ig jóváhagyását nem nyerne, a társulat az egyezményben elvállalt minden kötelezettségtől elállhat, s hogy az esetben részére 15 000 K bánatpénz fizetendő.

A dokk múlt évi augusztus hó 6-tól folyó évi március hó végéig állami üzemben tartatott, s bár az üzemi eredmény kedvezőtlennek nem mutatkozott, mégis a kérdéses dokknak nem egészen jó állapota, nevezetesen az a körülmény, hogy a dokk fából épült, és csak vaslemezekkel van borítva; továbbá méreteinek csekély volta, mely azt csak kisebb parti hajók javítására teszi alkalmassá; végre nem egészen megfelelő szerkezete, mely viharos időben nem nyújt biztosítékot állékonysága tekintetében, arra a meggyőződésre vezettek, hogy a dokk használhatósága nem áll arányban a 300 000 koronában megállapított vételárral.

Minthogy továbbá az állami beruházásokra vonatkozó folyó évi XIV. törvénycikkben oly nagyobb úszódokknak a beszerzéséről van gondoskodva, amely a fiumei kikötő igényeinek meg fog felelni, a többször említett egyezményt az előadó miniszter úr nem vélte jóváhagyandónak.

A dokk folyó év április hó 2-án a társaságnak visszaadatván, az előadó miniszter úr a M. Kir. Tengerészeti Hatóságot felhatalmazta, hogy az egyezményben megállapított 15 000 K bánatpénzt a Dokk Részvénytársaságnak kiutalványozhassa.

Ezen kiadás a folyó évi költségvetésben a „Hajózás" címének átmeneti kiadásainál „a fiumei dokk üzemi költségei" rovata alatt felvett 30 000 K terhére elszámolható nem lévén, a kereskedelmi miniszter úr a pénzügyminiszter úr hozzájárulásával felhatalmazást kér a minisztertanácstól arra nézve, hogy az említett 15 000 K bánatpénzt a folyó évi kezelés terhére előirányzat nélküli átmeneti kiadásként oly feltétel mellett elszámolhassa, hogy ezen költség a fent említett rovaton eszközlendő megtakarításokkal teljes mértékben ellensúlyozva leend.

A kért felhatalmazás megadatott.

25.

Spanyol kérelem a védjegyek kölcsönös oltalmának kiterjesztéséről

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a magyar kormány nevében hozzájárulhasson ahhoz, hogy a védjegyek kölcsönös oltalmának Marokkóban való kiterjesztése érdekében Spanyolországnak nyilatkozat adassék.[500]

A felhatalmazás megadatott.

---

500 Az ipari tulajdon kölcsönös oltalmáról Párizsban, 1883. február 7-én megkötött nemzetközi egyezmény eredményeként megalakult az ún. Párizsi Unió, amelyet a szabadalom, a védjegy, a mustra- és mintaoltalom, valamint a név- és cégjog védelmének szabályozására hoztak létre. A Monarchiának az Unióhoz történő csatlakozásáról a magyar és az osztrák kormány között még 1895-ben elvi megállapodás jött létre. Ezt követően a magyar minisztertanács 1896. július 1-jén hozott határozatával a párizsi ún. főszerződés valamint a madridi megállapodás három pontjának (1. a hamis származási helymegjelölések elleni védekezés, 2. a védjegyek nemzetközi lajstromozása, 3. az Unió irodájának fenntartási költségei.) elfogadását mondta ki.

26.
Törvényjavaslat a Nagykároly–Mátészalka–Csapi Helyiérdekű Vasút engedélyezéséről[501]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért arra, hogy a Nagykároly–Mátészalka–Csapi Helyiérdekű Vasút engedélyezése tárgyában Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után törvényjavaslatot terjeszthessen az Országgyűlés elé, s hogy közérdekből az ideiglenes engedélyt a munkálatoknak foganatba vételére – az engedélyt kérő cég veszélyére és kockázatára, a magánjogok sérelmének kizárásával – azonnal kiadhassa.

A szóban levő vasút hossza 87,1 km, építési és üzletberendezési tényleges tőkéje 5 561 000 K, vagyis pályakilométerenként 63 846 K, mely tőkéből forgalmi eszközök beszerzésére 70 000 K, azonkívül az Ecsedi-lápot átszelő pályaszakaszok mentén netán szükséges vízlevezető és kiszárító csatornahálózat költségeire külön tartalékalapként 20 000 K, végre hóvédművek költségeire szintén külön tartalékalapként 15 000 K hasíttatnék ki.

Az építési és üzletberendezési tőke szokott arányban törzsrészvények és elsőbbségi részvények kibocsátása útján szereztetnék be.

Az 1 946 400 K törzsrészvénytőke következő érdekeltségi hozzájárulások által biztosíttatik: Szatmár vármegye részéről 420 000 K, Nagykároly város részéről 98 000 K, községek részéről 178 000 K, magánérdekeltség részéről 109 000 K, ingyen területek ellenértékeként 15 000 K, összesen 820 000 korona.

Postaátalányképpen fizettetnék 50 éven át 27 700 K 554 000 K tőkeértékben; külön állami segély címén adatnék 50 éven át 27 800 K, 556 000 K tőkeértékben.

A még hiányzó 16 400 koronát a vasút engedélyesének kell fedeznie.

A vasút kezelését az Államvasutak vennék át.

A kért felhatalmazás megadatott.

27.
A sztrájkok figyelembevétele a vállalkozói határidők módosításánál

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a székesfővárosban utóbb lefolyt sztrájkok alkalmából az Országos Iparegyesület és ennek Kés- és Kézműipari Szakosztályában képviselt fővárosi ipartestületek azzal a kérelemmel járultak eléje, a Magyar Építőmesterek Egyesülete pedig a kormánynak középítésekben érdekelt összes tagjaihoz azt a kérést intézték, hogy a sztrájk, bojkott és munkakizárás az állami és hatósági összes szállításokra és munkákra nézve kötendő szerződésekben vis majornak ismertessék el, és ez a jogszabály a készülő magánjogi törvénykönyvbe vétessék fel.

---

501 Az érintett községek kérésére Lázár Elemér mérnök 1896-ban elkészítette a vonal műszaki tervét, és a műszaki bejárást 1900. augusztus 6-án végrehajtották. Az 1902. április 16-án megtartott engedélyezési eljáráson már Lázár Elemér jogutódjaként a Gregersen G. és Fiai, budapesti cég képviselője jelent meg. A közigazgatási bejárást 1904. június 24-én, az engedélyezési pótbejárást 1904. július 18-án tartották. (MNL OL K 26–1904–4457. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére a Nagykároly–Mátészalka Helyiérdekű Vasút engedélyezése tárgyában. 1904. szeptember 14.) – A 87 km hosszú vasútvonalat 1905-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

A törekvés, hogy a tömeges munkabeszüntetések, a munkakizárások és bojkottok, szóval a tőke és a munka gazdasági harcának a rendes jogon kívül álló ezen eszközei a munkaadók szállítási és teljesítési kötelezettségeinél vis major erejével bírjanak, nem új, és részben gazdasági, részben szociálpolitikai célzatokkal már régen fölmerült; de különös fontosságot ad most e kérdésnek az, hogy a szakszervezeti mozgalom, mely most már nem csupán egyes ipartelepeket, hanem egész iparágakat fenyeget, a termelési tényezők szükséges egyensúlya szempontjából aggályosnak mutatkozik.

A bírói gyakorlat ezen kérdésben megnyugtatóan alakult, amennyiben pl. a Magyar Királyi Kúria 1904. évi január hó 19-én 170. sz. a. hozott döntvényében általános sztrájk alapján jogosultnak ismerte el a szállításra kötelezettnek azt a kívánságát, hogy neki a szerződéses szállítás teljesítésére megfelelően meghosszabbítandó határidő engedtessék.

Az alkotandó polgári törvénykönyvben sem lenne az előadó miniszter úr nézete szerint indokolt tovább menni, mint amennyire annak tervezete (1167. és 1186. §) ment.

De ha a tömeges munkabeszüntetések vis major jellegének elismerése iránt törvényhozási intézkedéseket tenni ez idő szerint nem is kellene, szükséges volna mégis az előbb jelzett fölterjesztésekben előadott ama kérelmeknek teljesítése, hogy az összes állami és hatósági szállításoknál és munkáknál a sztrájk és bojkott a szállítási és teljesítési késedelmet mentő erőhatalomnak (vis major) nyilváníttassanak. A munkakizárásnak is ezt a hatályt tulajdonítani nem volna célszerű, amennyiben azzal a munkavállalkozók esetleg visszaélhetnének. A bírói gyakorlat folytán ennek kimondása talán feleslegesnek is látszhatik, de az előadó miniszter úr célszerűnek látná, hogy a kormány – mint a legnagyobb megrendelő és munkaadó – ebben a kérdésben állást foglaljon, mert ez az állásfoglalás a sztrájk okozta teljesítési késedelem jogkövetkezményei tekintetében a bizonytalanságot teljesen megszüntetné, az ipar több energiával és kitartással szervezkedhetnék a tömeges munkabeszüntetések szertelenségével szemben, és a munkaadók ellenállási képességének fokozása a mindinkább veszedelmes mértvet és irányzatot vevő sztrájkmozgalmakra is mérséklőleg hatna.

A kereskedelmi miniszter úr tehát azt javasolja: mondja ki a minisztertanács, hogy az összes állami és hatósági szállításoknál és munkáknál a sztrájkok és bojkottok által okozott vétlen késedelem a kötelezettnek a teljesítési, illetve szállítási határidő meghosszabbítására igényt ad; a határidő-meghosszabbítás mértét a vétlen késedelem terjedelméhez képest a közhatóságok állapítják meg, s az erre vonatkozó közelebbi határozatok a szállítási, illetve munkaszerződésbe fölveendők.[502]

A kereskedelmi miniszter úr egyúttal felhatalmazást kért, hogy az elfoglalandó álláspontnak a Közös Hadsereg szállításainál leendő érvényesítése végett a közös hadügyminiszter úrral is a tárgyalásokat megindíthassa.

> A minisztertanács a kereskedelmi miniszter úr javaslatát elfogadta, s ehhez képest felszólította az egyes miniszter urakat, hogy az állami és hatósági szállításoknál és munkáknál ezen álláspontot foglalják el.
>
> A kereskedelmi miniszter úr felhatalmaztatott, hogy ezen álláspontnak a Közös Hadsereg szállításainál és érvényesítése végett a közös hadügyminiszter úrral tárgyalásokat indítson.

---

502 MNL OL K 255–1904–12. t.–3918. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. december 8. – A fenti döntés rendeletként 1904. december 8-án lépett hatályba.

28.

A Statisztikai Hivatal munkatervének módosítása[503]

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a kivándorlásról szóló 1903. évi IV.[504] és az útlevélügyre vonatkozó 1903. évi VI. törvénycikknek[505] a folyó évben történt végrehajtásával kapcsolatban felmerült annak sürgős szüksége, hogy az útlevelekre, nemkülönben a kivándorlásra és visszavándorlásra vonatkozó statisztikai adatok gyűjtése, amelyet a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal eddig az Országgyűlés által elfogadott 1899. évi munkaterve alapján végzett, az útlevél- és a kivándorlási ügyre vonatkozó kezelési eljárás megváltozásához képest szintén újjászerveztessék.

Tekintettel a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatalról szóló 1897. évi XXXV. törvénycikk[506] 3. §-ában foglalt rendelkezésre, melynek értelmében a statisztikai adatgyűjtések módszerében történő minden változtatásról az Országgyűléshez jelentést kell tenni:

a kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kér arra, hogy eziránt a jelentést az Országgyűlésnek megtehesse.

A felhatalmazás megadatott.

36. (27.)
1904. szeptember 23.

1.

A Kincstár és a Felső-Magyarországi Bánya- és Kohómű Rt. ingatlancseréje

Földmívelésügyi miniszter úr bejelentvén, hogy a Felső-Magyarországi Bánya- és Kohómű Részvénytársaság[507] a Szomolnok-huttai kincstári ingatlanokból 2,1140/1600 hold területet a kisajátítási eljárás mellőzésével barátságos úton óhajt megszerezni, az eziránt folytatott tárgyalások eredményeképp elfogadta az ingatlancserének azt a feltételét, hogy a megjelölt területű s 846 K értékű kincstári ingatlanért a társaság 1408 négyszögölnyi területű s 400 K értékű saját ingatlant ad cserébe, s ezenkívül a kincstárnak a 446 K értékkülönbözetet és a kincstári területen levő faanyagnak árszabály szerinti árát is megtéríti.

A minisztertanács a bejelentett csereszerződés megköthetésére a földmívelésügyi miniszter urat felhatalmazza.

---

503 MNL OL K 27. 1904. január 23./12.; július 1./21.; október 13./17.

504 1903. évi IV. törvény. A kivándorlásról. *Törvénytár*, 1903. 45–69.

505 1903. évi VI. törvény. Az útlevélügyről. *Törvénytár*, 1903. 78–85.

506 1897. évi XXXV. törvény. A Központi Statisztikai Hivatalról. *Törvénytár*, 1897. 147–153.

507 1890-ben alapították négymillió korona alaptőkével. Az igazgatóság tagja volt többek között Lánczy Leó és Hieronymi Károly.

12.

A Király Személye Körüli Minisztérium átszervezése

Az Ő Felsége személye körüli miniszter úr előadja azt a szándékát, hogy a vezetése alatt álló minisztérium szervezetét, tekintettel arra, hogy a minisztérium hatáskörébe utalt teendők a mainál jóval kisebb személyzettel is elvégezhetők, s tekintve azt, hogy az ott alkalmazott állandó személyzet az ügykör természeténél fogva el van zárva a továbbképzés lehetőségétől, olyképp óhajtaná módosítani, hogy a személyzet időnkint felváltható legyen.

Tervezete szerint a minisztérium személyzetében az állandóságot az újból rendszeresítendő államtitkár képviselné, akinek az ottani adminisztráció vezetésén felül teendője volna az alább említendő ifjú tisztviselők működését ellenőrizni, tanulmányaiknak irányt szabni, és helyettesíteni a minisztert, akinek – ha jól akarja betölteni a hivatását – gyakran huzamosabb időkig kell székhelyétől távol lennie.

A minisztérium többi fogalmazói személyzete a mozgó elemet képviselné, mely két-három évi időszakokban kicseréltetnék akként, hogy a Miniszterelnökség, Pénzügyi, Kereskedelemügyi és Földmívelésügyi Minisztérium egy-egy ifjabb, a VIII. vagy VII. rangosztályba sorozott tisztviselője osztatnék oda be, kiknek a részükre kiosztott hivatali teendők elvégzésén felül az volna a feladatuk, hogy bizonyos kijelölt közigazgatási ágazatot Ausztriában behatóan tanulmányozzanak, hogy ismereteket és szélesebb látókört szervezve, tapasztalataikat itthon érvényesíthessék, ha kiküldetésük lejártával korábbi szolgálatukba visszatérnek.

Ezen tisztviselőknek az illetményei kiküldetésük tartamára az Ő Felsége Személye Körüli Minisztérium terhére fognának kiutalványoztatni; amennyiben pedig az itt meg nem nevezett minisztériumok is óhajtanának a jelzett célból tisztviselőket beosztani, ez csak a saját tárca terhére fog történhetni, egyik célja lévén a jelzett szervezkedésnek az is, hogy az Ő Felsége Személye Körüli Minisztérium mai személyi kiadásai apasztassanak.

A tervbe vett szervezés a most szervezett tiszti állások megüresedésével fokozatosan lesz keresztül viendő.

Ennek megtörténte után a minisztérium épületében most elfoglalt tiszti lakások is szabaddá lesznek, ami lehetővé tenné ama rég érzett hiánynak a megszüntetését, hogy a hivatásszerűleg Bécsben lakó magyar állampolgár tisztviselők gyermekeinek nincsen magyar iskolájuk, ami a magyarságnak már eleddig is érezhető veszteséget okozott. Ezen helyiségek egy részében lehető lesz magyar tanfolyamot berendezni, amely célra a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárca terhére egy-egy férfi és nőtanító volna oda kirendelendő.

> A minisztertanács melegen üdvözli az előterjesztett tervet, s azt elvileg elfogadván, annak fokozatos keresztülvitelére az előadó miniszter urat felhatalmazza, és ezúttal elhatározza, hogy az államtitkári állás már az 1905. évi állami költségvetésbe felveendő.[508]

508 A minisztérium szervezetében és tevékenységi körében a tárgyalt időszakban nem történt érdemi változás.

13.
Az országban várható élelmiszerhiányról[509]

Földmívelésügyi miniszter úr, tekintettel arra, hogy az ország némely részében (pl. az erdélyi részekben) feltétlenül élelmiszerínség fog beállani, jóllehet az utóbbi napok esőzései folytán a burgonyánál némi javulás tapasztalható, kérdést tesz aziránt, hogy élelmicikkeket szerezzen-e be arra az esetre, ha egyes helyeken az államsegítés mellőzhetlen lesz, és abból a célból, hogy egyes vidékek kényszerhelyzetét kiaknázó élelmiszer-uzsorát megakadályozhassa.[510]

A minisztertanács abban a nézetben van, hogy tekintettel a némileg javult helyzetre, ilyen célú élelmiszer-beszerzés mellőzendő volna, de gondoskodni kellend arról, hogy a veszélyezettebb helyeken a hitelszövetkezetek vagy az intelligensebb elemek összeállása útján elárusító helyek szerveztessenek, ahol a már most beszerzendő élelmiszeranyagokból lehető jutányos áron födözhetné szükségletét az ínségbe jutó népesség.

A minisztertanács felkéri az előadó miniszter urat, hogy ilyen irányban az általános intézkedéseket tegye meg; ha pedig valahol kivételes helyzet állana elő, erre nézve tegyen a minisztertanácsnak külön előterjesztést.

14.
Törvényjavaslat az elemi közoktatásról[511]

Vallás- és közoktatásügyi miniszter úr bemutatja a népiskolai közoktatásról szóló 1868: XXXVIII. tc.[512] és a népiskolai hatóságokról szóló 1876. évi XVIII. tc.[513] módosításáról szóló törvényjavaslat szövegét.

Ezen törvényjavaslat tüzetes tárgyalás alá vétetvén, megállapíttatott annak I. és II. fejezete, s a további részek tárgyalása, tekintettel az idő előrehaladott voltára, a következő minisztertanácsra tartatott fenn.

509 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 28./40.; július 28./43.; augusztus 4./2.; szeptember 8./38.; október 13./28.; október 21./24.; december 2./41.; 1905. január 6./29.; február 28./29.; február 28./35.

510 A kormány több alkalommal is felhívta a figyelmet arra, hogy az 1886. évi XII. törvény szerint a szegények támogatása elsősorban a helyi önkormányzatok feladata.

511 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. szeptember 23./1.

512 1868. évi XXXVIII. törvény. A népiskolai közoktatás tárgyában. *Törvénytár*, 1836–1868. 449–469.

513 Helyesen: 1876. évi XXVIII. törvény. A népiskolai hatóságokról. *Törvénytár*, 1875–1876. 464–473.

37. (28.)
1904. szeptember 24.

1.

Törvényjavaslat az elemi közoktatásról[514]

Folytattatván a népiskolai közoktatásról szóló 1868: XXXVIII. tc. és a népiskolai hatóságokról szóló 1876: XVIII. tc. módosítását tárgyazó törvényjavaslat tárgyalása,

annak hátralévő része is letárgyaltatott, s a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr felhatalmaztatott, hogy a tett módosításokkal elfogadott törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.[515]

38. (29.)
1904. október 9.

1.

Az olasz–magyar kereskedelmi kapcsolatok ideiglenes rendezéséről kötött egyezmény[516]

A miniszterelnök úr előterjesztette, hogy az Olaszországgal való kereskedelmi és forgalmi viszonyainknak ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat holnap ugyan be fog nyújtatni a Képviselőházban; minthogy azonban körülbelül biztosra vehető, hogy az e hó 15-ig – amely napon az ideiglenes egyezménynek már életbe kell lépnie – nem fog törvényerőre emelkedni, s így a kormánynak saját felelősségére rendeleti úton kell az egyezmény kellő időben való életbe léptetéséről gondoskodnia, a miniszterelnök úr felhatalmazást kért, hogy a kérdésben levő egyezménynek folyó hó 15-én való életbe léptetéséről szóló rendeletet a kormány nevében már e hó 13-án kiadhassa.

A kért felhatalmazás megadatott.

---

514 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. szeptember 23./14.

515 Berzeviczy Albert a népoktatási törvények felülvizsgálatára vonatkozó törvényjavaslatát 1904 őszén a képviselőház elé terjesztette, de elfogadására nem került sor, mert Tisza István a házszabály módosítás érdekében minden törvényjavaslatot visszavont. Lukács György, a Fejérváry kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, Berzeviczy tervezetét – némi módosítással – tárcaközi egyeztetésre ajánlotta. (MNL OL K 178–1905–15412. A vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata a földművelésügyi miniszter részére. 1905. december 4.) – A népiskolai törvény átdolgozott változatát Apponyi Albert kultuszminiszteri tevékenységének eredményeként fogadták el.

516 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18./36.; 1903. november 23./10.; 1903. december 31./21.; 1904. február 7./14.; 1904. március 13. /5.; 1904. március 13./5.; 1904. április 13./5.; 1904. szeptember 22./3.; 1904. december 10./25.; 1905. február 14./4.

39. (30.)
1904. október 13.

7.
Az 1905. évi állami költségvetés[517]

A pénzügyminiszter jelentette, hogy az 1905. évi állami költségvetés iránti tárgyalások befejeztetvén, a következő mérleg mutatkozik:

rendes kiadások:		1 067 865 273 K
rendkívüli kiadások:		
átmeneti kiadások		82 195 067 K
Beruházások		87 821 098 K
	Összesen	1 237 881 438 K
rendes bevételek		1 101 557 267 K
rendkívüli bevételek		136 522 582 K
	Összesen	1 238 079 849 K
E szerint mutatkozik egészben felesleg		198 411 K
A rendes kezelésnél mutatkozó felesleg		33 691 994 K

Jóváhagyólag tudomásul vétetvén, a pénzügyminiszter úr felhatalmaztatott, hogy az ezen mérleggel megállapított állami költségvetést Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.[518]

14.
Törvényjavaslat az 1899. évi 48. törvénycikk hatályának meghosszabbításáról

Az igazságügy-miniszter úr felhatalmazást kért, hogy az 1899: XLVIII. tc.[519] hatályának 1909. évi december 31-ig leendő meghosszabbítása iránt – Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után – törvényjavaslatot terjeszthessen az Országgyűlés elé.

A felhatalmazás megadatott.

16.
Nagy Ferenc egyetemi tanár kiküldése Párizsba a Code Napoleon[520] megalkotásának századik évfordulója alkalmából tartandó ünnepségre

517 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. szeptember 22./7.; november 21./6.; december 28./3.

518 Az 1905. évi állami költségvetés tervezetét az országgyűlés nem tárgyalta meg.

519 1899. évi XLVIII. törvény. Az Osztrák–Magyar Bankot cselekvőleg illető, eredetileg 80 millió o. é. forintot tevő államadósság tárgyában kötendő új egyezményről. *Törvénytár*, 1899. 283–285.

520 Francia polgári törvénykönyv, 1804-ben léptették életbe.

17.
A statisztikai hivatal 1905. évi munkaterve

A kereskedelmi miniszter úr bemutatta a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal 1905. évi munkatervét.[521]

Jóváhagyatott, s a kereskedelmi miniszter úr felhatalmaztatott, hogy azt az Országgyűlés elé terjessze.

18.
A Temesvár-józsefvárosi, a püspökladányi és a dombóvári vasútállomás korszerűsítése

A kereskedelmi miniszter úr előterjesztette, hogy a temesvár-józsefvárosi, püspökladányi és dombóvári vasútállomásokon – mint a postai forgalom szempontjából is fontos gócpontokon – a szolgálatot a jelenlegi helyiségi viszonyok és berendezések mellett már egyáltalán nem lehet akadálytalanul lebonyolítani, és a szolgálat fennakadásától kell tartani, miért is halaszthatatlan, hogy az említett állomásokon a postaszolgálat céljaira szükséges építkezések megtörténjenek, melyek az összeállított tervek és előirányzatok szerint az építéssel kapcsolatban teljesítendő út s járdarendezési stb. munkálatokkal, valamint a helyiségek belső berendezése és felszerelésével együtt mindössze mintegy 50 000 koronába kerülnének.

E költségre azonban hitelfedezet nincsen. A kereskedelmi miniszter úr tehát felhatalmazást kér, hogy a szóban levő költséget, zárszámadásilag leendő indokolás mellett, előirányzat nélküli beruházásként folyósíthassa és elszámoltathassa.

A felhatalmazás megadatott.

22.
A Morva folyó szabályozása[522]

A földmívelési miniszter úr előterjesztette, hogy az 1903. évi június hó 3-án tartott minisztertanács[523] tudomásul vette hivatali elődének azon előterjesztését, mely szerint az osztrák cs. kir. kormánnyal szemben kötelező nyilatkozatot tett a Morva folyó Rohatetz-dévényi szakaszának 20 év alatt együttesen végrehajtandó szabályozására, és hozzájárult ezen alkalommal hivatali elődének azon előterjesztéséhez is, hogy a szóban forgó szabályozási munkáknak leszállított költségelőirányzata szerint Magyarország terhére eső 4 130 913 K 46 fillérnyi összegből 2 485 960 K 17 fillért az 1895: XLVIII. törvénycikk 3. §-a alapján vízi beruházásokra 1913-ig felhasználható hitelből, éspedig az

521 MNL OL K 26–1905–301. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése az országgyűlés számára a Központi Statisztikai Hivatal 1905. évi munkaterve tárgyában. 1904. Továbbá: MNL OL K 26–1908–XLI–572. Minisztertanácsi előterjesztés a Központi Statisztikai Hivatal munkaterve tárgyában. 1905.

522 MNL OL K 184–1909–18–38085. Az Országos Vizügyi Igazgatóság előterjesztése a Morva szabályozásáról. 1902. június 5. – A magyar és az osztrák belügyminiszter delegáltjai részvételével 1901. április 15-én megtartott értekezleten határozat született arról, hogy a Morva szabályozásával kapcsolatos megállapodást a határrendezési kérdések elbírálásának kell megelőznie. Az 1901. október 16-tól 24-ig tartó helyszíni eljárás megegyezéssel végződött, amely szerint a határ a leendő folyó középvonalában húzódik.

523 MNL OL K 27. 1903. június 3./14. A Morva folyó szabályozása.

1903–1912. években évenként 200 000 koronát, 1913-ban 485 960 K 17 fillért fedezhessen, az ezentúl szükséges 1 644 959 K 29 fillér fedezésére nézve pedig a törvényhozástól oly értelmű külön felhatalmazást kérjen, hogy ezen összeg 1914-től kezdve 200 000 koronás évi részletekben az állami költségvetésbe beállítható legyen.

Hivatali előde az említett kötelező nyilatkozat megtétele alkalmával a szabályozási munkálatokra és azok költségvetésére vonatkozó bizottsági javaslat egyes pontjaira nézve azon észrevételeit is közölte az osztrák cs. kir. belügyminiszter úrral, melyek alapján a szabályozási költségeknek Magyarországra eső része a fenti összegre szállíttatott le.

Az osztrák cs. kir. belügyminiszter válaszában azon észrevételeket nagyobbrészt elfogadta, azonban – tekintettel az előirányzott költségek leszállítására és az építés idejének 20 évre történt meghosszabbítására – nem hajlandó azon itteni javaslatot elfogadni, hogy az összes építési költségekből általa az előre nem látott kiadásokra számításba vett 15% 10%-ra apasztassék, azt a javaslatot pedig, hogy az átmetszések földmunkálataira előirányzott egységárak 1/3-dal leszállíttassanak, csak részben, annyiban hajlandó elfogadni, hogy a leszállítás ¼ résszel történjék.

Az osztrák cs. kir. belügyminiszter úrnak ezen állásfoglalása mindenesetre figyelembe veendő lévén, a szóban forgó munkálatok költségeinek Magyarországra eső része az eddig előirányzott 4 130 913 korona 46 fillérről 4 600 000 koronára emelkedik, és ez 469 086 K 54 fillér emelkedést jelent. Ennek következtében a költségek fedezésére megállapított módozatoknak is változás alá kell esniök.

Az e szerint Magyarországot terhelő 4 600 000 K összköltségből a 20 éves építési tartam alatt az évi szükséglet pontosan 230 000 koronát tesz ki, mely évi szükségletek 1903–1912-ig bezárólag teljesen, 1913-ban azonban már csak 185 960 K 17 fillér erejéig nyernek fedezetet az 1895: XLVIII. törvénycikkel[524] vízi beruházásokra engedélyezett hitelből, s a fentiek szerint Morva-szabályozási célokra fordítandó 2 485 960 K 17 fillér összegben; azért szükségessé válik, hogy – a múlt évi június hó 3-i minisztertanácsi határozattól eltérőleg – 44 039 K 83 fillérnek már 1913-ban leendő külön fedezésére, valamint az 1914–1922. években évenként 200 000 K helyett 230 000 K engedélyezésére kéressék ki a törvényhozás felhatalmazása.

Az előadottak alapján a földmívelési miniszter úr a pénzügyminiszter úr beleegyezésével kéri a minisztertanács hozzájárulását ahhoz, hogy a Morva folyó határt képező Rohatetz–dévényi szakaszának szabályozására igényelt költségekből Magyarországra eső 469 986 K 54 fillérnyi többletet elvállalhassa, valamint, hogy a Magyarországot terhelő egész szabályozási költség fedezése a most tett előterjesztés értelmében állapíttathassék meg.[525]

Az 1913. évtől kezdődőleg megkívánt évi költségrészleteknek törvényhozási intézkedéssel való biztosítása iránt szükséges törvényjavaslatot a földmívelési miniszter úr azon-

524 1895. évi XLVIII. törvény. A Közép-Duna szabályozásáról, valamint az ország egyéb jelentősebb folyóvizein szükséges szabályozásról. *Törvénytár*, 1894–1895. 319–320.

525 MNL OL K 184–1907–19–11883. 1905. évi kormányjelentés a vízügyekről. 1905. Az osztrák kormánnyal a tárgyalások 1904-ben sikeresen befejeződtek. A munkát 1905-ben kezdték el. (MNL OL K 184–1909–18–38085. A Morvaszabályozási Kirendeltség feljegyzése a földművelésügyi miniszter részére a Morva folyó torkolati szakaszának szabályozására. Pozsony, 1909. augusztus 12.)

nal elő fogja terjeszteni, mihelyt az osztrák belügyminiszter úrral végleges megállapodásra jutott.

A minisztertanács hozzájárult.

23.
A csunyi dunai vízmű építése

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy az úgynevezett Mosoni Duna-ágnál érdekelt ártér biztonsága és a Szigetközi Ármentesítő Társulat belvízkárainak megszüntetése céljából szükségessé vált, hogy ezen Duna-ág kitorkolása oly zsilipes szerkezettel láttassék el, melyen a győri hajózás részére szükséges 60 köbméter víz átfolyása minden vízállásnál biztosítva legyen, másrészt azonban 200 m^3-nél nagyobb víztömeg átfolyása kizárassék.

Az elkészült és műszakilag megvizsgált tervezet szerint ezen államköltségen létesítendő mű 704 113 K 83 fillérbe kerülne.

A munkálatok a folyó évben lennének megkezdendők és 1906. évi május hó 31-ig befejezendők.

A tervezett mű költségeinek fedezetére szolgál az 1904. évi XIV. tc. 13. §-ának 4. b. pontjában engedélyezett 4 060 000 korona hitelösszeg részét képező 600 000 K, és így – bár az előirányzati költség meghaladja a rendelkezésre álló hitelösszeget – a tényleges költség legnagyobb valószínűség szerint nem fogja túllépni az 1904. évi XIV. t.cikkel[526] engedélyezett 600 000 koronát, miután a vállalati egységárak kedvező alakulására lehet a fennforgó körülmények között számítani, s az előre nem látható kiadásokra, illetőleg felügyeleti költségekre előirányzott 58 280 K 04 fillér és 33 209 K 48 fillér remélhetőleg nem fog egészen felhasználtatni.

Amennyiben pedig a tényleges költség a 600 000 koronát mégis túlhaladná, a túllépés összege az 1904. évi XIV. tc. 13. § 4. b. pontjában engedélyezett 4 060 000 K hitelösszeg többi részénél való megtakarítás útján fog fedezetet nyerni.[527]

A földmívelési miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a tervezett mű létesítésének engedélyezése végett Ő Felségéhez felterjesztést tehessen.[528]

A felhatalmazás megadatott.

25.
Turjaremete község határában kincstári birtokcsere

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy miután az Ungvári M. Kir. Főerdőhivatal kerületéhez tartozó, s Turjaremete községben lévő kincstári kezelési épületek átalakítása, továbbá az ottani fogyasztási áruraktári épületnek megfelelő elhelyezése céljá-

526 1904. évi XIV. törvény. A Magyar Királyi Államvasútak hálozatának kibővítéséről. *Törvénytár*, 1904. 79–95.

527 Az előmunkálatokat lásd: MNL OL K 2–AXIV–2–70. Feljegyzés némely város árvédelme szempontjából szükséges munkálatokról, valamint egyes társulatok segélyezéséről. 1903. május 28.

528 Az uralkodó 1904. október 29-én engedélyezte a beruházást. Az 1905. január 9-én megtartott versenytárgyaláson a megbízatást a Magyar Építő Rt. kapta meg. (Lásd még: MNL OL K 27. 1905. szeptember 13./22.)

ból a M. Kir. Kincstárnak szüksége van az turjaremetei 98 tkvi hr. szám alatt Reich Jakab turjaremetei lakos tulajdonául felvett 925 négyzetöl területű ingatlanra, melynek forgalmi értéke a becslés szerint 647 K 50 fill., a most említett ingatlanért cserébe adni szándékozik a turjaremetei 46. tkvi hr. számú 1133 négyzetöl területű kincstári beltelket a rajta lévő épületekkel, melyeknek együttes forgalmi értéke becslés szerint 1273 K 10 fillér.

A Kincstár hátrányára mutatkozó értékkülönbözet kiegyenlítése fejében Reich Jakab kötelezi magát, hogy az ottani erdőőri lakhoz szükséges melléképületet a Kincstár terve és költségvetése szerint saját költségén kincstári anyagból felépíti.

Tudomásul vétetett.

26.
Az Ozora község határában fekvő kincstári birtok cseréje

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy az Ozora község határában fekvő s régi patakmedrekből álló kincstári domaniális[529] földeket összevissza kanyargós, szalagszerűen közbeékelt fekvésük miatt sem a foglalásoktól megóvni, sem pedig másként, mint csakis a nevezett községnek való bérbeadása útján hasznosítani nem lehetett.

Mivel ily körülmények között a szóban lévő birtok határainak biztosítása iránt a Kincstár által tett lépések a jövőre nézve a foglalások visszavehetése iránt bíztató kilátást nem nyújtottak, a földmívelési miniszter úr elfogadta Ozora községnek ezen földek elcserélése iránt tett azt az ajánlatát, hogy az ozorai 459. lapszámú tjkv-ben 845,990/1600 hold területtel bejegyzett, tényleg azonban megközelítőleg sem meghatározható kiterjedésű, s részben állandóan vizes és mocsaras szóban lévő domaniális földekért a község az ozorai 480. lapszámú tjkv-ben bejegyzett ingatlanból egy tagban kihasítandó jó minőségű 200 hold területű rétet ad a Kincstárnak cserébe.

Egyúttal kiköttetett, hogy a Kincstár a telekkönyvi tulajdonát képező domaniális földeket minden szavatosság nélkül, amint azokat bírja és használja, úgy adja a községnek cserébe; másfelöl, hogy a község kötelezi magát a 4533 K 83 fillérnyi perbeli költségeknek megtérítésére.

Tudomásul vétetett.

27.
Temesvár város részére kincstári földek átengedése

A földmívelési miniszter úr előterjesztette, hogy Temesvár szab. kir. város közönsége a városon keresztül folyó Béga-csatornát úgy a vízierő gazdaságosabb kihasználása, mint pedig a hajózásnak a város egész területén át való lehetővé tétele, nemkülönben árvédelmi és városrendezési szempontból szabályozni és megfelelő részében áthelyezni kívánja, amivel kapcsolatban a m. kir. kincstári erdészet tulajdonát képező faúsztató csatorna és faraktártelepnek áthelyezése is szükségessé válik.

Az előadó miniszter úr a városnak jövőjére és örvendetesen haladó fejlődésére, sőt, közegészségügyi viszonyainak javítására is nagy fontosságú ezen tervét lehetőleg elősegíteni óhajtván, beleegyezését kívánja adni ahhoz, hogy az említett kincstári területek és létesít-

529 Domania (fiscus regius) koronajavak.

mények – a város pénzügyi viszonyaira való tekintettel méltányosan megállapítandó kártalanítás ellenében – a városnak átadassanak, éspedig a város és a Kincstár képviselői között ez ügyben létrejött megállapodások értelmében oly feltételek mellett, hogy:

a Kincstár a városnak egészben 32,601/1600 k. hold, vagyis 51 801 négyzetöl területet engedne át, éspedig hajócsatorna és vontató utak céljaira 13 996 négyzetöl faraktár- és csatornaterületet díjtalanul, háztelkekre és utcaterületekre négyzetölenkénti tíz koronával számítva 35 053 négyzetöl faraktárterületet és négyzetölenkénti két koronával számítva 2782 négyzetöl csatornaterületet, ennek ellenében viszont a város a Kincstár tulajdonába faraktár céljaira átengedne négyzetölenként két koronával számítva 27,1588/1600 k. hold, vagyis 44 788 négyzetöl területet.

Miután a megjelölt négyzetölenkénti egységértékekkel számítva a Kincstár által átadandó terület egészben 356 094 koronával, a város által átadandó terület pedig 89 576 koronával számítódik: a város által e két érték különbsége, vagyis 266 518 K készpénzben térítendő meg, amelyre nézve – tekintettel az elérendő közcélra és a város pénzügyi helyzetére – a földmívelési miniszter úr a város kérelméhez képest azon könnyítést óhajtaná adni, hogy a város ezen összeget tíz egymásután következő évi egyenlő részletben kamatmentesen törleszthesse.

Köteles lesz azonkívül a város ezen átadandó területen a Kincstár részére és annak tervei szerint, 116 000 koronát meg nem haladó költséggel, megfelelő és faúsztatásra is alkalmas faraktárt saját költségén létesíteni olyképpen, hogy a Kincstár az építéshez szükséges tölgyfaanyagot tövön díjmentesen fogja kiszolgáltatni, és meg fogja engedni azt is, hogy a város az új faraktár építéséhez a réginek lebontásából kikerülő fa- és egyéb építőanyagot – amennyiben az a Kincstár közegei részéről e célra alkalmasnak fog találtatni – felhasználhassa, egyébként pedig azzal szabadon rendelkezzék.

Köteles lesz végül a város az új faraktárt a várossal összekötő és a Kincstár és vevői által díj- és vámmentesen használandó útvonalat saját költségén létesíteni az állandóan jó karban tartani, és a fatelep vizének a város területén átvonuló árokba való levezetéséről és a vízfolyás fenntartásáról is állandóan gondoskodni.

Miután ezen megállapodások mellett a Kincstár érdekeinek teljes mértékben elég lesz téve, és azok alapján a Kincstár a raktárnak a város középpontjától távolabbra helyezéséért megfelelő kártalanítást nyer: a földmívelési miniszter úr felhatalmazást kér, hogy az ez alapon kötendő szerződést – a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartásával – jóváhagyhassa.

A felhatalmazás megadatott.

28.

Az ínség enyhítésére közmunkák engedélyezése[530]

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a minisztertanács az idei ínség enyhítése tárgyában hozott határozata értelmében oly vármegyékben, ahol a hiányos termés folytán szükség mutatkozik, vagy annak bekövetkezésétől kell tartani, a szűkölködőket munka nyújtásával kívánta keresethez juttatni. E végből elsősorban az 1904. évi beruházási tör-

530 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 28./40.; július 28./43.; augusztus 4./2.; szeptember 8./38.; szeptember 23./13.; október 21./24.; december 2./41.; 1905. január 6./29.; február 28./29.; február 28./35.

vényben megállapított és ily célra alkalmas munkákat – szükség esetén a megállapított sorrendtől eltérően és nagyobb mérvben is – megindítani határozta, amennyiben pedig oly vármegyékben merülne fel a szükség, amelyekben a beruházási törvényben megállapított út- és vízrendészeti munkák nem volnának felvéve, más közérdekű munkák, különösen vicinális[531] utak építésének engedélyezésével terveztetett a szükség enyhítése.[532]

Erre való tekintettel a minisztertanács hozzájárulásával azon vármegyék főispánjai, amelyekben a hiányos termés folytán a szükség bekövetkezése valószínűnek látható, felhívattak, hogy az elnökletük alatt megalakított vármegyei központi bizottságokkal egyetértően állapítsák meg – a segélyezésre szoruló körzetekre való figyelemmel –, hogy mely munkák megindításával lehetne a szükségen enyhíteni. A főispánoktól beérkezett eddigi jelentésekből máris kitűnik, hogy több vármegyében csakis olyan munkák engedélyezésével lehet a szükségen segíteni, amelyek bár közérdekűek, de a beruházási törvényben nincsenek felvéve.

Vonatkozik ez főleg törvényhatósági utak javítására és vicinális utakra, valamint a földmívelési tárca ügyköréhez tartozó vízrendészeti munkálatokra is.

A földmívelési miniszter úr tehát felhatalmazást kér arra, hogy amennyiben ilynemű munkák engedélyezése által a szükséget szenvedő népet munkához lehet juttatni, és a munkák végrehajtására szükséges költségvetési hitel fölött sem a kereskedelmi, sem a földmívelésügyi tárca nem rendelkeznék, a segélyakció érdekében „Előirányzaton kívüli átmeneti kiadás" címén megfelelően indokolt közérdekű munkákra, éspedig kiépített, de javításra szoruló törvényhatósági utak és vicinális utak kiépítésére a törvényhatóságoknak részletekben visszatérítendő kölcsönt, vagy különösen méltánylást érdemlő esetekben segélyeket engedélyezhessen.

A felhatalmazás megadatott.

30.
Törvényelőterjesztés a Horvát Országgyűlés összehívásáról és a költségvetésről

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a bánnak következő felterjesztéseit, nevezetesen:

a Horvát–szlavón–dalmát Országgyűlésnek 1904. évi november hó 7-ére királyi leirattal leendő egybehívása,[533]

Horvát–Szlavónországok beligazgatási szükségleteinek az 1905. évi első negyedében való fedezéséről szóló törvényjavaslat,[534] és

a Horvát–Szlavón autonóm költségvetés mellékletét képező Horvát–Szlavón Vallásalap 1905. évi előirányzata iránti felterjesztéseit észrevétel nélkül Ő Felsége elé terjeszthesse.

A felhatalmazás megadatott.

---

531 Helyi jellegű.

532 A kormány 1904. augusztus 17-én utasította a főispánokat arra, hogy az élelmiszer hiányról és a javasolt közmunkákról jelentést készítsenek. (MNL OL K 26–1905–XLI–468. A miniszterelnöl leirata a főispánok részére. 1904. augusztus 17.)

533 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18./32.; december 4./24.; 1904. február 7./21.; 1905. január 6./3.

534 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./6.; december 13./26.; december 31./32.; 1904. március 25./15.

31.

Verőce vármegye és Eszék sz. kir. város főispáni tisztségében bekövetkezett változások

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr felhatalmazást kért, hogy Ő Felsége elé terjeszthesse a bánnak javaslatait, mely szerint

Pavič Ármin, a Horvát–szlavón–dalmát Kir. Országos Kormány Vallás- és Közoktatásügyi Osztálya főnökének ezen állásától saját kérelmére leendő felmentése alkalmából a legfelsőbb elismerés volna kifejezendő,

helyébe osztályfőnöknek letovanici Chavrak Levin, Verőce vármegye és Eszék sz. kir. város főispánja,

ennek helyébe pedig Verőce vármegye és Eszék sz. kir. város főispánjává Mihalovich Antal földbirtokos és országgyűlési képviselő volna kinevezendő.

A felhatalmazás megadatott.

33.

Lotz Károly festőművész halála[535]

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr jelentette, hogy Lotz Károly festőművész ma reggel meghalt. Tekintettel az elhunytnak kiváló művészi egyéniségére, mely őt országos hírre emelte, s neki a magyar művészettörténetben halhatatlanságot biztosított, valamint tekintettel hátrahagyott családja kedvezőtlen anyagi helyzetére, az előadó miniszter úr indokoltnak találná, hogy Lotz a nemzet halottjának tekintessék, s mint ilyen, állami költségen temettessék el. Amennyiben ehhez a minisztertanács hozzájárulna, felhatalmazást kért, hogy Lotz Károly temetését 5000 korona erejéig állami költségen eszközöltethesse, s a felmerülő költséget előirányzat nélküli kiadásként számoltathassa el.

A minisztertanács az indítványhoz hozzájárulván, a kért felhatalmazást megadta.

40. (31.)
1904. október 21.

5.

Állami tisztviselők és altisztek lakpénzeinek folyósítása

A pénzügyminiszter úr előterjesztette, hogy az áthelyezés folytán természetbeni lakásukat vesztett állami tisztviselők, altisztek és szolgák lakpénzeinek mely időponttól kezdve való utalványozására nézve az 1893. évi IV. törvénycikknek[536] a lakpénz folyósításáról rendelkező 13. §-a határozott rendelkezést nem tartalmazván, ez ideig a felmerült egyes

535 Lásd még: MNL OL K 27. 1905. február 28./48.; március 18./39.; március 31./20.; 1905. december 21./23.

536 1893. évi IV. törvény. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről. *Törvénytár*, 1892–1893. 390–409.

esetekben különböző eljárás követtetett, s a lakpénz hol az állás elfoglalásának napjától, hol pedig az áthelyezési rendelet keltét követő hó 1-jétől kezdve tétetett folyóvá.

Minthogy feltétlenül szükséges, hogy a felvetett kérdésben egyöntetű eljárás követtessék, az Állami Számvevőszék elnökével létrejött megállapodáshoz képest a pénzügyminiszter úr javasolja, hogy a minisztertanács követendő határozatként mondja ki, hogy:

mindazokban az esetekben, midőn természetbeni lakás élvezetében állott állami tisztviselő, altiszt vagy szolga oly helyre helyeztetik át, ahol részére lakpénz fog utalványoztatni, a lakpénz az 1893. évi IV. törvénycikk 13. §-ának 2. a. pontja értelmében az áthelyezési rendelet keltét követő hó első napjától kezdve utalványozandó.

Az esetben pedig, ha az áthelyezett tisztviselő, altiszt vagy szolga – ha csak hivatalos viszonyok nem akadályozzák új állomáshelyének elfoglalásában – új állomáshelyét az áthelyezési rendelet keltét követő hó első napjáig nem foglalja el, a lakpénz az 1893. évi IV. törvénycikk 13. §-a 2. pontjának harmadik bekezdésében foglalt rendelkezéseknek megfelelően az állás tényleges elfoglalásának napját követő hó első napjától kezdve teendő folyóvá.

A minisztertanács a javaslatot elfogadta.

6.
A tűzvész sújtotta Gyöngyös és Kiszucaújhely kamatmentes kölcsönhöz juttatása[537]

A pénzügyminiszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy Gyöngyös város közönségének a városban folyó évi szeptember hó 16-án pusztított nagy tűzvész okából 200 000 koronáig terjedhető, 20 év alatt egyenlő évi részletekben visszatérítendő; Kiszucaújhely községnek pedig, az erre vonatkozólag hozott s felsőbb hatóságilag jóváhagyott községi határozata alapján ugyancsak a községben pusztított nagy tűzvész okából 200 000 koronáig terjedhető, 20 év alatt visszafizetendő kamatmentes ínségkölcsönt engedélyezhessen.[538]

A minisztertanács hozzájárult.

16.
Törvényjavaslat a Nagykároly–Somkuti Helyiérdekű Vasút részére biztosított szállítási adómentességről[539]

A kereskedelmi miniszter úr törvényjavaslatot mutatott be a Nagykároly–Somkuti Helyiérdekű Vasút Részvénytársaság Barlafalu–Erdőszáda és Erdőszáda–nagysomkuti vonalai számára biztosított szállítási adómentesség lejárati idejének egységes megállapítása tárgyában.

Elfogadtatott, s a kereskedelmi miniszter úr felhatalmaztatott, hogy ezen törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.

---

537 A károsultakat lásd még: MNL OL K 27. 1905. február 8./13.; május 4./13.; május 18./11.

538 A tűzkárt szenvedett falvak lakóinak helyzetét nehezítette, hogy nem rendelkeztek biztosítással. A rászorultak gyors segélyt a vármegyei szegény alaptól és a kormánytól kaphattak. Ezek a segélyek azonban nem voltak elegendőek házaik, gazdasági épületeik felépítéséhez, ezért volt szükségük kölcsönre. (MNL OL K 148–1904–7–4101. Főispáni felterjesztés a belügyminiszter részére. 1904. július 14.)

539 Az előterjesztés nem volt felkutatható. A 17 km hosszú vasútvonalat 1895-ben adták át a forgalomnak.

17.
A Magyar Észak-Nyugati Helyiérdekű Vasút alaptőke-felemelésének engedélyezése[540]

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a Magyar Észak-Nyugati Helyiérdekű Vasút Részvénytársaság vonalain a Vág és Miava folyók áradása által okozott károk helyreállítására, illetve a jövőben való megelőzésére, az állomásoknak a növekvő forgalom igényeihez képest szükségessé vált kibővítésére, a Vág-hídnak 50 méter nyílással való bővítésére s a tartalékalap felemelésére fordított összegeknek fedezhetése végett indokolt a nevezett vasút tényleges építési és üzletberendezési tőkéjét 400 000 koronával felemelni, mely összegnek beszerzésére 78%-os árfolyammal számított elsőbbségi kötvények volnának kibocsátandók.

Ennélfogva felhatalmazást kér, hogy az erre vonatkozó engedélyt az engedélyokirathoz kiadandó „III. Függelék" alakjával Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után megadhassa.

A felhatalmazás megadatott.

19.
A Körös folyók hajózhatóvá tételéről

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a Kettős- és Hármas-Körös folyónak az 1895. évi XLVIII. tc.[541] által elfogadott program szerint való szabályozása az 1902. évig végrehajtott munkálatokkal nagyban és egészben befejeztetett. A folyószabályozás azonban hiányos maradna, ha nem követné ezt magának a folyónak hajózhatóvá tétele.

A Hármas- és Kettős-Körös egész szakaszának, valamint a Sebes-Körös folyó Körösladányig terjedő részének hajózhatóvá tétele a folyó négy pontján beépítendő duzzasztóművel és ezzel kapcsolatos hajózó csegével létesíthető.

Ezen művek által – amelyek költségszükséglete kerek számban 5 000 000 koronával számítható – 139 kilométernyi oly hajózó út nyeretnék, amelyen legkisebb vízállás idején is 2 m mélyen járó hajókkal lehetne biztosan közlekedni.

A Hármas-Körös folyó legalsó szakaszán létesítendő csegéző[542] hajózási telep – a kidolgozott részletes tervek szerint – a bökényi komp alatt, az e célból létesítendő új átvágásban nyerne elhelyezést. E mű költségszükséglete összesen 1 373 801 K 74 f-ben nyert megállapítást, mely összegből a hajózó csege és duzzasztómű alapozási és falazási munkáira 687 574 K 88 f, a raktárépületre 12 614 K 66 f, a hajózó csege és duzzasztómű vasszerkezeti munkáira 59 267 K 83 f, a földmunkákra és ezzel kapcsolatos kőburkolati munkákra 600 870 K 91 f, a kisajátítási költségekre pedig 13 473 K 46 f esik.

---

540 A Magyar Észak-Nyugati Helyiérdekű Vasút engedélyokiratát 1898. március 6-án állították ki, 10 900 000 korona tőkével. A kereskedelemügyi miniszter 1900. augusztus 3-án hozzájárult ahhoz, hogy a társaság alaptőkéjét 400 000 koronával felemeljék. (MNL OL K 255–1904–9. t–3410. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. október 19.) – A Galgóc–Lipótvár–Nádasszomolány–Jablonic 17 km hosszú vasútvonalat 1898-ban adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

541 1895. évi XLVIII. törvény. A Közép-Duna egységes szabályozásáról. *Törvénytár*, 1894–1895. 319–320.

542 Műépítmény, amely a folyószakasz két részét lezárva a duzzasztást lehetővé teszi.

Ezen költségösszegnek az 1895. évi XLVIII. t.cikk, illetőleg az 1898. évi XX. t.cikk[543] értelmében rendelkezésre álló hitelből való fedezését – tekintettel arra, hogy e törvények értelmében az utolsó hitelrészlet az 1907. évben lesz esedékes – a földmívelési miniszter úr akként vette tervbe, hogy 1905. és 1906. évben évi 400 000 korona, 1907-ben pedig a fennmaradó és az előirányzat szerint 573 801 K 74 f-re rúgó összeg vétetnék igénybe.[544]

Az alapozási és falazási munkák, valamint a raktárépület emelése vállalatba adatnának, a föld- és kőburkolati munkák házilag teljesíttetnének, a vasszerkezeti munkákat pedig a Magyar Államvasutak Gépgyára foganatosítaná.

Tekintettel arra, hogy a szóban levő munkálatoknak a tervezet szerinti kivitelénél a következő évek költségvetési hitelei már előzetesen leköttetnének, a földmívelési miniszter úr a pénzügyminiszter úrnak ehhez való hozzájárulását kérte ki annak kiemelésével, hogy a tervezett fedezeti mód sem az 1895. évi XLVIII. t.cikk alapján rendelkezésre bocsátott hitel, sem pedig az abból az egyes évekre felveendő részletek megzavarására nem fog vezetni.

Ennélfogva kéri a minisztertanács hozzájárulását ahhoz, hogy Ő Felségéhez a munkálatok végrehajtása iránti felhatalmazás megadása iránt előterjesztést tehessen.

A minisztertanács hozzájárult.

24.
Az ínség csökkentésére közmunkák elrendelése[545]

A földmívelési miniszter úr előterjesztette, hogy a folyó évi október hó 13-án tartott minisztertanács[546] felhatalmazást adott – az összeg megjelölése nélkül –, hogy a segélyakció érdekében „Előirányzaton kívüli átmeneti kiadás" címére kellően indokolt közérdekű munkákra, éspedig kiépített, de javításra szoruló törvényhatósági utak javítási munkáira és vicinális utak kiépítésére a törvényhatóságoknak részletekben visszatérítendő kölcsönt, vagy különösen méltánylást érdemlő esetekben segélyeket engedélyezhessen.

A főispánok jelentései is igazolják a minisztertanácsnak azon álláspontját, hogy a szükséget szenvedőknek az első segítség megfelelő munkaadással nyújtható és nyújtandó. Ott tehát, ahol a beruházási törvény alapján vagy a rendes költségvetés keretén belül munkálatok már most folyamatban vannak, vagy a legközelebbi idő alatt folyamatba tétetnek, s a nép még az őszön kellő mennyiségű munkához jut, s keresményéből a téli élelmicikkeket beszerezheti, előreláthatólag egyelőre különös intézkedésre alig lesz szükség; azon vármegyékben azonban, ahol ily munkálatok még folyamatban nincsenek, és ez év őszén – a nélkülözhetetlen előmunkálatok hiánya miatt – folyamatba sem tehetők, oly kisebb természetű és lehetőleg helyi jellegű munkálatokról szükséges gondoskodni, amelyek a szükség beálltával azonnal, tehát már a jövő hónapban is, a szüksé-

543 1898. évi XX. törvény. Az 1895: XLVIII. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról. *Törvénytár*, 1898. 112–113.

544 A Hármas- és Kettős-Körös, valamint a Sebeskörös hajózhatóvá tételére 1904-ben 111 277 koronát használtak fel.

545 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 28./40.; július 28./43.; augusztus 4./2.; szeptember 8./38.; szeptember 23./13.; október 13./28.; december 2./41.; 1905. január 6./29.; február 28./29.; február 28./35.

546 MNL OL K 27. 1904. október 13./28. Az ínség csökkentésére közmunkák engedélyezése.

get szenvedőknek keresetet nyújtsanak. Ily munkákul legalkalmasabbaknak mutatkoznak a vicinális utakon végezhető föld- és vízmosások megkötése céljából az 1894. évi XII. tc.[547] 13. § értelmében eszközlendő munkák. Ez utóbbiak mintegy 200 000 korona költséggel a Földmívelésügyi Minisztériumban már teljesen elkészítvék, és nagyrészt oly vármegyék területein volnának foganatosíthatók, amelyekben a szükség előreláthatólag legnagyobb lesz.

Az előadó miniszter úr tehát felhatalmazást kér arra, hogy ily rendkívüli esetekben a szükségkörzetekre való tekintettel ott, ahol a szükség már fellépett, s egyéb munkák el nem rendelhetők, egyes vármegyéknek saját hatáskörében 40 ezer koronáig terjedhető segélyeket engedélyezhessen, s e célra 500 000, a körülményekhez képest legfeljebb 1 000 000 koronát vehessen igénybe.

Felhatalmazást kér továbbá, hogy az elnöklete alatt álló Ínségi Tanács javaslatának megfelelően, amennyiben a már vázolt esetben, egyes törvényhatóságokban vízszabályozó vagy ármentesítő társulatok által végzendő munkák volnának megindíthatók, ily munkák azonnali megkezdhetésének lehetővé tétele céljából egyes kivételes esetekben megfelelően biztosított kamatmentes, rövid lejáratú előlegeket a pénzügyminiszter úr előleges hozzájárulásával engedélyezhessen.

A folyó évi október 13-i minisztertanácsi felhatalmazásnak megfelelően az eddig 15 főispántól beérkezett jelentés alapján, az elnöklete alatt álló tanács javaslatára a következő kölcsönöket és előlegeket engedélyez, s kéri ezen intézkedéseinek tudomásul-vételét:

1./ Torda-Aranyos vármegyének hat törvényhatósági útjának javítási munkálataira és a még kiépítetlen vicinális utak földmunkáira, Útalapja terhére, 10 évi törlesztésre 100 000 korona kamatmentes kölcsönt;

2./ Szabolcs vármegyének, hogy a vármegyei útépítési programjában az 1906., 1907. és 1908. évekre felvett munkálatok még a folyó évben megindíthatók legyenek, Útalapja terhére, 3 év alatt visszafizetendő 40 000 korona kamatmentesen kérelmezett kölcsön helyett, az elnöklete alatt álló tanács javaslata alapján, a Vármegyei Útalap terhére, két évi visszafizetés kötelezettsége mellett 200 000 korona kamatmentes kölcsönt;

3./ Szolnok-Doboka vármegye főispánja vicinális utak építésére 131 000 korona segélyt kér. A tanácsi javaslat értelmében ezen kérelmet elutasítani és a főispánnal történendő szóbeli megállapodáshoz képest a szükségnek megfelelően esetleg az egész összeget kamatmentes kölcsönképpen, esetleg 20–40 000 korona segélyt szándékozik engedélyezni.

Végül a tanácsi javaslatból kifolyólag kéri a minisztertanács hozzájárulását, hogy Bihar megyében a Berettyó Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat az Ér szabályozására, Abaúj-Torna vármegyében a Szerencs és Hernád patakok szabályozási munkálatainak sürgős megindíthatása céljából, előbbinek mintegy 120 000 korona, utóbbinak pedig mintegy 51 000 korona rövid idő alatt megtérítendő előleget a megfelelő biztosítékok mellett kiutalhasson.

> A minisztertanács a tett előterjesztés tartalmát jóváhagyólag tudomásul vette, s a kért felhatalmazásokat megadta azon hozzáadással, hogy a vicinális utak építésére szükséges pénz a vármegyéknek kölcsönképpen adassék, de ezen utak építése –

547 1894. évi XII. törvény. A mezőgazdaságról és a mezőrendőrségről. *Törvénytár*, 1894–1895. 52–76.

ha csak lehet – tervszerűen vétessék foganatba. E célból igénybe vehetők az államépítészeti hivatalok közegei, s a kerületi felügyelők ingerenciája biztosítandó.

25.
Zágráb polgármesterének kinevezése

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr bemutatta a bánnak felterjesztését Nikolič Vladimir, Modrus–Fiume vármegye főispánjának, ezen állásában való meghagyása mellett, Zágráb országos főváros főpolgármesteri teendőivel való megbízatása tárgyában.

A minisztertanács hozzájárult, hogy ezen felterjesztés Ő Felsége elé terjesztessék.

30.
A megszállt tartományokban a katonai mozgósítás biztosítása

A honvédelmi miniszter úr előadta, hogy a megszállott tartományokban a határnak annyira szükséges azonnali elzárása, a különböző közlekedési vonalaknak őrizetbe vétele mindjárt a mozgósítás beálltával ezen tartományok különleges helyzete, nevezetesen a lakosságnak csekély megbízhatósága folytán annál nagyobb nehézségbe ütközik, mert ezen célra sem az ott állomásozó csapatok, melyek csak a mozgósítás elrendelése után lesznek hadilétszámra emelve, sem pedig az ottani csendőrség nem elégségesek, mégha ez utóbbi a Bosznia-Hercegovinai Vám- és Pénzügyőrség és az állami erdészet személyzetével is megerősíttetnék.

Ezenkívül az elrombolt közlekedési vonalak helyreállítására, továbbá a vasutakra nézve annyira fontos kőszénbányák üzemének biztosítása céljából különféle munkásosztagok is volnának szervezendők, miről eddig a legénységi hiány miatt csak igen hiányosan lehetett gondoskodni.

A közös hadügyminiszter ennélfogva a Cs. Kir. Landwehr miniszterrel egyetértőleg a megszállott tartományokban tartózkodó összes közös hadseregbeli és Landwehr-tartalékos, valamint az ott tartózkodó osztrák I. osztályú népfelkelő[548] legénységet – a 13. Hadtest és a Dalmáciát megszálló csapatok kötelékébe tartozók kivételével – a fenti célból a 15. Hadtestparancsnokság rendelkezésére bocsátotta. Mivel azonban a szükséglet mindezek dacára teljesen nem fedezhető, már a múlt évben azon kérelemmel fordult az előadó miniszter úrhoz, hogy mozgósítás esetén,

I./ az okkupált[549] tartományokban tartózkodó, nem tényleges állományú honvéd- és első osztályú népfelkelő legénység is – a Zágrábi VII. Honvédkerületben állományilletékeseket kivéve – a 15. Hadtest rendelkezésére bocsáttassék;

II./ azon javaslatot tette, hogy – az érdekelt miniszterekkel egyetértőleg – Ő Felsége legfelsőbb meghatalmazása kéressék ki arra nézve, hogy a Bosznia-Hercegovinai Vám- és Pénzügyőrség, állami erdészet és az állami rendőrség azon tagjai, kik a Közös Hadsereg, a két Honvédség és a bosnyák-hercegovinai csapatok kötelékébe tartoznak, mozgósítás esetén a tényleges katonai szolgálatra való bevonulása alól egyszersmindenkorra felmentethetők és szolgálati alkalmazásukban meghagyhatók legyenek; míg a népfelkelés-

548 A közös hadsereghez vagy a honvédséghez bevonulni köteles boszniai és hercegovinai lakosok.
549 Katonai erővel birtokba vett, megszállt terület.

hez tartozó ily egyének felmentésére nézve azon véleményének adott kifejezést, hogy ezek az érvényben levő népfelkelési utasítások alapján már most felmentethetők.[550]

Ezen II. alatti javaslatát azzal indokolja a közös hadügyminiszter, hogy ezen testületek mozgósítás esetén a 15. Hadtestparancsnokságnak alárendelve, a szintén ezen hadtestnek alárendelt Bosnyák–Hercegovinai Csendőrség megerősítésére igen célirányosan felhasználhatók lennének, miáltal a mozgósítás esetén amúgyis túlterhelt Csendőrségnek szolgálata némileg megkönnyebbíttetnék, és az ottani csapatok is megkímélhetők lennének a karhatalmak adásától.

A kérdéses testületek személyzete a helyi viszonyokkal ugyanis már békeszolgálatából kifolyólag behatóan megismerkedik, és így igen eredményteljesen lenne alkalmazható számos fontos és a katonaság érdekében fekvő szolgálat ellátására, mint például határmegfigyelésnél való közreműködésre, hírszerző- kémszolgálatra, a lázongó lakosság első leverésére, az országba betörő bandák és rablók üldözésére, a lakosság Montenegróba való szökésének, a fegyver-, lőszercsempészetnek megakadályozására, küldöncvezető szolgálat ellátására, a vasút, posta, távirda és az utak biztosítására.

Minthogy az I. alatti kérelem, illetve a II. pont alatti javaslat elfogadására a jelenlegi védtörvényben nincsen törvényes alap, a közös hadügyminiszter a tárgyalások folyamán a törvényes aggályokra való tekintettel az I., alatti kérelmet oda módosította, hogy a kérdéses legénység akként bocsáttassék rendelkezésre, hogy azokból külön osztagok alakíttassanak, és ezen osztagok vagy a hadrendileg a 15. Hadtesthez beosztott magyar népfelkelő dandárhoz, vagy pedig a 15. Hadtesthez tartozó, Magyarországból kiegészítésüket nyerő közös hadseregbeli csapatok kötelékébe osztassanak be.

Mivel a Honvédség a honvédségi törvény (1890. évi V. tc.[551]) 23. §-a szerint csak magasabb rendű seregtestekben nyerhet a Közös Hadsereg kötelékén belül alkalmazást, ezen újabbi javaslat a fenti törvényes rendelkezéstől eltekintve is, már csak a keresztülvitel komplikáltsága miatt sem volt elfogadható.

Hogy azonban ezen, immár égetően szükséges kérdés megoldására nézve végre valamely megállapodás jöjjön létre, a közös hadügyminiszter egyúttal azon kérelmét adta elő, hogy a kérdéses honvéd- (népfelkelő) legénységből legalább azok engedtessenek át a 15. Hadtestparancsnokság rendelkezésére, akik a Közös Hadseregből származnak, tekintet nélkül a fegyvernemre vagy karra, amelyben ott szolgáltak.

Az előadó miniszter úr véleménye szerint a kérelem ezen része – dacára annak, hogy a jelenlegi védtörvényben erre nézve világos meghatalmazás nincs –, mivel az 1890. évi V. t.cikk 8. §-a csupán a tábori és hegyi tüzérség, valamint a különleges fegyvernemek és karoktól származó legénység külön nyilvántartását rendeli el, mégis már most teljesíthető lenne azon okból, mert ezen legénység átengedését az előbb ecsetelt igen fontos katonai érdekek parancsolólag követelik, továbbá mivel aránylag csak csekély számú ily egyénről van szó, kiknek átengedése a Honvédség mozgósítása és hadképessége szempontjából semmi jelentőséggel sem bír, és végül mivel az új véderőtervezet úgyis kilátásba veszi, hogy ezen legénység a Közös Hadseregnek rendelkezésére maradjon, amennyiben jövőben a 11. és 12. évfolyam csakis a honvédelmi miniszter kívánságára lesz a Honvédségnek átadva, különben pedig megmarad a Közös Hadsereg állományában.

---

550 Szolgálati utasítás a m. kir. népfelkelésre. (MNL OL K 148–1904–24–118. Nyíri Sándor honvédelmi miniszter felterjesztése Tisza István miniszterelnök részére. 1904. január 2.)

551 1890. évi V. törvény. A honvédségről. *Törvénytár*, 1889–1891. 258–267.

A II. pontot illetőleg az ezen testületbe tartozó honvéd egyének felmentése az új véderőtörvényben szintén szabályozást nyert, minélfogva a honvédelmi miniszter úr azon véleményben van, hogy ezen egyének szintén már most felmenthetők lennének mozgósítás esetére a tényleges katonai szolgálatra való bevonulás alól.

Ezen testületek népfelkelő tagjai felmentését illetőleg – mivel az új véderőtörvény a népfelkelést nem érinti, s mivel a jelenlegi népfelkelési törvény (1886. évi XX. t.cikk[552]) e tekintetben nem minden kétséget kizárólag intézkedik – az előadó miniszter úr szintén szükségesnek véli a minisztertanács beleegyezését kérni, hogy ezen egyének is, az ezen testületek honvédségi tagjaihoz hasonlóan,szintén felmenthetők legyenek.

A minisztertanács megfontolván a felvetett kérdéseket,

ad I. alatti kívánalmat illetőleg azt találta, hogy mivel a jelenleg érvényben levő véderőtörvény a kérdéses legénységnek a Közös Hadsereg rendelkezésére való bocsátását nem engedi meg, a kérelem ezen alakjában nem teljesíthető. A jelenleg érvényben levő törvény mellett ilyen intézkedést csak az államnak különben veszélyeztetett magasabb érdeke menthetné; eziránt tehát csak a háborúnak kitörésekor, illetőleg a mozgósítás elrendelésekor lehetne határozni a fennforgó körülmények szerint; ez megtörténhetnék gyorsan akkor is, esetleg távirati úton. Nehogy az előkészületek miatt szenvedjen a kívánt intézkedésnek esetleges foganatosítása a veszély idején fennakadást, a hadügyminiszter már béke idején megtehetné a szükséges előkészületeket aziránt, hogy a kérdésben levő legénység mozgósítás esetén ne a saját csapattestéhez vonuljon be, hanem a jelzett célokra felhasználható legyen.

ad II. Minthogy a jelenlegi honvédségi törvény egyáltalában nem és a népfelkelési törvény is nem minden kétséget kizárólag intézkedik: a kérdéses egyének csakis a minisztertanács engedélyével menthetők fel. Az 1905. évre az engedély erre már most meg is adatik, jövőre pedig ezen egyének felmentésére nézve évről évre a minisztertanács hozzájárulása lesz kérendő.

41. (32.)
1904. október 24.

2.
A német–magyar kereskedelmi szerződés tárgyalásairól[553]

A miniszterelnök úr előterjesztette, hogy a német birodalmi kancellár berlini nagykövetünknek a kereskedelmi szerződési tárgyalásokra vonatkozólag egy javaslatot tett, mely esetleg a tárgyalások menetében lényeges fordulatot idézhet elő, s miután Szögyény-Marich

552 1886. évi XX. törvény. A népfölkelésről. *Törvénytár*, 1884–1886. 363–367.

553 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 9./30.; 1904. január 23./16.; 1904. február 7./14.; 1904. február 14./6.;1904. április 13./5.; 1904. december 10./25.

László úr, berlini nagykövetünk e javaslat közlése végett Budapestre jött, célszerűnek tartotta a nevezett nagykövet urat a mai minisztertanácsba is meghívni, hogy a helyzetről bizalmas felvilágosítást adjon.[554]

A nagykövet úr ezután ismertette a kereskedelmi szerződésekre vonatkozó németországi helyzetet.

A német birodalmi kormány ígéretet tett volt a Birodalmi Gyűlésnek, hogy az ez évi november 29-én megnyíló, őszi ülésszaknak mindjárt kezdetén elő fogja terjeszteni az összes kereskedelmi szerződéseket, melyek idegen államokkal addig létrejöttek. Ennek következése lesz, hogy a német autonóm vámtarifát a kormány kénytelen lesz életbe léptetni, s egyúttal azon szerződéseket, melyek addig meg nem újíttattak, felmondani.

Németország eddig Oroszországgal, Olaszországgal, Belgiummal és Romániával létrehozta az új kereskedelmi szerződéseket, s valószínűleg létre fog jönni még a svájci szerződés is.

A helyzet Németországban olyan, hogy ha a mivelünk kötendő szerződés nem intézhető el egyszerre a többi szerződésekkel, a Német Birodalmi Tanács azt nem fogja elfogadni, hanem felmondatván a mostani szerződés, velünk szemben alkalmaztatni fog a német autonóm vámtarifa.

Ilyenek lévén a viszonyok, a német birodalmi kormány is nagyon nehéz helyzetben van a kereskedelmi viszonyoknak velünk való rendezése tekintetében.

Azért tekintve azt, hogy a szakelőadók közötti tárgyalások nagyon nehézkesek, s tapasztalat szerint beláthatatlan időig fognának elhúzódni, a német birodalmi kancellár bizalmasan azon javaslatot tette, hogy a kormányok közvetlen érintkezés útján igyekezzenek a szerződés fő pontjaira nézve megállapodni, s e célból hajlandó volna gróf Posadowsky-Wehner német birodalmi államtitkárt és porosz államminisztert Bécsbe és Budapestre küldeni, kivel az egyezményi megállapodások létesíthető volnának.

A nagykövet úr nézete szerint a német birodalmi kormánynak a kereskedelmi szerződések tekintetében nehéz helyzete reánk nézve kedvező mozzanatot képez, melyet fel kellene használni arra, hogy a szerződésnek még november hó folyamában megkötése útján Németországtól oly engedményeket nyerhessünk, melyek mellett elfogadható kereskedelmi szerződést létesíthetünk.

A minisztertanács fontolóra vévén a helyzetet, szintén azon nézeten volt, hogy a német birodalmi kormány helyzetét a szerződésnek gyors megkötése által ki kellene használnunk, s azért abban állapodott meg, hogy a német kormánynak fejeztessék ki aziránti készségünk, hogy a tárgyalások folytatására nézve tett javaslatát elfogadjuk, s magunk részéről is mindent el fogunk követni, hogy azok a javaslatba hozott közvetlen érintkezés útján mielőbb befejezéshez jussanak.[555]

---

554 A Németországgal folytatott tárgyalásokat a berlini követ, gróf Szögyény-Marich László vezette. (MNL OL K 255–1904–6. t.–1527. A külügyminiszter átirata a magyar miniszterelnök részére. 1904. május 8.) – A májusban és júniusban tárgyaló küldöttség magyar tagjai voltak: Ottlik István miniszteri tanácsos, Malcomes Jeromos berlini gazdasági szaktudósító, Lestyánszky Sándor miniszteri tanácsos és Hutÿra Ferenc állatorvos. (MNL OL K 255–1904–6. t.–1527. A külügyminiszter átirata a magyar miniszterelnök részére. 1904. május 15.) – A megegyezést a németekkel a magyar kormány azért is sürgette, mert a Japánnal háborút viselő Oroszország jelentős gazdasági előnyöket biztosítva 1904. július 28-án megegyezett Németországgal.

555 Az állategészségügy terén tanúsított német engedményeknek is köszönhetően az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország – áthidaló megoldásként – 1905. január 25-én pótszerződést és állategészségügyi egyezményt írt alá.

A megjegyzés létrejötte esetén megfontolandó lesz, hogy milyen kikötések tétessenek abból a szempontból, hogy Magyarország és Ausztria között sem a vám- és kereskedelmi szövetség még megkötve, sem az új autonóm vámtarifa törvényhozásilag megállapítva nincsen.

42. (33.)
1904. november 5.

16.
Horvát–Szlavónország 1905. évi költségvetése[556]

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a Horvát–Szlavónországok 1905. évi beligazgatási költségvetéséről szóló törvényjavaslatot Ő Felsége előzetes legfelsőbb jóváhagyása alá terjeszthesse.[557]

A felhatalmazás megadatott.

19.
Jókai Mór temetési költsége

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr jelentette, hogy néhai Jókai Mór nagynevű költőnknek államköltségen történt eltemetésének összes költségei 22 741 korona 70 fillérre rúgtak, mely összeg a folyó évi kezelés terhére mint előirányzat nélküli kiadás fog elszámoltatni.

Tudomásul vétetett.

20.
Főrendiházi tagok kinevezése[558]

A miniszterelnök úr előterjesztésére

a minisztertanács elhatározta, hogy Molnár Viktor, Temes vármegye és Temesvár sz. kir. város főispánja, Zeyk Dániel, Alsó-Fehér vármegye főispánja, Haller Károly kolozsvári tudományegyetemi nyilvános rendes tanár és

556 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 31./32.; 1904. december 10./22.; 1905. február 28./40.

557 A Magyarország és Horvát–Szlavónországok között 1889. évi XL. törvény értelmében létrejött és az 1892. évi XXV. törvény által meghosszabbított pénzügyi egyezmény 1903. év végén lejárt. Az addigi gyakorlatnak megfelelően az új pénzügyi egyezmény előkészítésére mindkét országgyűlés bizottságot hozott létre. A bizottságok javaslatát a horvát országgyűlés 1904. november 6-án elfogadta, de a magyar parlament a törvényjavaslat tárgyalása előtt feloszlott. A magyar kormány véleménye szerint ameddig a magyar országgyűlés a törvényjavaslatot nem fogadja el, addig az autonóm horvát törvényjavaslat nem terjeszthető fel szentesítésre. (MNL OL K 26–1905–XXXIV–205. Feljegyzés a Horvát–Szlavónországokkal megújítandó pénzügyi egyezményről. 1905.) – Horvátország jövedelmének 44%-át használhatta fel beligazgatási kiadásokra.

558 MNL OL K 26–1909–III–4991. Tisza István miniszterelnök legfelsőbb előterjesztése élethossziglani főrendiházi taggá történő kinevezésre. 1904. november 21.

Schwartzer Ottó udvari tanácsos, a Magyar Szent Korona Országai Vöröskereszt Egyletének főmegbízottja és főgondnoka a Főrendiház élethossziglani tagjaivá leendő kineveztetés végett hozassanak Ő Felségénél javaslatba.[559]

43. (34.)
1904. november 21.

1.
A Dél-Magyarországi Magyar Közművelődési Egyesület címerhasználatának engedélyezése

A miniszterelnök úr előterjesztése folytán

a minisztertanács jóváhagyta, hogy a Dél-Magyarországi Magyar Közművelődési Egyesületnek[560] az ország címerének használata díjmentesen engedélyeztessék.

6.
Törvényjavaslat az 1905. évi költségvetésről[561]

A pénzügyminiszter úr felhatalmazást kért, hogy a közterheknek az 1905. év első felében leendő viseléséről és az állami kiadásoknak ugyanazon idő alatt leendő fedezéséről Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után törvényjavaslatot terjeszthessen az Országgyűlés elé.[562]

A felhatalmazás megadatott.

7.
Rendkívüli segély tisztviselők részére

A pénzügyminiszter úr előterjesztése folytán

a minisztertanács elhatározta, hogy tekintettel a székesfővárosban uralkodó jelenlegi drágaságra, a székesfővárosban alkalmazott, a XI. és X. fizetési osztályba tartozó nős vagy családos állami tisztviselőknek, valamint a VI–V. osztályba tartozó nős vagy családos államvasúti tisztviselőknek 120 K, a nős vagy családos altiszteknek és szolgáknak pedig 60 K rendkívüli segély utalványoztassék, s az e címen felmerülő, 700 000 K erejéig terjedhető kiadás a folyamatba tett országos ínségi akció folytán előálló kiadásokkal együtt számoltassék el.

---

559 A kinevezés dátuma: 1904. november 25.

560 Szegeden alakult azzal a céllal, hogy az ország déli részén a magyar nyelvet és kultúrát terjessze, valamint a terület iparának fejlesztését segítse.

561 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. szeptember 22./7.; október 13./7.; december 28./3.

562 Az 1905. évi állami költségvetésről szóló törvényjavaslatot a Tisza kormány időszakában a parlament nem fogadta el.

19.
Törvénykezési épület és fogház építése Fiumében

Az igazságügy-miniszter úr bejelentette, hogy a Fiuméban emelendő törvénykezési épület és fogház építésének engedélyezése iránt Ő Felségéhez felterjesztést szándékozik intézni.

Ezen építkezést az igazságügyi hatóságoknak Fiuméban tarthatatlan mostani elhelyezése teszi szükségessé.

A törvényszék ugyanis az egyes bírósággal különböző, eredetileg bérlakások céljaira emelt épületekben van elhelyezve, amelyek amellett, hogy rendeltetésüknek távolról sem felelnek meg, s csak szükségből vétethetnek igénybe, mégis jelentékeny, évi 13 500 korona bérrel terhelik a Kincstárt.

Az ügyészség s a fogház a „Castello"-nak nevezett régi várépületben nyer elhelyezést, az épületek állapotára és eredeti rendeltetésére való tekintettel önként érthetőleg akként, amely a börtönügyi követelményeknek egyáltalán nem felel meg.

Minthogy Fiuméban ily nagyszabású építkezés céljaira alkalmas telek alig van, s a számításba vehetők is csak jelentékeny anyagi áldozattal lennének megszerezhetők: az építkezés céljaira a „Castello" telke jelöltetett ki, kikerekítve a szomszédos ingatlanok egy részével, amelyekért a városnak – az általa végrehajtandó útrendezési és csatornázási munkálatokra való tekintettel is – 50 000 K kártalanítási összeg lesz fizetendő.

Az építési költségek – amelyek fedezetéről az 1904. évi XIV. tc. gondoskodott – 694 265 K 69 fillérrel irányoztattak elő, ez összegnél azonban a kivitel alkalmával előreláthatólag jelentékeny megtakarítások lesznek elérhetők.

Tudomásul vétetett.

20.
Kiadatási szerződés létesítése Görögországgal

Az igazságügy-miniszter úr előadta, hogy a minisztertanács 1904. évi július hó 1-jén[563] tartott ülésén felhatalmazta őt arra, hogy a Görögországgal kötendő kiadatási szerződés iránti tárgyalások kezdeményezéséhez való hozzájárulást a magyar kormány nevében kifejezhesse.

A görög kormány a tárgyalások alapjául azt a kiadatási szerződést ajánlotta, amelyet Görögország Belgiummal 1901. évi június 26-án/július 9-én kötött.

Később a görög kormány sürgősnek jelezte, hogy a tárgyalások alapjául vett görög–belga kiadatási szerződés szövege írassék alá általunk is minél előbb azért, mert a görög kamarák az óidőszámítás[564] szerint folyó évi november hó 1-jén (a mi időszámításunk szerint 1904. november 13-án) ülnek össze, a tapasztalat pedig azt mutatja, hogy az ülésszak elején könnyebb volna e szerződést elfogadtatni.

Tekintettel a most említett körülményre, az igazságügy-miniszter úr a Közös Külügyminisztériumot 1904. évi november hó 12-én 36681. szám alatt kelt átiratával – a minisztertanács utólagos jóváhagyása reményében – arról értesítette, hogy hozzájárul ahhoz, hogy a görög–belga kiadatási szerződés szövege írassék alá, mint általunk kötendő

563 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 1./15. Görögországgal kötendő kiadatási szerződés.
564 Az ortodox, más néven Juliánus naptárról van szó.

kiadatási szerződés, de csakis az alatt a feltétel alatt, ha a görög kormány a kérdéses szövegen főleg közjogi szempontokból tett itteni változtatásokat a szerződés szövegén keresztülvinni hajlandó, s emellett azzal a fenntartással, hogy később, ha szükséges, a szerződésen lényegesebb változtatások és kiegészítések legyenek tehetők.[565]

A minisztertanács az utólagos jóváhagyást megadta.

24.
A szolnoki tiszai átvágás kiszélesítése

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a 77. – II. számú, ún. szolnoki tiszai átvágásban végrehajtandó mederbővítési és az átvágás bal partján fekvő hullámtéren eszközlendő partleásási munkálatok foganatosításának engedélyezése iránt Ő Felségéhez felterjesztést tehessen.[566]

Az említett munkálatok 542 842 K 40 fillérrel vannak előirányozva.

Abban az esetben, ha a kiemelt földanyag a II. alföldi transzverzális útnak[567] az átvágás mentén létesítendő szakaszába – amely oly módon épülne, hogy egyszersmind védtöltést is képezne – hordatnék be, a nagyobb szállítási távolságból, valamint a kisajátítási és kártalanítási költségekben beálló növekedésből folyólag mintegy 136 131 K 21 fillérrel számítható többköltség merülne fel, mely azonban az út- és töltésépítés terhére esnék, s a földmívelési tárcát nem terhelné.[568]

A mederbővítési és partleásási munkálatok költségei az 1895: XLVIII. t. cikkben engedélyezett hitel terhére fedeztetnek.[569]

A minisztertanács hozzájárult.

25.
Az erdőhivataloknál szereplő régi tartozások törlése

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy némely kincstári erdőhatóságnál az 1892. év végéig – régi szokás szerint – az az eljárás dívott, hogy az erdőkárok, az erdőgondnokságok által az erdőhivataloknak beküldött erdőkár-kimutatások alapján sommásan írattak elő a bevételi főkönyvben, tekintet nélkül arra, hogy ezen erdőkárok behajthatók-e vagy sem.

Az ekként évtizedeken át gyakorolt eljárás mellett nagyrészt oly összegek is írattak elő, melyek reális bevétel alapjául nem szolgálhatnak. Ennek az eljárásnak az lett az ered-

---

565 Az államszerződést 1904. december 21-én aláírták. (Lásd még a 1907. évi XXII. törvényt!)

566 MNL OL K 148–1913–19–42022. Előterjesztés a 77. – II. számú tiszai ún. szolnoki átvágás medreinek bővítése és a bal parti magaspart leásása. 1904. október 6. Az uralkodó 1904. december 9-én engedélyezte a munka elvégzését. (Lásd még: MNL OL K 27. 1905. október 25./II.)

567 Összekötő út.

568 MNL OL K 184–1905–19–5574. A Szolnoki Folyammérnöki Hivatal felterjesztése Tallián Béla földművelésügyi miniszterhez. Szolnok, 1905. február 17.; MNL OL K–184–1905–19–82460. A Szolnoki Folyammérnöki Hivatal felterjesztése Tallián Béla földművelésügyi miniszterhez. Szolnok. 1905. október 12.

569 1904-ben ez a munka nem kezdődött el. Az 1895 tavaszán pusztító árvíz után elkészültek azok a tervek, illetve megindultak azok a munkálatok, amelyek a Tisza partján fekvő települések védelmét szolgálták. Lásd: MNL OL K 184–1904–19–22887.; MNL OL K 184–1913–19–42122.; Deák, 2014.)

ménye, hogy a Szászsebesi Erdőhivatalnál 25 401 K 14 f, az Otocsáci Erdőhivatalnál pedig 341 946 K 43 fillért kitevő erdőkárhátralékot még mindig mint cselekvő bevételi hátralékok szerepelnek.

Az 1892. év óta ezen eljárás már be van szüntetve, s az erdőkárok csakis az egyénenkinti nyilvántartásban vezettetnek, amelyekre ha befizetések vagy leírások eszközöltetnek, ezek abban a nyilvántartásban vezettetnek keresztül, míg a bevételi főkönyvi előírás csak azon erdőkárösszegekre és csak akkor eszközöltetik, ha az összegek tényleg már befolytak.

Minthogy tehát ezen régi, nagyrészt teljesen behajthatatlanná vált erdőkárhátralékoknak további nyilvántartása az állami zárszámadás realitása szempontjából mellőzendő, a földmívelési miniszter úr kéri a minisztertanács hozzájárulását ahhoz, hogy a fentebb jelzett erdőkárösszegek a főkönyvből leírassanak, és egy külön nyilvántartásba átvezettessenek.

A minisztertanács hozzájárult.

26.
Állami földek értékesítése[570]

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a minisztertanácsnak 1900. évi július 11-én[571] kelt határozata alapján hivatali előde, báró Szentkereszthy Pál buni (Kis-Küküllő vármegye) birtokát telepítési célokra, az árverés napjától a vételár kifizetéséig járó kamatokkal együtt összesen 332 990 K 82 f-ért megvásárolta.

A felmérés szerint a birtok területe 1322 katasztrális hold 420 négyszögöl; ebből beltelek 33, szántóföld 491, rét 78, legelő 97, erdő 502, haszonvehetetlen 21 katasztrális hold.

Habár Bunban a viszonyok kedvezőek a telepítésre, főleg pedig a székely nép térfoglalására, amennyiben a vidék gazdasági viszonyai igen fejlettek, és Segesvár közelsége a gazdasági kisebb jelentőségű termények értékesítését is megkönnyíti, a község pedig Udvarhely vármegyével határos, a telepítés sikerét biztosító többi feltételek szempontjából ezen birtok mégis messze mögötte marad az újabban vásárolt többi nagybirtokoknak, mert tagosítatlan határban egymástól nagy távolságra szétszórtan fekvő számos birtokrészletből áll, legértékesebb földjeit és beltelkét a Nagy-Küküllő folyó árvize elönti, az erdő pedig a többi művelési ágakhoz képest aránylag nagy területet foglal el, állandó gazdasági mívelésre alkalmas talajjal nem bír.

Legnagyobb hátránya azonban az, hogy azon csak 30–35 család helyezhető el, és így a telepítéssel az ott lakó mintegy 600 főből álló magyarságnak a túlsúlyt akár számban, akár vagyonban még abban az esetben sem lehetne biztosítani a községnek mintegy 1350 lélekre menő románajkú lakosságával szemben, ha a Kincstár utólagosan az unitárius egyháznak ottani ugyanoly terjedelmű birtokát is megvásárolná.

Ezért a földmívelési miniszter úr felhatalmazást kér, hogy e birtokot a Telepítési Alap minden vesztesége nélkül, vagyis legalább a Kincstár által fizetett vételáron akár

570 A telepítésekről lásd még : MNL OL K 27. 1904. január 9./25.; 1904. szeptember 8./27.; 1905. január 6./30., 31. és 33.

571 MNL OL K 27. 1900. július 11./24. Telepítésre alkalmas báró Szentkereszthy Pál Kis-Küküllő vármegyében fekvő birtokának megvásárlása.

egészben, akár részekre felosztva, készpénzért, vagy amennyiben ez lehetségesnek nem bizonyulna, a vételárnak 20, legfeljebb 30 év alatt 4% kamattal leendő törlesztésének kötelezettsége mellett szabad kézből a magyar középosztályhoz tartozó legelőnyösebb ajánlattevőknek eladhassa, és hogy azon esetben, ha a birtoknak némely izoláltan fekvő részleteit ilyen módon értékesíteni nem lehetne, ezen részleteket hasonló feltételeket mellett is szintén szabad kézből ottani magyar kisbirtokosoknak elidegeníthesse.

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta.

28.
Törvényjavaslat a hadsereg lószükségletének biztosításáról és a járművek összeírásáról[572]

A honvédelmi miniszter úr bemutatta a fegyveres erő hadi lószükségletének fedezéséről és a járművek összeírásáról szóló törvényjavaslatot.[573]

Elfogadtatván, a honvédelmi miniszter úr felhatalmaztatott, hogy a szóban levő törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.

29.
Koadjutor kinevezése Bende Imre nyitrai római katolikus püspök mellé

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztésére

a minisztertanács jóváhagyta, hogy Bende Imre nyitrai róm. kat. püspök kérelme folytán, aki magas kora miatt a főpásztori hivatással járó teendőket többé nem képes kielégítő módon ellátni, Ő Felségéhez aziránt tétessék előterjesztés, hogy a nevezett püspök mellé gróf Batthyány Vilmos nyitrai kanonok személyében, utódlási joggal, segédpüspök neveztessék ki, továbbá, hogy ez alkalomból Bende Imre püspök részére a belső titkos tanácsosi méltóság díjmentes adományozása hozassék Ő Felségénél javaslatba.

30.
A veszprémi és a csanádi római katolikus püspök kitüntetése

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztésére

a minisztertanács jóváhagyta, hogy a következő kitüntetések iránt terjesztessenek Ő Felsége elé javaslatok:

báró Hornig Károly veszprémi és Dessewffy Sándor csanádi róm. kat. püspökök részére, az egyház és a közügyek terén szerzett kiváló érdemeikért, az I. osztályú Vaskorona-rend díjmentes adományozása; [...]

---

572 Ez a javaslat az 1873. évi XX. törvény korszerűsítését tűzte ki célul. (MNL OL K 26–1910–XLI–2789. Törvényjavaslat a lovak kisajátításáról és a járművek összeírásáról. 1904.)

573 MNL OL K 26–1910–XLI–2789. Feljegyzés a fegyveres erők hadi lószükségletének fedezéséről és a járművek összeírásáról. 1904. november 21. – A minisztertanácsi ülésen elhangzottak módosító javaslatok, amelyeket a törvényjavaslat átdolgozásánál figyelembe vettek.

44. (35.)
1904. december 2.

6.
Az 1904. évi költségvetés hiányosságai[574]

A miniszterelnök úr előadta, hogy az 1904. évi költségvetés összeállítása alkalmával a belügyi költségelőirányzat 17. fejezet 8. és 9. címeinek előirányzatát az 1902. évi tényleges szükségletnél jóval alacsonyabb összegben állapította meg, tekintettel azon körülményre, hogy a betegápolási ügy takarékosabb kezelése terén messzemenő intézkedéseket tett folyamatba, amelyek eredményeként az 1902. évi tényleges eredményhez képest mintegy 1 ½ millió korona megtakarítást vélt kilátásba helyezhetni. Már akkor jelezte azonban, hogy miután intézkedéseinek eredménye az 1904-i évnek legfeljebb egy részében fog érvényesülhetni, 1904-ben még előreláthatólag hiteltúllépésre lesz kilátás.

Tényleg mintegy 3 021 000 korona hiteltúllépésre van kilátás, melynek megítélésénél azonban figyelembe kell venni:

Először is azt, hogy a Belügyminisztérium Számvevőségének az elmúlt télen igen nagy hátralékok feldolgozásával kellett megküzdenie, és ennek folytán az 1903. évről beküldött kórházi számadásokat nem volt képes a pótkezelési negyed alatt feldolgozni, úgyhogy az 1903-i évente terhelő kórházi számadásokból 900 307 K 46 fillérre rúgó számadások csak a pótkezelési negyed után voltak érvényesíthetők, s ez összeget az 1904-i év terhére kellett kiutalványozni.

Ezen körülménynek tulajdonítható, hogy a szóban forgó költségvetési tételek zárszámadásszerű összege 1903-ra 600 000 koronával maradt az 1902-i utalványozás alatt, holott ha számba vesszük azon 900 000 koronát is, mely – mint fentebb jeleztetett – a formai okokból az 1904-i év terhére számoltatott el, tényleg azonban az 1903-i kezelés terhére esik, úgy, ha némileg csökkenő arányban is, de a betegápolási kiadásoknak évek óta konstatálható növekedése 1902-től 1903-ra is mutatkozik.

Ezen 900 000 K levonása után tehát voltaképpen 2 100 000 K az a hiteltúllépés, amely tényleg az 1904-i év pénzügyi eredményének mondható, s amely elsősorban a kórházak fokozottabb igénybe vételének és a betegápolási napok szaporodásának tulajdonítható.

A közkórházakban felmerült ápolási napok összes száma 1902-ben 4 898 249-re, 1903-ban 5 265 683-ra, 1904. év első felében 2 983 783-ra rúgott, úgyhogy ha a folyó év második felére csak ugyanannyi ápolási napot veszünk is fel, mint amennyi a folyó év első felében tényleg már előfordult, a folyó évre már is 5 967 566 betegápolási nap vehető számításba, s így az emelkedés 1903-mal szemben 700 000, 1902-vel szemben pedig 1 700 000 betegápolási nap.

Ezen emelkedésnek az ápolási költségek mintegy 18%-os emelkedése felelne meg, vagyis az 1904-i év ápolási költségei, szemben a 8 414 000 K 1902. évi utalványozással, a 10 000 000 koronát közelítenék meg, és csakis a folyamatba tett megtakarítási akció a

574 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 4./9.; 1904. április 11./8. július 26./1.

betegápolási díjak leszállításában máris mutatkozó eredményének tudható be, hogy a valóban 1904. terhére róható (vagyis az 1903-ról áthozott 900 000 korona levonása után mutatkozó) betegápolási költség egészen a 9 000 000 koronát sem éri el.

Így is azonban mintegy 0,6 millió koronára rúg a betegápolási kiadásoknak két év alatti emelkedése, ami – habár az elmúlt évek rohamos emelkedésével szemben javulásnak nevezhető is – kielégítő eredménynek korántsem tekinthető, s fokozott mérvben teszi szükségessé, hogy a kórházi ügy rendesebb és takarékosabb kezelésére vonatkozó akció teljes sikerre jusson.

Az előadó miniszterelnök úr törekvését elsősorban arra irányította, hogy a kórházak gazdálkodásának megfelelő reformja útján az ápolási díjak leszállítását tegye lehetővé. Az erre vonatkozó akció az 1904. évi kórházi költségvetésekben csak részben érvényesülhetett, az 1905-i kórházi költségvetések most folyó megállapítása alkalmával azonban tovább menő kézzel fogható eredményekhez fog vezetni.

Csakis ezen akció most várható befejezte után szabadul fel a belügyminiszteri szakközegek ez irányban teljesen igénybe vett munkaereje, s lesz azon további ellenőrzési teendők keresztülvitelére felhasználható, hogy a kórházi ügy kezelése beható helyszíni ellenőrzés alá vétessék azon kettős irányban is, hogy először nem tartatnak-e a kórházakban olyanok is, kiknek egészségi állapota a kórházi ápolást szükségtelenné vagy céltalanná teszi, akiknek ellátásával tehát az Országos Betegápolási Alap meg nem terhelhető? – másodszor, hogy a vagyontalansági nyilatkozatok kiállításánál a helyi hatóságok kellő szigorral járnak-e el, s nem számíttatik-e fel a betegápolási alap terhére olyanok gyógyköltsége is, kik ezt a törvény értelmében saját maguk, illetőleg hozzátartozóik volnának kötelesek fedezni?

A miniszterelnök úr nem kétli, hogy ezen szempontok alapos érvényesítése az Országos Alap terhére érvényesített betegápolási napok számának is redukcióját fogja maga után vonni, s csak ennek teljes befejezte után fog biztos képet nyerni és adhatni a most szóban forgó költségvetési tételek jövő fejlődése felől.

Ennélfogva kéri a minisztertanács hozzájárulását, hogy a jelzett költségvetési tételeknél felmerülő, az 1904. évi kezelés terhére a törvény értelmében érvényesítendő szükségletek fedezhetésére még 3 021 000 koronáig terjedhető póthitelt engedélyezhessen.[575]

A minisztertanács a hozzájárulást megadta.

7.
Többletkiadás gyermekvédelmi célokra

A miniszterelnök úr, mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy a belügyi tárca 1904. évi költségvetésében XVII. fejezet 9. cím 1. rovata alatt gyermekvédelmi kiadásokra felvett 3 000 000 koronán felül mintegy 550 000 korona túlkiadás fog felmerülni.

---

575 Az 1904. évi költségvetés zárszámadási tételeit lásd: MNL OL K 2–1907–AXIII–1–3. A Zárszámadásvizsgáló Bizottság jelentése az 1904. évi zárszámadásról. 1907. június 27.

Ezen túlkiadásra nézve megjegyzendő, hogy a gyermekvédelmi kiadások már az 1902. évben 2 962 000 koronát tettek ki, és az évenként mintegy ½ millió koronára tehető emelkedés mellett 1904-re elérték volna a 4 000 000 koronát.

Hogy az előadó miniszterelnök úr ezzel szemben az 1904. évre mégis csak 3 000 000 koronát vett fel e szolgálati ág költségeire, ez abban leli magyarázatát, hogy az adminisztracionális kiadások, valamint az eltartási költségek leszállítása útján jelentékeny megtakarítást vélt elérhetni. Tényleg sikerült is a telepeken elhelyezett gyermekek átlagos gondozási költségét havi 12 koronáról 10 koronára, s e gyermekek ruházati átalányát 15-ről 12 koronára leszállítani. Miután azonban ezen intézkedései a folyó évnek csakis kisebb részében érvényesíthették hatásukat, a várható megtakarítás teljes mérvben csak az 1905. évben fog mutatkozni, s a folyó évre látszólag 550 000, tényleg nem egészen 400 000 korona túlkiadás mutatkozik.

A fent kimutatott túlkiadással szemben ugyanis számításba veendő a hét évet betöltött gyermekek gondozási költségeinek megtérítéseként a községektől befolyó bevétel, mely az ilyen gyermekek létszáma után számítva a folyó évre 150–200 000 koronára vehető fel. Megfelelő költségvetési rovat hiányában azonban az ezen gyermekek után esedékes, s az Állampénztár által előlegezett ápolási díjakat is a gyermekvédelmi kiadások tételénél kellett elszámolni, a községektől befolyó megtérítési összegek pedig előirányzat nélküli bevételként fognak szerepelni.

A minisztertanács e jelentést tudomásul vette, s hozzájárult ahhoz, hogy 550 000 koronáig terjedhető összeg az Országos Betegápolási Alap 1904. évi terhére túlkiadásként számoltassék el.

12.

Ínségkölcsön Gbellán, Trencsén vármegyei községnek

A pénzügyminiszter úr bejelentette, hogy Gbellán, Trencsén vármegyei községnek a községbeli tűzkárosultak felsegélésére 11 200 K kamatmentes és 10 év alatt egyenlő évi részletekben visszafizetendő ínségkölcsönt szándékozik engedélyezni.

Tudomásul vétetett.

17.

A kaposvári törvénykezési épület és fogház építésének engedélyezése

Az igazságügy-miniszter úr bejelentette, hogy a Kaposvárott emelendő törvénykezési épület és fogház építésének engedélyezése iránt Ő Felségéhez felterjesztést szándékozik intézni, megjegyezvén, hogy annak létesítését az 1904. évi 14. t.cikk[576] biztosítja.

E városban a törvényszék, ügyészség és a fogház a megye tulajdonát képező épületekben vannak visszteher nélkül elhelyezve, míg a járásbíróság bérépületet használ.

A jelenlegi elhelyezés egyáltalán nem felel meg a követelményeknek. A hivatali helyiségek általában szűkek és célszerűtlen beosztásúak, s különösen a törvényszéki helyi-

576 1904. évi XIV. törvény. A magyar királyi államvasutak hálózatának bővítéséről, vasúti és más beruházásokról, valamint a szükséges költségek fedezéséről. *Törvénytár*, 1904. 79–95.

ségek távolról sem alkalmasak arra, hogy a már életbe léptetett, illetve életbe léptetendő jogreformoknak az elhelyezéssel szemben támasztott igényeit kielégítsék.

A régebben kizárólag törvénykezési épület céljaira már megszerzett ingatlan a fogház elhelyezésére is alkalmasnak nem jelentkezvén, az a várossal egy szabályos alakú és alkalmas fekvésű 3000 négyszögöl telekért elcseréltetett akként, hogy a város értékkülönbözet címén 30 000 koronát fizetett a Kincstárnak. A vármegye közönsége a rendelkezésére visszabocsátandó helyiségekért és épületekért 50 000 koronával fog az építési költségekhez hozzájárulni.

Az építési költségek 736 883 K 97 fillérrel irányoztattak elő, előreláthatólag azonban ezen összegből a megtartandó versenytárgyalás során jelentékenyebb megtakarítások lesznek elérhetők.

Tudomásul vétetett.

28.
Fiuméban hajógyár létesítése

A kereskedelmi miniszter úr kiemelvén annak fontosságát, hogy Fiuméban az igényeknek minden tekintetben megfelelő hajógyár létesíttessék, előadta, hogy e célból érintkezésbe lépett Perks, az angol alsóház tagjával, aki egyúttal a London-District-Railway elnöke és beltagja a világhírű Walker építési vállalkozó cégnek.[577]

Az előzetes értekezések folyamában Perks kijelentette, hogy ha a magyar kormány hajlandó különféle hadihajók és más vízi járműveknek megegyezés alapján meghatározott árak mellett való építésére szerződést kötni, ő társulva a Yarrow-i Palmer jóhírnevű hajóépítő céggel, kész Fiuméban hajógyárat létesíteni, felszerelve a szükséges hajócsúszdákkal, hajószínekkel, melléképületekkel és a legmodernebb gépekkel, s a Palmer cég hajlandó az összes felmerülő részletkérdések megbeszélése végett kellően képzett mérnököket ideküldeni.

A szóban levő angol alapítók készek mint magyar társaság, magyar törvények szerint megalakulni, mely a hajógyárat tulajdonában bírná, azt vezetné, s a munkákat teljesítené.

Az előzetes megbeszélésekből folyólag Perks a következő pontozatokat állítja fel:

1./ A hajógyári vállalat kifejezetten a magyar kormánynak hivatalos támogatása és oltalma alatt létesül.

2./ A magyar kormány a társaságnak ellenszolgáltatás nélkül rendelkezésére bocsátja azon területeket, melyekre a gyár létesítése és kiterjesztése céljából időről időre szüksége van.

Ezen területek csupán a hajógyár céljaira használhatók, és ha ezekre nem volna többé szükség, visszabocsátandók, mely esetben a társaság köteles volna összes felszerelését,

577 A fiumei hajógyár megépítését a kereskedelemügyi miniszter az alábbiak szerint indokolta: a kikötőbe látogató kereskedelmi hajók szükségszerinti javítását csak gyárilag lehet elvégezni, illetve a haditengerészet nagy összegű hadihajó beszerzését határozta el, és itt mind a kereskedelmi, mind a hadihajók gyártását el lehetne végezni. A hajók, és különösen a torpedónaszádok építése nagy szakértelmet igényelt, ezért kezdődött meg a tárgyalás a londoni céggel. (MNL OL K–255–1904–7. t.–3772. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. november 25.

gépeit, szerszámait és épületeit eltávolítani, hacsak azokat nem kívánnók megváltani, mely esetben – megegyezés híján választott bíróság útján megszabott árak mellett – az említett felszerelést, gépeket stb. megvehetnők.

3. A haditengerészeti igazgatás a társaságnak azonnal megbízást ad hadihajók, gőzösök, torpedók és más vízi járművek építésére 75 millió korona értékben.

Az építendő hajók típusai és tervei, valamint az árak megegyezés tárgyát képezik.

4./ Az építendő hadi és kereskedelmi hajók, valamint bármely, a magyar kormánytól most vagy később segélyben vagy támogatásban részesülő hajó a társaság fiumei hajógyárában építendő és javítandó, feltéve, hogy a társaság a munkát elvállalni képes.

5./ A társaság a kormánnyal való megegyezés alapján meghatározandó feltételek mellett a kormány birtokát képező bármely úszó- vagy szárazdokkot használhatja.

6./ A hajógyárban való használatra a társaság által szükségelt összes felszerelések, gépek és berendezések, valamint a felhasználandó anyagok is minden vámtól mentesen hozhatók be.

7./ A társaság tulajdona minden állami és községi adótól mentes.

8./ A társaság az 1899. évi IL. tc.[578] által nyújtott összes előnyök és kedvezmények élvezetébe lép.

A kereskedelmi miniszter úr ezen pontozatokra azt a választ adta, hogy azokkal a 3. és 6.-nak kivételével egyetért.

A 3. pont, mely szerint Perks a megrendelendő hajók értékét 75 millió koronára teszi, azért nem fogadható el, mert a megrendelendő hajóknak értéke a Haditengerészet vezetőségének nyilatkozata szerint csak 55 millió koronára fog mehetni.

A Közös Haditengerészet vezetőségének nyilatkozata szerint ugyanis az alapítandó magyar hajógyár a következő megrendelésekre számíthat: éspedig a Haditengerészet 6 nagyobb és 18 kisebb torpedóhajóra mintegy 15 millió korona értékben, továbbá 2 háromezer tonnás hadihajóra 5–5 millió korona értékben és 1, körülbelül 13 ezer tonnás csatahajóra, mintegy 30 millió korona értékben, összesen tehát 55 millió korona értékű megrendelésekre volna hajlandó, feltéve, ha az árak nem magasabbak, mint a trieszti Stabilimento Technico árai.

A 6. pontban felemlített vámkedvezmények egyoldalúlag magyar részről nem biztosíthatók, eziránt előbb az osztrák kormánnyal egyetértésre kellene jutni.

A többi pontozatokban felsorolt kívánalmak tekintetében a hazai iparnak állami kedvezményekben való részesüléséről szóló 1899. évi IL. tc. rendelkezései adnak módot.

Minthogy ezen alapítás az államra nézve áldozat nélkül volna a fentiek szerint keresztülvihető, s minthogy az előzetes tárgyalások a fent nevezett angol céggel annyira érlelődtek, hogy most már az érdemleges és részletes tárgyalásokba lehetne bocsátkozni, az ügynek nagy közérdekű és sürgős voltára való tekintettel a kereskedelemügyi miniszter úr kéri a minisztertanács felhatalmazását abban az irányban, hogy a szóban levő angol hajógyár-alapítókkal, a minisztertanács jóváhagyásának fenntartásával, a tárgyalásokat folytassa, és most már érdemleges megállapodásokat létesíthessen.[579]

578 Helyesen: 1899. évi XLIX. törvény. A hazai iparnak állami kedvezményekben való részesítéséről. *Törvénytár*, 1899. 314–319.

579 A nagyon magas árakkal dolgozó angol céggel nem jött létre megegyezés. A hazai Danubius-Schoennichen-Hartmann Egyesült Hajó és Gépgyár Rt. 1905 augusztusában vállalkozott arra, hogy a kormány

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta azzal a megjegyzéssel, hogy miután a Haditengerészet vezetősége által kilátásba helyezett hajómegrendelések közül csak a 18 kisebb torpedóhajó van az eddigi elfogadott hajóépítési programba felvéve, a hajógyár létesítésére vállalkozóknak csak ezen 18 torpedóhajónak építése helyezhető biztos kilátásba.

29.
Az Osztrák Lloyd Társaság kelet-ázsiai és afrikai hajójáratainak kikötése Fiumében

A kereskedelmi miniszter úr emlékezetbe hozta, hogy az osztrák Lloydnak egyezményen felüli járataira nézve az 1904. évre a megállapodás nem jött létre, és a folyó évi január hó 16-án tartott minisztertanács[580] azt határozta volt, hogy egyelőre beérjük azokkal a Lloyd-járatokkal, amelyeken Fiume érintése az idézett egyezmény alapján az 1906. év végéig biztosítva van.

Az osztrák kereskedelemügyi miniszter úr azonban legutóbb hajlandóságát fejezte ki aziránt, hogy az Osztrák Lloyd által az egyezményen felüli teljesített kelet-ázsiai és kelet-afrikai járatoknak Fiume számára való biztosítása ügyében az 1905. évre vonatkozólag a tárgyalások újra felvétessenek.

Az előadó miniszter úr saját érdekeink szempontjából következő megoldást kívánna:

1./ A Lloyd köteles legyen az egyezményen felüli összes kelet-ázsiai árujáratokon Fiumét úgy menet, mint jövet ugyanazon feltételek alatt érinteni, mint az az egyezményszerű járatokra nézve megállapítva van, vagyis a Szuez-csatornai illetékeket – úgy mint azelőtt – csakis a Fiuméból vagy Fiuméba feladott áruk által elfoglalt tér után fognók visszatéríteni.

2./ Az egyezménynek azon határozatai, melyek a menetrendekre, a Trieszttel való tarifa-paritásra,[581] valamint a hajórakterületek egyharmadának Fiume számára való fenntartására vonatkoznak, az egyezmények felüli járatokra is kiterjesztessenek.

3./ Fiume érintése ugyanily feltételek alatt a Trieszt–Bombay-i gyorsjáratokon is lehetőleg biztosítandó, vagy legalább is megállapítandó, hogy ezen gyorsjáratok a Lloyd költségére berendezendő megfelelő átrakodási szolgálat útján Fiume számára a trieszti tarifákkal azonos tarifák alapján bocsáttassanak rendelkezésre, minek ellenében a szóban levő gyorsjáratokon Fiuméból vagy Fiumeba szállított áruk után a szuezi illetékek az egyezményszerű alapon szintén megtéríttetnének.

4./ A kelet-afrikai járatokon Fiume érintése – azonban csakis a kivitelben – szintén az egyezményben foglalt határozatoknak megfelelően volna biztosítandó. Amennyiben azonban az ázsiai járatokra nézve kielégítő megegyezés létrejön – tekintettel arra,

---

feltételeivel létrehozza a hajógyárat. (MNL OL K 26–1906–3557. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a kormány részére. 1905. augusztus 11.; MNL OL K 178–1905–12670. A kereskedelemügyi miniszter átirata a földművelésügyi miniszter részére: minisztertanácsi előterjesztés a Fiumében létesítendő hajógyárról. 1905. augusztus 11.) – A kormány 1905. augusztus 16-án felhatalmazta a kereskedelemügyi minisztert, hogy a fenti részvénytársasággal megkösse a hajógyár építésére vonatkozó szerződést. (MNL OL K 27. 1905. augusztus 16./7.)

580 MNL OL K 27. 1904. január 16./11. Az osztrák Lloyd fiumei járatai tárgyában.

581 Azonos díjtétel.

hogy az osztrák kormány a kelet-afrikai járatok fenntartását a szuezi illeték megtérítésén felül külön is segélyezi – a szóban levő járatokra eső Szuez-csatornai illetékekhez való hozzájárulásunk címén, érdekeinkkel arányban álló módon, valamely minimális – járatonkint 10 000 koronát meg nem haladó – összeg előre meghatározható lenne, mely összeg azután akkor is kifizetésre kerülne, ha a kelet-afrikai járatokon elszállított fiumei áruk után az illeték visszatérítés az eddigi módon eszközlendő rendes leszámolás szerint kevesebbet tenne is ki.

5./ Az előző pontokban ismertetett kivételes eljárással szemben azonban a Lloyd köteles lenne kelet-afrikai járatain a hajórakterületet Fiume számára az egyezményszerű harmadon felül is lehetőleg rendelkezésre bocsátani, és az osztrák kereskedelemügyi miniszter úr kijelentené készségét arra nézve, hogy az Afrikába való kivitelünk érdekében nyilvánítandó tarifális kívánalmak teljesítése iránt a Lloydra befolyást fog gyakorolni.

A Lloydnak ekképp szabályozandó szolgálatáért az Ázsiával való forgalomban úgy az árujáratokra, mint a gyorsjáratokra nézve a Szuez-csatornai illetékek visszatérítését részünkről az eddigi alapon, vagyis a Fiuméból vagy Fiuméba tényleg szállított áruk által elfoglalt tér után vállalnók el. Az afrikai járatok után visszatérítendő Szuez-csatornai illetékek szintén az eddigi alapon fognának számíttatni, de az esetben, ha a Fiuméból az egész éven át kivitt áruk után az eddigi kulcs szerint számított szuezi illeték egy-egy járatra átlag kevesebbet tenne ki 7000 koronánál, az illeték ezen összeg erejéig utaltatnék ki.

Amennyiben az Osztrák Lloyd az 1905. év folyamán a szóban levő viszonylatokban további járatokat rendezne be, ezen járatok Fiume számára a fentebb megállapított módozatok szerint szintén rendelkezésre fognának bocsáttatni.

Tekintettel ezen kedvező megoldásra, valamint azon előnyre, hogy a kelet-afrikai járatok címén a múlt évben támasztott túlságos követelés helyett hozzájárulásunk járatonként csupán 7000 koronában lenne megállapítva, mely hozzájárulás előreláthatólag csak kis mértékben fogja meghaladni azon összeget, melynek visszatérítése az egyezményszerű leszámolás alapján különben is szükséges lenne: a kereskedelmi miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ezen megoldáshoz, s felhatalmazását arra, hogy az 1905. évi Lloyd-szolgálatra nézve az osztrák kereskedelemügyi miniszter úrral ezen alapon megállapodásokat létesíthessen.

Az osztrák kormánynak megtérítendő Szuez-csatorna illetékek fedezetére vonatkozólag a kereskedelmi miniszter úr tájékozásul megemlíti, hogy a Szuez-csatornai illeték fedezésére 1904. évre 400 000 K van költségvetésileg engedélyezve s ugyanennyi előirányoztatott az 1905. évre is. Ezen összeggel mintegy 80 000 űrtonna (átlag 640 000 métermázsa) forgalom után fedezhető a Szuez-illeték.

Az Osztrák Lloyd által az egyezményszerű 12 kelet-ázsiai kiviteli és behozatali járaton Fiuméból, illetve Fiuméba szállított áruk után az osztrák kormány részére megtérített Szuez-illeték az utolsó 5 év (1899–1903) átlagában évi 256 096 koronát tett; ugyanezen 5 év átlagában az egyezményen felüli kelet-ázsiai járatokon szállított áruk után a megtérített Szuez-illeték 215 148 K volt, úgyhogy az Osztrák Lloyd által Fiume érintésével lebonyolított kelet-ázsiai forgalmunk után az osztrák kormánynak ezen 5 év átlagában összesen évi 471 244 K szuez-illetéket térítettünk meg. Ezen időszak alatt a maxi-

mum 619 802 K volt 1901-ben, a minimum 276 658 K 1903-ban, és minthogy sok olyan szállító, ki azelőtt a kelet-ázsiai relációban a Lloyd gőzösöket vette igénybe a közelmúltban más társulatok hajóin szállította el küldeményeit, és valószínűleg ez lesz a helyzet 1905-ben, bizton várható, hogy az 1905. évi szükséglet az utolsó öt év átlagát nem fogja elérni.

A jövő 1905. évre Fiume érintése a 12 kelet-afrikai kiviteli járaton is kilátásba vétetvén, ezért a fentebb említett megállapodások szerint 84 000 korona Szuez-illeték lenne az osztrák kormánynak külön megtérítendő, mely összeg a fentebb érintett körülmény folytán az előirányzott 400 000 koronában azután fedezetet fog találni.[582]

A minisztertanács felhatalmazta a kereskedelmi miniszter urat, hogy az általa megjelölt alapon igyekezzék az 1905. évi Lloyd-szolgálatra nézve egyezményt létesíteni.

30.
Ideiglenes takarmányszállítási díjkedvezmény[583]

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a szárazság által okozott rossz termés folytán az ország túlnyomó részében beállott nagymérvű takarmányhiányra való tekintettel indokoltnak mutatkozván a gazdasági célokra szállítandó szálas és erőtakarmányneműeknek vasúton való hozatalát ideiglenes jellegű különleges viteldíjkedvezmény engedélyezésével megkönnyíteni, a földmívelésügyi miniszter úrral egyetértőleg még a folyó évi július havában intézkedés történt aziránt, hogy magyarországi vasúti állomásokra teljes kocsirakományokban szállítandó, állattenyésztéssel foglalkozó gazdák részére, illetve mezőgazdasági célokra rendelt széna-, szalma- és szecskaküldeményekre, valamint az erőtakarmányokra, úm. tengeri, bükköny, gabonaalj (konkolyozó hulladék), korpa, olajpogácsa, árpadara, kukoricadara és malomkonkolyra, továbbá mindennemű moslékra (pálinkamoslékra) szörplére és takarmányrépára a M. Kir. Államvasutak összes vonalain és a Kir. Szabadalmazott Pécs–Barcsi Vasútra kivételes díjszabási tételek alkalmazásával díjkedvezmények adassanak.

Avégből, hogy ezen díjkedvezmények a célzathoz képest csakis gazdák által s csak a tényleg szükségelt takarmánymennyiség után legyenek igénybe vehetők, és illetve megakadályoztassék, hogy a kedvezmények a közvetítő kereskedelem útján továbbeladás céljából szállított vagy a kivitelre kerülő takarmányküldeményekre is felhasználtassanak, a díjkedvezmények kifejezetten csupán olyan szálas- és erőtakarmány-küldeményekre lettek érvényesítve, melyek valamely, a rendeltetési hely szerint illetékes, erre feljogosított vármegyei, illetve vidéki gazdasági egyesület avagy az Országos Magyar Gazdasági Egyesület által a Magyar Királyi Államvasutak Igazgatósága által elszámolás mellett rendelkezésre bocsátott, megfelelő szövegezésű igazolványűrlapok felhasználásával kiállított, s a feladás alkalmával a fuvarlevélhez csatolandó és a fenti rendeltetést tanúsító igazolványok alapján, s gazdák címére adatnak fel, az illető rendeltetési állomáson tényleg leadatnak, és onnan tengelyen elfuvaroztatnak.

582 MNL OL K 148–1904–3–6464. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. október 19.

583 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. augusztus 4./1.; 1904. szeptember 22./4.; 1905. május 18./23.

A határszéli állomásokra rendelt küldemények kizárattak a kedvezményekből.

Azon megszorítást, mely szerint a kedvezmény csakis a közvetlenül gazdák címe alatt szállított küldeményekre érvényes, a kereskedők magukra nézve sérelmesnek tartván, az „Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés"[584] és a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara aziránt folyamodtak, hogy a fentiek szerint gazdák részére engedélyezett takarmány-kedvezményekre is kiterjesztessenek, azzal érvelvén, hogy a teljes kocsirakományt kitevő mennyiséget nem szükséglő, vagy ily mennyiségnek egyszerre való beszerzésére szűkes anyagi viszonyai miatt nem képes kisgazdának az érdekében fekszik, hogy az a takarmánykereskedő, kitől a kisgazda a takarmányt kicsinyben vásárolja, a takarmányt olcsóbb ármegállapíthatás érdekében szintén mérsékelt vasúti viteldíjak mellett hozathassa.

Ami a széna-, szalma- és szecskára engedélyezett díjkedvezményt illeti: a kereskedői köröknek erre vonatkozó kívánságát a díjkedvezmény általánosításával s a jelenleg alkalmazásban levő igazolási eljárás elejtésével a kereskedelmi miniszter úr teljesítendőnek véli, azon megszorítás további fenntartásával, hogy a határszéli állomásokra rendelt küldemények a díjkedvezményből ki vannak zárva, és a küldeményeknek a magyar rendeltetési állomáson tényleg le kell adatniok, és onnan el kell fuvaroztatniok, mert a Magyar Királyi Államvasutak vonalain széna-, szalma- és szecskára a magyar belforgalomban évek óta hirdetés útján egy általános érvényű s állandó jellegű díjkedvezmény áll fenn az imént említett megszorítással, mely nem oly nagy ugyan, mint a takarmány hiánya indokából engedélyezett díjkedvezmény, de egyesületi igazolvány nélkül is bárki által igénybe vehető.

Ezen állandó díjkedvezmény általános engedélyezése nem aggályos, mert az ahhoz kötött egyéb feltételek a nagyobb visszaélést kizárják, s a takarmányfélékre elrendelt kiviteli tilalom azoknak külföldre vitelét kizárja.

Az előadó miniszter úr kilátásba vette továbbá az erőtakarmányokra engedélyezett díjkedvezménynek oly teljes kocsirakományú tengeriküldeményekre való kiterjesztését is, melyek nem gazdák címe alatt kerülnek ugyan feladásra, de tényleg gazdák által leendő felhasználásra, s illetve mezőgazdasági célokra rendelvék.

Ennél a cikknél ugyanis különös figyelmet érdemel az a körülmény, hogy az esetre, ha az a nagy mennyiségű tengeri, mely a nagymérvű tengerihiány miatt jórészt tengerentúlról Fiumén át szállíttatik Magyarországba, a kereskedők és szövetkezetek által gazdák részére való közvetítésnél szintén díjmérséklésben részesíttetik, a tengeri árának csökkenése alig maradhat el, s így a tengeri beszerzésének olcsóbbá tétele a közvetítő kereskedelemre és szövetkezetekre nézve, közvetve a gazdáknak is hasznot hajt.

Az említett intézkedés azonban főképp ama kisgazdák baján van hivatva segíteni, kiknek tengeriszükséglete nem tesz ki egy egész kocsirakományt, vagy akik nem rendelkeznek oly anyagi eszközök fölött, hogy az említett cikkeket egyszerre teljes kocsirakományokban beszerezhessék, s kik ennélfogva leginkább a takarmány-kereskedőkre

584 Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés 1904-ben alakult Sándor Pál országgyűlési képviselő kezdeményezésére azzal a céllal, hogy az ország összes kereskedőjének érdekeit képviselje. Tagjainak száma 1916-ban már 13 720 fő volt. (Sándor Pál az OMKE elnöki teendőit is ellátta, 1935-ben a képviselőház korelnöke.)

vagy szövetkezetek által közvetített beszerzésre lévén utalva, az azok útján beszerzendő említett legfontosabb takarmánycikk után díjkedvezmény élvezetébe ez idő szerint nem juthatnak.

Hogy a díjkedvezmény ily terjedelemben való alkalmazás mellett visszaélésekre felhasználható ne legyen, vagyis, hogy a takarmánykereskedők, vagy szövetkezetek címe alatt díjkedvezmény mellett szállított tengeriküldemények tekintetében kellő garancia legyen arra nézve, hogy a nyújtott díjmérséklés tényleg a gazdaközönség javára, s illetve csak a gazdáknak eladott tengeri után érvényesül, a díjkedvezményeknek a nem gazdák címe alatt feladásra kerülő, de tényleg gazdák által leendő felhasználásra és illetve mezőgazdasági célokra rendelt tengeriküldemények után való alkalmazása a következő módozatok mellett terveztetik:

A díjkedvezmény alkalmazása csak oly fent említett tengeriküldemények után jöhet szóba, melyek az illető leadási állomásnak a fuvarlevélre rávezetett igazolási záradéka szerint kiváltás után az állomásról tényleg tengelyen elfuvaroztattak.

A díjkedvezmény a szállítás befejezése után utólag, vagyis vissztérítés útján nyer alkalmazást.

A küldeményeknek bérmentetlenül kell feladatniok, vagyis a viteldíj a címzett által a leadásnál fizetendő.

A küldemények után a szállítás alkalmával a díjszabásszerű rendes viteldíjak számíttatnak.

A tényleg fizetett díjszabásszerű viteldíjak és a fent idézett díjkedvezmény alkalmazása mellett eredményező viteldíjak közötti különbözet a fuvarlevélben megnevezett címzettnek visszatéríttetik, ha ezért a küldeménynek a rendeltetési állomásra történt megérkezésétől számított 3 hónapon belül a leadó vasút igazgatóságához a nevére mint címzettre szóló eredeti fuvarlevélnek bemutatása mellett folyamodik, s ez alkalommal igazolja, hogy az illető tengeriküldeményt oly gazdák közt osztotta szét, kiknek tekintetében a rendeltetési hely szerint illetékes járási főszolgabíró, és illetve az elsőfokú közigazgatási hatóság által bizonyíttatik, hogy állattenyésztéssel foglalkoznak, állatállománnyal bírnak, és az általuk állatállományuk nagyságához mért szükségletnek megfelelő mennyiségben átvett tengerit saját szükségletük fedezésére használják fel.

Tehát az illető takarmány-kereskedő vagy szövetkezet csak abban az esetben jut a címére hozatott tengeriküldemény után a díjkedvezmény élvezetébe, ha előzetesen beigazolja a küldeményének gazdák részére megfelelő díjkedvezmény részesedés mellett történt kiosztását.

Ezen utólagos igazolási eljárás azért is célszerű, mert kizárja azon visszaéléseket, melyek a gazdasági egyesületek által előzetesen kiállított igazolványok mellett előfordulhatnak, s tényleg elő is fordultak.

A kereskedelmi miniszter úrnak fentebbi intézkedései jóváhagyólag tudomásul vétettek.

31.
A Torontáli Helyiérdekű Vasutak részére egységes engedélyokmány kiállítása[585]

A kereskedelmi miniszter úr előadván, hogy a Torontáli Helyiérdekű Vasutak és a Torontál Vármegyei Útalap pénzügyi viszonyainak rendezéséről szóló 1901: XVII. tc.[586] 5. §-ában felhatalmazást nyert a kormány arra, hogy a Torontáli Helyiérdekű Vasutak összes vonalaira vonatkozólag egységes engedélyokiratot állítson ki, bemutatta ezen egységes engedélyokiratot, melyet Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után a Torontáli Helyiérdekű Vasutak Részvénytársaságnak a M. Kir. Minisztérium nevében kiadni szándékozik.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

32.
Vámmentes gabona behozatalának engedélyezése[587]

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy az osztrák kereskedelemügyi miniszter folyó évi november hó 11-én 57.157 sz. alatt kelt átiratában két irányban kérte a magyar kormány hozzájárulását a Dalmácia és a quarnerói szigetek részére az általános vámtarifa 23. és 24. számaihoz tartozó jegyzetben megállapított vámmentes gabona- és tengeribehozatal engedélyezéséhez.

Az osztrák kereskedelemügyi miniszter úr egyfelől azt kéri, hogy a folyó 1904. évre a magyar kormány beleegyezésével már engedélyezett 20 000 q búzán és 57 000 q tengerin felül Dalmácia részére még 15 500 q tengeri, a quarnerói szigetek részére pedig még 4500 q tengeri, összesen tehát még 20 000 q tengeri legyen a folyó évben vámmentesen behozható.

A kért intézkedés szükségét az osztrák kereskedelemügyi miniszter úr azzal okolja meg, hogy Dalmáciának és a quarnerói szigeteknek idei termése még ez utolsó évek kedvezőtlen termési eredményeinek is messze mögötte maradt, és a hozzá érkezett számos beadvány az ennek következtében az illető községekre nézve előállott ínséges helyzetről tanúskodik.

Tekintettel arra, hogy a folyó 1904. évre az 1903. évi december hó 31-én tartott minisztertanács[588] hozzájárulásával a Dalmácia részére engedélyezett 48 000 q tengeri és a

---

585 Az engedélyokirat határozatait az 1904. május 4-én megtartott rendkivüli közgyűlés elfogadta. A Társasághoz tartozó helyiérdekű vasutak: Nagybecskerek–Szécsény–párdányi; Szécsény–nagymargitai; Nagymargita–verseci; Nagybecskerek–pancsovai; Párdány–zsombolyai és Nagybecskerek–zsombolyai. Az engedélyokirathoz 1897. április 24-én csatolt függelék kimondta: „ha a kereskedelemügyi miniszter szükségesnek találná, engedélyes köteles a Nagybecskerek–zsombolyai keskenyvágányú vonalat záros határidő alatt szabványos nyomtávúra átépíteni". (MNL OL K 26–1904–VII–5644. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a Torontáli Helyiérdekű Vasutak engedélyokiratának és az ahhoz kiadott függelék egyesítéséről. 1904. november 26.)

586 1901. évi XVII. törvény. A Torontáli Helyiérdekű Vasutak és a Torontál Vármegyei Útalap pénzügyi viszonyainak rendezéséről. *Törvénytár*, 1901. 96–98.

587 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. augusztus 5./23.; 1903. december 31./23.

588 MNL OL K 27. 1903. december 31./23. Vámmentes gabona bevitel engedélyezése Dalmáciába és a quarnerói szigetekre.; MNL OL K 26–1906–XLI–447. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére. 1904. december 2.

quarnerói szigetek részére engedélyezett 9000 q tengeri, összesen tehát 57 000 q vámmentes tengeri az osztrák kormány által ezen alkalommal még pótlólag kért 20 000 q tengerimennyiség hozzáadásával (= 77 000 q) sem éri el az említett vámtarifai határozatban megállapított 80 000 q maximális tengeri mennyiséget: a kereskedelmi miniszter javasolja, hogy az osztrák részről pótlólag kért 20 000 q tengerinek vámmentes behozatalához a magyar kormány hozzájáruljon.

Másik kérése az osztrák kereskedelemügyi miniszternek, hogy az 1905. évre Dalmácia részre 18 000 q búza és köles és 68 000 q tengeri, a quarnerói szigetek részre pedig 2000 q búza és köles és 12 000 q tengeri, vagyis összesen 20 000 q búza és köles és 80 000 q tengeri legyen vámmentesen behozható.

Az 1905. évre kért ezen mennyiségek megfelelnek ugyan a jelenleg érvényben levő általános vámtarifa 23. és 24. számaihoz tartozó Jegyzetben megállapított maximális mennyiségeknek, de tekintettel azon eshetőségre, hogy a jövő 1905. év folyamán az új autonóm vámtarifa törvényerőre emelkedhetik, a kereskedelmi miniszter úr ajánlatosnak tartja a Dalmácia és a quarnerói szigetek által az 1905. évben élvezendő gabonavámmentesség engedélyezésénél azon mennyiségekre figyelemmel lenni, amelyek az új autonóm vámtarifában vannak megállapítva.

Az új autonóm vámtarifára vonatkozó törvényjavaslat ugyanis 23., 27. és 29. tarifaszámokhoz tartozó Jegyzet b. pontjában a Dalmácia és a quarnerói szigetek részére évenként vámmentesen behozható tengerinek maximális mennyiségét 50 000 métermázsában, vagyis a jelenlegi helyzettel szemben 30 000 métermázsával csekélyebb mennyiségben, a búzának és kölesnek maximális mennyiségét pedig 30 000 métermázsában, vagyis a jelenlegi helyzettel szemben 10 000 q-val nagyobb mennyiségben állapítja meg.

Ennélfogva 1905. évre csak 50 000 q tengerinek vámmentes behozatala engedélyezhető, míg 20 000 q búzának vámmentes behozatala ellen észrevétel nem tehető.

A minisztertanács felhatalmazta a kereskedelmi miniszter urat, hogy ily értelemben adja meg a választ az osztrák kereskedelmi miniszternek, megjegyezvén, hogy amennyiben az új autonóm vámtarifa az 1905. év folyamán hatályba nem lépne, és az osztrák kormány a jelenlegi vámtarifában a tengerire nézve megállapított maximális mennyiségnek (80 000 q) engedélyezésére újból igényt támasztana, ehhez a magyar kormány hozzájárulása annak idején kijelenthető lesz.

33.

Törvényjavaslat a Mocsolád–Siófoki Helyiérdekű Vasút engedélyezéséről[589]

A kereskedelmi miniszter úr törvényjavaslatot mutatott be a Mocsolád–Siófoki Helyiérdekű Vasút engedélyezéséről.

A szóban levő vasút hossza 73 km, tényleges építési és üzletberendezési tőkéje pályakilométerenkint 72 876 K, összesen tehát 5 320 000 K, mely összegből forgalmi eszközök beszerzésére 360 000 K, rendes tartalékalap képzésére pedig 50 000 K, s azonkívül a hóvédművek előállítására szolgáló külön tartalékalap képzésére 25 000 K fordítandó.

A tényleges építési és üzletberendezési tőke szokott arányban törzsrészvények és elsőbbségi részvények kibocsátása útján szereztetnék be.

Az 1 862 000 K törzsrészvénytőkéből a vármegyei és községi hozzájárulásokkal 896 000 K biztosítva van.

A posta ingyen szállítása fejében adatnék 50 éven át évenként 19 950 K, vagyis tőkeértékben 399 000 K, külön állami segély címén pedig – szintén 50 éven át – évi 26 600 K, 532 000 K tőkeértékben.

A törzsrészvénytőkéből még hiányzó 35 000 koronát az engedélyt kérő vállalat fedezné.

A szóban levő vasút üzletét a M. Kir. Államvasutak fogják kezelni.

> A kereskedelmi miniszter úr felhatalmaztatott, hogy a bemutatott törvényjavaslatot Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze; felhatalmaztatott továbbá arra is, hogy a kereset nélkül szűkölködő munkásnép foglalkoztatása szempontjából a vasútépítési munkák megkezdésére az ideiglenes engedélyt – az engedélyt kérő építési vállalkozó saját veszélyére és kockázatára s a magánjogok sérelme nélkül – az engedélyokirat kiadása előtt is megadhassa.

589 Az 1890. év folyamán Zichy István, Grubanovics Gyula, Volny Antal és Szupits Dezső előmunkálati engedélyt kért és kapott a Kaposvár állomástól Mocsolád és Tab irányában Enyingig vezetendő helyiérdekű vasútra. A tervek csak a Mocsoládtól Enyingig futó vonalra készültek el, amelynek közigazgatási bejárását 1893. év végén tartották meg. A Mocsolád–Siófoki Helyiérdekű Vasút létrehozásának ügye 1903-ban került ismét napirendre. Az 1903. december 5-én kelt engedélyezési okirat szerint a Kaposvár–mocsoládi vonalat Tab irányában Siófokig vezetik. (MNL OL K 26–1904–5413. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére a Mocsolád–Siófoki Helyiérdekű Vasút engedélyezése tárgyában. 1804. december 11.) – A 73 km hosszú vasútvonalat 1906-ban adták át a forgalomnak.

34.

A Szatmár–Bikszádi Helyiérdekű Vasút építésének engedélyezése[590]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a Szatmár–Bikszád keskeny vágányú Helyiérdekű Vasút építésére Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az engedélyokiratot kiadhassa, s addig is, míg ez megtörténhetnék, a szűkölködő lakosságnak keresettel való ellátása érdekében az ideiglenes építési engedélyt – az engedélyes vállalkozó saját felelősségére és kockázatára s magánjogok sérelme nélkül – megadhassa.

Az építendő vasút hossza 51,6 km, tényleges építési és üzletberendezési tőkéje 1 872 000 K, vagyis pályakilométerenkint 36 279 K, mely tőkéből forgalmi eszközök beszerzésére 206 400 K, tartalékalap képzésére pedig 40 000 K hasíttatnék ki.

A tényleges építési és üzletberendezési tőke szokott arányban törzs- és elsőbbségi részvények kibocsátása útján szereztetnék be.

A 655 200 K törzsrészvénytőkéből Szatmár vármegye, Szatmárnémeti város és az érdekelt községek és magánosok hozzájárulásai által 326 000 K biztosítva van.

A posta ingyen szállítása fejében 50 éven át évenként adatnék 6940 K, 138 800 K tőkeértékben, külön állami segély címén pedig – szintén 50 éven át – évenként 9360 K, 187 200 K tőkeértékben.

A törzsrészvénytőkéhez még ezenkívül hiányzó 3200 koronát, amennyiben az további érdekeltségi hozzájárulás által nem fedeztethetnék, a vasút engedélyese fogja fedezni.

A szóban levő vasút üzletét a M. Kir. Államvasutak fogják kezelni.

A kért felhatalmazás mindkét irányban megadatott.

35.

Az Alföldi Első Gazdasági Vasút szárnyvonalának építési engedélye[591]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy az Alföldi Első Gazdasági Vasút Géza megállóhely tótkomlósi szárnyvonalának építésére Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az engedélyt III. függelék alakjában kiadhassa.

---

590 Báró Vécsey József és társai 1892. áprilisában előmunkálati engedélyt kaptak a Szatmár és Bikszád közötti vaútvonal megépítésére. A kérelmezők szerint az „avasi hegyláncon nagy kiterjedésű bükkerdőségek, továbbá a bányaművelésre alkalmas, de most parlagon heverő kő-, érc- és széntelepek termékeinek forgalomba hozatala, valamint a gyógyhatású Bikszád fürdő jobb megközelítésére kell a vasút." A közigazgatási bejárást 1893. január 24-én tartották, az engedélyezési feltételekben 1896.január 24-én megállapodtak, de ennek ellenére a vonal megépítésére hosszú ideig nem került sor. Az engedélyt kérő a 90 ezer korona biztosítékot letette. (MNL OL K 26–1904–X–5366. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére a Szatmár–Bikszádi Helyiérdekű Vasút engedélyezése tárgyában. 1904.; MNL OL K 26–1904–5412. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére a Szatmár–Bikszádi Helyiérdekű Vasút engedélyezése tárgyában. 1904. november 11.) – A vasútvonalat 1906-ban adták át a forgalomnak.

591 Az Alföldi Első Gazdasági Vasút Rt. Aradon bejegyzett cég 1904-ben engedélyt kapott a Békéscsaba–Békés–Vésztő vonal megépítésére. A tótkomlósi vonalra nem találtam adatot. (MNL OL K 2–AXV–2. t.–85. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére a Békéscsaba–Békés Helyiérdekű Vasút engedélyezése tárgyában. 1904. szeptember 15.; MNL OL K 26–1904–VII–5668. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére. 1904. november 30.)

Az építendő vasút hossza 8,6 km, tényleges építési és üzletberendezési tőkéje pályakilométerenkint 13 023 K, vagyis összesen 112 000 K, melyet egészen az érdekeltség fedez.

A felhatalmazás megadatott.

37.
Az „Ős-Budavára" mulatónegyedet működtető társaság állami tartozásának rendezése[592]

38.
Magyarország részvétele az 1906. évi Milánói Nemzetközi Kiállításon

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy 1906 tavaszán, a Simplon alagút megnyitása alkalmából, Milánó városa és olasz király Ő Felségének védnöksége alatt nemzetközi kiállítást rendez, melyre még a folyó év nyarának kezdetén meghívta a közös külügyminiszter úr útján Magyarországot is.

A meghívás közvetítése alkalmával a külügyminiszter annak az óhajának adott kifejezést, hogy Magyarország a meghívást elfogadva, a kiállításon hivatalosan vegyen részt, minthogy ezt a gazdasági szempontok mellett politikai érdekek is kívánatossá teszik.

A magyar kormány az eziránti érdemleges határozathozatalt az 1905. évi költségvetés megállapítása utáni időre halasztotta.

Időközben az előadó miniszter úr meghallgatta a közvetlenül érdekelt közlekedési és ipari köröket is, melyeknek az a nézete, hogy ezen kiállításon okvetlenül részt kellene vennünk. Minthogy tehát egyrészt hazai közlekedési és ipari érdekeink, másrészt a külügyminiszter úr szerint politikai szempontok is indokolttá és szükségessé teszik, hogy ezen a kiállításon részt vegyünk, ezenkívül az előadó miniszter úr tájékozást szerzett aziránt, hogy a kiállítás szárazföldi közlekedési és ipari csoportjaiban nem túlságosan nagy költséggel az országhoz méltóan vehetünk részt: a kereskedelmi miniszter úr egyetértve a szintén érdekelt vallás- és közoktatásügyi miniszter úrral, felhatalmazást kér arra, hogy a meghívást a magyar kormány nevében elfogadva, a közös külügyminiszter útján Magyarországnak a szóban levő kiállításon való hivatalos részvételét bejelenthesse.

Nevezetesen részt vennénk a közlekedési csoportban a M. Kir. Államvasúttal és néhány más hazai vasúttal, a Posta-Távirda- és Távbeszélő Intézetünkkel, valamint a közlekedési eszközök és járműipar körébe tartozó magánvállalatokkal, bemutatva egyúttal alkalmas módon útügyünket is; az ipari csoportban pedig iparoktatási intézeteinkkel, az iparművészettel a kiállítás ezen csoportjába tartozó iparágakkal magánkiállítók útján, végül nagyobb háziipari kiállítás rendezésével, mely kiállításunk aránylag csekély költséggel is remélhetőleg előkelő helyet fog az említett nemzetközi kiállításon elfoglalni.

---

592 Az *Ős-Budavára* mulatónegyed a Városligetben nyílt meg 1896-ban, az Ezredéves Kiállítás részeként. A tervezők Budavára török-kori arculatát kívánták megjeleníteni egy szórakoztató központ létrehozásával. Az üzemeltető részvénytársaság 1907-ben csődbe jutott. A fából és gipszből készült építményeket 1910-ben bontották le.

A költségekre nézve ma még részletes számításokon alapuló pontos tájékozást az előadó miniszter úr nem nyújthat ugyan, mindazonáltal reményli, hogy azok 300 000 K-t nem fognak fölülmúlni, mely összegből 50 000 korona már előirányozva is van tárcája 1905. évi költségvetésében. Az említett hozzávetőleges összegből kereken 100 000, egyszázezer koronát a közlekedési csoport számára a M. Kir. Államvasutak fognak igényelni, míg a többi a kiállítás egyéb részei számára marad, melyekhez tartoznak a terület, installáció, szállítás, biztosítás és igazgatás költségei.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr szintén tájékoztatta magát aziránt, hogy a hazai iparművészet méltó képviseltetése szempontjából mily területarány megszerzése lesz szükséges, s odavetőleges számítással megállapította, hogy az iparművészeti csoport költségeire mintegy 40 000 K szükségeltetik, s ennek megfelelőleg gondoskodott ezen összegnek a költségvetésbe való felvételéről olyképpen, hogy ez összegből 20 000 K 1905-ben, 20 000 K pedig 1906-ban legyen utalványozható.[593]

A minisztertanács elhatározta, hogy Magyarország az 1906. évi Milánói Nemzetközi Kiállításon a fentebb jelzett keretben hivatalosan részt vegyen, s felhatalmazta a kereskedelmi és vallás- és közoktatásügyi miniszter urakat, hogy ezt a közös külügyminiszter úr útján bejelentsék.

41.
Az országos ínség leküzdésére gabona és takarmány beszerzése, valamint közmunkák elrendelése[594]

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a folyó évi július hó 28., augusztus hó 4., szeptember hó 8. és 23-án, október hó 13. és 21-én tartott minisztertanácsok felhatalmazást adtak szálas és abraktakarmányneműek, tengeri-, burgonya-, lóhere- és lucernavetőmag, valamint élelmi tengeri beszerzésére 9 367 738 korona erejéig.

Ezen anyagok beszerzési, szállítási, raktározási, kezelési, biztosítási és súlyapadási költségeire 1 600 000 korona irányoztatott elő, az anyagok kiosztásánál pedig 30%-ig terjedő kedvezmény nyújtására adatott felhatalmazás.

A földmívelési miniszter úr beszerzett eddig takarmány- és vetőmagvakat, valamint élelmi tengerit 6 951 835 korona értékben, éspedig

241 000 q szénát	8,96 K átlagáron
89 000 q szalmát	4,65 K „
230 000 q burgonyát	7,70 K „
118 000 q tengerit	14,20 K „
1 00 q lucerna- és lóheremagot	157,00 K „
62 820 q korpát	10,38 K „ .

593 MNL OL K 255–1904–6. t.–3681. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. július 12. A pénzügyminiszter maximum 300 000 korona költséget vállalt.

594 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 28./40.; július 28./43.; augusztus 4./2.; szeptember8./38.; szeptember 23./13.; október 13./28.; október 21./24.; 1905. január 6./29.; február 28./29.; február 28./35.

Rendelkezésre áll még 2 415 903 korona, mely nagyobbrészt tengeri beszerzésére lesz fordítható, miután ezen cikk iránt mutatkozik a legnagyobb kereslet.

Az anyagokból eddig még nem osztott ki semmit, de a beérkezett részletes jelentésekre részben készpénz, részben biztosított kölcsönképpen 115 000 q tengerit, 25 000 q szénát, 11 000 q szalmát és 6 000 q korpát engedélyezett. A jelentésekből máris megállapítható, hogy élelmezési célokra tengerit nagyobb mennyiségben lesz szükséges beszerezni.

Ezenkívül – különösen az Erdély-részi vármegyékből – babot is kérnek a szükséget szenvedők részére, mert amint a főispánok jelentik, ezen fontos élelmicikk nemcsak hogy igen drága, de sok helyen egyáltalában nem is kapható.

A takarmányneműekknél és magvaknál a földmívelési miniszter úr eddig 25% kedvezményt helyezett kilátásba, de tűz- és jégkárosultaknak 50%-ot engedélyezett, az élelmi tengerit azonban az eddigi beszerzési átlagárnál valamivel magasabb, 15 koronáért engedélyezett azon okból, mert a pótbeszerzéseknél előreláthatólag ótengeriért az eddiginél magasabb árt lesz kénytelen fizetni.

Kéri tehát a minisztertanács felhatalmazását, hogy élelmezési célokra főispánok által felterjesztendő részletes és a valódi szükségletnek megfelelő további tengeri-bevásárlásokat eszközölhessen oly módon, hogy az engedélyezett mennyiségek pótlására mindenkor annyit vásárolhasson, hogy állandóan legalább 50 000 q tengerikészlet legyen biztosítva.

Oly helyeken, ahol a tengeri mint élelmi cikk nem használtatik, burgonyát és búzát kérnek a segélyre szorultak. Ezen cikkeket az előadó miniszter úr a beszerzési áron szándékozik megfelelő biztosítékok ellenében átengedni.

Babból pedig csakis azon mennyiséget szándékozik megvásárolni, amelynek átvétele készpénz, vagy már aláírt és jóváhagyott községi kötlevelekkel biztosíttatik. Eddigi kérelmek 3000 q-ra rúgnak, de valószínű, hogy ennél kisebb mennyiség is fedezni fogja a szükségletet, mert a babot csak beszerzési áron engedné át, s ebből kifolyólag a Kincstárt csak a szállítási költségek terhelnék.

Amennyiben ezen előterjesztést a minisztertanács elfogadná, az anyagok beszerzési, szállítási, stb. költségeire előirányzott 1 600 000 korona összeg – tekintettel a különösen nagyobb mennyiségben szállításra kerülő tengerire – emelendő lesz a beszerzési, biztosítási és szállítási költségek erejéig.

Az élelmi tengeri egy része készpénzfizetés ellenében osztatik ki, s így ezen mennyiségeknél is a Kincstár nagyobbrészt csak a szállítási és beszerzési költségekkel lesz terhelve.

Az október hó 13-i és 21-i minisztertanács[595] hozzájárult ahhoz, hogy a törvényhatóságoknak útépítésekre, egyes érdekeltségeknek és vízszabályozási társulatoknak kamatmentes kölcsönök és előlegek, a sürgősebb őszi és téli helyi jellegű munkálatokra, úm. vicinális és törvényhatósági utak építésére, partbiztosítási és vízmosások megkötésére vármegyénként 40 000 koronáig terjedhető összesen 1 000 000 korona segély engedélyeztethessék.

595 MNL OL K 27. 1904. október 13./28. és október 21./24.

Ebből kifolyólag 37 vármegye főispánjaival folytatott szóbeli tárgyalások alapján 27 vármegyének, ahol őszi és téli munkák nyújtásával szükséges volt a népnek keresetet biztosítani, vicinális utak építésére

	702 500 K
vízmosások megkötésére és kisebb partbiztosítási Munkálatokra	171 500 K
Összesen	874 000 K

segély utalványoztatott.

6 vármegyének útadó alapjaik terhére 5–10 év alatt megtérítendő, összesen 925 000 korona kamatmentes kölcsön engedélyeztetett.

8 vármegyében pedig – különböző érdekeltségeknek és vízrendező társulatoknak megtérítendő kamatmentes előlegül – 196 600 korona helyeztetett kilátásba, ha a megtérítés tekintetében megfelelő biztosítékot nyújtanak. Ezenkívül 13 vármegyében a beruházási törvényben 1905. év utáni időre előirányzott útépítésekből soron kívül 1905-ben megkezdődő összesen 4 millió 70 ezer korona értékű munkák megindítása javasoltatik az előadó miniszter úr mellé rendelt államtitkári tanács által.

Az engedélyezett segélyeken és kölcsönökön felül néhány vármegye nagyobb mérvű támogatást kér, mert az engedélyezett és folyamatban lévő munkák a főispánok jelentései szerint elégtelenek arra, hogy az ínségeseket munkához és keresethez juttassa.

Ilyenek:

1./ Bereg vármegyének vicinális utak építésére 40 000 korona segély engedélyeztetett, a főispán azonban arra való tekintettel, hogy ott nagy szükségre van kilátás, s miután a nép az ingyen segélyezésben bízik, még a községi kölcsönök alakjában való segélyezést is veszedelmesnek tartja, csakis további munkák nyújtásával ajánlja a szükségen segíteni, s e célból vicinális utakra 170 000 korona, a bilke-dolhai törvényhatósági út építésére pedig 60 000 korona segélyt kér.

Az Államtitkári Tanács, méltányolva a főispán indokait, a nevezett törvényhatósági út építésére 60 000 korona rendkívüli segély engedélyezését javasolja azon esetben, ha az erre vonatkozó tervek idejekorán elkészíthetők. A kereskedelmi minisztériumból rövid úton nyert értékesítés szerint a tervek máris készen vannak, s amennyiben a miniszter-tanács a segélyt engedélyezi, az összeg azonnal kiutalványozható lesz.

2./ Torontál vármegye vicinális utak építésére 40 000 korona államsegélyt nyert. A főispán jelentése szerint nehézségeket okoz ily csekély összeget a nagy kiterjedésű vármegyében szórványosan mutatkozó szükség enyhítésére való tekintettel arányosan elosztani, s utal különösen Aurelháza és N.szt.mihály [Németszentmihály] kincstári telepes községekre s azok körzetébe eső, összesen mintegy 9 községre, melyekből még kettő: Tamásfalva és Ótelek telepes község. E körzetben nagyobb mérvű munkára való szükség, s figyelemmel az ottani különleges viszonyokra, de különösen a két nevezett kincstári telepes község helyzetére, a teendő intézkedések által egyrészt munkaadással a szükségen is segíthetnénk, másrészt egy régen megoldást igénylő kérdést is méltányosan lehetne megoldani.

A hajózó Béga és az Óbéga–Beregszó csatorna között fekvő Románszentmihálytól Szerbittebéig terjedő 13 000 kat. holdnyi térség – részben a hajózó Béga nagyvizeinek kiömlése folytán, részben pedig a belvizek miatt – évről évre elárasztással sújtatik.

A bajok megszüntetését célzó vízrendezési munkálatok tervezete már évek előtt elkészült, és azok végrehajtására az érdekeltség még 1898. évben társulattá alakult.

A társulat azonban – még mielőtt feladatának megvalósítása érdekében bármit is tett volna – feloszlott, főleg amiatt, mert az alsó érdekeltség a Béga csatornának az 1902: XXII. tc.[596] alapján végrehajtandó szabályozási munkálataival a vízrendezéshez fűződő érdekeit némiképpen biztosítottnak látta.

A Béga csatorna tervbe vett és az idézett törvény értelmében 10 év alatt foganatosítandó munkálatainak keretében ugyanis célba van véve az is, hogy a Béga-csatorna úgynevezett Csurgója, amelyen a csatorna felesleges vizei eddig a csatorna menti területek elárasztásával kifolyást találtak, jövőben megszüntettetik, és a nagy vizeknek kár nélküli lefolyása biztosíttatik.

Ezáltal azoknak a területeknek a helyzetében, amely területek főleg a Béga nagy vizeitől szenvedtek, tényleg javulás remélhető.

Változatlanul rossz helyzetben maradnak azonban azok a területek, amelyek a belvizek károsításainak vannak kitéve.

Ilyenek különösen a nevezett kincstári telepes községek határai, amelyek nem a Csurgón átömlő vizek, hanem kizárólag a belvizektől vannak állandó károsodásoknak kitéve.

Ezek a telepes községek vígasztalan helyzetükön segítendők, belvíz bajaik orvoslásáért a folyó évben már a törvényhozáshoz is folyamodtak.

Az elkészült tervek szerint az itt szóban lévő területek belvizeinek rendezése – a többi területektől elkülönítve – egy különálló csatornarendszer és szivattyú kiépítésével megoldást nyerne.

Az előirányzat szerint a fő- és mellékcsatornák kiépítése	88 200 K
a szivattyútelep kiépítése pedig	56 820 K-
ba kerülne, tehát az egész belvízrendezés megvalósítására	145 000

koronára volna szükség.

Ezen költséggel az említett községek határaiból egyelőre 2406 kat. holdnyi, eddig bizonytalan használatú terület tétetnék az intenzívebb kultúrára alkalmassá, a mellékcsatorna-hálózat ezúttal számításba nem vett további fejlesztése esetén pedig még más területek belvízmentesítése is lehetővé tétetnék.

A fentebb említett 2406 holdnyi területből 465 hold kincstári terület, 747 hold aurélházai, 1194 hold pedig németszentmihályi kisbirtokosok kezén van.

A telepes kisbirtokosok kezén lévő területek telepváltság és egyéb közköltség címén évenként és holdanként máris 17,30–24,14 koronányi összeggel vannak terhelve.

Ily teherviselés mellett arról, hogy a súlyos válsággal küzdő telepesek önerejükből a belvízmentesítést megvalósítsák, szó nem lehet; viszont azonban alig szenvedhet kétséget, hogy addig, míg birtokaik a belvizektől nem mentesíttetnek, földjeik csekély jövedelméből a Kincstárral szemben fennálló kötelezettségeiket sem teljesíthetik, s a folyó évben is 30 000 korona tartozást kellett leírni.

596 1902. évi XXII. törvény. A Bégacsatornának a Temes-Bégavölgyi Vízszabályozó Társulat ármentesítése érdekében is szükséges rendezéséről. *Törvénytár*, 1902. 110–122.

Ezenkívül nem maradhat figyelmen kívül, hogy belvízmentesítés esetén a 465 holdnyi kincstári terület értéke jelentékenyen fog emelkedni.

Az érdekeltség – amelynek a munkálatok újabb költséggel járó fenntartása és a szivattyútelep kezelése érdekében is társulati szervezkedésre lesz szüksége – mindaddig, míg a mentesítés előnyei a föld nagyobb hozamában nem jelentkeznek, tehát 5–6 évig a beruházási költségekhez való hozzájárulástól egészben mentesíttetnék, ezentúl azonban 50 évig köteles lenne a beruházási költségeknek azt a részét, amely későbbi tárgyalások folyamán véglegesen az érdekeltség terhére esőnek állapíttatnék meg, 5%-os annuitással törleszteni.

Az ezen felül eső beruházási költségösszeg véglegesen az Államkincstárt terhelné.

A földmívelési miniszter úr a maga részéről és az Államtitkári Tanács javaslatára kéri, hogy a minisztertanács a munkálatoknak fentiek értelmében való foganatosításához a segélyakció terhére járuljon hozzá.

3./ Hunyad vármegye főispánja nagymérvű szükséget jelent. Vízmosások megkötésére az előadó miniszter úr 40 000 korona segélyt engedélyezett s a Maros folyón végzendő szabályozási munkálatokra 42 600 korona, 5 év alatt megtérítendő előleget helyezett kilátásba, ha az érdekeltség a megtérítés tekintetében megfelelő biztosítékot nyújt.

Figyelemmel azonban a vármegye nagy kiterjedésére, s arra, hogy a főispán az engedélyezendő anyagokat az arra szorultaknak csak készfizetés ellenében engedi át, az előadó miniszter úr vicinális utak építésére további 40 000 korona segély engedélyezéséhez kéri a minisztertanács hozzájárulását.

4./ Nyitra vármegyének a Nyitranovák–podrágyi vicinális út építésére, amely éppen a szükséget szenvedő vidéket szeli át, s amelynek összes építési költsége a kész tervek szerint 80 000 korona, az előadó miniszter úr 40 000 korona segélyt engedélyezett. Miután pedig az elég nagy kiterjedésű vármegyének munkaszükségletét ezen út építése nem fedezi, s egyéb munkák ott nincsenek tervbe véve, a hiányzó további 40 000 koronának engedélyezéséhez kéri a minisztertanács hozzájárulását.

Végül pedig, miután a hidegebb idő beálltával a külső föld- és kőmunkálatok és a keresett szünetelni fog, célszerűnek látná oly szükséget szenvedő vármegyékben, ahol a mezőgazdasági háziipari cikkek készítése máris szervezve van, a vezetése alatt álló minisztérium hatáskörébe tartozó ügyosztály útján a kereskedelmi komarák, gazdasági egyesületek vagy községi elöljáróságok által feldolgozás céljából anyagokat kiosztani a munkásoknak, és az ezen anyagból készült megfelelő minőségű cikkeket előre megszabott áron beváltani, és a rendesen követett eljárás szerint értékesíteni.

E célra az előadó miniszter úr 100 000 koronát kér engedélyezni, melyből tekintélyes rész meg fog térülni.

Kéri tehát a minisztertanácsot, hogy

Bereg vármegye részére	60 000 K-t,
Torontál vármegyében a két telepes község belvízlevezetésére	165 000 K-t,
Hunyad vármegyének	40 000 K-t,
Nyitra vármegyének	40 000 K-t
Összesen	305 000 K

további segélyt és fentebb említett 100 000 koronát előlegképpen engedélyezni méltóztassék.

A minisztertanács a tett előterjesztést tudomásul vévén, az abban előadott javaslatokat jóváhagyta, s a földmívelési miniszter urat a megjelölt pénzeszközök igénybe vételére felhatalmazta.[597]

45.
Koadjutor kinevezése a kassai püspök mellé

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztésére

a minisztertanács jóváhagyta, hogy Bubics Zsigmond kassai püspök kérelme folytán, ki agg kora s egyházmegyéjének terhes földrajzi viszonyai miatt főpásztori hivatalának már nem képes egyedül megfelelni, melléje segédpüspökül, utódlási joggal, dr. Fischer-Colbrie Ágoston esztergomi kanonok, a bécsi Pazmaneum intézet igazgatója hozassék kinevezés végett Ő Felségénél javaslatba.

47.
Törvényjavaslatok újbóli előterjesztése

A miniszterelnök úr szóba hozta, hogy a képviselőházi házszabályok érdemleges módosítására vonatkozó indítvány benyújtása után folyó évi november 15-én a kormány valamennyi előterjesztését a fennálló házszabályok értelmében visszavonta; ennélfogva meg kellene állapodni, hogy mely törvényjavaslatokat kíván a kormány továbbra is fenntartani, amelyeket tehát újra elő kell terjeszteni.

Ennek folytán a minisztertanács következő törvényjavaslatoknak fenntartását, illetőleg újból előterjesztését határozta el:

a polgári perrendtartásról,

a külkereskedelmi statisztikáról,

a tengeri szabad hajózást űző magyar kereskedelmi hajóknak, valamint a tengeri hajók kiépítésének állami segélyben és kedvezményekben való részesítéséről,

a Főrendiház tagjainak összeférhetetlenségéről,

a vámvonalakon át behozott dohány és dohánygyártmányok engedélyilletékének megváltoztatásáról,

a Magyar Korona Országai és Ő Felsége többi Királyságai és Országai közt kötött vám- és kereskedelmi szövetségről,

az 1851. évi vasúti üzleti rendtartás hatályának további fenntartásáról,

az osztrák-magyar vámterület autonóm vámtarifájáról,

a cukorra vonatkozó törvények némely határozmányainak módosításáról és kiegészítéséről szóló 1903: II. tc. módosításáról,

---

597 MNL OL K 26–1905–XLI–3850. Kimutatás a vármegyék részére biztosított kölcsönökről és előlegekről. 1904. december.

a Magyar Korona Országainak pénzügyminisztere és a Birodalmi Tanácsban Képviselt Királyságok és Országok pénzügyminisztere közt az üzletüket az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét államára kiterjesztő vállalatok kétszeres megadóztatásának elkerülése végett, valamint az egyenes adók körébe tartozó némely más ügy iránt létrejött egyezményről,
a gőzhajózási szállítás használata után járó adónak megszüntetéséről,
a készfizetések felvételéről,
a koronaérték megállapításáról szóló 1892: XVII. tc. további kiegészítéséről,
az 1892: XVIII. tc. alapján a Magyar Korona Országainak kormánya és a Birodalmi Tanácsban Képviselt Királyságok és Országok kormánya között az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag kötött szerződést kiegészítő újabb pótszerződésről,
a kereskedelmi üzletek átruházásáról,
az uzsoráról és káros hitelügyletekről szóló 1883: XXV. tc. módosításáról és kiegészítéséről,
a főudvarnagyi bíráskodásról,
a népiskolai közoktatásról szóló 1868: XXXVIII. és a népiskolai hatóságokról szóló 1876: XXVIII. tc. módosításáról,[598]
az Eszék–Diakovár–Vrpoljei Helyiérdekű Vasút építési munkálatai megkezdésének engedélyezéséről,[599]
az 1899: III. tc. hatályának meghosszabbításáról,
a Közös Hadsereg és Tengerészet, valamint a Honvédség újonclétszámának az 1905. évre való megállapításáról,
az 1905. évre kiállítandó újoncok megajánlásáról.
Újra előterjesztendők lesznek továbbá az 1905. évre szóló állami költségvetés s az 1903. évi állami zárszámadás.
Úgyszintén előterjesztendők lesznek azon miniszteri jelentések, melyeknek újra való előterjesztését az egyes miniszter urak szükségesnek tartják.
A törvényjavaslatoknak újra való előterjesztésére a legfelsőbb engedélyt Ő Felségénél a miniszterelnök úr fogja kieszközölni.

598 A Berzeviczy Albert által benyújtott törvényjavaslatot később sem fogadták el. Apponyi Albert kultuszminisztersége alatt egy átdolgozott változatból lett törvény.

599 MNL OL K 27. 1904. július 28./23.; MNL OL K 26–1904–VII–2969. Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter előterjesztése. Törvényjavaslat az Eszék–Diakóvár–Vrpoljei Helyiérdekű Vasút engedélyezése tárgyában. 1904. – A 48 km hosszú vasútvonalat 1905-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.)

45. (36.)
1904. december 10.

2.

Főispáni kinevezés

A miniszterelnök úr, mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy Zemplén vármegye főispánjává Szinyei Merse István, Sáros vármegye volt főispánját szándékozik kinevezés végett Ő Felségénél javaslatba hozni.

Tudomásul vétetett.

5.

A Kolozsvári Nemzeti Színház építési költségei

A miniszterelnök úr, mint a Belügyminisztérium vezetője előadta, hogy a Kolozsváron építendő új Nemzeti Színház mintegy 1 millió korona építési költségeit az Államkincstár minden megterhelése nélkül a következő módon szándékozik fedezni:

A meghatározott rendeltetéssel nem bíró Kolozsvári Nemzeti Színházi Országos Alap jövedelméből és vagyona egy részének értékesítéséből várható 300 000 K.

A régi színház épületét és telkét a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr hajlandónak nyilatkozott egyetemi célokra megvásárolni. E címen várható: 100 000 K.

A még hiányzó 600 000 korona bankkölcsön útján szereztetnék be a Kolozsvári Nemzeti Színház segélyezésére, az állami költségvetésbe fölvett 40 000 koronából évi 28 000 koronának mint törlesztési részletnek lekötése ellenében.

Az ajánlattételre felszólított pénzintézetek közül a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ajánlatát találta, mint a legkedvezőbbet, elfogadhatónak. A nevezett bank az említett 28 000 K törlesztési összeg ellenében hajlandónak nyilatkozott a szükséges 600 000 K kölcsönt 3 ½%-os községi kötvényeiben folyósítani, mely esetben a készpénzben kifizetendő 600 000 K kölcsön névértékét 660 000 koronában, a törlesztési időtartamot pedig 57 évben, vagyis 114 félévben állapítaná meg.

A miniszterelnök úr tehát felhatalmazást kér arra, hogy a Kolozsvári Nemzeti Színházi Országos Alap a jelzett kölcsönt fölvehesse, illetve e kölcsön visszafizetésére a belügyi tárca költségvetésébe a Kolozsvári Nemzeti Színház segélyezésére évenként felvétetni szokott 40 000 K hitelből 57 év tartamára évi 28 000 korona leköttessék, s ezt az intézkedését az 1905. évi állami költségvetés tárgyalása alkalmával az illető költségvetési tétellel kapcsolatosan a törvényhozásnak bejelenthesse.[600]

A kért felhatalmazás megadatott.

---

600 1901 és 1905 között a színházat Megyeri Dezső irányította, 1905. április 1-től dr. Janovics Jenő. A színház a királyi művészeti alaptól segélyben részesült. (MNL OL K 26–1910–II–3530.)

12.

Törvényjavaslat kereskedelmi szerződések kötéséről[601]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy idegen államokkal általában kereskedelmi szerződéseknek köthetése tárgyában – Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után – törvényjavaslatot terjeszthessen az Országgyűlés elé.[602]

A felhatalmazás megadatott.

15.

Az Országos Első Gyermekmenedékhely Egyesület adósságának eltörlése

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy az Országos Magyar Gazdasági Egyesület a rákospalotai „Istvántelek"-nek nevezett területen 1873. évben létesített földmívesiskolája berendezésére törvényhozásilag megszavazott 12 000 Ft államsegélyt kapott oly kikötéssel, hogy ezen 12 000 Ft-ot az esetben, ha az egyesület a földmívesiskolát gyakorlati céljaitól elvonná, az államnak visszafizetni köteles.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület a földmívesiskolát 1891. évben feloszlatta, az iskola épületét és felszerelését, valamint a megfelelő gyakorlóterét pedig a volt földmívelési miniszter beleegyezésével egy létesítendő kertészképző iskola céljaira a Budapesti Országos Első Gyermekmenedékhely Egyesületnek[603] adta át, aminek fejében ezen egyesület a 12 000 Ft államsegélynek visszafizetési kötelezettségét is átvállalta.

Az egyesület azonban az államtól nyert külön és állandó segély dacára kertészképző iskoláját, jóllehet maga is évenként nagyobb összegeket áldozott rá, nem volt képes oly színvonalon tartani, hogy az iskolából kikerülő ifjakat megfelelő állásba elhelyezhette volna.

Az egyesület tehát ily viszonyok között az állami intézetek mellett szinte feleslegesnek mutatkozó kertészképző iskoláját a múlt év folyamán beszüntette, és a 12 000 Ft államsegély visszafizetésének kötelezettsége alóli felmentését kérte.

Az egyesület kérelmét főleg azzal indokolja, hogy 1891-ben egy oly segély visszafizetésére vállalt kötelezettséget, amelyet tulajdonképpen már 18 évet megelőzőleg, 1873-ban

---

601 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. április 13./5.; 1904. december 10./25.; 1904. december 28./1.; 1905. május 4./5. – Lukács László pénzügyminiszter 1904. december 9-én tájékoztatta Tallián Béla földművelésügyi minisztert azokról az irányelvekről, amelyeket a Szerbiával folytatandó tárgyalásoknál javasolt figyelembe venni. (MNL OL K 26–1909–XXXVIII–75.) A Szerbiával az 1893. évi XX. törvényben rögzített kereskedelmi szerződés „C" melléklete a határforgalom számára olyan vámkedvezményeket biztosított, amelyeket a szerb kormány – az iparát védő vámok behozatala mellett – az új szerződésben is meg kívánt tartani. Szerbia állatkivitelének jelentős részét Magyarországon keresztül bonyolította le, de a tárgyalások érdemi folytatását hátráltatta, hogy kereskedelemügyi miniszter szerint: „addig, amíg állatainknak nyugat felé való kivitele iránt tájékozva nem vagyunk, a keletről való állatbehozatal tárgyában bármely nyilatkozatot tenni célirányosnak nem tartanám". (MNL OL K 178–1904–11589. A kereskedelemügyi miniszter átirata a földművelésügyi miniszter részére. 1904. november 24.)

602 MNL OL K 255–1904–6. t.–3840. A földművelésügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. december 12. – „Németországgal megszakadtak a tárgyalások és mivel a kereskedelmi érdekeket azért is veszély fenyegeti, mert a többi európai országgal is lejáróban vannak a szerződések, sürgősen újakat kell kötni, már csak azért is, hogy az ezekben foglaltakat Németországnak is felajánlhassuk és azt vonzónak találtatván legalább a legnagyobb kedvezmény elvét megkaphassuk tőle."

603 Az egyesületet 1869-ben gróf Károlyi Sándorné és Kornis Klarima grófnő hozta létre árva gyerekek befogadására.

az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kapott, és amely segélyből az 1873. évben vett felszerelési tárgyak nagy része már nem is létezik, illetve, amelyeket a folytonos 30 évi használat következtében az egyesület saját pénzén volt kénytelen pótolni, s így a segélyen vett felszerelési tárgyak már ellenértéket nem képviselvén, az egyesület a szülők szerencsétlensége folytán elhagyott gyermekek megmentésére és felnevelésére szánt összeget volna kénytelen ezen terhes kötelezettségének kiegyenlítésére fordítani.

A most előadottak alapján, valamint tekintettel arra, hogy az államnak nem lehet célja egy közismert emberbaráti működést folytató egyesületet – habár jogos alapon is – oly kötelezettségek teljesítésére szorítani, amelyek által ezen jótékony és oly nagy szükséget pótló intézmény működése korlátoztatnék, a földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a Budapesti Országos Első Gyermekmenedékhely Egyesületet az általa az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettől az 1891. évben átvállalt 12 000 Ft vagyis 24 000 K államsegély visszafizetésének kötelezettsége alól felmenthesse.

A minisztertanács ehhez hozzájárult.

16.
Kincstári birtok eladása Rudolfsgnád község részére

A földmívelési miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a Rudolfsgnád[604] község által elfoglalt rudolfsgnádi 31,679/1600 kat. hold területű ún. „Tiszaföld" vízjárta kincstári birtokot, mely ugyan per útján visszaszerezhető volna, a nevezett községnek a Kincstár érdekében is elfogadható ajánlata folytán ugyancsak a nevezett községnek – a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartásával – szabad kézből holdanként 40 koronáért eladhassa.

A felhatalmazás megadatott.

17.
A medgyesegyházi állatvásártér céljára földterület vásárlása

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a Kincstár tulajdonát képező medgyesegyházi állatvásártérre az állatfelhajtást be kellett tiltani, mivel ezen állatvásártér állategészségügyi szempontból alkalmatlannak találtatott.

Hogy a Kincstárnak a vásárvámszedési jogból származó évenkénti 3120 K jövedelme biztosíttassék: a földmívelési miniszter úr felhatalmazást kért arra, hogy e célra megfelelő más területet 5330 K vételáron megvásárolhasson, megjegyezvén, hogy ezen kiadás fedezéséről a jövő évi költségvetésben gondoskodva van, de különben is ezen kiadás az eddigi vásártér eladásából befolyó összeggel ellensúlyozható lesz.

A minisztertanács a felhatalmazást megadta.

---

604 Rudolfsgnád (Rezsőháza) községet 1865-ban hozták létre ide települt német nemzetiségű lakossággal. A Tisza többször elárasztotta a falut. Ma Knicanin (Szerbia).

21.

Az alacsony jövedelmű katonai nyugdíjasok kegydíjban részesítése

A honvédelmi miniszter úr előadta, hogy Ő Felsége Budapesten, 1904. évi november hó 14-én kelt következő legfelsőbb parancsiratot méltóztatott a cs. és kir. közös hadügyminiszterhez intézni:

„Tekintettel az élelmiszereknek folytonos drágulására, elhalaszthatatlanná vált a fizetésrendezés, azaz 1900. évi január hó 1-je előtt nyugállományba helyezett katonai havidíjasok ellátási illetékeinek feljavítása.

Kívánatos lenne, hogy az említett katonai egyéneknek minél előbb – ha lehetséges már 1905. évi január 1-jétől kezdve ezen kérdésnek törvényhozási úton való rendezéséig – az államtól megfelelő pótlékok engedélyeztessenek.

A pótlékok nagysága, valamint a fedezet módja iránt lépjen az érdekelt miniszterekkel érintkezésbe, azután tegyen hozzám javaslatát tartalmazó előterjesztést."

A közös hadügyminiszter úr ezen legfelsőbb parancsiratot közölvén, tudatta, hogy legfelsőbb helyen javaslatba hozni szándékozik, miképp az említett havidíjasok nyugilletékei 1905. évi január hó 1-jétől kezdve fenntartási járuléknak kiutalásával feljavíttassanak, éspedig akként, hogy az 1900. évi január 1-je előtt nyugállományba helyezett, a VII. és VIII. díjosztályba tartozó havidíjasok ellátási illetékei (nyugdíj, a hadmentességi díjalapból esetleg járó pótlék beszámításával) 10%-kal, az ugyanezen időpont előtt nyugállományba helyezett a IX., X. és XI. rangosztályba tartozó és a rangosztályba nem sorozott havidíjasok nyugilletményei pedig 20%-kal felemeltessenek, azon korlátozással, hogy az ekként felemelt ellátási illetékek, az esetleges személyes pótlékok beszámításával, többet ki ne tegyenek, mint amennyi a mostani fizetési tételek után katonai ellátásról szóló 1875. évi LI. tc. szerint megállapítandó volna.

Evvel kapcsolatban azt tervezte a cs. és kir. közös hadügyminiszter úr, hogy az 1900. évi január hó 1-je előtt nyugállományba helyezett, díjosztályba sorolt havidíjasok nyugdíja (várakozási illetéke), mely az évi 800 koronát el nem éri, valamint a rangosztályba nem sorozott havidíjasok nyugdíja (várakozási illetéke) mely évi 400 koronát ki nem tesz, évi 800, illetve 400 koronára felemeltessék, ha a fent jelzett 20, illetve 10%-nak az illetők nyugdíjához (várakozási illetékükhöz) való hozzászámítás után ezeknek ellátási illetéke az évi 800, illetve 400 koronát még el nem éri, és végül,, hogy az 1900. évi január hó 1-je után nyugállományba helyezett (várakozási illetékkel szabadságolt) katonai egyéneknek ellátási illetékei, amennyiben nyugdíjuk (várakozási illetékük) évi 800, illetve 400 koronával kevesebbet tesz, ily összegre kiegészíttessenek, mivel különben ezen egyének kedvezőtlenebb helyzetben volnának, mint az 1900. évi január 1-je előtt nyugállományba helyezettek (várakozási illetékkel szabadságoltak).

A cs. és kir. közös hadügyminiszter úr értesítése szerint e címen az 1905. évre a Cs. és Kir. Közös Hadsereg és Haditengerészet szükséglete előreláthatólag kitenne:

a./ az 1900. évi január 1-je előtt nyugállományba helyezett (várakozási illetékkel szabadságolt) egyének fenntartási járulékára a Hadseregben	1 219 400 K
a Haditengerészetben	79 000 K
b./ az 1900. évi január hó 1-je után nyugállományba helyezett (várakozási illetékkel szabadságolt) egyének részérefenntartási járulékban a legkisebb évi 800, illetve 400 koronányi nyugdíj (várakozási illeték) kiegészítéséhez a Hadseregben	70 600 K
a Haditengerészetben	1 000 K
Összesen:	1 370 000 K
miből a Hadseregre	1 290 000 K
a Haditengerészetre esnék	80 000 K

Az a. alatt 1900. évi január hó 1-je előtt nyugállományba helyezett (várakozási illetékkel szabadságolt) egyének részére fenntartási járulék címén kimutatott szükséglet már a következő években tetemesen fog csökkenni.

Az e címen keletkező szükségletnek az utolsó állományadatok alapján való pontos kiszámítása folyamatban van.

A fentieknek közlésével felkérte egyúttal a cs. és kir. közös hadügyminiszter úr, hogy eszközölje ki a m. kir. kormány hozzájárulását ahhoz, hogy a kérdéses ellátási illetékeknek fentebb részletezett felemelése 1905. január 1-jével hatályba léphessen, az 1905. évben e címen keletkező szükséglet a legközelebbi delegációktól mint az 1905. évre szóló utólagos hitel igényeltethessék, és az 1906. évi szükséglet az ezen évre szóló közös költségek közé felvétethessék.

Minthogy a kérdéses katonai havidíjasok ez idő szerint ellátási illetékei az általánosan uralkodó drágaság mellett tényleg nem kielégítők, és tapasztalat szerint sok ily havidíjas, kivált ha családos, nagy nélkülözéseknek, sőt, nyomornak is ki van téve, a cs. és kir. közös hadügyminiszter úr javaslatát az előadó miniszter úr méltányosnak tartván, felkérte a pénzügyminiszter urat, hogy a maga részéről is e javaslathoz járuljon hozzá, hogy annak alapján a javaslat értelmében teendő további intézkedésekhez a m. kir. kormány hozzájárulását is kikérhesse.

Mivel továbbá a fennálló törvény szerint a M. Kir. Honvédség egyénei ugyanoly illetékekben és ellátásban részesítendők, mint a Cs. és Kir. Közös Hadsereg egyénei, és az 1900. január 1-jétől hatályba lépett fizetésemelés előtt, valamint az ezen időpont után nyugdíjba helyezett (várakozási illetékkel szabadságolt) honvéd havidíjasok ellátási igényeinek felemelése mellett ugyanazon okok szólanak, melyek a fent említett közös hadseregbeli (haditengerészeti) egyének ellátási igényeinek felemelését elkerülhetlenül szükségessé teszik, az előadó miniszter úr felkérte egyúttal a m. kir. pénzügyminiszter urat arra is, hogy járuljon hozzá ahhoz, miképp a M. Kir. Honvédség nyugállományába helyezett (várakozási illetékkel szabadságolt) havidíjasai 1905. évi január hó 1-jétől kezdve a fentebb említett magasabb ellátási illetékekben részesíttethessenek, és az e címen keletkező szükséglet a költségvetésbe beállíttathassék.

A M. Kir. Honvédség érintett nyugdíjasai (várakozási illetékkel szabadságoltak) ellátási illetékeinek tervezett felemelése címén az első évben 128 300 K szükséglet mutatkozik, mely szükséglet azonban évenként körülbelül 3%-kal fog apadni.

A m. kir. pénzügyminiszter úr ezen megkeresésre arról értesített, hogy a szóban forgó katonai és honvéd havidíjasok ellátási illetékeinek a cs. és kir. közös hadügyminiszter úr és az előadó miniszter úr által tervbe vett felemeléséhez törvényes alap hiányában hozzá nem járulhat, de pénzügyi szempontból – feltéve a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter úr hozzájárulását – nincsen észrevétele az ellen, hogy a szóban forgó cs. és kir. közös hadseregbeli és m. kir. honvédségbeli havidíjasok közül a szerény anyagi viszonyok között levőknek ellátási illetékei esetről esetre Ő cs. és ap. kir. Felsége kegyelméből kegydíj alakjában 20, illetve 10%-kal felemeltessenek, illetve évi 800 avagy 400 koronára kiegészíttessenek.

Tekintettel arra, hogy a szóban forgó katonai és honvéd havidíjasok ez idő szerinti törvény szerinti ellátási illetékei a mostani viszonyok mellett valóban sok esetben már a legszerényebb megélhetést sem biztosítják, és ily ellátás mellett az állam szolgálatában keresetképtelenné vált sok havidíjas a legnagyobb nélkülözéseknek, sőt, nem ritkán nyomornak van kitéve; tekintettel továbbá arra, hogy a kérdéses ellátási illetékek a hasonállású polgári állami alkalmazottak törvényes ellátási illetékeinél kisebbek, és a szándékolt feljavítás által a fentebb kimutatott szükséglet mellett a M. Kir. Államkincstár érzékenyen meg nem terheltetnék, s amellett ezen szükséglet természetszerűen évről évre jelentékenyen csökkenni fog, sőt, idővel egészen megszűnik: az előadó miniszter úr kéri a minisztertanács felhatalmazását ahhoz, hogy azon esetben, ha a cs. és kir. közös hadügyminiszter és a cs. kir. osztrák pénzügyminiszter a cs. és kir. közös hadseregbeli és haditengerészeti nyugdíjasok ellátásának ily módon való javításához hozzájárul, Ő Felségének engedélye kieszközölhető legyen ahhoz, hogy szerény anyagi viszonyok között élő közös hadseregbeli, haditengerészeti és honvéd nyugdíjasoknak a fentebb jelzett mérvekben kegydíjjal való ellátása tárgyában, ha eziránt folyamodnak, esetről esetre legalázatosabb előterjesztés legyen tehető, és hogy a m. kir. kormány ezen felhatalmazásáról a cs. és kir. közös hadügyminiszter úr értesíttethessék.

A minisztertanács erre a felhatalmazást megadta.

22.
Törvényjavaslat Horvát–Szlavónország 1905. évi első negyedévi költségvetéséről[605]

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr felhatalmazást kért arra, hogy a Horvát–Szlavónországok beligazgatási szükségleteinek az 1905. év első negyedében való fedezéséről szóló, az Országgyűlés által elfogadott autonóm törvényjavaslatot legfelsőbb szentesítés végett Ő Felségéhez felterjeszthesse.

A felhatalmazás megadatott.

---

605 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 31./32.; 1904. november 5./16.; 1905. február 28./40.

23.
Törvényjavaslat a jogtudományi oktatásról

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr törvényjavaslatot mutatott be az elméleti jog- és államtudományi államvizsgálatról és a jogi oktatásról.

A minisztertanács ezen törvényjavaslatot annak tárgyalása után elfogadta, s a vallás- és közoktatásügyi miniszter urat felhatalmazta, hogy azt Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.[606]

24.
Törvényjavaslat az ügyvédi és bírói vizsgákról

A igazságügy-miniszter úr törvényjavaslatot mutatott be az ügyvédi és bírói vizsgálatról.[607]

A minisztertanács ezen törvényjavaslatot tárgyalván és elfogadván, felhatalmazta az igazságügy-miniszter urat, hogy azt Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának kieszközlése után az Országgyűlés elé terjessze.

25.
Az európai országokkal kötendő kereskedelmi szerződések tárgyalásainak folytatásáról[608]

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a folyó évi december hó 6-án Bécsben tartott közös miniszteri értekezleten a német kereskedelmi szerződési tárgyalások újbóli megindításának esélyein, feltételein és módozatain kívül megbeszéltetett az általános vámpolitikai helyzet is, és teljes egyetértés jött létre arra nézve, hogy az esetre, a ha a német kormánnyal a bizottsági tárgyalásoknak már legközelebb Berlinben leendő esetleges folytatása iránt folyamatban levő diplomáciai tárgyalások egyhamar eredményre nem vezetnének, addig is, míg a Német Birodalomhoz való kereskedelmi politikai viszonyaink alakulása véglegesen megítélhető lesz, a német szerződési tárgyalásokban beállott szünetet minden további időveszteség nélkül fel kell használnunk arra, hogy a kereskedelmi szerződési tárgyalásokat Oroszországgal, Svájccal és Belgiummal megindítsuk.[609]

606 MNL OL K 148–1905–19–7802. Törvényjavaslat az elméleti jog és államtudományi államvizsgálatról és a jogi oktatásról. 1904. december 11. – Az előző kormány időszakában elkészített törvényjavaslat szövegén csak kisebb javításokat végeztek el. (Lásd: MNL OL K 26–1904–XLI–3600. A vallás- és közoktatásügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. augusztus 31.)

607 MNL OL K 148–1904–19–5945. Törvényjavaslat az ügyvédi és bírói vizsgálatról. 1904. szeptember 20.

608 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 9./30.; 1904. január 23./16.; 1904. február 7./14.; 1904. február 14./6.; 1904. március 13./4.; 1904. április 13./5.; 1904. szeptember 8./37.; 1904. október 24./2.; 1904. december 10./25.; 1905. január 27./3.; 1905. június 19./1.; 1905. június 24./2.; 1905. szeptember 29./26.; 1905. december 9./29.; 1905. december 17./4.

609 MNL OL K 26–1906–XXXVIII–359. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. december 8.; MNL OL K 255–1904–6. t.–3880. A kereskedelemügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. december 8. – A miniszter tájékoztatása szerint a „Bécsben tartott közös miniszteri értekezleten megállapodtak abban, hogy amíg Németországgal a tárgyalások nem jutnak előbbre, addig meg kell indítani a szerződéses tárgyalásokat Oroszországgal, Svájccal és Belgiummal". A Németország és Oroszország közötti kereskedelmi szerződést 1904. július 28-án aláírták. (MNL OL K 255–1904–6. t.–2682. A külügyminiszter átirata a magyar pénzügyminiszter részére. 1904. július 29.) – A mielőbbi megegyezést a németekkel indokolta, hogy a kereskedelmi szerződések megkötése érdekében Németország még Olaszországgal, Belgiummal, Romániával, Svájccal és Szerbiával is folytatott tárgyalásokat.

Elodázhatatlanul szükségesnek mutatkozik ezen akció megindítása egyrészt azért, hogy a közép-európai vámrendszerben minden valószínűség szerint már 1906. január hó 1-jén végbemenendő nagy átalakulásra való tekintettel nemzetközi forgalmi és közgazdasági érdekeinknek minden irányban való megvédhetése, illetve érvényesíthetése végett új szerződéses vámrendszerünk alapjainak mielőbbi megteremthetésére minden kínálkozó alkalmat és minden rendelkezésünkre álló eszközt felhasználjuk, másrészt pedig azon taktikai szempontból nagy jelentőséggel bíró oknál fogva is, hogy ekképp Németországgal szemben dokumentáljuk azon meggyőződésünket, hogy nem vagyunk feltétlenül, vagy minden áron a vele való megegyezésre reáutalva.

Az esetre tehát, ha a bizottsági tárgyalások Németországgal még ebben a hónapban folytathatók nem lennének, legelébb is Oroszországgal kellene a szerződési tárgyalásokat – mégpedig egyelőre csak diplomáciai úton – oly irányban megindítani, hogy mindenekelőtt – mint erre az orosz kormány szentpétervári nagykövetünk jelentése szerint már késznek is nyilatkozott – a fennálló szerződés szövege vétetnék tárgyalás alá, a tarifatételekre vonatkozó s legcélszerűbben bizottságilag folytatandó tárgyalások ellenben későbbi időpontnak tartatnának fenn.[610]

Svájccal a tárgyalások, melyeknek bármikori megindítására a Szövetségtanács[611] már hajlandónak nyilatkozott, s melyek mindjárt a tarifatételekre is kiterjednének, mindjárt bizottságilag, lehetőleg már jövő évi január havában lennének – mégpedig a fennforgó viszonyokra való tekintettel Bécsben – megkezdendők.

Belgiummal úgy, mint legutóbb is, csupán diplomáciai úton lennének a szerződési tárgyalások keresztülviendők.

Mindhárom szerződés előmunkálatai sürgősen foganatba lennének veendők akképp, hogy az illető utasításokra vonatkozó javaslatainak megállapítása végett a vám- és kereskedelmi értekezlet Bécsben közelebb egybehívandó lenne.

Az előadó miniszter úr a magyar kormány hozzájárulása reményében a közös miniszteri értekezleten a fentebbiek értelmében kifejezésre jutott álláspontho z való csatlakozásunk ellen észrevételt nem tett, s amennyiben azt a minisztertanács helyeselné, a fent ismételten jelzett eset bekövetkeztével haladéktalanul összehívni szándékozik a szokásos szakelőadói értekezletet, hogy a tervbe vett vám- és kereskedelmi értekezleten a magyar kormány álláspontjának egységes és egyetértő érvényesíthetése végett a szükséges utasítás-tervezetet mielőbb kidolgozza, és az egész tárgyalási anyagot összhangzatosan összeállítsa.

A minisztertanács helyeselvén a kereskedelmi miniszter úrnak a közös miniszteri értekezleten elfoglalt álláspontját, megbízta őt, hogy a magyar kor-

610 MNL OL K 255–1904–6. t.–3364. Tisza István átirata a közös külügyminiszter részére. 1904. október 15. – A magyar kormány álláspontja: „Oroszország azon országok közé tartozik, melyeknek nyerstermékekre nézve kell majd koncessziókat tennünk, ezeket azonban a saját érdekeink szempontjából nem formulázhatjuk mindaddig, míg határozottabb képet nem nyerünk azon feltételek felől, amelyeket saját terményeinknek a nyugatra határos államok piacán biztosíthatunk. [...] az orosz kormánnyal szemben egyelőre technikai nehézségek volnának felemlítendők és a kérdés – szerződéskötési készségünk hangoztatása mellett – dilatorikusan volna kezelendő mindaddig, míg a német kormánnyal folytatandó tárgyalások során itt érvényesítendő érdekeink biztosítását világosabban nem látjuk." (Az Oroszországgal 1906. február 15-én kötött kereskedelmi és hajózási szerződés 1906. március 1-én lépett életbe.)

611 Helyesen: Szövetségi Tanács, a Svájci Konföderáció végrehajtó testülete (kormány).

mánynak ezen álláspontho z való hozzájárulásáról a közös külügyminiszter urat és az osztrák kormányt értesítse, és az anyagnak a magyar kormány kebelében való előkészítése végett a szokásos szakelőadói értekezletet mielőbb hívja egybe.

46. (37.)
1904. december 18.

1.

Az „Adria" M. Kir. Tengerészhajózási Részvénytársaság választott bizottsága elnökének kinevezése

A miniszterelnök úr előterjesztésére

elhatároztatott, hogy az „Adria" Magyar Tengeri Gőzhajózási Társasággal kötött és az 1901: VII. törvénycikkbe[612] iktatott szerződés 34. §-a értelmében az e szakaszban említett vitás kérdések eldöntése végett évenként előre alakítandó választott bizottság elnökévé az 1905. évre is Nagy Ferenc országgyűlési képviselő neveztessék ki.[613]

2.

Az Országgyűlés feloszlatása

A miniszterelnök úr bejelentette, hogy a tegnapi napon Bécsben jelentést tett Ő Felségének a parlamenti helyzetről, minek folytán Ő Felsége legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatott, hogy az Országgyűlés kir. leirattal folyó hó 19-én folyó hó 28-ig elnapoltassék, amely utóbbi napon a miniszterelnök úr még egyszer felszólítaná az ellenzéket, hogy a képviselő-választásoknak foganatosítása céljából rövid időtartamú indemnitást adjon; ha ezt az ellenzék, – mint előrelátható – ismét megtagadná, az Országgyűlés január 4. vagy 5-én legfelsőbb trónbeszéddel berekesztetnék.

Helyeslőleg tudomásul vétetett.

---

612 1901. évi VII. törvény. Az „Adria" Magyar Tengeri Gőzhajózási Társasággal kötött szerződés becikkelyezéséről. *Törvénytár*, 1901. 36–53.

613 A törvény 34. §-a értelmében a viteldíjaknál felmerülő vitás kérdésekről, évenként kinevezett tagokból álló bizottság döntött. E testület vezetésére 1903-ban a kormány Nikolics Fedor főrendiházi tagot kérte fel, 1904-ben pedig Nagy Ferencet.

13.

Törvénykezési épület és fogház építése Egerben

Az igazságügy-miniszter úr bejelentette, hogy Egerben is okvetlenül szükséges lévén a törvénykezési hivataloknak megfelelőbb elhelyezéséről gondoskodni, új törvénykezésű épület és fogház építésének engedélyezése iránt szándékozik Ő Felségéhez felterjesztést intézni. Megjegyezvén, hogy ezen törvénykezési épület és fogház is azon építkezések közé tartozik, amelyeknek létesítését az 1904: XIV. tc. biztosítja.

E célra a város egy alkalmas 2400 négyszögöl nagyságú telket bocsát a Kincstárnak visszteher nélkül korlátlan tulajdonába, a vármegye közönsége pedig a jelenlegi fogháznak rendelkezésére leendő bocsátása ellenében 10 éven át évi 1000 koronával, tehát összesen 10 000 koronával fog az építési költségekhez hozzájárulni.

Az építési költségekre a hitel megállapításánál 730 000 korona vétetett számításba, előreláthatólag azonban ezen összegből a megtartandó versenytárgyalás során jelentékenyebb megtakarítások lesznek elérhetők.

Tudomásul vétetett.

14.

A Thury-féle vasárukat gyártó vállalat hitelügye

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a több mint félszázad előtt alapított, s ez idő szerint üzemét „Pozdech József Utódai Thury Ferenc Részvénytársaság" cég alatt folytató budapesti gyári vállalat válságos helyzetbe jutván, az 1903. év folyamán azon kérelemmel fordult hivatali elődéhez, hogy közbenjárásával pénzügyi viszonyainak rendezését tegye lehetővé.

A folyamodó cég akkor főképpen satuk, kocsi- és lokomotívemelők, ércharangok, harangfelszerelések és állványok, fúvók és tábori kohók, patkók és különféle kovácsolt munkák gyártásával foglalkozott.

Az előadó miniszter úr hivatali előde a vállalatot szakértőleg megvizsgáltatván, a kedvező vélemény alapján érintkezésbe lépett a vállalat viszonyainak rendezése ügyében a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal, mely ez alapon a vállalat helyzetét maga részéről is beható vizsgálatnak vetette alá, ennek során megállapítva, hogy a vállalat aktívái 495 650 koronát, passzívái pedig 362 220 koronát tettek. Megállapította továbbá a bank által eszközölt vizsgálat, hogy a vállalat forgótőke felett nem rendelkezvén, és ennélfogva áruhitelezőit kielégíteni, valamint sürgős fizetési kötelezettségeinek eleget tenni képes nem lévén, ha sürgősen segélyben nem részesül, üzemét beszüntetni lenne kénytelen.

A Kereskedelmi Bank – támaszkodva a vállalat vagyonmérlegére s számba véve a vállalat által kielégítendő hitelezőkkel szemben fennálló tartozásokat – a cég viszonyainak rendezése céljából készek nyilatkozott 300 000 korona hitelt nyújtani olyképpen, ha ez összegből 120 000 korona a cég ingatlanaira első helyen, 60 000 korona pedig második helyen bekebeleztetik, a további 120 000 koronáért pedig a Kincstár harmadik helyen való bekebelezés mellett készfizetői kezességet vállal, megjegyezve, hogy ez a 120 000 korona a cég által tíz egyenlő 12 000 koronás évi részletekben 1904. évtől kezdődőleg 1913. évig bezárólag, mindenkor június havában lenne visszafizetendő.

Mielőtt a volt kereskedelmi miniszter úr a bank javaslatára nézve határozott volna, a banktól írásbeli nyilatkozatot kívánt arra vonatkozólag, vajon a 120 000 korona kölcsönnel csakugyan szanálva lesz-e a vállalat, és vajon a kölcsön visszafizetése biztosítottnak tekinthető-e?

Miután a bank írásbelileg kijelentette, hogy a cég jelzett módon pénzügyileg teljesen szanálható, és az engedélyezendő kölcsönt nézete szerint visszafizetni képes lesz: az előadó miniszter úr hivatali előde e 120 000 korona készpénzkölcsön tőkeösszegének visszafizetésére a M. Kir. Kincstár nevében a készfizetői kezességet oly módon elvállalta, hogy abban az esetben, ha valamely esztendőben az adós cég június hó 30-áig az évi törlesztési részletet meg nem fizetné, vagy nem egészen fizetné meg, a banknak a 12 000 korona évi törlesztési részlet, illetve az adós cég által abból még be nem fizetett részösszeg az Államkincstár által fog fizettetni, mely fizetés ellenében a bank a cég helyett kifizetett összegeket, azok behajthatósága iránti minden néven nevezendő szavatossága nélkül a M. Kir. Kincstárra engedményezés útján átruházni köteles.

Minthogy ily természetű kötelezettségek elvállalása az előadó miniszter úr nézete szerint csak minisztertanácsi hozzájárulással történhetik, kötelességének tartja ezen kötelezettség elvállalását a minisztertanácsnak utólag azzal a kéréssel bejelenteni, hogy annak megtörténtét utólag tudomásul venni méltóztassék, mi mellett megjegyzi, hogy a fizetési részletek az iparfejlesztési hitelből lesznek fedezendők.

Bejelenti egyúttal, hogy az adós részvénytársaság az 1904. évi június hó 30-án esedékessé vált első 12 000 koronás részletet már nem fizette meg, és így bekövetkezett azon eset, hogy a Kincstár köteles az esedékes 12 000 koronát kifizetni.

Megjegyzi továbbá, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank a vállalat helyzetének kedvezőtlen alakulása következtében előreláthatólag fölszámoltatni fogja azt, és rövid úton azon nézetének adott kifejezést, hogy ebből a Kincstárra anyagi kár valószínűleg nem fog hárulni, minthogy a vállalat helyzete ez idő szerint olyan, hogy likvidálás esetén az összes passzívák előreláthatólag fedezetet fognak nyerni, s így az állam követelése is megtérülne.

Tudomásul vétetett.

15.
A Gödöllői Koronauradalom orvosának illetményemelése[614]

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy a Gödöllői Kir. Koronauradalomban alkalmazott orvos fizetésének az 1893: IV. t.cikk értelmében történő rendezése iránt Ő Felségéhez felterjesztést szándékozik tenni, mely szerint a nevezett orvos összilletménye, ideértve a természetbeni szolgáltatásokat és a lakpénzt is, 3662 koronában állapíttatnék meg, mely 4 év múlva 300 koronával még emelkednék; a nyugdíjba azonban csak a törzsfizetés és a személyi pótlék fogna beszámíttatni.

Tudomásul vétetett.

---

614 A kincstári birtokokra lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 10./8.; 1905. február 28./31.

17.

A balatonfüredi szénkénegraktár készlethiányának törlése

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy abból a célból, hogy azok a szőlőbirtokosok, akik a filoxéra ellen való védekezésre szénkéneget használnak, könnyen juthassanak ez anyaghoz, az illető borvidékeken összesen 63 bizományi szénkénegraktár tartatik fenn.[615]

E raktárak kezelésére nézve a Kincstár [és] a bizományos (rendszerint az illető község) közt az a viszony áll fenn, hogy a Kincstár a szénkéneget az illető bizományi raktárba szállíttatja, a bizományos azt teljes anyagi felelősség mellett kezeli és a Kincstár által megállapított áron eladja, erről pontos számadást vezet, a szénkéneg eladásából befolyó pénzt az illetékes adóhivatali pénztárba beszállítja, s a számadást minden évnegyed végével a Földmívelési Minisztériumhoz terjeszti fel.

Ily szénkénegraktár áll fenn Balatonfüred községe bizományi kezelésében is.

E raktár kezelése a múlt év végén megvizsgáltatván, 10 874 K 98 f a szénkéneg eladásából befolyt, de az adóhivatali pénztárba be nem szállított hiány állapíttatott meg. Ez a hiány úgy keletkezett, hogy a fenti összeget Barcsay Boldizsár jegyző, akire a község a raktár kezelése ügyeinek közvetlen intézését rábízta, jogtalanul eltulajdonította.

E hiányért a Kincstárral szemben természetesen a község felelős, a község azonban Barcsay Boldizsár elleni követelését nem érvényesítheti, mert a nevezett jegyző közvetlenül a sikkasztás kiderítése után öngyilkossá lett.

Tekintve, hogy a nevezett község nem képes a jelzett hiányt pótolni, s mivel a követelés érvényesítése a község háztartásában nagyon érzékeny zavarokat okozhatna, amit előidézni nem volna célszerű: a földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a Kincstár jelzett követelésének érvényesítését mellőzze.

A minisztertanács ezen javaslathoz hozzájárult.

18.

A Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezetének segélyezése

A földmívelési miniszter úr előterjesztette, hogy a budapesti vásárcsarnokok létesítése alkalmával mozgalom indult meg a gazdaközönség körében, hogy terményeinknek az új intézmény felhasználásával kínálkozó előnyösebb értékesítése végett szövetkezetet alakítsanak.

A szövetkezet „Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezete" cég alatt 1896. évben megalakulván, működését a vásárcsarnok útján forgalomba kerülő gazdasági termények- és termékeknek közvetlen a termelőktől való beszerzésével és közvetítésével meg is kezdette.

A vásárcsarnoki intézmény és a szövetkezeti üzem terén tapasztalatok hiánya, főleg pedig a forgalmi tőke elégtelensége azonban csakhamar zavarokat okoztak a szövetkezet működésében, melyek a kétségtelenül üdvös célból megindított vállalkozást létalapjában megingatták.

---

615 A szénkénegezés a filoxéra által megtámadott, de még termőképes szőlőültetvények fenntartását szolgálta. Hazánkban erre a célra 1904-ben – a zalatnai és a pozsonyi gyárból szállított – 36 850 mázsa szénkéneget használtak fel. (Lásd: Évkönyv 1904, 1905. 101.)

A szövetkezet súlyos helyzetének javítása érdekében üzletviteli rendszerében több lényeges és célravezető változtatásokat léptetett életbe, s ezzel kapcsolatban a forgótőke kiegészítése végett az előadó miniszter úr hivatali elődének támogatását is kérte.

A szövetkezet üdvös célját és a felosztás következményeit szem előtt tartva az előadó miniszter úrnak hivatali elődje a szövetkezet kérelme elől nem zárkózhatván el, részére nemcsak ismételve állami segélyt engedélyezett, hanem a földmívelésügyi tárca alá rendelt egyes intézetek, iskolák és ménesbirtokok nevében összesen 176 db; majd a szövetkezet újjászervezése alkalmából 1903-ban 500 darab á 100 korona értékű üzletrészt is jegyeztetett, s az igazgatóságban egy kiküldött útján való képviseltetést is elrendelte.

Hogy pedig a szövetkezet sikeres működéséhez a mellőzhetlen forgalmi tőke fölött rendelkezzék, a volt földmívelési miniszter úr a közgazdasági alapból 20 000 korona kölcsönt és az 1903. évtől az 1908. évig, tehát hat évre évenként 10 000 korona, vagyis összesen 60 000 korona állami segélyt is engedélyezett azzal a további kedvezménnyel, hogy nem teend az ellen sem észrevételt, ha a szövetkezet ezeket az évenkénti segélyeket valamely pénzintézetnél egyszerre és előre leszámítoltatja, mely esetben az évi segélyek az illető pénzintézetnek utalványoztatnak.

A szövetkezet üzemének eredményesebbé tétele és működési körének kiterjesztése céljából nagyobb üzemi tőke forgalmazását látta kívánatosnak, s ez okból a hat évi állami segélynek előre való leszámítolását pénzintézeteknél kísérelte meg. Ez a szándék azonban csak aránytalanul nagy áldozat árán lett volna megvalósítható, minélfogva a szövetkezet legutóbb azzal a kérelemmel fordult az előadó miniszter úrhoz, hogy a leszámítolással járó kamatveszteségek elkerülése végett hat évre engedélyezett állami segélyét egyszerre tegye már most folyóvá.

Tekintve, hogy a szövetkezet e kérelmének teljesítése a földmívelésügyi tárca költségeit újabb áldozattal nem terheli, s a szövetkezet sikeres működése, valamint a földmívelésügyi tárca részére jegyzett szövetkezeti üzletrészek biztossága és jövedelmezősége a később különben is esedékessé váló állami segélyek előzetes kiutalványozását indokolttá teszik: az előadó miniszter úr hajlandó a hat évre á 10 000 koronával engedélyezett állami segélyből az 1905., 1906., 1907. és 1908. évekre még esedékes 40 000 korona állami segélyt azzal a feltétellel egy összegben előre kiutalványozni, hogy a Közgazdasági Alapból adott 20 000 korona kölcsönből, melynek fele az 1904. évre esedékes államsegélybe való beszámítás útján már törlesztetett, a szövetkezettel szemben még fennálló 10 000 korona követelés törlesztésére az utalványozandó egész segélyösszegből ez az összeg levonassék, s így a szövetkezet részére készpénzben 30 000 korona tétessék folyóvá.

Kéri tehát a minisztertanács hozzájárulását, hogy ezen összeget a kérelmező szövetkezet részére utalványozhassa.

A minisztertanács ehhez hozzájárult.

23.
A hajdúnánási és a temesvári gimnázium állami támogatása

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr bejelentette, hogy

a./ a Hajdúnánási Ev. Ref. Főgimnázium fenntartójával szerződést kötni szándékozik, mely szerint új gimnáziumi épület emelése céljából 120 000 K effektív érték-

ben felveendő kölcsön évi 5762 koronát tevő törlesztési annuitását 50 éven át az állam terhére elvállalná;

b./ ugyancsak szerződést kötni szándékozik a Temesvári Kat. Főgimnázium fenntartójával, mely szerint az új főgimnáziumi épület felépítésére szükséges, s kölcsön útján fedezendő 240 000 K törlesztési annuitásait évi 10 760 koronával 50 éven át az állam terhére elvállalná.

Tudomásul vétetett.

47. (38.)
1904. december 28.

1.
Az osztrák–magyar vám- és kereskedelmi szövetség életbe lépésének határidejéről[616]

Tekintettel az Ausztriával való gazdasági kiegyezés tárgyában a magyar és osztrák kormány között 1903. évi január 11-én felvett zárjegyzőkönyv IV. d. pontjának azon határozmányára, melyben megállapíttatott, hogy azon esetre, ha a vám- és kereskedelmi szövetség 1903. július 1-jével még nem léphetne életbe, ezen szövetség életbe léptetése 1904. január 1-jére, annak lejárati határideje pedig 1913. december 31-ére kitolassék, a minisztertanácsnak 1903. december 31-én[617] hozott határozata alapján – az osztrák kormánnyal egyetértőleg – a szóban levő határidők 1905. január 1-jére, illetőleg 1914. december 31-ére kitolattak. Minthogy pedig az új vám- és kereskedelmi szövetség életbe léptetésére kitűzött ezen újabbi határidő is néhány nap múlva lejár, s a szövetség megkötthetésének időpontja még mindig teljesen bizonytalan: a miniszterelnök úr felhatalmazást kér arra, hogy a szóban levő határidőknek 1906. január 1-jére, illetőleg 1915. december 31-ére való újabbi kitolása iránt az osztrák miniszterelnök úrral jegyzékváltás útján megállapodhassék.[618]

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta.

---

616 Lásd még: MNL OL K 27. 1905. május 4./5.

617 MNL OL K 27. 1903. december 31./1. Az Ausztriával megkötött gazdasági kiegyezés életbe léptetésére vonatkozó határidő módosítása.

618 A Bécsben 1905 novemberében megtartott közös miniszteri értekezleten megállapodtak abban, hogy „az új vám és kereskedelmi szövetség lejárati határideje azonos legyen a Németországgal kötött kereskedelmi szerződés lejárati idejével, vagyis 1917. december 31-ig maradjon érvényben, de ha 1913. december 31-két megelőzőleg 12 hónappal felmondatnék, úgy ez csak 1915. december 31-ig marad érvényben." (MNL OL K 255–1905–6. t.–7873. Vörös László kereskedelemügyi miniszter felterjesztése Fejérváry Géza miniszterelnök részére. 1905. november 29.)

2.

Trónbeszédtervezet

Miniszterelnök úr bemutatta a legfelsőbb trónbeszéd tervezetét, mellyel a jelen Országgyűlés jövő január hó első napjaiban feloszlattatnék.

Helyeslőleg tudomásul vétetett.

3.

Az államháztartás 1905. évi továbbviteléről[619]

A pénzügyminiszter úr felhívta a minisztertanács figyelmét arra, hogy az 1904. évi állami költségvetésről szóló 1904. évi XXI. tc. hatálya 1904. évi december hó 31-ével – mint most már bizonyos – le fog járni anélkül, hogy eddig az időpontig a törvényhozás az államháztartás továbbvitele iránt intézkedett volna.

Minthogy az állami kiadások teljesítését – amely kiadások részben közjogi, részben pedig magánjogi címen alapulnak, és így ez utóbbiak bírói úton az Államkincstárral szemközt bármikor érvényesíthetők – és ezzel kapcsolatban az állam jövedelmeinek beszedését a közhitel, a köz-, állam- és magángazdaság megrázkódtatása nélkül felfüggeszteni nem lehet: a minisztertanács elhatározta, hogy az említett és most már biztosan bekövetkező esetben az államháztartás zavartalan folytatására szükséges kiadások az 1904. évre megállapított állami költségvetés keretében 1904. évi december hó 31-e után is teljesíttessenek, s az állami bevételek az említett keretben a jelzett napon túl is beszedessenek, és felhívta a pénzügyminiszter urat, hogy az e részben követendő eljárás egyöntetűségének biztosítása érdekében eljárási szabályzatot állapítson meg, és ezt követés és megfelelő intézkedés végett valamennyi miniszter úrral közölje.[620]

48. (1.)
1905. január 6.

1.

A Fővárosi Közmunkák Tanácsának költségelőirányzata

A miniszterelnök úr bemutatta a Fővárosi Közmunkák Tanácsának 1905. évi belkezelési költségelőirányzatát, melyet az említett tanács jóváhagyás végett bemutatott.

---

619 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. szeptember 22./7.; november 21./6.; október 13./7.

620 Az 1905. évi többletkiadásokról lásd: MNL OL K 255–1905–3. t.–2101. Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszter felterjesztése Fejérváry Géza miniszterelnök részére az 1905. évi állami költségvetési előirányzatba felvett egyes hitelek igénybe vételéről. 1905. július 16. (Az 1905. évi állami költségvetésről lásd még: MNL OL K 27. 1905. november 2./8.) – Az 1905. zárszámadási év törvényes költségvetési felhatalmazás nélkül telt el.

A minisztertanács jóváhagyván, hogy egy új miniszteri tanácsosi, egy új miniszteri titkári, egy új miniszteri segédtitkári és egy új számellenőri állás illetményei felvétessenek, ellenben egy osztálytanácsosi, 2 fogalmazói, 1 műszaki tanácsosi s 1 számtiszti állás törültessék, s ennek folytán Ő Felségénél javaslatba hozassék, hogy Bakos János osztálytanácsos kineveztessék miniszteri tanácsossá, Zsigmondy Géza, osztálytanácsosi címmel és jelleggel felruházott műszaki tanácsos pedig kineveztessék valóságos osztálytanácsossá, a bemutatott költségvetést 170 749 K végösszegben jóváhagyta.

3.
A Magyar Országgyűlésre küldendő horvát képviselők megválasztása[621]

A miniszterelnök úr előterjesztette, hogy az 1868: XXX. törvénycikk[622] 34. § szerint a Horvát–Szlavón–Dalmátországok Országgyűlése által a Magyar Országgyűlésre küldött képviselők azon időszakra választandók, amelyre a közös Képviselőház megbízása terjed, ennélfogva szükséges, hogy a Horvát–szlavón–dalmát Országgyűlés a folyó év február 15-re egybehívott Magyar Országgyűlésre képviselőit újra válassza meg.

Erre a nevezett országgyűlés úgy, amint ez 1896-ban is történt, horvát nyelven kiállított s a miniszterelnök által ellenjegyzett kegyelmes királyi leirattal volna felszólítandó.

Helyeseltetvén, egyúttal a miniszterelnök úr által bemutatott királyi leirat tervezete jóváhagyatott.

13.
Gyulafehérváron törvénykezési épület és fogház építése

Az igazságügy-miniszter úr bejelentette, hogy Gyulafehérvárott is múlhatatlanul új törvénykezési épület és fogház építéséről kell gondoskodni, miért is aziránt Ő Felségéhez felterjesztést tenni szándékozik.

Az új épületek céljaira a város közönsége a város központjában egy 3000 négyszögöl nagyságú és kedvező fekvésű telket bocsát viszteher nélkül a Kincstár korlátlan tulajdonába, s ezenkívül az építési költségekhez is 26 000 koronával hozzájárul.

Az építési költségek, melyeknek fedezéséről az 1904: XIV: törvénycikk[623] gondoskodik, 710 000 koronára vannak előirányozva, előreláthatólag azonban a versenytárgyalás során jelentékenyebb megtakarítások lesznek elérhetők.

Tudomásul vétetett.

---

621 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18./32.; november 23./6.; december 13./26. és december 31./32.; 1904. március 25./15.

622 1868. évi XXX. törvény. Magyarországnak Horvát–Szlavón–Dalmátországokkal kötött egyezménye. *Törvénytár*, 1836–1868. 422–440.

623 1904. XIV. törvény. A Magyar Királyi Államvasutak hálózatának bővítéséről, vasúti és más állami beruházásokról, valamint a szükséges költségek engedélyezéséről. *Törvénytár*, 1904. 79–95.

25.
Az olasz hajók kikötői illetékéről[624]

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a kikötői illetékekről szóló 1897: IX. törvénycikk 7. §-a szerint a belföldi, valamint ezekkel egy tekintet alá eső idegen gőzösök, melyek lajstromozási okmányuk alapján kizárólag az Adriai-tengeren való hajózásra jogosítvák, magukat a folyó naptári évre a kikötői illetékek fizetése alól megválthatják, ha tiszta tonnánkint 4 forintot lefizetnek.[625]

Ebben a kedvezményben az olasz gőzösök – habár az olasz királyi kormány e részben ismételve tett a korábbi években a cs. és kir. közös külügyminiszter úrnál lépéseket – mindeddig nem részesedhettek, miután azok nincsenek oly lajstromozási okmányokkal ellátva, melyek őket kizárólag az Adriai-tengeren való hajózásra jogosítják.

A folyó évben Vallombrosában tartott kereskedelmi szerződési tárgyalások folyamán ez az ügy az olasz kir. kormány megbízottai által szóba hozatván, kiküldötteink kijelentették, hogy ha az olasz tengerészeti hatóságok a hajók okmányaira oly záradékot vezetnek, mely szerint ezek a hajók a parthajózást kizárólag az Adriai tengeren űzik, ezek a hajók éppúgy fognak a szóban lévő kikötő illetékbérleti kedvezményben részesülni, mint az ugyanilyen korlátolt parthajózást űző magyar és osztrák hajók. Avégből, hogy a viszonyok emez azonosságának megállapítása biztosíttassék, kiküldötteink azt a javaslatot tették, hogy az Olaszországgal kötendő új végleges kereskedelmi és hajózási szerződés zárjegyzőkönyvébe (ad article[626] 18.) a következő határozat vétessék fel:

„Les Hautes Parties contractantes auront soin que, par voie administrative, des conditions identiques soient établies, afin que les navires puissent jouir du méme traitement dans les territoires de l'autre Partie dont jouissent les navires nationaux."

Ez a javaslat olasz részről is elfogadtatván, az idézett határozat a már parafált új végleges kereskedelmi és hajózási szerződés zárjegyzőkönyvébe változatlanul felvétetett.

Az olasz kir. kormány bécsi nagykövete útján most azon megkereséssel fordult a cs. és kir. közös külügyminiszter úrhoz, hogy a kérdéses kedvezmény az új kereskedelmi és hajózási szerződés életbe léptétől függetlenül már most léptettessék hatályba. Ennek a megkeresésnek indokolásául az olasz részről az hozatik fel, hogy ez a megállapodás tényleg nem egyéb, mint egy előző megegyezés jóváhagyása, melynek végrehajtására még csak egyes – tisztán alaki természetű – részletek megállapítása volt szükséges, s így az olasz kir. kormány ezt a megállapodást olyannak tekinti, mely az új kereskedelmi szerződés megkötésétől függetlenül létesíttetett.

Az előadó miniszter úr az olasz kormány ezen kívánságának teljesítését ajánlatosnak nem tartja.

Kétségtelen, hogy midőn az olasz kormány szóban lévő kívánságának alapjául szolgáló fent idézett határozat az új végleges kereskedelmi szerződésbe, illetve ennek zárjegyzőkönyvébe, és nem egyszersmind a kereskedelmi viszonyainkat ezen szerződés életbe léptéig ideiglenesen szabályozó nyilatkozatba is felvétetett, ebben a tényben az a kölcsönös szándék és megegyezés nyilvánul, hogy ez a határozat is csak akkor lépjen életbe, midőn az új végleges kereskedelmi szerződés egyéb határozatai életbe lépnek.

624 MNL OL K 27. 1905. szeptember 29./17.
625 1897. IX. törvény. A kikötői illetékről.
626 Cikkely a Corpus Iurisban.

Ez különben is a dolog természetéből folyik, ha tekintetbe vesszük, hogy a kérdéses kedvezmény, mely csakis olasz érdekeket van hivatva szolgálni, megfelelő ellenengedmény mellett nyújtatott, s így annak előlegezése egyoldalúan csak az olasz érdekeknek kedvezne anélkül, hogy részünkről a kedvezmény ellenértékének élvezetébe jutnánk.

A kedvezmény előlegezése tehát könnyen megingathatná az Olaszországgal létrejött szerződéses megállapodásaink egyensúlyát, s azonfelül veszélyes precedenst is alkothatna.

> A minisztertanács helyeselte az előadó miniszter úr álláspontját, minthogy azonban a zárjegyzőkönyvbe felvett kérdéses határozat amúgy sem léphetne életbe, mielőtt az olasz hajók az adandó kedvezmény előfeltételének eleget nem tesznek, ami még előzetes tárgyalásokat igényel; minthogy továbbá politikai szempontok kívánatossá teszik, hogy Olaszország irányában bizonyos előzékenységet tanúsítsunk, a minisztertanács abban állapodott meg, hogy a szóban levő olasz kívánság teljesítése ne utasíttassék a limine[627] vissza, hanem a kereskedelmi miniszter úr az előfeltételek teljesítése iránt bocsátkozzék tárgyalásokba.[628]

26.
A Szentgotthárdi Óragyár pénzügyi nehézségei

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy miután az állami kedvezményekkel 1898-ban Szentgotthárdon létesített, s állami segélyekkel fenntartott óragyár, mely azonban létesítése óta folyton válságokkal küszködött, a múlt év július havában le is égett, a tűzvészből származó veszteségek annyira megingatták a gyár üzemét folytató cég hitelét és vagyoni helyzetét, hogy az a múlt év október havában kénytelen volt fizetéseit beszüntetni, és hitelezőivel egyezségi tárgyalásokat kezdeményezni.[629] E tárgyalások folyamán a cég hitelezőinek végkielégítésképpen követelésük 30%-át ajánlotta fel, mely ajánlatot a hitelezők nagy része elfogadni hajlandónak nyilatkozott. Eredményre azonban e tárgyalások a cég jelentése szerint csak úgy vezethetnek, ha a Kincstár is megelégszik követeléseinek 30%-os arányban való kiegyenlítésével.

Az egyezkedési tárgyalásokon a Kincstár képviseletében részt vett Kincstári Jogügyi Igazgatóság jelentése szerint a Kincstár követelésének teljes összegben való érvényesítése esetén a cég csődbe kergettetnék, ami ismét 30–40 más cég bukását vonná maga után, és a Kincstár követelésének még 30% erejéig való megtérülését is kérdésessé tenné, úgyhogy a Kincstár szempontjából is kívánatosnak látszik a felajánlott 30%-os egyezség elfogadása.

Erre való tekintettel, figyelemmel az ügy nagy sürgősségére – a hitelezők ugyanis csak a múlt évi december hó végéig adtak a cégnek moratóriumot – a kereskedelmi miniszter úr a minisztertanács utólagos hozzájárulásának fenntartása mellett utasította a

---

627 már eleve.

628 A magyar kormány 1905 szeptemberében 1905. január elsejétől visszamenőleg javasolta a kedvezmény megadását a közös külügyminiszternek. Az olasz hajók után beszedett illeték pl. 1904-ben 40 213 korona volt, a kedvezmény ezt az összeget csupán 700 koronával csökkentette volna.

629 Ez volt az első magyar óragyár. 1890-ben munkásképzésre 10 000, ezenkívül tíz évre szólóan évi 20 000 korona állami segélyben részesült.

Kincstári Jogügyi Igazgatóságot, hogy értesítse a céget, miszerint a Kincstárnak a gyárral szemben még fennálló, s összesen 196 666 koronára rúgó követeléseire nézve a felajánlott 30%-os egyezséget elfogadja, feltéve, hogy ezáltal a csőd elkerülhetővé válik, és a többi hitelezők sem részesülnek a Kincstárnál kedvezőbb elbánásban.

Midőn a kereskedelmi miniszter úr az egyezségre adott ezen felhatalmazást bejelentené, kéri ahhoz a minisztertanács hozzájárulását.

A minisztertanács a kereskedelmi miniszter úrnak fentebb bejelentett intézkedéséhez hozzájárult.

29.
Az ínség leküzdése érdekében kiosztandó élelmiszerek és takarmányok vételáráról[630]

A földmívelési miniszter úr előterjesztette, hogy a segélyre szorultaknak kiosztandó takarmányneműek, vetőmagvak és élelmicikkek vételárainak biztosítása tárgyában a július hó 28-án tartott minisztertanács[631] azt határozta, hogy amennyiben az anyagok kedvezményes vételárát nem készpénzben fizetik ki, a vételár megfelelő törvényhatósági vagy gazdasági egyesületi jótállás mellett biztosítandó.

Ehhez képest a szeptember hó 8-án kelt minisztertanácsi határozat[632] értelmében a szárazság által leginkább sújtott vármegyék főispánjaihoz intézett körrendeletben is jeleztetett, hogy a kisgazdák részére engedélyezett takarmányneműek és vetőmagvak, vagy esetleg az élelmezésükre szánt cikkek értékének megtérítése a Kincstár részére biztosíttassék, s hogy a földmívelési miniszter úr a segély mérvéhez képest a község felsőbb hatóságilag jóváhagyott készfizetői kezességre vonatkozó határozatát fogja megkívánni.

A főispánok szóbeli tárgyalások folyamán jelezték, hogy nagyon sok község nem vállalja el a jótállást, leginkább azért, mert a községi képviselői testület vagyonosabb tagjai vonakodnak a vagyontalanokért, vagyis a segélyre legjobban reászorulókért a szavatosságot elvállalni, mert attól tartanak, hogy azok kivándorolnak, és nem fognak fizetni.

Kis-Küküllő vármegyében az előadó miniszter úr a részletes összeírások alapján élelmezési célokra – métermázsánkint 15 korona áron – 15 000 q tengerit engedélyezett községi kötlevelek ellenében, két év alatt megtérítendő kamatmentes kölcsönképpen.

Időközben a főispán sürgős fölterjesztésére, amelyben azt jelentette, hogy Bábahalma községben 96 család éhínséget szenved, a kötlevél utólagos beküldésének kötelezettsége mellett 100 q tengerit elszállíttatott.

December hó 16-án azt jelenti a főispán, hogy a már fentebb jelzett okoknál fogva egyes községi képviselő-testületek, s azok között Bábahalma is, megtagadják a kötelezvények kiállítását, s így a megindított segélyakció eredményre nem fog vezetni, pedig az éhínség már tényleg beállott a Maros és Kis-Küküllő közti községekben.

---

630 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 28./40.; július 28./43.; augusztus 4./2.; szeptember 8./38.; szeptember 23./13.; október 13./28.; október 21./24.; december 2./41.; 1905. február 28./29.; február 28./35.

631 MNL OL K 27. 1904. július 28./43. Az ország vetőmag- és takarmányszükségletének biztosítása.

632 MNL OL K 27. 1904. szeptember 8./38. Az ország vetőmag-, élelmiszer- és takarmányszükségletének biztosítása.

Ennélfogva a főispán az 1886: XXII. törvénycikk[633] 145. §-ra való utalással azt kéri, hogy ott, ahol a községek az igazán nyomorgó szegényeikért a szavatosságot elvállalni nem akarnák, a szükségelt élelmi tengeri egyenesen a politikai község terhére utaltassék, és a hatóságok a gabona átvételére és kiosztására községi kötelezvények hiányában is utasíttassanak.

Miután erre törvényes alap nincsen, a földmívelési miniszter úr arra kéri a minisztertanács hozzájárulását, hogy oly esetekben, amidőn a községi képviselő-testület a szükséget szenvedőkért a jótállást elvállalni nem hajlandó, s az elvállalásból a községre háruló teher túl menne az 1886: XXII. törvénycikk 145. §-ába körvonalazott kötelezettségén, teljesen vagyontalanoknak a főispán javaslata alapján községi kötlevelek nélkül is, ingyen élelmezési célokra tengerit engedélyezhessen. Ezt annál is inkább kéri, mert előre láthatólag más törvényhatóságokból is hasonló előterjesztések fognak beérkezni.

Bereg és Máramaros vármegyék főispánjai a tengerit a métermázsánkinti 15 korona árnál olcsóbban kérik, arra való hivatkozással, hogy a segélyre szorult községek nagyobbrészt az egyes vasúti állomásoktól igen nagy távolságra fekszenek.

Erre való tekintettel a földmívelési miniszter úr ezen két vármegyében azon községeknek, amelyek a vasúti állomásoktól 40 kilométernél nagyobb távolságra fekszenek, az élelmezési célokra szolgáló tengerit 15 korona helyett métermázsánkint 14 koronáért engedélyezte.

> A minisztertanács a tett előterjesztést tudomásul vevén, felhatalmazta a földmívelési miniszter urat, hogy kivételes esetekben, ha annak szükségéről meggyőződik, s a törvényhatóság sem rendelkezik e célra megfelelő alappal, a minisztertanácsnak utólagosan teendő jelentés mellett tengerit élelmezési célokra ingyen is engedélyezhessen.

30.
Az igazfalvi telepesek segélyezése[634]

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a Krassó-Szörény vármegyei igazfalvi újabb telepeseknek az újabb telepítésre vásárolt birtok drágább ára következtében a telepítésre adott földek sokkal drágábban adattak, mint ahogy a régibb telepesek kapták földjeiket; úgyhogy dacára annak, hogy ezen különbség enyhítése érdekében az új telepesek annuitásainak számítása 4%-ról 2%-ra szállíttatott le, az új telephelyekre évi 185 K 4 f, vagyis mintegy másfélszer nagyobb járulék esik, mint a régibb telepesekre, pedig az új telephelyekhez tartozó földek a községtől távolabbak, és emellett soványabb talajúak is, mint a régibb telepeseké.[635]

Minthogy az évi teher különbözősége állandó elkeseredés szülőoka az új telepeseknél, akikkel a mostohább elbánást természetesen már azért sem lehet megértetni, mert új tűzhelyüknél ugyanazon szolgálatot teljesítik kultúránknak, mint régebben oda költözött telepes társaik, az előadó miniszter úr az ebből származó bajokat azáltal kívánja megszüntetni, hogy a telepesek által váltságári tőke a kamat fejében fizetendő évi járulékok

633 1886. évi XXII. törvény. A községekről. *Törvénytár*, 1885–1886. 405–446.

634 A telepítésekről lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 9./25.; 1904. szeptember. 8./27.; 1904. november 21./26.; 1905. január 6./31. és 33.

egyenlővé tétessenek, amely célból az új telepesek tartozásából 94 024 K el volna engedendő.

Miután azonban a telepítésről szóló 1894: V. t.cikk 12. §-a szerint a Telepítési Alap tőkéjének mindig biztosítva kell lennie, és határozott idő alatt az alapba vissza kell térülnie és emiatt az alap követelése nem engedhető el, másfelől pedig az alap kamatjövedelméből ilyen nagy kedvezmény ma még nem engedélyezhető; az előadó miniszter úr a kitűzött célt a Kincstár által nyújtandó segéllyel véli elérhetőnek akként, hogy a szükséges 94 024 K segélyt az új telepeseknek vételárhátralékuk apasztására engedélyezné, illetőleg a Telepítési Alapba átutalná az 1894: V. törvénycikk alapján létesített telepek és a magántelepítési, valamint feldarabolási törekvések támogatására tárcájának 1904. évi költségvetésében átmeneti kiadások X. fej. 15. cím 2. rovat 3. és 4. alrovata alatt előirányzott 210 600 K és 150 000 K hitelek terhére, ahol megfelelő hitel még rendelkezésére áll.

A minisztertanács a kérdéses segély megadására a felhatalmazást megadta.

31.
Ótelek község adósságának törlése[636]

A földmívelési miniszter úr előterjesztette, hogy Ótelek, Torontál vármegyei község egyrészt már esedékessé vált vételári részletek, másrészt még a 80-as évek elejéről fennmaradt és bíróilag megítélt haszonbéri hátralékok, ezen időközi kamatai és megítélt perköltségek címén mintegy 65 000 koronát meghaladó összeggel tartozik a Kincstárnak.[637]

Miután Ótelek község állandóan zilált anyagi viszonyaira hivatkozva, fenti tartozásból alig törlesztett valamit, tartozása az időközi kamatokkal és az esedékessé vált vételári részletekkel ma már oly tetemes összegre szaporodott, hogy annak mielőbbi rendezése a község teljes anyagi tönkretételének kikerülése érdekében fölötte kívánatos; s miután ezen tetemes és rohamosan szaporodó kincstári követelés részben is csak akként biztosít-

635 A Krassó-Szörény vármegyei Rakitta, Bakest, Bozsur, Monostor és Zsuppány községek határában, a Lugosi Erdőigazgatósághoz tartozó kincstári ún. vágásterületen 1893-ban alakították ki az igazfalvi telepet. Ezen a területen 205 Békés megyei földműves részére, családonként 20,5 kat. holdat osztottak ki. Fizetési feltételek: a telepesek által kifizetett 10% előleg levonása után a fennmaradó holdankénti 90 koronás tartozáshoz a kincstár által előlegezett 750 korona házépítési kölcsön járult. Az évi törlesztést – a 4%-os kamattal együtt – 120 korona 80 fillérben állapították meg. A fenti telephelyek elfoglalása után – 1894-ben – a kincstár megvásárolta a Telepítési Alap pénzéből, 204 ezer koronáért Papp Antal örököseinek bukoveci birtokát. Az Igazfalvával határos 1798 holdas birtokon csak 846 kat. hold volt mezőgazdasági művelésre alkalmas, amelyet 46 új telepes között osztottak ki. A drágán vásárolt birtok felosztásának az lett a következménye, hogy az új telepesek évi törlesztő részlete 185 koronára rúgott. Az elégedetlenséget tovább fokozta, hogy az később kiosztott földek nem csak rosszabb minőségűek voltak a korábban átadottaknál, hanem a falutól is távol feküdtek. Ezért a földművelésügyi miniszter javasolta a telepesek hátralékának csökkentését a Telepítési Alap terhére. (MNL OL K–255–1904–9. t–4088. A földművelésügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére az igazfalvi telepesek segélyezése ügyében. 1904. december 24. Aktajegyzet: Lukács László pénzügyminiszter a tervezett intézkedés ellen kifogást nem emelt. 1905. január 6.)

636 A telepítésekről lásd még: MNL OL K 27. 1904. január 9./25.; 1904. szeptember 8./27.; 1904. november 21./26.; 1905. január 6./30. és 33.

637 1880-ban a község területén 134 család között 1017 kat. hold földet osztottak ki. A földek gyenge minősége miatt a hitelek törlesztő részleteit nem tudták megfizetni.

ható, ha az oly összegre redukáltatik, mellyel a község jelenlegi anyagi erejével megküzdeni képes; a földmívelési miniszter úr felhatalmazást kér arra, hogy az öregfalusi ún. Boldur-réti birtok után fennálló 21 993 K 78 f régi haszonbéri hátralékot és annak időközi kamatait, valamint a megítélt perköltségek azon részét, mely a Kincstárnak kész kiadást nem képezett, elengedhesse, a még ezután fennmaradó, s vételből származó kincstári követelés a Nagypuszta nevű községi birtok jövedelmeire vezetendő bírói végrehajtás és zárlati kezelés útján volna biztosítandó.

A kért felhatalmazás megadatott.

33.
Kincstári telepes községek tartozása[638]

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy mivel az 1894. évi V. törvénycikk előtt keletkezett régi kincstári telepes községek évről évre szaporodó váltságtartozása ma már oly óriási összegre felszaporodott, hogy ezen nagy összegű kincstári követelés behajtása a telepesek teljes anyagi tönkretétele nélkül lehetetlen, ezen kétes értékű kincstári követelés részleges behajtása, valamint a telepesek megélhetésének biztosítása érdekében a pénzügyminiszter úrhoz múlt évi december hó 27-én 95.405. szám alatt intézett, s ./. alatt ezen jegyzőkönyvhöz másolatban csatolt átiratban részletesen kifejtett és községenkint indokolt intézkedéseket kívánja megtenni, és felhatalmazást kér, hogy az idézett átiratba felsorolt 40 községben 2 624 000 koronáig terjedő hátralékokat leirathasson, megjegyzi azonban, hogy mivel sem a nem földmívelő bevásárlók, sem azok a telepesek, akiknek eltávolítása közérdekből kívánatos, sem pedig olyanok, kik rendezett anyagi viszonyok között vannak, és csupán fizetési készség híján maradtak adósak, kedvezményben részesíttetni nem fognak, és e tekintetben a kedvezmények egyénenkénti engedélyezésénél a legnagyobb szigorral fognak eljárni, az engedélyezendő kedvezmények a fentebb megjelölt összegen jóval alul fognak maradni.

Felhatalmazást kér továbbá, hogy emellett a törlesztési határidők meghosszabbítása és kamatláb leszállítása útján is nyújthasson kedvezményeket. Az ezáltal előálló kamatveszteség a tervezett 100 év törlesztési időre megközelítőleg 6 millió koronára tehető, ez azonban korántsem jelenti a kincstári bevételeknek 100 év alatt ily összeggel történő csökkenését, mert az eddigi szomorú tapasztalatok szerint a telepesek a jelenlegi kamatláb szerint járó tartozásokat nem képesek megfizetni, így a kamatláb leszállítása nem fogja a tényleges bevételek elmaradását előidézni, hanem ellenkezőleg, biztosítani fogja azt, hogy a kincstári követelés jövőben úgy tőkében, mint kamatba a megerősödött telepes községektől pontosan, és rendszerint az esedékesség idejében lesz behajtható.[639]

A minisztertanács a kért felhatalmazást mindkét irányban megadta.

638 A földterület nagyságáról közölt számadatok több település esetében (Pitvaros, Almáskamarás, Nagykamarás, Medgyesbodzás, Dombiratos, Kunágota, Sándoregyháza) a mi számításaink szerint hibásak.

A m. kir. földmívelésügyi miniszter 1904. évi december hó 27-én 95405/VI.1. 1904. szám alatt kelt és a m. kir. pénzügyminiszter úrhoz intézett „sürgős, bizalmas" jelzéssel ellátott átiratának másolata.

A folyó évi június hó 3-án kelt 45356. számú átiratomban volt szerencsém Nagyméltóságod előtt feltárni azon okokat, melyek az 1894. évi V. tc. életbelépte előtt létesített kincstári telepeknél a váltságtartozások elviselhetetlen összegre való felszaporodását eredményezték. Idézett átiratomban volt szerencsém általánosságban vázolni ezen telepközségek nyomasztó helyzetét, és volt alkalmam rámutatni arra a figyelmen kívül nem hagyható körülményre, hogy a községek legnagyobb részében már eredetileg csekély, 4–5–8 holdas és helyenként a községtől 18–20 kilométer távolságra eső telepkülsőségek a mai megváltozott gazdasági viszonyok mellett a telepesek megélhetését sem biztosítják. Ha e helyzetet ismerve számításba vesszük még azt is, hogy a telepesek gazdasági irányítására eddig megfelelő gond nem fordíttatott, s hogy sok telepes község határa a talajösszetételnél, a felszivárgó belvizeknél fogva és a telepesek által rég időktől folytatott egyoldalú zsaroló gazdálkodás következtében jórészt terméketlen, nem szorul további indokolásra, hogy a telepesek váltsághátraléka, mely a behajtás fogyatékossága által is lényegesen emelkedett, ahelyett hogy apadna évről évre megdöbbentő arányban szaporodik.

Abban a meggyőződésben, hogy a telepesek jelenlegi terheikkel aránylag csekély földjeikből, melyeknek okszerű művelésére és kihasználására is képtelenek, megküzdeni képesek nem lesznek, s így a Kincstárral szemben fennálló kötelezettségeiknek sem tesznek eleget, elöl idézett átiratomban arra voltam bátor kérni Nagyméltóságodat, hogy egyfelül a ma nagyon kétes értékű tetemes kincstári követelések részbeni biztosítása, és másfelől a telepesek megélhetésének és gazdasági megerősödésének előmozdítása érdekében méltóztassék hozzájárulni ahhoz, hogy a fennálló telepváltság-tartozások alacsonyabb kamatláb mellett hosszabb idejű törlesztéssel újra leszámítoltassanak.

Nagyméltóságod a folyó évi június hó 20-á kelt 51088. számú, nagy köszönettel vett átiratában hozzájárulni méltóztatott ahhoz, hogy az újabb leszámolások elrendeltessenek, a nyújtandó kedvezmények (mint kamatleszállítás, késedelmi kamat és perköltség-elengedés, hosszabb törlesztési időre való beosztás stb.) megállapítását azonban Nagyméltóságod csak az egyéni tartozások megállapítása utáni időre kívánja halasztani.

A megejtendő leszámolásoknak Nagyméltóságod által kívánt rendje és módja véleményem szerint a régi telepes községek bajainak végleges rendezésére és megszüntetésére nem alkalmas. Nézetem szerint ez az eljárás ugyanis két, külön – igen sok költséggel járó s igen hosszú ideig tartó – leszámolást tenne szükségessé, mert ha az egyénenként leszámolás után adatnának meg a kedvezmények, a leszámolást a kedvezmény beillesztése

639 A telepes községek lakói (49 település) 1905-ben az aszály következtében mérsékelt tartozásaikat sem tudták törleszteni. (MNL OL K 184–1906–36–14157. A Lugosi M. Kir. Kincstári Ispánság jelentése az Aradi M. Kir. Jószágigazgatóság részére. Lugos, 1906. január 1.; A Temesvári M. Kir. Kincstári Ispánság jelentése az Aradi M. Kir. Jószágigazgatóság részére. Lugos, 1906. január 1.; A Bácskai M. Kir. Kincstári Ispánság jelentése az Aradi M. Kir. Jószágigazgatóság részére. Lugos, 1906. január 2.; Az Aradi M. Kir. Jószágigazgatóság jelentése a földművelésügyi miniszter részére. Arad, 1906. január 19.; Statisztikai jelentés a telepes községekről. 1905. II. félév. 1906. július 1.; MNL OL K 184–1905–29–13806. Kásler Péter telepbírónak a csángó telepesek nevében készített feljegyzése a földművelésügyi miniszter részére. Déva, 1905. március 26.)

végett (pl. mert a kamatláb leszállíttatott, vagy mert a perköltség elengedtetett) újból meg kellene kezdeni, és végig vezetni.

A leszámolásra kirendelt községek tehát első ízben szinte meddő munkát végeznének már csak azért is, mert az előzetes egyénenkinti leszámolás nélkül is tudva tudjuk, hogy bizonyos kedvezmények engedélyezése nélkül a régi telepes községek ügyét egyszer már véglegesen rendezni lehetetlen.

Ezen meggyőződésemből kifolyólag a vezetésem alatt álló minisztérium és az Aradi Kir. Jószágigazgatóságnak a telepesek ügyeivel foglalkozó és így a régi kincstári telepes községek viszonyait leginkább ismerő közegeiből – a Számvevőség és a legilletékesebb kincstári ügyészségek bevonásával – egy bizottságot küldtem ki Aradra, és feladatává tettem, hogy az egyes telepes községek jelenlegi tartozásainak a telepek nagyságával, a földek forgalmi értéke- és jövedelmezőségével, valamint a telepesek egyéb terhei és különleges viszonyaival leendő egybevetésével, telepes községenkint külön-külön keressen módot arra, hogy a telepesek ne csak az engedélyezendő kedvezmények levonása után fennmaradó váltságtartozásaikat legyenek képesek a jövőben pontosan fizetni, hanem hogy a nyújtandó kedvezmények a telepek gazdasági megerősödését és fejlődését is biztosítsák.

Az elém terjesztett bizottsági javaslat szerint a régi telepes községek talpra állításához elengedhetetlenül szükséges kedvezmények két csoportba foglalhatók össze:

1. Általános kedvezmények,
2. Különleges részletes kedvezmények.

Az általános kedvezmények minden telepes községre egyenlő mértékben volnának alkalmazandók, míg a részletes kedvezményekre vonatkozó javaslatot a bizottság községenkint külön-külön, az illető telepes község gazdasági viszonyai és jelenlegi anyagi helyzetéhez képest állapította meg. A bizottság számolva azzal a körülménnyel, hogy a régi telepes községek nagy része, már a telepítés alkalmával elkövetett hibák következtében olyan kedvezőtlen gazdasági viszonyok közé jutott, hogy azok jövőbeni prosperálásához a jelenlegi hátralékok részbeni vagy egészbeni elengedése nem lenne elégséges, javaslatait úgy állította össze, hogy azok elfogadása esetén a telepes községek a rájuk eső terheket nemcsak viselni, de gazdaságilag fejlődni és anyagilag is megerősödni képesek legyenek.

Általános kedvezményekül javaslatba hozza a bizottság:

1. Hogy a közcélra szolgáló területek után előírásban lévő váltságtartozások az 1894. évi V. tc. 3. §-ának rendelkezése szerint megállapított mérvben a községek, esetleg az egyházak terhéről leirassanak.
2. Hogy minden telepes községben, ahol még meg nem történt volna a birtokrendezés, az a telekkönyvi és váltságár-elkülönítéssel foganatosíttassék.
3. A telepes községek általános gazdasági fejlesztésére a jövőben nagyobb figyelem fordíttassék.

A bizottságot ezen általános kedvezmények javaslatba hozásánál azon felfogás vezette, hogy míg egyfelül méltánytalan, hogy az 1894: V. tc. alapján létesült aránytalanul jobb viszonyok között levő új telepes községek a közcélokra szolgáló területeket (sőt, a középületeket is) ingyen kapták, addig a megélhetéssel küzdő régi telepek ezek után is

váltsággal sújtattak, másfelül a telepesek fizetési készségének fokozására elengedhetetlenül szükséges, hogy a birtokrendezés telekkönyvi és váltságár-elkülönítéssel mielőbb foganatosíttassék. Minthogy pedig a telepesek jelenlegi tarthatatlan helyzetének egyik fő oka abban keresendő, hogy a telepesek a dohánytermelési engedélyek fokozatos elvonásával teljesen az egyoldalú szemtermeléssel foglalkoznak, állattenyésztésüket mondhatni teljesen elhanyagolták, földjeiket munkaerő és trágya hiányában rosszul művelik, és a váltakozó kukorica-búza gazdálkodással már-már javarészt kimerítették; a bizottság nagy fontosságot tulajdonít azon harmadik általános javaslatának, hogy a telepesek gazdasági irányítására jövőben nagyobb gond fordíttassék.

Ezen cél elérése érdekében javasolja a bizottság, hogy az egyes telepes községekben az ottani talaj-, éghajlati és termelési viszonyok szem előtt tartása mellett figyelem fordíttassék az állattenyésztés, fajbaromfi, selyemtenyésztés és méhészet fejlesztésére, egyes, az illető viszonyoknak megfelelő új növénytermelési ág (kender, len, cukorrépa, mák, stb.) meghonosítására, szövetkezetek létesítésére, a háziipar felkarolására és a telepesek földjeinek vízlevezetések létesítése, takarmánytermelés, konyhakertészkedés felkarolása stb. által leendő belterjesebb művelésére.

Az általános intézkedésekre vonatkozó ezen javaslatot részemről helyesnek tartván, azt elfogadtam, s minthogy a 2. és 3. pont alatt említetteket saját hatáskörömben is elintézhetem, arra kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék ahhoz hozzájárulni, hogy a közcélokra szánt ingatlanok után kötelezett váltságtartozásokat a községek terhéről elengedhessem, de csak annyiban, amennyiben e közcélú területek az 1894: V. tc. 3. §-ában megjelölt mértéket nem haladják túl.

Az alább telepes községenkint felsorolandó részletes kedvezmények általános indokolására van szerencsém megjegyezni, hogy az 1894: V. tc. előtt létesült telepes községek jelentékeny részében a hátralék a régi haszonbérek, késedelmi kamatok és perköltségek beszámításával ma már olyan óriási összegre szaporodott fel, hogy azzal a telepesek a jelenlegi viszonyok mellett – amidőn az eredetileg kiosztott telepek a megélhetésre elégtelen apró részekre eldarabolódtak, a földek az egyoldalú gazdálkodás következtében kizsaroltattak, helyenkint a belvizek és egyéb természeti körülmények azok termőképességét leszorították – megbirkózni nem képesek.

És minthogy ezen hátralékok behajtására – fentieknél fogva – kilátás úgysincs, a bizottságnak a telepesek megélhetése és a még nem esedékes kincstári követelések biztosítása érdekében a hátralékok bizonyos százalékának leírását s a kamatláb leszállítását, s a törlesztési idők kitolását hozta javaslatba.

Még mielőtt a részletes kedvezményekre nézve községenkint közölném a javaslatokat, két mozzanatot kell kiemelnem.

Az egyik az, hogy a telepesek terheinek számbavételénél a magánadósságokat, miután számbeli adatok nincsenek, nem vettem figyelembe, holott – általában mondhatom – köztudomású dolog, hogy a telepesek zöme úszik a magánadósságokban. Nincsenek továbbá számbavéve a házadó, házosztály s a kereseti adó, az iskolai s egyházi adók terhei sem, holott ezek is lényeges terhét képezik a telepeseknek, s nem egy helyen többre mennek, mint a földadó.

A másik momentum, amit különösen hangsúlyozni kívánok az, hogy nem minden telepest kívánok kedvezményben részesíteni, hanem csak azt, aki jóravaló telepes; azok akik különben is selejtes emberek, s eltávolításuk közérdekből kívánatos, valamint azok, akik képesek lennének fizetni, s csak fizetési készségük hiányzik, semmiféle kedvezményt nem kapnának; nem kapnának továbbá kedvezményt azok sem, akik mint nem földmívelők, a Kincstár engedelme nélkül vétel útján szerezték meg a telephelyet.

Ezen különleges kedvezményeket telepközségenként külön-külön részletezve és indokolva, az alábbiakban van szerencsém Nagyméltóságoddal tisztelettel közölni.

1. Ószentiván

Ezen Torontál vármegyei telepes községre nézve a bizottság javaslata az: hogy a leszámolás alapján megállapítandó összes fennálló hátralék töröltessék, és csak a még nem esedékes váltságtőke-tartozás tartassék fenn, mely 1 ½%-kal 100 évi törlesztésre lenne beosztandó. A fizetés kezdetének ideje pedig a Kincstár által saját költségén foganatosítandó vízlevezetés, belvízszabályozás és talajjavítási munkálatok befejezése után állapíttassék meg. A javaslat elfogadása mintegy 143 ezer korona leírását vonná maga után.

Ezen tagadhatatlanul nagy kedvezmény indokolása Ószentiván község különleges szerencsétlen gazdasági viszonyaiban keresendő. Ugyanis Ószentiván község határa a legnagyobb részben terméketlen szik, mely csak a vízlevezetési és talajjavítási munkálatok eredményes keresztülvitele után lesz megfelelő okszerű műveléssel annyira-amennyire termékennyé tehető. Ezen csekély értékű, és a telepesek között több dülőben, legnagyobb részben csekély, 5 holdas részletekben kiosztott földekre nézve már az 1894. évben megejtett leszámolás alkalmával megállapíttatott, hogy a holdankénti váltságár a földek becsértékével arányban nem áll, és hogy a telepesek ezen, a talajvíz által minden évben tönkretett területeken a viselendő aránytalanul nagy terhek mellett nemcsak a váltságot fizetni nem képesek, de a telepállomány az adott szerencsétlen viszonyok között a telepesek fenntartására sem elégséges.

Jóllehet a leszámolás alkalmával konstatált ezen lesújtó jelenség következtében a holdankénti váltságár 110 koronára leszállíttatott, a telepesek a felszaporodott hátralékokkal megküzdeni azután sem tudtak, és ha figyelembe vesszük azt, hogy a telepesek fentebb vázolt, bizonytalan termésű, csekély 5 holdnyi birtokát telepváltság, adó- és közköltség, valamint ármentesítési költség címén holdanként és évenként mintegy 30–40 korona terheli, nem szorul indokolásra azon körülmény, hogy úgy a magán, mint a Kincstárral szemben fennálló tartozásaik évről évre csak szaporodnak.

Ószentiván Torontál megyei telepes község 1875. évben szegedi róm. kat. vallású magyarokból létesíttetett. A telepítésre a közterületek és a legelő beszámításával felhasználtatott 1513 hold 325 négyszögöl terület, melyből 5–10 holdas telephelyenkint 99 család részesült. Az eredetileg megállapított telephelyekből a ma Ószentiványon élő 257 családot számítva, egy családra átlag 3 ½ hold föld esik, mely földeknek évenként és holdankénti terhe adó, közköltség és ármentesítési járulékban 18 korona 87 fillér, váltságtörlesztési részletben 13 korona 52 fillér, vagyis együtt 32 korona 39 fillér. Számba véve az ottani gazdasági viszonyokat, és tekintettel arra, hogy az ószentiváni földek átlagos holdankénti haszonbére 15–20 korona, a holdankénti átlagos hozam 50–60 koronára tehető. Ebből

levonva a fenti terheket, az átlagos telepállomány tiszta jövedelme, mely 1–1 család megélhetésére szolgál, átlagban 61 korona 63 fillér, – egész 96 korona 69 fillérre tehető. Minthogy pedig egy négy tagból álló telepes család élelmezésére évenként csak 500 koronát, ruházatára 100 koronát, igás és haszonállatainak tartására pedig 300 koronát számítva, egy család megélhetésére évenként legalább 900 korona szükséges, minden kétséget kizárólag megállapítható, hogy az őszentiváni telepesek megélhetése a jelenlegi viszonyok között nincs biztosítva.

Miután mindezekből arról kellett meggyőződnöm, hogy a telepesek nyomorúságos anyagi helyzetén csak az esetben lehet segíteni, ha őket jelenlegi terheiktől teljesen megszabadítjuk, földjeiket egyfelől a javaslatba hozott vízlevezetési és talajjavítási munkálatokkal művelésre alkalmassá tesszük, és őket gazdálkodásuk vitelében a legmesszebb menő támogatásban részesítjük, a telepesek létfenntartása érdekében a bizottság javaslatát helyesnek tartom, mert kisebb kedvezmény csak a nyomorúság továbbtengődését eredményezné.

2. Felsőmuzslya

Ezen Torontál megyei telepközségre nézve: leírandó lenne az összes házépítési költségtérítmény, ármentesítési költségtérítmény és régi haszonbéri tartozás; a fennmaradó és 970 200 koronában megállapított földvétel ár a megejtendő leszámolástól számítandó 50 év alatt 1 ½%-os kamatozás mellett legyen törleszthető. Ezen javaslat elfogadásával mintegy 900 000 korona kerülne leírásra.

Felsőmuzslya-hozzátelepítés bajai, és illetőleg fejlődésének akadályai az 1890-ben eszközölt telepítés alkalmával elkövetett hibákban gyökereznek. Ugyanis a teljesen vagyontalan és a legselejtesebb elemekből álló telepesek olyan ármentesíttetlen, különféle összetételű, szikes földekre telepíttettek, melyek java része a Tisza-töltés mellett, a községtől 18–22 kilométer távolságra terül el, tehát nemcsak már a természettől mostoha minősége, de a nagy távolság miatt sem alkalmas arra, hogy azon egy község gazdaságilag megerősödhessék.

Hozzájárult még ezen körülményhez az is, hogy míg egyfelől a telepesek házaikat uzsorakamatra felvett kölcsönből építették, másfelől az időközben létesített ármentesítés és belvízszabályozás következtében ármentesítési költség viselésére is kötelezteték, és jóllehet még a váltságfizetés ideje el sem következett, már ezen terheiket sem képesek viselni. A telepeseknek ezen szerencsétlen helyzete indította a Kincstárt arra, hogy 1894-ben telepállományaikat 14 kat. holdra kiegészítette, nemkülönben arra is, hogy az általuk a nagybecskereki pénzintézeteknél felvett házépítési összeget egy, a Pesti Hazai Első Takarékpénztártól felvett kölcsönnel kifizette, és a kölcsöntörlesztési részleteket a telepesek terhére előíratta; a már esedékessé vált belvízszabályozás, és ármentesítési járulékokat pedig Nagyméltóságod hozzájárulásával ugyanígy előlegezte, és a telepesek váltságtörlesztési járulékaihoz hozzászámította.

Mindezen intézkedések azonban a bajokat csak elódázták, de azok gyökeres orvoslását nem eredményezték, mert a tapasztalat, valamint az alábbi számadatok azt igazolják, hogy a telepesek az így 14 holdra kiegészített telepeikből sem képesek megélni, folytonosan helyzetük javításáért könyörögnek, és lényeges segítés nélkül különösen nem fog-

nak megélhetni akkor, ha majd a váltságtörlesztés ideje is elérkezett, s ugyanakkor a Kincstár által előlegezett összegek törlesztése is kezdetét veszi.

Felsőmuzslya hozzátelepítés 1890-ben róm. kat. vallású magyarokból létesíttetett. Kiosztatott 6142 hold és 800 négyszögöl 420 telepes családnak, 14 hold és 1100 négyszögöllel. Minthogy a telepállományból 3 hold és 300 négyszögöl a közlegelő céljaira használtatik, a tulajdonképpeni telepállomány csak 11 holdat tesz ki. Ezen területnek holdanként és évenkénti terhe adó- és közköltségben 9 korona 11 fillér, váltságrészletben 8 korona 21 fillér, vagyis együtt 17 korona 32 fillér. Egy hold hozama középszámítással, az ottani átlagos 24 korona haszonbérre is tekintettel, 60–80 koronára tehető. Ebből levonva az 1 holdra eső terheket és a maradékot a 11 holdas telepállományra számítva, egy telephely évi haszna 469–689 koronára tehető. Összehasonlítva ezen eredményt az egy család megélhetésére fentebb jelzett összeggel és hozzávéve még azt is, hogy a telepeseknek ezen jövedelemből kellene az 1903. év végén 275 791 koronában megállapított hátralékos tartozásaikat is fedezni, nem szorul további magyarázatra azon körülmény, hogy a bajok gyökeres orvoslása csak attól remélhető, ha a telepesek az 1912. évben bekövetkező váltságtörlesztés idejéig összes egyéb terheiktől megszabadulnak és a belvízszabályozás következtében már eddig is lényegesen javult földeik jövedelmét okszerű műveléssel, esetleg a szomszédos kincstári bérföldekből nyújtandó pótföldekkel, tetemesen fokozni lesznek képesek.

Ezen cél elérése érdekében, s arra való tekintettel, hogy Felsőmuzslya telep gazdasági megerősödését fontos politikai és magyar nemzeti érdekek teszik kívánatossá, egy, a célnak megfelelő teleprendezés, esetleg újabb telepkibővítés, vagy bérföldek adományozása által gondoskodni kívánok arról, hogy a telepesek megélhetése és megerősödése a lehetőségig biztosíttassék. Ehhez azonban a község előadott szerencsétlen gazdasági helyzetére, valamint a tetemes hátralékra való tekintettel elengedhetetlenül szükséges, hogy a telepesek évenkénti terhei oly minimumra redukáltassanak, hogy azok mellett a község anyagi megerősödése is biztosíttassék, mely utóbbi óhajtás azonban csak a bizottság által előterjesztett javaslat elfogadása esetén volna elérhető.

3. Ótelek hozzátelepítés

Ezen Torontál megyei telepközségre a bizottság javaslata az: hogy a leszámoláskor mutatkozó összes hátralék írassék le, a fennmaradó vételári követelés pedig a leszámolástól számítandó 50 év alatt 2%-os utólagos kamatozás mellett törlesztessék. Ezen javaslat elfogadása esetén mintegy 100 000 korona volna leírandó.

Ótelek hozzátelepítés csak kevéssel jutott jobb földek birtokába, mint Őszentiván, és miután az eredetileg legnagyobb részt 5–10 holdban megállapított telephelyek a természetes szaporodás következtében megoszlottak – mint azt az alábbi számítás mutatja –, azok a jelenlegi tetemesen felszaporodott terhek mellett a telepesek megélhetését a mai változott gazdasági viszonyok mellett már nem biztosítják.

Ótelek hozzátelepítés 1880-ban Torontál vármegyei róm. kat. magyarokból létesíttetett. A telepítésre felhasználtatott 1017 hold és 1436 négyszögöl, melyből 5–10 holdas részletekben 134 család részesült. Ezen eredetileg megállapított telephelyekből a mai 152 családra 6 ½ hold esik, melynek holdankénti teher adó- és közköltségben 13 korona 47 fil-

lér, váltságrészlet 17 korona 49 fillér, tehát együtt 30 korona 96 fillér. Ezzel szemben – az ottani átlagos 21 korona holdankénti haszonbérre is figyelemmel – 1 hold hozama 60–80 koronára tehető, melyből a terheket leszámítva és a maradékot az átlag 6 és fél holdban jelzett telepállományra számítva, egy telepes család évi jövedelme 188–318 koronára tehető.

Hogy a telepingatlanok ekkénti jövedelmezősége mellett a váltságtartozások 1903. év végéig 84 713 koronára felszaporodtak és hogy a telepesek megélhetése ekként biztosítva nincs, további indokolásra nem szorul.

Ezen körülmény indította a bizottságot arra, hogy a jelenlegi összes hátralék leírását és fennmaradó követelés hosszabb időre leendő beosztását hozza javaslatba, mely esetben – tekintettel a telepesek vagyoni gyengeségére azok megélhetése mellett – a fennálló, de így soha be nem hajtható kincstári követelésnek legalább fennmaradó része lesz biztosítható.

4. Fakert
5. Zimándújfalu
6. Zimándköz
7. Szentleányfalva

A felsorolt telepes községekre nézve a bizottság azt javasolja: hogy a leszámolt régi haszonbér és késedelmi kamat fejében a leszámoláskor megállapítandó hátralékból

Fakerten 25%
Zimándújfalu- és Zimándközön 20%
Szentleányfalván pedig 15%

írassék le, az így fennmaradó követelés pedig a megejtendő leszámolástól kezdődőleg 50 évre

Fakerten, Zimándújfalun és Zimándközön 2%-kal
Szentleányfalván 2 ½%-kal

újra osztassék be. Ezen javaslat elfogadása esetén leírandó volna Fakerten mintegy 26 000 korona, Zimándújfalun 9200 korona, Zimándközön 11 000 korona és Szentleányfalván 4200 korona.

Ezen javaslatok indokolására szolgáljanak a következő számadatok:

Fakert telepes község 1845-ben a szomszédos községek magyar és német ajkú róm. kat. vallású lakosaiból létesíttetett 1769 hold 736 négyszögöl területen, melyből a 123 telepes család részére egyenkint 15 hold jutott. Ebből azonban 3 hold közlegelő céljaira használtatott. Fenti telepállományból a mai 189 családra egyenként átlag 7,8 hold esik, melynek holdankénti terhe adó- és közköltségben 7 korona 73 fillér, váltságannuitási részletben 14 korona 82 fillér, tehát együtt 22 korona 55 fillér. Egy hold hozama középszámítással – tekintettel az ottani holdanként 42 koronát kitevő haszonbérösszegre – 90–100 koronára tehető. Ha ezen összegből a fenti terheket levonásba hozzuk, az egy telepállományt képező átlag 7,8 holdnyi ingatlan évenkénti haszna 527–605 koronára tehető.

A telepingatlanoknak ezen, a megélhetésre is kevés évenkénti hozama mellett a telepeseket az 1903. év végén történt megállapítás szerint 90 176 korona hátralékos váltságtartozás terheli.

Zimándújfalu 1845-ben a szomszédos községek magyar ajkú róm. kat. vallású lakosaiból létesült 944 hold 380 négyszögöl területen, melyből 15 holdas részletekben 79 család részesíttetett.

Ezen telepállományból a közlegelőbe eső 3 holdat leszámítva a telepes család megélhetésére tulajdonképpen 12 hold szolgál, melyből a mai 126 családra átlagban csak 7,5 hold esik. A telepesek évenként- és holdankénti terhe adó- és közköltségben 7 korona 63 fillér, vételári részlet 13 korona 21 fillér, együtt 20 korona 84 fillér. A szokásos 40–50 korona haszonbérre is figyelemmel, 1 hold hozama középszámítással, úgy mint Fakerten, 90–100 koronában állapítható meg. Ebből levonva a fenti terheket, marad az egész telepállomány után egy telepes család megélhetésére és a már 1903. év végén 36 012 koronában megállapított hátralékos tartozás törlesztésére 518–593 korona.

Zimándköz létesíttetett 1845-ben a szomszédos községek magyarajkú róm. kat. vallású lakosaiból 1277 hold és 1357 négyszögöl területen, melyből az eredetileg letelepített 93 család részére egyenként 15 hold jutott. Minthogy azonban ezen területből itt is 3 hold a közlegelőben foglaltatik, a számítás alapját itt is csak 12 hold képezheti. Ebből a mai 130 család részére átlagosan és egyenként 8,5 hold föld esik, melynek holdanként- és évenkénti terhe adó- és közköltségben 7 korona 19 fillér, vételári részletben 11 korona 18 fillér, együtt 19 korona 37 fillér.

Ezzel szemben – az ottani 40 koronás holdankénti haszonbérre is figyelemmel – 1 hold hozama 90–100 koronában állapítható meg, melyből a fenti terhek levonása után, mint az átlagos telepállomány 1 évi haszna – melyből nemcsak a telepes családnak magát fenntartani, de a már 1903. év végén 43 466 koronában megállapított váltságtartozásukat is törleszteni kellene – 600–685 korona.

Szentleányfalva 1845-ben a szomszédos községek magyar és német ajkú róm. kat. vallású lakosaiból létesíttetett 1788 hold 394 négyszögöl területen, melyből telephelyenkint 14 holddal 134 család részesíttetett.

Ezen területből a mai 210 családra átlag 8,9 hold esik, melynek évenként- és holdankénti terhe adó- és közköltségben 8 korona 94 fillér, vételári részletben 9 korona 73 fillér, együtt 18 korona 67 fillér. A községben dívó holdankénti haszonbér átlagban 36 koronát tesz ki, 1 hold föld évi hozama pedig középszámítással itt is 90–100 koronára tehető. Ebből a fenti terheket levonva, marad egy telep haszna 643–723 korona, melyből a megélhetésen felül az 1903. év végén 20.431 koronában megállapított hátralékos váltságtartozást is kellene törleszteni.

A felsorolt és még alább felsorolandó Arad és Csanád vármegyei kincstári telepes községek kedvezőtlen anyagi helyzetének, és ebből kifolyólag a váltságtartozások felszaporodásának okait a fenti és még alább következő számadatokon felül az alábbiakban van szerencsém ismertetni.

Az Arad- és Csanád vármegyei telepek legnagyobb részben a 40-es években a dohánytermelés nagyobb mérvű felkarolás céljából létesíttettek és a letelepített dohányker-

tészek az 1875. évig a Kincstárral haszonbéres viszonyban állottak. A haszonbéres viszonyt az 1873. évi XXII. törvénycikk[640] szüntette meg, melynek alapján a telepesek a használatukban volt bérföldek megváltását kívánták. Az örökmegváltási szerződések megkötése azonban hosszabb időt vett igénybe és ezen idő alatt a telepesek sem a haszonbért, sem a földadót, sem a váltságrészleteket nem fizették, úgyhogy ennek folytán már a szerződések megkötésekor lényegesen nagyobb teherrel állottak szemben, mint amekkora az eredeti váltságár lett volna.

A váltságtartozások behajtása körül évek hosszú során át követett lanyha, erélytelen eljárás, valamint a jövedelmező dohánytermelés fokozatos apasztása azt eredményezték, hogy a telepesek tartozásai ijesztő mértékben felszaporodtak, mert a telepesek által időnkint teljesített kisebb befizetések a késedelmi kamatok és perköltségek fedezésére sem lévén elégségesek, a tőketartozás törlesztésére mi sem jutott. A telepváltság-tartozások ekkénti felszaporodásának megakadályozása, az ily címen nyilvántartott óriási kincstári követelés biztosítása és a nyomorba jutott telepesek helyzetének megkönnyítése céljából az Arad és Csanád vármegyei telepes községekben az 1890-es évek elején új leszámolások rendeltettek el. Jóllehet ez alkalommal a megállapított hátralékok hosszabb időre osztattak be, és sok községben a régi haszonbéli követelés és perköltségek fejében számottevő összegek írattak le, mégis – a leszámolásnál követett azon eljárás, hogy az összes hátralékként mutatkozó 5%-os annuitási részletek, régi haszonbérek, a Kincstár által előlegezett adók, perköltségek, szóval az összes tartozás tőkésíttetett és 4%-os törlesztési részletekbe osztatott be – a telepesek túlnyomó részénél az évi annuitási részlet lényeges emelkedését eredményezte.

Az ekként megejtett leszámolásokkal tehát a kitűzött cél el nem éretett, mert sem a telepesek anyagi viszonyai nem javultak, sem a kincstári követelések nem biztosíttattak, mert a hátralékok még ma is – dacára annak, hogy a behajtások nagyobb eréllyel folytak – éppen az Arad- és Csanád vármegyei telepközségekben óriási összeget tesznek ki.

Minthogy az adott viszonyok helyes mérlegelésével, mint az a fentebb már 4 községre nézve bemutatott számadatokból is kitűnik, minden kétséget kizárólag megállapítható, hogy az Arad- és Csanád vármegyei telepes községek túlnyomó részében a telephelyek feldarabolása következtében az évenkénti teher nem áll arányban a telepesek földjei után származó évi jövedelemmel; a bizottságnak ezen telepközségekre vonatkozó javaslata megalkotásánál arra az álláspontra kellett helyezkedni, hogy községenkint külön-külön számba véve a változó viszonyokat, ezt – a telepesek megélhetését egyedül biztosító – helyes arányt legyen képes megállapítani.

Minthogy a szóban lévő telepes községek talajviszonyai, fekvése, közlekedési viszonya és általában vagyoni állapotában eltérések mutatkoznak, a bizottság a telepes községek között létező ezen eltéréseknek a javaslatba hozott kedvezmények mértékében, így a mutatkozó hátralékok leírására javasolt százalékban és a fennmaradó tartozás törlesztésére megállapított kamatozásban adott kifejezést. Annak megjegyzése mellett, hogy a szóban lévő kincstári telepes községekre vonatkozó bizottsági javaslat, illetőleg az abban felsorolt kedvezmények engedélyezése esetén a fennmaradó kincstári követelések behajtása biztosítottnak látszik, van szerencsém megemlíteni, hogy miután a fenti indokolás

640 1873. évi XXII. törvény. A telepítvényekről. *Törvénytár*, 1872–1873. 176–181.

az összes Arad és Csanád vármegyei telepes községek gazdasági viszonyait és anyagi helyzetét felöleli, a következőkben az egyes községek gazdasági helyzetét feltüntető számadatokon felül csak az oly kiváló fontosságú különleges jelenségekre leszek bátor Nagyméltóságod becses figyelmét felhívni, melyek valamely telepes község kivételes helyzetének ismertetésénél elengedhetetlenek.

8. Gyorok

Ezen telepközségre nézve a bizottság javaslatba hozza, hogy a Nagyméltóságod folyó évi január hó 26-án kelt 1110. számú nagybecsű hozzájárulása alapján engedélyezett kedvezmények oda módosíttassanak, hogy a váltságkövetelések 1904. évi november hó 1-jére 2%-os kamat számítása mellett számoltassanak le, a megállapítandó kincstári követelés pedig 1905. évi november hó 1-jétől kezdődőleg 50 évre 2%-os kamat mellett legyen törleszthető.

Miután az indokokat, melyek a gyoroki csángótelep részére nyújtandó kedvezmények mellett szólanak, már az 1903. évi augusztus hó 26-án kelt 6763. számú átiratomban voltam bátor felsorolni, ez alkalommal a csángótelep tarthatatlan helyzetét csak az alábbi számadatokkal kívánom megvilágítani, mely számadatok szerint a csángótelep létfenntartása érdekében a kamatláb 2%-ra leendő leszállítása, a felszaporodott hátralékok nagyságára való tekintettel elengedhetetlen.

Gyorok hozzátelepítés 1884-ben róm. kat. vallású bukovinai csángóból létesíttetett. Az eredetileg letelepített 126 család részére 837 hold és 1524 négyszögöl terület vétetett igénybe, melyből 1–1 telephelyre 6 hold és 1454 négyszögöl esett.

Az eredeti telepállományból ma egy családra átlag 6 holdat számítva, ennek évi terhe holdanként adóban és közköltségben 5 korona 52 fillér, váltságrészlet 7 korona 72 fillér, együtt 13 korona 24 fillér, évi hozama pedig – a 30 koronányi holdankénti haszonbért alapul véve – 60–80 koronára tehető; levonva ebből a fenti terheket, marad egy család megélhetésére 280–400 korona. A csángó telepesek ezen aránytalanul kevés évi jövedelemből váltságtartozásaikat fizetni képtelenek, és családjaikat is csak úgy tarthatják fenn, hogy az ottani nagy kiterjedésű szőlőkben napszámkeresethez jutnak, asszonyaik pedig háziiparral foglalkoznak.

9. Pitvaros

Ezen Csanád vármegyei telepközségre nézve javasoltatik, hogy a leszámoláskor megállapítandó összes hátralék 50%-a leírassék, az ezután fennmaradó tartozás 2 ½% utólagos kamatozás mellett 50 év alatt törlesztessék. A javaslat elfogadása esetén mintegy 227 000 korona kerülne leírásra.

Pitvaros kincstári telepes község 1817-ben tótkomlósi- és nagylaki tótokból (ág. ev. vallású) 2182 hold és 853 négyszögölnyi területen létesíttetett, 397 egyenként 10–14 holdas telephellyel. Ezen területből a mai 427 családra átlagosan 11 hold esik, melynek évenkénti és holdankénti terhe adó és közköltségben 14 korona 50 fillér, vételári részletben 28 korona 42 fillér, együtt 42 korona 92 fillér. A holdankénti és évenkénti hozam – az ott dívó 40–50 korona holdankénti haszonbérre tekintettel – 100–120 koronában vehető fel, melyből a fenti terheket levonva, marad egy család megélhetésére 627–847 korona.

A jelenlegi átlagos telepállomány évi haszna tehát itt is jóval alul marad azon összegen, mely egy család megélhetésére szükséges, és ez az oka annak, hogy a telepesek hátrálékos váltságtartozása nőttön nő és már az 1903. év végén eszközölt megállapítás szerint 382 808 koronát tett ki.

10. Végegyháza

Ezen Csanád vármegyei telepközségre nézve a bizottság javaslata ugyanaz, mint a 9. tétel alatt felvett Pitvaros községre nézve, és itt a kedvezmények magadása 49 100 korona régi tartozás leírását jelentené.

Az Arad és Csanád vármegyei telepes községekre vonatkozólag elől már tisztelettel közölt általános indokolásához Végegyháza községet illetőleg még bátor vagyok megjegyezni, hogy ezen telepközség létjogosultsága a mai viszonyok között az alább közlendő számadatok eredményén felül azért nincs biztosítva, mert három oldalról a Mezőhegyesi M. Kir. Ménesbirtok, negyedik oldalról pedig a Ref. Kovácsegyháza község határával lévén körülvéve, a természetes terjeszkedés lehetősége is ki van zárva.

Végegyháza 1813-ban római katolikus vallású felvidéki tótokból 533 hold 324 négyszögölön létesíttetett. Ezen területből 122 telepesnek 1–5 holdig terjedő telephely jutott, mely így eredetileg is csekély területből a mai 242 család részére átlag csak 2 ½ hold jut. Ennek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 9 korona 95 fillér, vételári részletben pedig 25 korona 23 fillér, együtt 35 korona 18 fillér. Jóllehet a földek hozama évenként 130–140 koronára tehető, melyből a fenti teher levonása után holdanként 95–115 korona jut, mégis a jelenlegi átlagos telepállomány évi jövedelme 237–287 koronán felül nem emelkedik. Hogy ezen eredmény a telepesek megélhetésére kevés, és hogy emellett az 1903. év végén 68 651 koronában megállapított hátralékos váltságtartozások csak szaporodni fognak, bizonyításra nem szorul. Ezen telepközség eddigi fennállása is csak annak tulajdonítható, hogy a lakosság a szomszédos nagy uradalmakban állandó munkát és némi részes földet kap.

11. Szapáryliget

12. Ref. Kovácsháza

Mindkét telepes községben a leszámoláskor mutatkozó hátralék 20%-a írassék le, az így fennmaradó kincstári követelés pedig 2 ½% kamattal a leszámolástól számítandó 50 év alatt törlesztessék. A javaslat elfogadása esetén leírandó lenne Szapáryligeten 57 800 korona, Ref. Kovácsházán pedig 19 500 korona.

A javaslatok indokolására az elől már tisztelettel felsoroltakon kívül szolgáljanak az alábbi számadatok:

Szapáryliget község 1883-ban magyar és német ajkú róm. kat. és ág. ev. lakosokból 2680 hold 1583 négyszögöl területen létesíttetett, melyből 300 család egyenként 8 hold és 1292 négyszögöl kiterjedésű telephelyet kapott. Az így megállapított telepállományból a mai 387 család részre egyenként 6 ½ hold esik, melynek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 12 korona 47 fillér, váltságrészletben 14 korona 08 fillér, együtt 26 korona 55 fillér. Egy hold évi hozamát a holdankénti 40–50 koronában felvehető haszonbérrel számítva 120–140 koronában állapítható meg. Ebből levonva a fenti terheket,

marad egy telepállomány egy évi hasznaként 607–737 korona. Hogy ezen eredmény a telepesek megélhetésére nem elégséges, legjobban bizonyítja azon körülmény, hogy hátrálékos váltságtartozásaik 1903. év végén már 195 228 koronát tettek ki.

Ref. Kovácsháza 1817-ben ev. ref. magyarokból létesíttetett. A telepítésre felhasználtatott 896 hold és 228 négyszögöl terület, melyből az eredetileg letelepített 125 családra egyenként 10–15 hold jutott. Ezen területből a mai 236 család részére átlagban már csak 7 hold esik, melynek évi és holdankénti terhe adó- és közköltségben 6 korona 96 fillér, vételári részletben pedig 26 korona 17 fillér, vagyis együtt 31 korona 13 fillér. Egy hold évenkénti hozama középszámítással – az ott dívó 50–60 koronás holdankénti haszonbért is tekintetbe véve – 130–150 koronában állapítható meg. Ebből levonva a fenti terheket, marad egy család megélhetésére a jelenlegi átlagos telepállomány jövedelmeként 692–832 korona, tehát ezen eredmény is jóval alul marad az elől már tisztelettel közölt és egy család megélhetésére szükséges évenkénti összegen, és minthogy ebből még a telepesek 1903. év végén megállapított 66 169 korona hátraléka is törlesztendő volna, a bizottság által javaslatba hozott kedvezmények szükségessége további indokolásra nem szorul.

13. Kisiratos
14. Kiskirályhegyes

Ezen telepközségekre a bizottság javaslata a következő:

A megejtendő leszámoláskor mutatkozó hátrálékos követelés 15%-a írassék el, az így fennmaradó követelés pedig 50 év alatt 2 ½%-kal törlesztessék. A leírásra javasolt összeg Kisiratoson mintegy 8500 koronát, Kiskirályhegyesen pedig 30 200 koronát tenne ki. Ezen községek vagyoni helyzetének megvilágítására szolgáljanak a következő számadatok.

Kisiratos 1818-ban róm. kat. magyarokból 3083 hold 944 négyszögöl területen létesíttetett egyenként 10–15 holdas telephelyekre és 232 családdal. A telepállomány a mai 336 családra számítva átlag 8 holdat tesz ki. Ennek évenkénti és holdankénti terhe adó- és közköltségben 6 korona 50 fillér, a vételári részlet 29 korona 19 fillér, együtt 35 korona 69 fillér. Egy hold átlagos hozama középszámítással – az ott szokásos 40 korona haszonbérre is tekintettel – 100–120 koronára tehető. Ebből a fenti terheket levonva, marad egy család megélhetésére 514–674 korona. Ezen kedvezőtlen eredménnyel indokolható azon körülmény, hogy a telepesek hátrálékos tartozása 1903. év végéig 456 379 koronára felszaporodott.

Kiskirályhegyes létesíttetett 1844-ben apátfalvi róm. kat. magyarokból, a telepítésre felhasználtatott 1283 hold és 642 négyszögöl terület, melyből a befogadott 101 család részére egyenként 10–15 hold jutott. Ezen telepállomány a mai 182 család mellett 7 holdra apadt le, melynek évenként és holdankénti terhe adó- és közköltségben 5 korona, vételári részletben 26 korona 54 fillér, vagyis együtt 31 korona 54 fillér. Ha a holdankénti hozamot 100–120 koronára tesszük, és ebből a fenti terheket levonjuk, megközelítőleg ugyanazon eredményre jutunk, mint az előbbi községnél, vagyis egy telepállomány évi hasznát 619–759 koronáig lehet megállapítani. Súlyosbítja a telepesek helyzetét még az, hogy váltságtartozásaik 1903. év végén 169 627 korona hátralékot mutatnak.

15. Mezőkovácsháza

Ezen Csanád vármegyei telepközségre nézve: a megejtendő leszámoláskor mutatkozó összes hátralék 17%-a írassék le, mely összeg mintegy 50 000 koronát tesz ki, az ezután fennmaradó összes kincstári követelés pedig 2 ½%-os utólagos kamatozás mellett 50 év alatt törlesztessék.

Mezőkovácsháza község 1814-ben 2367 hold 1484 négyszögöl területen róm. kat. vallású magyar ajkú lakosokból létesült. Ezen területből 176 telepes család részére egyenként 8–10 hold jutott. A természetes szaporodás következtében a ma Mezőkovácsházán élő 597 család részére átlagban már csak 7 holdat lehet számítani, melynek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 6 korona 84 fillér, vételári részletben 24 korona 31 fillér, együtt 31 korona 15 fillér. Egy hold hozamát középszámítással 130–150 koronában véve fel, és ebből a fenti terheket levonva, marad a jelenlegi átlagos telepállomány egy évi hasznaként 691–831 korona.

Ha emellett tekintetbe vesszük még azt is, hogy a telepesek váltságtartozásban 1903. év végén már 226 619 koronával voltak hátrálékban, a bizottság által javaslatba hozott kedvezmény további indokolása felesleges.

16. Tótbánhegyes

Ezen Csanád vármegyei telepes községre nézve a 15. tétel alatt javaslatba hozott kedvezmények csak annyiban változnak, hogy itt a megállapítandó hátráléknak 10% volna leírandó, mely összeg mintegy 39 800 koronát tenni ki.

Tótbánhegyes község 1841-ben nagylaki tótok és magyarokból 1535 hold 575 négyszögöl területen létesült. Az eredetileg felvett 167 családnak fenti területből egyenként 10–15 hold jutott. Ezen terület ma már 156 családra forgácsolódik szét, s így egy család megélhetésére átlagban csak 7 ½ holdat számíthatunk. A holdankénti és évenkénti teher adó- és közköltségben 7 korona 21 fillér, vételári részletben pedig 24 korona 37 fillér, együtt 31 korona 58 fillért tesz ki. Egy hold átlagos évi hozamát – a holdankénti 45–50 korona haszonbér figyelembe vétele mellett – 120–140 koronára lehet tenni. Ha ebből a fenti terheket levonjuk, egy átlagos telepállomány évi hasznaként 663–813 korona marad, mely indokolja egyúttal azt a körülményt, hogy a telepesek 1903. év végén a már esedékessé vált váltságtartozásokból 366 615 koronával voltak hátralékban.

17. Almáskamarás
18. Nagykamarás
19. Megyesbodzás
20. Beka
21. Dombiratos
22. Kövegy
23. Kunágota
24. Magyarbánhegyes
25. Nagymajláth

A 17–25 tétel alatt felsorolt kincstári telepes községekre vonatkozólag a bizottság javaslata oda terjed, hogy a leszámolásnál mutatkozó összes kincstári követelés fenntartassék, és

a leszámítástól számítandó 50 év alatt 2 ½%-kal legyen törleszthető. Jóllehet a bizottság ezen kedvezőbb gazdasági viszonyok és jobb anyagi helyzetben levő telepesközségeknél a jelenlegi hátrálékok bizonyos százalékának elengedését szükségesnek nem találta, a kamatláb leszállítását azonban a kincstári követelések biztosítása és a telepes községek gazdasági megerősödése érdekében elengedhetetlenül szükségesnek tartja. Ennek indokolására szolgáljanak az alábbi számadatok.

Almáskamarás, Elek és Szentmárton községek németajkú róm. kat. lakosaiból 1844-ben létesíttetett; felhasználtatott összesen 1666 hold és 1188 négyszögöl terület, melyből a befogadott 186 telepes családnak átlagosan 14 kat. hold jutott. Ezen telepállományból a mai 381 család részére átlagosan már csak 7 holdat lehet számítani. Ennek évenkénti és holdankénti terhe adó- és közköltségben 14 K, váltságrészletben 15 K 65 f, együtt 29 K 65 f, a holdankénti átlagos 80 K haszonbért alapul véve, egy hold évi hozama 120–140 koronára tehető, és így a fenti terhek levonása után egy telepes család megélhetésére 632–772 korona esik. Noha magából ezen eredményből nem lehet arra következtetni, hogy Almáskamarás kedvezőbb gazdasági viszonyok között volna, mint az eddigi felsorolt Arad és Csanád megyei községek, de ha számba vesszük a lakosság okszerűbb gazdálkodását, feltűnően jobb anyagi helyzetét és azon körülményt, hogy a Kincstárral szemben fennálló hátrálékaik is elenyészően csekélyebbek, mint akár Kiskirályhegyes, akár Mezőkovácsházán, általában az előbbieknél, és számba vesszük azt is, hogy a javaslatba hozott kamatláb-leszállítás és ezzel jelenlegi terheiknek csökkentése a kimutatott eredményt tetemesen meg fogja javítani, a még fokozandó okszerűbb gazdálkodással pedig a földek hozamának átlagos emelkedése várható, a bizottság által tett megkülönböztetés teljesen indokolt.

Nagykamarás, 1841-ben Magyarpécska és Battonya magyar ajkú lakosaiból alakíttatott, felhasználtatott 1687 hold 866 négyszögöl terület, melyből 238 telepes család egyenként 10–15 holdban részesíttetett. Az eredetileg megállapított telepállományból a mai 370 családra átlagosan csak 8 ½ holdat számíthatunk. Ennek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 10 K 64 f, vételári részletben 16 K 98 f, együtt 27 K 62 f. Középszámítással egy hold átlagos hozama 120–130 koronára tehető, melyből, ha a fenti terheket levonjuk, marad egy átlagos telepállomány egy évi hasznaként 785–867 korona.

Megyesbodzás, létesíttetett 1855-ben 1491 hold 700 négyszögöl területen, melyből a befogadott 194 telepes család részére egyenként 10–15 hold jutott. Ezen telepállomány mai 346 családra számítva, átlag már csak 8 holdat tesz ki. Ennek évenkénti és holdankénti terhe adó- és közköltségben 4 K 66 f, váltságrészletben 21 K 90 f, együtt 26 K 62 f. Az átlagos holdankénti 50–60 korona haszonbérre is figyelemmel, a telepesek földjeinek egy évi és holdankénti hozama 120–140 koronában állapítható meg, mely összegnek alapulvétele mellett az egy család megélhetésére szolgáló jelenlegi 8 hold évi tiszta haszna 774–905 koronára tehető. Számbavéve azon körülményt, hogy a telepesek hátráléka 1903. év végén 39 309 koronát tett ki, mely szintén fenti összegből volna törlesztendő, kívánatos, hogy a telepesek évi terhei a javaslatba hozott kedvezményekkel megfelelően apasztassanak.

Beka hozzátelepítés Magyarcsanádhoz, létesíttetett 1801-ben 345 hold 543 négyszögölön, melyből 24 család egyenként 5–10 holdat kapott. Tekintettel az időközi természetes megoszlásra egy telepállomány átlagban ma 8 holdban vehető fel, ennek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 2 K 68 f, vételári részletben 11 K 32 f, együtt 14 K. Ha a holdankénti hozamot évi 100–120 koronában állapítjuk meg, mely az ott dívó 50–60 korona haszonbérnek megfelel, úgy egy telepállomány évi haszna 688–848 koronára tehető.

Dombiratos község magyar ajkú róm. kat. egyénekből 1841-ben 916 hold 180 négyszögölön létesült. Ezen területből a befogadott 127 telepes család átlagban 10–15 holdat kapott. Az eredeti telepállomány a jelenlegi 170 családra számítva, ma már csak 9 holdat tesz ki, ennek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 24 K 95 f, váltságrészletben 14 K 28 f, együtt 42 K 19 f. Ha a holdankénti hozamot az ott dívó 50–60 koronányi haszonbér alapján 120–140 koronában állapítjuk meg, a jelenlegi átlagos telepállomány egy évi hasznaként 700–800 korona jelentkezik. Annak dacára, hogy Dombiratos községben az 1903. év végén megállapított váltságtartozás 154 467 korona hátralékot tesz ki, a bizottság ezen hátralék részbeni leírását sem tartja szükségesnek, nem pedig azért, mert Dombiratos oly kitűnő földekkel rendelkezik, s oly kedvező gazdasági körülmények között van, hogy amennyiben a tervbe vett intézkedésekkel évenkénti terhei megfelelően leszállnak, és a jelenlegi gazdálkodás megfelelő irányítás mellett jövedelmezőbbé tétetik a javaslatba hozott kedvezményekkel, úgy a fennálló hátralékok törlesztése, mint a község megélhetése biztosíttatik.

Kövegy község, Apátfalva és Csanádpalota magyar ajkú róm. kat. vallású lakosaiból 1843-ban létesült. Telepítésre felhasználtatott 1164 hold és 936 négyszögöl, melyből a befogadott 103 telepes család részére egyenként 10–15 hold osztatott ki. Ezen telepállomány a mai 166 családra számítva, már csak 8 holdat tesz ki, melynek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 7 K 25 f, vételári részletben 19 K 43 f és így együtt 26 K 64 f; az évenkénti és holdankénti hozamot az adott viszonyokhoz képest 120–130 koronába véve fel, egy átlagos telepállomány évi haszna 746–826 koronában állapítható meg. A telepesek hátraléka az 1903. év végén történt megállapítás szerint 55 778 koronát tett ki.

Kunágota, magyar ajkú róm. kat. és részben ev. ref. vallású egyénekkel létesült 1843-ban. Felhasználtatott 1954 hold és 83 négyszögöl, melyből 212 telepes család egyenként szintén 10–15 holdban részesült. A mai tetemesen megszaporodott, és mintegy 688 családból álló községben egy telepállomány átlagosan csak 7 ½ holdra tehető, ennek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 6 K 57 f, váltságrészletben pedig 26 K 41 f, együtt 32 K 98 f. A holdanként 40–50 koronára tehető átlagos haszonbér alapján 1 hold évenkénti hozama 120–140 koronával állapítható meg, miből következik, hogy egy mai átlagos telepállomány évenkénti jövedelme 652–802 koronáig terjed. A telepesek váltságtartozás-hátraléka 1903. év végén 165 475 koronában állapíttatott meg, mely tetemes hátralék felszaporodásának oka azonban legnagyobbrészt annak tulajdonítható, hogy a telepesek a fizetési készség legkisebb jelét sem mutatták. Minthogy pedig Kunágota telepes község határozottan a jobb anyagi viszonyok közt élő községek közé tartozik, és a telepesek évenkénti jövedelmét nem csupán a fent kimutatott összeg képe-

zi, a bizottság abban a meggyőződésben van, hogy egyfelől a behajtások erélyesebb folytatásával, másfelől a fennmaradó hátralékoknak a javaslatba hozott kedvezményekkel leendő hosszabb idejű kitolásával a telepesek megerősödése az adott viszonyok között biztosítottnak mondható.

Magyarbánhegyes, 1865-ben Battonya, Pécska és Orosháza községek magyar ajkú róm. kat. lakosaiból 2206 holdon létesült, melyből a befogadott 196 telepes család részére egyenként 10–20 hold jutott; fenti területből a mai 470 családra számítva átlag 8 hold esik. Ennek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 10 K 30 f, vételári részletben pedig 19 K 04 f, vagyis összesen 29 K 34 f. A középszámítással holdanként 120–140 koronában megállapítható hozammal a jelenlegi telepállomány évi haszna 725–885 koronára tehető. Az 1903. év végén a telepesek terhére megállapított váltsághátralék 49 541 koronát tett ki.

Nagymajláth, 1844-ben makói ev. ref. vallású magyar ajkú egyénekből létesíttetett. A telepesítésre felhasználtatott összesen 1783 hold és 1554 négyszögöl, mely 15–20 holdas részletekben 82 telephelyre osztatott fel. Ezen telepállományból ma egy család átlagos megélhetésére mintegy 8 hold esik, melynek évenkénti és holdankénti terhe adó- és közköltségben 6 K 56 f, vételári részletben 25 K 58 f, tehát együtt 32 K 14 f. Az ott szokásos 50–60 koronányi holdankénti haszonbér figyelembe vétele mellett 1 hold hozama 130–140 koronában vehető fel, mely alapon egy átlagos telepállomány évi haszna 782–862 koronára tehető. Az 1903. év végén megállapított telepváltság-hátralék 141 593 korona. Minthogy Nagymajláthra a bizottságnak ugyanaz a véleménye, mint Kunágota telepes községre, vagyis hogy a hátralékok ily tetemes felszaporodását nem egyedül a telepesek kedvezőtlen anyagi helyzete okozta, tekintettel azon körülményre, hogy a javaslatba hozott kedvezményekkel a jelenlegi év- és holdanként 25 K 58 f-t kitevő váltságtörlesztési részlet tetemesen kisebb lesz, a bizottság további kedvezmények engedélyezését szükségesnek nem tartja.

26. Majláthfalva

Ezen Temes megyei kincstári telepes községben a leszámoláskor megállapítandó hátralék 50%-a írassék le, és az így fennmaradó tartozás a leszámolástól kezdve 50 év alatt 2 ½% utólagos kamatozás mellett törlesztessék. Az ekként leírásra javasolt összeg 136 000 koronát tesz ki.

Majláthfalva telepközség váltságtartozásai felszaporodásának oka – éppúgy, mint az Arad megyei telepeken – még a 70-es évek elején fennállott haszonbéri viszonyra vezethető vissza. A rendelkezésre álló adatok bizonyítják, hogy már az 1873. évi XXII. tc. alapján megkötött váltságszerződések elkészülte előtt 1877. év végén a majláthfalvi telepeseket 700 000 korona haszonbéri tartozás terhelte, mely hátralék, noha a telepesek két ízben részesültek tetemes elengedésben, elenyészni soha sem tudott, sőt, mindinkább rohamosan növekedett, úgyhogy a telepesek váltságtartozása, az 1893. évben megejtett új leszámolás alkalmával már 1 122 594 koronát tett ki. Ezen óriási kincstári követelés, melyből ma már ismét mintegy 272 000 korona hátrálék tartatik nyilván, a telepesek jelenlegi kedvezőtlen vagyoni viszonyai mellett elviselni képtelenek, mert az eredetileg 16 holdban megállapított telepállomány a lakosság feltűnő szaporasága következtében

annyira megoszlottak, hogy az egy-egy család birtokában maradt földek jövedelme az illető család megélhetését nem biztosítja. Minthogy földek hiányában nincs módomban, ezen a bajon telepkibővítéssel vagy bérföldek adományozásával segíteni, oda kell törekednünk, hogy egyfelől a telepesek terhei a javaslatba hozott kezdeményekkel lényegesen apasztassanak, másfelől pedig oly mértékű gazdasági támogatásban részesíttessenek, hogy földjeik jövedelmeinek fokozásával a fennmaradó terhekkel megküzdhessenek.

Majláthfalva község gazdasági helyzetének megvilágítására szolgáljanak az alábbi számadatok. A község 1820-ban magyar ajkú róm. kat. vallású egyénekből telepíttetett 4067 hold 834 négyszögölnyi területre, melyből egy átlagos telepállomány 16 holdban osztatott ki. A jelenlegi változott viszonyok és feltűnő természetes szaporaság következtében ezen telepállomány átlag felére apadt le, ennek évenkénti és holdankénti terhe adó- és közköltségben 8 K, vételári részletben 15 K 12 f; együtt 23 K 12 f. Középszámítással 1 hold átlagos évi hozamát 100–120 koronára véve fel, marad egy telepes család egy évi megélhetésére és a már fent kitüntetett tetemes hátralék törlesztésére évi 615–744 korona.

27. Újvár

Ezen Torontál vármegyei telepes községre nézve a bizottság javaslata az, hogy a leszámoláskor mutatkozó hátralék teljes összegében írassék le, a fennmaradó vételári követelés pedig 2 ½% kamatozás mellett 50 év alatt törlesztessék. A javaslat szerint leírásra kerülne mintegy 47 700 korona.

Az újvári hozzátelepítés az 1877-ben vagyonilag teljesen tönkre jutott königsdorfi vízkárosultakból létesíttetett. A telepítésre a Kincstárnak Öregfalu és Újvár községek határába eső gyenge minőségű birtokai (1759 hold 200 négyszögöl) jelöltettek ki, melyekből egy-egy telepállomány 7 holdban állapíttatott meg. A földek évenként- és holdankénti terhe adó- és közköltségben 10 K 97 fill., váltságrészletben pedig 14 K 21 f; együtt 25 K 18 f tesznek ki, míg egy hold évenkénti hozama az adott kedvezőtlen viszonyok között 80–100 koronára tehető, mely az ott dívó 35–40 korona holdankénti haszonbérnek is megfelel. Így az egy család megélhetésére szolgáló 7 holdas telep évenkénti haszna 384–524 koronát tesz ki. Hogy a telepesek ily körülmények között eladósodtak, és ezen minőségileg is sok kifogás alá eső 7 holdból a Kincstárral szemben fennálló és már 1903. év végén 47 000 koronát kitevő hátralékos kötelezettségüknek megfelelni nem tudnak, és hogy annak jövőben is csak lényeges kedvezmények nyújtása mellett lesznek képesek megfelelni, önként érthető.

28. Székelykeve

29. Sándoregyháza

Ezen csángótelepek helyett az 1884-től 1898-ig eső vízszabályozási költségeket a Kincstár fizette ki, és ezen költségekből az 1884–1890 évekre eső rész inkább csak politikai okokból állósíttatott, s mint be nem hajtandó térítmény tartatik nyilván. Miután a telepesek kedvezőtlen anyagi viszonyaira való tekintettel előreláthatólag az 1891–1898 évekre eső vízszabályozási térítmények sem lesznek behajthatók, a bizottság javaslata az összes 1884–1898 évekre előlegezett vízszabályozási költségtérítmények állósítandók, és azok

törlesztése a telepesek, valamint a község által csak akkor vegye kezdetét, ha a telepítvények területét magába ölelő Pancsova-Kubini Ármentesítő Társulat kölcsönei teljesen törlesztve lesznek. Az egyes telepesek nevén a föld vételárából hátralékként mutatkozó annuitási részletek írassanak le, a fennmaradó vételári követelés pedig 2 ½% kamatozás mellett 50 év alatt törlesztessék. A leírandó összeg Székelykevén 27 200 koronát Sándoregyházán pedig mintegy 14 000 koronát tenne ki.

Ezen bizottsági javaslat indokai a csángó telepítvények szerencsétlen fekvésében és kedvezőtlen gazdasági viszonyaiban keresendők. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy a csángók az eredetileg 10 holdas részletekben kiosztott, de ma már a természetes megoszlás következtében átlag mintegy 8 ½ holdat kitevő telepeiket a Duna hullámterében oly mély fekvésű talajon kapták, hol azok java részének kihasználása a gyakori belvizek miatt nem volt lehetséges, ha számításba vesszük továbbá az évenként és holdanként a folyó ármentesítési költségekkel együtt tetemes összeget kitevő terheket, melyeket a telepesek ingatlanainak kell viselni, nem lehet csodálkozni azon, hogy a csángó telepesek állandóan a megélhetéssel küzdenek. Ezt az elmondottakon felül fényesen bizonyítják az alábbi számadatok: Székelykeve csángótelep 1882-ben 689 hold és 1393 négyszögöl területen létesíttetett 570 telepes családdal 10 holdas telepállományokkal. Ma a telepállományok a 664 létező családra számítva mintegy 8 ½ holdra rúgnak, és ennek terhe holdanként és évenként adó- és közköltségben 12 K 77 f, váltságrészletben pedig 2 K 37 f, együtt 15 K 14 fillér.

A földek kedvezőtlen fekvésére való tekintettel egy hold évi hozama 60–80 koronánál magasabbra nem tehető, ennélfogva az egy család megélhetésére szolgáló telepállomány évi haszna csekély 380–551 koronára rúg.

Sándoregyháza csángótelep 1882-ben 5328 hold 1164 négyszögölön létesíttetett, a letelepített 437 csángócsalád egyenként 10 hold ingatlanban részesíttetett, ma ezen telepállomány 466 családra számítva átlag mintegy 9 holdat tesz ki, ennek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 13 K 05 fillér, vételári részletben pedig 2 K 26 f; együtt 15 K 31 f. A holdankénti hozam a 30–40 koronát kitevő haszonbérre való tekintettel évenként 60–80 koronában vehető fel, és így egy telepállomány évenkénti haszna 402–582 koronát tesz ki.

A bizottságnak az előadottak mérlegelése alapján alkotott véleménye szerint tehát a csángó telepítvények megerősödése és gazdasági fejlődése csak az előbb felsorolt kedvezmények mellett és úgy remélhető, ha a telepesek gazdaságuk vitelében is a legmesszebb menő támogatásban részesíttetnek.

30. Pusztaföldvár
31. Mészdorgos
32. Vajdahunyad – hozzátelepítés
33. Magyarszentmárton

A 30–33. tétel alatt felsorolt kincstári telepítvények fejlődéséhez és gazdasági megerősödéséhez a megkívántató kellékek megvannak. Hogy mindazonáltal ezen községek is tetemes hátralékban vannak, annak oka főleg a kincstári követelések behajtása körül folytatott erélytelen eljárásban keresendő.

Ha azonban a bizottság javaslata szerint a megejtendő leszámoláskor az összes kincstári követelés 2 ½%-os utólagos kamatozás mellett 50 évre kitolatik, mely kedvezménnyel a telepesek évenkénti terhei tetemesen leszállanak, és a kincstári követelések behajtása jövőben a szükséges szigorral vitetik keresztül, nemcsak a fennálló hátralékok behajtása de a telepközségek jövőbeni fejlődése is joggal várható.

A felsorolt telepek gazdasági helyzetét az alábbi számadatokkal van szerencsém megvilágítani:

Pusztaföldvár telepes község a szomszédos községek magyar ajkú ág. ev. vallású lakosaiból 1841-ben létesíttetett. Telepítésre felhasználtatott 1707 hold és 1372 négyszögöl terület, melyből a letelepített 145 család részére egyenként 10–15 hold jut. Ezen telepállományból a természetes megoszlás következtében, ma már egy család megélhetésére átlagban csak 7 holdat lehet számítani, melynek évenkénti és holdankénti terhei adó- és közköltségben 9 K 16 f, váltságannuitási részletben pedig 21 K 72 f; tehát együtt 30 K 88 f tesznek ki. A középszámítással 130–150 K-ra felvehető holdankénti és évenkénti hozam számításba vétele mellett az 1 család megélhetésére szolgáló jelenlegi átlagos telepállomány évi hasznaként 827–967 K jelentkezik. Ezen számadatokból kitetszik, hogy a telepesek évi terhének legsúlyosabb részét a holdanként 25 K 72 f-ben megállapított vételári részlet képezi, ha tehát ez a javaslatba hozott kedvezményekkel megfelelő alacsonyabb összegre leszállíttatik, a telepesek az 1903. év végén 37 621 K-ban megállapított váltságtartozásaikat akadály nélkül fizethetik.

Mészdorgos, telepes község sistaroveci gör. kel. oláhokból 1828-ban létesült. Az eredetileg letelepített 30 család részére egyenként 5–10 holdas telepállományok jelöltettek ki, és így a telepítésre összesen 251 hold 784 négyszögöl vétetett igénybe. A mai átlag 8 holdat kitevő telepállomány évenkénti és holdankénti terhe adóban 3 K 25 f, váltságtörlesztési részletben pedig 5 K 83 f, együtt 9 K 08 f. A középszámítással 40–50 koronára tehető holdankénti és évenkénti hozamból tehát egy telepes család megélhetésére 247–327 korona jut. Első pillanatra ezen eredmény elenyészően csekélynek látszik, azonban ha számba vesszük azt, hogy az igénytelen oláh telepesek nem annyira a földmívelés, mint főként az állattenyésztés és az időnkint kínálkozó erdei munka és favágásból élnek, megélhetésük a javaslatba hozott kedvezményekkel a rendelkezésre álló földekkel is biztosítva van, annál is inkább, mert ezen telepközségben hátralék nincs.

Vajdahunyad hozzátelepítés 1892-ben bukovinai csángókból létesült, a befogadott 20 család 355 hold 1535 négyszögöl területre, tehát egyenként 15 hold és 933 négyszögöl területre telepíttetett. Ezen telepállományból ma egy család részére átlagban 12 holdat lehet számítani, melynek terhe évenként és holdanként adó- és közköltségben 2 K 86 f, vételári részeltben pedig 10 K 81 f, tehát együtt 13 K 67 f. Ha az évenkénti hozamot holdanként 70–90 koronával vesszük fel, az egy család megélhetésére eső jelenlegi átlagos telepállomány haszna évenként 675–915 K-ban állapítható meg. Jóllehet a telepeseknek hátralékos tartozása a Kincstárral szemben nincs, mégis minthogy a kimutatott eredmény a csángótelepítvény fejlődését nem biztosítja, a javaslatba hozott kedvezmények a kincstári követelések jövőbeni biztosítása szempontjából is indokoltak.

Magyarszentmárton, telepes község róm. kat. vallású magyarokból 1806-ban 1789 hold 695 négyszögöl területen 114 telepes családdal egyenként 10–15 holdas telepállományokkal létesíttetett. Ezen telepállományból a mai 164 családra számítva is átlagban mintegy 10 hold esik. Ennek évekinti és holdankénti terhe adó- és közköltségben 5 K 77 f, váltságannuitási részletben pedig 7 K 20 f, együtt 12 K 97 f. Ha egy hold hozamát az ottani gazdasági viszonyoknak megfelelően átlagban 90–110 koronára tesszük, úgy egy telepes család megélhetésére évenként 770–970 korona esik. Ezen eredmény csak a javaslatba hozott kedvezmények engedélyezése és a telepesek gazdálkodásának fejlesztése mellett lehet elégséges a hátralékos 7384 K váltságtartozás törlesztésére és a telepesek gazdasági megerősödésére.

34. Németszentmihály

Ezen Torontál megyei telepes községre nézve a bizottságnak az a javaslata, hogy az 1903. évi 43481/VI. számú itteni rendelettel adott kedvezményeknek a leszámolásakor megállapítandó összes hátralékos követelés 80%-a írassék le, az így fennmaradó további kincstári követelés pedig a Nagyméltóságod folyó évi március hó 31-én kelt 111.490/903. számú nagybecsű elhatározásának csekély megváltoztatásával 3%-os utólagos kamatozás mellett legyen 50 év alatt törleszthető. A javaslat értelmében leírandó lenne mintegy 86 000 korona.

Ezen bizottsági javaslat indokolásául utalok a Nagyméltóságodhoz intézett múlt évi december hó 21-én kelt 63752. számú átiratomra, melyben Németszentmihály telepes község kedvezőtlen gazdasági helyzetét részletesen ismertetni szerencsém volt, itt még csak az alábbi számadatokra és arra a körülményre hívom fel Nagyméltóságod becses figyelmét, hogy Németszentmihály telepes község szorgalmas és takarékos lakossága anyagi romlását egyedül a többszörösen ismétlődött vízkárnak köszönheti, és egyike azon telepes községeknek, melyek a legméltányosabb elbánásra érdemesek.

Németszentmihály telepes község róm. kat. vallású németekből 1807-ben 2373 hold 399 négyszögöl területen 276 telepes családdal és 5 holdtól 10 holdig terjedő telepállományokkal létesíttetett. Ezen telepállományból ma már egy család megélhetésére átlagban alig 10 holdat lehet számítani, melynek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 14 K 65 f, váltságannuitási részletben pedig 9 K 04 f, együtt 23 K 69 f. Tekintettel az ottani kedvezőtlen talajviszonyokra, mely szerint az átlagos holdankénti haszonbér sem haladja meg a 30 koronát, egy telepállomány átlagos évenkénti hozama 463–563 koronánál magasabbra nem tehető. Minthogy ezen kedvezőtlen eredménnyel szemben a telepeseket még 100 000 koronát jóval meghaladó hátralékos tartozás is terheli, a javaslatba hozott kedvezmények engedélyezése nélkül sem a Kincstár követelései, sem a telepesek megélhetése nem biztosítható.

35. Aurélháza

Ezen Torontál vármegyei telepes községre nézve: az előző leszámolás alkalmával a telepesek terhére megállapított régi haszonbéri tartozás és késedelmi kamatok fejében a megejtendő új leszámolásnál mutatkozó hátralék 25%-a írassék le, de ezen kedvezmény a beszámított régi haszonbérek és késedelmi kamatok összegét meg nem haladhatja. A

fennmaradó követelés 3%-os utólagos kamatozás mellett 50 év alatt törlesztessék. Leírásra javasoltatik mintegy 9800 korona.

Aurélháza telepes község gazdasági viszonyai egészben megegyeznek Németszentmihályéval, és minthogy a telepesek kedvezőtlen anyagi helyzete itt is a gyakran ismétlődött árvíz okozta károkra vezethető vissza, a bizottság a telepes község gazdasági megerősödése és a Kincstár követeléseinek biztosítása szempontjából a javaslatba hozott kedvezmények engedélyezését indokoltnak tartja. A telepes község gazdasági, illetve anyagi helyzetének feltárására a következő számadatok szolgálnak:

Aurélháza telepes község magyarszentmártoni magyar és német ajkú róm. kat. vallású egyénekből 1845-ben létesíttetett. A telepítésre felhasználtatott 2148 hold 893 négyszögöl terület, mely 119 család között 5–20 holdig terjedő telepállományokkal osztatott szét. Ezen telepállományból a természetes megoszlás következtében a mai 167 családra átlag csak 8 1/2 holdat lehet számítani. Ennek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 11 K 37 f, váltságannuitási részletben pedig 9 K 28 f, együtt 20 K 65 f. A holdankénti átlagos hozam évi 80–90 koronánál magasabbra nem tehető, ennélfogva az átlagosan egy telepállományt képező terület évi jövedelme a fenti terhek levonása után 504–589 korona.

Ezen kedvezőtlen eredmény mellett a telepeseket még régi hátralék címén is 39 122 korona terheli.

36. Gyulafalva

Ezen Bács-Bodrog vármegyei telepes községet illetőleg Nagyméltóságod már a folyó évi szeptember hó 2-án kelt 65024. számú nagybecsű átiratával hozzájárulni méltóztatott ahhoz, hogy a telepesekkel az egyéni leszámolások megejtessenek, a tartozások 1903. évi október hó 31-éig megállapíttassanak, és a telepesek kiosztott telepeik után a kiosztás idejétől kezdve – mintegy haszonbér fejében – a vételári tőke 3%-ával terheltessenek meg, mely összegből az időközben teljesített fizetések leszállítása után fennmaradó rész az eredeti vételárhoz számítva 50 év alatt 4%-os utólagos kamatozás mellett törlesztessék.

Ugyanezen átiratban azt méltóztatott megjegyezni, hogy a telepesek terhén álló perköltségekből csak az a rész lesz elengedhető, amely a Kincstárnak kész kiadását nem képezte.

A bizottság – számolva Gyulafalva község mostoha viszonyaival – a felsorolt kedvezményeket a bajok gyökeres orvoslására elégségeseknek nem találta, és az alábbi számadatokkal feltárandó helyzettel indokolva, azt a módosítást hozta javaslatba, hogy a már engedélyezett kedvezményeken kívül az összes perköltség írassék le, a 4%-ban megállapított kamatláb pedig 3%-ra szállíttassék le. Ezen javaslat szerint leírásra kerülne mintegy 3160 korona.

Minthogy Gyulafalva telepes község helyzetén már a múlt évi június hó 9-én kelt 44286. számú átiratomban volt szerencsém Nagyméltóságod előtt részletesen feltárni, a bizottság által ajánlott módosítás indokolására feleslegesnek tartanám idézett átiratomban foglaltakat ez alkalommal megismételni, és mindazokhoz csupán az alábbi számadatokat vagyok bátor Nagyméltóságoddal közölni.

Gyulafalva kincstári telepes község tobaji róm. kat. vallású magyarokból 1883-ban létesült. Az 500 telephelyre felosztott 4633 hold 914 négyszögölnyi területből egy-egy telepállomány 8 holdban állapíttatott meg. Ezen telepállományból ma már csak 7 hold képezi az egy család megélhetését biztosító átlagos telepingatlant, melynek évenkénti és holdankénti terhe adó- és közköltségben 10 K 50 f, vételári részletben pedig 26 K 80 f, együtt 37 K 30 f. Tekintettel a földek jó minőségére, és a Gyulafalván dívó holdankénti átlagos 50–60 korona évi haszonbérösszegre egy hold föld hozama évi 120–140 koronára tehető; ha ebből a fenti terheket levonjuk egy telepállomány átlagos évi hasznaként 518–718 korona mutatkozik. Hogy ily eredmény mellett, mely egy telepes család megélhetésére szükséges összegen is jóval alul marad, a telepesek hátralékos tartozása évről évre szaporodik, és már 1903. év végén 261 628 koronát tett ki, nem is lehet csodálkozni.

37. Torontálerzsébetlak

Ezen Torontál megyei kincstári telepes községre vonatkozólag:

a leszámoláskor mutatkozó összes hátralékok teljesen leírandók, kivéve a község mint erkölcsi testületnek közcélokra, valamint kegyadományi célokra külön adásvételi szerződések alapján adott földek után előírt vételár azon részét, mely az 1894. évi V. tc. szerint ingyen adományozandó földek vételárán felül van. A telepesek terhén ekként mutatkozó földvételári követelés 3%-os utólagos kamatozás mellett a leszámolástól számítandó 50 év alatt törlesztessék. A leírandó összeg mintegy 467 000 koronát tenne ki.

Minthogy Torontálerzsébetlak kincstári telepes község gazdasági helyzete és anyagi viszonyai a vele határos Felsőmuzslya községével általában azonosak, és miután Felsőmuzslya telepes község tárgyalásánál a 2. tétel alatt volt szerencsém felsorolni mindazon körülményeket, melyek ezen községek általános bajainak orvoslásánál figyelembe veendők, fenti javaslat elbírálásánál csak a 2. tétel alatti indokolásra van szerencsém hivatkozni, megjegyezvén, hogy Torontálerzsébetlak község, mint az alábbi számadatok is fogják mutatni, csak némileg van előnyösebb gazdasági helyzetben, és ezen körülmény a bizottság által javaslatba hozott kedvezmények mértékében jut kifejezésre.

Torontálerzsébetlak Torontál vármegye vegyes ajkú róm. kat., ág. helv. és ev. ref. vallású lakosaiból 1887-ben létesült 3080 holdon 308, egyenként 10 holdas telephelyekkel. Ezen telephelyekből ma már egy család megélhetésére átlagban csak 8 ½ hold áll rendelkezésre. Ennek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 13 K 35 f, vételári részletben pedig 7 K 37 f, együtt 20 K 72 f. Egy holdra eső évenkénti hozam az adott viszonyokhoz képest 80–100 koronával vehető fel, melyből a fenti terhek levonása után holdanként 59–79 korona, és így egy telepállomány után 504–674 korona jut.

38. Bethlenháza

Ezen Krassó-Szörény megyei telepes község csak annyi kedvezményben volna részesítendő, hogy a vételár törlesztésére jelenleg megállapított 5% kamatláb 4%-ra szállíttassék le.

Bethlenháza kincstári telepes község zichyfalvai magyar és német ajkú róm. kat. vallású egyénekből 1882-ben létesíttetett. A telepítésre felhasznált 2080 hold 1355 négyszögöl területből egy telepállomány 8 ½ holddal hasíttatott ki. Egy hold évenkénti és holdankénti terhe adó- és közköltségben 3 K 15 f, váltságannuitási részletben 6 K 57 f, együtt 9 K 72 f. Az átlagos holdankénti és évenkénti hozam az adott viszonyokhoz képest 100–120 koro-

nában vehető fel, melyből a fenti terheket levonva marad egy holdra 90–110 korona. Minthogy az eredeti telepállományok a mai állapotnak megfelelnek, ezen összeg, az egy telepállományt képező átlagos területet számítva, a telepállomány hasznaként évi 697–937 korona jelentkezik.

Ha ezen összeghez hozzászámítjuk a telepeseknek az állattenyésztés és egyéb munkakeresményekből származó egyéb jövedelmét, a kamatláb leszállítása a telep fejlődésére elégségesnek látszik.

39. Alberti

40. Ambrózfalva

Ezen két Csanád vármegyei telepes községben az Arad- és Csanád vármegyei telepes községekre vonatkozólag már elől részletezett indokolás alapján, a megejtendő leszámoláskor mutatkozó hátralékból régi haszonbéri követelés és késedelmi kamatok fejében 10% írassék le, az így fennmaradó követelés pedig 4%-os utólagos kamatozás mellett 50 év alatt törlesztessék. A javaslat elfogadása esetén leírandó lenne Alberti községben mintegy 30 370 korona, Ambrózfalván pedig 30 760 korona.

A fenti községek gazdasági helyzetét a következő számadatok világítják meg.

Alberti kincstári telepes község 1844-ben nagylaki ág. ev. tótokból 2106 hold 874 négyszögöl területen 104, egyenként 10–15 holdas telepállománnyal létesíttetett. Ezen telepállományból a természetes szaporodás következtében eldarabolódott telepekre átlagban ma már csak 7 hold esik. Ennek évenkénti és holdankénti terhe adó- és közköltségben 7 K 79 f, vételári részletben pedig 24 K 23 f, tehát együtt 32 K 02 f. Ha a középszámítással 120–130 koronára felvehető holdankénti és évenkénti hozamból a fenti terheket levonva [!], az egy család megélhetésére szolgáló telepállomány átlagos évi haszna 616–679 koronában fejezhető ki. Ezen összegből a telepeseknek nemcsak megélniök, hanem a már 1903. év végén 281 650 koronában megállapított hátralékos váltságtartozásaikat is törleszteni kellene.

Ambrózfalva telepes község 1844-ben tótkomlósi ág. ev. tótokból létesíttetett. 1716 hold 1560 négyszögöl területen 96, egyenként 15–20 holdas telepállományokkal. Ma egy telepes család megélhetésére átlagban 8 hold telepkülsőség szolgál. Ennek holdankénti és évenkénti terhe adó- és közköltségben 6 K 54 f, váltságtörlesztési részletben pedig 27 K 75 f, együtt 34 K 29 f. Ha az egy hold évenkénti hozama az adott gazdasági viszonyokhoz mérten és az ottani 30–40 korona holdankénti haszonbérre figyelemmel 110–120 koronában állapítjuk meg, úgy a jelenlegi átlagos telepállomány évi hasznaként 605–685 korona jelentkezik.

Minthogy ezen kedvezőtlen eredménnyel szemben a telepeseket még az 1903. év végén megállapított 261 516 korona váltságtartozási hátralék is terheli, nem szorul indokolásra, hogy a jelenlegi kedvezőtlen viszonyok között a telepesek sem megélni, sem a Kincstárral szemben fennálló kötelezettségeiknek eleget tenni nem tudnak.

A tárcám kezelése alá tartozó 64 régi kincstári telepes község közül a felsorolt 40 község volna az, melyek mielőbbi rendezése elengedhetetlen, és melyeket ugyanezért Nagyméltóságod nagybecsű figyelmébe és jóindulatába ajánlani szerencsém van; a telepes községek mellett részletezett javaslat pedig az út, mely véleményem szerint is a felsorolt telepes községek gazdasági fejlődéséhez és anyagi megerősítéséhez vezet.

A javaslatba hozott részletes kedvezmények, és illetőleg azok között a jelenlegi hátrálékok bizonyos százalékának leírása megközelítőleg 2 624 000 korona maximális kedvezménynek felelne meg, az esetben, ha a telepesek mindenike részeltetnék ezen kedvezményben.

Minthogy azonban – amint azt elől is jelezni szerencsém volt – sem a nem földmívelő bevásárlók, sem azok a telepesek, kiknek eltávolítása közérdekből kívánatos, sem pedig olyanok, kik rendezett anyagi viszonyok között vannak, és csupán fizetési készség híján maradtak adósok, kedvezményben részesíttetni nem fognak, és e tekintetben a kedvezmények egyénenkinti engedélyezésénél a legnagyobb szigorral kívánok eljárni, előre is biztosíthatom Nagyméltóságodat, hogy az engedélyezendő kedvezmények a fentebb megjelölt összegen jóval alul fognak maradni.

Ami pedig a törlesztési határidő-meghosszabbítás és kamatláb-leszállítással nyújtandó kedvezményt illeti, erre nézve van szerencsém közölni, hogy jóllehet a kamatveszteség a javaslatba hozott 100 évi törlesztési időre megközelítőleg 6 000 000 koronára tehető, ez korántsem jelenti a kincstári bevételeknek 100 év alatt hasonló összeggel történő csökkenését, mivel az eddigi szomorú tapasztalatok szerint a telepesek a jelenlegi kamatláb szerint járó tartozásokat különben sem képesek megfizetni, és így a kamatláb leszállítása tényleges bevételek elmaradását nem fogja előidézni, hanem ellenkezőleg, biztosítani fogja azt, hogy a kincstári követelés jövőben úgy tőkében, mint kamatban a megerősödött telepes községektől pontosan, és rendszerint az esedékesség idejében lesz behajtható.

Miután úgy a jelen, mint a folyó évi 45356. számú előző átiratomban teljesen tárgyilagosan feltártam Nagyméltóságod előtt azon okokat, melyek a segítségre szoruló régi telepes községek tarthatatlan helyzetének mielőbb gyökeres javítását úgy a Kincstár, mint a telepesek érdekében egyaránt szükségessé teszik, miután továbbá azon körülményekből, hogy a váltságtartozási hátralékok – dacára a behajtások körül követett erélyesebb eljárásnak – mégis szaporodnak, arról kellett meggyőződni, hogy a már jelenleg is több milliót kitevő, és a mai viszonyok között rohamosan szaporodó hátralékok behajtása hovatovább mindinkább kétségessé válik; a Kincstár jól felfogott anyagi érdekeit is vélem szolgálni azzal, hogy a fenti kedvezmények mielőbbi engedélyezését javaslatba hozom.

Mindezeknél fogva, és még azon körülmény által is indíttatva, hogy a kormánynak a múlt században követett téves telepítési politika káros és a jelenlegi súlyos állapotokban jelentkező hatását ellensúlyozni olyan kötelessége, melyet amíg megfelelően nem teljesítünk, újabb telepítési akcióról szó sem lehet, tisztelettel arra kérem Nagyméltóságodat, hogy nagybecsű hozzájárulását megadni méltóztassék ahhoz, hogy a fenti javaslatokhoz képest a jelzett engedményekre nézve a minisztertanács elhatározását kikérhessem.

Miután véleményem szerint a tervbe vett segítési akció hatására nem közömbös az, hogy a megejtendő új leszámolások mennyi idő alatt s milyen költséggel vitetnek keresztül, afelől is van szerencsém Nagyméltóságodat tájékoztatni, hogy ezen munkálatok olcsóbbá tétele és a lehető legrövidebb idő alatt leendő teljesítése érdekében a tényleges birtoklás és az egyes megosztott telepingatlanokat terhelő váltságtartozások megállapításával – megfelelő időnkinti felügyelet mellett és a munkálatok előzetes tüzetes megismertetése után – az illető erre alkalmas községi jegyzőket szándékozom megbízni, kik felekkel való állandó érintkezés és a helyi birtokviszonyok ismerete következtében legin-

kább vannak abban a helyzetben, hogy ezen munkálatokat – megfelelő külön díjazás mellett – pontosan és a legrövidebb idő alatt elkészíthessék.

E telekkönyvi rendezési munkálatokhoz szükséges előmunkálatokat pedig az illetékes telekkönyvi hatóság egy-egy erre vállalkozó tisztviselőjével szándékozom végeztetni, úgyhogy ezáltal a leszámolást teljesítő kirendeltséget tulajdonképpen csak a nyújtandó kedvezmények egyénenkinti szétosztása, az új számfejtőkönyvek és befizetési könyvecskék kiállítása, valamint az idegen közegek által teljesített előmunkálatok állandó ellenőrzése és felülvizsgálata fogja terhelni.

Végül, amidőn a régi telepes községek ügyét ismételten Nagyméltóságod jóindulatába ajánlani bátorkodom, ismételten hangsúlyozni kívánom, hogy a telepesek anyagi helyzete a valóságban az egyes községek tárgyalásánál bemutatott számadatok eredményénél is kedvezőtlenebb, mert ezek összeállításánál – mint fentebb volt szerencsém jelezni – a telepeseket terhelő házosztály vagy házbéradó, általános jövedelmi pótadó, valamint a számos községben jelentékeny százalékot képviselő egyházi és iskolai terhek számításba vehetők nem voltak, és ezen felül a telepesek ingatlanait általában igen jelentékeny magánadósság is terheli.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Tallián Béla
s. k.

37.
Törvényjavaslat a Horvát–szlavónországi tisztviselők illetményéről[641]

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a Horvát–szlavónországi országos tisztviselők és szolgák illetményeinek újabb szabályozásáról szóló törvényjavaslatot előzetes legfelsőbb jóváhagyás végett Ő Felségéhez felterjeszthesse.

A felhatalmazás megadatott.

49. (2.)
1905. január 17.

5.
Mihályi Béla kolozsvári ítélőtáblai bíró kitüntetése

Az igazságügy-miniszter úr előterjesztésére

a minisztertanács jóváhagyta, hogy Mihályi Béla Kolozsvári Kir. Ítélőtáblai bíró részére nyugdíjaztatása alkalmából, sok évi hű és buzgó szolgálatai elismeréséül a III. osztályú vaskorona rend díjmentes adományozása hozassék Ő Felségénél javaslatba.

---

641 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. november 5./16.; december 10./22.; 1905. február 28./40.

50. (3.)
1905. január 27.

3.

A belga, orosz és szerb kereskedelmi szerződések felmondása[642]

A miniszterelnök úr előadta, hogy a magyar kormány már korábban kijelentette volt, hogy hozzájárul ahhoz, hogy a Belgiummal, Oroszországgal és Szerbiával fennálló kereskedelmi szerződések felmondassanak az esetre, ha Németországgal fennálló kereskedelmi szerződésünk felmondatnék.[643]

Minthogy most már Németországgal az új kereskedelmi szerződés megköttetett, s valószínűleg külön felmondás nélkül az új szerződés fog a régi helyébe lépni: a miniszterelnök úr nézete szerint elfogadható az osztrák kormánynak azon javaslata, hogy az említett szerződések azon esetben is felmondassanak, ha a mostani német szerződés kifejezetten fel nem mondatnék, mégpedig azon időre, mikorra az új német kereskedelmi szerződésnek életbe léptetése meg fog állapíttatni.[644]

A minisztertanács ezen javaslathoz hozzájárult.

8.

Az Egyiptomi Konzuli Vegyes Bíróság működésének meghosszabbítása[645]

Az igazságügy-miniszer úr bejelentette, hogy az ügy sürgősségénél fogva a miniszterelnök úr hozzájárulásával és a minisztertanács jóváhagyásának reményében kijelentette a magyar kormány hozzájárulását ahhoz, hogy azon rendelkezések, amelyek az Egyiptomban levő cs. és kir. konzuli hivatalok bíráskodásának korlátozásáról és e bíráskodás

642 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. március 13./4. és 6.; 1904. szeptember 8./37.; 1904. december 10./25.; Oroszországgal folytatott tárgyalásokat lásd: MNL OL K 27. 1905. október 31./11.; 1905. november 8./9. és 10.

643 MNL OL K 255–1904–6. t.–3741. A miniszterelnök átirata a pénzügyminiszter részére. 1904. november 23. – A Szerbiával kötendő kereskedelmi szerződésről 1905. május 11. és 15. között a magyar és az osztrák kormány képviselői közös vám- és kereskedelmi értekezletet tartottak. A javaslat a kölcsönös követelések jegyzékének kicseréléséről szólt. (MNL OL K 255–1905–VI–2838. A földművelésügyi miniszter átirata a miniszterelnök részére. 1905. június 24. Másolat.) – A vám- és kereskedelmi értekezlet résztvevői a megbeszéléseket 1905. szeptember 13-án és 14-én folytatták. (MNL OL K 255–1905–VI–2838. A földművelésügyi miniszter átirata a miniszterelnök részére. 1905. szeptember 22. Másolat.)

644 Az 1905. február 25-én megtartott közös vám és kereskedelmi értekezleten határozat született, hogy „a kereskedelmi szerződési tárgyalások Svájccal, Belgiummal, Oroszországgal és Bulgáriával megindítassanak és az erre vonatkozó utasítások a vámértekezlet által kidolgoztassanak". (MNL OL K 255–1905–6. t.–563. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1905. március 1.) – Tisza István a tárgyalások megkezdéséről 1905. február 10-én így vélekedett: „a Magyarországon beállott parlamenti és kormányzati válság miatt nem járulhatok hozzá, hogy kereskedelmi szerződés megkötésére vonatkozó újabb tárgyalások akár Oroszországgal, akár más külállamokkal megkezdessenek, ugyanis az 1899. évi XXX. törvény. 4. §-a szerint csak a parlamenti többség bizalmát bíró magyar kormány lehet abban a helyzetben, hogy e kérdésben állást foglaljon, s a tárgyalások vitelével járó felelősséget vállalhassa." (MNL OL K 255–1905–6. t.–400. Tisza István levele Gołuchowski külügyminiszter részére. 1905. február 10.)

645 A konzuli bíráskodásról lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 12./38. és 1905. május 18./17.

egy részének az ott fennálló vegyes bíróságra való átruházásáról szólanak, további 5 éven át, vagyis 1910. évi február hó 1-jéig hatályban maradjanak, és az erre vonatkozó rendeletek kiadassanak.[646]

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

10.

Az Orosháza–Szentes–Csongrádi Helyiérdekű Vasút építési engedélye[647]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy az Orosháza–Szentes–Csongrádi Helyiérdekű Vasút építési munkáinak folyamatba tételére az ideiglenes engedélyt – az engedélyt kérő veszélyére és kockázatára és a magánjogok sérelmének kizárásával – még az engedélyokirat kiadása előtt megadhassa, mivel az érdekeltségi hozzájárulások tetemes része ahhoz a feltételhez van kötve, hogy az építési munkálatok még a folyó hónapban megkezdessenek, s a vidék munkás népének foglalkoztatása szempontjából és a munkálatok megkezdése közérdeket képez.

Az építendő vasút hossza 52,4 km; tényleges építési és üzletberendezési tőkéje 3 178 000 K, vagyis pályakilométerenként 60 649 K, mely összegből forgalmi eszközök beszerzésére 204 000 K, tartalékalap képzésére pedig 60 000 K fordítandó.

Az építési és üzletberendezési tőke szokott arányban törzs- és elsőbbségi részvények kibocsátása által szereztetnék be.

Az 1 112 400 K törzsrészvénytőkéből vármegyei és községi hozzájárulások által fedeztetnék 515 000 K, postaszállítási átalányképpen fizettetnék 50 éven át évenként 11 450 K, 229 000 K tőkeértékben; külön állami segély címen adatnék – szintén 50 éven át – 15 890 K, 317 800 K tőkeértékben. A még ezen felül fedezetlenül maradó 50 600 koronát az engedélyesnek kell fedeznie.

A vasút üzletét a M. Kir. Államvasutak kezelnék.

Minthogy az építendő vasút két üzemben levő vasutat köt össze, a végleges engedély megadása iránt Ő Felsége legfelsőbb engedélyével törvényjavaslat terjesztendő az Országgyűlés elé.

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta.

12.

Nagyberezna község határában kincstári földek eladása

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy az Ung vármegyei Nagyberezna határában fekvő kincstári erdőkből az úrbéresek által uzurpált[648] 138, 1063/1600 katasztrális hold területet, melyet kártételek ellen úgysem le-

646 A konzuli bíráskodás egyiptomi terjeszkedése és a konzuli bíráskodással összefüggő visszásságok hatására döntöttek úgy az európai hatalmak, hogy hatáskörüket korlátozzák. Az ügyeket 1876. február 1-én új bíróság vette át.

647 A vasút engedélyezési tárgyalását 1904. augusztus 17-én tartották. Tervezett állomások: Fábián, Gádoros, Szentetornya és Gyopárosfürdő. A kivitelező képviseletében Török Emil letette a 165 ezer korona engedélyezési biztosítékot. (MNL OL K 26–1905–2777. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére az Orosháza–Szentes–Csongrádi Helyiérdekű Vasút építése tárgyában. 1905. január 20.) – A vasútvonalat 1906-ban adták át a forgalomnak.

648 jogtalanul használt.

hetne megvédeni, a becsáron az illető foglalóknak árverés mellőzésével, a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartása mellett, eladhassa.

A minisztertanács hozzájárult.

13.
Németlugosi kincstári telek eladása

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a németlugosi 70. sz. telekjegyzőkönyvben A 22. sorszám alatt felvett 265 négyszögölnyi kincstári területet az azon lévő rozzant felépítménnyel templomépítés céljaira a Lugosi Ev. Ref. Egyházközségnek a forgalmi értéknek megfelelő s 50 év alatt kamatmentesen törlesztendő 29 500 koronáért a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartásával szabadkézből eladhassa.

A minisztertanács hozzájárult.

14.
Németgladna község határában fekvő kincstári földek eladása

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a Krassó-Szörény vármegyei Németgladna községben levő kincstári földeknek azon részét, (160 868/1600 katasztrális hold) melyet az ottani lakosok emberemlékezet óta ingyenes haszonélvezetben bírnak, az említett községnek, illetőleg az érdekelt községi lakosoknak, a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartása mellett, árverés mellőzésével azon módon eladhassa, hogy a haszonélvezetben bírt területnek a templomuk, iskola, templomtér, faiskola, utcák, stb. elfoglalt része (7 190/1600 h) összesen 1 koronáért, 11 263/1600 hold a községnek 5002 K 20 fillérért, 42 414/1600 hold pedig az illető lakosoknak 11 604 K 50 filléréért adatnék el.

A minisztertanács hozzájárult.

15.
Sertésvágóhíd létesítése

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a szarvasmarha-tenyésztésnek és ezzel együtt a tejgazdaságnak nagyobb arányú felkarolásával, de különösen a vajgyártás elterjedésével nagy mennyiségű tejhulladéknak értékesítési kérdése merült fel, mely kérdésnek sikeres megoldásától függ nem csekély mértékben a fent említett tenyésztési és gazdasági üzemágnak az általános mezőgazdasági érdek szempontjából annyira kívánatos további fejleszthetősége.

Egyrészt ezen tejhulladékok legelőnyösebb értékesíthetése, másrészt pedig annak a céljából, hogy az ország állat-köztenyésztését egy hasznot hajtó új iránnyal gazdagítva, az utóbbi években ismét hanyatló sertés és vonatkozó termékek kiviteli forgalma növeltessék, a húsfajta sertés tenyésztésének meghonosításáról és az ország arra alkalmasnak ismert vidékein való terjesztéséről kell gondoskodni. Gondoskodni kell erről a tengeri- és takarmányárpa-feleslegünk legelőnyösebb értékesítése végett jóformán nélkülözhetetlen hazai mangalica fajta sertéstenyésztési érdekének szempontjából is, mert úgy a kivitel

folytonos csökkenése, mint a múlt év tavaszán megejtett számlálás az ország sertésállományának azáltal való érzékeny megtámadásáról tanúskodik, hogy a meglévő mangalica fajta anyag a rohamosan fokozódó sertéshúsfogyasztás fedezetére – az e célra alkalmasabb húsfajta sertés híján – immár aggasztó mértékben fordíttatván, úgy látszik bizonyos részben a továbbtenyésztéstől, mindenesetre azonban a hízlalástól elvonatik.

Ennélfogva a pénzügyminiszter úr megegyezésével kéri a minisztertanács hozzájárulását ahhoz, hogy a Közgazdasági Alapnak a tejgazdasági és azzal kapcsolatos egyéb vállalatok céljaira rendelt részéből kamatmentesen visszatérítendő egymillió koronát yorkshire-i fajta vagy jellegű sertés tenyészanyag beszerzésére fordíthasson, és azt a vajtermelő központok kötelékébe tartozó falusi tejszövetkezetek gazda tagjai közt a teljes vételárnak egy év alatti megtérítése ellenében elhelyezhesse.

Ezen gyors fejlődésű és rendkívül szapora sertésfajta tenyésztésének a gazdaközönség részéről nagyon élénknek ígérkező felkarolása mellett a termelés előreláthatólag rövid idő alatt nagyobb méreteket fog ölteni, ugyanannyira, hogy párhuzamban az új tenyésztési irány térfoglalásával, az effajta sertések feleslegének mikénti legelőnyösebb értékesítéséről is kell gondoskodni, illetve alkalmat kell nyújtani arra, hogy az ezen áruból készült termékekkel az idegen, mégpedig elsősorban az angol piacot meg lehessen közelíteni. Evégből a földmívelési miniszter úr hússertés-vágóhidat, feldolgozó és kiviteli telepet szándékozik magánvállalkozás útján létesíteni.

A vállalat szerződésileg megállapított feladata lesz legalább 200 darab hússertés napi feldolgozására még a folyó évben berendezkedni, és az üzemet azonnal megindítani, mégpedig akként, hogy a hússertésekből az angol piacon keresett „bacon" (sertésoldalas) készítéséhez anyagot előállítva és oda kiszállítva a melléktermékekből – a zsír és zsigerektől eltekintve – oly hentesáru készíttessék, mely a meglevő hazai hentesipar érdekeit nem érinti, illetve, mely a múlt évi külkereskedelmi forgalmunk adatai szerint még mindig közel négymillió korona értékű behozatal tárgyát képezi, vagy amelyet a vállalat ugyancsak a külföldön értékesít.

Figyelemmel a vágóhíd és kiviteli telep létesítéséhez szükséges egymillió koronát megközelítő, valamint ezen összeget jóval meghaladó forgótőkére, a vállalkozó Hartmann és Conen szabadkai nagykereskedő cég csak azon esetben képes a vállalatot létesíteni, ha az 1899. évi IL[649] törvénycikk alapján nyújtható és a kereskedelemügyi miniszter úr által már kilátásba helyezett előnyökön, nemkülönben a kivitel tárgyát képező feldolgozott árunak, valamint ennek előállításához – a vágóhídra kerülő élő árunak a fennálló szabályok keretében engedélyezhető kedvezményes vasúti díjtételek számításával való szállításán kívül – részére az üzem megindításától és fenntartásának idejére tíz éven át évi huszonötezer korona államsegély biztosíttatik.

Ezen segély az államháztartás külön megterheltetése nélkül a földmívelésügyi tárca állattenyésztési és tejgazdasági rendes hitelénél (20. fej. 12. cím 2. rovat 2. alrovat) ily kiadásokra előirányzott összegből fogna fedeztetni.

A földmívelési miniszter úr kéri a minisztertanács hozzájárulását, hogy a szerződést a nevezett céggel ily értelemben megköthesse.

A minisztertanács hozzájárult.

---

649 Helyesen: 1899. XLIX. törvény. A hazai iparnak állami kedvezményekben való részesítéséről. *Törvénytár*, 1899. 314–319.

16.
A Herkulesfürdőre vonatkozó bérleti szerződés felbontása

A földmívelési miniszter úr előterjesztette, hogy a Herkulesfürdő 1889. évi január hó 1-jétől 1893. évi december hó 31-éig terjedő 15 évre a Temesi Agrár-takarékpénztárnak adatott bérbe, s az 1892-ben megkötött új szerződéssel ezen bérleti viszony 17 évvel, vagyis 1920. végéig, évi 142 000–152 000 koronáig fokozódó haszonbér mellett, meghosszabbíttatott.

Ezen új szerződésben a bérlő kötelezettséget vállalt aziránt, hogy 1895. év végéig 400 000 K költség erejéig a szerződésben megállapított beruházásokat fog eszközölni, s ezek a szerződés lejártával a Kincstár tulajdonába mennek át.

A takarékpénztár ezen kötelezettségeket nemcsak nem teljesítette, de a bérlet tartama alatt mindjobban kitűnt, hogy úgy a fürdő, mint a takarékpénztár szempontjából elhibázott lépés volt, hogy a takarékpénztár oly üzletre vállalkozott, amely üzletkörébe be nem illeszthető, s amelyhez sem érzékkel, sem kellő szakértelemmel nem rendelkezett.

Miután a takarékpénztár elvállalt kötelezettségeit teljesíteni, illetőleg az előírt beruházásokat eszközölni többszöri sürgetés dacára is vonakodott, s miután mindjobban kitűnt, hogy a mai kezelés fenntartása mellett és beruházások eszközlése nélkül a fürdő a kor színvonalán fenn nem tartható, és annak hanyatlása meg nem akadályozható; másrészt a bérlet további fenntartása a takarékpénztár romlását is okozná, miből ismét súlyos közgazdasági bajok származhatnának, az előadó miniszter úrnak már hivatali előde indíttatva érezte magát, hogy a szerződés felbontása és a Kincstár kártalanítása iránt intézkedjék.

A tárgyalások azonban a takarékpénztár vonakodása miatt sokáig elhúzódtak; míg végre a takarékpénztár is belátta, hogy saját érdekében is kívánatos a bérleti viszonynak felbontása.

A létrejött egyezség szerint a bérleti szerződés 1904 végével megszűnnék.

A felbontandó szerződésben megállapított kölcsönös kötelezettségek számbavétele, s ez alapon történt leszámolás alapján végeredményben a takarékpénztár fizetne a Kincstárnak 195 000 koronát, a Kincstár pedig 372 000 koronát, vagyis végeredményében a Kincstár fizet a takarékpénztárnak 177 000 koronát, amivel szemben megkapja a takarékpénztárnak a fürdő üzeméhez szükséges, s a takarékpénztár leltárában az eszközölt leírások után is még 424 000 korona értékkel szereplő ingó felszerelését.

A bérleti szerződés felbontása a Kincstárra nézve azon kényszerhelyzettel jár, hogy addig, míg a fürdő bérletére egy megfelelő tőkével rendelkező, beruházásokra kész vállalatot létesíteni nem sikerül, a fürdő kezelésének kockázata a Kincstárra hárul. Ezen kockázatnak mentől kisebb mérvre szorítása érdekében addig is, míg az egész fürdőnek együttes bérbeadása sikerül, az előadó miniszter úr akként szándékozik intézkedni, hogy csak a fürdő általános igazgatása és annak balneológiai[650] része maradjon meg a Kincstár kezelésében, az egyes szállodák, vendéglők és egyéb üzletek pedig egyenként vagy csoportosan bérbeadassanak. Ezen eljárás mellett előreláthatólag elérhető lesz, hogy a Kincstárnak jövedelme legalább lényegesen ne csökkenjen, s amellett, hogy az egyes szállodák és üzletek között a közönség érdekében álló egészséges verseny fejlődhet, a

650 Gyógyfürdő, illetve az ahhoz tartozó orvosi ellátás.

gyógyeszközök kezelése közül eddig tapasztalt s tisztán üzleti szempontok által vezetett eljárás hiányai, sőt, visszaélései orvosolhatók lesznek.

Természetszerűleg a bérleti viszony felbontása folytán a Kincstárra hárulnak azon kezelési és üzemi költségek is, melyek eddig a bérlő takarékpénztárt terhelték, s melyek fedezéséről a földmívelési tárca előirányzatában előre gondoskodni éppúgy nem lehetett, amint természetszerűleg az egyezség folytán a Kincstár által fizetendő összeg fedezéséről sincs gondoskodva.

Amidőn tehát a földmívelési miniszter úr a pénzügyminiszter úr hozzájárulásával a minisztertanács felhatalmazását kéri ahhoz, hogy a bérleti viszony felbontására irányuló egyezséget jóváhagyhassa, egyúttal felhatalmazást kér arra is, hogy az ezen egyezség folytán a Kincstár által a takarékpénztárnak fizetendő mintegy 177 000 koronát tárcája folyó évi előirányzat nélküli kezelésében számolhassa el, a fürdő átvétele folytán szükséges kezelési és üzemi kiadások fedezésére pedig a tárcája költségvetésének „kincstári birtokok és fürdők" címe alatt előirányzott rendes kiadásokat legfeljebb 40 000 koronával túlléphesse.

A felhatalmazás mind a két irányban megadatott.

18.
Az Elischer-féle Rembrandt grafikai gyűjtemény megvásárlása

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előadta, hogy id. Elischer Gyula tanár Rembrandt-karcgyűjteményét az Országos Képtár metszetgyűjteménye részére megvételre ajánlotta fel.

Nincs a világon metszetgyűjtemény, bármilyen gazdag is legyen máskülönben, mely ne lesné a Rembrandt-karcok beszerzésének ritka alkalmait, hiszen elsősorban az a körülmény állapítja meg értékét, mily mértékben képes Rembrandtnak páratlan művészi értékkel bíró karcait felmutatni.

Annál kevésbé szabad nekünk elmulasztani az egyetlen alkalmat, amidőn az Országos Képtár gyűjteményének Rembrandt-karcokban való nagy hézagait a világ ismert magángyűjteményei között a legelső helyek egyikét elfoglaló hazai gyűjtemény megszerzése által tölthetjük be.

Az Országos Képtár Igazgatósága a felajánlott gyűjteményt behatóan átvizsgálta, abból az Országos Képtár metszetgyűjteményére nézve elsőrangú fontossággal bíró 245 karcot kiválasztott, s Elischer tanárnak a legnagyobb gondossággal eszközölt számítások alapján 90 000 korona vételárat ajánlott fel.

E vételárat Elischer a maga részéről elfogadta.

Ennélfogva az előadó miniszter úr a pénzügyminiszter úr hozzájárulásával kéri a minisztertanács felhatalmazását, hogy a szóban lévő 245 lapból álló rézkarcgyűjteményt 90 000 korona áron megvásárolhassa, és ez összeget előirányzat nélküli kiadásként az 1904. évi kezelés terhére utalványozhassa.

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta.

19.

A kormány lemondása

A miniszterelnök úr jelentést tevén a képviselő-választások eredményéről, mely szerint a kormánypárt kisebbségben maradt,

a minisztertanács a miniszterelnök úr indítványára elhatározta, hogy a kormány adja be lemondását.

51. (4.)
1905. február 2.

2.

Főispánok kitüntetése

A miniszterelnök úrnak mint a Belügyminisztérium vezetőjének előterjesztésére

a minisztertanács jóváhagyta, hogy Kállay Albert szegedi és Mikó Bálint Csík vármegyei főispánok részére nyugalmaztatásuk alkalmából, buzgó szolgálataik elismeréséül a belső titkos tanácsosi méltóság díjmentes adományozása hozassék Ő Felségénél javaslatba.

3.

Zemplén vármegye főispánjának nyugdíjazása

A miniszterelnök úrnak mint a Belügyminisztérium vezetőjének előterjesztésére

a minisztertanács jóváhagyta, hogy Szinyei Merse István Zemplén vármegye főispánja részére ezen állásától saját kérelmére való felmentésével az általa korábban élvezet évi 4160 K kegydíjnak nyugdíjként való engedélyezése hozassék Ő Felségénél javaslatba.

8.

Fiumében „kivándorlóház" építése

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője előadta, hogy a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. tc. és végrehajtási utasításai,[651] valamint többrendbeli belügyminiszteri intézkedésekből kifolyólag a tengerentúlra irányuló kivándorlás mindinkább Fiumén keresztül bonyolódik le.[652] A kivándorlóknak nagy tömege, gyakran 2500–3000 ember, behajózás előtt több napot kénytelen a kikötővárosban tölteni, részben hogy az idézett törvény- és rendeletekben előírt közrendészeti és közegészségügyi követelményeknek megfeleljen.

651 MNL OL K 148-1904-16-4147. Tisza István miniszterelnök leirata valamennyi törvényhatóság részére a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvény életbe léptetése tárgyában. 1904. április 13.

652 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. március 13./8. és április 13./2.

A fiumei különleges lakásviszonyok mellett a kivándorlók ily nagy tömegének elhelyezése már eddig is nagy nehézségekbe ütközött, bár több épület lett e célra berendezve, melyek azonban sem tűzrendészeti, sem közegészségügyi, de közrendészeti tekintetből sem feleltek meg, és csupán ideiglenes szükségelhelyezésnek voltak tekinthetők.

Ennek folytán egy állandó kivándorlási házat magánvállalkozás és nyilvános pályázat útján oly módon, óhajtott létesíteni, hogy ezen vállalkozásból kifolyólag az Államkincstárra semminemű teher ne háramoljék.

A pályázat azonban eredménytelen maradt, mert egyetlen egy olyan ajánlat sem nyújtatott be, mely elfogadásra alkalmas lett volna. S miután a magánúton eszközölt tárgyalások sem vezettek eredményre, a kivándorlóknak minden tekintetben megfelelő elhelyezése pedig már elodázhatlan szükséget képez, az a kényszerhelyzet állott elő, hogy egy kivándorlási ház építéséről magának a Belügyminisztériumnak kell gondoskodnia.

Ennek megvalósítását a miniszterelnök úr olyképpen szándékozik keresztülvinni, hogy a Kivándorlási Alap terhére egy megfelelő telket fog vásárolni, s azon mintegy 2500 kivándorló befogadására alkalmas épületet építtet. Az ily módon létesített kivándorlási ház aztán bérlő által fog kezeltetni.

A kivándorlási ház céljaira teljesen alkalmas telek a fiumei kormányzó útján már ki is szemeltetett, melynek megszerzési ára úgy terjedelme, fekvése, valamint a fiumei telekviszonyokra való tekintettel előnyösnek mondható. A telek Leard Ilona úrnő tulajdona, 26 500 négyszögméter kiterjedésű, és 190 000 koronáért megvásárolható.

A telek megszerzése, az épület emelése, valamint annak berendezése a hozzávetőlegesen teljesített számítások szerint mintegy egymillió korona befektetést igényelne.

Minthogy azonban ily nagy összeg a Kivándorlási Alapból egyszerre nem fedezhető, a miniszterelnök úr a pénzügyminiszter urat kérte fel, hogy a Kivándorlási Alap részére a pénztári készletekből egymillió koronát olyképp előlegezzen, és bocsásson rendelkezésre, hogy e kamatmentes kölcsön teljes törlesztéséig évenként úgy a létesítendő kivándorlási ház összes jövedelmei, mint a Kivándorlási Alapnak az egyes évek végével fennmaradó összes feleslegei is a törlesztésre fordíttassanak.

A pénzügyminiszter úr ehhez múlt évi december hó 8-án 107 191. szám alatt kelt átiratával hozzájárulván, a miniszterelnök úr kéri a minisztertanács beleegyezését, hogy ezen terv legmagasabb jóváhagyása végett Ő Felségének előterjesztést tehessen.

A minisztertanács hozzájárult.

52. (5.)
1905. február 8.

1.

Tarkovich József kinevezése főrendiházi taggá[653]

A miniszterelnök úr előterjesztésére

a minisztertanács elhatározta, hogy Tarkovich József miniszterelnöki államtitkár részére, ki állásától való felmentését kérte, a 40 évi szolgálatához hiányzó idő elnézésével a teljes fizetésének és fizetési pótlékának megfelelő évi 15 000 K nyugdíj engedélyezése, s egyszersmind sok évi hű, buzgó és sikeres szolgálatai elismeréséül a főrendiházi élethossziglani tagság adományozása hozassék Ő Felségénél javaslatba.

2.

Báró Roszner Ervin fiumei és magyar–horvát tengerparti kormányzó kitüntetése

A miniszterelnök úr előterjesztésére

a minisztertanács jóváhagyta, hogy báró Roszner Ervin fiumei és magyar–horvát tengerparti kormányzó részére, hű és buzgó szolgálatai elismeréséül, nyugalmaztatása alkalmából a Ferenc József-rend nagykeresztjének adományozása hozassék Ő Felségénél javaslatba.[654]

3.

Lánczy Leó kinevezése főrendiházi taggá[655]

A miniszterelnök úr bejelentette, hogy a miniszter urakkal előzetesen történt megállapodás alapján Lánczy Leó, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnökének a Főrendiház élethossziglan tagjává leendő kineveztetését hozta Ő Felségénél javaslatba.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.[656]

4.

A Julián Egyesület anyagi támogatása a külföldön élő magyarok anyanyelvi kultúrájának megőrzése érdekében

A miniszterelnök úr bejelentette, hogy az 1904. évi július hó 1-jén[657] kelt minisztertanácsi határozatban (19/MT. jkv. 2. p.) nyert felhatalmazás alapján folyó évi január 28-án

653 MNL OL K 26–1909–III–4991. A kinevezés dátuma: 1905. február 15.

654 A király 1904. május 31-én részére a belső titkos tanácsosi méltóságot adományozta. (MNL OL K 26–1909–XI–2. Tisza István miniszterelnök felség előterjesztése. 1904. május 28.)

655 MNL OL K 26–1909–III–4991. Tisza István miniszterelnök legfelsőbb előterjesztése Lánczy Leó élethossziglan tartó főrendi taggá történő kinevezéséről. 1905. február 7.

656 A kinevezés dátuma: 1905. február 14.

657 MNL OL K 27. 1904. július 1./2. Az idegenben élő magyarok nemzeti gondozásának pénzügyi fedezetéről

szerződést kötött a Julián-Egyesülettel, mely szerint a magyar állam nevében kötelezte magát a nevezett egyesületnek mindaddig, míg az Egyesületnek elnöke gróf Széchenyi Béla koronaőr, a miniszterelnökség költségvetésében az „Idegenben élő magyarság nemzeti gondozására" beállított tétel terhére évenként százezer korona szubvenciót[658] adni annak fejében, hogy a többször említett egyesület az exponált helyeken levő magyarság nemzeti gondozása érdekében a szükséges és lehetőséghez képest óvodákat, népiskolákat, egyesületeket, szövetkezeteket, valamint egyéb alkalmas kulturális, társadalmi és gazdasági intézményeket létesít és fenntart.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

7.

Román nyelvű nyomtatvány postai szállítási jogának megvonása[659]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy a Bukarestben 1904. évben nyomatott és kiadott „Românii din Statul Ungar" (a magyar állambeli románok) című Russu Sirián János szerző által román nyelven írt sajtóterméktől – a történeti tények elferdítése és irányzatú kiszínezésével a magyar nemzet elleni gyűlöletre való izgatása miatt – a postai szállítási jog a Magyar Korona területére nézve megvonatott.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

8.

A Budapesti Alagút Társulat vámszedési jogának meghosszabbítása

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője előterjesztette, hogy a „Budapesti Alagút Társulat" folyamodványt nyújtott be, melyben azon kérelmet terjesztette elő, hogy a volt Cs. Kir. Kereskedelemügyi Minisztérium által Bécsben 1857. évi április hó 17-én 7781/426. sz ám alatt kiadott vámengedély-okiratban a társulat részére 1907. évi április hó 17-ig biztosított vámszedési jog gyakorlása meghosszabbíttassék.

Ezt a kérelmet a társulat azzal indokolja, hogy a kibocsátott 4200 darab, egyenként egyszáz pengő forint névértékű részvényeknek hozzávetőleges számítás szerint csak mintegy kétharmadát lesz képes kisorsolás útján beváltani a vámszedési engedélynek lejártáig.

A „Budapesti Alagút Társulat" kérelmét az előadó miniszterelnök úr a pénzügyi és kereskedelemügy miniszter urakkal egyetértőleg igazoltnak és méltányosnak is találta, már azért is, mert a fentebb hivatkozott vámengedély-okiratban kilátásba helyeztetett a társulatnak, hogy az esetben, ha az ötven évi vámszedési engedély lejártáig a vállalati tőkét nem törleszthetné, a vámszedési jog gyakorlása meghosszabbíttatni fog oly időre, amely alatt az összes részvények a vám jövedelmeiből kisorsoltathatnak.

A pénzügyi és kereskedelemügyi miniszter urakkal folytatott tárgyalások során kitűnt azonban az is, hogy egyúttal a Budapest várhegyi Alagút jogviszonyai is rendezést igényelnek.

---

658 Pénzbeli segély, támogatás.

659 Kiadványok és sajtótermékek postai forgalmazásának tiltását lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./4.; december 4./7.; december 13./5.; 1904. január 23./3.; január 30./7.; február 7./3.; március 13./11.; május 31./7.; július 1./5.; szeptember 8./10.; 1905. március 18./11.

Az Alagút jogviszonyainak alapját ugyanis ez idő szerint a volt Cs. Kir. Kereskedelemügyi Minisztérium által kiadott vámengedély-okirat képezi, mely okiratban az Alagút tulajdonjoga, valamint a megváltási és háramlási jogok az állam részére biztosíttattak.

Ezen jogviszony keletkezésének annak idején alapul szolgált birtokállapotok azonban időközben lényegesen megváltoztak annak folytán, hogy a budai Várhegy váreröd jellege megszűnvén, a Várhegy lejtői Budapest székesfőváros tulajdonába szállottak át, és így az alagút ez idő szerint tényleg Budapest székesfőváros tulajdonát képező ingatlanában van vájva, mely körülmény magát az alagút tulajdonjogát és az abból eredő jogviszonyokat is oly lényegesen érinti, hogy azoknak rendezése elől kitérni nem lehet.

Minthogy pedig a tényleges helyzet jelenleg az, hogy az esetben, ha az Alagút ez idő szerint létesülne, úgy az csakis mint a székesfőváros vállalata keletkezhetnék: ennélfogva az Alagút jogviszonyainak rendezése is csak azon irányban történhetik, mely a jelenlegi helyzetnek megfelel, amiből önként következik, hogy az Alagút tulajdonjoga, úgyszintén a háramlási jog törvényhozásilag Budapest székesfőváros közönségére ruháztassék.

Az előadottakra való tekintettel tehát a miniszterelnök úr javaslata hozza, hogy annak biztosítása mellett, miszerint az Alagút Társulat által még ki nem sorsolt részvények teljes névértékükben beváltathassanak, magának az Alagútnak tulajdonjoga és háramlási joga Budapest székesfőváros közönségére ruháztassék.

Minthogy azonban a vámszedési jog meghosszabbítása a Minisztérium hatáskörét meghaladja: ez ügyben Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásával törvényjavaslat lesz az Országgyűlés elé terjesztendő, melynek szövegét egyúttal bemutatja.

A minisztertanács az Alagút Társulat vámszedési jogának meghosszabbítására vonatkozó, valamint a székesfőváros tulajdonjogát elismerő javaslatot, úgyszintén a bemutatott törvényjavaslatot jóváhagyta.

12.

Az erzsébetvárosi és ferencvárosi dohánygyárak kitelepítése Budapestről[660]

A pénzügyminiszter úr felhatalmazást kért, hogy a budapest-erzsébetvárosi és ferencvárosi dohánygyárak kitelepítéséhez szükséges telkeket, mégpedig a budai 8000 négyszögöl nagyságú telket á 24 K, 192 000 koronáért, a pesti 9084 négyszögöl nagyságú telket pedig á 50 K, 454 000 koronáért, vagyis összesen 646 000 koronáért még az állami költségvetésnek törvényerőre emelkedése előtt megvásárolhassa, hogy ily módon a különben bekövetkező telekazsiotázst[661] megelőzze.

E célra a költségvetésbe 608 000 K van felvéve, a mutatkozó 38 000 K hiány azonban előreláthatólag fedezve lesz azáltal, hogy a megvásárlandó telkekből mintegy 1000 négyszögöl ki fog sajátíttatni.

A felhatalmazás megadatott.

---

660 A kitelepítendő gyárak 1850-ben kezdték meg termelésüket.

661 Ázsiós tőkeemelés: a tulajdonos vagy tulajdonosok által teljesített vagyoni hozzájárulás egyik része a jegyzett tőkébe, a másik része a tőketartalékba kerül.

13.

A tűzkárt szenvedett Singlér és Majthén községek kölcsöne[662]

A pénzügyminiszter úr bejelentette, hogy

a./ a tűzvész által elpusztított Sáros vármegyei Singlér községnek 4500 K 5 év alatt visszatérítendő kamatmentes előleget,

b./ a szintén tűzkárt szenvedett Trencsén vármegyei Majthén községnek pedig 16 500 K kamatmentes és 10 év alatt visszafizetendő ínségkölcsönt szándékozik engedélyezni.

A minisztertanács ezen kölcsönök kiszolgáltatásához hozzájárult.

29.

A nemzetközi tengeri magánjogi tanácskozásra szakelőadó kiküldése

A miniszterelnök úrnak a távollevő kereskedelmi miniszter úr nevében tett előterjesztése folytán

az utóbb nevezett miniszter úr felhatalmaztatott, hogy a tengeri magánjogi két egyezményre, nevezetesen a hajóösszeütközésekre és a tengeri mentésre vonatkozó tervezetek megvitatása végett folyó hó 21-én Brüsszelben tartandó nemzetközi értekezletre tengerészeti szakelőadóját kiküldhesse.[663]

30.

Vasúti kocsik bérlése az Általános és a Nemzetközi Vagonkölcsönző Részvénytársaságtól[664]

A miniszterelnök úr a távollevő kereskedelmi miniszter úr nevében előterjesztette, hogy a M. Kir. Államvasutak az Általános és Nemzetközi Vagonkölcsönző Részvénytársaságtól, az 1890. évben kötött és legutóbb 1902. évben meghosszabbított bérleti szerződés alapján összesen 1757 darab különböző sorozatú teherkocsit bírnak bérben.

---

662 Hegyesmajtény Trencsén vm., Singlér Sáros vm. (Lásd még: MNL OL K 27. 1904. október 21./6.; 1905. május 4./13.; május 18./11.

663 A magyar államot Fest Kálmán képviselte. (MNL OL K 26–1908–XXXIX–752. A kereskedelemügyi miniszter leirata a magyar tengerészeti hatóság részére. 1905. február 10.; Az igazságügy-miniszter feljegyzése a brüsszeli tengerjogi értekezleten létrejött nemzetközi egyezménytervezetről. 1906. október 16.; lásd még: MNL OL K 27. 1903. július 22./9.)

664 Az Általános Vagonkölcsönző Társulatot 1872-ben, a kormány kezdeményezésére alapították azzal a céllal, hogy a kiegyezés után gyors ütemben épülő, de különböző társaságok kezelésében lévő és forgalmi eszközökkel nagyon szerényen ellátott vasutakon jelentkező kocsihiányt mérsékeljék. A vagonok iránt évről-évre nőtt a kereslet, és a különösen jó termést hozó 1882-ben a külkereskedelmi forgalmunkat már csak drágán bérelhető külföldi kocsikkal lehetett lebonyolítani. A hiány további mérséklésére, jelentős állami támogatással, 910 vasúti kocsival hozták létre a Nemzetközi Vagonkölcsönző Részvénytársaságot. A két társaság olcsóbban tudta külföldről beszerezni a kocsikat, mint ahogyan azt a kincstár megtehette volna. A vonalak jelentős részének állami kézbe kerülésével a körülmények lényegesen megváltoztak. Az egész ország területére kiterjedő hálózat lehetővé tette a kocsipark jobb kihasználását, illetve a MÁV 1903-ban 1500, 1904-ben 1200 darab áruszállító kocsit vásárolt. (MNL OL K 26–1906–VII–1733. Minisztertanácsi előterjesztés az Általános és Nemzetközi Vagonkölcsönző Részvénytársaságoktól bérben tartott teherkocsi bérletének ideiglenes meghosszabbítása tárgyában. 1905. február 3.)

Ezen szerződés a múlt évi augusztus hó 31-én lejárván, az említett két társaság ezen szerződésnek meghosszabbítását, illetve új bérleti szerződés megkötését, és ezen felül a tulajdonukban levő 980 darab különböző teherkocsinak is bérbevételét kérelmezte, mégpedig a legutóbb tett ajánlat szerint oly feltételek mellett, hogy amíg a M. Kir. Államvasutak az idézett szerződés értelmében a bérben tartott 1757 teherkocsi után félévenként előzetesen 545 000 K bért fizettek, addig jövőben 2737 teherkocsi után félévenként előzetesen 455 000 koronát fizetnének tíz éven át, amikor is a bérlet lejárta után az összes teherkocsi minden további fizetés nélkül az Államvasutak korlátlan és feltétlen tulajdonába mennének át.

Ámbár kétségtelen, hogy a vagonkölcsönző társaságok ezen ajánlata a fennállott bérszerződés feltételeinél lényegesen előnyösebb, mert nemcsak a 2737 darab teherkocsi bérlete olcsóbb lenne az 1757 darab eddigi bérösszegénél, hanem az évi bérösszegekkel a kocsik megszerzési ára is törlesztetnék: mindazonáltal a kereskedelmi miniszter úr újabbi bérleti viszony létesítését mellőzendőnek vélte, noha nem tagadható, hogy a vagonkölcsönző társaságok a múltban a közérdeknek nem kicsinylendő szolgálatokat tettek, amit a kereskedelmi miniszter úr részletes adatokkal is kimutatott.

A viszonyok azonban teljesen megváltoztak. Ma a hazai vasutak túlnyomó része állami kezelésben van, és ha ezen nagy, az ország minden vidékére kiterjedő hálózat egyes vonalain nagyobb forgalom van, az Államvasutak igazgatása ezen forgalom ellátására szükséges kocsikat más vonalakon nélkülözhetőkkel pótolhatja.

Emellett pénzügyileg is felette kedvezőtlen a kocsiszükségletnek vétel helyett kölcsön útján való beszerzése. Erre éppen a M. Kir. Államvasutak szolgálhatnak feltűnő példa gyanánt. A M. Kir. Államvasutak 1882-től 1903. évig bezárólag terjedő időszakban összesen mintegy 40 millió koronát fizettek kölcsönkocsik bére fejében. Ezen összegért beszerezhető lett volna a mai kocsiárakkal számítva, kerek számban 11 000 darab teherkocsi – ezzel szemben azonban az opciós bérletek útján a fenti bérösszegekből csak 8800 darab teherkocsival szaporíthatták volna ezen idő alatt kocsiállagukat – ha a kölcsönkocsikra kiadott bérösszegekért évenként megfelelő számú új teherkocsikat szereztek volna be.

Ezért a kereskedelmi miniszter úr az Államvasutak kocsiszükségletének jövő kielégítésénél a bérleti rendszert teljesen és elvileg mellőzendőnek vélte.

De ennek az álláspontnak következménye az lett volna, hogy a nevezett két vagonkölcsönző társaság meglevő kocsiállaga kihasználatlanul marad, mert a többi hazai vasútnak kölcsönkocsikra köztudomásszerűleg nincsen szükségük a külföldi, s nevezetesen pedig az osztrák vasutak kevés kivétellel elegendő teherkocsival rendelkeznek, és így nem lehet arra számítani, hogy ezek a társaságok kocsijaikat belátható időn belül elhelyezni és a befektetett tőkét a legszerényebb igényeknek megfelelőleg gyümölcsöztetni képesek legyenek.

Ez a helyzet pedig a két társaságot a teljes vagyoni bukásba fogná sodorni, ami a kormány szempontjából sem lehetett közömbös, mert ennél a két vállalatnál hazai tőke van érdekelve, amely a kormány támogatásának reményében, sőt, egyes esetekben egyenesen a kormány kezdeményezésére lőn ezen vállalatba fektetve.

Ezen okokból a kereskedelmi miniszter úr a társaságok tulajdonát képező teherkocsik megvásárlását vélte az egyedüli helyes útnak; természetes azonban, hogy ennek a

kérdésnek elbírálásánál elsősorban és kizárólag az Államvasutak üzleti érdekeit kellett szem előtt tartani, amihez képest megállapítandó volt mindenekelőtt, hogy egyrészt szükségük van-e a M. Kir. Államvasutaknak az említett teherkocsikra, másrészt pedig, hogy ezek a teherkocsik az Államvasutak céljaira teljesen alkalmasak-e?

Mind a két kérdés a megejtett puhatolások és számítások alapján igenlő értelemben döntetett el.

A megejtett és felülbírált becslés szerint ugyanis a kérdéses 2737 kocsi mai értéke kereken 5 560 000 koronára tehető.

Az Általános Vagonkölcsönző Társaságnak tulajdonában van még a hatvani kocsitelep és műhely, mindkét társaság pedig ezen felül anyagkészlettel, tartalékalkatrészekkel a leltári felszereléssel rendelkezik.

Minthogy pedig a teherkocsik megvétele esetén mindezen ingó s ingatlan vagyonra a társaságoknak természetszerűleg szükségük nem lesz, az Államvasutak ellenben ezeket a vagyontárgyakat célszerűen felhasználhatják, s így ezen vagyontárgyak is megvásárolandók volnának, – azok értéke is felbecsültetett, s megállapíttatott, hogy azok összesen 357 800 K értékkel bírnak.

Ezzel szemben a két vagyonkölcsönző társaság azt az ajánlatot tette, hogy hajlandó az említett 2737 teherkocsit, valamint a társaság hatvani telepét, műhelyét és összes anyagkészletét úgy, amint az ma fennáll, 4 500 000 K készpénzfizetés ellenében a M. Kir. Államvasutak örök tulajdonába átengedni.

A társaság ezen ajánlatát, figyelemmel egyrészt arra, hogy a kérdéses teherkocsik értéke a részletes becslés alapján 5 560 000 koronát tesz, és másrészt arra, hogy a társaság hatvani telepe, műhelye, anyagkészlete stb. a fentiek szerint 357 800 korona értéket képviselnek, és ehhez képest a teherkocsik megszerzéséért fizetendő vételár tulajdonképpen csak 4 142 200 koronát tesz ki, ami kocsinként átlag 1513 K vételárnak felel meg: a kereskedelmi miniszter úr ezen ajánlatot az állam szempontjából pénzügyileg előnyösnek és ehhez képest elfogadhatónak tartotta, annál is inkább, mert ezen az úton a M. Kir. Államvasutak sokkal olcsóbban jutnak teherkocsik birtokába, mint az eddig fennállott opciós bérleti szerződések útján történt, vagy új kocsik beszerzése útján történhetnék.

Az előadottak alapján ezen teherkocsik és a hatvani műhelytelep megvétele tekintetében a kereskedelmi miniszter úr a pénzügyminiszter úrral már megállapodott volt, mégpedig a fedezetet illetőleg oly módon, hogy a 4 500 000 koronát kitevő vételár az állampénztári készletekből előlegeztetnék a M. Kir. Államvasutaknak. Az adott előlegnek megtérítése pedig akként történnék, hogy a vételárnak az a része, mely a hatvani kocsitelepre és műhelyre és ennek tartozékaira esik, szám szerint 357 800 korona, az 1897. évi XXX. törvénycikkel[665] a M. Kir. Államvasutakon eszközlendő beruházások céljaira engedélyezett hitelnek ez idő szerint még fel nem használt összegéből fedeztetnék.

Ugyancsak az előleg apasztására átutaltatnék az 1904. évi állami költségvetés 19. fejezet, 11. cím, 3. rovat, 5. alrovata terhére elszámolandó azon összeg, amely a M. Kir. Államvasutak által bérben bírt 1757 kocsi után az 1904. év utolsó négy hónapjára járó bérösszegnek felel meg, és amely az alább ismertetendő megállapodások szerint a vételárba betudandó. Az előlegnek ezután még fennmaradó részét a M. Kir. Államvasutak az

665 1897. évi XXX. törvény. A M. Kir. Államvasutak bővítéséről. *Törvénytár*, 1897. 113–121.

1906., 1907., 1908. és 1909. években az állami költségvetés 19. fejezet, 11. cím, 3. rovat, 5. alrovata alatt „Vasútvonalak és pályaudvarok üzletvitele- és használatáért, valamint forgalmi eszközök használatáért fizetendő összegek" címén előirányzott hitelnek azon részéből fognák megtéríteni, amely az 1906. évtől kezdve felszabadul azáltal, hogy teljesen törlesztve lesznek azon teherkocsiknak megszerzéséből eredő vételár-hátralékok, amelyek részletei ezen hitelből fedeztetnek.

Minthogy azonban az állampénztári készletek már természetüknél fogva túl hosszú időre rendeltetésüktől el nem vonhatók, azoknak a jelzett időtartamra való igénybe vételéhez – már az állami számvitelről szóló törvény rendelkezéseire való figyelemmel is – a kereskedelmi miniszter úr a pénzügyminiszter úrral egyetértőleg a törvényhozás felhatalmazását szándékozta kérni, s e célból úgy a vételi ügyletnek megkötésére és a vételárnak az állampénztári készletekből való előlegezésére szóló felhatalmazást, mint az előleg megtérítésének módozatait magában foglaló törvényjavaslatot szándékozott elkészíttetni, s azt a minisztertanács elé terjeszteni.

A politikai helyzetben beállott változás azonban lehetetlenné tette, hogy a vételi ügylet a jelzett alapokon és módozatok mellett megköthető legyen, sőt, ma már arról sem lehet szó, hogy a minisztertanácshoz a szóban forgó törvényjavaslat előterjesztessék, s illetve a minisztertanács erre nézve végleges határozatot hozhasson.

Ilyen körülmények között, és figyelemmel egyrészt arra, hogy a kérdéses vételi ügylet az Államkincstárra nézve a kereskedelmi miniszter úr nézete szerint a lehető legelőnyösebb, és másrészt arra, hogy a társaságok az üzlet megkötésére bizton számíthattak, és ekként kocsiparkjuknak az adott viszonyok között tehető elhelyezéséről nem gondoskodhattak: a kereskedelmi miniszter úr nem tartotta megengedhetően – éppen az állam érdekei szempontjából – azt, hogy az egész ügylet tisztán a politikai helyzetben beállott változás miatt stornóztassék, hanem olyan módozat megválasztását tartotta célravezetőnek, amely ebben a kérdésben bizonyos átmenetet létesítsen anélkül, hogy az esetleg következő kormánynak szabad kezét a vétel lebonyolítása tekintetében megkötné.

Már a múlt év augusztus havában, a bérleti szerződés lejártakor, gondoskodni kellett egy ideiglenes megoldásról, mert súlyos felelősséggel járt volna éppen az őszi kampány előtt az 1757 darab teherkocsit az Államvasutak forgalmából kivonni, és a társaságnak visszaadni, miért is az Államvasutak Igazgatóságának tüzetesen indokolt javaslata alapján nem lehetett elzárkózni attól, hogy az 1757 darab teherkocsi bérlete a múlt év végéig meghosszabbíttassék, annál kevésbé, mert egyrészt a társaságok a meghosszabbítás tartamára az addig átlagban kocsinként és naponként fizetett 2 K 50 fillérnyi bért 10 tonnás teherkocsik után 1 K 25 fillérre, 15 tonnás kocsik után pedig 1 K 80 fillérre leszállítani készek voltak, másrészt ahhoz is hozzájárultak, hogy a kocsik megvétele esetében ezen bérösszegek a vételárba betudassanak.

A kereskedelmi miniszter úr ugyanilyen ideiglenes megoldást szándékozván átmenetileg létesíteni, tárgyalásokba bocsátkozott a társaságokkal, amelyek hajlandóknak mutatkoznak a bérleti vszonynak a most említett feltételek mellett további hat hónapra, vagyis folyó évi június 30-ig való meghosszabbítására azzal a világos kikötéssel, hogy a múlt év szeptember hó 1-jétől a folyó évi június hó 30-ig, illetve ezen időn belül a vételi ügylet megkötésének napjáig esedékes bérösszegek mindennemű kamat megtérítése nélkül a vételárba betudassanak.

Ez a módozat amíg egyfelől nem prejudikál a vételi ügyletnek, addig másfelől az államra nézve azzal a kétségtelen előnnyel jár, hogy ámbár az 1757 darab teherkocsi már a múlt évi szeptember hó 1-jétől az Államvasutak használatában van, azok után a vételi ügylet létrejötte esetén bérösszeget fizetnie nem kell, mert úgy a múlt év utolsó négy hónapjára esedékes 289 750 K, mint a folyó év első hat hónapjára esedékessé váló 429 875 koronával a vételár törlesztetnék; míg ellenkező esetben, vagyis ha ideiglenes megoldás nem létesül, az eddig esedékessé vált bérösszegek az Államkincstárra nézve elvesznek.

Az előadottak alapján a miniszterelnök úr a kereskedelmi miniszter úr nevében kérte a minisztertanácsot, hogy:

1./ a bérleti szerződésnek 1904. évi szeptember hó 1-jétől 1904. évi december hó 31-ig a pénzügyminiszter úr hozzájárulásával történt meghosszabbítását jóváhagyólag tudomásul venni, s ennek alapján az ezen időre eső 289 750 K bérösszegnek, mint amely az 1904. évi költségvetésben fedezetet talál, a vételárba való feltétlen betudása mellett leendő kifizetésére, és egyúttal

2./ a bérleti viszonynak a jelzett alapokon és kikötések mellett folyó évi június hó 30-ig való meghosszabbítására a kereskedelmi miniszter urat felhatalmazni méltóztassék.[666]

A minisztertanács a javaslatba hozott megoldást célszerűnek s az államra előnyösnek találván, a kért felhatalmazást mindkét irányban megadta.

33.

A főváros X. kerületében fekvő homoki szőlőtelep állami kezelésbe vétele

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy azon feltételek közül, melyek mellett az 1904. május 31-én kelt minisztertanácsi határozattal[667] felhatalmazást nyert a székesfőváros X. kerületi homoki szőlőtelepének állami kezelésbe való vételére, a székesfőváros két feltételre nézve módosítást kívánt.

Nevezetesen: hogy az évi haszonbér összege évi 10 000 koronáról 12 000 koronára emeltessék; másodszor, hogy a haszonbérlet időtartamának megállapítására vonatkozó pont akképpen egészíttessék ki, hogy ha a haszonbérlet időtartama alatt a székesfővárosnak a szőlőtelep vidékén közérdekből valamely területre szüksége volna, ezen területnek az állami kezelésből való visszavétele lehetővé tétessék.

Mindkét feltétel elfogadható. A haszonbér összegének emelése annálfogva, mert a bérbe veendő területen értékes épületek is vannak, amelyeknek bérértéke az első javaslat tételénél számításba [nem] vétettek; a második módosítás pedig azért, mert a telepnek a

666 A két társaság kérésére – a kereskedelemügyi miniszter javaslata alapján – a kormány 1905. december 31-ig meghosszabbította a 2737 vasúti kocsi állami bérbevételét. (MNL OL K 26–1906–VII–1733. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére Általános és Nemzetközi Vagonkölcsönző Részvénytársaságoktól bérben tartott teherkocsi bérletének ideiglenes meghosszabbításáról. 1905. július 15.) – A szerződés további, 1906. március 31-ig történő meghosszabbítását a kormány 1905. szeptember 20-án hagyta jóvá. (MNL OL K 26–1906–VII–1733. A kereskedelemügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére Általános és Nemzetközi Vagonkölcsönző Részvénytársaságoktól bérben tartott teherkocsi bérletének ideiglenes meghosszabbításáról. 1905. szeptember 20.)

667 MNL OL K 27. 1904. május 31./42. A főváros tulajdonában lévő X. kerületi szőlőtelep állami kezelésbe vétele.

fővárostól távol fekvése miatt nem egyhamar következhetik be azon eset, hogy a városnak a telep egy részét igénybe kellene vennie; azonkívül részletesen szabályozva lesz, hogy mily módozatok mellett vehetne egyes területrészleteket a főváros igénybe.

A földmívelési miniszter úr tehát felhatalmazást kér, hogy ezen módosított feltételek mellett köthesse meg a szerződést.

A felhatalmazás megadatott.

34.
Tiszai partbiztosító munkák

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács felhatalmazását kérte ahhoz, hogy a Tisza folyó Mindszent község alatti szakaszán szükséges és nagyon sürgőssé vált partbiztosítási munkálatok foganatosítására Ő Felsége legfelsőbb engedélyét kérhesse.[668]

E munkálatok – melyek 245 223 K 62 fillérrel vannak előirányozva – házi kezelésben lennének végrehajtandók, a munkálatok céljaira szükséges 19 569 m³ terméskő és 879,00 m³ homok szállítása és beépítése pedig, amely szállításra és munkára az előirányzat szerint 199 899 korona 07 fillér esik, vállalatba adás útján biztosíttatnék.

A szóban forgó munkálatok költségei az 1895. évi III. t.cikkel[669] a földmívelési tárca rendelkezésére bocsátott hitelben, illetve abból az egyes évekre járó és költségvetésileg előirányzott részletekben kellő fedezetet nyernek.

Ezen hitelnek a folyó és 1906. évre eső részleteiből fedeztetnének a szóban levő munkálatok költségei oly módon, hogy a folyó évben 150 000 K, a még szükséges 95 223 K 62 fillér pedig a jövő 1906. évben használtatnék fel. Ennek megfelelően a kőanyag és homok szállítására és beépítésére nézve kötendő vállalati szerződésbe felvétetnék az a szerződési kikötés, hogy a vállalkozó a folyó évben legfeljebb 100 000 koronáig terjedhető kereseti összeg kiutalványozására bírhat igénnyel, a keresetének többi része pedig csak 1906. évben lesz kiadandó.[670]

A minisztertanács hozzájárult.

35.
Élelmiszerkiviteli vállalat létesítése

A földmívelési miniszter úr előterjesztést tett egy nagyobbszabású élelmiszerkiviteli vállalat létesítése tárgyában, részletesen kifejtvén ilyen vállalatnak a közgazdaság érdekében szükségességét, és reámutatván egyúttal arra a tapasztalati tényre, hogy e téren nagyobb eredmény csakis az állam részéről hozott jelentékeny pénzáldozatok árán érhető el, mely áldozatok azonban célszerű intézkedések mellett meg is hozzák a várt gyümölcsöket.

---

668 Az uralkodó 1905. március 4-én engedélyezte a munka elvégzését. Az 1905. május 20-án megtartott versenytárgyalás nyertesei: Tóth Ferenc, valamint Guthmann és Frank vállalkozók voltak. (Lásd még: MNL OL K 27. 1905. szeptember13./23.)

669 Helyesen: 1895. évi XLVIII. törvény. A Közép-Duna egységes szabályozásáról, valamint az ország egyéb jelentősebb folyóvizein első sorban szükséges szabályozási munkálatokról. *Törvénytár*, 1894–1895. 319–320.

670 A Tisza partvédelmi munkálataira lásd: MNL OL K 2–AXIV–2–70.; MNL OL K–184–1903–19–8771.; MNL OL K 184–1904–19–22889.; MNL OL K 184–1905–19–82363.

A fentebbi célból legcélszerűbbnek mutatkozott egy már meglévő és a Kereskedelmi Minisztérium részéről vasúti díjkedvezményt élvező társulattal, a Magyar Élelmiszerkiviteli Részvénytársasággal tárgyalásokba bocsátkozni, mely eddig is foglalkozott élelmicikkek kivitelével, bár minden rendszer nélkül és szűkebb körben.

Ezen részvénytársasággal a tárgyalásokat az előadó miniszter úrnak már hivatali előde 1900. évben kezdte meg a most tervezettnél sokkal kisebb méretekben, de eredményre nem jutott, s csakis a legújabb időben sikerült a nevezett társasággal megegyezésre jutni oly tárgyalási alapra nézve, melyen a szerződés megköthető volna.

Az egyezményi pontozatok megállapításánál azon vezérelvekre volt figyelemmel, hogy a termelő a közvetítők mellőzésével értékesíthesse áruját. E célból minél nagyobb számban termelési szövetkezeteket óhajt létesíteni, amelyeknek azonban főleg a termelés és árugyűjtés képezné feladatát, mert a külföldi piacokon való értékesítés – ösmeretek, összeköttetések és tőke hiányában – az egyes kisebb szövetkezeteknek igen nehézkes, és nagy nehézségekbe ütközik.

Súlyt kellett továbbá arra helyezni, hogy a külföldre szállítandó áru legyen megfelelően osztályozva és csomagolva, amit csak úgy lehet elérni, ha a termelőkhöz szakközegek költségmentesen szállnak ki, és megadják a szükséges oktatást. Igen fontos ezen körülmény az angol piacra való tekintettel, mert ennek hiányában az áru alig értékesíthető, s miután nincs kilátás, hogy termelőink rövid idő alatt az angol piac ezen követelményének megfeleljenek, kötelezni kellett a vállalatot, hogy az egyenletes mennyiségek és minőségek szállítására való tekintettel propre üzleteket is kössön.

Az előadó miniszter úr ezután részletesen ismerteti azon kötelezettségeket, melyeket a kérdésben levő részvénytársaságnak teljesítenie kellene; nevezetesen kötelezvén magát, hogy alapszabályait megfelelően módosítja, s részvénytőkéjét egyelőre 3 és fél millió koronára felemeli egy oly vállalat létesítése céljából, melynek egyik fele az élelmicikkek kereskedelmi részével foglalkoznék, másik fele pedig a hűtőház, s ezzel kapcsolatosan az áruhitel vezetését és lebonyolítását eszközölné.

A vállalat fejlődése esetén a társaság hajlandó volna részvénytőkéjét annak kétszeresére is felemelni.

Ennek fejében a részvénytársaság támogatásképpen kér:

1./ A vállalat élelmiszerkiviteli osztály kereskedelmi részére azonnal alkalmazandó 12 csomagoló és osztályozó, az azonnal létesítendő 6 belföldi gyűjtőállomás, az azonnal létesítendő 10 határügynökség és 4 külföldi elárusítóhely évi költségeinek részbeni fedezésére az első 10 évre évenként 125 000 K államsegélyt, mert számításuk szerint ezen intézmények a társaságnak évenként 248 000 K költséget fognak okozni.

2./ A hűtő és fagyasztó raktárház tekintetében az a kérelme, hogy

a./ építse fel a hűtőházat az állam, a vállalat azt kezelésbe veszi és az elérendő tiszta nyeremény bizonyos %-át átengedi, vagy az egészért évi bért fizet.

Miután ezen az alapon az előadó miniszter úr nem kívánt tárgyalni, azt kéri, hogy

b./ az építkezésre és felszerelésekre szükséges tőkének 70%-át kapja 15 évre kamatmentes kölcsönképpen, mely összeg 10 év alatt, vagyis a 16–25. években

egyenlő kamatmentes részletekben legyen törlesztve. Ha pedig a befektetésnél a telek beszerzési költsége is beszámíttatik, akkor az egész befektetés 55%-át hasonló feltételek mellett kölcsönkéri, s amennyiben idővel a hűtőház nagyobbítása válnék szükségessé, a befektetés arányához mért további hasonló támogatást.

Az előadó miniszter úr nézete szerint a kért támogatás túl magas, bár el kell ismerni, hogy a létesítendő vállalat nagy kockázattal kezdi meg üzemét, s az üzem első néhány évében a nagy üzemköltségek mellett nem fog akkora forgalmat elérni, hogy a befektetett tőke bármily mérsékelt kamatozására is számíthatna. Erre való tekintettel a földmívelési miniszter úr a részvénytársaságnak a rendelkezésére álló évi költségvetés terhére a szükséges ügynökségek, állomások és utazó személyzetre az üzem első 10 évében évenként 70 000, vagy legfeljebb 80 000 K segélyt; az építendő hűtő és fagyasztóház építési és felszerelési költségeire a telken kívül tényleg befektetendő tőkének 50%-át engedélyezné oly feltétellel, hogy a kölcsönt 10, vagy legfeljebb 15 évig a vállalat kamatmentesen élvezhetné, s azt a 16–20. években 5 egyenlő részletben tartoznék visszafizetni, ha pedig a részvénytársaság ezen vállalkozása után legalább 5% osztalékot fizet, a törlesztés időszakában a mindenkori hátralékos tőketartozás után 3–4% időközi kamat is fizetendő.

Az engedélyezendő kölcsön nemcsak az épület és felszerelésekre történendő bekebelezés útján, hanem a részvénytőkével is biztosítandó lesz.

A részvénytársaság részére engedélyezendő évi segély fedezetéről a földmívelési tárca folyó évi költségvetési előirányzatában gondoskodva van, amennyiben a „mező- és közgazdaság különböző ágai" rendes kiadások 20. fejezet, 24. cím, 2. rovat, 2. alrovat, 5. tétel alatt felvett 300 000 K terhére szóban forgó segély jogcíménél fogva akadálytalanul elszámolható, a maga az említett hitelrészlet a segélyre teljes pénzbeli fedezetet is nyújt, úgyhogy a segély utalványozása által a jelzett rovaton túlkiadás semmi körülmények között sem fog bekövetkezni.

Az államsegélynek 1906–1914. évben esedékessé váló részletei ugyancsak az említett számadási ág terhére lennének elszámolandók, amelynek jelenlegi keretében s az ez idő szerinti hitel emelése nélkül fedezetüket fogják találni. Tekintettel azonban az államsegély nagyságára s az engedélyezés hosszabb tartamára, az előadó miniszter úr intézkedni fogna aziránt, hogy a többször említett hitelrészletnek tervezett igénybe vétele az 1906. évi indokolás során a törvényhozásnak bejelentessék.

A hűtő- és fagyasztóház építése- és berendezésére engedélyezendő kölcsönt az Országos Közgazdasági Alap terhére utalványozná, amely a kellő pénzkészlettel rendelkezik, s amely alapnak a jelzett irányban történő igénybe vételét az 1889. évi XXXI. t.cikk[671] 10. §, amely szakasz az Országos Közgazdasági Alap pénzkészletének közgazdasági vállalatok létesítésére történő igénybe vételére felhatalmazást ad, és az 1904. évi XIV. tc.[672] megengedik.

---

671 1889. évi XXXI. törvény. Az 1880: XX. tc. némely határozatának módosítása. *Törvénytár*, 1889–1891. 137–139.

672 1904. évi XIV. törvény. A M. Kir. Államvasutak bővítéséről. *Törvénytár*, 1904. 79–95.

Tekintettel a vállalat létesítéséhez fűződő fontos közgazdasági érdekekre, az előadó miniszter úr a vállalatnak nyújtandó állami támogatáshoz, melyhez a pénzügyminiszter úr is hozzájárult, kéri a minisztertanács hozzájárulását, hogy a részvénytársasággal feltételeit közölhesse, s a vállalat létesítését a jelzett módon és keretekben biztosítsa.

A minisztertanács a tervezett intézkedéshez a maga részéről is hozzájárult; de figyelemmel a jelenlegi kormánynak helyzetére, az eziránti szerződésnek a társasággal való megkötésére a felhatalmazást csak azon esetre adta meg, hogy ha az ügy véglegesítésének elhalasztása a tervezett intézmény létrejövetelét veszélyeztetné.

36.
Halászati szerződés Szerbiával

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy a Szerbiával kötendő halászati egyezmény lényegileg azon alapon, melyet a minisztertanács már az 1902. évi július 1-jén[673] kelt határozatával elfogadott, a megbízottak között megállapíttatott, s midőn annak szövegét is bemutatja, kéri a minisztertanács felhatalmazását arra, hogy az egyezmény aláírására vonatkozó legfelsőbb meghatalmazás kieszközlésére a magyar kormány nevében a közös külügyminiszter urat megkereshesse.

Jóváhagyólag tudomásul vétetvén, a kért felhatalmazás megadatott.

53. (6.)
1905. február 14.

1.
Az Országgyűlés összehívása

A miniszterelnök úr előadta, hogy miután most már teljesen kizártnak vehető, hogy az új kormány addig megalakulhasson, míg a február 15-ére összehívott új Országgyűlésnek egybe kellene gyűlnie, határozatot kell hozni aziránt, hogy a meglevő helyzetben, amikor a mostani kormánynak lemondása s lemondásának Ő Felsége által való elfogadása miatt a Parlament vezetésére hivatott kormány nincsen, az Országgyűlés tekintetében mi történjék?

A miniszterelnök úr ajánlatosnak tartotta volna vagy az Országgyűlés egybehívását, vagy legalább a Házak megalakulását elhalasztani addig, míg a Parlament vezetésére hivatott új kormány megalakulhat; minthogy azonban nemcsak a szövetkezett ellenzék, de a kibontakozás közvetítésére vállalkozott gróf Andrássy Gyula is más nézetben vannak, s kívánják, hogy a Házak megalakulása megtörténjék; minthogy másfelől a szövetkezett ellenzék részéről az a biztosítás adatott, hogy a Képviselőház az új kormány meg-

673 MNL OL K 27. 1902. július 1./16. A Szerbiával kötendő halászati egyezmény tárgyában.

alakulásáig a Ház megalakulásán túl semmit sem fog tenni; minthogy végre a miniszterelnök úr semmi olyat nem kíván tenni, ami a kibontakozást megnehezíthetné: a miniszterelnök úr a maga részéről abban a nézetben van, hogy az adott helyzetben legcélszerűbb lesz Ő Felségének azt a javaslatot tenni, hogy legfelsőbb trónbeszéd mellőzésével, melynek politikai tartalma úgysem lehetne, méltóztassék királyi leirattal az Országgyűlést megnyitottnak kijelenteni.

A minisztertanács helyeselvén a tett javaslatot, felkérte a miniszterelnök urat, hogy ily értelemben tegyen Ő Felségéhez felterjesztést.

2.
A Főrendiház elnökének kinevezése

A miniszterelnök úr előadta, hogy ámbár felfogása szerint a parlamentarizmus követelményeinek megfelelőbb lett volna, ha a Főrendiház elnökeinek kinevezése is az új kormány javaslata alapján történik; minthogy azonban, ha a Képviselőház megalakul, a Főrendiház megalakulása iránt is intézkedni kell, nem marad egyéb hátra, mint hogy a Főrendiház elnökeinek kinevezése iránt is még a mostani kormány tegye meg az előterjesztést Ő Felségéhez, kinevezés végett javaslatba hozván a múlt Országgyűlés Főrendiházának elnökeit.

Helyeseltetvén, a minisztertanács elhatározta, hogy a Főrendiház elnökévé gróf Csáky Albin, alelnökeivé pedig Ernuszt Kelemen és báró Kemény Kálmán hozassanak kinevezés végett Ő Felségénél javaslatba.

4.
Az olasz kereskedelmi szerződést előkészítő tárgyalások[674]

A miniszterelnök úr előterjesztette, hogy a közös külügyminiszter úr az Olaszországgal kötendő végleges kereskedelmi szerződés, valamint az állategyészségügyi egyezmény iránt tárgyalások folytatására nézve a magyar kormány álláspontjának közlését kérte.

Azonkívül állást kellene foglalni a vám- és kereskedelmi értekezletnek egyéb államokkal tervezendő kereskedelmi szerződési ügyek iránt tett javaslataira nézve.

Minthogy a jelenlegi magyar kormány már lemondott, s lemondásának Ő Felsége által valószínűleg már megtörtént elfogadásával csak az ügyek ideiglenes vezetésével van megbízva: a miniszterelnök úr nézhete szerint a jelenlegi magyar kormány a külállamokkal kötendő szerződéseknek legfeljebb a kormány kebelében való előkészítésével foglalkozhatik csak, de a külfölddel való tárgyalások tekintetében az elfoglalandó álláspontra nézve nem nyilatkozhatik.

A minisztertanács is ezen nézeten levén, elhatározta, hogy a közös külügyminiszter úr ily értelemben értesíttessék.

---

674 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18./36.; 1903. november 23./10.; 1903. december 31./21.; 1904. február 7./14.; 1904. március 13./5.; 1904. március 13./5.; 1904. április 13./5.; 1904. szeptember 22./3.; 1904. szeptember 22./3.; 1904. október 9./1.; 1904. december 10./25.

54. (7.)
1905. február 28.

3.
A bolgár kereskedelmi szerződés meghosszabbítása[675]

A miniszterelnök úr előadta, hogy miután a Bulgáriával fennálló kereskedelmi szerződés folyó évi március hó 1-jére felmondatott. elodázhatatlanul szükséges, hogy kereskedelmi viszonyunknak Bulgáriával szemben miképpen rendezésére nézve sürgősen határozat hozassék.[676]

A bolgár kormány azon javaslatunkat, hogy a mostani szerződés 6 hónapra egyszerűen meghosszabbíttassék, el nem fogadta; hanem beleegyezésünket kérte ahhoz, hogy a játékkártyára, szivarkapapírra és gyufára egyedáruságot létesíthessen.[677]

A folyó hó 25-én e tárgyban megtartott vám- és kereskedelmi értekezleten az osztrák képviselők ehhez – bizonyos kikötések mellett – kormányuk nevében hozzájárultak.[678]

> Tekintve az előállott kényszerhelyzetet, s azon hátrányokat, melyek reánk hárulhatnának, ha a szakítás bekövetkeznék, a minisztertanács elhatározta, hogy a vám- és kereskedelmi értekezleten tett osztrák javaslatokhoz a magyar kormány is hozzájáruljon, s ehhez képest a kereskedelmi szerződésnek 6 hónapra való meghosszabbítása fejében ne tegyen észrevételt az ellen, ha Bulgária az említett három iparcikkre nézve egyedáruságokat állapítana meg, azon feltétel alatt mindazonáltal, hogy Bulgária garanciát nyújtson nekünk arra nézve, hogy legalább évi 1000 mm szivarkapapírt, 3000 mm gyufát és Bulgária összes sószükségletének 50%-át Magyarországból fogja fedezni.

---

675 Lásd még: MNL OL K 27. 1905. augusztus 25./2.; 1905. szeptember 17./3.; 1905. október 5./2.; 1906.január 28./4.

676 A kereskedelmi szerződést a bolgár kormány 1903. december 31-én felmondta, majd a felmondásra vonatkozó jegyzékét visszavonta. Ezt követően a szerződés hatályát 1906. január 1-ig meghosszabbították. (Lásd még: MNL OL K 27. 1905. november 20./10.

677 MNL OL K 255–1905–6. t.–131. A kereskedelemügyi miniszter átirata Tisza István részére. 1905. január 14. – A magyar kormány ragaszkodott az 1897. évi XIX. törvényben megfogalmazott kedvezményekhez. (Az 1905. februárban tartott vám- és kereskedelmi értekezletről készített jelentést lásd: MNL OL K 26–2906–XXXVIII–235. A kereskedelemügyi miniszter jelentése a miniszterelnök részére. 1905. március 1.)

678 MNL OL K 255–1905–6. t.–650. A kereskedelemügyi miniszter átirata a pénzügyminiszter részére. 1905. március 1. – Az osztrák kormány képviselőinek nyilatkozata: megelégednének azzal, ha a Bulgáriával 1905. március 14-éig érvényben lévő kereskedelmi egyezményt szeptember 14-éig meghosszabbítanák, a „bolgár kormány felszólítandó volna, hogy amennyiben ezen egyedárusági cikkek Ausztriából és Magyarországból való beszerzésére nézve a részünkről kívánt limitet nem engedélyezhetné, biztosítékot nyújtson arra, hogy a szállításokra versenytárgyalásokat ír ki". A magyar kormány álláspontja: „a Bulgáriával folytatandó tárgyalások felvételével kapcsolatban csak az újonnan kinevezendő magyar kormány dönthet, és erre vonatkozó nyilatkozatot Bulgáriának csak a magyar kormányválság megoldása után adható." (MNL OL K 255–1905–6. t.–687. A miniszterelnök leirata a pénzügyminiszter részére. 1905. március 5.)

4.

II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala

A miniszterelnök úr bejelenti, hogy Ő Felsége legkegyelmesebb elhatározása alapján II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak hamvai a folyó évben hazahozandók levén, az előkészítő munkálatok címén, így nevezetesen a Konstantinápolyban, Rodostóban és Izmitben levő tetemek felkutatása, agnoszkálása és biztonságba helyezése végett leküldött megbízottjának költségei – a tetemek, temetőhelyek és egyéb Rákóczi-emlékeknek fényképen és festményben való megörökítése – fejében, eddigelé már 8852 K 69 fillérnyi kiadás merült fel. De a nagyobb költségek e címen csak azután fognak felmerülni, mert a konstantinápolyi lazaristákat[679] 50 000 frankkal, a rodostói egyházat 8000 frankkal, az izmiti egyházat 6000 frankkal kell kárpótolni, Kassán szarkofágokat és síremléket kell állíttatni, a szintén hazaszállítandó sírkövek helyett újabbakat kell a helyszínére állíttatni, s ezen felül még számos apróbb kiadás, valamint a hazaszállítás ünnepségeinek a költségei is felmerülnek.

Mindezeket a költségeket előirányzat nélküli kiadásként szándékozik elszámoltatni addig is, míg a törvényhozás, egy e tárgyban benyújtandó törvényjavaslat elfogadásával felhatalmazná a kormányt az e címen felmerülő kiadások utalványozására.

Nézete szerint egy ilyen törvényjavaslat benyújtása költségvetési szempontokon kívül azért is indokolt volna, mert ebben egyúttal megnyilatkoztatnék az ország hálája Ő Felsége legkegyelmesebb elhatározásával szemben, s a nemzet is csatlakozhatnék királyának II. Rákóczi Ferenc emlékezetével szemben nagylelkűen kifejezett kegyeletes érzelmeihez.[680]

A minisztertanács tudomásul vette a jelzett címen felmerülő előirányzat nélküli kiadások megtételét.

11.

A korábban kincstári tulajdonba került Sigmond-féle kolozsvári szeszgyár eladása

A pénzügyminiszter úr előadta, hogy a Kincstár 1900 évben, azon oknál fogva, hogy a Sigmond Testvérek volt kolozsvári cég által elkövetett szeszjövedéki kihágásokból származó 904 053 K követelésére nézve fedezetet nyerhessen, kénytelen volt a nevezett cégnek tulajdonát képezett ipari szeszfőzdét 1 100 000 koronáért, a mezőgazdasági szeszfőzdét pedig az azzal kapcsolatos mezőgazdasági birtokkal együtt 231 200 koronáért nyilvános árverésen megvenni; nagyon kívánatos azonban, hogy a Kincstár ezen szeszfőzdéket mielőbb ismét eladhassa, mert azoknak jövedelmezősége nemcsak azáltal szenved folytonos csökkenést, hogy a már az átvételkor is meglehetősen rossz állapotban volt épületek folytonos és mindig nagyobbodó javításokat igényelnek, hanem azáltal is, hogy ezen szeszfőzdék kontingense is az 1900: IX. tc.[681] rendelkezése folytán évről évre kisebbedik.

679 A párizsi Szt. Lázár bélpoklos házban, a XVII. században alapított, katolikus szerzetesrend.

680 1906. évi XX. törvény. II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvainak hazahozataláról. – 1905 február 23-án, egy Tisza István elnökletével összehívott értekezleten tisztázták a feladatokat. A királynak készülő jelentés előtt volt szükség a minisztertanács döntésére. (Halász–Katona–Ólmosi, 2004.)

681 1900. IX. törvény. Az 1899: XXII. tc., valamint az 1899: XXIV. tc. némely határozmányainak módosítása tárgyában. *Törvénytár*, 1900. 31–42.

Ennélfogva a pénzügyminiszter úr annyival is inkább elfogadandónak tartja Hirsch Ödön kolozsvári lakosnak ajánlatát, mely szerint a fentebb említett két szeszfőzdéért és a hozzátartozandó ingatlanokért 37 félév alatt törlesztendő 700 000 K vételárt ígér, mert az eddigi eladási kísérletek ajánlkozó hiányában nem sikerültek, s az ajánlattételre felszólított mostani bérlő is csak 600 000 K vételárt ígért.

Tudomásul vétetett.

15.
Anyakönyvezésre vonatkozó rendeletek

Az igazságügy-miniszter úr előterjesztette, hogy az állami anyakönyvekről szóló 1894: XXXIII: tc.[682] módosításáról alkotott 1904: XXXVI. tc.[683] kihat azokra a rendeletekre is, melyeket a Minisztérium az 1894: XXXIII. tc. 79., 88. és 89. §-a alapján minisztertanácsból bocsátott ki.

Ezek a rendeletek a következők:

1./ az 1895. évi szeptember hó 26-án 3163/M. E. sz. a. (R. T. II. köt. 37. l.) kelt rendelet,[684] az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai képviselői, konzulai és ezek helyettesei, mint magyar állami anyakönyvvezetők által követendő eljárásnál szükséges eltérések megállapítása tárgyában;

2./ az 1895. évi szeptember hó 5-én 2904./M. E. sz. a. (R. T. II. köt. 23. l.) kelt rendelet[685] a tengeri hajókon utazás közben előforduló születések és halálesetek nyilvántartása és tanúsítása tárgyában;

3./ az 1895. évi szeptember hó 14-én 3112/M. E. sz. a.[686] (R. T. II. köt. 30. l.) és 1903. évi január hó 18-án 163/M. E. sz. a.[687] (R. T. 8. l.) kelt rendelet a katonai egyéneknél (a fegyveres erő és Csendőrség) előforduló születések, halálesetek és házasságok anyakönyvi nyilvántartása és tanúsítása tárgyában.

Az 1–3. pontok alatt felsorolt tárgyakra nézve új rendeletek kibocsátása mutatkozik szükségesnek oly célból, hogy az 1904: XXXVI. tc.-ben foglalt újítások ezen a téren szintén keresztülvitessenek, amely alkalmat egyszersmind a közel tíz évi tapasztalat értékesítésére is fel lehet használni.

E két szempont figyelembe vétele mellett az előadó miniszter úr, a Kir. Belügyminisztériummal egyetértve, három tervezetet dolgoztatott ki.

---

682 1894. évi XXXIII. törvény. Az állami anyakönyvekről. *Törvénytár*, 1894–1895. 195–214.

683 1904. évi XXXIV. törvény. Az állami anyakönyvekről szóló 1894: XXXIII. tc. módosítása. *Törvénytár*, 1904. 186–198.

684 1895. szeptember 26.3163/M. E. sz. rendelet: Az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai képviselői, konzuljai és ezek helyettesei, mint magyar állami anyakönyvvezetők által követendő eljárásnál szükséges eltérések megállapítása tárgyában. *Rendeletek Tára*, 1895. II. köt. 37–44.

685 1895. szeptember 5.2904/M. E. sz. rendelet: A tengeri hajókon utazás közben előforduló születések és halálesetek nyilvántartása és tanúsítása tárgyában. *Rendeletek Tára*, 1895. II. köt. 23–25.

686 1895. szeptember 14.3112/M. E. sz. rendelet: A katonai egyéneknél (a fegyveres erő és Csendőrség) előforduló születések, halálesetek és házasságok nyilvántartása tárgyában. *Rendeletek Tára*, 1895. II. köt. 30–36.

687 1903. január 18.163/M. E. sz. rendelet: a katonai egyéneknél (a fegyveres erő és Csendőrség) előforduló születések, halálesetek és házasságok anyakönyvi nyilvántartása és tanúsítása tárgyában. *Rendeletek Tára*, 1903. I. köt. 8–11.

A miniszterelnök úrral mindhárom tervezetre nézve, a közös külügyminiszter úrral az 1., a kereskedelemügyi miniszter úrral a 2., a honvédelmi és a közös hadügyminiszter úrral pedig a 3. alatt felsorolt régi rendeletek helyébe kibocsátandó új rendeletek tervezeteire nézve, a netalán szükséges kisebb szövegezési módosítások fenntartásával, megállapodásra jutott.

Az új rendeletek – a régiek példája után indulva – miniszterelnöki ügyszám alatt a miniszterelnök úr aláírásával adatnának ki.

Felhatalmazást kér ennélfogva a minisztertanácstól, hogy az egyúttal bemutatott tervezetek alapján az új rendeletek – a netalán még szükséges kisebb szövegezési módosítások megtétele után – kibocsáthatók legyenek.

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta.

16.
Új utasítások a fiumei anyakönyvi kerület részére

Az igazságügy-miniszter úr előadta, hogy a M. Kir. Minisztérium 1895. évi június hó 29-én hozott határozatához képest 1895. évi 2022/M. E. szám alatt[688] (R.T. I. köt. 448. 1.) kiadott rendeletével a házassági jogról szóló 1894: XXXI. tc. 146. §-ában, valamint az állami anyakönyvekről szóló 1894: XXXIII. tc. 90. és 95. §-aiban nyert felhatalmazás alapján egyebek közt azt rendelte, hogy ott, ahol az idézett törvények a magyar nyelvnek mint az állam nyelvének kötelező használatát írják elő, ennek helyében Fiume városára és kerületére nézve az olasz nyelvnek, mint hivatalos nyelvnek használata van megengedve.

E tárgyban az 1895. évi június hó 29-én 27196/I. M. szám alatt[689] (R.T. I. köt. 713. lap) kelt igazságügy-miniszteri rendelet az 1895. évi 27243/I. M. számú[690] házassági utasításra nézve (R.T. I. köt. 530. 1.) szintén akképpen intézkedik, hogy ott, ahol ez az utasítás a magyar nyelv kötelező használatát írja elő, Fiume városára és kerületére nézve az olasz nyelvnek, mint hivatalos nyelvnek használata van megengedve.

Az 1895. évi 60.000 B. M. számú[691] anyakönyvi utasítás (*Rendeletek Tára* I. köt. 452.) III. §-a a fenti rendelkezéssel szó szerint egyező szabályt állít fel az anyakönyvi utasításra nézve is.

Az állami anyakönyvekről szóló 1894: XXXIII. tc. módosításáról alkotott 1904: XXXVI. tc. folytán új házassági és új anyakönyvi utasítás kibocsátása szükséges.

A nyelv kérdését illetőleg az új házassági utasítás 106. §-ába a Kir. Belügyminisztériumban tartott értekezlet a következő rendelkezés felvételét ajánlja.

---

688 1895. évi. 2022/M. E. sz. rendelet: Az 1894: XXXI. tc. és az 1894: XXXIII. törvénynek Fiume városában és kerületében hatályba lépése tárgyában. *Rendeletek Tára*, 1895. I. köt. 448–451.

689 1895. évi 27197/I. G. M. sz. rendelet: Az egyházpolitikai törvényekre vonatkozó rendeleteknek Fiume városára és kerületére kiterjesztése tárgyában. *Rendeletek Tára*, 1895. II. köt. 713–715.

690 1895. évi 27243/I. G. M. sz. rendelet: A házasság kihirdetésénél, megkötésénél és anyakönyv vezetésnél követendő eljárás tárgyában kiadott utasítás. *Rendeletek Tára*, 1895. I. köt. 530–685.

691 1895. évi 60.000/B. M. sz. rendelet: Az állami anyakönyvek vezetése tárgyában. *Rendeletek Tára*, 1895. I. köt.. 452–529.

„A fiumei anyakönyvi kerületben az utasításban előírt összes nyomtatványok kettős (magyar–olasz) szöveggel állíttatnak elő, és a házasságkötések, valamint a házassági anyakönyvi bejegyzések a felek kívánságához képest magyarul vagy olaszul történnek."

Az új anyakönyvi utasítás 183. §-ába pedig az említett értekezlet annak a szabálynak fölvételét javasolja:

„hogy a fiumei anyakönyvi kerületben az anyakönyvek, valamint az utasításban előírt összes nyomtatványok kettős (magyar–olasz) szöveggel állíttatnak elő, s a bejegyzések a felek kívánságához képest magyarul vagy olaszul történnek."

A fiumei kormányzó valamiképpen kifejezésre juttatni óhajtaná azt is, hogy az új rendelkezések dacára a hivatalos nyelv a fiumei anyakönyvi kerületben az olasz.

Ez fölöslegesnek látszik, mert az idézett rendelkezések csak speciális szabályt állítanak fel arra nézve, hogy mennyiben kell a magyar nyelvet használni, de nem érintik a hivatalos nyelv kérdését.

Közeledni lehetne azonban a fiumei kormányzó óhajtásához, ha oly szöveget választanánk, amelyből kitűnik, hogy a házasságkötések, valamint az anyakönyvi bejegyzések a felek kívánságához képest magyarul történnek ugyan, de in subcidium[692] az olasz nyelvet kell használni, vagyis nemcsak akkor, ha a felek az olasz nyelv használatát kívánják, hanem akkor is, ha a nyelvkérdésben nem nyilvánítanak kívánságot.

A most említett cél akképpen volna elérhető, ha úgy az új házassági, mint az új anyakönyvi utasítás tervezetének idézett helyein ezeket a szavakat: „a felek kívánságához képest magyarul vagy olaszul történnek" fölcseréljük a következőkkel: „a felek kívánságához képest magyarul, különben pedig olaszul történnek."

Ez a szöveg szabatosabb is.

> A minisztertanács az új házassági és az új anyakönyvi utasítás tervezetének idézett szövegéhez az előterjesztésben foglalt módosítással hozzájárult.

26.
A Nemzetközi Súly- és Mértékhivatal költségeinek elosztása

A kereskedelmi miniszter úr előadta, hogy a Nemzetközi Mértékbizottság a Nemzetközi Súly- és Mértékhivatal, valamint a Nemzetközi Mértékbizottság fenntartási költségeinek azon megosztási módját, melyet a fennálló nemzetközi egyezmény (1876. évi II. tc.[693]) megállapít, nem tartván méltányosnak, új számítási módot hozott javaslatba, mely a járulékok tekintetében egy maximumot és minimumot állapítana meg, melyen belül az államok népességi arányszám szerint viselnék a fenntartási költségeket.

Nevezett bizottság ezt a maximumot 15 000 frankban, a minimumot pedig 500 frankban hozza javaslatba, s egyszersmind az 1902. évi népszámlálási adatok segítségével megállapította az új kvótát, mellyel az egyezményben levő államok jövőben a Nemzetközi Mértékhivatal és -Bizottság fenntartási költségeihez járulnának.

Ezen számítás szerint Magyarországra az eddigi 4384 frank helyett csak 3964 frank esnék.

---

692 Szükség esetén, másodsorban.

693 1876. évi II. törvény. A méter-mérték ügyében 1875. május 20-án Párizsban kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről. *Törvénytár*, 1875–1876. 299–310.

Miután Magyarországra nézve az új számítás kedvező hatású lenne, az előadó miniszter úr kéri a minisztertanácsot, hogy a Nemzetközi Mértékbizottság fenti javaslatához elvben járuljon hozzá, ami önként érthetőleg egyáltalán nem érintené a törvényhozásnak a kötendő nemzetközi pótegyezmény becikkelyezése vagy be nem cikkelyezése körüli jogát.

A minisztertanács hozzájárult.

27.
Részvétel a berni Nemzetközi Munkásvédelmi Konferencián

A kereskedelmi miniszter úr bejelentette, hogy a közös külügyminiszter úr közölte vele, a svájci szövetségi kormány meghívását a Bernben 1905. május 8-án megnyíló Nemzetközi Munkásvédelmi Konferenciára, melynek tárgyát a fehér foszfornak ipari üzemekben, nevezetesen a gyufagyártásban való eltiltása és a nők éjjeli munkájának az ipari üzemekben való szabályozása képezendi.

Továbbá közölte, hogy a német birodalmi kormány kérdést tett nála aziránt, vajon hajlandó lenne-e a magyar kormány tárgyalásokba bocsátkozni a német kormánnyal a nők maximális munkaidejének szabályozására nézve, megjegyezve, hogy a német kormány ily tárgyalásokat kíván kezdeményezni az osztrák, svájci, olasz és belga kormányokkal.

Minthogy ezen ügyek Magyarországot is érdeklik, a kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kér, hogy a meghívást elfogadhassa, s mindkét értekezletre a magyar kormány képviselője gyanánt Szterényi József miniszteri tanácsost küldesse ki, melléje egy műszaki közeget adva.

Tekintettel arra, hogy az ipari versenyviszonyok szempontjából kívánatos, miszerint Magyarország és Ausztria ily ügyekben egyetértésben járjon el, az említett tárgyalásokat megelőzőleg az előadó miniszter úr mindkét irányban tárgyalásokat kíván folytatni az osztrák cs. kir. kormánnyal, amihez szintén kéri a minisztertanács hozzájárulását.

Ez alkalommal indokoltnak tartja az előadó miniszter úr a minisztertanács figyelmét felhívni azon szerződésre, amelyet munkásaik kölcsönös védelme tárgyában Francia- és Olaszország a múlt évben egymással kötöttek, mely szerződés az első kezdeményezés a munkásvédelem nemzetközi szabályozása tekintetében, mire a fejlettebb ipari viszonyokkal bíró államok már évek óta, és különösen az 1890-ben Berlinben tartott Első Nemzetközi Munkásvédelmi Konferencia óta törekedtek, anélkül azonban, hogy valamely eredményt mutathattak volna fel.

A francia–olasz szerződés létrejötte óta ez az óhaj ismét élénkebben nyilvánult, és valószínű, hogy a többször említett berni konferencia alkalmával – ha nem is hivatalos alakban – ez a kérdés a különböző államok képviselői között megbeszélés tárgyát képezendi.

Ettől függetlenül azonban ily szabályozás szüksége különösen Magyarország és Ausztria, valamint Német- és esetleg Olaszországgal forogna fenn, mert ezen államokban vannak nagyobb számú hazai munkásaink alkalmazva, vagy azoknak honosai nálunk.

Éppen ezért az előadó miniszter úr indokoltnak tartaná, ha akkor, midőn ezen államok megbízottai a jelzett tárgyalásokat egymás között folytatják, ezt az ügyet is felvennék tár-

gyalásaik körébe, önként értetvén, hogy a tárgyalásokon az országra nézve kötelező határozatok nem hozhatók, azok kizárólag a minisztertanácsnak maradnak fenntartva.

A kereskedelmi miniszter úr tehát felhatalmazást kér arra is, hogy az osztrák cs. kir. kereskedelemügyi miniszter úrral ily irányú tárgyalást kezdeményezhessen és megegyezés esetén a közös külügyminiszter urat ily irányban megkereshesse.

A minisztertanács a kért felhatalmazást az előterjesztésben említett tárgyalásokra nézve megadta.

29.
Törvényjavaslat az ínség leküzdésére[694]

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy miután a múlt évi szárazság folytán szükségessé vált segélyakciót a mostani kormány tervezte és intézte, célszerűnek mutatkozik, hogy az eziránt az Országgyűlés elé terjesztendő törvényjavaslatot és annak indokolását szintén még a jelenlegi kormány készítse el, és terjessze legfelsőbb jóváhagyás végett Ő Felségéhez. Ennélfogva bemutatja az 1904. évi szárazság és egyéb elemi károk folytán szükséges intézkedésekről szóló törvényjavaslatot és annak indokolását.[695]

A minisztertanács jóváhagyván a bemutatott törvényjavaslatot és annak indokolását, felhatalmazta a földmívelési miniszter urat, hogy azt legfelsőbb jóváhagyás végett Ő Felségéhez felterjessze.

30.
Vegyészeti szűrőanyaggyár részére kincstári földterület eladása

A földmívelési miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a nagymarosi 28. számú telekjegyzőkönyvben A. I. 32. sor és 3071/a. helyrajzi sz ám alatt felvett 1,397/1600 hold kincstári ingatlant négyszögölenkint 5 K, vagyis összesen 9985 koronáért Rockstrok Miksa budapesti lakos vegyészeti szűrőanyagok gyára céljaira a visszavásárlási jog kikötésével és a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartásával, nyilvános versenytárgyalás mellőzésével eladhassa.

A kért felhatalmazás megadatott.

31.
Az állami birtokon tűzvész folytán elpusztult gazdasági épületek helyreállítása[696]

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy gyakrabban előfordul annak szüksége, hogy midőn állami birtokokon a tüzeset által elpusztult épületeket késedelem nélkül helyre kell állítani, s erre költségvetési fedezet nincsen, a helyreállítási költségeknek, bár azok a biztosítás folytán megtérülnek, s mint rendkívüli bevételek elszámoltatnak, mint elői-

694 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 28./40.; július 28./43.; augusztus 4./2.; szeptember 8./38.; szeptember 23./13.; október 13./28.; október 21./24.; december 2./41.; 1905. január 6./29.; február 28./35.

695 MNL OL K 26–1905–XLI–468. Törvényjavaslat az 1904. évi szárazság és egyéb elemi károk folytán szükséges intézkedésekről. 1905.

696 A kincstári birtokokra lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 10./8. és 1904. december 18./15.

rányzat nélkül kiadásoknak engedélyezését az 1897. évi XX. t.cikk[697] 16. § értelmében – a pénzügyminiszter úr előzetes hozzájárulásával – a minisztertanácstól kell kérelmezni.

Ezek a helyreállítások rendszerint sürgős szükséget képeznek, mivel a megrongált falak s egyéb épületrészek – amennyiben a helyreállítás azonnal foganatba vétetik – jóval kevesebb költséggel állíthatók helyre, mintha azok újból felépítése elhalasztatik, s ezáltal a megrongált épületek az idő viszontagságainak hosszabb ideig kitétetnek.

Habár a hivatkozott törvény 16. §, valamint az annak végrehajtása tárgyában kiadott számviteli utasítás 77. §-a szerint ily halasztást nem tűrő esetekben a helyreállítási költségek utalványozhatók is, mindamellett az ily esetekben is az utalványozás egyidejűleg a pénzügyminiszter úrnak s azután a minisztertanácsnak is tudomására hozandó.

Miután ez az eljárás hosszadalmas és felesleges munkát okoz, amely az engedélynek, illetve hozzájárulásnak egyszer s mindenkorra való megadásával elkerülhető lenne: a földmívelési miniszter úr a pénzügyminiszter úr hozzájárulásával arra kéri a minisztertanácsot, hogy amidőn az állami birtokokon tűzvész folytán megsemmisült olyan épületek helyreállításáról van szó, melyeknek helyreállítási költségei a biztosítás révén megtérültek, illetve midőn a helyreállítási költségek a megtérült biztosítási összeggel ellensúlyozva vannak, a helyreállítási költségeknek előirányzat nélküli beruházásokként leendő elszámolásához hozzájárulását egyszer s mindenkorra adja meg.

Az ezen általános felhatalmazás alapján esetről esetre utalványozandó helyreállítási költségek mérvéről, s az ezek fedezésére szolgáló biztosítási összegekről azonban a pénzügyminiszter mindannyiszor értesítendő.

A minisztertanács az említett esetekre a kért általános felhatalmazást megadta.

32.

A gazdasági tanintézeteknél dolgozó tanársegédek személyi pótléka

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a Magyaróvári Gazdasági Akadémiához s a gazdasági tanintézetekhez beosztott tanársegédekre az 1904. évi I. tc.[698] hatálya nem terjesztetett ki azon okból, mert ez intézmények szervezeti szabályzataiban nincsenek a XI. fizetési osztályba felvéve.

Ez okát abban leli, hogy ezen szervezeti szabályzatok módosítása már huzamosabb idő óta halasztatik, mert azok a gazdasági főiskola felállításával kapcsolatosan lesznek módosítva.

Ebből folyólag ezen tanársegédek hátrányban vannak az állatorvosi főiskolai tanársegédekkel szemben, mely főiskolának szervezeti szabályzata újkeletű, s benne a tanársegédek a XI. fizetési osztályba fel vannak véve, minélfogva személyi pótlékban részesülnek is.

A Gazdasági Akadémiához és a gazdasági tanintézetekhez beosztott tanársegédek 2 év tartamára neveztetnek ki, mely kinevezés meghosszabbítható. Rendes hivatali esküt tesznek, s szolgálati idejük nyugdíjazásnál beszámíttatik.

A rangsorozati névjegyzékben a XI. fizetési osztályba tartozók között vannak feltüntetve, s a XI. fizetési osztálynak megfelelő illetményt élveznek.

A gazdasági szakoktatás terén ugyanoly működést fejtenek ki, mint az állatorvosi szakoktatás terén az állatorvosi főiskolai tanársegédek, velük minden tekintetben egyen-

697 1897. évi XX. törvény. Az állami számvitelről. *Törvénytár*, 1897. 83–106.

698 1904. évi I. törvény. Az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról. *Törvénytár*, 1904. 3–8.

lő elbírálás alá esnek, mégis ezek mellett anyagilag hátrányban vannak, s tekintve a mostani rossz előmeneteli viszonyokat, ezen minőségben hosszabb ideig kénytelenek kiszolgálni, félős, ha a személyi pótlék megtagadásával anyagi helyzetük nem javulna, ezen állásokra megfelelő szakértők nem lesznek kaphatók.

Ennélfogva a pénzügyminiszter úr hozzájárulásával az előadó miniszter úr kéri a minisztertanács hozzájárulását ahhoz, hogy a Magyaróvári Gazdasági Akadémiához s a gazdasági tanintézetekhez beosztott tanársegédek az 1904. évi I: tc. alapján személyi pótlékban legyenek részesíthetők.

A minisztertanács hozzájárult.

33.
Néhai Hubert Samu és Társai tartozásainak, mint behajthatatlan követelésnek törlése

34.
Schwimmer Simon temesvári lókereskedő tartozásának törlése

35.
Takarmányvetőmagok állami beszerzése[699]

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a múlt évi július hó 28-án tartott minisztertanács[700] felhatalmazása alapján 500 q lucerna- és 500 q lóherevetőmagot szerzett be. Az eddig beérkezett kérvények szerint azonban a szükséglet lucernából 600, a lóheremagból pedig 1500 q, s miután az első beszerzésből tisztítás folytán 8% apadás mutatkozik, a meglevő készlettel még részben sem lehet az igényeket kielégíteni.

A hivatkozott minisztertanácsi határozat szerint a vetőmag a beszerzési árral szemben 30–50% kedvezménnyel volt kioszthatói, de miután a beszerzési ár annak idején magas volt, s időközben az árak csökkentek, az előadó miniszter úr a lóheremagnál csak 20, a lucernánál pedig 30%-ot engedélyezett, s ehhez képest a lóheremagot q-kint 160, a lucernamagot q-kint 100 koronáért engedélyezte.

Tekintve a bejelentett szükségletet, a földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy még 100 q lóhere és 200 q lucernamagot szerezzen be, s azt a jelzett áron oszthassa ki. Ezen mennyiség sem fogja a szükségletet fedezni, de miután egyes vármegyék aránytalanul nagy mennyiségeket kértek, a kérelmek redukálásával szándékozik az igényeket kielégíteni.

Ezen újabb beszerzés a szállítási költségeken kívül az Államkincstárt mintegy 35 000 koronával fogja terhelni, amennyiben a lóhere beszerzési és kiosztási ára között q-kint 30 korona, a lucernamagnál pedig mintegy 20 korona különbözet fog mutatkozni.

A minisztertanács a jelzett újabb lóhere- és lucernamag-beszerzéshez hozzájárult.

---

699 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 28./40.; július 28./43.; augusztus 4./2.; szeptember 8./38.; szeptember 23./13.; október 13./28.; október 21./24.; december 2./41.; 1905. január 6./29.; február 28./29.

700 MNL OL K 27. 1904. július 28./43. Az ország vetőmag- és takarmányszükségletének biztosítása.

39.
Túlkiadás a Ludovika Akadémia építésénél

A honvédelmi miniszter úr következő előirányzat nélküli és túlkiadást jelentett be:

a./ [...]

b./ Az 1904. évi állami költségvetésben „Honvédségi intézetek"-nél VIII. fejezet 1. cím alatt rendkívüli kiadásként a Ludovika Akadémiában eszközlendő beruházásokra, éspedig a szükséges istállók és legénységi épület előállítására, továbbá egy második fedett lovarda építésére 260 000 K van felvéve.

Az ezen összeg keretében foganatosítani szándékolt építkezések által a jelenlegi legénységi létszámnak és lóállománynak megfelelő elhelyezési szükségletek lettek volna létesítendők, s az intézetnek előreláthatólag rövid időn belül bekövetkezendő fejlesztése esetére szükséges férőhelyek újabb építkezéseket tettek volna szükségessé.

Minthogy egy ily újabb építkezés esetén a szükséges férőhelyek előállítása annak idején előreláthatólag tetemesebb költségekkel járt volna, s mert előnyösnek mutatkozott későbbi toldás jellegű építkezések helyett megfelelő beosztással tervezett építkezés által már most a közeljövő szükségletről is gondoskodni: a honvédelmi miniszter úr az építkezés sürgősségére való tekintettel utólagos jóváhagyás reményében elrendelte, hogy az eredetileg tervezett férőhelyeken felül még 25 főre és 25 lóra szükséges férőhelyek is létesíttessenek.

Minthogy ezen nagyobb terjedelmű építkezés költségei az előbb említett hitelből nem fedezhetők, felhatalmazást kér arra, hogy az előreláthatólag 360 000 koronát teendő építkezési költségeknek költségvetési fedezettel nem bíró részét – tehát előreláthatólag 100 000 koronát – túlkiadásként elszámolhassa, s zárszámadásilag indokolhassa, megjegyezvén, hogy a „Honvédségi intézetek" rendes hitelének keretében egy, a fenti túlkiadásnak megfelelő összeg az 1904. évi előirányzattal szemben megtakaríttatott, s így a túlkiadás ezen megtakarítás által egyensúlyozva lett.

Tudomásul vétetett, illetőleg a kért felhatalmazás megadatott.

40.
Törvényjavaslat az 1905. évi horvát–szlavón költségvetésről[701]

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr bejelentette, hogy a miniszterelnök úr hozzájárulásával s a minisztertanács utólagos jóváhagyásának reményében

az 1905. évi horvát–szlavón autonóm költségvetést,

a Horváth–szlavónországi országos tisztviselők és szolgák illetményeinek újabb rendezéséről szóló törvényjavaslatot legfelsőbb szentesítés végett,

a szükségutakról szóló horvát autonóm törvényjavaslatot előzetes legfelsőbb jóváhagyás végett,

a Horvát–szlavón–dalmát Országgyűlés elnapolására vonatkozó legfelsőbb leiratot jóváhagyás és aláírás végett Ő Felségéhez felterjesztette.[702]

Tudomásul vétetett.

---

701 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 31./32.; 1904. november 5./16.; december 10./22.

702 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 18./22.; december 4./24.; 1904. február 7./21.; október 13./30.; 1905. január 6./3.

45.

Segély Metianu János görögkeleti érsek és román metropolita részére

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előterjesztésére

a minisztertanács jóváhagyta, hogy Metianu János gör. kel. érsek és román metropolita részére – a fennforgó, figyelmet érdemlő indokoknál fogva – az egyházak segélyezésére 1904. évre engedélyezett hitel terhére 8000 K segély engedélyeztessék, ámbár ezáltal az említett hiteltételnél a túlkiadás 10 526 K 55 fillérre emelkedik; mivel tekintetbe veendő az a körülmény is, hogy ugyanezen hitelrovaton az előbbeni 1900–1903. években összesen 24 241 K 47 fillér megtakarítás éretett el.[703]

46.

A kormány képviselete az athéni Nemzetközi Archeológiai Kongresszuson

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr jelentvén, hogy a folyó év április havában Athénben nemzetközi archeológiai kongresszus fog tartatni, felhatalmazást kért, hogy e kongresszuson a magyar kormánynak az athéni követünk által leendő képviseltetése iránt lépéseket tehessen.

A kért felhatalmazás megadatott.

48.

Lotz Károly műveinek megvásárlása[704]

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előadta, hogy Lotz Károly festőművésznek, a monumentális falfestés nagy mesterének, 1904. október havában történt elhunytával a család összegyűjtötte a mester mindama kartonjait, melyek az ország köz- és magánpalotáiban egy félszázadon át alkotott hatalmas szárnyalású falfestményeinek eredeti kompozícióit tartalmazzák. E művek rendezése közben felszínre kerültek a nagy művész mindama kézrajzai, tanulmányai és kompozíció-tervei, melyek az ő óriás méretű műveinek alkotása közben azok művészi előtanulmányaiképpen készültek, s előkerült nagybecsű intim műveinek egész sorozata is, mely az ő monumentális jellegű működésének időközeit kitöltő elvonultság festői alkotásait tartalmazza.

Mind e nagyszámú műveket – mint a mester művészi hagyatékát – egy erre alakult bizottság gonddal kiválogatva, kiállítás alakjában mutatta be a városligeti Műcsarnokban, mely kiállítást a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács megszemlélvén, egyér-

---

703 MNL OL K 26–1908–XVIII–195. Szmrecsányi Pál nagyváradi püspök felterjesztése a miniszterelnök részére. 1904. április 9. – A romániai magyarok nemzeti gondozása keretében a bukaresti egyházi vezetők Budapestről rendszeres anyagi támogatásban részesültek. A főpapok jóindulatának elnyerése érdekében például Hornstein Xavér bukaresti érsek 1904-ben 12 000 frank „személyes honoráriumot" kapott. Az 1905-ben kinevezett – délnémet származású – Raymund Netzhammer bukaresti érseknek Pallavicini őrgróf, nagykövet, 8000 frank tiszteletdíjat ajánlott fel 1906-ban. Ennek fejében az érsek ígéretet tett arra, hogy támogatni fogja a bukaresti magyar anyanyelvű iskolák megmaradását. (MNL OL K 26–1908–XVIII–195. Várady L. Árpád címzetes püspök jelentése a miniszterelnök részére. 1906. április 29.)

704 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. október 13./33.; 1905. március 18./39.; március 31./20.

telmű határozattal javasolta a kormánynak az egész művészi hagyaték állami megvásárlását és a megvásárolt anyag egységes elhelyezését.

Lotz Károly művészete a magyar kultúrának oly kimagasló jelensége, mely hivatott arra, hogy e kultúra fejlődő nagysága iránt itthon és világszerte mindenütt érdeklődést, bizalmat és tiszteletet ébresszen..

Az a lelkiismeretesség, mellyel Lotz egy hosszú emberéleten át, gyakran mostoha viszonyok közt, csüggedetlenül dolgozott, s az a lelkesség, és hazafiúi hevület, mely alkotásait oly magasan szárnyalókká teszi, felfogásának sajátos egyénisége, a szépség és nemzeti dicsőség ideáljában való erős hite, valamint ihletének mindhalálig való üde frissessége, a Lotz művészet és a hazafiúi kulturális érzék iskolájává. [!] Az ő nagy művészete olyan művészet, mely mindig a becsületes és teljes megoldást kereste, minélfogva jellemképző erejét érvényesülésre juttatni elsőrendű nemzeti feladat.

A Lotz Károly művészi hagyatékának vételárát gondos szakbeli becslés állapította meg 300 000 koronában, mely összegnek a viszonyokkal számot vető mérsékeltségét eléggé feltüntetheti az az egy adat is, hogy ez összegért a nagy jelentőségű művészi hagyatékból 1218 mű, de előreláthatólag az egyes családtagok magántulajdonából való kiegészítések révén még több kerül az állam tulajdonába. De megvilágítja az árszabás méltányosságát az a körülmény is, hogy abban az esetben, ha nem az egész hagyatékot venné meg az állam a maga együttességében, hanem csak azokat a kartonokat és azokat az egyes főműveket, amelyeket egyrészt az alapjukon készült falfestmények későbbi restaurálása érdekében, s illetve másrészt amelyeket különleges művészettörténeti jelentőségökre tekintettel egyébként is elkerülhetetlenül meg kellene szereznie, akkor is, a hagyatéknak csak egy részét képező e főművek ára, tekintettel a magánvásárlók ez esetben való konkurenciájára is, alig maradna alul azon az összegen, mely így az egész hagyatékért egyezség útján átalányképpen volt megállapítható.

Minthogy azonban a Lotz mester művészi hagyatéka a maga együttességében sokkal nagyobb gyűjteményt képez, s a művek nagy része (kartonok, falfestmények tervei) is sokkal terjedelmesebb, semhogy egy általános jellegű közgyűjtemény keretében elhelyezhetők lennének, azért részökre egy 8–10 kisebb-nagyobb teremből álló külön épület létesítése válik szükségessé, már azért is, hogy akképpen a Lotz Károly kivételes és kimagasló, sajátos egyénisége ezzel is kifejezésre jusson.

Ilyen Lotz-múzeum épületének létesítése műszaki mérlegelés szerint körülbelül 400 000 koronába kerülne.

Az előadó miniszter úr tudatában van annak, hogy a jelenlegi kormánynak, mely lemondván csak az ügyek vezetésével van megbízva, nagyon bajos intézkednie ezen ügyben, melynek véglegesítéséhez a törvényhozás jóváhagyása is szükséges; azonban a helyzet olyan, hogy a döntés nem halasztható, s az előadó miniszter úr azt hiszi, hogy a jelenlegi kormányt akkor illethetné méltán szemrehányás és vád, ha a szóban levő gyűjtemény megszerzését elmulasztaná, s ennek elmulasztásával lehetetlenné tenné, hogy az valaha a nemzet számára megszereztethessék, miután annak becsesebb alkatrészei idegen birtokba kerülnének, aminthogy ily irányban már lépések is történtek.

A minisztertanács teljesen osztotta az előadó miniszter úr nézetét, s ennélfogva felhatalmazta őt, hogy a kérdésben levő gyűjteménynek az állam részére 300 000 koronáért

való megvásárlása iránt – a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartásával – a szerződést kösse meg; ami azonban a létesítendő Lotz-múzeumot illeti: a minisztertanács a kormány politikai helyzeténél fogva nem tartja magát hivatottnak, hogy eziránt határozatot hozzon, tekintve, hogy az eziránti határozathozatal nem égetően sürgős.[705]

55. (8.)
1905. március 18.

1.

Hieronymi Károly kereskedelmi miniszter nyugdíjának megállapítása

A miniszterelnök úr előterjesztésére

a minisztertanács jóváhagyta, hogy Hieronymi Károly kereskedelmi miniszter úr részére – a mostani és belügyminiszteri minőségben korábban eltöltött szolgálati idejének figyelembe vételével – évi 8000 korona nyugdíj engedélyezése hozassék Ő Felségénél javaslatba.

2.

Ideiglenes helyettes kinevezése az üresedésben levő fiumei kormányzói állásra

A miniszterelnök úr előterjesztésére

elhatároztatott, hogy azon időre, míg a fiumei kormányzói állás üresedésben van, a Fiume városa statutumának 59. §-a értelmében Gaal Tibor kormányzósági miniszteri tanácsos a kormányzó helyettesítésével bízassék meg.

3.

A kormány képviseltetése a bécsi Nemzetközi Növénytani Kongresszuson

A miniszterelnök úrnak bejelentése folytán

a minisztertanács jóváhagyólag tudomásul vette, hogy a folyó év június havában Bécsben tartandó Nemzetközi Növénytani Kongresszusra a magyar kormány képviseletében a földmívelési miniszter úr Linhart György magyaróvári gazdasági akadémiai tanárt, a kultuszminiszter úr pedig dr. Mágócsy Dietz Sándor budapesti egyetemi tanárt szándékozik kiküldeni.

---

705 MNL OL K 26–1905–VII–1132. A vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése Lotz Károly műveinek megvétele tárgyában. 1905. február 22.

10.
Többletkiadások egészségügyi célokra

A miniszterelnök úr, mint a Belügyminisztérium vezetője következő túlkiadásokat jelentett be:

[...]

c./ a XVII. fejezet 8. cím 6. rovata alatt a trachoma elfojtására szánt költségeknél a trachoma elleni védekezés érdekében fokozottabb mérvben kifejtett kormányintézkedések következtében az 1904. kezelési évre pontosan ugyan még meg nem határozható, legfeljebb azonban 50 000 koronára terjedhető túlkiadás várható;

d./ A belügyi tárca 1904. évi költségvetésének XVII. fejezet 8. cím 3. rovat 4. tétele alatt „Kórházakban bujakór, elmebetegség és trachomából ápoltak" gyógyköltségeire előirányzott 2 500 000 K hitellel és az 1904. évi december 2-án kelt minisztertanácsi határozattal engedélyezett 1 000 000 K póthitellel, vagyis összesen 3 500 000 koronával szemben 97 330 K 18 fillér, az Országos Betegápolási Alap XVII. fejezet 9. cím 2. rovat 1. alrovata alatt „bel- és külföldi kórházakban és gyógyintézetekben rendes betegségből ápolt magyar állampolgárok után felmerült ápolási és szállítási költségek" címén előirányzott 4 315 000 K hitellel és az 1904. évi december 2-án kelt minisztertanácsi határozattal engedélyezett 2 000 000 K póthitellel, vagyis összesen 6 315 000 koronával szemben 214 136 K 64 fillér túlkiadás mutatkozik.

A betegápolás költségeinek fedezésére szolgáló ezen hitelek kimerülését egyfelől az okozta, hogy a betegforgalom növekedésével a kórházaknak az Államkincstárral szemben való követelései is növekedtek, és hogy az 1904. évi december 2-án kelt minisztertanácsi határozattal engedélyezett póthitel összege az 1903. évi számadások alapján állapíttatott meg, s így a megnagyobbodott betegforgalomhoz képest az engedélyezett póthitel elégtelen volt, dacára annak, hogy az 1904. évi november havi gyógydíjszámadások egy része, a december haviaknak pedig a legnagyobb része még érvényesítés alá sem került. Figyelembe veendő még az a körülmény is, hogy az 1904. év folyamán több új kórház nyílt meg, úm. a Budapest Pasteur, a Balfi Eskóros Intézet és hogy egyes kórházak, mint a nagyváradi, bajai és balassagyarmati, új és nagy elmebeteg-osztállyal láttattak el.

Az Országos Betegápolási Alap 2. rovatán „Szegény betegek részére rendelt gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök" alrovatánál az előirányzott 400 000 K hitellel szemben a kiadás 566 047 K 32 fillért tesz. Vagyis ezen rovatnál már most is 166 047 K 32 fillér túlkiadás áll fenn, mely a számvevőség részéről már érvényesített, de eddig még ki nem utalt követelések számba vételével összesen 276 179 K 27 fillérre rúg; s minthogy a Betegápolási Alap terhére 1904. év utolsó negyedében kiszolgáltatott gyógyszerekre vonatkozó számlák csak most érkeznek le, s azok csak most dolgoztatnak fel, a pótkezelési időszak lejártáig az előbb említett, már felmerült túlkiadáson felül még mintegy 120–130 000 koronára rúgó számlakövetelések fognak érvényesíttetni.

A számvevőségnél rendelkezésre álló munkaerők teljesítési képességének mérlegelésével a pótkezelési időszak végéig tehát a XVII. fejezet 8. cím 3. rovat 4. tételénél kerek összegben mintegy 365 000 korona, a XVII. fejezet 9. cím 2. rovat 1. alrovatánál 560 000 korona, a XVII. fejezet 9. cím 2. rovat 2. alrovatnál pedig 400 000 K póthitelre lesz szükség.

[...]

Tudomásul vétetett, illetőleg felhatalmazás adatott a felsorolt túlkiadásoknak utalványozására.

11.

Román hírlap postai szállítási jogának megvonása[706]

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője bejelentette, hogy a Krajovában megjelenő „Steaua Olteniei" című román hírlaptól – a magyar állammal szemben nyilvánuló ellenséges iránya miatt – a postai szállítási jog a Magyar Korona Országainak területére nézve megvonatott.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

22.

Többletkiadás a Herkulesfürdő rendbetétele kapcsán[707]

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a folyó évi január hó 27-én tartott minisztertanács felhatalmazást adott ahhoz, hogy a Herkulesfürdő bérletére vonatkozó szerződés felbontása iránt a Temes Agrár Takarékpénztárral megkötött egyezséget jóváhagyhassa, s az ezen egyezség, illetőleg a fürdő átvétele folytán szükséges kezelési és üzemi kiadások fedezésére tárcája folyó évi költségvetésének „kincstári birtokok és fürdők" címe alatt előirányzott rendes kiadásokat 40 000 koronával túlléphesse.

A fürdő- és felszerelésének átvétele alkalmával azonban kitűnt, hogy a fürdő felszerelésében, különösen a higiénikus berendezés tekintetében oly hiányok vannak, melyek még a fürdőidény megkezdése előtt feltétlenül pótolandók, mert a fürdőnek kincstári kezelésbe vétele alkalmával feltétlenül szükséges, hogy a fürdők és vendégszobák berendezésénél a gyógyulást kereső beteg szempontjából, de általános higiénikus szempontból is, minden modern fürdőnél megkívánt kényelmi és egészségügyi felszerelések lehetőleg teljesek legyenek, s az e téren egy elsőrangú gyógyintézethez fűzött követelmények teljes kielégítést nyerjenek.

Miután ezen, főleg apróbb tételekből álló, s beruházásnak nem minősíthető berendezések és felszerelések foganatosítására a minisztertanács által engedélyezett hiteltúllépés nem elegendő, az előadó miniszter úr felhatalmazást kér ahhoz, hogy tárcája említett címénél a rendes kiadásokat még további 20 000 K, vagyis a már engedélyezett 40 000 K helyett 60 000 koronával léphesse túl.

A felhatalmazás megadatott.

32.

A Brassó–Háromszéki Helyiérdekű Vasút alaptőkéjének felemelése[708]

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a Brassó–Háromszéki Helyiérdekű Vasutak Részvénytársasága engedélyokmányához Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásával „Függelék"-et adhasson ki, melyben a nevezett vasutak tényleges építési és üzletberendezési tőkéje 1 000 000 koronával felemeltetnék, mely emelés indokolva van,

706 Kiadványok és sajtótermékek postai forgalmazásának tiltását lásd még: MNL OL K 27. 1903. november 23./4.; december4./7.; december 13./5.; 1904. január 23./3.; január 30./7.; február 7./3.; március 13./11.; május 31./7.; július 1./5.; szeptember 8./10.; 1905. február 8./7.

707 Lásd még: MNL OL K 27. 1905. január 27./16.

708 A 25 km hosszú vasútvonalat 1891-ben adták át a forgalomnak. (Ruzitska, 1964.; Balaton, 2014.)

és szükséges a vasutakon történt és még szükséges hasznos beruházások költségeinek fedezhetése végett.

A felhatalmazás megadatott.

38.
A Képtár átköltöztetése a Képzőművészeti Múzeumba[709]

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr következő előirányzat nélküli kiadásokat jelentett be:

a./ Minthogy az Országos Képtár a folyó év május havában átköltözik az új Képzőművészeti Múzeumba, az 1905. évi előirányzatban 21. fejezet 48. cím 2. rovat 1. alrovat alatt a Magyar Tudományos Akadémiában eddig fizetett házbérnek csak fele, vagyis 17 900 korona irányoztatott elő. Azonban eltekintve attól, hogy az államnak bizonyos kötelezettsége van a tekintetben, hogy az Akadémiának II. és III. emeleti helyiségei, melyek az Országos Képtár számára rendeztettek be, ne maradjanak értékesítés nélkül, időközben célszerűnek mutatkozott, hogy a magyar Nemzeti Múzeum kiegészítő részét képező Növénytani Osztály és az Országos Képtár kiegészítő részét képező Történelmi Képcsarnok, melyeknek elhelyezéséről sürgősen gondoskodni kell, az Akadémia megürülő helyiségeiben helyeztessenek el.

Eszerint a Tudományos Akadémiának 1905. évben is az egész évi házbér lesz fizetendő, ellenben meg fog takaríttatni a Növénytár eddigi házbérének 5800 koronát tevő félévi részlete; úgyhogy a kezdetben idézett költségvetési rovaton csak 12 100 K túlkiadás fog mutatkozni.

Tudomásul vétetett.

39.
Lotz Károly műveinek megvásárlása[710]

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr bejelentette, hogy a minisztertanács felhatalmazása folytán a Lotz-féle képgyűjtemény megvásárlása iránt a törvényhozás jóváhagyásának fenntartásával a szerződést megkötötte; minthogy azonban a törvényhozás jóváhagyásának kieszközlése csak hosszabb idő múlva lesz lehetséges, az örökösök azonban a vételár legalább bizonyos részének folyósítását sürgetik, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr felhatalmazást kér arra, hogy a vételár fejében 50 000 koronát előlegképpen folyósíthasson, mely összeg minden körülmények között fedezve lesz azon műalkotások értéke által, melyek minden esetben megvásárolandók lesznek még akkor is, ha a törvényhozás nem hagyná jóvá az egész gyűjteménynek megvételét.[711]

A kért felhatalmazás megadatott.[712]

---

709 A Szépművészeti Múzeum 1906. december 1-jén, Ferenc József jelenlétében nyitotta meg kapuit.

710 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. október 13./33.; 1905. február 28./48.; március 31./20.

711 Az örökösök 1905. november 29-én kérték, hogy a vételárból még esedékes 250 000 koronát részükre fizessék ki. (MNL OL K 255–1905–3731.)

712 1907. évi XII. törvény. Lotz Károly művészi hagyatékának az állam részére való megszerzéséről.

56. (9.)
1905. március 31.

1.

Főispánok lemondása

A miniszterelnök úr mint a Belügyminisztérium vezetője előterjesztette, hogy a már eddig felmentetteken felül még 20 főispán beadta lemondását. Az eddigi gyakorlat szerint a főispánok kormányváltozás esetén rendszerint csak az új belügyminiszternek bocsátották állásukat rendelkezésére; minthogy azonban jelenleg előreláthatólag az eddigi kormánypárttal és a mostani kormánnyal ellenzéket képezett pártkormány fog alakulni, indokoltnak mutatkozik, hogy a lemondani kívánó főispánok felmentését még a jelenlegi kormány hozza Ő Felségénél javaslatba. Ennélfogva azon esetben, ha a jelenlegi kormányt tényleg a koalizált ellenzék kebeléből alakult kormány váltaná fel hivatalában, a miniszterelnök úr a felmentetésüket kérő főispánok felmentését szándékozik Ő Felségénél javaslatba hozni, s egyúttal felhatalmazást kér, hogy a következő főispánok részére, hosszas és buzgó, illetőleg kíváló szolgálataik elismeréséül egyúttal legfelsőbb kitüntetéseket hozhasson Ő Felségénél javaslatba, nevezetesen

Gróf Török József, Ung vármegye, és Thuróczy Vilmos, Nyitra vármegye főispánja részére a belső titkos tanácsosi méltóság díjmentes adományozását,

Beniczky Ferenc, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és gróf Széchenyi Sándor, Tolna vármegye főispánja részére a Ferenc József-rend nagykeresztjének adományozását,

gróf Bethlen Géza, Torda-Aranyos vármegye, gróf Béldi Ákos, Kolozs vármegye és Kolozsvár sz. kir. város, Hámos László, Gömör- és Kishont vármegye és gróf Bethlen Pál, Beszterce-Naszód és Szolnok-Doboka vármegyék főispánja részére a Szent István-rend kiskeresztjének díjmentes adományozását,

gróf Laszberg Rudolf, Győr vármegye és Győr sz. kir. város, Zeyk Dániel, Alsó-Fehér vármegye, Beöthy László, Bihar vármegye, báró Fejérváry Imre, Baranya vármegye és Pécs sz. kir. város és Urbán Iván, Arad vármegye és Arad szabad királyi város főispánja részére a Lipót-rend lovagkeresztjének díjmentes adományozását.

Tudomásul vétetvén, a kért felhatalmazás megadatott.

3.

Szeged volt főispánja nyugdíjának felemelése

A miniszterelnök úrnak, mint a Belügyminisztérium vezetőjének előterjesztésére a minisztertanács jóváhagyta, hogy Ő Felségénél javaslatba hozassék:

a./ Kállay Albert Szeged sz. kir. város volt főispánja nyugdíjának kegyelemből 11 600 koronára való felemelése.

[...]

4.
Az államrendőrségi szakaszvezetők személyi pótléka

A miniszterelnök úrnak, mint a Belügyminisztérium vezetőjének előterjesztésére a minisztertanács jóváhagyta, hogy az 1904: I. törvénycikkben[713] nyert felhatalmazás alapján kibocsátott 1904. évi 530/M. E. számú rendeletnek[714] 13. §-a oly rendelkezés felvételével egészíttessék ki, mely szerint a Székesfővárosi M. Kir. Államrendőrségnél alkalmazott lovas szakasz vezetők a fizetésre és a szolgálati időre való tekintet nélkül évi 80 K személyi pótlékban részesüljenek.

14.
Kitüntetés adományozása a magyar–szerb halászati egyezmény szerb meghatalmazottai részére

A földmívelési miniszter úr előterjesztésére a minisztertanács jóváhagyta, hogy a magyar-szerb halászati egyezmény aláírása alkalmából a szerb meghatalmazottak, név szerint Petkovics Tivadar budapesti szerb főkonzul s volt földmívelési miniszter és dr. Petrovics Mihály, a belgrádi főiskola tanára részére, a közös külügyminiszter úr útján, megfelelő legfelsőbb kitüntetések hozassanak Ő Felségénél javaslatba.

15.
A Duna szabályozása

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy a Duna folyam Ordas-uszódi szakaszán az 1905. év 1906. években teljesítendő, s 796 458 K 80 fillérrel előirányzott szabályozási munkálatok engedélyezése iránt Ő Felségéhez felterjesztést tenni szándékozik.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

20.
Miniszteri előterjesztés Lotz Károly temetési költségeiről[715]

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr következő előirányzat nélküli és túlkiadásokat jelentett be:

a./ A minisztertanács 1904. október hó 13-án kelt[716] határozatával felhatalmazást adott arra, hogy Lotz Károly temetése 5000 K erejéig állami költségen rendeztessék; a felmerült temetési költségek azonban 15 837 K 30 fillérre rúgtak amiatt, mert a felravatalozás a Műcsarnokban történt, amely körülmény nagy mértékben emelte a költségeket. Eszerint 15 837 K 30 fillér lesz mint előirányzat nélküli kiadás utalványozandó.

Tudomásul vétetett.

---

713 1904. évi I. törvény. Az állami alkalmazottaknak engedélyezendő pótlékokról. *Törvénytár*, 1904. 3–8.

714 1904. évi 530/M. E. sz. rendelet: Az állami alkalmazottak részére pótlékok engedélyezése tárgyában. 1904. I. köt. 8–21.

715 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. október 13./33.; 1905. február 28./48.; március 18./39.

716 MNL OL K 27. 1904. október 13./33. Lotz Károly festőművész halála.

57. (10.)
1905. április 14.

1.

Az Amerikai Egyesült Államok kereskedelmi politikájának hatása

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy az Amerikai Egyesült Államok kormánya a Dingley Bill név alatt ismert tarifatörvény életbelépte óta az előbbinél is önkényesebb külkereskedelmi politikát követ Európával szemben, melynek érdekelt államai – különösen a Német Birodalom és Monarchiánk – az Egyesült Államoknak feltétlenül rendelkezésére bocsátották a teljes és korlátlan legnagyobb kedvezményes elbánást; tehát mindazokat a vámmérsékléseket, melyeket egyéb államokkal kötött kereskedelmi szerződéseikben azoknak megfelelő értékű ellenszolgáltatásokért adtak. Ennek ellenében az Egyesült Államok kormánya a Dingley Bill értelmében inaugurált úgynevezett viszonosság (reciprocity) álláspontjára helyezkedve – a teljes és korlátlan legnagyobb kedvezmény helyett – csak az olyan vámmérsékléseket hajlandó nekünk engedélyezni, melyeket a maga részéről minden külön ellenszolgáltatás nélkül nyújtott vagy nyújtand a vele szerződő egyéb államoknak.[717]

A viszonosság elvének ilyen egyoldalú alkalmazása reánk nézve lényegesen hátrányos helyzetet teremt, egyrészt saját közvetlen kiviteli és behozatali érdekeink, másrészt és főképpen pedig a Németországgal való forgalmunk szempontjából.

Közvetetlen forgalmi érdekeinkre való tekintetből hátrányos a mai helyzet azért, mert Amerika különösen mezőgazdasági és főleg állattenyésztési termékekből való hatalmas kivitele javára minden ellenszolgáltatás nélkül élvezi, és a mai viszony érintetlenül hagyása esetén jövőre is élvezné nálunk az agrárvámjaink mérséklése terén az e részben érdekelt egyéb államokkal (tehát főleg a Balkán államokkal és esetleg Oroszországgal) kötendő kereskedelmi szerződéseinkben ezen államoktól nyerendő értékes ellenszolgáltatásokért esetleg nyújtandó kedvezményeket. Ez a helyzet önként értetőleg tetemesen nehezítő és zavaró körülmény gyanánt hathat közre a mondott irányokban esetleg már rövidesen megindítandó szerződéses tárgyalásainknál, s azért az említett nehézség idejekorán való kiküszöbölése már ebből a szempontból is fölöttébb kívánatos.

De másrészt hátrányos reánk ez a mai helyzet még azért is, mert az általunk korlátlanul megadott legnagyobb kedvezményes elbánásért mink ma Amerikától tulajdonképpen semmiféle, csak megközelítőleg is egyenlő értékű ellenszolgáltatást nem élvezünk; holott a viszonosság alapján létesítendő szerződés keretében kétségkívül módunk lehetne Amerikától nem egy olyan kiviteli cikkünk számára, mely ott esetleg kedvező piacra találhatna – mint például borkivitelünk – értékes ellenszolgáltatásokat szereznünk. Az ide irányuló tárgyalások keretében módot találhatnánk esetleg arra is, hogy Amerikába irányuló cukorkivitelünk helyzetében is – mely cikk ezen forgalomban annak előtte domi-

717 1906. január 4-én minisztertanácsi határozat (1906. január 4./24.) született arra, hogy a magyar borok kivitele érdekében – a földművelésügyi miniszter felügyeletével – népszerűsítő kampányt szerveznek. Erre a célra a kormány 11 000 dollárt engedélyezett.

náló szerepet játszott – a kubai cukor kedvezményezése folytán hátrányunkra beállott sérelmet orvosolni megkísérthessük.

Legfőbb érdekünk ezen relációban mégis oda irányul, hogy kieszközölni törekedjünk azt, hogy Németország ne adja meg többé Amerikának a feltétlen legnagyobb kedvezményes elbánást; minek folyományaképpen az általunk nehéz küzdelmek és részünkről nyújtott értékes koncessziók árán megszerzett vámmérséklések a mezőgazdasági termékeink kivitele terén leghatalmasabb ezen versenytársunknak érett gyümölcs gyanánt hullnának ölébe, miáltal reánk nézve ezen koncessziók értéke önként értetőleg jelentékeny csorbát szenvedne. Mindezen okoknál fogva kiváló súlyt helyezne a magyar kormány arra, ha az osztrák kormánnyal eziránt létesítendő előzetes megegyezés alapján a külügyminiszter úr ez irányban mihamarább bizalmas lépéseket tenne a német kormánynál; és – felhíván annak figyelmét a fent vázolt körülményekre – felajánlaná neki az Amerikával szemben teendő lépésekre nézve Monarchiánk készséges kooperációját.[718]

Szükséges volna ez alkalommal különösen utalni még arra a körülményre is, hogy – amennyiben a német kormány arra egyáltalán hajlandó volna – ezen kooperáció lehetővé tétele végett nekünk minél sürgősebben hiteles módon tájékozva kellene lennünk a német kormány által Amerikával szemben teendő lépésekről azért, mert a mi szerződésünk hatályon kívül helyezése 12 havi előzetes felmondást igényel, holott a német–amerikai szerződésben csak 3 havi felmondás van kikötve.

Célszerű volna továbbá a külügyminiszter urat ezúttal még arra is felkérni, hogy a Monarchiánk részéről Amerikával – éspedig úgy az észak-amerikai, valamint a dél-amerikai államokkal szemben – követendő további politikánk megbeszélését a közelébb egybehívandó vám- és kereskedelmi értekezlet napirendjére tűzesse ki.[719]

Mindezen okoknál fogva a földmívelési miniszter úr annak elhatározását hozza javaslatba, hogy a külügyminiszter úr a magyar kormány részéről a fentiek értelmében mihamarabb átiratilag megkerestessék.

> Ezen javaslathoz a minisztertanács hozzájárulván, felkérte a miniszterelnök urat, hogy az osztrák kormány egyidejű értesítése mellett szólítsa fel a közös külügyminiszter urat, hogy a német birodalmi kormánynál diplomáciai úton puhatolóddzék, vajon hajlandó volna-e az előadott célból az Észak-amerikai Egyesült Államokkal fennálló kereskedelmi szerződését felmondani, mely esetben kilátásba helyezhetnénk ezen akcióban való kooperációnkat, amennyiben a nagyobb érdekeltség folytán ezen akcióban célszerűnek mutatkozik a vezető szerepet Németországnak átengedni.

---

718 A miniszterelnök 1905. június 2-án arról tájékoztatta a minisztereket, hogy „berlini nagykövetünk a szükséges utasításokkal el lett látva, hogy az USÁ-val való kereskedelmi viszonyunknak Németországgal egyetértőleg való szabályozására vonatkozólag a kezdeményező lépéseket tegye meg. A bécsi német követ a napokban megjelent a külügyben és tájékoztatást kért, milyen álláspontot szándékozunk az USÁ-val szemben elfoglalni." (MNL OL K 26–1909–XXXVIII–75.)

719 A magyar kormány már 1897-ben szorgalmazta, hogy az USÁ-ból származó sertéstermékek behozatalat tiltsák meg, de az osztrák kormány a kérésre nem adott érdemi választ. Tisza István 1904. február 2-án ismételten arra kérte az osztrák miniszterelnököt, hogy a nem európai államokból származó húsnak a Monarchia területére történő szállítását tiltsák meg. Az osztrák kormány 1905-ben nem járult hozzá a kért tilalmi rendelet kiadásához. (MNL OL K 26–1906–XLI–3033. A földművelésügyi miniszter felterjesztése a miniszterelnök részére. 1906. június 6.)

A közös külügyminiszter úr felkérendő arra is, hogy ezen ügyet a közelébb egybehívandó vám- és kereskedelmi értekezlet napirendjére tűzze ki.

11.

A bécsi Nemzetközi Munkásbiztosítási Kongresszusra képviselők küldése

A kereskedelmi miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a folyó év szeptember havában Bécsben tartandó Nemzetközi Munkásbiztosítási Kongresszusra a magyar kormány képviseletében Szterényi József miniszteri tanácsost és Csóka József osztálytanácsost kiküldhesse.

A felhatalmazás megadatott.

13.

Sáskák elleni védekezés

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a múlt évi írtás során és az ősszel megejtett szakszerű vizsgálat eredménye szerint a marokkói sáskának nagyobb mérvű fellépte várható Heves vármegyében Pélyen, Tarnaszentmiklóson és Nagyivánon, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében, Jászkiséren és Dévaványán, Debrecen város területén, a Hortobágyon és a Hajdú vármegyéhez tartozó Angyalháza pusztán.

Elkerülhetetlenül szükséges lesz, hogy az írtás az 1894: XII. t.cikk[720] 54. §-a szerint állami közegek vezetésével és állami segéllyel eszközöltessék.

A védekezéshez szükséges eszközöket, mint eddig, úgy ez évben is a földmívelésügyi tárca terhére kell az írtási munkákhoz adni. A meglevő eszközök kijavítása és a még szükségesek beszerzése összesen 9500 K költséget okoz.

Minthogy több évi tapasztalat beigazolta, hogy a közerő a sáskaírtás sürgős és aránylag igen rövid időre szoruló munkáinál eredménnyel nem használható, mert a naponkint változó munkásokat mindig újból kell a hajtásra beoktatni, s a hajtásnál szükséges fegyelemhez hozzászoktatni, az írtást fizetett munkaerővel kell végeztetni.

E munkaerő tekintetében az érdekelt törvényhatóságokkal hozzájárulásuk iránt tárgyalások folytak.

A hozzávetőleges költségelőirányzat szerint az írtásnál felhasználandó munkaerő összesen 52 416 K kiadást fog igényelni. Ez összegből az érdekelt törvényhatóságok tárgyalások eredménye szerint csupán 14 648 koronát fedezhetnek. Vagyis a törvényhatóságok által e célra fordítható összegen felül még 37 768 koronára lesz szükség.

Tehát az állami költségvetés megterhelése a sáskaírtás címén összesen 47268 koronára irányozható elő.

Önként értetődik azonban, hogy a szükséglet a fertőzésnek ez idő szerint teljes bizonyossággal meg nem állapítható mérvéhez képest növekedhetik vagy csökkenhet.

A földmívelési tárca folyó évi költségelőirányzatában káros rovarok írtására csupán 4000 K van felvéve, melyet azonban az egyéb káros állatok és növények ellen való véde-

720 1894. évi XII. törvény. A mezőgazdaságról és mezőrendőrségről. *Törvénytár*, 1894–1895. 52–76. – Az 54. § kimondta: „Ha a káros állatok a község határában oly tömegesen lépnek fel, hogy azok írtása csak törvényhatósági közerővel vagy az államsegély igénybe vételével sikerülhet, ez esetben a törvényhatóság első tisztviselője azonnal foganatosíthatja a szükséges intézkedéseket, és egyúttal haladéktalanul jelentést tesz a földművelésügyi miniszterhez, ki az esetet szakközegeivel megvizsgáltatja."

kezés költségei teljesen felemésztenek. Úgyhogy ez összeg a száskaírtás rendkívüli költségeinél figyelembe nem jöhet.

Minthogy a közvetlenül érdekelt törvényhatóságok és községek anyagi erejét a fent említett költséghozzájárulás teljesen kimeríti, s a védekezésnek kellő mértékű és sikeres végzése nélkül a száskainfekció[721] az egész Alföldet fenyegeti: az előadó miniszter úr felelőssége tudatában nem zárkózhatik el attól, hogy a védekezés költségeinek a törvényhatóságok által nem fedezhető része az állam által viseltessék.

Megjegyezve, hogy a túlkiadást az illető költségvetési rovat többi alrovatánál és tételeinél eszközlendő megtakarításokkal lehetőleg ellensúlyozni kívánja, a földmívelési miniszter úr felhatalmazást kér arra, hogy a szóban levő célra ez éven túlkiadásként egyelőre 40 000 koronát, illetve a feltétlenül szükséges – de a fentebbi összegeket jelentékenyen felül nem haladó – költségeket kiutalványozhassa.

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta.

15.
Alsódomonya község részére kincstári birtok eladása

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte ahhoz, hogy az Ung vármegyei alsódomonyai 32. számú telekjegyzőkönyvben 613. helyrajzi szám alatt 31 hold 866 négyszögöl területtel felvett, a folyó évi birtokeladási kimutatás 1094. tétele alatt 22 hold területtel bejegyzett, az Ung folyó által okozott földelsodrások miatt tényleg azonban csak 19 hold 706 négyszögölet kitevő kincstári ingatlant Alsódomonya község részére legelőnek 2200 K vételáron – a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartásával – szabadkézből eladhassa.

A minisztertanács hozzájárult.

17.
Törvényjavaslat az állattenyésztés fellendítésére Horvát–Szlavónországban

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr felhatalmazást kért, hogy az állattenyésztés előmozdításáról szóló autonóm törvényjavaslatot legfelsőbb szentesítés végett Ő Felségéhez felterjeszthesse.

A felhatalmazás megadatott.

18.
Kitüntetés adományozása a Horvát–Szlavón Báni Tábla elnöke részére

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr előterjesztésére

a minisztertanács jóváhagyta, hogy Ő Felségénél javaslatba hozassék: Rušnov Antal, a Horvát–Szlavón Báni Tábla elnöke részére, nyugalmaztatása alkalmából, kiváló szolgálatai elismeréséül, a II. osztályú Vaskoronarend díjmentes adományozása [...]

721 Fertőzés.

22.

Képviselő küldése a történeti írott emlékek reprodukciójával és cseréjével foglalkozó liége-i kongresszusra

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr előadván, hogy a folyó évben Liége-ben megnyitandó világkiállítás alkalmából többek között egy nemzetközi kongresszus is fog Liége-ben tartatni, melynek célja leend: a történelmi írott emlékek, oklevelek, kéziratok, tervrajzok, miniatűrök, továbbá pecsétek és érmek reprodukciójának legjobb módjairól, a reprodukciók nemzetközi kicseréléséről és ezáltal a tudományos kutatások előmozdításáról tanácskozni; felhatalmazást kért, hogy a szóban levő kongresszusra a magyar kormány képviseletében dr. Fejérpataky László, Széchényi országos könyvtári osztályigazgatót küldhesse ki, megjegyezvén, hogy ezen kiküldetés költségeinek fedezetéről tárcája keretében fog gondoskodni.

A kért felhatalmazás megadatott.

58. (11.)
1905. május 4.

1.

Jelentés a kormány helyzetéről

A miniszterelnök úr szóbeli jelentést tesz azon lépéseiről, melyekkel a jelen helyzet tarthatatlan, s a Legfelsőbb Trón és haza nagy érdekeire káros és veszélyes voltát Ő Felsége előtt feltárva, ismételve kérte Ő Felségét, hogy egy új kormány mielőbbi kinevezése által a jelenlegi kormány végleges felmentését lehetővé tenni, s azon helyzetnek, mely szerint még mindig a kisebbségbe jutott Szabadelvű Pártból alakult kormány kénytelen az ügyeket intézni, véget vetni kegyeskedjék. Jelenti, hogy Ő Felsége mindezen legalázatosabb előterjesztéseit kegyesen tudomásul venni, s a felhozott aggályok helytálló voltát elismerni méltóztatott, mindazonáltal a válság megoldása mindeddig be nem következett, s erre a legközelebbi napokban sem mutatkozik kilátás.

A minisztertanács ezen előterjesztést helyeslőleg tudomásul véve, a miniszterelnök úr által előadottakhoz mindenben hozzájárul. A maga részéről is át van hatva azon meggyőződéstől, hogy mint egy olyan politikai párt programja alapján s e párt kebeléből alakult parlamenti kormány, mely az utolsó választások alkalmával kisebbségbe jutott, s hónapok óta a Képviselőház ellenséges többségével áll szemben, tovább az ügyek élén nem maradhat, hacsak az alkotmányosság szellemével ellentétbe jutni, s ezáltal a vele szolidáris Szabadelvű Pártot, s ezzel együtt a 67-es politika nagy tradícióit végleg kompromittálni és lejáratni nem kívánja. Ilyen körülmények között kormányon maradásával nemcsak szolgálatot nem tehet azon ügynek, melyért készséggel vál-

lalkoznék bármely áldozatra, de a gondjaira bízott nagy érdekeket egyenesen károsítja, és veszélyezteti.

Ennélfogva a miniszterelnök urat felkéri, hogy ezen hazafiúi aggályait Ő Felsége előtt feltárva, a kormány nevében annak azon legalázatosabb kérelmét tolmácsolja, hogy ezen tűrhetetlen s a közügyre nézve káros helyzetnek új kormány kinevezése által mielőbb véget vetni méltóztassék.

2.

Bosznia és Hercegovina 1902. évi igazgatási zárszámadása[722]

A miniszterelnök úr bemutatta Bosznia és Hercegovina igazgatásának 1902. évi zárszámadását, megjegyezvén, hogy a pénzügyminiszter úrnak e zárszámadásra nincsen észrevétele.[723]

A minisztertanács elhatározta, hogy a magyar kormány a szóban levő zárszámadáshoz észrevétel nélkül járuljon hozzá.

3.

Részvétel a lisszaboni Nemzetközi Orvosi Kongresszuson

Miniszterelnök úr bejelentette, hogy az 1906. évi április hóban Lisszabonban tartandó XV. Nemzetközi Orvosi Kongresszusra a Belügyminisztérium részéről dr. Chyzer Kornél miniszteri tanácsos, a Földmívelésügyi Minisztérium részéről dr. Rácz István budapesti állatorvosi főiskolai nyilvános rendes tanár, a Vallás- és Közoktatásügyi minisztérium részéről dr. Tóth Lajos miniszteri tanácsos és az Igazságügy-minisztérium részéről dr. Farkas László kir. tanácsos, kórházi főorvos és az Igazságügyi Orvosi Tanács tagja jelöltettek ki olyanokul, mint akik a magyar kormány képviseletében a mondott kongresszusra kiküldendők volnának.[724]

Tudomásul vétetett.

5.

Közös vám- és kereskedelmi értekezlet[725]

A miniszterelnök úr előterjesztette a földmívelési miniszter úrnak folyó évi április hó 28-án 2870/eln. sz. a. kelt és a kereskedelmi miniszter úrnak folyó évi május 3-án

722 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. szeptember 22./2.

723 Az 1902. évre tervezett kiadások összege: 44 582 296 korona. A tényleges kiadások összege: 45 824 101 korona. (MNL OL K 26-1905–XXXVI–1037. Kimutatás Bosznia és Hercegovina 1902. évi költségvetéséről. Wien, 1905. március 9.) – Az 1903-ban tervezett kiadások: 45 849 303 korona, tényleges kiadások: 48 825 139 korona. (MNL OL K 26–906–XXXVI–3550. Kimutatás Bosznia és Hercegovina 1903. évi költségvetéséről. Wien, 1906. július 9.) – Az 1904-ben tervezett kiadások összege: 49 318 892 korona, a tényleges kiadások: 52 615 857 korona. (MNL OL K 26–1906–XXXVI–3550. Kimutatás Bosznia és Hercegovina 1904. évi költségvetéséről. Wien, 1906. november 24.)

724 MNL OL K 26–1906–XXXIX–804. A vallás-és közoktatásügyi (1904. november 8.), az igazságügyi (1905. április 19.) és a földművelésügyi miniszter (1905. március 30.) előterjesztése a miniszterelnök részére.

725 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. december 28./1.

3825/eln. szám alatt kelt, a közös vám- és kereskedelmi értekezlet folyó évi április hó 19-én tartott ülésében tett javaslataira vonatkozó átiratait.

A minisztertanács ezen javaslatoknak azon részéhez, mely a külállamokkal létesítendő szerződések anyagának a vám- és kereskedelmi értekezlet által leendő előkészítésére s a külállamokkal szükséges tárgyalások sorrendjére vonatkozik, hozzájárul; ellenben azon javaslatokra nézve, melyek az olasz kereskedelmi szerződés véglegesítését célozzák, többször kifejezésre juttatott azon álláspontjánál fogva, miszerint a jelenlegi magyar kormány, mint már lemondott kormány külállamokkal érdemleges tárgyalásokba nem bocsátkozhatik, a minisztertanács határozni nem kívánt, illetőleg azokhoz hozzá nem járult.

6.
Portugáliával választott bírósági egyezmény kötése

A miniszterelnök úr előterjesztette, hogy a közös külügyminiszter úr kérdést tett aziránt: nincs-e a magyar kormánynak kifogása az ellen, hogy Portugáliával választott bírósági egyezményt kössünk, mely tartalmilag és formailag teljesen azonos lenne azzal, amelyet Svájccal kötöttünk.

A minisztertanács azon álláspontjánál fogva, hogy a jelenlegi lemondott kormány külállamokkal egyezményeket nem köthet, a szóban levő egyezménynek Portugáliával való megkötéséhez nem járulhat hozzá.

8.
Az Operaház világítási berendezéseinek átalakítása[726]

A miniszterelnök úr, mint a Belügyminisztérium vezetője előadta, hogy már több év óta tapasztaltatott, s a megejtett vizsgálatok alapján is kitűnt, hogy a M. Kir. Operaház villanyvilágítási berendezése oly nagy mértékben tűz- és életveszélyes, hogy annak átalakítása múlhatatlanul szükséges. A legsürgősebb átalakításoknak egy része végre is hajtatott; minthogy azonban most már a Székesfőváros Tanácsa is hatóságilag elrendelte a szóban levő berendezés gyökeres átalakítását, az a legközelebbi színházi szünet alatt okvetlenül végrehajtandó. Ezen átalakítási munkák költsége a már teljesített, de még ki nem fizetett munkálatok beszámításával 200 000 koronára tehető.

A miniszterelnök úr ennélfogva felhatalmazást kér, hogy a szóban levő munkálatok végrehajtását elrendelhesse, s azoknak költségeit – a pénzügyminiszter úr hozzájárulásával – zárszámadási indokolás mellett a folyó évi kezelés terhére „színművészeti kiadások és bevételek" címén mint előirányzat nélküli átmeneti kiadást fedezhesse.

A kért felhatalmazás megadatott.

---

726 Lásd még: MNL OL K 27. 1903. december 13./3.; 1904. március 25./2.

13.

A hunfalui és garamlöki tűzkárosultak kamatmentes kölcsöne[727]

A pénzügyminiszter úr bejelentette, hogy

a./ Hunfalu, Szepes vármegyei község részére a községbeli tűzkárosultak felsegélése céljából 25 000 K, 1915. november hó 1-jéig egyenlő s kamatmentes évi részletekben visszafizetendő ínségkölcsönt,

b./ Garamlök, Bars vármegyei község részére pedig szintén a községbeli tűzkárosultak felsegélése céljából 7700 K, 1907. évi október hó 15-éig kamatmentesen visszafizetendő ínségkölcsönt szándékozik folyóvá tenni.

Tudomásul vétetett.

15.

A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének alapszabály-módosítása

A pénzügyminiszter úr előadta, hogy a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének folyó évi április hó 16-án tartott közgyűlése az intézet alapszabályainak módosítását határozta el, és az intézet vezetősége előterjesztést tett azoknak kormányhatósági jóváhagyása végett.

A közgyűlésileg elhatározott módosítások egyike az alapítványok törlesztésének elhalasztására, illetve kitolására vonatkozik, s nagyobb jelentőséggel nem bír. Fontosabbak azok a módosítások, amelyek az intézet üzletkörének az 1897: XXXII. tc.[728] rendelkezései alá eső birtokfeldarabolási és telepítési kölcsönök nyújtására, illetőleg ilynemű kölcsönökön alapuló kamatozó kötvények kibocsátására való kiterjesztését tervezik, és amelyekkel kapcsolatosan az alapszabályok keretébe oly intézkedések is felvétetnének, amelyek utat nyitnának annak, hogy az intézet annak idején esetleg életbiztosítással kapcsolatosan nyújthassa úgy záloglevél, mint birtokfeldarabolási és telepítési kölcsöneit.

A tervezett módosítások nem ütköznek törvényes akadályba, s a célba vett új üzletágak teljesen összeegyeztethetők az intézet eddigi működési körével. De kétségtelenül üdvös szolgálatot tenne az intézet a gazdasági közérdek szempontjából is telepítési és parcellázási kölcsönök nyújtása által, mert a kölcsönnyújtáson kívül a telepítések s parcellázások teljes lebonyolítását is elvállalni szándékozván, nemcsak hogy egészséges versenyt támasztana a hitelnyújtásnál, hanem a parcellázandó birtokokon való nyerészkedés nélkül közvetítene eladó és vevő között. Ugyancsak kívánatos, hogy – az eddig e tekintetben fennállott alapszabálybeli akadályokat elhárítva – kísérletet tegyen az intézet életbiztosításos kölcsönök nyújtásával, mert az adós halálával bekövetkező tehermentesítés kisbirtokviszonyaink között nyilvánvalóan üdvös hatással járna.

Mindezeknél fogva, és mert a szóban levő intézet alapszabályainak módosítása az 1879. évi XXXIX. tc.[729] 7. §-ának rendelkezései szerint a kormány jóváhagyásához van

727 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. október 21./6.; 1905. február 8./13.; május 18./11.

728 1897. évi XXXII. törvény. A hazai pénzintézetek által kibocsátott némely kötvények biztosításáról. *Törvénytár*, 1897. 121–131.

729 1879. évi XXXIX. törvény. A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetéről. *Törvénytár*, 1879–1880. 189–190. – Az intézet 1880-ban alakult és az 1879. évi XXXIX. törvény különböző állami kedvezményeket biztosított számára. A kincstár félmillió forinttal vett részt az intézet létrehozásában, amely jelzálog biztosítása mellett földbirtokokra folyósított kölcsönöket. A kölcsön nem haladhatta meg a birtok értékének felét.

kötve, az intézet vezetőségének kérelmét teljesítve, a pénzügyminiszter úr a szóban forgó alapszabály-módosítást a kormány nevében jóváhagyni szándékozik.

Tudomásul vétetett.

16.
Előirányzat nélküli állami hozzájárulás a Pancsova–Kubini Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat kiadásaihoz

A pénzügyminiszter úr előterjesztette, hogy a közérdekből fenntartandó társulatok közé sorolt Pancsova–Kubini Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat miniszteri biztosának kérelme folytán, az 1881. évi XLII. t.cikk rendelkezései szerint megejtett likvidáció alapján a társulat védműveibe újabban beépített alapbefektetési költségeket, a földmívelésügyi miniszter úrral egyetértőleg, 26.742 K 31 fillérben állapította meg, mely összeget – miután a nevezett társulatra nézve az 1885. évi XXIII. tc. 115. §-ában biztosított állami hozzájárulási kedvezmény szüksége már beállott, sőt, ily hozzájárulásban a társulat már ismételten részesíttetett is – az állam a társulatnak készpénzben megtéríteni tartozik.

Ez az összeg a Pancsova-Kubini Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat részére mint előirányzat nélküli kiadás lesz folyóvá teendő.

Tudomásul vétetett.

26.
A Szentimrei Földmívesiskola birtokára vonatkozó haszonbérleti szerződés meghosszabbítása

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy a Szentimrei M. Kir. Földmívesiskola birtoka iránti haszonbéri szerződést – az eddigi 20 000 K évi bér változatlan fenntartása mellett – 30 évre meghosszabbította, s egyúttal az elővételi jogot ezen birtokra nézve az Államkincstár javára szerződésileg biztosította.

Tudomásul vétetett.

27.
Győr város ármentesítési feladatai

A földmívelési miniszter úr előterjesztette, hogy Győr sz. kir. város és a vele törvényesen egyesített Győrsziget ármentesítésére vonatkozó munkálatoknak, valamint az ezekkel kapcsolatosan a városrendezés és közlekedés érdekéből teljesítendő munkálatoknak összes költségszükséglete a kidolgozott részletes tervek szerint 1 492 587 K 65 fillérrel állapíttatott meg.[730]

Ezen költségszükségletből 1 265 170 K 27 fillér esik azokra az ármentesítési munkálatokra, amelyek az 1904: XIV. tc. által engedélyezett 1 000 000 koronás államsegély igénybe vételével állami kezelésben lesznek végrehajtandók. Az 1 000 000 koronát meghaladó összegnek, továbbá a kisajátítási költségeknek fedezéséről, nemkülönben a kapcsolatos többi munkák végrehajtásáról Győr sz. kir. városnak kell gondoskodnia.

730 Az előmunkálatokat lásd: MNL OL K 2–AXIV–2–70. Feljegyzés némely város árvédelme szempontjából szükséges munkálatokról, valamint egyes társulatok segélyezéséről. 1903. május 28. (Az ármentesítő munkálatokra lásd: MNL OL K 148–1912–18–24106. 1903–1906.; Az előzményekre lásd még: Simonkay, 2014.)

Erre a célra Győr sz. kir. város közönsége Törvényhatósági Bizottságának folyó évi február 28-án tartott közgyűlésén 37. szám alatt hozott határozatával 543 800 K összegű kölcsön felvételét szavazta meg.

A földmívelési miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy Ő Felségétől kieszközlendő legfelsőbb engedély alapján az állami kezelésben végrehajtandó munkálatokat, amelyek a folyó évben lennének megkezdendők és 1907. évben befejezendők, vállalatba adhassa, éspedig arra való tekintettel, hogy az 1904. évi XIV. t.cikkel engedélyezett 1 000 000 K segélyből folyó évben 200 000 korona, 1906-ban 250 000 K és 1907-ben 550 000 K fordítható, a szabad királyi város által pedig ezen munkálatokra 1905. évben 100 000 K, 1906. évben 50 000 és 1907-ben a fennmaradó összeg lesz nyújtandó oly kikötéssel, hogy a vállalkozó 1905. évben csak 300 000 K, 1906. évben szintén csak 300 000 K kifizetésére tarthat igényt, és hogy a keresetéből, illetve járandóságából fennmaradó összeg 1907. évben fog kifizettetni.[731]

A minisztertanács hozzájárult.

28.

Részvétel mezőgazdasághoz kapcsolódó nemzetközi konferenciákon

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy a magyar kormánynak képviseletében a londoni 4. Nemzetközi Ornitológiai Kongresszusra Herman Ottót, a Magyar Ornitológiai Központ tiszteletbeli főnökét és Chernel Istvánt, a gazdasági madártan ismert mívelőjét; a Liége-ben tartandó II. Nemzetközi Állattáplálási Kongresszusra dr. Tangl Ferenc egyetemi nyilvános rendes tanárt, a M. Kir. Állatélettani és Takarmányozási Kísérleti Állomás vezetőjét, valamint dr. Hampel Antal miniszteri titkárt; a Liége-ben tartandó Mezőgazdasági Gépészeti Kongresszusra dr. Szomjas Lajos osztálytanácsost és Thallmayer Viktor gazdasági akadémiai rendes tanárt; a Liége-ben tartandó Nemzetközi Kertészeti Kongresszusra Molnár István királyi tanácsos, gyümölcsészeti és fatenyésztési miniszteri biztost; végre a nemzetközi mezőgazdasági intézmény megalkotása végett Rómába összehívott kongresszusra gróf Zselénszky Róbert, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alelnökét és Ottlik Iván miniszteri tanácsost szándékozik kiküldeni, s a minisztertanács felhatalmazását kéri, hogy erről a közös külügyminisztert értesíthesse.

A kért felhatalmazás megadatott.

29.

Kincstári birtokcsere Zólyomlipcse község határában

A földmívelési miniszter úr bejelentette, hogy a Zólyomlipcse község határában fekvő, kincstári erdőbirtokba beékelt 5,288/1600 katasztrális hold nagyságú s 1657 K 60 fillér forgalmi értékű községi legelőterületért hasonló forgalmi értékű kincstári birtokot szándékozik cserébe adni.

Tudomásul vétetett.

---

731 Az 1905. június 8-án megtartott versenytárgyaláson a munkát a Magyar Építő Rt. 1 067 187 koronáért vállalta. (Lásd még: MNL OL K 27. 1905. szeptember 20./19.)

31.
Osztrák katonatisztek elszállásolása Veszprémbe

A honvédelmi miniszter úr a minisztertanács felhatalmazását kérte arra, hogy a Cs. Kir. Landwehr törzstiszti és alantas tiszti tanfolyamok hallgatóinak, (mintegy 5 törzs- és 78 főtiszt 90 legénnyel) kik a tábori tüzérség lövőiskola-osztályának a Veszprém vármegyében fekvő hajmáskéri tüzérségi lövőtéren megtartandó gyakorlataiban részt venni óhajtanak, folyó évi június hó 26-a és 29-e között Veszprémben leendő ideiglenes beszállásolása céljából – úgy mint a múlt évben – a szükséges intézkedéseket megtehesse.[732]

A felhatalmazás megadatott.

35.
A Velencei Nemzetközi Képzőművészeti Kiállításra képviselő kiküldése

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr jelentette, hogy a miniszterelnök úr beleegyezésével megbízta Radisics Jenő miniszteri tanácsost, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatóját, hogy a Velencei Nemzetközi Képzőművészeti Kiállítás ünnepélyes megnyitásán a magyar kormány képviseletében megjelenjen.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

37.
Marosvásárhelyi és nyíregyházi gimnázium segélyezése

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr bejelentette, hogy szerződéseket kötni szándékozik

a./ a Marosvásárhelyi Róm. Kat. Főgimnázium fenntartójával új gimnáziumi épület emelése céljából felveendő 250 000 K kölcsön évi 12 200 K annuitásainak 50 éven át az állam terhére elvállalása iránt;

b./ a Nyíregyházi Ág. Hitv. Evangélikus Főgimnázium fenntartójával új gimnáziumi épület emelése céljából felveendő 120 000 K kölcsön évi 5856 K annuitásainak 50 éven át az állam terhére elvállalása iránt.

Tudomásul vétetett.

---

732 MNL OL K 148–1905–24–2966. Minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvi kivonata a katonai beszállásolási törvényjavaslatról. 1873. augusztus 21. – 1873-ban a két kormány küldötteiből egy vegyes bizottságot hoztak létre, mert a katonai beszállásolásról még az 1851. május 15-én kiadott szabályzat volt érvényben. A javaslat szerint: „Ott ahol kaszárnyák nincsenek és a legénység a lakosságnál közvetlenül szállásoltatik el, ily esetben a háló- és istállópénzek, valamint az elszállásolással járó egyéb illetékek szintén felemelendők." A kiadásokat a Hadügyminisztérium költségvetésének terhére számolták el.

59. (12.)
1905. május 18.

11.
Somosd község tűzkárosultjainak kölcsöne[733]

A pénzügyminiszter úr bejelentette, hogy Somosd, Maros-Torda vármegyei községnek, tűzkárosult lakosságának felsegélyezésére 20 000 K kamatmentes, 10 év alatt egyenlő évi részletekben visszafizetendő ínségkölcsönt szándékozik engedélyezni.

Tudomásul vétetett.

12.
Ármentesítő társulatok befektetéseihez előirányzat nélküli kiadásként elszámolandó állami hozzájárulás

A pénzügyminiszter úr következő előirányzat nélküli kiadásokat jelentett be:

a./ A közérdekből fenntartandó Felső-Szabolcsi Tiszai Ármentesítő Társulat miniszteri biztosának kérelme folytán és az 1881. évi XLII. tc.[734] rendelkezései szerint megejtett likvidáció alapján az ezen társulat védműveibe pótlólag beépített alapbefektetési költségeket, a földmívelésügyi miniszter úrral egyetértőleg, 180 410 K 27 fillérben állapíttatott meg. Miután a nevezett társulatra nézve az 1884. évi XIV. tc.[735] 23. §-ában biztosított állami hozzájárulási kedvezmény szüksége már beállott, sőt, ismételten alkalmaztatott is, a fentebb említett összeget az állam a társulatnak készpénzben megtéríteni tartozik.

Ezen összeg mint előirányzat nélküli kiadás fog utalványoztatni.

b./ A Vág-balparti Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulatnak hasonló alapon 233 645 K 15 fillér térítendő meg, mely összeg szintén mint előirányzat nélküli kiadás fog utalványoztatni.

Tudomásul vétetett.

14.
Kitüntetések előterjesztése Zágráb vármegye főispánja részére

A pénzügyminiszter úrnak a távollevő horvát–szlavón–dalmát miniszter úr nevében tett előterjesztése folytán

a minisztertanács jóváhagyta, hogy Ő Felségénél javaslatba hozassék:

Budiszavljevics Budiszlav, Zágráb vármegye főispánja részére, nyugdíjaztatása alkalmából, 40 évet meghaladó hű és kitűnő szolgálataiért, a legfelsőbb elismerés kifejezése,

[...]

---

733 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. október 21./6.; 1905. február 8./13.; május 4./13.

734 1881. évi XLII. törvény. Az 1875:VII. tc. ármentesített területekre vonatkozó rendelkezéseinek megváltoztatásáról. *Törvénytár*, 1881.

735 1884. évi XIV. törvény. A Tiszának és mellékfolyóinak szabályozásáról, ezen folyók völgyeinek ármentesítéséről, úgyszintén a vízszabályozó és ármentesítő társulatok igazgatási szervezéséről. *Törvénytár*, 1884–1885.

17.

A Mitrovicai Konzulátus felruházása teljes bírói hatáskörrel[736]

Az igazságügy-miniszter úr a minisztertanács jóváhagyását kérte ahhoz, hogy a Mitrovicai Cs. és Kir. Konzulátus teljes bírói hatáskörrel felruháztassék, s az erre vonatkozó rendelet az 1891: XXXI. tc.[737] 2. §-a alapján kibocsáttassék.[738]

A minisztertanács ehhez hozzájárulván, a kérdéses rendelet kibocsátására a felhatalmazást megadta.[739]

22.

Részvétel a bécsi Nemzetközi Halászati Kongresszuson

A földmívelési miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a folyó évi június havában Bécsben tartandó Nemzetközi Halászati Kongresszuson, melyre a magyar földmívelési és kereskedelmi minisztériumok meghivattak, részt vehessen, s arra maga részéről az édesvízi halászat képviselésére Landgraf János miniszteri osztálytanácsost, országos halászati felügyelőt, Répássy Miklós kir. főmérnököt és dr. Korbuly Mihály, Állatélettani s Takarmányozási Kísérleti Állomás asszisztensét kiküldhesse.

A kereskedelmi miniszter úr a tengeri halászat képviselőjeként Dunay László tengerészeti hatósági segédtitkárt küldené ki.

A kért felhatalmazás megadatott.

23.

A takarmánykiviteli tilalom megszüntetése[740]

A földmívelési miniszter úr előadta, hogy a gazdasági tudósítóktól beérkezett s folyó évi május 15-i állapotot feltüntető jelentések szerint – jóllehet ezen jelentések még csak kis részben alapulhatnak az utóbbi napokban beállott esőzések kedvező hatásán – a takarmányneműekben ez idő szerint elég kedvező terméseredmények várhatók, s így a múlt évi augusztus 10-én 2772/P.M. szám alatti rendelettel életbe léptetett takarmánykiviteli tilalom további fenntartása alig volna indokolható, s miután az osztrák kormány is a tilalom megszüntetését hozta javaslatba: az előadó miniszter úr felhatalmazást kért, hogy a pénzügyi- és kereskedelmi miniszter urakkal együttesen kiadandó rendelettel a szóban levő tilalom megszüntettessék.[741]

A minisztertanács a kért felhatalmazást megadta azzal, hogy a szóban levő rendelet egyidejűleg az osztrák megfelelő rendelettel folyó hó 23-án tétessék közhírré.

---

736 A konzuli bíráskodásról lásd még: MNL OL K 27. 1904. július 12./38. és 1905. január 27./8.

737 1891. évi XXXI. törvény. A konzuli bíráskodás szabályozásáról. *Törvénytár*, 1889–1891. 477–483.

738 1905. évi 2392/M. E. sz. rendelet. 1905. június 8.

739 MNL OL K 26–1906–XLI–1646. Igazságügy-miniszter előterjesztése a miniszterelnök részére. 1905. május 31.

740 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. augusztus 4./1.; 1904. szeptember 22./4.; 1904. december 2./30.

741 A tilalmat 1904. augusztus 12-én léptették életbe.

24.

Az esetleges aratósztrájkok letörésére hozott intézkedések[742]

A földmívelési miniszter úr előadván, hogy az országban észlelhető munkásmozgalmaknál fogva ez évben nagyon lehet tartani attól, hogy az aratás nem fog zavartalanul lefolyni, s munkássztrájkok fognak bekövetkezni, felhatalmazást kért, hogy ezen zavarok megelőzése, s bekövetkezésük esetén azoknak elnyomása érdekében ugyanazon intézkedéseket megtehesse, melyekre a múlt évben a minisztertanácstól felhatalmazást nyert. (1904. május 9-én 16./M.T. jkv. 2. pont alatt hozott határozat.)

A felhatalmazás megadatott.

60. (13.)
1905. június 16.

3.

A vasúti árufuvarozással foglalkozó berni nemzetközi tanácskozásra képviselők kijelölése

A kereskedelmi miniszter úr bejelentette, hogy a vasúti árufuvarozásra vonatkozó nemzetközi egyezmény revíziója tárgyában folyó évi július hó 4-ére Bernbe összehívott értekezletre a kereskedelmi minisztérium részéről Csőke Ferenc m. kir. miniszteri tanácsost, Hendel Béla kir. tanácsos, m. kir. államvasúti főfelügyelőt, Mátray Elemér, a Kereskedelemügyi M. Kir. Minisztériumba berendelt m. kir. államvasúti felügyelőt és Gonda József, a Kereskedelemügyi M. Kir. Minisztériumba berendelt m. kir. államvasúti főellenőrt küldötte ki;

a M. Kir. Igazságügy-minisztérium részéről pedig dr. Szladits Károly, a nevezett minisztériumba berendelt kir. törvényszéki bíró fog kiküldetni.

Jóváhagyólag tudomásul vétetett.

7.

A Horvát–Szlavón Báni tábla elnökének kinevezése

A horvát–szlavón–dalmát miniszter úr a minisztertanács hozzájárulását kérte, hogy dr. Rakodczay Sándor hétszemélyes táblai ülnöknek a Horvát–Szlavón Báni Tábla elnökévé leendő kineveztetése iránt tétessék Ő Felségéhez előterjesztés.

A minisztertanács hozzájárult.

---

742 Lásd még: MNL OL K 27. 1904. május 9./2. Az aratási sztrájk ellen tervezett intézkedésekről.; MNL OL K 178–1905–2318. A földművelésügyi miniszter előterjesztése a minisztertanács részére. 1905. május 18. – Az 1904. évi előterjesztéshez képest új pont: „Kérni fogom a honvédelmi miniszter urat annak kieszközlésére, hogy az aratáshoz értő legénység szükség esetén való szabadságolása engedélyeztessék olykép, hogy a szabadságoltak csoportosan elhelyezhetők legyenek a sztrájkolók helyébe. Kérni fogom továbbá azt is, hogy a mozgalmak által leginkább veszélyeztetett helyeken azok a munkások, akik tartalékosak, fegyvergyakorlatra az aratás idejére hívassanak be olyképpen, hogy akiről a községi elöljáróság igazolja, hogy tényleg aratási munkában áll, arra nézve a behívás felfüggesztessék."

10.

A kézdivásárhelyi és a rozsnyói gimnázium segélye

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr bejelentette, hogy szerződéseket szándékozik kötni:

a./ a Kézdivásárhely-kantai Kat. Főgimnázium fenntartójával, mely szerint az új főgimnáziumi épület építési költségeinek fedezhetése végett felveendő 209 600 K kölcsön után 50 éven át fizetendő évi 10 228 K 48 fillér annuitást az Államkincstár terhére elvállalná;

b./ a Rozsnyói Kat. Főgimnázium fenntartójával, mely szerint az új főgimnáziumi épület építési költségeinek fedezhetése végett felveendő névértékben 214 000 korona kölcsön után 41 éven át fizetendő évi 11 128 K annuitást az Államkincstár terhére elvállalná.

Tudomásul vétetett.

IDEGENNYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓK

Summary

The Government of Count Károly Khuen-Héderváry

The Liberal Party gained a significant parliamentary majority during the elections in 1901. For Kálmán Széll, who formed his government from the members of this party, the biggest challenge occurred when the Minister of Defence, Géza Fejérváry, in order to increase the number of soldiers in the army, presented a bill to the House of Parliament on 16th October 1902, and aimed to enlist 20 thousand replacement reservists. The opposition, led by the Party of Independence, started a never-ending obstruction against his proposal with the slogan „there is no increase in the number of soldiers, without introducing the Hungarian language as the language of command and service". The Széll government proved to be helpless against this obstruction that counteracted the work of the Parliament, and as a consequence, Franz Joseph I, Emperor of Austria, authorised Count Károly Khuen-Héderváry, Croatian Ban, on 23rd May 1903, to negotiate about the possibility of a new government formation in Hungarian political circles. The Croatian Ban, who only had limited knowledge about the political power relations in Budapest, after a short evaluation of the situation, declared the situation hopeless, and resigned from his assignment of forming a government. On 16th June 1903, the Monarch commissioned Count István Tisza as the future Prime Minister, to negotiate with the leading politicians of the Liberal Party about the composition of the would-be government. All members of the government party declined the offered ministerial posts, since they feared that István Tisza would use violent measures in order to break up the obstruction.

After the unsuccessful government forming of Tisza, the Monarch assigned Károly Khuen-Héderváry to negotiate in Budapest, in a wider circle than previously. Khuen-Héderváry came to an agreement with the leading politicians of the Party of Independence, that he would stop trying to increase the number of soldiers, and would present the bill only for the usual number of soldiers, if in return the obstruction would be ended. The Khuen-Héderváry government was appointed on 27th June 1903, and immediately after its presentation in the Houses of Parliament, it faced the fact that a significant part of the oppositionists still continued the obstruction and made the parliamentary work impossible. The Prime Minister's situation worsened when on 29th July 1903, the representatives of the Party of Independence announced that Count László Szapáry, Governor of Fiume, who belonged to the circles of Khuen-Héderváry, tried to corrupt oppositionists to cease their offensive remarks in the parliament. Despite the fact that no direct proof has been revealed against the Prime Minister in the bribery scandal, the oppositionists who earlier held the agreement with Khuen-Héderváry, went back to supporting the obstruction. On 7th August 1903, the Monarch accepted the

resignation of Prime Minister Khuen-Héderváry, who had not been able to find a way out of the political crisis; the parliament took note of the government's departure on 10th August 1903. At Khuen-Héderváry's request, the Monarch arrived in Budapest on 19th August to negotiate with the members of the Liberal Party about solving the government crisis. Before the audiences, the Monarch indicated to Khuen-Héderváry, who made the preparations, that he strictly locks off the Hungarian military demands. During his visit in Budapest (between 19-28 August) the Monarch had an audience with the representatives of all the political groupings of the Liberal Party, however from the ranks of the opposition, he only had discussions with the president of the less powerful People's Party. The Monarch returned to Vienna on 29th August, without asking the opinion of the largest opposition party. The Monarch's wish, that the government crisis should be solved without meeting the Hungarian military demands, did not come true, moreover, even the economic matters like the subdivision of the Monarchy's sugar industry were not agreed upon. On 4th September 1903, the Monarch started his negotiations again in Budapest, to find the person who would 'carry out his Majesty's political programme' according to public opinion. According to the leaked news, the Monarch would not make any kind of concessions in the command and service language of the common army, however he would be willing to accept minor demands, so that the independence of the Hungarian state would be reflected within the common army. These minor demands included: extending the Hungarian language usage in military arbitration and in military institutions, authorizing the usage of the national flag and emblems, and moving the Hungarian native officers to the Hungarian regiments. The audiences beginning in the above-mentioned questions were unsuccessful once again, and the disappointed Monarch went back to Vienna on the 9th September with the promise to return around the 20th September. During the autumn military exercise in Galicia, following the advice of the military staff, Franz Joseph wished to end the dispute regarding the army, through the so-called Chlopy military command addressed to his soldiers. The Hungarian interpretation, according to which the military command rejects all Hungarian national demands, elicited outrage even among the ruling party. Prime Minister Khuen-Héderváry and his politicians, after a long bargaining and making several drafts, managed to achieve that the Monarch handed out a royal manuscript to moderate the negative effects of the military command in Hungary. For the sake of the manuscript, Khuen-Héderváry undertook another mandate to form a government. The royal manuscript dated 22nd September 1903 temporarily reunited the Liberal Party, yet it did not manage to stop the obstruction, and the new Khuen-Héderváry government was not formed either. Consequently, on 29th September 1903, the temporarily appointed Khuen-Héderváry government resigned again. On 28th September 1903, the leadership of the Liberal Party decided to develop a military program in order to settle the situation between the Monarch and the ruling party. According to the decision, the elected so-called Committee Nine, made up a framework that could be accepted as the military program of the Liberal Party, and at the same time, it was mandatory for the future government to comply with it. It was a basic requirement for the Committee Nine to continuously check up with the Monarch. On October 26th 1903,

István Tisza was assigned to form a government, under the condition that the military program of the ruling party would be tailored to the wishes of Vienna. The ruling party wished to solve the political crisis as soon as possible, which is why the program regarding the disputed military questions was accepted with the modifications suggested by the Monarch. By accepting the military program of the Liberal Party, Károly Khuen-Héderváry's activities as acting Prime Minister have been completed, and the road opened for István Tisza to manage the Hungarian political life.

Count István Tisza's Government

After long negotiations between the so-called Committee Nine and the Monarch, the military programme was finally accepted, and on 3rd November 1903 Count István Tisza was able to form his government. However, the programme of the new government was immediately declined by the opposition, and the Parliament became incapacitated due to the continued obstruction. Consequently, on 26th November 1903 the ruling party suggested establishing the so-called parallel parliamentary sessions in the afternoon, which provoked the protest of the opposition. In order to reactivate normal parliamentary work, Ferenc Kossuth, leader of the Party of Independence, agreed with the Prime Minister that the obstruction would be suspended against the withdrawal of the parallel session proposal. Some of the representatives did not accept this agreement, so on 5th March 1904 István Tisza presented a bill in the parliament for the provisional amendment of the parliamentary house rules. Despite the uniform action of the opposition parties, the Prime Minister's proposal was accepted by the Parliament on 10th March 1904. It meant that the recruitment offer bill would be removed from the agenda, and the disarmament of the 80 thousand or thereabouts replacement reservists still would not be possible. Referring to the deep poverty of the replacement reservist families, opposition representative Kálmán Thaly proposed in his speech that Tisza should withdraw his proposal, and that the opposition should vote for the laws that are essential to the normal operation of the country. Thaly's proposal was accepted by the representatives, and the oppositionists did not hinder the legislative work of the parliament with obstruction in the peaceful period that lasted until the national railway strike.

Out of the 38 thousand state railway employees, 37 thousand, in order to emphasize their demands – modification of service regulations and pay raise – started a strike on 20th April 1904, therefore the rail transport ceased to function throughout the country.

At the request of Minister of Defence Sándor Nyíri, the reigning command dated 22nd April 1904 ordered the mobilization and call for military service of those persons who had been registered in the reserve, and in the replacement reserve of the common army or in the Hungarian army, and at the same time worked for the railways in Hungarian territory. Complying with the supreme command on 23rd April 1904, the police led by Police Chief Béla Rudnay closed the strikers' gathering place in Zugló, and everyone's identity was checked. After checking the identity of around 1300 rail men, 289 reservists were called up on the spot. Due to the official action within 24 hours, 175 soldiers had to join the common army, 114 soldiers the Hungarian army for military exercise.

The strikers who did not belong to the reserve stock could leave freely, and the strike gathering point was liquidated. Rail passenger traffic was re-established on 26th April 1904, rail freight traffic on 27th April throughout the country. The government guaranteed the pay raise and most of the promotion favours by Act No. XVIII of 1904.

As a consequence of the walkout, altogether 1600 railway employees were prosecuted, however only 3 of them got condemning judgement as a result of a conflict with the common law. Later at the request of Prime Minister Géza Fejérváry, on 26th September 1905 the Monarch granted a pardon with supreme determination to the railway employees who had taken part in the strike.

The Hungarian and Austrian delegation discussed the submission of the common Ministry of Defence, in which the Minister of Defence asked permission to spend 88 000 000 crowns as a one-off extraordinary expense for establishing a new field artillery. In June 1904 the Hungarian delegation accepted the Minister of Defence's submission after some reluctance, and despite the difficult economic situation, voted the substantial amount for the army development.

István Tisza in his supreme proposal dated 2nd May 1904 asked for permission from the Monarch to open the third session of the parliament. After the royal consent dated 3rd May 1904, the parliament began its third session on 7th May 1904. Due to the obstruction style comments, the general debate of the 1904 budget was not finished before 8th July 1904. It is true that the budgets of the individual ministries were approved much earlier, leaving two days in general for each ministry.

The budget for the year 1904 was accepted by the parliament on 6th August 1904, and on 17th August by the Upper House. It was proof for the towed work of the parliament, that the two-month dispute was about the budget of the year that was already half way over by the time of the discussion.

During the summer break for the parliament István Tisza was staying in his estate in Geszt, working on his draft regarding the revision of the house rules, and he presented his proposal to the voters of District Ugra in an open letter on 8th October 1904, by using the daily newspapers. On 11st October 1904 in the meeting of the Liberal Party, the Prime Minister announced that he would ask for the setting up of a committee with 21 members, whose task would be to develop a proposal about changing the house rules, and that he wishes to submit the Italian commercial contract concerning several minor cases to the parliament. Responding to Tisza's proposal, the following decision was made in the meeting of the Party of Independence on 12th October: party members would not take part in the work of the house rule change preparatory committee, since the Prime Minister's plan endangered the opposition's right to speak in the two most important questions, which were recruiting and budget. On 13rd October 1904 the National Party led by Albert Apponyi also joined to the statement of the opposition.

On 15th November 1904 in the parliament President Gábor Daniel, supported by the Liberal Party, submitted his resolution proposal regarding the provisional house rules change. The proposal concerned paragraphs 195–265 of the house rules. Parts referring to the consultation order, president, vice-president have been modified. Furthermore, the question of extending the parliamentary sittings, restriction of asking for parliamen-

tary speeches and vote by names, banning disturbing representatives from the meeting room, and remission of salary for the time of banning were also listed. Limitation of negotiation time, introducing cloture: in case of budget and indemnity bills, the general dispute may take maximum six sittings, in cases of the different ministries 3 sittings, authorization law 3 sittings, and the dispute of the normal annual recruit offer was also expected to meet a deadline.

On 18th November 1904 in the closed sitting of the parliament, members of the ruling party managed to conduct the vote on changing the house rules, by taking advantage of the opposition representatives' din and dissoluted the parliament within minutes. When the oppositionists realised that they have been deceived and the voting had taken place without closing the dispute, it was too late, the parliamentary sitting was disposed by the president.

In the morning on 19th November in the rooms of the Party of Independence, the opposition parties accepted the proposal of Gyula Justh, – besides keeping their programmes – created an anti-government coalition, and in order to realise the common goal, set up an executive committee called Steering Committee of the Allied Opposition, with 21 members. Members of the coalition included the Party of Independence led by Ferenc Kossuth, the Catholic People's Party represented by Aladár Zichy, Dezső Bánffy's New Party, Vilmos Vázsonyi's Democratic Party, and the National Party led by Albert Apponyi. The violent vote of the house rules changes also surfaced the conflict within the Liberal Party, as a result Gyula Andrássy and Kálmán Széll, following the example of several representatives, left the ruling party.

István Tisza set the date of the reading of the royal manuscript that ordered the new sitting of the parliament to 13rd December 1904. The opposition representatives arrived at the parliamentary sitting, protested the lawlessness committed on 18th November, and broke the desecrated presidential pulpit and the ministerial velvet chair into pieces. There was no hope for restoring the order of the parliament, and the government hoped to eradicate the political crisis from the results of the new parliamentary elections. Therefore, Prime Minister István Tisza handed his proposal regarding the dissolution of the parliament to the Monarch in the royal audition dated 29th December 1904. As a result of the hearing, the fourth session of the convened parliamentary sitting of 28th October 1901 was closed on 4th January 1905. The royal communication concerning the summoning of the new parliament for 15th February 1905 and the election decree of the Minister of Interior, were reported officially 5th January 1905. According to the decree, the parliamentary elections had to be held between 26th January and 4th February 1905.

In January 1905 the ruling party was defeated – for the first and last time in the era of Dualism – and it became clear that Tisza did not win the nation's support because of the change of the house rules. According to the final results, in the 413 electoral districts, the following mandates were obtained: Liberal Party 161, Dissidents 27, New Party 13, People's Party 25, Party of Independence 164, Romanian representatives 8, Slovakian representatives 1, Serbian representatives 1, Democratic Party 2, Socialist representatives 1, non-party representatives 10 mandates. The significant loss of mandates of the Liberal Party made the situation of the Tisza government unsustainable, therefore in the

meeting of the Council of Ministers dated 27th January 1905, government members decided to resign. The small, but more active Romanian front was also the winner of the 1905 elections, along with the Party of Independence. Expressed in figures: nine Romanian representatives had been elected with the programme of the ruling party, thanks to Tisza, another eight people obtained a mandate purely on a nationality basis. Seeing that the Liberal Party became a minority, the Romanian representatives had no interest in remaining in the losing party. Several of them took steps to join the representatives, chosen with the nationality programme. The Croatian representatives came to a similar conclusion. In the meeting of the Liberal Party on 20th February 1905 Tisza announced that in the distribution of parliamentary posts: „the Croatian representatives are organising themselves as a separate group, and therefore they are going to mix directly with the allied opposition regarding the nominations."

The leaders of the election winning allied parties had been working on the development of a keynote programme that they wished to forward to the Steering Committee, convened for 6th February. The political direction to follow was determined by the elections, since most of the voters favoured the programme of 1867. Nevertheless, the will of the mandate doubling Party of Independence had to be taken into account to a greater extent. It was Gyula Andrássy's task to unite the several parties of the new political forces with different principles. It could be foreseen that the future Prime Minister would have difficulties to come to an agreement with the members of the People's Party and the New Party, and the possible coaltition of the parties with the programme of 1867 would be resented by Ferenc Kossuth and his associates. The Monarch revealed to Andrássy that he would be willing to accept a coalition government, but only if military questions would not be discussed. This condition was not acceptable for Ferenc Kossuth.

After the unsuccessful negotiations of István Burián, it was considered a fact in political public life that the Monarch, under the pressure of necessity, would appoint Baron Géza Fejérváry as the head of an acting government. During the royal audience held on 2nd June 1905, the Monarch had accepted Prime Minister István Tisza's proposal, which stated that Géza Fejérváry's negotiations that lasted several days about the new government composition, had been successful, therefore at the end of the audience the Tisza government received its final release.

The parliamentary introduction of the Fejérváry-government took place on 21st June 1905. The Monarch justified his choice of the government by stating that the parties that formed the majority of the representatives 'did not suggest a government programme, based on which I could have confidently entrusted the fate of the nation to the government formed by them'. The Monarch hereinafter states that 'he would welcome the proposal of the majority of the representatives in governmental and economical reform questions', but in military questions, further favours as that of already given to the Tisza government should not be expected. It follows from all this, that the only task of the Fejérváry government was: 'to make preparations for an agreement within the beforementioned borders, by negotiating with the political parties and hereby facilitate the appointment of a majority government.'

Editorial information on the source value and the publishing style of the minutes

During the period of the Khuen-Héderváry government, the ministerial powers had not been changed. When Count Khuen-Héderváry took his office on 27th June 1903, alongside the prime ministerial activities, he also became the leader of the Ministry of the King's Affaires and the Home Office. From Kálmán Széll's government, Minister of Finance László Lukács, Minister of Commerce Lajos Láng, Minister of Agriculture Ignác Darányi, Minister of Juctice Sándor Plósz, Minister of Religion and Public Education Gyula Wlassics remained in office.

Minister of Defence Dezső Kolossváry and Croatian-Slavonian-Dalmatian Minister without a Portfolio Miklós Tomassich got into the government as new members. Due to the resignation of the Prime Minister and the ministers, the government served as an executing government between 7th August 1903 and 22nd September 1903, and 29th September 1903 and 3rd November 1903. Count István Tisza occupied his office as Prime Minister on 3rd November 1903, and kept the scope of duties of the Minister of Interior and the Minister of the King's Affairs to himself. From the earlier government, Minister of Finance László Lukács and Minister of Justice Sándor Plósz remained in position. Albert Berzeviczy became Minister of Religion and Public Education, Károly Hieronymi Minister of Commerce, Sándor Nyíri Minister of Defence, Béla Tallián Minister of Agriculture.

Ervin Cseh was appointed Croatian-Slavonian-Dalmatian Minister without a Portfolio. From 3rd March 1904 Károly Khuen-Héderváry became Minister of the King's Affairs. The Tisza government undertook his duties as an acting government from 14th February 1905 till 18th June 1905.

It is not my responsibility to give a historical overview about the scope of duties of the Hungarian cabinet, since Emma Iványi has already described it in the Introduction of her source publication titled 'Minutes of the Hungarian Cabinet from the Era of World War I 1914-1918'. Further detailed information can be found in the book 'The Cabinet Minutes of the Szapáry and Wekerle Government between 16th March 1890 and 13th January 1895' published in 1999, edited by János Lakos (pp. 166–170). That is why in the following publication I only discuss the new regulations accepted in 1897, prior to the Khuen-Héderváry and the Tisza government.

During the cabinet meeting dated 21st November 1895, members of the government led by Baron Dezső Bánffy decided on the development of new regulations concerning the work of the cabinet. Employees of the Prime Minister's Secretary developed two drafts at the beginning of 1896. Notably the lists of 'Cases to be Submitted Under the Supreme Decision of his Majesty' and 'Cases to be Submitted Under the Decision of the Council of Ministers'. The Prime Minister handed over the proposals for comments to the ministers, and also to the Head of the Cabinet Office directly subordinated to the Monarch. It was important for the government to change the regulations, because after some decades, the daily practice was different in several points from the regulations of 1867, and they hoped to increase the efficiency of governmental work. The proposal makers endeavoured to avoid appearances that they wanted to narrow imperial powers,

therefore no particularly essential modifications were suggested. The concessions for the government were supposed to be given by Franz Joseph I. Although the Minister of the King's Affairs admitted in March 1896 that the cases submitted to the king augmented significantly, nonetheless he could not see any opportunity for narrowing the royal powers. In March 1897 the Hungarian Council of Ministers re-negotiated the cases under royal decision, the draft made on this occasion was approved with slight modifications by the Monarch. Emma Iványi in her above mentioned work gives details about the regulation of 1867, discussing the extent it matches or differs from that of 1897. It can be briefly stated that Franz Joseph I, who was firmly attached to his sovereignty, did not make any substantial concessions for the government in the new regulations.

The 27-point list of 'Cases to be Submitted Under the Decision of the Council of Ministers' was accepted in 1897, and it was far from covering the functions of the government activities. Even between 1867 and 1895 several laws were passed, and some cases - with enlargement of powers – had been submitted to the Council of Ministers. Besides these, the ruler's and parliamentary decisions also contained instructions referring to power of the Council of Ministers. It can be said generally, that members of the government handled the above-mentioned regulations only as a general instruction, and in some cases – where beside important questions, less significant ones also appeared in great number – they were completed in agreement with the Monarch.

Throughout the whole period when the agenda items and the power of the meetings of the Council of Ministers held by the Khuen-Héderváry and Tisza governments had been decided,

the new regulations accepted in 1897 had been in force. According to previous practice, the ministers did not stiffly adhere to the points of the regulations of 1897, they used it only as a guide showing the most important driving directions.

Written proposals submitted to the Council of Ministers were made by the experts of the different ministries. The submissions contained the short description of the given case and the suggested proposal to solve it. The text of the submission was finalised considering the comments of the meeting and the written modifications. From the period of the Khuen-Héderváry government (129 days) twelve minutes of the Council of Ministers are published here. During these meetings 184 agenda items were discussed, out of which 55 items are published here in full length or in abstract. Agenda items regarding the following cases have been omitted:

- personal affairs (awarding titles, appointments, honours, allowances, donating noble prefixes, retirements, releases etc.): 85 agenda items. Some of the missed personal affairs is mentioned in the annex of this publication with the title: 'List of Significant People in the Unpublished Agenda Items'
- dissaving of state organs, overdraft: 6 agenda items
- unexpected expenditures: 6 agenda items
- competence conflicts: 24 agenda items
- leases, defaulted exposures, authorization of surcharges: 4 agenda items
- announcement of railway preliminary work permits: 1 agenda item
- other less significant cases (appointments of suppliers of His Majesty, reports on construction works): 2 agenda items

In the period of the Khuen-Héderváry government no common Austrian-Hungarian cabinet meeting was held.

In the second part of this source publication, sixty minutes of the Council of Ministers created during the period of the Tisza government (593 days) are published. During these meetings 1329 agenda items were discussed, out of which 456 items are published here in full length or in abstract.

Agenda items regarding the following cases have been omitted (873 agenda items):

- personal affairs (awarding titles, appointments, honours, allowances, donating noble prefixes, retirements, releases, authorization of surcharges etc.): 610 agenda items. Some of the missed personal affairs are mentioned in the annex of this publication with the title: 'List of Significant People in the Unpublished Agenda Items'
  - report of the State Audit Office on the additional budget expenditure: 7 agenda items
  - expenditure of state organs, overdraft: 35 agenda items
  - unexpected expenditures: 76 agenda items
  - competence conflicts: 135 agenda items
  - juridical area relocations: 5 agenda items
  - other less significant cases (appointments of suppliers of His Majesty, reports on construction works): 5 agenda items

The minutes are published based on the original fair copy, following the editorial instructions of the series. (See: Koroknai, Ákos and Lakos, János: Editorial and Source Publication Principles of the Series of the Hungarian Minutes of the Council of Ministers 1867–1918, Archival Review 1980/3 pp. 341–370) The main principles of the source publication briefly: The publication follows the original order of the minutes, and the agenda items within. In case an agenda item was selected for publication, it is published even if it has been already published elsewhere. The minutes were numbered beginning with No. 1 per each government, the original, annually re-starting minutes serial numbers are given in brackets.

Participants of the meetings, subject matters (contents), and the text of the Monarch's endorsement are not listed in the publication. From these, the first and the last ones are published in a summary in a separate chart. Agenda item titles in bold are given by the author. This title – if the whole text of the agenda item is not published – is the abstract of the item as well.

The subject and explanatory notes give the archival sources and professional literature – essential for understanding the subject – referring to the history of the cases discussed in the agenda. The use of the source edition is aided by a personal name index, geographical name index, agenda item index, list of significant persons appearing in agenda items, abbreviations, the list of used sources, professional literature, and an annex table.

Zusammenfassung

Das Kabinett von Graf Károly Khuen-Héderváry

Für Kálmán Széll, der nach den Wahlen von 1901 aus der bedeutende Mehrheit erreichenden Liberalen Partei (Szabadelvű Párt) ein Kabinett bildete, kam es zu der größten Prüfung, als der Kriegsminister Br. Géza Fejérváry am 16. Oktober 1902 wegen der Erhöhung des Effektivbestandes der Armee ein Gesetzprojekt über die Einrückung von 20 000 Krümpern vor das Haus legte. Gegen seinen Vorschlag begann die Unabhängigkeitspartei (Függetlenségi Párt), als der Führer der Opposition mit der Losung: „Keine Bestandserhöhung ohne ungarische Kommandierungssprache" eine endlose Obstruktion. Gegenüber der Obstruktion, die die Arbeit im Parlament lahmlegte, erwies sich das Széll Kabinett als hilflos, deshalb beauftragte König Franz Joseph bereits am 23. Mai 1903 Gr. Károly Khuen-Héderváry kroatischen Banus, mit den ungarischen Politikern über seine Regierungsbildungschancen Besprechungen zu führen. Der kroatische Banus kannte die politischen Verhältnisse in Budapest nur aus der Ferne und beurteilte die Lage hoffnungslos, so verzichtete er auf die Regierungsbildung. Danach forderte der Herrscher am 16. Juni 1903 Graf István Tisza auf, sich als zukünftiger Ministerpräsident mit den führenden Politikern der Liberalen Partei zu vereinbaren. Die Mitglieder der regierenden Partei lehnten das Ersuchen zu den Ministerialposten nacheinander ab, denn sie hatten Angst, daß István Tisza bereit sei, die Obstruktion letzten Endes auch mit gewalttätigen Mitteln zu brechen.

Nach der erfolglosen Kabinettsbildung von István Tisza wurde Károly Khuen-Héderváry von dem König beauftragt, in Budapest über seine Kabinettsbildung, in einem breiteren Kreis als früher, Verhandlungen zu führen. Khuen-Héderváry verabredete sich mit den führenden Politikern der Unabhängigkeitspartei, von der Erhöhung des Effektivbestandes der Armee abzusehen, falls die Obstruktion eingestellt wird, und er würde in diesem Fall nur für die gewöhnliche Rekrutenzahl einen Gesetzvorschlag vorlegen. Das am 27. Juni 1903 ernannte Khuen-Héderváry Kabinett mußte aber bereits an der Vorstellung im Parlament mit der Tatsache konfrontieren, daß ein bedeutender Teil der oppositionellen Abgeordneten die die parlamentarische Arbeit verunmöglichende Obstruktion fortführt. Die Situation des Ministerpräsidenten verschlechterte sich weiter, als einige Abgeordnete der Unabhängigkeitspartei an der Sitzung des Parlaments vom 29. Juli vorführten, daß der Gouverneur von Fiume, Gr. László Szapáry, der zu dem Freundenkreis von Károly Khuen-Héderváry gehörte, oppositionelle Politiker zu bestechen versuchte, damit sie mit ihren Angriffen im Parlament aufhören. Trotz dessen, daß kein unmittelbarer Beweis gegen den Ministerpräsidenten in der Bestechungsangelegenheit gefunden wurde, führte der ausgestaltete Skandal auch diejenigen oppositionellen Politiker ins Lager der Obstruierenden zurück, die bis zu diesem Punkt die mit Khuen-Héderváry geschlossene Vereinbarung hielten. Ministerpräsident Karl Khuen-Héderváry fand keinen Ausweg zur Enthebung der politischen Krise, so akzeptierte der König am 7. August 1903 seine Abdankung und das Parlament nahm es

am 10. August zur Kenntniss. Der König reiste am 19. August nach Budapest, um mit den Führern der Liberalen Partei über die Abschaffung der Regierungskrise zu verhandeln. Der König teilte noch vor den Gehören dem, die Vorbereitungen treffenden Khuen-Héderváry mit, daß er sich vor den ungarischen Forderungen inbezug auf die Soldaten streng verschließt. Der König verhörte während seines Aufenthaltes in Budapest (zwischen dem 19. und 28. August) die Vertreter aller politischen Gruppen der Liberalen Partei, aber er handelte aus der Reihe der Opposition nur mit dem Führer der Volkspartei (Néppárt), die eine kleinere Kraft vertrat. Der König reiste am 29. August nach Wien zurück, ohne die Meinung der größten oppositionellen Partei kennenzulernen. Der Wunsch des Herrschers, daß die Regierungskrise ohne Erfüllung der ungarischen Forderungen inbezug auf die Armee gelöst wird, verwirklichte sich nicht, sogar wurde nicht einmal in wirtschaftlichen Angelegenheiten, wie z. B. in der Aufteilung des Zuckermarktes der Monarchie ein Abkommen geschlossen. Der König begann am 4. September 1904 wieder in Budapest zu verhandeln, um – nach der öffentlichen Meinung – die Person zu finden, „die das politische Programm Seiner Majestät ausführt". Nach den durchsickern gelassenen Informationen gibt der König inbetreff auf die Kommandierungs- und Dienstsprache der gemeinsamen Armee kein Zugeständnis, aber er ist bereit, die kleineren Forderungen zu akzeptieren, im Interesse, daß die Unabhängigkeit des ungarischen Staates in der einheitlichen gemeinsamen Armee zum Ausdruck kommt. Dazu gehören folgende: Erweiterung der Benutzung der ungarischen Sprache in den militärischen Instituten, die Genehmigung der Aufführung der nationalen Fahnen und Symbole, die Übersetzung der ungarischen Offiziere zu ungarischen Regimenten. Die in diesem Geist angefangenen Gehören scheiterten sich wieder und der König fuhr am 9. September mit dem Versprechen nach Wien enttäuscht zurück, daß er gegen den 20. wiederkommt. Die Diskussion über die Armee wollte König Franz Joseph auf dem Kriegsspiel in Galizien auf den Ratschlag des Generalstabes mit dem an die Soldaten gerichteten sog. Chlopy-Feldbefehl abschließen. Die Interpretierung in Budapest, nämlich, daß der Feldbefehl eine jede ungarische nationale Forderung ablehnt, entlöste noch auch in der Regierungspartei eine große Empörung. Ministerpräsident Khuen-Héderváry und seinen Politikern gelang nach mehreren Tagen, nach langem Feilschen und mit der Verfertigung von mehreren Projekten zu erreichen, daß König Franz Joseph einen königlichen Erlaß ausgibt, der die negativen Wirkungen des Feldbefehls in Ungarn lindern. Im Interesse der Ausgabe des Erlasses nahm Khuen-Héderváry einen neuen Auftrag zur Regierungsbildung an. Der königliche Erlaß vom 22. September 1903 stellte die Einheit der Liberalen Partei gar wieder her, aber konnte die Enthebung der Obstruktion und die neue Bildung des Khuen-Héderváry Kabinetts nicht verwirklichen. Deshalb dankte das vorübergehende geschäftsführende Khuen-Héderváry Kabinett am 29. September wieder ab. Die Führung der Liberalen Partei entschied sich am 28. September 1903 über die Ausarbeitung eines militärischen Programms, damit die fraglichen Ansätze inbezug auf die Armee zwischen dem Herrscher und der ungarischen Regierungspartei zu einem Ruhepunkt kommen. Nach dem Entschluß formuliert der gewählte sog. Neun-Personen-Ausschuß die Rahmen, die die Mitgliedschaft als das militärische Programm der Liberalen Partei akzeptiert, und zu

dessen Einhaltung auch die zukünftige Regierung verpflichtet wird. Gegenüber dem Ausschuß wurde ein grundlegendes Erfordernis gestellt, daß er mit dem König seine Arbeit ständig kollaudiert. István Tisza wurde am 26. Oktober 1903 von dem König unter der Bedingung mit der Kabinettsbildung beauftragt, daß das militärische Programm der Regierung gemäß des Wunsches von Wien umformuliert wird. Die Regierungspartei nahm das Programm inbetreff der fraglichen militärischen Punkte mit den dem König entsprechenden Modifizierungen an, damit die politische Krise je früher abgeschafft werden kann. Mit der Annahme des millitärischen Programms der Liberalen Partei schloß sich die Tätigkeit von Károly Khuen-Héderváry als Ministerpräsidenten ab, und vor István Tisza öffnete sich der Weg, damit er die Führung des politischen Lebens übernehmen kann.

Das Kabinett von Graf István Tisza

Nach dem langen Feilschen zwischen dem sog. Neun-Personen-Ausschuß und dem Herrscher wurde ein militärisches Programm geboren und so konnte Gr. István Tisza am 3. November 1903 ein Kabinett bilden. Das Programm der neuen Regierung wurde aber von den oppositionellen Abgeordneten sofort abgelehnt und die Arbeit des Abgeordnetenhauses wurde infolge der kontinuierlichen Obstruktion wieder gelähmt. Deshalb schlug die Regierungspartei am 26. November 1903 als eine Antwort auf die Protestierung der Opposition die Einführung der sog. paralellen Sitzungen am Nachmittag vor. Um die Ordnung der parlamentarischen Arbeit wieder herzustellen, vereinbarte sich Ferenc Kossuth, der Führer der Unabhängigkeitspartei am 5. Dezember 1903 mit dem Ministerpräsidenten, daß die Obstruktion nach dem Rückzug des Vorschlages auf die paralellen Sitzungen eingestellt wird. Ein Teil der Abgeordneten nahmen das Abkommen nicht an, deshalb legte István Tisza am 5. März 1904 im Parlament auf die provisorische Modifizierung der Hausregeln einen Vorschlag ein. Trotz des einheitlichen Auftrittes der oppositionellen Parteien akzeptierte das Parlament am 10. März 1904 den Vorschlag des Ministerpräsidenten. Es bedeutete gleichzeitig auch, daß der Gesetzvorschlag inbezug auf die Rekrutenzahl von der Tagesordnung abgenommen, und die Entlassung der 80 000 Krümper weiterhin nicht möglich wird. Kálmán Thaly, oppositioneller Abgeordneter bezog sich auf den unseligen Zustand der armen Familien dieser Krümper und deshalb beantragte er den Rückzug des Vorschlages von Tisza, und empfahl der Opposition die Abstimmung der zur normalen Funktionierung des Landes nötigen Gesetze. Die Proposition von Thaly wurde akzeptiert, und die oppositionellen Parteien hinderten in der friedlichen Epoche bis zum Eisenbahnerstreik die legislative Arbeit des Parlaments mit keiner Obstruktion mehr.

Aus den 38 000 Angestellten der Staatseisenbahn begannen 37 000 am 20. April 1904 wegen der Modifizierung der Dienstregeln und für die Lohnerhöhung einen Streik, und der Eisenbahnverkehr blieb im ganzen Lande stehen.

Auf den Wunsch des Kriegsministers Sándor Nyíri verordnete ein königlicher Erlaß am 22. April 1904 die Mobilisierung und die Berufung zum militärischen Dienst aller Personen, die im Reserve- und Krümperbestand der Landwehr registiert wurden und

bei der ungarischen Eisenbahn arbeiten. Befolgend den obersten Befehl schloß die Polizei am 23. April 1904 unter der Führung des Polizeioberhauptmannes Béla Rudnay den Sammelplatz der Streiker in Zugló ab, und alle Personen wurden überprüft. Nach der Kontrolle der Identität von etwa 1300 Eisenbahner bekamen 289 Personen sofort an der Stelle den Einberufungsbefehl. Infolge der behördlichen Verordnung mußten 175 Mann in die k. u. k. Armee und 114 Mann in die Landwehr innerhalb von 24 Stunden wegen Waffenübung einrücken. Die Streiker, die sich nicht in dem Reservebestand befanden, durften frei abtreten, und der Streik wurde so liquidiert. Der Personenverkehr wurde am 26. April 1904 und der Lastverkehr am 27. im ganzen Lande hergestellt. Die in den Forderungen der Eisenbahner formulierte Lohnerhöhung und einen bedeutenden Teil der Beförderungsgenehmigung versicherte die Regierung mit dem Gesetzartikel XVIII. v. J. 1904. Wegen der Arbeitseinstellung wurde gegen 1600 Eisenbahner ein Kriminalverfahren angeleitet, aber nur in drei – gemeinrechtlichen – Angelegenheiten wurde ein negatives Urteil gefällt. Später wurden die streikenden Eisenbahner am 26. September 1905 auf das Gesuch des Ministerpräsidenten Géza Fejérváry von dem König begnadigt.

Die ungarische und die österreichische Delegation führte im Mai 1904 mehrmals über die Vorlegung des Kriegsministeriums Verhandlungen, und der Kriegsminister bat um die Zustimmung der Kosten von 88 000 000 Kronen als eine einmalige außerordentliche Ausgabe für die Aufstellung der neuen Feldartillerie. Die ungarische Delegation akzeptierte im Juni 1904 nach einem Hinundherziehen die Vorlegung des gemeinsamen Kriegsministers und stimmte trotz der schweren wirtschaftlichen Lage für die Entwicklung der Armee der bedeutenden Summe zu.

István Tisza bat den König am 2. Mai 1904 in einer obersten Vorlage um die Eröffnung der dritten Session des Parlaments. Nach der königlichen Zustimmung vom 3. Mai 1904 begann die dritte Session des ungarischen Parlaments am 7. Mai 1904 zu arbeiten. Dank der obstruktionsartigen Ansprachen wurde die allgemeine Diskussion des Budgets vom Jahre 1904 erst am 8. Juli 1904 beendet. Es ist wahr, daß das Budget des einzelnen Ministeriums bereits früher gebilligt wurde, je ein Ministerium wurde durchschnittlich zwei Tage lang untersucht. Das Budget vom Jahre 1904 wurde endlich am 6. August von dem Parlament, und am 17. August von dem Oberen Haus angenommen. Die langwierige Arbeit des Parlaments wurde auch dadurch charakterisiert, daß es in der zwei Monate langen Diskussion über das Budget des Jahres ging, dessen größter Teil bereits zur Zeit der Verhandlungen vorbeiging.

In den Sommerferien des Parlaments hielt sich István Tisza auf seinem Gut in Geszt auf und arbeitete an seinem Projekt über die Revision der Hausregeln. Er machte am 8. Oktober 1904 seine Wähler in dem Ugraer Bezirk mit seinem Vorschlag in einem öffentlichen Brief, mithilfe der Zeitungen bekannt. Der Ministerpräsident berichtete an einer Besprechung der Liberalen Partei am 11. Oktober 1904 darüber, daß er zur Ausarbeitung der Modifizierung der Hausregeln die Aufstellung eines Ausschusses von 21 Mitgliedern verlangen wird, obendrein möchte er neben dem italienischen Handelsvertrag mehrere, weniger wichtige Angelegenheiten vor das Parlament bringen. Die Liberale Partei reagierte auf Tiszas Vorschlag in ihrer Sitzung vom 12. Oktober mit dem

Entschluß, daß sie an der Arbeit des die Modifizierung der Hausregeln vorbereitenden Ausschusses nicht teilnimmt, denn das Projekt des Ministerpräsidenten das Meinungsäußerungsrecht der Opposition in den zwei wichtigsten Bereichen – in der Rekrutenempfehlung und in dem Budget – gefährdet. Am 13. Oktober 1904 schloß sich die Nationalpartei (Nemzeti Párt) unter der Führung von Albert Apponyi der Parteinahme der Opposition auch zu.

Auf dem Landtag am 15. November 1904 legte Präsident Gábor Daniel mit der Unterstützung der Liberalen Partei seinen Entscheidungsvorschlag über die provisorische Modifizierung der Hausregeln vor. Die Vorschläge berührten die Paragraphen 195–265. der Regeln, d. h., die Punkte bezüglich der Besprechungsordnung, des Präsidenten, des Vizepräsidenten. Im weiteren kamen noch die Frage der Verlängerung der Parlamentssitzungen, die Beschränkung der Wünsche auf Ansprachen und Votum mit Namen, des Hausverbotes der Ruhestörer aus dem Sitzungssaal, und der Entziehung des Lohnes während des Hausverbotes vor. Die Zeit der Verhandlungen wurde auch beschränkt, also Klotür wurde eingeführt: die allgemeine Diskussion über die Vorschläge betreffend das Budget und die Indemnität durfte nicht mehr als sechs, betreffend die einzelnen Ministerien erst drei, und das Ermächtigungsgesetz sechs Sitzungstage in Anspruch nehmen, und auch die Verhandlungen über ordentliche jährliche Rekrutenrate wurde an einen bestimmten Termin festgelegt.

Die Regierungspartei vollbrachte am 18. November 1904 an einer geschlossenen Parlamentssitzung hinterhältig, benutzend das Lärmen der oppositionellen Abgeordneten in einigen Minuten das Votum über die Modifizierung der Hausregeln und die Aufteilung des Parlaments. Als die Opposition verstand, daß sie getäuscht, und das Votum ohne Beenden der Diskussion abgeschlossen wurde, war es schon zu spät und der Landtag wurde von dem Präsidenten geschlossen. Am 19. November vormittags brachten die oppositionellen Parteien im Raum der Unabhängigkeitspartei auf den Vorschlag von Gyula Justh – unter der Behaltung ihres Programmes – eine Koalition gegen die Regierung zustande, und sie wählten im Interesse der Verwirklichung des gemeinsamen Zieles einen exekutiven Ausschuß mit 21 Mitgliedern mit dem Namen Leitender Ausschuß der Verbündeten Opposition. Die Mitglieder der Koalition wurden die Unabhängigkeitspartei unter der Führung von Ferenc Kossuth, die Katholische Volkspartei in Vertretung von Aladár Zichy, die Neue Partei (Új Párt) von Dezső Bánffy, die Demokratische Partei (Demokrata Párt) von Vilmos Vázsonyi und die Nationalpartei unter der Führung von Albert Apponyi. Das gewalttätige Votum der Modifizierung der Hausregeln brachte auch innerhalb der Liberalen Partei die Konflikte ans Licht, woraus sich ergab, daß zahlreiche Abgeordnete das Beispiel von Gyula Andrássy und Kálmán Széll befolgend aus der Regierung traten.

István Tisza legte die Vorlesung des königlichen Erlasses, der den Zusammenruf der neuen Landtagsperiode verordnete, auf 13. Dezember 1904. Die zur Sitzung angekommenen oppositionellen Abgeordneten, die gegen den Gesetzbruch vom 18. November protestierten, zersplitterten das für geschändet erklärte Pult des Präsidenten und die Samtstühle der Minister. Zur Herstellung der Arbeitsfähigkeit des Parlaments blieb keine Hoffnung und die Regierung erwartete die Abschaffung der politischen Krise von

den neuen Landtagswahlen. Ministerpräsident István Tisza übergab an der Audienz am 29. Dezember 1904 dem König seine Vorlegung über die Auflösung des ungarischen Landtages, und als Ergebnis der Audienz wurde die vierte Sitzungsperiode des am 28. Oktober 1901 eröffneten Landtages am 4. Januar 1905 geschlossen. Das Amtsblatt veröffentlichte am 5. Januar 1905 den königlichen Erlaß inbezug auf die Einberufung des neuen Parlaments für 15. Februar 1905 und die Wahlverordnung des Innenministers. Gemäß der Verordnung müssen die Landtagswahlen zwischen 26. Januar und 4. Februar 1905 durchgeführt werden.

Die Regierungspartei erlitt im Januar 1905 – das erste und auch das letzte Mal während des Dualismus – eine Niederlage und es wurde klar, daß Tisza zur Modifizierung der Hausregeln die Unterstützung der Nation nicht gewann. Nach den endgültigen Daten erwarben in den 413 Wahlbezirken die Liberale Partei 161, die Dissidenten 27, die Neue Partei 13, die Volkspartei 25, die Unabhängigkeitspartei 164, die Rumänen 8, die Slowaken 1, die Serben 1, die Demokratische Partei 2, die Sozialisten 1, die unabhängigen Kandidaten 10 Mandate. Der bedeutende Mandatenverlust, den die Liberale Partei an diesen Wahlen erlitt, machte die Situation des Tisza-Kabinetts unmöglich, deshalb entschieden sich die Regierungsmitglieder an der Ministerratssitzung vom 27. Januar 1905 für die Abdankung.

Neben der Unabhängigkeitspartei war der Sieger der Wahlen die kleine, aber immer aktivere rumänische Nationalitätenbewegung. In Zahlen: neun rumänische Abgeordnete wurden von Tisza mit dem Programm der Regierungspartei in das Parlament gebracht und acht Personen erwarben nur rein auf Nationalitätenbasis stehend ein Mandat. Angesichts dessen, daß die Liberale Partei in Minderheit blieb, hatten die rumänischen Abgeordneten keine Interesse darin, daß sie in der Partei der Verlierer bleiben. Deswegen machten sie Schritte, sich an die mit einem Nationalitätenprogramm gewählten Abgeordneten anzuschließen. Zu ähnlichen Folgerungen kamen auch die kroatischen Abgeordneten. An der Besprechung der Liberalen Partei am 20. Februar 1905 meldete Tisza ein, daß bereits jetzt, bei der Verteilung der parlamentarischen Ämter: „sich die kroatischen Abgeordneten in selbständigen Gruppen organisieren, und danach werden sie betreffend die Kandidaturen unmittelbar mit der verbündeten Opposition behandeln."

Die Führer der die Wahlen gewonnenen verbündeten Parteien bemühten sich um die Erarbeitung eines gemeinsamen Programms, das sie als Diskussionsanlaß vor den leitenden Ausschuß vorlegen wollten. Die Schnurlinie wurde von den Wahlen gemerkt, denn die Mehrheit der Wähler stellten sich für die Grundlagen von 1867, aber der Wille der unabhängigen Abgeordneten, die ihre Mandate verdoppelten, mußte im größeren Maße berücksichtigt werden. Gyula Andrássy hatte die Aufgabe, die verschiedene politische Prinzipien innehabende, aus mehreren Parteien bestehende, neue politische Kraft zusammenzuhalten. Es konnte schon im voraus gesehen werden, daß der zukünftige Ministerpräsident mit den Mitgliedern der Volkspartei und der Neuen Partei schwer eine Vereinbarung treffen wird, aber eine eventuelle Koalition der Partein, die auf der 1867-Basis stehen, wäre für Ferenc Kossuth und seine Kameraden nicht akzeptabel. Der König verriet Andrássy, daß er zur Bildung eines Koalitionskabinetts zustimmen wür-

de, aber nur in dem Fall, wenn die militärischen Fragen nicht an Tagesordnung gesetzt werden. Diese Bedingung war für Ferenc Kossuth unannehmbar.

Nach den erfolglosen Verhandlungen von István Burián in Budapest wurde im öffentlichen politischen Leben bereits als eine Tatsache erwähnt, daß der König in Zwangslage an die Spitze eines geschäftsführenden Kabinetts Br. Géza Fejérváry ernennen würde. An der Audienz vom 2. Juni 1905 akzeptierte der König die Vorlage von István Tisza, daß die seit Tagen geführten Verhandlungen von Géza Fejérváry über die Zusammensetzung des neuen Kabinetts Erfolg hatten, so erhielt das Tisza Kabinett am Ende der Besprechung die endgültige Entlassung.

Das Fejérváry Kabinett stellte sich am 21. Juni 1905 vor. Die Ernennung des Kabinetts wurde damit begründet, daß die im Parlament Mehrheit erworbenen Parteien: „kein solches Regierungsprogramm vor mich brachten, nach dem ich auf ein aus ihnen zusammengestelltes Kabinett das Schicksal der Nation mit voller Ruhe hätte verlassen können." Der König läßt im weiteren mitteilen, daß „ich auf dem Gebiet der inneren Regierungs- und Wirtschaftsreformen den Vorschlag des Abgeordnetenhauses gern annehme", aber in den militärischen Fragen wird es keine weiteren Genehmigungen mehr gegeben, die das Tisza Kabinett bereits bekam. Daraus erfolgt sich also, daß die Aufgabe des Fejérváry Kabinetts ist bloß: „die Vereinbarung in Zusammenarbeit mit den politischen Parteien zwischen den oben gemerkten Grenzen vorzubereiten und dadurch die Ernennung eines Mehrheitskabinetts fortzubringen."

Mitteilung des Redakteurs über den Quellenwert und die Veröffentlichungsmethode der Protokolle

Zur Zeit des Khuen-Héderváry Kabinetts wurde der Wirkungskreis der Ministerien nicht verändert. Der am 27. Juni 1903 ins Amt tretende Graf Károly Khuen-Héderváry versah noch neben dem Amt des Ministerpräsidenten auch die Arbeit des Ministers am Allerhöchsten Hoflager und die des Innenministers. Aus dem Kálmán Széll Kabinett blieben weiterhin László Lukács Finanzminister, Lajos Láng Handelsminister, Ignác Darányi Minister für den Ackerbau, Sándor Plósz Justizminister und Gyula Wlassics Minister für das Religions- und Unterrichtswesen in ihren Ämtern. Als neue Personen gelangen Dezső Kolossváry Honved-Minister und Miklós Tomassich kroatisch–slawonisch–dalmatischer Minister ohne Geschäftsbereich ins Kabinett. Nach der Abdankung des Ministerpräsidenten und der Minister erfüllte das Kabinett zwischen 7. August 1903 und 22. September 1903, dann zwischen 29. September 1903 und 3. November 1903 als geschäftsführendes Kabinett seine Aufgaben.

Graf István Tisza, der sein Amt am 3. November 1903 besetzte, hielt als Ministerpräsident auch die Aufgaben des Innenministers und die des Ministers am Allerhöchsten Hoflager für sich auf, aus dem alten Kabinett behielten László Lukács Finanzminister und Sándor Plósz Justizminister ihre Plätze. Albert Berzeviczy wurde Minister für das Religions- und Unterrichtswesen, Károly Hieronymi Handelsminister, Sándor Nyíri Kriegsminister, Béla Tallián Minister für den Ackerbau. Mit dem Posten des kroatisch-slawonisch-dalmatischen Ministers ohne Geschäftsbereich wurde Ervin Cseh

beauftragt. Ab 3. März 1904 bekleidete Karl Khuen-Héderváry das Amt des Ministers am Allerhöchsten Hoflager. Das Tisza Kabinett erfüllte vom 14. Februar 1905 bis 18. Juni 1905 als geschäftsführendes Kabinett seine Aufgabe.

Es ist nicht meine Aufgabe, über den Wirkungskreis des ungarischen Ministerrates einen historischen Überblick zu geben, denn diese Arbeit wurde schon von Emma Iványi in der Einleitung der Quellenausgabe „Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából 1914–1918." ausgeführt. Über die ämtliche Arbeit des Ministerrates werden weitere ausführliche Informationen von János Lakos in der 1999 erschienenen Quellenausgabe „A Szapáry- és Wekerle-kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1890. március 16. – 1895. január 13." veröffentlicht (166–170.). Deswegen gehe ich nur auf die Bekanntgabe des 1897 angenommenen, neuen Reglements, also vor der Periode des Khuen-Héderváry- und des Tisza Kabinetts ein.

An der Ministerratssitzung vom 21. November 1895 faßten die Mitglieder des Kabinetts unter der Führung von Br. Dezső Bánffy über die Ausarbeitung eines neuen, die Arbeit des Ministerrates bestimmenden Reglements einen Entschluß. Die Mitarbeiter des Sekretariats des Ministerrates verfertigten Anfang 1896 zwei Projekte. Nämlich das Verzeichnis der „Vor Seine Majestät zu bringenden Angelegenheiten" und das der „Vor den Ministerrat zu bringenden Angelegenheiten". Der Ministerpräsident schickte die Vorlegungen zur Begutachtung auch den Ministern und dem dem König unmittelbar unterstellten Abteilungsleiter des Kabinettsbüros weiter. Die Einführung der Modifizierungen hielt das Kabinett wichtig, denn die tägliche geschäftsführende Praxis wich sich nach mehreren Jahrzehnten schon in vielen Punkten von dem Reglement von 1867 ab, und es wurde auch in der Erhöhung der Effektivität der Kabinettsarbeit gehofft. Die Vorleger wollten auch den Schein vermeiden, daß sie die Rechte des Herrschers einengen wollten, deshalb schlugen sie keine wirklich wesentlichen Veränderungen vor, sie erhofften die der Regierung gegebenen Genehmigungen von König Franz Joseph. Der Minister am Allerhöchsten Hoflager erkannte im März 1896, daß die Zahl der dem König vorgelegten Akten allzusehr zunahm, trotzdem sah er für die Einengung der königlichen Befugnis keine Möglichkeit. Der ungarische Ministerrat verhandelte im März 1897 wieder in dem Bereich der dem König vorzulegenden Angelegenheiten, und das verfertigte Projekt wurde von dem König mit kleineren Modifizierungen begutachtet. Emma Iványi teilt in ihrem obenerwähnten Werk eine Statistik mit, inwiefern sich das Reglement von 1867 von dem von 1897 abweicht, bzw. worin sie identisch sind. Kurz und bündig läßt sich feststellen, daß König Franz Joseph, der auf seine königlichen Rechte starr beharrte, gab der Regierung in dem neuen Reglement keine bedeutenden Genehmigungen.

Das 1897 angenommene, aus 27 Punkten bestehende Verzeichnis „Vor den Ministerrat zu bringende Angelegenheiten" bedeckte beinahe nicht den Wirkungsbereich, der die Tätigkeit des Kabinetts charakterisierte. Bereits zwischen 1867 und 1895 wurden mehrere Gesetze geboren, die einige Angelegenheiten – mit der Erweiterung des Wirkungskreises – vor den Ministerrat weisen. Außerdem auch königliche Erlässe und Landtagsverordnungen enthielten Nachweise inbezug auf den Wirkungskreis des Ministerrates. Im allgemeinen ist es zu sagen, daß die Mitglieder der Regierung das obige

Reglement als eine allgemeine Verodnung verstanden, und in einzelnen Fällen – unter denen neben den wesentlichen Fragen auch unbedeutende vorkamen – wurde es im Einklang mit dem König ergänzt.

Als die Tagesordnung des Ministerrates und der Wirkungskreis des Khuen-Héderváry Kabinetts und des Tisza Kabinetts festgelegt wurden, war das neue Reglement während der ganzen Periode gültig. Die Vorschriften des Reglements von 1897 wandten die Minister – entsprechend der früheren Praxis – nicht streng an, sondern sie betrachteten es als eine die wichtigsten Prinzipien enthaltende Verordnung.

Die schriftlichen Vorlagen wurden für den Ministerrat von den Experten des zuständigen Ministeriums verfertigt. Die Vorlagen enthielten die kurze Beschreibung und den Erledigunggsvorschlag der konkreten Angelegenheiten. Der Text der Vorlagen wurden unter Berücksichtigung der in den Sitzungen vorgeführten Beiträge bzw. unter der der schriftlich eingelegten Modifizierungen endgültig gemacht. Aus der Periode des Khuen-Héderváry Kabinetts (129 Tage) veröffentlichen wir die Protokolle von 12 Ministerratssitzungen. Aus den 184 Tagesordnungspunkten dieser Sitzungen wurden 55 in ihrem vollen Ausmaß oder in Regesten ausgegeben. Die folgenden Tagesordnungspunkte wurden aus der Veröffentlichung herausgelassen:

- Personalangelegenheiten (Titeldonationen, Ernennungen, Auszeichnungen, Witwengelder, Donation von adeligen Vornamen, Pensionierungen, Urlaubsangelegenheiten usw.): 86 Tagesordnungspunkte. Ein Teil der ausgelassenen Personalangelgenheiten wird in der Beilage „Namensverzeichnis der in den nicht veröffentlichten Punkten vorkommenden Personen" erörtert.
- Überkosten der Staatsorgane, Kreditüberschreitung: 6 Tagesordnungspunkte
- Ausgaben ohne Voranschlag: 6 Tagesordnungspunkte
- Zusammenstöße wegen dem Zuständigkeitsbereich: 24 Tagesordnungspunkte
- Vermietungen, nicht einzutreibende Ausstände, Genehmigung von Zuschlägen: 4 Tagesordnungspunkte
- Einmeldung der Genehmigung von Eisenbahnvorarbeiten: 1 Tagesordnungspunkt
- andere, sachliche Angelegenheiten von kleinerer Bedeutung (Ernennung von Hoflieferanten, Berichte über Bauarbeiten): 2 Tagesordnungspunkte

Während der Regierungszeit des Khuen-Héderváry Kabinetts wurde keine gemeinsame österreichisch-ungarische Minsiterratssitzung gehalten.

In dem zweiten Teil unserer Quellenedition teilen wir die Protokolle von 60 Ministerratssitzungen aus der Periode des Tisza Kabinetts (593 Tage) mit. Aus den 1329 Tagesordnungspunkten dieser Sitzungen wurden 456 in ihrem vollen Ausmaß oder in Regesten ausgegeben. Die folgenden Tagesordnungspunkte (873 Punkte) wurden aus der Veröffentlichung herausgelassen:

- Personalangelegenheiten (Titeldonationen, Ernennungen, Auszeichnungen, Witwengelder, Donation von adeligen Vornamen, Pensionierungen, Urlaubsangelegenheiten usw.): 610 Tagesordnungspunkte. Ein Teil der ausgelassenen Personalangelgenheiten wird in der Beilage „Namensverzeichnis der in den nicht veröffentlichten Punkten vorkommenden Personen" erörtert.

- Der Bericht des Staatlichen Rechnungshofes über die Ausgaben des Budgets: 7 Tagesordnungspunkte
- Überkosten der Staatsorgane, Kreditüberschreitung: 35 Tagesordnungspunkte
- Ausgaben ohne Voranschlag: 76 Tagesordnungspunkte
- Zusammenstöße wegen dem Zuständigkeitsbereich: 135 Tagesordnungspunkte
- Gesetzliche Überanschlüsse: 5 Tagesordnungspunkte
- andere, sachliche Angelegenheiten von kleinerer Bedeutung (Ernennung von Hoflieferanten, Berichte über Bauarbeiten): 5 Tagesordnungspunkte

Wir publizierten die Protokolle aufgrund der Originalpurifikationen, mit Berücksichtnahme auf die Publikationsregeln der Reihe. (Siehe: Koroknai, Ákos–Lakos, János: A magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek sorozata 1867–1918 közötti részének szerkesztési és forrásközlési elvei. Levéltári Szemle 1980/3. 341–370.) Deshalb teile ich die Grundprinzipien der Quellenedition nur kurz mit. Die Publikation folgt der originalen Reihenfolge der Protokolle, darin der der einzelnen Tagesordnungspunkte. Wenn ein Tagesordnungspunkt zum Publizieren ausgewählt wurde, teilten wir ihn auch mit, wenn er schon in anderen Werken veröffentlicht wurde. Die Protokollbücher wurden je nach dem Kabinett mit der Nummer 1 begonnen, in Klammern wurde auch die originale, jährlich vom neuen angefangene Nummer angegeben. In der Veröffentlichung kommen die Namensliste der an der Sitzung anwesenden Personen, die Gegenstandsliste (Inhaltsverzeichnis) und den Text der königlichen Begutachtung vor. Die an der ersten und der dritten Stelle erwähnten Punkte teilen wir zusammenfassend in einer unabhängigen Tabellenbeilage mit. Der halbfette Titel der einzelnen Tagesordnungspunkte wurde von uns gegeben. Dieser Titel ist gleichzeitig – wenn der Text der Tagesordnungspunkte nicht mitgeteilt wird – auch die Regeste (Titelregeste) des Tagesordnungspunktes. In den sachlichen und erklärenden Bemerkungen geben wir die zu dem Thema grundlegenden Archivquellen und Fachliteratur inbezug auf die Geschichte der in den Tagesordnungspunkten vorkommenden Angelegenheiten an. Die Benutzung der Quellenedition wird von einem Personen- und einem geographischen Namensverzeichnis, einem sachlichen Verzeichnis inbezug auf die Tagesordnungspunkte, von einem Namensregister der in den Protokollen vorkommenden bedeutenden Personen, von einer Abkürzungsliste und von einem Verzeichnis der verwendeten Quellen und der Fachliteratur, im weiteren noch von einer Tabellenbeilage geholfen.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem Levéltára
Bölcsészeti Kar iratanyaga
Magyar Nemzeti Levéltár (MNL
MNL Országos Levéltára (MNL OL)
K 1 Képviselőház és Nemzetgyűlés Elnöki iratok, 1865–1897.
K 2 Képviselőház és Nemzetgyűlés Elnöki és általános iratok, 1861–1945.
K 20 Király Személye Körüli Minisztérium Elnöki iratok, 1867–1932.
K 23 Király Személye Körüli Minisztérium Házasságügyi iratok, 1897–1918.
K 26 Miniszterelnökség Központilag iktatott és irattározott iratok, 1867–1944.
K 27 Miniszterelnökség Minisztertanácsi és kormányzótanácsi jegyzőkönyvek, 1867–1944.
K 148 Belügyminisztérium Elnöki iratok, 1867–1944.
K 149 Belügyminisztérium Rezervált iratok, 1867–1944.
K 150 Belügyminisztérium Általános iratok, 1867–1944.
K 168 Földművelés-, Ipar-, és Kereskedelemügyi Minisztérium Általános iratok, 1867–1888.
K 178 Földművelésügyi Minisztérium Elnöki iratok, 1889–1944.
K 184 Földművelésügyi Minisztérium Általános iratok, 1889–1944.
K 246 Kereskedelemügyi Minisztérium Vasutakra vonatkozó iratok, 1867–1944.
K 255 Pénzügyminisztérium Elnöki iratok, 1867–1944.
K 256 Pénzügyminisztérium Elnöki rezervált iratok, 1871–1944.
K 275 Kállay Tibor miniszter félhivatalos iratai (1901) 1921–1924.
K 467 Miniszterelnökség, Miniszterelnökök félhivatalos iratai, 1867–1921.
P 915 Lukács László iratai, 1845–1939.
P 1445 Wlassics I. Gyula báró iratai, 1867–1937.
P 389 Károlyi család fóti levéltára, Károlyi Sándor iratai, 1842–1906.
P 1747 Thaly Kálmán iratai, 1860–1909.
P 2256 Személyi fondtöredékek, 1529–1996.
Z 119 Magyar Földhitelintézet Titkárság, 1856–1950.
MNL Békés Megyei Levéltára. Főispáni iratok.
MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek
MNL Fejér Megyei Levéltára. Főispáni bizalmas iratok
MNL Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára. Főispáni bizalmas iratok
MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek
MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek
MNL Pest Megyei Levéltára. Főispáni iratok
MNL Tolna Megye Levéltára. Alispáni iratok

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára
Ms. 267/91. Kautz Gyula hagyatéka
Ms. 1016/19. Kautz Gyula hagyatéka
Ms. 1020/109. Kautz Gyula hagyatéka
Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (MREZSLT)
44/a fond Tisza iratok
45. fond Burián István iratai
Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattára
Fol. Hung. 1677. Néhai Thallóczy Lajos irataiban előforduló sztenogramm-szövegek átírása
Quart. Hung. 2459. Thallóczy Lajos naplói
Quart. Hung. 2955. Berzeviczy Albert: Az első Tisza-kabinet parlamenti küzdelmei, 1903–1905.
Növedéki Napló 1957.
Nyomtatott országgyűlési és minisztériumi források
Képviselőházi Napló, 1901–1905. Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Budapest, 1901–1905. (1902–1906.)
Képviselőházi Napló, 1905–1906. Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Budapest, 1905–1906.
Képviselőházi irományok 1901–1905. Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. Budapest, 1901–1905.
Főrendiházi Napló, 1901–1905. Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés főrendiházának naplója. Budapest, 1901–1905.
Főrendiházi Irományok, 1901–1905. Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés főrendiházának irományai. Budapest, 1901–1905.
Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici), 1867–1908.
Rendeletek Tára, 1903–1905.
Sajtóanyagok
A Cukorrépa,
Agrártörténeti Szemle,
A Hét,
Az Újság,
Alkotmány,
Belügyi Közlöny,
Budapesti Hírlap,
Budapesti Közlöny,
Egyetértés,
Független Magyarország,
Hazánk, História,
Közgazdasági Szemle,
Levéltári Szemle,
Magyarország,
Magyar Nemzet,
Magyar Statisztikai Közlemények,
Levéltári Szemle,
Néppárt,
Pesti Napló,
Századok,
Székesfehérvár és Vidéke,
Történelmi Szemle,
Valóság.

SZAKIRODALOM

ADY

1977 ADY ENDRE: *Életem nyitott könyve*. Fellapozta: KOVALOVSZKY MIKLÓS. Bp., 1977.

ANGYAL

1921 ANGYAL DÁVID: *Gróf Tisza István emlékezete*. Bp., 1921.

APPONYI

1922 GRÓF APPONYI ALBERT: *Emlékirataim, Ötven év. Ifjúkorom – huszonöt év az ellenzéken*. Bp., 1922.

APPONYI

1934 GRÓF APPONYI ALBERT: *Emlékirataim 1899–1906*. II. Bp., 1934.

BÁCSKAI

1993 *Magyar Nemzeti Bank története*. I. köt. Szerk. BÁCSKAI TAMÁS. Bp., 1993.

BALATON

2014 BALATON PETRA: Vízrendezés és társadalmi felzárkózás Székelyföldön a dualizmus korában. *Víz és társadalom Magyarországon a középkortól a XX. század végéig*. Szerk. HORVÁTH GERGELY KRISZTIÁN. Bp., 2014.

BALÁZS

2014 BALÁZS GÁBOR: A filoxéra-járvány és a homoki borászat fellendülése Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében. *Tanulmányok Pest megye múltjából V*. Szerk. SCHRAMEK LÁSZLÓ. Bp., 2014.

BALOGH

1938 BALOGH JENŐ: *Berzeviczy Albert emlékezete*. Bp., 1938.

BECK

2005 BECK TIBOR: *A filoxéravész Magyarországon*. Bp., 2005.

BÉRENGER–KECSKEMÉTI

2008 BÉRENGER, JEAN–KECSKEMÉTI KÁROLY: *Országgyűlés, parlamenti élet Magyarországon, 1608–1918*. Bp., 2008.

BERÉNYI

1903 BERÉNYI PÁL: A földbirtokok hitellel való megterhelése. I. *Közgazdasági Szemle*. 1903.

BERTÉNYI

2016 *Tisza István, két korszak határán*. Szerk. IFJ. BERTÉNYI IVÁN. Bp., 2016.

BERZEVICZY

1903–1905 BERZEVICZY ALBERT: *Az első Tisza-kabinet parlamenti küzdelmei. 1903–1905*. 97. Kézirat. é. n. (OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2955.)

BOROS–SZABÓ

1999 BOROS ZSUZSANNA–SZABÓ DÁNIEL: *Parlamentizmus Magyarországon (1867–1944)*. Bp., 1999.

Cieger
2011 Cieger András: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországán (1867–1918).* Bp., 2011.

Cieger
2016 Cieger András: Küzdelem az arénában. Az erőszak szerepe a magyar parlamenti politikában a dualizmus korában. *Aetas* 30. évf. 2016. 1. sz.

Csengery
É. N. Csengery Lóránt: *A Magyar Földhitelintézet története.* Kézirat. (MNL OL Z 119. 15. köt.)

Darányi
1999 Darányi Ignác: *Válogatott dokumentumok.* Szerk. Fehér György. Bp., 1999.

Deák
2014 Deák András: A Tisza-szabályozás történelmi háttere. *Víz és társadalom Magyarországon a középkortól a XX. század végéig.* Szerk. Horváth Gergely Krisztián. Bp., 2014.

Deák
1984 Deák István: A Habsburg Monarchia tisztikara. *História.* 1984. 5–6. szám.

De Pottere
1903 De Pottere Brúnó: *Délvidéki kivándorlási kongresszus.* Bp., 1903.

Diószegi
1970 Diószegi István: *Az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája.* Bp., 1970.

Dolmányos
1963 Dolmányos István: *A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904).* Bp., 1963.

Ecseri
1899 Ecseri Lajos: *Telepítési ügyünk.* Bp., 1899.

Eötvös
1909 Eötvös Károly: *Harc az alkotmányért. Eötvös Károly munkái.* XXIV. köt. Bp., 1909.

Erényi
1935 Erényi, Gusztáv: *Graf Stefán Tisza.* Wien-Leipzig, 1935.

Évkönyv 1899
1900 *A m. kir. kormány 1903. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Bp., 1900.

Évkönyv 1903
1904 *A m. kir. kormány 1903. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Bp., 1904.

Évkönyv 1904
1905 *A m. kir. kormány 1904. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Bp., 1905.

Évkönyv 1905
1906 *A m. kir. kormány 1905. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Bp., 1906.

Fenyő
1994 Fenyő Miksa: *Önéletrajzom.* Bp., 1994.

Gadanecz
1985 Gadanecz Béla: *A vasutas munkásmozgalom története.* Budapest, 1985.

Gerő
1999 Gerő András: *Ferenc József a magyarok királya.* Bp., 1999.

Galántai
1985 Galántai József: *A Habsburg-Monarchia alkonya.* Bp., 1985.

Gratz
1934 Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora Magyarország története 1867–1918.* I–II. köt. Bp., 1934.

Goreczky
2010 Goreczky Tamás: *Burián István, egy magyar diplomata az Osztrák–Magyar Monarchia szolgálatában.* Doktori értekezés. Piliscsaba, 2010.

Gyáripar
1901 *A Magyar Korona Országainak Gyáripara.* Bp., 1901.

Hajdu
1994 Hajdu Tibor: Hadsereg és társadalom a kiegyezés korában. *História,* 16. évf. 1994. 5–6. Sz.

Hajdu
1999 Hajdu Tibor: *Tisztikar és középosztály. Ferenc József magyar tisztjei.* Bp., 1999.

Halász–Katona–Ólmosi
2004 *Dokumentumok II. Rákóczi Ferenc és társai újratemetéséhez (1873–1906).* A bevezetőt írta és a dokumentumokat válogatta Halász Hajnal–Katona Csaba–Ólmosi Zoltán Bp., 2004.

Hanák
1975 Hanák Péter: *Magyarország a Monarchiában.* Bp., 1975.

Hanák–Mucsi
1988 *Magyarország története 1890–1918.* I. köt. Főszerk. Hanák Péter, szerk. Mucsi Ferenc. (Magyarország története 7.) Bp., 1988.

Hegedűs
1941 Hegedűs Lóránt: *Két Andrássy és két Tisza.* Bp., 1941.

Herczeg
1985 *Herczeg Ferenc emlékezései.* Bp., 1985.

Hitschmann
1911 Hitschmann, Hugo–Hitschmann, Robert: Vademekum für den Landwirt. Wien, 1911. *Statistik der österreichisch-ungarischen Zuckerindustrie in den Betriebsjahren 1904/5–1908/9.*

Holjevac
2015 Holjevac, Zeljko: Mítosz és valóság között. Khuen-Héderváry Károly (1849–1918) horvát bán. *Szorosadtól Rijekáig. Tanulmányok Bősze Sándor emlékére.* Bp., 2015.

Horánszky
1994 Horánszky Lajos: *Tisza István és kora. I-II.* Szerk. Horánszky Nándor. Bp., 1994.

Horváth–Tenke
1999 Horváth Erzsébet–Tenke Sándor: *Báró Burián István naplói 1907–1922 és távirati könyvei 1913–1915.* Bp., 1999.

Jenei
1968 Jenei Károly: *A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. és Konszern vállalatai.* Repertórium, Magyar Országos Levéltár. Bp., 1968.

Julián jelentés
1906 *Igazgatósági jelentés a Julián Egyesület 1904. és 1905. évi működéséről.* Bp., 1906.

Iványi
1960 *Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából 1914–1918.* Szerk. Iványi Emma. Bp., 1960.

Kállay
1930 Kállay Tibor: *Magyarország és Ausztria jelenlegi területein lévő udvari kincstári vagyon.* 1930. Kézirat. (MNL OL)

Károlyi
1900 Károlyi Sándor: *A telepítés kérdése.* Bp., 1900.

Kemény
1966 Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzeti kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. 1903–1906.* IV. köt. Bp., 1966.

Klein
1922 Klein Ödön: *Tiszától Tiszáig. Visszaemlékezések és adalékok.* Bp., 1922.

Komjáthy
1992 Komjáthy Miklós: A delegációról. *Jogtörténeti Szemle.* 1992. 2. sz.

Komlos
1993 Komlos, John: A Habsburg vámunió. *Műhely. Polgárosodás és modernizáció a Monarchiában.* 1993.

Komoróczy
2012 Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon.* II. köt. Pozsony, 2012.

Koroknai–Lakos
1980 Koroknai Ákos–Lakos János: A magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek sorozata 1867–1918 közötti részének szerkesztési és forrásközlési elvei. *Levéltári Szemle*, 30. évf. 1980. 3. Szám

Kornis
1937 Kornis Gyula: *Az élő Tisza István*. Bp., 1937.

Körmendy
1939 Körmendy József: *A Magyar Postatakarékpénztár*. Bp., 1939.

Kövér
1982 Kövér György: *Iparosodás agrárországban*. Bp., 1982.

Krausz
1991 Krausz Simon: *A pénzember. Egy magyar bankár élettörténete*. 1991.

Kuthy
1906 *Az amerikai magyar református egyházmegye naptára*. Szerk. Kuthy Zoltán. New York, 1906.

Lakos
1977 Lakos János: A földművelésügyi miniszter belgrádi szaktudósítójának működése (1911–1914). *Levéltári Közlemények*. XLVIII–XLIX. évf. 1977.

Lakos
1999 Lakos János: *A Szapáry- és a Wekerle-kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1890. március 16. – 1895. január 13.* I–II. köt. Bp., 1999.

Láng
1904 Láng Lajos: *A vámpolitika az utolsó száz évben*. Bp., 1904.

Lónyay
1913 Lónyay Ferenc: *Szőlészeti és borászati közigazgatás*. Bp., 1913.

Lovas
1908 Lovas György: *A legújabb állami telepítések Magyarországon*. Bp., 1908.

Maruzsa–Pallai
2011 *Tisza István és emlékezete*. Szerk. Maruzsa Zoltán–Pallai László. Debrecen, 2011.

Matlekovits
1902 Matlekovits Sándor: Autonóm vámtarifa. *Pesti Hírlap*. 1902. április 10.

Matlekovits
1905 Matlekovits Sándor: *Közös vámterület és gazdasági elválás Ausztriától*. Bp., 1905.

Matlekovits
1907 Matlekovits Sándor: A kivándorlás. *Közgazdasági Szemle*, 1907. szeptember.

Miskolczy
2005 Miskolczy Ambrus: *Románok a történeti Magyarországon.* Lucidus Kiadó. Bp., 2005.
Nadányi
1914 Nadányi Emil: *Parlamenti küzdelmeink 1903–1914.* Bp., 1914.
Nagy
1934 Nagy Miklós: A volt delegáció történeti előzményei a XVI. és XVII. században. *Emlékkönyv Berzeviczy Albert úrnak a MTA elnökének.* Bp., 1934.
NagyLJ
1972 Nagy László József: *A záloglevélkibocsátás alapjául szolgáló törlesztési kölcsön és a pénzintézetek kötvénykibocsátása Magyarországon.* Bp., 1972.
Pál
2016 Pál Judit: Választók, választási részvétel és választói magatartás Székelyföldön a dualizmus korában. *Aetas.* 30. évf. 2016. 1. sz.
Pethő
1924 Pethő Sándor: *Andrássy és ellenfelei.* Bp., 1924.
Pölöskei
1985 Pölöskei Ferenc: *Tisza István.* Bp., 1985.
Puskás
1982 Puskás Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940.* Bp., 1982.
Rácz
1906 Rácz Gyula: *A magyar földbirtokosság anyagi pusztulása.* Bp., 1906.
Reitzer
1902 Reitzer Gyula: *A cukorgyártás és a brüsszeli konvenció.* Selyp, 1902.
Ress
1998 Ress Imre: A közös minisztériumok szerepe a magyar államelméletben. (1867–1900). *Limes.* 31. sz. 1998.
Romsics
1999 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Bp., 1999.
Rubinek
1904 Rubinek Gyula: *Telepítés és földbirtokpolitika.* Bp., 1904.
Rumpler–Urbanitsch
2000 *Die Habsburgermonarchie 1848–1818.* Bd. VII. Rumpler, Helmut – Urbanitsch, Peter (Hrsg.) – Wien, 2000.
Ruzitska
1964 Ruzitska Lajos: *A magyar vasútépítés története 1914-ig.* Bp., 1964.

Salacz
1974 Salacz Gábor: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918.* München, 1974.

Sándor
1910 Sándor Imre: *Erdély pénzvilága.* Kolozsvár, 1910.

Sashegyi
1974 Sashegyi Oszkár: Közigazgatásunk polgári ügyviteli és iratkezelési módszereinek kialakulása. *Levéltári Közlemények.* XLIV–XLV. évf. 1974.

Sebestyén
1905 Sebestyén Ede: *A román nemzetiségi politika.* Bp., 1905.

Sebess
1905 Sebess Dénes: *Az erdélyrészi telepítésről.* Marosvásárhely, 1905.

Seewann
2015 Seewann, Gerhard: *A magyarországi németek története.* 2. köt. 1860–2006. Bp., 2015.

Simonkay
2014 Simonkay Márton: Csorbuló önrendelkezés vagy állami siker? Érdekek és vélemények a Rába-szabályozás kapcsán (1886–1893) *Víz és társadalom Magyarországon a középkortól a XX. század végéig.* Szerk. Horváth Gergely Krisztián Bp., 2014.

Soltész
2015 *Bibliográfia az alkotmányról, az államról, az országgyűlésről, a központi állami szervekről és a választási rendszerekről.* Összeáll. Soltész István Bp., 2015.

Somogyi
1989 Somogyi Éva: *Ferenc József.* Bp., 1989.

Somogyi
1991 Somogyi Éva: *Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch–ungarischen Monarchie. 1896–1907.* Bp., 1991.

Somogyi
1995 Somogyi Éva: *A „közös ügyek", 1867–1914.* História Könyvtár 7. Bp., 1995.

Somogyi
1996 Somogyi Éva: *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában.* Bp., 1996.

Soós
1974 Soós László: A Pénzintézeti Központ alapítása és szervezete, 1916. *Levéltári Szemle,* 24. évf. 1974. 2–3. Sz.

Soós
1986 Soós László: A cukorrépa termelők érdekvédelmének lehetőségei a Szolnoki Cukorgyár Rt. vonzáskörzetében. *Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve.* Zounuk 1. Szerk. Botka János, Szolnok, 1986.

Soós
1987 Soós László: A nagysármási telepítés megszervezése, 1893–1901. *Agrártörténeti Szemle.* 1987. 3–4. sz.

Soós
1989 Soós László: Központi intézkedések a filoxéra elleni küzdelemben (1872–1881) *Századok,* 1989. 5–6. sz.

Soós
2001 *Minisztertanácsi ülések napirendi pontjai 1867–1944.* Szerk. Soós László. Arcanum Digitéka, CD-ROM. Bp., 2001.

Soós
2010 Soós László: A Kecskeméti Állami „Miklós" Szőlőtelep feladatköre alapításának első éveiben. *Századok.* 2010. 1. sz.

Statisztikai Közlemények
1923 *Magyar Statisztikai Közlemények.* 63. köt. Bp., 1923.

S. Vincze
1961 S. Vincze Edit: *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890–1896.* Bp., 1961.

Szakály
1991 Szakály Sándor: *Hadsereg, politika, társadalom.* Bp., 1991.

Szalai
1987 Szalai Károly: Tolna megye földmunkás-szegényparaszti tömegeinek helyzete és mozgalmai a századforduló táján. (1890–1907) *Tanulmányok Tolna megye történetéből. II.* Szekszárd, 1987.

Szarka
1999 Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika, 1867–1918.* Kalligram. Pozsony. 1999.

Szász
1968 Szász Zoltán: A román kérdés Tisza István első kormányának politikájában. *Történelmi Szemle.* 9. 1968.

Szász
1986 *Erdély története.* III. köt. Szerk. Szász Zoltán. 1986.

Szatmári
1896 Szatmári Mór: *A sajtópörök szaporodásáról.* Bp., 1896.

Szatmári
1928 Szatmári Mór: *Húsz esztendő parlamenti viharai.* Bp., 1928.

Széchényi
1893 Széchényi Imre: *Telepítési törekvések Németországban.* Bp., 1893.

Szekfű
1922 Szekfű Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története.* Bp., 1922.

Szekfű
1934 Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik.* Bp., 1934.
Szterényi
1902 Szterényi József: Iparfejlesztés. *Közgazdasági Szemle.* 1902.
Tallós
1991 Tallós György: *Fejezetek a Magyar Általános Hitelbank történetéből, 1867–1948.* Bp., 1991.
Tezla
1984 Tezla, Albert: A magyarországi kivándorlás okai 1914 előtt. *Valóság,* 1984. 1. sz.
Thallóczy
é. n. Thallóczy Lajos naplója. Kézirat. (OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2459/4.)
Thirring
1904 Thirring Gusztáv: *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság.* Bp., 1904.
Tisza
1923 Tisza István: *Gróf Tisza István Összes Munkái,* I. köt. 1923.
Tisza
1925 *Tisza évkönyv 1925.* Szerk. Angyal Dávid. Bp., 1925.
Tisza
1930 *Gróf Tisza István képviselőházi beszédei.* Szerk. Kun József. 1. köt. Bp., 1930.
Tisza
1926–1937 *Gróf Tisza István Összes Munkái, III. sorozat: Levelek és táviratok.* 3–6. köt. Bp., 1926–1937.
TiszaM
1925 Tisza Miksa: *Magyarország rendőrségének története.* Pécs, 1925.
Tominac
1905 Tominac József: *Magyar sz[ent] k[orona] országainak vasútai 1845–1904.* Bp., 1905.
Tóth
1993 Tóth Attila: *Szeged szobrai és muráliái.* Szeged, 1993.
Tőkéczky
2000 Tőkéczky László: *Tisza István eszmei, politikai arca.* Bp., 2000.
Vadkerty
1993 Vadkerty Katalin: Nyelvhasználat és a szlovák etnikum törekvései a dualizmus kori Magyarországon. *Műhely. Polgárosodás és modernizáció a Monarchiában.* 1993.
Vermes
1994 Vermes Gábor: *Tisza István.* Bp., 1994.

Vöröskereszt jelentés 1903
1904 Magyar Szent Korona Országainak Vöröskereszt Egyletének 1903. évi jelentése. Bp., 1904.
Wiener
1902 Wiener Moszkó: *A magyar cukoripar fejlődése.* I–II. köt. Bp., 1902.
Zelovich
1925 Zelovich Kornél: *A magyar vasutak története.* Bp., 1925.
Zsupán
1981 Zsupán Tibor: A fegyveres erők és a parlamenti választások Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 1981. 1–2. sz.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

ág. helv.	ágostai helvét
áll. titk	államtitkár
b. t. t.	belső titkos tanácsos
BM/B. M.	Belügyminisztérium
Bp.	Budapest
br.	báró
büm.	belügyminiszter
c.	címzetes
cs.	csomó
cs. és ap. kir.	császári és apostoli királyi
cs. kir.	császári–királyi.
DGT	Első Dunagőzhajózási Társaság
dr.	doktor
eln.	elnöki
érd.[em] ker.	érdemkereszt
ev.	evangélikus
ev. ref.	evangélikus–református
f.	fond
f. év	folyó év
f. hónap	folyó hónap
F. J.	Ferenc József
Fh.	Főrendiház
fh.	főrendiházi
fhg.	főherceg
fik. m.	földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter
FIK Min.	Földmívelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium
fm.	földmívelésügyi miniszter
FM	Földmívelésügyi Minisztérium
Főv. Közm. Tan.	Fővárosi Közmunkák Tanácsa
Ft	forint
gör. kat.	görög katolikus
gör. kel.	görögkeleti
gr.	gróf
h.	helyettes
HÉV	helyiérdekű vasút
hg.	herceg
hl.	hektoliter
hm.	hadügyminiszter
HM	Hadügyminisztérium
honv. m.	honvédelmi miniszter
Honv. Min.	Honvédelmi Minisztérium
hszdm.	horvát–szlavón–dalmát miniszter
id.	idősebb
ifj.	ifjabb
ig.	igazgató
igm.	igazságügy-miniszter
IM/I. M.	Igazságügy-minisztérium
jk.	jegyzőkönyv
k./kat.	katasztrális
köt.	kötet
k. k.	kaiserlich königlich
k. u. k.	kaiserlich und königlich
kb.	körülbelül
Ker. Min.	Kereskedelemügyi Minisztérium
kerm.	kereskedelemügyi miniszter
kg	kilogramm
kir.	királyi
km	kilométer
kor.	koronás
kszkm.	király személye körüli miniszter

KSZKM	Király Személye Körüli Minisztérium
l.	levelező
lf.	legfelsőbb
lov.	lovag
m	méter
M. kir.	Magyar Királyi
MÁV	Magyar Államvasutak
me.	miniszterelnök
min. oszt. tan.	miniszteri osztálytanácsos
min. tan.	miniszteri tanácsos
min. titk.	miniszteri titkár
mm/q	métermázsa
mt.	minisztertanács
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTI	Magyar Távirati Iroda
ny.	nyugalmazott
nyilv.	nyilvános
o.	osztályú
o. é.	osztrák értékű
Ogy.	Országgyűlés
ogy.	országgyűlési
OL	Országos Levéltár
OMGE	Országos Magyar Gazdasági Egyesület
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
pl.	például
p. o.	példának okáért
PM	Pénzügyminisztérium
püm.	pénzügyminiszter
q	métermázsa
r. lov. ker.	rend lovagkeresztje
rend.	rendes
ref.	református
rk.	rendkívüli
r./róm. kat.	római katolikus
RT	Magyarországi Rendeletek Tára
Rt.	Részvénytársaság
s.	segéd
sz.	számú
sz. a.	szám alatt
Szab.	Szabadalmazott
sz. kir.	szabad királyi
Szt.	Szent
szül.	született
t.	tétel
tan.	tanácsos
tb.	tiszteletbeli
tc./t.cikk	törvénycikk
thj.	törvényhatósági jogú
ti.	tudni illik
tv.	törvény
tvj.	törvényjavaslat
tvsz.	törvényszék
udv.	udvari
úm.	úgymint
ún.	úgynevezett
ung.	ungarisch
uo.	ugyanott
uralk.	uralkodó
v. b. t. t.	valóságos belső titkos tanácsos
vaskor.	vaskorona
vkm.	vallás- és közoktatásügyi miniszter
VKM/ V. K. M.	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
vm.	vármegye

TÁBLAMELLÉKLETEK

Khuen-Héderváry kormány minisztertanácsi ülései
1903. július 9. – 1903. október 12.

1. tábla

MT ülés résztvevői		1903											
Neve		július 9.	július 17.	július 22.	július 28.	augusztus 5.	augusztus 8.	augusztus 19.	augusztus 26.	szeptember 9.	szeptember 29.	október 1.	október 12.
gróf Khuen-Héderváry Károly, miniszterelnök		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Wlassics Gyula, vallás- és közoktatásügyi miniszter		+	+	+	+	+	–	+	+	+	+	+	+
Darányi Ignác, földművelésügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Plósz Sándor, igazságügy-miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Láng Lajos, kereskedelemügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Tomassich Miklós, horvát–szlavón–dalmátországi miniszter		+	+	+	–	+	+	–	+	+	+	+	–
Lukács László, pénzügyminiszter		–	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Kolossváry Dezső, honvédelmi miniszter		–	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ferenc József	nem hagyta jóvá	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Megjegyzés nélkül jóváhagyta	Ischl augusztus 2.	Ischl. augusztus 2.	Ischl augusztus 10.	Ischl augusztus 10.	Bécs augusztus 16.	Ischl augusztus 19.	Budapest augusztus 26.	Budapest szeptember 7.	Bécs szeptember 27.	Bécs október 8.	Bécs október 26.	Wallsee november 11.
	Megjegyzéssel jóváhagyta	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Tisza István kormány minisztertanácsi ülései
1903. november 10. – 1904. február 24.

2. tábla

MT ülés résztvevői		1903								1904			
Neve		november 10.	november 18.	november 23.	november 28.	december 4.	december 13.	december 19.	december 22.	december 31.	január 9.	január 16.	január 23.
gróf Tisza István, miniszterelnök		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Lukács László, pénzügyminiszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Hieronymi Károly, kereskedelemügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Cseh Ervin, horvát–szlavón–dalmát miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	–	+	+
Plósz Sándor, igazságügy-miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Berzeviczy Albert, vallás- és közoktatásügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Tallián Béla, földművelésügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Nyíri Sándor, honvédelmi miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ferenc József	nem hagyta jóvá	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Megjegyzés nélkül jóváhagyta	Bécs november 21.	Eisenerz december 4.	Bécs december 20.	Bécs december 20.	Bécs december 29.	Bécs, 1904. január 3.	Bécs január 3.	Bécs január 6.	Bécs január 23.	Bécs február 6.	Bécs február 6.	Bécs február 7.
	Megjegyzéssel jóváhagyta	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Tisza István kormány minisztertanácsi ülései
1903. november 10. – 1904. február 24.

3. tábla

MT ülés résztvevői		1904					
Neve		január 26.	január 30.	február 7.	február 14.	február 21.	február 24.
gróf Tisza István, miniszterelnök		+	+	+	+	+	+
Lukács László, pénzügyminiszter		+	+	+	–	+	+
Hieronymi Károly, kereskedelemügyi miniszter		+	+	+	+	+	+
Cseh Ervin, horvát–szlavón–dalmát miniszter		+	+	+	+	–	–
Plósz Sándor, igazságügy-miniszter		+	+	+	+	+	+
Berzeviczy Albert, vallás- és közoktatásügyi miniszter		+	+	+	+	+	–
Tallián Béla, földművelésügyi miniszter		+	+	+	+	+	+
Nyíri Sándor, honvédelmi miniszter		+	+	+	+	+	+
Ferenc József	nem hagyta jóvá	–	–	–	–	–	–
	Megjegyzés nélkül jóváhagyta	Bécs február 7.	Bécs február 27.	Bécs február 28.	Bécs március 6.	Bécs március 19.	Bécs március 24.
	Megjegyzéssel jóváhagyta	–	–	–	–	–	–

Tisza István kormány minisztertanácsi ülései
1904. március 13. – 1904. október 13.

4. tábla

MT ülés résztvevői		1904						
Neve–		március 13.	március 19.	március 25.	április 11.	április 13.	május 3.	május 9.
gróf Tisza István, miniszterelnök		+	+	+	+	+	+	+
gróf Khuen-Héderváry Károly, kszkm.		+	–	–	+	+	+	+
Lukács László, pénzügyminiszter		+	+	+	+	+	+	+
Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+
Cseh Ervin, horvát–szlavón–dalmát miniszter		+	+		+	+	+	+
Plósz Sándor, igazságügy-miniszter		+	+	+	+	+	+	+
Berzeviczy Albert, vallás- és közoktatásügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+
Tallián Béla, földművelésügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+
Nyíri Sándor, honvédelmi miniszter		+	+	+	+	+	+	+
gróf Pejacsevics Tivadar, Horvát–Szlavón–Dalmát-országok bánja		+	–	–	–	–	–	+
Semanovics Szvetozár, Horvát–Szlavón–Dalmát-országok kormányának belügyi osztályfőnöke		+	–	–	–	–	–	+
Hanskarl Sándor, honvéd tábornok hadbíró		–	–	–	–	–	–	+
Tőry Gusztáv, igazságügy m. tanácsos		–	–	–	–	–	–	+
Ferenc József	nem hagyta jóvá	–	–	–	–	–	–	–
	Megjegyzés nélkül jóváhagyta	Bécs április 17.	Bécs április 19.	Bécs május 2.	Bécs május 2.	Bécs május 2.	Bécs május 25.	Budapest június 8.
	Megjegyzéssel jóváhagyta	–	–	–	–	–	–	–

Tisza István kormány minisztertanácsi ülései
1904. március 13. – 1904. október 13.

5. tábla

MT ülés résztvevői		1904						
Neve		május 31.	június 14.	július 1.	július 11.	július 12.	július 26.	július 28.
gróf Tisza István, miniszterelnök		+	+	+	+	+	+	+
gróf Khuen-Héderváry Károly, kszkm.		+	+	+		+	+	+
Lukács László, pénzügyminiszter		+	+	+	+	+	+	+
Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+
Cseh Ervin, horvát–szlavón–dalmát miniszter		+	+		+	+	+	+
Plósz Sándor, igazságügy-miniszter		+	+	+	+	+	+	+
Berzeviczy Albert, vallás- és közoktatásügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+
Tallián Béla, földművelésügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+
Nyíri Sándor, honvédelmi miniszter		+	+	+	+	+	+	+
gróf Pejacsevics Tivadar, Horvát–Szlavón–Dalmát-országok bánja		–	–	–	–	–	–	–
Semanovics Szvetozár, Horvát–Szlavón–Dalmát-országok kormányának belügyi osztályfőnöke		–	–	–	–	–	–	–
Hanskarl Sándor, honvéd tábornok hadbíró		–	–	–	–	–	–	–
Tőry Gusztáv, igazságügy m. tanácsos		–	–	–	–	–	–	–
Ferenc József	nem hagyta jóvá	–	–	–	–	–	–	–
	Megjegyzés nélkül jóváhagyta	Ischl július 10.	Ischl július 23.	–	–	Ischl augusztus 2.	Ischl augusztus 2.	Ischl augusztus 27.
	Megjegyzéssel jóváhagyta	–	–	Ischl július 30.	Ischl július 16.	–	–	–

Tisza István kormány minisztertanácsi ülései
1904. március 13. – 1904. október 13.

6. tábla

MT ülés résztvevői		1904						
Neve		augusztus 4.	szeptember 8.	szeptember 22.	szeptember 23.	szeptember 24.	október 9.	október 13.
gróf Tisza István, miniszterelnök		+	+	+	+	+	+	+
gróf Khuen-Héderváry Károly, kszkm.		–	+	+	+	+	+	–
Lukács László, pénzügyminiszter		+		+	+	+	+	+
Hieronymi Károly kereskedelemügyi min.		–	+	+	+	+	+	+
Cseh Ervin, horvát–szlavón–dalmát min.		–	+	+	+	+	+	+
Plósz Sándor, igazságügy-miniszter		+	+	+	+	+	+	+
Berzeviczy Albert, vallás- és közoktatásügyi m.			+	+	+	+	+	+
Tallián Béla, földművelésügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+
Nyíri Sándor, honvédelmi miniszter		+	+	+	+	+	+	+
gróf Pejacsevics Tivadar, Horvát–Szlavón–Dalmátországok bánja		–	(Popovics Sándor pénzügy m. államtitkár)	–	–	–	–	–
Semanovics Szvetozár, Horvát–Szlavón–Dalmátországok kormányának belügyi osztályfőnöke		–	–	–	–	–	–	–
Hanskarl Sándor, honvéd tábornok hadbíró		–	–	–	–	–	–	–
Tőry Gusztáv, igazságügy m. tanácsos		–	–	–	–	–	–	–
Ferenc József	nem hagyta jóvá	–	–	–	–	–	–	–
	Megjegyzés nélkül jóváhagyta	Ischl augusztus 28.	Bécs október 11.	Gödöllő október 22.	Gödöllő október 22.	Gödöllő október 23.	Gödöllő október 23.	Gödöllő november 11.
	Megjegyzéssel jóváhagyta	–	–	–	–	–	–	–

Tisza István kormány minisztertanácsi ülései
1904. október 21. – 1905. június 16.

7. tábla

MT ülés résztvevői		1904								1905			
Neve		október 21.	október 24.	november 5.	november 21.	december 2.	december 10.	december 18.	december 28.	január 6.	január 17.	január 27.	február 2.
gróf Tisza István, miniszterelnök		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
gróf Khuen-Héderváry Károly, kszkm.		+	+	+	+	+	+	–	+	+	–	+	–
Lukács László, pénzügyminiszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter		+	+	–		+	+	–	+	+	+	+	+
Cseh Ervin, horvát–szlavón–dalmát miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Plósz Sándor, igazságügy-miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Berzeviczy Albert, vallás- és közoktatásügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Tallián Béla, földművelésügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Nyíri Sándor, honvédelmi miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ferenc József	nem hagyta jóvá	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Megjegyzés nélkül jóváhagyta	Budapest november 17.	Budapest november 17.	Bécs december 14.	Wallsee december 25.	Bécs 1905. január 31.	Bécs február 6.	Bécs február 11.	Bécs február 11.	Bécs február 14.	Bécs február 14.	Bécs február 19.	Bécs február 26.
	Megjegyzéssel jóváhagyta	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Tisza István kormány minisztertanácsi ülései
1904. október 21. – 1905. június 16.

8. tábla

MT ülés résztvevői		1905								
Neve		február 8.	február 14.	február 28.	március 18.	március 31.	április 14.	május 4.	május 18.	június 16.
gróf Tisza István, miniszterelnök		+	+	+	+	+	+	+	+	+
gróf Khuen-Héderváry Károly, kszkm.		–	–	–	–	–	–	+	–	–
Lukács László, pénzügyminiszter		+	+	+	+	+	+	+	+	–
Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter		–	+	+	+	+	+	+	+	+
Cseh Ervin, horvát–szlavón–dalmát miniszter		–	+	+	+	+	+	–		+
Plósz Sándor, igazságügy-miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+
Berzeviczy Albert, vallás- és közoktatásügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+
Tallián Béla, földművelésügyi miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+
Nyíri Sándor, honvédelmi miniszter		+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ferenc József	nem hagyta jóvá	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Megjegyzés nélkül jóváhagyta	Budapest március 20.	Budapest március 24.	Bécs április 11.	Bécs április 15.	Bécs április 20.	Bécs május 9.	Bécs június 4.	Bécs június 21.	Bécs június 28.
	Megjegyzéssel jóváhagyta	–	–	–	–	–	–	–	–	–

FÖLDRAJZI NÉVMUTATÓ

Abaúj-Torna vármegye (ma: megosztva Szlovákia és Magyarország között), 1903. december 31./5., 1904. július 28./45., október 21./24., december 2./45., 1905. február 28./4.

Adony, Fejér vm. (ma: Fejér m.), 1904. július 1./24.

Adriai-tenger 1905. január 6./25.

Afrika, földrész 1904. január 16./11., szeptember 22./25., december 2./29. – lásd még: Dél Afrika, Egyiptom, Etiópia, Kelet-Afrika, Marokkó, Transvaal, Tunisz, Zanzibár

Aiud, lásd: Nagyenyed

Aknaszlatina, Máramaros vm. (ma: Szolotvina, Ukrajna), 1904. szeptember 22./11.

Alagút, Budapest 1905. január 8./8.

Alba Iulia, lásd: Gyulafehérvár

Alberti; Csanádalberti, Csanád vm. (ma: Csongrád m.), 1905. január 6./33.

Alföld, lásd Nagyalföld

Almáskamarás, Arad vm. (ma: Békés m.), 1905. január 6./33.

Alsódomonya, Ung vm. (ma: Domanyinci, Ukrajna), 1905. április 14./15.

Alsó-Fehér vármegye (ma: Románia), 1903. december 31./5., 1904. február 7./16., november 5./20., 1905. január 6./13., március 31./1.

Alsókalocsa, lásd: Kalocsa, Máramaros vm.

Alsószinevér, Máramaros vm. (ma: Szinevir, Ukrajna), 1904. január 9./22.

Ambrózfalva, Csanád vm. (ma: Csongrád m.), 1905. január 6./33.

Amerika, földrész 1903. július 9./2., október 12./14., november 23./4., december 4./7., 4./18., 1904. január 9./14., március 13./8, 22., április 13./2., május 3./36., július 1./2.; 28./44., szeptember 8./38., 1905. április 14./1 – lásd még: Amerikai Egyesült Államok, Dél-Amerika, Kuba, La Plata, Mexikó

Amerika (USA), lásd Amerikai Egyesült Államok

Amerikai Egyesült államok, Amerika 1903. október 12./14., november 23./4., december 4./7., 4./18., 1904. január 9./14., március 13./8., április 13./2., május 3./36., július 1./2., 28./44., 1905. április 14./1.

Amsterdam, lásd: Amszterdam

Amszterdam; Amsterdam, Hollandia 1903. augusztus 5./22.

Angern, Ausztria (ma: Angern an der March, Ausztria), 1904. július 11.

Angern an der March, lásd: Angern

Anglia, lásd: Nagy-Britannia

Angyalháza puszta; Pusztaangyalháza Hajdúszoboszló, Hajdú vm. (ma: Hajdú-Bihar m.), 1905. április 14./13.

Apátfalva, Csanád vm. (ma: Csongrád m.), 1905. január 6./33.

Apatin, Bács-Bodrog vm. (ma: Apatin), 1904. január 9./20.

Arad, Arad vm. (ma: Arad, Románia), 1903. augusztus 5./24., december 31./5., 1905. január 6./33., március 31./1.

Arad vármegye (ma: megosztva Románia és Magyarország között), 1903. augusztus 5./24., december 31./5., 1904. január 9./18., március 13./9., május 3./26., december 10./17., 1905. január 6./33., március 31./1.

Ardeal, lásd: Erdély

Armeniş, lásd: Örményes

As Suways, lásd: Szuez

Athén; Athine, Görögország

Athine, lásd: Athén

Aurélháza, lásd: Aurelháza

Aurelháza; Aurélháza, Torontál vm. (ma Rauți, Románia), 1904. december 2./41.; 1905. január 6./33.
Ausztria 1903. július 9./2., 5., 17./9., 17./13., 22./11., 28./1., augusztus 5./8., november 23./10., december 4./7.; 31./1., 31./14., 31./23., 1904. január 9./31., 16./11., március 13./5.; 25./13., május 3./12., 31./7., 49., július 1./24., 12./43., 26./2., augusztus 4./1., szeptember 8./38., 22./24., 23./12., október 24./2., 28./32., december 2./45., 10./25., 28./1., 1905. január 6./25., 28./11., február 8./8., 28./27., március 18./3., április 14./11., május 18./22. – lásd még: Bukovina, Csehország, Galícia, Osztrák Köztársaság
Ázsia, földrész 1903. augusztus 26./1., 1904. január 16./11., május 3./35., december 2./29., lásd: még Ceylon, India, Indonézia, Kelet-Ázsia, Kelet-India, Kína, Közép-Ázsia, Molukka szigetek, Szélső-Kelet, Szingapúr, Új-Guinea

Bábahalma, Kis-Küküllő vm. (ma: Bobohalma, Románia), 1905. január 6./29.
Bábolna; Bábolnapuszta, Komárom vm. (ma: Bábolna, Komárom m.), 1903. július 9./19., október 12./19., november 10./8., 1904. május 9./2.
Bábolnapuszta, lásd: Bábolna
Bačka Topola, lásd: Topolya
Bačko Gradište, lásd: Bácsföldvár
Bács-Bodrog vármegye (ma: megosztva Szerbia és Magyarország között), 1903. július 22./10., augusztus 5./24., október 1./10, december 31./5., 1904. január 9./19., 9./20., 16./15., 23./14., március 13./28., július 1./24., szeptember 8./3., 8./25., október 14./8., 1905. január 6./33., 27./15., március 18./10.
Bácscséb; Dunacséb, Bács-Bodrog vm. (ma: Čelarevo, Szerbia), 1903. október 1./10.,1904. január 23./14.
Bácsföldvár, Bács-Bodrog vm. (ma Bačko Gradište, Szerbia), 1903. augusztus 5./24.
Bácsgyulafalva, lásd: Gyulafalva
Bács-Kiskun megye, lásd: Baja, Gemenc, Jászkerekegyháza, Kalocsa, Kecskemét, Lajosmizse, Ordas, Sükösd, Uszód
Bácsszentiván, lásd: Priglevicaszentiván
Bad Ischl, lásd: Ischl
Badacsonytomaj, Zala vm. (ma: Veszprém m.), 1903. augusztus 26./3.
Baia Mare, lásd: Nagybánya
Baia Sprie, lásd: Felsőbánya
Baile Herculane, lásd: Herkulesfürdő
Baja, Bács-Bodrog vm. (ma: Bács-Kiskun m.), 1904. július 1./24., szeptember 8./3., 1905. március 18./10.
Balassagyarmat, Nógrád vm. (ma: Nógrád m.), 1905. március 18./10.
Balaton, tó 1903. augusztus 26./3., május 3./22.
Balatonberény, Somogy vm. (ma: Somogy megye), 1903. augusztus 26./3.
Balatonboglár, lásd: Boglár
Balatonfüred, Zala vm. (ma: Veszprém m.), 1903. augusztus 26./3., 1904. december 18./17.
Balatonkenese, lásd: Kenese
Balf, Sopron vm. (ma: Győr-Sopron m.), 1905. március 18./10.
Balkán államok 1905. április 14./1. – lásd: még Bulgária, Görögország, Montenegro, Románia, Szerbia, Török Birodalom
Banatski Berestovac, lásd: Beresztóc
Banská Bystrica, lásd: Besztercebánya
Baňská-Belá (Bélabánya), lásd: Selmecbánya
Banská-Hodruša, lásd: Hodrus
Banská-Štiavnica, lásd: Selmecbánya
Baranya megye, lásd: Pécs

Baranya vármegye (ma: megosztva Horvátország és Magyarország között), 1903. december 31./5., 1904. március 13./14., december 2./30., 1905. március 31./1.
Baraolt, lásd: Barót
Barcs, Somogy vm. (ma: Somogy m.), 1904. június 14./16., december 2./30.; 1905. szeptember 8./2., 1906. március 14./28.
Barlafalu, Szatmár vm. (ma: Borleşti, Románia), 1904. október 21./16.
Baross fakikötő, Fiume 1904. január 9./13.
Barót, Háromszék vm. (ma: Baraolt, Románia), 1903. november 18./27.
Bars vármegye (ma: Szlovákia), 1905. február 5./33., május 4./13.
Báta, Tolna vm. (ma: Tolna m.), 1904. július 28./41.
Bátaszék, Tolna vm. (ma: Tolna m.), 1904. július 1./24.
Batiz, Szatmár vm. (ma: Botiz, Románia), 1904. május 31./37. – lásd még: Batizvasvári
Batizvasvári, Szatmár vm. (később egyesült Batizzal)
Batrovce, helyesen Batrovci, Szerém (Srijem) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Batrovci, Horvátország), 1904. július 28./37.
Batrovci, lásd: Batrovce
Battonya, Csanád vm. (ma: Békés m.), 1905. január 6./33.
Bécs; Wien, Ausztria 1903. július 9./2., 9./5., december 4./7., 1904. március 13./5., július 26./2., augusztus 4./1., szeptember 23./12., október 24./2., december 2./45., 10./25., 1905. január 6./25., február 8./8., március 18./3., április 14./11.
Bedekovcina, lásd: Bedekovcsina
Bedekovcsina; Bedekovcina, Varasd (Varaždin) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Bedekovčina, Horvátország), 1904. július 1./24.
Bega, lásd: Béga f.
Béga f. (ma: Bega, Románia; Begej, Szerbia), 1904. május 31./43., október 13./27., december 2./41. –, lásd: Béga-csatorna
Bega Veche, lásd: Óbéga
Béga-csatorna (ma: Canalul Bega, Románia; Begejski kanal, Szerbia), 1904. október 13./27., december 2./41.
Bégaszentmihály, lásd: Románszentmihály
Begej, lásd: Béga
Begejski kanal, lásd: Béga-csatorna
Beka; vsz. Bökény Magyarcsanád része, Csanád vm. (ma Csongrád m.), 1905. január 6./33.
Békés megye, lásd: Almáskamarás, Apátfalva, Battonya, Békés, Dévaványa, Dombiratos, Elek, Körösladány, Kunágota, Magyarbánhegyes, Medgyesegyháza, Megyesbodzás, Mezőhegyes, Mezőkovácsháza, Nagykamarás, Orosháza, Pusztaföldvár, Református-kovácsháza, Szarvas, Tótbánhegyes, Tótkomlós, Végegyháza
Békés vármegye 1903. január 6./33., 27./10., október 31./3., november 22./19., 1904. augusztus 31./55., október 21./19., december 2./35.
Bélabánya (ma: Baňská Belá, Szlovákia), lásd: Selmecbánya
Belaja Tisza, lásd: Fehér-Tisza
Belgium 1903. július 9./3., 17./13.; 28./1., augusztus 5./8., december 31./14., 1904. július 8./37., szeptember 8./37., október 24./2., november 21./20., december 10./25., 1905. január 27./3., február 8./29., február 18./27., április 14./22., május 4./28.
Belgrád, Szerbia (ma: Beograd, Szerbia), 1904. január 23./3., 1905. március 31./14.

Belisce, helyesen: Belisce Valpó (Valpovo), Verőce (Virovitica) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Belišce, Horvátország), 1904. május 31./34.
Belišce, lásd: Belisce
Belki, lásd: Bilke
Belo Blato, lásd: Torontálerzsébetlak
Belovár-Kőrös (Bjelovar-Križevci) vármegye, Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Horvátország), 1904. május 31./52., június 14./27.
Beograd, lásd: Belgrád
Bercel; Tiszabarcel, Szabolcs vm. (ma: Szabolcs-Szatmár megye), 1904. szeptember 8./26.
Bereg vármegye (ma: megosztva Magyarország és Ukrajna között), 1903. október 12./16., december 13./1., 1904. május 31./35., december 2./41., 1905. január 6./29.
Beregsau, lásd: Beregszó f.
Beregszó f. (ma: Beregsau, Románia), 1904. december 2./41.
Beresztóc, Torontál vm. (ma Banatski Berestovac, Szerbia), 1904. szeptember 8./24.
Berettyó f. 1904. október 21./24.
bergudi dokkmedence, Fiume 1904. január 9./13.
Berlin, Német Birodalom (ma: Németország), 1904. február 7./3., május 3./24., 36., október 24./2., december 10./25.
Bern, Svájc 1905. február 28./27., június 16./3.
Besztercebánya, Zólyom vm. (ma: Banská Bystrica, Szlovákia), 1904. március 13./45.
Beszterce-Naszód vármegye (ma: Románia), 1903. december 19./1., 1905. március 31./1.
Bethausen, lásd: Bethlenháza
Bethlenháza, Krassó-Szörény vm. (ma: Bethausen, Románia), 1905. január 6./33.
Bihar vármegye (ma: megosztva Magyarország és Románia között), 1903. december 31./5., 1904. október 21./24., 1905. március 18./10., 31./1.
Bikszád, Szatmár vm. (ma: Bixad, Románia), 1904. december 2./34.
Bilke, Bereg vm. (ma: Belki, Ukrajna), 1904. december 2./41.
Bitola, lásd: Monastir
Bixad, lásd: Bikszád
Blata 1904. július 28./37. (megj.: erdészeti védkerület ma: Szlovákia)
Blumau, Ausztria (ma: Ausztria), 1904. július 12./43.
Boba, Vas vm. (ma: Vas m.), 1904. július 1./24.
Bobohalma, lásd: Bábahalma
Bodrog f. 1903. december 31./10.
Bodrogszerdahely, Zemplén vm. (ma: Streda nad Bodrokom, Szlovákia), 1904. július 12./36.
Boglár; Balatonboglár, Somogy vm. (ma: Boglárlelle része, Somogy m.), 1903. augusztus 26./3.
Boglárlelle, lásd: Boglár
Bogyiszló, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Tolna m.), 1904. július 28./41.
Boiu, lásd: Bun
Boldur rét; Boldurmajor Öregfalu része, Torontál vm. – lásd: ott 1905. január 6./31.
Boldurmajor, lásd: Boldur rét
Bombay, India 1904. január 16./11., december 2./29.
Borleşti, lásd: Barlafalu
Borovo, Szerém (Srijem) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Borovo, Horvátország), 1904. január 16./16.
Borsod vármegye 1903. július 17./19., december 31./5.
Borsod-Abaúj-Zemplén megye, lásd: Görömböly, Hőcsaba, Karád, Miskolc, Sátoraljaújhely, Tapolcafürdő, Tokaj, Tokaj-Hegyalja

Bosznia, lásd: Bosznia és Hercegovina
Bosznia és Hercegovina (ma: Bosznia-Hercegovina), 1904. május 31./49., 31./50., július 11./11., 26./2., szeptember 22./2., október 21./30.; 1905. május 4./2.
Botiz, lásd: Batiz, Batizvasvári
Bökény, lásd: Beka
Bökény Szentes része, Csongrád vm. (ma: Csongrád m.), 1904. október 21./19.
Braşov, lásd: Brassó
Brassó, Brassó vm. (ma: Braşov, Románia), 1903. december 31./5., 1904. szeptember 8./10., 1905. március 18./32.
Brassó vármegye (ma: Románia), 1903. december 4./3., 31./5., 1904. január 16./1., március 13./32., szeptember 8./10., 1905. március 18./32.
Bratislava, lásd: Pozsony
Brezno, lásd: Breznóbánya
Breznóbánya, Zólyom vm. (ma: Brezno nad Hronom, Szlovákia), 1904. július 1./30., 1./33.
Bród; Bród – Brod na Savi, Pozsega (Požega) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Slavonski Brod, Horvátország), 1904. március 19./14.
Brusztura, Máramaros vm. (ma: Lopuhov, Ukrajna), 1904. január 9./22.
Bruxelles, lásd: Brüsszel
Brüsszel; Bruxelles, Belgium 1903. július 9./3., 17./13., 28./1., augusztus 5./8., 1904. július 11./1., 1905. február 8./29., augusztus 25./15.
B. Topolya, lásd: Topolya
Bucureşti, lásd: Bukarest
Buda, Budapest része 1904. május 31./53., 1905. február 8./8.
Budapest, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Pest m.), 1903. július 17./28., 28./1., augusztus 26./7., december 13./21., 31/5., 1904. március 13./5., május 3./35., 3./36.; 31./48., 31./53., június 14./13., július 1./24., 28./39., szeptember 22./27., október 24./2., november 21./7., december 10./21., 1905. január 6./1., február 8./3., 8./8., 8./12., 8./33., március 18./3., 18./10., 31./14. – lásd még: Alagút, Buda, Budapest-Erzsébetváros, Budapest-Ferencváros, Budapest-Kelenföld, Cinkota, Dob utca, Eskü tér, Erzsébet-híd, Erzsébetfalva, Gubacs, Istvántelek, Kőbánya, Lágymányos, Mátyás utca, Óbuda, Pest, Rákos, Rákospalota, Soroksár, Újpest, Várhegy
Budapest-Erzsébetváros, Budapest része 1905. február 8./12.
Budapest-Ferencváros, Budapest része 1905. február 8./12.
Budapest-Kelenföld, Budapest része 1904. július 1./24.
Buderoni-csatorna (?), 1904. január 9./19. (megj.: Denta közelében)
Bukarest; Bucureşti, Románia 1903. december 13./5., 1904. február 7./3., július 1./5., szeptember 8./10., 1905. február 8./7. – lásd még: Románia
Bukin; Dunabökény, Bács-Bodrog vm. (ma: Mladenovo, Szerbia), 1903. július 22./10.
Bukovina, Ausztria (ma: megosztva Románia és Ukrajna között), 1904. január 16./18., szeptember 8./38., 1905. január 6./33.
Bulgária 1905. február 28./3.
Bun; Bún, Kis-Küküllő vm. (ma: Boiu, Románia), 1904. november 21./26.
Bún, lásd: Bun
Bustyaháza, Máramaros vm. (ma: Bustyina, Ukrajna), 1904. január 9./22.
Bustyina, lásd: Bustyaháza
Butin, lásd: Temesbuttyin

Čakovec, lásd: Csáktornya
Calcutta, India 1904. január 16./11.
Canalul Bega, lásd: Béga-csatorna
Canalul Beregsau, lásd: Óbéga-Beregszó-csatorna

Carei, lásd: Nagykároly
Cavnic, lásd: Kapnikbánya
Čelarevo, lásd: Bácscséb
Cerevic, helyesen: Čerevic, Szerém (Srijem) vm. Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Čerevic, Horvátország)
Čerevic, lásd: Cerevic
Ceylon sz., NBr. (ma: Sri Lanka), 1904. január 26./11.
Čib, lásd: Cséb
Cinkota, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Budapest része), 1903. december 13./21.
Cluj-Napoca, lásd: Kolozsvár
Colombo, Deylon 1904. január 16./11.
Coşteiu, lásd: Kiskostély
Craiova, lásd: Krajova
Cristuru Secuiesc, lásd: Székelykeresztúr
Crkveni Bok, Zágráb (Zagreb) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok 1904. július 28./37.
Csákigorbó, Szolnok-Doboka vm. (ma: Gîrbou, Románia), 1904. július 12./36.
Csáktornya, Zala vm. (ma: Čakovec, Horvátország), 1904. július 1./24.
Csanád vármegye (Ma: megosztva Magyarország és Románia között), 1903. július 9./19., október 12./19., 1904. május 3./26., 9./2., november 21./30., 1905. január 6./33.
Csanádalberti, lásd: Alberti
Csanádpalota, Csanád vm. (ma: Csongrád m.), 1905. január 6./33.
Csángótelep–Vajdahunyad, lásd: Vajdahunyad hozzátelepítés
Csap, Ung vm. (ma: Csop, Ukrajna), 1904. szeptember 22./26.
Cséb, lásd: Bácscséb
Csehország, Ausztria (ma: Csehország része), 1904. január 9./31., május 9./4., szeptember 8./38.
Csik vármegye (ma: Románia), 1905. február 2./2.
Csongrád, Csongrád vm. (ma: Csongrád m.), 1903. november 18./6., 1905. január 27./10.
Csongrád megye, lásd: Alberti, Ambrózfalva, Beka, Bökény, Csanádpalota, Csongrád, Kiskirályhegyes, Kövegy, Magyarcsanád, Makó, Mindszent, Nagymajláth, Ószentiván, Pitvaros, Szeged, Szentes
Csongrád vármegye (ma: megosztva Szerbia és Magyarország között), 1903. november 18./.6., december 4./6., 31./5., 1904. október 21./19., 1905. január 6./33., 27./10., február 2./2., 8./34., március 31./3.
Csop, lásd: Csap
Csorba, Liptó vm. (ma: Štrba, Szlovákia), 1903. október 13./23.
Csuny: Dunacsúny, Moson vm. (ma: Cunovo. Szlovákia), 1904. október 13./23.
Čunovo, lásd: Csuny

Dalmácia, Ausztria – lásd még: Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Horvátország), 1903. július 17./8., augusztus 5./6., 5./23., november 28./1., december 31./23., 1904. október 21./30., december 2./32.
Dánia 1903. december 31./14.
Debrecen, Hajdú vm. (ma: Hajdú-Bihar megye), 1903. december 13./1., 31./5., 1905. április 14./13.
Dél-Afrika 1904. január 16./11. – lásd még: Transvaal
Dél-Afrikai Köztársaság, lásd: Transvaal
Dél-Amerika 1904. szeptember 8./38.; 1905. április 14./1. – lásd még: Amerika, La Plata
Deliblát, Temes vm. (ma: Deliblato, Szerbia), 1904. január 30./15.
Deliblato, lásd Deliblát

Délvidék (ma: Szerbia), 1904. március 13./9.
Denta, Temes vm. (ma: Denta, Románia), 1904. január 9./19.
Dévaványa, Jász-Nagykun-Szolnok vm. (ma: Békés m.), 1905. április 14./13.
Dévény, Pozsony vm. (ma: Devín, Szlovákia), 1904. október 13./22.
Devín, lásd: Dévény
Diakovár – Djakovo, Verőce (Virovitica) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Djakovo, Horvátország), 1904. július 1./23., december 2./47.
Diósjenő, Nógrád vm. (ma: Nógrád m.), 1903. július 17./20.
Djakovo, lásd: Diakovár
Dolgoje, lásd: Dolha
Dolha, Máramaros vm. (ma: Dolgoje, Ukrajna), 1904. december 2./41.
Domanyinci, lásd: Alsódomonya
Dombiratos, Csanád vm. (ma: Békés m.), 1905. január 6./33.
Dombóvár, Tolna vm. (ma: Tolna m.), 1904. október 13./18.
Dráva f. 1904. május 31./34.
Drégelypalánk, Hont vm. (ma: Nógrád m.), 1903. július 17./20.
Drenovác – Drenovac, Verőce (Virovitica) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Slatinski Drenovac, Horvátország), 1904. május 31./34.
Drenovac Dregovác
Dumbraveni, lásd: Erzsébetváros
Dumbraveni, lásd: Gáncs
Dumbrava, lásd: Szunyogszék
Duna f. 1903. november 18./28., 1904. január 16./16., 23./14., július 28./41., október 13./23., 1905. január 6./33., március 31./15.
Dunabökény, lásd: Bukin
Dunacséb, lásd: Bácscséb; Cséb
Dunacsún, lásd: Csuny
Dunajská Streda, lásd: Dunaszerdahely
Dunántúl v. 1904. május 9./2.
Dunaszerdahely, Pozsony vm. (ma: Dunajská Streda, Szlovákia), 1903. december 13./21.
Ečka, lásd: Écska
Écska, Torontál vm. (ma: Ečka, Szerbia), 1904. május 31./43.
Egbelény, lásd: Gbellán
Eger, Heves vm. (ma: Heves m.), 1904. december 18./13.
Egyesült államok, lásd: Amerikai Egyesült Államok
Egyiptom 1905. január 27./8.
Elek, Arad vm. (ma: Békés m.), 1905. január 6./33.
Ér folyó 1904. október 21./24
Erdély v. (ma: Ardeal, Románia), 1904. szeptember 23./13., december 2./41.
Erdőköz, Zólyom vm. (ma: Pohron-Polhora, Szlovákia), 1904. július 1./30.
Erdőszáda, Szatmár vm. (ma: Ardusat, Románia), 1904. október 21./16.
Erzsébetbánya, lásd: Oláhláposbánya
Erzsébet-híd (Eskü téri híd), Budapest 1903. augusztus 26./27.
Erzsébetváros, Kis-Küküllő vm. (ma: Dumbraveni, Románia), 1904. július 28./46.
Eskü tér, Budapest, V. ker. (ma: Március 15. tér), 1903. augusztus 26./7.
Eskü téri híd, lásd: Erzsébet-híd
Észak-Amerikai Egyesült Államok, lásd: Amerikai Egyesült Államok
Eszék – Osijek, Verőce (Virovitica) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Osijek, Horvátország), 1904. július 1./23., október 13./31., december 2./47.
Esztergom, Esztergom vm. (ma: Komárom m.), 1904. december 2./45.
Esztergom vármegye (ma: megosztva Szlovákia és Magyarország között), 1904. december 2./45.

Európa, földrész 1904. március 13./33., május 3./12., december 10./25., 1905. április 4./1.

Fakert, Arad vm. (ma: Livada, Románia), 1905. január 6./33.
Farkasvölgy (ma: Lupeni) 1904. május 31./14. (megj.: az Oláh-Zsil völgyében)
Fehérgyarmat, Szatmár vm. (ma: Szabolcs-Szatmár m.), 1904. május 31./37.
Fehér-Tisza f. (ma: Belaja Tisza, Ukrajna), 1904. január 16./18.
Fejér megye, lásd Adony, Sárszentmihály, Szabolcs, Székesfehérvár, Zichyfalva
Fejér vármegye 1904. július 1./4., 1./24.
Felsőbánya, Szatmár vm. (ma: Baia Sprie, Románia), 1904. április 11./15., május 31./33.
Felsőittebe, lásd: Szerbittebe
Felső-Magyarország, lásd: Felvidék
Felsőmocsolád, lásd: Mocsolád
Felsőmuzslya, Torontál vm. (ma: Mužlja, Szerbia), 1905. január 6./33.
Felvidék (ma: Szlovákia), 1904. május 9./2., szeptember 23./1., 1905. január 6./33.
Fenyvesvölgy, lásd: Sztavna
Fiume, önálló kikötőváros (ma: Rijeka, Horvátország), 1903. július 9./2., augusztus 5./1., december 4./2.; 31./5., 1904. január 9./13., 16./11., február 24./4., március 13./8., április 13./2., június 14./13., július 1./24., szeptember 22./24., november 21./19., december 2./28., 2./29., 2./30., 1905. február 2./8., 8./2., 18./16., március 18./2.
Fogaras vármegye (ma: Románia), 1903. december 31./35., 1904. március 13./22.
Fonyód, Somogy vm. (ma: Somogy m.), 1903. augusztus 26./3.
Franciaország 1903. augusztus 5./17., november 23./10., december 31./14., 1904. június 14./7., szeptember 22./23., október 13./16., 1905. február 28./27.

Galadnabánya, lásd: Németgladna
Galícia, Ausztria (ma: megosztva Lengyelország és Ukrajna között), 1904. január 16./18., május 9./2., szeptember 8./38.
Gáncs, Szolnok-Doboka vm. (ma: Dumbraveni, Románia), 1904. március 19./13.
Garamlök, Bars vm. (ma: Lok, Szlovákia), 1905. május 4./13.
Garamolaszka, lásd: Olaszka
Gbelany, lásd: Gbellán
Gbellán; Egbelény, Trencsén vm. (ma: Gbelany, Szlovákia), 1904. december 2./12.
Gemenc–Süköst, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Bács-Kiskun m.), 1904. július 28./41.
Géza (?), 1904. december 2./35. (megj.: vasútállomás, vsz. Kaszaper mellett)
Ghioroc, lásd: Gyorok
Gîrbou, lásd: Csákigorbó
Gladna Montana, lásd: Németgladna
Gornja Mužlja, lásd: Felsőmuzslya
Gödöllő, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Pest m.), 1903. október 12./19., 1904. december 18./15.
Gömör és Kishont vármegye (ma: Megosztva Szlovákia és Magyarország között), 1904. július 1./30., 1905. március 31./1., június 16./10.
Görgény h.; Görgényi havasok (ma: Munţii Gurghiului, Románia), 1904. január 23./15.
Görgényi havasok, lásd: Görgény h.
Görögország 1904. február 7./19., július 1./15., november 21./20., 1905. február 28./46.
Görömböly, Borsod vm. (ma: Miskolc része, Borsod-Abaúj-Zemplén vm.) – lásd: Tapolcafürdő
Gyorok, Arad vm. (ma: Ghioroc, Románia), 1905. január 6./33.
Gyöngyös, Heves vm. (ma: Heves m.), 1904. október 21./6.

Győr, Győr vm. (ma: Győr-Sopron m.), 1903. december 31./5., 1905. március 31./1., május 4./27. – lásd még: Győrsziget, Révfalupataház
Győr vármegye (ma: megosztva Szlovákia és Magyarország között), 1903. december 31./5., 1904. május 31./6., 1905. március 31./1., május 4./27.
Győr-Sopron megye, lásd: Balf, Győr, Győrsziget, Magyaróvár, Révfalupataház, Sopron
Győrsziget, Győrrel egyesíttetett – lásd ott: 1904. május 31./6., 1905. május 4./27.
Gyulafalva; Bácsgyulafalva, Bács-Bodrog vm. (ma: Telečka, Szerbia), 1905. január 6./33.
Gyulafehérvár, Alsó-Fehér vm. (ma: Alba Iulia, Románia), 1905. január 6./13.

Habereck, Bács-Bodrog vm. (ma: Szerbia), 1904. január 9./20. (megj.: kincstári erdőbirtok Apatin közelében)
Hága, 's-Gravenhage, Den Haag, Hollandia 1903. december 31./14., 1904. május 3./12.
Hajasd, lásd: Voloszánka
Hajdú vármegye 1903. december 4./17., 13./1., 31./5., 1904. október 13./18., december 18./23., 1905. április 14./13.
Hajdú-Bihar megye, lásd: Angyalháza puszta, Debrecen, Hajdúnánás, Kaba, Nádudvar, Püspökladány
Hajdúnánás, Hajdú vm. (ma: Hajdú-Bihar m.), 1904. december 18./23.
Hajdúszoboszló, lásd: Angyalháza puszta
Hajmáskér, Veszprém vm. (ma: Veszprém m.), 1905. május 4./31.
Hanság v. 1904. szeptember 8./38.
Hármas-Kőrös f. 1904. október 21./19.
Háromszék vármegye (ma: Románia), 1903. július 17./11., november 18./27., december 31./5., 1904. január 16./1., március 13./34., 1905. március 18./32.
Hatvan, Heves vm. (ma: Heves m.), 1905. február 8./30.
Havasmező (Ruszpolyána), Máramaros vm. (ma: Poienile de sub Munte, Románia), 1904. január 16./18.
Hegyesmajtény, lásd: Majthén
Hejőcsaba, lásd: Hőcsaba
Hercegovina, lásd: Bosznia és Hercegovina
Herkulesfürdő, Krassó-Szörény vm. (ma: Baile Herculane, Románia), 1905. január 27./16., március 18./22.
Hernád f. 1904. október 21./24.
Hetin, lásd: Tamásfalva
Heves megye, lásd: Eger, Gyöngyös, Hatvan, Pély, Tarnaszentmiklós
Heves vármegye 1904. október 21./6., december 18./13., 1905. február 8./30., április 14./13.
Simljan, helyesen Humljani, Verőce (Virovitica) vm. Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Humljani, Horvátország), 1904. május 31./34.
Hodrus; Hodrusbánya Selmec és Bélabánya, Hont vm. (ma: Banská-Hodruša, Szlovákia), lásd: Selmecbánya
Hodrusbánya, lásd: Hodrus
Hódság, Bács-Bodrog vm. (ma: Odžaci, Szerbia), 1904. szeptember 8./25.
Hollandia 1903. augusztus 5./22., 26./11., december 31./14., 1904. május 3./12., szeptember 8./38.
Homokos, lásd: Mramorák
Hongkong, lásd: Honkong
Honkong, Hongkong; Hsziankang NBr. 1904. január 16./11.
Hont vármegye (ma: megosztva Szlovákia és Magyarország között), 1903. július 17./20., 1904. július 12./17., 1905. február 28./30.
Hortobágy v. 1905. április 14./13.
Horvátország, lásd: Batrovce, Bedekovcsina, Belišce, Bergud, Borovo, Bród, Cerevic, Crkveni Bok, Csáktornya, Diakovár, Drenovác, Fiume, Himljan,

Jaszenovác, Károlyváros, Lipovác, Mitrovica, Nasic, Orahovica, Otocsác, Pétervárad, Pola, Ponikvari, quarnerói szk., Száva f., Szuszek, szuszeki Duna-ág, Topuskó gyógyfürdő, Trau, Vinkovce, Vočin, Vörösmajor, Vrpolje, Vukovár, Zágráb, Zimony, Zsupanje – lásd még: Baranya vm., Belovár-Kőrös vm., Dalmácia, Lika Krbava vm., Modrus-Fiume vm., Pozsega vm., Somogy vm., Szerém vm., Varasd vm., Verőce vm., Zágráb vm.
Horvát–Szlavón–Dalmátországok 1903. július 9./1., 9./5., 17./18., augusztus 5./6., 5./17., 5./23., november 18./32., 23./6., 28./1., december 4./24., 13./26., 31./23., 31./32., 1904. február 24./4., március 13./13., 13./14., 19./14., 25./15., 31./52., május 3./12., 9./3., 9./4., 31./34., 44., június 14./7., 14./13., 14./36., július 1./2., 1./22., 1./40., 12./38., szeptember 8./38., október 13./31., 21./30., november 5./16., december 2./32.; 10./22., 1905. január 6./3., 6./27., február 28./40., április 14./17., 14./18., június 16./7. – lásd még: Baranya vm., Dalmácia, Lika Krbava vm., Modrus-Fiume vm., Pozsega vm., Somogy vm., Szerém vm., Varasd vm., Verőce vm., Zágráb vm.
Hőcsaba; Hejőcsaba, Borsod vm. (ma: Miskolc része, Borsod-Abaúj-Zemplén m.), 1903. július 17./19.
Hronec, lásd: Kisgaram
Hsziankang, lásd: Hongkong
Huncovce, lásd: Hunfalu
Hunedoara, lásd: Vajdahunyad
Hunfalu; Hunfalva, Szepes vm. (ma: Huncovce, Szlovákia), 1905. május 4./13.
Hunfalva, lásd: Hunfalu
Hunyad vármegye (ma: Románia), 1903. november 18./19., 1904. január 16./1., május 31./14., szeptember 22./12., december 2./41.
Huta, lásd: Hutta
Hutta; Unghuta, Ung vm. (ma: Huta, Ukrajna), 1904. május 31./44.

Ibrány, Szabolcs vm. (ma: Szabolcs-Szatmár m.), 1904. szeptember 8./26.
Ilnyica, lásd: Ilonca
Ilonca, Bereg vm. (ma: Ilnyica, Ukrajna), 1903. október 12./6.
India 1904. január 16./11., december 2./29. lásd még: Kelet-India
Indonézia, lásd: Molukka szk., Új-Guinea
Ischl; Bad Ischl, Ausztria 1903. augusztus 5./8.;
Istanbul, lásd: Konstantinápoly
Istvánháza; Istvánházapuszta Szelevény része, Jász-Nagykun-Szolnok vm. 1904. szeptember 22./9.
Istvánházapuszta, lásd: Istvánháza
Istvántelek, Rákospalota része, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Budapest része), 1904. december 10./15.
Isztambul, lásd: Konstantinápoly
Izmit, Török Birodalom (Törökország), 1905. február 28./4.
Izvoru-Valye-Bonluj-Sztenesora h. Máramaros vm. (ma: vsz. Románia), 1904. január 9./21.
Jaša Tomič, lásd: Módos
Jasenovac, lásd: Jaszenovác
Jaszenovác, helyesen Jasenovac, Pozsega (Pozega) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Jasenovac, Horvátország), 1904. július 28./38.
Jászkerekegyháza; Kerekegyháza, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Bács-Kiskun m.), 1904. május 31./36.
Jászkisér, Jász-Nagykun-Szolnok vm. (ma: Jász-Nagykun-Szolnok m.), 1905. április 14./13.
Jász-Nagykun-Szolnok vármegye 1903. november 18./6., 1904. szeptember 22./9., november 21./24., 1905. április 14./13.
Jiul de Vest, lásd: Oláh-Zsil

Kaba, Hajdú vm. (ma: Hajdú-Bihar m.), 1903. december 4./17.
Kadarkút, Somogy vm. (ma: Somogy m.) – lásd: Szentimre
Kalocsa; vsz. Alsókalocsa, Máramaros vm. (ma: Kolocsava, Ukrajna), 1904. január 9./22.
Kamenic, helyesen Kamenica, Szerém (Srijem) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Kamenica, Horvátország)
Kamenica, lásd: Kamenic
Kamenica, lásd: Ókemence
Kapelna, Verőce vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Kapelna, Horvátország)
Kapnik, lásd: Kapnikbánya
Kapnikbánya, Szatmár vm. (ma: Cavnic, Románia), 1904. május 31./12.
Kaposvár, Somogy vm. (ma: Somogy m.), 1904. június 14./16., december 2./17.
Karád; Tiszakarád, Zemplén vm. (ma: Borsod-Abaúj-Zemplén m.), 1904. szeptember 8./26.
Karlovac, lásd: Károlyváros
Károlyváros – Karlovac, Zágráb (Zagreb) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Karlovac, Horvátország), 1904. március 13./14.
Kassa, Abaúj-Torna vm. (ma: Košice, Szlovákia), 1903. december 31./5., 1904. július 28./45., december 2./45., 1905. február 28./4.
Kastély, lásd: Kiskostély
Kecskemét, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Bács-Kiskun m.), 1904. május 31./36.
Kelenföld, lásd: Budapest-Kelenföld
Kelet-Afrika 1904. január 16./11., december 2./29. – lásd még: Afrika földrész
Kelet-Ázsia 1904. január 16./11., december 2./29. – lásd még: Ázsia földrész
Kelet-India 1904. január 16./11. – lásd még: Ázsia földrész, India
Kenese; Balatonkenese, Veszprém vm. (ma: Veszprém m.), 1903. augusztus 26./3.
Kerekegyháza, lásd: Jászkerekegyháza
Kerény, lásd: Kernyája
Kerepes, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Kerepestarcsa része, Pest m.), 1903. december 13./21.
Kerepestarcsa, lásd: Kerepes
Keselőkő, lásd: Podrágy
Késmárk, Szepes vm. (ma: Kežmarok, Szlovákia), 1904. június 14./30.
Keszthely, Zala vm. (ma: Zala m.), 1903. augusztus 26./3.
Kettős-Körös f. 1904. október 21./19.
Kevevára, lásd: Kubin
Kézdivásárhely, Háromszék vm. (ma: Tîrgu Secuiesc, Románia), 1903. december 31./5., 1905. június 16./10.
Kežmarok, lásd: Késmárk
Kína 1903. augusztus 26./1., 1904. január 16./11. – lásd még: Ázsia
Királyhágó, hágó (ma: Piatra Craiului, Románia), 1904. január 9./25.
Királyhegyes, lásd: Kiskirályhegyes
Kisbér, Komárom vm. (ma: Komárom m.), 1904. május 9./2., szeptember 8./38
Kisgaram, Zólyom vm. (ma: Hronec, Szlovákia), 1904. július 1./30.
Kisiratos, Csanád vm. (ma: Dorobanți, Románia), 1905. január 6./33.
Kiskastély, lásd: Kiskostély
Kiskirályhegyes; Királyhegyes, Csanád vm. (ma: Csongrád m.), 1905. január 6./33.
Kiskostély; Kiskastély, Krassó-Szörény vm. (ma: Coşteiu, Románia) (megj.: Nagykastéllyal Kastély néven egyesült, ennek román neve a fenti), 1904. április 11./18.
Kis-Küküllő f. (ma Tîrnava Mică, Románia), 1905. január 6./29., október 17./7.
Kis-Küküllő vármegye (ma: Románia), 1904. július 28./14., 28./46., november 21./26., 1905. január 6./29.

Kisporuba, Liptó vm. (ma: Liptovská Porúbka, Szlovákia), 1903. október 12./22.
Kiszucaújhely, Trencsén vm. (ma: Kysucké Nové Mesto, Szlovákia), 1904. október 21./6.
Kolocsava, lásd: Kalocsa
Kolozs vármegye (ma: Románia), 1903. november 18./27., december 31./5., 1904. január 9./25., 23./15., március 19./13., július 12./36., november 5./20., december 10./5., 1905. március 31./1.,
Kolozsvár, Kolozs vm. (ma: Cluj-Napoca, Románia), 1903. november 18./27., december 31./5., 1904. január 9./25., 23./15., március 19./13., július 12./36., november 5./20., december 10./5., 1905. március 31./1
Komárno, lásd: Komárom
Komárom, Komárom vm. (ma: északi része Komárno, Csehszlovákia, déli része Komárom, Komárom m.), 1903. december 13./20
Komárom megye, lásd: Bábolna, Bánhida, Esztergom, Felsőgalla, Kisbér, Komárom
Komárom vármegye (ma: megosztva Szlovákia és Magyarország között), 1903. július 9./19., október 12./19., november 10./8., december 13./21., 1904. május 9./2., szeptember 8./38.
Konstantinápoly, Török Birodalom (ma: Istanbul; Isztambul, Törökország), 1904. március 13./33., június 14./13. 1905. február 28./4.
Korong, Vas vm. (ma: Krog, Szlovénia)
Košice, lásd: Kassa
Kosovska Mitrovica, lásd: Mitrovica
Koszovó v., Török Birodalom (ma: Koszovó), 1904. február 7./19.
Kovin, lásd: Kubin
Kőbánya, Budapest X. ker. 1903. december 13./21.
Königsdorf–Oppova, Torontál vm. –, lásd: Oppova 1905. január 6./33.
Kőrös f. 1904. október 21./19. – lásd még: Hármas-Kőrös
Kőröshegy, Somogy vm. (ma: Somogy m.), 1903. augusztus 26./3.
Kőrösladány, Békés vm. (ma: Békés m.), 1904. október 21./19.
Körtvélyes 1905. szeptember 13./19.
Kővágóörs, Zala vm. (ma: Veszprém m.), 1903. augusztus 26./3.
Kövegy, Csanád vm. (ma: Csongrád m.), 1905. január 6./33.
Köveskál, lásd: Köveskálla
Köveskálla; Köveskál, Zala vm. (ma: Veszprém m.), 1903. augusztus 26./3.
Középapsa, Máramaros vm. (ma: Szrednye Vogyanoe, Ukrajna) 1903. november 18./25.
Közép-Ázsia 1904. május 3./35 – lásd még: Ázsia
Krajova; Craiova, Románia 1905. március 18./11.
Krassó-Szörény vármegye (ma: megosztva Szerbia és Románia között), 1903. november 18./9., 1904. április 11./18., 1905. január 6./30., 27./13., 27./14., 27./16., március 18./22.,
Krog, lásd: Korong
Kuba 1905. április 14./1.
Kubin, pontosan: Temeskubin; Kevevára, Temes vm. (ma: Kovin, Szerbia), 1904. július 1./8., 1905. január 6./33., május 4./16.
Kunágota, Csanád vm. (ma: Békés m.), 1905. január 6./33.
Kvarner öböl, lásd: Quarnerói szk.
Kysucké Nové Mesto, lásd: Kiszucaújhely

La Plata v., Dél-Amerika 1904. szeptember 8./38.
Lajosmizse, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Bács-Kiskun m.), 1904. május 31./36.

Lengyelország, lásd: Galëcia, Szepes vm., Szilézia
Liège, Belgium 1905. április 14./22., május 4./28.
Lika-Krbava vármegye, Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Horvátország), 1904. november 21./25.
Lipovác, helyesen: Lipovac, Szerém (Srijem) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Lipovec Horvátország), 1904. július 28./37.
Lipovac, lásd: Lipovác
Liptó vármegye (ma: Szlovákia), 1903. október 12./22
Lisszabon, Portugália 1905. május 4./3.
Livada, lásd: Fakert
Liverpool, Nagy-Britannia 1904. március 13./8., április 13./2.
Lok, lásd: Garamlök
London, Nagy-Britannia 1904. január 30./7., december 2./28., 1905. május 4./28.
Lonka, Máramaros vm. (ma: Lunca la Tisa, Románia), 1904. szeptember 8./23.
Lipej, lásd: Lopér
Lopér, Zólyom vm. (ma: Szlovákia), 1904. július 1./30.
Lopuhov, lásd: Brusztura
Luduş, lásd: Marosludas
Lugoj, lásd: Németlugos
Lugos, lásd: Németlugos
Lunca la Tisa, lásd: Lonka
Luxemburg 1903. december 31./14.

Macedonia, lásd: Monistir
Macskos 1903. november 18./28. („macskos-sivinai Duna-szakasz")
macskos-sivinai Duna-szakasz 1903. november 18./28.
Magurka; Magurkabányatelep Németlipcse, Liptó vm. – lásd: 1903. október 12./22.
Magurkabányatelep, lásd: Magurka
Magyarbánhegyes, Csanád vm. (ma: Békés m.), 1905. január 6./33.
Magyarcsanád, Csanád vm. (ma: Csongrád m.), 1905. január 6./33. – lásd még: Beka
Magyarfalu, Pozsony vm. (ma: Záhorská Ves, Szlovákia), 1904. július 11./1.
Magyaróvár, Moson vm. (ma: Mosonmagyaróvár, Győr-Sopron m.), 1905. február 28./32., március 18./3., május 4./28.
Magyarpécska, Arad vm. (ma: vsz. összeolvadt Ópécskával Pécska néven – lásd ott), 1905. január 6./33.
Magyarszentmárton, Torontál vm. (ma: Sînmartinu Maghiar, Románia), 1905. január 6./33.
Mailat, lásd: Majláthfalva
Majláthfalva, Temes vm. (ma: Mailat, Románia), 1905. január 6./33.
Majthén; Hegyesmajtény, Trencsén vm. (ma: Mojtĕn, Szlovákia), 1905. február 8./13.
Makó, Csanád vm. (ma: Csongrád m.), 1905. január 6./33.
Málta, NBr. (ma: Máltai Köztársaság), 1904. szeptember 8./38.
Máltai Köztársaság, lásd: Málta
Maluku szk., lásd: Molukka szk.
Máramaros vármegye (ma: megosztva Románia és Ukrajna között), 1903. november 18./24., 18./25., december 4./2., 4./19., 13./1., 1904. január 9./21., 9./22., 16./18., szeptember 8./23., 22./11., december 2./41., 1905. január 6./29.
Máramarossziget, Máramaros vm. (ma: Sighetu Marmaţiei, Románia), 1903. december 4./19.
March, lásd: Morva f.
Március 15. tér, lásd: Eskü tér
Mária Terézia móló, Fiume 1904. január 9./13.
Marokkó Fr., Afrika
Maros f. 1904. december 2./41., 1905. január 6./29.

Marosludas, Torda-Aranyos vm. (ma: Luduş, Románia), 1904. szeptember 8./27.
Marosszalatna, lásd: Marosszlatina
Marosszlatina; Marosszalatna, Arad vm. (ma: Slatina de Mureş, Románia), 1904. január 9./18.
Maros-Torda vármegye (ma: Románia), 1903. november 10./3., december 4./3., 1904. július 28./15., 1905. május 4./37., 18./11.
Marosvásárhely, Maros-Torda vm. (ma: Tîrgu Mureş, Románia), 1903. november 10./3., 1904. július 28./15., 1905. május 4./37.
Mátészalka, Szatmár vm. (ma: Szabolcs-Szatmár m.), 1904. szeptember 22./26.
McKeesport, Amerikai Egyesült Államok 1903. november 23./4.
Medgyesbodzás, lásd: Megyesbodzás
Medgyesegyháza, Arad vm. (ma: Békés m.), 1904. december 10./17.
megszállott tartományok, lásd: Bosznia és Hercegovina
Megyesbodzás, helyesen: Medgyesbodzás, Arad vm. (ma: Békés m.), 1905. január 6./33.
Mészdorgos, Temes vm. (ma: Varniţa, Románia), 1905. január 6./33.
Mexikó 1903. július 9./2., 1904. március 13./22., lásd még: Amerika
Mezőhegyes, Csanád vm. (ma: Békés m.), 1903. július 9./19., október 12./19., 1904. május 9./2., 1905. január 7./33.
Mezőkovácsháza, Csanád vm. (ma: Békés m.), 1905. január 6./33.
Mezőörke, Torda-Aranyos vm. (ma: Urca, Románia) 1903. december 31./28.
Miava f. (ma: Myjava, Szlovákia) 1904. október 21./17.
Michalová lásd Mihálytelek
Mihálytelek, Zólyom vm. (ma: Michalová, Szlovákia) 1904. július 1./30.
Milano, lásd: Milánó
Milánó; Milano, Olaszország 1903. december 4./7., 1904. december 2./38.
Milvalle-Allegheny (?), Amerikai Egyesült Államok 1903. december 4./7. –, lásd még: Amerika
Mindszent, Csongrád vm. (ma: Csongrád m.) 1905. február 8./34.
Miskolc, Borsod vm. (ma: Borsod-Abaúj-Zemplén m.) 1903. július 17./19., december 31./5. – lásd még: Diósgyőr, Görömböly, Hőcsaba, Pereces, Tapolcafürdő
Miskolctapolca, lásd: Tapolcafürdő
Mislavad, Vörösmajor
Mitrovica, Szerém (Srijem) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Sremska Mitrovica, Horvátország) 1904. március 19./14.
Mitrovica, Török Birodalom (ma: Kosovska Mitrovica, Szerbia) 1905. május 18./17.
Mladenovo, lásd: Bukin
Mlinski Ottok sz., Szerbia 1904. május 31./2.
Mocsolád; vsz. Felsőmocsolád, Somogy vm. (ma: Somogy m.) 1904. december 2./33.
Módos, Torontál vm. (ma: Jaša Tomič, Szerbia) 1903. október 12./18.
Modrus-Fiume (Modruš-Rijeka) vármegye, Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Horvátország) 1903. augusztus 19./3.
Modruš-Rijeka, lásd: Modrus-Fiume vármegye
Mojtěn, lásd: Majthén
Molukka szk. (ma: Maluku szk., Indonézia) 1903. augusztus 26./11.
Monastir, Török Birodalom (ma: Bitola. Macedonia), 1904. február 7./19.
Montenegro (ma: Montenegro), 1904 március 13./6., október 21./30., június 28./1.

Morava, lásd: Morva f.
Morović, lásd: Morovics
Morovics, helyesen: Morović, Szerém (Srijem) vm. (ma: Morović, Szerbia), 1904. július 28./37.
Morva f. (ma: Morava, Csehország); March, Ausztria), 1904. október 13./22.
Moson vármegye (ma: megosztva Ausztria, Szlovákia és Magyarország között), 1904. július 12./43., október 13./23., 1905. február 28./32., március 18./3., május 4./28.
Mosoni-Duna, lásd: Mosoni Duna-ág
Mosoni Duna-ág (ma: Mosoni-Duna), 1904. október 13./23.
Mosonmagyaróvár, lásd: Magyaróvár
Mostunga dülő Bács-Bodrog vm. (ma: Szerbia), 1904. január 9./20.
Mosztafalva, lásd: Musztesd
Mramorák; Homokos, Temes vm. (ma: Mramorak, Szerbia), 1904. január 30./15.
Mramorak, lásd: Mramorák
Musteşti, lásd: Musztesd
Musztesd, Mosztafalva, Arad vm. (ma: Musteşti, Románia), 1904. január 9./18.
München, Német Birodalom (ma: Németország), 1903. augusztus 26./2.
Myjava, lásd: Miava

Nădlac, lásd: Nagylak
Nádudvar Hajdú vm. (ma: Hajdú-Bihar m.), 1903. december 4./17.
Nagyalföld v. 1904. május 3./26., 9./2., szeptember 8./38., 1905. április 14./13.
Nagybánhegyes, lásd: Tótbánhegyes
Nagybánya, Szatmár vm. (ma: Baia Mare, Románia), 1904. április 11./15., május 31./33., 37.
Nagybecskerek, Torontál vm. (ma: Zrenjanin, Szerbia), 1904. május 31./43., szeptember 22./9., 1905. január 6./33.
Nagyberezna, Ung vm. (ma: Velikij Bereznij, Ukrajna), 1903. november 18./35., 1904. május 3./21., 1905. január 27./12.
Nagy-Britannia 1903. augusztus 26./11., 1904. január 16./11., 30./7., március 13./8., április 13./2., szeptember 22./23., december 2./28., 1905. január 27./15., február 8./35., május 4./28.
Nagyenyed, Alsó-Fehér vm. (ma: Aiud, Románia), 1903. december 31./5.
Nagyér, lásd: Nagymajláth
Nagyerzsébetlak, lásd: Torontálerzsébetlak
Nagyiván, Heves vm. (ma: Jász-Nagykun-Szolnok m.), 1905. április 14./13.
Nagykamarás, Arad vm. (ma: Békés m.), 1905. január 6./33.
Nagykanizsa, Zala vm. (ma: Zala m.), 1903. december 31./5.
Nagykároly, Szatmár vm. (ma: Carei, Románia), 1904. szeptember 22./26., október 21./16.
Nagykastély, lásd: Kiskostély
Nagy-Küküllő vármegye (ma: Románia), 1904. november 21./26.
Nagylak, Csanád vm. (ma: Nădlac, Románia), 1905. január 6./33.
Nagymajláth, Csanád vm. (ma: Nagyér, Csongrád vm.), 1905. január 6./33.
Nagymaros, Hont vm. (ma: Pest m.), 1905. február 28./30.
Nagyoroszi, Nógrád vm. (ma: Nógrád m.), 1903. július 17./20.
Nagypuszta vsz., Ótelekhez tartozik, Torontál vm. – lásd: 1905. január 6./31.
Nagysomkút, lásd: Somkút
Nagyszeben, Szeben vm. (ma: Sibiu, Románia), 1903. december 31./5.
Nagyvárad, Bihar vm. (ma: Oradea, Románia), 1903. december 31./5., 1905. március 18./10.
Nándor altáró Kapnikbánya, Szatmár vm. – lásd: 1904. május 31./12.

Nasic – Našice, Verőce (Virovitica) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Našice, Horvátország), 1904. március 19./14.
Našice, lásd: Nasic
Német Birodalom 1903. december 31./14., 1904. január 9./30., 16./19., 23./16., 26./1., február 7./14., 14./6., március 13./4., április 13./5., május 3./24., 3./36., augusztus 4./1., szeptember 8./36., 8./38., 22./3., 4., október 24./2., december 10./25., 1905. január 27./3., február 28./27., április 14./1.
Németalföld, lásd: Hollandia
Németgladna, Galadnabánya, Krassó-Szörény vm. (ma: Gladna Montană, Románia), 1905. január 27./14.
Németlipcse, Liptó vm. (ma: Partizánska Lupča, Szlovákia) – lásd: Magurka
Németlugos; Lugos, Krassó-Szörény vm. (ma: Lugoj, Románia), 1905. január 27./13.
Németország, lásd: Német Birodalom
Németpalánka, lásd: Újpalánka
Németszentmihály, Temes vm. (ma: Sînmihaiul German, Románia), 1904. december 2./41., 1905. január 6./33.
Nevicke, Ung vm. (ma: Nevickoje, Ukrajna), 1904. június 14./19.
Nevickoje, lásd: Nevicke
New York, Amerikai Egyesült Államok 1904. március 13./8., április 13./2.
Nitra, lásd: Nyitra
Nógrád megye, lásd: Balassagyarma, Diósjenő, Drégelypalánk, Nagyoroszi, Rétság, Romhány, Salgótarján
Nógrád vármegye (ma: megosztva Szlovákia és Magyarország között), 1903. július 17./20., 1904. május 31./14., 1905. március 18./10.
Norvégia 1903. december 31./14.
Nováky, lásd: Nyitranovák
Novi Sad, lásd: Újvidék
N.sz.Mihály, lásd: Németszentmihály
Nürnberg, Német Birodalom (ma: Németország), 1904. január 16./19.
Nyíregyháza, Szabolcs vm. (ma: Szabolcs-Szatmár-Bereg m.), 1904. május 31./35., 1905. május 4./37.
Nyírség v. 1904. szeptember 8./38.
Nyitra, Nyitra vm. (ma: Nitra, Szlovákia)
Nyitra vármegye (ma: Szlovákia), 1903. december 4./3., 1904. december 2./41., 1905. március 31./1.
Nyitranovák, Nyitra vm. (ma: Nováky, Szlovákia), 1904. december 2./41.

Óbéga f. (ma: Bega Veche, Románia; Stari Begej, Szerbia), 1904. december 2./41.
Óbéga-Beregszó-csatorna (ma: vsz. Canalul Beregsau), 1904. december 2./41.
Ocna Sibiului, lásd: Vízakna
Odžaci, lásd: Hódság
Ókemence, Ung vm. (ma: Kamenica, Ukrajna), 1903. november 18./26.
Oláh-Zsil, Hunyad vm. (ma: Jiul de Vest, Románia), 1904. május 31./14.
Olaszka; Garamolaszka, Zólyom vm. (ma: Valaská, Szlovákia), 1904. július 1./3.
Olaszország 1903. november 18./36., 23./10., december 4./7., 31./14., 31./21., 1904. február 7./14., 14./10., március 13./4., 13./5., 13./27., 25./13., április 13./5., szeptember 8./36., 8./38., 22./3., 22./23., október 9./1., 24./2., december 2./38., 1905. január 6./25., február 14./4., 28./27., május 4./5., 4./28., 4./35. – lásd még: Milánó, Róma, San Severino, Trieszt, Vallombrosa
Omor, Temes vm. (ma Rovinița Mare, Románia), 1904. 9./19.
Ópalánka, lásd: Újpalánka
Ópécska, lásd: Pécska
Ópécska, lásd: Pécska
Oppova; Ópáva, Torontál vm. (ma: Opovo, Szerbia) – lásd: Königsdorf
Oradea, lásd: Nagyvárad

Orahovica, Verőce (Virovitica) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Orahovica, Horvátország), 1904. május 31./34. – lásd még: Vörösmajor
Ordas, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Bács-Kiskun m.), 1905. március 31./15.
Orihovica, lásd: Rahonca
Orosháza, Békés vm. (ma: Békés m.), 1905. január 6./33., 27./10.
Orosz Birodalom (ma: Oroszország), 1903. december 31./14., 1904. március 13./4., május 3./35., szeptember 8./38., 22./23., október 21./2., december 10./25., 1905. január 27./3., április 14./1.
Oroszország, lásd: Orosz Birodalom
Osijek, lásd: Eszék
Ószentiván, Torontál vm. (ma: Tiszasziget, Csongrád m.), 1905. január 6./33.
Osztrák Köztársaság. lásd: Angern, Bécs, Blumau, Ischl, Morva f., Tobaj, Zurány – lásd még: Moson vm., Sopron vm., Vas vm.
Otelec, lásd: Ótelek
Ótelek, Torontál vm. (ma: Otelec, Románia), 1904. december 2./41., 1905. január 6./31., 6./33. – lásd még: Nagypuszta
Otočac, lásd: Otocsác
Otocsác; Otocsán – Otočac, Lika Krbava vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Otočac, Horvátország), 1904. november 21./25.
Otocsán, lásd: Otocsác
Óviz, Szepes vm. (ma: Stará Voda, Szlovákia), 1904. június 14./21.
Ozora, Tolna vm. (ma: Tolna m.), 1904. október 13./26.
Ozora Horb h., Máramaros vm. (ma: Ukrajna), 1904. január 9./22.
Öregfalu, Torontál vm. (ma: Pustiniş, Románia), 1905. január 6./31., 6./33. – lásd még: Boldur rét
Örményes, Krassó-Szörény vm. (ma: Armeniş, Románia), 1903. november 18./9.
Paks, Tolna vm. (ma: Tolna m.), 1904. július 1./24.
Palánka, Bács-Bodrog vm. (ma: Bačka Palanka, Szerbia), 1903. július 22./10., 1904. március 13./28.
Pančevo, lásd: Pancsova
Pancsova, Torontál vm. (ma: Pančevo, Szerbia), 1903. december 31./5., 1904. július 1./8., 1905. január 6./33., május 4./16.
Pápaugod; Ugod, Veszprém vm. (ma: Veszprém m.), 1904. január 30./11.
Papauți, lásd: Papolc
Papolc, Háromszék vm. (ma: Papauți, Románia), 1903. november 18./27.
Pápua Új-Guinea, lásd: Új-Guinea
Paris, lásd: Párizs
Párizs; Paris, Franciaország 1903. augusztus 5./17., november 23./10., december 31./29.; 1904. október 13./16.
Partizánska Lupča, lásd: Németlipcse
Pecica, lásd: Pécska
Pécs, Baranya vm. (ma: Baranya m.), 1903. december 31./5., 1904. március 13./14., december 2./30., 1905. március 31./1.
Pécska; vsz. Magyarpécska (ma: Ópécska és Magyarpécska egyesüléséből Pecica, Románia), 1905. január 6./33.
Pély, Heves vm. (ma: Heves m.), 1905. április 14./13.
Pest, Budapest 1905. február 8./12., december 9./40.
Pest megye, lásd: Budapest, Cinkota, Gödöllő, Istvántelek, Kerepes, Nagymaros, Rákospalota, Vác
Pest vármegye, lásd: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 1903. július 17./20., október 12./19., december 13./21., 18./15., 1904. május 31./36., július 28./41., december 10./15., 18./15., 1905. március 31./1., 31./15. – lásd még: Budapest

Pétervárad – Petrovaradin, Szerém (Srijem) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Petrovaradin, Horvátország), 1904. március 19./14.
Petroşani, lásd: Petrozsény
Petrovaradin, lásd: Pétervárad
Petrozsény, Hunyad vm. (ma Petroşani, Románia), 1904. május 31./14.
Piatra Graiului, lásd: Királyhágó
Pîrîul Alb, lásd: Riu Alb
Pitvaros, Csanád vm. (ma: Csongrád m.), 1905. január 6./33.
Plandište, lásd: Zichyfalva
Pinyászcsát h. Máramaros vm.(ma: Ukrajna), 1904. január 9./22.
Podbrezová, lásd: Zólyombrézó
Podhradie, lásd: Podrágy
Podpula h. Máramaros vm. (ma: Ukrajna), 1904. január 9./22.
Podrágy; Keselőkő, Nyitra vm. (ma: Podhradie, Szlovákia), 1904. december 2./41.
Pohron–Polhora, lásd: Erdőköz
Poienile de sub Munte, lásd: Havasmező
Pola, Ausztria (ma: Pula, Horvátország), 1903. július 17./9.
Ponikvari, lásd: Topuskó gyógyfürdő
Poroszország, Német Birodalom 1904. szeptember 8./38.
Portugália 1903. december 31./14.; 1905. május 4./6.
Požega, lásd: Pozsega vármegye
Pozsega (Požega) vármegye, Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Horvátország), 1904. március 19./14., július 28./38.
Pozsony, Pozsony vm. (ma: Bratislava, Szlovákia), 1903. december 4./3., 13./21., 31./5., 1904. július 12./43.
Pozsony vármegye (ma: Szlovákia), 1903. december 4./3., 13./21., 31./5., 1904. július 11./1., 12./43., szeptember 8./38., október 13./22. Pozsonycsákány, lásd: Csákány
Prága, Ausztria (ma: Praha, Csehország), 1904. május 31./7.
Prágerhof, Ausztria (ma: Pragersko, Szlovénia), 1904. július 1./24.
Pragersko, lásd: Prágerhof
Praha, lásd: Prága
Predeál, Fogaras vm. (ma: Predeal, Románia), 1903. december 31./35.
Predeal, lásd: Predeál
Priglevicaszentiván; Bácsszentiván, Bács-Bodrog vm. (ma: Prigrevica, Szerbia), 1904. január 9./20.
Prigrevica, lásd: Priglevicaszentiván
Pula, lásd: Pola
Pustiniş, lásd: Öregfalu
Pusztaangyalháza, lásd: Angyalháza puszta
Pusztafölcvár, Békés vm. (ma: Békés m.), 1905. január 6./33.
Pusztaszabolcs, lásd: Szabolcs
Pusztatapolca, lásd: Tapolcafürdő
Püspökladány, Hajdú vm. (ma: Hajdú-Bihar m.), 1904. október 13./18.

Quarnero öböl (ma: Kvarner öböl, Horvátország) –, lásd: quarnerói szk.
quarnerói szigetek, Dalmácia, Ausztria (ma: Kvarner öböl – Kvamerski zaljev szigetei, Horvátország), 1903. december 31./23., 1904. december 2./32.

Rahonca, Ung vm. (ma: Orihovica, Ukrajna), 1904. június 14./18.
Rákospalota, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Budapest része), 1904. december 10./15.
Rauţi, lásd: Aurelháza
Ref. Kovácsegyháza, lásd helyesen: Református kovácsháza
Ref. Kovácsháza, lásd: Református kovácsháza
Református kovácsháza, Csanád vm. (ma: vsz. Mezőkovácsháza, Békés m.), 1905. január 6./33.
Rékásszentandrás (?), 1904. március 13./31.

Rétság, Nógrád vm. (ma: Nógrád m.), 1903. július 17./20.
Révfalupataház; egyesült Győrrel, Győr vm. (ma: Győr-Sopron-Moson m.)
Rezsőháza, lásd: Rudolfsgnád
Rijeka, lásd: Fiume
Riu Alb f., vsz. helyesen Rîu Alb, Krassó-Szörény vm. (ma: Pîrîul Alb, Románia), 1903. november 18./9.
Rîu Alb, lásd: Riu Alb
Riu Alb völgye – lásd: Riu Alb 1903. november 18./9.
Rodostó, Török Birodalom (ma: Tekirdağ, Törökország), 1905. február 28./4.
Rohatetz 1904. október 13./22. (megj.: „a Morva folyó rohatetz-dévényi szakasza) (Ma: Rohatec, Csehország)
Roma, lásd: Róma
Róma, Roma, Olaszország 1903. november 23./10., 1904. február 14./10.
Románia 1903. december 13./5., 31./14., 31./35., 1904. február 7./3., július 1./2., 1./5., 1./6., augusztus 4./1., szeptember 8./10., október 24./2., 1905. február 8./7., március 18./11., Románia, lásd: Arad, Aurelháza, Bábahalma, Barlafalu, Barót, Batiz, Batizvasvári, Béga f., Béga-csatorna, Beregszó f., Bethlenháza, Bikszád, Brassó, Brázova, Buderoni csatorna, Bukarest, Bun, Csákigorbó, Denta, Erdőszáda, Erzsébetváros, Fakert, Farkasvölgy, Felsőbánya, Gáncs, Görgény h., Gyorok, Gyulafehérvár, Gyulavarsánd, Havasmező, Herkulesfürdő, Kapnik-bánya, Kereszthegy, Kézdivásárhely, Királyhágó, Kis-Küküllő f., Kisiratos, Kiskostély, Kolozsvár, Krajova, Lonka, Magyarpécska, Magyarszentmárton, Majláthfalva, Máramarossziget, Marosludas, Marosszlatina, Marosvásárhely, Mészdorgos, Mezőörke, Musztesd, Nagybánya, Nagyenyed, Nagykároly, Nagylak, Nagypuszta, Nagyszeben, Nagyvárad, Nándor altáró, Németgladna, Németlugos, Németszentmihály, Óbéga f., Óbéga-Beregszó-csatorna, Oláh-Zsil f., Ótelek, Öregfalu, Örményes, Papolc, Pécska, Petrozsény, Predeál, Riu Alb, Riu Alb völgye, Románszentmihály, Ruszkabánya, Segesvár, Sepsiszentgyörgy, Sistarovec, Somkút, Somosd, Szapáryliget, Szászsebes, Szatmárnémeti, Székelykeresztúr, Szentleányfalva, Szentmárton, Szunyogszék, Temesbittyin, Temesszlatina, Temesvár, Tihó, Újvár, Vajdahunyad, Vasér, Vasér-völgy, Veresmart, Vizakna, Zabola, Zágon, Zimándköz, Zimándújfalu, Zsil f., Zsil Völgye v.
– Lásd még: Alsó-Fehér vm., Arad vm., Beszterce-Naszód vm., Bihar vm., Brassó vm., Bukovina, Csanád vm., Csik vm., Erdély, Fogaras vm., Háromszék vm., Hunyad vm., Kis-Küküllő vm., Kolozs vm., Krassó-Szörény vm., Máramaros vm., Maros-Torda vm., Nagy-Küküllő vm., Románia, Szatmár vm., Szeben vm., Székelyföld v., Szilágy vm., Szolnok-Doboka vm., Temes vm., Torda-Aranyos vm., Torontál vm., Udvarhely vm.
Románszentmihály, Bégaszentmihály, Temes vm. (ma: Sînmihaiu Român, Románia), 1903. október 12./18., 1904. december 2./41.
Romhány, Nógrád vm. (ma: Nógrád m.), 1903. július 17./20.
Rožňava, lásd: Rozsnyó
Rozsnyó, Gömös és Kishont vm. (ma: Rožňava, Szlovákia), 1905. június 16./10.
Rudolfsgnád, Rezsőháza, Torontál vm. (ma: Knićanin, Szerbia), 1904. március 13./16., 1904. december 10./16. – lásd még: Tiszaföld

Rumánia, lásd: Románia
Rusca Montană, lásd: Ruszkabánya
Ruszkabánya, Krassó-Szörény vm. (ma: Rusca Montană, Románia), 1903. november 18./9.
Ruszpolyána, lásd: Havasmező

Salgótarján, Nógrád vm. (ma: Nógrád m.), 1904. május 31./14.
San Severino, Olaszország 1904. március 13./5.
Sárköz v. 1904. július 28./41.
Sáros vármegye (ma: Szlovákia), 1903. december 4./3., 13./24., 1904. december 10./2., 1905. február 8./13.
Sárszentmihály, lásd: Zichyfalva
Sátoraljaújhely, Zemplén vm. (ma: Borsod-Abaúj-Zemplén m.), 1903. július 9./9.
Sava, lásd: Száva f.
Sebeş, lásd: Szászsebes
Sebes-Kőrös f. 1904. október 21./19.
Segesvár, Nagy-Küküllő vm. (Sighişoara, Románia), 1904. november 21./26.
Selmec, lásd: Selmecbánya
Selmec- és Bélabánya, lásd: Selmecbánya
Selmecbánya; Selmec- és Bélabánya, Hont vm. (ma: Banská-Štiavnica és Baňská-Belá, Szlovákia), 1904. július 12./17. – lásd még: Györgytáró, Hodrus, Mihálytáró
Šempeter, lásd: Szentpéter
Sepsiszentgyörgy, Háromszék vm. (ma: Sfîntu Gheorghe, Románia), 1903. december 31./5.
Sfîntu Gheorghe, lásd: Sepsiszentgyörgy
's-Gravenhage, lásd: Hága
Shanghai, Sanghaj, Kína 1904. január 16./11.
Sibiu, lásd: Nagyszeben
Sighetu Marmaţiei, lásd: Máramarossziget
Sighişoara, lásd: Segesvár
Singapore, lásd: Szingapúr
Šinglar, lásd: Singlér
Singlér, Sáros vm. (ma: Šinglar, Szlovákia), 1905. február 8./13.
Sînleani, lásd: Szentleányfalva
Sînmartin, lásd: Szentmárton
Sînmartinu Maghiar, lásd: Magyarszentmárton
Sînmihaiu Român, lásd: Románszentmihály
Sînmihaiul German, lásd: Németszentmihály
Siófok, Veszprém vm. (ma: Somogy m.), 1903. augusztus 26./3., 1904. december 2./33.
Sisak, lásd: Sziszek
Sistaróc, lásd: Sistaroved
Şiştarovăţ, lásd: Sistarovec
Sistarovec; Sistaróc, Temes vm. (ma: Şiştarovăţ, Románia), 1905. január 6./33.
Sivina 1903. november 18./28. (megj.: „a Duna sivinai átvágása")
Skorenovac, lásd: Székelykeve
Slatina de Mureş, lásd: Marosszlatina
Slatina-Timiş, lásd: Temesszlatina
Slatinski Drenovac, lásd: Drenovác
Slavonski Brod, lásd: Bród
Slovenská L'upča, lásd: Zólyomlipcse
Smolněcka Huta, lásd: Szomolnokhuta
Sombor, lásd: Zombor
Şomcuta Mare, lásd: Somkút
Somkút; Nagysomkút, Szatmár vm. (ma Şomcuta Mare, Románia), 1904. október 21./16.
Somogy megye, lásd: Balatonberény, Barcs, Boglár, Fonyód, Kadarkút, Kaposvár, Kőröshegy, Mocsolád, Siófok, Szentimre
Somogy vármegye (ma megosztva Horvátország és Magyarország között), 1903. augusztus 26./3., 1904. június 14./16., december 2./17., 2./30., 2./33., 1905. május 4./26.

Somogyszentimre, lásd: Szentimre
Somosd, Maros-Torda vm. (ma: Corneşti, Románia), 1905. május 18./11.
Sonta, lásd: Szonta
Sopron, Sopron vm. (ma: Győr-Sopron m.), 1903. december 31./5.
Sopron vármegye (ma: megosztva Ausztria és Magyarország között), 1903. december 31./5., 1905. március 18./11.
Spalató, Dalmácia (ma: Split, Horvátország), 1903. augusztus 5./6.
Spanyolország 1903. december 31./14., 1904. szeptember 22./25.
Split, lásd: Spalató
Sremska Mitrovica, lásd Mitrovica
Sri Lanka, lásd: Ceylon
Srijem, lásd: Szerém vármegye
Srpski Itebej, lásd: Szerbittebe
Stará Voda, lásd: Óvíz
Stari Begej, lásd: Óbéga f.
St. Louis, Amerikai Egyesült Államok 1903. október 12./14., december 4./18., 1904. január 9./14., július 28./44.
Štrba, lásd: Csorba
Streda nad Bodrokom, lásd Bodrogszerdahely
Strovn, lásd: Sztavna
Subotica, lásd: Szabadka
Sükösd, lásd: Gemenc
Svájc 1903. december 31./14.; 1904. szeptember 8./37., 8./38., október 21./2., december 10./25., 1905. február 28./27., május 4./6., június 16./3.
Svédország 1903. december 31./14.
Szabadka, Bács-Bodrog vm. (ma: Subotica, Szerbia), 1904. szeptember 8./3., 1905. január 27./15.
Szabolcs; Pusztaszabolcs, Fejér vm. (ma: Fejér m.), 1904. július 1./24.
Szabolcs vármegye (ma: megosztva Magyarország és Ukrajna között), 1904. május 31./35., szeptember 8./26., október 21./24., 1905. május 4./37.
Szabolcs-Szatmár megye, lásd: Bercel, Fehérgyarmat, Ibrány, Mátészalka, Nyíregyháza, Vásárosnamény
Szaloniki, Török Birodalom (ma: Szaloniki; Theszaloniki, Görögország), 1904. február 7./19.
Szamos f. 1904. május 31./37.
Szapáryliget, Arad vm. (ma: Ţipar, Románia), 1905. január 6./33.
Szarvas, Békés vm. (ma: Békés m.), 1904. augusztus 31./55.
Szászsebes, Szeben vm. (ma: Sebeş, Románia), 1904. november 21./25.
Szatmár, lásd: Szatmárnémeti
Szatmár vármegye (ma: megosztva Magyarország és Románia között), 1904. január 30./4., április 11./5., május 31./12., 31./33., 31./37., szeptember 22./26., október 21./16., december 2./34.
Szatmárnémeti, Szatmár vm. (ma: Satu Mare, Románia), 1904. január 30./4., május 31./37., december 2./34.
Száva f. (ma: Sava, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Szerbia), 1904. március 19./14., május 31./2.
Szeben vármegye (ma: Románia), 1903. december 31./5., 1904. november 21./25.
Szeged, Csongrád vm. (ma: Csongrád m.), 1903. december 4./6., 31./5., 1905. január 6./33., február 2./2., március 31./3.
Székelyföld v. (ma: Románia), 1903. november 18./27., 1904. május 9./2.
Székelykeresztúr, Udvarhely vm. (ma: Cristuru Secuiesc, Románia), 1904. szeptember 8./19.
Székelykeve, Temes vm. (ma: Skorenovac, Szerbia), 1905. január 6./33.
Székesfehérvár, Fejér vm. (ma: Fejér m.), 1904. július 1./24.
Szekszárd, Tolna vm. (ma: Tolna m.), 1904. július 28./41.
Szekszárd-Bátai-főcsatorna 1904. július 28./41.

Szelevény, lásd: Istvánháza, Tóköze
Szélső-Kelet; vsz. Távol-Kelet 1904. január 16./11., május 3./35.
Szentes, Csongrád vm. (ma: Csongrád m.), 1905. január 27./10. – lásd még: Bökény
Szentgotthárd, Vas vm. (ma: Vas m.), 1905. január 6./26.
Szentimre; Somogyszentimre–Kadarkút, Somogy vm. (ma: Somogy m.), 1905. május 4./26.
Szentleányfalva, Arad vm. (ma: Sînleani, Románia), 1905. január 6./33.
Szentmárton, Arad vm. (ma: Sînmartin, Románia), 1905. január 6./33.
Szentpéter, Ausztria (ma: vsz. Šempeter, Szlovénia), 1904. július 1./24.
Szepes vármegye (ma: megosztva Szlovákia és Lengyelország között), 1903. szeptember 9./1., 1904. március 13./45., június 14./21., 14./30., szeptember 23./1., 1905. május 4./15.
Szerbia 1904. január 23./3., március 13./9., május 31./2., július 1./6., 1905. január 27./3., február 8./36., március 31./14.
Szerbia, lásd: Apatin, Bácscséb, Bácsföldvár, Bega f., Belgrád, Beresztóc, Bukin, Cséb, Deliblát, Écska, Felsőmuzslya, Gyulafalva, „Habereck" kincstári erdőbirtok, Hódság, Kubin, Mitrovica (Török Birodalom), Mlinski Ottok sz., Módos, Morovics, Mostunga dülő, Mramorák, Nagybecskerek, Palánka, Pancsova, Péklapuszta, Plasc, Priglevicaszentiván, Rudolfsgnád, Spalató, Szabadka, Száva f., Székelykeve, Szebittebe, Szonta, Tamásfalva, Temes f., Tiszaföld, Topolovác, Topolya, Torontálerzsébetlak, Újpalánka, Újvidék, Vrela, Zichyfalva – lásd még: Bács-Bodrog vm., Csongrád vm., Szerém vm., Torontál vm.
Szerbittebe, Felsőittebe, Torontál vm. (ma: Srpski Itebej, Szerbia), 1904. december 2./41.
Szerém (Srijem) vármegye, Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: megosztva Horvátország és Szerbia között), 1904. január 16./16., 23./14., március 13./14., 19./14., július 1./24., 28./37., 28./38., 1905. május 18./17.
Szerencs f. 1904. október 21./24.
Szigetköz v. 1904. október 13./23.
Szilágy vármegye (ma: Románia), 1903. december 4./3., 1904. július 12./36.
Szinevir, lásd: Alsószinevér
Szingapúr, Singapore NBr. (ma: Szingapúri Köztársaság), 1904. január 16./11.
Szingapúri Köztársaság, lásd: Szingapúr
Sziszek – Sisak, Zágráb (Zagreb) vm., Horvát–Szlavón-Dalmátországok (ma: Sisak, Horvátország), 1905. március 8./6.
Szlavónia, lásd: Horvát–Szlavón–Dalmátországok
Szlovákia, lásd: Felvidék – lásd még: Besztercebánya, Bodrogszerdahely, Breznóbánya, Csorba, Csuny, Dévény, Dunaszerdahely, Erdőköz, Felső-Magyarország, Felvidék, Garamlök, Gbellán, Györgytáró, Hodrus, Hunfalu, Kassa, Késmárk, Kisgaram, Kisporuba, Kiszucaújhely, Komárom, Lopér, Magurka, Magyarfalu, Majthén, Miava f., Mihálytelek, Morva f., Németlipcse, Nyitra, Nyitranovák, Olaszka, Óvíz, Patocsni, Podrágy, Pozsony, Prága, Rozsnyó, Selmecbánya, Singlér, Szomolnokhuta, Tiszolc, Ung f., Ung völgye, Vág f., Vázsec, Vihnye, Zólyombrézó, Zólyomlipcse, Zsarnóca;
– Lásd még: Abaúj-Torna vm., Esztergom vm., Gömör vm., Hont vm., Komárom vm., Moson vm., Nográd vm., Nyitra vm., Pozsony vm., Sáros vm., Szepes vm., Trencsén vm., Ung vm., Zemplén vm., Zólyom vm.
Szlovénia, lásd: Prágerhof, Szentpéter – lásd még: Vas vm., Zala vm.

Szofija, lásd: Szófia
Szojmi, lásd: Szolyma
Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok vm. (ma: Jász-Nagykun-Szolnok m.), 1903. november 18./6., 1904. november 21./24.
Szolnok megye, lásd: Istvánháza, Jászkisér, Nagyiván, Szelevény, Szolnok, Tóköze
Szolnok-Doboka vármegye (ma: Románia), 1903. december 19./1., 1904. március 19./13., 31./1., július 12./36., október 21./24.
Szolyma; Vizköz, Máramaros vm. (ma: Szojmi, Ukrajna), 1904. január 9./22.
Szomolnokhuta, Szepes vm. (ma: Smolněcka Huta, Szlovákia), 1904. június 14./21., szeptember 23./1.
Szonta; Szond, Bács-Bodrog vm. (ma: Sonta, Szerbia), 1904. január 9./20.
Szrednye Vogyanoe, lásd: Középapsa
Sztavna (Strovn); Fenyvesvölgy, Ung vm. (ma: Sztavnoje, Ukrajna), 1903. november 18./35.
Sztavnoje, lásd: Sztavna
Szuez; As Suways, Egyiptom 1904. január 16./11., december 2./29.
Szuez-csatorna, lásd: Szuezi-csatorna 1904. január 16./11., december 2./29.
Szuezi-csatorna, lásd: Szuez-csatorna
Szunyogszék, Fogaras vm. (ma: Dumbrăviţa, Románia), 1904. március 13./32.
Szuszek – Susek, Szerém (Srijem) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Susek, Horvátország), 1904. január 23./14.
szuszeki Duna-ág 1904. január 23./14. – lásd: Szuszek

Tamásfalva, Torontál vm. (ma: Hetin, Szerbia), 1904. december 2./41.
Tapolca, Zala vm. (ma: Veszprém m.), 1904. július 1./24.
Tapolcafürdő; Pusztatapolca, Görömböly, Borsod vm. (ma: Miskolctapolca, Miskolchoz tartozik), 1903. július 17./19.
Tapolca, Zala vm. (ma: Veszprém m.), 1904. július 1./24.
Tapolcafürdő; Pusztatapolca, Görömböly, Borsod vm. (ma: Miskolctapolca, Miskolchoz tartozik), 1903. július 17./19.
Tarnaszentmiklós, Heves vm. (ma: Heves m.), 1905. április 14./13.
Tekirdağ, lásd: Rodostó
Telečka, lásd: Gyulafalva
Temes vármegye (ma: megosztva Szerbia és Románia között), 1903. január 9./29., október 12./18., november 23./9., december 31./5., 1904. január 9./19., 30./15., március 13./9., május 31./52., július 1./8., október 13./18., 13./27., november 5./20., december 2./41.; 18./23., 1905. január 6./33., 27./16., február 28./34., március 18./22., május 4./16.
Temesbökény, lásd: Temesbuttyin
Temesbuttyin; Temesbökény, Temes vm. (ma: Butin, Románia), 1903. november 23./9.
Temeskubin, lásd: Kubin
Temesszlatina, Krassó-Szörény vm. (ma: Slatina-Timiş, Románia), 1903. november 18./9.
Temesvár, Temes vm. (ma: Timişoara, Románia), 1903. január 9./29., október 12./18., december 31./5.; 1904. május 31./52., szeptember 22./23., október 13./18., 13./27., november 5./20., december 18./23., 1905. január 27./16., február 28./34., március 18./22. – lásd még: Temesvár-Józsefváros
Temesvár-Józsefváros, Temesvár – lásd ott: 1904. október 13./18.
Theszaloniki, lásd: Szaloniki
Tihău, lásd: Tihó
Tihó, Szilágy vm. (ma: Tihău, Románia), 1904. július 12./36.

Timişoara, lásd: Temesvár
Ţipar, lásd: Szapáryliget
Tîrgu Mures, lásd: Marosvásárhely
Tîrgu Secuiesc, lásd: Kézdivásárhely
Tisa, lásd: Veresmart
Tisovec, lásd: Tiszolc
Tisza f. 1903. november 18./6., 1904. szeptember 8./26., 22./9., november 21./24., 1905. január 6./33., február 8./34., május 18./12. – lásd még: Fehér-Tisza
Tiszabercel, lásd: Bercel
Tiszaföld, 1904. december 10./16. (megj.: rudolfagnádi kincstári birtok)
Tiszakarád, lásd: Karád
Tiszasziget, lásd: Ószentiván
Tiszaveresmart, lásd: Veresmart
Tiszolc, Gömör és Kishont vm. (ma: Tisovec, Szlovákia), 1904. július 1./30.
Tobaj, Vas vm. (ma: Tobaj, Ausztria), 1905. január 6./33.
Tokaj, Zemplén vm. (ma: Borsod-Abaúj-Zemplén vm.), 1904. április 13./5.
Tokaj-Hegyalja v., Zemplén vm. (ma: Borsod-Abaúj-Zemplén m.), 1904. április 13./5.
Tóköze–Szelevény, Jász-Nagykun-Szolnok vm. (ma: Jász-Nagykun-Szolnok m.), 1904. szeptember 22./9.
Tolna megye, lásd: Báta, Bátaszék, Bogyiszló, Dombóvár, Ozora, Paks, Szekszárd, Szekszárd-Bátai-főcsatorna
Tolna vármegye 1904. július 1./24., 28./41., október 13./18., 13./26.; 1905. március 31./1.,
Topolovác Bánát 1904. július 28./37. (ma: Ravni Topolovoc) (megj.: erdészeti védkerület, Szerbia)
Topolya, Bács-Bodrog vm. (ma: Bačka Topola, Szerbia), 1904. január 9./19.
Topuskó, helyesen Topusko–Ponikvari, Zágráb (Zagreb) vm. (ma: Topusko, Horvátország), 1904. június 14./36.
Topusko, lásd: Topuskó
Torda-Aranyos vármegye (ma: Románia), 1903. december 31./28., 1904. szeptember 8./27., október 21./24., 1905. március 31./1.
Torontál vármegye (ma: Megosztva Szerbia, Magyarország és Románia között), 1903. október 12./18., december 31./5., 1904. március 13./9., május 31./43., július 1./8., szeptember 8./24., 22./9., december 2./31., 2./41., 10./16., 1905. január 6./31., 6./33., május 4./16.
Torontálerzsébetlak; Nagyerzsébetlak, Torontál vm. (ma: Belo Blato, Szerbia), 1905. január 6./33.
Tótbánhegyes; Nagybánhegyes, Csanád vm. (ma: Nagybánhegyes, Békés m.), 1905. január 6./33.
Tótkomlós, Békés vm. (ma: Békés m.), 1904. december 2./35., 1905. január 6./33.
Török Birodalom 1903. november 28./1., 1904. február 7./19., 21./14., március 13./33., június 14./13., szeptember 22./23., 1905. február 28./4., május 18./17.
Törökország, lásd: Török Birodalom
Transvaal NBr. (ma: a Dél-Afrikai Köztársaság része), 1904. január 16./11.
Trau, Dalmácia, Ausztria (ma: Trogir, Horvátország), 1903. augusztus 5./6.
Trencsén vm. (ma: Szlovákia), 1904. október 21./6., december 2./12., 1905. február 8./13.
Trieste, lásd: Trieszt
Trieszt, Ausztria (ma: Trieste, Olaszország), 1903. július 9./2.; 1904. január 16./11., szeptember 22./24., december 2./28.
Trogir, lásd: Trau
Turjaremete, Ung vm. (ma: Turji Remete, Ukrajna), 1904. október 13./25.
Turji Remeti, lásd: Turjaremete

Udvarhely vármegye (ma: Románia), 1904. szeptember 8./19.
Ugod, lásd: Pápaugod
Uh, lásd: Ung f.
Uivar, lásd: Újvár
Új-Guinea Ném., NBr., Holl. (ma: Indonézia, valamint Pápua Új-Guinea része), 1903. augusztus 26./11.
Újpalánka, Bács-Bodrog vm. (ma: Ópalánka, Újpalánka és Németpalánka egyesüléséből – Backa Palanka, Szerbia), 1904. január 16./15.
Újpest, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Budapest része), 1904. július 28./39.
Újvár, Torontál vm. (ma: Uivar, Románia), 1905. január 6./33.
Újvidék, Bács-Bodrog vm. (ma: Novi Sad, Szerbia), 1903. december 31./5
Ukk, Zala vm. (ma: Veszprém m.), 1904. július 1./24.
Ukrajna, lásd: Aknaszlatina, Alsódomonya, Alsószinevér, Bilke, Brusztura, Bustyaháza, Csap, Dolha, Fehér Tisza f., Hutta, Ilonca, Kalocsa, Középapsa, Nagyberezna, Nevicke, Ókemence, Ozora Horb h., Pinyászcsát h., Podpula h., Rahonca, Szolyma, Sztavna, Turjaremete, Ung f., Ung völgye, Ungvár, Voloszánka – lásd még: Bereg vm., Bukovina, Galicia, Máramaros vm., Szabolcs vm., Ung vm.
Ung f. (ma: Uh, Szlovákia; Uzs, Ukrajna), 1905. április 14./15.
Ung vármegye (ma: megosztva Magyarország, Szlovákia és Ukrajna között), 1903. november 18./26., 18./35., 1904. május 3./21., 31./44., június 14./18., 14./19., július 28./37., szeptember 22./26., október 13./25., 1905. január 27./12., március 31./1., április 14./15.
Unghuta, lásd: Hutta
Ungvár, Ung vm. (ma: Uzsgorod, Ukrajna), 1904. június 14./18., október 13./25.
Ural-vidék, Orosz Birodalom (ma: Oroszország), 1904. május 3./35.
Urca, lásd: Mezőörke
Uszód, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Bács-Kiskun m.), 1905. március 31./15.
Uzs, lásd: Ung f.
Uzsgorod, lásd: Ungvár

Vác, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (ma: Pest m.), 1903. július 17./20.
Vadu Ferarului, Krassó-Szörény vm. (ma: Románia) (megj.: földterület, Kiskostély), 1904. április 11./18.
Vág f. (ma: Váh, Szlovákia), 1904. október 21./17., 1905. május 18./12.
Váh, lásd: Vág f.
Vajdahunyad, Hunyad vm. (ma: Hunedoara, Románia), 1903. november 18./19., 1904. szeptember 22./12., lásd még: Csángótelep, Vajdahunyad hozzátelepítés
Csángótelep–Vajdahunyad, Hunyad vm., 1905. január 6./33.
Valaská, lásd: Olaszka
Valea Jiului, lásd: Zsil Völgye
Vallombrosa, Olaszország 1905. január 6./25., október 31./11.
Valpó – Valpovo, Verőce (Virovitica) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Valpovo, Horvátország) – lásd: Belišce
Varasd (Varaždin) vármegye, Horvát–Szlavón, Dalmátországok (ma: Horvátország), 1904. július 1./24.
Varaždin, lásd: Varasd
Varaždin, lásd: Varasd vármegye
Várhegy, Budapest 1905. február 8./8.
Varnița, lásd: Mészdorgos
Vas megye, lásd: Boba, Szentgotthárd
Vas vármegye (ma: megosztva Ausztria, Szlovénia és Magyarország között), 1904. július 1./24., 1905. január 6./26.
Vásárosnamény, Bereg vm. (ma: Szabolcs-Szatmár m.), 1904. május 31./35.

Vasér f., Máramaros vm. (ma: Vaser, Románia), 1904. január 16./18.
Vaser, lásd: Vasér
Vasér-völgy – lásd: Vasér f. 1904. január 16./18.
Važec, lásd: Vázsec
Vázsec, Liptó vm. (ma: Važec, Szlovákia), 1903. október 12./22.
Végegyháza, Csanád vm. (ma: Békés m.), 1905. január 6./33.
Velence; Venezia, Olaszország 1905. május 4./35.
Velikij Bereznij, lásd: Nagyberezna
Venezia, lásd: Velence
Veresmart, Tiszaveresmart, Máramaros vm. (ma: Tisa, Románia), 1904. szeptember 22./11.
Verőce (Virovitica) vármegye, Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Horvátország), 1904. március 19./14., május 31./34., július 1./23., október 13./31., december 2./47.
Veszprém, Veszprém vm. (ma: Veszprém m.), 1903. december 31./5.; 1904. november 21./30., 1905. május 4./31.
Veszprém megye, lásd: Badacsonytomaj, Balatonfüred, Hajmáskér, Kenese, Kővágóörs, Köveskálla, Pápaugod, Tapolca, Ukk, Veszprém
Veszprém vármegye 1903. augusztus 26./3., december 4./3., 31./5., 1904. január 30./11., november 21./30., december 2./33., 1905. május 4./31.
Vinkovce – Vinkovci, Szerém (Srijem) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Vinkovci, Horvátország), 1904. március 19./14., július 28./37., 28./38.
Vinkovci – Vinkovce
Virovitica, lásd: Verőce
Virovitica, lásd: Verőce vármegye
Vízakna, Alsó-Fehér vm. (ma: Ocna Sibiului, Románia), 1904. február 7./16.
Vocin, lásd: Vocin
Vocin, Verőce (Virovitica) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Vocin, Horvátország), 1904. május 31./34.
Voloszánka; Hajasd, Ung vm. (ma: Voloszjanka, Ukrajna), 1904. június/21.
Voloszjanka, lásd: Voloszánka
Vörösmajor – Mislavac, Orahovica, Verőce (Virovitica) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: vsz. Orahovica része, Horvátország), 1904. május 31./34.
Vrpolje, Verőce (Virovitica) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Vrpolje, Horvátország), 1904. július 1./23., december 2./47.
Vukovar, lásd: Vukovár
Vukovár – Vukovar, Szerém (Srijem) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Vukovar, Horvátország), 1904. január 16./16.

Wien, lásd: Bécs

Zăbala, lásd: Zabolya
Zabola, lásd: Zabolya
Zabolya, helyesen: Zabola, Háromszék vm. (ma: Zăbala, Románia), 1903. július 17./11.
Zadar, lásd: Zára
Zágon, Háromszék vm. (ma: Zagon, Románia), 1903. november 18./27.
Zagon, lásd: Zágon
Zágráb – Zagreb, Zágráb (Zagreb) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok, (ma: Zagreb, Horvátország), 1903. december 31./5., 1904. március 13./14.
Zágráb (Zagreb) vármegye, Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Horvátország), 1903. december 31./5., 1904. március 13./14., június 14./36., július 1./22., 28./37., október 21./25., 30.; 1905. május 18./14.

Zagreb, lásd: Zágráb
Zagreb, lásd: Zágráb vármegye
Záhorská Ves, lásd: Magyarfalu
Zala megye, lásd: Keszthely, Nagykanizsa, Zalaszentiván
Zala vármegye (ma: megosztva Szlovénia és Magyarország között), 1903. augusztus 26./3., de. 13./1., 5., 1904. július 1./24., december 18./17.
Zalaszentiván, Zala vm. (ma: Zala m.), 1904. július 1./24.
Zára, Dalmácia, Ausztria (ma: Zadar, Horvátország), 1903. július 17./8.
Žarnovica, lásd: Zsarnóca
Zemplén vármegye (ma: megosztva Szlovákia és Magyarország között), 1903. július 9./9., 1904. április 13./5., július 12./36., szeptember 8./26., december 10./2., 1905. február 2./3.
Zemun, lásd: Zimony
Zichyfalva, Torontál vm. (ma: Plandište, Szerbia), 1905. január 6./33.
Zichyfalva vsz.–Sárszentmihály, Fejér vm. (ma: Fejér m.), 1904. július 1./4.
Zimandcuz, lásd: Zimándköz
Zimándköz, Arad vm. (ma: Zimandcuz, Románia), 1905. január 6./33.
Zimandu Nou, lásd: Zimándújfalu
Zimándújfalu, Arad vm. (ma: Zimandu Nou, Románia), 1905. január 6./33.
Zimony – Zemun, Szerém (Srijem) vm., Horvát–Szlavón-Dalmáltországok (ma: Zemun, Horvátország), 1904. július 1./24.
Zólyom vármegye (ma: Szlovákia), 1904. március 3./45., július 1./30., 1./33., 1905. május 4./29.
Zólyombrézó, Lopér, Zólyom vm. (ma: Podbrezová, Szlovákia), 1904. július 1./30.
Zólyomlipcse, Zólyom vm. (ma: Slovenská L'upča, Szlovákia), 1905. május 4./29.
Zombor, Bács-Bodrog vm. (ma: Sombor, Szerbia), 1903. augusztus 5./24.; 1904. március 13./28., október 14./8.
Zrenjanin, lásd: Nagybecskerek
Županja, lásd: Zsupanje
Zurány, Moson vm. (ma: Zurndorf, Ausztria), 1904. július 12./43.
Zurndorf, lásd: Zurány
Zsarnóca, Bars vm. (ma: Žarnovica, Szlovákia), 1905. február 5./33.
Zsil Völgye v. (ma: Valea Jiului, Románia), 1904. május 31./14.
Zsnapin h., Máramaros vm., 1903. november 18./24.
Zsupanje; Zsupanya – Županja, Szerém (Srijem) vm., Horvát–Szlavón–Dalmátországok (ma: Županja, Horvátország), 1904. március 19./14.
Zsupanya, lásd: Zsupanje

NAPIRENDI PONTOK TÁRGYMUTATÓJA

(A közölt napirendi pontok tárgyát, tárgyait mutatózzuk. A Tárgyszavak után a vonatkozó jegyzőkönyv dátumát és a jegyzőkönyvi pont sorszámát adjuk meg.)

Adatgyűjtés 1903. október 12./13.
Adó 1903. július 17./13., július 28./1., augusztus 5./8. 1904. június 14./32.
Adria Magyar Tengerhajózási Rt. 1903. december 31./3., 1904. január 30./1., december 18./1.
Aknaszlatinai M. Kir. Sóbányaüzem 1904. szeptember 22./11.
Alapítványok 1904. február 21./16., március 13./38.
Alföldi Első Gazdasági Vasút 1904. december 2./35.
Államháztartás 1904. december 28./3.
Állami
– adósságok 1903. augusztus26./3., augusztus 26./11., október 12./10., 1904. január 30./11., szeptember 22./6., december 2./37., december 10./15., 1905. január 6./31., január 6./33.,
– alkalmazottak 1903. december 4./16., december 13./6., december 19./3., december 19./4., december 21./1., 1904. január 26./3., március 13./33., október 21./5., november 21./7.
– anyakönyvek 1904. február 21./17., június 14./7., február 28./15., február 28./16.
– csikótelep 1903. július 22./10.
– hirdetések 1903. december 31./5.
– kölcsön 1903. október 12./6., 1904. július 28./14., október 21./6., december 2./12., 1905. február 8./13., február 28./33., február 28./34., május 4./13., május 18./11.,
– költségvetés 1903. július 9./9., július 17./19., július 22./9., augusztus 5./6., augusztus 26./5., október 12./19., november 23./5., december 4./9., április 11./8., 1904. május 9./1., május 31./11., június 14./37., július 26./1., szeptember 22./1., szeptember 22./2., szeptember 22./7., október 13./7., november 21./6., december 2./6., december 2./7. december 28./3., 1905. május 4./2.
– segély 1903. július 17./28., augusztus 26./3., október 1./3., 1904. július 28./14., november 21./25., december 18./14., december 18./18., 1905. január 6./26., január 6./30., február 28./33., február 28./34.
– Számvevőszék 1903. augusztus 19./1., december 4./16.
– Útalap 1904. július 1./22.
– zárszámadás 1904. szeptember 22./1.
Államrendőrség 1905. március 31./4.
Államtitkár 1903. november 10./3., november 10./5.
Államvizsga 1903. július 9./21.
Állategészségügyi egyezmény 1904. február 14./6., március 13./27.
Általános és Nemzetközi Vagonkölcsönző Rt. 1905. február 8./30.
Amerikai Egyesült Államok 1903. október 12./14., 1904. január 9./14., április 13./2., 1905. április 14./1.
Aratósztrájk 1904. május 9./2., 1905. május 18./24.
Áruvédjegyek 1903. augusztus 5./22.
Árvízvédelem és ármentesítő társulatok 1903. november 18./6., 1904. január 16./16., március 13./16., július 1./8., július 28./41., szeptember 22./9., 1905. február 8./34., május 4./16.,május 4./27., május 18./12.

Bábolnai Ménesbirtok 1903. július 9./19., október 12./19., november 10./8., 1905. február 28./31.

Balatoni Gőzhajózási Rt. 1904. május 3./22.
Balatoni Halászati Társulat 1903. augusztus 26./3.
Bányászat 1904. május 31./12., május 31./14.
Béga folyó 1904. május 31./43.
Beruházás 1903. július 9./19., július 22./10., augusztus 5./7., október 12./19.
Betegellátás 1904. július 28./14., július 28./15.
Bettanin-gyűjtemény 1903. augusztus 26./11.
Bíró-féle expedíció 1903. augusztus 26./11.
Bírói Tanács 1904. február 24./4.
Bíróságok 1903. július 9./8., július 9./9., július 17./15., július 22./4., augusztus 5./10., augusztus 19./10., szeptember 9./9., október 1./7., október 12./7., 1904. február 24./4., június 14./13., július 12./38., 1905. január 17./5.
Birtokos 1903. november 23./9., július 12./36.
Bornemissza-féle expedíció 1903. augusztus 26./11.
Bosznia-Hercegovina
– zárszámadás 1904. szeptember 22./2., 1905. május 4./2.
Brüsszeli Állandó Cukorbizottság 1903. július 17./13., július 28./1., augusztus 5./8., 1904. július 11./1.
Budafoki Pincemesteri Tanfolyam 1904. március 31./42.
Budapest Alagút Társulat 1905. február 8./8.
Budapest Helyiérdekű Vasutak 1903. december 13./21.
Budapesti Evangélikus Főgimnázium 1903. július 17./28.
Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1904. december 2./30.
Budapesti Kereskedelmi Testület 1903. szeptember 9./2.
Bukinpalánkai csikótelep 1903. július 22./10.
Brassó-Háromszék HÉV 1905. március 18./32.
Bűnvádi perrendtartás 1904. május 9./3., május 9./4., május 31./47.

Címerhasználat 1904. november 21./1.
Cisztercita Rend 1903. július 17./26.
Code Napoleon 1904. október 13./16.
Cukorforgalom szabályozása 1903. július 17./13., július 22./1., augusztus 5./8., 1904. július 11./1., július 26./2.
Cunard Steam Ship Co. 1904. március 13./8., április 13./2.
Csendőrség 1904. február 7./19., február 21./14., március 13./9., május 31./8., július, 28./4., 1905. február 28./15.

Dalmácia 1903. augusztus 5./23., 1904. december 2./32.
„Danubius Schoenichen Hartmann" Egyesült Hajó- és Gépgyár Rt. 1904. július 28./39.
Deák Ferenc 1903.október 1./3.
Delegációk 1904. május 9./1., június 14./37.
Delhaes István 1903. augusztus 26./11.
Delibláti kincstári birtok 1904. január 30./15.
Dél-Magyarországi Magyar Közművelődési Egyesület 1904. november 21./1.
Dohánygyárak 1905. február 8./12.
Drótnélküli távirdák 1904. február 21./8., 1904. március 13./26.
Duna 1903. augusztus 8./7., november 18./28., 1904. január 16./16., január 23./14., július 28./41., október 13./23., 1905. március 31./15., május 4./27.
Duna-Ipoly-völgyi HÉV 1903. július 17./20.

Egészségügy 1903. július 17./1., augusztus 19./5., október 1./8., 1905. március 18./10.

Egyezmények 1903. július 9./2., július 17./13., július 22./9., július 28./1., augusztus 5./8., augusztus 5./17., augusztus 5./22., 1904. május 3./12., május 3./34., május 3./35.
Egyházak
– evangélikus 1903. július 17./28., 1904. május 31./55., június 14./30., december 18./23., 1905. május 4./37.
– görögkeleti román 1905. február 28./45.
– görögkeleti szerb 1904. január 9./29., május 31./53.
– izraelita 1904. május 31./9.
– katolikus 1903. július/17./26., 1904. március 13./44., július 28./45., november 21./29., november 21./30., december 2./45., december 18./23., 1905. május 4./37.
– református 1904. március 13./44.
– állami segélyek 1904. március 13./41., március 19./21.
Egyiptomi Konzuli Vegyes Bíróság 1905. január 27./8.
Élelmiszerhiány 1904. szeptember 8./38., szeptember 23./13., 1905. január 6./29.
Elméleti jogi államvizsga 1903. július 9./21.
Első Nemzetközi Iskola-egészségügyi Kongresszus 1904. január 16./19.
Emlékmű 1903. október 1./3.
Építkezések 1903. július 9./9., július 9./19., július 17./28., július 22./10., október 1./3., október 12./19., 1904. szeptember 8./19., november 21./19., december 2./17., december 10./5., december 18./13., 1905. január 6./13., január 27./15., február 2./8., február 28./31., február 28./39.
Erdővásárlási Alap 1903. október 12./22., november 18./25., 1904. január 16./18.
Erzsébet királyné emlékére szobor állítása és híd elnevezése 1903. augusztus 26./7., december 31./2.
Erzsébetvárosi Állami Gimnázium 1904. július 28./46.
Eszék–Diakóvár–Vrpoljei HÉV 1904. július 1./23.
Evangélikus egyház 1904. március 13./44., március 19./21., május 31./55.

Fadrusz János szobrász 1904. február 21./15., március 13./43.
Fegyverkivitel 1903. augusztus 26./1.
Fejér és Tolna vármegyei vasutak 1904. július 1./24.
Felekezeti iskolák 1904. március 13./41.
Felső-Bodrogi Vízszabályozó Társulat 1903. december 31./10.
Felső-Magyarországi Bánya- és Kohómű Rt. 1904. szeptember 23./1.
Felső-Szabolcsi Tiszai Ármentesítő Társulat 1905. május 18./12.
Filoxéra 1904. december 18./17., 1905. február 8./33.
Fiumei
– anyakönyvi kerület 1905. február 28./16.
– Dokk Rt. 1904. szeptember 22./24.
– hajógyár 1904. december2./28.
– hajójárat 1904. január 16./11., december 2./29.
– kikötői illeték 1903. július 22./9. 1905. január 6./25.,
– kivándorlóház 1905. február 2./8.
– kormányzó 1903. augusztus 5./1., december 4./2., 1905. február 8./2., március 18./2.
– törvénykezési épület és fogház 1904. november 21./19.
– viharkárok 1904. január 9./13.
Fogház 1903. július 9./9., 1904. december 2./17., december 18./13., 1905. január 6./13.
Főispánok 1903. augusztus 19./3., szeptember 9./1., december 4./3., december 13./1., december 13./24., december 19./1., 1904. január 16./1., január 30./4., április 11./2., május 31./52., június 14./27., szeptember 8./3., október 13./31., december 10./2., 1905. február

2./2., február 2./3., március 31./1., március 31./3., május 18./14.
Folyószabályozás 1903. november 18./28., 1904. január 16./16., január 23./14., május 31./43., július 28./41., október 13./22., október 13./23., október 21./19., november 21./24.,1905. február 8./34., március 31./15.
Földrengéskutató Nemzetközi Szövetkezet 1904. május 3./34.
Főrendiház 1903. július 22./13., szeptember 9./1., november 10./2., november 23./1., 1904. november 5./20., 1905. február 8./1., február 8./3., február 14./2.
Főudvarnagyi bíráskodás 1904. június 14./13.
Főudvarnagyi Hivatal 1904. február 24./4.
Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1905. január 6./1.
Franciaországgal anyakönyvi egyezmény 1904. június 14./7.

Gabona
– beszerzés 1904.december 2./41., 1905. február 28./35.
– kivitel 1903. augusztus 5./23.
– tározó építése 1903. október 12./20.
Gazdasági
– kiállítás 1903. október 12./14.
– kiegyezés 1903. december 31./1.
Gödöllői Koronauradalom 1903. október 12./19., 1904. december 18./15.
Gyógyfürdők 1904. június 14./36., 1905. január 27./16., március 18./10., március 18./22.
Gyufa-egyedáruság 1904. szeptember 22./23.
Gyűjtemények 1903. augusztus 5./6., augusztus 26./11.

Haditengerészet 1904. január 30./2., december 10./21.
Hadkiegészítés 1903. augusztus 26./8., november 23./16., november 28./1., december 4./23.
Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia 1903. december 31./15.
Hajdúnánási Református Főgimnázium 1904. december 18./23.
Hajnik Imre 1903. augusztus 26./11.
Hajózási egyezmény 1903. július 9./17., július 22./9.
Halászat 1903. augusztus 26./3., 1905. február 8./36., március 31./14.
Hasznos madarak védelme 1903. december 31./29.
Helyiérdekű Vasúti Bank 1904. július 1./24.
Herkulesfürdő 1905. január 27./16., március 18./22.
Hétszemélyes Tábla 1904. március 3./4.
HÉV 1903. július 17./19., július 17./20., október 12./18. november 18./35., december 4./17., december 13./21., 1904.április 11./15., május 31./33., május 31./34., május 31./35., május 31./36., május 31./37., június 14./16., július 1./23., július 1./30., szeptember 22./26., október 21./16., október 21./17., december 2./31., december 2./33., december 2./34., 1905. január 27./10., március 18./32.
Hitbizományok 1903. október 12./10., november 23./9., 1904. július 12./36.
Honvédség 1903. augusztus 5./2., november 23./16., 1904.február 21./16., március 13./38.
Horvát
– állattenyésztés 1905. április 14./17.
– bán 1903. július 9./1., augusztus 5./1.
– Báni Tábla 1905. április 14./18., június 16./7.
– Beruházási Alap 1904. március 19./14.,
– katonai bűnvádi perrendtartás 1904. május 9./4.
– kormány 1903. augusztus 5./1.

– költségvetés 1904. november 5./16., december 10./22., 1905. február 28./40.
– nyelvű sajtóermék 1903. július 17./8., július 17./9., november 23./4., december 4./7.
– országgyűlés 1903. november 18./32., 1904. február 7./21., február 24./4., október 13./30., 1905. január 6./3.
– pénzügyi egyezmény 1904. március 25./15.
– Statisztikai Hivatal 1904. július 1./22.
– tisztviselők 1905. január 6./37.
– törvényjavaslatok 1903. július 9./20., november 18./32., december 4./24., december 13./26., december 31./32., 1904. március 13./39.
– Zágráb 1904. október 21./25.
– Zágrábi Statisztikai Hivatal 1904. július 1./22.
Hungária Országos Magyar Vajkiviteli Rt. 1904. március 13./33.

Idegenben élő magyarok nemzeti gondozása 1904. július 1./2.
Ipari tulajdonjog 1904. május 3./24.
Ipari Tulajdon Tárgyainak Oltalmára Alakult Nemzetközi Szövetség 1903. augusztus 5./22.
Iparművészeti Múzeum 1904. március 19./22.
Ínség ellen 1904. december 2./12., 1905. január 6./30., január 6./31., január 6./33., február 28./29., február 28./33., február 28./34.
Iskolák 1903. július 9./21., július 9./22., július 17./28., 1904. március 13./41., május 31./55., június 14./30., július 12./17., július 28./46., szeptember 23./14., szeptember 24./1., december 10./23., december 10./24., december 18./23., 1905. február 28./32., május 4./26., május 4./37., június 16./10.
Izraelita hitfelekezet 1904. március 19./21., május 31./9.

Jankó János 1903. augusztus 26./11.
Járásbíróság 1903. július 9./9., 1904. szeptember 8./19.
Jogtudományi oktatás 1904. december 10./23., december 10./24.
Jókai Mór 1904. május 31./56., november 5./19.
Julián Egyesület 1905. február 8./4.

Kaba–Nádudvari HÉV 1903. december 4./17.
Kaposvár–Barcsi HÉV 1904. június 14./16.
Kapniki Bányaművek 1904. május 31./12.
Katolikus
– állami segély 1904. március 19./21.
– kinevezés 1904. március 13./45.
– kitüntetések 1903. július 17./26., 1904. július 28./45., november 21./29., november 21./30., december 2./45.
Katonai
– behívóparancs 1904. május 31./48., május 31./49., május 31./50.
– beszállásolás 1905. május 4./31.
– bűnvádi perrendtartás 1904. május 9./3., május 9./4., május 31./47.
– fegyverkivitel 1903. augusztus 26./1.
– hadfelszerelések 1904. január 30./2., július 12./43., július 28./49., november 21./28.
– hadkiegészítés 1903. november 23./16., november 28./1., december 4./23.
– képzés 1903. július 22./11., 1904. február 21./16., március 13./14., 13./38.,
– leszerelés 1903. augusztus 26./8.
– mozgósítás 1904. október 21./30.
– nyugdíjügyek 1904. július 1./33., december 10./21.
– szökevények 1904. május 31./49.
– szolgálat 1903. augusztus 26./8., 1904. január 26./3.
– törvénykezési nyelv 1904. július 1./40.
– tüzérezred 1904. február 24./1.
– újoncozási határidő 1904. május 31./48.

Kecskemét–Lajosmizsei HÉV 1904. május 31./36.
Képviselőház Közlekedési és Közgazdasági Bizottsága 1904. március 31./38.
Képviselő-választói névjegyzék 1904. február 24./3.
Képzőművészeti Múzeum 1905. március 18./38.
Késmárki Evangélikus Főgimnázium 1904. június 14./30.
Kézdivásárhely-kantai Katolikus Főgimnázium 1905. június 16./10.
Kéziratgyűjtemény 1904. július 1./38.
Kiadatás 1904. július 1./15., november 21./20.
Kiállítások 1903. október 12./14., december 4./18., 1904. január 9./14., december 2./38., 1905. május 4./35.
Kína 1903. augusztus 26./1., augusztus 26./9.
Kincstári
– földingatlanok kezelése 1903. július 22./10., augusztus 5./24., október 1./10., október 12./22., november 18./24., november 18./25., november 18./26., november 18./27., december 4./19., december 31./28., 1904. január 9./18., január 9./19., január 9./20., január 9./21., január 9./22., január 16./15., január 16./18., január 23./15., január 30./15., február 7./16., március 13./28., március 13./31., március 13./32., március 13./34., március 19./13., március 19./14., április 11./18., május 31./44., június 14./18., június 14./19., június 14./20., június 14./21., július 1./26., július 28./37., július 28./38., szeptember 8./23., szeptember 8./24., szeptember 8./25., szeptember 8./26., szeptember 8./27., szeptember 22./11., szeptember 22./12., szeptember 23./1., október 13./25., október 13./26., október 13./27., november 21./26., december 10./16., december 10./17., 1905. január 27./12., január/27./13., január 27./14., február 28./11., február 28./30., február 28./31., április 14./15., május 4./26., május 4./29.
– ménesbirtok 1903. július 9./19., október 12./19.
– telepes községek 1905. január 6./33.
Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete 1905. május 4./15.
Kivándorlók 1904. március 13./8., április 13./2., július 1./6., 1905. február 2./8.
Kódex 1903. augusztus 5./6., 1904. február 14./10.
Kolozsvári Erdőigazgatóság 1904. január 23./15.
Kolozsvári Nemzeti Színház 1904. december 10./5.
Komárom–Dunaszerdahelyi HÉV 1903. december 13./21.
Konferenciák 1903. december 31./15., 1904. január 16./19., február 21./8.
Kongresszusok 1903. július 9./3., augusztus 5./22., 1904. május 3./24., május 3./36., június 14./15., 1905. február 8./29., február 28./27., február 28./46., március 18./3., április 14./11., április 14./22., május 4./3., május 4./28., május 18./22., június16./3.,
Konzuli
– bíráskodás 1904. július 12./38., 1905. január 27./8., május 18./17.
– kapcsolatok 1903. július 9./2., 1904. március 13./22.
– anyakönyvezés 1905. február 28./15.
Kormány 1903. augusztus 8./1., szeptember 29./1., 1904. szeptember23./12., 1905. január 27./19., március 18./1., május 4./1.
Körös folyók 1904. október 21./19.
Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszus 1903. július 9./3.
Közigazgatási terület módosítása 1904. május 31./6.

Közlekedési Múzeum 1904. január 9./14.
Közmunkák 1904. október 13./28., október 21./24., december 2./41.
Közoktatás 1904. szeptember 23./14., szeptember 24./1.
Központi Statisztikai Hivatal 1903. október 12./13., 1904. január 23./12., július 1./21., szeptember 22./28., október 13./17.
Központi Vegykísérleti Állomás 1903. december 4./20.
Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás 1904. március 13./35., március 31./42.
Külkereskedelmi szerződések, tárgyalások
– Amerikai Egyesült Államok 1905. április 14./1.
– Belgium 1904. szeptember 8./37., 1905. január 27./3.
– Bulgária 1905. február 28./3.
– Montenegró 1904. március 13./6.
– Németország 1904. január 9./30., január 23./16., január 26./1., február 7./14., február14./6., október 24./2., december 10./25.
– Olaszország 1903. november 18./36., november 23./10., december 31./21., február 7./14., március 13./5., március 13./27., március 25. /13., április 13./5., szeptember 8./36., szeptember 22./3., október 9./1., 1905. február 14./4.
– Oroszország 1904. március 13./4., 1905. január 27./3.
– Szerbia 1905. január 27./3.
– Svájc1904. szeptember 8./37.

Legfelsőbb Honvéd Törvényszék 1904. március 3./4.
Legfelsőbb Katonai Törvényszék 1904. március 3./4.
Legfelsőbb Törvényszék 1904. március 3./4.
Leánykereskedelem 1903. augusztus 5./17.
Légrády Testvérek 1903. december 31./11.
Lipótmezei Állami Elmegyógyintézet 1903. augusztus 5./7.
Lloyd Tengerhajózási Társaság 1904. január 16./11.
Lotz Károly 1904. október 13./33., 1905. február 28./48., március 18./39., március 31./20.
Lóvasút 1903. július 17./19.
Ludovika Akadémia 1905. február 28./39.

Magyar Észak-Nyugati HÉV 1904. október 21./17.
Magyar Folyam- és Tengerhajózás Rt. 1903. július 9./17.
Magyar Földrajzi Társaság 1904. március 3./36.
Magyar Főudvarnagyi Bíróság 1904. február 24./4.
Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezete 1904. december 18./18.
Magyar Határőrvidéki Tanulmányi Alap 1904. február 7./15., február 14./15.
Magyar honosok nemzeti gondozása 1903. december 31./35., 1904. július 1./2., 1905. február 8./4.
Magyar Királyi Államvasutak Gépgyára 1904. 31./43.
Magyar Könyvszemle 1903. augusztus 26./11.
Magyar Mezőgazdák Szövetkezete 1904. szeptember 22./38.
Magyar Nemzeti Múzeum 1903. augusztus 26./11.
Magyar Országos Képzőművészeti Tanács 1905. február 28./48.
Magyar Regnikoláris Bizottság 1904. június 14./36.
Magyarfalui Cukorgyár 1904. július 11./1.
Magyaróvári Gazdasági Akadémia 1905. február 28./32.
Máramarosi Faipari Rt. 1904. január 16./18.
Mária Terézia Móló (Fiume), 1904. január 9./13.

Marosvásárhelyi Katolikus Főgimnázium 1905. május 4./37.
Marosvásárhelyi Országos Kórház 1904. július 28./15.
MÁV
– alkalmazottak előléptetése 1903. december 4./16., december 13./6., december 19./3., december 19./4., december 21./1.
– alkalmazottak illetménye 1904. április 11./14.
– hiteltörlesztés 1904. június 14./31.
– motorkocsik 1904. május 3./26.
– vagonbérlet 1904. március 13./24., 1905. február 8./30.
– vasútállomások 1904. október 13./18.
Mexikói konzulátus 1903. július 9./2., 1904. március 13./22.
Mezőgazdaság 1904. május 9./2., július 28./40., július 28./43., augusztus 4./1., augusztus 4./2., szeptember 8./38., szeptember 22./4., szeptember 23./13., december 2./30., december 2./41., 1905. január 6./29., február 8./35., február 28./29., február 28./35., április 14./13., május 18./23.
Mezőhegyesi Ménesbirtok 1903. július 9./19., október 12./19., 1905. február 28./31.
Milánói Nemzetközi Kiállítás 1904. december 2./38.
Miskolc és Tapolca közötti lóvasút építése 1903. július 17./19.
Mlinski Ottok 1904. május 31./2.
Mocsolád–Siófoki HÉV 1904. december 2./33.
Morva folyó 1904. október 13./22.
Múzeumok 1903. augusztus 5./6., augusztus 2./33., 6./11., szeptember 9./2., 1904. március 19./22., július 1./38., 1905. január 27./18., február 28./48., március 18./38., március 18./39., március 31./20.
Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége 1903. augusztus 26./11.
Nagybánya–Felsőbányai HÉV 1904. április 11./15., május 31./33.
Nagybecskereki Tiszai Ármentesítő Társulat 1904. szeptember 22./9.
Nagyberezna–Országhatárszéli Vasút 1904. május 3./21.
Nagyberezna–Sztavnai HÉV 1903. november 18./35.
Nagykároly–Mátészalka-Csapi HÉV 1904. szeptember 22./26.
Nagykároly–Somkuti HÉV 1904. október 21./16.
Nasici Tanningyár és Gőzfűrész Rt. 1904. március 25./14.
Német sajtótermék 1904. február 7./3.
Nemzeti Színház és Operaház 1903. december 13./3., 1904. március 25./2., 1905. május 4./8.
Nemzetközi egyezmények/tárgyalások 1903. augusztus 5./17., december 31./14., december 31./29., 1904. január 9./31., február 14./10., július 1./15., július 1./41., szeptember 22./23., szeptember 22./25., november 21./20., 1905. február 8./36., február 28./26., március 31./14., május 4./6.
Nemzetközi
– Állattáplálási Kongresszus 1905. május 4./28.
– Archeológiai Kongresszus 1905. február 28./46.
– Földrajzi Kongresszus 1904. május 3./36.
– Hajózási Kongresszus 1904. június 14./15.
– Halászati Kongresszus 1905. május 18./22.
– Kiállítás St. Louisban 1903. október 12./14.
– Képzőművészeti Kiállítás, Velence 1905. május 4./35.
– Kertészeti Kongresszus 1905. május 4./28.
– Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszus 1903. július 9./3.

– Magánjogi Konferencia 1903. december 31./15.
– Mezőgazdasági Gépészeti Kongresszus 1905. május 4./28.
– Munkásbiztosítási Kongresszus 1905. április 14./11.
– Munkásvédelmi Konferencia 1905. február 28./27.
– Növénytani Kongresszus 1905. március 18./3.
– Ornitológiai Kongresszus 1905. május 4./28.
– Orvosi Kongresszus 1905. május 4./3.
– Tengeri magánjogról tanácskozás 1905. február 8./29.
– Történeti írott emlékek reprodukciójáról tanácskozás 1905. április 14./22.
– Súly- és Mértékhivatal 1905. február 28./26.
– Vasúti árufuvarozásról tanácskozás 1905. június 16./3.

Nyíregyházi Evangélikus Főgimnázium 1905. május 4./37.
Nyíregyháza-Városnaményi HÉV 1904. május 31./35.

Oktatás 1904. szeptember 23./14., szeptember 24./1., december 10./23., 1905. február 28./32.
Olimpia, St. Louis 1904. július12./4., július 28./44.
Orosháza–Szentes–Csongrádi HÉV 1905. január 27./10.
Orosz sajtótermék 1904. január 30./7.
Országgyűlés 1904. december 18./2., december 28./2., 1905. február 14./1.
Országos Betegápolási Alap 1904. december 2./6., december 2./7., 1905. március 18./10.
Országos Első Gyermekmenedékhely Egyesület 1904. december 10./15.
Országos Iparegyesület 1904. szeptember 22./27.
Országos Kémiai Intézet és központi Vegykísérleti Állomás 1903. december 4./20.
Országos Képtár 1903. december 31./2., 1905. március 18./38.
Országos Közgazdasági Alap 1905. február 8./35.
Országos Magyar Gazdasági Egyesület 1904. december 2./30., december 10./15.
Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület 1904. december 2./30.
Országos Mintarajziskola és Rajztanárképző 1903. július 9./22.
Országos Széchényi Könyvtár 1903. augusztus 26./11.
Ős-Budavára 1904. december 2./37.
Osztrák Lloyd Társaság 1904. december 2./29.
Otocsáci Erdőhivatal 1904. november 21./25.

Pancsova- Kubini Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat 1905. május 4./16.
Pécsi Honvéd Hadapródiskola 1904. március 13./14.
Pesti Könyvnyomda Rt. 1903. szeptember 9./2.
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Rt. 1903. július 17./28,
Posta
– bélyegadományok megszüntetése 1904. július 12./42.
– drótnélküli távirda 1904. február 21./8.
– Postai szállítási jog megvonása sajtótermékektől 1903. július 9./5., július 17./8., július 17./9., augusztus 26./2., november 23./4., december 4./7., december 13./5., 1904. január 23./3., január 30./7., február 7./3., március 13./11., május 31./7., július 1./5., szeptember 8./10., 1905. február 8./7., március 18./11.

Posta-Távirda- és Távbeszélő Intézet 1904. december 2./38.
Pozsony–Dunaszerdahelyi HÉV 1903. december 13./21.
Predeáli Állami Elemi Iskola 1903. december 31./35.
Radnicske Novine 1904. március 13./11.
Radnicski Kalendár 1904. január 23./3.
II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala 1905. február 28./4.
Rembrandt gyűjtemény megvásárlása 1905. január 27./18.
Román sajtótermékek1903. december 13./5., 1904. február 7./3., július 1./5., szeptember 8./10., 1905. február 8./7., március 18./11.
Rozsnyói Katolikus Főgimnázium 1905. június 16./10.
Rudolfsgnádi Ármentesítő és Belvízlecsapoló Társulat 1904. március 13./16.

Sajtó 1903. december 31./5.
Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. 1904. május 31./14.
Sáskaírtás 1905. április 14./13.
Selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia 1904. július 12./17.
Sertésvágóhíd 1905. január 27./15.
Síremlék helyreállítása 1903. október 1./3.
Spalatói Tamás-féle traui kódex 1903. augusztus 5./6.
Sport 1904. július 12./4., július 28./44.
Szarvasi Evangélikus Főgimnázium 1904. március 31./55.
Szatmár–Batizvárosi HÉV 1904. május 31./37.
Szatmár–Bikszádi HÉV1904. december 2./34.
Szatmár Nagybányai HÉV 1904. május 31./37.
Szász Nemzeti Egyetem 1904. szeptember 22./6.
Szászsebesi Erdőhivatal 1904. november 21./25.
Szegedi Középítészeti Tanács 1903. december 4./6.
Szekszárdbátai Ármentesítő Társulat 1904. július 28./41.
Szentgotthárdi Óragyár 1905. január 6./26.
Szentimre Földművesiskola 1905. május 4./26.
Szerb sajtótermék 1904. január 23./3., március 13./11.,
Szépművészeti Múzeum 1903. augusztus 26./11.
Szigetközi Ármentesítő Társulat 1904. október 13./23.
Szolnok–Csongrád–Tisza-balparti Ármentesítő és Belvízszabályzó Társulat 1903. november 18./6.
Szőlészet
– állami szőlőtelep 1904. május 31./42., 1905. február 8./33.
– kísérleti állomás1904. március 13./35.
– statisztikai felmérés 1904. július 1./21.
– szénkénegraktárak 1904. december 18./17.
Sztrájk elleni intézkedés 1904. május 9./2., szeptember 22./27., 1905. május 18./24.

Takarmánykiviteli tilalom 1904. augusztus 4./1., szeptember 22./4., 1905. május 18./23.
Takarmány biztosítása 1904. július 28./40., augusztus 4./2., szeptember 8./38., december 2./41., 1905. január 6./29.
Telepítések 1904. január 9./25., szeptember 8./27., november 21./26., 1905. január 6./33.
Telepítési Alap 1905. január 6./30.
Temesszlatinai Erdőgondnokság 1903. november 18./9.
Temesvári Görögkeleti Szerb Püspökség 1904. május 31./53.
Temesvári Katolikus Főgimnázium 1904. december 18./23.
Temesvár–Módosi HÉV 1903. október 12./18.

Tengerészeti Hatóság 1904. január 9./13.
Tengerhajózás1903. július 9./17., július 22./9., december 31./3., 1904. január 30./1., május 31./38., december 2./28., december 2./29., december 18./1., 1905. január 6./25., február 28./15.
Thury-féle vasgyár 1904. december 18./14.
Tisza folyó 1904. szeptember 8./26., november 21./24., 1905. február 8./34.
Tóköze–Istvánházi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat 1904. szeptember 22./9.
Topuskói gyógyfürdő 1904. június 14./36
Torontáli HÉV 1904. december 2./31.
Török csendőrség 1904. február 7./19., február 21./14.
Törvényjavaslatok 1903. július 9./21., július 22./9., augusztus 5./8., augusztus 26./5., augusztus 26./8., november 23./6., november 23./16., december 4./6., december 4./9., december4./23., december 13./6., december 13./26., december 31./21., december 31./29., december 31./32., 1904. február 21./16., február 21./17., február 24./3., február 24./4., március 13./13., március 13./22., április 13./2., május 3./12., május 31./6., június 14./37., július 1./40., szeptember 23./14., szeptember 24./1., október 13./14., október 13./30., október 21./16., november 21./6., december 2./33., december 2./47., december 10./12., december 10./23., december 10./24., 1905. február 28./29.
Traui kódex 1903. augusztus 5./6.
Tűzkár 1904. október 21./6., 1905. február 8./13., május 4./ 13., május 18./11.

Udvari szállító kinevezése 1903. július 9./15.
Újpesti kikötő 1904. július 28./39.
Unitárius egyház 1904. március 19./21.
Die Unterdrückung der Slovaken durch die Magyaren 1904. május 31./7.
Útlevélügy 1904. július 1./6.

Vág-balparti Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat 1905. május 18./12.
Vajdahunyadi Vasgyár 1903. november 18./9.
Választói
– névjegyzék 1904. február 24./3.
– törvény1904. február 7./2.
Választott bíróság 1905. május 4./6.
Vámhivatal 1903. július 17./11.
Vám- és kereskedelmi szerződés 1904. január 26./1., 1904. február 7./14., 1904. március 13./4., 13./5., 13./6., április 13./5., 1905. május 4./5.
Vámmentesség 1903. augusztus 5./23., december 31./23., 1904. december 2./32.
Vámszedési jog 1905. február 8./8.
Vám- és kereskedelmi szövetség 1904. december 28./1., 1905. május 4./5.,
Vármegyei
– alkalmazottak 1903. december 13./7., december 13./8.
– Betegápolási Alap 1904. július 28./14.
– segély 1904. július 28./14.
– Útalap 1904. október 21./24.
Vasútállomások korszerűsítése 1904. október 13./18.
Vasúti díjkedvezmény 1904. december 2./30.
Védjegyek 1903. augusztus 5./22.
Vetőmag biztosítása 1904. július 28./43., augusztus 4./2., december 2./41., 1905. február 28./35.
Világkiállítás 1903. október 12./14.
Vinkovcei Főerdőhivatal 1904. március 19./14.
Vizaknai Kincstári Sós Gyógyfürdő 1904. február 7./16.,
Vörösmajor-Vacini HÉV 1904. május 31./34.

Zólyombrézó–Breznóbánya–Tiszolci HÉV 1904. július 1./30.
Zombori Kincstári Ügyészség 1903. augusztus 5./24.

NÉVTÁR

A nem közölt jegyzőkönyvi pontokban szereplő jelentős személyek adatai

(A névtárban az alábbi adatokat adjuk meg: név, születési és halálozási év, foglalkozás, életpálya, az illető személy ügyét tárgyaló minisztertanácsi ülés ideje, a napirendi pont száma, az előterjesztő miniszter és az ügy megnevezése)

Almássy Imre gr. (1868–1929), földbirtokos, politikus. Egyetemi tanulmányai után, 1892 és 1897 között szabadelvű párti programmal országgyűlési képviselő. 1906-ban kinevezték Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánjának. A főrendiház, majd 1927-től a felsőház tagja. 1923-ban az Országos Mezőgazdasági Kamara elnöke. Pusztaszentkamarási birtokán mintagazdaságot létesített.
1903. július 22./1. büm. – Lipót-rend lov. ker. adományozása.

Angyal Dezső (1852–1936), kertészeti szakíró. Jelentős részt vállalt a Kertészeti Tanintézet megszervezésében és fejlesztésében, amelynek 1894-től tanára, majd igazgatója. 1904-ben királyi tanácsos, 1913-tól országos kertészeti felügyelő. Modern gyümölcstermesztésünk elindítója. Nevéhez fűződik a Kertészeti Lapok alapítása és a magyar eredetű gyümölcsfajták leírása.
1904. december 2./40. fm. – Kir. tan. cím adományozása.

Apponyi Sándor gr. (1844–1925), diplomata, bibliográfus, az MTA tagja. Külföldön tanult, majd a londoni és párizsi nagykövetségeken teljesített szolgálatot (1863–1866, 1871–1874). Apja halála után visszavonult a diplomáciai szolgálatból és lengyeli birtokán bibliofiliával, történeti és régészeti kutatásokkal foglalkozott. 1895-ben felajánlotta lengyeli kastélyában őrzött gyűjteményét egy Szekszárdon létesítendő múzeumnak. Tervszerűen gyűjtötte a hungarikákat. Könyvtárát 1924-ben az Országos Széchényi Könyvtárnak ajándékozta.
1904. november 5./21. me. – Főkamarási kinevezése.

Árkövy József (1851–1922), fogorvos, egyetemi tanár. Diplomáját 1876-ban szerezte Budapesten, majd külföldi tanulmányútja után, 1877-ben kezdte meg orvosi gyakorlatát. Foggyógyintézetet nyitott 1881-ben, és még ugyanebben az évben a fogászat magántanárává nevezték ki. 1888-ban kórházi orvos lett a Rókusban, 1890-től pedig a budapesti fogászati klinika vezetője. A budapesti egyetemen 1892-ben a fogászat nyilvános rendkívüli, 1906-ban nyilvános rendes tanárává nevezték ki. Nevéhez fűződött a budapesti sztomatológiai klinika megszervezése. 1905-ben *tótfalvi* előnévvel magyar nemességet kapott.
1905. május 18./4. büm. – Magyar nemesség adományozása a közegészségügy terén szerzett érdemeiért.

Bachruch Károly (1851–1925), ötvös, cs. és kir. udvari ékszerész, kamarai szállító. Budapesten ezüstgyárat alapított. Királykúti előnévvel magyar nemességet kapott.
1905. április 14./19. vkm. – Magyar nemesség adományozása az iparművészet terén szerzett érdemeiért.

Balla (1881-ig Blau) **Pál** (1864–?), mérnök. A bécsi műegyetemen végzett, majd 1887-ben a m. kir. posta szolgálatába

állt. Részt vett az 1896-os országos kiállítás rendezésében. 1897-ben megbízták a távbeszélőhálózat újjászervezésével, majd a posta készülékjavító-műhelyét és műszerész iskoláját szervezte meg és vezette 1920-ig. Mint a Magyar Mérnök- és Építész Egylet főtitkára 1908–1910 között az egyesület Heti Értesítőjét és Évkönyvét szerkesztette. 1903-ban a Ferenc József rend tiszti keresztjével tüntették ki.

1903. december 31./22. kerm. – Ferenc József r. tiszti ker. adományozása.

Bárdossy Jenő (1861–1934), jogász. (Bárdossy László, a későbbi miniszterelnök apja.) Középiskolai tanulmányait Szombathelyen, az egyetemet Budapesten végezte. Ügyvédi oklevelének megszerzése után, 1895-ben osztálytanácsos lett a Földművelésügyi Minisztériumban. 1900-ban nevezték ki Sáros vármegye főispánjává. Ő készítette el az állatorvosi közszolgálat államosításáról szóló törvényjavaslat (1900: XVII. tc.) előadói tervezetét, és az állategészségügy rendezéséről szóló törvényjavaslat revíziójának javaslatát. 1903-ban felmentették főispáni állásából és állategészségügyi főfelügyelővé nevezték ki.

1903. december 13./24. fm. – Kinevezése állategészségügyi felügyelővé, min. tan. cím adományozása.

Bartóky József (1865–1928), író, államtitkár. A jogi doktorátus megszerzése után, 1890-től Békés megyében szolgabíróként, majd főjegyzőként működött. 1904-ben a Földművelésügyi Minisztériumba helyezték miniszteri tanácsosi rangban. 1910-től nyugalomba vonulásáig (1918) államtitkár. Nevéhez fűződik a mezőgazdasági munkáspénztárak megszervezése. Nyugalomba vonulása után szépirodalmi munkásságot folytatott. 1922-ben a Kisfaludy Társaság, 1924-ben a Petőfi Társaság tagjává választották.

1904. február 7./17. fm. – Min. tan. cím adományozása.

1905. február 8./32. fm. – Lipót-rend lov. ker. adományozása.

1905. augusztus 13/10. fm. – Valóságos min. tan. cím adományozása.

Batthyány Vilmos gr. (1870–1923), r. kat. kanonok, megyéspüspök. Bölcseleti és teológiai tanulmányait Innsbruckban, diplomáciai és jogi tanulmányait Rómában végezte. 1894-ben szentelték áldozópappá. 1900-ban nyitrai kanonok, majd Benda Imre nyitrai püspök mellé került koadjutor püspöknek utódlási joggal. XIII. Leó pápa titkos kamarásnak nevezte ki. 1910-ben a nyitrai egyházmegye apostoli adminisztrátora. 1911. március 26-tól megyés püspök, a főrendiház tagja lett.

A hatóságok 1918. december 10-én letartóztatták és 19 napig fogva tartották. 1919. március 27-én csomagjaival a Duna-hídon át a magyar határig szállították. A püspökségről kénytelen volt lemondani, ezért címzetes érsekké nevezte ki.

1904. november 21./29. vkm. – Segédpüspöki kinevezése.

Bauer Ottó (1853–?) nagybirtokos. Kereskedelmi és gazdasági tanulmányai után apja tormási birtokát kezelte, majd 1894-től – apja halála után – tulajdonosként irányította. Mintagazdaságot létesített. Az állattenyésztés terén kiemelkedő eredményeket ért el. 1899-ben a Sopron vármegyei Gazdasági Egyesület elnökévé választották. 1904-ben *tormási* előnévvel magyar nemességet kapott.

1904. május 31./4. büm. – Magyar nemesség adományozása a közgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Baumgartner Henrik (1855–?), mérnök, vezérigazgató. Bécsben befejezett műegyetemi tanulmányai után hosszabb tanulmányútra Belgiumba ment. Hazatérve (1898) a M. Fegyvergyár igazgatójává, majd (1890) a Danubius Hajó- és Gépgyár vezérigazgatójává nevezték ki. A tervei alapján készült el (1912) a Szt. István és (1914) a Navarra csatahajó. A vállalatnak a Ganz-féle Gép- és Vagongyárral történt fuzionálása (1914) után az új részvénytársaság vezérigazgatója, majd (1919) alelnöke lett.

1905. március 18./28. kerm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása a hajóépítés terén szerzett érdemeiért.

Belosevics István (1856–?), közigazgatási szakember. Jogi és államtudományi tanulmányait a zágrábi és a bécsi egyetemen végezte, majd 1879-ben a zágrábi Pénzügyigazgatóság szolgálatába lépett. 1880-ban a horvátországi országos szolgálathoz került át. 1893-ban Varasd város polgármesterévé választották. 1898-ban lett Varasd vármegye alispánja.

1904. március 13./40. büm. – A III. vaskor. r. adományozása a közigazgatás terén szerzett érdemeiért.

Bencze Gergely (1854–1925), főiskolai tanár. A selmecbányai erdészeti akadémia elvégzése után (1876) a gödöllői majd a besztercebányai erdőigazgatóságnál dolgozott. Müncheni tanulmányútját követően 1885-ben a selmecbányai főiskolán kémiából megbízott előadónak nevezték, majd 1891-től nyugdíjazásáig (1923) rendes tanárként működött. A bükkfa papírgyártási célokra való kémiai feldolgozásával kísérletezett.

1903. december 31./12. püm. – Főbányatanácsosi kinevezése.

Bende Imre (1824–1911), r. kat. püspök. A teológiát a bécsi Pazmaneumban végezte, 1847-ben szentelték pappá. 1848–1853-ban Kalocsán tanár, érseki levéltáros, szentszéki jegyző, majd Futakon plébános. 1869-ben Újvidéken kapott plébániát. 1878-ban országgyűlési képviselővé választották. 1886-ban lett kanonok, és még ugyanebben az évben besztercebányai püspök. 1893-ban nevezték ki nyitrai püspökké, majd 1901-ben elnyerte a pápai trónálló és római gróf címet.

1904. november 21./29. vkm. – B. t. t. cím adományozása.

Beniczky Ferenc (1833–1905), államtitkár, intendáns. 1880-ban a gödöllői választókerület országgyűlési képviselője, 1882-től Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánja; 1884-ben belügyi államtitkárrá nevezték ki. 1888–1891-ben a m. kir. Operaház és a Nemzeti Színház intendánsa. 1890-től 1905 áprilisáig Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét főispánja, május 14-én elhunyt.

1905. március 31./1. büm. – Főispáni tisztség alóli felmentése.

Beöthy Pál (1866–1921), országgyűlési képviselő. Budapesten végezte a jogot, majd 1888-ban Bihar vármegye szolgálatába lépett. 1889-ben derecskei szolgabíró, később vármegyei aljegyző, 1895-ben cséffai főszolgabíró. 1903-ban Bereg vármegye főispánjának nevezték ki. 1913-ban országgyűlési képviselőnek választották. 1913 és 1917 között a képviselőház elnöke.

1903. december 13./1. büm. – Főispáni kinevezése.

Beöthy Zsolt (1848–1922), irodalomtörténész, esztéta. A pesti egyetemen hallgatott jogot, majd a bécsi és a müncheni

egyetemen tanult. 1871–1875-ben a Pénzügyminisztériumban dolgozott tisztviselőként. 1875-ben tanári, 1877-ben bölcsészdoktori diplomát szerzett. Reáliskolai tanárként működött Budapesten 1882-ig. 1883-tól a budapesti egyetemen az esztétika rendkívüli, 1886-tól haláláig rendes tanára, 1877-től az MTA tagja. 1903-ban lett tagja a főrendiháznak. 1890 és 1920 között a budapesti országos tanárvizsgáló bizottság, 1893–1907-ben az Országos Középiskolai Tanáregyesület elnöke. 1876-tól a Kisfaludy Társaság tagja, melynek 1879-ben titkárává, 1900-ban pedig elnökévé választották. 1911-ben a Magyar Irodalomtörténeti Társaság első elnöke. Nemzetközi jelentőségű egyiptomi gyűjteménye halála után Svédországba került.

1903. november 23./1. me. – Kinevezése a Főrendi ház tagjává.

1905. május 4./33. vkm. – Legfelsőbb elismerés.

Berger Ferenc (1828–1919), orvos. 1854-ben szerzett orvosdoktori oklevelet, majd Hódmezővásárhelyen telepedett le magánorvosként. 1869-ben Csongrád vármegye járási orvosává választották. 1876-ban lett Hódmezővásárhely tiszti főorvosa.

1903. augusztus 19./5. büm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása.

Berzeviczy Albert (1853–1936), kultúrpolitikus, miniszter. Sáros vármegyében kezdte politikai pályáját, majd az eperjesi jogakadémia tanára lett. 1881-től országgyűlési képviselőként tevékenykedett. 1887 és 1894 között kultuszminisztériumi államtitkár, majd 1903-tól 1905-ig a Tisza kormányban a kultuszminisztérium élére került. Az ellenzéki koalíció győzelme után egy időre visszavonult a politikai élettől. 1917-ben a főrendiház, 1927-ben a felsőház tagjává nevezték ki. 1889-től tagja a Kisfaludy Társaságnak. 1905–1936-ban az MTA elnöke. 1913-ban az Országos Testnevelési Tanács, 1932-ben pedig a Magyar PEN Club elnökévé választották.

Bethlen Pál gr. (1851–1935), földbirtokos. Budapesten végezte középiskolai tanulmányait, Zürichben járt egyetemre. Tanulmányai befejezése után hosszabb külföldi utat tett, majd ötévig katonáskodott. Az 1870-es évek végén hazaköltözött bethleni birtokára, emellett tevékenyen részt vett Szolnok-Doboka vármegye közéletében. 1891-ben Beszterce-Naszód vármegye főispánjává nevezték ki, majd 1903-ban Szolnok-Doboka vármegye főispánja lett.

1903. december 19./1. büm. – Főispáni kinevezése.

1906. január 28./40. büm. – Szt. István-rend kiskereszt adományozása.

Bezerédj Pál (1840–1918), földbirtokos, szakíró. A weichenstefani gazdasági főiskola elvégzése után gyakornok volt, majd hat évet töltött Párizsban, miközben Európa különböző országainak gazdaságaiban tett tanulmányutakat. 1880-ban kapott megbízást az ország selyemhernyó-tenyésztésének rendezésére. Miniszteri biztosként a fonóipar fejlesztésén is munkálkodott. 1917-től az MTA tagja.

1903. november 10./2. me. – Kinevezése főrendi taggá.

Bielek Miksa (1833–1917), műegyetemi tanár. Tanulmányait a bécsi műegyetemen végezte. Előbb az osztrák államvasutak szolgálatában állt, majd 1864-től 1906-ig a pesti műegyetemen

a mechanika és a gépszerkezettan nyilvános rendes tanára. Több éven át elnöke volt a Magyar Mérnök és Építész Egylet gépészmérnöki szakosztályának.

1904. november 21./31. vkm. – Tudományos munkásságáért a III. o. vaskor. r. adományozása.

Bíró Elek (1850–1930), mérnök. Oklevelét 1878-ban Budapesten szerezte. Kezdetben a Csilizközi Ármentesítő és Belvízelvezető Társaság, majd a Rábaszabályozó Társaság igazgatója lett Győrben. 1905-ben az Országos Vízépítészeti Igazgatósághoz került műszaki tanácsosként. 1923-ban kormányfőtanácsosi címet kapott.

1905. január 6./24. fm. – Műszaki tanácsosi kinevezése.

Bita Dezső (1832–1922), egyetemi tanár 1850-ben lépett be a Szt. Benedek rendbe. Tanulmányait Budapesten végezte, 1857-ben szentelték pappá. Kezdetben Pannonhalmán, majd 1868-tól a budapesti egyetemen a hittani kar tanára. Két alkalommal a rektori teendőket is ellátta. Számos hittani és valláserkölcsi cikk és tanulmány szerzője.

1904. november 21./31. vkm. – A III. o. vaskor. r. adományozása.

Blazek Antal (1859–?), közlekedési szakember. 1883-ban lépett a MÁV szolgálatába. 1892-ben került a Magyar Kereskedelmi Részvénytársasághoz, hamarosan aligazgató. 1904-ben a hazai ipar fejlesztése terén szerzett érdemeiért a Ferenc József rend lovagkeresztjével tüntették ki.

1904. március 25./3. püm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása.

Bodola Lajos (1859–1936), mérnök, műegyetemi tanár. Édesapja Gábor Áron munkatársa volt, így emigrálni kényszerült. Az ifjabb Lajos Itáliában született, és csak 1879-ben tért haza szüleivel együtt Magyarországra. Tanulmányait a József Műegyetemen végezte, majd a hídépítéstani tanszék tanársegéde lett. 1888-ban szerzett magántanári képesítést. 1894-ben a geodézia nyilvános rendkívüli, 1896-ban nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. 1905-től az MTA tagja. 1910-ben a műegyetem rektora volt. 1922-ben tiszteletbeli doktorrá avatták. 1923-ban a Nemzetközi Súly- és Mértékbizottság titkárává választották. Az Erzsébet-híd építése során szerzett érdemeiért tüntették ki.

1903. október 12./16. kerm. – A III. o. vaskor. r. adományozása.

Bogdanovics Lucián (1867–1913), szerb ortodox püspök, pátriárka. Gimnáziumi tanulmányait Baján, a teológiát Karlócán, a jogot az egri jogakadémián végezte. A beocsini kolostorban tette le a szerzetesi fogadalmat (1891), és rövidesen (1892) a karlócai gör. kel. szerb gimnázium tanáraként hittant tanított. 1894-ben lépett a főegyházmegye szolgálatába, ahol Brankovics György pátriárka mellett dolgozott, majd (1897) mint a budai egyházmegye adminisztrátora vezette a hozzátartozó terület ügyeit, ahol rövidesen püspökké választották. Brankovics halála után (1908) egyhangúlag pátriárkává választották.

1904. május 31./53. vkm. – A temesvári gör. kel. szerb püspökség adminisztrálása alóli felmentése.

Boros Samu (1859–1935), hírlapíró. 1893-ban a Pesti Napló belső munkatársa. A párizsi világkiállításon (1900) a magyar pavilon sajtófőnökeként tevékenykedett. (1887-ig Weiner S. néven írta cikkeit.)

1904. április 11./13. me. – Ferenc József-rend lov. keresztjének adományozása a hírlapírás terén szerzett érdemeiért.

Breitner Zsigmond (1842–?), nagykereskedő. Kereskedelmi tanulmányai után 1869-ben átvette Adolf Löw et Schmakl brünni gyár budapesti lerakatának igazgatását. 1873-ban Modern Mór budapesti kereskedővel saját céget alapított (Modern és Breitner), majd társa halála után egyedül irányította a vállalkozást. 1886-tól a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara választmányi tagja. 1904-ben a kereskedelem fejlesztése terén kifejtett tevékenységéért a Ferenc József-rend tiszti keresztjével tüntették ki.

1904. január 23./13. kerm. – Ferenc József r. tiszti ker. adományozása.

Brolly Tivadar (1852–1944), jogász. Jogi tanulmányainak befejezése után 1876-tól ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1878-ban Pozsony város aljegyzője, később főjegyzője (1884), majd 1898-ban helyettes főpolgármestere lett. 1900-ban polgármesterré választották. 1904-ben megkapta a királyi tanácsosi címet.

1904. január 16./2. büm. – Kir. tan. cím adományozása.

Bubics Zsigmond (1821–1907), r. kat. püspök. Teológiai tanulmányainak befejezése után 1844-ben szentelték pappá. 1846-tól három évig tanult a bécsi Ágoston-intézetben, majd hg. Esterházy Pálnál lett nevelő. 1867-ben győri szentszéki ülnökké, 1879-ben rátóti prépostá nevezték ki. 1880-ban a nagyváradi papnevelő intézet igazgatója. 1884-ben országgyűlési képviselővé választották. 1887-től kassai püspök. 1900-tól az MTA tagja. A hazai művészet támogatásáért és történetíró munkásságáért 60. születésnapja alkalmából kitüntetésben részesült.

1903. december 13./27. vkm. – Legfelsőbb elismerés a kassai múzeum létrehozása körül szerzett érdemeiért.

1904. július 28./45. vkm. – Lipót r. nagyker. adományozása áldozópapságának 60 éves évfordulója alkalmából.

Bugarszky István (1868–1941), kémikus. Tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, majd az állatorvosi főiskolán lett tanársegéd (1890), segédtanár (1893), majd nyilvános rendkívüli tanár (1903) és a vegytani tanszék vezetője. Több külföldi tanulmányutat tett. 1894-ben a budapesti tudományegyetemen magántanár. 1899-ben az MTA tagja, majd 1913-ban a II. sz. kémiai intézet nyilvános rendes tanárává nevezték ki. Főleg reakciókinetikai kutatásai jelentősek.

1903. november 3./12. vkm. – Magasabb fizetési osztályba sorolása.

Cicatricis Lajos (1862–1953), kir. tanácsos. Jogi tanulmányai után 1888-ban lépett Csongrád vármegye szolgálatába. 1889-ben megyei aljegyző, majd főszolgabíró, 1892-ben főjegyző lett. 1900-ban a vármegye alispáni székébe került, 1910-től főispán, 1914-ben Szeged város főispánjává is kinevezik. Tisztségeiről 1917-ben mondott le. Ezt követően a birtokán gazdálkodott. 1927-ben a vármegye felsőházi taggá választotta. A megyei kórház létrehozása terén szerzett érdemeiért kir. tan. címet kapott.

1904. február 7./1. me. – Kir. tan. cím adományozása.

Concha Győző (1846–1933), jogász, egy. tanár. Pesten és Bécsben jogot hallgatott, majd bírósági fogalmazó lett. 1872-ben a kolozsvári egyetem rendkí-

vüli, 1874-ben rendes tanárává nevezték ki. 1892-ben Budapestre került, mint az egyetem tanára. 1886-tól az MTA tagja. 1913–1918 között főrendiházi, 1927-től felsőházi tag. A politika és alkotmányelmélet konzervatív felfogású képviselője.

1903. szeptember 9./6. vkm. – Udv. tan. cím adományozása.

Czekelius Aurél (1844–1927), mérnök. A budapesti műegyetemen végezte tanulmányait, majd a MÁV szolgálatába lépett (1869). 1881-ben az újonnan szervezett műszaki tanács tagjává nevezték ki. 1894-től a Duna-hídosztály vezetője. Számos hidat tervezett és vezette azok építési munkáit (budapesti régi Erzsébet- és Ferenc József-híd, a pozsonyi és komáromi Duna-hidak, a tiszaújlaki Tisza-híd, stb.).

1903. október 12./16. kerm. – Lipót r. lov. ker. adományozása, az Erzsébet-híd építése terén szerzett érdemeiért.

Csáky György Napóleon gr. (1862–1923), minisztériumi tisztviselő, a Király Személye Körüli Minisztériumban szolgált (1893–1905), mint irodatiszt, majd segédtitkár.

1905. május 18./5. büm. – Kegydíj adományozása.

Csatáry (Grósz) Lajos (1832–1907), orvos, szakíró. Orvosnövendékként részt vett a bécsi forradalmi megmozdulásokban, majd honvédtisztként a magyar szabadságharcban. 1852-ig emigrációban élt, s ezután végezte el a bécsi egyetemet. 1857 és 1868 között Bihar vármegye törvényszéki orvosaként működött, majd a budapesti egyetem jogi karán a törvényszéki orvostan előadója lett. 1872-ben nevezték ki a MÁV főorvosának. 1906-ban vonult nyugdíjba. A hazai közegészségügyi intézmények megszervezésében jelentős szerepet vállalt.

1903. július 9./3. me. – Kongresszusi küldött.

Csathó Ferenc (1845–1928), jogász, bíró. Jogi tanulmányainak befejezése után Nagyváradon lett aljegyző, majd városi tanácsos. Ezután bírói szolgálatba lépett. 1889-ben budapesti táblabíróvá nevezték ki. Később a debreceni táblánál lett tanácselnök, utóbb a marosvásárhelyi, majd a szegedi tábla elnökeként tevékenykedett. 1893-ban kúriai bírónak nevezték ki. 1901-ben kúriai tanácselnök, 1904-ben a budapesti kir. ítélőtábla elnöke lett. 1908-ban belső titkos tanácsosi méltóságot kapott.

1904. december 10./18. igm. – Kinevezése budapesti ítélőtábla elnökévé.

Cseh Ervin, szentkatolnai (1838–1918), gazdálkodó, miniszter. A Magyaróvári Gazdasági Akadémián tanult. Szerepet vállalt a szlavóniai gazdasági egylet megalapításában. 1886 és 1898 között Szerém vármegye főispánja. 1898-ban titkos tanácsossá, 1899-ben cs. és kir. kamarássá nevezték ki. 1898 és 1903., valamint rövid megszakítással 1903. és 1905 között horvát–szlavón–dalmát miniszter. Fölmentése után visszavonult a politikától, s az alsó-baranya–bácsi ref. egyházmegye gondnoka és világi elnöke lett.

Csőke Ferenc (1852–?), jogász, minisztériumi tisztviselő. Jogakadémiai tanulmányai után gyakornokként dolgozott. 1879-ben került a Közmunka és Közlekedésügyi Minisztériumba, 1887-ben miniszteri titkár, 1897-ben miniszteri tanácsos lett. 1897 és 1902 között a fiumei tengerészeti hatóság elnökhelyettese, majd visszarendelték a minisztéri-

umba, és a vasútügyi közigazgatási szakosztály vezetését vette át.
1904. szeptember 22./21. kerm. – Lipót r. lov. ker. adományozása, szolgálataiért.

Daniel Gábor br. ifj. (1854–1919), politikus 1878-tól kezdve – egy ciklus (1905–1910) kivételével – tagja a képviselőháznak, szabadelvű programmal. 1899–1903-ben a képviselőház alelnöke. 1903-ban valóságos belső titkos tanácsossá nevezték ki. 1904. november 18-án ő terjesztette az országgyűlés elé azt a házszabálymódosító javaslatot (lex Daniel), amelytől a kormány az abstrukció megfékezését remélte.
1903. november 10./1. me. – Valóságos belső titkos tan. cím adományozása.

Darányi Béla (1850–1924), államtitkár. Tanulmányai befejeztével pestszentimrei birtokán gazdálkodott és innen nevezték ki (1895) ménesuradalmi főigazgatónak. Mint FM dolgozó később (1918) a X. osztály főnöke lett.
1904. február 7./17. fm. – Min. tan. cím adományozása.

Darányi Ignác (1849–1927), agrárpolitikus, nagybirtokos, miniszter. Jogi tanulmányainak elvégzése után ügyvédként működött. 1876-ban a fővárosi tv. hatósági bizottság tagja, 1878-ban a Tiszavölgyi Társulat központi bizottsága titkára lett. 1881-ben országgyűlési képviselővé választották. 1895-ben a képviselőház alelnöke. 1895-től 1903-ig földművelésügyi miniszterként tevékenykedett. 1904-ben az Orsz. Magyar Gazda Szövetség elnökévé választották. Miután a Szabadelvű Pártból kilépett, az Alkotmánypárt elnöke lett. 1906 és 1910 között ismét földművelésügyi miniszter. Nevéhez fűződött az 1897-es földmunkás sztrájkmozgalom letörése, az 1898. és az 1907. évi cselédtörvények elkészítése. Szorgalmazta a mezőgazdasági nagyüzemi gazdálkodás belterjessé tételét. Előmozdította a Mezőgazdasági Múzeum és az Ampelológiai Intézet létesítését. 1909-től az MTA tagja.
1903. november – Lipót-rend nagyker. adományozása miniszteri beosztása alóli felm. alkalmából

Dégenfeld-Schomburg Lajos gr. (1843–1922), földbirtokos. 1872-ben országgyűlési képviselővé választották. 1889 és 1895 között Nógrád vármegye főispánja. 1894-ben a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntették ki. 1904-ben belső titkos tanácsosi címet kapott. Örökös főrendiházi tag. A Csongrád-Sövényházi Ármentesítő Társulat elnöke.
1904. december 2./2. me. – B. t. t. cím adományozása a közigazgatás terén szerzett érdemeiért.

Dessewffy Pál gr., (1839–1912), földbirtokos. A család margonyai ágából származó magyarkaproncai (Sáros vármegye) földbirtokos. Gazdálkodásának eredményeként vagyonát jelentékenyen megnövelte. A megyében elsőként telepített nagyobb területen szőlőt. A vármegyei társadalmi életben részt vett, de a politikától távol tartotta magát. Családi levéltárát a Nemzeti Múzeumnak, régiség-gyűjteményét a kassai Felsőmagyarországi Múzeumnak adományozta.
1903. december 13./17. vkm. – Legfelsőbb elismerés a kassai múzeum létrehozása körül végzett munkájáért.

Dessewffy Sándor (1834–1907), r. kat. püspök. Teológiai tanulmányait Egerben és Pesten végezte. 1857-ben szentelték pappá. 1868-ban a kassai egyházmegye szolgálatába lépett, mint a püspök

titkára. 1872-ben sárospataki plébános, 1884-ben Kassán mesterkanonok, 1886-tól székesegyházi főesperes. 1890-ben a csanádi egyházmegye püspöke. 1896-ban valóságos belső titkos tanácsosi, 1902-ben pápai trónállói és római grófi címet kapott.

1904. november 21./31. vkm. – I. o. vaskor. r. adományozása, a közügyek terén szerzett érdemeiért.

Désy Zoltán, (1862–1915), politikus. Jogot végzett, majd erdélyi birtokán gazdálkodott. 1892 és 1896 között nemzeti párti programmal országgyűlési képviselő. 1896-ban előbb Maros-Torda vármegye alispánja, később Szolnok-Doboka vm. főispánja. 1906-ban pénzügyminiszteri államtitkárrá nevezték ki. Ő robbantotta ki 1912-ben a hírhedt Lukács-féle „panama-pert". Azzal vádolta a miniszterelnököt, hogy közpénzekből négymillió koronával gyarapította a Munkapárt vagyonát. A bírósági eljárás során Désyt felmentették, mire Lukács lemondott. Önkéntesként került az I. világháborúban az orosz frontra, ahol 1915-ben hősi halált halt.

1903. december 19./1. büm. – Főispáni tiszte alóli felmentése.

Deutsch Antal (1848–1920), újságíró. Tanulmányait Budapesten végezte. 1870-től 1909-ig a Pester Lloyd közgazdasági rovatának szerkesztője, majd haláláig külső munkatársa volt. Több tanulmánya jelent meg a *Közgazdasági Szemle*ben. Munkatársa volt a párizsi Marché Financier c. évkönyvnek.

1905. február 8./27. kerm. – Magyar nemesség adományozása *kemenesmihályfai* előnévvel a közgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Dobokay Lajos (1849–1917), szőlészeti szakíró. A kolozsvári jogi egyetem befejezése után a Pénzügyminisztériumba került, ahol az államadóssági és hitelügyi, majd a jogügyi osztályon dolgozott. Hat éven keresztül (1876–1882) a kolozsvári jószágigazgatóságon tevékenykedett, ahonnan ismét visszarendelték a Pénzügyminisztériumba. A kincstári birtokok ügyeinek a Földművelésügyi Minisztériumba történt áttételekor (1890) őt is ide helyezték át, mint oszt. tanácsost. Az elkövetkező években több fontos megbízatást is teljesített: (1894) országos borászati kormánybiztos, (1898) miniszteri tanácsos, (1910) párizsi gazdasági szaktudósító.

1903. október 1./12. püm. – Személyi póthitel engedélyezése.

Domahidy Elemér, domahidi (1865–1930), országgyűlési képviselő. Eperjesen végezte jogi tanulmányait, majd a szatmári járás szolgabírója, később főszolgabírója. 1901-ben szabadelvű párti programmal országgyűlési képviselővé választották, 1903-ban Hajdú vm. főispánja. 1911 és 1917 között Hajdú vm. és Debrecen sz. kir. város főispánja.

1903. december 13./1. büm. – Főispáni kinevezése.

Edelmann Sebő (1851–1921), r. kat. pap, kanonok, matematika–fizika szakos tanár, természetudós. Szaktanulmányait a budapesti egyetemen és a műegyetemen végezte. 1871-ben lépett be a csorna-premontrei rendbe, 1876-ban szentelték pappá. 1874 és 1877 között Keszthelyen tanított, majd a szombathelyi kat. főgimnázium tanára, 1895 és 1907 között igazgatója.

1904. december 18./22. vkm. – Kir. t. cím adományozása., a tanügyek terén szerzett érdemeiért.

Elek Pál (1856–1914), bankár, vezérigazgató. Párizsban és Londonban a Dreyfuss-bankház export- és importvállalatának volt a vezetője. 1890-től 1911-ig Baross Gábor meghívására a Magyar Kereskedelmi Rt. vezérigazgatójaként dolgozott. Megszervezte a fiumei gyarmatáru-behozatalt, és a Magyar Államvasutak Gépgyára vezérügynökségét.

1905. január 27./9. kerm. – Udv. tan. cím adományozása, a közgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Elischer Viktor (1854–1937), bankügyi szakember. Az ügyvédi oklevél megszerzése után 1880-tól az Osztrák–Magyar Bank tisztviselője lett. 1900 és 1919 között a bank magyarországi képviselője. 1922-ben a Devizaközpont elnökének, 1923-ban az Állami Jegyintézet alelnökének nevezték ki. 1916-ban tagja lett a Pénzintézeti Központ igazgatóságának, amelynek 1924 és 1926 között vezérigazgatója, majd megbízott elnöke.

1904. december 18./6. püm. – Magyar nemesség adományozása, munkásságáért *gölnicbányai* előnévvel

Emich Gusztáv (1863–1927), diplomata. Jogi és kereskedelmi tanulmányai után 1888-tól a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium munkatársa. 1905-től többször képviselte a kormányt külföldi kongresszusokon. 1917-ben az akkor megalakult Átmenetgazdasgi Minisztérium államtitkárává nevezték ki. 1920-ban, mint kereskedelemügyi miniszter, tagja a Simonyi-Semadam kormánynak. 1920 és 1925 között berlini követ.

1903. augusztus 5./22. kerm. – Delegátus, az ipari tulajdon oltalmára alakult nemzetközi szövetség kongresszusán.

1905. december 9./13. kerm. – Osztálytanácsosi kinev.

Emich Gusztávné sz. Tornay Etelka (1845–?). 1865-ben lépett házasságra Emich Gusztáv udvari tanácsossal. Kezdeményezésére különböző közhasznú intézmények jöttek létre (leánygimnázium, „Wlassics Collegium", stb.). Mozgalmat indított annak érdekében, hogy az Országos Nőképző Egyesület útján Erzsébet királyné hamvai felett emlékművet állítsanak fel. 1904-ben a II. o. Erzsébet-renddel tüntették ki.

1904. március 13./7. büm. – Erzsébet-rend II. o. adományozása, közéleti tevékenységéért.

Engel József (1851–1939), nagyiparos. Kereskedelmi tanulmányai után a délmagyarországi erdők kihasználásával, a faanyag gyári feldolgozásával foglalkozott. Szerepe volt a komlói kőszénbánya megnyitásában és a helyiérdekű vasút létesítésében. 1904-ben *Peskodali* előnévvel magyar nemességet kapott.

1904. november 21./2. büm. – Magyar nemesség adományozása, a gazdasági élet területén szerzett érdemeiért.

Eötvös Loránd br. (1848–1919), fizikus. Heidelbergben szerzett doktorátust 1870-ben. 1871-ben a pesti egyetemen a fizika magántanára, majd 1872-ben az elméleti fizika rendes tanára lett. 1878-ban átvette a kísérleti fizika tanszék vezetését. 1891 és 1892 között az egyetem rektora, 1889 és 1905 között az MTA elnöke. Kezdeményezésére alakult meg 1891-ben a Mathematikai és Physikai Társulat, melynek elnöke lett. 1894–1895-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium minisztereként dolgozott. 1895-ben létrehozta az

édesapjáról, Eötvös Józsefről elnevezett Eötvös-kollégiumot. A gravitáció és a mágnesesség kérdéskörében végzett fontos tudományos munkát. Ma a nevét viseli a budapesti tudományegyetem.

1904. június 14./1. me. – B. t. t. cím adományozása.

Erdődy István gr. (1848–1922), földbirtokos. Apjától örökölte a jaskai (Horváto.) uradalmat, melynek alapján a horvát országgyűlés mágnásai közé tartozott. Tagja volt a magyar főrendiháznak is. 1883-ban kamarási méltóságot kapott.

1903. július 22./13. hszdm. – B. t. t. cím adományozása.

Ernuszt József (1862–1916), főispán. Jogi tanulmányait befejezve Vas vármegye szolgálatába lépett mint tiszteletbeli jegyző. Később a tényleges szolgálatból kivált, de szaktudásával jelen volt a vármegye életében. 1904-ben Vas vm. főispánjává nevezték ki. Jelentős tevékenységet fejtett ki kulturális téren, a „Nemzeti Szövetség" elnökeként tevékenykedett.

1904. április 11./2. büm. – Főispáni kinevezése.

Erődi (Harrach) Béla (1846–1936), nyelvész. A budapesti egyetemen a keleti (török, perzsa) nyelveket tanulmányozta, majd beutazta Kisázsiát, Egyiptomot. Hazatérve tanári, 1875-ben pedig bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1882-ben lett a fiumei gimnázium igazgatója. 1889-ben a kolozsvári, 1892-ben a budapesti tankerület főigazgatójának nevezték ki. 1905-ben a koronás arany érdemkereszttel tüntették ki.

1905. február 8./40. vkm. – Koronás arany érd. ker. adományozása.

1905. novemberi 15./19. vkm. – Min. tan. cím adományozása.

Exner Kornél (1867–1938), pénzügyi szakember. Több hazai és külföldi egyetemen jogot tanult. Hazatérve állampénzügyi szolgálatba lépett (1891). 1913-ban a Közigazgatási Bíróság ítélőbírájává nevezték ki, majd a Pénzügyminisztérium adminisztratív államtitkára lett. 1889-től a bp.-i egy. magántanára, 1907-től c. rk. tanár. Több évtizeden keresztül tanított a budapesti egyetemen, és számos pénzügyi törvényjavaslat kidolgozásában közreműködött.

1905. február 14./6. püm. – Rendkívüli min. tan. cím adományozása.

Fabinyi Rudolf (1849–1920), kémikus. A tanári és a bölcsészdoktori oklevél megszerzése után két éves németországi tanulmányúton vett részt, majd visszatérve előbb adjunktus, 1878-ban pedig egyetemi magántanár lett a budapesti tudományegyetemen. Még ugyanebben az évben a kolozsvári tudományegyetemen a kémia tanszék nyilvános rendes tanárává és az Állami Vegykísérleti Állomás igazgatójává nevezték ki. 1899–1900-ban az egyetem rektora. A Magyar Kémikusok Egyesületének első elnöke. A szerves kémiai kutatásnak egyik hazai úttörője.

1904. október 13./4. fm. – Udv. tan. cím adományozása.

Falk Zsigmond lovag (1831–1913), nyomdász, vállalati igazgató. Közel két évtizedes bécsi nyomdászmúlt után 1866-ban tért haza, s 1868-ban megalapította a Pesti Könyvnyomda Rt-t, ami hamarosan meghatározó szerepet töltött be a magyar nyomdászat piacán. 1878-ban a III. osztályú vaskoronarenddel tüntették ki, ami a lovagi címet

jelentette számára. Ugyanebben az évben megkapta a francia becsületrendet is. 1885-ben kir. tanácsosnak nevezték ki. Az Országos Iparegyesület alelnöke.
1903. szeptember 9./2. büm. – Udv. tan. cím adományozása, a közügyek terén szerzett érdemeiért.

Fehér Ipoly Kálmán (1842–1909), pannonhalmi főapát, tanár. Tanulmányait befejezve 1864-től a főapátsági liceum matematika–fizika szakos tanára. 1874-ben az esztergomi főgimnázium igazgatójává nevezték ki, majd 1882-től szegedi tankerületi főigazgatóként működött. 1892-ben nevezték ki pannonhalmi főapáttá. 1893-tól az Országos Közoktatási Tanács másodelnöke, az MTA tagja (1896). Kiadta a bencés rend történetét.
1904. december 2./11. vkm. – B. t. t. cím adományozása a közügyek terén szerzett érdemeiért.

Fejérváry Géza br. (1833–1914), táborszernagy, honvédelmi miniszter, miniszterelnök. 1851-ben lett hadnagy, majd 1859-ben, mint vezérkari kapitány vett részt a solferinoi ütközetben. 1862-ben osztrák, 1875-ben magyar bárói címet kapott. Részt vett az 1866-os porosz háborúban. 1884 és 1903 között honvédelmi miniszterként tevékenykedett, majd az uralkodó testőrségének kapitánya lett. 1905-ben az uralkodó miniszterelnöknek nevezte ki a parlamenti formák megsértésével. 1906-ban lemondott és visszavonult a közélettől.
1904. december 10./20. honv. m. – Testőrkapitányi illetménye.

Fellner Henrik (1859–1932), bankár. 1887-ben lépett a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Rt. kötelékébe, amelynek 1892-től 1911-ig ügyvezető igazgatója. Irányította a tulajdonát képező Leipziger Vilmos Szesz- és Cukorgyárat. 1928-tól a GYOSZ elnöke, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Rt. alelnöke. Több nagyipari vállalatnak igazgatósági tagja. 1927-ben a felsőház tagjává nevezték ki.
1904. január 9./7. püm. – III. o. vaskor. r. adományozása, a közgazdasági területén szerzett érdemeiért.

Fellner Sándor (1857–1944), építész. Budapesten, Bécsben és Párizsban tanult. 1879-től Budapesten élt és dolgozott. Eklektikus stílusban több magán- és bérházat, vidéki kastélyt épített. Pulszky Károllyal együtt elkészítette és publikálta a Bakócz-kápolna (Esztergom) felmérési eredményeit.
1905. január 27./5. püm. – Magyar nemesség adományozása a pénzügyminisztériumi palota építéséért és munkásságáért.

Festetich (Festetics) Tasziló gr. (1850–1933), földbirtokos. Ifjabb éveiben külföldön élt. Lady Mary-Victoria Douglas-Hamiltonnal kötött házasságával Európa legjelentősebb köreivel lépett rokonságba. 1890-ben val. belső titkos tanácsossá nevezték ki. 1895-ben kir. főpohárnokmester, 1904-ben kir. főudvarmester lett. 1896-ban az uralkodó az aranygyapjas renddel tüntette ki. 1911-ben magyar királyi hercegi rangra emelték. Főrendiházi és felsőházi tag.
1903. október 12./10. igm. – Hitbizományi adósságának törlesztése.
1904. november 5./21. me. – Főudvarmesteri kinev.

Flittner Frigyes (1852–1919), közgazdász. Jogi tanulmányai után Lőcse városában lett főjegyző, majd állását feladva ügyvédi gyakorlatot folytatott (1875–1878). 1878-ban az Osztrák–Magyar Bank jog-

tanácsosa lett. 1892-ben a budapesti főintézet vezetőjévé és 1896-ban a bank titkárává nevezték ki. 1898-ban a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntették ki.

1904. december 18./6. püm. – III. o. vaskor. r. adományozása a bankügy területén szerzett érdemeiért.

Forster Gyula br. (1846–1932), művészeti író. Jogi tanulmányai után a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba került, ahol a képzőművészetekre, alapítványokra és műemlékekre vonatkozó ügyek intézője lett. 1887–1911 között a Magyar Földhitelintézet egyik igazgatójaként dolgozott. 1904-ben bárói rangot kapott és a főrendiház örökös tagja lett. 1895-től a Műemlékek Országos Bizottságának elnökeként sok hazai műemlék helyreállításában működött közre.

1904. június 14./2. me. – Pusztakéri előnévvel magyar nemesség és bárói cím adományozása a műemlékek védelme terén szerzett érdemeiért.

Fölser István (1838–1907), mérnök, műegy. tanár. Műegyetemi tanulmányai után, 1863-tól a geodézia, majd a mennyiségtan és ábrázolásmértan tanársegédje, 1869-től nyilvános rendes tanára. 1872-ben tagja a Tanárvizsgáló Bizottságnak, 1878-ban pedig a Közoktatási Bizottságnak. Az ábrázoló geometria első jelentős képviselője hazánkban.

1904. november 21./31. vkm. – III. o. vaskor. r. adományozása munkásságáért.

Francsek Imre (1864–1920), építész. Tanulmányait a műegyetemen végezte és a Fővárosi Közmunkák Tanácsának lett az építésze. 1892-től számos épületet tervezett Budapesten és vidéken: a városligeti korcsolyacsarnok, a volt Budai Polgári Kaszinó, a Gellért hegy szegélyezése és lépcsőzete, a szentesi evangélikus templom, stb.

1904. január 9./2. me. – Műszaki tan. kinevezés.

Gerlóczy Gyula, alsóviszokai (1868–1947), egyetemi tanár. Tanulmányai elvégzése után bírósági szolgálatba lépett, majd 1894-ben a Pénzügyminisztériumba került, ahol részt vett az 1908: XXIX. tc. előkészítésében és végrehajtásában. 1914-ben min. tanácsossá és a MÁV pénzügyi főosztályának igazgatójává nevezték ki. 1919-ben államtitkári címmel ruházták fel, és a Tanácsköztársaság után két hónapig vezette a MÁV-ot elnöki hatáskörben. 1920–1922-ben a Postatakarékpénztár kormánybiztosa. 1929-ben az Orsz. Takarékossági Bizottság főtitkára lett.

1904. december 10./6. püm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása szolgálataiért.

1905. február 14./6. püm. – Min. titk. cím adományozása.

Ghillány Imre br. (1860–1922). földbirtokos, politikus, miniszter. Tanulmányai után a családi birtokon gazdálkodott. 1903-ban lett Sáros vármegye főispánja, tisztségéről 1905-ben lemondott. 1910-ben nemzeti munkáspárti programmal országgyűlési képviselővé választották. A Munkapárt egyik alelnöke. 1913 és 1917 között a Tisza kormány tagjaként a Földművelésügyi Minisztérium vezetőjeként tevékenykedett. Főrendiházi tag. A Horthy-korszak idején az elsők között lépett be a gr. Bethlen István által alapított Egységes Pártba.

1903. december 4./3. büm. – Főispáni kinevezés.

Gromon Dezső br. (1838–1912), államtitkár. Már fiatalon részt vett Bács-Bodrog vármegye közéletében. 1869-ben országgyűlési képviselővé választották, majd 1875 és 1880 között, mint Bács-Bodrog vármegye, Zombor és Szabadka kir. városok főispánja tevékenykedett. 1882-ben újra képviselőnek választották. Fejérváry Géza honvédelmi miniszterségе alatt 1884-től a HM-ben államtitkár. 1894-ben valóságos belső titkos tanácsossá nevezték ki.
1904. február 7./18. honv. m. – I. o. vask. r. adományozása munkásságáért.

Grúz Albert, tisztviselő. A Honvédelmi Minisztériumban dolgozott. 1888-ban a Lipót-rend lovagkeresztjével, 1893-ban a Szt. István-rend kiskeresztjével tüntették ki. 1903-ban államtitkári címet kapott.
1904. március 19./16. honv. m. – Ferenc József r. középker. adományozása nyugdíjazása alkalmából.

Hajnal Antal (1838–1907), mérnök. Kezdetben magánszférában működött, majd 1867-ben állami szolgálatba lépett. Miniszteri főmérnökként a vízépítészeti szakosztályon alkalmazták. 1877-ben megbízták a fiumei kikötőépítés közvetlen vezetésével, egyben a fiuimei m.kir. építészeti hivatal főnökévé nevezték ki.
1905. május 4./23. kerm. – Min. tan. cím adományozása.

Halmos János (1874–1907), polgármester. Ügyvédi állását feladva a főváros szolgálatába lépett: 1873-ban kerületi jegyző, 1882-ben tanácsnok, 1897-ben Budapest polgármesterévé választották. A Fejérváry-kormánnyal történt összeütközése miatt 1906-ban lemondott tisztségéről.
1904. március 13./7. büm. – Udv. tan. cím adományozása.

Hámos László (1847–1914), főispán. 1869-ben egy évig a hadseregben szolgált, tartalékos hadnagyként szerelt le. 1878-ban részt vett Bosznia-Hercegovina okkupálásában. 1879-ben Gömör-Kishont vármegyében szolgabíró. 1881-ben országgyűlési képviselőnek választották. Az uralkodó 1891-ben nevezte ki Gömör-Kishont vm. főispánjává.
1905. március 31./1. – Főispáni állás alóli felmentése.

Haraszti Tivadar, szelevényi (1850–?), földbirtokos. 1879-től haszonbérlőként irányította a sárospataki főiskola pusztaistvánházi és a Vay család tulajdonát képező tiszainokai birtokot. Több külföldi tanulmányutat tett, hogy a mezőgazdasági eredményeket tanulmányozza. A vármegyében jelentkező agrárszocialista mozgalmakra – hitelszövetkezetek alapításával, a cselédek részére tett alapítvánnyal – mérséklően hatott. 1904-ben magyar nemességet kapott.
1904. február 21./1. büm. – Magyar nemesség adományozása közéleti tevékenységéért.

Hatvany-Deutsch Sándor br. (1852–1913), nagyiparos. Tanulmányai után 1873-ban belépett a Deutsch Ignác és Fia cégbe. 1881-ben megvásárolta a nagysurányi cukorgyárat. Korszerű cukorgyárakat létesített szerte az országban (Hatvan, Sárvár, Sarkad). 1894-től az általa alapított magyar Cukorgyárosok Országos Egyesületének elnöke. Részt vett a GYOSZ megalakításában, melynek első alelnöke lett. 1903-ban főrendiházi taggá nevezték ki, 1908-ban bárói rangot kapott.

1903. november 23./1. me. – Kinevezése főrendi taggá.

Hausleitner Frigyes, pénzügyi szakember (1851–?). 1879-ben lépett az Osztrák–Magyar Bank szolgálatába. 1882-ben a bank brassói fiókintézetének főnökhelyettese majd főnöke lett.

1903. december 13./10. püm. – Kor. arany érdemk. adományozása a közgazdaság területén végzett munkájáért

Hauszmann Alajos (1847–1926) építész, műegy. tanár. Építészeti tanulmányokat Budán és Berlinben folytatott. 1872-től a műegyetemen oktatott, és tervezőirodát vezetett. Főbb munkái: a Vár, az Igazságügyi Palota és a Műegyetem épületei.

1904. július 28./1. me. – A Fővárosi Közmunkák Tanácsába tagnak delegálják.

1905. szeptember 13./14. me. – Ferenc József r. nagyker. adományozása a Királyi Palota és az Országház építése során szerzett érdemeiért.

Hertelendy Ferenc (1859–1919), országgyűlési képviselő. Jogi tanulmányainak befejezése után Zala vármegyei birtokán gazdálkodott. 1884-ben országgyűlési képviselőnek választották. 1903 és 1905 között Zala vármegye főispánja. Később az Osztrák–Magyar Bank főtanácsosa és a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének alelnöke. és között temesi főispán. Számos közgazdasági írása jelent meg, többek között a *Borászati Lapok* c. szakfolyóiratban

1903. december 13./1. büm. – Főispáni kinevezése.

1905. október 18./14. büm. – Főispáni tisztség alóli felmentése.

Herzog Péter br. (1838–1914), nagykereskedő. Tanulmányai befejezése után a családi cég alkalmazottja lett. Hamarosan dohányszakértőként szerzett nemzetközi hírnevet. Elnöke lett a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt.-nak, a Pesti Victoria Gőzmalomnak és több kereskedelmi vállalatnak, amelyek alapításában is jelentős érdemeket szerzett. Jótékonysági tevékenységéért és a gazdasági élet területén szerzett érdemeiért magyar nemességet (1886), majd magyar bárói címet kapott (1904). 1911-ben főrendiházi taggá nevezték ki.

1903. december 4./4. me. – Bárói cím adományozása, közéleti tevékenységéért

Hidegséthy Imre (1860–1920), miniszter. Jogi tanulmányait Bonnban és Lipcsében végezte, majd gazdasági tanulmányokat folytatott. 1888-tól a horvát tartományi gyűlésen képviselő. 1903 és 1906 között Szerém vármegye főispánja. 1916–1917-ben horvát–szlavón–dalmát miniszter Tisza István kormányában.

1903. augusztus 19./2. hszdm. – Főispáni kinevezése.

Hieronymi Károly (1836–1911) mérnök, politikus, miniszter. 1861-ben Máramaros vármegye főmérnöke. 1867-ben a Közmunka és Közlekedésügyi Minisztérium munkatársa lett. 1874-ben, mint államtitkár folyószabályozási, árvízmentesítési, út- és vasútépítési ügyekkel foglalkozott. 1882-ben az Osztrák–Magyar Államvasutak vezérigazgatójává nevezték ki. 1875-ben országgyűlési képviselővé választották. 1892 és 1895 között belügyminiszter, jelentős szerepet vállalt az egyházpolitikai törvények létrehozásában. 1903–1905-ben Tisza István kormányában, majd 1910-től a Khuen- Héderváry kormányban vállalta a kereskedelmi tárca vezetését, egészen haláláig.

1905. március 18./1. me. – Nyugdíj megállapítása.
1906. január 4./41. büm – Legfelsőbb elismerés.

Hock Ferenc (1857–?), pénzügyi szakember. 1883-ban lépett az Osztrák–Magyar Bank szolgálatába, ahol munkájának eredményeként soron kívül lett ajtónálló.
1903. december 13./10. püm. – Koronás ezüst érdemker. adományozása, az Osztrák–Magyar Banknál végzett munkájáért.

Hoffmann Károly (1840–?), bankigazgató. Tanulmányait Budapesten és Bécsben folytatta. 1868-ban került a Magyar Általános Hitelbankhoz. 1892-ben az intézet cégvezetője, majd 1894-ben igazgatóhelyettessé nevezték ki.
1904.január 9./7. püm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, a pénzügyi életben szerzett érdemeiért.

Hornig Károly br. (1840–1917), r. kat. püspök, bíboros. Teológiai tanulmányai után, 1862-ben szentelték pappá. 186 és 1866 között a bécsi Augustineumban folytatta tanulmányait. Hazatérve a pesti papneveldében lett tanulmányi felügyelő, 1870-től nyilvános rendes tanár. 1878-ban esztergomi kanonokká és a prímási hivatal igazgatójává nevezték ki. 1888-ban veszprémi püspök, 1912-ben bíboros lett. 1873-tól 1878-ig a *Religió* c. egyházi lap szerkesztője. Az MTA tagja (1912).
1904. november 21./30. vkm. – Az I. o. vaskor. r. adományozása, a közügyek terén szerzett érdemeiért.

Horváth Elemér (1858–?), vállalati igazgató. Jogi tanulmányai után a kassai pénzügyi igazgatóságnál gyakornokként dolgozott. 1889-ben átvette a minisztérium hitel- és vasúti osztályának vezetését mint miniszteri titkár. 1895-ben kilépett az állami szolgálatból és a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. igazgatósági tagja, valamint az üzletvezető igazgatóság elnöke lett.
1904. április 11./7. kerm. – Legfelsőbb elismerés kifejezése, a közgazdaság területén szerzett érdemeiért.

Horváth Emil, jogi tanulmányai után (1882) a BM szolgálatába lépett eleinte mint fogalmazó-gyakornok, majd mint fogalmazó és titkár. 1899-ben osztálytanácsossá nevezték ki. Kidolgozta a Belügyminisztérium szervezeti, ügyviteli és ügykezelési szabályzatát.
1904. március 25./1. büm. – Min.tan. kinevezése.

Hüvös József (1848–1914), jogász, közlekedési szakember. 1875-ben szerzett ügyvédi oklevelet. 1879-től mint a Fővárosi Törvényhatósági Bizottság tagja, sokat tett Budapest közlekedésének javításáért és korszerűsítéséért. 1891-ben Balázs Mórral megalakította a Budapesti Villamos Városi Vasutat, melynek 1897 és 1914 között előbb vezérigazgatója, majd elnöke. Vezetője volt még Budapesti Földalatti Vasútnak és a Budapest-Szentlőrinci Helyiérdekű Vasútnak.
1904. március 13./25. kerm. – Kir. udv. tan. cím adományozása.

Institoris Kálmán (1839–1916), polgármester. Az ügyvédi szigorlat után színpadi pályára készült. 1863-ban a kolozsvári színházhoz szerződött, majd külföldön vendégszerepelt. Hazatérve Arad vármegye tiszti alügyésze, majd első aljegyzője. 1870-ben tisztségéről lemondott, hosszabb ideig Németországban és Franciaországban tartózkodott. Visszatérése után előbb ügyvédként működött, majd 1872-ben főjegyzőnek,

1878-ban helyettes polgármesternek választották meg. 1901-től 1906-ig Arad polgármestere, 1904-ben királyi tanácsosi címet kapott.

1904. április 11./3. büm. – Kir. tan. cím adományozása, szolgálatai elismeréséül.

Iszer Károly (1861–1929), vasúti tisztviselő, sportszervező. Reáliskolai tanulmányai után mint magántisztviselő helyezkedett el. 1882-ben lépett az Osztrák–Magyar Államvasúttársaság szolgálatába, ahol nemsokára miniszteri osztályfőnökké nevezték ki. Sokat tett a magyar tömegsport fejlesztéséért. Alapító tagja volt a Budapesti Torna Clubnak és ezzel a magyar labdarúgásnak, a Budapesti Versenypályának, és a *Sportvilág* c. lapnak.

1904. január 16./20. vkm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, sportszervezői tevékenységéért.

Janny Gyula (1842–1916), sebész-orvos. 1866-ban Bécsben szerzett sebészdoktori és szülészmesteri oklevelet. Az István Kórház főorvosa (1871), majd a Vöröskereszt kórházának megalapítása után annak igazgatója. (1884) Részt vett az ápolónőképzés megszervezésében. 1881-ben a sebészet magántanárává, 1895-ben egyetemi rendkívüli tanárrá nevezték ki. 1910-ben vonult nyugalomba.

1903. július 17./2. me.– *Fehérvári* nemesi előnév adományozása.

Jellinek Henrik (Haraszti) (1853–1927), közlekedési szakember. Tanulmányai elvégzése után az apja igazgatása alatt álló Budapesti Közúti Vaspályatársaság szolgálatába lépett. 1883-ban a társaság vezérigazgatója, később elnöke lett. Fontos szerepet játszott Budapest közúti vasúthálózatának kiépítésében.

1904. december 2./24. kerm. – Kir. udv. tan. cím adományozása.

Jeney Lajos, biztosítási szakember. Tanulmányai befejeztével a „Pannónia" Magyar Viszontbiztosító szolgálatába lépett 1868-ban, majd 1881-ben az Első Magyar Általános Biztosító Társaság főnökének nevezték ki. 1892-ben a társulati közgyűlés ügyvezető igazgatóvá választotta. 1894-ben királyi tanácsosi címmel tüntették ki.

1905. február 8./5. büm. – Udv. tan. cím adományozása, a közgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Jenovay Imre, földbirtokos. Aktívan részt vállalt a Torontál vármegyei Szerb-Ittebe község ügyeinek intézésében. Adományként római katolikus templomot építtetett. Tevékenysége hatására létesítették a községházát, az iskolát és az óvodát.

1904. február 21./1. büm. – Kir. tan. cím adományozása.

Jolesch Gyula (1862–?), textilipari igazgató. A kereskedelmi akadémia elvégzése után apja szövő- és fonógyárában dolgozott. 1892-ben került a Váczi Első Magyar Szövő- és Kötőgyár Rt. igazgatói székébe. 1897-ben szerezte meg a magyar állampolgárságot. 1898-ban a Rózsahegyi Magyar Textilipar Rt., majd a Northrop Magyar–Amerikai Szövő- és Fonógyár vezetésével bízták meg.

1904. szeptember 22./21. kerm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, az ipar területén szerzett érdemeiért

Kállay Albert (1843–1922), főispán. Jogi tanulmányait Pesten végezte. 1867-től lett Szabolcs vármegye tiszteletbeli aljegyzője. 1870-től a Belügyminisztériumban dolgozott. 1879-ben, a szegedi árvizet követően, a helyreállítási és új-

jáépítési munkálatokkal megbízott királyi biztos mellé került. A királyi biztosság feloszlatása után 1884 és 1905 között Szeged, közben egyúttal 1886-tól 1896-ig Hódmezővásárhely, valamint 1887–1893-ban Szabadka főispánja. 1893-ban a király a főrendiház élethossziglani tagjává nevezte ki. 1898-ban megkapta a Lipót-rend lovagkeresztjét. 1905. február 2./2. büm. – B. t. t. cím adományozása, nyugdíjba vonulása alkalmából.

Kállay Rudolf (1853–1920), orvos. Tanulmányait Bécsben, majd Budapesten folytatta, 1897-ben szerzett diplomát. Eleinte magántanárként dolgozott, majd 1886-ban a nagykállói kórházba került. 1900-ban a nyíregyházi vármegyei kórház igazgató főorvosának nevezték ki, amely ma a nevét viseli. 1904. március 13./7. büm. – Kir. tan. cím adományozása, a közegészségügy terén szerzett érdemeiért.

Kammerer Ernő (1856–1920) politikus, történész. Tanulmányai után 1886-ig az Igazságügyminisztériumban fogalmazó. 1887-től országgyűlési képviselő. 1896-ban az Országos Képtár és a vele kapcsolatos Történelmi Képcsarnok kormánybiztosává, majd 1901-ben a Szépművészeti Múzeum igazgatójává nevezték ki. Miniszteri tanácsosi címet kapott. 1914-ben ment nyugdíjba. 1903. december 31./2. me. – Kinevezése az Erzsébet királyné szobrának felállítására alakult bizottság tagjává.

Károly (Karl) Rezső (1868–1945), akadémiai tanár. A magyaróvári Gazdasági Akadémián szerzett oklevelet (1891), majd néhány évet itt oktatott. 1896-tól a Keszthelyi Gazdasági Tanintézet tanára és a Növénytermelési Kísérleti Tér vezetője. 1897-ben a Földművelésügyi Minisztériumba került, később az Orsz. Mezőgazdasági Üzemi Intézet igazgatója lett. 1893-ban Németországban a cukorrépa-termelést tanulmányozta, és tapasztalatai alapján szervezte meg a hazai cukorrépanemesítést. Javaslatára létesítették az Alföldi Mezőgazdasági Intézetet és a Kender- és Lentermelési Kísérleti Állomást. 1904. március 19./15. fm. – Gazdasági akadémiai tanári cím adományozása.

Kassuba Domokos (1851–1931), ciszterci-rendi áldozópap, középiskolai tanár. 1868-ban lépett a ciszterci rendbe, 1874-ben szentelték pappá. Öt éven keresztül Pécsett főgimnáziumi tanár, majd Egerbe került tanítani. 1892-ben lett egri perjel és főgimnáziumi igazgató. 1903. július 17./26. vkm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, az oktatásügy területén szerzett érdemeiért.

Kazay Mór orvos. Miskolcon megszervezte a mentő-egyesületet, amelynek vezetője lett. A miskolci önkéntes tűzoltó egylet és a vármegyei árvaház orvosaként tevékenykedett, majd Miskolc város főorvosának nevezték ki. 1904. február 7./1. me. – Koronás magyar érdemker. adományozása, a közegészségügy terén szerzett érdemeiért.

Kazy József br. (1856–1923), államtitkár. Jogi tanulmányai elvégzése után (1878) állami szolgálatba lépett és éveken át vezette a Földművelésügyi Minisztérium keretén belül működő statisztikai osztályt, majd az ún. rutén kirendeltséget. Az 1900. évi párizsi és az 1909. évi bukaresti kiállítás miniszteri biztosa volt. Tevékenysége elismeréseként miniszteri osztálytanácsosi (1904), majd valóságos miniszteri tanácsosi (1905) címet kapott. 1910-ben államtitkárrá nevezték ki, 1913-ban magyar bárságot kapott.

1904. június 14./22. fm. – Min. osztálytan. cím adományozása.
1905. augusztus 13./10. fm. – Valóságos min. tan. cím adományozása.

Keglevich István gr., (1840–1905), színházi intendáns. Katonai pályára készült. 1865-ben országgyűlési képviselővé választották, majd Bars vármegyében fejtett ki gazdasági tevékenységet. 1886–1894-ben és 1898-tól 1902-ig az Operaház és a Nemzeti Színház intendánsa volt. 1896–1898-ban a Magyar Vígszínház Rt. egyik vezetőjeként és a Vígszínház igazgatósági tagjaként működött. Intendánsi működésének maradandó emléke a Nemzeti Színház különlegességi kelléktára.
1903. október 12./3. vkm. – Kegydíj adományozása.

Kerékgyártó Árpád Alajos (1818–1902), egyetemi tanár. Jogi és államtudományi tanulmányai végeztével (1838) Pest város írnokaként ügyvédi oklevelet szerzett (1842). 1843–1844-ben a pesti országgyűlési követek segédjeként Pozsonyban tartózkodott. Rövid idő alatt törvényszéki aljegyzőből (1848) főjegyző lett, majd 1849-től Haynau bevonulásáig törvényszéki tanácsnok. Az abszolutizmus időszakában ügyvédi gyakorlatot folytat és csak 1861-ben vállal közigazgatási tanácsnoki állást, illetve fogadja el Pest város helyettes polgármesteri tisztét. Ebben az évben az MTA levelező tagjává választják. 1867-től a pesti, majd 1873-tól a a budapesti tudományegyetemen magyar művelődéstörténetet tanít. 1876- tól 1879-ig a bölcsészkar dékánja. Az 1867–1868-as tanévben az egyetem díszdoktorává avatták.
1898-as nyugdíjba vonulása alkalmából kutatói és tanári munkája elismeréseképpen nemességet kapott, ekkor vette fel a *vámosgyörki* előnevet.
1903. július 9./23. vkm. – Árvái részére kegydíj adományozása.

Kherndl Antal (1842–1919), mérnök, műegyetemi tanár. Műszaki tanulmányainak befejezése után, 1866-ban Zürich város műszaki hivatalának alkalmazottja. 1867-ben tért haza és a pesti műegyetemen előbb tanársegéd, majd 1869-ben a víziút- és vasútépítéstan, 1881-ben pedig a hídépítéstan nyilvános rendes tanára, az MTA tagja (1884). A Magyar Mérnök és Építész Egylet egyik alapítója és titkára (1869–1870), majd tiszteletbeli tagja. A hídépítés elméleti kérdéseivel foglalkozott.
1903. október 12 /16. kerm. – Udv. tan. cím adományozása, az Erzsébet-híd építése terén szerzett érdemeiért.

Khuen-Héderváry Károly gr. (1849–1918), politikus, miniszterelnök. 1875-ben lett országgyűlési képviselő, majd 1882-ben Győr vármegye főispánjává nevezték ki, 1883 és 1903 között horvát bán. 1903 júniusában kormányt alakított. 1904-ben a kir. személye körüli miniszter lett, majd 1905-ben lemondott tisztségeiről. 1910-től 1912-ig újra miniszterelnök. A Nemzeti Munkapárt alapítója. 1915-től az MTA tagja.

Kiss Pál, nemeskéri, (1856–1928) államtitkár. Jogi tanulmányait Franciaországban végezte, 1880-ban tért haza, 1882-ben országgyűlési képviselőnek választották. 1895-ben Zólyom vármegye főispánjának, 1896-ban a Földművelésügyi Minisztériumba államtitkárnak nevezték ki. 1900-ban, a párizsi világkiállításon a magyar mezőgazdaság bemutatásán fáradozott.
1903. november 10./6. fm. – A Lipót r. középker. adományozása, államtitkári

beosztásáról történt lemondása alkalmából.

Klekner Alajos (1836–?), jogakadémiai tanár. Tanulmányai után jogi pályáját 1861-ben királyi táblai fogalmazóként kezdte. 1863-ban került a kassai jogakadémiára segédtanárnak. 1868-ban a római és az egyházjog rendes tanárává, 1884-ben a jogakadémia igazgatójává nevezték ki.

1904. november 21./31. vkm. – III. o. vaskor. r. adományozása, tanári munkásságáért.

Kolossváry Dezső, kolosvári (1854–1919), tábornok, miniszter. A bécsi műszaki katonai akadémia elvégzése után 1876-ban kezdte meg katonai szolgálatát. 1903-ban vezérőrnaggyá léptették elő, majd a Khuen-Héderváry kabinetben lett honvédelmi miniszter. Ezzel egyidőben kapta meg a belső titkos tanácsosi méltóságot. A kabinet bukása után visszahelyezték a hadsereg tényleges állományába. 1907-ben altábornaggyá, 1911-ben pedig a lembergi 11. hadtest parancsnokává nevezték ki.

1903. december 31./30. honv. m. – Illetmény ügye.

Kolossváry Endre (1858–1939), gépészmérnök. Műegyetemi tanulmányait befejezve, 1882-ben a MÁV szolgálatába lépett, majd 1887-ben a Postához került. 1909-ben a Posta és Távirda Igazgatóság műszaki osztályának vezetője lett. 1928-ban mint helyettes vezérigazgató vonult nyugalomba. Nevéhez fűződik a távíró- és távbeszélőhálózatok kiépítése, az automata telefonközpontok létesítése.

1903. december 31./22. kerm. – III. o. vaskor. r. adományozása.

Kolossváry József (1851–?), főispán. Jogi tanulmányai után Veszprém vármegye szolgálatába állt előbb mint aljegyző (1878), főjegyző (1881), később pedig mint alispán (1894). 1903-ban az uralkodó Veszprém vármegye főispánjává nevezte ki.

1903. december 4./3. büm. – Főispáni kinevezése.

Konrád Jenő (1854–1919), orvos. 1875-ben gyógyszerészeti, 1879-ben egyetemes orvosdoktori oklevelet szerzett. Három év külföldi tanulmányút után 1886-ban kinevezték a nagyszebeni elmegyógyintézet igazgatójává. 1905-ben került a budapesti lipótmezei Állami Elmegyógyintézet élére, majd 1910-től a Schwartzer-féle szanatórium vezetését vette át. 1909-ben miniszteri tanácsosi címmel tüntették ki.

1905. március 18./6. büm. – Igazgatói kinevezése.

Koós Mihály (1869–1941) gazdaságpolitikus. Jogi tanulmányai után a Földművelésügyi Minisztériumhoz került, ahol 1917-ben a mezőgazdasági osztály főnöke lett. 1921-től, mint az Országos Mezőgazdasági Kamara és a Magyar Nemzeti Bank főtanácsosa a nagybirtokosok érdekeit képviselte.

1905. február 8./32. fm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, szolgálataiért.

Korányi Frigyes br. (1827–1913), orvos, belgyógyász. Orvostanhallgatóként részt vett a szabadságharcban, majd a bécsi sebészeti klinikán képezte magát tovább. 1851-ben avatták orvos- és sebészdoktorrá. A szabadságharcban való részvétele miatt Nagykállóra száműzték, ahol 1852-től orvosként dolgozott. 1861-től Szabolcs vármegye főorvosa. 1864-ben Pestre került a tífuszkórházhoz, majd a Rókus-kórház idegosztályának vezetője lett, ugyanakkor magántanári képesítést is szerzett.

1866-ban lett a belgyógyászat tanára. Miután az egyetemen megszervezte az I. Belklinikát, 1908-ig, nyugalomba vonulásáig igazgatója és tanára volt. 1886–1887-ben az egyetem rektora, 1884-től az MTA tagja. Munkássága elismeréseként 1884-ben *tolcsvai* előnévvel nemesi, majd 1908-ban bárói címet kapott. 1891-ben a főrendiház örökös tagjává nevezték ki. Tudományos eredményei főleg a mellkasi betegségekkel voltak kapcsolatosak. Kezdeményezésére indult meg a tuberkulózis elleni küzdelem. Szorgalmazta a gyógyfürdők fejlesztését.

1903. október 1./8. – Kinevezése az Igazságügyi Orvosi Tanács elnökévé.

Korányi Frigyes br., ifj. (1869–1935), gazdaságpolitikus, miniszter. Egyetemi tanulmányai után a Pénzügyminisztérium szolgálatába lépett (1892), ahol hamarosan osztálytanácsos lett. 1912-ben választották meg az Országos Központi Hitelszövetkezet vezérigazgatójának. 1919–1920-ban pénzügyminiszter, majd lemondása után visszatért a Hitelszövetkezet élére. 1923-ban párizsi nagykövetté nevezték ki. 1924-ben a Bethlen kormány pénzügyminisztere, 1928-ban a Pénzintézeti Központ elnöke, 1931–1932 között Károlyi Gyula kormányában ismét pénzügyminiszterként tevékenykedett. 1932-ben a felsőház örökös tagjává nevezték ki.

1905. február 14./6. püm. – Min. tit. cím adományozása.

Kosutány Tamás (1848–1915), agrármérnök, agrárkémikus. Felsőfokú tanulmányait Keszthelyen végezte, majd 1871-től a magyaróvári gazdasági tanintézet tanára. 1884-től a Magyaróvári Gazdasági Akadémiához tartozó Mezőgazdasági Vegykísérleti Állomás munkáját is irányította. 1904-ben az Országos Kémiai Intézet igazgatójává nevezték ki.

1904. május 31./40. vkm. – Igazgatói kinevezése.

Kovách Aladár (1866–1922), orvos. 1892-ben szerzett orvosdoktori oklevelet, de már 1887-től a budapesti Mentő Egylet szolgálatába állt. 1894-ben került a budapesti egyetem I. számú sebészeti tanszékére, mint műtőorvos. Több külföldi tanulmányutat tett, hogy a mentőügyet tanulmányozza. Nevéhez fűződik a hazai mentőintézmény megalapítása.

1903. október 12./2. büm. – Kir. tan. cím adományozása, a mentők szervezetének létrehozása terén szerzett érdemeiért.

Krecsányi Ignác (1884–1923), színész, színigazgató, újságíró. Pályáját 1863-ban a budai Népszínházban kezdte. 1868 és 1873 között az Athenaeumban, mint korrektor és revizor dolgozott. 1873-ban Kecskeméten lett színigazgató. Társulatával járta az országot, főbb állomásai Pozsony, Fiume, Kassa, Temesvár, Debrecen, Arad, Buda voltak. 1883-tól bérelte nyaranta a krisztinavárosi Budai Színkört. 1888 és 1913 között temesvári színigazgatóként tevékenykedett, majd a budai–temesvári társulat vezetője lett.

Nagy szerepet játszott a magyar nyelvű színházi kultúra terjesztésében. Szerkesztette a Színházi Naptárt és a Thália Emléknaptárt. Értékes színészettörténeti gyűjteménye a Nemzeti Múzeumba került.

1903. október 12./2. vkm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása a színművészet terén elért eredményeiért.

Kristóffy József (1857–1928), belügyminiszter. A Közmunka és Közlekedésügyi Minisztériumban kezdte szolgálatát, de ezt három év múlva egészségügyi okokból abbahagyta. Felgyógyulása után Csanád vármegye aljegyzőjévé választották (1880), 1904-ben Szatmár vármegye főispánjává nevezték ki. 1905–1906-ban a Fejérváry kormány belügyminiszteréként meghirdette az általános titkos választójog bevezetését. A kormány bukása után fokozatosan visszavonult a nyílt politikai élettől. 1907-től a trónörökös titkos bizalmasa, informátora. 1911-ben Békéscsaba országgyűlési képviselőjévé választották, de 1913-ban lemondott mandátumáról.

1904. január 30./4. büm. – Főispáni kinevezése.

Kubac Ferenc (Franjo), (1834–1911) horvát zenei író és zeneszerző. A budapesti és a lipcsei konzervatóriumban, valamint Weimarban Liszt Ferenctől tanult. Délszláv népdalokat gyűjtött és adott ki. Több zenetörténeti munkája jelent meg.

1904. december 18./21. vkm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, a horvát népdalok gyűjtéséért.

Kuranda Emil (1850–?), közlekedési szakember. Tanulmányai befejeztével a banküzlet terén folytatta tevékenységét. 1878-ban az angol Adria Steam Ship Company ügyvezető igazgatója. A társaság 1881-ben „Adria" Magyar Tengerhajózási Társasággá alakult át, melynek vezérigazgatója lett. Vezetése alatt kialakultak a rendszeres Földközi-tengeri hajóutak, közgazdasági tevékenysége eredményeként új piacok kapcsolódtak be az „Adria" kereskedelmébe. Támogatta a tengerészeti akadémia létrehozását.

1904. január 16./12. kerm. – Udv. tan. cím adományozása.

Landauer Ede (1842–1905), gyáros. Ifjúságát külföldön töltötte, ahol a kereskedelmi viszonyok tanulmányozásával foglalkozott, majd Budapestre visszatérve (1854) a Landauer Ignác és Fiai cég beltagja lett. Több iparvállalat létesítésében is részt vett (brodi kőolajfinomító, bukováczi ammóniák-szódagyár).

1905. január 27./1. büm. – Magyar nemesség adományozása, a közgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Láng Lajos br. (1849–1918), statisztikus, egyetemi tanár, miniszter. Újságíróként kezdte pályáját, 1877 és 1881 között az *Ellenőr*, 1882-ben a *Nemzet* c. politikai lap munkatársa. 1877-ben a budapesti egyetemen magántanári képesítést nyert. 1878-ban országgyűlési képviselővé választották. 1883-ban nevezték ki a statisztika rendes tanárává a budapesti egyetemen, az MTA tagjává, majd 1905–1906-ban az egyetem rektorává választották. 1889 és 1893 között pénzügyminiszteri államtitkár. 1902–1903-ban kereskedelemügyi miniszter a Széll-, majd a Khuen-Héderváry kormányban. 1911-ben bárói címet kapott. A klasszikus polgári közgazdaságtan képviselője volt.

Lányi Bertalan (1851–1921), jogász, miniszter. 1873-ban ügyvéd, 1884-ben törvényszéki bíró. 1889-től Budapesten működött. 1891 és 1895 között az Igazságügyi Minisztérium törvényelőkészítő osztályán dolgozott, 1895-től átvette az osztály vezetését. 1905-ben országgyűlési képviselővé választották, és

a Fejérváry kormány igazságügy-miniszterévé nevezték ki. Számos törvényjavaslat előkészítésében vett részt.
1904. január 9./8. igm. – Jutalmazás a bányatörvény-javaslat elkészítéséért.
1905. március 31./6. igm. – Áll. titk. cím adományozása, nyugdíjazása alkalmából.

Lázár István gr. szárhegyi, (1864–1920), politikus. Jogi tanulmányai után 1887-től Kolozsvárott főispáni titkár, majd tiszteletbeli szolgabíró. 1893-ban Beszterce-Naszód vármegye, 1895-ben Kolozs vármegye alispánjává választották. 1900-ban nevezték ki Brassó vármegye főispánjává. 1903-ban Maros-Torda vármegyébe helyezték át. 1906-ban felmentették állásából. 1910-től országgyűlési képviselő, de 1914-ben lemondott mandátumáról.
1903. december 4./3. büm. – Főispáni kinevezése.

Lers Vilmos br. (1869–1923), államtitkár. Jogi tanulmányai után a Kereskedelemügyi Minisztérium szolgálatába lépett, ahol 1913-ban államtitkár lett. 1900–1904-ben a Keleti Kereskedelmi Akadémia tanáraként működött. 1915-ben egyetemi nyilvános rendkívüli, 1921-ben címzetes nyilvános rendkívüli tanárrá nevezték ki. 1917-ben bárói rangot kapott. 1919–1920-ban a magyar békeküldöttség fődelegátusa. 1922-ben országgyűlési képviselővé választották.
1904. február 21./11. kerm. – Osztálytanácsosi jelleg adományozása.

Linhart György (1844–1925), botanikus. A magyaróvári felsőbb gazdasági tanintézet elvégzése után három évig természettudományokat hallgatott a hallei és a strassburgi egyetemen. Egy ideig Jelena Pavlovna hercegnő oroszországi birtokán és Albert főherceg uradalmában dolgozott. Hazatérése után 1874-ben a Magyaróvári Gazdasági Akadémia növénytan tanára és az 1884-ben szervezett Vetőmagvizsgáló Állomás vezetője lett. 1906-ban megszervezte a Növényélet és Kórtani Állomást, amelynek 1910-ig vezetője. Alapvető munkát végzett a mezőgazdasági kísérletügy terén. Korszerűsítette a vetőmagvizsgálat módszereit.
1905. március 18./3. fm. – Részvétel a bécsi növénytani kongresszuson.

Lóczy Lajos (1849–1920), geológus. 1874-ben a zürichi műegyetemen szerzett mérnöki oklevelet. Hazatérve a Nemzeti Múzeum ásvány- és őslénytárában segédőr. 1877–1880-ban részt vett Széchenyi Béla kelet-ázsiai expedíciójában. 1883-tól a Földtani Intézetben dolgozott osztálygeológusként, a bánsági hegyvidék geológiai felvételezését végezte. 1889 és 1908 között a budapesti tudományegyetem egyetemes földrajz tanszékének tanára. 1888-tól az MTA tagja. 1902-ben a Földrajzi Intézet, majd 1908-ban a Földtani Intézet igazgatójává nevezték ki. 1900–1914 között a Földrajzi Társaság elnöke. Teleki Pállal és Papp Károllyal közösen szerkesztették Magyarország földtani térképét. Kezdeményezésére indult meg a Balaton és az Erdélyi medence tudományos feltárása.
1903. július 9./24.vkm. – Szolgálati idő megállapítása.

Lőbl Mátyás (1859–?), magánzó. A kereskedelmi iskola elvégzése után gabonakereskedelemmel kezdett foglalkozni. 1898-tól minden idejét arra fordította, hogy Magyarországon nem űzött iparágakat meghonosítson. 1906-ban magyar nemességet kapott.

1905. március 18./28. kerm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, a közgazdaság terén szerzett érdemeiért

Ludvigh (Ludwig) Gyula (1841–1919), mérnök. A brüsszeli egyetemen vasútépítést és -tervezést tanult, majd 1863-tól Spanyolországban dolgozott. 1867 után tért haza, és a vasúti központi irodában lett osztálymérnök. Műszaki javaslatai alapján jelölték ki a Bosznia és Románia irányába megépített vasúti csatlakozásokat. 1881-től a Közmunka és Közlekedésügyi Minisztériumban osztályvezető. 1883-ban az Államvasutak igazgatóságának tagjává választották. 1887-től a MÁV elnök-igazgatója, majd 1909-ben a Kassa–Oderbergi Vasút vezérigazgatója lett. 1893-tól főrendiházi tag.

1905. január 6./22. kerm. – Titkos tan. cím adományozása, nyugdíjazása alkalmából.

Lukács László (1850–1932), pénzügyi szakember, miniszter, miniszterelnök. A kolozsvári jogi tanulmányok után 1874-ben a győri jogakadémia rk. tanárává nevezték ki. 1877-ben átvette atyja ércbányáinak vezetését. 1878-ban országgyűlési képviselővé választották. 1887-ben a Pénzügyminisztériumba került eleinte mint min. tanácsos (1888) később mint pénzügyi államtitkár (1893). 1895 és 1905 között, ill. 1910-ben pénzügyminiszterként működött. 1912-ben miniszterelnöknek nevezték ki. 1913-ban „panamázás" vádja miatt lemondott és visszavonult az aktív politikai élettől, de 1921 és 1924 között tagja volt a Pénzügyi Tanácsnak.

Madarassy Gábor, (1859–1929), államtitkár. Hivatali pályáját mint fogalmazógyakornok kezdte. 1900-ban lett miniszteri tanácsos és a Dohányjövedéki Központ igazgatója. 1912-ben országgyűlési képviselőnek választották, és még ugyanebben az évben pénzügyi államtitkárrá léptették elő.

1905. március 18.I/16. püm. – Min. tan. cím adományozása.

Mágócsy Dietz Sándor (1855–1945), botanikus és fiziológus. Egyetemi tanulmányai után a selmecbányai Erdészeti Akadémián lett tanársegéd (1879). 1880 és 1888 között a budapesti egyetem növénytani tanszékén dolgozott. 1889-ben egyetemi magántanári képesítést nyert. 1901-ben a budapesti egyetem növénytani tanszékének ny. rendes tanárává nevezték ki, és az egyetemi Botanikus Kert igazgatója lett. Az MTA tagja (1897). 1929-ban vonult nyugdíjba.

1905. március 18./3.vkm. – Kongresszusi kiküldetés.

Magyary-Kossa Gyula (1865–1944), orvos. Egyetemi tanulmányai után, 1889–1893-ban a budapesti egyetem gyógyszerészeti tanszékén dolgozott, majd kémiai tanulmányokat végzett. 1894-ben lett a budapesti egyetemen a méregtan tanára. 1896-ban az Állatorvosi Főiskolán a botanika és a gyógyszertan ny. r. tanárává nevezték ki. 1918-ban kapta meg a magyar királyi udvari tanácsosi címet.

1903. november 23./11.vkm. – Fizetési osztályba sorolás.

Mailáth László gr. (1862–1934), földbirtokos, főrendiházi tag. A 11. huszárezred tényleges állományában szolgált, majd mint főhadnagy került át a tartalékos állományba. 1886-ban cs. és kir. kamarásnak nevezték ki. Verőce vármegyei birtokán gazdálkodott, Horvát–Szlavónországban a mező- és erdő-

gazdálkodás terén jelentős érdemeket szerzett.

1904. december 2./44. hszdm. – Szt.István r. kiskeresztjének adományozása a közügyek terén szerzett érdemeiért.

Makfalvay Géza (1844–1924), politikus. Jogi tanulmányai befejezése után a királyi táblánál segédfogalmazó. 1872-ben Kaposváron törvényszéki bíróvá választották, majd ügyvéd lett. 1901-ben országgyűlési képviselő. 1903-ban földművelésügyi államtitkárnak, 1910-ben Somogy vármegye főispánjává nevezték ki.

1903. november 10./6. fm. – Min.áll. titk. kinevezése.

Malcomes Jeromos br. (1851–1915), szaktudósító. Tanulmányai befejezése után katonai pályára lépett, de csakhamar visszavonult gazdálkodni. 1875-ben lépett állami szolgálatba mint kataszteri felügyelő, majd 1885-ben a Pénzügyminisztériumba nevezték ki miniszteri biztosnak. 1891 és 1911 között a Földművelésügyi Minisztériumban osztálytanácsos. Eközben müncheni és berlini gazdasági szaktudósítói feladatot is ellát. 1898-ban III. o. vaskorona-renddel tüntették ki. A mezőgazdasági szövetkezés terén irodalmi tevékenységet fejtett ki.

1903. október 1./12. – Pótlékügy.

1904. február 7./17. – Min. tan. cím adományozása.

Mály Sándor, (1849–1929), mérnök. 1873-ban szerzett bányamérnöki oklevelet. 1892–1894-ben a selmecbányai Akadémia tanáraként dolgozott, majd a Pénzügyminisztérium bányászati főosztályának munkatársa, 1905-től vezetője. Közreműködött az állami szénbányászat fejlesztésében. Az ország kőolaj- és földgázkincsének feltárása terén elért eredményeiért nemességet kapott.

1905. május 18./8.püm. – Min. tan. kinevezése.

Mara László, (1859–?), főispán. Jogi tanulmányai befejeztével Hunyad vármegyébe került mint tiszteletbeli aljegyző, később valóságos aljegyzővé, majd 1889-ben a hátszegi járás főszolgabírájává választották. 1894-ben kilépett a vármegyei szolgálatból és gazdasága vezetésével foglalkozott. 1896-ban országgyűlési képviselőnek, 1899-ben Hunyad vármegye alispánjának választották. Az uralkodó 1904-ben Hunyad vármegye főispánjává nevezte ki.

1904. január 16./1. büm. – Főispáni kinevezése.

Margitai József (1856–?), pénzügyi szakember. Jogi tanulmányai befejezésével ügyvédi és jogtudori oklevelet szerzett. Közszolgálatát 1880-ban kezdte meg mint gyakornok Zemplén vármegyében. 1887-ben főispáni titkárrá nevezték ki, ugyanakkor a vármegyei tiszti főügyész teendőit is végezte. 1892-ben került a Pénzügyminisztériumba pénzügyi titkárnak, 1899-ben pedig valóságos miniszteri osztálytanácsossá nevezték ki.

1903. december 4./10. püm. – A *margitai* nemesi előnév és nemesség adományozása, a pénzügyi közigazgatás terén szerzett érdemeiért.

Márs its Rozina (1856–?), tanítónő. Hátszegen (1877), majd Aradon tanított. Később a temesvári áll. felsőbb leányiskola igazgatójává nevezték ki. Cikkei Ruth álnéven jelentek meg.

1904. január 30./16. vkm. – Koronás magyar érdemker. adományozása.

Mattanovich Adolf (1848–?), polgármester. Jogi tanulmányainak befejezése után mint joggyakornok kezdte meg közszolgálatát (1874) a pancsovai kir. törvényszéknél. Ezt követően tanácsnok (1876) majd városi főjegyző és árvaszéki elnök (1885). 1893 szeptemberében választották meg Pancsova város polgármesterének.

1904. február 21./1. büm. –Kir. tan. cím adományozása, a városért végzett munkájáért.

Matuska Alajos (1847–?), alpolgármester. Jogi végzettséget szerzett, 1865-ben lépett Pest város s szolgálatába, számsegédi, számtiszti, majd 1878-tól tanácsjegyzői beosztásban dolgozott. 1885-ben szervezte meg a közgazdasági és közélelmezési ügyosztályt, amelynek tanácsnoka lett. Tevékenységének eredménye: a vásárcsarnokok intézményének létrehozása és a közvágóhíd kibővítése. 1897-ben Budapest alpolgármesterévé választották.

1904. március 13./7. büm. – Kir. tan. cím adományozása.

Meisels Samu, bányatulajdonos. Arad és Hunyad vármegye területén lévő nagyhalmágyi uradalmat a gr. Csáky családdal közösen birtokolta. Tevékenysége kiterjedt Gömör és Kishont vármegyére, ahol számos ércbányát üzemeltetett.

1905. február 2./4. büm. – Udv. tan. cím adományozása, a közgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Meixner Vilmos (1854–?), bankigazgató. 1879-ben lépett az Osztrák–Magyar Bank szolgálatába. 1883-ban a bank zágrábi fiókintézetének főnökhelyettesévé, 1893-ban a fiók vezetőjévé nevezték ki.

1903. december 13./10. püm. – Koronás magyar érd. ker. adományozása, munkásságáért.

Melichár Kálmán (1856–1945), egyházjogász, hadtörténész, államtitkár. Jogi tanulmányai után a Honvédelmi Minisztériumban helyezkedett el 1880-ban, 1891-ben titkárrá nevezték ki. 1882-ben egyetemi magántanári képesítést nyert egyházjogból. 1896-ban az ezredéves országos kiállítás hadügyi csoportjának előadója. 1900-ban címzetes egyetemi rendkívüli tanárrá nevezték ki. 1918-ban címzetes államtitkárként nyugdíjazták.

1903. október 12./23. honv. m. – A *hidasnémeti* előnév engedélyezése.

Menczer Lajos (1842–?), mérnök. Felsőfokú tanulmányait a bécsi, a karlsruhei és a zürichi egyetemeken végezte. Ezután az Osztrák–Magyar Államvasútnál, illetve németországi vasúti építkezéseknél dolgozott. Később tapasztalatait magánmérnökként értékesítette. 1884-ben lépett újra állami szolgálatba. 1902-ben valóságos min. tanácsos lett. Jelentős tevékenységet fejtett ki a vasútépítési szabványok megállapításában.

1905. január 6./22. kerm. – *Kápolnai* előnévvel magyar nemesség adományozása, a vasútépítés terén szerzett érdemeiért.

Mészáros Károly (1849–1924), polgármester. 1884 és 1889 között a *Pápai Lapok* helyettes szerkesztője. Cikkei Bárdossy álnéven jelentek meg. 1883-tól rendőrségi írnok, 1884 és 1897 között városi rendőrkapitány. 1897-ben Pápa város polgármesterévé választották, ezt a tisztséget 1918-ig viselte. Nevéhez fűződik a városban a vízvezeték-hálózat (1898), és az áramszolgáltatás (1904) megteremtése.

1904. december 18./3. büm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, érdemei elismeréséül.

Meszlényi Gyula (1832–1905), szatmári püspök. 1847-ben lépett az esztergomi papnövendékek közé. Teológiát a Pazmaneum növendékeként Bécsben végzett. 1854-ben szentelték áldozópappá. 1857-től 1866-ig hercegprímási levéltárnok, majd 1863-ban érseki titkár lett. 1866-ban plébánosként Komáromba került. 1881-ben lett az esztergomi papnevelő kormányzója és esztergomi kanonok. 1887-ben foglalta el a szatmári püspöki szék. A szent sírrend lovagja. 1903-tól valóságos belső titkos tanácsos.
1904. december 18./22. vkm. – I. o. vaskor. r. adományozása, a közügyek terén szerzett érdemeiért.

Mihalik József (1860–1925), művészettörténész. Egyetemi tanulmányai után Liptószentmiklóson, Nagyszőllősön majd Kassán tanár. A milleneumkor a kiállítások rendezéséhez igazgató őrként az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumhoz helyezték. 1903-ban a kassai múzeum miniszteri biztosának nevezték ki. 1906-tól az MTA tagja. 1907-ben a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének előadója, végül országos főfelügyelője lett. 1907 és 1918 között a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* szerkesztője.
1903. december 13./17. vkm. – Kir. tan. cím adományozása.

Mihalovich Ödön (1842–1929), zeneszerző. 1855-től Mosonyi Mihálynál, 1865-ben Lipcsében és 1866-ban Münchenben tanult. Ezekben az években ismerkedett meg Liszt Ferenccel, akivel több ízben együtt szerepelt hangversenyeken. 1870-ben tartotta első zenekari hangversenyét. 1872-ben a pesti Wagner-egylet elnöke, 1881-ben a Színitanoda igazgatója lett. 1887-től nyugdíjazásáig a Zeneakadémia igazgatójaként tevékenykedett. Igazgatása alatt több kitűnő muzsikust nyert meg az intézet számára (Bartók, Kodály, Dohnányi, Weiner). 1919-ben ment nyugdíjba.
1905. március 31./19. vkm. – Személyi pótlék felemelése.

Mikó Bálint (1840–1919), főrendiházi tag. Jogi tanulmányai befejeztével 1867-ban tiszteletbeli vármegyei aljegyző lett. 1876-ban a csíkszeredai kerület országgyűlési képviselőjévé választották. 1882-ben lett Csík vármegye főispánja, amit nyugdíjazásáig betöltött. 1892-ben kapta meg a Lipót-rend lovagkeresztjét, 1901-ben pedig a Szt. István rend kiskeresztjét.
1905. február 2./2. büm. – A b. t. t. cím adományozása, nyugdíjazása alkalmából.

Moody András (1837–?), skót református lelkész. Tanulmányait szülővárosában, Edinburghban (Skócia) végezte, majd a skót hittérítő társaság küldte előbb Gibraltárba, majd Budapestre, az izraeliták közötti hittérítésre. Itteni működése során alakult meg többek között a német református leányegyház. 1896-ban szülővárosa egyeteme díszdoktorrá avatta.
1904. február 14./11. vkm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, lelkészi munkásságáért.

Moravcsik Ernő Emil (1858–1924), elmegyógyász. Tanulmányai után a budapesti egyetem elmekórtantanszékén lett előbb tanársegéd, majd magántanár és rendkívüli tanár. 1896-ban az Igazságügyi Orvosi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet vezetőjének nevezték

ki. 1901-től haláláig az elmekórtan nyilvános rendes tanára a budapesti egyetemen. Jelentős tevékenységet fejtett ki a gyakorlati elmekórtan terén.

1905. május 18./25. büm. – Az udv. tan. cím adományozása, az elmegyógyászatban elért eredményeiért.

Münnich Aurél (1856–1906), jogász. Jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, és hamarosan a Pesti Első Hazai Takarékpénztár ügyészévé nevezték ki. 1882-től Budapesten önálló ügyvédi irodát működtetett. 1884-től 1905-ig az iglói kerületben országgyűlési képviselő. 1897-ben Igló város díszpolgárává választották. Közéleti tevékenységéért a Ferenc József rend középkeresztjével tüntették ki. A Szövetkezeti Központi Bank Rt. elnökeként tevékenykedett.

1904. február 24./2. me. – Lipót r. középkeresztjének adományozása közéleti tevékenységéért.

Nagy Ferenc (1852–1927), jogtudós. Jogi tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte. 1872-ben a budapesti egyetemen a kereskedelmi- és váltójog magántanára lett. Oktatói munkát folytatott a nagyváradi (1879), kolozsvári (1881), majd ismét a budapesti egyetemen (1890). 1885-től a Magyar Jogászegylet alelnöke, majd (1909) elnöke. 1893-ban az Akadémia levelező, majd rendes (1903) tagjává választották. Részt vett a polgári törvénykönyv kodifikációs bizottságának munkájában, és rövid ideig (1900–1902) a Kereskedelemügyi Minisztérium politikai államtitkári feladatkörét is ellátta. A politikai életben a Szabadelvű Párt, majd (1905) az Alkotmánypárt és végül a Nemzeti Munkapárt tagjaként tevékenykedett. 1912-ben valóságos belső titkos tanácsosi címet kapott.

1904. január 30./1. me. – Kinevezése az „Adria" Magyar Tengerhajózási Rt-nél alakított vegyes bizottság elnökének.

Némethy Károly (1862–1941), jogász. közigazgatási szakember. Tanulmányait Budapesten végezte. 1884 és 1918 között a Belügyminisztérium szolgálatában állt. 1895-ben megalapította a Belügyi Közlönyt, melynek szerkesztését is elvállalta. 1910-ben adminisztratív államtitkárrá nevezték ki. 1918-ban a főrendiház, 1927-ben a felsőház tagja lett. Pályafutása alatt a hivatalos gyakorlati közigazgatási politika és a kodifikáció egyik irányítója és végrehajtója.

1904. március 25./1. büm. – Min.tan. kinevezése.

1905. július 26./25. büm. – Kinevezése a Fővárosi Közmunkák Tanácsa elnökévé.

Nikolič Vladimir (1853–1933) főispán. Jogi tanulmányait Bécsben végezte. Közszolgálatát a zágrábi alispáni hatóságnál kezdte. 1895-ben nevezték ki Modrus-Fiuma vármegye főispánjává. 1908-ban a horvát–szlavón–dalmát országgyűlés, 1911-től a magyar országgyűlés tagja. A Magyarország és Horvát–Szlavónországok közötti unió lelkes híve. 1914-ben bárói címet kapott.

1903. augusztus 19./3. hszdm. – Főispáni kinevezése.

1905. november 22./20. hszdm. – Lipót r. lov. ker. adományozása, nyugdíjazása alkalmából.

Normann–Ehrenfels Gusztáv gr. (1856–1927), főrendiházi tag. A Verőce vármegyében fekvő bizovaci uradalom birtokosaként a mezőgazdaság és az ipar

fejlesztése területén jelentős tevékenységet folytatott. Az 1885. évi országos kiállítás alkalmával a Horvát–szlavón–dalmát kiállítási választmány elnöke. 1894-ben adományozták neki a cs. és kir. kamarási méltóságot. Az eredetileg pomerániai család württembergi grófsága mellé 1896-ban kapta meg a magyar grófi címet.
1904. december 2./44. me. – A Lipót r. lov. ker. adományozása, a közügyek és a közgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Nyíri Sándor (1854–1911), altábornagy, miniszter. Katonai pályafutását 1874-ben kezdte. 1878-ban részt vett Bosznia-Hercegovina okkupációjában. 1881 és 1887 között a vezérkarnál szolgált, majd 1891-től a közös hadügyminisztériumban alkalmazták. 1896-tól a debreceni honvédezred, 1899-ben a Ludovika Akadémia parancsnoka. 1903–1905-ben vezérőrnagyként Tisza István kormányának tagja. 1905-ben országgyűlési képviselőnek választották. 1906. február 19-én, mint a fehérvári honvédkerület parancsnoka, teljhatalmú királyi biztosként karhatalommal feloszlattatta a magyar országgyűlést. Később a bécsi 25. gyaloghadosztály parancsnoka, 1910-től haláláig a magyar királyi testőrség testőrfőhadnagya és házparancsnoka.

Oberschall Adolf (1839–1908), kúriai elnök. Jogi tanulmányait Pozsonyban végezte. 1862-től ügyvédként működött, majd 1870-ben a pesti tábla pótbírájának, 1872-ben rendes bírájának, 1885-ben a Kúria bírájának nevezték ki. 1886-tól a marosvásárhelyi, 1891-től a kassai ítélőtábla elnökeként tevékenykedett. 1903-ban a kúria másodelnöke, 1906-ban a kúria elnöke lett haláláig. 1901-től a főrendiház tagja. Részt vett a polgári törvénykönyv előkészítő munkálataiban.
1903. július 22./5. me. – B. t. t. méltóság adományozása.

Orosdy Fülöp br. (1863–1930), nagykereskedő. Apja Viddinben Kossuth Lajos titkára volt. Iskoláit Franciaországban végezte, majd különböző országokban kereskedelemmel foglalkozott. Hazatérve több gazdasági vállalatnál is kamatoztatta közgazdasági ismereteit. 1910-ben munkapárti programmal országgyűlési képviselővé választották.
1905. január 27./1. me. – Bárói cím adományozása, a közgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Ottlik Iván (1858–1940), agrárpolitikus. Pályája kezdetén Lónyay Menyhért miniszterelnök magántitkára. 1881-től a Földművelésügyi Minisztériumban teljesített szolgálatot. 1901-ben miniszteri tanácsosi, 1908-ban pedig államtitkári rangot kapott. 1915-től a főrendiház tagja. Igazgatósági tagként részt vett az Angol–Magyar Bank Rt. irányításában. A Darányi Ignác által megfogalmazott agrárpolitika megvalósítása érdekében munkálkodott.
1903. október 1./12. fm. – Pótlék megállapítása.
1904. február 7./17. fm. – Min. tan. cím adományozása.

Óváry Lipót, (1833–1919), főlevéltáros. Részt vett az 1848/49-es szabadságharcban, 1860-ban pedig az olasz szabadságmozgalomban. 1876-tól az Országos Levéltár tisztviselője, 1904–1908-ban pedig főlevéltárnoka. 1892-től az MTA tagja. Főleg a magyar–olasz diplomáciai kapcsolatokkal foglalkozott.

1904. március 25./1. büm. – Főlevéltárnoki kinevezése.

Pál Imre (1856–?), távirdai igazgató. 1884-ben lett Nagyváradon postafogalmazó, majd felügyelő (1887) és titkár (1890), 1893-ban került a Kereskedelemügyi Minisztériumba. 1895-ben a budapesti Posta és Távirda Igazgatóság igazgatóhelyettese, majd 1904-ben Kassán igazgatója.

1904. február 7./13. kerm. – Igazgatói kinevezés.

Palotai Andor (1872–1938), orvos. Tanulmányait Budapesten végezte, majd müncheni és lipcsei egyetemi klinikákon dolgozott. Hazatérve mint tanársegéd működött a budapesti tudományegyetem I. számú nőgyógyászati klinikáján. 1902-ben lett a Szt. János kórház rendelő orvosa. Mint a Szt. Lukács gyógyfürdő főrészvényese – testvéreivel együtt – vállalta, hogy évente száz katonatiszt ingyenes gyógykezelését biztosítja.

1904. február 7./20. honv. m. – Magyar nemesség adományozása., a véderő részére biztosított ingyenes gyógykezelésért.

Palotai Ödön (1869–?), fürdőigazgató. Szt. Lukács Fürdő- és Kútvállalat Rt. igazgatója és főrészvényese. Kereskedelmi tanácsosi címmel Tagja volt az Áruforgalmi Statisztikai Állandó Értékmegállapító Bizottságnak.

1904. február 7./20. honv. m. – Magyar nemesség adományozása, a véderő részére biztosított ingyenes gyógykezelésért.

Palotai Rezső (1860–1911), fürdőigazgató. A családja tulajdonát képező Lukács fürdőt 1893-ban részvénytársasággá alakította át, melynek vezérigazgatója és főrészvényese lett. Közgazdasági és balneológiai szakkérdésekről publikált kiadványokat.

1904. február 7./20. honv. m. – Magyar nemesség adományozása, a véderő részére biztosított ingyenes gyógykezelésért.

Pávay-Vajna (Pávai-Vajna) Gábor (1851–1913), orvos. Az orvosi egyetem elvégzése után a Korányi Frigyes irányította klinikán lett tanársegéd. 1882-ben nevezték ki a pozsonyi kórház főorvosának. Egyik alapítója a pozsonyi Toldy-körnek. 1891-ben megindította a *Nyugatmagyarországi Híradó* c. lapot.

1904. február 7./1. büm. – Kir. tan. cím adományozása.

Paulovits Simon (1848–?), orvos. Tanulmányait a bécsi egyetemen fejezte be (1874), és még ugyanebben az évben Zomborban vállalt munkát. Az 1879. évi tisztújításon Zombor sz. kir. város tiszti főorvosává választották. 1888-ban Belovár-Kőrös vármegye egyik kerületének országgyűlési képviselője. 1893-ban vármegyei tiszti főorvossá nevezték ki. A magyar–szerb barátság érdekében kifejtett tevékenységéért a III. o. Szent Száva renddel tüntették ki.

1903. július 17./1. büm. – Kir. tan. cím adományozása, a közegészségügy terén szerzett érdemeiért.

Payr Vilmos, (1859–?), államtitkár. Jogi tanulmányai befejeztével a Honvédelmi Minisztérium szolgálatába lépett (1863), ahol a törvényelőkészítés területén tevékenykedett. Eredményes munkájáért osztálytanácsossá (1904) majd miniszteri tanácsossá nevezték ki (1910). A Wekerle kormány alatt (1918) a Honvédelmi Minisztérium államtitkára.

1904. március 19./17. honv. m. – Valóságos oszt. tan. kinevezése.

Pejacsevics Tivadar (1855–1928) miniszter, horvát bán. Bonnban és Budapesten jogot végzett, majd a zágrábi tartományi kormány fogalmazója lett. 1886 és 1901 között Verőce vármegye és Eszék város főispánja. Ezt követően a horvát és a magyar országgyűlés tagja. 1903–1907-ben Horvát–Szlavón–Dalmátországok bánja. 1913. július 21-től augusztus 22-ig Tisza István kormányában horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszter.

1903. július 9./1. me. – Kinevezés Horvát–Szlavón–Dalmátországok bánjává.

Perényi Zsigmond br. (1870–1946), politikus, miniszter. Közéleti pályafutása első jelentősebb állomásaként 1903-ban Máramaros vármegye főispánjává nevezték ki. 1913 és 1917 között a Tisza kormány belügyi államtitkára. 1919-ben a második Friedrich kormányban a belügyi tárcát vezette. 1920-ban a Magyar Nemzeti Szövetség elnöke lett. 1927 és 1933 között országgyűlési képviselőként tevékenykedett, ám miután koronaőrré választották, lemondott mandátumáról. 1939–1940-ben Kárpátalja kormányzói biztosa.

1903. december 13./1. büm. – Főispáni kinevezés.

Pfalz Károly, erdész(1843–?) Selmecbányán végezte el az erdészeti akadémiát. 1864-ben lépett állami szolgálatba. 1867-ben nevezték ki erdőgyakornokká, majd 1870-ben erdésszé. 1892-ben kapta meg az erdőmesteri, 1893-ban az erdőtanácsosi címet.

1905. május 18./21. fm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, nyugdíjazása alkalmából.

Pfeiffer Mátyás (1845–1923), bankár, OMB alkormányzó. Tanulmányai befejezése után, 1888-ban az Osztrák–Magyar Bankhoz került, ahol igazgatósági tag lett. 1904-ben a bank helyettes alkormányzójává nevezték ki. 1886-ban magyar nemességet kapott.

1904. április 11./7. me. – Kinevezése az Osztrák–Magyar Bank alkormányzó-helyettesévé.

1905. március 18./14. me. – Udv. tan. cím adományozása, a hitelügy terén szerzett érdemeiért.

Plechl Szilárd (1839–?), orvos. Egyetemi tanulmányait Bécsben végezte, 1863-ban szerzett orvosdoktori oklevelet. Eleinte Bécsben asszisztens, 1864-től Nagybecskerek városi orvosa, majd Torontál vármegye tiszti főorvosa.

1904. február 21./1. büm. – Magyar nemesség adományozása.

Plósz Sándor (1846–1925), miniszter. Ügyvédi oklevelét megszerezve 1872-től a kolozsvári egyetemen tanárként dolgozott. 1881-ben került a pesti egyetemre, ahol haláláig tanított. 1894-ben igazságügyi államtitkárnak nevezték ki, majd 1899 és 1905 között igazságügy-miniszter. 1895-től országgyűlési képviselő. 1913-ban az MTA másodelnökévé választották. Nevéhez fűződik az 1911. évi I. tc. (a polgári perrendtartásról) megalkotása. 1914-től a főrendiház tagja.

Polányi Imre (1828–?), levéltáros. Jogot tanult Győrön, majd oklevelet szerzett a magyaróvári gazdasági intézetben Jogi tanulmányai befejezése után 1850-ben lépett közszolgálatba Zemplén vármegyei járási esküdtként. 1862-ben vármegyei törvényszéki tanácsjegyző lett, majd segédszámvevői

állásban működött. 1861 végétől 1866 végéig az Ungvári Törvényszéknél volt tanácsjegyző. 1867-ben a szerednyei járás szolgabírájává választották. Miután királyi törvényszéket 1871-ben Ungváron felállították, a vinnai járás esküdtjévé választották. 1872 és 1876 között árvaszéki kiadó és számvevő. 1876-ban vármegyei levéltárnoknak nevezték ki, ebben a beosztásban 1901-ig szolgált. 1905-ben „sok évi buzgó szolgálati elismerésül" koronás arany érdemkeresztet adományoztak számára.

1905. május 4./7. büm. – Koronás arany érdemker. adományozása, szolgálataiért.

Pollák Sándor (1828–1905), orvos. Tanulmányait befejezve 1854-től a bécsi közkórházban, majd a bécsi tábori kórházban dolgozott osztályfőnökként. 1856-ban Szentesen telepedett le, ahol 1869-ben a város főorvosává választották. 1873-ban megfékezte a városban dúló kolerajárványt. 1893-ban lett vármegyei tiszti főorvos.

1904. február 7./1. büm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, Csongrád vm-ben a közkórház létesítése során szerzett érdemeiért.

Polner Lajos (1843–?), ügyvéd. Jogi tanulmányai befejezése után (1868) Pest város törvényszéki jegyzője volt. 1872-ben a gödöllői kir. járásbírósághoz került albírónak. 1874-ben a gödöllői takarékpénztárnál nyert jogtanácsosi állást. 1896-ban a Ferenc József rend lovagkeresztjével tüntették ki.

1903. augusztus 19./4. büm. – Kir. tan. cím adományozása, a közügyek terén szerzett érdemeiért.

Pongrácz Vince br. (1857–1927), minisztériumi titkár. Jogi tanulmányainak befejezése után (1881) pénzügyi fogalmazóvá, 1893-ban miniszteri segédtitkárrá, 1897-ben miniszteri titkárrá nevezték ki. A Pénzügyminisztérium elnöki osztályát vezette.

1903. augusztus 26./4. püm. – Osztály tan. jelleg adományozása.

1904. július 12./18. püm. – Osztály tan. cím adományozása.

1906. március 3./2. püm. A III. o. vaskor. r. adományozása, szolgálataiért.

Popovics Sándor (1862–1935), bankár, miniszter. Jogot hallgatott, majd 1884-ben a Pénzügyminisztérium szolgálatába lépett, ahol miniszteri tanácsos (1895), majd államtitkár (1903). 1906-ban Pozsony országgyűlési képviselőjévé választották. 1909 és 1918 között az Osztrák–Magyar Bank kormányzója, majd a harmadik Wekerle kormány pénzügyminisztere. 1920-ban Neuilly-ben a magyar békedelegáció pénzügyi szakértője volt. 1924-től haláláig az általa megszervezett Magyar Nemzeti Bank elnöke. 1927-től felsőházi tag. 1933–1934-ben az MTA másodelnöke. 1898-ban kapta meg a Lipót rend lovagkeresztjét, majd 1903-ban a Szt. István rend kiskeresztjét.

Popp György (1842–?), pénzügyigazgató, szakíró. Jogi tanulmányai befejezése után (1867) a kolozsvári Pénzügyigazgatóságnál lett pénzügyi fogalmazógyakornok. 1875-ben nevezték ki pénzügyi titkárnak és a gyulafehérvári illetékkiszabási hivatal főnökének. 1889-ben Nagyenyeden pénzügyigazgató, majd 1894-től Nyíregyházán dolgozott pénzügyi igazgatóként. 1897-ben királyi tanácsossá nevezték ki.

1903. augusztus 19./17. püm. – III. o. vaskor. r. adományozása.

Popper Dávid (1843–1913), cseh gordonkaművész. Prágában Július Goltermann tanítványa volt, majd Lowenbergben Hohenzollern herceg zenekarának, 1868 és 1873 között a bécsi udvari opera zenekarának tagja. Kamaramuzsikusként és szólistaként egész Európában adott hangversenyeket. 1886-ban a budapesti Zeneakadémia tanárává nevezték.

1905. március 31./18. vkm. – III. o. vaskor. r. adományozása.

Quittner Zsigmond (1857–1918), építész. Tanulmányait a müncheni műegyetemen végezte. Építészeti munkásságát 1880-ban kezdte Budapesten. Épületei eleinte eklektikus, majd az eklektikához kapcsolódó kommersz szecessziós stílusban készültek. Épületei többek között a budapesti Gresham-palota, a volt Megyeri-palota, stb.

1904. október 13./4. me. – Magyar nemesség adományozása, érdemei elismeréséül.

Rády Andor, államtitkár. Jogi tanulmányai befejezése után 1881-ben pénzügyi fogalmazó-gyakornokként lépett állami szolgálatba. 1888-ban a Pénzügyminisztériumban miniszteri fogalmazóvá nevezték ki. 1896-tól mint. miniszteri titkár működött.

1904. december 10./6. püm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, szolgálataiért.

Rauch Géza br. (1852–1923), földbirtokos. Tanulmányai befejeztével jog- és államtudományi oklevelet szerzett. Nagykiterjedésű horvátországi birtokait apjától örökölte. Örökös jogon tagja volt a magyar főrendiháznak és virilis címen a horvát országgyűlésnek. 1906-ban a horvát országgyűlés a magyar képviselőházba delegálta.

1904. február 7./4. hszdm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, szolgálataiért.

Réczey Imre (1848–1913), orvos. A budapesti orvosegyetem elvégzése után a Rókus kórház, majd az István kórház (1885) orvosa lett. 1876-ban egyetemi magántanárrá nevezték ki. 1892 és 1913 között a sebészet nyilvános rendes tanára a budapesti egyetemen és a II. sebészeti klinika igazgatója. 1886–1888-ban az *Orvosi Hetilap*ot szerkesztette. 1890-ben a Budapesti Kir. Orvosegyesület elnökévé választották.

1904. június 14./29. büm. – M. kir.udv. tan. cím adományozása, orvosi munkájáért.

Reiszig Ede (1848–1908), főispán. Jogot Pesten és Heidelbergben hallgatott. A doktori oklevél megszerzése után Vas vármegye tiszteletbeli jegyzője, később főjegyzője (1875), majd alispánja (1883). 1890-ben a Békés vármegyei agrárszocialista mozgalmak visszaszorítására kormánybiztosnak és a megye főispánjának nevezték ki. 1892-ben a Kereskedelemügyi Minisztérium államtitkára, majd 1894-ben a Belügyminisztérium, államtitkára. 1895-ben – saját kérésére – Vas vármegye főispánjává nevezték ki. 1889-ben III. o. vaskoronarenddel tüntették ki.

1904. április 11./2. büm. – A Lipót r. középkertjének adományozása, a főispáni tisztség alóli felmentés alkalmából.

Richards Richard (1867–1942), gyáros. Irányítása mellett gőzmalmának gyártmányai nagy hírnévre tettek szert Angliában és Brazíliában. Ezúton elősegítette a magyar liszt külföldi forgalmazását. Ugyancsak ismert a győri Richards finomposztógyár, ami 1908-

ban kezdett termelni. Jelentős a munkásjólét terén kifejtett működése.
1905. február 2./4. büm. – Magyar nemesség adományozása, a közgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Richter Aladár (1868–1927), botanikus. A budapesti tudományegyetem elvégzése után Versecen, Aradon, Kolozsvárott tanított. 1897-ben Budapesten egyetemi magántanárrá nevezték ki. 1898-ban a Nemzeti Múzeum Növénytárának a vezetője lett. 1899-ben Kolozsvárra került, ahol az egyetem ált. növénytan tanszékének tanára és az Erdélyi Múzeum könyvtári osztályának igazgatója. Kolozsvárott botanikus múzeumot hozott létre. 1911-től az MTA tagja. Növényszövettani kutatásai jelentősek.
1903. november 18./33. vkm. – Rendes tanári kinevezése.

Rickl Gyula (1851–1922), államtitkár. 1875-ben lépett az Igazságügyi Minisztérium szolgálatába. 1896-ban kapta meg a magyar nemességet. 1913-ban államtitkári címet nyert. Mint a börtönügyi osztály vezetője börtönügyi tanfolyamokat és Országos Börtönügyi Múzeumot szervezett.
1903. december 4./13. igm. – Min. tan. cím adományozása.

Ritter Ottó (1851–?), mérnök. Tanulmányait a zürichi műegyetemen fejezte be, majd külföldi gépgyárakban dolgozott. 1880-ban került a Budapesti Állami Gépgyárba mint műhelyfőnök. 1884-ben műszaki helyettessé, 1900-ban, az állami vasgyárak központi igazgatóságának átszervezésekor, igazgatóhelyettessé léptették elő. 1898-ban szolgálatai elismeréséül megkapta a királyi tanácsosi címet.
1903. október 12./4. püm. – Ferenc József r. tiszti kereszt adományozása, érdemei elismeréséül.

Rónay Ernő (1852–1913), földbirtokos. Kiváló szakismereteire támaszkodva gazdaságát mintaszerűvé fejlesztette. 1889-ben Torontál vármegye közgazdasági előadójává nevezték ki. 1901-ben országgyűlési képviselővé választották.
1904. november 5./15. fm. – III. o. vaskor. r. adományozása, a közgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Rosenfeld Bernát (1840–?), nagyiparos. Önálló üzleti tevékenysége kezdetén faiparral, később bányavállalatokkal foglalkozott. Tolna és Baranya vármegyében jelentős kőszéntelepeket tárt fel. 1898-ban létrehozta a Dél-magyarországi Bányásztársulatot.
1904. március 13./7. büm. – Kir. tan. cím adományozása, a közgazdaság területén szerzett érdemeiért.

Roszner Ervin br. (1852–1928), miniszter. Tanulmányai után 1876-tól a nagyváradi jogakadémián tanított, majd 1887-ben országgyűlési képviselővé választották. Hont, utóbb Máramaros vármegye főispánja. 1903–1905-ben Fiume kormányzásával bízták meg. 1915-től Tisza István kormányában a király személye körüli miniszter. 1877–1885-ben és 1912–1915-ben a főrendiház tagja. 1904-ben belső titkos tanácsossá nevezték ki.
1903. december 4./2. me. – Kinevezése fiumei és magyar–horvát tengerparti kormányzóvá.
1905. február 8./2. me. – Ferenc József r. nagyker. adományozása, szolgálataiért.

Rózsavölgyi Gyula (1851–1942), alpolgármester. Jogi tanulmányai befejezése után, 1874-ben a főváros szolgálatába lépett. 1891-től mint tanácsnok nagy

érdemeket szerzett a főváros tanügyeinek rendezésében. 1897-ben Budapest alpolgármesterévé nevezték ki. 1915-ben ment nyugdíjba.

1904. március 13./7. büm. – Kir. tan. cím adományozása.

Röck István (1847–1916), gyártulajdonos. Tanulmányait a budapesti és a zürichi egyetemen végezte, majd hazatérve a Röck Gépgyárat vezette. Nevéhez sok újítás fűződik a gőzgép és a kazántechnika területén.

1904. január 23./13. – Magyar nemesség adományozása, a gyár alapításának 100. évfordulója alkalmából, *kelenföldi* előnévvel.

Rupcic György (1854–1924), mérnök. 1881-ben szerzett mérnöki oklevelet Budapesten. A tiszai kotrások főmérnökeként megszervezte és irányította a tiszai állami kotróparkot Szeged (Tápé) székhellyel. Később magánirodát nyitott. 1890 és 1898 között Luther Hugó helyetteseként az Alduna-szabályozói munkálatok közvetlen vezetőjeként működött. A század első évtizedében nagy propagandát fejtett ki a Duna-Tisza csatorna és a Soroksári Duna-ág csatornázása érdekében.

1904. december 2./24. me. – Kir. udvari tan. cím adományozása.

Rupp Zsigmond (1838–?), jogász. Tanulmányai után törvényszéki bíró lett és fontos szerepet játszott a közjegyzői intézmény létrehozásában. Érdemei elismeréséül a Budapesti Közjegyzői Kamara elnökének választották. 1898-ban megkapta a III. o. vaskorona rendet.

1904. július 12./34. igm. – Udv. tan. cím adományozása, munkájáért.

Saárossy Kapeller Ferenc (1850–1918), méhészeti szakíró, múzeumigazgató. Jogi tanulmányait Kassán végezte (1871–1873), majd a magyaróvári gazdasági akadémián (1873–1874) tanult. Hosszabb külföldi tanulmányút után a Pénzügyminisztériumban (1876), majd a Földművelésügyi Minisztériumban (1879) kapott állást, mint fogalmazó, majd miniszteri osztálytanácsos. 1904 és 1910 között a Mezőgazdasági Múzeum igazgatója. Jelentős érdemeket szerzett a gödöllői állami méhészeti gazdaság megszervezésében.

1903. december 31./25. fm. – Min.tan. cím adományozása.

Sardagna János br. (1864–?), földbirtokos. Az 1826-ban az osztrák bárói méltóságot nyert család a hernádvécsei birtokán teljesen magyarrá vált.

1904. december 18./3. me. – Magyar bárói méltóság adományozása.

Sándor János (1860–1922), politikus. Jogi végzettséggel (1882) lépett vármegyei szolgálatba. Torda-Aranyos vármegyében lett főszolgabíró (1883), majd főispáni titkár, később (1889) alispán. 1891 és 1902 között Kisküküllő, majd átmenetileg (1901–1902) Maros-Torda vármegye főispánja. 1903-ban a Belügyminisztérium politikai államtitkárává, a második Tisza kormányban (1913–1917) belügyminiszterré nevezték ki.

1903. november 10./3. büm. – Államtitkári kinevezése.

Sárkány Sámuel (1823–1911), evangélikus püspök. Teológiát Pozsonyban és Jénában hallgatott. 1848-tól a pilisi egyházközség lelkésze. 1890-ben lett a bányai egyházkerület püspöke. 1895-től a főrendiház tagja. 1905-ben lemondott püspöki tisztéről.

1905. május 4./33. vkm. – Lipót r. középkeresztjének adományozása.

Schelle Róbert (1851–1925), kohómérnök. Tanulmányait Selmecbányán és a

bécsi műegyetemen végezte, majd a selmecbányai akadémián tanársegéd, később a vegyészeti tanszék vezetője lett. Korszerű vegyészeti laboratóriumot alakított ki.

1903. december 31./12. kerm. – Bányatanácsosi cím adományozása.

Schmausz Endre (1841–?), főispán. 1872-től több cikluson át országgyűlési képviselő. 1881-ben Bodrog vármegye alispánjává, majd 1895-től Szabadka, 1897-től pedig Baja város főispánjává nevezték ki. 1904-ben nyugdíjazták.

1904. augusztus 8./3. büm. – Főispáni tisztség alóli felmentése.

Schmidt József (1848–1928), jogász, közgazdász. Tanulmányait a budapesti egyetemen végezte. 1873-ban szerzett ügyvédi oklevelet és nyitott ügyvédi irodát Budapesten. 1885 és 1887 között a Pálffy grófok jószágigazgatójaként dolgozott. 1888-ban a Pénzügyminisztériumba került, majd 1891-ben mint miniszteri tanácsost a Földművelésügyi Minisztériumba, később a Kereskedelemügyi Minisztériumba helyezték át. 1896-ban a milleneumi kiállítás igazgatásával bízták meg. A rá következő évben, az akkor szervezett Szabadalmi Hivatal elnöke lett. 1899 és 1905 között országgyűlési képviselőként tevékenykedett. 1900-ban a budapesti Központi Takarékpénztár alelnök-vezérigazgatója, 1916-ban a Pénzintézeti Központ első elnöke lett. 1924-ben vonult nyugdíjba.

1903. október 12./15. me. – Legfelsőbb elismerés, kiállítás szervezéséért.

Schmidt László, mérnök. 1866-ban bányagyakornokként kezdte meg szolgálatát az aknaszlatinai sóbányahivatalnál. 1870-ben bányatisztnek, 1877-ben bányapedagógusnak, 1896-ban a rónaszéki sóbányahivatal főnökévé nevezték ki. 1900-ban kapta meg a bányatanácsosi címet. 1902-től az aknaszlatinai főbányahivatal vezetője. A sóbányászat terén kifejtett érdemeiért a III. o. vaskoronarenddel tüntették ki.

1904. június 14./33. püm. – Főbányatanácsosi kinevezés.

Schönborn-Buchheim Frigyes Károly gr. (1869–1932), földbirtokos. Apja Schönborn-Buchheim Ervin, magyar főrendiházi tag, akinek halálával a kb. 240 000 kat. holdnyi munkácsszentmiklósi hitbizományi uradalmat örökölte. Birtokai egy részét állami bérletbe adta, melyet a hegyvidéki községek lakói használhattak. Az uradalom többi részén mintaszerű erdőgazdaságot és tehenészetet hozott létre.

1904. február 24./5. fm. – Lipót r. középker. adományozása, a közgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Schulek Frigyes (1841–1919), építész. Akadémiai tanulmányait Bécsben végezte. 1870-ben telepedett le Budapesten, Steindl Imre irodájában dolgozott. 1871-ben a Mintarajziskola tanárának nevezték ki. 1872-ben lett a Műemlékek Országos Bizottságának építésze. 1895-től az MTA tagja. 1903 és 1911 között a műegyetemen a középkori építészet tanára. Számos magyar középkori építészeti emlék helyreállítása fűződik nevéhez (pl. a Budavári Nagyboldogasszony-templom átépítése 1873–1876). Tervei szerint épült a Halászbástya, a szegedi ref. templom, stb.

1903. december 31./2. vkm. – Az Erzsébet szobor létrehozására alakult bizottság tagja.

Serényi Béla gr. (1866–1919), politikus, miniszter. Tanulmányait a bécsi Theresianumban végezte. A Szabadel-

vű Párt tagjaként lépett politikai pályára. 1897-ben országgyűlési képviselővé választották. 1903–1905-ben a Kereskedelemügyi Minisztériumban dolgozott államtitkárként. 1910. januárjától 1913. júniusáig a Lukács és a második Khuen-Héderváry kormányban földművelésügyi, 1917. júniustól 1918 januárig az Esterházy és a harmadik Wekerle kormányban kereskedelmi, majd 1918. februártól földművelésügyi miniszter.

1903. november 10./5. kerm. – Kinevezése államtitkárrá.

Sesztina Lajos (1823–1905), nagykereskedő. Az apja által 1819-ben alapított vaskereskedést a Tiszántúl egyik legnagyobb szaküzletévé fejlesztette. 1876-ban elnöke lett a debreceni Ipar- és Kereskedelmi Banknak és az István Gőzmalom Rt.-nek.

1904. november 5./2. püm. – Magyar nemesség adományozása, a közügyek terén szerzett érdemeiért.

Simonffy Emil (1847–1919), tanár. Művészi és jogi tanulmányait befejezve a Pénzügyminisztériumban helyezkedett el. Az 1880-as években szülővárosába, Debrecenbe költözött. 1883-ban átvette a városi zenede igazgatását. Tevékenységével rendezte az iskola pénzügyi és oktatási helyzetét.

1903. december 4./25. vkm. – Kir. tan. cím adományozása, a zeneoktatás terén szerzett érdemeiért.

Sobó (Staudner) Jenő (1853–1920), kohómérnök. A selmecbányai akadémián tanult. 1877-ben az állami vasgyárak kisgarami gyáránál alkalmazták. 1878-ban Zólyombrézóra került, ahol a Martin-acélgyár építésében és üzembe helyezésében vett részt. A munkák befejezése után a zólyombrézói gyár üzemfőnökévé nevezték ki. 1892-től a selmecbányai akadémián a középítészeti tanszék tanáraként működött. 1901-ben az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület alelnökévé választották.

1903. december 31./12. – Bányatanácsosi kinevezése.

Sóltz Gyula (1837–1913), erdőmérnök. A selmecbányai akadémián tanult. 1861–1871 között Körmöc-, Béla-, Selmecbányán és Diósgyőrött működött. 1871-től a selmecbányai akadémia erdőmérnöki szakán tanított. Részt vett a magyar nyelvű erdészeti irodalom és szakoktatás megszervezésében. 1893-tól máramarosszigeti erdőigazgató volt. 1895-ben a Földművelésügyi Minisztérium kincstári erdőbirtokok ügyosztályának élére került. 1897-ben országos főerdőmesterré nevezték ki.

1904. április 11./20. fm. – Lipót r. lov. ker. adományozása, nyugdíjba vonulása alkalmából.

Sorsich Béla (1860–1930), honvédtiszt. 1877-től szolgált a közös hadseregben. 1878-ban részt vett Bosznia és Hercegovina megszállásában. A honvédség állományába 1895-ben helyezték át mint I. o. századost. 1897-ben őrnagyi rangot kapott, majd alezredessé léptették elő. 1898 és 1903 között a pécsi hadapród iskola parancsnoka. 1903-ban részére a *severini* nemesi előnevet adományozta az uralkodó. Az első világháború folyamán a szerb, az orosz és az olasz fronton is dandár-, hadosztály-, hadtestparancsnoki beosztásokat töltött be, a háború végén altábornagyi rendfokozatban.

1903. július 17./3. büm. – Nemesi előnév adományozása.

Söpkéz Sándor (1866–1938), mérnök. Budapesten, Berlinben és Londonban tanult. A Ganz és Társa villamossági osztályán kezdett el dolgozni, majd a Siemens és Halske cégnél a kocsiépítő osztály vezetője lett. 1875-től MÁV főmérnökként az elektromos vasútvilágítás bevezetését irányította. 1900-ban vasúti és hajózási felügyelő, 1906-ban miniszteri osztálytanácsos. 1899-ben nyert műegyetemi magántanári képesítést és 1908-tól haláláig a műegyetem II. sz. elektrotechnikai tanszékének vezetője. 1927–1935 között országgyűlési képviselő.
1904. január 4./16. kerm. – Min. tan. cím adományozása.

Stein Ármin (1858–?), zálogházi igazgató. Tanulmányai befejezése után a Magyar Általános Takarékpénztárnál szolgált. 1893-ban foglalta el a Budapesti Takarékpénztár Rt. és az Országos Zálogkölcsön Rt. igazgatói székét. Vezetése alatt a takarékpénztár tőkéje többször is megduplázódott.
1905. május 18./9. püm. – Ferenc József r. tiszti keresztjének adományozása, szolgálataiért.

Stiller Bertalan (1837–1922), orvos. Tanulmányait a budapesti és a bécsi egyetemen végezte. 1874-ben a pesti izraelita kórház főorvosa lett. Később egyetemi tanárrá nevezték ki.
1904. július 12./9. büm. – Udvari tan. cím adományozása, a közegészségügy területén szerzett érdemeiért.

Szamosi (Mayer) János (1840–1909), klasszika-filológus. Egyetemi tanulmányait Bécsben végezte. 1861-től a budai főgimnáziumban tanított. 1872-ben a kolozsvári egyetem klasszika-filológia tanszékének rendes tanárává nevezték ki, 1873-tól az intézet igazgatójaként tevékenykedett. 1887-től az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság alelnöke, majd elnöke.
1904. október 13./34. vkm. – Udv. tan. cím adományozása.

Szapáry László gr. (1864–1939), diplomata, politikus. Tanulmányai elvégzése után Londonban követségi attasé. 1892-ben képviselővé választották. 1896-ban fiumei kormányzóvá nevezték ki, de egy vesztegetési botrány miatt 1903-ban lemondott. 1922–1924-ben londoni magyar nagykövet.
1903. augusztus 5./1. me. – Lemondása fiumei kormányzói tisztségéről.

Szatmáry Béla (1841–?) miniszteri tanácsos. Bányászati, kohászati és jogi tanulmányai után számvevőségi gyakornok (1863), majd a nagybányai bányaigazgatóságnál gyakornoki állást kapott (1866). 1868-ban a zalatnai bányakapitánysághoz esküdtté nevezték ki. Később bányabiztosként (1870), majd pénzügyminisztériumi osztálytanácsosként (1889) dolgozott. 1896-ban miniszteri tanácsossá nevezték ki. Osztálytanácsosként a bányászati ügyosztály vezetésével bízták meg, majd a bányászati ügyek vezetője lett.
1904. május31./15. püm. – Lipót r. lov. kereszt adományozása, szolgálataiért.

Szautner Zsigmond (1844–1910, karnagy. Felsőfokú zenei tanulmányai után a budapesti belvárosi plébánia karnagya lett, majd az Országos Zeneakadémián a liturgia tanára, később az intézet igazgatója.
1904. december 2./46. vkm. – Ferenc József r. lov. kereszt adományozása.

Székely Bertalan (1835–1910), festőművész. 1851–1855-ben Bécsben J. N. Geiger és K. Rahl növendéke. 1855-ben visszatér Erdélybe. 1859-ben feleségével

Münchenbe megy Pilotyhoz, tanulmányai folytatására. 1871-ben a Mintarajziskola tanára. 1887–1889-ben készítette el a pécsi székesegyház két freskóját és ugyanott a Szt. Mór kápolna faliképeit. A kilencvenes években fejezte be Lotz Károllyal és Deák Ébner Lajossal a tihanyi apátság, valamint a Mátyás-templom freskóinak festését. Élete vége felé egyre többet foglalkozott pedagógiával. 1902-ben a Mintarajziskola igazgatójává, 1905-ben a II. mesteriskola igazgatójává nevezték ki. A magyar történelmi festészet egyik legnagyobb alakja volt.

1903. július 9./22. vkm. – Igazgatói kinevezése.

Székely György (1858–?), jogász. Jogi tanulmányai befejezésével Háromszék vármegyénél kezdte meg közszolgálatát előbb tiszteletbeli segédfogalmazóként, utóbb tiszteletbeli főjegyzőként. 1884-ben a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumba került, de családi körülményei miatt már a következő évben megvált állásától és 1894-ig birtokai kezelésével foglalkozott. Ebben az évben belügyminisztériumi fogalmazóvá nevezték ki és főispáni titkári minőségben dolgozott Háromszék vármegyében. 1896-ban országgyűlési képviselővé választották. Az uralkodó 1904-ben Brassó vármegye főispánjává nevezte ki.

1904. január 16/1. büm. – Főispáni kinevezése.

Szekér Gyula (1844–?), jószágfelügyelő. Már 19 éves korában a gróf Almásy család hitbizományi uradalmának sarkadi területén alkalmazták. Később (1873) a gyulavári uradalom főtisztjévé nevezték ki, majd (1898) jószágfelügyelői minőségben az egész birtok kezelésével bízták meg. Békés megyében elsőként használt gőzekét, a birtokon megépítette a gazdasági vasutat és a nagybani cukorrépa-termesztésre rendezkedett be. Tagja volt a vármegyei gazdasági egyesületnek, a törvényhatósági bizottságnak és az ármentesítő társulatnak.

1904. január 16./14. fm. – Ferenc József r. lov. ker. ad.ományozása, a mezőgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Szentgyörgyi Lajos, (1846–?), miniszteri tanácsos. Tanulmányai után a Honvédelmi Minisztériumban helyezkedett el, eleinte mint fogalmazó gyakornok (1872), később mint miniszteri titkár (1884), majd miniszteri osztálytanácsos (1890). 1905-ben megkapta a Lipót rend lovagkeresztjét.

1904. március 19./17. honv. m. – Min. tan. cím adományozása, szolgálataiért.

Szilárdy Ödön (1832–1912), földbirtokos. Jogi tanulmányait Egerben végezte. 1849-ben részt vett a szabadságharcban, amiért büntetésül besorozták az osztrák hadseregbe. 1851-től gömöri birtokán gazdálkodott. Felesége révén bekapcsolódott a szénbányászatba. A Salgótarjáni Vasfinomító Társulatnak is részvényese lett. A Salgótarjáni Takarékpénztár és a Salgótarjáni Villamossági Rt. elnöke, a képviselő testület tagja volt.

1904. október 21./4. büm. – Magyar kir. udv. tan. cím adományozása, a közügyek terén szerzett érdemeiért.

Szili (Szily) Adolf (1848–1920), szemészorvos. A bécsi egyetemen végezte orvosi tanulmányait. A diploma megszerzése után a bécsi, később a pesti poliklinikán majd a pesti izraelita kórház főorvosaként dolgozott. 1883-ban magántanári képesítést nyert, 1895-ben

pedig c. rk. tanárrá nevezték ki. A szemfenékre vonatkozó kutatásai jelentősek.

1903. november 18./4. büm. A *szilsárkányi* előnév adományozása.

Szinyei Gerzson (1836–1919), tanár és író. Sárospatakon tanult, ott lett (1863) gimnáziumi tanár és főkönyvtáros. 1902-ben nyugalomba vonult. Számos esztétikai, irodalomtörténeti és pedagógiai tanulmányt írt.

1904. május 3./4. vkm. – Kir. tan. cím adományozása, az oktatás terén szerzett érdemeiért.

Szirmai Oszkár (1858–?) tanulmányait Budapesten végezte, 1873-ban a Magyar Általános Hitelbank Rt. kötelékébe lépett. 1886-ban lett cégvezető, majd 1893-ban igazgatóhelyettes. 1896-ban a Kőolajfinomító Gyár Rt. igazgatójává nevezték ki, illetve számos részvénytársaság igazgatóságának tagjává választották.

1904. július 28./21. püm. – Magyar nemesség adományozása *sárosi* előnévvel, a közgazdaság terén szerzett érdemeiért.

Szivák Imre (1849–1912), politikus, ügyvéd. 1872-ben kezdte meg közszolgálatát a Jászkun kerület aljegyzőjeként. 1875-től haláláig ügyvédként dolgozott Budapesten, és mint országgyűlési képviselő tevékenykedett. 1878-ban a boszniai okkupáció miatt kilépett a kormánypártból és ellenzékbe vonult. 1905-ben alkotmánypárti, 1910-ben munkapárti programmal lett képviselő. 1902-ben megválasztották a Budapesti Ügyvédi Kamara elnökének. Számos törvényjavaslat kidolgozásában működött közre.

1903. október 1./1. igm. – Magyar nemesség adományozása.

Tabódy József, (1837–?), lottójövedéki igazgató. Jogi tanulmányai elvégzése után a helytartósághoz került mint gyakornok, majd (1862) Bereg vármegyében főjegyző, megyei szolgabíró (1865), főügyész (1867). Átkerülve a Pénzügyminisztériumba (1870) pénzügyi titkár lett. 1880-ban cs. és kir. kamarási méltóságot kapott.

1904. május 31./15. püm. – Ferenc József r. középker. adományozása, nyugdíjazása alkalmából.

Tallián Béla br. (1851–1921), politikus, miniszter. Jogi tanulmányai befejeztével Torontál vármegye szolgálatába lépett eleinte mint tiszteletbeli aljegyző (1873), főszolgabíró, majd 1880-tól alispán. 1886-ban Somogy, 1892-ben Békés és Csongrád vármegye főispánjává nevezték ki. Ugyanakkor mint Békés vármegye kormánybiztosát, megbízták az agrárszocialista mozgalmak okainak kivizsgálásával. 1896-ban, miután lemondott főispáni állásáról, országgyűlési képviselővé választották. 1903–1905-ben a Tisza kormány földművelésügyi minisztere. Az I. világháborúban, Belgrád elfoglalása után annak rövid ideig polgári kormányzója volt. 1918 októbere után Szegedre menekült. A Tanácsköztársaság idején letartóztatták, majd 1919 augusztusa után Szegedre költözött.

Telbisz Károly, (1854–1914), ügyvéd, polgármester. Az ügyvédi oklevél megszerzése után Franciaországban töltött néhány évet, majd 1880-ban telepedett le Temesvárott, és nyitott ügyvédi irodát. 1884-ben városi főügyész, majd főjegyző lett. 1885-ben a város polgármesterének választották, amit haláláig betöltött.

1905. február 28./5. büm. – Udv. tan. cím adományozása, szolgálataiért.

Terner Adolf, (1835–1918), egyetemi tanár. Egyetemi tanulmányait Budán és Bécsben végezte. 1861–1872 között a budai II. ker. főreáliskolában működött helyettes majd rendes tanárként. 1872-ben a pesti állami főreáliskolához került, 1874-ben nevezték ki az egyetemes és összehasonlító földrajz rendes tanárának a kolozsvári egyetemre. 1880-ban dékán, majd 1898-ban rektor lett. Nevéhez fűződik a kolozsvári egyetem földrajzi intézetének és múzeumának létrehozása.

1904. november 21./31. vkm. – Magyar nemesség adományozása, nyugállományba vonulása alkalmából.

Tervey Imre, (1859–?), miniszteri tanácsos. Jogi tanulmányai befejezése után egy ideig ügyvédi irodában dolgozott. 1881-ben került a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumba, majd a Földművelésügyi Minisztérium vízjogi osztályán helyezkedett el. 1883-ban fogalmazó, 1890-ben titkár, 1894-ben osztálytanácsos lett.

1904. február 7./17. fm. – Min. tan. cím adományozása.

Thaly Zsigmond (1851–?), mérnök. Műegyetemi tanulmányainak befejeztével a MÁV szolgálatába lépett, ahol mérnöki (1879) főmérnöki (1882), felügyelői (1887), üzletvezetői (1893) beosztásban dolgozott 1899-ig, majd a Schlick-féle vasöntőgyár igazgatójaként tevékenykedett.

1903. október 12./16. kerm. – Magyar kir. udvari tan. cím adományozása, az Erzsébet-híd építése terén szerzett érdemeiért.

Thuróczy Vilmos (1843–1921), főispán. Közszolgálatát 1865-ben Nyitra vármegyében kezdte meg mint tiszteletbeli aljegyző. 1868-ban tiszteletbeli vármegyei alügyész, 1869-ben pedig a nyitrai járás főszolgabírája. 1876-ban kinevezték a kir. törvényszék elnökének. 1890 és 1905 között Nyitra vármegye főispánja. 1901-ben szolgálatai elismeréséül, a Lipót-rend lovagkeresztjét adományozták számára.

1905. március 31./1. büm. – B. t. t. méltóság adományozása.

Tisza István gr. (1861–1918), politikus, miniszterelnök. Berlinben, Heidelbergben és Budapesten jogi és közgazdasági tanulmányokat végzett, majd öt évig a család bihari birtokán gazdálkodott. 1886-ban országgyűlési képviselővé választották szabadelvű párti programmal. Első miniszterelnöksége idején (1903–1905) az újonclétszám növelését célzó törvényjavaslata ellen obstrukciót folytató ellenzék megfékezésére házszabálymódosítást hajtott végre. 1905-ben a koalícióba tömörült ellenzék legyőzte a kormánypártot, de Tisza még hónapokon át ügyvezető korm. elnökként hivatalban maradt. 1906-ban visszavonult a politikai élettől. 1910-ben a koalíció bukásával tért vissza a Nemzeti Munkapárt élén. 1912-ben merényletet kíséreltek meg ellene. Második miniszterelnökségére (1913–1917) a háborúra való készülődés, illetve a világháború nyomta rá bélyegét. 1918. október 31-én, budapesti lakásán fegyveresek agyonlőtték.

Tomassich Miklós (1864–1918) miniszter, horvát bán. A budapesti, a bécsi és a zágrábi egyetemen jogot végzett. 1890-ben horvát–szlavón–dalmát miniszteri titkár lett. 1892-től a zágrábi tudományegyetemen tanított, mint a nemzetgazdaság és politika rendes tanára. ugyanebben az évben országgyűlési képviselővé választották. 1903. júniustól

novemberig horvát–szlavón–dalmát tárcanélküli miniszter volt. 1906-ban a Horvát Nemzeti Párt elnöke lett. 1910–1912-ben horvát–szlavón–dalmát bán. 1910-től főrendiházi tag.

Tormay Béla (1838–1906), gazdasági író. Tanulmányai befejezése után a budapest állatorvosi tanintézetnél tanársegéd, később Keszthelyen majd Debrecenben folytatta oktatói munkáját. 1873-ban az állatorvosi tanintézet állattenyésztési tanszékének tanárává, majd igazgatójává nevezték ki. 1886-ban a Földművelésügyi Minisztériumba rendelték, mint az összes gazdasági szakiskola főigazgatóját. 1889-től az MTA tagja. *Nádudvari* előnévvel nemességet kapott. Nevéhez fűződik az országos állatorvos egyesületek létrehozása.

1904. február 7./17. fm. – Áll. titk. cím adományozása, nyugalomba vonulása alkalmából.

Tőry Gusztáv (1857–1925), miniszter, kúriai elnök. Hazai és külföldi jogi tanulmányai után az Igazságügyi Minisztériumba került, ahol a nemzetközi jogi osztályon dolgozott. 1903-ban miniszteri tanácsossá, 1912-ben államtitkárrá nevezték ki. 1918-ban a harmadik Wekerle kormány igazságügy-minisztere volt. 1920–1925-ben a Kúria elnöki tisztét töltötte be.

1903. december 31./15. igm. – Min. tan. kinevezése.

Újfalussy József, orvos. Az orvosi diploma megszerzése után átmenetileg Budapesten és Kolozsváron dolgozott, majd Debrecenben telepedett le, ahol a debreceni közkórház orvosa, később igazgató főorvosa lett. Az új kórházat az ő kezdeményezésére nyitották meg 1893-ban.

1904. január 30./3. büm. – Kir.tan. cím adományozása, közkórházi tevékenységéért.

Újházy Ede (1844–1915), színész. 1864-ben kardalosnak állt Szigeti Imre soproni színtársulatához, majd a kolozsvári Nemzeti Színházhoz. 1867-ben Kassára szerződött, három évvel később a Nemzeti Színház tagja lett. 1888-ban az Operaház játékmesterévé választották, és a Színiakadémia tanárává nevezték ki. 1910-ben lett a Nemzeti Színház örökös tagja. 1913-ban ment nyugdíjba.

1905. május 4./7. vkm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, a színművészet terén szerzett érdemeiért.

Vadas Jenő (1857–1922), mérnök. 1878-ban fejezte be Selmecbányán az erdőmérnöki studiumot, majd gyakornok Máramaros-szigeten. 1881–1885-ben az óvízi erdőgazdaságnál (Szepes vm.) erdész, majd a vadászerdei erdőgondnoksághoz (Temes vm.) kerülve, az ott alapított erdőőri szakiskola tanára lett. 1891-ben nevezték ki a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia rendes tanárává. 1898-tól az általa szervezett Erdészeti Kísérleti Állomás első vezetője, 1910-ben pedig az Erdészeti Kísérleti Állomások Nemzetközi Szövetségének elnökévé választották. Jelentős szakíróként munkatársa volt az *Erdészeti Lapok*nak.

1903. december 31./12. fm. – Erdőtanácsosi kinevezése.

Vámbéry Ármin (1832–1913), orientalista. Iskoláit Pozsonyban és Pesten végezte. 1857-ben br. Eötvös József segítségével Konstantinápolyba utazhatott, ahol négy évig tanult nyelveket és számos tanulmányt írt. 1861–1864-ben a magyar őshaza felkutatására tett kísérletet. 1865-ben a budapesti egyetem

magántanára, majd 1870-től nyilvános rendes tanára. 1872-ben részt vett a Magyar Földrajzi Társaság megalapításában. Számos európai tudományos társaság választotta taggá.

1904. november 21./23. vkm. – Udv. tan. cím adományozása.

Várady Lipót Árpád (1865–1923), teológus, r. kat. főpap. A teológiát Budapesten és Bécsben végezte, 1888-ban szentelték pappá. Ezt követően tanulmányi felügyelő és teológiai tanár a temesvári papnevelőben. 1890-ben nyerte el a teológiai doktorátust, és lett püspöki szertartó és szentszéki jegyző, majd 1891-be püspöki titkár. 1895-ben nevezték ki pápai kamarássá, majd a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba került osztálytanácsosnak. 1902-ben szebenikói címzetes püspök és miniszteri tanácsos lett. 1911-ben győri megyéspüspöknek nevezték ki. 1914-től haláláig kalocsai érsek. 1916-ban kalocsai érsekként ő koronázta Magyarország utolsó királynéját, Zita királynét.

1904. október 21./27. vkm. – Ferenc József r. középker. adományozása, szolgálataiért.

Vavra Nándor (1830–?), pénzügyi szakember. Iskolai tanulmányainak befejeztével három évig katonai, két évig díjnoki szolgálatot teljesített. 1854-ben állami szolgálatba lépett. 1895-ben az Állami Nyomda osztályvezetőjeként pénzügyi tanácsosi címet kapott. 1900-ban pénzügyi számtanácsossá és számvevőségi főnökké nevezték ki.

1904. május 3./7. püm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, szolgálataiért.

Vörösmarty Béla (1844–1904), államtitkár. Vörösmarty Mihály fia. Jogi tanulmányai után bírói pályára lépett. 1895-ben lett igazságügyi államtitkár. 1899-ben országgyűlési képviselővé választották, 1901-től a Kúria másodelnöke.

1903. július 22./5. igm. – B. t. t. méltóság adományozása.

Walla József (1855–1920), cementgyáros. Morvaországban született, 1885-ben kapta meg a magyar állampolgárságot. (Édesapja halála után magyar származású édesanyjával telepedett le Budapesten.) Első cementgyárát 1878-ban alapította, amelyet 1886-ban és 1899-ben megnagyobbíttatott. 1904-ben kapta meg a Ferenc József rend lovagkeresztjét. Sokat tett Törökbálint fejlesztéséért.

1904. május 3./25. kerm. – Ferenc József r. lov. ker. adományozása, a gyáripar terén szerzett érdemeiért.

Wallach Károly (1857–?), pénzügyi szakember. 1881-ben állt az Osztrák–Magyar Bank szolgálatába, mint jogi fogalmazó, majd miniszteri jogtanácsossá lépett elő. 1900-ban lett a jelzáloghitel osztály vezetője.

1903. december 13./10. püm. – III. o. vaskor. r. adományozása, a pénzügy területén szerzett érdemeiért.

Wenckheim Frigyes gr. (1842–1912), földbirtokos. Fiatalabb éveiben a királyi táblán gyakornokoskodott, majd (1866) ügyvédi vizsgát tett. A Nemzeti Párt tagjaként a gyulai (1878), majd a kisjenői (1881) kerület képviselője. Részt vállalt Békés megye közigazgatási bizottságának munkájában. 90 ezer holdas birtokát maga kezelte.

1904. november 5./21. me. – Főpohárnokmesteri kinevezése.

Wickenburg Márk gr. (1864–1924), államtitkár. Jogi végzettséget szerzett, belső titkos tanácsos, 1891-ben cs. és kir. kamarássá nevezték ki. 1901-ben az új-

bányai (Bars vármegye) kerületben országgyűlési képviselőnek választották. 1903-ban kereskedelmi államtitkár. A Magyar Vasúti és Hajózási Club alelnöke. A Magyar Hitelbank igazgatója. 1903. november 10./5. kerm. – II. o. vaskor. r. adományozása, a kereskedelemügy terén végzett munkájáért.

Windisch-Graetz Lajosné hg., szül. Dessewffy Valéria grófnő (1843–1912). 1870-ben vette feleségül Windisch-Graetz Lajos Pozsonyban. 1904. március 13./7. – I. o. Erzsébet-rend adományozása.

Wlassics Gyula br. (1852–1937), jogász. miniszter. Jogi tanulmányai után az Igazságügyi Minisztérium törvényelőkészítő osztályán dolgozott. 1882-ben alügyésszé, 1886-ban főügyész-helyettessé nevezték ki. 1890–1895-ben és 1903–1906-ban a budapesti egyetemen adott elő büntetőjogot. 1892-ben országgyűlési képviselővé választották. 1895 és 1903 között vallás- és közoktatásügyi miniszterként tevékenykedett. Miniszterségе alatt polgári jellegű reformokat kezdeményezett (nők felvétele az egyetemi karokra, stb.) 1906-tól 1935-ig a Közigazgatási Bíróság elnöke. 1916-ban bárói címet kapott. 1918-ban a főrendiház, majd 1927-től a felsőház elnöke volt. 1923-ban tagja lett a hágai választott bíróságnak.

Wodianer Artúr (1860–1921), könyvkiadó és könyvkereskedő. 1876-tól hosszabb külföldi tanulmányúton sajátította el a könyvkereskedelmi ismereteket. Hazatérve a Lampel Könyvkiadó társtulajdonosa, majd apja halála után a vállalat tulajdonosa lett. Vállalatát különösen a tankönyvek kiadásával tette ismertté. 1904. december 2./46. vkm. – Kir. udv. tan. cím adományozása, a könyvkiadás terén szerzett érdemeiért.

Wolfner Lajos (1824–1912), bőrgyáros. Bátyja újpesti műhelyében tanulta ki a tímár szakmát, 1855-ben társult vele, s létrehozta a Wolfner Gyula és Fivére céget. Jelentős része volt az egykori kisüzem naggyá fejlesztésében. Bátyja halála után az üzemet tovább bővítette, új gyártási technológiát és gyártási ágakat vezetett be. Az üzem a gyors fejlődés eredményeként az ország egyik legjelentősebb ipartelepévé fejlődött és ezernél több munkást foglalkoztatott. Mintaszerű berendezésével a kontinens legkorszerűbb bőrgyárai között tartották számon. Nemcsak Európában hódított piacokat, hanem Kínában, Japánban és Brazíliában is jelentős kereskedelmi sikereket ért el. A katonai megrendelések fogadására hadfelszerelési osztályt léte- sített. Újpest község fejlesztésében fáradhatatlanul tevékenykedett. Hosszú éveken át ellátta a község törvénybírói tisztét és képviselőtestületi tagságot is vállalt. 20 éven át tagja volt a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának, valamint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági bizottságának. Tevékenységéért 1904-ben *újpesti* előnévvel magyar nemességet kapott. 1904. július 12./40. kerm. – Magyar nemesség adományozása.

Zádor Lajos (1846–1913), nagykereskedő. Középiskolai tanulmányai után kereskedői pályára lépett. 1875-ben Debrecenben telepedett le, ahol divatkereskedést nyitott. 1884-ben megalapította a Debreceni Kölcsönös Segélyező Egyletet, melynek előbb egyik igazgatója, később elnöke lett. 1887-ben a Debreceni Kereskedő Társulat elnökévé válasz-

tották. 1888-ban Stettnerről Zádorra változtatta nevét, régi nemességének épségben hagyásával.

1904. október 13./4. büm. – Kir. tan. cím adományozása, a közügyek terén szerzett érdemeiért.

Zalka Zsigmond (1861–1931), agrokémikus. Tanulmányait a budapesti tudományegyetem természettudományi karán és a Magyaróvári Gazdasági Akadémián végezte. 1885-től Magyaróváron, később Debrecenben, Keszthelyen, majd Kassán tanított. 1907-ben a Kassai Gazdasági Akadémia igazgatójává nevezték ki. 1918 után került Magyaróvárra. Kutatásai főként az erjedési ipar tudományos és gyakorlati fejlődését szolgálták. Több gazdasági lapnak volt társszerkesztője.

1904. január 16./13. – Akadémiai tanári cím adományozása.

Zelenski Róbertné gr., szül. gróf Károlyi Klára (1865–1926). 1885-ben lépett házasságra gr. Zelenski Róbert Heves vármegyei birtokossal, aki cs. és kir. kamarás és országgyűlési képviselő volt. Idejének jelentős részét a szegények ügyeinek felkarolására fordította.

1904. március 13./17. büm. – Az I. o. Erzsébet-rend adományozása, jótékonysági tevékenységéért.

Zilahi Simon (1849–1913), újságíró, újságkiadó. 1870-ben lett a *Pester Journal* munkatársa, 1872-től a *Neues Pester Journal*, 1878-tól a Pesti Hírlap kiadóhivatalát vezette. 1881-től haláláig a Budapesti Hírlap kiadóhivatali igazgatója. Nevéhez fűződik a *Kincses Kalendárium*, a *Divatújság* és a *Gyermekújság* elindítása. A modern újságkiadás módszereit ő vezette be a magyar sajtóban. Alapító elnöke volt a Magyar Újságírók Országos Szövetségének.

1904. május 31./4. – Magyar nemesség adományozása, a hírlapirodalom művelése terén szerzett érdemeiért.

Zsilinszky Mihály (1838–1925), történész, politikus. Külföldi egyetemeken tanult, majd hazatérve 1861 és 1874 között Szarvason tanár. 1873-ban a Békés vármegyei Régészeti és Művelődéstörténeti Társulat főtitkára lett. 1875-től több ízben országgyűlési képviselőnek választották meg. 1889-ben csongrádi, 1892-ben zólyomi főispánnak nevezték ki. 1895 és 1905 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban államtitkár. Számos történeti és művészettörténeti tanulmány fűződik nevéhez. 1878-tól az MTA tagja.

1903. december 13./27. vkm. – Lipót-rend lov. ker. adományozása, államtitkári szolgálataiért.

1905. február 14./5. vkm. – B. t. t. cím adományozása, szolgálataiért.

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

Achleiter János 293
Ady Endre 23, 841
Aehrenthal, Aloys Lexa, gróf 55, 75, 77
Albert Oszkár 283
Alnoch ezredes 60
Almássy Imre 903
Ambrózy Lajos 301
Andrássy Gyula, gróf 20, 25, 49, 53, 61, 72, 73, 177, 219, 220, 235, 236, 247, 248–250, 252–254, 256, 261, 267, 644, 783, 823–824, 832–833, 843, 846
Andrássy Tivadar, gróf 138
Andreánszky István 320, 323
Angyal Dávid 381, 389, 841, 849
Angyal Dezső 903
Antal Gábor 366
Apponyi Albert, gróf 16, 18–22, 24–25, 29, 37–38, 45, 47, 48–50, 52–53, 56–58, 64, 69–70, 72–77, 79–81, 84–85, 92, 169, 172–173, 177–178, 181, 186–191, 193, 196, 200, 212–214, 218–219, 221, 223–225, 228, 234, 238–239, 244, 247, 250, 254–255, 258, 261, 265, 301, 381, 672, 716, 822–823, 832, 841
Apponyi Sándor, gróf 903
Árkövy József 903

Babarczi József 96
Bachruch Károly 903
Bácskai Tamás 295, 381, 841
Baghy Imre 93,
Bajcsy László 280
Bakonyi Samu 134, 169, 211, 256
Bakos János 732
Balaton Petra 149, 381, 841
Balázs Gábor 381, 841
Balázs Mór 918
Balla (Blau) Pál 903
Ballai Lajos 326, 531
Balogh Jenő 368, 381, 841
Bánffy Dezső, báró 16, 18, 23–24, 26, 42, 49, 124, 200, 212, 214, 225, 234, 238, 249, 252, 254–256, 258, 261–262, 377, 823, 825, 832, 835
Barabás Béla 21, 29–30, 36, 197, 225
Barabás Géza 93
Barcsay Boldizsár 728
Bárdossy Jenő 269, 273, 454, 464, 904
Bárdossy László 904
Bárdossy, lásd Mészáros Károly 929
Barkassy Géza 408
Baross Gábor 118, 912
Baross János 247
Barta Ödön 30, 173, 178, 195, 197, 200,
Bartal Aurél 273, 454
Bartha Ferenc 93
Bartha Miklós 31
Bartók Béla 929
Bartók György 364
Bartóky József 904
Batthyány Tivadar, gróf 225, 228, 258
Batthyány Vilmos, gróf 370, 694, 909
Bauer Ottó 904
Baumgartner Henrik 905
Bechtolsheim, Anton 32
Beck Tibor 381, 841
Beck-Rzikowsky, Friedrich, gróf 15, 47, 79, 248–250, 257, 344, 451
Bedőházy János 195
Beer Ede 295
Béla Henrick 231
Béldi Ákos, gróf 274, 801
Belosevics István 905
Bencze Gergely 905
Bende Imre 370, 694, 905
Bene Lajosné 342
Beniczky Ferenc 78, 274, 801, 905
Beöthy Ákos 29, 195
Beöthy László 23, 274, 801
Beöthy Pál 273, 905, 460

Beöthy Zsolt 268, 444, 905
Bercsényi László, gróf 267
Bercsényi Miklós 267
Bercsényiné Csáky Krisztina, lásd Csáky Krisztina 267
Bérenger, Jean 381, 841
Berényi Pál 142, 381, 841
Bertényi Iván 381, 841
Berger Ferenc 425, 906
Berger Jenő 457
Berzenczy István 88
Berzeviczy Albert 28, 56, 82, 85, 92, 159, 173, 182, 188, 192, 199–200, 208, 213, 216–218, 220–223, 229, 231–233, 242–243, 261, 263–264, 289, 361, 363, 367–368, 377, 381, 386, 672, 716, 825, 834, 8401–8412, 846, 855–861, 906
Bethlen Géza, gróf 274, 801
Bethlen István, gróf 906, 923
Bethlen Pál, gróf 273–274, 464, 801, 906
Bezerédj István 274, 641
Bezerédj Pál 268, 437, 906
Bielek Miksa 906
Bihar Ferenc 352, 638
Bíró Elek 907
Bíró Lajos 428, 892
Bíró Tamás 136, 320, 323
Bissingen-Nippenburg Nándor, gróf 374, 446, 626
Bita Dezső 907
Bizony Ákos 178
Blazek Antal 907
Bodola Lajos 907
Bogdanovics Lucián 370, 584, 907
Bokányi Dezső 297
Bolfras, Arthur, gróf 55, 62, 64–65
Bolgár Ferenc 56, 72, 251, 255
Bopp Adolf 411
Borbély György 93
Bornemissza János 428, 892
Boros Samu, lásd Weiner S. 907
Boros Zsuzsanna 247, 307, 381, 841
Botka János 387, 847
Böhm-Bawerk, Eugen, lovag 50, 129, 131–132, 202, 220
Brankovics György 907
Braun Markus (Brown, Marcus) 283, 284
Breitner Zsigmond 908
Brolly Tivadar 908
Brunner altábornagy 167
Bubics Zsigmond 370, 637, 715, 908
Buday Barna 230, 234–235, 238–239, 249,
Budiszavljevics Budiszlav 274, 814
Bugarszky István 908
Bukovinszky József 367,
Buquoy, Ferdinand 220
Burcev, Vladimir 492
Burián István 38, 44, 81, 184, 202, 209, 211, 260–263, 383–384, 824, 834, 840, 843–844
Buzáth Ferenc 105, 376,
Bülow, Bernhard, gróf 60, 321

Call, Guido, báró 16, 125,
Chavrak Levin 680
Chernel István 350, 812
Chyzer Kornél 281
Chotek Zsófia, grófnő 546
Cicatricis Lajos 908
Cieger András 43, 232, 382, 842
Concha Győző 430, 908
Corini százados 60
Czekelius Aurél 909

Csáky Albin, gróf 20, 45, 47–48, 160, 226, 249, 254, 268, 367, 784, 406
Csáky György Napóleon, gróf, 909
Csáky Jenő, gróf 87
Csáky Krisztina, lásd Bercsényiné 267
Csáky Pál, gróf 22, 105
Csáky Zénó, gróf 156, 430
Csalány Géza 94–97, 99–101
Csatáry (Grósz) Lajos 160, 909
Csathó Ferenc 909
Csávolszky Lajos 195
Csávossy Béla 259
Cseh Ervin 8, 85, 375–377, 855–861, 909

Csekonics Endre 337
Csengery Lóránt 142, 382, 842
Cseresnyés Jenő 578
Csernoch János 193
Csóka József 327, 805
Csőke Ferenc 327, 816, 809

Daniel Gábor 172–173, 181, 223–224, 234, 243, 258, 822, 832, 910
Dániel Ernő, báró 172, 254
Dániel Tibor, báró 247
Darányi Béla 910
Darányi Ferenc 172, 195
Darányi Ignác 33, 36, 38, 50, 57, 63–64, 67, 127, 135, 141–145, 149–150, 154, 156, 171, 195, 222, 226, 230, 238–239, 243–244, 253–256, 261–262, 292, 296, 335, 377, 382, 433, 825, 834, 842, 854, 910, 933
Daróczy Aladár 224, 234
De Pottere, Brúnó 88, 382, 842
Deák András 382
Deák Ébner Lajos
Deák Ferenc 38, 61, 64, 241, 262
Deák István 162, 164, 382, 842
Dégenfeld-(Schomburg) József, gróf 287
Dégenfeld-(Schomburg) Lajos, gróf 245, 910
Delhaes István 428, 892
Dercsényi János, báró 475
Dessewffy Aurél, gróf 105–106, 302
Dessewffy Emil, gróf 289
Dessewffy Pál, gróf 910
Dessewffy Sándor, r. kat. püspök 370, 694, 911
Dessewffy Valéria, grófnő, lásd még Windisch-Graetz Lajosné, hg, 946
Désy Zoltán 273, 464, 911
Deutsch Antal 911
Deutsch Ignác 916
Dézsánné Lázár Mária 495
Dienes Márton 39–40, 42
Diergordt, Roland Daniel [Dániel] 156
Dingley, Bill 803
Diószegi István 382, 842
Dobokay Lajos 911
Dobrucki, főhadbiztos 56
Dohnányi Ernő 929
Dolmányos István 56, 293, 382, 842
Domahidy Elemér 273, 460, 911
Dominig százados 95
Döme József 341
Dőry Pál 341, 342
Dunay László 350

***E**cseri Lajos* 189, 382
Edelmann Sebő 911
Edelsheim Gyulai Lipót 60
Edvard, VII., brit uralkodó 51
Egry Dezső 247
Ehrling Károly
Eitner Zsigmond 195
Elek Pál 912
Elischer Gyula 368, 769
Elischer Viktor 912
Elmayer ezredes 167
Emich Gusztáv 423, 912
Emich Gusztávné, szül. Tornay Etelka 912
Emmerling Vilmos 320, 323
Emődy József 262
Engel József 912
Enyedi Lukács 247
Eötvös József, báró 913, 944
Eötvös Károly 31, 225, 233, 235, 245, 259–260, 382, 842
Eötvös Loránd, báró 160, 912, 406, 839
Erdődy István, gróf 87, 416, 913
Erényi, Gusztáv 177, 382, 842
Ernuszt József 274, 524, 913
Ernuszt Kelemen 188, 268, 784
Erődi (Harrach) Béla 369, 474, 534, 913
Esterházy Antal, gróf 267
Esterházy Ferenc 229
Esterházy Móric 939
Esterházy Móricné, gróf 492
Esterházy Pál, hg. 908
Esterházy Pál, gróf 492
Exner Kornél 913

Fabinyi Rudolf 913
Fadrusz János 368, 419, 519, 893
Falk Miksa 31, 49, 105, 254
Falk Zsigmond 430, 913
Fanfogna János 419
Farkas János 39, 231
Farkas Kálmán 404
Farkas László 281, 808
Fáy István 39, 183
Fehér György 382, 842
Fehér Ipoly Kálmán 914
Feilitzsch Artúr 181, 184, 231–232, 238, 348
Fejérpataky László 369, 807
Fejérváry Géza, báró 7, 16–33, 35, 164, 166, 209, 238, 254, 260, 262–265, 277, 279, 287, 290–291, 304, 321, 324–326, 352, 354, 364, 397, 428, 451, 638, 660, 672, 730–731, 819, 822, 824, 828, 831, 834, 914, 916, 924–925
Fejérváry Imre, gróf 274, 801
Fellner Frigyes 346
Fellner Henrik 914
Fellner Sándor 914
Fenyő Miksa 71, 383, 843
Fenyő Sándor 42
Ferenc Ferdinánd, főherceg 51, 54–55, 177, 546
Ferenc József, király 15, 17, 25, 28, 37, 44, 47–48, 50–51, 54–56, 58, 60, 66, 68, 75–76, 79, 81, 85, 94, 129, 133, 151, 169, 171, 181, 192, 199, 201–202, 207, 210, 224, 230, 233–234, 236, 239, 248–249, 255–257, 263, 267, 277, 294, 301, 307–308, 369, 378, 383, 387, 412, 425, 463, 512, 546, 772, 800–801, 843, 847, 851, 854–861.904–909, 915–920, 922, 924, 926, 929–930, 933–936, 940–942, 944–945
Fest Kálmán 775
Festetich (Festetics) Tasziló, gróf 433, 914
Festetics Kálmán 594
Firczák Gyula 289
Fischer-Colbrie Ágoston 370, 715
Flittner Frigyes 914
Forgách István 243
Forgách Simon, gróf 267
Forster Gyula, báró 915
Földessy Ödön 204
Földváry József 408
Fölser István 915
Fraknói Vilmos 361
Francsek Imre 915
Frank Ödön 404
Freunk Henrik 443
Friedrich István 933
Fuhrmann Ferenc 320
Füdrik Géza 477

Gaal Tibor 269, 797
Gábor Áron 907
Gadanecz Béla 203, 312, 383, 843
Gagern Miksa 247
Gajári Ödön 231
Galántai József 180, 383, 843
Gautsch, 250
Gecsényi Lajos 13
Geiger, Peter Johann Nepomuk 941
Georgievič Tivadar 597
Gerlach, sorhajóhadnagy 256
Gerlóczy Gyula 915
Gerő András 383, 843
Gerster Béla 571
Gerster Kálmán 431
Ghillány Imre, báró 915
Gidei, V. A. 642
Giovanelli, Karl, báró 220
Giurgierie Vazul 605
Goga, Oktávián 602
Goidinger őrnagy 167
Goltermann, Julius 935
Gołuchowski, Agenor gróf 21, 27–28, 47–50, 54, 58, 60, 64–66, 75, 77, 81, 120, 122, 127–128, 184, 186, 202, 209, 215, 218, 228, 248–250, 260, 314, 319, 408, 662, 764
Gonda József 327, 816
Gorecky Tamás 184, 383, 843
Gorove László 93

Gosztony Mihály 594
Göbl, Carol 461
Görgey bíró 243
Gratz Gusztáv 21, 25, 28, 55, 85, 93, 200, 383, 843
Gregersen, G. 473, 667,
Gromon Dezső 163, 916
Grósz Illés 423
Groza, Péter 602
Grubanovics Gyula 707
Grúz Albert 916
Gubody Ferenc 99
Gulner Gyula 214, 225
Gurban Konstantin 363
Guthman Aladár 569
Guthman László 569
Guthman Ödön 569
Guthman Vilmos 569

Gyérei Richárd 343
Győrffy Gyula 93
György Endre 263
Györgypál Domokos 195
Győry Loránd 323

Haas Miksa 458
Haasz Adolf 436
Habsburg Miksa 403
Habsburg-Tescheni Albert, főherceg 925
Hadik János, gróf 105, 222
Hagara Viktor 273, 460
Hajdu Tibor 69, 89, 383, 843
Hajnal Antal 916
Hajnik Imre 429, 894
Hajós Alfréd 370
Halász Hajnal 92–94, 202–203, 383, 843
Haller János, gróf 273, 481
Haller Károly 268, 689
Halmágyi Sándor 143–144
Halmos János 916
Hammersberg László 251
Hámos László 274, 801, 916
Hampel Antal 350, 812
Hanák Péter 16, 36, 119, 122, 295, 297, 300, 313, 383, 843
Haraszti Tivadar 916
Harkányi Frigyes 105, 209, 376
Harkányi János 126
Hartwich György 411
Hasenauer Ágoston 439
Hatvany-Deutsch Sándor, báró 268, 444, 916
Hausleitner Frigyes 917
Hauszmann Alajos 917
Haynald Lajos 366
Haynau, Julius Jacob, báró 26, 921
Haypál Benő 93
Hegedűs Ferenc 321, 325–326
Hegedüs Lóránt 20, 383, 843
Hegedüs Sándor 105, 113, 137–138, 193, 376, 403, 414
Heincz Hugó 211
Hellebronth Géza 93, 172, 195
Helleparth, Jaroslav 256
Heltai Ferenc 25, 28,
Heltay Jenő 342
Hendel Béla 327, 816
Hentaller Lajos 39, 612
Hentz Károly 259
Hentzi, Heinrich 60
Herczeg Ferenc 25, 44, 383, 843
Herczog Mór Lipót 333, 650
Herman Ottó 60, 346, 350, 812
Hertelendy Ferenc 273, 460, 917
Hertelendy László 194, 251
Herzog Péter, báró 917
Hideghéthy Imre 917
Hieronymi Károly 18, 24–25, 27, 30, 35, 49, 52, 56, 67, 71–72, 80, 82, 85, 91, 105, 111, 203–205, 207–208, 212, 214, 220, 240, 242, 269, 308, 316, 322, 377, 434, 507, 605–606, 611, 669, 716, 797, 825, 834, 855–861, 917
Hirsch Ödön 787
Hitschmann, Hugo 384, 844

Hitschmann, Robert 384, 844
Hock Ferenc 918
Hock János 93, 173, 204, 225, 228
Hodobay Andor 289–290
Hódossy Imre 24, 30, 35, 49, 56, 72, 105, 184, 211, 253–254, 262, 376
Hoffmann Hugó 167, 512
Hoffmann Károly 918
Hoffmann Ottó 93, 99
Hohenlohe, Christian (Keresztély), hg. 156
Hohenzollern hg. 935
Holjevac, Zeljko 18, 384, 844
Holló Lajos 31, 176, 193–195, 225, 228, 239
Hollós Jakab 568
Hoór Lajos 318
Horánszky Lajos 202, 216,225, 229, 248, 384, 844
Horánszky Nándor 384, 844
Hornig Károly, báró 239, 241, 370, 694, 914
Hornstein Xavér 365, 795
Horsky János 605
Horváth Elemér 918
Horváth Emil 918
Horváth Erzsébet 13, 384, 844
Horváth főhadnagy 96
Horváth Gergely Krisztián 381–382, 387, 841, 847
Horváth Géza 349
Horváth Károly 100–101
Horváth Sándor 93
Hubert Samu 793
Hutÿra Ferenc 136, 322–323, 688
Hüvös József 918

Iancu, Avram 241
Ignotus 69–70
Indre László 243
Institoris Kálmán 918
Issekutz Győző 211
Iszer Károly 919
Ivánka Oszkár 56, 72, 181–182, 195, 243–244, 247
Iványi Domicián Péter 13
Iványi Emma 13, 17, 19, 26, 377–378, 384, 844

Jakabffy Imre 173, 184, 233–234
Jankó János 429, 895
Jankovich László gróf 273, 460
Janovics Jenő 717
Janszky Lajos 60
Janny Gyula 919
Jellinek Henrik 919
Jenei Károly 384, 567, 844
Jeney Lajos 919
Jeninics Mihály 455
Jenovay Imre 919
Jókai Mór 211, 368, 584, 689, 895
Jolesch Gyula 919
Jorga, N. 602
Jósika Lajos, báró 625
Jósika Sámuel, báró 347, 625–626
Josipovich Géza 105
Josipovich Imre 72, 79–80
Józan Miklós 93
József Ágoston, főherceg 76, 427
József, II. 405
Justh Ferenc 204
Justh Gyula 29–30, 178, 195, 225, 251, 254, 823, 832

Kaas Ivor 60, 195
Kaizler György 273, 454
Kállay Albert 274, 95–97, 100, 77, 801, 919
Kállay Béni 17–19, 26–28, 32, 38, 45, 358
Kállay Leopold 197
Kállay Rudolf 920
Kállay Tibor 212, 384, 839, 844
Kálnoky Gusztáv Zsigmond, gróf 642
Kammerer Ernő 467, 920
Kapotsffy Jenő 197
Karátsonyi Jenő, gróf 475

Károly, román király 47
Károly (Karl) Rezső 920
Károlyi Gyula, gróf 923
Károlyi Imre, gróf 238
Károlyi István, gróf 238
Károlyi Klára, grófnő, lásd Zelenski Róbertné 947
Károlyi Mihály, gróf 238
Károlyi Sándor, gróf 49, 149, 191, 195, 230, 234–235, 238–239, 243–244, 247, 249, 262, 384, 839, 844
Károlyi Sándorné, grófnő 718
Kásler Péter 739
Kassuba Domokos 412, 920
Kathonay Domokos 285
Katona Csaba 383, 843
Kautz Gyula 229, 346, 361, 840
Kazay Mór 920
Kazy József, báró 920
Kecskeméti Károly 381, 841
Keglevich István, gróf 259, 921
Kemény Kálmán, báró 268, 784
Kerékgyártó Árpád Alajos 921
Kéry Gyula 219
Kherndl Antal 921
Khuen-Héderváry Károly, gróf 5, 9, 13, 15, 17–19, 26–510, 52–54, 56–76, 78–82, 86–87, 94–97, 100, 103–104, 106–108, 111, 113, 116–118, 125, 130, 133–134, 136, 139–140, 157–158, 162–163, 165–166, 168–171, 176–177, 188, 192, 212, 215-216, 229, 236–238, 248, 250–251, 256, 269, 290–291, 296, 302, 306, 311, 316, 325, 346, 354, 360, 365–366, 377–379, 384, 395, 399, 403, 406, 421–422, 424–425, 427–428, 431, 819–821, 825–830, 834–836, 844, 854, 857–861, 918, 921–922, 925, 939
Kibaljcsics, Nicolai Ivánovics 492
Kiepert, H. 642
Kis Arnold 93
Kiss Ferencné495
Kiss György 431
Kiss Pál 921
Klebelsberg Kuno, gróf 289, 366
Klein József 246
Klein Ödön 246, 384, 844
Klekner Alajos 922
Kmety Károly 245
Koch, Jorkasch 128
Kodály Zoltán 929
Koerber, Ernst 15, 21, 27–28, 32, 35, 44, 47, 53, 55–56, 58–59, 63, 65–66, 69, 72–77, 79, 85, 124, 176–179, 183, 188, 202, 238, 319, 431, 506–507
Kolossváry Dezső 33, 56, 94–96, 100–101, 161–162–163, 165–168, 170, 284, 354, 360, 377, 512, 825, 834, 854, 922
Kolossváry Endre 922
Kolossváry József 273, 454, 922
Komjáthy Béla 30, 195, 212, 225
Komjáthy Miklós 384, 844
Komlos, John 317, 384, 467, 844
Konrád Imre 13
Konrád Jenő 922
Koós Jenő 320
Koós Mihály 335, 922
Korányi Frigyes, báró 432, 922–923, 932
Korányi Frigyes, báró, ifj. 923
Korbuly Mihály 350, 815
Korn Artur 295
Kornfeld Zsigmond 286
Kornis Klarima, grófnő 718
Kornis Gyula 385, 845
Koroknai Ákos 13, 379, 385, 827, 837, 845
Kosel, Mansuet 220
Kossuth Ferenc 6, 21, 27–32, 34–37, 41, 45, 47, 50, 53, 67, 69–71, 73–74, 78, 93, 133, 172–173, 179, 182–183, 192, 195, 197, 199, 209, 218–219, 221, 224–225, 228, 233–234, 238–239, 243–245, 247, 249–255, 257–258, 261–262, 264–265, 362, 396, 424, 431, 821, 823–824, 830, 832–834
Kossuth Lajos 94, 96–97, 99–101, 931
Kostyál Zsigmond 301

Kosutányi Tamás 459, 923
Kosztka Pál 278
Kovách Aladár 404, 923
Kovacsevics István 37, 212, 263
Kovács Pál 195
Kovalovszky Miklós 381, 841
Kováts István 93,
Kőnig Károly 60, 76, 241
Kőnig Tivadar 136, 320, 323
Königsberger József 411
Körmendy József 277, 385, 845
Köteles György 244
Kövér György 111, 385, 845
Kövesligethy Radó 368, 532–533
Kraatz Lipót 642
Kralovanszky György 366
Kramolin Viktor 273, 454
Krausz János 96, 101
Krausz Simon 385, 241, 841
Krecsányi Ignác 923
Krieghammer, Edmund 15, 358, 451
Krishaber Mór 423
Kristóffy József 25, 159, 263, 273, 279, 291, 297, 300, 492, 924
Krobatin, Alexander 256
Kubac Ferenc 924
Kubik Béla 21
Kubinyi Géza 56, 74
Kukuljevics, Bassary Milutin 28, 583
Kulifay Gyula 13
Kuranda Emil 924
Kuthy Zoltán 288, 290, 385, 845

Lakatos Miklós 93
Lakos János 13, 377, 385, 827, 837, 845,
Lamsdorff, Vlagyimir Nyikolajevics, gróf 54
Lánczy Lajos 346
Lánczy Leó 42, 268, 365, 669, 772
Landauer Ede 924
Landauer Ignác 924
Landgraf János 347, 350, 815
Láner Dezső 512
Láner Gyula 167
Láng Lajos, báró 30, 33, 50, 59–67, 91, 111, 115–116, 120, 122, 135, 138–140, 227, 254, 315, 317, 377, 385, 414, 422, 434, 845, 854, 924
Láng Nándor 368
Lányi Bertalan 209, 263, 924
Laszberg Rudolf, gróf 274, 801
Latinovits Pál 145–146
Lazar, Aurel 219
Lázár Elemér 667
Lázár István, gróf 273, 454, 925
Lázár Mária, Dézsánné 495
Lazarovits Lázár 476
Leard Ilona 771
Leipziger Vilmos 914
Leitgeb Imre 215, 331
Lendl Lajos 195
Lengyel Zoltán 96–97, 195, 204, 229
Leó, XIII., pápa 904
Lers Vilmos, báró 422, 925
Lestyánszky Sándor 136, 322–323, 688
Letics György 370, 478
Lévai József 237
Lévay Lajos 90
Liebermann Leó 404, 485
Linhart György 797, 925
Lippich Elek 66, 72
Liszt Ferenc 924, 929
Lóczy Lajos 925
Lónyay Ferenc 146, 385, 578, 845
Lónyay Menyhért, gróf 308, 931
Lotz Károly 368, 680, 941, 795–797, 800, 802, 897
Lovas György 36, 149, 385
Lovászy Márton 40, 195
Lőbl Mátyás 925
Löw, Adolf 908
Ludvigh Gyula 926
Lukács Antal
Lukács György 263, 290, 672, 731
Lukács János 228

Lukács László 16–17, 20, 30, 33, 46, 49–52, 57, 72, 78–82, 85, 88, 91, 102–105, 109–110, 112–113, 115, 122–123, 126–128, 130–131–133, 140–141, 150, 158, 160, 179, 201–202, 206, 208, 211–212, 220, 256–257, 263, 274–275, 291, 300, 303, 305–306, 308, 319, 359, 376–377, 408, 434, 509, 512, 597, 718, 737, 825, 834, 839, 854–861, 911, 926, 939
Luther Hugó 937
Luzzatti, Luigi 447

Madarassy Gábor 926
Madarász Imre 93
Madarász József 251
Mágócsy Dietz Sándor 797, 926
Magyary-Kossa Gyula 926
Mailáth László, gróf 926
Makfalvay Géza 927
Malcomes Gyula, báró 136, 320, 323
Malcomes Jeromos, báró 135–136, 317, 321–323, 688, 927
Mály Sándor 927
Mandel Netta 458
Mara László 273, 481, 927
Márffy Béla 594
Márffy Mantuano Rezső 365
Margitai József 927
Mária Terézia 473, 562, 875, 897
Marich Jenő 531
Márits Rozina (Ruth) 927
Matlekovits Sándor 124, 144, 283, 319, 385, 845
Mátray Elemér 327, 816
Mattanovich Adolf 928
Matuska Alajos 928
Mechwart, birtokos 342
Megyeri Dezső 717
Meisels Samu 928
Meixner Vilmos 928
Melha Tibor 228
Melichár Kálmán 928
Menczer Lajos 928
Mészáros Károly (Bárdossy) 929
Meszlény Benedek 348
Meszlény Pál 226
Meszlényi Gyula 929
Metianu János 242, 370, 795
Mihalik József 929
Mihalovich Antal 274, 680
Mihalovich Ödön 929
Mihályfi Ákos 180
Mihályi Béla 763
Mikes Ármin, gróf 407
Miklós, II., orosz cár 54
Miklós István 343
Mikó Bálint 274, 770, 928
Mikszáth Kálmán 56
Milošević Dušán 438–439
Mironov, K. 492
Miskolczy Ambrus 386, 846
Modern Mór 908
Mohay Sándor 211
Moldován Szilveszter 471
Molnár István 350, 812
Molnár János 195, 200
Molnár Jenő 195, 457
Molnár Viktor 268, 689
Montecuccoli degli Erri, Rudolf, gróf 256
Moody András 929
Moravcsik Ernő Emil 929
Moravetz táborszernagy 167
Moroján György (Moroian, Georgiu) 642
Mossonyi Sándor 594
Mucsi Ferenc 383, 843
Mudrony Soma 219
Mukits Simon 195
Mungoci, G. 461
Munk, H. 474
Münnich Aurél 56, 72, 84, 272, 300, 376, 930

Nadányi Emil 248, 386, 846
Nagy Ferenc 30, 41, 227, 314, 491, 673, 725, 930
Nagy Ferenc bádogos 96

Nagy István 341–342
Nagy István (Ştefan cel Mare) 602
Nagy László József 386, 846
Nagy Mihály 211
Nagy Miklós 386, 846
Návay Aladár 318
Neményi Ambrus 105, 212
Nemes Mihály 92
Némethy Károly 930
Nessi Pál 36, 39, 163, 178, 239
Nettanin, Giovanni 429
Netzhammer, Raymund 795
Neumann Ármin 211
Nikolič, Vladimir 87, 274, 425, 685, 930
Nikolics Fedor 118, 314, 725
Normann–Ehrenfels Gusztáv, gróf 930
Novokrescsenszky, János 492

Nyegre László 224
Nyekraszov, Szergej 492
Nyíri Sándor 33, 85, 176, 184, 189, 205–206, 209, 259, 351–352, 358, 377, 686, 821, 825, 830, 834, 855–861, 931

Oberschall Adolf 931
Obert Ferenc 295
Okolicsányi László 195, 201, 239
Olay Lajos 29, 39, 43, 229
Ólmosi Zoltán 92–94, 202–203, 383, 786, 843
Ormai József 156
Orosdy Fülöp, báró 931
Ottlik István 136, 317, 320, 322–324, 688
Ottlik Iván 350, 812, 931
Óváry Lipót 931

Pacak cseh képviselő 169
Pál Imre 932
Pallavicini Ede, őrgróf 105, 191, 195, 244, 363–365, 602, 795
Pallós Ármin 594
Palotai Andor 932
Palotai Ödön 932
Palotai Rezső 932
Pap Zoltán 38–40, 419
Papp Antal 737
Papp Elek 93
Papp Károly 925
Parvy Sándor 370, 519
Paulovits Simon 407, 932
Pávay-Vajna Gábor 932
Pavia, Luigi 455
Pavič Ármin 680
Pavityevity Luka 512
Pavlovna, Jelena 925
Páyer Béla163, 278
Payr Vilmos 932
Pázmándy Dénes 411
Pázmány Péter 267
Péchy József 322
Pejacsevics Tivadar, gróf 35, 87, 403, 857–859, 933
Perczel Dezső 78, 173, 180–181, 184, 225, 231–234, 259, 300
Perényi Zsigmond, báró 273, 460, 933
Perks, az angol alsóház tagja 698–699
Perovszkája, Szofia Ljvovna 492
Pethő Sándor 227, 386, 846
Petkovics Tivadar 802
Petrovics Mihály 802
Pfalz Károly 933
Pfeiffer Mátyás 933
Philippovich, Joseph, báró 598
Piloty, Karl 941
Pitreich, Heinrich, lovag 27–28, 31, 33, 73, 79, 81, 85, 94–95, 97–99, 113, 163, 166–167, 184–190, 192, 202, 209, 211, 215, 230, 248, 250, 256–257, 301
Plechl Szilárd 933
Plósz Sándor 33, 85, 101, 12, 138, 140, 154, 161, 170, 211, 240, 253, 360, 371–372, 377, 505, 825, 834, 854–861, 933
Podmaniczky Frigyes 34, 69, 72, 84–85, 163, 172, 180–181, 34
Polányi Imre 933
Polgár János 93
Polini Fülöp 60
Pollák Sándor 934

Polner Lajos 934
Polónyi Géza 30, 32, 40, 42–43, 60, 173, 182, 195, 197, 204, 207, 212, 225, 233, 238, 24, 261, 360–361
Polzner Jenő 94
Pongrácz Vince, báró 934
Pop Coriolán 219
Popa Burca, I. 461
Popovics Sándor 16, 72, 106, 376, 859, 934
Popp György 934
Popper Dávid 935
Posadowsky-Wehner, Arthur, gróf 323, 688
Posgay Miklós 39, 251
Pozdech József 312, 726
Pölöskei Ferenc 2102, 386, 846
Preisz Hugó 404
Puky Gyula 273, 460
Puskás Julianna 88–90, 283, 287–288, 291, 386, 846

Quittner Zsigmond 935

Rácz Gyula 144, 386, 846
Rácz István 281, 808
Rácz Sándor 331–332
Radich Emilián 478
Radisics Jenő 369, 813
Radnai Farkas 370, 519
Radó Antal 62–63
Radu Demeter 219
Rády Andor 935
Rahl, Carl 941
Rainer József 94–97, 100
Rákóczi Ferenc, II. 5, 38, 92–94, 97, 100, 202–203, 267, 307, 383, 395, 786, 843, 900
Rákóczi József 267
Rakodczay Sándor 375, 816
Rakovszky István 31, 173–174, 180, 191, 221, 225, 232, 234, 251–252, 254–255
Rassovszky Julián 343
Rátkay László 39, 92
Rauch Géza, báró 935
Réczey Imre 935
Reich Jakab 607
Reiszig Ede 273, 524, 935
Reitzer Gyula 125, 386, 846
Reizmann Herman 596
Répássy Miklós 350, 815
Ress Imre 386, 846
Richards Richard 935
Richter Aladár 936
Richthofen, Oswald, báró 321
Rickl Gyula 936
Rigó Ferenc 70–71
Ritter Imre 40
Ritter Ottó 936
Rockstrok Miksa 791
Rogolya, rendőrfelügyelő 232
Rohonyi Gyula 41
Román József 219
Róna József 94
Rónay Ernő 936
Rosenfeld Bernát 936
Roszner Ervin, báró 18, 269, 454, 772, 936
Róth Endre 39
Róth Loránd 320
Róth Miksa431
Rózsavölgyi Gyula 936
Röck István 937
Rökk Szilárd 367
Rubinek Gyula 149, 386, 846
Rudnay Béla 41–42, 53, 65, 205–206, 229, 298, 300, 821, 831
Rumpler, Helmut 179, 386, 846
Rudnyánszky József, báró 300
Rupcic György 937
Rupp Zsigmond 937
Rušnov Antal 375, 806
Russu Sirián János 773
Ruzitska Lajos 386, 412, 435, 443, 457, 463, 525, 568–572, 605, 667, 682, 799, 846

Saárossy Kapeller Ferenc 937
Sághy Gyula 214, 225
Salacz Gábor 241, 387, 847

Salamon Géza 251
Sándor Imre 387, 847
Sándor János 144, 269, 437, 937
Sándor Pál 703
Sándorffy Ede 293
Sánta Albert 335
Sardagna János, báró 937
Sárkány Sámuel 937
Sarlay Lajos 204
Sárvári Ferenc 13
Sasbegyi Oszkár 275, 387, 847
Schaubach Károly 232
Schelle Róbert 937
Schiessl, Franz, báró 201
Schmausz Endre 274, 641, 938
Schmidt József 938
Schmidt László 938
Schönborn-Buchheim Ervin, gróf 938
Schönborn-Buchheim Frigyes, gróf 105, 187, 938
Schönherr Gyula 498
Schulek Frigyes 467, 938
Schuszter Constantin 366
Schwartzer Ottó 268, 690, 938
Schwarz Ármin 608, 610
Schwarz lovag, sorhajókapitány 256
Schwegel, Josef, báró 302
Schwimmer Simon 793
Sebess Dénes 197, 387, 477, 947
Sebestyén Ede 242, 387, 847
Semanovics Szvetozár 376, 857–859
Sényi Péter 301
Serényi Béla, gróf 269, 437, 938
Sesztina Lajos 939
Sibrik Miklós 267
Simonffy Emil 939
Simonkay Márton 387, 811, 847
Simonyi-Semadam Sándor 912
Singer Artur 40, 42
Skerlecz Iván, báró 46
Smialovszky Valér 189
Sobó (Staudner) Jenő 939
Sóltz Gyula 939
Somogyi Éva 15–16, 48, 85, 184, 202, 209, 387, 847
Soós László 111, 387–388,126, 147, 149, 378, 387–388, 847–848
Sorsich Béla 939
Söpkéz Sándor 940
Spaun, Hermann, lovag 202, 209, 301
Stanca, Sebestyén 602
Ştefan cel Mare (Nagy István) 602
Stein Ármin 940
Steindl Imre 938
Stiller Bertalan 940
Stolzenberg János 278
Strossmayer, Josip Juraj 366

Szabad György 13
Szabó Dániel 381, 841
Szakály Sándor 280, 388, 848
Szakáts Zoltán 251
Szalai Károly 341, 388, 848
Szamosi (Mayer) János 940
Szapáry Gyula, gróf 13, 16, 22, 49, 300–301, 377, 385, 845
Szapáry László, gróf 5, 40–45, 65, 87, 940
Szapáry Pál, gróf 65–66
Szarka László 388, 848
Szász István 477
Szász Zoltán 13, 177, 388, 848
Szatmári Mór 32, 60, 197, 374, 388, 848
Szatmáry Béla 940
Szautner Zsigmond 940
Széchenyi Béla 925, 773
Széchényi Emil, gróf 260, 274
Széchényi Gyula, gróf 20, 21, 29, 32, 53, 77, 171
Széchényi Imre 151, 388, 848
Széchényi Miklós 241, 273
Széchényi Sándor, gróf 274, 801
Szécsen Miklós, gróf 289
Szederkényi Nándor 31, 50, 163, 172, 176, 187, 193, 195–196, 200, 218, 221, 225, 239
Székely Bertalan 406, 431, 940
Székely György 273, 363, 481, 941

Szekér Gyula 941
Szekfű Gyula 26, 388–389, 848–849
Széll Kálmán, 16, 19–22, 25, 29–31, 33–35, 37, 45–47, 49, 52–53, 72, 76, 79–80, 89, 94, 104, 107–108, 113, 116,–117, 120, 124, 126, 134, 137, 143, 160, 166, 181, 184, 186, 189, 191, 193, 203, 209–210, 220–222, 227, 229, 235, 247–250, 257, 268, 277–278, 289–291, 294, 300–301, 303, 313, 315, 325, 360, 364–366, 376–377, 403, 406, 421, 428, 451, 506, 819, 823, 825, 828, 832, 834, 924
Szemere Miklós 227–228,
Szemkeő Csaba 13
Szentgyörgyi Lajos 941
Szentimrei Gyula 243
Szentiványi Árpád 30, 56, 193, 196, 198
Szentkereszthy Pál, báró 693
Szentkereszty Zsigmond, báró 345, 440, 516–517
Szévald Móric 340–341
Szilárdy Ödön 941
Szili (Szily) Adolf 941
Szinyei Gerzson 942
Szinyei Merse István 274, 717, 770
Szirmai Oszkár 942
Szivák Imre 41, 211, 942
Szladits Károly 327, 816
Szluha István 31, 195
Szmrecsányi Pál 105, 241, 364, 795
Szomjas Lajos 350, 812
Szögyény György 312, 458, 474
Szögyény-Marich László 48, 59, 62–64, 66, 77, 220, 255–256, 284, 295, 321, 322–323, 326, 687–688
Szőts Pál 39, 173, 253
Szterényi József 143, 327, 389, 790, 805, 849
Szupits Dezső 707
Szurmay alezredes 163
Szűcs József 94–95
Szüllő Géza 226

Tabódy József 942
Takács Menyhért 96
Talián Dénes 301
Tallián Béla, báró 25, 39–40, 85, 172, 187, 217, 220, 240, 320, 327, 335, 347, 377, 438, 477, 692, 718, 763, 825, 834, 855–861, 942
Tallós György 286, 389, 849
Tamás, spalatói érsek 419, 900
Tanaszeszku Gergely 642
Tangl Ferenc 350, 812
Tarkovich József 268, 772
Tegze Gyula 571
Telbisz Károly 942
Teleki Domokos, gróf 247
Teleki Pál, gróf 925
Teleszky János 111, 376, 408
Terner Adolf 943,
Tervey Imre 943
Tezla, Albert 285, 389, 849
Thallmayer Viktor 350, 812
Thallóczy Lajos 16, 18–23, 25, 27–28, 31, 35, 38–39, 41–42, 44, 46–49, 51–53, 55–56, 59–67, 69, 71–72, 75–78, 81, 176–177, 179, 187, 267, 301, 389, 840, 849
Thaly Kálmán 30, 94, 182, 195, 197–200, 203, 223, 225, 228, 254, 267, 821, 830, 839
Thaly Zsigmond 943
Thirring Gusztáv 290–291, 364, 389
Thököly Imre 267
Thuróczy Vilmos 273–274, 454, 801, 943
Thury Ferenc 312, 726, 901
Tinódi Sebestyén 267
Tisza István, gróf 6, 7, 9, 13, 17–20, 22–26, 30, 33, 45, 49–50, 52–53, 56–57, 60, 67, 72–74, 76–82, 84–87, 94, 97–101, 103, 105, 111, 113, 131, 133, 137, 140, 159, 161, 169–204, 206–207, 209–238, 240–243, 245–271, 273–275, 277, 279, 281–282, 284–285, 287–290, 293, 298, 300–301, 303–304, 307–308, 310, 315, 319–321, 325,

327, 331, 338–339, 344, 351–352, 355–359, 361–365, 369, 374–379, 381–386, 388–389, 396–397, 399, 403, 437, 444, 506–510, 526, 536, 597, 613, 662, 672, 686, 689–690, 724, 764, 770, 772, 785–786, 804, 819, 821–828, 830–836, 840–849, 855–861, 906, 915, 917–918, 931, 933, 937, 942–943
Tisza Kálmán, gróf 60, 67
Toepke Alfréd 128
Tomassich Miklós 33, 43, 71, 377, 825, 834, 854, 943
Tominac József 118, 389, 849
Tormay Béla 944
Tornay Etelka, lásd Emich Gusztávné 912
Tóth Attila 101, 389, 849
Tóth Elek 289
Tóth Ferenc 780
Tóth Gyula 364,
Tóth János 21, 29–30, 37, 40, 193, 225, 251, 254–255
Tóth Károly Antal 13
Tóth Lajos 281, 808
Tőkéczki László 242, 389
Török Emil 571, 765
Török József 274, 801
Tőry Gusztáv 470, 857–859, 944
Trefort Ágoston 155

Udvary Ferenc 195
Ugron Gábor 28, 31, 40, 282, 195, 198, 200, 225, 232, 239, 247, 262
Újfalussy József 944
Újházy Ede 944
Ujváry István 364
Ullmann Adolf 286–287
Uray Imre 195
Urban Iván 274, 801
Urbanitsch, Peter 179, 386, 846
Urechia, V. A. 642

Vadas Jenő 944
Vadkerty Katalin 293, 389, 849
Vakareszk Tivadar (Văcărescu, Theodor) 642
Vámbéry Ármin 944
Várady Károly 117, 195
Várady Lipót Árpád 366, 795, 945
Varga János 13
Vargha Gyula 271, 361, 404
Vaszary Kolos 293
Vavra Nándor 945
Vay Ádám, gróf 267
Vázsonyi Vilmos 204, 206, 225, 228, 823, 832
Vécsey József, báró 708
Vermes Gábor 185, 389, 849
Vértesy Kálmán 61, 67
Vidovich Menyhért 570
Vietoris Miklós 292
Vigyázó Sándor 226
Villányi János 370
Vilmos, II., német császár 56, 62
Vincze Edit, Siklósné 297, 388, 848
Visontai Soma 421
Volny Antal 707
Vörös László 27, 204–206, 263, 324, 660, 730
Vörösmarty Béla 945
Vörösmarty Mihály 945

Walla József 945
Wallach Károly 945
Weeber Tibor 13
Weiner Leó 929
Weiner S., lásd Boros Samu 907–908
Weiss Manfréd 357
Weiszkopf Adolf 411
Wekerle Sándor 13, 16, 18, 23–26, 45, 47–49, 52–53, 56, 74, 113, 133, 191, 249, 267, 292, 316, 254–255 360–361, 365, 375–377, 385, 505, 825, 835, 845, 933–934, 939, 944
Welsersheimb, Zeno, gróf 28, 48, 70, 79
Wenckheim Frigyes, gróf 945
Werbőczy István 267

Werner Gyula 45
Wickenburg Márk, gróf 136, 269, 437, 945
Wiener Moszkó 125, 390, 850
Wilczek Frigyes 226
Windisch-Graetz Lajosné, szül. Dessewffy Valéria grófnő, lásd még Dessewffy Valéria 946
Windisch-Graetz Lajos 946
Windischgraetz, Alfred herceg 55, 183
Wlassics Gyula, báró 33, 46, 72, 92, 157–158, 160, 171, 222, 226, 230, 238, 363, 377, 406, 467, 491, 825, 834, 839, 854, 912, 946
Wodianer Artúr 946
Wolfner Gyula 946
Wolfner Lajos 946

Zádor Lajos (Stettner) 946–947
Zalka Zsigmond 947
Zathureczky Gyula 345, 440, 516
Zboray Miklós 93, 195, 251,
Zelenski Róbertné, gróf Károlyi Klára 947
Zelenski Róbert 947
Zelovich Kornél 308–310, 390
Zeyk Dániel 268, 274, 689, 801
Zichy Aladár, gróf 180, 190, 195, 198, 225–226, 228, 232, 252, 254–255, 262, 823, 832
Zichy István 707
Zichy János, gróf 29–30, 47, 49–50, 70, 180, 188, 225–226, 254
Zichy Jenő 65, 225
Zichy Nándor, gróf 225, 254
Zigre Miklós 219
Zilahi Simon 947
Zrinyi Ilona 267

Zselénszky Róbert, gróf, lásd Zelenski 254, 350, 812
Zsigmondy Géza 732
Zsilinszky Mihály 153–154, 272, 947
Zsupán F. Tibor 245, 390, 850